C. 50. a–

Digitized by Google

Digitized by Google

COMMENTARII
EXEGETICI
LITTERALES

IN
- POSTREMVM CANTICVM MOYSIS.
- ISAIAE CAP. XXXVIII. CANTICVMQ; EZECHIAE.
- PROPHETAS NAHVM, ET MALACHIAM.
- B. PAVLI EPISTOLAS AD EPHES. ET COLOSS.
- ET BEATORVM IACOBI, ET IVDAE CANONICAS.

AVCTORE

P. AVGVSTINO
DE QVIROS ILLITVRGITANO,
SOCIETATIS IESV THEOLOGO, ET IN
Collegijs Cordubenſi, & Granatenſi olim ſacrorum
Librorum interprete.

CVM INDICIBVS NECESSARIIS, ADIECTO uno copioſo locorum Moralium ad uſum Concionatorum.

HISPALI

Excudebat Franciſcus de Lyra Anno MDCXXII.

CVM PRIVILEGIO AD DECENNIVM.

Digitized by Google

Digitized by Google

COMMENTARII
EXEGETICI
LITTERALES

IN
- POSTREMVM CANTICVM MOYSIS.
- ISAIAE CAP. XXXVIII. CANTICVMQ; EZECHIAE.
- PROPHETAS NAHVM, ET MALACHIAM.
- B. PAVLI EPISTOLAS AD EPHES. ET COLOSS.
- ET BEATORVM IACOBI, ET IVDAE CANONICAS.

AVCTORE

P. AVGVSTINO
DE QVIROS ILLITVRGITANO,
SOCIETATIS IESV THEOLOGO, ET IN
Collegijs Cordubenſi, & Granatenſi olim ſacrorum
Librorum interprete.

*CVM INDICIBVS NECESSARIIS, ADIECTO
uno copioſo locorum Moralium ad uſum
Concionatorum.*

Cornelis Jansenius

HISPALI.
Excudebat Franciſcus de Lyra Anno MDCXXII.

CVM PRIVILEGIO AD DECENNIVM.

FACVLTAS R. PATRIS PROVINCIALIS.

EGo Franciſcus de Aleman Præpoſitus Provincialis Societatis Ieſu in Provincia Bætica, poteſtate ad id mihi facta à R. admodùm P. Mutio Vitelleſchi Præpoſito noſtro Generali, facultatem concedo, ut Commentarij in poſtremum Canticum Moyſi, in Caput XXXVIII. Iſaiæ; in Malachiã, & Nahum Prophetas; in Epiſtolas Pauli Apoſtoli ad Epheſios, & Coloſſenſes; & in Canonicas Iacobi, & Iudæ, à P. Auguſtino de Quiros noſtræ Societatis Theologo, & publico ſacrarum litterarum Profeſſore compoſiti, & eiuſdem Societatis gravium, doctorumque virorum iudicio examinati, & approbati, typis excudantur. In quorum fidem has litteras manu noſtra ſubſcriptas, ſigilloque noſtro munitas dedimus Cordubæ die ultima Decembris An. 1621.

Franciſcus de Aleman.

CENSVRA REVERENDISSIMI P. MAGISTRI FR. ANTONII PEREZ, Sancti Officij Conſultoris, & olim totius ſacræ Benedictinorum Familiæ Generalis.

COmmentaria exegetica iſta, quæ R. admodùm P. Auguſtinus de Quiros Societatis Ieſu ſtruxit in Cantica Moyſi, & Ezechiæ; atq; in Prophetas Nahum, & Malachiam; & in B. Pauli Epiſtolas ad Epheſios, & Coloſſenſes; & in Beatorum Iacobi, & Iudæ Canonicas, pro Regio Senatu vidi, & expendi, & planè hauſi, magno Fidei Catholicæ fœnore in lucem poſſe prodire, utpote dilucida, vivida, ac re litteraria plena, fideiq; undique congrua. Matriti apud B. Martini Benedictinorũ cœnobiũ, Kalendis Februarij An. 1622.

Fr. Antonius Perez.

SVMA DEL PRIVILEGIO.

Eſtos Commentarios del Padre Auguſtin de Quiros, ſobre el ultimo Cantico de Moyſes, y el Cap. 38. de Iſaias, y ſobre los Prophetas Nahum, y Malachias, y las Epiſtolas de S. Pablo ad Coloſſenſes, y ad Epheſios, y ſobre las Canonicas de Santiago, y S. Iudas Thadeo, tienen privilegio de ſu Mageſtad por eſpacio de diez años, para que ſin licẽcia del Autor nadie los imprima, ni de otros Reynos los trayga impreſſos, ſo graves penas. Su fecha en Madrid a quatro dias del mes de Março, de mill y ſeyſcientos y veynte y dos años, ante Pedro de Contreras Secretario de ſu Mageſtad.

TASSA.

Yo Iuan de Xerez Eſcrivano de Camara del Rey nueſtro ſeñor, de los que reſiden en ſu Conſejo, doy fee, que aviendoſe preſentado ante los ſeñores del dicho Conſejo un libro intitulado, *Commentarij exegetici litterales in poſtremum Canticum Moyſi, Iſaiæ caput XXXVIII, Canticumque Ezechiæ: in Prophetas Nahum, & Malachiam: in B. Pauli Epiſtolas ad Epheſios, & Coloſſenſes; & in Beatorum Iacobi, & Iudæ Canonicas.* compueſto por el Padre Auguſtin de Quiros de la Compañia de Ieſus, que con licencia de los dichos ſeñores à ſido impreſſo; le taſſaron a quatro maravedis el pliego: y a eſte precio, y no mas, mandaron que ſe venda; y que eſta fee de Taſſa ſe ponga al principio de cada libro, para que ſe ſepa al precio que ſe à de vender. Y para que dello conſte, di eſta fee en Madrid a diez y ſiete dias del mes de Setiembre de mill y ſeyſcientos y veynte y dos años.

Iuan de Xerez.

ERRATA.

Pag.	Col.	Lin.	Lege.	Pag.	Col.	Lin.	Lege.
1.	2.	1.	*patratum.*	337.	2.	15.	*donum.*
51.	2.	19.	*oculos.*	363.	2.	21.	*ſanĉlo.*
66.	1.	28.	*veniat.*	429.	1.	44.	*Silius.*
66.	1.	29.	*nimis.*	430.	1.	32.	*ocreati, aut.*
107.	2.	antepenul.	*Inferi.*	437.	2.	46.	*impertiat.*
117.	2.	41.	*poſſumus.*	466.	2.	13.	*redundare.*
181.	2.	7.	*lucos.*	476.	2.	20.	*famem.*
199.	1.	9.	*ad.*	489.	2.	45.	*livorem.*
217.	1.	34.	*cremanda.*	535.	2.	12.	*ob.*
243.	1.	28.	*Sacerdotij.*	549.	2.	40.	*Græco.*
280.	1.	35.	*loci.*	575.	2.	39.	*effatum.*
303.	2.	9.	*& regno.*	591.	2.	22.	*ſive.*

His mendis emendatis, Liber correſpondet ſuo originali. Datum Matriti die tertia menſis Septembris An. 1622.

Licentiatus Franciſcus Murcia de la Llana.

BEATIS-

BEATISSIMO PARENTI NOSTRO IGNATIO, NVPER A SANCTA SEDE Apoſtolica in Cœlitum numerum, ſumma totius Chriſtiani Orbis acclamatione relato, minimus eius filius Auguſtinus de Quiros ſupplex, ac venerabundus ex animo gratulatur.

HOS meos Commentarios, qualeſcumque illi ſint, diuturnis certè vigilijs, & laboribus lucubratos, tibi Pater Beatiſsime, multis nominibus debitos, tuis ſanctiſsimis pedibus advolutus, obſervantiæ, & gratitudinis ergò, voveo, dico, conſecroq́ue: & in hac tam effuſa omnium ordinum lætitia, fauſtaq́ue gratulatione, hoc tenue ſertum contextum è varijs floribus decerptis ex amaniſsimo ſacræ Scripturæ viridario, gratulabundus ad aram tuā ſuſpendo. Cui enim potiùs vel poſsim, vel debeam meorū ſtudiorū primitias cōſecrare? Tu me puerū rudē, & ignarum in tuæ Societatis diſciplinam ſuſcepiſti: tuis ſaluberrimis monitis, cæleſtibuſq́ue tuarum Conſtitutionū conſilijs, per quadraginta fermè annos ad omnē pietatē informaſti. Tu ex hac tam longè, latèq́ue collucente doctrinarum, ac ſcientiarum omniū luce, qua Societatem tuam Divina Bonitas illuſtravit, affuſo aliquo ſplendore, mentis meæ tenebras diſpuliſti. Reddo itaque tibi lubens, quod à te accepi: imò longè minus, quàm accepi. Cuperem certè plura, & meliora pro infinitis à te acceptis beneficijs. Sed tuum erit filioli obſequium, non è tenuitate ſua, ſed ex magno, & incenſo tibi gratificandi ſtudio, ac voluntate metiri. Fruere, Sanctiſsime Pater, honore tibi cœlitus delato annis perennibus.

LECTORI.

PAVCA admodùm ſunt, benigne Lector, de quibus te admonendum eſſe duxi. Primum eſt, me per aliquot annos, quibus ſacrã Scripturam publicè interpretatus ſum, hos Commentarios Auditoribus meis de ſuggeſto dictaſſe. Nunc autem Superiorum meorum iuſſu, eoſdẽ in lucem edo. Eoſdem, inquam, quos dictavi; recognitos quidem per otium, ſed, verè ut dicam, penè immutatos, atq; adeò ipſiſſimos. At enim, dicat aliquis, quid attinet iſtud ſcire? Tua quidem, candide Lector, fortaſſe parum: mea certè, qui tibi facere ſatis, etiam atq; etiã opto, multùm ſanè refert. Primùm enim hinc fiet, ne œconomiam, ordinemvé requiras ullum inter libros, qui explicantur: nam id eſſet, nodum in ſcirpo quærere; cùm mihi ſolùm propoſitũ fuerit, ex præſcripto noſtræ Societatis, alternis annis modò aliquid ex Vetere Teſtamento, modò exponere aliquid ex Novo. Deinde illud etiam cõſtabit, quid cauſæ fuerit, cur in his Commentarijs præpoſterè priorem locũ teneat Epiſtola ad Coloſſenſes, quàm ad Epheſios: illam enim explicui Cordubæ anno 1603: hanc aliquantò pòſt; & cùm pleriq; loci quàm ſimillimi in utraq; Epiſtola reperiantur, non erant iterum eadem inculcanda in poſteriore Commentario, qui propterea ad priorem ſubinde refertur. Tametſi, ut ingenuè fatear, in alijs libris, quia non erant ijdem Auditores, qui priores exceperant, nonnulla interdum diverſis in locis iterantur, quæ tamen in Editione facillimum fuiſſet expungere; ſed quia detraheretur id, quod lucem affert verbis, quæ explicantur, & quia id rarò admodùm fit, & pro inſtituta noſtra brevitate perpaucis, exiguũ iſtud diſpendium non erit, ut ſpero, ſine temporis, doctrinæq; compendio. Denique poſteaquàm hæc ego dictavi, & illorum nutu, quibus omnes vitæ meæ rationes permiſi, ſex iam ipſos annos ab Scholis ad alias functiones avocatus ſum, prodierunt in lucem ex noſtro Ordine luculentiſsimi Commentarij in Prophetas, in Epiſtolas Paulinas, & Canonicas, quos ſi nactus fuiſſem, cùm hæc elucubrabam, næ ego doctiſsimos viros non ſine debita laude identidem citaviſſem, atq; ex illorum chryſtallinis fontibus meos qualeſcumq; hortulos uberiùs irrigaſſem.

Alterum eſt: me de induſtria omiſiſſe notulas apponi ſolitas ad oram pagellarum, ſive continentes compendia eorum, quæ dicuntur; ſive indicantes ſacræ Scripturæ loca, nominavé Auctorum, qui laudantur in Commentario. Quia cùm adeò exactos totius operis Indices, quàm fieri potuit accuratiſsimè, ego ipſe elaboraverim, valdeq; copioſum unum

locorum Moralium ad uſum Concionatorũ adjecerim, nullus, opinor, erit lector tam fugitans laboris, quin ex tot Indicibus, quod requirit, negotio facili deprehendat.

Tertium deniq; eſt: cùm paſsim Hebraicus, Græcuſq; textus in his Commẽtarijs expendatur, atq; ex harum linguarum idiotiſmis, & proprietate, ſubinde Vulgati intelligentia, genuinuſq; ſenſus illuſtretur; habuiſſe me quidem in votis, ut voces originales nativis expreſſæ characteribus ederentur, vel certè è regione Latinarum litterarum, quibus utcunq; exprimuntur, apponerentur ad marginẽ. Sed quia id optare magis licuit, quàm ſperare multas ob cauſas, harum linguarũ periti lectores ferent æquo animo pro ſua benignitate, conſulentq; ipſos Hebraicos, & Græcos codices, noſtra iam ætate omnibus ferè obvios. Faxit, obſecro, Deus, ut ex his meis laboribus, ac vigilijs ardens aliqua Divini amoris ſcintilla in legentium animis concipiatur. Vale.

DISPVTATIO
DE SENSIBVS SACRÆ SCRIPTVRÆ.

SECTIO I.

Quis ſit ſenſus litteralis.

SENSVS Litteralis, ſeu Hiſtoricus eſt ille, quem primò Spiritus Sanctus ex ſignificatione ipſa vocum ſignificare intendit. Non dixi eſſe eum, quem voces ipſę proximè, & immediatè ſignificant; quia cùm ſacra Scriptura referta ſit metaphoris, cęteriſq; tropis, ſententia ſępenumero petēda eſt, nō ex vocibus in propria ſignificatione acceptis, ſed in trāſlatitia; atq; adeò ex mēte, & intentione dicētis. Iubet Chriſtus Matth. 5. n. 29. & cap. 18. num. 9 *Si oculus tuus ſcandalizat te, erue eum, & projice abs te.* Si propriè ſumerentur voces, & crudelis, & abſurda ſententia videretur; nec vacaret culpa oculum effodere: ſunt ergo translatè intelligendę, ut ſenſus ſit: ſi res tibi perinde cōiuncta, atq; dilecta, ut proprius oculus, ſcandalizat te, vel cum ſummo animi dolore, à te longiſsimè diſiunge. Ad hyperbolen refert Maldonatus Matth. 5. n. 29. ut ſunt referenda illa ad Galat. 4. nu. 15. *Si fieri poſſet, oculos veſtros eruiſſetis, & dediſſetis mihi.* Illa item Geneſ. 11. n. 4. *Faciamus nobis civitatem, & turrim, cuius culmen pertingat ad cælum:* & Proverb. 17. n. 12. *Expedit magis urſæ occurrere, raptis fœtibus, quàm fatuo confidenti in ſtultitia ſua.*

Verba illa Geneſ. 3. n. 22. *Ecce Adam quaſi unus ex nobis factus eſt*; cùm ſint ironicè dicta, non ſolùm aliter, ac ſonant, accipienda ſunt, ſed contrario prorſus ſenſu. Pollicitus fuerat ſerpens, n. 5. *Eritis ſicut Dij*: ergo per irriſionem, exturbato iam è ſumma dignitate in ſummam miſeriam homini ironicè inſultat Deus: Intuemini Adamum factū ſcilicet omnipotentem, natura immortalem; per ſe beatum, & omnia ſcientia cōprehendentem: tunc nempe, cùm imbecillus, & ignorantiæ, calamitati, morti deniq; obnoxius fuerat effectus.

Dixi, eum eſſe ſenſum litteralem, quem Spiritus Sanctus ſignificare intendit: quia, ut colligitur ex Aug lib. 12. Confeſſ. cap. 31. interdum, ubi multiplex ſub eiſdem verbis intelligentia ſubeſt, aliquis poteſt eſſe ſenſus litteralis intentus ab Spiritu Sancto, qui non ſit intentus à ſacro Scriptore. Certè in nonnullis oraculis Prophetarum id etiam concedit Vazquez 1. Parte, diſp. 17. cap. 3. n. 8. Sic etiā terror ille iniectus Ezechiæ, Iſai. 38. n. 1 *Diſpone domui tuæ, quia morieris tu, & non vives*; non fuit intelligendus ſecundum mentem Prophetæ, cùm poſteà Rex per annos quindecim vitam propagarit. Sic Prophetia illa Ionæ 3. n. 4. *Adhuc quadraginta dies, & Ninive ſubvertetur*; non fuit accipienda ſecundum intentionem Prophetæ, ſed Dei, cui fuerunt non abſolutæ, ſed comminatoriæ illæ Prophetiæ: ut doctè diſputat Ribera, Ionæ 3. à num. 17. ad 18. Molina 1. part. quæſt. 19. Enriquez lib. de Fine. cap. 4. §. 2. litt. N. & cap. 13. n. 6.

Ad cognoſcendum verò certum ſenſum literalem, commodiſsima illa regula præcipi ſolet, ut alterius loci, aut Conciliorum expoſitionem teneamus: ubi hæc deſunt,

eam corrogemus à Patribus Eccleſiæ, qui præcipuo quodam lumine Divini Spiritus illuſtrati, Scripturæ intelligentiam aſſecuti ſunt. Vide Trident. Seſſ. 4. Decreti, cap. 2. Mendozam quæſt. 2. poſitiva, pag. 170. Riberam, procemio Commentariorum in Aggæum, Canum lib. 7. de Locis cap. 3. Ioann. Ferdin. in ſuo Theſauro, prælud. 6. n. 2. Barrad. Prologo in Concordiam Evang.

Illud etiam operæpretium eſt annotare; ita nobis inhærendum eſſe Sanctorum expoſitionibus, ut ſimul meminerimus, homines eos fuiſſe, atque adeò potuiſſe labi. Audi Auguſtinum, qua erat animi demiſſione, ingenuè de ſe ipſo confitentem, tom. 7. lib. de Dono perſeverantiæ cap. 21. [Neminem velim ſic amplecti omnia mea, ut me ſequatur; niſi in ijs, in quibus me non errare perſpexerit. Nam propterea nunc facio libros, in quibus opuſcula mea retractanda ſuſcepi, ut nec me ipſum in omnibus me ſecutum fuiſſe demonſtrem.] Audi, quid idem Sanctus Doctor de alijs Eccleſiaſticis Scriptoribus ſentiat, epiſt. 19. ad Hieronymum: [Ego fateor Charitati tuæ, ſolis eis Scripturarum libris, qui iam Canonici appellantur, didici hunc timorem, honoremque deferre, ut nullum eorum Auctorem ſcribendo aliquid erraſſe, firmiſſimè credam. Alios autem ita lego, ut quantalibet ſanctitate, doctrinaque præpolleant, non ideo verum putem, quia ipſi ita ſenſerunt; ſed quia mihi vel per illos Auctores Canonicos, vel probabili ratione, quod à vero non abhorreat, perſuadere potuerint.] Hactenus Auguſtinus, cuius verba citantur à Gratiano in Decreto, diſt. 9. cap. 5. Non igitur eſt, cur quiſquã miretur, ac multò minùs, cur tragœdias exciter, ſi videat Interpretem librorum Divinorum, rationum momentis impulſum, vel tranſverſum unguem à Patrum expoſitione diſcedere. Lege doctam ſuper hac re Pererij Diſputationem, quæ ultima eſt Tomi 1. Comment. in Geneſim.

SECTIO II.

Quis ſit ſenſus Myſticus.

RES eſt omnino certa, & explorata, quàm plurima ſacræ Scripturæ loca, non ſolùm continere ſenſum litteralem, ſed etiam ſpiritualem, ſeu myſticum. Probant eruditè Ribera Prooemio Comment. in Ionam, & Vazq. 1. P. diſp. 16. Hoc ſcilicet confirmat celebris illa Gregorij ſententia, lib. 20. Moral. cap. 1. [Mos eſt ſacræ Scripturæ, ut uno, eodemque ſermone, dum narrat geſtum, prodat myſterium.]

Eſt autem ſenſus myſticus, quem res ipſæ vocibus ſignificatæ, propter ſimilitudinẽ, quam cum alijs rebus habent, ex intentione Spiritus Sancti ulteriùs ſignificant. Itaque ſpiritualis ſenſus remotè, ac mediatè ſignificatur per verba; proximè verò, & immediatè, per res ipſas, quæ verbis immediatè ſignificantur. Si enim homines cordati, atq; prudentes poſſunt, ac ſæpe ſolent, actionibus, & rebus ipſis animi ſui ſenſa ſignificanter enuntiare; quantò potiori iure infinitæ Dei Sapientiæ id concedendum eſt? Exempla ſuppeditat vetus Hiſtoria in Periandro, atque Tarquinio: quorum primus, referente Ariſtotele lib. 3. Politic. cap. 9. ſupereminentes ſpicas demetebat, & ſegetem æquabat: alter apud Livium lib. 1. Decad. 1. papaverum capita bacillo decutiebat. Et Periander quidem denotavit actione illa, civium omnium æqualitatem procurandam: Tarquinius verò, Gabiniorum Principes plùs nimio ſuperbientes, è medio tollendos eſſe, ſolerter indicavit.

Cùm ergo myſtici ſenſus proximum ſignum ſit ſenſus ipſe litteralis, ſeu, quod idem

eſt,

Digitized by Google

eſt, res ipſæ hiſtorico ſenſu ſignificatæ, conſequens neceſſariò fit, ut ſpiritualis ſenſus ſemper fundetur in litterali, eumq; ſupponat. In interpretatione ergo Scripturæ ſacrę ſecundum myſticum ſenſum, illud apprimè obſervandum eſt, ne ulla vis inferatur litterali. Eatenùs enim ſimile fit vero, intentum fuiſſe ab Spiritu ſancto ſpiritualem ſenſum, quatenùs cum litterali cohæret, quem conſtat Spiritum ſanctum intendiſſe. Notavit hoc Ribera Prol in Malach. num. 9. & Mendoza quęſt. 2. poſitiva, & Pererius tom. 4. in Geneſ. cap. 25. num. 52.

Hic ergo ſenſus ſpiritualis, ſalva fide, negari non poteſt. Matth. 12. numer. 39. ait Chriſtus: *Signum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ Prophetæ*, &c. Vbi perſpicuè docet, rem illam totam fuiſſe typum ſepulturę, & reſurrectionis ſuæ: quare neceſſariò fateri debemus, ſub illa hiſtoria ſenſum myſticum latuiſſe. Ioann. 3. num. 14. *Sicut Moyſes exaltavit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet Filium hominis.* Vbi indubitatum eſt, ſerpentis illius exaltatione Chriſtum actum in crucem figurari.

Meritò igitur Apoſtolus 1. Corint. 10. cùm de Hebręo populo longam narrationem texuiſſet, concludit ad extremum num. 11. *Hæc autem omnia in figura contingebant illis.* Commemorat verò inter alia num. 4. *Bibebant autem de ſpiritali conſequente eos petra: petra autem erat Chriſtus.* Vnde aperte liquet, Chriſtum, qui contenta voce clamabat, Ioan 3. num. 37. *Si quis ſitit, veniat ad me, & bibat*; petra illa, quæ ſitienti Populo uberrimos præbuit latices, adumbrari; imò & ipſa petra planè corporea, atque adeò ſaxea, propter hanc ſpiritalem ſignificationē ſpiritalis appellatur. Sed quando huc incidimus, non involvam ſilentio, quod ſcribit Genebr Pſalm. 77 n. 19. affirmat enim, quòd petra illa, percuſſa virga Moyſis, non modo tunc ſitim Populi explevit, ſed Angeli miniſterio deportata, quòcumque per deſertum demigrarent, eos comitabatur, dulciſsimis, & largiſsimis aquis perpetuò manans. Quod nunuę mirum videri debet perpendenti, Angelos eidem Populo, & nubem, & facem prætuliſſe, & ſuaviſsimam illam eſcam eſurientibus præparaſſe. Ita ſentire videtur Tertull lib. de Patient. cap 5. [Poſt Mannæ eſcatilem pluviam poſt petræ aquatilem ſequelam.] Et lib. de Baptiſmo cap. 9. [Hæc eſt aqua, quæ de comite petra populo profluebat.]

SECTIO III.

Quotuplex ſit ſenſus Myſticus.

TRIPLEX eſt ſenſus Myſticus: nam res ſignificata per litteram, vel eſt figura rei pertinentis ad ſtatum Eccleſiæ triumphantis; & hic eſt ſenſus Anagogicus: vel ad ſtatum Eccleſiæ militantis: & tunc vel refertur ad myſteria fidei; & hic eſt ſenſus Allegoricus: vel ſpectat ad formandos mores. qui ſenſus dicitur Tropologicus. Perſpicuè comprehenditur hæc diviſio duobus carminibus traditis à Lyrano Prologo Bibliorum.

Littera geſta docet: quid credas, Allegoria:
Moralis, quid agas: quò tendas, Anagogia.

Exemplum ſuppetit perilluſtre, ubi quatuor iſti cernuntur ſenſus, ad Galat. 4. nu. 22. *Abraham duos filios habuit: unum de ancilla, & unum de libera.* Ecce ſenſus hiſtoricus. Quæ verò deinde ſubiungit, num. 22. *Quæ ſunt per allegoriā dicta. Hæc enim ſunt duo teſtamenta*; manifeſtè ſpectant ad Allegoricum. Rurſus, cùm ait num. 26. *Illa autem, quæ ſurſum eſt, Ieruſalem, libera eſt; quæ eſt mater noſtra*; ſenſum explicat Anagogicum. Cùm denique mores inſtruit, num. 29. *Sed quomodò tunc is, qui ſecundum carnem*

Digitized by Google

natus fuerat, perſequebatur eum, qui ſecundum ſpiritum, ita & nunc, &c. Tropologicum ſenſum illuſtrat.

Peti etiam poteſt accõmodatiſsimum exemplum ex Hieronymo in 16. cap. Ezech. in hac voce *Ieruſalem*: quæ in ſenſu litterali ſignificat præcipuam urbem Palęſtinæ, idque paſsim in ſacris litteris. In Allegorico, Eccleſiam militantem. Apoc. 21. num. 2. *Vidi ſanctam ciuitatem Ieruſalem nouam, deſcendentem de cœlo, à Deo paratam*, &c. In Tropologico, animam fidelem. Iſai. 52. num. 2. *Excutere de puluere, conſurge; ſede Ieruſalem: ſolue vincula colli tui captiua filia Sion.* Deniq; in Anagogico, Eccleſiam triũphantem: ut proximè vidimus ad Galat. 4. num. 26. & Apoc. 3. num. 12. Lege ibi Riberam num. 32. & Expoſitores Pſal. 147. *Lauda Ieruſalem Dominum*, &c.

SECTIO IIII.

Vter ſenſus præſtantior ſit.

MYſticus ſenſus veteris Teſtamenti longè nobilior eſt, atque preſtantior litterali; cùm hic umbram duntaxat, ille veritatem ſolidam, expreſſamque contineat: iuxta id Coloſſ. 2. num. 17. *Quæ ſunt umbra futurorum; corpus autem Chriſti*. & ad Hebr. 10. num. 1. *Vmbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum*. Vide Perer. Tom. 4. in Geneſ. cap. 25. num. 52.

Neque ſolùm potior eſt, atque nobilior litterali, ſed etiam multò magis intentus ab Spiritu ſancto. Ratio eſt in promptu. Nam hic ſenſus ſemper eſt de rebus altioribus; nẽpe de myſterijs Chriſti, eiuſque Eccleſiæ. Vnde frequenter ab Origene, Hieronymo, cæteriſque Patribus, modò altior, & ſublimior, modò ſacratior intellectus appellatur. Hiſtoricus autem de rebus humilioribus eſt. Vtrumque voluit Spiritus ſanctus Exod. 12. num. 46. præcepto illo: *nec os illius confringetis*: ſcilicet & agni legalis oſſa non comminui, & Chriſto in Cruce pendenti crura non eſſe confringenda, Ioan. 19. num. 36. Hoc quidem remotiùs; illud proximè. Sed quin hoc poſtremum primaria intentione maluerit, nemini dubium eſſe poteſt. Illuſtrat hoc Ribera pręlud. 1. num. 21. exemplo ſatis accommodato, ex 1. Reg. 20. n. 21. cùm Ionathas dicebat puero: *Ecce ſagittæ ultra te ſunt*. Proximè quidem puero indicabat, ubi ſagittam inveniret: remotiùs verò, ſed multò principaliùs monebat David, ut fuga ſalutem peteret.

Luculentè hoc demonſtravit Apoſtolus 1. Cor. 9. num. 9. ubi probans alendos eſſe miniſtros Eccleſiæ, ex myſtico ſenſu illius loci Deuter. 25. num. 4. *Non ligabis os bouis terentis in area fruges tuas*; continuò ſubiungit. *Numquid de bobus cura eſt Deo? An propter nos utique hoc dicit?* Non negat Apoſtolus, Deo curam eſſe de bobus. Quis enim poſſet id negare, ſalva fide, de benigniſsima illius providentia, *qui dat iumentis eſcam ipſorum, & pullis corvorum invocantibus eum?* Pſ. 146. num. 9. Nimirùm pulli corvorum recẽs excluſi, candidi ſunt, vel quia implumes, vel plumis ipſis albicantibus; atq; ideo velut ſuſpecti, & ſpurij negliguntur à parentibus. Pipientibus ergo prę ſame Deus immittit muſcas, quæ ſe ſe in eorum fauces inſinuent: vel eos alit roſcida quadam aura. Quod eximium eſt argumentum Divinæ providentiæ, aves tam tetras aſpectu, tam aſperas crocitu, carnivoras, & voraciſsimas, ab ipſo Deo, tanquam à nutrice, ſuſtentari. Iob 38. num. 41. *Quis præparat corvo eſcam ſuam, quando pulli eius clamant ad Deum, vagantes eò, quòd non habeant cibum?* Non itaque negat Apoſtolus, Deo curę eſſe boves; ſed docet, multò magis voluiſſe præcipere, ut miniſtri Evangelici alerentur. Nam ſi inhumanum eſt, bovi trituranti os alligari; quantò inhumanius, atque iniquius cenſeri debet, homini tua cauſa laboranti dignam mercedem non retribuere?

Signatè

Signatè dixi, ſenſum myſticum Veteris Teſtamenti nobiliorem eſſe litterali: ſecùs enim eſt de Novo. Nam & Chriſti paſsio extra portam tropologico ſenſu repræſentat id, quod minus eſt, ſcilicet & nos item debere ad Chriſtũ imitandũ extra caſtra prodire. Ad Hebr. 13. num. 12. *Extra portam paſſus eſt. Exeamus igitur ad eum extra caſtra, improperium eius portantes.* Notavit hoc Vazquez 1. part. diſp. 16. cap. 1.

SECTIO V.

An ex ſenſu myſtico ducatur efficax argumentum.

Communis opinio fert, ex ſenſu myſtico inefficax deſumi argumentum ad fidei dogmata confirmanda. In quam ſententiam dixiſſe videtur Dionyſ. epiſt. 17. ad Polycarp. *Myſtica Theologia nõ arguit.* Ratio verò id ſuadet: nam ſenſus litteralis ita manifeſtus eſt, ut inde efficacisſima promantur argumenta. Myſticus verò propterea myſticus, & ſpiritualis appellatur, quòd intus in rebus ipſis quaſi reconditum myſterium deliteſcat, & quaſi ſpiritus in corpore aciem fugiat.

Nihilominùs cenſeo, ſenſum myſticum natura ſua non minùs valere, quàm hiſtoricum ad dogmata fidei ſtabilienda: quare ubi conſtiterit, aut ex altero Scripturæ loco, aut ex Patrum conſenſu, ſive ex Eccleſiæ traditione, illum intentum fuiſſe ab Spiritu Sancto, validisſimum conficiet argumẽtum. Ratio convincens eſt. Propterea ſenſus litteralis valet ad dogmata fulcienda, quia illum intendit Spiritus Sanctus: ſed idem intendit etiam myſticum, imò in Veteri Teſtamento principaliùs, quàm hiſtoricum; ergo eiuſdem erit firmamenti.

Sic ſæpe argumentatur Paulus, ut ad Rom. 10. num. 18. *Sed dico: Numquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exivit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* In hoc loco ex Pſalm. 18. num. 5. ubi ad litteram de cælis ſermo eſt, probat Evangelij prædicationem toto terrarum orbe promulgandam. Sed nimirùm cæli adumbrabant Apoſtolos ex intentione Spiritus Sancti. Licèt Tolet. notat. 11. etiam in ſenſu hiſtorico de Apoſtolis exponat.

Argumentum illud ex Deuter. 25. num. 4. (de quo ſectione 4.) non ſolùm uſurpavit Paulus 1. Corint. 9. n. 9. ſed & 1. Timot. 5. n. 17. *Qui bene præſunt presbyteri, duplici honore digni habeantur: maximè qui laborant in verbo, & doctrina: dicit enim Scriptura: Nõ alligabis os bovi trituranti.*

Ad Hebræ. 1. num. 5. probat Apoſtolus Chriſti Divinitatẽ ex ſenſu myſtico illius loci 2. Regum 7. nu. 14. *Ego ero illi in Patrem, & ipſe erit mihi in filium.* Quod perſpicuum eſt, in ſenſu litterali pertinere ad Salomonem. Qui plura volet exempla, legat Rib. in illud cap. 1. ad Hebræ. num. 54. & Prælud. 1. in Proph. nu. 22. Vazquez, 1. P. diſp. 17. cap. 5. Pererium Tom. 4. in Geneſ. cap. 25. num. 49.

Fateor quidem, ſæpe ex accidenti inefficax duci argumentum ex ſenſu myſtico, quia aut nobis ignotus eſt, aut non conſtat illis, quibus cum diſputamus: propterea quòd ex rerum inter ſe ſimilitudine capitur, quæ incertior, & obſcurior eſt, quàm vocum ſignificatio, unde ſenſus elicitur hiſtoricus. Præclarè enim Hieronymus in cap. 13. Matthæ. cùm de fermenti explicatione, & ad Sacroſanctam Trinitatem accommodatione quædam retuliſſet, continuò ſubiungit. Pius ſenſus; ſed nunquam Parabolæ, & dubia

ænig-

ænigmatum intelligentia poteſt ad auctoritatem dogmatum proficere.] Auguſtinus item, tom.6. lib.1. contra Adverſarium legis, cap.13. in eamdem ſententiam rectè dixit. [Illud, quod magis Propheta, huius libri Auctor intendit, ut eius narratio rerum factarum, eſſet etiam præfiguratio futurarum, non eſt contentioſis, & infidelibus ſenſibus ingerendum.] Sed hoc ipſum ſæpe etiam uſu venit in ipſo ſenſu hiſtorico. Nam cùm loci alicuius, in quo videlicet exponendo ſuam auctoritatem non interpoſuit Eccleſia, ſenſus litteralis aut nobis, aut adverſarijs dubius eſt, firmum ex eo argumentum deſumi non poteſt ad illos revincendos.

SECTIO VI.

In pleriſque locis Veteris Teſtamenti nullum alium hiſtoricum ſubeſſe ſenſum, niſi ſpectantem ad Chriſtum.

TAnquam certum in fide ſtatuendum eſt, in multis Prophetarum oraculis adeò expreſsis, atque perſpicuis verbis Chriſtum eſſe prænuntiatum, ut ea vel obtorta gula, ad nullam aliam perſonam Veteris Teſtamenti poſsint detorqueri. Hæc aſſertio definita eſt in Concilio Conſtantinopolitano V. Act 5. (habetur in Editione nova tom.2. pag.688) & in Romano ſub Vigilio, cuius decreta extant in Bibliotheca Vaticana. Referuntque teſtes oculati Turrianus, lib.2. Conſtitut. Clementis Romani, cap.5. Vazquez 1. part. diſp. 16. cap.4. num.15. Prado in Commentario Iſagogico in Ezech. ſect.3.

Eiuſmodi ſunt illa vaticinia, quæ paſsim citantur ab Apoſtolis, & Evangeliſtis: ut Pſalm.21. num.1. *Deus Deus meus reſpice in me: quare me dereliquiſti?* Matth.27. num.46. & Marc.15. num.34. Eodem Pſalm. num.18. *Foderunt manus meas, & pedes meos.* & num.19. *Diviſerunt ſibi veſtimenta mea*: Matth.27. num.35. Marc.15. num.24. Luc.23. num.34. Ion.19. num.18.

Vnus Iſaias plura nobis per multa capita ſuppeditabit exempla. Cap.7. num.14. *Ecce Virgo concipiet, & pariet filium*: Matth.1. nu.23. Cap.9. nu.6. *Parvulus enim datus eſt nobis.* & num.2. *Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam*: Matth.4. num.15. Cap.11. nu.10. *In die illa radix Ieſſe*: Roman.15. num.12. Cap.28. num.16. *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem*: Matth.21. num.42. Act.4. num.11. & 1. Petr.2. num.7. ad Roman.9. num.33. Cap.53. num.4. *Verè languores noſtros ipſe tulit*: Matth.8. num.17. & 1. Petr.2. num.24. Eodem cap.53. num.7. *Sicut ovis ad occiſionem ducetur*: Actu.8. num.32. Eodem item cap. num.12. *Cum ſceleratis reputatus eſt*: Marc.15. num.28. Luc.22.37.

Sed age, videamus Apoſtolos ipſos hanc aſſertionem confirmantes. Exponens Petrus locum illum ex Pſalm.15. num.20. *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem*; perſpicuè demonſtrat, non poſſe ad litteram Davidi, ſed Chriſto convenire. Act.2. num 29. *Liceat audenter dicere ad vos de Patriarcha David, quoniam defunctus eſt, & ſepultus: & ſepulchrum eius eſt apud nos, &c.* Explicatiùs Paulus Act.13. num.36. *David* (inquit) *appoſitus eſt ad Patres ſuos, & vidit corruptionem: quem verò Deus ſuſcitavit à mortuis, non vidit corruptionem.*

Atque huc ſpectat celebris ille tranſitus frequens in Prophetis, cùm exorſi res ſcri-

bere ſui temporis, maiore quodam lumine ſubitò illuſtrati, & ſancti Spiritus afflatu quaſi abrepti, repentè præcidunt narrationis filum, & grandius quiddam, ſublimiuſque ſonantes, Hiſtoriæ ſuæ Chriſtum quàm aptiſsimè attexunt. Vide Pradum ſect. 5. & Riberam Oſee 2. num. 34. Sic facilè à multis explicatur illud 2. Reg. 7.num. 14. allatum ad Heb. 1. num. 5. Vide Acoſtam lib. 2. de Temporib. noviſsimis cap. 12. & Rib. ad Heb. 1. num. 51.

SECTIO VII.

Sub eadem littera plures eſſe ſenſus litterales.

Diſertis verbis id concludit D. Thom. 1. part. quæſt. 1.art. 10. corpore; ſolidamque rationem huius aſſertionis ſapientiſsimè reddit. [Quia ſenſus (inquit) litteralis eſt, quem Auctor intendit. Auctor autem ſacræ Scripturæ Deus eſt, qui omnia ſimul ſuo intellectu comprehendit.] S. Thomã ſequuntur communiter Doctores, quos referunt Vazq. 1. P. diſp. 17. cap. 2. & Molina quæſt. 1. art. 10. diſp. 3. & Bañez ibid. dub. 7.

Longiùs proceſsit D. Aug. lib. 12. Confeſ. cap. 31. ubi ecnſet pertinere ad intelligentiam litteralem, [quidquid hic veri potuimus invenire; & quidquid nos non potuimus, aut nondum poſſumus, & tamen in eis inveniri poteſt.]

Admirabilem hanc fœcunditatem iam tum in primo ipſo Scripturæ aditu, ac veſtibulo, ideſt, in primis verbis Geneſeos Spiritus ſanctus luculenter expreſsit. Nam illa verba, *In principio creavit Deus cœlum, & terram*, multiplicem continent ſenſum litteralem, ut ex profeſſo probat Auguſt. lib. illo 12. Confeſſ. cap. 20. *In principio*, ideſt, ante alia omnia: ut Pſalm. 101. num. 26. *Initio tu Domine terram fundaſti.* & Proverb. 8. num. 22. *Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum, antequàm quidquam faceret à principio.* Atque ex illo ſenſu litterali convincitur error Græcorum aſſerentium, Angelos fuiſſe conditos ante mundum corporeum; quod eſſe contra fidem, affirmat Molina 1. part. quæſt. 61. art. 3.

Deinde ex Concilio Lateranenſi cap. *Firmiter*, de ſumma Trinitate, & Fide Catholica, cônſtat, eum eſſe ſenſum litteralem. *In principio*, hoc eſt, ab aliquo initio tẽporis. Vbi refellitur error Ariſtotelis aſſerentis fuiſſe mundum ab æterno: narraturq; Deum feciſſe, ut mundus, qui ex æternitate nullus fuerat, repentè, tum nimirum quando ei libuit, primùm eſſe inceperit: ut copioſè explicat Perer. in ſuis Commentarijs.

Tertiò denique non eſt reijciendus ſenſus alius litteralis, quem pleriqne ſacri Interpretes probant, & tuentur. *In principio*, ideſt, in Filio, *qui eſt principium*, ad Coloſſ. 1. num. 18. & Ioan. 8. num. 25. *Fecit enim Deus cælos in intellectu*, Pſalm. 135. num. 5. *Et verbo Domini cœli firmati ſunt*, Pſalm. 32. num. 6. Per Filium nempe, ut per Sapientiam Patris, *facta ſunt omnia, & ſine ipſo factum eſt nihil*, Ioan. 1. num. 3. *Per quem fecit & ſæcula*, ad Hebr. 1. num. 2. *Quoniam in ipſo condita ſunt univerſa in cælis, & in terra*, ad Coloſſ. 1. num. 16.

Et quia huius aſſertionis paſsim ſuppetunt exempla, unico ego duntaxat rem totam & declarabo, & confirmabo. Ioan. 11. num. 50. in illo nefario conſilio inito ad occidendum Chriſtum, ſuperbè nimis, & arroganter ſuam dixit ſententiam Caiphas. *Vos neſcitis quidquam, nec cogitatis, quia expedit vobis, ut unus moriatur homo pro populo, & non tota Gens pereat.* Quæ verba ſine ulla dubitatione du-

Digitized by Google

plicem continebant ſenſum litteralem: unum, qui reſpondebat menti iniquiſsimi Pō-tificis; videlicet è medio tollendum eſſe Chriſtum, ne tota Gens Iudæorum ad internecionem uſque deleretur à Romanis: alterum, quem teſte ipſo Evangeliſta, num. 51. ſignificare voluit Spiritus ſanctus; nimirùm expedire, ut Chriſtus tolleretur in Crucem, ad placandum Divinum numen, hominum ſceleribus violatum, ne genus humanum univerſum funditus interiret. Quid ergo mirum videri debet; ſi dicamus Spiritum ſanctum intendiſſe unico Scripturæ loco plures intelligentias exprimere litterales, quas verbis ipſis, atque contextui perſpiciebat congruenter adaptari?

Adeat, quæſo, Lector Commentarium noſtrum in ea verba Iudæ n. 8. *Maieſtatem autem blaſphemant*: ibique reperiet hanc Theologicam aſſertionem luculentis ſacræ Scripturæ teſtimonijs, & exemplis perſpicuè confirmatam. Nunc pro inſtituta huius Diſputationis brevitate, hæc ſatis, ſuperq; ſint.

IN POSTREMVM

CANTICVM MOYSI

COMMENTARII EXEGETICI LITTERALES.

AVCTORE

PATRE AVGVSTINO DE QVIROS

è Societate IESV.

De Auctore huius Cantici.

1 AVCTOREM huius Cantici fuiſſe Moyſen, nullus, quem ſciam, eſt, qui revocet in dubium. Ego verò minimè itē dubius affirmare auſim, Ioſue etiam conditorem ſimul, & enunciatorem unà cum Moyſe, huius carminis extitiſſe. Aio itaque, utrūq; divinitus afflatū eoſdē verſus, eaſdē omnino voces, Spirituſancto dictante, conſcripſiſſe: utrumque etiam exaratum poema, audiente populo, altè, diſtinctèque, vel de ſcripto, vel memoriter potiùs recitaſſe. Et quanvis diverſi modi excogitari poſsint, quibus conſcripſerint, & concinuerint ambo: qui & excogitantur, & expenduntur à Serario lib. 1. in Ioſue cap. 10. q. 4. mihi verò ille videtur facillimus fuiſſe modus ſcribendi, quem expoſui, quem unico duntaxat exemplo, eóque maximè illuſtri confirmabo.

Poſt patratum à Deo ſtupendum il- 2
lud miraculum, cùm marini fluctus, inſtar ſolidiſsimæ chryſtalli, obſtupuerunt: cùm Dei populus gradiens per maris alveum ſicca veſtigia preſsit in profundo, & in adverſum littus incolumis evaſit; cùm ſoluta illa repentina glacie, inſequentes Aegyptij immenſis vorticibus obruti, dein in arenā eiecti opima ſpolia, & exultantis lætitiæ ſegetem ereptis è tanto diſcrimine præbuerunt. Tūc Moyſes, & univerſa multitudo prorupit in egregium illud canticum, quod refertur Exod. 15. *Cantemus Domino, glorioſe enim magnificatus eſt: equum, & aſcenſorē deiecit in mare.*

Sed edidit tunc Deus novum prodigium, mea quidem ſententia, non minùs, ſed multò magis admirabile, & ſtupendū: quod malo vos audire relatum verbis Auctoris illius libri de mirabilibus Scripturæ, qui extat inter opera Auguſtini, tom. 3. lib. 1. cap. 21. [Enormi ſatis admiratione, accidit dignum miraculum, ut cuncti pariter, ſenes cum pueris, & omnes ætates, eodē inſpirante flamine, uno quaſi ex ore, nulla præmonitione edocti, eaſdem continenter litteras decantarent in

unum. Et qui parum antè in profundo co
ram eis apparuerat, ipſe poſtmodum in ta
li Cantico eorum linguas, & ingenia gu-
bernabat.] Hactenus ille auctor, & eo lõ
gè antiquior Chaldaicus Paraphraſtes eā-
dem retulit hiſtoriam. Cant. 2 in Editio-
ne Regia num. 13. ubi ſignatè comme-
morat, etiam infantium, atque lactentiũ
linguas fuiſſe ſolutas, ad celebrandas divi
nas laudes; *Etiam pueri, inquit, & infantes
laudaverunt dominatorē ſeculi linguis ſuis.*

3 Atque hanc exiſtimo eſſe intelligentiā
litteralem illius loci Sapient. 10. numer.
15. *Tranſtulit illos per mare rubrum, & trāſ
vexit illos per aquam nimiam: inimicos au
tem illorum demerſit in mare, & ab altitu-
dine inferorum eduxit illos. Ideo iuſti tule-
runt ſpolia impiorum, & decantaverunt Do
mine nomen ſanctum tuum, & victricem ma
num tuam laudaverunt pariter.* Vbi expen-
dēdum eſt adverbium illud *pariter*, ideſt,
uno animo, uno quaſi ore, totidemque
verbis, ut perſpicuum eſt ex ratione, quæ
continuò ſubiungitur, quę alioqui non
modò nullius momenti, ſed & aliena à
propoſito videretur. *Quoniam ſapientia a-
peruit os mutorum, & linguas infantium fe-
cit diſertas.* Ideò videlicet victricem Dei
dexteram decantaverunt pariter, quia di-
vina Sapientia mutis, & infantibus lin-
guæ uſum anticipatò contulit, & ipſiſſi-
ma verba concinenda dictavit.

4 Quòd ſi ad illud Canticum edendum
Spiritus ſanctus non ſolùm Moyſen, ſed
ſimul etiam infinitam illam multitudinē
afflavit: quid mirum, ſi fateamur, ipſius
etiam dictantis inſtinctu Ioſue ſimul cũ
Moyſe hoc poema condidiſſe? diſertis e-
nim verbis ait Scriptura, Deuter. 31. n.
14. *Voca Ioſue, & ſtate in tabernaculo,* &c.
& num. 19. *Nunc itaque ſcribite vobis Cā-
ticum iſtud, & docete filios Iſrael.* Vterq;
etiam Canticum, audiente populo, reci-
tavit. Deuter. 32. num. 44. *Venit ergo Moy
ſes, & locutus eſt omnia verba Cantici hu-
ius in auribus populi, ipſe, & Ioſue filius
Nun.* Sive quia ambo pariter contenta
adeò voce, ut à multitudine poſſet exau-
diri, decantarunt. Sive, quia pręibat Moy
ſes verſum unũ pręcinendo, eundēq; ſta-
tim repetendo, Ioſue ſubſequebatur; ſive
quia alternis verſum unum Moyſes, alte-
rum concinebat Ioſue; ſive denique totũ
prius carmen cecinit Moyſes remiſſa pre
ſenectute voce, deinde verò, ut etiam à
longè diſtantibus audiretur, Ioſue contē-
tiùs, & clatiùs ob robuſtam, vegetamque
ætatem, rurſus iteravit.

De forma, ſive ſtylo.

Concordāt Expoſitores, orationē eſſe 5
cùm gravē, & ardentē, tũ verò nõ ſo
lutam, ſed aſtrictam numeris; quod mi-
rè valet ad iuvandam memoriam, men-
temque numeroſo illo verborum ductu
vehementiùs excitandam. Conſtanter e-
nim hæc Moyſis extrema concio, carmē,
ſive Canticum nominatur. Deuteron. 31.
num. 19. Num. 21. num. 22. & num. 30.
& cap. 32. num. 44. Memoriter au-
tem ediſcendum eſſe, præcipit Deus ipſe,
Deuteronom. 31. num. 19. *Scribite vobis
Canticum iſtud, & docete filios Iſrael, ut
memoriter teneant, & ore decantent.* Et
num. 21. *Poſtquā invenerint eum mala mul-
ta, & afflictiones, reſpondebit ei Canticũ
hoc pro teſtimonio, quod nulla delebit obli-
vio ex ore ſeminis tui.* Reſpondebit autem
Canticum hoc pro teſtimonio, quia cùm
ob patrata ſcelera divinam ultionem, acer
biſsimaſque calamitates incurrent, palàm
conteſtabitur hoc Canticum, iam olim le
gis tranſgreſſoribus atrociſsima illa fuiſſe
intentata ſupplicia.

Eſt verò hoc poema (ſi alterum ipſius 6
Moyſis excipias, & nonnulla capita Iobi)
ex omni memoria longè vetuſtiſsimum,
& antiquiſsimum. Certũ enim eſt, Moy
ſen omni Græca antiquitate, vel ipſorum
Grçcorum teſtimonio, fuiſſe antiquiorē.
Floruit nimirùm ante prima illa totius
Grçcię lumina, Orpheũ, Linum, Muſæũ,
annis propè quadringētis. Homero autē,
quem parentem antiquitatis, Solem om
nium doctrinarum, & fontem ingeniorũ,

veteres

vereres nominarunt, prior fuit Moyſes plus quingētis annis; probat hoc eruditè, ut ſolet, Pererius Exod. c. 2. diſp. 3.

7 Quo autē genere verſuum conſtet hoc poema, res eſt explicatu difficilis: animadverto enim gravisſimos Auctores, & Hebraicæ linguæ ſciētiſsimos, inter ſe de huius carminis ratione diſſentire. Ioſephus quidem lib. 4. antiq. cap. ultimo, heroicos verſus eſſe affirmat. [Deinde, inquit, carmen hexametrum eis recitavit, quod ſcriptum reliquit in ſacro volumine, continens prædictionem futurorum.] Eodē genere verſus ſcriptum etiam fuiſſe primum illud Canticū, quod habetur Exod. 15. teſtatur idem Ioſephus lib. 2. antiq. c. 7. [Moyſes carmen, laudes Dei, & ob præſentem favorem gratiarum actiones, continens, hexametro verſu compoſuit.] Euſebius Cæſarienſis lib. 11. de præparatione Evangel. cap. 3. [Sunt apud Iudæos artificioſiſsima carmina, ut Moyſis cantus ille magnus, & Pſalm. 118. qui heroico metro, quod hexametrum dicitur, componuntur.] Heroicum poema agnoſcit etiam Hieronymus in lib. Iob, ſic enim ait in præfatione illius libri. [Hexametri verſus ſunt, dactylo, ſpondæoque currentes.] ſed idem Hieronymus in epiſtola ad Paulam Vrbicam ita pronuntiat de metro huius Cantici. [Debes ſcire, in prioribus pſalmis ſingulis litteris ſingulos verſiculos, qui trimetro iambicò cōſtant, eſſe ſubnexos; inferiores verò tetrametro iambico conſtare, ſicut & Deuteronomij Canticum ſcriptum eſt.]

8 Quòd ſi tanta diſſenſio fuit inter doctiſſimos illos vereres de huius poematis mēſura, quod certè evidens indicium eſt, etiam tū per obſcurā fuiſſe cognitionē Hebraicæ poeſeos: nemini mirum videri debet, noſtra memoria, poeſim illam antiquam penitus ignorari ab ijs etiā, qui ex aſsiduo rerum Hebraicarum ſtudio pallorem ſibi, & maciē contraxerunt. Maſsius quidē vir, ſi quiſpiā aliꝰ, noſtrò ſæculo Hebraicè apprimè doctus; ita de ſe ipſo ingenuè confitetur Ioſue. 10. verſ. 12. [Poſui ego certe (cur non confitear meā curioſitatē) nōnihil ſtudij in ea re inveniēda, ſed fruſtra, nihil enim ſatis certi abſque pręmonſtratore video me de Hebraicarū ſyllabarū numeris, ac proinde neque de verſuum mēſuris, modiſq; poſſe percipere.] Cardinalis Bellarm. in Hebraicis inſtitutionibus par. 4. c. 5. diſertè pronūtiat, priſcam illam poeticam Moyſis, & prophetarū iam nunc eſſe penitus ignotā. Eamdē ignorationē profitetur Genebrardus, in Pſ. 4. Lorinus Sapient. 10. verſ. 20. Magallianus præfatione in Cantic. 1. Moyſis n. 7. Delrius in Thren. c. 1 littera Aleph. Serarius Ioſue. 10. q. 33 num. 3. Agelliꝰ proemio in Pſalmos, pag. 4.

Quanvis hęc ita ſint, nemo tamen, qui 9
Hebraicas litteras vel primoribus labris deguſtaverit, ibit inficias, in ſacris poematis, & ſignatè in hoc Cantico, poeticum quoddā artificiū Hiſpanico noſtro perſimile reperiri. Cōſtant enim plerique verſus pari, ac certo ſyllabarū numero, & vocibus ſimiliter deſinētibus concludūtur. Agnovit etiā Hieronymus ſiminùs hanc poeſim, longo pòſt ſæculorum intervallo à recentioribus Hebræis frequentatā, eius certè veſtigiū aliquod in ſacris libris, dū ait pręfatione in Iob. [Interdum quoque Rythmus ipſe dulcis, & tinnulus fertur, numeris lege ſolutis.] Qui volet periculū facere, èxpendat, ac metiatur huius Cantici verſ. 2. inveniet hemiſtichia æqualibus ſyllabis adſtricta, & ſimili exitu terminata. Qui autem plura noſſe avet de ſacra poeſi, adeat pręter Auctores iā citatos, Ariam Montanū in c. 5. Iſai. Maldonatum proemio in Threnos. Mendozam q. 3. poſitiva. Pined. præfatione in Iob cap. 4. Sixtum Senenſem lib. 8. Bibliothecæ hæreſi. 2. Ghislerium pręfatione in Cantic. cap. 4. Lilium Giraldum dialog 1. de poeſi, & Lorinum præfatione in Pſalmos. cap. 7.

(:?:)

Argumentum.

10 ISidorus Clarius de ſententia Hebræorũ, hoc Moyſis Canticũ brevem quãdam totius legis ſummam eſſe affirmat· Hic enim videre licet in exiguum compendium artificioſè redacta, quæ grandibus illis voluminibus fuſius perſcribuntur. Hîc divina omnipotentia; hîc bonitas;hîc magnificentia; hîc cæteræ Deitatis perfectiones commendantur:hîc mundi molitio, hîc terrarum diſtributio, hîc populi Iſraelitici electio graphicè depingitur. Hic unius, ſummiq́; Dei cultus ſeriò pręcipitur,hîc Idololatriæ fœditas proponitur ;hîc innumera beneficia in illum populum à Deo liberaliſsimè collata memorantur: hîc denique exprobratur ingratitudo, coarguuntur ſcelera, minæ iactantur, ſupplicijq́; terrores intendũtur. Iure optimo LXX. Deu,32.n.44.ubi nos legimus, *Locutus eſt omnia verba Cantici huius.* Vocem Hebraicam *Sira.* ideſt, *Cãticum:* ipſi *Nomu.* ideſt,legem,reddiderunt, ſic habet Editio LXX. Vaticana, *Et loquutus eſt omnia verba legis huius.* Verè enim hoc Canticum eſt quaſi compendiaria,& abbreviata lex.

11 Atque ut nos etiam compendio huius artificioſi compendij ſententiam, & argumentum perſtringamus. Moyſes in extremo vitæ actu divinitus edoctus defectionem à Deo illius ingratiſsimi populi, ardore ſpiritus excandeſcens, cęloſq́; & elementa conteſtatus acriter in illos invehitur: cõmemorat divina beneficia: ſcelera ipſorum, & ingratitudinem incuſat, ac cœleſtis iræ, ſi inflagitijs progrediantur, minas intentans, ad extremum divinam in eos, ſi reſipiſcant,miſericordiam, ſeveramq́; in hoſtes vindictam pollicetur.

(:?:)

Numerus 1.

Audite cœli, quæ loquor; audiat terra verba oris mei.

12 EVNDEM habemus Moyſen, & auctorem, & interpretẽ huius loci; quia exiguum illi iam ſenectute confecto vitæ curriculum natura circunſcripſerat, propediémque è vivis exceſſurus erat: fœdus parum firmum,parumq́; diuturnũ videri poſſet, quod eo duntaxat internũcio,ac teſte ſanciretur. Non ergo mortalem hominem, ſed immortales, & æternos teſtes adhibet; cœlum ipſum perpetuò duraturum, terramq́ue conteſtatur;ſi ille populus fidem Deo aſtrictam,ſartam, rectamq́; ſervaverit,ſi eius præceptis obedierit, Deum eos viciſsim omni bonorum copia cumulaturum. Sin fœdus initum violaſſet, ſumpturum atrociſsima ſupplicia,& eoſdem teſtes,(ut moris erat) primos in trangreſſores manus iniecturos. Cælum cohibiturum pluvias,terram arenti ſiccitate ſterilem, herbas, fruges, & fructus negaturam:lege cap. 31. Deuteronomij, ubi num. 28. tandem concludit Moyſes. *Invocabo contra eos cœlum, & terram*, Hebraicè *Ahidà.* 1. *conteſtabor*; ut vertit Regia. Tigurina: *Vt obteſter adverſum eos cœlum,& terram.* Pagninus. *Teſtes invocabo.* LXX. *Diamartyrome.Conteſtor eis cœlum, & terram*, quod rectè exponit Vatablus. [Volo creaturas permanentes citare teſtes contra vos, ut ſemper ferre poſsint teſtimonium adverſus idololatriã vęſtram.] Et ipſe Moyſes Deuteron. 30. num. 19. *Teſtes invocabo hodie cœlum, & terram, quòd propoſuerim vobis vitam, & mortem.* Vnde ſapientiſsimè iſtud poëma *proteſtationem Cantici* Machabæi nominarunt lib. 2.cap. 7. num.6.

13 Relucet verò elegans quædam, grãdis, & ardens Proſopopeia, à ſacris litteris lõgè illuſtriùs, quàm à prophanis auctorib⁹ frequentata, cùm res mutæ; ac proſus in

animæ, perinde quaſi ſpirantes, & animatæ in teſtes adhibentur: eiſq; per luculentã effictionẽ nõ modò vita, ſed & ſenſus, viſus, & auditus, imò & ſermo etiã nonnunquã attribuitur: proferam pauca exẽpla de multis. Ioſue 24 n. 25. *Percuſsit ergo Ioſue in die illo fœdus, & tulit lapidem pergrandem, poſuitque eum ſubter quercum, quæ erat in ſanctuario Domini: & dixit ad omnem populũ: en lapis iſte erit vobis in teſtimonium, quòd audierit omnia verba Dei, quæ locutus eſt vobis.* Perpende, quid aſſerat ſacer textꝰ: *quòd audierit*, ita ne verò? an lapis ille audiendi ſenſu prẹditus erat? Horrebãt deſcriptores Bibliorum auditũ attribui ſaxo; unde pro *audierit, audieris*, audacter in Vulgatam intruſerũt, ſed Hebraicè legimus *ſamcha, quòd ipſe audierit* lapis. LXX. reddiderũt, *oti autos aKeeoe, quòd hic audivit omnia, quæ dicta ſunt:* unde meritò in Ẹditione Romana, ſublato, quod irrepſerat, mendo, germana lectio ſuo nitori reſtituta, & venuſta proſopopeia conſervata eſt. Geneſ. 31. n. 51. *en tumulus hic, & lapis, quem erexi inter me & te, teſtis erit, tumulus, inquam iſte, & lapis ſint in teſtimonium.* Deuter. 31. n. 26. *Tollite librum iſtum, & ponite eum in latere arcæ fæderis Domini Dei veſtri, ut ſit ibi contra te in teſtimonium.* Sapient. 10. n. 7. *quibus in teſtimonium nequitiæ fumigabũda conſtat deſerta terra.*

14 In hanc ſententiam exponit Maldonatus illa verba Chriſti, Matth. 10. n. 14. *exeuntes foras de domo, vel civitate, excutite pulverem de pedibus veſtris.* Nimirùm ut oſtẽderet Chriſtus, illũ ipſum pulverẽ, quem in itinere ſuſcepto, ad prædicandũ eis Evangeliũ, collegerant Apoſtoli, in die Iudicij teſtem cõtra rebelles futurũ, quia ſe recipere noluiſſent. Iacobi 5. n. 3. *Aurum, & argentum veſtrum æruginavit, & ærugo eorum in teſtimoniũ vobis erit*, ideſt, tanquam teſtis incorruptꝰ veſtrã avaritiã, & crudelitatem in pauperes clamitabit, palàmq; teſtabitur, vos adeò fuiſſe ſordidos, & inhumanos, ut theſauros veſtros malueritis, ærugine abſumi, quàm pauperibus impẽdi: clamor enim attribuitur hiſce teſtibus, licèt vita, ſenſuq; carentibꝰ. Habacuc. 2. n. 11. *lapis de pariete clamabit, & lignum, quod inter iuncturas ædificiorum eſt, reſpondebit.* Quaſi dicat: marmora ipſa pretioſa, & cypreſsina laquearia, alienis impendijs, & pauperũ ſanguine, ſudoreq; conſtructa, vos iniurios, & raptores eſſe coarguent, & contenta voce teſtabũtur.

Iam liquet intelligentia huius loci: per 15
inde enim eſt, ac ſi Moyſes dicat; vos, ò cęlũ, terraq; obteſtor, vos alloquor; eſtote mihi teſtes eorum, quæ adverſus hunc rebellem, & ingratum populum Dei nomine dicturus ſum. Teſtes videlicet futuri ſunt cœli adverſus impios; teſtis item erit terra. Iob. 20 n. 27. *Revelabũt cœli iniquitatem eius: & terra conſurget adverſus eũ.* Pſ. 49. n. 4. *Advocabit cœlum de ſurſum, & terram diſcernere populum ſuum: & annunciabunt cœli iuſtitiam eius, quoniam Deus iudex eſt.*

Eſt verò obſervatione dignißimũ, hãc 16
effictionẽ perſonarũ, ſenſu, vitaq; carentiũ, quibus tamen à ſacris vatibus auditus, aſpectus, imò & clamor attribuitur, admirabilẽ vim, atq; potentiã divinorũ verborũ patefacere: & ſimul non tacitè, aut obſcurè, ſed palàm, & apertè hominum, ſive ſtoliditatem, & ſtuporẽ, ſive obſtinationẽ, & pervicaciã incuſare. Quippe cùm divinum verbũ ſaxa ipſa, ac res inanimas quodãmodò afficiat, atq; molliat. Ierem 23. n. 29. *numquid nõ verba mea ſunt quaſi malleus conterens petram?* & tamen hominũ animos ſaxis ipſis, & cautibꝰ duriores, hæc tanta efficacitas nõ percellat, aut permoveat. Zachar. 7. n. 12. *cor ſuum poſuerunt, ut adamantem, ne audiant legem.*

Expendit hoc eloquentißimè Chryſoſtomus homil. 3. de pœnitentia, dum huic noſtro perſimilẽ verſat Iſaiæ locũ ex cap. 1. n. 2 miratur Chryſoſtomꝰ, cur exorſus Iſaias ſuum Vaticinium; *Viſio Iſaiæ filij Amos, quã vidit ſuper Iudã, & Hieruſalẽ:* ſtatim ſermonẽ ſuum ad cœlos, terramq; deflectat: *audite cæli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus loquutus eſt.* [Dimit-

 tens

tés(inquit)rationales homines,irrationa-
libus cũ elemẽtis diſputasti ita(inquit)quo
niam irrationalibus irrationabiliores fa-
cti ſunt rationales] Adducit ibi Chryſo-
ſtomus exemplum egregium, ex 3. Reg.
cap.13 cùm Ieroboam adoleret incẽſum
ſuper aram in Bethel, vidit Propheta Re-
gem furentem, idólum veneratum, Deũ
deſpectum, aſtantes vniverſos trepidos,ac
venerabũdos. Hominesq; dimittit, ad al-
tare duntaxat lapideum inclamat num.2.
Altare, altare, hæc dicit Dominus. Ita ne
(ait Chryſoſtomus) *hominibus dimiſsis, la*
pidem alloqueris? Ita (inquit) *quoniam qui-*
dẽ Rex eſt lapide ipſo inſenſibilior. Id quod
eventus ipſe declaravit. Altare namq; la-
pideum obſecundans imperio Prophetæ
ſciſſum eſt,& in fragmenta diſsiluit; Rex
verò ſilice,& caute durior,ac præfractior
extendit in Prophetam manũ, ac niſi re-
pẽtè manus ipſa divina virtute exaruiſſet,
17 acerbiſsimè Prophetam trucidaſſet. Simi-
le eſt,quod obſervant Patres circa illa ver
ba Matthęi 27. num 51. *Terra mota eſt,&*
petræ ſciſſæ ſunt. Exclamat enim Ambro-
ſius lib.10. in Lucam. *O duriora ſaxis pe-*
ctora Iudæorum! finduntur petræ, ſed horum
corda durantur: horum immobilis duritia ma
net, orbe concuſſo.

Numerus 2.

Concreſcat ut pluvia doctrina mea,
fluat ut ros eloquium meum; qua-
ſi imber ſuper herbam, &
quaſi ſtillæ ſuper
gramina.

18 VErbum *Iaharop*, quod La-
tinè Hieronymus extulit *Cõ*
creſcat; Tigurina, Regia, atq;
Pagninus reddiderunt, *Stil-*
labit, ſed bene habet; nã ut à vulgato diſ-
ſentiunt, ita etiam inter ipſos non conve-
nit Hebraizantes. Caietanus enim vertit
Effundetur; Vatablus, *Deſcẽdet.* Neutrum
probat Oleaſter, cui propriè ſignificat *De-*
fluere, quẽadmodùm fluit ſanguis ex iugulo.

Mea quidem ſententia, omnia eòdem re-
cidunt, & ſapientiſsimè vulgatus videtur
non ſolùm pluviam exprimere voluiſſe,
ſed pluviæ ipſius origině ſpectaſſe; nubes
enim, niſi concreſcant in imbrem, *Nubes*
ſunt ſine aqua, quæ à ventis circumferuntur,
Iudæ. num.12. *Nubes, & ventus, & pluviæ*
non ſequentes. Prover. 25. num 14.
Alij preſsiùs,& enucleatiùs ſingulas hu- 19
ius verſûs voces examinãt, donec ex pro-
prietate Hebraici ſermonis eff.ciãt, craſsio
rẽ, uberiorẽq; pluviã in herbas grãdiores
decidere: tenuiorem verò ſenſim, ac gut-
tatim, roris inſtar, in teneriores plantulas
perſtillare: non ſecùs debere cõcionatorẽ
ad ſingulorum auditorum captũ ſeipſum
accõmodare. Qui his delectatus argutijs
volet ſubtiliùs, atque curioſiùs has minu-
tias conſectari, legat Oleaſtrum hic, Pine-
dam Iob.29 num. 22. Giſlerium Cant. 4.
n. 11. Barradas to. 2 lib. 1 cap. 11.
Ego enim exiſtimo, veriſsimam eſſe il- 20
lam Scripturę regulam, quam ex hoc ipſo
loco confirmat Belarminus Pſal. 1. verſ. 1.
frequentiſsimam eſſe conſuetudinẽ Pro-
phetarum, eandem ſententiam paululùm
immutatis verbis continenter iterare; ita
ut una pars verſiculi ſit repetitio, vel ex-
plicatio alterius: ſic in altero Moyſis Cã-
tico Exod 15. num. 2. *Iſte Deus meus, &*
glorificabo eum: Deus patris mei, & exalta-
bo eum, & Pſal. 33 num. 1. *Benedicam Domi*
num in omni tempore, ſemper laus eius in ore
meo, & ſexcentis alijs locis. Aſſentior itaq;
Vatablo hîc aſſerenti[multis verbis can-
dem rem dicit.]
Senſus itaq; Moyſis eſt. Vtinã doctri- 21
na mea efficiat, quod in agris aqua: opto
etiã atq; etiam, ut quẽadmodùm pluvia
ſenſim,& placidè defluens ſuper terram,
illam intimè perfundit, fœcũdat, ac fertilẽ
reddit; ita doctrina mea leniter deſcẽdens
ſuper arẽtes, ac ſteriles animos veſtros, in-
timè etiã illos penetret, ut virtutũ germi-
na, æſtu torrida, reviveſcant. Ita videlicet
congruet Moyſis votũ cũ illo Iſaiæ vati-
cinio cap. 55 n. 10. *Quomodo deſcendit im-*
ber, &c. Sic erit verbum meum, &c.

Sini-

Similitudo verò pluviæ cũ doctrina, frequens eſt in S. Scriptura. Eccleſiaſt. 39. n. 3. *Si enim Dominus magnus voluerit, ſpiritu intelligentiæ replebit illum, & ipſe tãquam imbres mittet eloquia ſapientiæ ſuæ.* Iob. 29. n. 22. *ſuper illos ſtillabat eloquiũ meum.* De cœleſti etiam Chriſti ſapientia legimus, Pſ. 71. n. 6. *Deſcendet ſicut pluvia in vellus, & ſicut ſtillicidia ſtillantia ſuper terram.* Vide Agellium in eum locum, & Pinedam in Salomone li. 6. c. 10.

23 Non eſt omittenda verſio LXX. apud quos prima illa verba, *cõcreſcat ut pluvia, doctrina mea*: ita illuſtrantur ex Hebræo: *expectetur, ut pluvia, eloquium meum.* Vbi elegans alluſio fit ad terrã illã promiſſionis, in quam non ex fontibus, aut fluminibus aquæ ducebantur irriguę, ſed è cœlo pluvias expectabat. Deuter. 11. n. 10. aptiſſimè itaq; reddiderunt LXX. *expectetur, ut pluvia, eloquium meũ.* Perinde acſi dicat Moyſes. Non eſt eloquiũ meum humano artificio, aut ingenio elaboratum, non ex doctrinarum theſauris depromptum: non ſicut irrigationes aquarum, agricolarum arte, & induſtria ex humanæ ſapiẽtiæ fontibus derivatum; ſed ſicut pluvia divinitùs immiſſa, ſicut ros è cœlo defluens, ſic mea eſt expectanda, & excipiẽda doctrina: & ut ait Michęas cap. 5. n. 7. *quaſi ros à Domino, & quaſi ſtillæ ſuper herbam.* Non eſt nimirum ab humana ſolertia expectanda eiuſmodi pluvia; nullo hominum artificio talis ros infunditur agris: cæleſtis providentia, divinũ planè beneficium eſt. Fœlix ille divini verbi concionator, qui hæc Moyſis verba, *expectetur ut pluvia eloquium meum,* poterit uſurpare; poterit autem ille, qui parebit ſaluberrimo Auguſtini conſilio, lib. 4. de doctrina Chriſtiana, cap. 15. [Orando pro ſe, & pro illis, quos eſt alloquuturus, ſit orator, antè quàm dictor: in ipſa hora iam ut dicat accedens, priùſquàm exerat proferentem linguã, ad Deum levet animũ ſitientem, ut eructet, quod biberit, vel quod impleverit, fundat.]

Numerus 3.

Quia nomen Domini invocabo.

24 ASSentior Abulẽſi, & Oleaſtro aientib', hæc verba redditionem, & cauſam continere verſiculi ſuperioris. Id enim apertè denotat particula illa cauſalis, *quia* ſive, ut vertit Tigurina, *quoniam,* quę expreſſe habetur in Hebràico textu, & Editione LXX. & germana cauſa erat, cur tanquam pluvia cœlitus defluere verba Moyſis viderentur: cur tanquam temporarius imber, deberent expectari: quia invocatione divini nominis, ardẽtibuſq; precib' illa ex cęleſti fonte hauſerat, quia *inde impleverat, quod effunderet,* ut pauló antè dicebat Auguſtinus: & in eadem perſiſtens metaphora Gregorius, dum moraliter tractat verba illa Eccleſ. 1. n. 7. *Ad locum, unde exeunt, flumina revertuntur, ut iterum fluant.* Sic ait lib. 30. Moral c. 2. [Etſi in prædicatione ſua exteriùs noſtris auribus per corporalia verba ſe fundant, mente tamen tacita ad conſiderandum ſemper ipſum fontem luminis revertuntur. De quibus bene dicitur, *ut iterum fluant.* Quia dũ videre Deum indeſinẽter ſitiũt, quaſi decurſura foràs flumina intus ſẽper oriũtur. Quatenꝰ illic amãdo ſumũt, unde ad nos prædicãdo defluãt.]

25 Hinc expeditur à Pererio nodus ille Geneſ. 4. n. 26. *iſte cœpit invocare nomen Domini.* Eſt verò nodus explicatu ſanè difficilis, nam & Seth pater Enos floruit inſigni pietate, ac religione, & ante eum Abel non modò precibus, ſed religioſo etiam cultu, oblatiſq; ſacrificijs nomen Domini invocare conſuevit; nec dubitari debet, quin omniũ primus Adam per frequẽtes precationes, & oblationes Deũ etiã invocaverit: ſed propterea Enos dicitur primus invocaſſe nomen Dei, quia nimirum non modò ipſe coluit pietatem, & religionẽ adverſus Deũ, ſed eamdẽ quoq; religionẽ prædicãdo, divulgãdo, alioſq; homines edocẽdo, cœpit populũ ad exhibendũ Deo cultũ, paſſimq́, ac publicè, certis cõceptis

precum

precum formalis, divinum nomen invo-
candum congregare: itaque per metony-
miam, invocare nomen Domini, eſt au-
ctorem, & ſuaſorem primum huius publi-
ci cultus extitiſſe, atq; id ipſum ex aſsiduis
precationibus, tanquã ex fonte, derivaſſe.

Date magnificentiam Deo noſtro.

26 PRobat Abulenſis ex Ariſt. 2. Ethico-
rũ, magnificentiam propriè eſſe vir-
tutem animi circa maximas expenſas; ſed
quanvis ea vox apud Latinos ſcriptores
frequentiùs ſignificet prolixam, atque
adeò profuſam liberalitatem, ut conſtat
ex illa antitheſi, *Odit populus Romanus pri-
vatam luxuriam, publicam magnificentiam
diligit*: tamen non adeò reſtringenda eſt
frequentior hęc ſignificatio, ut impropriè
cenſeatur vertiſſe Vulgatus, aut Hebrai-
eum nomen *Godel*, aut Græcum *Megalo-
ſyne*. Nam teſte Cicerone, *Magnificentia
etiam eſt rerum magnarum, & excelſarum
27 cum animi ampla quadam, & ſplendida pro
poſitione agitatio.* In ſacro quidem ſermo-
ne vox *Magnificentia* non dubium eſt,
quin magnitudinem, maieſtatem, ampli-
tudinemq́; ſignificet. 1. Paralip. 29. nu. 11.
*Tua eſt Domine magnificentia, & potentia,
& gloria.* Iudæ num. 25. *Soli Deo gloria,
& magnificentia*, & hactenus quidem de-
vi, & proprietate vocis, nunc intelligen-
tia perſpicua erit.
28 Quia Deus per ſe, eſt infinitè magnus,
nihilq́; omnino illius magnitudini ex par-
vitate noſtræ mortalitatis accreſcit, mag-
nificat homo Deum, non re quidem ipſa,
magnitudinis aliquid illi conferendo (ni-
hil enim homulus Deo conferre poteſt,
quò maior fiat,) ſed immẽſam illius mag-
nitudinem, & excellentiam, tum corde
credendo, & debito cultu, ac reverentia
proſequendo, tum verò apud alios exi-
mijs laudibus, & præconijs celebrando.
Itaque date magnificentiam Deo noſtro, idẽ
eſt, ac illud Pſalm. 33. num. 4. *Magnificate
Dominum mecum, &c.* & ad Rom. 15. nu.
11. *Magnificate eum omnes populi*. Eſtq́; in-
ſignis locus Eccle. 43. num. 32. *Glorifican
tes Dominum, quantumcumque potueritis,
ſuper valebit enim adhuc, & admirabilis
magnificẽtia eius.* Expreſsit autem Regius
vates, ſolis laudibus duntaxat, non verò
reipſa, magnificẽtiam attribui Deo. Pſal.
68. num. 31. *Et magnificabo eum in laude.*
Pſalm. 144. num. 5. *Magnificentiam gloriæ
ſanctitatis tuæ loquentur, &c.* Nulla verò
unquam pura creatura tantam dedit mag
nificentiam Deo, quantam Beatiſsima
Virgo, dum cecinit Luc. 1. n. 46. *Magnifi-
cat anima mea Dominum.*

Numerus 4.

Dei perfecta ſunt opera.

MVltiplicem habent intelligen 29
tiam verba iſta. Prima ſimpli-
ciſsima eſt, aptiſsimoq́; nexu
hęret ſentẽtię ſuperiori; quid
enim æquius, quid debitum magis, quàm
ſupremum illud Numen, cuius univerſa
opera ſunt omnibus numeris abſoluta,
ampliſsimis laudibus celebrare? hominũ
opera ſunt manca, mutila, vix inchoata,
propterea enim, ut refert Plinius in præ-
fatione ad Veſpaſianum, ſummi illi pin-
gendi, & fingendi artifices abſoluta ope-
ra, palàmq́; propoſita, pendente titulo in
ſcripſerunt. *Apelles faciebat.* [Tanquàm
inchoata ſemper arte, & imperfecta, ut
contra iudiciorum varietates ſupereſſet
artifici regreſſus adveniam, velut emen-
daturo quidquid deſideraretur, ſi nõ eſſet
interceptus.] Non eſt itaq; humanæ im-
becillitatis ſuis operibus, quantumvis li-
matis, & expolitis inſcribere, *Fecit*, ſed
faciebat, ut oſtendat locum ſupereſſe cor-
rectioni. Dei ſolius eſt inſcribere, *Fecit*,
ideſt, omnibus partibus explevit, omni-
bus numeris abſolvit. Geneſ. 1. num. 31.
*Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant
valde bona.* Eccleſ. 3. num. 14 *Didici, quòd
opera, quæ fecit Deus, perſeverent in perpe-
tuum, nec poſſumus eis quidquã addere, neq;
auferre, quæ fecit Deus, ut timeatur.*

30 Secunda explicatio eſt, quam inſinuat Tigurina vertens ex Hebræo, *Opus illius petræ ſolidum eſt, quoniā omnes viæ eius ſunt iudicium.* Obſervatq; Vatablus, Deum appellari petram, ſive rupem, ob ſtabilitate, immutabilitatemq;. Itaq; iam nūc terrorē auditoribus incutit Moyſes propoſita ſeveriſsimi iudicij fixa in rebelles, ſtabiliq; ſententia: ab eo videlicet iudice lata, qui velut rupes immota ſit, inconcuſsis defixa radicibus, quem propterea nec precibus flectere, nec pretio corrumpere, nec ulla opum vi commovere poſsint. 1. Reg 15. nu 29. *Triumphator in Iſrael non parcet, & pœnitudine non flectetur.*

31 Pro clariore huius loci intelligentia, notandum eſt hic attribui Deo nomen illud Hebraicum *Sur*. Quod proprie redditur, *Saxum, ſive rupes, vel potius cautes*, aut ſi quod aliud nomen ſignificantius ſoliditatis, & firmitudinis agnoſcit Latinus ſermo; & uſq; eò frequentatur hoc nomen in hoc Cantico Moyſis, ut in eo (quod mirabile ſanè eſt, nec myſterio vacare poteſt) non minùs, quàm ſepties uſurpetur. Eſt autem germana cauſa huius compellationis, ut ea voce firmiſsimum, & ab omni hoſtili incurſione tutiſsimum Dei præſidium denotetur.

Primò Quia ita natura comparatū eſt, ut edita, in acceſſa, & undiq; prærupta rupes, quò videlicet hoſtium impetus ſuccedere, ac pervenire non queat, miſeris, & imbellibus tutum, ac certum perfugiū ſit: ſic per irriſionem inſultat Dñs Moabitis. Ieremi. 48. nu. 28. *Relinquite civitates, & habitate in petra.* Quaſi dicat, etiā ſi conſcendatis celſiſsimas rupes, inde tamē à Chaldæis detrahemini, ut comminatus eſt Idumæis per Abdiam, num 4. *Si exaltatus fueris ut Aquila, & ſi inter ſydera poſueris nidum tuum, inde detraham te.*

32 Secundò. Quia David frequentiſsimè gratias agit Deo, quòd eum præſenti iam hoſtium periculo ſubduxerit, & in petra, tanquam in tuto, collocaverit. Pſalm 26. n. 7. *In petra exaltauit me.* Pſal. 39. num 3. *Statuit ſupra petram pedes meos.* Sive re vera alludat, ut plerique volunt, ad petram illam dividentem. 1. Reg 23. num. 25. ſive Deum ipſum petram, ac rupem appellet: quod ego magis probo; ſubeſt enim Hebraicè vox eadem *Sur*. & poſt quàm dixit Pſal 60. num 2. *In petra exaltaſti me* continuò ſubdit, num. 3. *Factus es ſpes mea, turris fortitudinis à facie inimici*, Quaſi dicat; non modò celſa, & abrupta rupes mihi fuiſti, quò inimicus conſcendere nō valeat, ſed editiſsima etiam, & munitiſsima turris, ad hoſtiles impetus de loco ſuperiore propulſandos. Prover. 18 nu. 10. *Turris fortiſsima nomen Domini; ad ipſum currit iuſtus, & exaltabitur.*

33 Tertiò. Deus ipſe magnificè pollicetur Iuſto, Iſa. 33 n. 16. *Iſte in excelſis habitabit, munimenta ſaxorū ſublimitas eius, panis ei datus eſt, aquæ eius fideles ſunt.* Vbi luculentus eſt, & noſtræ explicationi mirificè congruens Forerij commentarius. *Sicut ab iniurijs hoſtium ſecuri ſunt, qui in altiſsimis, & abruptiſsimis rupibus degunt, præſertim ſi eis non deſit cibus, & potus, ita vir pius, & iuſtus, ubi ubi fuerit, in tuto eſt.* Altiſsimū nempe refugiū habet, ſcilicet ipſum Deum, quò malum accedere non poteſt Pſal. 90. nu 9.

34 Quartò. LXX. vocem *Sur* ſolent ſæpe reddere *Boethos*, ideſt, *adiutor*, quod evidens indicium eſt, eam magis ad ferendam opem, quàm ad ſupplicium intentandum ſpectare. Pſalm 17 num 2. *Deus meus, adiutor meus.* Hebraicè. *Petra mea.* Pſalm. 18. num. 15. *Domine adiutor meus.* Hebraicè. *Rupes mea.* Pſalm 77. num 35. *Quia Deus adiutor eſt eorū.* Pſal. 93. nū. 22. *Et Deus meus in adiutorium ſpei meæ.* Hebraicè. *In petram.*

35 Quintò. Vulgatus ipſe in eadem ſignificatione retinuit nomen petræ (quanvis ibi Hebraicè ſubeſt aliud nomen) 2. Reg 22 num. 2. *Dominus petra mea, & robur meum.* Aut aliquando Latinus interpres fortitudinem expreſsit ad opitulandum 1. Regum 2. numer 2. *Non eſt fortis.* (Hebraicè *Non eſt ſaxum, ſive rupes*) *ſicut Deus noſter*, & 2. Regum 22.

num.

num. 3. *Deus fortis meus.* Hebraicè: *rupes mea.* LXX. *cuſtos meus*, & num. 47. *exaltabitur Deus fortis.* Hebraicè, *Deus petra.*

36 His argumentis adducor, ut credam, etiam in iſto loco, nomen *rupis* ſoliditatē, ac firmitatē protectionis denotare: & genuinam horum verborum intelligentiam eſſe. Rupes, ſaxumque noſtrum, tutela noſtra, Deus fortis noſter, non relinquet opus ſuum inchoatum, & imperfectum: ipſe nos in brachio extento, & in robuſta manu ex AEgyptiaca ſervitute vindicavit, ipſe adhuc patratis admirandis prodigijs ſuum populum protexit, tam diuque in vaſta ſolitudine pavit; ipſe ſtabit promiſsis, ipſe nos in terram lacte, & melle fluentem introducet, ipſe perficiet, quod in nobis inchoavit, & operi nondū abſoluto extremam manum, velut artifex abſolutiſsimus, imponet. Itaque Moyſes in primo aditu huius ardentiſsimæ cōcionis, ſignū quaſi tollit ad bene de Deo ſperandum. Hoc, niſi me ipſe fallo, egregiè confirmant LXX. qui hæc verba *Dei perfecta ſunt opera*: ita reddiderunt. *Deus, veracia opera eius.* veracitas enim operū divinorum, tum vel maximè reſplendet, cùm eventa promiſsis, & extrema primis aptè correſpondent, ut conſtat ad Rom. 3. num. 4.

Et omnes viæ eius iudicia.

37 VIæ Dei ſignificant in Scriptura, ſive opera Dei, quibꝰ Deus ad nos, quaſi quibuſdam itineribus quodammodò deſcendit, ſive potiùs morem operandi ipſius Dei, regulamque, ac legem, ex cuius præſcripto Deus ſua opera exequitur. Viæ itaque Dei dicuntur modi, ſeu tenores divinæ providentiæ, per quos ea, quæ altiſsimo conſilio decernuntur, tempeſtivè executioni mandantur. Occurrūt paſsim in S. Scriptura huius locutionis exempla, quare commemorādis illis ſuper ſedebo. Videatur uterq; Cardin Bellarmin. & Tolet. hic in illa verba ad Romanos. 11. n. 33. *Quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inveſtigabiles viæ eius.* Ille autem in id Pſalmi 24 num. 12. *Univerſæ viæ Domini miſericordia, & veritas.*

Iudicia verò, ſive ut habetur Hebraicè 38
Miſpat, iudicium: vox eſt variæ, ac multiplicis ſignificationis; duas duntaxat attingam huic loco congruentes: ex quibꝰ duo item ſenſus elicientur. Iudicium (teſte Oleaſtro Geneſ. 18.) actus eſt iuſtitiæ, quo tribuitur unicuique, quod ſuum eſt; non adeò reſtringit Ribera, quin latiùs diffundit vocis vim. Amos 5. num. 18. *Id, quod quiſque facere debet.* Iudicium itaq; norma eſt præſcribens ea, quæ fieri æquū eſt, quæ ratio poſtulat, & rectus ordo rerum efflagitat. Quare congruenter Vatablus hæc verba: *omnes viæ eius iudicia;* ita explicat, *omnia opera eius iuſta ſunt, & æqua.* Quidquid facit Deus, cum ſumma ratione, conſilio, & æquitate facit. Hæc ſignificatio vocis *Miſpat*, duabus Latinis exprimitur à vulgato. Iob. 9. n. 19. *æquitas iudicij.* Vbi Hebraicè unica illa vox originalis ſubeſt: ſæpè verò utraque in S. Scriptura copulatur. Pſalm. 118. num. 75. *æquitas iudicia tua.* Proverb. 1. num. 3. *iudicium, & æquitatem.* Sæpius tamen iudicium, tanquam iuſtitiæ actus, coniungitur cum ipſa iuſtitia, non ſolùm cùm de hominibus, ſed etiam cùm de Deo ſermo eſt. Hinc Pſ. 88. n. 14. *iuſtitia, & iudicium præparatio ſedis tuæ.* Quaſi dicat, hæ ſunt ſolidiſsimæ baſes, quibus ſolium tuū ſtabilitur in æternum, ut dimoveri, aut labaſcere nunquam poſsit. Pſalm. 96. num. 2. *iuſtitia, & iudicium correctio ſedis eius.* Hebraicè, *Mecon*, idest, locus ſtabilis, firmꝰ, & rectus. Hieronymus vertit, *firmamentum*: Bellarminus, *ſtabilitas*, vel *rectitudo*: ſenſuſque idem eſt, ac loci ſuperioris. Duę iſtæ virtutes, quaſi inconcuſſa quædam fulcra, firmiſsimaque ſtabilimenta, thronum Dei firmabunt, & continebūt.

Variè etiam illuſtrant LXX. in hac ſig- 39
nificatione vocem *Miſpat.* Quod magnificè de ſe prædicat Sapientia Proverb. 3. n. 20. *in vijs iuſtitiæ ambulo, in medio ſemitarum iudicij* (qui locus aptiſsimè cum præſenti congruit) ita illuſtratur a LXX.

inter

inter ſemitas iuſtificationis verſor. Vbi aduerte, iudicium à LXX. exponi, iuſtificationem, actumque iuſtitiæ.

Ille verò locꝰ eſt maximè inſignis, Prouerb. 16. n. 33. *Sortes mittuntur in ſinum, ſed à Dño tẽperantur.* Hebraica vertas verbum ex verbo, *in ſinum proijcitur ſors, & à Domino omne iudicium eiꝰ.* Expreſsit verbum Tigurina: *in ſinum deijciuntur ſortes, at omne iudicium earum pendet à Domino.* LXX. verò illuſtrarunt, quid ſibi vellet originalis vox *iudicium:* ita enim reddiderunt: *à Domino autẽ omnia iuſta.* Senſuſq; huius loci eſt. Etiam ſi caſus duntaxat, & cæca fortunę temeritas in ſortibus dominari videatur, tamen non ita eſt: nihil ibi geritur ſine nutu, diſpenſationeq́; diuina: iactantur quidem in urnam, indé ve extrahuntur; ſed occulta Dei diſpoſitione, ſummo iure ibi temperantur, ut illud tãdem ſortitò obtingat, quod Deo placet, atque adeò quod iuſtiſsimum, & ęquiſsimum eſt.

40 Quod legimus Leuit. 5. num. 10. *Alterum verò adolebit in holocauſtum, ut fieri ſolet.* Hebraicè habetur ad verbum: *iuxta iudicium.* Tigurina, *iuxta ritum.* LXX. luculentè expreſſerunt vim vocis originalis, *Miſpat, faciet holocauſtum, ſicut decet.*

41 Denique pro hac explicatione facit locus ille Prouerb. 16. num. 11. *Pondus, & ſtatera iudicia Domini ſunt, & opera eius omnes lapides ſacculi:* inſigne mendum fœdauerat iſtum locũ multis ab hinc annis, cùm Bedę etiã ætate, *pro ſacculi, ſæculi* legeretur: ſed loco inſigniter deprauato per opportunam, & Hebraico textui ad amuſſim congruentem caſtigationẽ adhibuit caſtigatiſsima Editio Vaticana. Theodotio etiam vertit, *& opera eius omnia pondera marſupij.* LXX. verò rẽ magis, quàm verba pendentes, ita reddiderunt, *momentum ſtateræ iuſtitia apud Dominum: opera autem eius pondera iuſta.* Sed pro intelligẽtia Hebraicæ, Latinæque lectionis, obſeruandum eſt, antiquitus non metallicis, ut vulgo nunc ſolet, ſed lapideis ponderibus, veteres uſos fuiſſe: illi verò lapides in ſacculo reponebantur. Vtrumque conſtat ex Deuteronomio cap. 25 num. 13. *non habebis in ſacculo diuerſa pondera, maius, & minus.* Quod ad verbum in Hebræo eſt; *non erit tibi in ſacculo lapis, & lapis, magnus, & paruus.* Prouerb. 11. n. 1. *Pondus æquum voluntas eius.* Hebraicè, *lapis perfectus beneplacitum eius.* Et cap. 20. num. 10. & 23. *abominatio eſt apud Dominum pondus, & pondus.* Hebraicè, *lapis, & lapis.* Iam ergo effulget explicatio loci. Iudicia Domini non modò iuſtiſſima ſunt, & æquiſsima lance, ac veluti aurificis exactiſsima ſtatera ponderata; ſed ſunt ipſiſsima trutina, ipſiſsima lanx. Diuina opera nõ modò ſunt acerrimo æquitatis momento examinata, atque perpenſa, ac proinde in pondere, ac menſura facta: ſed ſunt ipſiſsimum pondus, ipſiſsima menſura: quæcumque tandem alia ponderata, ac menſurata ſunt, ad horum obruſſam exiguntur; tantò erunt ęquiora, quantò propiùs ad hanc ſummę æquitatis regulam acceſſerint, *omnes enim viæ eius iudicia.*

Altera ſignificatio huiꝰ vocis *Miſpat,* 42
paulò abſtruſior eſt, & infrequẽtior: quis enim credat, iudicio miſericordiam ſignificari? aut quid magis alienum à miſericordia, quàm iudicium? ſed apud leniſsimum illum, benigniſsimumque Iudicẽ, *ſuper exaltat miſericordia iudicium.* Iaco. 2. num. 13. Græcè, *Gloriatur aduerſus iudicium miſericordia,* ideſt, miſericordia cõtendens cum iudicio, ſuperior euadit, illique tanquam victo propemodùm inſultat; aio itaque, in ſacro ſermone aliquã do miſericordiam per hanc vocem *iudicium* denotari. Oſeæ. 2. num. 19. *ſponſabo te mihi in iuſtitia, & iudicio, & in miſericordia, & in miſerationibus.* Iam hîc ſaltem vides, miſericordiam ſimul cum iudicio Deum ſuæ ſponſæ, quaſi in dotem, polliceri. Rectèq́; explicat Ribera num. 96. iudicium in hoc loco ſumi pro gratiſſima ſententia ſecundum ſponſam lata, qua ab iniuſto poſſeſſore diabolo miſericorditer eripiatur.

Digitized by Google

43 Sed age luculentiora teſtimonia proferamus. Ierem. 8. n. 7. *Milvus in cœlo cognovit tempus ſuum, populus autem meus nõ cognovit iudicium Domini*: ideſt, miſericordiam Domini (ut exponit ibi Maldonat⁹) quam tacitè comparat primo veri: ſeu (quod idem eſt) non cognovit ingenium Dñi ad miſericordiam propenſiſsimum. & cap. 10. num. 24. *Corripe me Domine, verum tamẽ in iudicio, & non in furore tuo, nẽ forte ad nihilum redigas me.* Quid clarius, quàm *iudicio*, in hoc loco, miſericordiam ſignificari? cùm iræ, furorique opponatur; & poſtulet propheta; ut Deus illum corripiat in iudicio, hoc eſt, ne ſummo iure ſecum agat, ne illum arguat in furore, penituſque diſperdat; ſed miſericorditer illius peccata condonet. Sic cap. 30. num. 11. *Te autem non faciam in conſummationem, ſed caſtigabo te in iudicio*, ideſt, non te penitus aboleбо, ſed leve de te ſupplicium, & miſericordia temperatum ſumam: ea te moderatione caſtigabo, ut neque prorſus perdam, quaſi hoſtem: neque prorſus impunem relinquam, tanquam innocentem. Hoc ipſum repetit Ieremias cap. 46. num. 28. *Te verò non conſumam, ſed caſtigabo te in iudicio.* Vbi rurſus Maldonatus, *in iudicio*, ideſt, *miſericorditer, & moderatè, tãquam Pater, non tanquã hoſtis.*

44 Ex hac ſignificatione oboritur lux obſcuriſsimo Iſaiæ loco, qui multis, huius acceptionis ignaris, ſolet negotium faceſſere. cap. 30. num. 18. *Propterea expectat Dominus*, (Hebraicè inhiat, & anhelat) *ut miſereatur veſtri*, ideſt, huc omnes nervos intendit Deus, in hoc totus eſt, hoc ardentiſsimè ſitit, ut opportunitatẽ nanciſcatur, ſuam in vos expromendi miſericordiam: *& ideò exaltabitur parcens vobis*: non ſolùm enim miſericordiam ſuã, quę exaltatur *ſuper omnia opera eius*, Pſal. 144. num. 9. ſed omnipotentiam parcendo maximè, & miſerãdo manifeſtat. Hæc cùm perſpicua ſint, cauſa, quam ſubiungit, videtur perobſcura. *Quia Deus iudicij Dominus: beati omnes, qui expectant eũ.* Illud enim videbatur requirere conſequentia cõtextus, propterea expectat Dominus, ut miſereatur veſtri, & ideò exaltabitur parcens vobis, quia Deus miſericordiarum eſt, non autem quia Deus iudicij eſt: ſed iudicium in hoc loco ſumitur pro miſericordia; atque ex hac ſignificatione iudicij, tota manet dilucida ſententia.

Iam ergo hinc quaſi ſponte naſcitur 45
nova, eaque per illuſtris explicatio huius loci, aptiſsime filum nectens cum verbis ſuperioribus, & dignam Moyſe ſententiam continens: præcipue ſi advertamus Hebraice ſubeſſe particulam cauſalem, *quoniam omnes viæ eius iudicium*: idque agere Moyſen in hoc primo aditu concionis, ut populi fiduciam excitet. Solidiſsimæ (inquit) illius petræ perfecta ſunt opera, ipſe igitur, quod in vobis inchoavit, integrè perficiet. Quæ aptior ergo, & efficacior ratio ſubiungi potuiſſet, quã illa, quæ eadem eſt cum præſenti, Pſal. 24. num. 12. *Quia univerſæ viæ Domini miſericordia, & veritas*, ideſt, quia perpetuus tenor ſuæ providentię miſericordia, veritateq; dirigitur, non relinquet ſuum opus mutilum, & imperfectum, faſtigiũ illi imponet, quod eſt miſericordiæ: non fallet fidem datam, illam potiùs cumulatiſsimè præſtabit: quod eſt veracitatis.

Deus fidelis.

HEbraicè, *Emunà*. Abſtractum pro 46
concreto; ipſa fidelitas, ipſa veracitas; utrumque ſignificat originalis vox, & utraq; hæc virtus ſolet in ſacra Scriptura copulari. Hoc cognomento inſignitur Chriſtus, Apoc. 19. num. 11. *vocabatur fidelis, & verax*, quamvis nonnihil videatur eſſe diſcriminis inter fidelem, & veracem: dicitur enim fidelis Deus, quia tuto illi creditur, nũquam enim feſellit credentium fidem, nunquàm inita fœdera violavit. Deuter. 7. num. 9 *Ipſe eſt Deus fortis, & fidelis, cuſtodiens pactum*, &c. Pſalm. 88. num. 29. *Teſtamentum meum fidele ipſi*, ideſt, pactum cum illo ſancitum

ſumma fide, inviolataque præſtabitur.

Verax autem dicitur Deus, quia conſtans eſt in promiſsis. 2. Reg. 7. n. 28. *Tu es Deus, & verba tua erunt vera.* Ideſt, pollicitationes tuas cumulatè præſtabis. Sed quemadmodùm una Hebraica voce *Neeman*, hęc duo indiſtinctè ſignificantur, ita etiam in ſacro ſermone ſæpè confunduntur. Pſal. 144. n. 14. *Fidelis Dominus in omnibus verbis ſuis*, ideſt, verax, non fallens, promiſſaque conſtantiſsimè ſervans.

47 Longum nimis eſſet, non dicam expēdere, ſed vel leviter percurrere ea Scripturę loca, quibus divina fidelitas, & veracitas commendatur. *Omnia enim opera eius in fide.* Pſal. 32. n. 4. Hebraicè *Emuna*, ideſt, fidelitate. Veracitas, & fidelitas ſunt ampliſsimæ, ineſtimabileſq; divitiæ illius infinitæ Deitatis: nam Pſal. 36. num. 3. quod Vulgatus vertit, ſecutus LXX. *Et paſceris in divitijs eius.* Divus Hieronymus interpretatur ex Hebræo, *& paſceris fide.* Subeſt enim Hebraicè vox *Emuna*: paſcēris fidelitate, veracitateque divina: hæ enim ſunt inexhauſtæ divitiæ, quæ nunquam abſumentur, quibuſq; illi omnes, qui veris divitijs affluunt, locupletantur.

Et abſque ulla iniquitate.

48 LXX. *Iniuſtitia.* Solet quandoq; Deus nō pręſtare, quod promiſerat: & licèt id non nihil habere iniquitatis imprudētibus videatur, tamē ſumma æquitate fit. Promiſerat enim Deus non quidem abſolutè, ſed ea lege, & conditione propoſita, modò homines in illius cultu, obediētiaque perſtarent. Mutat ergo Deus ſententiam bonam in malam, cùm homines bonos mores in malos mutant. Teſtatur hoc expreſsè Ieremias cap. 18. n. 9. *Et ſubitò loquar de gente, & de regno, ut ædificem, & plantem illud. Si fecerit malū in oculis meis, ut nō audiat vocē meā; pœnitentiā agā ſuper bono, quod locutus ſum, ut facerē ei.* Dicitur autē Deus pœnitentiā agere, accōmodatè ad humanos affectus, ut omnes obſervant interpretes ad illa verba Geneſ. 6. num. 5. *Pœnituit eum, quòd hominē feciſſet in terra.*

49 Eamdem iniquitatis calūniam depellit Apoſtolus à divina fidelitate, oſtēdens per nos ſtare, quominùs ſtet promiſsis ſuis Deus. 2. Timot. 2. n. 13. *Si nō credimus, ille fidelis permanet, negare ſe ipſum non poteſt.* In quem locum graviter, & ſapienter ſcribit Primaſius, [Sive credimus, ſive non credimus, veritas non mutatur: ſed ſi credimus, præſtamus nobis, nā ille non aliud exhibere poterit, quàm promiſit.]

Iuſtus, & rectus.

50 Complexus eſt Moyſes his duob⁹ nominibus perfectiſsimū, & abſolutiſſimū totius ęquitatis exēplar. Nam utrūq; nomen diverſæ ſignificationis eſſe, omnino mihi perſuadeo. Atque ut à poſteriore exordiar, (nam primū nihil difficultatis habet,) *Rectus*. Hebraicè *Iaſar*, idē eſt aeplacidus, benignus, & lenis: cùm autē iuſtitię ſeveritas, & rigor benignitate, māſuetudine, & pia iuris interpretatione, quaſi quodam tēperamēto, lenitur, & mitigatur; tū demùm perfecta, & omnib⁹ numeris abſoluta ęquitas exiſtit. Pſal. 24 n. 8. *Dulcis, & rectus Dñs.* Vbi Agellius. [Rectus, inquit, idē ferè ſignificat, ac dulcis, placidus, facilis, & mitis] Verbū quidē *Iaſa* ſęp.ſimè reddiderūt LXX. *Areſco*. Latinus interpres, *Placeo*. Numer 23. nu. 27. *Si fortè placeat Deo*. Iudic. 14 n. 3. *Quia placuit oculis meis*. Iere. 18. n. 4. *Sicut placuerat in oculis eius*. Danie. 4. n. 24. *Cōſiliū meū placeat tibi*. Quin & ipſum nomen *Iaſar*, quod in iſto loco ſubeſt, Vulgatus ita interpretatur Deute. 12. n. 28. *Cum feceris, quod bonum eſt, & placitum* (Hebraicè *Iaſar*.) *in conſpectu Domini Dei tui.*

51 Rectus itaq; dicitur Deus, ideſt, placidus, mitis, & benign⁹: qui iuſtitię ſeveritatē manſuetudine cōdit, & potentiā ſuam coercet æquitate. Sapientię. 12. n 18. *Tu autem Dominator virtutis* (Gręcè, dominans fortitudini, ideſt, qui robur tuum ita tenes, ut eo non niſi moderatiſsimè utaris) *cum tranquillitate iudicas.* Gręcè *en epicheia* cū moderatione, nō ſūmo iure agis.

52 Qui volet hunc locum uberiùs locu-
pletare, & Scripturæ teſtimonijs aperte
convincere, divinę Iuſtitię ſupplicia ſem-
per accuratiſsima lãce examinata, exactaq́;
perfectiſsimè fuiſſe ad perpendiculũ, & li-
bellam, quia nobis cõmentarij cãcellis cir
cunſcriptis, non vacat tam liberè expacia-
ri, adeat Viegã Apoc. 6. cõmen. 4. ſect. 5.
Vbi oſtendit ſtateræ exactiſsimæ nomine
rectè divinam ſignificari iuſtitiam: legat
etiam Delrium, Caſtrum, & Maldonatũ
ad illa verba, Thren. 2. n. 8. *Cogitavit Do-
minus diſsipare murum filiæ Sion, tetendit
funiculum ſuũ.* Quę verba illuſtrantur alijs
quã ſimillimis: 2. Reg. 8. n. 2. *Mẽſus eſt eos
funiculo coæquans terræ*, & 4. Reg. 21. n. 13.
Extẽdam ſuper Ieruſalem funiculum. videat
Forerium Iſai. 18. n. 2. *Ad gentẽ expectan-
tem, expectantem, & conculcatã.* Hebraicè.
Lineæ, & lineæ: vel menſuræ, & menſuræ.
Et cap. 34. n. 11. *Extendetur ſuper eam men-
ſura, ut redigatur ad nihilũ, & perpendicu-
lum in deſolationem.* Adeat etiam Capellã
in id Ierem. 51. n. 13. *Venit finis tuus peda-
lis* (Ideſt, quaſi pedibus emenſus) *præciſio-
nis tuæ.* Pereriũ lib. 6. in Danielẽ, circa
illa verba, cap. 5. n. 27. *Appenſus es in ſta-
tera, & inventus es minus habens.* Pinedam
Iob. 6. n. 2. *Vtinam appenderentur peccata
mea* Deniq; Ariam Montanum in id Iſai.
28. n. 17. *Ponam in pondere iudicium, & iu-
ſtitiam in menſura.*

Numerus 6.

Peccaverunt ei, & non filij eius in ſordibus.

NON adeò facilis eſt huius ex-
53 plicatio loci, ut prima fronte
apparet. Auguſtinꝰ certè To-
mo. 4. integram quęſtionem
quinquageſimamquintam in eius explica-
tione conſumpſit. Et, ut fuit acerrimo vir
ingenio, ſibi minimè ſatisfecit. Difficulta-
tis pręcipua capita tria ſunt.

Primum eſt Quia hìc, & n. 19. appellã-
tur Iſraelitæ filij Dei, & n. 6. & 18. illorũ
pater dicitur Deus. Contrarium autẽ do-
cere videtur Apoſtolus, dũ aſſerit ad Ga-
lat. 4. n. 24. vetus illud teſtamentum fuiſſe
duntaxat, *In ſervitutem generans.* Ideſt, ſer-
vos, non liberos efficiens: cui conſonat il-
lud ad Rom. 8. n. 15. *Non enim accepiſtis
ſpiritum ſervitutis iterum in timore.* Et ut
eximium quoddam, ac ſingulare Dei be-
neficium commendant Scripturæ, quòd
*miſit Deus filium ſuum, ut adoptionem filio-
rum reciperemus.* Ad Galat. 4. n. 5. & de ip-
ſo Chriſto teſtatur Ioan. cap. 1. num. 12.
*Quotquot autem receperunt eum, dedit eis po-
teſtatem, filios Dei fieri.* Quid enim novi
ſuis cultoribus, aut Evangelium, aut ipſe
Chriſtus attuliſſet, ſi tempore etiam Le-
gis, homines filij Dei dicerẽtur, & eſſent?

Certa tamen fide tenendum eſt, Iſraeli 54
tas illos verè fuiſſe filios Dei; id quod paſ-
ſim prædicant ſacrę litteræ. Locum illum
Pſal. 81. n. 6. *Ego dixi Dij eſtis, & filij ex-
celſi omnes*, contentus in hãc ſententiã ci-
taſſe Chriſtus, Ioa. 10. n. 34. inde etiã colli-
git, quod maius eſt, Deos item appellari,
ad quos ſermo Dei factus eſt. Vniverſè
itaq; de illo populo pronũciat ipſe Deus,
Exo. 4. n. 22. *Hæc dicit Dominus; filius meus
primogenitus Iſrael; dixi tibi, dimitte filium
meum.* Iſaiæ. 1. n. 2. *Filios enutrivi, & exal-
tavi.* Hinc illa Moyſis exhortatio Deuter.
14. n. 1. *Filij eſtote Domini Dei veſtri*, ideſt,
tales vos operibꝰ exhibete, quales eſſe de-
cet Dei filios, vita, & moribus tantũ Pa-
trem exprimentes. Vnicus Sapiẽtiæ liber
multa nobis ſuppeditat teſtimonia: c. 12.
nu. 19. *Bonæ ſpei feciſti filios tuos*, ideſt, in
medijs tenebris, quibus Ægyptij oppri-
mebantur, filijs tamen tuis tuæ bonitatis
lux, atq; adeò lætiſsimus ſpei radius affful-
gebat. Et c. 16. n. 9. *Illos enim locuſtarũ, &
muſcarum occiderunt morſus, filios autẽ tuos
nec draconem venenatorũ vicerunt dentes.*
Et nu. 26. *Vt ſcirent filij tui, quos dilexiſti
Domine.* Denique cap. 18. num. 4. *incluſos
cuſtodiebant filios tuos.*

Ratio etiam hoc manifeſtè convincit; 55
nam ſi adoptio filiorum Dei, & ius ad pa-
ternam hæreditatem, gratia iuſtificante,

&

& dono charitatis continetur; nemini du-
bium eſſe poteſt, quin priſcis illis patribus
non quidem legis virtute, ſed fide, ac me-
ritis Chriſti futuri, eadem gratia iuſtificās
donaretur. Vnde ipſe Paulus, qui aſſeruit
ad Galat. 4. num. 5. Miſiſſe Deum filium
ſuum, *Vt adoptionem filiorum reciperemus*,
& ad Romanos. 8. num. 15. *Accepiſtis ſpi-
ritum adoptionis filiorum, in quo clamamus,
Abba Pater*, ipſe (inquam) Paulus diſertis
verbis affirmat, agens de Iſraelitis, ad Ro-
man. 9. num. 4. *Qui ſunt Iſraelitæ, quorum
adoptio eſt filiorum.*

56 Pro huius difficultatis explicatione no-
ta, quòd aliud eſt, eſſe filium; aliud, habere
ſtatum filij. Quæ duo diſtinxit Apoſtolus
ad Galat. 4. num. 1. *Quanto tempore hæres
parvulus eſt, nihil differt á ſervo, cúm ſit
Dominus omnium, ſed ſub tutoribus, & ac-
toribus eſt uſque ad præfinitum tempus á
Patre.* Itaque infantes, & pueri filij ſunt,
ſtatum tamen filiorum nondum habent:
hic autem ſtatus in eo conſiſtit, quòd ſui
iuris ſint, liberéq; vivant, & poſsint arbi-
tratu ſuo bona diſpenſare; quod, niſi legi-
tima ætate, filijs non contingit.

Iuſti itaq; Iſraelitæ, & ſi verè eſſent fi-
lij, tamen ſtatum filiorum non habebant;
erant enim parvuli, & ſub lege timoris,
tanquam ſub pædagogo, & actore, *Sub ele
mentis mundi ſervientes.* ad Galat 4. nu. 3.
Vnde quantùm ad ſtatum, formamq; vi-
vendi, erant ſervi, quanvis eſſent condi-
tione filij. At per Evangelium, gratiamq;
Chriſti, abrogata eſt lex, ceremonialia illa
elementa prorſus antiquata, pædagogus
procul amandatus; pervenit iam ad legi-
timam ætatē filius, libertate donatus eſt.
ad Gala 4. n. 31. *Itaq; nō ſumus ancillæ filij,
ſed liberæ, qua libertate Chriſtus nos libera
vit.* Et per hæc facile cuivis erit, argumē-
tis initio propoſitis reſpondere. Ita expe-
diunt hanc difficultatē Toletus. Ioā. 1. an-
notatio. 35. ad Ro 9. annotatio. 6. Barradas
To. 1. li. 1. cap. 7. Pradus Ezec. 16. verſ. 21.

57 Alterum difficultatis caput eſt, incre-
dibilis verſionum varietas, & ipſarum di-
ctionum (quod fatetur etiam Vatablus,)
ordo perplexus, implicatus, & inverſus.
Quod ad Hebraizantes attinet, quot ca-
pita, tot ſunt ſententiæ: & ego nolim illis
recitandis, captare opinionem diligentiæ
cum detrimento perſpicuitatis, tædioq;
lectoris. LXX. ita locum explicarunt; *Pec-
caverunt non ei filij vituperabiles.* Quæ le-
ctio valde torſit ingenium Auguſtini, in
illa quæſtione 55. Quid enim inculcatum
magis in Scriptura, quàm eum, qui pecca-
tum committit, peccare contra Deum?
imò quanvis David Vriç torum violaſſet,
ipſumq; interemiſſet, & populū ſuo exē-
plo ad peccandum provocaſſet, dicebat ni-
hilominùs Pſal. 50. verſ. 5. *Tibi ſoli pecca-
vi*, & in Hebræo repetitur pronomē *Tibi.
Tibi, ſoli tibi peccavi.* Quòd ſi Iſraelitarum
peccatum idololatria fuit, ut certè fuit,
quo ullo ſcelere divinus honor abiectiùs,
fœdiùs ve polluitur? & tamē dicūt LXX.
peccaverunt non ei.

Germanā intelligentiam eſſe arbitror,
nihil illos ſuo ſcelere Deo officere potuiſ-
ſe: ſe ipſos corrupiſſe potiùs (ut vertūt Sym
mach⁹, Aquila, atq; Pagninus,) & ſi idola
coluerint, & lapides, atq; ſtipites divino
Numini prætulerint, atq; ea re illius ſe
luminibus obſtruere cogitaverint: ſplen-
dorē tamen celſiſsimç illius maieſtatis, nō
obſcurarūt, quin, ſordes, labes, & corrup-
telæ in ipſos fœdiſsimè reciderūt: ut ſit il-
lud Iob 35. n. 6. *Si peccaveris, quid ei noce-
bis? & ſi multiplicatæ fuerint iniquitates tuæ,
quid facies cōtra eum?* in quem locum lege
eruditam Pinedæ digreſsionem, an Deo
hominum peccata noceant.

Quod ſpectat ad Editionem Vulgatā, 58
cēſeo noſtrū interpretē, omnium optimè
Hebraica reddidiſſe; verbum enim *Sihet*,
etiam LXX. Græcè *Emarteſan* tranſtule-
runt. Et, ut obſervavit Agelius, ex Scrip-
turæ uſu, aptiſsimè hoc verbo idololatriç
flagitiū ſignificatur. Poſt vituli adoratio-
nē dicitur Exod. 32. n. 7. *Peccavit populus
tuus.* Totidemq; verbis Hebraicis idē re-
peritur Deut. 9. n. 12. utrobiq; Hebraizā-
tes, *Corrupit populus tuus.* Quātò ſapiētiùs
LXX. *Iniquè egit populus tuus?* Itaq; in hoc

loco *Peccaverunt*, idem eſt, ac idola coluerũt quod codẽ originali verbo *Sihet* prædixerat Moyſes Deuter. 31. nu 29. *Novi, quòd poſt mortem meam iniquè agetis.*

59 Tertiũ difficultatis caput affert nomẽ illud *In ſordibus*. Hebraice. *Mum*. Eam vocem LXX affini alia Græca, *Momos*, quã ex Hebraica fluxiſſe, plerique ſibi perſuadẽt, Vulgatus verò *Maculam*, cõſtãtiſsimè reddiderũt; & nuſquã aliàs Latinus interpres, pręterquã in hoc loco vocabulo *Sordiũ* explicavit. Et quidẽ accuratè expendẽti ea loca, in quib⁹ hęc vox occurrit, liquidò conſtabit, nihil aliud per Hebraicam, Græcamq́;, & Latinam illi reſpondentẽ, quàm defectũ, vitiũq́, corporis denotari. Levit. 21. n. 17. *Homo, qui habuerit maculã, non offeret panes Deo ſuo.* Quid autem *Maculam* dicat, ſtatim explicat, n 18. *Si cæcus fuerit, ſi claudus, &c.* Quod hîc exigit in Sacerdote, paulò pòſt requirit in victima, cap. 22. n. 20. *Si maculam habuerit, non offeretis,* n. 22. *Si cæcum fuerit, ſi fractum, &c.* Et Deuteron. 15. num. 21. & cap. 18. num. 1. & Num. 19. num. 2.

Vnde in ſacro ſermone, maculã alicui inferre, idem eſt, ac illum parte aliqua corporis mutilare. Levit. 24. n. 19. *Qui irrogaverit maculam cuilibet civiũ ſuorum, ſicut fecit, ſic fiet ei: fracturam pro fractura, oculũ pro oculo, dentem pro dente reſtituet: qualem inflixerit maculã, talem ſuſtinere cogetur.*

60 Hinc etiam corpus venuſtũ, & omnibus partibus, ac numeris expletũ, dicitur eſſe ſine macula, ut de formoſiſsimo Abſalõ. 2. Reg. 14. n. 25. *Decorus nimis, à veſtigio pedis uſq; ad verticẽ non erat in eo ulla macula.* Et de pulcherrima ſponſa, Cantic. 4. num. 7. *Tota pulchra es amica mea, & macula non eſt in te.*

61 Si ergo macula ex frequenti Scripturæ uſu, ſignificat vitiũ, ac defectũ corporis, quid ſibi vult Hebraicus textus *Mumãm*, Latinè efferas, verbum è verbo, *Macula eorum?* Aut quid ſecutus eſt Vulgatus, qui hîc dũtaxat pró macula ſordes uſurpavit? Minimè dubius aſſero, Vulgarum prudẽtiſsimè, & rei, de qua agebatur, congruentiſsimè, vim Hebraicæ vocis expreſsiſſe Nã vel teſtibus ipſis Hebraizãtibus, ſignatè Forſtero, atq; Mercero, *Mum* generatim ſignificat, quidquid in corpore, ſive in actione vitę, oculos offendit, & in reprehẽſionẽ, atq; vituperationem incurrit. Vox etiã Græca *Momos* ad Hebraicæ ſimilitudinẽ efficta, & à LXX. frequentata, vituperatio eſt, nota, & reprehenſio. Vnde fictitius Deus ille convicij, omnia carpens, atq; vellicãs, Momus nominatur: & *Amomi* dicuntur irreprehenſibiles, & inculpati, quos interpres Latinus *Immaculatos* vocat, ad Epheſ. 1. n. 4. ad Coloſ. 1. n 22. ad Hebræ. 9. n. 14. & hîc reddiderunt LXX. *Filij vituperabiles* Græcè *Mometa*. 62

Alicubi etiam vox Hebraica, Græcaque, ac Latina eidem correſpondentes, generalem hanc ſignificationem retinent, neque ad corporis vitium reſtringuntur. Proverb. 9. num. 7. *Qui arguit impium, ſibi maculam generat,* ideſt, labem, & ignominiam ſibi inurit. Et ab Apoſtolo Petro Hæretici turpiſsimi, & ſpurciſsimi hoc probroſo nomine deſignantur. 2. Petri. 2. num. 13. *Coinquinationes, maculæ.* Græcè *Momi*, ubi Lorinus, *Eſt, inquit, Momos probrum, dedecus, infamia, ignominia.*

Quod autem probrum, quæ labes, quę ſordes cum idololatriæ flagitio conferri queat? Quod unquam ſcelus in maiorem reprehenſionem incurrat? propriè itaque idololatria in ſacro ſermone *Immunditia* nominatur, & illa pręcipuè deteſtanda immunditia mulieris menſtruatæ, cuius ſpurcitia, & ſanies ad oram uſque veſtis turpiter defluat, fœdéq; redundet. Threnor. 1. num. 9. *Sordes eius in pedibus eius.* Ezechiel. 24. num. 13. *Immunditia tua execrabilis.* Lege Riberam Oſeæ. 5. verſu. 11. num. 32. *Cœpit abire poſt ſordes.*

Sed illud eſt obſervatione digniſsimũ, 63 uſq; eò Vulgatum hoc vocabulo *Sordes*, tanquam maximè proprio ad Idololatriæ turpitudinem exprimendam, delectari, ut eo etiam tum utatur, cùm nihil ſubeſt in Hebraico textu, quod illi correſpõdeat; itaque ſancti Spiritus afflatu ſæpè addit

interpres de ſuo vocem hanc idololatriæ ſignificantiſsimam, Exod. 32. num 25. *Propter ignominiam ſordis*, ideſt, cò quòd ſe idoli cultu fœdè maculaſſent. Deuter 29 num 17. *Vidiſtis abominationes, & ſordes*, ideſt, idola eorum, lignum, & lapidem. 3. Reg 15 num. 12. *Purgavitq; univerſas ſordes idolorum*; Conſule ubiq; codices Hebraicos, nihil deprehendes, quod huic voci, *Sordes*, correſpondeat; ſed eſt locus maximè inſignis in huius rei confirmationē. Deut. 7. n. 16. *Nec inferes quidpiā ex idolo in domum tuam, ne fias anathema, ſicut & illud eſt. Quaſi ſpurcitiā deteſtaberis, & velut inquinamentum, ac ſordes abominationi habebis*. Vbi nihil etiam reſpōdet Hebraicè vocabulo *Sordes*, expoſuitq; Vulgatus cauſam, cur illud tantoperè frequētaret.

Iam perſpicua eſt huius verſiculi ſentētia; illi, quos Deus tanto honore dignatus eſt, ut eius filij dicerentur, & eſſent; in tātum, ac tam beneficū parentem ingrati, ac rebelles, peccaverunt: & per idololatriæ ſordes, & immūditiam, à filiorum dignitate in viliſsima Dęmonis mancipia turpiter degenerarunt.

Generatio prava, atq; perverſa.

64 GEneratio idiomate Hebraico genus hominū appellatur, infrà num 20. *Generatio enim perverſa eſt*. Matth. 12. n. 39. *Generatio mala, & adultera*. Luc. 9. num. 4. *O generatio infidelis, & perverſa*. Marci 8. num. 38. *In generatione iſta adultera, & peccatrice.*

Ingenium ergo, ac mores illius gentis; naturalemq;, & quaſi hæreditariam perverſitatē, acerbè inſectatur Moyſes: *Prava* erat illa natio, ideſt, non ſimplex, non ſincera, ſed ſubdola, verſuta, atq; fucata; aliud ſpecie præferēs, aliud tegens in corde. Hoc ſonat *Pravum* in Scriptura. Erat item *Perverſa*. Regia, *Contorta*. Caietanus, *Obliqua* Oleaſter, *Tortuoſa* Omnia eòdem tendunt; prona, atque proclivis, ut à veri Dei cultu declinaret, & ad falſa idola devijs, contortis, ac perverſis itineribus, præcipitiq; impetu delaberetur.

Numerus 6.

Haccine reddis Domino, populc ſtulte, & inſipiens?

COnvertit iam ad populū ora- 65
tionem, & peracerbo doloris ſenſu ſtimulatus, ardentiſſimè in eorum ingratitudinē invehitur. Cuius enim nō dicam ſtultitię, aut inſipientiæ, (nam pro rei indignitate leviſsimis Moyſes utitur verbis) ſed ſtoliditatis eſt, indulgentiſsimi parentis eximia beneficia illatis graviſsimis iniurijs rependere? Enumerat Seneca lib. 3 de beneficijs cap. 1. multa ingratorum genera [Ingratus eſt, qui beneficium accepiſſe ſe negat, quod accepit: ingratus eſt, qui diſsimulat: ingratus, qui non reddit; ingratiſsimus omnium, qui oblitus eſt.] Ita ne verò? An nō ille maximè ingratus, & ingratior ingratiſsimo, qui ſummis beneficijs graviſsimas refert iniurias? Non ſubijt huius Philoſophi animum, tam deteſtabilem ingratitudinē in humanū pectus cadere poſſe; ac proinde cū adeò minutè partiretur ingratorū genera, huius ne meminit quidē: manus enim arctiſsime conſtringunt be- 66
neficia, neq; omnino ſinūt iniuriam afferre illi, qui de te benemeritus ſit. An nō impotētiam ortam ex beneficijs cauſabatur caſtiſsimus ille adoleſcens, Geneſ 39. n 9. *Quomodò ergo poſſum hoc malum facere?* Ita ſe res habet, non fert animus, eum vel leviter offendere, qui in te beneficia contulit. Sed quid mirum, humana corda uſque eò beneficijs emolliri, cùm beneficia dominentur etiam in feris? Mitto Canes, Leones, Tigrides, cæteraſq; feras animantes, beneficiorum catenis acerrimè devinctas, cicuratas, & penè mancipij iure nexas. Plena eſt antiquitas, plenæ hiſtoriæ. Vnum duntaxat, illudq; præclariſsimum gratitudinis exemplum memorabo. Aſpis illa ſurda obturans aures ſuas, quę *Non exaudiet vocem incantantium, & venefici incantantis ſapienter*. Pſalm. 51. num. 5.

aures tamen præbet contentis beneficiorum vocibus, & his cantionibus, ac veneficijs flecti ſe, & incantari ſinit. Plinius li. 10 cap. 74 refert aſpidem, cùm ad menſam cuiuſdam aleretur, enixam catulos, & ab uno filium hoſpitis interemptum; illã reverſam ad conſuetudinem cibi, intellexiſſe culpam, & necem intuliſſe catulo, ſeque ipſam quanvis inſontem beneficæ domus exilio mulctaſſe. Qui plura volet de vi beneficiorum ad flectendos vel hoſtiles animos, legat Giſlerum, Cant. 2. verſu. 5. num 9. ubi circa illa verba, *Amore langueo*, ponderat verſionem LXX. *Vulnerata ſum charitate*. Et cap. 8. verſ. 5. num 34. *Alæ eius, alæ ignis*. Adeat etiam Viegam Apocal. 1. commentar. 2 ſect. 7. Vbi confert in hanc ſententiam duo illa loca, Oſee 11. num 3. *In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis*; & 2. Reg. 7. nu 19 *Iſta eſt enim lex Adam, Domine Deus*. Quia nimirum beneficẽtia, tãquam potẽtiſsimo ſeveræ legis imperio, homines fortiter, ſed ſuaviter tamẽ obligãtur.

Num quid non ipſe eſt pater tuus?

67 DVlciſsimum eſt patris nomen, potentiſsimumq; ad continendum in officio filium. Monſtri, ac portenti ſimile eſt, filium patris honorem violare. Iam verò quis pater conferẽdus eſt cum Deo? Qui, ut omittam adoptionem illam, de quâ num 5. vel ſolo titulo creationis pater noſter eſt, uſque eò, ut præ illo, mortales parentes patres dici, nec mereantur, nec debeant. Iſai 63. num 16. *Tu enim pater noster, & Abrahã neſcivit nos*. Matth. 23 num 9. *Patrem nolite vocare vobis ſuper terram; unus eſt enim pater veſter, qui in cælis eſt*. Id quod vel ipſi Gentiles agnoverunt qui, ut prodit Clemẽs Alex. lib 5. Strom. Deum nõ ſimpliciter patrem, ſed voce compoſita *Metropatora*, quaſi patrẽ matrem, vel, ut exponit Auguſtinus lib. 7. de Civitat. cap. 9. Progenitorem, genitricemq; ſimul, vocaverunt. Et tamen hunc indulgentiſsimum parentem illi filij ſpurij ſuis flagitijs offenderunt. Conqueritur ipſe, Malach. 1. n. 6. *Filius honorat patrem; ſi ergo pater ego ſum; ubi eſt honor meus?*

Et quia validiſsimus ſtimulus eſt ad 68
concipiẽdum dolorem de peccatis admiſſis, ſi cogitemus, nos amantiſsimum Patrem offendiſſe, & viciſsim mirè valet ad paternum pectus leniendum, ſi nomen dulciſsimum Patris uſurpemus: tam eximia eſt huius ſuaviſsimi Patris indulgentia, ut etiam tum, cùm ob peccata noſtra infenſus, & iratus filijs eſt, orationem tamen ipſe nobis componat, qua eum placemus, Hierem. 3. num 4. *Ergo ſaltem amodò voca me, Pater meus*. Hac cũ lenivit oratione prodigus ille filius, Luc. 15. n. 21. *Pater, peccavi in cælũ, & coram te; iam non ſum dignus vocari filius tuus*. Hac illi apud Iſai. cap 64. n. 8. *Et nunc Domine, Pater noſter es tu, nos verò lutum*. Sed non omittam aurea Bernardi verba ſerm. 16. in Cant. [Quanã fronte attollo iam oculos ad vultum patris tam boni, tam malus filius? Pudet indigna geſsiſſe genere meo: pudet tãto patre vixiſſe degenerem: quid? Caduca, vana, & planè nulla, & quorũ finis mors eſt, infœlix, & inſanus præferre non erubui æterni Patris amori, & honori.]

Qui poſſedit te, & fecit, & creavit te?

VIdentur hæc verba ordine præpoſtero collocata: an nõ prius eſt, creari, fieriq; rem, quàm poſsideri? Sed ut germanam horum verborum intelligentiam aperiamus, ſciendum eſt: Hebraice ſubeſſe primo loco verbum *Canà*, quod, ut alias ſignificationes omittam, duas tamen habet præcipuas, & contextui huius loci apprime convenientes.

Prima eſt, generare, ſeu procreare. Ex 69
qua ſignificatione facile ſolvitur Quæſtio illa celebris, & priſcis illis Eccleſię ſęculis acerrima cõflictatione agitata, quę ex loco Proverbiorum 8. num 22. inter hæreticos Arianos, & Catholicos exorta eſt. Aeterna enim ſapiẽtia de ſe prędicat.

Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarũ: &c. ubi LXX. tranſtulerũt, *Dominus creavit me initium viarum ſuarum.* Quam verſionẽ Ariani pro ſuo dogmate iactabant, & hinc vel maximè creaturam eſſe Filiũ adſtruebant. Omnis verò illa controverſia terminatur, perſpecta notione huius verbi, quæ prȩter iſtum locum, conſtat etiam Geneſ. 4. num. 1. cùm enim Eva concepiſſet, peperiſſetque Cain: gratulabunda prorupit in eam vocem, *poſſedi hominem per Deum*, ideſt, divino munere, ac beneficio ſobolẽ procreavi. Creandi porrò verbũ ſæpe ſignificat gignere, ut apud nobilem Poetam:

Natis Venus alma creandis ſerviat.

70 Neque verò ſemper adeò preſſè ſumitur in ſacra Scriptura huius verbi ſignificatio, ut ſtricta generatio intelligenda ſit. Deo enim etiã attribuitur reſpectu creaturarum. Geneſ. 14. num. 22. *Deum excelſum poſſeſſorem cæli, & terræ.* Hebraicè ſubeſt idem participium *Conè*, quod eſt in iſto Deuteronomij loco: & illud ipſum participium paulò antè Geneſ. 14. num. 19. illuſtraverat Vulgatus, *qui creavit cælum, & terram.* Itaque idem Vulgatus vertere hic etiam commodè potuiſſet, *qui creavit te.*

Hinc explicatur illud Pſalm. 138 num. 13. *quia tu poſſediſti renes meos.* Probat ibi Regius vates, nihil, quanvis occultũ, & in tenebris abſconditum, latêre poſſe Deũ; quia tu, inquit, etiam intima mea, & abſtruſis receſsibus abdita, formaſti: nihil igitur mirum, ſi omnia nuda ſint, & aperta oculis tuis. Eadem ineſt rationis vis, Pſ. 32. num 15. *Qui finxit ſigillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum.*

71 Si ergo Moyſes Deum appellaverat Patrem, & Deus Pater noſter eſt, iure creationis, ut conſtat, cùm aliàs ſæpe, tum in illo Iſaiȩ 64. num. 8. *Pater noſter es tu, nos verò lutum, & fictor noſter tu, & opera manuum tuarum omnes nos.* Quin & eade cauſa *Pater pluviæ* nominatur Iob 38. n. 28. quid aptius ad illa verba, *numquid non ipſe eſt pater tuus*? attexere potuiſſet, quàm quod ſubiunxit, *qui poſſedit te*, hoc eſt, qui genuit, qui procreavit, qui formavit te?

Altera ſignificatio verbi *Canà*, frequen 72
tior eſt in ſacra Scriptura, & mea quidem ſententia, præſenti loco accõmodatior: ſignificat enim *emere*, ſeu *redimere*, ut perſpicuè conſtat Geneſ. 25. num 10 cap. 33. num. 19. cap. 47 num. 19. Exod. 21. n 2. Levit. 22. num. 11. & cap. 25. num. 14. & alibi ſȩpè Tãtum expediam unum, vel alterum teſtimonium, ubi hoc verbũ in hac ſignificatione uſurpatum, LXX. ut in hoc loco, Græce *ctaome*, & Vulgatus *poſſidendi* verbo tranſtulerunt. Proverb. 4. n. 5. *poſside ſapientiam, poſſide prudentiam.* Quod autem hortetur Salomon ad ſapientiam coemendam, vel omnium facultatum, voluptatum ve diſpendio, perſpicuum eſt, ex num. 7. *in omni poſſeſſione tua acquire prudentiam.* Vbi ſubeſt idem verbum; illudque Proverb. 17. num. 16. clariùs extulit Vulgatus: *quid prodeſt ſtulto habere divitias, cùm ſapientiam emere nõ poſſit?* Vbi vertere potuiſſet interpres, *poſſidere*, ut mox vertit cap. 18. num 15 *cor prudens poſsidebit ſcientiam*, ideſt, *emet*: docet enim ubiq; comparandam eſſe ſapientiam, vel impenſâ rerum omnium, quæ nobis cordi ſunt, quæque ſapientiæ ſtudio impedimento eſſe ſolent; quãvis enim magno ſapientia tibi conſtet, parvo ſemper emes.

Enim verò ſolet ſacra Scriptura com- 73
memorare frequenter ingens illud beneficium à Deo collatum in Iſraelitas, cùm illos ex miſera ſervitute Ægyptiaca redemit. Longiſsimum eſſet, omnia teſtimonia recenſere; attingã ſelectiora. Deuteron. 4 num. 20. *Vos autem tulit Dominus, & eduxit de fornace ferrea Ægypti.* 3. Reg. 8. num. 51. *quos eduxiſti de terra Ægypti, de medio fornacis ferreæ.* Ierem 11. num. 4. *Eduxi eos de terra Ægypti, de fornace ferrea.* Vocatur autem fornax ferrea illa ærumnoſiſsima ſervitus, ſive e metaphora, qua vehemens tribulatio dicitur fornax (Iſai. 48. num. 10. *ecce excoxi te*, &c. ibi enim *pro camino*, ſubeſt He-

braice

praice *Fornax.*) Ferrea verò dicitur, quia fornax ad emolliendũ ferrum vaſtioribus flammis exæſtuat: ſive quia ſolent ſervi in fornacibus ferreis duriſsimam ſervire ſervitutem: ſive denique quia in laterinijs illis fornacibus, Iſraelitæ decoqui pariter cum lateribus, quos coquebant, videbantur.

74 Sine hac metaphora idem beneficium exaggerat Scriptura, Exod. 6. nu. 16. *Ego Dominus, qui educã vos de ergaſtulo AEgyptiorum, & eruam de ſervitute, & redimam in brachio excelſo.* Deuter. 7. num 8. *Eduxit vos in manu forti, & redemit de domo ſervitutis.* Vide etiam Deuteron. 9. num. 26 & cap. 13. num 5. & cap. 21. n 8 & 2. Eſdræ. 1. num. 10. Pſalm 76 num 16. & Pſal. 77. num 42.

75 Denique quia, ut eruditè probat Pineda præfatione in Iob cap. 7. num. [illegible] uſque eò Deus diligit iuſtos, ut cum illi affligantur, ipſe etiam quodammodò affligi videatur; non ſolùm dicitur redemiſſe Iſraelitas ex tenebricoſo illo AEgyptiorũ ergaſtulo, ſed, & ſe ipſum inde etiam extraxiſſe, perinde quaſi benigniſsimus Deus eadem cum ſuo populo ſervitute premeretur. 2. Reg. 7. num 23. *Quem redemiſti tibi ex AEgypto, gentem, & Deum eius.*

76 Hoc ergo beneficium toties memoriæ, gratitudiniſque cauſa in Scriptura prædicatum, commemorat hic Moyſes; itaque ſic explico verbum illud, *Qui poſſedit te.* Qui te duriſsima oppreſſum AEgyptiorum ſervitute, patratis admirandis prodigijs, tanquam numerato pretio, ab iniuſti poſſeſſoris Tyrannide glorioſè redemit, & in libertatem vindicavit: ut non ſolum creationis titulo, ſed iure etiam redemptionis, Deus *Pater tuus*, & eſſet, & prædicari debeat. Regia congruẽter huic explicationi vertit, *Acquiſitor tui.* Oleaſter, *Qui te emit redimendo.* Tigurina *Qui te comparavit.* Explicat Vatablus. *Qui te ex AEgyptiaca ſervitute in libertatem aſſeruit.*

77 Sed videor mihi poſſe hanc intelligentiam manifeſtis Scripturæ teſtimonijs cõprobare. Poſtquàm Iſraelitæ ex illa AEgyptiaca ſervitute liberati ulteriorem maris rubri partem tenuerunt, hoſteſque in ſequentes, aquarum inundatione demerſos, oculis uſurparunt, incredibili gaudio delibuti, una cum Moyſe Epinicion modulatè decantarunt. Exod. 15. cuius Cantici verſus 16. egregiè favet huic expoſitioni, *Donec pertranſeat populus tuus iſte, quem poſſediſti,* Tigurina, *Quem acquiſiviſti.* Chaldæus, *Redemiſti.* Agellius, *Quem, tanquam argento dato, coemiſti,* ideſt, quem nobiliſsimis editis prodigijs, ex duriſsima ſervitute vindicaſti: quod iam antè in eodem Cantico, celebraverant, num. 13. *Dux fuiſti in miſericordia tua populo, quem redemiſti.*

Sed eſt luculentum pro hac explica- 78
tione teſtimonium, Pſal 73. num 2. *Memor eſto congregationis tuæ, quam poſſediſti ab initio.* Imitatur David Moyſen, qui cõmemorato huius redemptionis beneficio, Deum ſæpe placare ſtuduit, Deute. 9. num. 26. *Domine Deus, ne diſperdas populum tuum, & hæreditatem tuam, quam redemiſti.* Et Deuteronom. 21. num. 8. *Propitius eſto populo tuo Iſrael, quem redemiſti.* Exod. 32. num 11. *Cur Domine iraſcitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxiſti de terra AEgypti?* Sic etiam oravit Eſdras, ut Deum ad miſericordiam flecteret. lib. 2. cap. 1. num. 10. Et Mardochæus Eſther. 13. nu 16. *Ne deſpicias partem tuã, quam redemiſti tibi de AEgypto.* Eadem eſt ſententia huius Pſalmi. Refrica, inquit, quæſo, memoriam priſci illius temporis, cùm congregationem tuam, quæ in AEgypto ſerva tenebatur, tibi aſſeruiſti. Et, ut nemini dubium eſſet, quin ita locus germanè exponeretur, ſubiungit centinuò Propheta Regius, *Redemiſti virgam hæreditatis tuæ.* Quaſi dicat, non eſt ea redemptio facta ab illo, qui nullum in re vindicanda haberet ius, ſed ab eo potiùs, ad quem hæreditario iure pertineret imperium, ab AEgyptijs per iniuriam uſurpatum.

Iam ad ſecundũ verbum accedamus. 79

Qui fecit te Interpretes illi, qui iuxta primam ſignificationem verbi *Canà*, illud *qui poſſedit te* explicare volent, *Qui genuit, qui formavit te*, quæ eſt probabiliſsima explicatio, per facilè dicent, tunc *factum* à Deo fuiſſe populum iſtum, quando ex tam parvis initijs, brevi intervallo fuit numeroſiſsima ſobole propagatus. Sic Ezechiel 16. vbi initia, progreſſus, & incrementa eiuſdem populi referuntur, dicitur, num. 7. *Multiplicatam quaſi germen agri dedi te: & multiplicata es, & grandis effecta.* Vbi Hebraicè ad verbum *Decem millia ſicut germen agri dedi te.* Hoc eſt, incredibiliter, & in immenſum te multiplicavi. Lege doctam Peretij diſputationem circa illa verba Exod. 1. num. 7. *Filij Iſrael creverunt, & quaſi germinantes multiplicati ſunt, ac roborati nimis impleverunt terrã.*

80 Nobis autem alia quærenda interpretatio eſt, ut rectus verborum ordo, & ſtructura teneatur. Nam antequàm ille populus ex Ægypti ſervitute aſſereretur, iam erat incredibiliter auctus. Agellij ſententiam valde probo; tunc Deum *Feciſſe* populum illum, cùm Iſraelitas ex Ægypto egreſſos, rudes, & impolitos, ſubigendo luto, coquendiſq; lateribus aſſuetos, data ſanctiſsima lege, promulgatis præceptis, & cæremonijs quodam modò formavit, & ad cœleſtem quamdam diſciplinam effinxit.

81 Supereſt tertium verbum; *Et creavit te.* In quo exponendo conveniunt in primis omnes interpretes, propriam ſignificationem eſſe, *Firmare, præparare, ſtabilire*; eſt enim radix *Cun* in quadrata coniugatione *Poel.* Quæ, ut advertit Forſterus, ſemper importat ſtabilitatem, & firmitudinem. 1. Reg. 20. num. 31. *Non ſtabilieris tu, neque Regnum tuum.* 2. Reg 7. num. 12. *Et firmabo Regnum eius.* 3. Reg. 2. num. 12. *Firmatum eſt Regnum eius nimis.* Pſalm 9. num. 8. *Paravit in iudicio Thronum ſuum.* Pſalm 64. num 7. *Præparans montes in virtute tua.* Pſalm. 88. num. 4. *Vſque in æternum præparabo ſemen tuum.* Pſal. 102. n. 19. *Dominus in cœlo paravit ſedem ſuam.* Potuiſſet itaque Vulgatus vertere in iſto loco *pro creavit te*, paravit, firmavit, ſtabilivit, preparavit te: ſenſus igitur eſt Deum ſtabilijſſe ſuum populum, cùm devictis hoſtibus, ac terra promiſsionis omnino ſubacta, eum ibi tanquam in fixa, & ſtabili ſede collocavit. Hanc eſſe Moyſis mentem, conſtabit prolato expreſſo altero eiuſdem teſtimonio, ubi etiam ſub eſt idẽ verbum *Cun.* Exod. 15. num. 17. *Introduces eos, & plantabis in monte hæreditatis tuæ, firmiſsimo habitaculo tuo, quod operatus es Domine; ſanctuarium tuum Domine, quod firmaverunt manus tuæ.*

Numerus 7.

Memento dierum antiquorum, cogita generationes ſingulas: interroga patrem tuum, & annuntiabit tibi; maiores tuos, & dicent tibi.

PRobat Moyſes, non eſſe re- 82
centem hanc erga populum illum, Dei providentiam, ſed inde uſque ab orbe condito, manifeſtis proditam, ac teſtatã fuiſſe documentis. Deum iam tum indulgentiſsimi parentis officio functum, nihil omnino, quod amantiſsimũ patrem erga liberos deceat, prætermiſsiſſe. Recolant proinde, quo ad longiſsimè recenſere poſſint, priſcorum ſæculorum memoriam, aut certè ſeniorum, qui adhuc ſuperſtites erant, commemoratione diſcant; nam & ipſis ſenioribus hoc præcepit Deus, Pſal. 77. num. 5. *Quanta mandavit patribus noſtris, nota facere ea filijs ſuis, ut cognoſcat generatio altera; filij, qui naſcentur, & exurgent.*

Subeſt in Hebraico textu celebris illa 83
vox, *Holam*, & apud LXX. illi correſpondens *Æon.* Et licèt utraq; ſignificet æternitatem, nullis terminis circunſcriptam, ſæpe tamen ex adiunctis reſtringitur ad longiſsimam ætatem, & variè illuſtratur ab interprete. Editio Vaticana LXX. ita

habet in præſenti. *Mementote dierum ſæculi*; quæ verſio non abhorret etiam à Vulgato. Malach.3.num 4. *Sicut dies ſæculi*: ſæculum autem uſurpat pro mundi naſcentis exordio. Vt Geneſ.6. num.4. *Iſti ſunt potentes á ſæculo*, & Ierem.2. nu. 20. *A ſæculo confregiſti iugum*. Eadem item eſt ſignificatio Græcæ vocis *Æon*. Lucæ.1.num.70.& Ioan 9.num.32. *A ſæculo non eſt auditum*. Sed frequenter appellat Vulgatus priſcam illam ætatem, ut in hoc loco, *dies antiquos*. Amos.9 n.11. *Reædificabo illud, ſicut in diebus antiquis*. Pſalm.76.num 6. *Cogitavi dies antiquos, & annos æternos in mente habui*.

84 Atque hæc dicta ſatis, ſuperque ſunt ad præſentem locum illuſtrandum. Qui prætereà, pro arcani ſermonis intelligentia, varios uſus vocis *Holam* noſſe deſiderat, conſulat Oleaſtrum in cap. 3. & 6. Geneſ. Maſsium Ioſue.4.num. 7. & cap. 8. num. 28. Forerium Iſaiæ 24. num 4. Guevaram Habac.3. num 60. Iſtellam, Geneſ.3.num.67. Maldonatum, Ioan.14. num.16. Delrium Threnorũ.5.verſu 19. Riberam Michæ.5.num 45.& Pererium tomo 3.in Geneſ.cap.13.num.55.

Numerus 8.

Quando dividebat Altiſsimus gẽtes, quando ſeparabat filios Adam, conſtituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Iſrael.

85 HIC locus, ſi quis alius huius Cantici, per obſcurus eſt, lõgéque difficillimus. Quid enim egregij beneficij continet erga Iſraelitas, iam inde à priſcis illis temporibus, cùm ex poſteris Noe per univerſum terrarum orbem diviſę ſunt, ac proſeminatæ familiæ, Geneſ.10.num 31. ſivè cùm poſteà confuſione linguarum, ſeparatæ ſunt, atque diſperſæ, Geneſ.11. num.9. iam tum Deum tam varijs populis, atque gentibus præſcriptos terrarum terminos, ac fines deſignaſſe, eos tamen numero filiorum Iſrael, æquatos, atque demenſos? Quid hæc tam accurata demenſio Iſraelitarum intererat? Auget difficultatem loci, verſio mirabilis LXX. quæ ita habet, *Quando dividebat Altiſsimus gentes, quando diſſeminavit filios Adã, conſtituit terminos gentium ſecundum numerum Angelorum Dei*.

Et quanvis Eugubinus cõfidenter pro- 86
nuntiet, non eſſe dubium, quin hic locus ſit apud LXX. depravatus, atque mendoſus; ſed audax Eugubini aſſeveratio, (ut leviſsimè dicam,) temeraria eſt Quippe quæ adverſatur venerandæ Patrum, ac ſæculorum omnium vetuſtati. Agnoſcit enim, & interpretantur hanc lectionem LXX. magnus ille Dionyſius lib. de cæl. hier. cap 9. Athanaſ. in lib. quæſtionum ad Antioch q.2. Baſilius lib.3 contra Eunomi. Ruffinus in expoſitione Symboli, quæ extat inter opera Cypriani. Gregorius Papa homil.34.in Evangelia, Tertullian. vel potiùs Novatianus in lib. de Trinitate, cap.25. Hieronymus, in cap.7. Danielis, & in cap.28. Ezechiel.& lib.2. in Michæam. Clemens Romanus, lib.2.recogni. & Clemens alter Alexand. lib.6. Strom. Chryſoſt. homil.61. in Matthæ. Theodoretus oratione 10. in Danielem, Origenes homil 18.in Numeros. Nazianzen. oratione.2. de Theologia. Epiphanius hęreſi 51. Anaſtaſius Nicenus q 60. in Scripturas. Anſelmus lib.1. cur Deus homo, cap.18. Euthimius in commentario huius Cantici.

Eſt igitur prima intelligentia huius lo- 87
ci, quam his verbis exponit Gregorius in illa homil.34. (Quia ſuperna illa civitas ex Angelis, & hominibus conſtat; tanta illuc aſcenſura creditur multitudo hominum, quantos illic contigit electos Angelos remanſiſſe: ſicut ſcriptum eſt, ſtatuit terminos gentium ſecundum numerum Angelorum Dei.) Recitat hanc explicationem Athanaſius in illa, q.2. & probabilem exiſtimat Anſelmus lib. lib.1. cur

Deus

Deus homo cap. 18. eamdemque tuētur Strabus, & Lyranus.

Sed hæc expoſitio longè petita eſt, & ad id, quod Moyſes agebat, minimè cōſentanea; deſerit etiam Editionem vulgatam, cuius ſumma ducenda ratio eſt; neq; verſionem LXX. cum illa componit. Prętereà non ait Moyſes, conſtituit numerū hominum iuxta numerum Angelorum; *ſed conſtituit terminos, aut fines gentium, ſecundum numerum Angelorum*; itaque non ſingulis Angelis homines ſingulos, ſed ſingulos populos ſingulis Angelis adęquat. Vnde frequenter Patres colligunt ex iſto loco, Deum Provincijs ſingulis ſingulos Angelos præfeciſſe. Denique fundamentum illud, quo tota hæc innititur explicatio, infirmiſsimum eſt. Vtrùm enim par futurus ſit hominum ſalvādorum, & Angelorum numerus, prorſus eſt incertum: & (ut ſapienter dixit Iſidorus lib. 1. de ſum bono cap. 10.) *ſoli Deo cognitum*. Lege Anſelmum loco citato, & Martinengum tom. 1 gloſſæ magnæ in Geneſ. tit. de bello Angelico, pag. 419. & Gabrielem Vaſquez tom 2. in primam Partem, diſputatione 180. cap. 3.

88 Secunda explicatio Hebrǽorum propria eſt, atque adeò pro illorum ingenio, humi repens; illud in primis pro certo habet: familias illas ex Noetica poſteritate oriūdas, quæ inter ſe varietate linguarum diſſociatæ, diverſa adierunt ad habitandum terrarum loca, ſeptuagenarium numerum attigiſſe Idque ex 10. capite Geneſis manifeſtè concludi. Iam verò filiōs Iſrael, qui cum ipſo Parente in AEgyptū deſcenderunt, totidem omnino fuiſſe, nō uno in loco commemorat ſacra Scriptu. tura. Geneſ. 46. num. 27. *Omnes animæ domus Iacob, quæ ingreſſæ ſunt in AEgyptum, fuere ſeptuaginta*. Exod. 1. num. 5. *Erant igitur omnes animæ eorum, qui egreſſi ſunt de fœmore Iacob, ſeptuaginta*. Deuter. 10. num 22. *In ſeptuaginta animabus deſcenderunt Patres tui in AEgyptum*. Quòd ſi ſeptuaginta fuere populi à Deo per univerſa terrarum loca diſtributi, & filij Iſrael totidem extiterunt, quid aptius, quidve clarius afferri poteſt, ut hęc verba intelligantur; *conſtituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Iſraël*?

Miror, hoc inventum (ne dicam figmentum) quibuſdam etiam è noſtris placuiſſe; ut Titelmano in commentario huius Cantici, & Barradio, tomo 1. lib. 2. cap. 10: cùm tota hæc explicatio non ſe, vel tranſverſum digitum à cortice litteræ extollat. Mitto dicere, quàm levi illa ſententia de ſeptuaginta populis, ac linguis fulciatur fundamento; quia exactè id demonſtrat Pererius tom. 1. in Geneſ. lib 16. diſput. 10. num. 148. mitto, filios Iſrael, qui ingreſsi ſunt in AEgyptum unà cum Iacob, à Beato Stephano Actuum 7. num. 14. ſeptuaginta quinque numerari: neque verò vacat, in tranſcurſu hūc nodum difficillimum expedire, tamque miram conciliare varietatem; conſulatur Lorinus in eum locum, & Delrius in ſuo Pharo cap. 46. verſ. 17. Quod ad præſens Moyſis inſtitutum attinet, quid ſingularis beneficij, paternæque erga populum illum providentiæ continet, tot gentes, ac nationes Deum iam tum proſeminaſſe, ac diviſiſſe, quot numero perſonæ poſteà ex Iſraelis familia in AEgyptum introierunt? 89

Tertia explicatio Agellij tota arguta eſt, atque ſubtilis: neque verò primus eius auctor extitit Agellius, et ſi neminem ipſe priorem laudat, haud obſcurè enim eā inſinuat Euthimius, & diſertè recitat Salmeron, tom. 1. prolegomeno 6 pag. 74 Ea præcipuè nititur verſione LXX. cùm Deus gētes divideret, & pręſcriptis quęq; populum terminis definiret, tot gentes eſſe voluit, quot Angelis Principantibus eſſent numero pares. Itaque ſingulis populis ſingulos Angelos præfecit: populū verò ſuum non angelico muneri, & officio ſubiecit, ſed ſibi tāquam eximium reſervavit. Itaque ex oppoſito ſubiungit Moyſes, *pars autem Domini populus eius*. Confirmat Agellius ſententiam ſuam ex Deuteron. 4. num. 19. & cap 29 num. 90

20. Solemq́ue, Lunam, & aſtra, vel obtor
ta gula detorquet ad ſignificandos Ange-
los, eiſdem ſyderibus præfectos.

91 Non diſsimulo, odio mihi eſſe iſtam in
tractandis divinis litteris tã argutã ſubtili
tatem; nihil enim periculoſius, nihil mi-
nùs dignũ Scripturæ maieſtate, quàm in
ea interpretanda, indulgere intemperan-
ter ingenio. Sed ad rem ipſam accedam⁹:
deſerit in primis Vulgatam Agellius, eu-
ius explieationem, & concordiam cũ hac
lectione LXX. ne attingit quidem. Illa
verò vox adverſativa, *autem*, in qua vim ſa
eit ad ſuam explicationem obtrudendã,
in Hebraico textu potiùs eſt eauſalis, *quo-
niam*. Deinde cùm propagato poſteriori-
bus ſęculis humano genere, noviſq́ue ter
ris in dies patefactis, novæ item provin-
ciæ, novi populi fundarentur; an nulli eiſ
dem Angeli præficiebantur? adeò ne reſ-
trictus erat numerus Principãtium Ange
lorum, ut numero duntaxat gentium pri-
mævæ illius diviſionis ex ęquo reſponde-
rent? Quid verò? an non etiam illi popu-
lo fuit Archangelus Michael in euſtodiã
deputatus, licèt eumdem Deus ſingulari
ſuo patrocinio protegeret?

92 Germanam huius loci intelligentiam
eſſe arbitror. Deum iam tum in illa pri-
ma diviſione benignè ſuo populo proſpe-
xiſſe: deſignaſſeq́; illi non modò opimũ,
feraciſsimumq́ue ſolum, verùm etiã tan-
tam, & tam latè patentem regionis plani-
eiem, quanta eapiendo numero filiorum
Iſrael, ad infinitam penè multitudinem
propagãdo, ſufficeret. Interim verò dum
tempus divinitus præſtitutum accederet,
& populus ad iuſtam illam magnitudinẽ
perveniret, intra præfixos illos limites, ac
terminos, gentes conſtituit Deus: quibus
tanquam colonis, terram ſuo populo de-
eretam, ad tempus elocavit; in deſignan-
da tamen terræ illius magnitudine, non
tam colonorum, quàm Iſraelitarum, id
eſt, dominorum rationem habuit: *conſti-
tuit videlicet terminos populorum iuxta nu-
merum filiorum Iſrael*. Hoc beneficium eõ
memorat Deus, Ezech. 20 num. 6. *Vt
educerem eos de terra Ægypti in terram,
quam provideram eis* (ideſt, quam illis tan-
tò antè in terrarum diſtributione deſtina-
veram) *fluentẽ lacte, & melle, quæ eſt egre
gia inter omnes terras*.

Hęc explicatio, & cum antecedẽtibus, 93
& cum conſequẽtibus nectitur quàm ap-
tiſsimè. Pręmiſerat enim Moyſes, *qui poſ
ſedit te*, ideſt, ex miſerrima illa ſervitute
liberavit; *qui fecit te*, populũ ſcilicet ſuũ,
ſanctiſsimis legibus efformatum: *qui crea-
vit te*, ideſt, in terra promiſsionis, tanquã
in ſede fixa ſtabilivit; quid aptiùs attexe-
re potuiſſet, quàm ipſam ſedem, iam in-
de à prima illa diſtributione terrarũ fuiſſe
illis divinitus præſtitutam, atque firma-
tam? Iuxta illud Deuter. 11. num. 21. *In
terra, quam iuravit Dominus patribus tuis,
ut daret eis, quandiu cœlum imminet terræ*.
Sic explicant locum iſtum Abulenſis, Ca
ietanus, Vatabl. Iſidorus Clar. Ianſen.
Oleaſter, & Sà in huius Cantici commẽ-
tarijs, Prado, Ezechiel 20. verſ. 6. & Pi-
neda Iob. 34. verſ. 24. num. 7.

Vellem tamen, ut quiſpiam horum in- 94
terpretum in hac explicatione concilian-
da cum verſione LXX. tam miro conſen-
ſu ab omnibus Patribus recepta, aliquid
operæ poſuiſſet. Sed, qui quæſtionem ip-
ſo loco ſponte natam, vel attingat dum-
taxat, invenio neminẽ: & quidem Patres
admirabili conſenſione eliciunt ex verbis
LXX. in iſto loco, Deum ſingulis popu-
lis ſingulos Angelos euſtodes præfeciſſe.
Quare minimè dubius aſſero, LXX. An-
gelorũ nomine eos comprehendiſſe, qui-
bus divinitùs commiſſa eſt rerum huma-
narum eura. Sed, ſi replicemus ſacra mo-
numẽta, in illis inveniemus, ſeptem Prin-
eipes Angelos erebrò nominari, qui ad-
ſtant ante Divinum Thronum, univerſo
orbi, rebuſq́ue mortalium præſidẽtes: qui
Dei nutum obſervantes, ipſiuſq́ue iuſſa
eapeſſentes, per ſe, aut per inferiores An
gelos, ea quàm promptiſsimè exequun-
tur. Tobiæ 12. num. 15. *Ego enim ſum Ra
phael Angelus, unus ex ſeptem, qui aſtamus
ante Dominum*. Apocal. 1. num. 4. *& à*

ſeptem

ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu Throni eius ſunt, qui ſeptem ſpiritus, Apocalyp. 15. num. 1. num 6. num. 7. & 8. & cap. 10. num. 1. & cap 17. num 1. *Septem Angeli* vocantur. Quia verò illis demandata eſt adminiſtratio rerum inferiorum, oculi Dei dicuntur Zachari. 3 num. 9. & cap. 4. num. 10. *Septem iſti oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt in univerſam terram.* Apocalyp. 5. num 6. *Et oculos ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei, miſſi in omnem terram.* Lege Riberam Apocalyp. 1. num. 25. Viegam ibidem, commentario. 1. ſect. 6. Noſter autem Serarius omnium copioſiſſimè in cap. 12. Tobiæ, quæ ad pleniorem horum ſeptem Principum Angelorum notitiam ſpectant, omnia quatuordecim quæſtiunculis complexus eſt.

96 Ex altera verò parte, obſervo in Scriptura accuratè ſubduci ſummam eorum populorum, quibus terra promiſsionis, quaſi colonis, ad tempus locata eſt: & omnino item ſeptem numerari: habetur diſertè Deuteronom. 7. num. 1. *Cùm introduxerit te Dominus Deus tuus in terram, quã poſſeſſurus ingredieris, & deleverit gentes multas coram te, Hethæum, &c. Septem gentes multò maioris numeri, quàm tu es.* Si ergo gentes illæ fuere ſeptem, & Principes Angeli in Scriptura celebrati ſunt item ſeptem; iure optimo dixerunt LXX. *Conſtituit terminos gentium, ſecundum numerum Angelorum Dei.* Atque ita mihi videntur omnia mirificè cõſonare. Quòd ſi quis ulteriùs inquirat, an ſeptem illis excellentibus Angelis ſeptem illarum gẽtium fuerit iniuncta adminiſtratio, nihil habeo comperti; neque verò exiſtimo, poſſe id ſine curioſitatis vitio quæri; aut etiam ſine maiore temeritatis nota definiri.

Numerus 9.

Pars autem Domini populus eius, Iacob funiculus hæreditatis eius.

IN Hebraico textu eſt particula cauſalis, *quoniam*; apud LXX. verò copulativa, *&*, quæ in ſacro ſermone pro cauſali frequenter uſurpatur: & quanvis in ſpeciem videatur diſcrepare Latina vox *autem*, exiſtimo tamen omnia eòdem recidere: & cùm Iſraelitas gentibus opponi, tum verò cauſam reddi, cur illis Deus tam benignè providerit, quia videlicet Iacob populus eius peculiaris, atq; adeò hæreditaria poſſeſsio ipſius Dei erat. 97

Scitum eſt in Scriptura terram illam promiſsionis funiculis primò fuiſſe dimenſam, & in partes duodecim, pro rata multitudinis portione, diviſam; deinde verò ſpacia illa, limitibus iam terminata ſuis, ſortitò inter Tribus duodecim diſtributa. Pſalmi 77 num. 54. *Sorte diviſit eis terram in funiculo diſtributionis.* Num. 33. nu. 54. *Singulis, ut ſors ceciderit, ita tribuetur hæreditas.* 98

Dixi, partitam fuiſſe terram inter duodecim Tribus, quia & ſi Sacerdotali Tribui Levi nulla pars fuit attributa, Num 18 num. 20. *In terra eorum nihil poſsidebitis, nec habebitis partem inter eos, ego pars, & hæreditas tua.* Ceterùm Tribus Ioſeph duas partes propter ipſius magnitudinẽ accepit; erat enim bipartita Tribus illa, quia Manaſſes, & Ephraim, filij Ioſeph, duo fuerunt familiarum capita. Ioſue. 14. num. 4. & cap. 17. num. 17. Ezechiel. 47. num. 13. *Poſsidebitis terram in duodecim Tribus Iſrael, quia Ioſeph duplicem funiculum habet.*

Ex hac dimenſione, ſortitione, & partitione, ortum eſt, ut in arcano ſermone, *funiculus, ſors, hæreditas, pars, &* 99

portio, pro eodem protſus uſurpentur; atque hinc etiam fit, ut Hebraicá vocem *Goral*, ideſt, ſortem, transferant LXX. *Cleronomian*, ideſt, hæreditatem; ut Pſal. 15. nu. 6. *Hæreditas mea* (Hebraicè Sors mea) *præclara eſt mihi*. Et quia regiones illę funiculis dimenſę, ſortibus fuere diſtributę: cadere autem ſortes propriè dici ſolet. Ioſue. 16. n. 1. *Cecidit ſors filiorũ Ioſeph, &c.* Transfertur etiam hic loquẽdi modus ad ipſos funiculos. Ioſue. 17 n. 5. *Et ceciderũt funiculi Manaſſe, &c.* Pſal. 15. nu. 6. *Funes ceciderunt mihi in præclaris*, ideſt, obtigit mihi ſortitò fertile, ac pingue ſolum. Deũ enim ipſum ſortem ſuam, & funiculũ appellat Regius vates, feraciſsimũq; ſolum, unde omnium bonorũ affluentiſsima copiá, & abundantia percipitur. Interdum etiã duo ex his nominibus cõiunguntur. Pſal 104. n. 11. *Tibi dabo terram Chanaan, funiculum hæreditatis veſtræ*. Et in hoc locò *Iacob funiculus hæreditatis eius*. Atque huius frequentiſsimæ loquutionis origo ſic breviter explicata, lucem afferet quàm plurimis Scripturę locis.

100 Enimverò commemorat ſæpè Deus hoc beneficium, quòd ex universis nationibus Iſraeliticum populum duntaxat ſibi in ſortem, & funiculum elegerit. Lege Maldonatum doctè in hanc ſententiam explicãtem verba illa Baruch. 3. num. 24. *O Iſrael; quàm magna eſt Domus Dei, & ingens locus poſſeſsionis eius, &c.* Eccleſ. 17. num. 14. *In unam quamque gẽtem præpoſuit Rectorem, & pars Dei Iſrael facta eſt manifeſta*. Editio LXX. Vaticana *Et pars Dei Iſrael eſt*. Tigurina congruentiſsimè pręſenti loco. [In diſtribuendis totius terræ gentibus, ducem cuique genti conſtituit, & Iſraelem ſibi delegit peculiariter.] Amos. 3. num 2. *Tantummodò vos cognovi ex omnibus cognationibus terræ*, ideſt, vos ſolos elegi, quibus paternè proſpicerem, ut populo peculiari: ſic vocat ſæpè Deus hęreditatem iſtam ſuam.

101 Eſtque inſignis locus Deuteronom. 7. num. 6. *Te elegit Dominus Deus tuus, ut ſis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui ſunt ſuper terrã*. Vbi Hebraice ſubeſt vox illa celebris *Cegulá*, quam varié varij reddiderunt. LXX. exprimere ſolent *laos periuſios*. Vertit Vulgatus apud Paulum ad Tit. 2. num. 14. *Populum acceptabilẽ*. Theodotio. Exod. 19. num. 5. *Populum electum*. Symmachus *præcipuum, ſive egregium*. Toletus Lucę 11. notatione 11. obſervat *periuſiam*, idem eſſe, ac opulentiam, atque adeò explicat, populum opulentum. Latinus interpres vocem Hebraicam *Cegula, peculium* vertit, Exod 19. nu. 5. Malach. 3. num 17. Aſſentior tamen Ariæ Montano in commẽtarijs Malachiæ, vocabulũ eſſe dignius, & liberalius, quàm peculiũ: eo ſignificari cariſsimam, ſelectiſsimamq; divitiarum partẽ, regiam gazam, exquiſitam ſupellectilem, ut ſunt gemmæ, uniones, aurum, & argentum pretioſè cælatum; Vatablus Exod 19. nu 5. vertit *Theſaurum unicè dilectum*. Pineda in Salomone lib. 4. c. 18. § 12. *Pretioſiſsima monilia*. Perpende hinc, quanti fecerit Deus illum populum; quem non ſolùm ſortem, & hæreditatem ſuam, ſed ſelectiſsimum etiam, pretioſiſsimumq; theſaurum appellavit.

102 Et quemadmodùm ille populus erat funiculus hæreditatis Dei, ſic etiam ipſe Deus, (quod omnem ſuperat beneficentiã) dignatus eſt viciſsim pars eſſe, & hæreditas eiuſdem populi. Non obſcurè hoc inſinuatur in iſto loco; verba enim illa, *Pars autem Domini populus eius*, æquè benè verti poſſunt ex Hebræo. *Quia pars Dominus populi eius* Itaque iiſdem omnino verbis mutua iſta, reciprocaq; poſſeſsio declaratur; expreſſè tamen hoc cõfirmat Ieremias cap. 10. num. 16. *Non eſt his ſimilis pars Iacob: qui enim formavit omnia, ipſe est; & Iſrael virga hæreditatis eius*. Vbi perſpicuè aſſeritur, Deum omnium rerum conditorem, partem eſſe Iacob: ipſum autem Iacob virgam eſſe hæreditatis Dei.

103 Neque verò aſſentior Lyrano, Hugoni, Vatablo, & Maldonato aſſentibus in eum Ieremiæ locum, Iſrael

vocari,

vocari virgam hæreditatis Dei, quia virgis hæreditas dividi ſolebat; ut vocatur etiam funiculus, quia funiculis diſtribuebatur: funiculis enim regiones dimenſas fuiſſe, in ſacra Scriptura lego; virgis, non lego; vox item Hebraica *Sebet* pro ſceptro, ſeu virga, imperij inſigni, in ſacro ſermone frequentatur. Geneſ. 49. num. 10. Zachar. 10. num. 11. Pſalm. 44. num. 7. Regnum verò Iacob, quaſi hæreditario iure, erat debitum Deo. Pſalm. 73. num. 2. *redemiſti virgam hæreditatis tuæ*. Michææ 4. num. 7. *& regnabit Dominus ſuper eos in monte Sion*. Luc. 1. num. 32. *& regnabit in domo Iacob in æternū*. Denique cùm Ieremias repetit hæc ipſiſsima verba, Vulgatus pro virga tranſtulit *ſceptrum*, quod ad menſuram referri non poteſt. Hierem. 51. num. 19. *Non ſicut hæc pars Iacob, quia, qui fecit omnia, ipſe eſt, & Iſrael ſceptrum* (Hebraicè *ſebet*) *hæreditatis eius.*

104 Eſt itaque Deus pars, & hæreditas ſui populi. Pſalm. 15. num. 5. *Dominus pars hæreditatis meæ*. Pſalm. 72. num. 26. *pars mea Deus in æternum*. Thren. 3. num. 24. *pars mea Dominus, dixit anima mea*. Vnde ſapienter Ambroſius ſermone. 8. in Pſal. 118. circa illa verba num. 57. *portio mea Domine*, &c. [Hi multò ditiores ſunt, quàm qui poſſeſsionū ſuarum ſpacia ampla diffundūt. Cui enim portio Deus eſt, totius eſt poſſeſſor naturæ.] Auguſtinus autem in Pſalm. 102. [Bonum tuum quære, anima; ſummum bonum hoc eſt bonum tuum. Quid ergo deeſt, cui ſummū bonum, bonum eſt?] Et Proſper. lib. 2. de vita contemplativa, cap. 16. [Quid ultrà quærit, cui omnia ſuus conditor eſt? aut quid ei ſufficiat, cui ipſe non ſufficit?] Quod hauſit Proſper, ut ſæpè ſolet, ex Auguſtino ſermone 29. de verbis Domini [Avare, quid aliud quæris? aut ſi aliud quæris, quid tibi ſufficit, cui Deus non ſufficit?] Et lib. 13. confeſsionum cap. 8. *Omnis mihi copia, quæ Deus non eſt, egeſtas eſt*. Eſt nimirum Deus perennis, & inexhauſtus bonorum omnium fons, *qui dat omnibus affluenter*. Iacob. 1. num. 5. & Hebraice *Sadai*, hoc eſt, ſufficiens, vel ipſa potius ſufficientia nominatur: ſi ergo Deus te ipſo contentus eſt, ſi de ſorte, ac funiculo tui cordis gloriatur, ſi te, ſuam partem, & hæreditatem vocat; ſi denique ſufficis tu Deo, ſufficiat tibi Deus.

Numerus 10.

Invenit eum in terra deſerta, in loco horroris, & vaſtæ ſolitudinis; circumduxit eum, & docuit, & cuſtodivit quaſi pupillam oculi ſui.

POSTQVAM Moyſes antiqua illa beneficia memoravit, ad proxima iam deſcēdit, & per quinque integros verſus ſigillatim enumerat, quàm paternè, quàm benignè, ac liberaliter quadraginta ipſos annos deduxit Deus ſuum populum per vaſtam, & horrentem ſolitudinem, quoad uſque illum in proprijs ſedibus, hoc eſt, in amænißima, ac fertilißima regione, oleo, butyro, ac melle redundante, collocavit. In hoc autem verſu quatuor maximè illuſtria beneficia recenſet. 105

Primum eſt, errantem populum in loco deſerto, & inculto, veluti eximproviſò inventum fuiſſe à Deo. Ezech. 16. num. 5. *Proiecta es ſuper faciem terræ, in abiectione animæ tuæ, in die, qua nata es: tranſiens autem per te, vidi te conculcari in ſanguine tuo*, &c. Vbi, ut obſervat noſter Prado, aſſumit ſibi Deus perſonam Principis hæredis ampliſsimi regni, qui venatum, aut ruſticatum in agrum egreſſus, nihil minus cogitans caſu offendit infantulam, inter herbas proiectam, & expoſitam, totam ſanguine, quem ex ventre matris traxerat, madentem, ardentiſsimoque tactus affectu miſericordiæ non ſolùm fovendam, alendamque curavit, ſed eam ſibi in ſponſam aſſumpſit. 106

107 Quod autem ait, fortè in eam incidiſſe, non tollit Divinam providentiam, cui nihil poteſt temerè contingere; ſed omne huius populi meritũ excludit; nihil enim antè præſtiterat, quò Deum ſibi conciliarer, quò ad ſe inquirendum alliceret; ſic etiam loquitur Oſeas, cap. 9. num. 10. *Quaſi uvas in deſerto, inveni Iſrael*: ubi non ſolùm innuitur, nihil magis improviſum, & inopinatum accidere poſſe, quàm in horrente ſolitudine uvas ex inſperato reperire; verùm illud etiam ſignificatur, Iſraeliticum populum, ſic ex improviſò inventum, ſummæ Deo voluptati fuiſſe; quemadmodùm in locis arentibus, & inaquoſis, flagrante æſtu, uvæ ſubitò deprehenſæ viatorem recrearent, quod confirmat Oſeas, dũ ſubdit, *Quaſi prima poma ficulneæ in cacumine eius vidi patres eorum.*

108 LXX. Legunt *autarKeſen* ſuffecit illi neceſſaria illi ſuppeditavit. Omnia, quæ ad victum, veſtitumq́ue ſufficerent, abundantiſsimè præbuit. Et in hanc ſententiam arbitror trahendum etiam eſſe *inveniendi*: verbum, quo uſus eſt Vulgatus: ut dicatur Deus inveniſſe illum populum, ſimulq́ue foviſſe, aluiſſe, ſufficientia ſubminiſtraſſe. Quæ ſignificatio non abhorret ab Hebraico verbo *Maſà*, ut apertè conſtat Numer. 11. num. 22. *Nunquid ovium, & boum multitudo cædetur, ut poſſit ſufficere ad cibum?* Vbi LXX. *Che archèſi autis*: & ſufficiet ipſis? Hebraicè *V maſà lahem, & inveniet eis?* Et in hoc ſenſu quadrat mirificè, quod ſequitur, *in terra deſerta, in loco horroris, & vaſtæ ſolitudinis*: ideſt, in loco omnibus rebus ad victum neceſſarijs deſtituto. LXX. *in ſiti æſtus, in terra inaquoſa.* Quod egregiè ponderavit ipſe Moyſes Deuteron. 8. num. 15. *Ductor tuus fuit in ſolitudine magna, atq; terribili, in q̃ua erat ſerpens flatu adurens, & Scorpio, ac dipſas, & nullæ omnino aquæ; qui eduxit rivos de petra duriſsima, & cibavit te Mãnà in ſolitudine.*

Iam quod ad veſtitum attinet, grande illud miraculum fuit, quod refertur in eodem cap. 8. num. 4. & cap. 29. num. 5. *Adduxit vos quadraginta annis per deſertum: non ſunt attrita veſtimenta veſtra, nec calceamenta pedum veſtrorũ vetuſtate conſumpta ſunt.* Augebat autẽ huius paternæ providẽtiæ admirabilitatẽ infinita penè illius populi multitudo. Numer. 11. n. 21. *Sexcẽta millia peditum huius populi ſunt, & tu dicis, dabo eis eſum carnium menſe integro?*

Secundũm beneficium fuit, *circũduxit* 109
eum, quod expreſſerunt LXX. *Eciclosen.* Latinè commodè verti poteſt, *circũdedit eum.* Vnde eam non nulli expoſitionem hauriunt. Et nubis umbraculo, & Angeli patrocinio populũ ſuum texit; robore ſuę dexteræ undiq; vallavit, ac ſepſit. Pſal. 31. n. 10. *Sperantem autem in Domino miſericordia circundabit*, ubi LXX. *Cicloſi.*

Cõmodior tamen expoſitio, & Latino verbo, & ſacræ hiſtoriæ congruentior eſt: circunduxit eum: ideſt, non recto itinere, ſed obliquo, in terram promiſsionis deduxit. Exo. 13. n. 17. *Nõ eos duxit Deus per viã terræ Philiſtym, quæ vicina eſt, reputans, ne fortè pœniteret eum, ſi vidiſset adverſum ſe bella conſurgere, & reverteretur in Ægyptum; ſed circunduxit per viam deſerti.* Vbi etiã LXX. *Ecicloſen.* Sed perſpicuè manifeſtum eſt, verbũ Hebraicum *Iaſeb* rectiſsimè in hanc ſentẽtiam Latinum interpretem tranſtuliſſe; ſic etiam dicitur Ioſue. 5. num 4. *Perlongiſsimos viæ circuitus, &c.*

Tertium beneficium eſt, *& docuit*, hoc eſt, tradita ſanctiſsima Lege, viam, qua illi tendendum eſſet in cœleſtem patriam, & rationem ad benè, beatèque vivendum, commoſtravit.

Quartum deniq;, *& cuſtodivit quaſi pu* 110
pillam oculi ſui, ideſt, ab omnibus hoſtilibus incurſionibus ſartum, tectumq́; ſervavit. Et, ut ſolertiſsimam deſcriberet tutandi curam, appoſita comparatione uſus eſt rei unicè, eximieq́; dilectę, videlicet pupillę oculorũ; quã ab ipſa natura palpebrarũ propugnaculo ſeptã, & ſuperciliorũ munimento vallatã, nos etiã ſumma cuſtodia tuemur. Illuſtrãt hunc locũ Ambroſij luculentiſsima verba, lib. 6. Hexamer. c. 9. [Pupillę, ne qua incidẽtis iniurię offẽſione

lædantur, pilis hinc indè conſertis, velut quodam vallo per circuitum, muniuntur: unde tutum auxilium poſtulans Propheta ait (Pſalm. 15. num. 8.) cuſtodi me ut pupillam oculi, ut protectionis divinæ fieret ei tam ſollicita, & tuta cuſtodia, quàm pupillam oculi tutiſsimo quodam naturæ vallo munire dignatus eſt.] Sic Ambroſius.

Ribera verò in cap. ſecundum Zachar. num. 20. iure exiſtimat; ad hæc Moyſis verba alluſiſſe Prophetam, dum ait Zachar. 2. num 8 *Qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.* Vbi perpende ſummum Dei amorem erga iuſtos. Qui enim eos, vel minimùm læſerit, qui vel tactu quodam leviſsimo violaverit, acerbiſsimum ipſi Deo dolorem inurit, eius oculorum lumen graviter offendit.

Numerus 11.

Sicut Aquila provocans ad volãdum pullos ſuos, & ſuper eos volitans, expandit alas ſuas, & aſſumpſit eum, atque portavit in humeris ſuis.

111 Atētur in hoc loco illi etiã, qui verſionem noſtram carpere ſolent, Latinum interpretem, ſi minùs ſingula verba, ſententiam certè integram, fideliter reddidiſſe. Lege Caietanum, & Oleaſtrũ. Subducit verò Moyſes breviſsimam omnium beneficiorum ſummam, quæ in illo itinere Deus in ſuum populum contulit. Quem enim filium indulgentiſsimus pater, iter facturus, in vlnas ſublatum, & ad pectus appreſſum circumduceret; quid tali filio ardentiſsimæ charitatis, paternæ providentiæ, totius denique ſuavitatis, & indulgentiæ deeſſe poſſet? Vtitur autem Moyſes apta ſimilitudine, ducta ab Aquila Quæ (ut auctor eſt Hieronymus, exponens illud Iſaiæ. 66. num. 12. *Ad ubera portabimini,*) omnium animantium, ferarũ, & volucrum, ingenitum affectum in liberos, flagrantiſsimo in pullos ſuos amore tranſcendit. Lege Delrium adagio 84.

Liquet itaque ſimilitudinis explicatio: fornace illa ferrea AEgypti, veluti nido implumes pulli, Hebræi continebantur, ſine ullis ad volandum viribus. At Deus inſtar generoſæ Aquilæ; miſſo Moyſe nuntio, editiſque admirandis prodigijs, ad volandum illos provocavit. *Et ſuper eos volitans*, hoc eſt, umbram, & protectionem alarum ſuarum expandens, robur, & auxilium opportunum oſtendens, tandem aſſumpſit eos, non ut aliæ volucres de ungue ſuſpenſos ferre ſolent, ſed per alas extenſas, quaſi per quoſdam gradus, exceptos in humeros; ne ipſarum alarum agitatione decuterentur, benigniſsimè geſtavit. 112

Eadem ſimilitudine uſus eſt Deus Exod. 19. num. 4. *Vos ipſi vidiſtis, quæ fecerim AEgyptys: quomodò portaverim vos ſuper alas Aquilarũ, & aſſumpſerim mihi.* Et perſpicuo, dilucidoque ſermone Deutorono. 1. num. 31. *Et in ſolitudine (ipſe vidiſti) portavit te Dominus Deus tuus, ut ſolet homo geſtare parvulum filium ſuum, in omni via, per quam ambulaſtis.* 113

Atque hic eſt ſenſus litteralis (ut paret ex contextu, & interpres litteraliſsimus Forerius obſervavit,) illorum verborum Iſaiæ 63. num. 9. *In omni tribulatione eorum non eſt tribulatus.* Hebraicè *non fuit tribulatio.* Scilicet, *eis.* Hoc eſt, cùm maximè videbantur affligi, tunc verè, Deo opportuniſsimè ſubveniente, non affligebantur. Quantacumque in eos ingruerent mala, ipſi ſuperiores evadebant. Verti poſſunt Hebraica, *in omni angustia eorum, non ei fuit anguſtia*, ideſt, cùm maximè coarctarentur, non permiſit eos Deus coarctari. Inſtabant AEgyptij à tergo frementes ira, ex altera parte retardabant montes inacceſsi, à fronte obiectum mare fugam impediebat: in arctũ deducti videbantur, & tamen non ſunt coarctati. *Angelus faciei eius ſaluavit eos.* Angel⁹ ille, qui eos comitabatur, opē illis in tēpore 114

ferebat; qui Angelus *Faciei* nominatur, ſive quia unus erat ex ſeptem illis principibus,qui Dei vultui ſemper aſsiſtunt, ſive quia Dei faciem repręſentabat, Dei ipſius perſonam gerebat: ſubdit Iſaias *in dilectione ſua, & in indulgentia ſua*(agnoſce patrem amantiſsimum, & indulgentiſsimum) *ipſe redemit eos*, ſcilicèt ex ærumnoſiſsima ſervitute, *& portavit eos, & elevavit eos.* Tigurina, *baiulavit eos.*

115 Sed claudat commẽtarium locus non minùs inſignis Oſeæ. 11. num. 3. *Et ego quaſi nutritius Ephraim, portabam eos in brachys meis.* In quæ verba ait congruentiſſimè Hieronymus: [Ego inquit, qui pater eram, nutritius factus ſum, & parvulum meum in ulnis meis ipſe portabam, ne læderetur in ſolitudine; & ne vel æſtu, vel tenebris terreretur, in die nubes eram, in nocte ignis columna.] Tantum Hieronymus.

Numerus 12.

Dominus ſolus Dux eius fuit: & non erat cum eo Deus alienus.

116 ET novum beneficium commemorat Moyſes, & tacitè illius populi ingratitudinem incuſat; quẽ cùm ſolus Deus ex tenebricoſo ergaſtulo eripuerit, ſolus per vaſtam ſolitudinem paternè deduxerit, ſolus in terra promiſsionis collocaverit; ab eo tamen turpiter, & ingratè ad idola vana, quæ nihil eis opis attulerant, deflexerunt. Quæ idola in ſacro ſermone appellantur *Dij alieni*, Geneſ. 35. num. 2. *Abycite Deos alienos.* Ierem. 19. num. 4. *Libaverunt Dijs alienis*, ideſt, alterius religionis, peregrinarum cæremoniarum, ut expreſsit Vulgatus. 2. Paralip. 14. num 2. *Subvertit altaria peregrini cultus.* Vbi LXX. *removit altaria alienorum.*

117 Dicitur autem Deus dux extitiſſe illius populi, Deuteron. 1. num 30. cap. 8. num 15. cap. 31. num. 6. multis, iuſtiſsimiſque de cauſis. Prima eſt, quia portavit eum in alis ſuis, ideſt, tanquam dux ſtrenuiſsimus ab impetu hoſtili ſingulari tutela, patrocinioque protexit. Iuxta id Pſalm. 90. num. 4. *Scapulis ſuis obumbrabit tibi, & ſub pennis eius ſperabis.* Sic enim utrumque coniunxit Moyſes Exod 15. num. 13. *Dux fuiſti in miſericordia tua populo, quem redemiſti, & portaſti eum in fortitudine tua.*

Secunda. Quia Deus caſtra præcedens viam commonſtrabat: Exod. 13. num. 21. *Dominus autem præcedebat eos ad oſtendendam viam, per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis, ut dux eſſet itineris in utroq; tempore.* 2. Eſdrę. 9. num. 12. *Et in columna nubis ductor eorum fuiſti per diem, & in columna ignis per noctem, ut appareret eis via, per quam ingrediebantur.*

118 Tertia. Quia ex Tabernaculo fœderis Deus oracula edebat, & quando gradiendum eſſet, quàndo inſiſtendum, imperabat. Numer. 9 num. 18. *Ad imperium Domini proficiſcebantur, & ad imperium illius figebant tabernaculum; ingreſſo enim Moyſe in tabernaculum ad conſulendum Deum, deſcendebat columna nubis, & ſtabat ad oſtium.* Exod. 33. num. 11. *Loquebatur autem Dominus ad Moyſen facie ad faciem, ſicut ſolet loqui homo ad amicum ſuum.*

Quarta denique, quia antecedẽs Deus viæ obſtacula removebat. Pſal. 79. n. 10. *Dux itineris fuiſti in cõſpectu eius.* Vbi ſubeſt Hebraicè verbum *Piná*, cuius vis unica voce Latina nequit exhauriri. Eſt enim propriè removere è conſpectu quidquid offenſioni, aut impedimento eſſe poteſt. Pagninus vertit, *evacuaſti ante eã.* Regia, *ſcopaſti.* Tigurina, & Iſidorus Clarius, *repurgaſti diligenter ſuperficiem.* Genebrardus, *everriſti ante eam, purgaſti ſolum, ſuſtuliſti lapides, ne poſſet impingere.* Perpende benigniſsimi Ducis indulgẽtiſsimam, & pluſquàm paternam providentiam.

119 Occurrit tamen hic gravis difficultas, an re vera Deus ipſe ductaret illum populum, loquereturque cum Moyſe, an verò Angelus illius perſonam ſuſtinens. Vetus eſt multorum Patrum opinio,

Divi-

Diuinum Verbum, antequàm homo fieret, ſæpè corpus, aëreum ad tempus induiſſe, ut & myſterium, quod, præſtituto tempore, ſumma cum voluptate, peracturum erat, iam tunc quaſi proludens repræſentaret, & ab hominibus videri, & cum ijs congredi poſſet. Superſedebo labore nominandi Patres, eorumque verba referendi, quia eo accuratiſsimè perfuncti ſunt, ut alios omittã, Maſsius Ioſue.1. verſu.5. & cap.5. verſu.13. Mendoza q.1. poſitiua, num.4. & q.5. ſcholaſtica nu.8. Vazquez Tomo.2. in primam Partem, diſputatione.185. cap.1. Gloſſa magna in Geneſim. Tom.1. pagina.395. Caſtro in cap.3. Baruc. num.16. Ioan. Grial in notis ad Iſidorum lib 1. contra Iudæos, cap.1. Barrad. Tom.1. lib.1. cap.15. Serarius Ioſue.5. q.40. Tena in cap. primum ad Hebræos, difficultate.1. ſectione.1. & difficultate.2. ſect.1.

120 Verbum itaque Diuinum, aſpectabili indutum corpore, alloquutum fuiſſe Patriarchas, nominatimq; ſuum populum per deſertum deduxiſſe, multorum priſcorum ſententia eſt. Eaque videtur diſertè tradi à Beato Iuda. num.5. ſuæ epiſtolæ, *commonere autem vos volo, ſcientes ſemel omnia, quoniam Ieſus populum de terra Ægypti ſaluans, ſecundò eos, qui non crediderunt, perdidit.* Vbi apertè attribuitur Chriſto, & ereptio ex Ægyptiaca ſeruitute, & ſupplicium de incredulis ſumptum. Numer.14. num.37.

121 Fauet huic ſententiæ authoritas Concilij Syrmienſis, anno.357. ab ortu Domini, Conſtantio Imperatore, & Liberio Pontifice, contra Photinum congregati; quod Concilium Hilarius in libro de Synodis, ut Catholicum, & ſincerum veneratur; in eo igitur ita definitur anathematiſmo.14. *Siquis cum Iacob non filium, tanquam hominem, luctatum eſſe, ſed ingenitum Deum, aut Patrem eius, dixerit, anathema ſit.*

122 Non ibo inficias, hanc ſententiam nulla aſperiore cenſura dignam eſſe, cùm grauiſsimorum interpretum authoritate fulciatur, & teſtimonia inferiùs recitanda, utcunque detorqueri poſſint ad *Angelum illum teſtamenti*, Malach. 3 num.2. *Magni conſilij Angelum*, Iſai.9. num 6. ex Editione LXX. Quare non probo ſeueritatem Pererij: nimis enim rigidè perſtringit ſimilem in opinationẽ Oleaſtri, & Eugubini exiſtimantium, Deum, ut crearet hominem, & eum eo ſermones conſereret, humanam ſibi formam induiſſe; & ideò dixiſſe, *Faciamus hominem ad imaginem, & ſimilitudinem noſtram.* Quam opinionem Pererius Tomo.1. lib.4. in Geneſ. & Tomo.2. lib.14. num.44. perabſurdum figmentum vocat, & temerariam, atque ineptam nouitatem, à nullo authore probato cogitatã, nedum ſcriptis proditam.

123 Ego quidem exiſtimo, longè probabilius eſſe, non Deum ipſum, non Diuinum Verbum, ſed Angelum, Dei perſonam ſuſtinentem, populi ducem extitiſſe. Ita habetur perſpicuè, atque dilucidè multis in locis Scripturæ. Exod.13. num.20. *Ecce ego mittã Angelum meum, qui præcedat te, & cuſtodiat in via, & introducat in locũ, quem paraui.* Et cap.33. nu.2. *Mittã præcurſorẽ tui Angelum, ut eijciã Chananæũ, &c.* Numer.20. num.16. *Quomodò clamauerimus ad Dominum, & exaudierit nos, miſeritq; Angelum, qui eduxerit nos de Ægypto.* Iſai.63. num 9. *Et Angelus faciei eius ſaluauit eos.* Vide ſuprà num.11.

124 Et uniuerſè, ac generatim apparitiones illas factas Patriarchis, miniſterio Angelorum ſemper extitiſſe, congruentior ſacris litteris opinio fert; quæ Beati Dionyſij, lib. de cœleſti Hier cap.4. auctoritate confirmatur. [Has, inquit, diuinas viſiones Patres noſtri perceperunt per medias diuinas virtutes.] Atque id mihi videor poſſe ſacrarum litterarum teſtimonio apertè comprobare; nam ſi quando Deus perſe, & abſque ullo Angelorum miniſterio, apparuiſſet, tunc maximè fuiſſet, cùm narrat Scriptura Deum ipſum eſſe loquutum; taliaque Dei verba recitat, quæ nullatenùs Angelo, ſed ſoli ipſi Deo

poſſunt

poſſunt convenire; ſed tunc etiam perſpicuum eſt, revera non Deum ipſum, ſed Angelum apparuiſſe gerentem Dei vices.

125 Agè verò, primum illum locū ex cap. 32. Geneſis, excutiamus, de quo tam ſeverè pronuntiat Syrmienſe Concilium: Verbum ipſum Divinum corporatū luctam illam cum Iacob conſeruiſſe. Primū enim ex illo facinore præclaro glorioſum illi nomen inditum eſt, *Iſrael*, ideſt, prævalens Deo. ibi num. 28. *Quoniam ſi contra Deum fortis fuiſti, quantò magis contra homines prævalebis*? Deinde quia Iacob, dirempta luċta, aſſeveravit, numero 30. *Vidi Deum facie ad faciem.*

Aio nihilominùs, non Deum, ſed Angelum illum fuiſſe. Oſeæ. 12. num. 3. *In fortitudine ſua directus eſt cum Angelo* (id eſt, pedem contulit, manus conſeruit) *& invaluit ad Angelum, & confortatus eſt.* Quòd ſi LXX. legunt in hoc Oſeæ loco *prævaluit erga Deum*, ibidem etiam Angelum nominarunt, ut utrumq; ſcilicet cōplecterentur, & Angelum in natura, & Deum in perſona repræſentata.

126 Cuius rei, ne longè abeamus, Iacob ipſe duo nobis luculentiſſima exempla ſuppeditat, Gen. 31. diſertis verbis Angelus nominatur, qui paulò pòſt ſe ipſum Deū nominat, quia Dei perſonam repræſentat. num. 11. *Dixitque Angelus Dei ad me.* Quid eſt, quod Angelus dixit? num. 13. *Ego ſum Deus*, &c. Non ne vides perſpicuè, Angelum, qui Deum refert, Dei ipſius nomine affici? Vnde idē Iacob, Dei, Angeliq; vocabulo, iuxtà uſus eſt Geneſ. 48. n. 15. *Deus, qui paſcit me ab adoleſcentia mea uſque in præſentem diem: Angelus, qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris iſtis*: æquè pari benedicendi facultate pollere eum ſtatuit, quem Angelum nominat, et quem Deum: quia Deus ſimul erat, & Angelus, quatenus verè Angelus Dei perſonam ſuſtinebat.

Sic etiam Iudic. 13. num. 21. *Vltrà eis non apparuit Angelus Domini, ſtatimque intellexit Manue, Angelum Domini eſſe, & dixit ad uxorem ſuam, morte moriemur, quia vidimus Deum.* Quid apertius? certus eſt Manue, Angelum ſibi apparuiſſe, & proptereà teſtatur, ſe vidiſſe Deum, quia Deū ille Angelus referebat.

127 Exod. 3. num. 2. *Apparuit Moyſi Dominus de flamma ignis, de medio rubi.* Et n 14. profert illa verba Divinitatis propria, *dixit Deus ad Moyſen, ego ſum, qui ſum.* Et tamen de hac ipſa apparitione ait Stephanus Aċtuum 7. num. 31. *Apparuit illi in deſerto montis Sina Angelus in igne flammæ rubi.*

Legem itē promulgaturꝰ Deus, Exod. 19. num 18. dicitur è cœlo deſcendiſſe, cùm micarent fulgura, tonitrua exaudirentur: ſæpeq́ue repetuntur illa verba, Exod. 20. num. 2. *Ego ſum Dominus Deus tuus.* Et nihilominùs, qui legem promulgavit, non fuit Deus, ſed Angelus Deum repræſentans. Aċtu 7. num. 38. *Hic eſt, qui fuit in Eccleſia, in ſolitudine cum Angelo, qui loquebatur ei in monte Sina.* & num. 53. *accepiſtis legem in diſpoſitione Angelorum.* Ad Galat. 3. num. 19. *lex ordinata per Angelos, in manu Mediatoris*, ideſt, Moyſis: Ad Hebr. 2. num. 2. *Si enim, qui per Angelos dictus eſt ſermo*, &c.

128 Reſtat, ut propoſita initio argumenta breviter diluamus. Si dicerem, Angelum illum populi ductorem, Ieſum à Beato Iuda nominari, quia verum Ieſum, ideſt, Salvatorem, ac ereptorem ex teterrima, & plùſquàm Ægyptiaca ſervitute, referebat, congruenter ſuprà memoratis ſacræ Scripturæ teſtimonijs dicerem. Sed in loco Iudæ Grecè ſubeſt *Kyrios*, ideſt, *Dominus*, arbitrorque Latinum interpretem, elatum ſtudio, & amore ſuaviſſimi nominis Ieſu, libenter illud uſurpaſſe, quod videbat rei, de qua agebat, aptiſſimè congruere: Ieſus enim ſignificat Salvatorem, ut expoſuit Angelus, Matth 1. num. 21. Deus autem tunc ſe præcipuè Salvatorem oſtendit, cùm ſuum populū ex illo ergaſtulo liberavit. Itaque Ieſus non eſt hic proprium nomen Incarnati Verbi, ſed commune Deitatis, ut Habac. 3. n. 18. *Exultabo in Deo Ieſu meo.* LXX.

ſoterimu

ſoterimu. ſalutari meo, vel Salvatore meo. Rectè enim Auguſtinus ait lib. 18. de Civitate. cap. 32. [Meliùs mihi videtur quidam codices habere, gaudebo in Deo Ieſu meo, quàm hi, qui volentes id Latinè ponere, nomen ipſum nō poſuerūt, quod eſt nobis amicius, & dulcius nominare.]

129 Conciliū illud Syrmienſe in aliis anathematiſmis, præterquàm in damnatione Photini, quam & Hilarius ſuſpicit, & alia deinceps concilia probaverunt, ſuſpectæ eſt, & dubiæ auctoritatis, ut eruditè probat Baronius tom. 3. ann. Chriſti 357. pag. 669. Gabr. Vazq tom. 2. in 1. part. diſp. 109. cap. 5. Pererius. tom. 3. in Geneſ. cap. 19. num. 40. Tena in cap. 1. ad Hebræ. difficult. 1. ſect. 2.

Numerus 13.

Conſtituit eum ſuper excelſam terrā, ut comederet fructus agrorum.

130 AGgreditur hinc iam Moyſes ea prædicere, quæ deinceps eventura erant illi populo; ea tamen de more prophetarum, licèt futura eſſent, per verba præteriti temporis efferuntur, quia ipſo ſpiritu prophetico, mentiſque oculis adeò certò illa proſpiciebat, ac ſi iam omnino contigiſſent.

Conſtituit eum, inquit: ſubeſt Hebraicè verbum *Racab*, in coniugatione *Hiphil*, propriè vertas, *vehi*, vel *equitare fecit eū ſuper excelſa terræ.* Quod ideò dictū exiſtimat Oleaſter, quia cum terra ſancta circumiacentibus omnibus altior eſſet, habitantes in ea, comparatione aliorum vicinorū, viderentur equitare: aut quia cùm neque veſtes in itinere detritæ, neque calceamenta diſrupta eſſent, eos quaſi equis vectos in terram Deus introduxit.

131 Aſſentior potiùs Ariæ Mōtano in cap. 58. Iſaiæ, verſu ultimo, ubi, ut advertit Forerius, alluſio fit ad præſentem locum, ait enim Deus, *ſuſtollā te* (Hebraicè equitare faciam te) *ſuper altitudines terræ, & cibabo te hæreditate Iacob.* Obſervat itaq; Montanus, verbum *Racab*, ideſt, *equo*, vel *currui imponi*, victoribus, & triumphatoribus convenire, qui ingenti comitatu, acclamatione, & pompa, ovantes per urbem invehuntur. Geneſ. 41. num. 43. *fecitque eum aſcendere ſuper currū ſuum*, &c. Eſther. 6. num. 11. *impoſitum equo præcedebat, atque clamabat, hoc honore condignus eſt*, &c. Deo etiā ipſi attribuitur hoc verbum, Deuteron. 33. num. 26. *Aſcenſor* (Hebraicè inequitator) *cæli auxiliator tuus.* Pſalm. 17. num. 11. *Aſcendit ſuper Cherubim.* Reſpexit itaque Moyſes ad inſignes victorias reportatas ab illo populo, triumphoſque magnificentiſsimè actos. Devictis enim, omninoque deletis fortiſſimis hominibus, eos Deus, tanquam curru vectos, ovantes, atque triumphantes in excelſam illam regionem deduxit.

Fuiſſe verò terram illam tum editam, 132
& montoſam, tum opimam, & feracem, quod utrumque hîc complexus eſt Moyſes, paſsim teſtatur ſacra Scriptura. Deuteron. 3. num. 25. *videbo terram hanc optimam, & montem iſtum egregium.* Et cap. 11. num. 9. eamdem vocat Moyſes lacte, & melle manantem, & montuoſam, atque campeſtrem, unde *montis* nomine ſæpe denotatur. Exod. 15. num. 17. *introduces eos, & plantabis in monte hæreditatis tuæ.* Pſalm. 77. num. 54. *& induxit eos in montem ſanctificationis ſuæ.*

Eius autem feracitas, & ubertas copio 133
ſè deſcribitur Deuteron. 8. à num. 7. uſque ad 10. & eleganter hic ſignificatur à LXX. qui hunc locum ita reddiderunt, *aſcendere fecit eos ſuper fortitudinem terræ* Græcè, *Iſchin*, ideſt, robur, virtutem, vires, ac feracitatem terræ: quo verborum ambitu terram pinguiſsimam, & uberrimam, ac ferendis frugibus, & fructibus valentiſsimam expreſſerunt, ut cùm per Ioelem ubera terræ provētus pollicetur Deus cap. 2. num. 22. *ficus, & vinea dederunt virtutem ſuam.*

Adeò verò nativa, & ingenita erat hæc

forti-

fortitudo, virtus, & feracitas terræ ſanctæ, ut vel ſolo *fortitudinis* nomine regio illa notaretur. Daniel. 8. num. 9. *contra Orientem, & contra fortitudinem.* Hebraicè, *ſebi* propriè eſt, *ornamentum, gloria, deſiderium, decor, & fortitudo:* ſed quocũq; tãdem modo vertas, (inquit ibi Maldonatus) illud conſtat, hoc verbo Iudæam ſignificari. Ezech. 20 num. 6. *Quæ eſt egregia inter omnes terras.* Hebraicè, *Sebi, quæ eſt fortitudo omnium regionum.*

Vt ſugeret mel de petra, oleumq́; de ſaxo duriſsimo.

134 MInimè probare poſſum expoſitionem illam, patronos licet doctiſſimos habeat, hæc verba interpretãtes de aqua in deſerto, attactu virgę Moyſis excuſſa de petra, quę populo ſiti enecto melle dulcior fluere videbatur: qua non ſolũ expleverunt ſitim, verùm etiam præ exultatione, perinde ac ſuaviſsimo oleo, manus, & faciem inunxerunt. Favet huic explicationi Chryſoſtomus tract. Quòd nemo lęditur, niſi à ſe ipſo, dum ait: [ſitis iucundiſsimum facit potum, etiam ſi pura aqua bibatur: de petra melle ſaturavit eos (Pſalm. 80 num. 17.) non quia Moyſes mel è ſaxo eduxerit, ſed quia Iudæi ſitientes in aquas illas inciderũt, ipſæ aquę melle iucũdiores viſæ ſunt.] Sed cùm ea, quæ in hoc verſu immediatè anteceſſerunt, & ea, quæ mox ſequuntur, ad ubertatem pertineant terræ Promiſsionis, alieniſsimo certè tempore de aqua illa è ſilice expreſſa mentionẽ Moyſes inieciſſet.

135 Ego quidem exiſtimo, beatam hîc terræ feracitatem commendari, & præterea proverbialem eſſe loquutionem, ſimulq́; tranſlatitiam, & hyperbolicam. Tria hęc, niſi valde fallor, mihi videor apertiſsimè ex ſacro ſermone colligere.

136 In primis ad ſignificandã alicuiꝰ regionis ubertatẽ ſacrũ adagiũ eſt, cùm eam dicimus *lacte, melleq́ue manare.* De hac ipſa terra ſancta Exod. 3. num. 8. *in terram, quæ fluit lacte, & melle.* Numer. 16. num. 14. *revera induxiſti nos in terram, quæ fluit rivis lactis, & mellis.* Ioſue. 5. num. 6. *terram lacte, & melle manantem.* Sic Exod 13. num. 5 cap. 33. num. 1. Levitici 20. num. 24. Numer. 14. num 8. Deuteron 6. num. 3 cap. 11. num. 9. cap. 26. num. 9. Eccleſ. 46. num. 10. Ierem. 11 num 5. & cap. 32. num. 22. Baruc. 1. num. 20 Ezech 20. num 6. locutio ergo tam ſæpè inculcata, tam crebrò repetita, ſine dubio proverbialis eſt.

Accedit, quòd tumultuantes Iſraelitæ eiſdem ipſiſsimis verbis AEgypti feracitatem extollunt. Num. 16. num. 13. *Nũquid parum eſt tibi, quòd eduxiſti nos de terra, quæ lacte, & melle manabat, ut occideres in deſerto?* Ioel quoque ad pollicendã ubertatem eodem adagio utitur. cap. 3. num. 18. *ſtillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte.* Quin & prophani Poetæ eamdem locutionem uſurpant; Ovid. Metamorphoſeon: 1.

Flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant:

Flavaq́; de viridi ſtillabant ilice mella.

Mitto alios, quos videre licet apud Delrium, Adagio 61.

Eſt item hæc locutio tranſlatitia, & me 137
taphorica. Itaque aſſentior Genebrardo, qui Pſalm. 80. num. 16. mellis nomine mellitos, ſuaviſsimoſq́ue intelligit fructus, veluti melimela. Redundant enim Iudææ montes palmis, ficubus, vitibus, & eiuſmodi ſtirpibꝰ, fructus dulciſsimos profundentibus. Sed quod Genebrardus non probat, nos ſacræ Scripturæ teſtimonio demonſtremus. Redeuntes exploratores, qui luſtraverant terram, & palmitẽ cum uva ſua deportabant, aiunt ad Moyſen. Numer. 13. num. 28. *Venimus in terram, ad quam miſiſti nos, quæ revera fluit lacte, & melle, ut ex his fructibus cognoſci poteſt.* Quid apertius? terram eſſe lacte, melleq́ue fluentem, comprobant, ex fructibus mellitis, quos proferebat, præſertimq́ue ex uvis: videlicet hac metaphora lactis, & mellis, feracitatem terrę intelligentes.

138. Propoſui tertio loco, iſtam locutionẽ, *ut ſugeret mel de petra*,&c. hyperbolicam eſſe, ad eximiam ubertatem exprimendã: ſi enim præpingues glebæ, ſi agri feraciſſimi, ſi horti conſiti ſecus perennes aquarum decurſus, dicerentur lacte, & melle fluere; eſſet quidem metaphora, ſed non hyperbole; cùm verò ſteriles, & inacceſſæ rupes, ſqualentia, duriſsimaque ſaxa dicuntur, melle, & oleo redundare, quis nõ exaggerationem agnoſcat? Tãta videlicet erat feracitas illius pinguiſsimæ terræ, ut vel ipſa montoſa, & aſpera ſaxeta, cœleſti rore ubertim irrigata, hos ſuaviſſimos efferrent fructus. In hanc ſententiam explicant litteraliſsimi quique interpretes illud Pſalmi 80. num. 17. *de petra melle ſaturavit eos:* conſule Genebrardum, Agelium, Belarminum Nec inſolens eſt in ſacra Scriptura huiuſmodi exaggerationem frequentare. Iob. 29. num. 6. *petra fundebat mihi rivos olei.* Deuteron. 33. num. 24. *tingat in oleo pedem ſuum.* Lege apud Pinedam Iob. 5. verſ. 23. n. 3. elegantem D. Thomæ explicationem illorum verborum, *ſed cum lapidibus regionum pactum tuum.* Vide etiam Delrium Adagio 140.

Numerus 14.

Butyrum de armento, & lac de ovibus cum adipe agnorum, & arietum, filiorum Baſan, & hircos, cum medulla tritici, & ſanguinem uvæ biberet meraciſsimum.

139. Sigillatim recenſet ea, quibus beatiſsima illa tellus abundabat: carnes enim optimas, lac, & butyrum, frumentũ, oleum, & vinum tanta efferebat affluentia, ut lectiſsimi quique, & pinguiſsimi agni, & arietes, ad cibum ſuppeterent, & præ nimia tritici abundantia, non niſi farinæ flore, excretis furfuribus, veſcerentur, & præ vini copia, meracum illud, & nulla dilutum aqua largiter haurirent. Omnia perſpicua ſunt. Vnum tamen, aut alterum verbũ breviter illuſtrabimus. Arietes vocat filios Baſan, quia regio illa paſcuis uberrimis abundans, paſtionis bonitate, alendis, ſaginãdiſque pecoribus erat quàm aptiſsima. Pſalm. 21. num 13. *Tauri pingues.* Hebraicè: *Taui Baſan.*

Cum medulla tritici: Hebraica reddas 140
ad verbum, ut reddiderunt LXX; *cum adipe renum tritici.* Solet enim ſacra Scriptura adipem, ſive pinguedinẽ vocare, quidquid eſt in re qualibet optimum, & ſelectiſsimum: ut in hoc ipſo verſu, *cum adipe agnorum*: ſed ne longè abeamus à tritico Pſalm. 80. num. 17. *cibavit eos ex adipe frumenti.* Pſalm. 147. num. 14. *& adipe frumenti ſatiat te.* Subeſt utrobique vox. *Heleb*, quæ hic redditur *medulla.*

Sanguis autem uvæ eleganti periphra- 141
ſi dicitur vinum rubeum, qui modus loquendi non eſt alienus ab externis ſcriptoribus: refert enim Plinius lib. 14 cap. 5. quemdam Philoſophum Alexandri Magni intemperantiam cohibentem, ita eum affatum fuiſſe, *vinum poturus, Rex, memẽto, te bibere ſanguinem terræ.* Sed frequentiùs occurrit in arcano ſermone, propterea quòd rubrum erat Paleſtinæ vinum, maximè electum, & generoſum, ut probat Pineda Iob. 6. verſ. 4. num. 6. Vnde illa verba Geneſ. 49. num. 11. *lavabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine uvæ palliũ ſuum*, quidam in hanc ſententiam trahũt, ut in illis denotetur, adeò rubens eſſe vinum, ut ad pallia fucanda, eo, inſtar muricis, uterentur: ſic legimus Iſai. 63. num. 2. *Quare ergo rubrum eſt indumentum tuum, & veſtimenta tua, ſicut calcantium in torculari?* Vide Serarium in ea verba. 1. Machab. 6. num. 34. *& elephantis oſtenderũt ſanguinem uvæ*, & Ianſenium in id Eccleſiaſtici 50. num. 16. *& libavit de ſanguine uvæ.* Delrium denique Adag. 52.

Numerus 15.

*Incraſſatus eſt dilectus, & recalci-
travit, incraſſatus, impinguatus, di-
latatus; dereliquit Deum factorem
ſuum, et receſſit à Deo ſalutari
ſuo.*

142 CUm memoratis beneficijs,
quæ Deus in illum populũ
magna, præclaraque con-
geſsit; nunc eius ingratitu-
dinem acerbiſsimè perſtringit. Ac primò
docet, ex pinguedine illa ſoli, & uberri-
ma rerum omnium affluentia, unde hau-
rire debuiſſet ille populus maiora incita-
menta diligendi largitorem, ijs ipſis donis
pinguefactum, occaſionem inde arripuiſ
ſe ab eo deſciſcendi: imò inſtar ferocis, &
exultantis equlei, cibique copia laſcivien
tis, divinam legem calcibus proculcatam,
abijciendi, & peſſundandi: hanc enim ha
bere vim verbum illud *recalcitravit*: cla-
rè liquet. 1. Reg. 2. num. 29. *Quare calce
abiecistis victimam meam?*

143 Sapienter ait Tertullianus, expendens
iſtum locum, lib. adverſus Pſychicos, c. 6.
[Omnem diſciplinam victus, aut occidit,
aut vulnerat. Mentior, ſi non Dominus ip
ſe oblivionem ſui exprobrãs Iſraeli, cau-
ſam plenitudini reputat.] Propterea ſa-
pientiſsimus Salomõ immodicas divitias
averſabatur, auream ſibi mediocritatem
depoſcebat: Proverb. 30. num. 9. *Ne for-
tè ſatiatus illiciar ad negandum, & dicam,
quis eſt Dominus?* Egregia ſunt in hanc ſen
tentiam Platonis verba, lib. 3. de legib.
[Rectiſsimè dictum ab Heſiodo, dimidiũ
nonnunquam plus eſſe, quàm totũ. Quã-
do videlicet totum comprehendere no-
xium eſt, dimidium verò moderatè ſe ha-
bet: tunc ſanè moderatum immoderato
plus eſſe conſtat, utpotè deteriore meli⁹.
Nam ſupra modum elata laſciviunt, &
alia quidem in morbos incidunt, alia in
injuriam, elatioris laſciviæ filiam.]

Sed agè ad hũc ipſum populum propiùs 144
accedam⁹. Monuerat illum Moyſes Deu
teron. 8. num. 11. *Obſerva, & cave, ne
poſtquàm comederis, & ſatiatus fueris, ele
vetur cor tuum, & non reminiſcaris Domi-
ni Dei tui.* Quid dico, monuerat? imò a-
pertè, diſertèque prędixerat, Deuter. 31.
num. 20. *Introducam eum in terram lacte,
& melle manantem, cùmque comederint, &
ſaturati, craſsique fuerint, avertentur ad
Deos alienos.*

Atque hanc prædictionem certiſsimã
fuiſſe, eventus ipſe comprobavit: quod ſę
pe prophetæ ingrato illi, & inſipienti po-
pulo obijciebant. 2. Eſdræ. 9. num. 25.
*Comederunt, & ſaturati ſunt, & impingua
ti ſunt, & abundaverunt delicijs, in bonita-
te tua magna. Provocaverunt autem te ad
iracundiam, & receſſerunt à te, & proie-
cerunt legem tuam poſt terga ſua.* Multus 145
eſt Oſeas in hac exprobranda ingratitudi
ne, cap. 4. num. 16. *Sicut vacca laſciviẽs
declinavit Iſrael.* Vbi Chaldæus; *ſicut bos,
qui ſaginatur, & recalcitrat, ſic rebellat
propter multitudinem bonorum Iſrael.* cap.
7. num. 14. *ſuper triticum, & vinum rumi
nabant; receſſerunt à me,* id eſt, cùm circum
fluerent omnibus copijs, cùm ritu bellua-
rum ſeſe cibis ingurgitarent, meum cul-
tum abiecerunt; & cap. 13. num. 6. *Iux-
ta paſcua ſua adimpleti ſunt, & ſaturati
ſunt, & levaverunt cor ſuum, & obliti ſunt
mei.*

Explicata ſententia loci, quem in ma- 146
nibus habeo, vix à me impetro, ut ſedes ar
gumentorum pro cõcionibus refarciam.
Qui autem volet uberiùs hunc locum lo-
cupletare, adeat Pinedam in cap. 1. Iob.
verſ. 9. num. 2. circa illud Iſaiæ, 2. num.
7. *Repleta eſt terra argento, & auro, & re
pleta eſt terra Idolis:* & in illa verba Iob. 15
verſ. 26. *Cucurrit adverſus eum erecto col-
lo, & pingui cervice armatus eſt.* Et in Sa-
lomone prævio, lib. 7. cap. 3. dum demõſ
trat, Salomonem ex nimia affluentia, atq;
luxuria ad turpiſsimum Idolorum cultũ
fuiſſe prolapſum. Conſule etiam Viegã,
Apocal. 6. comment. 4. ſect. 1. in id Pſal

72. num. 7. *Prodijt quaſi ex adipe iniquitas eorum.* Caſtrum in id Ierem. 5. nu. 27. *Magnificati ſunt, & ditati: incraſſati ſunt, & impinguati, & præterierunt ſermones meos peſſimè.* Pradum in illud Ezech. 16. num. 49. *Saturitas panis, & abundantia.* Agellium in Pſalm. 16. num. 10. *Adipem ſuum concluſerunt, os eorum loquutum eſt ſuperbiam.* Denique Riberam in cap. 6. Amos, num. 4. *Qui comeditis agnum de grege, &c.*

Numerus 16.

Provocaverunt eum in Dijs alienis, & in abominationibus ad iracundiam concitaverunt.

147 SVbeſt Hebraicè *Kinè* in coniugatione *Hiphil.* Vertitque propriſsimè Pagninus, *Zelare fecerunt eum.* Et infrà numero 21. ubi rurſus Moyſes uſurpat idem verbum, reddiderunt LXX. *Parezeloſan*, id eſt, ad zelum provocaverunt: ſic etiā vertit Vulgatus, Pſalm. 77. num. 58. *Ad æmulationem eum provocaverunt.* Exponitque litteraliſsimè Vatablus. [Dederunt operam, ut invideret Deus Dijs alienis, nam ſummo ſtudio coluerunt eos]

Negat Ariſtoteles in Deū cadere poſſe invidiam: eius verba ſunt, lib. 1. Metaphyſ. *Neque enim Deus invidus eſſe poteſt, cùm omnis indigentiæ immunis ſit.* Rectè ſcilicet animaduertit hic Philoſophus, ex indigentia invidentiam naſci; eſt enim invidentia ægritudo ſuſcepta propter alterius res ſecundas, quas ipſe habere cōcupiſcis, optaſq;, tibi non eſſe cum altero communes. Nihilominùs tamen ſacræ litteræ attribuunt Deo invidentiam, ortam ex Zelotypia. Iacobi. 4. num. 5. *Ad invidiā cōcupiſcit ſpiritus, qui habitat in vobis.* Nam ut de ſuprema illa, & prorſus impaſsibili Deitate, humano loquamur more, inſtar viri ardentiſsimè Zelotypi invidet mundo, aut dæmoni, pellicientibus animas, fide ſibi, & charitate deſponſatas, & ab ſponſi dulciſsimo complexu ad falſa Idola, ſeu flagitioſas adulterorum illecebras, abſtrahentibus.

Proptereà ſæpè Deus in arcano ſermone vocatur *Zelotes.* Exod. 20. num. 5. & 148
cap. 34. num. 14 ſeu, quod idem eſt, *æmulator.* Deuteronom. 4. num. 24. & cap. 5. num. 9. & cap. 6. num. 15. Nahum. 1. n. 2. unde Naziãzenus in exhortatione ad virginem pag. 316. [Virorum aſpectum fuge, ſi fas eſt, etiam gravium, & pudicitiæ laude florentium, zelotypus enim eſt ſpōſus erga virginitatem tuam.] Hauſit ex Nazianzeno Hieronymus, ex magiſtro diſcipulus, non ſententiam modò, ſed eadem propè verba, ſic enim ſcribit in Epiſtola ad Euſtochium, de cuſtodia virginitatis. [Semper te cubiculi tui ſecreta cuſtodiant, zelotypus eſt Ieſus, non vult ab alijs videri faciem tuam.]

Verùm ut rem ipſam propiùs attinga- 149
mus, certum quidem eſt, non poſſe zelum in Deum cadere, quatenus dolorem acerbiſsimum inurit ex eo, quòd alter potiatur re vehemēter cōcupita. Sapiēter enim dixit Auguſtinus lib. de patientia cap. 1. [Abſit, ut impaſsibilem Dei naturam perpeti ullam moleſtiam ſuſpicemur. Zelat ſine aliquo livore, iraſcitur ſine aliqua perturbatione.] Sed non eſt minùs certū, Deum ex infinito amore zelare animas ſibi deſponſatas, ut ex Dionyſio in cap. 4. de Divinis nominibus probat S. Thomas 1. 2. q. 28 artic. 4. & propter hunc amorem, zelumque ardentiſsimum dicitur etiam Deus *Anthropopathòs*, tabeſcere invidia, & dolore uri, ſi adulter ſuam ſpōſam corruptelarum illecebris abducat. Et ubi amore, & beneficentia parum proficit, ubi eam blanditijs revocando non deſinit: (extant huius benignitatis exempla Hierem. 2. & Ezechi. 16.) ubi demum ſe præ adultero contemni videt, uſque eò irritatur, & excandeſcit, ut (ſi ita loqui fas eſt,) in rabiem penè furentem erumpat.

150 Enim verò iracundia ex zelo concitata eſt longè vehementiſsima. *Dura eſt ſicut infernus æmulatio.* Cant. 8. num 6. *Tener zelos, es traer un infierno portatil en el pecho.* Rectè omnino Seneca Tragicus in Medæa.

Nulla vis flammæ, tumidique venti,
Tanta, nec teli metuenda torti,
Quanta cùm coniux viduata tædis,
Ardet, & odit.

Etiam femina imbellis, ut perpendit Euripides in eadem fabula, cum adeò timida ſit, ut aſpicere gladium vagina vacuum non ſuſtineat, ſi torum violari animadvertit, in truculentiam, & audaciam efferatur. Iam zelus, & furor viri, Proverbio. 6. num. 34. *Non parcet in die vindictæ, nec acquieſcet cuiuſquam precibus.* Conſtantinus ille Magnus, ut auctor eſt Genebrardus, lib. 3. Chronographię pag. 413. Priſcum filium, quòd Fauſtæ novercæ lectum temeraſſet, interfecit, Fauſtam autem ipſam balneo ſupra modum accenſo ſuffocavit.

151 Eſt in huius rei confirmationem locus inſignis Proverb. 27. num 4. *Ira non habet miſericordiam, neque erumpens furor, & impetum concitati ferre quis poterit?* Hebraica ſic habent ad verbum. *Crudelitas eſt in ira, & impetus, ſive inundatio in furore, & quis ſtabit ante zelum?* LXX. *Crudelis eſt indignatio, & acuta ira, ſed nihil ſuſtinet zelus.* Scholiaſtes ibi in Editione Sixti. *Et zelus utriſque difficilior.* Ex quibus evidenter conſtat, zelum conferri cum iracundia, & cum furore, & utrumque affectum longo intervallo ſuperare. Attribuitur quidem iræ crudelitas ſanguinaria: furori verò inundatio. Furens enim, velut torrens, præcipiti impetu obvia quæque pervertit. At iſta deferveſcunt, & ſedantur brevi; zelus verò in dies magis, magiſque concitatur: & ita intelligendus eſt Vulgatus; *impetum concitati* (nempe zeli ſtimulis) *ferre quis poterit?*

152 Iam ergo nemo iure mirabitur, cùm videat zelotypum Deum ab eo populo, quem ſibi deſponderat, perfidè ſpretum, zelo inflammari, furoreq; accendi, & minas in hoc Cantico iactare terroris, & formidinis plenas, ſuppliciaque atrociſsima adulteris intendere. Verè enim *in ſculptilibus ſuis ad æmulationem eum provocaverunt.* Pſalm 77. num 58. incurrit itaque ingratus ille populus in ſupplicium, quod intentaverat Moyſes Deuterono. 29. num. 20. *Dominus non ignoſcat ei, ſed tunc quàm maximè furor eius fumet, & zelus.* Et Ezechiel. 16. num. 38. *Iudicabo te iudicijs adulterarum, dabo te in ſanguinem furoris, & zeli,* ideſt, tam multis te vulneribus confodiam, quàm ſolent viri zelotypiæ furore perciti vxores in flagranti adulterio deprehenſas trucidare: nu. 42. *Et requieſcet indignatio mea in te, & auferetur zelus meus à te, & quieſcam;* ideſt, cùm te videro crudeliſsima morte punitam, plagis punctim, cæſimque confoſſam, exſaturabo ſemel indignationem meam. *Quedarè ſatisfecho, deſcanſarè deſta rabioſa paſsion de zelos.* Lege ibi Pradum, & Maldonatum.

Numerus 17.

Immolaverunt dæmonijs, & non Deo, Dijs, quos ignorabant.

DÆmonium infame nomen 15
eſt in Scriptura, ut probat Serarius Tobiæ. 3. quæſtiuncula. 2. hic verò uſurpatur pro idolo. Quia videlicèt dæmones in idòlis colebantur. Sic. 2. Paralipom. 11, num. 15. *Conſtituit ſibi Sacerdotes Excelſorum, dæmoniorum, vitulorumque, quos fecerat.* Et apud Evangeliſtas idem eſt Belzebub famoſum muſcarum idòlum, ac Princeps dæmoniorum. Vide Maldonatum Matth 9 numero 34. & cap. 10. num. 25. Immolare itaque dæmonijs, eſt, idolis dæmoniorum ſacrificium, & cultum Deo debitum exhibere. Levit. 17. nu. 7.

Neyna-

Nequaquam ulterà immolabunt hoſtias ſuas dæmonibus. 1. Corinth. 10. num. 20. *Quæ immolant gentes, dæmonijs immolant, & non Deo.*

154 Suſpicor ego tacitè hîc perſtringi à
Moyſe infandum illud, & horrendum
idololatriæ genus, cùm non contentus
iſte populus ſolitas idolis mactare victi-
mas, ſumptuoſum quidem, ſed ſimul di-
rum, & execrandum ſacrificij genus ex-
cogitavit, quo ſanguinarij dæmones,
qui Hebraicè vocantur *Sedim*, ideſt, præ-
dones, graſſatores, humanum cruorem
exorbẽtes, voluptuoſè paſcerentur. Qua-
les eſſent iſtæ victimæ, expreſsit Prophe-
ta Regius, Pſalm. 105. num. 37. *Et immo-
laverunt filios ſuos, & filias ſuas dæmonijs.*
Tales erant Chananæi. Sapient. 12. nu. 4.
*Per ſacrificia iniuſta filiorum ſuorum neca-
tores.* Et quamvis, propoſito capitali ſuppli-
cio id prohibuerat Moyſes. Levitic. 18.
num. 21. & cap. 20. num. 2. verùm ipſi
etiam Reges tam abominandum facinus
concipiebant. De Achaz legimus 4. Reg.
16 num. 3. *Filium ſuum conſecravit transfe-
rens per ignem, ſecundum idola gentium.*
Quid ſit autem traducere per ignem, ex-
ponit Ioſephus lib. 9. antiq cap. 12. agens
de eodem Achaz. *Quibus etiam proprium
filium holocauſtoma obtulit, ritu Chananæo-*
155 *rum.* Manaſſes etiam 4. Reg. 21. num. 6.
traduxit filium ſuum per ignem. Quid
faceret ipſe populus, cùm hęc tam atrocia
peccarent Reges? Ierem. 7. num. 31. *AEdi
ficaverunt excelſa Tophet, ut incenderent
filios ſuos, & filias ſuas igni in holocauſtum.*
Subvertit hæc excelſa Tophet pijſsimus
Rex Ioſias. 4. Reg. 23. num. 10. *Vt nemo
conſecraret filium ſuũ, aut filiam per ignem.*

Novi, recenteſq; venerunt, quos non coluerunt Patres eorum.

156 FActitijs, & heri natis idôlis, tacitè
æternum, & incommutabile Numen
opponit. Hebraicè. *Novi de propinquo ve-
nerunt.* Aſcititij iſti Dij recentiſsimi ſunt;
Patres veſtri antiquiſsimum, & immor-
talem Deum coluerunt. Ierem 23 num.
23. *Putas ne Deus è vicino ego ſum? Dicit
Dominus, & non Deus de longè?* Ideſt, an
Deus ego recens factus, ac non potiùs ab
ipſa æternitate Deus? Hac ipſa propoſita
novitate, populum iſtum Regius vates ab
idôlis deterrebat. Pſalm. 80. num. 10. *Non
erit in te Deus recens.*

Qui curioſiùs ſcire volet, quæ fue- 157
rint iſta recentiſsima idôla, quo ve ritu
ſingula colerentur, quis Baal, quis Mo-
loc, quid Aſtaroth, quid Chamôs, quid
cætera monſtra, atque portenta, adeat
Serarium in cap ſecundum Iudic. quæſt.
1. & 2. & Pinedam in Salomone lib. 7.
cap. 11.

Numerus 18.

Deum, qui te genuit dereliquiſti, & oblitus es Domini Creatoris tui.

DEteſtanda profectò ingrati 158
tudo: cum innumeris ille po-
pulus affectus à Deo eſſet, &
cumulatus beneficijs, imò
cum totus in illius ære eſſet, quia totum
hoc, quod erat, Dei genitoris, & creato-
ris beneficium erat; & parentis, & creato-
ris memoriam ingratiſsimè abiecit, &
cultum petulantiſsimè deſeruit. Hoc eſt,
quod Deus queritur. Iſai. 1. num 2. *Filios
enutrivi, & exaltavi; ipſi autem ſpreverunt
me.* Vide quæ adnotavi in illa verba nu. 6.
Hæccine reddis, &c.

. Atque hæc dicta ſint pro explicatio- 156
ne Vulgati; nam Hebraica littera alte-
rum etiam admittit ſenſum litteralem,
grandiorem, ſublimioremque. Afflatus
enim Moyſes prophetico ſpiritu, iam
nunc exprobrat ingratiſsimo populo te-
terrimum illud poſt hominum memo-
riam commiſſum facinus, enormiſsi-
mumque Deicidium, quod in Chriſtum
perpetraturus erat. Obſervant hoc Ga-
latinus lib. 8. de arcanis cap. 10. Porchetus

in victoria adverſus Iudæos part. 1. cap. 16. Mendoza verò, quæſt. 6. poſitiva §. 10. expreſsiſsimum hoc exiſtimat eſſe teſtimonium, apertiſsimumque vaticinium Paſsionis Chriſti. Ita enim Hebręa reddi poſſunt, verbum è verbo. *Rupem, quæ te genuit, contriviſti, vel fortem debilitaſti; & oblitus es Deum vulneratum tuum.* Regia, *& oblitus es Deum parturientem te.* Caietanus. *Parturitorem tuum.* Suſtinuit enim in Cruce Chriſtus acerbiſſimos dolores parturientis, ut multos filios procrearet.

160 Sed quia nolo gratis mihi credi, ut citati auctores faciunt, verſionem, & intelligentiam hãc, ex ipſius linguæ ſanctæ proprietate confirmabo. Subeſt primo loco verbum *Naſá*, quod Vulgatus propriſsime vertit *dereliquiſti*. Sed idem verbum, (ut obſervat Forſterus,) ſignificat *irruere in debitorem, atque æs alienum urgendo, premendoque repetere.* Exod. 22. num. 25. & Iſai. 3. num. 12. ſignificat etiam confringere, atque conterere. Ierem. 51. num. 30. *Devoratum eſt robur eorum.* Hebraicè *Naſetá*. Pagninus, & Vatablus *Elanguit*. Tigurina. *Luxatum eſt.* Quod Chriſto in Cruce pendenti mirificè quadrat. LXX. *Ethrauſthe. confractum, aut contritum eſt.*

161 Secundo loco ſubeſt participium verbi *Hul*, in coniugatione *Poel*: & quamvis hoc verbum ſignificet *formare, eniti, parturire*, quarum ſignificationum paſſim obvia ſunt exempla; ſed non minùs propriè ſignificat, (ut advertit Mercerus in Theſauro, colum. 642.) *Dolore, ſeu cruciatu affici.* Ita participium *Meholel*, rectiſsimè vertas, *vulneratum, dolore, ſeu cruciatu affectum.* Eſt enim maximè proprium huius coniugationis *Poel*, ſignificationem habere communem, & modò activè, modò paſsivè enunciari, ut conſtat Pſalm. 36. num. 23. & Pſalm. 118. num. 90.

162 Sed longè firmius habemus in hanc ſententiam Vulgati interpretis teſtimonium; nam idem participium, quod hic ſubeſt *Meholel*. (puncta enim à Rabbinis ſubſcripta nihil moror) Iſai. 53. num. 5. vertit. *Vulneratum. Ipſe autem vulneratus eſt propter iniquitates noſtras.* Et eidẽ participio Iſai. 51. num 9. activam ſignificationem attribuit; *vulneraſti draconem.* Itaque eodem Latino verbo, quo aliàs reddit Vulgatus, reddere poſſemus in hoc loco. *Oblitus es Deum vulneratum tuum.* Sic enim eiuſdem coniugationis participium, & huic quàm ſimillimum *Meolel*. Pſalm. 17. num. 4. Vulgatus activè vertit. *Laudans invocabo Dominum.* Et 2. Reg. 22. numero 4. paſsivè, *laudabilem invocabo Dominum.* Lege, obſecro, commentarium noſtrum in ea verba B. Iudæ. num. 8. *Maieſtatem autem blaſphemant.*

Numerus 19.

Vidit Dominus, & ad iracundiam concitatus eſt, quia provocaverunt eum filij ſui, & filiæ.

LXX. *Vidit Deus, & zelavit, & exacerbatus eſt*: ut videlicet intelligamus, excandeſcentiam ortam eſſe ex Zelotypia. 163 Itaque cùm Deus illum populum immortalibus ornaſſet beneficijs: cùm ſibi Rempublicam integram, velut ſponſam arctiſsimo charitatis nodo devinxiſſet, cùm ſingulos denique in filios, & filias adoptaſſet; illi ingrati, ac rebelles pro benefactis malefacta rependerunt. Illorum ergo commemoratis flagitijs, nunc tandem aggreditur Moyſes, & divinam iracundiam vivis coloribus depingere, & commerita ſupplicia conſceleratis intentare. Cuius enim ſponſi pectus non exulceret, & vehementer irritet, cernere ſponſam, quam geſtat in oculis, cuius amorem conciliare omni officiorum genere non ceſſat, eo deſpicatui ductò, in procorũ amplexus petulanter irruere? Cuius parentis animũ nõ amariſsimè exacerbet, oculis haurire tam dirum ſpectaculũ;

filios,

filios, quos genuit, quos indulgentiſsimè educavit, quos in amoribus, ac delicijs habet, quaſi omni prorſus ſenſu humanitatis exutos, ſibi impudentiſsimè inſulta-
164 re? Conqueritur David, maximèque dolet, eum, qui ſecum unà vivebat, cum quo ipſa quoque menſa communis erat, ius amicitiæ violaſſe. Pſalm. 40. num. 10. Quod vaticinium longè veriùs impletum fuit in Chriſto. Ioann. 13. num. 18. Quonam ſenſu doloris percelletur Parentis animus, cùm eamdem ſibi cernat iniuriam à filijs irrogari? Pugionibus Cæſar appetebatur ad necem; & cùm arcere non poſſet mortem, oppetebat forti animo, taciturúſque dabat operam, ut quàm honeſtiſsimè occumberet. At ubi animadvertit, inter cæteros coniuratos, filium etiam ſtricto ferro in ſe irruere, vocem illam exprompſit, intimi doloris teſtem, *& tu fili?* Sed vocem ipſam incluſit dolor; neque ultrà progreſſus, plus ſilentio innuit, quàm longa expreſsiſſet oratione. Vide Suetonium in Cæſare cap 82.

165 Per filias hîc intelligit Moyſes mulieres illius populi, ad idololatriam etiam proclivisſimas, & tam pervicaci ſtudio illam ſectantes, ut Prophetæ obiurganti palàm obſiſterent. Ierem 44. num. 16. Et prudẽtes, ac videntes placẽtas Reginæ cœli (ideſt, Lunæ) pinſerent, ac libarent, &c. cap. 7 num. 18. tanta præterea licentia, & morum corruptela, ut ſacra Adonidis, impudẽtiſsimi Veneris Amaſij procaciter colerent. Ezech. 8. num. 41.

Numerus 20.

Et ait; abſcondam faciem meam ab eis.

166 NOn poſſum locum iſtum luculentioribus alijs, quàm ipſius Moyſis verbis explicare. Deuterono. 31. n. 17. *Et iraſcetur furor meus contra eum in die illo, & derelinquam eum, & abſcondam faciem meam ab eo; & erit in devorationem; invenient eum omnia mala, & afflictiones, ita ut dicat in illo die, verè quia non eſt Deus mecum, invenerunt me hæc mala.* Vbi apertè vides, abſcondere Deũ faciẽ ſuam, idem prorſus eſſe, ac deſerere, & derelinquere, ideſt, ſingulari ſua benevolentia, cura, tutela, ac protectione aliquem deſtituere. Et, quod inde neceſſariò conſequitur, hominem tali patrocinio privatum in omnia mala, & calamitates incurrere. Geneſ. 4. num. 14. dixit Cain, *à facie tua abſcondar.* Quid autem inde ſecutum eſt? Imò quid mali non conſecutum eſt? *Omnis igitur, qui invenerit me, occidet me.* Ideſt, tali me orbatum tutela omnes averſabuntur, dignum-
que morte cenſebunt: nullum mihi 167
dabitur effugium, quin ab aliquo mox interimar. Iſai. 64. num 7. *Abſcondiſti faciem tuam à nobis, & alliſiſti nos in manu iniquitatis noſtræ.* Ierem 33. num 5. *Quos percuſsi in furore meo, & in indignatione mea; abſcondam faciem meam à civitate hac.* Sed pleni ſunt ſacri libri huiuſmodi teſtimonijs. Hinc illæ amantiſsimæ querellæ. Pſalm. 12. num 1. *Vſquequò avertis faciem tuam à me?* Hinc etiam illæ preces. Pſalm. 26. num. 9. *Ne avertas faciem tuam à me, ne declines in ira à ſervo tuo.*

Contrà verò oſtendere Deum, aut 168
illuſtrare faciem ſuam, eſt, vultu ſereno, benignoque reſpicere, non per indignationis nubilum offuſcato: placidiſsimo oculorum coniectu, calamitatum tenebras diſcutere; demum opportunam opem, præſentiſsimumque auxilium, ac robur impertire. De hoc ipſo populo canit Propheta Pſalm. 43. num 4. *Nec enim in gladio ſuo poſſederunt terram, ſed dextera tua, & brachium tuum, & illuminatio vultus tui:* ideſt, ex claro iſto, ac ſereno vultu, omnis illis victoria, omnis proſperitas affulſit. Pſalm. 30. num 17. *Illuſtra faciem tuam ſuper ſervum tuum.* Et Pſalm. 79. num. 8. *Oſtende*

Digitized by Google

faciem tuam , & ſalui erimus. Pſalm. 118. num. 135. *Faciem tuam illumina ſuper ſeruum tuum.* Et Pſalm. 66. num. 1. *Illuminet vultum ſuum ſuper nos.* Neque verò ſolùm deprecatur, ut ſe Deus hilari, placidoque vultu intueatur, ſed, quod inde etiam conſequitur, ut totum lumine perfundat, ideſt, luce regat, potentia fulciat, robore communiat. Vt ipſe fidenter pronunciet verba illa Pſalm. 26. num. 1. *Dominus illuminatio mea, quem timebo?* Itaque oculorum Dei benignus aſpectus omnium bonorum cumulum homini conciliat.

169 Hanc ego exiſtimo germanam eſſe intelligentiam huius loci; ſed non mihi diſplicet explicatio Vatabli, *Velabo oculos meos, ne videam calamitatem eorum.* Ita natura comparatum eſt, ut luctuoſum, miſerandumque ſpectaculum, ſi minùs lachrymas, commiſerationem certè à nobis extorqueat; & aſpectus hominis deiecti, vulnerati, cruore teſperſi ſolet exſaturare furorem, & extentum iam brachium ad inferendum novum vulnus ſuſtinere. Hinc notabilis ille loquendi modus in Scriptura frequentiſsimus. 1. Regum. 24. num. 11. *Cogitavi, ut occiderem te, ſed pepercit tibi oculus meus:* perinde quaſi ſoli oculi commiſeratione tangantur. Deuteronom. 7 num 16. *Non parcet eis oculus tuus.* Et cap. 13. num. 8. *Neque parcat eis oculus tuus, ut miſerearis.* Cùm ergo dicitur Deus velare oculos ad plagas imponendas, hoſtilis planè excandeſcentia denotatur. Ezech. 7. nu. 4. *Et non parcet oculus meus ſuper te, & non miſerebor.* Threnor. 3. num. 42. *Nos iniquè egimus, & ad iracundiã provocavimus: idcircò tu inexorabilis es; operuiſti in furore,* (ſcilicet oculos tuos) *& percuſsiſti nos, occidiſti, nec pepercisti.* Ideſt, quaſi velum quoddam obtendiſti tibi iram tuam, ne afflictos, & calamitoſos aſpiceres, ut ſine ulla commiſeratione ad internecionem uſque vulnerares.

170 *Et conſiderabo noviſsima eorum.*

Tigurina. *Spectabo, quid tãdẽ facturi ſint.* Varabl. *Videbo, quid accidet illis ad extremum.* Agelius. *Conſiderabo, quid in ſuis malis remedij, quid conſilij capient.* Oleaſter. *Videbo, oſtendendo me his, qui fuerint in ultimis diebus.* Caietanus. *Prævideo, quis futurus ſit eorum finis.*

Mirum, quantùm his explicationibus langueſcat, & retardetur impetus huius ardentiſsimæ concionis. Ita ne verò? An id ſpectabat accurata illa beneficiorum Dei commemoratio? Id exprobratio graviſsimorum ſcelerum? Huccine tandem illæ minæ reciderunt? *Abſcondam faciem meam ab eis*, ut quid illis ad extremum accideret, Deus otioſè contemplaretur?

Grandiorem itaque, & Moyſis Zelo 171 digniorem, in his verbis ſententiam agnoſco. Solet ſæpè Deus iratus minitari; cùm in improbos commeritæ calamitates ingruerint, ſe non ſolùm non flectendum commiſeratione, verùm etiam inſupèr eos irriſurum. Proverb. 1. num. 26. *Ego quoque in interitu veſtro ridebo, & ſubſannabo, cùm vobis id, quod timebatis, advenerit.* Id ipſum nũc minitatur Deus; ſe deſpecturum eos, atque adeò ludibrio habiturum, cùm ab illis debitæ pœnæ repetentur.

Atque ut hunc ſenſum ex Hebraica- 172 rum vocum proprietate colligamus, nomen *Aharit*, ideſt, *noviſsimum*, ſive *finis*, in ſacro ſermone frequenter uſurpatur pro ſupplicio, in quod impij ſuis ſceleribus incurrent. In hac ſignificatione dicitur in hoc ipſo Cantico num 29. *Vtinam ſaperent, & intelligerent, ac noviſsima providerent*, ideſt, utinam ſupplicia ſibi impendentia proſpicerent. Iſai. 47. num. 7. *Neque recordata es noviſsimi tui.* Thren. 1. num. 9. *Nec recordata eſt finis ſui.* Ideſt, ad hunc ſtuporem, inverecundiamque devenit, ut illius animũ, ne ſubiret quidem memoria extremi ſupplicij, quo aliquando tandem punienda erat. Pſal. 72. n. 17. *Et intelligã in noviſsimis eorũ*, ideſt, nõ ſpectabo fucata terrenæ felicitatis exordia, quæ ſpecioſè blandiuntur, & arrident; ſed extrema calamitoſa, quæ diro ſæpè exitu

conclu-

concluduntur. Proverb. 5. num 4. *Noviſſima autē illius amara, quaſi abſynthium.* Et cap. 23. num. 32. *Ingreditur blandè, ſed in noviſſimo mordebit ut coluber.* Subeſt ubique Hebraicè *Aharit*.

173 Verbum autem *Raa*, ideſt, *cernere, ſeu conſiderare*, in arcano ſermone idem eſt, ac deſpicere, & ludibrio habere Quod miror à nullo fuiſſe interprete obſervatum in hoc loco, cùm tamen ex hac ſignificatione genuina pendeat eius intelligentia. Ezech. 28. num. 17. *Ante faciem Regum dedi te, ut cernerent te.* LXX. *Vt ludibrio haberent te*, ſive, (ut vertit Hieronymus, & legitur in Editione Latina LXX.) Vt *dehoneſtareris.* Iob. 31. num. 19. *Si deſpexi pereuntem.* Hebraicè, *ſi pereuntem conſideravi.* Pſalm. 21. num. 18. *Ipſi verò conſideraverunt, & inſpexerunt me*; Vbi doctè Genebrardus, me ſcilicet manibus, & pedibus confoſſum, & oſſibus luxatum, cum contemptu contemplati ſunt. Cantic. 1. num. 5. *Nolite me conſiderare, quòd fuſca ſim*, ideſt, *deſpicere.* Geneſ. 42. nu. 1. *Quare negligitis?* Hebraicè. *Quare cōſideratis?* & num. 21. *peccavimus in Fratrem noſtrum, videntes anguſtiam animæ illius, dum deprecaretur nos.* LXX. *Quia deſpeximus tribulationem animæ eius, quando orabat nos.* Subeſt Hebraicè in his omnibus locis idem verbum *Raa*.

174 Atque hinc ſatis confirmata manet noſtra explicatio; *conſiderabo* (inquit) *noviſſima eorum.* Hoc eſt, deſpiciam, ſubſannabo, ac ludibrio habebo, cùm atrociſſimæ pœnæ à conſceleratis filijs exigentur. Cruciatos, & excarnificatos cum contemptu, & irriſione contemplabor: paſcam hoc ſupplicio oculos, velut ſpectaculo iucundiſſimo: irriſio autem, & ſubſannatio in calamitoſiſſimis malis, pars peracerba ſupplicij eſt.

Generatio enim perverſa eſt, & infideles filij.

Expoſui ſuprà numero quinto.

Numerus 21.

Ipſi me provocaverunt in eo, qui non erat Deus.

Hebraicè *Ipſi me zelare fecerunt.* LXX. *Ipſi ad zelum provocaverunt me.* Quod expendi ſuprà ad illa verba, numer. 16. *provocaverunt eum in Dijs alienis.* 175

Illud inſupèr hic adverto, Idololatriā proptereà in ſacro ſermone fornicationem, & adulterium crebrò nominari, quia anima per fidem legitimo ſponſo Deo copulata, idola colendo, obſtrictam illi fidem nefariè violat. Hierem. 3. nu. 1. *Tu autem fornicata es cum amatoribus multis.* Pſalm. 15. num. 4. *Multiplicatæ ſunt infirmitates eorum.* Chaldæus, Symmach. Theodotio, atque Hieronymus: *idola eorum, poſteà acceleraverunt*: recitat hanc verſionem Galatinus, lib. 6. cap. 6. *Alium deſponſaverunt.*

Sed iuvat egregium Oſeæ teſtimoniū paulò uberiùs explicare; cap. 9. num. 1. *Noli lætari Iſrael, noli exultare, ſicut populi, quia fornicatus es à Deo tuo; dilexiſti mercedem ſuper omnes areas tritici.* Perſonam Propheta imponit illi populo nobiliſſimæ cuiuſdam matronæ, & feliciſſimè maritatæ. Quæ nihilominùs deſerto viro, ad turpe lupanar devoluta, cum ſordidis meretricibus exultaret, ac geſtiret; cui iure optimo diceretur: quin te lamentis, atque ciulatibus conficis, dum iſtæ ridēt, cachinnoſque tollunt? nunquam illæ ampliorem fortunam deguſtarunt: ſemper in ſordibus, & horrore vixerunt; te verò non exulcerari animo, cùm in mentem tibi venit illius feliciſſimi temporis, quo nobiliſſimo, & ſuaviſſimo viro, ampliſſimaque, & affluentiſſima domo fruebaris? Heu, in quantam nunc abiecta miſeriam, cum fætidiſſimis ſcortis turpem mercedulam per areas conſectaris; *noli itaque Iſrael exultare, ſicut populi*; exultent ſanè populi, ſuorum idolorum feſta celebrantes; 176

brantes; nihil mirum: nunquam enim eis divinæ lucis radius affulſit; nunquã Deũ verum agnoverunt: *tu autem fornicatus es á Deo tuo*, tu, inquam, omnium bonorũ perennem fontem Deum amiſiſti; tu ſpõſo dulciſsimo fidem datam violaſti; tu immortali Regi dedecoris notam, & dolorẽ peracerbum inuſsiſti; tu ex altiſsimo dignitatis gradu, ex copioſiſsima rerum omnium affluentia, in fœdam ignominiam, in extremam indigentiam decidiſti.

Et irritaverunt in vanitatibus ſuis.

177 EXpreſſerunt LXX. quid nomine *vanitatum*, eſſet intelligendum; *& exacerbaverunt me in idolis ſuis.* Sic eſt interpretandus ille locus. 3. Reg 16. num. 13. *Provocantes Dominum Deum Iſrael in vanitatibus ſuis.* Sic etiam illuſtrare ſolet Hebraiſmum ipſe Vulgatus. Hierem. 14. n. 22. *Numquid ſunt in ſculptilibus gentium, qui pluant?* Hebraicè, *in vanitatibus gentium.* Quaſi dicat; eſt ne aliquod idôlum, quod pluviam dare poſsit? & cap. 16. n. 18. *in morticinis idolorum ſuorum.* Hebraicè, *Vanitatum ſuarum*; & cap. 8. n. 19. *Quare ergo me ad iracundiam concitaverunt in ſculptilibus ſuis, & in vanitatibus alienis?*

178 Cauſam ſcitè reddit ipſe Ieremias, cur idôla *vanitates* appellentur, cap. 10. n. 8. *Pariter inſipientes, & fatui probabuntur; doctrina vanitatis eorum lignum eſt.* Quaſi dicat: facillimum eſt, eorũ ſtupiditatem, & fatuitatem coarguere. Lignum ipſum, ex quo ſibi ſuis manibus Deum fabricantur, eos ſtultos, & vanos eſſe demonſtrat. Vanitatem etiam idolorum ex eo coarguit Sapiens, cap. 13. n. 16. quia fulcris egent, ne ad terram affligantur. Longiùs progreditur Apoſtolus, neque ſolùm idôla vocat vanitates, ſed merum nihil, 1. Corint. 8. num. 4.

Et ego provocabo eos in eo, qui non eſt populus: & in gente ſtulta irritabo illos.

HEbraicè, *Et ego zelare faciam eos.* 179
LXX *& ego provocabo eos ad zelũ.* Vatab. *ad invidiam.* Caietanus: *ego faciã eos invidere.* Par pari videlicèt referam, quod eos acriter pũgat. Dolebũt illis etiã oculi, præ livore. Tractum eſt hoc ex amantium moribus, & ingenio. Nam, ut ſcribit Plato in Phædro, vulgates iſti corporum amatores plerũq; ſolent eſſe invidi. Ergo ubi is, qui amat, amorem ſibi parem non rependi animadvertit, amorem ipſe ſuum aliò deflectit, & in illius oculis, à quo ſe deſpectum eſſe dolet, rivalem beneficijs cumulat, ut alter invidia rumpatur. Lege Virgilij expoſitores, Eglog. 3

Et cùm vidiſti puero donata, dolebas.

Et Eglog. 2.

Invenies alium, ſi te hic faſtidit Alexis.

Itaque Deus amantium ritu, par pari 180
reddit, quod populum illum vehementer
ureret. Ille Deum zelare fecit, & ad invi-
diam provocavit in non Deo; Deus illũ
viciſsim zelare faciet, & ad invidiam item
provocabit in non gente. Habemus verò
fideliſsimum hui⁹ loci enarratorem Pau-
lum ad Roman. 10. num 19. *Sed dico, nũ
quid Iſrael non cognovit? Primus Moyſes di
cit: ego ad æmulationem vos adducam in nõ
gentem, in gentem inſipientem, in iram vos
mittã.* Vbi perſpicuis verbis probat Apoſ 181
tolus, populum Iſraeliticum ex illo Moy
ſis vaticinio debuiſſe, aut certè potuiſſe li
quidò cognoſcere, gentes, quas illi præ ſe
ita deſpicatui ducebant, ut vix gẽtium no
mine dignarentur, ex tanta vilitate, &
inſipientia, ad altiſsimum dignitatis, &
cognitionis, & ſapientiæ gradum extol-
lendas, ipſiſque Iudæis repudiatis, & ab-
iectis, in Dei populum ſelectũ fore coop-
tandas: conſtat autem ex Apoſtolica Hiſ-
toria, vocationem gentium Iudæis occa-
ſionem invidiæ, & indignationis
extitiſſe.

Numerus 22.

Ignis ſuccenſus eſt in furore meo, & ardebit uſque ad inferni noviſsima: devorabitq́ terram cum germine ſuo, & montium fundamenta comburet.

182 OCcurrit in hoc loco celebris illa vox, *Seol*, ideſt, *infernus*, de cui' ſignificatione ab Hebraizantibus, & Novatorib' tatæ ſunt excitatæ tragediæ: *foveam enim, ſcrobem, aut ſepulcrum, vel etiam buſtum, ſpeluncam, & foſſam*, aut (ut hîc placuit Montano ſubſtituere) *voraginem*, deniq; quidvis potiùs, quàm *infernum* interpretantur.

LXX. cõtrà, & Latinus interpres adeò ſunt conſtantes in hac voce transferenda, ut illi perpetuò *Aden*, iſte verò, *infernum*, aut *inferos* (ſi unum, vel alterum excipias locum) ubique reddiderint. Non eſt animus pro Vulgato, & LXX. depugnare: iam enim à doctiſsimis viris acerrimè eſt hæc ſuſcepta concertatio; monſtratumq́; accuratiſsimè contra hæreticos, in pleriſque ſacrę Scripturæ teſtimonijs ſubterranea illa loca, in quibus, aut olim detinebantur Patriarchæ, aut modò torquentur impij, Iuſtivè purgantur, ea voce ſignificari. Indicabo duntaxat pauca de multis. Geneſ. 37. num. 35. *deſcendam ad filium meum lugens in infernum.* Numer. 16. num. 33. *deſcenderuntque vivi in infernum.* Iob. 11. num. 8. *profundior inferno, & unde cognoſces?* Pſalm. 15. num. 10. *non derelinques animam meam in inferno.* Pſalm. 138. num. 7. *ſi aſcendero in cœlum, tu illic es: ſi deſcendero in infernum, ades.* Proverb. 15. num. 11. *infernus, & perditio coram Deo, quantò magis corda filiorum hominum?* Hęc, & alia complura teſtimonia doctè expendunt Pererius, tom. 4. in Geneſ. cap. 37. num. 92. Bellarm. tom. 1. lib. 4. de anima Chriſti, cap. 10. Genebrard. lib. 3. de Trinit. pag. 281. & Pſalm. 9. num. 19. Suarez tom. 2. in tertiam partem, diſput. 42. ſect. 2. Ribera, Oſe. 13. num. 22. Sotomayor in Cant. cap. 8. verſ. 6. Salmeron. tom. 1. prolegom. 14 pag. 35. Oleaſter. in cap. 37. Geneſ. Lorin. Act. 2. verſ. 27. Gueuar. Habac. 2. verſ. 5. num. 109. Mendoza. q. 1. poſitiva. Caſtro, Baruch. 2. num. 7. Delrio, Geneſ. 37. verſ. 35. & Cantic. 8. verſ. 6. & fuſiſsimè digreſsione 2. ſuper Adagium 196.

Negari tamen non poteſt, quod immeritò plerique negant, pro morte etiam, aut ſepulchro eandem vocem nonnumquam uſurpari. Oſe. 13. num. 14. *de manu mortis* (Hebraicè, *ſeol*) *liberabo eos.* 2. Reg. 22. num. 6. *funes inferni circumdederunt me.* LXX. *dolores mortis circumdederunt me.* Pſalm. 29. num. 4. *eduxiſti ab inferno animam meam*, ideſt, à præſentiſsimo mortis periculo, ab ipſis faucibus orci liberaſti. Pſalm. 88. num. 49. *Quis eſt homo, qui vivit, & non videbit mortem? eruet animam ſuam de manu inferi?* Pſalm. 140. num. 7. *diſsipata ſunt oſſa noſtra ſecus infernum.* Vbi Genebrar. *Iuxta ſepulchrum.* ideſt, alterum iam pedem in ſepulchro habuimus. 183

Quòd ſi voci illi, quæ huic adiungitur, ſcilicet *noviſsima*, quæ bis prætereà occurrit in iſto Cantico, eadem Hebraica reſponderet, *Aharit*, quæ eſt num. 20 *conſiderabo noviſsima eorum.* & num. 29. *noviſsima providerent*; ſubſcriberem illi ſententię, quam video magnis auctorib' placuiſſe, & *inferni noviſsima*; extremum inferorum ſupplicium intelligerem: & uſque eò exarſuram divinam indignationẽ interpretarer, quoad illos in hac etiam vita graviter mulctatos, in ultrices illas pręterea ignium fornaces, & æterna tormentorum clauſtra detruderet. Verùm non ſubeſt Hebraicè vox *Aharit*, quæ nos ad extremum ſupplicium intelligendum cogat, ſed *Tahtit*, quam cum alijs dictionibus affinibus, non eſt dubiũ, nihil ad ſupplicium pertinere, & idem, ac Latinè *inferior*, ſive *inferiùs* ſignificare. Ioſue 15. 184

num

num. 19. *Superius, & inferius.* Pſalm. 138.
num. 15. *In inferioribus terræ.* LXX. hic,
ardebit uſque ad infernum deorſum. Tigu-
rina : *uſque ad infimos inferos* : ut ipſe Vul-
gatus Pſalm. 85. num 13. *Eruiſti animam*
meam ex inferno inferiori.

185 Germana itaque huius loci ſententia
mihi videtur eſſe, Deum hic primam il-
lam famis, & extremæ ſiccitatis plagam,
toties intentatam in Scriptura minitari;
eamque denunciare ſub metaphora ignis
ardentiſsimi, qui non modò regionis ſu-
perficiem, germinaque, & arbores abſu-
mat, omni humore penitus exhauſto : ve-
rùm etiam intimos receſſus terræ, uſque
ad noviſsimas inferorum latebras, perva-
dat, & latentes fontium venas, profun-
daſque rivorum ſcaturigines exiccatas
exorbeat: & pluvia nulla refrigerante, ig-
neus ille ardor, ipſa etiam montium fun-
damenta, quæ ſcatebris humectari ſole-
bant, exurat. Genus itaque loquendi tum
ardens eſt, & incitatum; tum translatitiũ,
& hyperbolicum. Lege, quæ adnotavi in
illa verba, num. 13. *Vt ſugeret mel de*
petra.

186 Et verò, ut quæ breviter perſtrinxi-
mus, Scripturæ teſtimonijs illuſtremus;
illud eſt primò notandum; ignem iſtum
divini furoris, ex Zelotypia excanduiſſe;
Zelotypiam verò, aut flagrantiſsimum
ignem eſſe, aut certè ardorem medullas
populantẽ in animis inflammare. Cant. 8.
num 6. *Dura ſicut infernus æmulatio; lam-*
pades eius, lampadès ignis, atque flamma-
rum. Hebraice. *Reſaphe*, ideſt, prunæ co-
pioſo candentes igne, & præ copia illius
ſcintillantes. Deuteronom. 4. num. 24.
Deus tuus ignis conſumens eſt, Deus æmula-
tor; ſubiunxit cauſam, cur Deus ſit vora-
ciſsimus ignis, quia ſimul *zelotes, & æmu-*
lator eſt. Pſalm. 78. num. 5. *Accendetur*
velut ignis zelus tuus. Sophon. 1. num 18.
& cap. 3 num. 8. *In igne zeli eius devora-*
bitur omnis terra.

187 Hunc verò ignem iracundiæ Divinæ
depingit Scriptura quaſi rapidiſsimum
torrentem æris liquefacti, ubertim effu-
ſum, intima terræ viſcera penetrantem;
ſaxa ipſa, cautibus duriora, & montium
fundamenta præ ardore tabefacientem;
ſumpta videlicèt metaphora ex metallis,
quæ in fornace diutinis ignibus confla-
ta, magno impetu erumpunt, atque effun-
duntur. Ierem. 44 num. 6. *Et conflata eſt*
indignatio mea (Vbi Maldonatus, ideſt,
liquefacta, & magno impetu effuſa) *&*
furor meus, & ſuccenſus eſt, &c. Daniel. 7.
num. 10. *Fluvius igneus, rapiduſque egre-*
diebatur à facie eius. Nahum. 1. num. 6. 188
Indignatio eius effuſa eſt ut ignis, & petræ
diſſolutæ ſunt ab eo. Hinc illæ Propheticæ
exaggerationes, præſenti non abſimiles;
Michæ 1. num. 4. *Et conſumentur montes*
ſubtus eum. Hebraicè *liqueſcent*. Subeſt
enim idem verbum, quod Exod. 16. num.
21. & Pſalm. 21. num. 15. Iſai. 64. num. 1.
A facie tua montes defluerent. Habac. 3.
nu. 6. *Contriti ſunt montes ſæculi.* Amos 9.
num 5. *Tangit terram, & tabeſcet.* Ideſt,
per levi tactu huius ardentiſsimi ignis
terra tota liqueſiet.

Similibus itaque metaphoris, ſe exſic- 189
caturum, atque adeò prorſus exuſturum
terram, Deus in præſentia minitatur, ra-
bidamque famem in eos immiſſurum.
Cùm enim ſoleat Deus, infenſam ſibi gen-
tem quatuor atrociſsimis punire ſuppli-
cijs, quæ ſigillatim recenſentur ab Eze-
chiele cap. 14. *Fames* quidem num. 18.
noxiæ bestiæ, num. 15. *hoſtilis gladius*,
num. 17. *contagioſa denique lues, & peſti-*
lentia. num. 19. eadem ſuppliciorum ge-
nera hic à Moyſe numerantur, tria qui-
dem palàm, & disertè, peſtilentia verò
tectè, & obſcurè ut nu. 24. declarabimus.

Eſt verò fames graviſsimum, diriſsi- 190
mumque ſupplicium: Deuteronom. 28.
num 20. *Mittet Dominus ſuper te famem,*
&c. Quam ſolet immittere Deus cohi-
bendo cælum; & exſiccando terram;
num. 23. *Sit cælum, quod ſupra te eſt,*
æneum, & terra, quam calcas, ferrea: det
Dominus imbrem terræ tuæ pulverem, &
de cælo deſcendat ſuper te cinis. Et cap. 29.
num. 23. *Terrem ſulphure, & ſalis ardore*

comburens, ita ut ultrà non feratur, nec virens quidpiam germinet.

Numerus 23.

Congregabo ſuper eos mala, & ſagittas meas complebo in eis.

191 LXX *Sagittas meas compugnabo*. Græcè *ſympolemeſo*, ideſt, armabo adverſus eos, vel confertim iaculabor. Tigurina *ſagittas meas evacuabo in eos*. Senſuſque eſt. Famem, peſtilentiam, hoſtiles cædes, ſævisſimos beſtiarum incurſus, in eos immittam. Omnia in eos malorum genera cumulabo: omnibus omnium ſuppliciorum ſagittis iracundię meę pharetram exhauriam; nullum reliquum erit vindictæ genus, quod in eos non effundam. Et quidem in arcano ſermone Dei ſagittę vocantur acerrima illa ſuppliciorum tela, ad plectenda facinora divinitus intorta. Nam velut ſagittæ eminùs coniectæ, ex improviſò hoſtem feriunt, uſque adeò imparatum, & nihil minùs opinantem, ut prius lethale vulnus corpore excipiat, quàm ictus pervidere, aut
192 declinare queat. Et in primis horrendi fulminum iactus ſagittæ nominantur. Vide Genebrardum Pſalm 76. num 18. *Etenim ſagittæ tuæ transeunt, vox tonitrui tui in rota*. Et Riberam Habac 3 num. 43. *In luce ſagittarum tuarum ibunt, in ſplendore fulgurantis haſtæ tuę*. Pſalm. 17. num. 15. *Miſit ſagittas ſuas, & diſsipavit eos, fulgura multiplicavit, & conturbavit eos*. Sapientiæ. 5. num. 22. *Ibunt directè emiſsiones fulgurum, & tanquam à bene curvato arcu nubium exterminabuntur, & ad certum locum inſilient.*

193 Sed & aliæ etiã clades, quas Deus veluti ex divinę iuſtitię arcu, in homines excuſſas iacit, ſagittę Dei dicuntur; atque in harum ſagittarum coniectu illud primò animadverto, Deum hoſtiliter, & acriter arcum priùs intendere; eò enim graviores emiſſiones arcus habet, quò fuerit contentus, & adductus vehementiùs, Pſalm 7 num. 13. *Arcum ſuum tetendit, & paravit illũ.* Threnor. 2 num 4. *Tetendit arcum ſuum, quaſi inimicus, firmavit dexteram ſuam, quaſi hoſtis.*

Vbi advertis ſecundò, Deum in excutiendo arcu, dexteram quoque firmare ſuam, hoc eſt, ſagittam manu premere, ut certiore, ac penetrantiore vulnere feriat. Pſalm 37. num. 3. *Sagittæ tuæ infixæ ſunt mihi, & confirmaſti ſuper me manum tuam*, ideſt, omnibus viribus ad me feriendum uſus es; aggravaſti manum tuam, ut ſagittæ profundiùs penetrarent; robur illis addidiſti, ut non levi plaga, ſed toto in me pondere deſcenderent.

Tertiò obſervo; ipſas ſagittas veneno 194
tingi, ut lethaliter feriant. Iob. 6 num 4. *Sagittæ Domini in me ſunt quarum indignatio ebibit ſpiritum meum. indignatio* Hebraicè dicitur *Hema*: quæ vox venenum etiã ſignificat, & ſic transfertur in eo loco à Tigurina, Regia, atq; Pagnino. Ita etiam vertit Vulgatus eamdem vocem, Pſalm 139. num. 4. *Venenũ aſpidum ſub labiis eorum*. Dei itaque pharetra *eſt venenatis gravida ſagittis*, quæ proptereà vocantur, Pſalm. 7 num. 14. *vaſa mortis*, ideſt, inſtrumenta mortifera, quia inſanabile prorſus, ac mortale vulnus infligunt.

Quartò: collimantur à peritiſsimo ſa- 195
gittario Deo in eam maximè partem, cui graviorem, & acerbiorem dolorem inurant; & quia graviſsimus dolor in renibus ſentiri ſolet, in illis præſertim altè defiguntur. Obſervat hoc Maldonatus ad illa verba Threnorum 3 num 13. *Miſit in renibus meis filias pharetræ ſuæ*. Quia verò ex corde vita procedit, Prover 4. num 23, ad inferendã necem, iaciuntur etiam in corda, Pſalm 44 num. 6.

Quintò: etiam ſi hoſtis terga vertat, & 196
fugam celeriter arripiat, nihilominùs hę ſagittæ nõ averſum, ſed adverſum feriunt. Hic eſt genuinus ſenſus illius difficillimi loci, Pſalm 20. num. 13. *Pones eos dorſum, in reliquiis tuis præparabis vultum eorum.*

Hieronymi

Hieronymi verſio ex Hebrꝙo ita habet; *pones eos humerum: funes tuos firmabis contra facies eorum.* Et nemini dubium eſſe poteſt, ut Genebrardus, & Agellius adnotarunt, quin vox *metarim*, funes, atque etiam nervos, & chordas arcuum ſignificet. Exod. 39. num. 40. Numer. 3. num. 26. Hæc itaque eſt huius loci ſententia: in fugam quidem eos convertes, non poterunt irati impetum, aut vultum ſuſtinere; terga præcipiti fuga dabunt; verùm in chordis, ac nervis arcus tui præparabis ſagittas adverſus vultum eorum. Genebrardus, *Rectè in eorum vultum collineabis, ſagittas tendes in vultum eorum.* LXX. etiā, & Vulgatus per *reliquias*, funes, & nervos intellexerunt. Nam Numer. 3. num. 26. ubi eſt eadem vox Hebraica, & Vulgatus Latinè expreſsit, *funes.* LXX. Grꝙcè, *catalipa*, vel *reliqua*, reddiderunt: ſic autem vocatur nervus, ut obſervat Agellius, quia cùm iacitur ſagitta, chorda priꝰ intenta relinquitur, ac relaxatur.

Sextò denique illud divinis ſagittis attribuitur, ut ipſꝙ peritiſsimè conieċtꝙ, altéque in renes, & viſcera defixæ, ſanguine repleantur, atque exſaturentur: in hoc ipſo Cantico num. 42. *inebriabo ſagittas meas ſanguine.* Lege etiam, quod in rem præſentem ingenioſè obſervat Pineda in Salomone lib. 5. cap. 11. num. 10.

Numerus 24.

Conſumentur fame.

197 HAEc una eſt ex ſagittis divinæ pharetræ, & quidem ad ictum inferendum valentiſſima: Ezech. 5. n. 16. *Quando miſero ſagittas famis peſsimas in eos, quæ erunt mortiferæ, & quas mittam, ut diſperdam vos, & famem congregabo ſuper vos, & conteram in vobis baculum panis.* Panis autem baculus, aut virga dicitur, & in hoc Ezechielis loco, & cap. 4. num. 16. & cap. 14. num. 13. & Levit. 26. num. 26. quia ſicut ſcipione, & baculo ſenex, aut ægrotus, ita corpus debilitatum pane ſuſtentatur, & roboratur..

Quod hîc Latinus vertit, *conſumentur*, 198
Pagninus reddit ex Hebræo, *combuſti fame.* Tigurina, *aduſti.* LXX. *liqueſcentes fame.* Agellius, *tabefacti.* Solent enim homines, exhauſto præ fame omni ſucco, miſerādum in modum extabeſcere. Thren. 5. num. 10. *pellis noſtra quaſi clibanus exuſta eſt à facie tempeſtatum famis.*

Et devorabunt eos aves morſu amariſsimo.

ETiam ſi nullum haberem, quem ſe- 199
querer, auctorem, impulſus tamen rationum momentis, non dubitanter aſſeverarem, his verbis denunciari peſtilentiam. Minitatus enim Deus eſt, ſe omnium malorum cumulum in rebelles immiſſurum, omnes indignationis ſuæ ſagittas exhauſturum; hæc autem ſupplicia, divinitus intentata, ad quatuor capita revocantur. Ezech. 14. num. 21. *ſi quatuor iudicia mea peſsima, gladium, & famē, ac beſtias malas, & peſtilentiam immiſero.* Quorū tria cùm diſertis verbis hîc exprimantur, reliquum eſt, ut etiam peſtilentia, ſaltem obſcurè denuntietur. Tigurina verſio ita habet. *Aduſti fame, & conſumpti ardenti lue, & amara ægritudine.* Vatablus, *Devorabuntur carbunculis, & excidione amariſsima*, ideſt, morbo calido percutiam eos, qui ſtatim enecabit: peſte item acerba, ſive morbo exitiali. Caietanus, *debellati calore intenſo.* Oleaſter, *comeſti ardore, aut plaga ardēti*, hoc eſt, ægritudine calida, inſtar prunꝙ, quæ citò veluti peſtis interficit.

Enim verò ut hanc explicationem ſuo 200
pondere fulciamus, & ſingulorum verborum vim ſigillatim illuſtremus, exiſtimo hîc *Avium* nomine dꝙmones denotari: quibus quaſi carnificibus ad ſupplicia impijs irroganda, ad peſtilentem luem inferendam, ſummus ille, & ꝙquiſſimus Iudex uti ſolet: ſic explicat hūc locum Chaldæus: cùm enim dixiſſet: *ſævient in eos*

morſus aviũ, continuò explicationis gratia
ſubiecit; *& vexationes ſpirituũ ſceleratorũ.*

Et quidem Angelici ſpiritus inſitâ po-
tentia peſtiferam terris contagionem af-
flari, Deo iubente, notiſsimum eſt ex 2.
Reg. 24. num. 16. & 17. *Cùm vidiſſet An-
gelum cædentem populum*, *&c.* eadem
prorſus eſt quoad hoc, dæmoniaca pote-
ſtas. Lege Delrium lib. 2 diſquiſit. Magi-
carum quæſt. 11. Dæmones verò potiſsi-
mùm deputatos ad has plagas inferen-
das, teſtatur Eccleſiaſticus, cap. 39. nu. 33.
*Sũt ſpiritus, qui ad vindictam creati ſunt, &
in furore ſuo confirmaverunt tormenta ſua.*
(Grçcè *Maſtigas*, ideſt, vibrãt furioſè, altè-
que imprimunt flagella ſua) Lege Pau-
lum de Palacios in eum locum, & Gene-
brardum in ea verba Pſalm 77. verſu 49.
num. 55. *immiſsiones per Angelos malos.*
Vbi probat, plagam illam peſtis, qua cun-
cta pecora abſumpta ſunt, per ſævisſimos
dæmones illatam.

201 Valde confirmat hanc intelligentiam
vox ipſa originalis *Reſeph*. Quæ, ut adver-
ti num 22 & ſciunt omnes, qui Hebrai-
cam linguam vel leviter deguſtarunt, pro-
priè ſignificat prunas copioſo candentes
igne, & præ copia illius ſcintillas emitten-
tes; conſtat hoc Cãt. 8. n. 6. *Lãpades eius, lã-
pades ignis.* Vbi Sexta Editio *Scintillæ eius
ſcintillæ ignis*, & propter utrumq; ſimul,
ardorem videlicet, & celeritatem, LXX.
alæ eius alæ ignis. Quibus de cauſis eadem
vox pro fulgetris uſurpatur; Pſalm. 77.
num. 48. *& poſſeſsionem eorum igni.* Ge-
nebrardus; *fulminibus grandinãtibus.* Quo
loco ſciendum eſt, pro *igni* vertiſſe Hie-
ronymum, *volucres*: eodem tamen ſenſu,
volucres enim fulmina illa, inter grandi-
nes diſcurrentia, nominavit. Quia celeri-
tate ſumma igneæ illæ ſagittæ, perinde
acſi volucres eſſent, iactabãtur. Agellius
autem in eam interpretationẽ potiùs in-
clinat, ut volucrum nomine dęmones in-
telligat, quorum opera hæc damna in-
flicta ſunt: ſagittæ etiam ardentes, ob eaſ-
dem cauſas, hac voce ſignificantur Pſal.
75. num. 4.

Denique ut omnis ambigendi exclu- 202
datur occaſio, hanc ipſiſsimam vocem
Reſeph Vulgatus *Diabolum* interpreta-
tur, Habacuc. 3. num. 5. *Et egredietur
diabolus ante pedes eius.* Et eodem ſen-
ſu ibi eſt accipienda, ut accipit Tiguri-
na. *Faciem eius antecedit lues, & egreſ-
ſa eſt deflagratio ad pedes eius.* Vbi Va-
tablus. [Vox Hebræa ſcilicet *Reſeph*
capitur pro caumate, aut pro febre acu-
tiſsima, aut pro carbunculo morbo; pe-
ſte enim, & carbunculis perierunt.] Con- 203
ſentaneè Agellius Angelos mortis expo-
nit, illius populi pręcurſores, quorum ter-
rore infeſtæ ſunt concuſſæ gentes, quo-
rum item afflatu peſtilente perpetuis fu-
neribus exhauſtæ.

Morſus verò dicitur Hebraicè. *Keteb* 204
quam vocem Forſterus, & ab eo mutua-
tus Forerius, Iſai. 28. num. 2. Genebrar-
dus Pſalm. 90. num. 7. Mercerus, & Bri-
xianus in ſuis Theſauris, exitium re-
pentinum, luem ſubitò enecantem, pe-
ſtem, aut apoplexiam, mortem impro-
viſam afferentem, interpretantur. LXX.
reddiderunt in hoc loco *Opiſthotonus in-
ſanabilis.* Morbi genus eſt, ut exponit
Agellius, Pſalm. 90. num. 5. cùm retror-
ſum ſpina dorſi, totumque corpus, cum
rigida contractione cervicis, incurvatur,
ita ut prorſum homo non poſſit inflecti,
& morſus quoſdam ſtimulantes, acutiſsi-
moſque dolores inurentes, amariſsimam
denique mortem perpetiatur.

Nomine generaliore verterunt eam-
dem vocem Pſalmo 90. num. 6. ubi La-
tinus ab *incurſu*, LXX. *à Symptomate.*
Definiunt autem Medici ſymptoma,
quidquid animanti accidit præter na-
turam: itaque exploratum eſt, mor-
ſum iſtarum avium, ideſt, Dæmonum
contagioſam eſſe luem, repentinum exi-
tium, acerbiſsimum, peſtilentiſsimumq;
ſymptoma.

Proptereà videlicet vocatur morſus 205
amariſsimus, non ſolùm ob graviſsimum
doloris ſenſum, quem inurit, aculeoſque,
quos infigit, ſed multò magis, quia peſti-

lens morſus eſt, omnino inſanabilis, & lethalis. Pſalm.63.num.4. *Intenderunt arcum, rem amaram*, ideſt, ſagittas mortiferas, lethali veneno imbutas, ut exponit ibi Chaldæus; ſic mors, & amaritudo, & inter ſe invicem ſæpiſsime iunguntur, & una pro altera viciſsim uſurpatur. Hinc illa. 1. Reg 15. num. 32. *Siccine ſeparat amara mors?* Eccleſiaſt.41.num.1. *O mors, quàm amara eſt memoria tua.* Eccleſiaſt. 7. num. 27. *Inveni amariorem morte mulierem.* Mors etiam inopinata vocatur *amaritudo*. Iſai. 38.num.17. *Ecce in pace amaritudo mea amariſsima.* Ideſt, cùm tranquilliſsima pace fruebar, amariſsima mihi mors ſubeunda eſt. Contrà verò amaritudo ipſa vocatur mors. 4.Reg.4. num. 40. *Mors in olla*, quia ſcilicèt olla præ amaritudine herbarum felle amarior erat.

Dentes beſtiarum immittam in eos, cum furore trahentium ſuper terram, atque ſerpentium.

206 Perſpicua ſententia eſt. Leones enim intelligit, Pardos, Vrſos, Canes, Lupos, Dracones, ſerpentes denique venenatos, & ignitos. Ezechiel.14.num.15. *Si & beſtias peſsimas induxero, &c.* Eccleſ. 39. num. 36. *Beſtiarum dentes, & ſcorpij, & ſerpentes.* Ierem. 15. num. 3. *Canes ad lacerandum, & beſtias terræ ad devorandum.* Sapient. 11 num.16. *Immiſiſti illis multitudinem mutorum animalium ad vindictam.* Et num.18. *Immittere illis multitudinem urſorum, aut audaces leones.* Valdèque probo ſententiam Delrij Adag. 39. *Immittendi* vocabulum eſſe caſtrenſe de incurſu inopinato, & repentino.

207 Minùs probo ſententiam Pradi Ezechiel. 5. verſu. 17. qui has comminationes immittendi beſtias ferociſsimas, ubique figuratè accipiendas eſſe ait; eo ductus argumento, quòd nullum exemplum hiſtoria ſuppeditet. Nam, ut non inficior, leones, & urſos appellari ſæpe Reges, qui Dei populum ferino ritu devaſtabant: verùm illud etiam animadverto, hanc plagam beſtiarum, tanquam diverſam, & ab hoſtili gladio diſtinctam, intentari in ſacra Scriptura. & 4. Regum.17. num. 25. legimus, *immiſit in eos Dominus Leones, qui interficiebant eos*; inobedientemque Prophetam Leo divinitus immiſſus vita privavit. 3. Regum. 13. num. 24. & quadraginta duos pueros, qui Eliſæo illuſerant, duo urſi laceraverunt. 4. Regum. 2. num. 24. itaque non eſt adeò inſolens hoc ſupplicium; ut exiſtimavit Pradus.

Neque otioſè Latinus interpres ad id, 208
quod duntaxat habetur in Hebræo, & apud LXX. ſcilicèt *reptantes in terra*, addidit etiam de ſuò, *ſerpentes*; ſed ut doceret, poëtica illa periphraſi, *trahentium ſuper terram*, & ſerpentes, & Dracones contineri. Obſervo quidem, promiſcuè Vulgatum Hebraicam vocem *Tanin*, nunc *Colubrum*, nunc *Draconem* interpretari; ut conſtat Exod.7. num.9. & 10. & 12. Verùm Draco grandior eſt, ſævior, & annoſior, & ad incutiendum terrorem, vaſtitatemque populis inferendam longè accommodatior. Plinius libro 9. à cap. 12. mira ſcribit de magnitudine Draconum; ait enim, Indicos tam vaſtæ eſſe molis, ut & ſolidos hauriant Cervos, & maximos Elephantos circũplexu facilè ambiant, nexuque nodi perſtringant. Nota eſt hiſtoria, quam refert Ælian. lib. 15. cap. 21. de prodigioſo illo Dracone, in antro quodam deliteſcente, qui cùm exercitus Alexãdri Magni ſtrepitũ perſenſiſſet (quòd ſit animal tũ audiẽdi, tũ videndi acerrimo, atque acutiſsimo ſenſu præditum) maximo ſibilo, & ſummo afflatu edito, omnes milites exterruit, ac perturbavit; horribile deinde caput duntaxat eminuit ex antro, cuius oculi ad ingentis clypei magnitudinem accedebant. Ex hoc iniecto terrore videli- 209
cèt pro numine à Gentilibus ſuperſtitioſè culti; Daniel. 14. numero 22.

Erat

Erat Draco magnus in loco illo, & colebant eũ Babylonÿ. Probo itaq; in hoc loco Chaldaicam Editionem, quæ ità habet, *cum furore Draconum, qui ſerpunt per terram*. Vide Lorinum ad illud Sapient. 16. num. 10. *Filios autem tuos nec Draconum venenatorum vicerunt dentes.*

210 De ſerpentibus porrò ignitis crebra eſt in Scriptura mentio. Numer. 21. num. 6. Iudith. 8. num. 25. & 1. Corinth. 10. num. 9. Sapient. 16. num. 5. *Perverſi colubri* dicuntur; & Deuteronom 8. num. 15. *Serpentes flatu adurentes.* Hanc item plagam minitatur Ierem. cap. 8. num. 17. *Mittam vobis ſerpentes regulos, quibus non eſt incantatio, & mordebunt vos.* Amos. 9. num. 3. *Mandabo ſerpenti, & mordebit eos.*

211 Neque eſt ſilentio prætereũda vox illa *cum furore*. Hebraicè *Hemà*. Regia, Pagninus, & Vatabl. reddiderunt *cum veneno*, & propriſsimè quidem, ſic enim vertit Vulgatus Pſalm. 139. num. 4. *Venenum aſpidum ſub labÿs eorum.* Nam, & ſi ea vox venenum ſignificat, & furorem, cùm tamẽ de venenatis, peſtiferiſq; ſerpentib⁹ ſermo eſt, rabies ipſa, ac furor accipiendus eſt pro veneno, ut obſervat Genebrardus, Pſalm 57. num 5. *Furor illis ſecundum ſimilitudinem ſerpentis;* & in hoc ipſo Cantico luculentum extat exemplum, & rei præſenti quàm aptiſsimum; nam num. 33. vbi Vulgatus eamdem vocem Hebraicam Latinè vertit, *fel Draconum vinum eorum, & venenum aſpidum inſanabile*; expreſſerunt LXX. *furor Draconum vinum eorum, & furor aſpidum inſanabilis.*

Numerus 25.

Foris vaſtabit eos gladius, & intus pavor, iuvenem ſimul, ac virginem, lactentem cum homine ſene.

(;)

212 HAEC quarta demum eſt divinæ pharetræ ſagitta, & nocentiſsimo quidem infecta veneno; quẽadmodùm enim venenum cor rectà pervadit, illiq́ue præcipuè contagionem aſpirat, ſic pavor, & exanimatio peſtem etiam afflat cordi, eiuſq́ue omnem prorſus vigorem extinguit. Itaque non ſolùm minitatur Deus, eos in acie, ac prælio gladijs hoſtilis exercitus ad internecionem uſque delẽdos, verùm etiam tum, cùm ad quietem aliquam capiendam in intima ſua cubicula, ac penetralia ſeſe abdiderint, (ut expreſſè habetur in Hebręo, & apud LXX.) formidabilem metum appropinquantis cladis, terribilemq́ue horrorem malorum impendentium, mæſtiſsimam denique vicinæ mortis ſpeciẽ ante oculis obverſaturam. Condignum ſanè impijs ſupplicium, & ab ipſo Moyſe paulò antè ſeverè denuntiatum. Deut. 28. n 66. *Dabit tibi Dominus ibi cor pavidum, & deficientes oculos; & animam conſumptam mærore, & erit vita tua quaſi pendens ante te.* (Ideſt, veluti ex tenuiſsimo filo pendula, ut per levi agitatione venti, caſum, ruinã, & mortẽ extimeſcas,) *Timebis nocte, & die, & nõ credes vitæ tuæ.* (Ideſt, ipſe primus actum iã de te prorſus exiſtimabis,) *Manè dices, quis mihi det veſperum? & veſperè, quis mihi det manè? Propter cordis tui formidinem, qua terreberis.*

213 De hoc terrore divinitus iniecto, quem ſolet Deus impijs, tanquam præcurſorem hoſtilis occidionis immittere, legimus, Exod 23. num. 27. *Terrorem meum mittam in præcurſum tuum, & occidam omnẽ populum.* Levit. 26. num. 36. *Dabo pavorem in cordibus eorum, in regionibus hoſtium, terrebit eos ſonitus folÿ volantis, & ita fugient, quaſi gladium, cadent nullo perſequente.* Ioſu. 2. num. 11. *Pertimuimus, & elanguit cor noſtrum.* Et cap. 5. num. 1. *Diſſolutum eſt cor eorum.* Et cap 7. num. 5. *Pertimuitq́ue cor populi, & inſtar aquæ liquefactum eſt.* Et cap. 10. num. 10. *Conturbavit eos Dominus à facie Iſrael,*

contriuitque plaga magna. 2. Paralip. 20. num. 19. *Irruit autē pauor Domini, &c.* Lege Serarium in cap. 10. Ioſuo quæſt. 8. & 9. Delrium Adag. 41. Pinedam ad illa verba Iob. 15. num. 22. *Non credit, quòd reuerti poſſit de tenebris ad lucem, circumſpectans undique gladium.* Et Lorinum Sapient. 17. num. 10. *cùm ſit timida nequitia.*

214 Nulli verò ſexui, nulli ætati parcendum eſſe prædicit à crudeliſsimis hoſtibus; nec iuuenem adoleſcentiæ flos, nec virginem decôra ſpecies, nec lactêtem inſita etiam feris commiſeratio, nec ſenem denique pietas, aut reuerentia iuuabit. Vaſtitatis extremę, ſanguinariæque, ac ſæuiſsimæ cędis exaggeratio valde frequens in Scriptura 2. Paralip. 36. num. 17. *Non eſt miſertus adoleſcentis, & virginis, & ſenis.* Ierem. 51 num. 22. *Collidam in te ſenem, & puerum, & collidam in te iuuenem, & virginem.* 2. Machab. 5. num 13. *Fiebāt ergo cædes iuuenum, & ſeniorum, virginumque, & paruulorum neces:* & ſexcentis alijs locis.

Numerus 26.

Dixi: vbi nam ſunt? Ceſſare faciam ex hominibus memoriam eorum.

215 Amarulenta eſt, ac vehemens inſultatio; qualis illa num. 37. *Vbi ſunt Dij eorum?* Solent ſimili irriſione Prophetæ acriter premere, & urgere illos, quos elatos priùs rebus ſecundis, ſibique præfidentes, ſubitò, cùm minùs opinarentur, exturbatos vident ab ea ſpe, quam altiſsimis nixam radicibus, nullis calamitatibus irruentibus conuelli poſſe arbitrabantur. Oſeæ 13. num. 10. *Vbi eſt Rex tuus? Maximè nunc ſaluet te.* Iſai. 19. num. 12. *Vbi nunc ſunt ſapientes tui?* cap. 33. num. 18. *Vbi eſt litteratus? Vbi legis verba ponderans?* Nahum. 2. num. 11. *Vbi eſt habitaculum leonum?* Hierem. 37. num. 18. *Vbi ſunt Prophetæ veſtri?* 1. Corinth. 15. num. 55. *Vbi eſt mors, victoria tua? ubi eſt mors, ſtimulus tuus?*

Dei itaque verba ſunt gratulabundi, 216 & exultantis de impijs, ac rebellibus, non deuictis modò, ſed omnino deletis, & infra mortuos amandatis, ut ne leuiter quidem impreſſum veſtigium in terra relinquatur, quod eorum extinctam iam memoriam poſſit reuocare. Hoc enim etiā ſupplicio ſe affecturum impios, Deus ſæpè minitatur; Exod. 17. num 14. *Delebo enim memoriam Amalec ſub cælo.* Iob. 18. num. 17. *memoria illius pereat de terra.* Sic, Pſalm. 33. num. 17. Pſalm. 108. num. 15. Sapientiæ 4. num. 19. Eccleſ. 10 num. 20. & 21. Iſai. 26. num. 14. Ezechiel. 25. num. 10. & 1. Mach. 3. num. 35. & cap. 12. num. 54.

Numerus 27.

Sed propter iram inimicorum diſtuli: ne fortè ſuperbirent hoſtes eorum, & dicerent, manus noſtra excelſa, & non Dominus fecit hæc omnia.

ESt in hoc loco inter Editiones nōnulla varietas, ſed quæ facili negocio in concordiā adducatur: eo labore, quia perfunctus eſt Agellius, lubēs ſuperſedeo; 217 illud potiùs, & mentem, & affectum rapit; benigniſsimum Parentem tam facilè flecti ad miſericordiam, & qui fixo decreto ſtatuiſſe videbatur, ſceleratos filios funditus exſcindere, rationū momenta quęrere, atque excogitare, quibus ad condonandum ſupplicium, quò ipſe ſua ſponte propendebat, magis, ac magis inclinetur.

Minimè probo, quod probari video 218 Oleaſtro hic, iram actiuè ſumi, idemque eſſe, *ac prouocationem, ſeu irritationem diuinæ iracundiæ.* Magis conſentaneū eſt

Scripturæ ſtylo; ut benigniſsimus Deus, & ad miſerendum propenſiſsimus, ex intimo illo amore, quo proſequitur ſuum populum, cùm illum nimis iracundè, acerbè, præterque modum vexari videt ab infeſtiſsimis hoſtibus, totis viſceribus cõmoveatur. Senſus itaque erit; merentur illi quidem hæc ſupplicia; at quia virga furoris mei, ideſt, hoſtilis exercitus modum in puniendo non ſervabit, iracundia, ſive (ut hîc ſcitè extulit Tigurina) *Ferocia* longiùs efferetur, tranſilietque, quos ego præſcribam, terminos, malo pœnam differre, quàm immoderatam exigere.

219 Extant maximè illuſtria apud Prophetas huius clementiæ teſtimonia, Iſai. 10. dicitur Aſſur *Virga furoris Domini* ad plectendum ſuum populum, additurq́; nu. 7. *Ipſe autem non ſic arbitrabitur, & cor eius non ita exiſtimabit; ſed ad conterendũ erit cor eius, & ad internecionem.* Vbi verbum *Samed*, quod Latinus vertit, *conterere*, propriè ſignificat, *diſperdere, & abolere*, ut ibi Forerius obſervavit. Itaque Aſsyriorum Rex, quo tanquam virga, volebat Deus populum emẽdare, correctionis modum exceſsit, nec leviter affligere, ſed funditus perdere in animo habuit, propterea & ipſa virga cõfracta, & in ignem proiecta eſt.

220 Iſai. 14. num. 5. *Contrivit Dominus baculum impiorum, virgam Dominantium; cædentem populos in indignatione, plaga inſanabili, ſubiicientem in furore gentes, perſequentem crudeliter.* Luculenter ſatis virgę ferocia deſcribitur: Zachar. 1. num. 14. *Zelatus ſum Hieruſalem, & Sion zelo magno* (ideſt, angor intimis ſenſibus, urbem mihi cariſsimam tam indignè tractari: doleo vehementer, tam crudeles adverſus eam extitiſſe Chaldæos) *Et ira magna ego iraſcor ſuper gentes opulentas, quia ego iratus ſum parum, ipſi verò adiuverunt in malum.* Vbi congruentiſsimè Hieronymus. [Nunc iraſcitur ſuper gentes, quòd ipſe tradiderit eos ad corripiendum, illæ verò ſævierint in traditos. Hic ut filium à pædagogo voluerit emendari, illæ ut hoſtem interficere, & punire conatæ ſunt.]

Huc etiam ſpectant verba illa paternę pietatis, conſolationiſque pleniſsima: Nahum. 1. num 12. *Afflixi te, & nõ affligam te ultrà, & nunc conteram virgam eius de dorſo tuo.* Non enim ſubeſt ibi Hebraicè vulgare illud virgæ nomen *Sebet*, ſed aliud grandius, ſignificãtius, & durius *Moti*, quod Vulgatus *vectem*, ſive *Catenas* transferre ſolet, duriſsimumque oppreſſionis iugum, & virga paternæ correctionis in ferreum vectem commutata ſignificatur.

Atq; hæc eſt prima ratio ducta ex ſævitia, & ferocia inimicorũ. Altera, licèt ad eoſdem etiam hoſtes quodammodò ſpectet, tamen intimiùs Deum ipſum attingit; cuius honor agitur, cuius nomen, periculum eſt, ne per ſummam inſolentiam violetur. Illi enim victo, atque deleto Dei populo, tantùm aberit, ut agnoſcant Dei ſupplicium illud eſſe, per ipſos, tanquam per ad miniſtros ſuę iuſtitiæ, atque ſeveritatis, exactum, ut potiùs inſolenter efferantur, de illato excidio magnificè ſe iactent, totamque cladem potentiæ ſuæ arrogent, vel ſuis falſis numinibus aſcribant. Habac. 1. num. 16. *Super hoc lætabitur, & exultabit; propterea immolabit ſagenæ ſuæ, & ſacrificabit reti ſuo*: videns ſcilicet Nabuchodonoſor omnia ſibi ex animi ſententia ſuccedere, Iudæos, velut piſces ſagena concluſos, à ſe in captivitatem abduci, fortitudini ſuę, & induſtrię militari, victorias omnes acceptas referet, trophęa ſibi ſtatuet, titulos eriget, imò inſolentiſſimè elatus in tam vęſanam dementiam prolabetur, ut etiam divinos ſibi honores concupiſcat. Iſai. 10. num. 15. *Quomodo ſi elevetur virga contra elevantẽ ſe, &c.* Porrò eruditè probat Delrius Adagio 78. in arcano ſermone, hanc ſuperbiam, & arrogantiam, *manu excelſa*, quaſi proverbiali locutione denotari. 221

Sed non hîc conſiſtit hoſtium ſuperbientium, & prę victorijs temerè exultantium inſolentia. Parum eſt, proſperos ſibi rerum geſtarum eventus attribuere, 222

niſi etiam ipſi Deo procaciter inſultent, ac petulanter illudant, perinde quaſi ſuum populum ex eorum manibus eripere, liberareque non poſsit. Hinc crebræ illæ à ſanctis viris ad Deum effuſæ preces: Pſal. 78. num 9. *Propitius eſto peccatis noſtris propter nomen tuum*, (ubi Agellius; ne tui nominis, ac potentiæ exiſtimatio apud cæteras gentes periclitetur) *ne fortè dicāt in Gentibus, ubi eſt Deus eorum?* Sic Ioelis. 2. num. 17. & Pſalm. 41 num. 11. Hinc atrociſsimæ illæ blaſphemiæ à ſuperbiſsimo duce Rabſace contra Deum ipſum petulantiſsimè iactatæ. Iſai. 36. num. 20 & 4. Reg. 18. num. 35. & 2. Paralipom. 32. num 17. *Sicut Dij gentium cæterarum non potuerunt liberare populum ſuum de manu mea, ſic & Deus Ezechiæ eruere non poterit populum ſuum de manu iſta.*

223 Hinc denique amantiſsimæ illæ querelæ ſtrenuiſsimi ducis Ioſue cap. 7. n. 8. *Mi Domine Deus, quid dicam, videns Iſraelem hoſtibus ſuis terga vertentem? Audient Chananæi, & omnes habitatores terræ, & pariter conglobati circumdabunt nos, atque delebunt nomen noſtrum de terra; & quid facies magno nomini tuo?* Quaſi dicat: homulorum quidem nomen penitùs extingui, nihil fortaſſe referat. Tuum verò nomen, ò ſumme Deus, quod omni veneratione celebrandum eſt, non modò debita gloria, & honore fraudari, ſed etiam convicijs lacerari, blaſphemijſque proſcindi, eiuſmodi eſt, ut nihil exitialius, & luctuoſius, ne cogitari quidem poſsit. Et tamen ita ſine dubio eveniet, ſi tua perſtet ira, ſi tuo nos deſeras patrocinio. Dicent enim gētes, quod iam olim in ſimili cauſa ſcriptum reliquit Moyſes, Nume. 14. num. 16. *Non poterat introducere populum in terram, pro qua iuraverat.* Et Exod. 32. num. 12.

Ne quæſo dicant Egyptij, callidè eduxit eos, &c.

(?)

Numerus 28.

Gens abſque conſilio eſt, & ſine prudentia.

FLuctuat, (ſi ita loqui fas eſt,) 224 divinus animus, & modò ex inſita clementia ad miſericordiam inclinat, modò laceſsitus, & exulceratus iniurijs, cauſas iuſtiſsimæ indignationis, memoria, & cogitatione refricat, & ad ſumēdam vindictam exardeſcit. Oſeæ. 11. num. 8. *Quomodò dabo te Ephraim?* Eleganter exprimit affectū fluctuantem Dei. Quid de te faciam? Quomodò te tractabo? *Protegam te Iſrael?* Num defenſionem tui, patrociniumque ſuſcipiam? Num impendentes tibi, atque adeò iam iamque inſtantes ob tua ſcelera, clades propulſabo? *Quomodò dabo te, ſicut Adama? ponam te, ut Seboim?* An potiùs edam in te ſeveritatis exemplum? Puniam te, quemadmodùm obſcœniſsimas illas urbes, præpoſtera libidine commaculatas, quæ de cælo tactæ conflagrarunt? Quid aliud, quæſo, tua poſtulat impietas? *Converſum eſt in me cor meū, pariter conturbata eſt pœnitudo mea.* Vbi Hieronymus. [Rurſum parentis affectu miſericordia vincitur, & auſteritatem iudicis pietate mitigat Patris.] *Non faciam furorem iræ meæ*: iracundiam meam, quanvis meritò ad ſupplicium erumpentem, coercebo. Hoc ipſum illud eſt, quod legimus 2. Reg. 14. num. 14. *Nec vult Deus perire animam, ſed retractat cogitans, ne penitus pereat.* Quaſi dicat: per otium accurata cogitatione perpendit, fluctuat, ac ſe ipſum ſubinde revocat. Tigurina. *Sed omnino cogitat, ut non reijciat à ſe, qui reiectus eſt.* Illum etiam, quem meritò reiecit, rurſus retractat, quemadmodum revocet.

Non eſt diſsimilis præſens locus; ſic 225 ctebatur Deus verſu ſuperiore ad condonandum ſupplicium illi populo; nunc rurſus ipſius cæcitatem, & inſipientiam exprobrat. *Gens* (inquit) *eſt abſque conſilio*

Hebraicè. *Periens conſilys.* Vatablus, *perditi conſily,& ſine prudẽtia*: nihil mirum, ſi prudentia careat gens, quæ conſilium abiecit. Imò ut quiſq; ſapientiſsimus eſt, ita aliorum conſilio libentiſsimè paret. Sic monuit Ietro Moyſen, exquiſita prçditum ſapientia, Exod.18.num.19. *Audi verba mea, atque conſilia,& erit Deus tecum.* Proverb.13.num.10. *Qui agunt omnia cum conſilio,reguntur ſapientia.* Et cap 2.num.11.*Conſilium cuſtodiet te.* Eccleſ. 32.num.24. *Fili ſine conſilio nihil facias, & poſt factum non pœnitebis.*

Sed in dubia, & ancipiti deliberatione, primarius conſiliarius adhibendus eſt Deus: ille in primis eſt humiliter conſulendus; ab eo ſummis precibus exquirendum conſilium. Pſalm.15.num.7.*Benedicam Dominum,qui tribuit mihi intellectum.* Hebraicè. *Iehaſani.* Vertit propriſsimè Hieronymus, *qui dedit mihi conſilium* Pſalm.118.num.66. *Bonitatem,& diſciplinam, & ſcientiam doce me.* Hebraicè. *Tub taham; bonum conſilium, & ſcientiam doce me.* Vide Mercerum in ſuo Theſauro col. 870. & eodem Pſalm.118. nu. 24. *Conſilium meum, iuſtificationes tuæ.* Hebraicè. *Etiam teſtimonia tua, deliciæ meæ, viri conſily mei.* Tigurina. *Conſiliary mei.* Non poteſt non maximè ſalutare eſſe conſilium, captum unà cum talibus conſiliarijs.

226 Atque hæc dicta ſint, ut communis graviſsimorum interpretum explicatio fulciatur, hæc verba de Iſraelitico populo intelligentium: mihi enim ſeries ipſa contextus videtur exigere, ut quæ deinceps ad finem uſque Cantici iactantur minæ, ſuperbis illis Iſraelitici populi direptorib⁹ intentētur,ut minutatim in ſingulis verſibus exponemus. Iam verò, ut uno verbo præſentem expediamus, quæ maior inſcitia,vel amentia potiùs eſſe poteſt,quàm ſibi partas victorias arroganter aſcribere, & altiſsimo Deo, tanquam impotenti protegere ſuum populum, atrociter inſultare?

Numerus 29.

Vtinam ſaperent, & intelligerent, ac noviſsima providerent.

Perpende inexhauſtam Dei be- 227
nignitatem; ea videlicet, ne blasphemijs quidem tam cōtumelioſis, & execrandis, potuit exhauriri. Adhuc ſaniorem illis mentem exoptat; & ipſorum quidem commodo magis, quàm honori proſpiciens ſuo, ut reſipiſcentes nimirùm impendentia ſibi ſupplicia declinarent. Verè pijſsimus omnium Parens, qui *omnes homines vult ſalvos fieri.* 1. Timothei. 2. num. 4. Vtinam,inquit,animaduerterent hoſtes, me, Iſraelitarum peccatis ita exigentibus, tam grave ſupplicium intuliſſe populo, quem in oculis geſtabam. Næ illi ſimul providerent, quid ſibi in poſterum metuendum eſſet; & alienis cladibus edocti, tandem aliquando ſaperent. Hæc eſt germana huius loci intelligentia: quam ex proprietate Hebraicę vocis *Aharit* confirmavi ſuprà num. 20. dum exponerem verba illa, *conſiderabo noviſsima eorū.*

Latiſsimus hîc patebat campus mora- 228
lis doctrinæ. Sed quia ab interprete Scripturæ minimè requirendum exiſtimo, ut communia loca pro concionibus inferciat, digitum dumtaxat ad fontes intendam,unde tantum quiſque hauriat,quantum collibuerit. Hæc nimirùm eſt noſtri mali cauſa; hæc peccatorum origo Perſtringuntur,& offunduntur mentis oculi ſplẽdore præſentium, & miſerè occæcati futura non advertunt. Eleganter hoc cecinit Claudianus, lib. 1. in Eutropium.

Sed quia cæcus ineſt vitijs amor, omne futurum
Deſpicitur, ſuadentque brevem præſentia fructum,
Et ruit in vetitum damni ſecura libido.

Vnde ipſi etiam Philoſophi, quibus quaſi 229
per caliginē tenuiſsimus veritatis radius affulſit

affulſit, ſubinde inculcant, nullum frēnū
eſſe potentius ad inhibendum vel incita-
tiſsimum effrænatarum appetitionū cur-
ſum, quàm ſi ipſarum extrema amariſsi-
ma ſpectentur. Ariſtotéles monet, ut con
ijciamus oculos in voluptates, non quidē
affluentes ad ſenſus, eoſdemq́ue mira dul
cedine titillantes, ſed abeuntes potiùs, pœ
nitentiæq́ue pleniſsimas, & acerbiſsimos
doloris aculeos infixos relinquentes, quò
minùs cupidè repetantur. Auctor eſt Va
230 lerius Maximus lib. 7. cap. 2. Aurea pla-
nè eſt Catonis illa ſententia, quam ſcriptā
reliquit Gellius lib. 16. cap. 1. [Cogitate
cum animis veſtris, ſi quid vos per laborē
rectè feceritis, labor ille à vobis citò re-
cedet: benefactum à vobis, dum vivetis,
non abſcedet. Sed ſi qua per voluptatem
nequiter feceritis, voluptas citò abibit,
nequiter factum illud apud vos ſemper
manebit.] Sapienter Boethius lib. 3. de
conſolatione, metro. 7. [Habet hoc vo-
luptas omnis, ſtimulis agit fruentes, apūq́;
par volantū, ubi grata mella fudit, fugit,
ac nimis tenaci ferit icta corda morſu.]

Hauſit hoc Boethius ab experto Ma-
giſtro, Salomone videlicet; qui *invenit a-
mariorem morte mulierem.* Eccleſ. 7. num.
27. & multus eſt in hac doctrina. Pro-
verb. 5. num. 3. *Favus diſtillans labia me
retricis; noviſsima autem illius amara, quaſi
abſynthium*: & cap. 23. num. 32. ubi per
vinum intelligit libidinem, *Ne intuearis
vinum, quando flaveſcit, cùm ſplenduerit in
vitro color eius: ingreditur blandè, ſed in no
viſsimo mordebit, ut coluber, & ſicut Re-
gulus, venena diffundet.*

Sed eſt maximè illuſtris locus Pro-
231 verb. 31. num. 3. *Ne dederis mulieribus ſubſ
tantiam tuam, & divitias tuas ad delendos
Reges.* LXX. cap. 24. Romanæ Editionis,
& vitam tuam in ſeram conſilij mutationē.
Theodotio, *in pœnitentiam.* Illud ſcilicet,
quod reſpondit Demoſthenes, ut ſcribit
Gellius lib. 1. cap. 8. & Macrob. 2. Sa-
turnal. cùm ad fruendam turpem volup-
tatem, ingenti poſtulato pretio, invitare-
tur: *Ego*, inquit, *tanti non emo pœnitere.*

Et ſuſpicor Vulgatum interpretem, in
eamdem vertiſſe ſententiam, *& divitias
tuas ad delendos Reges*, ideſt, ad extinguē
da animi conſilia; nihil enim tam adver-
ſum conſilio, nihil tam pœnitendū, quàm
libido; conſilia verò non eſt inſolens in ſa
cra Scriptura appellari Reges; etenim ip-
ſi reges conſilio regantur oportet, ut ve-
rè ſint reges: ita ut conſilium rex ſit etiā
ipſorum regum. Daniel. 4. num. 24. *Quā
obrem rex, conſilium meum placeat tibi.* He
braicè, *rex, rex meus (Malachi) placeat
tibi.*

Verùm de dolore, & mœſtitia ex libi- 232
dine orta, lege Perer. in l. de benedictio-
nibus Patriarch. num. 12. ad illa verba
Geneſ. 49. num. 3. *principium doloris mei.*
& Abulenſem. q. 5. in 2. Regum 13. n. 15.
*exoſam eam habuit Amnon odio magno ni-
mis*: & Ariſtotelem, ſect. 4. problemat.
q. 11. Denique de cuiuslibet peccati amari
tudine noviſsima, vide Viegam Apocal.
8. Commentar. 1. ſect. 12. in illa verba
Threnor. 3. num. 15. *inebriavit me abſyn-
thio.* Ianſenium in id Proverb. 20. num.
17. *ſuavis eſt homini panis mendacij, & poſ
teà implebitur os eius calculo.* Ioann. Fer-
nand. in ſuo Theſauro verb. *aſpis.* numer.
6. ad illud Iob. 20. numer. 16. *caput
aſpidum ſuget*: multa etiam congerit Bar-
radas tom. 1. l. 4. c. 5. exponens illud Hie-
rem. 31. num. 21. *ſtatue tibi ſpeculam, po-
ne tibi amaritudines.* Lorinus Eccleſ. 1. n.
14. *ecce univerſa vanitas, & afflictio ſpiri
tus.* Sotomaior in extrema verba cap. 4.
Cantic. affert, & expendit illud ad Rom.
6. num. 21. *Quem ergo fructum habuiſtis
tunc in illis, in quibus nunc erubeſcitis?* Pi-
neda Iob. 4. verſ. 8. num. 4. *Seminant
dolores, & metunt eos*: & tom. 2. cap. 20.
num. 14. *panis eius in utero eius ver-
tetur in fel aſpidum intrin-
ſecus.*

Numerus 30.

Quomodò perſequatur unus mille, & duo fugent decem millia? non ne ideo, quia Deus ſuas vendidit eos, & Dominus concluſit illos.

233 DEbuiſſent potiùs, ſi ſaperẽt, ita ſecum ratiocinari; quomodò fieri potuit, ut à nobis, qui adhuc adverſus Iſraelitarum copias obſiſtere non potuimus, quanvis eâs vinceremus, & numero, & armorum genere, ac viribus ſuperiores eſſemus; nunc repentè ita fuſi, fugatique ſint, ut vel unus ex noſtris mille Iſraëlitas inſequatur, & duo fugent decẽ millia? Niſi quia Deus ille, quem colunt, qui priùs illis favebat, ac ferebat opem, eorum ſceleribus offenſus, omni præſidio nudatos, nobis capiendos, & cędendos, tanquam inermes, & vinculis conſtrictos, in manus tradidit?

234 Et quidem ſi ſacrarũ hiſtoriarum monimenta replicentur; verìſsimum eſſe comperiemus, quod Achior interrogatus ab Holoferne fidenter pronuntiavit. Iudith 5. num 24. *Perquire, ſi eſt aliqua iniquitas eorum in conſpectu Dei eorum: aſcendamus ad illos, quoniam tradens tradet illos Deus eorum tibi, & ſubiugati erunt ſub iugo potentiæ tuæ. Si verò non eſt offenſio populi huius coram Deo ſuo, non poterimus reſiſtere illis, quoniam Deus eorum defendet illos, & erimus in opprobrium univerſæ terræ.*

Hoc autem, ut uno verbo dicam, bifariam efficiebat Deus. Hoſtibus enim irruentibus robur, vires, & animos addebat; Iſraelitis autem tantum incutiebat metum, ac terrorem, ut vix conſpicati hoſtes. quaſi iam mortem cõceptam in pręcordijs continerent, in fugam pręcipites averterentur. Iudic. 3. num. 12. *Addiderunt autem filij Iſrael facere malum in conſpectu Domini, qui confortavit adverſus eos &c.* 2. Paralipom. 28. num. 19. *Humiliaverat enim Dominus Iudam, eò quòd nudaſſet eum auxilio.* Lege, quæ obſervavi nu. 25. ad illa verba, *& intus pavor*, & Maldonatum in id Ierem 46. num 5. *Vidi ipſos pavidos, & terga vertentes, fortes eorum cæſos: fugerunt conciti, nec reſpexerunt; terror undique: ait Dominus.*

Vendere autem eſt, rem cuipiam ita 235
tradere, ut in ipſius emptoris poteſtate iam ſit, eaque arbitratu ſuo uti poſsit; tunc verò Deus dicitur vendere ſuum populum, cùm eos, tanquam viliſsima mancipia, pro libito hoſtium, capiendos illis, ac diripiendos, in ſervitutem abducẽdos, aut etiam necandos, tradit: iuxta illud 4. Reg. 17. num 20. *Afflixit eos, & tradidit eos in manu diripientium, donec proiiceret eos à facie ſua.* 2. Eſdræ. 9 num 27. *Et dediſti eos in manu hoſtium ſuorum.* Iudith. 7. num. 13. *Propter hoc vendidit nos Deus in manibus eorum.* Baruc. 4. num. 6 *Venundati eſtis gentibus.* Iudic. 2. num. 14. *Iratuſque Dominus contra Iſrael tradidit eos in manu diripientium, qui ceperunt eos, & vendiderunt,* (Hebraicus textus, LXX. atque Chaldæus, *& vendidit eos.* Nimirum ipſe Deus) *hoſtibus, qui habitabant per gyrum, nec potuerunt reſiſtere adverſarijs ſuis. Sed quòcumque pergere voluiſſent, manus Domini ſuper ipſos erat.* Additur Hebraicè *in malum*. Eſt enim vulgaris hebraiſmus, quo ſupplicium à Deo ſumptum denotatur. Actor 13 numero 11. *Ecce manus Domini ſuper te, & eris cæcus.* Iudic 3. num. 8. *Iratuſque contra Iſrael Dominus tradidit eos* (Hebraicè vendidit eos) *in manus, &c.* Et cap. 4 num. 9 *In manu mulieris tradetur Siſara.* Hebraicè *in manu mulieris vendet Dominus Siſaram.*

Sed quia in omni emptione, & vendi- 236
tione, pretium intercedere neceſſe eſt: pretium eſt in primis ipſorum, qui venduntur, flagitioſa à vero Domino defectio: pretium ſunt peccata, ut perſpicuè colligitur ex ſuprà memoratis teſtimonijs, & diſertè affirmatur. Iſai. 50 num 1.

Ecce

Ecce in iniquitatibus veſtris venditi eſtis. Deinde, ut pretium etiam acceptat De⁹, operam ſibi navatam ab hoſtibus diripiētibus. Sic Hierem. 25. num. 9. inſolentiſsimum Tyrannum Nabuchodonoſor vocat nihilominùs De⁹ *ſervum ſuum*, quia videlicet eius opera, ac miniſterio ad exſequendam ſuam iuſtitiam utebatur. Denique uſque eò De⁹ abiectiſsima iſta mācipia abalienarē cupit, ut gratis illa, & ſine ullo pretio vendat. Iſai. 52. num. 3. *gratis venundati eſtis.* Pſalm. 43. num. 15. *vendidiſti populum tuum ſine pretio.*

237 Eadem ineſt vis in altero, qui adiungitur, loquendi modo: *& Dominus concluſit illos*: videlicet, ut habetur in eodem Pſalmo 43. num. 22. tanquam oves mortì deſtinatas, ſeptis undique concluſas, ne quà ullum elabendi pateret effugium. 1. Reg. 26. num. 8. *concluſit Deus inimicum tuum hodie in manus tuas.* Pſalm. 30 num. 9. *nec concluſiſti me in manibus inimici.* Pſ. 77. num. 62. *& concluſit in gladio populū ſuum.* 1. Machab. 4. num. 31. *conclude exercitum iſtum in manu populi tui.*

Numerus 31.

Non enim eſt Deus noſter, ut dij eorum, & inimici noſtri ſunt iudices.

238 Non eſt Deus noſter lapis, aut truncus, ut muta gentiùm ſimulacra, quę neque ſuos cultores tueri, neque violatores ulciſci, aut punire poſſunt. Eſt enim ſupremum quoddam numen, infinita potētia prǣditum, qua ſui cultus deſertores, vel ab imbecillis hoſtibus, & numero longè imparibus, in fugam verti, aut etiam faciet crudeliſsimè necari. Cōtrà verò, cùm placabilem ſe, ac benevolum prǣbebat populo ſuo, cùm rebus illius paternè conſulebat, nulla extitit unquam tam valida Natio, quæ vel diu oppugnatum populum expugnare tandem poſſet: quæ res adeò pervagata eſt, & illuſtris, tam multis exemplis comprobata, ut ne ipſi quidem hoſtes negare audeant. Quòd ſi aliquando in diſceptationem veniat, ipſorum hoſtium tribunal adire nō recuſabimus; ius ipſi dicant, ſententiam ſine dubio pro nobis ferent, vel ſuo malo edocti veritatem enuntiabunt; opera enim divinitus patrata ad protectionem Iſraelitici populi, hanc confeſsionē vel ab invitis extorquebunt: ab A Egyptijs quidem Exod. 14. num. 25. *Fugiamus Iſraelem, Dominus enim pugnat pro eis contra nos.* Ab incolis terræ Sanctæ. Ioſu. 2. n. 11. *Pertimuimus, & elanguit cor noſtrum, nec remanſit in nobis ſpiritus ad introitum veſtrum: Dominus enim Deus veſter ipſe Deus eſt.* A Philiſtęis. 1. Reg. 4. num. 7. *Timueruntq; Philiſtiim dicentes, venit Deus in caſtra, & ingemuerunt dicentes, væ nobis, quis nos ſalvabit de manu Deorum ſublimium iſtorum?* Atque hæc teſtimonia ſint ſatis, ne omnes hoſtes ſigillatim perſequamur.

Numerus 32.

De vinea Sodomorum vinea eorum, & de ſuburbanis Gomorrha.

IAM hinc aggreditur Moyſes Gentilium flagitia commemorare, quibus divinam iracundiam irritarunt. Docetque vitia illa, quibus laborabant, non tolerabilia eſſe, & quæ emendari facilè poſſent: ſed eiuſmodi, ut hauſta cum ipſo lacte nutricis, uſque eò adoleverint, ut in nativos mores, inſitamque penitùs naturā converſa eſſe videantur. Cùm enim ex peſsima radice vitis peſsimam propaginem in animo plantaverint, quos fructus illa ferat, niſi venenatas uvas? ex peſtiferis autem uvis, botriſque amariſsimis, quodnam aliud exprimatur vinum, niſi felle madens, ac veneno imbutum? ita ſe res habet: dedidicit animus ſerò, quod dicit 239

dicit diu; & difficillimè exuuntur illa vitia, quæ trahuntur iam inde à primis annis ex infecta radice, & altè in animo inſederunt. Ineſt ad formandos mores vis admirabilis in nativa origine, atque educatione. Hinc ardentes illæ exprobratio-
240 nes, etiam apud prophanos Poetas, AEneid. 4.

Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide, ſed duris genuit te cautibus horrens
Caucaſus, Hircanæque admorunt ubera Tigres.

Et Catullus de nuptijs Pellęi.

Quænam te genuit ſola ſub rupe leæna?
Quod mare conceptum ſpumantibus expuit undis?

Ezech. 16. num. 3. *Radix tua, & generatio tua de terra Chanaan,* ideſt, tam efferatis, & barbaris moribus prędita es, ut nō ex Abrahamo genita, ſed ex Chananæis originem ducere videaris. Hoc ſenſu vocabat Chriſtus Iudæos *genimina viperarum.* Matth. 23. num. 33. *& filios Diaboli.* Ioan. 8. num. 44. & Iſaias illorum principes, *principes Sodomorum.* cap. 1. num. 10. & Ioannes Phariſæos, *progenies viperarum.* Matth. 3. num. 7.

Senſus itaque huius loci, idem eſt, ac illius veteris proverbij, *mali corvi, malum ovum,* mutata ſcilicèt metaphora: *de mal vidueño mal majuelo.* Vt contrà portenti inſtar fuit, quod ſuo populo Deus obiecit. Hierem. 2. num. 21. *Ego autem plantavi te vineam electam, omne ſemen verum, quomodò ergo converſa es mihi in pravum, vinea aliena? &* Iſai. 5. num. 2. *Plantavit eam electam, & exſpectavit, ut faceret uvas, & fecit labruſcas.*

Vva eorum uva fellis, & botri amariſsimi.

241 MIrabile dictū eſt, quod de Sodo-
mę, & Gomorrhę fructibus graves prodiderunt ſcriptores; cùm enim antequàm incendio divinitus immiſſo, regio illa conflagraret, fuiſſet omnis generis pulcherrimarum plantarum feraciſſima, &, ut Scriptura loquitur, Geneſ. 13. num. 10. *ſicut paradiſus Domini;* poſt horrendum illud excidiū, aut nullas fert plantas, aut ſterilitatis admirandæ. Quod his verbis ſcriptum reliquit Tertullianus in Apologetico c. 40. [Olet adhuc incēdio terra, & ſiqua illic arborū poma conātur, oculis ten⁹, cæterùm cōtacta cineréſcūt.] Auguſtinus autem lib. 21. de Civit. cap. 8. [Prodigioſa fuligine horrori eſt; & poma eius interiorem favillam mendaci ſuperficie maturitatis includunt.] Eadem ſcribit Iſidorus li. 14. Etym. c. 3. [Naſcuntur ibi poma virentia, ſub tanta ſpecie maturitatis, ut edendi deſiderium gignant: ſi carpas, fatiſcunt, ac reſolvuntur in cinerem, fumumque exhalant, quaſi adhuc ardeant.] His patribus atteſtantur Ambroſ. lib. 1. de Abrah. cap. 6. Clem. Alex. lib. 2. Pædag. cap. 10. Oroſius lib. 1. cap. 5. ſed & id antè prodiderat memoriæ Philo Iudæus lib. de Abraham pag. 319. & Ioſeph. lib. 5. de bello Iudaico cap. 5. [Colore quidem, & ſpecie, inquit, aliorum fructuum ſunt per ſimiles; tactu verò in carpentium manibus reſolvuntur in fumum, ac cinerem.] Vide ex recentiorib⁹
Lorinum ad illa verba Sapientiæ 10 n. 7. 242
In teſtimonium nequitiæ fumigabunda conſtat deſerta terra, & incerto tempore fructus habentes arbores. Et Pererium tom. 3. in Geneſ. cap. 19. num. 51. Pamelium in Apologetico Tertulliani num. 534. & Sotomaior in cap. 1. 1. ad Timotheum, columna 122.

Haud abſimiles erant fructus vitioſæ 243
illius propaginis Gentilitatis; pudet quidē referre, quod ipſos luce palàm facere nō puduit: diſertis tamen verbis portentoſa illorum crimina recitavit Apoſtolus ad Romam. 1. Etiam ſplendidæ illæ philoſophorum virtutes, quæ omnium in ſe rapiebant, & detinebant oculos, ardens ille ſapientiæ amor, parciſsima frugalitas, extrema paupertas, invicta iniuriarum tolerantia, laborumque perpeſ-

ſio, larvæ duntaxat erant, & umbræ; ni-
hil habebant ſolidi, nihil expreſsi, ſed fu-
catam tantùm ſpeciem imperitorum ocu
lis obverſantem, intùs in animo horren-
da, atque immania flagitiorum monſtra
deliteſcebant; ut eruditè probat Michael
de Medina lib. 2. de recta in Deum fide.
folio 43.

244 Hic autem Moyſes uvam huius exitia-
lis vineę vocat uvam fellis. Subeſt Hebrai
cè, *Ros*. Quam vocem Latinus interpres
paulò pòſt, num. 33. *venenum* vertit, *&*
venenum aſpidum inſanabile. Sed quia hęc
ipſa vox in primæva ſua ſignificatione *ca*
put ſignificat, ut ex ſexcentis conſtat Scrip
turę locis, hunc aliquando illi ſignificatū,
etiam cùm de veneno ſermo eſt, Vulgatus
attribuit. Iob. 20. n. 16. *caput aſpidū ſuget*.
Imò, ut eruditè monſtrat ibi Pineda, in-
de èſt derivata translatio, ut caput ſuma-
tur pro veneno, quia venenum aſpidis eſt
in capite: ſicut & venenum etiam fel vo-
catur, quia, ut probat Guevara in id Ha-
bac. 2. num. 15. *mittens fel ſuum*, ubi He-
braicè ſubeſt, *Hema*, quam vocē hîc etiā
Latinus interpretatur *fel*, numero ſequē-
te, *fel draconum vinum eorum*, virus, vene-
numq́ue ſerpentium nihil eſt aliud, præ-
ter eorum fel.

Frequentiſsimè itaque Vulgatus hāc
245 ipſam vocem, *Ros*, *fel* interpretatur. Pſal.
68. num. 22. *dederunt in eſcam meam fel*.
Hierem. 23. num. 15. *potabo eos felle*: &
cap. 8. num. 14 *potum dedit nobis aquam*
fellis. Thren. 3. num. 5. *circumdedit me*
felle, & labore. LXX. in pleriſque locis
Gręcè *chole* reddiderunt. Quod cùm ita
246 ſit, nequeo ſatis mirari Ariam Montanū,
qui Deuter. 29. num. 18. ubi habet Vul
gata Editio; *radix germinans fel, & ama-*
ritudinem; ipſe in illa ſua Regia Bibliorū
recognitione, ad Hebraicā obruſſam ac-
curatiſsimè exacta, ita correxit *fructificās*
caput, & abſynthium, & Hierem. 23. num.
15. *potabo eos aquis capitis*. Nam etiam ſi
caput, reſtrictum, appoſito *aſpidis*, uſur-
petur pro veneno; & ut demus, etiam *fel*
ſignificare venenum in ſuprà recitatis lo-
cis, certè *caput* abſolutè poſitum, ubi re-
poſuit Mōtanus, ut leviſsimè dicam, obſ-
curat orationem, & menti lectoris tene-
bras offundit, & Vulgati luminibus im-
meritò obſtruit.

Ego quidem exiſtimo *fel*, in præſenti
verſu, ut etiam in ſequente, pro veneno 247
ſumi: ſive quia venenatum ſolet eſſe ſer
pentium fel, ut paulò antè dixi, ſive ex
metaphora, qua probavi ſuprà num. 24.
circa illa verba, *morſu amariſsimo*, in arca-
no ſermone, amaritudinem pro morte
uſurpari: eſt itaque *uva fellis*, uva exitia-
lis, venenata, atque peſtifera. Et iſto qui-
dē huius vineæ amariſsimo fructu deno
tatur, Idololatrię germina eſſe lethalia
peccata, quæ in ſacra Scriptura *fel*, *& a-*
maritudo, nuncupātur, & mortifero ſuo
toxico miſerandam necem animis affe-
runt. Sic expreſſè vocantur, Deuter. 29.
num. 18. *Ne fortè ſit inter vos vir, aut mu*
lier, cuius cor averſum eſt hodie à Domino
Deo noſtro, ut vadat, & ſerviat dys illarū
Gentium, & ſit inter vos radix germinans
fel, & amaritudinem. Quò alluſit Petr⁹
Simonem Magum acriter obiurgās, Act.
8. num. 23. *in felle enim amaritudinis, &*
obligatione iniquitatis, video te eſſe. Eſt au
tem peccatum fel, & amaritudo, tū quia
Deo bilem concitat, *haze a Dios de hiel*.
Oſeę 14. num. 1. *Pereat Samaria, quoniam*
ad amaritudinem concitavit Deum ſuum.
Tum quia Deum derelinquere, malum
omnino, & amarum eſt. Hierem. 2. num.
19. lege Riberam in illa verba Oſeæ 12.
num. 14. *Ad iracundiam me provocavit*
Ephraim in amaritudinibus ſuis. Lorinum
Act. 8. verſ. 23. Viegam Apocal.
8. commentar. 1. ſect.
12.

Numerus 33.

Fel Draconum vinum eorum, & venenum Aſpidum inſanabile.

248 NOnnullas voces Hebraicas huius verſus, quoniam aliàs occurrerunt in hoc Cantico, ibi per otium explicavimus. *Hema* quidem, ideſt, *fel*, ſive *venenum*, numero 14. ubi etiam de Draconibus ſermonem fecimus. *Ros* autem, ideſt, caput, fel, atque venenum, proximè numerò ſuperiore, cætera perſpicua ſunt; vinum enim ex venenatis uvis, ac peſtiferis expreſſum, exitiale item eſt, felle, ac veneno madens; ſive per vinum furor, & implacabilis iracundia intelligatur, temulentia enim in prælia trudit inermes. Proverbiorum 23. numero 29. *Cui rixæ? Cui ſine cauſa vulnera? &c.* Sive turpis, & obſcæna libido; *luxurioſa enim res eſt vinum.* Proverbiorum 20. numero 1. ſive aliud quodcumque vitium, aut cæcitatem mentis exponamus, quæ idololatriam neceſſariò conſequitur, & per vinum in ſacra Scriptura denotatur, ut probat Maldonatus Ierem 13. numero 12. Omnia (inquam) Ethnicorum ſcelera, velut iacula veneno illita, inſanabile prorſus, ac lethiferum vulnus eorum animis infligebant.

Numerus 34.

Nonne hæc condita ſunt apud me, & ſignata in Theſauris meis?

SInt illi nunc ſanè, ſint me- 249
tu liberi: in omni flagitiorum cœno ſecurè volutentur: ſua illa venena ſpargant impune; tempore ſibi ad reſipiſcendum benignè cõceſſo per ſummã licẽtiam abutantur; de ipſa etiã impunitate glorientur; ſerò tamen aliquando ſapient, clarèque cognoſcent, vel minutiſsima quæque illorum peccata meam aciem prætervolare non potuiſſe; ſingula monumentis conſignari, & tanquam in theca recondi, impreſſoque ſigillo muniri, ut præſtituto tempore ſimul expromantur.

Res ipſa perſpicua eſt; & innumeris 250
Scripturæ teſtata locis. Ac primò Deum quaſi in tabulas, & monumenta referre ſingulorum culpas, ne ulla unquam oblivione deleantur, diſertè affirmat Iſaias cap. 65. num. 6. *Ecce ſcriptum eſt coram me, non tacebo, ſed reddam, & retribuam in ſinum eorum.* Threnorum 1. numero 14. *Vigilavit iugum iniquitatum mearum, in manu eius convolutæ ſunt.* Vertit Tigurina. *Impreſſum eſt iugum prævaricationum mearum manu eius.* Exponitque Vatablus. *Deus quibuſdam notis peccata mea in manibus ſuis deſignavit, ut illorum recordaretur.* An excidere poterunt è memoria iniquitates, quæ in ipſius Dei manu accuratè deſcriptæ ſunt? ſic viſus eſt Ezechieli Iudex ipſe inter Angelos, quaſi inter ſuæ iuſtitiæ adminiſtros, cap. 9. numero 2. *Et atramentarium ſcrip-*
toris ad renes eius. Hieronymus ibi, *ut* 251
omnium, inquit, *peccata deſcriberet.* Hi commentarij evolvuntur, quando inferendum eſt ſupplicium; ibi omnia in numerato habentur, ut pœna flagitijs ex æquo reſpondeat. 1. Reg. 15. num. 2.

recenſui quæcumque fecit Amalec. Recen-
ſere enim eſt non ſolùm in memoriam
redigere, ſed ad calculos revocare, &
ſummam exactè ſubducere. Hi denique
ſunt illi libri, qui in extremo Iudicio pro-
ferentur, & clara voce recitabuntur, iux-
ta communiorem intelligentiam Expo-
ſitorum. Daniel. 7. numero 9. *Iudicium
ſedit, & libri aperti ſunt.* Apocalyp. 20.
num. 12. *Et iudicati ſunt mortui ex his, quæ
ſcripta erant in libris.* Vide Suarez tomo
2. in tertiam partem, diputation. 37.
ſect. 9.

252 Aſſervari prætereà, diligenterque re-
condi, & quaſi ſigillo obſignari ſingulo-
rum peccata, tota clamat Scriptura. Iob.
14. num. 17. *Signaſti: quaſi in ſacculo deli-
cta mea.* Et cap 21. numero 19. *Deus ſer-
vabit* (Hebraicè abſcondet, quaſi in the-
ſauro reponet) *filijs illius dolorem patris.*
Theodotio; *Deus recondet filijs eius in-
iuſtitias eius.* Dolor enim, ut ſolidè ibi
exponit Pineda, eſt iniquitas, rapina, &
violentia, quæ non ſolùm alijs, ſed au-
ctori etiam ipſi dolorem inurit; eamque
Deus velut reconditam in abdito diligen-
tiſsimè aſſervat, ut opportuno tempo-
re in filios impij, ac nepotes effundat.
Eleganter id exponit Gregorius lib. 12.
253 Moralium cap. 12. [Signantur, inquit,
quaſi in ſacculo delicta noſtra, quia hoc,
quod nos exteriùs agimus, niſi pœniten-
tia interveniente diluamus, in ſecreto
iudiciorum Dei, ſub quadam occultatio-
ne ſervatur, ut quandoq; de ſigillo ſecre-
ti exeat ad publicum iudicij.] Cur au-
tem hominum flagitia ſic obſignata Di-
vinæ iuſtitiæ theſauri nominentur, ab
ipſis peccatoribus congeſti, iuxta illud
ad Romanos 2. numero 5. *Theſaurizas
tibi iram.* Et Iacobi. 5. numero 3. *Theſau-
rizaſtis vobis iram*; optimè explicat Pi-
neda, Iob. 14. verſu, 17. Vide etiam
Maldonatum Ierem. 50.
num. 25.

Numerus 35.

*Mea eſt ultio, & ego retribuam in
tempore, ut labatur pes
eorum.*

SApienter Leo magnus ſer- 254
mone 5. de ieiunio Quadra-
geſimæ. [Nemo patientiam
bonitatis Dei de peccatorū
ſuorum impunitate contemnat: nec ideò
illum æſtimet non offenſum, quia nēc dū
eſt expertus iratum. Non ſunt longę vitæ
mortalis induciæ, nec diuturna eſt licen-
tia inſipientium voluptatum in æternarū
dolorem tranſitura pœnatum.] Priùs hoc
ipſum monuerat Sapiens. Eccleſiaſt. 5.
nu 4. *Ne dixeris, peccavi: & quid mihi ac-
cidit triſte? Altiſsimus enim eſt patiens red-
ditor.* Lento nimirùm gradu divina pro-
cedit ira; ſcribit contra nos amaritudines,
Iob. 13. num. 26. Recondit velut in the-
ſauro hominū flagitia, clauditq; illa quaſi
ſub ſignaculo: reſervat in poſterum ſuppli-
cium: cùm autem id iam exigit temporis
præſtituti maturitas, cùm ſcelerum com-
miſſorum turpitudo efflagitat, ſupplicij
tarditatem gravitate compenſat *Mea,* in-
quit, *eſt ultio*: mei iuris eſt ulciſci ſcelera;
& cùm tēpus à me definitum acceſſerit,
ſtomachum omnem erumpam, eaq; de
ſceleratis ſupplicia ſumā, ut miſerè ad terrā
affligātur *Vt labatur pes eorū.* Verbū enim
Mut nō eſt ſimpliciter nutare, aut cadere,
ſed quaſi inflicto vulnere proſterni. Pſal.
93 n 18. *Si dicebā, motus eſt pes meus,* ideſt,
ſi impellentibus impijs, eorū impetu, mo-
leq; premebar. Proverb. 25. nu. 26. *Iuſtus
cadens coram impio.* Hebraicè *Mat.* Deie-
ctus, proſtratus. Et c. 24. n. 11. *Qui trahun-
tur ad interitum.* Hebraicè *Matim, impulſi,
raptati.*

Hæc cùm expedita ſit explicatio huius 255
loci, atque in hanc ſententiam hæc verba
citentur ab Apoſtolo ad Hebræos. 10. nu-
mero 30. ut videlicet divinam de ſceleri-
bus vindictam extimeſcamus; *ſcimus
enim, qui dixit, mihi vindictam, & ego*

retri-

retribuam. Difficillimam tamen quæſtionem habet locus alter eiuſdem Apoſtoli, in quo hæc ipſa verba, ſenſu in ſpeciem longè diverſo, recitantur. Ad Roman. 12. num. 19. *Nos vos defendentes chariſsimi, ſed date locum iræ: ſcriptum eſt enim; mihi vindicta, & ego retribuam, dicit Dominus. Sed ſi eſurierit inimicus tuus, ciba illum: ſi ſitit, potum da illi; hoc enim faciens, carbones ignis congeres ſuper caput eius*. Non poſſunt exactè intelligi hæc Moyſis verba, niſi totus iſte Apoſtoli locus, qui obſcuriſsimus eſt, paulò enucleatiùs, & accuratiùs enodetur.

256 Atque illud in primis eſt certum. *Defendere*, non hîc eſſe iniuriam arcere, ſed ulciſci. Itaque *non vos defendentes*, idem eſt, ac ulciſcentes. Græcè *Ecdicuntes*. Quod verbum ſolet efferre Vulgatus, *ulciſci, aut vindicare*. Lucæ 18. numero 3. Apocalyp. 6. numero 10. & cap. 19. numero 2. & eodem ſenſu uſurpatur ab interprete Latinum *defendere*. Iudith. 1. numero 12. *Iuravit per thronum, & regnum ſuum, quòd defenderet ſe de omnibus regionibus his*. Et cap. 2. numero 1. & cap. 9. numero 2. *Qui dediſti illi gladium in defenſionem alienigenarum*, ideſt, ad ultionem, & vindictam. Et Pſalm. 8. numero 3. ubi Editio vulgata habet, *ut deſtruas inimicum, & ultorem*, Romanum pſalterium, quod ſequitur Auguſtinus in Pſalmorum expoſitione, tomo. 8. legebat, *ut deſtruas inimicum, & defenſorem*. Denique hæc ipſa, quæ nunc explicamus verba, ita recitat Tertullianus lib. 2 contra Marciõ. cap. 18. *Mihi defenſam, & ego defendam*.

257 Eſt igitur prima expoſitio: hortari hîc Apoſtolum fideles, ne ſe ipſos ulciſcantur, ne iniurias rependant, potiùs id reſervent divinæ iracundiæ, quæ longè acerbiorem vindictam ſumet. Imò eſurientem inimicum paſcant, ſitientem potent, nam quò maior extiterit erga hoſtem, ipſorum benevolentia, eò atrociora erunt illius ſupplicia. Carbones enim igniti, hoc eſt, fulmina cœlitus vibrata in eum conijcientur. Tullianè omnino ſcripſit in hanc ſententiam Tertullianus lib. de patientia cap. 15. [Adeò ſatis idoneus patientiæ ſequeſter Deus; ſi iniuriam depoſueris penes eum, ultor eſt: ſi damnum, reſtitutor eſt. Quantum patientiæ licet, ut Deum habeat debitorem?] Vide ibi Pamelium numero 100. ubi, Modeſtino Iuriſconſulto definiente, *ſequeſter eſt, inquit, apud quem plures eamdem rem, de qua controverſia eſt, deponunt*. Idem Tertullianus lib. 4. contra Marcion. cap. 16. cùm hæc ipſa Moyſis verba citaviſſet, patientiam vocat *vindictæ expectatricem*. Congruenter docet, ex cap. 20. Proverb. numero 22. iuxta. LXX. Cyprianus lib. 3. Teſtimoniorum ad Quirinum, num. 106. *Iniuria accepta, patientiam tenendam, & ultionem Deo relinquendam*.

258 Illa igitur Apoſtoli verba, *ſed date locum iræ*, exponens Chryſoſtomus homil. 22. ait. [Cui iræ? Dei; nam ſi te ipſe non fueris ultus, Deus te ulciſcetur.] Theophilactus. [Si vos dimiſeritis, Deus ulciſcetur acerbiùs.] OEcumenius. [Si tu non vindictam de te ſumas, veniet ira Dei ſuper illos.] Conſentanea his Theodoretus: qui omnes id confirmant ex præſenti Moyſis teſtimonio, & locum illum Proverbiorum cap. 25. numero 22. *Prunas enim congregabis ſuper caput eius*, eodem ſenſu interpretantur. Chryſoſtomus. [Nihil æquè iucundum eſt, atque de inimico ſumptum videre ſupplicium: hoc ipſum Deus copioſè, & abundè dabit.] Theophilactus. [Nihil adeò ſuave eſt, atque hoſtem videre punitum. Vis ulciſci te de hoſte? Beneficium illi exhibe; tunc acerbiore eum ſupplicio affeciſti; eapropter dixit, carbones ignis congeres ſuper caput eius, grave videlicet ſupplicium deſignans.] Sic Theophilactus.

259 Et quidem in ſacro ſermone, ut inuſitata prorſus locutio eſt, prunas ardentes

ſupra caput congerere, pro eo, quod eſt, beneficijs quempiam cumulare, eiuſque gratiam inire; ſic eſt frequens loquendi modus ad acerbiſsimum ſupplicium exprimendum. Pſalm. 17. num. 9. *Carbones ſuccenſi ſunt ab eo.* Et num. 14. *Grando, & carbones ignis.* Genebrardus ibi, num 16. [Carbones igniti, ideſt, fulmina: pœnæ ſcilicet, ac ſupplicia graviſsima, quæ Deus ſceleratis infligit.] Pſalm. 119. num 4. *Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus deſolatorijs.* Et Pſalm. 139. num. 11. *Cadent ſuper eos carbones; in ignem deijcies eos.* Eſt verò expreſsiſsimum teſtimonium in lib. 4. Eſdræ (quanvis enim is liber reiectus ſit è Canone, non nihil tamen auctoritatis retinet) cap. igitur ultimo num. 54. ita legimus: *non dicat peccator, ſe non peccaſſe, quoniam carbones ignis comburet ſuper caput eius.*

260 Neque alienum eſt à manſuetudine, lenitateque Sanctorum, illatas ſibi iniurias Deo committere, ac reſervare puniendas: non quidem ex affectu vindictæ, ſed ex zelo, deſiderioque iuſtitiæ. Plena ſunt exemplis ſacra monumenta. Vnum, vel alterum attingam. Ierem. 11. numero 20. *Tu autem Domine Sabaoth, qui iudicas iuſtè, & probas renes, & corda, videam ultionem tuam ex eis, tibi enim revelavi cauſam meam,* ideſt, *commendavi*: ad te enim, tanquã ad iuſtiſsimum iudicem confugi. Quin & de Salvatore noſtro Chriſto hoc ipſum ſcribit Petrus, Epiſtola 1. cap. 2. numero 23. *Cùm pateretur, non comminabatur: tradebat autem iudicanti ſe iniuſtè.* Græci enim libri, & enarratores legunt, *tradebat autem, vel committebat iudicanti ſe iuſtè. Crinonti diKeos.* Auguſtinus recitat Tractat 21. in Ioann. *Commendabat illi, qui iuſtè iudicat.* Iuſtiſsimo videlicet Iudici Deo, & cauſam ſuam, & ultionem committebat. Iſidorus Clarius legit in ipſo textu, addendo nimirùm nomen de ſuo, *tradebat autem vindictam iudicanti iuſtè.* Tigurina item, *tradidit vindictam ei, qui iudicat iuſtè.* Vtrumque enim egit Chriſtus, & ſe permiſit à ſceleſtiſsimo iudice iniquè condemnari, & morti acerbiſsimæ addici; & ſupremo Iudici, ideſt, Patri æterno cauſam ſuam reſervavit.

261 Quamvis his omnibus, quæ ad fulciendam Græcorum Patrum expoſitionem congeſsimus, aliquantulum illa molliri videatur: ſed adhuc certè manet durior, atque horridior, quàm ut devorari queat. Quis enim ſibi perſuadeat, cadere in Chriſtianam ſuſtinentiam, ac lenitatem poſſe, eo quempiam animo iniuriam non ulciſci, ut det locum iracundiæ divinæ graviùs, & acerbiùs ulciſcenti? Atque adeò eo fine in hoſtem beneficia conferre, ut carbones igniti, ideſt, fulmina cœlitus contorta, ſuper caput eius congerantur? Hieronymus tomo 3. Epiſtola 150. ad Hedibiam quæſtione. 1. cum eam explicationem retuliſſet. [Iſta, inquit, non eſt miſericordia, ſed crudelitas] Auguſtinus verò tomo 10. ſermone 168. de tempore [Avertat Deus huiuſmodi intelligentiam ab animis noſtris.] Et cùm veram loci ſententiam expoſuiſſet, adiungit *Ecce quomodò ſancti Patres hunc ſacræ Scripturæ locum intelligendum eſſe dixerunt.* Sanctus Thomas in cap. 12. ad Romanos [Iſte ſenſus, inquit, omnino repugnat charitati.]

262 Concors itaque eſt Latinorum omnium interpretum explicatio: ardentes carbones in caput congeſtos, inſignia eſſe beneficia in hoſtem immerentem collata, quæ illius pectus vehementer urant, totumque hominem incendant, tum dolore inſectandi eum, quem ſibi pro iniurijs videt benefacta rependere; tum ardentiſsimo amore, quo inflammatus erubeſcat, non redamare illum, à quo, per ſummam iniuriam offenſò, videt nihilominùs ſe vehementiſsimè amari. Subſcribunt huic ſententiæ præter Auguſtinum, Hieronymum, & Sanct.

Tho-

Thomam, iam citatos. Ambroſ. aut Remigius, auctor ſcilicet ille commentariorum in Paulum, qui Ambroſij titulo prænotantur, Haimo, Primaſius, vterque Anſelmus, Strabus, Lyranus, Carthuſianus, Catharinus, Nicolaus Grandis, Magiſter ſentent. Cornel. Muſſus, Caietanus, Gagneius, Naclantus, Vatablus, Dominicus Sotus, Iſidorus Clarius, Adamus, Claudius, & ex noſtris Sà, Pererius, Toletus, Salmerō, & Gabriel Vazquez, & in cap. 25. Proverbiorum Beda, atque Ianſenius.

263 Et, niſi me ipſe fallo, primæ expoſitioni, tanquam omnino deviæ à Pauli conſilio, & propoſito, aditum ipſe Apoſtolus præcluſit, dum immediatè ſubiecit. *Noli vinci à malo, ſed vince in bono malum.* Quaſi dicat: noli illius iniuria ad ſimilem iniuriam inferendam trahi: enitere potiùs beneficijs cum illo certare; ſic totum illum amoris facibus incendes, & glorioſiſsimum victoriæ genus reportabis: nam benignitate tua victus dabit manus, & ex hoſte fiet amiciſsimus. Sapienter ſcripſit Valerius Maximus, lib 4. cap. 2. [Speciosiùs iniuriæ beneficijs vincuntur, quàm mutui odij pertinacia penſantur.] Atque huius clariſsimæ victoriæ luculentum exemplum peti poteſt ex 1. Regum. 24. numero 17. Vbi ignis amoris David ex duriſsimo illo pectore Saul, benevolentiæ, atque adeò lacrymarum ſcintillas excuſsit: vide etiam cap. 26 num. 21.

264 Nec inſolens eſt, amorem igneis ſive facibus, ſive prunis ſignificari, etiam apud prophanos ſcriptores. Is, quem paulò antè nominavi, Valerius Maximus lib. 4. cap. 6. ſic loquitur de amore coniugali Porciæ. *Tuos quoque caſtiſsimos ignes cuncta ſecula debita admiratione proſequentur.* Vulgaria illa apud Poëtas. Æneid lib. 4. *Vulnus alit venis; & cæco carpitur igne.* Et lib. 1. de remedijs. *Contemptæque iacent, & ſine luce faces.* Tibulli libro 2. Elegia ultima: *ſi licet, extinctas aſpiciamque faces.* Vide Gelium lib. 19. cap. 9. nam ſordent humana teſtimonia, ubi ſuppetunt divina.

Auctore Dionyſio cap. 7. de cæl. Hier. 265
ſupremi illi ſpiritus, qui ardentiſsima Dei charitate flagrant, Seraphim, ideſt, ardentes, & incenſi nominantur ab incendio dilectionis, quo vehementer exardeſcunt. Ipſa enim dilectio vocatur ignis. Matth. 3. num. 11. *Ipſe vos baptizabit in ſpiritu ſancto, & igni,* ſcilicet charitatis, ut doctè probat Toletus Lucæ. 3. notatione 36. Hic eſt ille ipſe amoris ignis, de quo Chriſtus ait Luc. 12. numero 49. *Ignem veni mittere in terram, & quid volo, niſi ut accendatur?* Et quia ardens iſte charitatis ignis cœlitus demittitur, de cœlo videlicet affulget amoris ſcintilla, qua concepta in noſtris animis, ignis charitatis accenditur: quod autem e cœlo delabitur, primò caput attingit: propterea Apoſtolus carbones ignitos, ex beneficijs redundantes, ſuper caput accendendos eſſe dixit. Sic multò certius eſt, diſpertitas linguas, tanquam ignis, ſuper Apoſtolorum capita conſediſſe Act. 2. num 3.

Nec deſunt amori ſacro ſuæ prunæ, ſui carbones adeò incenſi, & inflammati, ut nequeant fluminibus obrui, aut aquarum inundatione extingui. Nam verba illa Cant. 8. num 6. *Lampades eius, lampades ignis,* ſic vertit Tigurina. *Cuius carbones ſunt igniti à flamma Dei.* Vatablus autem explicat, *ut prunæ adurunt, ita & amor.* Regia, *prunæ eius, prunæ ignis.* Lege, quæ ſuprà adnotavi de voce *reſeph* num. 22. & 24.

Tantùm reſtat ut germanam, & litte- 266
ralem horum verborum Moyſis explicationem ad Apoſtoli contextum accōmodemus; quod facili negocio fiet. *Non vos defendentes,* inquit, hoc eſt, *non vos ulciſcentes,* vel, ut legit Caſsianus collatione 16. cap. 27. *Non vos metipſos vindicantes, ſed date locum iræ,* ideſt, ne ſtatim calore iracundiæ perturbati ſtomachum erumpite: moram potiùs aliquam interponite: cedite tantiſper, ardor iræ brevi deferveſcet.

267 Hæc tamen Moyſis verba ab Apoſtolo in huius ſententiæ confirmationem allata, Græcos Patres in eam intelligentiam compulerunt. Nam ubi dixit, *Date locum iræ*, continuò quaſi rationem ſubiecit, *ſcriptum eſt enim, mihi vindicta, & ego retribuam*: ſed ea verba ſapientiſsimè, & eo, quem explicamus, ſenſu, ideſt, literali, citata ſunt ab Apoſtolo. Sēſus enim eſt. Mei iuris eſt, ulciſci iniurias; ad me pertinet vindicta, & ultio. Meæ partes ſunt; meum munus eſt, ſceleratos punire; vos ergo date locum iræ; tenete iracundiam, ne illa effervescentes, ac veſtras iniurias vindicantes, meum mihi munus præripiatis; ne ſupremi Iudicis officium vobis arrogetis; ne ulciſcendi partes, quæ prorſus divinæ ſunt, temerè vobis aſſumatis.

Iuxtà eſt dies perditionis, & adeſſe feſtinant tempora.

268 Validiſsimum telum eſt à Prophetis identidem vibratum ad perterrefaciendos impios, illiſq; ſuum interitum adventantē, atque adeò iā, iamque inſtantem, ob oculos ponendum. Ierem. 48. num. 16. *Propè eſt interitus Moab, ut veniat, & malum eius velociter accurret nimi.* Et eiſdem ferè verbis, Iſai. 13. num. 6. Ioel autem, cap. 1. num. 15. *A, à, à, diei, quia propè eſt dies Domini, & quaſi vaſtitas à Potente veniet.* Ezechiel. 7. num. 7. *Venit tempus, propè eſt dies occiſionis.* Et cap. 21. num 25. *Tu autem prophane, impie dux Iſrael, cuius venit dies in tempore iniquitatis præfinita.*

269 Atque in hoc extremo teſtimonio illud eſt obſervandum, ſupplicij diem ſuam trahere maturitatem, opportunitatem, ac præfinitionem, ex cumulo peccatorum, ex impleta iam menſura ſcelerum, quam divini conſilij inſcrutabilis altitudo diſpoſuit ad ſupplicium inferendum. Verè enim ipſa peccata offundendæ iracundiæ divinæ, ac ſumendæ vindictæ tempus accelerant. Et quemadmodùm humilis pœnitentia, etiam poſt intentatum, deſtinatumque divinitus mortis diem, prophetia videlicet comminatoria, ſolet vitæ ſpatia ad multos etiā annos prorogare, ut conſtat in Ezechia. 4. Reg. 20. & Iſ. 38. ſic peccata cumulata peccatis, etiam ante tempus, conditionato nimirùm decreto divinitus præfinitum, dictamque, ac præſtitutam ſupplicio diem, ſupplicium ipſum præpropera, ac præceleri feſtinatione maturant. Ezech. 22. num 4. *Appropinquare feciſti dies tuos, & adduxiſti tempus, &c.* Verba illa Iob. 15. num 33. *Lædetur quaſi vinea in primo flore botrus eius.* Sic extulerunt LXX. *Vindemietur ante horam, ſicut acreſta. Sea vendimiado en agraz, ſin ſazon, y antes de tiempo.* Et eodem ſenſu, diverſa licèt metaphora, Regius Vates Pſalm. 57. 270
n. 9. *Priuſquam intelligerent ſpinæ veſtræ rhamnum, ſicut viventes, ſic in ira abſorbet eos.* Ducta videlicèt ſimilitudine ab agricola, qui ſuccreſcentes in arvis ſpinas, licèt adhuc teneriores, antequàm prorſus obdureſcant, ſuffocantes nihilominùs ſegetes, radicitus evellit, & cum indignatione quadam in ignem conijcit. Vbi *intelligere*, eſt augeri, & confirmari. Rectè itaque tranſtulit Symmachus. *Priuſquàm augeantur ſpinæ veſtræ, ut fiant rhamnus.* Eſt enim rhamnus horridior quædam, ac durior ſpina ſylveſtris, qua vineta ſepiri, & vallari ſolent. Hiſpanè. *Cambronera.* Hoc ipſum ſine ullis ambagibus legimus. Pſal. 54. numer. 17. *Viri ſanguinum, & doloſi non dimidiabunt dies ſuos.* Quod confirmat notabile exemplum adoleſcētis duo deviginti annos nati, qui ſubitò incanuit in patibulo, ipſaque facies rugis exarata nonagenarium ſenem exhibuit; refert Lorinus Eccleſiaſt. 7. num. 18. & Biſciola. Tom. 1. l. 17. cap. 9. Horarum ſubceſivarum.

271 In huius rei confirmationem per illuſtre peti poteſt teſtimonium ex hiſtoria libri Geneſ. nam cap. 6. n. 3. dixit Deus, *Eruntque dies illius centum viginti annorū.* Quę verba, ut cōcors fert doctiorum expoſitorum ſententia, non ad hominum

vitam deinceps futuram, referenda ſunt, quaſi ea annos centum viginti tranſgreſſura non eſſet; nam, ut obſervavit Auguſtinus lib. 15. de Civit. cap. 24 etiam poſt diluvium, nonnullos quingentos exceſſiſſe annos, invenimus; ſed ad ſpatium temporis conceſſum hominibus ante diluviū, videlicet ad agendam pœnitentiam, placandum cæleſte numen, divinamque irā impendentem avertendam: verùm quia perverſi illi homines ſcelera ſceleribus cumularunt, & pœnitentiam agere cōtempſerunt, noluit Deus tempus exſpectare præſtitutum, ſed viginti annorum ſpatijs amputatis, anno centeſimo agendę pœnitentię deſtinato, diluviū maturavit. Hęc eſt expreſſa ſententia Hieronymi, in Traditionibus Hebraicis, & Chryſoſtomi hom. 25. in Geneſ. lege, quæ adnotavi ſuprà, ad illa verba num 4. *& abſque ulla iniquitate*. Sed non poſſum pręterire egregia Theodoreti verba in cap. 22. Ezechielis. [Tempus certa quadam menſura pręfinitum, ſecundum divinam longanimitatem, iniquitas amplior effecta, contrahit: quod etiam factum fuiſſe Noe tempeſtate videre licet: cùm enim centum, & viginti annorum tempus hominibus illis, qui tunc vivebant, ad pœnitentiam præfiniſſet, conſpicatus eorum impietatem augeſcere, præfinitum tempus illud contraxit, & anno centeſimo per diluvium ſupplicium illis inflixit.] Hactenus Theodoretus.

272 Collegerunt hanc doctrinam Patres, ſupputatione accuratè ſubducta ex ipſo ſacro textu: nam Geneſ. 5. num. 31. dicitur Noe genuiſſe Sem, *cùm quingentorum eſſet annorum*. Procreato ergo, & in lucem edito Sem, facta eſt illa promiſsio differendi ſupplicium per centum, & viginti annos. Geneſ. 6. num. 3. Diluvium verò inductum eſt ſuper terram anno ſexcenteſimo vitæ Noe. Geneſ. 7. num. 6. *Eratque ſexcentorum annorum, quando diluvij aquæ inundaverunt ſuper terram*: quòd ſi ea verba locutus eſt Deus, cùm iā Noe quingentos annos natus eſſet, diluvium autem evenit anno ſexcenteſimo vitæ illius: ubi ſunt igitur alij viginti anni? imò ſi res exactiùs ad calculos revocetur, rotundare Moyſes numerum voluit, cùm aſſeruit Noe ſexcentos annos diluvij tempore natū eſſe; duo enim anni adhuc deſiderabantur ad hunc explendum numerū; ut perſpicuè mihi ſubducere videor ex ipſa Scriptura ſacra. Noe enim genuit Sem cùm quingentorum eſſet annorum, Geneſ. 5. num. 31. Sem verò non attigit centeſimum annum, niſi biennio poſt diluvium: Geneſ. 11. num. 10. *Sem erat centum annorum, quādo genuit Arphaxad biennio poſt diluvium*: cùm ergo diluvium opplevit, & vaſtavit terram, nondum Noe ſexcenteſimum annorum numerum expleverat.

Numerus 36.

Iudicabit Dominus populum ſuum, & in ſervis ſuis miſerebitur.

(?)

EXtat hîc verſus totidem omnino verbis, & in textu Hebraico, & apud LXX. Pſal. 134. num. 14. & utrobique Expoſitores miro conſenſu verbum illud *iudicabit*, benignam in partem interpretantur; ut idem ſit, ac ſuo præſidio defendet, patronum aget, ne cauſa cadant, ſecundum illos ſententiam feret, illatam vim æquiſsimo iudicio propulſabit, atq; adeò ſui populi hoſtes ulciſcetur. Hanc vim ſæpè habet in ſacra Scriptura, *iudicandi* verbū, Geneſ. 30. n. 6. *iudicavit mihi Dominus*, id eſt, benignè mihi proſpexit, liberos, qui iure debentur uxori, tandem mihi attribuit. Pſalm. 25. num. 1. *Iudica me Domine, quoniā ego in innocentia mea ingreſſus ſum*. Pſalm. 53. num. 1. *Deus in nomine tuo ſalvum me fac, & in virtute tua iudica me*. Vbi Pſalterium Romanū legit, *libera me*. Pſal. 71. num. 4. *iudicavit pauperes populi, & ſalvos faciet filios pauperū, & humiliabit calumniatorem*. 273

Sed

274 Sed miror, nullum interpretem obſervaſſe, Apoſtolum ad Hebræ. 10.nu.30. hæc ipſa Moyſis verba in eam ſententiam citaviſſe, ut ex illis Deum efficeret, ſceleratos acriter vindicare. Itaque minimè dubius ita explico, *iudicabit*, ideſt, puniet, mulctabit, ſupplicio afficiet populum ſuum. Hanc etiam vim ineſſe *iudicandi* verbo, obſervat Maldonatus ad illud Ezech.7.numero 3. *Iudicabo te iuxta vias tuas*, & Ribera Habac.1.num.48.

275 Et quanvis huic explicationi obſtare prima fronte videatur, quod hîc cõtinuò ſubnectitur; mirificè tamen cohęret; ſenſus enim eſt. Sumet quidem ſupplicium Deus de populo ſuo, & Gentilibus, tanquam indignationis virga, ad ſervos ſuos verberandos abutetur; ſed pro inſita ſua clem:ntia, paternaque benignitate, ad primos plagarum crepitus, ad editos afflictorum clamores, ad expreſſas miſerorum lacrymas, illico miſericordia flectetur. *Et in ſervis ſuis miſeretbitur.* Subeſt Hebraicè *Niham*, quod verbum in coniugatione *Niphal*, *& Hithpael*, ſignificat, *mutare conſilium.* Numer.23. num.19. *Facti pœnitentia duci.* 1.Reg.15.num 35. Indicum. 21.núm.15. *Conſolari*, paſsivè. Geneſ.37.num.35. & Pſalm 118. num.52. Itaque ſcitè verterunt hîc. LXX. *Paraclethefete, in ſervis ſuis conſolabitur.* Amphibologiam ſuſtulit Tigurina. *Se ſolabitur.* Perinde quaſi doleret, ac męreret Deus de ſupplicio, quod coactus intulerat, & ſolatium caperet mutatione conſilij, factique pœnitentia. Atque hoc ſenſu citarunt iſtum verſum ſtrenuiſsimi illi Machabæi, crudeliſsimis cruciatibus excarnificati. 2. Machab.7.num.6. *Deus aſpiciet veritatem, & conſolabitur in nobis, quemadmodum in proteſtatione Cantici declaravit Moyſes, & in ſervis ſuis conſolabitur.*

276 Vulgatus tranſtulit idem verbum in illo Pſalm.234. num.14. *In ſervis ſuis deprecabitur*: eodem videlicet ſenſu, quem expreſsit in ſua trãslatiòne Hieronymus, *in ſervos ſuos erit placabilis.* Chryſoſtomus, *exorabilis.* Chaldæus, *ad ſervos ſuos convertetur in miſerationibus ſuis.* Ab hac etiam radice Hebraica, ſunt illa Ioel. 2. num.13. *Præſtabilis ſuper malitia.* LXX. *Pœnitens ſuper malitijs.* Cyprianus ſermone 5. de lapſis, *qui ſententiam flectat adverſus malitiam.* Hinc etiam eodem verbo, Exod.32.num.12. *Eſto placabilis ſuper nequitia populi tui.* Hebraicè. *Pœniteat te ſuper malum populi tui.* Et num.14. *Placatuſque eſt Dominus, ne faceret malum.* Hebraicè. *Pœnituitque Dominum ſuper malum.*

Videbit, quòd infirmata ſit manus, & clauſi quoque defecerunt, reſiduiq; conſumpti ſunt.

EX benigno divinorum oculorum 277
coniectu in eorum miſeriam, inde videlicet, tanquam ex fonte, redundabit in eos miſericordia. Exod.3.num.7. *Vidi afflictionem populi mei in Ægypto, & ſciens dolorem eius deſcendi, ut liberem eum.* Multum petebat humilis illa vox, Pſal.24.num.18. *Vide humilitatem meam, & laborem meum.* Threnor.1. num.11. *Vide Domine, & conſidera, quia facta ſum vilis.* Hinc illa gratiarum actio, Pſalm.30. num. 8. *Quoniam reſpexiſti humilitatem meam, ſalvaſti de neceſsitatibus animam meam.*

Videbit ergo Deus, *quòd infirmata ſit* 278
manus. Hebraicè, *quòd abierit manus.* Expreſsit Tigurina, quid manus nomine in Scriptura intelligatur, *nam videbit vires eorum abuſſe.* Delrius Adagio.77. *Quòd ſit ſine manu, quòd nihil poſsit.* Vt Levit.25. num.35. *Si attenuatus fuerit frater tuus, & infirmus manu.* Eſt itaque *abire, ac defluere manum*, uſque eò vires illorum enervatas, & deiectas eſſe, nervos adeò inciſos, ut præ imbecillitate manus attollere vix poſſint. !dque optimè expreſſerunt LXX. *Vidit enim diſſolutos eos, & deficientes in obductione, & remiſſos.* Atque ut lucem

afferamus obſcuræ voci; *obductio*, Græcè, *epagoge*; propriè illatio eſt, ſive inflictio calamitatum, & pœnarum: & quia illarum incurſione, quaſi cæca, & obſcura nebula vitæ ſerenitas, & tranquillitas obducitur, *obductio* ab interprete nominatur Eccleſiaſt. 2 num. 2. *Ne feſtines in die obductionis*, ideſt, ingruente calamitate, patienter ſuſtine, & longanimiter expecta Dei opem, ne per impatientiam ab ea liberari citò quæras. Et cap. 5. num 10. *In die obductionis, & vindictæ.* Eadem Græca vox redditur ab interprete *plaga*. Eccleſiaſt. 23. num 12. & cap. 25. num. 18. *& oppreſſio*, cap. 40 num. 10.

279 Sed mirum eſt, quàm ſe torqueant interpretes in extremis huius verſiculi verbis explicandis. Neque vacat, neque lubet ſingulorum expoſitiones recenſere. Fluxit tam diverſa ſententiarum varietas ex ignoratione Hebraici proverbij, in arcano ſermone vulgatiſsimi; quod valde miror fugiſſe etiam accuratam Delrij, in colligendis ſacris adagijs, diligentiam. Hebraicè ita exprimas verbum è verbo, ut expreſsit Vatablus. *Quod non ſit clauſus, & derelictus.* Iſidorus Clarius. *Finis clauſi, & derelicti.* Quo adagio ſacro extrema vaſtitas, crudeliſsima internecio, atque omnimoda prorſus extinctio denotatur; in qua nullus ſit ſuperſtes, ne ex illis quidem, qui vinculis conſtricti carcere clauduntur, aut ſenio confecti, vel morbo exhauſti etiam à ſæviſsimis hoſtibus pro derelictis prætermittuntur. Referam duntaxat locum præſenti quàm ſimillimum 4 Reg. 14 num. 26. *Vidit enim Dominus afflictionem Iſrael amaram nimis, & quòd conſumpti eſſent uſque ad clauſos carcere, & extremos.* Hebraicè, *& non clauſus, & non derelictus.* Sic. 3. Reg. 14. nu. 10. & cap. 21. num. 21 & 4 Reg 9. num. 8. variat Latinus in his locis, & modò *noviſsimum* vocat, modò *ultimum*. Qui conſtanter dicitur *derelictus* in Textu Hebraico.

(:?:)

Numerus 37.

Et dicet, ubi ſunt Dij eorum, in quibus habebant fiduciam.

280 NOn probo ſententiam Abulenſis, & Vatabli, qui hæc irriſionis verba Iſraelitici populi hoſtibus adſcribunt: cum ſcilicet viderunt Iudęos ſuis viribus devictos, & ad extremam vaſtitatem redactos. Aptiùs hęret totus contextus, ſi pertexat Moyſes, quod aliquantulùm interruperat, minas videlicet intentatas à Deo in Gentiles, ſanguinarios ſui populi hoſtes; tum ob ferociam, & inſolentiam, qua in ſubiectos præter modum ſævierunt; tum ob incredibilem iactantiam, qua partam victoriam ſuis viribus arrogarunt. Cùm ergo tactus affectu miſericordiæ, miſerum populum ſublevaverit, arrogantes verò, ſibique pręfidentes, in eaſdem calamitates, ac multò etiam atrociores cõiecerit, tunc nimirùm Deus ipſe, non ſine irriſione, & amaruleuto ſarcaſmo, perculſis illudet, proſtratis inſultabit, vanorumq́; numinum impotẽtiam illis obijciet. Lege, quæ ad notavi numero 26, ad illa verba: *dixi, ubi nam ſunt?* Et numero 27. *Et dicerent, manus noſtra excelſa, & non Dominus fecit hæc omnia.*

281 Moveor autem, præter aptam connexionem, totius ſententiæ filum ſerie continuata ducentem, quia expreſſè LXX. afflatu nimirùm Spiritus ſancti addiderunt de ſuo ad Hebraicum textum verbi ſuppoſitum: legunt enim, *& dixit Dominus, ubi ſunt Dij eorum?* Moveor deinde, quia etiam, cùm ſimilis irriſio gentibus attribuitur, non ſolet nomen Dei numero multitudinis efferri 4. Reg 18. numero 35. Iſaiæ 36. numero 20. & 2. Paralip. 32 numero 17. Pſalm. 78. num. 9. Pſal 41. num. 11. Ioel. 2. num. 17.

282 Moveor tertiò, quia hîc additur num. 38. *De quorum victimis comedebãt adipes:*

id, quod

id, quod Iſracliris erat ſeveriſsimè prohibitum uſque adeò, ut ſecus facere, capitale eſſet. Levit. 3. num 16. *Omnis adeps Domini erit iure perpetuo, nec ſanguinem, nec adipem omnino comedetis.* Et cap. 7. num 25. *Siquis adipem, qui offerri debet in incenſum Domini, comederit, peribit de populo ſuo.*

Moveor denique, quia eodem numero 38. continuò adiungitur, *& bibebant vinum libaminum.* Et quanvis Iſraelitæ in quibuſdam ſacrificijs certam vini menſuram Domino libarent, ut conſtat Exod. 29. num. 40. cap. 30. num. 9. Numer. 15. num 5 num. 7. & 10 cap. 28. nu. 7. & 14. Ecclesiaſt. 50. num 16. Oseæ. 9. num 4. tamen, ut ipſe etiam fatetur Abulenſis, interdictum illis erat, vinum libaminum haurire; totum enim effundebatur. Vnde crebrai la locut.o, *vinum ad liba fundenda.* Deducit hoc ex Hebraicę vocis proprietate Ribera lib. 4. de templo cap. 8. & Ioel. 1. num. 24. & apertiſsimè conſtat in aqua illa, quam David tantopere expetierat, cùm enim, ut appetitioni ſuæ fręnum iniiceret, nollet guſtare, libavit eam Domino. 2. Regum 23. num. 16. & 1. Paralip. 11. num. 18.

283 Porrò illud frequentiſsimum eſt in Scriptura, idola gentium, vel eo nomine carpere, ac vellicare, quòd cultoribus ſuis in anguſtum deductis opem ferre minimè poſsint. Iſai. 44. num. 9. *Plaſtæ idoli omnes nihil ſunt, & amantiſsima eorum non proderunt eis.* Ierem. 2. num. 28. *Vbi ſunt Dij tui, quos feciſti tibi? ſurgant, & liberent te in tempore afflictionis tuæ;* & cap. 11. num. 12. *Clamabunt ad Deos, quibus libant, & non ſalvabunt eos in tempore afflictionis eorum.* Lege eruditiſsimum Guevaram ad illa verba Habacuc. 2. numero 18.

Quid prodeſt ſculptile? &c.

Numerus 38.

De quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminum: ſurgant, & opitulentur vobis, & in neceſsitate vos protegant.

284 HIc verſus totus ferè explicatus, & exemplis ſimilis irriſionis illuſtratus eſt numero ſuperiore; duo duntaxar obſervanda ſuperſunt. Primum eſt, interdictum quidem eſſe Iudæis, pœna capitis propoſita, adipibus veſci: ſed id de adipibus victimarum duntaxat intelligendum eſſe; nam alioqui adipalia, pinguia, & medullata in cōvivijs adhibere, & in delicijs, ac ſummis bonis numerare ſoliti ſunt. In hoc ipſo Cantico, numero 14. *Cum adipe agnorum, & arietum.* Pſalm. 62. num. 6. & Ezech 39. num. 19. præclaræ inde ducuntur ſimilitudines, *ſicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea; comedetis adipem in ſaturitatem.* Gentilibus autem ſolenne erat lectiſsima quæque, ac pinguiſsima de victimis immolatis ad convivia celebranda ſeligere. Vide Riberam, in id Apocalyp. 2. num. 14. *Mittere ſcandalum, &c* Et Lorinum Act. 15. num. 20. *Vt abſtineant ſe à contaminationibus ſimulacrorum.*

285 Alterum eſt: frequentiſsimum etiam fuiſſe Gentilibus in ſuis compotationibus, nō modò in ſacrificijs, generoſa vina libare ſimulacris; deinde verò ex libata patera ſecurè, largiterq; haurire. AEgrè adducor, etiã cùm ipſius ſacrę Scripturę explicatio requirit, ut noſtros commentarios prophanis hiſtoricorũ, aut poëtarum teſtimonijs inferciam; libentiùs digitum ad fontes intendo, relêgoque Lectorem ad viros eruditiſsimos, qui hæc per otium congeſſerunt. Quale itaq; futurum eſſet vinum ſacrandum Dijs, quo ritu, qua cæremonia, quibus verbis conceptis libare-

286 tur, tractat copioſe Briſſonius lib. 1. de formul. pag. 29. & 30. Quàm verò largè, & hilare ſe proluerent; atq; ingurgitarēt in convivijs libato mero, probat eruditionis apex Lipſius, lib. 3. antiquarum lectionum, cap. 1. & lib. 5. Poliorceticon. dialog. 10. & Turnebus lib. 24. adverſariorum cap. 35. & 40. & lib. 11. cap. 7. noſterque Pontanus ſæpe in ſuis ſymbolis 1. AEneid. col 810.

Dixit, & in menſa laticū libavit honorē.
Ille impiger hauſit
Spumantē paterā, & pleno ſe proluit auro.

Et lib. 1. columna 1050.

Aulai in medio libabant pocula Bacchi.

Et lib. 8. col. 1737.

In menſam læti libant, Divoſque precātur.

Numerus 39.

Videte, quòd ego ſim ſolus; & non ſit alius Deus præter me.

287 HEbraicè ſubeſt illativa particula *Hata*, ideſt, *nunc*: quæ, ut obſervat Maſius Ioſue 1. verſu 2. & Agellius Pſalm. 2. num. 10. ex frequenti Scripturæ uſu non tam temporis ſignificationem in pleriſque locis habet, quàm illationis, & conſequētiæ; ut in eo loco Pſalmi. *Et nunc Reges intelligite*, ideſt, igitur ò Reges, tādem aliquando ſapite. Atque ita efferre ſæpe ſolet hanc vocem ipſe Latinus interpres, ut illi inferendi, & concludendi vim attribuat. Geneſ. 3. num. 22. *Nunc ergo &c.* Hebraicè *& nunc*. Proverbio. 5. num. 7. *Nunc ergo fili mi.* Hebraicè *& nunc*. Sic etiam cap. 8. num. 32. Itaque potuiſſet rectè Vulgatus in iſto loco Hebraicam illationem exprimere, ut expreſſit Tigurina. *Videte igitur, quòd ego ſim ſolus.* Quaſi dicat: ex his igitur, quæ me geſſiſſe videtis, ſeriò animum advertite, & tandem intelligite, nullum eſſe præter me Deum.

288 Luculentum ex iſto loco peti poteſt teſtimonium ad Dei unitatem ſtabiliendam, cui veritati omnes Scripturæ fidem faciunt. Actum agerem, ſi loca congerere m, videantur, præter cætera, Deuter. 4. num. 35. & 39. Iſai. 45. num. 5. num. 6. num. 14. num. 21. & 22. Illud fortaſſe minùs perſpicacem lectorem prætervolaret, hoc ipſum diſertè contineri in illo Divinitatis elogio, toties inculcato ab Iſaia. cap. 41. num. 4. *Ego Dominus primus, & noviſſimus ego ſum*. Et cap. 48. num. 12. *Ego ipſe, ego primus, & ego noviſſimus.*

Mirum eſt, quàntam explicationum varietatem hæc pauciſſima verba pepererint. Forerius periphraſim exiſtimat eſſe æternitatis: perindè ac ſi Deus diceret: antequàm quidquam eſſet, ego iam eram; & poſtquàm omnia interierint; vel etiam ſi omnia finiantur, ego nihilominùs ero. Oſorius. [Ego cuncta numine meo, atque poteſtate complector: ego ſum cuius vi, & rerum initium, & finis ultimus continetur.] Hector Pintus. [Ego ſum rerum omnium principium, à quo cuncta fluxerunt; ego finis, in quem inſita cupiditate ferūtur.] Arias Montanus. [Ego ſum, qui prima vobis contuli beneficia; & qui in noviſſimis etiam diebus promiſſiones Patribus factas fideliſſimè præſtabo.] Alij denique: ego ſum, qui quondam benignitate mea complexus ſum eos, qui ſe ſe mihi commiſerunt: & in poſterum nunquā eos, qui ſe in meam fidem contulerint, ope mea ſingulari deſtituam.

Ego exiſtimo hunc Hebraiſmum ſpe- 289
ctare ad falſos, fictitioſq; Deos excludendos: ita ut *primus, & noviſſimus* idem prorſus ſit, atque *unicus, & ſolus*. Ex Hebraiſmo fluxit Hiſpaniſmus, quo præſens locus inſigniter illuſtratur. Si enim ex noſtro collegio, toto anno ſuperiore unus duntaxat è vivis exceſſiſſet, vulgari idiomate diceremus, *Fue el primero, y el poſtrero, que murio*, ideſt, nullus alius obijt. Atque hanc eſſe germanam huius locutionis intelligentiam, apertè videre mihi videor In uno Iſaiæ teſtimonio, obſcuréque ſubodorari in altero. Primum eſt cap. 44. num. 6. *Ego primus, ego noviſſimus, & abſq; me non eſt Deus. Yo ſoy el primero, y el poſtrero, y no ay otro Dios fuera de mi.* Alterū eſt

cap.45. numero 10. *Ante me non eſt for-*
matus Deus (ideſt, ego ſum primus,) *&*
poſt me non erit, (& ego noviſsimus) *Ego*
ſum, ego ſum Dominus, & non eſt abſque
me ſalvator.

Ego occidam, & ego vivere faciam;
percutiam, & ego ſanabo; & non
eſt, qui de manu mea poſsit
eruere.

290 EVidentiſsimum hoc eſt, etiam apud
barbaras nationes Divinę poteſtatis
argumentum. Vide Lambinum in Hora-
tium lib.1.ode.34. *Valet ima ſummis mu-*
tare, & inſignē attenuat Deus, obſcura pro-
mens. Itaq; deprimere arbitratu ſuo eos,
qui ſibi non parent: & itidem, cùm reſi-
piſcunt, eoſdem rurſus attollere: modò
ſuum populum, à recto tramite deflectē-
tem, per hoſtes punire: modò in eoſdem
hoſtes, plus nimio victorijs elatos, ani-
madvertere: nec ullum omnino eſſe, qui
ſe audeat interponere, qui valeat obſiſte-
re, & ultricem dexteram avertere, aut re-
tardare; id verò proculdubiò ſolius Divi-
vinitatis eſt. Hoc illa argumento manife-
ſtiſsimè proditur. Iſai.45.num.6. *Vt ſciant*
hi, qui ab ortu ſolis, & qui ab occidente,
quoniam abſque me non eſt. Ego Dominus,
& non eſt alter formans lucem, & creans
tenebras: faciens pacem, & creans malum.
Legit Tertullianus lib. de fuga in perſe-
cutione cap.3. *Ego ſum, qui facio pacem, &*
condo mala, ideſt, *bellum*. In mea unius ma-
nu eſt, implacabili odio imbutum bel-
lum inferre, aut rurſus, cùm mihi lubet,
291 hoſtiles animos placare, & in concor-
diam adducere. Sapientiæ 16. num.13.
Tu es enim Domine, qui vitæ, & mortis ha-
bes poteſtatem, & deducis ad portas mortis,
& reducis, ideſt, pro tua omnipotentia
conijcis in præſentiſsima mortis diſcri-
mina & omni ope deſtitutos, ad tuamq;
miſericordiam ſuppliciter confugientes,
inde benigniſsime liberas; hæ ſunt in ar-
cano ſermone portæ mortis, vel inferni.
Pſalm.9.num.15. *Qui exaltas me de portis*
mortis. Pſalm.106.num.18. *Appropinqua-*
verunt uſque ad portas mortis. Iſaiæ.38.
num.10. *Vadam ad portas inferi.*

Hinc etiam confirmavit Anna, quod 292
initio ſui cantici propoſuerat. 1. Reg.2.
n.2. *Neq; enim eſt alius extra te, & non eſt*
fortis, ſicut Deus noſter. Quia videlicet,
Dominus mortificat, & vivificat: deducit
ad inferos, & reducit, ibi num 6. Hinc
concluſit Tobias cap.13.num.1. *Non eſt,*
qui effugiat manum tuam, quod hîc etiam
concludit Deus, *non eſt, qui de manu mea*
poſsit eruere. Et intulit etiam Sapiēs in illo
capite 16 num.15. *Tuā manum effugere, im-*
poſsibile eſt. Tobiæ autem propoſitio fuit
cap.13.num.1. *Magnus es Domine in æter-*
num, quoniam tu flagellas, & ſalvas: dedu-
cis ad inferos, & reducis.

Enim verò relucet etiam in hac viciſ- 293
ſitudine indulgentiſsimi patris in caſti-
gando clementia; qui & ſi perſonam iraſ-
centis aſſumat, ad primos tamen verbe-
rum ictus, ad excuſſas præ dolore filij la-
chrymas, ducitur affectu humanitatis, cu-
piens, ut converſus emendetur, & vivat.
Thren.3,num,32. *Quia ſi abiecit, & miſe-*
rebitur ſecundum multitudinem miſericor-
diarum ſuarum; non enim humiliavit ex cor-
de ſuo. No le ſale a Dios de coraçon el afli-
girnos: hazelo violentado. Non eſt illi cor-
di punire, imò ſuppliciū infert *tactus do-*
lore cordis intrinſecùs. Geneſ.6. num 7.
non punit ex animo, ſed coactus noſtris
ſceleribus; nihil autem violentum durare
diu poteſt.

Trium dierum peſtilentiam minatus 294
fuerat Deus. 2. Reg 24. num.13. vix ta-
men de mane uſque ad tempus conſtitu-
tum, offerendi videlicet holocauſta, ideſt,
uſque ad veſperam, (ut exponit ibi Vata-
blus) contagioſa illa lues graſſata fuerat,
& miſertus eſt Dominus ſuper afflictione,
& ait Angelo percutienti populum, ſufficit,
nunc contine manum tuam: adeò ut pro tri-
bus diebus, vix unum integrum immiſe-
rit peſtem. *Nunquam enim à nobis miſeri-*
cordiam ſuam amovet. 1. Machab.6.nu.16.

Corripiens

Corripiens verò in adverſis populum ſuum non derelinquit. Iob. 5. num. 18. *Quia ipſe vulnerat, & medetur; percutit, & manus eius ſanabunt*. Tobiæ. 13. num. 5. *Ipſe caſtigavit nos propter iniquitates noſtras, & ipſe ſalvabit nos propter miſericordiam ſuam*. Oſeæ. 6. numero 1. *Venite, & revertamur ad Dominum, quia ipſe cepit* (quaſi Leo videlicet infixo ungue, dente vè fugientes apprehendit, ibidem cap. 5. numero 14.) *& ſanabit nos: percutiet, & curabit nos*. Non enim Leonino more ideò capit, ut diſcerpat, famem exſaturet, ſanguinem exſorbeat: nō devorare nos vult, ſed prædam ſibi facere; captos ergo, & in ſuam redactos poteſtatem ille ipſe, qui ut caperet, vulnus inflixit, vulnus ipſum benignè curabit, fovebit, linteoliſque alligabit: ut ex Editione LXX. & Hebraico textu, probat ibi Ribera.

Numerus 40.

Levabo ad cælum manum meam, & dicam, vivo ego in æternum.

295 VErtum eſt in Scriptura Deū ſæpiſsime ea, quæ hominibus annūtiat, interpoſita graviſsima iuris iurandi fide, confirmare. Quamvis enim illa, hoc ipſo, quòd aſſeruntur à Deo, divina nitātur veracitate; humanæ tamen imbecillitati ſeſe accommodans, iuramenti uſurpatione eamdem ſuam auctoritatem rurſus interponit. *Vt per duas res immobiles* (ut loquitur Paulus ad Hebræos 6. numero. 18. nimirùm immobilitatem conſilij ſui, & ius iurandum,) *quibus impoſsibile eſt mentiri Deum, fortiſsimum ſolatium habeamus*.

Cùm minas etiam peccatoribus iactat, iurat item Dominus, ut, ſi non credunt comminanti, iuranti certè fidem habeant: ut obſervavit Hieronymus ad il-
296 lud Amos 8. nu. 7. *Iuravit Dominus in ſuperbiam Iacob*. Et verò ſcriptum accuratiſſimè eſt de Dei iuramēto à noſtris Theologis. Videātur Maldonatus in id Pſ. 109. num. 4. *Iuravit Dominus, & non pœnitebit eum*. Pererius tom 3. in Geneſim, ad illa verba capitis. 22. num. 16. *Per memetipſum iuravi*. diſp. 12. Lorinus Actuum 2. verſu 30. *Et ſciret, quia iure iurando iuraſſet illi Deus*. Bellarminus Pſal. 131. num 11. *Iuravit Dominus David veritatem*. Ribera ad Hebræos 6. num. 56. *Quoniam neminem habuit, per quem iuraret, maiorem*. Et Amos 6. num. 28. *Iuravit Dominus Deus in anima ſua*. Prado Ezech. 5. verſu 11. *Vivo ego, dicit Dominus*. Caſtro. Ierem. 4. num. 3. *& iurabis, vivit Dominus*.

Porrò manum in cœlum levare, in ſa- 297
cro ſermone, ritus iurantis eſt. Geneſ. 14. num. 22. *Levo manum meam ad Dominum Deum excelſum, &c.* Atque hinc illuſtrātur illa verba Exod. 6. num. 8. *Et induxerim in terram, ſuper quam levavi manum meam, ut darem eam Abraham*. Danie. 12. num. 7. *Cùm elevaſſet dexteram, & ſiniſtrā ſuam in cœlum, & iuraſſet per viventem in æternum*. Apoc. 10. num. 5. *Levavit manum ſuam ad cœlum, & iuravit per viventem in ſecula ſeculorum*. Pete alia exēpla ex Maldonato Ezech. 36. numero 7. & cap 44. numero 12. Salmerone tomo 1. prolegomeno 15. regula 32. Serario lib 1. in Ioſue cap. 3. queſtion. 25. Magalliano. 1. Timoth. 2. verſu 8. Pineda Iob. 26. verſu 9. Prado Ezech. 10. verſu 5. Ribera Zachar. 2. numero 11. Delrio Adag. 16.

Formula autem iurandi varia, & 298
multiplex Deo eſt; ſed illa omnium frequentiſsima, quam uſurpat Deus in hoc loco, *vivo ego in æternum*: perinde ac ſi dicat: tam verum eſt, quod affirmo, quàm me eſſe Deum viventem; eòdem recidunt illa Ierem. 51. numero 14. & Amos 6. numero 8. *Iuravit Dominus exercituum per animam ſuam*, ideſt, *per vitam ſuam*. Senſuſque eſt, nolo haberi Deus vivens, ſi, quod dico, verum non eſt.

Digitized by Google

Quod autem Deus in hoc loco iurat ſe facturum, ſequentibus verſibus explicatiùs continetur. Summa eſt; Iſraeliticum populum, ſua culpa in extrema mala prolapſum, erecturum ſe nihilominùs, ac ſublevaturum eſſe; illius verò hoſtes, inſolentia elatos, & in miſerorum cæde bacchantes, depreſſurum.

Numerus 41.

Si acuero, ut fulgur, gladium meum.

299 INterpretatio illa, quæ affir-
mat, in his verbis nō adijci cō-
ditionem aliquā, ſed fixam,
& abſolutam iuramenti materiam contineri, patronos habet LXX. qui ita locum reddiderunt. *Vivo ego in ſæculum, quia exacuam, ut fulgur, gladium meum.* Confirmariq́ue hæc explicatio poteſt ex Vulgari Hebraiſmo. Vti enim ſolet Scriptura particula *Si*, poſt iuramentum, oratione videlicet ſuſpenſa, conciſaq́ue manente. Ac ne longè abeamus; ſed ex iure iurando divino petamus exempla: duo clariſsima ſuppetunt: Pſalm. 88. numero 36. *Semel iuravi in ſancto meo, ſi David mentiar.* Et Pſal. 94. n. 11. *iuravi in ira mea, ſi introibunt in requiem meam.*

300 Sed hi Auctores nō animadvertūt id, quod doctè obſervavit Ribera Amos. 8. nu. 21. *Si* cū verbis iurandi vim habere expreſſę negationis, ſive ſuſpenſa maneat oratio, & aliquid intelligendum ſit ad illam explendam, ſive id ipſum, quod aliàs reticetur, diſertis verbis exprimatur. Itaque in duobus allatis teſtimonijs, *Si David mentiar*: idem eſt, atque omnino non mentiat. *Si introibunt in requiem meam*, ideſt, prorſus non introibunt. Hæc autem obſervatio conſtans eſt, atque perpetua in omnibus iuramentis. 1. Reg. 25. num. 22. & cap. 14. numero. 45. Amos 8. numero 7. Pſalm. 136. num. 5. Marci. 8. numero 12.

301 Quòd ſi in hoc etiā loco, particula illa *Si*, non conditionē continet, ſed materiā iuramēti, cōtrario omnino ſenſu exponēda eſt: perinde ac ſi dicat Deus. *Vivo ego in æternum, non exacuam ut fulgur, gladium meum.* LXX. verò conditionem ipſam affirmatè expreſſerunt, cœleſti videlicet afflatu proſpicientes, eam certiſsimè affu-
turam. In Hebraico autem textu, Editio- 302
neq́ue Latina, terror eſt in ſpeciem conditionatus, ſed ſimpliciter abſolutus; ac ſi vir ſtrenuus iniurijs laceſsitus ab hoſte, & certus ulciſci ſuum honorem violatum, ita comminetur: vivit Dominus, ſi ſtrinxero gladium meum, experietur ille ſuo malo, quem nunc impunè laceſſat: ſenſus enim eſt, cùm ſtrinxero gladium meum: eaq́ue appoſita conditione ſolùm denotatur, nondum opportunam ulciſcēdæ iniuriæ maturitatem adveniſſe.

Neque verò inſolens eſt in Scriptura dici Deum ſuæ iuſtitiæ gladium exacuere. Pſalm. 7. numero 13. *Gladium ſuum vibrabit.* Hebraice. *Ilτos*, ideſt, *exacuet.* Ita Genebrardus, Pagninus, & Regia. Agellius, *Exacuendo vibrantem, ac fulgentem*
reddet. Nec enim minùs certum eſt, gla- 303
dium diligenter exacutum, terſum, & expolitum, inſtar fulguris coruſcare: utrumque verò præſtat Deus ultori ſuo gladio. Ezech. 21. numero 9. *Gladius, gladius exacutus eſt, & limatus: ut cædat victimas, exacutus eſt: ut ſplendeat, limatus eſt.* Et numero 19. *Gladij acuti, & limati ad fulgendum, &c.* Vt ſic videlicet exacuta ferri acies, à ſole collucens, ac vibrans, perſtringat oculos, animū perterrefaciat, & ante inflictum vulnus, vulneris horrore percellat. Hinc apud Poetas enſes fulminei, micantes, aut flammivomi ſæpe nominantur: & multò luculentiùs in Scriptura. Geneſ. 3. num. 24. Nahum 3. numero 3. Iob. 20. numero 25. & Habac. 3. numero 11.

Et arripuerit iudicium manus mea.

Rectè omnino iudicium cum gladio 304
copulatur. Eſt enim gladius vagina vacuus apud pleraſque Gentes inſigne iudicij; ut eruditè probant Pineda Iob. 19.

verſu

verſu 29. & Iuſtinianus ad Romanos 13. numero 4. iudiciumq́ue ipſum quaſi diſtringit, ac defigit gladiũ; unde ſcitè ſcriptum eſt. 2. Paralip. 20. num. 9. *Si irruerint ſuper nos mala, gladius iudicij, peſtilentia, & fames.* Supplicia enim divinitus illata ſunt quaſi gladius exacutus, & iudicij dextera in peccatorũ viſceribus infixus. Præclarè itaque monuit Iob in illo capite 19. numero 29. *Fugite ergo à facie gladij: quoniam ultor iniquitatum gladius est, & ſcitote eſſe iudicium.* Eſt verò admirabilis huius vocis in arcano ſermone fecunditas; quod ad præſens facit inſtitutum, aut iudiciariam poteſtatem, aut lationem ipſius ſententiæ, aut denique ſupplicium ipſum, punitionemq́ue ſignificat. Itaque *iudicium manu arripere*, eſt cauſam decidere, ſupplicium denuntiare, ſceleratos ſententiæ mucrone ferire. Hoc ipſum ſonat Hebraiſmus ille crebrò frequentatus. Pſal. 9. numero 17. *Cognoſcetur Dominus iudicia faciens.* Exod. 12. numero 12. & Ezechi. 30. numero 14. ſignificat enim hæc locutio, Deum velut æquiſſimum Iudicem digna pro factis ſupplicia rependere.

Reddam ultionem hoſtibus meis, & his, qui oderunt me, retribuam.

305 AD hoc videlicet exacuendus iuſtitiæ gladius, ad hoc iudicium arripiendum, ut iam diu commerita acerbiſſima ultio Iſraelitici populi, vel ipſius Dei potiùs hoſtibus ſuperbiſſimis inferatur. Nam ad Dei iuſtitiam punitricem propriſſimè vindicta ſpectat, ſuprà num. 15. *Mea eſt ultio, &c.* gladius autem exacutus eſt quaſi huius iuſtitiæ ſatelles, & adminiſter. Vnde iure optimo in ſacro ſermone gladius ipſe Divinus, aut *ultor* nominatur, aut vindictæ ſocius, & comes attribuitur. Levit. 26. numero 25. *Inducam ſuper vos gladium ultorem.* Sic Iob 19. numero 29. Pſalm. 149. numero 6. ad Romanos 13. numero. 4.

306 Neque verò à gladio, atque vindicta ſecernendum eſt iudicium; iudicium enim gladium exacuit, exacutumq́ue, & vagina nudatum, ad ſumendam vindictam Deo porrigit. Itaque congruẽtiſſimè tria hæc, inter ſe aptiſſima ſerie connexa, in hoc unico verſu copulantur. Iudicium enim, hoc eſt, ſententiæ mucro, ſceleratos priùs cauſæ diſcuſſione, & ſupplicij denuntiatione feriens, quàm trucidet gladio, ita vindictam antegreditur, perpetuòq́ue illi adhæret, ut vindicta ipſa ſæpe iudicium nominetur. Quia videlicet æquiſſimo ſumitur iudicio, & accuratiſſima divinę Iuſtitiæ lance exactiſſimè libratur. Iſaiæ. 1. numero. 24. *Vindicabor de inimicis meis.* LXX. *iudicium de inimicis meis faciam.* cap. 34. numero 8. *dies ultionis Domini.* LXX. *dies iudicij Domini*, cap. 35. num. 4. *ultionem adducet retributionis.* LXX. *iudicium retribuit.* Proverb. 6 nu. 34. *non parcet in die vindictæ.* LXX. *iudicij.*

Numerus 42.

Inebriabo ſagittas meas ſanguine.

307 DIxi multa de divinis ſagittis, num. 23. ad illa verba, *Sagittas meas complebo in eis.* Nunc ea duntaxat attingam, quæ faciunt ad præſentem locum illuſtrandum. Non dubium, quin magna hoſtium interficiendorum ſtrages hac figurata locutione denotetur: abundatq́ue Scriptura ſimilibus tropis, ad repræſentandam horribilem cædem, & carnificinam, terroremq́; impijs incutiendum. Iſai. 34. numero 5. *Inebriatus eſt in cœlo gladius meus.* cap 49. numero 26. *Cibabo hoſtes tuos carnibus ſuis, & quaſi muſto, ſanguine ſuo inebriabuntur.* Numerorum 23 numero 24. *Quaſi leo erigetur, non accubabit, donec devoret prædam, & occiſorum ſanguinem bibat.* Ierem. 46. numero 10. *devorabit gladius, & ſaturabitur, & inebriabitur ſanguine eorum.*

308 Huc ſpectat illa elegans cruentę victoriæ exaggeratio, de multorum interpretum ſententia. Pſalm. 109. numero 7. *De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput* ileſt, tanta edetur hoſtium ſtrages, ut rivi cruoris per vias è vulneribus defluant, victorque Deus cælorum hoſtium ſanguinem haurire, & illis depreſſis, ipſe caput attollere, glorioſiſsimamque victoriam oſtentare poſsit. Pſalm. 67. numero 24. *Vt intingatur pes tuus in ſanguine, lingua canum tuorum ex inimicis ab ipſo.* Quaſi dicat: tantus cruor hoſtium effundetur, ut quacumque incedas, pes tuus redundante ſanguine mergatur, & rubeſcat; linguaque canum tuorum eumdem ſanguinem largè ex inimicorum vulneribus effluentem lambat.

309 Sed nulla exaggeratio in hanc ſententiam aut ſignificantior, aut illuſtrior eſt, quàm illa, quę ſumitur ex uvis in torculari calcatis, & expreſsis. Et quidem non ierim inficias, metaphoram illam ita explicari poſſe. Sceleratorum hominum peccata Deum quaſi in torcular conieciſſe, illiſq; calcatis, hoc eſt, eorum fœditate perpenſa iracūdiæ Divinę vinum merum expreſsiſſe, ac illud in calice furoris ſui peccatoribus eiſdem propinaſſe. Apocal. 19. num 15. *Ipſe calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis.* Ierem. 25. num. 15. *Sume calicem vini furoris huius de manu mea, & propinabis de illo cunctis Gentibus.* Pſal. 74. num 9. *Calix in manu Domini vini meri.* Iſaiæ. 51 num 17. *Bibiſti de manu Domini calicem iræ eius.*

310 Pleriſq; tamen Scripturę locis nō quadrat, niſi diverſa metaphora; Deum videlicet ira excandeſcētem, hoſtium ſuorum vulneratorum corpora, quaſi in torcular congeſsiſſe, eoſque vincentium pedibus calcandos, ac proterendos ſubſtraviſſe, indeq; tantum cruoris expreſsi circumquaque redundaſſe, ut exuberante ſanguine, vaſtæ cuiuſdam lacunæ, & latè ſtagnantis inſtar, omnia replerentur, nemoque niſi eques poſſet iter facere: imò ſanguis ipſe etiam equorū frenos attingeret. Apocal. 14. num. 19. *Vindemiavit vineam terræ, & miſit in lacum iræ Dei magnum, & calcatus eſt lacus extra civitatem, & exivit ſanguis de lacu, uſque ad frenos equorum.*

Sanguinem etiam expreſſum ſonat illa calcatio Iſaiæ 63. numero 3. *Torcular calcavi ſolus, &c. Conculcavi eos in ira mea, & aſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea, & omnia indumenta mea inquinavi.* Et eodem interpretor ſenſu illud Threnorum. 1. numero 15. *Torcular calcavit Deus Virgini filiæ Iuda, &c.* Antecceſſerat videlicet numero 12. *Quoniam vindemiavit me, ut loquutus eſt Dominus in die iræ furoris ſui.* Et in hoc ipſo num. 15. diſertè explicatur, qui ſint huius vindemiæ racemi in torculari calcandi: *abſtulit omnes magnificos meos.*

311 In hanc explicationem huius metaphoræ aptiſsime quadrat obſervatio Maldonati ad illa verba Ierem. 48. numero 33. *Nequaquam calcator uvæ ſolitum celeuma cantabit.* Hebraica enim ita reddas; *non calcabit celeumate, celeuma non celeuma.* Eſt enim celeuma cantus, quo qui ſimul laborant, ut remiges, aut qui calcant in torculari, ſe ad contendendas vires, cohortari ſolent. Celeuma igitur non erit celeuma calcantium uvas, & præ alacritatę animi, cantu ſe incitantium ad laborem; ſed erit celeuma hoſtium cohortantium ſe ad cædem Ierem. 25. num. 30. *Celeuma quaſi calcantium concinetur adverſus omnes habitatores terræ.* Et cap. 51. numero 14. *Iuravit Dominus exercituum per animam ſuam, quoniam replebo te hominibus, quaſi brucho, & ſuper te celeuma cantabitur.* Loquitur enim de Babylone hominibus innumeris, perinde ac racemis, conſertiſsima: de Medis autem, & Perſis, tanquam de vindemiatoribus, ſe ad calcandum torcular, ſanguinemque effundendum, celeumate cohortantibus.

Et gladius meus devorabit carnes.

312 Similis item tropus eſt ad ſanguinariā carnificinam exprimendam. Dicitur, enim

enim gladius devorare carnes, cùm ad ſatietatem uſque cruore imbuitur. Iſai. 1. num. 20. *Gladius devorabit vos.* Nahum. 2. num. 13. *Leunculos tuos comedet gladius.* Ierem. 12. num. 12. *Gladius Domini devorabit.* Vide etiam Iſai. 31. num. 8. Ierem. 2. num. 30. & cap. 46. num. 10. quibus in locis obſervanda eſt notabilis iſta locutio, qua gladius dicitur carnes voraturus, perinde quaſi ore, ac dentibus eſſet inſtructus. Sed ita profectò eſt, aciem ipſam gladij *os* Scriptura identidem vocat Hinc frequentiſsima illa, & paſsim occurrẽtia, *cadere, aut percutere in ore gladij.* Quemadmodùm enim dentibus in ore conſtructis conciditur, & abſumitur cibus; ita etiam gladius, acie exacuta, in fruſta minutatim carnes ſecat, & quaſi vorat, & abſumit. Hinc *gladius utraque parte acutus.* Apocalyp. 1. num. 16. Et *anceps.* ad Hebræos. 4. num. 12. dicitur Grecè machæra, ſive romphæa, *diſtomos,* hoc eſt, *duorum orium,* ſi Latinus ſermo pateretur. Iudic. 3. num. 16. *Fecit ſibi gladium ancipitem.* Hebraicè *& ei duo ora.* Similis eſt Hebraiſmus. Proverbior. 5. num. 4. & Pſal. 149. num. 6.

De cruore occiſorum, & de captivitate, nudati inimicorum capitis.

313 HEbraizantes in iſto loco, & varias verſiones obtrudunt, toto cœlo diſcrepantes à Vulgato; & eaſdem ita explicant, ut Latinæ Editioni vix poſsint accõmodari. In hoc ferè conveniunt Leo Iudas, Vatablus, Pagninus, Oleaſter, & Iſidorus Clarius, eum eſſe germanum horum verborum ſenſum, quem paucis verbis complexa eſt Editio Tigurina. *Propter ſanguinem occiſorum, propterque captivos, ut hoſti ſummatim ultionem rependam.* Iſidorus Clarius. *Vlciſcetur,* inquit, *gladius meus gentes, quæ populi mei ſanguinem fuderunt, & eum captivum abduxerunt.*

314 Sed neſcio profectò, quid viros Hebraicæ linguæ ſcientiſsimos impulerit, ut deſererent Vulgatum, ubi nulla prorſus erat cauſa deſerendi. Nam præpoſitio illa *Min,* ſexcentis in locis, quæ enumerare ſupervacaneum eſſet, non *propter,* ſed *de,* vel *ex* ab ipſis etiam Hebraizantibus exponitur. Et in hoc ipſo loco Arias Montanus *Midam,* non ut Pagninus, *propter ſanguinem,* ſed ut Vulgatus, *de ſanguine, aut cruore,* fideliſsimè vertit.

Eſt igitur literalis horum verborum ſenſus, quem ingenioſè explicuit Agellius. Duo minitatus fuerat Deus, ſagittarum inebriationem, & gladij ſaturitatem: his duobus per antapodoſin duo item reddit. *Sagittas,* inquit, *inebriabo ſanguine.* Quonam ſanguine? *De cruore occiſorum. Gladius meus devorabit carnes.* Quorum carnes? Hoſtium videlicet abraſo capite captivorum, ideſt, ne captivis quidem gladius parcet, ſed acriùs in eorum capita nudata deſæviet. Lege, quæ adnotavi, num. 36. ad illa verba, *clauſi quoque defecerunt.* Captivitas autem ſæpe ſumi ſolet pro captivis, abſtractum videlicet pro concreto. Deuteron. 21. num. 10. *Captivoſq; duxerit.* Hebraicè *captivaveris captivitatem.* 2. Paralip. 20 num. 11. *Reducite captivos,* Hebraicè *captivitatem.* 315

Et verò abraſum caput, viliſsimæ ſervitutis habitum, in omni memoria apud pleraſque gẽtes extitiſſe, & ex hoc, quem explicamus, loco, & ex innumeris alijs ſacris, prophaniſque teſtimonijs eruditiſſimè confirmant Prado Ezechiel. 24. numero 17. Guevara Habac. 3. verſu. 13. à num. 122. Ribera Amos. 8. num. 30 Pineda Iob. 1. verſu. 28. num. 11. Mendoza quæſt. 5. poſitiva, Delrius Adag. 990. Satis erit unum, vel alterum locum indicare. Ezech 29. num. 18. *Servire fecit exercitum ſuum ſervitute magna: omne caput decalvatum.* Ierem. 48. num. 37. *Omne caput calvitium, & omnis barba raſa, erit in cunctis manibus colligatio.* Vbi etiam vides vincula captivorum manibus iniecta. 316

Exigit verò non tam huius explicatio loci, quàm defenſio interpretis Vulgati adverſus Hebraizãtes, ut noſtram Editionem ab eorum calumnijs vindicemus 317

Hebraicus textus ita habet *Meros Parhot Oieb*: illi autem, quibus nihil eſt antiquius,
quàm novitatem venditare, quidvis po-
tiùs reddant, quàm Latinæ Editioni ſubſ-
cribant; non lubet eorum meras nugas
recitare, atque refellere; tantùm dico, He-
braica fideliter verbum è verbo, veritate
convictum expreſsiſſe Ariam Montanũ,
de capite nudationum inimici. Verbum
enim *Paragh*. nemini dubium eſſe poteſt,
quin ſæpe ſignificet nudare; & cùm capiti
adiungitur, idem eſt, ac ſpoliare caput cæ-
ſarie. Solebant quidem Hebræi in mag-
no luctu capillum, aut vellere, aut radere,
ut ex multis Scripturæ locis probat Mal-
donatus. Ierem. 48. num. 37. & Ezechi. 7.
num. 18. & Pineda ad illa verba Iob. 1.
num. 20. *Tonſo capite, &c.* id, quod præci-
puè fiebat in charorum obitu. Ierem. 16.
num 6. *Non ſepelientur, neque plangentur,*
318 *neque calvitium fiet pro eis.* Hoc autem
erat interdictum Sacerdotibus. Ezechi.
44. num. 20. *Caput autem ſuum non radent.*
Levit. 10. num 6. *Capita veſtra nolite nu-
dare*, (ideſt, abradere, & Hebraicè ſubeſt.
Paragh.) *& veſtimenta nolite ſcindere.*
Sic etiam cap. 21. num. 10.

Caput igitur *nudationum*, ex idiomate
Hebraico, idem prorſus eſt, ac caput nu-
datiſsimum, & penitùs abraſum. Nam
gignendi caſus apud Hebræos appoſiti
vicem gerit, cùm autem is eſt numeri
multitudinis, mirè valet ad amplifican-
dum, & ſuperlativi locum obtinet; ut ob-
ſervat Ribera Oſeæ. 1. num. 26. Sic dici-
tur *Deus ultionum*, Pſalm. 93. num. 1. hoc
eſt, maximè ultor, & Chriſtus, *vir dolorũ*.
Iſaiæ. 53. num 3. ideſt, ſummis doloribus
excruciatus; & Pſalm. 54. num. 4. di-
cuntur *viri ſanguinum*; ideſt,
vehementiſsimè ſan-
guinarij.

Numerus 43.

Laudate gentes populum eius.

Hebraicum verbũ *Ranan* gran- 319
dius quiddam ſonat: eſt enim
plerumque ovationis, & ac-
clamationis voces edere præ
lætitia, gratulandique cauſa. Oleaſter ver-
tit, *acclamate*. Tigurina, *excitate ad iubi-
lum*. Regia, *perſonate*. LXX. *lætamini gen-
tes cum populo eius.* Hic autem populus,
(interprete Apoſtolo Paulo,) non ille du-
ræ cervicis erit, quẽ paulò antè Moyſes po
pulũ ſtultũ, & inſipientẽ, generationem-
que pravam, atque perverſam appellavit;
ſed primitiæ illæ populi fidelis; primi illi,
qui de circumciſione crediderũt. *Verè ge-
nus electum, regale Sacerdotium, gens ſan-
cta, populus acquiſitionis.* 1. Petri. 2. num. 9.
*qui aliquando non populus, tunc autem po-
pulus Dei.* Oſeæ. 2. num. 24. Ad Roma. 9.
num 25. Hæc itaque verba Moyſis Pau-
lus interpretatur ad Romanos 15. num.
10. citans ea, ut ſæpe ſolet, ex Editione
LXX. *Et iterum dicit: lætamini gentes cum
plebe eius.* Atque ex hoc teſtimonio con-
vincit, Gentes non eſſe excludendas ab
Evangelica gratia, ſed ſimul cum populo
Iudæorum coniungendas, eadem illu-
ſtrandas luce, eiſdem Spiritus ſancti donis
cumulandas, eadem denique boni nun-
cij, ideſt, Evangelij, lætitia perfundendas.

Quia ſanguinem ſervorum ſuorum ulciſcetur, & vindictam retribuet in hoſtes eorum, & propitius erit terræ populi ſui.

SOlemne Deo ſemper fuit, effuſum 320
ſervorum ſuorum ſanguinem ulciſci.
A ſanguine Abel iuſti, Matth. 23. nu. 35.
Quamvis enim terra aperuit os ſuum, Ge-
neſ 4. num. 11. & cruorem è vulnere ma-
nantẽ exſorbuit: ille tamen cruor abditus

terræ

Digitized by Google

terræ viſceribus, clamores edidit ad cœ-
lum uſque pertingentes. *Vox ſanguinis
fratris tui clamat ad me de terra.* Clamores
autem effuſi ſanguinis ultionem depoſ-
cunt. Luc. 18. num. 7. *Deus non faciet vin-
dictam electorum ſuorum clamantium ad ſe
die, ac nocte?* Habes hunc clamorem Apo-
calyp. 6. num. 10. *Clamabant voce magna
dicentes, uſquequò Domine non iudicas, &
non vindicas ſanguinem noſtrum?* Et Pſalm.
78. num. 11. *Vltio ſanguinis ſervorum tuo-
rum, qui effuſus eſt, introeat in conſpectu tuo
gemitus compeditorum.* Cui clamori benig-
nè reſpondet Dominus. 4. Reg. 9. num. 7.
321 *Vlciſcar ſanguinem ſervorum meorum.* De
hac diuina vindicta non ſemel iam dictũ
eſt in hoc Cantico, ad illa verba num. 35.
Mea eſt ultio, & ego retribuam in tempore,
& num. 41. *reddam ultionem hoſtibus meis.*
Hoſtibus itaque ſupplicio affectis, *Deus
propitius erit terræ populi ſui.* Placatum ſe
iam, benignumq́ue præbebit. LXX. *ex-
purgabit Dominus terram populi ſui*, ideſt,
terram illam, in qua generatio prava, at-
que perverſa Prophetas omnes crudeli-
ter extinxit, Deum ipſum, Dominum Pro
phetarum, atrociſsimè in crucem egit; ef-
fuſo pretioſiſsimo ſuo cruore, ingratiſq;
ac rebellibus longè pulſis expiabit. Vt iu-
re optimo illius terræ incolæ in eam gra-
tiarum actionem prorumpant, Pſal. 84.
num 1. *Benedixiſti Domine terram tuam.*
Hebraicè. *Raſita.* LXX. *eudoKeſas.* Pro-
priè vertas utrumque verbum, *complacui-
ſti tibi Domine in terra tua.* Tigurina, *pro-
pitius eris, ò Domine, terræ tuæ.* Vatablus,
*rediſti in gratiam, reconciliatus es cum po-
pulo tuo.* Genebrardus, *beneplacito es pro-
ſequutus terram tuam, beneficijs multis cu-
mulaſti.* Vtinam hoc beneplacito nos
iugiter proſequatur, doniſq́ue ſuis
cumulet Ieſus Chriſtus
Dei Filius.

IN CAP. XXXVIII.

ISAIÆ CANTICVMQVE EZECHIÆ.

COMMENTARIJ EXEGETICI LITTERALES.

AVCTORE

PATRE AVGVSTINO DE QVIROS

è Societate IESV.

ARGVMENTVM.

1 CVM EZEchias in gravem, ac periculoſũ morbum incidiſſet; venit ad eum inviſendum, officij gratia; Propheta Iſaias, ſeriòque Regi denuntiavit Dei nomine, ut teſtamentum conderet, & domui ſuæ, Regnoque proſpiceret: futurum enim, ut ex illo morbo minimè convaleſceret. Obſtupuit Ezechias ea tam acerba denunciatione, mortemque, florente adhuc ætate, iam ante oculos obverſantem vehementer exhorruit. Verùm præſenti terrore emollitus, effuſus in preces, lachrymaſque divinam miſericordiam flexit tam brevi intervallo, ut priuſquàm Iſaias Regiarum ædium limine pedem efferret, ſubitò divinũ Spiritus ſplendore illuſtratus regrederetur ad Regem, eique vitam in annos quindecim Dei munere propagâdam, certò polliceretur. Et quò illius fiducia excitata cœleſti miraculo vehementiùs firmaretur, Deique benignitas ad ignoſcendum prona, luculento teſtimonio omnibus teſtariot, & illuſtrior appareret: prodigium ſanè ſtupendum, & in omni ſæculorum memoria nunquam aliàs editum, patravit: umbra enim, quæ ſole iam in occaſum vergente, in horologio altè deſcenderat, retrograda ipſius ſolis converſione, decem gradus rurſus aſcendit, dieſque iam præcipitans denuò exoriri viſus eſt. Ipſe autem Ezechias confeſtim è morbo convaluit: qui de more illius Gentis luculẽtiſſimo cantico in gratiarum actionem prorupit, divinamque miſericordiam meritis laudibus celebravit.

Numerus primus.

In diebus illis ægrotavit Ezechias uſque ad mortem.

2 Mirabile prorſus, in auditum, ac rarum eſt, quod de Ezechia Auctores graviſsimi apertè ſibi colligere ex ſacra Scriptura, demonſtrareq; videntur. Nempe genitum eſſe Ezechiam à parente Achaz, cùm ille undecimum duntaxat agebat annum. Summam ita è ſacra Chronologia perſpicuè ſubducunt. Achaz regnare cœpit, cùm viginti eſſet annorum: ſedecim verò annos Regni gubernacula tractavit. Vtrumque habetur expreſſè, 4. Reg. 16 num. 2. & 2. Paralip. 28. num. 1. Totum itaque tempus vitæ ipſius ſextum ſupra trigeſimum annum non exceſsit. Rurſus Ezechias Regnum inijt, ſimul atque pater vita functus eſt. 4. Reg. 16. num. 20. & 2. Patalip. 28. n. 27. erat autem tunc annos natus quinq; ſupra viginti. 4. Reg. 18. num. 2. & 2. Paralip. 29. num. 1. Itaque ſi accuratè numerum annorum inças, neceſſariò efficitur, Ezechiam ab Achaz undecimum annum agẽte fuiſſe procreatum. Vide Tornieliũ, anno mundi 3285. & Barradam tomo 1. lib. 5. cap. 14.

3 Enimverò Hieronymus, epiſtola 132. ad Vitalem, cum iure iurãdo ſanctè affirmat, ſe audiviſſe, per illud tempus mulierculam quamdam ex puero decenni concepiſſe. Eodemque loco diſertè tradit, Salomonem undecimo etiam ætatis anno Roboamum generaſſe. Sed de Salomone maior inter Auctores eſt diſſenſio, quã pacificare uberioris otij eſt. Lege Pinedam in ſuo Salomone libro 3. cap. 2. & libro 8. cap. 2. Vide etiam Tiraquellum. Lege 6. connubiali num. 37.

4 Graviſsimus hic morbus corripuit Ezechiam eo ipſo anno, quo Sennacherib Rex Aſſyriorum civitates munitas Iuda obſidebat, oppugnabat, diripiebat. Vnde illa benignã promiſsio Dei, facta formidantibus, & à truculentiſsimo hoſte, victorijſque inſolentiſsimo iure ſibi metuẽtibus, hîc numero 6. *De manu Regis Aſſyriorum eruam te, & civitatem iſtam, & protegam eam.* Hanc opinionem meam, annorumque ſummam ita colligo ex ſacra Scriptura. Ezechias vixit annos quatuor, & quinquaginta 4. Reg 18 numero 2. & 2. Paralip 29. num 1. inijt habenas Regni, ut conſtat ex eiſdem locis, annum agens vigeſimum quintum. Porrò Sennacherib intulit illi bellum anno Regni eius decimo quarto. 4. Reg 18. nu 13. agebat itaq; tunc Ezechias trigeſimum nonum ætatis annum; cui numero ſi quindecim divina liberalitate conceſſos adiungas, efficient iuſtam totius vitæ illius ſummam.

Itaque non dubito, hallucinatum fuiſſe Ioſephum, qui libro 10 antiquit capite 3. aſſerit, ægrotationem Ezechiæ contigiſſe poſt percuſſum, & vaſtatum Sennacheribi exercitum. Ioſephum fortaſſe fefellit huius vaſtitatis illatæ ab Angelo, à ſacris Scriptoribus anticipata narratio 4. Reg. 19. num. 35. & 2. Paralip. 32. num 21. & Iſaiæ 37. numero 36. Sed obſtat opinationi Ioſephi divina illa pollicitatio, quæ 4. Reg. 20. num. 6. & in iſto capite num 6. recitatur. 5

Illo autem idiomate ſacro, *ægrotavit uſque ad mortem*, non dubium eſt, quin inſanabilis, ac omnino lethalis morbus ſignificetur: qui, niſi Deus miraculoſè opem attuliſſet, brevi Ezechiam vita privaſſet. Sic loquutus eſt Paulus ad Philippenſ. 2. numero 27. *Infirmatus eſt uſque ad mortẽ, ſed Deus miſertus eſt eius.* Vide Ioannis interpretes ad illa verba capitis 11. num 4. *infirmitas hæc non eſt ad mortem.* 6

Magis autem probo verſionem LXX. & noſtri Vulgati, quàm Maſſoretarum lectionem: qui diverſis ſubſcriptis punctis, & in hoc loco, & 4 Reg. 20. num. 1. & 2. Paralip 32. numero 24: conſtanter legunt: *Ægrotavit (lamut) ad moriendum.* LXX. verò, & Latinus interpres ſub eiſdẽ litteris alia ſuppleverunt puncta, *lamavet*,

ad

ad mortem. Quæ phraſis frequentiſsima eſt in arcano ſermone. Iudic. 16. num. 16. *defecit anima eius, & ad mortem uſque laſſata eſt*. Vbi Vulgatus unicam comprehẽſionem Hebraicam, quam ſic reddas verbum è verbo, *inciſa, abbreviata, vel anguſtijs affecta eſt anima eius uſque ad mortẽ*, duabus latinis expreſsit: ut vehementiſſimam afflictionem, prorſus vitalem ſpi-
7 ritum opprimentem, atque adeò exhaurientem, ſignificaret. Simili loquendi formula uſus eſt Ionas cap. 4. num. 9. *benè iraſcor ego uſque ad mortem:* hoc eſt, uſque eò exardeſco iracundia, ut propiùs nihil abſit, quàm ut præ ira ipſam animã exhalem. Plena enim exemplorum ſunt Hiſtoriarum monimenta eorum, quibus flagrans excãdeſcentia, tabida mæſtitia, imò interdum etiam effuſum gaudium vitam ademerit.

In hanc ſententiam plerique interpretantur verba illa Chriſti Matth. 26. num. 38. & Marc. 14. num. 34. *Triſtis eſt anima mea uſque ad mortem*. Græcè, *perilypos*, ideſt, undique mærore obſeſſa, ac circum vallata. Perinde ac ſi dicat, tanta eſt mæſtitia, quę meam premit, & circumquaque in anguſtum adducit animam, ut vel ea ſola mortem mihi acerbiſsimam afferre poſſet, niſi me Divinitas ad cęteros corporis cruciatus perferendos ſuſtentaret. Lege Barradam tom. 4. lib. 6. cap. 9.

8 Atque hæc de gravitate morbi Regis Ezechiæ; ſunt etiam, qui eius morbi cauſam ſolerter inquirant. Hieronymus in cap. 39. Iſaiæ Hebræorum opinionem recitat. [Tradũt, Inquit, Hebręi, ideo ęgrotaſſe Ezechiam, quoniam poſt inauditã victoriam Iudæorum, & Aſſyrij Regis interitum non cecinerit laudes Domino, quas cecinit Moyſes Pharaone ſubmerſo, & Debbora interfecto Siſara.] Eamdem cauſam prodit Auctor ille de mirabilibus ſacræ Scripturę lib. 2. cap. 28. qui extat inter opera Auguſtini, tomo 3. verùm hęc cauſa commentitia eſt, & falſa illã Ioſephi opinione nixa, quam paulò antè refutavimus.

De eadem Rabbinorum fæce hauſit 9
Arias Montanus, quam ut indubitatam huius morbi cauſam, ſemel, atque iterum hic inculcat, nempe voluntarium Regis Ezechię cœlibatum: ait enim, cum à ducenda uxore diutiùs, quàm par erat, dedita opera continuiſſe, metu ſuſcipiẽdę prolis, quę impietate, ac vitijs paternam fœdaret domum, qualem Manaſſem evaſiſſe legimus: cùm tamen oportuiſſet, illum ſedulò curare, ne ſua incuria Davidicę domus poſteritas promiſsione divina frauda retur. Quò non progreditur humani ingenij curioſitas? arcanas etiam divinorum conſiliorum cauſas, in abdito, atque profundo divinitatis pectore latentes perſcrutari non veretur. Ego quidem ita ſtatuo: non poſſe huius morbi cauſam ſine curioſitatis vitio quęri, & ſine maiore temeritatis nota definiri. Non me fugit, veriſsi- 10
mùm eſſe id, quòd obſervavit Hieronymus explicans illa verba Matthæ. 9. n. 2. *Remittuntur tibi peccata tua. Datur, inquit, nobis intelligi, propter peccata pleraſque evenire corporis debilitates*. Et Strabus in eũ locum. [Ecce modus curationis: priùs dimittit peccata, tollens cauſam morbi: pòſt curat corpus] Baſilius item quæſt. 55. ex ijs, quas fuſiùs diſputavit. [Morbi ſępè numero, velut quędam peccatorum flagella ſunt, quibus nihil aliud agitur, niſi ut vitam noſtram in melius commutemus.] Paulus etiam ſcribit, inter Corinthios ægrotaſſe multos, imò & obijſſe, quia non ea, qua par erat, reverentia ad ſacram Euchariſtiam accedebant. 1. Corinth. 11. n. 30. Deniq; univerſim pronuntiat Eccleſiaſticus, cap. 38. numer. 15. *Qui delinquit in conſpectu eius, qui fecit eum, incidet in manus medici*.

Verùm fidenter item aſſevero, pleroſ- 11
que iuſtos ſine ulla prorſus ipſorum culpa, ſed ad cumulanda patientię merita, ſępe graviter ęgrotare. Ac ne multus ſim in re perſpicua, ſatis erit celebris illa Ambroſij ſententia, qui expendens diſcipulorum quæſtionem, cùm hominem à nativitate cæcum intuerentur. Ioann. 9. n. 2.

Quis

Quis peccavit, hic, aut parentes eius, ut cæcus naſceretur? ſic ait in epiſt. 45. *Quàm ſtolidè diſcipuli interrogant, debilitates corporum referentes ad merita delictorum.* Caveamus itaque, ne ſit hominis ſtolidi, aut certè plus nimio curioſi, quia morbum Ezechiæ legimus, in eius vitam, & actiones inquirere, crimenq; aliquod, quod morbi cauſam attulerit, perveſtigare, & quaſi nodum in ſcirpo quærere.

Et introivit ad eũ Iſaias, filius Amos propheta, & dixit ei: hæc dicit Dominus: diſpone domui tuæ, quia morieris tu, & non vives.

12 Vetus in hoc loco quæſtio omnium interpretum ingenia torſit, quomodò decretum in ſpeciem fixum, & abſolutum, addita inſuper negatione confirmatum: *morieris* (inquit) *tu, & non vives:* quod divinitus inſpiratus propheta Regi denuntiavit: ait enim, *hæc dicit Dominus*, tam brevi intervallo potuerit revocari. An eſt quidquam magis inculcatum in ſacra Scriptura, quàm Deum incommutabilem eſſe, mentiri nulla ratione poſſe? ad Hebr. 6. num. 18. *Impoſsibile eſt mentiri Deum.* Numer. 23. num. 19. *non eſt Deus quaſi homo, ut mentiatur, nec ut filius hominis, ut mutetur.* Sapienter Auguſtinus lib. 22. de Civit. Dei, cap. 25. *ſi volunt invenire, quod omnipotens non poteſt, habent prorſus, ego dicã: mentiri non poteſt.*

13 Sed ſciendum eſt; divina decreta, atq; adeò Prophetarum oracula, & vaticinia, etiam ſi maximè fixa, & rata eſſe videantur, cùm ſupplicia mortalibus denuntiãt: plerunque tamen latentem includere cõditionem, videlicèt, modò illi à ſceleribus non reſipiſcant: iactantur itaque ſępe divinitus ſuppliciorum minæ, non quidem abſolutę, ſed conditionatæ: conditionem ipſam diſertis verbis expreſsit Hieremias. cap. 18. num. 7. *Repentè loquar adverſus gentem, & adverſus regnum, ut eradicem, & deſtruam, & diſpergam illud. Si pœnitentiam egerit gens illa à malo ſuo, quod loquutus ſum adverſus eam, agam & ego pœnitentiã ſuper malo, quod cogitavi, ut facerem ei.* Quæ verba ſic expendit Theodoretus in caput 27. Ezechielis. [Igitur & fert Dominus ſententiam, & latam antiquat: neque veritas mentitur: fert enim ſententiã contra non pœnitẽtes, in ijs verò, qui pœnitentię remedium exceperunt, ſupplicij decretum nõ habet locum] Non itaque mutatur decretum divinum, quia licèt prophetia comminatoria, ſi ſpectes duntaxat, quod ſonant verba, mutari videatur, pro actionum humanarum mutabilitate: tamen hanc ipſam mutationem, pro infinita ſua ſapientia, ab omni ęternitate prędidit, & pro benigniſsima miſericordia, dependenter ab humana voluntate decrevit Deus.

Explicat hoc acutè ſatis, & Theologicè Gregorius verſans hunc ipſum, quem enodamus Iſaię locum lib. 12. Moralium cap. 2. [Per Prophetam Dominus dixit, quo tempore mori Ezechias merebatur: per largitatem verò miſericordiæ, illo cũ tempore ad mortem diſtulit, quod ante ſæcula ipſe preſcivit. Nec Propheta igitur fallax, quia tempus mortis innotuit, quo vir ille mori merebatur: nec dominica ſtatuta convulſa ſunt, quia, ut ex largitate Dei anni vitæ creſcerent, hoc quoque ante ſęcula præfixum fuit, atque ſpatium vitæ, quod inopinatè foris eſt additum, ſine augmento in pręſcientia fuit intus ſtatutum.] Nec minùs ſapienter Auguſtinus tom 4. libro unico de Eſſentia Divinitatis, poſt medium: dum exponit, quatenus facti pœnitentia dicatur in Deum cadere, ut in eo, quem proximè citavimus, Hieremiæ loco. [Pœnitere Deus dicitur, non quòd more hominum pro trãſactis operibus ſuis pœniteat: qui enim omnia novit antè quàm fiant, prò præteritis factis ſuis pœnitere non poteſt: ſed pœnitentia Dei eſt ſtatuta mutare, & quod priùs aliter inchoatum fuerat, in aliud convertere.] 14

15 Veriſsimam itaque arbitror, & paterna Dei benignitate, clementiaque digniſſimam, obſervationem illam Theodoreti; cùm Deus per Prophetas ſuos atrociſſima intentat ſupplicia, minaſque iactat terroris plenas: id plerũque agere, non ut homines puniat. Quorſum enim ſupplicij impendentis illos admoneret? Sed ut eo iniecto terrore, à vitijs coerceat, in officioque contineat. Theodoreti verba ſunt in proœmio in Oſeam. [Neque eò Deus pœnas minatur, ut eas, quibus minatur, inferat: ſed ut metu perterrefactos ad reſipiſcentiam revocet, & cùm nequitia, quam committunt, eos liberaverit, eis ſalutem afferat. Non enim minatus fuiſſet, ſi punire vellet.] Hæ nimirùm ſunt maximè propriæ benigniſsimi parentis

16 minæ Iudith. 8. numero 15. *Non enim quaſi homo, ſic Deus comminabitur.* Quanvis ergo terrores abſolutè, & ſine ullo addito denuntientur, tamen ea concipienda eſt in animo comminantis latêre conditio: ſi-modò homò non reſipiſcat, & neque lacrymis, neque precibus divinam miſericordiam flectat *Prætexere ſolet Dominus* (inquit Eucherius lib. 2. in Geneſ. cap 31.) *ſine dubio futurum, quod admonẽdo dicitur, ſic dicitur ad Abimelech:* (Geneſ. 20. numero 3.) *en morieris: & tamen mortuus non eſt, nec Deus mentitus eſt.*

Extat item luculentum exemplum, & ad hanc confirmãdam doctrinam crebrò à Patribus uſurpatum, Ionę 3. num. 4. *Adhuc quadraginta dies, & Ninive ſubvertetur.* Quam ſententiam, in ſpeciem abſolutè latam divinitus, ſeverèque denuntiatam à Propheta, nihilominùs Ninivitæ pœnitentia, & lacrymis reſciderunt. Nec propterea mutatus eſt Deus, quia tacita illa conditio ſuberat: & ut ſapientiſsimè dixit Gregorius, lib. 16. Moral cap. 17. *Cùm exteriùs mutari videtur ſententia, interius conſilium non mutatur. Quia de unaquaque re immutabiliter intus conſtituitur, quidquid foris mutabiliter agitur.*

(: ? :)

Numerus 2.

Et convertit Ezechias faciem ſuam ad parietem.

FEcit Ezechias, quod cordati homines facere debent: morbo oppreſſus, & acerbiſsima mortis denuntiatione perculſus, ad implorandam Dei opem, cuius nutu vitæ noſtræ momenta decurrunt, confugit ſupplex. Eccleſiaſtici 38 numero 8. *Fili, in tua infirmitate ne deſpicias te ipſum, ſed ora Dominum, & ipſe curabit te.* 17

Res adverſæ veluti quidam apparitores ſunt, qui nos volentes nolentes ſupremo Iudici ſiſtunt. Duo illi depravatiſsimi Reges Achab, & Manaſſes his apparitoribus vocati, depulſo peccatorum veterno, extulerunt caput, & anteactam vitam deplorantes ad ſupremi Iudicis pedes ſupplices iacuerunt. De Manaſſe legimus. 2. Paralipom. 33. numero 12. *Qui poſtquàm coangustatus eſt, oravit Dominum Deum ſuum, & egit pœnitentiam valde corã Deo.* De Achab verò. 3 Reg 21 numero 27. *Operuit cilicio carnem ſuam, ieiunavitque, & dormivit in ſacco, & ambulavit demiſſo capite.*

Et verò morbi ſunt quaſi vincula quędam nobis divinitus iniecta, quibus conſtricti trahimur ad Deum. Lege Pinedam in cap. 7. Iob verſu 12. eſt autem admirabilis, & pluſquàm paterna Dei cura, ac providentia ergà Iuſtos aegrotantes. Non ſolùm opere præſtat, quod verbis pollicitus eſt, Exodi 15. numero 26. *Ego Dominus ſanator tuus*, quod expertus David canebat, Pſalmo 102. numero 3. *Qui ſanat omnes infirmitates tuas*; verùm etiam in ipſo languore, quàm indulgentiſsimè tractat ægrotum. 18

Solet æger præ nauſea, aut imbecillitate omnes cibos, hauſtuſque ſtomacho faſtidiente reſpuere: Deus itaque ad levandum faſtidium, ad cõcitandam appetentiam, cibos ipſe ſuis manibus apparat

ſuaviſsime conditos, quibus avidè, libenterque veſcatur, & à morbo recreatus multò, quàm ante fuerat, valentior, ac vegetior exſtat, atque adeò reiuveneſcat. Hunc eſſe illorum verborum litteralem ſenſum, Pſalm. 102. numero 5. *Qui replet in bonis deſiderium tuum, renovabitur, ut Aquilæ iuventus tua*: probat ibi Agellius ex toto contextu.

19 Vexat etiam ægrotum affixum lecto ipſius lecti durities, & aſperitas. Atqui Deus diligentiſsimi famuli vicem ſubiens, lectum identidem componit, ſtragula explicat, culcitram verſat, æquabiliterque ſubſternit, ut ægrotus ſuaviùs, ac molliùs cubet. Pſalmo 40. numero 4. *Vniverſum ſtratum eius verſaſti in infirmitate eius.*

Quòd ſi exulcerent ægrotantem vomicæ ſanie, taboque manantes, quas medici manus dum tractat, aſperiùs exacerbat; huius clementiſsimi medici divina manus, & leniter eas tractare, & medicina appoſita, linteolis blandiſsimis alligare ſolet. Pſalm. 146. numero 3. *Alligat omnes contritiones eorum.*

20 Cùm denique tædio languoris diuturni defectus viribus, exanimatuſque doloribus, ſuccumbit ægrotus, vi morbi ſuperatus, animoque iam linquitur: præſentia ſua Deus, quaſi rore quodam vitali aſperſum, languentem excitat, debilitatumque corroborat. Pſalm. 40. numero 4. *Dominus opem ferat illi ſuper lectum doloris eius.* Hieronymus ita vertit Hebraica. *Dominus confortabit eum in loco infirmitatis ſuæ.* Verbum *Sahad*, propriè reddidere Pagninus, & Tigurina, *Dominus fulciat eum.* Explicatque Vatablus. *Si quando incidet in morbum, Dominus ſit illi vice fulcri ſuper ſtratum, in quo iacet.* Agellius autem: *Dominus ſuſtentet, ac molliſsima dextera ſua ſuffulciat illum, dum viribus defectus ægrè ſe ſuſtinere poteſt.*

21 Rectè itaque fecit Ezechias, cùm ſæviente morbo, ad Deum benigniſsimum levatorem, ſanatoremq; morborum precibus conciliandum properavit. Sed cur convertit faciem ſuam ad parietem? Duas ego cauſas apud probatos Auctores invenio; alteram hauſtam ex Paraphraſte Chaldæo, atque Hieronymo ſequuntur communiter interpretes; oculos parietem verſus conieciſſe, ut ſacrum Templum e regione exſtructum ſpectaret, quod à palatio Regio murus ille dividebat. Alteram etiam cauſam adiungit Hieronymus. *Ne lacrymas ſuas aſsidentibus oſtentare videretur.* Addo inſuper tertiam: ut preces liberiùs funderet. Ita enim natura comparatum eſt, ut neſcio quomodò, ſi quis noſtras preces ad Deum fuſas proximè audiat, ingenito pudore verecundemur. Vnde opportunum illud Senecæ monitum. Epiſtola 10. *Sic vive cum hominibus, tanquam Deus videat: ſic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.*

Facit ad illuſtrandam primam illam 22
cauſam, primo etiam loco allatam à Hieronymo, quòd cùm Scriptura referat, Salomonem, & Templum, & domum Regiam opere magnifico extruxiſſe. 3. Regum 9. numero 10. & 2. Paralipom. 8. numero 1. oculati teſtes Borcardus, & Adricomius memoriæ prodiderunt, Regiū palatiū in parte Auſtrali montis Moriæ ædificatum, ſacro Templo fuiſſe propinquum. Addit item Arias Montanus, à domo Salomonis ad Templum uſque per artificioſam quamdam ſcalam aſcenſum patuiſſe. Recitat horum Auctorum verba, & ſacræ Scripturæ teſtimonijs confirmat Barradas tomo 2. libro 3. capite 36.

Facit item, quod ij, qui intra augu- 23
ſtiſsimi illius Templi ambitum præſentes orare non poterant, etiam longè abſentes, & in captivitatem abducti, eminùs proſpectare illud oraturi iubebantur. 3. Regum. 8. numero 48. *In terra inimicorum ſuorum, ad quam captivi ducti fuerint, & oraverint te contra terræ ſuæ viam, & Templi, quod ædificavi nomini tuo.* Et 2. Paralip. 6. numero 38. *Adorabunt te contra viam terræ ſuæ, & domus, quam ædificavi.* Ita

legimus

legimus factitatum à Daniele. cap. 6. numero 10. *Ingreſſus eſt domum ſuam, & feneſtris apertis in cœnaculo ſuo contra Hieruſalem, tribus temporibus in die flectebat genua ſua, & adorabat.*

Et oravit ad Dominum.

24 Vide admirabilem Regis fiduciam. Denuntiata illi iam erat mortis ſententia; præciſa omnis vitæ ſpes, præcluſus omnis aditus obtinendæ ſalutis videbatur: inevitabile fatum ſubeundum animum deijciebat; nihilominùs confortatus eſt fide, velut alter Abraham. ad Romanos 4. numero 20. *Et contra ſpem in ſpem credidit, arbitrans, quia & a mortuis ſuſcitare potens eſt Deus.* ad Hebræos 11. numero 19. & perinde quaſi volutaret animo nobilem illam cogitationem Iobi. capite 13. numero 15. *Etiam ſi occiderit me, in ipſo ſperabo*: conſtanti fiducia armatus, telum adverſus Deum arripit, & intorquet valentiſsimum, nempe orationem: cui Deus ipſe dat manus, victuſque ſuccumbit. Præclarè Chryſoſtomus, homilia 58. in Matthæum. *Nihil eſt homine probè orante potentius.* Nihil prorſus excipit Chryſoſtomus, ac ne ipſum quidem Deum Omnipotens planè eſt oratio, imò omnipotentior omnipotente, (ſi ita loqui fas eſt,) quandoquidem Deum omnipotentem, quæ eſt ipſius Dei benignitas, vincit. Matthæ. 21. numero 22. *Omnia, quæcumque petieritis*
25 *in oratione credẽtes, accipietis.* Vide omnipotentiam orationis. Proptereà enim Seraphinus Firmianus capite 2. pag 88. *Omnipotentem* vocat orationem, quòd nihil illi ſit impoſsibile: eiuſmodi enim eſt orationis omnipotentia, ut omnipotentem ipſum ſuis armis expugnet, quia is nimirùm ſe permittit oratione expugnari.

Excandeſcens ira Deus cœperat ſtomachum erumpere in populum rebellem. Numerorum 16. numero 44 perituſque impios illos deleviſſet, niſi Aaron precibus ſuis Deum expugnaſſet. Sapientiæ 18. numero 21. *Properans enim homo ſine querela deprecari.* Græcè *proemacheſe.* Propriè reddas, *propugnavit, ac vicit ipſum Deum.* At quibus armis inſtructus tam glorioſam victoriam reportavit? Precibus ſcilicet, & oratione. *Proferens ſervitutis ſuæ ſcutum, orationem.* Græcè *oplon.* Ideſt, proprij miniſterij arma. Videlicet deprecari Deum, eſt Deum ipſum vincere, ac ſuperare.

Obſervat hoc Hieronymus in epiſtola ad Gaudentium, explanans verba illa Exodi 32. numero 10. *Dimitte me, ut iraſcatur furor meus contra eos.* [Quando dicit Deus, *dimitte me*, oſtẽdit, ſe teneri poſſe, ne faciat, quod minatus eſt; Dei enim potentiam ſervi preces impediebant.] Hoc ipſum orationis ſcutum à Ieremia oppoſitum, & obiectum irato Deo, Deus ipſe quaſi pertimeſcebat, cùm Prophetam ſic alloquebatur. cap. 7. num. 16. *Tu ergo noli orare pro populo hoc, & non obſiſtas mihi.*

Iure celebratum fuit ab omni antiquitate ſtupendum illud prodigium, quod 26
ſive ad commendandam, ſive ad tuendam virginalem pudicitiam, Deus ipſe edidit, aut ab aliquo Angelo edi permiſit. Cùm enim Mater Deorum ex Phrygia navi adveheretur Romam, repentè in medio Tiberi navis ita hæſit, ut nullis funibus trahi, nulla vi hominum, boumque loco dimoveri poſſet. Flagrabat eodem tempore infamia violatæ caſtitatis Claudia Virgo Veſtalis, propter cultum corporis amæniorem, ingeniumque liberius, quàm virginem deceret: illa igitur, quò ſuam illabatam probaret caſtimoniam, populo ſpectante, ſe diſcinxit, zonamque navi alligans, eam, quò voluit, negotio facili deduxit. Auctores ſunt Auguſtinus libro 10. de Civitate, cap. 16. Livius decade 3. lib. 9. Ovidius lib. 4. Faſtorum. Plinius lib. 7. cap. 35. & Suetonius in Tiberio cap. 2.

Enim verò vir iuſtus funiculum pur- 27
pureum orationis habet, longè iſta zona mirabiliorem, & potentiorem: *ſicut vitta*

coccinea labia tua, ait Deus Canticor. 4. numero 3. ubi de multorum Patrum ſententia, oratio ſignificatur, quæ in arcano ſermone per labia frequenter exprimitur. Sophoniæ. 3. numero 9. *Tunc reddam populis labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini.* Sic Pſalm. 62. numero 4. & Pſalmo 70. numero 3. Sed vitta coccinea orationis parum eſt trahi navim hęrentem in flumine: nubes cœlorum oratione alligantur, & quò impulerit orantis voluntas, facilè trahuntur. Audi Eliam non magnificentiùs, quàm veriùs de ſe ipſo prędicantem. 3. Regum 17. numero 1. *Vivit Dominus Deus Iſrael, in cuius conſpectu ſto, ſi erit annis his ros, & pluvia, niſi iuxta oris mei verba.* Expreſsit Iacobus orationis funiculum, quo nubes, & pluviæ ab Elia conſtrictæ trahebantur. cap. 5. numero 17. *Oratione oravit, ut non plueret ſuper terram, & non pluit, &c.* Sed quia propoſito exemplo viri penè omnipotentis, qui cœlum arbitratu ſuo claudebat, aperiebatque, poterat ſubire animum, tam ſtupendam efficacitatem ad immutandas naturæ leges, eſſe prorſus ſupra mortalem conditionem, admonet Iacobus, Eliam *ſimilem nobis fuiſſe paſſibilem*, ſed orationis vi ad Dei omnipotentiam proximè acceſsiſſe. An non nubes ipſas quaſi funiculo traxit, cùm preces eo fundente, primò apparere cœpit nubecula parva, quaſi veſtigium hominis, 3. Regum. 18. numero 44. deinde verò totum cælum nubibus coopertum, & arida terræ facies largiſsimis imbribus irrigata fuit?

28 Sed quid mirum eſt, orationis funiculo nubes trahi? Tota cæleſtium globorum machina torquetur, ac flectitur vi orationis: mox videbimus in iſto capite, numero 8. omnes cœleſtes orbes, poſtulante Ezechia, decem ipſos gradus Iſaiæ precibus retroactos. Et quaſi parum eſſet, ſenſus expertes orbes orationis funiculo quoquò verſus cieri, atque circumagi: intelligentias ipſas cælorum præſides, fortiſsimos, inquam, illos exercitus Angelorum orationis vitta colligatos Eliſæus ad terram deduxit. 4. Regum. 6. numero. 17. *Cùmque oraſſet Eliſæus, &c. Ecce mons plenus equorum, & curruum igneorum in circuitu Eliſæi.*

Illud verò, & fidem, & admirationem 29
omnem excedit, etiam Deum ipſum, Angelorum Regem, vitta orationis illigatum, atque devinctum ad Iuſtos trahi. Et oratione quidem, tanquam vinculo quodam, teneri Deum, paulò antè vidimus ex Hieronymo, qui hoc ipſum inculcat in caput 13. Ezechielis. *Cui enim dicitur, dimitte me, oſtenditur, quòd tenendi habeat facultatem.* Sed eſt apprimè obſervandum, quod ſapienter advertit Magnus Dionyſius, libro de Divinis nominib⁹, capite 3. cùm Iuſti dicuntur ſuis precibus vincire, atque adeò trahere Deum; vincitur quidem Deus oratione, ſed hoc arctiſsimo nodo illi trahuntur ad Deum potiùs, quàm Deus trahatur ad ipſos Dionyſij verba ſunt. [A precibus nobis ordiendum eſt, non ut vim illam ubique præſentem, & nuſquam, trahamus, ſed ut divinis commemorationibus, invocationibuſque nos metipſos, & tradamus ei, & coniũgamus.] Quod duobus exemplis Dionyſius illuſtrat: catenæ videlicet cœlitus demiſſæ, inibique fortiter affixæ, & funis ſcopulo alligati, iactatique navi, fluctibus impulſæ; quę qui manibus ad ſe traheret, potiùs ipſe ab illis traheretur. Concludo hunc de orationis efficacitate commentarium memorabili illa Auguſtini ſententia tomo 10. ſermone 226. de Tempore. [Oratio iuſti clavis eſt cœli: aſcendit precatio, & deſcendit Dei miſeratio.]

(:?:)

:¿:

Nume-

Numerus 3.

Et dixit: obſecro Domine, memento quæſo, quomodò ambulaverim coram te.

30 ANimus bene ſibi cõſcius valde excitat fiduciam orandi. 1. Ioannis 3. numero 21. *Si cor noſtrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum, & quidquid petierimus, accipiemus ab eo.* Tob. 4. numero 12. *Fiducia magna erit coram ſummo Deo eleemoſyna omnibus facientibus eam.* Cyprianus in ſermone de opere, & eleemoſynis, ſub finem. [Præclara, & divina res ſalutaris operatio; ſolatium grande credentium, ſecuritatis noſtræ ſalubre præſidium; munimentum ſpei, tutela fidei, medela peccati.]

31 Nihil contrà ita deijcit orationem, ac malè ſibi conſcius animus. Gregorius libro 10. Moralium cap. 11. [Ab ſpei fiducia protinus anima frangitur, ſi intenta precib⁹ necdum devictę culpę memoria mordetur. Diffidit namque accipere ſe poſſe, quod appetit, quæ profectò reminiſcitur, nolle ſe adhuc façere, quod divinitus audivit] Sic pręclarè Gregorius.

Propterea ſolent ſancti, cùm calamitatibus premuntur, & ad Dei opem implorandam, tanquam ad aram ſupplices confugiunt, etiam ſi omnem ſuam ſpem pręcipuè fixam, ac locatam habeant in divina miſericordia, atque veracitate; tamen ſeſe ad poſtulandum erigere, refricantes memoria bona opera, quæ geſſerunt. Rectè omnino ait hic Hieronymus. *Felix conſcientia, quæ aſſlictionis tempore bonorũ operũ recordatur.* Exempla paſsim in Pſalmis occurrunt. Sed duo tantùm perilluſtria aliunde excepta memorabo. Nehemiæ unum, Eſtheris alterum. 2. Eſdræ 5. numero 19. *Memento mei Deus meus in bonum, ſecundum omnia, quæ feci populo huic.* Eſther 14. numero 16. *Tu ſcis neceſsitatem meam, quòd abominer ſignum ſuperbiæ, & gloriæ meæ, quod eſt ſuper caput meum, &c.*

32 Non itaque abhorret à ſanctorum humilitate, in bonis operibus, quæ, Deo aſpirãte, geſſerunt, (modò ſuperbia caveatur,) fiduciæ aliquid collocare; & ſi propter incertitudinem meritorum; & inanis gloriæ periculum, longè tutius ſit, fiduciam omnem in Dei benignitate reponere. Danielis. 9. numero 18. *Neque enim in iuſtificationibus noſtris proſternimus preces ante faciem tuam, ſed in miſerationibus tuis multis.* Hoc teſtantur publicæ preces, quas Eccleſia Catholica ad altare fundere ſolet. Nã in collecta ſexageſimæ ſic orat. *Deus, qui cõſpicis, quia ex nulla noſtra actione confidimus.* Et in ſecreta Dominicæ Adventus *Vbi nulla ſuppetunt ſuffragia meritorum, tuis nobis ſuccurre præſidijs.* In Canone verò poſt conſecrationem. *Intra quorum nos conſortium non æſtimator meriti, ſed veniæ quæſumus largitor, admitte.*

33 Illud vero præſenti loco apprimè quadrat. Vſque eò certum eſſe, conſcientiam purã, & nullius ſceleris, aut labis ſibi conſciam, excitare ſpem, erigereq; fiduciam, ut in ſacro ſermone conſcientia bona pro ſpe uſurpetur: idemque prorſus ſit puram conſcientiam, atque fiduciam nominare: adeò ſunt, videlicet inter ſe arctiſsimè copulata, ut conſcientiam, aut ſpem dicere, perinde ſit. Teſtem laudo Apoſtolum. 1. Timoth. 1. numero 5. *Finis præcepti eſt charitas de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta.* Quem locum enarrans 34
Auguſtinus, præfatione in Pſal 31. [Pro ſpe (inquit) conſcientiam poſuit; ille enim ſperat, qui bonam conſcientiam gerit. Quomodò enim mala conſcientia tota in deſperatione eſt, ſic bona conſcientia tota in ſpe.] Et ſibi conſtans Auguſtinus eamdem inculcat expoſitionem tomo 3. libro 1. de doctrina Chriſtiana capite 39. [Cõſcientiam bonam ſubiunxit propter ſpem; ille enim ſe ad id, quod credit, & diligit, perventurum eſſe deſperat, cui malæ cõſcientiæ ſcrupulus ineſt.]

35 Enim verò queadmodùm ex cõſcientia bona oritur fiducia, & fiducia, rectaq;

conſcientia ita ſunt inter ſe connexæ, ut una pro altera uſurpetur: ſic etiam conſequenter ex ipſa fiducia exiſtit in animo profuſa quædam hilaritas, beataque lætitia: quæ uſque eò inter ſe copulantur, ut fiduciam habere, idem omnino eſt in ſacro ſermone, atque eximiè lætari; *ſecura enim mens quaſi iuge convivium.* Proverb. 15. numero 15. *Spe gaudentes*, ait Apoſtolus ad Romanos 12. numero 12. & cap. 5. numero 2. *Gloriamur in ſpe filiorum Dei.* Sed age, id, quod propoſuimus, ſacræ Scripturæ teſtimonijs comprobemus.

36 Quod legimus in Editione Vulgata. Iob. 22. numero 26. *Tunc ſuper omnipotentem delitijs affluens, & elevabis ad Deum faciem tuam: rogabis eum, & exaudiet te.* Sic illuſtrarunt LXX. exprimendo tam effuſæ exultationis cauſam, nempe ſolidam in Deo fiduciam collocatam. *Tunc fiducialiter ages coram Domino, inſpiciens cœlum hilariter.* Vbi planè vides, idem prorſus eſſe fiducialiter agere coram Domino, & ſuper illum delicijs affluere. In eodem libro. cap. 27. numero 9. *Nunquid Deus audiet clamorem eius,* (impij ſcilicet, & hypocritæ) *cùm venerit ſuper eum anguſtia? Aut poterit in omnipotente delectari, & invocare Deum omni tempore?* Poſterius hoc mēbrum ſic expreſſerunt LXX. *Habet nè fiduciam coram eo? Aut tanquam ſi invocaverit eum, exaudiet eum?* Vbi etiam animadvertis, delectari in omnipotēte idem eſſe, atque coram eo fiduciam habere. Similiter Iſaiæ 58. num 14. *Tunc delectaberis ſuper Domino.* Vbi LXX. *eris confidens ſuper Dominum.*

37 Sed redeamus eò, unde paululùm deflex imus, & orationem Ezechiæ pertexamus. Erigebat illius ſpem ea cogitatio, quòd ſibi conſcius eſſet, ſe coram Deo ambulaſſe, atque adeò à recta conſcientia, ne tranſverſum quidem digitum diſceſſiſſe. Eſt hoc idioma in arcano ſermone frequens, *ambulare cum Deo, ſive coram Deo*; quo perfectiſsima vita, & omnibus expleta partibus, omnibus numeris abſoluta denotatur. Quam phraſim conſtantiſsimè illuſtravere LXX. notabili alio idiomate, qui, *ambulare coram Deo*, ſæpe reddiderunt, *placere Deo*. Cùm vellet Deus Abrahamum ad eximiam, & excellentem virtutis ideam informare, hanc illi rectè vivendi compendiariam normam præſcripſit, Geneſ. 17. numero 1. *Ambula coram me, & eſto perfectus.* LXX. *place in conſpectu meo, & eſto inculpabilis, ſeu irreprehenſibilis.* Auguſtinus libro 16. de civitate. c. 26. legit abſolutè, *place, & eſto ſine querela.* Cùm ſimile Thaletis Mi- 38
leſij monitū recitaſſet Tullius libro 3. de Legibus: nimirùm aſsiduè volutādum animo eſſe, non ſolùm facta, atq; dicta, verùm etiam cogitata divinis oculis patere; præclarè adiecit Cicero, *omnem virtutis Philoſophiā hoc uno verbo Thales cōplexus eſt.* Addit explicatiùs Valerius maximus libro 7. cap. 2. §. 7. [Vt non ſolùm manus, ſed etiam mentes puras habere vellemus, cùm ſecretis cogitationibus noſtris cœleſte numen adeſſe credidiſſemus.] Potentiſsimum frenum putavit Seneca inieciſſe ſe Lucilio, ad turpes animi motus coërcendos, cùm hoc illi conſilium dedit, epiſtola 25. *Sic vive, tanquam ſub alicuius boni viri, ac ſemper præſentis, oculis.* Si ergo vir graviſsimus, tanquam præſens animo informatus duntaxat, hominem in officio continere poſſet; quid non componet noſtræ vitæ continuus ſeveriſsimi Iudicis aſpectus, quē certa fide tenemus re vera eſſe præſentem? Sapienter Auguſtinus in ſoliloquio cap. 14. *Magna nobis eſt indita neceſsitas iuſtè, rectèque vivendi, qui cuncta facimus ante oculos iudicis, cūcta cernentis.*
De innocentiſsimo illo Abel ſcribit Io- 39
ſephus, libro 1. Antiquitatum capite 4. *In omnibus, quæcumque gerebat, Deum putabat eſſe præſentem.* De ſanctiſsimo Enoc legimus, Geneſ. 5. numero 24. *Ambulavitque cum Deo.* Vbi verterunt LXX. *beneplacuit Deo.* Quorum verſionem ſequuti ſunt Apoſtolus ad Hebræos 11. numero 5. *Teſtimonium habuit, placuiſſe Deo.* Et Eccleſiaſticus cap. 44. n. 16. *Enoch placuit Deo.* Ecce, qui cū Deo ambulavit,

dignam ſ..e divinis oculis, ſub quibus degebat, vitam traduxit, atque adeò Deo vehementer placuit. Quid ni ſemper placeat divinis oculis, qui in omnibus, quæ facit, aut cogitat, nuſquam ab eorum cõſpectu ſuos ipſe demovet oculos?

Frequentes ſunt in hoc illuſtri idiomate LXX. locos duntaxat attingam, & lectori expendendos relinquam. Tantũ moneo Græcè ubique ſubeſſe, *Euareſteo.* Ge-
40 neſ.6,num.9. *Noe vir iuſtus, atque perfectus cum Deo ambulavit.* LXX. *Placuit Deo.* Geneſ.24.num.40. ait Abraham, *Dominus, in cuius conſpectu ambulo.* LXX. *Dominus Deus, cui placui ante ipſum.* cap 48.nu. 15. benedixitque Iacob filijs Ioſeph, & ait: *Deus, in cuius conſpectu ambulaverunt patres mei.* LXX. *Deus, cui placuerunt patres mei in conſpectu eius.* Quod habemus in verſione Vulgata, quæ tranſlata eſt in Pſalterio ex editione LXX. Pſalmo. 114. num 9. *Placebo Domino in regione vivorũ.* Sic legitur Hebraicè. *Ambulabo coram Domino in terra viventium.*

In veritate, & in corde perfecto, & quod bonum eſt in oculis tuis, fecerim.

41 VIDE, quàm cõgruenter ad ea, quę obſervavimus, iſta connectantur; ſcilicet, qui ubique veretur divinos oculos, qui Deum ſemper præſentem intuetur, qua fronte, vel tranſverſum unguẽ, ſciens, ac prudens ab eius voluntate deflectet? Hic etiam LXX. Idiomatis ſui memores, reddiderunt, *& placita in conſpectu tuo feci.* Græcè. *areſta.* Solent enim viri iſti ſapientiſsimi, Spiritu Sancto afflati, quia id demum, vel potiùs id ſolum, placere divinis oculis certò ſciunt, quod bonum, ac rectum ſit; cùm hæ voces ſubſunt in originali, frequenter *placitum* exprimere. Exodi. 15.num.26. *Si quod rectum eſt coram eo, feceris.* LXX. *ſi quæ placent coram illo, feceris.* Et multis alijs locis. Quod idioma ipſe etiam Vulgatus imitatur, qui vertens hęc ipſa Ezechię verba 4. Reg 20 n.3. ita reddidit, *& quod placitum eſt coram te, fecerim.* Sic Deut. 12. n 25. *Cùm feceris, quod placet in conſpectu Domini.* Et capite 13. num.18. *Vt facias, quod placitum eſt in conſpectu Domini Dei tui.* utrobique habetur Hebraicè *iaſar,* id eſt, *rectum in oculis Domini.*

Ille autem facit bonum, rectum, atq; placitum in oculis domini, qui ambulat coram illo in veritate, & in corde perfecto. LXX. *En cardia alethine,* id eſt, in corde vero. Itaque exiſtimo, hanc poſteriorem partem exegeticam eſſe prioris, & idem omnino ſignificare, *in corde perfecto, atque in veritate.* Moveor primò, quia in veritate ambulare coram Deo, eſt non fictè, non ſimulatè ei ſervire: quemadmodùm etiam diligere proximum in veritate. 2. Ioannis 1.num.1. eſt, caritate, non verbis adumbrata, ſed vera, atque germana proſequi. 1. Ioannis 3.num.18. *Non diligamus verbo, neque lingua, ſed opere, & veritate.* Hoc autem ipſum in arcano ſermone aliàs ſignificanter ſic exprimitur. 3. Reg.8.num.23. *Qui cuſtodis pactum, & miſericordiam ſervis tuis, qui ambulant coram te in toto corde ſuo,* id eſt, in veritate: & capite 9.num.4. *Tu quoque ſi ambulaveris coram me, ſicut ambulavit Pater tuus in ſimplicitate cordis.* 42

Moveor deinde, quia ambulare coram Deo in corde perfecto, ſive in corde vero, ut reddiderunt LXX. ſive in toto corde, aut in ſimplicitate cordis, ut in locis, quæ modò recitavimus, ex idiomate ſacræ Scripturæ, opponitur duplicitati cordis, atque adeò idem prorſus eſt, atque ambulare in veritate. Vbique deteſtatur ſacra Scriptura duplices corde. Eccleſiaſtici. 2.num.14. *Væ duplici corde.* 1. Paralip. 12.num.33. *Venerunt in auxilium, non in corde duplici.* Cui opponitur ibidem, *corde perfecto venerunt:* & paulò pòſt in eodẽ numero, *corde uno.* Vbi obſervãdum eſt, cor verum, ſimplex, atque perfectum, cor unum appellari: quia vir fictus, doloſus, & fraudulentus non unum, ſed duo corda 43

habere

habere dicitur. Pſalm. 11. num. 3. *Labia doloſa in corde, & corde loquuti ſunt.* Symmachus ſolvit Hebraiſmum; vertit enim, *in corde alio, atque alio*; altero videlicet blando, verbis ementito, perverſo altero in pectore latente. Hanc vim habet gemi nata illa eiuſdem nominis repetitio, *in corde, & corde*; id eſt, duplici corde: ut conſ
44 tat ex ſimili Hebraiſmo, Proverbiorum 20. num. 10. & num. 23. *Abominatio eſt apud Dominum pondus, & pondus.* Id eſt, duplex pondus: unum ad emendum maius, alterum ad vendendum minus: cui mox adiungitur, explicationis gratia, *ſtatera doloſa.* Opponitur autem illi Proverbiorum 11. num 1. *Pondus æquum.* Hebraicè, *perfectum.* Eccleſiaſtici 1. numer 36. *Ne acceſſeris ad illum* (ſcilicet Deum) *duplici corde.* Quid autem ſit accedere ad Deum duplici corde, diſertè explicatur num 40. *Acceſſiſti malignè ad Deum, & cor tuum plenum eſt dolo, & fallacia.*

45 Moveor deniq;, quia vox Hebraica *Salem*, quæ ſubeſt in hoc loco, quam variè illuſtrant Vulgatus, & LXX. & cordi frequentiſsimè apponitur, ſignificat rem integram, atque perfectam: ac proinde veram, non diviſam, non adulterinam, aut fucatam 1. Paralip. 29. num 9. *Toto corde offerebant ea Domino.* Vbi LXX *Pleno corde.* 3. Regum 15. num. 14. *Cor Aſi perfectum erat cum Domino* 2. Paralip. 16. nu. 9. *Oculi Domini contemplantur univerſam terram, & præbent fortitudinem ijs, qui corde perfecto credunt in eum.* Et ſexcêtis alijs locis.

Et flevit Ezechias fletu magno.

46 INGENS pondus ad impetrandum precibus accreſcit ex lacrymis. Vix reperietur, qui non à Deo, quod petiit, obtinuerit, modò preces lacrymis cumulaverit. *Quando orabas cum lacrymis*, aiebat Raphael Tobię capite 12. num. 12. *ingemuit ſcilicet, & cœpit orare cum lacrymis.* cap. 3. num. 1. Raguel etiam capite 7. num. 13. *Non dubito, quòd Deus preces, & lacrymas meas in conſpectu ſuo admiſerit.* Iudith verò. capite 8. num 14. *Indulgentiam eius fuſis lacrymis poſtulemus.* Tertullianus quidē fuſis Ezechiæ lacrymis adſcribit, placatum ei fuiſſe Deum. Ait enim libro 5. cōtra Marcionem capite 11. *Facilis Deus Ezechiæ fletibus flecti.* Præclarè Anſelm' Lau 47
dunenſis in ea verba Tobiæ 3. num. 11. *In oratione perſiſtens cum lacrymis deprecabatur Deum: oratio* (inquit) *Deum lenit, lacryma cogit; hæc ungit, illa pungit.* Stimulat videlicet acriter, & planè cogit lacryma Deum. Quia ſi venuſtorum oculorū eximia pulchritudo voluntaria quædam, ac violenta tyrannis eſt, qua capti, & vulnerati ſpectatores ad amorem ſponte rapiſitur: nihil venuſtius ſpectat Deus oculis lacrymantibus. Chryſoſtomus tomo 1. homilia 30. in Geneſim, ſub finem. *Quidnā, dic oro, oculis illis formoſius, perpetuo lacrymarum imbre, & quaſi margaritarum decore ornatis?*

Illud inſuper obſervo in ſacro ſermone, non modò lacrymas, vim, & pondus 48
precibus addere, verùm etiam ſi nullæ ore tenus preces fundantur, lacrymas ipſas ſolas tacitè manantes ex oculis, efficaciſsimas eſſe preces, atque adeò clamare, dum tacent, & placido illo ſilentio ad cælum uſque clamorem contendere. Notavit hoc Maximus Taurinenſis in homilia de pœnitentia ſancti Petri, in qua pleraq; hauſit ex Ambroſio in caput 22. Lucæ. circa illa verba numeri 62. *Egreſſus foras Petrus flevit amarè.* [Ergo Petrus prorupit ad lacrymas, nihil voce precatus. Invenio enim, quòd fleverit: non invenio, quid dixerit. Lavat lacryma delictum, quod voce pudor eſt confiteri; lacrymæ tacitæ preces ſunt: veniam non poſtulāt, & merentur.] De Magdalena etiam idē obſervant Expoſitores. Luc. 7. num. 38. *Lacrymis cœpit rigare pedes eius.*

Atque hinc fluxit notabile illud idioma ſacrum, quo lacrymis vox attribuitur, 49
ac proinde à Deo non ſpectari dicuntur, ſed audiri. Pſalm. 6. num 9. *Exaudivit Dominus vocem fletus mei.* Pſalm. 38. nu. 13.

Auribus

Auribus percipe lacrymas meas. Threnorũ
2. num. 18. *neque taceat pupilla oculi tui.*
Imò, ſi eidem Sancto Maximo credimus,
ut par eſt credere, contentiores, expreſsio-
reſq; ſunt lacrymarum voces, quàm pre-
cum [Vtiliores (inquit) lacrymarum pre
ces ſunt, quàm ſermonum. Quia ſermo
in precando fortè fallit, lacryma omnino
non fallit: ſermo enim interdum non totũ
profert negotium, lacryma ſemper totũ
prodit affectum.] Flectitur igitur Deus
gemitibus, ac precibus, non voce tenus
editis, ſed ab intimo corde ductis. At la-
crymæ doloris in animo concepti teſtes
incorrupti ſunt, omniq; exceptione ma-
iores, & latentis in corde pœnitentię evi
50 dentiſsimi indices. Acutè ſatis Niſſenus,
in oratione funebri de Placilla: *dolor* (in-
quit) *in corde deliteſcens per fletus, & la-*
mentationes ſignificatur, ac vulnerum animi
tanquam ſanguis lacrymæ ſunt. Quid ergo
mirum, ſi Deus, qui corda præcipuè, &
affectus ſpectat, lacrymis magis, quàm
precibus capiatur? Eccleſiaſtici 35. n. 18.
Non nè lacrymæ viduæ ad maxillam deſcen-
dunt, & exclamatio eius ſuper deducentem
eas? (vide clamorem lacrymarum, ac vide
etiam quò clamor iſte pertingat) *à maxil-*
la enim aſcendunt uſque ad cœlum. Mirabi
li ſanè modo, dum ubertim effuſæ lacry-
mę deorſum per genas defluere videntur,
contrario prorſus, celeriq; motu, ad cœ
lum uſque ſurſum aſcendunt Iure excla-
mat Laurentius Iuſtinianus, in libro de
Ligno vitæ, capite 9. [O lacryma humi-
lis, tua eſt potentia, tuum eſt regnum. Tri
bunal Iudicis non vereris: amicorum tuo
rum accuſatoribus ſilentium imponis: nõ
eſt, qui te ad Deum accedere vetet: ſi ſola
intres, vacua non redibis. Quid plura? vin
cis invincibilem, ligas omnipotentem, a-
peris cœlum, fugas diabolum.]

Enim verò illud eſt lacrymarum maxi
51 mè proprium, animorum ſordes eluere,
maculaſq; peccatoris omnino delere.
Proptereà enim ſolẽt Patres lacrymas cũ
baptiſmo comparare Iſidorus libro 2. de
officijs Eccleſiaſticis, capite 25. eas vocat
Baptiſma laborioſum. Leo Magnus ſermo-
ne 9. de paſsione Domini. [Felices, ſancte
Apoſtole, tuę lacrymæ, quę ad diluen-
dam culpam negationis, virtutem ſacri
habuere baptiſmatis.]

Cautè tamen legenda eſt Ioannis Cli- 52
maci exaggeratio de hac re: ait enim Gra-
du 7. *Maior, ac potentior baptiſmate poſt bap*
tiſma (& ſi audax dictu id videatur,) fons
lacrymarum eſt. Exaggerationis huius cau-
ſam ibi ſubiungit. Baptiſmo enim luſtrã-
tur originalis culpa, & actualia peccata,
in ignorantiæ tenebris admiſſa: lacrymis
verò eluuntur longè graviora flagitia, ac-
cepta iam Evangelij luce, patrata. Bap-
tiſmus nos ſemel duntaxat abluit, lacry-
mis verò identidem abluimur. De Pio-
rum lacrymis agens Nazianzenus, oratio-
ne 1. contra Iulianum, ait: *Quorum lacry*
mæ peccati diluvium ſunt, & mundi expia-
mentum. Chryſoſtomus autem cenſet nuſ
quam aliàs fructuoſè lacrymas collocari,
niſi cùm ad abluenda peccata profundun
tur: ait enim homilia quinta de pœniten-
tia. [Propter hoc triſtitia facta eſt, ut ipſa
ad delenda peccata utamur. Mulctatus eſt
quiſpiam pecunia; triſtatus eſt: mulctam
non emendavit: filiũ amiſit, doluit; mor-
tuum non reſuſcitavit: in morbum pericu
loſum quis incidit, luxit; morbũ non ſuſtu
lit, ſed difficiliorẽ reddidit: vides horum
nulli prodeſſe triſtitiam? Peccavit quis;
lacrymatus eſt; peccatum delevit.]

Admirabilem hanc lacrymarum effi- 53
cacitatem ad eluenda peccata, ſignificare
voluit Samuel, cùm populum illum fla-
gitioſo ſimulacrorum cultu contamina-
tum, nova, & nuſquam in ſacris libris
aliàs memorata ceremonia, ad deteſtatio-
nem, & pœnitentiam ſuorum ſcelerum
informavit 1. Regum 7. num. 6. *Et conve-*
nerunt in Maſphat, hauſeruntque aquam, &
effuderunt in cõſpectu Domini: & ieiunave-
runt in die illa, atque dixerunt ibi, peccavi-
mus Domino. Quorſum ſpectat tam inſo-
lita actio, tamque inaudita, ubi tam ſe-
dulò agebatur de concipienda peccatorũ
pœnitentia? Quid efficacitatis habet effu
ſio iſta

Digitized by Google

ſio iſta aquę ad placandum Divinũ numẽ, ſceleribus violatũ? An ut conditionis humanæ fragilitatem, ac miſeriam ingenuè faterentur, atq; adeò Deum ad miſericordiam inclinarent? Perinde ac ſi univerſus populus facto illo teſtaretur, *ſicut aqua effuſus ſum*. Pſalm 21. num. 15. incurri in illam maledictionem Ruben. Geneſ. 49. num 4 *effuſus es, ſicut aqua: non creſcas.* An ut nova illa ceremonia teſtatum omnibus relinquerent, ſe iam ex animo nuntium idolis remittere, eaque ſic penitus è corde abijcere, quemadmodùm aqua illa effundebatur, ſine ulla ſpe eã rurſus colligẽdi: imò ſine ullo prorſus in vaſe veſtigio relicto, neque ſaporis, neq; odoris?

54 Cadunt hæc omnia mirificè in animũ verè pœnitentẽ. Sed ego exiſtimo Chaldaicum Paraphraſtẽ huius inſolitæ actionis mentem aſſequutum. Sic enim locũ illuſtravit. *Hauſerunt aquas è puteo cordis ſui, & abundè lacrymati ſunt coram Domino pœnitentes.* Sic Latinè reddit eius verba Vatab. in eum locũ, & eòdem recidit Latina verſio, quæ habetur in Biblijs Regijs. *Imple verũt aquas, & effuderũt in pœnitẽtia ante Dominum cor ſuum.* Sic etiam explicavit Gregorius in Cõmentario illius loci. [Quid eſt aquã haurire, niſi de profunda animi pœnitentis confuſione, lacrymarum fluenta producere? velut enim aquã haurimus, dum quàm profunda iniquitate cecidimus, conſiderantes plangimus]

55 Huc reſpicit modus ille loquendi in ſacra Scriptura. Idem enim eſt Threnorum 2. n. 19. *effunde ſicut aquam, cor tuum ante cõſpectũ Domini*, & ibid n. 18. *deduc quaſi torrentem, lacrymas.* Pſ. 61. n 9. *effundite corã illo corda veſtra.* Præclarè enim Rodiginus lib. 12. antiquarum Lectionum, cap. 3. *Non eſt*, inquit, *aliud lacryma, quã aquoſus humor ab oculis profluens ex imo corde.*

Itaq; hauſerunt aquam, & effuderunt coram Domino, perinde quaſi tacita ceremonia palàm enuntiarent. Peccavimus, ò ſumme Deus; innumera contra te, eaque graviſsima ſcelera commiſimus: ad ea eluenda rivis lacrymarum nobis opus erat Vtinã his manarẽt corda noſtra, tota in fletus uberes reſoluta. Tu ea pro tua pietate emolli: excute ex ſilice pectoris fluenta lacrymarũ. Interim, quia nos ob inſitã duritiẽ lacrymas nõ poſſumus ubertim effundere, quod poſſumus, hanc aquã largè effuſam earum loco tibi deferimus.

Deniq; hæc lacrymarũ eluvio uſq; eò potens eſt, ut voraces illos inferorũ ignes, vaſtaſq; fornaces, in omnem æternitatẽ accenſas, prorſus extinguat. Teſtatur id eloquentiſsimus Chryſologus, ſerm. 93 [O quanta vis eſt in lacrymis peccatorum! rigant cœlum, terram diluunt, extinguunt gehennã, delẽt in omne facinus latã divina promulgatione ſententiã.] Paternè ſanctus Chryſoſtomus monet in illa homilia 5. de pœnitentia. [Præoccupet pœnitentia pœnã: rogum peccatorũ extinguimus, nõ iam aquis multis, ſed parvis cũ lacrymis.] 56

Huc refert Chaldæus verba illa per obſcura; Pſ. 83. n. 6. *Beat⁹ vir, cui⁹ eſt auxiliũ abs te: aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit in valle lacrymarũ.* Quorum verborũ litteralẽ ſenſum, quoniam difficilior eſt, quã ut leviter, & in tranſcurſũ examinari debeat, petes ex Agelio, Bellarmino, & Genebrardo: Hebraica ita redduntur verbũ è verbo. *Tranſeuntes per vallem fletus, fontẽ ponent eam.* Tigurina. *fontibus abũdantẽ reddẽt.* Quæ ſic illuſtrat Chaldęus Paraphraſtes, Latinè reddit⁹ à Genebrardo, ibi n. 7. *Peccatores, qui tranſeunt per profundũ gehẽnæ, flentes fletu, ſicut fontẽ ponent illud.* Videlicet, qui horribiles illos flãmarũ globos, quibus damnati uſq; & uſq; acerrimè concremantur, alta mentis cogitatione volutaverit: ſeq; ob peccata, quę admiſit, tam atrox ſupplicium commeruiſſe animadverterit, immortales agẽs Deo gratias, quòd ſe voracibus illis flammis eripuerit, indeque vera ob Deum offenſum contritione concepta, uberes lacrymas profundet, quibus non modò incendium illud extinguet, verùm ex eo etiam, tanquam ex perenni fonte, hac iugi meditatione, lacrymationeque, gratiarum in ſe fluenta derivabit. 57

Atque

58 Atque hinc etiam eſt, quod meritò affirmat Petrus Cellenſis in libro de Panibus capite 12.(habetur tom. 9. Bibliothecæ.) Vbi de diabolo agens ait: [Suam tolerabiliùs ſuſtinet flammam, quàm lacrymam noſtram. Acriúſque contriti cordis lacryma, quàm flāma infernalis incendij torquetur.] Hunc frequēter dæmoni peracerbum dolorem inuramus, menteſq; noſtras cœleſtibus donis, fletu partis cumulemus.

Numerus 4. & 5.

Et factum eſt Verbum Domini ad Iſaiam, dicens: vade, & dic Ezechiæ: hæc dicit Dominus Deus David Patris tui: audivi orationem tuam, & vidi lacrymas tuas.

59 Exprimitur 4. Regum 20. tēporis circumſtātia, quam hîc prętermiſit Iſaias, & quæ celeritate ipſa egregiè commēdat divinam clementiam, quæ ad primā lacrymam obortam reo, ad primum gemitum editum in oratione, ſeriò denunciatam ſententiam capitalem revocaverit. Sic enim ibi legimus num. 4. *& antequàm egrederetur Iſaias mediam partem atrij, factus eſt ſermo Domini ad eum dicens: revertere, & dic Ezechiæ, &c.* Nondum Propheta regiarum ædium limine pedē extulerat, nondum totum atrium egreſſus fuerat, cùm iam Ezechias intentati divinitus ſupplicij cōdonationem impetraverat. Quàm verè pollicitus eſt pijſſimus Deus, flectique facillimus, Iſaiæ 30. n. 19. *Plorās nequaquam plorabis,* (id eſt, non multis lacrymis ad placandum benigniſſimū Iudicem opus tibi erit,) *Miſerans miſerebitur tui: ad vocē clamoris tui, ſtatim, ut audierit, reſpondebit tibi.*

60 Expēdens Salvianus lib. 2. de Providētia, in ipſo ſtatim initio, verba illa Pſalmi 33. num. 16. *Oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces eorū.* [Vide, inquit, qua benignitate agere cum ſuis Deū, Scriptura dicit: in hoc ſiquidem, quod ait, oculos Dñi ſuper iuſtos eſſe, affectus aſpicientis oſtenditur: in hoc autem, quòd aures in precibus paratas, ſemper exaudientis largitas demonſtratur: quamvis per id, quod dicit, divinas aures in precibus ſemper eſſe iuſtorum, non audientia tantùm, ſed quædam quaſi obedientia Dei deſignatur.] Explicat ſtatim nullam aliam eſſe iſtam divinarum aurium ad iuſtorum preces obedientiam; *niſi ut ſemper exaudiant, niſi ut promptè audita tribuant, niſi ut illico exaudita concedant.*

Neq; verò debent noſtræ aures in illo Salviani in ſpeciem audaci *obedientiæ* vocabulo peregrinari: quando nec illud horret ipſa Scriptura. Ioſue 10. num. 13. *obediente Domino voci hominis.* Neque horruit Ioſephus, dum editum ab Onia Sacerdote miraculū enarraret, lib. 14. Antiquitatum, cap. 3. *Oranti Oniæ obediens factus eſt Deus.* Exaggerat enim hoc vocabulum immenſam Dei erga homines bonitatē, qua fit, ut quaſi per voluntariā ſubiectionem ipſe Deus, antequàm id iuſti vel cogitare audeāt, ſe ſe eis ſponte obliget, obſtringatque ad ea celeriter patranda, quæ ipſius pręveniente inſtinctu, fidenter illi poſtulaverint. Lege Serariū quæſt. 19. in cap. 10. Ioſue. 61

Et quia illa demum promptiſſima, atq; exactiſſima obedientia eſt, quæ non modò iubentis imperium, ſed etiam nutum prævertere ſolet. Ita Deus obedit iuſtorum precibus, ut antequàm illę verbis cōcipiantur, Deus ipſe pareat, preceſque antevertat. Obſervavit hoc Bernardus ſermone 9. in Cantica. [non vocatus adfuit, & delectatus verbis prævenit preces. Arbitror, quòd interdum nec verba expectat, ſed ſolis cogitationibus advocetur.] Iſaię 65. num. 24. *eritque antequàm clament, ego exaudiam; adhuc illis loquentibus, ego audiam.* Pſalm. 9. num. 17. *deſiderium pauperum exaudivit Dominus.* (Antè ſcilicet, quàm precibus illud enuntiarent. 62

Prover-

Digitized by Google

Proverb. 10. num. 24. *deſiderium ſuum iuſtis dabitur*) *præparationem cordis eorum audivit auris tua.* Cùm videlicet illi præpararent ante orationem animam ſuam. Eccleſiaſt. 18. num. 23. Attentas præparationi ipſi aures admovebat De⁹. Symmach⁹: *prothesin: propoſitū cordis eorum audivit auris tua.* Propoſito iuſtorum, animo duntaxat concepto, nondum verbis confirmato, auſcultare, & obedire ſolet Deus.

63 Pſalm. 31 num. 5. *dixi:* (id eſt, deliberatè propoſui, certò decrevì, ut Pſal 38. n. 2. *dixi, cuſtodiam vias meas.* Pſalm. 76. n. 11. *& dixi, nunc cœpi.*) *Confitebor adverſum me iniuſtitiam meam Domino, & tu remiſiſti impietatem peccati mei.* Antequā id, quod animo propoſueram, re ipſa exequerer, tu, ô ſumme Deus, propoſitum meum, orationis loco ſuſcepiſti; meoque deſiderio vix dum votis animi concepto obtemperaſti.

64 Luculentè ſanè exclamat Nazianzenus oratione 40. in ſanctum Baptiſma, circa mediam [O miram beneficentiæ celeritatem! ô facilē contrahendi rationē! hoc bonum ſolo voluntatis pretio emendum tibi proponitur: appetitionem ipſam Deus ingentis pretij loco habet: ſitit ſitiri, bibere cupientibus potum præbet: cū ab eo beneficium petitur, beneficio id ducit: prompta, magnifica, atq; prolixa natura eſt: iucundiùs dat, quàm alij accipiunt.]

Non involvam ſilētio in Hebraico textu legi in ſingulari numero, *Dimhateca,*

65 *& vidi lacrymam tuam.* Sic etiam Pſalm. 55. num 9. *Poſuiſti lacrymas meas in conſpectu tuo.* Hebraicè *Dimhati, lacrymā meā.* Vix dū oborta Ezechiæ lacrymula, antequàm deflueret in genas, in benignos, & atteros Dei oculos incurrit, paternumq; illud pect⁹ ad miſericordiam emollijt. Expoſtulavit graviter Antipater cum Alexandro Magno per litteras, de Olympia Alexandri ipſius matre, enixèque contendit à Rege, ut illatæ ſibi per ſummam inſolentiam iniuriæ quàm primum reſarcirentur. Legit ſedatè querelas Alexander, & nobili illo apophthegmate reſpondit, *ignorare videtur Antipater, quòd una matris lacryma multas deleb t epiſtolas.* Vna peccatoris lacryma, igne eliquata contritionis, multas, eaſque graviſsimas illatas Deo delebit iniurias.

Dixi num 3. quantùm Deus capiatur peccatorum lacrymis, nunc illud tantùm 66
adiungo Et ſi verè dixit Bernardus, ſermon. 30. in Cantica. *Lacrymæ pœnitentium vinum ſunt Angelorum.* Sed certè parum dixit. Vinum etiam ſuaviſsimum ſunt, quo ſitim ſedat, & oblectatur ipſe Deus. Verba illa Pſalm. 55. num 9. *poſuiſti lacrymas meas in conſpectu tuo.* Ita vertit ex Hebræo Tigurina. *Lacrymas meas repone in lagunculam tuam, an non in rationario tuo?* Regia: *tu pone lacrymam meam in utre tuo; nonne in libro tuo?* Paraphraſi illuſtrat Agelius, *Oro, ut lacrymas meas temerè fundi, ac perire non ſinas. Sed eas per ſtillas quodā modò collectas in utre tuo condas, & in rationibus tuis diggeſtum earum numerum habeas. No ſe le pierde a Dios una ſola lagrima vertida por ſu amor: en una garrafa las manda guardar, como vino, que ſe ſirve en ſu meſa, y las recibe por quenta, i eſcribe en ſu libro de memoria.* Iſidorus Clarius. *Pone lacrymas meas in lagunculam tua, & in libro rationum tuarum ſcribe eas* Vatablus. *An non ſunt in commentarijs tuis?* Genebrardus. *In memoria tua.*

Neque ſilentio prætereundū eſt, quod non modò hîc; ſed 4. Regum capite 20. 67
num 5. Deo etiam tanquā excellēs quiddam attribuitur. *Hæc dicit Dominus Deus David patris tui.* Eadem omnino verba habentur in epiſtola illa, quam Elias ſcripſit ad Ioram 2. Paralip 21. n. 12. & de pijſſimo Ioſia legim⁹, 2. Paralip. 34. n. 3. *Cùm adhuc eſſet puer, cœpit quærere Deū patris ſui David.* Admirāda prorſus divinę pietatis dignatio: ut qui rerum omnium conditor eſt, Deum ſe David dici, & hoc quaſi cognomine compellari glorietur. Exodi 3. numer. 6. cùm enim ita ſe vocaſſet. *Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob* Continuò ſubiecit num. 15. *Hoc nomen mihi eſt in æternum, & hoc memoriale meum in generationem, & generationem.*

Perindo

Perinde ac ſi dicat. Hoc nimirum nomen erit, per quod homines mei in poſterum
68 recordabũtur. Solent, qui Regi miniſtrãt, honorificis illis titulis gloriari, *OEconomus Regis, conſiliarius Regis, &c.* At Regem, qui alicuius famuli nomen ſuo adiungat, qui eius ſe Regem eſſe, ducto ab eo cognomine glorietur, vidimus omnino neminem. Atqui Deus tanti ſuos famulos æſtimat, *ut non confundatur Deus, vocari Deus eorum*, ad Hebræos 11. num. 16. in quem locum ait Teophilactus. [Deus adeò eos magni facit, ut cùm ſit totius mundi Deus, hoc eſt, viſibilis, & eius, qui ſub viſum noſtrum nõ cadit, non erubeſcat, peculiariter vocari eorũ Deus: perinde quaſi ipſi omnibus creaturis ſint æquiparandi.] Quomodò autem ex iſto Dei titulo colligat Chriſtus animorum immortalitatem, corporumque reſurrectionem, erudité tractant Maldonatus Matth. 22. numero 32. Barradas tomo 3. libro 8. cap. 16. & Pererius in cap. 3. Exod. diſp. 9.

Ecce ego adijciã ſuper dies tuos quindecim annos.

69 HIc etiam nonnulla deſiderantur, quæ 4. Regum 20. num. 5. expreſſè referuntur. *Et ecce ſanavi te, die tertio aſcendes Templum Domini.* Ego verò ad huius morbi, curationiſque illius pleniorem intelligentiam, antevertendum etiam, & interferendum eſſe arbitror verſiculum 21 huius capitis, quem ſua ſede motum eſſe, & alieno loco poſitum, concors poſt Hieronymum interpretum omnium ſententia fert. Sic enim ibi legimus, *& iuſſit Iſaias, ut tollerent maſſam de ficis, & cataplaſmarent ſuper vulnus, & ſanaretur.* Vbi Hieronymus [Hoc priùs legendum eſt, quàm oratio Ezechię. Antè enim cataplaſma vulneri poſitum eſt, & priùs ſignũ ab eo petitum futuræ ſanitatis, quàm gratias ageret Domino.]

70 Atque ut à Regis vulnere explicationẽ ordiamur, ſciendum eſt gravisſimum, planeque lethalem fuiſſe Ezechiæ morbum: proptereà enim dicitur *ad mortẽ ægrotaſſe.* Morbus ille vocatur Hebraicè, *ſchin*, de qua voce ſic Hieronymus in commentario. [Aiũt Hebræi *ſchin* ulcus ſonare, non vulnus; nam & Aquila, Symmachuſq́;, & Theodotio *elcos*, interpretati ſunt.] Vulgatus ipſe ulcus interpretatur, non aliàs modò, ſed etiam cùm de Ezechia ſermo eſt. 4. Regum 20. numero 7. *Dixitque Iſaias, afferte maſſam ficorum, quam cùm attuliſſet, & poſuiſſent ſuper ulcus eius, curatus eſt.* LXX. etiam conſtantiſſimè in omnibus locis, ubi Hebraicè ſubeſt hæc vox, *ſchin, ulcus* reddiderunt. Exodi 9. numero 6. 10 & 11. Leuit. 13. nu. 19. & 20. Deuter. 28. numero 27. & 35. Arias Montanus Iſaiæ 38. num 21. importunos, difficileſque tumores, ex putreſcente ſanguine conflatos, quos apoſtemata chirurgi vocant, interpretatur. Conſentaneè Forerius, noſterq́; Pineda, Iob. 2. verſ. 8. ſectio. 3. ulcus, & apoſtema, ex ardore provenientis ferventis, & acerrimi humoris, exponit. Regia in hoc loco vertit *inflammationem.* Atque hæc de morbo; nunc de medicamento.

In Hebraico Textu maſſa illa ficorum 71
iubetur in pulveres comminui, & ulceri applicari. Sic vertit Hebraica Forerius *Sumant maſſam ficuum, & contundant ſuper ulcus, & vivet.* LXX. verò. *Sume maſſam de ficis, & tere, & cataplaſma, & ſanus eris.* Exiſtimantque nonnulli, hoc ficorum cataplaſma admotum apoſtemati, ad illud ſive reſolvendum, ſive maturandum, natura ipſa valere. Quibus favent verba illa Tertulliani, in libro de Corona militis, capit. 8. *Memini, & Iſaiam Ezechiæ languenti aliquid medicinale mandaſſe. Scit & Paulus ſtomacho vinum modicum prodeſſe.*

Magis tamen inclino in eam opinionem, quam Hieronymus primo lo- 72
co ponit, atque probare magis videtur: nihil ardentiſſimo apoſtemati, inflammationique vehementiſsimæ fingi, aut excogitari poſſe nocentius, magis vẽ-

contrarium, ſiccioribus ficis, minutè contuſis, nativoque calore flagrantibus. Quare ad augendam potiùs morbi calidiſſimi vim, amplificandumque inſito ardore cruciatum, illud cataplaſma natura valeret. Adijcit Hieronymus dignam Hieronymo ſententiam: *ergo ut Dei potentia monstraretur, per res noxias, & adverſas ſanitas restituta eſt.* Addo etiam, ut Ezechiæ fides exercceretur: de illo enim plerique explicant Pauli verba ad Hebræos 11. num. 34. *Sancti per fidem, &c. cōvaluerunt de infirmitate.*

73 Reſplendet itaque Divina omnipotentia, ſapientiaq; cum ex contrarijs contraria prorſus eruuntur. Ponderat hoc Chryſoſtomus, homilia 4. in Epiſtolam ad Corinth. circa illa verba capitis 1. num. 22. *Iudæi ſigna petunt.* [Apoſtoli (inquit) non per ſignum, ſed per id, quod ſignis contrarium eſt (crucem videlicet, non virtutis, ſed imbecillitatis argumentum) mundum vicerunt; quod & in cæco operatus eſt Chriſtus, quem cùm ſanare vellet, per rem oculis cōtrariam cæcitate liberavit, quippe qui lutum oculis impoſuit] (Ioann. 9. num. 6.) ſubdit deinde Chryſoſtomus. *Ita etiam fecit in creatione, per contraria cōfirmans, & ſtabiliens contraria: arena quidē mare muniyt, infirma validum, & forte frænans.*

74 Licebit exempla ſimilia ex ſacris monumentis depromere. Hauſturus aquas Moyſes è rupe ſitienti populo, ſilicē virga percuſsit, à quo ignis potiùs ſcintillas excuteret, Numer. 20. num. 11. *Percutiens virga bis ſilicē, egreſſæ ſunt aquæ largiſſimæ.* Elias contrà crematurus holocauſtum, tantum aquæ circum altare iuſsit effundi, ut totum aquis redundaret. 3. Regum 18. num. 35. Eliſæus verò aquas peſsimas, & amaras infuſo ſale reddidit dulces, atque ſalubres 4. Regum 2. num. 21.

Numerus 6.

Et de manu Regis Aſſyriorum eruam te, & civitatem iſtam, & protegam eam.

75 Minutè exprimitur, qualis futura eſſet impendentis periculi depulſio. Iſaiæ 37. num. 33. & 4. Regum 19. numero 32. *Non ingredietur urbem hanc, nec mittet in eam ſagittam, neque occupabit eam clypeus, nec circumdabit eam munitio.*

76 Verbum porrò Hebraicum, quod reſpōdet Latino, *protegam*, ſignificantiſsimum eſt: ut etiam obſervavit Arias Montanus, Iſaiæ 37. num. 35. eſt enim translatitium, ductumque à clypeis, & ſcutis, *Veganoti.* Egò me, (inquit Deus) tanquam clypeum opponā, & objiciam adverſus quoſcumque hoſtes in hanc urbem irruentes: divinæ meæ potentiæ oppoſitu, atque obiectu, tela in eam contorta propulſabo. Iure enim David gloriabatur, 2. Regum 22. numero 3. *Deus fortis meus, ſcutum meum:* & numero 31. *Scutum eſt omnium ſperantiū in ſe.* Vtrobiq; verò Deus à LXX *Hyperaſpiſtes* nominatur. Ideſt, ſatelles, ac ſtipator: quæ vox à Vulgato redditur, *protector*, Pſalm. 17. num. 3. & Pſalm. 30. num. 5. & Pſalm. 83. num. 12. Hieronymus rectè vertit ex Hebræo, *Sol, & clypeus Dominus.* Deute. 33. num. 29. *Quis ſimilis tui popule, qui ſalvaris in Domino? ſcutum auxilij tui, & gladius gloriæ tuæ.*

77 Illud etiam animadvertit Arias, verbū præteritum hîc futuri loco poſitum. Hebraicè, *& protexi*, phraſi videlicet familiariſsima Prophetis, propter fixam, atq; conſtantem eius, quod prædicitur, certitudinem. Quale eſt illud Hannibalis apud Livium: *ſi tales animos in prælio habetis, quales hic oſtenditis, vicimus.*

78 Colligebam ſuprà ex iſto loco, cùm exponerē prima huius capitis verba: *in diebus illis, &c.* in eumdem annum incurriſſe Ezechiæ morbum, quo Aſſyriorum

Rex Sennacherib Iudæam invaſit. Ac proinde hallucinatum fuiſſe Ioſephum, qui aiebat,poſt fuſum Aſſyriorum exercitum,poſt centum octoginta quinque millium millia ab Angelo trucidata, Ezechiam in morbum incidiſſe. Ego verò mihi videor validiſsimo argumento ex his Iſaiæ verbis ducto,meam illam opinionẽ confirmare. Quis enim non videat, luce meridiana clarius eſſe,poſt cæſa tot hominum millia,non ex Tyrone collectitio,nõ ex fæce exercitus,ſed ex lectiſsimo flore, ac robore militari:ſic enim legimus.2.Paralip.32.num: 21. *Et miſit Dominus Angelum,qui percußit omnem virum robuſtum, & bellatorem, & Principem exercitus Regis Aſſyriorum.* Poſt ipſum Regem Sennacherib turpiter in fugam averſum; & paulò pòſt à liberis ſuis vulneribus confoſſum: omnino lãguere, atque frigere promiſsionem hîc divinitus factam *De manu Regis*
79 *Aſſyriorum eruam te? &c.* Ar cùm Sennacherib finitimas urbes diriperet,populaetur agros,omnia ferro,flãmiſque vaſtaret, cùm vel ipſo rumore nuncio, qui afflabatur è caſtris,urbi regiæ Hieroſolymæ clades,exitium, extremaque vaſtitas à truculentis hoſtibus impenderet: cùm animo conſternati ſuis quiſq; rebus, fortuniſque metuerent.2.Parali.32.nu.2. *Cùm vidiſſet Ezechias veniſſe ſcilicet Sẽnacherib,& totũ belli impetum verti cõtra Hieruſalem.* In tãto terrore, trepidationeque ab imminenti ſanguinario hoſte, quàm opportuna, quàm plena conſolationis, ac lętitiæ, hæc accideret divina promiſsio? *De manu Regis Aſſyriorum eruam te: non ingredietur urbem hanc: non mittet in eam ſagittam, &c.*

80 Accedit, quòd ſi annorũ ſumma accuratè ſubducatur, nõ aliter conſtare poteſt, quã ſacra Scriptura prodit, Ezechię Chronologia,niſi in eumdem annum expeditio bellica Sennacherib,& Regis morbus incidetint. Colligunt enim interpretes ex ipſis ſacris monumentis, bellum illud Aſſyriorum biennium integrum perduraſſe. Iſaiæ 37.numero 30.*Comede hoc anno,quæ ſponte naſcuntur, & in anno ſecundo pomis veſcere: in anno autem tertio ſeminate, & metite*: in quæ verba Hieronymus ait: *Deum polliceri, quod intra biennium, & Rex Aſſyriorum interiret, & urbi Hieruſalem ſecuritas redderetur.* Atqui Ezechias Regnum inijt annum agens vigeſimum quintum.4.Regum 18.numero 2 & 2.Paralip. 29. numero 1. Sennacherib verò aſcendit ad bellum inferendum anno Regni Ezechiæ decimoquarto, ex 4. Regum 18 numero 13 huic ſummæ ſi addas biennium integrum,quod duravit bellum,quo profligato, atque confecto, dicitur Ezechias ægrotaſſe:& inſuper adiungas quindecim annos divina liberalitate cõceſſos, totum tempus vitæ Regis Ezechiæ non erit annorum quatuor, & quinquaginta, ut diſertè prodit ſacer textus.4.Regum 18 num.2.& 2.Paralip.29.num.1. ſed conficiet ſummam annorũ quinquaginta ſex, quod eſt perabſurdum, & omnino falſum.

Illud verò,quod adiungitur promiſsio- 81
ni diuinę.4.Regum 19.numero 34. & capite 20. numero 6. *Protegam urbem iſtam propter me,& propter David ſervum meum.* & Iſaiæ 37.num.35.*Vt ſalvem eam propter me,& propter David ſervum meum.* Apertè oſtendit,quanti Deus fecerit David, cuius cauſa civitatem illam,ac Regnum, quàm diutiſsimè conſervavit,poſteriſque ſuis innumera beneficia contulit. Quater hoc repetitur libro 3.Reg.cap.11.nu.12 num.13 & 32.denique num.34.*Ducem ponam eum* (ſcilicet Salomonem) *cunctis diebus vitæ ſuæ propter David ſervum meum,quem elegi, qui cuſtodivit mandata mea.* Sic etiam. 3. Regum 15.num.4.& 4.Regum 8. nume. 19.*Noluit autem Dominus diſperdere Iudã propter David ſervum ſuum.*

Meruit autem David tàm eximiè eſſe 82
in oculis Dei, propter raram, & excellentem ſanctitatem, cuius extant luculenta in ſacris litteris teſtimonia. Ego, ne multus ſim in re perſpicua, unicum dumtaxat ponderabo. Eccleſiaſtici 47. numero 2. *Quaſi adeps ſeparatus à car-*

ne, ſic David à filijs Iſrael. Præceperat De⁹ Levitici 3. numero 16. *Omnis adeps Domini erit iure perpetuo.* Confert itaque Davidem cum adipe hoſtiæ, qui multò præſtantior, & ſanctior erat ipſa carne; atque adeò totus Deo in odorem ſuavitatis in altari incendebatur: caro verò partim Sacerdotibus, partim offerentibus cedebat. Ita David fuit longè præcellentior cæteris Iſraelitis, & eximia quadam ſanctitate illuſtrior. Lege Lorinum in id Actuum 13. numero 22. *Inveni David filium Ieſſe, virum ſecundum cor meum.*

83 Eſt autem altè in animo defigẽda Dei miſericordia. Qui propter unius iuſti merita, etiam longo pòſt intervallo, egregia confert in immerentes beneficia. Chryſoſtomus homilia 24. in Geneſim expendens, quemadmodùm Deus propter merita Noe, filios eius, & nurus eluvioni rerum eripuerit. *Conſuetudo,* inquit, *miſericordis Dei eſt, honorem hunc dare ſervis ſuis.* Ambroſius verò libro de Abraham capite 5. agens de Sodomorum incendio, quod vel decem in ea urbe reperti iuſti prorſus avertiſſent, Geneſis 18. numero 32. ſic ait. [Propter paucorum iuſtitiam Deus impunitatem toti populo promiſit. Vnde diſcimus, quantus murus ſit patriæ vir iuſtus. Iuſtorum nos fides ſervat, illorũ iuſtitia ab excidio defendit.]

84 Auſus eſt Cæſar mira confidentia, in turbulentiſsima maris tempeſtate, Navarcho iam de ſalute deſperanti fortiter inclamare; *ne timeas, fortuna te namq; Cæſaris comitatur: Cæſarem vehis.* Sic Plutarchus in eius vita, & Appianus libro 2. de Bello civili. Poeticè verò Lucanus lib. 5. verſ. 578.

Sperne minas, inquit, pelagi, ventoque furenti
Trade ſinum, Italiam, ſi cœlo auctore recuſas,
Me, pete. Sola tibi cauſa eſt hæc iuſta timoris,
Vectorem non noſſe tuum, quem numina nunquam
Deſtituunt.

Quid miramur in ſimili procella Paulum, perculſis metu, mortemque iam expectantibus in momenta ſingula vectoribus fidenter ſuaſiſſe, Actuum 27. nu. 22. ut bono animo eſſent. *Amiſſio enim,* inquit, *nullius animæ erit ex vobis.* Videlicèt donaverat Apoſtolo Deus omnes, qui cum illo navigabant, ibi num. 24.

85 Illud autem non exaggerationem modò, ſed admirationem etiam, atq; omnem prorſus cogitationem excedit. Vſqueeò Deum in oculis ferre iuſtum, tãti eius merita æſtimare, ut ea propemodùm æquare, adiungere certè, & annumerare videatur infinitæ ſuæ bonitati; qua ad benemerendum de hominibus impellitur. *Propter me,* inquit, *& propter David ſervum meum.* Quamquàm ille ipſe amor, quo Deus proſequitur iuſtos, ex eodem perenni fonte divinæ bonitatis manat. Nomen illud inditum eſt amabiliſsimo puero Salomoni. 2. Reg. 12. nu. 25. *Dilectus Domini, ſive amabilis Domino, eò quòd diligeret eum Dominus.* Sed in Hebraico textu, & in Editione LXX. digitus intenditur ad fontem, unde fluxit iſte amor, ſic enim utrobique legimus, *& vocavit eum dilectum Domino, propter Dominum.*

86 Et verò *univerſa propter ſe metipſum operatus eſt Dominus, impium quoque ad diem malam.* Prover. 16. num. 4 Ideò videlicèt conditus eſt à Deo hic mũdus adſpectabilis, idcirco creatæ ſunt ſupremæ illæ Intelligẽtię, ut in hoc opere pulcherrimo, velut in ſpeculo nitidiſsimo Divinitatis, infinita eius attributa reſplẽdeãt. Hęc manifeſtatio divinæ Gloriæ finis Deo fuit in huius mundi molitione. Cùm enim nihil ſit præſtantius Deo, cuius cauſa ipſe operetur, & cuius bonum ultimò intendat, conſequens neceſſariò fit, ut ad ſuum ipſius bonũ, non quidẽ intrinſecũ (quod ab omni ęternitate ſemper illi adeſt, neq; augeri, neq; minui poteſt) ſed extrinſecũ, tota mundi molitio referatur; nẽpe ut ipſius abſolutiſsimę, & excellẽtiſsimę perfectiones innoteſcãt. Relucet verò eius iuſtitia punitiva, cùm impium ſponte ſua in ſce-

lera

Digitized by Google

lera prolapſum æternis cruciatibus addi-cit. Nullibi tamen ita reſplendet abſolutum exemplar divinæ gloriæ, ac in viro iuſto, omnibus virtutibus, & chariſmatis cumulato: de quo ad Epheſios 1. num. 19. & Iacobi 1. num. 18. *Vt ſimus initium aliquod creaturæ eius.*

Numerus 7.

Hoc autem tibi erit ſignum à Domino: quia faciet Dominus verbum hoc, quod locutus eſt.

87 NOn eſt dubium, quin Ezechias ſignum ab Iſaia poſtulaverit. Habetur id expreſſe 4. Regum 10. num 8. *Quod erit ſignum, quia Dominus me ſanabit, & quia aſcenſurus ſum die tertia Templum Domini?* Quare ultimus verſiculus huius capitis 38. Iſaiæ, ſuo loco motus, ante hunc ipſum, quem explicamus, tanquam in propria ſede reponendus eſt. *Et dixit Ezechias: quod erit ſignum, quia aſcendam in domum Domini.*

88 Quod autem Rupertus obſervavit in ea Abrahami verba, Geneſis 15. num 8. *Domine Deus, unde ſcire poſſum, quòd poſſeſſurus ſim eam?* Et Rupertum laudās noſter Delrius approbat, nullatenus Abraham in fide dubitaſſe, quam paulò antè ipſa Scriptura tantoperè commendaverat, numero. 6. *Credidit Abrahā Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam.* Sed ſignū aliquod petijſſe, ut certò ſciret, nihil poſteros commiſſuros, cur hæc divina promiſſio effectu ſuo fruſtraretur. Hoc ipſum mihi videtur egregiè cōvenire in Ezechiam: non enim hæſitavit ulla diffidentia, aut incredulitate: ſed qui vix dum reipſa expertus fuerat, terrorem ſibi divinitus iniectum obeundæ mortis, non abſolutum fuiſſe, ſed conditionatum: timere iure, ac meritò potuit, ne divina item pollicitatio ex aliquā tacita conditione dependeret; atque adeò ad illam penitus firmandam ſignum aliquod poſtulavit.

Neque enim dubitari poteſt; duo eſſe 89
Divinorum promiſſorum genera Vnum omnino abſolutum, quod proinde nulla pravitate impediri poteſt, quale fuit promiſſum Incarnationis. Alterum conditionale: quod implendū videlicet non ſit, niſi ea conditio adſit, quā aut Deus tacitè mente concepit, aut ab ijs, quibus promittitur, expreſſe poſtulavit. Iere. 18. num 9 *Subitò loquar de gente, & de Regno, ut ædificem, & plantem illud: ſi fecerit malum in oculis meis, ut non audiat vocem meam, pœnitētiam agam ſuper bono, quod locutus ſum, ut facerem ei.* Acutè notavit hoc Theodoretus Danielis 9 numero 3. [Etſi millies bona polliceatur Deus, ſi nos metipſos tali munere præbeamus indignos, divinæ munificentiæ impedimento ſumus.] Exēpla luculenta peti poſſunt ex 1. Regum 2 num. 30. & 4. Reg. 21. num. 8.

Propter huius tacitæ conditionis peri- 90
culum Gedeon, cuius fides commendatur ad Hebræos 11. num. 3 ſignum item flagitavit Iudicum 6. num. 17. *Si inveni gratiam coram te, da mihi ſignum, quòd tu ſit, qui loqueris ad me.* Scilicet; ut doctè exponit ibi Serarius q 9. nu 4. petit ab Angelo, ut ſigno aliquo monſtret, atque confirmet, ſe talem eſſe; cui divinam opem, victoriamque promittenti, fides haberi meritò debeat.

Obſervo etiā in ſacris literis, Hebræo- 91
rum Gentem, & ſuopte ingenio, atq; natura, & à primis ſuis exordijs rebus admirabilibus aſſuetam, quæ in lege vetere divinitus olim contigerunt; fuiſſe ſuprà, quàm credi poteſt, ſignorum appetentiſſimam. *Iudæi ſigna petunt,* inquit Apoſtolus. 1. Corinth. 1. nu. 22. Hinc illa querimonia, Pſal. 73. num 9. *Signa noſtra non vidimus* Hinc etiam ortum, ut qui minùs huic inſitæ appetentiæ temperarunt; in graviſſimas ſæpe culpas incurrerint; Quoties Scribæ, & Phariſæi ſignum à Chriſto poſtularunt? Matthæi. 12. numero 38. *Volumus à te ſignum videre.* cap. 16. numero 1.

Vt ſignum de cœlo oſtenderet eis. Lucæ 11. numero 16. *Aly tentantes ſignum de cœlo quærebant ab eo.* Ioan. 2. numero 18. *Quod ſignum oſtendis nobis, quia hæc facis?* Leviùs quidem peccavit Zacharias, ſignum quęrens, ſed tamen peccavit, & diffidentia ſua illi carò ſtetit. Vide Maldonatum in ea verba Lucæ 1. num. 18. *Et dixit Zacharias ad Angelum, unde hoc ſciam?*

Numerus 8.

Ecce ego reverti faciam umbram linearum, per quas deſcenderat in Horologio Achaz, in ſole, retrorſum decem lineis.

92 Minimè item dubium eſt, quin Iſaias non elegerit, utrum ex duobus ederet ſignum: ſed optionem liberam fecerit Ezechiæ, utrum mallet eligendi. 4. Regum 20. numero 9. *Vis, ut aſcendat umbra decem lineis, an ut revertatur totidẽ gradibus?* Mira Prophetæ fiducia. Quali etiã animatus idem Iſaias Dei perſonam ſuſtinens, Ezechię parenti Achaz fidenter ſpopondit. Iſaiæ 7. num. 11. *Petet ibi ſignum à Domino Deo tuo, ſive in profundum inferni, ſive in excelſum ſuprà.*

93 Eſt hæc illa fides, quam Theologi vocant miraculorum. Hæc & Deum poſſe quævis miracula patrare certò credit, & tali loco, tali tempore, talibus denique circunſtantijs, Deum illa edere velle, non dubiè ſibi perſuadet. Vnde in rebus tam arduis, tam à communi naturæ uſu remotis, tam adverſantibus, repugnantibuſque ſtato ordini Vniverſi, ea in ſanctis viris exiſtit fiducia, ut vel rebus inanimis, vita, ſenſuque carentibus, animosè ipſi imperare audeant. Matthæi 17. num. 19. *Si habueritis fidem ſicut granum ſinapis, dicetis monti huic, tranſi hinc illuc, & tranſibit, & nihil impoßibile erit vobis.* Hoc fi-
94 dentiſsimum imperium obſervant Patres in illis Ioſue verbis, capite 10. numero 12. *Sol contra Gabaon ne movearis.* Tertullianus lib. adverſus Pſychicos, capite 10. *Ieſus Nave ipſis elementis ſtationẽ imperavit.* Ambroſius libro 1. Officio. capite 40. *Magnitudine mentis, & fidei clamavit, ſtet Sol, & ſtetit.* Hieronymus in cap. 28. Iſaiæ. *Fiducia habitantis in ſe Dei locutus eſt Ieſus: ſtet Sol.*

Verùm quia Chriſtus ad hæc miracula patranda, perexiguam exigit fidem, videlicet ſicut granum ſinapis, atque adeò minimam; Apoſtolus verò requirit ingentem, vel potiùs maximam. 1. Corinth. 13. numero 2. *Si habuero omnem fidem ita, ut montes transferam:* ac proinde videtur Paulus à Chriſto diſſentire. Videantur in ea loca Maldonatus, & Iuſtinianus, qui in hac pacificanda diſcordia ingenioſè elaborarunt.

Facta itaque Regi optione, utrum 95
mallet ſignum eligendi, quod ſibi patratu difficilius videbatur, efflagitavit. 4. Regum 20. numero 10. *Facile eſt umbram creſcere decem lineis: nec hoc volo ut fiat, ſed ut revertatur retrorſum decem gradibus.* Ab inſita videlicet mortalibus opinione, id nimirùm per quàm mirabile, arduumque eſſe exiſtimantibus, ſolem incitatiſsimum ſuum curſum, aut inſiſtere, aut reflectere; id verò per facile, ac proclive, gradum ſponte pręcipitantem impellere, & ſolito ocyùs accelerare. Vnde Ma- 96
gæ illæ, quæ arte dæmoniaca fretæ, poteſtatem ſibi pervertendi arbitratu ſuo naturæ leges arrogabant, illud vel maximè gloriabantur, poſſe ſcilicet ſe præcipitem aſtrorum curſum, aut inhibere, aut etiam retrò agere. Sic apud Virgiliũ. 4. Aenei.

Siſtere aquam fluvys, & vertere ſidera retro.

Et apud Ovidium Medæa.

Illa reluctantem curſu deducere Lunam
Nititur, & tenebris abdere Solis equos:
Illa refrenat aquas, obliquaque flumina ſiſtit,

Petronius Arbiter inducit ſagam ſic gloriantem.

Trepidusque furentes
Flectere Phœbus equos, revoluto cogitur
orbe.

Grandiloquentiùs Lucanus lib. 6.

Ceſſavere vices rerum, dilataq; longa
Hæſit nocte dies: legi non paruit æther:
Torpuit & præceps audito carmine mun-
dus:
Axibus & rapidis impulſos Iuppiter ur-
gens
Miratur non ire Polos, &c.

97 De Antichriſto etiam affirmant Lactan-
tius, & Hyppolitus ſimilia portenta editu
rum: ille quidem, lib. 7. capite 17. *Iubebit*
ignem deſcendere de cœlo, & ſolem à ſuis
curſibus ſtare. Hic autem in oratione de
conſummatione mundi. *Siccis pedibus am*
bulabit ſuper mare: ſolem circumaget, quò li-
buerit. Verùm quod attinet ad hanc po-
tentiam Antichriſti, ſagarum vé, atque
adeò ipſius dæmonis, ad inhibendum, aut
reflectendum ſolis curſum; aniles fabulæ
ſunt, ac meræ nugæ. Neque enim cœlorũ
orbes, ac multò minùs illorum motrices
Intelligentię dæmoniaco ſubiacẽt impe-
rio. Lege duos eruditiſsimos viros, Del-
rium in Diſquiſitionibus Magicis p. 1. l. 2.
quęſt. 11. & Serarium in cap. 10. Ioſue.
quæſt. 15.

Si ergo naturæ totius vires ſpectes, ſo-
98 lem gradum referre, aut ſolito citiùs ma-
turare, æquè difficile eſt. Si divinam con
ſideres omnipotentiam, æquè facile: &
ſolitus eſt non nunquam Deus ſolem itẽ
accelerare. Expreſſè id teſtatur Ambro-
ſius ſermone 10. de Nativitate. *Si ſtella*
per diem alieni temporis officium miniſtra-
vit, cur non credamus, quòd ſol quoque noc-
turnis horis aliquantulum adventu maturio-
re decerpſerit? Ex eo denique factum puto,
ut nox decreſceret, dum ſol feſtinus ad do-
minicæ Nativitatis obſequium, antè mundo
lucem protulit, quàm nox curſum ſui tempo-
ris conſummaret. Et Chryſologus ſermo-
ne 82. de Chriſti reſurrectione, expendẽs
99 verba quædam difficillima Marc. 16. n. 2.
ſi valde mane, inquit, (& ut affirmat Ioã-
nes cap. 20. num. 1. cùm adhuc tenebræ
eſſent) *quomodò orto iam ſole? ſic neſcit E-*
vangeliſta, quid dicat? non eſt erroris iſta
relatio; veritatis eſt Sol, qui ut ſuo commore-
retur auctori, ipſam meridianam ſuam mor-
tificaverat claritatem, ut cõſurgeret auctori
ſuo, evictis tenebris, antelucanus erupit.

Et reverſus eſt ſol decem lineis per gradus, quos deſcenderat.

CErtum eſt, Iſaiam priùs quàm hoc 100
miraculum patraret, in preces effu-
ſum ſuppliciter Divinam opem implo
raſſe. 4. Regum 20. nu. 11. *Invocavit ita-*
que Iſaias Propheta Dominum, & reduxit
umbram per lineas, quibus iam deſcenderat

Malignè mihi videntur hoc tam gran-
de portentum extenuare Paulus Burgen-
ſis in Additionibus, lib. 4. Regum capite
20. & magis ex profeſſo Arias Monta-
nus in hoc loco: aſſerentes, non ipſum
quidem ſolem retroactum, ſed umbram
duntaxat regreſſam, atque adeò ſolùm in
horologio Achaz contigiſſe miracu-
lum, ibi præciſe ſpectatum fuiſſe. Longè 101
ſublimiùs ſentit de hoc tam raro prodi-
gio Magnus ille Dionyſius, cuius hæc
ſunt verba in epiſtola 7. ad Polycarpum.
Alia quædam dies perpetuo lumine triplò
fermè, quàm ſolet, maior effecta eſt; & cœ-
lum intra viginti horas, quem iam exegerat
curſum, retrogrediens repetit, atque rever-
titur, tam mirabilibus contrariys converſio-
nibus. Itaq; exiſtimat Dionyſius id, quod
eſt rationi, & rerum naturæ magis cõſen
taneum, non modò ſolem, ſed omnes cœ
leſtes ſphęras ſimul retroactas. Vt de ſta-
tione ſolis imperata à Ioſue eruditè id, ac
ſolidè probant Serarius in cap. 10. quęſt.
26. & Magallanes ibi ſec. 1. annot. 3. Auc-
tor item de Mirabilibus Scripturę lib. 2.
capite 18. apud Auguſt. to. 3. diſertè affir
mat. *Solis in ortum ab occaſu per decem ho-*
ras curſum recidivo Deus tramite retorquet:
quatenus inde veluti manè iterum feſtinare
inciperet, qui diei totius exceptis duabus ho
ris, ſpatium conſummaſſet.

Sed

102 Sed Montani explicationem ipſa mihi videtur Scriptura refellere. Expreſſè enim hic legimus. *Et reverſus eſt ſol decẽ lineis*: & Eccleſiaſtici 48. num. 26. *in diebus ipſius retrò redyt ſol, & addidit regi vitam.* Græcè *anepodiſen*. Regreſſus eſt, repedavit, retroceſſit. Cuius verbi vim expendens Serarius in cap. 10. Ioſue quęſt. 13. (ſubeſt enim idem verbum Eccleſiaſtici 46. num. 5.) probabile cenſet, etiam in illo miraculo edito à Ioſue, ſolem quidem primò ſubitò regreſſum, deinde verò conſtitiſſe fixum, & immotum. Solam autem quietem exprimi Ioſue 10. num. 13. ſolam reverſionem Eccleſiaſtici 46. num. 5.

103 Accedit, quòd ſi hoc miraculum ſpectatum dũtaxat fuit in horologio Achaz, nõ in alijs ſolaribus horologijs urbis Hieroſolymæ, nedum apud exteras Gentes, ut aſſeruit Montanus, quomodò ſtabit, quod refert Scriptura 2. Paralip. 32. n. 31. *Legatos miſſos fuiſſe à Rege Babylonis ad Ezechiam, ut interrogarent de portẽto, quod acciderat ſuper terram?* Vbi in primis hoc miraculum Scriptura vocat portentum, Hebraicè *Mophet*. Quę vox, ut Latina etiam *portentum*, longè grãdior, ac ſignificantior eſt, quã *ot*, id eſt, *ſignum*: & ita verti ſolet à Vulgato *mophet*, *oſtentum*. Exod. 4. num 21. *Omnia oſtenta, quæ poſui in manu tua*: aut, *prodigium*, Ioel 2. num 30. *dabo prodigia in cœlo*. Sic Deuter. 6. num. 22. Pſalm. 70. num. 8. Pſalm. 77. numer. 43. Denique *portentum* Ezechielis 12. n. 6. *Portentum dedi te Domui Iſrael*. Sic Iſai. 8. num. 18. cap. 20. num. 3. & Hierem. 32. num. 20.

Deinde legati referunt, hoc portentũ accidiſſe ſuper terram: & Genebrardus in Chronographia p. 117. prodit, etiam Herodotum lib. 2. huius admirandi oſtenti meminiſſe. Cur igitur tam anguſtè Montanus illud intra unius horologij limites includit? Minutum verò grammaticum agit, cùm Hebraicum articulum terræ adiunctum, ad certam illam terram, fortaſſe in qua horologium erat deſcriptũ, denotandam reſtringit. Apage grammaticas iſtas ſubtilitates, & hebetes prorſus argutias.

Ego quidem mihi perſuadeo, porten- 104
tum hoc non ſolũ incurriſſe in Chaldęorum aſpectum, qui aſtrorum, cœleſtiumque Phænomenòn fuere curioſiſsimi obſervatores, indagatoreſque ſolertiſsimi. Verùm etiam apud pleraſque Nationes ſpectatum, omnium in ſe oculos, linguas, animoſque cõvertiſſe. Extitit enim longiſsima illa dies, triplò videlicet maior, quàm communiter eſſe ſolet, atque adeò nuſquã alia poſt hominum memoriam ſimilis viſa eſt. Affirmat hoc diſertè Dionyſius in ijs verbis, quæ paulò antè recitavimus: cuius auctoritas ſatis, ſuperque nobis eſſe poterat: ſed agè; ſummam ex ipſa Scriptura accuratè ſubducamus
Percurrerat iam ſol in horologio decem 105
gradus, ſive lineas, atque adeò totidem horas lucis exegerat. Scitũ enim eſt, apud antiquos etiam eam viguiſſe conſuetudinem, quam noſtris temporibus obſervamus, ſingulis quibuſdam grandioribus lineis, ſingulas item horas denotari: Perſius Satyra 3.

Stertimus, indomitum, quod deſpumare falernum
Sufficiat, quinta dũ linea tangitur umbra.

Quò fortaſſe etiam alluſum ab Horatio libro primo Epiſtolarum. Epiſt. 16. *Mors ultima linea rerum eſt.*

Solis itaque ſphæra, vel potiùs univerſa cœleſtiũ orbiũ machina, iiſdẽ ſpatijs, eodem incitata tenore motus, à calce ad carceres revocata, ac poſt latè diffuſam toto hemiſpherio lucem per viginti integras horas, rurſus diem, (minimum duodecim horarum,) pedetentim de more exorſa, ſuum denique ſpatium emenſa, duarum ſupra triginta horarum diem integrum, ternis revolutionibus effecit. Quis ergo talem diem, triplò fermè cęteris longiorem, ut aiebat Dionyſius, non ſtuperet? Quid miramur Babylonium Regem legatos Hieroſolyma miſiſſe, qui tam inſoliti portẽti occultas cauſas indagarent?

Sed

106 Sed video, quid mihi obijci poſsit: Scriptura affirmat Ioſue 10. numer.14. *Non fuit antea, nec poſtea tam longa dies.* Atqui ego Ezechiæ diem facio Ioſuana productiorem. Vt mea quidem fert ſententia, iure facio: nam de illa prodit Scriptura duplò duntaxat fuiſſe ſolito maiorē. At triplò longior fuit dies Ezechiana. Sic enim legimus Ioſue 10. n.13. *ſtetit itaque ſol in medio cœli, & non feſtinavit occumbere ſpatio unius diei.* Et Eccleſiaſtici 46. num.5. *An non in iracundia eius impeditus eſt ſol, & una dies facta eſt quaſi duo?* Et quamvis neſcio, quid tricetur Abulenſis in iſto *quaſi*, quæſt.87. in cap.10. Ioſue, ſed apertē refellitur ex Græco textu, quē ita vertit Serarius ibi, quæſt.23. *Vnus dies factus eſt in duos, ſeu dierum duorum inſtar productus eſt.* Iam verò *non nè duodecim horæ diei ſunt?* Ioannis 11. num.9. In Palæſtina verò, ut viri eruditiſsimi prodiderunt, etiam ſolſtitialis dies quatuorde-
107 cim horas ad ſummum attingit. Fac itaq; ſolſtitialem fuiſſe Ioſuanam diem: duplica deinde ſummum hoc ſpatium: horarum octò ſupra viginti ſummam non excedet: atqui duas & triginta horas duravit Ezechiana dies.

Ad verba autē illa Ioſue 10. num.14. facilis eſt ſolutio: ſcilicet ad illud uſque tempus, quo ſacer ſcriptor, (quiſquis ille fuerit,) ea litteris mandavit, & in Ioſue librum inſeruit, nullam omnino extitiſſe diem Ioſuana longiorem. Vide Serarium in cap.10. Ioſue quæſt 25. & Magallianum ibi.ſec.1.annotatione 4.n.8.

Numerus nonus.

Scriptura Ezechiæ regis Iuda cùm ægrotaſſet, & convaluiſſet de infirmitate ſua.

108 EX tremam partem commodè vertas ex Hebræo: *& revixiſſet de morbo ſuo.* Perinde quaſi admirabilis illa ſanitas ex tam lethali, ac deſperato morbo fuiſſet quædam veluti à mortuis benigna ſuſcitatio. Vt ergo tam inſoliti beneficij extaret memoria, non preſſa leviter ad exigui prædicationem temporis, ſed ad omnem poſteritatem æternis monimentis conſignata: ut videlicet exemplò ſuo poſteros edoceret, divina beneficia non ſine debita gratiarum actione excipienda eſſe: non contentus Ezechias hoc canticum animo gratiſsimo, & in Deum maximè intento, (propterea enim *orationem* illud vocant LXX.) recitaſſe, iiſdem ipſis, quibus conceperat, verbis, aut exaravit manu propria, aut in ſolidiore aliqua materia iuſſit incidi; indeque exēpla deſcripta divulgari, quæ ſuæ erga ſoſpitalem Deū gratitudinis teſtes eſſent fideliſsimi.

Numerus decimus.

Ego dixi: in dimidio dierum meorum vadam ad portas inferi.

NArrat (inquit Hieronymus) *quid tempore prementis anguſtiæ, imminentiſque languoris tacitus cogitaverit.* Sed ſingu- 10
la verba accurata explicatione indigent. *Dixi* in arcano ſermone ſæpe idem eſt, ac deliberatè propoſui, firmiter ſtatui, omnino decrevi. Pſalm. 31. numer.5. *Dixi: confitebor adverſum me, &c.* Pſal. 38. n. 1. *Dixi: cuſtodiam vias meas.* Interdum verò ſignificat, firmam aliquam perſuaſionem animo combibere. Pſalm.29. num.7. *Ego dixi in abundantia mea, non movebor in æternum.* Id eſt, in animum induxi meum, ad veritatem mihi perſuaſi. Pſalm.76.num.11. *& dixi: nūc cœpi.* Hoc eſt, in eam denique ſententiam veni, eam animo concepi opinionem, nunc tandem me cœpiſſe reſpirare, & ex turbulentiſsimis tot calamitatū fluctibus caput emergere. Sic in præſentia. *Ego dixi.* Id eſt, omnino fixum, ac ratum habui denuntiatum mihi divinitus mortis decretum: mortem ipſam conceptam in præcordijs

geſsi, formidandum iam eius horrorem animo devoravi.

110 Implicatior multò difficultas eſt in altera enodãda voce, ſcilicet *in dimidio.* Hebraicè *Demi.* Quæ nuſquã aliàs ſimilibus affecta punctis extat in Scriptura: ac mirum eſt, quàm varient in ea exponenda ferè omnes interpretes. Hieronymus, cui primæ iure deferendę ſunt in pernoſcenda proprietate vocum Hebraicarũ, refert in cõmentarijs Aquilam, Symmachum, & Theodotionem reddidiſſe. *In infirmitate, & ſilentio dierum meorum.* LXX. verò unius litterulæ ſimilitudine deceptos, (*Res* enim, & *Dalet*, vel attentiſsimos oculos fallent,) vertiſſe *in excelſo.* Sed mirum eſt, Eccleſiam verſionem, quæ ex errore fluxit, obvijs ulnis excepiſſe. Alios deniq; refert, interpretatos fuiſſe, *in ſanguine.* Neque verò ſe Hieronymus, (quod erat optandum,) in tanta diſcordia pacificatorem interponit, contentus diſſidij capita retuliſſe.

111 Nec minor eſt inter Hebraicè doctos recentiores diſſenſio. Pagninus vertit. *In exciſione dierum meorũ.* Mercerus, *in ſilentio, & ceſſatione* Brixianus, *in imaginatione.* Iſidorus Clarius, *in ſucciſione.* Arias Mõtanus, *in ſubtractione, & curtatione dierũ meorum.* Tigurina, *in præciſione.* Forerius, *in ſilentio.* Novam aliam verſionem recitat Agelius. *Ego dixi: in ſtupore meo.* Id eſt, dum re improviſa territus, ac ſtupore defixus, moriendum mihi eſſe cogitarẽ. Quis non videat, hoc unum eſſe certum, nihil certi in tam diſcrepante ſententiarum varietate definiri poſſe? Ita profectò fit: temerè iaculamur, ubi à certo ſcopo diſceſſum eſt. Ac vellem elaboraſſet aliquis in hac concilianda diſcordia, tuendaque auctoritate Vulgati, & LXX. quos cœleſti ductu vertiſſe, atque adeò digitum nuſquam aberraſſe, plusquàm certum eſt; ſed qui in re tam egregia operam ſuam collocaverit, invenio neminem. Meam igitur coniecturam proponam, quę eò mihi maximè diſplicet, quia mea eſt.

112 Aio itaque, vocem *demi*, deductam à radice *dama*, (quæ, ut advertit Mercerus, propriè ſignificat ſilere, aut quieſcere,) in ſua nativa ſignificatione idem eſſe, ac ſilentium, quietem, aut ceſſationẽ. Atque in hac nominis proprietate omnes ferè conveniunt Hebraizantes.

Addo deinde, Vulgatum ſequutũ, ut plerumque ſolet, non grammaticũ vocis ſignificatum, ſed germanum intelligẽtiæ ſenſum, ſignificantiſsimè, ſcientiſsimèq́ue vertiſſe, *in dimidio dierum meorũ*: non enim accipio, *quietem, ceſſationẽ, aut ſilentium*, pro exciſione, curtationeq́; dierum, ut acceperunt citati interpretes, ſed ut accipit Vulgatus, pro vigore, roboreq́; ætatis. Græci *acmen* ſolent appellare: nos tempeſtivam maturitatem; ſummumq́; incrementum Latinè efferemus. Vulgatus verò *dimidium dierum* ſcienter expreſſit: quia cùm quis proximè accedit ad quadrageſimum annum, hoc eſt, annorum dimidium, tunc vel maximè ſolent corporis vires vigere, atque florere. Vt enim lapis ſurſum proiectus, ſuam in extremo illo motu recto quietem, tametſi momentaneam, habet; cùm illum neque impetus impreſſus ulteriùs propellit, neque inſita gravitas deprimit deorſum: ſic etiam noſtra vita ſuam maturitatem, ſummumq́ue incrementum nacta, conſiſtentem quamdam ætatem habet, in qua neque augeſcit vigor, neque verò decreſcit, ſed in ſummo quaſi perſiſtit. Hũc itaque vitæ ſtatum, incrementi ceſſationem, & quietem, Hebraicoq́; idiomate,
ſilentiũ iure nominaveris. De hac ętatũ 113
partitione, viriliq́;, ac tẽpeſtiva maturitate, & quiete ex varia Priſcorũ, recentiumq́ue doctrina diſſerit accuratiſsimè Biſciola lib. 2. Horarũ ſubceſivarum. cap. 1.

Et quamvis diſcordent viri ſapientiſsimi in aſsignando præciſè momento, aut etiã anno, in quo vigor ille maturæ ætatis ſenſim inclinat, & ad ſenium tacitè vergit: alij enim anno 46. alij 50. definiunt; ſed in omni opinione certum eſt, Ezechiam, qui (ut ſuprà inito annorum numero confirmavimus,) cùm hoc carmen

edidit, trigeſimum nonum agebat annũ, ad conſtantem ſam perveniſſe ætatem, quæ trigeſimo quinto ineunte continetur; minimè vero devexam, aut inclinantem attigiſſe. Spectata verò communi propagatione vitę hominum illius ætatis, quorum plerique ſeptuageſimum annum excedebant, aut, ſi habitu corporis eſſent firmiore, etiam octogeſimum, Ezechias tunc in dimidio dierum ſuorum eſſe videbatur.

114 Enimverò ut æquiſsimo animo oppetitur mors, cùm quis acta iam, & quaſi decurſa ætate, ſenio confectus non aliter, ac ſua ſponte conſumptus ignis extinguitur: ita contrà cùm in hominem florentem ætate tranſverſa incurrit immatura mors, ut cùm aquæ vis graſſantem flammam opprimit, obire ſolet animo iniquiſſimo. Regius ille Propheta clamabat Pſal. 101. nu. 25. *Ne revoces me in dimidio dierum meorum*: & ſupplicium illud improbis, & flagitioſis intentatur à Deo. Pſal. 54. num. 24. *Viri ſanguinum, & doloſi non dimidiabunt dies ſuos.* Iob. 21. numer. 21. *& ſi numerus menſium eius dimidietur.*

115 Atque hæc mihi facere viſa ſunt ad conciliandam Vulgatam editionem cum Hebraico textu: in eamdem verò ſententiam exiſtimo vertiſſe LXX. *in excelſo dierum meorum.* Nullatenuſque diſcrimē inter duas illas litterulas; (ut aiebat Hieronymus,) perſpicaciſsimos illorum oculos fugiſſe; ſed genuinam legiſſe vocem *demi*, eamque, quoad ſenſum, rectiſsimè, atq; elegantiſsimè explanaſſe. Verè enim ſummum illud ætatis incrementum, perfectaque matuтitas, *excelſum*, Græcè, *ipſos*, id eſt, altitudo, atque ſublimitas annorum eſt. Eò videlicet pervenire creſcendo poteſt vigor, roburque naturæ: ubi eam altitudinem maturitas attigit, in eaque aliquantiſper conſtitit, mox ingraveſcens ætas, ducta metaphora ab eadem altitudine, devexa, & inclinata, ad interitum vergens, atque adeò pręcipitans, & ruens, paſsim à Latinis Auctoribus vocatur.

Extrema autem illa verba, *vadam ad portas inferi*, elegantem periphraſim eſſe arbitror, qua ſummum, ac pręſentiſsimũ mortis periculum aptè denotatur: perinde, ac ſi diceret Ezechias; actũ iam prorſus erat de mea vita: alterum ferè pedem in ſepulturam intuleram. 116

Subeſt in hoc loco vox illa *Seol*, de cuius ſignificatu inter Catholicos, & hæreticos magna hodie contentione certatur. Novatores enim ubique *foveam, ſcrobem, aut ſepulcrum, ſpeluncam, foſſam, aut voraginem*, imò etiam *buſtum*, denique quidvis potiùs, quàm infernum interpretentur. Sed copioſè demoſtrant Catholici, in multis Scripturæ teſtimonijs, ſubterranea illa loca, in quibus aut olim detinebantur Patriarchæ, aut modò torquentur impij, iuſti vè purgantur, ea voce ſignificari. Nolim tamen negare quempiā, quod immeritò negavit Delrius. tom. 1. adagio 106. pro morte etiam, aut ſepulcro eamdem vocem, & qua Hebraicam efferunt LXX. ſcilicet *Aden*, nonnunquam in ſacris literis uſurpari. Ego verò in his Ezechiæ verbis eo ſenſu uſurpari credo, eamdemque futuram fuiſſe huius loci ſententiam, ſi dixiſſet Ezechias, vadā ad portas mortis, aut ſepulcri, ut Pagninus, Vatablus, & Montanus in pręſenti Hebraica reddiderunt. Doctè obſervavit Agelius in id Pſalm. 87. num. 3. *Vita mea*
inferno appropinquavit: idem in pleriſq; 117
ſacræ Scripturę locis eſſe infernum, ac mortē: quia veteres illi Sancti, nondum paradiſo per Chriſti crucem reſerato, ſimul ac mortem oppetebant, ſine ullius exceptione, inferos ſtatim adibant, & ſinuoſo illo receſſu, quē Limbum Theologi vocant, claudebantur. Quare quod legimus in editione Vulgata 2. Regum. 22. num. 6. *funes inferni circumdederunt me*, reddiderunt LXX. *dolores mortis circumdederunt me.* Ipſe etiam Latinus interpres, ita vertit vocem *Seol* Oſeæ 13. n 14. *de manu mortis* (Hebraicè, inferi) *liberabo eos*: & in eamdem ſententiam Pſalm. 29. num. 4. *eduxiſti ab inferno animam meam*,

id eſt,

id eſt, me à præſentiſsimo mortis periculo, ab ipſis faucibus orci liberaſti. Pſalm. 140. num. 7. *diſsipata ſunt oſſa noſtra ſecus infernum.* Exponit Genebrardus, *iuxta ſepulcrum.* Alterum iam pedem in cymba Charontis habuimus.

118 Quod habetur item in Vulgata, To-
biæ 6. num. 15. *Deponam ſenectutem illorum cum triſtitia ad inferos*, ita verbum è verbo expreſsit è Græco Editio Vaticana LXX *& deducam vitam patris mei, & matris meæ cum dolore ſuper me in ſepulturam ipſorum* Græcè, *is ton taphon.* Vbi perſpicuè vides, inferos accipi pro ſepulcro. Pro morte verò Danielis 3. numer. 88. *Eruit nos de inferno, et ſalvos fecit de manu mortis.* Eiuſmodi etiam ſunt illa Geneſis 37. num. 35. *deſcendam ad filium meum lugens in infernum.* capite 42. numer. 38. *deducetis canos meos cum dolore ad inferos*, & capite 44. num. 19. Denique 2. Machabæorum 6. num. 23. *dicens, premitti ſe velle in infernum.*

Enim verò depingitur mors in arcano
119 ſermone, tanquam ſuprema quædam re-
gina, rerum humanarum potens, quæ regale palatium habeat, portaſque ſeris validiſsimis obfirmet, & ianitoribus vigilãtiſsimis muniat. Qualem etiam Orci Regiam effinxere Poetæ Horatius li. 2. Od. 18. *Nulla certior tamẽ rapacis Orci fine deſtinata aula divitem manet.* Virgilius 6. AEnei. *Vnum oro, quando hic inferni ianua Regis dicitur.* Plura è Prophanis teſtimonia congerũt Delrius tom 2. adagio 32. & Guevara in Habac cap. 1. verſ. 5. n. 115. nos accedamus ad divina. Verba illa Sapientiæ 1. num. 14. *Nec inferorum regnũ in terra.* Græcè *ude Adu Baſilion*, rectè vertas, nec Orci, ſive inferni Regia, ſeu Baſilica ſuper terram.

Atque huius palatij regij celebratiſsimę in primis portę ſunt: quibus præſentiſsimum vitę diſcrimen, ac ſummũ iam, iamque inſtantis mortis periculum ea de cauſa ſignificatur, quia per has portas in lethum rectà, & compendio quodã itur. Minimùmque à morte abeſt, qui Regiæ
ipſius limẽ iam attingit. Hinc fluxere illa 120
in ſacro ſermone frequentata. Pſalm. 106. num. 18. *appropinquaverunt uſque ad portas mortis.* Pſalm 9. num. 15. *qui exaltas me de portis mortis.*

Nec deſunt huic palatio regio ſui vigilantiſsimi ianitores, qui viventes ingreſſu prohibeant, atque adeò limine arceãt: ac vita iam defunctos duntaxat admittant. Iob. 38. nu. 17. *Numquid apertæ ſunt tibi portæ mortis? aut oſtia tenebroſa vidiſti?* Vbi LXX. *Numquid tibi aperiuntur metu portæ mortis? aut ianitores inferni videntes te timuerunt?* Solùm videlicet Deum formidant mortis ianitores, qui pro ſua infinita omnipotentia, ut eſt in libro Sapientię capite 16. num. 13. vitæ, & mortis habet poteſtatem, *& deducit ad portas mortis, & reducit.* Quod alijs verbis, idem tamen ſignificantibus, expreſsit Samuelis mater 1. Regum 2. num 6. *Dominus mortificat, & vivificat: deducit ad inferos,* (id eſt, ad portas mortis,) *& reducit.* Chriſtus etiam habet harum portarum claves, Apocalypſ. 1. nu 18 *& habeo claves mortis. & inferni:* in quem locum legendus eſt Viegas, Comment. 2. ſect. 18. & 19. & Alçazar, notatione. 15.

Quæſivi reſiduum annorum meorum.

NOnnulla hic etiam eſt cum He 121
braizantibus pro Latino interprete velitatio. Legunt illi, *Pucadti*, in coniugatione paſsiva *Puhal.* Fidenterque affirmat Pagninus in Theſauro, verbum eſſe omnium Hebræorum conſenſione, paſsivum. Variè itaque de more ſuo vertunt. Tigurina. *Viſitatus ſum, cùm adhuc ſupereſſent anni.* Pagninus, Vatablus, Mercerus, & Ianſen. *Privatus ſum reſiduo annorum meorum.* Iſidorus Clarius; *deſtitutus ſum.* Nonnulli Hebræorum magiſtri. *Deficere, aut carere factus ſum* Montanus. *Fui iam de cetero deſideratus.* Agelius. *Recenſitum eſt in me reliquum annorum meorum.* Quod quia obſcuriùs dictum videbatur,

apertiùs expon it. *Mihi reliqui anni ex numero deſiderati ſunt.*

122 Ego verò, vel mille Hebraizantibus unicum Latinum interpretem oppono: aioque multò fidentiùs, & verbum activum eſſe, non paſsivum, & germanũ eius ſignificatum fideliſsimè Vulgatũ expreſſiſſe. Forerioq; fidem habeo, nuſquam talem conſtructionem huius verbi in ſacra Scriptura reperiri. Nam exemplum, quod ex 1. Regum 10. num. 15. adducit Montanus, ex eadem coniugatione *Puhal*, optatum ab illo, atque confictum eſt potiùs, quàm inventum.

123 Monere ſæpe ſoleo, Maſſoretas perperam pleriſq; vocibus Hebraicis appinxiſſe puncta, & hac patefacta quaſi errorum ianua, eas obtorta gula, ad longè diverſam ſignificationem, ſive ſententiam detorſiſſe. In præſenti igitur verbo, ſi mutatis dũtaxat punctis, *Pacadti* legerimus, Vulgatum egregiè vertiſſe comperiemus. Significat hoc verbum in coniugatione activa *Kal*, deſiderare, atque requirere, & in eius paſsiva *Niphal*, requiri, deſiderariq;: cuius ſignificationis crebra extant exempla in arcano ſermone, & ab interprete inſigniter illuſtrata. Erit operę pretium ad percipiendam ſententiam huius loci, nõnulla vel leviter indicare. 1. Reg. 14. num. 17. *Requirite, & videte, quis abierit ex nobis.* Hebraicè *PiKdu*. Et cap. 20. num. 6. *Si reſpiciẽs requiſierit me pater tuus. Si me echaremenos.* Subeſt idem verbum, quod luculentè illuſtravit Vulgatus 1. Regum 25. num. 15. *Nec quidquam aliquando periye.* Hebraicè. *Nec requiſivimus quidquam.*

124 Eodem ſenſu ſolet uſurpari coniugatio paſsiva *Niphal*. Numerorum 31. numero 49. *Recenſuimus numerum pugnatorum, & ne unus quidem defuit.* Hebraicè. *Lo nipKad*: non deſideratus, aut quæſitus eſt. Iudicum 21. numero 3. *Vt hodie una tribus auferretur ex nobis.* Hebraicè *requireretur*. 1. Reg. 20. num. 19. *Cras Kalendæ ſunt, & requireris: requiretur enim ſeſsio tua.* Et num. 25. *Vacuus apparuit locus David.* Hebraicè. *IipaKed*, deſideratus eſt.

125 Iam itaque liquet horum verborum ſententia, à qua ne ipſi quidem Hebraizantes longè aberrant. Cùm florente adhuc ætate, immatura morte præriperer, cùm me vix dimidium annorum meorum attigiſſe animadverterem, dolebam, & angebar vehementer, abripi me in medio vitæ curſu, annoſque reſiduos, quos iuxta communem naturæ ordinem, vivere adhuç poiſſem, tanquam intempeſtivè ſubtractos, & ereptos, anxiè requirebam. Sic exponit uno verbo Hieronymus. *Quæſivi*, inquit, *reſiduum annorum meorum, non me putans ultrà eſſe victurum.* LXX verò. *Relinquam annos reſiduos.* Quæ verba nova quadam interpretatione, neque cum Hebraici, aut Græci verbi proprietate, neque cum Vulgaro, neque cum ſerie contextus cohærente, explanat Agelius. *Reliquum*, inquit, *annorum meorum, cùm ipſe mecum ferre non poſsim, deponam apud Deum, ut in reſurrectione futura mihi illos cum fœnore reſtituat.*

Numerus 11.

Dixi: non videbo Dominum Deum in terra viventium.

126 DVplex eſſe poteſt, ut mea fert ſententia, litteralis horũ verborũ ſenſus: neuterq; ſuâ aut auctoritate, aut probabilitate caret. Incredibile dictu eſt, quàm ardenti flagrarent deſiderio ſanctiſsimi illi Patriarchæ, inde uſque à primæva mundi ætate, ſpectandi ſuis oculis Salvatorem divino ſibi munere promiſſum. De Abraham affirmavit Chriſtus, Ioannis 8. num. 56. *Exultavit, ut videret diem meum.* Et univerſè Lucæ 10. numero 23. *Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis: dico enim vobis, quòd multi Prophetæ, & Reges voluerunt videre, quæ vos videtis, & non viderũt.* Hinc erumpebant flagrantiſsima illa vota Iſai. 64. num. 1. *Vtinam dirumperes cælos, & deſcenderes.*

127 Hoc itaq; ægerrimè ferebat Ezechias,
præcidi ſibi ſpem hauriendi oculis gratiſ-
ſimum, optatiſsimumq; ſpectaculum, in
quod toto animi impetu inhiabat. Si
enim in throno David lucernam illam ar-
dentem, ideſt, Chriſtum reliquiſſet, æquiſ-
ſimo animo verba illa Iacob uſurpaſſet,
Geneſ 46 num. 30. *Iam lætus moriar, quia*
vidi faciem tuam, & ſuperſtitē te relinquo.

Facem mihi præferunt ad hanc intelli-
gentiam LXX. qui ita hæc verba reddide-
runt. *Dixi: nequaquam ultrà videbo ſaluta-*
re Dei in terra viventium. Quod præclarè
in hanc ſententiam Hieronymus inter-
pretatur. *Hoc eſt, omne quod metuit: ne ſa-*
lutare Dei ductus ad inferos nequaquam
128 *mereatur aſpicere.* Porrò Complutenſis
Editio LXX. iteratis negationibus em-
phatica eſt, & conſternationis, ac doloris
plena Sic eam exprimas verbum è verbo.
Dixi: non iam, non, non videbo ſalutare Dei
in terra viventium. Scitum verò eſt, in re-
conditis litteris, humani generis Salvato-
rem Salutare Dei nuncupari. Multa ſup-
peditant teſtimonia: unum, vel alterum
indicabo. Extremū diem clauſit Patriar-
cha Iacob piiſsimis illis verbis, Geneſ. 49.
num. 18. *Salutare tuum expectabo Domi-*
ne. Quæ ſic illuſtravit ſua Paraphraſi Chal
dæus. *Non expecto redemptionem Gedeo-*
nis, quæ eſt ſalus temporalis: neque redemp-
tionem Sanſonis, quæ eſt ſalus tranſitoria: ſed
expecto redemptionem Meſsiæ filij David,
qui venturus eſt, ut adducat ſibi filios Iſrael.
Iſaiæ verba ex cap. 40 num. 5. *Videbit om-*
nis caro pariter, quòd os Domini loquutum
eſt, ita recitantur, & exponuntur Luc. 3.
num 6. *Videbit omnis caro ſalutare Dei.*

129 Sed non prætermittam luculentum in
hanc ſententiam Auguſtini teſtimonium
tomo 10. ſermone 3. de Verbis Apoſtoli.
Exponens enim ea verba Pſalm 95. nu. 2.
Annūtiate diem ex die ſalutare eius; ſic ni-
mirùm legit Auguſtinus. [Quid eſt, in
quit, ſalutare eius, niſi Chriſtus eius? Pro
iſto ſalutari orabamus in Pſalmo, ſalutare
tuum da nobis. Deſiderabant hoc antiqui
iuſti ſalutare, de quibus Dominus dicebat
diſcipulis: multi voluerunt videre, quæ
vos videtis. Dicebant iuſti, ſalutare tuum
da nobis; Chriſtum tuum, dum in hac car-
ne vivimus, videamus: videamus in carne,
qui nos liberet à carne: veniat caro mun-
dans carnem. In hoc deſiderio erat ille
ſanctus ſenex Simeon; ſine dubio, & ipſe
dicebat, ſalutare tuum da nobis: in hoc
deſiderio, in talibus precibus reſponſum
accepit, quia non guſtaret mortem, *niſi*
videret Chriſtum Domini. At ubi natus
eſt Chriſtus: ubi Divinam infantiam pia
ſenectus agnovit, accepit eum in manus
ſuas, & dixit Nunc dimittis Domine ſer
vum tuum in pace, quia viderunt oculi
mei ſalutare tuū.] Hactenus Auguſtinus.

Conſtanter verò LXX. Chriſtum *So-* 130
terion, ideſt, ſalutare, ut in præſenti Iſaiæ
loco nominarunt. Sic apud eumdem Pro
phetam, (ne aliunde teſtimonia corroge-
mus) Iſaiæ 12. num. 9. *Haurietis aquas in*
gaudio de fontibus Salvatoris. LXX. *Sote-*
riu: cap. 26. num. 1. *Salvator ponetur in ea*
murus, cap. 51. num. 5. *Propè eſt Iuſtus meus:*
egreſſus eſt Salvator meus: cap. 62. num. 1.
Et Salvator eius ut lampas accendatur. Vbi-
que LXX. pro Salvatore *Soterion*, id eſt, *ſa-*
lutare, dixerunt.

Magnum item huic explicationi ex 131
Hebraico textu robur accedit. Quod to-
tidem verbis ita fideliſsimè vertas, ut ver-
tit Leo Caſtrius. *Dixi: non videbo Deum*
Dei, ſive Deum de Deo, in terra viventium.
Quod idem prorſus eſt, ac ſalutare Dei,
ſive Chriſtum Filium Dei. Egregiè enim
Auguſtinus, to. 4 lib. 2. Quæſtionum ſu-
per Exod. q. 98. legens, ut dicebā, illa ver-
ba Pſalm. 95. num 2. *Bene nuntiate diem*
ex die ſalutare eius; ſic exponit. *Quid eſt*
aliud, ſi diligenter attendamus, quod ait,
diem ex die, niſi lumen ex lumine, hoc eſt,
Deum ex Deo, quod eſt unigenitus Filius?
Subeſt verò Hebraicè in iſto loco dupli- 132
catum nomen *Ia.* Quod unum eſt ex
decem nominibus Dei, ac Deitatis maxi-
mè proprium, deductum videlicet ab exi-
ſtētia, quam à ſe ipſo Deus neceſſariò ha-
bet. Ipſe enim eſt, qui eſt: cuiˢ eſſe, eſt eius
eſſen-

eſſentia; creaturis autem omnibus eſſe li-
beraliter impertir. Vnde in Pſal.67.nu.5.
Dominus nomen illi. Hebraicè. *Ia nomen*
eius. Symmachus *per Ia nominatio eius*. Ce
lebre etiam illud ſpiritualis lætitiæ ſym-
bolum, *Halleluia*, toties in Pſalmorum
titulis decantatum, tam crebrò ab Eccle-
ſia repetitum, hoc ſacro nomine termina-
tur. Cuius ſignificatum luculenter expreſ-
ſit Iuſtinus q. 50. ad Orthodoxos dum
Halleluia explicar. Gręcè. *Hymneſate me-*
ta melus to on, id eſt, *laudate cum cantu, ce-*
lebrateq; id, quod eſt.

133 Hæc cùm certa ſint, aſſentior ſimul vi-
ris Catholicis, & Hebraicè doctis, aſſeren-
tibus, hoc nomen *Ia* eſſe nomen illud *Ie-*
hova: contractũ quidem, ac decurtatũ, ac
proinde in pleriſq; ſacræ Scripturæ locis,
in Verbum abbreviatũ per Incarnationẽ
aptiſsimè quadrãs. Fortaſſe etiã punctum
Mapic, affixum in littera *He*, eiuſque ſo-
nũ magis extundẽs, adſpectabilem expri-
mit naturam, Divino Verbo hypoſtaticè
copulatam. Neque Mercerum moror, cui
hæretico ſcilicet ſupercilio hæc æſtiman-
ti, curioſa, frigida, aut etiã aliena videãtur.

134 Pluris eſt apud me Catholicorũ aucto-
ritas, preſertim Forerij Hebraicę linguæ
ſcientiſsimi. Hic expendens locum noſtro
quã ſimillimũ Iſai.26.n.4. *In Dño Deo for-*
ti in perpetuũ. Hebraica exprimit verbũ è
verbo. *Quia in Ia Iehova eſt petra ſæculorũ.*
Cùm *Ia*, inquit, *ſit nominis ineffabilis quæ-*
dam abbreviatio, non poſſum non ſubolfacere
myſteriũ; ut putem Ia Iehova eſſe: ac ſi dice-
res, Deũ de Deo, aut Filium Dei. Quid ap-
tius, quid cõgruentius ad pręſentẽ locum
illuſtrandũ? Explicat itaq; Forerius vatici-
niũ illud Iſaię. *In filio Dei eſt petra ſæculorũ*:
id eſt, firmitas, tranquillitas, ſecuritas, quia
ſolùm illi conſiſtere poſſunt, qui iſti petrę
innixi fuerint. Geminꝰ huic locus eſt Iſai.
12.n.2 *Fortitudo mea, & laus mea Dñus: &*
factus eſt mihi in ſalutem. Vertit Hebraica
Forerius: *Robur meũ, & Pſalmus Ia Iehova:*
& fuit mihi in ſalutẽ. Cõſentaneèq;, & gra
viter intelligit *Ia Iehova, Deũ de Deo, ſive*
Dei filiũ, qui datus eſt nobis à Deo in ſalutẽ.

Altera etiã explicatio neq; minùs huic 135
loco quadrat, neq; rationũ momento, aut
interpretũ patrocinio deſtituitur. Hoc ſcili
cet Ezechia malè habuiſſe, quòd viſione
tabernaculi, atq; adeò Divini cultus exhi-
bitione, quæ illi ſummopere cordi erat,
per mortem privaretur.

Mirũ dictu eſt, quàm ardẽti deſiderio te-
nerentur veteres illi Patriarchę adeundæ
domus Dei, & quàm acerbo dolore excru
ciarẽtur, cùm ſive captivitate, ſive exilio,
ſive morbo impediebãtur, quominùs au-
guſtiſsimũ illud Tẽplum ſtatis tẽporibus
inviſerent. Locupletiſsimus teſtis nobis eſ
ſe poteſt Rex David, toto Pſal.41 ubi ſe tã
ardenter anhelare, ac ſuſpirare profitetur
ad cõſpiciendũ, venerandũq; in ſuo Tẽplo
divinu Numen, quàm ſolet fatigatus à ve-
natoribus cervus, præ flagrãtiſsima ſiti æ-
ſtuare, & fõtes aquarũ expetere Hinc erũ-
pebant illa vota; *quando veniã, & apparebo*
ante faciẽ Dei? Hæc recordatus ſum, & effu-
di in me animam meã, quoniam trãſibo in lo-
cũ tabernaculi admirabilis, uſq; ad domum
Dei. Vbi egregiè probat Agelius ex 1.Re- 136
gum 1.nu 15. *effundere animam* idẽ eſſe in
ſacro ſermone, atq; ex tacito mærore, ge-
mitu, ſingultibuſq; vehementer angi, &
conflictari, ac pene in ceræ modũ doloris
igne tabeſcere. Lege eundẽ Agelium in
illa verba Pſal.62.nu.2. *in terra deſerta, in-*
via, & inaquoſa, & ſic in ſancto apparui ti-
bi; ut viderem virtutẽ tuam, & gloriam tuã.
Vbi maximum, & ardẽtiſsimu deſideriũ,
quo flagrabat Regius vates viſendi taber-
naculum, comparat cum ea ſiti, qua terra
atens, & ſiccitate laborans expetit pluviã.

Obiter in hoc loco notandũ eſt, Arcã 137
Teſtamẽti in recõditis litteris, *virtutẽ, &*
gloriã nominari. Pſal.77.n.61 *Et tradidit in*
captivitatem virtutem eorũ, & pulchritudi-
nẽ eorũ (Hebraicè *Tiparto*, ideſt, gloriã eo-
rũ) *in manus inimici*. 1.Reg.4.n.21. *Trãslata*
eſt gloria de Iſrael, quia capta eſt Arca Dei.
Pſal.25.nu 8. *Domine dilexi decorem do-*
mus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ.

Enim verò uſque eò moleſtè ferebant 138
ſancti illi Patres iucundiſsimo glorię Do-

mini conſpectu privari, ut id mortis inſtar eſſe ducerēt. Hoc David amantiſsimè querebatur. Pſalm. 30. num. 23. *Proiectus ſum à facie oculorum tuorum.* Hebraicè. *Excisus ſum.* Quem locum illuſtrant illa verba Ionæ 2. num. 5. *Et ego dixi; abiectus ſum à conſpectu oculorum tuorum, verumtamen rurſus videbo Templum ſanctum tuum.* Itaq; proijci, ſive exſcindi à conſpectu oculorū Dei, eſt, aditu auguſtiſsimi illius Templi prohiberi. Iuxta illud. 2. Paralipom. 26. num 21. *Fuit igitur Ozias Rex leproſus uſque ad diem mortis ſuæ, & habitavit in domo ſeparata, plenus lepra, ob quā eiectus fuerat de domo Domini.* Hebraicè ſubeſt idem verbum, quod Pſalm. 30. num. 23. *Nigraz,* excisus fuerat.

139 Suſpicor etiam, terram ſanctam ſæpe aliàs in ſacris litteris, & in hoc, quem explanamus, loco, ob hanc ipſam cauſam, *terram viventium*, appellari. Mitto ſublimiorem aliam intelligentiam, qua cœleſtis illa beatitudo hac periphraſi deſignatur: certè humiliore, & hiſtorico ſenſu, terra Iſrael vocatur terra vivētium, quia, ut bene probat Delrius tomo 2. adag. 307. vivere abſolutè poſitum, eſt tranquillè, ac iucundè ſpiritum ducere, partiſque opibus frui. Qui ergo incolebant vberrimam illam terram, lacte, melleq; manantem, hoc eſt, pinguedine ſoli, cœliq; ſalubritate præſtātem: qui ſtatis vicibus, ideſt, ter quot annis, ſacrum Templum inviſebant, ij demùm, vel potiùs ij ſolùm vivere iure dicebantur.

Accedit, quòd ibi cultores habitabant Dei viventis. Hoc enim eſt proprium epithetum Dei, ad Hebræos 10. n. 31. & c. 12. n. 22. Vnde meritò cultores ipſi viventes etiam nominātur. In alijs verò provincijs degebant cultores lapidum, & ſtipitū, hoc eſt, verè Deorum mortuorum, mortui ipſi rectiùs appellandi: ſimiles enim idolis fiunt, *qui faciunt ea, & omnes, qui confidūt in eis.* Pſalm. 113. num. 8.

140 Cùm ergo Iſraelitæ ab exilio captivitatis Babylonicæ revocantur in patriam, tanquam redivivi à mortuis excitari dicuntur, apud Ezech. c. 37. David etiam patrijs ſedibus expulſus, & eiectus, ut nō habitaret in hæreditate Dñi, cùm ei multi invidentiæ veneno ſuffuſi inſuſurrarent, 1. Reg. 26. nu. 19. *Vade, ſervi Dijs alienis.* Ipſe contrà ea ſe conſolatione ſuſtētabat, in eo Pſal. 26. quem edidit, *priùs, quàm liniretur*: ut conſtat ex eius inſcriptione: ideſt, antequàm ungeretur in Regem, in ſolioq; regali collocaretur. Cùm Saulis irā fugiēs exularet, aiebat, ibi n. 13. *Credo videre bona Domini in terra viventium.* Eiuſdem eſt illa vox Pſal. 114 nu. 9. *Placebo Domino in regione vivorum.* Vertes Hebraica verbū è verbo. *Ambulabo coram Domino in terra* 141
viventium. Hinc illud eiuſdem Prophetæ deſiderium, animoq; concepta ſpes, cùm hoſtilē in modum inſectatus à Saule per ſaxa, per rupes, mortem fugitaret. 1. Reg. 24. abditus in ſpelunca exclamavit Pſalm. 141 nu. 5. *Perijt fuga à me.* Continuò tamen ipſe ſe erexit, & confirmavit. num. 6. *Dixi, tu es ſpes mea, portio mea in terra viventium.* Hinc illæ ab eodem Propheta iactatæ in doloſum minæ. Pſalm. 51. nu. 7. *Evellet te, & emigrabit te de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra viventium.* Lege Pradū in ea verba Ezech. 26. nu. 20. *Cùm dedero gloriam in terra viventium.*

Si ergo tantæ felicitatis erat, ſanctam 142
illam urbem, auguſtiſsimumque Tēplum frequentare, ut moribundus ſenex Tobias meritò in eas voces eruperit, Tobiæ 13. num. 20. *Beatus ero, ſi fuerint reliquiæ ſeminis mei ad videndā claritatē Hieruſalem.* Quid mirum, ſi ægrè ferat Ezechias, tam eximio per mortem, privari bono? In hanc ſententiam exponit illum locum Paraphraſis Chaldaica. *Non apparebo ampliùs in conſpectu terribilis Domini, in terra domus Maieſtatis eius, in qua eſt longitudo vitæ, & non ſerviam coram eo ampliùs in domo Sanctuarij.*

Atque in his Paraphraſtæ verbis, illud Idioma notandum eſt. *Non apparebo in conſpectu Domini.* Ipſe enim Paraphraſtes, imò etiam LXX. atque adeò Latinus interpres religione quadam ducti, refugere

ſolent

ſolent affirmare, Deum à nobis videri: cùm tota Scriptura clamet, Deum eſſe prorſus inviſibilem ab iis, qui corporis
143 ſarcina prægravantur. Quare pleriſque in locis ita vertunt Hebraica, ut à Deo nos videri potiùs, quàm Deum ipſum videri à nobis, aſſeverent. Paſſim ſuppetunt exempla. Exod. 23. numero 17. *Ter in anno apparebit omne maſculinum tuum coràm Domino Deo tuo.* Pſalmo 16. num. 15. *Ego autem in iuſtitia apparebo conſpectui tuo.* Pſalm. 41. numero 2. *Quando veniam, & apparebo ante faciem Dei?* Sic quod legimus Exod. 24. numero 11. *Viderunt que Deum, & comederunt, atque biberunt.* Expreſſerunt LXX. *Et apparuerunt in loco Dei, & manducaverunt, &c.*

Non aſpiciam hominem ultrà, & habitatorem quietis.

144 Eleganter exprimitur affectus hominis iam iam moribundi, rebuſque, quas ferebat in oculis, poſtremum vale dicentis. Sic paſtor æternùm diſceſſurus ab amæniſsimo loco, ſolet depingi lamētabundus: non iam deinceps has ſylvas, hęc prata, hos fontes intuebor. Sic contrà, ad erigendam ſpem ægroti penè deſperati, dicitur Iob 33. numero 27. *Reſpiciet homines.* Lege ibi Pinedam.

145 Hæc cùm perſpicua huius loci ſententia ſit, periphraſis illa hominis, qua *habitator quietis*, nominatur, nō mediocrē difficultatem affert. An quidquam eſt, quod minùs quadret in hanc ærumnoſam, & turbulentam vitam, quę veluti mare turbatum ventis, ac fluctibus, ſic ipſa, aſsiduè reciprocante variarum calamitatum æſtu exagitata, nunquam conquieſcit, quàm eā quietē appellare? Diſtraxit interpretes hæc difficultas in varias explicationes. Forerius Hebraicam vocem ait, totum humanę vitę curriculū, atq; ſpatium denotare. Iſidorus Clarius *orbem vertit.* Tigurina. *Seculum.* Regia. *Tempus.* Agelius verò trahit ad ſignificandam *caliginem, defectūque lucis*; nam qui in hac vita ſumus, in dēſiſsimis errorum tenebris, & alta ignorationis caligine verſamur. Hector Pintus repetitionem arbitratur membri ſuperioris per epexegeſim. Perinde ac ſi dicat. Si deceſſero è vita, non videbo Deū factum hominē, qui eſt habitator quietis, & æternæ beatitudinis. Ianſenius, & Adamus. Neque videbo ampliùs populum Domini poſt percuſſum Sennacherib in pace, & quiete feliciter habitantem. Oſorius. Iam non potero hominibus benignè facere, civium mores diſciplina ęquabili, hoc eſt, pacis fœdere, devincire.

Germana intelligentia petenda eſt ex 146
proprietate Hebraicæ vocis, *Hedel*, quæ eſt à radice *Hadal.* Radix autem propriè ſignificat, ceſſare, quieſcere, deficere: etiā cùm de morte ſermo eſt. Iob 3. nu. 17. *Ibi impij ceſſaverunt à tumultu.* Deuteron. 15. num. 11. *Non deerunt pauperes in terra.* Iudicum 5. nu. 7. *Ceſſaverunt fortes in Iſrael, & quieverunt.* Ierem. 51. nu. 30. *Ceſſaverūt fortes Babylonis à prælio.*

Præclarè itaque vertitur ab Aria Mōtano, in commentario vox *Hedel, ceſſatio.* Quod idem eſt, ac quies: hoc eſt, diſceſſus ex hac vita. Forerius ipſe in verſione nova, quam è regione adiunxit veteri, eamdem vocem ita reddit: *ſeculum deficiens.* Tacitè enim opponit Ezechias breviſsimo huius vitę curriculo, anguſtis, ac per exiguis circumſcripto terminis, perennem illam æternitatem, quæ nos manet in omnem poſteritatem conſequentium ſæculorum duratura. Eò qui iam commigrarunt, non habitatores quietis, ideſt, ceſſationis, defectioniſque vitæ, ſed ævi interminati incolæ iure vocabuntur.

Et verò conſentaneum rationi fuit, ut 147
moribundus Rex, & elapſam iam velociſsimè ſuam ætatem, non ſecùs, ac temporis dūtaxat momentū, punctumq; reſpectās, huius mundi incolas, qui ut habetur apud Amos, ex Edit. LXX. cap. 6. num. 5. fluxa hæc, ac citò peritura, *quaſi ſtantia putaverunt, & nō quaſi fugiētia*, habitatores quietis, hoc eſt, extremæ, & ultimæ defectionis vitæ nominaret. Rectiſsimè enim hius vitæ brevitas ex eius termino

æſtimatur: nihilque videtur diuturnum, ubi pervenitur ad extremum. Sapientiſſime ait Hieronymus in epitaphio Nepotiani. [Inter eum, qui decem vixit annos & eum, qui mille, poſtquàm idem vitæ finis advenit, & irrecuſabilis mortis neceſsitas: tranſactum omne tantumdem eſt] Congruenter item Seneca Epiſtola 49. [Infinita eſt velocitas temporis, quæ magis apparet reſpicientibus: nam ad præſentia intentos fallit: punctum eſt, quod vivimus, & adhuc puncto minus.] Itaque reſpiciētibus ocyſsimè decurſam vitam, ea minor puncto fuiſſe videtur: atque adeò tota nihil eſſe aliud, niſi ut ſapiens quidam dixit, *naſci, denaſci; oriri, aboriri*. Ac proinde quies, ceſſatio, ſive deceſſus, iure, ac meritò nominatur.

148 Talis apparebat ante acta vita, & ſi lōgiſsima fuiſſet, illis, qui clamabant, Sapiētiæ 5 num. 13. *Nos nati continuò deſivimus eſſe.* Iob etiam totius vitæ decurſum nihil prorſus eſſe arbitrabatur: capite 7. numero 16. *Nihil enim ſunt dies mei.* Neque aliter æſtimabat Regius vates; cùm voce huic, quam verſamus, ſimillima, dicebat. Pſalm. 38. num. 6. *Subſtantia mea tanquam nihilū ante te*: vertit Hieronymus Hebraica, *& vita mea quaſi non ſit in conſpectu tuo.* Sed ſciendum eſt Hebræam vocem *Heled*, Metatheſi litterarum duntaxat, ut placet doctioribus, diſcrepare ab ea, quæ ſubeſt in hoc Iſaiæ loco, ac proinde ceſſationem, & quietem, ſeu deficientem quamdam durationem ſignificare.

149 Vox item Græca *hypoſtaſis*, quam uſurpant LXX. non perinde accipienda eſt, ut metaphyſici ſolent, pro ſubſiſtentia, ſive ultimo termino naturæ; ſed pro quadam exiſtentiæ permanentia, & duratione, ſive momentanea, ſive diuturna ſit. Aquila ſcienter illuſtravit, & conſentaneè Latino interpreti in hoc Iſaiæ loco, *Catadyſis, Occaſus, atque veſpera mea* (tantùm non dixit, quies, & ceſſatio mea,) *propemodùm non eſt ante te.*

Numerus 12.

Generatio mea ablata eſt, & convoluta eſt à me, quaſi tabernaculum paſtorum.

Non poſſum aptioribus, quā 150
Hieronymi verbis, exceptis ex commentario, hunc locum illuſtrare. [Flevit Ezechias fletu magno, propter promiſsionē Domini ad David, quam videbat in ſua morte perituram Eo enim tempore Ezechias filios non habebat: nam poſt mortē eius Manaſſes, cùm duodecim eſſet annorum, regnare cœpit in Iudæa: ex quo perſpicuum eſt, poſt tertium annum conceſſæ vitæ, Manaſſem eſſe generatum. Ergo iſte omnis eſt fletus, quòd deſperabat Chriſtū de ſuo ſemine eſſe naſciturum.] Conſentaneè Auctor libri de Mirabilibus Scripturæ libro 2. cap. 28. apud Auguſtinum tomo 3. idcirco aſſerit Ezechiā mortem ſuam deplorare, quia ſine liberis decedebat. [Quia in Chriſti vēturi generatione ſui generis proſapiā in throno David lucernam non dereliquit.] Confirmāt 151
hanc explicationem LXX qui non ſolùm hîc legunt, *defecit ex cognatione mea*, hoc eſt, ſine ſobole decedo; ſtirps Regia meo interitu funditus exciſa eſt; verùm illa verba num. 19. *Pater filÿs notam faciet veritatem tuam*, ſic in hanc ſententiam illuſtrāt LXX. *ab hodie enim filios faciam, qui annuntiabunt iuſtitiam tuam.* Forerius etiam in ſua verſione nova, ita exprimit verſiculum 10. *Ego dixi: in ſilentio dierum meorum, ibo ad portas inferni.* Explicatque in commentario, *cum ſilentio dierum meorum morior.* Ideſt, non relicta prole, teſte vitæ meæ: abſque filio, qui me vixiſſe teſtetur.

Sed in eo valde diſſentio ab hoc ſacræ 152
linguæ ſcientiſsimo interprete, qui non dubitanter aſſeverat vocem *Dor*, quam Latinus *generationem* hîc vertit, ſeriem, ſeu revolutionem vitæ ſignificare, ac proinde reddit in nova ſua verſione,

Series vitæ meæ receſſit, & evannit à me. Conſequenterque noſtram, atque adeò communem huius loci explicationem prorſus excludit. Immeritò ſanè; nam ut demus, illum ſignificatum in Hebraicum nomen aliquando cõvenire; ſed luce meridiana clarius eſt, eamdem vocẽ *Dor,* ſobolem etiam, poſteritatẽ, ac prolem frequentiſsimè denotare. Omitto exemplum, quo id confirmat Agelius,
153 ex Pſalmo 111. num. 2. *Potens in terra erit ſemen eius; generatio rectorum benedicetur.* Occurrunt enim clariora verba illa editionis Vulgatæ Ioſue 22. num. 27. *In teſtimonium inter nos, & vos: & ſobolem noſtram, veſtramque progeniem.* Ita leguntur Hebraicè. *Et inter generationem noſtrã poſt nos.* Vbi ſubeſt idem nomen *Dor.* Quod expreſſerunt LXX. *ton tecnon: inter filios, ſive inter liberos noſtros.* Quis hìc poterit tam aperto teſtimonio refragari? Accipe alia non minus perſpicua, ex capite 30. Proverb. num. 11. 12. 13. & 14. ubi quater inculcatur vox Hebraica *Dor. Generatio, quæ patri ſuo maledicit, & quæ matri ſuæ non benedicit, &c.* Quis eſt tam plũbeus, qui non videat, frigere prorſus hìc ſententiam, ſi Latinè exprimatur, ſeries, aut revolutio vitę, quæ patri ſuo maledicit? Certè LXX. in omnibus quatuor locis, (quę extant apud ipſos capite 24.) conſtantiſsimè reddiderunt. *Ecgonon ca con,* id eſt, *filius malus.*

154 Non erit abs re, illud hìc obiter adnotare: univerſè fuiſſe olim ſummo probro, atque dedecori in populo Iſraelitico, nõ procreare liberos. Sic ſterilis Rachel, ubi primùm peperit filiũ, gratias Deo agens, dixit Geneſis 30. num 23. *Abſtulit Deus opprobriũ meum.* Sic ancilla illa exprobravit Saræ Tobiæ 3. num. 9. *Amplius ex te non videamus filium.* Sara autem in oratione perſiſtens, numer. 11. *Cum lacrymis deprecabatur Deum, ut ab iſto improperio liberaret eam.* Vide Expoſitores Iſaiæ, circa illa verba cap. 4. num. 1. *aufer opprobrium noſtrum.*

155 Obſervo etiam, apud Romanos honori duci ſolitum, quàm plurimos liberos procreaſſe. Hoc ſignificat Tacitus libr. 2. Annal. [Plerique nitebantur, ut numerus liberorum in Candidatis præpolleret, quod lex iubebat.] Gelius verò apertè prodit, libro 2. cap. 15. [Priori ex Conſulibus faſces ſumendi poteſtas eſt. Non qui plures annos natus eſt, ſed qui plures liberos, quàm collega, aut in poteſtate habet, aut in bello amiſit.] Nec minùs diſertè Plinius lib. 7. Epiſtolarũ. [Caleſtrium familiariſsimè diligo: ſimul quæſtores Cæſaris fuimus: ille me in Tribunatu liberorum iure præceſsit.]

Quòd ad tabernaculi ſimilitudinem 156
attinet, quam hìc uſurpat Ezechias, latiſſimus ſe nobis aperiebat cãpus accuratæ explicationis huius ſimilitudinis, tam crebrò ab Scriptura, & Patribus frequentatæ. Sed ea excurſione lubens ſuperſedeo, tum quia, verum ut fatear, parum ad rem præſentẽ mihi videtur ſpectare: ubi non comparat Ezechias cũ tabernaculo corpus ſuum, ſed orbitatem liberorum cum tentorij paſtoritij amotione contendit. Tum quia hoc labore accuratiſsimè perfuncti ſunt Pineda in ea verba Iob. 18. num. 14. *Avellatur de tabernaculo ſuo fiducia eius.* Maldonatus in id Ioannis 1. nume. 14. *& habitavit in nobis:* legitur enim Græcè *eſKenoſen,* id eſt, in tabernaculo in nobis habitavit. Lorinus explicans illud 2. Petri 1. num. 13. *Quandiu ſum in hoc tabernaculo,* & num 14. *certus, quòd velox eſt depoſitio tabernaculi mei.* Iuſtinianus in illa verba Pauli 2. Corinth. 5. numero 4. *Nam & qui ſumus in hoc tabernaculo, ingemiſcimus gravati.* Denique eruditiſsimus Biſciola ex Platone, Triſmegiſto, Democrito, & Cicerone lib. 11. Horarum ſubceſivarum cap. 24.

Hìc verò tota vis ſimilitudinis in eo 157
conſiſtit, quòd quemadmodùm paſtores, inſtar illorum, de quibus Horatius lib. 3. Ode 24. *Campeſtres melius Scythæ, quorum plauſtra vagas ritè trahunt domos;* tantiſper figunt alicubi tentoria, dum paſtionis ratio exigit. At ubi aliò commigrãdum

Digitized by Google

dum eſt, refixo, & convoluto rabernaculo, ne veſtigium quidem relinquunt ullū. Sic Ezechiæ ſoboles, Ezechia ipſo orbato liberis, de medio ſublato, ſic prorſus abolita, & extincta eſt, ut ne ſcintilla quidem ulla remaneret, unde igniculus ſuſcitari, & lucerna regalis familiæ rurſus accendi poſſet. Ita ſolet Scriptura extremam vaſtitatem hac ſimilitudine declarare, Iſaiæ 24. num. 20. *Et auferetur, quaſi tabernaculum unius noctis.* Sic exponit Maldonatus verba illa Thren. 2. n. 6. *Diſſipavit, quaſi hortum tentorium ſuum: demolitus eſt tabernaculum ſuum*: & illa Ieremiæ 43. n. 13. *Sicut amicitur paſtor pallio ſuo, & egredi-tur* Lege Delrium tomo 1 adagio 684. in id Iſaiæ 1. num. 8. *Derelinquetur filia Sion, ut umbraculum in vinea, & ſicut tugurium in cucumerario.* Et adagio 987. ex Micheæ 1. num. 6. iuxta LXX. *Ponam Samariam in pomorum cuſtodiam.*

Præciſa eſt velut à texente vita mea: dum adhuc ordirer, ſuccidit me.

158 EST totum hoc elegantiſsimum Ezechię canticum venuſtiſsimis metaphoris, tamquam vermiculato emblemmate diſtinctum, picturatumq́; Novam itaque doloris cauſam, quæ ægrotantis animum acriter pungebat, atq; adeò exulcerabat, ſub egregia allegoria vix dum orſę, & inchoatę telæ, ſed in primis filis repentè preciſę, modò reprę ſentat. Augeſcit videlicet inſitus mortis ſenſus, cùm immaturè, inopinatòque deceditur.

159 Conſtans eſt veterum Patrum ſententia, Ethnicos illos, profanæ ſapientiæ antiſtites, Philoſophos, atque Poetas pleraque hauſiſſe ex ſacris monumentis, ea tamen ſuis referſiſſe, atque inquinaſſe fabulis, & mendacijs impudentiſsimis ſplendorem veritatis obſcuraſſe. Exemplo ſint, in re omnium ſermone pervagata, diluvium Deucalionæum, & ſuperbiſsima Gigantum pugna, cum ipſis cœlitibus commiſſa, ex Noetico diluvio, & Babylonica turri exſtructa à Gigantibus, adſperſis figmentis, deflexa, atque detorta Quare etiam, atque etiam probo Agelij coniecturam exiſtimantis eā, quæ Poetæ de tribus Parcis unius cuiuſque vitę fila deducentibus, abrumpentibus vē fatalia ſtamina finxerūt, ex præſenti Iſaię loco, alijſque ſimilibus, deprompſiſſe, figmentis verò ſuis commaculaſſe. Affirmat hoc Agelius in ea verba Pſalm 87. nu. 5. *Et ipſi de manu tua repulſi ſunt.* Quæ ſic explicat Agelius ex Hebręo: perinde quaſi Dei manu fila vitę illorum exciſa ſint, & ſtamina detruncata.

Eſt autē inſignis locus Ezechielis 37. n. 11. *Perijt ſpes noſtra, & abſciſi ſumus.* 160
Subeſt Hebraicè *Ticva.* Quæ vox ſpem ſignificat, & filum, ut probat Pagninus in Theſauro ex Ioſue 2. num. 18. & n. 21. Magis tamen aſſentior Mercero, qui ex proprietate radicis *Cava*, id eſt, colligere, agglomerare, & congregare aptè deducit potiùs ſignificare glomum, orbem ſcilicet illum, in globi figuram, ex filis nendo deductis convolutum, & implicatum colo. Itaque rectè vertas Ezechielis locum, *perijt glomus noſter, & ſucciſi ſumus.* In eamdem explico ſententiā verba illa, Proverb. 23. num. 18. *Habebis ſpē in noviſsimo, & præſtolatio tua non auferetur.* Cùm enim ſubſit idem nomen in poſteriori membro, & verbum *Carat* in germano ſuo ſignificatu ſit *ſuccidere*, propriſsimè reddas totam comprehenſionē, *erit tibi noviſsimum, & glomus tuus non ſuccidetur.*

Sed venia mihi ſit, ad meliùs percipiēda hæc ipſa Scripturæ loca, unde Poetæ Parcas ſuas effinxerunt, tantiſper digrediendi ad totam iſtam fabulam enucleatiùs explicandam. Res erit non iniucunda ſcitu: ab eo certè, quem enodamus, loco, minimè aliena. Tres omnino Parcas vitæ, neciſque noſtrę præſides ſuperſtitioſa excogitavit Antiquitas. Quarum una colum geſtabat, lana obvolutum, altera fila ſenſim è lana deducebat, coloq́; 161

agglome-

agglomerabat. Tertia denique cùm fato præſtitutum aderat temporis momentũ, repentè ſtamina ſecabat, vitamque præcidebat. Elegãter eas depingit Catullus in epithalamio Tethydis.

Æternumque manus carpebant ritè laborem:
Læva colum molli lana retinebat amictam;
Dextera tũ leviter deducens fila ſupinis
Formabat digitis, tum prono in pollice torquens
Libratum tereti verſabat turbine fuſum.

162 Parcarum porrò crebra mẽtio apud Poetas. Martialis libro 9. epigr. 18. ad Æſculapium.

Latonæ venerande nepos, qui mitibus herbis
Parcarum exoras penſa, breveſque colos.

Horatius libro 2. Ode. 3. *Dum res, & ætas, & ſororum fila trium patiuntur atra.* Quo in loco miror, non obſervatum à Lambino, pulla à Parcis deduci ſtamina, aut infelicibus, aut iam, iamque morituris. Ovidius 2. Faſtorum.

Vltima volventes oravit penſa ſorores,
Vt traherent parva ſtamina pulla mora.

Martialis libro 6. epigr. 58.

Si mihi lanificæ ducunt non pulla ſorores
Stamina, nec ſurdos vox habet iſta Deos.

163 Nam candida, aurea vè fila deducebantur felicibus, diuque victuris. Statius lib. 1. Syluarum in Epithalamio Stellæ.

Ergo dies aderat Parcarũ conditus albo
Vellere.

Accommodatè que Martialis Iuliã effingit quaſi Parcarum præſidem, celebreq; illud aureum vellus in aurea fila deducentem, lib. 6. epigr. 3.

Ipſa tibi niveo trahet aurea pollice fila,
Et totam Phrixi Iulia nebit ovem.

Atque ſub eadem hac fictione aurati velleris extat heroicum carmen Hieronymi Amalthęi ad Pium 4. quo neſcio, an unquam legerim concinnius, elegantius vè poema: ſed quia longius eſt, quàm ut hîc deſcribendum totum videatur, clauſulam duntaxat venuſtiſsimam attexam.

Sed quid ego, ò nentes vitalia penſa puellæ,
Aſpicio his oculis? decreſcunt ſtamina, dum vos
Aſsiduo nimium veſtitis pollice fuſum.
Nete Deæ optati paulatim Principis annos,
Et lenta tenuate manu tam nobile vellus,
Et trahite ad ſeros hæc aurea ſæcla nepotes.

Age verò Parcarũ nomina à Græcis formata verbis, atque è re commodiſsimè ficta videamus. Prima ab ipſo nendi opificio Clotho nominatur. Altera Lacheſis, id eſt, *ſortitio*, à *Lagchanin*, id eſt, *ſortiri*, quaſi ſortitò vitæ ſpatia hominibus obtingant. Hæc enim eſt, quæ fila ducit. Martialis libro 1. epigr. 89. 164

Cùm mihi ſupremos Lacheſis perneverit annos.

Huius item nominis veſtigium in ſacris monumentis reperimus. Nam ubi legitur in Hebraico textu. Pſal. 30. num. 16. *In manibus tuis tempora mea*, reddiderũt LXX. *In manibus tuis ſortes meæ.* Voluerunt nimirùm ſapientiſsimi viri (ut doctè ibi obſervat Agelius) Parcarum fabulas corrigere, ad veramque ſententiam traducere. Aſſerebãt Poetæ ſpatia vitæ cuique, vel fato obtingere, aut ſorte ſua temerè evenire, unde Parcarum unam Lacheſim, hoc, eſt ſortitionem appellabant. Hoc mendacium refutarunt LXX. & ſortitionem omnem in Dei manu eſſe dixerunt: ab eo vitæ ſpatia mortalibus tribui, ab eo propagari: ab eo deniq; pro æterno ſuo conſilio, arbitratuque finiri: licèt ſortitò, & quaſi temerè hominibus hæc accidere videãtur: quia latentes in abdito Deitatis pectore tãtę varietatis cauſas inveſtigare non poſsimus.

Tertia demũ Parca vocabatur Atropos: ad verbum reddas *invertibilis*, aut ſi Latiniùs mavis, inexorabilis, implacabilis, inflexibilis. Quia fatalis illa moriendi neceſsitas, ubi adeſt inſtans præſtitutum, nullo modo flecti, aut immutari poteſt. Tibullus, libro 1. eleg. 7- 165

Hunc

Hunc cecinere diem Parcæ fatalia nentes
ſtamina non ulli diſſoluenda Deo.

Martialis lib. 3.

Lanificas nulli tres exorare puellas
Contigit, obſervant, quē ſtatuere diē.

Huius Parcę munus eſt, fixo illo, ac longè antè præfinito temporis puncto, vitæ filū reſecare. Martialis lib. 9. Epigr. 78.

Invidit de tribus una ſoror,
Et feſtinatis incidit ſtamina penſis.

Recitat in commentario illius loci Raderus noſter vulgò iactatum verſum.

Clotho colum retinet, Lacheſis net, & Atropos occat.

166 Iam verò fixam, & ſtabilem ex hac vita decedēdi neceſsitatem, ante omnem æternitatem à Deo decretam, cùm adeſt divinitus præſtituta dies, nullis opibus, nullis virib⁹, aut arceri, aut retardari poſſe, quis dubitet, profanos ſcriptores etiā è ſacris hauſiſſe? Extat vetuſtiſsima Iobi ſententia, cap. 14. num. 5. *Breves dies hominis ſunt: numerus mēſium eius apud te eſt: conſtituiſti terminos eius, qui præteriri non poterunt.* Quòd ſi etiam ſic præciſa, & ab-
167 rupta ſubitò ſtamina deſideres, ſuppetit elegans locus Pſalm. 89. num. 10. *Quoniam ſupervenit manſuetudo, & corripiemur*, ideſt, celerrimè rapiemur ex hac vita. Hebraica vertit ad verbum Genebrardus: *quoniā tonſio velox eſt, & evolabimus.* Qui explicationis gratia protinus adiungit. *Alluſio Poetica eſt, ut cùm apud noſtros Parcæ filum vitæ noſtræ ducere, & ſecare memorantur.* Symmachus ita reddidit Græcè: *exciſi enim ſubitò avolamus.* Sumpta videlicet metaphora à filo præciſo ex vellere, unde ducebatur: quod plerumque vento raptum evolare ſolet.

168 Neque minùs frequens eſt in arcano ſermone altera, ab hac, quam explicuimus, pareē deflexa, telæ ſimilitudo: quam circa illa verba Iob. 7. num. 6. *Dies mei velociùs tranſierunt, quàm à texente tela ſucciditur*, luculentè ſic explicat Gregorius lib. 8. Moralium cap. 7. [Sicut tela filis, ſic vita mortalis diebus ſingulis proficit: ſed quo ad augmentum proficit, eo ad inciſionem tendit.]

Ex hac ſimilitudine ducuntur verba illa Pſalm. 138. num. 15. *Subſtantia mea in inferioribus terræ*: ſi Hebraicam lectionem expendas, quam ſic illuſtrant ex antiquioribus Symmachus, è recentioribus autem Genebrardus, & Agelius: *variegatus ſum*, ideſt, *variè contextus, & quaſi polymito opere elaboratus in utero matris.* Variegatum autem ſe eſſe dicit, quòd multis, diverſiſque partibus, tanquam verſicoloribus filis, compoſitus ſit: nimirùm oſsibus, nervis, cartilagine, carnibus, &c. Nec deſunt, qui huc etiam tra- 169
hant verba illa Iob cap. 38. numer. 36. *quis poſuit in viſceribus hominis ſapientiā?* ea enim ſic leguntur apud LXX. *Quis dedit mulieribus texturæ ſapientiam, aut variegandi ſcientiam?* Solus videlicet Deus eſt, qui polymitam hanc humani corporis telam, in maternis viſceribus, & mirabili artificio orditur, & accuratiſsimo opere pertexit.

Hæc autem tela adeò fragilis eſt, ut vix 170
dum orſa repētè præcidatur. Quàm multi vix dum editi, atque ſuſcepti in lucem, ab ipſo vitæ limine ſubitò revocantur? *Dum adhuc ordirer* (inquit Ezechias) *ſuccidit me.* Nihil mirum, ſi tenuiſsima, & delicatiſsima tela in primo ſtatim ſtamine abrumpatur. An in hoc genere quidquam fingi poteſt, aut excogitari fragilius, quàm aranearum tela? Eo ſymbolo denotare ſolet Scriptura: quod maximè imbecillum, & contemptiſsimum eſt. Iſai. 59. num. 5. & 6. *telas araneæ texuerunt: telæ eorum non erunt in veſtimentum, neque operientur operibus ſuis.* Iob 8. numero 14. *ſicut tela aranearum fiducia eius.* Oſeæ cap. 8. numer. 6. *in aranearum telas erit vitulus Samariæ.* Atqui tela hæc
humanæ vitæ prorſus aranearum tela 171
eſt: ut mirandum valdè ſit, tamdiu illam durare, ac non potiùs quolibet flatu, aut perlevi incuſſu ſtatim abrumpi.

Pſal-

Pſalm. 89 num. 9. *Anni noſtri ſicut aranea meditabuntur*: id eſt, æſtimabuntur: inſtar telæ aranearum erunt. Vbi obſervandũ eſt, *araneã* apud Latinos Scriptores pro ipſa beſtiola, aut pro eius tela ſumi, ut doctè probant Delrius tomo 2. adag. 104. & Lorinus Pſalmo 38. verſ. 12. & utraq; ſignificatio mirificè quadrat in hunc locum, & in eumdem ferè ſenſum recidit.

172 Nam ſicut aranea ſeſe eviſcerat, & exhaurit, ad texendam telam, qua innoxia venatur, & interimit animalcula: itaque ſtudium eius omne nihil eſt aliud, quàm fraus, laqueus, & rete: quod tamẽ interdum in ipſius recidit caput, ſcopis enim circumductis, è tela ſe proripiens faciliùs in terram decutitur, pedibusque calcatur: ſic plerique mortales araneæ telas ad circumveniendos alios ordiũtur, quæ tamen, & fragiles ſunt, & vanæ, ac proin de momento reſecantur. Sæpe etiam texentibus pernitioſæ: nam eiſdẽ telis, quaſi vinculis quibuſdam conſtringuntur, capiunturq;: id, quod maximè cõtingit avaris, nam ad coacervandas opes, quaſi ad texẽdas aranearum telas, viſcera ipſa profundunt. Eccleſiaſtici 10. num. 10. *Nihil eſt iniquius, quàm amare pecuniam: hic enim, & animam ſuam venalem habet: quoniam in vita ſua proiecit intima ſua.* Sed in ipſas telas aranearum, quas tãto ſudore texuerunt, quaſi in laqueos acerrimè conſtringentes induuntur. Eccleſiaſtes 5. num. 12. *Divitiæ conſervatæ in malum Domini ſui.*

173 Eamdem araneæ cum vita noſtra ſimilitudinem reperimus Pſalm. 38. num. 12. *Et tabeſcere feciſti ſicut araneã animã eius.* Enim verò, ut ſumma huius telę fragilitas vivis coloribus, quaſi in tabella depicta, oculis ipſis cerni poſsit: agè, quid fragilius ea tela, quam ſine cultro, aut inciſione ulla, repentinum quoddam gaudiũ, vel ſubitus mæror, aut pudor abrumpit? Mitto Anacreontem Poetam acino uvæ paſſæ pertinaciùs in faucibus hętente; Fabium verò Senatorem unico pilo in lactis hauſtu gutturi trãſverſo, ſtrangulatos. Auctores ſunt Plinius lib. 7. cap. 7. & Valerius Maximus lib. 9. cap. 12. Quis non obſtupeſcat, Chilonem Spartanum, dũ victorem Olympiæ filium amplectitur, præ gaudio inter filij amplexus animam efflaſſe? refert Plinius lib. 7. cap. 32. Quis non admiretur Clidemum Atheniẽſem, dum victor ipſe ab hiſtrionib⁹ ob præſtãtiã auro coronatur, repentè obijſſe? Tertullian⁹ libro de anima capite 52. Sophoclem, cùm in certamine tragędiam dixiſſet, ancipiti ſententiarum eventu diu ſolicitum, victorem denique renuntiatum, ſubitò prę gaudio expiraſſe? Valerius Maximus lib. 9. cap. 12. Quis non tacita miſeratione proſequatur Romanam illam Matronã, cui filij mors falsò nũtiata fuerat, ad primum conſpectum redeuntis è pręlio ſoſpitis filij, repentino gaudio exanimatam? Livius libro 2. Decade 3. Plinius lib. 7. cap. 58. Valerius Maximus lib. 9. cap. 12. 174

Illud verò, quod refert Gelius libr. 3. cap. 15. & miſerationem, & admirationẽ elicit. Habuit Diagoras tres filios adoleſcentes, ſingulos in ſingulis certaminibus præſtantes, eoſque omnes vidit vincere, coronarique eodem Olympię die. Cùm verò illi certatim ad Patrem accurrerẽt, ſuaviarentur, coronaſque ſibi detractas illius capiti imponerent: cùm gratulabundus populus eò convolaret, ac flores undique in talium filiorum parentem iaceret: in ipſo ſtadio, inſpectante populo, in oculis, ac manibus filiorum, animam exhalavit. Heu mortalium dementiam! Eãt nunc, qui tam fragilẽ ordiũtur, texũtq; vi tę telã; & vix dum poſt lõga, ac diuturna ſęcula præcidẽdam fore, ſibi temerè polliceantur. Sapienter concludit Tertullianus cap. 52. lib. de Anima [Vis eſt & illa navigijs, cùm longè à ſaxis, nullis depugnata turbinibus, nullis quaſſata decumanis, adulante flatu, labente curſu, lætante comitatu, inteſtino repentè perculſu, cum tota ſecuritate deſidunt Non ſecùs naufragia ſunt vitæ etiam tranquillæ mortis eventus]. 175

De mane uſq; ad veſperam finies me.

176 HEbraica, nullo ſententiæ diſcrimine, ſic vertas: *à die uſque ad noctem conſumes me.* Atque hęc ipſiſsima verba rurſus inculcantur num. 13. continent ſcilicet luculentam deſcriptionem brevitatis humanæ vitæ, quę tantam huius telæ fragilitatem conſequitur: adeò exiguis terminis circumſcribitur totius vitæ periodus, ut rectè æſtimantibus unius diei inſtar eſſe videatur. Si conferatur illa quidem cum æternitate, brevior etiam ſpatio diurno meritò apparebit. Aurea ſunt in hanc ſententiã Ciceronis verba in prima Tuſculana [Ariſtoteles ait, beſtiolas quaſdam naſci, quæ unum diem vivant; ex his igitur hora octava, quæ mortua eſt, provecta ætate mortua eſt: quę verò occidente ſole, decrepita: eò magis ſi etiã ſolſtitiali die. Confer noſtram longiſsimam ætatem cum æternitate: in eadem propemodùm brevitate, qua illæ beſtiolæ, repetiemur.] Hoc nimirùm eſt, quod aſſeruit Eccleſiaſt. c. 18. num. 8. *Numerus dierum hominum, ut multum centum anni: quaſi gutta aquæ maris deputati ſunt: & ſicut calculus arenæ, ſic exigui anni in die ævi.* Et Eccleſiaſt. 11. num. 8. *Meminiſſe debet tenebroſi temporis, & dierum multorum: qui cùm venerint, vanitatis arguentur præterita.*

177 Regio etiã vati longiſsima noſtra ętas, æternitati collata, ſimilis omnino videtur non diei, cùm ſenſim agitur, & matutino tempori per intervalla ſuccedit veſpertinum: ſed diei, quę iam effluxit; cuius nihil reliquum eſt. Pſalm. 89. num. 4. *quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquã dies heſterna, quæ præterijt.* Conſentaneè Petrus Epiſt. 2. cap. 3. num. 8. *Unus dies apud Dominum, ſicut mille anni, & mille anni, ſicut dies unus.* Itaque tota vita Mathuſalem, qui unus mortalium omnium quàm diutiſsimè vixit, & annum attigit nongenteſimum ſexageſimum nonum, Geneſ. 5. num. 27. ſi cum æternitate cõparetur, vix unius diei inſtar obtinet. Memoratque Irenæus ſub finem lib. 5. quoſdam exiſtimaſſe, propterea denuntiatum Adamo fuiſſe Geneſ. 2. nu. 17. *In quocunque die comederis ex eo, morte morieris;* quia ſic re vera accidit: poſt eſum enim pomi vetiti Adam vivendo non explevit diem unum, quia ad milleſimum annum non pervenit.

Sed in præſenti loco Ezechias non reſ- 178
piciens ad æternitatem, ſed vitæ ſuæ brevitatem attendens, perexiguo quidem ſpatio, hoc eſt, nõ integrę diei artificialis, ſed quamdiu Sol ab ortu ſuo in Occaſum vergit, eam circumſcribit. *De mane,* inquit, *uſque ad veſperam finies me.* Cui mirificè conſonat Propheta Regius, Pſalm. 89. num. 6. *Mane ſicut herba tranſeat, mane floreat, & tranſeat: veſpere decidat, induret, & areſcat.* Vbi comparat noſtram vitam cum decidua, diurnaque herba: quæ primo mane veſtita frondibus, & roris guttulis aſperſa, amœniſsimè vireſcit. Sic videlicet pueritia viridis ſpei, ac ſucci plena oculos paſcit. Deinde tamen herba calore ſolis tepefacta flores emittit: ſic pubeſcens adoleſcentia floret. Tandem æſtu ſolis exuſta herba langueſcit, & humore exſiccato duratur, ac decidit; ſic etiã vita noſtra laboribus exercita, exhauſto ſucco, vergenteque ſenio, feſtinanter ad interitum venit. De hac ſolſtitiali herba, quæ unum duntaxat diem durat, lege Delrium to. 2. adagio 103.

Floribus frequentiùs cõvenit tam exi- 179
gua duratio; qui unico die vigent, & proptereà à Græcis vocãtur *hemerocallis.* Cum his caducis floſculis ſæpe in ſacro ſermone vita noſtra comparatur. Iacobi 1. num. 10. *Sicut flos fœni tranſibit: exortus eſt enim Sol cum ardore, & areſecit fœnum, & flos eius decidit.* Sic Eccleſ. 14. num. 18. Iſaiæ 40. num. 6. Iob. 14. num. 1. & 1. Petri 1. num. 24. Egregiè Plinius lib. 21. cap. 1. [Flores Natura in diem gignit: magna hominum admonitione, quæ ſpectatiſsimè floreant, celerrimè marceſcere.] Lege poëma Virgilij de Roſa. *Quàm longa una*

Digitized by Google

dies, ætas tam longa roſarum. Sapientiſſimè itaque Nazianzenus oratione in laudem Cæſarij. [Inſomnium fumus inſtabile, ſpectrum, quod veſtigium non habet: pulvis, vapor, ros matutinus, flos pro tempore naſcens, atque marceſcens.]

180 Neque ſunt meliore conditione, vel Imperatores, vel Reges: quippe, & ipſi homines nati. Eccleſiaſt. 10. num. 12. *Sic & Rex hodie eſt, & cras morietur.* Cui accinit Senecæ chorus in Thyeſte poſt Actum. 3.

Ima permutat brevis hora ſummis:
Ille, qui donat diadema fronti,
Quem genu nixæ tremuere Gentes;
Quem dies vidit veniens ſuperbum,
Hunc dies vidit fugiens iacentem.

Perpende, quàm momentanea ſit regalis felicitas. Vnde meritò celebratur verſus ille Euripidis, quem recitat Plutarchus in libello conſolatorio ad Apollonium: *non eſt ſtabilis felicitas, ſed in diem durans.* Quo in loco Demetrius Phalereus Poetam, alioqui laudatum, reprehendiſſe legitur, qui nō unum diem, ſed temporis punctum dicere debuerit. Cauſam acutè reddit Seneca lib. 7. naturalium Quæſtionum cap. 32. [Fluit tempus, & avidiſſimos ſui deſerit. Nec quod futurum eſt, meum eſt, nec quod fuit: in puncto fugientis temporis pendeo.]

181 Pindarus omnium optimè videtur hanc celerrimam vitæ brevitatem unico expreſſiſſe verbo; dum eam totam vocat in Pythijs. Hymno 8. *SKias onar*, id eſt, *umbræ ſomnium*. Nihil eſt inanius umbra: videtur illa quidē eſſe, cùm nihil ſit. At hac quoque reperit Pindarus inanius quiddā; nempe ſomnium ipſius umbræ. Lege Adagiographum illuſtrantem tritum illud vetuſtate proverbium, *homo bulla*.

182 Sed quando huc incidimus, exiſtimo nullum fortaſſe ſymbolum, non dicam in tota natura reperiri, ſed ne cogitatione quidem ipſa fingi poſſe: quod aptiùs, & ſignificantiùs exprimat, quàm bulla, tum fugacitatem, tum miram fragilitatem, & varietatem humanæ vitæ. Videre enim eſt, cùm pluit, tenuiſſimas bullas repentè tumere in aquis, & magnificè ſe ſe efferre, caputque attollere, ac pellucidam illam ſpeciem oculis obverſantem, quaſi in pompa oſtentare. Sed totus ille tumor, atque ſplendor, nihil habet ſolidi; inaniſſimus duntaxat ſubeſt ventus. Itaque aliæ ſimul atque exortæ ſunt, momento evaneſcunt; aliæ quidem paulò diutius durāt, ſed omnes breviſſimo diffluunt intervallo; aliæque alijs per momenta ferè ſingula
ſuccedunt. Quis hîc non videat non ad- 183
umbratam modò, ſed vivis coloribus expreſſam mortalitatis imaginem? Neque verò hoc luculentiſſimum bullæ ſymbolum deſideratur in Scriptura. Vbi nos legimus Pſalm. 89. num. 5. *Quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt*: ut advertit Genebr. Hyſterologia eſt ſic ordinanda *Eorum anni erunt ea, quæ pro nihilo habentur.* Subeſt Græcè in poſteriore membro unicum duntaxat nomen, apud LXX. *exudenomata*. Quod tota hac periphraſi illuſtravit Vulgatus: &, ſi fingere vocabula liceret, ita Latinè reddi poſſet; *eorum anni erunt nihileitates*: hac enim voce Latina exprimit vim Græcæ Delrius tom. 1. Adagio 101. Senſus verò Latinę Editionis eſt: anni hominū, cùm breviſſimi ſint, ac penè nulli, celerrimèque finiantur, numerandi, exiſtimandique omnino ſunt inter ea, quæ deſpicatui ducuntur, ac pro nihilo habentur. Atq; hæc ſatis ſint pro interpretatione Vulgati, & LXX.

Legerunt autem ipſi LXX. in Hebrai- 184
co codice *zerem*: cuius vim expendens Mercerus in Theſauro Pagnini, aſſerit propriè ſignificare ſubitam, repentinamque fluxionem, cum impetu decidentem. Vulgatus Ezechielis 13. nu. 20 reddidit *fluxum*. Habacuc. 3. num. 10. *gurgitem*. vertit, *gurges aquarum tranſijt*. Iob 24. num 8. *imbrem*. Iſaiæ 30. num. 30. *turbinem*. Vides ubique celerrimam fluxionem, inundationemque denotari. Sed in hoc loco Pſalmi Hebraicæ linguæ ſcientiſſimi Fugubinus, Genebrardus, noſterq; Delrius,

bullam reddi poſſe aiunt. *Bulla eorum anni erunt.*

Et quia ſecundũ huius verſiculi nomẽ,
quod LXX legerunt *Sana*, ideſt, *annus*,
D. Hieronymus, & Hebraici codices, qui
vulgò circumferuntur, diverſis punctis
legunt *Sena*, hoc eſt, *ſomnium*; nova item,
eaque appoſitiſsima ſimilitudine, huius
vitæ vanitas ſignificanter exprimitur. To-
tum igitur locum ſic reddit ex Hebræo
Tigurina. *Ceu nimbum dilabi illos impetu
quodam facis: ſunt velut ſomnium.* Explicat-
que Vatablus. *Velut ſomnium traduntur
oblivioni.* Iſidorus Clarius: *diffluent velut
ſomnus.* Flamininus: *rapuiſti eos, ut impetus
aquarum: ſunt veluti ſomnium.* Campenſis
in ſua Paraphraſi ſic illuſtrat. [Velociſsi-
mè properare annos hominum iubes: &
priuſquàm ad ſe reverſus homo cogitet,
quid ſibi in vita acciderit, elapſos ſentiet
illos veluti ſomnium.] Sic eſt profectò,
ſic eſt: ſomniantibus ſimiles ſumus; quos
contenta voce excitat Chryſologus ſer-
185 mone 124. [Quid ſtupemus? Vbi ſumus?
Quis eſt iſte, qui nos eludit ſomnus? quæ
eſt iſta, quæ nos tenet, oblivio lethalis?
Quare non cælo mutamus terram? Qua-
re non caducis emimus æterna? Quare
non perituris manentia comparamus?]
Næ ille altè ſtertit, qui ad hæc vehemen-
tia tonitrua, fulminaque verborum non
expergiſcitur. Nec minùs ardenter into-
nat Nazianzenus oratione 16. [Quis præ-
tereuntia præteribit? Quis ſtabilibus, &
æternis mentem adiunget? Quis de præ-
ſentibus rebus, tanquam de abeuntibus
cogitabit? Quis picturam à veritate; quis
umbram à vita ſempiterna diſcernet?]
Congruenter denique Seneca Epiſt. 110.
[Quid miraris? Quid ſtupes? Pompa eſt.
Oſtenduntur iſtæ res, non poſsidentur: &
dum placent, tranſeunt: ad veras
potiùs te converte di-
vitias.]

Numerus 13.

Sperabam uſque ad mane.

Nihil erat cauſæ, cur Hebrai- 186
zantes tantopere hîc à Vul-
gato diſſentirent. Pagninus,
& Vatablus vertunt: *ſtatui uſ-
que ad mane.* Arias Montanus in Regia:
poſui; in commentarijs verò adiungit etiã:
gemebam uſque ad mane. Tigurina: *ſupputa-
bam uſque ad auroram.* Quam verſionem,
& ſequitur Forerius, & ita explicat. [No-
ctem ducebam inſomnem: & mente vol-
vebam, quid rei hoc eſſet, quòd tam bre-
vi vitam meam abſumeres.]

Ego verò primùm exiſtimo ſapientiſ- 187
ſimè vertiſſe Vulgatum. Nam LXX Iob
15. num. 31. idem Hebraicum verbum
ſiva, Græcè *hypomeno*, ideſt, ſuſtineo, ſive
ſpero, reddiderunt. Deinde ad cõtextum,
& Ezechiæ ſenſum accommodatiſsimè:
mortem enim impendentem iam vora-
verat, conceptamque in præcordijs gere-
bat Ezechias: totum itaque vitæ ſpatium,
quod effluxerat, vix unius diei inſtar ob-
tinere ſibi videbatur: credebat in ſingula
momenta inſtare mortem: cùm Sol illu-
xerat, vix ſibi perſuadebat, uſque ad veſ-
peram ſe victurum: at ubi tranſacta dies
erat, ſeque adhuc conſpiciebat animam
ducere; rurſus ea nocte, ante Solis ortum,
ſe è vita deceſſurum metuebat. Planè ut
in ſe ipſo experiretur Ezechias, quod mi-
natus fuerat Deus Deuteron. 28. nu. 66.
Et erit vita tua quaſi pendens ante te, ideſt,
erit ante oculos tuos vita, quaſi ex tenuiſ-
ſimo ſuſpenſa filo, ut iam iam ruitura vi-
deatur. Verè enim cecinit Ovidius 4. de
Ponto.

Omnia ſunt hominum tenui pendentia filo;
Et ſubito caſu, quæ valuere, ruunt.

Explicatiùs itaque deinde ſubiungitur: *ti-
mebis nocte, & die; & non credes vitæ tuæ.
Mane dices, quis mihi det veſperũ? Et veſpe-
re, quis mihi det mane?* Hęc verba perſpicuè

Digitized by Google

mihi ob oculos ponunr mentem,ſenſumque Ezechiæ. Quibus affinia ſunt illa Iob 15.num. 22. *Non credit, quòd reverti poſſit de tenebris ad lucem*:& num. 23. *Novit, quòd paratus ſit in manu eius tenebrarũ dies.* Lege ibi Pinedæ noſtri commentarium.

188 Obſtare videtur huic explicationi verbũ illud, *ſperabam*. Quis enim ſperat mortem in horas ſingulas imminentem, ac non potiùs illam vehementer rimet, ac reformidat? Sed frequẽtiſſimum eſt apud Græcos, Latinoſq; ſcriptores, *ſperare* pro *timere*, ut eruditè probat Cerda noſter lib. 1. A Eneidos verſ. 347. nu. 9. Deinde quid vetat, quominùs exponamus; ſperabam uſq; ad mane me vitam productũrũ? Poſtremò Hebraicum verbum, ut auctoritate LXX comprobavi, nõ tam ſperare ſignificat, quàm *hypomenin*:ſuſtinere, obdurare, animumque ad excipiendam mortem iam iam impendentem erigere.

Quaſi leo, ſic contrivit omnia oſſa mea.

189 CVm huius verbi ſuppoſitũ ſuppreſſerit Ezechias, neque enim diſertè ait, quis eius oſſa contriverit: nonnulla eſt hîc explicationũ varietas inter Expoſitores; dum alij ad Deum, alij ad morbum, alij denique ad vehementiſſimum, quo affligebatur, dolorem referunt. Sed citra ullum, ut ego arbitror, ſententiæ diſcrimen: nam omnia demum ad Deum auctorem morbi, dolorisque referenda ſunt.

190 Illud obſervo; adagialem locutionem eſſe in arcano ſermone, dum ad exprimẽdam ſive morbi, ſive doloris vim, intimè is ad ipſa uſque oſſa penetrare dicitur. Indicabo nonnulla duntaxat exempla. Pſal. 6. num. 3. *Conturbata ſunt oſſa mea*. Et Pſal. 101. num. 4. *Oſſa mea, ſicut cremium aruerunt*. Iob. 30. num. 30. *Oſſa mea aruerunt præ caumate*. Threnor. 1. num. 13. *Miſit ignem in oſſibus meis*. Sic etiam apud Poetam 2. A Eneidos. *Gelidusque per ima cucurrit oſſa tremor*. Et in opuſculo de livore. *Intactis vorat oſſibus medullas*.

Et quia inter vaſtas Paleſtinæ ſolitudines frequenter leones occurrebant; unde ſtrenniſſimi viri in ſuſcipiendo certamine cum leonibus vires, ac robur oſtentabãt Sic Samſon dilaceravit leonem, quaſi hædum in fruſta diſcerpens, Iudicum 14. num. 6. David cum leonibus luſit, quaſi cum agnis, Eccleſiaſ. 47. num. 3. & 1. Regum 17. num. 34. Banaias item percuſſit duos leones, 2. Regum 23. num. 20. contrà etiam multi à leonibus occidebantur, ut conſtat. 3. Regum 13. num. 24. & c. 20. num. 36. & 4. Regum 17. num. 25. 191

Hinc factum eſt, ut in ſacris litteris ad ſignificandam immanem ſtragem, horrendamq; carnificinam, ſimilitudo leonis frequentiſſimè uſurpetur. Pſalm 7. nu. 4. *Ne quando rapiat, ut leo, animam meam*. Pſal 16 nu. 12. *Sicut leo paratus ad prædã*. Pſal. 21. num. 14. *Aperverunt ſuper me os ſuum, ſicut leo rapiens, & rugiẽs*. Sic Eccleſ. 13. nu 23. & Michææ 5. nu. 8. Etiam crudeliſſimus ille carnifex dæmõ, noſtri ſanguinis exorbendi ſitientiſſimus, dicitur ab Apoſtolo Petro Epiſt. 1. c. 5. nu. 8. *Tanquã leo rugiens circuit, quærens, quẽ devoret*

Et quidem mirabile eſt, quod de leonis rugitu duo graviſſimi Patres memoriæ prodiderunt. Baſilius homilia 9. in Hexameron, Ambroſius item in Hexamerõ lib. 6 cap. 3. Si quando feræ curſus celeritate leonem inſequentem antevertant, illiuſq; ungues, ac dentes effugiãt; leonem horribilem edere rugitũ, quo illico attonitæ, & cõſternatæ, quaſi ictu teli transfixæ exanimantur, & corruunt Quò fortaſſe alluditur in Scriptura. Amos. 3. num. 4. *Numquid rugiet leo in ſaltu, niſi habuerit prædam?* Et num 8. *Leo rugiet: quis non timebit?* Iſaiæ 31. num. 4. *Quomodò ſi rugiat leo, & catulus leonis ſuper prædam ſuam*. Eccleſ. 51. nu 4. *A rugientibus præparatis ad eſcam*. Pſalm. 103. nu. 21. *Catuli leonum rugientes, ut rapiant*. 192

Ait verò Ezechias; oſſa ſua doloris vi, perinde ac leonis dentibus, fuiſſe comminuta: quia ineſt à natura incredibile robũt dentibus leonis: quibus illi captã prædam 193

Digitized by Google

minutarim diſcerpũt, validiſsimeq́; comminuũt. Vnde aiebat Martyr Ignatius in Epiſt. ad Romanos, *Dentibus beſtiarum inolar.* Et de peccato lethali animam occidẽte legimus Eccleſ. 21. num. 3. *Dentes leonis dentes eius.* De hoſtili verò exercitu valentiſsimo Ioelis 1. nu. 6. *Dentes eius, ut dentes leonis: & molares eius, ut catuli leonis.*

Numerus 14.

Sicut pullus hirundinis ſic clamabo.

194 ADagialem hanc locutionem eſſe, exiſtimat Deltius tom. 1. Adagio 764. Vbi multa ex Poetis eruditè congerit, & Vulgati patrocinium ſuſcipit; quẽ etiam acriter tuetur Agelius hic adverſus Hebraizantes; qui admiranda Metamorphoſi ex hirundinis pullo in nidulo pipiente, altivolantẽ gruem ut minimũ confinxerunt.

195 Ego quidẽ cenſeo, exemplũ eſſe quàm aptiſsimũ ad ſignificandum Ezechiæ animum, humiliter indigentiam ſuam agnoſcentẽ, in preceſq́; ardenter effuſum. Quale item illud, quod uſurpavit Chananæa Matt. 15. nu. 27. *Et catelli edunt de micis, quæ cadunt de menſa Dominorum ſuorũ.* Nihil enim habet hirundinis pullus, quo ſe ſuſtentet, niſi querulo illo, & crebro fritinnitu matrem abſentem inſtãter ſollicitet. Nulla itẽ ſalutis ſpes affulgebat Ezechiæ, humanis remedijs ad arcendam mortem prorſus deſtituto, niſi Divina præſidia cõtentis, & aſsiduis clamoribus evocaret. 2. Paralip 20. nu. 12. *Hoc ſolum habemus reſidui, ut oculos noſtros dirigamus ad te.*

196 Neque verò Deus averſabitur, aut irritas dimittet humilium preces. Pſal. 73. nu. 21. *Ne avertatur humilis factus confuſus.* Iudith. 9. nu 16. *Humilium, & manſuetorum ſemper tibi placuit deprecatio.* Eccleſ. 35. num. 21. *Oratio humiliantis ſe nubes penetrabit: & non diſcedet, donec Altiſsimus aſpiciat.* Pſal. 101. num. 18. *Reſpexit in orationẽ humilium.* Hebraicè, *Aharhar.* Vertit Pagninus Paraphraſticè, *eorum, qui ſunt velut myricæ.* Et conſentiunt quidem Vatablus, & Genebrardus, Hebraicam vocẽ ſignificare *myricam*: aliunde verò notum eſt, ut probat Cerda ad illum Virgilij verſum Egloga 4. *Non omnes arbuſta iuvant, humileſque myricæ*; ſymbolum eſſe myricam proverbiali penè locutione ad humile quidpiam, abiectum, ac nullius pretij denotandum. Vnde illud eiuſdem Poetæ Egloga 6. *Te noſtræ Vare myricæ, &c.* Itaq; rectiſsimè Vulgatus, & LXX. ſenſum magis attendentes, quàm verba, *orationem humilium* reddiderunt.

Fatetur etiam Genebrardus, & cum 197
eo viri alij Hebraicè docti, non minùs propriè verti potuiſſe, *reſpexit in orationem cicadæ.* Eſt autem huius beſtiolæ peculiare quiddam, quod in orationem belliſsimè quadret. Tum præcipuè cantum edit, cùm æſtate media, ardente Sole, æſtu flagrantiſsimo torretur. Vides, quàm aptè id cadat in Ezechiam, ardentiſsimo caumate laborantem? Lege eumdem Cerdam in eum verſum Egloga 2. *Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis.* Et lib. 3. Georgic. *Et cantu querulæ rumpent arbuſta cicadæ.*

Deinde cicada ſtridulum illum ſoni-
tum format non ore, dentibus, aut lin-
gua, quibus omnino caret, ut ſcribit Pli-
nius lib. 11. cap. 36. ſed pinnulis aſsiduè
præcordia quatiẽtibus. Nam illa demum
oratio flectit Deum, quæ non in ore dun-
taxat naſcitur, ſed ex imis præcordijs du-
citur. Vnde congruenter ex aliorum ſen- 198
tẽtia vertit hîc Vatablus. *Reſpiciet ad orationem excitantis ſe*, vel *ſeduli ad orationẽ* Denique cicada alimonia non indiget: cœleſti duntaxat rore victitat: è cœlo tota pendet. Quis hîc non videat luculenter exprimi virum deditum orationi? Vide item Cerdam Egloga 5. *Dumq́ue thymo paſcentur apes, dum rore cicadæ.* Et lege eiuſdem beſtiolæ Anacreontis encomium: cuius illud initium eſt. *O ter, quaterq́ue felix.* Clauſula verò: *Cantus amica, & omnis mali, & doloris expers: ipſis abes parum à Dijs.* Arias Montanus vertit in Regia: *reſpexit ad orationem ſolitarij*:

ſolitudo autem, & eiadē gratiſsima eſt, & fundendis Deo precibus aptiſſima.

199 Arbitror ad hanc humilitatem orationis, ortam ex cognitione indigentiæ propriæ, ſpectare etiam notabilem illum, & ſanè quàm moleſtiſsimum corporis habitum, quo ſe ſe ad orandum compoſuit Elias 3. Regum 18. num. 42. *Pronus in terram poſuit faciẽ ſuam inter genua ſua*. Laborioſiſsimam enim, & moleſtiæ pleniſsimam hanc poſitionem eſſe, diſcet, qui experiri volet. Noſtrates quidem flagitioſos ſervos, cùm turpe aliquod facinus admiſerunt, funibus conſtrictos ita ſolent acerbiſsimi ſupplicij cauſa, moleſta illa corporis reductione, quaſi in orbem circumvolvere: quod Hiſpanè dicimus. *Pueſto a la ley de Bayona*.

200 Sed eſt maximè notandum, illum ipſum eſſe habitum corporis infantilis, dum in utero matris continetur. Auctorem laudo Ariſtotelem lib. 7. de hiſtoria Animaliũ cap. 8. *Homo in ſemet conglobatus ſic geſtatur, ut naſum inter genua, oculos ſuper genua, aures extra genua habeat.* Confer hunc ipſum corporis habitum cũ eo, quem aſſumpſit Elias: eũdẽ prorſus eſſe reperies. Itaq; eo voluit ſignificare vates, perinde ſe totũ orantẽ ex divino nutu, providentiaque pendere, ac ſolet imbecillus infantulus intra materni uteri anguſtias deliteſcẽs, ubi divina ope vel maximè indiget, iuxta Prophetam Regium Pſa. 21. nu. 11. *In te proiectus ſum ex utero: de ventre matris meæ Deus meus es tu.* Et Pſal. 70. num. 6. *De ventre matris meæ tu es protector meus.*

Meditabor, ut columba.

201 HEbraica efferunt Tigurina, Forerius, & Iſidorus Clarius. *Gemebam, velut columba.* Et quidem quemadmodùm apud Latinos *meditari*, non cogitare modò ſignificat, ſed cogitationem ipſam prodere, ac foras erumpere. Virgilius Egloga 1. *Sylveſtrẽ tenui Muſam meditaris avena.* Et Egloga 6. *Agreſtem tenui meditabor arundine Muſam*. Vtrobique enim ſignificat, pangere carmen ruſticum: ita non minùs certum eſt, Hebraicum verbum ſignificare vehementiorem quemdam animi affectum, ac motum, qui incondito ſono externo declaretur. Vnde 202 etiam transfertur ad frementes, ac rugientes præ fame feras: non modò ad homines præ acerbiſsimo mærore gementes, & ululantes. Iſaiæ 31. num. 4. *Quomodò ſi rugiat leo*: cap. 16. num. 7. *Vlulabit Moab.* Et cap. 59. num. 11. *Quaſi columbæ meditantes gememus*. Vbi perſpicuum eſt, quo ſenſu Latinus interpres in hoc loco *meditandi* verbũ uſurpaverit. Subeſt enim ibi geminatum Hebraico idiomate verbum *haga*. Itaque ſic exprimas verbum è verbo. *Tanquam columbæ gemendo gememus*. Vbi apertè vides, idem prorſus eſſe gemere, ac moditari. Hieronymus in eo Pſalterio, quod ex Hebraico textu tradnxit, nomẽ *hagigi*, ab hac ipſa radice derivatum, Pſalm. 5. num. 2. *mugitum* vertit: Vulgatus, *clamorem*: alij *murmur*. Sic & affine aliud nomẽ, modò *ſonus*, Iob. 37. num. 2. modò *carmen lugubre*, ſcilicet, & cum lamentatione coniunctum, Ezechielis 2. num. 9. Latinè redditur ab interprete. Atque hęc de vocis proprietate.

Quod ad rem ſpectat, vel ipſa experiẽtia teſte, comprobatum eſt: quod ſcribit 203 Auguſt. in ea verba Pſalm. 54. num. 7. *Quis dabit mihi pennas, ſicut columbæ.* [Nihil, inquit, tam amicum gemitibus, quàm columba. Die, noctuque gemit, tanquam hîc poſita, ubi gemendum eſt.] Gregorius verò ob eam ipſam cauſam exiſtimat, tam ſæpe Sponſam à cæleſti Sponſo columbã nominari, Cantic. 2. num. 10. & 14. cap. 5. num. 3. cap. 6. num. 8. exponens enim Gregorius verba illa Canticorum 1. nu. 14. *Oculi tui columbarum*, ſic ait. [Columba quippe in amore pro cantu gemit: & bene ſancta anima columbę comparatur: quia dum in temporalibus gemit, ad æterna deſideria rapitur.]

Hinc frequẽtet in ſacro ſermone, colũbis gementes prę afflictione comparãtur. 204

Paulò antè recitavi verba ex cap. 59. Iſaiæ num.11. Sic Nahum 2.num.7. *Ancillæ eius minabantur gementes, ut columbæ.* Noſter Delrius adagialem exiſtimat locutionem tom.1.adagio 898.confirmatque ex cap.7.Ezechielis num.16. *Erunt in mõtibus quaſi columbæ convallium, omnes trepidi.* Legunt codices LXX Regij,& Complutenſes, *quaſi columba meditans.* Quod Theodotioni attribuunt Scholia Vaticana: Theodoretus verò interpretatur, *ut columbæ ſuſpirantes, & gementes.*

205 Et ſanè iure optimo gementem colũbam ſymbolum ſui voluit eſſe Spiritus ſanctus. Matth. 3.num.16. *Vidit Spiritum Dei deſcendentem, ſicut columbam.* Quod adeò proprium illi fuit, ut affirmet Delrius lib. 2. Diſquiſitionum Magicarum quæſt. 22. ſect. 3. ſub finem,& quæſt. 28. ſect.3.initio, nunquam permiſſum fuiſſe dæmonem ad fallẽdos homines ſpeciem columbæ, Spiritui ſancto dicatam, induere. Quadrat verò quàm aptiſsimè gemebunda columba Spiritui illi, *qui poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*, ad Ro. 8.num. 26: hoc eſt, qui nos afflatu ſuo impellit ad edendos ex imo pectore gemitus inenarrabiles, ducendaque ob admiſſa ſcelera ex intimo corde ſuſpiria. Atque adeò tanquam optimus gemituum artifex, docet nos gemitibus Divinam miſericordiam implorare. Nam, & Paulus de ſe, cæteriſque Apoſtolis Spiritu ſancto plenis aiebat, ad Rom. 8.num. 23. *Nos ipſi primitias ſpiritus habentes, & ipſi intra nos gemimus, &c.* Atque hæc de gemitu Ezechiæ, columbæque ſimilitudine, pro inſtituta noſtra brevitate ſufficiant. Qui volet plura de columba, ad mores conformandos, eruditè congeſta, legat Barradam to. 2. l. 1. cap. 15. & Ghiſlerium in ea verba Canticorum 1. num.15. *Oculi tui columbarum.*

Attenuati ſunt oculi mei, ſuſpicientes in Excelſum.

206 SApienter dixit Tullius lib.1. de Legibus. *Oculi nimis arguti, quemadmodum animo affecti ſimus, loquuntur.* Ira profectò eſt: quod in pectore latet, non tam certò lingua, quæ ſæpe fallit, quàm oculis exprimitur. Imago quidem animi vultus eſt: oculi verò indices certiſsimi. Pudor, hilaritas, amor, iracundia, ceterique affectus oculis ſe ſe produnt. Congerit multa in hanc ſententiam Lambinus ad illa verba Horatij lib. 1. Epiſt. 18. *Deme ſupercilio nubem.*

Quia igitur ita natura cõparatum eſt, ut repentina aliqua premente calamitate, præſentiſsimove periculo urgente, ſtatim noſtræ imbecillitatis conſcij, inſito quodam inſtinctu, ad Divinam opem implorandam confugiamus; innatum nobis etiam eſt, oculos tunc in cœlum tollere, eoque tacito coniectu, vel nullo edito verbo, nõ ſecùs, ac fuſis precibus, divinum
Numen invocare. Itaque levare oculos, in
arcano ſermone idem prorſus eſt, ac pre- 207
ces fundere. Ezechielis 18. num. 5. *Si oculos ſuos non levaverit ad idola.* Vbi Pradus, & Maldonatus. Levare oculos geſtus eſt orantis, & auxilium poſtulantis. Pſal. 120. num. 1. *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi.* Danielis 4.num.31. *Oculos meos ad cœlũ levavi, & ſenſus meus redditus eſt mihi.* Vbi clarè vides, perinde eſſe dicere, oculos in cœlum ſuſtuli, ac Deum imploravi. Lege Riberam in ea
verba Michææ.7. num.7. *Ego autem ad*
Dominum aſpiciam: qui ex iſto orandi ge- 208
ſtu explicat illud Pſal. 5. nu. 5. *Mane aſtabo tibi, & videbo.* Vide item Pſalm. 122. *Ad te levavi oculos meos, &c.* Et Pſal. 24. num 15. *Oculi mei ſemper ad Dominum.* Sic orabat Sara Tobiæ 3.num.14. *Ad te Domine faciem meam converto: ad te oculos meos dirigo.* Eodem etiam habitu ſæpe oravit cæleſtis orandi Magiſter. Ioan. 11. num. 41. *Ieſus autem elevatis furſum oculis*: cap.17.num.1. *Sublevatis oculis in cœlum.* Hauſerunt hoc à Chriſto primævi Chriſtiani, tanquam diſcipuli à magiſtro. Tertullianus in Apologetico, cap. 30. [In cœlum ſuſpicientes Chriſtiani manibus expanſis, quia innocui; capite nudo, quia

non erubeſcimus; ſine monitore, quia de pectore oramus.]

209 Enim verò quia oculi continenter defixi in cælum, ſi in eo obtutu diutiùs hæreant, labore debilitātur, defatigationeq; deficiunt; propterea ſacro idiomate ſignificatur hoc loquendi genere, preces non ſtatim exaudiri, ſed poſtulata noſtra procraſtinari, atque differri. Valde illuſtrat hunc Hebraiſmum locus ille Iob. 31. num. 16. *Si negavi, quod volebant, pauperibus; & oculos viduæ expectare feci.* Hebraica reddas ad verbum: *& oculos viduæ conſumpſi, aut deficere feci.* LXX. *non tabefeci oculū viduæ.* Similis itē locus eſt Iob. 11. num. 20. *oculi autem impiorum deficient, & effugium peribit ab eis.*

210 Oculi verò iuſtorum attenuati ſuſpiciētes in excelſum, Deo etiam atque etiā placent, & aliquando tandem parentem benigniſsimum flectent. Baruch. 2. num. 18. *Anima, quæ triſtis eſt ſuper magnitudinem mali, & oculi deficientes.* Sæpe David amantiſsimè expoſtulat cum Deo, attenuari iam præ labore, ac deficere ſuos oculos, ſublatos in cælum: queriturq́ue trā hi diutiùs ſpem ſuam. Pſalm. 118. num. 82. *Defecerunt oculi mei in eloquium tuum, dicentes: quando conſolaberis me?* Pſal. 68. num. 4. *Defecerunt oculi mei, dum ſpero in Deum meum.* Huc etiam arbitror ſpectare verba illa Pſalm. 87. num. 9. ut conſtat ex toto contextu, *Oculi mei languerunt præ inopia: clamavi ad te Domine tota die: expandi ad te manus meas.*

211 Ex his autem Ezechiæ precibus, actotius rei geſtæ ſerie, ſalutare nobis capiendum eſt nunquam abiiciendæ ſpei, & cōtinuandæ ſemper orationis documentū. Vbi primùm Rex in morbum incidit, & à medicis intellexit, periculoſum illum eſſe, atq; adeò in quo vita in diſcrimen verteretur. Supplex cōfugit ad preces, votaq; Deo pro impetranda ſalute fecit; nihilò tamē propterea meliùs habuit: imò in horas ſingulas ingraveſcebat magis, magiſq; morbus, & omnem ſpem obtinendæ ſalutis præcidebat. Neq; ideo tamen Ezechias quidpiam de orandi contentione remiſit. Venit tunc ad Regem inviſendum Iſaias, & tantùm abfuit, ut illius animum erigeret, ut potiùs, denuntiata divinitus immatura morte, omnem prorſus expectationem ademerit. Nihilominùs Ezechias contra ſpem in ſpem credidit, preceſque, & lacrymas ardentiſsimè fudit, atque hac perſeverantia precandi Divinā tandem miſericordiam flexit.

Mirum dictu eſt, quantum ad impetrandum habeat ponderis conſtās hæc in precando aſsiduitas: ac proinde quantopere in ſacra Scriptura commendetur. 212 Hæc eſt litteralis intelligentia verborum Chriſti, Lucæ 18. num. 1. *Oportet ſemper orare, & non deficere.* Græcè: *non defatigari*, ideſt, non deſpondere animum, nō ceſſare ab oratione præ tædio, aut impetrandi deſperatione. Monet enim Chriſtus, cùm quidpiam à Deo flagitamus, nō priùs precandi ſtudium, contentionemq; remittere, quàm id, quod petimus, aliquando tandem aſſequamur. Itaque non deficere, idem eſt, ac non abiicere orandi ſtudium, unà cum impetrandi ſpe: etiam ſi fortè non tam citò, quàm vellemus, voti compotes efficiamur.

Hunc eſſe germanum ſenſum, perſpicuè cōſtat ex exēplo iniqui Iudicis, quod 213 ad hanc doctrinam confirmandam Chriſtus adducit: quod ſic ponderat Aug to 4. lib. 2. Quæſtionum Evangelicarum cap. 45. [Hic iniquus iudex non ex ſimilitudine, ſed ex diſsimilitudine adhibitus eſt; ut oſtenderet Dominus, quātò certiores eſſe debeant, qui Deum perſeverantet rogant, fontem iuſtitiæ, ac miſericordiæ; cùm apud iniquiſsimum iudicem uſque ad effectum implendi deſiderij valuerit deprecantis perſeverantia.]

Alterum exemplum in hanc ſententiam allatum à Chriſto, Luc. 11. num 5. 214 amici intēpeſta nocte panes importunè poſtulantis: ſic expēdit Chryſoſt. homil. 19. in Matth. [Dormientem de lectulo ſuſcitavit, quod non tam familiaritate, quàm ſedulitate promeruit. Probat itaq;

Chriſtus

Chriſtus plus apud amicum aſsiduitatem
poſtulantis potuiſſe, quàm amicitiam: nō
enim conceſsit amico, & tamen inſtanti,
& perſeveranti tribuit.] Vbi advertendū
eſt, in illis verbis Lucæ 11. num. 8. *& ſi*
non dabit illi ſurgens, eò quòd amicus eius
ſit: propter improbitatem eius ſurget; ſubeſ-
ſe Græcum nomen *anædian*: quod pro-
priè reddas, *impudentiam*: quaſi amicus
adeò inverecundus fuerit inſtando, & ur
gendo, ut pudorem abieciſſe, & frontem
perfricuiſſe videretur. Et hoc apud Lati-
num interpretem ſignificat *improbitas*: aſ-
ſiduam videlicet, ac penè impudētem ſla
gitandi importunitatem De hac ſcribit
Iacobus cap. 5. num 16. *Multùm enim va*
let deprecatio iuſti aſsidua. Græcè, *energu-*
mene. Vertunt Regia, & Tigurina, *efficax*.
Vatablus, & Eraſmus *operans*: quia vide-
licet perſeverans, & vivida oratio id ip-
ſum, quod optat, efficaciter aſſequitur: &
perinde eſt, aſsiduam illam, ſive operan-
tem appellare: nam ex aſsiduitate redun-
215 dat eiꝰ efficacitas Obſervo Evangeliſtas,
& Apoſtolos, cùm de oratione verba fa-
ciunt, Græcum quoddam verbum ſignifi
cantiſsimum uſurpare: illud eſt *proſcarte-*
reo: cuius vim expendēs Auctor Theſau-
ri Græcæ linguæ tom. 5. *Cum tolerantia,*
inquit, *& perſeverantia quadā inſiſto, ſeu*
incumbo: aſsiduus, & multus ſum aliqua in
re. Eo verbo uſus eſt Lucas Actuum 1.
num. 14. *Erant perſeverantes unanimiter*
in oratione: Eraſmus, *perdurantes*. Vbi Lo
rinus; denotat, inquit, ſedulum, & non
intermiſſum orandi ſtudium Paulus itē
ad Roman. 12. num. 12. *Orationi inſtan*
tes. Explicat Cornelius: *in oratione aſsiduè*
perdurantes. Eraſmus verò ait; verbum aſ
ſiduam ſonat inſtantiam. Ad Coloſſenſ.
4. num 2. *Orationi inſtate*. Regia: *in ora-*
tione perdurate: nam, & Vulgatus hoc La
tino verbo Græcum expreſsit Actuum
2. num 46.

216 Verùm occurrit hîc vetus illa quęſtio,
ſæpe ab Eccleſiæ Patribus agitata; cur
Deus, qui ſuapte natura bonus, & tanquā
indulgentiſsimus Parens, procliviſsimus
eſt ad benemerendum, quique noſtram
indigentiam apprime callet; non modò ſe
rogari vult, verùm etiam nos precantes
diu ſuſpenſos tenet, dum ſæpe differt in
menſes, & annos poſtulata concedere.

Reſpondeo, id ſapientiſsimè à Deo fie
ri. Primò, ut aſsidue orando ingentia lu-
cra virtutum excellentium, quæ oratio-
nem ſubinde comitantur, reportemus.
Ibi enim in primis exercetur fides; nam
qui petit, credit id fieri poſſe ab eo, à quo
petit: deinde ſpes; nemo enim petit, niſi
ſperans id factum iri, quod petit: edit præ-
tereà orans ſpecimen charitatis: unuſquiſ
que enim diligit illum, à quo, & benefi-
cia accepit, & ſe in poſterum maiora ac-
cepturum eſſe confidit: humilitatem itē
exercet: qui enim petit, alterius ope ſe in-
digere ingenue confitetur. Huc fortaſſe
reſpexit Clemēs Alexand. cùm lib. 7. Stro
matum dixit: [Plùs paratus eſſe debet ho
mo petere à Deo, etiam ſi non impetret,
quam impetrare non petendo: adeò exi-
mium bonum eſt petitio, ſi rectè fiat.]

Secunda huius dilationis cauſa cre- 217
brò inculcatur à Sanctis. Baſilius in lib. de
Conſtitutionibus Monaſticis cap. 2 ait.
[Proptereà differt, quæ daturꝰ eſt, ut hoc
modo magis te ad aſsiduitatem vocet: &
ut intelligas, quòd ſit donum Dei, & ut
datum diligenter cuſtodias Siquidem ni-
titur unuſquiſque, quod magnò labore
invenit, id maiori etiam diligentia cuſ-
todire.] Anſelmus lib. de menſuratione
Crucis. §. 2. [Sæpe Domine differs quod
petitur; ut excites magis appetitum: non
differs, quod nolis dare, ſed ut aucto deſi-
derio, abundantiùs poſsis dare] Auguſt.
in Pſalm. 83. [Deſiderium differtur, ut
creſcat: & creſcit, ut capiat.] & Sermon.
5. de verbis Domini. [Cùm aliquando
Deus tardiùs dat, commendat dona ſua,
non negat: diu deſiderata, dulciùs obti-
nentur: citò autem data vileſcunt] De-
nique Euſeb. Emiſſenus, vel potiùs Eu-
cherius Lugdunenſis hom. 3. ad Mona-
chos. [Non vult Deus bona ſua nimia in-
veniendi facilitate vileſcere. Pretioſa, &

concupiſcibilis merces cupidum amatorem, & avidum negotiatorem requirit.]

Domine vim patior, reſponde pro me.

218 MAgna nobis eſt in hoc loco, non cum Hebraizantibus modò, ſed cum illis etiam, qui Latinum interpretem in oculis ferunt, illuſque proinde auctoritatem pro virili tuentur, ſuſcipienda cõcertatio. Nihil itaque miror Pagninũ, Leonem Iudam, Iſidorum Clarium, Vatablum, & Ariam Montanum, verbum illud *reſponde* de textu refixiſſe, aliudque arbitratu ſuo ſubrogaſſe: id enim de more ſuo faciunt. Acerrimos aliàs Vulgati vindices valde miror; Leo enim Caſtrius reijcit item ex ipſo textu idem verbum, & pro illo *ſponde* ſubſtituit. Idem facit Agellius in huius Cantici commentatio, edito in lucem, poſteà quàm Vulgara Editio Vaticana emendatiſsima prodijt. Forerius item mendum ſubeſſe credit, & pro *reſponde, ſponde* reponendum eſſe exiſtimat. Longiùs progreditur Ianſenius, qui indubitatè de mendo pronũtiat; affirmatque aſſeverat, Hebraicam dictionem nullo modo ſignificare *reſpondere*, ſed ſpondere, ac fide iubere.

219 Ego quidem inficiari nullo modo poſſum, inter varias, ac multiplices ſignificationes verbi *harab*: unam eſſe, eamque præcipuam, *ſpondere*. Suppetunt, vel in unico Proverbiorum libro multa huius ſignificationis exempla, cap. 6. num. 1. *Fili mi, ſi ſpoponderis pro amico tuo, &c.* cap. 11. num. 15. *Affligetur malo, qui fidem facit pro extraneo.* cap. 17. num. 18. *Stultus homo plaudet manibus, cùm ſpoponderit pro amico ſuo.* cap. 22. num. 26. *Et qui vades ſe offerunt pro debitis.* cap. 20. num. 16. & cap. 27. num. 13. *Tolle veſtimentum eius, qui fideiuſſor extitit alieni.* Vbique ſubeſt idem verbum; & ſanè mirum eſt, quàm ſæpe dehortetur ab ſpõſionibus Spiritus ſanctus.

220 Si itaque tota res coniecturis tranſigenda videretur, proclivis eſſem ad ſuſpicandum, Hieronymum hîc, *ſponde* tranſtuliſſe: ſed quia in Romana Editione caſtigatiſsima, etiam num *reſponde* retinetur: illud omnino retinendum eſſe, non opinione ſolùm, ſed ad veritatem prorſus mihi perſuadeo. Atque in primis, cũ varia, & multiplex ſit ſignificatio Hebraici verbi *harab*, etiam inter ipſos Hebraizantes minimè convenit. Tigurina vertit, *fideiube*. Foretius in editione nova, *recipe me in fidem tuam*. Congruenter quidem hĩc cõmuni verbi ſignificationi, quã paulò antè teſtimonijs comprobavimus; ſed Arias Montanus in cõmentario, contrario prorſus reddit ſenſu: *pignus, & fidẽ à me cape*. Pagninus autem in Latina quidem verſione Bibliorum, *quieſcere fac me*: in Theſauro verò, *iucunda me*. Vatablus vertit: *da mihi requiem*. Iſidorus Clarius, *refrigera me*, aut, *mitior ſis erga me*. Leo Caſtrius, *dulcis eſto mihi*. Vide quanta non varum verſionum ſit diverſitas.

221 Cenſeo deinde, parum referre, utro modo legas: eadem enim ſententia conſtat: nam *reſpondere* apud Latinos pro ſpõdere, ac fide iubere, compoſitum videlicet pro ſimplici, ubi mutua, ſive iterata intercedit ſponſio, non inuſitatum eſt: itidẽ, ut reſtipulari. Lege Briſſonium lib. 6. de Formulis pag. 629. Quin etiã interdum ſignificat *reſpondere*, præſenti pecunia ſolvere Sic explicat Turnebus l. 9. Adverſariorum cap. 22. locum illum difficilem Ciceronis lib. 16. ad Atticum, Epiſtola 2. *Fit ſæpe, ut ij, qui debent, non reſpondeant ad tempus.*

222 Atq; hæc de Hebraico, & Latino verbo, nunc de loci ſententia agendum eſt. Commemorat Ezechias, quæ verba fecerit precabundus, cùm vi morbi oppreſſus in ſummum vitæ diſcrimẽ adductus eſt. Vtiturque venuſtiſsima metaphora. Domine, inquit, apertam mihi vim inferri video, & ab hoc graviſsimo morbo, tanquam ab exactore mortis crudeliſsimo, ante maturitatem temporis, hominibus à natura præſtituti, mihi tanquam debitori per vim eripi vitã animadverto. Peccavi:

Digitized by Google

cavi: deliqui; fateor: meis flagitijs meritum immaturæ mortis ſupplicium incurri. Polliceor tamen in poſterum, me omni cautione peccata vitaturum: ego ſpondeo, me deinceps ita facturum: tu item, ô benigniſsime Deus, viciſsim pro me reſponde: te item ſponſorem, obſecro, ac fideiuſſorem interpone; imò verò debitum ipſum in te recipe, atque adeò præſenti pecunia ſolve: ut non modò datis prædibus, ac vadibus, verùm etiam debito, quod ego contraxeram, tua benignitate perſoluto, violentiſsimi exactoris vim, & manus effugiam. Sic videtur hūc locum intellexiſſe Hieronymus: ait enim in commentario. *Sed, & ſi quid erravi, convertar ad melius: tu reſponde pro me.*

223 Confirmatur hæc intelligētia cùm ex genuina Hebraici verbi proprietate, tum etiam ex duobus alijs locis quàm ſimillimis. Primus eſt Pſalm. 118. numer. 122. *Non tradas me calumniantibus me: ſuſcipe ſervum tuum in bonum; nō calumnientur me ſuperbi.* Vbi obſervandum eſt, Hebraicè ſubeſſe idem verbum *harab*; ac proinde rectè Aquilam, Theodotionem, Hieronymumque vertiſſe: *Sponde, fideiube pro ſervo tuo in bonum.* LXX verò in eādem ſententiam uſi ſunt verbo *ecdechomæ*, id eſt, *ſuſcipio*; quo non ipſi modò LXX, ſed Vulgatus etiam vim Hebraicæ vocis expreſſerunt. Geneſis 43. num. 9. *Ego ſuſcipio puerum*, (Hebraicè, *ego ſpondeo pro puero*:) *de manu mea require illum*: & cap. 44. num 32. *In meam hunc recepi fidem, & ſpopondi dicens: niſi reduxero eum, peccati reus ero.* Vbi commodiſsimè adiecit de ſuo, explicationis gratia, Vulgatus: *In meam hunc recepi fidem*: cùm ſemel duntaxat ſit verbum *harab*: quod ſatis expreſſum Latinè erat, *ſpopondi*. LXX verò extulerunt: *Puer enim tuus ſuſcepit parvulum.* Itaque apud Vulgatum, & LXX idem prorſus eſt, *ſuſcipere*, ac *ſpondere*, ſeu fideiubere. Senſus igitur Regij vatis eſt. Ne obſecro, violentiæ calumniatorū me permittas: ne exigāt illi à me per vim, quod iure exigere non poſſunt: quòd ſi quando urgeant, meque per calumniam, & potentiam ita opprimant, ut cum illis ex iure agere, iuſque meum obtinere, tuerique non poſsim: tu, ô Deus, ſuſcipe ſervum tuum in bonum: tu ſponde, ac fide iube pro ſervo tuo calumniatoribus potentioribus; tu me in fidem tuam recipe, ut bene mihi ſit: ut tali ſponſore patrocinium meū ſuſcipiente, bonis non evertar; honore, ac vita non ſpolier.

Alter locus eſt Iob 17. num. 3. *Pone* 224
me iuxta te, & cuiuſvis manus pugnet contra me. Subeſt hîc eadem radix *harab*: & quamvis inter ſe, & à Vulgato diſcrepēt Hebraizantes, non eſt dubium, quin Hebraica ita rectè ad verbum exprimantur: *Sponde, ſeu fideiube mihi, iuxta te.* Lege Pinedam in Commentario illius loci; ubi egregiè ait, Iobum in his verbis perſpicuè recognoſcere, nuſquam, niſi in Deo tutam eſſe fidem; neminem reperiri ex tam multis, arctiſsima ſibi familiaritate coniunctis, qui in re capitali velit pro illo ſponſorem ſe præbere.

Enim verò quia verbum originale *ha-* 225
rab, non ſolùm ſignificat ſpondere, ſed re ipſa tradere, ut conſtat Iſaiæ 36. num. 8. *Et nunc trade te Domino meo Regi.* Hebraicè: *ſponde, aut fideiube*: Latinum item *reſpondeo*, ut paulò antè ex Turnebo confirmavi, aliquando ſignificat, æs alienum præſenti pecunia diſſolvere. Valde ſuſpicor, Ezechiam inſigni quadam mentis illuſtratione perfuſum, *Salutare Dei*, de quo in hoc ipſo Cantico num. 11. verba fecerat, ſignatè compellare, obſecrareq́; ut ſe fideiuſſorem interponat: Regem addictum morti in fidem ſuam recipiat: pro illo ſe vadem offerat, imò verò debitum ipſum appendat. *Vt per mortem deſtrueret eum, qui habebat mortis imperium*, id eſt, *Diabolum: & liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant ſervituti.* Ad Hebræ. 2. num. 14. & 15.

Et quoniam ſponſores, cùm ſe vadimo- 226
nio obſtringerent, ſolemni quodam ritu manus defigebant: Proverb. 6. numer. 1. *Si ſpoponderis pro amico tuo, defixiſti apud*

extraneum manum tuam. & cap. 22.n.26. *Noli eſſe cum his, qui defigunt manus ſuas, & qui vades ſe offerunt pro debitis.* Nã præter quàm quòd ſolemnib⁹verbis cõceptis fideiuſſores ſe obligabant Proverb.6.n.2. *Illaqueatus es verbis oris tui, & captus proprijs ſermonibus*; tendebant etiam alteri manum, cui ſuam adſtringebant fidẽ, & cum illius manu tenaciter apprehenſa, implexam, & implicatam ſuam, & quaſi defixam diu tenebant. At noſter Sponſor Chriſtus utramque manũ trabalibus clavis in cruce defixas habuit, cũ pro nobis ſpopondit. Sapientiſsimè itaque nos monet Eccleſiaſticus cap. 29. numer. 20. *Gratiam fideiuſſoris ne obliviſcaris: dedit enim pro te animam ſuam.* Videlicet fideiuſſores cæteri ad ſummum iacturam faciũt rei familiaris; Chriſtus verò pro nobis ſanguinem, vitamque profudit.

Numerus 15.

Quid dicam, aut quid reſpondebit mihi, cùm ipſe fecerit?

227 INvitus, ac repugnans toties cum Hebraizantibus in arenam deſcendo. Quis enim niſi coactus in tam arida, & ſpinoſa dumeta compellatur? Novã tamẽ hic cum illis incunda pro Vulgato pugna eſt Verùm quia in hoc certamine meritam lauream Forerius iam, & Agelius revexerunt, ego lubens labore pugnandi ſuperſedeo.

Eſt tamen de re etiam ipſa inter Expoſitores nonnulla ſententiarum varietas Sunt, qui velint, hinc iam Ezechiam totum ſeſe in gratiarum actionem effundere: perinde ac ſi dicat. Quid eloquar? quibus verbis; quo genere orationis tam inſignem in me Dei benignitatem explicabo? Quam laudem, quamvè gratiarum actionem tãto beneficio parem inveniã? Quidvè adhuc expectem, ut mihi reſpondeat? Neque enim diſtulit: adfuit; promiſit; effecit: oraculo prophetico ſpem ſanitatis oſtendit; eoque vix edito, abſque ulla mora, ſanitatem ipſam mihi reſtituit. Conſpirant in hanc ſententiam plerique interpretes, quibus favent LXX, qui ſic totum locum illuſtrarunt. *Ad Dominum, qui eruit me, & abſtulit a me dolorem animæ.* Et eſt probabilis explicatio.

228 Sed mea quidem ſententia, niſi vis affe ratur verbis, contextus ipſe videtur exigere, ut uſque ad illa verba numer.17. *Tu autem eruiſti animam meam, ut non periret;* Ezechiæ preces fuſæ, dum morbo premeretur, pertexantur.

Magis itaque probo Hieronymi explicationem, quam ille in commentario his verbis luculenter expreſsit. [Qu d dicã, quidvè cauſabor, contra te facti orẽ meũ? aut quid mihi reſpondebit, qui fecit ipſe, quod voluit? ſuſtinenda ergo ſunt, quæcunque decreverit.] Pro cuius explicationis intelligentia, & confirmatione, obſervandum eſt: proxima illa verbã, *Domine vim patior*, ſic legi in Hebraico textu: *Iehova haſeca ly.* Ita ad verbum reddes. *Domine, vim fecit mihi.* Itaque ſupplendum neceſſariò eſt illius verbi ſuppoſitũ. Quia tamen verbum ipſum tertia perſona eſt feminini generis (eſt enim Hebræis peculiare, genera etiam in verbis diſtinguere,) commodè ſatis à Pagnino ſupplctur, *infirmitas*: quamquàm in eo non rectè facit, quòd nomen hoc, additum de ſuo, in ipſum textum ſacrũ intrudit Legit enim: *Domine, infirmitas vim fecit mihi.* Prudentiùs ſe geſsit Tigurina, quæ paſsivè vertit: *vis mihi fit, ò Domine.* Subauditque Vatablus congruenter, *à morbo.* Conſentaneè Iſidorus Clarius, cùm in textu reddidiſſet, *Domine graviter crucior;* expoſuit in Cõmentario: *opprimit me languor meus.* Totum itaque locum illuſtrat luculentã Paraphraſi Oſorius. [Domine ſumma quidem morbi vis hæc eſt: cui iam non poſſunt ulla remedia hominum artibus invẽta reſiſtere: ad mortem rapior.]

Cùm ergo Ezechias ſuperiore verſu tã 229

graviter de morbo queſtus eſſet, opportunè ſubiungit. Quid dicam? Quid de morbo conquerar? Quid me per vim oppreſſum ab hoc acerbiſsimo dolore lateris expoſtulem? Quidvè Deũ alloquar? Quid ab ipſo reſponſi expectem, cùm morbum ipſe immiſerit? Atque adeò minimè dubitandum ſit, quin æquiſsimè, ac iuſtiſsimè fecerit. Hic eſt genuinus huius loci ſenſus, atque ex eo prudentiſsimè Hieronym. colligit. *Suſtinenda ergo ſunt, quæcumque decreverit.*

230 Hac ſe mirifica conſolatione ſuſtētant Sancti: non dico ſolùm, cùm, aut ipſi in morbum incidunt, aut ſubito naufragio corũ opes abſorbentur, aut ſiccitate exuruntur agrorum fructus, aut imbre lapideo decutiuntur. Tunc enim perſpicuũ eſt, iſta cœlitus immitti. Etiam tũc, cùm capitalis quiſpiam illorum hoſtis, odij veneno ſuffuſus probra iactat; rei familiari damna infert; corpus, aut honorem vexat: ſolent iuſti ad Deum recurrere, in eiuſque voluntate acquieſcere. Etiam tunc humiliter dicunt, 1. Machabæot. 3. num. 60. *Sicut fuerit voluntas in cælo ſic fiat.* Aut, 1. Regum 3. numer. 18. *Dominus eſt; quod bonum eſt in oculis ſuis, faciat.* Non quòd Deus auctor ſit, aut eſſe poſsit culpæ, quæ in illis iniurijs intercedit; ſed quia quatenus mala pœnæ ſunt, quæ iuſtos exercent, ea Deus benigniſsimè permittit, ac diſpenſat.

231 Propterea in Scriptura Reges impij, qui populum illum infenſo animo vaſtabant, ac diripiebant, appellantur *Virga furoris Domini*, Iſaiæ 10. num. 5. Quod ſapienter exponit Auguſt. in Pſalm. 73. [Facti ſunt inſtrumentum irati, non regnum placati: facit hoc enim Deus, quod plerũque facit & homo. Aliquando iratus homo apprehendit virgam iacentem in medio, fortaſſe qualecumque ſarmentum: cędit inde filium ſuum, ac deinde proijcit ſarmentum in ignem, & filio ſervat hæreditatem. Sic aliquando Deus per malos erudit bonos.] Sic Auguſtinus.

232 Edidit nobis David pręclara huius doctrinæ documenta. Nam Pſalm. 16. num. 13. ſic Deum deprecatur. *Eripe animam meam ab impio: frameam tuam ab inimicis manus tuæ.* Vertit Hieronymus Hebraica. *Salva animam meam ab impio, qui eſt gladius tuus.* Regia. *Erue animam meam ab impio, gladio tuo.* Iſidorus Clarius, àppoſitivè item legit in textu: *ab impio, framea tua* Exponitque in Commentario: *qui eſt veluti gladius tuus:* quo ſcilicet vice flagelli Deus utitur. Conſentaneè Vatablus. *Quo tanquam gladio uteris, per quem me affligis.* Et in hanc ſententiam accipienda ſunt verba Vulgati, ut ingenioſè explicat Agelius: *extorque, ò Deus, ab illis gladium tuum.* Vim, & potentiam, quam impijs ad me affligendum tribuiſti; qua illi plus nimio per inſolentiam abutuntur, excute, obſecro, ab inimicis manus tuæ: non decet eos, qui manui tuæ adverſantur, tuo gladio adverſus tibi addictos, ac devotos hoſtiliter armari.

Sed tum vel maximè prodidit Regius 233
vates, quàm altè hanc veritatem animo combibiſſet, cùm illum Semei peteret lapidibus, maledictis inceſſeret, probriſque proſcinderet. Fidelibus enim ſervis, qui ad ulciſcendas illatas Domino tam petulantes iniurias, generoſo quodam impetu rapiebantur, his verbis David frænum iniecit. 2. Regum 16. num. 10. *Dimittite eum, ut maledicat: Dominus enim præcepit ei, ut malediceret David: & quis eſt, qui audeat dicere, quare ſic fecerit?* Perpende quàm congruenter verbis Ezechiæ, *cùm ipſe fecerit.* In Pſalm. autem 38. ubi ex Græcorum, Latinorumque ſententia, ut eruditè probat ibi Lorinus, de hac ipſa petulātiſsima iactatione contumeliarum ſermo eſt, diſertis verbis teſtatur Propheta, ſe hac conſolatione animum leniſſe ſuum, & effundendæ iracundiæ impetũ compreſsiſſe, atque adeò linguam ipſam
ſilētio arctiſsimo frænaſſe. num. 9. & 10. 234
Opprobrium inſipienti dediſti me: obmutui, & non aperui os meum, quoniam tu feciſti, inquit; & opportunè ſtatim addit nu. 11 *Amove à me plagas tuas.* Auguſtin. legit:

flagella

flagella tua. Sed utrumque aptè cadit in
linguam Semei. Eccleſ. 28. nu. 21. *Flagel-
li plaga livorem facit: plaga autem linguæ
comminuet oſſa.* Et quanvis David pro-
eaciſsimi homuncionis lingua inceſſere-
tur, & hoc quaſi flagello hoſtis cæderé-
tur, ab eo tamen cogitationem avertit,
Deumque ſolum obſecrat, ut flagella ſua
iam remittat, ut verberandi, & affligendi
finem faciat. Quia is nimirum altiſsimo
ſuæ providentiæ conſilio contumelias il-
las ſibi inuri permittebat.

Memoria tenebat Ioſeph, ſe à fratri-
235 bus ſuis hoſtilem in modum fuiſſe diven-
ditum mercatoribus, qui eum in miſeram
ſervitutem abducerent, Geneſ. 37. nu. 25.
& 28. & nihilominus ait Geneſis 45. n. 8.
*Non veſtro conſilio, ſed Dei voluntate huc
miſſus ſum.*

236 Accedit autem ingens pondus ad hu-
ius doctrinæ confirmationem ab exem-
plo Chriſti; qui Petrum diſtricto gladio
impetum facientem in lictores, qui ad ſe
comprehendendum venerant, cōpeſcuit
his verbis, Ioannis 18. num. 11. *Calicem,
quem dedit mihi Pater, non bibam illum?*
Perinde ac ſi diceret: erras profectò, erras
ô Petre: neſcis, quid facias; dum te exiſti-
mas iniquis horū conatibus obviam ire,
hac tua intempeſtiva defenſione quod
Pater æternus ſapientiſsimè diſpoſuit,
per imprudentiam avertis. An ego recu-
ſem haurire calicem, quem mihi Pater
amantiſsimus temperavit? Simillimis etiā
verbis faſtū Iudicis repreſsit, Ioannis 19.
num. 11. *Non haberes poteſtatem adverſum
me ullam, niſi tibi datum eſſet deſuper.* Le-
ge Lorinum in ea verba Actuum 4. n. 28.
*Facere, quæ manus tua, & conſilium tuum
decreverunt fieri.*

Atque hinc facilè concordari poteſt
237 varietas illa inter Latinum, Græcumque
textum 1. Petri 2. nu. 23. Vulgatus enim
legit: *tradebat autem iudicanti ſe iniuſtè*, id
eſt, propria voluntate, ac ſua ſponte, ſe ſe
Pilato, Iudæiſque permiſit, cauſam ſuam
iniquiſsimè iudicantibus: Græci libri, &
Enarratores ipſi legunt conſtātiſsimè: *tra-
debat autem iudicanti ſe iuſtè.* Et ex anti-
quioribus Latinis Auguſt. tractatu 21.
in Ioannem, & Fulgentius lib. 1. ad Tra-
ſimundum, c. 11. Vtrumq; videlicet fecit
Chriſtus: nam præcipuè ſe tradebat pro
peccatis populi Deo Patri, qui propter
ſcelus populi ſui percuſsit eum, Iſaiæ 53.
num. 8.

Illud valde miror in Scriptura, etiam 238
tunc, cùm ſanguinarius humani generis
hoſtis dæmon, ab inſita malitia homines
inſectatur, illud ipſum malum, quod illis
infert, quatenus pœnæ malum eſt, attri-
bui Deo. Explicat hoc Theologicè ſa-
tis, diſertèque Gregorius, expendens lib.
18. Moraliū, cap. 3. difficillima illa verba.
1. Regum 18. num. 10. [De diabolo, in-
quit, ſcriptum eſt: invaſit Spiritus Dei ma
lus Saul. Vbi iuſtè quæritur; ſi Domini,
cur malus; & ſi malus, cur Domini dici
tur? Sed duobus verbis comprehenſa eſt,
& poteſtas iuſta in diabolo, & volūtas in-
iuſta. Nam, & ipſe dicitur Spiritus malus,
per nequiſsimam voluntatem; & idem
Spiritus Dei, per acceptam iuſtiſsimam
poteſtatem.] Eadem docet Auguſt. pon-
derans enim verba illa Iob 1. nu. 21. *Dñus
dedit, Dominus abſtulit*; ſic ait enarrans
Pſalm. 31. [Non dixit, Dominus dedit,
diabolus abſtulit. Prorſus ad Deum tuum
refer flagellum tuum: quia nec diabolus
tibi aliquid facit, niſi ille permittat, qui
deſuper habet poteſtatem.]

*Recogitabo tibi omnes annos meos in
amaritudine animæ meæ.*

NOn eſt tam facilis explicatio huius 239
loci, quàm prima fronte intuenti-
bus apparet. Præcipuum difficultatis ca-
put, eſt ignoratio ſignificationis propriæ
verbi, *dada*. Quod bis duntaxat in tota
Scriptura reperitur: & incredibile dictu
eſt, quanta ſit inter Auctores in eius ex-
plicanda genuina proprietate diſſenſio.
Hieronymus in commētario vertit, *repu-
tabo*. Pagninus in ſua Editione, *incedam*: in
Theſauro verò, *migrabo*. Regia, *vagabor*.

Mercerus tardiorem, molliorem q; inceſſum inſtar gradientium paulatim in pompa, eo verbo ſignificari affirmat. Tigurina notabilē hic verſionem repræſentat. *Mutando caput, cōcutiendo corpus meditabor.* Vatablus, *leniter incedam.* Leo Caſtrius, *commovebo caput.* Forerius. *Perambulabo.* Arias Montanus in cōmentario, *vovebo.* Agelius: *horrebo, & contremiſcam: aut expellam, ſive excutiam.* Hieronymus in Pſal. 41. num. 5. ubi extat idem verbum, reddit illud Latinè, *tacebo.* Genebrardus ibidem. *Movebo me.* Deus bone! quis ſe in tanta diſcordia pacificatorem interponat?

240 *Ex tam varia ergo, & multiplici ſignificatione verbi, varia itē, & multiplex, pro cuiuſq; interpretis opinione, fluxit intelligentia huius loci. Faſtidium, ac tædiū parerem, ſi eas omnes ſigillatim recenſerem. Illa, quę frequentiùs cōcionatoribus probatur, & ad amaram præteritæ vitæ pœnitudinem refertur, & ſi Adamo pia duntaxat, ſed parum probabilis videatur: tamen neq; auctoritate, neq; rationis momento deſtituitur; præſertim cùm illi gravis Tridentinæ Synodi pondus accedat, Seſſ. 14. c. 4. Cui etiam accommodari poteſt verſio illa notabilis Agelij, apta ad cōcipiēdum firmiſsimum emendationis futuræ propoſitum, quod veram pœnitentiam ſæpe comitatur. *Expellam ſomnum meum, omnem prorſus ſoporē excutiam.* Cui Montani item explicatio convenit: *vitæ meæ annos omnes additos, illius cultui, & laudibus devovendo decerno.*

241 Auctores illi, quos ſuperiore verſu memorabā, qui ad gratiarum actionem hæc verba referunt, congruenter ſententię ſuę ſic exponūt. Nunquam huius tanti angoris, & acerbitatis, quæ me vehemēter afflixit, memoriā abijciā: ſed de illa, quoad vita ſuppeditabit, noctes, & dies cogitabo. Non mihi ullus dies vacuus à recordatione ſalutis acceptæ præteribit. Itaq; ſic ordinant verborū ſeriem: per omnes annos vitæ meæ recogitabo ſuper amaritudine animæ meæ. Quis hic non videat, quod paulò antè huic explicationi objiciebam, vim apertam Vulgati verbis afferri? Iſidorus Clarius audaciùs etiam peccat, qui textū ſacrū pervertit, & pro Scripturę verbis ſuam nobis explicationē obtrudit. Legit enim, *recogitabo omnibus annis meis hanc amaritudinem animæ meæ.*

Magis propendeo in explicationē Forerij, atq; Ianſenij. Itaq; hūc Ezechiæ ſen- 242
ſum fuiſſe credo. In ſummo illo, quo premebar, angore animi: cùm, amariſsima ægritudine medicinam omnem ſuperante, actū de me prorſus arbitrarer; animadvertens te, tanquam æquiſsimum iudicē, per eum morbū meritas à me pœnas exigere, obmuteſcebam planè, & contrà hiſcere non audebam. Tantùm volutabam animo, revocabam iterum, atq; iterum in memoriā pręteritos annos meos, qui cùm per ſe fuiſſent pauci, ac perexigui, tunc verò reſpicerentur iam elapſi, nihil prorſus videbantur. Cōſumptos verò fuiſſe in ſęculi vanitate conſectanda, etiā atq; etiam animo dolebam. Cum hac explicatione apprimè cohæret, quod continuò ſubiungit: *Domine ſi ſic vivitur:* ut mox videbimus. Favet huic explicationi Hieronymus, cuius hæc ſunt verba in cōmentario. [Nulla res lōga Mortalium eſt. Omniſq; felicitas ſęculi du tenetur, amittitur. Cùm enim tribulationis tempus advenerit, omne, quod præteritū eſt, nihil adiuvat ſuſtinentem. Ergo Ezechias reputare ſe dicit omnes annos Regni ſui.] Lege ad illuſtrādum iſtum locum, quæ adnotavi ſuprà, num. 12. in illa verba: *de mane uſque ad veſperam finies me.*

Numerus 16.

Domine, ſi ſic vivitur, & in talibus vita ſpiritus mei, corripies me, & vivificabis me.

FAtentur omnes interpretes, 243
hunc locum eſſe perdifficilem; ſed, ut mea fert ſententia, Hebraizātes difficiliorem illum, horridis quibuſdam, ac perobſcuris verſionibus effecerunt. Non eſt animus in illis recitandis, ac refellendis operā

ludere;

ludere: planè cenſeo, Vulgatum Prophetæ mentem egregiè aſſecutum: Hebraica verba, ut fidum interpretem decet, non numeraſſe, ſed appendiſſe. Duplicem ergo poteſt hic locus ſenſum continere.

244 Primus eſt: Domine ſi ſic vivitur, ſi talis eſt humanæ vitæ conditio: ſi hîc in tanta amaritudine animæ degitur: ſi in tantis angoribus nullus trãquillus ſpiritus ducitur; ſi hinc dolores acerbiſsimi urunt corpus, illinc atrociſsimi terrores impendẽt animo: ſatis in tam miſera vita ſuppliciorum eſt, ſatis verberum: nihil opus eſt morre ad debitas peccatorum meorum pœnas repetendas. Hic, hîc, obſecro, quando tot flagella ſuppetunt, me corripe. Hic paternè in filium tibi rebellem animadverte, ut benignè caſtigatus tuo beneficio vivam, quoad ſuſcepta prole lucernam in ſolio David poſt me relinquam.

245 Hanc emphaſim habet particula illa *ſic*. Scilicet; ſi tantis hæc vita calamitatibus referta eſt. Hieronymus in commentario. *Si tali fuimus conditione generati.* Et quidẽ ſi res ipſa momento ſuo, non fallaci hominum opinione pendatur; re vera diuturnitas huius vitæ, aſsiduis morbis, aliiſq; laboribus conflictatæ, acerbius ipſa morte ſupplicium eſt. Disertè affirmat Spiritus ſanctus, Eccleſ. 30. n. 17. *Melior eſt mors, quàm vita amara; & requies æterna, quàm languor perſeverans.* Apollonius Tyanæus, (ut auctor eſt Philoſtratus lib. 1. de eius vita) cõſultus à Rege Babylonis, quo ſupplicio afficiendus eſſet Eunuchus, qui in graviſsimo facinore deprehenſus fuerat, nullum, dixit, immanius ſuppliciũ vita ipſa ſtatui poſſe. [Si enim, inquit, in vita permanſerit, ô Rex, difficilia, & toleratu aſpera multa feret.] Cõſentaneè Seneca lib. 2. de Beneficiis, c. 5. [Acerbiſsima crudelitas eſt, quę trahit pœnam; & miſericordię genus eſt, citò occidere: quia tormentum ultimũ finem ſui ſecum affert; quod antecedit tẽpus maxima venturi ſupplicij pars eſt.]

246 Atque hinc oboritur lux litterali, (ut plerique exiſtimant,) intelligentiæ illius loci Geneſis 4. num. 14. cùm deſpondens animum, planèque deſperans, dixit Cain: *omnis igitur, qui invenerit me, occidet me.* Gravirer ea verba exponit Alcuinus, Bedæ diſcipulus, magiſter autẽ Caroli Magni, in Quæſtionibus in Geneſim, quæ extant tom. 3. Bibliothecæ. *Deſperando dixit, velut compendio mortis cruciatus evaderet præſentes.* Sed non ita erit, ait Dominus; non te ex diuturnis ærumnis, quas incurres, breviſsima morte liberabis, n. 15. *Sed omnis, qui occiderit Cain.* Vbi, de multorum interpretum ſententia, ponendus eſt punctus, ut oratio ſuſpẽſa maneat per reticentiam; qualis & illa Neptuni apud Poetam: *quos ego. Sed motos præſtat componere fluctus.* Subauditi itaque oportebit, 247
Graviſsimè à me mulctabitur. Id autẽ, quod ſequitur: *ſeptuplum punietur.* LXX. *Septem vindictas exolvet*; ad ipſum Cain, non ad eius interfectorem referendum eſt; perinde ac ſi dicat Deus. Nolo eum tam citò perire: nolo momentaneum de immaniſſimo fratricida ſupplicium ſumi; ſed adeò diuturnum, *que pague ſu delito con las ſetenas.* Sic expreſsè Hieronymus. *Nolens eum Dominus compendio mortis finire cruciatus.* Ambroſius etiam lib. 2. de Cain, c. 10. *Ergo iſta Cain longæ vitas indulta, vindicta eſt.* Cauſam ibi ſapiẽtiſsimè ſubnectit Ambroſius. [Mors enim una eſt in ſeceſsione animę, & corporis; quę ſimul, ut venit, omnes corporis dolores auferre, nõ augere cõſuevit. Metus verò, qui hanc vitam viventibus frequenter ingruunt, mæſtitiæ, dolores, gemitus, diverſique cruciatus, plurimas etiam mortes generi humano inferũt: ut iſta mors remedium eſſe videatur, non pœna.]

Contrà verò ſummi beneficij loco nu- 248
meratur, contrahere Deum ſpatia huius ærumnoſæ vitę, & ab ipſo penè eius limine hominem celeriter abripere. Pſal. 89. num. 13. *Quoniam ſupervenit manſuetudo, & corripiemur.* Vertit Hebraica Hieronymus: *quoniam tranſibimus citò, & avolabimus.* Genebrardus: *quoniã tõſio velox.* Agellius. *Exciſio properat: evolabimus* Tigurina: *velociter trãſit* (ſcilicet moleſtia hui' vitę)

noſque avolamus. Paraphraſi illuſtrat Iſidorus Clarius. *Laborioſis miſerijs pleni abeunt velociſsimè: & nos toti velut alis aſſumptis avolamus.* Vbi clarè vides, non eſſe acerbitatem, aut inclementiam Dei, ſed mãſuetudinem potiùs, ac lenitatem, huius calamitoſæ vitæ miſerias, quàm ocyſsimè morte cõcludere. Hinc (inquit Regius vates) tãta nobis vitæ brevitas: è paterna tua videlicet in nos benignitate fluxit: non patitur mãſuetudo tua, mollis planè, ac tenera, tam acerbis miſerijs indulgentiſsimos tuos filios diutiùs premi, & conflictari.

249 Congruenter ad hanc ſententiã explicant Patres verba illa, quibus eijciẽs Deus Adamum de Paradiſo, ſolicitè præcavit, ne de fructu arboris vitæ veſceretur, atq; adeò vitam quàm diutiſsimè propagaret. Geneſ. 3. n. 22. *Ne fortè mittat manũ ſuam, & ſumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & vivat in æternum.* Miſericorditer enim conſuluit Adamo, ne qui miſer futurus erat, æternùm miſer fieret. Irenæus lib 3. contra Hæreſes, c. 37. [Non invidẽs ei lignũ vitæ, ſed miſerans eius, ut non eſſet malum interminabile.] Hilarius, in Pſal 68. [Ne lignum vitæ attingens in æternitate pœnæ maneret] Nazianzenus Homil. 2. de Paſchate [Ne malum eſſet immortale, ſit pœna miſericordia.]

250 Obſecrat itaque Deum Ezechias, ut quando ſic vivitur in hoc mundo, ubi flagella non deſiderantur, imò verò paſsim ſuppetunt, paternè ſe, de more, benignéq; corripiat. *Corripies me*, inquit, *& vivificabis me*: proprium ſanè filiorum Dei eſt ab amantiſsimo parente caſtigari. Hæc erat ſolida illa, & ſincera conſolatio, qua Iudith populum iacentem, & afflictum excitabat, c 8 nu 17. *Reputantes, peccatis noſtris hæc ipſa ſupplicia minora eſſe: flagella Domini, quibus quaſi ſervi corripimur, ad emendationem, non ad perditionem noſtram eveniſſe credamus.* Et 2. Machabæ. 6. n. 12. *Obſecro autem eos, qui hunc librum lecturi ſunt, ne abhorreſcant propter adverſos caſus; ſed reputent ea, quæ acciderunt, non ad interitum, ſed ad correptionem eſſe generis noſtri.* Moyſes etiam, cùm illiùs populi afflictiones memoraſſet, continuò ſubiecit, Deuter. 8. nu. 5. *Vt recogites in corde tuo, quia ſicut erudit filium ſuum homo, ſic Dominus Deus tuus erudivit te.*

Stat itaque fixa, & omni memoria lu- 251
culentiſsimis exemplis comprobata Salomonis ſententia, Proverb. 3. n. 11. *Diſciplinam Domini, fili mi, ne abijcias; nec deficias, cùm ab eo corriperis: quem enim diligit Dominus, corripit, & quaſi pater in filio complacet ſibi.* Recitat Apoſtolus hunc locum ex Editione LXX. ad Hebræos 12. nu. 5. *Quem enim diligit Dominus, caſtigat: flagellat autem omnem filium, quem recipit.* Ponderat autem egregiè Auguſtinus hæc extrema verba, in Pſalm. 31. prope finem [Flagellat, inquit, omnem filium, quem recipit; ne te ſine flagello ſperes futurum, niſi fortè cogites exhæredari. Ita ne omnem? Vbi te volebas abſcõdere? omnem, & nullus exceptus. Vis audire, quàm omnem? etiam unicus ſine peccato, non tamen ſine flagello.]

Rectiſsimè itaque colligit ibi Paulus 252
num. 7. *Quis enim filius, quem non corripit Pater? Quòd ſi extra diſciplinam eſtis, cuius participes facti ſunt omnes, ergo adulteri, & nõ filij eſtis.* Subeſt Græcè vox *nothi*. Quare ſine dubio ſenſus eſt. Si extra diſciplinã eſtis, non veri, germani, & legitimi filij, ſed *nothi*, ſpurij, & adulterini eſtis. Fortaſſe ob eam cauſam Apoſtolus ſcribens Tito, legitimum filium eum vocat: quia videlicet laboribus exercitum, c. 1. num. 4. *Tito dilecto filio.* Græcè *legitimo*, ac germano filio, non adulterino, neque degeneri. Rectè etiã Bernardus, ſermone 42. in Cantica, perpendens verba illa, indignationis plena, Ezechie. 16. nu. 42. *Auferetur zelus meus à te, & quieſcam, nec iraſcar ampliùs.* [Solo auditu contremiſco; ego, inquit, quos amo, caſtigo. Si ergo te zelus deſeruit, & amor: neque eris amore dignus, qui indignus caſtigatione cenſeris. Vides, quia tunc magis iraſcitur Deus, cùm non iraſcitur?]

Miror Senecã in medijs cęcę Gẽtilitatis 253

tene-

tenebris, huius eximiæ doctrinæ luce fuiſ-
ſe perfuſum; ut iure optimo Lactantius
illius verba recitaturus, hęc ipſe præmiſe-
rit ſuâ, lib. 5. Divinarũ Inſtitutionũ, c. 23.
[Sumat eũ Senecæ librum, cui titulus eſt,
Quare bonis viris multa mala accidãt, cũ
ſit providentia? In quo ille multa non pla-
nè imperitia ſæculari, ſed ſapienter, & pe-
nè divinitus elocutus eſt. Deus, inquit,
homines pro liberis habet; ſed corruptos,
& vitioſos luxurioſè, ac delicatè patitur
vivere, quia non putat emendatione ſua
dignos. Bonos autem, quos diligit, caſti-
gat ſæpius, & aſsiduis laboribus ad uſum
virtutis exercet] Quis neget iſta Senecã
ex Divinis oraculis hauſiſſe, atq; adcò pe-
nè divinitus ca monimentis ſuis conſig-
naſſe? Legat, qui volet, caput 2. libri illius
de Providẽtia: caput item 4. Vbi inter cę-
tera. [Ad ſuſpicionem vulneris Tyro pal-
leſcit: audacter Veteranus cruorem ſuum
ſpectat, qui ſcit; ſe ſæpe viciſſe poſt ſangui-
nem. Hos itaq; Deus, quos probat, quos
amat, indurat, recognoſcit, exercet.]

254 Hunc, quẽ fuſiùs expoſui, arbitror eſſe
litteralem ſenſum verborum Ezechiæ, à
Vulgato fideliter expreſſum. Non tamen
inficias ierim, alterum etiam genuinum
ſubeſſe poſſe Hebraico Textui congruẽ-
tem, nec Latino repugnantem. Cõſtantiſ-
ſimè enim legitur Hebraicè: *halehen Iiu:
Domine ultra eos vivent, ſupra ipſos vitam
ducent*. Vbi citra dubium, ex proximo ver
ſu ſubaudire oportet, *annos*; ſenſuſq; effi-
citur contextui aptè cohęrẽs, & Ezechiæ
precatione non indignus. Domine, ſi in
hac noſtra, Patrũq; memoria, multi ultra
meos annos, quos amariſsimè recẽſui, &,
ſubducta ſũma, toti illi quadrageſimũ non
attingunt, vitã propagarunt; ſi ſic vivitur,
& ultrà etiã ordinariè vivitur: ſi quã plu-
rimi reperiuntur, qui hac ætate, atq; adeò
grandiore, & provectiore, trãquillum ad-
huc ſpiritum ducunt, & in talibus vita ſpi
ritus mei: tu, pro tua benignitate me pa-
ternè caſtigatum, emendatumq;, largiore
etiam huius lucis uſura donabis: *corripies
me, & vivificabis me.*

Numerus 17.

*Ecce in pace amaritudo mea ama-
riſsima.*

Communis explicatio eſt illa, 255
quam ſic luculente tradit A-
gellius. Ecce, cum ad ſummũ
felicitatis faſtigium evectus
eſſem, & hoſtem potentiſsimum à me,
vrbeq́ue Regia, precibus ad Deum fuſis
fugaſſem, cuncto hoſtili exercitu fere ad
internecionem cæſo: pace iam, & quiete
populis parta, amaritudo amariſsima, &
dolor me maximus invaſit, & infeſtiorem
bello pacem reddidit, ut penè ad ipſum li-
men mortis accellerim Hanc ipſam expli
cationem animadverto Hieronymo pla-
cuiſſe; ut minùs mirandum ſit, conſequẽ-
tibus ſęculis, eamdem etiam fuiſſe pleriſq;
ferè interpretibus probatam. Hieronymi
verba hæc ſunt in commentario [Pacem
tribuiſti, fugato Aſſyrio, ſed pax mea om-
ni mihi amaritudine fuit maior Quia trã-
quillitate populis reddita, & urbe ſecura,
ego ſolus limina mortis intravi] Tota hæc 256
explicatio nititur pervagato illo errore,
(errorem enim fidens appello) quem ex
Ioſepho pleriq; hauſerũt Expoſitores: vi-
delicet Ezechia in hũc periculoſum mor-
bum incidiſſe, poſt fuſum, cęſumq; ab An
gelo Sennacheribi exercitum nam in eo
hallucinatum fuiſſe Ioſephum, niſi me
valde fallo, num. 1. & nu. 6. huius capitis,
perſpicuis argumentis demonſtravi; quæ
hic rurſus iterare opus non eſt.

Eſt igitur altera expoſitio Forerij; qui 257
ſibi omnino perſuadet, quod ante illũ ſibi
perſuaſerat Iſidorus Clarius, corrigen-
dum ita eſſe Vulgatum. *Ecce in pacem
amaritudo mea amariſsima.* Ipſeq́ue Fore-
rius vertit in Editione nova. *Ecce in inco-
lumitatem amaritudo, quam habebam ama-
ram.* Atque explicat in commentario,
hanc eſſe morbi amaritudinem, quæ Eze-
chiæ animum valde exulcerabat; divi-
no tamen beneficio in ſalutem, incolu-
mitatemq́ue ſubitò fuiſſe converſam.

Conſentaneè Tigurina, *Ecce ad incolumitatem cedet mihi amara hæc amaritudo.* Ita Leo Caſtrius, Adamus, Oſorius, atque Ianſenius: licèt eorum aliqui non penitus in hoc ſenſu acquieſcentes ſubſcribant Hieronymi ſententiæ.

258 Huic expoſitioni nihil fortius habeo, quod opponam, quàm ipſius Vulgati auctoritatē, quæ Catholicis omnibus item, ut æquum eſt, debet eſſe fortiſsima. In caſtigatiſsima Editione Vaticana legitur, *in pace*: accedit etiam particula illa adverſativa verſiculi ſequentis, *tu autem eruiſti, &c.* Quæ, ut acutè vidit Ianſenius, hūc ſenſum prorſus excludit; niſi rurſus, ut ipſe Iāſenius animadvertit, manus audacter afferatur Vulgato, & pro adverſativa *autem*, cauſalis *enim* in textum intrudatur.

259 Explicatio Ariæ Montani planè ſingularis eſt. Textum in primis immutat, ne dicam, pervertit. *Ecce ad pacem amarum mihi amarum.* Supplet deinde de ſuo, *quod attinet*, ut ſenſus integer conſtet; quod ad pacem quidem attinet: id profectò acerbiſsimum mihi eſt, cùm agros ferro, flammaque vaſtari, urbeſque ab hoſtibus diripi, vehementer doleam. Quamſuam ſententiam verſibus ita comprehendit idem Montanus.

Ecce, ſed pacis mihi amara reſtat
Cura: pax noſtra procul urbe diſtat:
Et gravi me iam premit iſte morbo
Amarior hoſtis.

In eo duntaxat hic Auctor collimavit, quòd Ezechiæ morbum in eum ipſum annum, quo cœpit Sennacherib vaſtare Iudæam, animadvertit incurriſſe.

260 Ego quidem minimè dubius exiſtimo, hæc verba redditionem continere proximè antecedentis propoſitionis, *Domine ſi ſic vivitur.* Si talis eſt huius miſeræ vitæ conditio: ſi tanta tibi hic ſuppetit copia flagellorum Subiūgit appoſitè Ezechias huius rei confirmationem, ab exemplo ſuo ductam: vide, obſecro Domine, qualis hæc vita ſit, quàm lubrica, & inconſtās eius felicitas, quàm amaræ, ac repentinæ miſeriæ. Ecce in pace, hoc eſt, in ſumma bonorum omnium copia, & affluentia; cùm ætatis robore florerem, valerem viribus, opibus abundarem; cùm omnia mihi proſpera in multos annos ſecurè pollicerer. Vatablus: *ecce in flore ætatis, quo tēpore homines ſani, & incolumes eſſe ſolent.*

Cùm minùs opinabar, repentinus mihi morbus inceſsit, animumque languentem amariſsimo, iam iamque impendentis mortis horrore perfudit. Quis ſecuritatem ſibi in medijs huius vitæ calamitatibus polliceatur, ſi tam multa ſubitò proſperitatem ipſam interturbant? Et quidem hac explicatione aptiſsimè filum duci, nemo erit, qui ambigat; ſed eam ex ipſa proprietate ſermonis comprobemus.

Pacis nomine in arcano ſermone, ea 261
bona comprehendi, quæ homines in votis habere ſolent; ſalutem, ſoſpitatem, opum affluentiam, ſolidamque lætitiam, Vulgò iam notum eſt. Vulgaris quippe fuit illa ſalutatio, qua pacem ſibi, id eſt, copiam bonorum omnium precabantur. Hebraiſmum hui9 ſalutationis interdum retinent Vulgatus, & LXX: interdum illuſtrant. Pſalm. 121. num. 6. *Rogate, quæ ad pacem ſunt Hieruſalem.* Tigurina. *Precamini felicitatem ipſi Hieruſalem.* Genebrardus. *Optate illi bonorum omnium affluentiā.* Agelius apertè convincit, ſalutationis formam eſſe. Nam quod legimus, 1. Regum 25. num. 5. *Salutabitis eum ex nomine meo pacificè*, expreſſerunt LXX. *Rogate eum nomine meo, quæ ad pacem*: illuſtratque mirificè ad noſtram ſententiam Tigurina: *Salutabitis eum, dicetiſque: vitam, pacē, & incolumitatem optamus tibi.* Item, 1. Regum 10. ubi pacem ſuppreſsit Latinus interpres, contentus dixiſſe num. 4. *Cùmque te ſalutaverint* Tigurina, *qui te ſalutato in pace.* LXX. eadem utuntur locutione, *rogabunt te, quæ ad pacem.*

Huc etiam ſpectant alia ſimilia loca. Exodi 18. num. 7. *Salutaverunt ſe mutuò verbis pacificis.* Regia. *Optarunt vir ſocio ſuo ad pacem.* Vatablus. *Bene precati ſunt alter alteri.* Geneſ. 43. n. 27. *Clementer reſalutatis eis.* Regia. *Poſtulavit eis ad pacē.*

Signatè

262 Signatè verò pacis nomine bonam valetudinem, & incolumitatē contineri, mihi videor poſſe apertiſsimè ex ſacro ſermone demōſtrare. Geneſis 29 numer. 6. *Sanus ne eſt? valet, inquiunt.* Vtrobique legitur Hebraicè, *pax ei.* Cap. 43. nu. 27. *Saluus ne eſt pater veſter ſenex?* Regia: *nū pax patri veſtro ſeni?* ibidem numero 28. *Qui reſponderunt, ſoſpes eſt.* Hebraicè, *pax eſt illi.* Ioſue 10. num. 21. *Reverſus eſt omnis exercitus, ſani, & integro numero.* Hebraicè, *reverſi ſunt in pace.* Geneſis 28. num. 21. *Si reverſus fuero proſperè ad domum Patris mei.* Hebraicè item habetur: *Si rediero in pace.* Cap. 37. num. 14. *Vade, & vide, ſi cuncta proſpera ſint erga fratres tuos.* Hebraicè: *Vade nunc, & vide pacem fratrum tuorum.* Pagninus, *incolumitatem.* Tigurina: *vide, ſi rectè habeant fratres tui.* Vatablus: *quo pacto valeant.* Itaque evidentiſsimum eſt ex ſacri ſermonis uſu, *in pace*, idem eſſe, atque integra valetudine, proſpero, ac florente rerum ſtatu.

263 Iam altera vox *amaritudo* minùs controverſa eſt. Nam, ſi unum excipias Ariā Montanum, qui *bellum* interpretatur, à communi opinione intelligente morbū Ezechiæ, diſſentit nemo. Et quidem congruentiſsimè morbus lethalis, & humanitus inſanabilis, qualis ille fuit, *amaritudo* nominatur. Videlicet mors, & amaritudo in Scripturā, & inter ſe ſæpenumero iunguntur, & interdum una pro altera uſurpatur. Hinc fluxerunt illa 1. Regum 15. num. 32. *Siccine ſeparat amara mors?* Eccleſiaſtici 41. num. 1. *O mors, quā amara eſt memoria tua!* Eccleſiaſt. 7. n. 27. *Inveni amariorem morte mulierem.* Pſalm. 63. num. 4. *Intenderunt arcum, rem amaram.* Id eſt, ſagittas veneno lethali imbutas, atque adeò mortem afferentes.

Viciſſim item obſervo, amaritudinem in Scriptura vocari mortem: uſque eò propria mortis eſt amaritudo, ut vocabula ipſa confundantur. 4. Regum 4. n. 40. *Mors in olla, vir Dei.* Non quia lethalis eſſet olla, ſed quia præ amaritudine herbarum, felle amarior erat. Vide noſtrum Prado in id Ezechielis 21. num. 6. *In amaritudinibus ingemiſce coram eis.*

Tu autem eruiſti animam meam, ut non periret.

HActenus memoravit Ezechias an- 264
xias, formidoloſasq; cogitationes, animo ſuo inter morbi anguſtias identidem obverſantes: hinc iam in gratiarum actionem totum ſe effundit. Hæc, inquit, mecum ego tacitus, ac mæſtus cogitabam: has fundebam ad te preces, cū me vis illa morbi incredibiliter affligebat. Sed tu, ò Deus, pro inſita tua bonitate, eximio quodam amore complexus animam meam, eam ab exitio, & interitu vindicaſti: flagitiaque, quibus iracundiā tuam provocaveram, ſempiterna oblivione contriviſti.

Subeſt in hoc loco Hebraicū verbū ſig- 265
nificantiſsimū *haſac.* Cuius vim, ac pondus nihil eſt in toto Latio, quod ſemel adæquet, nedum exhauriat. Elaborant Recentiores in eius exprimenda vi, ſed omnia Latina verba frigent, præ illius ardore. Significat enim ardentiſsimo, flagrātiſsimoque amore proſequi, arctiſsimè inhærere rei amatæ, fortiſsimiſque amoris vinculis illigari. Vertit itaque Tigurina. *Tu dilexiſti animam meam, ut eam erueres è fovea.* Vatablus. *Tu optaſti eripere animam meam.* Pagninus. *Tibi placuit eruere animam meam.* Forerius: *amanter ſuſcepiſti.* Arias Montanus: *complacuiſti, voluiſti, & curaſti.* Leo Caſtrius: *tu amaſti animā meam.* Oſorius. *Animam meam eximia benevolentia fuiſti proſecutus.* Regia. *Tu es amplexus amore animam meā.* Hector Pintus. *Deſideraſti; & conſtrinxiſti tibi animam meam, ne periret.*

Sed omnium optimè Vulgatus aſſecu- 266
tus eſt vim verbi, quatenus Latinè aſſequi licet, quatuor in locis, in quibus ad eius notionem penitus exhauriendam, totidem illi Latina ſubiecit *adamare.* Deut. 21. num. 11. *Et videris in numero captivorum mulierem pulcram, & adamaveris eā.*

Adhæ-

Adhærere. Geneſis 34. num. 8. *Filij mei adhæſit anima filiæ veſtræ. Iungi.* Deuter. 7. num. 7. *Vobis iunctus eſt Dominus, & elegit vos.* Denique: *Conglutinari*, cap. 10. numer. 15. *Patribus tuis conglutinatus eſt Dominus.*

267 Enim verò ſicut languent ſingula verba Latina, ſi totum Hebraici verbi ſignificatum velint ſemel exhaurire; ita profectò, imò verò multò magis frigent verba omnia, ſimul coacervata, ad exprimendum infinitum illum Dei amorem, quo homines complectitur. Intendit itaque digitũ Ezechias ad fontẽ divinæ erga nos liberalitatis. Summa beneficia, quibus quotidie afficimur, ex iſto uberrimo fonte, ex ardentiſsimo Dei erga nos amore redundarunt. Hoc agnoſcebat Regius vates Pſalm. 17. numer. 20. *Salvum me fecit, quoniam voluit me.* & 2. Regum 22. n. 20. *Liberavit me, quia complacui ei.* Perinde ac ſi diceret: nulla mea merita Deum provocarunt: ſola illius benefica voluntas intervenit, meque è tãtis periculis extraxit. Illi etiam, qui clamabant Pſalm. 21. n. 9. *Salvum faciat eum, quoniam vult eum:* & ſi iniquiſsimo animo clamores illos edebant, ſed non longè à vera cauſa liberationis aberrabant. 1. Ioannis 4. numer. 10. *Non quaſi nos dilexerimus Deum, ſed quoniam ipſe prior dilexit nos.* Eſt inſignis locus in hanc ſententiam, Iſaiæ 62. num. 4. *Non vocaberis ultrà derelicta, & terra tua non vocabitur ampliùs deſolata: ſed vocaberis voluntas mea in ea, & terra tua inhabitata; quia complacuit Domino in te.*

268 Sive autem in hoc loco animæ nomen accipiatur propriè pro ipſa anima Ezechiæ, quam Deus amanter complexus, ex inferni baratro, atque ex ipſius orci faucibus miſericorditer eripuit: ſive animę vocabulo intelligamus vitam iuxta frequens idioma Sacræ Scripturæ. Geneſis 49. numer. 6. *In conſilium eorum non veniat anima meà*, id eſt, eorum conſultationi vitam meam minimè crediderint. Levitici 17. numer. 11. *Anima carnis in ſanguine eſt*, id eſt, vita ſanguine continetur. Lege Agelium in id Pſalm 7. num. 2. *Ne quando rapiat, ut leo, animam meã.* Pinedam Iob 2. num. 6. *Verumtamen animã illius ſerva:* & Maldonatũ Matth. 6. n. 25. *Ne ſoliciti ſitis animæ veſtræ, quid manducetis:* ſive denique animę nomine totus homo cõprehendatur. Geneſis 14. num. 21. *Da mihi animas, cætera tolle tibi.* LXX. *Da mihi viros:* & magis ad rem præſentem, Pſalm. 40. num 4. *Sana animam meam*, id eſt, me ipſum; ut doctè ibi exponit, & cõfirmat Agelius: quocũque modo animæ vocẽ capias, eadẽ ſemper ſentẽtia cõſtat.

Proieciſti poſt tergum tuum omnia peccata mea.

Vide hìc admirabilem Dei benignitatem. Conqueritur ipſe iure optimo de hominibus, ſe ab illo per peccatum avertentibus, Ieremiæ 2. numer. 27. & cap 32. num. 33. *Converterunt ad me tergũ, & non faciem.* Illa etiam intorquetur in eoſdem acerbiſsima expoſtulatio 2. Eſdrę 9. num. 26. *Provocaverunt te ad iracundiam, & receſſerunt à te, & proiecerunt legem tuam poſt terga ſua.* Atqui benigniſsimus Deus, ſi peccatores ex animo pœnitentiam agant, tantùm abeſt, ut acceptas graviſsimas iniurias, alta mente repoſtas, recordetur: ut eas potiùs poſt tergum proijciat: ab illis faciem, & oculos avertat, ut oblivione deleat ſempiterna. Hanc exiſtimo ſubeſſe in hoc Hebraiſmo vim, ut peccata poſt tergum proijcere, prorſus idem ſit, ac non ampliùs illa reſpicere, eorumque memoriam obliterare. Vno verbo, illud ipſum, quod David deprecabatur, Pſalm. 50 numer. 11. *Averte faciem tuam à peccatis meis: & omnes iniquitates meas dele.* Vel, ut legit Gregorius 3. part. Paſtoralis admonitione 30. *Averte oculos tuos à peccatis meis.* 269

Moveor ex vulgari illo AEſopi figmẽto, quo acutè notabat, ſolere homines 270

aliena vitia curioſiùs intueri, quā ſua. Aiebat enim, geſtare unūquēque noſtrū manticas duas: alterā à tergo pēdentē, à fronte alteram: atque in ea quidem, quæ ante oculos eſt, aliena peccata reponere: in poſteriore, noſtra. Huc facetè alluſum identidem à Poëris. Perſius Saty. 4.

Vt nemo in ſe ſe tentat deſcendere, nemo:
Sed præcedenti ſpectatur mantica tergo.

Horatius lib. 2. Sermonum, Saty. 3.

Reſpicere ignoto diſcet pendentia tergo. Catullus ad Varum. *Non videmus manticæ, quod in tergo eſt.* Proijcere itaque peccata poſt tergum, eſt, ea in poſterum nūquam aſpicere, aut recordari.

271 Et verò cùm ad excitandam fiduciam noſtram, tum, ut ego quidem arbitror, ad explodendam iam inde ab heroicis illis tēporibus, & omnino iugulandam mōſtroſam hoc miſero ſæculo naſcituram de nō imputatione Hereſim, quam doctè refellunt, Bellarminus toto lib. 2. de Iuſtificatione, & Suarez tom. 4. de Pœnitentia diſput. 9. ſect. 4. mirum eſt, quàm diſertè, quā perſpicuè teſtetur Scriptura, peccati labem prorſus elui per pœnitentiam; inuſtam maculam omnino deleri; æternæ pœnæ reatum extingui; quidquid interceſſerat iniuriæ, à Deo condonari; interdum etiam, ſi ferventiſſima contritio animo concipiatur, temporalē item peccati pœnam remitti. Mirum etiam eſt, quàm multis exemplis, quàm varijs, quā ſignificantibus, hanc veritatem Spiritus Sanctus illuſtret: ea parcè duntaxat attingemus: nam ſingula pro dignitate expendere, multi negotij, & uberioris orij eſſet.

272 In primis dicitur Deus peccata, quæ condonat, operire, atque contegere; ut ne à curioſis quidem oculis, eaque ſedulò inquirentibus diſpici poſſint: quippe quæ iam nuſquam extant. Pſalm. 31. numer. 1. *Beati, quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata.* Pſal. 84. num. 3. *Remiſiſti iniquitatem plebis tuæ: operuiſti omnia peccata eorum.*

273 Deinde pollicetur Deus, abluturum ſe peccatorum labes, eaſque deterſurū; atque adeò hominem nive ipſa candidiorem effecturum. Iſaiæ 1. num. 18. *Si fuerint peccata veſtra, ut coccinū, quaſi nix dealbabuntur: & ſi fuerint rubra quaſi vermiculus, velut lana alba erunt.* Hoc ſupplicitter obſecrabat David Pſalm. 50. num. 4. *Amplius lava me ab iniquitate mea:* & n. 9. *Lavabis me, & ſuper nivem dealbabor.*

Et quia peccatum ſemel admiſſum, in 274
ære quaſi inciditur, ut maturo tempore puniatur. Iuxta illud Iob 13. num. 26. *Scribis contra me amaritudines: & conſumere me vis peccatis adoleſcentiæ meæ.* & Ieremiæ 17. num. 1. *Peccatum Iuda ſcriptū eſt ſtylo ferreo in ungue adamantino.* Simul atque concipitur à peccatore vera pœnitentia, Deus peccati ſcripturam penitus delet: atque adeò, quod adverſus nos erat debiti Chirographum, exaratum in tabulis, concerpit. Iſaiæ 43. num. 25. *Ego ſum ipſe, qui deleo iniquitates tuas propter me.* Contrà verò præfractis, obſtinatiſque in peccato, dira illa imprecatio impendet. Pſalm 108. num. 14. *In memoriam redeat iniquitas Patrū eius, in conſpectu Domini; & peccatum matris eius non deleatur.* Quare germanum illud veræ pœnitentiæ exemplum, Regius Vates toties inclamat Pſalm 50. num. 3. *Dele iniquitatem meam.* & num. 11. *Omnes iniquitates meas dele.* Prætereà non modò oblitera- 275
turum ſe peccata in adamante inſculpta, ſed memoriam ſuam, ipſo adamante diuturniorem, pollicetur, ſe Deus abiecturum. Iſaię 43. num. 25. *Peccatorum tuorum non recordabor.* Ieremię 31. num. 34. *Propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorum nō memorabor amplius.* Ezechielis 18. num. 22. *Omnium iniquitatum eius, quas operatus eſt, non recordabor.*

Denique hoc ipſum luculentè ſignifi- 276
catur Michęæ 7. num. 19. *Deponet iniquitates noſtras, & proijciet in profundum maris omnia peccata noſtra.* Eccleſiaſt. 3. n. 17. *Sicut in ſereno glacies, ſolventur peccata tua.* Iſaiæ 44. num. 22. *Delevi, ut nubem, iniquitates tuas, & quaſi nebulā, peccata tua.*

Vides,

Vides, diſcuſſa in ventos nube, aut nebula in tenuem vaporem evaneſcente, vel glacie ſenſim calore ſolis tabefacta, & in humorem reſoluta, paulò pòſt ne veſtigium quidem ullum remanere.

Numerus 18.

Quia non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te.

277 Confiteri in hoc, & ſequente verſu, ut obſervat Hieronymus in Commentario, eſt Deo gratias agere, illumq́ue laudibus celebrare. Subeſt enim Hebraicè radix *Iadà*, cui in coniugatione *Hiphil* vulgaris hæc eſt ſignificatio. Geneſis 49. num. 8. *Iuda te laudabunt fratres tui.* Vbi eſt in Hebraico textu elegans quædam alluſio, venuſtaq́ue paronomaſia, quam nō aſſequitur ſermo Latinus. Delrius noſter, ut quoquo modo eam exprimeret, Hebraica ſic vertit. *Confeſsio tu*, (ſcilicet vocaris,) *Confitebuntur tibi fratres tui.* Perinde ac ſi diceret: meritò, fauſtoq́ue omine inditum tibi fuit nomen Iudæ, id eſt, confeſsionis, & laudis, nam cæteræ Tribus te laudibus efferent.

278 Enim verò uſq; eò ſumus aſſueti pervagatæ ſignificationi Latini verbi, *confiteor*, quod propriè ſignificat delicta confiteri, ut in altera, tanquam inſolenti, & nova, aures noſtræ peregrinentur. Iucundum ſcitu eſt, quod refert Auguſt. tom. 10. Ser. 8. de Verbis Domini. Invaluerat Auguſtini ætate ea conſuetudo in Eccleſia, inter peragendam rem Divinam, ut ſimul atque fideles audirent, pronuntiari verbum *confiteor*, certi id ad ſacram peccatorum exomologeſin pertinere, pugnis continuò pectus verberarent; quia ea ceremonia conceptus animi dolor indicatur. Docuit enim natura ipſa pœnitentes id facere, quaſi conſcientiam ſuam manu pulſantes, pœnas de ea ſponte ſuſciperent. Lucę 18. num. 13. *Nolebat oculos ad cœlum levare, ſed percutiebat pectus ſuum.* & cap. 23. num. 48. *Percutientes pectora ſua revertebantur.* Cùm itaque recitaretur in Eccleſia Evangelium illud Matth. 11. num. 25. *Confiteor tibi Pater, Domine cœli, & terræ*; narrat his verbis Auguſt. quid acciderit. [Mox, ut verbum hoc ſonuit, ſecutus eſt etiā ſonus tunſionis pectoris veſtri. In hoc ipſò, quòd ſonuit *confiteor*, pectora veſtra tutudiſtis. Tundere autem pectus, quid eſt, niſi arguere, quod latet in pectore, & evidenti pulſu occultū caſtigare peccatum? Quare hoc feciſtis, niſi quia audiſtis, *confiteor tibi Pater*? *Confiteor*, audiſtis; qui confitetur, non attendiſtis.] Concludit hinc Auguſt. [Si *confiteor*, Chriſtus dixit, à quo eſt longè omne peccatum: non ſolius eſt peccatoris, ſed etiam laudatoris. Confitemur ergo ſive laudantes Deum, ſive accuſantes nos metipſos.] Hactenus Auguſtinus.

Ergo ne peregrinemur & nos in hac 279
frequenti huius verbi ſignificatione, luber eam auctoritate LXX confirmare. Quatuor verbis Græcis illuſtrant LXX. Hebraicum *hoda*, id eſt, *confiteor*. Ex quibus perſpicuè conſtat hæc ſignificatio. Reddunt in primis *Æneo*, id eſt, laudo, in hoc ipſo Iſaiæ loco, ubi etiam metonymiam explanant, qua continens ſumitur Hebraicè, atque Latinè pro contento. *Non enim qui in inferno, laudabunt te.* & 2. Paralip. 7. num. 3. ubi etiam Vulgatus: *Adoraverunt, & laudaverunt Dominum.* Hebraicè: *Confitebantur Domino.* Secundò vertunt LXX. *Eulogeo*, id eſt, benedico, ut hîc num. 19. *Viventes benedicent tibi.* Tertiò: *hymneo*, id eſt, celebro. Iſaiæ 25. num. 1. *Domine, Deus meus es tu: exaltabo te, & confitebor nomini tuo.* LXX. *celebrabo nomen tuum.* Quartò: *ado*, id eſt, *canto.* Ieremiæ 30 num 19. *Egredietur de eis laus.* Hebraicè, *confeſsio.* LXX. *egredientur cantantes.*

Et quoniam incidimus in nomen *con-* 280
feſsio, ſciendum eſt, illud in arcano ſermone, non modò peccatorum confeſsionem, ſed laudem etiam, & gloriam ſæpe

ſignificare.

ſignificare. Pſalm. 8. num. 2. *Quoniam elevata eſt magnificentia tua ſuper cœlos.* Felix vertit: *confeſsio tua.* Eſtque adagialis locutio, qualis & illa Poetæ. *Fama ſuper æthera notus.* Quaſi Regius vates ſic alloquatur Deum. Fama nominis, gloriæque tuę, non modò ad cœlos uſque pertingit, ſed ſupra illos etiam prætergreditur. Pſ. 148. num. 14. *Cōfeſsio eius ſuper cœlum, & terram.* Habacuc. 3. num. 3. *Operuit cœlos gloria eius.* LXX nomen Hebraicum *Todà* ſubinde vertere ſolent, *Αἴνεσις*, id eſt, *laus.* 1. Eſdræ 10. num. 11. *Et nunc date cōfeſsionem Domino Deo.* LXX. *date laudē.* Eos, tanquam præclaros duces, ſequitur ſæpe Vulgatus, Ionæ 2. num 10 *Ego autē in voce laudis immolabo tibi.* Pſalm. 25. num. 7. *Vt audiam vocem laudis tuæ.* Pſal. 49. num. 14. *Immola Deo ſacrificium laudis.* & num. 23. *Sacrificium laudis honorificabit me.* Vbique ſubeſt in textu Hebraico, *confeſsio.*

281 Itaque verba illa Pſalm. 95. numer. 6. *Confeſsio, & pulchritudo in conſpectu eius,* in eo ſenſu interpretanda ſunt, quaſi ipſa laus, ipſaque pulchritudo Deo continenter aſsiſtant. At Pſalm. 103. num. 1. dicitur Deus uſque eò laudabilis totus eſſe, ut ipſa laude circum amictus videatur. *Confeſsionem, & decorem induiſti:* atque hæc de voce, nunc de ſententia.

282 Nimis mihi videtur horum verborum ſenſum reſtringere Bellarminus, qui Pſal. 6. num. 5. de damnatorum inferno interpretatur. Auctorem laudat Hieronymum huius explicationis: ſed ſi attentè legatur Hieronymi Commentarius diſertè Limbum exponit: ait enim. [Qui in inferno eſt, non expectat iudicij veritatem, ſed miſericordiam Dei; maximè cùm Salvator ad inferna deſcenderit, ut vinctos de inferis liberaret] Quid apertius? An Chriſtus damnatos ab inferis extraxit? an illi aut exſpectant modò, aut exſpectarunt unquam divinam miſericordiam?
283 Accedit, quòd piiſsimus Rex Ezechias tantū abeſt, ut de æterna ſua ſalute deſperaverit: aut, ſi eo decederet morbo, ſe ad inferorum cruciatus detrudendum eſſe crediderit, ut potiùs denuntiata mortis ſententia, fidenter Deo repræſentaverit n. 3. *Memento, quæſo, quomodò ambulaverim coram te in veritate, & in corde perfecto, & quod bonum eſt in oculis tuis, fecerim.* Quòd ſi etiam peccata recognoſcit n. 17. *Proieciſti poſt tergum tuum omnia peccata mea:* facit id de more Sanctorum, qui leviſsimas etiam, & quotidianas dolent culpas, imò ibi ſæpe culpam agnoſcunt, ubi culpa non eſt.

Itaque exiſtimo, inferni nominè infe- 284
ra loca, ubi tunc iuſti tenebantur; atque adeò Purgatorium, & Sinum Abrahæ cōprehendi. Nam & ſi utrobique ſanctiſsimæ illæ animæ Deo confitebantur; tamē quia linguæ uſu ad laudes ritè celebrandas deſtitutæ, neque ipſæ divinos canere honores, neque ſuis cantibus mortales ad Dei laudes proſequendas poterāt provocare: ſolebant veteres illi Patriarchæ, hinc argumentum ducere, atque à Deo vitæ propagationem deprecari, ne eius laus, memoriaque apud homines deperiret. Non quòd obiecta utilitatis ſpecie, Deū capi ſibi perſuaderent: certò enim ſciebant, nihil ad illum utilitatis ex ſuis laudibus redundare: ſed quia illum humanę ſalutis amantiſsimum eſſe cognoverant, uſque eò, ut, cùm nobis bene eſt, ſibi cōmodari exiſtimaret. Quid autem utilius hominibus eſſe poteſt, quàm Dei laudes continenter celebrare?

Hinc ergo erumpebant frequētes illæ 285
voces; Pſalm. 87. num 11. *Numquid narrabit aliquis in ſepulchro miſericordiam tuā, & veritatem tuam in perditione?* (id eſt, apud inferos, ut Iob 26. num. 6. *Nudus eſt infernus coram illo, & nullum eſt operimentum perditioni.*) *Numquid cognoſcentur in tenebris mirabilia tua, & iuſtitia tuā in terra oblivionis?* Mortuorum ſtatum terrā oblivionis iure vocat, quia ſimul, atq; homines moriuntur, eorum memoria penitus obliteratur. Pſalm. 30. num. 13. *Oblivioni datus ſum, tamquam mortuus à corde.*

Sic

286 Sic etiam Pſalm. 29. num. 10. *Quæ utilitas in ſanguine meo, dum deſcendo in corruptionem?* hoc eſt: quid commodi ad te, ó Deus, ex mea morte redundabit? Quid emolumenti ex meo interitu exiſtet? *Numquid confitebitur tibi pulvis, aut annuntiabit veritatem tuam?* Quin potiùs, cùm exanime cadaver in pulverem redactum laudare te non poſsit, aliquid damni ad te pertineat, neceſſe eſt, ô ſumme Deus: cui, nempe noſtri amantiſsimo, quidquid noſtra refert, in ipſis oculis eſt. Hæc eadem eſt vis, & momentum rationis illius Pſalm. 6. num 5. *Quoniam non eſt in morte, qui memor ſit tui,* (Genebrar. in loco, & ſtatu mortis, non eſt, qui te commemoret,) *in inferno autem quis confitebitur tibi?* Pſalm. 113. numer. 17. *Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes, qui deſcendunt in infernum: ſed nos, qui vivimus, benedicimus Domino.* Baruch 2. num. 17. *Non mortui, qui ſunt in inferno, quorum ſpiritus acceptus eſt à viſceribus ſuis, dabunt honorem, & iuſtificationem Domino: ſed anima, quæ triſtis eſt ſuper magnitudinem mali.*

Deniq; Eccleſ. 17. n. 25. (qui locus horũ
287 verborũ Ezechiæ luculentiſsimus cõmẽtarius eſt,) *Cum vivis, & dantibus confeſsionem Deo: à mortuo quaſi nihil,* (perinde ac ſi iam nihil ſit, in pulverem, cineresque redactus; tametſi non totus in morte fuerit extinctus,) *perit confeſsio.* (ore videlicet, & lingua facta,) *Confiteberis vivens, vivus, & ſanus confiteberis: & laudabis Deum, & gloriaberis in miſerationibus illius.* Quoniam verò novi Hæretici imperitè, & ineptè, ne dicam impudenter, & ſtolidè, his teſtimonijs recitatis ad tollendum Sanctorum patrocinium abutuntur, lege noſtrũ Mald. Baruc. 2. n. 17. illorum imperitiam doctè confutantem.

Non exſpectabunt, qui deſcendũt in lacum, veritatem tuam.

288 Locus iſte, ut ingenuè fatear, perdifficilis mihi eſt; alijs fortaſſe non itẽ Difficultas partim ſita eſt in verbis, partim in re ipſa. Atque in primis quod attinet ad verba, cenſeo, ſtatui certò non poſſe, quid *lacus* nomine denotetur. Subeſt Hebraice *bor*, cuius vocis germana proprietas, (quantũ expẽſis accurate locis, in quibus ea reperitur, coniectura aſſequi poſſum,) ea eſt. Vt primò ſignificet foſſã, ſive ciſternã excisã ad aquas pluvias cõtinendas. Hinc illa ſunt 2. Regũ 23. n. 15. & 1. Paralip. 11. num. 17. *O, ſi quis daret mihi aquam de ciſterna Bethlem.* Proverb. 5. num. 15. *Bibe aquam de ciſterna tua.* Iſaiæ 36. num. 16. *Bibite unuſquiſque aquam ciſternæ ſuæ:* & aliàs ſæpe.

Quia tamen ciſternæ ſolẽt, aut exhauriri, aut exſiccari, aut ita diſſipari, ut aquas non valeant continere, Ieremiæ 2. num. 13. ſolet item ea vox uſurpari abſolutè pro ſpelunca, ſive foſſa ſubterranea. Pſal. 7. numer. 16. *Lacum aperuit, & effodit eum: & incidit in foveam, quam fecit.* Geneſis 37. numer. 20. *Mittamus in ciſternam veterem.* 1. Regum 13. numer. 6. *Abſconderunt ſe in ſpeluncis, in antris, & in ciſternis.* & 2. Regum 23. numer. 20. *Ipſe deſcendit, & percuſsit leonem in media ciſterna.*

Et quia arctiſsimus carcer ſolebat eſ 289
ſe inſtar ciſternæ altè defoſſę, Hiſpanè *mazmorra*, hæc vox carcerem etiam ſignificat. Geneſis 40 num. 15. *Hic innocens in lacum miſsus ſum.* & cap. 41. numer. 14. *eductum de carcere.* Hebraicè, *de lacu.*

Ruſſus, quia mortuos ſepeliebant Hebręi in ſpeluncis, in rupe excavatis. Geneſis 23. num. 9. cap. 49. num. 29. Matth. 27. num. 59. & Ioannis 11. num 38. *bor* etiam ſignificat ſepulchrum. Ieremię 41. n 9. *Lacus, in quẽ proiecerat Iſmahel omnia cadavera virorum.* Ezechielis 32. num. 23. *Qui ceciderunt gladio: quorum data ſunt ſepulchra in noviſsimis laci.* Thren. 3. num. 53. *Lapſa eſt in lacum vita mea, & poſuerunt lapidem ſuper me.*

Quia verò ſimul corpus defodiebatur 290
in ſepulchro, ſimul anima in aliquod ſubterraneũ receptaculũ deſcẽdebat; aliquã-

do lacus ſignatè ſumitur pro Limbo, ut, ex communi conſenſu Expoſitorum, Zachariç 9. nu. 11. *Tu quoque in ſanguine teſtamēti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu.* Aliquando pro Gehenna. Iſaiæ. 14. num. 15. *Verumtamē ad infernum detraheris, in profundum laci.* Hoc enim ſenſu Eccleſia interpretatur ea verba: [Libera animas omnium Fidelium defunctorū de pœnis Inferni, & de profundo lacu.]

292 Denique vox *lacus*, frequentiſſimè uſurpatur univerſè, & generatim, ſive pro ſepulchro, ſive pro Inferno, ſive pro Limbo, aut Purgatorio. Pſal. 142. num. 7. *Nō avertas faciem tuam à me, &* (ideſt, quia) *ſimilis ero deſcendētibus in lacum.* Pſal. 27. num. 1. *Aſſimilabor deſcendentibus in lacum.* Pſal. 29. n. 4. *Salvaſti me à deſcendētibus in lacum.* Pſal. 87. nu. 5. *Æſtimatus ſum cum deſcendentibus in lacum.*

Cùm ergo tam varia, multiplexq; huius vocis notio ſit, & ſi contextus neceſſariò requirat, ut in iſto loco ad ſtatum mortuorum eius pertineat ſignificat*, incertum tamen omnino eſt, an ſepulchrū, anverò aliquod ſignatè denotet mortuorum receptaculum, an denique generatim accipienda ſit.

293 Enim verò, ut de voce ſimul, ac de re tota paucis aperiam ſententiam meam. Ego hîc lacum, Infernū damnatorum interpretor. Nec video, quî poſsit aliter huius loci intelligentia conſtare. Itaque *Inferni* nomine, Limbum: *mortis*, ſepulchrum; *lacus* verò, Gehennam intelligo. Affert mihi vim ſanè efficaciſsimum argumentum. Divina veritas, ut ex ſexcentis pater Scripturæ teſtimonijs, eſt fidelitas in præſtandis promiſsis. Lege Toletum, & Iuſtinianum in ea verba Pauli ad Romanos 15. numer. 8. *propter veritatem Dei ad confirmandas promiſsiones Patrum.* Hic verò hunc ſignificatum exigit *exſpectandi* verbum, quia nimirùm id ſolemus expectare, quod ex veraci, ac firma pollicitatione confidimus affuturum. Quid ergo vetabat, quòminùs ſancti illi Patriarchæ, qui in Limbo detinebantur, donec Chriſtus cæli ianuam effuſo ſanguine reſeraret, ſubinde Divina veracitate fulti, in ſpem ſibi promiſsi Salvatoris erigerentur? Nam etſi corpore exuti non poterant illi quidem ore, & cantibus Divinas laudes perſonare; at fide, & ſpe confirmati liberationem ſibi promiſſam exſpectare ſine dubio poterant. Imò ve- 294
rò uſque eò in illo carcere hac ſe ſpei conſolatione ſuſtentabant, ut Zacharias, tanquam maximè proprio nomine, eos *vinctos ſpei* compellet, cap. 9. num 12. Quid aliud nobis innuit moribundus ille ſenex, qui in extremo ſpiritu aiebat, Geneſis 49. num. 18. *Salutare tuum expectabo Domine?* Illa item ſpes ſanctiſſimas illas mentes recreabat, adfuturum aliquando tempus, ex Divina veracitate, cùm rurſus corporibus unitæ ſuis, eximio ſplendore circumfuſis, reviviſcerent. Nam & patientiſsimus Iob, qui ibi morabatur, poſtquàm futuram ſuam reſurrectionem magnificis verbis prædicavit, tandem concluſit. cap. 19. num. 27. *Repoſita eſt hæc ſpes mea in ſinu meo.* Et fortiſsimus ille adoleſcens 2. Machab. 7. num. 14. cùm iam eſſet ad mortem, ſic ait. *Potius eſt, ab hominibus morti datos ſpem exſpectare à Deo, iterum ab ipſo reſuſcitandos.* In hos ergo vinctos ſpei, in hos ſanctiſsimos viros Divinæ veracitatis præcones, an convenire ullo pacto poteſt, *non exſpectabunt, qui deſcendunt in lacum, veritatem tuam?*

Video, qualiter interpretes huic diffi- 295
cultati ſatisfaciant. Hieronym. cuius verba paulò antè recitavimus, culpat LXX, qui hunc locum ſic enunciant. *Neque ſperabunt, qui apud inferos ſunt, miſericordiam tuam.* Aitque, eos, qui in Limbo detinebantur, non exſpectare iudicij veritatem, ſed Dei miſericordiam. Ego verò expoſitionem meam exiſtimo validè confirmari translatione LXX. Nam illi, qui ad Inferos detruſi ſunt, (ſic videlicet LXX. lacum expreſſerunt) non dico Divinam veritatem, ſed ne mi-

ſericordiam quidem exſpectare iam poſſunt.

296 Forerius, & Vulgatum deſerit, nouúq; verbum obtrudit, *intuebuntur*, ſiue *ſpectabunt*: & hoc ipſum verbũ, *intueri* prorſus inuſitatè exponit, *laudibus celebrare*: quòd nemo ſit, qui in Dei veritatem oculos figat, qui ſe continere queat, quin eã admiretur, & in ipſius laudes prorumpat.

297 Sed Hebraicum *ſibbar*, non modò Vulgatus reddit, *exſpecto*, & LXX hîc *elpizo*, ideſt, *ſpero*; ſed & Pſal. 103. num. 11. *exſpectabunt onagri in ſiti ſua*, & num. 27. *Omnia à te exſpectant, ut des illis eſcam in tempore*: & Pſal. 118. n. 166. *exſpectabam ſalutare tuum Domine*. Ruth. 1. n. 13. *Si eos exſpectare velitis*: quibus locis minimè quadrat ſignificatio Forerij.

Numerus 19.

Viuens, viuens ipſe confitebitur tibi, ſicut & ego hodie.

298 Tota hæc ſentẽtia perſpicua eſt, & numero ſuperiore fuſiùs à nobis explicata. Vbi expendimus, quid propriè ſit in arcano ſermone, *confiteri*: ſimiliaq; teſtimonia citauimus, qualia ſunt Pſalm. 113. n. 18. *Sed nos, qui viuimus, benedicimus Domino.* Et Eccleſ. 17. n. 27. *Confitèberis viuens, viuus, & ſanus confiteberis, & laudabis Dominum.*

299 Et profectò æquiſsimum eſt, eum, qui diuino beneficio viuit, vitæ largitori in momenta ſingula profuſis laudibus confiteri. *In ipſo enim viuimus, mouemur, & ſumus.* Actuum 17. n. 28. *Magna hominis miſeria eſt* (inquit Auguſt. lib. 14. de Trinitate cap. 12.) *cum illo non eſſe, ſine quo non poteſt eſſe. In quo enim eſt, proculdubio ſine illo non eſt.* Præclarè Nazianzenus orat. 4. quæ eſt de cura pauperum [Non tam ſæpe reſpirare oportet, quàm Dei meminiſſe.]

300 Egregiamque hanc ſententiam inculcat iterum oratione 33. quæ eſt prima de Theologia. [Neque tam ſæpe ſpiritum ducere, quàm Dei meminiſſe debemus: imò, ſi hoc dici poteſt, aliud nihil, quàm hoc faciendum.] Congruit Auguſt. tom. 9. in Manuali cap. 29. [Sicut nullum eſt momentum, in quo homo non fruatur Dei miſericordia: ſic nullum debet eſſe momentum, quo eum præſentem nõ habeat in memoria.] Ex Auguſtino eamdem ſententiam totidem verbis excerpſit Bernardus, de interiori Domo cap. 9.

Atque hunc mihi perſuadeo littera 301
lem eſſe ſenſum extremorum verborum Pſalterij Dauidici, ut excellentiſsimus liber, cuius ſingula verba ſingulares Dei laudes ſunt, abſolutiſsima clauſula terminetur. Pſalm. 150. num. ultimo: *omnis ſpiritus laudet Dominum.* Scholiaſtes Editionis Romanæ LXX ait, meliùs fortaſſe verti potuiſſe: *Omnis ſpiratio, aut reſpiratio laudet Dominum.* Apertiùs quidẽ, & explicatiùs verteretur, ut unica intelligentia conſtaret, ſed ambiguam vocem Græcam, & Hebraicam, ambiguè item ſcientiſsimè reddidit Latinus interpres. Senſus itaque erit: quoties homo reſpirando viuit, quoties de cælo ſpiritum ducit, toties toto cordis affectu in diuinas laudes erumpat, neceſſe eſt: ipſa muta reſpiratio, laudatio tacita ſit Dei. Certè vocem Græcam *pnoè*, qua hîc utũtur LXX. in hanc ſententiam uſurpauit Paulus Actuum 17. n. 25. *Cùm ipſe det omnibus vitam, & inſpirationem*. Græcè, *pnoen*: eademque vox ſubeſt apud LXX. Danielis 5. num. 23. *Deum, qui habet flatum tuum in manu ſua, non glorificaſti.* & Iſai. 42. n. 5. *Dans flatum populo*; quibus in locis indubitatum eſt, vocem *pnoè* reſpirationem ſignificare.

Neque minùs id conſtat de Hebraica 302
voce *neſamà*, quæ extat in hoc Pſal. 150. num. 5. & Danielis 5. num. 23. & Iſai 42. numer. 5. quam ſapientiſsimè Vulgatus vertit *ſpiritum*. Ne viam præcluderet alteri intelligentiæ, cuius eſt etiam capax citra dubium: videlicet, *quidquid ſpirat*;

hoc

hoc eſt, quidquid reſpirando vitam ducit, Deum laudibus proſequatur. Eamdem tamen vocem Hebraicam variè, ut ſolet, illuſtrat Vulgatus. Geneſ. 7. n. 22. *Cuncta, in quibus ſpiraculum vitæ eſt in terra.* LXX *Pnoè reſpiratio.* Danielis 10 num. 17. *Sed & halitus meus intercluditur*, ideſt, *reſpiratio mea.* 3. Reg. 17. n. 17. *Ita ut non remaneret in eo halitus.* Iob. 27. n. 3. *Donec ſupereſt halitus in me.*

303 Itaque apud Vulgatum in hoc Pſalm. *omnis ſpiritus*, idem eſt, ac omnis reſpiratio: ut Iſaiæ. 2. num. 22. *Quieſcite ergo ab homine, cuius ſpiritus in naribus eius eſt.* Vbi Hebraicam vocem *Neſama*, vertit in ſua editione Forerius, *halitus*, in Commentario autem, *afflatus*, ſive *anhelitus.* Tigurina, *in cuius nare flatus eſt.* Explicat Vatablus: *cuius vita conſiſtit in reſpiratione: qui ſpiritum vitalem per nares haurit.* Si tamen ſenſus ſpectet ad Chriſtum, ut Forerio placet, & ad incredibilem pertineat effundendæ iracundię vim: perinde, ac ſi moneat Propheta: cavete vobis ab homine, in cuius naſo eſt afflatio, ideſt, qui vel ſolo anhelitu hoſtes valentiſsimos diſijciet; & noſtra cōfirmatur explicatio, & grādior efficitur ſententia. Qualis illa Iob. 4. n. 9. *Flante Deo periſſe*: ubi Hebraicè ſubeſt, *neſama*, halitu Dei periiſſe. Sic 2. Reg. 22. n. 16. & Pſ. 17. n. 16. *ab inſpiratione ſpiritus iræ tuæ*: ubi Hebraicè, rurſus *neſama.* Apud LXX. verò *Pnoe*, & utrobique evidens eſt, inſpirationem, & anhelitum ab ipſo ſpiritu, & aere, qui anhelando, & reſpirando ducitur, perſpicuè diſcerni.

Vſus verò Latinæ vocis *ſpiritus*, pro reſpiratione, apud Ciceronem frequentiſsimus eſt: cuius illa ſunt: *aer ſpiritu* (ideſt, reſpiratione) *ductus alit animantes: cùm ei ſpiritus eſſet anguſtior*, ideſt, cùm anguſtiùs reſpiraret: *longiſsima eſt complexio verborum, quæ volvi uno ſpiritu poteſt.*

Pater Filijs notam faciet veritatem tuam.

Solenne fuit hoc apud Hebræorum Gentem, Parentes erga filios magiſtrorū munere fungebātur. Paſsim ſuppeditant exēpla: Geneſ. 18. n. 19. *Scio, quòd Abraham præcepturus ſit filijs ſuis*, &c. Exod. 10. n. 2. *& narres in auribus filij tui.* c. 13. n 8. *Narrabiſque filio tuo.* Deut. 4. n. 10. *Doceantque filios ſuos.* c. 32. n. 7. *Interroga Patrem tuū, & annuntiabit tibi.* Pſ. 77. n. 5. *Quanta mādavit Patribus noſtris, nota facere ea filijs ſuis?* Prov. 4. n. 3. *Nā & ego filius fui Patris mei tenellus, & unigenitus corā matre mea: & docebat me, atque dicebat*: ſcilicet, ipſe pater, ut liquet ex Hebraico textu, ubi verbū eſt generis maſculini. c. [illegible] n. 1. *Filius ſapiens, doctrina Patris.* Vatablus; *ex diſciplina Patris evadit filius ſapiens*: & n. 24. *Qui autem diligit illū, inſtāter erudit*: & c. 29. n. 17. *erudi filium tuū.* Eccl. 7. n. 25. *filij tibi ſunt? erudi illos.* 304

Numerus 20.

Domine ſalvum me fac, & pſalmos noſtros cantabimus cunctis diebus vitæ noſtræ in domo Domini.

Pollicetur Ezechias, adeò ſe deinceps memorem accepti beneficij, gratumq; futurum, ut nullo unquam vitæ ſuæ tēpore patiatur, adeptæ ſalutis memoriam extingui: nulla in poſterum dies de divinis laudibus conticeſcat: quod & re ipſa præſtitit: nam & cantores in templo cōſtituit, & pſallētium choros cōcinnavit, & cantoribus ipſis, atque Levitis ſtatas vices, ordineſque diſtribuit. 2. Paralip. 29. n. 25. & n. 30. Præcepitq; ut pſalmis editis à David Deum aſsiduè celebrarent, & vitæ, atque incolumitatis ſuę largitorem meritis laudibꝰ efferrent. Cui eſt honor, & gloria in ſęcula ſęculorum. Amen. 305

Digitized by Google

IN NAHVM PROPHETAM

COMMENTARIJ EXEGETICI LITTERALES.

AVCTORE

PATRE AVGVSTINO DE QVIROS

è Societate IESV.

1 PRędixerat Ionas Ninive vaſtitatem, non quidẽ decreto Dei fixo, & abſoluto, ſed cōminatorio, & conditionato: videlicet, niſi à ſuis ſceleribus reſipiſcerent. Egerũt illi pœnitentiam, placaruntque ſibi cœleſte numen, ſub ea rurſus conditione, modò in ea ipſa pœnitentia, & ſcelerum emendatione perſiſterent, neque ad priſtina flagitia relaberentur. Eiſdem itaque rurſus in ſcelera prolapſis, & quod mirũ eſt, tam brevi intervallo, ut idem ille regnaret Sardanapalus, qui ad clavum ſedebat, prophetante Iona, ut probat Torniellus to. 2. anno mundi 3215. funeſtum nũc exeidiũ, urbis everſionem, civium ſanguinẽ, ac cædẽ hic Propheta minitatur. Hęc eſt Hieronymi mens prologo in Ionam. [Ad Ionæ prędicationẽ, acta pœnitentia, veniam conſecuti erant Ninivitæ: poſteà verò in priſtinis vitijs perſeverantes, Dei in ſe provocavere ſententiam.]

Huius Prophetæ vaticinium paucisſi- 3
mis verbis complexùs eſt moribundus ſenex Tobias, c. 14. nu. 6. *Propè erit interitus Ninive: nõ enim excidit verbũ Domini.* Expreſſerunt LXX. quodnam iſtud eſſet verbum Domini: qui ſic legunt: *abi in Mediã fili, quoniam credidi quæcumque locutus eſt Ionas Propheta de Ninive, quia ſubvertetur.* Nec reticuit ſubverſionis cauſam: nu. 13. *Video enim, quia iniquitas eius finẽ dabit ei.*

Numerus. 1.

Onus.

HEbraica vox *Maſà* ducta à ver- 4
bo *Naſà*, ideſt, ferre, ſuſtinere, portare, non eſt dubium, quin propriè ſignificet *põdus*. Eam enim ſæpe expreſſerunt Græcè LXX. *baſtagma*, ſive *phortion*. Latinus interpres, *onus*. Exodi 22. num. 5. *Si videris aſinum odientis te iacere ſub onere.* 2. Reg. 15. nu 33. *Eris mihi oneri.* Pſalm. 37. n 5. *Sicut onus grave gravatæ ſunt ſuper me.*

5 Exiſtimant ergo communiter Expoſitores, vocem *onus* transferri à Prophetis ad ſignificandum grave, & acerbum vaticinium; Gentibuſque, quibus denũtiatur, formidoloſum, & infauſtum. Atque hæc eſt expreſſa ſentẽtia Hieronymi, non uno teſtata loco: nam in cap. 13. Iſaię. [Verbũ, inquit, Hebraicum *maſá*, vel onus, vel põdus intelligi poteſt: & ubicunque præpoſitum fuerit, minarum plena ſunt, quæ dicuntur.] Et in cap. 23. Ieremiæ. [Vbicunque grave eſt, quod Dominus comminatur, & plenum ponderis, ac laboris, & importabile, in titulo quoque *pondus* dicitur.] Hoc apertiſsimè conſtat ex Scriptura: nam Regem Ioram ſagitta transfixum, præcepit Iehu inhumatum proijci in agrum Naboth: cauſamq; reddit. 4. Regum 9. num. 25. *Quòd Dominus onus hoc levaverit ſuper eum, dicens, ſi non pro ſanguine Naboth reddam tibi in agro iſto.* Iſaias etiam, cùm horribile vaticinium hoc titulo inchoaſſet, cap. 21. num. 1. *Onus deſerti maris*; continuò ſubiecit: *viſio dura nuntiata eſt mihi.*

6 Hinc terrores illi apud eũdem Prophetam, *onus Babylonis, onus Moab, onus Damaſci.* Hinc oracula Malachiæ, & Habacuc minarum plena, hoc itidem titulo prænotantur. Hinc locus ille celebris Ieremiæ 23. à num. 33. ubi per irriſionem uſurpantibus, *onus Domini, onus Domini*; quaſi Prophetæ nihil aliud intonarent, eleganti alluſione, cuius venuſtas Latinè exprimi non potuit, minitatur Deus, nu. 39. *Propterea ecce ego tollam vos portans.* Perinde ac ſi diceret; propterea iſto vos onere onerabo.

Notat verò Forerius Iſaiæ 13. num. 1. triſtia hæc vaticinia, non propterea ſolùm onera appellari, quòd ſupplicij pondere premunt eos, quibus intentantur: ſed quia ipſis etiam Prophetis ea denuntiare, (quanvis parẽdum eſſet Spiritui ſancto,) grave nimis eſſet, ac peracerbum.

7 Quod autem obſervat Cyprianus Ciſtercienſis, cuius in hunc Prophetam extant culti commẽtarij, nuſquam in vetere Teſtamento ante Iſaiam, vatum prædictiones hoc titulo prænotari: ſi de voce Latina intelligit, verum eſt; ſi de Hebręa, apertè falſum. Habetur enim Prover. 30. nu. 1. ubi Vulgatus reddit, *viſio*: Regia, *aſſumptio*: Tigurina: *diſciplina gravis.*

Sed, ut hæc ſunt plana, ita illud difficillimum: quid ſibi velint LXX. qui vocem 8
Maſá multis in locis *lemma*, ideſt, *aſſumptio*, reddiderunt. Et Græci quidem Patres eam cauſam afferunt, quòd Prophetæ mens quaſi aſſumitur à Deo, abſtrahiturque à corpore, cùm ad futura prę́ſentiẽda divinitus illuſtratur. Rectè illi quidem, ſi vim ſpectes Græcæ vocis; minùs tamen congruenter Hebraicæ, atq; Latinæ. Aquila vertit Gręcè *arma*, ideſt, *elevatio.* Et ſine dubio eſt Hebraiſmus, quo *aſſumptio* ponitur pro re aſſumpta; elevatio pro one re elevato. Ita ut idẽ ſit aſſumptio, quod geſtamen, atque pondus. Vulgare enim, 9
ac frequens eſt in arcano ſermone idioma illud, quo actio ponitur pro obiecto, ſive materia actionis: ut auditio pro re audita; viſio pro ſpectro; plantatio pro germine; abominatio pro re deteſtanda; laus, ſive laudatio pro re laudanda; timor, aut terror pro re timenda; & ſexcenta alia, quæ ſigillatim enumerare, cùm paſsim exempla ſuppetant, ſupervacaneum eſſet. Hac verò explicatione Græcæ vocis *lemma*, & vox ipſa originalis *maſá*, & Vulgatus, & LXX. inter ſe mirificè cohærent.

Ninive. 10

NOtat hîc Hieronymus in proœmio, quòd vox *Ninive* ſonat *ſpecioſam.* Atque ex hac notatione nominis illuſtratur Sophonias, cap. 2. nu. 13. *Perdet Aſſur, & ponet ſpecioſam in ſolitudinem.* In textu Hebraico, & apud LXX. legimus *Ninive.* Subditque Propheta nu. 15. *Hæc eſt civitas glorioſa habitans in confidentia, quæ dicebat in corde ſuo: ego ſum, &* 11
extra me non eſt alia amplius.

Fuit nimirùm hęc urbs reliquarũ omnium ab orbe condito, maxima, & celeberrima. Si antiquitatẽ æſtimes, fundata

eſt

eſt à Nino, qui Geneſis 10. num. 11. dicitur Aſſur, hoc eſt, primus Aſſyriorum Monarcha, ut exponit Pererius tom. 2. in Geneſim, lib. 15. diſp. 5. num. 80. & Ribera Oſeę 5. num 36. & Ionæ 1. num. 4. Floruit autem Ninus annis quadraginta ante ortum Abrahæ, & ante Romam conditam plus mille trecentis. Lege Pererium loco indicato diſp. 6. 7. & 8. Vnde & ipſa urbs à prophanis ſcriptoribus Ninus, vel Nina nominatur. De qua Herodotus lib. 1. Strabo lib. 16. Plinius lib. 6. cap. 13. Diodor. Siculus lib. 3. & Solinus cap. 60.

12 Si ſpectes magnitudinem, Geneſis 10. num. 12. dicitur hæc civitas *magna*: & Ionæ 3. num. 2. *Vade in Niniven civitatem magnam*: & cap. 4. num. 11. *Non parcam Ninive civitati magnæ*? Et talis deſcribitur à Diodoro lib. 3. ut nec antè, nec poſt habuerit parem. Ambitus enim erat ſexaginta mille paſſuum, qui viginti leucas noſtrates efficiunt: atque adeò ampliſsimam Hiſpaniarum urbem Hiſpalim, quater centies ambitu in orbem circumducto ſuperabat. Refertur enim ab ijs, qui ductario fune accuratè dimenſi ſunt per otium Hiſpalis magnitudinem, murorum eius circuitum ter mille paſſus, hoc eſt, leucam integram patere. Enim verò ſi ſpatium aliquod circino deſcriptum, ac dimenſum, vigeſies in orbem extendas, Mathematicè conſtabit ad oculum, illud ipſum ſpatium incremento multiplicatum penè incredibili quater centies toto ambitu contineri.

13 Altitudo murorum Ninive erat pedũ centum; latitudo verò, qua tres currus ſimul incederent. Turres mille quingętę, ſingulæ altitudinis ducentorum pedum. Tanta autẽ fuit amplitudo eius intra mœnia, ut tota vicatim obiri, & luſtrari, non minùs triduo poſſet. Ionæ 3. num. 3. *Ninive erat civitas magna itinere triũ dierũ.* Vbi in textu Hebraico, & apud LXX additur *magna Deo*: in paraphraſi verò Chaldaica, *magna coram Deo.* Quia videlicet, non hominũ æſtimatione duntaxat erat magna, ſed re ipſâ coram Deo ſingula momento ſuo ponderante: vel per vulgarem illam epiraſim, qua dicuntur Pſal 35. num. 7. *montes Dei*, id eſt, editiſsimi. Pſalm. 79. num. 11. *Cedri Dei*, id eſt, celſiſsimæ.

Iam verò frequentia prorſus mirabilis eſt. In ea reperiebantur plus quàm centũ viginti millia infantium, qui nondum per ætatem ratione uterentur, Ionæ 4. n. 11. Numerus autem infantium comparatione reliqui populi vix octavam partem ſolet obtinere. Vt ex eo conijcere liceat, ferè decies centena millia habitatorum fuiſſe id temporis in ea urbe. 14

Dignitas, & amplitudo ſumma fuit: erat enim caput florentiſsimi, ampliſsimique Imperij; Regia ſedes Monarchiæ Aſsyriorum, quæ per annos mille trecentos, & circiter nonaginta propagata, quã diutiſsimè ſtetit ad Sardanapalum uſq; Regem, ſordidiſsimis flagitijs, ac muliebri deſidia, luxuque nobilitatum. In quẽ verò annum, cuiuſvè Regis principatũ, iuxta chronologiam Hebræorum inciderit extrema clades, & vaſtitas huius urbis, res eſt magnis involuta difficultatibus; quam cùm accuratè, copioſéque tractaverint Pererius tom. 2. in Geneſim lib. 15. diſp. 8. num. 94. Ribera Nahum 2. à n. 1. uſque ad 37. Serarius Tobię 14. quæſtiuncula 3. & 4. eò libenter remitto harum rerum curioſos indagatores. 15

Liber.

SOlus Nahũ ſuum vaticinium Libri nomine inſcripſit: cùm tamen hoc volumen tria breviſsima capita non excedat. Suſpicor, veram eſſe cauſam, quam attulit Mõtanus proœmio in Prophetas, pag. 17. Cæteri vates omnes, quæ, Deo inſpirante, didicerant, ore tenus docuerunt: populoſque ipſos, quibus erat aliquid enuntiandum, perluſtrarunt. Etiam Ionas apud Ninivitas longè diſſitos præſens legationem obijt. Nahum verò, nec Niniven adire, nec Ninivitas præſentem alloqui, ſed ſcripto, & miſſo libro, impen- 16

dentis iam exitij eos admonere iuſſus eſt.

Confirmat primò hanc coniecturam, quòd vaticinium Baruch, quia de ſcripto recitatum eſt ad aures Ieconiæ, & univerſi populi, Baruc.1. numer.3. liber etiam appellatur numer.1. & 3. *Hæc verba libri, quæ ſcripſit Baruch.* Deinde vox Hebraica *ſepher*, & Latina *liber* in ſacro ſermone epiſtolam ſignificat, tum aliàs ſæpe, tum Iſaiæ 37. num.14. *& tulit Ezechias libros de manu nuntiorum, & legit eos.* Tigurina vertit, *epiſtolam.* Forerius, Pagninus, & Regia, *litteras.* Et Iſaiæ 39. num.1. *Miſit libros, & munera ad Ezechiam:* quod explicatius legitur 4. Regum 20. num.12. *miſit litteras, & munera ad Ezechiam.*

Viſionis.

18 VVlgare eſt in ſacris literis Prophetas olim *Videntes* appellatos 1. Regum 9. num.9. & 4.Regum 17. num.13. & 1. Paralip. 29. nu. 29. Sic de Abraham teſtatur Chriſtus Ioan. 8. nu. 56. *Exultavit, ut videret diem meum; vidit, & gaviſus eſt.* & de Iſaia Eccleſiaſticus cap.48. num.27. *Spiritu magno vidit ultima.* Sic abſens Eliſeus vidit quaſi præſens geſta à Giezi 4. Regum 5. num.26. *Nonnè cor meum in præſenti erat?* &c. Vnde & ipſa Prophetia viſio nuncupatur.

19 Atque huius nomenclaturæ cauſam reddit Baſilius in cap.1. Iſaiæ. Viſus evidentiſsimam inter ſenſus obtinet cognitionem: illa enim, quæ oculis deprehẽdimus, nullo egẽt aut firmiore, aut graviore teſtimonio. Cùm ergo præſenſio illa rerum futurarum, quam ſancti Spirit' afflatus vatibus impertit, longè ſit certiſsima, ac teſtatiſsima: ut pote quæ à divinæ lucis radio, & ſplẽdore derivatur; & per evidẽtiam, quam vocant in atteſtante, Prophetis manifeſtiſsimè conſtat, iure optimo
20 viſionis nomine exprimitur. Deinde, quia Prophetæ ſancti erant, veluti populorum oculi, qui altiſsimum locum obtinentes, ſpeculatorum munere fungebantur: ad eos ſpectabat, intentatum hominum cervicibus Divinæ iuſtitiæ gladium longe proſpicere, & alto veterno conſopitos terrore vocis excitare; ut ſibi tandem præcaverent, & impendentem cladem, pœnitentia, & precibus averterent. Lege noſtrum Pradum in Cõmentario Iſagogico in Ezechielem ſect.1. & Riberam Oſeæ 1. numer. 3.

Nahum Elceſæi.

NEſcio, quid venerit in mentem A- 21
riæ Montano, cur in hoc loco, & proœmio in Prophetas, pag.13. adverſaretur Hieronymo conſtanter affirmanti, ſe proprijs oculis vicum Elceſe conſpexiſſe, vix ruinis ipſis veterum ædificiorum veſtigia indicantem: unde Nahum oriundũ eſſe, Maiorum traditio erat. Nam quod ait, in veteris, ac novi Teſtamenti geographia nuſquã tale nomen reperiri, exigui momenti eſt ad communem hãc traditionem, Chaldæi præſertim auctoritate firmatam, audacter reijciendam.

Cur autem patriam obſcuram, & in- 22
gloriam nomini adiunxit ſuo? fortaſſe, ut vel hoc ipſo patriam illuſtraret. Fortaſſe etiam, ut ab altero Nahum ſecerni, & internoſci poſſet. Sic diſtinguitur Simõ Chananæus à Simone Petro: ita nos, cùm Clementem citamus, nomen patriæ addimus, ut appareat, utrum ſit, Romanus ne, an Alexandrinus.

Numerus 2.

Deus æmulator.

QVO maiorẽ terrorem incu- 23
tiat Ninivitis, luculenta hypotypoſi, Dei fortitudinem, atque potentiam, zelo, & iracundia vehementer concitatam, ob oculos ponit: ut in animum tandem inducant, infenſum ſe habere tale numen, cuius neque robur ſubterfugere, neque iracundiam ſuſtinere, neque ictus eludere poſsint.

Habetur hîc Hebraicè *el canò*, id eſt, 24

fortis

fortis zelotes. Eadem ſcilicet verba, quæ
una duntaxat litterula immutata, extant
Exodi 20. num. 5. Eſt autem zelus, ſive
æmulatio, (quod ad præſens attinet) vehe-
mens quædam exãdeſcẽtia orta ex amo-
re: qua exardeſcimus, cùm intuemur rem,
quæ nobis cordi eſt, ab alio violari. Tunc
nimirum incendimur iracundia, & rapi-
mur ulciſcendi cupiditate. Sic Phinees
Divinum honorem æmulatus, pugione
cõfodit Iſraelitam ſimul cũ ſcorto: quod
facinus egregium laudibus extulit ipſe
Deus, Numeror. 25. nu. 11. *Quia zelo meo
commotus eſt contra eos:* & num. 13. *Quia
zelatus eſt pro Deo ſuo.* Sic Chriſtus Ioan-
nis 2. num. 15. intuens domum Patris fa-
ctam ſpeluncam latronum, accenſus zelo,
cùm feciſſet quaſi flagellum de funiculis,
omnes negotiantes eiecit, nummulariorum
æs effudit, menſaſque ſubvertit. *Recordati
verò ſunt diſcipuli eius, quia ſcriptum eſt:
zelus domus tuæ comedit me.* Pſalm. 68.
num. 10.

25 Eſt verò indignatio concitata ex zelo
longè vehementiſsima; dura planè *ſicut
infernus æmulatio,* Canticorum 8. num. 6.
Inſtar enim voraciſsimi, atque adeò infer-
nalis ignis, adurit ipſa præcordia, exeſt
animum, adeòque furenter irritat, ut in
rabiem impotentem efferatus erumpat:
quia *zelus, & furor viri non parcet in die
vindictæ, nec acquieſcet cuiuſquam precibus,
nec ſuſcipiet pro redemptione dona plurima,*
Proverb. 6. n. 34. Propterea, ſæpe in Scrip
tura zelus cum igne coniungitur. Pſal. 78.
num. 5. *Accendetur velut ignis, zelus tuus.*
Sophoniæ 1 num. 18. & cap. 3. num. 8. *In
igne zeli eius devorabitur omnis terra.* Eze-
chielis 36. num 5. & cap. 38. num. 19. *In
igne zeli mei locutus ſum.*

26 Egregiè, ut ſolet, ponit hoc ob oculos
Chryſoſtom. tom. 5 libro de Virginitate,
poſt medium: comparat enim percitum
zelotypia cum homine à dæmone obſeſ-
ſo. [Quod prælium, inquit, quam tẽpeſta-
tem eum huiuſmodi ſuſpicione, vel furo-
re comparantes, eius imaginem perfectè
conſequi poterimus? Cùm eo furore cor-
ripitur, nihilò meliùs afficitur, quàm qui
aut agitantur à dæmonibus, aut mente ca-
piuntur: adeò continenter effertur, inſul
rat, ſtomachatur.]

Et verò hunc zelum iracundiæ, ac fu- 27
rorisfacibus effervеſcentem, Deo ſæpe at-
tribuunt ſacræ litteræ. Ioſue 24. num. 19.
Fortis æmulator eſt, (eadem habentur ver-
ba Hebraica, quæ hic, & Exodi 20. nu. 5.)
nec ignoſcet ſceleribus veſtris. Exod. 34.
num. 14. *Dominus zelotes, nomen eius; Deus
eſt æmulator.* Subeſt utrobique idem no-
men *Cana.* Vertaſque ad verbum: *fortis
zelotes* ipſe. Sed huius flagrantiſsimi zeli
in furorem effuſi, violatumque ſuum ho-
norem ulciſcentis, unus Ezechiel duo no-
bis præclara exempla ſuppeditat. Primũ
cap. 5. num. 13. *Et complebo furorem meum,
& requieſcere faciam indignationem meam
in eis, & conſolabor: & ſcient, quia ego Do-
minus locutus ſum in zelo meo. Satisfarè a
mi coraje, desfogarà mi zelo, y me vañarè en
agua roſada de verlos padecer.* Lætabitur
nimirùm Deus diſperdens eos, atque ſub-
vertens. Deut 28. num. 63.

Alterũ ex c. 16. n. 38. *Et iudicabo te iu-* 28
diciis adulterarum; (Chaldæus: ſumam ex
te ultionem adulterarum) *dabo te in ſan-
guinem furoris, & zeli.* Perindè ac ſi dicat
Deus: tam multis te vulneribus confodiã,
quàm ſolent viri zelotypiæ furore perci-
ti, uxores in flagranti adulterio deprehen-
ſas trucidare. Addit num. 42. *Et requieſcet
indignatio mea in te,* hoc eſt, cùm te videro
crudeliſsima morte punitam, plagis atro-
ciſsimis punctim, caſimque confoſſam,
exaturabo ſemel indignationem meam.

Hunc zelum ſolent ſcelera in Deo cõ- 29
citare, maximè verò idololatria. Deut.
32. num. 21. *Ipſi me provocaverunt in eo, qui
non erat Deus.* Hebraicè *Kinnuni.* Pagni-
nus, & Regia, *ipſi me zelare fecerunt.* Sic
enim intelligendum eſſe verbum, *provo-
care,* oſtendit ipſe Vulgatus, Ezechielis 8.
num. 3. *ad provocandam æmulationem.* Pſa.
77. num. 58. *in ſculptilibus ſuis ad æmula-
tionem eum provocaverunt.* Oſeæ 12. n. 14.
Ad iracundiam me provocavit Ephraim in

amari-

amaritudinibus ſuis: ideſt, in idolis, quæ vo-
cantur amaritudines, quia amariſsimum
zelum afferunt ſpōſo dulciſsimo. Cap. 14.
num. 1. *Pereat Samaria, quoniam ad ama-
ritudinem concitavit Deū ſuum. A hecho a*
30 *Dios de hiel.* Enim verò Aſſyrij, cùm ani-
li idolorum ſuperſtitione deluſi, fœdiſq;
flagitijs contaminati; tum in Dei populū,
quem ipſe in oculis geſtabat, bellis atro-
citer inſultantes, & plus nimio ſuperbien-
tes, ardentem Dei zelum concitaverant.
Zelatus eſt enim Dñs terram ſuam, Ioelis
2. n. 18. Etſi enim Aſſyriorum potentia,
tanquam virga, uſus eſt indulgentiſsimus
Dominus ad coercendū ſuum populum,
& in officio continendum: ſed illi victo-
rijs inflati inſolenter ſe geſſerunt, rabiēq;
ſuam, & crudelitatē ſanguine exſatura-
runt. Zachariæ. 1. num. 14. *Zelatus ſum
Hieruſalē, & Sion zelo magno: & ira mag-
na ego iraſcor ſuper Gentes opulentas, quia
ego iratus ſum parum, ipſi verò adiuverunt
in malum.* Lege cap. 10. Iſaiæ à num. 5.
Væ Aſſur, virga furoris mei, &c.

*Et ulciſcens Dominus: ulciſcens Do-
minus, & habens furorem: ulciſ-
cens Dominus in hoſtes
ſuos.*

31 TRiplex iſta repetitio, qua formidā-
dum ultoris nomen hoſtibus inten-
tatur, ad exaggerandam Divinæ vindictę
ſeveritatem ſpectat. Hanc enim vim ha-
bet ternarius numerus, ut ex celebri illo
triſagio, Iſaiæ. 6. num. 3. & ex profanis
etiā Scriptoribus deducit Ribera Amos
1. num. 11. Pineda tom. 2. in Iob. c. 33.
verſ. 30. & Maldonat. Matth. 26. n. 44.
Senſus itaque eſt: ſint Aſſyrij nunc ſanè,
ſint metu liberi, ſint ſoluti. Dabunt tamē
aliquando pœnas tantò graviores, & atro-
ciores, quantò diuturnior eis fuerit im-
32 punitas conceſſa. Lento ad vindictā gra-
du divina procedit ira, ſed ultionis tardi-
tatem, ſupplicij gravitate compenſat: Ec-
cleſiaſt. 5. num. 4. *Altiſsimus enim patiēs
eſt redditor*: & num. 3. *Deus enim vindicās
vindicabit.* Ierem. 51. num. 56. *Quia for-
tis ultor Dominus reddens retribuet.* Eius
etiam eſt illa vox horroris plena, Deut.
32. num. 35. & ad Roman. 12. num. 19.
Mea eſt ultio, & ego retribuam in tempore;
ſcilicet, opportuno, ſapiētiſsiméque prę-
fixo, alto providentiæ Divinæ conſilio.

Hanc ulciſcendi ſeveritatem ponit etiā 33
ob oculos Regiꝰ Vates Pſalm. 93. num. 1.
Deus ultionum Dominus, Deus ultionum.
Vbi non ſolùm eſt iterata repetitio, ſed
appoſitus etiam gignendi caſus numeri
multitudinis, quem mirè valere ad ampli-
ficandum, & ſuperlativi locum obtinere,
probat Ribera Oſeæ. 1. num 26. Sic Pſ.
54. num. 24. *viri ſanguinum*, ideſt, maxi-
mè ſanguinarij. Et Iſaię 53. num. 3. dici-
tur Chriſtus *vir dolorum*, ideſt, ſummis, &
acerbiſsimis doloribus excruciatus.

Arbitror etiam pertinere hanc repeti-
tionem ad excitandos torpentes legentiū
animos, ut ſeriò tandem animadvertant,
rem eſſe ſummi momenti, quam à Pro-
pheta vident toties inculcari, & quaſi re-
petitis ictibus in cordibus altè defigi.

Et habens furorem.

LActantius Firmianus lib. de Ira Dei, 34
per multa capita contendit, iram in
Deum propriè cadere. Sed eam ipſe defi-
nit arbitratu ſuo cap. 17. *Eſt motus animi
ad coercendum peccata inſurgentis.* Cæte-
rùm germana iræ definitio tradita eſt ab
Ariſtot. lib. 1. de Anima cap. 1. text. 16.
*Ira eſt appetitio doloris vicißim adverſario
inferendi.* Vnde qui iraſcitur, priùs ſenſit
dolorem ab alio ſibi inuſtum, quem ipſe
nititur rependere: ſed Deus, etiam ſi pec-
catis offendatur, longiſsimè abeſt à dolo-
re; non ergo cadit in eum ira. Dicitur ve-
rò ſuccenſere ſceleribus, quia perinde ſe
gerit, ac ſi eſſet iratus. Auguſt. lib. de Pa-
tientia cap. 1. [Abſit, ut impaſsibilē Dei
naturam perpeti ullam moleſtiam ſuſpi-
cemur: zelat ſine aliquo livore; iraſcitur
ſine aliqua perturbatione.] Chryſologus

ſermo-

ſermone 45. [Ira Dei eſt, delinquentium pœna: furor Dei eſt, ſupplicium peccatorum.] Vide Gabrielem Vazquez to.1. in primam partem diſput.84.cap.4. Pinedam tom.2.in Iob.c.19.verſ.11.

35 Et quidem omnis ira furor exiſtimatur, quia hominem de gradu deijcit, ac de mentis ſanitate deturbat. Horatius lib.1. Epiſtola 2. *Ira furor brevis eſt.* Cicero Tuſculana.4 *An eſt quicquam ſimilius inſaniæ, quàm ira?* Baſilius homilia 10.de Ira: *ira eſt momentanea inſania*. Sed furor eſt eiuſmodi excandeſcentia, qua inflammati adeò præcipites rapiuntur, ut meritò inſanire, ac furere videantur. Et plerumque diu oppugnata patientia erumpit in furorem: iuxta celebrem illam Mimographi ſententiam, quam refert Macrobius lib.2. Saturnalium, cap.7. *Furor fit læſa ſæpius patientia.* Mitiſsimus ille David, cùm ſemel excanduit, omnem penè humanitatem exſuit. 2.Regum.12.num.31. *Populum ſerravit, & circumegit ſuper eos ferrata carpenta, diviſitque cultris, &c.* Quò progrederentur longiùs humani ſanguinis exſorbendi ſitientiſsimi?

36 Dei ergo longanimis patientia, cùm flagitijs laceſsita, aliquando tãdem excandeſcit, ea ſumit de fontibus ſupplicia, quæ furentes ſtomacho vix inferrent. An non furor videbitur, pro conſenſu momentaneo in fœdam libidinem, homulum flammis addicere ſempiternis cruciandum? Iſaiæ 30.num.27. *Ardens furor eius, & gravis ad portandum: labia eius repleta ſunt indignatione, & lingua eius, quaſi ignis devorans: ſpiritus eius, velut torrens inundans.* Intuere Dei furentis iracundiam vivis coloribus expreſſam. Nec minùs ſignificanter. Pſalm.77.num.65. *Et excitatus eſt tanquam dormiens Dominus, tanquam potẽs erapulatus à vino: & percuſsit inimicos ſuos in poſteriora.* Hebraica vertas: *tanquam potens, ſive gigas clamans præ vino.* Inſtar ſcilicet bacchantis, atq; furentis, inconditos clamores edens, iracundiæ indices. Hieronymus vertit. *Quaſi fortis poſt crapu-*

37 *lam*: vinum enim largiter epotum, ut cecinit Horatius libro 1. Epiſtola 5.

Spes iubet eſſe ratas, in prælia trudit inermem.

Et ab Eccleſiaſtico cap. 31. num.40. Rectè omnino ebrietas cum animoſitate coniungitur. Vbi ſignificanter Græca ſic habent: *Plethyni thymon methe.* Ideſt, *furorem, & animos multiplicat ebrietas*: ſenſus itaque Pſalmographi eſt. Irritatus, ac furens Deus inſtar temulenti, nullo habito delectu, ſeu diſcrimine perſonarum, plagis etiam averſis obvios quoſque contrucidat.

Atque hic etiam eſt ſenſus litteralis illius difficillimi loci, Deuter.29. num.19. 38
Et abſumat ebria ſitientem, & Dominus non ignoſcat ei. Hebraicè, *ut addat ebriam cum ſitiente.* Adagialem Hebraiſmum illuſtrarunt LXX: *ut non ſimul perdat peccator eũ, qui ſine peccato eſt. Para que no paguen juſtos por pecadores.* Vel quemadmodùm legit Auguſtinus, quæſt.52.in Deuteronomium, ſuppoſitum verbi faciens ipſum Deum. *Vt non ſimul perdat peccatorem, & eum, qui ſine peccatu eſt.* Perinde itaque eſt, ac ſi dicat. *Si Dios comiença a caſtigar, a todos los lleva a hecho; apenas vale el ſer bueno para eſcaparſe.* Lege Pinedam tomo 1. in Iob. cap.2. verſ.9. & Delrium tom.1. Adagio 138. & quæ adnotabimus infrà num.3. ad illa difficillima verba, *mundans non faciet innocentem.*

Et iraſcens ipſe inimicis ſuis.

VErbum Hebraicum *natar* ſignificat *cuſtodire, ſervare.* Canticorum 1. num.6. *Vineam meam non cuſtodivi.* Hebraicè *natarti*. Propriè itaque vertit hîc Pagninus, & Regia: *reſervans ipſe inimicis ſuis.* Scilicet iram, ultionem, atque ſupplicium; ea phraſi, qua Hiſpanè dicimus, *el ſe la tiene guardada a ſus enemigos.* Obſervat nimirùm Deus opportunitatem, ut in hoſtes vindictam effundat. Scitè reddit Vatablus, *iniuriarum memor adverſus hoſtes ſuos.* Nam etiam ſi non ſtatim ulciſcatur Deus, manent tamen alta mente repoſta 39

hoſtium ſuorum ſcelera. Ieremiæ 3.nu. 5.
40 *Numquid iraſceris in perpetuum*? Pagninus,
reſervabis? Tigurina: *numquid iram in perpetuum retinebis*? Vbi ſubeſt idem Hebraicum verbum:& num.12. *Quia ſanctus ego ſum, dicit Dominus, non iraſcar in perpetuũ.* Hebraicè item, *non reſervabo*. Pſalm.102 num.9. *Neque in æternum comminabitur.* Vertit Genebrardus, *non ſemper ſervabit.* Hoc eſt, non erit memor iniuriæ acceptę; eam remittet, atque ultionis obliviſcetur Sic enim illuſtrat Vulgatus idem verbũ, *natar*. Levitici 19.num.18. *Nec memor eris iniuriæ civium tuorum.*

41 Senſus itaque Prophetæ erit. Nolite ô
Aſſyrij, aculeos Divinę ſeveritatis, qui recondiri ſunt, excuſſos arbitrari. Hebeſcit quidem ferri acies, tanquam in vagina recondita: ſed illuceſcet aliquando dies ille, cùm diſtrictus ultionis divinæ gladius horrendas ſtrages edet. Reſervat Deus, & condit quaſi in ſacculo delicta, opportuno tempore punienda. Deutero. 32. num. 34. *Nonne hæc condita ſunt apud me, & ſignata in theſauris meis*? Eccleſiaſt. 28 num. 1. *Peccata illius ſervans ſervabit.* Iob. 14. n. 17. *Signaſti quaſi in ſacculo delicta mea.* Hi ſunt cumulatiſsimi iræ theſauri, quos ſibi theſaurizant impij, ad Romanos 2. num. 5. & Iacobi 5. num. 3.

42 Vulgatus autẽ egregiè illuſtravit Hebraiſmum; tunc enim maximè iraſcitur Deus, cùm iram comprimit, ſuppliciumque reſervat, ad Roma 9. num. 22. *Deus volens oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam, ſuſtinuit in multa patientia vaſa iræ, apta in interitum.* Pſalm. 77. n. 21. ubi in textu Hebraico habetur ad verbũ, *ideo audivit Dominus, & iratus eſt*. Et Symmachus vertit, *echolothe. Cholera exarſit*: Pſalterium Illyricum, referente ibi Lorino, *excanduit*: notabili verſione reddiderunt LXX. *anebaleto*. Eſt autem *anaballeſthæ*. prorogare, differre, procraſtinare, ut conſtat ex illo celebri apophthegmate Alexandri Magni, qui rogatus quomodò tam brevi totum orbem ſub ditionem, poteſtatemque ſuam redegiſſet; reſpõdiſſe fertur: *meden anaballomenos*, id eſt, nihil procraſtinando. Lege Alciatum, Emblemmate 3. & Auctorem Theſauri Græcæ linguæ, tom. 1. columna 672. Sciẽter itaque Vulgatus vertit in hoc loco ex
Editione LXX, *ideo audivit Dominus, & 43
diſtulit*. Addit Caſsiodorus, *& ſuperpoſuit*. Explicatque de dilata vindicta, ac proinde ſuppliciorum cumulo, etiam atque etiam aucto. Quò item ſpectat locus alter, Pſalm 88. num. 39. *Tu verò repuliſti, & deſpexiſti; diſtuliſti Chriſtum tuum.* Vertit Hieronymus ex Hebræo: *iratus es adverſus Chriſtum tuum*. Scilicet ſemen David, ut explicat ibi Genebrard. Vtrobique ſubeſt ſignificantiſsimum verbum originale, nempe *habar* in coniugatione *hithpael*, quod propriè vertas, *ſe ipſum trãſilire, & quaſi modum in ira excedere*. Tũc enim ſupra modum Deus excandeſcit, cùm ſinẽs peccata peccatis cumulari, iram
differt, ſuppliciumque procraſtinat. Egre- 44
giè enim ait Auguſt ſerm. 37. de Verbis Domini. [Magnæ miſericordiæ eſt, nequitiæ impunitatem non relinquere; nam ne cogatur in extremo Gehennæ damnare, modò flagello dignatur caſtigare. Vis noſſe nulla pœna, quanta ſit pœna? Davidem interroga, qui ait (Pſalm. 9. num. 4.) *irritavit* (Vulgata legit, *exacerbavit*) *Dominum peccator*. Quare hoc dixiſti? Vide, quid ſequitur: *ſecundum multitudinem iræ ſuæ non quæret*. Ideo nempe non requirit, quia multùm iraſcitur. Parcendo cædit,
ſed iuſtè cædit.] Hieronymus in illud Eze 45
chielis 16 num. 42. *Et auferetur zelus meus à te, & quieſcam, nec iraſcar amplius.* [Ex hoc perſpicimus, inquit, grandẽ offenſam eſſe, nequaquam curæ haberi à Deo, ſed permitti hominem ſceleribus ſuis.] Ardẽtiùs vero in eadem verba Bernardus, ſermone 42. in Cantica. [Solo auditu contremiſco. Ego, inquit Deus, quos amo, caſtigo. Si ergo te zelus deſeruit, & amor; neque eris amore dignus, qui indignus caſtigatione cenſeris. Vides, quia tunc magis iraſcitur Deus, cùm non iraſcitur.] Nimirùm altè in cordibus defixerant hi

Patres inſigne illud axioma 2. Machab. 6.num. 13. *Etenim multo tempore non ſinere peccatoribus ex ſententia agere, ſed ſtatim ultiones adhibere, magni beneficij eſt indicium.*

46 Suſpicantur nonnulli, in hanc itidem ſententiam eſſe intelligenda verba illa ſuperiora, *& habens furorem*, id eſt, continens, ſive coercens furorem erumpentem, reſervanſque in poſterum vindictam. Vox enim originalis *bahal*, ſignificat *Dominum*. Proverbiorum 23. numero 2. *Si tamen habes in poteſtate animam tuam.* Hebraicè. *Si Dominus animæ tuæ ſis.* Geneſis 37. numero 19. *Ecce ſomniator venit.* Hebraicè. *Dominus ſomniorum.* 1. Regum 28. numero 7. *Quærite mihi mulierem habentem pythonem.* Hebraicè. *Dominam pythonis.* Itaque congruenter huic explicationi vertit hic Regia, *compos iræ*. Vatablus, *Dominus iræ. Es Dios Señor de ſi: ſabe tener a raya la ira, y darſe vado, quando conviene.* Pro-

47 babilis ſanè explicatio: ſed obſtat illi, facitque pro planiore intelligentia, quòd eamdem locutionem Hebraicam, Proverbiorum 22. numero 24. & cap. 29. numero 22. vertit noſter interpres, *vir iracundus, & qui ad indignandum facilis eſt.* LXX. verò, *aner thymodes, Kæ orgilos*, id eſt, vir furioſus, & iracundus: & in iſto loco Nahum, *meta thymu*, id eſt, cum furore.

Numerus. 3.

Dominus patiens.

48 Reddit Propheta cauſam, cur Deus ultionum cùm ſit, ultionem tamdiu, ſuppliciumque reſervet. Eadem cauſa redditur Pſalm. 7. numero 19. *Deus iudex iuſtus, fortis, & patiens: numquid iraſcitur per ſingulos dies?* Atque hæc eximia Dei patientia, cùm multis nominibus admirãda ſit, tum præcipuè, quòd etiam ſi abutantur ea impij ad obfirmandum ſe in flagitijs, malit tamen Deus vel cum iactura ſuæ exiſtimationis, eam retinere Pſalmo 9. numero 34. *Propter quid irritavit impius Deũ? Dixit enim in corde ſuo: non requiret. Quia ego tacens, & quaſi non videns*, ait ipſe Deus, Iſaiæ 57. numero 11 Proptereà videlicet *Dixit inſipiens in corde ſuo, non eſt Deus*, Pſalmo 13. numero 1. Hebraicè, *non eſt iudex*. Vt vulgò dicere ſolemus, cùm paſſim homicidia, & furta perpetrantur: *no ay juſticia en Granada.* 49

Cõſentaneè Cicero refert lib. 3. de Natura Deorum, Dionyſij Tyranni audaciam, corroboratam impunitate diuturna, ſe ſe proieciſſe ad quælibet obeunda facinora Cùm enim fanum Proſerpinæ expilaviſſet, navigabat ſecundiſſimo vento, tum ridens, *Videtis ne*, inquit, *amici, quàm bona à Dijs immortalibus navigatio ſacrilegis detur?* Ita egregiè perpendit Tertullianus libro de Patientia, cap. 2. eò uſque Deum eſſe longanimem in ſuſtinendis ſceleratis, [Vt ſua ſibi patiẽtia detrahat. Plures enim Dominum idcirco non credunt, quia ſæculo iratum tamdiu neſciunt.] An verò de Deo ſemper dicatur in Scriptura *macrothymia*, id eſt, *longanimitas*, tractat eruditè Lorinus. Eccleſiaſt. 8. num. 12. Pſalmo 85. numero 15. & 1. Petri 3. numero 20.

Reperiuntur hîc duæ illæ Hebraicæ voces, *erec apaym*, quas verbum è verbo exprimas, *longus, ſeu latus naribus*: Quo 50 nomine ſæpe Deus compellatur. Exodi 34. numero 6. Numerorum 14. numero 18. Pſalmo 85. numero 15. & Pſalmo 144. numero 8. Ioelis 2. numero 13. Ionæ 4. numero 2. Quibus in locis conſtanter vertit Vulgatus, *patiens*. LXX. *macrothymos*, ideſt, *longanimis*. Quomodò etiam extulit Latinus interpres, Pſalmo 102. numero 8. Nos Hiſpani frequenter uſurpamus Hebraiſmum. *Es ancho de narizes, que ni ſe atuſa, ni ſe le ſube luego la moſtaza.* Contrà verò Proverb. 14 nu. 17. 51 ubi legimus, *impatiens operabitur ſtultitiã*,

Digitized by Google

habetur Hebraicè, *brevis, ſeu anguſtus naribus: hombre de chica, y angoſta chimenea.* Rationem ducunt ex intima Philoſophia Caſtro, & Ribera hîc, Arias Montan. Ioelis. 2. pag. 248. Pineda tom. 1. in Iob. cap. 10. verſ. 8. num. 18. in ira enim ſanguis efferveſcit circa cor, & quò latiora ſunt naſi foramina, eò plus frigidi aeris reſpiratione trahi poteſt, ad refrigerandum cordis æſtum: qui verò anguſtis naribus ſunt, fumos ex corde aſcendentes propter meatuum anguſtias, & citiùs concipiunt, & tardiùs efflant.

52 Atque hinc eſt, in arcano ſermone vocem *ap*, & naſum, & iram ſignificare: quia videlicet naſus eſt, ubi præcipuè apparet iracundia. Vnde illud Pſalm. 2. numer. 5. *tunc loquetur ad eos in ira ſua,* vertit Regia, *in naſo ſuo.* Quod innumeris alijs locis itidem facit. Hinc etiam Deus excandeſcens ira dicitur fumum è naribus efflare. Quod enim legimus Pſalm. 17. numer. 9. *Aſcendit fumus in ira eius;* ubi etiam Regia, *in naſo eius:* expreſsit Vulgatus 2. Regum 22. num. 9. *aſcendit fumus de naribus eius.* Sic Deuteron. 29. numer. 20. *& Dominus non ignoſcat ei, ſed tunc quàm maximè furor eius fumet.* Hebraicè, *naſus eius fumet.*

53 Atque hæc vel præcipua nota eſt animoſi, ac præferocis equi. Iob 39. num. 20. *Gloria narium eius terror.* Quod eleganter cecinit Poeta Latinus. 3. Georgicorum.

Collectúq; premẽs volvit ſub naribus ignẽ.

De tauris verò Ovidius lib. 7. Metamorphoſeon:

Ecce Adamãteis Vulcanũ naribus efflãt.

Et de Leviathã luculenter ipſe Deus, Iob 41. num. 11. *de naribus eius procedit fum⁹, ſicut ollæ ſuccenſæ, atque ferventis.* Pete alia exempla ex noſtro Radero ad ea verba Martialis lib. 6. Epigrammate 45.

Fumantem naſum vivi tentaveris urſi.

Et magnus fortitudine.

THeophilactus ita connectit hæc verba cum ſuperioribus. [Atqui 54
Deus longanimus, & patiens ſuper iniquitates peccantium, ob imbecillitatem hoc non facit; ingens enim robur eius eſt.] Eadem eſt ſententia Theodoreti; in quam inclinat etiam Ribera perlevi momento impulſus, cùm etiam ipſe exponat coniunctionem *&* ſenſu adverſativo: cuius locutionis exempla congerit Guevara Habacuc cap. 1. num. ultimo.

Aſſentior potiùs Hieronymo, qui ait 55
in Commentario. [Diu quidem ſceleris Aſſyriorum patiens fuit, & magnanimitatis ſuæ fortitudine, iniquitates eorum ſuſtinuit.] Tigurinam verſionem, quæ ſic habet, *magnus potentia*, in hanc ſententiam exponit Vatablus. [Quia videlicet non ducitur Deus ira impotente, more hominum; ſed iracundiam poteſt cohibere, quandiu velit, opportuno tempore puniturus.]

Et quidem etiam apud profanos egregia fortitudo exiſtimata eſt, iræ victo- 56
ria. Eleganter hoc perſequitur eloquentię Parẽs in oratione illa pro Marco Marcello, ubi inter alia. [Hodierno verò die te ipſum viciſti. Vereor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi poſsit, atque ego ipſe cogitans ſentio. Ipſam victoriam viciſſe videris, cùm ea ipſa, quæ illa erat adepta, victis remiſiſti. Nam cùm ipſius victoriæ conditione iure omnes victi occidiſſemus, clementiæ tuæ iudicio con-
ſervati ſumus.] Luculentum item eſt 57
exordium, quo Valerius Maximus lib. 5. connectit caput ſecundum de Patientia cũ priore de Fortitudine. [Egregijs operibus fortitudo ſe oculis hominum ſubiecit: patientiamque in medium procedere hortata eſt; non ſanè infirmioribus radicibus ſtabilitã, aut minùs generoſo ſpiritu abundantẽ; ſed ita ſimilitudine iunctã, ut cũ ea, vel ex ea nata videri poſsit.] *Parce-*

ſeſe

ſeletanto, que o es hermana, o hija de la fortaleza.

58 Sed quid ſectemur humana teſtimonia, ubi ſuppetunt Divina? Proverb. 16. num. 32. *Melior eſt patiens viro forti, & qui dominatur animo ſuo expugnatore urbiũ.* Regia vertit ad verbum Hebraica, *bonus latus naribus præ forti.* LXX. *melior vir longanimis forti.* Illuſtrant verò ijdem LXX. ſecundam partem, *Kæ craton orges*, idest, *qui continet iracundiam*: hoc ſcilicet eſt, animo ſuo dominari: erumpentem iracundiæ furorem coercere. Vbi etiam notandum eſt, quod paulò antè obſervavi, quóties legimus in Hebræo, *longus, ſive latus naribus*, quod expreſſit Vulgatus *patiens*; verterunt LXX *macrothymos*, idest, *magnanimus, ſive longanimis. Apellido proprio de fuerte.* Sic prima Corinth. 13. num. 4. *Charitas patiens, eſt*, Græcè, *macrothymi*, magnanima, & longanimis eſt. Quod expendit Chryſoſtomus homilia 33. in eum locum, [Longanimis idcirco vocatur Charitas, quia longum, & ingentem animum habet.]

59 Contrà verò Proverb. 14. num. 29. *Qui patiens eſt* (Græcè item, magnanim⁹) *multa gubernatur prudentia. Qui autem impatiens eſt, exaltat ſtultitiam ſuam.* Impatiens dicitur Hebraicè *anguſtus naribus, brevis ſpiritu; hombre de chica chimenea, que luego ſe atufa.* Sed ſignificantiſsimè verterunt LXX. *Oligopſychos*, idest, *puſillanimis, covarde, amilanado.* Nam re vera ſolus patiens eſt fortis, & magnanimus; impatiens autem imbecillus, & imbellis: rectè itaque copulatur utraque virtus. Iob. 4. num. 6. *ubi eſt fortitudo tua, patientia tua?*

60 Age verò, propiùs ad Deum ipſum accedamus. Pſalm. 7. num. 13. *Deus fortis, & patiens.* Sed eſt inſignis locus, & qui præſentem maximè illuſtrat, in lib. Numer. cap. 14. Nititur ibi Moyſes Deo perſuadere, ut quantumvis ingratitudine, & flagitijs illius populi irritatus, eos meritò deſerere, ac funditus perdere poſſet in vaſta illa ſolitudine: nihilominùs tamen memor ſit benignitatis, & patientiæ. Conſulat certè exiſtimationi ſuæ, & ad promiſſam terrã, ſalvos, incolumeſque perducat. Ait itaque Deum ipſum alloquens, num. 17. *magnificetur ergo fortitudo Domini.* Subeſt ibi verbum Hebraicum, *gadal*; unde ductum nomen *gadol*; quod hîc reperitur: notatque Oleaſter in Commentario illius loci, quòd propriè ſignificat, *creſcere, augeri*, ſeu *magnificari.* Tunc verò quaſi creſcit, & exaggeratur Divina fortitudo, (accommodatè videlicet ad noſtram captum,) cùm hoſtes valentiores expugnat: perin-
de itaque eſt, ac ſi dicat Moyſes. Hacte- 61
nus tibi, ò Deus, cum Ægyptijs, cum mari, cum fluminibus res fuit. Nullo negotio iſta ſuperaſti: exere tandem tuum valentiſsimum brachium, oſtenta invictiſsimum robur, *magnificetur fortitudo Domini*; tua enim ira iuſtè concepta tibi ſuperanda, & cohibenda eſt. Hanc eſſe intelligentiam litteralem, apertè convincitur ex ratione, quam continuò ſubiungit Moyſes: *Sicut iuraſti dicens: Dominus patiens, & multæ miſericordiæ, auferens iniquitatem, & ſcelera.* Contendit enim Deum ſuis verbis obligare: ut qui ſe longanimem, & patientem toties prædicaverat, re ipſa oſtenderet, & furorem ſuũ meritò erumpentem fortitudine exaggerata comprimeret.

In hanc ſententiam canit Eccleſia, 62
Deus, qui omnipotentiam tuam parcendo maximè, & miſerando manifeſtas. Iuxta illud Sapientiæ 11. num. 24. *Miſereris omnium, quia omnia potes, & diſsimulas peccata hominum propter pœnitentiam*: & ad Roman. 9. num. 22. *Volens notam facere potentiam ſuam, ſuſtinuit in multa patientia.* Vbi Chryſoſtomus homil. 16. [Non vult Deus ſuum robur per ſupplicium innoteſcere.] Tunc ſcilicet omnipotens robur, & infinita gloria Domini vel maximè illuſtrantur, cùm conceptam coercẽs iracundiã peccatoribus ignoſcit. Quod manifeſtiſsimè conſtat ex illo ipſo 63

cap. 14. lib. Numer. Cùm enim Deus victus ardentiſsimis Moyſis precibus dediſſet tandem manus, & flagitia rebellis populi, ſuppliciumque benignè condonaſſet, ſic ait num. 20. *Dimiſi iuxta verbum tuum: vivo ego: & implebitur gloria Domini univerſa terra.* In quem locum luculentus eſt Oleaſtri Commentarius [Audi, quæſo, qua gloria vult Deus omnem terram impleri; non gloriâ potentiæ ſuę, quia cuncta creavit: non ſapientiæ, qua cuncta prudentiſsimè gubernat: ſed miſericordiæ, qua indefeſſè peccata remittit.]

64 Ipſa itaque Dei miſericordia abſolutè *gloria* nominatur. Ad Roman. 3. num. 23. *Omnes enim peccaverunt, & egent gloria Dei, iuſtificati gratis.* Vbi Strabus, *gloria Dei*, ideſt, *indulgentia, & venia peccatorum*. Lege Div. Auguſtin. tom. 3. libr. de Spiritu, & Littera cap. 9. & Pererium in cap. 3. ad Roman. diſpur. 12. num. 53.

65 Sed redeo ad illud ſingulare certamen, in quo de Divina iracundia victrix evadit fortitudo patientię: quod graphicè depingitur Pſalm. 77. Qui eſt, quaſi commentarius illius cap. 14. lib. Numeror. *Quoties*, inquit, *exacerbaverunt eum in deſerto, in iram concitaverunt eum in inaquoſo?* Sed videlicet excandeſcentem iram, & ad ſumendum ſupplicium iam iamque erũpentem fortitudo Divina repreſsit: num. 38. *Ipſe autem eſt miſericors, & propitius fiet peccatis eorum, & non diſperdet eos: & abundavit* (Hebraicè, *multiplicavit*, ideſt, magnificavit fortitudinem) At in quem hoſtem aciem direxit? continuò id explicat Propheta Regius, *ut averteret*, inquit, *iram ſuam, & non accendit omnem iram ſuam.* Excitatas nimirùm iracundiæ Divinæ flammas, patientiæ, & fortitudinis flabello reſtinxit. Eòdem refert Genebr. Pſalm. 89. num. 15. verba illa, *dexteram tuam ſic notam fac.* In perferenda videlicet noſtra miſeria, in comprimenda tua iuſtiſsima iracundia.

66 Ac ſolet nonnunquam Deus acerrimum hoc certamen detrectare, & ſubterfugere, perinde ac ſi timeat (ut de Divina illa natura humano loquamur more,) ne miſericordia, clementiaque ſua, iracundiæ furore vincatur. In hãc ſententiã explicat Hieronym. verba illa Iſaiæ. cap. 59. num. 2. *peccata veſtra abſconderunt faciem eius à vobis.* [Avertit, inquit, Deus faciem ſuam, ne eorum turpitudinem cerneret, & ſtatim percutere cogeretur.] Quem benignißimum Dei affectum illuſtrat ibi noſter Gaſpar Sanctius 67
exemplo parentis indulgentiſsimi, qui filium in oculis fert, & alioqui impotens iræ ſolet eſſe, & plus nimio furori indulgere: conſulens is nimirum paternæ benignitati, non vult audire, neque videre flagitium indignè commiſſum à filio, ne eius indignitate commotus, & erumpenti furori intemperanter obſecutus, in filium atrociter, immaniterque deſæviat. Iuxta clementiſsimum illud Cæſaris factum, omnes coniuratorum epiſtolas ſimul exurentis: quod tantopere celebrat Seneca lib. 2. de Ira cap. 23. *Gratiſsimum enim putavit genus veniæ*, (adde etiam tutiſsimum) *neſcire, quid quiſq; peccaſſet.*

Eòdem ſpectant teſte D. Auguſtino 68
quęſtione 150. in Exodum, verba illa Dei, non tam ex odio illius gentis, quàm ex ſingulari clementia profecta: Exod. 33. n. 3. *Non aſcendam tecum, quia populus duræ cervicis es, ne fortè diſperdam te in via.* Gravißimus videlicet eſt, acerrimuſque conflictus, & in quo ſolet interdum, quaſi devicta Divina miſericordia, iuſtè concepta iracundia victoriam reportare.

Deſcribitur hic conflictus apud Iſa- 69
iam cap. 57. numer. 16. *Non enim in ſempiternum litigabo* (Hebraicè, iurgabor, confligam) *neque uſque ad finem iraſcar*, (ideſt, ſupplicium reſervabo, ut paulò antè probavi) Nimirùm laborioſum eſt Deo perpetuò coercere ſuam iracundiam ad ſupplicium exardeſcentem, ut ipſe teſtatur Ieremiæ 6. num. 11. *Furore*

Domi-

Domini plenus ſum. Hoc eſt, furore magno,
70 ac vehementi, ex Hebraiſmo illo vulgari, quo identidem ad aliquid exaggerãdum genitivus *Dei* appoſiti vicem ſubit, ut rectè ibi exponit Maldonatus. Subiungit verò Deus, *laboravi ſuſtinens*. Quæ verba explicat idem Maldonat. perinde ac ſi dicat Deus: iam non poſſum me continere. Quid ergo, ô ſumme Deus, faciendum tibi eſt? Dabo manus, efflabo ſcilicet iracundiæ ardorem. Subdit itaque Iſaias: *quia ſpiritus à facie mea egredietur, & flatus ego faciam. Reſpiraré, y desfogaré la colera, que me abraſa.* Iam perpende, quanta fortitudine opus ſit ad ſuperandam iram, quæ ita coarctat Deum, in anguſtumque deducit: & videbis, iure optimo attexuiſſe Nahum, poſtquàm Deum latum naribus appellavit, *& magnus fortitudine*.

Et mundans non faciet innocentem.

71 Locus eſt cùm Hebraiſmo difficilis, tum verò ſententia ſecum ipſa minimè in ſpeciem cohærente perobſcurus.

Primò igitur ita exponit Cyprian. Ciſtercienſis. Quamvis Deus infinita ſua omnipotentia totam naturam labefactare poſsit, & ſcelera citra dolorem, pœnitentiamque remittere: tanta verò eſt illius æquitas, ut ſemel ſtatutam, & promulgatam legem de ſceleris remiſsione nunquam abrogaverit, aut innocentem quempiam duxerit, quem peccati conſcientia accuſat. Frigida ſanè explicatio, & à Prophetæ inſtituto longiſsimè abhorrens.

72 Secunda expoſitio eſt Theodoreti, Hieronymi, Vatabli, Montani, Riberæ, Hectoris Pinti, Figueiri, atque Palatij. Deus quidem ſuſtinens in multa patientia impios, non caſtigando videtur iuſtificare, atque mundare eos, quos Deus tam iuſtus non punit: ſed profectò tacens, & diu ferens, ſontes ſupplicio non liberat: neminem enim ſceleribus contaminatũ impunè abire patietur. Vt ſit Horatianũ illud libro 3. Ode. 2. *Rarò antecedentem ſceleſtum deſeruit pede pœna claudo*. Hæc expoſitio, & aptè quadrat contextui, & ſententiam continet dignam Propheta: & confirmari poteſt, quia LXX. Exodi 34. numero 7. reddiderunt. *Et reum non purificabit*. Et Numerorum 14. num. 18. *& mundatione non mundabit reum*. Habentur autem utrobique eadem prorſus, quæ hic ſubſunt, verba Hebraica.

Sed antequàm meam ſententiam pro- 73
feram, obſervandus eſt in primis Hebraiſmus in ſacro ſermone frequentiſsimus: bis enim inculcatur continenter in Hebraico textu idem ipſum verbum: & licèt Vulgatus ſectatus copiam variè illud verterit; ſed non minùs commodè eodem item verbo Latino repetito vertere potuiſſet. *Mundans non mundabit*; aut, *innocentem faciendo non faciet innocentem*.

Sciendum itaque eſt, geminationem 74
huiuſmodi frequentari in ſacra Scriptura ad exaggerandum, amplificandumque, quod dicitur. Cùm autem primum verbum, quod geminatur, in nativa lingua ſemper infinitivus ſit, variè illud interpretes illuſtrant; modò videlicet efferunt participio, ut Pſalm. 39. numero 9. *Expectans expectavi Dominum*: nonnunquam etiam nomine, Matth. 13. num. 14. ex Iſaiæ. 6. numero 9. *Auditu audietis, & non intelligetis*. Sæpius verò enuntiatur per gerundium: Actuum 5. num. 28. *præcipiendo præcepimus vobis*.

Iam quod ad genuinum ſenſum at- 75
tinet, mihi videntur LXX. pauciſsimis verbis huius loci intelligentiam aſſecuti: ſic enim reddiderunt. *Innocentem non faciet innocentem*. Eorum ſenſum luculenter expoſuit Theophilactus: *innoxium*, inquit, *ſine noxa non dimittet*; *etiam ſine noxa exiſtens non erit citra noxam*. Theophilactum ſequitur Oleaſter in c. 34. Exodi: erit igitur hæc ſententia.

Deus quidem patientiſsimus eſt, & ſceleratos quàm diutiſsimè ſuſtinet: at cùm eius invicta patientia, flagitijs irritata, ad ſupplicium tandem excandeſcit, inſontes æquè, ac noxios furenter penè contrucidat. An impius ſibi, ô Aſſyrij, impunitatem pollicebitur, ubi iuſtus vix ſalvabitur? Vbi ne infans quidem unius diei innocens reperietur? Vide ad confirmationem huius ſenſus, quæ adnotavi ad illa verba, *& habens furorem.*

76 Lucem afferunt huic explicationi verba Hebraica: *ve naque lo ienaque*, quæ ſic geminata ſexies mihi contigit reperire in Scriptura: videlicet hìc, & Exodi 34.n. 7. Numerorum 14.nu. 18. Ieremiæ 30.n. 11. & cap 46. num. 28. & cap. 49 num. 12. Variéque illa vertunt, qui verbum exprimunt è verbo. Oleaſter citatus, *innocentando non innocentabit.* Regia, Exod. 34. num. 7. *purificando non purificabit.* & Ieremiæ 46. num 28. *liberando non liberabit.* Pagninus, Numeror 14 num 18 *mundando non mundabit.* Hìc verò: *impunè iudicando, impunè non iudicabit.* Vatablus denique: *abſolvendo non abſolvet.*

77 Sed omnium optimè, & elegantiſsimè illuſtrat ea Vulgatus varijs in locis. Nam verbum *nicà*, proprie ſignificat immunē, innoxium, ſeu innocentem facere: ſupplicio abſolvere. Vnicus liber Proverb plurima nobis ſuppeditabit exempla. Crebrò enim repetitur in coniugatione Niphal *lo iinaque.* Proverbior. 6. num 29. cap. 11. num. 21. cap. 16. num 5. cap 17. num. 5. cap 19 num 5. & 9 cap. 28. num 20. Quę variè, ut ſolet, illuſtrat Vulgatus: *non erit mundus, non erit innocens, non erit impuni-*
78 *tus.* Conſentaneè huic proprietati verbi expoſuit etiam Latinus interpres locum illum perſimilem, Ieremiæ 49 num. 12. *Et tu quaſi innocens relinqueris?* Vbi Pagninus. *Immunis exiſtendo, immunis eris?* Regia: *& tu liberando, liberaberis?* Sic Exodi 21. num. 19. *innocens erit.* Et Numerorum 5. num. 31. *abſque culpa erit.* Et aliàs ſæpe.

79 Hæc igitur eadem prorſus verba, ſic reddidit Vulgatus Exodi 34. num. 7. *Nulluſque apud te per ſe innocens eſt, qui reddis iniquitatem Patrum filijs, ac nepotibus, in tertiam, & quartam progeniem.* Quid clarius pro noſtra explicatione afferri potuit? Solet enim Deus parentum ſcelera pœnis temporarijs luere innocentium filiorum, & immatura horum nece, illorum inveterata punire flagitia. Ergo ne illi ipſi parentes, impunitatem aſſequentur, cùm etiam innoxij infantes graviſsimam noxam incurrāt? Eadem Hebraica verba ſic reddidit noſter interpres, Numerorū 14. num. 18. *Nullumque innoxium derelinquēs.* (Videlicet quātumvis in ſpecie mundus, innocens, & innoxius videatur,) *qui viſitas peccata patrum in filios, &c.* Et Ierem 46. num. 28. vertit Vulgatus, *neque quaſi innocenti parcam tibi.*

Adhuc expreſsiùs, & noſtræ explica- 80
tioni congruentiùs, Hebraiſmum iſtum illuſtravit Vulgatus Latiniſmo, Iere. 30. num. 11. *Caſtigabo te in iudicio, ut non videaris tibi innoxius.* Regia vertit verbum è verbo: *& mundando te non mundabo.* Perinde ac ſi dicat Deus; non eris citra noxam, etiam ſi tibi videaris eſſe ſine noxa: ut locutus eſt Theophilactus.

Itaque in hoc loco ipſius Vulgati ver- 81
bis, ita poſſumus vertere Hebraica. Deus quidem patientia, & fortitudine infinita cohibet ſuam iuſtam iracundiam: at cùm excanduerit, *nullum innoxium relinquet.* Numeror. 14. num. 18. *Nullus apud eum innocens erit.* Exodi 34. num. 7. *Nulli, quaſi innocenti parcet.* Ierem. 46. num. 28. *Tale ſupplicium ſumet, ut nullus videatur ſibi innoxius.* Ierem. 30 num. 11. *Et vos, o Aſſyrij, quaſi innocentes relinquemini?* Iere 49. num. 12. Hoc ipſum itaque eſt, *& mundās non faciet innocentem.* Quod item non ſiluit Horatius in illa Ode. 2. lib. 3.

Sæpe Dieſpiter neglectus inceſto addidit
integrum.

Dominus in tempeſtate, & turbine via eius: & nebulæ pulvis pedum eius.

82 HOrribilis, & formidandus foret ille hoſtis, cuius eſſet ingens in pugnādo robur; velocitas incredibilis in aſſequendo; in perſtringendo autem, & obcęcando adverſario dexteritas admirabilis: adeò ut nullæ vires viribus obſiſtere; nulla fuga celeritatem prævertere; nulla vel intenta oculorum acies coniectum ictū corporis declinatione effugere poſſet. Idcirco nimirùm æneæ Bombardæ tantas, & tam inevitabiles ſtrages edunt: impetū enim ferrei globi nulla arma poſſunt propulſare, aut ſuſtinere: diſploditur autem, & contorquetur ille globus mira celeritate; prius penè lethale vulnus pectore excipias, quàm ſplendorem ex ſulphureo pulvere emicantem cernas. Fumus verò, & cæca nox oculis offuſa, præcavendi, aut declinandi ictus omnino præripiunt facultatem.

83 Talis deſcribitur à Propheta Deus Aſſyrijs formidabilis. Id, quod frequentiſsimum eſt in Scriptura. Tantùm attingam teſtimonia, nam ſingula accuratè expendere uberioris otij eſt. Pſalm. 103. num. 3. *Qui ponis nubem aſcēſum tuum,* (Hebraicè, currum tuum,) *& ambulas ſuper pennas ventorum.* Pſal. 82. num. 16. *Ita perſequeris illos in tempeſtate tua, & in ira tua* (Hebraicè, in turbine tuo) *turbabis eos.* Iere 30. num. 23. *Ecce, turbo Domini, furor egrediens, procella ruens, in capite impiorum cōquieſcet.* Iſaiæ. 28. num. 2. *Ecce validus, & fortis Dominus, ſicut impetus grandinis, turbo confringens.* Et cap. 30. num. 30. *Terrorem brachij ſui oſtendet in comminatione furoris, & flamma ignis devorantis: allidet in turbine, & in lapide grandinis.* 3. Re. 19. num. 11. *Spiritus grandis, & fortis, ſubvertens montes, & conterens petras ante Dominum.* Potentia igitur, & robur tanta ſunt,

84 ut terram concutiat, & nutu ipſo totum Olympum tremefaciat. Pſal. 28. num. 3. *Deus maieſtatis intonuit. Vox Domini confringentis cedros: vox Domini concutientis deſertum.* Sapien. 5. num. 22. *Ibunt directè emiſsiones fulgurum, & tanquam à bene curvato arcu nubium exterminabuntur, & ad certum locum inſilient.*

Sed ut Dei potentiam exprimit tempeſtas, tonitru, fulmineque horribilis; ità 85
turbo celeritatem indicat. Iſai. 66. num. 15. *Dominus in igne veniet, & quaſi turbo quadrigæ eius.* & cap. 41. num. 16. *Ventilabis eos, & ventus tollet, & turbo diſperget eos.* Sapientiæ. 5. num. 24. *Contra illos ſtabit ſpiritus virtutis, & tanquā turbo vēti dividet illos.* Erunt itaque impij, Oſeæ 13. num. 3. *Sicut pulvis turbine raptus ex area.* Vtrumque ſignificarunt LXX, qui ita vertunt in hoc loco: *Dominus in conſummatione, & in commotione via eius.* Commovetur enim velociſsimè inſtar rapidiſsimi turbinis; & quacūque ruit, omnia funditus exſcindit.

Nebula verò, & atra caligine mortaliū 86
oculis offuſa, illorum conatus diſsipat, conſilia prævertit, machinationeſque diſpellit. Vide noſtrum Alcazar in cap. 1. Apocalypſis, notatione 8. de ſymbolo nubium. Nubes enim Hebraicè *hanan*, habetur hìc in lingua originali. Lege item, quæ adnotabimus infrà ad illa verba, numeri 8. *Et inimicos eius perſequentur tenebræ.* Noſtrum denique Pontanum in illum Virgilij locum, Aeneidos 9. verſ. 36

Quis globus, ò cives, caligine volvitur atra?
Ferte citi ferrum, date tela, ſcandite muros,
Hoſtis adeſt.

Numerus 4.

Increpans mare, & exſiccans illud.

87 HAud abſimilis locus eſt Iſai.
50.num.2. *Ecce in increpatio-
ne mea deſertum faciam mare,
ponam flumina in ſiccum.* Eſt
autem increpare, cum obiurgatione qua-
dam, & poteſtate, adiunctis minis, impe-
rare. Atque hinc ortum eſt, ut unum,
idemque verbum Græcum *epitimao*, tam
variè verterit Vulgatus. Matth. 8 nu.26.
*Imperavit ventis, & mari, & facta eſt trã-
quillitas magna.* Marci 4.num.39. *Commi-
natus eſt vẽto, & dixit mari: tace, obmuteſ-
ce.* Lucæ 8.nu.24. *Increpavit ventum, &
88 tempeſtatem aquæ.* Quibus in locis apertè
vides, divinum hoc imperium ad fre-
nandos tumentis maris fluctus, increpa-
tionem ſimul, & minas continere. Quod
eleganter admodùm æmulatus eſt Poeta
Latinus, cùm Neptunum fingit ſedan-
tem tempeſtatem, ſe inſcio, ab AEolo
concitatam. lib.1. AEneidos. In primis
enim acriter increpat ventos.

Tãta ne vos generis tenuit fiducia veſtri?
Iam cœlum, terramque, meo ſine numine, venti
Miſcere, & tantas audetis tollere moles?

Atrociter deinde minatur luculenta illa
reticentia.

Quos ego: ſed motos præſtat componere fluctus:
Pòſt mihi non ſimili pœna commiſſa luetis.

Ad extremum illis graviter, ac ſeverè ſuũ
denuntiat imperium.

Maturate fugam, regique hæc dicite veſtro.

89 Enim verò ingens ſanè eſt omnipoten-
tiæ Divinæ documentum, (quam Pro-
pheta Nahum nititur Aſſyrijs declara-
re,) mare vaſtitate immenſum, fremitu
horribile, fluctibus formidabile; cùm
ſæva tempeſtate commotum, non modò
terram abſorbere, ſed cœlum ipſum ob-
ruere velle videtur; ad Dei præceptum, &
fragilis arenæ præfixos limites, elationem
illam contundere, impetum frangere, flu-
ctus ad aſtra concitatos allidere. Facinus
Dei egregium, & in ſacris libris frequen-
ter celebratum; quod neſcio, an iure ex-
tenuent viri docti. Lege noſtrum Pine-
dam to.1. in Iob cap.26. verſ.10.
Celebrat hoc facinus Regius vates, 90
Pſalm.103. num.7. *Ab increpatione tua*
(id eſt, ab imperio tuo) *fugient: à voce to-
nitrui tui formidabunt: terminũ poſuiſti, quẽ
non tranſgredientur, neq; convertentur ope-
rire terram.* Salomon item Proverbior.8.
num.29. *Quando circumdabat mari termi-
num ſuum, & legem ponebat aquis, ne tran-
ſirent fines ſuos.* Ipſe etiam deprædicat
Deus, Iob 38.num 10. *Circumdedi illud
terminis meis, & poſui vectem, & oſtia, &
dixi: uſque huc venies, & non procedes am-
pliùs, & hic confringes tumentes fluctus
tuos.* Ardenter itaque invehitur Deus in
populum rebellem, tam efficax imperium
detrectantẽ, cui mare ipſum dicto audiẽs
ſit. Ierem. 5 num. 22. *Me ergo non timebi-
tis, ait Dominus, qui poſui arenam terminum
mari, præceptum ſempiternum, quod non præ-
teribit; & commovebuntur, & non poterũt:
& intumeſcent fluctus eius, & non tranſi-
bunt illud.*
Signatè verò alludit Propheta ad illud 91
mirabile Dei imperium, cùm populus in-
ter ſtupentes aquarum vortices ſicco ve-
ſtigio mare traiecit; quod ijſdem penè
verbis cecinit Regius vates, Pſalm.105.
num 9. *Et increpuit mare Rubrum, & ex-
ſiccatum eſt: & deduxit eos in abyſſis, ſicut
in deſerto.* Et Pſalm. 113 num 3. *Mare vi-
dit, & fugit: Iordanis converſus eſt retror-
ſum. Quid eſt tibi mare, quòd fugiſti?* Et Iſai.
51.num 10. *Numquid non tu ſiccaſti mare,
aquam abyſſi vehementis?* Sed longè co-
pioſiùs, & elegantiùs Habacuc cap.3. à
num.8 uſque ad 10. adiuncta expoſitione
Guevaræ; quam exiſtimo eſſe literalem,
quò, ne ſim longior, lectorem remitto

Et omnia flumina ad deſertum deducens.

92 IDeſt, ad ſiccitatem, ut Pſalm. 106. numero 33. *Poſuit flumina in deſertum, & exitus aquarum in ſitim*. Vnde Pagninus, & Regia commodè hîc vertunt Hebraicæ: *omnia flumina exſiccari fecit*. Tigurina verò, *omneſque flavios exſiccat*.

93 Non minùs luculentum eſt hoc divini roboris indiciũ, quod edidit Deus Iordanem areſaciens. Ioſue 3. num. 15. *Cùm ripas alvei ſui tempore meſsis impleverat*. Quò enim auctiora ſunt flumina, eò rapidiora, & turbidiora fluunt: eò difficiliùs coercentur, eò periculoſiùs vada ipſa cæca tentantur. Quid autem Deus ſpectaverit, tam inſigni edito prodigio, expreſſit Sacer Scriptor, Ioſue 4. nu. 25. *Vt diſcant omnes terrarum populi fortiſsimam Domini manum*. Quod ita contigiſſe, diſcimus ex cap. 5. num. 1. audito enim à Regibus finitimis tam ſtupendo Divinæ potentiæ miraculo, *diſſolutum eſt cor eorum, & non remanſit in eis ſpiritus*. Vide ergo quàm opportunè tantorum prodigiorum memoria refricetur à noſtro Propheta, ad Aſſyriorum animos horrore numinis percellendos.

Numerus 5.

Infirmatus eſt Baſan, & Carmelus: & flos Libani elanguit.

94 IN utroq; hemiſtichio ſubeſt idẽ verbũ *umlal*: quod expreſſit Tigurina. *Deformatur Baſan, & Carmelus, floriduſque Libanus deformatur*. Et quidẽ hoc verbũ variè nimis ſolet vertere Vulgatus: videlicet, *infirmari*. 1. Regum 2. num. 5. Iſaiæ 24. num. 7. Ieremiæ 15. num. 9. & Oſeæ 4. nu. 3. *Elangueſcere*. Ioelis 1. num. 10. & 12. *Deſertum eſſe*. Iſaiæ 16. nu. 8. *Corruere*. Ieremiæ 14. nu. 2. *Diſsipari*. Threnor. 2. num. 8. *Emarceſcere*. Iſaiæ 19. num. 8. Vt vel hinc conijcias mirabilem Hebraicarum vocum fecunditatem. Propriè vero ſignificat *excindi, vaſtarique*. Accommodatur tamen variè ab interprete Latino ad eam rem, quæ dicitur deſolari.

Commemorat ergo vates tres uberrimos, ac feraciſsimos montes, de quibus multa mẽtio in Scriptura. De Baſan lege Riberam Amos 4. num. 2. de Carmelo Amos 1 num. 8. de Libano denique eundem, Amos 7. n. 10 & Oſeæ 14. n. 14. & Michææ 7. nu. 33. Hos fertiliſsimos montes affirmat in amœnitate, ac virore tamdiu duntaxat conſiſtere, quandiu velit eos Deus conſervare: ſi deneget pluviam, cõfeſtim exareſcent: quò refert Vatablus Sed Montanus explicat cõmodiùs. Deus iratus, tempeſtate, ac turbine decutiet flores, exuret herbas, diffringet proceriſsimas arbores, aut etiam truncos radicitus extirpabit, aquarumve eluvionibus tam amœnos montes penitus vaſtatos, deſertoſq; relinquet. 95

Montes commoti ſunt ab eo, & colles deſolati ſunt.

HEbræa ſic vertit Regia: *montes tremuerunt ab eo, & colles ſunt liquefacti*. Pagninus. *Et colles diſſolverunt ſe*. Tigurina. *Montes ab ipſo contremiſcunt, & colles ſe ſe reſolvunt*. LXX. *Et colles concuſſi ſunt*. 96

Exaggeratio eſt frequẽs in Scriptura ad exprimendam maieſtatem, ac potentiam Divini numinis, terroremq; mortalibus incutiendum. An homulus non tremat illius iracundiam, cuius vel ſolo nutu inconcuſſi montes tremore quatiuntur? Habacuc 3. num. 6. *Aſpexit, & diſſolvit gentes* (LXX. *Et diſtabuerunt, aut liquefactæ ſunt gentes*) *& contriti ſunt montes ſæculi*. (Hoc eſt, montes æterni, & ab ipſius mundi primordijs ſuis radicibus altè defixi.) *Incurvati ſunt colles mũdi*, (LXX. *tabuerũt colles ſempiterni*) *ab itineribus æternitatis eius. Por do quiera, que caminava ſu Mageſtad, los miſmos montes todos tẽblando* 97

ſe proſ.

ſe proſtravan. Inculcat iterum Propheta,
num. 10. *Viderunt te, & doluerunt montes.*
Pagninus, *& tremuerunt.* Verbum enim
hul, etiam Vulgatus reddit, *conturbari.*
Pſalm. 54. num. 5. *aut timere.* Pſalm. 76.
num. 17. *Temblaron los montes, como azo-*
gados, de puro reſpeto, y temor de tal Ma-
98 *geſtad.* Michææ 1. num. 4. *Conſumentur*
montes ſubtus eum, & valles ſcindentur ſi-
cut cera à facie ignis, & ſicut aquæ, quæ de-
currunt in præceps. Hebraicè. *Montes li-*
queſcēt. Subeſt enim idem verbum, quod
Exod. 16. nu. 21. de Manna: *cùmque inca-*
luiſſet Sol, liqueſiebat: & Pſalm. 21. nu. 15.
Factum eſt cor meum, tanquam cera liqueſ-
cens. Sic Iſaiæ 64. num. 1. *à facie tua mon-*
tes defluerent: ſicut exuſtio ignis tabeſ-
cerent.

99 Si alluſio fiat, ut certè fit ſuprà num. 4. ad egreſſum filiorum Iſrael ex AEgyptiaca ſervitute, Genebrardus explicans illa verba Pſalm 113. nu. 4. *Montes exultaverunt, ut arietes, & colles, ſicut agni oviū,* exiſtimat re vera ita contigiſſe, & montes inter ſe colliſos veluti arietaſſe. Vt enim non eſt metaphora, quod præceſſit, *mare vidit, & fugit, Iordanis converſus eſt retrorſum:* ſic etiam non metaphoricè, ſed verè, ac re ipſa montes commoti ſunt. Lege eundem Genebrardum in id Pſal. 28. num. 7. *Et comminuet eas* (ſcilicet cedros) *tanquam vitulum Libani.* Vbi Hebraicè habetur ad verbum, *exilire faciet eas de loco ſuo.* Symmachus, & quinta Editio, *ſaltare faciet illas.*

100 Et quidem magnam huic expoſitioni facit fidem, quod legimus Numeror. 21. num. 14. *Sicut fecit in mari Rubro, ſic faciet in torrentibus Arnon. Scopuli torrentium inclinati ſunt, ut requieſcerent in Ar, & recumberent in finibus Moabitarum.* Vt enim refert Lyranus in eum locum ex pervetuſta Hebræorum traditione, & Abulenſis quæſt. 23. in Numeros, & noſter Ioannes Fernandez, verbo *collis*, numero 9. cùm Dei populus eò perveniſſet, & propter vaſtos, immaneſque ſcopulos, arctæ viæ oppoſitos, & obiectos, non, niſi per anguſtias (vbi tunc latebant armati hoſtes, ut populum ex inſidijs adorirentur;) ſummo cum labore, & aperto vitæ diſcrimine tranſeundum foret: prærupti illi ſcopuli ſubitò corruentes, tum latitantes hoſtes oppreſſerunt, tum Dei populo gradienti ſeſe calcandos, & traijciendos ſubſtraverunt. Lege, ſi placet, eruditam illius loci explicationem apud Delrium, tom. 1. Adagio 110.

Et contremuit terra à facie eius, & orbis, & omnes habitantes in eo.

HEbraicum verbum *naſa* variè illuſtrant Expoſitores. Pagninus *Exuſta eſt terra.* Regia, *conflagravit.* LXX, *contracta eſt.* Vatablus, *ignem concepit, aut ſe proripuit ex illius conſpectu.* Ribera, *timore ſubitò refugit.* Aquila, *cohorruit.* Symmachus, *commota eſt.* Optimè cadunt omnia in verbi fecunditatem: & omnia tandem eòdem recidunt. Sic etiam dicitur Pſal. 103. num. 32. *Qui reſpicit terram, & facit eam tremere; qui tangit montes, & fumigāt.* Et Pſal. 143. num. 5. *Tange montes, & fumigabunt.* 101

Sed præ cæteris eſt locus illuſtris Amos 9. num. 5. *Et Dominus Deus exercituum, qui tangit terram, & tabeſcet, & lugebunt omnes habitantes in ea.* Perinde ac ſi dicat Propheta. Et iactat ſcilicet has minas ſummus ille Deus, cuius tanta eſt potentia, ut ad mortales perterrendos, funditúſque vaſtandos, non ſit illi opus exerere ſuas vires; nam oculis dūtaxat infenſis, vultu irato, attactu leviſsimo, terram concutit, motu findit, fulmine ferit, conflagratione exurit, & continuò *tabeſcet* (Hebraicè, *liqueſiet, defluet*) & quaſi in nihilum redigetur, ut Pſalm. 74. num. 4. 102

Liquefacta eſt terra, & omnes,
qui habitant in ea.

Numerus 6.

Ante faciem indignationis eius, quis ſtabit? Et quis reſiſtet in ira furoris eius.

103 HVC tandem omnia ſpectabant; hoc unum agebat tam illuſtris omnipotentiæ Divinæ commemoratio, ut Aſſyrij tantæ Maieſtatis violandæ timorem conciperent, ut eius iracundiam formidarent. Eſt enim apprimè obſervandum ex hiſtoriarū monumētis, Ninivitas imperij diuturnitate, divitiarum copia, murorū fortitudine, militum robore confiſos, victorijs, trophæiſque inflatos, nullius potentiam extimuiſſe. Itaque Perſarum obſidionem diu ſuſtinuerunt, quoad eluvionibus, inundationeq́. Tygris diſiecta muri parte, ac per eam irruptione facta, florentiſsima tandem illa urbs capta, direpta, ac funditus exciſa eſt: eventu ſuo comprobante, nullam eſſe tantam fortitudinem, quæ irati Dei aſpectum poſsit ſuſtinere. Quod innuit Regius vates Pſalm.
104 89. num. 11. *Quis novit poteſtatem iræ tuæ?* Id eſt, vim, robur, efficacitatem; cùm leniſsimus, & mitiſsimus videaris, excandeſcis tamen vehementiùs opinione, & vel ſolo nutu irati vultus firmiſsima quæque, munitiſsimaque proſternis.

105 Subeſt in 2. parte huius verſus Hebraicum verbum *cum*, quod ſolet vertere Latinus interpres, *ſtare*. Et propriè ſignificat firmitudinem quamdam, erectionemq́; corporis; & multò magis animi: qualis erit illa, qua imperterriti in die Iudicij, *ſtabunt iuſti in magna conſtantia*, Sapien. 5. nu. 1. Vbi conſtantia vocatur Græcè *parreſia*, id eſt, in magna libertate, ſecuritate, & confidentia; alacri, atque erecto animo, nulla gravioris culpæ conſcientia deiecto, aut perturbato. Cùm contrà *impij*
106 *non reſurgent in iudicio*. Pſalm. 1. num. 5. ubi Hebraicè ſubeſt idem verbum *lo iacumu*, id eſt, *non ſtabunt*, non ſe erigent, non conſiſtent, non audebunt oculos attollere, occulto flagitiorum ſuorum teſte convicti, penituſque exanimati. Pſal. 35. num. 13. *Expulſi ſunt, nec potuerunt ſtare*: *ſtare* enim in arcano ſermone, ut obſervat Maldonatus, Lucę 18 num. 11. audaciam quamdam, erectionemque animi præ ſe fert. Pſalm. 105 num. 23. *Si non Moyſes electus eius ſteтiſſet in confractione in conſpectu eius*, hoc eſt, niſi interrito ſe animo Deo oppoſuiſſet.

Illuſtrat verò maximè præſentem lo- 107
cum alter quàm ſimillimus Apocalyp. 6 num. 15. ubi Reges ipſi, ac Principes, viriq́ue fortes, tam ingenti horrore perfuſi dicuntur aſpectu Dei irati, ut ſe ſe abdant in ſpeluncas, & cavernas montium; eligantq́ue potiùs illorum ruina opprimi, quàm vultum excandeſcentis Iudicis ſubire, num 16. *Et dicunt montibus, & petris: cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentis ſuper thronum, & ab ira Agni, quoniam venit dies magnus iræ ipſorum, & quis*
poterit ſtare? Acutè conijcit Leo magnus, 108
quàm formidabilis futura ſit potentia irati Agni ex ipſius lenitate, & manſuetudine, ſermo. 1. de Paſsione Domini. [Ego ſum, inquit, (Ioannis 18. num. 5.) & ad vocem eius turba proſternitur impiorū. Quid iam poterit maieſtas eius iudicatura, cuius hoc potuit humilitas iudicāda?] Et Gregorius lib. 17. Moralium cap. 21. [Quis eius iram toleret, cuius & ipſa non potuit manſuetudo tolerari?]

Notabilis ſanè eſt Origenis obſervatio 109
ad expendendum, quanta ſit vis conſcientiæ, cùm oborta nova luce, (qualis illuceſcet in cōſpectu Iudicis,) fœditatem admiſsi ſceleris liquidò penetravit. Affirmat enim Ananiam, & Saphiram nulla vi extrinſecùs illata fuiſſe repentè necatos, ſed ad vehementem illam interrogationem Apoſtoli Petri, Actuum 5. num. 3. *Cur tentavit Sathanas cor tuum, mentiri te Spiritui ſancto?* Cùm ſe perſpicuè viderent in flagranti flagitio voti violati deprehenſos, eius atrocitatę perpenſa, præ pudore,

Digitized by Google

& confuſione ſubitò animam exhalaſſe. Id, quod Sacer textus valde inſinuat ibi num 5. *Audiens autem Ananias hæc verba cecidit, & expiravit.* Origenis verba ſunt homilia 8. in Matth [Nec putare debemus, Petrum interfeciſſe Ananiam: expiravit autem verbis Petri catechizantibus animam illius.] *Las palabras de San Pedro le puſieron claramente delante los ojos la fealdad horrible de ſu peccado, y eſta viſta, de puro aſſombro, y confuſion, fue podero-*
110 *ſa para quitarle la vida.* Neque verò inſolitum eſt repentinò mori quempiam præ ſummo pudore. Teſtatur enim Plinius lib. 7. cap. 53. Diodorum quẽdam Dialecticæ profeſſorem pudore ſubitò obijſſe, luſoria quæſtione non protinus diſſoluta. Perpende, qualiter ſupremi Iudicis irati vultus, atque verba percellent, ac perterrebunt conſcientiam impiorum. Quantum illi pudorem concipiẽt? Baſilius meritò exiſtimat, acerbiſsimum cruciatum ultricibus Inferorum flammis inuſtum damnatis, pudore iſto, & confuſione longè leviorem, ac tolerabiliorem eſſe. Ponderans enim acerrimam illam increpationem, Lucæ 12. nu. 20. *Stulte, hac nocte animam tuã repetunt à te: quæ autem paraſti, cuius erunt?* ſic ait homil. contra divites avaros. *Superat æternam pœnam irriſio iſta ſtultitiæ.* Lege Cardinalem Toletum Lucæ 12. annotatione 39.

Indignatio eius effuſa eſt, ut ignis: & petræ diſſolutæ ſunt ab eo.

111 NOtat Arias Montanus in commẽtario huius loci, vocem Hebraicam *ſur*, non petram ut cunque ſignificare, ſed fortiſsimum, ſolidiſsimumque ſilicem, cautem potiùs inconcuſſam, aut ſi quid ſolidius, & durius Latino ſermone exprimi poteſt. Quòd ſi cautes, & ſilices iracundiæ Divinæ ardore tabeſcũt, diſſolvuntur, atq; in fragmenta minutiſsima diſsiliunt: *ſi los pedernales ſe eſtallan, y ſe buelven en ceniza*: an caro, quæ tam facilis eſt ad exardeſcendum, quàm fænum aridum, acerrimè populantes flammas Divini furoris excipiet? ſuſtinebit? *Neque fortitudo lapidum, fortitudo mea, nec caro mea ænea eſt*: aiebat Iob cap. 6. num. 12. Rectè illuſtrat hunc locum Tigurina. *Ca-* 112
lor ipſius conflat in morem ignis, ita, ut ſilices ab ipſo diſſolvantur. Chaldęus verò Paraphraſtes. [Ira eius veluti ignis conflat; quia, ut ignis diſſolvit rigorem metallorum, ſic vindicta Dei diſſolvit, & enervat vires inimicorum.]

Enim verò igne iracundiam exprimi, non infrequens eſt etiam apud Profanos Scriptores. Sic Virgilius habitum irati venuſtè depingit, lib. 12. Æneidos.

His agitur furijs, totoque ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt, oculis micat acribus ignis.

Hauſit hoc Virgilius, ut plęraque alia, ex vetuſtiſsimo Lucretio lib. 3.

Eſt etiam calor ille animi, quem ſumit in ira,
Cùm ferveſcit, & ex oculis micat acribus ignis.

Mitto alios. Divinam certè iracundiam 113
comparari igni voraciſsimo, obvia quæque avidè abſumenti, vulgare eſt in Scriptura. Deuteronom. 32. numer. 22. *Ignis ſuccenſus eſt in furore meo, & ardebit uſque ad inferni noviſsima, devorabitque terram.* Pſalm. 17. num. 9. *Aſcendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarſit.* Extremã huius verſiculi partem, ſic ex Hebræo tranſtulit Hieronymus, *ignis ex ore eius devorans.* Quæ verſio propiùs accedit ad proprietatem verbi Hebraici, *acal*: quod ſubeſt in utroque loco. Sed pergo ad alia. Pſalm. 78. num. 5. *Vſquequò Domine iraſceris in finem? accendetur velut ignis, zelus tuus?* Pſalm 88. num. 47. *Exardeſcet, ſicut ignis, ira tua?* Ieremiæ 4. num. 4. *Ne fortè egrediatur, ut ignis indignatio mea, & ſuccẽdatur, & non ſit, qui extinguat.* Et cap. 25. num. 14. *Ignis ſuccenſus eſt in furore meo; ſuper vos ardebit.* Threnor. 2. num. 4. *Effudit, quaſi ignem, indignationem ſuam.*

Porrò *effundendi* verbum ad copiam, 114
abundantiamque referri, probat Ribera,

Ioel.

Ioelis 2. nu. 54. & 55. Noſter Delrius ex-
plicans id Threnorum 4. num. 11. *effudit*
iram indignationis ſuæ, putat ſumi me-
taphoram à poculo, ſive phiala deorſum
verſa, ac penitus effuſa; ut notum eſt A-
pocalyp. 15. num. 7. & cap. 16. num. 1. &
Oſeæ 5. num. 10. *Super eos effundam, qua-*
ſi aquam, iram meam. Ignis item, & effu-
ſio copulantur Eccleſiaſtici 36. numer. 7.
Glorifica manum, & brachium dextrum,
excita furorem, & effunde irã: tolle adver-
ſarium, & affige inimicum; in ira flammæ
devoretur.

115 Illud tamen eſt mirandum, vertiſſe
Symmachum, & Theodotionem, *indig-*
natio eius ſtillabit, ut ignis; quam verſionẽ
& agnoſcit, & explicat Hieronym. Quid
autem ſtillæ cum diluvio? quid ſcintillæ
cum incendio? Enim verò hoc ipſo gene-
re loquendi ſæpe utitur Scriptura, etiam
cùm graviſsimum ſupplicium intentatur.
2. Paralip. 34. n. 21. *Magnus furor Domini*
ſtillavit ſuper nos. & nu. 25. *Stillabit furor*
meus ſuper locum iſtum, & non extinguetur,
id eſt, continenter ardebit. Perpende acer
bitatem, perpetuitatemq́; ſupplicij, quod
tamen ſtilla nuncupatur. Danielis 9. n. 11.
Stillavit ſuper nos maledictio, & deteſta-
tio, quæ ſcripta eſt in libro Moyſi ſervi Dei.
Vbi apertè vides acerbiſsimas illas execra
tiones, quas promulgator legis, Deuter.
28. & Levitici 26 tranſgreſſoribus impre
catur; quibus auditis tinniunt aures; ſtillã
116 tamen apellari. Michçæ 2. num. 11. *Vtinã*
non eſſem vir habens ſpiritum, & menda-
cium potiùs loquerer: erit, ſuper quẽ ſtillatur
populus iſte.

Suſpicor temporaria ſupplicia, quan-
tumvis immaniſsima, & atrociſsima, iure
optimo ſtillas vocari ex iracundiæ divinæ
phiala guttatim expreſſas, ſi cum perenni
illo diluvio cruciatuum, cum incẽdio in-
extinguibili tormẽtorũ conferantur, qui-
bus damnati in omnẽ æternitatẽ acerbiſ-
ſimè cruciabuntur. Vnde Hieronymus ex-
pendens verba Ezechiel. 20. n. 46. *ſtilla ad*
Africum, ait: *ut non tota Dei ira videatur*
117 *effuſa, ſed ſtilla quædam.* Præclarè itaque
hîc concludit idem Hieronymus. [Si
autem ſtilla indignationis eius conſumit
principatus, (ſic legũt in hoc loco LXX)
quid fieret, ſi tota in nos Dei ira fundere-
tur? Præſter Ieſus, ut auferatur à nobis
cor lapideum.] Conſentaneè Gregorius,
lib. 21. Moralium cap. 16. [Quomodò to
leranda eſt pœna, quæ reprobat, ſi ferri
non poteſt ira, quæ purgat.] Lege eum-
dem Gregor. lib. 17. Moralium cap. 21.
ponderantem ea verba Iob. 26. n. 14. *Et*
cùm vix parvam ſtillam ſermonis eius audie
rimus, quis poterit tonitruum magnitudinis
eius intueri? Et noſtrum Gaſparem Sanc-
tium in id Iſaiæ 33. num 14. *Quis poterit*
habitare de vobis cum igne devorante? Quis
habitabit ex vobis cũ ardoribus ſempiternis?

Numerus 7.

Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis.

VT ea, quæ præceſſerunt ſpec 118
tant ad perterrendos hoſtes:
ita hæc ad filios bona ſpe eri-
gendos, & confirmandos. *Bo*
nus Dominus, inquit. LXX, *ſuavis.* Vata-
blus, *benignus, mitis, clemens.* Sed nullum
Latinum nomen reperietur, quod exhau-
riat mirabilem fecunditatem vocis He-
braicę *tob*: quam Vulgatus alio, atq; alio
nomine ſignificantiſsimè exprimit. Pſal.
33. num 9. *Quoniam ſuavis eſt Dominus.*
Pſalm. 24. num. 8. *Dulcis.* Pſal. 30. n. 20.
& Pſalm 67. num 11. *Ipſa dulcedo.* Pſalm.
144. num. 7. *abundantia ſuavitatis.* Pſal.
64. num. 12. *benignitas.* Eadem vox ſigni-
ficat *lætitiam*, Deut. 28. num. 47. *alacrita-*
tem. 3. Regum 8. num. 66. *hilaritatem.* Eſ-
ther. 1. num. 10. *pulchrum.* Iſaiæ 5. num. 9.
decorum. Danielis 1. num. 4.

Deniq; ſæpe Vulgatus effert nomine 119
boni; ita tamen, ut ſub eo nomine omne
prorſus bonum comprehendat. Zacharię
9. numer. 17. *Quid enim bonum eius eſt,*

c. 1.n. 13. *Mundi ſunt oculi tui, ne videas*
malum, & reſpicere ad iniquitatem non po-
teris. Hiſpanè diceremus: *no puede verlo*
de ſus ojos. Quò etiam ſpectat Hebraiſ-
mus ille, 1. Reg. 18. num 9. *Non rectis*
ergo oculis Saul aſpiciebat David. Hebrai-
ca exprimas verbum è verbo; *& fuit Saul*
inſpector, vel oculator David: tomòle oje-
riça, trayalo entre ojos. Itaque ſentiendi,
aut cognoſcendi verbo, non tàm cogni-
tio, quàm affectus declaratur.
126 Sed Hebraicum verbum, quod hic
ſubeſt, *Iodeah*, ſignificantius eſt, & ad plu-
ra ſe extendit. Dicit quidem in primis ap
probationem Dei, ex qua nimirùm, tan-
quam ex perenni fonte, cætera fluunt
bona. 2. Timoth. 2. num. 19. *Cognovit*
Dominus, qui ſunt eius. Sed adiungit dein-
de paternum amorem, curam, providen-
tiam, beneficentiam, liberalitatem. No-
tat hoc Genebrar. Pſalm. 1. num. 6. *No-*
vit Dominus viam iuſtorum, (hoc eſt, diri-
git, complanat, illuminat, fortunat.) *&*
iter impiorum peribit: & Pſal. 36. num. 18.
Novit Dominus dies immaculatorum. Per-
inde enim eſt ac ſi dicat, favore proſequi-
tur, curat, proſperat. Subeſt utrobique
idem participium, *Iodeah*. Pſalm. 143. n.
3. *Quid eſt homo, quia innotuiſti ei?* Hebrai-
cè, *ut cognoſcas eum?* ideſt, ut eum cures,
eius rationem habeas. Sic etiam illuſtrāt
LXX. Nam verba illa Oſeæ 13. num. 5.
Ego cognovi te in deſerto: illi reddiderunt,
ego pavi te in deſerto. Chaldæus, *ego tri-*
127 *bui vobis neceſſaria.* Senſus itaque Oſeæ
eſt; quaſi dicat Deus; ego paternam tui cu
ram geſsi, ego te cæleſti alimonia in deſer
to ſuſtentavi, ego me tibi ducem itineris
adiunxi. & Pſ. 30. n. 9. Vbi verbum è ver-
bo Hebraica vertit Pagninus, *cognoviſti in*
anguſtijs animam meam; LXX, & ex illis
Vulgatus, *ſalvaſti de neceſsitatibus animā*
meam.
Idem obſervat Forerius Iſaiæ 1. n 3. *Iſ*
rael autem me non cognovit [Hoc verbum,
inquit, in oratione affirmativa, ultra cog-
nitionem, notat affectum, aut curam:
in negativa, neglectum, ſeu contemp-
tum.] Vide Ianſenium in ea verba Pro-
verb. 12. num. 10. *Novit* (LXX. miſera-
tur) *Iuſtus iumentorum ſuorum animas: viſ-*
cera autem impiorum crudelia: & cap. 29.
num. 7. *Novit Iuſtus cauſam pauperum*,
ideſt, ſolicitam curam eius habet.
Congruenter huic explicationi de- 128
clarat Pererius verba illa Cain Geneſ. 4.
num. 14. *à facie tua abſcondar*, ideſt, aver-
res à me faciem, ſingulari illa tua bene-
volentia, cura, tutela, & protectionē
me deſtitues: oculos à me tuos dimove-
bis. At quid inde conſequetur? imò ve-
rò quid mali non conſequetur? *omnis, qui*
invenerit me, occidet me. Omnes me aver-
ſabuntur, & execrabuntur, dignumque
crudeliſsima morte exiſtimabunt. Tan-
tum videlicet ineſt momenti in hac ſciē-
tia Dei ſperantium in ſe.
Porrò quantopere Dei oculos alliciat, 129
allectoſque teneat firma quædam ſpes in
eius bonitate defixa, multus eſſem, ſi
perſequi vellem. Nihil clamat Scriptu-
ra frequentiùs. Vniverſè pronunciát Ec-
cleſiaſticus cap. 2. num. 11. *Reſpicite fi-*
lij nationes hominum: & ſcitote, quia nul-
lus ſperavit in Domino, & confuſus eſt.
Ex Patribus tantùm adducam Bernar-
dum, qui ſermone 9. in Pſalm. Qui ha-
bitat, expendens verba Pſalm. 36. num.
40. [Salvabit eos, inquit: quare? quibus 130
meritis? audi, quod ſequitur. *Quia ſpera-*
verunt in eo. Dulcis cauſa; attamen effi-
cax, attamen irrefragabilis. De quacun-
que tribulatione clamaverint ad me, ex-
audiam eos] Nec minùs piè, & elegan-
ter ſermone 15. in eumdem Pſalmum.
[Quid timeat ſpes aſpidem, aut baſiliſ-
cum? quid leonis rugitus, aut draconis ſi-
bilos expaveſcat? Quoniam in me
ſperavit, liberabo eum. Pſ.
90. n. 14.]
(?)

Numerus. 8.

Et in diluvio prætereunte conſummationem faciet loci eius.

131 Locus difficilis, & niſi facem præferat notitia humanæ hiſtoriæ, penè inexplicabilis. Noſtri Riberæ expoſitio tota ferè nititur diſputatione illa bene longa, & erudita, quam coniecit in cap. 2. & in ea ſibi demonſtrare viſus eſt, Ninives vaſtitatem prædictam à Nahum, minimè eſſe illam proditam à Iuſtino lib. 1. Diodoro lib. 3. cap. 7. & Strabone lib. 16. quæ in Sardanapali Principatũ incurrit. Sed hoc, quod aſſumit ſibi Ribera tanquam certum, uſque adeò eſt incertum, ut Pererius noſter, vir ſanè omnis antiquitatis eruditiſsimus, & in varia temporum ratione pervestiganda, in totius Scripturæ Chronologia eruenda, examinandaq; longè exactiſsimus, oppoſitum cenſeat probabilius, tom. 2. in Geneſim lib. 15. diſp. 8. num 104 Hoc itaque deiecto fundamento, Riberæ explicatio eodem labefactata motu concidit.

132 Accedit, quòd poſt tam illuſtre, & luculentum vatis exordium, quo divinam potentiam, tot admirandis editis prodigijs nobilitatam, ob oculos ponit; poſt tantum terrorem Ninivitis incuſſum; dignius multò videtur, eum de excidio, & vaſtatione illius urbis, quàm de tribulatione Sennacherib à Dei populo propulſata vaticinari.

133 Ille etiam loquendi modus, *conſummationem faciet loci eius*, ſcilicet, *tribulationis*, ut ſupplet Ribera; ut ſenſus ſit: hac clade contentus Deus, finiet tribulationem veſtram: quantumvis ipſe Ribera illum emolliat, durus profectò eſt, & inauditus Nam ut daremus, quòd conſummationem facere loci alicuius Regis, eſſet illum ſolio exturbare, regnoque deijcere: cuius tamẽ locutionis nullum ſimile exemplum adducit Ribera: tamen id applicare nominib⁹ abſtractis, & incorporeis, qualis eſt tribulatio, & clades, inſolens eſt, & planè durum. Cùm ſit contrà idioma ſacrum frequentiſsimum, conſummationẽ facere alicuius loci, ideſt, illũ vaſtare, funditusque delere. Ieremiæ 4. n. 27. & c. 5. n. 10. *Aſcendite muros eius, & diſsipate: conſummationem autem nolite facere.* Vide etiam c. 30. n. 11. & Ezechielis 11 n 13. *Cõſummationem tu facis reliquiarum Iſrael?* Sophoniæ. 1. n. 18. & 1. Machabæorum 3. n. 42. Ierem. 5. n. 18. & Daniel. 9. n. 27.

134 Illud etiam relativũ *eius*, quod negocium faceſsit Riberæ, perſpicuè femininum eſt in textu originali; & tã Hebræorum magiſtri, quàm è noſtris Arias Mõtanus, Vatablus, & Figueirus Hebraicæ linguę ſcientiſsimi referunt ad urbem Ninive, cui videlicet iam iamque imminẽs intentatur conſummatio. At vox *Seteph*, quã Vulgatus expreſsit, *diluvium*, maſculini generis eſt, ut ex hoc ipſo loco apertiſsimè conſtat: adiungitur enim illi participium maſculinum. Itaque relativum *eius*, femininum cùm ſit, diluvium referre non poteſt.

135 Verùm eſto, maſculinum eſſet: illud non explicat Ribera, neque poteſt, ut ego quidẽ arbitror, commodè explicari; cùm tribulatio ſit diluvium, ſive inundatio illa exercitus Sennacherib, quomodò per ipſum exercitum, tanquam per inſtrumẽtum, (hoc enim denotat præpoſitio *in*, ut probat ipſe Ribera Oſeæ 6. n. 13) tribulatio illa conſummata eſt? quo pacto diluvio ipſo repreſſum eſt, contortumque diluvium?

136 Planiùs ergo decurrit tota ſententia, & ſermonis proprietas in ſuo rigore ſervatur, ſi hæc verba de Ninives vaſtitate à Medis inferẽda intelligamus. Et quidem hoſtium copioſiſsimum exercitum, omnia ferro, ac flamma populantem, comparari inundationi extra ripas diffluenti, uſitatum eſt in ſacra Scriptura. Iſaiæ cap. 8. numer. 7. *Ecce Dominus adducet ſuper eos aquas fluminis fortes; & multas: Regem*

Aſſy-

Aſſyriorum, & omnem gloriam eius: & aſcendet ſuper omnes rivos eius, & fluet ſuper univerſas ripas eius, & ibit per Iudam inundans. Et cap. 28. num. 2. [Sicut impetus aquarum multarum inundantiũ, & emiſſarum ſuper terram ſpatioſam.] Ieremias item ſic depingit Chaldæorum exercitũ, c. 47. n. 2. [Ecce aquę aſcendunt ab Aquilone, & erunt quaſi torrens inundans, & operient terram.]

137 Enim verò ſi antiquitatis memoriã replicemus, cùm legamus proditum à Diodoro, lib. 3. c. 7. Niniven murorum altitudine, & firmitate inexpugnabilem, fluminis tamen inundatione fuiſſe ſuperatã: exturbata videlicet alluvionis impetu muri parte, qua hoſtibus deinde patuit aditus ad eam funditus excindendam: comperiemus ſanè, nihil apertius, nihil illuſtrius de tantæ urbis excidio, atque ruina potuiſſe prædici à Propheta, quàm hoc ipſum vaticinium: *& in diluvio prætereũte conſummationem faciet loci eius.* Pagni. Regia, atque Vatablus, vertũt vocem Hebraicam, *in inũdatione.* Notatq; ſcienter Arias Mõtanus, *Seteph,* inũdationem fluminis propriè dici, nam diluvium, ſeu cataclismus, Hebraicè *mabul* nominatur.

138 Verùm quia de hac ipſa fatali inundatione Tygris, (non enim Euphrates, ut falsò exiſtimavit Diodorus, ſed Tygris Ninivẽ alluebat, ut conſtat Tobiæ 6. n. 1. & Geneſ. 2. n. 14. Vbi dicitur, *ipſe vadit cõtra Aſſyrios*: vide Maluendam lib de Paradyſo, c. 24.) iterũ, ac tertiò diſerte mentionem facit Propheta, c. 2. n. 6. *Portæ fluviorum apertæ ſunt.* Et n. 8. *Ninive quaſi piſcina aquarum, aquæ eius*; ex eorum locorũ commentario petenda ſunt, quæ hic deſiderantur.

Et inimicos eius perſequentur tenebræ.

139 Relativum *eius* non femininum, ut in verbis proximis, ſed maſculinum eſt in textu Hebraico. Erit igitur ſenſus: & urbem ipſam delebit Deus, & cives, ideſt, Aſſyrios hoſtes ſuos, tenebris perſequetur. Vulgare eſt in Scripturà per lucẽ omnia fauſta, atq; felicia; per tenebras verò captivitatem, cędem, vaſtationẽ, dira quęque, calamitoſa, & infelicia denotari. Ioelis 2. n. 2. Vbi apertè prædicit vates formidabilem adventum Aſſyriorum. *Quia propè eſt dies tenebrarum, & caliginis, dies nubis, & turbinis.* Amos 8. n. 9. *Occidet Sol in meridie, & tenebreſcere faciã terram in die luminis.* Exſtinguitur nẽpe Sol in meridie, cùm repentè proſperitatis lux magnis calamitatum tenebris obſcuratur. Sophoniæ 1. n. 15. *Dies iræ, dies illa, dies tribulationis, & anguſtiæ, dies calamitatis, & miſeriæ, dies tenebrarũ, & caliginis.* Quòd autem ſermo ſit de adventantibus Chaldæis, conſtat èx verbis proximis; *dies tubæ, & clangoris ſuper civitates munitas*: Perſonabunt ſcilicet undique tubę victorum exultantium, ſibique gratulantium de arcibus expugnatis, ac direptis.

Signatè verò prædicit, fore, ut ipſæ te- 140
nebræ fugientes hoſtes inſequantur. Inſequuntur enim tenebrę re vera hoſtes in fugam averſos, quia inter eam trepidationem, cæca oculis offuſa caligine, fugientium curſum tenebræ retardant, & metu præpeditos ponè inſequenti victori tradunt conſtringendos, aut necandos. Nihil enim magis adverſum fuga ſalutẽ petẽti fingi poteſt, quàm non perſpicere, quò ſe recipiat, ubi veſtigium faciat: offendet paſſim, & incurret, & ab hoſte à tergo inſectante, nõ modò metu non impedito, ſed
victoria elato trucidabitur. Sic in cæca 141
Aegypti caligine, Exod. 10. nu. 23. *Nemo vidit fratrem ſuum, nec movit ſe de loco, in quo erat.* Nimirùm quoties gradum facerent, toties in profunda ruere præcipitiã ſibi viderentur. Sapien. 17. nu. 2. *Vinculis tenebrarum, & longæ noctis compediti.* Pſal. 34. num. 6. *Fiat via illorum tenebræ, & lubricum: & Angelus Domini perſequẽs eos.* Ieremiæ 23. num. 12. *Via eorum erit, quaſi lubricum in tenebris: impellentur enim, & corruent in ea.*

(:?:)

Numerus 9.

Quid cogitatis contra Dominum? Conſummationem ipſe faciet.

142 DIget in ſingulis verbis traducere docti interpretis explicationẽ : videat, qui volet, an aptè accommodet ad Iſraelitas: mihi Aſſyriorum eſt increpatio. Itaq; ſenſus eſt. An quia vos videtis adverſus hoſtiles copias obarmatos, contra omnes impetus, & incurſiones hoſtium validiſſimis muris circumſceptos, ac munitos: tātos ſumetis ſpiritus, ut etiam Divinæ omnipotentiæ reſiſtere vos poſſe arbitremini? Quid machinamini? Quid molimini? Quibus præſidijs freti, cladem divinitus impendentem propulſabitis? Recidēt ad nihilum veſtri conatus: inania conſilia diſcutientur. Non enim vobis cum Barbaris, ferocibuſque Medis res eſt: ſed cum Deo exercituum, quem paulò antè vobis depinxi, vel ſolo nutu ima ſummis permiſcente. Deus ipſe conſummationem faciet. Veſtrum imperium, veſtram urbē
143 ad internecionem uſque delebit. Porrò Aſſyriorum inſolentiam eò uſque progreſſam, ut vel contra ipſum Dominum cogitaret, apertè oſtendit ſuperbiſſimus illorum Rex, cuius nomine iactabantur horribiles illæ blaſphemię. Iſaiæ 36.n.20. *Quis eſt ex omnibus Dijs terrarum iſtarum, qui eruerit terram ſuam de manu mea, ut eruat Dominus Hieruſalem de manu mea?*

144 Refert Diodorus loco indicato, editū fuiſſe progenitoribus oraculum, nūquā m Niniven capiendam fore, niſi cùm fluvius urbem alluens, hoſtis illi fieret. Quod illi nunquam futurum rati, biennij obſidionem, qua premebantur, per ſummum otium, & luxum traducebant. At cùm Tygris inundatione vehementi diſturbata mœnia conſpexerunt, enim verò tum quaſi haud dubiè infenſo, infeſtoque Numine, omnibus cecidere animi. Rex ingentem pyram ſtruxit, ſeque cremandum in ignem iniecit. Hoc ipſum oraculum proditum à Diodoro, nullum aliud fuit, niſi huius Prophetæ vaticinium. Deum iratum illi populo, in diluvio prætereunte conſummationem facturum urbis: nullā potentiam, nullas vires Dei iracundiæ reſtitutas. Quod egregiè confirmat verſio LXX. in hoc cap num. 12. *Hæc dicit Dominus imperans aquis multis: & ſic dividentur, & auditus tuus non audietur amplius.*

Non conſurget duplex tribulatio.

LOcus eſt celebris, & cùm propter ver 145
ſionem LXX. *Non puniet Deus, ſeu vindicabit bis in id ipſum in tribulatione*, maximè inſignis; tum propter mirabilem, & inauditam Hieronymi expoſitionem à Theologis ſolerter excuſſus. Hieronymus enim, ut huius loci veritatem, ſenſumque primo aſpectu mentibus occurſantem defendat, Divinamque miſericordiam tueatur, penè iuſtitiam evertit. Nam diſertis verbis affirmat, Deum nunquam bis punire flagitia. Ac proinde eos, qui eluvione terrarum perierunt, qui deinde ob libidinem præpoſteram de cœlo tacti conflagrarunt, alioſque huiuſmodi, qui pœnas dederunt in hac vita, ſalutem fuiſſe conſecutos: & ideò ad præſens reddidiſſe ſupplicia, ne in æternum punirentur. Hæc ſententia Hieronymi univerſē ſic accepta, error eſt manifeſtus in fide: refellunt autem hunc errorem Pererius tom. 1. in Geneſim, lib. 9. num. 79. Suarez tom. 1. in 3. part diſput. 5. ſect. 1. & Gratianus de Pœnitentia, diſtinct 3. cap. Sunt plures.

Tantùm ego admoneo, volutanti Hie- 146
ronymi commentarios ſedulò advertendum eſſe, ſolere cum aliorum fragmenta, etiam erroribus referta, ſuis ſcriptis inſerere, nec tamen errores ipſos refutare; ut conſuetudinis eius inexpertus lector facilè in fraudem inducatur, exiſtimans, illas eſſe Hieronymi ſententias, à quibus

citra dubium ſanctiſsimus Pater longiſsi-
mè abhorruit. Notant hoc, & exemplis il-
luſtrant Bellarm. lib de Gratia primi ho-
minis cap. 11. Lorinus Sapientiæ 6. nu.
8. Mendoza quæſt. 1. poſitiva. num. 7.
Suarez tom. 1. diſp. 42. ſect. 2. Ribera
Michęæ. 5. num. 13. & Oſcæ 12. num. 5.
Pererius tom. 3. in Geneſ. cap. 19. num.
56. Grajar ad illa Michææ. 6. num. 1. *Sur-
ge, contende iudicio ad verſus montes.*
147 Iam quod ad loci intelligentiã attinet,
quidquid ſit de aliorũ explicatione, noſtra
certè perexpedita, & perfacilis eſt. Semel
vos evertet. Cõſummationẽ ita faciet pri
mo ictu, ut non ſit opus ſecunda plaga.
Symmachus, *non ſuſtinebunt impetum ſe-
cundæ anguſtiæ.* Vatablus, *Prima afflic-
tione vos omnino perdet, ideoque non erit
opus altera.* Montanus, *Vna tantùm obſi-
148 dione oppreſſos hoſtis tandem occupabit.* Et
ne cui videatur inſolens loquendi mod⁹,
monſtrabimus eius frequentiã in Scriptu-
ra 1. Regum 26. num. 8. *Nunc ergo per-
fodiam eum lancea in terra ſemel, & ſecun-
dum opus non erit.* Et 2. Reg. 20. num. 10.
*Percuſsit eum in latere, & effudit inteſtina
eius in terrã, nec ſecundum vulnus appoſuit.*
Prov. 18. num. 18. *Qui ambulat ſimplici-
ter, ſalvus erit; qui perverſis graditur vijs,
concidet ſemel*, ideſt, prolapſus ita corruet,
ut nũquam reſurgat. Huc ſpectat Sarcaſ-
mos ille Martialis lib 12. Epigrammate
96. *Ægrota iam Polycarme ſemel.*
Et nobilis illa Ovidij ſententia epiſt. 5.

Nulla reparabilis arte
Lapſa pudicitia eſt: deperit illa ſemel.

149 In hanc ſententiam, non ſolùm accipiunt
duo viri doctiſsimi, ſed quaſi adagialem
locutionem exponunt, verba illa Ezechie
lis cap. 7. num. 5. *Afflictio ecce venit: fi-
nis venit, venit finis.* Perinde ac ſi dicat
Propheta Vna vobis iam iamque impen
det calamitas adeò ſæva, ut malorum om
nium ſummam contineat, atque adeò ip-
ſa ſola extremam vaſtitatem, funeſtũque
vobis exitium afferat. Sic Maldonat. in
eum locum, & Delrius tom. 1. Adagio
150 896. Similem ſupplicij formam agnoſcit
Pineda, tom. 1 in Iob cap. 7. verſ. 19.
apud Iſaiam cap. 10 num. 32. *Et erit trã-
ſitus virgæ fundatus, quam requieſcere faciet
Dominus ſuper eum*: ut ſenſus ſit: flagellũ,
quod ſemel inflictum fuerit, nunquam
iterum elevabitur; tergo inhærebit. *Del
primer golpe ſe le quedarà el açote pegado a
las eſpaldas.*

Numerus 10.

*Quia ſicut ſpinæ ſe invicem complec-
tuntur, ſic convivium eorum pariter
potantium: conſumentur quaſi
ſtipula ariditate
plena.*

CVR ſemel perdẽdos dicat, 151
eleganti declarat exemplo.
Spinarum ardentium ignis,
ut acerrimus, ita breviſsim⁹
eſt, magnumque fragorem edit flammis
crepitantibus. Pſalm. 117. num. 12. *Exar-
ſerunt, ſicut ignis in ſpinis.* Eccleſ. 7. num.
7. *Sicut ſonitus ſpinarum ardẽtium ſub olla.*
Sed brevi intervallo tota illa flamma in
favillas, cineresque redigitur. Iſaiæ 9. n.
18. *Veprem, & ſpinam vorabit, & ſuccen-
detur in denſitate ſaltus.* cap. 10 num. 17.
*Succendetur, & devorabitur ſpina eius, &
vepres in die una.* Apertiùs cap. 33. num. 152
12. *& erunt populi, quaſi de incendio cinis,
ſpinæ congregatæ igni comburentur.* 2 Reg.
23. num. 6. *Prævaricatores autem, quaſi
ſpinæ evellentur univerſi: quæ non tolluntur
manibus: & ſi quis tangere voluerit eas, ar-
mabitur ferro, & ligno lanceato: igneque
ſuccenſæ comburentur uſque ad nihilum.*
Mirum valde eſt, improbos, qui quaſi 153
ſpinę acriter pungentes, & exulcerantes,
proborum ſanguinem eliciunt. Michææ
7. num. 4. *Qui optimus eſt in eis, quaſi pa-
liurus: & qui rectus, quaſi ſpina de ſepe:* &
ut facetè dixit Comicus. *Quod tetigere, il-
lico rapiunt; ſi eas ereptum, ſcindunt.* Ta-
men videmus has ſpinas inter ſe quàm ar-
ctiſsimè plecti; & validè implicari. Rec-

tè

rè omnino Auguſt. Concione 2. in Pſal.
36. [Duo mali vix ſe patiuntur: tunc verò
ſecum concordant, quando in perniciem
iuſti conſpirant: non quia ſe amant, ſed
quia eum, qui amandus erat, ſimul ode-
runt] Et Bernard. ſerm. 24. in Cantica.
[Ineunt familiaritatem ad maledicendũ,
concordes ad diſcordiam, conciliant in-
154 ter ſe inimicißimas amicitias.] Sed videli
cet plectuntur inter ſe ſpinæ, & acriter
conſtringuntur, ut uno incendio ſimul
concrementur. LXX. mirè confirmant
noſtram expoſitionem de vaſtitate Nini-
ves, dum hic vertunt, *quia uſque ad funda-
mentum ſuum redigetur in vepres.* Cui con-
ſonat textus Hebraicus, quem vertit Va-
tablus, *veniēt uſque ad ſpinas perplexas.* Ita
etiam Pagninus, & Regia.

155 Quod autem meminit Nahum profu-
ſæ compotationis, audi, quid referat Dio-
dorus in illo lib. 3. cap. 7. paulò ante Ni-
nives excidium, de ipſo Principe flagitijs
notatiſsimo, & omni turpitudine infami,
qui, ſuis immundiſsimæ ritu, luxui, ac de-
ſidiæ deditus, inſaturabile refarciebat ab-
domē, & in omni ſe libidinum cœno vo-
lutabat: [Sardanapalus, inquit, memor ſu-
perioris fortunæ, ad hilaritatem profuſus,
epulum militibus ex ſacris, vinũmq́ue
præbuit, aliaq́ue epulo accommodata.]
Nihil congruentius dici potuit præſenti
vaticinio. Talis oblivio, & compotatio
diſtinebat eos, de quib⁹ Chriſtus Matt. 24.
nu. 38. & 39. & Pſalm. 77. nu. 31.

Numerus 11.

Ex te exibit cogitans contra Dominum malitiam, mente pertractans prævaricationem.

156 Concors eſt Expoſitorum ſen-
tentia, hæc intelligenda eſſe
de Rabſace ſuperbo illo du-
ce inſolentiſsimi Regis Aſſy-
riorum Sennacherib: qui cùm civitatem
Ieruſalem teneret obſeſſam, Iudaicè cla-
mabat contenta voce: ſtultè regem Eze-
chiam, cæteroſq́ue facturos, ſi à Deo de-
cepti extrema omnia experiri potiùs, quã
deditionem facere vellent. 4. Regum. 18.
num. 32. *Nolite audire Ezechiam, qui vos
decipit dicens: Dominus liberabit nos. Num-
quid liberaverunt Dij gentium terram ſuam
de manu Regis Aſſyriorum, ut poſsit eruere
Dominus Hieruſalem de manu mea?* Eadem
commemorat Iſaias, cap. 36. num. 16. &
liber 2. Paralipom. cap. 32. num. 15.

Dicitur ergo Rabſaces cogitans con- 157
tra Dominum malitiã, Hebraicè, *malum,*
id eſt, ſuperbè, contumelioſèq́ue iactans
in Deum horribiles blaſphemias. 4. Re-
gum 19. num. 22. *Cui exprobraſti, & quem
blaſphemaſti? Contra quem exaltaſti vocem
tuam, & elevaſti in excelſum oculos tuos?
Contra ſanctum Iſrael.*

Illud verò, quod additur, *mente pertra-* 158
ctans prævaricationem, Hebraicè legitur
ad verbum, *conſulens Belial.* Eſt autem Be-
lial nefarium quiddam, ſacrilegum, ince-
ſtum, fœdum dictu, audituq́ue: ut copio-
ſiùs explicabo infrà in hoc cap. num. ulti-
mo. Pagninus vertit, *qui conſulit conſilium
impium.* Vatablus, *Qui cõſuluit rem impiã.*
Leo Hebræus. *Conſultor Deo, & homini-
bus infeſtus.* Hoc enim conſilium dedit Iſ-
raelitis, ut à veri Dei cultu ad Regem Aſ-
ſyriorum, idolaq; deficerent ſua Iſaiæ 36.
num. 16. *Facite mecum benedictionem, &
egredimini ad me, & comedite unuſquiſque
vineam ſuam, &c.* Et hanc defectionem
ad idola propriè Vulgatus *prævaricatio-
nem* appellat.

Illud autem obſervatione digniſsimũ 159
cenſeo. Rebus proſperis, & ad voluntatem
fluentibus, quales obveniebant Aſſyrijs,
uſque eò perſtringi mentis oculos, ut cæ-
ca, temerariaque conſilia, etiam à viris
alioqui prudentibus, & capiantur, & den-
tur. Iſaiæ 19. num. 11. *Stulti Principes Ta-
neos, ſapientes conſiliarij Pharaonis dede-
runt conſilium inſipiens.* Memorabile ſanè 160
eſt, quod Senatui Romano ſuaſit Cato,
quo tempore parta inſigni victoria, gau-
dio penè ebria, ac de mentis ſtatu deiecta

Roma eſſet. Refert Gelius lib.7. cap.3. [Scio,inquit, ſolere pleriſque hominibus rebus ſecundis, atque proſperis animum excellentem, ſuperbiam, atque ferociam augeſcere: quod nunc mihi magnæ curæ eſt, quòd hæc res tam ſecundè proceſſerit, ne quid in conſulẽdo adverſi eveniat, quod noſtras ſecundas res confricet. Adverſæ res ſe domant,& docent,quid opus ſit facto: ſecundæ res lætitia tranſverſum trudere ſolent à rectè conſulendo, atque intelligendo:quò maiore opere dico,ſuadeoque, uti hæc res aliquot dies proferatur, dum ex tanto gaudio in poteſtatem noſtram redeamus.] Hactenus vir ille prudentiſsimus.

Numerus 12.

Hæc dicit Dominus: ſi perfecti fuerint; & ita plures, ſic quoque attondentur.

161 Conſolatur Dominus ſuũ populum Rabſacis blaſphemijs, & horrore ſimul, & timore perculſum. Legimus enim de illa trepidatione, Eccleſ.48.num.21. *Doluerunt,quaſi parturientes mulieres.* Bono itaque animo iubet eſſe: pollicetur, hoſtes immanitate Barbaros, robore perfectos,bellicæ artis peritiſsimos, multitudine innumerabiles, uno impetu fundendos,& contrucidandos eſſe.

162 Cyprianus Ciſterc. explicat de captivitate Aſſyriorum. Et quidem non diffiteor, capitis tonſionem miſeræ ſervitutis fuiſſe indicium. Cuius ritus intelligentia lucem affert quàm plurimis Scripturæ locis, alioqui perobſcuris: quibus recenſendis in præſentia ſuperſedeo, quia illa fuſiùs explicavi in commentario illius loci Deuteron.32.num.42. *De cruore occiſorum,& de captivitate,nudati inimicorum capitis.* Cuius loci ſenſus eſt.Satiabo,atq; explebo furorem meum, partim effuſo hoſtium ſanguine, partim captivitate,eaque viliſsima,& abiectiſsima, ut potè nudari,& abraſi capitis: quod ſummæ ignominiæ ducebatur, ut cõſtat 1.Paralip.19. nu.4. *Pueros David decalvavit, & raſit.* 163
Quod etiam legimus 2.Regum 10.nu.4. & Ezechielis 29. num. 18. *Servire fecit exercitum ſuum ſervitute magna: omne caput decalvatum.* Hunc veterem morem ex profanis Scriptoribus eruditiſsimè probat Guevara Habacuc 3.num. 13. Series tamen ipſa exigit, ut de graviſsimo illo ſupplicio militibus Sennacherib divinitus illato, hunc locũ explicemus. 4.Regum 19.num. 35. *In nocte illa venit Angelus Domini, & percuſsit in caſtris Aſſyriorum centum octoginta quinque millia.*
Cur autem dicantur attonderi, non poſſum meliùs, quàm Hieronymi verbis declarare.[Licèt robuſti ſint Aſſyrij, & fortitudo eorum numero augeatur eunctarum gentium, ſic quoque Angelo vaſtante tondentur. Quomodò enim numerus capillorum, acutæ forcipi non repugnat, ita & numerus adverſariorum Dei facili ſuccisione tolletur.] Enim verò non infrequens eſt apud Latinos, Græcoſque Scriptores elegans hæc, atque egregia notio verbi *tondere*:ut eruditè probat noſter Biſciola,tom.1.lib.4. horarum ſubceſivarum,cap.9.Sic enim verſum Græcum inſcriptum ſtatuæ Epaminondæ, retenta verbi metaphora, tranſtulit Cicero, Tuſculana.5. 164

Cõſilijs noſtris laus eſt attonſa Laconum.

Nec minùs eleganter dixit Propertius lib.4.Elegia ultima.

Sub quorum titulis Africa tonſa iaces.

Et pertranſibit.

Exponit Hieronymus, *Eſſe deſiſtet Sẽnacherib.* Id eſt, tam luculenta accepta plaga,revertetur in patriam.4.Reg.19. numer.35. [Cùmque diluculo ſurrexiſſet, vidit omnia corpora mortuorum, & recedens abijt, & manſit in Ninive,cùmque adoraret in templo Deum ſuum, filij eius percuſſerunt eum gladio.] Cauſam 165

tam

tam atrocis cædis à filijs factæ, excerptam ex textu originali, Tobiæ 1. refert Serarius. Cùm enim, ut placaret Dagon infenſum ſibi, duos illi filios pararet immolare, iſti rem ſagaciter odorati matùrè prævertūnt, Regemq́ue ipſum facinus moliētem ante aram obtruncant.

166 Nec abhorret hæc Hieronymi explicatio ab huius verbi uſu. Pſal. 102. n. 16. *Quoniam ſpiritus pertranſibit in illo*. Exponit Genebrardus. [Spiritus, ſive anima ab illo homine abibit, & migrabit, ideoq́; non ſubſiſtet. Matth. 5. nu. 18. *Donec tranſeat cælum, & terra*. Maldonatus ibi: *Donec pereat, donec diſſolvatur*. cap. 24. num 35. *Cælum, & terra tranſibunt, verba autem mea non præteribunt*. Iacobi. 1. num. 10. *Sicut flos fœni tranſibit*.

167 Sed ſi vim expendamus Hebraici verbi ſignificantiſsimi, *habar*, tres alias intelligentias eruemus. Eſt enim Hebræis *pertranſire*, quaſi verbum forenſe, quo ſignificatur, conditionem mutari, in ſervitutem abduci, rem ab alio poſsideri. Numer. 27. num 8. *Ad filiam eius tranſibit hæreditas*. 2. Regum 3. num. 10. *Vt transferatur regnum de domo Saul*. Geneſ. 47. num. 20. *Subiecitque eam* (terram ſcilicet) *Pharaoni*. Hebraicè. *Tranſire fecit*. Levitic. 18. n. 21. *De ſemine tuo non dabis, ut conſecretur idolo*. Hebraicè. *Non tranſire facies*. LXX. *Non ſubijcies ſervituti*. Hoc itaque ſenſu, *& pertranſibit*, nempe Aſſur, hoc eſt, redigetur in Perſarum ditionem, ac ſervitutem, eius Monarchia ad Medos, ac Perſas devolvetur. Sic explicat Theophilactus verſionem LXX. *Et auditus tuus, ſeu fama poſthac non audietur amplius*.

168 Tertiò. Si referatur ad Deum, de quo paulò antè præceſſerat, *hæc dicit Dominus*: ſenſus erit. *Et pertranſibit*, id eſt, & adhuc ſæviet, adhuc brachium eius extentum contra Ninivē. Certum enim eſt, verbū *habar*; præſertim in coniugatione *Hithpael*, idem eſſe ac ſuccenſere. Deuteronom. 3. num 26. *Iratus eſt Dominus mihi*. Vbi Regia acutè ſatis expreſsit Hebraiſmum, *& tranſijt extra ſe Dominus in me*. Pſalm 77. num. 21. *Ideo audivit Dominus, & diſtulit*. Hebraicè. *Et tranſijt extra ſe; iratus eſt*. Vnde ab hac radice ductum nomen *Hebrà* idem eſt, atq; excandeſcentia. Pſal. 77. num. 49. Proverbior. 11. numero 4. *Vltio*. Iſaiæ 13 num. 9. *Indignatio, & ira*. Iere. 7. num 29. *Furor*.

Itaq; quod ait Propheta, & *pertrãſibit*, 169
perinde erit, ac ſi diceret. Poſt tantam ſtragē editam, adhuc excandeſcens de vobis ſupplicia atrociora ſumet. Eſt enim obſervādum in ſacro ſermone, *tranſire*, idē eſſe, atque graſſari, ſtrages edere. Threnor. 4. num. 21. *Ad te quoque perveniet calix*. Hebraicè. *Etiam ſuper te tranſibit calix*. Ieremiæ 15. num. 14. *Adducam inimicos tuos*. Hebraicè. *Tranſire faciam*. Verbum quoque Latinum in hanc ſententiam uſurpatur à Vulgato. Pſalm. 56 num. 2. *Donec tranſeat iniquitas*, id eſt, calamitas. *Mie̅tras deſcarga eſte torvellino de caſtigos*. Exod. 12 num. 12. *Tranſibo per terram Ægypti*. Hoc eſt, meum in illam ſtomachum erūpam. Iſaiæ 28. num. 18. *Flagellum inundans cùm tranſierit, eritis in conculcationē*. Ezechielis 5. num. 17. *Peſtilentia, & ſanguis tranſibunt per te*. Et cap. 14. num. 17. *Si gladium induxero ſuper terram illam, & dixero gladio, tranſi per terram*. Leviti 26. num. 6. *Dabo pacem in finibus veſtris: gladius non tranſibit terminos veſtros*.

Quartò denique: ſi referatur ad Dei 170
populum, ſenſus erit *Et pertranſibit Dominus*; hoc eſt, iam deinceps vobiſcum benignè, & indulgenter ſe geret: ſumpta hac animadverſione placabitur; condonabit vobis, ac remittet offenſas. Tanta eſt fœcunditas Hebraicæ linguæ, ut unica vox, non modò diverſas, ſed etiam inter ſe pugnantes intelligentias admittat. Iſaiæ 60. num 15. [Pro eo, quòd fuiſti derelicta, & odio habita, & non erat, qui per te tranſiret.] LXX. *Et non erat, qui auxiliaretur*. Illuſtrato videlicet Hebraiſmo, quem retinuit etiam Vulgatus, Michææ. 7. n 18.
[Quis Deus ſimilis tui, qui aufers iniqui- 171
tatem, & tranſis peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ? Non immittet ultrà

furorem ſuum.] Qui locus valde præſen-
tem illuſtrat. Eodem verbo Hebraico in
coniugatione *hiphil*, dicitur 2. Reg 24. n.
10 *Sed precor Dñe, ut transferas iniquita-
tem ſervi tui*, id eſt, condones. Et 2. Re-
gum 12. num. 13. *Dominus quoque tranſtu-
lit peccatum tuum; non morieris.* Zachar. 3.
nu. 4. *Ecce abſtuli à te iniquitatem.* Iob 7.
num. 21. *Quare non aufers iniquitatem
meam?* Hebraicè, *tranſire facis.* In hanc ex-
plicationem propendet Rupertus, & cum
ea mirificè cohæret, quod proximè ſe-
quitur.

Afflixi te, & non affligam te ultrà.

172 VErba ſunt Paternæ pietatis, conſo-
lationiſque pleniſsima: quę męſtos,
& conſternatos Iudæorum animos in
ſpem erigunt meliorem. Satis iam, ô Iu-
dæa, ſatis iam ſævitum eſt: & pro mea ve-
tere indulgentia, fortè etiam plus ſatis.
Paſſus ſum, capi multa oppida, homines
cædi, agros populari, urbem hanc diu-
turna obſidione premi. Video Regem
Ezechiam ſacco indutum, vos afflictos,
& ſordidatos, anteactæ vitæ recordatio-
ne perculſos, veſtra ſcelera ingemiſcen-
tes. Quamobrem hæc dicit Dominus de
Rege Aſſyriorum 4. Regum 19. nu. 32.
[Non ingredietur urbem hanc, nec mit-
tet in eam ſagittam, nec occupabit eam
clypeus, nec circumdabit eam munitio:
173 per viam, qua venit, revertetur.] Vt verò
rectè adnotavit Hieronym. non perpe-
tuam ſecuritatem illis pollicetur, ſed ab
illis hoſtibus, à quibus tunc obſidebãtur.
Hanc vim habere *non ultrà*, obſervat Ri-
bera ad illud Ioelis 2. num. 19. *Non dabo
vos ultrà opprobrium in gentibus*: & Lyra-
nus Iſaiæ 2. num 4. *Non levabit gens
contra gentem gladium, nec exer-
cebuntur ultrà ad
prælium.*

Numerus 13.

Et nunc conteram virgam eius de dorſo tuo.

VIrgam in ſacro ſermone eſſe, 174
aut Regię poteſtatis inſigne,
aut acris verberationis inſtru
mentum, & ſcitum eſt, &
plerique notaverunt. Et quidem in hoc
loco, tametſi virga ad utrumque ſignifi-
catum referri poteſt, magis tamen propẽ-
deo in eam explicationem, quæ de ſervi-
li, crudelique ſupplicio à Dei populo di-
vina benignitate depulſo, Prophetam in-
telligit. Nã, ut ſceptrum cervice, aut col-
lo, ſic plagæ dorſo excipi ſolebant. Pro-
verb. 10. num. 13. *Virga in dorſo eius, qui
indiget corde.* Et cap. 26. num. 3. *Virga in
dorſo imprudentium.* At Propheta virgam
è dorſo deijciendam pollicetur. Neque
verò verbera dorſo inflicta excludunt,
imò ſupponunt miſerrimam ſervitutem.
Porrò de virgæ ſignificato in arcano ſer 175
mone, videantur Lorinus in ea verba.
Pſalm. 2. num. 9. *Reges eos in virga ferrea.*
Genebr. in Pſalm. 124. num. 3. *Quia non
relinquet Dominus virgã peccatorum ſuper
ſortem iuſtorum.* Pineda Iob. 9. num. 24.
Auferat à me virgam ſuã. Forerius, Iſai. 9.
num. 4. [Iugum enim oneris eius, & vir-
gam humeri eius, & ſceptrum exactoris
eius ſuperaſti.] Guevara Habacuc 3. n. 14.
Maledixiſti ſceptris eius. Alcazar, Apo-
calyp. 2. notatione 7. Vbi accuratè diſpu-
tat de virga ferrea in Apocalypſi repeti-
ta. Ex his Auctoribus multiplex eruditio,
& humana, & divina peti poteſt.

Sed ad perpendendam eius virgæ ſe- 176
veritatem, quam, è medio ſublato Senna-
cherib, Deus conterendam eſſe pollice-
tur, notandum eſt: non hic ſubeſſe vulga-
re illud nomen *ſebet*, quo identidem in
Scriptura virga nominatur, etiam cùm
ferreæ appoſitum adiungitur: Pſalm. 2.
num. 9. Sed aliud grandius, ſignificãtius,

& durius, nempe *motá*. Cuius nominis germanam vim exprimet ſignificatio verbi, unde deducitur, nempe *mut*: quod propriè eſt ponderis, aut ictus gravitate nutare, contremiſcere, corruere. Lege, quæ obſervat Foterius ad illud Iſaiæ. 58. num. 6. *Solve faſciculos deprimentes*: ſeu, ut ipſe vertit, *oppreſsiones*. Subeſt enim idem nomen.

177 Vulgatus ergo variè reddere ſolet hoc verbum Deuteronom. 32. num. 35. *Vt labatur pes eorum*; graviſsimo ſcilicet vulnere divinæ ultionis inflicto. Pſal. 45. nu. 3. *Et transferentur montes in cor maris*. Nimirum formidabili terræmotu eos è ſuis ſedibus convellēte. Pſalm. 93. num 18 *Si dicebam, motus eſt pes meus*; ſcilicet cùm paulò minùs habitaſſet in inferno anima illius, num. 17. Proverb. 25. num. 26. *Iuſtus cadens coram impio*. Iſaię 54. num. 10 *Montes enim commovebuntur, & colles cōtremiſcent*. Vbique ſubeſt idem verbum

178 Iam verò nomen *motá* ſic ſolet illuſtrare Vulgatus. *Vectis*. Numeror. 13. nu. 24. Atque hæc eſt eius germana ſignificatio: admotis enim vectibus, ſolent vel ferteæ portæ nutare primò, deinde ad terram affligi. Indeque transfertur ad durißimum oppreſsionis iugum, atque adeò catenas ferreas exprimendas. Levitic. 26. num. 13. *Qui confregi catenas cervicum veſtrarum, ut incederetis erecti*. Sic etiam reddit eamdem vocem, Ieremiæ 34. num. 27. *Et ſcietis, quia ego Dominus, cùm contrivero catenas iugi eorum*. Et Ieremiæ. 27. num. 2. *Fac tibi vincula, & catenas, & pone eas in collo*
179 *tuo*. At Ezechielis 30. nu. 18. vertit, *ſceptra*: *nigreſcet dies, cùm contrivero ibi ſceptra Ægypti, & defecerit in ea ſuperbia potentiæ eius*. Et Iſaiæ 14. num. 5. *baculum*: Vbi Propheta elegantiſsimè deſcribit crudelem huius impotentiſsimæ virgę dominatum. *Quomodò ceſſavit exactor? quievit tributum? Contrivit Dominus baculum impiorum, virgam Dominantiū, cædentē populos in indignatione, plaga inſanabili, ſubiicientem in furore gentes, perſequentem crudeliter*. Perpende huius virgæ crudelitatem in nudato nexorum dorſo acerrimè ſævientem.

Et vincula tua diſrumpam.

INiecta etiam vincula ſubiectis, & oppreſsis, virgę huius crudelitatem produnt, atrocitatem denunciant. Ea Hieronymus refert, vel ad catenas, quibus acerrimè conſtricti, captivi ducendi erant, vel ad anguſtam obſidionem, qua arctiſſimè preſsi tenebantur. Neque enim alienum eſt à ſacrę Scripturę conſuetudine vincula metaphoricè uſurpare. Iob. 36. num. 8. *Et vinciantur funibus paupertatis*. Sapient. 17. num 2. *Vinculis tenebrarum, & longæ noctis compediti*. Tobię 3 nu. 15. *Vt de vinculo improperij huius abſolvas me*. Eccleſiaſt. 7. num. 27. *Vincula ſunt manus illius*. 180

Ille verò eſt glorioſiſsimus Dei titulus. Pſal. 67. num. 7. *Qui educit vinctos in fortitudine*. Pſalm. 68. n. 34. *Vinctos ſuos non deſpexit*. Pſalm. 145. num. 8. *Dominus ſolvit compeditos*. Pſalm. 106. nu. 14. *Et vincula eorum diſrupit*. Iſaię 42. num. 7. *Et educeres de concluſione vinctum*. cap 49. num. 9. *Vt diceres his, qui vincti ſunt, exite*. Ierem 30 nu. 8. (qui locus eſt huic quàm ſimillimus.) *Conteram iugum eius de collo tuo, & vincula eius dirumpam*. 181

Numerus. 14.

Et præcipiet ſuper te Dominus, non ſeminabitur ex nomine tuo ampliùs.

TRia mihi priùs quaſi fundamenta iacienda ſunt, quibus huius loci explicatio fulciatur. Primum eſt. In ſacro ſermone ſemē appellari liberos. Geneſ. 4. num. 25. *Poſuit mihi Dominus ſemen aliud pro Abel*. Et cap. 46. num. 6. *Cum omni ſemine ſuo*. Deuter. 4. num. 37. *Elegit ſemen eorum poſt eos*. Levitici. 22. num. 13. *Repu-* 182

diata

diata, & abſq; liberis. Hebraice, *ſine ſemi-
ne*. 3. Regum 1. nu. 33. *David autem, &
ſemini eius ſit pax*. Et ſexcentis alijs
locis.

183 Atque hinc ortum eſt, ut ſeminari di-
catur populus, ſeu familia, cùm latiſsimè
propagatur, & augetur ſobole numeroſa:
ut eleganter de Eccleſia expoſuit Leo
ſermone 1. de Petro, & Paulo. [Non mi-
nuitur perſecutionibus Eccleſia, ſed au-
getur: & ſemper Dominicus ager ſegete
ditiori veſtitur: dum grana, quæ ſingula
cadunt, multiplicata naſcuntur.] Oſeæ 2.
num. 23. *Et ſeminabo eam mihi in terra*,
id eſt, non continebitur intra huius regio-
nĩs anguſtias: per totum orbem eam diſ-
fundam, latèque propagabo. Ieremiæ 31.
num. 27. *Seminabo domum Iſrael, & domũ
Iuda ſemine hominum*, id eſt, valde dilata-
bo, & amplificabo. Zachar. 10. num. 8. *Et
multiplicabo eos, ſicut antè fuerant multipli-
cati, & ſeminabo eos in populis*. Ezechie-
lis 36. num. 9. *Et convertar ad vos, & ara-
bimini, & accipietis ſementem* (Hebraicè,
Et ſeminabimini. Regia, *ſeremini*) *& multi-
plicabo in vobis homines*.

184 Secundò notandum eſt. Summi bene-
ficij, ac eximiæ cuiuſdam mercedis loco
fuiſſe ſemper habitum, cùm Deus homi-
nis ſibi fidelis poſteritatem quàm diutiſ-
ſimè, & quàm numeroſiſsime propagat.
Geneſis 22. num. 16. [Quia feciſti hanc
rem, & non pepercisti filio tuo unigenito
propter me, benedicam tibi, & multipli-
cabo ſemen tuum.] Et cap. 48. num. 19.
[Frater eius minor maior erit illo, & ſe-
185 men illius creſcet in gentes.] Exodi 1.
num. 21. [Et quia timuerunt obſtetrices
Deum, ædificavit eis domos.] Id eſt, au-
xit, firmavitque earum progeniem, ut do-
ctè explicat Pererius diſput. 10. num. 47.
Iob. 5. num. 25. [Scies quoque, quoniam
multiplex erit ſemen tuum, & progenies
tua, quaſi herba terræ.] Pſalm. 88. num. 5.
[Vſque in æternum præparabo ſemen
tuum.] Pſalm. 127. num. 3. [Filij tui, ſicut
novellæ olivarum in circuitu menſæ tuę:
ecce ſic benedicetur homo, qui timet Do-
minum.] Iſaiæ 61. num 9. *Et ſcient in gen
tibus ſemen eorum*.

Tertiò denique: graviſsimum contrà eſ- 186
ſe ſupplicium, poſteritatem omnẽ extin-
gui, nominiſq; memoriã funditus abole-
ri. Pſalm. 20. nu. 11. [Fructum eorum de
terra perdes, & ſemen eorum à filijs ho-
minum.] Eadem ſcilicet metaphora ſe-
minis, Iſaiæ 40. nu. 23. [Iudices terræ ve-
lut inane fecit: & quidẽ neq; plantatꝰ, neq;
ſatus, neq; radicatus in terra trũcus eorũ.]
Quem locũ doctè explicat Forerius. [Re-
ges, & Tyrãnos ſtatim initio imperij ſæpe
aufert, & de medio tollit, antequàm prolẽ
generẽt, nõ relicta ſobole.] Oſeæ 9. n. 14.
Da eis vulvam ſine liberis, & ubera arẽtia.

Iam ergo perſpicua erit loci ſententia. 187
Minatur enim Deus, Sẽnacherib (ut inter
omnes cõvenit interpretes) ex liberis ſuis
nullã poſteritatem propagandã, nominis
ſui memoriã prorſus extinguendã, impe-
riũ ad hoſtes trãsferendũ. Chaldæus, *Ne-
que erit ampliùs memoria nominis tui*. Vt om
nino ſit idem, *non ſeminabitur ex nomine
tuo ampliùs*, atq; funeſtum illud vaticiniũ
Pſal. 108. n. 13. *Fiant nati eius in interitũ:
in generatione una deleatur nomen eius*. Seu 188
aliud ſimile, Iſai. 14 nu. 20. de Nabucho-
donoſor: [Non vocabitur in æternum ſe-
men peſsimorum: pręparate filios eius oc-
ciſioni in iniquitate patrum ſuorum: non
conſurgẽt, nec hęreditabunt terrã.] Duo
enim filij Sẽnacherib parentis interfecto-
res ad Armenos transfugerunt. 4. Reg. 19.
num. 37. Tertius, qui patri ſucceſsit, qua-
driennio duntaxat regno potitus fuit; ul-
timuſque fuit ex ea familia, ut Metaſthe-
nem laudans vetuſtiſsimum hiſtoricum
prodit hic Arias Montanus.

Hæc cùm expedita ſint, neſcio in quas 189
anguſtias ſe conijcit doctus interpres, un-
de vix ſe poteſt extricare; & tandem pro-
pendet in Lyrani expoſitionem, ut mine-
tur Propheta Sennacheribo, nullum ſiliũ
in poſterum eum ſuſcepturum. Magnum
ſcilicet ſupplicium, ſi filij iam ſuſcepti ſi-
ne liberis non decederent. Sed Metaſthe-
nes iſte quibuſdam ſuſpectę fidei eſt. Quẽ

tamẽ Meraſthenem à multis exſibilatum, & exploſum acertimè tuetur Guevara Habacuc. 1. verſ. 8. num. 152.

De domo Dei tui interficiã ſculptile, & conflatile.

190 VT faciliora priùs expediamus, idola fiebãt ex omni materia. Danielis 5. num 4. *Laudabant Deos ſuos aureos, & argenteos, æreos, ferreos, ligneoſque, & lapideos.* Quod igitur dolando, ſive exculpendo fiebat ex ligno, lapide, aut ebore, dicebatur ſculptile, ſi autem ex liquefacto, fuſoque metallo, auro, vel argento formaretur, conflatile appellabatur. Lege Riber. hic num. 40.

191 Idem Ribera hæc verba refert ad cędẽ Sennacherib factam in templo, cùm ibi adoraret idola. 4 Reg. 19. nu. 35. Sed hæc explicatio omnino reiecta eſt editione caſtigatiſsima Vulgata, quæ nullam diſtinctionis notã apponit poſt verbum, *interficiã*; imò verò cum eo copulat *ſculptile, & conflatile.* Accedit, quòd & accuſandi caſum arbitratu ſuo ſupplet Ribera: & locutionem illam duriuſculã, *de domo Dei tui*, hoc eſt, ut ipſe explicat, *in domo Dei tui*, nondum mihi viſus eſt ſatis emollire.

192 Ita ergo interpretor, ut LXX. in hoc loco. *De domo Dei tui diſperdã ſculptilia, & conflatilia.* Eſtque graviſsima ſanè cõminatio. Quis enim, cùm videat urbis direptorem, incenſum ira, templa ipſa diruere, Deorũ ſimulacra deijcere, raptare, comminuere; in animum inducat, eum ſibi à privatis ædibus, fortuniſque civium temperaturum? Et quidem de dira illa exciſione Ninives ita ſcribit Diodor⁹, lib. 3. cap. 7. circa finem. (Vrbem à ſolo evertit, aurum, argentumque omne (nam ad multa talenta ex incendio effluxerat) detulit in Ecbatanam Mediæ urbem.)

193 Obijcit Ribera, *interficere ſculptile*, duriſsimè dici: rationem nobis ducendam eſſe Latinæ translationis. Ego verò tantùm abeſt, ut deſeram translationem Latinam, ut potiùs pro illa integrè tuenda, reijciam explicationem Riberæ, qui diſſecat orationem, quam Vulgata coniungit. Sed in primis LXX. legunt, *diſperdam.* Deinde verbum *carát* propriè eſt *ſuccidere*, & ſic reddit Vulgatus 4. Reg. 18. num. 4. *Succidit locus*, & Deutero 20. num. 20. *præcidere.* Iſaiæ 18. num. 5. Iere. 10. num. 3. & 1. Regum 31. num 9. *delere*, 2. Paralipomen. 22. num. 7. *eradere.* 1. Regum 28. num. 9. *diſperdere.* Pſalm. 12. numero 4. Itaque germanus verbi uſus eſt, cùm aliquid prorſus exſcinditur.

Addo etiam, à Vulgato uſurpatum 194
fuiſſe *interficiendi* verbum in hac ſignificatione. Ieremiæ 50. num. 26. Vbi de Babylone ſermo eſt: *tollite de via lapides, & redigite in acervos, & interficite eam, nec ſit quidquam reliquum.* Ezechielis 25. nu. 7. de urbe Rabbath: *tradam te in direptionem gentium, & interficiam te de populis, & perdam de terris, & conteram.*

Ponam ſepulchrum tuum, quia inhonoratus es.

RIbera, qui verba illa, *ſculptile, & cõ-* 195
flatile, connectit cum hac ſententia, & à priore diſpungit, congruenter explicat ſuæ interpunctioni. Suſpicatur Sennacheribum in Templo trucidatum, in tantum ſuorum odium incurriſſe, cùm propter naturæ inſolentiam, ingeniumque præfractum; tum propter illam militum ſtragem, inuſtamque ignominiæ labem Aſſyrio nomini, ut truncus, & inſepultus inter ſimulacrorum pulvinaria relinqueretur. Senſus itaque erit. Non conteget tuum cadaver humus iniecta: ſculptilia, & conflatilia idola erunt tuum ſepulchrum: ut ſit illud, quod ſcitè cecinit Lucanus, lib. 7.

Cœlo tegitur, qui non habet urnam.

Violenta prorſus interpretatio, quam neque hiſtorici ullius veteris auctoritas fulcit, neque interpunctio ſuſtinet Editionis Vulgatæ.

Non

196 Non eſt dubium, quin omni memoria dirum, ominoſum, atq; funeſtũ habitum ſit, carere ſepultura, inhumatumq; proijci feris, aut volucribus dilaniãdum. Miſſam facio Cynicam illã Diogenis libertatem, ab omni humanitate abhorrentem; cuius meminit Cicero Tuſculana prima: vide Pontanum ad 2. A Eneidos col. 947. Mitto ferinos ritus, barbaramq; immanitatem quarũdam nationũ, de quibus erudirè Tiraquellus in Alexandrũ ab Alexãdro, lib. 3. Genialiũ dierum, c. 2. Hoc certe communi naturæ ſenſu comparatũ eſt, & vetere omniũ gentiũ conſuetudine firmatum. Cuius rei ex omni antiquitate innumera exempla peti poſſunt. Multa cõgeſſit ex Græca, & Latina hiſtoria Lambinus in Horatium lib. 1. Ode. 28. & in Epodo Ode. 5. Ego breviter attingam Divinis prodita monumentis.

197 Ierem. 22. n. 19. de Rege Ioachim [Sepultura aſini ſepelietur, putrefactus, & proiectus extra portas Ieruſalẽ.] Pyramidem ſibi extruxerat Abſalon, in eaq; ad propagandam ſui memoriam, grandioribꝰ litteris nomẽ inciderat. Dixerat enim, non habeo filium, & hoc erit monimentũ nominis mei. 2. Re 18. n. 18. Sed vide, quale tandem ſepulchrum illi obtigerit, n. 17. [Proiecerunt eum in ſaltu in foveam grandem, & comportaverunt ſuper eum acervum lapidum magnum nimis.]

198 Iſai. 22 n. 16. Ad Sobnam præpoſitum templi. [Excidiſti tibi hic ſepulchrum, excidiſti in excelſo memoriale diligenter, in petra tabernaculum tibi.] n. 18. *Ibi morieris, &c.* Non poſſum luculẽtiſsima Claudiani carmina ex lib. 2. in Ruffinum huic loco aptiſsima ſilentio involvere,

Triviis calcandus ſpargitur ecce,
Qui ſibi Pyramidas; qui nõ cedentia templis,
Ornatura ſuos extruxit culmina Manes.
Et qui Sydonio velari credidit oſtro,
Nudus paſcit aves: iacet en, qui poſsidet orbem,
Exiguæ telluris inops, & pulvere raro
Per partes tegitur: nuſquam, totieſque ſepultus.

Eodẽ ſupplicio affecta fuit ſoboles Iero- 199
boã, uno duntaxat parvulo excepto, 3. Regum 14. n. 12. [Qui mortui fuerint de Ieroboã in civitate, comedẽt eos canes: qui autem mortui fuerint in agro, vorabunt eos aves cœli.] Et num. 13. *Iſte ſolus infertur de Ieroboam in ſepulchrum, quia inventus eſt ſuper eo ſermo bonus, &c.* Vide etiam de Ioram 2. Paralip. 21. n. 19. & 20.

Hæc omnia apertè demonſtrant, ſoli- 200
tum eſſe Deum Principum ſcelera ſepulturæ ignominia, aut cadaveris proiectione punire. Quare non valde pugnarem, ſi in eo, quod ſcribit Ribera; Sennacheribum inhumatum diu iacuiſſe, ſententiam mihi probaret ſuam, eamque veteris cuiuſpiam hiſtorici auctoritate fulciret. Sed quis credat Regem in ſuo ſanguine volutatum, in ipſo templo ſepulturæ beneficio caruiſſe? Cùm præſertim parratores cædis continuò aufugerint in Armeniam, & illi in Regnum ſucceſſerit filius, quem cogeret pietas regali pompa iuſta ſolennia Parenti celebrare.

Cùm igitur ipſe contextus exigat, ut 201
fateamur, Prophetam ſubinde perſonam mutare; & modò alloqui Rabſacem, modò Sennacheribum, modò etiam Sardanapalum: modò iactare minas, modò in ſpem meliorem erigere: quia ut egregiè Hieronymus initio Commentariorum in cap. 2. [Hinc vel maximè obſcuri ſunt Prophetæ, quòd repentè, dum aliud agitur, ad alios perſona mutatur.] Cùm proximè anteceſſerit vaticinium de ſimulacris excidendis, quod certum eſt ad NInives vaſtitatem, id eſt, ad Sardanapali tempora referri; ſuſpicor hæc verba ad eundem Sardanapalum ſpectare: eamque eſſe ſententiam; *ponam ſepulchrum tuum.* Scilicet ignominioſum, atque probroſum. *Yo te darè la ſepultura, q̃ mereces. Serà la mas infame, que aya jamas avido en el mundo.*

Et quidem Sardanapali ſepulchrũ fuiſ- 202
ſe longè omnium poſt hominũ memoriã probroſiſsimum, & notatiſsimum, nemo eſt vel mediocriter literis tinctus, quin

ſaltem fama ipſa, & auditione exceperit. Carpunt, & proſcindunt contumelijs veteres Scriptores epitaphiũ illud infame, quod homo voluptariꝰ, & mulieroſus, vel potiùs intemperantiſsima belluã ſub hominis ſpecie latens, incidi iuſsit in buſto.

Hæc habeo, quæ edi, queque exaturata libido

Hauſit: at illa iacent multa, & præclara relicta.

Quid aliud (inquit Ariſtoteles, & refert Tullius Tuſculana 5.) *in bovis, non in Regis ſepulchro inſcriberes? Hæc habere ſe mortuũ dicit, quæ ne vivus quidem diutiùs habebat, quàm fruebatur.*

Congruit mirificè cum hac tam inſigni turpitudine ratio, quam Propheta ſubiungit, *quia inhonoratus es.* Regia. *Quia deſpectus fuiſti.* Vatabl. *Quia vilis, & ignominioſus factus es.* Montanus. *Quia ignominioſè contemptibilis fuiſti.*

Numerus 15.

Ecce ſuper mõtes pedes evangelizantis, & annuntiantis pacem.

203 NOva rurſus perſonæ mutatio hic neceſſariò concedenda eſt. Certum enim, & proximum Ninives excidium mentis oculis proſpiciens, epinicion quaſi canit Propheta, & populo fideli de tam infeſto hoſte ſublato, ac prorſus extincto, gratulatur. Videor, inquit, mihi videre properantes nũcios, gaudio geſtientes, & extremam cladem illatam Aſſyrijs ſublatis vocibus denuntiantes. Hanc celeritatẽ expreſſerunt LXX. *Quia veloces ecce ſuper montes.*

204 Refert hîc Arias Montanus, & Pineda in Salomone lib.6.c.20. n.9. Ex vetuſta Hebræorum traditione, eam olim percrebuiſſe conſuetudinem, ut quæ omnibus nota, publicéq; teſtata vellent eſſe; quęq; omnium ſcire magnopere referret; ea præconis voce ex montibus proclamãda curarent: atq; hoc modo feſti dies, ſabbata, novilunia, deniq; quæcunq; in bello, aut in pace ſervari oporteret, publicè indicebantur. Quæ ſanè obſervatio multa nobis explicabit Scripturæ loca.

205 Sed antequàm ad ea veniamus, notandum eſt: hanc conſuetudinem ipſo urbis ſitu vehementer confirmari; erat enim Ieruſalem, terraq; ipſa promiſsionis montibus plena, totaq; iugoſa. Pſal. 124.n.1. *Qui confidunt in Domino* (erunt firmi, ſtabiles, & immobiles) *ſicut mons Sion* (qui altiſsimis fixus radicibus, nunquam poterit loco dimoveri: ita) *non commovebitur in æternum, qui habitat in Ieruſalem* (Divino patrocinio ſeptus, ac munitus.) *Montes in circuitu eius* (nempe Ieruſalem, eſt enim generis fœminini: ſimiliter) *& Dominus in circuitu populi ſui.* Id eſt: ſicut Ieruſalem tutiſsimis circumquaq; montibus eſt vallata, ita erit Deus pro muro, atque præſidio ſuis cultoribus.

206 Iam ergo ad hanc conſuetudinem ſpectat illud Iſaiæ 40.nu.9. [Super montem excelſum aſcende tu, qui evangelizas Siõ: exalta in fortitudine vocem tuam.] c.42. n.11. *De vertice montium clamabunt.* Pſ.71. n.3. *Suſcipiant montes pacem populo, & colles iuſtitiam;* id eſt, ex editis montibus promulgetur.

207 Atq; hæc ipſa vetus conſuetudo lucẽ affert obſcuriſsimæ verſioni LXX. in illo Iſaiæ 52.n.7. *Quã pulchri ſuper mõtes pedes annunciantis, & prædicantis pacem.* Ipſi legunt: *quia ego ipſe, qui loquebar, adſum, ſicut hora ſuper montes, ſicut pedes evangelizantis auditum pacis.* Fr quanvis Origenes, & Cyrillus ex ambiguitate Gręcę vocis *Ora*, quę (ut fatetur etiã Hieronymus) & horã, & verni temporis amænitatem ſignificat; in hac ſecũda ſignificatione uſurpent, & de Chriſto explicent, qui hyemis aſperitatem depulit, & ver amæniſsimum hominibus attulit; Cãt. 2.n.11. *Iam enim hyems tranſijt, imber abijt, & receſſit, flores apparuerunt in terra noſtra.* Sed Editio Vaticana LXX. legit, *ſicut hora*, ut plerique legerunt Patres.

208 Subit itaq; meum animũ ſuſpicio, alludi ad eam cõſuetudinem, qua neomeniæ,

ſabbata,

Sabbata, horæ, & partes diei feſti (ad Coloſſenſes 2. num. 16.) ex edito monte indicebātur. Nam & Athenis Magiſtratum fuiſſe, qui Gnomon vocaretur, cui videtur hæc cura demandata, refert Rodiginus Lectionum antiquarum lib. 12. cap. 9. Eadem cura penes Cenſorem erat apud Romanos, ut Auctor eſt Plinius lib. 7. c. 60. & Gelius lib. 14. cap. 7. & 1. Paralipomen. cap. 12. num. 32. ita legimus. [De filijs quoque Iſſachar viri eruditi, qui noverant ſingula tempora ad præcipiendum, 209 quid facere deberet Iſrael.] Itaque, quia Chriſtus venit, *ut prædicaret annum placabilem Domino*, Iſaiæ 61. numer. 2. & in die magno feſtivitatis, Ioannis 7. num. 37. ad circumfuſam multitudinem clamaturus erat, *ſi quis ſitit, veniat ad me, & bibat*; comparatur denuntianti dies feſtos, atq; ex edito mōte lætum, fauſtumque nuntium promulganti. Hanc enim eſſe germanam vim verbi, *Evangelizare*, & vulgo iam notum eſt, & Salmeron tom. 1. Prolegomeno 23. & Maldonatus initio Commentatiorum in Matthæum, diligenter adnotaverūt. Qui verò iuxta Latinum textum, eruditam volet interpretationem loci Iſaiæ, legat Toletum Cardinalem ad Romanos 10. annotatione 8.

Celebra Iuda feſtivitates tuas.

210 Silent feſtivitates, armis perſtrepentibus: & urbe obſidione cincta, non poſſunt ſolito advenarum concurſu celebrari. Sic refertur 2. Paralip. 30. num. 2. ſolemnitatem Paſchæ reiectam fuiſſe in menſem alterum, quia populus nondum congregatus fuerat in Ieruſalem. Iam verò deletis Aſſyrijs, obſidione ſoluta, animis timore liberatis, profuſa lætitia, ſolemnique pompa, & apparatu dies feſti poſſent agitari.

Et redde vota tua.

211 INditum eſt à natura mortalium generi, ut rebus in extremum diſcrimen adductis, ac propè deſperatis, votis nuncupatis opem numinis imploremus. Acutè Plinius lib. 8. c. 16. *Tum præcipuus votorum locus eſt, cùm ſpei nullus eſt.* Ovid. 1. Triſtium.

Dij maris, & terræ, (quid enim, niſi vota ſuperſunt?)
Parcite quaſſatæ ſolvere membra ratis.

Et 3. Faſtorum.

Vincitur ars vento, nec iam moderator habenis
Vtitur: at votis is quoque poſcit opem.

Romuli inſigne votum Livius retulit 212
lib. 1. [Deme terrorem Romanis, fugāq; fœdam ſiſte: hic ego tibi templum ſtatori Iovi, quod monumentum ſit poſteris, tua præſenti ope ſervatā urbem eſſe, voveo.] & lib. 41. Cùm peſtilentiæ finis non fieret, populus in foro votum concepit, ſi morbꝰ, peſtilētiaq; ex agro Romano emota eſſet, biduum feriam, ac ſupplicationē ſe habiturum. Fiebant etiam vota privata pro valetudine recuperanda, pro incolumitate itineris, aut navigationis. Lege Sueto. in Auguſto, c. 23. in Caligula, c. 14. & in Nerone c. 54. Gelium lib. 16. cap. 6. Tiraquellum in Alexandrum, lib. 3. c. 22. Lambinum in Horatium lib. 1. Ode. 5.

Me tabula ſacer votiva paries indicat.

In Scriptura paſsim ſuppetunt exem- 213
pla. Geneſ. 28. n. 20. Indicum 11. num. 30. & 1. Reg. 1. n. 11. & 2 Reg. 15. n. 8. Act. 18. n. 18. Vota verò ſemel concepta, exactiſſimè eſſe reddenda, crebrò ſacræ præcipiunt litteræ, Levitici. 27. nu. 2. Numer. 6. nu. 2. Deut. 23. num. 21. Pſal. 75. num. 12. Eccleſ. 5. num. 3.

Atque hoc ipſum gratulabundus Pro- 214
pheta monet, ut vota Deo nūcupata, cùm ab Aſſyrijs premerentur, maturè, cumulateq; perſolvant. Et re ipſa ita contigiſſe, poſt cædem illam factam ab Angelo in exercitu Sennacherib, proditum eſt 2. Paralip. 32. nu. 22. [Et præſtitit eis quietem per circuitum: multi etiam ferebant hoſtias, & ſacrificia Domino in Ieruſalem.] Hęc enim erat illa hoſtia pacifica retributionū, ſeu compēſationū, quæ in gratiarū actionē pro obtenta pace offerebatur. De qua Ribera lib. 4. de Templo, cap 4.

Quia non adijciet ultrà, ut pertranſeat in te Belial: univerſus interijt.

215 EXciſa, atque funditus vaſtata Ninive, Aſſyrijs ad internecionem uſque deletis, ſecuritatem illis in poſterum pollicetur. Verùm, quia vox Belial ſæpe occurrit in Scriptura, eius nobis germana vis ſemel excutienda eſt. Hieronym. in c. 28. Iſaiæ agens de Diabolo. [Appellatur, inquid, Belial, ideſt, apoſtata, prævaricator, & abſque iugo: & ubicunque LXX. exponunt filios peſtilentiæ, in Hebraico ſcriptum eſt, filij Belial.] Congruenter exponit hãc vocem Vulgatus. 3. Reg. 21. num. 13. *Adductis duobus viris filijs Diaboli.* Hebraicè. *Belial.* Et paulò pòſt: *at illi, ſcilicet ut viri diabolici, dixerunt contra eum teſtimonium.* Hebraicè *Belial.* LXX. *Filij ex leges, ſeu viri rebellionis,* vertere interdum ſolent, ut Deuteronom. 13. num. 13.

216 Vulgatus Iudicum 19. num. 22. nominis notationem expreſsit. *Filij Belial,* (ideſt, abſque iugo.) Derivatur enim, ut probabilior opinio fert, à præpoſitione *beli*, ideſt, abſque, & *hol*, ideſt, iugum. Et propriè ſignificat hominẽ inſigniter improbum, perditè ſceleratum, perfrictæ frontis, profligatique pudoris: qui Divinę legis iugum excuſſit, qui omnia repagula perfregit, & ſine ullo timore Deo impudentiſsimè adverſatur. Proverb. 6. nu. 12. & Iob 34. num. 18. *Apoſtata* redditur à

217 Vulgato: qui ſcilicet à Deo volens, prudenſque receſsit. Proverb. 16. num. 27. *Vir impius.* Tales deſcribuntur. 1. Reg. 2. num. 12. *Filij Heli, filij Belial, neſcientes Dominum, neque officium Sacerdotum ad populum.* LXX. *filij peſtilentes.* Procacíſsimi, obſtinatiſsimique contemptores Dei; qui parentis monita, non dico ad animũ, ſed ne ad aures quidem admittebant. Cùm enim eos ſenex increparet, num 23. *Quare facitis res huiuſcemodi, res peſsimas?* num. 25. *Non audierunt voces patris ſui.*

Eamdem vocem ſolet Vulgatus reddere per abſtractum in hoc cap. num. 11. Vbi de blaſphemo, & in Deũ, homineſq; contumelioſo Sennacheribo, *mente pertractãs prævaricationem.* Hebraicè. *Belial.* Pſalm. 17. num. 5. *Torrentes iniquitatis conturbaverunt me.* Hebraicè. *Belial.* Exponit Genebrard. impetus, & violentiæ iniquorum, ſubitæ, & impetuoſæ improborum incurſiones. Viri enim *Belial*, cùm effractis timoris divini repagulis, odijs inflammatis in proximum rapiuntur, inſtar concitatiſsimi torrentis, cæco impetu omnia perrumpunt, atque pervertunt. Qui plura volet de hac voce, legat Riber in hoc loco. Ioan. Fernandez in ſuo Theſauro, verbo, *Belial.* Pineđ. tom. 2. in Iob. cap. 34. verſ. 18. Ianſen, Proverb. 6. num. 12. Maluẽdam lib. 1. de Antichriſto, cap. 3. Delrium deniq; tom. 1. Adag. 126. 218

Pertranſire verò hoſtile quiddam præſefert, calamitoſum, & exitiale. Forerius 219 ad illa verba Iſaiæ cap. 52. nu. 1. *Quia non adyciet ultrà, ut pertranſeat per te incircumciſus, & immundus;* cenſet metaphoram duci à victorum inſolentia, proſtratorum, cæſorumque hoſtium colla calcantium. Certè ſignificat affligere, ac divexare: Zachariæ 9 num. 8. *Non tranſibit ſuper eos ultrà exactor.* Lege, quę adnotavi num. 12.

Ille autem loquendi modus; *non adijciet ultrà, ut pertranſeat,* id eſt, non pertranſibit, Hebraiſmus eſt in Scriptura frequentiſsimus, quem ſæpe Vulgatus exprimit: *non apponet, non adijciet, non addet.* Sæpe illuſtrat duntaxat Latiniſmo. Geneſ. 4. num. 2. *Rurſuſque peperit.* Hebraicè. *Et addidit, ut pareret.* Vel unicum caput 8. libri Geneſeos quatuor nobis exempla ſuppeditat, nu. 10. *Rurſum dimiſit columbam.* Hebraicè. *Et addidit emittere columbam.* num. 12. *Quæ non eſt reverſa ultrà ad eum.* Hebraicè. *Quæ non appoſuit reverti.* num. 21. *Nequaquam ultrà maledicam terræ.* Hebraicè. *Non adijciam, ut maledicam.* Ibidem. *Non igitur ultrà percu-* 220

tiam.

tiam. Hebraicè. *Non addam adhuc, ut percutiam.*

221 Et verò LXX. Interpretum verſio in hoc loco per quàm difficilis eſt. Ita enim ipſi reddiderunt. *Quia nequaquam appones ultrà tranſire per te in vetuſtatem.* Theodoretus videtur referre ad ipſas feſtivitates, quæ iam deinceps nunquam veteraſcent, nunquam intermiſſæ conquieſcent: potiùs de die in diem renovabuntur. Magis aſſentior Theophilacto, qui refert ad Aſſyrios. [Hoſtes, inquit, tui non diu perſeverabunt.] Non ſtabilietur ipſis felicitas: iàm celerrimè funditus interibunt: non ad diuturnum tempus te divexabũt.

CAPUT. II.

Numerus 1.

Aſcendit, qui diſpergat coram te.

1 Vſque adeò diſcrepant Expoſitores in hoc loco, ut neque Latini cum Græcis, neque ipſi inter ſe Latini conveniant: imò vix reperias unum, qui cum altero conſentiat. Diſcrepantes verò ſententias, ſectanti brevitatem neque vacat refellere, neque lubet: tantùm explicabo meam. Aſſentior Hieronymo, qui hos belli terrores ad Niniven ſpectare cenſet: ſed in eo diſſentio, quia conſentaneè ad ea, quæ expoſui, ad vaſtitatem illam, atq; excidium illatum ab Arbace Medorum duce, totum refero vaticinium.

2 Quod Vulgatus reddit, *qui diſpergat,* exprimitur unica voce originali, eaque ſignificantiſſima, quam plerique vertunt: *Vaſtator,* ſeu *diſſipator.* Verùm ut aſſequamur eius vim, notãdum eſt, verbum *puts,* unde vox illa derivatur, propriè ſignificare, *conterere, allidere, confringere*: ita ut ſignificatione non differat à *napats,* ut obſervavit Mercerus. Ierem. 23. num 29. *Et quaſi malleus conterens petram.* Habac. 3. num. 6. *Contriti ſunt montes ſeculi.* Utrobique ſubeſt idem verbum, ſicut & Iob 16 num. 13. *Confregit me.* Illud autem Iſai. 27. num. 9. *Sicut lapides cineris alliſos:* & Pſalm. 2. num. 9. *Tanquam vas figuli confringes eos,* plerique referunt ad *napats.* Certè vocem ipſam, quæ hîc repetitur, Latinus interpres, Proverb. 25. num 18. vertit, *iaculum.* LXX. *clavam.* Hebraizantes, *malleum.* Inſtrumenta ſcilicet ad oſſa confringenda, & comminuenda, ut notat ibi Ianſenius.

Sed eſt locus maximè illuſtris Ierem. 51. 3
num. 20. Ubi Rex Nabuchodonoſor appellatur etiam à Deo *confractor,* ſive *vaſtator.* Latina ſic habent. [Collidis tu mihi vaſa belli, & ego collidam in te gentes, & diſperdam in te regna.] Hebraica ſic verbum è verbo exprimit Regia: *malleus ſpargens tu mihi inſtrumenta belli, & conteram diſperſione in te gentes.*

Quibus verbis indicatur, quid ſibi ve- 4
lit Vulgatus, cùm hoc verbum ſæpe reddit, *diſpergere,* aut *diſſipare*: eſt enim elegantiſſima ſignificationis expreſſio. Cùm enim ad ſaxum validè alliſa confringitur teſta, diſſiliunt magno impetu fragmenta, & in minutiſſimas partes comminuta, huc illuc diſperguntur, ac diſſipantur. Quale ſuppliciũ minitatur Deus Iſai 30. num 14. [Et comminuetur, ſicut conteritur lagena figuli contritione pervalida: & non invenietur de fragmentis eius teſta, in qua portetur igniculus de incendio.] In hanc itaque ſententiam intelligendus eſt Latinus interpres, cùm ita vertit hoc verbum. Numerorum 10. nu. 35. *Surge Domine, & diſſipentur inimici tui,* id eſt, fracti, atque contriti diſiiciantur. Iob 40. num. 6. *Diſperge ſuperbos in furore tuo,* Iſaiæ 24. num. 1. *Ecce Dominus diſſipabit terram, & diſperget habitatores eius.*

Iam ergo expenſa verbi proprietate, 5
perſpicua eſt Prophetæ ſententia. *Aſcendit, qui diſpergat,* id eſt, qui tanquam malleus te comminuat, qui agros populetur, homines contrucidet, urbem denique totam (ut eſt apud Diodorum lib. 3. c. 7.)

funditus

funditus à ſolo evertat. Emphaſim etiam habent verba illa *coram te.* Hebraicè. *Ante faciem tuam.* Vatablus. *Ob oculos tuos,* id eſt, te inſpectante, & intimis ſenſibus dolorem hauriente, nec valente cladem propulſare. *Se te vendrà a los ojos, y a las barbas.* Non ex inſidijs, aut occultis cuniculis, ſed palàm, aperto Marte depugnabit.

Qui cuſtodiat obſidionem.

6 ID eſt, qui te ſuis copijs arctiſsimè vallatam, & obſeſſam, quàm diutiſsimè teneat. Cùm enim Ninive murorum altitudine, ac firmitate inexpugnabilis omnino videretur; cùm nondum fuiſſent excogitata tormenta ænea, quibus mœnia quatiuntur, ac verberantur; cùm obſeſſi, & militum numero, & commeatu, aquiſque perennibus abundarent; Arbaces nihilominus nunquam deſpondit animum, ſed pertinaciſsimè ad triennium uſque obſidionem extraxit. Auctor eſt Diodorus loco indicato.

Contemplare viam.

7 MIra hîc rurſus in re perfacili Expoſitorum varietas. Solent Prophetæ, cùm denunciant iam iamque imminentem cladem, adeòque certam, ac fixam divino decreto, ut humanitus arceri, declinarive non poſsit: impijs in anguſtum deductis inſultare, eoſque excitare, quaſi per contemptum, & irriſionem, ad avertendam calamitatem, ad præſidia ſibi comparanda. Iſai. 21. num. 5. Cùm prædiceret excidium Babylonis; *pone mēſam, contemplare in ſpecula comedentes, & bibentes: ſurgite Principes, arripite clypeum:* perinde ac ſi dicat. Agite verò: etiā dum cibum ſumitis, nolite vel tantillùm à ſpeculatore oculos detorquere: armamini clypeis, ſtringite gladios. Et cap. 23. n. 12. ad Tyrum. *Virgo filia Sidonis, in Cethim conſurgens transfreta: ibi quoque non erit requies tibi.*

Huc itaque referenda ſunt hæc verba, *contemplare viam.* Ita enim natura comparatum eſt, ut identidem eò reflectamus oculos, unde aliquid ſperamus. Cuius rei exemplum extat perilluſtre Tob. 11. n. 5. [Anna autem ſedebat ſecus viam, quotidie in ſupercilio montis, unde reſpicere poterat de longinquo. Et dum ex eodem loco ſpecularetur adventum eius, vidit à longè, & illico agnovit venientem filium ſuum.] Obſeſsis verò nihil optatum magis, nihil magis ſperatum, quàm ſubſidiariæ militum copiæ, quæ ſibi ſuppetias ferant: eas cùm anxiè expectant, oculos de via non deflectunt: & quidem ita ſcribit de Sardanapalo Diodorus in illo l. 3. c. 7. [Per epiſtolas reliquorum, qui non defecerant, auxilia accerſit, ad ferendam obſidionem paratus.] 8

Conforta lumbos, robora virtutem valde.

HAEc etiam ſpectant ad eamdē permiſsionem ironicam. Qualis eſt illa apud Poetam 4 Eneid. 4. 9

I, ſequere Italiam ventis, pete regna per undas.

Talis eſt illa l. 9.

I, verbis virtutem illude ſuperbis.

Et apud Iuvenalem Satyra 12.

I, nunc, & ventis animam committe, dolato

Confiſus ligno.

Similis ſarcaſmos frequens eſt apud Prophetas. Iudic. 10. num. 14. [Ite, & invocate Deos, quos elegiſtis; ipſi vos liberent in tempore anguſtiæ.] Et aliàs ſæpe.

Confortare verò lumbos eſt, robur, ac vires excitare: magna enim fortitudinis pars ſita eſt in lumbis. Vnde & imbecilli, ac debiles, elumbes à Latinis nominantur. Vel, quod ego potiùs exiſtimo, idem eſt, atque arma arripere, ſeque ad propulſandos hoſtiles impetus acerrimè comparare. LXX legunt, *tene lumbum.* Interpres Theophilacti. *Conſtringe lumbos.* 10

Vt autem concedamus, in Scriptura 11

accin-

accingere lumbos, frequentiſsimè habitum eſſe hominis expediti ad iter aggrediendum: Tob.5.nu.5. & 3.Regum 18. num.46. & 4.Regum 9. num.1. Tamen negandum non eſt, longè frequentius eſſe, balteo illo militari ſe pręcingere. Hinc apud profanos ſcriptores, *accingi*, idem omnino eſt, atque ad pugnam, ac certamen ſe expedire: quia videlicet ad militiam ituri armis cingebantur. Lucre.l.2.

Dede manus, aut ſi falſa eſt, accingere contrà.

Hinc veteres illi Romani *cinctuti* vocabantur, hoc eſt, *armati*, ut probat Lambinus in id Horatij, de Arte poetica.

Fingere cinctutis non exaudita Cethegis.

12 Derivatum hoc ad Ethnicos ex ſacro fonte. Geneſ.49.num.19. *Gad accinctus prælíabitur*. Numeror.32.num.17. *Nos autem ipſi armati, & accincti pergemus ad præliũ.* Eccleſ.36.num.18. *Quaſi ſuccinctus latro.* 4 Reg.3.num.21. *Convocaverunt omnes, qui accincti erant balteo.* Iudic.18.nu.11. *Accincti armis bellicis.* 2.Regum.21.n.16. *Accincti enſe.* Hinc illud 3. Regum.20.
13 num.11. *Ne glorietur accinctus æquè, ut diſcinctus*, id eſt, non ita magnificè ſe iactet, qui adhuc ancipiti Marte decertat, ac ille, qui iam victoriam reportavit. Et Iudicũ cap.8.num.17. Vbi nos legimus, *ſexcentis viris fortiſsimis*. Hebraicè, *accinctis*. Sæpe enim militum animi; ſpiritus, ac vires pẽdent ex armis. Exod.13.num.18. *Armati aſcenderunt filij Iſrael*. Hebraicè, *hamuſim*, id eſt, *præcincti*. Quam vocem Hebraicam luculentè explicat Maſsius Ioſue 1.n.14. Tandemque concludit. (Vſitatiſsimum eſt in ſacra hiſtoria, ſuccinctis lumbis ſignificare expeditum robur, atq; alacre, ac paratum ſtudium, ſtrenuamque fortitudinem.)

14 Hinc etiam crebræ illæ metaphoræ. Proverbior.30.num.31. *Gallus ſuccinctus lumbos*. Et cap.31.num.17. *Accinxit fortitudine lumbos ſuos*. Iob 38.num.3. *Accinge, ſicut vir, lumbos tuos*. Verba ſunt laceſſentis Dei, & Iobum ad ſingulare certamen provocantis: perinde, ac ſi diceret, Sume ſcutum, ſtringe gladium, mecum in arenam deſcẽde. Et cum Chriſtianum militem ab imis unguibus ad ſummum uſq; verticẽ armat Apoſtolus, ad Epheſ.6. num.14. *State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate*. Et Pſalm.17.num.33. *Deus, qui præcinxit me virtute*: num.40. *Et præcinxiſti me virtute ad bellum*. Pſalm.92.nu.1. *Indutus eſt Dominus fortitudinem, & præcinxit ſe*. Apud Græcos etiam *Euzonos*, hoc eſt, bene cinctus, idem eſt, ac fortis, & ſtrenuus. Contrà verò *diſcinctus* apud La- 15
tinos ſonat diſſolutum, & imbellem: quia ſummo ducebatur probro, ſi militẽ ignavum iuberet Imperator diem tranſigere diſcinctum: ut eſt apud Sueton. in Auguſto, cap.24.

Numerus.2.

Quia reddidit Dominus ſuperbiam Iacob, ſicut ſuperbiam Iſrael.

RIbera ſequutus Hieronymũ 16
ita exponit. Sicut Deus acriter punivit Sennacherib, quòd in duas Tribus ſuperbierit, ita etiam ulciſcetur Niniven, Aſſyrioſque omnes, quòd captas reliquas decem Tribus in miſerrimam ſervitutem abduxerint, victiſque ſuperbè inſultaverint. Probabilis expoſitio, niſi durè, & prorſus inuſitatè, *ſuperbiam* paſsivè uſurparet, id eſt, pro iniurijs ſuperbè, atque inſolenter illatis.

Grandiorem verò ſententiam vox He- 17
braica nobis inſinuat. Subeſt enim *Gaon* à radice *Gaà*, hoc eſt, ſuperbire, ſeu glorioſè agere. Exod.15.num.1. *Cantemus Domino, glorioſè enim magnificatus eſt*. Hebraicè. *Elevando elevavit ſe*: aut, ſi ita loqui fas eſt, *ſuperbiendo ſuperbijt*. Edidit facinus longè ſuperbum, & illuſtre. Vox itaque *Gaon* identidem uſurpatur in ſacro ſermone, pro gloria, maieſtate, & magnificentia. Exod.15.num.7. *In multitudine gloriæ tuæ*

depoſuiſti

depoſuiſti adverſarios tuos. Iſai. 2.num. 10. *Et à gloria maieſtatis eius.* Et cap. 4.nu. 2. *In die illa erit germē Domini in magnificentia, & gloria; & fructus terræ ſublimis.* Hebraice *In ſublimitate, vel ſuperbia.* Cap. 24. num. 14. *Cùm glorificatus fuerit Dominus.* Regia, *in excellentia Domini.* Pſalm. 46. num. 5. *Elegit nobis hæreditatem ſuam: ſpeciem Iacob, quem dilexit.* Pagnin. *Gloriam Iacob.* Regia, *excellentiam.* Vatablus: *præſtantiam.* Iob 40. num. 5. *Circumda tibi decorem.* Regia, *celſitudinem.* Vbique reperitur eadem vox *Gaon.*

18 Erit itaque ſenſus huius loci. Fruſtra militaria præſidia comparabitis; altiſsimo enim providentiæ divinæ conſilio fixum vobis, ac certum impendet exitium. Et quemadmodum obſeſſam Ieruſalem à Sennacheribo omnipotens Deus funeſta edita militum ſtrage, glorioſam reddidit, & illuſtrem: ita etiam aſſeret Iſrael in antiquum ſplendorem, veſtra urbe funditus everſa, veſtris militibus, tanquam ſanguinarijs hoſtibus ad unū exſtinctis. Confirmat etiam hanc expoſitionem verbum *ſub,* quod propriè exprimas *Quia reſtituit, ſeu fecit reverti, aut redire: ale buelto la honra a ſu pueblo.* Pagnin. *Quia convertit Dominus ſuperbiam Iacob.* Vatablus, *quia revocavit Dominus maieſtatem, vel magnificentiam Iacob, iuxta priſtinam dignitatem Iſrael.*

19 Neque eſt, quòd in hac germana explicatione faceſſat nobis negocium Latina vox *ſuperbia*: ſic enim reddidit *Gaon* ipſe Vulgatus. Iſai. 60. num. 15. Qui locus mirè favet huic expoſitioni. [Vocabunt te civitatem Domini, Sion ſancti Iſrael: pro eo, quòd fuiſti derelicta, & odio habita, & non erat, qui per te tranſiret, ponam te in ſuperbiam ſæculorum, gaudium in generationem, & generationē.] Et Ezech. 24. num. 21. [Ecce ego polluam ſanctuarium meum, ſuperbiam imperij veſtri.] Hoc eſt, *excellentiam, maieſtatem, magnificentiam,* Denique in hanc ſententiam explicarunt hunc locum LXX. *Quoniam avertit Dominus contumeliam Iacob, ſicut contumeliam Iſrael.* Et Chaldęus Paraphraſtes: *quoniam reſtituit Dominus fortitudinem ſuam Iacob, & magnitudinem ſuam Iſraeli.*

Obſervat hic Ribera, Iacob accipi pro duabus tribubus, Iſrael verò pro reliquis decem; cauſáſque probabiles affert. 20

Sed hanc obſervationem, non perpetuò conſtantem eſſe, perſpicuè oſtendit Grajar ad illa verba Michææ 1. n. 5. *In ſcelere Iacob omne iſtud, & in peccatis domus Iſrael. Quod ſcelus Iacob? Nonne Samaria?* Ex l. 3. Regum cap. 12. num. 27. & Maldonatus ad illud Lucæ 1. num. 32. *Et regnabit in domo Iacob in æternum.*

Quia vaſtatores diſſipaverunt eos, & propagines eorum corruperunt.

CAuſam reddit, cur Iſraelis ſplendorem Aſſyriorum cladibus obſcuratum obſoleviſſe dicat: opuſque eſſe, ut in antiquam dignitatem, & magnificentiam aſſeratur. Tranſtulit enim Deus vineam ſuam de AEgypto: eiecit gentes, & plantavit eam. Pſalm. 79. nu. 9. *Extendit palmites ſuos uſque ad mare, & uſque ad flumen propagines eius.* Oſeæ 10. num. 1. *Vitis frondoſa Iſrael.* LXX. *Vitis bonas habens propagines Iſrael.* Theophilactus. *Vitis penè ſilveſcens, & luxurians palmitibus.* Iſaię 5. num. 7. *Vinea enim Domini exercituum domus Iſrael eſt.* Ierem. 2. num. 21. *Ego autem plantavi te vineam electam.* 21

Sed hanc feraciſsimam vineam Aſſyrij, velut immaniſsimi vaſtatores diſſiparunt, propagineſque eius, (ideſt, minora oppida) corruperunt. Pſalm. 79. num. 14. *Exterminavit eam aper de ſilva, & ſingularis ferus depaſtus eſt eam.* Ioel. 1. num. 6. [Gens enim aſcendit ſuper terram meam fortis, & innumerabilis; dentes eius, ut dētes leonis, & molares eius, ut catuli leonis: poſuit vineam meam in deſertum, & ficum meam decorticavit.] 22

Numerus. 3.

Clypeus fortium eius ignitus.

23 GRaphicè iam depingit bellicum apparatum Chaldæorum, atque Medorum in perniciem Ninives conſpirantium: luculenta hypotypoſi rem penè ſub aſpectum ſubijcit, quò Aſſyrij magis expaveſcant. Ignitos verò vocat clypeos, quia læves, ac deaurati cùm eſſent, à ſole collucentes vibrabant igneum ſplendorem, & perſtringentes oculorum aciem, terrorem hoſtibus incutiebant, ardoremque Martium ſpirabant. Ea propter videlicet inaurari ſolitos fuiſſe clypeos, argumento eſt Plautinus ille miles, qui ſcena 1. ait.

Curate, ut ſplendor meo ſit clypeo, clarior
Quàm ſolis radij eſſe olim, cùm ſudum eſt, ſolent.
Vt, ubi uſque veniat, contrà conferta manu,
Oculorum perſtringat aciem in acie hoſtibus.

24 Quantæ id efficacitatis ſit ad cæcandos oculos, oſtendit Democritus, qui, ut refert Gelius lib. 10. cap. 17. [Clypeum cõſtituit contra exortum Hyperionis, oculos effodere ut poſſet ſplendore æreo.] Antonius verò exprobravit Auguſto, teſte Sueton. cap. 16. [Ne rectis quidem oculis eum adſpicere potuiſſe inſtructam aciem.]

25 Hinc milites, ac militares exercitus ſæpe ab hoc ſplendore à Poetis commendantur. Virg. 2. Geor.

Campo ſtetit agmen aperto,
Directaque acies, ac latè fluctuat omnis
Ære renidenti tellus.

Lucanus 2. Pharſal.

Ardenteſque acies percuſsis ſole coruſco
Conſpexit telis.

Claudianus de tertio Honorij Conſulatu.

Perſtringit ahena
Lux oculos, undiq; ſeges Mavortia ferri
Ingeminat ſplendore diem.

Propert. lib. 4. Eleg. 6.

Armorum & radijs picta tremebat aqua.

Ovid. lib. 13. Metamorphoſeon.

Ipſe nitor galeæ claro radiantis ab auro.

Denique Virgil. lib. 10. Aeneidos.

Terribilem criſtis galeam, flammaſque vomentem.

Et paulò pòſt.

Ardet apex capiti, criſtiſque à vertice flamma
Funditur, & vaſtos umbo vomit aureus ignes.

Hinc vel maximè ad militarem ſpectat diſciplinam, militum arma terſa, & nitida eſſe, atque adeò ſplendeſcere. Ipſe ſummus imperator Deus ſuis militibus prævivit exemplo. Pſalm. 7. num. 13. *Gladium ſuum vibravit.* Hebraicè. *Acuit, expolivit ſplẽdere, & irradiare fecit.* Deu. 32. nu. 41. *Si acuero, ut fulgur, gladium meum.* 26

Hinc explicandus celebris ille locus 1. Machabę. 6. num. 39. [Et ut refulſit Sol in clypeos aureos, & æreos, reſplenduerunt montes ab eis, & reſplenduerunt ſicut lampades ignis.] Vides hic clypeos auro obductos, adverſo ſole perculſos, igneum candorem imitari. Et valde ſuſpicor, deterſos hos clypeos, qui adeò reſplẽdebant, non modò fuiſſe eos, quibus milites obtegebantur, ſed illos etiam præcipuè, qui ſolebant appendi è turribus, quas elephanti geſtabant. Inde nimirùm ortũ eſt, ut veteres illi turritos elephantes *boves lucas* appellarent. Lucre. lib. 5. 27 28

Inde boves lucas turrito corpore tetros.

Varro. lib. 6. de lingua Latina arbitratur ſic appellatos à luce. [Quòd lõgè, inquit, relucebant propter inauratos Regios clypeos, quibus eorum turres erant ornatæ] Lege Lambi. in locum illum Lucretij, & Plin. lib. 8. cap. 9.

Viri

Viri exercitus in coccineis.

29 ARias Montan. rubrum colorem veſtium militarium refert ad ſanguinariam cædem factam, cruoremque veſtibus ipſis reſperſum. Affert illud Iſai. 63. num. 2. *Quare ergo rubrum eſt indumentum tuum?* Videlicet, *quia conculcavi eos in ira mea, & aſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea.* Apocal. 19. num. 13. *Et veſtitus erat veſte aſperſa ſanguine.* Et certè quod ad clypeum attinet, non reijcit hãc explicationem vox Hebraica *meodam*, quam Vulgatus reddidit, *ignitus*; Regia, *rubefactus.* Totus ſcilicet cruentatus, imbutuſque ſanguine ab hoſtibus effuſo.

30 Ribera probat, veſtes coccineas fuiſſe nobilium proprias: cenſet itaque ſpectare hoc ad indicandam nobilitatem, atque adeò fortitudinem militum Chaldæorũ. Sed boni conſulat lector, ſi locum ad illuſtrandam antiquitatem idoneum, paulò uberiùs exponamus.

31 Nemo neſcit ex omni memoria, chlamydes, ſaga, & paludamenta militaria, ut plurimum fuiſſe purpurea. Iſidorus li. 19. Etymolog. cap. 22. Vbi accuratè differit de veſtibus. [Ruſſata, inquit, quam Græci phœniceã; nos coccineam: hac ſub Conſulibus Romani uſi ſunt milites; unde etiam Ruſſati vocabantur.] Xenophon l. 6. de Pædia Cyri. [Itaq; univerſus exercitus ære fulgurabat, puniceoq; florebat ornatu.] Statius l. 2.

Cæſareos humeros ardenti murice texit
Circumfuſa chlamys.

Silius lib. 3.

Humeroque refulget
Sanguinei patrium ſaguli decus.

Et lib. 9.

Et iuxtà ſagulo circum volitare rubenti.

Valerius Max. lib. 1. cap. 6. [Ei pullum tra-
32 ditum eſt paludamentum, cùm in præliũ exeuntibus purpureum dari ſoleat.] Marcellus item Donatus to. 6. Theſauri Critici p. 992. ſolidè probat, imperatoriam trabeam fuiſſe ex purpura, trabeatos verò ſolitos fuiſſe in aciẽ prodire. Lege Vvolfangum lib. 8. c. 9. Tiraquell. in Alex. l. 5. cap. 18. & noſtrum Martinum de Roa lib. 1. ſingul. cap. 2. Lipſiũ denique lib. 2. de militia Romana, Dialogo 12.

De Romanis quidem militibus con- 33
ſtat etiam hic mos apud Evangeliſtas. Nam Matth. 27. num. 28. *Milites chlamydem coccineam circumdederunt ei*, idest, ornamentum militare, ut eſt concors Expoſitorum ſententia. Lege noſtrum Suarez to. 2. diſp. 35. ſect. 3. Et quanvis Marc. 15. num. 16. & Ioann. 19. num. 2. dicatur veſtis *purpurea*, quæ apud Matth. vocatur *coccinea*; coccus verò, atque purpura in rigore diverſa ſint, atque adeò purpureus, coccineuſque color inter ſe diſtinguãtur, ut eruditè probat noſter Cerda l. 4. Georg. verſ. 251. num. 21. Tamen propter ſimilitudinem coloris ſæpe confunduntur. Ita conciliat Evangeliſtas Suarez citatus, & Maldon. Matth. 27. num. 28. & Maſſius Ioſue 7. Sed Ioan. Fern. verbo, *coccus*, num. 2 affirmat, chlamydem illam fuiſſe diphabam, id eſt, bis tinctam, ſemel quidem purpura, & iterum cocco: quod fieri ſæpe ſolere Plinij auctoritate confirmat.

Enim verò percrebuiſſe etiam chlamy- 34
des coccineas apud Perſas, & Babylonios, illuſtri argumento eſt locus ille Ioſue. 7. num. 21. Vbi Achan ingenuè confeſſus eſt: *vidi inter ſpolia pallium coccineum valde bonum.* Hebraicè. *Pallium Senaar.* At in eo loco *Senaar* conſtat extructam fuiſſe turrim Babel. Geneſ. 11. num. 2. & ita vertit Regia, *pallium Babylonium.* Tigurina, *chlamydem Babylonicam* Maſſius, *paludamentum Babylonicum.* Chaldæus, & Aquila, *ſtolam Babylonicam.* Ac ferè convenit inter omnes, elegantiorem fuiſſe veſtem militarem, armis ſuperiniectam. Refertq; ibi Maſſius ex Plutarcho in Alexandro, Perſas, & Babylonios uſque eò ſe oſtentare ſolitos colore purpureo, ut captis ab Alexandro Suſis, inventa illhic fuerint quinquaginta millia pondo, ſive talenta purpurę. Maſſij ſententiam probat, atque

adeò

adcò ipſiſsima verba recitat Serar. Ioſue 7. quæſt. 4. Multi etiam exiſtimant, propterea rufos fuiſſe equos primæ illius quadrigæ, quæ Chaldæorum imperium denotabat. Zachar. 6. numero 2. quòd illa gens ſanguineo colore frequenter uteretur.

36 Sed cur tantopere milites rubrum paludamenti colorem affectabant? Valles de ſacra Philoſophia, cap. 82. dum explicat ſingularem illum modum acuendi ad prælium elephantos. 1. Machab. 6. nu. 34. *Et elephantis oſtenderunt ſanguinem uvæ, & mori ad acuendos eos in prælium*: ſupponit primò, mori ſanguinem eſſe illius ſuccum; uvæ autem ſanguinem eſſe vinum, illudque rubeum, in Palęſtina frequentiſsimum, iuxta id Deute. 32. nu. 14. *Et ſanguinem uvæ biberet meraciſsimum.* Geneſ. 49. nu. 11. *Et in ſanguine uvæ, &c.* Lege Pinedam. Iob 6. verſ. 4. nu. 6.
37 Deinde probat Valles è Galeno, rubri coloris adſpectum ſanguinem validè ciere, atque adcò bilem, & iracundiam irritare. Et quidem Romani tauros agitaturi puniceo colore fœnea ſimulachra convestiebant, quò vehemẽtiùs tauri exaſperati, in ea ferociùs incurſarent. Teſtes lando Senecam lib. 3. de Ira, c. 30. *Taurum color rubicundus excitat*. Et Ovid. l. 12. Metamorph.

Haud ſecùs exarſit, quã circo taurus aperto,
Cùm ſua terribili petit irritamina cornu,
Phœniceas veſtes, eluſaque vulnera ſentit.

Quod ſi ita eſt, extimulabitur ſanè miles coccineæ chlamydis obtutu ad pugnam acriter ineundam.

38 Sed noſtro Serario in commentario illius loci Machabæorum, magis placet, vinum, ſuccumq; propinatum fuiſſe elephantis: quibus pugnaturis abundè ſolitũ indulgeri, nõ ex vitibus modò, ſed ex alijs etiam fructibus confectum, ſolidè probat ex AEliano. Mori itẽ ſuccus vinoſus eſt, auctore Plinio lib. 15. c. 24. Hoc ſanè lõgè probabilius. Sed, ut opinor, verbũ illud, *oſtenderunt*, non Valleſium modò, ſed &
39 alios pleroſque fefellit. Egregiè tamen demonſtrat Maldon. Ioan. 10. num. 32. *oſtendere* in Scriptura frequẽtiſsimè, non tam ſignificare ob oculos ponere, quàm re ipſa exhibere, atque elargiri. Mihi ſatis eſt illud exemplum, Eccleſiaſ. 2. num. 24. *Nonne melius eſt, comedere, & bibere, & oſtendere animæ ſuæ bona de laboribus ſuis?*

Non longè aberrabit coniectura, ut 40
mea fert ſententia, qui dixerit, paludamẽta coccinea fuiſſe à Perſis, & Medis frequentata ob eam cauſam, quam de Lacedęmonijs refert Plutarchus in inſtitutis Laconicis, AElianus lib. 6. cap. 6. & Valer. Maximus, l. 2. cap. 6. [Lacedęmonij ad occultandum vulnerum cruorem puniceis in prælio tunicis utebantur. Non ne ipſis aſpectus eius terrorem, ſed ne hoſtibus fiduciæ aliquid afferret.] Eamdem cauſam prodidit Iſidorus in illo cap. 21. lib. 19. [Ad celandum, inquit, coloris ſimilitudine ſanguinem, quoties quis in acie vulneraretur, ne contemplanti adverſario animus augeſceret.] Addo etiã, 41
proptereà fortaſſe milites puniceis paludamentis inſignitos in aciem prodijſſe ſolitos, ut ſanguinem, cruentamque pugnam colore ipſo hoſtibus denuntiarent. Quemadmodùm purpureo tabernaculo factitaſſe Tamberlanem, refert Iovius l. 2. de Viris illuſtribus, & Genebrard. l. 4. Chronographiæ anno Chriſti 1404. Simile item erat Romanis pugnæ ſignum. Plutar. in Fabio. [Pugnæ ſignum propoſuit. Eſt autem tunica coccinea ſuper tabernaculum imperatoris extenſa.] Idem in Bruto. [Simul atque dies illuxit, propoſitum fuit caſtris pugnę ſignum, punicea tunica.] Appianus in Ibericis, agens de Scipione oppugnante Numantiam. [Si hoſtes incurrerent, ſignum tollere; de die quidem puniceam veſtem in haſta alta, de nocte, ignem.] Lege Lipſium lib. 4. de militia Romana Dialogo 12.

Igneæ habenæ currus in die præparationis eius.

42 Ibera ex parte totum, id eſt, ex habenis phaleras intelligit, *los jaezes de los cavallos*: igneaſque appellari dicit, quòd cùm eſſent inauratæ, à ſole percuſſæ, igneo micabant ſplendore. Quam interpretationem Chriſtophorus Caſtro ſic illuſtrat ſua paraphraſi. [Currus falcati, & equi eorum cum habenis, & phaleris, ignem ſua expeditione videbuntur evomere.] Arias Montan. aliò refert, nempe ad ſcintillantes ferreas rotas, ſive ad falces curruum, curſu, & ſole; ac ſanguine vibrantes, igniſq; ſpeciem intuentium oculis objicientes.

43 Ego verò igneas habenas expono, id eſt, incitatiſſimas. Et quidem celeritatem in exequendis conſilijs, & hoſtibus ex improviſo opprimendis, plus multò ſæpe valere, quàm robur militare, teſtatur celebre illud Magni Alexandri reſponſum, qui roganti, quomodò tam brevi intervallo univerſum orbem ſubiciſſet, *nihil cunctando*, inquit. Lege Alciatum Emble. 2.

44 Deinde Chaldæos fuiſſe celerrimos, & agitandi dexteritate mirabiles, equoſque ipſorum pernicißimos, expreſſe confirmat Habacuc, cap. 1. num. 6. *Ecce ego ſuſcitabo Chaldæos, Gentem amaram, & velocem; leviores pardis equi eius, & velociores lupis veſpertinis* (cùm videlicet primis ſe intendētibus tenebris, exſtimulante diurna fame, è cubilibus tenebricoſis ad prædam erumpunt) *Volabunt, quaſi aquila feſtinans ad comedendum.*

45 Iam verò, *igneum* idem eſſe, ac rapidū, & incitatum, eruditè probat Lambi. in verba illa Horat. lib. 1. Ode. 1. *Metaque fervidis evitata rotis.* Favet huic explicationi lectio Hebraica, quam ita expreſſit Regia: *in igne lampadarum currus.* Leo Hebræus: *currus expeditionis eius tempore, velut ignis ferum.* Lampades enim, ſeu faces igneæ diſcurrentes, fulmineam exprimunt celeritatem.

Et agitatores conſopiti ſunt.

Tres horum verborum explicationes 46
invenio. Prima accōmodat hęc verba Chaldæis. Agitatores curruum præcipiti impetu in vos incurrent, perinde ac ſi crapula de ſanitate mētis emoti eſſent. Ebrietas enim, ut cecinit ille alter:

Spes iubet eſſe ratas, in prælia trudit inermem.

LXX. *Equites eorum tumultuabuntur:* omnia ſcilicet deijcient, atque proſternent. Pſalm. 77. num. 65. *Et excitatus eſt, tanquam dormiens Dominus, tāquam potens crapulatus à vino.*

Regia vertit: *abietes venenatæ fuerunt.* Eſt itaque ſecunda explicatio Vatabli. *Haſtæ abiegnæ veneno infectæ ſunt;* Palacij. *Miſſilia eius veneno tincta, ſeu ſopita ſunt.*

Tertia expoſitio, quam cæteris exiſti- 47
mo præferendam, eſt Hieronym. Ruperti, Lyrani, Montani, & Riberæ. Supponit id, quod certum eſt; cùm Propheta loquatur de obſidentibus, & obſeſſis, neceſſariò illius verba, modò ad unos, modò ad alteros referenda. Hæc igitur ſpectant ad Aſſyrios. Et quidem Hebraica vertit Montanus: *buxi contremuerunt.* Tigurina: *ut abietes concutiantur.* Impios verò ſignificari per proceriſſimas arbores, vi ventorum radicitus convulſas, tritum eſt in Scriptura. Pſalm. 36. num. 35. *Vidi impium ſuperexaltatum, & elevatum, ſicut cedros Libani.* Iſai. 2. num. 13. *Et ſuper omnes ce-
dros ſublimes, & erectas.* Nominatim au- 48
tem per abietes, quæ ſunt arbores proceriſſimæ, Proceres intelligi, conſtat Iſai. 37. num. 24. *Succidam excelſa cedrorum eius, & electas abietes illius.* Zachar. 11. num. 2. *Vlula abies, quia cecidit cedrus, quoniam magnifici vaſtati ſunt.* Enimverò à Latino interprete, explicata metaphora, *abietes* ſcienter dicuntur agitatores, hoc eſt, bellatores peritiſſimi, qui falcatos currus, quibus priſcis illis temporibus prælia committebantur, mira dexteritate agitabant. Sed agitatores iſti repentino hoſtium adventu, bellico apparatu, atque

tumultu

Digitized by Google

tumultu exterriti, quaſi multo vino
ebrij, de gradu deijcientur, exanimati
cunctabuntur, attonitique ſtupebunt.
Advolabunt adverſarij, ipſi verò præ tre-
pidatione vix ſe loco commovebunt.
49 In hanc ſententiam verbum ipſum
conſopiendi, ſeu inebriandi, (quod idem
eſt) paſsim occurrit in ſacris litteris. Ha-
bacuc 2. num 16. *Repletus es ignominia
pro gloria: bibe tu quoque, & conſopire, cir-
cumdabit te calix dexteræ Domini.* Alludit
Propheta ad calicem illum formidādum,
plenum mero divinæ iracundiæ, Iere.25.
num.15. *Sume calicem vini furoris huius
de manu mea, & propinabis de illo cunctis
gentibus, & bibent, & turbabuntur, & in-
ſanient à facie gladij.* Et cap. 51.num.7.
*Calix aureus Babylon in manu Domini, ine-
brians omnem terram: de vino eius biberunt
gentes, & ideo commotæ ſunt.* Et num.39.
*Et inebriabo eos, ut ſopiantur, & dormiant
ſomnum ſempiternum, & non conſurgant,*
50 *dicit Dominus.* Et num.57. *Et inebriabo
Principes eius, & ſapientes eius, & duces
eius, & magiſtratus eius, & fortes eius*
(ecce agitatores conſopitos, de mentis
ſanitate deturbatos) *& non expergiſcen-
tur, ait Rex, Dominus exercituum nomen
eius.* Ezechiel.23.num.32. *Calicem ſororis
tuæ bibes profundum, & latum: eris in de-
riſum, & in ſubſannationem.* Iſai.51.nu.17.
*Bibiſti de manu Domini calicem iræ eius,
uſque ad fundum calicis ſoporis bibiſti, &*
51 *potaſti uſque ad fæces.* Calix ſoporis voca-
tur, quia illum, qui hauriunt, ſtupore con-
ſopiuntur. Pſalm.59.num.3. *Potaſti nos
vino compunctionis.* Genebrar. *Vino ſopo-
rifero, ſtupore feriente.* Vocat autem Lati-
nus interpres vinum compūctionis, quo-
niam alto mærore oppreſsi, doloris acu-
leis confixi, atque compuncti, obſtupeſ-
cunt prorſus ad alia percipienda. Sic ex-
plicat Toletus annotatione 6. illud ad
Roman.11.num.8. *Dedit illis Deus ſpiri-
tum compunctionis, oculos, ut non vi-
deant, & aures, ut non
audiant.*

Numerus 4.

*In itineribus conturbati ſunt: quadri-
gæ colliſæ ſunt in plateis.*

OPportunè hîc noſter Chriſto- 52
phorus Caſtro[Frequens, in-
quit, perſonarum mutatio
Prophetarum difficilem red-
dit explicationem.] Nimirùm hæc Hie-
ronymus ſpectare exiſtimat ad Chal-
dæos, ut ſenſus ſit. Ruent in tuam perni-
ciem milites tanta animi alacritate, ut
præ ſtudio belli, ardoreque pugnandi, præ
magna properandi feſtinatione, ſe ſe in-
vicem modò impellant, modò retardent
in via: atque adeò hoſtilis ſanguinis ex-
ſorbendi ſitientiſsimi, ordinem agminis
perturbent. Tanta erit prætereà curruum
falcatorum multitudo, tantus apparatus
bellicus, tam ingentes copiæ, ut ne latiſsi-
mis quidem plateis, nedum anguſtioribus
vijs, quadrigæ capi poſsint, quin inter ſe
mutuò collidantur.

*Aſpectus eorum, quaſi lampades,
quaſi fulgura diſcurrentia.*

VT videlicet antè viſu adverſarios 53
terreant, quàm feriant mucrone.
Solent verò iracundia perciti ardentes
oculi flammas eiaculari, totum os igneo
rubore ſuffuſum ſpirare crudelitatem 12.
AEneid.

*His agitur furijs, totoque ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt, oculis micat acribus
ignis.*

Quod ſanè miram vim habet ad terro-
rem incutiendum. Eſther.15 Regina in-
iuſſa Aſſuerum adiens, irati aſpectu exa-
nimata corruit, nu.9. *Erat terribilis aſpe-
ctu: cùmque elevaſſet faciem, & ardentibus
oculis furorē pectoris indicaſſet, &c.* LXX.
Elevans faciem ſuam inflammatam gloria.
Gorionides (ut refert ibi Serarius.) *Vidit
faciem Regis, & ecce oculi eius ardentes,
ſicut ignis, præ ira.*

54 De Deo excandeſcente Pſal.17. nu.9. *Aſcendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarſit.* De feris truculentis Sapient.11.num.19. *Vaporem ignium ſpirantes, aut horrendas ab oculis ſcintillas emittentes: quarum, non ſolùm læſura poterat illos exterminare, ſed & aſpectus per timorem occidere.*

Et verò lampadum, & fulgurum ſimilitudo crebra eſt in Scriptura ad ſignificandum ſplendorē è vultu alicuius emicantem Ezechiel.1.num 13. Daniel.10. numero 6. Matth.28.numero 3. Iob 41. numero 10.

Numerus 5.

Recordabitur fortium ſuorum, ruent in itineribus ſuis: velociter aſcendent muros eius, & præparabitur umbraculum.

55 TOta hæc ſententia ſpectat ad Aſſyrios, qui raptim ſe comparauit ad calamitatem depellendam. Rex de advētante exercitu certior factus, ad ſuos fortiſsimos duces confugiet, ab illis opem, & conſilium implorabit: ita explico *recordandi* verbum l■.17.num 10. *Fortis adiutoris tui non es recordata. No acudiſte a ampararte de tu fuerte valedor.* Ezech. 23. num.27. *Nec levabis oculos tuos ad eos, & Ægypti non recordaberis amplius.* Lege Riberam Habacuc 3 num.7. & Pinedam, in cap 8. Iob, verſu 13.num.3. & cap.10. verſ 9 num 2.

56 Sed illi ipſi duces quondam fortes, & ſtrenui, adeò erunt exanimati formidine, ut ne veſtigium quidem firmè facere queant; inopes conſilij, properantes, trepidanteſque paſsim offendent: *ruent in itineribus ſuis* Vſque eò ſolet iratus Deus etiam fortiſsimorum ducum nervos incidere, cor liquefacere, conſilium abſorbere Iſai.1. num.31. *Et erit fortitudo veſtra, ut favilla ſtuppæ.* Ieremiæ 51.nu.30. *Devoratum eſt robur eorum, & facti ſunt quaſi mulieres.* Deuteron. 28 num.65. *Dabit tibi Dominus ibi cor pavidum, & erit vita tua quaſi pendens ante te,* id eſt, obverſabuntur aſsiduè ante oculos tuos præſentiſsima vitæ diſcrimina, perinde, ac ſi vita tua è tenuiſsimo filo penderet.

57 Sed tandem iſti boni duces, ubi ſe collegerint, & à metu paululùm reſpiraverint, muros illos firmiſsimos conſcēdent, in quibus ſuas omnes ſpes fixas habebant: ibi ad defendendos ſolis ardores, arcendaſque pluvias, ad iacula hoſtium propulſanda, umbracula ſtruent pellibus conveſtita: quod denotat obſidionis diuturnitatem.

Numerus 6.

Portæ fluviorum apertæ ſunt, & templum ad ſolum dirutum.

VIdeo, in quas anguſtias doctus interpres redigatur in hoc loco: cogitur enim explicare, *Portas fluviorum*, id eſt, per quas innumeri cives prodire ſolebāt. Violenta prorſus metaphora.

Propiùs ad veritatem acceſſere Vatablus, & Cyprianus Cilterciensis, id eſt, 58
portæ, quæ alluuntur à Tygri: ut qua parte magis clauſa Ninive, & inacceſsibilis videbatur, altiſsimo defenſa flumine: ea ipſa parte hoſtibus aditus pateret Documētoque eſſet, quàm ſint nullius momenti humana præſidia, ubi deficiūt divina. Sed neque iſti auctores, & ſi collinearunt, ſcopum attigerunt.

Perexpedita explicatio eſt, ſi revocemus in memoriā, quæ prodita ſunt à Diodoro de excidio Ninives, & à nobis, cap.1. n.8. & 9. cōmemorata. *Apertæ enim ſunt portæ fluviorum,* id eſt, non captæ à Medis, non vi expugnatæ, nō machinis deiectæ; ſed Dei nutu patefactæ, diruta mænium parte; inundatione ipſa, qua patebat aditus, per varias ruptutas, fluviorū inſtar, in 59

urbem irrumpente. Diodori verba ſunt.[

[Cùm duobus annis obſidio perſeveraſſet,per ſummum otium obſeſſorum, tertio cõtinuis imbribus excreſcẽs ſupra modum fluvius, cùm partem urbis inundaſſet,muros deiecit ad ſtadia viginti]

60 Per has ipſas portas fluviorum irrumpentium, irrupit etiam exercitus, & urbem funditus evertit. Montanus, *Et palatium liquefactum eſt.* Pagni. *ædes diſſoluta.* LXX. *& regalia cõciderunt.* Et certè cùm templa ipſa, Regiaque ſuperbiſsima ſolo æquantur,& incenduntur,à quibus vaſtãdis religioſiùs abſtineri ſolet; cætera ædificia omnia eodem labefactata motu, eodem incendio conflagrata denotantur. Cùm ſanctæ urbis excidium explicaret Ieremias, domum Regis primò igne abſumptam, deinde civium ædes ſuccenſas fuiſſe dixit, cap.39.nu.8.& cap.52.nu.13. *Venit Nabuzardan, & incendit domum Domini, & domum Regis, & omnes domos Ieruſalem.*

Numerus 7.

61 *Et miles captivus abductus eſt.*

REctè omnino Vulgatus expreſsit vim nominis *Huſab*: deducitur enim à verbo *Iaſab*, quod in coniugatione *Hiphil* ſignificat,*ſtare fecit*. LXX. vertunt *Hypoſtaſis*,ideſt,*ſubſtantia*:Tigurina, *munitio firmiſsima*:propriè eſt,*ſtatio*, ſive *præſidium militare* ad tuendam urbem conſtitutum.

Direpta verò urbe, ita ſemper neceſſariò evenit, ut præſidiarij milites partim ferro trucidentur, partim in ſervitutem abducantur. Et quidem de interfectis ita Diodorus in illo lib.3. cap.7. [Adeò ingens numerus occiſorum fuit, ut fluvius, redundante hominum ſanguine, colorem mutarit]

Et ancillæ eius minabantur gementes, ut columbæ, murmurantes in cordibus ſuis.

EIus,id eſt, Ninives; eſt enim generis 62
fæminei. Spectaculum ſanè,nõ modò hominibus, ſed ipſis etiã feris luctuoſum: matronas, virgineſque primarias, velut barbaras ancillas, ab imperioſis heris penè raptari. *Minare* enim eſt, quaſi bacillo gregem, aut ſtimulo boves agitare. Exod.3. nu.1.& 1.Regum 30. nu.20. & 1.Paralipomen.13. num.7.Notat crudelem abducendi ſeveritatem. Iſai. 20. num.4. *Sicut ambulavit ſervus meus Iſaias nudus,& diſcalceatus, ſic minabit Rex Aſſyriorum captivitatem nudam,& diſcalceatam.* Threnorum 3. numero 2. *Minavit,&c.*

Perpendit etiam Hieronymus,tantum 63
fuiſſe miſeris ancillis terrorem incuſſum, ut (quod unicum eſt malorum levamentum) ne in ſingultus quidem erumperet dolor; ſed cogerentur imo pectore ducere ſuſpiria, gemitus premere,& obſcuro murmure devorare lacrymas, in morem muſſitantium columbarum.Graviter enim ille conqueſtus eſt: *O terribles agravios: ſacanme el alma, y cierranme los labios.* Sed quia in hanc ſententiam ſcripſit eruditè Pineda in cap. 3. Iob, verſ. 2. ubi demonſtrat, dolorem gemitu leniri, queſtibus mitigari: clamorem à dolore expreſſum fortitudinem non minuere:cò curioſum lectorem remitto.

Tantùm adverto id,quod ipſa experiẽ- 64
tia compertum eſt, guttur columbarum ſtrangulato murmure, & gemitu ſubinde muſsitare:unde bis ab Iſaia ducta eſt ſimilitudo gementium: cap.38. num.14. *Meditabor,ut columba.* Hebraicè. *Gemam*; cap.59.num.11. *Et quaſi columbæ meditantes gememus.* Lege, quæ affert Prado Ezechiel. 7. verſ.16. pag.113.

Et Ninive quasi piscina aquarum aquæ eius.

R[illegible] hoc loco [illegible] per aquas intelligit [illegible] iuxta illud Apocalyp. 17. num. 15. *Aquæ, quas vidisti, populi sunt.*

65 Cyprian[illegible] expositio tota est tropologica, & per aquarum piscinam [illegible] [illegible] exponit, quibus Ninivitæ [illegible] inhiabant; aquasque illas perennibus velut [illegible], nunquam [illegible] sibi [illegible]. Affert illud Ierem. 2. num. 13. *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, & foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.*

66 Arias Montan. probat ex Hippocrate, in locis paludibus, [illegible], & [illegible] solo, quale erat illud, ubi Ninive sita est, homines ignavos, enervatos, & imbecillos procreari: [illegible] ignaviam, animique mollitiem, [illegible] luxu, delicatisque amplificatam, eos in præcipitem deditos fugam.

67 Sed [illegible], quod [illegible] explicatum est; Tygrim [illegible] late stagnantibus aquis, urbem opplevisse, non opus erit divertere ad allegoricum [illegible], sed Prophetæ verbis in suo rigore servatis, tota sententia [illegible] decurret. Vere enim tunc, quasi piscina aquarum fuerunt aquæ eius: [illegible] cohæret, quod subiungitur, *ipsi vero fugerunt.*

68 Est enim altè defixum in memoria, pro huius vaticinij intelligentia, oraculum illud a Maioribus Getis, quasi per manus traditum; quod ita refert Diodorus in illo cap. 7. Erat enim responsum Progenitoribus datum, nunquam Ninam capi posse, nisi cùm fluvius urbi hostis fieret; quod nunquam futurum ratus spem cepit obsidionis [illegible]. Ego hoc oraculum [illegible] aliud fuisse existimo, nisi [illegible] Prophetæ vaticinium; tertio iam prædictum disertissimis verbis, cap. 1. num. 8. *Et in diluvio,* &c. cap. 2. num. 6. *Portæ fluviorum,* &c. & in isto num. 8. *Et Ninive quasi piscina aquarum,* &c.

Cum igitur à Progenitoribus accepissent hoc oraculum, tanquam divinitus editum, ubi mœnia diruta, & urbem aquis inundatam conspexere, rati se infensum habere Numinum, prorsus abiecerunt hastas, Rex ipse in pyram se cremandum iniecit, hostes continuò in urbem irruptionem fecerunt.

Ipsi vero fugerunt: State, state, & non est, qui revertatur.

Cum Propheta mentis oculis contempla[illegible]retur Assyrios terga vertentes, graviter illis insultat, dum per ironiam eos ad inhibendam ignominiosam fugam adhortatur, Quid tam turpiter fugitis? Quin statis in acie, & pro aris, & focis; pro uxoribus, & liberis; pro vita, & fortunis; pro imperio denique, ac libertate strenuè dimicatis? Sed tam ingens pavor oppresserat animos, ut effusam fugam arripientes, non modò non referrent gradum, sed ne tantisper quidem [illegible] [illegible] in hostes à tergo insequentes vultus convertere [illegible]. LXX. [illegible] [illegible]; quod tam celeritatis, ac formidolosissimæ fugæ indicium est. 69

Diripite argentum, diripite aurum: & non est finis divitiarum ex omnibus vasis desiderabilibus.

Adeo [illegible] hominum memoriam opulentissimam, auro, & argento, & omni pretiosa supellectile refertissimam, im- 70

[illegible] Deus tradidit diripiendum, [illegible] prædas, [illegible] argentum, [illegible] thesauros [illegible] divitias hic [illegible] [illegible] vale[illegible]. [illegible] Plinio lib. 11. [illegible] Diodorus, & Iuſti[illegible] [illegible] & argenti, Regia[illegible] gazas Sardanapalus [illegible] cadem [illegible] Babyloniæ Præfectus teſtatus eſt, votum ſe Be[illegible] Sardanapalo, Regiaque [illegible] ciues ſecum Babyloniam [illegible] [illegible] aggerem [illegible] ereſturum, perpe[illegible] monumentum Regni Aſſyriorum [illegible] porcam [illegible] ſpeciem multis navigijs infinitos thesauros Babyloniam [illegible] vit. Arbaces verò ad multa talenta auri, & argenti in Mediam aſportari iuſsit. De[illegible] militibus præda [illegible], civi[illegible] [illegible] reliqua conceſsit.

71 [illegible] Hebraicè *Keli*, [illegible] latè patet, [illegible] Græcè *σκεῦος*, ſignificat enim om[illegible] [illegible] ſeu ſupellectilem. Hiſ[illegible] [illegible] *inſtrumento*. Pſalm. 7. num. 14. *In eo paravit vaſa mortis*, id eſt, ſagittas lethales. Ezechiel. 9. num. 1. *&* [illegible] *vas interfectionis habet in manu ſua*, Id eſt, gladium, Geneſ. 27. num. 3. *ſu*[illegible] Hebraicè, *vaſa*. 1. Reg. 31. n. 9. [illegible] *annis*. Hebraicè, *vaſis*. 3. Reg. 6. num. 7. *Malleus, & ſecuris, & omne ferramentum*. Hebraicè, *omne vas ferri*.

72 [illegible] Pſalm. 70. num. 22. *Confitebor tibi in vaſis pſalmi*, id eſt, in muſicis inſtrumentis. Amos 6. num. 5. [illegible] *vaſa cantici*. 1. Paralip. 16. num. 42. *&* [illegible] *Dei*. Hebraicè, *vaſis* & cap. 23. num. 5. *Canentes Domino* [illegible] Hebraicè, *vaſis*

73 [illegible] Ezechiel. 12. num. 3. *Fac tibi vaſa tranſmigrationis*, id eſt, ſupellectilem ad iter faciendum, peram, baculum, &c. Levit. 13. num. 48. *Quidquid ex pelle confectum eſt*, Hebraicè, *omne vas pellis*. Geneſ. 31. num. 37. *ſcrutatus es omnem ſupellectilem meam*. Hebraicè, *omnia vaſa mea*. Iſai. 61. num. 10. *quaſi ſponſam ornatam monilibus ſuis*. Hebraicè, *vaſis ſuis*. Hæc ſtrictim ſemel adnotaſſe, operæ pretium fuerit ad multa [illegible] Scripturæ loca intelligenda.

Rectè itaque Maldon. Matth. 12. n. 29. *quomodò poteſt quiſquam intrare in domum fortis, & vaſa eius diripere?* explicat, de poſſeſsione ſua deturbare, ſupellectilem auferre. Luc. 11. num. 22. *ſpolia eius diſtribuet*. Illud quoque notatione dignum. Sæpe in ſacra Scriptura, ut in hoc loco Nahum, legimus Hebraicè, *vaſa deſiderij*, explicoque ſupellectilem pretioſam: &, ut arbitror, explico ipſius Vulgati verbis, qui, & ſi Proverb. 8. num. 11. Oſeæ 9. num. 6. & cap. 13. num. 15. Ioelis 4. [illegible] 5. Threnorum 1. num. 10. retinuerit Hebraiſmum, in alijs verò locis ſic expreſsit: Daniel. 11. num. 8. *Vaſa quoque pretioſa*: num. 38. *& lapide pretioſo*. num. 43. *In omnibus pretioſis*: ubique ſubeſt, *deſiderabilia*: Thren. 1. num. 11. *Dederunt pretioſa quæque pro cibo*. Hebraicè, *deſiderabilia*. 2. Paralip. 20. num. 25. *vaſa pretioſiſsima*. Hebraicè, *deſideriorum*.

Numerus 16.

Diſsipata eſt, & ſciſſa, & dilacerata.

75 TRibus verbis diſsipationem miſerandam urbis Nineve [illegible] omnibus pretioſiſsimis [illegible] reptis, ſuperbiſsimis [illegible] dirutis; aut flamma penitus abſumptis. Regia vertit, *evacuata eſt*, *&* [illegible] LXX. *excuſsio*, *rediſcuſsio*, [illegible] quæ omnia ſpectant ad exprimendam avidiſsimam direptionem, [illegible] toſque receſſus perſcrutatos, & [illegible] neos ipſos ſpecus perveſtigandi [illegible] ſolerter excuſſos. Atque hæc de ipſa urbe, quid de miſeris ci-

Et cor tabeſcens, & diſſolutio geniculorum, & defectio in cunctis renibus: & facies omnium eorum, ſicut nigredo ollæ.

ADeò iacent formidoloſa conſternatione perculſi, ut cor præ nimio pauore contabeſcat, genua tremant, atque labent, lumbi diſſolvantur, vultus ſubitò immutatus in ſpeciē ollæ fuliginoſæ horrore fœdetur: ſed ſingula minutim explicemus.

76 Primò itaque dicitur, *cor tabeſcens.* Illud, tanquam leve, & puerile, dignū annotatione nō ducerem, niſi viderem eos, quibus nihil eſt antiquius, quàm diſſentire à Vulgato, *cor liqueſcens, aut liquefactum,* pro *tabeſcente* ſupponere: quaſi id ignoraverit interpres, qui planè loquutus eſt Ciceronianè: cuius illa ſunt: *frigoribus dureſcit humor, & viciſsim tepefactus calore tabeſcit.*

77 Cor verò ſedes eſt fortitudinis, & audaciæ: unde pavidos appellamus, *hombres de poco coraçon;* & ſi Plinius lib. 11 c. 37. audaciores dicat eſſe animantes, quibus cor parvum, & exiguum eſt. Iob 11. nu. 12. *in ſuperbiam erigitur.* Hebraicè, *cordificatur: haze de tripas coraçon.* Pſalm. 26. num. 14. *Viriliter age, & confortetur cor tuum.* Leo Hebraicè à corde nomen accepit, quaſi cordatus, ſeu animoſus, quia à generoſitate, & præſentia animi imperterritus eſt.

78 Celebre fuit apud veteres Ariſtomenis robur, qui cū totam ferè Græciā obſtupefeciſſet audaciæ miraculo, captus, & vinculis acerrimè conſtrictus, ne iterum illa perrumperet, ferro tandem extinctus eſt. Sed placuit, inſpiciendi cauſa, diſſecare pectus, inventumque eſt cor totum pilis hirſutum. Auctores ſunt Plinius lib. 11. cap. 37. Valet. Max lib. 1. cap. 6. Muretus. 12. Variarum cap. 10.

79 Egregia eſt itaque illa commendatio fortitudinis Leviathan Iob. 41. num. 15. *Cor eius indurabitur, tanquā lapis, & ſtringetur, quaſi malleatoris incus.* Vbi Pineda exigit ad robur ex Ariſtotele lib. 1. de Partibus animalium, cap. 4. cor nervoſum, ſpiſſum, benèque compactū. Imò equis, teſte Plinio lib. 11. cap. 37. ineſt prædurum, & oſsiculis quibuſdam fultum: at Leviathan habet totum lapideum, imò ferreum, & malleo ductum, atq; adeò inſtar incudis crebra percuſsione duriſsimum.

Vt igitur cor ſolidum, & compactum 80
fortitudinis eſt, & audaciæ; ita cor diſſolutum, & tabeſcens, pavoris eſt, atque formidinis. Ioſue 2 num. 11. *pertimuimus, & elanguit cor noſtrum:* cap. 5. nu. 1. *diſſolutum eſt cor eorum, & non remanſit in eis ſpiritus.* LXX. *Et non erat in eis prudentia:* acutè enim expendit ibi Maſsius, liqueſcēte corde, videlicet, cùm per metum labaſcit fortitudo, perturbari ſimul, & abſorberi diſpiciendi, ac deliberandi facultatem. Pſalm. 37. num. 11. *Cor meum conturbatum eſt, dereliquit me virtus mea: & lumen oculorum meorum, & ipſum non eſt mecum.*

Expreſsiùs adhuc depingitur cor tabeſ- 81
cens Ioſue 7. num. 5. *pertimuitque cor populi, & inſtar aquæ liquefactum eſt.* Pſal. 21. num. 15. *Factum eſt cor meum, tanquā cera liqueſcens.* Iſai. 13. num. 7. *Omne cor hominis contabeſcet.* 2. Reg. 17. num. 10. *Fortiſsimus quiſque, cuius cor, quaſi leonis, pavore ſolvetur.*

Alterū fractę mentis indiciū proditū à 82
Propheta, eſt genuū diſſolutio. Et quidē genua inter præcipuas humani corporis partes numerari, illiſque propterea religionem quamdam haberi ſolitam, Plini° ſcribit lib. 11. cap. 45. & Tiraquellus in
Alexandrum eruditè confirmat. lib. 2. c. 83
19. Ineſt enim genibus præcipua animātis firmitudo, ad inceſſum, ad curſum, ad iacentis corporis erectionem. Hinc prodeunt adhortationes illæ; Iſai. 35. num. 3. *Genua debilia roborate.* Ad Hebr. 12. n. 12. *Remiſſas manus, & ſoluta genua erigite.*

Et verò enervati corporis, animive debilitas maximè ſentitur in genibus. Pſal.

108. num. 24. *Genua mea infirmata ſunt à ieiunio.* In ſubito tamen horrore diſſolvũtur, & quaſi luxantur, labant, ac tremũt genua, humore fluunt, & inter ſe acerrimè colliduntur. Iob. 4. num. 4. *Vacillantes confirmaverunt ſermones tui, & genua trementia confortaſti.* Ezech. 7. num. 17. *Omnes manus diſſolventur, & omnia genua fluent aquis.* Eadem repetit cap. 21. num. 7. Eccleſ. 25. num. 32. *Manus debiles, & genua diſſoluta.* Daniel. 5. num. 6. *Tunc facies Regis commutata eſt, & cogitationes eius conturbabant eum; & compages renum eius ſolvebantur, & genua eius ad ſe invicẽ collidebantur.* Pagnin. & Regia hîc, *Genuũ colliſio.* Tigurina, *tremor in genubus.*

84 Tertium huius formidinis argumentũ fuit, *defectio in cunctis renibus.* Hebraicè, *lumbis.* Diſputat accuratè Ribera, Galenum auctorem laudans, de ſitu, roboreq́; lumborum, ac renum, deq́ue illis per caſtitatem conſtringendis. Eadem attingit Pineda ad illud Iob. 40. num. 11. *Fortitudo eius in lumbis eius*: ubi etiam illa verba, *ſint lumbi veſtri præcincti*, refert ad cõtinentiam. Maldon. Luc. 12. num. 35. eam expoſitionem cõcionatoribus dumtaxat permittit: ex his auctoribus petat quiſq; , quantũ volet; ſtet modò illud, renes labaſcere horrore perfuſis, ut proximè vidimus Daniel. 5. num. 6.

85 Quartum denique horroris indicium, *facies, ſicut nigredo ollæ.* Phraſis in ſacra Scriptura frequentiſsima, ad extremam miſeriam denotandam. Thren. 4. num. 8. *Denigrata eſt ſuper carbones facies eorũ: adhæſit cutis eorum oſsibus: aruit, & facta eſt, quaſi lignum. No tienen mas que el pellejo: eſtan en los hueſſos, ſecos como un palo.* cap. 5. num. 10. *Pellis noſtra, quaſi clibanus exuſta eſt.* Iob 30. num. 30. *cutis mea denigrata eſt.*

86 Sic Iſai. 13. num. 8. *Vnuſquiſque ad proximum ſuum ſtupebit: facies combuſtæ vultus eorum.* Vbi notat Foretius, quòd qui percelluntur metu, ſolent vigilia, horrore, & inedia extabeſcere, & macilentiores facti nigreſcunt, veluti carnes, quæ ad ignem ſuſpenduntur exſiccandæ. Ribera Ioelis 2. num. 5. ad illa verba: *Omnes vultus redigentur in ollam*, ideſt, ollæ fuliginoſæ colorem induent, refert id ad ſubitum pavorem: tunc enim refugiente ſanguine ad cor, vultus primùm pallet, deinde nigreſcit. Sed habitus ille vultus, grãdi macie torridi diuturnior erit, ſi ètiã ex inedia, vigilia, & anxietate proveniat.

87 Ex hoc modo loquendi ſacrę Scripturæ familiari, illuſtratur iuxta Hebraicum textum locus ille perdifficilis, Pſalm. 67. num. 14. *Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbæ deargentatæ, & poſteriora dorſi eius in pallore auri.* Cleros, idem eſt, *ac ſors*: ſenſus itaque eſt. Si verſemini inter præſentiſsima pericula, inter medias ſortes; ſi capti ab hoſtibus, lata capitis ſententia, iaciatur alea de genere mortis vobis inferendæ; an ſitis trucidandi ferro, an cremandi flammis, an aquis obruendi, an denique laqueo ſtrangulandi: in extremum adducti vitæ diſcrimen, & ſi nulla ſpes ſalutis affulgeat; tamen feliciter evadetis, evolabitis ex hoſtium manibus; perinde ac ſi haberetis columbæ alas, auro, argentoq́ue micantes. Hebraicè. *Si iaceatis inter medias ollas, aut lebetes*: ſenſu eòdem recidente: etiam ſi oppreſsi calamitate, ollæ, aut caldariæ fuliginoſæ ſpeciem referatis; tam atri, ac ſordidi ſitis, ac illi, qui inter medios tripodes, lebeteſq́ue verſantur, eritis poſteà candidi, & ſplẽdidi, quaſi pennæ argenteæ columbæ inſtar auri colluceutis.

Numerus 11.

Vbi eſt habitaculum leonũ, & paſcua catulorum leonum? ad quam ivit leo, ut ingrederetur illuc: catulus leonis, & non eſt, qui exterreat.

88 GRavis eſt, ac vehemens inſultatio, cum admiratione, interrogationeq́ue coniuncta: qua ſolent Prophetę premere, & urgere illos, quos vident ſubitò ex-

turba-

turbatos ab ea ſpe, quam altiſsimis nixā radicibus, nullis calamitatibus irruentibus convelli poſſe arbitrabantur: ea cùm repentè evanuit; cùm ſibi præſidentes ludificata eſt, ita ſolent inſultare. Oſee 13. num. 10. *Vbi eſt Rex tuus? maximè nunc ſalvet te.* Iſai. 19. num. 12. *Vbi nunc ſunt ſapientes tui? annuncient tibi, &c.* cap. 31. num. 18. *Vbi eſt litteratus? ubi legis verba ponderans?* Hierem. 2. numer. 28. *Vbi ſunt dij tui, quos feciſti tibi? ſurgant, & liberent te.* Sic cognati Tobiæ illum irridebant, cap. 2. num 16. *Vbi eſt ſpes tua. &c.*

Illud verò gratulabundi eſt, & exultantis non ſine irriſione. Iſai. 51. numer. 13. *Vbi nunc eſt furor tribulantis?* 1. Corint 15. num. 55. *Vbi eſt mors victoria tua? ubi eſt mors ſtimulus tuus?*

89 Commovet præterea repentina clades admirationem, eòque maiorem, quò magis erat inſperata ruina. Qui aſpiciebant proiectum cadaver illius inſolentiſsimæ Reginæ, diſcerptum à canibus, admirabundi exclamabant 4. Regum 9. num. 37. *Hæccine eſt illa Iezabel?* Baruc. 3. nu. 16. *Vbi ſunt Principes gentium? &c.* Iſai. 14. num. 12. *Quomodò cecidiſti de cœlo Lucifer, qui manè oriebaris?* Thren. 2. num 15. *Hæccine eſt urbs perfecti decoris?* Iob 20. num. 6. *Si aſcenderit uſque ad cœlum ſuperbia eius, & caput eius nubes tetigerit: quaſi ſterquilinium in fine perdetur: & qui eum viderant, dicent, ubi eſt?*

90 Ad hos affectus elegantiùs exprimendos utitur Propheta luculenta allegoria, qua Niniven leonum ſpeluncam, id eſt, violentiſsimorum prædonum receptaculum: Aſsyriorum Reges, leones truculentos, prædæ, ac ſanguini inhiantes: duces, leunculos ad prædandum, aduncis unguibus, exertiſque dentibus armatos: catulos, regiam ſtirpem; ipſas verò Reginas, leænas inſaturabiles vocat.

Pro cuius allegoriæ intelligentia, 1. no-
91 tandum eſt; leonem in lingua originali, non uno ſolùm, ſed quinque nominibus appellari: ex quibus quatuor in hoc loco reperiuntur. Ea ſigillatim exponit Pineda, Iob 4. verſu 10. Tantùm adverto, longè ſingula inter ſe differre: nam ut leo per ætatem maiora capit roboris incrementa, ita diverſa vocabula ſortitur.

Notandum 2. & ſi Vulgatus in hoc lo- 92
co bis efferat iiſdem verbis, *catulos leonis*, ſubeſt tamē diverſa utrobique vox; & in primo loco ſimplex *Kephir*, quę ſignificat leonem iam grādiuſculum, qui deſijt eſſe catulus, neque tamen perfectæ ætatis annos attigit. Hi maximè ſunt famelici, maximèque audaces: tum ut contrariarum, validiorumque virium inexperti; tum ut acutioribus, firmioribuſque dentibus, & unguibus instructi: & alliciente guſtu, ſtimulante fame, prædæ, ſanguiniſq; avidiſsimi. Ita Ribera Oſee 6. numer. 40. Pineda Iob 38. verſu 39 num. 7. & Forerius Iſai. 5. num. 29. mutuatus, ut pleraq; ſolet è Forſtero.

Sed hoc ipſum Scripturæ teſtimonio 93
comprobemus. Ezech. 19. num 3. *Et eduxit unum de leunculis ſuis, & leo factus eſt,* (Hebraicè, *Kephir*) *& didicit capere prædam, hominemque comedere.* Vides, quem hic catulum vocat Vulgatus, ibi leonem, prædas iam agentem, appellare? Oſee 5. num. 14. *Ego, quaſi leæna Ephraim, & quaſi catulus leonis domui Iuda.* Subeſt idē nomen; ſed ut leęna præſertim nutriens, maiorem præfert truculentiam, ita catulus ille iuvenis rabiem audaciorem. Iudicum 14. n 5. *catulus leonis* (Hebraicè, Kephir) *ſævus, & rugiens occurrit ei.* Hierem. 2. num. 15. *ſuper eum rugierunt leones.* (Hebraicè, Kephirim)

Propter hanc prædandi aviditatē tranſ 94
fertur ſæpe hæc vox ad ſignificandos alienorum bonorum cupidos, direptoreſque. Pſalm. 33. numer. 11. *divites eguerunt, & eſurierunt,* Hebraicè, *leunculi.* Ezechiel. 38. num. 13. *Negotiatores Tharſis, & omnes leones eius.*

Nota 3. ut aliquantò iam propiùs ac- 95
cedamus; nulla re aptiùs exprimi potuit Aſsyriorū Regum ſuperbiſsimus dominatus, quàm leonum ſævitia, & rapacitate: etiam cùm hoc nomē accommodatur

imperijs non iniuſtis, prædam redolet, terrorem ſapit. Geneſis 49. numer. 9 *Catulus leonis Iuda: ad prædam fili mi aſcendiſti: requieſcens accubuiſti, ut leo, & quaſi leæna; quis ſuſcitabit eum?* Id eſt, direpta, laniataque præda requiem capies mira ſecuritate, nihil extimeſcens, tutò victoria fruens: quis enim leonem irritabit? & hoc ipſum eſt, quod hic adijcit Nahum: *& nō eſt, qui exterreat.* Iſai. 5. num. 29. de ipſis Aſſyrijs. *Rugitus eius, ut leonis; rugiet, ut catuli leonum, & frendet, & tenebit prædam, & amplexabitur, & non erit, qui eruat.*

96 Tractat accuratè Pererius lib. 8. Cōmen. in Daniel. cur imperium Chaldęorum cō paratum ſit leænæ, Daniel 7. numer. 4. eòque tandem refert, quòd maximè fuerit bellicoſum, & cunctis gentibus formidabile. Hierem. 4. num. 7. *Aſcendit leo de cubili ſuo, & prædo gentium ſe levavit, ut ponat terram tuam in ſolitudinem.* Apoſtolus etiam 2. Timoth. 4. num. 17. crudeliſſimum Neronem leonem nominavit. *Liberatus ſum de ore leonis.*

97 Nota 4. Baſilius Hom. 9. Examerom ſcribit de leone. [Tanta illi vocis eliciendæ natura præſtitit inſtrumenta, ut animantium complura, longè ipſo celeriora, ſolo ſæpe rugitu capiantur.] Edit itaque rugitum formidabilem, cùm antecedentem prædam, celerique fuga prævolantem, curſus contentione fatigat. Amos 3. num. 4. *Numquid rugiet leo in ſaltu, niſi habuerit prædam?* Iſai. 31. num. 4. *Quomodò ſi rugiat leo, & catulus leonis ſuper prædam ſuam.* Pſalm. 103. num. 21. *Catuli leo-*
98 *num rugiētes, ut rapiant.* Eccleſiaſt. 51. n. 4. *à rugientibus præparatis ad eſcam.* Leo etiā ille longè ſævisſimus, *rugiens circuit quærens, quem devoret,* 1. Petr. 5. numer. 8. Hoc mirificè quadrat in Reges Aſſyriorum: neque enim ſolùm aſpectu truci terrorem incutiebant, Proverb. 28. num. 15. *Leo rugiens, & urſus eſuriens; Princeps impius ſuper populum pauperem:* & cap. 19. num. 12. *Sicut fremitus leonis, ita & Regis ira:* & cap. 20. num. 2. *Sicut rugitus leonis, ita & terror Regis.* Verùm etiam nuncijs ſuis, miniſque inſolentiſsimis, velut quodam rugitu, omnes nationes proſternebant, ut iam dicemus numer. 13.

Numerus 12.

Leo cepit ſufficienter catulis ſuis, & necavit leænis ſuis, & implevit prædam ſpeluncas ſuas, & cubile ſuum rapina.

PErſpicuè iam fluit continua- 99
ta allegoria, quam luculenter Chaldęus illuſtravit. *Reges afferunt rapinam uxoribus ſuis, & prædas filijs ſuis: complentque theſauros ſuos rapina, & palatia ſua expilatione.* Dici enim non poteſt, quantas prædas egerint, quàm immenſas divitias coacervaverint reges illi; qui per vim, & ſcelus, impotentiſsimo, maximéque diuturno dominatu terrarum orbem oppreſſerunt, expilarunt, diripuerunt. 4. Regum 19. numer. 17. *Verè Domine diſsipaverunt reges Aſſyriorum gentes, & terras omniū.*

Et quidem ſignificantiſsimè exprimi- 100
tur, quantum prædæ comportatum ſit in eam urbem, ad faſtum, atque luxum: dum dicitur leo ſufficienter ſtrangulaſſe catulis voraciſsimis, expleviſſe famem leænis avidiſsimis: quod adeò factu difficile eſt in tam ardenti ſanguinis ſiti, tam inexplebili aviditate, ut vel eo nomine Deus ipſe glorietur, quòd leænam ſtimulet inſtinctu illo naturali ad captandam ſufficientē venationem catulis inhiantibus. Iob 38. num. 39. *Numquid capies leænæ prædam, et animam catulorum eius implebis?* Nam leo-
nes (ut curioſè obſervat ibi Pineda ex 101
Æliano lib. 2. cap. 3.) ex venatione duntaxat aluntur, nec animātem ab alio occiſam unquam attingunt: ea ſolùm ſuſtentantur, quàm ceperint vivam. Quod neſcio, an inſinuet hic Propheta, dum ait; *& necavit leænis ſuis,* perinde quaſi viveſceret Aſſyrijs ea præda, quæ non multo prius effuſo ſanguine conſtaret.

Numerus 13.

Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum.

102 Scilicet veniam puniturus: eſtq; phraſis uſitatiſsima, cū Deus grave ſupplicium, iam iamque impendens comminatur. Actum agerem, ſi exempla congererem; cū paſsim occurrant in Prophetis, & hic nonnulla collegerit Ribera.

103 Sed non poſſum in hoc loco, non accuratè explicare, cur Deus toties appelletur, *Dominus exercituum*: & quid hac tam crebra, tamque illuſtri compellatione nobis innuatur. Res erit cognitu iucunda, quæque multis Scripturæ locis claritatem afferat. Et quidem Amos 4. num. 13. cap. 5. num. 27. & ſæpe aliàs, hoc nomen Deo, tanquam maximè proprium attribuitur; *Dñus Deus exercituū, nomen eius.* Subeſt ubique vox Sabaoth, quam retinuit Vulgatus Hierem. 11. nu. 20. *Tu autem Domine Sabaoth*: ad Rom 9. num. 29. *niſi Dominus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemē*, ex Iſai. 1. num. 9. ubi tamen legitur, *niſi Dominus exercituum.* Iacob. 5. numer. 4. *in aures Domini Sabaoth introivit.*

104 LXX. reddere ſolent vocē *ſabâ, dynamis*, id eſt, virtus: *& ſabaoth, dynameon*, virtutum: atque hinc iam oboritur intelligentiæ lux multis locis per obſcuris. Pſ. 23. num. 10. *Quis eſt iſte Rex gloriæ? Dominus virtutum ipſe eſt rex gloriæ.* Hebraicè, *Dominus Sabaoth*, ſive exercituum: ubi enucleatiùs explicat nomine Deitatis proprio, quod obſcurè dixerat num 9. *Dominus fortis, & potens, Dominus potens in prælio.* LXX autem multis in locis, & eos ſequutus Ioannes Apocalyp. 4. numer. 8. vertunt Græcè *pantocrator*, id eſt, omnipotens.

105 Pſalm. 43. num. 10. *Nunc autem repuliſti, & confudiſti nos, & non egredieris Deus in virtutibus noſtris.* Hebraicè, *exercitibus*, id eſt, adeò nos deſpicatui ducis, & infenſos habes, ut iam dedigneris noſtros exercitus tuo præſenti numine roborare, quod olim beneficium ſolebas præſtare Maioribus: at quid inde mali conſequutum eſt? *Qui oderunt nos, diripiebant ſibi.*

Pſalm. 67. num. 12. *Dominus dabit verbum evangelizantibus, virtute multa.* 106
Hebraicè, *exercitu numeroſo*, id eſt, eos muniet, ac tuebitur inter præſentiſsima pericula, ac ſi validiſsimo, copioſiſsimoque exercitu undique cingerentur: ut ſit illud Pſalm. 33. num. 8. *Immittet Angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos.* Hebraicè, *caſtrametatur Angelus Domini, vel circumdat more caſtrorum.* Sic 4. Reg. 6. num 17. montem operiebat præſidium Angelorum conſtitutum in circuitu Eliſæi.

Deus itaq; vocatur *Dominus exercituū*, 107
quia habet innumerabiles copias ad nutum ſibi obtemperantes; incredibili celeritate, ac robore, tanti Imperatoris iuſſa exequentes: ſive tutandi ſint amici, ſive exitiale bellum hoſtibus inferendum. Pſ. 102. numer. 21. *Benedicite Domino omnes virtutes eius,* (Hebraicè, *omnes exercitus eius*) *miniſtri eius, qui facitis voluntatem eius.*

Tres ego potiſsimùm exercitus inve- 108
nio in ſacra Scriptura memoratos. Primus eſt Angelorum: illæ enim cœleſtes copiæ, cùm numeroſiſsimæ ſint; tum verò tam eximio robore præſtãtes, ut unus duntaxat miles centum octoginta quinq; millia hoſtium uno impetu trucidaverit, 4. Reg. 19. num. 35. &, quod longè mirabilius eſt, alter tantis viribus pollet, ut efficacia ſuæ potentiæ motricis, primum illud mobile magnitudine penè immenſum, cuius comparatione omnis terræ ſimul, & aquæ globus inſtar cenſetur puncti, ab Oriente in Occidentem rapida, atq; præcipiti celeritate contorqueat; neque ob eam agitationem quidquam de beata illa, qua fruitur, tranquillitate deperdat.

109 Hos Angelorum exercitus ſæpe commemorat Scriptura. Pſalm. 33. num 8. & Pſalm. 102. num. 21. ut paulò antè vidimus 3. Reg 22. num. 19. *Vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium ſuum, & omnem exercitum cæli aſsiſtentem ei.* Luc. 2. nu. 13. *Subitò facta eſt cum Angelo multitudo militiæ cæleſtis.* Iob 25. num. 3. *Numquid eſt numerus militum eius?* Matth. 26. num. 53. *An putas, quia non poſſum rogare Patrem meum, & exhibebit mihi modò pluſquàm duodecim legiones Angelorum?* Nomen ipſum legionis militare eſt: & ibi Chriſtus innumerabiles milites paucis; potentes imbecillis; Angelos denique hominibus opponit.

110 Zachar. 9. num. 8. *Circumdabo domum meam ex his, qui militant mihi, euntes, & revertentes.* Quod miram exprimit horum militum promptitudinem, ut perpendit Pined. Iob 7. verſ. 1. num 3. *Que a penas les à mandado Dios la coſa, quando la dexan hecha, y eſtan ya de buelta.* Prælium etiam redolent illa Danielis 10. num. 20. & cap. 12. num. 1. *Conſurget Michael Princeps magnus qui ſtat pro filijs populi tui.*

111 Locum illum Matth. 24. num. 29. *Et virtutes cælorum commovebuntur,* Origenes, Chryſoſt Beda, Eutymius, & Theophilactus de Angelis interpretantur: quos, *virtutes*, id eſt, exercitus vocat Evangeliſta, LXX. Interpretes ſequutus, qui ita ſolent nominare. Idem ſentit Eccleſia in ſolemni illa precatione; *cæli, cælorumque Virtutes, ac beata Seraphim*: ipſi enim Angeli obſtupeſcent Iudicis ſeveritatem, & quaſi attoniti hærebunt; Iſai. 34. num. 4. *Et tabeſcet omnis militia cælorum.*

112 Alter exercitus Dei eſt Solis, Lunæ, aſtrorumque reliquorum, & impreſsionum ignitarum: *pugnabit enim cum illo orbis terrarum contra inſenſatos*, Sapien. 5. numero 21. Iſai. 45. numero 12. *Manus meæ tetenderunt cælos, & omni militiæ eorum mandavi.* Geneſ. 2. numero 1. *Igitur perfecti ſunt cæli, & terra, & omnis ornatus eorum.* Hebraicè. *Exercitus eorum.* Deuteronom. 4. numero 19. *Videas Solem, & Lunam, & omnia aſtra cæli.* Hebraicè. *Omnem militiam cæli:* eſt enim eadem vox *ſabà*, quam ſic reddit Latinus, cap. 17. num. 3. *Solem, & Lunam, & omnem militiam cæli.* 4. Reg. 17. nu. 16. *Adoraverunt univerſam militiam cæli.* Et c. 21. nu. 3. *Extruxit altaria univerſæ militiæ cæli.* Et 2. Paralipom. 33. num. 5. *Ædificavit autem ea cuncto exercitui cæli.* Pſal. 32. num. 6. Vbi LXX. reddunt de more, *dynamis: verbo Domini cæli firmati ſunt, & ſpiritu oris eius omnis virtus eorum.* Hebraicè. *Omnis exercitus eorum.*

Hæc acies inſtructa, & ordinata deſcribitur Iudic. 5. nu. 20. *De cælo dimicatum eſt contra eos: ſtellæ manentes in ordine, & curſu ſuo, adverſus Siſaram pugnaverunt.* Baruc. 3. num. 34. *Stellæ autem dederunt lumen in cuſtodijs ſuis, (como buenos ſoldados hazian centinela, y guardava cada una ſu pueſto.) Vocatæ ſunt, & dixerunt, adſumus. (A la mas minima voz de ſu Capitan, eſtavan luego a punto.)* 113

Eſſet verò longum recenſere, quoties fulminum iactus, quaſi ſanguinaria pugna deſcribatur. Vide Sapient. 5. num. 22. Pſalm 17. num. 15. Habacuc 3. num. 11. Quin etiam ipſa nix, atque grando, quæ minimùm læſuræ videbantur, huic militiæ dederunt nomen, in armamentario huius exercitus reſervantur. Iob 38. numero 22. *Numquid ingreſſus es theſauros nivis, aut theſauros grandinis aſpexiſti? quæ præparavi in tempus hoſtis, in diem pugnæ, & belli.* Nam & hos milites ad victoriam reportandam mirè conducere, luculenter cecinit Claudianus in Panegyrico de tertio Honorij conſulatu. 114

Te propter gelidis Aquilo de monte procellis
Obruit adverſas acies, revolutaque tela
Vertit in auctores, & turbine reppulit haſtas,
O, nimiùm dilecte Deo, cui fundit ab antris
Æolus armatas hyemes, cui militat æther,
Et coniurati veniunt ad claſsica venti.

Digitized by Google

115 Tertius denique exercitus, iſque frequentiſſimus eſt hominum, Deo militantium: ſolet enim ipſe Deus, cum alto providentiæ ſuæ conſilio decernit de aliqua gente ſupplicium ſumere, ſignum quaſi extollere, bellicum canere, milites conſcribere, robore armare: deniq; tanquam dux fortiſſimus ante aciem ipſe præire. Iſai. 13. nu. 12. *Levate ſignum, exaltate vocem. Vocavi fortes meos in ira mea: vox ſonitus Regum, gentium congregatarum: Dominus exercituum præcepit militiæ belli.* Hebraicè. *Recenſet exercitum: Dios es el Capitan general, que haze la reſeña.* Ioel. 2. num. 11. *Dominus dedit vocem ſuam ante faciem exercitus ſui, (và en la avanguardia, capitaneando, y animando ſu exercito) quia multa ſunt nimis caſtra eius, quia fortia, & facientia verbum eius.*

Deus, qui habet tam multa caſtra, tam innumeros exercitus, tam ſtrenuos, tamque dicto audientes milites, iure optimo ad exterrendos ſuos hoſtes, *Dominus exercituum* ſubinde nominatur.

Et ſuccendam uſque ad fumum quadrigas tuas.

116 Spectare quadrigas ad militarem apparatum, atque adeò præcipuam bellici roboris partem in illis ſitam eſſe, perſpicuum eſt in his locis. 1. Paralipom. 18. num. 4. & lib. 1. cap. 16. num. 8. Iudith. 1. num. 4. & cap 2. num. 11. & cap. 9. nu 6. Iſai. 31. num. 1. & cap. 36. num 9. Iere. 47. num. 3. Et quidem Diodorus lib. 3. cap. 2. prodidit, in exercitu Nini Aſſyriorum Monarchæ, curruum falcatorum decem millia fuiſſe, atque ſexcentos.

117 Minitatur ergo Dominus exercituum bellicoſiſſimæ Aſſyriorum genti, ſe illorum fracturum potentiam, omnes belli nervos eliſurum: incenſurum in primis quadrigas, ut in favillam, ac cineres redigantur, & cum excitato ex incendio fumo pariter evaneſcant. In quadrigis autem ſimul ſeſſores intelligi, acutè colligit Ribera, Zachar. 6. num. 3. Similes minas intentat Deus Michææ 5. num. 10 Aggæi 2. num. 23. Zachar. 9. num. 10.

Et leunculos tuos comedet gladius.

Hebraicè, *Kephirim*, id eſt, grandiuſ- 118
culos, ad prædandum avidiores, audacioreſque: ut iam explicui, num. 11. §. 2. Quare nõ intelligo cum Ribera Regiam ſtirpem, indicatam nomine *gur*: ſed audaciſſimos duces, milites præferoces, ac ſanguinis ſitientiſſimos.

Sed eſt in hoc loco in primis obſervan- 119
da notabilis illa locutio, qua gladius dicitur leunculos voraturus: perinde quaſi ore, ac dentibus eſſet armatus: comedere enim proprium eſt animantis. Et verò locutio hæc occurrit in Scriptura frequentiſſimè, quæ aciem gladij identidem os appellat. Quemadmodùm enim dẽtibus in ore conſtructis conciditur, & abſumitur cibus: ita etiam gladius acie exacuta in fruſta minutatim ſecat, & quaſi vorat, & abſumit. Lucæ 21. num. 24. *Cadent in ore gladij.* Quanvis enim magis propriè ſit Hebraiſmus, ſed non abhorrent ab illo ſacri Scriptores Græci, ad Hebr 4 nu. 12. Quiſquis ille fuerit, qui hanc Epiſtolam vertit Græcè, ita expreſſit, quod legimus in Vulgato: *penetrabilior omni gladio ancipiti. Machæran diſtomon*, hoc eſt, *duorum orium*, ſi Latinus ſermo pateretur: & c. 11. num. 34. *Effugerunt aciem gladij.* Græcè, *ſtoma*, id eſt, *os.* Apocalyp. 1. nu. 16. *Gladius utraque parte acutus.* Græcè, *romphæa diſtomos.*

Plura ſuppetunt exempla in codicibus
Hebraicis: ſeligam pauca de multis Iudi- 120
cum 3. nu. 16. *Fecit ſibi gladium ancipitẽ.* Regia vertit Hebræa verbum è verbo. *Fecit ſibi gladium, & ei duo ora.* Proverb. 5. num. 4. *Acuta, quaſi gladius biceps.* Hebraicè, *pioth, de bocas.* Pſalm. 149. nu. 6. *Et gladij ancipites in manibus eorũ.* Hebraicè eadẽ voce per auxeſin geminata, *pipioth.*

122 Non involvam ſilentio per doctam Riberæ obſervationem, huic loco per quàm accommodatam. Obſervat Oſee 10.n.38. quoties Scriptura dicit, *percutere in ore gladij*; eo genere loquendi ſignificari ſanguinariam cædem, carnificinamque; omnes ad unum trucidare, à nemine abſtinere; gladiũ ipſum ad ſatietatem uſq; cruore imbui: proptereàque nunquam uſurpatur ea locutio, cùm unus eſt interfectus, niſi magna hoſtium ſtrages edita ſit.

123 Hanc eruditam obſervationem perpetuò conſtantem inveni in ijs locis, quæ videre mihi contigit. Qualia ſunt Iob 1. num.15.& 17. Vtrobique enim habetur Hebraicè, *in ore gladij*. Ioſue 6. num.21. *Interfecerunt omnia, quæ erant in ea à viro uſque ad mulierem, ab infanti uſque ad ſenem; boves quoque, & oves, & aſinos in ore gladij percuſſerunt.* Et cap.10. num.28. *Percuſſit eam in ore gladij, regemque illius interfecit, & omnes habitatores eius: non dimiſit in ea ſaltem parvas reliquias.* Atque illud idem cap. quatuor alia exempla ſuppeditat, num. 30. 32. num. 35. & num. 37. Exod. 17. numero 13. Numeror. 21. numero 24. Deuteronom. 20. numero 13. Iudic. 20. numero 37. 1. Regum 15. numero 8. & cap. 22. numero 19. 2. Regum 15. numero 14. Iudith. 2. num.16. ſexcentiſque alijs locis.

124 Idem licet obſervare, cùm ſacra Scriptura attribuit gladio verbum *comedendi*, aut *devorandi*: ſignificat enim, cum ſanguine ad ſaturitatem expleri, atque adeò inebriari, ut loquutus eſt Iſaias cap. 34. num.5. *Inebriatus eſt in cælo gladius meus.* Et num.6. *Gladius Domini repletus eſt ſanguine.* Hoc itaque ſonat Deuteronom 32. num.42. *Inebriabo ſagittas meas ſanguine, & gladius meus devorabit carnes.* Iſai. 1. numero 20. *Gladius devorabit vos.* Ierem. 2. num.30. *Devoravit gladius veſter Prophetas veſtros, quaſi leo vaſtator.* Atque ut unum exemplum ſufficiat pro multis, Ierem. 46. num.10. *Devorabit gladius, & ſaturabitur, & inebriabitur ſanguine eorũ.*

125 Iam ergo liquet, quid denuntietur illis verbis, *& leunculos tuos comedet gladius:* comminatur enim, eos necandos eſſe in ore gladij, id eſt, carnificinam ad ſatietatem uſque edendam eſſe; hoſtes avidiſſimos ſanguinis ſanguine penitus explendos. Et quidem, ut iam retuli ex Diodoro, in illo lib.3.cap.7. [Adeò ingens numerus occiſorum fuit, ut fluvius redundante hominum ſanguine colorem mutarit.]

Et exterminabo de terra prædam tuam.

V*Æ qui prædaris*, (intonat Iſaias 126
cap.33.num.1.) *Nonne & ipſe prædaberis?* Opes, quas per vim rapueras, hoſtes tui opimis ditàti ſpolijs in diverſas regiones abducent. Lege, quæ adnoravi num.9.

Et nõ audietur ultrà vox nunciorum tuorum.

QVod Pagninus, & Mercerus in Ra 127
dice obſoleta *laac* admonuerunt, hunc locum ita verti poſſe: *non audietur ultrà ſonitus dentium tuorum, prædam mandentium*: ut Regem adhuc Deus tanquam leonem truculentum alloquatur: & ſi Rabbinicum eſt, atque adeò humi repens, ut ferè ſunt pleraque, quæ ex tali prodeunt officina, ſed nihil oberit adnotaſſe.

Tangit igitur ulcus; exprobrat blaſphe- 128
mam illam inſolentiam, qua ſolebant Aſſyriorum Reges per ſuos nuncios formidinem incutere, urbeſque ad deditionem ſolicitare. 4. Regum 18. num 28. *Audite verba Regis magni, &c.* Sic etiam fecit Rex inſolentiſſimus Nabuchodonoſor Iudith. 1. num.7. *Ad omnes regiones miſit nuncios: omnes tamen uno animo contradixerunt, & remiſerunt eos vacuos, & ſine honore abiecerunt.*

CAP. III.

Numerus 1.

Væ civitas ſanguinum.

1 TRitum eſt in Scriptura, per *ſanguinem* peccata denotari. Cauſam reddit Ribera ad illud Oſee 4. num. 2. *Sanguis ſanguinem tetigit*. Hebraicè *Sanguines ſanguines tetigerunt*. Vbi Chaldæus, *& aggregant peccata peccatis*. Sumptaque eſt ibi metaphora ab inundatione fluminum, ut conſtat ex verbis proximis: *homicidium, furtum, & adulterium inundaverunt*. Et ſignificatur, colluvionem illam ſcelerum non eſſe aqueam, ſed ſanguineam, ac proinde divinam ultionem clamitãtem: & uſque eò redundare, ut accidat, quod ille cecinit de torrente rapidiſsimo: *unda impellitur unda, urgeturque eadem veniens, urgetque priorem*. Vel potiùs, ut quaſi vicinis fluvijs extra ripas diffluentibus, latèque ſtagnantibus, unius inundatio alterius etiam contingat inundationem: *quãdo el agua, que ſale de madre de un rio, alcançe a juntarſe con la del otro, todo eſtaria de mar à mar*.

2 Obſervant verò plerique, ea præcipuè peccata per ſanguinem notari, quæ ſunt coniuncta cum violentia, iniuria, & oppreſsione proximi. Patet ex loco Oſee: nam per homicidium impetitur vita; per furtum eripitur res familiaris; per adulterium denique honor violatur. Et hac ratione complecti etiam poteſt nomen ſanguinis fœdam libidinem. Pſalm. 50. numero 16. *Libera me de ſanguinibus*: licèt ea verba Pineda tom. 1. Iob 16. verſ. 18. generatim illuſtret Hiſpaniſmo: *librame Dios de hazer mal a nadie*.

3 Quia ergo Ninive totius orbis imperium, effuſo crudeliter hoſtium ſanguine, patrariſque cædibus indigniſsimis, affectaverat; quia omnium fortunas per vim, per ſcelus diripuerat; cruore reſperſa, divinam in ſe iracundiam meritò concitavit. Ierem. 2. numero 34. *In alis tuis inventus eſt ſanguis animarum pauperum*, id eſt, alæ iſtæ, quibus te in ſublime tollis, & effers inſolentiſsimè, maculatæ ſunt ſanguine egentium, quos bonis expilaſti, quibus quaſi ſuccum, & ſanguinem exorbuiſti.

Expoſcit à Deo vindictam hæc dira violentia, idque contentis clamoribus, Habacuc 2. num. 11. *Quia lapis de pariete clamabit*, id eſt, marmoreæ columnæ ex ædibus alienis direptæ, tigna cedrina, trabeſque inauratæ, herum raptorem, & iniurium clamitabunt; *væ qui ædificat civitatem in ſanguinibus*. 4

Dicitur itaque Ninive *civitas ſanguinum*, id eſt, maximè ſanguinolenta, vel ſanguinaria. Hebræi ſiquidem genitivo ſubſtantivi uti ſolent pro appoſito: quòd ſi ille gignendi caſus ſit numeri multitudinis, vim habet ſuperlativi. Notat hoc, & exemplis confirmat Ribera Oſee 1. num. 26. afferam unum, vel alterum præſenti loco quàm ſimillimum. Pſalm. 5. num. 7. *Virum ſanguinum, & doloſum abominabitur Dominus*. Pſalm. 25. num. 9. *Ne perdas cum impijs Deus animam meam, & cum viris ſanguinum vitam meam*. Pſal. 54. num. 24. *Viri ſanguinum, & doloſi non dimidiabunt dies ſuos*. 5

Univerſa mendacij dilaceratione plena: non recedet à te rapina.

VIolenta præda per rapinam, & ſanguinem; fraudulenta verò iniuria per mẽdacium denotatur: promiſſa nempe immunitate; aut etiam ſocietate hoſtibus in fidem receptis poſt deditionem factam; fidẽ ipſam Aſſyrij turpiter æquè, ac crudeliter violabant. Itaque mendaciũ ipſum plenum erat violentia, ut cùm fera ſanguinaria inſidiatur prædæ, quam ex im- 6

improviſo arreptam unguium aduncitate diſcerpit. Sic enim huic locum expreſſit Symmachus in Scholijs ad Editionem LXX. *Vniverſa plena crudelitate, ſectionibus carnium, & fruſtis per membra conciſis.*
7 Vt huic truculentiſsimæ leænæ, exorbendi ſanguinis ſitientiſsimæ, mirificè quadret illud Zachar. 9 num. 7. *Et auferam ſanguinem eius de ore eius, & abominationes eius de medio dentium eius.* Iſai. 1. num. 15. *Manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt.* Niſi malis hæc referre ad fraudes, technas, ac mēdacia, quibus ipſi inter ſe in contrahēdo, aut iudicando circumveniebant; ut prorſus eſſet aditus interclusus veritati. Pſalm. 54. num. 10. *Die, ac nocte circumdabit eam ſuper muros eius iniquitas, & labor in medio eius, & iniuſtitia: & non defecit de plateis eius uſura, & dolus,* Iſai. 59. num. 14. *Converſum eſt retrorſum iudiciū, & iuſtitia de longè ſtetit: quia corruit in plateis veritas, & æquitas non potuit ingredi.*

Numerus 2.

Vox flagelli, & vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ ferventis, & equitis aſcendentis.

8 SPirant hæc omnia bellicum quadrigarum apparatū, terroremque audientibus incutiunt. Quaſi dicat. Cerno animo Chaldæorum impetum in veſtra cæde bacchantium: videor mihi iam audire crepitum flagelli, quo validè excuſſo, equi frementes, & Martium ardorem anhelantes, ad curſum ab aurigis incitantur. Ioelis 2. num. 4. *Quaſi aſpectus equorū, aſpectus eorum, & quaſi equites ſic current: ſicut ſonitus quadrigarum ſuper capita montium exilient.*

Quàm verò ſit horrificus ſonitus ille
9 rotarum, præcipuè cùm per lapides decurrunt, ſcintillaſque emicantes ex ſilicibus excutiunt, vel illud argumento eſt, quod ſcribit Plin. lib. 8. cap. 16. rotarum orbibus circumactis magnanimos leones perterreri. Virgilius etiam prodit, lib 6. Æneid. ſuperbiſsimum illum Salmonea apud inferos pœnas luere, quòd quadrigis rapidiſsimè invectus, terrificumque rotarum agitatione fragorem edens, divinitatis opinionem affectaverat, & fulminum iactus effinxerat.

Qui verò volet elegantem equi frementis deſcriptionem, legat cap. 39. Iob à num. 19. uſque ad 25. & in eum locum eruditos Pinedæ commentarios.

Numerus 3.

Et micantis gladij, & fulgurantis haſtæ.

VOx accerſenda eſt è proximo
numero, ut videlicet diſtri- 10
cta ferri acies à ſole collucens, ac vibrans, perſtringat oculos; editus verò fragor aures exſurdet; utrumque animum perterrefaciat, & ante inflictum vulnus vulneris horrore percellat. Micantem verò gladium fulguri, aut fulmini comparari, uſitatum eſt. *Rotat enſem fulmineum*, dixit ille alter: ſed elegantiùs ſacra Scriptura. Deuteronóm. 32. num. 41. *Si acuero, ut fulgur, gladium meum*. Habacuc 3. numero 11. *In luce ſagittarum tuarum ibunt, in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ.* Iob 20. numero 25. *eductus, & egrediens de vagina ſua, & fulgurans in amaritudine ſua.*

Et multitudinis interfectæ, & gravis ruinæ : nec eſt finis cadaverum, & corruent in corporibus ſuis.

11 VT illa ſuperiora ad apparatum bellicum, ita hæc ſpectant ad editam ſtragem: intuetur enim Propheta mentis oculis direptam Niniven, mænia æquata ſolo, ædes ſuperbiſsimas incenſas, urbem denique ſepultam, & miſeros, atque inſepultos acervos civium, in ſuo ſanguine volutatos. Cernit trepidantes Aſſyrios, ipſaque trepidatione, ac præcipiti fuga in proiecta paſsim per medias vias interfectorum cadavera incurrentes, prolabenteſque. Huc ſpectat obſcurus ille locus ex Pſalm. 109. num. 6. *implebit ruinas*, id eſt, horrendas edet ſtrages, replebit omnia cadaveribus. Cadaver enim *ruina* nominatur, cùm in Græca, tum in Hebraica lingua: ut obſervat Maldonatus Matth. 24. num. 28.

Numerus 4.

Propter multitudinẽ fornicationum meretricis ſpecioſæ, & gratæ.

12 NOtum eſt in Scriptura, *fornicari*, idem eſſe, ac Idôla colere: quòd Idololatræ cæco animi impetu effrenati, quaſi inſanientes libidine à vero Deo animarum ſponſo, nefariè recedant, & ſpe vitæ licentioris illecti, Idôlis, quaſi amatoribus ſe ſe corrumpendos tradant. Lege Riberam ad illa verba Oſee 1. num. 2 *fornicans fornicabitur terra à Domino*. Et Pradum Ezechi. 16. pag. 194.

13 Sed nimis anguſtè reſtringet ſententiam huius loci, qui de ſola exponet Idololatria. An tam dirum, immaneq; ſupplicium ſumptum eſt de meretrice iſta pulchra, & ſpecioſa, (Ninive enim ſpecioſam Hebraicè ſonat) propter cultum dumtaxat Idôlis exhibitum? Imò verò etiam propter ſcelerum, ac turpitudinum omnium fœdam colluvionem, ex iſto fonte redundantem. Probo itaque ſententiam Maldonati Matth. 5. num. 32. & Riberæ Apocalyp. 14. num. 57. qui omnia ferè peccata propterea cenſent *fornicationis* nomine comprehendi, quia per ea à creatoris avertimur amore, & ad creaturarum amores, delicialſque convertimur.

Et habentis maleficia.

TIgurina *Pollentiq; veneficio.* LXX. 14
Dux maleficiorum, quæ ſcilicet ſuis illecebris, quaſi magicis artibus, veneficiſque potionibus, homines dementabat. Sic legimus de meretrice illa magna Babylone, Apocalyp. 17. num 2. *Et inebriati ſunt, qui habitant terram, de vino proſtitutionis eius.* Et num. 4. *Habens poculum aureum in manu ſua plenum abominatione.* Expreſsiùs cap. 18. num. 23. *Quia in veneficijs tuis erraverunt omnes gentes.* Efficacitatem iſtorum maleficiorum deſcribit Ribera, Michææ 5. num. 90. & Delrius lib. 3. Diſquiſitionum magicarum Parte 1. q. 3.

Quæ vendidit gentes in fornicationibus ſuis, & familias in maleficijs ſuis.

VEndere in ſacro ſermone propriè 15
ſignificat, eripere alicui libertatem, & alteri in poſſeſsionem tradere. Sic loquitur Scriptura, cùm Deus ſui populi flagitijs irritatus tradebat illum hoſtibus in ſervitutem abducendum. Deuteron. 32. num. 30. *Nonne ideo, quia Deus ſuus vendidit eos?* Iudith. 7. num. 13. *Propter hoc vendidit nos Deus in manibus eorum.* Pſal. 43. num. 13. *Vendidiſti populum tuum ſine pretio.*

Cùm igitur peccator flagitioſiſsimus 16
traditus eſt in reprobum ſenſum, adeò, ut prudens, volenſque à ſuis effrænatis cupiditatibus

ditatibus

Digitized by Google

ditatibus impotētèr efferatur; dicitur venundatus, ut faciat malum. 3. Regum. 21. num. 25. *Non fuit alter talis, ſicut Achab, qui venundatus eſt, ut faceret malum in cōſpectu Domini.* 1. Machabæ. 1. num. 16. *Et iuncti ſunt nationibus, & venundati ſunt, ut facerent malum.*

17 Metaphora verò ex eo ſumpta eſt, quia ſicut ſervus, non quæ ſibi facienda videntur, ſed quæ herus imperat, vel reluctans facit: ita peccator, non quæ præſcribit Deus, & ratio dictat, ſed quæ dæmon ſuggerit, appetitus ve poſtulat, exequitur; & reclamante conſcientia, acriterq; pungente, ſciens, videnſque ad peccatum abripitur. *Video meliora, proboque, deteriora ſequor:* quod eleganter declaravit Apoſtolus ad Roman. 7. num. 14. *Ego autem carnalis ſum, venundatus ſub peccato,* ideſt, ſubditus peccato, in quo peccatum dominatur. Mox apertiùs cauſam reddit, *quod enim operor, non intelligo;* (id eſt, non approbo) *non enim quod volo bonum, hoc ago, ſed quod odi malum, illud facio.*

18 Hæc eſt illa miſerrima, & arctiſsima ſervitus. Ioan. 8. num. 34. *Amen amen dico vobis, quia omnis, qui facit peccatum, ſervus eſt peccati.* Proverb. 5. num 22. *Iniquitates ſuæ capiunt impium, & funibus peccatorum ſuorum conſtringitur.* Pſalm. 118. num. 61. *Funes peccatorum circumplexi ſunt me.* 2. Petr. 2. num. 19. *A quo enim quis ſuperatus eſt, huius & ſervus eſt.*

19 Nec deeſt in hac venditione pretium, quo dæmon peccatores ineſcat. Pretium eſt fœda voluptas, umbraticus honor, exiguum lucellum: pretium ſunt fornicationes, & veneficia, quibus gentes à meretrice infatuantur. Proverb. 6 num. 26. *Pretium ſcorti vix eſt unius panis: mulier autem viri pretioſam animam capit.* [Quanta iniquitas, (exclamat Aug lib. de Honeſt. mulierum cap. 30.) ut animam, quam Chriſtus ſuo ſanguine redemit, luxurioſus pro unius horæ delectatione diabolo vendat, ac tradat.]

20 Atque huius vēditionis ſyngrapham, propria ſubſcriptione munitam, tradit diabolo peccator. Sic explicat Origenes homilia 23. in Geneſ. illud ad Coloſ. 2. n. 14. *Delens, quod adverſus nos erat chirographum.* [Iſtud chirographum peccatorum noſtrorum cautio fuit: unuſquiſque etenim noſtrum in iis, quæ delinquit, efficitur debitor, & peccati ſui litteras ſcribit.]

Numerus 5.

Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum.

Expoſui hæc eadem verba, cap. 2. num. 13.

Et revelabo pudenda tua in facie tua, & oſtēdam gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam.

Perſtat in eadem metaphora meretri- 21
cis, quæ falſi candoris, & ruboris medicamentis delibuta, turpiſsima, ac deformiſsima cùm eſſet, & contagioſis ulceribus inquinata, ſe ſe fallaciſsimè amatoribus venditaret. Cui nihil ad fœdam ignominiæ labem inurendam turpius, nihil ad horrorem omnibus incutiendum efficacius, poſſet Propheta minitari, quàm Deū in media luce, in oculis amatorum, ulcera illa purulenta, ſanie, taboque manantia detecturum Ezechiel. 16. num. 37 *Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, & nudabo ignominiam tuam coram eis, & videbunt omnem turpitudinem tuam.* Oſee 2. num. 10. *Et nunc revelabo ſtultitiam eius in oculis amatorum eius.* Iſai. 47. num. 3. *Revelabitur ignominia tua, & videbitur op-
probrium tuum.* Rectè itaque obſervat Pra- 22
do, Ezechiel. 16. num. 37. pagin. 205. *nuditatem* in ſacro ſermone idem eſſe, ac ignominiam, & turpitudinem.

Numerus 6.

Et proijciam ſuper te abominationes, & contumelijs te affi-ciam.

PErſpicua ſententia eſt: inſpecta a tam horribili fœditate, efficiam, ut te omnes, tanquam tetrum quid, dirum, & ominoſum execrentur, ut oculis refugiant, animis averſentur; cogitatione ipſa perhorreſcant.

Et ponam te in exemplum.

23 IDeſt, tale ſupplicium de te ſumam, ut exemplo omnibus ſis: ut qui alteri male cupiat, ſimile imprecetur. Numer. 5. num. 21. *Det te Dominus in maledictionẽ, exemplumque cunctorum in populo ſuo.* 3. Reg. 9. num. 7. *Eritque Iſrael in proverbium, & in fabulam cunctis populis: & domus hæc erit in exemplum: omnis, qui tranſierit per eam; ſtupebit, & ſibilabit.* Iudæ n. 7. *Factæ ſunt exemplum, ignis æterni pœnã ſuſtinentes.* Num. 25. num. 4. *Tolle cunctos Principes populi, & ſuſpende eos contra ſolem in patibulis.* LXX. *paradigmatiſon*: ideſt, *exempla eos: ede exemplum in eis.*

24 Et quidem Gelius lib. 6 cap. 14. ex tribus cauſis puniendi publicè delicta hanc præcipuè commemorat: *para que el caſtigo del culpado a otros ſea eſcarmiẽto.* [Tertia ratio vindictæ eſt, quæ paradigma à Græcis nominatur: cùm punitio propter exemplum eſt neceſſaria, ut cæteri à ſimilibus peccatis metu cognitæ pœnæ deterreantur. Idcirco veteres quoque noſtri exempla pro maximis, graviſsimiſq; pœnis dicebant.] Hactenus Gelius.

Numerus 7.

Et erit, omnis, qui viderit te, reſiliet à te; & dicet, vaſtata eſt Ninive.

PRæ admiratione ſtupefacti 25
haurient oculis tam inſignẽ calamitatem, & vix animo credent. Prorumpent admirabundi in ea verba, Deuter. 29. num. 24. *Quare ſic fecit Dominus terræ huic? quæ eſt hæc ira furoris eius immenſa?* Hierem. 22. num. 8. *Et pertranſibunt gentes multæ per civitatem hanc, & dicet unuſquiſque proximo ſuo: quare fecit Dominus ſic civitati huic grandi?* Intuentes verò manifeſta indicia divini furoris effuſi, illico gradũ referent, ne ſi propiùs ad infenſam Deo urbem acceſſerint, aliqua fortè ſupplicij pars ad eos etiam pertineat, licèt inſontes.

Quis commovebit ſuper te caput? unde quæram conſolatorem tibi?

MAgnum eſt doloris allevamẽtum, 26
in rebus adverſis habere conſolatorem, qui & tuam vicem doleat, & prudentiſsimis, leniſsimiſque verbis mœrorẽ extenuet. At Ninive ob ſanguinariam illam inſolentiam in tãtum omnium Gentium odium incurrerat, ut non modò nõ dolerent eius calamitatem, imò verò de illa funditus exciſa gratularentur. Vide infrà, num. 19. Obſervant verò plerique, *movere caput* aliquãdo commiſerationis, ut in præſenti, aut admirationis cum cõmiſeratione coniunctæ; aliquando verò irriſionis ſignum eſſe. Eius rei exempla, quia eruditè congerunt Ribera in hoc loco, Maldon. Matth. 27. num. 39. & Pineda Tom. 1. in Iob, cap. 16. verſ. 5. deſcribendi labore lubens ſuperſedebo.

Numerus 8.

Numquid melior es Alexandria populorum, quæ habitat in fluminibus?

27 DE nomine Alexandriæ, de ſitu eius, de murorum ambitu, de ciuium frequentia latè Ribera, Palatius, & Montanus. Hæc autem eſt vis totius argumenti. Num fortior es tu, aut præſtantior Alexandria, urbe totius AEgypti principe, natura loci munitiſsima, cincta undequaq; aut impermeabili ſolitudine, aut impetuoſo mari, aut rapidis fluminibus, aut cœnoſis paludibus: intùs verò numeroſiſſimo, validiſsimoque præſidio communita? quòd ſi illa tãdem expugnata fuit, atq; direpta; an tu adeò inſolenter tuis viribus præfides, ut tibi ſecuritatem pollicearis?

Aqua in circuitu eius: cuius divitiæ mare: aqua muri eius.

28 SI belli nervi ſunt pecuniæ, divitijs eſt refertiſsima, & abundantiſsima omni genere mercium, quæ navibus importantur. Si ad arcendos hoſtes plurimũ ſolent habere momẽti altæ foſſæ, aquiſq; oppletæ; tota eſt circumvallata, non dico foſsis, ſed mari ipſo, profundiſque fluminibus, quæ vado traijci, ſuperarique non poſſunt.

Numerus 9.

AEthiopia fortitudo eius, & AEgyptus; & non eſt finis: Africa, & Lybies fuerunt in auxilio tuo.

29 AT enim militibus, qui Alexandriam tuebantur, diuturna obſidione fractis, aſsiduiſque prælijs abſumptis, facili negotio potuit expugnari: imò verò tantus erat militum numerus, ut iniri nõ poſſet. *Et non eſt finis.* Vrbes enim, & provinciæ florentiſsimę finitimæ Alexandriæ, & cum illa cùm arctiſsima fœderis ſocietate devinctæ; tum antiqua generis neceſſitudine coniunctæ, auxiliares copias innumerabiles, atque fortiſsimas ſubinde ſubmittebant.

Numerus 10.

Sed & ipſa in tranſmigrationem ducta eſt in captivitatem.

ET nihilominùs urbs ab om- 30
nibus prę ſidijs firma, ut prorſus inexpugnabilis videretur, expugnata tandem eſt, atque direpta, & in miſeram captivitatem abducta.

In cuius verò Regis principatum, quotumque eius annum incurrerit hęc vaſtatio Alexandrię, tractat Ribera cap. 2. num. 21.

Parvuli eius eliſi ſunt in capite omnium viarum.

SPectant hæc ad exaggerandam ſævi- 31
tiam victorum, plus quàm ferinam: quandoquidem ipſæ feræ truces, & immanes, conſpecto tamen infante, ſive blãdiente vultu, ſive ploratus edente, naturæ quodam inſtinctu flecti, & commoveri ſolent. Plinius lib. 8. cap. 16. & Solinus cap. 40. auctores ſunt, leones truculentiſsimos nunquam, niſi extrema fame enectos, attingere infantes. Longiùs 32
proceſsit lupa illa, quæ Remũ, & Romulum, crudeliter expoſitos, diſtentis uberibus aluit; ut tota vetus teſtatur hiſtoria. Livius lib. 1. Decad. 1. Strabo lib. 5. Iuſtinus lib. 43. Plutarchus in Vita Romuli. Plin. lib. 8. cap. 17. & Virg. 8. AEneid. Cyro infanti canem ubera præbuiſſe, refert AElianus lib. 12. & Iuſtinus lib. 1.

Delphinum etiam pueri ſpecie captũ 33
dorſo illum excipere, & in altum deferre ſolitum

ſolitum, prodiderunt Gelius lib. 7. c. 8. & Plinius lib. 9. cap. 8. Puero tamen vita functo, Delphinus prę deſiderio extabuit, & in eodẽ ſepulchro cōdit° eſt. Sed plena eſt vetuſtas huiuſmodi exẽplorum.

34 Direptores verò Alexandriæ humanitatis ſenſum penitus exuẽtes, & in belluinam rabiem efferati, teneros infantes, plorantibus vel ſaxa ipſa commoventes, è matrum complexu abſtractos, in cōpitis viarũ, ad plateaũ angulos furenter allidebãt, & innocentũ ſanguine, cerebroq́; reſperſo lapides fœdabant. An ſibi à tam diris, & ſanguinarijs hoſtibus ullam clementiæ partem pollicebũtur viri, cùm tã ſęvi extiſtant in infantes, quorũ innoxia ætas vel ipſas belluas commiſerationis afficere po-

35 tuiſſet? Simile crudelitatis gen° imprecatur Regius Propheta Babylonijs. Pſalm. 136. num. 9. *Beatus, qui tenebit, & allidet parvulos tuos ad petram.* Iſai. 13. num. 16. *Infantes eorum allidentur in oculis eorũ:* neque tanta diritate exſatiata fuit hoſtiũ crudelitas: num. 18. *& lactantibus uteris non miſerebuntur*, idest, gladijs ſecabunt prægnantium uteros, extractoſq́ue fœt°, qui lactea quadam ſubſtantia in maternis viſceribus aluntur, crudeliſsimè diſcerpent: quod ſanè extremã ſuperat feritatẽ.

Et ſuper inclytos eius miſerunt ſortem.

36 VIctores, ut eruditè probat Pontanus in 3. Æneid. col. 1041. ſorte dividebãt inter ſe captivos, eos pręcipuè, qui nobiliſsimi erant; quos proptereà quilibet cupiebat pertinere ad ſuæ prædæ partem. Ioelis 3. num. 2. *Terram meam diviſerunt, & ſuper populum meum miſerunt ſortem.* Simile quid narrant Evangeliſtæ de tunica Chriſti inconſutili, ſortitione inter milites diſtributa. Vide Maldonat. Matth. 27. n. 35. Solebant etiam

37 victores ſortitò divinare, quo die, quove mortis genere victos interficerent. Eſther 3. n. 7. *miſſa eſt ſors in urnam*, &c. Sic explicavi c. 2. n. 10. locũ illum per obſcurum Pſ. 67. n. 14. *ſi dormiatis inter medios cleros*, idest, *ſortes*. Qui prætereà volet curioſam de ſortibus diſputationem, quàm plurimis Scripturę locis multum lucis afferentem, legat Riberam, Ionæ 1. à n. 40.

Et omnes optimates eius confixi ſunt in compedibus.

LXX. *Alligabuntur in compedibus*, ut Pſ. 149. n. 8. *Ad alligandos reges eorũ in compedibus.* Contrudentur itaq; in car- 38
cerem, ferreis catenis adeò validè conſtricti, ut ſe ſe commovere vix poſsint; non ſecùs ac ſi eſſent confixi clavis. Sic dicitur de Ioſeph. Pſal. 104. n. 18. *Humiliaverũt in compedibus pedes eius: ferrum pertranſijt animam eius*, idest, ferreę catenæ illũ confixerunt.

Numerus 11.

Et tu ergo inebriaberis, & eris deſpecta.

COncluſio eſt totius argumẽ-
ti; urbs illa munitiſsima di- 39
repta eſt; & tu quoq; diripieris: propinavit illi Deus iracundiæ calicem; & tu reliquias uſque ad fęcem hauries. Ex eadem metaphora fluxerunt illæ minæ. Habacuc. 2. n. 16. *Bibe tu quoque, & conſopire; circumdabit te calix dexteræ Domini: & vomitus ignominiæ ſuper gloriam tuam.* Vbi etiam hanc ebrietatem contemptus, & irriſio conſequuntur; ſicut etiam Ezech. 23. n. 32. *Calicem ſororis tuæ bibes profundum, & latum: eris in deriſum, & in ſubſannationem.* Thren. 4. n. 21. *Ad te quoque perveniet calix: inebriaberis, atque nudaberis.* Atque hæc teſ-
timonia ſatis, ſuperq́ue illuſtrant præſen- 40
tem locum: qui plura volet pro hac metaphora, videat Maldonat. Matth. 20. n. 22. Riberam Michææ 1. numer. 41. & Apocalypſi cap. 14. n. 58. Guevar. Habacuc 2. n. 195. Geneb. Pſalm 10. num. 8

& Pſalm. 72. num. 11. Ioannem Fernād. verbo, *bibere*, num. 6. 7. & 8. & verbo *calix*, num. 6. Prad. Ezech. 23. pag. 287. & quæ adnotavi ſuprà, cap. 2. num. 3.

Et tu quæres auxilium ab inimico.

41 ET tu quondam tam ſuperba, ut ſubiugatas Gentes, & tibi ſupplices abſterreres, in tantas redigeris anguſtias, ut cogaris ab infenſis etiam nationibus, quas hoſtiliter oderas, opem, & auxilium implorare: quod extremæ calamitatis indiciū eſt, ut lamētatur Hieremias Threnorum 5. num. 6 *Ægypto dedimus manum, & Aſſyrijs, ut ſaturaremur pane*; & acriter obiurgat Oſeas cap. 7. num. 11. *Ægyptum invocabant, ad Aſſyrios abierunt.*

Numerus 12.

Omnes munitiones tuæ, ſicut ficus cū groſſis ſuis: ſi concuſſæ fuerint, cadent in os comedentis.

42 ADnotavi cap. 1. num. 6. 8. & 9. & cap. 2. num. 6. Ninivitas imperij diuturnitate, murorum firmitudine, militum robore confiſos, nullius potentiam extimuiſſe, ſeque omnino inexpugnabiles fore exiſtimaſſe: at cùm eluvione fluminis disiecta mœnia, & hoſtes, quà patuit aditus, irrumpentes conſpexerunt, quaſi haud dubiè infenſo numine, omnibus ceciderunt animi.

43 Hac hiſtoria perſpicua redditur huius loci ſentētia: quaſi dicat. Muri iſti tui editiſsimi, atque firmiſsimi, quibus te ſeptā, & munitam ab hoſtium impetu arbitraris, tam facilè diſturbabuntur, quàm ſolent præcoces ficus, aut arboris ſuccuſſu, aut ventorum agitatione in terram decuti. Apocalypſ. 6. num. 13. *Stellæ de cælo ceciderunt ſuper terram, ſicut ficus emittit groſſos ſuos, cùm à vento magno movetur.*

E folijs duxit ſimilitudinem Iſai. cap. 34. num. 4. *Et complicabuntur, ſicut liber, cæli; & omnis militia eorum defluet, ſicut defluit folium de vinea, & de ficu*: & Latinus Poeta lib. 6.

Quàm multa in ſylvis autumni frigore primo
Lapſa cadunt folia.

Numerus 13.

Ecce populus tuus mulieres in medio tui.

HIerem. 51. num. 30. *Devoratum eſt robur eorum, & facti* 44
ſunt, quaſi mulieres. Et quidem Rex ipſe Sardanapalus effœminatus, & mulieroſus, diſturbato muro, adeò non ſuſtinuit impetum belli, ut animum planè deſpondens, ſe in ardentem pyram iniecerit; quod ignaviſsimi animi eſſe, eruditè probat Muretus 4. Variarum cap. 2. Lege, quæ adnotavi cap. 2. num. 7. & 10.

Inimicis tuis adapertione pandentur portæ terræ tuæ, devorabit ignis vectes tuos.

VEre hoſtibus obſidentibus Ninivē valvæ ipſę ſua ſpōte patefactę, muris ſolo æquatis, aditum præbuerunt: verè etiam firmiſsimi vectes, quibus portę occludebantur, igne illo ſunt abſumpti, qui ædes etiam ſuperbiſsimas exuſsit. Vide cap. 2. num. 6.

Numerus 14.

Aquam propter obſidionē hauri tibi: extrue munitiones tuas: intra in lutum, & calca, ſubigens tene laterem.

SOlent obſeſsi ad ferendam 45
quàm diutiſsimè obſidionē, aquam ſibi in ciſternis comparare; ſolent item reficere muros, tormentorum vi labefactatos, & inter-

interruptos. Ad utramque adhortatur Propheta per irriſionem, qualis eſt illa, cap.2.num 1. *Contemplare viam, conforta lumbos, &c.* Lege ibi adnotata.

46 Extrui verò ſolitos lateritios muros incredibili firmitudine, notius eſt, quàm ut hìc probandum videatur: tantùm adverto; quàm aptè cadat irriſio in noſtra explicatione; cùm irrumpente flumine, & valido impetu mœnia diſturbante, omnis labor reficiendi, & inſtaurandi muros, nō irritus modò, ſed & planè ridiculus videretur.

Numerus 15.

Ibi comedet te ignis: peribis gladio.

47 FErro, flammaque vaſtari ſolent urbes; & ferro quidem tam innumerabiles Aſſyriorum copiæ cæſæ ſunt, ut fluvius ipſe redundante ſanguine colorem mutarit. Vide cap.2. num.13. Ignis verò non modò abiecta ædificia, ſed & ſuperbiſſima palatia, templaque magnificentiſſima flammis populantibus abſumpſit, cap.2.num.6. & num.9. Attribuitur igni actio comedendi, ſive dėvorandi; quo nihil frequentius in Scriptura, quia latè graſſante flamma, quæ linguæ figuram ad vivum effingit, Act.2.num.3. admotam eſcam avidiſſimè vorat. Iſai.5. num.24.
48 *Sicut devorat ſtipulam lingua ignis.* Inde etiam applicatur igni lambendi verbum, quia non ſecat dentibus, ſed lingua populatur. 3.Reg 18.num.38.

Obſervat opportunè Ribera ad illud Oſee 4.num. 8. *Peccata populi mei comedent*, in ſacro ſermone *comedere*, idem eſſe, atque conſumere. Sic explicat ea verba Alexander primus epiſtol.2. [Ipſi (inquit) Sacerdotes pro populo interpellant, & populi peccata comedunt, quia precibus ſuis, & oblationibus ea delent, atque conſumunt.] Ierem.10.num 25. *Quia comederunt Iacob, & devoraverunt eum, & conſumpſerunt illum.* Quæ verba ſumpſit Propheta ex Pſalm. 78. numero 6.

Hæc obſervatio cùm univerſè vera ſit, 49
tum ſi eſt ſermo de gladio, & igne, veriſſima. Vide cap.2, num.13. Deuteron.4. num.24. *Dominus Deus tuus ignis conſumens eſt.* Hebraicè, *devorans*, ſive *comedens*. Vtrumque itaque rectè coniungitur Iob 31.num.12. *Ignis eſt uſque ad perditionem devorans.*

Devorabit te, ut bruchus.

BRuchus beſtiola quædam eſt de genere locuſtarum, voracitate inſignis, (a qua etiam nomen accepit, *bryco* enim idem eſt, ac voro) alis prædita, num.16. *Bruchus expanſus eſt, & avolavit*; ac non herbas modò, ſed & arborum folia populatur. Vide Ioelis 1.num. 4. *Reſiduum locuſtæ comedit bruchus.*

Duo verò minitatur Propheta, indu- 50
cta huius voraciſſimæ beſtiolæ ſimilitudine. Alterum; funditus excidendam eſſe Niniven, non ſecùs, ac folium ab edace brucho penitus arroditur. Alterū; Chaldæos ad vaſtandam Niniven inſtar bruchorum gregatim advolaturos, & ad infinitam penè copiam multiplicandos; ſic enim ſolet Scriptura attribuere brucho multitudinem. Pſalm. 104. num.34. *Et bruchus, cuius non erat numerus.* Iere. 51. num. 14. *Replebo te hominibus, quaſi brucho.*

Congregare, ut bruchus; multiplicare, ut locuſta.

PErſpicua ſunt hæc verba ex his, quæ 51
proximè adnotavimus: eſt enim irriſio huic Prophetæ familiaris: cap.2.nu.1. & cap.3.num.14 quaſi dicat. Recurre ad tuas copias militares, & contra innumerabilem irruentium hoſtium multitudinem contrahe quantum maximum poteris militum numerum; ita ut inſtar locuſtarum, & bruchorum ſolem præ multitudine obſcurare videantur: irriti ſcilicet erunt hi conatus.

Nume-

Numerus 16.

Plures feciſti negotiationes tuas, quã ſtellæ ſint cæli.

HIc eſt unus ex quàm pluri-
52 mis Scripturæ locis, qui re-
fellunt vulgarẽ illã Aſtrolo-
gorum perſuaſionem, qua
omnes ſtellas ſe in numerato habere glo-
riantur: contra quos diſputat Auguſt.
lib.16. de Civit. c.23. & tandem conclu-
dit. [Quicunq; univerſum ſtellarum nu-
merum comprehendiſſe, & conſcripſiſſe
iactãtur, eos libri huius (id eſt, Geneſeos)
contemnit auctoritas.] Eiuſdem ſentẽtiæ
eſt Baſilius hom.6. in Geneſim. Euſebius
lib.7. de Præparatione evãgelica c.5. imò
ex ipſis Philoſophis Ariſtotel. 2. de Cælo
tex.61. Senec. lib.6. Naturalium quæſtio-
num, c.16. & Plinius lib.2. c.26. Ex Re-
cẽtioribus agitant quæſtionem Pererius,
to.1. in Geneſ. lib.2. q.8. Genebrat. Pſalm.
146. n.4. Conimbricenſes, lib.2. de Cælo,
c.12. art.1. Clavius in cap.1. ſphæræ, pag.
193. Nos dumtaxat inſigniora quędam
Scripturę loca breviter expendemus.

53 Deutero 10. num.22. ait Dominus ad
Moyſen: *in ſeptuaginta animabus deſcen-
derunt Patres tui in Ægyptum: & ecce
nunc multiplicavit te Dominus Deus tuus,
ſicut aſtra cæli.* Conſtat autem ex lib. Nu-
merorum, c.1. n.42. fuiſſe tunc numerum
virorum dumtaxat, (eorum ſcilicet, qui
ſupergreſsi vigeſimum annum poterant
ab bella procedere,) ſupra ſexcenta tria
millia, & quingentos. Quid autem magis
ridiculum, quàm tam innumerabilem
multitudinem ſtellis comparari; ſi illæ nõ
ſunt plures mille viginti duabus?

Geneſ.15. n.5. *Dixit Deus ad Abrahã:*
54 *ſuſpice cælum, & numera ſtellas, ſi potes; &
dixit ei; ſic erit ſemen tuum.* Nec huius loci
vis poteſt enervari trita illa explicatione,
Deum locutum eſſe ex ſenſu, & exiſtima-
tione vulgi; agebat enim cũ Abrahamo,
qui iam tunc erat peritiſsimus Aſtrolo-
giæ, quã didicerat à Chaldæis; apud quos
natus, & educatus fuerat, homines, con-
ceſſu omnium, eius ſcientiæ facilè princi-
pes. Nec valet interpretatio Lyrani, &
ſancti Thomæ, exiſtimantium; Abraha-
mi poſteros ſtellis comparari; quantum
ad iuſtos attinet; arenæ autem maris, prop
ter improbos. Nam expreſſe Apoſt. ait ad 55
Hebræ. 11. num. 12: *Tanquam ſidera cæli in
multitudinem,* (ubi advertis, comparatio-
nem fieri non in meritis, ſed in numero,)
*& ſicut arena, quæ eſt ad oram maris innu-
merabilis.* Eòdem itaque ſpectat utraque
ſimilitudo, ut Dani.3. num 36. *Pollicens,
quòd multiplicares ſemen eorum, ſicut ſtellas
cæli, & ſicut arenam, quæ eſt in littore ma-
ris.* Ierem.33. nu.22. *Sicut enumerari non
poßunt ſtellæ cæli, & metiri arena maris; ſic
multiplicabo ſemen David.* Quare ſicut eſt 56
Deo maximè proprium arenæ minutiſsi-
ma granula ad calculos ſubducere. Eccleſ.
1. nu.2. *Arenam maris, & pluviæ guttas,
& dies ſæculi quis dinumeravit?* Sic etiam
pertinet ad eandem ſapientiam infinitã,
ſtellarum inerrantium numerum recen-
ſere Pſal 146. nu.4. *Qui numerat multitu-
dinem ſtellarum.* Ninive igitur fraudandi, 57
rapiendiq; avidiſsima innumerabiles, &
exquiſitas conficiẽdæ pecuniæ artes exer-
cebat. Vide, quæ adnotavi ad illa verba,
c.3. num.1. *Universa mendacij, &c.* Id ip-
ſum exprobrat Ezech. c.28. nu 4. Principi
Tyri. *In negotiatione tua, &c.* Fieri enim
non poteſt, ut nimia acquirendi libido
flagitijs careat. Eccleſ. 11. nu.10. *Fili, ne in
multis ſint actus tui,* id eſt, ne multis nego-
tiationibus diſtraharis, ut diteſcas; cau-
ſamq; ſubiungit; *& ſi dives fueris, non eris
immunis à delicto.* 1. Timoth.6. nu.9.: *Qui
volunt divites fieri, &c.* Contrà verò Re-
gius Propheta propterea ait, ſe expeditè
vacare poſſe divinis laudibus celebrãdis,
quoniam à negotiationibus abhorrebat.
Pſalm 70. nu.15. *Quoniam non cognovi lit-
teraturam* (LXX, Chryſoſt. Arnobius, &
Auguſt. *Negotiationes.* Pagnin. & Vatabl.
*Numeros. Porque no ſe de trampas, ni de li-
bros de quenta) introibo in potentias Do-
mini: Domine memorabor iuſti-
tiæ tuæ ſolius.*

Bruchus expanſus eſt, & avolavit.

58 SEd malè parta, malè dilabentur. Iſtæ divitiæ erunt quaſi bruchus, qui terram præ multitudine operit; ſed momento avolat, ac penitùs evaneſcit. Videtur enim Propheta libenter uſurpare bruchi ſimilitudinem, quam tam brevi intervallo tertiò iam inculcat.

Numerus 17.

Cuſtodes tui quaſi locuſtæ, & parvuli tui quaſi locuſta locuſtarum; quæ conſidunt in ſepibus in die frigoris; ſol ortus eſt, & avolaverunt, & non eſt cognitus locus earum, ubi fuerint.

59 ECce iam quartò egregiam ex locuſtis ſimilitudinem trahit: Principes enim, ac duces vocat locuſtis ſimiles, gregarios verò milites, quaſi genimina locuſtarum. Solent verò hæ beſtiolæ, ut omnes expoſitores obſervant, præ frigore, roreque nocturno, in ſepibus obtorpeſcere: exorto verò ſole, ita omnes ſimul repentè alis excuſsis avolare: ut, ubi fuerint, quemve locum occupaverint, dignoſci minimè poſsit; perinde itaque eſt, ac ſi dicat Propheta. Innumerabiles tibi copias ad arcendam calamitatem cõtraxiſti; quæ ita erant conſtipatæ, ut ſolent eſſe locuſtæ intempeſta nocte fruticibus inſidentes. Verùm ex tanta, tamque ſuperba ducum, & militum frequentia, alijs occiſis, alijs in ſervitutem abductis, ne veſtigium quidẽ ullum relinquetur.

Numerus 18.

Dormitaverunt paſtores tui, Rex Aſſur.

60 PRincipes non modò in ſacro ſermone, ſed etiã apud Scriptores profanos, paſtores appellantur; cuius rei cauſas, & exempla, quia eruditè congerit Sotomayor to. 1. in Cantica, c. 1. pag. 212. ijs memorãdis ſuperſedebo. Obſervat verò Maldonat. Matth. 2. num. 6. verbum *maſſal*, id eſt, dominari, cùm de Chriſto agitur, appoſitè exponi, *poimænin*, paſcere, quia videlicet ſignificabatur, fore, ut Chriſtus non in virga ferrea, ſed in benigni paſtoris baculo oves proprias gubernaret. Lege Riberam Michææ 5. num. 63. & Zach. 11. num. 6.

Quia verò dormire, ſeu dormitare duo ſignificat. Primum eſt, extingui, ſive necari. Ezechiel. 32. num. 19. *Deſcende, & dormi cum incircumciſis: in medio interfectorum gladio cadent*: num. 21. *Dormierunt incircumciſi interfecti gladio.* Pſal. 75. n. 7. *Dormitaverunt, qui aſcenderunt equos.* Lege Maldon. Matth. 9. nu. 24. apud quem Matth. 25. num. 5. verba illa, *dormitaverunt omnes, & dormierunt*, Hilarius, Chryſoſt. Baſil. & Auguſt. interpretantur, omnes virgines fuiſſe mortuas. 61

Altera huius verbi ſignificatio eſt, inertię ſomno opprimi, excæcari, nihil in poſterum providere. Exempla congerit Ioannes Fernandez, verbo, *dormire*, nu. 5. & 6. 62

Vtraque explicatio aptè quadrat pręſenti loco: duces enim, & optimates Regis Aſſyriorum exturbati ſunt prę formidine de mentis ſanitate; & perinde ac multo vino ebrij, altoque veterno conſopiti, nullum evadendi periculi conſilium capere potuerunt. Vide cap. 2. num. 3. *Agitatores conſopiti ſunt.* Hanc cæcitatem, inopiãque conſilij conſequuta eſt miſerrima clades, & ſanguinaria omnium cædes, quæ erat altera huius verbi ſignificatio.

Sepelientur Principes tui.

EAdem eſt ſententia cum ſuperiore, diverſis explicata verbis. Sic ſæpe loquitur Latinus Poeta. 2. Æneid. 63

Invadunt urbem ſomno, vinoque ſepultã.

Et lib. 3.

Nam ſimul expletus dapibus, vinoque ſepultus.

Latitavit populus tuus in montibus, & non eſt, qui congreget.

PAſtoribus metu perculſis, aut etiam interfectis, quid reliquum eſt, niſi ut præcipiti fuga oves diſpergantur? Zachar. 13 num.7 & Matth. 26. num. 31. Exanimatis ducibus, diffugient milites, ſe ſe abdent in vaſtas ſolitudines, vagabuntur ſine duce, & in quærentium mucrones incurrent.

Numerus 19.

Non eſt obſcura contritio tua, peſſima eſt plaga tua.

64 ADeò luculentum erit vulnus, ut & omnem curationem reſpuat, & pateat univerſo orbi. Vide Ierem. 14. num. 17. & cap. 30. num. 12.

Omnes, qui audierunt auditionem tuam, compreſſerunt manum ſuper te.

ACerbiſſimum eſt infortunij genus videre cæteros de tua calamitate gratulantes; urit calamitoſum, intueri alios, in ſuis gemitibus, & lacrymis applaudentes. Atqui Ninive tam vehemens ſibi conflaverat omnium Gētium odium, ut nuncium tantæ vaſtitatis gratulatione, & plauſibus exciperent.

65 Fuit hoc vulgare apud Veteres, ut rem ſibi eſſe perjucundam, ſtrepitu manibus edito declararent. Hinc celebris illa ſcenicorum ludorū clauſula: *valete, & plaudite.* Hinc illud Ovi. 4. Triſtium, Elegia 2. *Quáq; ibis, manibus circum plaudere tuorū* Sed agè; hanc ipſam cōſuetudinem Scripturæ teſtimonijs illuſtremus. 4. Reg. 11. num. 12. *Feceruntque eum Regem, & plaudentes manu dixerunt, vivat Rex.* Pſal. 46. num. 1. *Omnes gentes plaudite manibus.* Pſalm. 97. num. 8. *Flumina plaudent manu.* Ezechiel. 21. num. 17. inducit Propheta Deum applaudentem ſibi, quòd meritum de ſceleratis ſupplicium ſumat. *Quin & ego plaudam manu ad manum, & implebo indignationem meam.*

Gaudium verò perceptum ex inimici 66
ruina ſic etiam explicat Eccleſiaſticus, cap. 12. num. 19. *Caput ſuum movebit, & plaudet manu.* Et Ierem. Threnorum 2. num. 15. *Plauſerunt ſuper te manibus omnes tranſeuntes per viam; ſibilaverunt, & moverunt caput ſuum.* Ezechiel. 22. num. 13. *Ecce comploſi manus meas ſuper avaritiam tuam.* Et cap. 25. num. 6. *Pro eo, quòd plauſiſti manu, &c.*

Iam ergo liquet ſententia; quòcunque 67
perlatus fuerit nuncius de tua vaſtitate propter ardens in tuam inſolentiam, crudelitatem, & avaritiam odium, mirifico plauſu celebrabitur. Auditionem autem in Scriptura idem eſſe, ac nunciū, ſive famam, conſtat Habacuc 3. num. 2. Ierem. 10. num. 22. & Iob 37. num. 2. Vbi probat Pineda, non ſolere dici, niſi de re famoſa, atque terrifica.

Quia ſuper quem non tranſijt malitia tua ſemper?

CAuſam reddit communis huius 68
applauſus, gratulationiſque de excidio Ninives; quis enim eſt uſpiam Gentium, quem non afflixeris? Quæ Provincia tam remota; quam non rapinis, & ſanguine funeſtaveris? Proprietatem verbi *tranſire* fuſè explicavi, cap. 1. num. 12. & 15. ſanguinariam verò Ninives crudelitatem toto hoc vaticinio proſecutus, & deteſtatus eſt Propheta.

(:?:)

:¿:

Digitized by Google

IN
MALACHIAM
PROPHETAM.
COMMENTARIJ EXEGETICI
LITTERALES.
AVCTORE
PATRE AVGVSTINO DE QVIROS
è Societate IESV.

ARGVMENTVM.

1 ACRITER invehitur in Sacerdotes, qui officij ſui, & dignitatis prorſus obliti, non ſolũ vitia ipſi conceperant, ſed ea etiam peſsimo publico in ſuos populares infuderant: ſeverè denuntiat, indignos Sacerdotes unà cum pollutis ſuis ſacrificijs abijciendos eſſe à Deo, novumq́ue Sacerdotium excitandum, & mundiſsimam ſibi ubique terrarum hoſtiam offerendam. Denique de Chriſti Præcurſore Ioanne, de primo Salvatoris adventu, de Elia item, & extremo iudicij die apertè vaticinatur.

Numerus 1.

Onus verbi Domini.

VOx *maſſa* ducta à verbo *naſa*, 2
ideſt, ferre, ſuſtinere, portare, non eſt dubium, quin propriè ſignificet pondus: transfertur tamen ad ſignificandum acerbum, infauſtum, & calamitoſum vaticinium. Hinc terrores illi apud Iſa. *Onus Babylonis, onus Moab, onus Damaſci.* Hinc oracula Nahum, & Habacuc minarum plena hoc titulo prænotantur. Hinc locus ille difficilis Ieremiæ 23. à num. 33 quem expoſui initio commẽtariorum in Nahum, unde petenda ſunt, quæ faciunt ad huius vocis intelligentiam.

Ad Iſrael.

OBſervat Hieronymus, nomẽ *Iſrael* 3
poſt captivitatem Babyloniçam, complecti etiam duas Tribus Iuda, & Bẽiamin. Hoc ipſum adnotarunt Toletus, & Maldon. ad illa verba Lucæ 1. num. 32. *Et regnabit in domo Iacob in æternum.* Cur autẽ Iacob appellatus fuerit Iſrael, accuratè diſputat Perer. to. 4. in Gen. c. 32. n. 46.

Google

In manu.

4 MAnus in Scriptura potentiam, efficaciamq́ue ſignificat, quia ſcilicet manu ſolemus vires exercere, potentiam oſtentare. 3. Regum 18. nu. 46. *Et manus Dñi facta eſt ſuper Eliam*; hoc eſt, Deus illum ſua potẽtia roboravit. Actuum 13. num 11. *Ecce manus Domini ſuper te, & eris cæcus.* Exod. 8. num. 3. *Ecce manus mea erit ſuper agros tuos.* Lucę 1. nu. 66. *Etenim manus Domini erat cum illo*, id eſt, reſplendebat in eo Divina omnipotentia.

5 Inde ducta metaphora ſignificat *manus* ſpiritum Prophetiæ. Primò, quia impetu quodam, mirabiliq́ue energia in homines irruit, ut loquitur Scriptura Ezech. 11. num. 5. Secundò quia cùm homulus corpore incluſus ſupra omnem naturæ captum, eventus poſt ſecula longa futuros, & perſpicuè intuetur, & certò denuntiat, ibi vel maximè Divina omnipotentia reſplendet. 4. Reg. 3. n. 15. *Facta eſt ſuper eum manus Domini, & ait: hæc dicit Dominus.* Vnus Ezechiel abundè nobis exempla ſuppeditat, cap. 1. num. 3. cap. 3. num 22. cap. 37. num. 1. & cap. 40. num. 1. Vide Villalpandum tom. 2. lib. 2. cap. 3. & Lorinum Actor. 4. num. 30.

6 Itaque *in manu* idem eſt, atque in ſpiritu Prophetico, in impulſu, afflatuq́ue divino Sic Aggæi 1. num 1. Ioſue 22. nu 9. & 3. Reg. 16. num. 7. Quod obſervat Figueirus, germanis Divini Verbi pręconibus verbũ ipſum fieri in manu, non in lingua, quia manu potiùs, quàm lingua, ideſt, opere, & exemplo, debent prophetare; parum ſolidum eſt, & vulgari concioni magis, quàm gravi Scripturæ explicationi accommodatum.

Malachia.

7 HEbraicè, *Malachi*, ut advertunt
omnes, & adnotavit Auguſt. lib.
20. de Civitat. cap. 25. idem eſt, atque
Angelus, ſive *Nuntius*: Vim Hebraicę vo-
cis expreſſerunt LXX. qui ita reddiderũt,
in manu Angeli eius: atque ex hac verſione LXX. anſam arripuit Origenes prola-
bendi in eum errorem, quem illi Hiero-
nymus in Commentarijs impingit: exiſti-
mavit enim, Malachiam non hominem,
ſed verum fuiſſe Angelum, humana ta-
men ſpecie indutum. Refellunt hunc er-
rorem Sixtus Senenſis lib. 5. Bibliothecæ
annotat. 161. & Vazquez to. 2. in 1. part.
diſput. 184 cap. 1. Epiphanius quidem in 8
libello de vita Prophetarum ſcribit, Mala
chiam ob præſtantem formam, moreſq́ue
ſuaviſsimos Angelum appellatum Do-
rotheus in Synopſi tradit, quoties aliquid
prophetabat, Angelum adſpectabilem illi
apparuiſſe. Feuardentius in lib. 4. Irenæi
cap. 32. & Ribera hic, ducti auctoritate
Hieronymi, & Auguſtini, Eſdram fuiſſe
exiſtimant, ſed eum, ob memoratas cau-
ſas duo nomina ſortitum. Solere autem in
Scriptura nomina rebus mirificè cõgrue-
re, prolatis exemplis illuſtrat Cantapetrē-
ſis lib. 2. Hypotypoſeon, cap. 1. Floruiſſe
verò Malachiam Prophetarum ultimum
poſt reditum ex captivitate Babylonica,
templumq́ue inſtauratum, eruditè pro-
bat Riber prælud. 2. num. 7. & 24.

Numerus 2.

Dilexi vos, dicit Dominus, & dixiſtis: in quo dilexiſti nos.

QVò extet apertiùs illorũ impietas, ingratitudine, & impudẽtia roborata, ſua erga populum illum beneficia commemorat Deus: ſed præcipuè intendit digitum ad fontem, unde illa profluxerũt, omnium enim donorum, omniumq́ue gratiarum origo eſt Divina dilectio: illud etiam excellentiſsimũ Incarnationis donum, quo cætera obſcurantur, & tãquam ſtellæ luce ſolis offunduntur, ex eodem fonte fluxit. Ioannis 3. num. 16. *Sic Deus dilexit mundum, ut filium ſuum unigenitum* 9

daret. Ad Galat. 2. num. 20. *Qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me.* Apoc. 1. num. 5. *Qui dilexit nos, & lavit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo.*

10 Subeſt itaq; hìc ſignificãtiſsima reticẽtia: ac ſi iuſtiſsimus dolor ex illorum ingratitudine conceptus, Dei vocem erumpentem incluſerit. Ita enim conqueſturus videbatur: ſemper ſum vos ardentiſſimo amore complexus; vos autem ingrati, & rebelles, tantùm abeſt, ut amorem amore rependatis, ut meam potiùs maieſtatem omni ſcelere violetis: itaque nõ ſolùm non compenſatis mea beneficia veſtris obſequijs; verùm tanquam brutæ animantes, ne agnoſcitis quidem ipſa beneficia, imò verò impudenter contenditis, ut meam erga vos dilectionem, innumeris iam proditam beneficijs, aliquo rurſus inſigni probem argumento.

Nonne frater erat Eſau Iacob, dicit Dominus; & dilexi Iacob, Eſau autem odio habui?

11 NEque verò recuſo conditionem; imò perſpicuè convincam, amorẽ meũ illuſtribus teſtatũ eſſe beneficijs. Nã In primis ius primogenituræ naturaliter debitum Eſau, tranſtuli ad Iacob: vos verò, hoc eſt, progeniem, poſteritatemq́ue Iacob, multò potentiores, & nobiliores effeci, uſque adeò, ut poſteri Eſau vobis deſervire cogerẽtur. Deinde, cùm fratres eſſent Iacob, & Eſau uterini, atque gemelli, nullis diſpares meritis, niſi quòd Eſau, quia primogenitus erat; præferendus hoc nomine videbatur: ego tamen nullis laceſsitus meritis, gratuita mea dilectione Iacob elegi, cui amplam poſſeſſionem, agros uberrimos, terram deniq; lacte, & melle manantem attribuerem: Eſau verò reieci, & in ſaxeta aſpera, ſterilia, mõtoſaq́ue cõtruſi, eaq́ue tradidi hoſtibus diripienda, ac funditus devaſtanda Hoc videlicèt eſt, quod ſubdit.

Numerus 3.

Et poſui montes eius in ſolitudinem, & hæreditatem eius in dracones deſerti.

HAbirant quidem Idumæi in monte Seir, Geneſ. 36. num. 8. Deuter. 2. num. 4. & Ioſue 24. num. 4. *in ſciſſuris petrarum,* Abdiæ num. 3. illorum tamen urbes vaſtatæ, atque deſertæ à draconib⁹ incolentur Iſaiæ 34. num 13. *Erit cubile draconum.* Hieremię 10. num. 22. *Vt ponat civitates Iudá ſolitudinem, & habitaculũm draconum:* & cap. 51. num. 37. *erit Babylon in tumulos, habitatio draconum.* 12

Per expedita foret horum verſuum explicatio niſi Apoſtolus Paulus ſubtiliter diſſerẽs de altiſsimo, & prorſus imperveſtigabili electionis divinæ conſilio, hæc Malachię verba citaviſſet. Sic enim ait ad Roman. 9. num. 11. [Cùm enim nondum nati fuiſſent, aut aliquid boni egiſſent, aut mali (ut ſecundum electionem propoſitum Dei maneret) non ex operibus, ſed ex vocante dictum eſt ei: quia maior ſerviet minori: ſicut ſcriptum eſt: Iacob dilexi, Eſau autem odio habui] Hæc itaque Apoſtoli verba locum alioqui per ſe facilem, obſcurum, & difficilem reddiderunt: nam ſi (ut acriter contendit Ribera) in ſenſu hiſtoricò intelligendus eſt Propheta de prædeſtinatione Iacob, & poſterorũ eius, non ſecũdum carnem, ſed ſecundum fidem: itemq́ue de reprobatione Eſau, poſteritatiſq; illius mores parẽtis expreſſuræ: quorſum attinebat ad huiuſce rei comprobationem ſignum illud edere. *Et poſui montes eius in ſolitudinem?* Quid commune habet cum reprobatione regio ſylveſtris, & montoſa? aut quid contrà fertilis, & amæna cũ prædeſtinatione? Nulla enim hic mentio de circũciſione, de lege, de prophetis, de templo, de ſacrificijs, quibus Iſraelitæ, vel maximè excellebant Idumæis, quæq́ue viam 13

compendiariam ad æternam ſalutem muniebant. Si verò totum, quod hîc continetur, temporale eſt; quorſum hoc teſtimonium allegat Paulus, ubi ſolertiſſimè de arcano electionis Divinæ propoſito diſputabat?

14 Ego exiſtimo, ſenſum hiſtoricum, & litteralem Malachiæ eſſe eum, quē paulò antè breviter perſtrinxi: & huius ſententię cauſas ſatis probabiles afferre poſſe mihi videor. Primò, nam in altero etiā teſtimonio, quod uſurpat Apoſtolus, manifeſtum eſt, non agi ſecundum hiſtoriam de Divina electione Iacob ad vitam ęternam, ſed de eminētia eius ſuper fratrem ſuum maiorem, & ſuper totam poſteritatem Eſau. Sic enim legimus oraculum divinitus editum Rebeccæ, quæ de pugna infantium in utero querebatur. Geneſ. 25. num. 23. *Duæ gentes ſunt in utero tuo, & duo populi ex ventre tuo dividentur: populuſq; populum ſuperabit, & maior ſerviet minori.* Quis non videat hîc nihil de electione, aut reprobatione contineri? Sed tantùm prædici, duos ex Rebecca filios naſcituros, ſatores duorum populorum, qui diviſi quidem ſedibus, moribus autem, & ſtudijs diſsidentes, acerrimè inter ſe cōfligerent, donec impleretur, quod legimus 2. Reg. 8. num. 14. *& facta eſt univerſa Idumæa ſerviens David.*

15 Secundò, hoc ipſum conſtat in teſtimonio Malachiæ: declarat enim Deus amorem ſuum erga Iacob, quòd terram illi fertilem, ſtabilemque ſedem attribuerit: odium verò in Eſau, cui dedit regionem ſterilem, & incultam, & ab hoſtibus penitus devaſtandam: & certè contextum ipſum Prophetæ attentiùs intuenti liquidò conſtabit, totum ad bona temporalia referri. Quæ, ut obſervat Hieronymus epiſt. 129. ad Dardanum, in vetere Teſtamento, ut plurimùm promittebantur; ſpiritualia verò vix niſi horum integumentis involuta.

16 Quomodò ergo citat Apoſtolus hæc verba? Parnotuit illi ex divina revelatione altior, & ſublimior huius loci intelligentia, ſpiritualis videlicet, & allegotica, & temporaria illa electione, & reprobatione figurata. Teſtem locupletiſsimum Hieronymum laudo, cuius hæc ſunt verba in Commentario. [Quem locū Apoſtolus Paulus myſtica diſputatione eventilans, ſcribit ad Roman. &c.] Duci verò efficaciſsimum, & validiſsimum argumētum ad ſtabilienda fidei dogmata ex ſenſu ſpirituali, ubi conſtiterit illum ab Spiritu ſancto fuiſſe intentum, probavi diſputatione de hac re; & probant eruditè Vazquez 1. p. diſput. 17. cap. 5. Riber. in cap. 1. ad Hebr. num. 54. & Pererius tom 4. in Geneſ. cap. 25. num. 49.

17 Addo etiam; quamvis daremus, hæc duo teſtimonia in ſenſu duntaxat hiſtorico à nobis explicato, ab Apoſtolo citari: mirificè tamen ſcopo illius epiſtolæ ad Roman. deſervirent. Propoſitū erat Paulo, inſignem quemdam errorem Iudæorum refutare, eorumque arrogātiam deprimere; arbitrabantur enim ſe, quòd eſſent filij Abrahæ ſecundum carnem, divinarum promiſsionum ſolos eſſe debere participes: Gentes verò ab Evāgelica gratia prorſus excludēdas. Paulus igitur probat, divinas promiſsiones datas Abrahæ non pertinere ad filios eius ſecundum carnem, ſed ſecundum fidem, & ſpiritum. Quàm autem ſit nullius momenti in cōſpectu Dei carnalis origo, cùm exemplo Iſaac, & Iſmaelis; tū verò Iacob, & Eſau evidentiſsimè demonſtrat. Nam cùm eſſent eiſdem parentibus orti, eodemque partu editi, quin etiam maior natu eſſet Eſau, dictum tamen eſt ex ſola voluntate vocantis: *Maior ſerviet minori: Iacob dilexi, Eſau autem odio habui.* Non igitur ad participandas promiſsiones Dei ſatis eſt ſemen eſſe Abrahæ ſecundum carnem, ſed oportet ſemen eſſe ſecūdum electionem, quæ quidem non contingit homini propter eius merita; ut videre eſt in Iacob, qui ante ortum, cùm nihil meruiſſet, ad temporaria bona electus eſt, poſthabito, & reiecto Eſau. Diſputant accuratè ſuper iſtum locum Tolet. ad Roman.

man.9. not. 18. Per. to.4. in Geneſ. c.25. diſput.4. & 6. Vazquez tom. 1. in 1.part. d.95.cap.8.

Numerus 4.

Quòd ſi dixerit Idumæa: deſtructi ſumus, ſed revertentes ædificabimus, quæ deſtructa ſunt: hæc dicit Dominus exercituum: iſti ædificabunt, & ego deſtruam.

18 ESau appellatus eſt Edom, id eſt, rufus. Geneſ. 25.n.30. *Da mihi de coctione hac rufa, quia oppido laſſus ſum. Quam ob cauſam vocatum eſt nomē eius Edom.* Scilicet à turpi facinore nomen traxit; quia videlicet illo rubro condimento inceſcatus, tam vili pretio vendidit primogenita. Ab co mōs Seir dictus eſt Edom. LXX. verò, ut obſervat Hieronymus in cap. 5. Oſeæ, & Rib. ibi num. 5. Hebraica nomina Græco ſermone declinantes, Edom interpretantur *Idumæam*. Porrò turbulentum, ac ſeditioſum Idumęorum ingenium, ferinoſque, ac barbaros mores, Ioſephum auctorem laudans, perſequitur Pererius, Geneſ. 27. nu.96. Quando verò fuerint Idumæi funditus exciſi, & ad internecionem uſque deleti, accuratè diſputat hîc Ribera.

19 Senſus itaque planiſsimus eſt: fortaſſe ſibi perſuadebunt Idumæi, non fixo, & abſoluto Dei decreto, ſed fortunæ temeritate, ancipiteq́; bellorum eventu urbes ſuas fuiſſe vaſtatas à Chaldæis: ſperabuntq́ue aliquando converſa Martis viciſsitudine, ſe eas turſus inſtauraturos: errant omninò cæci, & amentes. Deus ipſe, exigentibus eorum flagitijs urbes excidit: & ſi quando eas conentur reficere, eorum conatus ad nihilum recident. Eccleſ. 34. nu 28. [Vnus ædificans, & unus deſtruēs: quid prodeſt illis, niſi labor?] Præſertim cùm vaſtator eſt ipſe Deus, quo non dicam deſtruente, ſed vel auxilium denegante, nunquam conſurget ædificium. Pſalm. 126. num. 1.

Et vocabuntur termini impietatis, & populus, cui iratus eſt Dominus uſque in æternum.

QVi tantam, tamq́ue diuturnam vaſtitatem præteriens aſpexerit, certiſsimis argumentis divinam ultionem agnoſcet, terramq́ue iſtam impiam, & execrandam, eiuſq́ue incolas ob deteſtanda flagitia Deo vehementer infenſos animadvertet; prorumpet admirabundus in ea verba Deuteron. 29. nu. 24. *Quare ſic fecit Dn̄us terræ huic? Quæ eſt hæc ira furoris eius immēſa?* 3. Re. 9. n. 8. *Omnis, qui tranſierit per eam, ſtupebit, & ſibilabit.* Ierem. 22. num. 8. *Dicet unuſquiſque proximo ſuo: quare fecit Dominus ſic civitati huic grandi?* 20

Numerus 5.

Et oculi veſtri videbunt.

SVſpenſa videtur oratio, cùm
non explicet Propheta, quid 21
nam illud ſit, quod ſub oculorum aſpectum aliquando cadet; ſed id ſupplendum eſt ex frequenti Scripturæ uſu, in qua *videre* abſolutè poſitum per Apoſiopeſin, eſt gratiſsimū, deſideratiſsimumq́ue ſpectaculum oculis haurire: id verò in præſenti eſt hoſtium crudeliſsimorum vindicta, & extrema deſolatio Pſalm. 34. num. 21. *Et dilataverunt ſuper me os ſuum; dixerunt: euge, euge, viderunt oculi noſtri.* Pſalm. 53. num. 9. *Et ſuper inimicos meos deſpexit oculus meus.* Regia ita exprimit Hebraica: *& in inimicis meis vidit oculus meus.* Subaudit Chaldæus, & Geneb. *Vindictam*, quam exſpectabā. Abdiæ, nu. 12. *Et non deſpicies in die fratris tui.* Hebraicè. *Non videbis*: quod ſtatim explicatiùs, *non lætaberis.* Et Michcæ 4. num. 12. *Aſpiciat in Sion oculus noſter.* Vatab. *Mala ſcilicet, quæ optamus, cum voluptate ſpectemus.*

22 Quatenus verò liceat perſpecta ruina inimicorũ exultare, cùm id expreſſè prohibeatur Proverb. 24. num. 17. & Eccleſiaſt. 8. num. 8. quam culpam à ſe avertit Iob, cap. 31. num. 29. tractat accuratè Ribera Apocalypſ. 6. num. 41. & Pineda Iob 22. verſ. 11. Summa eſt: *lætabitur quidem iuſtus, cùm viderit vindictam*, Pſ. 57. n. 11. ſed Dei gloriã expetẽs, non afflictis inſultans: ſed ex zelo Divinæ iuſtitię, non ex affectu privatæ vindictæ.

Et vos dicetis: magnificetur Dominus ſuper terminum Iſraël.

23 CVm Idumæam vaſtatam, ac deſertam videritis, Deum laudibus extolletis ſummis; qui Iſraelitarum terminos propagavit: Idumæis verò proſtratis, ne ſe erigendi quidem, nedum ruinas inſtaurandi, copiam fecit. *Magnificare* autẽ in ſacra Scriptura eſt, Divinas laudes pro acceptis beneficijs eximiè decantare. Vide Maldon. Luc. 1. num. 46.

Numerus 6.

Filius honorat patrem, & ſervus dominum ſuum: ſi ergo Pater ego ſum, ubi eſt honor meus? & ſi Dominus ego ſum, ubi eſt timor meus? dicit Dominus exercituum.

ACcerrimè iam invehitur in vitia Sacerdotum, qui contrà, quàm par erat, abiecerant timorem Domini, honorẽ violaverant. Vrget eos vehementiſſima interrogatione, quæ non tã ſciſcitãdi, quàm premendi, & inſtandi cauſa aſſumitur.

24 Et quidem, natura ipſa duce, filij parẽtibus honorem deferunt; eſt hęc in animis inſculpta lex. Naturæ ſecutus inſtinctum graviter dixit Ariſt. 8. Ethic. cap. 13. neque Dijs, neque Parentibus parem unquam poſſe referri gratiam. Innatam legem confirmat ſcripta. Exod. 20. num. 12. Deuter. 5. num. 16. *honora Patrem tuum*. Hebraicum verbum *Cabad*, quod hîc etiam ſubeſt, obſervat Ar. Montan. ſignificantiſſimum eſſe; cui nullum Latinum pari ſententiæ pondere reſpondet; cõplectitur enim omnes cultus, ornamẽti, pietatis, amoris denique rationes, & omnia officia, quæ ab homine quopiam in alterum ſibi cariſſimum, benemerentiſſimum, & digniſſimum poſſunt expecta-
ri. Maldon. verò Matth. 15. num. 4. pro- 25
bat ex ſacra Scriptura, honorẽ iſtum non
tam in ſalutationibus, & officijs deferen-
dis, quàm in munerum oblatione conſiſ-
tere. Apoſtolus autem ad Epheſ. 6. num.
2. vocat mandatum iſtud *primum in pro-
miſſione*, quia ſcilicet primum eſt, cui De-
us, dum legem promulgaret, illam pro-
miſſionem adiunxit: *ut benè ſit tibi, & ſis
longævus ſuper terram*. Iam verò ſervis ni- 26
hil magis proprium, quàm heros ſuos ti-
more ſimul, ac reverẽtia proſequi. Appo-
ſitè hîc addiderũt LXX. *phobetheſetæ; &
ſervus Dominum ſuum timebit*. Ita legit Caſſianus collat. 11. cap. 10. & 13. & apertè indicat Latinus Textus, quando per redditionem infert: *& ſi Dominus ego ſum, ubi eſt timor meus?* Ad Epheſ. 6. n. 5. *Servi obedite dominis carnalibus cum timore, & tremore*. Neq; verò tã hortatur Apoſtolus fideles ſervos, ut ad Dominorũ imperia tremant, ſupplicia paveant; quàm ut Chriſtum ipſum in illis extimeſcant. Vide ad Coloſſ. 3. num. 22.

Si ergo parenti debetur honor, Domi- 27
no timor: quis unquam extitit parens, qui cum Deo conferendus ſit? Quis Domin⁹, qui Dei dominiũ æquare poſsit? Probat Lorinus Actuum 1. verſ. 7. Deum non tam parentem, quàm *Patrimatrem* iure nominari. Vide Iſai. 49. n. 15. Toletus verò Ioan. 13. notatione 17. accuratè diſputat de Dei dominio: ubi illud obſervat ex Tertulliano adverſus Hermogenem; Deum toto cap. 1. Geneſ. conditis etiam

crea-

creaturis, nuſquam Dominum appellari, quaſi tales dedignaretur ſe habere ſervos; at poſt creationem hominis, ſtatim cap. 2. non minùs, quàm decies, Dominus Deus nominatur.

Ad vos ô Sacerdotes.

28 QVamvis Sacerdotes in ſacro ſermone dicantur etiam Principes, ut probat Pineda Iob 1. verſ. 5. n. 16. & c. 12. verſ. 19. num. 1. tamen indubitatum eſt, hic accipiendos eſſe miniſtros illos tẽplo cõſecratos, quorum initiationem, ac munia fuſè perſequitur Ribera lib. 3. de Templo à capite 1. & Barradas, t. 2. lib. 3. à cap. 41.

29 Eorum flagitioſa vita, cùm ob excellentiorem dignitatem, tum verò ob graviſsimum populi ſcandalum, acerbiorem reprehenſionem incurrit. Levitic. 4. n. 2. *Si Sacerdos, qui unctus eſt, peccaverit, delinquere faciens populum:* quia revera ita eſt: dum præceps ipſe in flagitium ruit,
30 ſuo labefactatũ exemplo, in ſimilem ruinam populum trahit. Sũt enim Sacerdotes annuli Dei ſignatorij, qui quam in ſe figurã ſuis moribus expreſſam continent, eamdem, quaſi in molliſsima cera, populo imprimũt. Vide Caſtr. Hiere. 22. verſ. 24. & Sixtum lib. 5. Bibliothecæ notatione 258. ad illud Sophoniæ 3. num. 4.
31 *Sacerdotes eius polluerunt ſanctũ.* Tantùm referam formidandam illam Chryſoſtomi ſententiam, tom. 3. hom. 3. in cap. 1. Actu. [Non temerè dico, ſed ut affectus ſum, ac ſentio: non arbitror inter Sacerdotes multos eſſe, qui ſalvi fiant; ſed multò plures, qui pereant.] Altè obſurduit, qui ad hoc fulmen non expaveſcit.

Qui deſpicitis nomen meum.

32 SAcerdotes Domini incenſum, & panes Dei ſui offerunt: & ideo ſancti erunt Deo ſuo, & non polluent nomen eius, Levitici 21. num. 6. Quin potiùs illorum munus erat, ſcientiam habere *diſcernendi inter ſanctum, & prophanum; inter pollutum, & mundum.* Levitici 10. num. 10. populumq; cohortari, & erudire, ut debitus Deo honor tribueretur. Illi verò tãtum abeſt, ut id facerent, ut potiùs divinum honorem deſpicatui ducerent. Videlicet neque Deum diligebant, ut patrẽ; neque verebantur, ut Dominũ; ac proinde nec timore, nec amore arcebantur à contemptu. Nemo enim contemnit, quẽ diligit, aut veretur.

Et dixiſtis: in quo deſpeximus nomen tuum?

PErpende, quò prorumpat, ſive proiecta impudentia, ſive cæca ignorantia: Deum arguentem ſceleris, coarguere mendacij, ore ferreo machinatur: nimirum *impius, cùm in profundum venerit peccatorum, contemnit*, Proverb. 18. n. 3. Rectè Greg. lib. 16. Moral. cap. 24. ad illud Iob 24. num. 13. *Ipſi fuerunt rebelles lumini.* [Elationis ſuæ ſcutum iaculis veritatis obijciunt, ne ſalubriter in corde feriantur. Ex qua videlicet eorum ſuperbia agitur, ut quia nolunt facere, quæ cognoſcunt, nec cognoſcant iam bona, quæ faciant.] Et Cyprianus epiſt. 3. *Ira Dei eſt, non intelligere delicta, ne ſequatur pœnitentia.* 33

Numerus 7.

Offertis ſuper altare meum panem pollutum.

ETſi ſunt, qui negent, menſam Propoſitionis appellari unquam altare: magis tamen credo affirmanti Hieronymo, & probanti ex iſto loco. Sic & ipſum altare nominatur menſa Ezech. 41. nu. 22. Ut vel ea ratione noſtrum altare ſacroſanctum adumbretur, in quo & Deo quotidie immaculatum agnum immolamus; ac veluti in lautiſsima mẽſa ſub ſpecie panis, & vini, eiuſdẽ agni corpore paſcimur, ſanguineq; potamur. 34

Quo

Digitized by Google

35 Quo ritu, quove numero offerrentur illi panes, cur *faciales* nominẽtur, in quorum denique uſum cederent, ſuperſedeo dicere, & quia non eſt præſentis inſtituti, & quia exactè tractaverunt è noſtris Rib. lib. 2. de Templo, cap. 10. Maldonatus Matth. 12. num. 4. Barradas tom. 2. lib. 3. cap. 20. Villalp. tom. 2. P. 2. cap. 56.

Tantùm exigit huius explicatio loci, quid panis polluti nomine intelligatur: & lubens eo in communem Interpretum intelligentiam, ut panis pollutus dicatur Vulgaris, ac de medio ſumptus, non ritè confectus; ut lex ipſa, & vetuſta
36 Maiorum traditio fieri iubebat. Quod autem addit Hieronymus, & eum ſecuti expoſitores ferè omnes, panem debere ſeri, meti, moli, pinſi, coqui denique Sacerdotum manibus; nunquam adducar, ut credam; obſtat enim, quod legimus inter miniſteria Levitarum 1. Paralipo. 9. n. 32. de filijs Caath. *Super panes erãt propoſitionis, ut ſemper novos per ſingula Sabbata præpararent.* Filios autem Caath Levitis annumerari, conſtat Numer. 3. num. 28. Ioſue 21. num. 5. & 10. 2. Paralipom. 20. num. 19.

Et dicitis, in quo polluimus te?

37 Vide rurſus petulantiam; vide cæcitatem; res erat aperta, quæ in oculos incurrebat, quæ manibus tenebatur, eos afferre panes pollutos, non ritè, atque ex ordine confectos: & nihilominus tam profanam ſocordiam, aut diſsimulant ſe videre, aut divinis oculis nituntur quibuſdam quaſi præſtigijs illudere. Eleganter Eucherius Lugdun. in exhortatione ad plebem, falsò adſcripta Euſebio Emiſſeno, perpendens illud Chriſti Matthæi 23. num. 26. *Phariſæe cæce, munda prius, quod intus eſt.* [Si illè cæcus dicitur, qui interiora non mundat, qui negligit exteriora, penè iam deſperatus, ac mortuus eſt.]

In eo, quod dicitis: menſa Domini deſpecta eſt.

DVo ſunt hîc notatione digna Pri- 38
mum eſt, inexhauſta Dei benignitas, quæ tam procacem impudentiam, nõ modò ſuſtineat, ſed etiam reſponſione dignetur. Sic Cain impudentiſsimè obiectantem Geneſ. 4. num. 9. *Num cuſtos fratris mei ſum ego?* leniſsima interrogatione, *quid feciſti?* ad confitendum, ac deteſtandum fratricidium invitavit. Egregium ſanè Prælatis documentum.

Alterum eſt; qui contemptim tractat 39
ea, quæ ſpectant ad divinum cultum, is re vera Deum ipſum polluit, non re quidem ipſa, ſed hominum opinione. Contemptus ille non violat ſupereminentem Dei puritatem, ac ne minimam quidem illi in ſe ipſo labeculam aſpergit; aſt in hominum opinione quodammodò contaminat; ſibi enim perſuadent, deſpicatiſsimũ, ac contemptiſsimum eſſe Numen illud, quod viliſsimis hoſtijs coli vident. Itaque illi Sacerdotes Deum polluebant, dum procaciter iactabant: non eſt tanti facienda menſa propoſitionis. Vulgò iam deſpicatui ducitur: ſatis eſt in ea offerri panes qualeſlibet de medio ſumptos.

Numerus 8.

Si offeratis cæcum ad immolandum, nonne malum eſt? Et ſi offeratis claudum, & languidum, nonne malum eſt?

SElectiſsimas ſibi mactari vi- 40
ctimas præceperat Deus, mẽbris ſcilicet omnibus integras, & toto corpore ſanas, ac vegetas: Sacerdotes contrà viliſsimas pecudes offerebant, cæcas nimirũ, claudas, & morboſas.

Obſervo in ſacro ſermone, exigi à Deo, ut hoſtia ſibi offerenda, immaculata

deli-

deligatur: & minimè intelligendum eſt
(quod putavit hic Figueirus) eam requiri
ùnicolorem, id eſt, non variam, aut macu-
loſam. Impoſuit illi ſine dubio vox Lati-
na, ſed apertè convincitur ex Hebraica,
cuius vim expendens Oleaſter, Geneſ. 6.
ait. [*Tamim* eſt integer, perfectus, cõplet⁹,
41 ſuis omnibus numeris abſolutus.] Vulga-
tus reddere ſolet hanc vocem, cùm de ſa-
crificijs ſermo eſt: *immaculatum, vel abſque
macula*: ut Levitic. 14 num. 10. Exod. 12.
num. 5. Vbi non eſt intelligendum, agnũ
futurum omnino albũ, nulliſq; alterius co
loris notis diſtinctum, ſed integrum, om-
nibus ſuis conſtantem membris, nulla in-
ſigni deformitate fœdatum. Perſpicuè
id conſtat Levitic. 21. num. 17. *Homo de
ſemine tuo, qui habuerit maculam, non of-
feret panes Deo ſuo.* Explicat continuò,
quid nomine maculæ intelligat: *ſi cæcus
fuerit, ſi claudus, &c.* Cap. 22. num. 21. vbi
enucleatè præcipitur, quales futuræ ſint
victimæ. *Immaculatum offeret, ut accepta-
bile ſit: omnis macula non erit in eo*: quid au-
tem maculam dicat, ſtatim explicat. *Si cæ-
cum fuerit, ſi fractum, ſi cicatricem ha-
bens, &c.*

*Offer illud duci tuo, ſi placuerit ei, aut
ſi ſuſceperit faciem tuam, dicit
Dñus exercituum.*

42 MAldonatus, & Caſtro ad illa verba
Hiere. 22. n. 30. *Scribe virum iſtum
ſterilem*; probant, Regnum Iuda fuiſſe pe-
nitus extinctum in Ieconia, neq; unquam
ampliùs inſtauratum. Certè nunquã fuit
ad priſtinũ ſplendorem, regiamq; dignita-
tem reſtitutum; nam Sedechias eius pa-
truus. qui illi ſucceſsit, abductus eſt & ip-
ſe in Babylonem. Vide Prado Ezech. 21.
nu. 25. & 26. Salatiel verò Ieconiæ filius
in ipſa captivitate Babylonica, ne Ducis
quidem nomen obtinuit. Poſteà verò Zo
robabel Dux appellatus eſt ab Aggæo, c 1
nu. 1. & quanvis ſoluta captivitate, impe-
rium, & gubernatio populi fuerit penes
Pontifices, ut ex Ioſepho lib. 11. Antiquit
c 4 colligit Ribera Zacha 3. n. 19. durarũt
tamen Duces de femore Iuda, iuxta Iaco-
bi vaticinium, uſq; ad Chriſti adventum.
Vide Perei & Delr. Geneſ. 49. n 43.
Suſcipere faciem alicuius eſt placidè, 43
benignèq; reſpicere, gratum, & placabi-
lem ſe præbere, petita liberaliter imperti-
re. Gen. 19. nu. 21. *Suſcepi preces tuas*. He-
braicè. *Faciem tuam*: c. 32. nu. 20. *Forſitan
propitiabitur mihi.* Hebraicè. *Suſcipiet fa-
ciem meam.* 1. Reg 25. n. 35. *Audivi vocẽ
tuam, & honoravi* (Hebraicè, *ſuſcepi*) *faciẽ
tuã.* Iob 42. n. 8. *Iob ſervus meus orabit pro
vobis, faciẽ eius ſuſcipiam.* Thren. 4 n. 16.
Facies Sacerdotum non erubuerunt. Hebrai-
cè. *Non ſuſceperunt*, id eſt, non acquieve-
runt precibus Sacerdotum.
Iam perſpicua eſt ſentẽtia. Si offenſum
Ducis animũ muneribus placare conare-
ris, num deterrimas de grege pecudes,
morbidas, & oculis, aut membris captas
illi dono mitteres? Nonne talibus donis
irritares magis eius animũ, quàm lenires?

Numerus 9.

*Et nunc deprècamini vultum Dei, ut
miſereatur veſtri (de manu enim veſtra
factum eſt hoc) ſi quomodò ſuſci-
piat facies veſtras: ait Dñus
exercituum.*

PLanè mihi perſuadeo, nõ eſ- 44
ſe hanc cohortationem ad a-
gendam pœnitentiã, veniãq;
obtinendam, ut pleriq; in-
terpretatur; ſed acrem, & amaram Sacer-
dotum irriſionẽ; ac proinde in ſenſu iro
nico verba intelligenda.
Adducor in hanc ſententiam. Primò,
quia Hebraica vox *vehata*, cui reſpondet
Latina *& nunc*, illativa particula eſt, ut
probat Maſsius Ioſue 1. verſ. 2. & aptiſsi-
ma ad ironiam exprimendã, Gen. 3. n. 22.
*Ecce Adam quaſi unus ex nobis factus eſt,
ſciẽs bonũ, & malũ: nũc ergo, &c.* Hebraicè.
Vehata, & nunc. Apud prophanos Scrip-
tores obvia ſunt exempla, quale illud
Satyrici.

I, nunc, & vētis animam cōmitte, dolato
Confiſus ligno.

45 Secundò: id exigit ſeries ipſa cōtextus: ſic enim decurrit ſine ulla ſalcbra: ducem tuum offenſum oblatis viliſsimis donis magis abalienates: i nunc, ſi placet, & deterrimis hoſtijs placa, & recōcilia tibi iratum Deum.

Tertiò: verba illa, *de manu enim veſtra factum eſt hoc*, planum habent ſenſum in hac explicatione: de manu veſtra non offeruntur Deo, niſi abiectiſsima animalia, & lege prohibita, clauda, cæca, aut alia inſigni deformitate fœdata, quę ſi dono mittantur duci, ad iracundiam illum provocarent.

46 Quartò: cōſonat hoc innumeris Scripturæ locis, in quibus Deus amarulento ſarcaſmo ſolet peccarores irridere, eoſq; in anguſtum deductos, quaſi per cōtemptum excitare ad avertendam plagam, iam iamq; cervicibus impēdentē. Iſai. 21. n. 5. *Surgite Principes, arripite clypeum.* Nahū 2. n. 1. *Conforta lumbos, robora virtutē valde.* Vide Lorinum Eccleſ. 11. verſ. 9.

Quintò deniq;: non præciditur filum ſeveræ huius obiurgationis, quā non iam ironice, ſed apertè, & palàm ita cōnectit.

Numerus 10.

Quis eſt in vobis, qui claudat oſtia, & incendat altare meum gratuitò?

47 HIc eſt un' ex difficillimis huius Prophetæ locis. Difficultas in eo ſita eſt, quia Latinus ita diſcrepat ab Hebraico, ab Editione LXX & Chaldæo Paraphraſte, ut vix poſsit in concordiam adduci. In illis certe conciliandis nullus interpretum, quem viderim, laboravit: & quidem ex Hieronymi cōmentario conſtat, ipſius etiam ætate diſcrepare; ne ad recentium Iudęorum corruptelas confugiamus.

Si Latina verba duntaxat ſpectentur, per expedita ſententia eſt, quæ Sacerdotum avaritiam coarguit: & eò magis culpandos oſtendit, quòd cùm de altari viverent, res divinas deſpicatiſsimè tractarent. Ita Ribera ſecutus Hieronymum, Cyrillum, & Lyranum.

Sed Vatablus, Pagninus, Iſidorus 48
Clarius, Arias Montanus, Palacius, & Figueirus, deſerta Vulgata, quam ſuſpicere, ac ſequi, aut ſaltem ad ſuām intelligentiā accōmodare debuiſſent, Hebraicum textum interpretātur. Nec dubium eſt, quin grandior quidam ſenſus, Deo dignior, & contextui aptior conſurgat ex Hebræo: quod verbū è verbo ita exprimas. [Quis etiā in vobis, & claudet oſtia? & non incēderis altare meum fruſtrà? LXX. [Quia & in vobis claudentur oſtia: & non ſuccendetur altare meū gratis.] Chaldæus [Quis etiam hîc in vobis, ut claudat oſtia domus ſanctuarij mei, & ne offeratis ſuper altare meum ſacrificium abominabile?] Quibus verbis ſignificatur; ita Deum averſari, ac deteſtari polluta illa ſacrificia, ut prorumpat in illas voces: ò quis mihi daret, ò utinam quis reperiretur, qui templi valvas perpetuis repagulis obſeraret, ne ulli unquā Sacerdoti aditus pateret: malo enim nulla prorſus ſacrificia, quàm polluta, & perperam factitata. Affine eſt illud Iſai. 1. n. 13. *Ne offeratis ultrà ſacrificium fruſtrà; incenſum abominatio eſt mihi.*

Diverſitas omnis harum Editionum 49
penè ex filo pendet. Si Latino textui addita fuiſſet unica negatio, quæ conſtanter in cæteris Editionibus reperitur, omnia adamuſsim conſonarent: nam vox illa *gratuitò*, cui Hebraicè ſubeſt *Hinam*, non eſt cur negocium faceſſat; nam & ſi fateor, interdum idem eſſe, ac ſine mercede. Geneſ. 29. num. 15. Numer. 11. nu. 5 Iſai. 52. num. 3. & 2. Regum 24 nu. 24 frequentiùs tamen excludit meritum, & cauſam, & Latinè redditur ab interprete, *fruſtrà*, Iob. 1. num. 9. cap. 2. num. 3. Prov. 1. n. 11. & 17. cap. 3. nu. 30. cap. 24. nu. 28. c. 26. nu. 2. Ezechiel 6. nu 10 & cap. 14 nu 23. Vertitur etiam, *ſine cauſa*. Iob 9. nu. 17. &

cap.

cap.22.nu 6 Quem loquendi modum ad inquinatum Dei cultum retulit Chriſtus, Matth.15.n.9. *Sine cauſa autem colunt me.*

Solet etiam Vulgatus interpretari vocem *Hinam, gratis*, in eamdē ſententiā; hoc eſt, ab re, fruſtrà, ſine cauſa. Pſal 34. nu. 7. Pſal.108.nu. 3. Pſal. 118.nu. 161. Iſai. 52. nu 5 Quę omnia valde illuſtrant ſignificationem adverbij *gratuitò*, conſentientem cum cæteris Editionibus.

50 Itaq; ſi legeremus in noſtro textu, *& non incendat altare meū gratuitò*, belle omnia conſentirent; ſed quia vel apicem immutare, religio eſt, ſequatur, qui volet, planum Hieronymi ſenſum, vel excogitet conciliationem aliquam meliorem; nam, verum ut fatear, in ea, quę mihi occurrit, nondum conquieſco. Ea eiuſmodi eſt. Secunda illa pars cum ſua interrogatione, licèt duriuſculè, poſſet tamen in eumdem trahi ſenſum. Vtinam eſſet quis in vobis, qui clauderet fores tēpli; & cùm ego hoc exoptē, eſt adhuc, qui pergat immolare in altari meo fruſtrà, & ſine cauſa. *Et eſt, qui incendat altare meum gratuitò?*

Non eſt mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum.

51 Non eſt dubium, quin multò aptiùs cohæreant iſta verba cum illo ſenſu, quem iuxta Hebraicum textum expoſuimus: cuperem æternùm occludi Tēpli valvas: averſor, ac deteſtor veſtra ſacrificia; *quia non eſt mihi voluntas in vobis.*

Et munus non ſuſcipiam de manu veſtra.

Obſervat Hieronymus in c.4. Eccleſiaſtes, Iudæos in eo fuiſſe errore, ut ſibi perſuaderēt; Deum ſe habere propitium, & placatum ſuis ſacrificijs, etiam ſi illi, qui offerebant, flagitijs eſſent inquinati. Nec error hic inveteratus excuti illis unquam potuit, & ſi ſæpe, ac palàm denūciavit Deus, quod vel Seneca naturę inſtinctu aſſecutus eſt, teſte Lactantio lib.6. c.25. *Non immolatione, & ſanguine multo colendus eſt Deus, ſed mente pura.*

Geneſ.4.n 4. priùs *reſpexit Dominus ad Abel, &c.* Expendit Delrius vim Hebraici verbi: *benignè, & gratanter ſibi complacuit.* Tertul. *Acceptò tulit.* Symmach. *Delectatus eſt*: deinde, *ad munera eius*: nimirùm virtutes, quibus fulgebat animus, acceptiſſima fecerunt munera. Ad Hebr. 11.n.4. *Fide plurimam hoſtiam Abel, &c.* Quid autem Deo præcipuè diſplicuit in
Cain? LXX. nobis expreſſerūt verba, qui- 52
bus Deus illum increpavit: *nonne ſi rectè offeras, non rectè autem dividas, peccaſti?* Rectè quidem offert, qui Deo vero ſacrificium offert; nō rectè autem dividit, qui pecudes mactat Deo, cor autē, & animū mundo, & diabolo reſervat. Egregiè colligit hinc Ambroſ. lib.1. de Cain & Abel, c.6. [Non ergo quantitas oblationis, ſed animus reddēris cōſideratur, & affectus.]

Intonāt hoc ſępiſſimè Prophetę. Iſai.1. 53
nu.11. *Quò mihi multitudinem victimarum veſtrarum*: nu.13. *Incenſum abominatio eſt mihi*: cauſam reddit, n.15. *Manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt.* C.66 nu.3. *Qui immolat bovem, quaſi qui interficiat virū.* Hierem 6.nu. 20. *Holocautomata veſtra non ſunt accepta.* Amos 5.n.21. *Odi, & proieci feſtivitates veſtras.*

Numerus 11.

Ab ortu enim ſolis uſque ad occaſum magnum eſt nomen meum in Gētibus; & in omni loco ſacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda: quia magnum eſt nomen meum in Gentibus; dicit Dominus exercituum.

Miror Ariam Montanum virum pium, & Catholicum, 54
qui cùm interfuiſſet Tridētino, ibiq; videre potuiſſet, exponi à Sacroſancta Synodo hoc tam illuſtre vaticinium de venerando Miſſæ ſacrificio: futiliſsimis tamen ductus coniecturis, tam apertum teſtimonium, ad neſcio quas detorſerit Gentilicas oblationes; quæ Iudaicarum comparatione mundæ

dicerētur. Inaudita, ac prorſus violenta (ut leviſsimè dicā) explicatio, repugnans cōmuni Patrum intelligentiæ ab Eccleſiæ naſcentis exordio; & Hęreticis anſam prębens ad novos errores deflectendi. Cui explicationi reclamitat Apoſtolus 1. Corinth. 10. nu. 20. *Quæ immolant Gentes, dæmonijs immolant, & non Deo.*

Sed coactam Montani, & abſurdas aliās Hæreticorum expoſitiones validiſsimè confutant quatuor Theologi de noſtris, FrācīſcusTurria tract. 2. de Euchariſt. cap. 34. Belarmin. lib. 1. de Miſſa. c. 10. Valenc. to. 4. diſp. 6. q. 11. punct. 1. & Suarez tom. 3. in. 3. P. d. 74. ſec. 1. qui orthodoxū ſenſum graviſsimo Patrū teſtimonio fulciunt: quare illis citandis ſuperſedeo.

55 Tantùm perpendo, quàm aptè Prophe ta pollutis, atq; adeò reprobatis Iudæorū ſacrificijs opponat ſacroſanctam, & intemeratam Euchariſtiam, acceptiſsimam Deo, & eorum loco ſuccedentem.

Primò, *ab ortu* (inquit) *ſolis uſq; ad Occaſum*. Olim vera religio, rituſq; ſacrificādi Deo, per anguſtis Iudææ terminis claudebātur. Pſal. 75. n. 1. *notus in Iudæa Deus.* At tempore le gis Gratiæ refixi ſunt hi cācelli: divinus cultus longè, lateq; diffuſus ijſdem, quibus ſolis curſus, finibus terminatur. Ad hoc fortaſſe vaticinium alluſit

56 Chriſtus Ioan. 4. n. 21. *Venit hora, quando neq; in monte hoc, neq; in Hieroſolymis adorabitis Patrem. Adorare* ibi, ſacrificare eſt; verè enim, ac propriè oblatione ſacrificij ſupremus cultus externæ latrię continetur. Gen. 22. n. 5. *Poſtquàm adoraverimus, revertemur ad vos*, id eſt, peracto ſacrificio. Act. 8. nu 27. *Venerat adorare in Hieruſalē.* Atq; hęc erat quæſtio, quam Sama ritana propoſuit Chriſto, ut conſtat ex Io ſepho L. 11. Antiq c. 8. docebant enim Iudæi, in ſolo Templo Hieroſolymitano legitimè ſacrificari poſſe. Deut 14. n. 21. & 1. Paral. 17. n. 12. Contrà Samaritani, ſacrificandum eſſe contendebant in Templo, quod extruxerant in monte Garizim. Et certè ſi de nuda adoratione ſermo eſſet, flexo Deum venerari genu, ubiq; licuiſſet. Significavit ergo Chriſtus, ſupervacaneam iam eſſe queſtionem illam, abrogato priſtino ſacrificandi ritu, qui ut carnalibus hominib⁹ accommodatus, addictus erat loco: veniſſe iam tempus, quo ubiq; terrarū immaculata hoſtia, non in umbra, aut typo, ſed in ſpiritu, & veritate, à veris adoratoribus erat offerenda.

Secundò, hoſtiæ illæ Iudaicę, utpote carnes mortuæ, erant cruore, ſanie, ac ta bo ſordidatę, ac proinde, ſive in probatica piſcina, ſive in luteribus, aut cōchis, aquis priùs abluendæ. 2. Paral. 4. n. 6. At ſacroſanctæ Euchariſtiæ oblatio tota mūda, ac puriſsima eſt: non modò nō indiget abluētib⁹ aquis, ſed ipſa potiùs corda purificat, & offerentium ſordes eluit animorū. Ac poterant illæ hoſtiæ, etiam ablutæ, rurſus maculari, ac pollui malitia miniſtrorum: vide ſuprà n. 7. At intemeratum Euchariſtię ſacrificium, quod unum, & ſolum eſt verè mundum, nullius Sacerdotis ſordibus inquinari poteſt, cùm pręcipuus Sacerdos ſit ipſe Chriſtus. Teſtatur hoc Cōcilium Trident. Seſſ. 22. c. 1. *Hæc quidem illa mūda oblatio eſt, quæ nulla indignitate, aut malitia offerentiū inquinari poteſt, &c.* 57

Tertiò: hoſtię illæ concrematæ nidorem graveolentem, craſſum vaporem, cæcumque fumum exhalabant: at cùm ſacrificatur hęc mūdiſsima oblatio, thura, & odores in aris, ac tēplis incēduntur, ex quibus afflatur mira ſuavitas. Vbi nos legimus, *ſacrificatur*, Hebraicè, *muctar, ſuffitur.* Regia, *ſuffumigatur.* LXX. *incenſum offertur.* Totidem verbis Pagninus. Cyprianus primo Teſtimoniorum. *Odores incenſi offeruntur.* Atque hos ſuaviſsimos odores præcipuè interpretor, orationes, quæ ex Eccleſię ritu mundam hanc oblationem antecedunt, comitantur, & ſubſequuntur. Pſalm. 140. num. 2. *Dirigatur oratio mea, ſicut incenſum in conſpectu tuo.* Apocalyp. 5. num. 8. *Habentes phialas aureas, plenas odoramentorum, quæ ſunt orationes ſanctorum.* Cap. 8. num. 3. *Et data ſunt illi incenſa multa, ut daret de orationibus ſanctorum.* 58

Quartò

59 Quartò denique, Sacerdotes illi non
ſolùm Dei nomen ipſi deſpiciebant nu.6.
ſed palàm etiam polluebant, ac violabant:
nō re quidem ipſa, ſed hominum opinio-
ne, ut expoſui, num. 7. At hęc oblatio ſa-
croſanctà ſummo honore afficit, valdeq́;
illuſtrat Dei nomen: non ſemel dixiſſe
contentus, iterum inculcat in hoc verſu,
magnum eſt nomen meum in gentibus. Nimi-
rùm ſibi meritò perſuadent gentes, ſuper-
excellens, ſupereminens, ac planè divi-
num eſſe numen illud, quod ſanctiſsima,
mundiſsima, ſuperexcellenti, ac planè di-
vina oblatione colitur. Cohæret mirificè,
quod ſtatim ſubdit Propheta.

Numerus 12.

Et vos polluiſtis illud in eo, quod dicitis, menſa Domini contaminata eſt.

VOs contrà facitis, qui tantis à me obſtricti beneficijs, ingrati, ac rebelles polluitis nomen meum: re enim ipſa, nō modò verbis, hominibus ſuadetis, contemptiſsimum eſſe numen illud, quod vos ipſi Sacerdotes, qui eius cultum curare deberetis, viliſsimis hoſtijs colendum eſſe denuntiatis.

60 Cùm explicarem verba illa num.7.
Offertis ſuper altare meum panem pollutum;
altaris nomine menſam propoſitionis in-
telligēdā eſſe exiſtimavi; nūc vicisſim no-
mine mēſæ, altare intelligendū exiſtimo,
in quo hoſtiæ incendebantur. Ibi cauſa-
bantur Sacerdotes, menſam Domini deſ-
pectam eſſe, ut ipſi laborem detrectarent
offerendi panes ritè, & ex pręſcripto legis
cōfectos & offerrent quales libet, de me-
dio ſumptos. Hic cauſantur, altare Dñi
contaminatum eſſe, ut claudas, cæcas, ac
debiles hoſtias, ſine populi offenſione, aut
ſuæ potiùs exiſtimationis iactura ſacrifi-
cent. Solet ſordida quæſtus, lucellique cu-
piditas, cùm eos præſertim ſtimulat, quos
maximè dedecet, honeſtam aliquam ſpe-
ciem induere, qua turpitudinē velet; eru-
beſcit enim videri nuda. Sic avariſsimus
ille Apoſtolus, cùm effuſo pretioſiſsimo 61
unguento, magnam ſibi prædā ereptam
è faucibus videret, indignè tulit Ioan. 12.
n. 5. *Quare non venijt trecentis denarys, &*
datum eſt egenis? Dixit autem hoc, non quia
de egenis pertinebat ad eū, ſed quia fur erat:
nimirùm rapacitati ſuæ plauſibile bene-
ficētiæ nomen, quaſi velū quoddā, obten-
debat. Sic ipſi illi Sacerdotes mandatum 62
Dei de honorandis parentibus, ut à filijs
pecuniam corraderent, prætextu pietatis,
ſiniſtra interpretatione perverterāt, Matt.
15 n. 5. Sic etiam iſti Sacerdotes, quādo ad
expianda propria delicta, aut alia de cauſa
immolaturi erant, pecudes viliſsimas im-
molabant; quòd ſi ab alijs adducerentur
ſelectæ, & pingues, macras ipſi ſupponen-
tes, probatiores ſibi reſervabant, illam ſci-
licet prętexentes rationem, *menſa Domini*
contaminata eſt: quacūq; re, etiam abiectiſ
ſima cōmodè apparatur: ſacrificantiū ani-
mis, non mactatis victimis paſcitur Deus.
Nonne videtis, eū deſpectiſsimas victima-
rū partes ad aras ſibi depoſcere? Nimirùm
omenta, adipes, & ſanguinē, quæ nulli fe-
rè uſui hominibus ad eſum eſſe poſſunt.
His itaque viliſsimis ipſe cōtentus, cæte-
ra Sacerdotibus fruenda relinquit. Cōſo-
nant his mirificè, quæ ſequuntur.

Et quod ſuperponitur, contemptibile eſt cum igne, qui illud devorat.

ITa exprimas Hebraica verbū è verbo. 63
Menſa Domini contaminata, ipſa, & fru-
ctus eius, contempta eſca illius. LXX. *Et qui*
ſuperponitur, deſpecti ſunt cibi eius Grecè
Bromata autu: ubi pronomē *eius* ad Deū,
non ad menſam, quæ generis eſt femini-
ni, referendum eſt.

Quadrāt omnia aptiſsimè his, quę modò dicebamꝰ; quaſi hic ſermo Sacerdotibꝰ in ore eſſet: quorſum ſelectas iſtas, pinguesq́; hoſtias mactabimꝰ? Vt quid perditio hęc? Nūquid hiſce paſcitur, aut oblectatur Deus? Nō ſunt delicatę cupedię cibi illius, non vituli ſaginati: res viliſsimè, adeps, & ſanguis incenduntur in eius menſa, & ab igne penitus abſumuntur.

64 Nomen ignis non habetur expreſſè in
Hebræo, ſed vox *oKel*, quam LXX. &
Recentiores reddiderunt, *cibum*: Hiero-
nymus mutato ſecundo puncto, aptiùs
interpretatur *devorantem*, proprium ſeili-
cet epithetum ignis: iam enim illis verbis,
quod ſuperponitur, eſcam ipſius ignis com-
prehenderat. De igne verò illo, qui per-
petuò ardebat in altari, & à Sacerdo-
tibus ſubiectis lignis per ſingulos dies nu-
triebatur, vide Villalpand. tom. 2. in Eze-
chiel. lib. 3. cap. 42. & Riber. lib. 4. de Sa
crificijs, cap. 2. & Barradam, to. 2. lib. 3.
cap. 13.

Numerus 13.

*Et dixiſtis: ecce de labore: & exſuf-
flaſtis illud, dicit Dominus exer-
cituum.*

65 Mira confidentia pronuntiat
Galatinus lib. 1. de Arcanis,
cap. 8. de mendo huius loci.
Aſſeverat, Hebraicū textum
malitia Iudæorum eſſe corruptum om-
nino; eraſum proinde luculētum de Chri-
ſti paſsione vaticinium: ita verti debuiſſe,
ſi emendatè legeretur. *Ecce qualis vilitas,
& expirare feciſtis me*. In eadem ſunt ſen-
tentia Adrianus Finus lib. 3. Flagelli Iu-
dæorū, & Porchetus 1. part. Victoriç ad-
verſus Iudęos cap 15. cuius ipſiſsima ver-
ba cum Auctoris laudatione recitat Sixt.
Senēſis, lib. 8 Bibliothecæ pag. 996. Vbi
indignatur, Iudæos etiam clariſsimis alijs
locis violentas, & ſacrilegas manus attul-
liſſe: apertiſsima de Chriſto teſtimonia
hac corruptela fuiſſe depravata, atq; adeò
validiſsima tela, quibus ipſorum iugulum
peteretur, de Catholicorum manibus ex-
66 torta. Talia ſunt Oſeæ 9. num. 12. *Væ eis,
cùm receſſero ab eis*: quod ita vertendum
erat, ſi emēdati codices extitiſſent: *væ eis:
incarnatio mea ex eis*. Sic Michæę 1. n. 10.
In domo pulveris pulvere vos conſpergite;
iuxta nativam, genuinamque litteram,
reddendum erat: *in domo pulveris pulvere
me involvi*. Quibus vaticinijs quid aper-
tius? Quid illuſtrius pro Chriſti Incarna-
tione afferri potuiſſet?

Non eſt animus diſputare, ſint ne 67
Hebraici codices integri omnino, & in-
corrupti, an Iudęorum vitiati corruptelis;
nam, & ſi non aliena loco quæſtio vide-
retur, ſpiſſa tamen eſt, & ardua, in cuius
enodatione Commentarij cancellos tran-
ſilirem Hoc tantùm dico: ducuntur iſti
Auctores bono quidem zelo, ſed non ſe-
cundū ſcientiam, imò dum ſe Iudæos op-
pugnare credunt, Eccleſiam ipſam Catho
licam imprudentes oppugnant: amenta-
tæ iſtæ haſtæ in Iudæorum caſtra acerri-
mè coniectæ, quaſi reflante aliquo vento
retortæ, in noſtris viſceribus altè defigun-
tur: ſequitur enim manifeſtò, Vulgatam
Editionē, quam ut puram, & illibatam ve-
neramur, eſſe corruptiſsimā: quę ita vertit
Hebraicū textum, ut ipſi iactant à Iudęis
fuiſſe corruptum. Sequitur, interpretem
Latinum pro puro fonte aquam turbidā
è cœnoſis recutitorum lacunis hauſtam,
nobis propinare; quod Catholicæ aures
horrent prorſus audire. Tractarunt co-
pioſè de hoc toto argumento Ribera
Oſeæ 9. num. 20. Bellarmin. lib. 2. de Ver-
bo Dei cap 2. Lindanus lib. de Optimo
genere interpretandi. Canus lib. 2. de Lo-
cis, cap. 13. Mendoza quæſt 6. poſitiva,
num. 2. Sacroboſco part. 3. cap. 18. Mon-
toya lib. 2. Concordiæ cap. ultimo. Pete-
rius to. 2. in Geneſ lib. 13. diſput. 5. Del-
rius in Pharo ſapientiæ proloquio 10.

In noſtra verſione, cùm oratio eclip- 68
tica ſit, & quaſi manca, difficilis eſt ſenten
tia, nexuſque cum his, quæ anteceſſerunt.
Vocem Hebraicam *matelaa*, quam Vul-
gatus reddit *de labore*, Regia expreſsit, *ex
defatigatione*. Editio Latina LXX. *ex af-
flictione*; propriè eſt laſsitudo, & labor,
qualis eius, qui feſſus eſt, fatigatuſq; de iti-
nere Sic uſurpatur originalis vox Exo-
di 18 num. 8. & Numer. 20 num. 14. Et
verò novus eſt Sacerdotum prætextus ad
ſuam avaritiam obtegendam: non pote-
rant non offendi, qui videbant adeò gra-
ciles,. & macilentas Deo pecudes ſacrifi-

69 cari. Lumen ipſum naturæ, nedũ ſcripta lex tam apertè prohibens eas victimas, tam inſignẽ indignitatem averſabatur: aiebant itaque Sacerdotes ijs, quibus tale ſacrificium offenſioni erat, quod hic in Commentario refert Hieronymus: *de captivitate reverſi ſumus; hoſtibus prædæ fuimus: multum in longo itinere laboravimus: qualiacumque habemus, offerimus.*

Sed eorum mendacem, & artificio cõpoſitam orationem redarguit Deꝰ; *& exſufflaſtis illud, dicit Dominus.* Exponit Hieronymus, *exſufflatione mea dignum feciſtis,* ideſt, vos pecudes mihi oblatas, ex pinguibus, ac vegetis, languidas, cæcas, & claudas, atque adeò mihi deſpicabiles effeciſtis, optimaſque deterrimis commutaſtis. Cõſonat verbũ originale *hipahtem,*
70 quod eſt in coniugatione *hipphil:* & cùm radix ipſa in *Kal,* Aggæi 1. num. 9. *& exſufflavi illud,* ſignificet *deſpicere,* pro nihilo ducere, quaſi rem nullius momenti, quæ flatu oris evaneſcat; iuxta proprietatem linguæ ſanctæ in cõiugatione *hiphil,* erit facere exſufflari, ſive exſufflatione dignum, ut expoſuit Hieronymus. Cohæret, quod ſubiungit Propheta.

Et intuliſtis de rapinis claudum, & languidum, & intuliſtis munus: numquid ſuſcipiam illud de manu veſtra? dicit Dominus.

71 Sermo totus ad Sacerdotes hactenus relatus, cogit hæc etiã verba de eiſdem interpretari; & ſenſus ille aptiſsimè quadrat contextui, quem modò indicabam: cauſamini, graciles, & languidas eſſe pecudes præ itineris defatigatione: & vos ipſi macilentas, ac viliſsimas effeciſtis. Nam ſi quando afferũtur ſanæ, ac pingues, eas vobis reſervantes per ſummam avaritiam, claudas, ac languidas immolatis; numquid tale ſacrificium, quaſi per rapinam oblatum, mihi acceptum eſſe poteſt?

Numerus 14.

Maledictus doloſus, qui habet in grege ſuo maſculum; & votum faciens immolat debile Domino.

Nihil cauſæ video, cur hæc à Sacerdotibus ad promiſcuã 72
plebem deflectantur; & extremis hiſce verbis præcidatur totius cõcionis filum mutatione perſonarũ: nam & prima verba ſequẽtis capitis ad Sacerdotes etiam referuntur. Ipſi etiam Sacerdotes vota nuncupabant, & voti ſponſione obligati, cùm pecudes in grege haberent integras, mancas tamen, ac debiles offerebant; ad illoſque totum iudiciũ ſpectabat de rebus Deo voto conſecratis, ut conſtat ex toto cap. 27. Levitici.

Natura ipſa comparatum eſt, ut rebus 73
in extremũ diſcrimen adductis, ac penè deſperatis, ubi humana remedia non ſuppetunt, cõceptis votis divinam opem imploremus. Acutè ſcripſit Plin. lib. 8. cap. 16. [Tum præcipuus votorum locus eſt, cùm ſpei nullus eſt.] Ipſius etiam naturæ 74
inſtinctu inſitum eſt mortalium generi, ac proinde vel in ipſis Gentilium animis inſculptum, ut Voti Religionem graviſsimam, & ſanctiſsimam ducerent. Exempla pete ex Briſſonio lib. 1. de Formulis à pag. 105. uſque ad 118.

Et verò violatæ Religionis crimen du 75
cebatur, ſi quis voti, ac ſacrificij reus, nõ lectiſsimas pecudes offerret. Macrobius lib. 3. Saturnalium cap. 5. exponens illud Virgilij lib. 4. Georg.

Quatuor eximios præſtanti corpore tauros.

[Eximij vocabulum in ſacrificijs non Poeticum epithetum, ſed Sacerdotale nomẽ eſt: eximias dictas hoſtias, quæ ad ſacrificium deſtinatæ eximantur è grege, vel quòd eximia ſpecie quaſi offerendæ nu-

minibus

minibus eligantur.] Sic etiam egregiæ
76 dictæ, quaſi è gregibus ſelectæ. Contentaneè Servius in illud Æ Eneidos, lib. 6.

Lectas de more bidentes.

[Non vacat (inquit) lectas; moris enim fuerat, ut ad ſacrificium eligerētur oves, quibus nihil deeſſet.] Atque hoc innuit Plinius lib. 8. cap. 45. cùm agens de vitulis, cōciſè, ut ſolet, ait. *Hinc victimæ opimæ, & lautiſſima Deorum placatio*: & Horat. lib. 4. Ode 2.

Me tener ſolvet vitulus, relicta
Matre, qui largis iuveneſcit herbis
in mea vota.

77 His prophanis teſtimonijs & illuſtratur, & corroboratur argumentum Malachiæ: ſi enim ipſa natura duce, barbaræ Gentes, quibus nōdum lux affulſerat veritatis, in animum induxerant, grave piaculum eſſe, ſi lectas, & eximias pecudes falſis illis, commentitijſque numinibus non offerrent; quàm execrandus, quàm diris omnibus devovēdus foret Sacerdos ille doloſus, qui, cùm ex legis divinæ præſcripto liquidò cognoſceret, Deum viliſſimas hoſtias averſari, eas nihilominus voti Religione obſtrictus, dolo malo, ſupremo, ac tremendo numini conſecraret,
78 cùm in grege maſculas pecudes, ideſt, ſanas, valenteſque haberet? hoc enim ſignificat vox *maſculus*, ut apud Plinium lib. 12. cap. 14. Thus ſacris ſuffitibus deſtinatum maſculum appellātur. Lege Pontanum in ſymbolis Virgilij, egloga 8. p. 179. *Et maſcula thura.*

Quia Rex magnus ego, dicit Dominus exercituum.

79 HOc ob oculos obverſetur illi, qui Deo vota nuncupavit: ſe non homini voviſſe, ſed Deo. Eccleſiaſt. 5. num. 3. *Si quid voviſti Deo*: & Deut. 23. num 23. *Facies, ſicut promiſiſti Domino Deo tuo.* Pſalm. 75. num. 12. *vovete, & reddite Domino Deo veſtro.*

80 Eſt verè Deus Rex Regum, & Dominus dominantium; ſoletque ſacra Scriptura in eius laudibus enumerare, quòd Reges alios de throno deijciat, alios ad regale ſolium evehat. Quia cùm in rebus humanis altiſſimum faſtigium obtineat Regum potentia; in illis exturbandis, ac puniendis maximè Divina poteſtas videtur elucere. Per ipſum Reges regnant, per ipſum Principes imperant, Proverb. 8. num. 15. Ipſe transfert regna, atque cōſtituit, Daniel. 2. num. 21. *Ipſe balteum Regum diſſolvit, & præcingit fune renes eorum*, Iob. 12. num. 18. Non eſt Regnum ei⁹ circumſcriptū terminis, aut ætatibus. Rex eſt immortalis ſeculorum. 1. ad Timoth. 1. num. 17. Latiſſimè quoquò verſus dominatur in cœlis, & in terra, & in omnibus abyſsis. Quibus ergo diris deſigendus Sacerdos ille, qui tanti Regis tremendam maieſtatē viliſsimis hoſtijs proſequatur?

Et nomen meum horribile in Gentibus.

POſtquàm cohortatus eſt David Pſal. 81
75. num. 12. *vovete, & reddite*, &c. quaſi calcar vehementiſsimum admovit: *terribili & ei, qui aufert ſpiritum principū, terribili apud Reges terræ; non eſt Rex noſter, ſicut idola.* Baruc. 6. num. 34. *Si quis illis votum voverit, & non reddiderit: neq; hoc requirunt.* Eccleſiaſt. 5. num. 3. *Multò melius eſt non vovere, quàm poſt votum promiſſa non reddere.*

Per facilis eſſet huius explicatio loci, 82
niſi Latinus Interpres, Hebraicus textus, & Editio LXX. nobis eſſent conciliãda. Legunt LXX. *epiphanes*, ideſt, *illuſtre*, ut vertit Editio Romana, & Complutēſis, vel *manifeſtum*, ut reddidit ipſe Vulgatus Actuum 2. num. 20. At quî poſſunt in eamdem coire ſententiam, *horribile, & manifeſtum, ſive illuſtre*? Deſudarunt in hac componenda diſcordia Ribeta Ioelis 2. num. 65. & Lorinus Act. 2. num. 20. nam, quod Ioel prædixerat cap. 2. num. 31. *Antequàm veniat dies Domini magnus, & horribilis*; Petrus ſecutus

cutus Editionem LXX. ſic retulit Act. 2. num. 20. *Antequàm veniat dies Domini magnus, & manifeſtus.*

83 Vox Hebraica, quæ ſubeſt in utroq; loco, eſt *nora* à radice *Iare*, id eſt, timuit; & expendi quàm potui diligentiſsimè huius vocis uſum in Scriptura, collatis inter ſe verſionibus, ſerieque contextus: & deprehendi ferè in pleriſque omnibus locis idem eſſe, ac *formidandus, metuendus, & horribilis.* Ipſi LXX. frequentiùs reddunt, *phoberos*, quam vocem Vulgatus exprimit *terribilis*, Pſalm. 65. nu. 3. Pſalm. 66. num. 5. Pſalm 75. num. 13. Pſal. 110. num 9. Pſalm 138. num. 14. Pſal. 144. num. 6. Sic etiã vertit Vulgatus vocem originalem *nora* Geneſ. 28. nu. 17. Exod. 15. num 11. & cap. 34. num. 10. Deute. 1. num. 19. & cap. 7. num. 21. & cap. 8. n. 15. Iudic. 13. num. 6. Iſai. 18. num. 2. & nu. 7. Daniel. 9. num. 4. Ioel. 2. num. 11. Habacuc 1. num. 7.

Horribilis 2. Regum 7. num. 23. Iſai. 21. num. 1. Sophon. 2. num. 11. Denique vertit Vulgatus, *formidoloſus*, Iob 37. nu. 22. Vbi eleganter deſcribit Pineda, quàm ſit formidandus Deus horribili tempeſtate mortales extertens.

84 Hæc eſt genuina, & nativa ſignificatio huius vocis, & fateor nihilominus, quæcumque in quovis genere maiora opinione, & ſolito illuſtriora ſunt, hac etiam voce denotari, ea præcipuè de cauſa, quia ita comparatum eſt, ut grãdia quæque, & enormia, aut mole, aut eminentia, aut novitate ſua mirabilitatem faciant, terrorẽque, ac ſtuporem animis incutiant. Quare Hebraicum nomen *norà* Vulgatus vertit *mirabilis*, Iſai. 64. num. 3. non modò è textu Græco. Pſalm. 44. num. 5: & Pſalm. 67. num. 36. LXX. modò *Epiphanes, endoxos, & thaumaſtos* reddiderunt, id eſt, illuſtris, glorioſus, & admirabilis. Sic Latini Auctores *horrendum* dixerunt pro novo, mirabili, & inaudito; & ipſe Vulgat⁹ Ezech. 1. nu. 22. chryſtallum vocat *horribilem*, id eſt, lucidiſsimam: Hebraicè *nora*. Tigurina, *admirandam*. Vatabl. *eximij ſplendoris.* Quare Hebraicæ linguæ ſcientiſsimi Iſidorus Clarius, & Arias Mont. *horribile* hîc exponunt, *auguſtum, honorificum, ac venerandum.*

CAPVT II.

Numerus 1.

Et nunc ad vos mandatum hoc, ô Sacerdotes.

TAmdem pertexit conció- 1
nem, vel potiùs nunquam illam interrupit: argumento mihi eſt præter cætera, exordium ex illatione ductum. Obſervavi cum Maſio Ioſue 1. verſ. 2. *Vehata, & nunc*, non tam tempus præſens, quàm rei, ſeu argumenti conſequentiam denotare. Pſalm. 2. num. 10. *Et nunc Reges intelligite*, id eſt, iam ergo. Pſalm. 38. num. 8. *Et nunc, quæ eſt expectatio mea?* Genebrardus, *nunc igitur.*

Ea propter ipſe Vulgatus ſexcentis locis Hebraicæ vocis vim illativa particula *ergo*, aut *igitur* illuſtravit. Indicabo pauca de multis. Geneſ. 4. num. 11. & cap. 21. num. 23. cap 41. num. 33. Exod. 9. nu. 19. Ioſue 24. num. 14. Iudicum 9. num. 16. Proverb. 5. num. 7. cap. 8. num. 32. Iſai. 5. num. 3. Ierem. 18. num. 11. Ezechie. 43. num. 9.

Commemoratis itaque Sacerdotum 2
ſceleribus, ſeveriſsimas illis minas denuntiat, graviſsimaque, niſi reſipiſcãt, intẽtat ſupplicia. Ac ne videatur eis, *quaſi ludens loqui*, Geneſ. 19. n. 14. aut ægri capitis ſomnia fundere, auctoritatem conciliat legationi ſuæ: iam ergo (inquit) attendite Sacerdotes: nihil addam, affingãve de meo: legatione fideliſsimè fungar: Dei mandata ipſiſsimis verbis ad vos defero.

Numerus 2.

Si nolueritis audire.

3 AVdire non Hebraico tantùm, ſed Græco etiam, Latinoque ſermone, eſt acquieſcere, & obedire: cùm enim dixit Chriſtus Ioan. 8. num. 47. *Qui ex Deo eſt, verba Dei audit*; non tam voluit ſignificare, *auribus percipiet*, quod illi etiã faciunt, qui ex Deo non ſunt; quàm, in pectore recondet, operibus exequetur. Paſsim obvia ſunt exempla. Deuteron. 28. num. 15. Levit. 26. num. 14. & 1. Reg. 3. num. 7. & c. 15 num. 35. Matth. 17. num. 5. & Ioan. 10. num. 3.

Et ſi nolueritis ponere ſuper cor.

4 HEbraiſmus elegantiſsimus eſt, his in hoc verſu uſurpatus; quem variè ſolet Vulgatus illuſtrare: ſpectat non ad intelligentiam modò, ſed etiam ad affectum, propriéque ſignificat, advertere animum, accuratè perpendere, ſeriò, diligenterque curare. Ita ſolet exprimere noſter Intepres. Prov. 27. num. 23. *Diligẽter agnoſce vultum pecoris tui, tuoſque greges conſidera.* Iob. 1. num. 8. & cap. 2. n. 3. *numquid conſideraſti?* &c. Hierem. 31. num. 21. *dirige cor tuum*, &c. Iſai. 57. n. 1. *Non eſt, qui recogitet in corde ſuo.* Iob 4. num. 20. *Quia nullus intelligit.* Hebraicè, *ponit*, & ſubauditur, *ſupra cor.* 2. Reg. 18. nu. 3. *ſive enim fugerimus, non magnopere ad eos de nobis pertinebit.* Hebraicè, *non ponent cor ad nos.*

5 Solet etiam Interpres Hebraiſmum relinquere. Prov. 24. n. 32. *Quod cùm vidiſſem, poſui in corde meo, & exemplo didici diſciplinam.* Iſai. 41. num. 22. *ponemus cor noſtrum, & ſciemus.* Sic Ezech. 44. num. 5. Pſalm. 47. num. 14. Deuter. 32. num. 46. Daniel. 6. num. 14. Aggæi 1. num. 5. Vbique accuratam animi proviſionem, intentáque ſolicitudinem ſignificat; qualem hîc Malachias exigit à Sacerdotibus.

Vt detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum.

COmmunis explicatio: adhortari Sa 6
cerdotes, ut divinum nomẽ, quod pollutis victimis violaverant, legitimis ſacrificijs, & ritè obito miniſterio clarificent. Non dubito, quin hoc ipſum agat Propheta; ſed ſuſpicor, his verbis ad id, quod prius eſt, ideſt, ad primum in vitæ emendatione gradum faciendum, excitare: poſteà verò ſigillatim exemplo Levi eos ſui officij, ſuarumque partiũ admonebit; nunc autem cœleſtis iræ minas intentãs, id agit, ut quaſi ex alto excitati veterno, extollant aliquando caput, aperiant oculos, anteactæ vitæ turpitudinem agnoſcant, deteſtentur, palàm, & ingenuè fateantur.

Hoc eſt in ſacra Scriptura, *dare gloriã* 7
Deo; atque huius Hebraicæ phraſis cauſam mihi attigiſſe videtur Auguſt. Tract. 12. in Ioannem. *Qui cõfitetur peccata ſua, & accuſat peccata ſua, iam cum Deo facit. Accuſat Deus peccata tua, & ſi tu accuſas, coniungeris Deo.* Et apertiùs Tertul. lib. de Pœnitentia cap 9. *Ingemiſcere, lachrymari, presbyteris ad volvi; hæc omnia exomologeſis: ut de periculi timore Dominum honoret, & in peccatorem ipſa pronuntians pro Dei indignatione fungatur.* Reſarcit itaque pœnitentia divinam gloriam ſceleribus violatam, ſed & ipſum pœnitentem per abiectionem extollit: ut eleganter ibi Tertull. *Cùm igitur provolvit hominem, magis relevat: cùm ſqualidum facit, magis mundatum reddit: cùm accuſat, excuſat; cùm condemnat, abſolvit.*

Sed age, ſacræ Scripturæ exempla pro- 8
feramus. Perilluſtre eſt illud Ioſue 7. nu. 19: *Fili mi, da gloriam Domino Deo Iſrael, & confitere, atque indica mihi, quid feceris, ne abſcondas.* 1. Reg. 6. nu. 4. cùm Philiſtiim interrogarent, quid eſt, quod pro delicto reddere debeamus ei? reſponde-

runt

rum Sacerdotes: *Dabitis Deo Iſrael gloriam*, &c. Quod legimus 1. Eſdrę 10 nu. 11. *Vos tranſgreſsi eſtis: & nunc date confeſsionem Domino Deo patrum veſtrorum, & facite placitum eius:* ſic repetitur 3. Eſdræ 9. num. 7. *Vos inique feciſtis: & nūc date confeſsionem, & magnificentiam Domino.* Extrema verba Pſalm. 49. ſic vertit Hieronymus iuxta Hebraicam veritatem [Qui immolat confeſsionem, honorificat me: & qui ordinat vitam, oſtendā ei ſalutare Dei.]

9 Quod cæteri Evangeliſtę dicunt, Centurionem, & qui cum eo erant, extimuiſſe valde, pectora percuſsiſſe: unico verbo complexus eſt Lucas cap. 23. num. 47. *glorificavit Deum.* Ingenioſè itaque Maldonat. Ioan. 9. num. 24. verba illa, quibus Phariſæi veritatem à cæco nato extorquere nitebantur; *da gloriam Deo*, perinde eſſe, ait, ac ſi Hiſpanus iudex diceret: pone iſthic manum, cruce porrecta: fatere, te priùs fuiſſe mentitū, remque omnem pecunia ſubornatum, ex compoſito ſimulaſſe, nam certiſsimis argumentis cōvictus teneris: proinde meliùs tibi conſules, ſi ſponte, quod res eſt, confitearis.

Mittam in vos egeſtatem.

10 HEbr. & Gręcè: *maledictionem*; eodē ſenſu: ut contrà rerum affluentia benedictione denotatur. Sed huccine tandem minæ reciderunt? adeòne grave ſupplicium eſt egeſtas, ut ſacrilega Sacerdotum piacula inopia puniatur? Sed carnalis adhuc ille populus fęlicitatis ſummam ex rerum temporalium affluentia metiebatur; indigētiam verò in graviſsimis malis numerabat. Relucet præterea Divinę iuſtitiæ æquitas, quæ ſolet culpas, ſi non pari ſupplicio, certè eiuſdem generis rependere. Peccaverant Sacerdotes avaritia, luent egeſtate. Huius iuſtitiæ exempla vide apud Lorinum Sap. 11. verſ. 8. & 17. & Maldonatum Luc. 16. num. 24.

Et maledicam benedictionibus veſtris, & maledicam illis, quoniam non poſuiſtis ſuper cor.

AVdaci pede (inquit Hieronymus in cap. 3. ad Galatas) *ad hoc procedo certamen, ut ad libros provocem. Nullo loco ſcriptum, à Deo quemquam eſſe maledictū; & ubicumque maledicto ponitur, nunquam Dei nomen adiunctum.* Simile quid obſervarunt Chryſoſtomus, & Origenes Vocantur enim iuſti Matth. 25. num 34. *Venite benedicti Patris mei*; at reprobis dicitur num. 41. *Diſcedite à me maledicti in ignem æternum. Non ipſe Pater* (ait Chryſoſtomus) *ſed opera eis propria maledixerunt.* 11

Cùm Hieronymo obiici poſſet, Deū poſt peccatum Adæ, ſerpenti maledixiſſe Geneſ. 3. num. 14. ſubiungit loco citato Hieronymus [Maledictus tu ab omnibus beſtijs, dicitur ad ſerpentem.] Ita legunt LXX. & Ambroſ. lib. de Fuga ſeculi cap. 7. ita explicat. [Maledictus tu ab omnibus pecoribus terræ, omnium enim communis inimicus es: quoniam, qui hominem lęſit, cui illa omnia ſubiecta ſunt, læſit omnia: ideo communi odio omniū, atque execratione maledictio eius oneratur.] 12

Sed (ſalva reverentia, quæ ſanctis Eccleſię Patribus debetur ſumma) vel hoc ſolo Malachiæ teſtimonio apertè convincitur, Deum interdum maledixiſſe: imò illa demum, vel potiùs illa ſolùm maledictio metuenda, ac formidanda eſt, quæ à Deo improbis intentatur. Neque fugit oculatiſsimum Hieronymum, licèt diverticula quærat, Deuteron. 21. num. 23. in Hebręo legi, quod fideliſsimè reddidit Vulgatus [Maledictus à Deo eſt, qui pendet in ligno.] & Habacuc. 3. num. 14. *maledixiſti ſceptris eius.* Vt autem benedicere Dei, eſt amplificare, copiam, & affluentiam impertiri, Geneſ. 1. num 22. & num. 28. ita maledicere, eſt extenuare, 13

bonis evertere, in nihilum redigere. *Maledixit Deus terræ.* Geneſ. 3. num. 17. & ſterilem fecit, ſpinas, & tribulos germinantem: maledixit Chriſtus ficulneæ, & ſtatim aruit. Marc. 11. num. 21.

14 Quod verò attinet ad ſerpentis maledictionem, non miror Ambroſium, qui legebat Editionem LXX. non animadvertiſſe transfuſum in Græcam linguam Hebraiſmum, quo *ab* ponitur loco, *præ.* Iſai. 56. num. 5. *Nomen melius à filijs*, ideſt, præ filijs. Lucæ 18. num. 14. *Deſcendit hic iuſtificatus ab illo*, ideſt, præ illo. Hieronymum valde miror, qui Hebræā linguam ſuprà, quàm dici poteſt, egregiè callebat; ſed cupiditas eum impulit tuendi ſuam illam opinionem. Explicationem quidē loci Geneſ. perſpicuè refutat Vulgata, cap. 3. num. 14. *Et ait Dominus ad ſerpentem, quia feciſti hoc, maledictus es inter omnia animantia.*

15 Atque ut eò redeamus, unde paululùm deflexímus: duplex poteſt eſſe ſententia huius loci *Maledicam benedictionibus veſtris.* Hoc eſt evertam vos ijs bonis, quibus anteà cumulaveram. Secundò, benedictiones veſtras in maledictiones cōmutabo. Cùm alicui bene precati fueritis, non benedictiones, ſed imprecationes, & diræ recident in caput eius. Pro bonis, mala; pro copia, inopiam; pro vita, mortem; pro fælicitate, miſeriam ego invehani. Formidanda omnino res: Deus maledicit, cui Sacerdos impius benedicit. Solitos autem Sacerdotes populo benedictionem impertiri, conſtat Num. 6. num. 23. & Eccleſiaſtici 36. num. 19. & cap. 50. num 27. Vbi aſſerit Ianſenius, eos crucem effinxiſſe, aut certè adumbraſſe. Et Galatinus lib. 2. cap. 10. tribus digitis erectis, duobuſque contractis, pronunciatoque nomine ineffabili, myſterium Trinitatis expreſsiſſe.

(:‧:)

Numerus 3.

Ecce ego proijciam vobis brachium.

HEbraizantes legunt: *ecce ego corrumpo, ſive perdo vobis ſemen.* Eadem enim vox diverſis affecta punctis, & ſemen ſignificat, & brachium. Sed ſciamus, Maſſoretas, qui poſt Hieronymi ætatem puncta excogitarunt, ea multis in locis perperam appinxiſſe: proinde nullam nobis eorum rationem eſſe ducendam; præſertim ubi Latinæ Editioni adverſantur. Vide Genebrar. præfatione in Pſalm. Maldonatum Matth 13. verſ. 15. Mendozam quæſtio. 6. poſitiva num. 4. Riberam in cap. 11. ad Hebræos, num. 62. & Oſeæ. 11. nu. 39. Bellarm. in Pſalm. 33. verſ. 5. & 7. Forerium prologo in Iſai. & cap. 9. nu. 6. & cap. 22. num. 8. Leonem Caſtrium in Apologet. lib. 2. cap. 10. Delrium in Pharo Sapientiæ proloquio 4. 6. 10. 12. & 16. Pinedam in Salomone prævio lib. 5. c. 13. num. 6. 16

Prima ergo explicatio eſt Hieronymi, ex quo eamdem hauſerunt cæteri interpretes. Reſervabātur Sacerdotibus quædam victimarum partes, ut armus, & pectuſculum, &c. Senſus itaque is erit, quem inſinuant LXX. vertentes, *omon*, id eſt, humerum. Brachium, quod vobis erat reſervandum, in faciem, oculoſque veſtros ego proijciam; quod indignantis ſimul eſt, & contemnentis. Illuſtrat Arias Montan. exemplo irati, & faſtidientis heri, qui ferculum indignè in menſam illatum, ſordido famulo in faciem impingeret. 17

Sunt, quæ obijciam huic explicationi. Primò, & ſi cōſtantiſsimè lego, *armum* ſepoſitum Sacerdotibus. Exodi 29 numero 27. Levitic. 7. numero 32. & 34. & cap. 8. numero 25. & cap. 9. numer. 21. & cap. 10. numero 14. & Numeror. 18. numero 18. Deuteronom. 18. numero 3. ſed armum ſignificari brachio, nuſquam 18

in tota

in tota Scriptura lego. Secundò verba LXX. *Ego ſeparo vobis humerum*, nihil huic explicationi ſavent, ac ne poſſunt quidem ad eam detorqueri. Tertiò minùs eſt ad rem ſimilitudo Montani: armus enim non offerebatur ſeparatus Deo, ſed ſeponebatur Sacerdoti.

19 Solus Theodoretus facem mihi videtur prætuliſſe ad huius loci intelligentiam, qui referens verſionem Aquilæ, *ego vos increpabo cum brachio*; unico explanat verbo: ***minatur, ſe eos proiecturum.***

Etquidem in arcano ſermone, quoniam brachium ſymbolum eſt roboris, authoritatis, & potentiæ, brachium alicui conterere, confringere, aut præcidere, eſt illum omni robore, omni auctoritate expoliare. Iob 38 num. 15. *Auferetur ab impiis lux ſua, & brachium excelſum confringetur.* Zachar. 11. num. 17. *Brachium eius ariditate ſiccabitur.* Pſalm. 36. numero 17. *Brachia peccatorum conterentur.* Ezechiel. 30. num. 21. *Brachium Pharaonis Regis Aegypti confregi.* Hierem. 48. num. 25. *Abſciſſum eſt cornu Moab, & brachium eius contritum eſt.* Daniel. 11. num 6. *Non obtinebit fortitudinem brachij.* Pſalm. 10. num. 5. *Contere brachium peccatoris.*

20 Sed illud maximè illuſtrat præſentem locum, quod Heli Sacerdoti comminatus eſt Deus 1. Regum 2. num. 31. *Ecce dies veniunt, & præcidam brachium tuum, & brachium domus patris tui* (id eſt, ego te propediem exauctorabo) *& videbis æmulum tuum in templo.* Vatabl. [Adimam tibi dignitatem Sacerdotalem, qua plurimùm confidis, & ſuperbis.]

Idem prorſus eſt, *proijciam vobis brachium*: nam verbum originale *Gahar* Pagninus, & Regia vertunt, *corrumpam*. Vatablus, *perdam*. Arias Montan. alludens ad utrumque verbi ſignificatum, *increpando reijciam*. Et non eſt dubium (ut obſervat in ſuo Theſauro Mercerus) quin ſæpe ſignificet, *excidere*, atque *diſperdere*; ut Pſalm. 9. nu. 6. Pſalm. 67. nu. 31. Iſai 54. num. 9. Proijcere itaque hîc, non eſt in faciem iacere, ſed faſtidiendo, ac præcidendo longè amandare.

Concordant LXX. qui in priorem il- 21
lam explicationem ne violentè quidem trahi poſſunt. *Ecce ego ſeparo vobis humerum.* *Aphorizo* enim ſignificat, *præcido*. Minitatur itaque Deus luculentam ſe illis plagam inflicturum, qualem impoſuit ille alter 2. Machab. 12. num. 35. *Irruit in eum, humerumque eius amputavit.* Humero enim Sacerdotalis dignitas recumbebat: Iſai. 9. num. 6. *Et factus eſt Principatus ſuper humerum eius*: cap. 22. num. 22. *Et dabo clavem domus David ſuper humerum eius.* Amputato igitur humero, collabi, ac funditus ruere dignitatem, neceſſe erat.

Hoc ſupplicium dignum ſanè eſt irato Deo, dignum ſacrilegis Sacerdotibus. Cohæret cum toto contextu: minatus fuerat illis egeſtatem, nũc abdicationem & præciſionem: mox turpiſsimam ignominiam.

Et diſpergam ſuper vultum veſtrum ſtercus ſolemnitatum veſtrarum.

LXX. ita reddiderunt. [Et diſpergam 22
ventriculum ſuper facies veſtras, ventriculum ſolemnitatum veſtrarum] Cõtinens ſcilicet poſuerunt pro contento. Andreas Maſsius Ioſue. 3. verſ. 7. ſuſpicatur, his verbis occultam quamdam contẽptus efficiendi rationem contineri: & nos Hiſpani, ut inſigni ignominia hominem infamẽ, & ſcelerũ maculis notatiſsimum inuramus, dicere ſolemus: *dalle con un buzgo en las barbas.* Perinde itaque eſt, ac ſi diceret Deus. Vos meo nomini labem adſperſiſtis veſtris pollutis ſacrificijs, ego viliſsima, & ſpurciſsima iſtorum ſacrificiorum parte, ideſt, ipſo vẽtriculo animalium, ſtercore redundante, facies veſtras inſigniter reſpergam, atque fœdabo.

Et aſſumet vos ſecum.

23 HEbraicè, *ad ſe*. Tigurina. *Tolletque*
vos ad ſe. Adeò tenaciter ſtercus
adhærebit, ut neque manibus detergi,
neque ullis aquis elui poſsit; ut ita fœdè
ſordidatos, & conſpurcatos vos populus
exibilet, aſpectu exhorreat, cogitatione
ipſa deteſtetur. Hanc emphaſim habet,
aſſumet vos ad ſe, id eſt, tam eritis abiecti,
& deſpicati, ut in ipſius viliſsimi ſtercoris
naturam degeneraſſe exiſtimemini. 1. Ma
chabæorum 2. numero 62. *Gloria eius ſter-*
cus, & vermis eſt. Eccleſiaſtici 9. num. 10.
Omnis mulier, quæ eſt fornicaria, quaſi ſter-
cus in via conculcabitur. Pſalm 82. nume-
ro 11. *Facti ſunt, ut ſtercus terræ*. Sopho-
niæ 1. numero 17. *Corpora eorum, ſicut*
ſtercora. Vide 4. Regum 9. numero 37. &
Caſsianum Collatione 7. cap. 27.

Numerus 4.

Et ſcietis, quia miſi ad vos mandatum
iſtud, ut eſſet pactum meum cum
Levi, dicit Dominus
exercituum.

24 SIc à me puniti, egeſtate preſ-
ſi, Sacerdotio ſpoliati, inſig-
nibus ignominiæ maculis in-
uſti, ſerò tandem ſapietis.
Aperiet oculos aliquando pœna, quos
nunc perſtringit, & cæcat culpa: tunc de-
mum re ipſa edocti perſpicietis, manda-
tum iſtud, non à meo Propheta callidè
confictum, ſed à me ipſo piè deſtinatum,
quò vos in officio continerem, pactumq;
meum cum Levi perpetuò conſervarem.
Quale tandem ſit iſtud pactum initum
cum Levi, ſtatim ex-
plicatur.

Numerus 5.

Pactum meum fuit cum eo vitæ,
& pacis.

LEvi unus fuit ex filijs Iacob. 25
Geneſ. 29. nu. 34. cuius Tri-
bus primogenitorum loco
Deo addicta, & conſecrata
eſt: ut ex ea Sacerdotes, & Levitæ aſſu-
merentur. Numer. 3. nu. 13. & 18. cap. 8.
num. 16. Deuter. 10. num. 8. Et quia hæc
Tribus Sacerdotalis exempta eſt ex nu-
mero reliquarum, quaſi non tam ad ho-
mines, quàm ad Deum pertineret, & ſi
re quidem ipſa tredecim erãt Tribus, hac
excluſa, duodecim tantùm ſolent in Scrip
tura numerari. Numer. 1. nu. 49. Ioſue 3.
num. 12. Eccleſiaſt. 44. num. 26. Matt. 19.
num. 28. Accedit, quòd hæc Tribus, tan-
quam Deo mancipata, & in eius tutela
poſita, nullam obtinuit ſortem in terra
Promiſsionis. Deuteronom. 10. nume.
9. & cap. 12. num 12. & Numer. 18. nu-
mer. 20. Ioſue 13. num. 14. & 33. ſed ex
decimis alebatur Numeror. 18. num. 20.
& 21.

Sacerdotes itaque, & Levitæ omnes 26
ex eadem erant Tribu; ſed Sacerdotes ex
familia Aaron, Levitæ ex alijs familijs:
& Sacerdotes quidem ſacratiore initia-
bantur ritu, maioreque ceremonia: Le-
vitæ, minore. Sacerdotes ſacrificijs per-
agendis; Levitæ inferioribus templi mi-
niſterijs erant deſtinati. Tractant hæc co-
pioſè Ribera lib. 3. de Templo, cap. 1. &
Barradas, to. 2. lib. 3. c. 54. Hîc autem non
poteſt eſſe dubium, quin Levi, Sacerdota-
lis familiæ caput, pro tota Tribu Levitica
ſumatur.

Senſus ergo Prophetæ eſt: pollicitus 27
ſum Principibus Leviticæ familiæ, eos,
ſuoſque poſteros in meo conſpectu, &
Sacerdotali dignitate perpetuò eſſe vi-
cturos: nullam ſceleribus eorum concep-
tam iracundiam uſque eò progreſſuram,

ut pactum reſcindam, & illos diſturbem Sacerdotio. Percuſsi firmum hoc vitæ, pacíſque cum illis fœdus; meam auctoritatem interpoſui; cupio igitur, cupio vehementer, hoc pactum quantum equidem in me ſitum eſt, ratum, & inviolabile permanere. Alludit ſine dubio ad pactum illud initum cum Aaron. Eccleſiaſtici 45. num. 7 *Statuit ei teſtamentum æternum, & dedit illi Sacerdotium gẽtis.* Quod pactum rurſus inſtauratum eſt cum Phinees, Aaronis nepote. Numeror. 25. num. 12. *Ecce do ei pacem fœderis mei, & erit tam ipſi, quàm ſemini eius pactum Sacerdotij ſempiternum, quia zelatus eſt pro Deo.* Vbi vides, in hoc pacto pacem (id eſt, proſperitatem, & bonorum omnium affluentiam) vitam prætereà (id eſt, perpetuitatem) contineri: imò & ipſi Phinees vita contigit ſuprà mortales omnes ſui ſeculi longiſsima: nam ſupra trecentos annos illam propagavit, ut ſubducit Montanus ex c. 20. Iudicum, num. 28.

Celebratur hoc pactum initum cum Phinees in Scriptura Eccleſiaſt. 45. numero 30. *Ideo ſtatuit illi teſtamentum pacis, Principem Sanctorum, & gentis ſuæ, ut ſit illi, & ſemini eius Sacerdotis dignitas in æternum.* Et 1. Machab. 2. num. 54. *Phinees pater noſter zelando zelum Dei, accepit te-*
28 *ſtamentum Sacerdotij æterni.* Et ſi leve hoc eſt; adverto tamen, eamdem vocem originalem *berit*, ab interprete modò pacti, modò fœdus, aut teſtamentum verti ſolere; nominibus ſcilicet diverſis, idem tamen ſignificantibus.

Illa verò gravis quæſtio eſt, & hoc expedienda loco, cur ſimile fœdus cum Tribu Levitica ictum, pactum ſalis nominetur. Numeror. 18. num. 19. *Pactum ſalis eſt ſempiternum coram Domino tibi, ac filijs tuis.* Fatetur ibi Caietanus, ſibi incompertum eſſe, cur pactum inviolabile, ac ſemper duraturum, ſalis pactum nominetur. At non tantùm eo loci ſolemnis illa formula concipitur, ſed etiam 2. Paralipo. 13. numero 5. *Num ignoratis, quòd Dominus Deus Iſrael dederit Regnum David ſuper*
Iſrael in ſempiternum, ipſi, & filijs eius in 29
pactum ſalis? Cauſam mihi videtur Oleaſter collimaſſe, à quo mutuatus eſt Pererius Geneſ. 19. numero 25. acutè ſcilicet conijcit ex illis verbis Levitic. 2. num. 13. *Nec auferes ſal fœderis Dei tui de ſacrificio tuo;* in icendis fœderibus, firmandiſque pactis unà cum victimis, quæ cædebantur, ſal quoque adhibitum eſſe, ut ſale, & ſanguine fœdera ſancirentur, idque propterea fieri conſueviſſe, quia ſal ſymbolum eſt diuturnitatis, propter inſitam vim impertiendi rebus incorruptionem: eo itaque aptiſsimè ſignificari, pactum illud perpetuò futurum inviolatum, & incorruptum. Argumento eſſe poteſt ſtatua illa ſalis, in quam verſa eſt uxor Loth. Quæ poſt tot evoluta ſecula, tot diruta, & ſolo æquata ſolidiſsima ædificia, ipſa tamen integra adhuc, hodieque durat. Vide Lorinum Sapient. 10. num. 7. & Delri Geneſ. 19. num. 25. Salis adhibiti in fœdere mentionem fecit Virgil. lib. 12. Æneid.

Dant fruges manibus ſalſas.

Vide ibi Pontanum, pag. 2246. de mola ſalſa frequentiſsima in ſacrificijs, Lambinum in Horatium ad illud lib. 3. Ode. 23. *Farre pio, & ſaliẽte mica:* & Turneb. lib. 7. Adverſariorum, c. 13. & Pontanum in id Æneid. 7. *Et ſalſas fruges,* pag. 854.

Et dedi ei timorem.

Propoſitæ ſunt Sacerdotibus à Deo 30
honeſtiſsimæ pacti huius conditiones, quarum prima eſt religioſus Dei cultus, qui reverentiali timore continetur. Eccleſiaſt. 1. numero 17. *Timor Domini, ſcientiæ religioſitas.* Chaldæus ſic interpretatur. [Dedi ei doctrinam legis meæ perfectam, & timuit me.] Timor enim Dei perfectio eſt, conſummatioq; doctrinæ Sacerdotalis. Iob. 28. numero 28. *Ecce timor Domini ipſa eſt ſapientia:* & Eccleſ. 1. numero 20. *Plenitudo ſapientiæ, eſt timere Deum.*

:?:

Et timuit me, & à facie nominis mei pavebat.

31 PRopoſitas à Deo pacti conditiones Sacerdotalis Tribus, & libẽter accepit, & ſedulò ſervavit. Audi Moyſen in benedictione Levi, Deuteron. 33. numero 8. *Hi cuſtodierunt eloquium tuum, & pactum tuum ſervaverunt.* Deus exegit ab illis timorem, illi timore filiali reveriti ſunt Deum, toti divino cultui mancipati.

32 Obſervat Maldonatus Matth. 4. numero 10. verba illa, quę retulit Chriſtus: *Dominum Deum tuum adorabis*; ſic legi in Deuteronom. cap. 6. num. 13. *Dominum Deum tuum timebis*: quia Hebraico idiomate timere Deum, eſt illum colere, & adorare Sic Matth. 15 num 9. *Sine cauſa autem colunt me*; legitur apud Iſai. c. 29. num. 13. *Timuerunt me.*

Actuum 2. numero 5. *Viri religioſi.* Græcè, *eulabis.* Quam eamdem vocem Actuum 8. numero 2. reddidit Vulgarus, *viri timorati*: & Luc. 2. numero 25. *Iuſtus, & timoratus.* Græcè, *eulabes.* Vtrumque coniungitur Actuum 10. numer. 2. *Religioſus, ac timens Deum*, quamquam ibi ſubeſt, *euſebes.* Ad Hebræos 12. nu. 28. *Serviamus placentes Deo cum metu, & reverentia.* Græcè, *eulabias*: quæ vox proprie ſignificat religioſum cultum, timoremque reverentialem, quo Divinum numẽ, à Sacerdotibus præſertim, ſtudioſiſſimè, ſanctiſſimèque proſequendum, ac venerandum eſt.

Numerus 6.

Lex veritatis fuit in ore eius.

33 DIvini iuris ſtudioſiſſimi, & conſultiſſimi fuerunt, doctrinamque veraciſſimam legis in ore iugiter, ac multò magis in corde habuerunt.

Et iniquitas non eſt inventa in labijs eius.

NOn attribuitur hîc Sacerdotibus illa laus in Scriptura frequentiſſima. Pſalm. 14. num. 3. *Non egit dolum in lingua ſua.* 1. Petri 2. num. 22. & Iſai. 53. num. 9. *Nec inventus eſt dolus in ore eius.* Pſalm. 33. numero 14. *Et labia tua ne loquantur dolum.* Pſalm. 31. numero 2. *Neque eſt in ſpiritu eius dolus*: ut contrà obijcitur improbis Pſalm. 49. numero 19. *Lingua tua concinnabat dolos*: qualis verò ſit huiuſmodi dolus, ſignificavit Hierem. cap. 9. numero 8. *Sagitta vulnerans, lingua eorum: dolum locuta eſt: in ore ſuo pacem cum amico ſuo loquitur, & occultè ponit ei inſidias.* In his omnibus locis (ſi excipias Pſalmum 31. ubi eſt etiam nomen affine) ſubeſt Hebraicè, *mirma* à radice *rama*, id eſt, doloſè agere, eludere, circumvenire.

34 Hic autem eſt vox *haula.* Ea vero ſignificantiſſima eſt, & exponitur à Montano, *iuris cogniti perverſio, ac depravatio*: à Merceto, *iniuria proximis illata contra leges, & iura.* Rectè Vulgatus expreſſit eius vim. Hoc enim proprie eſt, *iniquitas*: nam & viri iniurij, qui contra ius, faſque proximos opprimunt, vocantur in Scriptura filij iniquitatis. 2. Reg. 3. nu. 34. & cap. 7. num 10. & 1. Paralip. 17. num 9.

Illud verò Levitic. 19. n. 15. *Non facies, quod iniquũ eſt, nec iniuſtè iudicabis*; Hebraicè unica dumtaxat eſt oratio. *Non facietis iniquitatem in iudicio.* Deut. 32. nu. 4. *Deus fidelis, & abſque ulla iniquitate; iuſtus, & rectus.* Et huius quidem Divinæ æquitatis, ac rectitudinis imago, ſi aut ius dicendum, aut quid decernendum eſſet, in Sacerdotum verbis relucebat.

In pace, & in æquitate ambulavit mecum, & multos avertit ab iniquitate.

35 ENumerat quatuor bona ex illo fonte religioſi cultus redũdantia. Primũ

eſt, eos pace, id eſt, incolumitate, proſpe-
ritate, copijſque omnibus afluxiſſe: hæc
enim omnia pacis nomine continentur.
Pſal. 28. num. 11. *Dominus benedicet popu-
lo ſuo in pace.* Vatablus. [Dabit ei proſperū
36 rerū omnium ſucceſſum.] Soleo ſæpe mi-
rari noſtri interpretis elegantiam, & co-
piam in illuſtrādis Hebraiſmis; ſed in hoc
Latinè efferendo, nequeo ſatis mirari.
Quàm ſignificanter, quanto cum decoro,
& proprietate, quàm accommodatè ad
rem, de qua agitur, quàm luculentè illum
ubiq; exprimit? Res erit iucunda cogni
tu, neq; inutilis Scripturæ intelligentiæ,
exempla ipſa intueri. Gen. 29. nu. 6. *Sanus
ne eſt? Valet, inquiunt.* Hebraicè utrobique,
pax ei. C. 37. nu. 14. *Vide, ſi cuncta proſpera
ſint erga fratres tuos.* Hebraicè. *Vide pacem
fratrum tuorum*: c. 43. nu. 27. *Salvus ne eſt?*
n 28. *Soſpes eſt*: utrobiq;, *pax &c.* 1. Re-
gum 17. num. 18. *Fratres tuos viſitabis, ſi
rectè agant.* Hebraicè, *ad pacem.* 4. Re-
gum 9. num. 11. *Rectè ne ſunt omnia?* He-
braicè. *Eſt ne pax?* 2. Regum 18. num. 28.
Dixit ad Regem, ſalve Rex. Hebraicè. *Pax.*
37 Exod. 18. num. 7. *Salutaveruntque ſe mu-
tuò verbis pacificis.* Hebraicè. *Poſtulave-
runt pacem.* Geneſ. 41. num 27. *Clementer
reſalutatis eis.* Hebraicè. *Poſtulavit eis pa-
cem.* Ioſue 10. num. 21. *Reverſus eſt omnis
exercitus, ſani, & integro numero.* Hebrai-
cè. *In pace.* Geneſ 28. num. 21. *Reverſuſque
fuero proſperè.* Hebraicè *In pace.* Denique
(quod iure accommodetur Tribui Sacer
dotali) Proverb. 3. num 17. *Viæ eius, viæ
pulchræ, & omnes ſemitæ illius pacificæ.* He
braicè. *Pax.*
38 Alterum bonum eximium eſt; Deum
deduxiſſe Sacerdotes per vias planas, di-
rectas, & æquabiles, ſine ullo, non modò
caſu, aut prolapſione, ſed ne offenſione
quidem Ita explico, *ambulavit in æquitate*,
nam vox originalis *Miſor*, & affinis *Me-
ſarim*, propriè ſignificant planitiem. Deu-
teron. 3. num 10. Hierem. 48. num. 8. &
3. Regum 20. num. 23. Zachar. 4. num. 7.
Iſai. 40. numer. 4. & 2. Paralipomen. 26.
num. 10.

Hinc notabilis ille loquendi de vino
modus, eleganter illuſtratus à Vulgato.
Proverbior. 23. numero 31. *Ingreditur
blandè.* Hebraicè, *ibit in æquitate.* Vide
etiam Cantic. 7. numero 9. Hinc vulgaria
illa Pſalm. 25. numero 12. *Pes meus ſtetit
in directo.* Hebraicè, *in æquitate*: & Pſalm.
26. numero 11. *Dirige me in ſemitam re-
ctam.* Hebraicè, *æquitatis.* Hebraiſmum 39
retinuit Vulgatus Proverbior. 4. nume-
ro 11. *Ducam te per ſemitas æquitatis,
quas cùm ingreſſus fueris, non arctabuntur
greſſus tui, & currens non habebis offendi-
culum.*

Eſt inſignis locus Iſai. 26. numero 7.
*Semita iuſti recta eſt, rectus callis iuſti ad am-
bulandum.* Hebræa ſic vertit Pagninus
*Semita iuſto recta, tu, ò Deus recte, callē iuſti
librabis.* Forerius. *Semita iuſto, æquitates:
rectam orbitam iuſti regulabis.* Vatab. *Via
iuſto erit æquitatum* (id eſt, æquabilis, &
plana) *tu ò Deus ad libellam æquabis*, ne
ſcilicet offendat.

Tertium, quod caput eſt, & quaſi fons 40
bonorum omnium, pios illos Sacerdotes
ambulaviſſe cum Deo, ideſt, præſentem
ſibi Deum in omnibus actibus ſuis ſta-
tuiſſe, eiuſque proinde oculis valde pro-
batos, & acceptos fuiſſe. Hanc eſſe huius
Hebraiſmi vim, Scripturæ exemplis illu-
ſtravi ad Coloſ. 1. num. 10.

Quartum denique, quòd hinc neceſ- 41
ſariò conſequitur; eos cùm legis doctri-
na, tum conſpicuæ ſanctitatis exemplo,
populum in officio continuiſſe: peccato-
res étiam aberrantes ſalutaribus moni-
tis, cæleſtibuſque minis ad bo-
nam frugem revo-
caſſe.

Numerus 7.

Labia enim Sacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius.

42 PErſpicua ſententia eſt, & à Sãctis identidem celebrata: admonet enim Sacerdotes ſuæ dignitatis, & officij: eos eſſe cœleſte quoddã in terris oraculum, ac divinæ voluntatis interpretes; legem proinde in promptu, in numerato, id eſt, in ipſis labijs, non tantùm in corde, ac memoria habituros; ambigẽtibus, & ſciſcitantibus, minimè dubia reſponſa edituros.

43 Vbique requirunt ſacræ litteræ in Sacerdotibus hanc ſcientiam Divinæ legis, qua inſtructi poſsint difficilia religionis negocia ſtatuere, & incidentes de officio nodos expedire. Vino præcipiuntur abſtinere, Levitic. 10. num. 9. & ea affertur cauſa, num. 10. *Vt habeatis ſcientiam diſcernendi inter ſanctum, & prophanum; inter pollutum, & mundum: doceatisque filios Iſrael omnia legitima mea.* Deuter 17. nu. 8. *Si difficile, & ambiguum apud te iudicium eſſe perſpexeris, venies ad Sacerdotes, &c.* Sic 2. Paralipo. 19. num. 10. & Aggæi 2. num. 12.

44 Atque prompta hæc notitia Divinę legis, eſt unum è præcipuis Sacerdotum elogium. Deuteronom. 33. num. 9. *Hi cuſtodierunt eloquiũ tuũ, & pactũ tuum ſervaverunt: docebunt* (ſic habetur Hebraicè) *iudicia tua, ò Iacob, & legem tuam, ò Iſrael.* Vide 1. Eſdræ 7. nu. 10. Et hinc eſt, quod refertur Matth 2. num. 4. cùm Herodes ſciſcitaretur à Principibus Sacerdotum, ubi Chriſtus naſceretur, continuò Michææ teſtimonium protulerunt.

45 Hæc ſcientia Divinæ legis inſigniter adumbrata eſt in Pectorali Summi Sacerdotis. Exodi 28. num 30. *Pones autem in Rationali iudicij doctrinam, & veritatem, quæ erunt in pectore Aaron, quando ingredietur coram Domino* Hebraicè pro doctrina, & veritate ſunt illæ celebres voces *Vrim, & Tumim*: verbum è verbo reddas, *illuminationes*, vel *inflammationes*; & *perfectiones*, vel *ſimplicitates*: debet enim eſſe Sacerdos ſimplex, perfectus, & omnibus numeris abſolutus: debet item tam eximia ſapientiæ luce colluſtrari, ut fulgoris, ac doctrinæ radios longè, latèque
diffundat. Hæc ſtrictim attigiſſe conten- 46
tus de *Vrim*, & *Tumim*, eos, qui plura
noſſe avent, relego ad eruditiſsimos viros Bellarmin. tom. 1. lib. 4. de Romano Pontifice, cap. 3. Ariam Montanum in apparatu in lib. Aaron. Riberam lib. 3. de Tẽplo, cap. 12. Galati. lib. 4. cap 17. Genebr. lib. 2. Chronographiæ pag. 186. Baron. tom 1. anno Chriſti 17. Maluendã lib. 11. de Antichriſto, cap. 11. Delrium lib. 4. Magicarum diſquiſitionum, quæſtio. 2. pag. 122. Viegam, in cap. 2. Apocal. commentario 1. ſect. 1. Barradam, tom. 2. lib. 3. cap 46. Lorin. Sapient. 18 verſ. 24. Pagninum, Mercerum, & Brixianum in Theſauris linguæ ſanctæ.

Quia Angelus Domini exercituum eſt.

VErtere potuiſſet Vulgatus vocem *malac, nuncius*, ut vertit Iob 1. n. 14. Geneſ. 32. nu. 3. Deuter. 2. nu. 26. & aliàs ſæpe: ſed arbitror, eum, ſummo conſilio, Sacerdotem Angelum vocaviſſe. 47

Advertendum tamen eſt, quod plerique Patres obſervarunt, ut Iſidorus lib. 1. Sententiarum cap. 12. Gregorius lib. 32. Moral. cap. 18. Hilarius lib. 5. de Trinitat. Angelum non eſſe nomen Naturę, ſed officij. Ipſe Chriſtus infrà c. 3 nu. 2. vocatur *Angelus teſtamenti.* Et ab Iſaia cap. 9. n. 6. iuxta LXX *Magni conſilij Angelus*: exponit Tertullian⁹ lib. de Carne Chriſti, c. 14. [Officij, nõ naturæ vocabulo.] Fuit enim profectò Angelus, id eſt, nũtius. Ioan. 15. num. 15. *Omnia quæcumque audivi à Patre meo, nota feci vobis.*

Doctri-

48 Doctrinam hanc hauſerunt Patres ex magno illo Dionyſio cap. 4. cœleſtis Hierarchiæ; ubi docet, ſpiritus illos cœleſtes Angelos appellari, [Propterea quòd eis primò inſit Divina illuſtratio, ac per eos ad nos veniat.] Quod mirificè quadrat in Sacerdotes; nam (ut ait hic Hieron.) [Angelus, id eſt, nuncius, Sacerdos Dei veriſsimè dicitur, quia Dei, & hominũ ſequeſter eſt; eiuſq; ad populum nunciat voluntatem.] Talis erat ille Angelus, qui aiebat, 2. Corinth. 5. num. 19. *Poſuit in nobis verbum reconciliationis: pro Chriſto ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos.*

Angelorum itaque nomine Sacerdotes intelligunt Hieronym. & Anſelmus, 1. Corinth. 11. num. 10. & multi interpretes Actuum 7. num. 53. & ad Galat. 3. num. 19. & Iſai. 18. num. 2. & Sacerdotes Eccleſiarum Angeli nominantur cap. 2. & 3. Apocalypſ.

49 Deinde dicuntur Angeli, ad ſignificandam eminentem ſupra cæteros mortales huius functionis dignitatem. Multus ſim, ſi in hoc argumento velim excurrere. Videatur Baron. Tom. 1. anno Chriſti 57. & Belarm. lib. 4. de Euchariſtia cap. 16. & Platus de Bono ſtatus Religioſi lib. 2. cap. 37. Angelos quidem vidit aliquando Chryſoſtomus Sacerdoti ſacrificanti procumbere, ut ipſe ſcribit lib. 3. de Sacerdotio. Bonavent. etiam refert D. Franciſcum dicere ſolitum, Sacerdotem ſe priùs, quàm Angelum, ſi ſimul occurrerent, ſalutaturum fuiſſe.

50 Denique Angeli ſunt Sacerdotes propter inſignem caſtimoniam. *Erunt ſicut Angeli Dei*, aſſeruit Chriſtus Matth. 22. n. 30 de ijs, qui in cælo perpetuam colent caſtitatem. Miror, etiam Gentiles in ſuis Sacerdotibus pudorem laudibus extuliſſe. Æneid. 6.

Quique Sacerdotes caſti, dum vita manebat.

Quærit Plutarch. in Problemmatis Romanis cap. 111. cur Sacerdotes non modò caprea abſtinere, ſed ne eam quidem contingere iuberentur: cauſamque affert, ut horrorem in libidinem, cuius ſymbolum erat, indicarent. Magis eſt mirandum, quod ſcribit Gelius lib. 10. cap. 15. hederam neque tangere, neque nominare, fas fuiſſe Sacerdoti, ea de cauſa, ut refert ex Sexto Pompeio Mendoça q. 4. poſitiva num. 4. quia hedera arcto illo cõplexu, neſcio quid laſciviç præ ſe fert. Vide Tiraquell. leg. 15. connubiali n. 118.

Cenſet Abulenſis Exod. 28. poſt quæſ- 51
tionem 12. Leviticæ Tribui ſmaragdum obtigiſſe in pectorali ſummi Sacerdotis: eſt autem ſmaragdus teſte Pierio lib. 41. pudicitiç ſymbolum. Iſidorꝰ lib. 16. Etymolog. cap. 7. de ſmaragdo ait: [Herbas virentes, frondeſque exſuperat: nulla gratior oculorum refectio eſt:] Mutuatus ſcilicet ex Plinio lib. 37. cap. 5. viridis enim color oculis amicus eſt. Eccleſ. 40. num. 22. At quis ſmaragdus ita hilarat, recreatque aſpectum, ac pudor Sacerdotalis? Lege Lorinum ad illud Sap. 4. nu. 1. *O quàm pulchra eſt caſta generatio cum claritate.*

Illud verò penè excedit fidem, niſi lo- 52
cupletiſsimi auctores teſtarentur, tam mirabilem eſſe antipathiam ſmaragdo cum libidine, ut, ſi probatus ille ſit, frangatur minutatim, ſi quis ſecum habeat in patranda re venerea. Lege Viegam in cap. 2. Apocal. Comment. 3. ſect. 6. Ita debet exhorrere Sacerdos labem turpitudinis, ut ex byſſo retorta, qua induebatur, graviter probat Ribe. li. 3. de Templ. c. 6

Tam caſtus Sacerdos non modò cum Angelis æquandus, ſed illis etiam præferendus eſt. Chryſologus ſerm. 143. [Angelicam gloriã acquirere, maius eſt, quàm habere: eſſe Angelum, fælicitatis eſt; virginem eſſe, virtutis: virginitas enim hoc obtinet viribus, quod habet Angelus ex natura.] Bern. epiſt. 42. [Differunt quidem inter ſe homo pudicus, & Angelus; ſed fælicitate, non virtute; ſed etſi illius caſtitas fælicior, huius tamen fortior eſſe cognoſcitur.]

Numerus 8.

Vos autem receſsiſtis de via.

53 VOs autem à perenni, & cōteſtata Maiorum veſtrorum virtute turpiter degeneraſtis. Filij bene morati, qui parentes imitantur, dicuntur inſiſtere patrum ſuorum notatam veſtigijs viam. De ſancto Rege Ioſaphat legim' 3. Reg. 22. num. 43. *& ambulavit in omni via Aſa patris ſui.* De pijſſimo Ioſia, 4. Reg. 22. num. 2. *Ambulavit per omnes vias David patris ſui.* Contrà verò de filijs Samuelis, 1. Reg. 8. num. 3. *Non ambulaverunt filij illius in vijs eius, ſed declinaverunt poſt avaritiam.*

Via in Hebræo habet articulum emphaticum, *de illa via*, illa ſcilicet, de qua paulò antè num. 6. *In pace, & in æquitate ambulavit mecum.* Illi præiverunt vobis æquabilē, & pacatam viā, ſine ullius caſus, offenſionis ve periculo; vos æſtu cupiditatum abrepti per avia, prærupta que vitiorum, per cæca, & lubrica præcipitia deflexiſtis.

Et ſcandalizaſtis plurimos in lege.

54 HEbraicè, *Ruinæ cauſam præbuiſtis.* Tigurina, *Impingere feciſtis.* Pagninus, *offendiculo fuiſtis:* hoc propriè ſignificat verbum, *ſcandalizo.* Eccleſ. 31. num. 6. ad Roman. 9. num. 33. & 1. Petri, 2. num. 8.

Eamdem perſequitur antitheſim: illi tū legis doctrina, tum vitæ exemplo, multos ab iniquitate averterunt, ſuprà numer. 6. Vos ſiniſtra, & violenta legis interpretatione, moribuſque depravatis, plurimos in ruinam impuliſtis. Quàm autem ſit grave, ac periculoſum ſcandali peccatum, tractant communiter interpretes, ſuper illa verba Chriſti, Matth. 18. num. 6. *Qui autē ſcandalizaverit, &c.* Memoranda eſt illa Chryſoſtomi ſententia, homil. 3. in cap. 1 Actuū, [Si unius animę ſalus tanti eſt, ut ob hanc filius Dei fieret homo, tantaq; pateretur: perditio cogita, quantā conciliabit pœnam?]

Irritum feciſtis pactum Levi; dicit Dominus exercituum.

ILli *pactum meum ſervaverunt*, Deuter. 55
33. num. 8. Vos tranſgreſſi eſtis; & cùm
fœdus ſancitum olim cum Levitica Tribu, ſervantibus conditiones à me propoſitas, pactū ſalis, id eſt, firmū, ac perpetuū futurum eſſet; vos, violatis conditionibus effeciſtis, ut à me pactum ipſum reſcinderetur. Lege, quæ adnotavi, num. 5.

Numerus 9.

Propter quod & ego dedi vos contemptibiles, & humiles omnibus populis, ſicut non ſervaſtis vias meas.

AQuiſsimum ſanè Dei iudicium,
ut qui in ſublimi Sacerdotalis 56
dignitatis faſtigio collocati, ſupra mortales cęteros evecti, & Angelis proximi; ingrati, ac rebelles largitori tantorum munerum, in res viles, & caducas ſuas cogitationes abiecerunt, illarumq́ue potiundi cauſa divinum pactum violarūt; exturbentur celſo illo gradu dignitatis, &
fœdiſsimis ignominiæ maculis inuſti, atq; 57
adeò facie ipſa ſtercore reſperſa, in omniū odium, atque cōtemptum incurrant. Stat enim fixa Dei ſententia, in Sacerdotem pacti ſui violatorem ſeverè pronuntiata, 1. Reg. 2. nu. 30. Vide ſuprà num. 3.

Et accepiſtis faciem in lege.

REcurrit ad eamdem antitheſim. Illi
divinam legem præ oculis habētes, 58
cùm iudicium ferendum eſſet, longè ſemoto perſonarū reſpectu, ex iure, & ęquo ſtatuebant: ſuprà num. 6. *Et iniquitas non*

eſt

eſt inventa in labijs eius. Si vobis aliqua quęſtio de lege proponatur, maiorem perſonarum, quàm aut veritatis, ac legis, aut Dei ipſius rationem ducitis. Theodoretus legit ex Symmacho. *Facies reveremini.* Quod ſeverè prohibitum eſt in iudicando. Levitic. 19 num. 15. *Non conſideres perſonam pauperis, nec honores vultum potentis: iuſtè iudica proximo tuo.* Deute. 1. num. 17. *Nulla erit diſtantia perſonarum; ita parvum audietis, ut magnum.* Prover. 18. num. 5. *Accipere perſonam impij, non eſt bonum; ut declines à veritate iudicij.* Pſ. 81. num. 2. *Vſquequò iudicatis iniquitatem? & facies peccatorum ſumitis?* Ioann. 7. nu. 24. *Nolite iudicare ſecundum faciem, ſed iuſtum iudicium iudicate.*

Numerus 10.

Numquid nō pater unus omnium noſtrum? Numquid non Deus unus creavit nos? Quare ergo deſpicit unuſquiſque noſtrum fratrem ſuum, violans pactum patrum noſtrorum?

59 INvehitur adhuc Propheta in Sacerdotes, qui contra omne ius, & fas, legitimi matrimonij ſanctitatē prophanis alienigenarum connubijs, & ipſi polluebant, & cæteris, ut pollnerent, auctores extiterant. Graviter conqueritur hoc uno flagitio tot fœdiſsima flagitia contineri: nempe quo ſanguinis, naturæq́ue communio,
60 Dei, ac religionis cultus, commune ſocietatis vinculum, ſanctiſsimum matrimonij fœdus, nefariè violabantur. Nam & genus ductum ab uno parente Iacob, & vera religio, qua unum Deum omnium conditorem venerabátur; & pactū cum ipſo Deo initum ſervandæ legis ab eo latæ, eos debuiſſet à tāto ſcelere abſte-
61 rrere. Hæc eſt vis totius argumenti. Cùm cætera perſpicua ſint, obſcura tamen eſt illa conſecutio. *Quare ergo deſpicit unuſquiſque noſtrum fratrem ſuum?* Sed ſciamus, Hebraicū, *Bagad*, quod quinquies in hoc 2. capite repetitur, proprie eſſe, *tranſgredi pactum, violare fœdus, fidem frāgere.* 1. Regum 14. num. 33. Iſai. 21. num. 2 & c. 48. num. 8. Proverbio. 2. num. 22. & Oſeæ 5. num 7. Etiam cùm vertitur à Vulgato *ſpernere*, ut Threnorum 1. num. 2. *aut contemnere*: ut Hierem 3. num. 20. violata fides per contemptum reperitur.

62 Aptiſsimè itaque Vulgatus toties inculcat hoc ſignificantiſsimum verbum in hoc capite, ad exprimendam indignitatem violationis matrimonij, quo uno fœdere indigniſsimè violato, tot ſanctiſſima fœdera perfidioſè violabantur. Sed ſi uxori frāgebatur fides, cur dicitur unuſquiſque prævaricari in fratrem? Riberà fratris nomine ſororem intelligit. Exquiſitior interpretatio, & ut mihi videtur, invita. Magis aſſentior Hieronym. ſic exponenti. [Quare ergo veteres uxores contemnimus, & fratrum noſtrorum abijcimus filias?] Graviſsima enim iniuria irrogatur patri, & pactū cum illo ſancitum, quando filiam in matrimonium collocavit, perfidè reſcinditur, eius filia contumelioſe reiecta.

Numerus 11.

Tranſgreſſus eſt Iuda, & abominatio facta eſt in Iſrael, & in Hieruſalem.

63 HIc eſt illud verbum *Bagad*, cuius vim paulò antè expendimus.

Oratoriè exaggerat huius prævaricationis indignitatē tum à perſona eorum, qui tantum facinus conceperunt, tum à ſanctitate urbis, quam tali contaminari flagitio dedecebat. Suſpenditq́ue adhuc auditorum animos, nondū ſigillatim expreſſo illo ſcelere, quod tam acerbè inſectatur, ut maius quiddam concipiant,

cipiant, ac velut rem abominabilem abhorreant, ac deteſtentur.

Quia contaminavit Iudas ſanctificationem Domini, quam dilexit.

64 Populus ille ſingulariter electus, ut Deum coleret, *Dei ſanctificatio* nominatur. Cauſam reddidit ipſe Deus Levit. 20. num. 26. *Eritis mihi ſancti, quia ſanctus ſum ego Dominus, & ſeparavi vos à cæteris populis, ut eſſetis mihi.* Quò reſpexit Petrus epiſt. 1. cap 1. num. 15. *Vocavit vos, ſanctũ* (ideſt, ſanctificationem) camdemque cauſam afferr, num. 16. *quoniam ſcriptum eſt: ſancti eritis, quoniam ego ſanctus ſum.* Sic Deuter. 7. num 6. & cap. 14. num. 2. & c. 26. num. 18. Hieremi. 2. num. 3. *Sanctus Iſrael Domino, primitiæ fru*

65 *gum eius.* Hebraicè *codes*: quę vox hîc redditur à Vulgato, *ſanctificatio*, & exponitur à Hieremia nomine *primitiæ*, quæ ſcilicet Deo conſecrabantur. Pſalm. 113. num. 2. *Facta eſt Iudæa ſanctificatio eius*, ideſt, ut explicat Geneb. *ſancta eius poſſeſſio.* Sic ſępe loquitur ſacra Scriptura. Eccleſiaſt. 36. n. 15. *miſerere civitati ſanctificationis tuæ.* Iſai. 60. num. 13. *ad ornandum locum ſanctificationis meæ.* Thren. 2. num. 7. *maledixit ſanctificationi ſuæ.*

66 Indignatur itaque Propheta, hanc ſanctificationem Dei, ideſt, populum peculiarem, ab eo eximiè dilectum, prophanis connubijs pollutum, & contaminatum eſſe. Illuſtratur hoc ex 1. Eſdræ 9. num. 2. [Tulerunt de filiabus eorum ſibi, & filijs ſuis, & commiſcuerunt ſemen ſanctum cum populis terrarum.] Rectè in hanc ſententiam exponit Pineda in Salomone lib. 7. cap. 7. num. 7. illud Eccleſ. 47. n. 22. *prophanaſti ſemen tuum.*

Et habuit filiam Dei alieni.

Hebraicè, *uxorem duxit*: quod ſeveriſsimè fuerat interdictum à Deo Exod. 34. num. 16. Deuter. 7. num. 3. & ſuo malo tranſgreſſus eſt Salomon 3. Reg. 11. num. 2.

Numerus 12.

Diſperdet Dominus virum, qui fecerit hoc, magiſtrum, & diſcipulum de tabernaculis Iacob, & offerẽtem munus Domino exercituum.

Quum profectò ſit, ut qui Dei ſanctificationẽ violavit, qui ſemen ſanctum Iſraelitici populi nefario connubio polluit, ſive ſit Sacerdos ſive laicus, ſive non reſipiſcat, ſive Deũ ſacrificijs placare conetur, in horrorem tanti ſceleris exſcindatur ab eo populo à cuius ſe ſanctitate, ac puritate ſeiunxit. Haud abſimile fulmen illi Apoſtolico 1. Corinth. 3. num. 17. *Si quis templum Dei violavit, diſperdet illum Deus.* 67

In fonte propriè eſt, *exſcindet*. Hęc enim nativa eſt ſignificatio verbi *carat*, exſcindere, delere, anathemate ferire. Variè, ut ſolet, illuſtrat Interpres. Ezech. 14. num. 8. *diſperdam eum de medio populi mei.* Sic Pſalm. 11. num. 4. & Hierem. 51. num. 62. Geneſ. 17. num. 14. *Delebitur anima illa de populo ſuo.* Pſalm. 108. num. 15. *Diſpereat de terra memoria eorũ.* Levit. 18. num. 29. *Peribit de medio populi ſui.* Proverb. 2. num. 22. *Impij verò de terra perdentur.* Vbique vides excißionem. 68

Exſcindentur autem *de tabernaculis Iacob*, ideſt, de populo Iſrael. Non ſolùm indicto quotannis tabernaculorum feſto, de quo Riber. lib. 5. de Templo cap. 13. ſed uſu etiam quotidiano loquendi, voluit Deus memoriam ſæpe refricari illius beneficij, quod commemorat Levit. 23. num. 45. *Vt diſcant poſteri veſtri, quòd in tabernaculis habitare fecerim Tribus Iſrael, cùm educerem eos de terra Ægypti.* Tunc ipſe Deus etiam in tabernaculo ſibi ſedẽ, ac domicilium collocavit, ut expẽdit Ge- 69

neb.

neb. Pſ. 77. nu. 67. qui Pſ. 86. num. 4. illa verba, *ſuper omnia tabernacula Iacob*, urbes exponit, & oppida. Sic Caſtr. Hier 10. n. 20. *Tabernaculum meum vaſtatum eſt: omnes funiculi mei dirupti ſunt*; Hieruſalem ipſam, imperij caput interpretatur, quæ turribus, ac mænijs, templo, atque palatijs, perinde, ac funibus fulciebatur.

70 Quod vertit Vulgatꝰ, magiſtrum, & diſcipulum, Hebraicè, *Her vehone*. Latinè efferas, *vigilantem, & reſpondentem*. Vnde gravis ſanè quæſtio orta inter Rabbinos, vter vigilantis nomine dignior ſit magiſterne, an diſcipulus? Contendunt hic nervos ingenij; alij magiſtrum vigilantem exigunt, ſedulum, & acrem, minutulis interrogatiunculis prementem diſcipulum, rubores illi eijcientem, donec ille aptè, ſcienterque reſpondeat. Alij contrà diſcipulum ipſum vigilantem requirunt, acutum, & induſtrium, crebris interrogationibus veritatem, ac doctrinam haurientem à magiſtro; cuiꝰ munꝰ eſt, dilucidè ad quæſita reſpondere. Ego nolim, dum me pacificatorem interpono, horum Grāmaticorum ſimultas ſubire: ſtet modò illud, egregiè rem expreſsiſſe Vulgatum; de cætero non admodùm diſceptaverim.

Numerus 13.

Et hoc rurſum feciſtis: operiebatis lacrymis altare Domini, fletu, & mugitu, ita ut non reſpiciam ultrà ad ſacrificium, nec accipiam placabile quid de manu veſtra.

71 Facilis eſt ſententia, nec poſſum eam preſsius, & enucleatius, quàm Hieronymi verbis explanare. [Derelictæ uxores Iſraeliticæ, & in thoris maritorū alienarum Gētium feminas contemplantes, ad Dei ſolius auxilium confugiebant, diebus, ac noctibus ante altare Domini provoluta, lacrymis, gemitu, atque eiulatibus invidiam faciebant eius providētiæ, quòd non reſpiceret humana, & miſeras non iuvaret.]

Numerus 14.

Et dixiſtis, quam ob cauſam?

72 Perſiſtunt adhuc petulantes illi Sacerdotes in ſua procacitate. Violabant omnia iura; ſacra, prophanaque miſcebant: avertebat Deus faciem à pollutis eorum ſacrificijs, exhorreſcebat manus ſanguine, ac ſcelere redundantes: interim uxorum lacrymæ ubertim ad altare profuſę, quaſi velum quoddam inter Deum, & eorum victimas prætendebant; & tamen adeò ſunt ſtolidi, ut à Deo petulantiſsimè ſciſcitentur, cur eorum ſacrificia non admittat? cùm vel leviſsima proximi offenſiuncula reſarciēda ſit priùs, quàm Deo ſacrificium immoletur. Matth. 5. num. 23.

Quia Dominus teſtificatus eſt inter te, & uxorem pubertatis tuæ, quam tu deſpexiſti.

73 Doctè probat Riber. teſtificari Deū, idē eſſe, ac præcipere Legem itaq; ſanxit, ac promulgavit volūtatis ſuæ teſtem, & indicem Geneſ. 2. num. 24. Matth. 19. num. 5. Ad Epheſ. 5 num. 31. ſuā auctoritatem graviſsimè interpoſuit, ſeveriſsimèque indixit, ne uxorem tuam legitimam, quam adoleſcens duxiſti, abs te per ſummam iniuriam abdicares, ac fidem illi datam frangeres. Hoc propriè ſignificat, *deſpicere*. Vide ſuprà n. 10.

Et hæc particeps tua, & uxor fœderis tui.

74 Repulſæ huius fœditatem expendit, ſive ab inita iam inde à prima ado-

leſcen-

Digitized by Google

leſcentia ſocietate, arctiſsimèque ſervata, adeò, ut in unam quaſi carnem coaluiſſe viderentur. Geneſ. 2 num. 23. *Hoc nunc os ex oſsibus meis.* Matth. 19. num. 5. *Erunt duo in carne una.* Sive ab ipſius matrimonij fœdere ſanctè, ac legitimè ſancito, cuius iura violare nefas eſſet.

Numerus 15.

Nonne unus fecit, & reſiduum ſpiritus eius eſt? Et quid unus quærit, niſi ſemen Dei?

75 LOcus eſt difficilis, quem multi interpretes ab Hebraizantibus abducti, difficiliorem reddiderunt. Videat, qui volet, Rabbinorum ſententias apud Figuelrum, Riberam, & Montanum.

Mihi Hieronymus videtur rem, quaſi acu, tetigiſſe; cuius ego intelligentiam paucis comprehendam. Idem eſt Prophetæ argumẽtum, quamvis conciſum, quod poſteà inſtauravit, ac dilatavit Chriſtus Matth. 19. num. 4. Summa hæc eſt: nonne Deus unus creavit marem, & fœminam, ut arcto matrimonij fœdere colligati genus humanum propagarent? Nonne cùm inſpiraſſet in faciem hominis ſpiraculum vitæ, Geneſ. 2. num. 7. non ſolùm de coſta viri mulierem formavit, ſed etiã quaſi reſiduum eiuſdem halitus illi infudit, de eodem ſpiritu eam afflavit, ſimilem illi animam inſpiravit? Nonne totum hoc eo conſilio fecit, ut matrimonio vincti filios procrearent, qui Deum colerent, Deo ſervirent, ſemen Dei, & dici, & eſſe mererentur? *Quod ergo Deus coniunxit, homo non ſeparet.* Matth. 19. num. 6.

Cuſtodite ergo ſpiritum veſtrum, & uxorem adoleſcentiæ tuæ noli deſpicere.

76 HIeronymus. [Ne abducamini libidine, ne alienigenarum amore vincamini.] Sumit itaque *ſpiritum* pro impotentia quadam animi, ut Proverbior. 25. num. 28. *Vir, qui non poteſt in loquendo cohibere ſpiritum ſuum.*

Non aſſentior huic expoſitioni: nam ipſius conſequẽtiæ vis exigere videtur, ne in eodem verſu vox *ſpiritus* in tam diverſa acceptione ſumatur. Dixerat, afflatum fuiſſe fœminæ; quaſi reliquum ipſius ſpiritus, quem viro inſpiraverat; reſiduum ſpiritus viri fœminam hauſiſſe: conſequẽs erat, ut unus, idemque ſpiritus in duobus corporibus habitaret, ut uxoris ſpiritus dimidium eſſet animæ viri, ut Horatius locutus eſt, lib 1. Ode. 3.

Serves animæ dimidium meæ.

Vt anima ipſius viri, quaſi transfuſa per
vim amoris plus eſſet, ubi amabat, quàm
in eo ipſo corpore, quod animabat. Scitũ
enim eſt illud Platonis: *amor eſt ardor ani-* 77
mi proprio quodammodò in corpore mortui,
in alieno viventis. Itaq; *cuſtodite ſpiritum*
veſtrum, id eſt, retinete, & conſervate
eam, quam & auctor naturæ Deus, & caſtus amor coniugalis, quaſi veſtrum ſpiritum, & animæ veſtræ dimidium effecerunt. Hoc propriè ſonat verbum *Samar*, ut probat Pineda ad illud Iob. 10. verſ. 12. *Viſitatio tua cuſtodivit ſpiritum meum.*

Neque huic explicationi obſtat Hebraicus textus, quem reddas verbum è verbo. *Servate in ſpiritu veſtro.* LXX. *Cuſtodite in ſpiritu veſtro.* Vulgare enim idioma eſt. Habac. 1. num. 5. *Aſpicite in gentibus*, id eſt, *gentes.* Pſalm. 81. num. 8. *Quoniam tu hæreditabis in omnibus gẽtibus.* Imò Pagninus addictiſsimus Hebræo, legit: *cuſtodite igitur vobis ſpiritum veſtrũ*: & Tigurina lucẽ affert noſtræ intelligentiæ. [Vos igitur, quàm chara eſt vobis anima veſtra, cavete, ne in uxores perfidi ſitis.] 78

Mihi etiam emphaſim videtur habere illa commemoratio, *uxorem adoleſcentiæ tuæ*, vel, *pubertatis tuæ*, num 14. eadem enim ſubeſt utrobique vox: ſpectatque ad ſuggerendam memoriam illius temporis, quo adoleſcentulam illibatam duxit, & eam unicè dilexit. Prover 5 nu. 18. *Lætare cum muliere adoleſcentiæ tuæ, cerva chariſsima*: Hebraicè, *amorum.* 79

Tantam verò eſſe amoris vim, ut amãtis ſpiritũ quaſi transfundat in amatum, teſtatur Dionyſius cap. 4. de Div. nom. [Eſt autem mentis ſeceſſium, extaſimque faciens Divinus amor, amatores ſui iuris eſſe non ſinens, ſed in ea, quæ amant, penitus transferens.] Huius potentiæ admirabilis, quam exercet vis amoris, veſtigium etiam aliquod extat in Sacris litteris. Amantis eſt enim illa vox, ad Galat. 2. num. 10. *Vivo autem, iam non ego: vivit verò in me Chriſtus*. & 1. Corint. 6. n. 17. *Qui autem adhæret Domino, unus ſpiritus eſt*.

80 Ac non ſolùm de ſublimi iſto amore, ſed etiam de naturali eadem legimus. Geneſ. 44. num. 20. *Pater verò tenerè diligit eum*: num. 30. *Igitur ſi puer defuerit, (cum anima illius ex huius anima pendeat,) morietur*. 1. Reg. 18. num. 1. *Anima Ionathæ conglutinata eſt animæ David, & dilexit eum Ionathas, quaſi animam ſuam*. Quid igitur mirum eſt, ſi uxor in pubertate eximiè, ac tenerè dilecta, ſpiritus viri, ideſt, anima, nominetur? Nam & Apoſtolus ait ad Epheſ. 5. num. 29. *Qui ſuam uxorem diligit, ſe ipſum diligit*.

81 Facit deniq; pro hac explicatione numerus 16. ita ibi repetitur hæc ſententia. *Cuſtodite ſpiritum veſtrum, & nolite deſpicere*. Vbi hortatur Propheta, ne eumdẽ illum ſpiritum deſpiciant; hoc eſt, ex proprietate verbi *Bagad*, ne datã fidem frangant, ne perfidiosè agant eum illo: quod in expoſitione Hieronymi non poteſt conſtare.

Numerus 16.

Cùm odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Iſrael.

82 HIC Ribera deſerit Hieronymum: ſed, ut ego quidem arbitror, ſine cauſa deſerit; & cogitur, ironicè hunc locum explicare, & opinionem prorſus improbabilem defendere; non licuiſſe Hebræis, niſi ob ſolam fornicationem, uxores repudiare; quod eruditè refellunt Maldonatus Matth. 19. num. 8. & Caſtro Hierem. 3. num. 3. & ipſa videtur ſacra Scriptura refellere, Deuter. 24. num. 1. *Si non invenerit gratiam ante oculos eius propter aliquam fœditatem, ſcribet libellum repudij*. Vbi durum, & violentum eſt, fœditatis nomine adulteriũ intelligere, propter quod non dimittebatur uxor, ſed lapidibus obruebatur. Levit. 20. num. 10. Deuter. 22. num. 22. Ioann. 8. num. 5. Imò libellus repudij mulieris honori cõſulebat, ut poſſet, ſi vellet, alteri viro nubere: eſſet autem libellus famoſus, ſi daretur propter ſolum adulteriũ.

Rectè itaque Hieronymus affirmat, hæc verba eſſe Sacerdotum, qui ſuæ libidini, quaſi velum quoddam, Moſaicam legem obtendebant. Quid nos (inquiũt) tam acerbè criminaris? Auctor ipſe legis poteſtatẽ facit, ut qui odio habuerit uxorem, dimittat. Sic etiam Phariſæi obiecerunt Chriſto Matth. 19. num. 7. *Quid ergo Moyſes mandavit dare libellum repudij, & dimittere?* 83

Operiet autem iniquitas veſtimentum eius, dicit Dominus exercituum.

LOci huius difficultas in varias explicationes diſtraxit interpretes. Prado Ezech. 13. verſ. 18. uno enodat verbo. [Operietur (inquit) iniuria hoc velamine, & prætextu.] Confirmat ex cap. 32. Geneſ. num. 20. *Placabo illum muneribus*: quod ita ait, ex Hebræo verti poſſe: *operiam faciem eius velamine*. Sed verſio iſtã loci Geneſis vel ipſis Hebraizantibus eſt inaudita. Scio, ſolum Forerium Iſai. 27. num. 9. affirmare, *Kiper*, quod in propria ſignificatione idẽ eſt, ac *oblinire*, ibi poſſe reddi, *tegam*, ſive *operiã*. De cuius ſentẽtia 84

non eſt hic diſceptandi locus; ſed qui vocem *minha*, quam vertit Vulgatus *muneribus*, exponat, ut exponit Prado, *velamine*, reperietur omnino nemo.

Et quidem Pradi explicatio diſertè habetur in Tygurina [Num ergo violentiā veſtimento ſuo reget?] Iſidorus Clarius [Tanquam veſtimento celat nequitiam ſuam.] Vatablus. *Tegit iniquitatem ſub veſte ſua.* Sed boni iſti interpretes lectionis Vulgatæ nullā rationem ducunt, cui vix, aut ne vix quidem, poteſt iſta expoſitio accommodari.

85 In eumdem lapidem impingit Figueirus: exiſtimat, eſſe proverbialem locutionem, *operire aliquid ſuper veſtimento*, & perinde eſſe, ac palàm proferre: ut ſi quis rem furto ablatam, ſuper ſuum pallium vellet occultare. Vertit itaque Hebraica, nec malè vertit [Et operuit iniquitatem ſuper veſtimento ſuo.] ideſt, nequiequam, & fruſtrà eam obtegere conatur.

86 Huic affinis eſt intelligentia Ariæ Mōtani. Obſervat, aliud eſſe operire veſtimentum, aliud operire ſuper veſtimentum. Primum eſt, veſtimentum ſtudio occultandi tegere; alterum eſt, ita redundare, atque eminere, ut nullo veſtimento occultari, aut diſsimulari poſsit. Incurrit itaque in ſuperiores expoſitiones. Illud præterea diſcrimen mihi non probat. Imò ipſa teſtimonia, quę pro ſe affert, eius opinionem refellunt, ut patet Deuter. 13. num. 8. Ioſue 24. num 7. & 2. Eſdræ 4. num. 5.

87 Hieronymi explicatio penè ab omnibus deſeritur: *operiet iniquitas veſtimentum eius*, ideſt, corpus, quo anima veſtitur. Vt in quo peccavit, in ipſo puniatur. Quamquam Ribera non multùm mihi videtur à Hieronymo diſcrepare; iniquitatem ſumit ex idiomate Hebraico pro pœna iniquitatis. Graviſsimè (inquit) à Deo punietur: non ſolùm in anima, ſed etiam in bonis corporis: uſque eò premetur inopia, ut ne veſtes quidem habeat, niſi laceras, & attritas.

i. Sà notam ſimilitudinis ſupplet, quod, & ſi frequentiſsimum eſt, tamen hic locum non habet propter præpoſitionem *hal*, [Iniquitatis punitio (inquit) velut veſtimentum totum hominem operiet.] Confirmare poſſet ex Pſ. 108. n. 29. *Operiantur, ſicut diploide, confuſione ſua.*

Liceat mihi inter tam graves auctores meam quoque dicere ſententiam. 88
Contextus ipſe, antitheſiſque requirit, ut frivola illa excuſatio, quam Sacerdotes repulſæ legitimarum uxorum prætexebant, his verbis coarguatur: Cauſabantur illi, ſe ex præſcripto legis, iuſtis de cauſis uxores repudiaſſe; ſed eos mēdaces palàm oſtendebat lex ipſa, de non ducendis alienigenis publicè violata; libido etiam potiundæ pulchritudinis iuvencularum, repudij cauſas fuiſſe artificioſè cōfictas, præ ſe ferebat; in tanta ergo patrati facinoris evidentia, ipſa iniquitas (Hebraicè, *hamas*: propriè, *violentia, vis aperta, iniuria per vim illata*,) in omniū oculos per ſummam indignitatem incurrebat: nullis velis obtegi, nullo artificio diſsimulari poterat: *operiet igitur iniquitas veſtimentum eius*, ſcilicet, ipſius iniquitatis, quę in fonte genetis eſt maſculini. 89
Hoc eſt, involucra, & integumenta, quibus iniuria per vim illata occultari nititur, vincentur ipſius ſceleris violentia: apparebit, & extabit iniquitas, operietque ipſa, & quaſi obruet integumentum ſuū, quo ſuam turpitudinem contegere moliebatur: latebræ illę quæſitæ facinori, facinore ipſo luce palàm concepto, illuſtrabuntur. Præiverunt mihi ad hanc intelligentiam LXX. qui ita reddiderūt. *Et operiet impietas ſuper cogitationes tuas.* Exponit Theodoretus: *revelabuntur cogitationes tuæ*; quaſi dicat: tu diverticula, flexioneſque excogitas tuæ iniquitati, multis ſimulationum involucris eam obtendis; verùm nihil agis; erumpet enim ex iſtis latebris; in publica luce, in omnium ſeſe conſpectu collocabit.

Nume-

Numerus 17.

Laborare feciſtis Dominum in ſermonibus veſtris.

90 HActenus Propheta reprehē-
dit iniurios in uxores; nunc
invehitur in atrociſsimum
crimen læſæ Maieſtatis Di-
vinæ, in homines ſcilicet impios, & con-
tra cæleſte numen verbis contumelioſos.
Facinus audax, & horrendum, ipſi Deo
defatigationem, & laſsitudinem afferens,
ex nimia laborandi, & ſuſtinendi conten-
tione. Hæc enim eſt vis Hebraici verbi, ut
hic advertit Montanus, & expreſsit Ty-
gurina: *Defatigaſtis Dominū.* Et ipſe Deus
ſæpe conqueritur, Iſai. 1. num. 14. *Labo-
ravi ſuſtinens.* Forerius. *Defatigatus factus
ſum ferendo.* Regia. *Ad defatigationem la-
boravi ſuſtinendo.* O mira, & incredibilis
Dei bonitas in ſuſtinendis peccatoribus!
91 Non involvam ſilentio memorabilem
Gloſſam Hebræorum antiquorum ſuper
hunc Malachiæ locum; quam ex libro,
qui inſcribitur Victoria contra Hebræos,
capite 10 refert Sotomaior in cap 5. Can-
tic. num. 2. *Aperi mihi ſoror mea*: quam-
quam in hæc ipſa verbá Cantici, ſcribit
Galatinus, lib. 8. de Arcanis cap. 8. editam
eam fuiſſe. [Filij mei, aperite mihi aper-
turam unam pœnitentiæ, ſicut eſt fora-
men acus; & ego aperiam vobis aperturas
miſericordiæ, per quas intrabunt quadri-
92 gæ, & currus.] Hunc Dei affectum blan-
dè ad pœnitentiam invitantis expreſsit
Hieremias cap. 15. numerò 6. *Laboravi
rogāns.* Hebraicè. *Defatigatus ſum ad pœ-
nitendum*: Hoc eſt, ſummis precibus ad
defatigationem uſque à vobis contendi
ſcelerum pœnitentiam, ut me quoq; ſen-
tentiæ in vos latæ pœniteret. Iſidorus
Clarius legit: *laſſus ſum miſerēdo.* Exponit-
que: *toties vobis debitam pœnam intermiſi;
ut iam ſim delaſſatus.* Reprimit enim Deus,
& coercet ſuam iracundiam iuſtè con-
ceptam, & ad punienda ſcelera erum-
pentem: & in hoc quaſi conflictu, in
quo victrix evadit miſericordia, quo-
dammodò defatigatur. Iſai. 43. num. 24.
Servire me feciſti in peccatis tuis, prebui- 93
ſti mihi laborem in iniquitatibus tuis. LXX.
In peccatis tuis hyperaſpiſtes tuus fui, id
eſt, oppoſui me velut ſcutum, ut tela in
te contorta meo corpore exciperem, ac
retunderem; fui tuus ſatelles, & ſtipa-
tor, qui clypeo te protegerem. In Vul-
gata ſæpe redditur *protector*, aut *ſcutum*,
vox *hyperaſpiſtes*, quam Deo attribuunt
LXX. Geneſ. 15. numero 1. & 2. Regum
22. numero 3. & numero 31. Pſalm. 17.
numero 3. Pſalm. 30. numero 5. Pſalm 58.
numero 12. Pſal. 83. numero 10. & Pſal.
143. numero 3.

Et dixiſtis, in quo eum fecimus laborare?

VIde cap. 1. numero 2. & numero 6. & cap. 2. numero 14.

In eo, quod dicitis: omnis, qui facit malum, bonus eſt in conſpectu Domini, & tales ei placent.

ATrox, & horribilis blaſphemia eſt: 94
Divinæ bonitati, æquitati, & pro-
videntiæ contumelioſa: inde autem an-
ſam arripuerunt. Viderant periti iſti re-
rum æſtimatores, qui Dei benevolen-
tiam ex ſola ſcilicet bonorum tēporalium
copia metiebantur, Babylonios inani ſi-
mulachrorū ſuperſtitione deluſos, terriſq;
flagitijs coopertos; florere divitijs, & in
omni rerum abundantia vivere; ſe autem,
apud quos unius, ſummique Dei cultus,
& vera religio, ac pietas vigebat, vexatos,
direptos, egentes rerum omnium, in ſor-
dibus, & ſqualore iacēte: dolebant vi-
delicet illis oculi, & in Deum tam horrē-
da verba nefariè iactabant.

95 Ac fuit etiam perantiqua hæc piorum hominum querimonia, quam Deo humiliter, ac demiſsè repræſentabant. Verùm honorem ſemper præfabantur ęquitati divinæ: profunda Dei iudicia licèt non penetrarent, ſuſpiciebant tamen, & venerabantur. Hierem. 12. num 1. *Iuſtus quidem tu es Domine, ſi diſputem tecum; verumtamen iuſta loquar ad te: quare via impiorum proſperatur? benè eſt omnib⁹, qui prævaricantur, & iniquè agunt?* Iob. 21. n. 4. *Numquid contra hominem diſputatio mea eſt?* n. 7. *quare ergo impij vivunt, ſublevati ſunt, confortatique divitijs?* Habac. 1. nu. 13. *Mundi ſunt oculi tui, ne videas malum, & reſpicere ad iniquitatem nō poteris. Quare reſpicis ſuper iniqua agentes, & taces devorante impio iuſtiorem ſe?* Pſalm. 72. n. 1. *Quàm bonus Iſrael Deus his, qui recto ſunt corde: mei autem penè moti ſunt pedes,* &c. Hæc eò commemoravi, ut conſtet, quantum ſit diſcrimen inter ſacrilegas, & blaſphemas horum Sacerdotū voces, & pias, humileſque ſanctorum querimonias.

Aut certè ubi eſt Deus iudicij?

96 Videbantur ſibi cornutum conflare dilemma, quod refelli, diluique nō poſſet. Vt vel Deum iniquitatis arguerēt, vel certè eius providentiam è medio tollerent. Simile eſt illud Claudiani elegantiſsimi quidem Poetę, ſed pagani pervicaciſsimi, lib. 1. in Ruffinum.

Sed cùm res hominū tanta caligine volvi,
Aſpicerem, lætoſq; diu florere nocentes,
Vexatoſque pios, rurſus labefacta cadebat
Religio.

Argumentum autem ſic inſtituebant: ſi Deus humanarum rerum cura tangitur, eas præcipuè curare dicēdus erit, quæ maximè proſperantur, & ad optatos exitus pervehuntur; ſed videmus ſceleratos, & impios bonis omnibus affluentes: improbi igitur ſunt accepti Deo; & ab illo maximè curantur. Si verò fatemur, Deum impietatem averſari, ſcelera prohibere, commiſſa vindicare: fateamur ſimul, neceſſe eſt, debere impios ſcelerum ſuorum
pœnas luere, bonis everti, vita ipſa ſpolia- 97
ri: at contrà videmus lætos diu florere nocentes: Deus igitur humana non curat, iudicia non exercet. Hæc erat impiorū cornuta argumentatio, quam tamen viri pij cornibus abſciſsis, hinc inde prominentibus, inermem reddiderunt. Vide infrà c. 3. num. 16.

CAPVT III.

Numerus 1.

Ecce ego mitto Angelum meum.

1 Acceſsim⁹ ad vaticinium per illuſtre; in quo multa occurrunt adnotāda: ſed ut totam rem in pauca conferamus, ut brevitas depoſcit Commentarij; quæ obſervatione digniora ſunt, ad certa capita redigemus.

Primò, aptiſsimè attexitur hæc concio ſuperiori. Comminatus fuerat De⁹ improbis illis Sacerdotibus, reſciſſurum ſe pactum, abdicaturum eos dignitate; pollicetur modò ſummum Sacerdotem, qui, & templum luſtraturus, & novos, ac puros Sacerdotes creaturus ipſe ſit. Illi temerè effutientes, inquirebant: *Vbi eſt Deus iudicij?* aſſeveranter nunc confirmat, adfuturum aliquando diem illum, quo facta, dicta, & cogitata facinora graviſsimè plectantur.

2 Secūdò; habet hoc Malachiæ vaticiniū luculētum enarratorem, ſcilicet Verbum, & Sapiētiam Patris, Chriſtum, qui diſertis verbis illud exponit de ſuo præcurſore Ioanne Baptiſta. Matth. 11. num. 10. Marci 1. num. 2. Luc. 7. n. 27.

Tertiò; licèt in ſpeciē diſſentire videantur Malachias, & Evangeliſtæ: dum ille ait: *Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam:* iſti verò: *Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuā ante te,*

ubi manifeſta eſt perſonæ mutatio; aptè tamen concordantur ex Theologico illo principio, quo Trinitatis opera externa, cùm individua ſint, modò uni, modò alteri perſonę attribuuntur. Miſsio itaque Ioannis à Propheta quidem Filio, ab Evangeliſtis autem adſcribitur Patri. Lege, quæ adnoravi ad Coloſſ. 2.n.12.& Maldonat. Matth. 1.n.18.

3 Quartò: implicatior eſt ille nodus; quomodò Marcus hoc vaticinium ſub Iſaiæ nomine referat: ſic enim ait cap. 1. num. 2. *Sicut ſcriptum eſt in Iſaia Propheta: ecce ego mitto Angelum meum*, &c. cùm nihil tale extet apud Iſaiam. Fatetur Hieronymus in lib. de Optimo genere interpretandi, hunc nodum ſibi eſſe inenodabilē. [Solvat (inquit) hanc quæſtiunculam imperita præſumptio, & ego erroris veniam deprecabor, quaſi ſolvi non poſsit]

Evangeliſtas fuiſſe aliquando memoria lapſos, & ſi ſunt, qui dixerint, mihi religio eſt dicere. Sixtus Senenſis lib. 7. Bibliothecæ, Hæreſi tertia, & Maldonatus Marci 1. num. 2. commodiſsimè hunc nodum expedire viſi ſunt. Evāgeliſta duo citat vaticinia, Malachiæ unū, Iſaiæ alterum; ſed utrumq; compēdio uſus, in unū quaſi conflavit, & contexuit teſtimoniū, utrumque enim unam, & eamdem prænuntiat rē, ſequé mutuò confirmant; ſed Evāgeliſta totum vaticiniū Iſaiæ tribuit, nō ſolùm tanquam antiquiori, celebriorique Prophetæ, ſed etiam, quia præcipua vaticinij pars, & in qua tota conſiſtebat vis probationis, quamq; potiſsimùm producere intendebat, Iſaiæ erat.

4 Quintò: auctor eſt Euſebius lib. 9. de Demonſtratione Evangelica ca. 5. pleroſque Iudæos, cùm viderent Ioannem Angelicam vitam ducere, exiſtimaſſe eum verum fuiſſe Angelum. Diſertè id affirmavit Origenes homil. 1. in Ioannem. [Nec mirum (inquit) eſt, ſi cùm primogenitus omnis creaturæ, prò ſuo in genus hominum amore, corpus induiſſet, Chriſti æmuli, & imitatores fuerint, qui voluerunt ſimili corpore, ipſius in homines benignitati miniſtrare.] Nota iurunt hunc errorem, tacito Origenis nomine, Cyrillus lib. 1. in Ioannem cap. 7. & Beda Marci 1. Vide Sixtum Senenſem lib. 6. Bibliothecæ annotatione 117. Suarez Tom. 2. in 3. part. diſput 24. ſect. 1.

Apertè refellitur hic error Ioann. 1. num. 6. *fuit homo miſſus à Deo*. Homo itaque fuit natura; Angelus, ideſt, nuntius, miniſterio: quia miſſus à Deo eſt, ut Chriſtum prænuntiaret iam inſtantem, & digito indicaret præſentem. Vide ſuprà c. 2. n. 7. *quia Angelus Domini exercituum eſt.*

Sextò, fuit etiam Ioānes Angelus propter ſupereminentem humanæ ſanctitati puritatem, & excellentiam. Auctor Imperfecti homil. 27. [Mirabilis eſt, qui in humana natura Angelicam ſanctitatem tranſgreſſus eſt; & obtinuit, quod non habuit natura, per gratiam.] Auguſtin. Sermone 4. de Baptiſta [Quiſquis Ioanne plus eſt, non tantùm homo, ſed & Deus eſt.] Ambroſ. Serm. 94. [Præcellit cunctis, eminet univerſis, antecellit Prophetas, ſupergreditur Patriarchas: & quiſquis ex muliere eſt, inferior eſt Ioanne.] Gerſon tractatu 4. in Magnificat [Videtur Ioannes Baptiſta primus poſt Mariam poſitus in ordine Seraphinorum; loco Luciferi] Qui plura de Baptiſtæ eximijs laudibus volet, legat duo de triginta ſingulares prærogativas, expoſitas à Barrad. To. 1. lib. 7. cap. 3. & 4. 5

Et præparabit viam ante faciem meā.

Nimis exactam, & accuratam præparationē ſignificat verbū *pinna*, cuius vis unicâ voce Latinâ nequit exhauriri; eſt enim propriè, removere è conſpectu, quidquid offenſioni, aut impedimento eſſe poteſt. Pſalm. 79. nu. 10. ubi nos legimus, *dux itineris fuiſti in conſpectu eius*; Hebraicè ſubeſt idem verbum. Vertitque Pagninus, *evacuaſti ante eam*, Regia, *ſcopaſti*. Tigurina, & Iſidorus Clarius; *repurgaſti diligenter ſuperficiem eius*. Geneb. *everriſti ante eam, purgaſti ſolum: ſuſtuliſti lapides, ne poſſet impingere*: 6

ranta eſt huius verbi fœcunditas. Quam
Vulgatus ſignificanter adumbravit Le-
vitic. 14. num. 36. *Præcipiet, ut efferant*
univerſa de domo. Hebraicè, *verrant, vel*
expurgent domum.

Congruenter itaque Iſidorus Clarius
illuſtrat iſtum Malachiæ locum [Repur-
gabit viam, tollens è medio impedimen-
ta pietatis,] Tigurina. *Complanabit.* Vata-
7 blus. *Verret, emundabit.* Cadunt hæc om-
nia in verbum quàm aptiſsimè. Quod
etiam ſubeſt Iſai. 40. num. 3. *Vox claman-*
tis in deſerto: parate viam Domini. Vbi Fo-
rerius ait, hanc eſſe eius vim, *efficere, quòd*
res habeat faciem, & nihil ſordium, inæqua-
litatis, ſeu indecentiæ in ea ſit. Oleaſter ve-
rò Geneſ. 24. idem eſſe, ac *vertere*. Itaque
vertere domum dicimur mundando, &
ſcopando eam: nam domus mundata alia
ab immunda videtur, & verſa in aliam.

8 Expenſa verbi vi, elucet iam ipſius ſen-
tentiæ granditas: alludit enim Propheta
ad regum conſuetudinem, qui ingreſſuri
civitatem, ſolent adventum ſuum per
præcurſorem denuntiare; quò ſternantur,
repurgentur, ornenturque viæ publicæ,
ipſiſque ingredientibus ſolenni comita-
tu, pompaque occurratur. Hoc egregiè
præſtitit Ioannes, clamabat enim Matt. 3.
num. 2. *Pœnitentiam agite, appropinquavit*
enim Regnum cœlorum: perinde, ac ſi dice-
ret. *Parate viam advenienti domino*: eijcite
ex animo peccata, ut eijci ſolent ſordes è
via; viam ipſam, ideſt, mores, inſtitutum-
que vivendi, quaſi aulæis, virtutibus exor-
nate. Sic expoſuit hoc vaticinium ipſius
Pater Zacharias Lucæ 1. nu. 76. [Præibis
enim ante faciem Domini parare vias
eius: ad dandam ſcientiam ſalutis plebi
ei⁹, in remiſsionem peccatorum eorum.]

Et ſtatim veniet ad templum ſuum
Dominator, quem vos
quæritis.

9 Mirari ſæpe ſoleo Ariam Montanū,
in regio illo apparatu recognoſcē-
tem, expendentemq; Pagnini verſionem,
ad obrutiſſam Hebraici textus exactā. Rei-
cit ſæpe vocem, quam Hebrææ reddidit
Vulgatus, imò & ipſe linguæ ſanctæ ſciē-
tiſsimus Pagninus; aliamque ſubſtituit ar-
bitratu ſuo, ſine ulla prorſus cauſa: niſi illa
fortè ſit cauſa, ne nihil in ea ſua recogni-
tione egiſſe videatur. Ac eſſet ille quidem
in hac induſtriæ oſtentatione ferendus,
niſi interdum ſententiam per ſe planam,
aut inverteret, aut certè obſcuraret. Paſ-
ſim ſuppetunt exempla. Verùm non lon-
gè abierimus. Novam hic ſubſtituit le-
ctionem: *& ſtatim veniet ad palatium*
ſuum. Vbi neſcio, quid illi venerit in men-
tem, cùm de Chriſto expreſſè agitur, ap-
poſito inſigni *Dominatoris* titulo, ut Mi-
cheæ 5. num. 2. cur templum illi eripe-
ret, palatium ſubrogaret. Atqui vox ipſa
templum relinquitur à Montano in ea-
dem editione Pagnini, innumeris in lo-
cis, ubi Hebraice ſubeſt etiam *hecal*, ut
3. Regum 6. num. 3 & cap. 7. num.
21. Pſalm. 5. num. 8. Pſalm. 26. numer. 4.
Pſalm. 27. num 10. Pſalm. 78. num. 1. Hie-
remiæ 7. num 4. Ezech. 41. num. 15. Ag- 10
gæi 2. num. 16. Zachariæ 6. num. 15. Cur
ergo mutavit in hoc loco, ubi reddiderūt
LXX. *ton naon*, & omnes interpretes con-
cordiſsimè, *templum*? Cauſam ipſe vide-
rit; nam de viro Catholico non fert ani-
mus ſuſpicari, duplex validiſsimum telum
contra Iudæos, unâ voculâ ſuppoſitâ, de
induſtria nobis è manibus extorquere vo-
luiſſe; alterum, quod hic acerrimè vibrat
Hieronymus. [Miror, quomodò eos re-
rum exitus non doceat veritatem Quod
enim Templum ſuum inveniet Domina-
tor, quod uſque ad fundamenta deſtru-
ctum eſt?] Alterum, quod in eoſdem Iu-
dæos intorquet Galatinus lib. 4. cap. 10.
Iſidorus Clarius hic, & Barradas tom. 1.
lib. 2. cap. 16. probantes ex iſto loco Chri-
ſti Divinitatem. Templum enim non eri-
gitur, niſi ſoli Deo: ergo Meſsias, cuius
erat illud Templum, Deus eſt.

Similem novandi pruritum perſtrin-
git, & coercet Delrius in Montano.

Geneſ.

Geneſ. 14. num. 37. ſed nullibi periculo-
ſiùs errat, quàm Pſalm 15. num. 10. *Nec
dabis ſanctum tuum videre corruptionem.*
Supponit Montanus, *foveam*, contra pro-
prietatem ipſius Hebraicæ vocis, &, quod
caput eſt, contra Apoſtolum Petrum Ac-
tuum 2. num. 31. & Paulum, Actuum. 13.
num. 35. Hæc adnotarim, ne prudens le-
ctor nimis fortaſſe fidat verſioni iſti Ariæ
Montani, & ut ſimul animadvertat, quãto
in periculo verſentur, qui immodicè cu-
piunt Hebraizare.

Iam quod ad huius loci intelligentiam
11 attinet, exiſtimo, tunc Chriſtum impleviſ-
ſe hoc vaticinium, cùm poſt prædicatio-
nem Ioannis docere cœpit, præſertim in
Templo. Matth. 26. num. 55. tunc nimi-
rùm Evangelium promulgavit, & mira-
cula edidit. Paulò antè ſuo fungebatur
munere Præcurſor. Matth. 3. num. 11. &
Ioannis 1. nu. 27. Actuum 19. num. 4. &
illa erat prædicationis ſumma. *Pœniten-
tiam agite; appropinquavit enim Regnum cæ-
lorum.* Nec ita multò pòſt cœpit Ieſus præ-
dicare, dicens Marci 1. num. 15. *Quoniam
impletum eſt tempus, & appropinquavit reg-
num Dei.*

*Et Angelus teſtamenti, quem
vos vultis.*

12 Impenſè efflagitaverat populus ille Iu-
daicus mediatorem à Deo, præſentis
numinis terrore cõcepto. Pollicitus illum
Deus eſt Deuteronom. 18 num. 15. & 16.
quem propenſiſsimo ſtudio videre iam
cupiebant. Denuntiat itaque Malachias,
citò adfuturum; *Angelumque vocat teſta-
menti*, ideſt, internuncium novi fœderis
ineundi. Vide ſuprà cap. 2. num. 7. Hie-
rem. 31. nu. 31. & ad Hebræos 10. nu. 16.
*Feriam domui Iſrael, & domui Iuda fœdus
novum.* Cuius novi, ac melioris teſtamen-
ti mediator eſt Chriſtus Ad Hebræos 8.
num. 6. cap. 9. num. 15. cap 12. num. 24.
*Mediator Dei, & hominum, homo
Chriſtus Ieſus.* 1. ad Timo-
theum 2. n. 5.

*Ecce venit, dicit Dominus exer-
cituum.*

Repetita aſſeveratio temporis præ-
ſentis, & ſummam certitudinem, &
adventus indicat celeritatem.

Numerus 2.

*Et quis poterit cogitare diem adven-
tus eius, aut quis ſtabit ad viden-
dum eum?*

De primo Chriſti advẽtu non 13
dubitanter expono; & erit
nihilominus aptior intelli-
gentia, ſi verba hęc ad terro-
rem incutiendum, non ad excitandam
myſterij admirationem referantur.

Primum id requirit verbum *KilKel:* 14
quod reddiderunt LXX. *Hypomeni: ſuſti-
nebit*: & ſic vertitur à Vulgato 2. Paral. 7.
num. 7. Hierẽm. 6. num. 11. & cap. 10.
num. 9. & Ioelis 2. num. 11. qui locus ma-
ximè præſentẽ illuſtrat *Magnus enim dies
Dñi, & terribilis valde: & quis ſuſtinebit
eum?* Quare non incongruè Montanus ſic
exponit in commentario verbum *cogita-
bit*. Quis vel cogitatione ſolùm, nedum
re ipſa, diei illius vim perferre queat?

Secundò verbum *Homed, ſtabit*, quod 15
ſolet vertere Vulgatus, *ſuſtinebit*, ut Pſal
129. num. 3. Pſalm. 147. num. 17. cum per
interrogationem effertur, imbecillitatem,
atque adeò impotentiam denotat obſiſtẽ-
di Deo irato. Nahum 1. num 6. *Ante fa-
ciẽ indignationis eius quis ſtabit? & quis re-
ſiſtet in ira furoris eius?* Apocal. 6. num. 17.
*Venit dies magnus iræ ipſorum, & quis pote-
rit ſtare?*

Tertiò, Chriſti adventus credentibus,
& humilibus ſalutaris; incredulis tamen,
& ſuperbis, valde formidandus fuit. Lu-
cæ 2. nu. 34. *Ecce poſitus eſt hic in ruinam,
& in reſurrectionem multorum in Iſrael:*
Ioan. 9. num. 39. *In iudicium ego in hunc*

mundum

mundum veni, ut qui non vident, videant; & qui vident, cæci fiant. 1. Petri 2.num.7. *Vobis igitur honor credentibus, non credentibus autem, lapis, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli, & lapis offenſionis, & petra ſcandali.* Matt.21. num 43. *Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius.* Luc 20. num. 16. *Veniet, & perdet colonos iſtos, & dabit vineam alijs.* Præcurſor etiam intonuit Matth 3.num.12. *Cuius ventilabrum in manu ſua, &c.*

16 Quintò, hęret ſic tota ſententia. Sacerdotes illi omnes ſuas ſpes in Salvatoris adventu defixerant, ſed ſolùm exſpectabant Regem florentiſsimũ, qui eos omnibus copijs locupletaret: de pœnitentia autem, & vitæ emendatione ne cogitabant quidem. Ait itaque Propheta. Veniet Salvator iſte, de quo tantopere gloriamini, ſed fruſtrà, & nequicquam eius adventum exoptatis: *malos enim malè perdet.* Confirmat hanc expoſitionem locus ille Amos 5.num.18. *Væ deſiderantibus diem Domini: ad quid eam vobis? Dies Domini iſta tenebræ, & non lux.*

Ipſe enim quaſi ignis conflans.

17 VErbum *Saraph* Vulgatus de more, alio, atq; alio Latino illuſtrat. *Vrere, excoquere, igne examinare, ſcoriam expurgare.* Eſt verò aptiſsima Prophetæ redditio: an plumbum, an ſtannum, & ſcoria ignem ſuſtinebunt, cùm argentum, cui miſta ſunt, in ardentem fornacem conijciatur, ut adulterina materia repurgetur? Chriſtus igitur erit, quaſi ignis Matth. 3. num.11. Lucæ 12.num.49. conflans, excoquenſque argentum prædicatione Evãgelica. Improbi tunc Sacerdotes, & increduli, quaſi tabeſcens ſcoria in fumos evaneſcent: qui probi erunt, igne examinati mundabuntur, ac velut argentum probatum magis ſplendebunt.

18 De primo ignis effectu legimus Hierem.6.num.19. *Defecit ſufflatorium: in igne conſumptum eſt plumbum: argentum reprobum vocate eos, &c.* Iſai.1.num.25. *Excoquam ad purum ſcoriam tuam, & auferam omne ſtannum tuum.* Pſalm.118.num.119. ubi nos legimus: *Prævaricantes reputavi, &c.* Hebraicè. *Scorias ceſſare feciſti, omnes impios terræ.* Vide Ezechiel.24.n.11. & 12. & Forerium Iſai.48.num.10.

De altero, Zachariæ 13.num.9. *Vram* 19
eos, ſicut uritur argentum, & probabo eos, ſicut probatur aurum. Iob.23.num.10. *Probavit me, quaſi aurum, quod per ignem tranſit.* Sapient.3.num.6. *Tanquam aurum in fornace probavit illos.* Vide Pſalm.25.numero 2. Pſalm. 65. num. 10. Pſalm. 104. num.19. Proverb.17. num.3. cap.25.numero 4. cap.27.num 21. Eccleſiaſt.2.numero 5. Hierem.9.num 7.

Et quaſi herba fullonum.

HEbraicè, *borit*: quam vocem reti- 20
nuit Vulgatus Hieremiæ 2.nu.22. nec dubium, quin herba ſit, quam ſaponariam vocant, qua utuntur fullones, qui veſtimenta dealbant. Marc.9.numero 2. Abluet itaque Dominus Leviticæ familiæ ſordes. Iſai 4.num.4. *In ſpiritu iudicij, & ſpiritu ardoris.* Et ſordes quidem ipſæ evaneſcent, at veſtes, quibus inſidebant, mundæ, ac nitidæ relinquentur. Vtrumque etiam coniungitur Danielis 12. numero 10. *Eligentur, & dealbabuntur, & quaſi ignis probabuntur.*

Numerus 3.

Et ſedebit conflans, & emundans argentum.

INtentum operi depingit: nõ id efficiet, quaſi obiter, & perfunctoriè, ſed per ocium, & accuratè.

Et purgabit filios Levi.

SVbeſt Hebraicè idem verbum *tihar*, 21
quod in hoc ipſo verſu interpres vertit, *emundans*, ut Hierem. 33. num. 8. Ezechielis 37.num.23. *mundo.* Pſalm. 50.numero 3. & Ezechie.24. num.13. *purifico.*

Leviti. 8.num. 6.& Numeror. 8.num. 21. *ſanctifico.* 2. Paralip. 29 num. 18.

Deus itaque Sacerdotalem Tribum purificabit, emundabit, ſanctificabit: puriſsimos, ſanctiſsimoſque Sacerdotes Eccleſiæ ſuæ providebit. 1. Regum 2. nu. 25. *Et ſuſcitabo mihi Sacerdotem fidelem.* Iſai. 66 nu. 21. *Et aſſumam ex eis* (ſcilicet, Gentibus) *in Sacerdotes, & Levitas.* Vide Bellar. lib. 1. de Miſſa, cap. 9. Etiam illos ipſos antiquos Sacerdotes *fide purificavit*; ut loquitur Petrus, Actuum 15. num 9. nam in eodem lib. cap. 6 nu. 7. legimus. [Multa etiam turba Sacerdotum obediebat fidei.]

Et colabit eos, quaſi aurum, & quaſi argentum.

22 ITerum, ac ſæpiùs eadem repetit, ut altiùs in animo defixa teneantur. Verbum *Zacac*, quod Vulgatus reddidit, *colabit*; Iob 28. num. 1. vertit, *conflabit*: et Iſai. 25. num. 6. *defæcabit*: & aurum ita fuſum, dicitur ab eadem radice *purgatum*, Pſalm. 11. num 7. *puriſsimum*, 1. Paral. 28. num. 18. *probatiſsimum*, cap. 19. num. 4. Perpende, quanta puritas exigatur in Sacerdotibus Evangelicis, ut iure optimo dixerit Chryſoſtomus homil. 83. in Matt. [Quo nō oportet eſſe puriorem, tali fruētem ſacrificio? Quo ſolari radio non ſplēdidiorem eam manum, quę carnem hanc dividit? Os, quod igne ſpiritali repletur? Linguam, quæ tremendo nimis, ſanguine rubeſcit.]

Et erunt Domino offerentes ſacrificia in iuſtitia.

23 ADeò excocti, probatiq́ue Sacerdotes litabunt Domino *in iuſtitia*, id eſt, purè, ſanctè, æquè. Vulgaris Hebraiſmus, ut probat Bellar. part. 4. ſuæ Grammaticę cap. 1. præpoſitio *in*, appoſita nomini gerit vices adverbij: *in iudicio*, ideſt, legitimè: *in ſapientia*, ideſt, ſapienter.

Offerent autem oblationem illam mūdam, & ſacroſanctam, de qua, cap. 1. n. 11. eadem enim vox *minha*, ſubeſt hîc, quam verſu proximo vertit Vulgatus, *ſacrificium*. Nūc autem non ſine myſterio *ſacrificia* vocat: Quamvis enim unicum ſit, ac ſingulare ſacrificium, tamen ſub panis, ac vini ſpeciebus immolatur. Unde, & ipſa Eccleſia in Canone ait: *hæc dona, hæc munera, hæc ſancta ſacrificia illibata.*

Numerus 4.

Et placebit Domino ſacrificium Iuda, & Hieruſalem, ſicut dies ſeculi, & ſicut anni antiqui.

OBſervant Expoſitores, particulam *Sicut*, non ſemper declarare in Scriptura æqualitatem, ſed interdum ſolam proportionem, & quamdam ſimilitudinem. Multis hunc canonem confirmant exemplis: pauca inſtar ſint omnium. Matth 5. num. 48. *Eſtote ergo vos perfecti, ſicut & pater veſter cœleſtis perfectus eſt.* Divinam perfectionem aſſequi omnino non poſſumus; at pro noſtra tenuitate eam imitari certè poſſumus; ut neque ęquare illam unitatem naturalem, quæ eſt inter Patrem, & Filium; ad quam tamen aſpirare, & quotidie propiùs imitando poſſumus accedere. Ioan. 17. n. 21. *Ut omnes unum ſint, ſicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipſi in nobis unum ſint.* 24

Itaque non eſt dubium, quin ſacroſanctum, & illibatum Euchariſtiæ ſacrificiū longè ſit Deo gratius, & acceptius, quàm fuerunt ſacrificia illa, quæ Abel, Noe, ac primi illi Patriarchæ, cum ſimplicitate cordis, vitæ puritate, promptiſsimaq́ue animi devotione, immolabant; quæ Deo ſuaviſsimum odorem incendebant. Geneſ. 8. num. 21. Exodi 29. num. 18. Lege Auguſtin. lib. 20. de Civitate cap. 26. 25

Auream illam, primamq́ue ætatem, 26 ſeculum vocari, probat Ribera Michęę 5. num. 39. Ac neſcio, quomodò inſitum eſt in mortalium animis, quod nobilis ille Poeta cecinit.

Como a vueſtro parecer
qualquiera tiempo paſſado
fue mejor.

Lege eruditum Lorini Commentarium Eccleſiaſtes 7. nu. 11. Ad eam enim quaſi inſculptam in animis perſuaſionem ſe ſe accommodant ſacræ litteræ, cùm magnifica quædam, & ampla pollicentur. Iſai. 1. num. 26. *Reſtituam iudices tuos, ut fuerunt priùs; & conſiliarios tuos, ſicut antiquitus.* Hierem. 46. nu. 26. *Poſt hæc habitabitur, ſicut diebus priſtinis.* Threnorum 5. nu. 21. *Innova dies noſtros, ſicut à principio.* Amos 9. num. 11. *Reædificabo illud, ſicut in diebus antiquis.*

Numerus 5.

Et accedam ad vos in iudicio, & ero teſtis velox maleficis, & adulteris, & periuris, & qui calumniantur mercedem mercenarij, viduas, & pupillos, & opprimunt peregrinum, nec timuerunt me, dicit Dñus exercituum.

27 REpudiato iam illo Sacerdotio vetere, & inſtaurato novo, eoque acceptiſſimo, refellit nunc Propheta blaſphemam illam calumniam, qua Sacerdotes impij Deum criminabantur; quòd aut ſceleratos fortunaret, aut certè non curaret, neque diſcuteret humana. Oſtendit itaque, odio ſibi eſſe flagitia, eaque quanvis intimo cordis receſſu concepta, aut occultiſſimè patrata, luce palàm diſcuſſurum ſe, & citiſſimè puniturum. Hæc ſeries eſt totius ſententiæ, in qua cùm omnia perſpicua ſint, eſt tamen notatione dignum, Deum non ſolùm acerrimum, ac ſeveriſſimum iudicē, ſed teſtem etiam oculatiſſimum, ac præſentiſſimum eſſe facinorum. Hierem. 29. num. 23. *Ego ſum iudex, & teſtis.* Sapient. 1. num. 6. *Renum illius teſtis eſt Deus, & cordis illius ſcrutator eſt verus.* Iob. 16. num. 20. *Ecce enim in cælo teſtis meus.* Hinc illæ Prophetarum minæ, 1. Regum 12. num. 5. *Teſtis eſt Dominus adverſum vos.* Michææ 1. num. 2. *Sit Dominus Deus vobis in teſtem.* Sapienter itaque Boethius lib. 5. de Conſolatione philoſophica, proſa 6. [Magna vobis eſt neceſſitas indicta probitatis, quia ante oculos agitis iudicis cuncta cernentis] ideſt, qui teſtibus non indiget ad ferendam ſententiam, qui ſimul eſt teſtis, & iudex.

Sed teſtem velocem ſe futurum mini- 28
tatur, quia, ut graviter exponit Auguſtinus lib. 20. de Civitate, c. 26. [Ipſas convincet ſine ulla ſermonis prolixitate conſcientias] Probat Auguſtinus ex illo Sapientiæ 1. num. 9. *In cogitationibus enim impij interrogatio erit:* Ipſa cogitatio hominum ſua ſponte confitebitur Deo: *teſtimonium reddente illis conſcientia ipſorū, & inter ſe invicē cogitationib⁹ accuſantib⁹,* ad Roma. 2. nu. 5. Et ubi nos legimus, Sapient. 17. num. 10. *Cùm ſit timida nequitia, dat teſtimonium condemnationis;* Græcè habetur. *Timida res eſt nequitia, proprio teſte condemnata. Idio martyri catadica zomene.* Perpēdit verò Bernardus Epiſt. 42. velocem iſtum teſtem acutiſſimo ſenſu, vel ipſam conſcientiam propriam ſuperare. [Cuius utique ſcientiam non effugit, ſententiam non ſubterfugit, etiam quod propriam latet conſcientiam. Audit Deus in corde cogitantis, quod non audit vel ipſe, qui cogitat: tremenda prorſus auris.]

Dicitur etiam teſtis velox, inquit ibi- 29
dem Auguſt. [Quia erit iudicium inopinato eius adventu celerrimum, quod tardiſſimum putabatur.] Eccleſiaſt. 8. nu. 11. *Etenim, quia non profertur citò contra malos ſententia, abſque timore ullo filij hominum perpetrant mala.* Vide Ezech. 12. nu. 13. Et quamvis videatur Deus connivere, differreque ſupplicium, ut peccatores reſipiſcant, ſed velociſſimum eſt, quidquid huius vitæ terminis circumſcribitur. Leo ſerm. 5. de ieiunio Quadrageſ. [Non ſunt

longæ vitę mortalis induciç; nec diuturna eſt licentia inſipientium voluptatum, in æternarum dolorem tranſitura pœnarum.]

Numerus 6.

Ego enim Dominus, & non mutor: & vos filij Iacob non eſtis conſumpti.

30 IMmutabilitas unum eſt ex attributis Deo maximè proprijs, & à quo deducitur nomen illud ineffabile, quod hic ſubeſt, *Iehova*. Exod. 3. num. 14. *Ego ſum, qui ſum: qui eſt, miſit me ad vos.* Oſtendit enim ibi Deus, ſe eſſe immutabilem. Vertuntque alij. *Ero, qui ero: erit, miſit me ad vos*; ideſt, qui ſemper idem erit; ille, cui nullum nomen magis quadrat, quàm *erit*: ille, in quem nulla unquam cadet mutatio, nec viciſsitudinis obumbratio.

31 Sed quorſum in præſenti iniecta mentio huius attributi? Antequàm explico ſententiam meam, adverto. Primò, Hebraicè legi. *Et non ſum mutatus.*

Secundò, verbum *Calà*, quod reddit interpres, *nō eſtis conſumpti*, omnimodam penitus conſumptionem ſignificare; ita ut nihil ex re ſuperſit: ut animadvertit Arias Montan. & Scriptura ipſa clamat Pſalm. 101. num. 4. *Defecerunt, ſicut fumus, dies mei.* Iſai. 21. num. 16. *Auferetur omnis gloria.*

32 Adverto tertiò, coniunctionem *Ve*, ideſt, *&*, Hebraico idiomate ſæpe eſſe cauſalem, redditivam, & adverſativam; & his particulis illuſtrari, *quia*, *quoniam*, *etſi*. Pſalm. 59. num. 13. & Pſalm. 107. numero 13. *Da nobis auxilium de tribulatione, quia* (Hebraicè, *&*) *vana eſt ſalus hominis.* Pſalm. 94. num. 5. *Quoniam ipſius eſt mare, & ipſe* (Hieronymus, quia ipſe) *fecit illud.* Pſalm 142. num 7. *Non avertas faciem tuam à me, &* (ideſt, *quoniam*) *ſimilis ero deſcendētibus in lacum.* Gen. 14. num. 18. *Proferens panem, & vinum: erat enim* (Hebraicè, *& ipſe*) *Sacerdos Dei altiſsimi.* Iſai. 64. nu. 5. *Ecce tu iratus es, &* (ideſt, quia) *peccavimus.* Sic explicat Theophilactus id Lucæ 1. num. 42. *Benedicta tu inter mulieres, &* (ideſt, *quia*) *benedictus fructus ventris tui.*

Iam ergo ad Malachiæ verba, quæ ſic verti poſſent, veniamus. *Ego enim Dominus non ſum mutatus, quia vos*, vel, *quanvis vos non eſtis conſumpti.* Hoc eſt: exigebant quidem veſtra ſcelera, ut vos ad internetionem uſque delerem; ſed poſtulat clementia mea, ut coerceam iracundiam, ſupplicium reſervem, & longiùs ſpacia prorogem pœnitentię. Nolite igitur ſeveritatis aculeos, qui reconditi ſunt, excuſſos arbitrari: conditus eſt in vagina gladius ultor, non hebetatus; compreſſa eſt indignatio mea, ſed aliquādo tandem erumpet: *non enim ſum mutatus*: non abieci ex animo iracundiam iuſtè conceptam: quamvis adhuc eam non effudi, nec vos, ut digni eratis, penitus devaſtavi. 33

Divinam itaque immutabilitatem cōteſtatur Deus, ut terrorem improbis incutiat: ut certò ſibi perſuadeant, ſtare fixum decretum, ratamque ſententiam illos exſcindendi, quamvis eius executio iuſtiſsimis de cauſis differatur. Iſai. 14. num. 27. *Dominus exercituum decrevit, & quis poterit infirmare? Et manus eius extenta, & quis avertet eam?* Hierem. 4. num. 28. *Lugebit terra, & mærebunt cœli deſuper, eò quòd locutus ſum; cogitavi, & non pœnituit me, neque averſus ſum ab eo.* Huc ſpectat formidandū illud Epitheton Sapient. 11. num. 11. *Illos autem, tanquam durus Rex interrogans condemnaſti.* Gręcè. *Apotomos*, ideſt, pręfractus inſtar pręrupti ſaxi; inflexibilis, inexorabilis. 34

Numerus 7.

A diebus enim Patrum veſtrorum receſſiſtis à legitimis meis, & non cuſtodiſtis.

35 IVre quidem potuiſſem vos funditus delere, patriamq́ue, & avitam impietatē, hæreditariam vobis, & quaſi per manus traditam, debito ſupplicio vindicare. Threnor. 3. num. 22. *Miſericordiæ Domini, quia non ſumus conſumpti.*

Revertimini ad me, & revertar ad vos, dicit Dominus exercituum.

VIde hic admirabilē, & ad ignoſcendum propenſiſsimam Dei benignitatem. Ille ipſe, qui ſe immutabilem dixerat, qui futurum ſe ſeverum iudicem, teſtemq́ue velocem denuntiaverat; qui propter hæreditariam improbitatem ad internetionem uſque delendos aſſeruerat; qui omnem quaſi aditum præcluſerat effugiendi ſupplicij; nunc tandem rationem aperit, viamq́ue expeditam munit, qua exorare inexorabilem, flectere inflexibilem, & immutabilem poſsint immutare.

36 Similes clamores ſubinde edit per Prophetas, ut homines reſipiſcant: ſeq́ue paratiſsimum pollicetur ad eoſdem obvijs ulnis excipiendos: per ipſos itaque ſtare, quominùs in ſuam recipiat gratiam. Hierem. 3. num. 1. *Tu autem fornicata es cum amatoribus multis: tamen revertere ad me, dicit Dominus, & ego ſuſcipiam te.* Zachar. 1. num. 3. *Convertimini ad me, ait Dominus exercituum, & convertar ad vos.* Ioel. 2. num. 13. & Hierem. 15. num. 19.

37 Pugnare cum his videtur, quod legimus Threnor. 5. num. 21. *Converte nos Domine ad te, & convertemur*: perinde, ac ſi dicant: quid tu nos averſos per peccata, iubes ad te converti? Converſio noſtra in tua benignitate poſita eſt, non in noſtra manu. Conglaciant corda rigente gelu, tu, ò Sol Iuſtitiæ, luce, & calore glaciem ſolve: præpediunt cææ tenebræ, & arctiſsima vincula: tu illas diſcute, hæc diſrumpe: tunc iuſsis parebimus tuis.

38 Sed ſciēdū eſt, iuſtificationis exordium in adultis à præveniente gratia ſumēdum eſſe: tangit itaque Deus cor peccatoris per excitantem gratiam, hoc eſt, per illuſtrationem mentis, aut inſpirationem volūtatis, ſine qua converti ad Deum libera ſua voluntate nunquam poſſet; neque verò homo ipſe nihil omnino agit in ſua converſione: liberè enim conſentit illi inſpirationi, cui poſſet diſſentire, ſi vellet. Ita conciliat hæc loca Tridentinum Seſſ. 6. cap. 5. [Cùm dicitur, convertimini ad me, & ego convertar ad vos, libertatis noſtræ admonemur. Cùm reſpondemus, converte nos Domine ad te, & convertemur, Dei nos gratia præveniri fatemur.]

Et dixiſtis, in quo revertemur?

NImirum nō ſibi videbantur à Deo receſsiſſe. Vide cap. 1. nu. 2. nu. 6. & 7. & cap. 2. nu. 14. & 17.

Numerus 8.

Si affiget homo Deum, quia vos configitis me? Et dixiſtis: in quo configimus te? In decimis, & in primitijs.

39 NOvum objicit, & acriter exagitat crimen. Graſſata fuerat atrociſsima fames, adeò, ut de filijs agerent pro frumento divendendis. 2. Eſdræ 5. numer. 2. in tanta inopia rei frumentariæ, decimas Deo omnis ferè populus ſubduxit. cap. 13. num. 10. *Et cognovi, quòd partes Levitarum non fuiſſent datæ, & fugiſſet unuſquiſque*

in regionem ſuam de Levitis, & cantoribus. Vide hinc deſertum divinum cultum.

40 Verbum Hebr. *cabah*, quod Interpres vertit, *affiget*, propriè ſignificat circumvenire, & fraudare, aut per vim rapere, aut expilare: convenit hoc inter expoſitores. LXX. *Nūquid ſupplantabit homo Deum?* ideſt, num imponet homo Deo? num defraudatio decimarum, licèt occultiſſima, Deo latebit? Aquila, Symmachus, & Theodotio. *Num defraudabit homo Deum?* Iſidorus Clarius. *Si deprędatur.* Vatabl. *Si expoliat:* Mont. *Si auferet.* Pagn. *Si rapiet homo, quæ ſunt Dei?* Vulgatus autē ſignificantiſsimè. *Si affiget homo Deum?* Si tantum Deo dolorem inuret, dum eius miniſtros debita ſuſtentatione defraudat? ſi Deum ipſum hoc quaſi iaculo configet? Audax profectò, impium, & atrox facinus eſt. Qui enim defigit Sacerdotes, Deum ipſum defigit. Zachar. 2. num. 8. *Miſit me ad gentes, quæ ſpoliaverunt vos; qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.*

41 Et quidem licèt probabilior opinio ferat, decimarum ſolutionem, quoad quotam, in lege Gratiæ præſcribi iure Eccleſiaſtico, certè in vetere Teſtamento præcepta fuit iure Divino. Levit. cap. 27. num 30. Numer. 18. num. 26. Deut. 14. num. 28. & in omni lege, Sacerdorum ſuſtentatio eſt de iure Divino, & naturali. Matth. 10. num. 10. *Dignus eſt enim operarius cibo ſuo.* Lucæ 10. n. 7. *mercede ſua.* 1. Corinth. 9. num. 7. & 11. & 1. ad Timoth. 5. num. 17. Videantur è noſtris Azor, tom. 1. lib. 7. Inſtitution. Moralium c. 34. Valen. tom. 3. diſput. 6. q. 5. p. 1. & Suarez tom. 1. de Religione, lib. 1. cap. 10. Vnde qui miniſtros altaris decimis defraudat, iure dicitur Deum ipſum defraudare. Graviter ſanè Tridentinum Seſſ 25. cap. 12. [Cùm decimarum ſolutio debita ſit Deo, qui eas dare noluerint, res alienas invadunt.]

Numerus 9.

Et in penuria vos maledicti eſtis, & me vos configitis, gens tota.

Hebraicè, *in maledictione:* illa ſcilicet, quā intentat Deus, Deuter. 28. num. 17. & 20. *Maledictū horreum tuū: mittet Dominus ſuper te famem, & eſuriem.* 42

Coniunctio *&*, idem eſt, ac *quia*. Sic explicat Tygurina: & debere ſic accipi in ſacra Scriptura, oſtendi ſuprà num 6. ſenſuſque eſt apertiſsimus. Quod mihi per fraudem ſurripuiſtis, maximæ vobis fraudi fuit: fruſtratus enim ſum agrorum proventus, quoniam vos meis me decimis defraudaſtis. Hieronymus [Pro decimis, & primitijs, quæ parva erant, ſi à vobis darentur, ubertatem poſſeſsionum veſtrarum, & omnem frugum abundantiam perdidiſtis.]

Hoc ſæpe monendus eſt populus: hoc pro concione crebrò intonabant Patres Ambroſ. Sermone in feria 3 poſt Dominicam primam Quadrageſimæ, & habetur cap. *Quicumque* 16. q. 7. [Non licet homini, retinere illud, quod Deus ſibi reſervavit: tibi dedit novem partes, ſibi verò reſervavit decimam partem; & ſi tu non dederis Deo decimam partem, Deus tollet à te novem partes.] Auguſt. lib. 50.
homil. 48. & habetur cap. *Maiores*, eâdem 43
cauſâ, & quæſt. [Maiores noſtri ideo copijs omnibus abundabant, quia libentiùs decimas Deo dabant: nolumus partiri cū Deo decimas: modò autem tollitur totum.] Hieronymus in Commentario huius loci, & habetur cap. *revertimini*, 16. q. 1. [Si quando fames, & penuria, & rerum omnium egeſtas opprimunt mundum, ſciamus, hoc ex Dei ira deſcendere, qui in pauperibus, ſi non accipiant eleemoſynam, fraudari ſe loquitur, & ſua portione privari.]

Digitized by Google

Numerus 10.

Inferte omnem decimam in horreum, & ſit cibus in domo mea, & probate mē ſuper hoc, dicit Dominus: ſi non aperuero vobis cataractas cæli, & effudero vobis benedictionem uſque ad abundantiam.

44 Dilucida ſententia eſt, et vix commentario indiget. Horrei, in quo decimæ condebantur, meminit etiam Eſdras lib. 2. cap. 13. num. 12. & 13.

Cataractæ vulgò iam notum vocabulum eſt, ex illo Geneſ. 7. num. 11. *cataractæ cæli apertæ ſunt.* Extat longa de cataractis diſputatio apud Pereriū Tom. 2. in Geneſ. lib. 12. diſp. 5. Hiſpanè diceremus, *la preſſa*: diſruptis enim cataractis è cœlo, hoc eſt, è media regione aeris, maxima vis imbrium tanto impetu decidit, ut totum cælum vaſtiſsimis hiare ſciſſuris, & non guttatim, ut ſolet, ſed torrentium inſtar fluenta effundere videretur.

45 Quod verò hîc pollicetur Deus decimas exactè ſolventibus, pollicitus etiam eſt, Prov. 3. num. 9. *Honora Dominum de tua ſubſtantia, & de primitijs omnium frugum tuarum da ei; & implebuntur horrea tua ſaturitate, & vino torcularia redundabunt.* Eccleſiaſt. 35. num. 11. *In exultatione* (Hilarem enim datorem diligit Deus 2. ad Corinth. 9. num. 7.) *ſanctifica decimas tuas, quoniam Dominus retribuens eſt, & ſepties tantum reddet tibi.* Vide Deuter. 12. num. 6. & 7.

Numerus 11.

Et increpabo pro vobis devorantem, & non corrumpet fructum terræ veſtræ; nec erit ſterilis vinea in agro, dicit Dominus exercituum.

Promiſerat Deus, ſe imbrē copioſiſsimū, temporaneū, & ſerotinum opportunè in eorum agros effuſurū; quia 46
tamen fieri poterat, ut luxuriantes ad ubertatem ſegetes, bruchus, aut locuſta devaſtaret, commodè adiungit, *increpabo pro vobis devorantem*, id eſt, noxias iſtas beſtiolas avertam.

Increpare eſt, cum obiurgatione quadam, & poteſtate imperare. Subeſt Hebraicè, *gahar*, cuius vim expendi cap. 2. n. 3. & quanvis aliquando ſignificet, *diſperdere, corrumpere*, quod quadrat præſenti loco, ſed obſtat huic ſignificationi littera *bet*, ut obſervat in ſuo Theſauro Pagnin[9]: & mihi ſignificantius eſt, Deum duriùs inſonando, & obiurgando, beſtiolas iſtas, quaſi dicto audientes effugare. Hæc eſt huius verbi vis: & hinc etiam ortum eſt, ut Græcū *epitimao*, quo ſolent illud reddere LXX. tam variè verterit Vulgatus. Matth. 8. n. 26. *Imperavit ventis, & mari.* Marc. 4. n. 39. *Comminatus eſt vento, & dixit mari: tace, obmuteſce.* Lucæ 8. n. 24. *Increpavit ventum.* Hoc videlicet frequentiùs utitur. Nahum 1. num. 4. *Increpans mare, & exſiccans illud.* Pſ. 105. num. 9. *Increpuit mare rubrum, & exſiccatum eſt.* 47

Expreſsit verò ſcientiſsimè Vulgatus participium Hebraicū *OKel, devorantem*; nihil enim magis proprium his beſtiolis, quàm avida, & inſaturabilis cupiditas devorandi: bruchus quidem apud Græcos à voracitate nomen traxit: nam *bryco* Græcè, idem eſt, ac voro. Solet aliàs interpres, *OKel* reddere, *comedentem*; & utroq; verbo efferre bruchorum, & locuſtarum ingluviem. Vide Ioelis 1. n. 4. & c. 2. n. 25. & Nah. 3. num. 15. 48

Numerus 12.

Et beatos vos dicent omnes Gentes: eritis enim vos terra deſiderabilis, dicit Dominus exercituum.

49 Ita naturâ comparatum eſt, ut ex ijs quiſq; beatitudinẽ metiatur, quæ ipſe in oculis fert, inter prima ponit. Atq; hinc etiam accidit, quod obſervavit Ariſtoteles lib. 1. Ethicorum, cap. 4. ut idem variè affectus diverſa de felicitate ſentiat: & ægrotus, ſanitatem; pauper, divitias; deſpectus, honorem in ſummis bonis numeret. Miſſa facio teſtimonia prophana, ubi ſacra ſuppetunt. Sæpe enim Scriptura ad hanc loquendi conſuetudinem ſe ſe accommodat. Pſalm 126. num. 5. *Beatus vir, qui implevit deſiderium ſuum ex ipſis:* ſcilicet, filijs robuſtis. Eccleſiaſt 10 nu. 17. *Beata terra, cuius Rex nobilis eſt.* Eccleſiaſt. 26. num 1. *Mulieris bonæ beatus vir.* Et cap. 25. num. 11. *Beatus, qui habitat cum muliere ſenſata.* Et num 12. *Beatus, qui invenit amicum verum.*

50 Regiones itaq; finitimæ, cùm viderent Iudęam ſoli bonitate pinguem, ac feracẽ, & cæli benignitate amœniſsimam, opportunis imbribus irrigatam, ac ne minima quidem infeſtatam beſtiola, credita ſemina multiplicato cum fœnore reddentem, non poterant non eius incolas beatiſsimos prædicare. Pſalm 143. num 13. *Promptuaria eorum plena, & oves eorum fœtoſæ: beatũ dixerũt populum, cui hæc ſunt.*

51 Conſequens etiam erat, ut qui eius terræ incolas arbitrabantur feliciſsimos, cuperent vehementer in tam fertili regione pariter habitare: quæ idcirco *Terra deſiderabilis* dicitur: ſic enim illuſtravit Vulgatus Hebraiſmum. Vbi adverte, non ſubeſſe hic eamdem vocem originalem, quę Cant. 5. num. 16. *Totus deſiderabilis.* Hebraicè, *totus deſideria*, ideſt, nihil prorſus eſt in eo, quod non digniſsimum deſiderio ſit. Aggęi 2. num. 8. *Veniet deſideratus cunctis gentibus.* Hebraicè, *deſiderium. El blanco de todos los deſſeos del mundo.*

52 Hic autem ſubeſt vox *hephes.* Regia. *Terra beneplaciti.* Tigurina. *Terra optata.* Propriè, *terra voluntatis.* Nam ut advertit Maldonatus Matth. 27. nu. 43. verbum *Haphes*, ideſt, *velle*, ex idiomate Hebraico ſignificat, *amare, concupiſcere*; ut in hoc cap. num. 1. *Quem vos vultis.* Et Geneſ. 34. nu. 19 *Amabat enim puellam valde.* LXX. reddiderunt Græcè, *Thelete*; *accepta.* Hierony. to. 3. epiſt. 129. non cõtentus vertiſſe, *Terra voluptaria*; ait, ſignificantiorem eſſe vocẽ: ea certè ſubeſt Prover. 8. nu. 11. quam exrulit interpres. *Omne deſiderabile.* Et cap. 3. nu. 15. *Omnia, quæ deſiderantur.*

Numerus 13.

Invaluerunt ſuper me verba veſtra, dicit Dominus.

53 Impiam illam, execrandamq; blaſphemiam, de qua cap. 2. num. 17. acerbiſsimè rurſus inſectatur: & verbũ quidem Hebraicum *Hazac*, pervicacem, contentioſam, atque præfractam in iactandis blaſphemijs obſtinationem indicat. Propriè reddas, *fortificaverunt*, aut *conforta-verunt ſe.* Pſalm. 63. num. 6. ab eadem radice dicitur. *Firmaverunt ſibi ſermonem nequam. Se ratificaron en ſu dicho.* Et Hieremiæ 5. num. 3. *Induraverunt facies ſuas ſupra petram.* Idem etiam eſt verbum, Exod. 7. num. 13. *Induratum eſt cor Pharaonis.* Hebraicè, *fortificavit ſe.*

54 Secundò, deteſtandis illis, procacibuſque blaſphemijs uſque cò divinam iracũdiam irritarunt, ut Dei clementia quaſi det manus, & in hoc conflictu ſe iam victam, & ſuperatam eſſe fateatur. Vide, quæ adnotavi ad illa verba cap. 2. numero 17. *Laborare feciſtis Dominum in ſermonibus veſtris.* Hoc propriè ſignificat *invaleſcere.* Tigurina. *Superarent me verba veſtra.* In hanc ſententiam variè illuſtrat Latinus verbum *Hazac*,

4. Reg. 3. num. 26. *Cùm vidiſſet prævaluiſſe hoſtes*: & Hierem. 20. num. 7. *Fortior me fuiſti*: & 3. Reg. 20. num. 23. *Superaverunt nos.*

Numerus 14.

Et dixiſtis: quid locuti ſumus contra te?

O Cæcitatem! ò ſtuporem! ò ferreum os! Similem obloquendi impudentiam quinquies iam animadvertimus.

Dixiſtis: Vanus eſt, qui ſervit Deo: & quod emolumentum, quia cuſtodivimus præcepta eius, & quia ambulavimus triſtes coram Domino exercituum?

55 EXpoſui iam cap. 2. num. 17. unde anſam arripuerint, ut iſta temere effutirent: & illi duplici ſe ſcelere obſtringebant: ſibi enim arrogabant morum ſanctitatem, & divinam providentiam impudenter incuſabant. Totum hoc argumentum illuſtrabit locus ſimillimus Iſai cap. 58. num. 2. *Me etenim de die in diem quærunt* (ducuntur in ſpeciem ſtudio quęrendi Deum: confluunt quotidie in Synagogas: divinam legem aſsiduè meditantur; ſed ab eius obſervatione abſunt quàm lõgiſsimè) *& ſcire vias meas volunt* (conſilia mea, & occultæ providentiæ rationes curioſius inveſtigant) *quaſi gens, quæ iuſtitiam fecerit, & iudicium Dei ſui non dereliquerit*, (exteriore illa nixi ſpecie probitatis, omnia ſibi à Deo deberi arbitrantur) *rogãt me iudicia iuſtitiæ* (Hieronym9: eſt alia temeritas Iudęorum: quaſi fiduciâ bonæ conſcientiæ iudicium poſtulant iuſtum) *appropinquare Deo volunt.* Verbum
56 Hebraicum *carab*, ut obſervat Forerius, animum hoſtilem notat. Itaque ſibi præfidẽtes, non dubitant cum ipſo Deo iudicio decertare. Ita ne verò? inquiunt: nos legem tuam exactiſsimè obſervamus; tu datâ fidem obſervantibus legem, frangis? pollicit9 es, te defenſurum cultores tuos; nos autem, quaſi legis trãſgreſſores derelinquis? *Quare ieiunavimus, & non aſpexiſti? humiliavimus animas noſtras, & neſciſti?* Humiliare, ſive affligere animas, idem eſt, ac ambulare triſtes: quod iſti iactant apud Malachiam, id eſt, ieiunio, ſacco, cinere carnem macerare. Levit. 16. n. 29. c. 23. n. 27. Num. 29. n. 7. Pſal. 34. n. 13. & 1. Eſdræ 8. num. 21.

Sed ſunt longè culpandi iſti vehemen- 57
tiùs, quàm, qui apud Iſaiam conqueruntur: illi enim, & ſi verę, germanæque iuſtitiæ ſolidã & expreſſam effigiem nõ tenebant; umbram tamen, & ſpeciem quãdam oculis obverſantem ſectabantur; iſti umbraticam etiam ipſam iuſtitiam deſeruerant: offerebant illi lectiſsimas victimas, adipem pinguium, & ſanguinem vitulorum, Iſai 1. n. 11. iſti verò deterrimas hoſtias immolabant. Solvebãt illi, ac fortaſſe nimis ſuperſtitioſè, frugum ſuarum decimas, mentæ etiam, anethi, atque cymini Matth. 23. n. 23. iſti palàm Dei miniſtros decimarum ſolutione fraudabant. Honorabant illi labijs Deum, Iſai 29. nu. 13. Matth. 15. n. 8. iſti verbis contumelioſis Deũ ipſum proſcindebant: & tamẽ adeò ſunt cæci, adeò ſtupidi, atque procaces, ut ſanctitatem ſibi arrogent, & cum Deo ipſo tam graviter expoſtulẽnt.

Alterũ iſtorum crimen eſt multò gra- 58
vius, & periculoſius; ſenſim enim, & obſcurè iugulũ petunt Divinæ providentiæ, ad quam funditus evertendam, occultos cuniculos agunt. Nam ea ſublata, collabi Religionem, ſcelera impunè patrari, & omnia permiſceri, neceſſe eſt. Quis enim illud numẽ veneretur, quod ut velut truncus, & ſtipes, neque bonos præmijs, neque malos ſupplicijs afficiat? Quis pietatem colat, ſi cæcæ fortunæ arbitrio, & temeritate trahantur omnia ſuſque

deque? Sapienter ſanè Boethius lib. 5. de Cõſolatione philoſophica proſa 3. [Quid enim vel ſperet quiſque, vel etiam deprecetur, quando optanda omnia ſeries indeflexa cõnectit? Auferetur igitur unicũ illud inter homines, Deumque commercium, ſperandi ſcilicet, ac deprecãdi; quare neceſſe erit, humanum genus diſſectũ, atque diſiunctum ſuo fonte, fatiſcere.]

59 Egregiè hoc confirmat Ezech. cap. 9. n. 9. [Iniquitas domus Iſrael, & Iudà magna eſt nimis valde: & repleta eſt terra ſanguinibus, & civitas repleta eſt averſione: dixerunt enim: dereliquit Dominus terram, & Dominus nõ videt.] Vide, quàm immania ſcelera hac ianua patefacta, ſe prorripiant. Huc etiam ſpectat illud Sophoniæ 1. num. 12. *Qui dicunt in cordibus ſuis: non faciet bene Dominus, & non faciet malè*; & ſimiles impiorum voces, Iob. 21. num. 15. & cap. 22. num. 17. & Pſal. 72. num. 11. Vide Lorinum Eccleſiaſt. cap. 5. num. 5.

60 Obſervavi cap. 2. num. 17. ſolitos etiã aliquando pios ſuas querimonias Deo repræſentare; ſed timidè, ac ſuppliciter, honorem præſantes æquitati Divinę, & abſtruſa ſummę providentiæ indicia ſuſpicientes: etiam ſi eventorum cauſas non attingant. Tractat copioſiſsimè de toto hoc argumento Auguſt lib. 20. de Civit. cap. 2. & 3. & in hanc ſententiam explicandus eſt Sapiens, Eccleſiaſt. 8. num. 14. *Sunt iuſti, quibus mala proveniũt, quaſi opera egerint impiorum*: & cap. 9. num. 2. *eò quòd univerſa æquè eveniant iuſto, & impio; bono, & malo; mundo, & immundo; immolanti victimas, & ſacrificia contemnenti*: & David Pſ. 72. num. 12. *Et dixi: ergo ſine cauſa iuſtificavi cor meum, & lavi inter innocẽtes manus meas, & fui flagellatus tota die.*

Numerus 15.

Ergo nunc beatos dicimus arrogãtes: ſiquidem ædificati ſunt facientes impietatem.

Metiebantur iſti felicitatem ex 61
ſola rerum temporalium affluentia: cùm ergo viderent impios, ac ſuperbos (eadem enim ſubeſt vox, quæ capit. 4. num. 1.) florere divitijs, opibus, & honoribus abũdare; beatos illos, ac felices prædicabant. Lege, quæ adnotavi num. 12.

Nimis coarctat Ribera ſignificationẽ verbi *bana*, ideſt, *ædificare*; reſtringit enim iuxta Hebraici ſermonis idioma, ad prolem tantùm, & poſteritatem augendam. Fateor quidem, Exodi 1. num. 21. *ædificare domos*, idem eſſe, ac propagare ſobolem: et Geneſ. 16. num. 2. *ædificari ex muliere*, eſſe, liberos ex ea ſuſcipere; ſed *ædificare* abſolutè poſitum, eſt, firmam, ſtabilem, ac bene fundatam felicitatem conſtituere. Vnus Hieremias quatuor nobis exempla ſuppeditat: cap. 12. num. 16. cap. 24. num. 6. cap. 31. num. 4. & c. 42. num. 10. Vide Pinedam Iob. 22. num. 23. & Perer. Exod. 1. diſp. 10.

Ædificati itaque *ſunt facientes impie-* 62
tatem: hoc eſt, valent viribus, pollent honoribus, copijs circumfluunt. Sint graviſſima Auguſt. verba, quaſi Commentarius huius loci, in illo lib. 20. de Civitate c. 2. [Neſcimus, quo iudicio Dei, ille bonus ſit pauper; malus ille ſit dives: impius optimè valeat; pius languore tabeſcat: latrocinentur ſaniſsimi iuvenes; & qui nec verbo quemquam lædere potuerunt, diverſa morborum atrocitate affligantur: infantes utiles rebus humanis immatura morte rapiantur; & qui videntur nec naſci debuiſſe, diutiſsimè inſuper vivant: plenus criminibus ſublimetur honoribus; & hominem ſine querela tenebræ ignobilitatis abſcondant.] Sic Auguſt.

63 Torſit ſanè hoc etiam ſanctiſsimos vitos.Hierem.12.num.1.*Bene eſt omnibus, qui prævaricantur,& iniquè agunt: plantaſti eos, & radicem miſerunt.* Novâ metaphorâ declaratur ſtabilis impiorum felicitas; quæ velut arbor amæniſsima conſita iuxta aquas, altas radices egit, & truncos, ramoſque procreavit. Iob 5.num.3. *Ego vidi ſtultum firma radice.* Pſalm. 36.nu.35. *Vidi impium ſuperexaltatum, & elevatum ſicut cedros Libani.* Vertit Hieronymus ex Hebræo: *ſicut indigenam virentem. Como arbol, que ſe dà bien en la tierra.*

64 Pergit Hieremias: *propè es tu ori eorum, & longè à renibus eorum.* Quæ verba ſic explico. Præſto es tu voluntati, ac deſiderio eorum: quidquid collibitum illis fuerit, ad nutum exequeris. *Todo ſe lo concedeis a pedir de boca.* *Os* enim ex idiomate Hebraico idem eſt, ac voluntas, deſiderium, nutus. Geneſ.24. num.57. *Quæramus ipſius voluntatē.* Hebraicè, *os.* Pſa.102. nu.5. *Qui replet in bonis deſiderium tuum.* Hebraicè, *os tuum.* Eccleſiaſtes 8.num.2. *Ego os regis obſervo,* idest, nutum intueor, promptiſsima parendi voluntate.

65 *Et longè à renibus eorum,* idest, ne molli quidem brachio eos corripis, nec leviſsimo flagello attingis. *Renes* enim in arcano ſermone ſunt quaſi ſedes correptionis, caſtigationiſque divinæ. Pſalm.25.nu.2. *Vre renes meos.* Threnot.3.num.13. *Miſit in renibus meis filias pharetræ ſuæ.* Confirmatur hæc explicatio ex cap.21. Iob n 9. *Domus eorum ſecuræ ſunt, & pacatæ, & non eſt virga Dei ſuper illos.* Et Pſalm.72. num.5. *In labore hominum non ſunt, & cum hominibus non flagellabuntur.*

Et tentaverunt Deum, & ſalvi facti ſunt.

66 Hebraicè. *Et evaſerunt*; hoc eſt, abierunt impunè. *Se ſalieron con ello.* Vide Geneſ.19.nu.17. & Pſalm.21.nu.9. & Danielis 3.num 88.

Atque hinc illuſtratur illud Geneſ.32. nu.30. *Vidi Deum facie ad faciem, & ſalva facta eſt anima mea,* idest, cùm viderim Deum, è vivis tamen non exceſsi, incolumis evaſi. impunè tuli. Inſederat enim in hominum animis talis opinio, eum, qui conſpicatus eſſet Deum, vel potiùs Angelum, Dei perſonam ſuſtinentem, ſtatim eſſe moriturum. Sic Gedeon Iudicum 6. num.22. *Heu mihi Domine Deus, quia vidi Angelum Domini facie ad faciem, dixitque ei Dominus: pax tecum, ne timeas, non morieris.* Et Manue, cap.13.num.22. *Morte moriemur, quia vidimus Dominum.* In hanc 67
ſententiam explico illud Exod.20.nu.19. *Non loquatur nobis Dominus, ne fortè moriamur.* Hinc etiam orta admiratio illa, Deuteron.5.num.24. *Probavimus hodie, quòd loquente Deo cum homine, vixerit homo.*

Fortè anſam erroris arripuit popul' rudis ex cœleſti illo oraculo, Exod.33.n 20. *Non videbit me homo, & vivet*, ut q.54. in Exodum ſcribit Auguſtinus. Quod tamen non placet noſtro Serario Iudicū 6. q.14. nam Iacob longè præceſsit ætatem Moyſis; refertque ad inſitam mortalibus opinionem de immenſo Divinæ Maieſtatis ſplendore, agnatumque conſcientiæ noſtræ ſenſum, quo nos indignos prorſus Divino congreſſu profitemur.

Porrò *tentare Deum*, in hoc loco, non 68
eſt experimentum capere potentiæ illius, aut bonitatis, aut ſapientiæ; neque ex præſumptuoſa confidentia ab eo expectare id, quod humana ratione aſſequi poſsis: quod prohibetur Deuteron.6. num.16. Quo telo Chriſtus dæmonē profligavit, Matth.4. num.7. *Non tentabis Dominum Deum tuum.* Egit de hoc genere tentationis Dei accuratiſsimè Suarez, tom.1. de Religione lib.1. de Irreligioſitate, cap.2. & 3.

Hic verò tentare Deum eſt, illum ad 69
iracundiam provocare, & quaſi Divinæ longanimitatis, & patientiæ experimentum ſumere. Vt ſolemus Hiſpanè dicere: *me tentais de paciencia.* LXX. *Antéſteſan theo. Steterunt contra Deum: obſtiterūt Deo.* Pſalm.77. num. 40. *Quoties exacerbaverūnt eum in deſerto? in iram concitaverunt*

eum in inaquoſo? Quod alijs verbis ſtatim exponitur, num. 41. *Et converſi ſunt, & tentaverunt Deum, & ſanctum Iſrael exacerbaverunt.* Et num. 56. *Et tentaverunt, & exacerbaverunt Deum excelſum.* Pſ. 94. num. 9. *Sicut in irritatione ſecundum diem tentationis in deſerto, ubi tentaverunt me Patres veſtri.* Itaque tentare Deum, idem eſt, ac irritare, exaſperare, exacerbare.

Numerus 16.

Tunc locuti ſunt timentes Dominum, unuſquiſque cum proximo ſuo.

70 Hieronymus. [Illis de Dei iudicio blaſphemantibus, qui timent Deum, ad invicem ſunt locuti: quòd retributio bonorum, vel malorum, non ſit in præſenti, & brevi ſæculo; ſed in futuro, & æterno: & quòd homo non poſsit Dei ſcire iudicia, & de illius æquitate, ac iuſtitia diſputare.] Paucisſimis verbis complexus eſt Hieronymus rationes validisſimas, quibus contumelioſæ illæ, & ſtolidę, iactatę ab impijs contra Divinam providentiam, refelluntur.

In primis ingenuè fatentur iuſti, arcanum illud, ac reconditum Divinæ providentiæ conſilium, quo univerſa pariter, ac ſingula ſapientisſimè gubernantur, fide potiùs, admiratione, atque ſilentio venerandum eſſe, quàm ratione, curioſitate, & argumentis indagandum. Nam, ut ſapienter claudit Auguſtinus cap. illud 2. lib. 20. de Civitate. [Multa, ac penè omnia iuſta iudicia Dei, ſenſus, menteſque mortalium latent; cùm tamen piorum fidem non lateat, iuſtum eſſe, quod latet.]

71 Poſtquàm eoſdem penè eventus bonorum, & malorum contemplatus eſt Sapiens; tandem concludit, Eccleſiaſtes 8. num. 17. *Et intellexi, quòd omnium operum Dei nullam poſſit homo invenire rationem.* Sic David, cùm admiratus dixiſſet, Pſ. 72. num. 12. *Ecce ipſi peccatores, & abundantes in ſeculo, &c.* commodè ſubiungit, num. 16. *Exiſtimabam, ut cognoſcerem hoc; labor eſt ante me* (ideſt, aciem mentis intendi ad hoc perveſtigandum; ſed ſumma mihi difficultas obiecta eſt) *donec intrem in ſanctuarium Dei*; (ideſt, difficillimum eſt, de re tam abſtruſa ferre ſententiam homulum mortali corpore incluſum, donec his expedito vinculis aditus pateat ad arcanum illud Divinæ providentiæ ſanctuarium.)

Addit denique id, quod eſt alterum defenſionis caput: *& intelligam in noviſſimis eorum.* Cùm exitus vitæ perſpiciantur, tunc demum, quàm ſit felix bonorum ſors, quàm miſera impiorū, facilè apparebit. Hac ſe conſolatione ſuſtentabat Iob, cùm florentes videret impios, cap. 21. nu. 17. *Quoties lucerna impiorum extinguetur, & ſuperveniet eis inundatio?* Et Hiere. cap. 12. num. 3. *Congrega eos, quaſi gregem ad victimam.* Perinde ac ſi diceret: fruantur illi nunc ſanè tranſitoria iſta felicitate, indulgeant genio, & in omni rerum abundantia vivant: nihil enim aliud eſt, quàm ſaginari inſtar pecudum, quæ ſunt ſacrificijs deſtinatæ, ut pingues, & obeſi ſubitò mactentur. Lege Lorinum Eccleſiaſt. 8. nu. 14. Genebrar. Pſal. 72. nu. 17. & Barradam to. 3. lib. 4. cap. 6. ad illa verba Lucæ 16. num. 25. *Fili, recordare, quia recepiſti bona in vita tua, & Lazarus ſimiliter mala; nunc autem hic conſolatur, tu verò cruciaris.* 72

Atque hinc etiam deducitur tertium caput defenſionis, quod luculentè perſecutus eſt Chaldæus Paraphraſtes, enodans illa verba Eccleſiaſtes 8 num. 14. *Sunt iuſti, quibus mala proveniunt.* [Et vidi in Spiritu Sancto, quia malum, quod accidit bonis, ac iuſtis in ſeculo hoc, non eſt propter peccata eorum, ſed ad removendam ex eis culpam levem, & ut ſit merces integra eorum in ſeculo vèturo: & bonum, quod contingit peccatoribus, non eſt meriti eorū; ſed ad retribuendū eis mercedē meriti levis, quod fecerunt, ut comedant 73

mer-

mercedem ſuam in ſeculo hoc, & ut per-
dant partem ſuam in ſeculo venturo.]
74 Hoc perſpicuè docemur, 2. Machab. 6.
nu. 14. [Non, ſicut in alijs nationibus, Do-
minus patienter expectat, ut eas, cùm Iu-
dicij dies advenerit, in plenitudine pecca-
torum puniat: ita & in nobis ſtatuit, ut
peccatis noſtris in finem devolutis, ita de-
mum in nos vindicet.] Talis fortaſſe fuit
iſtorum etiam iuſtorum ſermo. Sed Com
mentarium claudant egregia Philonis
verba, in libro de Confuſione linguarum.
[Inſignis pœna, & vindicta impietatis
eſt, connivere Deum, atque etiam indul-
gere peccantibus; nec ſolùm eis impuni-
tatem, verùm magnam, & diuturnam
proſperitatem concedere.]

Et attendit Dominus, & audivit: & ſcriptus eſt liber monumenti coram eo timentibus Dominum, & cogitantibus nomen eius.

A*Largò Dios el oydo, y llevole la atencion eſta platica de los juſtos.* Studium attendendi voluptatem ſignificat, quam Deus hauſit ex Iuſtorum ſermonibus; ut etiam dicitur reſpicere opera, quæ gratis oculis, & benigno vultu proſequitur.

75 *Liber monumenti*, Hebraicè, *memoriæ*.
Vide Sixtum Senenſem lib. 2. Bibliothe-
cæ verbo, *memorialis liber*. Fit mani-
feſta alluſio ad commentarios, in quos
Regum iuſſu referebantur res à ſubditis
præclarè geſtæ, ut in memoriam redactæ,
opportuno tempore compenſarētur. De
quibus Serarius Eſther 6. q. 16. & Pineda
in Salomone, lib. 5. cap. 13. ad illa verba
3. Regum 4. num. 3. *à commentarys*. Chal-
dæus: *præpoſitus ſuper monumenta*. LXX.
Commonefaciens. Caietanus. *A memoria*.
Pagnin. *Revocans in memoriam*. Extat exē-
plum per illuſtre, Eſther 6 num 1. & 2.
& cap. 12. num. 4. quò etiam alluditur
Iſai 62. num. 6. *Qui reminiſcimini Domini,
ne taceatis, & ne detis ſilentium ei, donec
ſtabiliat*. Tigurina; *qui in memoriam revo-
catis*. Pagnin. *qui reminiſci facitis*. Vatab.
qui recenſere ſoletis. Hoc eſt, qui Deo re-
digitis in memoriam obſequia ſibi præſti-
ta, fidemque ſuam interpoſitam, aſsiduè
illum interpellate, donec ſtet promiſsis.

Vehementer conſolatur, & accendit 76
Iuſtos hæc tam ſpecialis Dei providentia
referendi ſigillatim in ſuos annales, etiam
ipſa verba, & cogitata Iuſtorum, ne un-
quam effluant è memoria, ſed opportu-
no tempore debita mercede aſficiantur.
Quod legit Vulgatus ſecutus LXX. Pſal.
55. num 9. *Poſuiſti lachrymas meas in conſ-
pectu tuo*; ſic vertit ex Hebr. Tigurina. *La-
chrymas meas repone in laguncul am tuam:
an non in rationario tuo?* Iſidorus Clarius:
nonne in libro rationum tuarum? Vatablus.
An non ſunt in commentarijs tuis? Genebr.
in tua memoria. Pagninus, & Regia. *Nonne
in libro tuo?* Subeſt enim ibi Hebraicè ea-
dem vox, quæ hîc apud Malachiam. *No
ſe le pierde a Dios ni una lagrima de un Iuſ-
to: en una garrafa las manda guardar, como
vino de los Angeles, y eſcrivir en ſu libro de
memoria*. In hunc librum cupiebat Iob,
ſua dicta referri, cap. 31. num. 35. *Et li-
brum ſcribat ipſe, qui iudicat*.

Eadem providentia alia metaphora
denotatur ad Roman. 15. num. 28. *Et aſ-
ſignavero eis fructum hunc*. Græcè, *ſphragi-
ſome. Obſignavero, ſigillo muniero*. Hoc eſt,
quaſi miniſtet, qui ſum Deo à commen-
tarijs, in librum monumenti retulero, ſi-
gillumque impreſſero, ac veluti pretio-
ſiſsimum theſaurum in tuto recondide-
ro. Eadem enim metaphora, & providen-
tia utitur Deus adverſus peccata. Deu-
teron. 32. nu. 34. *Nonne hæc condita ſunt
apud me, & ſignata in theſauris meis?* Et
Iob 14. nu. 17. *Signaſti, quaſi in ſacculo, de-
licta mea*: nam etiam ipſa delicta referun- 77
tur accuratè in librū monumenti. Thre-
norum 1. num. 14. *Vigilavit iugum iniqui-
tatum mearum: in manu eius convolutæ ſunt*.
Tigurina. [Impreſſum eſt iugum præva-
ricationum mearū manu eius.] Exponit

Vatab. [Deus quibuſdam notis peccata mea in manibus ſuis deſignavit, ut illorum recordaretur.] Iſai.65.num.6. *Ecce ſcriptum eſt coram me: non tacebo, ſed reddam, & retribuam in ſinum eorum.* Sic viſus eſt Ezechieli Iudex ipſe inter Angelos, quaſi inter ſatellites, & adminiſtros ſuæ iuſtitiæ, cap.9.num.2. *Et atramentarium ſcriptoris ad renes eius.* Hieronymus ibi. *Vt omnium peccata deſcriberet.* Atque hi ſunt illi libri, qui in extremo Iudicio proferentur in lucem, & clara voce recitabũtur, iuxta communem interpretum expoſitionem. Danielis 7.num.9. *Iudicium ſedit, & libri aperti ſunt.* Et Apocalyp.20 num.12. *Et iudicati ſunt mortui ex his, quæ ſcripta erant in libris, ſecundum opera ipſorum.* Quæ ad Theologicam horum librorum intelligentiam ſpectant, ne trãſiliam Commentarij terminos, legi poterunt apud Suarez tom. 2. in 3. part. diſp. 57. ſect.9. quod verò attinet ad doctrinam, pro concione populo explicandam, apud Barradam tom.3.lib.10.cap.11.

Numerus 17.

Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die, qua ego facio, in peculium.

78

IDeſt, in die, qua ego debitas pœnas de blaſphemantibus ſumam. Obſervo in arcano ſermone; verbum *facere*, ſæpe idem eſſe, atque ſtrages edere, occidione occidere. Vulgatus autem modò illuſtrat, modò retinet Hebraiſmũ. Gene. 18.n.29. *Non percutiam propter quadraginta.* Hebraicè, *non faciam.* Et ibi num.28. 30. & 31. quaſi ſynonima coniunguntur, *non faciam, non interficiam, non delebo.* Sopho. 3.num.19. *Ecce ego interficiam.* Hebraicè, *faciam.* Ezechiel.23.num 8. *Confregerunt.* Hebraicè, *fecerunt.* Pſalm.118. nu.126. *Tempus faciendi Domine, diſſipaverunt legem tuam.* Genebrard. *Tempus puniendi, & ulciſcendi.* Vide Danielis 8. numero 12. & 24. & cap.11. numero 28. & 30.

In peculium, Hebraicè ſubeſt vox illa 79
celebris *Cegulà*: quam variè varij reddiderunt. Exodi 19. num.5. Deuteron.7. num.6. & cap.14.nu.2. & cap.26.nu.18. & Pſalm.134. num. 4. Aſſentior Ariæ Montano, vocabulum eſſe dignius, & liberalius, quàm peculium; eo ſignificari chariſsimam, ſelectiſsimamque divitiarum partem, quæ vel natura ſua, vel etiam opere præſtet. Vt ſunt gemmæ, uniones, aurum, & argentum pretioſè cælatum. Vide Pinedam in Salomone, lib.7.cap.13. num.8.

Hinc, Auctore Mercero, motionem illam tribus conſtantem punctis, quæ inſignem bullam auream, triangulari figura, tribuſque diſtinctam margaritis, refert; qualis è collo Regum pendere ſolet, *Cegol* Grammatici vocaverũt. Vno verbo: quod rarum, & pretioſum eſt, & in delicijs habetur, & tanquam ſingulare reconditur, hac voce ſignificatur. Vatab vertit Exod. 19.num. 5. [Vt theſaurus unicè dilectus.] 1.Paralipom.29.num.3. *Obtuli in domum Dei mei de peculio meo, aurum, & argentum.* Eccleſiaſtes 2.num.8. *Coacervavi mihi argentum, & aurum, & ſubſtantias* (Hebraicè, *cegula*) *Regum*, ideſt, Regiam gazam, exquiſitam ſupellectilem. Tigurina. *Mundum pretioſum.* Pineda in Salomone lib.4.cap.18.num.12. *Pretioſiſsima monilia.* Paulus ad Titum 2. num 14. ſecutus LXX. ſic expreſsit vim vocis. *Vt mundaret ſibi populum acceptabilem.* Perpende, quanti æſtimet Deus Iuſtos, quos, ut ſelectiſsimum, pretioſiſsimumque theſaurum in oculis fert.

Et parcam eis, ſicut parcit vir filio ſuo ſervienti ſibi.

GVevara Habac 1. verſ.17. nu 172. 80
aſſerit, verbum *Hamal*, in hoc loco idem eſſe, ac iucundari. Quare ita vertit: *& lætabor ſuper eis, &c.* Sed miror,

virum

virum doctum obtrudere nobis ſine ullo
fundamento voluiſſe, quod etiam ipſi diſ-
plicuit Hebraizantium Duci, qui primus
id excogitavit: in quo vel ab ipſis perpe-
tuis eius ſectatoribus deſeritur. Nihil enim
opus eſt, verbum à germana ſua ſignifica-
81 tione deflectere: imò ipſa genuina ſigni-
ficatio multò congruentior, & illuſtrior
eſt; ſi tantùm advertamus, *parcere*, non
tam eſſe, *ignoſcere*, quàm prudentiſsimè
conſulere, atque proſpicere. Ezech. 16.
num. 21. *Et peperci nomini ſancto meo.*
1. Regum 23. num. 21. his verbis allocu-
tus eſt Saul ſubditos ſuos. *Benedicti vos à
Domino, quia doluiſtis vicem meam:* Hebrai-
cè. *Quia pepercistis mihi*, ideſt, quia mihi
conſuluiſtis, ſeu rem mihi gratiſsimam
feciſtis. 2. Regum 21. num. 7. *Pepercitque
Rex Miphiboſeth filio Ionathæ*, id eſt, filiũ
viri ſibi amiciſsimi, fœdereque coniun-
ctiſsimi, omni benevolentia complexus,
omni genere officiorum proſecutus eſt.
Sic explicat Pineda in Salomone lib. 6.
cap. 20. illud Pſalm. 71. num. 13. *Parcet
pauperi, & inopi*, ideſt, tangetur miſero-
rum ærumnis, & commovebuntur viſce-
ra eius.

Itaque in hoc loco, *parcam eis*, idem prorſus eſt, ac benigniſsimè proſpiciam: eos tãquam pupillam oculi tuebor. Cùm ſtomachum in ſceleratos erupero, non modò calamitas nulla, ſed ne leviſsima quidem calamitatis ſuſpicio Iuſtos attinget; quos duplici nomine unicè dilexi, & quia adoptione filij ſunt, & quia mihi ſemper dicto audientes extiterunt.

Numerus 18.

Et convertemini, & videbitis, quid ſit inter iuſtum, & impium; & inter ſervientem Deo, & non ſervientem ei.

82 Non dubium, quin ad impios
illos, & in divinam provi-
dentiam cõtumelioſos, hæc
verba referantur. Vos teme-
re iactabatis, num. 14. *Vanus eſt, qui ſervit
Deo:* tunc demum, cùm à vobis atrociſsi-
mas pœnas ſumpſero, & Iuſtos paterno
favore protexero, volentes nolentes ocu-
los aperietis, & clarè tandem perſpicietis,
quid interſit inter Iuſtum, & impium.
Tunc pœnitentiam agentes, Sapient. 5.
num. 3. ſed omnino ſeram, & infructuo-
ſam: *impij mirabuntur* (Græcè, *exteſontæ*:
obſtupeſcent, de ſtatu mentis deijcien-
tur) *in ſubitatione inſperatæ ſalutis*. Græcè.
Epi tò paradoxo. In ſalute piorum ſibi
prorſus paradoxa, & minimè opinata.
Tunc facti evidentia extorquebit ab invi-
tis illam confeſsionem. *Nos inſenſati vi-
tam illorum æſtimabamus inſaniam. Ecce
quomodò computati ſunt inter filios Dei.*
Tunc demum ſerò ſapient, & aptè, ſed
inutiliter ratiocinabuntur. *Ergo erravi-
mus à via veritatis.* Lege, quæ adnotavi,
num. 16. ex Pſalm. 72. num. 17. Iob 21.
num. 17. Hieremiæ 12. num. 3.

CAPVT IIII.

Numerus 1.

Ecce enim dies veniet ſuccenſa, quaſi caminus.

Concors eſt Expoſitorum om- 1
nium intelligentia, hæc ver-
ba de extremo Iudicij die
interpretantium. Hoc requi-
rit illa cauſalis *enim*: hoc ſeries ipſius ſen-
tentiæ poſtulat. Illa enim dies erit impijs
formidoloſa; Iuſtis verò lætitiæ, luciſque
pleniſsima.

Et revera *ſuccenſa erit illa dies, quaſi caminus*: nam nota illa ſimilitudinis, *quaſi*, non ad metaphoram, ſed ad proprietatem, rigoremque ſermonis, referenda eſt: ſolet enim in fornace coarctatus, & conſtipatus ignis propter flammarum dẽſitatem, eſſe vehementior. Erit verò ille ignis extremus longè vehementiſsimus, quippe purgaturus elementa; aurum, cautes, & adamantas diſſoluturus, ferve-

facturus ipſum pelagus, & piſces in mari delitèſcentes exuturus.

2 Extant verò adeò expreſſa oracula Divina de iſto extremæ cōflagrationis ignē, ut niſi aperta Scripturæ inferatur vis, nō poſsint aliò detorqueri. 2. Petr. 3. num. 6. [Ille tunc mundus aqua inundatus perijt: cœli autem, qui nunc ſunt, & terra eodem verbo repoſiti ſunt, igni reſervati in diem Iudicij, & perditionis impiorum hominū.] Vbi ex antitheſi eluvionis aquarum ad diluvium ignis, conſtat, verba in ſenſu proprio, non metaphoricè eſſe accipienda. Quod clariùs deinde explicatur, num. 10. [Elementa verò calore ſolventur.] Et num. 12 [Ignis ardore tabeſcent: terra autem, & quæ in ipſa ſunt opera, exurentur.] 1. Corinth. 3. num. 13. *Dies Domini declarabit, quia in igne revelabitur.* Anſelmus ibi [Dies Iudicij, qui nunc omnes latet, tunc omnibus erit notus: cùm enim viderint omnes ignem illum ante faciem Iudicis, per totum diffundi orbem, ſcient adeſſe diem Iudicij.] 2. Theſſalonicenſ. 1. num. 7. [In revelatione Domini Ieſu de cœlo cum Angelis virtutis eius, in flamma ignis dātis vindictam ijs, qui non noverunt Deum.] Daniel. 7. vbi ſermo eſt de extremo Iudicio, ut liquet ex contextu, num. 9. [Aſpiciebam, donec throni poſiti ſunt: fluvius igneus, rapiduſque egrediebatur à facie eius: Iudicium ſedit, & libri aperti ſunt.]

3 Hæc ſunt maximè illuſtria vaticinia: in alijs Scripturæ locis, vel alluditur ad veritatem iſtam à Maioribus quaſi per manus traditam, vel id ipſum in illis locis ſignificatur. Iſai. 66. num. 15. *Ecce Dominus in igne veniet.* Et num. 16. *Quia in igne Dominus diiudicabit.* Pſalm. 49. num. 3. *Deus manifeſtè veniet, Deus noſter, & non ſilebit: ignis in conſpectu eius exardeſcet* Pſalm. 96. num. 3. [Ignis ante ipſum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius.] Ioelis 2. num. 3. *Ante faciem eius ignis vorans.* Deniq; congruenter his vaticinijs canit Eccleſia: *dum veneris iudicare ſeculum per ignem.*

Exiſtit autem hoc loco gravis ſanè quæſtio: an vehementiſsimus ille ignis antecesſſurus ſit Iudicis adventum, an verò cōſecutur? Res eſt magnis involuta difficultatibus, quam Auguſt. lib. 20. de Civitate cap. 30, ut fuit vir in ſuſtinendo iudicio mirabilis prudentiæ, vix audet certò definire, noſque præiudicio ſuo deterret, ne quid temerè definiamus. 4

Sed in re lubrica noſtri Suarez opinio, quæ & recitatis Scripturæ teſtimonijs, & Auguſtini menti conformior eſt, mihi valde probatur. Exiſtimat ille, tom 2. in 3. P. diſp. 57. ſect. 1. ignem illum, excitatis iam hominibus, anteceſſurum eſſe Iudicis adventum, ita tamen, ut in ſe ipſo conglobatus, illud ſpacium dumtaxat occupet, in quo iacebunt miſeri damnati; peracto verò Iudicio, vehemētiſsimè augendum, & ſummis incrementis multiplicādum, ut & mūdum purificet univerſum, & eoſdem damnatos correptos, & implicatos, ſecum in imum Tartarum devolvat.

Sapientiſsimè hinc concludit Petrus epiſt. 2. cap. 3. num. 11. *Cùm igitur hæc omnia diſſolvenda ſint; quales oportet vos eſſe in ſanctis converſationibus, & pietatibus?* Egerunt accuratè de hoc extremo Igne Acoſta de Temporibus noviſsimis lib. 4. à cap. 8. uſque ad 12. Valent. to. 4. diſp. 11. quæſt. 2 punc. 3. Barradas to. 3. lib. 9. c. 11. Suarez diſp. citata, & diſput. 58. ſect. 10. 3. Lorinus Sap. 5. nu. 22. & 2. Petr. 3. nu. 7. 5

Et erunt omnes ſuperbi, & omnes facientes impietatem, ſtipula: & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum.

Ipſi ſilices, ipſi adamantes, illius ignis ardore diſsilient, atque tabeſcent: *petræ diſſolutæ ſunt ab eo,* Nahum 1. num. 6. an ſtipula ad exardeſcendum facilis, populantes illas flammas ſuſtinebit? Imò verò celerrimè concipiet, tametſi acerbiſ- 6

ſimo illo, atrociſsimoque incendio nunquam abſumetur. Hoc itaque ſignificat Scriptura; cùm impios comparat aridæ materiæ, & ad concipiendum ignem paratiſsimæ, ut *ſtipulæ*, Exod. 15. nu. 7. Iſai. 5. num. 24. cap. 33. num. 11. cap. 47. nu. 14. Abdiæ, num. 18. Nah. 1. num. 10. *Ligno arido.* Lucæ 23. num. 31. *Spinis arentibus.* 2. Regum 23. num. 2. Iſai 9. num 18. & cap. 10. num. 17. *Paleis*, Matth. 3. num. 12. Lucæ 11. num. 17. *Zizanijs*, Matth. 13. n. 40. deniq; *ſtupæ collectæ.* Eccl. 21. n. 10.

7 Superbi, & facientes impietatem, quos corripiet voraciſsimus ille ignis, ijdem ipſi ſunt, qui cap. 3. num 15. beati, & felices prædicabantur; eadem enim utrobique vox ſubeſt, quam hic *ſuperbos*, illic *arrogantes* vertit Interpres.

Quæ non derelinquet eis radicem, & germen.

RAdicitus eos extirpabit ille ignis; ne ſurculum quidem, aut fibram derelinquet: præciſa penitus eſt omnis ſpes evadendi è tantis malis.

Numerus 2.

Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol Iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius.

8 SOlem, ac lucem; Chriſtum; eiuſque adventum, ſolis ortum in Scriptura nominari, notius eſt, quàm ut probatione indigeat. Lucæ 1 num. 78. *Viſitavit nos Oriens ex alto.* Græcè. *Anatole*, ideſt, Solis ortus. Iſai. 60. num. 1. *Venit lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt.* Proptereà ſæpe Chriſtus ſuam in hoc mundo præſentiam vocavit diem; abſentiam verò, noctem: quia Sol erat mundi, & Solis proprium eſt efficere diem. Ioan. 9. num. 4. *Donec dies eſt: venit nox*; & num. 5. *Quandiu ſum in mundo, lux ſum mundi.* Et cap. 12. num. 35. *Ambulate, dum lucem habetis, ut non vos tenebræ comprehendant.* Lege eruditam Chriſti cum Sole comparationem apud Sotomaior in illa verba Cant. 1. n 5. *Decoravit me Sol.* 9

Hic verò antitheſis ipſa continuata neceſſariò requirit, ut huius Solis clariſſima lux ad recreãdos, hilarandos, & protegẽdos Iuſtos referatur. Erit extremus ille dies improbis quidem obſcuriſsimus, & triſtiſsimus; probis verò ſplendidiſsimus, & lætiſsimus illuceſcet: occumbet illis Sol in ſempiternam noctem, ut ipſi miſeri lamentabuntur; Sapient. 5. numero 6. *Iuſtitiæ lumen non luxit nobis, & Sol intelligentiæ non eſt ortus nobis*; his verò exorietur nitidiſsimus Iuſtitiæ Sol in diem ſempiternam. Hac videlicet metaphora ſolet Scriptura, vel extremam calamitatem denunciare, vel ſummam lætitiam polliceri. Vtriuſque rei exempla præſentem locum illuſtrabunt.

Ac primùm obſcuratione Solis atro 10
ciſsima declarari ſupplicia, conſtat Hierem 15 num 9. *Occidit ei Sol, cùm adhuc eſſet dies; confuſa eſt, & erubuit: & reſiduos eius in gladium dabo.*. Amos 8. nu. 9. *Occidet Sol in meridie, & tenebreſcere faciã terrã in die luminis.* Iſai. 13. n. 9. *Ecce dies Dñi veniet crudelis, & indignationis plenus: obtenebratus eſt Sol in ortu ſuo, & Luna non ſplendebit in lumine ſuo: & viſitabo ſuper orbis mala.* Ezech. 32. n. 7. *Operiam, cùm extinctus fueris, cœlũ, & nigreſcere faciam ſtellas eius: ſolem nube tegam.* Ioel. 2. nu. 10. *Sol, & Luna obtenebrati ſunt.* Et nu. 31. *Sol cõvertetur in tenebras, & Luna in ſanguinẽ, antequàm veniat dies Dñi magnus, & horribilis.* Et c. 3. n. 14. *Iuxtà eſt dies Dñi in valle conciſionis: Sol, & Luna obtenebrati ſunt.*

Et revera obtenebrãdum eſſe Solem ante Iudicij diem, ad perterrefaciendos impios, diſertè affirmavit Chriſtus Matt. 24. nu. 29. *Sol obſcurabitur.* Marc. 13. n. 24. *Sol contenebrabitur.*

Cõtrà verò res proſperas, ac lætas ſolet 11
Scriptura lucis nomine denotare. Eſther 8. nu. 16. *Iudæis autẽ nova lux oriri viſa eſt, gaudiũ, honor, & tripudiũ.* 2. Reg. 23. nu. 4. *Sicut lux auroræ, oriente Sole, manè abſque nubibus rutilat.* Iob 30. nu. 26. quod paulò antè dixerat, *expectabam bona*; ita effert:

præſtolabar lucem. Pſ. 17. n. 29. *Tu illuminas lucernam meam*; ideſt, facis, ut omnia mihi proſperè contingant. Iſai. 9. n. 2. *Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucē magnam.* Iob 22. n. 28. *& in vijs tuis ſplēdebit lumen.* Sed nullibi hoc frequentiùs, quàm in Pſalmis occurrit. Pſ. 30. n. 17. *illuſtra faciem tuam*, ideſt, hilarem te, ac benignum nobis oſtende. Pſ. 66 n. 2. *illuminet vultum ſuum ſuper nos.* Pſal. 118. n. 135. *Faciem tuam illumina ſuper ſeruum tuum.* Pſ. 96. n. 11. *Lux orta eſt iuſto, & rectis corde lætitia.* Pſ. 111. n. 4. *Exortum eſt in tenebris lumen rectis.*

12 A receſſentibus itaq; impijs præ horribili timore, & in mæſtiſsima caligine, in cimmerijs tenebris verſantibus: iuſti tunc demum fulgentiſsima luce perfuſi, & hilarati, extollent caput, & iuſtitiæ Solem ſibi exorientem, ſecuris, lætis, & intentis oculis intuebuntur: qui tunc tam eximio ſplēdore collucebit, ut grauiſsimi Interpretes aſſeruerint, ſolem iſtum materialem, ideo tunc extinguendum fore, quia in fulgentiſsimos illius radios incurret; quēadmodùm interdiu euaneſcit ſtellarū lux, quia obſcuratur, & obruitur luce ſolis. Auctores ſunt Hieron. Chryſoſt. Beda, Theoph. & Eutym in c. 24. Matth. Hilarius c 26. Aug. ſerm. 130. de Tēpore; atq; è noſtris Maldon. Matth. 24. n. 29. Suar. t 2 diſ. 56. ſec. 3. Vieg. Apoc. 6. Comm. 4. ſect. 12. num. 2.

13 Vocatur autem aptiſsimè Chriſtus *Sol iuſtitiæ*, hoc eſt, miſericordiæ, benignitatis, & clementiæ, ut exponit Geneb. Pſal. 21. n. 6 nā benigniſsimè, & liberaliſsimè lucem hilaritatis, & proſperitatis impertiet Iuſtis. Tritū enim eſt in Scriptura, benignitatē, & miſericordiā vocari iuſtitiā; ut probat idem Geneb. Pſal. 16. n. 27. & Maldon. Matth 6 n. 1. Agellius Pſ. 4. v. 1. & Belarm. Pſ. 88. n. 14. quod intelligētes LXX. voces Hebraicas *Sedec*, aut *Sedaca*, Græcè reddidērūt *eleos*, id eſt, miſericordia. Iſaiæ. 56. n. 1. Ezechiel. 18. n. 19. & 21. aut, *Eleemoſyne*, Deuteron 6 n. 25. cap 24 n. 13. Pſ. 23. n. 5. Pſ. 32. n. 5. Pſ. 102. num. 6. Iſaiæ 1. num. 27. cap. 28. num. 17. cap. 59. num. 16. Danielis 4. n. 24. & cap. 9. n. 16.

Siue exponamus, *Sol iuſtitiæ*, ideſt, ſol 14 ſalutis, ſol maximè ſalutaris. Sic explicat Prado Ezech. 16. n. 4. ad illa verba, *aqua nō es lota in ſalutem*; iuſtitia enim in arcano ſermone, idē eſt, ac ſalus. Pſal. 131. n. 9. *Sacerdotes tui induantur iuſtitiam*: cū rurſus repetitur n. 16. *Sacerdotes eius induam ſalutari.* Iſa. 61. n. 10. *Induit me veſtimentis ſalutis, & indumento iuſtitiæ circūdedit me.* Vbi LXX. pro *iuſtitia, iucunditatē, & lætitiam*, reddiderunt. Fauent huic expoſitioni verba illa, *& ſanitas in pennis eius.* Radij enim ſolis *pennæ* dicūtur, quia his velut alis omnia perluſtrat: & Chriſtus vitalē lucē impartiēdo, corpora Beatorū ſana, vegeta, & incorrupta ſuſcitabit.

Siue deniquè dicatur Chriſtus *Sol iuſ-* 15 *titiæ*, ideſt, omnia pateſaciēs, & in lucem proferens, ut iuſtè iudicentur, ut Pſ. 4. n. 1. *Deus iuſtitiæ meæ. Dios, que deſcubrirà mi juſticia, ò me hara juſticia.* Micheę 7 n. 9. *Educet me in lucem, videbo iuſtitiā eius.* Pſ. 36. n. 6. *Educet quaſi lumen iuſtitiā tuā: & iudicium tuum, tanquā meridiē.* Quemadmodùm enim cùm nox terras opacauit, iacēt omnia caligine demerſa, nec pulcherrimarū rerū gratia, nec deformiū apparet turpitudo; ſole autem exoriente, *rebus iam color redit, vultu nitētis ſideris.* Sic in tam cæcis rerum humanarū tenebris, à pleriſq; mortalium, nec virtutum pulcritudo nec vitiorum cernitur fœditas: at illuceſcente in illo extremo die *Iuſtitiæ ſole*, erunt cuncta conſpicuā: illa etiam, quæ abditiſsimè latent, Iuſtiſsimi ſolis illuſtrata fulgore, In omnium oculos incurrent. 1. Corint. 4. n. 5. *Itaque nolite ante* 16 *tempus iudicare, quoadusque veniat Dominus, qui, & illuminabit abſcondita tenebrarum, & manifeſtabit conſilia cordium: & tunc laus erit unicuique à Deo.* Tunc orietur Sol iuſtitiæ timentibus Deum, altam enim caliginem, qua eorum egregiæ virtutes abditæ deliteſcunt, ſuis radijs clariſsimis diſcutiet, latentemque ſanctitatem in publicum totius orbis thea

trum ſumma cum laude proferet: & iuſtitiæ radios emittens, quàm iuſtè iuſtos beet, impios verò damnet, & Angelis, & hominibus patefaciet. Vege August. lib. 20. de Civit. cap. 27.

Et egrediemini, & ſalietis, ſicut vituli de armento.

17 EGredientur beati de ſepulcris, doteq; agilitatis inſigniti: *Tanquam ſcintillæ in arundineto diſcurrent*, Sap. 3. n. 7. exſilient, & tripudiabunt, ut ſolent vituli ludibundi, Ierem. 50. n. 11. Tigurina, & Regia: *ſicut vituli ſaginati*; ut firmitas, ac robur corporis glorioſi, mirabilis celeritas, incredibiliſq; lætitia beatorũ indicetur. LXX. *ſalietis, ſicut vituli de vinculis relaxati*; tunc enim liberius, & iucundius ſubſiliunt, & huc illuc geſtientes circumcurſant. Vege Suarez t. 2. in 3. P. diſp. 38. ſec. 1. probantẽ ex iſto loco dotẽ agilitatis.

Numerus 3.

Et calcabitis impios, cùm fuerint cinis ſub planta pedum veſtrorum.

18 VAlde illuſtrant præſentẽ locum ea, quæ accuratè commentatus eſt Maſius, Ioſue 10. n. 22. expendens factum illud notabile huius præſtantiſſimi ducis; quod his verbis ibi cõmemoratur num. 24. [Vocavit omnes viros Iſrael, & ait ad Principes exercitus, qui ſecum erant: ite, & ponite pedes ſuper colla Regum iſtorũ; qui cùm perrexiſſent, & ſubiectorum colla pedibus calcarẽt, &c.] Quòd enim ſuos Tribunos inſultare cervicib⁹ Regũ iubet; qui victi, proſtrati, ac ſupplices, ante ipſi⁹ pedes iacebant, & moderatum dedecere Imperatorem videtur, & inſolẽtiæ, ac immanitatis barbaricæ, ſuperbæque Tyrannidis ſpeciem præ ſe fert.

19 Iure optimo credit Maſius, afflatu, inſtinctuq; Divino, hoc ſingulare ſpecimẽ potiũdæ victoriæ eũ edidiſſe; taleq; triumphandi rationẽ, etſi inſolens, & inhumana videatur, maximũ eſſe, ac teſtatiſſimũ felicitatis, & dignitatis illius populi fuiſſe argumẽtum. Quod iã antè prædixerat moribundus Moyſes, Deut. 33. n. 29. *Beatus es tu Iſrael; quis ſimilis tui populo, qui ſalvaris in Dño? ſcutum auxilij tui, & gladius gloriæ tuæ: negabunt te inimici tui, & tu eorum colla calcabis*. Itaq; hoc ritu non inhumanis, aut barbarus, ſed Deo auſpicijs dignus triũphus denotatur: qualis ille eſt ipſius Chriſti Pſ. 109. n. 1. *Dõnec ponam inimicos tuos, ſcabellum pedũ tuorũ*: verè enim protriti ſunt, & conculcati Chriſti pedibus ipſius ſanguinarij hoſtes, idẽſt, Dæmones; ut exponit Iuſtinus in Dialo: cũ Triphone, & antè expoſuerat Paul. 1. Corint. 15. n. 24. [Cùm evacuaverit omnẽ principatũ, & poteſtatẽ, & virtutem: oportet autẽ illum regnare, donec ponat omnes inimicos ſub pedibus eius.] Quin, & ſuis etiam ſtrenuis militib⁹ hoſtes proſternẽdos, calcandoſq; ſubiecit. Luc. 10. n. 19. *Ecce dedi vobis poteſtatem calcandi ſupra ſerpẽtes,* 20
& ſcorpiones, & ſuper omnẽ virtutem inimici. Pſ. 90. n. 13. *Super Aſpidẽ, & Baſiliſcũ ambulabis, & conculcabis Leonem, & Draconẽ*. Ad Rom. 16. n. 20. *Deus autem pacis conterat Satanam ſub pedibus veſtris*. Vide Serarium Ioſue 10. q. 37. & Pined. Iob. 18. v. 19. circa illã verba, *calcet ſuper eum, quaſi Rex, interitus*. Vbi probat ex Cedreno, hũc morem apud Imperatores Oriẽtales diu viguiſſe. Et quidẽ hoc in victis, extremæ ſervitutis, & ignominiæ; in vincẽtibus autẽ, glorioſiſſimæ victoriæ, & dominatus, argumentum ſemper extitiſſe; tum priſca hiſtoriarum monumenta, tum muræ ipſæ ſtatuæ veteres palàm ubiq; loquuntur.

Hoc igitur vaticinium nobis ponit ob 21
oculos ampliſſimum triumphum, quem in extremo Iudicij die de impijs profligatis, atque proſtratis agent pij. Sap. 5. num. 1. *Tunc ſtabunt iuſti in magna conſtantia adverſus eos, qui ſe anguſtiaverunt*: contrà verò Pſal. 1. num. 5. *Non reſurgent impij in iudicio*. Hebraicè, *non ſtabunt*; non levabunt

bunt caput, ne oculos quidem attollent, conſcientia, ac pondere peccatorum oppreſsi:n.4. *Erunt tãquam pulvis, quem proijcit ventus:* Iuſti autem tunc erecto, ac fidenti animo conſiſtent,ac in ſublime elati,obviàm Chriſto procedentes, impios, tanquam viliſsimum pulverem, ac cinerem pedibus ſubſtratum conculcabunt.

In die, qua ego facio, dicit Dominus exercituum.

EXpoſui hanc loquendi formulam cap.3.num.17.

Numerus 4.

Mementote legis Moyſi ſervi mei, quam mandavi ei in Horeb ad omnem Iſrael.

22 VTilis admodùm eſt, & memoria digna obſervatio illa Hieronymi in cap. 1. Oſeæ. [Prophetæ ſic multa poſt ſecula de advẽtu Chriſti,& vocatione Gentium pollicentur, ut præſens tempus non deſerat, ne concionem ob aliud convocatam, non docere de iis, quæ inſtant, ſed incertis, ac futuris ludere videantur.] Ex hac regula (ut notavit Ribera) petẽda eſt connexio horum verborum cum præcedentibus. Nam,ut ait Aug.lib.20.de Civitate,cap.28. poſt declaratum tam magnum futurum inter obſervatores legis, contemptoreſque diſcrimen, opportunè divinæ legis memoriam, obſervationemque commendat. Quemadmodùm ſi ardens, ac pius concionator horribilem Iudicij diem vivis coloribus depinxiſſet, populum attonitum, & tam atrocibus minis ſtupentem,commodè ſatis hortaretur, ut Chriſti legem exactiſsimè obſervaret, quò poſſet futuras illas calamitates effugere. Quod verò ex hoc Malachiæ loco argumentantur Iudæi, nondum eſſe abrogatam legem Moyſi, refellit Barrad.to.1. lib.2.cap.21. Horeb autem eſſe montem Sinai, doctè probat Torniellus, anno mũdi 2544.num.34.

Præcepta, & iudicia.

HEbraicè ſunt celebres illæ voces, *HuKim umiſpatim*: de quibus,ut de 23
illis alteris, *iuſtitia, & iudiciũ*, præter Pagninum, Forſterum, Mercerum, & Brixianum in ſuis Theſauris, accuratiſsimè diſſeritur à viris ſcientiſsimis linguæ ſanctæ; multaq; preſſè,ac ſubtiliter expenduntur, ad uniuſcuiuſq; vocis limites præfigẽdos. Quę vereor,ne nimis arguta ſint:mihi certè,& valde ſubtilia, & parùm ſolida vidẽtur;& ut verũ ingenuè fatear, nondũ ſatis liquet de exacta differentia harum vocũ. Scio,pręcepta omnia legalia,iudicialia,ceremonialia, hoc loco Malachię cõprehẽdi, atq; adeò ad eius intelligentiam nihil prętereà deſiderari. Qui tamẽ vim,notionẽq; vocũ velit curioſè examinare, adeat Maſiũ, Ioſue 24.n 25. Oleaſt.Gene. 18.& 26. Forerium,Iſai. 5.n.14.& c.10.nu.1.& c. 33.n.22.Pradũ, Ezech. 16.n.27. & Ariã Mõta.Iſa.1.pag.55.Delriũ, Gen. 18.n.23.

Numerus 5.

Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequàm veniat dies Domini magnus, & horribilis.

EVenimus tandem ad extremum Malachiæ vaticinium, idq; per illuſtre, & variè, copioſeq; ab interpretibꝰ enodatum. Sed quia non amo longos cõmentarios,qui vel alienis teſtimoniis deſcribẽdis,vel diverſis opinionibus refutandis,in molem creſcant; paucis perſtringam ſententiam meam.

Cenſeo igitur,indubitata fide tenendũ 24
eſſe, hoc vaticinium in ſenſu litterali ad Eliam Theſbiten ſpectare. Quare opinionem Vatabli, Burgenſiſq; in hoc loco, Sixti Senenſis,lib.6. Bibliothecę,Hęreſi 3.& Ianſenij, Eccleſ.48. nu 10. aientium, hæc verba ad primum Chriſti adventum pertinere, ac proinde de pręcurſore Ioanne interpretantium, graviore nota inurendam exiſtimarem.

Primò, quia omnes ferè Eccleſię Patres unanimi conſenſu in hanc intelligentiam conſpirarunt: ſuperſedeo eos nominare, quia hoc labore perfuncti ſunt, in primis ipſemet Ianſenius, qui ſenior factus priorem ſententiam correxit, cap. 67. Concordiæ: deinde Maldonatus Matth. 11. n. 14. Rib. hîc: Suarez tom. 2. in 3 part. diſp. 55. ſect. 2. Maluenda lib. 9. de Antichriſto, c. 6. Viegas Apocal. 11. comment. 5. ſect. 6. Acoſta lib. 3. de Temporibus noviſſimis cap. 6. Mendoza q. 5. ſcholaſtica n. 7. Pererius lib. 15. in Danielem, initio. Pamellius in Tertullian. lib. de Anima, num. 565.

25 Secundò, perſpicuum eſt ex toto contextu, de extremæ diei Iudicio ſermonẽ eſſe; nam præter ea, quæ toto hoc cap. 4. iam explicavimus, modò ſubiungit: *Antequàm veniat dies Domini magnus, & horribilis.* Quę appoſita, ut in Iudicij diẽ horroris, ac tremoris plenam, aptiſsimè quadrant, & illis ſolet à Prophetis denotari: Ioelis 2. n. 11. & 31. Sophon. 1. n. 15. ita minimè conveniunt priori adventui, mãſueto, humili, pleno conſolationis, & dulcedinis.

26 Tertiò, poſtquàm Auctor Eccleſiaſt. c. 48. Eliæ præclara facta laudibus ornavit, tandem concludit, n. 10. [Qui ſcriptus es in iudicijs temporum lenire iracundiam Domini: conciliare cor Patris ad Filiũ, & reſtituere Tribus Iacob] Si nullum aliud haberemus argumẽtum, hoc ſolum evinceret intelligentiam huius loci; cæcus enim ſit, qui non videat, ſacrum Auctorẽ Eccleſiaſtici ad Malachiæ vaticiniũ alluſiſſe: imò verò præſens oraculum totidem ferè verbis expreſſiſſe, & de Elia Thesbite, temporibuſq; noviſsimis diſertiſsimè declaraſſe.

27 Quartò, Matthęi 17. n. 10. interrogaverunt Apoſtoli Chriſtum: *Quid ergo Scribæ dicunt, quòd Eliã oportet primùm venire?* (percrebuerat enim Malachiæ vaticiniũ, licèt perperàm intellectum.) Sed Scribarum errorem correxit Chriſtus: *at ille reſpondens, ait eis: Elias quidem venturus eſt, & reſtituet omnia.* Potuit ne Chriſtus apertiùs de futuro Elię adventu vaticinari? Atqui Ioãnes Baptiſta iam tunc venerat, iam prçcurſoris partes egerat. Simul etiã hîc adverte, teſtimonium lib. Eccleſiaſtici verbis Chriſti explicari, atque fulciri: cò enim ſine dubio alluſit Chriſtus, cùm dixit, *& reſtituet omnia.*

Quintò, in editione Vaticana LXX. 28
reſtitura eſt priſtino nitori lectio huius loci, ſublato mendo, quod irrepſerat in Plãtinianã. Ita enim illuſtrãt hoc oraculum, *Ecce ego mittam vobis Eliam Thesbiten.* Siniſtræ videlicet interpretationi omnem quaſi aditum obſtruentes. Solitos autem eſſe LXX. ad planiorem Scripturæ intelligentiam, & illuſtriorem, expreſsioreq; myſterij ſignificationem, nonnulla addere Spiritus ſancti inſtinctu, erudité probant Genebrar. Pſalm. 4. num. 9. & Pſal. 95. num. 10. Riber. Habac. 3. nu. 9. Sacroboſco in defenſione Vulgaræ part. 3. cap. 7.

Quæ contra hanc explicationem obijci poſſunt, hæc ferè ſunt. Matthæi 11. nu. 29
14. ubi apertè de Ioanne ſermo eſt, ait Chriſtus: *Et ſi vultis recipere, ipſe eſt Elias, qui venturus eſt*: & cap. 17. n. 12. & Marci 9. n. 12 ad illã ipſam Apoſtolorum quæſtionem: *Quid ergo Scribæ dicunt, quòd Eliã oporteat primùm venire?* ita reſpõdet Chriſtus. *Dico autem vobis, quia Elias iã venit, & non cognoverunt eum*; & ſubijcit Evangeliſta Matth. 17. num. 13. *Tunc intellexerunt diſcipuli, quia de Ioanne Baptiſta dixiſſet eis.*

Facilis erit ſolutio, ſi animadvertamus, Ioannem fuiſſe Chriſti præcurſo- 30
rem in primo eius adventu, quemadmodùm erit Elias in ſecundo: itaque ſpiritu, virtute, & miniſterio fuit Elias; re ipſa, & perſonæ proprietate non fuit. Ita conciliant omnes interpretes duo illa loca, quæ in ſpeciem pugnare videntur, Ioannis 1. num. 21. *Elias es tu? & dixit, non ſum*: & Matth. 11. num. 14. *ipſe eſt Elias.* Fuit quidem Ioannes Elias, non perſona, ſed Præcurſoris officio: quod diſertè

præ-

prædixit Angelus Zachariæ, Lucæ 1. n. 17. *Et ipſe præcedet ante illum in ſpiritu, & virtute Eliæ, ut convertat corda Patrum in filios.* Atque hæc extrema verba, non dubiũ eſt, quin Angelus uſurpaverit ex iſto Malachiæ loco, & per accõmodationem aptaverit Ioanni; ut obſervarunt Ludovicus Vives in lib. 20. de Civit. cap. 29. Maldonatus Luc. 1. n. 17. & Maluenda lib. 4. de Antichriſto cap. 7.

31 Senſus igitur dilucidus verborũ Chriſti, Matth. 17. n. 11. & Marc. 9. n. 11. hic eſt. Elias quidem Theſbites in ſua perſona reverà præcurſor futurus eſt ſecundi mei advẽtũs; ſed hoc etiam adijcio, quòd Elias myſticus, ideſt, Ioannes Baptiſta, Eliæ illi in ſpiritu, & virtute quàm ſimillimus, iam venit, iam præcurſoris munus obijt; itaque duos ſuos adventus, duoſq; eorumdem adventuum præcurſores, ſpiritu, zelo, & moribus penè pares ſignificavit. Hæc eſt perſpicua huius loci ſententia, omnium ferè Patrum, & interpretum iudicio, atque conſenſu comprobata.

Numerus 6.

Et convertet cor Patrum ad filios, & cor filiorum ad Patres eorum.

32 QVamvis primo aſpectu ea videatur eſſe horum verborũ ſententia, Patres, & filios inter ſe inteſtinis odijs diſsidẽtes conciliabit; & ita interpretari videtur Vulgatus Eccleſ. 48. num. 10. *Conciliare cor Patris ad filium*: nihilominùs optimus mihi videtur enarrator huius loci Angelus ille, Lucæ 1. num 17. qui dum ea verba ad Ioannem accommodavit, litteralem nobis ſenſum expreſsit: nam priore illo membro contentus, *Vt convertat corda Patrum in filios*, quo tota ſententia declarabatur, ſecundum prætermiſit, atque eius loco perſpicuam utriuſque membri explicationem poſuit: ut acutè advertit Maldo. Adiecit enim: *Et incredulos ad prudentiam iuſtorum.* Fidem autem prudentiam vocat, cùm eam opponat incredulitati.

33 Hoc videlicet eſt diſsidium, quod Elias conciliabit. Diſsidebunt quidem Iudæi extremis illis temporibus à ſuis Patribus, ideſt, à primis illis Patriarchis, qui in Chriſtum venturum crediderunt; diſsidebunt à Filijs, id eſt, Apoſtolis: Pſ. 44. n. 17. qui eorum loco ſuccedẽtes, Chriſti fidem prædicarunt; & diſsidebunt non ſolùm moribus, ſed multò magis Religione, & fide. Conciliabuntur autem ab Elia corda illa maximè diſsidentia, cùm veram Chriſti fidem, ac Religionem edocti, eã, & patres pariter, & filij complectentur, ac ſimul in unum cor, eamdemque doctrinam fidei cõſpirabũt. Hoc eſt, quod adiecit Eccleſiaſticus, c. 48. n. 10. *Et reſtituere Tribus Iacob*: & Chriſtus Matth. 17. n. 10. *& reſtituet omnia*, ideſt, funditus collapſam apud Iudæos fidem, Religionem, pietatem, morumq; diſciplinam, flagrans Divini amoris zelo, indutꝰ aſperrimò ſacco, ſigna, & miracula edens, incredibili animi ardore verba faciens Elias, inſtaurabit, ac penè in integrum reſtituet: Lege cap. 11. Apocal.

34 Occaſione huiꝰ oraculi Malachiæ, agitari poſſet hìc difficilis, ac nobilis illa quæſtio, utrùm In noviſsima mundi ætate, debacchãte Antichriſti furóre, cõcionibus, & miraculis Eliæ, Iudæi omnes ſint ad fidẽ Chriſti cõvertendi Sed quia lõgiùs cogerer evagari, quàm ſoleo, lectores relego ad eruditiſsimos viros, qui ea de re ex inſtituto tractavẽrũt: ij ſunt Ioſep. Acoſta de Temporibus noviſsimis à c. 7. uſq; ad 12. Maluenda lib. 11. de Antichriſto à cap. 13. uſque ad 18. Barrad. tom. 1. lib. 2. cap. 10.

35 Mihi compertum eſt, non omnes promiſcuè Iudæos traducendos eſſe ad fidem, imò pleroſq; obvijs ulnis Antichriſtum excepturos: illi duntaxat convertentur, quos Danielis digitus, vel potiùs Dei ipſius deſignavit. Daniel. cap. 12.

nu. 1. *An tempore illo ſalvabitur populus tuus,*
omnis, qui inventus fuerit ſcriptus in libro.
Itaq; cùm affirmat Paulus ad Ro. 11. n. 26.
Et ſic omnis Iſrael ſalvus fieret; commodè
interpretandum eſt, ut dilucidè interpre-
tatur Ioannes Apoc. 13. nu. 8. *Adorave-*
runt beſtiam omnes, qui inhabitant terram,
quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vi-
36 *tæ Agni*. Daniel nimirùm prædicit, popu-
lum omnem Iſraeliticũ, qui ſcriptus fue-
rit in libro, ſalutem tunc per fidem con-
ſecuturum; quod etiam prænuntiat Pau-
lus. Ioannes inſuper addit, non ſolùm om-
nes Iudæos, ſed ceteros etiam, quorum
non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ,
Antichriſtum adoraturos. Lege, quæ ſcri-
bunt in hanc ſententiam Suarez tom. 2.
in 3. partem diſputatione 56 ſect. 1. Tole-
tus in cap. 11 ad Rom. notátio. 18. Viegas
Apocal. 7. comment. 5. ſect. 7. Barradas
tom 3. lib. 2 cap. 6.

Ne fortè veniam, & percutiam ter-
ram anathemate.

37 VIde inæſtimabilẽ Dei benignitatẽ:
eò ſpectat, cùm intentat terrores, cũ
Concionatores pręmittit, ne veniens ipſe
cogatur de impijs ſuppliciũ ſumere. Simili
affectu allocutus eſt Moyſen, Exodi 33.
numer. 2. *Mittam Præcurſorem tui An-*
gelum: non enim aſcendam tecum, quia
populus duræ cervicis es, ne fortè diſperdam
38 *te in via*. Vulgò iam nota eſt ſignificatio
vocis *anathema*: paſsim enim in ſacris Cõ-
cilijs hæretici anathemate percelluntur.
Hebraicum nomen *herem*, exciſionem,
internectionem, vaſtitatemque ſignificat;
& verbum ipſum *haram*, ut obſervat Fo-
rerius, Iſai. 11. num. 15. & cap. 34. num. 2.
eſt penitus deſolare, è medio ſine ulla
commiſeratione tollere, funditus perde-
re, ut nihil omnino remaneat. Congruen-
ter Maſsius, Ioſue 2. num. 11. omnium
execrationi, ac deteſtationi devovere, &
planè occidione occidere, prorſuſque
abolere. Deuterono. 13. num. 15. *Delebis*
eam, ac omnia, quæ in illa ſunt, uſque ad pe-
cora. LXX. *Anathemate anathematizabis*
eam. Cap. 20 nu. 17. *Nullum omnino per-*
mittes vivere, ſed interficies in ore gladij.
LXX. *Sed anathemate anathematizabis*
eos. 1. Regum 15. num. 3. *Demolire uni-*
verſa eius. LXX. *Anathematiza.* Hinc il- 39
lud. 1. Machabęorum 5. num. 5. *Anathe-*
matizavit eos, & incendit turres eo-
rum igni, cum omnibus, qui in ijs erant.
Hinc Matth. 26. num. 74. *Cœpit deteſtari.*
Gręcè. *Anathematizare*: quod verbum
retinuit Vulgatus Marci 14. nu. 71. Hoc
eſt, diriſsima, & peſsima quæque ſibi im-
precari, extremis diris ſe ipſum devovere.
Lege Lorinum ad illa verba Actuum 23.
num. 12. *Devoverunt ſe.* Et Maſsium, Io-
ſue 6. num. 17. *Sit autem urbs anathema.*
Et Riberam Zachariæ 14. num. 38. *Ana-*
thema non erit amplius. Et Toletum, ad
Roman. 9. annotatione 3. circa illud, *opta-*
bam enim ego ipſe anathema eſſe à Chriſto.

Cui ſit laus, honor, & gloria per
infinita ſecula ſeculo-
rum. Amen.

(;)

IN EPISTOLAM B. PAVLI APOSTOLI AD COLOSSENSES COMMENTARIJ EXEGETICI LITTERALES.

AVCTORE

PATRE AVGVSTINO DE QVIROS

è Societate IESV.

ARGVMENTVM.

1 COloſſenſibus obtrudebant Impoſtores Cherinri perverſum dogma, qni Angelos præponebat Chriſto, & Iudaicas rurſus ſuperſtitiones inculcabat. De quo Baronius tom. 1. anno 60. Vtrũque errorem Apoſtolus refellit: totumque ſe effundit in extollenda Chriſti ſupra omnes cæleſtes ſpiritus dignitate. Ad extremum confirmata fide, mores inſtruit, uſitatiſque ſalutationibus Epiſtolam claudit.

CAPVT I.

Numerus 1.

Paulus.

EPiſtolæ B. Pauli commendantur ab Auctore; ſed mea 2
quidem ſententia hæc Epiſtola ſuum ipſa & prodit, & commendat Auctorem: eſt certè Auctor præcipuus Divinorum librorũ Spiritus ille Divinus, qui ſacris Scriptoribus, velut Amanuenſibus, non ſententias modò, ſed ſingula etiam verba dictavit: ſed *unicus, & multiplex* cùm ſit, Sapientiæ 7. num. 22. *& in manu Prophetarum aſsimilatus*, Oſee 12. num. 10. hoc eſt, ſingulorum ingenio, & ſtylo ſe ſe accommodans; non ſolùm diverſis, ſed eidem etiam, diverſis temporib⁹ diverſa ſuggerebat; Paulo, cũ Hebraicè ſcriberet, cultiora; cùm Græcè, minùs culta; ut notavit Ribera in Epiſt. ad Hebr. cap. 2. proœmij n. 3. Sic idem Apoſtolus,

cum

cum ſcribit ex vinculis, ardentiore caritate inflammatus, ſpirat neſcio quid ardentius, & ſublimius; quod hîc advertit Chryſoſt. homil. 1. Igitur hæc Epiſtola, ut quæ maximè, ſuum ipſa Auctorem præſefert.

3 Quod ad nomẽ attinet, variæ ſunt Antiquorũ, Recentiorũq; ſententiæ: lege Baron. to. 1. anno Chriſti 36. Salmerõ, to. 13. lib. 1. Tolet. in cap. 1 ad Roma. annotat. 1. Perer. ibi diſput. 1. Illud conſtat; antequàm ſegregaretur in Apoſtolum, Actuum 13. num. 2. conſtanter à Luca appellatum fuiſſe Saulum; deinde verò conſtantiſſimè Paulum: ſcilicet Apoſtolus Gentium, Latinum nomen plauſibile Gentibus aſſumpſit; Romanis præſertim gratũ, quorum civitate donatus erat: quò ſibi apud eos benevolentiam conciliaret. Auguſt. lib. de ſpiritu, & litera, c. 7. altiorem affert cauſam. [Non ob aliud, inquit, hoc nomen elegit, niſi ut ſe oſtenderet parvum.] Quando igitur eximio honore affectus eſt à Deo, tunc ipſe profundiùs ſe depreſſit, & cum nomine Apoſtoli, quo Lucas ſtatim, c. 14. num. 4. & 13. bis eum inſignivit, nomen ipſe ſibi ſumpſit Pauli: nam ipſum Pauli nomen A Emiliorum familiæ à brevitate ſtaturę inditum eſt. Eiuſdẽ Pauli eſt humilis illa vox, 1. Corinthi. 15. num. 9. *Ego ſum minimus Apoſtolorum, qui non ſum dignus vocari Apoſtolus.*

Apoſtolus Ieſu Chriſti.

4 NUſquam honorificum Apoſtoli titulum uſurpat Paulus, niſi neceſſitate conſtrictus, quò ſuam auctoritatem tueatur. In Epiſtola ad Philipp. & in utraque ad Theſſalon. & ad Philemonem, modeſtiæ cauſa ſe Paulum tantùm nominavit. De Epiſt. ad Hebr. ſic Clemens Alexandri. apud Euſeb. lib. 6. hiſtor. cap. 11. [Pro humilitate, qui ad Gentes fuerat deſtinatus, non ſcripſit ſemetipſum Hebræorum Apoſtolum; vel propter honorem Domini, qui ſe miſſum dixerat ad oves Iſrael.] At cũ Impoſtores eius auctoritatẽ elevabant, vel ijs, ad quos ſcribebat, erat ignotꝰ, vel deniq; cùm præcipiebat aliquid Apoſtolicum, nempe Timotheo, & Tito, ut Epiſcopos conſtituerent, ut conſtaret ſuæ poteſtatis id eſſe, ſe appellabat Apoſtolum, honorificans nempe non ſe, ſed ſuum miniſterium. Ad Rom. 11. n. 13. & 1. ad Timoth. 2. num. 7. & 1. ad Cor. 9. num. 1. ut prædicatio Evangelij meritum pondus haberet apud omnes.

Et ſanè Apoſtolatus munus honorificentiſsimum eſt in Eccleſiaſtica Hierarchia: 5 prima eius, ac ſuprema dignitas 1. ad Corinth. 12. nu. 28. & ad Epheſ. 4. nu. 11. Latiſsimè patuit eorum poteſtas: ad eos enim ſpectabat, Evangelium promulgare, interpretari veteres Scripturas, condere novas; formam credendi in ſymbolo tradere, Eccleſias per totum orbem erigere; earũ miniſtros inſtituere; leges ſancire, aut eaſdem, ſi opus eſſet, abrogare. Denique ſacramentorum numerum, & eorum uſum legitimum edocere: idcirco appellantur *Eccleſiæ columnæ*, ad Galat. 2. nu. 9. & ad tanta obeunda munia primitias ſpiritus habuerunt, ad Rom. 8. num. 23. Adeò, ut affirmet Anſelm. & D. Thom. Matth. 3. & Suarez to. 2. diſp. 8. ſect. 2. & diſp. 24. ſect. 3. Chriſti Præcurſorem Baptiſtam minorem fuiſſe Apoſtolis miniſterio. [Maius enim miniſterium (inquit Anſel.) non fuit, quàm Apoſtolatus.] Cuius miniſterij titulo vel ipſe Chriſtus inſigniri voluit. Ad Hebræos 3. num. 1. *Conſiderate Apoſtolum, & Pontificem confeſsionis noſtræ Ieſum.* Vide ad Roman. 15. nu. 8. & Matthæi 15. nu. 24.

Iam verò Paulus per antonomaſiam 6 eſt Apoſtolus. Sic Auguſtin. lib. 3. contra duas epiſtolas Pelag. cap. 3. Ipſe certè modeſtè æquat ſe vel ſupremis Apoſtolis 2. ad Corinth. 11. num. 5. *Exiſtimo, nihil me minus feciſſe à magnis Apoſtolis.* Et cap. 12. num. 11. *Nihil enim minus fui ab ijs, qui ſunt ſupra modum Apoſtoli.* Sed memor demiſſionis, ſubdit: *tametſi nihil ſum.* Illud non dubitanter auſim affirmare, ſignificationem vocis, Paulo ſupra omnes Apoſtolos

conve-

convenire: Apoſtolus idem eſt, ac miſſus: Paulus autem fuit, qui miſſus à Chriſto, plures orbis regiones Euangelij face colluſtravit. Perſtringit ipſe longiſsimam peregrinationem, admirabilemque circuitum ad Roman. 15. num. 19. ubi Tol. annotatione 11.

Per voluntatem Dei.

7 DErogabant impoſtores Apoſtoli auctoritati, quòd non fuiſſet aſcitus à Chriſto in Collegium Apoſtolicum, ſed vel privatim miſſus à Petro, vel certè publicè electus ab Apoſtolis. Hanc ipſe calumniam ſæpe refellit ad Galat. 1. num. 1. *Paulus Apoſtolus non ab hominibus, neque per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum, & Deum Patrem, qui ſuſcitavit eum à mortuis.* Vbi duo docet: primum, ſe non eſſe miſſum ab hominibus, ut ipſe aliquando miſit Lucam, & Titum 2. Corint. 12. nu. 18. alterum, ſe nonnullis etiam Apoſtolis in hac parte eſſe præferendum; quòd illi per homines electi ſint, ut Matthias, Actuū 1. num. 23. *Statuerunt duos*; ipſe verò immediatè ab Spiritu Sancto. Expreſſè enim

8 habetur Actuum 13. num. 2. *Dixit illis Spiritus Sanctus, ſegregate mihi Saulum, & Barnabam.* Cùm verò à Spiritu Sancto miſſus eſſet, à Chriſto ſe miſſum affirmat; quia eadem eſt poteſtas utriuſque perſonæ. Sic Actuum 10. nu. 28. creatio Epiſcoporum Eccleſiæ attribuitur Spiritui Sancto, cùm tamē ipſe Paulus ad Ephe. 4. nu. 11. eādem attribuat Chriſto. Et 1. Corinth. 12. nu. 28. eadem etiam attribuitur Deo. Videlicet opera Trinitatis ad extra ſunt indiviſa. Obſervat Chryſoſt. hom. 1. ad Galat. verba illa, *qui ſuſcitavit eum à mortuis*, pertinere non ad tuendam modò, ſed etiam amplificandam Apoſtoli dignitatem: nam magnos illos Apoſtolos ambulans iuxta mare vocaverat Chriſtus, cùm morti obnoxiam vitam agebat. Paulum verò vocavit, cùm iam aſcendiſſet in cælum. Vide Auguſti. lib. 1. Retractationū c. 24. & D. Th. lect. 1. in epiſt. ad Galat.

Secundo ſignificat Apoſtolus, ſe non 9
ſuis meritis, ſed Dei nutu, ac ſingulari beneficio fuiſſe evectū ad Apoſtolatus culmē. Vtrumq; ſenſum agnoſcit Anſel. hic, cùm ait. [Et hoc non per ſua merita, vel per humanam electionem, ſed per voluntatem Dei.] Propterea Apoſtolatum ſæpe gratiam appellat. Ad Epheſ. cap. 3. n. 8. *Mihi omnium ſanctorum minimo data eſt gratia hæc, in Gentibus evangelizare inveſtigabiles divitias Chriſti.* Sic ad Roman. 1. num. 5. & cap. 15. num. 15. & ad Galat. 2. num. 9.

Illuſtratur totum hoc ex illo cap. 1. ad 10
Galat. ubi cùm abundè diluiſſet Apoſtolus, quod ſibi obijciebatur; addit, nu. 15. *Cùm autem placuit ei, qui me ſegregavit ex utero matris meæ, & vocavit per gratiam ſuam, ut revelaret filium ſuum in me, ut evāgelizarem illum in Gentibus, &c.* Græcè, *eudoKeſen*: cuius verbi germana ſignificatio ea eſt: ita probare aliquid, gratumque habere, ut eius approbationis cauſa potiſſimùm ducatur ex prona Dei ad benefaciendum voluntate. De quo fuſiùs infrà num. 19. *Ergo cùm placuit ei*, id eſt, cùm ſua ſponte, nullis meis meritis laceſsitus, decrevit, tam eximiam gratiam in me conferre, ac me nondum in lucem editum, altiſſimo miſericordiæ beneplacito, ad tam excelſum munus ſegregare: (ecce idem verbum, quod ad Roma. 1. nu. 1. & Actuum 13. num. 2.) iam tunc ſelegit me, ac ſepoſuit ad promulgandum Evangelium. Hoc propriè eſt *aphorizin*: eximia quædam, lectiſsimaque ſecernere. Vnde Aphoriſmi, ſententiæ ſelectæ; Paulus verò *vas fuit electionis.* Actuū 9. n. 15. id eſt, valde ſelectum.

Hoc eodem modo Chriſtus ſegregavit 11
Apoſtolos. Marci 3. num. 13. *Vocavit ad ſe, quos voluit ipſe.* Quo verbo, & ambitionem, & meritum Apoſtolorum excludit *Neque quiſquam ſumpſit ſibi honorem, ſed qui vocatus eſt à Deo.* Hebr. 5. num. 4.

Atque hinc, quaſi ſponte naſcitur poſtremus horum verborum ſenſus: Apoſtoli perſonam non ipſe mihi arripui, ſed per

Dei

12 Dei voluntatem impoſitam ſuſtineo. Cõgruēte hunc ſenſum Apoſtoli menti, mirificè confirmat ſalutatio 1. Timothe. 1. *Paulus Apoſtolus Ieſu Chriſti ſecundũ imperium Dei.* Ecce quã hic appellat voluntatem, ibi vocat imperium, quod detrectare nefas eſſet: nam ut ipſe ait, 1. Cor. 9. num 16. *Neceſſitas mihi incumbit. Væ enim mihi eſt, ſi non evangelizavero.* Sed quando denunciatum eſt Paulo hoc imperiũ? Cùm ſpirantem minas, cædeſque anhelantem, cæleſti luce perculſum Chriſtus exturbavit. Sic ipſe refert Actuum 22. num. 21. *Vade, quoniam ego in nationes longè mittam te.*

Et Timotheus frater.

13 CVm Paulus Romæ detineretur in vinculis à Nerone, Timotheum ad ſe accerſijt, quem Epheſi Epiſcopum conſtituerat, 2. ad Timoth. 4. nu. 8. nu. 13. & 21. Cùm ergo Timotheus dicto audiēs eſſet, quas deinde ex vinculis dedit Epiſtolas, & ſuo, & Timothei nomine prænotavit. Vide Baron tom 1. anno. 59.

14 Hieronym. in Epiſtolam ad Philem. duplici de cauſa factum putat. [Vt & epiſtola maiorem haberet auctoritatem, quæ non ab uno ſcribebatur; & quia nulla æmulatio erat inter Apoſtolos, ſi quid fortè Paulo dictãte, alij Spiritus ſuggeſsiſſet, abſque ulla triſtitia addebat Paulus.] Sic Hieronym. Sed magiſtro orbis, ſapientiæ cæleſtis luce perfuſo, parum à diſcipulo poſſet auctoritatis, aut lucis accedere: & iam totæ epiſtolæ Pauli non eſſent ipſiuſmet Pauli, ſi alius præterea dictabat, quæ ſibi ſpiritus ſuggerebat: & interdum contingeret, ut univerſa promiſcuè fidelium multitudo afflatum condendi Scripturas acciperet, quia omnium nomine ſalutatio prænotatur, ut ad Galat. 1. num. 2. *Et qui mecum ſunt, omneſ fratres.* Chryſoſt. mihi videtur cauſam propiùs attigiſſe hom. 1. in epiſt. 2. ad Corinth. [Coniunxit illum ſibi, partim illi hac re dignitatem, & auctoritatem concilians, partim ſuam declarans modeſtiam.]

Numerus 2.

Eis, qui ſunt Coloſsis.

MIROR, poſtquàm Chryſoſt. 15
& OEcumenius diſerte affirmarunt, Coloſſas urbem eſſe Maioris Phrygiæ, cuius etiã meminit Plinius, dum Aſiam deſcribit lib. 5. cap. 32. & Strabo lib. 12 c. 3. tamen adhuc uſque eò hallucinatos fuiſſe quoſdã interpretes, ut Coloſſenſes cum Rhodijs confundant. Perſtrinxit eos ſcilicet Coloſſus ille Solis, Rhodi fabricatus, adeò ſtupēda mole, ut teſte Plinio, lib. 34. cap. 7. pauci pollicem eius amplecterentur, maioreſque eſſent digiti, quàm plerçque ſtatuæ. Prodigium iure optimo inter ſeptem orbis miracula relatum. Vulgarē hunc errorem refellit Baron. to. 1. annò Chriſti 60. Salmeron tom. 14. diſput. 1. in hanc Epiſtolam Mihi ſatis eſt illa ratio; Laodiciam, & Hierapolim finitimas eſſe Coloſsis, ut conſtat ex cap. 2. num. 1. & cap. 4. num. 13. & expreſsiùs nu. 16. [Cùm lecta fuerit apud vos epiſtola hæc, facite, ut & in Laodicenſium Eccleſia legatur.] At in inſula Rhodo nuſquam tales urbes memorantur; quas tamē conſtat, in Phrygia ſitas eſſe.

Sanctis, & fidelibus fratribus in Chriſto Ieſu.

BLandè compellat Coloſſenſes tripli- 16
ci honorifico vocabulo, de more naſcentis Eccleſiæ: dicti nimirùm tunc omnes Chriſtiani, *fratres*: qua etiam nomenclatura uſus eſt Chriſtus, Matth. 23. n. 8. Lucę 22. num 32. Ioannis 20. num. 17. & cap. 21. nu. 23. Tertullianus in Apologetico, cap. 39. [Quantò digniùs fratres & dicuntur, & habentur, qui unum Patrem Deum agnoverunt: qui unum ſpiritum biberunt ſanctitatis: qui de uno utero ignorantię eiuſdem, ad unam lucem ex-

17 paverunt veritatis?] Nominabantur etiam
ſancti. Paulus duntaxat plura nobis ſup-
peditat teſtimonia: ad Roman. 1. num. 7.
Vocatis ſanctis: cap. 15. num. 25. 1. Cor. 1.
num. 2. 2. Corinth. 1. num. 1. & cap. 13.
num. 13. *Salutant vos omnes ſancti.* Ad
Epheſ. 1. num. 1. Sanctum autem, ſive
agion, idem eſt, ac purum, Deo dicatum.
Sic illi primævi Chriſtiani ablnti Chriſti
cruore recẽs effuſo, & adhuc penè calen-
te, Deo addicti, & conſecrati ſanctitatem
mirificè colebant; idque in eis operabatur
æternus Pater: quod unigenitus Filius, iã
iamque crucem ſubiturus, ab eo imperra-
vit, Ioannis 17. nu. 17. *Sanctifica eos.*
18 Fidelium appellatio cõmunior eſt, quia
ad noſtra uſque tempora permanavit:
Chryſoſt. hom. 1. hîc. [Non ideo dumta-
xat fideles vocamur, quòd credimus: ſed
& propterea quòd myſteria iſta nobis à
Deo concreduntur.]

Numerus 3.

Gratia vobis, & pax.

19 APVD Hebræos communis
fuit illa ſalutatio, qua pacem
ſibi precabantur. Geneſ. 43.
num. 23. *Pax vobiſcum.* Iudi-
cum 6. num. 23. *Pax tecum.* Et aliàs ſæpe.
Sic etiam abeũtes bona cum pace dimit-
tebantur. 1. Reg. 1. num. 17. & 2. Reg. 15.
num. 9. *Vade in pace.* Hac etiam ſalutandi
forma uſus eſt Chriſtus, Ioannis 20. n. 26.
Pax vobis. Eâdem ut uterentur, præcepe-
rat Apoſtolis, Matth. 10. num. 12. Pacis
autem nomine bonorum affluentiã con-
tineri, Hebræi exiſtimabant, omni cala-
mitate ſecluſã. Hinc crebra illa interroga-
tio, cùm ſuborta erat ſuſpicio impenden-
tis mali, 4. Regum 9. num. 19. *Numquid
pax eſt? Es por bien eſta venida?* Bethlehe-
mitæ, etiam Samueli inopinatè venienti,
1. Reg. 16. nu. 4. *Pacificus ne eſt ingreſſus
tuus? Vienes a amenazarnos algun deſaſtre?*
2. Regum 18. num. 29. *Eſtne pax puero
Abſalon? Ale ſucedido alguna deſgracia?*
Sed ut ad Epiſtolarum ſalutationes ve- 20
niamus, non prætermittam memorabi-
lem Platonis ſententiam, Epiſt. 3. ad Dio-
nyſ. [Petis, an rectiùs ponatur in ſalutatio-
nibus *gaudere*; an quemadmodùm ego
ſolitus ſum, *bene agere*. Ego autem neque
Deum hoc modo, neque hominem ſalu-
tarim: non Deum, quia contra illius na-
turam loquerer; nam procul à moleſtia,
& voluptate Divinitas: non hominẽ, quia
ſæpius detrimentum, & dolorem ſibi af-
ferat voluptas, hebetudinem in animo, &
oblivionem, inſipientiam, & petulantiam
pariens.] Horat. lib. 1. epiſt. 8. utrumque
coniunxit. *Celſo gaudere, & bene rem gere-
re, &c.* Illa verò deinde ſalutatio omniũ
frequentiſsimè percrebuit, qua ſe valere
iubebant, ſibi ſalutem nuntiabant. Quam
ſalutandi formam videmus uſurpaſſe Vul
gatum, Iacob. 1. num. 1.
Ad eamdem ſpectat, quod ſcribit Se- 21
neca, Epiſtol. 15. ſolitos fuiſſe Veteres ad
ſuam uſque ætatem, ita epiſtolas inchoa-
re: *ſi vales, bene eſt.* In quam ſententiam
Plinius Iunior lib. 1. epiſt. 11. [Vel ſolum
illud ſcribe, unde Priores incipere ſole-
bant: ſi vales, bene eſt; ego quidem valeo.]
Seneca verò, ut erat Philoſophiæ amator
egregius. [Nos, inquit, dicimus: ſi philo-
ſopharis, bene eſt. Valere enim hoc de-
mum eſt: ſine hoc, æger eſt animus.]
Paulus verò quaſi ſigillum impreſsit 22
Epiſtolis, gratiæ ſalutationẽ. De quo c. 4.
num. ulti. Tertullianus lib. 5. contra Mar-
cionem, cap. 5. [Iudæi in pacis nomine
ſalutant: evangelizator autem bonorum,
id eſt, gratiæ Dei, paci eam præferendam
ſciebat.] Hac ergo ſalutatióne uſus eſt ad
Roman. 1. num. 8. 1. Corinth. 1. num. 3.
ad Galat. 1. nu. 3. ad Epheſ. 1. nu. 2. ubique
ferè eiſdem verbis. Sed cùm ubiq; etiam
oratio inabſoluta maneat, ex uſu Apoſ-
tolico ſupplendum eſt verbũ *Plethynthie*,
quod expreſsit Petrus in utraq; Canoni-
ca, & beatus Iudas in ſua. In priore qui-
dem Petri cap. 1. num. 2. vertit Vulgatus,
multiplicetur. In poſteriore, cap. 1. num. 2.

&

& in epiſtola Iudæ, num. 2. *adimpleatur.* Precabantur nimirum Apoſtoli fidelibus & cumulum, & incrementum bonorum cæleſtium.

23 Gratia, & pax ita ſunt inter ſe connexa, ut priùs Apoſtolus exoptet gratiam, nempe iuſtificātem, qua & remiſsio peccatorum, & amicitia cum Deo, & participatio divinæ naturæ, & ius ad gloriam continetur: deinde verò precetur pacem, quæ ſine gratia conſiſtere non poteſt, nam pax uberrimus eſt virtutis fructus. Iſa. 32. num. 17. *Erit opus iuſtitiæ, pax.* Pſalm. 84. nu. 11. *Iuſtitia, & pax oſculatæ ſunt.* Pſa. 71. num. 7. *Orietur in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis.*

24 Contrà verò flagitioſi neque ipſi ſecū, neq; cum alijs pacē habere poſſunt. Secū non habent, quia diſsidentium cupiditatum fluctibus huc illuc miſerè agitantur. Iſai. 57. nu 20. *Impij autem quaſi mare fervens, quod quieſcere non poteſt: non eſt pax impijs.* Ab alijs etiam diſsidēt, quia ob ea, quæ ardenter appetunt, ſæpe cum illis in contentionem veniunt: unde diſcordiæ implacabiles oriuntur. Iacob. 4. num. 1. *Vnde bella, &c.*

A Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

25 NOn meminit Spiritus Sancti, quia poſtulare gratiam, & pacem, eſt ipſum Spiritū Sanctū poſtulare. Ad Ro. 5. n. 5. *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum Sanctum, qui datus eſt nobis.* Propterea etiam appellatur ab Eccleſia *donum Dei altiſsimi.* Et 2. Cor. 13 n. 13. illud nobis à Deo cōmunicari, & impartiri exoptat Apoſtolus. *Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti, & charitas Dei, & cōmunicatio Sancti Spiritus ſit cum omnibus vobis.* Ergo cùm poſtuletur miſsio Spiritus Sancti, ideo non poſtulatur, niſi à Patre, & Filio, qui ſolùm dicūtur mittere in Divinis. Vt docent Theologi cum D. Tho. 1. P. q. 34.

26 Deum appellat Patrem noſtrum, non ſolùm quia creatione Pater eſt, Deut. 32. num 6. ſed quia per Evangelium accepimus ſpiritum adoptionis filiorum, ad Roma. 8. num. 16. Legis Moſayçę cultores non tam pro Patre indulgente habebant Deum; quàm pro ſevero Domino ſpiritus ſervitutis, metuſque pœnæ eos in officio continebat. At Chriſtiani, quibus talem charitatem dedit Pater, *ut filij Dei nominemur, & ſimus,* 1. Ioannis 3. num. 1. *Renati non ex ſemine corruptibili, ſed incorruptibili per verbum Dei vivi,* 1. Petr. 1. num 23. *Effecti divinæ conſortes naturæ,* 2. Petr. 1. num. 4. *Heredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti*; ad Roman. 8. num. 17. pro filijs ſe gerunt, ſpiritu filiorum aguntur, Deum ut Patrem reverentur, eius vel minimam offenſiunculam extimeſcunt. Denique erecti ſpe Paternæ agnationis, hæc cęleſtia dona ab indulgentiſsimo, effuſiſsimoq; Parente pro certo ſibi pollicentur.

Gratias agimus Deo, & Patri Dn̄i noſtri Ieſu Chriſti.

SVbeſt hîc, *Eucharisteo.* Quod verbum 27
Salmeron tom. 13. diſput. 26. & Maldonatus Matth. 14. num. 19. & cap. 26. nu. 26. identidem uſurpari à ſacris Scriptoribus promiſcuè pro benedicere, aut gratias agere, itidem ut *eulogeo,* copioſiſſimè demonſtrant. Itaque in hoc loco perinde ſe habet, *gratias agimus Deo, & Patri,* ac ad Epheſ. 1. nu. 3. & 2. Corinth. 1. num. 3. & 1. Petr. 1. num. 3. *Benedictus Deus, & Pater.*

Et ſententia quidem perſpicua eſt, ſed 28
quæ incenſam Apoſtoli charitatem vel maximè commendet. Agere enim Deo gratias pro beneficijs in proximos collatis, eſt ita ardenter proximos amare, ut eos tanquam me alterum exiſtimem, obſtrictuſque ſim Deo pro beneficijs, quæ ipſi receperunt. Atque ea de cauſa ſalutatione finita, ubi conciliat ſibi fidem, & auctoritatem, ſolet ſemper Apoſtolus exordium ducere à gratiarum actione, precibuſque fuſis pro ijs, ad quos ſcribit,

quò eorum ſibi conciliet benevolentiam: permagni enim intereſt ad recipiẽda monita ſalutaria, ſi ea tibi perſuadeas ab eo tradi, cui tua ſalus cordi ſit.

Semper pro vobis orantes.

29 ET agit gratias pro ijs, quæ iã à Deo obtinuerant Coloſſenſes; & preces aſsiduè fundit, pro obtinendis ijs, quæ adhuc deſiderabant: quod utrumque argumentũ eſt ardẽtiſsimæ caritatis. Sẽper (inquit) quæ vox Luc. 18. n. 1. *oportet ſemper orare*, facesſit negotium expoſitoribus; cùm fieri nullo modo poſsit, ut nunquam ab oratione deſiſtamus: nam ut etiam varijs occupationibus diſtricti, Deum præſentem contemplemur, identidemque ad illum animum referamus, quod non niſi valde perfecti faciunt; certè dormientes minimè poſſumus orare; & eſt neceſſariũ perfectiſsimo cuique, aliquantulum ſomni capere.

30 Planiſsimus eſt Auguſt. ſenſus, exponentis illud Apoſtoli 1. Theſſalon. 5. nu. 17. *Sine intermiſsione orate*; & ad Ephes. 6. num. 18. *Orantes omni tempore*, tom. 6. de Hæreſibus ad Quodvult. hæreſi 57. [Ut nullo die, inquit, intermittantur certa tẽpora orandi.] Affirmat ergo Apoſtolus, ſe nunquam orare, quin pro Coloſſenſibus etiam Deum deprecetur. Clariùs ſenſum hunc expreſsit 2. ad Timoth. 1. num. 3. *Quòd ſine intermiſsione habeam tui memoriam in orationibus meis*: & ad Philem. num. 4. *Semper memoriam tui faciens in orationibus meis.* Sed quid mirum, flagrãtem Apoſtoli caritatem eò uſque progreſſam, ſi ferè hoc ipſum de ſe teſtatur Samuel 1. Reg. 12. n. 23. *Abſit autem à me hoc peccatum in Dominum, ut ceſſem orare pro vobis.* Se inexpiabili ſcelere violatum iri putat, ſi preces intermittat fundere pro populo: notabile Sacerdotibus documentum.

31 Illud eſt mirandum maximè, adcò exoptaſſe Apoſtolum, ut Romani in animum inducerẽt, ſibi vel maximè eſſe cordi eorum ſalutem, ut hanc ſolicitam curã aſsiduè pro illis deprecãdi, arctiſsimo, ſanctiſsimoq; iureiurando illis firmatam, teſtatamque voluerit, ad Rom. 1. n. 7. *Teſtis enim mihi eſt Deꝰ, cui ſervio in ſpiritu meo, in Evangelio filij eius, quòd ſine intermiſsione memoriam veſtri facio ſemper in orationibus meis.* Hanc Pauli adſeverationem fuiſſe verè iuramentum, convenit inter Expoſitores; & ſimile uſurpavit cap. 9. n. 1. ubi mirabilem dilectionem, creditu difficilem, qua optabat anathema eſſe à Chriſto pro fratribꝰ ſuis, graviſsimo iureiurando confirmavit. Finis enim doctrinæ arduæ, ac pernecesſariæ ſtabiliendæ, iuſtam facit uſurpationẽ iuramenti. Quia 32
ergo magni momenti erat, hanc ardentẽ Apoſtoli caritatem notam, ac certam eſſe proximis: cùm res eſſet occulta, quæq; ſub aſpectum minimè caderet, Deũ, qui occultorum eſt conſcius, teſtem appellat. Et quamvis noluerit hîc teſtatam facere iureiurando hanc curam deprecandi pro Coloſſenſibus, tamen hoc ſupplevit repetita aſſeveratione, nam id ipſum inculcat num. 9.

Numerus 4.

Audientes fidem veſtram in Chriſto Ieſu.

CAuſam reddit Apoſtolꝰ, cur in eam gratiarum actionem 33
proruperit: nempe quòd audiſſet ab Epaphra (auctor eſt hic Chryſoſtomus) eos alta iecisſe Fidei fundamenta, & ſpe cæleſtis repromiſsionis erectos, caritatem in proximos exercere. Græcè, *cùm audiſſemus. Acuſãtes.* Atq; ut ſemel hoc adnotemꝰ pro tota hac Epiſtola; habent Græci quædam participia formata ex Aoriſtis, quæ vim habent apud ipſos præteriti temporis; ea tamen noſter Interpres, fortaſſe ductus religione reddendi participium participio, coactuſque inopia Latinæ linguæ, ſæpe ſolet vertere, quaſi præſentia. Hîc c. 1.

Digitized by Google

numer. 2. *pacificans*. Grçcè, *pacificatis*. cap. 2. num. 13. *donans*. Grçcè, *condonatis*. num. 14. *delens*, Grçcè, *deleto*. ibidem, *affigens*. Grçcè, *ſuſtulit affixum cruci*. num. 15. *expolians*. Grçcè, *expoliatis*. c. 3. num. 9. *expoliantes*. Grçcè, *poſtquàm exſuiſtis*. numer. 10. *induentes*. Græcè, *induti*.

34 Sed quia cauſati ſumus inopiam Latinæ linguæ, illud eſt animadvertendum: ſæpe Vulgatum reddidiſſe hæc Aoriſta per præſens, etiam ubi præteritum çquè Latinum ſuppetebat. Matth. 14. num. 14. *Exiens vidit turbam*. Græcè, *egreſſus*. Actuum 1. num. 22. *Incipiens à baptiſmate*, Græcè, *exorſus*.

35 Identidem etiam Vulgatus, cùm id ſententiæ perſpicuitas deſiderat, ingenitam vim prçteriti attribuit Aoriſtis, etiã ſi illi opus ſit, uti circunitione. Hic c. 1. n. 12. *qui dignos nos fecit*, vertere de more potuiſſet, *facienti*. Sic c. 2. n. 12. c. 3. n. 10. ut hinc cernere liceat, quantopere iuvet cognitio Grçcç linguæ ad innatam vim temporum penetrandam. Sed doctè advertit Ribera in Epiſtolam ad Heb. cap. 1. num. 16. ita Vulgatum alterum tempus pro altero uſurpare, ut tamen ex ijs, quæ dicuntur, non ſit difficile Græcè neſcienti, utrũ præſens, an præteritum ſit, diiudicare: v. gratia, Heb. 1. num. 3. *Purgationem peccatorum faciens, ſedet ad dexteram maieſtatis in excelſis*. Perſpicuum cuivis eſt, ſententiam requirere præteritum tempus, ſcilicet, *peccatorum purgatione factâ*.

Et dilectionem, quam habetis in ſanctos omnes.

36 CVm latiſsimè pateat caritas, & ad omnes proximos ſe diffundat, cur tam anguſtis cancellis eam circumſcribit Apoſtolus, ut ſanctos dumtaxat complectatur? At hos illi terminos quaſi prçfigit, non hîc ſolùm, ſed etiam ad Epheſ. 1. num. 15. & ad Philem. numer. 5. Floruit quidem initio naſcentis Eccleſię ſingularis amor inter fideles. Hęc erat illa caritas fraternitatis, tam ſæpe commendata ab Apoſtolo: nam & fratres, & ſanctos appellatos fuiſſe fideles, probavi ſuprà num. 2. ad Rom. 12. n. 10. *Caritate fraternitatis invicem diligentes*. 1. ad Theſſalon. 4. nu. 9. *De caritate autem fraternitatis non neceſſe habemus ſcribere vobis: etenim illud facitis in omnes fratres*. Ad Hebræos 13. nu. 1. *Caritas fraternitatis maneat in vobis*. Græcè, *Philadelphia*: de cuius vocis vi lege Tolet. in Cap. 12. ad Rom. & Ribet. in Cap. 13. ad Hebrços.

Sed ſuſpicor, hîc nõ ſolùm ſermonem eſſe de caritate illa Theologica, amoreq; elicito, quo Chriſtiani vel ſanguinarios hoſtes proſequuntur; ſed etiam de dilectione imperata, hoc eſt, de eleemoſyna, qua alij aliorum indigentiam benigniſsimè ſublevabant, egenteſque fideles Ethnicis prçferebant. Habet enim caritas ordinem ſuum, quem non evertere, ſed perficere voluit Chriſtus, cùm præcepit Luc. cap. 6. num. 30. *Omni petenti te tribue*: ut explicat Maldon. Matth. cap. 5. num. 42. 37

Hanc eſſe germanam huius loci intelligẽtiam, colligo primùm ex more receptiſsimo fidelium, qui per collectas, ſanctorum neceſsitatib' ſu[illegible]no ſtudio ſubveniebant. 1. Corinth. 16. num. 1. *De collectis autem, quæ fiunt in ſanctos, ſicut ordinavi Eccleſijs Galatiæ, ita & vos facite*. Ad Rom. 15. num. 26. *Collationem aliquam facere in pauperes ſanctorum*: & n. 31. *& obſequij mei oblatio accepta fiat in Hieruſalem ſanctis*, id eſt, ut meo miniſterio collecta eleemoſyna perveniat ad ſanctos, qui ſunt in Hieruſalem, eoſque reficiat. Lege Baron. tom. 1. anno 44. 38

Moveor ſecundò, quia ſæpe hortatur Apoſtolus ad huiuſmodi caritatem exercendam erga ſanctos: ad Roma. 12. num. 13. *Neceſsitatibus ſanctorum communicantes*. Ad Galat. 6. num. 10. *Operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domeſticos fidei*. Vbi Apoſtolus verba facit de eleemoſyna, quam præcipuè vult conferri fidelibus, 39

delibus, quos domeſticos nominat. Si enim Eccleſia Dei vivi eſt dom⁹ Dei 1. ad Timoth. 3. n. 15. omnes, qui de Eccleſia ſunt, domeſtici, & familiares ſunt. Subvẽtionem verò ipſam appellari ab Apoſtolo *dilectionem*, conſtat ex cap. 6. ad Heb. n. 10. *Non enim iniuſtus Deus, ut obliviſcatur operis veſtri, & dilectionis, quam oſtendiſtis in nomine ipſius, qui miniſtraſtis ſanctis, & miniſtratis.* Miniſtrare in Scriptura, eſt eleemoſynas largiri: probat ibi Ribera ex cap. 15. ad Roman. num. 25. & 27.

40 Moveor tertiò ex Epiſtola illa ad Philem. dilaudans enim Apoſtolus caritatem illius erga ſanctos, ſubiungit num. 7. *Quia viſcera ſanctorum requieverunt per te.* Grǫcè, *refocillata ſunt.* Sic vertunt Eraſmus, Gagneius, & Vatabl. qui adhuc planiùs explicat [Quòd alimenta neceſſaria ſanctis ſuppeditaſti.]

Atque hinc arbitror ortum habuiſſe, ut convivium illud, quod in primitiva Eccleſia ſolemne erat, ſanctis pauperibus exhiberi, Agape diceretur: eadem nimirum voce Græca, qua hic uſus eſt Apoſtolus, de quo Baron. tom. 1. anno 57. & Lorin. Act. 2. verſ. 42.

Numerus 5.

Propter ſpẽ, quæ repoſita eſt vobis in cælis.

41 ADmovet ſtimulos exercendǫ caritatis, merces ampliſſima promiſſa eleemoſynæ. Vnde non levis ducitur cõiectura pro noſtra explicatione: ſpes enim præmij, vehemens eſt incitamentum ſubveniendi, non item amandi. Legimus, quoſdam inſultaſſe Tobiæ cap. 2. n. 16. *Vbi eſt ſpes tua, pro qua eleemoſynas faciebas?* Sed illud notandum, ſpem hic ſumi pro re ſperata, ut ad Titum 2. num. 13. *Expectantes beatam ſpem.* Actuum 28. num. 20. *Propter ſpem enim Iſrael catena hac circumdatus ſum.* Propter Chriſtum, hoc enim nomine eum compellat in hoc cap. num. 28. & 1. Timoth. 1. num. 1. *Chriſti Ieſu ſpei noſtræ.* Nec alienum hoc à profanis Scriptoribus. *Magnæ ſpes altera Romæ*, cecinit ille.

Repoſita, inquit, ideſt, recondita, aſſervata, ut, *manet alta mente repoſtum.* 42
Iob 19. num. 27. *Repoſita eſt hæc ſpes mea in ſinu meo.* 2. Machab. 12. num. 45. *Optimam haberent repoſitam gratiam.* 2. Timoth. 4. num. 8. *Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ*: inſtar ſcilicet pecuniæ altè defoſſę: ut Lucæ cap. 19. numer. 20. talentum dicitur *repoſitum*, quod Matth. cap. 25. numer. 17. ait, fuiſſe *defoſſum in terra.*

Qui verò ſubvenit egenti, theſaurum 43
ſibi recondit non in terra, ſed in cęlo. Luc. 12. nu. 33. *Date eleemoſynam: facite vobis ſacculos, qui non veteraſcunt; theſaurum non deficientem in cælis.* Opes ibi repoſitæ neque tinea corrumpi, neque furto eripi, neque incendio abſumi, neque naufragio abſorberi poſſunt. Propterea Petrus Epiſtola 1. cap. 1. num. 3. ſpem, in quam ſumus regenerati, vocat *ſpem vivam, hæreditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarceſſibilem*: quo nihil grandius, & magnificentius dici potuiſſet. Subiungit, unde tam fixa, & inconcuſſa certitudo proveniat: *conſervatam*, inquit, *in cælis*; ſcilicet in tuto. Spes mortalium acutè appellavit Ariſtoteles, 44
apud Laertium lib. 5. cap. 1. *vigilantium ſomnia*: evaneſcunt ſubitò; ludificantur, ac deſerunt hiantes omnibus ſenſibus, & imminentes; ſpes verò noſtra ſolida res eſt, & in cælis aſſervata. Proverb 11. nu. 18. *Impius facit opus inſtabile.* (Hebraicè, *fallax, mendax*) *ſeminanti autem iuſtitiam merces fidelis.* Vatab. *ſtabilis.* Iuſtitia in ſacro ſermone, idem eſt, ac eleemoſyna: multis probant Maldonat. Matth. 6. nu. 45
1. & Genebr. Pſalm. 36. numer. 27 & Pſalm. 23. n. 6. Sementis verò cum eleemoſyna comparatio uſurpata eſt ab Apoſtolo, ad Galat. 6. nu. 8. & 9. & 2. Cor. 9.

num. 9. & 10. eſtque ſatis apta translatio. Nam ut ille, qui ſementem facit, quaſi diſſipat per agros, quæ aſſervabat in horreis; ſic ineſt quędam quaſi profuſio in eleemoſyna: & ut terra mandata ſemina, agricola aliud agente, multiplicato cum fœnore reddit; ita quæ in egentes effudit largitio, ijs, qui effuderant, nihil cogitantibus in cælesti theſauro opportuno rempore tribuenda reponuntur.

Quam audiſtis in verbo veritatis Evangelij.

46 GEneroſus ille impetus, quem ad proſequendum bonum arduũ ſpes indit animis noſtris, incitari nullo modo poſſet, niſi anteceſsiſſet fides, certaque, ac firma perſuaſio, quòd illud obtineri tandem queat. Nemo enim exardeſcit efficaci deſiderio, ſpemque concipit aſſequẽdi, quod aut futile, & nugatorium, aut prorſus cenſet impoſsibile. Propterea fides definitur ab Apoſtolo ad Hebræ. 11. num. 1. *Sperandarum ſubſtantia rerum*: nulla enim erit ſpes, niſi fulciatur, ac ſuſtentetur fide. Græcè, *hypoſtaſis*. Subſiſtentia: quæ ſcilicet efficit, ut ea, quæ ſpetantur, atq; adeò non ſubſiſtunt, ſubſiſtant tamen fide, hoc eſt, uſque eò rata, ac firma habeantur, ac ſi in rerum natura ſubſiſterẽt, & manu tenerentur.

47 Huius validiſsimę anchoræ ſpei adũci dẽtes mordicus apprehenſam tenẽt divinã veracitatem, ad Hebr. 6 nu. 18. *Vt per duas res immobiles* (promiſsionem, & ius iurandũ,) *quibus impoſsibile eſt mentiri Deum, fortiſsimum ſolatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem, quam ſicut anchoram habemus. Fortiſsimum*, inquit, cuius nempe immobilitatem fluctus difficultatum, tanquam editam rupem, altis radicibus defixam, ita verberẽt, non ut eam commoveant, ſed ut ipſi frangantur.

48 Appellatur autem Evãgelium *verbum veritatis*, ut ad Epheſ. 1. num. 13. multis de cauſis. Primò, quia eſt verbum Chriſti qui eſt increata, & ſumma veritas, Ioannis 14. nu. 6. Deinde, quia veritas idẽ eſt, ac ſtabilitas, perpetuitas, ut probat Maldon. Ioan. 14 num. 17. Itaque verbum veritatis, id eſt, ſtabile, in omnem æternitatem duraturum. *Cælum enim, & terra tranſibũt, verba autẽ mea nõ tranſibũt*. Luc. 21. n. 33.

Tertiò, veritas Evangelij opponitur figuris Veteris legis: umbram enim fugavit veritas, de quo infrà, cap. 2. num. 17. Verbum ergo veritatis, id eſt, continens res ipſas ſolidas, & expreſſas, per umbras illas obſcurè ſignificatas.

49 Quartò denique ſimpliciſsimè, verbũ veritatis, id eſt, verax. Chriſtus enim ad hoc venit in mundum, ut teſtimoniũ perhiberet veritati: Ioan. 18. nu. 37. Sic Spiritus Sanctus, quòd doctor ſit veritatis, vocatur *Spiritus veritatis*. Ioan. 16. num. 13. Imò Evangelium ipſum per antonomaſiã intelligitur nomine Veritatis. Galat. 5. nu. 7. *Quis vos impedivit veritati non obedire?* Græcè, *pitheſthæ*. Eraſmus: *ut non crederetis veritati*. Montanus: *veritate non ſuaderi*.

Quadratque utrumque in vocem, & in rem: ſuaderi, ad mentem; obedire ſpectat ad affectum. Et certè veritatem Evãgelicam in utraque animi parte dominari, ęquiſsimum eſt: nam quę vera eſſe quis iudicat, ijs niſi pareat, niſi vivat ex eorum præſcripto; iure optimo graviſsimas pœnas incurret.

Numerus 6.

Quod pervenit ad vos, ſicut & in univerſo mundo eſt, & fructificat, & creſcit, ſicut in vobis.

50 QVod, ſcilicet Evangelium (ut conſtat ex Græco) ad vos perlatum avidè excepiſtis: fructuſque editis tanto ſemine dignos. Vt verò aliorum etiam exemplo incitati, longiùs in dies progrediantur, docet, eamdem ſementem ubique terrarũ factam, lætiſsimos, uberrimoſq; proventus polliceri.

51 Occaſione hui⁹ ſentẽtię gravis eſt exorta

quæſtio, an tempore Apoſtolorum fuerit impletum celebre illud vaticinium Chriſti; Matth. 24 num. 14. *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in univerſo orbe: & tunc veniet conſummatio.* Marc. 13. n. 10. *Et in omnes Gẽtes primùm oportet prædicari Evãgelium.*

Pars affirmans ſuadetur ex altero etiam teſtimonio huius Epiſtolæ cap. 1. nu. 23. *Quod prædicatum eſt in univerſa creatura, quæ ſub cœlo eſt:* & ad Rom. 10. n. 18. *Sed dico: numquid non audierunt? & quidem in omnem terram exivit ſonus eorum,* &c.

52 Ex altera verò parte compertum eſt, ipſâ experientia teſte, etiam noſtra tempeſtate, nondum fuiſſe Evãgelium diſſeminatum toto orbe; nam patefactæ ſunt in Oriẽte, & Occidẽte regiones vaſtiſſimæ, quibus ne tenuiſſimus quidem doctrinæ Evangelicæ ſplendor affulſit: quò nunquam lux Apoſtolorum penetravit. Agitarunt hanc quæſtionem Bellarm. tom. 1. lib. 3. de Romano Pontifice c. 4. Tolet. in Epiſt. ad Roman. cap. 10. annotat. 11. Suarez tom. 2. diſput. 56. ſect. 1. & copioſiſſimè Maluend. toto lib. 3. de Antichriſto.

53 Paucis ego perſtringam ſententiã meã. Verba illa Chriſti accipienda ſunt in rigore, ac proprietate ſermonis: ſic ea accipiunt omnes ferè Patres apud citatos. Primò, nam alioqui nihil valeret illud ſignũ, quo Chriſtus prænuntiavit, ac prodidit conſummationem ſæculi. Deinde, quia cauſam huius univerſalis promulgationis reddidit Chriſtus Matth. 24. n. 14. *in teſtimonium omnibus Gentibus:* ne ulla ſcilicet eſſet natio tam diſſita, tam abdita, quæ in die Iudicij poſſet infidelitati ſuæ, quaſi velũ quoddam obtendere, invincibilem ignorantiam. Ergo oportet, priùs Evãgelij lucẽ univerſos orbis angulos perluſtrare.

54 Cenſeo ſecundò, hæc Apoſtoli verba fuiſſe hyperbolica: qui tropus frequentiſſimus eſt in ſacra Scriptura. Luc. 2. nu. 1. *Deſcriberetur univerſus orbis:* neque enim totus orbis, Romanorum parebat imperio. Ioann. 12. num. 19. *Ecce mundus totus poſt eum abijt.* Matth. 27. num. 45. *tenebræ factæ ſunt ſuper univerſam terram.* Ioan. 21. n. ult. *Quæ ſi ſcribantur per ſingula, nec ipſum arbitror mundum capere poſſe eos, qui ſcribendi ſunt, libros.* Actuum 2. n. 5. *Ex omni natione, quæ ſub cælo eſt:* & c. 11. num. 28. & cap. 24. num. 5. ad Rom. 1. num. 8. *Fides veſtra annunciatur in univerſo mundo.* 1. Theſſal. 1. num. 8. *Sed & in omni loco fides veſtra,* &c.

Illa autem verba, *fructificat, & creſcit,* 55 translata ſunt à ſemente; unde crebrò ducitur hæc metaphora. Luc. 8. num. 12. & Marc. 4. n. 26. *Sic eſt regnum Dei, quemadmodum ſi homo iaciat ſementem in terrã, & ſemen germinet, & increſcat.* Sed videntur verba quaſi trãſpoſita: priùs enim creſcũt ſegetes, deinde fructificant. Deeſt quidem *aux anomenon* in pleriſque codicibus; quare Vatab. & Eraſm. qui ut ſuas verſiones obtrudant, nullam non captant occaſionem detrahẽdi Vulgatæ, illud reijciunt: ſed agnoſcunt tamen, & exponũt Græci haud paulò illis graviores, Chryſ. & OEcumen. *Fructificat* (ait Chryſoſt.) *eò quòd efficaciter operatur: creſcit, propterea quòd multi illud amplectuntur.* Itaque primò fructus edit virtutum ſolidarum in ijs, ad quos pervenit: deinde verò eorum exemplo, ac prædicatione in dies magis, ac magis dilatatur.

Ex ea die, qua audiſtis, & cognoviſtis gratiam Dei in veritate.

PErſtat adhuc in laudatione Coloſſen- 56 ſium; quibus ubi primùm affulſit Evangelium; & lux illa veritatis eorũ oculis gratiſſima accidit, & nullis unquam apud eos tenebris obſolevit. Ineſt in hac laudatione obliqua illa quidem, ſed gravis, ac vehemens cohortatio; ne à ſe ipſis deſciſcant: ne ſibi inconſtantiæ, ac levitatis notã inurãt; tueantur potius, atq; adeò vincant concitatam expectationem ſui.

Gratiam Dei vocat ſingulare illud be- 57 neficium, quod in homines cõtulit Deus.

Charis enim apud Græcos, & gratia apud Latinos, identidem uſurpantur in hac ſignificatione: ad Titum 2. nu. 11. *Apparuit gratia Dei.* Ideſt, eximium promeritum, quod cap. 3. num. 4. vocat *benignitatem.* Græcè, *chreſtotes*: cuius nominis vim Græcæ linguæ ſcientiſsimus D. Baſil. explicavit in Regulis brevioribus, interroga. 214. cùm ſcilicet benefacimus ijs, qui opus habent, etiam ſi nulla eis ratio ſuppetat obtinendi: in quo propriè gratia conſiſtit.

58 Quam Dei gratiam non ſunt aſſequuti Coloſſenſes tenui coniectura, ſed infallibili veritate Evangelij, ſuprà nu. 5. Nihil enim magis proprium Evangelij, quàm firma, & inconcuſſa veritas. Luc. 1. nu. 4. *Vt cognoſcas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.* Græcè, *aſphalian.* Montanus vertit. *Firmitudinem.* Maldonat. *Firmitatem.* Vatab. & Pagninus. *Certitudinem*; eam nempe, quæ omnem prorſus excludat dubitationem.

59 Sed duplex hîc tam brevi intervallo facta mentio veritatis, ſuſpicionem mihi movet, iam nunc Apoſtolum, vel in ipſa laudatione ſenſim, & obſcurè pedem cũ hoſtibus conferre, & in arcem cauſæ, quã ſibi propoſuit expugnandam, invadere. Moliebantur Impoſtores, fide inſtructos Coloſſenſes, à lege Evangelica ad Iudaicos ritus; à Chriſto, ad Moyſen; à vera religione, ad inanem iam ſuperſtitionem; ab ipſa denique veritate, ad meras umbras, figuraſque traducere. Tacitè itaque illos adhortatur ad retinendam veritatẽ: *cognoviſtis*, inquit, *gratiam Dei in veritate,*
60 id eſt, agnoſcitis tam eximium Dei beneficium, non in umbraticis, legalibuſque ceremonijs vobis exhibitum, ſed in ipſa veritate, in re ſolida, & expreſſa, quam illæ umbræ figurabant. Ergo ne tanto ſtupore mentis opprimemini, ut prudentes, ac volentes ad futiles illas, & inanes umbras devolvamini? In hanc ſententiam exponit Maldon. verba illa Ioannis 17. num. 17. *Sanctifica eos in veritate.* Hoc eſt, non iam legalibus ceremonijs, ſed chariſmatis Evãgelij; non umbra, ſed vero ſpiritu. Eòdem ſpectat illud Ioannis 4. num. 24. *Spiritus eſt Deus: & eos, qui adorant eum, in ſpiritu, & veritate oportet adorare*, id eſt, non iam Iudaico ritu, & ſuperſtitione, ſed verè, & ſpiritualiter colendus eſt Deus.

Sic intelligo locum illum ad Epheſ. 6. 61
num. 14. *State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate.* Solebant Orientales oblongis uti veſtibus: ideoque miniſtraturi collectam veſtem cingulo ſtringebant ad lũbos, ne ſibi eſſet impedimento. Vide Maldonat. Luc. 12. nu. 35. Cùm ergo cuperet Apoſtolus, fideles in procinctu eſſe, omninoque paratos ad Dominũ excipiendum; ut nuntiato rumore de eius repentino adventu, ne tantulam quidem moram interponerent, ſed confeſtim advolarent; & (quod præcipit Chriſtus) faces iam inflãmatas manibus tenerent, ne tãtiſper morarentur, dum ignem illæ conciperent; iubet eos eſſe præcinctos, non illo quidem externo baltheo, ſed præparatione interna, quam baltheus, quaſi per umbram ſignificabat. Non itaque umbra, ſed veritate ſunt conſtringendi lumbi; quãdoquidem & ipſi lumbi præcingendi, non ſunt lumbi carnis, ſed mentis, ut expreſſè monuit Petrus 1. cap. 1. num. 13. *Propter quod ſuccincti lumbos mentis veſtræ ſperate in eam, quæ offertur vobis, gratiam.*

Numerus 7.

Sicut didiciſtis ab Epaphra cariſsimo conſervo noſtro.

NOndum configerat Apoſto- 62
lo, corã inſtruere Coloſſenſes: ſed prima apud eos iecerat fundamẽta doctrinę Epaphras, eorum popularis, & Epiſcopus: ut colligit Baron. tom. 1. anno Chriſti 60. ex cap. 4. num. 11.

Cariſsimũ eum vocat. Græcè, *agapeto.* Vnde illi, quib⁹ nihil eſt antiquius, quàm Vulgati luminibus obſtruere, Eraſmum

intelligo, & ſimiles, mira cõſenſione pro chariſsimo *dilectum* ſuppoſuerunt; perinde quaſi id Vulgatus ignoraverit, qui cæleſti inſtinctu, ubi res ipſa clamabat, & infinitum amorem præferebat, ſic reddidit hanc vocem, Matth. 3. num. 17. *Hic eſt filius meus dilectus*. Sic Marc. 1. num. 11. Luc. 3. num. 22. Matth. 11. nu. 18. & c. 17. nu. 5. & 2. Petr. 1 num. 17.

63 Neque verò id perpetuò obſervavit, ſed aliquando etiam vim nominis expreſſit, etiam cùm ex re ipſa inexplicabilis erumpebat amor. Marci 9. num. 6. *Hic eſt filius meus cariſsimus*. Sed quia, ut notavit Salmer. to. 14. diſp. 3. in cap. 1. ad Epheſios, num. 6 & Adamus in cap. 1. 2. Petri, & Ribera in cap. 6. ad Hebræos, num. 40. Græcum verbum *agapan*, longè plùs ſignificat, quàm *diligere* Latinum, ut ipſum etiam diligere apud Ciceronẽ minus eſt, quàm amare: idcirco Interpres, ut æquaret vim nominis *agapetos*, quod magis ſonat amabilem, quàm dilectũ, neceſſe habuit vertere, *cariſsimus*, ut in hac epiſtola cap. 4. num. 9. & nu. 14. Iacob. 1. num. 16. & num. 19. & cap. 2. num. 5. aut *dilectiſsimus*, ut ad Hebr. 6. num. 9.

64 Nec tamen recuſat interdum reddere *dilectus*, ut Græcum imitetur, & verbum reddat è verbo. Et verò ſolet etiã aliàs Vulgatus, cùm Latinum poſitivum non exhaurit vim Græci, eam exprimere ſuperlativo. Ad Hebr. 6. num. 18. *Fortiſsimum ſolatium*. Græcè, *iſchyran*: & cap. 12. num. 11. *fructum pacatiſsimum*. Græcè, *irenicon*.

Qui eſt fidelis pro vobis miniſter Chriſti Ieſu.

65 ATtribuit illi honorificentiſsimum titulum, de quo ſæpe Paulus gloriatur. Vt in hoc cap. n. 23. & n. 25. 2. Cor. 6. num. 4. & 1. Cor. 4. num. 1. *Sic nos exiſtimet homo, ut miniſtros Chriſti*. Quæ tamen eſſent hæ functiones, ſive Diaconiæ, explicat Tolet. ad Roman. 12. num. 7. & Baron. tom. 1. anno 34.

Numerus 8.

Qui etiam manifeſtavit nobis dilectionem veſtram in ſpiritu.

66 SEntentiã alioqui per ſe perſpicuam obſcuravit vox illa *in ſpiritu*: interpreteſque diſtraxit in varias expoſitiones. Prima Carthuſiani: *quia* (inquit) *ab Spiritu Sancto infunditur, & eſt in ſpiritu*, id eſt, *in ſuperiore parte animæ, ut in ſubiecto*. Verè id quidem; ſed ad rem parum accommodatè. Neque enim ignorabat Apoſtolus, charitatem infuſam auctorẽ habere Deum; ſubiectum, animam: neque ſi ignoraret, Epaphras manifeſtare potuiſſet, in cuius adſpectũ non cadebat. Mitto, in Græco deſiderari articulum: ſæpe enim non apponitur, etiam cùm ſermo eſt de Spiritu Creatore, ut attigit Ribera, ad Hebr. 9. num. 71.

67 Secunda Claudij: id eſt, *Dilectionem non fictam*. Scio, hanc ſæpe commẽdari ab Apoſtolo ad Roman. 12. num 9. *Dilectio ſine ſimulatione*: ad Epheſ. 4. num. 15. *Veritatem autem facientes in caritate*. *Amando con veras, no por cumplimiento*. Sic 1. Ioa. 3. num. 18. Iacobi 2. nu. 15. Sed exigua laus, eos nõ amare Paulum ſimulatè, quorum dilectionem in omnes ſanctos extulerat. Tertia Chryſoſt. Oecumenij, Anſelm. & ferè cõmunis: *dilectionem in ſpiritu*, id eſt, ſpiritualem, non excitatam communione ſanguinis, non conglutinatam beneficijs, &c. [Nihil enim terrenum hîc eſt; (ait Chryſoſt.) unde iſta naſcatur: non ex conſuetudine, non ex beneficentia, non ex natura, ſed ex ſupernis deſcendit, ex ipſo cælo.]

68 Simpliciſsimus ſenſus mihi videtur, ut Epaphras retulerit Apoſtolo dilectionem erga ipſum conceptam *ſpiritu*, & animo, cùm nunquam de facie illum noviſſent. Sic ſæpe uſurpatur vox *Spiritus*: hîc cap. 2.

num.

num. 5. *Etſi corpore abſens ſum, ſed ſpiritu vobiſcum ſum.* 1. Corinth. 5. num. 3. *Ego quidem abſens corpore, præſens autem ſpiritu:* Marci 2. num. 8. *Quo ſtatim cognito Ieſus ſpiritu ſuo.* Et quod hic dicit Apoſtolus *in ſpiritu*, 1. Theſſalon. cap. 2. num. 17. ait, *corde. Nos autem, fratres, deſolati à vobis* (Græcè, orbati. Ferebat enim eos in oculis, ſicut Pater filios ſuos, ibidē nu. 11.) *ad tēpus horæ* (id eſt, ad breviſſimum tempus) *aſpectu, non corde; abundantius feſtinavimus faciem veſtram videre cum multo deſiderio*, id eſt, etſi carebam moleſtè cōſpectu veſtro, animus tamen pervolabat ſpatia terrarum, præſenſque vobis aderat. Sic in præſenti. Renuntiavit mihi Epaphras dilectionem veſtram, qua me nondum de facie notum, ſpiritu tamē amatis. Cohæret mirificè, quod ſubdit.

Numerus 9.

Ideo & nos ex qua die audivimus, non ceſſamus pro vobis orantes.

69 NOs itidem tam propenſam voluntatem pari voluntate rependentes, atque adeò emetientes cumulatiſſimè, vos viciſſim, etiam non viſos, amamus, ex eo ſtatim die, quo de veſtra in nos charitate certiores facti ſumus. Atque huius amoris ardentiſſimi illud erit vobis argumentum, quòd nullum tempus intermittimus, quin Deum pro veſtra ſalute deprecemur. Vide ſupr. nu. 3.

Orantes: Græciſmus eſt, & frequentiſſimus, & elegantiſſimus, in quo participium uſurpatur pro infinitivo. Ad Epheſ.
70 1. num. 16. *Non ceſſo gratias agens.* Vnus Lucas, qui Græcè ſcribendi palmam ceteris præripuit, plura exempla ſuppeditabit, ne ea corrogemus à prophanis ſcriptoribus. Cap. 5. num. 4. *Vt autem ceſſavit loqui.* Græcè, *loquens.* Cap. 7. num. 45. *non ceſſavit oſculari.* Græcè, *oſculans.* Actu. 6. num. 13. & cap. 21. num. 32. Græciſmum retinuit Vulgatus, Actuum 5. num. ulti. & cap. 20. numero 31. [Non ceſſavi, cum lachrymis monens unumquemque veſtrum.]

Et poſtulantes, ut impleamini agnitione voluntatis eius.

ENumeravit Apoſtolus dona Coloſ- 71
ſenſibus divinitus collata, propter quæ proruperat in gratiarum actionem: acceditque deinceps ad materiam orationis. Primò ergo poſtulat, ut pleniſſimè agnoſcant divinam voluntatem, cuius iam notitiam aliquam perceperant: quod valde mirandum eſt; cùm potiùs petendum videretur, ut eam cumulatiſſimè exequerentur. *Nam ſervus, qui cognovit voluntatem Domini ſui, & non præparavit, & non fecit ſecundum voluntatem eius, vapulabit multis.* Luc. 12. num. 47. *Scienti bonum facere, & non facienti, peccatum eſt illi.* Iacobi 4. num. 17. eſt enim tunc tranſgreſſio cùm inexcuſabili malitia.

Enim verò ſemper in Scriptura im- 72
mortalis beneficij loco reponitur, Deum impertire agnitionem ſuæ voluntatis: eſt enim perinde, ac ſi nocte quadam obſcuriſſima incedenti viâ lubrica, foveis, præcipitijſque prærupta, facem præferres. Baruc. 4. num. 4. *Beati ſumus Iſrael, quia, quæ Deo placent, manifeſta ſunt nobis.* Hoc enixè contendit Moyſes à Deo, ut exponit Oleaſter Exod. 33. num. 13. *Oſtende mihi faciē tuam.* Hebraicè, *vias tuas.* Quæ autem eſſent iſtæ viæ, explicavit nobis David Pſalm. 102. num. 7. *Notas fecit vias ſuas Moyſi, filijs Iſrael voluntates ſuas.* Præcepta (inquit Genebr.) & prohibitiones, voluntates Dei dicuntur.

Propterea idem David *unam* dumta- 73
xat à Domino poſtulat, Pſalm. 26. num. 4. *Vt videam voluntatem Dñi.* Scio, Hebraicè

legi, *dulcedinem*, Græcè, *voluptatem*; at-
que ita haberi in Vulgatis correctis: ſed
poteſt etiam explicari in eam ſententiam,
ut præoptet David fluxis, ac perituris hu-
ius mundi voluptatibus ſolidam illam vo-
luptatem, quę percipitur ex agnitione eo-
rum, quæ Deo placita ſunt. Certè Ana-
nias dum commemorat beneficia in Pau-
lum divinitus collata, digitum intendit
ad hunc fontem, ex quo cætera fluxerũt.
Actuum 22. num. 14. *Deus Patrum noſtro-
rum præordinavit te, ut cognoſceres volun-
tatem eius.*

74 Hanc ipſam agnitionem crebrò com-
mendat Apoſtolus. Ad Epheſ. 5. num. 17.
Intelligentes, quæ ſit voluntas Dei. Sed eſt
locus inſignis ad Roman. 12. num. 2. *Vt
probetis, quæ ſit voluntas Dei bona, & bene-
placens, & perfecta.* Græcè, *doKimazin.*
Origenes in cap. 12. epiſtolę ad Romanos,
Baſil. in Regulis brevioribꝰ, interrogatio-
ne 276. Hieron, lib. 1. contra Iovi. expen-
dentes vim huius verbi, ſic eam exponũt.
Vt exquiratis, ſeu exploretis. Sunt enim
triplicia, quę Deus vult, à nobis fieri. Quę-
dam enim bona ſunt, quædam meliora,
quędam perfecta. Illuſtrat hoc multis exẽ-
plis Toletus ibi. Vnum ſubijciam. Dilige-
re amicum, bonum eſt: ei benefacere, me-
lius: at inimicum diligere, eiuſque iniu-
rias beneficijs compenſare, perfectum pla
nè eſt Ergo exquirendum eſt ſummo ſtu-
75 dio, quæ ſit voluntas Dei bona, quæ be
neplacens aut perfecta. Hæc eſt germana
proprietas huius verbi: nam quod Lucas,
cap. 12. num. 56. ait, *faciem cæli, & terræ
noſtis probare*, ſic expreſsit Matth. cap. 16.
num. 4. *Faciem ergo cæli diiudicare noſtis.*
Vides quemadmodùm probare, idem ſit,
ac ſcire, ſeu diiudicare? Ad Roman. 2.
num. 18. *Noſti voluntatem eius, & probas
utiliora.* Ad Epheſ. 5. num. 10. *Probantes,
quid ſit beneplacitum Deo.* Ad Philip. 1.
nu. 10. *Vt probetis potiora*: & 1. Theſſal. 5.
num. 21. *Omnia probate: quod bonum eſt,
tenete.* Et qui tam ſæpe adhortatur ad
explorandam, & exquirendam divinam
voluntatem, quod ſanè difficillimum eſt
in tanta rerum humanarum caligine, in
tã cæca, & effręnata perturbatione cupi-
ditatum, quæ fucum nobis faciunt, &
mentis oculos ſæpe perſtringunt, & rebus
etiam perſpicuis tenebras offundunt: idẽ
Apoſtolus aliàs monet, ne tranſverſum
quidem unguem ab hac divina volunta-
te iam perſpecta deflectẽdum eſſe, ut hîc
cap. 4. num. 12. & ad Hebr. 13. num. 28.

In omni ſapientia, & intellectu ſpiritali.

GRæcè ſecundo loco, *ſyneſi*: quam 76
vocem non ſolùm Eraſmus, & Va-
tab. hîc vertunt *prudentia*, ſed etiam Vul-
gatus, Lucæ 2. num. 47. 1. Corinth 1.
num. 19. ad Epheſ. 3. nu. 4. ut ad Epheſ. 1.
num. 8. *In omni ſapientia, & prudentia.*
Græcè, *phroneſi*: diverſis quidem nomini-
bus, ſed idem prorſus ſignificantibus.

Variè hæc exponunt interpretes: nec 77
vacat properanti ſingulas recenſere opi-
niones, nedum refutare, Perſtringam,
quod reputo probabilius. Sapiẽtia verſa-
tur circa veritates æternas, rimatur myſte
ria Trinitatis, Incarnationis, Iuſtificatio-
nis, & Glorificationis: quę planè ſuperant
noſtrum captum: idque cum quodam ſpi-
rituali guſtu, ex admirabili convenientia.
Nam ut rectè Bernard. ſerm. 84. in Can-
tica. [Sapientia à ſapore denominatur:
nec dixerim reprehendendum, ſi quis ſa-
pientiam ſaporem boni definiat.]

Prudentia verò eſt recta ratio rerum 78
agendarum. Quæ latiſsimè patet, & in
omnium virtutum ſupernaturalium mu-
nia ritè, atque ex ordine obeunda, cæleſtẽ
ductum, rationeſque ſectando, ſe ſe in-
terſerit.

Spiritalem eam appellat, ut ſecerni 79
poſsit à prudentia illa carnali, de qua ad
Rom. 8. num. 6. *Prudentia carnis mors eſt:
prudentia autem ſpiritus, vita, & pax.* Quę-
cunque eligit prudentia ſpiritus, ea debẽt
præponderari honeſtate; carnalis verò pru
dentia metitur omnia honore, voluptate,
& emolumento: modò iſta aſſequatur,

Digitized by Google

nihil penſi habet, turpiter ne,an honeſtè; ut cernimus in illo villico iniquitatis, Lucæ 16.num.8.

Numerus 10.

Vt ambuletis dignè Deo.

79 AMbulare in Scriptura idem eſt, ac operari. Eius rei, quia innumera exempla adduci poſſunt, nullum adducam. Legatur Maldonat. Luc. 13.num. 33. Eſt ergo ambulare dignè Deo, ita vitam inſtituere, ut Dei filios decet: ut par eſt, eos vivere, qui iure gloriantur, ſe Parentem habere Deum. Phraſis eſt Apoſtolo familiaris. Ad Roman. 16. num. 2. *Vt eam ſuſcipiatis in Domino, dignè ſanctis.* Hoc eſt, ut decet ſanctos, excipere hoſpites. Ad Epheſ. 4. num. 1. *Vt dignè ambuletis vocatione, qua vocati eſtis.* Id eſt, ut reſpondeatis tam eximio beneficio. Ad Philipp 1. num. 27. *Tantùm dignè Evangelio Chriſti converſamini*, id eſt, eam vitam agite, quæ decet profeſſores Evangelij. 1. ad Theſſalon. 2. num. 12. *Vt ambularetis dignè Deo, qui vocavit vos.*

Per omnia placentes.

80 NImirùm qui ambulaverint dignè Deo, placebunt illi per omnia. Geneſ. 5. num. 24. ubi legimus de Henoch: *Ambulavitque cum Deo*; LXX. vertunt. *Beneplacuit Deo.* Eccleſ. 44 num. 16. *Henoch placuit Deo*. Sapiẽ. 4. num 10. *Placẽs Deo factus eſt dilectus.* Ad Hebr. 11. nu. 5. *Teſtimonium habuit, placuiſſe Deo.* Ecce, qui cum Deo ambulavit, hoc eſt, vitam traduxit dignè Deo, congruenter divinæ voluntati, placuit illi per omnia.

81 Sic Noe Geneſ. 6. nu. 9. *Cum Deo ambulavit.* LXX. reddunt, *placuit Deo.* Invenit ſcilicet gratiam coram Domino, ibi, num. 8. *Et in tempore iracundiæ factus eſt reconciliatio.* Eccleſ. 44. num. 17. Græcè, *antallagma*, id eſt, pretiũ, quo aliquid redimitur. Nã uſq; adeò placuit Deo eius vita integerrimè acta, ut hoc pretio tranſegerit Deus de incolumitate generis humani, quod aquarum eluvione funditus obruere ſtatuerat.

Cùm vellet Deus Abrahamum ad eximiam, & excellentem virtutis ideam informare, hæc illi tradidit præcepta vivendi, Geneſ. 17. num. 1. *Ambula coram me, & eſto perfectus.* LXX. *complace corã me, & eſto inculpabilis, ſeu, irreprehenſibilis.* Auguſt. lib. 16. de Civitate, cap. 26. legit abſolutè, *place, & eſto ſine querella.* Iam cernimus, quemadmodùm LXX. illud ambulare cum Deo, ſive corã Deo, quod idem eſt, ac ambulare dignè Deo, ſemper interpretati ſunt, *placere Deo.* Vt valde ſuſpicer Apoſtolum, tam eximiè verſatũ in ſacris Scripturis, ad ſuprà commemoratos locos in præſenti alludere voluiſſe. 82

In omni opere bono fructificantes.

FRuctus, quos edere ſolet fides, ſunt bona opera. Quod Baptiſta monuit. Matth. 3 num. 7. & Luc. 3. num. 8. *Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ*; expoſuit Paulus Actuum 26. num. 20. *Digna pœnitentiæ opera facientes.* Hinc illæ minæ Matth. 21. num. 43. *Auferetur à vobis Regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius.* 83

Hoc myſteriùm fuit areſactæ ficulneę. Matth. 21. num. 19. cùm tamen non eſſet tempus ficorum, ut prodidit Marcus, cap. 11. num. 13. Nam (ut graviter exponit Maldon.) arbores non niſi ſtatis temporibus fructus ferre debent; hominibus verò tota vita eſt quaſi æſtas, atque adeò tota debet eſſe bonis operibus fructifera: nec quidquam eos, præter voluntatem depravatam, ſteriles facit. Vide Iſai. 5. n. 2. & Luc 13. num. 6. & Matth. 3. num. 10. ubi iſti fructus requiruntur à Deo, quos etiam exigit Apoſtolus ad Epheſ. 5. nu. 9. *Vt filij lucis ambulate; fructus enim lucis eſt in omni bonitate.* Ad Philipp. 1. num. 11. 84

Digitized by Google

repleti fructu iuſtitiæ. Ad Roman.6.n.22. *habetis fructum veſtrum in ſanctificationē.*

Et creſcentes in ſcientia Dei.

85 SCientiam illam, qua Deum agnoſcimus, in omni opere bono fructificātes aſſequūtur. Aurea planè eſt illa B.Frāciſci ſententia. [Tantum quiſque ſcit, quantum operatur.] Pſalm.110.num.10. *Intellectus bonus omnibus facientibus eum.* Hebraicè, *ea*, nempe, *mandata*: anteceſſerat enim, *fidelia omnia mandata eius.* Sed quia illud antecedens erat remotius, LXX. perſpicuitatis gratia, ad proximum *timorem Domini* retulerunt. Pſ.118. num.104. *à mandatis tuis intellexi*; id eſt, obſervatione tuorum mandatorum intelligentiæ lumē accepi. Ioan.7.n.17. *Si quis voluerit voluntatē eius facere, cognoſcet de doctrina, utrùm ex Deo ſit.* Provocat Chriſtus ad experientiam, validiſsimum probationis genus: obcæcabat Iudæos alienus à Chriſto animus, flagitioſa vita, cupiditas ardentiſsima rerum fluxarum: monet eos, iſta reſecare, divinæ voluntati morem gerere; ſic facilè, diſcuſsis tenebris, clariſsimam doctrinæ ſuæ lucem aſpectuos.

Numerus 11.

In omni virtute confortati ſecundum potentiam claritatis eius.

86 NON ſolùm deprecatur Apoſtolus, ut in omni genere virtutum excellentes, uberiora quotidie capiāt incrementa gratiarum; ſed etiā cōſpiciens etiam pericula undique impendentia, Deum obſecrat, ut potentiæ ſuæ dexteram illis porrigat, eoſq; nutantes ob admotas hæreticorum machinas, ſuo robore confirmet. Græcè, *en paſe dynamī dynamumeni.* Ad verbum: *in omni potentia facti potentes.* Vatab. *omni robore corroborati.* Unde refellitur error penè puerilis Lyrani, & Cartuſiani; nō enim eſt hîc *aretè*, virtus, quę opponitur vitio; ſed *dynamis*, quę imbecillitati. Atque ob eamdem cauſam ſolent miracula appellari virtutes, quòd ijs patrandis maximè divina virtus, & poteſtas eluceſcat. Vide Rib. ad Hebr.cap.2. num.11.& Maldon. Matth.7.num.22. & Marci 6.num.5.

Virtutis ergo nomine Spiritum ſanctū intelligo, ſeu (quod idem eſt) donum fortitudinis, quo ſolet ille fidelium pectora adverſus hoſtiles impetus obarmare. Facem mihi præfert ad hanc expoſitionem locus ille ad Epheſ.3.num.16. *Vt det vobis ſecundum divitias gloriæ ſuæ, virtute corroborari per Spiritum eius in interiorem hominem.* Moveor etiam, quia Spiritus Sanctus ſolet hoc nomine vocari in Scriptura. Luc.1.num.35. *Virtus altiſsimi obumbrabit tibi*: eſt enim quaſi repetitio ſententiæ ſuperioris, *Spiritus Sanctus ſupervenit in te*: ut doctè probat ibi Maldon. Expreſſiùs Lucæ 24. num.49. *Vos autem ſedete in civitate, quoadúſque induamini virtute ex alto.* Actuum 1.num.8. *Accipietis virtutem ſupervenientis Spiritus Sancti in vos.* 87

88 Sic enim virtus, & Spiritus Sanctus frequentiſsimè ſolent in ſacris litteris copulari. Lucæ 4. num.14. *Regreſſus eſt Ieſus in virtute ſpiritus.* Actuum 10. num.38. *Quomodò unxit eum Deus Spiritu Sācto, & virtute.* Ad Roman.1. num.4. & cap.15. num.13.1. Corinth.2.nu.4. & 1.ad Theſſalon.1.num.5. Et hoc eſt, quod ſubdit Apoſtolus, *ſecundum potentiam claritatis eius*: neque enim ſunt metiendæ, aut æſtimandæ vires, quas interdum in ſanctis obſtupeſcimus, ex humana ipſorum imbecillitate, ſed ex divina, qua fulciuntur, corroborantúrque virtute Ad Epheſ. 6.num.10. *Confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius.* 2.Timoth.2. nu.1. *Confortare in gratia, quæ eſt in Chriſto Ieſu.* Præclarè Bernard. ſermo.85. in Cantica. [Nihil omnipotentiam Verbi clariorem reddit, quàm quòd omnipotentes facit omnes, qui in ſe ſperant.]

Fiden-

89 Fidenter itaque pronuntiat Apoſtolus ad Philippenſ.4. numer. 13. *Omnia poſſum in eo, qui me confortat*: ſed longè fidentiùs ad Roman. 8. cùm exaggerato animi impetu omnia, ſive ſupera, ſive infera, ad ſingulare certamen provocaſſet, perinde quaſi reportata victoria, epinicion canit ante initam pugnam: numero 37. *In his omnibus ſuperamus propter eum, qui dilexit nos.* Auguſtin. lib. 22. de Civitate cap. 23. & lib. 4. de doctrina Chriſtiana, cap. 20. legit, *per eum, qui dilexit nos.* Sic vertit Vatabl. & Eraſmus: imò & Interpres ita reddere ſolet præpoſitionem *dia* Ioan. 1. numero 3. *Omnia per ipſum facta ſunt*: numero 10. *Mundus per ipſum factus eſt*; & ſexcentis alijs locis. Et ita hic interpretantur Græci, & Tolet. annotatione 24. ut *propter*, ſignificet cauſam efficientem, cuius virtute victoria reportetur. Græcè, *hypernicomē. Supervincimus.* Quod expendens Baſilius in Pſalm 114 ait. [Vincit is, qui neceſſitate quapiam illatis non cedit; at ſupervincit, qui ſua ſponte ad ſe quoque acceerſit dolores permoleſtos, & acres, quò ſuæ edat ſpecimen patientiæ.]

90 Et verò homulum pavidum, & imbellem uſque eò progredi invicto animi robore, ut cruciatus acerbiſsimos, atrociſſimamque mortem, non modò non perhorreſcat, ſed laceſſat etiam, atque depoſcat, mirificè redundat in gloriam Divinæ omnipotentiæ. Hoc Chriſtus prænunciavit Petro, Ioann. 21. numero 19. *Significans, qua morte clarificaturus eſſet Deum.* Igitur *potentia claritatis* eſt potentia clara, pervagata, & maximè illuſtris, per Hebraiſmum, in ſacris litteris frequentem, quo gignendi caſus adiungitur pro appoſito. Clarificatur enim Divina omnipotentia, redditurque glorioſa, non re quidem ipſa, ſed hominum opinione, (quod nomen ipſum *doxa* præfefert) ex cruciatibus, & morte ipſa pro Dei honore conſtanter oppetita. Atque ut ex hoc ipſo nomine Hebraiſmi petamus exēpla, ad Hebr 9. n. 5. *Cherubim gloriæ.* Græcè, *doxes*, hoc eſt, *glorioſi*, ut ibi exponit Riber. num. 30. Matth. 19. numero 28. *in ſede maieſtatis ſuæ.* Græcè, *doxes.* Id eſt, in nube quadam longè, latèque collucente.

In omni patientia, & longanimitate cum gaudio.

QVos Spirit' Sācti virtus invicto robore munivit, ij nō æquo ſolùm, & lubenti animo perferunt adverſa, ſed in medijs etiam cruciatibus gaudent, ac triumphant. Actuum 5. numero 41. *Et illi quidem ibant gaudentes, &c.* Ad Roman. 5. numero 3. *Non ſolùm autem, ſed & gloriamur in tribulationibus*; id eſt: tantùm abeſt, ut deſpondeamus animum, aut ſuffundamur pudore, ut veluti accepto inſigni, & honorifico Dei dono, in medijs calamitatibus nos felices, ac beatos prædicemus. Iacob. 1. numero 2. *Omne gaudium exiſtimate, &c.* 1. Petr. 3. numero 14. *Sed & ſi quid patimini propter iuſtitiam, beati.* Hauſerant ſcilicet hoc Apoſtoli omnes propinante Chriſto Matt. 5. num. 11. *Gaudete, & exultate, &c.* 91

Atque hic eſt altiſsimus patientiæ gradus, quem à fidelibus requirit Iacobus, cap. 1. numero 4. *Patientia opus perfectum habet.* Græcè, *habeat*: explicat Gagneius, id eſt, *gaudium, & alacritatem.* Imò iam tunc non tam eſt virtus patientiæ, quàm fructus Spiritus Sancti, de quo ad Gala. 5. numero 22. Nam ex S. Thom 2.2.q.136. artic. 1. ad 3. [Fructus in ſui ratione importat quamdam delectationem: & ideo patientia quantum ad habitum, ponitur virtus; quantum autem ad delectationem, quam habet in actu, ponitur fructus.] Sic Sanctus Thomas. 92

Numerus 12.

Gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum.

93 SVbeſt hîc idē verbum, quod 2. Corinth. 3. num. 6. reddit Vulgatus, *idoneos nos fecit*. Græcè, *hicanoſen*: & ſignificat, Deum ſua electione dignos facere, quos eligit: ut eleganter cecinit ingeniorum Phœnix, Picus ille Mirandu.

Quanquam ſat digni, ſi quos dignatur amare:

Qui, quos non dignos invenit, ipſe facit.

Sortem verò appellat regiam hæreditatem, vel potiùs divinam, ad quam vocati ſumus; quia ſortitò diſtributæ ſunt partes terræ promiſſionis. Actuum 13. num. 19. *Sorte diſtribuit eis terram eorum.* Pſal. 77. num. 54. & Numer. 34. num. 13. & Ioſue 14. num. 2. Vnde crebrò ducitur metaphora. Sap. 3. num. 14. *Dabitur illi fidei donum electum, & ſors in templo Dei acceptiſsima.* Cap. 5. n. 5. *Inter ſanctos ſors illorum eſt.* Actuum 8. num. 21. *Non eſt tibi pars, neque ſors in ſermone iſto.* Et à voce Græca *cleros*, Sacerdotes, Divino cultui conſecrati, clerici dicuntur: vel quia (ut ait Hieron. in Epiſt. ad Nepotianū.) de ſorte ſunt Domini, vel quia ipſe Dominus ſors, ideſt, pars clericorum eſt.

94 Quærit Auguſt. tom. 8. ſerm. 2. in Pſ. 30. ad illa verba, *in manibus tuis ſortes meæ*, cur Propheta Regiˢ Dei gratiam eximiā, ſortem appellet: & reſpōdet Aug. [Quia in ſorte non eſt electio, ſed voluntas Dei: ubi merita conſiderantur, electio eſt, non ſors: quando autē Deus nulla merita noſtra invenit, ſorte voluntatis ſuę nos ſalvos fecit; quia voluit, non quia digni fuimus.] Hactenus Aug.

95 Conſonat ſibi Apoſtolus ad Epheſ. 1. n. 11. *Sorte vocati ſumus, prædeſtinati ſecūdum propoſitum eius.* Ex quibus verbis perſpicuè colligitur, bonum uſum liberi arbitrij prævīſum à Deo, non fuiſſe cauſam totius noſtræ prædeſtinationis: cùm prima vocatio omnino fluxerit ex perenni illo Divinæ bonitatis fonte: de quo Mol. 1. P. q. 23. art. 4. diſput. 1. memb. 4. & Vazq. 1. P. diſp. 95. c. 2.

In lumine.

NIhil luce purius: quæ cùm omnia perluſtret, nulla tamen ſordium contagione obſoleſcit: nihil potentius, & efficacius: nempe, quæ Solis, cauſarumq; cœleſtium præcipuum eſt inſtrumentum: nihil aſpectu pulchrius, nihil lætius. Eccleſiaſtes 11. num. 7. *Dulce lumen, & delectabile eſt oculis videre ſolem.* Propterea Cicero lib. de Vniverſitate, quem Græci vocant *coſmon*, Latinè reddit, *lucentem mundum*. Quid enim eſſet mundus, luce penitus extincta? Iam verò quanta eſt lucis in ſui diffuſione liberalitas? quanta in luſtratione velocitas? Quæ omnia cùm mirificè quadrent in cœleſtem fidei doctrinam, ea ſæpenumero lumen appellatur. 1. Petr. 2. n. 9. *Qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen ſuum.* Actu. 26. num. 18. *Vt convertantur à tenebris ad lucem.* Tempus etiam infidelitatis, & ignorantiæ, vocatur nox; & lux Evāgelij, dies. Ad Rom. 13. num. 12. *Nox præceſſit, dies autem appropinquavit.* Quin & ipſi fideles dicuntur filij lucis. Lucæ 14. n. 8. Ioann. 12. num. 36. ad Epheſ. 5. nu. 8. & 1. Theſſal. 5. num. 5. *Omnes vos filij lucis eſtis*, ſcilicet: quòd quemadmodùm filij ſuos parētes habitu oris effingūt, ſic fideles adeò exprimant moribus lucem Evangelij, ut ipſius etiam lucis agnomen mereantur. Ad Epheſ. 5. num. 8. *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* 96 97

Ergo *in lumine*, ideſt, in fidei doctrina, ſeu (quod eòdem recidit) in Baptiſmo. Tritum enim eſt, Baptiſmum appellari lumen, vel illuminationem: cuius nomenclaturę cauſam prodit Dionyſ. lib. de Eccleſiaſt. hierarchia cap. tertio. *Quia primi luminis conſortium tradit; omnium* 98

quæ divinarum illuſtrationum principium eſt De quo Nazianz oratione 39. in ſancta Lumina:& ibi Nizetas. Ribera ad Hebræ.6.num 4. *Qui ſemel ſunt illuminati*, id eſt, *baptizati*: & cap. 10 num 32. & Salmer.tom. 14. diſput.2. in hanc epiſtolam: Belarmin. tom. 3.Controverſiarum controverſia 2.cap.1. Viegas Apocal. 4. ſect. 7.

99 Neque alienum erit ab Apoſtoli ſtylo, imò congruentiſsimum ſcopo huius Epiſtolæ, ſi ita exponamus. *In lumine*, id eſt, in Chriſto. Certè ad Epheſ.1. num.11. ſic loquitur: *in quo* (ſcilicet Chriſto) *etiam & nos ſorte vocati ſumus.* Et ne aliunde petamus exempla, in eodem cap. 1. ad Epheſ.num.3. *Qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali in cæleſtibus in Chriſto, ſicut elegit nos in ipſo, ante mundi conſtitutionem.* Eſt enim Chriſtus cauſa meritoria, & exemplaris noſtræ prædeſtinationis.

100 Quòd verò intelligatur nomine lucis, ſive luminis, eadem enim eſt vox Græca *phos*, notum eſt in Seriptuta. Iſai.9. numero 2.& Matth. 4.num.16. *Populus, qui ſedebat in tenebris, vidit lucem magnam.* Iſai.60.num 1. *Surge, illuminare Hieruſalem, quia venit lumen tuum.* Explicatque ſtatim, quodnam ſit iſtud lumen: *Super te autem orietur Dominus; & gloria eius in te videbitur.* Sic intellexit Iſaiam Simeon iuſtus. Luc.2.num.32. *Lumen ad revelationem Gentium*, hoc eſt, Gentibus revelandum. Sic etiam Paulus Actuum 13.n.47. expoſuit illud eiuſdem Iſaiæ 49. num.6. *Poſui te in lucem gentium.* Ioan. 3 num.19. *Lux venit in mundum*, Cap.8.num.12.*Ego ſum lux mundi.* Cap. 9.nu 5.*Quandiu ſum in mundo, lux ſum mundi.* 2. Corinth.6. nu.14.*Quæ ſocietas luci ad tenebras?* Subiungit Apoſtolus, quam lucem intelligat: *quæ autem conventio Chriſti ad Belial?*

(?)

Numerus 13.

Qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum.

101 Ontēta voce clamabat Chriſtus Ioann. cap. 12. numer. 46.*Ego lux in mundum veni, ut omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat.* Eximium ſanè beneficium, in pectoribus altè defigendum.

Eripuit verò nos; quia quaſi per vim abſtraxit: nam fortis ille armatus Luc. 11. num. 21. cuſtodiebat atrium ſuum, quoad fortior eo ſuperveniens vicit cū, prædamq; è manibus extorſit. Iam Princeps huius mundi eiectus eſt foras, Ioan. cap. 12. num. 31. exturbatus eſt ea poſſeſsione, quam ſibi per tyrannidem occupaverat. Nam quamvis etiam nunc in multorum animis dominetur, ſed, quantum in Chriſto fuit, omnino depulſus eſt: ipſi homines portam arcis, velut proditione quadam, ſua ſponte illi patefaciunt, ipſi deditionem moliuntur.

102 Dæmones ergo ſunt tenebræ, ſeu poteſtas tenebratum; quia lucem illam, quæ lucet in tenebris, obſcuri, & tenebricoſi nunquam comprehenderunt. Ipſi ſunt architecti tenebrātū, idololatriæ, & ſcelerum: ipſi tenebras amant, tenebris ſunt addicti; & ad eaſdem tenebras homines pertrahere machinantur.

103 Et *poteſtatis* quidē nomine Rectores, ſeu Principes intelliguntur in Seriptuta, Lucæ 12. num. 11. ad Rom. 13. num. 1. ad Tit. 3. num.1 ſignatè verò Dæmones: ad Epheſ. 6.num.12. *Adverſus principes, & poteſtates, adverſus mundi rectores tenebrarum harum.* In hac Epiſtola cap. 2.n. 15. *Expolians principatus, & poteſtates.* At Lucæ 22.num. 53. *Hæc eſt hora veſtra, & poteſtas tenebrarum*: per tenebras, Dæmones intelligunt omnes ferè Expoſitores.

Huius impotentiſsimi tyranni iugum

Digitized by Google

a noſtris cervicibus deiecit Chriſtus: de quo Sanctus Thom. 3. Part. quæſt. 49. articul. 2. Has cimmerias tenebras, quas mortalibus offuderat, Sol hic iuſtitiæ fulgentiſsimo ſplendore diſcuſsit. *Viſitavit nos oriens ex alto.* Luc. 1. num 78. Græcè, *ortus ſolis ex alto*. Prodigium nunquam ſpectatum in natura. Quis unquam vidit Solem ſubitò orientem, & illucentem mundo ex noſtro Zenit? Ex Oceano ſurgentem, fingunt Poetæ: certe ex Orizonte emergit, cùm Hemiſphærium illuſtrat. At huius Solis *egreſsio eſt à ſummo cælo*. Pſalm. 18 num. 6. rectis quodammodò lineis ad nos deſcendit, *illuminare his, qui*
104 *in tenebris, & in umbra mortis ſedent*. Vmbram mortis appellat hanc miſeram ſervitutem; qua in tenebricoſo carcere oppreſsi tenebamur à poteſtate tenebrarum. Iſai 9. num. 2. & Matth. 4. num. 16. *Sedentibus in regione umbræ mortis lux orta eſt eis.* Eſt verò umbra mortis triſtiſsima rerum facies, terrorem incutiens, ducta ſimilitudine ex tetris, caliginoſiſque ſepulchris, quibus nihil poteſt excogitari funeſtius, & ad aſpectū horribilius. Lege Maldonat. Luc. 1. num. 79. & Pined. to. 1. cap. 3. verſu 5. & tom. 2. cap. 24. verſ. 17.

Et tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ.

105 ERipi è tanto, tamque præſenti diſcrimine, & horrore, ſatis profectò fuiſſet ad eximiam lætitiam concipiendam. Quid ergo erit gaudij, non modò è carcere extrahi, & impendenti morte liberari; ſed & ad ſolium regale evehi, & cum Vnigenito Filio conregnare? *Que ſentiria el eſclavo aherrojado en una mazmorra, que por horas aguardava ya la muerte por ſus delitos, quando de repente le viſtieſſen la purpura Real, y le puſieſſen la Corona?* Simile quid refert Suetonius in Claudio, cap. 10. Claudius enim quæſitus ad cædem, extractuſque è latebris, quò ſe abdiderat, cùm iam iamque mucrones militū timeret, miro fortunæ luſu, creatus eſt ſubitò Romanorum Imperator.

Vere iuſti ſunt Reges: ſervire Deo, reg- 106
nare eſt. Mitto, quòd in cæleſti regno dominabuntur in omnem æternitatem; etiam nunc vere regnant vel in medijs calamitatibus. Apocalyp. 1. num. 9. *Ego Ioannes frater veſter, particeps in tribulatione, & patientia.* Tribulatione, & patientia, tanquam manibus fortiſsimis, ſeptum, & vallatum eſt hoc regnum. Cap. 5. num 10. prorumpunt hi Reges in eam gratiarum actionem: *Feciſti nos Deo noſtro regnum, & Sacerdotes, & regnabimus ſuper terram.* Super terram, inquit, ne oculos dumtaxat defigeremus in regno cæleſti. 1. Petr. 2. num 9. *Vos autem genus electum, regale Sacerdotium.*

Annotavit Beda, quos Matth cap. 13. 107
num. 17. vocavit iuſtos: *multi Prophetæ, & iuſti cupierunt videre, quæ vos videtis;* à Luca dictos fuiſſe Reges, cap. 10 numero 24. *Multi Prophetæ, & reges, &c.* Quia ij demum, vel potiùs ij ſoli ſunt reges, qui fuerint iuſti. Et profectò iniqui reges indigni erant, qui viderent Chriſtum; ac proinde non extolleret beneficium collatum in Apoſtolos, niſi de Iuſtis loqueretur.

Pſalm. 109. num. 3. ubi vertit Vulga- 108
tus, *tecum principium*; Græcè, *arche*, id eſt, *Principatus*; ex Hebræo reddi poteſt ad verbum. *Populus tuus Principes.* Nam eamdem vocem à radice *nadab* Vulgatus exponit Pſalm. 50. num. 14. *Spiritu principali*, id eſt, Principe. Lege ibi Geneb. nu. 5. & Pagnin. in Theſauro, & Viegam Apocalyp. 1. ſect. 12. qui egregiè ponderat ex Ruperto, cedere hoc in eximiam Chriſti dignitatem, qui propterea appellatur *Princeps regū terræ*, quia omnes eius clientes, ac ſubditi, reges omnino ſunt. Quod nulli Imperatorum contigit unquam. Hac verò regia Iuſtorum dignitatē continetur regalis nobilitas, vel potiùs divina; ab ipſo videlicet Deo originem ducunt, Divinæ naturæ conſortes; cor magnanimū: cogitationes dignę Principe:

ampliſsimum patrim onium bonorum eç leſtium; nulli turpiter ſubeſſe; denique ſuæ Reip. hoc eſt, ſuis affectibus imperare.

109 Miror Gentiles aſſequutos fuiſſe hoc. Senec. in Thieſte.

Regem non faciunt opes,
Non veſtis Tyriæ color;
Non frontis nota regiæ;
Non auro nitidæ trabes.
Rex eſt, qui poſuit metus,
Et diri mala pectoris:
Qui tuto poſitus loco,
Infra ſe videt omnia.

Horat. lib. 1. Epiſtol. 1. *Ad ſummam: ſapiens uno minor eſt Iove: dives, liber, honoratus, pulcher, Rex denique Regum.* Claudianus de 4. Honorij Conſulatu.

Tunc omnia iura tenebis,
Cùm poteris rex eſſe tui.

Auſonius. *Qui rectè faciet, non qui dominatur, erit Rex.* Omitto Philoſophos.

110 Appellatur Chriſtus filius dilectionis, & ut exponit Auguſtinus lib. 15. de Trinitate, cap. 19. & S. Tho. 1. P. q. 41. arti 2. ad 2. intelligendum eſt de amore eſſentiali, ſeu notionali reſpectivo, non de producto, qui eſt Spiritus Sanctus: nec denotatur habitudo cauſę, ſed formę. Eſt verò Hebraiſmus frequens in Scriptura genitivus pro appoſito: ad Roman 1. num. 4. *Spiritus ſanctificationis,* id eſt, *ſanctificans.* Vt notat ibi Toletus, & Ribera Oſeæ 1. num 26. Itaque *filius dilectionis*, idem eſt, ac eximiè dilectus. Lege Maldon. Matth. 3. num. 17. & Ioan. 3. num. 35.

Numerus 14.

In quo habemus redemptionem per ſanguinem eius, remiſsionem peccatorum.

111 PRopiùs iam accedit; pedem cum hoſtibus confert; ſalutem humani generis nō Angelis, ſed Chriſto acceptam referendam eſſe, demonſtrat Extant eadē prorſus verba ad Epheſ. 1. num. 7.

Græcè, *apolytroſis*: propriè eſt redemptio captivi, perſoluto pro capite eius pretio: ut notant Adamus, & Toletus ad Roman. 3. num. 24. ad illa verba, *per redēptionem, quæ eſt in Chriſto Ieſu.* Fuit verò pretioſiſsimum pretium, nempe ipſius ſanguis. 1. Cor. 6. num. 20. *Empti enim eſtis pretio magno.* 1. Petr. 1. num. 18. *Non corruptibilibus auro, vel argento redempti eſtis, ſed pretioſo ſanguine, &c.* Huius vel unica guttula, propter perſonam Verbi illi immediatè coniunctam, etiam cùm effuſus eſt in triduo, valorem infinitum habuit, & abundantiſsimum pretium fuit ad innumeros mūdos redimendos. Latè Suar. tom 1. diſput 4 ſect. 4. Vel potiùs pretiū fuit ipſe Chriſtus. Ad Titum 2. nu. 14. *Qui dedit ſemetipſum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate.* 1. Tim. 2. num. 6. *Qui dedit redemptionem ſemetipſum pro omnibus.* Non ſubeſt hic eadem vox Græca, ſed *antilytron*, hoc eſt, pretium perſolutum pro redemptione: itaque totus fuit noſtrum pretium: corpus ſanctiſsimum pro nobis tradidit, dilectam animam pro nobis poſuit: *non guttam ſanguinis modicam* (ait Clemenſ. 6. extravag. unigenitus, de pœnis, & remiſsionibus) *quæ tamen propter unionem ad Verbum pro redemptione totius humani generis ſuffeciſſet: ſed velut quoddam profluvium ſanguinis effudit.* Totus ergo eſt *noſtra iuſtitia, & ſanctificatio, & redemptio,* 1. Cor. 1. n. 30. [Quid miſericordius (inquit Anſel. lib. 2. cur Deus homo cap. 20.) quàm quòd peccatori æternis tormentis deputato, & unde ſe redimeret, non habenti, Deus Pater dicit: accipe Vnigenitum meum, & da pro te; ipſe Filius: tolle me, & redime te.]

112 (?)

Numerus 15.

Qui eſt imago Dei inviſibilis.

PAſsis iam velis totum ſeſe eſfundit in extollenda Chriſti ſupra omnes cęleſtes ſpiritus dignitate.

114 *Inviſibilis*, genitivus eſt. Græcè, *aoratu*: eſtq́; appoſitum Deo maximè proprium. 1. Timoth. 1. n. 17. *Immortali, inviſibili*. cap. 6. num. 16. *Lucem inhabitat inacceſsibilem: quem nullus hominum vidit, ſed nec videre poteſt.* Pſalm. 103. num. 2. *Amictus lumine, ſicut veſtimento.* Pſalm. 17. n. 12. *Poſuit tenebras latibulum ſuum*: quæ licèt diverſa videantur, eòdem tamen recidũt; nam ut offuſa caligo cæcat aſpectum, ſic eximius ſplendor perſtringit.

115 Eſt ergo Deus inviſibilis, quia nulla creatura, quantumvis excellens, naturali intelligentię vi poteſt illum clarè intueri, niſi elevetur lumine gloriæ: Angeli eſto, fugiant noſtrę mentis aciem; at Dei ipſi velint nolint, imò & aliorum ſpirituum notionem fugere non poſſunt. Deus verò à nemine omnino poteſt videri, niſi ſe ipſe ſpõte manifeſtet. Chryſoſt. homil. 2. de Verbis Iſaiæ, & hom. 3. de incomprehẽſibili Dei Natura, congruenter editioni LXX. et textui Hebraico, ut vertit etiam Foretius, Vatabl. Montanus, & Pagnin. Iſai. 6. num. 2. Seraphinos ait, duabus alis facies ſuas, oculoſq́ue obtegere, quia ſplendorem illum inacceſſum è divino ſolio procurſantẽ, infirma mentis acie ſuſtinere minimè poſſunt. Hoc ſcilicet eſt, quod Dionyſ. ſcripſit c. 7. de cęleſti Hierarchia: *Seraphinos aſsidere ad vasa Deitatis*: quò nimirùm, niſi benignè admittantur, aditus omnino præcluſus non pateret.

116 Imago, ut definit Aug. lib. 83. Quæſtionum, quæſt. 74. & S. Thom. 1. P. q. 35. art. 1. eſt ſimilitudo expreſſa ad repræſentandum. Vnde unum ovum, licèt ſit ſimillimum alteri, non eſt illius imago, quia non producitur ad eius imitationem. Quia ergo Verbum Divinum ex vi ſuę productionis per intellectum procedit ut ſimile in natura; & concurrente eſſentia Divina in ratione ſpeciei intelligibilis, perfectiſsimè exprimit perſonam Patris, verè eſt illius abſolutiſsima imago.

Ad huius imaginis abſolutionem ſpe- 117
ctat, ut ſicut prototypon eſt inviſibile, ſit ipſa etiam inviſibilis. Nam ſicut Ioan. 1. num. 17. & cap. 6. num. 46. legimus, *Neminẽ unquam vidiſſe Patrem, niſi Filiũ*; ſic etiam Matth. cap. 11. num. 27. *Nemo novit Filium, niſi Pater.* Perſtringit etiã Filius eximio ſplendore mentis oculos. Sapientiæ 7. num. 26. *Candor eſt lucis æternæ, & ſpeculum ſine macula Dei maieſtatis, & imago bonitatis illius.* Ad Hebr. 1. num. 3. *Cùm ſit ſplendor gloriæ*, ideſt, lumen de lumine, ſpeculum vibrans ſole percuſſum, ſolemq́ue ipſum fulgore, ac radijs repræſentans: *& figura ſubſtantiæ eius.* Gręcè, *character*, hoc eſt, expreſsiſsima imago. Vide Vazq. 1. p. diſp. 125. c. 4.

Primogenitus omnis creaturæ.

MVlti exponunt de Chriſto, ut ho- 118
mo eſt, eo ducti argumento, quia Chryſoſtom. homil. 15. in illa verba ad Roman. cap. 8. num. 29. *ut ſit ipſe primogenitus in multis fratribus* [Secundum Divinitatem, inquit, unigenitus eſt: per humanitatem autem frater noſter effectus eſt.] Chriſtus ergo eſt primogenitus omnis creaturæ, quia omnia condita ſunt propter ipſum, & ad eum tanquam ad finem, referuntur. Hæc ſuprema dignitas decebat eum, *propter quem omnia*, ad Hebr. 2. num. 10 & 1. Corinth. 3. num. ultimo. Illuſtrat multis hanc expoſitionem Suarez tomo primo, diſput. 5. ſect. 2. Mendoza quæſt. 1. ſcholaſtica §. 9. Viegas in cap. 1. Apocalypſ. ſect. 8.

119 Sed conformius exiſtimo contextui, ut uſque ad numerum 18. agat Apoſtolus de Chriſti Divinitate. Cùm enim aſſeruiſſet, expreſſam eſſe imaginem divinæ naturæ, atque adeò Filium; ſubiungit huius generationis æternitatem, reſpiciens ſine dubio ad illud Eccleſ. 24. num. 5. *Ego ex ore Altiſsimi prodivi primogenita ante omnem creaturam.* Et Proverb. 8. num 22. *Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum, antequàm quicquam faceret à principio poſſedit*, id eſt, genuit, ut Geneſ 4. num. 1. *Poßedi hominem per Deum.* LXX. *creavit.* Quod idem eſt: ut Horatius lib. 1. Epiſt. 2.

Pueriſque beata creandis uxor.

Et Virgil. in Opuſc.

Natis Venus alma creandis ſerviat.

Vide huius loci elegātem explicationem apud Belarm. to 1. lib 1 de Chriſto, c. 18. & Valent. lib. 1. de Vnitate, & Trinitat. cap. 21.

120 Filius itaque genitus eſt: creaturæ, ut ipſum nomen præſefert, à Deo creatæ per Filium: etiam ſpirituales illę Intelligentię ab omni mortali concretione ſeiunctæ; ut vel hinc Chriſti dignitas ſupra omnes illas eluceſcat.

Nec Primogeniti nomē eſt cur negotium faceſſat: nam Matt. 1. n. 25 & Luc. 2. num. 7. dicitur Beatiſsima Virgo peperiſſe filium ſuum *primogenitum*, non quòd poſt Chriſtum alius, ſed quia ante eum nullus genitus eſt.

Numerus 16.

Quoniam in ipſo condita ſunt univerſa in cælis, & in terra; viſibilia, & inviſibilia; ſive Throni, ſive Dominationes, ſive Principatus, ſive Poteſtates: omnia per ipſum, & in ipſo creata ſunt.

121 HAEC tota ſententia perſpicua eſt, & eius cōnexio cum ſuperiore: probatur enim Chriſti Divinitas, & æternitas, cùm oſtenditur, ex illo tanquam ex perēni fonte, omnes omnino fluxiſſe creaturas, etiam ſupremas illas Intelligentias; quas proinde conſtat, longè inferiores eſſe Chriſto, à quo ſuum eſſe receperunt. Quod ipſum ex nomine Filij convincit ad Hebr. 1. nu. 4. & ex Throno ad Patris dexteram conſtituto, ad Epheſ. 1. num. 21. & ad Hebr. 1. nu 13.

Hos verò ſpiritus Angelicos, Dionyſ. cap. 6. de Cæleſt. hierarch. edoctus, ut ibidem commemorat, ab Apoſtolo Paulo in tres Hierarchias, novemque illarum ordines diſtinguit. Dionyſium ſequuntur Gregor. homil. 34. in Evangelia, Iſidor. lib. 1. de Summo bono, cap. 12. Bernard. lib. 5. de Cōſideratione, & Theologi cum ſancto Thom. 1. P. q. 108. unde nominum ratio, functionumque diverſitas peti poteſt. 122

Illæ autem præpoſitiones *per*, & *in*, nihil derogant verę efficientiæ, qua Chriſtus, non ut inſtrumentum, ſed tanquam prima cauſa condidit univerſa. Vt contra Arianos demonſtrat Maldonat. ad illa Ioan 1. num. 3. *Omnia per ipſum facta ſunt.* Et Ribera ad Hebr. 1. num. 2. *Per quem fecit & ſecula.* Quin potius eodē genere loquendi utitur Apoſtolus, etiam cùm de Deo Patre ſermo eſt, ad Roman. 11. n. 36. *Quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia.* Ad Hebr. 2. num. 10. *Propter quem omnia, & per quem omnia.* Lege ibi Rib. num. 47. 123

Numerus 17.

Et ipſe eſt ante omnes.

PRimaſius, & Gagneius ſubaudiunt, creaturas: interpretes Chryſoſtom. OEcum. & Theophil. legunt, *ante omnia.* Græcè, *pro panton:* ut ſic etiam vertere potuerit Vulgat°.

Et omnia in ipſo conſtant.

124 Idem, & Eraſmus vertunt, *conſiſtunt*: quo verbo claudit Apoſtolus quæ ſpectat ad Chriſti Divinitatem. Exponitque Chryſoſt. omnium ſubſiſtētia ita pendet à Chriſto, ut ſi ab ipſo conſervetur, ſolidè conſiſtat: ſin minus, continuò funditus intereat. Sic dicitur ad Hebr. 1. num. 3. *Portans omnia verbo virtutis ſuæ*: ubi *verbum* idem eſt, ac nutus: & per Hebraiſmum *verbum virtutis*, id eſt, potens, efficax. Senſus ergo eſt. Chriſtus hanc mundi molem à ſe conditam nullo negotio, facillimè ſuſtentat: vel nutu ipſo eam adminiſtrat: potentiſsimo ſuo imperio tuetur, atque conſervat: quod niſi faceret, omnia in nihilum redigerentur.

Numerus 18.

Et ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ.

125 QVæ deinceps ſequuntur, ad Chriſti humanitatem ſpectant. Et in primis eſſe caput totius Eccleſiæ, tam triumphantis, quàm militantis; tam hominum, quàm Angelorum. Quòd verò id competat Chriſto, quatenus homo eſt, evidēter conſtat ex cap. 1. ad Epheſ. num 22. Cùm enim præmiſiſſet Apoſtolus, *ſuſcitās illum à mortuis, & conſtituēs ad dexteram ſuam*: quod perſpicuum eſt, convenire humanitati; tandem concludit. *Et omnia ſubiecit ſub pedibus eius: & ipſum dedit caput ſupra omnem Eccleſiā.* Chriſto, ut Deus eſt, omnia per ſe ſubiecta erant: humanitati illi ſupra omnes cælos evectæ, ſubiecit Pater omnia, ipſamque conſtituit Eccleſiæ caput, ad Epheſ. 4 num. 15. & c. 5. num. 23.

126 In hanc ſententiam exponunt illa verba ad Epheſ. 1. num. 10. *Inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cælis, & quæ in terra ſunt*, Hieronym. & Irenæus lib. 3. cap. 30. qui *anaKephalæoſæ* vertunt, *recapitulare*, hoc eſt, tam homines, quàm Angelos ad Chriſtum, tanquam ad unicum omnium caput, redigere. Lege Salmeron, diſput. 3. in cap. 1. ad Epheſ. & Belarm. tom. 1. lib. 1. de Chriſto, cap. 6. & Viegam in cap. 1. Apocalyp. ſect. 9. qui rectè colligit ex hoc teſtimonio, Chriſtum eſſe etiam caput Angelorum. Id, quod probat Suar. to. 1. diſput. 23. ſect. 1.

Hæc Chriſti dignitas ſupponit, Eccle- 127
ſiam eſſe unum corpus ex diverſis conſtans membris. Ad Epheſ. 1. num. 22. & cap 4. num. 4. & 1. Cor. 12. nu. 12. ad Roman. 12. num. 5. *Ita multi unum corpus ſumus in Chriſto.* Atque in hæc mēbra Chriſtus influit, tanquam caput, quodammodò homogeneum. Eſt enim caput, ut ait Plato in Timæo, membrum corporis diviniſſimum: in quo proinde plerique Philoſophi animi principatum, ac ſedem collocarunt: ab eo certè animantis ſenſus, motuſque pendent.

Nexus ergo, ſeu vinculum, quo fideles 128
inter ſe arctiſsimè colligantur, & unum corpus efficiunt, à Chriſto capite procedit. Ipſius merito, ac virtute nobis communicatur. Sive nexus ſit interior, ſcilicet fides, ſpes, charitas, cæteraque chariſmata Spiritus Sancti: ſive exterior, nimirum præcepta, Sacramenta, & ſacrificium. Ad Epheſ. 4. num. 16. *Ex quo totum corpus compactum, &c.* Vide S. Thom. 3. P. quæſt. 8. artic. 6.

Qui eſt principium.

CAietanus ita exponit. Qui per Dei- 129
tatem eſt principium, & prima cauſa rerum omnium, idem per myſterium Incarnationis dignatus eſt fieri caput corporis Eccleſiæ. Veriſsima quidem ſententia, ſed iam ab Apoſtolo penè inculcata, & per pronomen *ipſe* abundè percepta.

Melius Anſelmus. Qui eſt principium omnium chariſmatum, omniumque gratiarum: quod capitis proprium eſt. Hoc ſenſu dicitur de Chriſto Apocal. 3. n. 14.

qui

Qui eſt principium creaturæ Dei, id eſt, fons, & origo totius ſanctitatis. Nam creatura Dei, ſeu nova creatura in ſacro ſermone, eſt homo renovatus per gratiam Chriſti ad imaginem eius, qui creavit illum, ut doctè probat ibi Ribera, num. 41. Vide Maldonat. Ioan. 8. num. 15. ad illa verba, *principium, qui & loquor vobis.*

130 Tertiò: Chryſoſt. Theodorctus, OEcum. Theoph. & omnes ferè Græci legunt *aparche*, id eſt, primitiæ: quam vocem trahit ad ſuperiorem interpretationem Theophilactus, dum air. [Quemadmodùm uno manipulo, veluti primitijs, oblato tota meſsis benedicitur: ſic per ipſum omnes ſanctificati ſumus, & oblati.] Et quamvis in pleriſque Græcis legatur *arche*, & fideliter verterit Vulgatus, *principium*; tamen utraque vox Latina, & Græca eumdem admittit ſenſum. Proverb. 1. num. 7. *Timor Domini, principium ſapientiæ.* Cùm apud LXX. ſit, non *phobos*, ſervilis metus; ſed *theoſebia*, cultus Dei reverentialis: ſenſus eſt Timor filialis, primitiæ ſunt ſapientiæ, hoc eſt, præcipua ſapientiæ pars. Iob 28. num. 28. *Ecce timor Domini ipſa eſt ſapientia.* A pertiùs Eccleſ. 1. num. 20. *Plenitudo ſapientiæ, eſt timere Deum.* Et num. 22. *Corona ſapiētiæ, timor Domini.* Imò cap 25. num. 13. præfertur ipſi ſapientiæ. *Quàm magnus eſt, qui invenit ſapientiam, & ſcientiam! ſed non eſt ſuper timentem Dominum: timor Dei ſupra omnia ſe ſuperpoſuit.*

131 Eadem phraſi dicitur Eccleſ. 11. nu. 2. *Brevis in volatilibus eſt apis, & initium dulcoris habet fructus illius*, id eſt, obtinet primas partes in dulcedine: inter omnia dulcia dulciſsimus eſt. Lege Eccleſ. 29. num. 28. & cap. 39, num. 31. Satis erit properanti locus ille Iacobi 1. num. 18. *Vt ſimus initium aliquod creaturæ eius.* Græcè, *ut ſimus primitiæ creaturarum eius.* Sunt verò primitiæ primi fructus, præcipuoque honore digni. Senſus ergo eſt: ut principatum obtineamus inter omnes creaturas. OEcumeni. *Vt ſimus primi, & honoratiſsimi inter viſibiles creaturas.* Veriſsima itaq; eſt Ambroſ. ſententia lib. 1. Epiſ. 12. [Primitiæ dicitur Chriſtus, quia ſanctior omnibus fructus, qui etiam cęteros omnes conſortes ſui fructus ſanctificavit.]

Quartò denique, plerique Gręci, ſignatè Theodoretus, hanc vocem coniungunt cum ea, quę proximè ſequitur, ad unam, integramque ſententiam.

Primogenitus ex mortuis.

PRima Corinth. 15. num 20. *Chriſtus reſurrexit à mortuis, primitiæ dormientium.* Et num. 23. *Vnuſquiſque autem in ſuo ordine, primitiæ Chriſtus.* Apocalyp. 1. numero 5. *Primogenitus mortuorum.* Ex quibus locis Suar. tom. 2. in Commentario ad artic. 3. quęſt. 53. colligit eſſe de fide, neminem ante Chriſtum reſurrexiſſe ad vitam immortalem: primitię enim ſunt primi fructus, qui colliguntur: & Primogenitus in rigore eſt, qui ante cęteros filios eſt generatus. 132

Reſurrectio verò in Scriptura eſt quaſi altera nativitas. Matth. 19. num. 28. *In regeneratione*, id eſt, *in reſurrectione.* Lege Maldonat Ioan. 16. num. 21. Viegas Apocalyp. 1. ſect. 11. Riberam Apocalyp. 1. num. 36. Extat luculentum teſtimonium Actuum 13. num. 33. *Hanc Deus adimplevit filijs noſtris, reſuſcitans Ieſum, ſicut & in Pſalm. 2. ſcriptum eſt: filius meus es tu: ego hodie genui te.* Ecce tunc dicitur ęternus Pater rurſus genuiſſe Chriſtum, cùm illum à mortuis excitavit. In hanc ſententiam copioſe explicat iſtum locum Vazquez tom. 1. in 1. Par. diſp. 18. cap. 2. 133

Vt ſit in omnibus ipſe primatum tenens.

GRecè unicum eſt verbū, *proteuon*: primas tenens in omnibus. OEcumenius. [Nam & ante omnia ſęcula natus eſt ex Patre; & ante omnes homines reſurrexit ex mortuis ad vitam immortalem: & tanquam caput influit omnem gratiam in Eccleſiā. Itaq; in quovis ordine, tam creationis, quàm regenerationis, tam naturæ, quàm gratię; tam viſibilium 134

crea-

creaturarum, quàm inviſibilium; in omnibus omnino primatum tenet.]

Numerus 19.

Quia in ipſo complacuit, omnem plenitudinem inhabitare.

135 ANguſtè nimis exponunt hãc ſententiam, qui eam reſtringunt ad plenitudinem Divinitatis; ducti fortaſſe; quia ſic legebatur in pleriſque Vulgatis: ſed in correctis ſublatus eſt ille gignendi caſus, qui obrepſerat in textum alcitus, ut opinor, ex cap. 2. num. 9. neque enim hîc habetur in Græco.

136 Etiam valde coarctant, qui explicant de gratia iuſtificante: malim plenam ſententiam in ſua relinquere fœcunditate, & omnem omnium gratiarum plenitudinem exponere. Inhabitavit enim in Chriſto gratia unionis hypoſtaticæ, quæ appellari poteſt infinita, cùm uniat Verbum Divinum illi humanitati: eamque formaliter reddat ſummè gratam, & ſit radix infiniti meriti. Lege S. Thom. 3. P. quæſt. 7. artic. 11. & Suar. tom. 1. diſp. 18. ſect. 1.

137 Inhabitavit etiam plenitudo gratiæ habitualis; non illa quidem infinita, nec omnino tanta, quin de potentia abſoluta augeri poſsit: ſed certè ea fuit, quanta maxima à Deo de lege ordinaria poteſt infundi: uſque adeò, ut ſi omnium cæleſtiũ ſpirituum, & hominum beatorum, qui unquam erunt, gratia in unum quaſi cumulum congeratur, ea longè minor futura ſit, quam quæ data fuit ſoli Chriſto: imò verò ut gutta cum mari, cum illa ne conferri quidem poſsit. Fuit enim omnino *plenus gratiæ*. Ioan. 1. num. 14. *Et de plenitudine eius nos omnes accepimus*, numer. 16.

138 Fuit quidem Beatiſsima Virgo *gratia plena*. Luc. 1. num. 28. fuit Baptiſta *repletus Spiritu Sancto*, ibi num. 15. fuit Stephanus Actuum 6. nu. 18. Receperunt enim eximiam perfectionem gratiæ, quæ adæquabat munus, & dignitatem, ad quam eligebantur à Deo. Sed cùm unicuique data ſit gratia *ſecundum menſuram donationis Chriſti*, ad Epheſ. 4. num. 7. *Filio non ad menſuram dedit Spiritum Deus*. Ioan. 3. num. 34. Et aliter Sol eſt plenus lumine, aliter ſpeculum multo fulgore à Sole colluſtratum. Plenum eſt aqua mare: plenum ex mari flumen: plena vaſa: ſed vide, quantum interſit. Lege S. Tho 3. P. quæſt. 7. ar. 10. & ibi Suar. diſput. 22. ſect. 2. Toletum Ioan. 1. annotatione 47. Barrad. lib. 4. Concordiæ, cap. 12. Maldonat. Ioan. 1. num. 14.

Complacuit, ſubeſt verbum *eudoKeo*. Et notant hîc omnes ferè Expoſitores, eo ſignificari, hanc uberrimam omnium gratiarum plenitudinem collatam fuiſſe ſacratiſsimæ Humanitati, nullis præcedentibus eius meritis, ſed ex gratuita, ac liberali Dei beneficentia, altiſsimoque eximiæ prædeſtinationis beneplacito. Hanc eſſe germanam huius verbi vim, multis probant Legionenſis in cap. 1. ad Galatas num. 15. Toletus ad Roman. 8. annotatione 31. Maldonat. Matth. 3. num. 17. & Lucæ 2. num. 14. & cap. 12. num. 32. exponẽs illa verba, *complacuit Patri veſtro dare vobis regnum*. Significat, inquit, regnum cælorum gratuita Dei voluntate, benignitateque eſſe nobis prædeſtinatum. Salmeron tom. 14. diſputat. 3. ſuper illud ad Epheſ. 1. num. 5. *Qui prædeſtinavit nos ſecundum propoſitum voluntatis ſuæ*. Græcè, *eudoKian*, *beneplacitum*. Sic enim vertit Vulgatus eamdem vocem, ibidem num. 9. 139

(?)

Numerus 20.

Et per eum reconciliare omnia in ipſum, pacificans per ſanguinem crucis eius, ſive quæ in terris, ſive quæ in cælis ſunt.

140 VAlido ictu iugulat Hæreticorum cauſam: Nempe ex hac tam ſublimi Chriſti dignitate promanavit, ut quælibet eius actio, aut guttula ſanguinis in cruce fuſa, & æterno Patri oblata, habuerit valorem infinitum ad placandum cæleſte numen, reconciliandumque illi humanum genus. Tantùmque abeſt, ut hæc reconciliatio Angelis referenda ſit accepta, ut ipſis etiam Angelis Chriſtus tanquam eorum caput, omnem gratiam ſuis meritis obtinuerit. Terminos Commentarij tranſilirē, ſi de gratia collata Angelis Chriſti merito diſputarem: videatur Suar. to. 1. diſputat. 42. ſect. 1. & 2.

141 Chriſtus verò dicitur pacificaſſe etiam ea, quæ in cælis ſunt; non quòd Angelos in peccatum prolapſos, Deo reconciliaverit, qui fuit Origenis error, ut refert Sixtus, lib. 6. Bibliothecæ, notatione 170. quem errorem Ruffinus impingebat etiā Hieronymo, referente eodem Sixto, notatione 296. & Suar. diſput. 42. ſect. 2. Sed quia *pacificare*, idem eſt, ac interturbatum aliquid ad ſuum ordinem, tranquillitatemque redigere; & certè tot ſpiritibus cæleſtibus de gradu ſuo deiectis, atq; ad inferos detruſis, illorum ordo à Deo conſtitutus, labefactatus omnino fuerat. Quem Chriſtus pacificavit, ſuppleto numero per homines. Sic exponit Auguſt. in Enchiridio c. 62. verba illa ad Epheſ. 1. num. 10. *inſtaurare, &c.* [In ipſo, inquit, inſtaurātur, quę in cęlis ſunt, cùm id, quod inde in Angelis lapſum eſt, ex hominibus redditur.]

142 Meliùs fortaſſe Græci, Chryſoſt. Theo. Theophilact. OEcumen. in hanc ſententiam concorditer exponunt. Hoſtiliter diſſidebant à nobis Angeli, cùm Dominum ſuum viderent, ab hominibus per ſummā impudentiā iniuria affici, ſcelere violari: mittebantur illi ſæpe ad terras, ad inferēda graviſſima ſupplicia; contrà verò nulli hominum aditus patebat in cælum. Chriſti ergo ſanguine, effractis his repagulis, hominibuſque aſcitis in illam cęleſtem civitatem, omnes velut concives pacatiſſimè converſantur. *Interfecit ſcilicet Chriſtus inimicitias in ſemetipſo, & veniēs evangelizavit pacem*, ad Epheſ. 2 nu. 16. Imò & ipſi Angeli, naſcēte Domino, iam tum pacem hominibus annunciarūt, Luc. 2. num. 14. & quaſi dextras cum infenſis anteà hoſtibus coniunxerunt: ut exponit Cyprian. tract. de Nativitate Domini, & Gregor. hom. 8. in Evangel.

Numerus 21. & 22.

Et vos cùm eſſetis aliquando alienati, & inimici ſenſu in operibus malis: nunc autem reconciliavit in corpore carnis eius per mortem.

IAM eximium beneficium collatum per Chriſti mortem in homines univerſos, docet Apoſtolus, ſpeciatim etiam pertinuiſſe ad Coloſſenſes. Nempe quos demerſos idololatrię tenebris tranſtulit Chriſtus ad Evangelij lucem: fœdatos peccatorum ſordibus, effuſo cruore deterſit: abalienatos à Deo, ac dedita opera in flagitia ruentes, Patri reconciliavit. 143

Solet verò Apoſtolus refricare memoriam illius miſerrimi temporis, cùm nondum erat oborta veritatis lux, ut in hac epiſtola, cap. 2. num. 13. & ad Epheſ. 2. num. 1. *Et vos cùm eſſetis mortui delictis, & peccatis veſtris.* Et cap. 5 num. 8. *Eratis enim aliquando tenebræ.* 1. Corint. 6. n. 11. cùm cõmemoraſſet atrociſſima ſcelera, ſubiungit: *& hæc quidam fuiſtis.* Idque ef- 144

ficit duplicem ob cauſam. Primò, ne efferantur donis à Deo acceptis: *porque deſhaze la rueda de la vanidad preſente, mirar los pies lodoſos de la vida paſſada.* 1. Cor. 15. num. 9. *Non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſequutus ſum Eccleſiam Dei.*

145 Deinde, ut perpendentes ſe è tenebricoſo carcere extractos, & ad regale ſoliũ evectos, tantorum bonorum largitori, ut par eſt, immortales gratias agant. In hanc gratiarum actionem prorumpit ipſe Apoſtol⁹, 1. Tim. 1. n. 12. *Gratias ago ei, &c.* Et quaſi exaggerans beneficium, quòd eſſet collatum immerenti, ſubdit: *qui prius blaſphemus fui, & perſequutor, & contumelioſus.*

Inimici ſenſu.

146 GRæcè, *diania*: quam vocem variè vertit Vulgatus Luc. 2. nu. 51. *mente. Diſperſit ſuperbos mente cordis ſui*, id eſt, capit eos, atque irretit ſuis ipſorum conſilijs. *Comprehendit ſapientes in aſtutia eorum.* 1. Corint. 3. num. 19. & Iob 5. nu. 13. Vel per hypallagem, diſsipat conſilia, & cogitationes ſuperborum, ut adverſos exitus ſortiantur. Sic etiam reddit Matth. 22. num. 37. Marc. 12. nu. 30. Lucæ 10. num. 27. *Ex omni mente tua.* Et 2. Petr. 3. num. 1. *Sinceram mentem.* Ad Epheſ. 4. num. 18. *Tenebris obſcuratum habentes intellectum.* Eodem ſenſu, quamvis non eadem voce.

Et quidem ſpectata vi, & proprietate verbi *dianoiſthe*, quod interdum ſignificat deliberare, ſtatuere; *inimici ſenſu*, idem eſt, ac deliberatò, conſultò, non per ignorantiam, aut cæcum animi impetum; ſed ex conſilio, ex propoſito. Quod ut exaggerat malitiam Coloſſenſium, ita mirificè extollit Chriſti gratiam.

147 Eadem etiam vox exprimit affectum, & quidem tenaciſsimè adhærentem, ex antegreſſa deliberatione. Quod ait Hieremias cap. 31. num. 33. *Dabo legem meam in viſceribus eorum;* Paulus expreſsit ad Hebræos 10. num. 16. *In cordibus eorum:* & cap. 8. num. 10. *In mentem eorum.* Græcè, *dianian.* Ad Epheſ. 1. num. 18. *Illuminatos oculos cordis noſtri.* Vbi etiam ſubeſt eadem vox. Iam ergo liquet, hac voce ſignificari, Coloſſenſes & mente, & affectu abhorruiſſe prorſus à Deo, in cœnoque peccatorum altè defixos hæſitaſſe.

In corpore carnis eius.

NOn redundat hic genitivus: imò cruentat, & lacerat hæreticos; præcipuè Baſilidem; qui teſte Epiphanio hæreſi 24. aſſerebat, Verbum aſſumpſiſſe corpus aereum, ac merè phantaſticum: atque adeò neque paſſum, neque mortuum verè fuiſſe. Eumdem defigit ad Hebr. 5. numero 5. *In diebus carnis ſuæ.* Hoc eſt, cùm in carne verſatus eſt inter nos; phraſi Apoſtolo familiari. 2. Corint. 10 num. 3. ad Galat. 2. num. 20. ad Philippenſ. 1. nu. 22. & 24. 148

Exhibere vos ſanctos, & immaculatos, & irreprehenſibiles coram ipſo.

FVit hic uberrimus fructus paſsionis Chriſti: uſque eò cumulatè peccatorum ſordes eluiſſe, adeòque copioſum aperuiſſe omnibus gratię fontem, ut, ſi velint, nulla certè gravior labes animis inſideat, quæ in Dei oculos poſsit incurrere. Lucæ 1. num. 73. *Daturum ſe nobis, ut ſerviamus illi in ſanctitate, & iuſtitia coram ipſo.* Ad Epheſ. 1. num. 4. *Vt eſſemus ſancti, & immaculati in conſpectu eius.* Cap. 5. nu. 25. *Vt ſit ſancta, & immaculata.* Ad Titum 2. num. 14. *Vt mundaret ſibi populum acceptabilem.* 149

Et obſervandum valde eſt illud, quod adiungitur *coram ipſo*, ſive, *in conſpectu eius*: qua phraſi non fallax, & hominum opinione nixa, quorum oculis imponere facillimũ eſt; ſed ſolida, & expreſſa virtus ſignificatur, Dei, qui falli non poteſt, iudicio cõprobata. Apocal. 14. nu. 5. *Sine ma-* 150

culæ enim ſunt ante thronum Dei. Vbi ſubeſt eadem vox, quæ hic *amomi*: quibus ne Momus quidem ipſe poſsit aliquid obijcere, quod Dei oculos offendat. Et agitur illic de ſanctitate, quam iuſti habuerunt in hac vita, ut probat Ribera num. 17. & 19.

151 Iudæ num. 24. *Potens eſt vos conſervare ſine peccato, & conſtituere ante conſpectum gloriæ ſuæ immaculatos.* 2. Petr. 3. num. 14. *Satagite immaculati, & inviolati ei inveniri*; hoc eſt, illius oculos quærite, illi dūtaxat vos probate. Quod uberiùs proſequitur idem Apoſtolus Epiſtola 1. cap. 3. nu. 4. poſtquàm vituperavit ſuperfluum corporis cultum, auro, veſtibuſque nitentem ſubiungit. *Sed qui abſconditus eſt cordis homo, in incorruptibilitate quieti, & modeſti ſpiritus, qui eſt in conſpectu Dei locuples.* Hic eſt ſcilicet verus, germanuſque cultus, animus virtutibus exornatus.

152 Quærit Auguſtin. tom. 7. lib. de Perfectione iuſtitiæ contra Cæleſt. quomodò Iuſti dicantur immaculati, & irreprehenſibiles corā Deo, cùm ſæpe clamet Scriptura, neminem vivere ſine culpis, ſaltem levioribus? Et reſpōdet. [Ingredi ſine macula non abſurdè ille dicitur, non qui iam perfectus eſt, ſed qui ad ipſam perfectionem irreprehenſibiliter currit, carens criminibus damnabilibus; atque ipſa peccata venialia non negligens mundare eleemoſynis.] Sic Auguſtin. Confirmat exemplo Pauli ad Philippen. 3. num. 12. *Non quòd iam acceperim, aut quòd iam perfectus ſim.* Ecce ingenuè fatetur Apoſtol᾿, ſe non eſſe perfectum: & tamen paulò pòſt ſubdit, num. 15. *Quicunque ergo perfecti ſum᾿, hoc ſentiamus.* Quia ſcilicet perfectio huius vitæ in eo ſita eſt, ut perfectè curratur ad conſequendam illam ipſam perfectionem: eſt autem perfectè currere, non ſolùm non inſiſtere, aut regredi, ſed nec lentè, aut remiſſè ingredi.

Numerus 23.

Si tamen permanetis in fide fundati, & ſtabiles, & immobiles à ſpe Evangelij, quod audiſtis.

EST quaſi quędam correctio ſententiæ ſuperioris; ſed plena Apoſtolicæ prudentiæ, cęleſtiſq; artificij; plena vehementię, & acrimoniæ: non hortatur modò, ſed pungit. Chriſtus vos eximijs donis cumulavit: traduxit ex flagitioſa vita ad perfectam, & omnibus numeris abſolutam ſanctitatem: ſed cœpiſſe nihil prodeſt, ſi vos patiamini hęreticorum machinis abduci à veritate, à ſpe dimoveri. 153

Similis locus eſt ad Ro. 8. nu. 8. *Qui autem in carne ſunt, Deo placere non poſſunt. Vos autem in carne non eſtis, ſed in ſpiritu: ſi tamen Spiritus Dei habitat in vobis.* Hoc eſt, iam non paretis appetitionibus carnis, quę adverſantur divinæ legi, ſed ſequimini ductū Spiritus; ſi tamen Spiritus dona in vobis perſeverant, neque ea novis peccatis abiecistis. Et cap. 11. num. 22. *In te autem bonitatem Dei, ſi permanſeris in bonitate, alioquin & tu excideris.* Ad Galat. 3. num. 3. *Sic ſtulti eſtis, ut cùm ſpiritu cœperitis, nunc carne conſummemini? Tanta paſſi eſtis ſine cauſa? Si tamen ſine cauſa*: id eſt: quæ iſta dementia eſt, cùm tam inſignia dona vobis contigerint ex fide, & ſpiritu, ſine legalibus ceremonijs, nūc ad eas miſerè provolvi, & pati vos Iudaico ritu circūcidi? Graves ſanè perſecutiones paſſi eſtis: & tamen omnes ſine fructu paſſi eſtis, ſi quidem fidē deſeratis. Ad Hebr. 3. num. 14. *Participes enim Christi effecti ſumus: ſi tamen initium ſubſtantiæ eius* (ſcilicet fidem) *uſq; ad finem firmum retineamus.* 154

155

Quod prædicatũ eſt in univerſa creatura, quæ ſub cælo eſt.

56 EXplicavi ſuprà n.6.ſed nũc iterũ,atq; iterum inculcavit Apoſtolus,ut puderet eos cogitare de mutanda ea fide, quæ iã ad omnes ferè nationes penetraverat.

Cuius factus ſum ego Paulus miniſter.

SVam etiam auctoritatem interponit; quam æquiſſimum eſt, eos revereri; nec ſibi turpi defectione tãtum dolorem inurere.

Numerus 24.

Qui nunc gaudeo in paſſionibus pro vobis, & adimpleo ea, quæ deſunt paſſionum Chriſti, in carne mea, pro corpore eius, quod eſt Eccleſia.

57 LOcus difficilis, & à Theologis recentioribus adverſus noſtri temporis Hæreticos ſolertiſſime excuſſus. Hinc enim ſtabiliuntur tria præcipua Fidei dogmata, quæ iſtę inferorum furiæ labefactare machinantur. Primum eſt, in Eccleſia communionem eſſe Sanctorum. Sunt enim fideles eiuſdem corporis membra, ad Roman. 12. num.5. ad Epheſ. 1. numero.23.& cap.4.num.4 & 1.Corint.12. num.12. Atque adeò ſicut in eodem corpore humano unumquodq; membrum, non in ſuam tãtùm, ſed in aliorum etiam utilitatem operatur; ſic membra viva huius myſtici corporis, nempe Iuſti, non ſolùm ſibi mereri, ſed ſuis bonis operibus alios etiam iuvare poſſunt. Signatè ad ſatisfaciendum pro peccatis: ita ut opus unius, alteri applicatũ, valeat ad remiſſionem alieuius pœnæ temporalis obtinendam. Hoc dogma confirmant illa verba, *qui nunc gaudeo in paſſionibus pro vobis*: quæ, ut produt ardentẽ Apoſtoli charitatẽ, qui vincula, quibus conſtrictus tenebatur, gaudẽs perferebat, & afflictiones illas Coloſſenſibus liberaliter communicabat; ita eorum animos mirabiliter ſibi devinciunt, confirmantque in ſuſcepta fide. Atque hic eſt nexus huius ſententiæ cum ſuperioribus: hæc cauſa, quæ impulit Apoſtolum ad hoc commemorandum. 158

Huc ſpectat illud 2.Timot, 2. num.9. *In quo laboro uſque ad vincula, &c. Ideo omnia ſuſtineo propter electos, ut & ipſi ſalutẽ conſequantur,* 1.Cor.15.num.31. *Quotidie morior propter veſtram gloriam,* Quamvis enim Vulgata Clementis. 8. legat, *per veſtram gloriam*, conformiùs Græco, ubi eſt *ne*, particula iurantis: iurat enim Apoſtolus per eorum gloriam, tanquam per rem ſibi chariorem vita; ſed nihilominùs illa verba admittunt etiam priorem ſenſum: & ita exponunt ipſi Græci. Chryſoſt. homil.40. [Non ſolùm, inquit; non doleo, ſed glorior, iſta pro vobis ferẽs.] Sic Theodor. Photius OEcumen. & Theophil.

Alterum dogma eſt. Chriſtum quidem cumulatiſſimè quoad ſufficientiam pro omnibus ſatisfeciſſe: cæterùm ut hæc abũdantiſſima Chriſti merita in nobis efficaciam ſortiantur; aliquid illis deeſt, nempe applicatio, quæ eſt velut condirio, ſine qua non: atque ad hanc ipſam applicationem valde conducunt Sãctorum preces, corporiſque afflictationes, Deo pro nobis oblatæ. Atque hic eſt germaniſſimus ſenſus verborum Apoſtoli: laborando enim pro Evangelio, ſubeundo multa perpeſſu aſpera in carne ſua, ſupplebat defectus paſſionum Chriſti, pro corpore eius, quod eſt Eccleſia, id eſt, vice ipſius Chriſti (ut indicat verbum *antanaplero*) eius merita fidelibus applicabat. 159

Extant huius rei luculentiſſima teſtimonia apud eumdem Paulum, præter illa duo proximè commemorata. Ad Philippenſ. 1. num. 12. [Quæ circa me ſunt, magis ad profectum venerunt Evangelij: ita ut vincula mea manifeſta fierent in Chriſto in omni pretorio, & in cęteris omnib⁹: & plures è fratribus in Dño, confidentes 160

vinculis meis, abundantiùs auderent ſine timore verbum Dei loqui.] Ecce uberem fructũ promulgationis Evangelij perceptum e vinculis Pauli. 2.Cor.1.n.6 *Sive autem tribulamur pro veſtra exhortatione, & ſalute.* Vbi ponderat Caiet. Apoſtoli tribulationes vehemẽs eſſe incitamentũ ad perferendos labores Evãgelij; ac proinde ad implẽdũ id, quod deeſt paſſionũ Chriſti, ut explicat ſtatim: *quæ operatur tolerãtiam earumdem paſſionum, quas & nos patimur.* Vide mirabilem efficaciam paſſionum Apoſtoli: ſuis paſſionibus obtinuit fidelibus, ut ſimiles paſſiones tolerarent: ut corpus myſticum conforme eſſet ſuo capiti: ut per varias afflictiones viam ſibi muniret ad regnum.

161 Tertium deniq; dogma eſt: omnia opera Iuſtorum, quę procedũt ex gratia, pręter meritũ novæ gratiæ, & glorię, habere etiam vim ſatisfaciẽdi pro pœna, quatenus adiunctam habent aliquã difficultatem. Innumera ergo opera ſatisfactoria ſuperfuerunt Sanctis, & pręcipuè ſacratiſſimæ Virgini quæ, ut omni vel minima labecula caruit, ita nullo reatu pœnę fuit obſtricta; & alijs viris perfectiſsimis, qui multò plura pertulerunt, quàm neceſſe fuit, ut luerent pœnã tẽporalẽ, culpis ſuis debitam Quamvis ergo ſolę pœnæ, quas perpeſſus eſt Chriſtus, ſatis, ſuperq; eſſe potuiſſent: tamen ad maiorẽ Iuſtorũ perfectionẽ, & caritatis cõmunicationẽ voluit, Sanctorum ſatiſfactiones ſuis coniũgi, & in Eccleſię theſauro reponi; & per illius miniſtros ex acceptatione divina fidelibus applicari: qui ſubſidio communis illius theſauri ad pœnæ tẽporalis redemptionem indigerent.

162 In hanc ſententiam ait Paulus, ſe adimplere in carne ſua ea, quæ deſunt paſſionum Chriſti ad hunc theſaurum recondendũ: & cùm addit, *pro corpore eius, quod eſt Eccleſia*, apertè ſignificat, ſe nõ ſolùm ſuſtinuiſſe paſſiones, ut coniunctæ Chriſti paſſionib⁹ ſibi gratiã, & gloriã promererẽt, ſed etiã ut in Eccleſię univerſę utilitatẽ redundarẽt. Poterant autẽ prodeſſe Eccleſię etiã ſecundũ vim ſatisfaciẽdi pro pœna. Sed quia loci difficultas me lõgiorẽ fecit, videãtur è noſtris Salmer. diſp. 5. pag.907. Belar.li.1.de Indulg.c.5. Valen. lib.de Indulg.c.1.pag.872. Suar. tom.4. diſp. 48. ſect. 1.

Numerus 25.

Cuius factus ſum ego miniſter.

SCilicet Eccleſiæ, ut conſtat ex Gręco. Paulò antè vocaverat ſe 163
miniſtrũ Evãgelij, ſed ibi ſermo eſt de re, quæ diſpẽſatur: hic de perſonis, in quarum gratiã miniſtrabat 1.Cor.4 n.1. ſe etiã appellat miniſtrũ Chriſti. Subeſt in his locis vox *diaconus*: quæ de ſe indifferens eſt ad ſignificandum etiã profanũ miniſteriũ, ut patet Matth. 22. num 13. & Ioan. 2.n.5. Licet frequentiùs ſignificet ſacram diaconiam, & Chriſto etiam applicetur ad Rom. 15.n.8.

In eodem c. 15. n 16. *ut ſim miniſter* 164
Chriſti Ieſu in Gẽtibus, ſubeſt altera vox *liturgos*: quæ etiam attribuitur Chriſto, ad Hebr. 8. n. 2. *ſanctorum miniſter*, ideſt, Põtifex ingrediens Sanctaſanctorum. Vnde Riber. ibi.n.3. & Tolet. Rom. 15. annot. 9. obſervãt, *liturgon* eſſe Sacrorum miniſtrum, ſeu Sacerdotẽ: quæ obſervatio non eſt perpetuò vera, ut conſtat ad Rom.13. n.6. ad Philip.2.n.25. & ad Heb. 1.n.7.

Secundum diſpenſationem Dei, quæ data eſt mihi in vos.

NEmpe in Gentes: ad Galat. 2.n.9. 165
& aliàs ſæpe. Ad Epheſ.3.n.1. *Pro vobis Gẽtibus: ſi tamen audiſtis diſpenſationem gratiæ Dei, quæ data eſt mihi in vobis.* Vtrobiq; eſt Græcè *œconomia*, ut 1.Cor. 4.n.1. *Diſpẽſatores myſteriorũ Dei.* Grecè, *œconomus*: cuius vocis germana proprietas eſt, ut probat Maldon. Luc.16.num.1. *Totius domus diſpenſator.* Huius œconomi munia expreſſit Chriſtus Lucæ 12. n.42.

Quis, putas, eſt fidelis diſpenſator, & prudens, quem conſtituit Dominus ſupra familiam ſuam, ut det illis in tempore tritici menſuram?

166 Talis diſpenſator extitit Paulus *multiformis gratiæ Dei*, 1. Petri 4. num. 10 *Fidelis* quidem 1. Corinth. 4. num 2. & *prudens*: ſiquidem cæleſti prudentia ductus, & omnibus omnia factus, his doctrinam fidei; alijs Sacramenta miniſtrabat: his ſuppeditabat temporalia; illis de miniſtris Eccleſię providebat: alijs, ut pueris, lac; alijs, ut infirmis, olus; alijs verò tanquam perfectis præbebat ſolidum cibum. Alijs beneficia ſanitatum; alijs edebat ſigna virtutum. Diverſis deniq; diverſa pro ratione temporis, loci, & perſonarum, prudentiſsimè diſpenſabat.

Vt impleam verbum Dei.

167 Communis expoſitio: ut exequar Dei cōſilium ab æterno definitum, & per ſuos Prophetas promulgatum, de vocatione Gentium ad fidem. Suſpicor, exponi etiam poſſe, ut exponit Toletus illud ad Rom. 15. num. 19. *Ita ut repleverim Evangeliū Chriſti.* Significat enim copioſiſsimum ſuæ diſpenſationis fructum: eſt namque Evangelium, ſeu verbum Dei, ut rete quoddam, quo piſces concluduntur. Ac proinde, implere verbū Dei, erit, innumerabilem hominum multitudinē pertrahere ad Evangelium: ſicut implere rete, eſt, copioſam piſcium multitudinē comprehendere.

Numerus. 26.

Myſterium, quod abſconditum fuit à ſæculis, & generationibus.

168 PEr appoſitionem hæc ſubiūgit: quod indicat articulus *to*: cohæretq; mirificè cum eo, quod præceſſerat, ut iam videbimus.

Myſterium propriè arcanum quiddā, quod in vulgus efferre, & nō initiatis enūtiare, nefas eſſet: uno verbo eſt *ſacrum ſecretum*. 1. Cor. 13. nu. 2. *Et noverim myſteria omnia*. Matth. 13. nu. 11. *Vobis datū eſt, noſſe myſteria*. Et quoties in editione Vulgata legimus *Sacramentum*, Græce ſubeſt hęc vox, ut in hoc c. nu. 27. Tob 12. nu. 7. Daniel. 2. nu. 30. ad Epheſ. 1. nu 9. & c. 5. n. 32. 1. Timo. 3. nu. 16. & Apoc. 1 nu. 20.

Myſterium hoc à ſæculis abſconditum, 169
quidam interpreratur Incarnationē Verbi; ſed neque congruenter contextui; neq; alijs Apoſtoli locis, ut ex germana explicatione conſtabit. Eſt enim hoc myſteriū vocatio Gentiū ad Evangelij gratiā. Chryſoſt. ho. 5. [Homines lapidibus ſtupidiores ad Angelorū ſubitò dignitatē evehere, revera gloria eſt, ac myſterij huius divitię] Eadem Theophil. & Theodoretus. Myſterium ſcilicet vel ipſis Apoſtolis abſconditum, etiam poſtquàm Spiritum Sāctum acceperunt. Actuum. 10. nu. 45. & c. 11. n. 2. diſceptabant adverſus Petrum, *quare introiſti ad viros præputium habentes?* Vt planè fuerit admiranda illuſtratio Simeonis Luc. 2. nu. 31. qui primo intuitu Infantis faſcijs obvoluti, myſterium illud agnovit, quod vix Petrus, Apoſtolorum Princeps, poſt demiſſum è cælo linteū, immundis animātibus refertum, penetravit.

In huius rei confirmationē eſt inſignis 170
locus ad Epheſ. 3. n. 2. & 3. *Notum mihi factū eſt Sacramentum* (Græcè, myſterium, ut n. 4. in myſterio Chriſti) *quod alijs generationibus non eſt agnitū filijs hominum*. Explicat deinde, quale tādē ſit hoc myſterium. *Gentes eſſe cohæredes, & concorporales, & comparticipes promiſsionis eius in Chriſto Ieſu per Evāgeliū: cuius factus ſum miniſter.* Vide, quàm conſentaneè his, quę nūc exponimus. Nullius enim animū ſubiret, Gētiles, hoc eſt, cultores lapidū, ac Dæmonū, atrociſsimis flagitijs coopertos, meras belluas, adituros eſſe cęleſtē illam hęreditatē; futuros mēbra viva huius corporis myſtici; ac de influxu capitis, ſcilicet Chriſti, uberrimos gratiarum fontes percepturos: quod eſt, eſſe cohęredes, concorporales, & comparticipes.

171 Propterea ſubdit n. 8. *Mihi omnium ſanctorũ minimo data eſt gratia hæc, in gentib⁹ evãgelizare inveſtigabiles divitias Chriſti*, ideſt, imperveſtigabiles, latentes in tã abdito myſterio: n. 10. *ut innoteſcat principatibus, & poteſtatibus in cæleſtibus per Eccleſiam multiformis ſapientia Dei.* Quę verba egregiè demõſtrat Vazq. t. 2. in 1. P. diſp. 215. c. 2. explicari non poſſe de myſterio Incarnationis: nam illud, antequàm Paulus prædicaret, etiam quoad omnes circunſtantias, Angelis innotuerat: ſed ſignificant, nova quędam, & mirabilia edenda eſſe in Evangelij promulgatione; in quib⁹ Dei bonitas, & ſapientia reluceret: quæ cùm fierent in cõſpectu Angelorum, neceſſe erat, ut illis innoteſcerent.

172 Ad Rom 16. n. 25. *Iuxta Evangelium meũ, et prædicationẽ IeſuChriſti, ſecundũ revelationem myſterij tẽporibus æternis taciti.* Tacitũ vocat tẽporibus ęternis, ut hîc, *abſconditum à ſeculis, & generationibus.* Lege Vazq. tom 1. in prim. part. diſput. 33. num 3. & Riber. ad Hebr. 1. n. 75. Subiungit Apoſtolus, *in cunctis gentibus cogniti*, ut in hoc loco.

Numerus 27.

Nunc autem manifeſtatum eſt ſanctis eius, quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ ſacramenti huius in Gentibus.

173 PErſpicua eſt iam ſententia, menſq; Apoſtoi luſq; ad finẽ capitis. Tunc verò præcipuè patefactũ eſt hoc myſteriũ, cùm Princeps Apoſtolorum in illa verba prorupit, Actuum. 10. num. 14. *In veritate comperi, quia non eſt perſonarum acceptor Deus, ſed in omni gente*, &c. Quibus conſonant illa ad Rom. 3. num. 29. *An Iudæorum Deus tantùm? nonne & Gentium?* Obſtupeſcebant ſcilicet fideles Actuum 10. num. 45. *Quia & in nationes gratia Spiritus ſancti effuſa eſt.* Hæ ſunt divitiæ glorię huius myſterij, ut iam vidimus ex Chryſoſt.

174 Neque verò ſatis fuit Apoſtolo, gloriam myſterij dicere: ſed exaggerationi exaggerationem adiungens, *divitias gloriæ* nuncupavit: phraſi illi frequenti. Ad Rom. 2. num. 4. *divitias bonitatis*, &c. Cap. 9. num. 23. *ut oſtenderet divitias gloriæ.* Cap. 11. num. 33. *ò altitudo divitiarum ſapientiæ, & ſcientiæ Dei.* Sic ad Epheſ. 1. num. 7. & num. 18. & cap. 2. num. 7. & cap. 3. num. 8. & 16. & ad Philip. 4. num. 19. Et revera Gentium vocatione oſtenditur Deus *dives in miſericordia*, ad Epheſ. 2. num. 4. *dives in omnes, qui invocant illum*, ad Roman. 10. num. 12. Quæ divitiæ longè clariſsimam reddunt Divinam gloriam.

Quod eſt Chriſtus, in vobis ſpes gloriæ.

175 HAE ſunt divitiæ huius Sacramenti: Chriſtum annunciatum vobis fuiſſe: vos erectos eſſe ad concipiendam ſpem cæleſtis illius gloriæ. Græcè eſt *os*, & refertur ad divitias, quas ipſi *pluton* appellant. Quomodò Chriſtus dicatur *ſpes noſtra*, ut 1. Timoth. 1. n. 1. explicui ſuprà n. 1.

Numerus 28.

Quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem, & docentes omnem hominem, in omni ſapientia, ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Chriſto Ieſu.

VIde, quàm ſtrenuè ſuas partes agat: quàm longè, latèque diffundat Evangelij lucem: quò aſpirẽt eius conatus. Effracta ſunt legis repagula: patet iam aditus violentis: nullos deinceps cancellos præfigit Apoſtolus: omnes ad fidẽ, & perfectionẽ vocat: omnes pro data ſibi cęlitus ſapientia, in fidei, ac morum doctrina inſtruit.

176 *Corripientes*, Græcè, *nuthetuntes.* Vulgatus cap. 3. num. 16. vertit, *commonentes.* Et certè germana vis huius verbi, licèt interdum ſpectet ad ſeveritatem, frequentiùs congruit Apoſtoli manſuetudini: qui in exhortationibus obſecrabat, comiter appellabat, ſæpe laudibus efferebat, denique blandiſsimis verbis, & amorem ſpirantibus utebatur: Actuum 20, num. 31. *Per triennium nocte, & die, non ceſſavi cum lacrymis monens unumquemque veſtrum.* 1. Cor. 4. num. 14. *Non ut confundã vos, hæc ſcribo; ſed ut filios meos chariſsimos moneo.* Vtrobique eſt idem verbum, ut 2. Theſſal. 3. num. 15. *Nolite quaſi inimicum exiſtimare, ſed corripite, ut fratrem.*

177 *In omni ſapientia.* Perſpicuum eſt, Apoſtolum hîc non gloriari de ſapiẽtia, ut nec iactat ſe de prudentia, cùm eam ſibi attribuit ad Epheſ. 3. n. 4. ſed agnoſcit, quæ à Deo donata ſunt illi 1 Cor. 2 n. 12. & prędicat Dei donum, ut ſibi auctoritatem concilict, & impoſtoribus fidem deroget. Et congruentiſsimè Gentibus, quæ pollebant ſapientia, datus eſt Apoſtolus ſapientiſsimus; Iudæis autem Princeps Apoſtolorũ, ſignis, prodigijſque cõſpicuus: quoniam *& Iudæi ſigna petunt, & Græci ſapientiam quærunt.* 1. Corint. 1. n. 22. Hæc ſapiẽtia cæleſtis ex omnibus Apoſtoli verbis emicabat. 2. Petr. 3. n. 15. *Sicut & chariſsimus frater noſter Paulus ſecundum datam ſibi ſapientiam ſcripſit vobis.*

Numerus 29.

In quo & laboro.

178 GRæcè *is ò*: ad quod munus ritè exequendũ elaboro Quis commemoret, quos labores pertulerit Paulus in Evangelij promulgatione? Aliquos ipſe recenſet 2. Corint. 6. n. 4. & cap. 11. num. 23. *In laboribus plurimis; in carceribus abundantiùs, in plagis ſupra modum.* Fidenter itaq; aſſeverat. 1. Cor. 15. n 10. *Abundantiùs illis omnibus laboravi*, ſcilicet *Apoſtolis.*

Certando.

179 GRæcè *agonizomenos*, hoc eſt, enixè, totis viribus, & omni contentione depugnans. Ducta metaphora ab ijs, qui in agone decertabant. 1. Cor. 9. n. 25. & 2. Timoth. 2. n. 5. Verbum ipſum Græcũ reliquit Vulgatus Eccleſ 4. n. 33. *Pro iuſtitia agonizare pro anima tua.* Luc. 13. n. 24. ſic expreſsit idem verbum: *Contendite intrare per anguſtam portam.* Ioan 18. n. 36. *Miniſtri mei utique decertarent.* Vbique ſignificat virium contentionem, ſummumque conatum.

Secundum operationem eius, quam operatur in me.

180 NIhil ſibi arrogat: etiam labores ipſos ſpõte toleratos Deo refert acceptos. Sic 1. Cor. 15. n. 10. poſtquàm aſſeruit, *Abundantiùs illis omnibus laboravi*, continuò ſubdit, *non ego autem, ſed gratia Dei mecum.* Græcè *energia*, propriè, *efficacitas*; ut *energes*, *efficax*, ad Hebr. 4. n 12. Affirmat ergo, ſe quidem exorbuiſſe labores, certamina ſuperaſſe in Evangelij promulgatione. Verùm hæc non eſſe attribuenda ſuę imbecillitati, ſed efficaciſsimæ, qua fultus eſt, Chriſti virtuti. Hæc eſt vis vocis *energiæ.* Ad Philip. 3. n. 21. *Secundum operationem,* (Græcè *energian, potentiam, efficaciam*) *qua etiam poſsit ſubijcere ſibi omnia.* Tria ſimul coniunxit ad Epheſ. 1. n. 19. *Secundum operationem potẽtiæ virtutis eius:* & c. 3. n. 7. (qui locus mirificè congruit cum præſenti) *cuius factus ſum miniſter ſecundum donum gratiæ Dei, quæ data eſt mihi ſecundum operationẽ virtutis eius.*

In virtute.

181 SVbeſt vox *dynamis*, virt⁹, ſeu potẽtia: de qua multa ſuprà n. 11. Hac virtute cõtinebatur admirabilis efficacia verbi divini, & poteſtas patrãdi miracula, eratq; quaſi ſigillũ prædicationis Apoſtolicæ: *El ſello pendiẽte: la diviſa, y ſeñal de los Apoſtoles.*

Propterea iuſsi ſunt tantiſper ſe continete, neque aggredi tam arduum munus, *donec induerentur virtute ex alto.* Luc. 24. num. 49. Poſtquàm verò *acceperunt virtutem ſuperuenientis Spiritus Sancti*, Actuum 1. num. 8. *Virtute magna reddebant Apoſtoli teſtimonium reſurrectionis Ieſu
182 Chriſti.* Actuum 4. num. 33. Id ipſum affirmat Paulus de ſua prædicatione ad Roman. 15. num. 19. *In virtute ſignorum, & prodigiorum, in virtute Spiritus Sancti.* Et 1. Corint. 2. num. 4. *Prædicatio mea non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis, ſed in oſtenſione Spiritus, & virtutis.* 2. Cor. 12. num 12. *Signa tamen Apoſtolatus mei facta ſunt ſuper vos in omni patientia, in ſignis, & prodigijs, & virtutibus.* Actuū 19. num. 11. *Virtuteſque non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli.* Hoc denique illud eſt, quo claudit Marcus ſuum Euangelium: *Prædicauerunt ubique, Domino cooperante* (Græcè, *ſynerguntos*; energiam, & efficaciam verbo tribuente) *& ſermonem confirmante ſequentibus ſignis.*

CAPVT II.

Numerus 1.

Volo enim vos ſcire, qualem ſolicitudinem habeam pro vobis.

1 CAuſalis illa particula *enim* indicat, Apoſtolum reddere rationem, cur commemorauerit labores, & certamina, eorum cauſa ſuſcepta: nēpe ut ſibi perſuaderent, illorum ſalutem Apoſtolo eſſe chariſsimam: quod mirè valet ad deuinciendos animos, & quaſi præparandum ſolum ad doctrinæ ſatus accipiendos.

2 *Qualem* (inquit) *ſolicitudinem habeam*: nimirùm ea res nos anxios, & ſolicitos tenet, quæ nobis valde cordi eſt: & ad paſtorem propriè ſpectat, ſtimulari de ouibus. Ad Roman. 12. num. 8. *Qui præeſt, in ſolicitudine.* Quam operam egregiè nauabat Paulus, 2. Corinth. 11. num. 28. *Inſtantia mea quotidiana, ſolicitudo omnium Eccleſiarum.* Sed in his duobus locis, licèt ſit eadem vox Latina, Græca tamen eſt diuerſa. In illo ad Roman. *Spude*, id eſt, vehemens animi intentio, ſiue ſtudium. In hoc ad Corinth. *merimna*: propriè ſolicitudo ſuſpenſa timore euentuum futurorum; quæ dum animum pungit, ſtimulos ſcilicet admouet ad illam ipſam contentionem adhibendam.

Hîc verò grandior, & ſignificantior 3
ſubeſt vox, *helicon agona: quantum certamen habeam.* Ita ſolet reddere Vulgatus eamdem vocem (cuius vim expoſui cap 1. num. 29) ad Philip. 1 num. 30. *Idem certamen habentes.* 1. Timoth. 6. num. 12. *Certa bonum certamen.* Sic 2. Tim. 4. num. 7. & ad Heb. 12. nu 1.

Non diffiteor, etiam à Vulgato *agonem* 4
verti *ſolicitudinem*, 1. Theſſal. 2. nu. 2. ſed eiuſmodi ſolicitudo concipienda eſt, quæ cruciat animum decertantis cum ſanguinario hoſte: atque eo conflictu, unde non modò vita, honorque pendeant, quæ hominibus ſolent eſſe antiquiſsima; ſed illa vera ſalus, in omnem æternitatem duratura exitu prælij contineatur. Vide, quàm ſolicitus erit de victoria, qui confligit. Huic coniecturæ fidem etiam facit, quòd vehemens illa afflictio, angorque Chriſti, qui ſudorem ſanguineum illi expreſsit, agonia nominatur à Luca, cap. 22. n 43. hoc eſt, mæſtiſsima quædam ſolicitudo.

Et pro ijs, qui ſunt Laodiciæ.

VRbs erat finitima Coloſsis, c. 4. n. 13. num. 15. & 16.

Et quicunque non viderunt faciem meam in carne.

COlligunt hinc nōnulli, Apoſtolum 5
nondum de facie notum Coloſſenſibus, & Laodicenis: quamvis enim iam tunc Phrygiam pertranſiſſet, Actuū 16. nu. 6. tamen vetitus eſt à Spiritu Sancto,

loqui

Digitized by Google

loqui verbum Dei in Aſia. Hæc ſententia probata eſt mihi ſuprà cap. 1. num. 8. ſed res eſt lubrica. Lege Baronium to. 1. anno Chriſti 60. Hinc colligo Apoſtoli charitatem, quæ homines adeò diſsitos, & nondum de facie cognitos, tam arctè complectebatur.

Numerus 2.

Vt conſolentur corda ipſorum.

GRæcè, *Paraclethoſin: conſolationem accipiant.*

Inſtructi in charitate.

6 VVlgatus, ſequutus ſententiam, neglexit Grammaticam: ſed ipſiꝰ etiã cõſtructionis ratio habita eſt ab Apoſtolo: nã Græcè eſt gignẽdi caſus *ſymbibaſthentõ*: cuius verbi germana vis eſt, compingere, & coagmentare, quaſi membra unius corporis; ut planè ſententia ſit, eos inter ſe colligatos, atque connexos arctiſsimo charitatis vinculo, mira conſolatione fruituros.

7 Sic vertit Vulg. idem verbũ ad Epheſ. 4. num. 16. *Totum corpus compactum, & connexum*: & in hoc cap. num. 19. *constructum*: quod idem eſt. Vnde Nazianz. oratione 1. contra Iulianum, trãslatè uſurpat elegantiſsimè, dum ait, *ex varijs Prophetarum oraculis canticum coagmentans, Symbibazon.* Atque hinc explico illud Act. 9. num. 22. *Confundebat Iudæos, affirmans, quoniam hic eſt Chriſtus.* Græcè, *ſymbibazon*, hoc eſt, ex collatione ſacrorum vaticiniorum apertiſsimè convincens: nam alioqui nuda Apoſtoli affirmatio haud ita facilè Iudæis rubores eijceret.

(?)

Et in omnes divitias plenitudinis intellectus, in agnitionem myſterij Dei Patris, & Chriſti Ieſu.

PLenitudo hìc non dicitur Græcè, *pleroma*, ut cap. 1. num. 19. ſed *plerophoria*: de cuiꝰ vocis proprietate copioſe, & ſubtiliter diſputat Ribera ad Heb. 6. num. 49. Maldon. Luc. 1. num. 1. Toletus ad Rom. 14. annotatione 6. Barradas tom. 1. lib. 7. cap. 1. Ego cenſeo, immeritò negari à Ribera, *plerophorumæ* idẽ eſſe, ac *compertum habeo, certiſsimè novi*: convincitur enim hoc ex cap 4. ad Roman. num. 21. *Pleniſsimè ſciens.* Græcè, *plerophorethis.* Et cap. 14. num. 5. *Vnuſquiſq; in ſuo ſenſu abundet.* Græcè, *plerophoriſtho*: hoc eſt. Perſuaſum habeat, ſuam veram eſſe ſententiam, ac mentis ſuæ perſuaſione conquieſcat. Ad Hebr 10 n. 22. *Accedamus cum vero corde in plenitudine fidei*, hoc eſt, fide certa, nihil de Chriſti promiſſionibus hęſitante. 8

Non malè ergo vertit Eraſmus in præſenti. *In omnes divitias certæ perſuaſionis*: & mens Apoſtoli hęc eſt In hoc omnes nervos intendo, ut charitatis vinculo cõpacti, & Spiritus Sancti conſolatione delibuti, adeò firmiter teneatis Chriſti myſterium, ut nullis hæreticorum labefactati machinis, de hac certiſsima perſuaſione poſsitis dimoveri. 9

Numerus 3.

In quo ſunt omnes theſauri ſapiẽtiæ, & ſcientiæ abſconditi.

INtendit digitum ad uberrimum fontem, unde aqua iſta ſapientiæ ſalutaris haurienda eſt. Ab iſto ſplẽdidiſsimo Sole impertienda erat Coloſſenſibus intelligentię lux: divitiæ illæ plenitudinis intellectus ex his reconditis theſautis depromendæ. Et verò theſauri iſti non 10

ingentes modò, ſed omnino fuerunt inexhauſti. Nam in primis ipſe Chriſtus eſt Sapientia Patris. 1. Corinth. 1. num. 24. eſt Verbum illud, quod infinitam intellectus Diuini fœcūditatem exhauſit; quod profundiſsima quæque ipſius Dei perſcrutatur, atque adeò comprehendit.

11 Deinde fuit in Chriſti anima ab inſtāti Incarnationis ſcientia illa beata, quæ licet ſimpliciter fuerit finita, per eam tamen infinitas ſpecies poſsibiles, & omnia in quacumque differentia temporis futura cognoſcebat. Fuit etiam ſcientia per ſe infuſa, per quam intuitiuè videbat, quidquid Deus videt ſcientia viſionis. Sed hęc accuratiùs Theologi cum Sancto Thom. 3. P. à q. 9. uſque ad 12.

12 Abſconditi dicuntur hi theſauri, nam is revera theſaurus eſt, qui abſconditus eſt. Matth. 13. num. 44. Vide elegantem explicationem huius vocis apud Pinedā, to. 2. cap. 38. verſ. 22. Et quidem ſapientia iſta mirabilis latebat intuentium oculos, recondita prorſus, atque abdita in illa mortali, quæ obijciebatur, humanitate.

Numerus. 4.

Hoc autem dico.

13 Phraſis eſt Apoſtolo per quā familiaris, qua ſolet excitare legentium attentionem; & ſcopum, quem ſibi propoſuit, collimare. Actum agerem, ſi exempla congererem. Congerit innumera Salme. to. 13. diſp. 7. pag. 26.

Vt nemo vos decipiat in ſublimitate ſermonum.

14 Græcè eſt unica dumtaxat vox *pithanologia*, hoc eſt, perſuaſibilitas; ſermo ad falliendum compoſitus; qualis culta, ſublimis, & exaggerata oratio, varijſque dicendi luminibus diſtincta, eſſe ſolet. 1. Corinth 2. num. 1. cùm ait Apoſtolus, *Veni non in ſublimitate ſermonis*; eamdem rem diverſis expreſsit vocibus.

15 Atque ut eſt veriſsima aurea illa Arnobij ſententia 1. contra Gentiles. [Nūquam veritas ſectata eſt fucum, neque quod exploratum eſt, ac certum, circumduci ſe patitur orationis per ambitum longiorem.] Ita ſemper hæreticorum fuit ingenium, fallaciſsimè venditare eloquētiam; ut mendacijs, techniſque ſuis aliquem vel fucatum colorem illinerent: & hac veluti ſcabie illectos rudes, & imperitos inſcarent. Quod hîc vocat Paulus *paralogizeſthæ*.

16 Ipſe verò Paulus grandis quidē, vehemenſque ſententijs, ſed ſermone rudis fuit. Hieronymus tom. 2. epiſt. 50. [Quotieſcunque Paulum lego, videor mihi non verba audire, ſed tonitrua. Vidētur quidē verba ſimplicia, & quaſi innocentis hominis, & ruſticani, ſed quocumque reſpexeris, fulmina ſunt.] Et to. 3. epiſtol. 151. ad Algaſiam quæſtion. 10. [Profundos, & reconditos ſenſus lingua non explicat: & cùm ipſe ſentiat, quid loquatur, in alienas aures puro non poteſt transferre ſermone.] Idem aſſerit in epiſto. 150. ad Hedib. quæſtio. 11. & tom. 9. in cap. 3. ad Epheſ. [Iſte, qui ſolæciſmos in verbis facit, audacter ſibi vendicat ſapientiam.]

17 Sed quid Hieronymo teſte egemus? cùm ipſe Paulus ſermonis imperitiam ingenuè fateatur, cauſamq; reddat 1. Corint. 1. nu. 17. *Non in ſapientia verbi, ut non evacuetur crux Chriſti.* Quē locum explanans Theodoretus, ait. [Si eloquentia uſi eſſemus, non oſtenſa eſſet potentia eius, qui crucifixus eſt: omnes enim exiſtimaſſent, eos, qui crediderant, facundia, & dicendi arte captos eſſe.] Conſentanea ibi Anſelm. & Chryſoſt. hom. 6. vide Lorin. Actu. 14. verſ. 11.

18 1. Corinth 2. num. 4. *Sermo meus, & prædicatio mea non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis, &c.* Propriè expreſsit ibi Apoſtolus, per luculentam ſcilicet periphraſim, quid ſit *Pithanologia*: ſubiungit cauſam:

cauſam: *ut fides veſtra non ſit in ſapientia hominum, ſed in virtute Dei.* 2. Corinth. 11. num. 6. *Etſi imperitus ſermone, ſed non ſcientia.*

Numerus 5.

Nam etſi corpore abſens ſum, ſed ſpiritu vobiſcum ſum.

Explicavi cap. 1. num. 8. & ſententia ipſa ſatis per ſe perſpicua eſt.

Gaudens, & videns ordinem veſtrum.

19 Quis eſſet iſte ordo, expoſuit nobis Martyr Ignatius, Epiſtola 10. ad Smyrnenſes. [Omnia veſtra decenti ordine perficiantur in Chriſto; Laici Diaconis ſubijciãtur; Diaconi, Preſbyteris; Presbyter, Epiſcopo; Epiſcopus, Chriſto; ut ipſe Patri.] Hùc ſpectat illud ad Titum 1. num. 5. *Et conſtituas per civitates Presbyteros, ſicut & ego diſpoſui tibi.* Et 1. Corinth. 11. num. 34. *Cætera, cùm venero, diſponam.* Vtrobique *diatattoma*, id eſt, *ordino.*

20 Iſtum verò ordinem ritè ſervari etiam, atque etiam cupiebat Apoſtolus, 1. Corinth. 14. num. 40. *Omnia autem honeſtè, & ſecundum ordinem fiant.* Et 1. Theſ. 5. num. 14. iubet caſtigari eos, qui ordinem deſerunt. *Corripite inquietos.* Græcè, *atactus, inordinatos.* Et 2. Theſſal. 3. num. 6. *Vt ſubtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè.* Proponitque ſe ipſum exẽplar ſervati ordinis, num. 7. *Ipſi enim ſcitis, quemadmodum oporteat imitari nos; quoniam non inquieti fuimus inter vos.* Græcè, *etacteſamen: non violavimus ordinem.*

21 Cur tantopere ordinem adamaret, rationem reddit 1. Corinth. 14. num. 33. Cùm enim præcepiſſet, quidnam, & quatenùs, qui propheticę donum acceperant, docturi eſſent in Eccleſia; quando alijs prophetantibus loco ceſſuri; ſubiungit: *non enim eſt diſſenſionis Deus.* Græcè, *acataſtaſias*: quæ vox propriè confuſionem, ordiniſq; perturbationem ſignificat: vertique ſolet à Vulgato, *ſeditio*, 2. Cor. 12. num 20. *inconſtantia*, Iacobi 3. num. 16. Quæ nimirùm ex ordine perturbato proficiſcuntur.

Et firmamentum eius, quæ in Chriſto eſt, fidei veſtræ.

ID eſt, ſoliditatem, & firmitatem, Hæreticorum machinis oppoſitam: quam illi poterunt quidem oppugnare; labefactare certè minimè poterunt.

Numerus 6.

Sicut ergo accepiſtis Ieſum Chriſtum Dominum, in ipſo ambulate.

22 Æquum profectò eſt, acceptum fidei donum conſtantiſsimè retinere; atque adeò Chriſtum ipſum vita, & moribus exprimere. Ita intelligo, *ambulare in Chriſto*: ut enim ad Galat. 5. num. 16. & 25. *ſpiritu ambulare*, eſt, non carnis, ſed ſpiritus rationem ducere, eiuſque ductum ſequi; & Iuſti dicuntur *ambulare in novitate vitæ*, ad Roman. 6. num. 4. *in dilectione*, ad Epheſ. 5. num. 2. *in luce*, 1. Ioan. 1. nu. 7. *in veritate*, 2. Ioan. num. 4. Sic ambulare in Chriſto, erit, inſiſtere viam, quam ille nobis reliquit virtutum altiſsimarum notatam veſtigijs, 1. Petri 2. num. 21. *Vobis relinquens exemplum, ut ſequamini veſtigia eius.*

23 Confirmat hanc expoſitionem frequẽs ille loquẽdi modus, quo dicitur in Scriptura, qui alterum moribus imitatur, in vijs illius ambulare. 1. Reg. 8. nu. 3. de filijs Samuel. *Non ambulaverũt filij illius in vijs eius.* De ſanctiſsimo Rege Ioſaphat 3. Regum 22. num. 43. *Ambulavit in omni via Aſa Patris ſui.* De perverſo Achaz. 4. Regum 16. num. 3. *Ambulavit in via Regum Iſrael.* Id eſt, coluit Idola, ſicut illi coluerunt.

runt. De pijſsimo Ioſia 4. Regum. 22. num. 2. *Ambulavit per omnes vias David Patris ſui.*

24 Accedit, quòd Chriſtus ſe eſſe viam profitetur Ioan. 14. num. 6. *Ego ſum via, veritas, & vita.* Vbi Maldona. per veritatem, lucem intelligit, id eſt, ſum via, & ſum fax, quæ pręit oſtendens ipſam viam; & vita, ad quam via ducit. Denique facit illud 1. Ioannis 2. nu. 6. *Qui dicit, ſe in ipſo manere, debet, ſicut ille ambulavit, & ipſe ambulare.* Hoc videlicet eſt *ambulare in Chriſto.*

Numerus 7.

Radicati, & ſuperædificati in ipſo.

25 DVplex hîc metaphora, crebrò uſurpata ab Apoſtolo. Ad Epheſ. 3 n. 17. *In charitate radicati, & fundati.* 1. Corinth. 3. num. 9. *Dei agricultura eſtis, Dei ædificatio eſtis.* Sic ad Roman. 11. nu. 17.

Et quidem Chriſtus *vitis vera eſt*, Ioan. 15 num. 1. Quamvis enim per metaphoram ſit vitis; ſed appellatur vera, quia multò perfectiùs palmites ſuos alit, id eſt, homines ſibi per fidē, caritatemq́; cōiunctos, quàm ſarmēta ſua vitis naturalis. Ab hac radice trahendus eſt ſuccus, quo vita ſpiritualis augeſcit: hinc erigendus truncus rectæ intentionis in cælum tendentis: hinc patiētię cortex fulciendus: hinc derivandus viror ſpei: hinc flores boni exempli diducendi: hinc extendenda folia verborum ad pietatem excitantium: hinc denique uberrimi fructus bonorum operum proferendi.

26 Propterea Chriſtus ſæpe appellatur radix. Iſai. 11. num. 10. exponente Paulo ad litteram de Chriſto ad Roman. 15. n. 12. *Erit radix Ieſſe.* Iſai. 53. num. 2. *Sicut radix de terra ſitienti.* Apocalyp. 5. num. 5. *Vicit Leo de Tribu Iuda, radix David.* Vbi quæri ſolet, cur dicatur Chriſtus *radix David*, cùm potiùs ipſe à David, tanquam à radice, originem ducat. Reſpondent Ruper. Bernar. & Ambr. utrūq; verè dici: quatenùs homo eſt, ſtirpē habet ex David: ſed quia idem Deus eſt, creatorque David, radix David meritò appellatur. Cùm cōtrà ſentiat Ribera, aliterque explicet hunc locum: ſententiam mihi ſuam minimè probat.

Altera ædificij metaphora cōmunior 27
eſt. *Fundamentū enim aliud nemo poteſt ponere, præter id, quod poſitū eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus,* 1. Cor. 3. n. 11. *In quo omnis ædificatio conſtructa creſcit in templum ſanctum in Domino: in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei*, ad Epheſ. 2 num. 21. *Et ipſi tanquam lapides vivi ſuperædificamini, domus ſpiritualis.* 1. Petr. 2. nu. 5.

Et confirmati fide, ſicut & didiciſtis.

HVc videlicet ſpectabat utraq; metaphora. 28
Areſactos palmites vehementior interdum decutit ventus: virentes autem vix ſæva procella defringit. Matth. 7. num. 24. *Ædificavit domum ſuam ſupra petram, & deſcendit pluvia, & venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit.* Itaque radicatos, & ſuperædificatos in Chriſto Coloſſenſes haud ita facilè convellent excitati inferorum turbines.

Abundantes in illo in gratiarum actione.

GRæci omnes conſtanter legunt *in* 29
ipſa, nempe fide: ſed ſenſus eòdem recidit. Et valde ſuſpicor, non ſolùm tacitè hortari Apoſtolum, ut in dies magis, magiſque agnoſcant Chriſtum, eidemq́; pro tam ſingulari beneficio ex animo gratias agant; ſed quaſi digitum intendere ad maximè expeditam, & compendiariam viam, qua ad uberrimum gratiarum omnium cumulum poſsint pervenire. Ea eſt, ſi ſe gratos, ac memores oſtēdant donorū

30 acceptorum. Nam quemadmodùm *ingratitudo* (teſte Bernardo ſermone 51. in Cantica) *eſt ventus urens, ſiccans ſibi fontem pietatis, rorem miſericordiæ, fluenta gratiæ*: ita (inquit idem Sanctus ſermone contra Ingratitudinem) *fælix, qui ad ſingula dona gratiæ redit ad eum, in quo eſt plenitudo omnium gratiarum: cui dum nos pro acceptis non ingratos exhibemus, locum in nobis facimus gratiæ, ut maiora adhuc accipere mereamur.* Hæc omnia ex Bernar. Quæ mirè ponũt ob oculos, qualiter abundantia donorum cæleſtium effluat ex gratiarum actione: quod fortè indicavit etiam Apoſtolus ad Epheſ. 5. numero 18. poſtquàm enim dixit: *implemini Spiritu Sancto*, rationem oſtendit, qua id aſſequi poſſent, *gratias agentes &c.*

Numerus 8.

Videte, ne quis vos decipiat per Philoſophiam, & inanem fallaciam ſecundum traditionem hominum.

31 SCribit Baronius tom 1. anno Chriſti 75. quo tempore Apoſtoli, virique Apoſtolici ad imbuendos Chriſtiana religione populos, orbem peragrarunt; eodem complures contrà Philoſophos adijſſe nobiliſsimas quaſque provincias, ut avitæ ſuperſtitionis cultum retinendum eſſe perſuaderent. Hos prædones cavendos etiam atque etiã eſſe denuntiat Apoſtolus. *Videte, ne quis vos decipiat.* Græcè, *ſylagogon, deprædetur*, captos tanquam prędam, abducat. Et quia Philoſophię nomen grave, ac venerandum eſſe videbatur, *inanem fallaciam* appoſuit. Sic enim 1. Tim. 6. num. 20. *Falſi nominis ſcientiam* appellavit.

32 Quæ dogmata ſpargerẽt hi Philoſophi prodidit Clemens Alexan. lib. 1. Stromatum, pag. 318 [Philoſophiam, inquit, non omnem, ſed Epicuræam reprehendit, quæ tollit providentiam, & in Deorum numerũ refert voluptatem: etſi qua alia honore affecit elementa.] Quibus verbis explicat etiam Clemens ea, quæ proximè ſequuntur.

Secundum elementa mundi, & non ſecundum Chriſtum.

NImirùm contendebant Epicuræi, divinum cultum eſſe tribuendum elementis mundi, id eſt, principijs, ex quibus ipſe mundus conſtat; Cælo, Soli, Lunæ, &c. Neque enim ita preſſe ſumenda eſt notio elementi, ut eam uſurpãt Philoſophi.

Niſi fortè per traditiones, & elemen- 33
ta intelligit Apoſtolus Axiomata quædam, & velut prima principia, à priſcis illis Philoſophis ad poſteros quaſi per manꝰ tradita: quibus impoſtores evertere fidei dogmata cõnabantur; qualia ſunt: *ex nihilo nihil fit: à privatione ad habitum non eſt regreſſus: accidentis eſſe, eſt ineſſe: &c.* Hęc enim erant velut prima Philoſophiæ rudimenta; quę fidei myſterijs videntur adverſari, ſi Divinam etiam potentiam cõplectantur.

Hæc ſignificatio mirificè quadrat in 34
vocem, *elementa*. Ad Galat. 4. num. 3. *Cùm eſſemus parvuli, ſub elementis mundi eramus ſervientes.* Ad Hebr. 5. num. 12. *Cùm deberetis eſſe magiſtri propter tempus; rurſum indigetis, ut vos doceamini, quæ ſint elementa.* Id eſt, tyrocinia, & prima rudimenta.

Atque hanc expoſitionem exiſtimo probabiliorem, etiam illa, quam ſequuntur Græci, de dierum obſervationibus, ritibuſque Iudaicis. Scio, hęc appellari ab Apoſtolo, *elementa mundi*, ad Galat. 4. num. 9. ſcio, Coloſſenſes etiam ad Iudaicas ſuperſtitiones incitari: ſed certè nunc agit de Philoſophis; & Gnoſtici, ſive Epicuræi diſtinguendi ſunt à Iudaizantibus.

(:?:)

Numerus 9.

Quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo Diuinitatis corporaliter.

35 Corpus in Scriptura opponitur umbris,& figuris:in hoc cap.num 17. *Quæ ſunt umbra futurorum,corpus autem Chriſti.* Omnis ergo plenitudo Diuinitatis,ſeu plena Verbi Diuinitas dicitur in Chriſto inhabitare corporaliter, hoc eſt, non typicè,non umbraticè,ſed re vera. Legimus Exod.3.num.2. *Apparuit ei Dominus in flamma ignis de medio rubi.* Quem locum explanans Stephanus, Actuum 7. nu.30. air.[Apparuit illi Angelus in igne flãmæ rubi.] Nempe Angelus ille perſonam Dei gerebat; & non verè, & corporaliter,ſed umbraticè. Diuinitas in illo inhabitabat. Sic etiam Exod.19.& 20 narratur, Deum tradidiſſe legem Moyſi. Et Actuum 7. num.38.ad Galat.3. num.19.ad Hebr.2. num 3.dicitur lata per Angelos, Dei perſonam ſuſtinentes.

36 Secũdò plenitudo Diuinitatis inhabitat in Chriſto corporaliter, hoc eſt,non tantùm per effectum,aut operationem, ut in Iuſtis. 2.Cor.6.n 16.[Vos enim eſtis Tẽplum Dei vivi,ſicut dicit Deus(Levit.26. nu 12) quoniam inhabitabo in illis] Per gratiam ſcilicet,charitatem, cęteraq; charismata Spiritus Sancti per quę ſpeciatim Deus inhabitat in Iuſtis.

37 At in Chriſto non ſolùm quaſi effectivè per hæc dona, ſed corporaliter inhabitat tota ſubſtantia Diuinitatis,per unionẽ hypoſtaticam; quia ex Verbo diuino ,& humana natura componitur una ineffabilis ſubſtantia corporea: ſicut anima poteſt dici inhabitare corporaliter in homine, quia ita eſt unita corpori , ut cum illo cõponat unam corpoream naturam. Hoc exemplo explicant Cyril. OEcum.Theodoret.& Theophil.

38 Illud eſt apprimè obſervãdum. Habet unio Deitatis cum humana natura duo inſigniter admiranda:alterum , quòd ipſa Deitas ſubſtantiale eſſe corporeũ in Chriſto habet:alterum , quòd abſque ulla ſui mutatione habet. Propterea ergo dicitur inhabitare, ut omnis excludatur mutatio: neque enim immutatur inhabitans à domo,quam inhabitat; ſed additur *corporaliter* , ut excluſa extrinſeca denominatione, unio illa corporea , & ſubſtantialis exprimatur.

Extat luculentum teſtimonium huius 39
veritatis, Ioannis 1.nu.14. *Et Verbum caro factum eſt.* Non potuit apertiùs explicari, corpoream naturam unitam fuiſſe hypoſtaticè Verbo: unionem eſſe ſubſtantialẽ, non extrinſecam. Ac,ne quis exiſtimaret, Verbum fuiſſe intrinſecè mutatum, continuò ſubiungit : *& habitavit in nobis.* Græcè *eſKenoſen*,hoc eſt, tanquam in tabernaculo habitavit. Corpus enim humanum tabernaculũ appellat Paulus 2. Cor. 5.nu.4.& Petrus 2.epiſt c.1.num.13.quo genere loquendi, immutabilitas Deitatis, in quam nulla cadere poteſt viciſsitudinis obumbratio,aptiſsime denotatur.Cũ hæc obſervatio placuerit Chryſoſt. Theodor. Cyril. Hilar. Theophil. & OEcum. magnis videlicet auctoribus, non video , cur diſpliceat Maldonato.

Numerus 10.

Et eſtis in illo repleti.

Chryſoſt. intelligit de ea 40
dẽ plenitudine. Diuinitatis. Theophil. exclamat. [Papæ, quiddixit? Nihil, inquit, minus habetis,quàm ipſe. Vos etiam Diuinitate impleti eſtis: verùtamen in illo. Poſtquàm enim natura noſtra Deo copulata eſt, nos etiam diuinæ eius naturę facti ſumus participes.] Sed in Chriſto plenitudo Diuinitatis inhabitat ſecundum ſubſtantiam; in Iuſtis autem, ſecundum participationem. Ioan.1.nu.16. *De plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia*,id eſt, omnem gratiarum cumulũ, ut Iob 1.nu.4.*Pellem pro pelle*,hoc eſt,omnes facultates ſuas,quæ tunc in pecoribus

ſitæ

ſitæ erant. *Darà toda ſu hazienda pieça por pieça: todas ſus alhajas una por una.* Lege Pined.to.1.c.2.verſ.4.num.3.Prado Ezechi.15.pag.171.

Qui eſt caput omnis Principatus, & poteſtatis.

41 HIc eſt validiſsim⁹ Apoſtoli mucro: eo ſæpe iugulat hæreticorum cauſam: hoc quaſi ariete arcem iam labefactatam iterum, atque iterum verberat. De Chriſti fonte hauſimus: imò hauſerunt ipſi Principatus, & Poteſtates. Tantùm abeſt, ut Angelis ſalutem acceptam referre debeamus. Facit expreſſè hic locus pro ea ſententia, quam cap.1.num.18. ſequuti ſumus, Chriſtum eſſe caput etiam Angelorum. Vide Valen. tom.4. diſp.1. quæſt.8.punc 3.

Numerus 11.

In quo & circumciſi eſtis circumciſione nõ manu facta in expoliatione corporis carnis, ſed in circumciſione Chriſti.

42 PRofligata inani Philoſophia, tela iã obvertit in Iudaizãtes, qui Coloſſenſes ad circumciſionẽ iam abolitam, Iudaicoſque ritus avertere moliebantur: & collatione facta inter Baptiſmum, & circumciſionem, demonſtrat, quàm illa longo intervallo ſuperetur: eſt enim Baptiſmus ſpiritualis, & germana circumciſio, per legalem illam adumbrata. Theod. [Non eſt carnalis circumciſio, ſed ſpiritualis; neque manu facta, ſed Divina; neque exiguæ corporis particulæ ablatio, ſed ab omni corruptione, & interitu liberatio.]

43 Acriùs invectus eſt Apoſtolus in eos, qui Philippenſes ſolicitabant ad Iudaiſmum, cap.3 num.2. *Videtè canes* (id eſt, cavete eos, qui velut canes impudentiſsimi, ad ritus, quos evomuerãt, relabuntur) *videte malos operarios, videte conciſionem.* Pulchra annominatio. circumciſio exploſa iam, atque reiecta, ſi rurſus invehatur, nihil aliud eſt, niſi carnis ſectio, ac ſæva cõciſio: *Nos enim ſumus circũciſio, qui ſpiritu ſervimus Deo.* Nimirùm hæc eſt vera, & germana circumciſio Chriſti.

44 Quin & illa ipſa Hebræorum circumciſio eò ſpectabat, ut cor ipſum circumcideretur, omni vitiorum inanitate reſecta: quæ meritò vocatur ab Apoſtolo, ad Roman. 2. num. 29. *Circumciſio cordis in ſpiritu*: ut illa merè legalis, ad Epheſ.2.n.11. *Circumciſio in carne, manu facta.* Deut. 10.num.16. *Circumcidite igitur præputium cordis veſtri*: & cap.30. n.6. *Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, & cor ſeminis tui, ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo.* Hierem.4 n 4. *Circumcidimini Domino, & auferte præputia cordiũ veſtrorum.* Eoſque acriter obiurgat Stephanus, quòd hanc ſpiritualem circumciſionem neglexiſſent, Actuum.7.num.51. *Dura cervice, & incircũciſis cordibus, & auribus.*

Numerus 12.

Conſepulti ei in Baptiſmo.

45 LAvacrum regenerationis, quod paulò antè, Chriſti circumciſionẽ vocaverat, nunc ſepulturã appellat. Nam ſicut ſpiritualis circumciſio non pelliculã ſolùm reſecat, ſed omnino expoliat *corpore peccatorum carnis* (ut legunt conſtãtiſsimè Græci) ſic mors hæc, & ſepultura myſtica, hominem prorſus defunctum vetere vita planè denunciat.

46 Baptiſmus ergo ſimilitudinem gerit ſepulturæ Chriſti, quatenus, dum aquis immergimur, Chriſtum repræſentamus ſub terra conditum. Cyrillus Hieroſolymita. Catecheſi 2. myſtagogica, & Theophil. hic, volũt etiam, per trinam ſubmerſionẽ,

triduum illud, quod Chriſtus iacuit in ſepulchro, denotari; & quẽadmodùm Chriſtus ſepultus, omnino fuit expers vitæ mortalis; ſic baptizatus non ſolùm moritur priſtinæ peccatorum vitæ, ſed tanquam iam ſepultus, ab ea longè debet abhorrere.

47 Vberiùs hoc explicat Apoſtolus ad Rom. 6. n. 2. *Qui enim mortui ſumus peccato, quomodò adhuc vivemus in illo?* A repugnantibus ducit argumentum: pugnãt enim inter ſe mors, & vita. Sed unde probat, nos eſſe mortuos peccato? *An ignoratis, quia quicunque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus?* hoc eſt, ſimiles effecti ſumus ipſi mortuo (ut exponit Toletus notatione 3.) & ſtatim expreſsit Apoſtolus, ſubiungens. *Conſepulti enim ſumus cum illo per baptiſmum in mortem. In mortem*, inquit, ſcilicet ut moriamur peccato, ſicut ille mortuus eſt vitæ temporali.

48 Extat illuſtre vaticinium huius myſterij apud Iſai. c. 53. n. 8. ubi eſt de fide, ad litteram ſermonem eſſe de Chriſto. *Propter ſcelus populi mei percuſſi eum.* Explicat continuò uberrimum huius paſsionis fructum: *& dabit impios pro ſepultura, & divitem pro morte ſua.* Hebræa ſic redduntur ad verbum in Regia: *& dedit cum impijs ſepulturã eius*, ideſt, ſepultus eſt, ut impij unà cum ipſo per baptiſmum ſepelirentur: omniſque improbitas infra mortuos amandata nuſquam deinceps in terris appareret. Alteram verſiculi partem, *& divitem prò morte ſua*, ſic vertit Forerius: *& divitem in cruciatibus ipſius*: quia Pater ęternus reddidit Chriſtum per ſuos cruciatus, & mortem longè ditiſsimum. Has divitias ſigillatim deinde exponit n. 10. 11. & 12. *ideo diſpertiam ei plurimos, & fortium dividet ſpolia.*

In quo & reſurrexiſtis.

Sicut baptizatus immerſus in aquam
49 repræſentat Chriſtũ conditum in ſepulchro; ita emergens ex aqua eumdem exprimit reſurgentem. Itaque non ſolum exuti eſtis vitijs in baptiſmo; ſed ibi etiã Chriſtum induiſtis: ad Roman. 6. num 5. *Si enim complantati facti ſumus ſimilitudini mortis eius, ſimul & reſurrectionis erimus.* Explicat, in quo ſita ſit iſta reſurrectio. *Vt quomodò Chriſtus ſurrexit à mortuis per gloriam Patris* (ideſt, ut vitam ageret glorioſam, qualis decet Filium Dei. Tolet. notation. 4.) *ita & nos in novitate vitæ ambulemus.*

In novitate vitę, inquit, quia in Bap- 50
tiſmo exuitur homo vetus, & induitur novus, ad Galat. 3. num. 27. *Quicumque enim in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis.* Propterea ad Titum 3. numer. 5. vocatur *lavacrum regenerationis, & renovationis.* Chryſoſt. hom. 9. in cap. 6. ad Hebr. [Renovari, eſt novum fieri: novos quippe facere, lavacri eſt tantùm.] Vide ad Epheſ. 4. num. 23.

Per fidem operationis Dei, qui ſuſcitavit illum à mortuis.

EXponũt Adamus, & Salmeron, per fidem non otioſam, neque deſidem; ſed actuoſam, & efficacem; quæ ſcilicet eſt à Deo. Opinor, cupiditas revincendi hæreticos, in hanc eos impulit explicationem, difficilem Hebraiſmo, contextu, & proprietate vocis *energias*: de qua cap. 1. num. 29.

Senſum aſſequutus eſt Theophilactus: 51
[Credentes, inquit, quòd Deus poſsit à mortuis excitare: atque huius rei certum indicium habẽres Chriſtum excitatum.] Sic ad Rom. 4. cùm plena manu laudaviſſet fidem Abrahæ, ſubiungit num. 24. *Quibus reputabitur credentibus in eum, qui ſuſcitavit Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum à mortuis.* Vide, cuius myſterij fidem præcipuè requirat Apoſtolus; & iure quidem optimo: nam eſt veluti compendiaria quædam ſumma, complectens Divinitatis, & Humanitatis articulos: qui enim hæc credit, ſimul etiam credit, Chriſtum

eſſe

eſſe Filium Dei, verumque hominem pro noſtra ſalute mortuum.

52 Illuſtrant maxime hunc locum verba quædam difficillima, quibus claudit Apoſtolus illud cap. 4. ad Roman. *Qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram.* Cùm enim Chriſtus ſua morte non ſolùm ſatisfecerit pro peccatis, ſed promeruerit etiam omnem gratiarum, & chariſmatum cumulū, quibus iuſtificatio tota continetur: quod adeò certum eſt, ut nihil Chriſtus meruerit reſurgendo. Quid ſibi vult Apoſtolus, cùm affirmare videtur, per mortem, ſatisfactionē pro peccatis; per reſurrectionem verò, noſtram meruiſſe iuſtificationem?

53 Video, qualiter exponat Toletus Cardinalis notatione 23. in illud cap. 4. ad Roman. ſed profectò ſeries ipſa ſententiæ poſtulat, ut quemadmodùm fides in eo capite dicitur reputari ad iuſtitiam, quia eſt iuſtificationis initium, & fundamentum: ſic ad eamdem iuſtificationem verba Pauli accommodentur. Reſurrexit itaque Chriſtus propter iuſtificationem noſtram, hoc eſt, ad fulciendam, & corroborandam fidem, ſine qua iuſtificati non poſſimus. Reſurrexit, ut eius reſurrectio nobis eſſet argumentum efficaciſsimum ad concipiendam fidem, & ſpem; atque adeò ad iuſtificationem obtinendam. 1. Corinth. 15. num 17. *Si Chriſtus non reſurrexit, vana eſt fides veſtrā.* 1. Petr. 1. num. 3. *Regeneravit nos in ſpē vivā per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis.* Et num. 21. *Qui ſuſcitavit eum à mortuis, & dedit ei gloriam, ut fides veſtra, & ſpes eſſet in Deo.*

Illa eſt etiam expedienda difficultas: cùm Chriſtus ſe ipſum ſuſcitaverit: *crucifixus enim eſt ex infirmitate, ſed vivit ex virtute Dei.* 2. Corinth. 13. num. 4. *Solvite* (inquit) *templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*; Ioan. 2. num 9. *Poteſtatem habeo ponendi eam* (ſcilicet, animam) *& poteſtatem habeo iterum ſumendi eam*, Ioann. 10. num. 18. cur tam ſæpe in Scriptura dicitur ex mortuis à Patre ſuſcitatus? Actuum 2. num. 24. cap 3. nu. 15. c 4. nu. 10. c. 5. nu. 30. c. 10. nū. 4. c. 13. nū. 30 nu. 34. nu. 37. c. 17. num. 31. ad Rom. 4. nū. 24. c. 8. nu. 11. c. 10. nu. 9. 1. Corint. 15. nu. 15. 2. Cor 4. nu. 14. ad Galat. 1. nu. 1. Reſpondeo breviter: quia ſuſcitare mortuos, magnæ potentiæ eſt; & potentia in Scriptura attribuitur Patri; ideo per attributionem dicitur Chriſtum excitaſſe; licèt verè ipſe Chriſtus, quatenus Deus eſt, fuerit cauſa principalis ſuæ reſurrectionis. Chryſoſt. hom 1, in cap. 1. ad Galat. [Sic illum excitare dicitur, quemadmodùm & alia facere dicitur, quæ facit Filius.] Lege Sanctum Tho. 1. P. q. 39. artic. 8.

Numerus 13.

Et vos cùm mortui eſſetis in delictis.

AD Epheſ. 2. num. 1. iiſdem prope verbis. Et num. 5. *Cùm eſſemus mortui peccatis, convivificavit nos in Chriſto.* Cur memoriam illius miſeri ſtatus, unde Chriſti beneficio erepti ſunt, refricet Apoſtolus, expoſui, cap. 1. num. 21.

Et præputio carnis veſtræ.

EThnicis tanquam probroſum quiddam obiiciebant Iudæi, eos eſſe incircumciſos, Geneſ. 34. num. 14. *Nec dare ſororem noſtram homini incircumciſo.* 1. Regum 17. n. 26. *Quis enim eſt hic Philiſtæus incircumciſus?* Et 1. Paralip. 10. nu 4. Sed eſt luculentus Commentarius huius loci alter ad Epheſ. 2. n. 11. *Memores eſtote, quòd aliquando vos Gentes in carne, qui dicimini præputium ab ea, quæ dicitur circumciſio.* Quid autem debent meminiſſe? *Quia eratis illo in tempore ſine Chriſto, alienati à cōverſatione Iſrael, & hoſpites teſtamentorū* (id eſt, expertes pactorum Dei) *promiſſionis ſpem non habentes; & ſine Deo in hoc mundo.* In his tenebris iacuerant Coloſſenſes, quas præputij nomine Apoſtolus cōprehendit. 55

Convivificavit cum illo.

ALta caligine demerſos perfudit Evāgelij luce: incircumciſos corde, & omni vitiorum genere redundantes, ſpirituali circūciſione refecit: mortuos delictis ad novam vitam per baptiſmum ſuſcitavit. Suprà, num. 12. *in quo & reſurrexiſtis.*

Donans vobis omnia delicta.

56 AQua illa ſalutaris tingens corpus, animum eluit ſcelerum ſordibus. Græce *charisámenos*: quod verbum & ſignificat condonare, ſive ignoſcere; & remiſſionem illam, ſeu condonationem, non eſſe noſtro merito, ſed ex gratuita Dei liberalitate profectam. Multis probant Salmer. to. 13. part. 2. diſp. 7. pag. 116. & Tolet. ad Rom. 5. notatione 21. Tota ergò vis argumēti, quo utitur Apoſtolus, in hoc conſiſtit. Si per circumciſionem ſpiritualem, ideſt, per Chriſti baptiſmum, tam multa, tam admiranda, & planè divina chariſmata recepiſtis: quænam dementia eſt, carnalem circumciſionem iam abolitam, ac proinde umbraticam, & inanem, Iudaizantium fraudibus illectos conſectari?

Numerus 14.

Delens, quod adverſus nos erat, chirographum decreti, quod erat contrarium nobis.

57 CHirographum (ut ipſum nomē præfefert) eſt ſcheda manu propria exarata, vel certè ſubſcripta; qua ita quis ſe debitorem agnoſcit, ut ſi velit inficias ire, ſuo chirographo coarguatur. Vulgat. Lucæ 16. num. 6. *Cautionem* appellavit, & num. 7. *litteras*: cùm utrobique ſit eadem vox Græca, ſcilicet, *gramma*. Iſai. 58. nu. 6. ubi nos legimus, *diſſolve colligationes impietatis*, expreſsiùs LXX. *diſſolve obligationes violentorum contractuum; & omnem ſcripturam iniquam conſcinde.* Sic Tobias dedit Gabelo ſub chirographo decem talenta argenti, Tob. 1. num. 17. quod chirographum apud ſe reſervabat, cap. 4. nu. 21. & cap. 5. num. 3. & ait filio, cap. 4. n. 22. *Recipias ab eo ſuprà memoratum pondus argenti, & reſtituas ei chirographum ſuum.* Quod ita factum, narratur cap. 9. n. 6. ſoletque eiuſmodi ſyngrapha ſtatim cōſcindi ab eodem, qui ſcripſit.

Eſt igitur prima expoſitio, quam ſequuntur omnes fere Patres. Denunciavit Deus Adamo decretum à ſe ſtatutum, & quaſi manu propria exaratum, Geneſ. cap. 2. num. 17. *In quocunque die comederis ex eo, morte morieris.* Adamus, atque adeò eius poſteritas, violato divino præcepto, in huius decreti pœnam, ac proinde in æternū ſupplicium incurrerat. Oſtentabat Diabolus hoc chirographum contrarium nobis, ex eoque urgebat genus humanum. Chriſtus verò miſeratus vicem noſtram, quidquid ex hoc chirographo poterat à nobis exigi, id ipſe dependit in Cruce: ſyngraphamque extortam è manibus creditoris, non obliteravit modò ſuo ſanguine, ſed clavis etiam dilaceravit, atque cōcerpſit; imò verò ipſas Tartareas poteſtates, quæ in nos, tanquam reos, & obnoxios, ex lege agebant decreti violati, omnino fudit, ac profligavit: deque illis triumphatis palàm, ſpolijſque exutis, magnificum in ipſa Cruce trophęum erexit. Sic Chryſoſt. Anſelm. Primaſius, Theoph. OEcum. & tantorum interpretum auctoritas meruit huic expoſitioni fidem. 58

Altera eſt, Chriſtum in Cruce pendentem, Moſaycam legem, quod ad ceremonias, & præcepta legalia attinet, omnino abrogaſſe, & extinxiſſe: quę iure optimo appellātur decreta, quia ex mero placito decernētis obligabāt. Omnes Græci cōſtātiſsimè legūt: *chirographō tis dogma-* 59

ſi,

ſi, id eſt, chirographum decretorum, ut 2. Corinth. 12, n. 7. Græcè, *ſtimulus carni*: niſi malis ſupplere Græcam præpoſitionē *en*. Vide Sixtum lib. 2. Bibliothecę, verbo, Chirographum.

Multa faciūt pro hac explicatione. Primò ipſe contextus videtur eam exigere: hoc enim præcipuè agit Apoſtolus; abolitos iam eſſe Iudaicos ritus; delicta iam condonari, nō per circumciſionem illam umbraticam, ſed per veram, nempe per baptiſmū. Hoc ipſum inferr poſtmodum, n. 16. *nemo ergo vos iudicet*, &c.

60 Secundò, chirographum erat ipſa lex, cuius ſervandæ fidem, propoſito etiā ſupplicio, obſtrinxerant Hebræi. Exod. 24. num. 3. *Omnia verba Domini, quæ loquutus eſt, faciemus.* Deuter. 27. num. 26. *Maledictus, qui nō permanet in ſermonibus legis huius, nec eos opere perficit: & dicet omnis populus: amen* Huic chirographo, quaſi propria manu ſubſcribebant per circumciſionem. Ad Galat. 5. num 3. *Teſtificor omni homini circumcidenti ſe, quoniam debitor eſt univerſæ legis faciendæ.* Agnoſce chirographi vim, debitumq́; ex illo contractum.

61 Tertiò, hoc chirographum vim exercebat ſuam in decretis, ſive dogmatis: cōtinebat enim lex Moſayca præcepta legalia de iure Divino indiſpēſabilia tredecim ſupra ſexcenta, ut probat Enriq. tom. 1. lib. 1. cap. 7. n. 1. Oleaſter Geneſ. 3. Viegas Apocalyp. 2. commentario 4. ſect. 5. Proptereà ait Apoſtolus ad Epheſ. 2. num. 15. *Legem mandatorum decretis evacuans.* Qui locus vel maximè præſentem illuſtrat. Græcè, *en dogmaſi: in dogmatis*: ea enim abrogavit mandata, quæ in decretis, ſeu dogmatis conſiſtebant: neque enim venit Chriſtus *ſolvere legem, ſed adimplere.* Matth. 5. n 18. Perfecit ſcilicet legem: nam, quæ ceremonijs adumbrata erant, re ipſa exhibuit. Sic pictor rudia lineamenta delet, eo ipſo quòd imaginem abſolvit. Vide ad Hebr. 10 num 1.

62 Quartò, valde hoc ipſum confirmant illa verba num. 20. *Si ergo mortui eſtis cū Chriſto ab elementis huius mūdi, quid adhuc tanquam viventes in mundo decernitis?* Vocat elementa mundi Iudaicos ritus, & ceremonias, ut ad Gal. 4. n. 3. *Si ergo ſoluti eſtis à lege mortis.* ad Rom. 7. n. 6. (quod ibi vocat mortificatos eſſe legi n. 4.) *quid adhuc decernitis, perinde quaſi etiam num viveretis in mundo?* Græcè, *dogmatizeſthæ.* Eraſmus vertit, *decretis tenemini.* Sic Interpretes OEcumenij, & Theophilacti. Regia, *dogmatizamini*: & vis conſequētiæ plane hoc requirit: quid adhuc infirma iſta, & egena elementa, umbraticaq́ue dogmata conſectamini? Et hunc eſſe Vulgari ſenſum, conſtat ex ijs, quæ proximè ſequuntur. Quid decernitis in fraudē à Iudaizantibus inducti: *ne tetigeritis* (ſcilicet morticinium. Numeror. 19. n. 11.) *neque guſtaveritis* (carnem ſuillam, aut leporinam, Deuter. 14. num. 7.) *neque contrectaveritis* (ſedem, aut lectum menſtruatę. Levit. 15. num. 26.) quæ ſunt Iudaica dogmata, iam prorſus antiquatá. Lege Riberam ad Hebr. 9. à num. 44. & Belarm tom. 4. lib. 2. de bonis Operibus cap. 8.

Quintò, hoc chirographum erat con- 63
trarium nobis: nam coarguebat, reos eſſe ſupplicij, qui legem violaſſent, mortemq́; atrociſſimam tranſgreſſoribus intētabat: erat iugum ſervitutis, ad Galat. 5. num. 1. iugum incomportabile, Actuum 15. num. 10. Quomodò etiam irritaret potiùs, quàm reſtingueret concupiſcētiam, doctè Barrad. tom. 1. lib. 1. cap. 3. & Maldonat Ioann. 1. n. 17. In hanc ſecundam expoſitionem magis inclino; quæ præponderatur rationum momentis, ut illa prior interpretum gravitate.

Et ipſum tulit de medio, affigens illud Cruci.

NOn facilè ſolcoè prophanis Ethni- 64
corum moribus, Scripturę intelligentiā corrogare. Sed ſuſpicor, hic alludi ad veterē priſcorum cōſuetudinē, de qua

Turnebus lib 12. Adverſariorum, cap.9. Alciatus, lib.4. Parergon, cap.20. Briſſonius, lib.6. de Formulis, pag. 570. Bona debitoris proſcribebantur, affixa publicè tabella in celeberrimo urbis loco. Qui ſe pro amico vadem dabat, ſuarum fortunarum periculo tabellam refigebat. Cicero pro Quinctio, *libellos deijcit, &c.* Vbi Manutius, *proſcriptionis ſcilicet bonorum publicè propoſitæ*. Seneca lib. 4. de Beneficijs cap.12. [Spondeo pro iudicato, & ſuſpenſum amici bonis libellum deijcio: creditoribus eius me obligaturus: ut poſſim ſervare proſcriptum, ipſe proſcriptionis periculum adeo.]

65 Chirographum ergo decreti refixit, ac detecit Chriſtus: nec ſolum è medio ſuſtulit; verùm etiam in ipſa cruce concerpſit, ſubiturus ipſe pœnas, ad quas violatores legis ex eo chirographo tenebantur: affixit illud cruci, ut ad Rom.6.nu.6. *Vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, ut deſtruatur corpus peccati.*

66 Ad Galat.3.num.13. *Chriſtus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictū: quia ſcriptum eſt: maledictus omnis, qui pendet in ligno: ut in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu.* Obſcura ſententia, ſed quæ illuſtrata magnam huic loco afferat lucem. Legis tranſgreſſoribus inflicta erat maledictio Deut.27. num.26. Hanc maledictionem in ſe ſuſcepit Chriſtus, ut omnes ab ea liberaret. Nam qui ſuſcipit maledictum, quo non tenetur, iure liberat à maledicto eum, qui illo tenebatur. Nulla autem mors erat, propter quam lex maledictum inferret, niſi mors ligni, Deuter.21.num.23. Chriſtus ergo ſubijt illud maledictum, ut omnes ab obligatione legis ſolveret: ut maledictum non comprehenderet eos, qui talem legem violarent: ut ſoluta lege illa, Gentibus, & Iudæis, Abrahæ benedictio, & lex vitæ traderetur.

Numerus 15.

Et expolians Principatus, & poteſtates.

ANtiquiſſimè connectunt hanc ſententiam cum ſuperiore Patres, qui primam illam expoſitionem ſequuntur: qui verò ſecundam, hærent in hac ſalebra. 67
Quorſum iniecta mentio de victoria reportata à Chriſto, triumphoque acto de dæmonibus? neque enim tenebantur ſub eorum poteſtate, qui parebat legi Veteri, cum illa vigebat. Sed meminerimus, Paulo eſſe propoſitum, extollere Chriſti dignitatem: ſalutem illi acceptam referre. Cum ergo oſtendiſſet, in Cruce abolitam fuiſſe legem illam decretorum, obliteratum chirographum, iugum intolerabile à noſtris cervicibus deiectum: non potuit tam egregiam occaſionem prætermittere huius etiam victoriæ commemorandæ: quam attigerat, cap.1. num.13. *Qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum*: ubi oſtendi, quomodò expoliatus fuerit dæmon ea poſſeſſione, quam ſibi per tyrannidem occupaverat.

Traduxit confidenter.

PVblicæ ignominiæ expoſuit. *Los ſacò a la verguença.* Græcè, *edigmatiſen.* 68
Auguſtin.tom.6.lib 16. contra Fauſtum, cap.19. vertit *exemplavit*: nam *digma* proprie eſt exemplum, ut conſtat Iudæ nu.7. *Factæ ſunt exemplum, ignis æterni pœnam ſuſtinentes.* Numeror.25.num 4. *Tolle cūctos Principes populi, & ſuſpende eos contra ſolem in patibulis.* LXX. *paradigmatiſon*: ede exemplum in eis: oſtenta eos. Interpretes ſancti Ephrem, to.2. parænesi 33. pag.158. & Chryſoſt. hom.3. hic, reddiderunt, *oſtentavit confidenter*. Quod ſanè triumphantium eſt. Ambroſ. lib.2. de Pœnitentia, cap.2. *oſtentui habuit*: ut Vulg. ad

Hebr. 6. num. 6. *oſtentui habentes.* Græcè, *parad gmatizontas.*

69 Vno verbo: *traducere*, eſt tale ſupplicium publice in aliquem edere, ut exẽplo omnibus ſit: ut qui alteri malè cupit, ſimile impreeetur. Nahum. 3.num 6. *Ponam te in exemplum.* Num. 5.num. 21. *Det te Dominu. in maledictionem, exemplumque. Para eſcarmiento.*

Hinc illuſtratur locus Matth. 1. n.19. *Cùm eſſet iuſtus, & nollet eam traducere.* Auguſt. Epiſt.59. *exemplare*, ideſt, publico exemplo punire. At Sap. 4. num. 20. *traducent illos ex adverſo iniquitates ipſorum*, longè diverſum verbum ſubeſt Græcè, *elenxi*, ideſt, coarguent, convincent. Lege Riber. ad Hebr. 11. num.4. & Salmer. Tom.14.diſp.12.in cap.5.ad Epheſ. pag. 804.

Palàm triumphans illos in ſemetipſo.

70 ALludit ad veterem triumphãtium morem: qui ad pompam, oſtentationemque deducebãt debellatos hoſtes ante currum, manibus poſt terga revinctis. Ovid. 4.Triſtium Elegia 2. *Vinclaq; captiva Reges cervice ferentes, Ante coronatos ire videtis equos.* Cic.in Piſon. *Quid vincti ãte currum Duces? quid ſimulacra oppidorum?* Tãtæ autem ignominiæ id erat, ut Cleopatra ſibi conſciverit mortem, ne in triumphali Auguſti pompa duceretur. Horat.lib. 1. Carminum. Ode. 37. *Invidens privata deduci ſuperbo non humilis mulier triumpho.*

71 Triumphalis ergo Chriſti currus fuit ipſa Crux. Sic eã vocat Ambroſ in Cap. 23. Lucæ. Cyprian. præfatione de Card. oper. Tertul. in Apolog. cap. 30.& noſter Gretſerus lib. 1. cap. 50. Origen.hom. 8. in Ioſue legit, *triumphans illos in Cruce*, Græcè, *en auto.* OEcum & Theoph. referunt ad Crucem: anteceſſerat enim *to ſtauro.* Chriſtus ergo fuit quaſi triumphans in ſumma crucis parte: in ima trahitur diabolus catenis alligat⁹: & ad ſempiternum eius opprobriũ oſtentatur quaſi in pompa.

Quod verò Vulg. reddit *in ſemetipſo*, ut ad Epheſ. 2. num. 16. *interficiens inimicitias in ſemetipſo* (ubi tamen Salmer. ait, verti etiã potuiſſe, in ipſa Cruce) Chryſoſt. exponit *per ſemetipſum*, phraſi uſitata in ſacra Scriptura. Exempla congerit Riber. Oſee 1. num. 18. 72

Vel in ſemetipſo triumphum de hoſtibus egit: quia non repellendo illos, aut ſe contrà inferendo, ſed ſuſtinendo, & telũ quodammodò totum corpore excipiendo, vicit: ipſo illorum incurſu, atque impetu eoſdem contrivit: ut lapidem illum exprimeret, de quo ſcriptum eſt Matth 21. num. 44. *Qui ceciderit ſuper lapidem iſtum, confringetur:* & ſerpens inſidians calcaneo ei⁹, eodem pede, quem mordebat, capite illiſus, atque compreſſus necaretur. Gen. 3.num. 15.

Numerus 16.

Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu; aut in parte diei feſti, aut Neomeniæ, aut Sabbathorum.

VIS huius illationis egregiè confirmat, chirographum illud dogmatum, legẽ Moſaycam eſſe, quæ in Cruce obliterata nullam iam obligationem inducit. Nemo igitur vos condemnet, velut tranſgreſſores, ſi delectum illum ciborũ in lege præſcriptum non obſervatis: ſi ex vaſe bibitis, quod non tegebat operculũ. Num.19.num.15. aut quod maculaverat morticinum. Levit. 11. n. 32. ſi nullam rationem ducitis temporis ad eſum azymorum, & agni. Exod. 12.n.18. ſi contẽnitis novilunia, & Sabbatha violatis. Vide ad Galat.4.num.9. 73

Et quidem cùm hos Iudaieos ritus velut antiquatos explodat Apoſtolus, oleũ & operam perderem, ſi in eiſdem ſigilla- 74

tim explicandis diutiùs immoraretur. Qui curioſus harum obſervantiarum perſcrutator eſſe volet (velle autem nemo debebit, niſi quantū neceſſe ſit ad ſacræ Scripturæ intelligentiā, leviter attingere) abunde ei ſatisfaciet Ribera de Templo lib. 5. cap. 1. 2. & 3. & ad Hebræ. 9. à num. 44. & Belarm tom. 1. lib. 3. de Cultu Sanctorum cap. 10. & omnino digna eſt, quę legatur, docta Cardinalis Toleti diſputatio in Proœmio cap. 14. Epiſt. ad Rom.

Numerus 17.

Quæ ſunt umbra futurorum, corpus autem Chriſti.

75 VMbra dupliciter ſumitur: primò, ut eſt pictura rudis, & inchoata. Vnde adumbrare, id eſt, delineare: & ſic opponitur imagini expreſſę, & omnibus numeris abſolutæ. Ad Heb. 10. nu. 1. [Vmbram enim habens lex futurorum bonorum, nō ipſam imaginem rerum.] Et c. 7. num. 19. [Nihil enim ad perfectum adduxit lex.]

76 Secundò, cùm corpus opacum objicitur luminoſo, obiectu, interpoſituque illius efficitur umbra; & de hac umbra nunc intelligendus eſt Apoſtolus. Corpus enim, quod objiciebatur lumini Divinæ mentis, erat Chriſtus, eiuſque myſteria; & hoc corpus luce perfuſum, efficiebat illas umbras legalium ceremoniarum.

77 Vbi primò nota: umbram nihil prorſus eſſe, ſed meram privationem lucis: ac proinde umbraticam ſimilitudinem corporis. Et ex hoc rectè colligit Belarmin. tom. 3. lib. 2. de Effectu ſacramentorum, cap. 14. nullam ex eis ceremonijs legalibus iuſtificaſſe ex opere operato. Deinde, iſtæ umbræ erant antecedentes, effectæ nimirùm à myſterio Chriſti ponè ſequente: propterea dicuntur, *futurorum.* Præterea erant certiſsima indicia Chriſti venturi: nullum enim corporis ſignum certius umbra. Erant etiam obſcura quædam, & vixdum primis lineamentis adumbrata, non perſpicua, nō expreſſa Chriſti ſignificatio: ut enim umbræ corpus, ſic legales ceremoniæ obſcurè Chriſtum repręſentabant.

Denique accedente corpore, ceſſat umbra. Vnde acutè concludit hic Theophil. *Quid opus eſt tenere umbram, præſente corpore?*

Numerus 18.

Nemo vos ſeducat.

78 GRæcè, *catabrabeveto*: palmā intervertat, præmium intercipiat: bravio vos defraudet. Sic explicant Græci, Theodoret Oecum. & Theophil. Curritis bene, palmam habetis proximam, ac penè iam manu contingitis: cavete, ne ſeductores iſti vos à verę religionis curſu ad falſam ſuperſtitionem, inanemque detorqueant: atque adeò palmam è manibus eripiant.

Volens in humilitate, & religione Angelorum.

79 LOcus obſcurus; & niſi facem præferat notitia antiquitatis, prorſus inexplicabilis: cui tenebras etiam addit oratio ipſa manca, & penè ſuſpenſa: ut aliquid ſupplendum neceſſariò ſit.

Duplex expoſitio. Prima, refelli hîc errorē Simonis, de quo Epiphan. hęreſi 21. Aſſerebat ille, Deum inacceſsibilem eſſe: neminem tam excellens numen placare poſſe; nimis eſſe credulos, qui ſibi perſuaderent, Dei Filium vilem hanc, abiectamque naturam induiſſe: Chriſtum purum fuiſſe hominem; Angelis proinde mediatoribus, & internuntijs nobis opus eſſe. Sic ergo explicat Theophil. Volens vos fraudare per humilitatem apparentem, affirmans,

affirmans, indignum eſſe maieſtate, & amplitudine Vnigeniti, quòd per eum adducamur ad Patrem; eiúſque beneficium longè maius, quàm ut humanæ tenuitati conveniat: Angelos propterea nobis colendos eſſe. Conſentanea Chryſoſt. Theodor. & Œcum. Lege Bellarm. lib. 1. de Sanctorum beatitudine, cap. 20.

80 Altera expoſitio eſt Baronij, tom. 1. anno Chriſti 60. qui exiſtimat, his verbis refutari Cherinti dogma, qui, auctore Tertulliano lib. de Præſcriptionibus, c. 48. & Pamelio ibi num. 312. adeò humiliter, & abiectè ſentiebat de Chriſto, ut non modò ab eo Divinitatem auferret, ſed & Angelos longè excellentiores illo confirmaret. Exponit itaq; Baron. Volēs placere *in humilitate*, ſcilicet Chriſti, ob ſcandalum crucis eum humilem reddens, & *Angelorum cultu*, cùm illos naturæ opifices eſſe iactaret. Eumdem errorem attribuit etiam Simoni Epiphan. ſuprà, & Irenęus, lib. 1. cap. 20.

81 Probare minimè poſſum hanc explicationem. Nam & inuſitatè ſupplet illum gignendi caſum, nempe *Chriſti*; ſignatè expreſſo oppoſito, ſcilicet *Angelorum*: & (quod caput eſt) non animadvertit vir eruditiſsimus, Græcam vocem nullo modo ſignificare abiectionem, aut vilitatem; ſed potiùs ipſam humilitatis virtutem, fictam hic quidem, & adumbratam, ut notarunt Græci. Non enim eſt vox *tapinoſis*, abiectio, vilitas: quo nihil frequentius in Scriptura. Geneſ 29. numero 32. Deutero. 26. num. 7. Iudith. 6. num. 14. Pſalm. 24. num. 18. Pſalm. 89. num. 3. Pſalm 135. num. 23. Eccleſiaſt. 2. num. 4. 1. Machab. 3. num. 51. Lucæ 1. num. 48. Actu. 8. num. 33. ad Philipp. 3. num. 21. Iacob. 1. num. 10. Sed ſubeſt *tapinophroſyne*: quæ propriè eſt animi ſubmiſsio, ut evidenter conſtat, ubicunque uſurpatur hæc vox: in hac Epiſtola, cap 3. num. 12 Actu. 20. num. 19. ad Philip. 2. num. 3. ad Epheſ. 4. num. 2. 1. Petr. 5. num. 5. Etſi verò originalis vox apertè reijcit Baronij expoſitionē; non diffiteor, Paulum in hac Epiſtola, Cherinti perverſum dogma refellere voluiſſe.

Quæ non vidit ambulans.

82 INſolens locutio Latinis auribus; expreſſa tamen è Græco: ubi *embateuon*, eſt faſtuosè incedens, ingrediens in ea, quæ nō vidit: ægri capitis ſomnia fundēs: quod Theodoretus, lib. 2. Hæreticarum, Fabul. cap. 4. ſcripſit de eodem Cherinto. [Confinxit etiam quaſdam revelationes, tanquam ipſe eas eſſet contemplatus.]

Fruſtra inflatus ſenſu carnis ſuæ.

ID eſt, inaniter tumēs ea ſcientia rerum cæleſtium, quam ſibi ſomniavit, mentè carnaliter affecta; quæ non eſt inutilis modò, ſed etiam noxia. Sic Matth. 15 numero 9. ex Iſai. 29. num. 13. iuxta LXX. *Sine cauſa autem colunt me.* Id eſt, fruſtrà, & ſine fructu.

Numerus 19.

Et non tenens caput, ex quo totum corpus per nexus, & coniunctiones ſubminiſtratum, & constructum creſcit in augmentum Dei.

83 QVomodò Chriſtus ſit caput Eccleſiæ, explicui c. 1. n. 18. Tantùm ſit Commentarij vice locus ille ad Epheſ. 4. nu. 16. *Creſcamus in illo per omnia, qui eſt caput Chriſtus: ex quo totum corpus compactum, & connexum per omnem iuncturam ſubminiſtrationis, &c.* Vt enim cerebrum non poteſt influere ſpiritus vitales, ſenſum, & motum impartientes, niſi membra ſint colligata per nervorum commiſſuras; ita neque Chriſtus influit in membra ab Eccleſiæ corpore præciſa; neque ipſa, ſibi invicem niſi ſint unita, in fluxum participatum à capite, ullo modo ſubminiſtrare poterunt.

Nume-

Numerus 20. & 21.

EXpoſui iam numero 14. §. Quartò valde.

Numerus 22.

Quæ ſunt omnia in interitum ipſo uſu.

84 EXplicant Hieronym. tom 3. epiſt. 151. ad Algaſiam, q. 10. Chryſoſt. Theod. OEcum. & Theoph. Eſculenta, & pocul ēta, neq; per ſe prodeſſe poſsūt animę, neq; obeſſe; ipſo enim uſu corrūpūtur, & defluūt. Favet huic expoſitioni vox Gręca *phthorà*: quæ propriè eſt corruptio: & ſic redditur à Vulgato ad Roman. 8. nu. 21. & 1. Corinth. 15. num. 42. ad Gal. 6. nu. 8. & 2. Petr. 1. num. 4. & cap. 2. num. 19. Favet idem argumentū uſurpatū à Chriſto, Matth. 15. num. 11. & num. 17. *Non intelligitis, quia omne id, quod in os intrat, in ventrem vadit, & in ſeceſſum emittitur?*

Auguſt. tom. 2. epiſt. 59. quæſt. 7. Anſelm. Caietan. & Salmer. ſic exponunt. Legalia iſta iam abolita tantùm abeſt, ut ſalutem afferant, ut ſint etiam exitioſa, atque mortifera utentibus. Hæc explicatio mihi videtur probabilior. Primò, quia non de cibis dumtaxat lege vetitis ſermo erat: *quæ omnia*, inquit, ſcilicet, *dogmata*; ſive *elementa*: quare locus Matth. 15. non eſt ad rem.

85 Secundò, vox *interitus*, qua uſus eſt Vulgatus, retinetur in ſuo rigore. Inuſitatè enim dicitur alimentum vergere in interitum: cùm tamen frequentiſsimè in Scriptura uſurpetur pro morte, ſive animi, ſive corporis. Tertiò, vox ipſa Græca translatè ſignificat perniciē animæ. 2. Petri 2. num 12. *In captionem, & in perniciē* (Gręcè, *phthoran*) *in his, quæ ignorant, blaſphemantes in corruptione ſua peribunt.* Gręcè, *corrumpentur*: verbo ex eadem voce ducto. Quartò, *ipſo uſu*. Gręcè, *apochreſi*, id eſt, *abuſu*. Nullus enim legitimus uſus eſſe poterat eorum, quæ iam erant abrogata. Quintò denique, facilius ſic connectuntur, quæ proximè ſubdit.

Secundum præcepta, & doctrinas hominum.

86 ABuſus ille nimirum ab hominibus invectꝰ eſt. At qui lex ipſa Vetus lata eſt à Deo. Fateor: ſed reſpondet Chryſoſtom. hom. 7. [Ea iam deinceps humana doctrina eſt, elapſo videlicet temporis ſui præſcripto.] Fuere quidem olim illa decreta divina; at ſi iam antiquata, rurſus in uſum revocentur, humana ſunt, & cōmentitia dogmata, ipſo abuſu perniciem afferentia.

87 Sic appellat Iſaias, cap. 29. num. 13. iuxta LXX. imò & Chriſtus Matth. 15. n. 9. extortas illas, & violētas legis interpretationes, quas Phariſæi pro ipſa lege rudibus obtrudebant: *docentes doctrinas, & mandata hominum.* Illuſtrant etiam eximiè pręſentem locum verba illa ad Titum 1. num. 13. *Increpa illos durè, ut ſani ſint in fide, & non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum.*

Numerus 23.

Quæ ſunt rationem quidem habentia ſapientiæ.

88 IDeſt, ſpeciē, & imaginem: ut ad Roma. 2. numero 20. *habentem formam ſcientiæ.* 2. Timo 3. num. 5. *Habentes ſpeciem quidem pietatis.* Sed in his duobus locis ſubeſt *morphoſis*, id eſt, forma; hîc verò *logos*: quæ vox neſcio, an uſpiam aliàs uſurpetur in hac ſignificatione. Interpres Chryſoſtomi, & Eraſmus propriam retinentes, reddiderunt. *Quæ verbo tenus ſapientiam prætexunt, re vera ab ea abſunt quàm longiſsimè.* Senſus eòdem recidit.

Nam

Nam qui has obſervationes tradit, videtur ille quidem pius, & moderatus, corpuſq; ſuum aſpernari: ut Hier. Chryſoſt. & Theophilactus annotarunt.

In ſuperſtitione.

89 GRæcè, *en ethelothreſKia.* Hierony. in illa epiſtola 151. q. 10 interpretatur, in falſa religione. Verè id quidem: ſed ſi vis verbi perpendatur, propriè ſonat ficititius cultus; ſponte conficta religio, ſuperſtitio voluntaria: quæ enim ſubobſcurè dixerat Apoſtolus, num. 18. *Volens in Religione:* Græbè, *thelon en threſKia*, eleganter nunc expreſsit unica voce ex illis duabus compoſita: qua ſignificat, eos pro libito, ſine ulla ratione, ſed ex ſuo cerebro, commentitium illum cultum Angelorum confinxiſſe, rituſque Iudaicos iam abolitos rurſus revocaſſe.

Et humilitate.

EAdem eſt vox, quæ num. 18. ac proinde eodem modo componenda cum verbo, *thelo*. Vt ſicut religio eſt ficitia, ſic etiam humilitas ſit falſa, & adumbrata.

Et non ad parcendum corpori.

90 GRæcè, *Ke aphidia ſomatos.* Hieron. ſuprà ingenuè fatetur, ſe non agnoſcere vocem Latinam, quæ ex æquo reſpondeat Græcæ. Auguſt. in illa epiſt. 59 quæſt. 7. explicat, *in vexatione corporis.* Interpres Chryſoſt. *In læſione.* Gagneius. *In auſtera maceratione, in immanitate miſerendi neſcia.* Ad verbum (niſi barbara eſſet vox) *in imparcentia corporis.* Quod luculenta periphraſi illuſtravit Vulgatus.

91 Attingit verò Apoſtolus tria præcipua capita, quibus impoſtores imaginem ſapientiæ præſeferentes, fucum imperitis faciebant. Nempe ficitio Angelorum cultu, adumbrata humilitatis ſpecie, ſeveriore quadam motum diſciplina, corporiſque afflictatione, ex Iudaica ciborũ abſtinentia profecta. Tales erant tres illæ Quadrageſimæ, quibus ſe Montaniſtæ macerabant, ut refert Hierony. epiſt. 54. & Baron. tom. 2. anno Chriſti 173. qui eruditè probat anno Chriſti 201. Tertullianum auſterioris diſciplinæ, arctioriſq; vitæ cultu ſuperbientem ab Eccleſia ad Montanum defeciſſe; & in Catholicos, tanquã in Pſychicos procaciùs inſultaſſe.

Non in honore aliquo ad ſaturitatem carnis.

ID eſt, non nutriendo carnem ad ſatietatem uſque, denegato ſibi, ſubtractoque ſubſidio, ad explendam famem neceſſario; tenuiſsimo victu, cultuque intra modum parciſsimè utentes: atque adeò miſerè ſe ipſos affligantes ſine fructu. 92
Honor enim in Scriptura eſt ſubminiſtratio earum rerũ, quæ ad victum, & cultum corporis requiruntur. Sic expoſuit Chriſtus Matth 15. n. 3. & Marci 7. nu. 12. præceptum, de parentibus honorandis. & 1. Corinth. 12. num 23. honor accipitur pro indumento; pro alimento verò 1. Timo. 5. num. 17. Nomenclaturæ cauſam breviter hîc attigit OEcume. [Deus enim honorando hominem, ſuis formavit manibus, & cibos largitus eſt: hi verò non utuntur, tanquã munere, cibis datis ad alimẽtum carnis, ſed tanquã fugiendis, ac nocivis.]

CAPVT III.

FErent tolerabiliùs brevitatem, quam in his commentarijs tantopere affectamus, duo hæc poſteriora capita: quæ, cùm ad formandos mores, & ſalutem impartiendam referantur, longè ſunt faciliora prioribus. Perſpicua igitur ne attingemus quidem; cætera ſtrictim delibabimus: dabimus tamen operã, ut in ipſa brevitate, & perſpicuitatis, & plenitudinis ratio habeatur.

Nu-

Numerus 1.

Si conſurrexiſtis.

1 IDeſt, *quandoquidem*. Non enim dubitantis eſt, ſed aſſeverātis, & inferentis. Cap. 2. numero 12. *In quo & reſurrexiſtis.*

Quæ ſurſum ſunt, quærite.

SOlet Apoſtolus poſtquàm confirmavit fidem, mores inſtruere. Probat eruditè Salmeron, tom 13. diſput. 5. Caput autem ad rectè vitam inſtituendam in primis eſt, fluxis, & perituris bonis pro nihilo habitis, ad cæleſtia illa in omnem æternitatem duratura, totis viribus aſpirare. Hoc ſcilicet eſt, theſaurizare nobis theſauros in cælo: ut ubi theſaurus noſter eſt, ibi & cor noſtrum ſit. Matth. 6. n. 20.

Vbi Chriſtus eſt in dexterâ Dei ſedens.

2 CHriſti aſcenſio, noſtra provectio eſt: & quò præceſsit gloria capitis, eò ſpes vocatur & corporis.) Leo ſerm. 1. de Aſcenſione. *Deus enim, qui dives eſt in miſericordia, convivificavit nos in Chriſto, & conreſuſcitavit, & conſedere fecit in cæleſtibus*: ad Epheſ. 2. num. 5.

Vter locus fuerit apud Veteres honoratior, dextrane, an ſiniſtra, adhuc ſub iudice lis eſt. Certant enim inter ſe Auctores graviſsimi, Baron. tom. 2. anno Chriſti 213. Tiraquellus, præfatione de Primigenijs, num. 13. Nebriſſenſis in 3. Quinquagena cap. 39. Goropius Beca. lib. 3. Hieroglyphicorum, ſub finem: Turnebus, lib. 14. Adverſariorum, cap. 24. Alexand. ab Alexand. lib. 2. Genialium dierum, cap. 19.

3 Certè Chriſtus honoratiſsimum locum obtinet, & Patris throno proximiorem. Thronus ille Deitatis, verè Regius, atq; adeò Divinus, extra omnē comparationē eſt: imò ab eo redundat honos in cæteros, ut quò propiores illi fuerint, eò ſint ampliores: quare nihil eſt, cur ambigatur, an Chriſtus præſtantiorem, quàm Pater, ſedem obtineat. Ad Epheſ. 1. numero 20. *Conſtituens ad dexteram ſuam in cæleſtibus ſupra omnem Principatum, & poteſtatem*. Ad Hebræ. 1. num. 13. *Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: ſede à dextris meis?* Explicant hoc accuratè, atque copioſè, Maldonat. Marci 16. num. 19. Belarmin. tom 1. lib. 3. de Incarnatione, cap. 15. Suar. tom. 2. diſput. 51. ſect. 3. Rib. ad Heb. 1. n. 18.

Numerus 2.

Quæ ſurſum ſunt, ſapite.

REctè obſervavit Adamus in 4
illa verba ad Roman. 8. numero 5: *Qui enim ſecundum carnem ſunt, quæ carnis ſunt, ſapiunt: qui verò ſecundum ſpiritum ſunt, quæ ſunt ſpiritus, ſentiunt*; verbū *phroneo*, non ad intelligentiam modò referri, ſed multò etiam magis ad affectum. Itaque ſapere ea, quæ carnis ſunt, eſt curare duntaxat ea, quæ caro appetit, indulgere genio, mente, & affectu carnis legibus obedire. Matth. 16. num. 23. *Non ſapis ea, quæ Dei ſunt, ſed ea, quæ hominū*. Ad Philip. 3. num. 19. *Qui terrena ſapiunt*. Vide Tolet. ad Rom. 8. notatione 15.

Numerus 3.

Mortui enim eſtis.

SCilicet, rebus inferioribus 5
(inquit Theophilactus) poſthac eas quærere non debetis. Deinde vita veſtra in ſupernis eſt: quare & ſuperna curate.) Erāt

quidem

Digitized by Google

quidem priùs mortui in delictis, cap. 2. n. 13 ſed convivificati ſunt per Baptiſmum. Rurſus in Baptiſmo Chriſto conſepulti, & cum illo reſurgentes, omnino ſunt extincti peccato, vivunt autem Deo.

Et vita veſtra abſcondita eſt, &c.

6 LAtet hęc vita mortalium oculos. Ad Epheſ. 1. num. 13. *Signati eſtis Spiritu promiſsionis ſancto, qui eſt pignus hæreditatis noſtræ.* Verè iuſti per gratiam ſunt filij Dei, cõſortes Divinæ naturæ: verè habẽt ius ad vitam immortalem: ſed hæc vita nunc eſt quaſi clauſa, & obſignata ſigillis: non cadit ſub aſpectum. 1. Ioan. 3 n. 2. *Nunc Filij Dei ſumus: & nondum apparuit, quid erimus.* Ad Epheſ. 4. n. 30. *Signati eſtis in diem redemptionis*, ſcilicet, Iudicij univerſalis. Lucæ 21, num. 28. *Levate capita veſtra, quoniam appropinquat redemptio veſtra.*

7 Sic ad Rom. 8. num. 23. *Nos ipſi primitias ſpiritus habentes, & ipſi intra nos gemimus, adoptionem Filiorum Dei expectantes.* Videtur Apoſtolus quaſi pugnantia loqui. Si adoptio Filiorum Dei gratia iuſtificante cõtinetur: qui eam copioſiſsimè recepit, quomodò adhuc expectat adoptionem? Sed agit de adoptione conſummata, glorificato etiam corpore. Tunc enim filij adoptivi quaſi edẽtur in hanc lucem: tunc incurret eorum dignitas in omnium oculos: tunc eximius ille ſplendor, vel ab invitis extorquebit eam confeſsionem Sap. 5. num. 5. *Ecce quomodò computati ſunt inter filios Dei.* Sic ſe explicat Apoſtolus, continuò ſubiungens: *Redemptionem corporis noſtri*: & in eodem capite, nu. 19. *Nam expectatio creaturæ, revelationem Filiorum Dei expectat.*

Numerus 4.

Chriſtus vita veſtra.

ET quia contulit vitam gratiæ, & quia iuſtos ſuſcitabit ad gloriam. Ioan. 11. n. 25. *Ego ſum reſurrectio, & vita.*

Numerus 5.

Mortificate ergo.

AFfirmaverat num. 3. eos eſſe planè mortuos: quid verò magis alienum præcipi mortuo poteſt, quàm ſe rurſus mortificare? Reſpõdent Chryſ. & Theophil. Prior illa mors, Baptiſmatis erat donum; quæ peccata anteà commiſſa prorſus extinguebat: hæc verò mortificatio noſtræ eſt volũtatis; quæ fibras vitiorum quotidie germinãtes, accuratè reſecat, & extirpat. Cyril. lib. 11. de Adoratione, fuſè proſequitur hanc doctrinam, explicans præceptum illud iniũctum Levitis. Num. 8. num. 7. *Radant omnes pilos carnis ſuæ.* 8

Membra veſtra.

AD Rom. 7. num. 5. *Cùm enim eſſemus in carne, paſsiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris noſtris.* Proptereà etiam ad Roman. 6. num. 6. dicitur *crucifixus vetus homo noſter, ut deſtruatur corpus peccati*: omnia enim peccata, quæ hîc ſigillatim enumerat Apoſtolus, ſimul conflata, quaſi quædam membra, unum veluti corpus efficiunt peccati: hæc membra ſunt aſsiduè mortificanda: hic vetus homo crucifigendus: hoc peccati corpus deſtruendum. 9

(?)

Et avaritiam, quæ eſt ſimulachrorũ ſervitus.

10 GRæcè ſubeſt vox *pleonexia*, quam
Adamus in c.4.ad Epheſ. & Prad.
Ezech. 16. pag. 194. Salmer. ad Epheſ. 5.
diſpu. 12. ſequuti Hieronymum, ſignifi-
care dicũt cupiditatẽ potiundæ volupta-
tis. Pineda tom. 2. in Iob. c. 31. verſ. 11.
refert ad adulteriũ. Videat, qui volet, qui-
bus illi ducantur coniecturis.

Mihi certum eſt, egregiè à Vulgato ex-
11 preſſam nominis vim. Nã verbum ipſum
pleonecteo, 2. Cor. 7. n. 2. *Neminem circũ-
venimus*, propriè ſignificat, *neminem avarè
fraudavimus*, ut explicavit ibi Regia: & c.
12. n. 17. *Numquid circumveni vos?* Regia,
expilavi: quæ loca referre ad libidinem,
alieniſsimum eſt. Vulgatus eamdẽ vocẽ,
Sap. 10. n. 11. appoſitè expreſsit nomine
fraudis: *in fraude circumvenientium illum
affuit illi*: quia ut doctè advertit Perer.
Tom. 4. in Geneſ. c. 28. n. 16. ex avaritia
prodibant fraudes, quas Laban genero
ſtruebat, cùm toties illũ debita mercede
fraudabat. Habac. 2. n. 9. *Væ qui congregat
avaritiam malã*. LXX. *pleonecton*: & Eze-
chiel. 22. n. 27. *Avarè ad ſectanda lucra*.
12 LXX. *opos pleonexia pleonectoſi*. Nomen
etiã *pleonectès*, ſpectat ad fraudẽ. 1. Cor.
5. n. 10. *aut avaris, aut rapacibus*. c. 6. n. 10.
neque fures, neque avari. Vtrobique vides
avaritiam cum furto, & rapina copulari:
ſicut & *pleonexia*, Marci. 7. n. 22. *furta,
avaritiæ*: & Luc. 12. n. 15. *Cavete ab omni
avaritia*: ubi ex contextu eſt evidens, ſer-
monem eſſe de habẽdi cupiditate. De ea-
dem ergo intelligẽdus eſt hic locus, & ſig
natè de illa avaritia, quæ cum fraudibus
eſt coniuncta.

13 Talis nimirum avaritia eſt ſimulacrorũ
ſervitus. Græcè, *idololatria*. Ad Epheſ. 5.
n. 5. *Aut avarus, quod eſt idolorum ſervit⁹*.
Vbi legitur Grçcè, *qui eſt idololatra*. Aug.
certè lib. 4. de Civit. Dei c. 21. Deam pe
cuniam à Veteribus cultam fuiſſe, ſcribit.
Quamvis Iuvenalis Satyr. 1. neget, Ro-
manos illi templa erexiſſe.

*Etſi funeſta pecunia templo (aras.
Nondũ habitas, nullas nummorũ ereximus*

Vt enim Idolorũ cultor, ſimulacro ar- 14
genti, vel auri tribuit honorẽ, Deo debi-
tum; ita avarus colit pecuniã, quam vero
Deo præfert: in ea omnes ſuas ſpes fixas,
ac locatas habet. Quod facetè proſequut⁹
eſt Menander his carminibus apud Stro-
bæũ ſer. 89. *Epicarm⁹ quidẽ Deos eſſe dicit
ventos, ſolem, terram, aquam, ignem, ſtellas.
Ego autem utiles eſſe Deos arbitror argentũ
noſtrum, & aurum: nam illos ſi collocaveris
in domũ, pete, quidquid voles, aſſequeris om
nia: ſic enim vel ipſos Deos habebis miniſ-
tros*. Conſonat id Eccleſiaſt. 10. n. 19. *Pe-
cuniæ obediũt omnia*. Hæc erat inanis illa,
& ſtolida confidentia Ephraim, cùm te-
merè iactabat, Oſee 12. n. 8. *Dives effect⁹
ſum: inveni Idolum mihi: omnes labores mei
non invenient mihi iniquitatem*, ideſt, nul-
lius indigeo; alij alia Idola colant, ego op
timũ Deum penes me habeo: in ſplendo-
rem divitiarum, quas meo labore ac-
quiſivi, incurret quodvis flagitium, quod
admiſero. Fortè de hoc Idolo dicebat Da
vid Pſ. 138. n. ultim. *& vide, ſi via iniquita
tis in me eſt*. Hebraicè, *via Idoli*, ut notat
ibi Hieron. ideſt, explora, nũ ſecter Ido-
lum divitiarum.

Eſt inſignis locus Eccleſ. 31. n. 7. *Lignũ* 15
offenſionis eſt aurum ſacrificantium. Lucem
afferunt Græci codices, dum legunt, *ſa-
crificantibus ei*, nempe, *ipſi auro*. At enim
quid ſacrificant avari? Reſpondent Chry-
ſoſt. & Theophil. in c. 5. ad Epheſ. [Non
mactant quidem vitulos, aut oves: at li-
bant humanum ſanguinem, hoc eſt, ſudo-
rem pauperum, quos defraudant.] Porrò
lignum offenſionis, idem eſt, ac petra ſcã-
dali: nam ubi potuiſſent ſedere, & paulu-
lum conquieſcere feſsi de via, ibi auri ſplẽ
dore perſtricti, offendunt, & incurrunt.
Quod ibidem explicatur num. 6. *Multi
dati ſunt in auri caſus, & facta eſt in ſpe-
cie ipſius perditio illorum*. Nam, ut ſapiẽter
ait Auguſt. lib. 11. de Civitate cap. 25.
[Perverſi frui volunt nummo; uti autem,
Deo.]

16 In hanc ſententiã verba illa Iobi, c. 31.
nu. 26. *Si vidi ſolem, cùm ſulgeret*, illuſtrat
nova, & ſingulari expoſitione, cum tota
ſerie contextus mirificè congruente, Pi-
ned. to. 2. pag. 641. Ego, quia fui longior,
claudam notationem hanc præclaris Hie-
ronym. verbis, tom. 8. ad illud Pſalm. 83.
Non erit in te Deus recens. [Cui Deus ven-
ter eſt, Deus ei recens eſt. Quotcumque
vitia habemus, quotcumque peccata, tot
recentes habemus Deos. Iratus ſum, ira
mihi Deus eſt. Vidi mulierem, & con-
cupivi, libido mihi Deus eſt: unuſquiſque
enim, quod cupit, & veneratur, hoc illi
Deus eſt. Avarus aurum Deum habet.]
Quem autem ſenſum Theologicum ha-
beat hæc Hierony. ſententia, copioſè ex-
plicat Valentia tom. 2. diſput. 1. quæſt. 1.
puncto. 6.

Numerus 6.

Propter quæ venit ira Dei ſuper filios incredulitatis.

17 AD Epheſ. 5. num. 6. *Propter
hæc enim venit ira Dei in fi-
lios diffidentiæ.* Vtrobique
erchetæ præſentis tempo-
ris: quod conſuetudinem denotat:
quam expreſſit Vatabl. & interpres OE-
cumen. cap. 9. *Ob quæ venire ſolet ira Dei
in filios contumaces.*
Vox *apithia* redditur à Vulgato *diffi-
dentia* ad Epheſ. 2. num. 2. Vbi Regia. *In-
ſuaſibilitas: incredulitas*, ad Roman. 11.
num. 30. ad Hebr. 4. num. 6. & 11. Inter-
pres Theophilacti vertit hîc. *Super filios*
18 *inobedientiæ, & imperſuaſibilitatis.* Cadūt
omnia optimè in vocis vim: quæ non mi-
nùs ſpectat ad ſignificandam affectus cō-
tumaciam, quàm obſtinationem mentis.
Ad Rom. 2. num. 8. *Qui non acquieſcunt
veritati.* Græcè, *apithuſi.* Cap. 10. n. 21. *Tota
die expandi manus meas ad populũ non cre-
dentem, & cōtradicentem.* Ad Tit. 1. n. 16.
Cùm ſint abominati, & incredibiles. Græ-
cè, *apithis.* 2. Timot. 3. num. 2. *Parentibus
non obedientes*, ſubeſt eadem vox. Vt ad
Roman. 1. num. 30 ubi manifeſtum eſt, re-
ferri ad inobedientiæ pervicaciam. Vide
Riber. ad Hebr. 4. num. 14. Salmer. ad
Epheſ. 5. diſput. 12 pag. 803. Tol. ad Ro-
man. 11. annotatione 23.

Numerus 9.

Expoliantes vos veterem hominem cum actibus ſuis, & induentes novum.

HAbentur Græcè participia il- 19
la præteriti temporis, de qui-
bus multa, cap. 1. nu. 4. qua-
re totus hic locus ita verti
poſſet. *Quandoquidem exuiſtis veterem ho-
minem cum actibus ſuis, & induiſtis novum.*
Vt ſic contineatur præcipuum veluti pō-
dus huius hortationis: ne ſcilicet ad ea
quæ iam abiecerant, turpiter relabantur,
neve rurſus obſcurent ſplendorem gra-
tiæ, quo iam fuerant divinitus illuſtrati.
Ad Epheſ. 4. num. 22. hortatur item 20
Apoſtolus, deponere veterem hominem,
& induere novum, qui ſecundum Deum
creatus eſt in Iuſtitia, & ſanctitate verita-
tis. Pro utriuſque loci intelligentia obſer-
va: ſolere Paulum in unoquoque noſtrũ
diſtinguere duos homines, novum, & ve-
terem: non quòd duæ ſint ſubſtantiæ, ſed
ratione diverſorũ ſtatuum. Propriè ſiquidē
vetus homo eſt Adam; novus autē, Chriſ-
tus. Tunc ergo dicimur exuere veterem
hominem, cùm non cernitur ampliùs in
noſtris actionibus ſimilitudo peccantis
Adami: tūc induimus novum, cum Chriſ-
tum ipſum vita, & moribus effingimus.
Vide, quàm expreſſè hoc doceat Apoſto- 21
lus 1. Cor. 15. nu. 47. *Primus homo de terra,
terrenus: ſecundus homo de cælo, cæleſtis.* In-
fert paulò pòſt. *Igitur ſicut portavimus ima-
ginem terreni, portemus & imaginem cæle-
ſtis.* Sic ad Rom. 13. n. 12. cùm monuiſſet,
abijciamus ergo opera tenebrarum, &c. ea-
que ſigillatim commemoraſſet, clau-
dit illud caput. *Sed induimini Do-*

minum Ieſum Chriſtum. Quem planè induimur, cùm auxilio gratię ipſius roborati, heroicas, ac prorſus divinas illius virtutes imitamur, ſimileſque ei, quamvis non æquales, effici ſtudemus.

Numerus 11.

Vbi non eſt Gentilis, & Iudæus.

22 EN aliud encomium (inquit Theophil.) novi ſecundum Chriſtum hominis: quòd neque Gētis, neque dignitatis, neque maiorū diſcrimen. adeòq; reſpectus habeatur: in omnibus enim, qui vita virtutibus conſpicua ſunt efformati, omnia eſt Chriſtus, hoc eſt, & genus, & dignitas.] Ad Gal. 6 n. 15. *In Chriſto enim Ieſu neque circūciſio aliquid valet, neque præputium, ſed nova creatura.*

Numerus 12.

Induite vos ergo, ſicut electi Dei, ſancti, & dilecti, viſcera miſericordiæ.

23 PRobat Salm. tom 11. parte 2. diſp. 2. non agere hic Apoſtolum de ſumma illa electione, qua Deus ſecundum beneplacitum gratiæ ſuæ prædeſtinatos elegit ad gloriam: nam neque id noverat Apoſtolus; neque, ſi maximè noviſſet, ita promiſcuè manifeſtaret. Vocat ergo Dei electos, quos Deus ſingulari beneficio ad Evāgelij gratiam, ad Baptiſmi munditiā, ad Chriſti cognitionem elegit. 1. Theſſal. 1. num 4. *Scientes, fratres dilecti à Deo, electionem.* 2. Theſſal. 2. n 12. *Quòd elegerit vos Deus primitias in ſalutem.*

Viſcera ſunt intima vitalia, quæ affectu miſerationis maximè commoveri, & concuti ſolent. Geneſ. 43. num. 30. Ioſephus coercere non potuit erumpentem fletum, quia *commota fuerant viſcera eius ſuper fratre ſuo.* 3. Reg. 3. num. 26. cùm vera mater audiſſet, ſecandum filium, *commota ſunt quippe viſcera eius.*

24 Deo etiam attribuuntur Exod. 34. n. 6. & Deuter. 4. num. 31. & Pſalm. 102. num. 8. ubi vertit Vulgatus, *miſericors*, ſeu *miſerator.* Hebraicè *rahum.* Genebr. Pſalm. 102. num. 9. ad verbum, *viſceratus* Oleaſter Exod. 34. commotus: cuius viſcera commovētur ex viſa miſeria: qui viſceribus eſt proniſſimis ad concipiendam miſericordiam. *Dios de unas entrañas tiernas, affectuoſas, y compaſsivas.* Lucæ 1. num. 78. *Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri.* Hierem. 31. num. 20. *Si filius honorabilis mihi Ephraim, ſi puer delicatus: idcirco cōturbata ſunt viſcera mea ſuper eum: miſerans miſerebor eius.*

25 Hæc miſericordiæ viſcera induenda ſunt fideli: hæc ex novo homine, nempe Chriſto, vel maximè imitanda Obſervavi in Evangelio, quoties ferè dicitur Chriſtus miſericordia captus, id exprimi Græce ſignificantiſsimo quodam verbo, cuius vim nullū Latinū ſimplex aſſequi poteſt: illud eſt *ſplanchnizomæ*, deductu à voce, quę hîc ſubeſt *ſplāchna*: propriéq; ſignificat, *intima viſcera affectu tacta, conturbari, & planè cōcuti.* Quo verbo explicuit Lucas cap. 15. num. 20 paternum hunc affectum irruentē in collum filij redeuntis.

Agentes itaque de Chriſto Evangeliſtę, eodem utuntur verbo. Matth. 15. n. 32. cap. 20. num. 34. Marci 1. num. 41. cap. 6. num. 34. cap. 8. num. 2. Luc. 7. num 13. Et in his locis ſubſtituit Regia. *Viſceribus commoveri:* & Matth. 14. n. 14. *viſceribus affici:* licèt Matth. 9. num. 36. relinquat verbū Vulgati, *miſertus eſt eis.* Vatabli translatio, *intimè affectus eſt miſeratione, aut intimè miſertus eſt.*

26 Hæc viſcera induerat Apoſtolus, cùm interpoſito iureiurando, teſtatur Philippenſibus, eos ſibi hęrere in viſceribus Chriſti, cap. 1. num. 8. *Teſtis enim mihi*

eſt

eſt Deus, quomodò cupiam (ideſt, ardentiſſimo amore proſequar) *omnes vos in viſceribus Ieſu Chriſti*. Patebant hæc viſcera Pauli vel viliſsimis mancipijs. Nam Oneſimum ſervum adeò altè in ſuis viſceribus defixerat, ut *viſcera ſua* appellet ad Philemonem, num 12. & n. 20. *Qui autem viderit fratrem ſuum neceſsitatem habere, & clauſerit viſcera ſua ab eo, quomodò charitas Dei manet in eo?* 1. Ioan. 3. n. 17.

Numerus 14.

Quod eſt vinculum perfectionis.

27 Triplex fertur expoſitio huius elogij charitatis: prima, Hieronym. & Primaſij. Caritas, ut vinculum perfectiſſimum, fidelium voluntates inter ſe arctiſſimo devincit nodo, & tanquam multa membra in unum cōglutinat corpus. Secunda Caiet. Quia in ipſa conſiſtit perfectio per modum vinculi. Itaque duo attribuuntur Charitati: & quòd ſummam cōtinet perfectionem Evangelicam; eò enim eſt quiſque perfectior, quò ardentiore Charitate flagrat: & quòd perficit inſtar vinculi, animam cum Deo arctiſsimè copulantis. Iuxta id 1. Ioann 4. n. 16. *Deus Charitas eſt: & qui manet in Charitate, in Deo manet, & Deus in eo.*

28 Tertiam ſequuntur Chryſoſt. Theod. OEcum. Theoph. Anſel. Haimo, & communiter expoſitores. Eſt vinculū, quod ligans, & continens cæteras omnes virtutes, hominem reddit perfectum: eſt veluti ſpiritus humanus, qui ligat partes, humores, ſenſuſq; corporis, alioqui facilè dilapſuros. Sic Caritas virtutum corp⁹ quaſi connectit, atq; conſtringit; ſine illa continuò diſſolvendū. Propterea 1. Cor. 13. n. 4. munia cæterarum virtutū adſcribūtur Charitati. *Charitas patiens eſt, benigna eſt.*

29 In hanc ſententiā Irenæus lib. 5. c. 6. exponit illud 1. Theſſal. 5. nu. 23. *Vt integer ſpiritus veſter, & anima, & corp⁹, ſine querela in adventu Domini noſtri Ieſu Chriſti ſervetur.* Vbi per ſpiritum intelligit Spiritū ſanctum inhabitantem per Charitatē, ſine quo ſpiritu mancus, & mutilus erit interior homo, imò verò planè mortuus: ad Eph. 4. n. 3. *Solliciti ſervare unitatē ſpiritus in vinculo pacis.* Vbi Chryſ. & Theop. & Spiritum ſanctum intelligunt, & codē utuntur ſimili ſpiritus humani. Lege Tolet. ad Rom. 13 n. 10. ubi docet, quomodò cætera omnia *inſtaurentur* in Charitate, hoc eſt, recapitulentur, ſeu ſummatim comprehendantur.

Numerus 15.

Et pax Chriſti exultet in cordibus veſtris.

Non miror Græcos Interpre- 30
tes omniū maximè aſſequu-
tos huius loci intelligētiam:
pēdet enim ex vi, & proprie-
tate verbi Græci, quod uſurpat Apoſtol⁹;
nempe *Brabevo*: quod duplicē habet ſig-
nificationem Vnde duplex oritur expli-
catio: quæ tamē in unā, & eamdē recidit:

Primò igitur ita verti poteſt. *Pax Chriſti prior ſit, palmam ferat, ſuperet, ac vincat.* Exponuntque Theodor. Chryſoſt. Theophil. & OEcumen. Sæpenumero iniuria ſumus à quopiam affecti: hinc & geminæ apud nos cogitationes certant: altera ad vindictam nos concitans; altera ad longanimitatem: ipſa igitur pax Chriſti palmā ferat, non ira. *Quando ſe atraviſſare qualquier occaſion de diſguſto con mi proximo, quede atropellada la paſsion, y el interes: y la paz ſea en todo la preferida, la que tenga el mejor lugar, y lleve la palma.*

Secundò reddi poteſt. *Pax Chriſti mo* 31
deretur, palmam diſtribuat: ſit iuſtus quidā
Braveuta, ideſt, iudex, certaminiſque ar-
biter; *Agonothetæ* officio fungatur. Non
dubium, quin tribuat victoriæ palmam,
ſententiamq; ferat ſecundum eam cogi-
tationem, quæ ad lenitatem, quæ ad iniu-
riæ cōdonationem, quæ ad rei, de qua eſt
controverſia, ceſsionem inclinat.

32 Et ſuſpicor, Vulgatum nonmodò vim verbi Græci penetraſſe, eamque eleganter expreſsiſſe. Nam exultare,etiam apud Latiniſsimos,luculentâ metaphorâ, eſt reportata iam victoria, epinicion canere, & quaſi triumphare. Iſai 9. num. 3. *Sicut exultant victores capta præda. Se uſanan con la victoria:hazen alarde, y oſtentacion de la preſſa.* Verùm etiam voluiſſe nobis explicare eximiam lætitiam,ex hac pacis victoria redundantem. *Quando la paz à ſalido con vitoria de la paſsion, o del interes,queda ſabroſa la mano, el coraçon dà ſaltos, y brincos de plazer, que apenas cabe en el pecho.* Quod propriè eſt exultare.

33 Propterea in ſacro ſermone,frequentiſſimè pax cum gaudio, internaque lætitia copulatur. Iſai.32.num.18. *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta.* Ad Roman.14.num 17. *Non eſt enim regnum Dei eſca, & potus; ſed iuſtitia, & pax, & gaudium in Spiritu Sancto.* Et cap.15.n.13. *Deus autem ſpei repleat vos omni gaudio,& pace.* Ad Galat. 5.num.22. *Fructus autem Spiritus eſt,charitas,gaudiū,pax. La alegria ſolida,y verdadera, eſtà como en lugar proprio,en medio de la caridad,y de la paz.* Ad Philipp.4.num.7. *Pax Dei, quæ exuperat omnem ſenſum.* Videlicet ſummum pacis gaudium vix intimis ſenſibus percipi poteſt,nedum verbis explicari.

Et grati eſtote.

34 Græcè,*Euchariſti*,id eſt,gratioſi, comes, & amabiles: qui enim tales ſunt,per comitatem, & benignitatem ſolent pacem conciliare. Cadit etiam hæc ſignificatio in vocem Græcam, & Latinam;& huic loco quadrat aptiſsimè. Nã paulò pòſt, num.17. ad gratiarum actionem exhortatur. Eccleſ.6.num.5. *Verbum dulce multiplicat amicos, & mitigat inimicos: & lingua eucharis in bono homine abūdat*,id eſt, lingua comis, & gratioſa. Vbi notandum eſt,non feciſſe Vulgatum hîc, quod aliàs ſolet, relinquendo vocem originalem, cùm æquè bene exprimi non poteſt Latina alia: imò verò diverſam vocem Græcam, alia item Græca reddidiſſe: quod ſanè ſingulare eſt. Subeſt enim hîc *Eulalos*. Et tota ſententia ſic effertur in editione LXX. *Et lingua bene loquens multiplicabit bonas ſalutationes. Vn hombre afable,comedido,y bien hablado,tendrà tantos amigos, que por do quiera que vaya, ſalgan a ſaludalle,y hazelle corteſia.*

Hoc ipſum hortatur Apoſtolus ad Phi 35
lippenſ. 4. num. 8. *Quæcunque amabilia ſunt, hæc cogitate.* Græcè, *proſphilê amicabilia.* Vatablus. *Ad amicitiam pertinentia: ad alendam concordiam accommoda.* Sequē ipſum proponit exemplar, 1.Corinth.10. num 32. *Sine offenſione eſtote, ſicut & ego per omnia omnibus placeo.* Lege Pined. Iob 1.verſ.1.num.58.

Numerus 16.

In gratia cantantes in cordibus veſtris Deo.

Triplex expoſitio,iuxta tripli- 36
cem ſignificationem vocis *Charis.* Prima Chryſoſtom. OEcumen. & Salmer. Per gratia SpiritusSancti ſine qua tale minus ritè obiri non poteſt. Et hæc, & ſi veram ſententiam continet, omnium minimè mihi placet: neque enim ſolet hortari Apoſtolus, *ut nemo dicat,Dominus Ieſus, niſi in Spiritu Sācto.* Sed monet ita eſſe.1.Cor. 12.num.3.

Secunda Anſelm.& Adami. *In gratia-* 37
rum actione: qui uſus huius vocis frequentiſsimus eſt. Lucæ 6.num.33. 1.Corin.15. num.57. 2.Corinth.2.num.14. & cap 8. num.16. 2.Timot.1. num.3. Et quamvis Latinè expreſſerit Vulgatus numero multitudinis: Græcè tamen habetur in his locis nomen ſingulare *charis.* Nihil verò uſitatius, quàm pro accepto beneficio hymnis, & Canticis gratias agere. Lege Maldonat. Matth.26.num.30 Huc etiam

referri poteſt modus ille loquendi 1. Corinth. 1. num 4. *In gratia Dei, quæ data eſt vobis*, id eſt, pro beneficio in vos collato.

38 Tertia Theophilacti omniū maximè mihi probatur: *in gratia*, hoc eſt, cum iucūditate, & voluptate ſpirituali, ut cap. 4. num. 6. *Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus.* Lucæ 4. num. 22. *Mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipſius*, hoc eſt, in verbis ſuaviſsimis, cæleſti elegantia, ac venuſtate conditis, mirè factis ad alliciendos homines, & incredibili voluptatè permulcendos. Quod multò antè cecinerat Regius Vates Pſal. 44.

39 num. 1. *Diffuſa eſt gratia in labijs tuis.* De primis fidelibus legimus Actuū 2. nu. 47. *Collaudantes Deum, & habentes gratiam ad omnem plebem.* Apoſtolus etiam talem à nobis ſermonem exigit ad Epheſ. 4. num. 29. *Vt det gratiam audientibus.* Theophilact. *Vt eos gratioſos, & amabiles reddat.* Ioannis epiſtola 3. num. 4. *Maiorem horum non habeo gratiam, quàm ut audiam filios meos in veritate ambulare*, id eſt, nunquam maiore voluptate perfundor, nulla ex re ſolidiore cumulor gaudio: quamvis hìc Græcè non ſubeſt vox *charis*, ſed *chara.*

In cordibus.

40 THeophilact. [Non ſimpliciter ore, ſed corde, ideſt cum attētione: hoc enim eſt, Deo canere; illud verò, aeri.] Lege Sixtum lib. 6. Bibliothecę notat. 104. & Valentiam 2. 2. diſp. 6. q. 9. puncto unico.

Numerus 18.

Mulieres ſubditæ eſtote viris, ſicut oportet, in Domino.

HOC eſt, ut decet fœminas, quæ Chriſtianiſmum profitētur: quæ in viris ipſis, Chriſti Domini perſonam agnoſcunt. Hoc enim eis præcipit Apoſtolus ad Epheſ. 5. num 22. *Mulieres viris ſuis ſubditæ ſint, ſicut Domino.* Græcè, *os to Kyrio.* Itaque articulus indicat, ſignatè de Chriſto Domino ſermonem eſſe; quamvis excludenda non ſit explicatio altera, virum habendum eſſe loco Domini; quoniam vir caput eſt mulieris. Quod pōderat Petrus in obedientia Saræ. 1. Petr. 3. num. 5. *Subiectæ proprijs viris, ſicut Sara obediebat Abrahæ, Dominum eum vocans.* Geneſ. 18 num. 12. *Poſtquàm conſenui, & Dominus meus vetulus eſt*, ideſt, *vir meus.* Sic Iudic. 19. num. 26. *Vbi manebat Dominus ſuus*, ideſt, ſuus maritus. Lege Riber. in illa verba ad Hebr. 13. nu. 4 *Honorabile cōnubium in omnibus*: & Pinedam in Salom. lib. 5. cap. 4. §. 12.

Theodoretus exponit, ſubditas eſſe in Domino, ideſt, quatenus Dominus, & Lex Evangelica permittit: in nulla re pietati contraria viris obedire: ut ad Epheſ. 6. num. 1. *Filij, obedite parentibus veſtris in Domino.* Nimirum ubi parentes præcipiunt aliquid contrarium Chriſto, *obedire oportet Deo, magis quàm hominibus*, Act. 5. num. 29. 1. Cor. 7. num. 39. *Cui vult, nubat: tantùm in Domino*, hoc eſt, dummodò nubat, quomodò lex Chriſtiana pręcipit. 41

Numerus 20.

Filij, obedite parentibus per omnia.

EXponit Sanctus Thom. 2. 2. quæſt. 104. artic. 5. ad 1. *Per omnia*, ad quę ſe extendit patria poteſtas. Vt ſi rex iuberet, milites obedire Duci per omnia, exponendum eſſet, per omnia, quæ pertinent ad militiam. Belarm. tom. 1. lib. 2. de Monachis, cap. 36. per omnia, quæ pietatem non impediunt: ut numero ſuperiore expoſuimus. Vnde colligit cum S. Thom. 2. 2. q. 88. artic. 8. ad 2. licere filijs, invitis parentibus, religionem ingredi: quod ibi eruditiſsimè probat. Modò tamen perve- 42

nerint

nerint ad annos pubertatis: neque parentes in tali ſint neceſsitate, ut ſine filiorum auxilio vivere non poſsint.

Numerus 21.

Patres, nolite ad indignationem provocare filios veſtros, ut non puſillo animo fiant.

43 Græcè, *me athymoſin: ne animis concidant, ne præ triſtitia deſpondeant animum;* haſtaſque abijciant: ne ex animi conſternatione languor, & ſocordia conſequatur. Complectitur hæc omnia vis Græci verbi. Nam *athymos*, & puſillanimem ſignificat, & deſperantem. Eſt verò prudentiſsima Apoſtoli ratio: cùm enim filij in omnibus ferè, quæ agunt, acriter à parentibus obiurgantur, cùm identidem peſsimè verbis accipiuntur: cùm irritantur, cùm laceſſuntur; (quod propriè ſignificat *erethizo*) ſibi omnino perſuadent, nihil ſe boni facere poſſe, quò parentibus morem gerant, eoſque placabiles experiantur: ac proinde deſpondent animum; nec ſe ſe erigere poſſunt ad aggrediendum quidpiam boni. Et hoc eſt fieri *animo puſillo*.

Numerus 22.

Non ad oculum ſervientes, quaſi hominibus placentes.

44 Extant Latinè eadem omnino verba ad Epheſ. 6. nu. 6. & utrobique eſt Græcè unica duntaxat dictio venuſtiſsimè compoſita, *ophthalmodulia*. Quam ibi vertit Regia. *Non ſecundum ocularem ſervitutem*; hîc, *non in oculorum ſervitijs*. Caiet. Adamus, & Salmer. *Servitium oculare*, reddunt. Vt vel hinc videas, quantò Latinius, quantòque ſignificantius expreſſerit Vulgatus.

Sententia perſpicua eſt. Servire, inquit, 45
non tantùm dum Domini præſentes adſunt, ut illorum gratiam, ſimulata animi promptitudine ineatis. Chryſoſtom. & Theophil. [Cùm hero non cernente, functus fueris fidelis ſervi officio; perſpicuũ eſt, quòd ob Dei oculum perpetuò vigilem, & omnia videntem, illud agas: ſi autem tectè agis, cùm herus conſpexerit, hominibus places.] Hoc eſt, quod ſubiungit ad Epheſ. 6. nu. 6. *Sed ut ſervi Chriſti, facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate ſervientes ſicut Domino, & non hominibus.* Quod hîc etiam repetit numero 23. & concludit num. 24. *Domino Chriſto ſervite. Tened a Chriſto por amo, y por Señor: a el ſervis, quando a vueſtro amo ſervis.*

Numerus 25.

Et non eſt perſonarum acceptio apud Deum.

Sententia celebris in Scriptura. Deuteron. 10. num. 17. & 2. 46
Paralip. 19. n. 7. Iob 34. n. 19. Sapient. 6. num. 8. & Eccleſ. 35. num. 16. Actuum 10. num. 34. ad Roman. 2. n. 11. ad Galat. 2. num. 6. ad Epheſ. 6. num. 9. 1. Petri 1. num 17.

Illud præcipuè inquirendum: cur fuerit hic ab Apoſtolo inculcata, ubi minimè omnium deſiderari videbatur: agit enim cum ſervis, id eſt, cum hominibus viliſsimæ conditionis: ea verò ſententia iactari ſolet in eos, qui nobilitate, aut opibus elati, Divinam ultionem ſe evaſuros, vaniſsimè confidunt.

Reſpondent Chryſoſt. Theophil. & OEcumen. aut quia non miſerebitur pauperis in iudicio Deus: aut quia loquitur Chriſtianis ſervis, quibus Domini erant Gentiles.

Aptiùs Anſel. Theodoret. Primaſius, 47
S. Thom. & Caieta. Conſolatur humiles ſervos, ab imperioſis, & crudelibus heris

acerbè,

acerbè, contumelioſéque vexatos. Vos quidem (inquit) à Domino accipietis retributionem hæreditatis; illi verò, qui iniutiam faciunt, & potentia, ac dominatu ſuperbientes, impunè ſe laturos eſſe confidunt, luent aliquando pœnas ſuæ crudelitatis: puniet eos ſeveriſsimus ille Iudex, apud quem non eſt ſervus, neque liber. Certè ad Epheſ. 6. tradēs eamdem doctrinam, quam in hoc capite, ſententiam hāc Dominis proponit, num. 9. *Scientes, quia & illorum, & veſter Dominus eſt in cælis: & perſonarum acceptio non eſt apud eum.* 1. Petr. 2. num. 18. 19. & 20. Apoſtolus blandiſsimè conſolatur fideles ſervos, ab heris peſsimè acceptos, & colaphizatos. Lege Pined to 2. in Iob cap. 11. verſ. 13. 14. & 15. ubi multa in hanc ſententiam.

CAPVT IIII.

Numerus 1.

Domini, quod iuſtum eſt, & æquum, ſervis præſtate.

1 COmplexus eſt Primaſi⁹ uno verbo Dominorum officiū erga ſervos. [Patres vos debent magis ſentire, quàm dominos: unde vulgò Patres familias appellamini] Prætextatus apud Macrobiū, lib. 1. Saturnalium, cap. 11. [Maiores noſtri omnem dominis invidiam; omnem ſervis contumeliam detrahentes, dominum, Patrem familias; ſervos, familiares appellarunt. Non eſt ergo, quòd amicum tantùm in foro, & in curia quæras: ſi diligenter attenderis, invenies & domi.] Et multa ibi preclarè: quæ totidem verbis compilavit ex Seneca epiſt. 47. ubi etiam illa. [Servi ſunt? Imò homines. Servi ſunt? Imò contubernales imò humiles amici.]
2 Noſter Roa lib. 1. Singularium, cap. 23. quos Matthæus cap. 9. num. 15. *Filios ſponſi vocat*; Marcus cap. 2. nu. 19. *Filios nuptiarū*; familiares ſervos intelligit. Eccleſ. 7. num. 23. *Servus ſenſatus ſit tibi dile .us, quaſi anima tua.* Sic Apoſtolus monet Philemonem, ut Oneſimum habeat loco fratris, num. 16. *Iam non ut ſervum, ſed pro ſervo chariſsimum fratrem.* Proverb. 14. n. 15. *Servo ſapienti proſperi erūt actus.* Eccl. 10 num. 28. *Servo ſenſato liberi ſervient.* Vide Pined. tom. 2. ad illud Iob 19. num. 16. *Servum meum vocavi, & non reſpondit: ore proprio deprecabar illum.*

Numerus 3.

Vt Deus aperiat nobis oſtium sermonis ad loquendum myſterium Chriſti.

COmmunis expoſitio: ut donet mihi Deus dicendi facultatem, libertatemque ad prædicandum Evangelium. Ita Chryſoſt. Theophil. OEcum. Gagneius, Vatabl. Salmer.

Monui ſæpe, uſque eò hanc epiſtolam 3
in pleriſque locis congruere cum ea, quæ ſcripta eſt ad Epheſ. ut interdum eadem ſententia totidem expreſſa verbis utrobique reperiatur: interdum altera alterius quaſi commentarius ſit. Hæc igitur verba, quæ explicamus, ita efferuntur ad Ephes. 6. num. 19. *Et pro me, ut detur mihi ſermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere myſterium Evangelij: pro quo legatione fungor in catena, ita ut in ipſo audeam, prout oportet, me loqui.* Evidens erit cuilibet tantùm legenti, & conferenti utrumque locum, eamdem utroque ſententiam contineri.

Notandum verò eſt in illo cap. ad E- 4
pheſ. *Fiduciam*, Græcè diei *Parreſian*. Vnde ductum verbum, quo ſtatim uſus eſt Apoſtolus, & vertit Vulgatus, *audeam*: *parreſia* verò propriè eſt audacia, libertaſque loquendi, contraria aſſentationi: quam vocem variè ſolet reddere Vulgatus. Frequentiſsimè *fiduciam* vertit. Actuum 4. num. 31. *Loquebantur verbum Dei cum fiducia.*

ducia. Sic cap.28. num. 31. ad Philipp.1. nu.20.& 1. Timoth.3.nu.13. Actuum.4. num.13. *conſtantiam*.

In Evangelio Ioann.ſæpe effert adverbio,*palàm*:cap.7. num.13. & num. 26.*Ecce palàm loquitur*. Sic cap.10. num.24. cap.18. num.20. cap.11.num.14. *manifeſtè*. In hac epiſt.cap.2. num.15. adiunxit etiam aliud adverbium, *confidenter palàm*.

5 Verbum etiam *parreſiazomæ* illuſtrat variè Vulgatus. Actuum 9. num.17. & cap.14.num.3.& cap.18.num.26.*fiducialiter agere*. Actuum.13.num.46. *conſtanter dicere*.Cap.19.num.8. *cum fiducia loqui*. Cap.26.n.16.*cõſtãter loqui*.1.Theſ.2. num.2.*fiduciam habuimus loqui*.

Hinc iam clarè cernitur, quid ſibi velit Apoſtolus in illo cap.6. ad Epheſ.dum ait,*cum fiducia*:eſt enim *audacter,liberè,& conſtanter loqui*. Cernitur etiam illud, quantam intelligentiæ lucem afferat vel unius Græcæ voculæ proprietas, ſi exactè perpendatur. Conſtat denique,quàm probabilis ſit illa communis expoſitio, præſertim tam illuſtri teſtimonio ex cap.6. ad Epheſ.confirmata.

6 Sed,ut ego liberè, & ingenuè loquar, quod ſentio, fateor,me nõ acquieſcere in hac explicatione: nam modus ille dicendi, *ut Deus aperiat nobis oſtium ſermonis*, ut eſt frequentiſsimus in Scriptura in alio ſenſu, ita eſt prorſus inauditus ad ſignificandam audaciam, libertatemq́ue dicendi. Apocalyp.3.num.7. *Qui habet clavem David:qui aperit, & nemo claudit:claudit, & nemo aperit*. Vbi egregiè Rib. exponit de Chriſto: qui ita habet Eccleſiæ claves, ut in eam ingrediantur, quibus ipſe aperit, quorum mentes per gratiam illuminat: quibus verò propter incredulitatem fores occludit,omnino introire nõ poſsint.

7 Additur num.8. *Ecce dedi coram te oſtium apertum, quod nemo poteſt claudere*, id eſt, ego ipſe, qui habeo Eccleſiæ clavẽ, aperui oſtium illius quàm plurimis hominibus,ut, te per prędicationem vocante, illi ingrediantur: nec valeant diabolus, eiuſq́ue miniſtri ingreſſum impedire. Hoc eſt, quod Apoſtolus cupit fidelium precibus obtineri: ut qui habet clavem David, per afflatum Spiritus Sancti aperiat fidelium corda ad excipiendam Evangelij lucem. Actuum 16.num.14. *Cuius Dominus aperuit cor, intendere ijs, quæ dicebantur à Paulo*.

8 Hoc etiam eſt,quod ipſe Apoſtolus ait 2.Cor.2.num.12. *Et oſtium mihi apertum eſſet in Domino, non habui requiem, &c.* 1.Corinth.16. num.9. *Permanebo autem Epheſi uſque ad Pentecoſthen, oſtium enim mihi apertum eſt magnum,& evidens*,ideſt, copioſiſsima ſeges mihi nata eſt promovendi Evangelium: multi enim avidiſsimè audiunt,illudq́ue amplectuntur. *Evidens*,Gręcè, *energes*: quæ vox redditur à Vulgato, ad Hebr.4.num.12. *efficax*: & ita vertunt hîc Regia,Caiet. Vatab. & interpretes Chryſoſt. Theoph. & OEcum. quia nimirùm Deus Apoſtoli doctrinam altè defigebat in animis; & aperto oſtio mirabilem efficaciam verbo tribuebat. Sic etiam loquitur Lucas Actuum 14. num.26. *Retulerunt, quanta feciſſet Deus cum illis,& quia aperuiſſet Gentibus oſtium fidei*.

Propter quod etiam vinctus ſum.

9 AD Epheſ.6.num.19. *Pro quo legatione fungor in catena*. 2. Timoth.2. num.9.*In quo laboro uſque ad vincula, quaſi malè operans:ſed verbum Dei non eſt alligatum*, id eſt, quamvis ego ſim conſtrictus vinculis, ſed nulla vincula conſtringere poſſunt Evangelium: non deſino ſive per ſermonem, ſive per epiſtolam Chriſtum prædicare.

Numerus 5.

In ſapientia ambulate ad eos, qui foris ſunt, tempus redimentes.

10 AD Epheſ. 5. num. 15. *Videte itaque fratres, quomodò cautè ambuletis, non quaſi inſipientes, ſed ut ſapientes, redimentes tempus.* Itaque cautio iſta, prudenſque circumſpectio præcipuè adhibenda fidelibus eſt, dum converſantur cum Gentilibus, qui ſunt extra Eccleſiam, nondum in illam per baptiſmi ianuam admiſsi. Hoc facile; illud verò difficilius, quid ſit redimere tempus.

11 Redimere apud Latinos interdū idem eſt, atque emere, ut obſervavit Adamus in cap. 5. ad Epheſ. & in præſenti ſic accipit Auguſt. to. 10 ſerm. 24. de verbis Apoſtoli, dum ait. [Das nummos, & emis tibi panem: aliquid amittis, aliquid acquiris. Hoc eſt emere. Ergo, quando aliquis tibi litem infert, perde aliquid, ut Deo vaces, non litibus: ex eo, quod perdis, pretium eſt temporis.]

12 Hieronymus tom 9. in cap. 5. ad Ephe. cenſet, tempus malè collocatum in pravis operibus, quaſi captivum teneri; tunc verò redimi, cùm ad egregia facta traducitur, atque ex miſera vitiorum ſervitute liberatur. Cohæret cum hoc mirificè ratio, quam ſubiungit Apoſtolus: *quoniam dies mali ſunt.* O Ecumen. [Ob mala, quæ fiunt à nobis, dies vocavit malos] Ita Chryſoſt. Theodoret. Theoph. Anſelm. & Primaſius.

13 Eleganter hoc Seneca perſequitur epiſtola 1. [Ita fac, mi Lucili, vindica te tibi, & tempus: quod adhuc aut auferebatur, aut ſurripiebatur, aut excidebat, collige, & ſerva. Si volueris attēdere, magna vitę pars elabitur malè agentibus; maxima, nihil agentibus; tota, aliud agentibus: quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? Qui diem æſtimet?] Tantùm non dixit, *redimat.* Subeſt Grçcè non *chronos,* ſed *Keros:* & ita vertunt Vatab & Eraſm. *opportunitatem, & occaſionem:* tempus ſcilicet non qualecumque, ſed idoneum, & opportunum ad aliquid agendum. Notarunt hoc diſcrimen inter has voces Maldonat. Ioan. 7. num 6. & Ribera, Apocalyp 1. verſ. 3. num. 14. & cùm coniunguntur Act. num 1. num 7. & 1. Theſſalon. 5. num. 1. Vulgat. reddit, *tempora, atque momenta.*

Magna igitur ſapientia eſt, opportunitates rectè agendi, cùm adſunt, poſthabito quovis emolumento, avidè arripere: ne paulò pòſt prætervolantes ſubitò, atq; adeò nobis nec opinantibus, iam elapſas fruſtrà queramur. 14

Vox ipſa Latina *tempus* ſumitur pro opportunitate. Matth. 8. num. 29. cap. 13. num. 30. cap. 21. num. 34. cap. 26. nu. 18. Marci 11. num 13. Ioann. 5. num. 4. cap 7. num. 6. 2. Corinth. 6. num. 2. & ſexcentis alijs locis. In quib' Grçcè eſt vox *Keros:* licèt non perpetuò ſervetur hoc diſcrimen, ut adnotavit Salmer. in cap. 5. ad Epheſ.

Numerus 6.

Sermo veſter, &c.

EXpoſui cap. 3. num. 16.

Numerus 7.

Quæ circa me ſunt, omnia vobis nota faciet Tychicus.

COnſentiunt expoſitores, hūc eumdem eſſe *Tychicum*, qui detulit etiam epiſtolam ad Epheſ. de quo extant ibi eadem propè verba, cap. 6. numero 21. qui apud Paulum, fidelis Tabellarij munere fungebatur; imo verò ſimul etiam 15

legati

legati officio; multa enim ore tenus his legatis credebantur, quæ coram illis, ad quos mitterentur, explicaturi eſſent. Vt conſtat ex Ignatio epiſtola 11. ad Polycarpum, & ex Cypriano epiſtola 16. & 24. Colligit hinc Adamus, eodem tempore datas duas has epiſtolas, utpote per eundem miſſas tabellarium. Vnde & pleraq; quàm ſimillima; atque adeò omnino eadem

16 reperiuntur in utraque: quippe unico quaſi impetu fuſa: ſed apertè lapſus eſt: potiuſque debuiſſet colligere oppoſitum, & uno anno pòſt ſcriptam hanc ad Coloſſenſes, cùm Timotheus accerſitus à Paulo advenerat Romam; cuius etiam nomine ſalutatio prænotatur: iam Tychicus Epheſo redierat: quem deſtinatum fuiſſe Epheſum, antequàm Timotheus Romam cogitaret, perſpicuum eſt ex 2. Timot. 4. num. 12. *Tychicum autem miſi Epheſum.* Lege Baron. tom. 1. anno Chriſti 60.

Numerus 9.

Cum Oneſimo cariſsimo.

17 Servo quidem Philemonis, filio tamen dilectiſsimo Apoſtoli, quem genuit in vinculis, ad Philem. num. 10. qui in eiſdem vinculis illi fideliſsimè miniſtrabat, num. 13. Remiſit tamen unà cum Tychico ad ſuum herum, à quo libertate donatus, ac poſt Timotheum creatus Epiſcopus Epheſiorum, Martyrij palmam obtinuit ſub Trajano. Baron. tom. 1. anno Chriſti 60.

Numerus 10.

Salutat vos Ariſtarchus concaptivus meus.

Id eſt, qui ſimul mecum detinetur in his vinculis propter Chriſtum: ut ad Roman. 16. num. 7. ad Philem. num. 23.

Et Marcus conſobrinus Barnabæ.

Convenit inter Expoſitores, hunc 18
Marcum fuiſſe illum, cuius meminit Apoſtolus 2. ad Timoth. 4. num. 11. *Marcum aſſume, & adduc tecum.* Et ad Philem. nu. 24. *Marcus, Ariſtarchus, Demas, & Lucas, adiutores mei:* iidem ſcilicet, quos hîc commemorat. Probat etiam Baron. tom. 1. anno Chriſti 45. hunc illum fuiſſe Ioannem, cognomento Marcum, Actuum 12. num. 12. & 25. quem Barnabas à Paulo diſſentiẽs, ſocium ſibi aſſumpſit. Actuum 15. num. 37. & 39. Diverſum tamen fuiſſe Evangeliſtam, Baron, ibidẽ, & Maldonat. initio Commentariorum in Marcum, eruditiſsimè demonſtrant.

Numerus 11.

Adiutores mei.

Ordine quidem inferiores, ſed participes laboris Evangelij promulgandi. Sic ad Ro. 16. num. 3. & num. 21. & 2. Corint. 8. num. 23.

Numerus 12.

Salutat vos Epaphras.

Qui Romę in eumdem carcerem erat coniectus: ad Phi- 19
lem. num. 23. *Salutat te Epaphras cõcaptivus meus.* Probat Baron. to 1. anno 60. fuiſſe Coloſſenſium Epiſcopum; Archippum verò, quem numero 17. ad obeundum miniſterium adhortatur, tantùm eſſe Diaconum. Salmeron verò tom. 13. diſput. 8. in cap. 1. ad Rom. Epiſcopum etiam facit Archippum.

(?)

Numerus

Digitized by Google

Numerus 14.

Lucas medicus cariſsimus.

20 PIctorem etiam egregiũ fuiſſe Lucam Evangeliſtam, nõ modò medicæ artis peritiſſimum, tota fatetur antiquitas. Lege Maldon. prologo in eius Evangelium, Barradam lib. 1. cap. 20. Baron. tom. 1. anno 61. idem verò Baron. anno 51. contra Hieronymi auctoritatem, imò & Ignatij, Epiſt. ad Epheſ. negat intelligi de Luca, quod Apoſtolus ait 2. Cor. 8. n. 18. *Cuius laus eſt in Evangelio.* Tanta ineſt obſcuritas in his rebus è tenebris vetuſtatis eruendis.

Numerus 16.

Et eam, quæ Laodicenſium eſt, vos legatis.

21 HOc teſtimonium maximè fulcit epiſtolam illã ad Laodicenſes, quam ex pervetuſto codice deſcriptam, & nomine Pauli prænotatam, edidit Sixtus lib. 2. Bibliothecę: ſed ea, tanquam ſpuria, & ſuppoſititia, ab omnibus exploditur. Enim verò certũ in primis eſt, Paulum non ſcripſiſſe ad Laodicenſes, cùm hanc dedit ad Coloſſenſes: nam num. 15. ait: *ſalutate fratres, qui ſunt Laodiciæ.* Quòd ſi ad eos tunc ſcripſiſſet, quorſum ſalutandi officium Coloſſenſibus delegaſſet? Deinde conſtat, deceptum fuiſſe Marcionem apud Tertullian. lib. 5. contra eumdem, qui Epiſtolam ad Epheſ. nõ ad eos, ſed ad Laodicenſes aſſeruit deſtinatã. Hęreticum iugulat Ignatius, qui ſic alloquitur eoſdem Epheſios Epiſt. 14. [Eſtis, ſicut Paulus vobis ſcripſit, unum corpus, & unus ſpiritus.]

In re ergo dubia ſimilior videtur ve- 22
ro coniectura Chryſoſt. & Theodor. qui negant, Paulum ad Laodicenſes unquam ſcripſiſſe: præcipere verò, ut epiſtola quædam Laodicẽſium apud Coloſſenſes publicè legatur, eò quòd aliquid cõtineret, quod eos ſcire, ipſorum maximè intereſſet. Valde confirmat hanc coniecturam textus ipſe Gręcus. *Kæ ten ec LaodiKias: & illam, quæ ex Laodicia ſcripta eſt.* Vide Salmer. tom. 13. diſp. 3. & Baron. tom. 1. anno Chriſti 60.

Numerus 18.

Salutatio mea manu Pauli.

SOlebat Apoſtolus uti Ama- 23
nuenſi. Ad Rom. 16. nu. 22. *Saluto vos ego Tertiꝰ, qui ſcripſi epiſtolam.* Vnde magni fuit amoris indicium, quod ait ad Galat. 6. n. 11. *Videte, qualibus litteris ſcripſi vobis mea manu.* Ne ergo adulterinæ Epiſtolæ obtruderentur ab impoſtoribus (quod inſinuat 2. Theſſal. 2. n. 2. *Neque per epiſtolã, tanquam per nos miſſam*) litteris aliena manu exaratis, ipſe Apoſtolus de more ſubſcribebat: perinde, ac ſi ſigillum imprimeret, quod adulterari nullo modo poſſet. 2. Theſſal. 3. numer. 17. *Salutatio mea manu Pauli: quod eſt ſignum in omni Epiſtola. Ita ſcribo. Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti cum omnibus vobis.*

Amen.

Digitized by Google

IN EPISTOLAM B. PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS COMMENTARIJ EXEGETICI LITTERALES.

AVCTORE PATRE AVGVSTINO DE QVIROS è Societate IESV.

ARGVMENTVM.

1 EXTITERunt Apoſtolorum ætate hæretici quidam, qui Chriſti dignitatem deprimebant; Angeloſque Chriſto ipſi præferêtes, eiſdem mediatoribus apud Deũ nobis opus eſſe, temerè iactabant: & præterea abrogatas iam Iudaicas ceremonias rurſus obtrudebant: de quo legendus Baronius tom. 1. anno Chriſti 60. Horum errores refellit Apoſtolus in hac epiſtola, & plena manu Chriſti redemptionem extollit: illi noſtram ſalutem acceptam refert: illum non modò cœleſtium ſpirituum caput, ſed conditorem etiam, ac Dominum eſſe demonſtrat. Vſque eò nimirùm hęc epiſtola argumento convenit cum epiſtola ad Coloſſenſes, ut eodem tempore ſcripta, eodem impetu ſpiritus fuſa, ac per eumdem tabellarium delata, plerìſque videatur. Et quanvis in hoc fallantur, certè pleraque myſteria totidem enuntiata verbis, vel paululùm immutatis, in utraque reperiuntur: ut altera alterius quaſi commentarius ſæpe ſit. Proinde, quę in illa ſunt fuſiùs, & uberiùs explicata, hic, aut pretermittemus omnino, aut leviter, & ſtrictim delibabimus: ut in enodãdis proprijs, iiſque graviſsimis huius epiſtolæ difficultatibus, tota noſtra exerceatur, & deſudet induſtria.

Numerus 1.

Paulus Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei omnibus ſanctis, qui ſunt Epheſi, &c.

EPheſus clariſsima urbs, minoris Aſiæ Metropolis, ſuperbiſsimo Dianæ tẽplo nobilis fuit. Quod totis ducentis viginti annis extructũ inter 2

 ſeptem

ſeptem orbis miracula numeratum, centum, ac viginti ſeptem columnis ſuffultum erat, quarum ſingulæ de ſingulis Regibus cõditoribus gloriabantur. Auctor eſt Plinius lib. 36. cap. 14. Sed indè longè excellẽtiùs nobilitata Epheſus eſt, quòd in ea urbe beatiſsima Virgo Maria cum Ioanne Evangeliſta, ſedem, ac domiciliũ collocavit: ut teſtãtur Patres OEcumenici Concilij Epheſini in Epiſtola ad Clerum Conſtantinop. cap. 27. Tom. 1. Conciliorum pag. 1025.

De eadem urbe hæc Philoſtratus lib. 8. de Vita Apollonij cap. 3. [Abundat bonarum artium ſtudijs; Philoſophis, Oratoribuſq; redundat: ut verè dici poſsit, eam civitatẽ non equitum robore, ſed clarorũ hominum millibus, cæteras ſuperare, in eaque plurimùm vigere ſapientiam.] Magicæ itẽ artes in ea ſtudioſiſsimè colebantur. Ibi præcipuè Apollonius ſuas præſtigias venditabat: ibi eam ſcientiam profitebatur: tantoque in pretio habitus eſt, ut & pro Deo cultus, & publica ſtatua donatus ſit, ut Auctor eſt idẽ Philoſtratus li. 4.

3 Propterea Apoſtolus in hanc ſuperſtitionis arcem toto pectore invaſit: huc omnes nervos intendit, *ut idololatriæ arce deſtructa* (verba ſunt Hieronymi in Præfatione) *facilè minorum urbium templa caperentur*. Nec deſtitit triennio integro, Act. 20 n. 31. ab hac infidelitatis arce noctu, diùque oppugnanda. Habuit quidẽ ibi adverſarios multos, 1. Cor. 16. num. 9. eoſdemque adeò feros, & ſanguinarios, ut humanam exſuiſſe naturam, induiſſe ferinam viderentur. Sicque explico locũ illum 1. Corinth. 15. num. 32. *Ad beſtias pugnavi Epheſi*. Neque enim uſquã Apoſtolꝰ cũ feris depugnavit in theatro, quidquid lib. 2. Hiſtoriæ cõminiſcatur Nicephorus, homo ingenio facili ad incertas vulgi opiniones aucupãdas, obtrudẽdaſq; pro veris: ſed feroces, & truculẽtos adverſarios Paulus beſtias nominavit; ut locutus eſt Martyr Ignatius ſcribẽs ad Romanos: [A Syria Romam uſq; terra, mariq; cum beſtijs depugno: noctu, diuq: alligatus decem Leopardis, hoc eſt, militibus, qui me cuſtodiunt.] Imò & ipſe Apoſtolus ita loquitur 2. Timoth. 4. n. 17. *Liberatus ſum de ore Leonis*, ideſt, *Neronis*. Sed
ingens ſanè fuit Epheſi, huius Apoſtolicæ 4
operę, ac laboris pretiũ. Argumento eſſe poteſt, quod refert Luc. Actuum 19. n. 19. multorum nummorum libros, videlicèt Magicarum ſuperſtitionũ, ab Epheſijs fuiſſe publicè combuſtos.

Cùm ergo Paulus ſcribat ad Epheſios, viros nimirùm doctos, & ſæcularium litterarum ſcientijs excultos, nõ eſt mirandũ, quod prodit hîc Hieronymus, [Apoſtolum in hac potiſsimùm epiſtola, obſcuros ſenſus, & ignota ſæculis ſacramenta congeſsiſſe.] Idemq; Sãctus Doctor *mediam* vocat hanc Epiſtolam [Non quòd primas ſequens extremis maior ſit, ſed quomodò cor animalis in medio eſt: ut ex hoc intelligãtis, quantis difficultatibꝰ, & quàm profundis quæſtionibus involuta ſit.] Cætera, quæ ſpectant ad hunc verſum, & ſequentem, & perſpicua ſunt, & explicui ad Coloſſenſes 1. num. 1. & 2. ubi ſunt eadem Apoſtoli verba.

Numerus 3.

Benedictus Deus, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali in cæleſtibus in Chriſto.

BEnedicere Deum hominibꝰ, 5
eſt eos locupletare. Gen. 30. n. 27. *Experimẽto didici, quia benedixerit mihi Deus propter te*. Cap. 39. num. 5. *Benedixitque Dominus domui Ægyptij propter Ioſeph*. Et hinc benedictio in ſacro ſermone idem eſt, ac rerum omnium expetendarum affluentia: Geneſ. 27. n. 39. & c. 49. n. 25. Pſal. 36. n. 26. Sumitur etiam pro liberali dono, ac munere. Geneſ. 33. n. 11. *Suſcipe benedictionẽ, quã attuli tibi*: & 2. Reg. 25. n. 27.

Homi-

6 Homines autem alijs benedicere, Maioribus præſertim, eſt fauſta, ac felicia illis precari. Sic introductus Iacob ad Pharaonem dicitur benedixiſſe Regi, Geneſ. 47. num. 7. hoc eſt, bene illi precatum fuiſſe. Interdum etiam benedicere, idem eſt, ac gratias agere, eximijs laudibus, & fauſtis acclamationibus proſequi. Iudicū 5. num. 24. *Benedicta inter mulieres*, &c. 1. Paralipom. 29. num. 20. *& benedixit omnis Eccleſia Dño Deo.* Rectè enim obſervat Maldonatus Matth. 14. num. 19. & cap. 26. num. 26. *eulogin*, id eſt, benedicere, apud Evangeliſtas ſæpe idem eſſe, atque *eucharistin*, ideſt, gratias agere.

7 Iam ergo perſpicua eſt Apoſtoli ſentētia. Exordium ducit à gratiarum actione, pro ſingularibus beneficijs, quibus Deus fideles cumulavit. Impertivit eos largiſsima benedictione, non illa quidem carnali, quam ferè ſolam Iudaicus populus, & agnoſcebat, & optabat; ſed ſpirituali: nō in pinguedine terræ, ſed in donis, chariſmatiſque cæleſtibus: quæ ſummatim hic perſtringunt OEcumenius, & Theophilactus. [Eleganter verò dixit *omni*: factus enim es immortalis, nulla peccati labe pollutus, filius, & frater Dei, cohæres Chriſti: primitiæ tuæ adorantur à Cherubim.] An non immortales Deo pro tam immortalibus promeritis agēdæ gratiæ? an non tam beneficum numen eximijs laudibus, & fauſtis acclamationibus proſequendum?

8 Sed *in Chriſto*, ait, nos fuiſſe omni benedictione cumulatos. Chriſtus enim eſt cauſa meritoria totius noſtrę Iuſtificationis: ut decernit Tridentinum ſeſſ. 6. cap. 7. Hic eſt unigena dilectiſsimus, *in quo ſibi Pater bene complacuit.* Matth. 3. num. 17. hoc eſt, ut exponit Toletus Lucæ 3. notatione 51. ſic erga eū affect⁹ eſt, ut omnes nos in eo ſibi gratificare decreverit.

9 Extat de hoc perilluſtre vaticiniū Geneſ. 22. num. 16. *per memetipſum iuravi, dicit Dominus.* Expendit Apoſtol⁹ ad Hebr. 6. num. 17. Deum iureiurando fidem ſuam nobis obſtrinxiſſe, quò oſtenderet pollicitationis hęredibus immobilitatem conſilij ſui; *& fortiſsimum ſpei ſolatium* eiſdem compararet: & quidem recordatus miſericordiæ ſuæ, cumulatè præſtitit ius iurandum, quod iuravit ad Abraham patrem noſtrum. Luc. 1. n. 73. Sed quid tandem illud erat, quod interpoſita graviſsima iuramenti auctoritate promiſit? numero 18. *& benedicentur in ſemine tuo omnes Gentes terræ.* Hæc verba nonnulli plus nimio Hebraizantes, in eum ſenſum detorquent. *Erit ſemen tuum benedictio*, id eſt, quicumq; alteri bene precabitur, nullam illi maiorem fælicitatem, & benedictionem vel conceptis votis exoptabit, quàm tuam: proſperet te Deus, inquient, ſicut Abrahæ ſemen fortunavit. Sic Geneſ. 12. num. 2. *Eriſque benedictus.* Hebraicè, *benedictio.* cap. 28. num. 4. *det tibi Deus benedictiones Abrahæ*: & ita loquitur Scriptura, Geneſ. 48. num. 20. *In te benedicetur Iſrael, atque dicetur: faciat tibi Deus, ſicut Ephraim.*

Sed habem⁹ firmiorem Apoſtolicum, Propheticumque ſermonem, hoc vaticinium de Chriſto, ſpiritualique eius benedictione interpretantem. Ad Galat. 3. n. 16. *Abrahæ dictæ ſunt promiſsiones, & ſemini eius. Non dicit: & ſeminibus, quaſi in multis: ſed quaſi in uno: & ſemini tuo, qui eſt Chriſtus.* In Chriſto enim, ex Abrahami ſtirpe naſcituro, ſpiritualis benedictio, hoc eſt, vera animorum ſalus Gentibus erat impertienda: & quanvis ſemen in ſingulari paſsim ponatur pro multis; tamen Paulus divinitus edoctus, perſpectis omnibus promiſsionis huius circumſtantijs, pro uno, eoque Chriſto poſitum eſſe vidit. Pſal. 71. n. 17. ubi ad litteram de Chriſto ſermo eſt: *& benedicentur in ipſo omnes Tribus terræ.* Iſaiæ 65. num. 15. *& ſervos ſuos vocabit nomine alio* (Chriſtianos ſcilicet, à Chriſti nomine) *in quo, qui benedict⁹ eſt ſuper terrā, benedicetur in Deo. Amen.* 10

Quòd autem futura eſſet hęc benedictio, non in affluentia terrenarum opum, ſed in copia donorum cæleſtium, quibus & iuſtificatio animæ, & æternæ vitę 11

pignus continetur, diſertè expoſuit Apoſtolus Petrus Actuum 3. num. 26. Vbi cùm locum iſtum ex Geneſi citaviſſet, benedictionem ſic explicuit. *Vt convertat ſe unuſquiſque à nequitia ſua.* [Magna benedictio eſt (ait Chryſoſtomus hom 9. in Acta,) converti ab iniquitatibus: & in beneficijs divinis, hoc meritò ſummum cenſeri debet.] Quod legimus Iſaiæ 27. num.9. *Iſte omnis fructus, ut auferatur peccatũ*, ita expreſſerunt LXX. *Et hoc erit benedictio eius, cùm abſtulero peccatum eius.*

Hanc autem benedictionem promeruit nobis Chriſtus benedictus, *factus pro nobis maledictum*, ad Galat.3.num 13. ſive ut Græcè habetur, *execratio.* Tantùm abeſt, ut in eo benedicerent, qui alijs bene precabãtur: erat quippe probroſiſsimum ſupplicij genus, in Crucem tolli: illudque meritò homines execrabantur. Chriſtus igitur ſuffixus Cruci, execrationes eas ſubiens, & noſtras culpas delevit, & ea nos maledictione liberavit, quæ in nos redundabat ex culpa: ad Galat.3 num 14. *Vt in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu.*

Numerus 4.

Sicut elegit nos in ipſo.

12 HAec eſt antiquiſsima, & liberaliſsima Dei benedictio, fons, & origo cæterarum: quos enim elegit Deus, ac prædeſtinavit in Chriſto, id eſt, per Chriſti merita; *hos & vocavit, & iuſtificavit: hos demum glorificavit*, ad Roman. 8. nu.30. Quid propriè ſit eligere, ſeu prædeſtinare, & vulgò iam notum eſt, & accuratâ diſputatione tractat Salmeron tomo.11.pag 96. Fuiſſe verò Chriſtum cauſam meritoriam noſtræ prædeſtinationis, quia magis ſpectat ad ſcholas Theologicas, quàm ad brevem Scripturæ commẽtarium. videantur è noſtris Valentia tomo 4 diſp 1. q. 19. punct.4. Suarez to. 1. in tertiam partem, diſputatio. 41. ſect.4. Vazquez tom. 1. in primam partem diſput.94.cap.2.

Ante mundi conſtitutionem.

ID eſt, iam inde ab æternitate. Sic etiam 13
loquitur Chriſtus de ſua Humanitate electa ab æterno, ut uniretur Verbo, Ioã. 17.num.24. *Vt videant claritatem meam, quam dediſti mihi: quia dilexiſti me ante conſtitutionem mundi.* 1. Petr. 1. num. 20. *Præcogniti quidem ante mundi conſtitutionem.* In eandem ſententiam ait Apoſtolus ad Titum 1. num. 2. *Ante tempora ſecularia.* Vbi Chryſoſtomus hom. 1. [Oſtẽditur, inquit, ex his nobilitas noſtra: quòd non nuper, ſed olim, atque ab ipſis initijs dilecti ſumus.] Et homil. 34. in Geneſim. [Vide bonitatis Dei excellentiam: quanta erga noſtrum genus miſericordia uſus eſt: ut & ante iacta fundamenta mundi, nobis regni cælorum fruitionem præparare dignatus ſit.]

Quod verò dicitur Matth. 25. nu. 34. 14
cæleſte regnum paratum eſſe iuſtis *à conſtitutione mundi*, in idem recidit: quia cùm homines non facilè mente concipimus æternitatem antegreſſam molitionem mundi, attemperat ſe Chriſtus ad noſtrũ captum; & initium temporis, ſive mundi, pro ipſa æternitate ponit. Vt Matth. 13. num. 35. Apocalyp. 13. num. 8. & cap. 17. num. 8. Subeſt ubique vox *catabole*, à verbo *caταballo*: quod propriè eſt, in inferiorem partem iacio, ut fieri ſolet, cùm primus lapis ædificij ponitur. Vnde plerique Latinè reddiderunt: *antequàm iacerentur mundi fundamenta.* Vide Hieronymum hic, & Toletum Ioan. 17. notatio. 17. & Franciſcum Lucam, Matth. 13. nucro 35.

(::)

Vt eſſe-

Vt eſſemus ſancti, & immaculati in conſpectu eius.

15 ARripit hinc telum validiſsimū Auguſtinus, & amento acerrimi ſui ingenij fortiter intorquet in Pelagianos, lib. 1. de Prædeſtinatione Sanctorum cap. 18. [Non quia futuros nos eſſe tales præſcivit, ſed ut eſſemus tales per ipſam electionem gratiæ ſuæ.] Iterum, ac ſæpius vibrat idem telum Auguſtinus lib. 5. contra Iulianum, cap. 3. *Nullum elegit dignum, ſed eligendo efficit dignum.* Sed de toto hoc argumento, & quomodò, quamvis electio ad gratiam non ſit ex prævifis liberi arbitrij meritis: alioqui gratia iam non eſſet gratia: electio tamen efficax ad gloriam facta ſit ex meritis ipſius gratiæ prævifis; lege perdoctam diſputationem Gabrielis Vazquez, quę eſt 89. tom. 1. in 1. P. Quatenus autē Iuſti in hac vita dici, & eſſe poſsint coram Deo immaculati, Gręcè, *irreprehenſibiles*, ſive *inculpati*, tractavi in illa verba ad Coloſſenſes 1. nu. 22. *Exhibere vos ſanctos, & immaculatos, & irreprehenſibiles coram ipſo.* Videātur Ribera Apocalyp. 14. num 17. & Pererius tom. 2. in Geneſim lib. 9. num. 23.

In charitate.

PLerique intelligunt de dono charitatis infuſo, quod eſt *vinculum perfectionis*, ad Coloſſenſes 3. num. 14. alij connectunt eum verbo *elegit*: & tunc ſumēda eſt vox pro *dilectione* increata: à qua videlicet fluxit Sanctorum electio. Deuteronom. 7. num. 6. 7. & 8.

Numerus 5.

Qui prædeſtinavit nos.

ELectio & habitū delectum indicat, & ſecretionem ab ijs, qui reprobantur. Prędeſtinatio verò eſt efficax per aptiſsima media deſtinatio, ad finem præſtitutum aſſequendum. 16

In adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtum.

VIdete, *qualem charitatem dedit nobis Pater, ut Filij Dei nominemur, & ſimus.* 1. Ioan. 3. num. 1. Divina enim adoptio longè differt ab humana. Neque ſolùm attribuit ius ad paternam hæreditatē adeundam, ſed verè efficit, ut ſimus filij Dei, hoc eſt, habeamus conſortium, & participationem quamdam Divinæ naturæ. 2. Petr. 1. num. 4. Leo ſerm. 6. de Nativitate. [Omnia dona excedit hoc donum, ut Deus hominem vocet filium, & homo Deum nominet Patrem.] Gregorius homil. 6 in Ezechielem. [Quid hac poteſtate altius? Quid hac altitudine ſublimius dici poteſt?] Vſque eò videlicet hominem extollit gratia, ut ſi ſuprema illa beatiſsimæ Virginis Mariæ dignitas, id eſt, Dei maternitas, cum hac filiatione adoptiva comparetur, & inter ſe pręciſè conferantur, ita ut una ab alia omnino ſeparetur, hęc dignitas filij adoptivi pręferenda, & pręeligenda ſit; verèque dixerit Auguſtinus lib. de Sancta virginitate, cap. 3. *Beatior fuit Maria concipiendo mente, quàm ventre.* Atque hic eſt ſenſus illorum verborum Chriſti, Lucæ 11. nu. 28. *Quinimo beati, qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud*, Lege ibi Maldonatum, & Suarez to. 2. in 3. P. d. 2. ſect. 2.

Sublimem hanc filiorum Dei dignitatem promeruit nobis ſuo ſanguine Filius naturalis. Ad Galat. 4. num. 5. *Miſit Deus Filium ſuum factū ex muliere, ut adoptionē* 17

filiorum reciperemus. Quaſi dicat: ipſe, cùm eſſet Filius Dei, dignatus eſt fieri filius hominis, ut qui filij hominum eramus, per adoptionem efficeremur Filij Dei. Ioan. 1. num. 12. *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem Filios Dei fieri.* Perpendit ibi Auguſtinus tractat. 2. [Non timuit ille habere cohæredes, quia hæreditas eius non fit anguſta, ſi multi eam poſſederint.]

18 Perficitur adoptio hæc in lavacro regenerationis, quo abluti filij adoptivi, vita, & moribus exprimunt Filium naturalem. Ad Galat. 3. num. 26. *Omnes enim Filij Dei eſtis.* Cauſam ſubdit num. 27. *Quicumque enim in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis.* Vnde non immeritò Leo magnus ſer. 6. de Nativitate, baptiſmatis aquam comparat utero ſacratiſsimę Virginis. [Originem, quam ſumpſit ex Virgine, poſuit in fonte baptiſmatis: dedit aquę, quod dedit Matri: virtus enim Altiſſimi, & obumbratio Spiritus Sancti, quæ fecit, ut Maria pareret Salvatorem, eadē fecit, ut regeneret unda credentem.]

In ipſum.

19 PAgninus, Eraſmus, Caietanus, Gagneius, Vatablus, Arias Montanus, Salmeron, Catharinus, & Adamus, vocem Græcam *is auton*, exiſtimant verti potuiſſe, *in ſe ſe*: & ad Deum Patrem referunt: ut ſit ſenſus. *Prædeſtinavit nos per Ieſum Chriſtum, ut filios adoptaret ſibi.* Ego, etſi video, etiam pleroſque Veteres in hanc intelligentiam convenire, magis tamen propendeo in aliorum explicationem, qui pronomen *ipſum* referunt ad Chriſtum nam quidquid gratiæ, & gloriæ hominibus collatum eſt, id totum in Chriſti gloriam refertur, tanquam in cauſam, non modò meritoriam, ſed etiam finalem noſtræ prædeſtinationis. Probat hoc Suarez to. 1. in 3. P. d. 5. ſect. 2.

Secundum propoſitum voluntatis ſuæ.

NOn ſubeſt hìc Græcè vox illa *prothesis*, quam vertere ſolet Interpres 20
propoſitum, id eſt, ratum, & fixum Dei decretum: ad Roman. 8. num. 28. & cap. 9. num. 11. & 2. Timoth. 1. num 9. aut *præfinitionem*, ad Epheſ. 3. num. 11. ſed grandior quædam, ac ſignificantior vox, nempe *eudoKia*: quam vocem finxerūt LXX. (ut Auctor eſt hic Hieronymus) ut rem novam novo exprimerent vocabulo, & ſignificātiam Hebraicę vocis *Raſon* Græcè enuntiarent. De hac voce ſic Eraſmus in epiſtolam ad Roman. cap. 10. [Græcæ voci ad Hebręam efictæ nihil habet ſermo Romanus, quod propriè reſpondeat: ſonat autem propenſam benevolentiam, ac favorem gratuitum.]

Variè illuſtratur à Vulgato: ut vel plu- 21
ribus Latinis vocibus vis Græca, atque Hebraicæ penitus exhauriatur. Eccleſiaſt. 39. n. 23. *placor.* c. 35. nu. 20. *oblectatio.* Pſal. 144. num. 16. *benedictio.* Frequentiùs vertit *placitum.* Matth. 11. num 26. *ita Pater, quoniam ſic placitū fuit ante te*, aut *beneplacitum.* Pſalm. 68. num. 14. *Tempus beneplaciti Deus: in multitudine miſericordiæ tuæ*: & Pſalm. 105. num. 4. *Memento noſtri Domine in beneplacito populi tui.*

Explicat etiam Vulgatus duabus illis vocibus *bona voluntas*: ad Philippen. 2. numero 13. *Deus eſt enim, qui operatur in vobis & velle, & perficere pro bona voluntate.* Id eſt, pro ſuo beneplacito. Lucæ 2.
num. 14. *Et in terra pax hominibus bonæ* 22
voluntatis. Id eſt, pax ex gratuita, & ſpontanea Dei liberalitate profecta; vel hominibus beneplaciti, id eſt, in quibus ſibi Deus bene complacuit, liberaliter oblata. Admitto etiam alium horum verborum ſenſum, quem pleroſque Latinos Patres ſecutos eſſe video: ut hæc pax non promiſcuè omnibus hominibus, ſed ſinceris tantùm, & ijs, qui bonæ ſunt voluntatis, annuntietur. In quo diſſentio à Maldo-

nato,

nato, qui hanc explicationem reijcit, falſa opinione nixus: exiſtimat ille ſcilicet, ſecutus Eraſmum in eumdem locum, vocem *eudoKian* in Scriptura ferè de ſolo Deo dici ſolere: quod apertè conſtat eſſe falſum, Pſalm.140. num.6. Eccleſiaſt.9. num.17. cap.18. num.31. cap.29. num 30. ad Roman. 10. num.1. ad Philippen.1. num.15.

23 Iam ergo conſtat mens Apoſtoli. *Prædeſtinavit nos Deus in adoptionem filiorum,* non ex noſtris meritis prævîſis, ſed ex altiſsimo Divinæ providentiæ beneplacito, ex ingenua, & gratuita Dei voluntate, nullis noſtris operibus laceſsita. Lucæ 12. num.32. *Complacuit Patri veſtro dare vobis regnum.*

Vocat autem ſignificantiſsimè Vulgatus hoc beneplacitum *propoſitum*, id eſt, ratam, ac firmam Dei voluntatem. 2.Timot.1. num.9. *Vocavit nos vocatione ſua ſancta, non ſecundum opera noſtra, ſed ſecundum propoſitum ſuum, & gratiam.* Ad Roman.8.num.28. *Iis, qui ſecundum propoſitum vocati ſunt ſancti:* Vide Gabrielē Vazquez tom.1. in 3.P.d.23. num.85. & Maldonatum Matth.9.num.17.

Numerus 6.

In laudem gloriæ gratiæ ſuæ.

24 QVò ſic adoptati, glorioſam eius, & illuſtrem in nos gratiam debitis laudibus celebremus, & grata memoria proſequamur. Græcè ſubeſt *doxa*, quam vocem Interpres vertere ſolet *maieſtatem, & claritatem*, id eſt, ſplendorem. Vt conſtat Matth.19. num.28. cap.24. num. 30. cap.25.num.30. Lucæ 9.nu.31.& 1. Corinth.15.num.41. Et quanvis Dei gloria operibus ſapiētiæ, atq; potentiæ maximè eluceſcat; & maieſtas, & claritas aptiùs omnipotentiæ, quàm gratiæ quadrare videātur: tamen rem ipſam intimiùs perpēdenti, longè mirabilior eſt Deus in reparando, & glorificando homine, quàm in hac rerum univerſitate creanda. De quo fuſior nobis erit ſermo infrà, num.19. Apoſtolus certè ad Roman.9. num.23. non ſimpliciter dixit manifeſtari in electis Dei gloriam, ſed *divitias Divinæ gloriæ.*

In qua gratificavit nos.

25 E Charitoſen potuiſſet vertere Vulgatus, *gratia nos implevit*: eſt enim idem verbum, quod Lucæ 1.num.28. *gratia plena.* Atque id valde commendat inæſtimabiles huius efuſiſsimæ gratiæ divitias: neque alienum eſt ab Scripturæ ſtylo: nā Lucę 1.num.15. legimus de Baptiſta: *Spiritu Sancto replebitur.* num.41. *repleta eſt Spiritu Sancto Eliſabeth.* num.67. Zacharias. Actuum.2.num.4. omnes Apoſtoli. cap.4.num.8. Petrus. & num.31. omnes, qui erant congregati. Cap.6.num.3. ſeptem illi Diaconi. Actuum 6.num.8. *Stephanus plenus gratia.* Et cap.7. num.55. *Plenus Spiritu Sancto.* Actuum 9.nu.17. Paulo dixit Ananias: *ut implearis Spiritu Sancto.* Actuum 11. num.24. Apoſtolus Barnabas. Denique Actuum 13.,nu.52. Diſcipuli omnes Apoſtolorum *replebantur Spiritu Sancto.*

Rectè itaque probat ex iſto loco Bellarminus lib.2. de Iuſtificatione, cap.11. infuſionem Gratię habitualis contra Calvinum: neq; ſolùm imputata nobis Chriſti Iuſtitia acceptos fieri; ſed infuſo dono gratię animam renovantis, & exornantis, verè gratioſos, & interna pulchritudine formoſiſsimos reddi coram Deo.

In dilecto Filio ſuo.

26 TAm gratus fuit Chriſtus Patri, ut ſua gratia nobis meruerit omnem gratiam. In dilecto Filio ſuo nos gratia cumulavit. Ioan.1.num.16. *De plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia.* Id eſt, propter gratiam illius, data eſt nobis gratia noſtra: quia Filius naturalis fuit Deo dilectiſsimus, & acceptiſsimus: fuit

plenus gratiæ:pro hac gratia, & de plenitudine huius gratię, effuſa eſt abundè gratia in filios adoptivos. Ad Roman.5.nu. 15. *Si unius delicto multi mortui ſunt; multò magis gratia Dei, & donum in gratia unius hominis Ieſu Chriſti in plures abundavit.* Itaque *in gratia unius*, id eſt, propter gratiam unius, multi gratiam affluenter conſecuti ſunt.

Numerus 7.

In quo habemus redemptionem per ſanguinem eius.

27 EXtant eadem omnino verba ad Coloſſenſes 1. num. 14. & in camdem ſententiā ſcribit Apoſtolus ad Roman. 3. num. 24. *Iuſtificati gratis per gratiam ipſius, per redemptionem, quæ eſt in Chriſto Ieſu: quem propoſuit Deus propitiationem per fidem in ſanguine ipſius.* Sic Sancti gratias agunt Chriſto Apocalyp.5.num 9. *Redemiſti nos Deo in ſanguine tuo.* Redimere enim eſt, aliquem devolutum in alterius poteſtatem, ſoluto pretio, ad proprium poſſeſſorem ab alieno vindicare. Chriſtus verò redemit nos venundatos ſub peccato, mancipatoſque dęmoni, & aſſeruit in libertatem filiorum Dei, ſoluto pretio ſanguinis ſui *Gratis venundati eſtis*, inquit Iſaias cap.52 num.3. *gratis* (inquam) hoc eſt, propter res futiles, & flocci, aut nihili ęſtimandas; pro fluxa, & fœda voluptate; pro honore citò perituro, pro exiguo lucello. Subdit Iſaias: *& ſine argento redimemini.* Sine argento quidem, ſed non ſine pretio; argento, & auro longè excellētiore. 1.Corinth.6.num.20. *Empti enim eſtis pretio magno.* 1.Petr.1.nu.18. *Non corruptibilibus auro, vel argento redempti eſtis: ſed pretioſo ſanguine quaſi agni immaculati Chriſti.* Qui non modò ſuum ſanguinem effudit, ſed ſe ipſum totum etiam in pretium dedit. 1.Timothei 2.num.6. *Qui dedit redemptionē ſemetipſum pro omnibus.* Gręcè, *Antilytron*, id eſt, redemptionis pretium.

Remiſsionem peccatorum ſecundum divitias gratiæ eius.

ADTitum 2.num.14. *Qui dedit ſe-* 28
metipſum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate. Ad Hebr.9.num.15. *Morte intercedente, in redemptionem earum prævaricationum, &c.* Atque hanc liberaliſsimam condonationem, divitias gratiæ nominat, phraſi Apoſtolo familiari: in hoc ipſo cap.num.18. & cap.2. num.2. cap.3. num.8. & 16. ad Roman.2.num.4.cap.9. num.23. cap.11.num.33. ad Philippen.4. num.19. & ad Coloſſenſes 1.nu.27.

Numerus 8.

Quæ ſuperabundavit in nobis.

BErnardus ſerm.22. in Cantica. [Bene copioſa redemptio: ſiquidem non gutta, ſed unda ſanguinis, quinque per partes corporis emanavit.] Cardinalis *Petrus* Damiani in ſerm. de Sancta Cruce. [Sufficeret ad redemptionem orbis vel una pretioſiſsimi ſanguinis gutta: ſed data eſt copioſa, ut virtus diligentis in beneficij redundatione clareſcat.]

In omni ſapientia, & prudentia.

AD Coloſſenſes 1.num.9. *In omni ſa-* 29
pientia, & intellectu. Gręcè, *ſyneſi.* Quam vocem ſæpe Vulgatus vertit *prudentiam.* Vt in hac epiſtola, cap.3.num.4. Lucę 2.num.47. & 1.Corinth.1. nu.19. Itaque utrobique eamdem rem, diverſis licèt nominibus, Apoſtolus intelligit. Et certè ingens, & admiranda Divinæ gratiæ exuberantia eſt, non ſolùm fuiſſe homines copioſiſsimè redemptos, ſed arcanum etiam divini conſilij myſterium, in omni ſapientia, & prudentia eiſdem eſſe patefactum. Hoc videlicèt eſt, quod adiungit.

Numerus 9.

Vt notum faceret nobis Sacramentum voluntatis ſuæ.

30 QVoties legimus in Vulgata
editione, *Sacramentum*, Græ-
cè habetur, *myſterium*. Ad
Coloſſenſ. 1. num. 27. To-
biæ 12. num. 7. Daniel. 2. num. 30. A-
pocalypſ. 1. num. 20. & in hac Epiſtola
ca. 5. n. 32. Eſt autem propriè myſterium,
ſacrum ſecretũ, & arcanum, quod in vul-
gus efferre, & non initiatis enuntiare, ne-
fas eſſet. Hoc autem reconditum Sacra-
mentum, cuius altitudo, ſecluſa revela-
tione, vel ipſas cęleſtes Intelligentias prę-
tervolaret, eſt Incarnatio Divini Verbi,
& effuſa in omnes Gentes ex Chriſti me-
ritis, Gratia. 1. Timoth. 3. num. 16 *Mani-
feſtè* (Gręcè, *omologumenos*, omnium cō-
feſsione, citra controverſiam) *magnum eſt
pietatis Sacramentum* (Græcè, myſterium)
& verè admirandum, atque ſtupendum
Divinę benignitatis, & pietatis myſteriũ:
(ut Euchariſtia vocatur myſterium fidei)
quod manifeſtatũ eſt in carne (Græcè, Deꝰ
manifeſtatꝰ eſt in carne) manifeſtavit au.
tem ſe Deus in carne latentem, per mira-
cula paſsim edita, per admirabilem doc-
trinam, per vitam innocẽtiſsimè actam)
31 *iuſtificatum eſt in ſpiritu* (ut omnes, ve-
lint, nolint, infinitam Dei ſapientiam in
hoc myſterio relucentem, virtute Spiri-
tus demonſtratam, cogantur approbare)
apparuit Angelis (Græcè, viſus, ſive conſ-
pectus eſt Angelis, ſcilicet Deus) nã ubi
primùm editus eſt in hanc lucem, innu-
merabiles Angelorum exercitus ad eum
adorandum convolarunt) *prædicatum eſt
Gentibus* (cùm ſoli Iudęi expectarent) *cre
ditum eſt in mundo, aſsumptum eſt in gloria.*
Nam peracto redemptionis negocio, ex-
citatus à mortuis, glorioſus, & immor-
talis, ancillantibus nubibus, plaudentibus
Angelis, hominibuſque ſtupentibus, *aſ-
ſumptus eſt in cælũ, & ſedet à dextris Dei*
Marci 16. num. 19.

Cùm ergo Apoſtoli futuri eſſent teſtes, & buccinatores huius reconditi Sacramenti, iure illis eſt *in omni ſapientia, & prudentia patefactum.* Ioann. 15. num. 15. *Vos autem dixi amicos, quia omnia, quæcumque audivi à Patre meo, nota feci vobis.*

Secundum beneplacitum eius.

RVrſus excludir merita: & ad gratuitam, & ſpontaneam Dei liberalitatẽ refert. Hoc propriè ſonat *endoKia*, ſuprà num. 5.

Quod propoſuit in eo.

QVod, non ad myſterium, ut puta- 32
vit Adamus, ſed ad beneplacitum
referendum eſt, ut perſpicuè cōſ-
tat ex Græco. Et perpende, beneplacitum
Dei, hoc eſt, voluntatem ſalutis hominũ,
& reparationis Vniverſi, poſitam fuiſſe ab
ipſo Deo in Chriſto: quia ipſum conſti-
tuit reconciliatorem, ac redemptorem
mundi. In hanc ſententiam, auctorem
laudans Athanaſium, cuius elegantiſsima
recitat verba, exponit Toletus Luc. 10.
notatione 38. verba illa Chriſti: *omnia mi-
hi tradita ſunt à Patre meo.* Sacramentum
enim abſconditum ſapientibus, & revela-
tum parvulis, fuit, Chriſtum à Deo fuiſſe
conſtitutum omnium reparatorem: om-
nia, quæ ad hominum ſalutem ſpectant,
ipſi fuiſſe à Patre commiſſa. Ioann. 17. n.
2. *Dediſti ei poteſtatem omnis carnis, ut om
ne, quod dediſti ei, det eis vitam
æternam.*

(?)

Numerus 10.

In diſpenſatione plenitudinis temporum.

33 VBi *venit plenitudo temporis*, ad Galat.4.num.4. *Quam divini conſilÿ inſcrutabilis altitudo diſpoſuit.* Vt loquitur S. Leo ſerm 1. de Nativitate. Neque enim noſtrum eſt *noſſe tempora, vel momenta, quæ Pater poſuit in ſua poteſtate.* Actu.1. nu.7. aut curioſiùs inquirere, cur tamdiu dilatum ſit mundi remedium. Hoc certè ſixum nobis eſſe debet, opportuniſsimo tempore fuiſſe oblatum à multiformi Dei ſapientia, *ſecundum præfinitionem ſæculorum, quam fecit* (hoc eſt, præſtituit, ſeu præfixit) *in Chriſto*: in hac epiſtola cap.3. num.11. Atq; hanc maturitatem indicat vox, quã uſurpat Apoſtolus: *Kæros* enim non ſimpliciter tempus, ut *chronos*, ſed temporis ipſius opportunitatem, & commodam rei benegerendæ occaſionem ſignificat.

Rectè itaque Ribera explicat illa verba ad Hebræos 9.nu.26. *Alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi: nunc autem ſemel in conſummatione ſæculorum.* Iam enim à paſsione Chriſti anni plùs mille quingẽtis effluxerunt: fortaſſe etiam fluẽt multò plures ad finem uſque mundi, ut ſub perfectiſsima lege Evangelica plus, quàm ſub naturali, ſcriptaque vivatur: quomodò ergo finis ſæculorum fuit, quod vix medium ſæculorum eſt? Sed certè ſæculorum conſummatio, Grecè *ſyntelia*, id eſt, *perfectio*, nihil aliud eſt, quàm plenitudo temporum, & opportuna maturitas, quam Divinæ providentiæ diſpenſatio præfinierat.

Inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cælis, & quæ in terra ſunt, in ipſo.

GRæcè ſubeſt *AnaKephalæoſaſthæ*: cuius verbi vim exiſtimo, nullo unico Latino exprimi omnino poſſe. Auguſtinus, & Hieronymus legunt, *recapitulare*: & ante utrumq; Tertullianus lib.5. contra Marcionem cap.17. num.162. qui quaſi ſibi ipſi minimè ſatisfaciens, rurſus ſic Latinè enuntiat: *ad initium redigere, aut reciprocare: ab initio recenſere.* Ad Roman.13.num.9. *Et ſi quod eſt aliud mandatum, in hoc verbo inſtauratur.* Vbi Græcè eſt idem verbum: vertitque Auguſtinus epiſtola 29. *Recapitulatur.* Propriè, *ſummatim comprehenditur*: eſt enim quaſi ſummam ſubducere, & multos numeros quaſi ad unum redigere. Eccleſiaſtici 32.num.9. *Adoleſcens loquere in tua cauſa vix: ſi bis interrogatus fueris, habeat caput reſpõſum tuum.* Grecè, *Kephalæoſon.* LXX. Vaticani cap.35. *In ſummam collige ſermonem.* Tigurina. *Summatim verbis paucis multa complectere.* Ianſenius. *Recapitula.* Hinc apud Quintilianum lib.7. cap.1. *AnaKephalæoſis*, hoc eſt, enumeratio, ſeu recapitulatio: cùm ea, quæ in oratione fuſiùs, & uberiùs tractata ſunt, ſummatim repetuntur, & ab initio recenſentur. 34

Tres precipuas invenio huius loci explicationes, quarum ſingulæ ſingulos melioris notæ interpretes, patronos, ac duces habent, quibus inferiores alij adſtipulantur. Prima eſt Hieronymi: omnia myſteria diverſis temporibus patrata, omnia oracula edita, recapitulata fuiſſe in Chriſto, hoc eſt, ad unam veluti ſummam revocata, una quaſi abbreviata conſummatione comprehenſa: *cõſummationem enim, & abbreviationem fecit Deus.* Iſaię 10.numero 23. 35

Vidit Hieronymus, opponi ſibi poſſe: eſto, quidquid geſtum eſt ab antiquis Patriarchis, laude, vel memoria dignum; quidquid fuit in lege memorabile, in ſa-

crificijs acceptum, in templo excellens, & Deo gratum; id totum admirabili compendio recapituletur in Chriſto. Sed quonam pacto inſtaurata ſunt in illo; quæ reperiuntur in cęlis? Hanc obiectionem ſic diluit Hieronymus. [Diligenter attendite, quòd non ſolùm omnes hiſtoriæ Scripturarum, quas in terra geſtas Spiritus Sāctus enumerat, ſed etiam in cęleſtibus, quę nobis occultę ſunt, in Chriſti recapitulata paſsione teneantur.]

36 Altera eſt Auguſtini in Enchiridio cap.62. quem ſequuntur Anſelmus, & S. Thom. Inhęret enim Auguſtinus proprietati Latini verbi *inſtaurare*, quod idē eſt, ac reparare, & reſarcire: quæ ſignificatio etiam in Gręcum cadit, & expreſsit Tertullianus, *ad initium redigere*. Tunc nimirùm inſtauratur res, quando renovatur, & ad ſuum caput, & initium revocatur. Cenſet itaque Auguſtinus, omnia fuiſſe per Chriſtum inſtaurata: & quidem quæ in terra ſunt, dum homines Gratia exuti, & ſpe vitæ immortalis exturbati, imò æternę mortis tenebris addicti, per Chriſti ſanguinem ſunt redempti. Quæ autem ſunt in cælo, [Cùm id, quod inde in Angelis lapſum eſt, ex hominibus redditur.] Tunc videlicet ſunt Angelorum ruinæ in cælo reparatæ.

37 Tertia denique explicatio eſt Chryſoſtomi, in quam Theodoretus, OEcumenius, & Theophilactus, ut ſolent, cōcorditer eunt. Diſsidebāt à nobis hoſtiliter Angeli: ægrè ferebant, Divinum numen patratis paſsim ſceleribus ab hominibus violari: mittebantur illi ſæpe ad terras, ſed ad inferenda graviſsima ſupplicia: cōtrà verò nulli hominum aditus patebat in cælum: ſed Chriſti ſanguine, ac merito, effractis his repagulis, hominibus iā cæleſti illa civitate donatis, pacificataque diſcordia, cæleſtia, & terrena, id eſt, Angelos, & homines Deus inſtauravit in Chriſto, hoc eſt, ad unum caput reduxit, unius capitis membra effecit. Ad Coloſ. 1. nu. 20. *Pacificans per ſanguinem crucis eius, ſive quæ in terris, ſive quæ in cælis ſunt.*

Quælibet iſtarū explicationum eſt probabilis. An verò ex hac ultima deducatur, Chriſtum merito ſuo omnia dona gratię, & gloriæ in Angelos, tanquam eorum caput, derivaſſe, res eſt apud Theologos controverſa. Videantur Suarez. to. 1. in 3. P. d. 42. ſect. 1. & 2. & Vazquez tom. item. 1. in 3. P. d. 49. cap. 4.

Numerus 11.

In quo etiam & nos ſorte vocati ſumus.

Sors hic non ea eſt, in qua temeritas, & caſus; ſed in qua ratio, & conſilium dominatur. Hæc ſors, & fortuitum eventum, & omne ſortitò capti meritum excludit. Grecè unicum eſt verbum *Eclerothemē*. Quod neſcio, an uſpiam aliàs extet in ſacris litteris: mihi certè videre nuſquam contigit. Illud tribus vocibus extulit Vulgatus: Pagninus verò, Iſidorus Clarius, Eraſmus, Tigurina, Gagneius, & Interpres OEcumenij reddunt, *in ſortem aſciti ſumus*. Auctor Commentariorum, qui Ambroſij nomine circumfertur, *ſortiti ſumus*. Montanus, *electi ſumus*. Vatablus, *facti ſumus heredes*. Propriè etiam vertas. *In ſortem, in partem, in hæreditatem, & poſſeſsionem vocati ſumus*. 38

Cadunt hæc omnia mirificè in vocem *cleros*, unde verbū *cleroo* derivatur: quod enim Hebraicè, *nahala*, id eſt, hæreditas; hoc apud LXX. eſt *cleros* innumeris in locis. Indicabo pauca de multis. Geneſis 48. num. 6. *Vocabuntur in poſſeſsionibus ſuis*. Græcè, *ſortibus*. Numerorum 16. num. 14. *Dediſti nobis poſſeſsiones agrorum*. Gręcè, *ſortes*. Deuteronom. 9. nu. 29. *Qui ſunt populus tuus, & hæreditas tua*. Græcè, *ſors tua*. Ioſue 24. num. 30. *In finibus poſſeſsionis ſuæ*. Græcè, *ſortis ſuæ*. Eccleſiaſtes 7. num. 12. *Vtilior eſt ſapientia cum divitijs*. Hebraicè, *cum hæreditate*. Græcè, *cum ſortis diſtributione*. 39

40 Sortem itaque appellat Apoſtolus cæleſtem illam lucem, Gratiamque Evangelij, quia ad ſupernam hæreditatē per Chriſtum vocati ſumus. Vt ad Coloſſenſ. 1. num 12 *Qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum in lumine.* Occaſionē metaphoræ dedit, quia ſorte diſtributæ ſunt partes terrę promiſsionis. Deut. 1. n. 38. Pſalm. 77. num. 54. Actuum 3. num 19. Vnde crebrò eſt frequentata metaphora. Sapientię 3. num. 14. cap. 5. n. 5. Act. 8. num 21. & cap. 26. num. 18. De ſorte verò in electionibus adhibita etiam ad functiones ſacras, eruditè Lorinus Act. 1. verſ. 26.

Prædeſtinati ſecūdum propoſitum eius.

NE quis ſortem aliorſum traheret, ſibiq; perſuaderet, temerè, ac fortuitò electionem factam, ſapientisſimè hoc adiecit. Vide ſuprà num. 5.

Qui operatur omnia ſecundum conſilium voluntatis ſuæ.

41 COnſilium & ad intelligētiam ſpectat, & quęſtionem, ac deliberationem includit: interdum tamen uſurpatur pro indicio ipſo elicito per conſultationem & à Cicerone definitur lib 1. de Inventione : [Eſt aliquid faciendi, non faciendive, excogitata ratio.] Videatur S. Thom. 1. 2. q 14. art 1. Valētia tom. 2 d. 2 q. 9 punc: 2. Azor tom. 1. lib. 1. c. 18. Vazquez 1 2. d 44. cap 1. Salas tom. 1. tract. 6. d. 2. ſect. 1.

In Deum autem deliberatio, inquiſitio, aut conſultatio cadere non poteſt: itaque conſilium, idem eſt, ac decretum, ſeu propoſitum, ratum, fixumque iudicium. Vox Gręca *bule*, & ſi deliberandi, conſultandique ſolicitudinem affert, ſæpe tamen redditur à Vulgaro, *voluntas*: etiam cum de Deo ſermo eſt: Sap. 6. num. 5. Actuum 12. num. 26.

42 Et verò nihil frequentiùs inculcant Sacrę litteræ, quàm: Divina conſilia à nemine impediri, aut retardari poſſe. Iſaię 46. num. 10. *Conſilium meum ſtabit, & omnis voluntas mea fiet.* Vnde & ipſum Dei conſilium dicitur *immobile*, ad Heb. 6. num. 17. *definitum*, Actuum 2. num. 23. Grecè, *prædeſtinatum, ſtatutum*: & cap. 4. n. 28. *quæ manus tua, & conſilium tuum decreverunt fieri.* Græcè *proorise*, præfinivit, prędeſtinavit.

Sunt etiam, qui in hoc altiſsimo prædeſtinationis Divinæ conſilio occultum quiddam, & arcanum recognoſcant: *Soli enim Deo cognitus eſt numerus electorum, in ſuperna felicitate locādus.* Certè in lingua ſancta eadem vox *ſod*, & *conſilium* ſignificat, & *ſecretum*. Lege Tolet ad Roman. 8. notatione 31. Pinedam in Iob. cap. 15. verſ. 8. Lorinum Actuum 2. num. 23.

Numerus 12.

Vt ſimus in laudem gloriæ eius.

IDeſt, ut ſimus materia, & 43
ſeges Divinæ laudis, atque Gloriæ. 1. Petr. 2. num 12. *Ex bonis operibus vos conſiderantes, glorificent Deum.* Matthęi 5. num. 16. *Glorificent Patrem veſtrum*, &c. Vel ut Divinam gloriam, tum admirando, tum apud alios prædicando, laudibus efferamus Vide ſuprà num. 6. *In laudem Gloriæ Gratiæ ſuæ* : & infrà num. 14. *In laudem Gloriæ ipſius.*

Nos, qui antè ſperavimus in Chriſto.

NOs ſcilicet filij Abrahæ, cuius poſ 44
teritati promiſſus eſt Chriſtus; atque adeò illum, tanquam verè noſtrum, cōmunione ſanguinis, & iure promiſsionis, & venturū credidimus, & multis ſęculis expectavimus. Ad Rom. 15. n. 8. *Dico enim, Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circumciſionis* (ideſt, Apoſtolum, ſive Lega-

Digitized by Google

tum ad populum Iudæorum) *propter veritatem Dei, ad confirmandas promiſsiones Patrum: Gentes autem ſuper miſericordia honorare Deum*. Itaque Chriſtum ſervatorem, & doctorem fuiſſe illius populi, ex quadam iuſtitia fuit, fundata in promiſsione, ac veracitate Divina. Quòd verò Gentibus etiam hoc lumen affulſerit, ex gratuita fuit miſericordia. Hoc nimirùm eſt, quod ipſe reſpondit Chananææ Matth. 15. num. 14. *Non ſum miſſus, niſi ad oves, quæ perierunt, domus Iſrael:* quaſi dicat: non ſum promiſſus Gentibus, ut promulgato apud illas Evangelio, editiſque miraculis, eas ad fidem adducam; ſed ſolis Iſraelitis. Hoc poſteà inculcabant Apoſtoli Actuum 2. num. 39. *Vobis enim eſt repromiſsio*. Ad Roman. 9. num. 4. *Quorum adoptio eſt filiorum, & gloria, & teſtamentum, & promiſſa*.

Numerus 13.

In quo & vos, cùm audiſſetis verbum veritatis, (Evangelium ſalutis veſtræ.)

45 IN quo ſervatore Chriſto, vos Gentes ex Dei miſericordia ad eamdem vocatæ fidem, iam etiam ſperatis, audito nimirùm veritatis verbo, hoc eſt, Evangelio, vobis ſalutem annuntiante.

In quo & credentes.

GRæcè *piſteuſantes*, poſtea quàm credidiſtis; ut ſimile tempus *acuſantes*, in hoc ipſo verſu illuſtravit Vulgatus, *cùm audiſſetis*.

Signati eſtis Spiritu promiſsionis ſancto.

46 TOtus locus eſt difficilis: ſed illud imprimis eſt certũ: etiam ſi Apoſtoli, nedũ cęteri fideles, repleti dicantur Spiritu ſancto, plenitudinem iſtam non in co conſiſtere, quòd ipſamet perſona Spiritꝰ ſācti ſubſtātialiter cõmunicetur; ſed quia Gratia iuſtificante, cæleſtibuſq; donis, & chariſmatis cumulãtur. Vide Maldonat. Luc. 1. n. 28. Belarmin. lib. 1. de Gratia c. 3. & 8. Lorin. Act. 2. verſ. 4.

Illud etiam perſpicuum eſt, Hebraico idiomate dici, *Spiritum promiſsionis*, ideſt, promiſſum: ſæpè enim Prophetę Spiritũ ſanctum promiſerunt. Iſaię 44 n. 3. Ezechielis 36. n. 25. Ioelis 2. num. 28. quem citat Petrus Actuum 2. num. 17. quò alludit Paulus ad Galat. 3. num. 14. *Ut pollicitationẽ Spiritus accipiamus*. Quod adeò frequens eſt, ut *promiſsi*, vel *promiſsionis* nomine, Spiritus ſanctus denotetur. Luc. 24. num. 49. *Et ego mitto promiſſum Patris mei in vos*. Act. 1. num. 4. *Sed expectarent promiſsionem Patris*.

47 Tota itaque huius loci difficultas in eo vertitur, quid propriè ſit, Spiritu ſancti ſignari. Græcũ verbum *ſphragizo*, eſt ſigillum imprimere, ſigillo obſignare: quod verbum uſque eò placuit Apoſtolo, ut in eamdem ſententiam duobus prætereà locis, illud uſurpet: in hac epiſtola, cap. 4. num. 30. *Nolite contriſtare Spiritum ſanctum Dei, in quo ſignati eſtis*: & 2. Corint. 1. num. 22. *Qui & ſignavit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus noſtris*. Si autẽ conſtiterit ſigilli uſus, ſimul etiam cõſtabit, quàm aptè ab Apoſtolo Spiritui ſancto accommodetur: & quaſi lux quędam oborta, non modò præſentem locum, ſed innumeros etiam alios illuſtrabit.

48 Tres ſigilli uſus, quantùm obſervare potui, & in Scriptura ſacra, & apud prophanos auctores deprehendo: & externis quidem teſtimonijs recitandis ſuperſedebo, ne in molem creſcat commentarius: indicabo tamen, ubi congeſta reperiantur.

Primò igitur ſigillum imprimitur ad ſecernendas, internoſcẽdaſq; res proprias ab alienis. Prophana exẽpla coacervat Põtanus ad illa Georgicorum 1. *Aut pecori ſignum*. pag. 294. & Georg. 1. *continuòque notas, & nomina Gentis inurunt*. pag. 475.

Ex hoc ſigilli uſu interpretanda ſunt illa verba Chriſti Ioan.6. num.27. *Hunc enim Pater ſignavit Deus*, hoc eſt, ſigillo Divinitatis, unione hypoſtatica, gratia capitis penè infinita, viſione beata, virtute patrandi miracula, hunc Filium hominis æternus Pater obſignavit, & à cæteris mortalibus infinito intervallo diſcrevit. Ad Hebr.7.num 26. *Segregatus à peccatoribus, & excelſior cælis factus.* Vide Riberam ad Hebr.1. num.12.circa illud, *figura ſubſtantiæ eius.* Græcè, *character.* Id eſt, nota, imagoque ſigilli.

49 Ad eumdem ſigilli uſum reſpexit Apoſtolus 2.Timoth.2.num.19 *Sed firmum fundamentum Dei ſtat, habens ſignaculum hoc* (Græcè, *ſphragida*) *Cognovit Dñs, qui ſunt eius.* Vide ſigillo obſignatos, quos Deus vult ab alijs internoſci. Apocal. 7. num.2. Angelus ille habebat *ſignum Dei vivi*: Græce, *ſigillum*: & ſignavit ſervos Dei in frontibus eorum, qui deinceps *ſignati* nominantur: & cap.9.num.4. ſignaculo illo in frontibus impreſſo dignoſcuntur.

50 Sic etiam ſecernuntur Iudæi à Gentilibus ſigillo circumciſionis, quæ ad Roman 4 nu.11. *Signaculum iuſtitiæ fidei* vocatur ab Apoſtolo: & 1.Corinth 9.nu.2. *Signaculum Apoſtolatus mei vos eſtis.* Id eſt, quaſi teſſera. *La diviſa, y ſeñal de mi Apoſtolado.* Hinc etiam modus ille loquendi transfuſus in noſtram linguam: *Sellar moneda.* 4.Regum 12.num.4. *Conflatur pecunia.* LXX. *obſigna argentum.* Niſi malis, duo poſtrema teſtimonia ad alterum ſigilli uſum pertinere.

51 Eſt igitur alter uſus ſigilli, cùm litteris, pactis, tabulis publicis, ijs demum, quæ rata, ac firma futura ſunt, impreſſo ſigillo auctoritas, & fides conciliatur Congerit innumera externorum exempla Briſſonius, lib 6.de Formulis pag.571. & 572. Sed ſordent humana teſtimonia, ubi ſuperant Divina. Et illud Ioan.6. num.27. Maldonatus, illud autem ad Roman. 4. num.11. Toletus, ad hunc referunt ſigilli uſum. 3. Regum 21. numero 8. *Scripſit itaque litteras ex nomine Achab, & ſignavit eas annulo eius.* Eſther 8. nu. 8. *Hæc conſuetudo erat, ut epiſtolis, quæ ex Regis nomine mittebantur, & illius annulo ſignatæ erant, nemo auderet contradicere.* Ierem. 32.num.10. *Scripſi in libro, & ſignavi, & adhibui teſtes.*

Atque hinc ortum eſt, ut annuli ſignatorij magno in pretio, & æſtimatione haberentur. Plinius lib. 33. cap. 1. Tiraquel. in Alexandrum lib.2. cap. 29. ſuppeditant exempla prophana: divina ſuppetunt Exodi 35. num. 21. iuxta LXX. Eſther 3. num. 10. Danielis 6. num.17. & 3.Regum 21.nu.8.& 1.Machab.10.6. num.15. Sed nonnulla perpendamus. Ieremiæ 22. n. 24. *Vivo ego dicit Dominus, quia ſi fuerit Iechonias annulus* (LXX congruenter Hebraicæ voci, *ſphragis*) *in manu dextera mea, inde evellam eum.* Aggæi 2.num. 24. *Aſſumam te, & ponam te, quaſi ſignaculum, quia te elegi.* Hebraicè *cabotam.* Quaſi annulum: eadem nimirum vox eſt, quæ Hierem. 22. num. 24. Eccleſiaſtici 49.num.13. *Quomodò amplificemus Zorobabel? Nam & ipſe quaſi ſignum in dextera manu.* Græcè, *ſphragis*, ſigillum, ſive annulus ſignatorius. 52

Et verò in ipſa annuli gemma ſolebat effigies aliqua affabrè, artificioſéque cælari. Eccleſiaſt 32. num.7. *Gemmula carbunculi in ornamento auri* (Græcè *ſphragis.* Editio Vaticana LXX. cap.35. *Sigillum carbunculi*) *& comparatio muſicorum in convivio vini.* Et num.8. *Sicut in fabricatione auri ſignum eſt ſmaragdi.* Vaticana LXX. *Sigillum. Como el ſello eſculpido en una piedra precioſa adorna el anillo de oro; aſsi la buena muſica echa el ſello a un eſplendido banquete.* Eccleſiaſtici 45.n. 13. *Gemmis pretioſis figuratis in ligatura auri.* LXX. *Lapidibus pretioſis ſculpturæ ſigilli.* 53

Cogor, ut lucem afferam his, & alijs ſacræ Scripturæ locis, ad externorum exempla divertere. Inſculpebant illi in annulis imagines Principum, aut Maiorum ſuorum, qui familiæ ſplendorem illuſtraverant. Cicero 54

orat.

orat. 3. in Catilinam. [Oſtendi tabellas Lentulo, & quæſivi, cognoſceret ne ſignum: eſt verò, inquam, ſignum notum, imago avi tui ...

Valerius Maximus lib. 3. c. 5. ubi agit de filio Scipionis. [E manu eius annulū, in quo caput Africani ſculptum erat, detraxerunt.] Plinius lib. 37. c. 1. [Auguſtus Alexandri Magni imagine ſignavit.]

55 Hinc interpretor locum illum Cāt. 8. num. 6. *Pone me, ut ſignaculum ſuper cor tuum, ut ſignaculum ſuper brachium tuum.* Hebraicè *cahotam*. Sicut annulum ſignatorium. Ideſt, hanc legem amoris tibi fero, ut mei vitaris imagine pro ſigillo, eamque cordi altè infigas, imò & brachio imprimas, memineris ut ſemper cogites. Rectè Ambroſius lib. de Iſaac, & anima cap. 8. [Signaculum Chriſtus in fronte eſt, ſignaculum in corde, ſignaculū in brachio; in fronte, ut ſemper confiteamur; in corde, ut ſemper diligamus; in brachio, ut ſemper operemur.]

56 Hinc etiam illuſtratur locus ille Ezechielis cap. 28. num. 12. *Tu ſignaculum ſimilitudinis.* Vox Hebraica, ut obſervat ibi Maldonatus, imaginem, picturamve ſignificat: quaſi dicat: tu ſigillum, in quo abſolutiſsima principis imago, perfectiſſimumque fælicitatis exemplar inſculptū erat. Hoc eſt, quod ſubiungit, *plenus ſapientia, & perfectus decore.*

57 Ex hoc itaque ſigilli uſu, quo inſtrumēta publica efficiebantur authentica, explico locum Pauli ad Roman. 15. num. 28. ubi agit de eleemoſyna, & collatione facta in pauperes Sāctorum. *Hoc igitur cùm conſummaverò* (ideſt, cùm expeditionem hanc confecero, ſanctiſque eleemoſynas detulero) *& aſsignavero eis fructum hūc.* Græcè, *ſphragiſamenos, ſigillo obſignavero.* Vbi pronomen *eis*, ut adverterunt Chryſoſtomus, & Theophilactus, non refert accipientes ſtipem, ſed conferentes. Senſus itaque eſt: cùm ex Dei debitoris ſyngrapha, eius chirographo munita, ſigilloque obſignata, uberrimum huius benignitatis fructum illis in cæleſti theſauro, quaſi in tuto repoſuero. Nimirùm *fœneratur Domino, qui miſeretur pauperis, & viciſsitudinem ſuam reddet ei.* Prov. 19. n. 17.

58 Illuſtratur hæc intelligētia ex verbis illis Eccleſ. 17. n. 18. *Eleemoſyna viri, quaſi ſignaculum cum ipſo.* Fœdum in hunc locū mendum irrepſerat. Sciolus videlicet aliquis, cùm non perciperet, quorſum hic *ſignaculum* ſpectaret, & Chriſtum hortātem audiſſet Luc. 12. num. 33. *Date eleemoſynam: facite vobis ſacculos, qui non veteraſcunt;* pro ſignaculo ſacculum obtruſit: *eleemoſyna viri, quaſi ſacculus cum ipſo.* Sed iam ſublat⁹ eſt error, & correctus Latin⁹ codex ex Græco textu: in quo *ſphragis*, ideſt, *ſigillum*, conſtantiſsimè legitur: & ſenſus mirificus efficitur. *Eleemoſyna viri eſt, quaſi Dei ſyngrapha*, ipſius ſigillo obſignata, ex qua cum ipſo Deo ex iure agere, eumque, tanquam debitorem, ad ſolutionem creditæ pecuniæ poſsit obligare. Fidelis enim eſt, ac verax Deus, & (ut ibidem ſubdit Eccleſiaſticus) *Gratiam hominis, quaſi pupillam conſervabit.*

59 Ex eodem ſigilli uſu facilè exponentur difficilia illa Præcurſoris verba, Ioan. 3. num. 33. *Qui accepit eius teſtimonium, ſignavit, quia Deus verax eſt.* Græcè, *eſphragiſen:* & ſenſus eſt: qui Chriſti recipit teſtimonium, eo ipſo teſtatur, & quaſi ſuo chirographo, & ſigillo profitetur, Deum eſſe ſummè veracem.

60 Tertius denique ſigilli uſus, iſque frequentiſsimus, ad obſignanda, ideſt, claudenda, & obſeranda ea, quæ diligēter recondita, & aſſervata eſſe oporteret. Sæcularia teſtimonia petes è Radero in Martialem lib. 9. epigrammate 68. ſacra, quia longior fui, tantùm indicabo. Deuteron. 32. num. 34. Danielis 6. num. 17. & cap. 14. num. 13. Cantic 4 num. 12. Iob 9 n. 7. & cap. 14. num. 17. Matth. 27. num. 66. Eccleſiaſt. 22. num. 33. Apocalyp. 5. num. 1.

Illius fortaſſe loci ſenſus parùm attentum lectorem prætervolaret, Eccleſiaſt. cap. 42. numer. 8. *Super mulierem nequam bonum eſt ſignum.* Græcè, *ſphragi*:

monet enim, uxorem improbam, & laſcivam, domi quaſi ſigillo obſignandam, & ſeris appoſitis cuſtodiendam.

61 Ex hoc ſigilli uſu ductus eſt creber ille modus loquendi in ſacra Scriptura, cùm liber, viſio, aut Prophetia dicitur obſignari: quia illius intelligentia non eſt tam citò aperienda. Propterea enim ſignari ſolet liber, aut epiſtola, ut à nemine legatur. Iſai. 8. num. 16. *Liga teſtimonium, ſigna legem.* Et cap. 29. num. 11. *Erit vobis viſio omnium, ſicut verba libri ſignati.* Daniel. 12. num. 4. *Tu autem Daniel claude ſermones, & ſigna librum uſque ad tempus ſtatutum.* Contrà verò vetat Angelus obſignari librum Apocalypſis, cap. 22. numero 10. *Ne ſignaveris verba prophetiæ libri huius.* Cauſamque ſubnectit: *tempus enim propè eſt.*

62 Sed iam eò redeamus, unde deflleximus. Exiſtimo, Apoſtolum in his verbis, *ſignati eſtis Spiritu promiſſionis Sancto*, ad omnes ſuprà memoratos ſigilli uſus reſpexiſſe. Eius proinde ſententiam eſſe: tanquam proprium Dei peculium, gratia Spiritus Sancti, velut ſigillo, obſignati eſtis, quo ab hominibus alienis à fide internoſcamini: ipſaque gratia eſt authenticum chirographum, Dei ſigillo munitum, ex quo tenetur ipſe Deus obligatione iuſtitiæ, æternam vobis vitam retribuere. Eſt item ſignaculum firmum, quo in diem redemptionis clauſi, obſignatique ſervamini. Clauſi quidem, quia *vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo*, ad Coloſſenſ. 3. num. 3. *Nondum apparuit, quid erimus.* 1. Ioan. 3. num. 2. ſed obſignati etiam, & muniti. 1. Petri 1. num. 5. *In virtute Dei cuſtodimini.* Græcè, *en dynami*, id eſt, in robore, ac potentia Dei. Vox autem Græca *dynamis*, & Latina *virtus*, Spiritum Sanctum attributione quadam repræſentat. Lucæ 24. num. 49. *Vos autem ſedete in civitate, quouſque induamini virtute ex alto.* Vbi *virtutem* appellat Spiritum Sãctum, ut auctor eſt Maldonatus: quia nimirùm de illo, tanquam de armis, in quibus virtus, roburque conſiſtit, loquebatur. Actuum 1. num. 8. *Accipietis virtutem ſupervenientis Spiritus Sancti in vos.*

Qui eſt pignus hæreditatis noſtræ.

Græcè *Arrhabo*. Et obſervant communiter interpretes, pignus dari in mutuo; arram verò, in contractu emptionis: eſt enim pars pretij perſolvendi. Hiſpanè, *la ſeñal*. Atq; hinc deducit S. Thomas lect. 5. magis propriè Spiritum Sanctum appellari *arram*, quàm *pignus*: nam illa datur ex ipſo pretio; & tempore præſtituto non aufertur, ut pignus: ſed quod reliquum erat ſummæ, numeratur. Sic gratia, & charitas viæ *nunquam excidunt*. 1. Corinth. 13. num. 8. ſed ſolutionis tempore in Patria perficientur. 63

Verum quidem eſt, quod advertit idẽ S. Thomas 2. Corinth. 1. lect. 5. hanc arram, id eſt, gratiam Spiritus Sancti, virtute valere tantùm, quantùm ipſa valet gloria. Et proptereà fortaſſe pignus Latinè effertur à Vulgato, 2. Corinth. 1. nu. 22. & cap. 5. num. 5. cùm utrobique Græcè legatur *arrhabo*: quia id, quod oppignoratur, aut æquè, aut plùs valere ſolet, ac ipſa pecunia, quæ mutuò accipitur. 64

Et quidem gratia, ius eſt ad gloriam, participatio quædã divinæ naturæ, adoptio filiorum Dei: eſt *ſemen gloriæ*, quæ in gratia, quaſi in radice, continetur, 1. Pet. 1. num. 23. & 1. Ioan. 3. num. 9. *Eſt fons aquæ ſalientis in vitam æternam*, Ioan 4. nu. 14. Aqua enim tam altè aſcendit, quàm altus eſt locus, unde deſcendit: & quia fons iſte gratiæ de cælo deſcendit, ideò aquæ eius ad cælum uſque pertingunt.

Aegrè ſoleo Scripturæ intelligentiam ex prophana eruditione venari. Sed lego apud Plinium lib. 33. cap. 1. receptam fuiſſe conſuetudinem, ut pro arra daretur annulus in emptione, quouſque pretium ſolveretur. Idque ex iure civili probat Briſſonius lib 6. de Formulis pag. 571. Fortaſſe conſuetudo originem traxit ex Geneſis 38. n. 18. *Quid tibi vis pro arrhabone? annulũ tuũ.* Si ergo fideles, Spiritu Sãcto, 65

tanquam

tanquã ſigillo, & annulo Dei ſignatorio, erant obſignati, arram profectò habebant ipſius Dei. Et valde ſimile vero eſt, Apoſtolum ad hanc conſuetudinem alluſiſſe. Certè utrumque etiam coniunxit 2. Corinth. 1. num. 22. *Qui & ſignavit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus noſtris.*

In redemptionem acquiſitionis.

66 Utraquę vox explicatu difficilis eſt: ſed priùs poſteriorem exponamus. *Acquiſitio*, Gręcè, *peripieſis*, propriè ſignificat actionem ipſam acquirendi. 1. Theſſalonicenſ. 5. num. 9. & ad Hebręos 10. num. 39. ſed hîc uſurpatur ab Apoſtolo pro *acquiſita poſſeſsione*. Sic interpretantur Græcam vocem Eraſmus, Tigurina, Pagninus, & interpres OEcumenij. Eſt autem hęc poſſeſsio populus peculiaris, ſingulariter à Deo electus. Pſalm. 134. num. 4. *Iacob elegit ſibi Dominus, Iſrael in poſſeſsionem ſibi*. Theodoretus ex Symmacho: *in ſelectum quiddam ſibi*. Hebraicè *segula*: cuius vocis vim expendi Malachiæ 3. nu. 17. Eſt autem *segula* peculiũ ſelectiſsimum, theſaurus maximè pretioſus, & unicè dilectus. Vulgatus vertit apud Malachiam. *Erunt mihi in peculium*. Reddiderãt LXX. *peripieſin*. Expreſsit Latinè editio Vaticana LXX. *Erũt mihi in acquiſitionem*. Ad quem locum Malachię iuxta LXX. omnino mihi perſuadeo, reſpexiſſe Petrum epiſtola 1. cap. 2. num. 9. (qui locus maximè pręſentem illuſtrat) *laos is peripieſin*. Quis non agnoſcat ipſiſsima Malachiæ verba? Quis non videat phraſim alienãm à Gręca lingua, deductam ex Hebraica, ut advertit ibi Eraſmus? Diſſolvit Vulgatus, & explicuit Hebraiſmum: non enim extulit verbum è verbo, *populus in acquiſitionem*, ſed *populus acquiſitionis*.

67 Itaque perſpicuè conſtat, idem eſſe Gręcè *peripieſin*, Latinè *acquiſitionem*, quod eſt apud Hebręos *segula*: ſed eam vocem frequentiùs ſic illuſtrant LXX. *laos periuſios*. Exodi 19. num. 5. Deuter. 7. num 6. cap. 14. num. 2. cap. 26. num. 18. Vulgatus reddere ſolet, *peculium*, aut *populus peculiaris*. Eadem tamen verba expreſſa ab Apoſtolo ex LXX. ad Titum 2. num. 14. vertit ibi Vulgatus, *populum acceptabilem*.

Hunc igitur acceptabilem, & peculiarem populum, hanc ſelectiſsimam, & chariſsimam Dei poſſeſsionem intelligit hîc Apoſtolus: quam meritò *acquiſitionem* vocat, quia eam Chriſtus *acquiſivit ſanguine ſuo*, Actuum 20. num. 28. Gręcè *peripieſen*: unde ipſa vox *peripieſis* derivatur, ut omnia mirificè conſonent.

Sed iam, quę futura ſit redemptio hu- 68
ius acquiſitionis, videamus. Facem mihi pręfert ipſe Apoſtolus cap. 4. num. 30. *In quo ſignati eſtis in diem redemptionis*. Non dubium, quin de eadem redemptione utrobique ſermo ſit: in cuius diem Spiritu Sancto obſignatos eſſe fideles, aſſeverat. Ego hic redemptionis nomine intelligo reſurrectionem futuram in die Iudicij univerſalis. Et mihi videor poſſe id, & Scripturæ teſtimonijs, & ratione confirmare. Lucę. 21. num. 28. *Levate capita veſtra; quoniam appropinquat redemptio veſtra.* Etſi enim copioſiſsimè perſolutum eſt à Chriſto in ara Crucis pretium redemptionis noſtrę: conſummatus tamen fructus eius redemptionis, tunc omnino percipietur, cùm *noviſsima inimica deſtruetur mors*. 1. Corinth. 15. num. 26. Tũc enim anima non ſolùm à peccato, ut in hac mortali vita; ſed & corpus à morte, & corruptione; & corpus, & anima ab innumeris miſerijs, ac malis, omnibuſque peccati effectis liberabuntur. In quo perfecta redemptio conſiſtit.

Hinc illuſtratur locus obſcurus ad Ro- 69
man. 8. num. 23. *Nos ipſi primitias ſpiritus habentes, & ipſi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei expectantes.* Si adoptio Filiorum Dei gratia iuſtificante continetur, qui eam copioſiſsimè recepit, qui primitias habet Spiritus Sancti, quomodò adhuc expectat adoptionem? Sed agit de adoptione conſummata, glorificato etiam corpore. Sic ſe ipſum explicat

Apoſtolus, continuò ſubiungens. *Redemptionem corporis noſtri.*

Numerus 15. & 16.

Hos verſus prętermitto, & quia perſpicui ſunt, & quia eadem ferè ſententia eſt, verbis paululùm immutatis ad Coloſ. 1. num. 3. & 4.

Numerus 17.

Vt Deus, Domini noſtri Ieſu Chriſti Pater, gloriæ.

70 OBſcurat hęc verba hyperbaton, Apoſtolo nō infrequēs: ita nimirùm connectenda ſunt: *vt Deus gloriæ* (id eſt, glorioſus) *Domini noſtri Ieſu Chriſti Pater*. Eſt enim uſitatus Hebraiſmus, quo gignendi caſus appoſiti vicem gerit. Ne longè abierimus, ex hoc ipſo nomine *doxes* exempla proferamus. Vulgaris eſt ille loquendi, modus in Scriptura, *Solium gloriæ, thronus, aut ſedes maieſtatis.* 1. Regum 2. num. 8. Eccleſiaſt. 47. num. 13. Iſaię 22. num. 23. Ieremię 14. num 21. cap. 17. num 12. Matth. 19. num. 28. & cap. 25. num 31. quibus in locis Hebraicè ſubeſt *Cabod*; Gręcè, *doxe*: & nihil aliud ſignificatur, niſi quod ſoluto Hebraiſmo Vulgatus expreſſit Eccleſiaſt 40. num. 3. *Super ſedem glorioſam.* Sic Eccleſiaſtici 45. num. 9. *Circumcinxit eum zona gloriæ*, id eſt, ornatiſſima: & cap. 47. num 7. *In offerendo illi coronam gloriæ.* Id eſt, honorificā. Et cap. 50 num. 8. *Quaſi arcus refulgens inter nebulas gloriæ*, id eſt, ſplendidas.

Itaque *Deus gloriæ*, idem eſt, ac omni gloria celebrandus, omni laude, & honore digniſſimus: neque eſt inſolens Hebraiſmus. Pſalm. 28. num 1. *Deus maieſtatis intonuit.* Gręcè, *doxes* Actuum. 7. numero 2. *Deus gloriæ.* 1. Cor. 2. num 8. *Nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent.*

Det vobis ſpiritum ſapientiæ, & revelationis in agnitione eius.

VT Deus, *qui dixit*, (id eſt, iuſsit) *de tenebris lucem ſplendeſcere, ipſe illuceſcat in cordibus veſtris ad illuminationem ſcientiæ claritatis Dei*, (id eſt, ut tam eximio ſplendore vobis oborto, claram, & illuſtrem Dei notitiam percipiatis) *in facie Chriſti Ieſu.* 2. Corinth. 4. nu. 6. hoc eſt, per Ieſum Chriſtum, qui facies eſt Patris. ſine Chriſto enim Pater non cognoſcitur. Matth. 11. num. 27. *Neque Patrem quis novit, niſi Filius, & cui voluerit Filius revelare.* Ioan. 17. num. 6. *Manifeſtavi nomen tuum hominibus.* 71

Numerus 18.

Illuminatos oculos cordis veſtri.

MIrum, cur Vulgatus vocem *dianias*, verterit *cordis*, cùm propriè ſignificet *intellectū*. Sed in primis ſubeſt in pleriſque Gręcis exemplaribus, nominatim in Regijs, *cardias*: deinde, quod ad ſenſum attinet, utraque vox affinis eſt, & utraque coniungitur Lucæ 1. num. 51. *Mente cordis*: & 1. Paralipom. 29. num. 18. *Voluntatem cordis*: & una vox identidem uſurpatur pro altera: & LXX. vocem Hebraicam *leb*, id eſt, *cor*, ſępiſsimè reddiderunt Gręcè, *dianiæ*. Geneſ. 17. num. 17. cap. 24. num. 45. & ſexcentis alijs locis. 72

Commodiſsimè itaque vertit Vulgatus. Nam cor apud Latinos, mentem, intelligentiamque ſignificat: unde prudentes homines dicuntur *cordati*; fatui autem, vecordes, aut excordes. Et vir prudentiſsimus *corculum* vocatur à Cicerone Tuſculana 1. Vnde illa loquutio in Scriptura creberrima, *apponere cor*, aut *ponere ſuper cor*: cùm quidpiam altè defigendum eſt in animo, & accurata cogitatione perpendendum.

Vt ſciatis, quæ ſit ſpes vocationis eius, & quæ divitiæ gloriæ hæreditatis eius in ſanctis.

73 VErè opus eſt illuminato fidei oculo ad informanda animo cæleſtia illa bona, ad quæ fruenda vocati ſumus: quæ repoſita nobis In cælo, tandem aliquando nos adepturos ſperamus: ſuperat humanum captum opulenta illa hæreditas, parata filijs. Et ſicut ad intuendum clarè Deum, opus eſt lumine gloriæ elevante intelligentiam; ſic ad concipiendum hoc ſublime præmium, peculiari quadam illuſtratione cordis indigemus. 1. Corin. 2. num. 9. *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcendit, quæ præparavit Deus ijs, qui diligunt illum. Nobis autem revelavit Deus per Spiritum ſuum.* Scio, ſenſum litteralem huius loci eſſe de myſterio Incarnationis, & paſſionis Chriſti, ut cōſtat ex Iſaiæ 64. num. 4. unde citat Apoſtol⁹. Omnino enim nō caderet in ullius, non modò hominis, ſed ne Angeli quidem ſuſpicionem, niſi Deus ipſe revelaſſet, eò uſque progreſſuram Dei benignitatem, ut humanam naturam ſibi copularet, & in ea mortem probroſiſsimam ſubiret. Sed ſcio etiā, Leonem Caſtrium in eo Iſaiæ loco preſſum auctoritate Magni Dionyſij, qui hæc verba exponit de cæleſti beatitudine, cui etiam plerique Patres adſtipulantur, duos ſub eiſdem verbis ſenſus litterales agnoſcere, & profiteri.

74 Inclinarem in hanc ſententiam, ſi neceſsitas cogeret: ſed faciliùs mihi videor poſſe hunc nodum expedire. Exiſtimo enim, Iſaiæ verba eodem unico ſenſu litterali utrumque myſterium comprehendere. Teſtatur Iſaias, Deum ab æterno in hominum gratiam ea facere decreviſſe, quæ naturalem omnem intelligentiam longè ſuperarent: quis dubitet, cùm in communi loquatur, & nihil ſit, quod reſtringat, coarctetque ſententiam, eum divina in homines beneficia, inter ſe aptè connexa; ſed in primis horum beneficiorum caput, ac fontem, Chriſtum; deinde, quæ ab ipſo derivantur, ad iuſtificationem uſq;, & glorificationē cōprehēdere voluiſſe? Siquidem ipſa etiā glorificatio omnem tranſcendit intelligentiam. 2. Corinth 4.
num. 17. *Supra modum in ſublimitate æter-* 75
nū gloriæ pondus, &c. Græca vertas verbū è verbo: *ſecundū hyperbolem ad hyperbolē.* Regia. *Secūdum excellentiam in excellētiā* Hęc conduplicatio exprimit epithaſim vehementem, quam nullus ſermo Latinus aſſequi poſsit. Elaborant Interpretes in ea explicanda. Pagninus, & Varablus. *Mirè ſupra modum.* Eraſmus, Clarius, & Caietanus, *inſigniteè, eminenter, & excellenter ſupra modum.* Itaque nihil aliud ſibi vult Apoſtolus, quàm inſigniter inſignē, & egregiè egregiam glorię præcellentiam declarare.

Numerus 19. & 20.

Et quæ ſit ſupereminens magnitudo virtutis eius in nos, qui credimus ſecundum operationem potentiæ virtutis eius. Quam operatus eſt in Chriſto, ſuſcitans illum à mortuis.

ENumerat Apoſtolus excel- 76
lēs aliud, arcanum, & ſupereminens Divinæ poteſtatis opus, nempe iuſtificationem impij: quæ totam item naturæ vim ſuperat, Dei omnipotentiam requirit, ac mentis aciem omnino fugit. Ad quam proinde penetrandam, illuminatis opus eſt oculis: elucet enim in iuſtificatione impij tanta vis, tanta Divinæ poteſtatis magnitudo, ut non ſit inferior illa potente efficacitate, qua Chriſtum à mortuis excitavit. OEcumenius. *Maximæ re vera Dei virtutis, Deique potentiæ indicium eſt, quòd nos adeò efferi, atque immanes in Deum crediderimus, cæleſtiaque philoſophemur. Quam verò dicis efficaciam exercuiſſe in nos, ut*

crede-

crederemus? Eam ſanè, quã in Chriſto etiam, cùm eum à mortuis ſuſcitaret, exercuit. Hactenus Oecumenius.

77 Sed longiùs proceſsit Gregorius lib. 3. Dialogorum, cap. 17. *Si inviſibilia penſamus, nimirùm conſtat, maius eſſe miraculum, peccatorem convertere, quàm carne mortuũ excitare.* Chryſoſtomus etiam exponens verba illa Matth. 9. nu. 5. *Quid eſt facilius, dicere: dimittuntur tibi peccata tua, an dicere: ſurge, & ambula?* Homil. 30. ait. *Quãtò anima præſtantior eſt corpore, tantò maius eſt peccata dimittere, ſanatione.*

78 Prævolat Auguſtinus tract. 72. in Ioãnem, non quidem ſine aliqua dubitatione, ut fuit vir in ſuſtinendo iudicio mitæ prudentiæ; ſed ut facilè appareat, in eamdem propendere ſententiam, ut aſſerat, maioris eſſe virtutis, ac potẽtiæ, iuſtificare impios, quàm creare iuſtos, & mundum univerſum condere. Sequuntur Auguſtini ſententiam Maldonatus, Matthæi 9. num. 5. & Lorinus Actuum 9. num. 19. Ratio verò, quam in illo tractatu reddit Auguſtinus, tradita poſteà eſt à S. Thom. 1. 2. quæſt. 113. artic. 9. ad tertium. *Quia bonum gratiæ* (inquit) *maius eſt, quàm bonũ naturæ totius univerſi.* Effectus enim iuſtificationis, eſt bonum quoddam ęternum ordinis ſuperioris, nimirùm participationis Divinæ: quod longè excellentius, atque ſublimius eſt, quàm effectus creationis. Auguſt. verba ſunt. *Prorſus maius hoc eſſe dixerim, quàm eſt cælum, & terra; & quæcumque cernuntur in cælo, & in terra.* Et lib. 2. ad Bonifacium, cap. 6. *Gratia Dei, non ſolùm omnia ſydera, & omnes cælos, verùm etiam omnes Angelos ſupergreditur.*

79 Alteram rationem innuit Theophilactus in commentario huius loci. Vel ſimpliciſsimo Divinæ voluntatis nutu, nẽdum imperio, Vniverſum conditum eſt: nihil eſt in natura, quod iubenti Deo refragetur: unica Chriſti voce ſuſcitatus eſt Lazarus. At, cùm ad iuſtificationem liber exigatur peccatoris conſenſus, pro innata libertate ſæpe obſtinatus, præfractuſque, reluctatur, & obnititur, Deumque vocãtem ludificatur. Verba Theophilacti ſunt. *Tantæ eſt virtutis* (ſcilicet, ad fidem, gratiamve convertere) *quantam ne mortuorum quidem excitatio poſtulat: mortuos nãque uno tantùm verbo excitavit Dominus: Iudæis autem ne multis quidem concionibus, & admirabilibus ſignis perſuaſit.*

Vide, quanta potentia opus ſit ad ob 80
firmatum animum flectendum. Atque hæ quidem rationes ſolidæ ſunt. Illa verò, quam affert Toletus in cap. 5. Lucæ notatione 47. quòd in iuſtificatione creatio quædam interveniat, quia gratia creatur in anima, benigna interpretatione indiget. Vide infrà cap. 2. nu. 10.

Numerus 21.

Et conſtituens ad dexteram ſuam in cæleſtibus, ſupra omnem Principatum, & poteſtatem, & virtutem, Dominationem, & omne nomen, quod nominatur, non ſolùm in hoc ſæculo, ſed etiam in futuro.

Expoſui hęc verba ad Coloſ. 3. n. 1. 81
Vbi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens. Et cap. 1. nu. 16. *Sive throni, ſive Dominationes, ſive Principatus, ſive poteſtates, &c.*

Et quidem aſſentior Hieronymo exiſtimanti, Apoſtolum hos ordines cæleſtium ſpirituum ex Maiorum traditione, vel ex Scripturis ſubtiliùs intellectis didiciſſe. Sed non abnuerem aſſerenti, pernotuiſſe Paulo, cùm raptus eſt in tertium cælum, cùm beatiſsimas illas arces non cogitatione ſolùm, ſed videns, præſenſq; luſtravit: *cùm audivit arcana verba.* 2. Corinth. 12. nu. 4.

Nomen verò accipit hîc pro perſona quavis excellente, ſive humana illa ſit, ſive Angelica: & ſenſus eſt. Sive quod aliud eſt hominum, aut cæleſtium ſpirituum dignitatis, & excellentiæ nomen, aut officium, nobis ignotum. Redolet

Hebraiſ-

Hebraiſmum in Geneſ. 6. nu. 4. *Gigantes viri famoſi*: Hebraicè, *viri nominis*. LXX. verò frequenter *onomaſtùs*, id eſt, *nominatos*, viros vocant celebres, & illuſtres.

Numerus 22.

Et omnia ſubiecit ſub pedibus eius.

82 Citat Apoſtolus hæc verba ex Pſalm. 8. nu. 8. &, ut ego quidem arbitror, in ſenſu primario, & hiſtorico citat. Verba illa eiuſdem Pſalmi num. 3. *Ex ore infantium, & lactentium perfeciſti laudem*, citantur etiam à Chriſto Matth. 21. num. 16. ad obſtruendum os obtrectantium Sacerdotum, & Scribarum. Et pleraque ſunt in illo Pſalmo, quæ de homine univerſè dici verè non poſſunt, ſed tantùm conveniunt Chriſto: & quia in illo ſublimata eſt humana natura, quia frater noſter, os noſtrum, & caro noſtra eſt, poſſunt in univerſum de homine pronuntiari. Non vacat premere ſingula: hæc verba duntaxat expēdamus. Ac primò quidem non arbitror, ſermonem eſſe de calcatione illa hoſtili, qua victores ovantes devictis, proſtratiſque hoſtibus colla protereбant. Pſalmo 109. num. 1. *Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum*. Vide, quæ adnotavi Malac. 4. nu. 3.

83 Deinde, quamvis de primo homine legamus Geneſ. 1. num. 26. *Præſit piſcibus maris, & volatilibus cæli*: ſed, ut doctè advertit Ribera ad Hebræos 2. num. 22. aliud eſt, præeſſe animantibus; & aliud longè excellentius, animantes ipſas ſub pedibus ſubijci: illud quidem prętātiam, & præeminentiam indicat naturæ; hoc autem, deſpoticum dominium affert: neque enim ſub pedibus ſubiecta habemus, niſi ea, quibus arbitratu noſtro utimur, quibuſque ad nutum imperamus: quod mortalium omnium, niſi Chriſto, contigit nemini. Ne ipſe quidem Adam, etiam tunc, cùm originali iuſtitia florebat, eam poteſtatem habuit, ut cùm vellet, ferociores aves liberè volitantes ad ſe vocaret; aut ex imo mari piſces vaſtiſsimos deduceret. Lege S. Thom. 1. P. q. 96. art. 1.

Accedit, quòd Propheta diſertè aſſerit: *omnia ſubiecisti ſub pedibus eius*: & Apoſtolus cæleſti inſtinctu Regium vatem exponens, ſignum illud univerſale nullatenus reſtringendum eſſe ait; ſed in latiſsima ſua ſignificatione ita accipiendum, ut præter Deum ipſum ſubijcientem omnia, nihil omnino ex tota rerum univerſitate excluſum eſſe intelligatur. 1. Cor. 15. num. 27. *Cùm autem dicat: omnia ſubiecta ſunt ei, ſine dubio præter eum, qui ſubiecit ei omnia*. Et ad Hebr. 2. num. 8. *Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius: in eo enim, quòd omnia ei ſubiecit, nihil dimiſit non ſubiectum ei*. Itaque omnes illę ſupremæ Intelligentiæ, etiam flagrantiſsimi Seraphini, ad huius hominis Chriſti provoluti pedes, ex eius nutu pendentes, & promptiſsimè obtemperantes ſunt. Agere enim hìc Apoſtolum de Chriſto, quatenus homo eſt, notius eſt, quàm ut probatione indigeat. Atq; ex iſto loco ſolidè probant Theologi, habuiſſe Chriſtum per ſe, & directè, excellens quoddam dominium, & poteſtatem in omnes res creatas. Vide Suarez tom. 1. in 3. P. d. 48. ſect. 2. 84

Et ipſum dedit caput ſupra omnem Eccleſiam.

Explicavi hoc ad Coloſſenſ. 1. nu. 18. hìc verò iterum, atque iterum inculcatur ab Apoſtolo: cap. 4. num. 15. *Qui eſt caput Chriſtus*: & cap. 5. num. 23. *Sicut Chriſtus caput eſt Eccleſiæ*. Res eſt communiter à Theologis tractata cum S. Thom. 3. P. q. 8. artic. 6. Vide Suarez diſp. 23. ſect. 1. & Vazquez diſp. 48. capite 1.

Numerus

Numerus 23.

Quæ eſt corpus ipſius, & plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur.

85 NOn dubito, quin Gręca illa, *Tu panda en paſi plerumenu*, Latinus Interpres aliter vertere potuiſſet. Eſt enim participium mediæ vocis, ut vocant, quod activè, vel paſsivè poſsis interpretari. Atque, ut conſtat ex Auguſtino lib. 22. de Civitate cap. 18. qui active legit, *adimplet*, in ipſos etiam Latinos codices irrepſit nonnulla diverſitas: ſed quando Vulgatus paſsivè vertit, &, ut fatentur ipſi noſtræ Editionis momi, rectè vertit; non verſio aliqua nova, ſed veteris verſionis congrua interpretatio quærenda nobis eſt.

86 Cupit Apoſtolus vehementer, nos omnes ad Chriſtum adducere. Ponit ſæpe ob oculos cognationem noſtram, vel potiùs unitatem myſticam cum Chriſto, eximiãque dignitatem inde redundantem, quò noſtram fiduciam excitet: ſi enim attentè perpendamus, cuius capitis facti ſimus membra, magna cum ſpe cæleſtium donorum influxum poſtulabimus, & quaſi iure noſtrum requiremus. Aſſerit itaque, Eccleſiam corpus eſſe myſticum huius capitis; & inſuper, eſſe *plenitudinem illius*, id eſt, integritatem, perfectionem, & quaſi complementum. Quia, ſicut caput mẽbra, ſic membra caput ipſum perficiunt: non enim perfectum corpus eſt, niſi caput, & membra, inter ſe unita, & arctiſsimo nodo colligata reperiantur: nam ſi ſolum extaret ipſum caput, & careret membris, quæ illud exornarent, in quæ influeret: ſi hic non eſſet pes; ille, manus; hic, pectus; ille, collũ; eſſet quidem caput, quod ad ſe attinet, prorſus independens, auguſtiſsimũ, diviniſsimumque; ſed qua ratione caput eſt, corpuſq; cõſtituit, eſſet, ut ita loquar, mancũ, & mutilum: *corpus enim eſt plenitudo capitis; & per omnia* (deſideratur enim Græcè ex cõſueto Atticiſmo præpoſitio *cata*, id eſt, *per*) *in om-* 87
nibus ſuis membris adimpletur, perficitur, & integratur. Hũc arbitror germanum eſſe Apoſtoli ſenſum: ſed nõ ſine cęleſti inſtinctu, uſus eſt Græcè participio illo medio, ut videlicet ſignificaret id, quod perſpicuũ per ſe erat, ita hoc ſacratiſsimum caput compleri, ac perfici per membra, ut ſimul ipſa membra, nõ quoad integritatem tantùm, ſed quoad vitam ipſam, & influxum, ex huius capitis plenitudine in omnibus, & per omnia adimpleãtur, & perficiantur.

Tota hęc explicatio poteſt illuſtrari ex 1. Cor. 12. n. 12. & 14. *Nã & corpus nõ eſt unũ mẽbrũ, ſed multa.* Et n. 27. *Vos autẽ eſtis corpus Chriſti, & membra de membro.* Et in hac epiſtola c. 4. nu. 12. *In ædificationẽ corporis Chriſti.* Ad Coloſ. 1. nu. 24. *Pro corpore eius, quod eſt Eccleſia.*

CAPVT II.

Numerus 1.

HVnc verſum expoſui ad Coloſ. 2. num. 13.

Secundum ſæculum mundi huius.

COnfundũtur ſæpe duo hęc vocabula apud ſacros Scriptores, ſint licèt in e. ſe diverſa, ſi utriuſque origo, & proprietas ſpectetur. Mundus enim, ab ornatu dictus, cælum, terramque complectitur, & quidquid cæli ambitu coercetur: ſæculum autem temporis ſucceſsiones, & ſingulorum hominum ætates, aut etiam mundi ipſius fluxam durationem denotat. Exempla paſsim obvia. Vtraq; tamen vox, non ſolum pro mundi mole (ſic enim ſumitur & ſæculum ad Hebr. 11. n. 3.) ſed etiam in malam partem pro mundanis, ſive hominibus, ſive rebus uſurpatur Ad Galat. 1. num. 4. *Vt eriperet nos de præſenti*

ſæculo nequam. Ad Romanos 12. num. 2. *Nolite conformari huic ſæculo*(Græcè, *configurari*) *præterit enim figura huius mundi*, 1. Corinth. 7. num. 31. Et qui fugacia, ac citò peritura conſectatur, eamdem figuram induit, ſæculo ipſi labenti configuratur: nam cùm animo ſit æternus, & ad immortalitatem natus, moribus tamen inconſtans, & fragilis efficitur. 2. Petri 2. num. 20. *Refugientes coinquinationes mundi.* Iacobi 1. num. 27. *Immaculatum ſe cuſtodire ab hoc ſæculo.* Græcè, *coſmu*, id eſt, mundo: uſque eò certum eſt, unam vocem uſurpari pro altera.

Secundum Principem poteſtatis aeris huius.

2 CONcors eſt Expoſitorum ſententia, huius Principis nomine diabolum denotari: cuius videlicet inſtigatione mundani in ſcelera præcipites ruũt. Confirmat hanc expoſitionem vox, quæ adiungitur, *exuſia*: quæ non potentiam, ut *dynamis*, ſed ius, auctoritatem, poteſtatemque ſignificat. Et verò dæmon, Princeps huius mundi à Chriſto nominatur, Ioan. 12. num. 31. non quòd legitimo iure Principatum obtinuerit, ſed quia illum per tyrannidem occupavit: etiam poſtquàm eiectus eſt foras, & iniquâ poſſeſſione deturbatus, homines ipſi defectionem à Chriſto, & deditionem dæmoni ultro

3 moliuntur. Appellantur quidem dæmones *Poteſtates*, vel *Principes*: Græcè *exuſiæ*, Lucæ 22. num. 53. ad Coloſſenſ. 1. nu. 13. & cap. 2. num. 15. ad Epheſ. 5. num. 12. ſed *poteſtates tenebrarum*: quia tenebris illis exterioribus ſunt addicti, ad eaſdem tenebras homines pertrahunt; eiſdemque interiores cæcitatis, & ignorantiæ tenebras offundunt. 2. Corinth. 4. num. 4. *In quibus Deus huius ſæculi excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelij.* Vide poteſtates tenebrarum cimmerijs tenebris obſcurantes animos mundanorum: vide, non modò Principẽ, ſed etiam Deum huius mundi vocari dæmonem. Nõ me fugit, Tertullianũ lib. 5. contra Marcionem, aliter hæc verba diſpũgere, & explicare. [Nos, inquit, ſic diſtinguendum dicimus: in quibus Deus, dehinc; ævi huius excæcavit mentes infidelium.] Deſumpſit hanc diſtinctionem, (ut obſervavit Pamelius nu 183.) ex Irenæo lib. 3. cap. 7. Sed neque ipſe in ea acquieſcit Tertullianus; & Auguſtin. lib. 2. contra Fauſtum, cap. 1. & 9. acutè concludit, nihil abſurdi eſſe, diabolum vocari Deum huius ſæculi, cùm dictum ſit etiam ab Apoſtolo, ad Philipp. 3. num. 19. *Quorum Deus venter eſt.*

Sed cur Princeps dicitur huius aeris? 4
Crediderim, mediam iſtam aeris regionem, in qua venti, turbines, & impreſſiones ignitæ generantur, propriam ſedem eſſe illorum dæmonum, qui ſunt ad oppugnandos homines deſtinati. Vide infrà, cap. 6. num. 12. Nam adhuc nondum eſſe penitus contruſos omnes dæmones in tenebricoſum illum Inferorum carcerem, videor mihi apertè colligere ex Scriptura. Lucæ 8. num. 31. *Rogabant illum, ne imperaret illis, ut in abyſſum irent.* Significat abyſſus, infinitæ profunditatis voraginẽ; quaſi *abſque fundo*: nam *byſſ*a Græcè, fundum eſt. Accipitur autem hic pro ipſo Tartaro, qui commodè abyſſus appellatur, quòd in profundiſsimis terræ viſceribus ita reprobos penitus abſorbeat, ut Chaos magnum interiectum ſit, neque inde poſsint unquam remeare. Apocalyp. 20 num. 3. *Et miſit eum in abyſſum, & clauſit, &c.*

Spiritus, qui nunc operatur in filios diffidentiæ.

QVi ſcilicet Princeps mundi, ſpiritus 5
eſt, miram efficacitatem habens ad flectendum, quò velit, filios contumaces, & incredulos.

Miror, quid occulti in voce *Spiritus*, cùm Græcè ſit vox communiſsima *pneuma*, ſubolucrit Caietano, ut ex ea no-

va portenta Platonica, vel potiùs iam antiquata, exploſaque confingat: & dæmones prẹditos eſſe corpore quodam ſubtili, & æthereo comminiſcatur. Nihil in ſacræ Scripturę explicatione periculoſius, quàm indulgere intemperãter ingenio. Sed benè habet. Satis erit negocij Caietano cum ſuo Catharino.

6 Quærit Baſilius i 1 Regulis breviorib9, interrogatione 268. quo ſenſu appellantur quidam filij contumaciẹ? Sic effert Baſilij Interpres Græcam vocem, quã Vulgatus *diſſidentiam, & incredulitatem*, reddere ſolet. Reſpondet Baſilius, fortaſſe dęmonem, cùm ſummè contumax ſit, atque præfractus, ipſam contumaciam nominari: ut perinde ſit filios contumaciæ, ac filios diaboli, dicere.

Expeditior alter eſt, quem etiam ibi tradit, ſolvendi quæſtionẽ modus. *Cõtumaciæ filius efficitur, qui opera, quæ contumaciæ ſunt, exercet.* Vulgaris is eſt Hebraiſmus. Illud verò eſt obſervandum, Græcã vocem *apithian*, non minùs ſpectare ad exprimẽdam obſtinationem mẽtis, quàm rebellionem, & contumaciam voluntatis. Vide ad Coloſſenſ. 3. num. 6.

Numerus 3.

In quibus & nos omnes aliquando cõverſati ſumus in deſiderijs carnis noſtræ, facientes voluntátem carnis, & cogitationum.

7 HOc videlicet eſt, quod operatur dæmon in filijs contumacib9: ut quaſi excuſſo Rationis iugo, & ſpreto pudoris fręno, laxiſsimas habenas carnis voluptatibus, appetitionibusq́ue remittant. Sed perpende miram animi demiſsionem in Apoſtolo, qui ſe ipſum coniungit cum hominibus Ethnicis, & in omni flagitiorum cœno volutatis.

Baſilius quærit interrogatione 269. [Nũquid voluntates aliæ carnis ſunt, aliæ cogitationum?] Reſpondet ipſe, & Hieronymus hic, duo peccatorum genera diſtinguentes: quædam enim ſunt obtuſiora, atque craſsiora, veluti voracitas, ebrietas, libido: quæ carni adſcribit ipſe Apoſtolus, ad Galat. 5. numer. 19. Alia ſpiritualiora ſunt, veluti hęreſis, ſiniſtra, & violenta Scripturæ interpretatio: & hæc vocantur peccata mentis.

Et eramus natura filij iræ, ſicut & cæteri.

8 FIlius iræ eſt aliquis (inquit Baſilius interrogatione 268.) quatenus ſe ira dignum reddidit] Idiomate illo Hebraico, 2. Reg. 12. num. 5. *Filius mortis eſt vir, qui fecit hoc*, ideſt, mortis ſententia feriendus. Matthæi 23. num. 15. *Facitis eum filium gehennæ*: id eſt, dignum ęternis ſupplicijs. Sic Iudas à Chriſto Ioann. 17. num. 12. Antichriſtus à Paulo 2. Theſſal. 2. num. 3. vocatur *filius perditionis*.

9 Cur natura dicamur filij iræ, maior quæſtio eſt. Græcam vocem *phyſi*, plerique reddendam exiſtimant, *prorſus*, aut *omnino*. Theophilactus admonet, *natura*, poſitum eſſe pro *verè*, & *germanè*. Verſionem illam priorem explodit Auguſtinus ex miro conſenſu omnium codicum Latinorum: quoniam ſi vox ambigua eſſet, ut contendebat Iulianus, aliquis vertiſſet, *prorſus*; aliquis, *natura*. Auguſtini verba hæc ſunt lib. 6. in Iulianum cap. 4. [Quod autem dicis, ubi ait Apoſtolus, natura filij irę, poſſe intelligi, prorſus filij iræ, Nonne hinc admoneri debuiſti, antiquam cõtra vos defendi Catholicam fidẽ: quia non ferè invenitur Latinus codex, ſi non à vobis nunc incipiat emendari, vel potiùs in mendum mutari, ubi non *natura*, ſit ſcriptum?] Dicimur itaq; natura filij iræ, nõ quòd natura ipſa nõ ſit cõdita à Deo perfecta, & cęleſtibus donis inſignita; ſed quia ex ea iã vitiata peccato primi Parẽtis, reatũ trahimus culpæ Originalis: ex quo irę, atq; vindictę obnoxij ſumus.

10 Caietani commẽtarius aut explicatione indiget, aut nota. *Natura* (inquit) *hoc eſt, naturali pronitate: fomitem enim naturalem ſignificat.* Quòd ſi Caietanus aſſerit, ut verba ipſa ſonant, nos eſſe filios iræ propter naturę pronitatem, ſive naturalẽ fomitem; doctrina eſt pluſquàm falſa: nã ut decernit Tridentinum ſeſſ. 5. *Manet etiam in baptizatis concupiſcentia, vel fomes: ſed cùm ad agonem relicta ſit, nocere non conſentientibus non valet: nihilque omnino eſt in renatis, quod verè, & propriè peccatum ſit.* Si verò intelligit Caietanus, ut ipſe paulò pòſt inſinuat, per pronitatem illam executioni mandatam, nos effici filios iræ, & vim affert verbis Apoſtoli longè petita explicatione, & validiſsimo telo apud hæreticos negantes originale peccatum, Eccleſiam exarmat.

Numerus 4.

Deus autem, qui dives eſt in miſericordia.

11 Miſericordia reſpicit miſeriã: nulla autem magis miſeranda miſeria eſt, quàm peccatum, Proverbio. 14. num. 34. *Miſeros facit populos peccatum.* Hebraica vertit Arias Montanus: *miſericordia populorum peccatum*: quia ſcilicet nullibi magis opportunus locus eſt miſericordiæ, quàm in tanta miſeria. Ad Roman. 11. num. 32. *Concluſit Deus omnia in incredulitate, ut omnium miſereatur.* Itaque ingenti illi peccatorum cumulo, quæ miſeros iræ filios efficiebant, inæſtimabiles opponit Paulus divitias divinæ miſericordiæ. Eſt verò phraſis Apoſtolo per quàm familiaris: ad Roman. 2. nu. 4. *An divitias bonitatis eius? &c.* In hac epiſtola ad Epheſios quinquies uſus eſt conſueta hac exaggerandi formula, cap. 1. nu. 7. & 18. cap. 2. num. 7. cap. 3. nu. 8. & 16.

12 Et quidem dives peccati debitum, divitem poſtulat miſericordiam. Perpende huius debiti divitias ex eo, qui Matth. 18. num. 24. debebat decem millia talenta: quæ pecunia ad noſtram ſummam redacta, ut ibi ſubducit Maldonatus, *monta ſeis millones*. Stupendum ſanè debitum unius dũtaxat debitoris. Perpende etiam, innumerabiles eſſe alios, qui peccata peccatis, flagitia flagitijs cumulantes, immenſos ſibi theſauros debiti coacervant, ad Roman. 2. num. 5. Quòd ſi tam dives eſt peccator in debito, oportet, ut longè ditior, & locupletior Deus ſit in miſericordia, ne unquam exhauriatur. Bernard. ſerm. de Triplici miſericordia. *Magnus peccator magna miſericordia opus habet.* Hoc agnoſcebat peccator ille, qui clamabat, Pſalm. 50. num. 1. *Miſerere mei Deus ſecundum magnam miſericordiam tuam.* Ex miſericordia etiam fluxit remiſsio illius ingentis debiti Matth. 18. num. 27. *Miſertus autem Dominus, &c.* Sapienter Damaſcenus in vita Barlaam. *Non vincunt peccata convertentium ſe ad Deum inæſtimabilem illius bonitatem: ipſa quippe ſub menſura ſunt, & numero, quantacumque ſint: illa verò immenſa eſt, & innumerabilis.*

13 Quòd ſi hæc verba, *qui dives eſt in miſericordia*, accipiamus eo ſenſu, quo apud omne genus Scriptorum accipi ſolent: cùm enim vocamus divitem in aliqua re, qui in ea præcipuas ſuas divitias ſitas habet. Hiſpanè. *Es rico en ganados, en tierras, o en juros.* Geneſ. 13. num. 2. *Erat dives valde in poſſeſsione auri, & argenti.* Quem loquendi modum transferunt etiam ſacri Scriptores ad divitias animi. Eccleſiaſtici 44. num. 6. *Homines divites in virtute.* 1. Timoth. 6. num. 18. *Divites fieri in bonis operibus.* Iacobi 2. num. 5. *Divites in fide.* Iure optimo Deus appellatur dives in miſericordia: nam, cùm in omnibus ditiſsimus ſit; tamen divitijs miſericordiæ maximè excellit.

14 Hinc *Dominus miſericordiæ*, Sapient. 9. numero 1. *Pater miſericordiarum*, 2. Corinthi. 1. numero 3. meritò vocatur

Nam *miſerationes eius ſuper omnia opera*
eius. Pſalm.144. num.9. Cùm Moyſi oſ-
tentantur divitiæ Dei, Exod. 34.num.6.
has præcipuè celebrat: *Miſericors, & cle-*
mens; patiens, & multæ miſerationis: qui
cuſtodis miſericordiam in millia: & infrà,
num. 7. *qui reddis iniquitatem in quartam*
progeniem: quod ipſe etiam Deus de ſe ip
ſo teſtatus fuerat, cap.20.n. 5. Quantùm
ergo ſuperat millenarius numer⁹ quater-
narium, tãto intervallo, quod ad effectus
quidem attinet, ſuperat iuſtitiam miſeri-
cordia. Pſalm. 35. num. 6. *Domine in cæ-*
lo miſericordia tua: & num. 7. *iuſtitia tua,*
ſicut montes Dei. Vide, quantò altius ſit
cælum vel editiſsimis montibus: ſic attol-
litur miſericordia præ iuſtitia.

15 Accedit, quòd etiam tunc, cùm diſtrin
gitur iuſtitia, temperans ibi rigorem re-
lucet miſericordia. Pſalm. 76. num. 10.
Aut cõtinebit in ira ſua miſericordias ſuas?
Habacuc 3. num. 2. *Cùm iratus fueris, mi-*
ſericordiæ recordaberis. Eleganter Ambro
ſius in oratione de obitu Theodoſij, cùm
attuliſſet illa verba Pſalmi 114. num. 5.
Miſericors Dominus, & iuſtus, & Deus no-
ſter miſeretur. Bis (inquit) *miſericordiam*
poſuit, ſemel iuſtitiam: in medio iuſtitia
eſt, gemino ſepto incluſa miſericordiæ.

16 Eſt inſignis locus ad hoc confirmandũ
Sapient. 12. num. 18. *Tu autem domina-*
tor virtutis. (Græcè *deſpozon iſchios*, id
eſt, *dominans fortitudini*: qui infinitam tuã
poteſtatem, ad ulciſcenda ſcelera erum-
pentem, coerces, ac moderaris) *cum tran-*
quillitate iudicas (Græcè *en epÿKia*. Ian-
ſenius, *cum manſuetudine*. Compluten-
ſis, *in æquitate*, ideſt, non ſummo iure, ex
æquo, bonoq́ue: eſt enim *epicheia*, pia, &
benigna iuris interpretatio) *& cum mag-*
na reverentia diſponis nos. Græcè *phidus*.
Tigurina, *cum moderatione*. Ianſenius, *cũ*
multa miſericordia, vel *indulgentia*. Com-
plutenſis, *cum multa parcitate*. Lorinus,
parſimonia. Atque ita explicanda eſt vox
illa, qua uſus eſt Interpres, *reverentia*, ut
ſit, quaſi paternalis quidam timor, tẽpe-
rans, ac moderans ſupplicium, reve-
renſq́ue, ne ad iracundiam provocet fi-
lios, ad Epheſ. 6. num. 4. ſi ab illis com-
meritę pœnæ repetantur.

Propter nimiam charitatem ſuam,
qua dilexit nos.

Numerus 5.

Et cùm eſſemus mortui peccatis, con-
vivificavit nos in Chri-
ſto.

O *Mira circa nos* (exclamat 17
Eccleſia) *tuæ pietatis dignatio:*
ò ineſtimabilis dilectio chari-
tatis: ut ſervum redimeres, Fi-
lium tradidiſti. Hic fons, hæc origo fuit
tam immenſi beneficij, Divinus amor.
Multa quidem dona Deus in genus hu-
manum plena manu contulerat: ſed nul-
lum eorum charitatem illam nimiam
exæquabat: eſt enim infinitus Dei amor,
at dona, quę ex ipſo fluebant, ſunt fini-
ta. Iam verò elargitus eſt tale donum,
quod Divinum amorem adæquet, quod
nimiam charitatem exhauriat: nam ſi in-
finitus eſt Dei amor, infinitus etiam eſt
Dei Filius unigenitus. Ioannis 3. num.
16. *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium*
ſuum unigenitum daret. Ipſe nos prævenit
diligendo 1. Ioannis 4. num. 10. ipſe De⁹
immortalis, & æternus, homines ex luto
fictos, & (quod eſt longè deterius) flagi-
tijs inquinatos, perpetuiſq́ue Inferorum
fornacibus addictos, uſque eò dilexit, ut
unigenam dederit Filium, qui mortuos
delictis vivificaret ſuo ſanguine. Ad Ro-
manos 5. num. 8. *Commendat* (Græcè, *ſy-* 18
niſteſi, id eſt, nobilem, & illuſtrem facit)
charitatem ſuam Deus in nobis: quoniam
cùm adhuc peccatores eſſemus, Chriſtus pro
nobis mortuus eſt. An nõ tã incẽſa in imme
rentes Dei charitas nimia meritò appelle-
tur? Nimiũ viſum eſt Senecę, ſi ita de ſe
homo magnificè ſentiret, ut ſua ipſi⁹ cau
ſa mũdus eſſet cõditus, curſumq; teneret

ſuum

ſuum, lib. 2. de Ira cap. 27. [Nimis nos
ſuſpicimus, ſi digni nobis videmur, prop-
ter quos tanta moveantur: non nos cauſa
mundo ſumus hyemem, ęſtatemque re-
ferẽdi.] Quo ſtupore defixus hæreret hic
Philoſophus, ſi certò ſciret, unigenitum
Dei Filiũ mortẽ pro nobis probroſiſſimã
ſubijſſe! Non nimis nos ſuſpicim⁹, ô Sene
ca: ſuſpexit nos nimis Deus, cùm adeò ni-
mis homines dilexit, ut nõ illis dumtaxat
mundum, ſed Filium ſuum unigenitũ do
naverit.

Ipſum etiam Filiũ hæc eadẽ nimia chá
ritas impulit, ut ſummos noſtra cauſa cru
ciat⁹ perferret. Altè hoc imbiberat Apo-
19 ſtolus, qui in hac Epiſtola, non ſemel di-
xiſſe contentus, iterum, atque iterum re-
petit: cap. 5. num. 2. *Chriſtus dilexit nos,
& tradidit ſemetipſum pro nobis*: & num.
25. *Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſe ipſum
tradidit pro ea.* Verè omnino Laurentius
Iuſtinianus in lib. de Ligno vitæ c. 6. ait
[Nullum vinculum Filiũ Dei ad colum-
nã tenere potuiſſet, ſi charitatis vinculũ
defuiſſet: nullũ ferrum eum in Cruce te-
nuiſſet, niſi charitas affuiſſet. O charitas,
quàm magnum eſt vinculum tuum, quo
Deus ligari potuit.] Hic eſt dulcis ille Ty
rannus (ut eum vocat Nazianz orat. 28.)
[Qui de Chriſto ſuperato triumphum
egit.] Bernardus ſermo. 64. in Cantica.
[Triumphat de Deo amor. O triũphum
admirabilem? Quis triumphantis currus
eſt? ſanè Crux: in illa enim de Deo chari-
tas triumphavit.] Apocalypſis 1. num. 5.
*Dilexit nos, & lavit nos à peccatis noſtris
in ſanguine ſuo: Non laviſſet*, (inquit ibi Ri
cardus) *niſi dilexiſſet.* Ad Titum 3. num.
20 4. *Benignitas, & humanitas apparuit Salva
toris noſtri.* Græcè, *philantropia*, id eſt,
amor hominum: qui in Chriſti paſſione ſu-
pra modum enituit. Ad Galat. 2. num.
20. *Qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum
pro me.* Vbi Chryſoſtomus: [Neque recu
ſaturus erat Chriſtus, vel ob unum tan-
tã exhibere diſpẽſationem: adeò ſingulũ
quemque hominem pari charitatis modo
diligit, quo diligit orbẽ univerſum]. Non
ne hæc nimia charitas ſit, omnipotentem
Deum pro uno miſero homulo ſanguinẽ,
vitamque profundere? Theophilactus, &
OEcumenius eiſdem propè verbis oſten-
dunt, ad Galat. 2. quàm gratis animis pro-
ſequi debeamus hãc nimiam Chriſti cha-
ritatem. *Quod erat commune, proprium ef-
ficit: declarans, quòd tantam oporteat unum-
quemque gratiam reddere Chriſto, quãtam
ſi pro ipſo ſolo mortuus eſſet.*

Cuius gratià eſtis ſalvati.

Numerus 6.

*Et conreſuſcitavit, & conſedere fe-
cit in cæleſtibus in Chriſto
Ieſu.*

Difficilem quæſtionem habet, 21
quo ſenſu dicat Apoſtolus,
nos unà cum Chriſto fuiſſe à
mortuis excitatos, ſimulque
cum illo conſcendiſſe cælos, & in beatis
illis thronis conſediſſe. Bifariã reſponde-
ri poteſt. Primò ſimpliciſsimè, ut hic reſ-
pondet Hieronymus: ex infallibili Dei
præſcientia, ea, quæ certò futura ſunt, in
Scriptura pro præteritis enuntiari: ne vi-
delicet fides vacillet, aut fluctuet ſpes:
quia enim pręterita, infecta fieri non poſ-
ſunt; futura, quaſi iam facta memorantur.
Innumera ſuppetunt Prophetarum exem
pla: atque, ut omittam illa, in quibus In-
terpres Hebraicum præteritum expreſsit
futuro Latino: Pſalm. 18. num. 5. *In om-
nem terram exivit ſonus eorũ.* Quod ad Ro
manos 10. num. 18. Paulus interpretatur
de Apoſtolis: & quidem in ſenſu litterali,
ut probat ibi Toletus notatione 11. Pſal.
21. num. 17. *Foderunt manus meas, & pe-
des meos.* num. 19. *Diviſerunt ſibi veſtimẽ-
ta mea.* Pſalm. 68. num. 22. *Dederunt in
eſcam meam fel, & in ſiti mea potaverunt
me aceto.* Quæ verba multis pòſt ſeculis,
quàm ſcripta ſunt, in Chriſto fuiſſe im-
pleta, indubitatum omnibus eſt.

22 Secunda explicatio eſt, Deum reſuſcitaſſe nos, & conſedere feciſſe in cæleſtibus; non in proprijs perſonis, ſed in Chriſto, ut ipſe Apoſtolus ait: quia ille, caput noſtrum; nos, illius membra ſumus: poſſeſſionem videlicet cepit Chriſtus noſtro omnium nomine. Verè enim ait magnus Leo ſermone 1. de Aſcenſione. *Chriſti aſcenſio, noſtra provectio eſt: & quò præceſſit gloria capitis; eò ſpes vocatur & corporis.* Quod eleganter proſequitur Anſelmus in Commentario huius loci. *Spe cum Chriſto iam nos reſuſcitavit Deus: ut quemadmodùm Chriſtus eſt reſuſcitatus, ſic nos ſpei certitudine expectemus reſuſcitãdos: & cum eo ſedere nos fecit in cæleſtibus: quia quamvis corpus noſtrum nondum ibi ſit, tamẽ ſpes noſtra iam ibi eſt.* Ad Roman. 8. numero 11. *Qui ſuſcitavit Ieſum Chriſtum à mortuis, vivificabit & mortalia corpora veſtra.* Stat itẽ fixa, & rata eiuſdem Chriſti promiſsio Apocalypſis 3. num. 21. *Qui vicerit, dabo ei ſedere mecum in throno meo.*

23 Predixit hoc ipſum Iſaias, cap. 26. numero 19. *Vivent mortui tui, interfecti mei reſurgent:* Blanda quędam, ac benigna conſolatio eſt. Illi, quos nunc Tyranni ſupplicijs excarnificatos necant, reſurgent aliquando ad veram, & immortalem vitam: *vivent mortui tui.* Quid dico, tuos? Mei; mei ſunt: meorum ego rationem habebo: meum ipſe corpus myſticum ſuſcitabo: *interfecti mei reſurgent.* Hebraicè. *Niblatqu*ę vox, ut obſervat Forerius, corpus exſangue, & animą vacuum ſignificat: ſed nomini ſingulari, ad illuſtriorem expreſsionem myſterij, plurale verbum adiungitur. Itaque non malè vertit Tigurina: *& quemadmodùm corpus meum reſurgent*; ſi adverbium illud, quod addidit de ſuo, ita accipiatur. *Quemadmodùm, aut perinde, ac decet corpus meum.*

24 Sed eſt pręter cętera inſigne Oſeę vaticinium cap. 6. num. 3. *Vivificabit nos poſt duos dies: in die tertia ſuſcitabit nos.* Hunc locum ad litteram intelligendum eſſe de Chriſti reſurrectione, concors eſt Hebræorum, Græcorum, Latinorumquè ſententia, ut probat erudite Ribera. Imò Dorotheus in Synopſi affirmat, cùm Paulus ait 1. Corinth. 15. num. 4. *Reſurrexit tertia die ſecundum Scripturas*, ad præſens Oſeę vaticinium Apoſtolum reſpexiſſe: nuſquam enim alibi in toto vetere Teſtamento expreſſè cõtineri, futuram Chriſti reſurrectionem tertia die ab eius morte. Vbi illud adverte, disertis verbis Prophetam polliceri; nos in die tertia unà cum Chriſto conreſuſcitandos: tam certa enim, ac firma eſt ſpes noſtrę reſurrectionis, reſurgente noſtro capite; ut potuerit Propheta aſſeverare, nos fuiſſe cum illo ſimul ſuſcitatos: quod etiam aſſeveravit Paulus ad Coloſſenſes 2. num. 12. *In quo & reſurrexiſtis.* Vnde illa eiuſdem Pauli verba cap. 3. num. 1. *Igitur ſi conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt, quærite*, ita accipienda ſunt, ut particula illa *ſi*, non dubitantis ſit, ſed aſſeverantis, & inferentis; ac ſi diceret: quandoquidem cum veſtro capite Chriſto ſimul excitati eſtis, nolite iam terrena, & caduca conſectari: ad cæleſtia, & immortalia potiùs aſpirate.

25 Obſervat Viegas in caput quartum Apocalypſis, Commentario 1. ſectione 4. num. 5. nuſquam in Sacris litteris Angelos ſedẽtes in cœlo apparuiſſe, ſed tantùm Deum, & homines: ut ex eo exploratum ſit, quantò honore, poſt Verbi Incarnationem, homines Angelis antecellant: ſiquidem homines in thronis conſidentes, Angeli verò perpetuò, vel ſtantes, vel miniſtrantes apparent. Confirmat ex iſto loco, *& cõſedere fecit in cæleſtibus*: & Matthæ. 19 num. 28. *Sedebitis & vos ſuper ſedes duodecim.* Atque hinc etiam colligit cum Divo Bernardo, intolerandam fuiſſe Luciferi ſuperbiam, qui univerſis Angelis aſtãtibus, aut miniſtrãtibus, ſolus thronum, ac ſedem appetierit. Iſaiæ 14. nu. 13. *Sedebo in monte teſtamenti.*

26 Plauſibilis ſanè obſervatio: quæ vereor, ne plus habeat ſubtilitatis, quàm ſolidę, ac firmę probabilitatis. Nam in primis, etiam cùm de Chriſto ſermo eſt, qui

toties

toties in Scriptura prædicatur ad dexteram Dei ſedens, fidenter pronuntiat Suarez tom. 2. diſp. 51. ſect. 3. nullum Patrē, aut Doctorem Catholicum de corporali ſeſsione interpretari.

Imò longè eſſe probabilius, ſtare Chriſtum in cęlo, quàm ſedere: ſtantis enim habitus dignior, celſior, & promptior eſt, & ad functiones naturales obeundas accōmodatior: & ſtatus ille Glorioſus omnem defatigationem, aut quieſcendi neceſsitatem, quam ſeſsio ipſa præſefert, prorſus excludit.

27 Deinde locus ille Matth. 19. num. 28. non eſt ad rem: neque enim ibi de cæleſtibus Beatorū thronis, ſed de ſolijs Apoſtolorum iudicantium unà cum Chriſto; ſermo eſt. Denique quod additur de peccato Luciferi, extenuare illius, mihi potiùs videtur, quàm exaggerare ſuperbiam: ſi enim naturę præſtantia, & ſupernaturalium donorū copia univerſis Angelis præcellebat, ut receptū eſt in Theologia, non adeò intoleranda ſuperbia fuiſſet, ijs, quibus natura, & Gratia præibat, velle etiam ſeſsione præſtare: ſed aliud lōgè diverſum fuit Luciferi peccatum.

Numerus 7.

Vt oſtenderet in ſæculis ſupervenientibus abundantes divitias gratiæ ſuæ in bonitate ſuper nos in Chriſto Ieſu.

28 VT univerſæ poſteritati omnium ſæculorum notas faceret abundantes (Græcè, *ſupereminentes*) divitias gratiæ ſuę, quas pro ſua benignitate, ac per Chriſti meritum, in nos inimerentes copioſiſſime effudit. Itaque liberalem iſtam cæleſtium donorum effuſionē, ex mera Dei benignitate profectam, non ſolùm ait, eſſe gratiam, nullis noſtris operibus evocatam, ſed divitias; & quidem excellentes, ac ſupereminentes gratiæ divitias, Chriſto mediatori acceptas referendas, non Angelis, ut hæretici temerè effutiebant.

29 Illud hîc duntaxat occurrit adnotandum: pro *bonitate*, Græcè ſubeſt, *Chreſtoteti*: propriè vertas, benignitate, comitate, dulcedine, ſuavitate: nomē enim *Chreſtoi*, unde hoc ſubſtantivum derivatur, idem eſt, ac benignum, facile, ſuave, ac dulce. Matth. 11. num. 30. *Iugum meum ſuave eſt*. Pſalm. 33. num. 9. *Quoniam ſuavis eſt Dominus*: & 1. Petri 2. n. 3. *Quoniam dulcis eſt Dominus*: Lucæ 6. num. 35. *Quia ipſe benignus eſt*. 1. Machab. 6. num. 11. *iucundus eram*.

30 Sic etiam illuſtrat Vulgatus varijs vocibus Latinis nomen *Chreſtotes*. Pſalm. 20. num. 4. *In benedictionibus dulcedinis*: & Pſalm. 30 num. 20. *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ*: Pſalm. 64. num. 12. *benignitatis tuæ*: Pſalm. 84. num. 13: *Dominus dabit benignitatem*. Pſalm. 144. n. 7. *Memoriam abundantiæ ſuavitatis tuæ*. 2. Corinth. 6. num. 6. *In longanimitate, in ſuavitate*. Ad Titum 3. num. 4. *benignitas, & humanitas apparuit*. Vide, quàm propenſam Dei ad benemerēdum de hominibus voluntatem vox originalis oſtendat.

Numerus 8. & 9.

Gratia enim eſtis ſalvati per fidem, & hoc non ex vobis: Dei enim donū eſt, non ex operibus, ut ne quis glorietur.

31 INteriecerat Apoſtol° num. 5. ubi de Chriſto ſermo erat, eam parentheſim (*cuius gratia eſtis ſalvati*) uberiùs nūc eam exponit, totumq; iuſtificationis negotium, per partes, enucleatiùſque diſtinguit. Nam ex parte Dei, iuſtificatio initiū ſumit à præveniente illius Gratia; ex parte verò noſtra liber intervenit aſſenſus fidei. Hoc primum eſt noſtræ ſalutis exordium; & ideo per fidem iuſtificati dici-

mur,

Digitized by Google

mur, quia fides eſt humanæ ſalutis initium, ſine qua impoſsibile eſt placere Deo, & ad filiorum eius conſortium pervenire;

32 *Et hoc*, inquit, *non ex vobis:* liberè quidem aſſentimur illuſtrationi Divinæ, nam poſſumus eam abijcere, ac diſſentire, ſi volumus: ſed hic ipſe volũtarius aſſenſus, & ſi noſter eſt, ſimul etiam eſt *Dei donum*; ac non ex merito operum precedentium, ſed ex gratuita, & ſpontanea Dei liberalitate nobis elargitum: *Dei enim donum eſt, non ex operibus.*

Probat Salmeron, fidem eſſe Dei donum, ex illis Chriſti verbis Ioan. 6. nu. 29. *Hoc eſt opus Dei, ut credatis in eum, quem miſit ille.* Sed longè diverſus eſt illius loci ſenſus. Illa quidem eiuſdem capitis verba, num. 65. hoc fidei dogma apertiſsimè convincunt. *Nemo poteſt venire ad me, niſi fuerit ei datum à Patre meo.* Vel quæ præceſſerant num. 44. *Niſi Pater, qui miſit me, traxerit eum.* Inſigne eſt Lydiæ exemplũ Actuum 15. num. 14. *Cuius Dominus aperuit cor, intendere his, quæ dicebantur à Paulo.* Iam ſi à Deo accipitur hoc donum, *quis gloriabitur, quaſi non acceperit?* 1. Corint. 4. num. 7. Aurea ſunt Auguſtini verba, cap. 16. Soliloquij. *Si quid boni eſt, parvi, vel magni, donum tuum eſt; & noſtrum, non niſi malum eſt. Vnde igitur gloriabitur omnis caro? Numquid de malo? Hæc non eſt gloria, ſed miſeria. Sed numquid gloriabitur de bono? Numquid de alieno? Tuum Dominè eſt bonum, tua eſt gloria. Qui enim de bono tuo gloriam ſibi quærit, hic fur eſt, & latro: & ſimilis eſt diabolo, qui voluit furari gloriam tuam.*

(i)

Numerus 10.

Ipſius enim ſumus factura: creati in Chriſto Ieſu in operibus bonis, quæ præparavit Deus, ut in illis ambulemus.

REddit cauſam, cur neminem 33
oporteat gloriari: quia ſicut creationem hominis nihil omnino præceſsit, niſi mera, & gratuita Dei voluntas fabricandi corpus, animamq́ue ex nihilo condendi: ſic iuſtificationem, quæ altera quaſi creatio eſt, nullum omnino meritum antecedit.

Factura Græcè dicitur, *piema*: & idem eſt, ac opus, ſive figmentum; ut conſtat Pſalm. 63. num. 10. Pſalm. 142. num. 5. ad Roman. 1. num. 20. licèt alicubi eadem etiam voce reddiderit Vulgatus, Pſal. 91. num. 5. *Delectaſti me Domine in factura tua.*

Notat Tertullianus lib. 5. contra *Mar-* 34
cionem, cap. 17. explicans hæc Apoſtoli verba. *Homo factura Creatoris eſt: idem ergo condidit in Chriſto, qui & fecit: quantùm enim ad ſubſtantiam, fecit; quantùm ad gratiam, condidit.* Sic vertit Tertullianus verbum *ctizin*, id eſt, *creare*, ut obſervat ibi Pamelius num. 269. Itaque propter creationem, *Dei factura* vocamur: dicimur autem *creati*, propter iuſtificationem.

Eſt verò iuſtificatio peccatoris, moralis quædam creatio, quia ex nullo prorſus eius merito, aut opere exordium ſumit. Si enim ex minimo aliquo opere, aut initio liberi arbitrij, primum gratiæ auxilium nobis daretur, iam non ex ſola miſericordia, quæ ſolam reſpicit miſeriam; neque ex mera liberalitate, quæ nullum præſuppponit obſequium; ſed ex gratitudine daretur: ac proinde, ut rectè colligit Apoſtolus ad Romanos 11. num. 6. *Gratia iam non eſſet gratia.* Ex nihilo itaque peccati

conditi ſumus iuſti : quia (ut graviter decernit Tridentinum Seſſ.6.cap.8.) *Nihil eorum, quæ iuſtificationem præcedunt, ſive fides, ſive opera, ipſam iuſtificationis gratiã promeretur:*

35 Accedit, quòd huius actionis terminus, nempe gratia iuſtificans, longè excellentior, ac ſublimior eſt, quàm terminus creationis. Vide ſuprà, cap.1.num.20. Atque in hanc ſententiam benignè interpretandi ſunt plerique Theologi, aſſerentes, gratiam, cæteraque chariſmata ſupernaturalia, quæ iuſtificatis infunduntur, in eorum animis creati: cùm enim qualitates ſint, educuntur de potentia obediẽtiali ſubiecti, & ab eodem etiam pendẽt, dum fiunt, conſervanturque divinitus.

36 Ex hac doctrina illuſtrantur varia Scripturæ loca, in quibus homo iuſtificatus appellatur *Creatura Dei*, aut *nova creatura*. Intercedit enim in hac ſpirituali renovatione mirabilis quædam creatio, quæ non minùs (fortaſſe etiam magis) quàm hui' Vniverſi molitio, infinitã Dei omnipotentiam efflagitat. 2. Corinth. 5. num.17. *Si qua ergo in Chriſto nova creatura, &c.* Ad Galat. 6. num. 15. *In Chriſto enim Ieſu, neque circumciſio aliquid valet, neq; præputium, ſed nova creatura.* Vbi circumciſionem nominat Moſaicam legem; ut probat Lorinus, Actuum 15. verſu 1. præputium, Gentilium ritus; novam autem creaturam, animum hominis gratia renovatum, & ad Chriſti imaginem effictum. Vide ad Coloſſenſ. 3. num 9. & ad Epheſios 4. num. 24. *Qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia, & ſanctitate.* Proptereà enim Chriſtus, qui ſua ſanctiſſima paſſione hanc nobis renovationem, creationemque promeruit, vocatur Apocalyp. 3. num 14. *Principium creaturæ Dei.* Et homines iuſtificati, dicuntur Iacob. 1. num 18. *Initium creaturæ eius.* Sive, ut legitur Græcè, *Primitiæ creaturarum eius.* Id eſt primi, ac pręſtantiſſimi inter omnes adſpectabiles creaturas.

Numerus 11.

Propter quod memores eſtote, quòd aliquando vos Gentes in carne, qui dicimini præputium ab ea, quæ dicitur circumciſio in carne, manu facta.

QVò huius beneficij, in vos à 37
Deo benigniſsime collati, magnitudinem pluris æſtimetis, quò tantorum donorum largitori maiorem gratiam, magiſque ex animo habeatis, refricate, quæſo, memoriam illius temporis, quo eratis Gẽtes, hoc eſt Ethnici, anili mutorum ſimulacrorum ſuperſtitione deluſi, & ab eo populo, apud quem unius, ſummique Dei cognitio, cultuſque vigebat, probroſiſſimo agnomine, *incircumciſi, præputiati, & carnales* dicebamini: ut perſpectis tenebris, quibus circumfuſi tenebamini, agatis Deo gratias immortales, qui vos ex tam cæca, & alta caligine vocavit in admirabile lumen ſuum. Hic nexus eſt, atq; ſcopus huius Apoſtolicę ſententiæ.

Scitum eſt in Scriptura, Gentiles, tan- 38
quam publicos peccatores, diriſque devotos, populo Iudaico execrationi, & horrori fuiſſe; quos proinde, quaſi excommunicatos devitabant. *Sit tibi quaſi Ethnicus,* ait Chriſtus, Matth. 18 num. 17. & de eo murmurabant, Lucæ 19. num. 7. *Quòd ad hominem peccatorem* (id eſt, Ethnicum) *divertiſſet.* Vbi probat Maldonatus, Gentiles intellectos nomine peccatorum. Matth. 26. num. 4. Marci 14. num. 41. Lucæ 24. num. 7. Fideles quidem ex circumciſione cum Petro diſceptaſſe, legimus Actuum 11. num. 2. & 3. *Quod ad viros præputium habentes introiſſet:* Iudęos verò ira excanduiſſe in Paulum; eumque concitata turba ferè diſcerpere voluiſſe, quòd Gentilem hominem introduxiſſet in templum, Actuum 21. num. 28. Quòd putarent, quaſi malo quodam auſpicio, ſic

Ethnico excommunicato, templi ſancti-
tatem pollui, ac prophanari. Denique ab
ipſo Chriſto videmus, Gentiles appella-
tos *canes*, Matth. 15. num. 26. quo nomi-
ne, non niſi viliſsimi homines per contēp-
tum vocari conſueverunt. 1. Reg. 3. nu. 8.
& cap. 16. num. 9. & 4. Reg. 8. nu. 13.

39 Nec minùs ſcitum eſt in Scriptura,
præputium Gentilibus vitio, ac probro
verti ſolere. Geneſis 34. num. 14. *Nec dare*
ſororem noſtram homini incircumciſo. 1. Re-
gum 17. num. 26. *Quis enim eſt hic Phili-*
ſthæus incircumciſus? 1. Paralip. 10. num. 4.
Ne fortè veniant incircumciſi iſti, & illu-
dant mihi. Vulgari etiam, ac probroſo no-
mine Gentiles *præputium* dicebantur. Ad
Galatas 2. num. 7. *Creditum eſt mihi Evan-*
gelium præputij, id eſt, Gētium. Ad Roma-
nos 2. num. 26. *Si igitur præputium iuſti-*
tias legis cuſtodiat. Id eſt, populus Genti-
lium.

40 Adiungit Apoſtolus, eos aliquando
fuiſſe Gentes *in carne*: quod, cùm eò refe-
ratur, ut obverſetur ob eorum oculos mi-
ſerrimus ille priſtinæ vitæ ſtatus, unde
Chriſti gratia ſunt extracti: non dubito,
quin eodem ſenſu accipiendum ſit, quo
paulò antè dixerat, num. 3. *In deſiderys*
carnis noſtræ, facientes voluntates carnis.
Obſcurè enim ſuas illis ſordes, & obſcœ-
nitates obiectat: ut qui ſe viderant in al-
tiſsimo, eodemque tenaciſsimo carna-
lium voluptatum cœno hærentes, ac de-
fixos, memores ſe, & gratos illi oſtendant,
qui demerſis dexteram porrexit, ut eos è
ſordibus extraheret. Hanc vim habere il-
lud *in carne*, ex alijs locis Apoſtoli diſci-
mus. Ad Romanos 7. num. 5. *Cùm eſſe-*
mus in carne. Et cap. 8. num. 8. *Qui autem*
in carne ſunt, Deo placere non poſſunt.

41 Populum verò Iudaicum appellari cir-
cumciſionem, vulgatiſsimum eſt: ad Ro-
manos 15. num. 8. ad Galatas 2. num. 7. 8.
& 9. Sed non ſine ſale vocat hic Apoſto-
lus *circumciſionem manu factam in carne*,
ut legalem illam, umbraticamque cære-
moniam, ſolidæ, & expreſſæ circumciſio-
ni cordis opponat, de qua ad Coloſ. 2.
num. 11. *Circumciſi eſtis circumciſione, non*
manu facta, in expoliatione corporis carnis;
ſed in circumciſione Chriſti. Vide Toletum
in ea verba ad Roman. 2. num. 29. *Circum-*
ciſio cordis in ſpiritu, non littera: & Caſtrū
in id Hieremiæ 9. num. 26. *Omnes gentes*
habent præputium: omnis autem domus Iſ-
rael incircumciſi ſunt corde.

Numerus 12.

Quia eratis illo in tempore ſine Chri-
ſto, alienati à converſatione Iſrael, &
hoſpites teſtamentorum, promiſ-
ſionis ſpem non habentes, &
ſine Deo in hoc
mundo.

ENumerat ſigillatim & ma- 42
la, quæ incurrerant; & bo-
na, quibus infidelitatis tem-
pore carebant. Erant in pri-
mis ſine Chriſto, id eſt, ſine Chriſti noti-
tia, & fide, ſaltem expreſſa, & explicata.
Erant alienati à cōverſatione Iſrael. Græ-
cè, *politias*: quam vocem Interpres Ac-
tuum 22. num. 28. *civilitatem* vertit. Et
propriè ibi ſignificat, *immunitates, privile-*
gia, & iura civitatis. Vt 2. Machabæor. 4.
num. 11. ubi Vulgatus, *civium iura deſti-*
tuens. Græcè, *legitimas ſolvens politias*. Et
cap. 8 num. 17. *Veterum inſtituta convulſa.*
Vbi ea vox referri etiam poteſt ad ratio-
nem vivendi, adminiſtrationemque Rei-
publicæ, quam *ſocialem inter cives conver-*
ſationem iure nominaveris. Sic explicuit
Vulgatus affinem aliam vocem, *politeu-*
ma, ad Philippenſ. 3. num. 20. *Noſtra au-*
tem converſatio in cælis eſt, id eſt, nos au-
tem perinde nos gerimus, ac municipes
cælorum, conciveſque ſupernorum ſpiri-
tuum.

Itaque alienati erant Gentiles à con- 43
verſatione Iſrael: hoc eſt, à civili commer-
cio. Severè enim erat Iudæis interdictū,
Deuteron. 7. num. 2. *Non inibis cum eis fœ-*
dus. Hoc videlicet eſt, quod Samaritana
obiecit

obiecit Chriſto, Ioan. 4. num 9. *Non enim coutuntur Iudæi Samaritanis*. Id eſt, nullam ultrò, citròque habent conſuetudinem, aut commercium. 2. Eſdræ 2. num. 20. *Vobis autem* (ſcilicet, Gentibus) *non est pars, & iuſtitia, & memoria in Ieruſalem.*

44 Et quia peregrini alieni ſolent eſſe à iure civium, civilitatiſque prærogativis non fruuntur; addit Apoſtolus, eos fuiſſe *hoſpites teſtamentorum*, id eſt, expertes pactorum Dei; ad quos nimirùm pactiones, promiſsioneſque divinæ nullatenus ſpectabant. Vox *diatheKe*, quam hic uſurpavit Paulus; propriè diſpoſitionem ſignificat. Itaque ad omne fœdus pertinet, cuius una ſpecies eſt teſtatio ultimæ voluntatis. Illa voce Græca ſolent exprimere LXX. Hebraicum *Berit*, ſexcentis in locis: quæ commemorare, ſupervacaneum eſſet. Et frequenter noſter Interpres reddidit, *teſtamentum*. Vnde momi illi, quibus nihil eſt antiquius, quàm Vulgati luminibus officere, miro conſenſu, pro *teſtamento*, *fœdus*, aut *pactum*, aut etiam *inſtrumentum* obtruſerunt. Non vacat refellere putidas iſtorum Grammaticorum argutias: & ſanè actum agerem, ſi refellerem, cùm iam viri doctiſsimi refutaverint. Salmeron tom. 1. prolegom. 21. Maldonat. Matth. 26. num. 28. Ribera ad Hebr. 8. num. 18. & cap. 9. à num. 77. uſque ad 90. Barradas tom. 1. lib. 1. cap. 1. Lorinus Act. 3. verſu 25. Pereri. lib. 10. in Danielem.

45 Tantùm adverto, ſignificantiſsimè Vulgatum, pactum, aut fœdus, *teſtamentum* vocaviſſe: non ſolùm, quia antiqua illa fœdera, à Deo inita cum hominibus, noviſsimum illud teſtamentum repręſentabant, quod ratum effectum eſt morte Teſtatoris: imò, ut probat Lactãtius lib. 4. cap. 20. *Diverſa non ſunt; quia novum, veteris adimpletio eſt: & in utroque idem teſtator eſt Chriſtus, qui pro nobis morte ſuſcepta, nos hæredes regni æterni fecit.* Verùm etiam, quia nullum ferè fœdus ictum eſt, niſi morte, & ſanguine interveniente. Inde formulæ illæ, *icere, percutere, aut ferire fœdus*, ex Hebraico *charat* derivatæ. Inde manavit etiam ritus in Gentilium mores, AEneid. 8.

Stabant, & cæſa feriebant fœdera porca.

Sacrum exemplũ pete ex cap 24. Exodi à num. 5. uſque ad 8. quò alludit Apoſtolus ad Heb. 9. nu. 18. *Vnde nec primum quidem* (teſtamentum) *ſine ſanguine dedicatum eſt.*

Aliquando etiam legimus, ſolitos eos, qui aliquod inter ſe, quod ſanctiſsimum, & inviolabile eſſe vellent, fœdus ſtabilirẽt, tractum ex proprijs venis ſanguinem bibendum alterum alteri propinaſſe. Vide Salluſtium in bello Catilin. Itaque Dei fœdera aut morte, aut ſanguine ſunt ſancita, & meritò teſtamenta nominata; non confirmata quidem morte ipſius Teſtatoris, quia nulla tunc erat adeunda hęreditas, & ipſe erat immortalis; eius tamen promiſsio firmabatur immolatione victimarum, quia & ipſæ victimę erant umbræ, atque figurę, & muta quædam promiſsio futurę mortis ipſius Teſtatoris, iam mortalis. 46

Iam ſi Gentiles extranei erant à teſtamentis, cum illo populo ſtabilitis, conſequens neceſſariò fiebat, *ut promiſsionis Meſsiæ ſpem haberent nullam*: quam fortaſſe ne per umbram quidem inaudierant. Iudæi verò erãt *Filij teſtamenti*, Actuũ 3. num. 25. *Filij Regni*, Matth. 8. num. 12. hoc eſt, quibus teſtamentum quaſi hæreditario iure debitum, quibus regnum etiam disertè promiſſum. 47

Denique ad miſeriarum omnium cumulum, erant *ſine Deo in hoc mundo*. Grącè, *Athei*: vel quia plerique eorum ex Gentiliſmo in atheiſmum miſerrimè fuerant devoluti: vel quia muta colentes ſimulacra, tum maximè erant ſine Deo, cùm plures ſibi Deos aſciſcebant.

(:)

Numerus

Numerus 13.

Nunc autem in Chriſto Ieſu vos, qui aliquando eratis longè, facti eſtis propè in ſanguine Chriſti.

48 NVnc autem Chriſtiani effecti, vos, quorum cor longè aberat à Deo, Matthęi 15. num. 8. licèt ipſe Deus *non longè ſit ab unoquoque noſtrum*, Actuũ 17. num. 27. acceſsiſtis tandem ad Deum per Chriſti ſanguinem: vel potiùs ipſe Deus appropinquavit vobis. Iſaiæ 46. num. 12. *Audite me duro corde, qui longè eſtis à iuſtitia. Propè feci iuſtitiam meam, non elongabitur.*

Numerus 14.

Ipſe enim eſt pax noſtra.

49 SEntentiam latè patentem plùs nimiò mihi videntur coarctare, qui ad pacem dũtaxat reſtringunt conciliatam inter duos illos populos, hoſtiliter inter ſe diſsidentes. Exigit ipſe quidem contextus, ut de illa etiam pace intelligatur:ſed mox num. 15. dicitur etiam Chriſtus utrumque populum Deo per crucem conciliaſſe.

Et certè Chriſtus auctor fuit, & mediator totius noſtræ pacis. *Orta eſt in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis.* Pſal. 71. nu. 7. *Fuit verè Princeps pacis.* Iſaiæ 9. num. 6. *Verus Melchiſedech, Rex pacis*, ad Hebręos 7. num. 2. Rex pacificus Salomon, *& plus quàm Salomon.* Matth. 12. num 42. Vide Pinedam in ſuo Salomone, lib. 6. cap. 16. Feliciſsimo eius exortu pax annuntiata eſt ab Angelis. Lucę 2. num. 14. Pacem unicè dilexit: pacificos, Dei filios nominavit, Matth. 5. num 9. Parentem videlicet moribus exprimentes. *Non enim eſt Deus diſſenſionis, ſed pacis.* 1. Cor. 14. n. 33. Ideoq; *Deus pacis* ſæpe nominatur. Ad Roman. 15. nu. 33 cap. 16. nu. 20. & 2. Corint. 13. nu. 11. ad Philip. 4. nu. 9. & 1. ad Theſſalonicenſ. 5. num. 23. 2. Theſſalonicenſ. 3. num. 16. ad Heb. 13. num. 20.

Iuſsit prætereà Chriſtus, Apoſtolos in pace ſalutare, Matth. 10. num 12. Crucem ſubiturus, pacem, quaſi rem ſibi chariſsimam, eiſdem teſtamẽto legavit. Ioan. 14. num. 27. Triumphator verò à mortuis exiſtens, cùm primùm affatus eſt Diſcipulos, pace illos impertivit. *Pax vobis.* Lucę 24. nu. 36. Ioan. 20 nu. 19. ut videlicet devictis iam humani generis hoſtibus, paſsionis ſuæ fructum fuiſſe pacem, proprio effuſo ſanguine partam, illis denuntiaret. Sic advertit Chryſoſtom. hom 86. in Ioan. *Hoc verbum primum poſt reſurrectionem dixit, Crucis merita colligens, quæ ſunt pax.* 50

Eſt verò illa pax, quam inter Deum, & homines conciliavit Chriſtus, tam arctò neceſsitudinis nodo colligata, ut non magnificè magis, quàm verè dicere potuerit Theophilactus in caput 2. Lucæ. *Cùm priùs humana natura inimica fuerit Deo, nunc ita conciliata eſt, ut & Deo adiuncta ſit, & Incarnato unita.*

Qui fecit utraque unum, & medium parietem maceriæ ſolvens, inimicitias in carne ſua.

ÆQuè potuiſſet Interpres, ut participium *Pieſas* extulit verbo pręteriti temporis, *fecit*; ita etiam efferre *lyſas*, id eſt, ſolvit. Tertullianus vertit, lib. 5. contra Marcionem. *Soluto medio pariete inimicitiæ*: quæ verſio, ut obſervat Pamel. num. 271. perſpicuè oſtendit, inimicitias ad medium parietem appoſitivè referendas. Senſus itaque eſt. Populus Gentilis, & Iudaicus implacabilibus inter ſe odijs diſsidebãt: interiectæ erant graviſsimę inimicitiæ, quæ non ſecùs, ac maceria ex cæmentis, & impolitis ſtructa lapidibus 51

dibus, dirimit fundos, ita ipſos invicem alienabant. Hanc maceriam diruit Chriſtus ſuo ſanguine, & alteros alteris conciliavit, imo ex duobus unũ populũ effecit.

52 Explicui ſuprà num 11. quanto horrore Iudæi Gentiles proſequerentur; quem uno verbo expreſsit Petrus Actuum 10. num 28. *Vos ſcitis, quomodò abominatum ejt* (Græcè *athemiton, impium, execrabile, nefaſtum, lege, iureque prohibitum*) *viro Iudæo coniungi, aut accedere ad alienigenam.* Nunc longum nimis facerem, ſi contrà oſtenderem; quàm deteſtarentur Ethnici Iudæos, quàm illos, ut malum aliquod auſpicium, exhorrerent. Sed indicabo ſolùm huius maceriæ cęmenta, id eſt, fomites, & cauſas tanti odij, quò magis reſplendeat Evangelica gratia quæ iam averſos, & hoſtiles animos conciliaverit.

3 In primis habiti ſunt Iudæi à Gentibus ſupra modum ſuperſtitioſi; dicti propterea *Sabbatarij* à Martiali lib 4. Epigram. 4 quia adeò ſtolidè plerique Sabbatum obſervabant, ut quo quiſque habitu corporis in tempus primum incidiſſet, in eo fixus, & immobilis uſque ad veſperum permaneret, & ſe loco movere, religioni duceret. Lege Raderum in Martialem, pag 265. & abſurdiora alia apud Lorinum Act. 1. nu. 12.

4 Crediti ſunt abſtinere ſue, ob eam cauſam, quã refert Iuvenalis, Satyra 14. *Nec diſtare putant humana carne ſuillam.* Vellicantur paſsim infami recutitorum nomine à Martiali, lib 7. à Perſio, Satyra 5. Horatius etiam 1. ſerm. Satyra 5. ait. *Credat Iudæus apella.*

Sæpe edicto pulſi ſunt urbe Roma; Actuum 18. num. 2. *Eò quòd præcepiſſet Claudius diſcedere omnes Iudæos à Roma.* Sed erat fœda expulſionis cauſa; ſcilicet quòd crederetur natio ad tumultuãdum proclivis, ut refert Suetonius in Claudio cap. 2. Quò ſpectat acris illa querimonia Actuum 16 nũ. 20. *Hi homines conturbãt civitatem noſtram, cùm ſint Iudæi.*

5 Eiecti item Roma ſunt à Tiberio, ut ſcribit Suetonius cap 35. quia per ſpeciẽ religionis nobiles matronas auro, gemmiſque expilarunt. Rem geſtam pete ex Ioſepho lib. 18. antiquitat. cap. 5. & Baronio tom 3 anno Chriſti 21.

Sic vagi, & errantes, abiectiſsimis, ſordidiſsimiſque miniſterijs vitam ægrè tolerabant. Probant eruditè Baronius to. 1. anno Chriſti 94. & Maluenda, lib. 11. de Antichriſto, cap. 3. ad cophinum fuiſſe redactos, ut egerendis ruderibus, terræque deportandæ ſuas operas elocarent: alios permutandis viliſsimis mercimonijs, id eſt, minutis ramentis, utrinque ſulphuratis ad flammam faciliùs concipiendam, victum quęritaſſe. Lege Raderum in Martial lib. 1. Epig. 35.

Denique Iudæi adeò erant pannis ſqualidi, illuvie, ac pædore obſiti, ut teterrimum è corpore fœtorem exhalarent, vulgoque ludibrij cauſa *fœtentes* vocarentur; & omnibus ita eſſent inviſi, & execrabiles, ut vel fortuitum eorum occurſum oculis horrerent, animo averſarentur. Lege Maluendam citatum, & Baronium to. 1. anno Chriſti 72. cap. 21.

Numerus 15.

Legem mandatorũ decretis evacuãs.

GRæcè ſubeſt etiam participiũ Aoriſti, *catargeſas*: quod per præteritũ potuiſſet enũtiare Vulgatus, ut reddidit Tertullia. lib. 5 cõtra Marcionẽ *Legẽ mãdatorum ſententijs vacuam fecit.* Vide ibi Pamelium num 273. Latè explicavi hunc locum, & contuli cum altero quàm ſimillimo, ad Coloſſen. 2. num. 14. *Delens, quod adverſum nos erat, chirographum decreti.* Summa eſt, Moſaicam legem; quæ in decretis ſita erat, Græcè *en dogmaſi*, in dogmatis, & placitis, quę ex mero decernentis placito obligabant, in cruce fuiſſe abolitam, abrogatiſque decretis antiquatam; ac proinde maceriam diviſionis omnino dirutam. Adſcribam hic Ambroſij, vel potiùs Remigij verba in Commentario. (Quia legem, quæ da- 56

ta erat Iudęis in circumciſione, & in neomenijs, & in eſcis, & in ſacrificijs, & in Sabbatis evacuavit: hoc eſt, ceſſare iam iuſsit, quę oneri erãt, & ſic fecit pacem.]

57 Appellatur verò calex mandatorum, quia continebat ſexcenta tredecim præcepta legalia de iure Divino indiſpenſabilia, ut recenſent Abulenſ. in cap. 1. Ruth. q. 24. Galatinus lib. 11. cap. 4. Burgenſis 1. part. Scrutinij, diſt. 8. cap. 9. Oleaſter Geneſ. 3. Henriquez lib. 1. de Sacrament. cap. 7. num. 1. Lorinus Act. 15. verſ. 10 Viegas Apocalypſ. 2. Comm. 4 ſect. 5. Vt iure optimo dicatur calex fuiſſe iugum, Actuum 15. num. 10. *Quod neque Patres noſtri, neque nos portare potuimus.* Auguſtinus ſerm. 9. de Verbis Domini, vocat *ſarcinam innumerabilium obſervationum.* Sed, quod magis eſt mirandum, Deus ipſe de legalibus hiſce dogmatis (ut exponit Theodoretus) ita pronuntiat Ezechiel. 20. num. 25. *Ergo & ego dedi eis præcepta non bona, & iudicia, in quibus non vivent.* Vaticinio congruit Apoſtolus ad Hebr. 7. num. 18. *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatem eius, & inutilitatem.*

58 Quæri hic meritò poteſt, quo tempore abolita, & abrogata ſint iſta decreta: & placet ſententia Gabrielis Vazquez tom. 2. in primam ſecundæ, diſput 180 cap. 1. eodem ipſo momento, quo Chriſtus Dominus in Cruce ſanctiſsimam animã efflavit, novumque Teſtamentum ſua morte ratum fecit, revocatum, & abrogatum antiquum, ceremonialemque legem fuiſſe extinctam. Confirmatur hæc ſententia ex cap. 7. ad Hebræ num. 12. *Translato enim Sacerdotio, neceſſe eſt, ut & legis translatio fiat*, in ara enim Crucis Chriſt⁹ functus eſt ſummi Sacerdotis munere, & unã pro peccatis offerẽs hoſtiam, ad Hebr. 10. num. 12. & 14. *Vna oblatione conſummavit in ſempiternum ſanctificatos.*

(?)

Vt duos condat in ſemetipſo in unum novum hominem, faciens pacem.

Numerus 16.

Et reconciliet ambos in uno corpore, Deo per Crucem, interficiens inimicitias in ſemetipſo.

FAcilius iam decurret tota Apoſtoli ſententia ad finem uſque huius ſecundi capitis: 59
eadem enim ferè diverſis iterat verbis. Medium illum parietẽ maceriæ funditus evertit Chriſtus, ceremonialem illam legem antiquavit, ut faceret utraque unum, ac duos illos populos, inter ſe diſsidentes, in ſemetipſo in unum conflaret: non ut ex Iudæo Gentilem, aut ex Gentili Iudęum conderet; ſed utrumque mirabiliter devinciens, altiuſque attollens, novum quemdam, ac planè cæleſtem hominem effingeret, in novitate vitæ ambulantem; & in uno Eccleſię corpore, cuius ipſe Chriſtus caput eſt, Deo per Crucem conciliatos ambos populos arctiſsimo nexu copularet; non compoſitis, aut ſublatis, ſed omnino peremptis inimicitijs, inimicitiarũq; cauſa penitus extincta.

Numerus 17.

Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longè fuiſtis, & pacem ijs, qui propè.

EVangelium lætum, & fauſtũ 60
eſſe nuntium, & evangelizare, iucundum nuntium afferre, vulgò iam notũ eſt. Expreſſerunt LXX. hoc verbo Græco Hebraicũ *Biſar*: & utroq; ſolet Scriptura prænuntiare fælicisſimum humano generi Chriſti ſervatoris adventũ. Pſ. 95. n. 2. Iſa. 40. n. 9 cap. 52. n. 7. cap. 60. n. 6 & c 61. n. 1. Hebraicum autem verbũ derivatur à

Baſar,

Baſar, ideſt, *carni*. Proinde, auctore Forſtero, ſignificat, carnea, id eſt, mollia, ſuauiaque annuntiare. Ego verò crediderim, evangelizandi verbum Hebraicè à carne originem ducere, quò læſiſsimum illud, fauſtiſsimumque Evangelium; ideſt, *bonum nuntium*, quod toties Prophetæ prædicebāt, per Verbum Dei carò factum, repræſentandum hominibus, atque re ipſa exhibendum, monſtraretur. Quod modò *Evangelium pacis*, ad Roman. 10. num. 15. modò *Evangelium gratiæ*, Actu. 20. num. 24. modò *Evangelium regni*, Matth. 4. num. 23. modò denique *Evangelii gloriæ* nominatur 1. Timot. 1. num. 11.

61 Hoc igitur fauſtiſsimum Evangelium pacis, gratię, regni, & gloriæ annuntiavit Chriſtus, non modò Iudæis, qui veri numinis notitia, & Religioſo cultu appropinquabāt Deo; ſed Gētilibus etiam, qui infidelitate, & moribus aberant à Deo quàm longiſsimè: & alluſit Apoſtolus ad Iſaię vaticinium cap. 57. num. 19. *pacē ei, qui longè eſt, & qui propè.*

Eſt verò elegans periphraſis, quà Gentiles aptè deſcribuntur; ut in hoc capite num. 13. *Qui aliquando eratis longè, facti eſtis propè in ſanguine Chriſti.* Actu. 2. n. 39. *& omnibus, qui longè ſunt*, id eſt, Gentibus. Iſaiæ 66. num. 19. *Ad inſulas longè, ad eos, qui non audierunt de me.* Zachar. 6. num. 15. *Qui procul ſunt, venient.*

Numerus 18.

Quoniam per ipſum habemus acceſſū ambo in uno Spiritu ad Patrem.

62 IAm uterque populus per Chriſtum Deo cōciliati, accedere poſſumus cum fiducia, & in uno ſpiritu adoptionis Filiorum, Deum compellare Patrē.

Enumera mihi, quoties iam Apoſtol⁹ in duobus his capitibus pacem, recōciliationem, gratiamque, omnem denique benedictionem Chriſto, eiuſq; ſanguini, & Cruci accepta retulerit: & ſimul videbis, quàm ille crebær ſit in refutādis hęreticis, qui hæc Angelis accepta referebāt. Eadē ſæpius iterat in aliis Epiſtolis. 2. Corint. 5. n. 19. *Deus erat in Chriſto, mundum reconcilians ſibi.* 1. Timoth. 2. num. 5. *Vnus mediator Dei, & hominum, homo Chriſtus Ieſus.* Ad Coloſſ. 1. num. 22. *Reconciliavit in corpore carnis eius per mortem.* Atque 63
ex hac recōciliatione facta per Chriſtum, rectè infert Apoſtolus fiduciam, & acceſſum ad Patrem. Ad Roman. 5. num. 1. *Iuſtificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtū: per quem & habemus acceſſum per fidem in gratiam iſtam.* Ad Hebr. 10. num. 19. *Habentes itaque fiduciam in introitu ſanctorū in ſanguine Chriſti* (Grecè, *in introitum*; quaſi dicat: remiſsionem peccatorum per Chriſti ſanguinem conſecuti; ac proinde confidentes nos in cæleſtem beatitudinē ingreſſuros) *accedamus cum vero corde.* Chriſtus enim nobis viam munivit, aditum aperuit, acceſſum ad Patrem obtinuit. Et cap. 4. num. 14. *Habentes ergo Pontificem magnum* (Deo ſcilicet acceptiſſimum, qui peccatis noſtris proprio ſanguine expiatis, nihil nō impetrabit à Deo) num. 16. *Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius.*

Hæc utraque, *acceſſum* ſcilicet, & *fiduciam*, coniunxit item Apoſtolus in hac 64
Epiſt. cap. 3. num. 12. *In quo habemus fiduciam, & acceſſum.* Atque ad hanc excitandam fiduciam ſpectat dulciſsima, atq; indulgentiſsima Patris appellatio, facta nimirum in uno ſpiritu adoptionis filiorum. Ad Romanos 8. num. 15. *Accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba Pater.* Ad Galatas 4. nu. 6. *Quoniā autē eſtis filii, miſit Deus ſpiritū ſui Filii in corda veſtra clamātē, Abba Pater.*

Quærit Auguſtinus lib. de Spiritu, & 65
Littera cap. 32. & Sermon. 13. de Verbis Apoſtoli: cùm *Abba* idem ſit omnino, ac Pater, cur Paulus duas ſynonimas voces copulaverit; Græcam unam, alteram Hebręam, vel potiùs Chaldaicam. Et reſ-

pondet; non ſine myſterio factum eſſe; ut videlicet adoptionem Filiorum Dei Iudæo, & Gentili communem eſſe ſignificaret. Idem etiam obſervat lib. 3. de Cõſenſu Evangeliſt. cap. 4. in oratione Chriſti, Marci 14. num. 36. Lege Maldonatum Matth. 26. num. 39. & Toletum ad Romanos 8. notatione 13.

66 Hęc cùm ſit aperta mens Apoſtoli, tam multis eiuſdem teſtimonijs expreſſè declarata, non deſunt hodie, qui velint, in his verbis alluſionem fieri ad celebrem illam machinam, quam, ut ipſi volunt, Veteres *Acceſſum* nominarunt. Quæ admota ad muros, occulto quodam artificio, ligneiſque ſubſtructionibus, in ſublime creſceret, turriumque altitudinem ęquaret, aſcenſumque facilem, & aditum planum in hoſtiles arces militibus præberet: proinde quaſi Chriſti Crux *acceſſus* quidam fuerit, quo violenti cælum ſcandere, Deum expugnare, gratiam extorquere, cæleſtem

67 denique beatitudinem rapere poſsint. Ingenioſi iſti Interpretes re quidem ipſa à nobis minimè diſſentiunt: modus tamen explicandi, ſola novitate plauſibilis, prorſus eſt ab Apoſtolo, atque adeò ab ipſa veritate alienus. Nam in primis, illa machina, Græcè *epibathra* nominatur à vetuſtis Scriptoribus. Et licèt eam vocem Vitrubius lib. 10. c. 19. verterit *acceſſum*: ſed Iuſtus Lipſius acerrimo vir ingenio, lib. 1. Poliorceticôn, Dialogo 5. de mendo coniecturam facit, & pro *acceſſu, aſcenſum* reponendum eſſe iudicat: nam paulò antè Vitrubius eamdem vocem Græcam, *aſcendentem machinam* reddiderat: ut verbum exigit *epibaino*, id eſt, *conſcendo*, ſive *invado*: unde vox illa derivatur. Hoc ipſum alij viri docti in Grȩco lexico ante Lipſium obſervarant.

68 Deinde, ut nullum obrepſerit mendum in Vitrubium, quid commune voci *proſagoge*, cum *epibathra*? Nam vox Latina *acceſſus* pro machina murali, ſi mendoſum Vitrubij locum excipias, inaudita eſt apud Livium, aut Vegetium, aut Latinos Scriptores. Vide, quò præclara impellat ingenia immodicum ſtudium captandæ novitatis. Vox quidem Grȩca *proſagoge*, quam hìc uſurpat Paulus, & cap. 3. nu. 12. & ad Romanos 5. num. 2. propriè ſignificat introductionem, ſive aditum: ut cùm Aulicus gratia valens apud Regem, advenæ aucupanti opportunitatem illum alloquendi, aditum patefacit. Et in hãc ipſam ſententiam uſus eſt Petrus verbo, *proſago*; unde hoc nomen originem ducit. 1. Petri 3. num. 18. *Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt, ut nos offerret Deo.* Grȩcè. *Vt nos introduceret ad Deũ* Ad Heb. 7. num. 19. *Introductio verò melioris ſpei, per quam proximamus ad Deum.* . . . .

Numerus 19.

Ergo iam non eſtis hoſpites, & advenæ, ſed eſtis cives Sanctorum, & domeſtici Dei.

ERatis quidem priùs hoſpites pactorum, peregrini in iure civilitatis, extranei à prærogativis Iſrael. Vide ſuprà numero 12. Iam verò, conciliata pace, non modò in unum populum, ſed in unam Dei familiam, in eamdem Eccleſię domum aſciti, iam non eſtis peregrini, & advenę, ſed concives (Grȩcè *ſympolitæ*) municipes Sanctorum, eodem iure, eiſdem immunitatibus fruentes: imò verò de ipſa familia, & domo Dei, eius planè familiares, atque domeſtici. Qui videre volet huius præclari beneficij collati in Gentes luculenta vaticinia Prophetarum, congeſta reperiet à noſtro Prado, Ezechiel. 16. verſ. 61. 69

Numerus 20.

Superædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum, & Prophetarum.

70 DIxi, vos eſſe iam, non modò adſcriptos in ciuitatē Sanctorum, verùm etiam admiſſos in ipſam familiam, domumque Dei. Parum eſt, quod dixi: vos, vos (inquam) eſtis ipſa Dei ciuitas, ipſiſſima Dei domus, cuius fundamenta ſunt Apoſtoli, atque Prophetæ: vos autem eſtis ſuperædificati, tanquam lapides vivi huius ædificij.

71 Videtur hæc Apoſtoli ſententia pugnare cum illa 1. Corinth. 3. nu. 11. *Fundamentum aliud nemo poteſt ponere præter id, quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus.* Quid magis contrarium, quàm aſſerere, nullum aliud poſſe poni fundamentum, & modò tot fundamenta multiplicare? Sed ſciēdum eſt, in ædificijs unum primarium, ac præcipuum iaci fundamentum, id eſt, firmiſsimum, ſolidiſsimumque lapidem, cui tota deinceps ſubſtructa ædificij moles, inclinata, & innixa recumbit: ſed ſuper hoc primum fundamētum alia deinde ſaxa ſuperimponuntur, quę & ipſa, *fundamenta* meritò nominantur: innitūtur illa quidem primario illi lapidi ſuppoſito, ſed reliquam ædificij ſubſtructionem ipſa etiam fundant, atque ſuſtentāt. Iam per ſe liquet ſimilitudinis applicatio. Chriſtus eſt primarium, ac præcipuū Eccleſię fundamentum, & nullum aliud primum poni poteſt: ſed ſunt etiam Apoſtoli, atque Prophetæ proximè ſubſtructi in hac ſolidiſsima petra, lapides vivi, cęterām ædificij molem ſua etiam firmitudine ſuſtinentes.

72 Et Petro quidem dictum eſt Matth. 16. num. 18. *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam.* Lege Belarminum lib. 1. de Romano Pontifice cap. 10. & 11. Barradam to. 2. lib. 10. cap. 23. De cæteris quidem Apoſtolis prædictum eſt ab Iſaia cap. 54. num. 11. *Ecce ego ſternā per ordinē lapides tuos, & fundabo te in ſaphiris.* Saphirum præcipuè nominat Propheta, quia cærulei coloris eſt, & venuſtiſsima ſtellula ſolet inſigniri, ut ſcribit Plinius lib. 37. cap. 9. Apoſtoli autem, quorum tota conuerſatio erat in cælis, cælum ipſum vita repræſentabant. Nam alioqui ex diſtinctis pretioſis lapidibus vidit Ioannes hæc ſoliſsima fundamenta conſtare, Apoc. 21. n. 14. *Et murus ciuitatis habēs fundamēta duodecim, & in ipſis duodecim nomina duode-*
cim Apoſtolorū Agni. Sunt verò hæc fun- 73
damenta, non ſaxa impolita, ſed lapides pretioſi: ut intelligamus, Apoſtolos in perſecutionibus prorſus inconcuſſos perſtitiſſe, & cæleſti quodam doctrinæ fulgore orbem illuſtraſſe. Atque hinc propriè ducta eſt fundamenti compellatio; quia prædicatione Evangelica Eccleſias ubique fundarunt. Ad Roman. 15. num. 20. *Sic autem prædicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus eſt Chriſtus, ne ſuper alienum fundamentum ædificarem.* & 1. Corinth. 3. num. 10. *Vt ſapiens Architectus fundamentum poſui.*

Ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu.

GRæcè hoc effertur per genitivum abſolutum: Latinè ita reddas verbum è verbo per ablativū: *Exiſtente ſummo angulari ipſo Ieſu Chriſto.* Vbi vide, quàm diſertè exponat Paulus, ita eſſe Apoſtolos, & Prophetas huius ædificij fundamenta, ut tamen ipſi, præcipuo alteri, ac primario fundamento priùs innitantur.

Frequentiſsimum eſt in Scriptura, 74
Chriſtum lapidem angularem nominari Sed, ut ego arbitror, reſpexit Apoſtolus in hoc loco, Iſaiæ vaticinium: uſurpat enim

nomen ipſum, quod ibi LXX. & ex illis Petrus epiſt. 1. cap. 2. n. 6. *Acrogoniæos*: quam unicam vocem tribus hîc Latinis Vulgatus expreſsit. Ait itaque Iſaias cap. 28. num. 16. *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretioſum, in fundamento fundatum*. Hunc lapidem angularem eſſe Chriſtum, in confeſſo eſt apud omnes. Nam verba illa Pſalm. 117. num. 22. *Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli*, Chriſtus ipſe Matth. 21. num. 42. Luc. 20. num. 17. & Apoſtolus Petrus Actuum 4. num. 11. & 1. Petr. 2. num. 7. & Paulus ad Roman. 9. num. 33. de Chriſto interpretati ſunt.

75 Sed cur angularis lapis, aut caput anguli dicatur Chriſtus, & an ad fundamẽtum, an ad faſtigium ſpectet, non eadem omnium ſententia eſt. Ego exiſtimo, duas ob cauſas Chriſtum angularem lapidem nominari. Prima eſt, propter ſoliditatem, firmitudinem, ac robur: ſolent enim anguli in ædificijs eſſe firmiſsimi, ſolidiſsimique lapides: ac propterea ædificiorum oſſa nuncupantur. Vide Pinedam ad illa verba Iob. 1. num. 19. *concuſsit quatuor angulos domus*. Secunda: quia, ut angularis lapis geminum utrinque parietem complectitur; ita Chriſtus utrumque populũ Iudaicum, atque Gentilem, & inter ſe connectit, & in ſe ipſo continet, atque ſuſtentat: *faciens utraque unum*, ſuprà n. 14. *Vt duos condat in ſemetipſo*. num. 15.

76 Hunc verò probatiſsimum lapidem, qui factus eſt in caput anguli, ad huius ædificij fundamentum pertinere, diſertis verbis explicavit Iſaias, quæ paulò antè recitavimus: & ex eo ſumpſit Eccleſia, dum ait: *Angularis fundamentum lapis Chriſtus miſſus eſt*. Pineda etiam ex illis verbis Iob. 38. num. 6. *Super quo baſes illius ſolidatæ ſunt? aut quis demiſit lapidem angularem eius?* tanquam certum, atque perſpicuum colligit, lapidem angularem in fundamento ſterni ſolitum. Quod ex hoc ipſo Apoſtoli loco ſolidè confirmatur: agit enim de Eccleſiæ fundamentis, de fidelibus ſuperædificatis, de ædificatione denique tota in hoc angulari lapide conſtructa. Qui plura volet de lapide angulari, legat eruditam Pinedæ digreſſionem in illo cap. 38. Iob verſ. 6. Maldonatum, & Burgenſem. Matth. 21. nu. 42. Barradam tom. 3. lib. 8. cap. 4. Toletum ad Roman. 9. notatione 34. Lorinũ, Actuum 4. verſ. 11. Ioannem Fernandez in ſuo Theſauro, verbo, Angulus, num. 3. Ianſenium in Concord. cap. 114. Salmeron hic diſput. 6. & tom. 13. part. 2. diſp. 19. Belarmin. Pſalm. 86. verſ. 1.

Numerus 21.

In quo omnis ædificatio cõſtructa creſcit in templum ſanctum in Domino.

Conſtructa, Græcè *ſynarmologumene*, participium præſen 77
tis temporis, cuius vim rectè expreſsit Vatablus, *quæ coagmentatur*. Caietanus, *quæ coaptatur*. Hieronymus, *compaginata*. Ambroſius, *compacta*. Eraſmus, *commiſſa*. Regia, *coagmẽtata*. Hoc ipſum participium Græcum extulit Vulgatus cap. 4. num. 16. *totum corpus compactum*,

Iam hinc elicitur huius loci intelligen 78
tia, Apoſtolo digna: quò firmiùs, arctiùs, ac tenaciùs hæc ſpiritualis ſtructura compacta, & coagmentata fuerit lapidi angulari Chriſto: eò maiora capiet incrementa, eò celeriùs, & altiùs extolletur. Hæc incrementa explicavit Auguſtinus ſerm. 22. de Verbis Apoſtoli. *Domus Dei credẽdo fundatur, ſperando erigitur, diligẽdo perficitur*. Et Origenes in cap. 4. Epiſtol. ad Roman. *Prima ſalutis initia, & ipſa fundamenta, fides eſt: profectus verò, & augmenta ædificij, ſpes eſt: perfectio autem, & culmen totius operis, charitas*. Doctè hoc explicat Vazquez tom. 2. in 1. 2. diſput. 110. cap. 7.

Hæc antẽ ædificatio ad faſtigium uſq;

chari-

charitatis perducta, auguſtiſsimum, gratiſsimumque templum eſt Divinę Maieſtatis. 1.Corinth. 3.num. 16. *Neſcitis, quia templum Dei eſtis?* Cap.6.num. 19. *Membra veſtra templum ſunt Spiritus Sancti, qui in vobis eſt.* Et 2.Corinth.6. num. 16. *Vos enim eſtis templum Dei vivi.*

Numerus 22.

In quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in Spiritu.

79 QVod communiter dixerat, illis ſigillatim applicat. Vos etiam per fidem iam compacti lapidi angulari Chriſto, virtute Spiritus Sancti in Dei Templum, ac domicilium exſurgitis: per inhabitantem enim Spiritum Sanctum huic templo faſtigium imponitur. 1.Corinth. 3.num. 16. *Et Spiritus Dei habitat in vobis. Templum enim Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos.* Sed eſt illuſtris commentarius huius loci alter quàm ſimillimus, 1. Petri 2. num. 4. *Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum, & honorificatum: & ipſi tanquam lapides vivi ſuperædificamini, domus ſpiritualis.*

C A P V T III.

Numerus 1.

Huius rei gratia, ego Paulus vinctus Chriſti Ieſu.

1 EXtollit Apoſtolus beneficij commemorati vocationis Gētium magnitudinem: atque hoc myſterium abſconditum à ſæculis, ſibique divinitus patefactum exaggerat: ſeque ad illud prædicandum à Deo fuiſſe delegatum oſtendit.

Sunt, qui in hoc loco diem Apoſtolo dicant Grammaticæ violatæ: cumque in manifeſtū incurriſſe ſolœciſmum aſſeverent. Nam hic nominandi caſus, *ego Paulus*, omnino ſuſpenſus in tota hac oratione fluctuat. Sunt contrà, qui Apoſtoli ſuſcipiant patrocinium: atque ut à Grammaticorum ferulis ſubducant, verbum aliquod addunt, affinguntque de ſuo: ut *legatione fungor*, aut *Deo gratias ago*. Alij ad verſum uſq; 14. longiſsimū hyperbatō interponūt, & inde verbum arcifcunt, *flecto genua*. Neque id mirandum eſſe aiunt: Paulinum enim pectus tam multis, tam arcanis, tam ſublimibus ſcatens, redundanſque myſterijs, copia ipſa obrutum, & profluentis ſpiritus impetu cóncitatum, communem ſermonis curſum tenere non poteſt.

Laudo equidem ſtudium, & induſtriā 2
aſſerendi Apoſtolū: ſed mihi Hieronymi verba in commentario huius loci mirificè placent. [Iſte, qui ſolœciſmos in verbis facit, qui non poteſt hyperbaton reddere, ſententiamque concludere, audacter ſibi vendicat ſapientiam.] Vendicent alij ſibi comptum, nitidum, calamiſtratumq; ſermonem, illumque buccis concrepantibus in circulis venditent: nos pectus Apoſtoli cæleſti ſapientia repletum vindicemus, eumq; imperitum fuiſſe ſermone, ingenuè fateamur.

Huius (inquit) *rei gratia*, ſcilicet, ut vos 3
Gentes, tanquam lapides vivi cum ipſo ſummo angulari lapide Chriſto coaptati, quotidie magis, magiſque in templum Dei ædificemini. Vſurpat verò hîc Apoſtolus honorificentiſsimum, glorioſiſsimumque titulum. *Ego* (inquit) *Paulus vinctus Chriſti Ieſu*. Pandit Chryſoſtomus homil. 8. eloquentiæ ſuæ vela, ut hanc ſublimem dignitatem plena manu in aſtra tollat. [Magna dignitas, ait, & regno quovis, & conſulatu longè maior: nam nihil ita ſplendidū, ut vinctum eſſe propter Chriſtum, ut catenæ ſunt ſanctis illis manibus circumdatæ: vinctum eſſe propter Chriſtum, illuſtrius eſt, quàm ſive

Apoſtolum, ſive Doctorem, ſive Evangeliſtam eſſe.] Et aliquantò pòſt. [Quòd
4 ſi quis mihi, vel univerſi cęli, vel huius catenæ copiam, & optionem largitus eſſet, catenam hanc ego planè elegiſſem. Deinde, ſi aut mihi cum Angelis ſtandum fuiſſet ſurſum, aut cum Paulo vincto, carcerem utique præoptaſſem. Ad hæc ſi quis me, aut in numerum, & ordinem collocaſſet cæleſtium Potentiarum, earum etiam, quæ ſunt prope thronum Dei, aut talem ligatum feciſſet, talis utique ligatus eſſe voluiſſem. Nihil hac catena beatius.]
5 Adijcit Chryſoſtomus pro coronide dignam Chryſoſtomo ſententiam. [Si quis Chriſtum diligit, is novit, quid ſit, quod dico.] Cui conſonat Bernardus ſerm. 79. in Cant. *Non poteſt capere ignitum eloquium, frigidum pectus: lingua amoris ei, qui non amat, barbara erit.*

De eiſdem Apoſtoli catenis lege, quæ congerit Lorinus ad illa Actuum 26. numero 29. *Exceptis vinculis his.* Gregorius autem lib. 3. indict. 12. epiſtol. 30. mirabile quiddam prodit de Apoſtoli catena, cuius vel tenuiſsimus pulviſculus elimatus, in ſumma veneratione habebatur. Vide eumdem Lorinum Act. 28. num. 20.

Pro vobis Gentibus.

6 CVm oratio ſuſpenſa ſit, quorſum ſpectet hæc verba, etiam incertum. Qui ſupplent illa, *legatione fungor*, aut *gratias ago*, congruenter cum eiſdem connectunt. Arbitror, Apoſtolum eorum benevolentiam conciliare, commemoratis vinculis, quę ipſorum cauſa perferebat, ut eos ſibi dicto audiētes efficiat. Mirè enim valet ad devinciendos animos eorum, quibus cum agis, ſi illi ſibi perſuadeant, uſque eò ſuam ſalutem tibi cordi eſſe, ut eius procurandæ cauſa multa perpeſſus aſpera ſuſtineas. Plenę ſunt exemplis epiſtolæ Pauli: & nominatim de catenis illud commemorat Lucas Act. 28. num. 20. *Rogavi vos videre, & alloqui: propter ſpem enim Iſrael catena hac circumdatus ſum.*

Numerus 2.

Si tamen audiſtis diſpenſationem gratiæ Dei, quæ data eſt mihi in vobis.

SI tamen, Græcè, *ige*, non 7
dubitantis eſt, ſed affirmantis. Rectè itaque vertas, *ſiquidem*: & ſenſus eſt: quandoquidem audiſtis, creditam mihi eſſe adminiſtrationem, iniunctúmque à Deo munus annuntiandi Gentibus Evangelium.

Diſpenſatio, Græcè *œconomia*, propriè eſt adminiſtratio, procuratióque totius domus. Nam quem Hebręi dicunt *bal Bayt*, & Vulgatus vocat *Præpoſitum domus*, 3. Regum 4. num. 6. & 4. Regum 18. num. 18. & cap. 19. num. 2. aut *diſpenſatorem domus*, 3. Regum 18. num. 3. aut *procuratorem*, Eſther 8. num. 9. LXX. *œconomum* in his locis nominarunt: cuius munia expoſuit Chriſtus Luc. 12. num. 42. *Quis putas, eſt fidelis diſpenſator, & prudēs, quem conſtituit Dominus ſupra familiam ſuam, ut det illis in tempore tritici menſuram?* Idem œconomus appellatur *Actor*, 8
ſive, ut vertit Regia, *curator*, ad Galat. 4. num. 2. ille ſcilicet, cui eſt commiſſa adminiſtratio rei familiaris, quæ ſpectat ad pupillum. Quæſtor etiam civitatis, ſeu diſpenſator ærarij, & publicæ pecuniæ, œconomus vocatur à Paulo, ad Romanos 16. num. 23. *Arcarius*, ab Interprete.

Diſpenſatio itaque prędicandi Gentibus Evangelium, commiſſa eſt Apoſtolo divinitus. Ad Coloſſenſ. 1. num. 25 *Secundum diſpenſationem Dei, quæ data eſt mihi in vos.* Ad Galat. 2. num. 7. *Creditum eſt mihi Evangelium præputij.* 1. Corint. 9. num. 17. *Diſpenſatio mihi credita eſt.*

(?)

Numerus 3.

Quoniam ſecundum revelationem notum mihi factum eſt Sacramentum.

9 AD Galat. 1. num. 12. *Neque
enim ego ab homine accepi il-
lud, neque didici, ſed per reve-
lationem Ieſu Chriſti.* Hanc
revelationem ipſe Apoſtolus commemo-
rat Act. 26. num 17. Sic enim eum affatur
Chriſtus. *Eripiens te de populo, & Genti-
bus, in quas nunc ego mitto te, aperire oculos
eorum, ut convertantur à tenebris ad lucem,
& de poteſtate Sathanæ ad Deum.* Hoc re
veta fuit Sacramentum, Græcè *myſterium*,
id eſt, ſacrum, arcanumque ſecretum,
quod hîc num. 5. aſſerit Apoſtolus, *alijs
Generationibus non fuiſſe agnitum homini-
bus, ſicut nunc revelatum eſt*: & ad Coloſ. 1.
num. 26. *Myſterium, quod abſconditum fuit
à ſæculis, & Generationibus.* Ad Rom. 16.
num. 25. *Secundum revelationem myſterij
temporibus æternis taciti.* Omnino enim
10 nullius hominis mentem ſubire potuiſ-
ſet, Gentiles, hoc eſt, cultores lapidum, ac
dæmonum, cimmerijs tenebris obeçca-
tos, in fœdiſsimo turpiſsimarum libidi-
num cœno defixos, meras belluas, admit-
tendos eſſe ad Evangelicam lucẽ, & gra-
tiam; futuros mẽbra viva corporis Chriſ-
ti, ac de influxu capitis uberrima gratia-
rum fluenta percepturos; adituros deni-
que illius regni cæleſtis æternam hæredi-
tatem. Et hoc eſt, quod ponderat Paulus,
num. 6. *Gentes eſſe cohæredes, & concor-
porales, & comparticipes promiſsionis eius
in Chriſto Ieſu per Evangelium*, Chryſoſto-
mus homil. 5. in epiſtolã ad Coloſſenſes.
*Homines lapidibus ſtupidiores ad Angelo-
rum ſubitò dignitatem evehere, re vera glo-
ria eſt, ac myſterij huius divitiæ.*

11 Myſterium planè adeò abſconditum,
ut ipſe Princeps Apoſtolorum Petrus,
poſt acceptum Spiritum Sanctum, poſt
demiſſum è cælo linteum, immundis
animantibus refertum, vix, atque ægrè
penetraverit. Hanc emphaſim habet ver-
bum illud Actuum 10. num. 34. *In veri-
tate comperi.* Græcè, *catalambanomæ*, præ-
ſentis temporis. Nunc demum deprehen-
do, ipſaque experientia convincor: perin-
de, quaſi id anteà eius aciem pervolaſſet.
Certè fideles omnes, qui venerant cum
Petro, eodem cap. 10. num. 45. *Obſtupue-
runt, quia & in nationes gratia Spiritus
Sancti effuſa eſt.*

Non eſt itaque mirandum, toties cele- 12
brare Apoſtolum gratiam ſibi datam in
huius myſterij revelatione, & prædicatio-
ne Gentium. Infrà num. 8. *Mihi omnium
Sanctorũ minimo* (Græcè, *Elachiſtotero*, id
eſt, infimo infimiori, poſtremiſsimo) *data
eſt gratia hæc, in Gentibus evangelizare
inveſtigabiles* (id eſt, imperveſtigabiles)
divitias Chriſti. Ad Roman. 15. num. 16.
*Propter gratiam, quæ data eſt mihi à Deo, ut
ſim miniſter Chriſti Ieſu in Gentibus.* Ad
Galatas 2. num. 9. *Cùm cognoviſſent gratiã
Dei, quæ data eſt mihi*, ſcilicet prædicandi
Gentibus Evangelium. Atque iam inde à
prima ſua vocatione hanc gratiam Apo-
ſtolo contulit Chriſtus. Actuum 9. n. 14.
Vas electionis eſt mihi iſte, ut portet nomen 13
meum coram Gentibus. Quare iure optimo
ipſe Apoſtolus in hoc munere ſibi demã-
dato gloriatur. Ad Roman. 11. num. 13.
*Quamdiu quidem ego ſum Gentium Apoſto-
lus, miniſterium meum honorificabo.* Græcè,
clarifico, ſeu *glorifico*. Audi Apoſtolum,
glorioſum ſibi titulum Doctoris Gen-
tium aſſerentem, 1. Tim. 2. num. 7. *In quo
poſitus ſum ego prædicator, & Apoſtolus
(veritatem dico, non mentior) Doctor Gen-
tium in fide.*

Sicut ſuprà ſcripſi in brevi.

ID eſt, ſicut paulò antè paucis, ſumma-
timque perſtrinxi, cùm vos iam conci-
ves Sanctorum, & Dei domeſticos
nominavi: c. 2. nu. 19.

(;)

Numerus 4.

Prout poteſtis legentes intelligere prudentiam meam in myſterio Chriſti.

14 Græci in eam ſententiam explicant, ut tanquam prudens diſpenſator ad eorum, quibus cum agebat, captum ſe ſe attemperans, & accommodans, non ita copiosè egerit de hoc recondito myſterio, ac eius ſumma dignitas, & amplitudo poſtulabant; ſed parcè potiùs, atque ſtrictim, prout ipſi poſſent legentes intelligere. Græcos Interpretes ſequuntur ferè Recentiores.

15 Ego, & ſi compertum habeo, in Apoſtolo cæleſtem hanc relucere prudẽtiam, eamque arbitror inter præcipuas œconomi dotes numerari, ut ſingulis pro uniuſcuiuſque captu, & rata menſura provideat. Vide 1. Corint. 3. nu. 2. & ad Heb. 5. num. 12. Tamen exiſtimo, id nunc agere Paulum, ut ex notitia huius myſterij, quã Epheſijs imperticrat, convincat, id, quod propoſuerat, ſibi à Chriſto fuiſſe revelatum. Hæc eſt aperta mens Hieronymi, dum ait. [Verè, ſi quis ſuperiora huius epiſtolæ contempletur, videbit ei revelata myſteria.] Hoc ſeries exigit ipſa cõtextus.

16 Neque verò eſt alienum ab Apoſtoli humilitate, & in ſe agnoſcere, & palàm profiteri huius myſterij Intelligentiam cœlitus derivatam, quò maior illi fides habeatur. 1. Corinth. 2. num. 12. *Non ſpiritum huius mundi accepimus, ſed Spiritum, qui ex Deo eſt, ut ſciamus, quæ à Deo donata ſunt nobis.* Ad Coloſſenſ. 1. num. 28. *Docentes omnem hominem in omni ſapientia.* Hæc ſapientia admirabilis ex omnibus Pauli verbis divinitus elucebat, teſte ipſo Apoſtolorum Principe, 2. Petri 3. num. 15. *Sicut & chariſsimus frater noſter Paulus ſecundum datam ſibi ſapientiam ſcripſit vobis.* Congruentiſsimè enim Gentibus, quæ ſapientia pollebant, datus eſt Apoſtolus ſapientiſsimus. 1. Corinth. 1. nu. 22. *Græci ſapientiam quærunt.*

Numerus 5. & 6.

17 Utrumque hunc verſum expoſui, num. 3. Duplex tamen ſupereſt gravis difficultas. Prima eſt: hoc myſterium vocationis Gentium expreſſè revelatum eſt Patriarchis, atque Prophetis. Vetuſtiſsimus Iacob, multis antè ſæculis illud diſertè prædixit, Geneſ. 49. num. 10. *Et ipſe erit expectatio Gentium.* Iſaias multus eſt in hoc myſterio prænuntiando: cap. 49. num 6. cap. 42. num. 6. Quæ vaticinia exponuntur ab Apoſtolis, Actuum 13. numero 47. Sicut & alia eiuſdem Iſaiæ, & Regij vatis citãtur, & explicantur à Paulo 15. n. 9. & 12. Iam duo illa Oſeę teſtimonia maximè illuſtria ſunt, quibus hoc ipſum confirmat Apoſtolus ad Romanos 9. num. 24. 25. & 26. Res ergo tam multis Prophetis divinitus patefacta, tã apertis, & expreſsis prædicta, & enũciata vaticinijs, cur vocatur ab Apoſtolo myſterium, *quod alijs generationibus non eſt agnitum filijs hominum? quod abſconditum fuit à ſæculis,* ad Coloſſenſ. 1. num. 26. *Quod fuit temporibus æternis tacitum*, ad Roman. 16. num. 25.

18 Qui huic difficultati ex eo ſatisfaciũt, quòd non neget Paulus, hoc myſterium agnitum fuiſſe Prophetis, ſed *filijs hominum* duntaxat: hoc enim vocabulo, idiomate Hebraico, vulgares, & plebeij nominantur; minimè mihi ſatisfaciunt: eſto, probabilis ſit illa obſervatio. Iſti enim nõ animadvertunt, in hac expoſitione nihil præclarum, aut excellens de iam diffuſa per orbem gratiæ luce Apoſtolum prædicare: non enim plebeios opponit plebeijs, ut iſtis nunc in tanto Evangelij fulgore patefactum, illis occultum quõdam in umbræ, legiſque caligine, hoc myſteriũ eſſe dicat: ſed filijs hominum opponit Apoſtolos, & Prophetas, quibus nunc dicit

eſſe revelatum, & olim filijs hominum incognitum. Itaque ſi nunc neque promiſcue plebi; & tunc duntaxat Prophetis erat patefactum, æqua videtur eſſe utriuſque populi, ſtatuſque conditio.

19 Commodior itaque ratio eſt huius difficultatis expediendæ: innotuiſſe quidem Patriarchis, vocandas eſſe Gentes ad Evangelicam gratiam; ſed non ita plenè, expreſsè, atque diſtinctè hoc myſterium cognoviſſe, ut Apoſtoli cognoverunt: vel quia illos plerǫque latuerunt circunſtantiæ, ut altiſsimus dignitatis gradus, ad quem Gentes erant extollendæ, nimirùm, ut Filij Dei nominarentur, & eſſent: quãquam etiam hoc videtur Oſeas aſſecutus, citatus à Paulo ad Romanos 9. num. 26. *Et erit: in loco, ubi dictum eſt eis: Non plebs mea vos: ibi vocabuntur Filij Dei vivi.* Lege Maldonatum ad illa verba Ioan. 1. num. 12. *Quotquot autem receperunt eum,*
20 *dedit eis poteſtatem Filios Dei fieri.* Vel quia fugit Patriarchas, Gentiles unà cum Iudæis, cùm iſti viderentur præferendi, ex æquo tamen, & communiter promiſſam hæreditatem adituros: quod ſæpe ponderat Apoſtolus ad Romanos 10 numero 12. *Non eſt diſtinctio Iudæi, & Græci.* Vbi adverte, Gentiles, in novo præſertim Teſtamento, Græcos nominari, Iudæiſque opponi, quanvis neque lingua, neque genere Græci ſint. Sic mulierem Chananæam Marcus, cap. 7. nu. 26. *Hellenida*, id eſt, Græcam vocat; Vulgatus vertit ibi, ut aliàs ſæpe, *Gentilem*. Ad Coloſſenſes 3. nu. 11. *Vbi non eſt Gentilis* (Græce, *hellen*) *& Iudæus, circumciſio, & præputium.* Ad Galat. 3. nu. 28. *Non eſt Iudæus, neque Græcus.* 1. Corinth. 12. num. 13. *Sive Iudæi, ſive Gentiles.* Græcè, *Græci*.

21 Hæc itaque circunſtantia tantæ æqualitatis fortaſſe non fuit revelata Prophetis. Nam, ut probavi cap. 1. num. 12. Chriſtus debitus erat Iudæis ex quadam obligatione iuſtitiæ, fundata in promiſsione Divina; Gentilibus autem ex pura miſericordia. Vnde Paulus, & Barnabas dixerunt Iudæis Actuum 13. num. 46. *Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei: ſed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad Gentes.* Cui conſonat illud ad Roman. 11. num. 11. *Illorum delicto ſalus eſt Gentibus* Et nu. 12. *Diminutio eorum, divitiæ Gentium.*

Hanc explicationem huius difficulta- 22
tis non obſcurè indicat ipſe contextus: neque enim abſolutè negat Paulus, hoc myſterium quondam fuiſſe revelatum, ſed *ſicuti nunc revelatum eſt*, id eſt, non tanta claritate, plenitudineque notitiæ; non tam multis expreſsis circunſtantijs: quas continuò ſigillatim enumerat: *Gentes eſſe cohæredes*; videlicet unà cum filijs, cæleſtis hæreditatis; & *concorporales*, tanquam membra viva eiuſdem corporis Eccleſiæ; & *comparticipes*, id eſt, ex æquo conſortes promiſsionis, quæ ad veteres illos Patriarchas de Chriſto facta eſt.

Altera difficultas eſt: quinam hîc Pro- 23
phetarum nomine intelligantur, dum ait Apoſtolus num. 5. *Sicuti nunc revelatum eſt Sanctis Apoſtolis eius, & Prophetis.* Et quãvis extiterint in Eccleſia, qui futura prædicerent, & prętereà prophetare in Scriptura ſit interpretari. Exo. 7. n. 1. atq; adeò Prophetæ dicantur ſacræ Scripturę enarratores, Doctoreſque populi: 1. Corinth. 14. toto ferè capite: 2. Petri 1. numero 20. ad Romanos 12. num. 6. nolim tamen, hîc Prophetarum nomen reſtringi ad certum perſonarum genus; ſed viros omnes eximia virtute prędítos, eo nomine comprehendi. Quod vulgatiſsimum eſſe in Scriptura, non uno in loco probat Maldonatus. Lucę 7. num. 16. Ioan. 6. num. 14. & cap. 9. num. 17.

(?)

Numerus

Numerus 7.

Cuius factus ſum miniſter.

24 SIc ad Romanos 15. num. 16. & 1. Corinth. 4. num. 1. & ad Coloſſenſes 1. num. 23. & 25.

Secundum donum gratiæ Dei, quæ data eſt mihi.

TEr in hoc capite repetit, num. 2. numero 7. & num. 8. Lege, quæ obſervavi, n. 3. Vbi etiam expoſui numerum. 8.

Numerus 9.

Et illuminare omnes, quæ ſit diſpenſatio Sacramenti abſconditi à ſæculis in Deo, qui omnia creavit.

25 COntendit OEcumenius, Sacramentum hoc fuiſſe arcanum, & ſacroſanctum Incarnationis myſteriū: quod vel ſupremi ipſi Seraphini ne ſuſpicione quidem attigiſſent. Ita loqui ſolet Paulus de eodem myſterio. 1. Corinth. 2. num. 7. *Loquimur Dei ſapientiam in myſterio, quæ abſcondita eſt, quam prædeſtinavit Deus ante ſæcula in gloriam noſtram.* Vbi apertè ſermo eſt dè Chriſto: ſubijcit enim nu. 8. *Si enim cognoviſſent, nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent.*

26 Magis aſſentior Chryſoſtomo, qui non ſolùm ait, huius myſterij vocationis Gentium circumſtantias Patriarchas, & Prophetas, verùm ipſos cæleſtes etiam ſpiritus latuiſſe: ſic enim ait hom. 7. [Quòd vocatæ eſſent Gentes, ſciebant: quòd verò ad eamdem Iſraelis ſortem vocatę eſſent, & ad hoc, ut iuxta thronum Dei collocarentur, iſtud ſanè quiſnam expectaſſet? quiſnam crediliſſet?] Locus autem ille ex 1. Corinth. 2. quomodò etiam ſpectet ad Gentium vocationē, & iuſtificationē, oſtendi ſuprà cap. 1. num. 18. Nihil verò teſtatum magis, inculcatumq́ue frequentiùs Patriarchis, quàm Dei Filium hominem futurum.

Eſt igitur hæc ſententia huius loci. Mihi demandatum eſt, omnes docere; quæ, & qualis futura ſit huius gratiæ in Gentes effuſæ adminiſtratio: proferreq́ue in lucem multas, & varias huius myſterij circumſtantias, iam inde ab ipſa æternitate ſoli Deo cognitas.

Numerus 10.

Vt innoteſcat Principatibus, & poteſtatibus in cæleſtibus per Eccleſiam, multiformis ſapientia Dei.

COncors ferè eſt Græcorum 26
Patrum ſententia, cæleſtes illos ſpiritus multa gratiæ myſteria ab Eccleſia, *ſignatè*que ab Apoſtolis didiciſſe. Chryſoſtomus non ſolùm eſt huius ſententiæ homil. 7. in hanc epiſtolam, ſed etiam prologo in Evangelium Ioannis. [Nihil, inquit, humanum loquitur Ioannes; ſed ab Spiritus Sancti profundis, & abditis theſauris omnia proloquitur, quæ neque Angeli priùs, quàm Ioãnes diceret, noverunt: namque & ipſi nobiſcum per Ioannis vocem, & per nos didicerunt.] Chryſoſtomum ſequuntur, ut ſolent, Theodoretus, Theophilactus, & OEcumenius. Atque hi duo poſtremi ſententiam hanc cõfirmant luculentiſsimis Niſſeni verbis, ex homil. 8. in Cantica: quę multiformem Dei ſapientiam nobis repręſentant, & valde hunc Apoſtoli locum illuſtrant. [Ante tempora Incarnationis Servatoris noſtri, ſimplicem noverunt celeſtes illæ virtutes Dei ſapientiam ex ſola potentia: nunc autem per diſpēſationem in Eccleſiam, non iam ſolùm ſimplex,

verùm

verùm etiam vehementer multiplex in-
notuit ſapientia, dum per contraria, con-
traria operatur; per mortem, vitam; per
ignominiam, gloriam; per Crucem, thro-
phæum; per omnia vilia, & abiecta, mag-
na, Divinæque Maieſtatis pleniſsima.]
28 Magnus ille Dionyſius cap. 7. cæleſtis
Hierarchiæ, interrogationem illam An-
gelorum, Iſaiæ 63. num. 1. *Quis eſt iſte, qui
venit de Edom, tinctis veſtibus de Boſra?
Quare ergo rubrum eſt indumentum tuum?* ex
antegreſſa ignoratione profectā fuiſſe, ait.
[Quoſdā, inquit, ad Ieſu ipſius hæſitantes
aſpectū, Diviniq; illi⁹ operis, & pro nobis
aſſumptæ carnis ſciētiā diſcere cupientes,
quos ipſe Ieſus per ſe doceat.] Idē colligūt
ex iſto Iſaiæ teſtimonio Origenes tract.
15. in Matthæum, Naziāzenus orat 42. &
Cyrillus lib. 12. in Ioannem, cap. 58. ex
Latinis adſtipulantur Ambroſius lib. de
Inſtitutione Virginis, cap. 5. & lib. 4. de
Fide cap. 1. & Hieronymus in magnis
huius epiſtolæ commentarijs.
29 Suſpicio pro eo, ac debeo, tam ſpecta-
tam Patrum coronam; & tantorum In-
terpretum auctoritate impulſus, veneror
illorū ſententiā: ſunt tamē nonnulla, quę
illi poſsim obijcere: & in primis, quod
ad myſteriū Incarnationis attinet, mitto
in præſentia diſceptare, an illud revelatū
fuerit Angelis, etiam tunc, cùm viatores
extiterunt: partem enim affirmantē tenēt
gravisſimi Theologi, quos refert, & ſequi-
30 tur Vazq. to. 2. in 1. P. d. 215. c. 1. Indubita-
tum certè eſt, Angelos beatos, ante Aſcē-
ſionem Chriſti, (cùm dicitur facta eſſe illa
interrogatio, Iſaię 63. n. 1.) non ſolùm ſubſ
tantiam myſterij, verùm etiam cæteras
Redemptionis noſtræ circunſtantias per-
noviſſe. Quare interrogationem illam nō
ex ignorantiā perſonæ triumphantis, ſed
ex admiratione quadam, & ſtupore inſo-
liti ſpectaculi erupiſſe, alij Patres, & In-
terpretes prodiderunt.
31 Chryſoſtomū arbitror nimio elatum
ſtudio laudandi Ioannem, longiùs fuiſſe
provectum, quàm veritas ipſa permittit:
dedecet enim ordinatiſsimā Divinę pro-
videntiæ diſpoſitionem, ut quæ ſunt, &
natura, & gratia, & gloria ſuperiora, &
præſtantiora, ea illuminentur, & perficiā-
tur ab inferiorib⁹, & ignobilioribus. Dein
de, vel illa, quæ neq; Angeli priùs, quàm
Ioannes diceret, noverunt, ſpectant ad Di
vinitatē: & hoc fieri non poteſt, nā eā An-
geli clariſsimè intuētur per beatificā viſio-
nem Divinæ eſſentiæ, & perſonarū; vel ad
humanitatē Chriſti: &, ut conſtat ex toto
Evāgelio, Angeli, tāquā nūtij, teſtes, & ad-
miniſtri, ſacris illis myſterijs interfuerunt.
Quòd ſi attentiùs, & intimiùs inſpi- 32
ciatur totus Apoſtoli contextus, perſpi-
cuum planè eſt, eum agere de eximia
Dei benignitate, quæ relucet in Gentium
vocatione: quam imperveſtigabiles divi-
tias, myſteriumque vocat abſconditum à
ſæculis, ſibi verò revelatum, iniunctum-
que munus illuminandi omnes, quæ ſit
huius diſpenſatio ſacramenti. Subdit con-
tinuò, *ut innoteſcat Principatibus, & poteſ-
tatibus*: videlicet nō myſterium Incarna-
tionis, de quo non erat ſermo, ſed *multi-
formis Dei ſapientia per Ecleſiam*, hoc eſt,
nova, & admirabilia Divinæ ſapientię ar-
gumenta, in promulgatione Evangelij, in
animarū converſione, in incrementis, ac
dilatatione Eccleſiæ, quotidie patefacta: 33
Piſcatores videlicet pauperes, idiotas, &
ignobiles, mundo, carni, ac dæmoni bel-
lum apertum intuliſſe; & docentes myſte
tia, quæ omnem captum ſuperabant, ſine
ullis verborū lenocinijs, Gręcæ, ac Roma-
nę eloquētię, & ſapiētię Principes capti-
vaſſe, ac mutos, & elingues reddidiſſe; Im-
peratores, ac Reges nō pugnādo, ſed mor
tē fortiter oppetēdo, ſubiugaſſe; homines
deniq, flagitioſiſsimos, Inquinatiſsimos,
meras belluas, Angelis puriores effeciſſe. 34
Quæ omnia Principatibus, & poteſta-
tibus in Verbo, cùm ad eorum ſtatum mi-
nimè pertinerent, revelata non fuerant:
cùm verò poſteà Apoſtolorum præclara
facinora ederētur in ipſorum conſpectu,
in quibus multiformis Dei ſapientia mi-
rificè relucebat, iure dicitur, magis, ac
magis Angelis innoteſcere. Itaque illud,

per Eccleſiam, nullatenus ſignificeat cauſam efficientem novę notitiæ Angelorũ, ſed denotat obiectum, ſive materiam, circa quam mirabiliter exhibita, & declara-
35 ta eſt multiformis Dei ſapientia. Hæc videtur expreſſa mens Auguſtini, dum premens iſtum locum lib. 5. ſuper Geneſim, ad litterã c.19. ait. [Non in Deo tãtùm innoteſcit Angelis, quod abſconditũ eſt: verùm etiã hîc eis apparet, cũ efficitur, atq; propalatur.] Eſt verò tota noſtra explicatio Angelici Doctoris in Cõmentario huius loci: ac niſi me ipſe fallo, ex Græcis huius eſt ſententiæ Theophilactus, cuius hæc ſunt ipſiſsima verba: [Per Eccleſiam (inquit) hoc eſt, per beneficia, quæ nobis ſunt collata: beneficia enim, quibus divinitus perfuſi ſumus, Doctores fuerunt eis ſapientiæ Dei.]

Numerus 11.

Secundum præfinitionem ſæculorum, quam fecit in Chriſto Ieſu Domino noſtro.

36 IVxta tempus, quod tantæ rei gerendæ maximè opportunum, & idoneum præfinierat in Chriſto, cùm anteà per tot ſęcula videretur neglexiſſe mundum, quem denſiſsimis infidelitatis, & ignorantiæ tenebris, & acerbiſsimo Dęmonis iugo tamdiu paſſus eſt, oppreſſum detineri. Vide cap. 1. num. 10. ad ea verba, *In diſpenſatione plenitudinis temporum.*

Numerus. 12.

HVnc verſum explicavi cap. 2. num. 18.

Numerus 13.

Propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis: quæ eſt gloria veſtra.

PEriculum erat, ne, cùm au- 37
dirent Epheſij, Apoſtolum coniectum in vincula, & peſſimè ubiq; acceptum propter Evangelium, ipſi conſternarentur, ac deſponderent animos. Ita enim comparatum eſt, ut percuſſo paſtore diſpergantur oves, Zachariæ 13. num. 7. quod vaticinium Chriſtus altero cõfirmavit, Matthæi 26. num. 31. *Omnes vos ſcandalum patiemini in me, in iſta nocte.* Apoſtoli enim conſpicati Chriſtum comprehẽſum, & indignè tractatum, *omnes, relicto eo, fugerunt.* Matth. 26. num. 56.

Duo itaque proponit Apoſtolus ad a- 38
nimandos Epheſios: primum & ardentem prodit Pauli charitatẽ, & eos mirificè ſibi devincit: oſtendit enim, ſe vincula, tribulationeſque perferre, illorum cauſa. Ad Coloſſenſ. 1. num. 24. *Qui nunc gaudeo in paſsionibus pro vobis.* 2. Timoth. 2. num. 9. *In quo laboro uſque ad vincula: ſed omnia ſuſtineo propter electos.* 2. Corinth. 1. num. 6. *Sive autem tribulamur, pro veſtra exhortatione, & ſalute.* Indignum igitur profectò eſſet, cùm Apoſtolus ſalutis eorum cauſa tã multa, non ſolùm æquo, ſed etiam lubenti, & gaudenti animo ſuſtineret, eos, quorum pręcipuè res agebatur, ob Apoſtoli tribulationes animo deficere.

Alterum, quod mirè valet ad eos eri- 39
gendos, eſt, Pauli tribulationes in ſummã eorum gloriã redundare: teſtantur enim, illorum ſalutem tanti ęſtimari à Deo, ut eius aſſequendæ gratia non dubitaverit, Eccleſię columnas, id eſt, Apoſtolos, ſibi cariſsimos, & coniunctiſsimos, vinculis, ignominijs, verberibus, morti denique obitæ per cruciatus acerbiſsimos exponere. Quod ſanè ſummæ ſibi glorię ducere poſſent. Conſonat ſibi Apoſtolus

lus 2. Corinth. 1. ubi commemorata graviſsima illa tribulatione, in qua tædebat eum vivere, addit, num. 14. *Gloria veſtra ſumus.* Huc etiam ſpectat iusiurandum illud 1. Corinth. 15. num. 31. *Quotidie morior per veſtram gloriam:* ut expoſui ad Coloſſ. 1. n. 24.

Numerus 14.

Huius rei gratia.

40 VIde, quàm longo tandem intervallo pertexat Apoſtolus, quod exorſus fuerat initio huius capitis. Hîc enim claudit hyperbaton: & hæc extrema verba cū primis illis, *huius rei gratia ego Paulus &c.* connectēda ſunt. Vt minùs iam mireris, quod de Paulo ſcribit Hieronymus, epiſtola ad Algaſiam, q. 10. & in c. 1. Epiſt. ad Titū. [Profūdos ſenſus lingua nō explicat & quod cogitat, in verba vix promit]

Flecto genua mea ad Patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti.

41 HAbitus orātis eſt, in genua provolui, & ſuppliciter, ac impenſè quidpiam à Deo efflagitantis. Daniel 6. num. 10. Matth. 17. num. 14. Marci. 1. n. 40. cap. 10. num. 17. Luc. 5. num. 8. cap. 22. num. 41. Actuum 7. num. 59. cap. 9. num. 40. cap. 20. num. 36. & cap. 21. n. 5.

Numerus 15.

Ex quo omnis Paternitas in cælis, & in terra nominatur.

42 NOn miror Latinos quoſdam Interpretes ex ignoratione proprietatis Græcæ vocis, huius loci intelligentiā minùs aſſecutos. Neque lubet ſingulorum errata traducere. Paternitas Græcè dicitur *Patria*: quæ vox, ut ex ſexcētis conſtat Scripturæ teſtimonijs, ſignificat familiam, cognationem, ſive progeniem: &, ut auctor eſt Hieronymus adverſus Helvidium, propriè redditur Latinè, *Parētela.* Cùm videlicet ex una radice multa generis turba diffunditur, ex uno capite longa familiæ ſeries propagatur.

Suſpicor, hic Vulgatum non ſine myſ- 43
terio hanc vocem novo quodā vocabulo reddidiſſe: quod aliàs nuſquā efficit: eo nimirùm ductū cōſilio, ut Divinā agnationē cū Deo, & Angelis exprimeret, & venuſtā Græcarū vocū paronomaſiā, & alluſionē quoquomodo imitando adūbraret. Ac ſi diceret: precor ab illo cœleſti Parente, à quo omnis noſtra parētela derivatur.

Vocem ipſam Græcā retinuit Vulgatus, Pſalmo 95. n. 7. *Afferte Domino patriæ Gentium.* Hebraicè, *Miſpchot*, id eſt, familiæ: ſic enim exprimitur Latinè 1. Paralip. 16. num. 28. *Afferte Domino familiæ populorum.* Et ita ſolet vertere Vulgatus nomen *Patria*, Pſalm. 21. num. 28. Pſ. 106. num. 41. Lucæ. 2. n. 4. Actuum 3. n. 25.

Deinde illud animadvertendum eſt, 44
quod obſervat Maldonatus Matt. 5. n. 9. vocari, ſeu nominari, in arcano ſermone plus quiddam ſignificare, quàm eſſe: nempe ita aliquid eſſe, ut emineat, atque extet: ut in omnium oculos, in omniū linguas incurrat: ut omnium ore celebretur: Geneſ. 21. num. 12. *In Iſaac vocabitur tibi ſemen.* Expreſsit Paulus ad Romanos 9. n. 8. *Qui filij ſunt promiſsionis, æſtimantur in ſemine.* Quod dixerat Iſaias cap. 56. n. 7. *Domus mea, domus orationis vocabitur,* retulit Chriſtus per verbum ſubſtātivum Lucæ 19. n. 46. *Domus mea, domus orationis eſt.* Huc ſpectāt illa Luc. 1. n. 32. *Filius Altiſsimi vocabitur:* & n. 35. *Quod naſcetur ex te ſanctum, vocabitur Filius Dei,* Id eſt, erit.

Iam, perſpicua eſt Apoſtoli ſententia. 45
Percurrerat brevi ſub finē 2. capitis, inſignia Dei beneficia, in Epheſios liberaliſsimè collata: agnationē cū Chriſto capite, & cū cœleſtibus civibus attigerat: nūc, ut ipſi queant has inæſtimabiles divitias gratiæ ponderare, flectit genua ad ſummū illū Parentē, à quo videlicet omniū, tum

in cælo Angelorum, tum in terra hominum paterna cognatio, & affinitas derivatur: ipſe enim ſummus Deus, qui eſt Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, omnium etiam Angelorum, & hominum Pater eſſe per adoptionem dignatus eſt. Itaque non tātùm Paternitas æterna, ſed temporalis etiam, id eſt, cognationis principatus, in hanc Angelorum, hominumq́; latiſsimam familiam ipſi cōvenit: ex ipſo enim, tanquam ex capite, & radice, omnes cæleſtes, & mundanæ ſunt diſſeminatæ, propagatæq́ue familiæ.

Numerus 16.

Vt det vobis ſecundum divitias gloriæ ſuæ, virtute corroborari per Spiritum eius in interiorem hominem.

46 INcipit enumerare ſigillatim, quæ in genua provolutus tam enixe à Deo contendebat: ac primò illud poſtulabat, ut ea dona pro quibus deprecabatur, largiretur Epheſijs Deus, nō quidem pro ipſorum meritis, quæ tenuiſsima eſſe conſtabat; ſed pro benigniſsima, & locupletiſsima ipſius Dei liberalitate. *Secundum divitias gloriæ ſuæ. Gloriam* enim hîc accipio pro *gratia*, ut accipiunt plerique Interpretes, ad Romanos 3. num. 23. *Omnes enim peccaverunt, & egēt gloria Dei.* Illuſtratur enim vel maximè Divina gloria editis admirandis operibus gratiæ: ut probavi c. 1. n. 6. *In laudē gloriæ gratiæ ſuæ.*

47 Precatur deinde, ut eos Deus cœleſti robore fulciat: circumſpiciens videlicet, Apoſtolus præſentiſsima pericula, quæ undique illis impendent, qui dant nomen Chriſtianæ militiæ, celſam hanc animi fortitudinem, ut rem illis ſummè neceſſariam, deprecatur. Virtus enim Græcè non eſt *arete*, quæ vitio; ſed *dynamis*, quæ opponitur imbecillitati: & quia hæc exaggerata fortitudo donū eſt Spiritus ſancti, Iſaiæ 11. num. 2. obſecrat, *ut virtute corroborentur per Spiritum eius.* Imò ipſe Spiritus ſanctus ab hoc præcipuo dono, quo fidelium pectora adverſus hoſtiles impetus obarmat, *virtus* ſæpe in Scriptura nominatur: ut probavi ſuprà cap. 1. n. 14. ex Luc. 24. num. 49. *Quouſque induamini virtute ex alto.* Addo etiam, propterea ſolere in ſacris litteris Spiritum ſanctum, & virtutem frequētiſsime copulari. Luc. 4. num. 14. *Regreſſus eſt Ieſus in virtute Spiritus.* Actuum 10. num. 38. *Quomodò unxit eum Deus Spiritu ſancto, & virtute.* Sic ad Roman. 1. num. 4. & cap. 15. num. 13. & 1. Cor. 2. n. 4. & 1. ad Theſ. 1. n. 5.

48 Denique hęc fortitudo non eſt gladiatorium illud athletarum robur, qui ſe exercendo, corporis vires acuebant; nō ſpectat ad hominem veterem, & animalem, de quo exſuendo tractat Apoſtolus cap. 4. num. 22. ſed ad novum, & cæleſtem, ad interiorem hominem; de quo legimus 1. Petri 3. num. 4. *Qui abſconditus eſt cordis homo.* Fugit quidem hic homo, in corde ipſo abditus, oculorum aciem; ſed, *ut* ibi ſubdit Petrus, *eſt in conſpectu Dei locuples.* Quia teſte Paulo 2. Corinth. 4. nu. 16. *Licèt is, qui foris eſt, noſter homo corrūpatur: tamen is, qui intus eſt, renovatur de die in diem.*

Numerus 17.

Chriſtum habitare per fidem in cordibus veſtris.

49 HOc alterum eſt obſecrationis Apoſtolicæ caput, ſed cum illo primo aptiſsimè connexum. Hoc nimirùm præſtat robur, hoc virtus efficit Spiritus ſancti: ut in munito, & obvallato corde ſedem, ac domicilium collocet Chriſtus: non petit, ut hoſpitetur, ſed ut habitet: non ut aperto oſtio, intret duntaxat, & cænet, ut hoſpites ſolēt, Apocalypſ. 3 num. 20. ſed ut ad Epheſios per otium veniat, & per fidē vivam in cordibus illorum manſionem faciat. Ioan. 14. n. 23.

In charitate radicati, & fundati.

50 Hic rurſus ſunt, qui Grammaticæ violatæ Apoſtolo litem intendãt Lege Salmeronem, hanc criminationem eruditè depellentem. Hanc etiam firmitudinem in eorum animis efficiet virtus, ac robur Spiritus Sancti: ut in charitate quàm altiſsimas radices agant, & quàm firmiſsima iaciant fundamenta virtutum. Duplex eſt metaphora, Paulo frequentiſſima. 1. Corinth. 3. num 9. *Dei agricultura eſtis, Dei ædificatio eſtis.* Ad Coloſſenſ. 2. num. 7. *Radicati, & ſuperædificati in ipſo.* Lege commentarium illius loci.

Numerus 18.

Vt poſsitis comprehendere cum omnibus Sanctis, quæ ſit latitudo, & longitudo, & ſublimitas, & profundum.

51 Tota huius loci difficultas inde orta eſt, quia Apoſtolus, æſtu quodam Divini Spiritus abreptus, reconditos ſenſus lingua vix exprimit: nam, dum exiſtimat, id ſcilicet omnes mente volutare, quod ipſe vaſto illo, ac cæleſtibus flammis accenſo agitabat animo, tam accuratè enumeratis quatuor hiſce dimẽſionibus ad rei, de quã agebat, magnitudinem, & immenſitatem adumbrandam, rem ipſam non commemorat, nullumque ſubijcit nomen, ad quod videlicet illæ dimen-
52 ſiones referantur. Hinc tanta fluxit opinionum, explicationumque varietas, dum quilibet Interpres pro ſuo ingenio divinat, quidnam illud ſit, cuius tam exactã, & quaſi dimenſam cognitionem fidelibus Paulus exoptat. Alij ipſam Deitatem eſſe dicunt: cui Iob 11 num. 8. longitudo & latitudo, ſublimitas etiam, & profunditas tribuuntur. Alij ad arcanum Incarnationis myſterium has dimenſiones accommodant: alij de ipſo ligno Crucis ingenioſè philoſophantur: alij referũt ad charitatem; alij, ad viſionem beatam: alij denique alias intelligentias pro ſuo quiſq; captu ſolerter excogitant. Mihi neq; lubet, neq; vacat, ſingulas recenſere, præſertim cum hoc labore perfuncti ſint Salmeron, diſp. 8. Belar to. 1. lib. 2. de Imaginibus, cap. 27. Barradas, to. 2. lib. 4. c. 4

Græcos Expoſitores exiſtimo, hãc rem 53
quaſi acu tetigiſſe. Exaggerat Apoſtolus toto iſto capite ſublime illud, & a ſæculis reconditum myſteriũ vocationis Gentium: explicat, palàmq; proponit glorioſas, & inæſtimabiles Divinæ liberalitatis, gratiæque divitias, in hoc myſterio diſpenſatas. Quid ergo opus eſt, aliunde nomen arceſſere, cuius nullam Paulus fecerit mentionẽ, cùm tota ſeries contextus ad hoc myſterium referatur? Et verò permagni intererat eorum, ad quos ſcribit, hoc tã inſigne Dei beneficium, omnino exploratum, perpenſumq; habere, ut tam eximiam filiorũ Dei dignitatẽ permagno æſtimarẽt, dignamq; tali vocatione vitam agerent.

Audi Græcos Interpretes, congruenter 54
contextui hæc verba declarantes. Photius ſic apud Œcum. [Cuius nã latitudo, lõgitudo, ſublimitas, & profũditas? Vel myſterij, ut ſit per defectum dictum; vel etiã abſq; defectu, ſed per hyperbaton.] Œcumenius verò ipſe. [Corporeis circumſcribit figuris myſterij magnitudinẽ, pro Gẽtibus diſpenſati.] Theodoretus. [Ediſcamus diſpenſationis, quæ fuit, magnitudinẽ.] Theophilactus [Vt poſſitis cõprehẽdere cum omnibus fidelibus myſterium pro nobis diſpenſatum.] Claudat agmen Chryſoſtom⁹ hom 7. [Quod ſtatim exorſus precatus eſt, idem precatur & nunc. Quid autem & in principio illis optavit? Vt ſciatis, quæ ſit ſpes vocationis veſtræ, & quæ ſit excellens magnitudo potentiæ ipſius in nos, qui credimus.]

Iam verò non fuerit difficile, has qua- 55
tuor dimenſiones ad huius myſterij diſpenſationem accommodare. Et latitudinem quidem paucis verbis complexus eſt Theophilactus. (Adeò inquit) magnum eſt, ut quoquò verſus, & in omnes ſit

exienſum.] Nullus enim eſt orbis terrarum angulus tam remotus, ac diſsit⁹, tam abditus, ac retruſus, quem huius lux clariſsima myſterij non perfuderit; nulla natio tam barbara, tam effera, quam hæc excludat liberaliſsima diſpenſatio: quoquò verſus, & in omnes promulgatum eſt Evangelium: ad Rom. 10. n. 18. *in omnem terram*, &c. ad Coloſſenſ. 3. n. 11. *Non eſt Gentilis, & Iudæus; Barbarus, & Scytha; ſervus, & liber.*

56 Longitudo autem tanta eſt, quanta de potentia Dei abſoluta poteſt eſſe maxima: protenditur infinitè hæc longitudo: nullis clauditur terminis: ab æternitate in æternitatem uſque pertingit. Nā iam inde ab omni æternitate decrevit Deus vocare Gentes. Hieremiæ 31. num. 3. *In charitate perpetua dilexi te: ideo attraxi te, miſerans.* Et extabit, ac permanebit huius benignæ diſpēſationis effectus, & fructus in omnem prorſus æternitatem. Gentes ante ſæcula prædeſtinatæ, deinceps vocatæ, & iuſtificatæ in tempore, tandem glorificatæ Deo perfruentur ævo ſempiterno. Perpende, quàm incircumſcripta, & interminata ſit huius beneficij longitudo.

57 Quis verò huius myſterij ſublimitatē attingat, quæ vel ipſas cęleſtes Intelligentias ſua altitudine prætervolat? Cuius enim ſubiret animum, Gentiles ad tantam ſublimitatem evehendos, ut Divinæ conſortes naturæ, Filij Dei vocarentur, & eſſent, & ipſius Chriſti, Filij naturalis, concorporei, cohæredes, & comparticipes dicerentur? Quis unquam ſublimitatem Divinæ ſapientiæ, bonitatis, ac potentiæ, in hoc myſterio ſeſe ſupra omnia Dei opera efferentem, vel votis conciperet, vel animo, & cogitatione unquam informaret? Deum dilexiſſe ſic ſervos, ut pro illis acerbiſsimæ morti traderet Filium; nullius unquam Seraphini mens, revelatione ſecluſa, capere potuiſſet.

58 Quòd ſi ſublimitas ſic extollitur, profunditas adeò deprimitur, ut nullius ingenij vel acutiſsimi acies eò pertingere valeat: eſt ſanè profundiſsimū hoc myſterium. *Non fuit agnitum hominibus*, cap. 2 num. 5. *Latuit temporibus æternis tacitum*, ad Romanos 16. num. 25. *Abſconditū à ſæculis*, ad Coloſſenſes 1. num. 26. Nam ut illa ſublimitas prætervolat omnem aciem, ſic etiam fugit iſta profunditas. Vide, quāta ſit profunditas. Ille, ille ipſe celſiſsimus Deus, cui proprium *Altiſsimi* nomen eſt, ad hoc myſterium diſpenſandum in tam infimum ſe demiſit profundum humilitatis, ut *exinaniverit ſemetipſum*, ad Philip. 2. num. 7. & probroſiſsimò, ac viliſsimo verberum, & crucis affectus ſupplicio, pro contēptiſsimo verme, pro
hominū opprobrio, & abiectione plebis
reputatus vulgò fuerit. Pſalm. 21. num 59
7. Atque hęc eſt huius myſterij ex una
parte profunditas; ex altera verò, Gētiles, cultores lapidum, & ſtipitum, & ipſis lapidibus, ac truncis ſtupidiores, in cœno fœdiſsimarum libidinum demerſos, meras belluas, ex tam profunda voragine ad illam ſublimitatem extolli. Hanc ego arbittor eſſe germanam, & filum aptè ducentem explicationem huius loci: hoc enim eſt, quod agit Apoſtolus in hac Epiſtola, præſertim in extremo capite 2. & in toto hoc capite 3.

Numerus 19.

Scire etiam ſupereminentem ſcientiæ charitatem Chriſti.

EO lubēs in cōmunem huius
loci intelligentiam, in quam 60
ferè omnes Interpretes Græci, Latinique conſpirant. Precari Apoſtolum, ut Epheſij ardentiſſimam agnoſcant Chriſti charitatem, ſupereminentem omni ſcientiæ, id eſt, humanum omnem, Angelicumve captum longè ſuperantem; prorſus excellentiorē, & ſublimiorem, quàm ut poſsit ſcientia cōprehendi. Obijcit Theophilactus: quo pacto Chriſti charitas poteſt ſciri, ſi omni

præ-

præeminet ſcientię? Cui obiectioni ita reſpondet. Excedit quidem Chriſti charitas omnem humanam ſcientiam; at verò cæleſtis, & divina illam aſſequi utcumque poteſt.

61 Hæc ut vera eſſe fateor, ita nolim prorſus reijci, ut plerique reijciunt, alterum ſenſum, quem admittit Græcus, Latinuſque contextus. Ipſa enim Scripturæ ambiguitas, vel ſi malis, fœcūditas, pars quodammodò Scripturę eſt: quare cùm verba ſacra duos ſenſus habere poſſunt, non debet alterum omnino præcidere fidelis interpres, ut ingenioſe advertit Maldonatus Ioan. 4. num. 46. Græca autem ſic habent. *Hiperballuſan tes gnoſeos, præeminentem cognitioni.* Cuivis autem vel leviter Græcis litteris tincto, perſpicuum eſt,

62 hæc verba habere etiam per ſe ſenſum illum, quem ſecutus eſt Auguſtinus tractat. 118. in Ioannem. Nimirùm charitatem Chriſti (ſic enim ſępe vocat Apoſtolus virtutem ipſam charitatis, ad Rom. 8. num. 35. & 2. Corinth. 5. num. 14.) donum eſſe multò eminentius, præſtantiuſque, quàm ſcientiam: & quidem Epheſijs ingenio pollentibus, litteriſque, & ſcientijs abundantibus, par erat, Apoſtolum excellentiorem viam charitatis demonſtrare. 1. Corinth. 12. num. 31.

Vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.

63 VT videlicet ex cognitione tātarum rerum efflorescat in animis veſtris, ac redundet cæleſtium donorum, ac virtutum omnium infuſarum affluentia. Ad Coloſſenſ. 2. num. 2. *In omnes divitias plenitudinis intellectus in agnitionem myſterij.* Vtrobique Apoſtolus copioſam, & affluentem gratiæ, ac donorum plenitudinem deprecatur. Obſervavi cap. 1. numero 6. verba illa, *in qua gratificavit nos,* potuiſſe vertere Vulgatum: *Gratia nos implevit.* Vbi & ad Coloſſenſes 1. numero 19. egi de hac donorum plenitudine.

Numerus 20.

Ei autem, qui potens eſt omnia facere ſuperabundanter, quàm petimus, aut intelligimus.

COnnectendum eſt pronomē *ei*, cum extremis huius capitis verbis: cætera ſunt per hyperbaton interiecta. Similis eſt clauſula ad Romanos 16. nu. 25. *Ei autem, qui potens eſt, &c.* Erigit verò Apoſtolus petendi fiduciā, propoſita Dei omnipotentia, & liberalitate, noſtras preces, & cogitationes longè ſuperante. Potens quippe eſt Deus, multò uberiùs, cumulatiùſque præſtare, quàm aut nos ipſi petere, aut cogitatione, votiſque concipere valeamus. Congruenter huic ſententiæ canit Eccleſia: *Deus, qui abundantia pietatis & merita ſupplicum excedis, & vota.* Et paulò pòſt. *Et adijcias, quod oratio non præſumit.* Obſervat hoc Auguſtinus in modeſtiſsima illa, plena fidei, & ſpei epiſtola ſororum Lazari, Ioann. 11. nu. 3. *Ecce, quem amas, infirmatur,* tract. 49. [Non auſæ ſunt dicere: veni, & ſana: non auſæ ſunt dicere: ibi iube, & hîc fiet: amāti tantummodò nuntiandum fuit.] 64

Secundum virtutem, quæ operatur in nobis.

QVòd potens ſit Deus, cumulatiùs omnia facere, quā nos ipſi petimus, aut mente concipimus, manifeſtū eſt ex illa potentia, quam nobis conceſsit ad ea opera patranda, ad ea miracula edēda, quæ non modò poſtulare, verùm ne optare quidem, in mentem nobis venerat. Vide ad Coloſſenſ. 1. nu. 29. *Secundum operationem eius, quam operatur in me in virtute.* 65

Nu-

Numerus 21.

Ipſi gloria, &c.

FRequens Apoſtolo grandioris ſermonis clauſula. Ad Romanos 11.nu. 36.cap.16. num.27. ad Hebr.13. nu.21. & 1. Timoth. 1.num. 17.

CAPVT IIII.

1 EMerſiſſe iam è vadis, & ſcopulos difficultatum, cæleſti favore proſequente, videor eſſe prætervectus. Expeditiore poſthac curſum, eadem Divini Spiritus aura leniter afflante, nobis pollicebimur. Hæc enim extrema capita, cùm ad formandos, inſtituendoſque mores referantur, longè ſunt faciliora prioribus. Perſpicua igitur, & quæ ſua ſponte, vel nullo adhibito explicationis lumine, in omnium oculos incurrunt, ne attingemus quidem, aut certè ſtrictim delibabimus: cætera de more diſcutiemus. Has cenſet Hieronymus eſſe præcipuas Interpretis partes: ſic enim ait in cap.7. Zachariæ. [Commentarios ſcribimus, quorum officium eſt, prætermittere manifeſta, obſcura differere.] Et in præfatione libri tertij ſuper Epiſtolam ad Galatas. [Officij mei eſt, obſcura differere, manifeſta perſtringere, in dubijs immorari.]

Numerus 3.

Soliciti ſervare unitatem Spiritus in vinculo pacis.

2 OMnes nervi contendendi nobis ſunt, ut unitas, cuius Spiritus Sanctus Auctor eſt, arctiſſimo pacis fœdere, & vinculo colligata conſervetur. Vinculum Græcè dicitur *ſyndeſmos*: & propriè eſt nexus, ſive nodus, quo plura inter ſe arctè connectuntur. Eraſmus vertit. *In colligatione, & concatenatione.* Eademque vox redditur à Vulgato, ad Coloſſenſes 2. num.19. *Per nexus, & coniunctiones.* Quod ſatis indicat, quàm arcto pacis nodo debeant inter ſe fidelium animi conſtringi. Qui locupletare volet locũ iſtum, legat Lorinum Act. 2. num.44. & cap.4. num.32. & Barradam tom.2. lib.7. cap.11. fuſiſſimè pacis encomia perſequentes.

Numerus 4.

Vnum corpus, & unus Spiritus, ſicut vocati eſtis in una ſpe vocationis veſtræ.

3 INauditũ eſſet, & pluſquàm ferinum, eiuſdem corporis membra, eodem Spiritu animata, inter ſe hoſtiliter diſſidere. Vos unum eſtis corpus myſticum, cuius caput Chriſtus eſt: eumdem Spiritum vivificantem ducitis: una eſt ſpes vocationis veſtræ: ad immortalem illam, & beatam vitam, omnes vocati ſumus. Vel alio ſenſu: quandoquidem unum corpus eſtis, eſtote etiam unus Spiritus: eſt unitas corporis myſtici, ſit etiam unitas Spiritus, pacis nodo colligata. Actuum 4. num.32. *Multitudinis autem credentium erat cor unum, & anima una.* Ioan.17. n.21. *Vt omnes unum ſint, ſicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipſi in nobis unum ſint.*

Numerus 5.

Vnus Dominus, una fides, unum baptiſma: unus Deus, & Pater omnium.

4 PLura iam acervatim congerit pacis, & charitatis incitamenta. Omni ope enitendum nobis eſt ad ſervãdam unitatem Spiritus, quando tam multis, tam ſanctis, tam arctè conſtrictis neceſſitudinis vinculis, ac nodis, ſumus inter nos ſtricti-

ſtrictiſsimè copulati: quatenus membra quædam viva, unitate eiuſdem corporis myſtici, uniuſque Spiritus, quem haurimus, quo ſuſtentamur; quatenus ſervi, unitate Domini, qui eſt Chriſtus, Ioan. 13. num. 13. quatenus credentes, unitate fidei; quatenus renati, unitate baptiſmi; quatenus vacantes Divino cultui, & ad cæleſtem beatitudinem aſpirantes, unitate Dei, & unâ ſpe vocationis noſtræ. Denique quatenus filij, unitate Parentis, ut omnes inter nos fratres iure nominemur, & ſimus, & fraterna nos complecti benevolentia debeamus.

Numerus 6.

Qui eſt ſuper omnes, & per omnia, & in omnibus nobis.

5 Aſſentior Hieronymo, qui tria hæc Divinitatis elogia, tribus accommodat Perſonis Divinis. Eſt enim Deus Pater ſuper omnes: Græcè, *epi panton*: ubi genus eſt incertum, & vertere potuiſſet Interpres, *ſuper omnia.* Eminentia enim eſſentiæ, & maieſtatis creata omnia infinito tranſcendit intervallo. Eſt Deus Filius *per omnia*, quia *omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil.* Ioan. 1. num 3. & infinitæ potentiæ efficacitate per omnia permeat, cuncta tranſcurrit. Denique eſt Spiritus Sanctus *in omnibus*
6 *nobis*, non ea ſolùm ratione, qua cælum, terramque numine ſuo implet, Sapient. 1. nu. 7. ſed (ut ait Hieronymus) quia templum ſumus Spiritus Sācti, qui habitat in nobis, 1. Corinth. 3. num. 16. Hic eſt ille Spiritus vivificās, qui totum hoc animat myſticum corpus. Hoc Philoſophi, atque Poetæ quaſi per caliginem aſpexerunt. Aeneidos 6.

Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.

Et Egloga 3.

Iovis omnia plena.

Lege Lorinum Actuum 17. num. 28. ad illa verba. *In ipſo enim vivimus, & movemur, & ſumus.*

Numerus 7.

Vnicuique autem noſtrum data eſt gratia ſecundum menſuram donationis Chriſti.

HActenus Apoſtolus egit de Spiritu huius myſtici corporis: iam deinceps de ipſo corpore agit. Primò quidem de membro præſtantiore, videlicet de capite, qui eſt Chriſtus: à quo omnis gratiæ influxus derivatur: deinde de cæteris huius corporis partibus: & ita prudētiſsimè occurrit tacitæ obiectioni, ne quis exiſtimaret, tam multiplicem donorū varietatem, tā diverſam variarum functionum diſtributionem, cum Eccleſiæ unitate pugnare; docet, hæc cæleſtia miniſtrationum chariſmata, tanquam vitales influxus, ab eodem capite Chriſto in diverſa eiuſdem corporis membra derivari. Ad Roma. 12. num. 4. *Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eumdem actum habent; ita multi unum corpus ſumus in Chriſto; ſinguli autem alter alterius membra. Habentes autem donationes ſecundum gratiam, quæ data eſt nobis, differentes.* Eamdem uſurpat ſimilitudinem 1. Corinth. 12. num. 11. *Hæc autem omnia operatur unus, atque idem Spiritus, dividens ſingulis, prout vult. Sicut enim corpus unum eſt, & membra habet multa, &c.* 7

Sed quia hic influxus à Chriſto capite in myſtica membra, gratuitus, ac liber eſt, non naturalis; illiuſque participatio fundatur in gratia, non in natura; propterea illum Apoſtolus adſcribit ſpontaneæ, & liberæ donationi Chriſti, ſeu (quod idem eſt, propter identitatem eſſentiæ) Spiritus Sancti largitati, qui dividit ſingulis, prout 8

vult.

vult: Et quia regula, ad quam exigitur, & menſuratur gratia, eſt etiam ipſa donatio Chriſti: cui enim donavit munus Apoſtolatus, attribuit etiam gratiam, Apoſtolatui congruentem. 2. Corinth. 10. nu. 13. *Secundum menſuram regulæ, qua menſus eſt nobis Deus*: propterea etiam hic adiungit: *Secundum menſuram donationis Chriſti.*

9 Ex hac videlicet regula, atque menſura, Sanctorum gratiæ omnes, & conſequenter ipſorum merita, libera eorum voluntate cooperante, metienda, atque æſtimanda ſunt. Vnde ſatis ſolidè ex hoc ipſo, quē explicamus, loco, Gabriel Vazquez to. 1. in 1. P. d. 47. cap. 1. refutat hæreſim Ioviniani aientis, Beatorũ prēmia, atque adeò viatorum merita eſſe paria: cùm enim Chriſtus in hac Eccleſia Militanti varia communicaverit merita, evidenter ſequitur, varia quoque, & diſparia præmia in beatitudine reſervaſſe.

10 Illa autem verba Ioan. 3. num. 34. *Non enim ad menſuram dat Deus Spiritum*: quæ pugnare cum his videntur, *ſecundum menſuram donationis Chriſti*; interpretanda ſunt, non de filijs adoptivis, ſed de Vnigenito, ac Naturali. Vt graviter probat Maldonatus eo loco, & Ioan. 1. num. 14. exponens illa verba, *plenum gratiæ, & veritatis.*

Numerus 8.

Propter quod dicit: Aſcendẽs in altum captivam duxit captivitatem: dedit dona hominibus.

11 8 PRobat Apoſtolus, ex Chriſto, tanquam ex capite, uberrimoque fonte; omnes omnino gratiarum rivos effluxiſſe: adducitque teſtimonium ex Pſa. 67. num. 19. quanvis, ut Apoſtoli ſolent, & Evangeliſtæ, non numeret verba, ſed appendat: citat enim eodem prorſus ſenſu, licèt verbis, aut perſonis paululùm immutatis. Et quidem Pſalmi locus altiore quandam intelligentia, ſive litteralis alia ſit, ſive myſtica, nihil moror, referendus eſt ad Chriſtum, devicta iam morte, peccato profligato, dæmone perculſo, & eiecto, ſpoliatiſque Inferis, quaſi triumphanti curru, ſolemnique pompa cęlos conſcendentem: & paulò pòſt, vincentium Imperatorum ritu, ſpolia, atque manubias largè, effuſèque donantẽ, hoc eſt, non iã inviſibiliter, ut anteà, ſed viſibiliter, atq; copioſè Spirit⁹ Sãcti dona largientẽ. Ioã. 7. n. 39. *Nondũ enim erat Spiritus datus, quia Ieſus nondum erat glorificatus.* Leo ſer. 2. de Pentecoſte. [Domini aſcenſio, dãdi Spiritus fuit ratio.]

Duplex hic quæſtio. Prima eſt, quæ ſit iſta captivitas, quam in cælum Chriſtus captivam duxit. Ac primùm, quod ad phraſim ſpectat, abſtractum ſumitur pro concreto; captivitas pro captivis. Deuteronom. 21. num. 10. *Captivoſque duxeris*: Hebraicè. *Captivaveris captivitatem.* 2. Paralipomen. cap. 28. num. 11. *Reducite captivos.* Hebraicè *Reducite captivitatem.* Eſt igitur communis explicatio, hic deſcribi magnificẽtiſsimum victoris triumphum; alludi proinde ad triumphãtium morem, qui ſolebant hoſtium duces debellatos, manibus poſt terga revinctis, ante currũ ad oſtentationem ducere. Dixi de hoc ritu ad Coloſſenſ. 2. num. 15. *Traduxit confidenter, palàm triumphans illos in ſemetipſo.* Sed cùm agitur de Chriſto triumphatore, cæli Capitolium ſcandente, ut olim ſolebant Imperatores in arcem invehi Capitolinam. Virgil. 6. Æneid.

Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum.

Et lib. 8.

Stabat pro tēplo, & Capitolia celſa tenebat.

Quid tandem habet in hoc triumpho iſta captivitas? Quid ad hanc pompam vincti poſt tergum hoſtes? Quid dæmon religatus, cum Chriſto cælum conſcendente? Quid peccatum ab eo devictum? Quid mors in illa immortalitate?

14 Planè mihi perſuadeo, non aliam eſſe hanc captivitatem, niſi antiquos illos Patres, qui in Limbo captivi tenebantur: quos inde ereptos ſecū revexit Chriſtus, iuxta Zachariæ vaticinium, cap.9.nu.11. *Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo non eſt aqua.* At illi ex tenebricoſà, & diutina ſervitute in lucem libertatis aſſerti ſunt: cur ergo adhuc captivi nominantur? *Captivam*, inquit, *duxit captivitatem*. Captivi iure dicuntur, qui paulò antè captivi erant, & vincti: ſed triumphator Chriſtus captivos eos rurſus abducit, non iam tenebrarum
15 vinculis, ſed amoris, & gratitudinis, velut aureis catenis, compeditos. In quo etiam elegans fit alluſio ad triumphantium ritum. Solebant quippe, qui ex miſera hoſtium ſervitute redimebantur, gratitudinis ergò abraſo capite, ac pileati ſervorum inſtar, aſſertoris ſui triumphum palàm comitari. Livius lib.30. *Secutus Scipionem triumphantem eſt, pileo capiti impoſito, Quintus Terẽtius: omniq; deinde vita, libertatis Auctorem coluit.* Et lib. 33. *Cæterùm magis in ſe convertit oculos Cremonenſium, Placentinorumque colonorum, turba pileatorum, currum ſequentium.* Pete alia exempla ex Valerio Maximo lib.5. cap.2. de Gratitudine.

16 Altera quæſtio expeditior eſt: cur in Pſalmo dicatur Chriſtus *accepiſſe dona in hominibus*; hîc verò, *dediſſe*. Auguſtinus lib.15. de Trinitate c.19. ita conciliat: dediſſe quidem Chriſtus, quatenus Deus eſt; prout verò homo, & caput noſtrum eſt, accepiſſe in membris ſuis: ſicque accepiſſe in terra, dediſſe de cælo. Quemadmodùm ſi Dux, ob res præclarè geſtas, habitu militari D. Iacobi donaretur à Rege, eumdemque, annuente ipſo Rege, donaret filio, iure diceretur, & habitum illum dare filio, & accipere in filio. Alij volunt, Hebraicum eſſe idioma, *accipere* pro *dare*. Exod.25.num.2. Hebraicè, *ut accipiant mihi primitias*. 3. Regum 17.numero 10. *Accipe mihi paululum aquæ.* Alij denique aliter concordant. Vide Suarez tomo 2. diſputatio. 51. ſectione 1.

Numerus 9.

Quod autem aſcendit, quid eſt, niſi quia & deſcendit primùm in inferiores partes terræ?

Celſitudinem huius triumphi adſcribit profundiſſimę triūphātis humilitati: propterea tam altè aſcendit, quia tam imè, profundèque deſcendit: quia deſcendit ad inferiores partes terræ, idcirco ſupra omnes cælos conſcendit: ut profunditati humilitatis reſponderet aſcenſionis ſublimitas. Ad Philip. 2. num. 8. *Humiliavit ſemetipſum, &c. Propter quod & Deus exaltavit illum.* 17

18 Porrò per inferiores partes terræ communiter Patres Limbum interpretantur. Tertullia. lib. de Anima cap.55. *Nec antè aſcendit in ſublimiora cælorum, quàm deſcendit in inferiora terrarum, ut illic Patriarchas, & Prophetas compotes ſui faceret.* Vide Pamelium ibi, num. 604. Belarminum lib.4. de Chriſti anima, cap.12. Maldonatum Matth.12. num.40. & Suarez tom.2. in 3. P. diſ.43. ſect.3. ex Beato Thadæo apud Euſebium lib.1. Hiſtoriæ capite ultimo.

Numerus 10.

Ut impleret omnia.

Hoc eſt, ut omne genus hominum ſpiritualibus donis cumularet. Secundò, ut omnia, quæ de ipſo erant ſcripta per Prophetas, adimpleret. Tertiò, ut omnes Regni ſui partes præſens viſitaret. Vide Eccleſiaſt.24.nu.45. & ad Philippen.2. num.10.

Numerus 12.

Ad conſummationem Sanctorum.

19 Eccleſiaſticas functiones, quæ numero 11. memorantur, copioſè explicat Salmeron diſp. 10. nunc autem docet Apoſtolus, quem in finem illæ deſtinentur. Græcè, *Pros ton catartiſmon*: quam vocem reſtringit Caietanus ad rei colapſæ inſtaurationem, & refectionem: ſed immeritò ſanè reſtringit: *Artios* enim dicitur Græcè, qui perfectus eſt, & expletus omnibus ſuis partibus; omnibuſque numeris abſolutus, 2. Timoth. 3. num. 17. Inde *catartizin*, eſt quaſi coagmentare, compingere, & omnib⁹ partibus explere. Pſal. 39. nu. 7. *aures autem perfeciſti mihi.* Græcè, *catertiſo*. Quod idem verbũ ad Hebręos 10. n. 5. illuſtravit Interpres. *Corpus autẽ aptaſti mihi.* Et c. 13. n. 21. *Aptet vo:*
20 *in omni bono.* Non diffiteor, interdum ſignificare hoc verbum, reficere, & inſtaurare, Matth. 4. num. 21. & Marci 1. nu. 19 *Reficientes, & componentes retia.* Et apud Galenum, eiuſq; aſſeclas, eſt, luxata membra in ſuam ſedem, ac ſitum reſtituere Quò plerique Interpretes referunt illud ad Galat. 6. num. 1. *Inſtruite in ſpiritu lenitatis*, hoc eſt, quaſi luxatum membrum, blãdè, leniterque tractate, donec in ſuam ſedem firmiter coaleſcat. Sed aio, *catartizin*, non ſolùm eſſe, collapſa reficere, ſed coagmentando, redintegrandoque, ad perfectionem, abſolutionemque reducere; ac proinde ſcientiſsimè Vulgatum *catartiſmon, conſummationem* reddidiſſe: nam
21 & ipſum *catartizin*, quod LXX. in Pſalmis præſertim frequentarunt, Vulgatus ut plurimùm enunciat verbo, *perficere.* Pſ. 8 num. 3. Pſalm. 10. numero 4. Pſalm. 16. num. 5. Pſalmo 17. num. 34. Pſalm. 39. num. 7. Pſalm. 67. num. 10. Pſalm. 79. numero 16. Pſalm. 88. num. 38. & in novo Teſtamento Lucæ 6. num. 40. & 1. Corinth. 1. num. 10. & 2. Corinth. 13. nu. 11. & 1. Petri 5. num 10. Proprium itaq; Paſtorum munus eſt, redintegrando, aptando, componendo, diſcordes etiam inter ſe conciliando, ea, quæ deſunt, perficiendo, atque complendo, 1. Theſſalo. 3. num. 10. ad perfectam, & conſummatam, omnibuſque ſuis partibus abſolutam ſanctitatem fideles inſtruere.

Numerus 13.

Donec occurramus omnes in unitatem fidei, & agnitionis Filij Dei, in virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti.

Prima explicatio huius loc 22
non adeò nova eſt, ut plerique exiſtimant, nam eam recitat, nec prorſus improbat Auguſtinus lib. 22. de Civit. cap. 15. & 17. Illam verò ſequuntur Strabus, Anſelm. Lyranus, S. Thomas, Carthuſianus, & Latini ferè omnes iſtis recentiores, & Scholaſtici cũ Magiſtro in. 4. diſt. 44. qui omnes aiunt, docere hic Apoſtolum, Eccleſiaſtica iſta Paſtorum munia non fore perpetua, ſed eò uſque duntaxat duratura, donec electorum numerus impleatur: agere proinde de extremo Iudicij die, cùm exibimus obviam ſponſo Matth. 25. num. 1. & ætate perfecta, corpore iuvenili, ac vegeto, quale, cùm ætatem Chriſti, hoc eſt, tertium, & trigeſimum annum attingit, eſſe ſolet, omnes reſurgentes, occurremus in virum perfectum, *ſimulque rapiemur in nubibus obviam Chriſto in aera, & ſic ſemper cum Domino erimus*, 1. Theſſalonicenſ. 4. num. 16. ex unitate enim fidei, in agnitionem perſpicuam, id eſt, in claram Dei viſionem, evehemur.

Secunda interpretatio eſt Græcorum: 23
quam plerique etiam Interpretes Latini, ſignatè Auguſtinus loco indicato probabiliorem, & contextui apriùs inhærẽtem

arbi-

arbitrantur. Senſum itaque eſſe, uſque cò deſudare debere Paſtorum induſtriam, donec re ipſa conſequantur, ut omnes evadamus in viros perfectos, in menſuram ætatis plenæ, & iuſtæ; non illius quidem, quæ annorum præterlabentium numero computatur, ſed quę fidei unitate, & certiore, ac firmiore cognitione Chriſti, quotidię grandior efficitur, vegetior, atque robuſtior. Qui enim exceſsit iam ex ephebis, & in virum perfectum evaſit, firmius, & conſtantiùs perſtat in ſententia, quam exactò, accuratoque conſilio, & maturo iudicio ſuſcepit; puer autem flexibilis, & inconſtans eſt, & quolibet momento huc illuc leviter impellitur.

24 Hunc eſſe Apoſtoli ſenſum, convincitur ex eo, quod cõtinuò ſubiūgit: quod, ſi rectè expendatur, in cœleſtem beatitudinem minimè quadrat. *Vt iam non ſimus parvuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominū.* Græcè, *Kybia.* Quæ vox ducta eſt ex ludo teſſerarum, in quo verſuti ſolent aleatores ſubtili dexteritate alijs imponere, ſiucumque facere. Hieronymus vertit, *in fallacia;* Eraſmus, & Vatablus, *in verſutia.* Caietanus vocat *fallacem artem vertendi taxillos;* Adamus, *aleationem.* Hiſpanè tedas, *fulleria.* Quæ omnia, ut hæreticis, & impoſtoribus mirificè conveniunt, ita ab illo fęliciſsimo ſtatu abſunt quàm longiſsimè. Itaque nullum ab his præſtigijs beatis periculum eſt, ſed viatoribus.

25 Deinde verba illa, *in unitatem fidei,* Græcè *henoteta*, violenter trahuntur ad Iudicij diem. Nam Apoſtolus apertè loquitur de occurſu, in quo manet fides: at cùm Chriſto occurrent Sancti, Deum iam clarè intuebuntur, pulſa omnino, atque evacuata fide. Quare ſi de extremo Iudicio loqueretur, ita dicere debuiſſet: *donec occurramus omnes in claram Dei viſionem.*

26 Mirot autem, quoſdam interpretes vim facere in illo verbo, *occurramus*, illudque componere cum alijs locis. Matth. 25. num. 1. & 1. Theſſal. 4. num. 16. Gręcum enim *catantao*, ſignificat *pervenire* et nihil eſt frequentius, quàm ut hoc enūtietur verbo, cùm dicitur quiſpiam ad aliquem locum devenire, ſeu metam aliquam attingere. Obvia paſsim ſunt teſtimonia. Act. 16. num. 1. cap. 18. num. 19. & 24. cap. 20. num. 15. cap. 21. num. 7. cap. 25. num. 13. cap. 26. num. 7. cap. 27. num. 12. cap. 28. num. 13. & 1 Corinth. 10. num. 11. & cap. 14. num. 36.

Quod ad Scholaſticos ſpectat, Scho- 27
laſticorum huius ęvi Coryphæus, Suarez noſter tom. 2. in 3. Part. diſp. 47. ſect. 4. ingenuè fatetur, planè ex contextu ipſo conſtare, ſenſum litteralem eſſe eum, quem nos expoſuimus: Theologos autē accōmodaſſe hæc verba ad perfectā magnitudinem, & ætatem corporum reſurgentium. Vide etiam Caſtrum, verbo, *Reſurrectio*, Hæreſi 5. & Salas to. 1. in 1. 2. tract. 2. diſp. 14. ſect. 13. num. 93.

Numerus 19.

Qui deſperantes, ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ.

GRæcè, *Apelgecotes.* Hierony- 28
mus ſic legit, & in magnis commentarijs vertit, *indolentes*; ſenſumq́; inde perelegantem colligit. [Hi ſunt, qui poſtquàm peccaverunt, non dolent: qui nequaquā ſentientes ruinam ſuam, feruntur in pronum.] Et paulò pòſt dedolentem quemdā ira graphicè depingit. [Qui delectetur in ſcelere, & non ſolùm non doleat, verùm etiam glorietur, & putet, ſe quādam turpitudinū palmam, & victoriam conſecutum.] Tu vide, quàm laxas habenas huiuſmodi homo luxurię remittet, qui ſtupore iam occalluit, planéq́; dedoluit, atq; cò duririę pervenit, ut ad omnem mali ſenſum obſurduerit. Hi cauteriatam habent conſcientiam, 1. Timoth. 4. n. 2. Vbi Oecumenius. [Quoniam conſcij ſibi ſunt impuritatis multæ, idcirco corū cōſciētia indelebilia habet ſordidę vitę cauteria.]

29 Ego, etſi non inficior, eòdem penè recidere, ſive *deſperantes* dicas, ſive *dedolentes*; ſuſpicor tamen, vitiatos eſſe Græcos codices; & Interpretem nactum emendatiores, in quibus legeretur, *apelpicotes*, *deſperantes* reddidiſſe. Nam qui alteram deſperant à morte corporis vitam, avidiſſimè præſentes rapiunt voluptates, & omni freno remoto, in obſcœniſsimas libidines ſeſe ingurgitant. Vide Pererium ad Romanos 1. diſp. 2. num. 12.

Quàm verò aptè ſpurciſsimum luxuriæ cœnum, teterrimum fœtorem exhalans, appellet Apoſtolus *immunditiam*, colliges ex Lorino ad illud 2. Petri 1. num. 4. *concupiſcentiæ corruptionem*.

Numerus 22.

Qui corrumpitur ſecundum deſideria erroris.

30 Videor mihi ſubodorari ſub his verbis dignam Apoſtolo ſententiã. Mitto vulgares illos ſenſus, externũ iſtum hominem, aut morbo, aut ſenio citò defloreſcere; ipſiſque libidinibus effœtum, & exhauſtum, celeriùs abſumi, & planè extingui; deſiderijs turpibus, & aberrantibus, in dies magis depravari, atque corrumpi. Mihi hæc Apoſtoli ſententia cum illa Pſalmographi congruere videtur, Pſalm. 38 num. 12. *Tabeſcere feciſti, ſicut araneam, animam eius.* Hebraicè. *Deſiderium eius.* Animam enim ſolet uſurpare Vulgatus pro deſiderio, Pſalm. 40. num. 2. Senſus itaque Pſalmi eſt. *Su miſmo deſeo anſioſo, fruſtrandoſe le conſume, como araña, que ſe deſentraña a ſi miſma.*
31 Et utriuſque ſententiæ non eſt abſimilis celebris illa Auguſtini lib. 1. Confeſsio. cap. 12. *Iuſsiſti Domine, & ſic eſt: ut animus omnis inordinatus ſua ſibi pœna ſit.* Verè enim vetus homo noſter inflammatus, ac furens libidinibus, omniaque rabidè appetens, qui quò affluentiùs voluptates undique haurit, eò illas conſectatur ſitientiùs, verè, inquam, corrumpitur, (Græcè, *contabeſcit*,) & amarulenta tabe diſcruciatus enecatur. Carnifices autem ſunt ſua ipſius deſideria. *Secundum deſideria erroris.* Græcè ſubeſt vox *epithymia*, id eſt, effrænatæ concupiſcentiæ, inexplebiles cupiditates, impotentes appetitiones, falſa ſpecie boni, quaſi præſtigijs illuſæ, ac prorſus errantes, & ad potiũ dũ incitatæ vehementiùs. Præfervidæ itaq; cõcupiſcentiæ, dũ intercipiuntur, dum lu- 32
dificantur, dum ore hiante, atque imminente fruſtrantur eo, in quod præcipites feruntur, Deus immortalis, quàm diris cruciatibus miſerum hominem diſtendunt? Occumenius hîc. [Per ipſas concupiſcentias corrumpitur homo, non ſecùs, ac lana per eas, quas parit, tineas comeditur.] Eccleſiaſt. 23. num. 22. *Anima calida, quaſi ignis ardens, non extinguetur, donec aliquid glutiat.* Græcè, *catapothe.* Ianſenius, & Tigurina, *donec abſumatur.* Complutenſis, & Vaticana LXX. *donec deglutiatur.* Animus æſtuans, & flagrans deſiderijs, eſt velut ignis, *qui nunquam dicit: ſufficit*, Proverb. 30. num. 16. nullo unquam pabulo explebitur: momento illud vorabit, nec conquieſcet, quoad ſua vi, ſuoque ardo-
re penitus abſumatur. Extant in Scriptu- 33
ra duo exempla memoranda hominum, quos propriæ concupiſcentiæ peremerunt. Primus fuit Achitophel, qui ſe ipſum laqueo ſtrangulavit: & huius atrociſsimi facti non aliam cauſam reddit ſacer textus, niſi illam, 2. Reg. 17. num. 23. *Videns, quòd non fuiſſet factum conſilium ſuum.* Alter fuit Antiochus 1. Machab. 6. num. 8. *Decidit in lectum, & incidit in languorem præ triſtitia, quia non factum eſt ei, ſicut cogitabat.* Sed quotidiana experientia ſuppeditat innumerabiles, qui à fruſtratis deſiderijs, quaſi ab immanibus tortoribus, enecantur.

Numerus 26.

Iraſcimini, & nolite peccare.

34 LOcus deſumptus ex Pſalm. 4. num. 5. ex quo pleriquc colligunt Patres, quod docuerat etiam Ariſtoteles lib. 4. Ethicor. cap. 6. non omnem iracūdiam in vitio ponendam eſſe, laudandam potiùs illam, quæ non prævenit, ſed ſubſequitur rationis iudiciū; quę adverſus peccantes, ex zelo iuſtitiæ, ac plena deliberatione cōcipitur; ad quam, ut auctor eſt Tullius Tuſculana 4. quaſi ad cotem exacuitur fortitudo, ad ſcelera punienda. Nam, ut rectè Baſilius homil. 10. de Ira. *Ira, quando oportet, & ut oportet diſpenſata, fortitudinem, patientiamque, ac conſtantiam parit.*
35 Ambroſius autem lib. 1. Officior. cap. 21. [Iraſcimini, inquit, ubi culpa eſt; cui iraſci debeatis: non poteſt enim fieri, ut non rerum indignitate moveamur: alioquin non virtus, ſed lentitudo, & remiſsio iudicatur] Gregor. lib. 5. Moralium cap. 33. [Alia eſt ira, quam impatientia excitat; alia, quam zelus iuſtitiæ format: illa, ex vitio; hęc ex virtute generatur.] Cōfirmat hoc Gregorius ex Eccleſiaſt. cap 7. nu. 4. *Melior eſt ira riſu: quia per triſtitiam vultus corrigitur animus delinquentis.* Et ubi nos legimus Matth. 5. num. 22. *Omnis, qui iraſcitur fratri ſuo, reus erit iudicio*, pleriq; codices Græci addunt, *εἰκῆ: qui iraſcitur temerè, & ſine cauſa.* Ita etiam legunt, & exponunt interpretes Græci, Chryſoſtomus, Theophilactus, & Eutymius, & Irenęus lib. 4. cap. 27. & Auguſtinus lib. 1. de Sermone Domini in monte.

36 Longiùs progreditur Lactantius, qui lib. de Ira Dei cap. 17. non dubitat, hoc affirmare. [Ira, quæ ad correctionem vitiorum pertinet, nec homini adimi debet, nec Deo poteſt: quia & utilis eſt rebus humanis, & neceſſaria.] Contendit itaque in eo libro per multa capita, iram in Deū propriè cadere: ſed eam ipſe definit in illo capite 17. *Ira eſt motus animi, ad coercenda peccata inſurgentis.* Lactantij opinionem refutat Gabriel Vazquez tom. 1. in 1. part. diſputatione 84. cap. 4. Ita certè ex zelo imperata, propriè cadebat in Chriſtum, ut probat Sanct. Thomas 3. part. quæſt. 15. art. 9. & diſertis verbis id teſtatur Evangeliſta, Marci 3. numer. 5. *Circumſpiciens eos cum ira.* Vide Ianſenium cap. 38. Cōcordiæ, & Maldonatum Matth. 5. num. 22.

Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram.

NOn arbitror, litteralē eſſe explica- 37
tionem illam, quam video antiquioribus interpretibus maximè placuiſſe: Auguſtino, enarratione prima in Pſal. 25. Caſsiano, lib. 8. cap. 9. Hieronymo, in magnis commentarijs, Primaſio, Haimoni, Strabo, S. Thomę, utrique Anſelmo; & ex recentioribus Catharino, & Salmeroni. Qui omnes in eo conſentiunt, ut ſolem metaphoricè accipiant; licet alij rationis lumen; alij, Chriſtum; alij denique Deum ipſum, ſolem eſſe interpretentur. Anſelmus mihi videtur omnium optimè hanc ſententiam expoſuiſſe. [Noſter Sol, inquit, Chriſtus eſt, cuius luce anima humana illuſtratur: ſed hanc lucem deſinit mens videre, cùm perturbatione iracundiæ fuerit, tanquam nubilo, ſuperata: & tunc quaſi occidit ſuper iracundiam hominis Sol, quia, cùm menti iracundia confuſionis tenebras ineutit, huic Deus radium ſuę cognitionis abſcondit.]

Confirmari, & illuſtrari poſſet hæc ex- 38
plicatio, quia, ut acutè definit Horatius libr. 1. Epiſtolæ 2. *Ira furor brevis eſt.* Et Cicero Tuſculana 4. *An eſt quidquā ſimilius inſaniæ, quàm ira?* Et Baſilius hom. 10. de Ira: *Ira eſt momentanea inſania.* Excæcat enim iracundia oculos mentis, & omne animi lumen extinguit. Propterea iratus, in arcano ſermone appellatur

Evil, id eſt, ſtultus, temeratius, inſania,
& furore percitus. Vide Lorinum circa
illud Eccleſiaſtes 7. num. 10. *Ira in ſinu*
ſtulti requieſcet: & Pinedam Iob 5. verſu
2. *Stultum interficit iracundia*. Et ut ille,
qui in tenebris quidpiam agit, temerè,
ac præpoſterè agit, & paſsim offendit,
& incurrit; ſic *impatiens operabitur ſtulti-*
tiam, Proverb. 14. num. 17. *Qui non mo-*
derabitur iræ, infectum volet eſse, dolor,
quod ſuaſerit: ut prudenter ait Horatius
Epiſtola citata.

39 Neque eſt infrequens in Scriptura, trãſ-
latè *Solem* uſurpari: nam quemadmodũ
promittitur Iuſtis, Malachiæ 4. num. 2.
Orietur vobis timentibus nomen meum Sol
iuſtitiæ; ſic iactãtur improbis illæ minę,
Amos 8. n. 9. *Occidet Sol in meridie*. Et
ipſi impij inter ſupplicia, ſeu flagitia ſua
memorant, Sap. 5. num. 6. *Sol intelligen-*
tiæ non eſt ortus nobis.

40 Accedit, quòd hac explicatione faci-
lè vitatur abſurditas, quam, ut his aucto-
ribus videtur, Apoſtolica hæc ſententia
præſefert: quam ita pouit ob oculos Caſ-
ſianus in illo libro 8. cap. 9. [Cęterùm ſi
uſque ad occaſum Solis licitum ſit iraſci,
antè perturbationes noxiæ poterunt fu-
roris ſatietatem, & ultricis irę commo
tionem explere, quàm iſte ſol ad locum
ſui vergat occaſus.] Adiungit etiam Ca-
tharinus. [Si noctu quis iraſceretur, fer-
ro hũc, & illũ percutiens, aut fuſte, an lici
tum eſſet, quia ſol non occidit ſuper eius
iracundiã?] Sed miror, tantorũ Interpre-
tum mentem vel primam huiuſce ab-
ſurditatis cogitationem ſubire potuiſſe:
quis enim eſt tam ſtupidus, ut ignoret,
lethalem excandeſcentiam puncto tem
poris concipi, momento etiam aut ver-
bis eſſlari, aut factis poſſe effundi?

41 Mihi ſimpliciſsimus ſenſus Græcorũ
interpretum, Chryſoſtomi, Theodoreti,
Theophilacti, & Oecumenij, maximè pro
batur: quos ſequuntur ex Latinis Am
broſius, Lyranus, Claudius, Eraſmus, Ca
ietanus, Varablus, Adamus, & Gagne-
iũs. Et primò obſervãdũ eſt, quod in ãno-
tationibus advertit Eraſmus, iracundiã
Latinis auribus ſonare, non tam iram,
quàm naturæ vitium, & habitum, ad iraſ-
cendum proclivem: vox autẽ Græca, quæ
hîc ſubeſt, propriè eſt commotio, ſive
ira. Addo inſuper, eſſe nomen verbale de-
ductum à *Parorgizo*: quod ſolet vertere
Vulgatus, *exaſperare*, *irritare*, *ad iram*
provocare: itaque propriſsimè *parorgiſmos*,
eſt irritatio, exaſperatio, & ad iram provo
catio. Nullum proinde nomen ſignifican-
tius poteſt excogitari, ad exprimendã cõ-
citationem illam, & commotionem ani-
mi, à iudicio rationis imperatã, & ex ma-
tura, & antegreſſa deliberatione concep-
tam, qua quis rei indignitate permotus,
& iuſtitiæ zelo exſtimulatus, ſe ipſum exaſ
peravit, & irritavit iracundia, ad vindican
da ſcelera, ad homines in officio conti-
nendos.

Senſus itaque is erit. Excandeſcite qui- 42
dem ira iuſta ad punienda flagitia; ſedulò
tamen cavete, ne calore illius plùs nimio
exardeſcentes, prę ſcriptos à ratione, à cha
ritate, à iuſtitia limites tranſiliatis. *Iraſci-*
mini, & nolite peccare. Addo etiam: cùm
neceſsitas coget, irati perſonam ſuſtinere,
voſque ipſos contra ſcelera ad iracundiã
provocare, breviſsima, quæſo, ſit illa cõ-
motio: ſimul cũ obiurgatione, vel ſuppli-
cio delinquentis, omnino deferveſcat ira:
nihil ſtomachi reſideat in animis veſtris;
deponite, & abijcite ante ſolis occaſum
ſeveritatis perſonã, quam communis uti-
litatis cauſa inviti ſuſcepiſtis. *Sol non occi-*
dat ſuper iracundiam veſtram: tãdiu enim
duntaxat illa retinenda eſt, quamdiu ne-
ceſsitas ipſa præciſè efflagitabit.

Numerus 29.

Vt det gratiam audientibus.

GRATIA hîc ſignificat iu- 43
cunditatem, ut ad Coloſſenſ.
4 num. 6. *Sermo veſter ſem-*
per in gratia ſit ſale conditus,

Lucæ

Lucæ 4. num. 22. *Mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipſius*, id eſt, in verbis ſuaviſsimis, amabiliſsimis, quibus ita eloquenter, & efficaciter, ita placidè, & comiter de rebus divinis diſſerebat, ut non poſſet non auditorum voluntates rapere, quò vellet, & ad ſuum amorem allicere. Vide Pſalm. 44. num. 3. & ad Coloſſenſes 3. num. 16. & ibi noſtrum Commentarium.

Numerus 30.

Et nolite contriſtare Spiritum Sanctum Dei.

44 Efficaciſsima ſanè ratio, qua nos permoveri æquum eſt, ad quamlibet vel leviſsimā culpam, velis, remiſſque fugiendam: ne indulgentiſsimo Parenti, ab illius voluntate deflectentes, dolorem, ac triſtitiam inuramus. Afficitur noſtris ſceleribus graviſsimè Deus. Geneſ. 6. num. 5. *Videns, quòd multa malitia hominum eſſet in terra: & tactus dolore cordis intrinſecùs.* Hebraicè. *Indoluit in corde ſuo.* Oſeæ 14. num. 1. *Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitavit Deum ſuum.* Atque hæc eſt illa exacerbatio, toties in Pſalmis repetita. Pſalm. 10. num. 4. *Exacerbavit Dominum peccator.* Pſalm. 77. num. 40. *Quoties exacerbaverunt eum in deſerto?* Et ibidem num. 41. & 56. & Pſalm. 105. num. 43. Iſaiæ 63. numero 10. *Afflixerunt Spiritum Sancti eius.* Hebraicè, *hiſebu: dolore affecerunt.* Ezechielis 16. num. 43. *Probaſti me in omnibus his.* LXX. *Elypis: contriſtabas me.* Eodem videlicet verbo, quo hîc uſus eſt Paulus. In hanc ſententiam explicant Ianſenius, & Lorinus illud Sapient. 1. nu. 5. *Et corripietur* (ſcilicet, Spiritus Sanctus) *à ſuperveniente iniquitate*, id eſt, contriſtabitur, ac veluti victus, & improperio affectus, cum mœrore decedet.

45 Certum eſt, ſi preſsè, ac Theologicè iſta diſcutiantur, in beatiſsimum illud, ac immutabile Numen nullam triſtitiam cadere poſſe: ſed ita exaggeratur peccati, peccatoriſque malitia, qui, quantum in ſe quidem eſt, Divinum honorem per ſummum ſcelus violando, illique vel obſcœniſsimam voluptatem, vel tenuiſsimum lucellum præferendo, graviſsimam iniuriam facit, & acerbiſsimum dolorem inurit. Nam ſi aliqua re impaſsibilis Deus lædi poſſet, peccato ſolo læderetur. Lege accuratam ſuper hac re diſputationem noſtri Pinedæ Iob 35. verſu. 6. à num. 4. uſque ad 10. Porrò quid ſit, ſignatos eſſe iuſtos Spiritu Sancto in diem Redemptionis, explicui ſuprà cap. 1. num. 13. cætera uſque ad finem capitis perſpicua ſunt.

CAPUT V.

Numerus 4.

Aut ſcurrilitas.

Græcè, *Eutrapelia*: quæ vox neſcio, an uſpiam aliàs reperiatur, aut in novo Teſtamēto, aut in vetere apud LXX. 1
Eraſmus vertit, *lepos*: Iſidorus Clarius, *urbanitas*: Tigurina, atque Pagninus, *facetia*. Et quidem *Eutrapelia* apud Philoſophos in bonam accipitur partem, ut nomen ipſum præſefert: ſic enim eſt appellata, quòd bene, id eſt, falsè, acutè, atque facetè ſermonem ſerium vertat in iocum tempeſtivum, ac moderatum. Numeratur itaque inter virtutes Eutrapelia à S. Thom. 2. 2. q. 168. art. 2. & ab Ariſtotele lib. 4. Ethicorum cap. 8. tanquam conſtituens modum convenientem in honeſtis ludis, & iocis, quos ad animi relaxationē interdum uſurpare non dedecet. Ad hāc 2
virtutem ſpectabat honeſta illa oblectatio, atque remiſsio, qua Ioannes Evangeliſta animum reficiebat, ſimileque illud ab ipſo allatum de arcu non ſemper adducto, intentoque, ſed laxato ſubinde, ne aſsidua contentione frangatur. Refert Caſsianus collatio: 24. cap. 21. *Eutrapelia* quidem in verbis laudi tribuitur

à Cicerone lib. 7. Epiſt. 32. *Eutrapelia litterarum fecit, ut intelligerem tuas eſſe.* Vbi Manutius. *Eutrapelia*, ideſt, feſtivitas, lepor, urbanitas. Gregorius Valentia. 1. 2. diſp. 5. q. 16. p. 2. & q. 18. p. 2. aſſerit, dicteria illa iocoſa, & urbana, quæ ad honeſtam recreationem referuntur, etiam ſi alterum leviter pungere videantur, vacare omni culpa, aut deriſionis, aut convicij, modò parcè, moderatèque uſurpētur, & ad virtutem Eutrapeliæ pertinere.

3 Nihilominùs ſcientiſsimè vertit Vulgatus, rem ipſam, Apoſtolique mentem potiùs ſpectās, quàm Græcæ vocis proprietatem: à qua tamē non receſsit: ipſe enim Ariſtoteles in eo lib 4. Ethicorum cap. 8. cùm Eutrapeliam inter ſcurrilitatem, & ruſticitatem, quaſi medium virtutis inter extrema vitioſa, conſtituiſſet, continuò ſubiecit. [Quamquam apud eos, qui plùs æquo iocis, ſalibuſq; gaudent, Eutrapelia ipſa dicatur ſcurrilitas.] Hieronymus in Commētario, cùm *Eutrapeliam*, Latinè *iocularitatem* nominaſſet, quæ id videlicet ſpectat, vt riſum moveat audiētibus, ſapientiſsimè ſubiungit [Verùm hæc à Sanctis viris penitus propellenda: quibus magis convenit flere, atque lugere.] Citat in hanc ſententiam verba quædam Salvatoris, quæ nuſquam in toto Evāgelio reperiuntur. *Nunquam læti ſitis, niſi cùm fratrem veſtrum videritis in charitate.* De huiuſmodi Chriſti verbis, quaſi per manus, & traditione acceptis, eruditè Lorin. Actuum 10. num. 35.

Numerus 8.

Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.

4 ABſtracta ponit pro cōcretis. Altiſsimis infidelitatis, ignorantiæ, ac peccatorum tenebris circumfuſi tenebamini: iam verò, (quæ Dei benignitas eſt) clariſsima veritatis, ac miſericordiæ lux vobis affulſit. Verſabamini in ſumma rerum cæleſtium ignoratione: nunc autem edocti eſtis Divinam voluntatem: prorſus ut idem ſit, quod cap. 4. num. 17. *Vt iam non ambuletis, ſicut & Gentes, tenebris obſcuratum habentes intellectum.*

Antitheſis iſta lucis, & tenebrarum, ad ſplendorem fidei, & caliginem infidelitatis, ac vitiorum exprimendam, frequens eſt in Scriptura. 1. Petri 2. num. 9. *Qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen ſuum.* Act. 26. num. 18. *Vt convertantur à tenebris ad lucem.* Ad Coloſſenſ. 1. num. 13. *Qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum.* Sic Iſaiæ 9. num. 2. Matth. 4. num. 16. Luc. 1. num. 79. Ioann. 1. num. 5. cap. 8. num. 12. cap. 12. num. 35. 5

Vt filij lucis ambulate.

LAtiùs explicavit Apoſtol⁹ huius argumenti vim ad Romanos 13. nu. 12. 6
Nox præceſsit, dies autem appropinquavit: abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis: ſicut in die honeſtè ambulemus. Et. 1. Theſſal. 5. num. 5. *Omnes enim vos filij lucis eſtis, & filij diei; non ſumus noctis, neque tenebrarum. igitur non dormiamus, ſicut & cæteri, ſed vigilemus, & ſobrij ſimus.* Hinc etiam à contrario retorſit argumentum Ioannes Epiſtola 1. cap. 1. n. 5. *Deus lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt ullæ: ſi dixerimus, quoniam ſocietatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur.*

Numerus 9.

Fructus enim lucis eſt in omni bonitate, & iuſtitia, & veritate.

CArdinalis Toletus in ea verba Lucæ 8. n. 11. *Semen eſt verbum Dei*, rectè obſervat, metaphoram ibi ſumptā eſſe ex ſemine materiali: quod exceptum terra ſuo occultat gremio, deinde ex eo 7

fructum

Digitized by Google

fructum copioſiſsimum effundit : non ſecùs doctrina Evangelica auribus primùm excipitur,& altè recõditur in corde, non ut hoc fœcundiſsimum ſemen incluſum in animis teneamus , ſed ut exteriùs in opera , quaſi in fructus efferamus. *Fructus enim lucis*, id eſt, doctrinæ Evangelicæ , *eſt in omni bonitate*. Confunditur enim hìc utraque metaphora.

8 Maldonatus etiam advertit ad illud Ioan. 3. nu. 21. *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem* ; aptiſsimè in ſacto ſermone veritatem cum luce copulari , ut hìc etiam coniungit Apoſtolus. Quia lux patefacit veritatem: quid enim verum, quid falſum ſit, luce cognoſcimus. Pſalmo 42. num. 3. *Emitte lucem tuam , & veritatem tuam.*

Numerus 10.

Probantes, quid ſit beneplacitum Deo.

9 INfrà numero 17. *Intelligentes, quæ ſit voluntas Dei.* Græcè, *doKimazontes*: quod verbum ſubeſt etiam ad Romanos 12. numero 2. *Vt probetis , quæ ſit voluntas Dei.* Propriè autem *doKimazin*, eſt explorare, exquirere, diiudicare. Sapiẽt. 3. num. 6. cap. 11. nu. 11. Eccleſiaſt. 2. nu. 5. cap 27. num. 6. cap. 31. num. 10. Hinc illa ad Romanos 2. num. 10. *Probas utiliora.* 1. Theſſalon. 5. num. 21. *Omnia probate: quod bonum eſt, tenete.* Ad Philippenſ. 1. num. 10. *Vt probetis potiora.* Iubentur itaque, ſtudioſiſsimè exquirere , & ſolertiſsimè explorare Divinam voluntatem , ut eam videlicet plenè cognitam, cumulàtiſſimè exequantur. Nam verè fungitur officio lucis, qui in rebus occurrentibus examinat, ac diſcernit, quid ſit beneplacitum Domino.

Numerus 11.

Et nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum.

RVrſus inculcat , quod iam 10
monuerat, numero 7. *Nolite ergo effici participes eorum.* Vocat autẽ opera tenebrarum, opera *infructuoſa*, hoc eſt, maximè noxia, exitialia, atque peſtifera. Eſt enim figura illa *liptotes*, ut appellant Rhetores, id eſt, *diminutio*, cùm videlicet res grandes verbis in ſpeciem humilibus exponuntur: quæ nihilominùs earum granditatem rẽ ipſa adæquant. Obſervant hoc Aulus Gelius, lib. 1. c. 6. & ex eo mutuatus Macrobius lib. 6. cap. 7. in eo Virgilij verſu 3. Georgicorum.

Aut illaudati neſcit Buſiridis aras.

Parùm enim idoneum appoſitum *illaudati* videbatur, ad faciendam ſcelerati hominis deteſtationem , qui hoſpites crudeliſsimè mactabat. *Sed qui omni re,* (inquit Gelius) *atque omni tempore, laude vacat, is illaudatus eſt , iſque omnium peſſimus , deterrimuſque eſt.* Ita idem dixit AEneid. 6.

Triſtique palus inamabilis undæ.

Hoc eſt, odioſiſsima, & execrabilis: quæ nihil unquam habuit, quod amari mereretur. Sic in arcano ſermone dicitur infructuoſum, vanum, & inutile, quod eſt 11
vehementer noxium , exitioſum, ac peſtilens: cuius nihil prorſus eſt, quod vel minimam utilitatem afferat. 1. Regum 12. num. 21. *Nolite declinare poſt vana , quæ non proderunt vobis.* 1. Machabæ. 2. nu. 21. *Non eſt nobis utile relinquere legem.* Iam verò, quàm ſint omnino infructuoſa opera tenebrarum , vel ipſorum teſtimonio, qui ea ſectati ſunt , convincit Apoſtolus,

Digitized by Google

ad Romanos 6.num. 21. *Quem ergo fru-
ctum habuiſtis tunc in illis, in quibus nunc
erubeſcitis? nam finis illorum mors eſt.*

Magis autem redarguite.

12 TErtullianus legit lib. de Pudicitia
cap.18. *Imò & revincite ea.* Græcè
enim eſt particula adverſativa *mallō*, ideſt,
ſed potiùs, quinimò. Matth. 10.num.28.&
cap.25.num 9. Actuum 4.num.19.

Redarguite, Græcè *elenchete*: quod ver-
bum propriè ſignificat, *convincere, prode-
re, traducere. Elenchos* enim, Latinè enun-
tiatur ab Interprete ad Hebræ. 11. nu. 1.
argumentum. Et, ut ibi expendunt Chry-
ſoſtomus, & Theophilactus, eſt demonſ-
tratio, convinctio, & manifeſtatio quæ-
dam, qua ea, quæ non videntur, maiore
certitudine attinguntur, quàm ſi oculis,
ac manu tenerentur. *Argumentum non ap-
parentium.* 1.Corinth.14.num 24. *Convin-
citur ab omnibus.* Græcè, *elenchetæ.* Ioan. 3.
num. 20. *Qui malè agit, odit lucem; & non
venit ad lucem, ut non arguantur opera eius,*
ideſt, prodantur, manifeſtentur. Sic Latini
loqui ſolēt. Virg. 4. Aenei. *Degeneres ani-
mos timor arguit.* Sap. 4. n. 20. *Traducēt il-
los ex adverſo iniquitates ipſorū.* Græcè *elē-
xi*, id eſt, coarguent, palàm, & in omnium
oculis convincent.

13 Iam ergo perſpicua erit ſententia, ex-
actè cognita verbi proprietate. Iam, in-
quit, eſtis lux in Domino: ſedulò cavete,
ne ullam cum tenebris, aut operibus te-
nebroſis ſocietatem ineatis. *Quæ enim ſo-
cietas luci ad tenebras?* 2.Corint.6. nu. 14.
quin potiùs vita conſpicui, & moribus
collucentes, opera tenebrarum veſtro
ſplendore patefacite, & omnium oculis
deſpicienda, averſandaque proponite:
quandoquidem ipſa lux honeſtæ vitæ
tacitè redarguit, & prodit tur-
pia facta tenebra-
rum.

Numerus 12.

Quæ enim in occulto fiunt ab ipſis, turpe eſt & dicere.

QVid turpius impudicitijs? in- 14
quit Tertullianus loco cita-
to. Has præſertim obſcœni-
tates perſtringit Apoſtolus.
Hæc ſunt opera tenebrarū: omnis enim
libido latebras quęrit, tenebras amat. Ele-
ganter idem Tertullianus in Apologeti-
co cap. 1. [Omne malum aut timore, aut
pudore natura perfudit. Malefici geſtiunt
latêre, devitant apparere.] Nox itaque,
cùm pudore vacet, & ſpe celandi crimen
animum audacia confirmet, adminiſtra
eſt flagitioſis ſuarum libidinum. Iob 24.
nu. 15. *Oculus adulteri obſervat caliginem,
dicens: non me videbit oculus.* Eccleſiaſti
ci 23.num. 25. *Omnis homo, qui tranſgredi-
tur lectum ſuum, contemnens in animā ſuam,
& dicens: quis me videt? tenebræ circum-
dant me; & parietes cooperiunt me.* Iſai. 29.
num. 15. *Quorum ſunt in tenebris opera, &
dicunt: quis videt nos?*

Horum obſcœniſsima facta *turpe eſt* 15
& dicere, ſuprà num. 3. *Fornicatio, & om-
nis immunditia nec nominetur in vobis, ſi-
cut decet Sanctos.* Ita inſtituti ſumus à na-
tura, ut vetet ingenuus pudor, flagitioſas
libidines, etiam deteſtationis gratia, &
cum obiurgatione nominare: imò verò,
ut Auctor eſt Cicero in libro de Legibus,
erubeſcunt pudici de ipſa pudicitia loqui.
Memoriæ proditum eſt ab Aulo Gelio,
lib. 19. cap 9. Antonium quemdam Iulia-
num (Hiſpanus is erat Ludimagiſter) ver-
ſus quoſdam, lepidos illos quidem, ſed pa-
rùm pudicos in convivio recitaturum, fa-
ciem priùs præ pudore, caputque totum
obnubiſſe; eaque excuſatione uſum eſſe,
quòd Socrates etiam verba quædam
non admodùm caſta uſurpaturus,
pallio item caput ob-
velaſſet.

(?)

Numerus 13.

Omnia autem, quæ arguuntur, à lumine manifeſtantur.

16 QVo monuerat Apoſtolus, quò fideles, ut filij lucis ambularent: primum, ne quid haberent commune cum tenebris, ex quibus iam emerſerāt; alterum, ut eas potius vitæ ſuæ luce redarguerent. Ad primum ſuadendum, illam rationem attulit, tenebrarum opera non factu modò, ſed etiam dictu eſſe turpiſsima: ad hoc ſecundum comprobandum, ex natura ipſa lucis ducit argumentum.

17 Eſt autem obſervandum, *arguere*, Græcè, *elenchin*, non eſſe ſolùm corripere, ac reprehendere; aut etiam prodere, & patefacere; ſed, quod ex hoc ipſo neceſſariò ſequitur, ita crimen ob oculos ponere, & in aperto conſtituere, ut ille, qui admiſit, nulla poſsit tergiverſatione celare; ſed cogatur, velit, nolit, palàm confiteri. Pſa. 49. nu. 21. *Arguam te* (Græcè, *elenxo*) *& ſtatuam contra faciem tuam.* Iob 15. num. 6. *Condemnabit te os tuum.* Pagninus. *Impium faciet te.* LXX. *Elenxæ: os tuum convincet te.* Hanc vim habet idem verbum, Ioan. 8. num. 46. *Quis ex vobis arguet me de peccato?* Nam, ut ibi animadvertit Maldonatus, & ſi Iudæi ſæpe Chriſtum accuſabant, & modò blaſphemiæ, modò Sabbati violati, modò etiam aliorum criminum arguebant; ſed nullus unquam vel minimum in eo peccatum potuit coarguere, aut convincere.

Omne enim, quod manifeſtatur, lumen eſt.

18 SI participium *Phanerumenon* præciſè ſpectetur, non eſt dubium, quin Vulgatus, cùm illud ſit mediæ vocis, activè potuiſſet interpretari: atque id ſententia ipſa videbatur exigere: *id, quod omnia manifeſtat, lux eſt.* Quidquid enim noctis caligine celatur, diei luce proditur, ac detegitur. Sed acutè vidit Interpres, quod advertit etiam Eraſmus, perpetuus alioqui noſtræ verſionis momus, articulū *to*, non nomini *pan*, ſed ipſi eſſe appoſitum participio, atque adeò longè eſſe congruentius, ut paſsivè interpretemur, ut Græci ipſi Chryſoſtomus, & Theophilactus interpretati ſunt. Sed utro tandem modo vertas, nullum eſt ſententiæ diſcrimen. Quemadmodùm enim lux eſt, quæ omnia prodit: ita quidquid proditur, neceſſe eſt, ut perfundatur luce: *omne enim, quod manifeſtatur, lumen eſt*, id eſt, lumine colluſtratum.

Numerus 14.

Propter quod dicit: Surge, qui dormis, &c.

MAgna eſt, ac vetus in hoc loco difficultas, quia Apoſto- 19
lus recitat hæc verba illo ipſo tenore, quem ubique ferè ſervare ſolet, cùm laudat veteris alicuius Scripturæ teſtimonium. Hieronymus autem affirmat, ſe non ſolùm Hebraicos codices ſolerter excuſsiſſe, ſed Græcas etiam editiones omnes attentè pervolutaſſe, & nuſquam hoc teſtimonium reperire potuiſſe.

Epiphanius hæreſi 46. in eam ſenten- 20
tiam videtur propendere, quam Hieronymus refert in Commentarijs, Chriſtum in Cruce pendentem, his verbis affatum fuiſſe Adamum, eo loci ſepultum: cuius ſparſi cineres pretioſiſsimo illo ſanguine perfuſi, & divinæ huius vocis imperio, atque efficacitate compacti, ubi primùm Chriſtus excitatus eſt à mortuis, revixerūt ad vitam glorioſam, & immortalem. Perfricat hîc frontem Eraſmus, & hanc explicationem, ut merum commentum ſapiens Iudaicas fabulas, explodit. Ineruditè profectò, &, ut leviſsimè dicam, parùm piè. Atqui Hieronymus refert, populo

pulo pro concione propoſitam, miro omnium plauſu, & acclamatione fuiſſe exceptam.

21 Et verò duo illa fundamenta, quibus tota hæc explicatio nititur, firmiſsima ſunt, nec ea facilè convellet Eraſmus. Primum eſt, Adamum in eo Calvariæ monte fuiſſe ſepultum, atque adeò ipſius eſſe Adami cranium illud, quod iuxta imam Crucẽ iam inde ab omni antiquitate depingitur: unde etiam mõti inditũ nomen. Conſtans hæc eſt traditio Patrum. Ex Græcis, præter Epiphanium, eam prodiderunt Origenes tract. 35. in Matthæum, Baſilius in caput 5. Iſaiæ, Athanaſius in ſermone illo breviſsimo de Paſsione Chriſti, Chryſoſtomus homil. 84 in Ioannem, Anaſtaſius Smaita lib. 7. Contemplationum in Exameron, Germanus Conſtantinopolitanus in Theoria rerum Eccleſiaſticarum (habetur uterque tom. 1. Bibliothecæ) Eutymius, & Theophilactus in Matthæi cap. 27. Georgius Cedrenus in Compendio Hiſtoriarum, fol. 353. Ex Latinis autẽ, Tertullianus lib. 2. Carminum contra Marcionem, Cyprianus ſermone de Reſurrectione Chriſti, Ambroſius libro 5. epiſtol. 19. ad Horontianum, & in cap. 23. Lucæ, Auguſtinus ſermone 71. de Tempore. Quin & ipſe Hieronymus huius eſt ſententiæ, licèt hic oppoſitam tueatur, epiſtola 17. ſub nomine Paulæ, & Euſtochij ad Marcellam.

22 Denique hoc ipſum doctiſsimi quique affirmant Recentiores. Maldonatus Matthæi 27. num. 33. Toletus Ioan. 19. annotatio. 12. Baronius to. 1. anno Chriſti 34. c. 93. Belarminus to. 4. lib. 3. de Amiſsione gratiæ, cap. 12. Pererius to. 1. in Geneſim, lib. 7. pag. 562. & rom. 3. cap. 13. diſp. 5. num. 74. Viegas Apocalyp. 11. ſect. 5. & cap. 12. ſect. 23. Suarez to. 2. in 3. P. q. 46. art. 10.

Serarius autem, Ioſue 14. q. 5. eruditè probat, nihil obſtare, quod in eo capite numero 15. legimus: *Adam maximus ibi inter Enacim ſitus eſt*. Vide Villalpandum in Hieroſolymę urbis apparatu, to. 3. lib. 1. cap. 9. Delrium in Florid. Maria. panegyrico 7. & Maſsium, Ioſue ultimo, num. 32. qui referunt ex pervetuſta traditione, Adami oſſa fuiſſe à Noe in arca religioſè aſſervata, & poſt diluvium inter ſuos liberos unà cum ipſo orbe diſtributa; & Sem, quem anteferebat cæteris, ſimul cum Iudææ regione, Adami calvariam obtigiſſe. Confirmat eruditiſsimè hanc traditionem illuſtriſsimus Epiſcopus Giẽnenſis lib. 1. de Reliquiarum cultu cap. 7. num. 3.

Nec minùs ſolidum eſt alterum fundamentum illius explicationis: videlicet, Adam cum Chriſto reſurgente, etiam ad vitam immortalem extitiſſe à mortuis. Sed quia iam Commentarij limites egredior, videantur è noſtris Pineda Iob 19. verſu 25. num. 22. Lorinus Sapient. 10. verſu 2. & Suarez tom. 2. in 3. P. q. 53. art. 3. 23

His ego ductus argumentis non negaverim, Chriſtum in Crucẽ ſublatum *hiſce* verbis Adamum affari potuiſſe: *quæ* non quidem ſtatim, ac prolata *ſunt*, ſed ubi primùm ipſe Chriſtus primitiæ dormientium reſurrexit, ſuum & ipſa effectum ſortirentur: illa verò vulgari traditione quaſi per manus ad Apòſtolum permanaſſe: ut de alijs ſimilibus Chriſti verbis adnotavi ſuprà num. 4. Sed quominùs prorſus inclinem in hanc ſententiam, illa me ratio movet, quia non video, quomodò ex his verbis colligatur, quod in hoc loco agit Apoſtolus. Contendit ille probare hoc teſtimonio, Iuſtos vitæ ſplendore coruſcantes, illuſtrare, prodere, atque adeò coarguere opera tenebrarum. At ſi verba ſumantur in eo ſenſu, quem expoſuimus, nihil minùs efficiunt, quàm id ipſum, quod Paulus maximè agit: & omnino, niſi fallor, ab rè citàtur. Quid enim, ſi Adami cineres à ſomno mortis excitari reviviſcant? Quid, ſi corpus factum immortale, dote etiam claritatis ſplendeſceat? Quî tandem hinc concludes, quod intendit Apoſtolus? An lux illa emicans ex Adami corpore glorioſo, occulta im- 24

piorum

piorum facinora coarguit, atque convincit? Vidit hoc acutè Hieronymus, & cùm plauſibilem hanc, & popularem explicationem recitaſſet, his eam verbis refellit. [Vnum, quod ſcio, loquor. cum loci iſtius interpretatione, atque contextu, ſenſus iſte non convenit.] Sed ſi quis eſt, cui plùs nimio arriſerit hæc intelligentia, dicat, per me licet, Apoſtolum in myſtico ſenſu hæc Chriſti verba citaviſſe.

26 Magis aſſentior alijs aſſerẽtibus, ſumptum eſſe hoc teſtimonium ex Canonico aliquo libro, qui iniuria temporum interciderit: multa enim veteres ſcripſiſſe Prophetas, quæ non extant, ex libris Regum, & Paralipomenon apparet. Vide Maldonatum Matth. 27. num. 9. & Pinedam in Salomone lib. 1. cap. 1. num. 13. Vnde verba illa, quæ ab Evangeliſta Matth. 27. num. 9. citantur ex Ieremia, cùm tamen apud Hieremiam nuſquam reperiantur, verè affirmant Turrianus noſter lib. 2. pro epiſtolis Pontificijs, cap 13. & Serarius 2. Machabæor. quęſtiũcula 20 ſumpta eſſe ex aliquo, qui perierit, Hieremiæ libro: nominatim enim Hieremiam alios præter eos, quos habem⁹, ſcripſiſſe libros, expreſse legimus 2. Machabæorum 2. num. 1.

27 Alicui fortaſſe placebit ſententia Sancti Thomæ, Anſelmi, & Caietani, Apoſtolum ſumpſiſſe hoc teſtimoniũ ex Iſaia, cap. 60. nu. 1. *Surge, illuminare Ieruſalem, quia venit lumen tuum*: illudq́; explicationis gratia, paucis additis, aut detractis verbis, illuſtraſſe. Vndecumque hæc verba citaverit Apoſtolus, illud valde probo, quod ingenioſè obſervat Gabriel Vazq. tom. 1. in 1. P. diſp. 83. cap. 9. num. 39. verbum illud, *illuminabit te Chriſtus*, nõ ſimpliciter accipiendum eſſe, ut ſit, quomodocumque luce perfundere; ſed ita illũſtrare, ac luce complere, ut accepto illo ſplendore, perinde ac ſi nativus eſſet, ut videmus in Luna, poſsit alia illuminare, patefacere, coarguere. Iam, quæ ad ſomnum vitiorum attinent, mortemq́ue peccati, ut & ea, quæ dicuntur ſequentibus verſibus, clariora ſunt, quàm ut egeant Commentario.

Numerus 18.

Et nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria.

28 HVnc locum, ut facilem, ac planũ, ſilentio prætervehererer, niſi bene lõgam in eum notationẽ Eraſmus edidiſſet: in qua ſuo illo intolerando ſupercilio, reijcit, tanquã opinionẽ vulgi, communẽ intelligentiam, quæ per *luxuriam*, impudicitiam interpretatur: mox per eam occaſionem, procaciter, & impudenter, ut ſolet, exagitat S. Thomam: ſuam denique nobis explicationem venditat, quam primò ſuffulcit ex proprietate vocis *aſotia*, id eſt, *luxus, & intemperantia*: addit deinde, relativum illud *in quo*, non ſimpliciter referre vinum, ſed totam orationem, quæ præceſsit, ut ſenſus ſit: *nolite enebriari vino, in quo*, id eſt, in qua re, & in qua vini temulentia eſt luxus. Quis nõn hic ignem 29
exclamet, ut torpidum huius intelligentiæ frigus depellat? Mihi non ſolùm perire vis, energiaq́; Apoſtolicæ ſententiæ, ſed, ſi hunc admittamus ſenſum, brumali frigore videtur conglaciare. An quiſquam eſt tam plumbeus, ut non videat, in temulentia ineſſe luxum, & intemperantiam? Quid dico, ineſſe? Imò verò ipſam temulentiam extremum malum eſſe, quò ſe proripere poteſt effuſa intemperantia. Et à turpiſsimo, & flagitioſiſsimo extremo luxus nos dehortaretur Apoſtolus, eo ſcilicet validiſsimo argũmẽto, quia inibi ineſſet luxus? Apage frivolã, & futilem explicationem.

30 Illa verò, quam Eraſmus vulgi opinionẽ exiſtimat, Patronos habet haud paulò Eraſmo ipſo doctiores: mitto hui⁹ ęvi Interpretes ferè omnes, & antiquiores illos Latinos, Hieronymũ, Primaſiũ, Ambroſium, Haimonem, Anſelmum, S. Thomam, & Lyranum: Græciſſanti Eraſmo

Græ-

Græcos duos Auctores oppono, Theophilactum, & OEcumenium, qui libidinem intelligunt per *aſotian*, & Græcæ linguæ ſcientiſsimum Tertullianum, hūc locum ita exponentem, lib. de Pudicitia cap.17. [Non intuens etiam fundamenta mœchiæ ab Apoſtolo effoſa, cùm ebrietates, & comeſſationes compeſcit, ſicut & hic, nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria.]

31 Ego quidem ingenuè fateor, *aſotian* ſignificare laſciviam, intemperantiam, & luxum: nam quod legimus Proverbi.28. num.7. *Qui autem comeſſatores paſcit*, expreſſerunt LXX. *qui paſcit luxuriam*: Græcè, *aſotian*, abſtractum ſumentes pro concreto. Videantur Ariſtoteles 4. Ethicorum, cap. 1. Cicero 2. de Finibus, Gellius lib.7.cap.11. & Budæus in Commentarijs linguæ Græcæ. Sed illud item contendo, *aſotian* complecti etiam impudicitiā, atque in hoc Apoſtoli loco neceſſariò libidinem ſignificare. Nolo mihi fides habeatur, niſi utrumque probavero.

32 2.Machabæor.6. num.4. *Templum luxuria*, (Græcè, *aſotias*) *& comeſſationibus Gentiū erat plenum*. Ibi autem preter omnem laſciviam, & luxum, admiſſa etiam fuiſſe obſcœniſsima flagitia cum ſcortis, ex eodem capite manifeſtum eſt. Quod ſcribit Evangeliſta Luc. 15. nu.13. *Diſsipavit ſubſtantiam ſuam vivendo luxurioſè*, Græcè *aſotos*, repetitur in eodem capite num.30. *Devoravit ſubſtantiam ſuam cum meretricibus*. Eodem adverbio *aſotos* ludit facetè Martialis lib.4. Epigra.9. in mulierculā quamdā, quæ, cùm *Sota*, id eſt, parca, temperans, & pudica vocaretur, ipſa erat *aſota*, id eſt, prodiga, & libidinoſa, adultero magis, quàm marito delectata.

Deſerto ſequeris Clitum marito,
Et donas, & amas, echis aſotus.

33 Sed eſt præter cæteros inſignis locus 1. Petri 4. nu.4. *In quo admirantur, non concurrentibus vobis in eādem luxuriæ, confuſionem*: Græcè, *aſotias*. Demirabantur enim Gentiles, obſtupeſcebantque Chriſtianorum caſtitatem: & cùm ſe ipſos animadverterēt, impotenter, ac miſerè defixos in cœno libidinum, hos, tanquam humana exutos natura, ut prodigia quædam hominū ſtupebant. Atq; hinc iam conſtat primū, *aſotian*, libidinem, impudicitiamq; complecti.

Alterum, quod recepi probandum, 34
erat, *aſotian*, ſi uſquam aliàs, maximè in hoc Apoſtoli loco, ſignificare impudicitiam: quod ita conficio. Nam libido, ut ignis in ſilice, ut effectus in cauſa, latet, & continetur in vino: & ad Apoſtoli inſtitutum maximè pertinebat, ab hoc periculo Epheſios liberare. Multus ſim, ſi conſecter omnia, quæ hîc afferri poſſunt: attingam pauca de multis.

Celebratur ab omni antiquitate Ro- 35
manum illud priſcum ſtatutum, quo uſus vini fœminis erat ſeveriſsimè interdictus. Referunt ex noſtris Tertullianus in Apologet. cap.6. Arnobius lib.5. adverſus Gētes, Lactantius lib.1. Divinarum inſtitutionum, cap.22. Iſidorus lib.20. Etymolog. cap.3. Ex prophanis autem Dionyſius Halicarnaſſeus lib.2. Valerius Max. lib.2. cap.1. Plinius lib.14. cap.13. Aulus Gelius lib.10. cap.23. Polyb. lib.6. Athenæus, lib.10. c.13. & Plutarchus in Problemat. Roman. cap.6. Edidit verò Egnatius Mecēnius (ſic eum vocant Plinius, & Tertullianus; ſeu Metellus, ut appellat Valerius Maxim. lib.6. cap.3.) notabile ſeveritatis documentum in uxorem, quam, quòd vinum bibiſſet, fuſtibus intercmit. *Idque factum* (inquit Valerius) *nō accuſatore tantùm, ſed etiam reprehenſore caruit, unoquoque exiſtimante, optimo illam exemplo violatæ ſobrietatis pœnas pependiſſe*. Gelius 36
etiam in illo lib.10. cap. 23. recitat ex Marco Catone, mulctatas quoque à Iudice mulieres, non minùs, ſi vinum bibiſſent, quàm ſi probrum, & adulterium admiſiſſent. Huius interdicti cauſam ſapientiſsimè prodit Valerius lib.2. cap.1. [Vini uſus olim Romanis fœminis ignotus fuit, ne ſcilicet in aliquod dedecus prolabe-

rentur: quia proximus à Libero Patre intemperantiæ gradus ad inconceſſam Venerem eſſe conſuevit.] Vides, etiam apud Gentiles, ipſo naturæ inſtinctu, inſculptum eſſe in animis, in vino ineſſe luxuriã?

37 Qui hoc argumentum exornare volet uberiùs, legat Ianſenium ad illa verba Proverb. 20. num. 1. *Luxurioſa res eſt vinum*: Pererium to. 3. in Geneſim, cap 19. diſp. 10. de ebrietate, & inceſtu Loth, Serarium Iudith 15. quæſtiunc. 2. & 3. Magallian. in illud ad Titum 1. numero 7. *Non vinolentum*: Tiraquellum Lege 9. cõnubiali num. 105. Sanctium, & Minoem in Emblemma 14. Alciati, *virgo fugit bromium*: & Adagia: *vinum lac Veneris; & ſine Cerere, & Bacc ho friget Venus*. Ego

38 Hieronymi verbis contentus ero, in Epiſtola ad Euſtochiũ de Cuſtodia virginitatis. [Si experto creditur, hoc primum moneo, hoc obteſtor, ut Sponſa Chriſti vinum fugiat pro veneno. Vinum, & adoleſcentia, duplex incẽdium voluptatis eſt. Quid oleum flammæ adijcimus? Quid ardenti corpuſculo fomenta ignium miniſtramus?] Lege cetera, quæ eleganter attexit: ubi etiam exponit præſentem Apoſtoli locum, ut nos explicamus. In illa autem verba ad Titum 1. num. 7. *Non vinolentum*, audacter pronuntiat. [Nũquam ego ebrium, caſtum putabo] Stet itaque inconcuſſa hęc veritas, & omnium Scriptorum firmata conſenſu, ventrem mero æſtuantem, facilè in libidinem deſpumare.

39 Quàm aptè verò Apoſtoli inſtituto cõveniat hæc intelligentia, ex eo conſtat, quia ſcopus illius eſt, Simonis familiam, & ſcholam profligare, totam obſcœnam; totam impudicam: non ferunt caſtæ aures, horrenda eorum libidinum portenta memorari: *quæ enim in occulto fiũt ab ipſis, turpe eſt & dicere*, ſuprà n. 12. Extãt prodita litteris apud Clementem Alexandrinũ lib. 7. Stromatum, Irenæum lib. 1 cap. 10. Epiphanium hæreſi 21. & Baronium tomo 1. anno Chriſti 35. capite 19.

Numerus 27.

Vt exhiberet ipſe ſibi glorioſam Eccleſiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiuſmodi, ſed ut ſit ſancta, & immaculata.

Probabilis eſt multorũ Veterum, & Recentiorum interpretatio, hæc verba non de Eccleſia Militante adhuc in terris, & quotidiano cum hoſtibus congreſſu aliquid certè pulveris, & labis contrahente, ſed de illa iam in cælo triumphante, atque adeò glorioſa, ut eam hic vocat Apoſtolus, eſſe intelligenda. Hanc expoſitionem uſque eò certam eſſe, ſibi perſuaſit Auguſtinus, ut oppoſitam, quam priùs probaverat, tandem retexendam eſſe exiſtimaverit, lib. 1. Retract. c. 19. Ratio autem videtur eſſe convincens: nam quãdiu hic militat Eccleſia, multos continet maculoſos, ac non levibus tantùm adſperſos labeculis, ſed deformiſſimis, turpiſſimiſque ſordibus conſpurcatos, id eſt, lethalibus criminibus, per quæ ab Eccleſia non excidunt, inſigniter fœdatos: illos etiam, quos raros habet, viros perfectos, & omnibus numeris abſolutos, maculæ nihilominùs veniales frequenter inficiũt, & veteris Adami rugæ ſubinde deturpãt. 40

Probabilius tamen eſt, hæc verba interpretanda eſſe de Eccleſia huius temporis, cui toti attribuit Apoſtolus per ſynecdochem, quod uni duntaxat convenit parti, quæ cõplectitur Iuſtos. Verè enim nunc Iuſti ſunt glorioſi, id eſt, glorioſis gratiæ (quæ gloria quædam inchoata eſt) cæleſtiumque chariſmatum ornamentis inſigniti. Lege Pinedam in Salomone, lib. 5. cap. 4. dum explicat verba illa Pſalmi 44. num. 11. *In veſtitu deaurato, &c.* Sunt præterea ſine ruga, (quæ ſignum eſt vetuſtatis, & ſenectutis) quia per lavacrum regenerationis renovati, depoſito vetere homine, novum, id eſt, Chriſtũ 41

42 induerunt. Sunt denique ſine macula,
quia carent mortalibus peccatis, quæ om-
nino maculant animæ pulchritudinem;
& venialia ipſa, quatenus per humanam
fragilitatem licet, ſedulò devitant, &, ſi
quæ committunt, mox delere ſtudent. Id
enim eſt, *eſſe immaculatum*, quomodò fert
præſentis vitæ ſtatus, ut expreſsè aſſeruit
ipſe Auguſtinus lib. de Perfectione Iuſti-
tiæ, cōtra Cæleſtium: fatetur enim in reſ-
ponſione ad 12. teſtimonium, nullum im-
maculatum exiſtere, *Si immaculati intelli-
gendi ſunt, qui omnino ſine peccato ſunt: ſi
autē immaculati ſunt, qui ſunt ſine crimine,
etiam in hac vita fuiſſe, atque eſſe, negare
non poßumus.*

43 Et per hæc facilè diluūtur ea, quę pro pri
ma explicatione afferebātur. Magis enim
propendeo in hanc ſecundā, & quia Con-
cilium VI. Toletanū cap. 1. dum fidei cō-
feſsionem exponit, loco illius, *Sanctam Ec-
cleſiam*, ait, *Eccleſiam ſine macula, aut ruga*,
ſine dubio militantem intelligens; & quia
frequentiſsimum eſt in Scriptura, Iuſtos,
etiam dum degunt in hac vita, immacu-
latos, & perfectos appellari. Multa cōgeſ-
ſi teſtimonia, dum explicarē illud ad Co-
loſſenſ. 1. num. 22. *Exhibere vos ſanctos, &
immaculatos, & irreprehenſibiles coram ip-
ſo.* Videantur Ribera Apocalyp. 14. num.
17. & lib. 4. de Templo, cap. 2. Bellarmi-
nus lib. 3. de Eccleſia militante cap. 8. Lo-
rinus 2. Petri 3. num. 14. Sotomayor in
id Canticorum 7. num. 4. *macula non eſt
in te*: Barradas to. 1. lib. 2. cap. 15. Pere-
rius to. 2. in Geneſim, lib. 9. num. 23.
Pradus in illa verba Ezechiel. 16.
verſu 10. *Veſtivi te
diſcoloribus.*
(:)

Numerus 32.

Sacramentum hoc magnum eſt: ego autem dico in Chriſto, & in Eccleſia.

NON miror Eraſmum aſſeve-
rantem, non colligi ex his 44
verbis, Matrimonium eſſe Sa
cramentum. Mirarer potiùs,
ſi homo parùm pius, novarum rerum per
quàm ſtudioſus, ſuoque præfidens inge-
nio, Eccleſię Catholicæ faveret. Caieta-
num valde miror, cuius talis extat hu-
ius loci Commentarius.

*Non habes ex hoc loco, prudens Lector,
à Paulo, coniugium eſſe Sacramentum: non
enim dicit Sacramentum, ſed myſterium hoc
magnum eſt.* Verùm ſi, ut definit Triden-
tinum ſeſſ. 24. Sancti Patres, Concilia, & 45
univerſalis Eccleſiæ traditio, ſemper do-
cuerunt, matrimonium inter novæ legis
Sacramenta annumerandum: atque *hic*,
ubi diſertè de illo agitur, Sacramentum
à Paulo nominatur, cur hîc Sacramen-
tum non ſit, ſi alicubi eſt? aut ubi, quæ-
ſo, eſt, ſi hîc Sacramentum non eſt? At
enim non vocatur (inquit Caietanus) à
Paulo Sacramētum, ſed myſterium. Apa-
ge futilem ratiunculam, vix dignam pue-
ro Gręcę linguæ prorſus ignaro; vocem
ſcilicet Latinam Paulus Græcè ſcribens
uſurparet. Latina vox Sacramentum, ea
etiam ſignificatione, qua ab Eccleſia fre- 46
quentatur pro ſigno rei ſacræ, maximè
propriè enuntiatur à Græcis *myſterium*.
Conſtat hoc ex libris Gręcorum Patrum:
& quoties in editione Vulgata *Sacramen-
tum* legimus, *myſterium* Græcè ſubeſt.
Eſt verò myſterium, etiam apud propha-
nos Scriptores, non ſolùm idem, ac ſe-
cretum, ſed ſacrum quoddam arcanum,
quod in vulgus efferre, & non initiatis
indicare, nefas eſſet. Vide Cælium Rodi-
ginium, lib. 9. cap. 9. Bellarminum to. 2.
lib. 1. de Sacram. c. 7. & 8. & Sacroboſ-
cum in defenſione Vulgatæ P. 4. c 3.

47 Senſus porrò huius loci facilis eſt: modò ſupponamus id, quod graviſsimi Scriptores prodiderunt, Adamum, antequàm in peccatum laberetur, myſterium Incarnationis divinitus in illa extaſi cognoviſſe. Sic aſſerunt expreſsè Tertullianus lib. de Anima cap. 11. & cap. 21. & lib. 3. contra Marcionem cap. 5. Epiphanius Hæreſi 48. Hieronymus in commentatio huius loci, Auguſtinus lib. 9. de Geneſi ad literam cap. 19. Leo magnus Epiſtola 23. Proſper lib. 1. de Prædictionibus cap. 1. Clemens Alexandrinus lib. 1. Stromatum, Bernardus Sermone 2. de Septuageſima, S. Thomas 3. part. quæſt. 1. art. 3. ad 5. & 2. 2. quæſt. 2. art. 7. corpore. Videantur è noſtris Vazquez tom. 1. in 3. part. diſput. 12. cap. 1. & tom. 2. in 1. part. diſ. 215. cap 1. Suarez tom. 1. in 3. part. in cōmentario art. 3. Bartadas to. 2. lib. 5. cap. 10.

48 Appellat itaq; Apoſtolus magnum Sacramentū, matrimoniū: quia re vera matrimoniū illud initum inter Adamū, & Evam, ex intentione Spiritus Sācti, ſenſu quodā myſtico, aq; adeò longè excellentiore ſignificatione, maximū fuit, & prorſus ſacratiſsimum: ipſa enim coniugalis coniunctio, ille ipſe ſermo, *hoc nunc os ex oſsibus meis*, &c. ardentiſsimi amoris, arctiſsimæq; neceſsitudinis index, admirabilē illam coniunctionē myſticè ſignificat, quæ inter naturā humanam, Verbumq; Divinū extat, extabitque in ſempiternū; coniunctionē prætereà alteram, ex iſta priore conſecutam, itemq; perpetuā, quæ inter Chriſtū ſponſum amātiſsimū, & Eccleſiā ſponſā pulcherrimā intercedit.

CAPVT VI.

Numerus 2.

Quod eſt mandatum primum in promiſsione.

1 HOC videlicet mandatum de
parentibus honorandis, pri-
mū fuit, cui in promulgatio-
ne legis adiuncta eſt cōtinuò
tēporaria illa promiſsio, quę tribus priori-
bus primę tabulæ nō eſt addita. Exod. 20.
n. 12. *Honora Patrē tuū, & matrē tuā, ut ſis*
lōgævus ſuper terrā. Deuteronomij 5. n. 16.
Vt longo vivas tēpore, & bene ſit tibi in ter-
ra. Vtrumq; cōplectitur Apoſtolus hìc n.
3. *Vt bene ſit tibi, & ſis lōgævus ſuper terrā*:
quaſi alterū ſine altero parum ſit. Nā &
diuturna vita, ſi bono careat, maliſq; pre-
matur, diuturna calamitas eſt; proſpera
autem vita, boniſq; referta, ſi celeriter ab-
ſumatur, momētanea fælicitas. Vtrumq;
etiā pollicetur Eccleſiaſticus c. 3. n. 7. *Qui* 2
honorat Patrem ſuum, vita vivet longiore.
Et n. 10. *Honora Patrem tuum, ut ſuperve-*
niat tibi benedictio ab eo. Benedictionis
enim nomine, rerum omnium affluentia
continetur: quā fauſta, fęlixq́ parentū pre-
catio, filijs obtinet à Deo. Sic ſubiungitur
ibi, n. 11. *Benedictio Patris firmat domos fi-*
liorum. Eſt verò cōgruentiſsima ratio, cur
huic præcipuè mandato adiuncta fuerit
hæc promiſsio: ęquum enim eſt, ut qui
gratus eſt benefactori, accepto beneficio
quā diutiſsimè fruatur; & qui pius eſt in
eos, à quibus vitā accepit, illi Divino mu-
nere, huius lucis uſura quā longiſsime, &
fæliciſsimè propagetur. Vide S. Thomā
1. 2. q. 100. art. 7. ad 3. & exemplū notabile
apud Biſciolam T. 1. l. 17. cap. 9. & Lorin.
Eccleſiaſt. 7. num. 18.

Numerus 11.

Induite vos armaturam Dei.

GRæcè, *Panoplian*: quæ vox 3
non eſt dubium, quin ſemel ſignificet, quidquid ad armandum militē in pugnam pertinet: itaque complectitur non arma ſolùm ad tegendum corpus, ſed ad hoſtem etiam laceſſendū. Tertullianus lib. 5. contra Marcionem c. 18. n. 289. ſic vertit, ut noſter Interpres. Cyprianus Epiſt. 56. *Tota arma Dei.* Ambroſ. hìc, *univerſitatē armorū*. Tigurina, *totam*; Iſidor. Clar. *univerſam armaturā Dei.* Vulgatus ipſe eandē vocē

ita reddidit Luc. 11.n.22.*univerſa arma.*

4 Eſt ſanè acerrima pugna, periculoſiſſimuſq́; congreſſus, tota vita Chriſtiana: ad quam ſuperandam armis munitiſsimis opus eſt. Lege Pinedam ad illa verba Iob 7.n.1.*militia eſt vita hominis ſuper terram.* Eleganter verò Tertullianus lib. ad Martyras c.3. [Vocati ſumus ad militiā Dei vivi, iam tum, cùm in Sacramenti verba reſpondimus. Nemo miles ad bellū cum delicijs venit. Agonothetes Deus vivus eſt, corona æternitatis, braviū.]Nec min⁹ ornatè Cyprianus Epiſtola 56.[Pręliantes nos, & fidei congreſsione pugnantes ſpectat Deus, ſpectāt Angeli eius, ſpectat & Chriſtus. Quanta eſt gloriæ dignitas, quanta fælicitas, præſente Deo cōgredi, & Chriſto iudice coronati? Armemur, fratres dilectiſsimi, viribus totis, & paremur ad agonem.]

5 Hoc certamen deſignabat illud oleū, quo baptizati, velut athletæ inungebantur. Athletæ enim inter ſe cōgrediebātur oleo delibuti. Lege de hoc ritu Pameliū in lib. Tertull. de Baptiſmo, n.48. Hoc itē illud Chriſma, quo confirmamur in altero Sacramento, in quo Chriſtianæ militiæ nomē damus. Cyprianus ſermone de Vnctione Chriſmatis. *Hoc oleo uncti, cum ſpiritalibus nequitijs colluctamur.* Vide eūdē Pamelium in Epiſt. 70. ad Ianuarium.

6 Ad hanc pugnam ſæpe alludit Apoſtolus. Ad Romanos 13. n.12.*induamur arma lucis.* 2.Corinth.6. n.7. *per arma iuſtitiæ, &c.* 1. Timoth.1.n.18. *ut milites bonā militiam,* & 2. Timot.2.n.4. *nemo militans Deo, implicat ſe negotijs ſæcularibus: ut ei placeat, qui ſe probavit.* Græcè, *ſtratologeſanti.* Ei, qui delectum exercitus habuit, qui eum militem conſcripſit. Ad Hebrę 12.n.4. *Nondum enim uſque ad ſanguinem reſtitiſtis, adverſus peccatum repugnantes.* Græcè, *antagonizomeni,* verbo ſignificātiſſimo, id eſt, ſumma contentione, totiſq́; viribus in agone decertantes.

7 Ad hoc itaque prælium ineundum ſumenda eſt armatura, non quæcumque, ſed *Dei.* Hoc denotabat aureus ille gladius, cùm alioqui magis opportunus Chalybeus videretur, 2.Machab.15. num.16. *Accipe ſanctum gladium, munus à Deo.* 2. Corinth. 10. numer.4.*Arma militiæ noſtræ, non carnalia ſunt, ſed potentia Deo.* Neque erit ab re, ſi armaturæ iſtius, aut officinam, aut partem, orationem interpretemur: cuius videlicet igne arma potentiſsima conflantur: vixdum enim recenſitis armis, quibus eſt Chriſtianus miles muniendus, continuò ſubiungit Apoſtolus, num.18. *per omnem orationem, & obſecrationem.* Chryſoſtomus homil: 5. de incomprehenſibili Dei Natura. *Aptiſsima arma, oratio eſt: theſaurus perpetuus, divitiæ inexhauſtæ.* Ambro. Serm. 86. *Oratio longiùs vulnerat, quàm ſagitta: ſagitta enim non niſi proximè conſpectum percutit adverſarium: oratio autem etiam longiùs poſitum vulnerat inimicum.*

Quid quòd vel ipſum Deum hæc 8
orationis cæleſtia arma vincunt, ac penitus expugnant? Excandeſcens ira Deus, cœperat ſtomachum erumpere in *populum* rebellem, Num.16. num. 44. *penitu*ſque impios illos delevisſet, niſi Aaron precibus ſuis Deum expugnaſſet. Sap.18. num.21. *Properans enim homo ſine querella deprecari.* Gręcè, *proemacheſe: pugnavit, ac vicit Deum.* At quibus armis inſtructus, tam glorioſam victoriam reportavit? Deprecari Deum, eſt Deum ipſum propugnare, ac vincere. Propterea ſubditur: *proferens ſervitutis ſuæ ſcutum, orationem.* Græcè, *oplon,* id eſt, *proprij miniſterij arma.* & num. 22. *nec armaturæ potentia, ſed verbo,* (id eſt, oratione, ut exponit ibi Lorinus,) *illum, qui ſe vexabat, ſubiecit.* Angelum videlicet exterminatorem, Dei perſonam ſuſtinentem, & ſcelera illius populi atrociſsimè vindicantem, manus ſibi dare coegit.

Similis locus eſt Pſalm. 105. num.23. 9
& dixit, ut diſperderet eos. Exod.32.n.10. *Dimitte me, ut iraſcatur furor meus contra eos, & deleam eos.* Sed Moyſes, tanquam ſtrenuus, & pro portis ſtationarius miles, irę Dei iam in populum, quaſi vallo

diſſipato, acriter irruenti, ſeſe in ipſo aditu, muroq; perrupto fortiter oppoſuit, divinam iracundiam ab ingreſſu continuit, illius tela, gladioſque retudit, iuſtamque Dei ultionem irrumpentem precibus avertit. *Si non Moyſes electus eius ſtetiſſet in confractione in conſpectu eius, ut averteret iram eius.* Confractio, Hebraicè dicitur *perets*; Græcè, *thrauſi*: & propriè eſt diſruptio, ſive fractura muri: quē videlicet ipſe populus ſuo ſcelere diruerat, & irrumpenti Dei ſupplicio aditum patefecerat, niſi illud Moyſes oratione armatus repuliſſet.

10 Sed quia iam mihi videor egredi commentarij terminos, videat, qui pluribus volet hunc locū locupletare, Delriū, Giſleriū, & Sotomayor in id Cantic. 4. n. 4. *Omnis armatura fortiū*: Lorin. 1. Petri 4. n. 1. *& vos eadē cogitatione armamini*: Serariū Iudith 4. n. 13. *non ferro propugnando, ſed precibus ſāctis orando deiecit*: Peteriū, & Iſtellā, Geneſis 48. n. 22. *in gladio, & arcu meo.* Vbi Chaldæus. *In oratione, & deprecatione mea*: & Interpretes, Oſeæ 12. num. 3. & Geneſ. 32. num. 24.

Vt poſſitis ſtare adverſus inſidias diaboli.

11 GRæcè *methodia* propriè eſt ſolers, & excogitata rei aggrediendæ ratio. Vulgatus ſuprà c. 4. n. 14. *circumventionem* reddidit. Tertullianus lib. 5. contra Marcionē c. 18. *machinationē*. Hieronym⁹, *verſutias*. Tigurina, *aſſultus*. Vatablus, *inſidioſos congreſſus*. Cadunt omnia in rem, & in vocē quā aptiſsimè: & tam callidi, vafriq; hoſtis aſtutia ſimul, ac robur, quævis arma perrumpet, niſi fuerint divinitus cōmunita. Infirmi ſumus ad hos impet⁹ ſuſtinendos, niſi omnipotentis Dei ope fulciamur: & planè cæci ad aſtus explorādos, niſi eiuſdē luce colluſtremur. Inſinuat ſe furtim, ac ſenſim fraudulētus hoſtis in hominū animos, ut citiùs te in laqueos eius induas, quàm inſidias deprehendas. Leo Serm. 7. de Nativitate. [Novit, cui adhibeat æſtus cupiditatis, cui illecebras gulæ ingerat; cui apponat incitamēta luxuriæ, cui infūdat vir⁹ invidiæ: omnē diſcutit cōſuetudinē, ventilat curas, ſcrutatur affectus.] Apocal. 2. n. 24. *Qui non cognoverunt altitudines Sathanæ.* Græcè, *bathe*: quę vox nō eſt indifferens, quemadmodū Latina, ut ſignificet etiā *ſublimitatē, & ſuperbiā.* Sunt ergo Sathanæ altitudines, id eſt, *profunditates*, aſtutię ipſius, callidaq; conſilia, ſubtiles, ac multiplices doli, occultę artes, inſidioſęq; rationes ſupplantandi, & in fraudē inducendi homines. Vide Gregoriū hom. 12. in Ezechielē, Caſsianum collat. 7. cap. 21. Lorinum 1. Ioan. 2. n. 13. *Quoniam viciſtis malignū*: & Barradam to. 2. lib. 2. cap. 10.

Numerus 12.

Quoniam non eſt nobis colluctatio adverſus carnem, & ſanguinem.

DVplex in paucis verbis Hebraiſmus. Primus, quo caro, & ſanguis, mortalē, & fragilem conditionem ſolent declarare. Matthęi 16. n. 17. *Caro, & ſanguis non revelavit tibi.* Vbi Chriſtus homines carne, & ſanguine cōſtātes, opponit Deo. Ad Galatas 1. n. 16. *Continuò non acquievi carni, & ſanguini.* Vide ibi Legionenſem, & Maldonatum Ioan. 1. num. 13. 12

Alter: ſolent Hebręi, cùm unum alteri pręferunt, non illud magis, hoc minùs affirmare; ſed illud affirmare omnino, hoc omnino negare. Hunc canonem multis confirmat exemplis Maldonatus Matth. 9. num. 13. Non itaque negat Apoſtolus, ſibi rem eſſe cum carne, & ſanguine: eum his etiam hoſtibus acerrimè cōfligebat: ſed quāvis ea pugna per ſe cōſiderata, gravis eſſet, diuturna, ac periculoſa; tamen ludus erat, atque iocus, collata cum ea, qua contra dęmones dimicamus. Illuſtrat hunc locum eleganti paraphraſi noſter Roa lib. 6. Singular. cap. 18. 13

Adverſus mundi Rectores tenebrarũ harum.

14 CONCORS eſt Expoſitorum ſententia, Rectores mundi vocari dæmones, eo ſenſu, quo Ioannis 12. num. 31. *Princeps huius mundi*: & 2. Corinth. 4. num. 4. *Deus huius ſæculi*, dæmon appellatur: ut exponit Auguſtinus tom. 6. lib. 21. contra Fauſtum, cap. 1. & explicavi ſuprà cap. 2. num. 2.

15 Subeſt in hoc loco unica vox Græca, nuſquam aliàs in Scriptura reperta, *coſmocratoras*. Tertullianus in eo lib. 5. contra Marcionem cap. 18. vertit, *munditenentes*: Regia, *mundipotentes*: ut cum dictione compoſita aptiùs cohæreat ille genitivus, *tenebrarum harum*. Græcè, *caliginis huius ſæculi*. Quæ eſt commodiſsima periphraſis impiorum, in quibus hic mundi Rector potiſsimùm dominatur; quos, velut arcem per tyrannidem occupatam, hic fortis armatus acerrimè cuſtodit; qui proprio vocabulo *tenebræ* dicũtur. Lege, quæ adnotavi cap. 5. num. 8. in illa verba, *eratis enim aliquando tenebræ*.

In cæleſtibus.

16 DUplex eſt explicatio huius loci, & neutra aut auctoritate caret, aut etiam probabilitate. Prima accipit præpoſitionem *in*, loco *pro*, ut ſenſus ſit: non pro aris, aut focis dimicamus; non de capite agitur, de honore, ac fortunis omnibus: hæc enim omnia terreſtria ſunt, fluxa, atque caduca: de cæleſtibus bonis, hoc eſt, immortalibus, beatiſsimis, glorioſiſsimis, in omnem æternitatem duraturis, contẽtio eſt. Victor in hoc certamine, immarceſcibili corona decorabitur in cælo: victus, & ſuperatus, horribilibus cruciatibus addicetur apud Inferos.

17 Non dubium, quin grandis ſit hęc ſententia, & valde digna Apoſtolo, quæque ad arma alacriter capeſſenda fideles exſuſcitet: obſtare duntaxat videtur phraſis inuſitata: & ego quidem ingenuè fateor, nuſquam me invenire potuiſſe, *peri pſyches macheſthæ*, id eſt, pugnare pro vita, efferri etiam Gręcè, *en pſyche*. Sed meam ipſe inſcientiam coarguo, & Græcis Patribus habeo fidem, qui nativæ ſuæ linguæ peritiſſimi, huius explicationis Auctores extiterunt. Chryſoſtomus homil. 21. Athanaſius quæſtione 145. ad Antiochum, Theodoretus, OEcumenius, & Theophilactus in huius loci Commentario: noſter etiam Maldonatus Lucæ 1. num. 78. obſervat, *en*, id eſt, *in*, accipi pro *dia*, id eſt, propter.

Altera explicatio eſt, adhuc exaggerare 18
Apoſtolum his etiam verbis, anceps, & periculoſum huius certaminis diſcrimen. Erit itaque hæc antitheſis. Nobis cum longè ſuperioribꝰ adverſarijs res eſt; ac proinde arma ſunt, & auxilia cælitus compatãda. Primò excellunt illi naturâ: nos carne conſtamus fragili; illi ſunt ſpiritus: nos pavidi, & imbecilles; illi robuſtiſsimi *Principatus, & Poteſtates.* Secundò aſtutiâ: nos improvidi, nos ignari, ſæpe etiam falſa, & fucata ſpecie boni decepti; *illi* vaferrimi, in collocandis inſidijs, laqueiſque tendendis verſutiſsimi. Tertiò vincunt 19
exercitatione bellica: nos imbelles, inexercitati, inexperti; illi iam inde ab orbe condito in oppugnandis, ſupplantãdiſque hominibus exercitatiſsimi. Quartò denique ſunt loco ſuperiores: degunt illi *in cæleſtibus*, in loco edito, in aere iſto caliginoſo (ut probavi ſuprà cap. 2. num. 2.) unde tela vibrant impunè; nos iacemus in loco inferiore, humi reptamus, eorum iaculis toti patemus.

Sic explicant Latini illi vetuſtiores: 20
Tertullianus lib. 5. contra Marcionem cap. 18. Lege Pamelium num. 291. apud quem Syrus Interpres vertit, *qui ſub cælo ſunt*. Ambroſius perſpicuitatis gratia, & invertit Apoſtoli verba, & addit nonnulla de ſuo, lib. de Paradiſo cap. 12. *Adverſus nequitiam ſpiritalium, quæ ſunt in cæleſtibus*. Hieronymus mira confidentia aſſeverat in Commentario huius loci. *Omnium Doctorum opinio eſt, quòd aer iſte, qui*

cælum

cælum, & terram medius dividens, inane appellatur, plenus ſit contrarijs fortitudinibus. Expendit etiam Haimo infinitam hoſtiũ multitudinem. *Ita plenus eſt aer dæmonibus, & malignis ſpiritibus, ſicuti radius ſolis minutiſſimis atomis.* Eamdem tuentur explicationem Anſelmus, Primaſius, Strabus, Lyranus, & S. Thomas, ut omittam pleroſque Interpretes recentiores.

Numerus 13.

Vt poſsitis reſiſtere in die malo.

21 Non probo explicationem illã, probatos licèt ipſa patronos habeat, quæ extremum Iudicij diem interpretatur. Series ipſa exigit, ut de inſtante cõflictu, ac prælio loquatur Apoſtolus, & iterum nunc inculcet, quod paulò antè monuerat, num. 11. *Vt poſsitis ſtare adverſus inſidias Diaboli.* Multò minùs probo alteram explicationem, quæ totum vitæ præſentis tempus comprehendit, iuxta illud cap. 5.
22 num. 16. *Quoniam dies mali ſunt.* Frequens idioma Scripturæ cogit nos, *diem malum*, adverſum, & calamitoſum tempus explicare. Eccleſiaſtes 7. num. 15. *In die bona fruere bonis tuis, & malam diem præcave.* Hebraicè, *& in die mala, vide, ſeu contemplare.* Tigurina, *& in tẽpore aſpero circũſpice:* hoc eſt, etiã, atq; etiã tunc cogita, quis immittat ęrumnoſam illã diem, ut à quo bona ſuſcepiſti, mala etiam æquo animo feras. Amos 6. num. 3. *Qui ſeparati eſtis in diem malum,* id eſt, reſervati in laborioſiſſimum captivitatis tempus. Sed nullibi frequentiùs, quàm in Pſalmis. Pſalm. 36. num. 19. *Non confundẽtur in tempore malo.* Pſalm 40. nu. 1. *In die mala liberabit eum Dominus.* Pſalm. 93. num. 13. *Vt mitiges ei à diebus malis.*
23 Itaque *diem malum*, diem hoſtilis affultus, diem ſanguinariæ irruptionis interpretor: cùm dæmon collectis viribus, effuſo impetu Iuſtum invadit. Tunc armis Divinitus conflatis ab imis unguibus ad ſummum uſque verticem obtectus, (hoc denotat *panoplia*) non modò reſiſtere crudeliſsimo adverſario, ſed univerſas Inferorum phalanges, armatas in ſuum exitium, & in ipſum ſolum hoſtiliter irruentes, eludere, profligare, planèque triumphare facili negocio poterit. Spectaculũ ſanè Deo iucũdiſsimum. Sapienter enim Seneca in libro, cui titulus eſt: quare bonis mala accidant. [Nobis interdum voluptati eſt, ſi adoleſcens conſtantis animi, irruẽtem feram venabulo excipit, ſi leonis incurſum interritus pertulit. Puerilia ſunt hæc, & humanæ oblectamẽta levitatis. Ecce ſpectaculũ, ad quod reſpiciat intentus operi ſuo Deus: ecce par Deo dignum: vir fortis cum mala fortuna compoſitus: utiq; ſi & provocavit.] At ego potiùs dicã: Ecce ſpectaculum Deo dignum: vir iuſtus cum infernis cohortibus compoſitus; unus cum innumerabilibus hoſtibus confligens; omnes illos aperto Marte laceſſens; atque ex hac acerrima pugna, onuſtus ditiſsimis ſpolijs, & glorioſiſsimè victor evadens. 24

Numerus 14.

State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate.

Ervius ad illũ Virgilij locũ, lib. 8. AEneid. 25
Diſcinctos Mulciber Afros. [Diſcinctos, inquit, hoc eſt, militiæ inhabiles. Omnes enim, qui militant, cincti ſunt; alioqui inefficaces: ut contrà *præcinctos*, ſtrenuos dicimus: unde Græcè *euzonos* appellatur, non qui habet bonam zonam, ſed qui ſtrenuus eſt, & expeditus.] In ſacro etiam ſermone accinctus idem eſt, ac militans: quia, cùm Orientales oblongis veſtibus uterentur, ne illę defluentes ad talos uſque, decertantibus eſſent impedimento, collectas ad lumbos balteo milites ſtringebant.

26 3. Regum 20. num. 11. *Ne glorietur accinctus æquè, ut diſcinctus*, id eſt, cùm ſcias, incertos exitus eſſe belli, Martemque communem, noli epinicion canere ante partam victoriam: noli adhuc militans perinde gloriari, ac triumphans. Balteus verò inſigne erat, & ornamentum militare. 3. Regum 2. num. 5. & 4. Reg. 3. num. 21. Vide Pinedam Iob 12. verſu 18.

27 Lego apud prophanos Scriptores eam ignominiæ notam ignavis militibus inuſtam, ut incederent diſcincti. Suetonius in Auguſto cap. 24. [Varijs ignominijs affecit, ut ſtare per totum diem iuberet diſcinctos.] Plutarchus in Lucullo. [Quoſdam notavit, ut diſcincti foſſam foderent, reliquo exercitu ſpectãte.] Livius lib. 27. [Centuriones Manipulorum, quorum ſigna amiſſa fuerant, diſtrictis gladijs (id eſt, ſolutis balteis) diſcinctos deſtituit.] Vide Lambinum Ode 1. Epodi, Alexandrũ Neapolitanum lib. 1. Dierum genialium cap. 20. & ibi Tiraquellum pag. 80. Lipſiũ lib. 5. de Militia Romana, dialogo 18. pag. 351. Beroaldum in locum indicatum Suetonij, Põtanum lib. 13. Symbol in Virgilium, columna 1820.

28 Ex hoc itaque militari ritu petenda eſt intelligentia huius loci. Armat enim Apoſtolus cæleſti panoplia militem Chriſtianum: quare, cùm ait, *ſtate ſuccincti lumbos, &c.* perinde eſt, ac ſi dicat. Milites lumbos balteo præcingunt: vos ſpiritales mentis lumbos accingere volo veritate. Sunt quidem lumbi, fortitudinis, & roboris ſedes. Vnde imbecilles, ac debiles, *elumbes* à Latinis nominantur. Iob 40. n. 11. *Fortitudo eius in lumbis eius.* Nahũ 2. num. 1. *Conforta lumbos, robora virtutem valde.* Proverbior. 31. num 17. *Accinxit fortitudine lumbos ſuos.* Iob 38. num. 3.
29 *Accinge, ſicut vir, lumbos tuos.* Itaque cùm monet Apoſtolus, *ſtate ſuccincti lumbos*, ad acuendum robur, ad excitandas vires, ad generoſos quoſdam ſpiritus concipiẽdos adhortatur. Pſalm. 17. num. 33. *Deus, qui præcinxit me virtute.* & num. 40. *Præcinxiſti me virtute ad bellum.* Attende, quo balteo David, nimirùm robore, ac fortitudine, cingebatur: quin & ipſe Deus eodem balteo dicitur accingi Pſalm. 92. num. 1. *Indutus eſt Dominus fortitudinem, & præcinxit ſe.*

Atque hinc eſt, ut non ſolùm apud ex- 30
ternos Scriptores, ut notavit Servius, ſed etiam apud Sacros, *accincti*, ſive *euzoni* dicantur, qui ſunt armis inſtructi, pugnaces, & fortitudine præditi. Iudicum 18. n. 17. *Sexcentis viris fortiſſimis.* Hebraicè, *accinctis*. Ioſue 1. num. 14. *Vos autem tranſite armati.* Hebraicè, *præcincti*. LXX. *Euzoni*. Vertit editio Vaticana verbum è verbo, *bene accincti.* Et cap. 4. num. 13. quos Latinus Interpres vocat *pugnatores*, Hebraicè appellantur *accincti*: & à LXX. *euzoni*. Imò ipſum cingulum, ſive balteus militaris, aliquando ſumitur pro robore, ac fortitudine. Iſaiæ 23. num. 10. *Non eſt cingulum ultrà tibi.* Hebraicè, *mezah*. Quæ vox ab Hebraizantibus redditur, *fortitudo*. Locum illuſtrarunt LXX. *Manus autem tua non valet ultrà*: manu enim robur denotatur.

Concludo itaque, robur in tuenda ve- 31
ritate, in propugnanda fidei doctrina, ſpiritalem eſſe balteum: à veritate eſt inchoãda noſtra pugna: veritate ſunt lumbi muniendi, mentis, inquam, lumbi. 1. Petri 1. num. 13. *Succincti lumbos mẽtis veſtræ.* Veritas animum firmat, pectus obarmat, alacres impetus ingenerat, hoſtiles machinationes, doloſque perrumpit, ipſas Inferorum portas potenter expugnat. Sed de fortitudine, ac robore veritatis luculentum extat elogium lib. 3. Eſdræ, cap. 4. à numero 34.

Et induti loricam iuſtitiæ.

LOrica, tunica quædam eſt ferreis an- 32
nulis contexta, quæ pectus, humeros, dorſum, ac proinde cor, & membra maximè vitalia tegit. Varro, lib. 4. de Lingua Latina [Lorica à loris dicta, quòd de corio crudo pectoralia faciebant: poſteà ſucciderunt è ferro, ſub id vocabulum, ex

annulis

annulis ferream tunicam.] Subeſt Græcè in hoc loco *thorax*: quæ vox nonnũquam retinetur à Vulgato, & frequens eſt apud Latinos Scriptores.

33 Non dubito, quin Paulus, ut erat in ſacris litteris verſatiſsimus, ad duo maximè inſignia alludat veteris Teſtamenti loca, in quibus Deus inducitur eâdem iuſtitiæ lorica ſeptus, ac munitus. Sapient. 5. n. 19. *Induet pro thorace iuſtitiam*: & Iſaiæ 59. num. 17. *Indutus eſt iuſtitia, ut lorica*. Eamdem ſonant loricam iuſtitiæ, verba illa Iob cap. 29. num. 14. *Iuſtitia indutus ſum, & veſtivi me, ſicut veſtimento*. Nam ex militaribus armis metaphoricum ibi ſermonem ſumi, eruditè convincit noſter Pineda.

34 Iuſtitia porrò generali nomine omne complectitur virtutum genus. Non libet in probanda re notiſsima hærere: videantur Maldonatus Matth. 3. num. 15. Genebrardus Pſalm. 64. numero 6. Brugenſis, Matth. 6. num. 10. Lorinus Pſal. 5. verſ. 9. & Pſalm. 14. verſu 2. Ipſe etiam Apoſtolus, dum iterum Chriſtianum militem induit hac lorica, ſigillatim nonnullas virtutes explicat, quas hîc iuſtitiæ nomine cõprehendit. 1. Theſſalonicenſ. 5. nu. 8. *Induti loricam fidei, & charitatis*.

35 Dixi, loricam ferreis annulis contexi: & præter Varronem citatum, Auctores producam locupletiſsimos. Virgilius 3. Æneid.

Loricam conſertam hamis, auroque trilicem.

Id eſt, cõſtantem catenulis ter geminatis, ternis per eam licijs decurrentibus. Vide Lipſium lib. 3. de Militia Romana, dialogo 6. pag. 132. Turnebũ lib. 29. Adverſariorum cap. 35. Pontanum lib. 10. Symbolarum, columna 1279. Statius lib. 12.

Multiplicem tenues iterant thoraca catenæ.

Et Silvius lib. 4.

Spacioſaque pectora ſervat
Nexilis innumero Chalybũ ſub tegmine thorax.

Idem lib. 5.

Loricam induitur, tortos huic nexilis hamos
Ferro ſquama rudi, permiſtoque aſperat auro.

Virgilius lib. 12.

Rutilum thoraca indutus ahenis
Horrebat ſquamis.

Atq; hinc illuſtratur locus ille 1. Reg. 17. 36
num. 1. *Lorica ſquamata induebatur*. Sic reſtituit hũc locum editio Vaticana, cùm anteà *hamata* legeretur. LXX. *thoraca alyſidoton*: quam vocem expendens affirmat Lipſius, in illo Dialogo 6. pag. 129. ad verbum ita verti: *loricam catenatam*. Sed *hamatam*, inquit, Latini dixerunt, quia circuli, & catenę nexæ, hamuli ſpeciem dimidiati referebant.

Hæc cùm ita ſint, quod ſymbolum aptius, 37
ſignificantiuſque fingi, aut excogitari poteſt ad iuſtitiam exprimẽdam, quàm catenata, triplicataque lorica, hamis inter ſe ſe arctiſsimè conſertis? Hic murus non aheneus, ſed planè adamantinus eſt: nil conſcire ſibi, omnes iuſtitiæ partes exactiſsimè tueri. Sunt verò virtutes omnes, quæ hamatam iſtam loricam contexunt, & *iuſtitiæ* unico vocabulo continẽtur, inter ſe ſe ſtrictiſsimo nodo connexæ, & colligatæ, quaſi hamis conſertæ, aut compactę *ſquamis ſe premẽtibus*: ut loquitur Scriptura in re licèt diſsimili, Iob 41. num. 6.

Numerus 15.

Et calceati pedes in præparatione Evangelij pacis.

Contextus ipſe neceſſariò ef- 38
flagitat, ut ad militaria calceamenta in his etiam verbis alludatur: quibus milites, aut totas ſuras, aut certè talos, medio crure tenus contegebant. Primò, quia id etiam tegmem, ac munimentum, inter arma cataphracti militis numeratur. Sic ubi Latinus Poeta accuratè receẽſet arma,

à Vul-

à Vulcano fabrefacta, quibus Æneas erat induendus, ne hoc quidem genus prætermittit, lib. 8. Æneid.

Terribilem criſtis galeam, flammaſque vomentem,
Fatiferumque enſem, loricam ex ære rigentem:
Tum leves ocreas, electro, auroq; recocto,
Haſtamque, & clypei non enarrabile textum.

39 Quibus luculentiſsimis verſibus eadem ferè complectitur arma, quæ hîc ab Apoſtolo enumerantur. In illo etiam loco 1. Regũ 17. ubi vaſtiſsimus ille Philiſthęus totus armatus graphicè depingitur, ita legimus n. 6. *Et ocreas æreas habebat in cruribus.* Atque hoc eſt frequentius vocabulum, quo tegumentum iſtud appellatur. Lege Lipſium lib. 3. de Militia Romana dialogo 7.

40 Reperio etiã, militares iſtas ocreas, *caligas* nominatas, ut eruditè probat ex iure civili Tiraquellus in Alexandr. lib. 1. cap. 20. & ex Hiſtoricis Lorinus Act. 12. num 8. Illud etiam obſervo, in ſacro ſermone calceamenta cum balteo, id eſt, militares ocreas cum militari cingulo, copulari. 3. Reg. 2. num. 5. & Iſaiæ 5. nu. 17. Quò fortaſſe alluditur Deuteronomij 33. num. 25. *Ferrum, & æs calceamentum eius.*

41 Neq; obſtat, quòd nõ dixerit Apoſtolus, *ocreati*, aut *caligati*, ſed *calceati*: neque enim illi curę fuit, voces adeò preſsè, ſubtiliterque diſtinguere: &, ut ego quidem exiſtimo, inter ſe iſtæ voces ſæpe confunduntur: ut ex citatis locis colligi poteſt. Græcè ſubeſt, *hypodeſameni*, id eſt, ſubligati: quia ſive calcei, ſive ocreæ ſolebant loris, aut alijs vinculis ſupernè aptari, atque conſtringi. Vide Brugenſem Mat. 10. n. 10. Inde *hypodemata*: quæ ex Evãgeliſtis probat eodem loci Maldonatus, idem prorſus eſſe, atque *ſandalia*. Sed inſuper adverto, quæ à LXX. Græcè dicuntur *hypodemata*, Geneſis 14. num 23. & à Luca, *ſandalia*, Actuum 12. num. 8. *caligas* à noſtro Interprete vocari. Hoc autem vocabulum ſæpe militare eſt.

Atque hæc de metaphora, & de voce. 42
Quod ad reconditiorem ſenſum attinet, ſunt, quib⁹ arrideat, pedes, id eſt, affectus, calceamentis validè conſtringi, & à luto, à ſaxis, & ſpinis, quæ viarum impedimẽta ſunt, defendi, ac prohiberi: à luto quidem turpiſsimarum libidinum; à ſaxis, id eſt, ab ſcandalis, in quæ ſolent imbecilliores impingere; ab ſpinis moleſtiarum, & tribulationum.

Mihi vehementer placet explicatio 43
Pradi ſuper illa verba Ezechielis 16. numero 10. *Calceavi te ianthino. Calceus*, inquit, *militaris conſtantiam, confidentiamq; ſignificat: nam qui nudis ingreditur pedibus, timidè, ac pedetentim incedit; contrà verò calceatus, intrepidè, & audacter.* Ad hanc audaciam, atque fiduciam retulit Cyprianus epiſtola 56. *Calceati ſint Evangelico magiſterio, & armati pedes, ut cùm ſerpens calcari à nobis, & obteri cœperit, mordere, & ſupplantare non poſsit.* Et Tertullianus lib. de Corona militis cap. 1. *Spe calceatus de Evangelij paratura.* Denique alluſit Apoſtolus ad Iſaiæ 52. n. 7. & Nahum 1. num. 15. quæ loca citavit ipſe diſertis verbis ad Romanos 10. num. 15. *Quàm ſpecioſi pedes evangelizantium pacem.* Lege ibi eruditam Toleti annotationẽ, quæ eſt 8. in illud cap. 10.

Numerus 16.

In omnibus ſumentes ſcutum fidei, in quo poſsitis omnia tela nequiſsimi ignea extinguere.

SCutum totum ferè corpus 44
contegebat, erat enim oblõgius multò, quàm clypeus: adeò, ut in eo, tanquam in feretro, qui in acie cecidiſsẽt, ad ſepulturã efferrẽtur. Græci vocant ſcutum, *thyreon*, quia forium ſimilitudinem reprę ſentat. Lege Fontanum lib. 8. Symbolarum in Virgilium col. 1092. & lib. 15. col. 2027. Alexandrum ab Alexandro lib. 6. cap 22. & ibi Tiraquellum; Lipſium lib. 3. de Militia Romana dialogo 2.

45 Eſt verò fides munitiſsimum ſcutum, quod dæmoni oppoſitum, & obiectum, omnes illius petitiones eludat, omnia tela eminus contorta depellat. Suppeditat enim fides, prævalida in hoc certamine firmamenta: detegit in primis hoſtis callidiſsimi technas, inſidias aperit: deinde obvallat pectus pręſenti, & efficaci rerum Divinarum conſideratione: quæ, dici non poteſt, quantam vim habeat ad huius hoſtis iacula retundenda: poſtremò proponit ob oculos imbecilles, & exarmatas hoſtis vires, roburque nobis Divinitus oblatum, ſi illi duntaxat fortiter obſista-
46 mus. Vnde eleganter Iſidorus, lib. 3. Sentent. cap. 5. [In electorum oculis terror diaboli vilis eſt: ab incredulis, ut Leo, timetur: à fortibus in fide, ut vermis, contemnitur.] Conſentanea Gregorius lib. 5. Moralium cap. 17. ubi dæmoni accommodat illud nomen, quod Iob 5. num. 11. uſurparunt LXX. *Mirmecoleon*. Verbum exprimas è verbo, *Formica leo*. Dæmon enim formicis, hoc eſt, pavidis, & imbellibus, humique reptantibus, Leo terribilis, ac formidabilis eſt; Leonibus autem, id eſt, fortibus, & intrepidis, ſcutoque fidei validiſsimo munitis, deſpicatiſsima formica.

47 Et verò glorioſam victoriam de acerrimis noſtris hoſtibus reportatam, aliàs etiam ſæpe ſacræ litteræ acceptam referunt Fidei. 1. Petri 5. num. 9. *Cui reſiſtite fortes in fide.* 1. Ioan. 5. num. 4. *Hæc eſt victoria, quæ vincit mundum, fides noſtra.* Ad Hebræ. 11. num. 33. *Sancti per fidem vicerũt regna. Omnis enim, qui natus eſt ex Deo, non peccat, & malignus non tangit eum,* 1. Ioan. 5. num. 18. hoc eſt, ne leviſsima quidem noxa fidelem Iuſtum diabolus attinget. Sunt, qui huc etiam referãt illud Pſalmi 90. nu. 8. *Scuto circumdabit te veritas eius.* Vide Lorinum 1. Petr. 5. verſ. 9.

Nequiſsimi.

48 GRæcè, *tuponeru*. Vnde illi, quos ſæpe nuru appello, Editionis noſtræ Momi, quibus nihil eſt antiquius, quàm Vulgati luminibus obſtruere, pro *nequiſsimo, malũ*, aut *nequam* obtruſerunt. Id ſcilicet ignorabat Vulgatus, qui prudentiſsimè ſæpe ſolet, ubi Latinum poſitivum non penitus exhaurit Græcæ vocis vim, eam exprimere ſuperlativo. Marci 9. numero 7. *Hic eſt Filius meus chariſsimus,* Græcè, *agapetos*: cùm aliàs idem nomen nomine etiam poſitivo exprimatur ab Interprete. Matth. 3. num. 17. Marci 1. numero 11. Lucæ 3. num. 22. Sic ad Hebr. 6. nu. 18. *Fortiſsimum ſolatium*: Græcè, *iſchyran*. Et capite 12. num. 11. *Fructum pacatiſsimum*: Græcè, *irenicon*.

Hanc verò vocem *Poneros*, etiam cùm 49
de diabolo ſermo eſt, ſępe explicat Vulgatus alio nomine poſitivo. Vt Matth. 13. num. 19. *Venit malus*. 1. Ioan. 2. num. 13. & 14. *Viciſtis malignum*. Lege Maldonatum, Matth. 5. num. 37. & capite 6. numero 13. & Lorinum 1. Ioan. 3. nu. 12.

Numerus 17.

Et galeam ſalutis aſſumite.

MIror ſanè, nullum, quem vi- 50
derim, Interpretem obſervaſſe, Paulum in hoc loco, non modò ad Iſaiam alluſiſſe, ſed ipſiſsima etiam Prophetæ verba ex Editione LXX. recitaſſe. Legimus enim, Deum ſic armatum, Iſaię 59. nu. 17. *Et galea ſalutis in capite eius.* Vbi ingenioſè Forerius. *Salutem in capite geſtabat, quia nihil antiquius hominũ ſalute ducebat.* LXX. verò non ſalutem, ſed *ſalutare* reddiderũt, *PeriKephalæan ſoteriu.* Quorum hîc verba Paulus uſurpavit. Et Tertullianus lib. 3. contra Marcionem cap. 14. Latinè reddidit, *galeam ſalutaris*. Scitum verò eſt in ſacra Scriptura, humani generis vindicem, ac ſervatorem Chriſtum Dominum, Salutare, ſive Gręcè *Soterion* nuncupari: quod cũ Hebraico nomine *Ieſuha* mirificè congruit. Vide Delrium ad illa

verba Geneſis 49.num.18. *Salutare tuum expectabo Domine* : & Maldonatum Lucæ 2.num.30. *Viderunt oculi mei ſalutare tuum* : & Toletum Lucæ 3.num.6. *Videbit omnis caro ſalutare Dei* : Agelium in illa verba Pſalmi 13.num.8. *Quis dabit ex Sion ſalutare Iſrael?* Belarminum Pſal 84. num.7. *Salutare tuum da nobis.* Iſaiæ 12. num.3. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris.* LXX. *Soteriu.* Et cap. 26. nu.1. *Salvator ponetur in ea murus.* LXX. *Soterion.* Sic etiam cap.51.num.5. *Propè eſt Iuſtus meus, egreſſus eſt Salvator meus.* Et cap.62.num.1. *Donec egrediatur, ut ſplendor; Iuſtus eius; & Salvator eius, ut lampas, accendatur.* Vtrobique LXX. *Soterion.*

52 Itaque potuiſſet Vulgatus vertere in hoc loco. *Et galeam Salutaris*, aut *Salvatoris aſſumite*. Quid ergo eſt, Chriſto ſervatore, tanquam galea, caput munire, atque protegere? Nihil aliud, ut opinor, niſi omnem ſpem obtinendæ ſalutis in hoc periculoſiſsimo certamine, omnem fiduciam potiundæ victoriæ, in Chriſto, unico Salvatore noſtro figere, ac locare; caput, vitamque noſtram illi protegendam committere; partam ſalutem, reportatam victoriam huic protectori acceptam referre. Facem mihi præfert ad hanc explicationem ipſe Paulus 1. Theſſalonicen.5. num.8. *Induti loricam fidei, & charitatis, & galeam, ſpem ſalutis.* Redditq; continuò cauſam, cur galeã requirat, quæ ſit ſalutis ſpes, num.9. *Quoniam non poſuit nos Deus in iram, ſed in acquiſitionem ſalutis per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.* Et 1. Corinth. 15.num.57. *Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum noſtrũ Ieſum Chriſtum.*

53 Præivit nobis exemplo ſuo ad hanc humilem gratiarum actionem, ſtrenuiſsimus ille bellator David, Pſalm.17. num.36. *Dediſti mihi protectionem ſaluti tuæ.* Vbi ſexta Editio relata in Scholijs Sixtianis. *Dediſti mihi protectorem Salvatorem tuum.* Eademque Hebraica verba ita reddidit Vulgatus, 2. Regum 22.num.35. *Dediſti mihi clypeum ſalutis tuæ.* Eſt enim Salvator noſter galea, clypeuſque ſalutis. Et Pſalm.19. num.5. *Lætabitur in ſalutari tuo*: Græcè, *ſoterio.* Ac ſubeſt Hebraicè radix *ranan*: quam vertit Regia, *ovabimus.* Senſuſque eſt: cùm victoriam, ſalutemque nobis pepereris, ovantes, atque triumphantes, non noſmetipſos magnificè iactabim9, ſed tibi Servatori noſtro laudes, & gratias referemus. *Et in nomine Dei noſtri magnificabimur.* Hebraicè, *nidgol: vexillum elevabimus*, id eſt, elatis in lætitiæ ſignificationem vexillis, tuum Salvatoris nomen magnificis laudibus proſequemur.

Et gladium ſpiritus (quod eſt verbum Dei.)

PRobo communem Interpretum ob- 53
ſervationem, hactenus Apoſtolum armis ad ſe protegendum Chriſtianum militem induiſſe, nunc verò etiam gladium illi porrigere, quo inviſibilem hoſtem laceſſere, oppugnare, atque adeò ferire poſsit. In eo tamen à pleriſque diſſentio, quòd ad hoc pugnæ genus illuſtrandum, & huius gladij uſum edocendum, exemplum afferunt ex certamine illo ſingulari, à Chriſto cum dæmone inito, quẽ tribus ſentẽtijs ex ſacro ſermone deſumptis, quaſi tribus huius gladij petitionibus, vulneravit, atque deiecit. Nam mea quidem ſententia, obſiſtere hoſti iſtud eſt, non plagam imponere; ad ſcutum pertinet, nõ ad gladium: neque enim multum refert, ſi irruenti hoſti fidem opponas, mente duntaxat conceptam, aut etiam ſacræ Scripturæ verbis explicatam.

Itaque magis aſſentior aliorum expli- 55
cationi, tunc demum iſto gladio dæmonis iugulum peti, tunc illi luculentam, & graviſsimam plagam infligi, cùm Evangelici verbi prædicatione, fortis iſte armatus, ſpolijs devictus exuitur; cùm infidelium, aut certè peccatorum præda, invito illi, ac omni ope reluctanti, huius gladij vi tandem è manibus extorquetur. Illud verò eſt in animo alte defigendum,

quod hîc obſervat S. Thom. lect.4. [Prædicatio dicitur gladius Spiritus, quia non penetrat uſque ad ſpiritum, niſi ducatur ab Spiritu Sancto.]

56 Hoc ipſo gladio accinctus eſt Chriſtus
Pſalm.44 num.4. ut duobus in locis, eiſdem
propè verbis, ex verſu proximo, *ſpe-
cioſus forma præ filijs hominum*, eleganter
concludit Tertullianus lib. adverſus Iu-
dęos num.108.& lib.3. contra Marcionē
cap.14. *Tempeſtivus* (inquit) *decore præ-
ter filios hominum, effuſa eſt gratia in labijs
tuis. Rideo, ſi quem ad bellum enſe cingebat,
& de tēpeſtivitate decoris, & labiorū gra-
tia blandiebatur.* Et paulò pòſt. *Apoſtolus
Ioannes in Apocalypſi* (cap.1.num.16.) *en-
ſem deſcribit, ex ore Dei prodeuntē, bis acu-
tum, præacutum: quem intelligi oportet ſer-
monem Divinum, bis acutum duobus teſta-
mentis, legis, & Evangelij, acutum ſapien-
tia, infeſtum Diabolo, armātem nos adver-*
57 *ſus hoſtes ſpiritales nequitiæ.* Quibus ex-
tremis verbis alludit ſine ulla dubitatione
Tertullianus ad hunc Apoſtoli locum; &
utrumque gladium, unum, atq; eumdem
eſſe contendit. Huc etiam referunt Au-
guſtinus lib.20. de Civit.c.21. & Ambro-
ſius lib.3. de Virginibus, illud ad Hebr.4.
num.12. *Vivus eſt enim ſermo Dei, & effi-
cax, & penetrabilior omni gladio ancipiti.*
Theodoretus etiam, & Philo Carpatius
interpretantur in hanc ſententiam verba
illa Canticorum 3.num.8. *Omnes tenentes
gladios, & ad bella doctiſsimi.* Idem Au-
guſtinus in illo lib.20. de Civit.cap.21 &
Hilarius in Matthæum, & Auctor Imper-
fecti homil.26. Chriſti verba Matthæi 10.
num.34. *Non veni pacem mittere, ſed gla-
dium*, de hoc ipſo gladio ſpiritus exponit:
& Maldonato noſtro certum videtur, E-
vangelium ſignificari. Verùm hæc teſti-
monia non uſquequaque conſtat, quem
habeant ſenſum litteralem, & multis
ſunt involuta difficultatibus, quas
ſigillatim examinare, uberio-
ris otij eſt.

(?)

Numerus 24.

Qui diligunt Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in incorruptione.

DVplex eſt hui⁹ loci ſenſus, & iux- 58
ta proprietatē Græcę vocis uter-
q; probabilis. *Aphtharſia* enim
ſignificat immortalitatē: & ita exprimitur
illa vox ab Interprete Latino, 1.Cor.15.n.
54. *Cū autē mortale hoc induerit immortali-
tatē*. Gręcè, *aphtharſiā*: & codē prorſ⁹ ſenſu
redditur *incorruptio*, aut *incorruptela*. Ne lō
ge abeamus, in illo ipſo cap.15. utriuſq;
etiam verſionis ſuppetūt exempla: n.42.
Surget in incorruptione. & n.50. *neque cor-
ruptio incorruptelam poſsidebit.*

Sic etiā *Aphtartos*, idē eſt, atq; immor- 59
talis, 1.Timoth.1.n.17. *Regi ſæculorū immor
tali.* Græce, *Aphtharto*: & eodem ſenſu
Latine redditur *incorruptus*, aut *incorrupti
bilis*: ad Roman.1.n.23. *& mutaverūt glo-
riā incorruptibilis Dei.* Græcè, *Aphthartu*.
1.Corinth.9.n.25. *Nos autē incorruptā.* &
c.15.n.52. *mortui reſurgent incorrupti*, id
eſt, immortales. Atq; ex hac ſignificatione
vocis, primus elicitur ſenſus. *Qui diligunt
Dominu noſtrū Ieſū Chriſtū in incorruptio-
ne*, hoc eſt, in immortalitate, & incorrupti
bilitate iā exiſtentē, in cælo iā regnantē in
omnē æternitatē. Ea phraſi dicitur Sap 2.
n.23. *Deus creavit hominē inexterminabilē.*
Græcè, *en aphtharſia, in incorruptione*, id
eſt, incorruptibilem, & immortalem.

Significat etiā *Aphtharſia* integritatē; 60
ac ſynceritatē animi vacantis omni vitio
rū corruptela. Ad Tit.2.n.7. *in doctrina, in
integritate, in gravitate.* Sap.6 n.19. *Cuſtodi
tio autē legū, conſūmatio incorruptionis eſt.*
Græcè, *Bebæoſis aphtharſias*. id eſt, *cōfirma-
tio, aut conſtitutio integritatis*. Integritas e-
nim vitæ, exacta, & accurata legū obſer-
vatione continetur, & cōſummatur. Atq;
hinc efficitur alter ſenſus: *qui diligunt Do-
minū noſtrū Ieſum Chriſtū in incorruptione*,
hoc eſt, incorruptè integrè, purè, atq; ſyn
cerè: quod utinam, præſtante ipſius gratia,
aſſequi valeamus.

verba Geneſis 49.num.18. *Salutare tuum expectabo Domine* : & Maldonatum Lucæ 2.num.30. *Viderunt oculi mei ſalutare tuum* : & Toletum Lucæ 3.num.6. *Videbit omnis caro ſalutare Dei* : Agelium in illa verba Pſalmi 13.num.8. *Quis dabit ex Sion ſalutare Iſrael?* Belarminum Pſal 84. num.7. *Salutare tuum da nobis.* Iſaiæ 12. num.3. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris.* LXX. *Soteriu.* Et cap. 26. nu.1. *Salvator ponetur in ea murus.* LXX. *Soterion.* Sic etiam cap.51.num.5. *Propè eſt Iuſtus meus, egreſſus eſt Salvator meus.* Et cap.62.num 1. *Donec egrediatur, ut ſplendor, Iuſtus eius; & Salvator eius, ut lampas, accendatur.* Vtrobique LXX. *Soterion.*

52 Itaque potuiſſet Vulgatus vertere in hoc loco. *Et galeam Salutaris*, aut *Salvatoris aſſumite*. Quid ergo eſt, Chriſto ſervatore, tanquam galea, caput munire, atque protegere? Nihil aliud, ut opinor, niſi omnem ſpem obtinendæ ſalutis in hoc periculoſiſsimo certamine, omnem fiduciam potiundæ victoriæ, in Chriſto, unico Salvatore noſtro figere, ac locare; caput, vitamq́ue noſtram illi protegendam committere; partam ſalutem, reportatam victoriam huic protectori acceptam referre. Facem mihi præfert ad hanc explicationem ipſe Paulus 1. Theſſalonicen.5. num.8. *Induti loricam fidei, & charitatis, & galeam, ſpem ſalutis.* Redditq́; continuò cauſam, cur galeā requirat, quæ ſit ſalutis ſpes, num.9. *Quoniam non poſuit nos Deus in iram, ſed in acquiſitionem ſalutis per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.* Et 1. Corinth. 15.num. 57. *Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum noſtrū Ieſum Chriſtum.*

53 Præivit nobis exemplo ſuo ad hanc humilem gratiarum actionem, ſtrenuiſsimus ille bellator David, Pſalm.17. num.36. *Dediſti mihi protectionem ſalutis tuæ* Vbi ſexta Editio relata in Scholijs Sixtianis. *Dediſti mihi protectorem Salvatorem tuum.* Eademq́ue Hebraica verba ita reddidit Vulgatus, 2. Regum 22.num.35. *Dediſti mihi clypeum ſalutis tuæ.* Eſt enim Salvator noſter galea, clypeuſq́ue ſalutis. Et Pſalm.19. num.5. *Lætabimur in ſalutari tuo*: Græcè, *ſoterio.* Ac ſubeſt Hebraicè radix *ranan*: quam vertit Regia, *ovabimus.* Senſuſq́ue eſt: cùm victoriam, ſalutemq́ue nobis pepereris, ovantes, atque triumphantes, non noſmetipſos magnificè iactabim⁹, ſed tibi Servatori noſtro laudes, & gratias referemus. *Et in nomine Dei noſtri magnificabimur.* Hebraicè, *nidgol; vexillum elevabimus*, id eſt, elatis in lætitiæ ſignificationem vexillis, tuum Salvatoris nomen magnificis laudibus proſequemur.

Et gladium ſpiritus (quod eſt verbum Dei.)

PRobo communem Interpretum obſervationem, hactenus Apoſtolum armis ad ſe protegendum Chriſtianum militem induiſſe; nunc verò etiam gladium illi porrigere, quo inviſibilem hoſtem laceſſere, oppugnare, atque adeò ferire poſsit. In eo tamen à pleriſque diſſentio, quòd ad hoc pugnæ genus illuſtrandum, & huius gladij uſum edocendum, exemplum afferunt ex certamine illo ſingulari, à Chriſto cum dæmone inito, quē tribus ſentētijs ex ſacro ſermone deſumptis, quaſi tribus huius gladij petitionibus, vulneravit, atque deiecit. Nam mea quidem ſententia, obſiſtere hoſti iſtud eſt, non plagam imponere; ad ſcutum pertinet, nō ad gladium: neque enim multum refert, ſi irruenti hoſti fidem opponas, mente duntaxat conceptam, aut etiam ſacræ Scripturæ verbis explicatam. 53

Itaque magis aſſentior aliorum explicationi, tunc demum iſto gladio dæmonis iugulum peti, tunc illi luculentam, & graviſsimam plagam infligi, cùm Evangelici verbi prædicatione, fortis iſte armatus, ſpolijs devictus exuitur; cùm infidelium, aut certè peccatorum præda, invito illi, ac omni ope reluctanti, huius gladij vt tandem è manibus extorquetur. Illud verò eſt in animo alte defigendum, 55

quod

quod hîc obſervat S. Thom. lect. 4. [Prædicatio dicitur gladius Spiritus, quia non penetrat uſque ad ſpiritum, niſi ducatur ab Spiritu Sancto.]

56 Hoc ipſo gladio aceinctus eſt Chriſtus Pſalm. 44 num. 4. ut duobus in locis, eiſdem propè verbis, ex verſu proximo, *ſpecioſus forma præ filijs hominum*, eleganter concludit Tertullianus lib. adverſus Iudęos num. 108. & lib. 3. contra Marcionē cap. 14. *Tempeſtivus* (inquit) *decore præter filios hominom, effuſa eſt gratia in labijs tuis. Rideo, ſi quem ad bellum enſe cingebat, & de tēpeſtivitate decoris, & labiorū gratia blandiebatur.* Et paulò pòſt. *Apoſtolus Ioannes in Apocalypſi* (cap. 1. num. 16.) *enſem deſcribit, ex ore Dei prodeuntē, bis acutum, præacutum: quem intelligi oportet ſermonem Divinum, bis acutum duobus teſtamentis, legis, & Evangelij, acutum ſapientia, infeſtum Diabolo, armātem nos adver-*
57 *ſus hoſtes ſpiritales nequitiæ.* Quibus extremis verbis alludit ſine ulla dubitatione Tertullianus ad hunc Apoſtoli locum; & utrumque gladium, unum, atq; eumdem eſſe contendit. Huc etiam referunt Auguſtinus lib. 20. de Civit. c. 21. & Ambroſius lib. 3. de Virginibus, illud ad Hebr. 4. num. 12. *Vivus eſt enim ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti.* Theodoretus etiam, & Philo Carpatius interpretantur in hanc ſententiam verba illa Canticorum 3. num. 8. *Omnes tenentes gladios, & ad bella doctiſsimi.* Idem Auguſtinus in illo lib. 20. de Civit. cap. 21 & Hilarius in Matthæum, & Auctor Imperfecti homil. 26. Chriſti verba Matthæi 10. num. 34. *Non veni pacem mittere, ſed gladium*, de hoc ipſo gladio ſpiritus exponit: & Maldonato noſtro certum videtur, Evangelium ſignificari. Verùm hæc teſtimonia non uſquequaque conſtat, quem habeant ſenſum litteralem, & multis ſunt involuta difficultatibus, quas ſigillatim examinare, uberioris otij eſt.

(?)

Numerus 24.

Qui diligunt Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in incorruptione.

Duplex eſt hui⁹ loci ſenſus, & iux- 58
ta proprietatē Græcę vocis uterq; probabilis. *Aphtharſia* enim ſignificat immortalitatē: & ita exprimitur illa vox ab Interprete Latino, 1. Cor. 15. n. 54. *Cū autē mortale hoc induerit immortalitatē.* Gręcè, *aphtharſiā*: & eodē prorſ⁹ ſenſu redditur *incorruptio*, aut *incorruptela*. Ne lōge abeamus, in illo ipſo cap. 15. utriuſq; etiam verſionis ſuppetūt exempla: n. 42. *Surget in incorruptione.* & n. 50. *neque corruptio incorruptelam poſsidebit.*

Sic etiā *Aphtartos*, idē eſt, atq; immor- 59
talis, 1. Timoth. 1. n. 17. *Regi ſæculorū immortali.* Græce, *Aphtharto*: & eodem ſenſu Latinè redditur *incorruptus*, aut *incorruptibilis*: ad Roman. 1. n. 23. *& mutaverūt gloriā incorruptibilis Dei.* Græcè, *Aphthartu.* 1. Corinth. 9. n. 25. *Nos autē incorruptā.* & c. 15. n. 52. *mortui reſurgent incorrupti*, id eſt, immortales. Atq; ex hac ſignificatione vocis, primus elicitur ſenſus. *Qui diligunt Dominu noſtrū Ieſū Chriſtū in incorruptione*, hoc eſt, in immortalitate, & incorruptibilitate iā exiſtentē, in cælo iā regnantē in omnē æternitatē. Ea phraſi dicitur Sap 2. n. 23. *Deus creavit hominē inexterminabilē.* Græcè, *en aphtharſia, in incorruptione*, id eſt, incorruptibilem, & immortalem.

Significat etiā *Aphtharſia* integritatē; 60
ac ſyncecritatē animi vacantis omni vitiorū corruptela. Ad Tit. 2. n. 7. *in doctrina, in integritate, in gravitate.* Sap. 6 n. 19. *Cuſtoditio autē legū, conſūmatio incorruptionis eſt.* Græcè, *B. bæoſis aphtharſias* id eſt, *cōfirmatio, aut conſtitutio integritatis.* Integritas enim vitæ, exacta, & accurata legū obſervatione continetur, & cōſummatur. Atq; hinc efficitur alter ſenſus: *qui diligunt Dominū noſtrū Ieſum Chriſtū in incorruptione*, hoc eſt, incorruptè integrè, purè, atq; ſyncerè: quod utinam, præſtante ipſius gratia, aſſequi valeamus.

42 induerunt. Sunt denique ſine macula,
quia carent mortalibus peccatis, quæ om-
nino maculant animæ pulchritudinem;
& venialia ipſa, quatenus per humanam
fragilitatem licet, ſedulò devitant, &, ſi
quæ committunt, mox delere ſtudent. Id
enim eſt, *eſſe immaculatum*, quomodò fert
præſentis vitæ ſtatus, ut expreſsè aſſeruit
ipſe Auguſtinus lib. de Perfectione Iuſti-
tiæ, cõtra Cæleſtium: fatetur enim in reſ
ponſione ad 12. teſtimonium, nullum im-
maculatum exiſtere, *Si immaculati intelli-
gendi ſunt, qui omnino ſine peccato ſunt: ſi
autẽ immaculati ſunt, qui ſunt ſine crimine,
etiam in hac vita fuiſſe, atque eſſe, negare
non poſſumus.*

43 Et per hæc facilè diluũtur ea, quę pro pri
ma explicatione afferebãtur. Magis enim
propendeo in hanc ſecundã, & quia Con-
cilium VI. Toletanũ cap. 1. dum fidei cõ-
feſsionem exponit, loco illius, *Sanctam Ec-
cleſiam*, ait, *Eccleſiam ſine macula, aut ruga*,
ſine dubio militantem intelligens; & quia
frequentiſsimum eſt in Scriptura, Iuſtos,
etiam dum degunt in hac vita, immacu-
latos, & perfectos appellari. Multa cõgeſ-
ſi teſtimonia, dum explicarẽ illud ad Co-
loſſenſ. 1. num. 22. *Exhibere vos ſanctos, &
immaculatos, & irreprehenſibiles coram ip-
ſo.* Videantur Ribera Apocalyp. 14. num.
17. & lib. 4. de Templo, cap. 2. Bellarmi-
nus lib. 3. de Eccleſia militante cap. 8. Lo-
rinus 2. Petri 3. num. 14. Sotomayor in
id Canticorum 7. num. 4. *macula non eſt
in te*: Barradas to. 1. lib. 2. cap. 15. Pere-
rius to. 2. in Geneſim, lib. 9. num. 23.
Pradus in illa verba Ezechiel. 16.
verſu 10. *Veſtivi te
diſcoloribus.*

(;)

Numerus 32.

*Sacramentum hoc magnum eſt: ego
autem dico in Chriſto, & in
Eccleſia.*

NON miror Eraſmum aſſeve-
rantem, non colligi ex his 44
verbis, Matrimonium eſſe Sa
cramentum. Miraret potiùs,
ſi homo parùm pius, novarum rerum per
quàm ſtudioſus, ſuoque præfidens inge-
nio, Eccleſię Catholicæ faveret. Caieta-
tanum valde miror, cuius talis extat hu-
ius loci Commentarius.

*Non habes ex hoc loco, prudens Lector,
à Paulo, coniugium eſſe Sacramentum: non
enim dicit Sacramentum, ſed myſterium hoc
magnum eſt.* Verùm ſi, ut definit Triden-
tinum ſeſſ. 24. Sancti Patres, Concilia, & 45
univerſalis Eccleſiæ traditio, ſemper do-
cuerunt, matrimonium inter novæ legis
Sacramenta annumerandum: atque *hic*,
ubi diſertè de illo agitur, Sacra*mentum*
à Paulo nominatur, cur hîc Sacramen-
tum non ſit, ſi alicubi eſt? aut ubi, quæ-
ſo, eſt, ſi hîc Sacramentum non eſt? At
enim non vocatur (inquit Caietanus) à
Paulo Sacramẽtum, ſed myſterium. Apa-
ge futilem ratiunculam, vix dignam pue-
ro Gręcę linguæ prorſus ignaro; vocem
ſcilicet Latinam Paulus Græcè ſcribens
uſurparet. Latina vox Sacramentum, ea
etiam ſignificatione, qua ab Eccleſia fre- 46
quentatur pro ſigno rei ſacræ, maximè
propriè enuntiatur à Græcis *myſterium*.
Conſtat hoc ex libris Gręcorum Patrum:
& quoties in editione Vulgata *Sacramen-
tum* legimus, *myſterium* Græcè ſubeſt.
Eſt verò myſterium, etiam apud propha-
nos Scriptores, non ſolùm idem, ac ſe-
cretum, ſed ſacrum quoddam arcanum,
quod in vulgus efferre, & non initiatis
indicare, nefas eſſet. Vide Cælium Rodi-
ginium, lib. 9. cap. 9. Bellarminum to. 2.
lib. 1. de Sacram. c. 7. & 8. & Sacroboſ-
cum in defenſione Vulgatæ P. 4. c 3.

47 Senſus porrò huius loci facilis eſt: mo-
dò ſupponamus id, quod graviſsimi Scrip
tores prodiderunt, Adamum, antequàm
in peccatum laberetur, myſterium Incar-
nationis divinitus in illa extaſi cognoviſ-
ſe. Sic aſſerunt expreſsè Tertullianus lib.
de Anima cap.11.& cap.21. & lib.3. con-
tra Marcionem cap.5. Epiphanius Hære-
ſi 48. Hieronymus in commentario hu-
ius loci, Auguſtinus lib.9. de Geneſi ad lit
teram cap.19. Leo magnus Epiſtola 23.
Proſper lib.1. de Prædictionibus cap.1.
Clemens Alexandrinus lib.1. Stromatum,
Bernardus Sermone 2. de Septuageſima,
S. Thomas 3. part. quæſt.1. art.3. ad 5. &
2.2. quæſt.2. art.7. corpore. Videantur è
noſtris Vazquez tom.1. in 3. part. diſput.
12. cap.1. & tom. 2. in 1. part. diſ. 215.
cap 1. Suarez tom.1. in 3. part. in cōmen-
tario art.3. Barradas to.2. lib.5. cap.10.

48 Appellat itaq; Apoſtolus magnum Sa-
cramentū, matrimoniū: quia re vera ma-
trimoniū illud initum inter Adamū, &
Evam, ex intentione Spiritus Sācti, ſenſu
quodā myſtico, aq; adeò longè excellen-
tiore ſignificatione, maximū fuit, & pror
ſus ſacratiſsimum: ipſa enim coniuga-
lis coniunctio, ille ipſe ſermo, *hoc nunc os
ex oſsibus meis, &c.* ardentiſsimi amo-
ris, arctiſsimæq; neceſsitudinis index, ad-
mirabilē illam coniunctionē myſticè ſig-
nificat, quæ inter naturā humanam, Ver-
bumq; Divinū extat, extabitque in ſempi-
ternū; coniunctionē prætereà alteram, ex
iſta priore conſecutam, itemq; perpetuā,
quæ inter Chriſtū ſponſum amātiſsimū, &
Eccleſiā ſponſā pulcherrimā intercedit.

CAPVT VI.

Numerus 1.

Quod eſt mandatum primum in promiſsione.

1 HOC videlicet mandatum de
parentibus honorandis, pri-
mū fuit, cui in promulgatio-
ne legis adiuncta eſt cōtinuò
tēporaria illa promiſsio, quę tribus priori-
bus primę tabulæ nō eſt addita. Exod. 20.
n.12. *Honora Patrē tuū, & matrē tuā, ut ſis
lōgævus ſuper terrā.* Deuteronomij 5. n.16.
*Vt longo vivas tēpore, & bene ſit tibi in ter-
ra.* Vtrumq; cōplectitur Apoſtolus hîc n.
3. *Vt bene ſit tibi, & ſis lōgævus ſuper terrā:*
quaſi alterū ſine altero parum ſit. Nā &
diuturna vita, ſi bono careat, maliſq; pre-
matur, diuturna calamitas eſt; proſpera
autem vita, boniſq; referta, ſi celeriter ab-
ſumatur, momētanea fælicitas. Vtrumq;
etiā pollicetur Eccleſiaſticus c.3. n.7. *Qui* 2
honorat Patrem ſuum, vita vivet longiore.
Et n.10. *Honora Patrem tuum, ut ſuperve-
niat tibi benedictio ab eo.* Benedictionis
enim nomine, rerum omnium affluentia
continetur: quā fauſta, fęlixq; parentū pre-
catio, filijs obtinet à Deo. Sic ſubiungitur
ibi, n.11. *Benedictio Patris firmat domos fi-
liorum.* Eſt verò cōgruentiſsima ratio, cur
huic præcipuè mandato adiuncta fuerit
hæc promiſsio: ęquum enim eſt, ut qui
gratus eſt benefactori, accepto beneficio
quā diutiſsimè fruatur; & qui pius eſt in
eos, à quibus vitā accepit, illi Divino mu-
nere, huius lucis uſura quā longiſsime, &
fæliciſsimè propagetur. Vide S. Thomā
1.2. q.100. art.7. ad 3. & exemplū notabile
apud Biſciolam T.1. l.17. cap.9. & Lorin
Eccleſiaſt.7. num.18.

Numerus 11.

Induite vos armaturam Dei.

GRæcè, *Panoplian*: quæ vox 3
non eſt dubium, quin ſemel
ſignificet, quidquid ad arman
dum militē in pugnam per-
tinet: itaque complectitur non arma ſo
lùm ad tegendum corpus, ſed ad hoſtem
etiam laceſſendū. Tertullianus lib.5. con-
tra Marcionem c.18. n.289. ſic vertit, ut
noſter Interpres. Cyprianus Epiſt. 56. *Tota
arma Dei.* Ambroſ. hîc, *univerſitatē armo-
rū.* Tigurina, *totam*; Iſidor. Clar. *univerſam
armaturā Dei.* Vulgatus ipſe eamdē vocē

ita reddidit Luc. 11 n.22.*univerſa arma.*

4 Eſt ſanè acerrima pugna, periculoſiſſimuſq; congreſſus, tota vita Chriſtiana: ad quam ſuperandam armis munitiſsimis opus eſt. Lege Pinedam ad illa verba Iob 7.n.1.*militia eſt vita hominis ſuper terram.* Eleganter verò Tertullianus lib. ad Martyras c.3. [Vocati ſumus ad militiā Dei vivi, iam tum, cùm in Sacramenti verba reſpondimus. Nemo miles ad bellū cum delicijs venit. Agonothetes Deus vivus eſt, corona æternitatis, braviū.] Nec min⁹ ornatè Cyprianus Epiſtola 56. [Prçliantes nos, & fidei congreſsione pugnantes ſpectar Deus, ſpectār Angeli eius, ſpectat & Chriſtus. Quanta eſt gloriæ dignitas, quanta fælicitas, præſente Deo cōgredi, & Chriſto iudice coronati? Armemur, fratres dilectiſsimi, viribus totis, & paremur ad agonem.]

5 Hoc certamen deſignabat illud oleū, quo baptizari, velut athletæ inungebantur. Athletæ enim inter ſe cōgrediebātur oleo delibuti. Lege de hoc ritu Pameliū in lib. Tertull. de Baptiſmo, n.48. Hoc itē illud Chriſma, quo confirmamur in altero Sacramento, in quo Chriſtianæ militiæ nomē damus. Cyprianus ſermone de Vnctione Chriſmatis. *Hoc oleo uncti, cum ſpiritalibus nequitijs colluctamur.* Vide eūdē Pamelium in Epiſt. 70. ad Ianuarium.

6 Ad hanc pugnam ſæpe alludit Apoſtolus. Ad Romanos 13.n.12.*induamur arma lucis.* 2.Corinth.6.n.7. *per arma iuſtitiæ, &c.* 1.Timoth.1.n.18. *ut milites bonā militiam.* & 2.Timot.2.n.4. *nemo militans Deo, implicat ſe negotijs ſæcularibus: ut ei placeat, qui ſe probavit.* Græcè, *ſtratologeſanti.* Ei, qui delectum exercitus habuit, qui eum militem conſcripſit. Ad Hebrç 12.n.4. *Nondum enim uſque ad ſanguinem reſtitiſtis, adverſus peccatum repugnantes.* Græcè, *antagonizomeni*, verbo ſignificātiſſimo, id eſt, ſumma contentione, totiſq; viribus in agone decertantes.

7 Ad hoc itaque prælium ineundum ſumenda eſt armatura, non quæcumque, ſed *Dei.* Hoc denotabat aureus ille gladius, cùm alioqui magis opportunus Chalybeus videretur, 2.Machab.15. num.16. *Accipe ſanctum gladium, munus à Deo.* 2. Corinth. 10. numer.4.*Arma militiæ noſtræ, non carnalia ſunt, ſed potentia Deo.* Neque erit ab re, ſi armaturæ iſtius, aut officinam, aut partem, orationem interpretemur: cuius videlicet igne arma potentiſsima conflantur: vixdum enim recenſitis armis, quibus eſt Chriſtianus miles muniendus, continuò ſubiungit Apoſtolus, num.18. *per omnem orationem, & obſecrationem.* Chryſoſtomus homil. 5. de incomprehenſibili Dei Natura. *Aptiſsima arma, oratio eſt: theſaurus perpetuus, divitiæ inexhauſtæ.* Ambro. Serm. 86. *Oratio longiùs vulnerat, quàm ſagitta: ſagitta enim non niſi proximè conſpectum percutit adverſarium: oratio autem etiam longiùs poſitum vulnerat inimicum.*

Quid quòd vel ipſum Deum hæc 8
orationis cæleſtia arma vincunt, ac penitus expugnant? Excandeſcens ira Deus, cœperat ſtomachum erumpere in populum rebellem, Num.16. num. 44. penituſque impios illos deleviſſet, niſi Aaron precibus ſuis Deum expugnaſſet. Sap.18. num.21. *Properans enim homo ſine querella deprecari.* Grçcè, *proemacheſe: pugnavit, ac vicit Deum.* At quibus armis inſtructus, tam glorioſam victoriam reportavit? Deprecari Deum, eſt Deum ipſum propugnare, ac vincere. Propterea ſubditur: *proferens ſervitutis ſuæ ſcutum, orationem.* Græcè, *oplon*, id eſt, *proprij miniſterij arma.* & num. 22. *nec armatura potentia, ſed verbo*, (id eſt, oratione, ut exponit ibi Lorinus,) *illum, qui ſe vexabat, ſubiecit.* Angelum videlicet exterminatorem, Dei perſonam ſuſtinentem, & ſcelera illius populi atrociſsimè vindicantem, manus ſibi dare coegit.

Similis locus eſt Pſalm. 105. num.23. 9
& dixit, ut diſperderet eos. Exod.32.n.10. *Dimitte me, ut iraſcatur furor meus contra eos, & deleam eos.* Sed Moyſes, tanquam ſtrenuus, & pro portis ſtationarius miles, irę Dei iam in populum, quaſi vallo

diſsiparo, acriter irruenti, ſeſe in ipſo aditu, muroq; perrupto fortiter oppoſuit, divinam iracundiam ab ingreſſu continuit, illius tela, gladioſque retudit, iuſtamque Dei ultionem irrumpentem precibus avertit. *Si non Moyſes electus eius ſteтiſſet in confractione in conſpectu eius, ut averteret iram eius.* Confractio, Hebraicè dicitur *perets*; Græcè, *thrauſi*: & propriè eſt diſruptio, ſive fractura muri: quē videlicet ipſe populus ſuo ſcelere diruerat, & irrumpenti Dei ſupplicio aditum patefecerat, niſi illud Moyſes oratione armatus repuliſſet.

Sed quia iam mihi videor egredi com-
10 mentarij terminos, videat, qui pluribus
volet hunc locū locupletare, Delriū, Giſ-
leriū, & Sotomayor in id Cantic. 4. n. 4.
Omnis armatura fortiū: Lorin. 1. Petri 4. n.
1. *& vos eadē cogitatione armamini*: Sera-
riū Iudith 4. n. 13. *non ferro propugnando,*
ſed precibus ſāctis orando deiecit: Pereriū,
& Iſtellā, Geneſis 48. n. 22. *in gladio, & ar*
cu meo. Vbi Chaldæus. *In oratione, &*
deprecatione mea: & Interpretes, Oſeæ 12.
num. 3. & Geneſ. 32. num. 24.

Vt poſsitis ſtare adverſus inſidias diaboli.

GRæcè *methodia* propriè eſt ſolers,
11 & excogitata rei aggrediendæ ra-
tio. Vulgatus ſuprà c. 4. n. 14. *circumvē-*
tionem reddidit. Tertullianus lib. 5. contra
Marcionē c. 18. *machinationē*. Hieronym⁹,
verſutias. Tigurina, *aſſultus.* Vatablus, *inſi-*
dioſos congreſsus. Cadunt omnia in rem, &
in vocē quā aptiſsimè: & tam callidi, va-
friq; hoſtis aſtutia ſimul, ac robur, quævis
arma perrumpet, niſi fuerint divinitus cō-
munita. Infirmi ſumus ad hos imper⁹ ſuſ-
tinendos, niſi omnipotentis Dei ope ful-
ciamur: & planè cæci ad aſtus explorādos,
niſi eiuſdē luce colluſtremur. Inſinuat ſe
furtim, ac ſenſim fraudulētus hoſtis in ho
minū animos, ut citiùs te in laqueos eius
induas, quàm inſidias deprehendas. Leo
Serm. 7. de Nativitate. [Novit, cui adhibeat æſtus cupiditatis, cui illecebras gulæ ingerat; cui apponat incitamēta luxuriæ, cui infūdat vir⁹ invidiæ; omnē diſcutit cōſuetudinē, ventilat curas, ſcrutatur affectus.] Apocal. 2. n. 24. *Qui non cognoverunt altitudines Sathanæ.* Græcè, *bathe*: quę vox nō eſt indifferens, quemadmodū Latina, ut ſignificet etiā *ſublimitatē, & ſuperbiā.* Sunt ergo Sathanæ altitudines, id eſt, *profunditates*, aſtutię ipſius, callidaq; conſilia, ſubtiles, ac multiplices doli, occultę artes, inſidioſęq; rationes ſupplantandi, & iu fraudē inducendi homines. Vide Gregoriū hom. 12. in Ezechielē, Caſsianum collat. 7. cap. 21. Lorinum 1. Ioan. 2. n. 13. *Quoniam viciſtis malignū*: & Barradam to. 2. lib. 2. cap. 10.

Numerus 12.

Quoniam non eſt nobis colluctatio adverſus carnem, & ſanguinem.

DVplex in paucis verbis He- 12
braiſmus. Primus, quo caro,
& ſanguis, mortalē, & fragi-
lem conditionem ſolent de-
clarare. Matthęi 16. n. 17. *Caro, & ſanguis*
non revelavit tibi. Vbi Chriſtus homines
carne, & ſanguine cōſtātes, opponit Deo.
Ad Galatas 1. n. 16. *Continuò non acquievi*
carni, & ſanguini. Vide ibi Legionenſem,
& Maldonatum Ioan. 1. num. 13.

Alter: ſolent Hebręi, cùm unum alte- 13
ri pręferunt, non illud magis, hoc minùs
affirmare; ſed illud affirmare omnino, hoc
omnino negare. Hunc canonem multis
confirmat exemplis Maldonatus Matth.
9. num. 13. Non itaque negat Apoſtolus,
ſibi rem eſſe cum carne, & ſanguine: cum
his etiam hoſtibus acerrimè cōfligebat;
ſed quāvis ea pugna per ſe cōſiderata, gra
vis eſſet, diuturna, ac periculoſa; tamen
ludus erat, atque iocus, collata cum ea,
qua contra dęmones dimicamus. Illuſ-
trat hunc locum eleganti paraphraſi noſ-
ter Roa lib. 6. Singular. cap. 18.

Adverſus mundi Rectores tenebrarũ harum.

14 Concors eſt Expoſitorum ſententia, Rectores mundi vocari dæmones, eo ſenſu, quo Ioannis 12. num. 31. *Princeps huius mundi*: & 2. Corinth. 4. num. 4. *Deus huius ſæculi*, dæmon appellatur: ut exponit Auguſtinus tom. 6. lib. 21. contra Fauſtum, cap. 2. & explicavi ſuprà cap. 2. num. 2.

15 Subeſt in hoc loco unica vox Græca, nuſquam aliàs in Scriptura reperta, *coſmocratoras*. Tertullianus in eo lib. 5. contra Marcionem cap. 18. vertit, *munditenentes*: Regia, *mundipotentes*: ut eum dictione compoſita aptiùs cohæreat ille genitivus, *tenebrarum harum*. Græcè, *caliginis huius ſeculi*. Quæ eſt commodiſsima periphraſis impiorum, in quibus hic mundi Rector potiſsimùm dominatur; quos, velut arcem per tyrannidem occupatam, hic fortis armatus acerrimè cuſtodit; qui proprio vocabulo *tenebræ* dicũtur. Lege, quæ adnotavi cap. 5. num. 8. in illa verba, *eratis enim aliquando tenebræ*.

In cæleſtibus.

16 Duplex eſt explicatio huius loci, & neutra aut auctoritate caret, aut etiam probabilitate. Prima accipit præpoſitionem *in*, loco *pro*, ut ſenſus ſit: non pro aris, aut focis dimicamus; non de capite agitur, de honore, ac fortunis omnibus: hæc enim omnia terreſtria ſunt, fluxa, atque caduca: de cæleſtibus bonis, hoc eſt, immortalibus, beatiſsimis, glorioſiſsimis, in omnem æternitatem duraturis, contẽtio eſt. Victor in hoc certamine, immarceſcibili corona decorabitur in cælo: victus, & ſuperatus, horribilibus cruciatibus addicetur apud Inferos.

17 Non dubium, quin grandis ſit hęc ſententia, & valde digna Apoſtolo, quæque ad arma alacriter capeſſenda fideles exſuſcitet: obſtare dumtaxat videtur phraſis inuſitata: & ego quidem ingenuè fateor, nuſquam me invenire potuiſſe, *peri pſyches macheſthæ*, id eſt, pugnare pro vita, efferri etiam Grecè, *en pſyche*. Sed meam ipſe inſcientiam coarguo, & Græcis Patribus habeo fidem, qui nativæ ſuæ linguæ periti ſſimi, huius explicationis Auctores extiterunt. Chryſoſtomus homil. 21. Athanaſius quæſtione 145. ad Antiochum, Theodoretus, OEcumenius, & Theophilactus in huius loci Commentario: noſter etiam Maldonatus Lucæ 1. num. 78. obſervat, *en*, id eſt, *in*, accipi pro *dia*, id eſt, propter.

Altera explicatio eſt, adhuc exaggerare Apoſtolum his etiam verbis, anceps, & periculoſum huius certaminis diſcrimen. 18
Erit itaque hæc antitheſis. Nobis cum longè ſuperioribꝰ adverſarijs res eſt; ac proinde arma ſunt, & auxilia cælitus comparãda. Primò excellunt illi naturâ: nos carne conſtamus fragili; illi ſunt ſpiritus: nos pavidi, & imbecilles; illi robuſtiſsimi *Principatus, & Poteſtates*. Secundò aſtutiâ: nos improvidi, nos ignari, ſæpe etiam falſa, & fucata ſpecie boni decepti; *illi vaferrimi*, in collocandis inſidijs, laqueiſque tendendis verſutiſsimi. Tertiò vincunt exercitatione bellica: nos imbelles, inexercitati, inexperti; illi iam inde ab orbe condito in oppugnandis, ſupplantãdiſque hominibus exercitatiſsimi. Quartò denique ſunt loco ſuperiores: degunt illi *in cæleſtibus*, in loco edito, in aere iſto caliginoſo (ut probavi ſuprà cap. 2. num. 2.) unde tela vibrant impunè; nos iacemus in loco inferiore, humi reptamus, eorum iaculis toti patemus. 19

Sic explicant Latini illi vetuſtiores: Tertullianus lib. 5. contra Marcionem cap. 18. Lege Pamelium num. 291. apud quem Syrus Interpres vertit, *qui ſub cælo ſunt*. Ambroſius perſpicuitatis gratia, & invertit Apoſtoli verba, & addit nonnulla de ſuo, lib. de Paradiſo cap. 12. *Adverſus nequitiam ſpiritalium, quæ ſunt in cæleſtibus*. Hieronymus mira confidentia aſſeverat in Commentario huius loci. *Omnium Doctorum opinio eſt, quòd aer iſte, qui* 20

cælum

Digitized by Google

cælum, & terram medius dividens, inane appellatur, plenus ſit contrarijs fortitudinibus. Expendit etiam Haimo infinitam hoſtiũ multitudinem. *Ita plenus eſt aer dæmonibus, & malignis ſpiritibus, ſicuti radius ſolis minutiſsimis atomis.* Eamdem tuentur explicationem Anſelmus, Primaſius, Strabus, Lyranus, & S. Thomas, ut omittam pleroſque Interpretes recentiores.

Numerus 13.

Vt poſsitis reſiſtere in die malo.

21 NOn probo explicationem illã, probatos licèt ipſa patronos habeat, quæ extremum Iudicij diem interpretatur. Series ipſa exigit, ut de inſtante cõflictu, ac prælio loquatur Apoſtolus, & iterum nunc inculcet, quod paulò antè monuerat, num. 11. *Vt poſsitis ſtare adverſus inſidias Diaboli.* Multò minùs probo alteram explicationem, quæ totum vitæ præſentis tempus comprehendit, iuxta illud cap. 5.
22 num. 16. *Quoniam dies mali ſunt.* Frequens idioma Scripturæ cogit nos, *diem malum*, adverſum, & calamitoſum tempus explicare. Eccleſiaſtes 7. num. 15. *In die bona fruere bonis tuis, & malam diem præcave.* Hebraicè, *& in die mala, vide, ſeu contemplare.* Tigurina, *& in tẽpore aſpero circũſpice*: hoc eſt, etiã, atq; etiã tunc cogita, quis immittat ęrumnoſam illã diem, ut à quo bona ſuſcepiſti, mala etiam æquo animo feras. Amos 6. num. 3. *Qui ſeparati eſtis in diem malum*, id eſt, reſervati in laborioſiſſimum captivitatis tempus. Sed nullibi frequentiùs, quàm in Pſalmis. Pſalm. 36. num. 19. *Non confundẽtur in tempore malo.* Pſalm 40. nu. 2. *In die mala liberabit eum Dominus.* Pſalm. 93. num. 13. *Vt mitiges eiã diebus malis.*

23 Itaque *diem malum*, diem hoſtilis aſſultus, diem ſanguinariæ irruptionis interpretor: cùm dæmon collectis viribus, effuſo impetu Iuſtum invadit. Tunc armis Divinitus conflatis ab imis unguibus ad ſummum uſque verticem obtectus, (hoc denotat *panoplia*) non modò reſiſtere crudeliſsimo adverſario, ſed univerſas Inferorum phalanges, armatas in ſuum exitium, & in ipſum ſolum hoſtiliter irruentes, eludere, profligare, planèque triumphare facili negocio poterit. Spectaculũ ſanè Deo iucũdiſsimum. Sapienter enim Seneca in libro, cui titulus eſt: quare bonis mala accidant. [Nobis interdum vo- 24
luptati eſt, ſi adoleſcens conſtantis animi, irruẽtem feram venabulo excipit, ſi leonis incurſum interritus pertulit. Puerilia ſunt hæc, & humanæ oblectamẽta levitatis. Ecce ſpectaculũ, ad quod reſpiciat intentus operi ſuo Deus: ecce par Deo dignum: vir fortis cum mala fortuna compoſitus: utiq; ſi & provocavit.] At ego potiùs dicã: Ecce ſpectaculum Deo dignum: vir iuſtus cum infernis cohortibus compoſitus; unus cum innumerabilibus hoſtibus confligens; omnes illos aperto Marte laceſſens; atque ex hac acerrima pugna, onuſtus ditiſsimis ſpolijs, & glorioſiſsimè victor evadens.

Numerus 14.

State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate.

SErvius ad illũ Virgilij locũ, 25
lib. 8. AEneid.

Diſcinctos Mulciber Afros. [Diſcinctos, inquit, hoc eſt, militiæ inhabiles. Omnes enim, qui militant, cincti ſunt; alioqui inefficaces: ut contrà *præcinctos*, ſtrennos dicimus: unde Græcè *euzonos* appellatur, non qui habet bonam zonam, ſed qui ſtrennus eſt, & expeditus.] In ſacro etiam ſermone accinctus idem eſt, ac militans: quia, cùm Orientales oblongis veſtibus uterentur, ne illę defluentes ad talos uſque, decertantibus eſſent impedimento, collectas ad lumbos balteo milites ſtringebant.

26 3. Regum 10. num. 11. *Ne glorietur accin-*
ctus æquè, ut diſcinctus; id eſt, cùm ſcias, in-
certos exitus eſſe belli, Martemque com-
munem, noli epinicion canere ante par-
tam victoriam: noli adhuc militans perin-
de gloriari, ac triumphans. Balteus verò
inſigne erat, & ornamentum militare.
3. Regum 2. num. 5. & 4. Reg. 3. num. 21.
Vide Pinedam Iob 12. verſu 18.

27 Lego apud prophanos Scriptores eam
ignominiæ notam ignavis militibus inuſ-
tam, ut incederent diſcincti. Suetonius in
Auguſto cap. 24. [Varijs ignominijs affe-
cit, ut ſtare per totum diem iuberet diſ-
cinctos.] Plutarchus in Lucullo. [Quoſ-
dam notavit, ut diſcincti foſſam foderent,
reliquo exercitu ſpectāte.] Livius lib. 27.
[Centuriones Manipulorum, quorum
ſigna amiſſa fuerant, diſtrictis gladijs (id
eſt, ſolutis balteis) diſcinctos deſtituit.] Vi-
de Lambinum Ode 1. Epodi, Alexandrū
Neapolitanum lib. 1. Dierum genialium
cap. 20. & ibi Tiraquellum pag. 80. Lip-
ſiū lib. 5. de Militia Romana, dialogo 18.
pag. 351. Beroaldum in locum indicatum
Suetonij, Pōtanum lib. 13. Symbol in
Virgilium, columna 1820.

28 Ex hoc itaque militari ritu petenda eſt
intelligentia huius loci. Armat enim A-
poſtolus cæleſti panoplia militem Chriſ-
tianum: quare, cùm ait, *ſtate ſuccincti lum-*
bos, &c. perinde eſt, ac ſi dicat. Milites
lumbos balteo præcingunt: vos ſpiritales
mentis lumbos accingere volo veritate.
Sunt quidem lumbi, fortitudinis, & ro-
boris ſedes. Vnde imbecilles, ac debiles,
elumbes à Latinis nominantur. Iob 40.
n. 11. *Fortitudo eius in lumbis eius.* Nahū 2.
num. 1. *Conforta lumbos, robora virtutem*
valde. Proverbior. 31. num 17. *Accinxit*
fortitudine lumbos ſuos. Iob 38. num. 3.
29 *Accinge, ſicut vir, lumbos tuos.* Itaque cùm
monet Apoſtolus, *ſtate ſuccincti lumbos,*
ad acuendum robur, ad excitandas vires,
ad generoſos quoſdam ſpiritus concipiē-
dos adhortatur. Pſalm. 17. num. 33. *Deus,*
qui præcinxit me virtute. & num. 40. *Præ-*
cinxiſti me virtute ad bellum. Attende,
quo balteo David, nimirùm robore, ac
fortitudine, cingebatur: quin & ipſe De⁹
eodem balteo dicitur accingi Pſalm. 92.
num. 1. *Indutus eſt Dominus fortitudinem,*
& præcinxit ſe.

Atque hinc eſt, ut non ſolùm apud ex- 30
ternos Scriptores, ut notavit Servius, ſed
etiam apud Sacros, *accincti*, ſive *euzoni* di-
cantur, qui ſunt armis instructi, pugnaces,
& fortitudine præditi. Iudicum 18. n. 17.
Sexcentis viris fortiſſimis, Hebraicè, *ac-*
cinctis. Ioſue 1. num. 14. *Vos autem tranſi-*
te armati. Hebraicè, *præcincti.* LXX. *Eu-*
zoni. Vertit editio Vaticana verbum è
verbo, *bene accincti.* Et cap. 4. num. 13.
quos Latinus Interpres vocat *pugnato-*
res, Hebraicè appellantur *accincti*: & à
LXX. *euzoni.* Imò ipſum cingulum, ſive
balteus militaris, aliquando ſumitur pro
robore, ac fortitudine. Iſaiæ 23. num. 10.
Non eſt cingulum ultrà tibi. Hebraicè, *me-*
zah. Quæ vox ab Hebraizantibus reddi-
tur, *fortitudo.* Locum illuſtrarunt LXX.
Manus autem tua non valet ultrà: manu
enim robur denotatur.

Concludo itaque, robur in tuenda ve- 31
ritate, in propugnanda fidei doctrina, ſpi-
ritalem eſſe balteum: à veritate eſt inchoā
da noſtra pugna: veritate ſunt lumbi mu-
niendi, mentis, inquam, lumbi. 1. Petri 1.
num. 13. *Succincti lumbos mētis veſtræ.* Ve-
ritas animum firmat, pectus obarmat, ala-
cres impetus ingenerat, hoſtiles machina-
tiones, doloſque perrumpit, ipſas Infero-
rum portas potenter expugnat. Sed de
fortitudine, ac robore veritatis luculen-
tum extat elogium lib. 3. Eſdræ, cap. 4. à
numero 34.

Et induti loricam iuſtitiæ.

LOrica, tunica quædam eſt ferreis an- 32
nulis contexta, quæ pectus, hume-
ros, dorſum, ac proinde cor, & membra
maximè vitalia regit. Varro, lib. 4. de Lin-
gua Latina [Lorica à loris dicta, quòd de
corio crudo pectoralia faciebant: poſteà
ſuccuderunt è ferro, ſub id vocabulum, ex

annulis

Digitized by Google

annulis ferream tunicam.] Subeſt Græcè in hoc loco *thorax*: quæ vox nonnũquam retinetur à Vulgato, & frequens eſt apud Latinos Scriptores.

33 Non dubito, quin Paulus, ut erat in ſacris litteris verſatiſsimus, ad duo maximè inſignia alludat veteris Teſtamenti loca, in quibus Deus inducitur eâdem iuſtitiæ lorica ſeptus, ac munitus. Sapient. 5. n. 19. *Induet pro thorace iuſtitiam*: & Iſaiæ 59. num. 17. *Indutus eſt iuſtitia, ut lorica.* Eamdem ſonant loricam iuſtitiæ, verba illa Iob cap. 29. num. 14. *Iuſtitia indutus ſum, & veſtivi me, ſicut veſtimento.* Nam ex militaribus armis metaphoricum ibi ſermonem ſumi, eruditè convincit noſter Pineda.

34 Iuſtitia porrò generali nomine omne complectitur virtutum genus. Non libet in probanda re notiſsima hærere: videantur Maldonatus Matth. 3. num. 15. Genebrardus Pſalm. 64. numero 6. Brugenſis, Matth. 6. num. 10. Lorinus Pſal. 5. verſ. 9. & Pſalm 14. verſu 2. Ipſe etiam Apoſtolus, dum iterum Chriſtianum militem induit hac lorica, ſigillatim nonnullas virtutes explicat, quas hîc iuſtitiæ nomine cõprehendit. 1. Theſſalonicenſ. 5. nu. 8. *Induti loricam fidei, & charitatis.*

35 Dixi, loricam ferreis annulis contexi: & præter Varronem citatum, Auctores producam locupletiſsimos. Virgilius 3. Æneid.

Loricam conſertam hamis, auroque trilicem.

Id eſt, cõſtantem catenulis ter geminatis, ternis per eam licijs decurrentibus. Vide Lipſium lib. 3. de Militia Romana, dialogo 6 pag. 132. Turnebũ lib. 19. Adverſariorum cap. 35. Pontanum lib. 10. Symbolarum, columna 1279. Statius lib. 12.

Multiplicem tenues iterant thoraca catenæ.

Et Silvius lib. 4.

Spacioſaque pectora ſervat
Nexilis innumero Chalybũ ſub tegmine thorax.

Idem lib. 5.

Loricam induitur, tortos huic nexilis hamos
Ferro ſquama rudi, permiſtoque aſperat auro.

Virgilius lib. 12.

Rutilum thoraca indutus ahenis
Horrebat ſquamis.

Atq; hinc illuſtratur locus ille 1. Reg. 17. 36
num. 1. *Lorica ſquamata induebatur.* Sic reſtituit hũc locum editio Vaticana, cùm antea *hamata* legeretur. LXX. *thoraca alyſidoton*: quam vocem expendens affirmat Lipſius, in illo Dialogo 6. pag. 129. ad verbum ita verti: *loricam catenatam.* Sed *hamatam*, inquit, Latini dixerunt, quia circuli, & catenę nexæ, hamuli ſpeciem dimidiati referebant.

Hæc cùm ita ſint, quod ſymbolum ap- 37
tius, ſignificantiuſque fingi, aut excogitari poteſt ad iuſtitiam exprimẽdam, quàm catenata, triplicataque lorica, hamis inter ſe ſe arctiſsime conſertis? Hic murus non aheneus, ſed planè adamantinus eſt: nil conſcire ſibi, omnes iuſtitiæ partes exactiſsimè tueri. Sunt verò virtutes omnes, quæ hamatam iſtam loricam contexunt, & *iuſtitiæ* unico vocabulo continẽtur, inter ſe ſe ſtrictiſsimo nodo connexæ, & colligatæ, quaſi hamis conſertæ, aut compactę *ſquamis ſe premẽtibus*: ut loquitur Scriptura in re licèt diſsimili, Iob 41. num. 6.

Numerus 15.

Et calceati pedes in præparatione Evangelij pacis.

Contextus ipſe neceſſariò eſ- 38
flagitat, ut ad militaria calceamenta in his etiam verbis alludatur: quibus milites, aut totas ſuras, aût certè talos, medio crure tenus contegebant. Primò, quia id etiam tegmem, ac munimentum, inter arma cataphracti militis numeratur. Sic ubi Latinus Poeta accuratè recẽſet arma,

à Vul-

Digitized by Google

à Vulcano fabrefacta, quibus AEneas erat induendus, ne hoc quidem genus prætermittit, lib. 8. AEneid.

Terribilem criſtis galeam, flammaſque vomentem,
Fatiferumque enſem, loricam ex ære rigentem:
Tum leves ocreas, electro, auroq; recocto,
Haſtamque, & clypei non enarrabile textum.

39 Quibus luculentiſsimis verſibus eadem ferè complectitur arma, quæ hîc ab Apoſtolo enumerantur. In illo etiam loco 1. Regū 17. ubi vaſtiſsimus ille Philiſtheus totus armatus graphicè depingitur, ita legimus n. 6. *Et ocreas æreas habebat in cruribus.* Atque hoc eſt frequentius vocabulum, quo tegumentum iſtud appellatur. Lege Lipſium lib. 3. de Militia Romana dialogo 7.

40 Reperio etiā, militares iſtas ocreas, *caligas* nominatas, ut eruditè probat ex iure civili Tiraquellus in Alexandr. lib. 1. cap. 20. & ex Hiſtoricis Lorinus Act. 12. num 8. Illud etiam obſervo, in ſacro ſermone calceamenta cum balteo, id eſt, militares ocreas cum militari cingulo, copulari. 3. Reg. 2. num. 5. & Iſaiæ 5. nu. 27. Quò fortaſſe alluditur Deuteronomij 33. num. 25. *Ferrum, & æs calceamentum eius.*

41 Neq; obſtat, quòd nō dixerit Apoſtolus, *ocreati*, aut *caligati*, ſed *calceati*: neque enim illi curę fuit, voces adeò preſsè, ſubtiliterque diſtinguere: &, ut ego quidem exiſtimo, inter ſe iſtæ voces ſæpe confunduntur: ut ex citatis locis colligi poteſt. Græcè ſubeſt, *hypodeſameni*, id eſt, ſubligati: quia ſive calcei, ſive ocreæ ſolebant loris, aut alijs vinculis supernè aptari, atque conſtringi. Vide Brugenſem Mat. 10. n. 10. Inde *hypodemata*: quæ ex Evāgeliſtis probat eodem loci Maldonatus, idem prorſus eſſe, atque *ſandalia*. Sed inſuper adverto, quæ à LXX. Græcè dicuntur *hypodemata*, Geneſis 14. num 23. & à Luca, *ſandalia*, Actuum 12. num. 8. *caligas* à noſtro Interprete vocari. Hoc autem vocabulum ſæpe militare eſt.

Atque hæc de metaphora, & de voce. 42
Quod ad reconditiorem ſenſum attinet, ſunt, quib⁹ arrideat, pedes, id eſt, affectus, calceamentis validè conſtringi, & à luto, à ſaxis, & ſpinis, quæ viarum impedimēta ſunt, defendi, ac prohiberi: à luto quidem turpiſsimarum libidinum; à ſaxis, id eſt, ab ſcandalis, in quæ ſolent imbecilliores impingere; ab ſpinis moleſtiarum, & tribulationum.

Mihi vehementer placet explicatio 43
Pradi ſuper illa verba Ezechielis 16. numero 10. *Calceavi te ianthino. Calceus*, inquit, *militaris conſtantiam, confidentiamq; ſignificat: nam qui nudis ingreditur pedibus, timidè, ac pedetentim incedit; contrà verò calceatus, intrepidè, & audacter.* Ad hanc audaciam, atque fiduciam retulit Cyprianus epiſtola 56. *Calceati ſint Evangelico magiſterio, & armati pedes, ut cùm ſerpens calcari à nobis, & obteri cœperit, mordere, & ſupplantare non poſsit.* Et Tertullianus lib. de Corona militis cap. 1. *Spe calceatus de Evangelij paratura.* Denique alluſit Apoſtolus ad Iſaiæ 52. n. 7. & Nahum 1. num. 15. quæ loca citavit ipſe diſertis verbis ad Romanos 10. num. 15. *Quàm ſpecioſi pedes evangelizantium pacem.* Lege ibi eruditam Toleti annotationē, quæ eſt 8. in illud cap. 10.

Numerus 16.

In omnibus ſumentes ſcutum fidei, in quo poſsitis omnia tela nequiſsimi ignea extinguere.

SCutum totum ferè corpus 44
contegebat, erat enim oblōgius multò, quàm clypeus: adeò, ut in eo, tanquam in feretro, qui in acie cecidiſsēt, ad ſepulturā efferretur. Græci vocant ſcutum, *thyreon*, quia forium ſimilitudinem repręſentat. Lege Pontanum lib. 8. Symbolarum in Virgilium col. 1092. & lib. 15. col. 2027. Alexandrum ab Alexandro lib. 6. cap 22. & ibi Tiraquellum; Lipſium lib. 3. de Militia Romana dialogo 2.

Digitized by Google

45 Eſt verò fides munitiſsimum ſcutum,
quod dæmoni oppoſitum, & obiectum,
omnes illius petitiones eludat, omnia te-
la eminus contorta depellat. Suppeditat
enim fides, prævalida in hoc certamine
firmamenta: detegit in primis hoſtis calli-
diſsimi technas, inſidias aperit: deinde
obvallat pectus præſenti, & efficaci rerum
Divinarum conſideratione: quæ, dici non
poteſt, quantam vim habeat ad huius ho-
ſtis iacula retundenda: poſtremò propo-
nit ob oculos imbecilles, & exarmatas
hoſtis vires, roburque nobis Divinitus
oblatum, ſi illi duntaxat fortiter obſiſta-
46 mus. Vnde eleganter Iſidorus, lib. 3. Sen-
tent. cap. 5. [In electorum oculis terror
diaboli vilis eſt: ab incredulis, ut Leo, time-
tur: à fortibus in fide, ut vermis, contem-
nitur.] Conſentanea Gregorius lib. 5. Mo
ralium cap. 17. ubi dæmoni accommodat
illud nomen, quod Iob 5. num. 11. uſur-
parunt LXX. *Mirmecoleon*. Verbum ex-
primas è verbo, *Formica leo*. Dæmon
enim formicis, hoc eſt, pavidis, & imbel-
libus, humique reptantibus, Leo terribi-
lis, ac formidabilis eſt; Leonibus autem,
id eſt, fortibus, & intrepidis, ſcutoque fi-
dei validiſsimo munitis, deſpicatiſsima
formica.

47 Et verò glorioſam victoriam de acer-
rimis noſtris hoſtibus reportatam, aliàs
etiam ſæpe ſacræ litteræ acceptam refe-
runt Fidei. 1. Petri 5. num 9. *Cui reſiſtite
fortes in fide*. 1. Ioan. 5. num. 4. *Hæc eſt vi-
ctoria, quæ vincit mundum, fides noſtra*. Ad
Hebræ. 11. num. 33. *Sancti per fidem vice-
rũt regna. Omnis enim, qui natus eſt ex Deo,
non peccat, & malignus non tangit eum*,
1. Ioan. 5. num. 18. hoc eſt, ne leviſsima
quidem noxa fidelem Iuſtum diabolus
attinget. Sunt, qui huc etiam referãt illud
Pſalmi 90. nu. 8. *Scuto circumdabit te veri-
tas eius*. Vide Lorinum 1. Petr. 5. verſ. 9.

Nequiſsimi.

48 GRæcè, *tuponeru*. Vnde illi, quos ſæ-
pe nutu appello, Editionis noſtræ
Momi, quibus nihil eſt antiquius, quàm
Vulgati luminibus obſtruere, pro *nequiſsi-
mo, malũ*, aut *nequam* obtruſerunt. Id ſcili-
cet ignorabat Vulgatus, qui prudentiſsi-
mè ſæpe ſolet, ubi Latinum poſitivum
non penitus exhaurit Græcæ vocis vim,
eam exprimere ſuperlativo. Marci 9. nu-
mero 7. *Hic eſt Filius meus chariſsimus*,
Græcè, *agapetos*: cùm aliàs idem nomen
nomine etiam poſitivo exprimatur ab In-
terprete. Matth. 3. num. 17. Marci 1. nu-
mero 11. Lucæ 3. num. 22. Sic ad Hebr. 6.
nu. 18. *Fortiſsimum ſolatium*: Græcè, *iſchy-
ran*. Et capite 12. num. 11. *Fructum paca-
tiſsimum*: Græcè, *irenicon*.

Hanc verò vocem *Poneros*, etiam cùm 49
de diabolo ſermo eſt, ſæpe explicat Vulga-
tus alio nomine poſitivo. Vt Matth. 13.
num. 19. *Venit malus*. 1. Ioan. 2. num. 13.
& 14. *Viciſtis malignum*. Lege Maldona-
tum, Matth. 5. num. 37. & capite 6. nu-
mero 13. & Lorinum 1. Ioan. 3. nu. 12.

Numerus 17.

Et galeam ſalutis aſſumite.

MIror ſanè, nullum, quem vi- 50
derim, Interpretem obſer-
vaſſe, Paulum in hoc loco,
non modò ad Iſaiam alluſiſ-
ſe, ſed ipſiſsima etiam Prophetæ verba
ex Editione LXX. recitaſſe. Legimus
enim, Deum ſic armatum, Iſaiæ 59. nu. 17.
Et galea ſalutis in capite eius. Vbi inge-
nioſè Forerius. *Salutem in capite geſtabat,
quia nihil antiquius hominũ ſalute ducebat*.
LXX. verò non ſalutem, ſed *ſalutare* red-
diderũt, *Peri Kephalæan ſoteriu*. Quorum
hîc verba Paulus uſurpavit. Et Tertullia-
nus lib. 3. contra Marcionem cap. 14. La-
tinè reddidit, *galeam ſalutaris*. Scitum ve-
rò eſt in ſacra Scriptura, humani generis
vindicem, ac ſervatorem Chriſtum Do-
minum, Salutare, ſive Græcè *Soterion* nun
cupari: quod cũ Hebraico nomine *Ieſuha*
mirificè congruit. Vide Delrium ad illa

verba Geneſis 49.num.18. *Salutare tuum expectabo Domine*: & Maldonatum Lucæ 2.num.30. *Viderunt oculi mei ſalutare tuum*: & Toletum Lucæ 3.num.6. *Videbit omnis caro ſalutare Dei*: Agelium in illa verba Pſalmi 13.num.8. *Quis dabit ex Sion ſalutare Iſrael?* Belarminum Pſal 84. num.7. *Salutare tuum da nobis*. Iſaiæ 12. num.3. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris*. LXX. *Soteriu*. Et cap. 26. nu.1. *Salvator ponetur in ea murus*. LXX. *Soterion*. Sic etiam cap.51.num.5. *Propè eſt Iuſtus meus, egreſſus eſt Salvator meus*. Et cap.62.num.1. *Donec egrediatur, ut ſplendor; Iuſtus eius; & Salvator eius, ut lampas, accendatur*. Vtrobique LXX. *Soterion*.

52 Itaque potuiſſet Vulgatus vertere in hoc loco. *Et galeam Salutaris*, aut *Salvatoris aſſumite*. Quid ergo eſt, Chriſto ſervatore, tanquam galea, caput munire, atque protegere? Nihil aliud, ut opinor, niſi omnem ſpem obtinendæ ſalutis in hoc periculoſiſsimo certamine, omnem fiduciam potiundæ victoriæ, in Chriſto, unico Salvatore noſtro figere, ac locare; caput, vitamque noſtram illi protegendam committere; partam ſalutem, reportatam victoriam huic protectori acceptam referre. Facem mihi præfert ad hanc explicationem ipſe Paulus 1. Theſſalonicen.5. num.8. *Induti loricam fidei, & charitatis, & galeam, ſpem ſalutis*. Redditq; continuò cauſam, cur galeã requirat, quæ ſit ſalutis ſpes, num.9. *Quoniam non poſuit nos Deus in iram, ſed in acquiſitionem ſalutis per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum*. Et 1. Corinth. 15.num.57. *Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum noſtrũ Ieſum Chriſtum*.

53 Præivit nobis exemplo ſuo ad hanc humilem gratiarum actionem, ſtrenuiſsimus ille bellator David, Pſalm.17. num.36. *Dediſti mihi protectionem ſalutis tuæ*. Vbi ſexta Editio relata in Scholijs Sixtianis. *Dediſti mihi protectorem Salvatorem tuum*. Eademque Hebraica verba ita reddidit Vulgatus, 2. Regum 22.num.35. *Dediſti mihi clypeum ſalutis tuæ*. Eſt enim Salvator noſter galea, clypeuſque ſalutis. Et Pſalm.19. num.5. *Lætabitur in ſalutari tuo*: Græcè, *ſoterio*. Ac ſubeſt Hebraicè radix *ranan*: quam vertit Regia, *ovabimus*. Senſuſque eſt: cùm victoriam, ſalutemque nobis pepereris, ovantes, atque triumphantes, non noſmetipſos magnificè iactabim⁹, ſed tibi Servatori noſtro laudes, & gratias referemus. *Et in nomine Dei noſtri magnificabimur*. Hebraicè, *nidgol*: *vexillum elevabimus*, id eſt, elatis in lætitiæ ſignificationem vexillis, tuum Salvatoris nomen magnificis laudibus proſequemur.

Et gladium ſpiritus (quod eſt verbum Dei.)

Probo communem Interpretum obſervationem, hactenus Apoſtolum armis ad ſe protegendum Chriſtianum militem induiſſe; nunc verò etiam gladium illi porrigere, quo inviſibilem hoſtem laceſſere, oppugnare, atque adeò ferire poſsit. In eo tamen à pleriſque diſſentio, quòd ad hoc pugnæ genus illuſtrandum, & huius gladij uſum edocendum, exemplum afferunt ex certamine illo ſingulari, à Chriſto cum dæmone inito, quẽ tribus ſentẽtijs ex ſacro ſermone deſumptis, quaſi tribus huius gladij petitionibus, vulneravit, atque deiecit. Nam mea quidem ſententia, obſiſtere hoſti iſtud eſt, non plagam imponere; ad ſcutum pertinet, nõ ad gladium: neque enim multum refert, ſi irruenti hoſti fidem opponas, mente duntaxat conceptam, aut etiam ſacræ Scripturæ verbis explicatam. 53

Itaque magis aſſentior aliorum explicationi, tunc demum iſto gladio dæmonis iugulum peti, tunc illi luculentam, & graviſsimam plagam infligi, cùm Evangelici verbi prædicatione, fortis iſte armatus, ſpolijs devictus exuitur; cùm infidelium, aut certè peccatorum præda, invito illi, ac omni ope reluctanti, huius gladij vi tandem è manibus extorquetur. Illud verò eſt in animo alte deſigendum, 55

quod

quod hîc obſeruat S. Thom. lect. 4. [Prædicatio dicitur gladius Spiritus, quia non penetrat uſque ad ſpiritum, niſi ducatur ab Spiritu Sancto.]

56 Hoc ipſo gladio accinctus eſt Chriſtus Pſalm. 44 num. 4. ut duobus in locis, eiſdem propè verbis, ex verſu proximo, *ſpecioſus forma præ filijs hominum*, eleganter concludit Tertullianus lib. adverſus Iudæos num. 108. & lib. 3. contra Marcionē cap. 14. *Tempeſtiuus* (inquit) *decore præter filios hominum, effuſa eſt gratia in labijs tuis. Rideo, ſi quem ad bellum enſe cingebat, & de tēpeſtiuitate decoris, & labiorū gratia blandiebatur.* Et paulò pòſt, *Apoſtolus Ioannes in Apocalypſi* (cap. 1. num. 16.) *enſem deſcribit, ex ore Dei prodeuntē, bis acutum, præacutum: quem intelligi oportet ſermonem Diuinum, bis acutum duobus teſtamentis, legis, & Evangelij, acutum ſapientia, infeſtum Diabolo, armātem nos aduer-*
57 *ſus hoſtes ſpiritales nequitiæ.* Quibus extremis verbis alludit ſine ulla dubitatione Tertullianus ad hunc Apoſtoli locum; & utrumque gladium, unum, atq; eumdem eſſe contendit. Huc etiam referunt Auguſtinus lib. 20. de Civit. c. 21. & Ambroſius lib. 3. de Virginibus, illud ad Hebr. 4. num. 12. *Viuus eſt enim ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti.* Theodoretus etiam, & Philo Carpatius interpretantur in hanc ſententiam verba illa Canticorum 3. num. 8. *Omnes tenentes gladios, & ad bella doctiſſimi.* Idem Auguſtinus in illo lib. 20. de Civit. cap. 21 & Hilarius in Matthæum, & Auctor Imperfecti homil. 26. Chriſti verba Matthæi 10. num. 34 *Non veni pacem mittere, ſed gladium*, de hoc ipſo gladio ſpiritus exponit: & Maldonato noſtro certum videtur, Evangelium ſignificari. Verùm hæc teſtimonia non uſquequaque conſtat, quem habeant ſenſum litteralem, & multis ſunt involuta difficultatibus, quas ſigillatim examinare, uberioris otij eſt.

Numerus 24.

Qui diligunt Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in incorruptione.

DVplex eſt huius loci ſenſus, & iux- 58
ta proprietatē Græcę vocis utercq; probabilis. *Aphtharſia* enim ſignificat immortalitatē: & ita exprimitur illa vox ab Interprete Latino, 1. Cor. 15. n. 54. *Cū autē mortale hoc induerit immortalitatē.* Græcè, *aphtharſiā*: & codē prorſus ſenſu redditur *incorruptio*, aut *incorruptela*. Ne lōge abeamus, in illo ipſo cap. 15. utrumq; etiam verſionis ſuppetit exempla. n. 42. *Surget in incorruptione.* & n. 50. *neque corruptio incorruptelam poſſidebit.*

Sic etiā *Aphtartos*, idē eſt, atq; immor- 59
talis, 1. Timoth. 1. n. 17. *Regi ſæculorū immortali.* Græce, *Aphtharto*: & eodem ſenſu Latine redditur *incorruptus*, aut *incorruptibilis*; ad Roman. 1. n. 23. *& mutauerūt gloriā incorruptibilis Dei.* Græcè, *Aphthartou*. 1. Corinth. 9. n. 25. *Nos autē incorruptā.* & c. 15. n. 52. *mortui reſurgent incorrupti*, id eſt, immortales. Atq; ex hac ſignificatione vocis, primus elicitur ſenſus. *Qui diligunt Dominū noſtrū Ieſū Chriſtū in incorruptione*, hoc eſt, in immortalitate, & incorruptibilitate iā exiſtentē, in cælo iā regnantē in omnē æternitatē. Ea phraſi dicitur Sap 2. n. 23. *Deus creauit hominē inexterminabilē.* Græcè, *en aphtharſia, in incorruptione*, id eſt, incorruptibilem, & immortalem.

Significat etiā *Aphtharſia* integritatē, 60
ac ſynceritatē animi vacantis omni vitio rū corruptela. Ad Tit. 2. n. 7. *in doctrina, in integritate, in grauitate.* Sap. 6 n. 19. *Cuſtoditio autē legū, conſūmatio incorruptionis eſt.* Græcè, *B. bæoſis aphtharſias* id eſt, *cōfirmatio, aut conſtitutio integritatis*. Integritas enim vitæ, exacta, & accurata legū obſervatione continetur, & cōſummatur. Atq; hinc efficitur alter ſenſus: *qui diligunt Dominū noſtrū Ieſum Chriſtū in incorruptione*, hoc eſt, incorruptè integrè, purè, atq; ſynceré: quod utinam, præſtante ipſius gratia, aſſequi valeamus.

ita reddidit Luc. 11.n.22.*univerſa arma.*

4 Eſt ſanè acerrima pugna, periculoſiſſimuſq; congreſſus, tota vita Chriſtiana: ad quam ſuperandam armis munitiſsimis opus eſt. Lege Pinedam ad illa verba Iob 7.n.1.*militia eſt vita hominis ſuper terram.* Eleganter verò Tertullianus lib. ad Martyras c.3. [Vocati ſumus ad militiã Dei vivi, iam tum, cùm in Sacramenti verba reſpondimus. Nemo miles ad bellũ cum delicijs venit. Agonothetes Deus vivus eſt, corona æternitatis, braviũ.] Nec min⁹ ornatè Cyprianus Epiſtola 56. [Pręliantes nos, & fidei congreſsione pugnantes ſpectat Deus, ſpectãt Angeli eius, ſpectat & Chriſtus. Quanta eſt gloriæ dignitas, quanta fælicitas, præſente Deo cõgredi, & Chriſto iudice coronari? Armemur, fratres dilectiſsimi, viribus totis, & paremur ad agonem.]

5 Hoc certamen deſignabat illud oleũ, quo baptizati, velut athletæ inungebantur. Athletæ enim inter ſe cõgrediebãtur oleo delibuti. Lege de hoc ritu Pameliũ in lib. Tertull. de Baptiſmo, n.48. Hoc itẽ illud Chriſma, quo confirmamur in altero Sacramento, in quo Chriſtianæ militiæ nomẽ damus. Cyprianus ſermone de Vnctione Chriſmatis. *Hoc oleo uncti, cum ſpiritalibus nequitijs colluctamur.* Vide eũdẽ Pamelium in Epiſt. 70. ad Ianuarium.

6 Ad hanc pugnam ſæpe alludit Apoſtolus. Ad Romanos 13. n.12.*induamur arma lucis.* 2.Corinth 6. n.7. *per arma iuſtitiæ, &c.* 1. Timoth.1.n.18. *ut milites bonã militiam.* & 2. Timot.2.n.4. *nemo militans Deo, implicat ſe negotijs ſecularibus: ut ei placeat, qui ſe probavit.* Græcè, *ſtratologeſanti.* Ei, qui delectum exercitus habuit, qui eum militem conſcripſit. Ad Hebrę 12.n.4. *Nondum enim uſque ad ſanguinem reſtitiſtis, adverſus peccatum repugnantes.* Græcè, *antagonizomeni*, verbo ſignificãtiſſimo, id eſt, ſumma contentione, totiſq; viribus in agone decertantes.

7 Ad hoc itaque prælium ineundum ſumenda eſt armatura, non quæcumque, ſed *Dei.* Hoc denotabat aureus ille gladius, cùm alioqui magis opportunus Chalybeus videretur, 2.Machab.15. num.16. *Accipe ſanctum gladium, munus à Deo.* 2. Corinth. 10. numer.4. *Arma militiæ noſtræ, non carnalia ſunt, ſed potentia Deo.* Neque erit ab re, ſi armaturæ iſtius, aut officinam, aut partem, orationem interpretemur: cuius videlicet igne arma potentiſsima conflantur: vixdum enim recenſitis armis, quibus eſt Chriſtianus miles muniendus, continuò ſubiungit Apoſtolus, num.18. *per omnem orationem, & obſecrationem.* Chryſoſtomus homil: 5. de incomprehenſibili Dei Natura. *Aptiſsima arma, oratio eſt: theſaurus perpetuus, divitiæ inexhauſtæ.* Ambro. Serm. 85. *Oratio longiùs vulnerat, quàm ſagitta: ſagitta enim non niſi proximè conſpectum percutit adverſarium: oratio autem etiam longiùs poſitum vulnerat inimicum.*

Quid quòd vel ipſum Deum hæc 8
orationis cæleſtia arma vincunt, ac penitus expugnant? Excandeſcens ira Deus, cœperat ſtomachum erumpere in populum rebellem, Num.16. num. 44. *penituſque impios illos delevisſet*, niſi Aaron precibus ſuis Deum expugnaſſet. Sap.18. num.21. *Properans enim homo ſine querella deprecari.* Gręcè, *proemacheſe: pugnavit, ac vicit Deum.* At quibus armis inſtructus, tam glorioſam victoriam reportavit? Deprecati Deum, eſt Deum ipſum propugnare, ac vincere. Propterea ſubditur: *proferens ſervitutis ſuæ ſcutum, orationem.* Græcè, *oplon*, id eſt, *proprij miniſterij arma.* & num. 22. *nec armaturæ potentia, ſed verbo*, (id eſt, oratione, ut exponit ibi Lorinus,) *illum, qui ſe vexabat, ſubiecit.* Angelum videlicet exterminatorem, Dei perſonam ſuſtinentem, & ſcelera illius populi atrociſsimè vindicantem, manus ſibi dare coegit.

Similis locus eſt Pſalm. 105. num.23. 9
& dixit, ut diſperderet eos. Exod.32.n.10. *Dimitte me, ut iraſcatur furor meus contra eos, & deleam eos.* Sed Moyſes, tanquam ſtrenuus, & pro portis ſtationarius miles, irę Dei iam in populum, quaſi vallo

diſsipato,

diſsipato, acriter irruenti, ſeſe in ipſo aditu, muroq; perrupto fortiter oppoſuit, divinam iracundiam ab ingreſſu continuit, illius tela, gladioſque retudit, iuſtamque Dei ultionem irrumpentem precibus avertit. *Si non Moyſes electus eius ſtetiſſet in confractione in conſpectu eius, ut averteret iram eius.* Confractio, Hebraicè dicitur *perets*; Græcè, *thrauſi*: & propriè eſt diſruptio, ſive fractura muri: quē videlicet ipſe populus ſuo ſcelere diruerat, & irrumpenti Dei ſupplicio aditum patefecerat, niſi illud Moyſes oratione armatus repuliſſet.

Sed quia iam mihi videor egredi com-
10 mentarij terminos, videat, qui pluribus volet hunc locū locupletare, Delriū, Giſleriū, & Sotomayor in id Cantic. 4. n. 4. *Omnis armatura fortiū*: Lorin. 1. Petri 4. n. 1. *& vos eadē cogitatione armamini*: Serariū Iudith 4. n. 13. *non ferro propugnando, ſed precibus ſāctis orando deiecit*: Pereriū, & Iſtellā, Geneſis 48. n. 22. *in gladio, & arcu meo.* Vbi Chaldæus. *In oratione, & deprecatione mea*: & Interpretes, Oſeæ 12. num. 3. & Geneſ. 32. num. 24.

Vt poſsitis ſtare adverſus inſidias diaboli.

11 Græcè *methodia* propriè eſt ſolers, & excogitata rei aggrediendæ ratio. Vulgatus ſuprà c. 4. n. 14. *circumventionem* reddidit. Tertullianus lib. 5. contra Marcionē c. 18. *machinationē*. Hieronym⁹, *verſutias*. Tigurina, *aſſultus*. Vatablus, *inſidioſos congreſſus*. Cadunt omnia in rem, & in vocē quā aptiſsimè; & tam callidi, vafriq; hoſtis aſtutia ſimul, ac robur, quævis arma perrumpet, niſi fuerint divinitus cōmunita. Infirmi ſumus ad hos impet⁹ ſuſtinendos, niſi omnipotentis Dei ope fulciamur: & planè cęci ad aſtus explorādos, niſi eiuſdē luce colluſtremur. Inſinuat ſe furtim, ac ſenſim fraudulētus hoſtis in hominū animos, ut citiùs te in laqueos eius induas, quàm inſidias deprehendas. Leo Serm. 7. de Nativitate. (Novit, cui adhibeat æſtus cupiditatis, cui illecebras gulæ ingerat; cui apponat incitamēta luxuriæ, cui infūdat vir⁹ invidiæ: omnē diſcutit cōſuetudinē, ventilat curas, ſcrutatur affectus.) Apocal. 2. n. 24. *Qui non cognoverunt altitudines Sathanæ.* Gręcè, *bathe*: quę vox nō eſt indifferens, quemad modū Latina, ut ſignificet etiā *ſublimitatē, & ſuperbiā.* Sunt ergo Sathanæ altitudines, id eſt, *profunditates*, aſtutię ipſius, callidaq; conſilia, ſubtiles, ac multiplices doli, occultę artes, inſidioſęq; rationes ſupplantandi, & in fraudē inducendi homines. Vide Gregoriū hom. 12. in Ezechielē, Caſsianum collat. 7. cap. 21. Lorinum 1. Ioan. 2. n. 13. *Quoniam viciſtis malignū*: & Barradam to. 2. lib. 2. cap. 10.

Numerus 12.

Quoniam non eſt nobis colluctatio adverſus carnem, & ſanguinem.

DVplex in paucis verbis He-
braiſmus. Primus, quo caro, 12
& ſanguis, mortalē, & fragilem conditionem ſolent declarare. Matthęi 16. n. 17. *Caro, & ſanguis non revelavit tibi.* Vbi Chriſtus homines carne, & ſanguine cōſtātes, opponit Deo. Ad Galatas 1. n. 16. *Continuò non acquievi carni, & ſanguini.* Vide ibi Legionenſem, & Maldonatum Ioan. 1. num. 13.

Alter: ſolent Hebręi, cùm unum alte- 13
ri pręferunt, non illud magis, hoc minùs affirmare; ſed illud affirmare omnino, hoc omnino negare. Hunc canonem multis confirmat exemplis Maldonatus Matth. 9. num. 13. Non itaque negat Apoſtolus, ſibi rem eſſe cum carne, & ſanguine: cum his etiam hoſtibus acerrimè cōfligebat; ſed quāvis ea pugna per ſe cōſiderata, gravis eſſet, diuturna, ac periculoſa; tamen ludus erat, atque iocus, collata cum ea, qua contra dęmones dimicamus. Illuſtrat hunc locum eleganti paraphraſi noſter Roa lib. 6. Singular. cap. 18.

Adverſus mundi Rectores tenebrarũ harum.

14 CONcors eſt Expoſitorum ſententia, Rectores mundi vocari dæmones, eo ſenſu, quo Ioannis 12.num.31. *Princeps huius mundi*:& 2.Corinth.4. num.4. *Deus huius ſæculi*, dæmon appellatur: ut exponit Auguſtinus tom.6.lib.21.contra Fauſtum, cap.1. & explicavi ſuprà cap.2. num.2.

15 Subeſt in hoc loco unica vox Græca, nuſquam aliàs in Scriptura reperta, *coſmocratoras*. Tertullianus in eo lib.5. contra Marcionem cap.18.vertit, *munditenentes*: Regia, *mundipotentes*: ut cum dictione compoſita aptiùs cohæreat ille genitivus, *tenebrarum harum*. Græcè, *caliginis huius ſeculi*. Quæ eſt commodiſsima periphraſis impiorum, in quibus hic mundi Rector potiſsimùm dominatur; quos, velut arcem per tyrannidem occupatam, hic fortis armatus acerrimè cuſtodit; qui proprio vocabulo *tenebræ* dicũtur. Lege, quæ adnotavi cap.5.num.8. in illa verba, *eratis enim aliquando tenebræ*.

In cæleſtibus.

16 DVplex eſt explicatio huius loci, & neutra aut auctoritate caret, aut etiam probabilitate. Prima accipit præpoſitionem *in*, loco *pro*, ut ſenſus ſit: non pro aris, aut focis dimicamus; non de capite agitur, de honore, ac fortunis omnibus: hæc enim omnia terreſtria ſunt, fluxa, atque caduca: de cæleſtibus bonis, hoc eſt, immortalibus, beatiſsimis, glorioſiſsimis, in omnem æternitatem duraturis, contẽtio eſt. Victor in hoc certamine, immarceſcibili corona decorabitur in cælo: victus, & ſuperatus, horribilibus cruciatibus addicetur apud Inferos.

17 Non dubium, quin grandis ſit hęc ſententia, & valde digna Apoſtolo, quæque ad arma alacriter capeſſenda fideles exſuſcitet: obſtare duntaxat videtur phraſis inuſitata: & ego quidem ingenuè fateor, nuſquam me invenire potuiſſe, *peri pſyches machesthæ*, id eſt, pugnare pro vita, efferri etiam Gręcè, *en pſyche*. Sed meam ipſe inſcientiam coarguo, & Gręcis Patribus habeo fidem, qui nativæ ſuæ linguæ peritiſſimi, huius explicationis Auctores extiterunt. Chryſoſtomus homil.21. Athanaſius quæſtione 145.ad Antiochum, Theodoretus, OEcumenius, & Theophilactus in huius loci Commentario: noſter etiam Maldonatus Lucæ 1. num.78. obſervat, *en*, id eſt, *in*, accipi pro *dia*, id eſt, propter.

Altera explicatio eſt, adhuc exaggerare 18
Apoſtolum his etiam verbis, anceps, & periculoſum huius certaminis diſcrimen. Erit itaque hæc antitheſis. Nobis cum longè ſuperioribꝰ adverſarijs res eſt; ac proinde arma ſunt, & auxilia cælitus comparãda. Primò excellunt illi naturâ: nos carne conſtamus fragili; illi ſunt ſpiritus: nos pavidi, & imbecilles; illi robuſtiſsimi *Principatus, & Poteſtates*. Secundò aſtutiâ: nos improvidi, nos ignari, ſæpe etiam falſa, & fucata ſpecie boni decepti; *illi vaferrimi*, in collocandis inſidijs, laqueiſque tendendis verſutiſsimi. Tertiò vincunt 19
exercitatione bellica: nos imbelles, inexercitati, inexperti; illi iam inde ab orbe condito in oppugnandis, ſupplantãdiſque hominibus exercitatiſsimi. Quartò denique ſunt loco ſuperiores: degunt illi *in cæleſtibus*, in loco edito, in aere iſto caliginoſo (ut probavi ſuprà cap.2. num.2.) unde tela vibrant impunè; nos iacemus in loco inferiore, humi reptamus, eorum iaculis toti patemus.

Sic explicant Latini illi vetuſtiores: 20
Tertullianus lib.5. contra Marcionem cap.18. Lege Pamelium num.291. apud quem Syrus Interpres vertit, *qui ſub cælo ſunt*. Ambroſius perſpicuitatis gratia, & invertit Apoſtoli verba, & addit nonnulla de ſuo, lib. de Paradiſo cap.12. *Adverſus nequitiam ſpiritalium, quæ ſunt in cæleſtibus*. Hieronymus in ita confidentia aſſeverat in Commentario huius loci. *Omnium Doctorum opinio eſt, quòd aer iſte, qui*

cælum

cælum, & terram medius dividens, inane ap-
pellatur, plenus ſit contrarijs fortitudinibus.
Expendir etiam Haimo infinitam hoſtiũ
multitudinem. *Ita plenus eſt aer dæmoni-*
bus, & malignis ſpiritibus, ſicuti radius ſolis
minutiſsimis atomis. Eamdem tuentur ex-
plicationem Anſelmus, Primaſius, Stra
bus, Lyranus, & S. Thomas, ut omittam
pletoſque Interpretes recentiores.

Numerus 13.

Vt poſsitis reſiſtere in die malo.

21 NOn probo explicationem il-
lã, ptobatos licèt ipſa patro-
nos habeat, quæ extremum
Iudicij diem interpretatur.
Series ipſa exigit, ut de inſtante cõflictu,
ac prælio loquatur Apoſtolus, & iterum
nunc inculcet, quod paulò antè monue-
rat, num. 11. *Vt poſsitis ſtare adverſus inſi-*
dias Diaboli. Multò minùs probo alteram
explicationem, quæ torum vitæ præſentis
tempus comprehendit, iuxta illud cap. 5.
22 num. 16. *Quoniam dies mali ſunt.* Frequens
idioma Scripturæ cogit nos, *diem malum,*
adverſum, & calamitoſum rempus expli-
care. Eccleſiaſtes 7. num. 15. *In die bona*
fruere bonis tuis, & malam diem præcave.
Hebraicè, *& in die mala, vide, ſeu contem-*
plare. Tigurina, *& in tẽpore aſpero circũſ-*
pice: hoc eſt, etiã, atq; etiã tunc cogita, quis
immittat ęrumnoſam illã diem, ut à quo
bona ſuſcepiſti, mala etiam æqno animo
feras. Amos 6. num. 3. *Qui ſeparati eſtis in*
diem malum, id eſt, reſervati in laborioſiſ-
ſimum captivitatis tempus. Sed nullibi
frequentiùs, quàm in Pſalmis. Pſalm. 36.
num. 19. *Non confundẽtur in tempore malo.*
Pſalm 40. nu. 2. *In die mala liberabit eum*
Dominus. Pſalm. 93. num. 13. *Vt mitiges eiũ*
diebus malis.
23 Itaque *diem malum,* diem hoſtilis aſſul-
tus, diem ſanguinariæ irruptionis inter-
pretor: cùm dæmon collectis viribus, ef-
fuſo impetu Iuſtum invadit. Tunc armis
Divinitus conflatis ab imis unguibus ad
ſummum uſque verticem obtectus, (hoc
denorat *panoplia*) non modò reſiſtere cru-
deliſsimo adverſario, ſed univerſas Infe-
rorum phalanges, armatas in ſuum exi-
tium, & in ipſum ſolum hoſtiliter irruen-
tes, eludere, profligare, planèque trium-
phare facili negocio poterit. Spectaculũ
ſanè Deo iucũdiſsimum. Sapienter enim
Seneca in libro, cui titulus eſt: quare bo-
nis mala accidant. [Nobis interdum vo- 24
luptati eſt, ſi adoleſcens conſtantis animi,
irruẽtem feram venabulo excipit, ſi leo-
nis incurſum interritus pertulit. Puerilia
ſunt hæc, & humanæ oblectãmẽta levita-
tis. Ecce ſpectaculũ, ad quod reſpiciat in-
tentus operi ſuo Deus: ecce par Deo dig-
num: vir fortis cum mala fortuna com-
poſitus: utiq; ſi & provocavit.] At ego
potiùs dicã: Ecce ſpectaculum Deo dig-
num: vir iuſtus cum infernis cohortibus
compoſitus; unus cum innumerabilibus
hoſtibus confligens; omnes illos aperto
Marte laceſſens; atque ex hac acerrima
pugna, onuſtus ditiſsimis ſpolijs, & glo
rioſiſsimè victor evadens.

Numerus 14.

State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate.

SErvius ad illũ Virgilij locũ, 25
lib. 8. AEneid.
Diſcinctos Mulciber Afros.
[Diſcinctos, inquit, hoc eſt,
militiæ inhabiles. Omnes enim, qui mi-
litant, cincti ſunt; alioqui inefficaces: ut
contrà *præcinctos,* ſtrenuos dicimus: unde
Græcè *euzonos* appellatur, non qui ha-
bet bonam zonam, ſed qui ſtrenuus eſt, &
expeditus.] In ſacro etiam ſermone ac-
cinctus idem eſt, ac militans: quia, cùm
Orientales oblongis veſtibus uterentur,
ne illę defluentes ad talos uſque, decer-
tantibus eſſent impedimento, collectas
ad lumbos balteo milites ſtringebant.

26 3. Regum 20. num. 11. *Ne glorietur accinctus æquè, ut diſcinctus*; id eſt, cùm ſcias, incertos exitus eſſe belli, Martemque communem, noli epinicion canere ante partam victoriam: noli adhuc militans perinde gloriari, ac triumphans. Balteus verò inſigne erat, & ornamentum militare. 1. Regum 2. num. 5. & 4. Reg. 3. num. 21. Vide Pinedam Iob 12. verſu 18.

27 Lego apud prophanos Scriptores eam ignominiæ notam ignavis militibus inuſtam, ut incederent diſcincti. Suetonius in Auguſto cap. 24. [Varijs ignominijs affecit, ut ſtare per totum diem juberet diſcinctos.] Plutarchus in Lucullo. [Quoſdam notavit, ut diſcincti foſſam foderent, reliquo exercitu ſpectãte.] Livius lib. 27. [Centuriones Manipulorum, quorum ſigna amiſſa fuerant, diſtrictis gladijs (id eſt, ſolutis balteis) diſcinctos deſtituit.] Vide Lambinum Ode 1. Epodi, Alexandrũ Neapolitanum lib. 1. Dierum genialium cap. 20. & ibi Tiraquellum pag. 80. Lipſiũ lib. 5. de Militia Romana, dialogo 18. pag. 351. Beroaldum in locum indicatum Suetonij, Põtanum lib. 13. Symbol in Virgilium, columna 1820.

28 Ex hoc itaque militari ritu petenda eſt intelligentia huius loci. Armat enim Apoſtolus cæleſti panoplia militem Chriſtianum: quare, cùm ait, *ſtate ſuccincti lumbos, &c.* perinde eſt, ac ſi dicat. Milites lumbos balteo præcingunt: vos ſpiritales mentis lumbos accingere volo veritate. Sunt quidem lumbi, fortitudinis, & roboris ſedes. Vnde imbecilles, ac debiles, *elumbes* à Latinis nominantur. Iob 40. n. 11. *Fortitudo eius in lumbis eius*. Nahũ 2. num. 1. *Conforta lumbos, robora virtutem valde*. Proverbior. 31. num 17. *Accinxit fortitudine lumbos ſuos*. Iob 38. num. 3.
29 *Accinge, ſicut vir, lumbos tuos*. Itaque cùm monet Apoſtolus, *ſtate ſuccincti lumbos*, ad acuendum robur, ad excitandas vires, ad generoſos quoſdam ſpiritus concipiẽdos adhortatur. Pſalm. 17. num. 33. *Deus, qui præcinxit me virtute*. & num. 40. *Præcinxiſti me virtute ad bellum*. Attende, quo balteo David, nimirùm robore, ac fortitudine, cingebatur: quin & ipſe Deus eodem balteo dicitur accingi Pſalm. 92. num. 1. *Indutus eſt Dominus fortitudinem, & præcinxit ſe*.

Atque hinc eſt, ut non ſolùm apud externos Scriptores, ut notavit Servius, ſed 30
etiam apud Sacros, *accincti*, ſive *euzoni* dicantur, qui ſunt armis inſtructi, pugnaces, & fortitudine præditi. Iudicum 18. n. 17. *Sexcentis viris fortiſſimis*, Hebraicè, *accinctis*. Ioſue 1. num. 14. *Vos autem tranſite armati*. Hebraicè, *præcincti*. LXX. *Euzoni*. Vertit editio Vaticana verbum è verbo, *bene accincti*. Et cap. 4. num. 13. quos Latinus Interpres vocat *pugnatores*, Hebraicè appellantur *accincti*: & à LXX. *euzoni*. Imò ipſum cingulum, ſive balteus militaris, aliquando ſumitur pro robore, ac fortitudine. Iſaiæ 23. num. 10. *Non eſt cingulum ultrà tibi*. Hebraicè, *mezah*. Quæ vox ab Hebraizantibus redditur, *fortitudo*. Locum illuſtrarunt LXX. *Manus autem tua non valet ultrà*: manu enim robur denotatur.

Concludo itaque, robur in tuenda ve- 31
ritate, in propugnanda fidei doctrina, ſpiritalem eſſe balteum: à veritate eſt inchoãda noſtra pugna: veritate ſunt lumbi muniendi, mentis, inquam, lumbi. 1. Petri 1. num. 13. *Succincti lumbos mẽtis veſtræ*. Veritas animum firmat, pectus obarmat, alacres impetus ingenerat, hoſtiles machinationes, doloſque perrumpit, ipſas Inferorum portas potenter expugnat. Sed de fortitudine, ac robore veritatis luculentum extat elogium lib. 3. Eſdræ, cap. 4. à numero 34.

Et indute loricam iuſtitiæ.

LOrica, tunica quædam eſt ferreis an- 32
nulis contexta, quæ pectus, humeros, dorſum, ac proinde cor, & membra maximè vitalia tegit. Varro, lib. 4. de Lingua Latina [Lorica à loris dicta, quòd de corio crudo pectoralia faciebant: poſteà ſuccuderunt è ferro, ſub id vocabulum, ex

Digitized by Google

annulis ferream tunicam.] Subeſt Græcè in hoc loco *thorax*: quæ vox nonnūquam retinetur à Vulgato, & frequens eſt apud Latinos Scriptores.

33 Non dubito, quin Paulus, ut erat in ſacris litteris verſatiſsimus, ad duo maximè inſignia alludat veteris Teſtamenti loca, in quibus Deus inducitur eâdem iuſtitiæ lorica ſeptus, ac munitus. Sapient. 5. n. 19. *Induet pro thorace iuſtitiam*: & Iſaiæ 59. num. 17. *Indutus eſt iuſtitia, ut lorica*. Eamdem ſonant loricam iuſtitiæ, verba illa Iob cap. 29. num. 14. *Iuſtitia indutus ſum, & veſtivi me, ſicut veſtimento*. Nam ex militaribus armis metaphoricum ibi ſermonem ſumi, eruditè convincit noſter Pineda.

34 Iuſtitia porrò generali nomine omne complectitur virtutum genus. Non libet in probanda re notiſsima hærere: videantur Maldonatus Matth. 3. num. 15. Genebrardus Pſalm. 64. numero 6. Brugenſis, Matth. 6. num. 10. Lorinus Pſal. 5. verſ. 9. & Pſalm 14. verſu 2. Ipſe etiam Apoſtolus, dum iterum Chriſtianum militem induit hac lorica, ſigillatim nonnullas virtutes explicat, quas hîc iuſtitiæ nomine cōprehendit. 1. Theſſalonicenſ. 5. nu. 8. *Induti loricam fidei, & charitatis*.

35 Dixi, loricam ferreis annulis contexi: & præter Varronem citatum, Auctores producam locupletiſsimos. Virgilius 3. A Eneid.

Loricam conſertam hamis, auroque trilicem.

Id eſt, cōſtantem catenulis ter geminatis, ternis per eam licijs decurrentibus. Vide Lipſium lib. 3. de Militia Romana, dialogo 6 pag. 132. Turnebū lib. 29. Adverſariorum cap. 35. Pontanum lib. 10. Symbolarum, columna 1179. Statius lib. 12.

Multiplicem tenues iterant thoraca catenæ.

Et Silvius lib. 4.

Spacioſaque pectora ſervat
Nexilis innumero Chalybū ſub tegmine thorax.

Idem lib. 5.

Loricam induitur, tortos huic nexilis hamos
Ferro ſquama rudi, permiſtoque aſperat auro.

Virgilius lib. 12.

Rutilum thoraca indutus ahenis
Horrebat ſquamis.

Atq; hinc illuſtratur locus ille 1. Reg. 17. 36
num. 1. *Lorica ſquamata induebatur*. Sic reſtituit hūc locum editio Vaticana, cùm anteà *hamata* legeretur. LXX. *thoraca alyſidoton*: quam vocem expendens affirmat Lipſius, in illo Dialogo 6. pag. 129. ad verbum ita verti: *loricam catenatam*. Sed *hamatam*, inquit, Latini dixerunt, quia circuli, & catenę nexæ, hamuli ſpeciem dimidiati referebant.

Hæc cùm ita ſint, quod ſymbolum ap- 37
tius, ſignificantiuſque fingi, aut excogitari poteſt ad iuſtitiam exprimēdam, quàm catenata, triplicataque lorica, hamis inter ſe ſe arctiſsimè conſertis? Hic murus non aheneus, ſed planè adamantinus eſt: nil conſcire ſibi, omnes iuſtitiæ partes exactiſsimè tueri. Sunt verò virtutes omnes, quæ hamatam iſtam loricam contexunt, & *iuſtitiæ* unico vocabulo continētur, inter ſe ſe ſtrictiſsimo nodo connexæ, & colligatæ, quaſi hamis conſertæ, aut compactę *ſquamis ſe premētibus*: ut loquitur Scriptura in re licèt diſsimili, Iob 41. num. 6.

Numerus 15.

Et calceati pedes in præparatione Evangelij pacis.

Contextus ipſe neceſſariò ef- 38
flagitar, ut ad militaria calceamenta in his etiam verbis alludatur: quibus milites, aut totas ſuras, aùt certè talos, medio crure tenus contegebant. Primò, quia id etiam tegmen, ac munimentum, inter arma cataphracti militis numeratur. Sic ubi Latinus Poeta accuratè recēſet arma,

à Vul-

à Vulcano fabrefacta, quibus AEneas erat induendus, ne hoc quidem genus prætermittit, lib. 8. AEneid.

Terribilem criſtis galeam, flammaſque vomentem,
Fatiferumque enſem, loricam ex ære rigentem:
Tum leves ocreas, electro, auroq; recocto,
Haſtamque, & clypei non enarrabile textum.

39 Quibus luculentiſsimis verſibus eadem ferè complectitur arma, quæ hîc ab Apoſtolo enumerantur. In illo etiam loco 1. Regũ 17. ubi vaſtiſsimus ille Philiſthęus totus armatus graphicè depingitur, ita legimus n. 6. *Et ocreas æreas habebat in cruribus.* Atque hoc eſt frequentius vocabulum, quo tegumentum iſtud appellatur. Lege Lipſium lib. 3. de Militia Romana dialogo 7.

40 Reperio etiã, militares iſtas ocreas, *caligas* nominatas, ut eruditè probat ex iure civili Tiraquellus in Alexandr. lib. 1. cap. 20. & ex Hiſtoricis Lorinus Act. 12. num 8. Illud etiam obſervo, in ſacro ſermone calceamenta cum balteo, id eſt, militares ocreas cum militari cingulo, copulari. 3. Reg. 2. num. 5. & Iſaiæ 5. nu. 17. Quò fortaſſe alluditur Deuteronomij 33. num. 25. *Ferrum, & æs calceamentum eius.*

41 Neq; obſtat, quòd nõ dixerit Apoſtolus, *ocreat*, aut *caligati*, ſed *calceati*: neque enim illi curę fuit, voces adeò preſsè, ſubtiliterque diſtinguere: &, ut ego quidem exiſtimo, inter ſe iſtæ voces ſæpe confunduntur: ut ex citatis locis colligi poteſt. Græcè ſubeſt, *hypodeſameni*, id eſt, ſubligati: quia ſive calcei, ſive ocreæ ſolebant loris, aut alijs vinculis ſupernè aptari, atque conſtringi. Vide Brugenſem Mat. 10. n. 10. Inde *hypodemata*: quæ ex Evãgeliſtis probat eodem loci Maldonatus, idem prorſus eſſe, atque *ſandalia*. Sed inſuper adverto, quæ à LXX. Græcè dicuntur *hypodemata*, Geneſis 14. num 23. & à Luca, *ſandalia*, Actuum 12. num. 8. *caligas* à noſtro Interprete vocari. Hoc autem vocabulum ſæpe militare eſt.

Atque hæc de metaphora, & de voce. 42
Quod ad reconditiorem ſenſum attinet, ſunt, quib⁹ arrideat, pedes, id eſt, affectus, calceamentis validè conſtringi, & à luto, à ſaxis, & ſpinis, quæ viarum impedimẽta ſunt, defendi, ac prohiberi: à luto quidem turpiſsimarum libidinum; à ſaxis, id eſt, ab ſcandalis, in quæ ſolent imbecilliores impingere; ab ſpinis moleſtiarum, & tribulationum.

Mihi vehementer placet explicatio 43
Pradi ſuper illa verba Ezechielis 16. numero 10. *Calceavi te ianthino. Calceus*, inquit, *militaris conſtantiam, confidentiamq; ſignificat: nam qui nudis ingreditur pedibus, timidè, ac pedetentim incedit; contrà verò calceatus, intrepidè, & audacter.* Ad hanc audaciam, atque fiduciam retulit Cyprianus epiſtola 56. *Calceati ſint Evangelico magiſterio, & armati pedes, ut cùm ſerpens calcari à nobis, & obteri cœperit, mordere, & ſupplantare non poſsit.* Et Tertullianus lib. de Corona militis cap. 1. *Spe calceatus de Evangelij paratura.* Denique alluſit Apoſtolus ad Iſaiæ 52. n. 7. & Nahum 1. num. 15. quæ loca citavit ipſe diſertis verbis ad Romanos 10. num. 15. *Quàm ſpecioſi pedes evangelizantium pacem.* Lege ibi eruditam Toleti annotationẽ, quæ eſt 8. in illud cap. 10.

Numerus 16.

In omnibus ſumentes ſcutum fidei, in quo poſsitis omnia tela nequiſsimi ignea extinguere.

SCutum totum ferè corpus 44
contegebat, erat enim oblõgius multò, quàm clypeus: adeò, ut in eo, tanquam in feretro, qui in acie cecidiſsẽt, ad ſepulturã efferrẽtur. Græci vocant ſcutum, *thyreon*, quia forium ſimilitudinem repręſentat. Lege Pontanum lib. 8. Symbolarum in Virgilium col. 1092. & lib. 15. col. 2027. Alexandrum ab Alexandro lib. 6. cap. 22. & ibi Tiraquellum; Lipſium lib. 3. de Militia Romana dialogo 2.

45 Eſt verò fides munitiſsimum ſcutum, quod dæmoni oppoſitum, & obiectum, omnes illius petitiones eludat, omnia tela eminus contorta depellat. Suppeditat enim fides, prævalida in hoc certamine firmamenta: detegit in primis hoſtis callidiſsimi technas, inſidias aperit: deinde obvallat pectus præſenti, & efficaci rerum Divinarum conſideratione: quæ, dici non poteſt, quantam vim habeat ad huius hoſtis iacula retundenda: poſtremò proponit ob oculos imbecilles, & exarmatas hoſtis vires, roburque nobis Divinitus oblatum, ſi illi duntaxat fortiter obſiſta-
46 mus. Vnde eleganter Iſidorus, lib. 3. Sent. cap. 5. [In electorum oculis terror diaboli vilis eſt: ab incredulis, ut Leo, timetur: à fortibus in fide, ut vermis, contemnitur.] Conſentanea Gregorius lib. 5. Moralium cap. 17. ubi dæmoni accommodat illud nomen, quod Iob 5. num. 11. uſurparunt LXX. *Mirmecoleon*. Verbum exprimas è verbo, *Formica leo*. Dæmon enim formicis, hoc eſt, pavidis, & imbecillibus, humique reptantibus, Leo terribilis, ac formidabilis eſt; Leonibus autem, id eſt, fortibus, & intrepidis, ſcutoque fidei validiſsimo munitis, deſpicatiſsima formica.

47 Et verò glorioſam victoriam de acerrimis noſtris hoſtibus reportatam, aliàs etiam ſæpe ſacræ litteræ acceptam referunt Fidei. 1. Petri 5. num. 9. *Cui reſiſtite fortes in fide.* 1. Ioan. 5. num. 4. *Hæc eſt victoria, quæ vincit mundum, fides noſtra.* Ad Hebræ. 11. num. 33. *Sancti per fidem vicerũt regna. Omnis enim, qui natus eſt ex Deo, non peccat, & malignus non tangit eum,* 1. Ioan. 5. num. 18. hoc eſt, ne leviſsima quidem noxa fidelem Iuſtum diabolus attinget. Sunt, qui huc etiam referãt illud Pſalmi 90. nu. 8. *Scuto circumdabit te veritas eius.* Vide Lorinum 1. Petr. 5. verſ. 9.

Nequiſsimi.

48 GRæcè, *tuponeru*. Vnde illi, quos ſæpe nutu appello, Editionis noſtræ Momi, quibus nihil eſt antiquius, quàm Vulgati luminibus obſtruere, pro *nequiſsimo, malũ*, aut *nequam* obtruſerunt. Id ſcilicet ignorabat Vulgatus, qui prudentiſsimè ſæpe ſolet, ubi Latinum poſitivum non penitus exhaurit Græcæ vocis vim, eam exprimere ſuperlativo. Marci 9. numero 7. *Hic eſt Filius meus chariſsimus,* Græcè, *agapetos*: cùm aliàs idem nomen nomine etiam poſitivo exprimatur ab Interprete. Matth. 3. num. 17. Marci 1. numero 11. Lucæ 3. num. 22. Sic ad Hebr. 6. nu. 18. *Fortiſsimum ſolatium*: Græcè, *iſchyran*. Et capite 12. num. 11. *Fructum pacatiſsimum*: Græcè, *irenicon*.

Hanc verò vocem *Poneros*, etiam cùm 49
de diabolo ſermo eſt, ſæpe explicat Vulgatus alio nomine poſitivo. Vt Matth. 13. num. 19. *Venit malus.* 1. Ioan. 2. num. 13. & 14. *Viciſtis malignum.* Lege Maldonatum, Matth. 5. num. 37. & capite 6. numero 13. & Lorinum 1. Ioan. 3. nu. 12.

Numerus 17.

Et galeam ſalutis aſſumite.

VIror ſanè, nullum, quem vi- 50
derim, Interpretem obſervaſſe, Paulum in hoc loco, non modò ad Iſaiam alluſiſſe, ſed ipſiſsima etiam Prophetæ verba ex Editione LXX. recitaſſe. Legimus enim, Deum ſic armatum, Iſaiç 59. nu. 17. *Et galea ſalutis in capite eius.* Vbi ingenioſè Forerius. *Salutem in capite geſtabat, quia nihil antiquius hominũ ſalute ducebat.* LXX. verò non ſalutem, ſed *ſalutare* reddiderũt, *Peri Kephalæan ſoteriu*. Quorum hîc verba Paulus uſurpavit. Et Tertullianus lib. 3. contra Marcionem cap. 14. Latinè reddidit, *galeam ſalutaris*. Scitum verò eſt in ſacra Scriptura, humani generis vindicem, ac ſervatorem Chriſtum Dominum, Salutare, ſive Græcè *Soterion* nuncupari: quod cũ Hebraico nomine *Ieſuha* mirificè congruit. Vide Delrium ad illa

quod hîc obſervat S. Thom. lect. 4. [Prædicatio dicitur gladius Spiritus, quia non penetrat uſque ad ſpiritum, niſi ducatur ab Spiritu Sancto.]

56 Hoc ipſo gladio accinctus eſt Chriſtus Pſalm. 44 num. 4. ut duobus in locis, eiſdem propè verbis, ex verſu proximo, *ſpecioſus forma præ filijs hominum*, eleganter concludit Tertullianus lib. adverſus Iudęos num. 108. & lib. 3. contra Marcionē cap. 14. *Tempeſtivus* (inquit) *decore præter filios hominum, effuſa eſt gratia in labijs tuis. Rideo, ſi quem ad bellum enſe cingebat, & de tēpeſtivitate decoris, & labiorū gratia blandiebatur.* Et paulò pòſt. *Apoſtolus Ioannes in Apocalypſi* (cap. 1. num. 16.) *enſem deſcribit, ex ore Dei prodeuntē, bis acutum, præacutum: quem intelligi oportet ſermonem Divinum, bis acutum duobus teſtamentis, legis, & Evangelij, acutum ſapientia, infeſtum Diabolo, armātem nos adverſus*
57 *hoſtes ſpiritales nequitiæ.* Quibus extremis verbis alludit ſine ulla dubitatione Tertullianus ad hunc Apoſtoli locum; & utrumque gladium, unum, atq; eumdem eſſe contendit. Hûc etiam referunt Auguſtinus lib. 20. de Civit. c. 21. & Ambroſius lib. 3. de Virginibus, illud ad Hebr. 4. num. 12. *Vivus eſt enim ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti.* Theodoretus etiam, & Philo Carpatius interpretantur in hanc ſententiam verba illa Canticorum 3. num. 8. *Omnes tenentes gladios, & ad bella doctiſsimi.* Idem Auguſtinus in illo lib. 20. de Civit. cap. 21 & Hilarius in Matthæum, & Auctor Imperfecti homil. 26. Chriſti verba Matthæi 10. num. 34 *Non veni pacem mittere, ſed gladium*, de hoc ipſo gladio ſpiritus exponit: & Maldonato noſtro certum videtur, Evangelium ſignificari. Verùm hæc teſtimonia non uſquequaque conſtat, quem habeant ſenſum litteralem, & multis ſunt involuta difficultatibus, quas ſigillatim examinare, uberioris otij eſt.

(?)

Numerus 24.

Qui diligunt Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in incorruptione.

DVplex eſt hui⁹ loci ſenſus, & iux- 58
ta proprietatē Græcę vocis utcrq; probabilis. *Aphtharſia* enim ſignificat immortalitatē: & ita exprimitur illa vox ab Interprete Latino, 1. Cor. 15. n. 54. *Cū autē mortale hoc induerit immortalitatē.* Gręcè, *aphtharſiā*: & codē prorſ⁹ ſenſu redditur *incorruptio*, aut *incorruptela*. Ne lōge abeamus, in illo ipſo cap. 15. utriuſq; etiam verſionis ſuppetūt exempla, n. 42. *Surget in incorruptione.* & n. 50. *neque corruptio incorruptelam poſsidebit.*

Sic etiā *Aphtartos*, idē eſt, atq; immor- 59
talis, 1. Timoth. 1. n. 17. *Regi ſæculorū immortali.* Græce, *Aphtharto*: & eodem ſenſu Latinè redditur *incorruptus*, aut *incorruptibilis*: ad Roman. 1. n. 21. *& mutaverūt gloriā incorruptibilis Dei.* Græcè, *Aphthartu.* 1. Corinth. 9. n. 25. *Nos autē incorruptā.* & c. 15. n. 52. *mortui reſurgent incorrupti*, id eſt, immortales. Atq; ex hac ſignificatione vocis, primus elicitur ſenſus. *Qui diligunt Dominu noſtrū Ieſū Chriſtū in incorruptione*, hoc eſt, in immortalitate, & incorruptibilitate iā exiſtentē, in cælo iā regnantē in omnē æternitatē. Ea phraſi dicitur Sap 2. n. 23. *Deus creavit hominē inexterminabilē.* Græcè, *en aphtharſia, in incorruptione*, id eſt, incorruptibilem, & immortalem.

Significat etiā *Aphtharſia* integritatē; 60
ac ſynceritatē animi vacantis omni vitiorū corruptela. Ad Tit. 2. n. 7. *in doctrina, in integritate, in gravitate.* Sap. 6 n. 19. *Cuſtoditio autē legū, conſūmatio incorruptionis eſt.* Græcè, *B. bæoſis aphtharſias* id eſt, *cōfirmatio, aut conſtitutio integritatis.* Integritas enim vitæ, exacta, & accurata legū obſervatione continetur, & cōſummatur. Atq; hinc efficitur alter ſenſus: *qui diligunt Dominū noſtrū Ieſum Chriſtū in incorruptione*, hoc eſt, incorruptè, integrè, purè, atq; ſyncerè: quod utinam, præſtante ipſius gratia, aſſequi valeamus.

Digitized by Google

IN
EPISTOLAM CATHOLICAM BEATI IACOBI APOSTOLI
COMMENTARIJ EXEGETICI LITTERALES.
AVCTORE
PATRE AVGVSTINO DE QVIROS
è Societate IESV.

ARGVMENTVM.

1 EXtitit Apoſtolorum ætate Simō ille Magus, cuius meminit Lucas Act. 8. n. 9. qui nefariū Eccleſiæ naſcēti bellum indixit. Spargebat hic virus peſtilentiſsimæ doctrinæ, quā his verbis perſtringit Irenæus lib. 1. cap. 20. [Qui in eum, & in Selenen eius, ſpem habeant, ut liberos agere, quæ velint: ſecundum enim ipſius gratiam ſalvari homines, ſed non ſecundum operas iuſtas.] Cùm ergo in ſola fide, falſa illa quidem, & commentitia, ſalutem reponeret, & habenas laxiſsimas effrænatæ cupiditati remitteret, hominibus avidis vitæ licentioris paſsim venenum aſpitabat.

2 Haud diſsimilem errorem, latiùs quotidie manātē, & in ſola ſincera fide, ſecluſis operibus, ſpem ſalutis reponentem, Iacobus hac Epiſtola repreſsit. Invaſerunt quidem in arcem huius cauſæ Petrus, Ioānes, & Thadæus: ſed in hoc certamine cæteris palmam præripit Iacobus, & iuxta nominis ſui etymon, phalāges hoſtium mirabili dexteritate ſupplantat; totumq́; ſe effundit in bonis operibus extollendis. Hoc itaque conſilio illum appuliſſe animum ab ſcribendum, Auctor eſt Auguſtin⁹ lib. de Fide, & Operibus c. 14. [Quoniam ergo hæc opinio tunc fuerat exorta, aliæ Apoſtolicæ Epiſtolæ, Petri, Ioannis, Iacobi, & Iudæ, contra eam maximè dirigunt intentionem, ut vehementer adſtruant, fidē ſine operibus nihil prodeſſe.]

3 Hanc venenatam hæreſim, per tot annos tetruſam in illas tenebras, unde emerſerat, rurſus ab ipſis Inferorum faucibus revocavit Lutherus in lucem. Cùm verò perſpicuè videret homo impurus, hydrā iſtam ſuam renaſcentem vel unico huius Epiſtolæ ictu iugulari: dum vim argumētorum ſuis cavillis deſperat eludere, aut apertiſsima verba vel obtorta gula in aliā

ſententiam detorquere, multò proclivius exiſtimavit, ore illo ferreo eius auctoritatem infringere, quàm iacula inde perita, & in ſuam hæreſim contorta, propulſare.

4 Manet tamen inconcuſſa, & irrefragabilis huius Canonicæ Epiſtolæ auctoritas, inde uſque ab Eccleſiæ primordijs, graviſsimorum Conciliorum, Summorum Pontificum, & Sanctorum Patrum teſtimonio ſtabilita. Agnoſcit eam Synodus Laodicenſis, & pro Canonica veneratur, cap. 59. Concilium Arauſicanū II. cap. 25. Cabilonenſe II. cap 33. Milevitanum, Canone 7. Carthaginenſe III. c. 47. Florentinum demum, & Tridentinum: Clemens Romanus epiſtola 2. Anacletus epiſtola 1. Innocentius I. epiſtola 3. ad Exuperium, Magnus Dionyſius de Divinis Nominib⁹, cap. 4. Tertullianus adverſus Iudæos, cap. 2. Origenes homil. 7. in Ioſue, Nazianzenus in carmine Heroico de Libris Canonicis, Cyprian⁹ in libro ad Novatianum, Ephrem ſermone de Pœnitentia, Chryſoſtomus lib. 3. de Sacerdotio, Leo Magnus ſermone 11. de Quadrageſima, Aug. lib. 2. de Doctrina Chriſtiana, cap. 8. & in Pſalm 31. concione 1. imò lib. 2. Retractationum, cap. 32. ait, ſe in hanc epiſtolam edidiſſe commentarios: Iſidorus lib. 6. Etymologiarum, cap. 1. Damaſcenus lib. 4. de Fide orthodoxa, cap. 18. Hieronymus, non ſolùm in Cathalogo Scriptorum Eccleſiaſticorum, ſed etiam epiſtola 103. ad Paulinum, & lib 2. adverſus Pelagianos: Epiphani⁹ hæreſi 76. Athanaſius in Synopſi, Cyrillus Hieroſolymitanus, Catecheſi 5. Euſebius Cæſarienſis lib. 2. Hiſtoriæ cap. 23. Gregorius lib. 2. epiſtola 114. Ruffin⁹ in expoſitione Symboli: &, qui poſterioribus ſæculis hos Patres conſecuti ſunt, omnes.

5 Ex Recentioribus verò Theologis Baronius to 1. anno Chriſti 63. Bellarminus lib. 1. de Verbo Dei, cap. 18. Valētia lib 8. Analyſis Fidei, cap. 5. Salmeron to. ultim. diſp. 1. in hanc epiſtolam: qui propterea eam aſſerit Catholicam appellatam, quia cùm eo ſæculo plurimæ circumferrentur epiſtolæ, Apoſtolorum nomine conſcriptæ, non erant tamen illę in tātam auctoritatis celſitudinem evectæ, ut quemadmodùm hæc, pro Canonicis apud omnes haberentur. Denique Lorinus in Acta, c. 1. verſu 13. & Serarius hîc prolegomeno 2.

Obtinet verò primum locum inter 6
ſeptem Catholicas, ut plerique Patres notaverunt, & expreſsè Nazianzenus citatus, dum ait.

Deinde bis ſeptem Pauli numerato libellos:

Catholicas ſeptem, inter quas eſt prima Iacobi.

Atque ea huius rei videtur eſſe cauſa, Sacros libros non tenere locum ex dignitate Scriptoris, ſed ex ordine temporis, quo ſunt ſcripti: priùs autem, quàm Petrus, ſcripſit epiſtolam Iacobus. Sic inter Evangeliſtas, non modò Matthæus, qui fuit Apoſtolus, ſed & Marcus etiam, & Lucas, qui inter Diſcipulos numerantur, Ioānem antecedunt.

Numerus 1.

Iacobus.

Filius Alphæi ex Maria Cleo 7
phæ Matth. 27. num. 56. & Marci 15. nu. 40. quę ſoror fuit Beatiſsimæ Virginis, Ioannis 19. num 25. Cùm ergo Chriſtum cognatione proximè attingeret, imò effingeret etiam oris lineamentis, & ſimul cum eo eductus eſſet, ut refert Epiphanius in Anchorato, & hæreſi 78. *Frater Domini* dictus eſt, ad Galatas 1. num 19. Vulgare enim eſt in Scriptura, ut conſobrini, fratres appellentur, ut probat eruditè Toletus Ioannis 2. annotatione 18. Baronius in apparatu ad Annales, pag. 31. Maldonatus Matthæi 12. num. 46. Lorinus in Acta cap. 1. verſu 14.

Dei, & Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruus.

8 EGregia eſt Didymi ſententia ſuper hunc locum (habentur eius Commentarij to. 6. Bibliothecæ.) [Sicut mortalem gloriam homines appetentes, dignitates, quas putantur habere, præponūt; ita Sancti in epiſtolis, quas ſcribunt, principaliter proferunt, ſe ſeruos eſſe Dei, æſtimantes, hanc appellationem ſupra regna totius mundi conſiſtere.]

9 Quanta autem in veneratione fuerit Iacobus propter incredibilē opinionem ſanctitatis, etiam apud Iudæos, infenſiſſimos hoſtes Chriſtiani nominis, illud argumento eſt, quod refert Epiphanius hæreſi 29. permiſſum illi fuiſſe ob ſpectatam, omnibuſque numeris abſolutam virtutem, ingredi in Sancta Sanctorum ſemel in anno. Hieronymus verò in cap. 1. Epiſtolæ ad Galatas ſic ſcribit. [Vir fuit tantę ſanctitatis, & rumoris in populo, ut fimbriam veſtimenti eius certatim cuperent attingere.] Addit Chryſoſtomus hom. 5. in Matthæum, non tantùm eius genua, ſed frontem etiam ob iugem in pauimento proſtrationem, callum obduxiſſe. Ioſephus verò teſtatur lib. 20. Antiquitatum cap. 8. tanta illum apud populum exiſtimatione claruiſſe, ut pleriquę in animum induxerint, ad ulciſcendam illius necem, totam Hieroſolymorum urbem funeſto illo excidio fuiſſe mulctatam.

Duodecim tribubus, quæ ſunt in diſperſione.

10 IVdaicum populū diſperſum fuiſſe per innumerabiles prouincias, teſtatur Philo, qui legationem illam ſuam ad Caium Auguſtum ita concludit. [Itaq; ſi exorat mea patria tuam clemētiā, præter ipſam, alias ciuitates demereberis plurimas, ſitas in diuerſis orbis tractibus, Aſia, Europa, Africa, inſulares, maritimas, mediterraneas.] Lucas Actuum 2. nu. 5. ſcribit, cōfluxiſſe in urbem Hieruſalē viros religioſos, *ex omni natione, quæ ſub cælo eſt.* Illud verò penè excedit fidē, quod aſſirmat Baronius, to. 1. anno Chriſti 64 extremo, auctorem laudans eūdem Philonē in eo libro, quē inſcripſit in Flaccū, non minus, quàm decies centena millia Iudæorum Aegyptum habitaſſe.

11 Chriſtus ergo, qui ſanguinem ſuū fudit, *ut filios Dei, qui erant diſperſi, congregaret in unum,* Ioannis 11. nu. 52. *Aedificans Ieruſalē Dominus, diſperſiones Iſraelis congregabit,* Pſal. 146. nu. 2. per ſuos Apoſtolos quàm plurimos Iudęos, è varijs nationibus oriundos, trāduxit ad fidē. Huc ſpectat ardentiſſimā illa oratio Nehemię 2. Machab. 1. nu. 26. *Cuſtodi partem tuam, & ſanctifica: congrega diſperſionem noſtram.* Sed qui adducti erāt ad unum paſtorem, & unum ouile, rurſus diſperſi ſunt, frendentibus lupis, Act. 8. nu. 1. *Facta eſt autem in illa die perſecutio magna in Eccleſia, quæ erat Hieroſolymis, & omnes diſperſi ſunt.*

Cùm ergo Iacobus creatus eſſet Hieroſolymorum Epiſcopus, eo ritu, quem ex Anacleto, Clemente Alexandrino, & Hieronymo refert Bellarminus lib. 1. de Romano Pontifice, cap. 23. ad paſtoralem curam pertinere meritò iudicauit, quas oues præſens verbo ſalutari reficere non poterat, eaſdem huius Epiſtolæ pabulo recreare.

Salutem.

12 AVdax nimis eſt (ut leuiſſimè dicā) Caietani Commentarius in hunc locum. [Salutatio, inquit, hîc poſita, tam pura eſt, ut nulli ſalutationi cuiuſcumq; alterius Epiſtolæ Apoſtolicæ conformis ſit: nam nihil Dei; nihil Ieſu Chriſti, nihil gratiæ, nihilue pacis ſonat; ſed profano more, ſalutem.] Miror, tam citò vixdum lecta prima verba è memoria effluxiſſe Caietano. An non in illis Deus, & Ieſus Chriſtus nominantur, cuius ſe ſeruum profitetur? Quam verò ſalutem imperrat, niſi quam Ieſus ſuo nomine prænuntiat, quam ſuo cruore attulit

mundo?[Non igitur(ait Catharinus)erat
profanum, eo pacto ſalutare;ſed hoc erat
profanum, veram ſcilicet ſalutem non in-
telligere.]
13 Neque verò abhorret talis ſalutatio ab
ſpiritu Apoſtolico: ut conſtat Actuū 15.
num.23. *Apoſtoli, & ſeniores fratres, his,
qui ſunt Antiochiæ, ſalutem.* Sed ſciendum
eſt, utrobique ſubeſſe Græcè, *chærin*, id
eſt, *avere*, ſeu *gaudere*: quo eodem verbo
uſus eſt Lucas, cùm Gabriel beatiſsimam
Virginem ſalutavit, Lucæ 1.nu.29. *chære*.
Vulgatus vertit, *ave*. Suſpicaturque ibi
Maldonatus, Hebraicè loquentem An-
gelum conſueta ſalutandi formula uſum
fuiſſe, *pax tibi*; ſed eam eleganter expreſſiſ-
ſe Evangeliſtam. Atque ut magis tradu-
catur Caietani cùm audacia, tum Græci
ſermonis imperitia; Matthæi 28. num.9.
cùm Chriſtus mulieres ſalutavit, Græcè
ſubeſt idem verbum, *chærete*: *avete*, ſeu
gaudete. Eat nunc Caietanus, & temerè
iactet, profanam, & ab Apoſtolico ſpiritu
alienam, eam eſſe ſalutationem, quam A-
poſtoli, Angelus, & ipſe Chriſtus uſur-
parunt.

Numerus 2.

*Omne gaudium exiſtimate fratres
mei, cùm in tentationes varias
incideritis.*

14 QVale tandem gaudium fide-
libus optet Iacobus, cùm in
ſalutatione iubet eos gaude-
re, apertiùs iam explicat. Græ-
ce, *charàn*: nomine ſcilicet ab eodem ver-
bo *chærin* derivato. Hominibus enim
Chriſti cauſa ex patrijs finibus eiectis, avi-
tis bonis exturbatis, ad necem crudeliſſi-
mam quæſitis, quid accommodatius pro-
poni potuiſſet, quàm calamitatem illam,
perpetuò quidem aſperam eſſe; ſed mate-
riam redundantis lætitiæ, & immarceſci-
bilis coronæ ſegetem continere? 1. Petr. 4.
num. 13. *Communicantes Chriſti paſsioni-
bus, gaudete: ut & in revelatione gloriæ
eius gaudeatis exultantes.* Matthæi 5.n.12.
*Gaudete, & exultate, quoniam merces veſ-
tra copioſa eſt in cælis.* Propterea videlicet
*ibant gaudentes Apoſtoli à conſpectu conci-
lij, &c.* Actuum 5.num 41. Et quidem 15
tentatio in hoc loco idem eſt, ac tribula-
tio. Neque id alienum eſt à ſacro ſermo-
ne: nam in lingua ſancta utraque res ex-
primitur eadem voce, ut obſervat Pagni-
nus in radice *naſi*, & Pineda Iob 9. ver-
ſu 23.num.6. Tobiæ 2.num.12. *Hanc au-
tem tentationem ideo permiſit Dominus eve-
nire illi, ut poſteris daretur exemplum patiē-
tiæ eius.* Iudith 8.num.23. *Omnes, qui pla-
cuerunt Deo, per multas tribulationes tran-
ſierunt fideles: illi autem, qui tentationes non
ſuſceperunt, &c.* Vbi apertè vides, pro ea-
dem re utrumque nomen uſurpari. Sa-
pientiæ 18.num.20. *Tetigit autem tunc &
iuſtos tentatio mortis.* Vtrumque etiam
coniungitur Eccleſ.27.num 6. *Vaſa figu-
li probat fornax, & homines iuſtos tentatio
tribulationis.*
Atque hinc deducitur hæc tranſlatio. 16
Nam tentare propriè eſt, periculum face-
re, experimentum ſumere. Et verò nihil
æque periclitatur virtutem, ac laborum
tolerantia: prodit patientia, tanquam cer-
tiſsimus index, latentem animi firmitudi-
nem. Ovid.4.Triſt.elegia 3.

*Quæ latet, inque bonis ceſſat non cognita
rebus,
Apparet virtus, arguiturque malis.*

Tentabant patientiam Iuſti, qui dicebant
Sapient.2.num 19. *Contumelia, & tormen-
to interrogemus eum, ut ſciamus reverentiam
eius,* (Græcè, manſuetudinem eius) *& pro-
bemus patientiam illius.*
Neque verò Apoſtolus, dolorem inuſ- 17
tum iactura rei familiaris, exilio, cruciati-
bus, dolorem eſſe negat: neque exigit à
fidelibus ſtupidam illam, & penè brutam,
ſeu lapideam Stoicorum indolentiam:
quam eruditè exagitat Pineda Iob 1.ver-
ſu 20. num.1. non enim è ſilice na[...]
mus: ſed eſt naturale in a[...]
quiddam, atque molle, q[...]

quaſi tempeſtate, quatiatur: cū enim Iuſti fortunarum ſpoliatione divexantur, cū plagis, varijſque dolorum ſtimulis pervelluntur, an non ſentiant? Tolerantiſsimus ille Tobias, memorandum poſteris in ſua tentatione, patientiæ documentum præbiturus, aiebat tamen, cap. 5. nu. 11. *Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris ſedeo, & lumen cæli non video?* Et hoc aiebat ille, de quo ſcribitur cap. 2. num. 13. *Non eſt contriſtatus contra Deum, quòd plaga cæcitatis evenerit ei.*

18 Sed aliud eſt, ut perpendit ibi Serarius, obrui fluctibus tentationum, de gradu conſtantiæ deijci, impias in Deum voces temerè iactare: quod improborum proprium eſt: aliud verò, pungi ſanè, ſtimularíque dolore; eum tamen opprimere fortitudine, ſpe cæleſtis coronæ mitigare, benigniſsimi Parentis fiducia lenire, & his doloris allevamentis, dolorem ipſum, gaudiū exiſtimare: quod Iuſtis peculiare eſt.

19 Illud demum hîc obſervo, *omne gaudium*, idem eſſe, ac ſolidiſsimum, effuſiſſimumque gaudium. Sciēter expreſsit Tigurina: *pro ſummo gaudio exiſtimate.* Sic 1. Corint. 13. num. 2. *Si habuero omnem fidem, ita ut montes trāsferam*, id eſt, maximam, excelentiſsimamque fidem. & 1. Timoth. 1. num. 16. *Vt in me primo oſtenderet Chriſtus Ieſus omnem patientiam*, id eſt, ſummam, abſolutiſsimamque patientiam: ponitur enim nomen collectivum univerſale pro toto quanto, ut advertit ibi Cornelius.

Numerus 3.

Scientes, quòd probatio fidei veſtræ patientiam operatur.

20 HAEC nimitùm eſt [illegible] ma cauſa gaudendi [illegible] cer[illegible]ſsimis mali [illegible]

[illegible]lat. Hoc clamant omnes Scripturę. Tobiæ 12. num. 13. *Quia acceptus eras Deo, neceſſe fuit, ut tentatio probaret te.* 1. Petri 1. num. 6. [In quo exultabitis, modicum nunc ſi oportet contriſtari in varijs tentationibus: ut probatio veſtræ fidei multò pretioſior auro, quod per ignem probatur, inveniatur.] Sed extat luculentum 21 præ ceteris teſtimonium, cap. 4. n. 12. *Chariſsimi, nolite peregrinari in fervore.* Vertit Græca Tertullianus in Scorpiaco cap. 12. *Ne expaveſcatis uſtionem.* Cyprian. verò Epiſtola 56. *Nolite mirari ardorem. No eſtrañeis, no ſe os haga nuevo, ſer como oro acriſolados en el fuego de la tribulaciō.* Græcè, *en pyroſi*, à verbo *piroo*, id eſt, conflo, excoquo, & exploro per ignem. Pſalm. 16. num. 3. *Igne me examinaſti.* Græcè, *epyroſas.* Proverb. 10. num. 20. *Argentum electum, lingua iuſti.* Græcè, *pepyromenos*, id eſt, excoctum, ſcorijs defæcatum. Vt Pſalm. 11. num. 7. *Argentum igne examinatum, probatum, &c.* Cautam verò ſubiungit Petrus, *Qui ad tentationem vobis fit, quaſi novi aliquid vobis contingat.* Id eſt, 22 ardetis in hoc igne, non ut tanquam paleæ comburamini, ſed ut conflemini, tāquam aurum, & edatis ſpecimen bonitatis. Eleganter Viegas Apocalypſis 6. ſect. 10. num. 2. & cap. 12. ſect. 5. num. 2. cōparat Iuſtos cum vaſis fictilibus, Scripturam ducem ſequens, Eccleſi. 27. num. 6. ad Romanos 9. num. 21. & 2. Corinth. 4. num. 7. Ea enim vaſa durantur, & dealbantur igne: tantùm abeſt, ut exurantur: eademque fictilia, cùm de illorum integritate dubitamus, ictu quodam inflicto, ſolemus ex tinnitu reddito explorare, fractane ſint, an integra.

Huc ſpectāt verba illa ad Romanos 5. 23
num. 3. *Tribulatio patientiam operatur; patientia autem probationem.* Vbi tamen obſervand[illegible] eſt, Paulum aſſerere, quòd pa[illegible] [illegible]tur probationem: Iacobus [illegible] ium hîc aſſirmat, nemp[illegible] [illegible]o operatur patientiam. Huc [illegible] è ſolvunt Expoſitores: quo[illegible] [illegible]tias recitant Toletus, & Iuſti-

nianus

nianus in cap. 5. ad Roman. & Serarius in commentario huius loci. Aptiſsimus expediēdi modus eſt, ſi duplicem probationem diſtinguamus: altera eſt in eo, qui probatur, ſcilicet exploratio ipſa, examinatioque virtutis: & hęc probatio operatur patientiam, id eſt, præbet materiā, & occaſionem tolerantiæ: altera probatio eſt, non apud eum, qui laboribus exercetur, hoc eſt, non actio quidem ipſa explorandi patientiam, ſed huius actionis effectus, ſcilicet approbatio, apud alios ſpectantes conſecuta ſumpto experimento: qui enim patiēter tribulationem ſuſtinet, probatus redditur, & ſpectatus omnibus: & hanc probationem operatur ſine dubio patientia.

Numerus 4.

Patientia autem opus perfectum habet: ut ſitis perfecti, & integri, in nullo deficientes.

24 BEda hic. [Cuius patiētia vinci non poteſt, ille perfectus eſſe probatur.] Baſilius in Admonitione ad filium ſpiritualem folio 633. [Patientiam arripe, quia maxima virtus animæ, ut velociter ad ſublimitatem perfectionis poſsis aſcēdere.] Cyrillus Alexandrinus in homilia, quæ refertur tomo 1. Conciliorum pag. 1205. poſtquàm mirificè laudibus extulit patiētiam, tandem concludit. *Omne itaque bonum patientia nobis ſuppeditat.* Obſervat Strabus ad illud Iob 4. n. 6. *Patientia tua, & perfectio viarum tuarum*, virtutes has congruo ordine collocari: *de patientia*, inquit, *perfectio naſcitur.*

25 Hoc nimirùm eſt, perfectos eſſe, & integros, & nulla virtute deſtitutos. Nam perfectum opponitur imperfecto; integrum, mutilo: utrumque pręſtat patientia; & perfectionem vitę, & integritatē virtutū. Qua de re accuratè diſputat Sāctus Thomas 2. 2. q. 136. ar. 2. ad 1. & Abulenſis in cap. 19. Matth. quæſt. 141. ubi in hanc ſententiam explicat uterque hæc Iacobi verba.

26 Nec videtur omnino reijcienda Gagneij expoſitio, qui cōſentaneè textui Græco, *echeto*, id eſt, *habeat*, de perfectione ipſius patientiæ interpretatur: aitque, ab Apoſtolo requiri altiſsimum huius virtutis gradum, ſcilicet gaudium, & alacritatem in perferendo: iuxta id ad Romanos 5. num. 3. *Sed & gloriamur in tribulationibus.* Matth. 5. num. 12. *gaudete, & exultate, &c.* Sed iam tunc non tam eſt virtus patientiæ, quàm fructus Spiritus Sancti: de quo ad Galatas 5. num. 22. Nam ex S. Thoma 2. 2. quæſt. 136. art. 1. ad 3. [Fructus in ſui ratione importat quamdam delectationem: & ideo patientia, quantum ad habitū, ponitur virtus; quantū autē ad delectationem, quam habet in actu, ponitur fructus.]

Numerus 5.

Si quis autem veſtrum indiget ſapientia, poſtulet à Deo.

27 OMnis quippe *ſapientia à Domino Deo eſt*, Eccleſiaſt. 1. n. 1. *Dominus dat ſapientiam, & ex ore eius prudentia, & ſcientia*, Proverbiorum 2. num. 6. ut conſtat in Salomone 3. Regum 3. num. 9. & 2. Paralipomenon 1. nu. 10. *da mihi ſapientiam, & intelligentiam.* & Sapientiæ 9. n. 4. *da mihi ſedium tuarum aſſiſtricem ſapientiam.*

28 Colligitur ex iſto loco orationis neceſſitas contra Pelagianorum, & Lutheranorum abſurdiſsimam inſcitiam: quam ut vel unico coarguamus exemplo: quid faciet homo egentiſsimus, qui nihil prorſus habeat, unde vitam toleret, & imbecillo corpore nequeat labore manuū victum comparare? Videlicet, ab ijs, qui abūdant, niſi perire velit, eum ſtipem corrogare, neceſſe eſt. Sapientiſsimè orabat Ioſaphat 2. Paralipomenon 20. numer. 12.

Cùm ignoremus, quid agere debeamus, hoc ſolum habemus reſiduum, ut oculos noſtros dirigamus ad te.

29 Attexitur verò mirificè hæc ſententia cum ſuperiore, licèt in ſpeciē diſcrepare videatur. Et quidē Græcè utrobiq; reperitur idē verbū, ſcilicet, *in nullo deſtituti*, aut *diminuti*: & rurſus: *ſi quis autem veſtrū deſtituitur*, vel *diminuitur ſapientia*. Non ergo temerè, ſed conſultò tranſit à patientia ad orationem: dixerat, res adverſas, nō æquo ſolū, ſed lubente etiā animo perferendas; abſolutā integritatem virtutum omnium per laborum tolerantiam comparandam: rem ſuadebat creditu difficilem, & à communi ſenſu prorſus abhorrentem. Egregiè itaque Beda. [Si quis veſtrum non poteſt intelligere utilitatem tentationū, quæ fidelibus probandi cauſa eveniunt, poſtulet à Deo, tribui ſibi ſēſum, quo dignoſcere valeat, quanta pietate Pater caſtigat filios, quos æterna hæreditate dignos efficere curat.

Qui dat omnibus affluenter.

30 GRæcè *aplos*, id eſt, *ſimpliciter*, candido ſcilicet animo, ſine remunerationis ſpe, ſine reſpectu perſonarum. Id, quod à fidelibus exigit Paulus ad Roman. 12. n. 8. *Qui tribuit, in ſimplicitate*. Græcè, *ſine perſonarum acceptatione*. Excitat verò petendi fiduciam propoſita Dei liberalitate, qui abundantia pietatis, & merita ſupplicū excedit, & vota: *dives in omnes qui invocant illum*, ad Roman. 10. n. 12. *Qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos, & malos*, Matth. 5. n. 45. qui peccatores ſibi ſupplicès nō abſterret: qui promiſcuè in omnes omnem bonorum affluentiā effundit: *qui potens eſt, omnia facere ſuperabundāter, quā petimus, aut intelligimus*, ad Ephef. 3. n. 20.

31 Pulchra eſt Nazianzeni ſentētia de Divina liberalitate, oratione 40 in Sanctum Baptiſma, dū exponit illud Iſaiæ 55. n. 1. *Venite, emite abſq; argento*. [O miram beneficentiæ celeritatem! ô facilem contrahendi rationem! Hoc bonū ſola voluntate venale tibi proponitur: cupiditatem ipſam Deus ingentis pretij loco habet: ſitit ſitiri; bibere cupientibus potum tribuit: cùm ab eo beneficium petitur, beneficio afficitur: promptus eſt, liberalis, ac munificus: iucundiùs dat, quàm alij recipiunt.] Hactenus Nazianzenus.

Et non improperat.

ADliberalitatem etiam ſpectat, obliviſci collata in alios beneficia. Sordidi certè, & abiecti animi eſt, ea identidem exprobrare. Præclarè Seneca lib. 6. de Beneficijs cap. 25. [Non eſt iſta admonitio, non: convicium eſt. Hoc eſt, in odiū beneficia perducere.] Cicero in Lælio. [Odioſum ſanè genus hominū eſt, beneficia exprobrantium: quæ meminiſſe debet is, in quem collata ſunt; non commemorare, qui contulit.] Vide Eccleſiaſ. 20. num. 15. 32

Et nihilominùs ſolet ſæpe Deus ſua nobis commemorare beneficia: quo facto, ut obſervat Prado Ezechielis 16. num. 22. pagin. 159. nomini ſuo parcit, & rigidi exactoris notam contemnit incurrere, ut noſtræ conſulat utilitati, quorum magni refert, Dei beneficentiam perpetuò recordari.

Et dabitur ei.

VIdelicet, ſi expediens illi fuerit, & ſi adſint debitę petendi conditiones: de quibus iam diximus ſigillatim n. 6. & c. 4 n. 3. & cap. 5. n. 16. Tantùm advetto, & ſi nulla conditio deſideretur, extetque promiſsio divina de orationibus exaudiendis: impetrationem tamen non eſſe debitā ex iuſtitia: nā ad meritū ſtrictè ſumptū requiritur, ut ſit promiſsio conferendi aliquid in cōpenſationē operis: oratio verò, licèt ut eſt actus meritorius, cōpenſetur; at, pręciſè ut oratio eſt, non compenſatur, ſed auditur. Quia, ut acutè 33

dixit

dixit Sanctus Thomas 2.2.quæſt.83. art.
16 ad 2. *Meritum innititur iuſtitiæ, ſed impetratio innititur gratiæ.*

Numerus 6.

Poſtulet autem in fide nihil hæſitans

HAEC eſt prima, eaque ſa-
34 cris monumentis teſtatiſsi-
ma, orationis conditio: ſcili-
cet impetrãdi fiducia. 1. Ioan-
nis 5. num. 13. *Hæc eſt fiducia, quam habemus ad eum: quia quodcumque petierimus ſecundum voluntatem eius, audit nos.* Lege Caſsianum Collatione 9. capit. 32. & Sanctum Thomam 2.2. quæſt. 83. art 15. aſſerentes, orationem habere quidem meritum à charitate, & gratia, ſed impetrandi vim à fiducia.

Hanc fiduciam exigit David Pſal 36.
35 num. 5. *Revela Domino viam tuam*, (He-
braicè, *devolve ſuper Dominum*: quaſi pondus videlicet, quod nos utique premit, ſed in illius humeris placidè recumbet) *& ſpera in eo, & ipſe faciet.* Imò ibidem numer. 6. quod vertit Vulgatus, *ſubditus eſto Domino, & ora eum*, Hebraicè legitur, *expecta Dominum, & confide ei*: uſque adeò idem ſunt, confidere, & orare. Oratio certè pręcipuus eſt effectus confidentiæ, ut ibi advertit Genebrardus. Sed illuſtriora habemus in Evangelio teſ-
36 timonia. Marci 11. num 24. *Dico vobis,*
omnia quæcumque orantes petitis, credite, quia accipietis, & evenient vobis. Qui paralyticum ad Chriſtum deportabãt, cùm præ turba ingredi non poſſent, in tectum aſcenderunt, eoque aperto, paralyticum ante Chriſtum demiſerunt. Subiungunt Evangeliſtæ, permotum fuiſſe Chriſtum tanta illorũ fide, ad miraculũ edendum. Matthæi 9. num. 2. Marci 2 num. 5. Lucæ 5. nu. 20. Hinc verba illa, Chriſto frequentiſsima, quibus ſanatos dimittebat. Marci 5. num. 34. *Fides tua te ſalvam fecit.* Matthæi 9. num. 22. Lucę 8. nu. 48. & cæco dixit, Lucæ 18. nu. 42. *Reſpice: fides tua te ſalvum fecit.*

Eamdem fidem exigebat Chriſtus ab 37
ijs, quos erat ſanaturus. Matthęi 9. n. 28. *Creditis, quia hoc poſſum facere vobis? Dicunt ei: utique Domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: ſecundum fidem veſtram fiat vobis.* Et Patri puellę mortuæ Lucæ 8. num. 50. *Noli timere: crede tantùm, & ſalva erit.*

Quantum itaque fuerit huius fiduciæ 38
vas, tantum in oratione hauriemus ex perenni illo fonte divinæ miſericordiæ. Eleganter enim Cyprianus lib. 2. Epiſtola 2. ad Donatum. (Profluens largiter ſpiritus nullis finibus premitur: manat iugiter, exuberat affluenter: noſtrum tantùm ſitiat pectus, & pateat. Quantum illuc fidei capacis afferimus, tantum inde gratiæ inundantis haurimus.]

Excitare verò debet hanc fiduciam 39
pluſquàm paternus Dei erga nos amor. Quid non impetret ab indulgentiſsimo Patre filius? Expendit hoc Caietãnus in ea verba Matthęi 6. num. 9. *Pater noſter, qui es in cælis.* [Magna dignitas cuiuslibet orantis, habere Patrem in cęlo. Recurrere enim iuberis ad Deum, non ut ſervus ad Dominum, ſed ut filius ad Patrem; filiali affectu, filiali reverentia, filiali fiducia,
imò ſecuritate.] Et in eamdem ſententiã 40
elegantiſsimè Chryſologus Sermone 2. põderat illa verba Prodigi, Lucæ 15. n. 18. *Surgam, & ibo ad Patrem meum.* [Qua ſpe? qua fiducia? Illa, qua Pater eſt. Ego perdidi, quod erat filij; ille, quod patris eſt, non amiſit: apud patrem non intercedit extraneus: intus eſt in Patris pectore ipſe, qui intervenit, & exorat, affectus: urgentur Patris viſcera, iterum filium genitura per veniam.] Hactenus Chryſologus.

Itaque hac paterna Dei benevolentia, 41
infinitaque liberalitate, & eximijs Chriſti promeritis, inniti debet hęc fiducia: qua ſuffulti, obverſantes cogitationes, noſtraque nobis ſcelera objicientes, atque adeò fuſas ad Deum preces deijcientes, & exanimãtes, debemus animoſe repellere.

Quod ſignatè monet Apoſtolus, dum ait, *nihil hæſitans*. Græcè, *meden diacrinomenos*. Regia, *nihil diſceptans*. Caietanus, Gagneius, & Vatablus, *nihil diiudicans*. Variè enim hoc verbum ſolet reddere ipſe Vulgatus. Ad Romanos 14. num. 23. *diſcernere*. Matth. 16. num. 3. *diiudicare*. Actuum 11. num. 2. *diſceptare*. Iudæ numero 9. *diſputare*. Actuum 10. num. 20. *dubitare*: denique ad Romanos 4 nu. 20. *hæſitare diffidētia*. Quo modo vertit Vulgatus idem verbum apud Evangeliſtas, in eādem ſententiam uſurpatum à Chriſto, Matt. 21. n. 21. & Marci 11. n. 23. *Et non hæſitaverit in corde ſuo, ſed crediderit, quia quodcūq; dixerit, fiat, fiet ei*. Germana itaque in hoc loco verbi ſignificatio eſt, varijs rationum momentis, huc illuc leviter impelli, & quaſi alternantibus undis, variè, ac dubitanter fluctuare. Quod appoſitiſsimo exēplo ſtatim illuſtrat Iacobus.

Qui enim hæſitat, ſimilis eſt fluctui maris, qui à vento movetur, & circumfertur.

42 DVm in dubio eſt animus, (inquit Comicus) *paulo momento huc illuc impellitur*. Eſt verò fluctus ſignificantiſsimum ſymbolum levitatis, & inconſtantiæ. Eccleſiaſt. 29 num. 24. *Commovit illos, quaſi fluctus maris*. Iudæ num. 12. & 13. non ſolùm vocantur hæretici, *nubes ſine aqua, quæ à ventis circumferūtur*; ſed etiam *fluctus feri maris*. Hinc luculenta illa tranſlatio ad Epheſ. 4. num. 14. *Vt iam non ſimus parvuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ*. Iſaiæ 29. num. 9. *Fluctuate, & vacillate: movemini, & non ab ebrietate*. Quam metaphoram ſæpe uſurpant Latini, Græcique Scriptores. Exempla congerit Pontanus 8. Æneid. verſu 19. columna 1699.

Magno curarum fluctuat æſtu
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In parteſque rapit varias.

Et lib. 10. columna 2050.

Animo nunc huc, nunc fluctuat illuc.

Numerus 7.

Non ergo æſtimet homo ille, quòd accipiat aliquid à Domino.

VEriſsima eſt illa regula, quam ad exactam Scripturæ intelligentiam cōmendat Maldonatus, Matth. 6. n. 12. Hoc differt inter negātes, & affirmātes promiſsiones: quòd negantes abſolutè; affirmantes verò, non niſi cum exceptione, niſi quid aliud impediat, intelliguntur. Vnus, & idem locus Marci 15. nu. 16 illuſtre utriuſque regulæ præbet exemplum. *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſalvus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur*. Sic in hoc loco abſolutè pronūtiatur, hominem fluctuantem diffidentia, nihil impetraturum: irrogat enim graviſsimam iniuriam divinæ, ſive omnipotentiæ, ſive miſericordiæ, atque adeò clementiæ fontem meritò ſibi obſtruit. Vnde præclarè Aug. ſerm. 36. de Verbis Domini *Si fides deficit, oratio perit*. Illa verò Apoſtoli affirmatio, quæ habetur nu 5. *& dabitur ei*, non abſolute, ſed cum exceptione eſt intelligenda, ut ibidem obſervavi. 43 44

Numerus 8.

Vir duplex animo incōſtans eſt in omnibus vijs ſuis.

VOx Græca unica eſt, *dipſycos*, id eſt, *bianimus*. Cùm autem *pſyche*, ut & vox Latina *animus*, modò mentem, & conſilium, modò ſignificet cupiditatem: plerique Interpretes bianimum, dubium, & inter diverſas ſententias, voluntateſque fluctuantem, exponunt. Accedit auctoritas Conſtitutionis Apoſtolicæ apud Clementem 45

mentem Romanũ lib.7.cap.12.[Ne ſis in precatione tua duplici animo, ambigenti, utrùm ſit futurum, an non.] Senſus hic probabilis eſt, & contextui aptè cohærẽs.

46 Exiſtimo tamen, virum duplicem animo eſſe hypocritam fictum, & fucatum: illum videlicet, quem appellat Scriptura *duplici corde*. 1. Paralipomenon 12.nu. 33. *Venerunt in auxilium, non in corde duplici*. Pſal 11.n.3. *Labia doloſa in corde, & corde locuti ſunt*, id eſt, duplici corde; altero blãdo, verbis ementito; perverſo altero, in pectore latente. Contrarium omnino poſtulabat Regius vates, Pſalm. 85.num.11. nam verba illa Vulgati, *lætetur cor meum, ut timeat nomen tuum*, vertit Hieronymus ex Hebræo: *unicum fac cor meum*.

47 Hæc expoſitio aptiſsimè connectit hunc verſum cum ſuperiore. Digitum enim intendit Apoſtolus ad fontem, unde fluctus illi diffidentiæ, & inconſtantiæ redundare ſolent. Nihil æquè impedit precandi fiduciam, ac mala conſciẽtia: deijcit videlicet animum inflicto ſurdo illo verbere, Proverb. 28.num.9. *Qui declinat aures ſuas, ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis*.

48 Contrà verò cordis munditia, atque ſimplicitas (idem enim ſunt, ut probat Maldonatus Matthæi 5. nu.8.) animum firmat, & fiduciam excitat. 1. Ioann. 3.numero 21. *Cariſsimi, ſi cor noſtrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deũ, & quidquid petierimus, accipiemus ab eo, quoniam mandata eius cuſtodimus*. Egregia eſt Auguſtini ſententia, præfatione in Pſalmum 31. [Quomodò mala conſcientia tota in deſperatione eſt, ſic bona conſciẽtia tota in ſpe.] Imò ibidem obſervat idem Aug. uſque eò fiduciam gigni ex bona conſcientia, ut Paulus, cùm ait 1. Timoth.1.num.5. *Finis præcepti eſt charitas de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta*, pro ſpe conſcientiam poſuerit. [Ille enim ſperat, (inquit Auguſt.) qui bo
49 nam conſcientiam gerit.] Facem præcipuè mihi præfert ad hanc explicationem Eccleſiaſticus, cap.1.num.36. *Ne ſis incredibilis timori Domini*. Græcè, *me apistheſes*, id eſt, *non diffidas*. Perinde ac ſi dicat: cùm incideris in aliquod diſcrimen, ne deſpondeas animum: confide potiùs, te per timorem Domini protegendũ. Addunt Græca, ut etiam adverterunt Vatablus, & Ianſenius, *endees on, indigus exiſtens*, id eſt, ſi indiges ſapientia, ſerva timorem Domini, & cõfide, te illam impetraturum. Subiungit deinde: *& ne acceſſeris ad illum duplici corde*. Quod ſtatim copioſiùs explicat, num.37. *Ne fueris hypocrita in conſpectu hominum*. Et num. 40. *Quoniam acceſsiſti malignè ad Dominum, & cor tuum plenum eſt dolo, & fallacia*. Græcè, *quoniã non acceſsiſti in veritate*: quod ſanè eſt accedere duplici animo.

Idem Auctor cap 2. nu.13. poſtquàm 50
dixit: *protector eſt omnibus exquirentibus ſe in veritate*, continuò addit: *væ duplici corde*. Editio LXX. *væ cordibus timidis*. Illa nimirùm corda timida ſunt, & diffidentia, quæ ſunt duplicia: quorum pars erit in ſtagno ardenti, Apocal. 21. num 8. *Timidis autem, & incredulis, & execratis, &c.* Tantùm abeſt, ut exquirant Deum in veritate, eiuſque protectione muniantur. De his ſubdit rurſus Eccleſiaſticus cap. 2. num 15. *Qui non credunt Deo, & ideo non protegentur ab eo*.

Quod autem hîc commemorat Iaco- 51
bus de inconſtantia in omnibus vijs ſuis, ibidem etiam coniungit Eccleſiaſticus cum duplici corde, num 14. *Væ peccatori terram ingredienti duabus vijs*. Atque hæc duplicitas opponitur ſimplicitati. Proverbiorum 28.num.6. *Melior eſt pauper ambulans in ſimplicitate ſua, quàm dives in pravis itineribus*. Et cap. 8.num. 13. *Viam pravam, & os bilingue deteſtor*. Et cap.10.numero 9. *Qui ambulat ſimpliciter, ambulat confidenter*: (vide fiduciam ortam ex ſimplicitate) *qui autem depravat vias ſuas, manifeſtus erit*. Et cap.28.num.18. *Qui ambulat ſimpliciter, ſalvus erit: qui perverſis graditur vijs, concidet ſemel. El ſe deſpeñarà de una vez: darà tal caida, que nunca ſe levante*.

Denique

52 Deniq; Iacobus ſe ipſum illuſtrat, dum dit, cap. 4 nu. 8. *Emundate manus, peccatores, & purificate corda, duplices animo.* Græcè eſt eadem etiam vox *dipſychi*. Atqui ibi vehementer inſectatur, non tam vacillantes, & huc illuc variis ſententiarum, aut cupiditatum fluctibus iactatos, quàm peccatores in ſordibus defixos, ſpecie quidem pietatem ementientes, corde vero flagitioſam vitam adamātes. Atque hæc ſatis ſint pro noſtra explicatione: qui prætereà volet eruditum ſimplicitatis elogium, legat Pinedam Iob 1. verſu 1. à numero 51.

Numerus 9.

Glorietur autem frater humilis in exaltatione ſua.

53 REgreditur eò, unde paululū deflexerat: novamque gaudij materiam proponit; ſcilicet perſecutionem, abiectionemque ipſam, qua deprimuntur, veram eſſe, ſolidamque gloriam. Pro *exaltatione* Græcè legimus *hypſos*: quæ vox, non tam ſignificat actionē ipſam extollendi, quàm cacumen, faſtigium, celſitudinem, ſublimitatemque. Conſtat apertè ex ijs locis, in quib' ſubeſt in Scriptura: & propriſsimè effertur à Vulgato, *excelſum, ſublimitas, altitudo*, ſive *altū*. Pſal. 7. nu. 8. Pſal. 11. nu. 9. Pſalmo 67. num. 19. Pſalmo 72. num. 8. Eccleſiaſt. 43. num. 1. Lucæ 1. num. 78. cap. 24. num. 49. ad Epheſios 3. num. 18. & cap. 4. num. 8. & Apocalyp. 21. nu. 16.
54 Sed quoquo modo vertas, ad ſententiam parùm refert: quæ ſanè efficitur Apoſtolo valde digna. Neque enim modò exaltabuntur Iuſti, cùm exuti mortali corpore ad beatas illas ſedes evehētur: hoc ipſum affligi nunc, ac divexari pro Chriſto, hoc ipſum deijci, ac pedibus inſectantium cōculcari, re vera eſt cumulatiſsimæ gloriæ ſeges: tum vel maximè exaltantur, cùm calcantium veſtigijs ſubſternuntur. Nam, ut eleganter dixit Aug. lib. 1. de Sermone Domini in monte, cap. 6. Calcari non poteſt, niſi inferior: ſed inferior non eſt, qui quanvis corpore multa in terra ſuſtineat,
corde tamen fixus in cælo eſt. Nec mi- 55
nùs luculentè Nazianzenus Oratione 1. contra Iulianum circa mediū: Quorum abijci, ac proteri, & quorum thronis inſidere: quorum nuditas, & quorum Incorruptibilitatis indumentum: quorum voluptates compreſſæ, atque conſtrictæ, & quorum perpetua, atque inexplicabilis animorum oblectatio.

Hoc ſentiens aiebat Apoſtolus ad Romanos 5. num. 3. *Sed & gloriamur in tribulationibus.* 2. Corinth. 11. num. 30. *Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ ſunt, gloriabor.* Ad Galatas 6. num. 14. *Mihi autem abſit gloriari, niſi in Cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti.*

Appellat autem fratrem humilem, nō 56
eum, qui virtute humilitatis prædItus eſt; ſed qui vilis, & abiectæ conditionis. Græcè, *tapinos*. 2. Corinth. 10. num. 1. *In facie quidem humilis ſum inter vos.* Ad Rom. 12. num. 16. *Humilibus conſentientes.* Vertit Vatablus. *Humilis conditionis hominibus vos accommodantes.* Gagneius. *Converſationem habentes cum abiectis.* Verùm in eo loco obſervatione digniſsimum eſt, Græcum verbum propriè ſignificare, *ſimul abripi. Synapagomeni.* Tam impenſè enim debemus nos adiungere ex affectu humilitatis hominibus infimæ ſortis, ut illi nos, tāquam magnes ferrum, impetu quodam abripere, & ad ſe trahere videantur. Lege Toletum ibi notatione 25.

Numerus 10.

Dives autem in humilitate ſua.

VOx originalis *tapinoſis*, La- 57
tinaque, non virtutem humilitatis hic, ſed vilitatem, abiectionemque ſignificat: ut conſtat ex Geneſis 29. num. 32. Deuteronomij 26. num. 7. Iudith 6. num. 14. Pſalm. 9. nu. 14. Pſalm. 23. nu. 18. Pſal. 89. num. 3. Pſalm. 135. nu. 23. Eccleſ. 2 n. 4. & 5. c. 11. nu. 13. c. 20. nu. 11. & 1. Machabeo-

ſententiam detorquere, multò proclivius exiſtimavit, ore illo ferreo eius auctoritatem infringere, quàm iacula inde petita, & in ſuam hæreſim contorta, propulſare.

4 Manet tamen inconcuſſa, & irrefragabilis huius Canonicæ Epiſtolæ auctoritas, inde uſque ab Eccleſiæ primordijs, graviſsimorum Conciliorum, Summorum Pontificum, & Sanctorum Patrum teſtimonio ſtabilita. Agnoſcit eam Synodus Laodicenſis, & pro Canonica veneratur, cap. 59. Concilium Arauſicanū II. cap. 25. Cabilonenſe II. cap. 33. Mileviranum, Canone 7. Carthaginenſe III. c. 47. Florentinum demum, & Tridentinum: Clemens Romanus epiſtola 2. Anacletus epiſtola 1. Innocentius I. epiſtola 3. ad Exuperium, Magnus Dionyſius de Divinis Nominib⁹, cap. 4. Tertullianus adverſus Iudæos, cap. 2. Origenes homil. 7. in Ioſue, Nazianzenus in carmine Heroico de Libris Canonicis, Cyprian⁹ in libro ad Novatianum, Ephrem ſermone de Pœnitentia, Chryſoſtomus lib. 3. de Sacerdotio, Leo Magnus ſermone 11. de Quadrageſima, Aug. lib. 2. de Doctrina Chriſtiana, cap. 8. & in Pſalm 31. concione 1. imò lib. 1. Retractationum, cap. 32. ait, ſe in hanc epiſtolam edidiſſe commentarios: Iſidorus lib. 6. Etymologiarum, cap. 1. Damaſcenus lib. 4. de Fide orthodoxa, cap. 18. Hieronymus, non ſolùm in Catha logo Scriptorum Eccleſiaſticorum, ſed etiam epiſtola 103. ad Paulinum, & lib. 2. adverſus Pelagianos: Epiphani⁹ hæreſi 76. Athanaſius in Synopſi, Cyrillus Hieroſolymitanus, Catecheſi 5. Euſebius Cæſarienſis lib. 2. Hiſtoriæ cap. 23. Gregorius lib. 4. epiſtola 114. Ruffin⁹ in expoſitione Symboli: &, qui poſterioribus ſæculis hos Patres conſecuti ſunt, omnes.

5 Ex Recentioribus verò Theologis Baronius to. 1. anno Chriſti 63. Bellarminus lib. 1. de Verbo Dei, cap. 18. Valētia lib 8. Analyſis Fidei, cap. 5. Salmeron to. ultim. diſp. 1. in hanc epiſtolam: qui propterea eam aſſerit Catholicam appellatam, quia cùm eo ſæculo plurimæ circumferrentur epiſtolæ, Apoſtolorum nomine conſcriptæ, non erant tamen illę in tātam auctoritatis celſitudinem evectæ, ut quemadmodùm hæc, pro Canonicis apud omnes haberentur. Denique Lorinus in Acta, c. 1. verſu 13. & Serarius hîc prolegomeno 2.

Obtinet verò primum locum inter 6
ſeptem Catholicas, ut plerique Patres notaverunt, & expreſsè Nazianzenus citatus, dum ait.

Deinde bis ſeptem Pauli numerato libellos:

Catholicas ſeptem, inter quas eſt prima Iacobi.

Atque ea huius rei videtur eſſe cauſa, Sacros libros non tenere locum ex dignitate Scriptoris, ſed ex ordine temporis, quo ſunt ſcripti: priùs autem, quàm Petrus, ſcripſit epiſtolam Iacobus. Sic inter Evangeliſtas, non modò Matthæus, qui fuit Apoſtolus, ſed & Marcus etiam, & Lucas, qui inter Diſcipulos numerantur, Ioānem antecedunt.

Numerus 1.

Iacobus.

Filius Alphæi ex Maria Cleo 7
phæ Matth. 27. num. 56. & Marci 15. nu. 40. quę ſoror fuit Beatiſsimæ Virginis, Ioannis 19. num. 25. Cùm ergo Chriſtum cognatione proximè attingeret, imò effingeret etiam oris lineamentis, & ſimul cum eo eductus eſſet, ut refert Epiphanius in Anchorato, & hæreſi 78. *Frater Domini* dictus eſt, ad Galatas 1. num 19. Vulgare enim eſt in Scriptura, ut conſobrini, fratres appellentur, ut probat eruditè Toletus Ioannis 2. annotatione 18. Baronius in apparatu ad Annales, pag. 31. Maldonatus Matthæi 12. num. 46. Lorinus in Acta cap. 1. verſu 14.

Dei, & Domini noſtri Ieſu Chriſti ſervus.

8 EGregia eſt Didymi ſententia ſuper hunc locum (habentur eius Commentarij to. 6. Bibliothecæ.) [Sicut mortalem gloriam homines appetentes, dignitates, quas putantur habere, præponũt; ita Sancti in epiſtolis, quas ſcribunt, principaliter proferunt, ſe ſervos eſſe Dei, æſtimantes, hanc appellationem ſupra regna totius mundi conſiſtere:]

9 Quanta autem in veneratione fuerit Iacobus propter incredibilẽ opinionem ſanctitatis, etiam apud Iudæos, infenſiſſimos hoſtes Chriſtiani nominis, illud argumento eſt, quod refert Epiphanius hæreſi 29. permiſſum illi fuiſſe ob ſpectatam, omnibuſque numeris abſolutam virtutem, ingredi in Sancta Sanctorum ſemel in anno. Hieronymus verò in cap. 1. Epiſtolæ ad Galatas ſic ſcribit. [Vir fuit tantę ſanctitatis, & rumoris in populo, ut fimbriam veſtimenti eius certatim cuperent attingere.] Addit Chryſoſtomus hom. 5. in Matthæum, non tantùm eius genua, ſed frontem etiam ob iugem in pavimento proſtrationem, callum obduxiſſe. Ioſeph⁹ verò teſtatur lib. 20. Antiquitatum cap. 8. tanta illum apud populum exiſtimatione claruiſſe, ut plerique in animum induxerint, ad ulciſcendam illius necem, totam Hieroſolymorum urbem funeſto illo excidio fuiſſe mulctatam.

Duodecim tribubus, quæ ſunt in diſperſione.

10 IVdaicum populũ diſperſum fuiſſe per innumerabiles provincias, teſtatur Philo, qui legationem illam ſuam ad Caium Auguſtum ita concludit. [Itaq; ſi exorat mea patria tuam clemẽtiã, præter ipſam, alias civitates demereberis plurimas, ſitas in diverſis orbis tractibus, Aſia, Europa, Africa, inſulares, maritimas, mediterraneas.] Lucas Actuum 2. nu. 5. ſcribit, cõfluxiſſe in urbem Hieruſalem viros religioſos, *ex omni natione, quæ ſub cælo eſt.* Illud verò penè excedit fidẽ, quod affirmat Baronius, to. 1. anno Chriſti 64 extremo, auctorem laudans eũdem Philonẽ in eo libro, quẽ inſcripſit in Flaccũ, non minus, quàm decies centena millia Iudæorum Ægyptum habitaſſe.

Chriſtus ergo, qui ſanguinem ſuũ fudit, *ut filios Dei, qui erant diſperſi, congregaret in unum*, Ioannis 11. nu. 52. *Ædificans Ieruſalẽ Dominus, diſperſiones Iſraelis congregabit*, Pſal. 146. nu. 2. per ſuos Apoſtolos quàm plurimos Iudęos, è varijs nationibus oriundos, traduxit ad fidẽ. Huc ſpectat ardentiſsima illa oratio Nehemię 2. Machab. 1. nu. 26. *Cuſtodi partem tuam, & ſanctifica: congrega diſperſionem noſtram.* Sed qui adducti erãt ad unum paſtorem, & unum ovile, rurſus diſperſi ſunt, frendentibus lupis, Act. 8. nu. 1. *Facta eſt autem in illa die perſecutio magna in Eccleſia, quæ erat Hieroſolymis, & omnes diſperſi ſunt.* 11

Cùm ergo Iacobus creatus eſſet Hieroſolymorum Epiſcopus, eo ritu, quem ex Anacleto, Clemente Alexandrino, & Hieronymo refert Bellarminus lib. 1. de Romano Pontifice, cap. 23. ad paſtoralem curam pertinere meritò iudicavit, quas oves præſens verbo ſalutari reficere non poterat, eaſdem huius Epiſtolæ pabulo recreatẽ.

Salutem.

AVdax nimis eſt (ut leviſsimè dicã) Caietani Commentarius in hunc locum. [Salutatio, inquit, hîc poſita, tam pura eſt, ut nulli ſalutationi cuiuſcumq; alterius Epiſtolæ Apoſtolicæ conformis ſit: nam nihil Dei; nihil Ieſu Chriſti, nihil gratiæ, nihilve pacis ſonat; ſed profano more, ſalutem.] Miror, tam citò vixdum lecta prima verba è memoria effluxiſſe Caietano. An non in illis Deus, & Ieſus Chriſtus nominantur, cuius ſe ſervum profitetur? Quam verò ſalutem impetrat, niſi quam Ieſus ſuo nomine prænuntiat, quam ſuo cruore attulit 12

mundo?[Non igitur(air Catharinus)erat profanum, eo pacto ſalutare;ſed hoc erat profanum, veram ſcilicet ſalutem non intelligere.]

13 Neque verò abhorret talis ſalutatio ab ſpiritu Apoſtolico: ut conſtat Actuū 15. num.23. *Apoſtoli, & ſeniores fratres, his, qui ſunt Antiochiæ, ſalutem.* Sed ſciendum eſt, utrobique ſubeſſe Græcè, *chærin*, id eſt, *avere*, ſeu *gaudere*: quo eodem verbo uſus eſt Lucas, cùm Gabriel beatiſsimam Virginem ſalutavir, Lucæ 1.nu.29. *chære.* Vulgatus vertit, *ave*. Suſpicaturque ibi Maldonatus, Hebraicè loquentem Angelum conſuera ſalutandi formula uſum fuiſſe, *pax tibi*; ſed eam eleganter expreſsiſſe Evangeliſtam. Atque ut magis traducatur Caietani cùm audacia, tum Græci ſermonis imperitia; Matthæi 28. num.9. cùm Chriſtus mulietes ſalutavit, Græcè ſubeſt idem verbum, *chærere*: *avere*, ſeu *gaudere*. Eat nunc Caietanus, & temerè iactet, profanam, & ab Apoſtolico ſpiritu alienam, eam eſſe ſalutationem, quam Apoſtoli, Angelus, & ipſe Chriſtus uſurparunt.

Numerus 2.

Omne gaudium exiſtimate fratres mei, cùm in tentationes varias incideritis.

14 QVale tandem gaudium fidelibus optet Iacobus, cùm in ſalutatione iubet eos gaudere, apertiùs iam explicat. Græce, *charan*: nomine ſcilicet ab eodem verbo *chærin* derivato. Hominibus enim Chriſti cauſa ex patrijs finibus eiectis, avitis bonis exturbatis, ad necem crudeliſsimam quæſitis, quid accommodatius proponi potuiſſet, quàm calamitatem illam, perpeſſu quidem aſperam eſſe; ſed materiam redundantis lætitiæ, & immarceſcibilis coronę ſegetem continere? 1.Petr.4. num.13. *Communicantes Chriſti paſsionibus, gaudete: ut & in revelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes.* Matthæi 5.n.12. *Gaudete, & exultate, quoniam merces veſtra copioſa eſt in cælis.* Propterea videlicet *ibant gaudentes Apoſtoli à conſpectu conci-*
lij, &c. Actuum 5.num 41. Et quidem 15
tentatio in hoc loco idem eſt, ac tribulatio. Neque id alienum eſt à ſacro ſermone: nam in lingua ſancta utraque res exprimitur eadem voce, ut obſervat Pagninus in radice *naſi*, & Pineda Iob 9. verſu 23.num.6. Tobiæ 2.num.12. *Hanc autem tentationem ideo permiſit Dominus evenire illi, ut poſteris daretur exemplum patiĕtiæ eius.* Iudith 8 num. 23. *Omnes, qui placuerunt Deo, per multas tribulationes tranſierunt fideles: illi autem, qui tentationes non ſuſceperunt, &c.* Vbi apertè vides, pro eadem re utrumque nomen uſurpari. Sapientiæ 18.num.20. *Tetigit autem tunc & iuſtos tentatio mortis.* Vtrumque etiam coniungitur Eccleſ.27.num 6. *Vaſa figuli probat fornax, & homines iuſtos tentatio tribulationis.*

Atque hinc deducitur hæc translatio. 16
Nam tentare propriè eſt, periculum facere, experimentum ſumere. Et verò nihil æque periclitatur virtutem, ac laborum tolerantia: prodit patientia, tanquam certiſsimus index, latentem animi firmitudinem. Ovid 4.Triſt.elegia 3.

Quæ latet, inque bonis ceſſat non cognita rebus,
Apparet virtus, arguiturque malis.

Tentabant patientiam Iuſti, qui dicebant Sapient.2.num 19. *Contumelia, & tormento interrogemus eum, ut ſciamus reverĕtiam eius,* (Græcè, manſuetudinem eius) *& probemus patientiam illius.*

Neque verò Apoſtolus, dolorem inuſ- 17
tum iactura rei familiaris, exilio, cruciatibus, dolorem eſſe negat: neque exigit à fidelibus ſtupidam illam, & penè brutam, ſeu lapideam Stoicorum indolentiam: quam eruditè exagitat Pineda Iob 1.verſu 20. num.1. non enim è ſilice nati ſumus: ſed eſt naturale in animis tenerum quiddam, atque molle, quod ægritudine,

quaſi

quaſi reinpeſtate, quatiatur: cũ enim Iuſ-
ti fortunarum ſpoliatione divexantur, cũ
plagis, varijſque dolorum ſtimulis per-
velluntur, an non ſentiant? Toleran-
tiſsimus ille Tobias, memorandum poſte-
ris in ſua tentatione, patientiæ documen-
tum prębiturus, aiebat tamen, cap. 5. nu.
11. *Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris
ſedeo, & lumen cæli non video?* Et hoc aie-
bat ille, de quo ſcribitur cap. 2. num. 13.
*Non eſt contriſtatus contra Deum, quòd pla-
ga cæcitatis evenerit ei.*

18 Sed aliud eſt, ut perpendit ibi Serarius,
obrui fluctibus tentationum, de gradu
conſtantię deijci, impias in Deum voces
temerè iactare: quod improborum pro-
prium eſt: aliud verò, pungi ſanè, ſtimula-
rique dolore; eum tamen opprimere for-
titudine, ſpe cæleſtis coronæ mitigare,
benigniſsimi Parentis fiducia lenire, & his
doloris allevamentis, dolorem ipſum, gau-
diũ exiſtimare: quod Iuſtis peculiare eſt.

19 Illud demum hîc obſervo, *omne gau-
dium*, idem eſſe, ac ſolidiſsimum, effuſiſ-
ſimumque gaudium. Sciẽter expreſsit Ti-
gurina: *pro ſummo gaudio exiſtimate*. Sic
1. Corint. 13. num. 2. *Si habuero omnem fi-
dem, ita ut montes trãsferam*, id eſt, maxi-
mam, excelentiſsimamque fidem. & 1.
Timoth. 1. num. 16. *Vt in me primo oſ-
tenderet Chriſtus Ieſus omnem patientiam*,
id eſt, ſummam, abſolutiſsimamque pa-
tientiam: ponitur enim nomen collecti-
vum univerſale pro toto quanto, ut ad-
vertit ibi Cornelius.

Numerus 3.

*Scientes, quòd probatio fidei veſtræ
patientiam operatur.*

20 HAEC nimirùm eſt iuſtiſsi-
ma cauſa gaudendi vel in a-
cerbiſsimis malis: laborũ per-
peſsio, tanquam lapis lydius,
virturis aurum indubitanter explorat, vir-
tutem ipſam patientiæ meritis accumu-
lat. Hoc clamant omnes Scripturę. To-
biæ 12. num. 13. *Quia acceptus eras Deo,
neceſſe fuit, ut tentatio probaret te.* 1. Petri
1. num. 6. [In quo exultabitis, modicum
nunc ſi oportet contriſtari in varijs tenta-
tionibus: ut probatio veſtræ fidei multò
pretioſior auro, quod per ignem proba-
tur, inveniatur.] Sed extat luculentum 21
præ ceteris teſtimonium, cap. 4. n. 12. *Cha-
riſsimi, nolite peregrinari in fervore.* Ver-
tit Gręca Tertullianus in Scorpiaco cap.
12. *Ne expaveſcatis uſtionem.* Cyprian. ve-
rò Epiſtola 56. *Nolite mirari ardorem. No
eſtrañeis, no ſe os haga nuevo, ſer como oro
acriſolados en el fuego de la tribulaciõ.* Gręcè,
en pyroſi, à verbo *piroo*, id eſt, conflo,
excoquo, & exploro per ignem. Pſalm.
16. num. 3. *Igne me examinaſti.* Græcè, *e-
pyroſas.* Proverb. 10. num. 20. *Argentum
electum, lingua iuſti.* Græcè, *pepyromenos*,
id eſt, excoctum, ſcorijs defæcatum. Vt
Pſalm. 11. num. 7. *Argentum igne examina-
tum, probatum, &c.* Cauſam verò ſub-
iungit Petrus, *Qui ad tentationem vobis fit,
quaſi novi aliquid vobis contingat.* Id eſt, 22
arderis in hoc igne, non ut tanquam pa-
leæ comburamini, ſed ut conflemini, tã-
quam aurum, & edatis ſpecimen bonita-
tis. Eleganter Viegas Apocalypſis 6. ſect.
10. num. 2. & cap. 12. ſect 5. num. 2. cõ-
parat Iuſtos cum vaſis fictilibus, Scriptu-
ram ducem ſequens, Eccleſi. 27. num. 6.
ad Romanos 9. num. 21. & 2. Corinth. 4.
num. 7. Ea enim vaſa durantur, & deal-
bantur igne: tantùm abeſt, ut exurantur:
eademque fictilia, cùm de illorum inte-
gritate dubitamus, ictu quodam inflicto,
ſolemus ex tinnitu reddito explorare, frac-
ta ne ſint, an integra.

Huc ſpectãt verba illa ad Romanos 5. 23
num. 3. *Tribulatio patientiam operatur; pa-
tientia autem probationem.* Vbi tamen ob-
ſervandum eſt, Paulum aſſerere, quòd pa-
tientia operatur probationem: Iacobus
verò contrarium hîc affirmat, nempe,
quòd probatio operatur patientiam. Huc
nodum variè ſolvunt Expoſitores: quo-
rum ſententias recitant Toletus, & Iuſti-

nianus in cap. 5. ad Roman. & Serarius in commentario huius loci. Aptiſsimus expediẽdi modus eſt, ſi duplicem probationem diſtinguamus: altera eſt in eo, qui probatur, ſcilicet exploratio ipſa, examinatioq́ue virtutis: & hęc probatio operatur patientiam, id eſt, præbet materiã, & occaſionem tolerantiæ: altera probatio eſt, non apud eum, qui laboribus exercetur, hoc eſt, non actio quidem ipſa explorandi patientiam, ſed huius actionis effectus, ſcilicet approbatio, apud alios ſpectantes conſecuta ſumpto experimento: qui enim patiẽter tribulationem ſuſtinet, probatus redditur, & ſpectatus omnibus: & hanc probationem operatur ſine dubio patientia.

Numerus 4.

Patientia autem opus perfectum habet: ut ſitis perfecti, & integri, in nullo deficientes.

24 BEda hîc. [Cuius patiẽtia vinci non poteſt, ille perfectus eſſe probatur.] Baſilius in Admonitione ad filium ſpiritualem folio 633. [Patientiam arripe, quia maxima virtus animæ, ut velociter ad ſublimitatem perfectionis poſsis aſcẽdere.] Cyrillus Alexandrinus in homilia, quæ refertur tomo 1. Conciliorum pag. 1205. poſtquàm mirificè laudibus extulit patiẽtiam, tandem concludit. *Omne itaque bonum patientia nobis ſuppeditat.* Obſervat Strabus ad illud Iob 4. n. 6. *Patientia tua, & perfectio viarum tuarum*, virtutes has congruo ordine collocari: *de patientia*, inquit, *perfectio naſcitur.*

25 Hoc nimirùm eſt, perfectos eſſe, & integros, & nulla virtute deſtitutos. Nam perfectum opponitur imperfecto; integrum, mutilo: utrumque pręſtat patientia; & perfectionem vitę, & integritatẽm virtutũ. Qua de re accuratè diſputat Sãctus Thomas 2. 2. q. 136. ar. 2. ad 1. & Abulenſis in cap. 19. Matth. quæſt. 141. ubi in hanc ſentẽtiam explicat uterque hæc Iacobi verba.

Nec videtur omnino reijcienda Gagneij expoſitio, qui cõſentaneè textui Græco, *echeto*, id eſt, *habeat*, de perfectione ipſius patientiæ interpretatur: aitq́ue, ab Apoſtolo requiri altiſsimum huius virtutis gradum, ſcilicet gaudium, & alacritatem in perferendo: iuxta id ad Romanos 5. num. 3. *Sed & gloriamur in tribulationibus*, Matth. 5. num. 12. *gaudete, & exultate, &c.* Sed iam tunc non tam eſt virtus patientiæ, quàm fructus Spiritus Sancti: de quo ad Galatas 5. num. 22. Nam ex S. Thoma 2. 2. quæſt. 136. art. 1. ad 3. [Fructus in ſui ratione importat quamdam delectationem: & ideo patientia, quantum ad habitũ, ponitur virtus; quantũ autẽ ad delectationem, quam habet in actu, ponitur fructus.] 26

Numerus 5.

Si quis autem veſtrum indiget ſapientia, poſtulet à Deo.

OMnis quippe *ſapientia à Domino Deo eſt*, Eccleſiaſt. 1. n. 1. *Dominus dat ſapientiam, & ex ore eius prudentia, & ſcientia*, Proverbiorum 2. num. 6. ut conſtat in Salomone 3. Regum 3. num. 9. & 2. Paralipomenon 1. nu. 10. *da mihi ſapientiam, & intelligentiam.* & Sapientiæ 9. n. 4. *da mihi ſedium tuarum aſsiſtricem ſapientiam.* 27

Colligitur ex iſto loco orationis neceſſitas contra Pelagianorum, & Lutheranorum abſurdiſsimam inſcitiam: quam ut vel unico coarguamus exemplo: quid faciet homo egentiſsimus, qui nihil prorſus habeat, unde vitam toleret, & imbecillo corpore nequeat labore manuũ victum comparare? Videlicet, ab ijs, qui abũdant, niſi perire velit, eum ſtipem corrogare, neceſſe eſt. Sapientiſsimè orabat Ioſaphat 2. Paralipomenon 20. numer. 12. 28

Cùm ignoremus, quid agere debeamus, hoc ſolum habemus reſiduì, ut oculos noſtros dirigamus ad te.

29 Attexitur verò mirificè hæc ſententia cum ſuperiore, licèt in ſpeciē diſcrepare videatur. Et quidē Græcè utrobiq; reperitur idē verbū, ſcilicet, *in nullo deſtituti*, aut *diminuti*: & rurſus: *ſi quis autem veſtrū deſtituitur*, vel *diminuitur ſapientia*. Non ergo temerè, ſed conſultò tranſit à patientia ad orationem: dixerat, res adverſas, nō æquo ſolū, ſed lubente etiā animo perferendas; abſolutā integritatem virtutum omnium per laborum tolerantiam comparandam: rem ſuadebat creditu difficilem, & à communi ſenſu prorſus abhorrentem. Egregie itaque Beda. [Si quis veſtrum non poteſt intelligere utilitatem tentationū, quæ fidelibus probandi cauſa eveniunt, poſtulet à Deo, tribui ſibi ſēſum, quo dignoſcere valeat, quanta pietate Pater caſtigat filios, quos æterna hæreditate dignos effiicere curat.

Qui dat omnibus affluenter.

30 GRæcè *aplos*, id eſt, *ſimpliciter*, candido ſcilicet animo, ſine remunerationis ſpe, ſine reſpectu perſonarum. Id, quod à fidelibus exigit Paulus ad Roman. 12. n. 8. *Qui tribuit, in ſimplicitate*. Græcè, *ſine perſonarum acceptatione*. Excitat verò petendi fiduciam propoſita Dei liberalitate, qui abundantia pietatis, & merita ſupplicū excedit, & vota: *dives in omnes, qui invocant illum*, ad Roman. 10 n. 12. *Qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos, & malos*, Matth. 5. n. 45. qui peccatores ſibi ſupplicès nō abſterret: qui promiſcuè in omnes omnem bonorum affluentiā effundit: *qui potens eſt, omnia facere ſuperabundāter, quā petimus, aut intelligimus*, ad Epheſ. 3. n.
31 20 Pulchra eſt Nazianzeni ſentētia de Divina liberalitate, oratione 40 in Sanctum Baptiſma, dū exponit illud Iſaiæ 55. n. 1. *Venite, emite abſq; argento*. [O miram beneficentiæ celeritatem! ô facilem contrahendi rationem! Hoc bonū ſola voluntate venale tibi proponitur: cupiditatem ipſam Deus ingentis pretij loco habet: ſitit ſitiri; bibere cupientibus potum tribuit: cùm ab eo beneficium petitur, beneficio afficitur: promptus eſt, liberalis, ac munificus: iucundiùs dat, quàm alij recipiunt.] Hactenus Nazianzenus.

Et non improperat.

AD liberalitatem etiam ſpectat, oblivi- 32
ſci collata in alios beneficia. Sordidi certè, & abiecti animi eſt, ea identidem exprobrare. Præclarè Seneca lib. 6. de Beneficijs cap. 25. [Non eſt iſta admonitio, non: convicium eſt. Hoc eſt, in odiū beneficia perducere.] Cicero in Lælio. [Odioſum ſanè genus hominū eſt, beneficia exprobrantium: quæ meminiſſe debet is, in quem collata ſunt; non commemorare, qui contulit.] Vide Eccleſiaſ. 20. num. 15.

Et nihilominùs ſolet ſæpe Deus ſua nobis commemorare beneficia: quo facto, ut obſervat Prado Ezechielis 16. num. 22. pagin. 159. nomini ſuo parcit, & rigidi exactoris notam contemnit incurrere, ut noſtræ conſulat utilitati, quorum magni refert, Dei beneficentiam perpetuò recordari.

Et dabitur ei.

VIdelicet, ſi expediens illi fuerit, & 33
ſi adſint debitæ petendi conditiones: de quibus iam dicemus ſigillatim n. 6. & c. 4 n. 3. & cap. 5. n. 16. Tantùm adverto, & ſi nulla conditio deſideretur, extetque promiſsio divina de orationibus exaudiendis: impetrationem tamen non eſſe debitā ex iuſtitia: nā ad meritū ſtrictè ſumptū requiritur, ut ſit promiſsio conferendi aliquid in cōpenſationē operis: oratio verò, licèt ut eſt actus meritorius, cōpenſetur; at, præciſè ut oratio eſt, non compenſatur, ſed auditur. Quia, ut acutè

dixit

dixit Sanctus Thomas 2.2.quæſt.83. art.
16 ad 2. *Meritum innititur iuſtitiæ, ſed impetratio innititur gratiæ.*

Numerus 6.

Poſtulet autem in fide nihil hæſitans

34 HAEC eſt prima, eaque ſacris monumentis teſtatiſsima, orationis conditio: ſcilicet impetrãdi fiducia. 1. Ioannis 5. num. 13. *Hæc eſt fiducia, quam habemus ad eum: quia quodcumque petierimus ſecundum voluntatem eius, audit nos.* Lege Caſsianum Collatione 9. capit. 32. & Sanctum Thomam 2. 2. quæſt. 83. art 15. aſſerentes, orationem habere quidem meritum a charitate, & gratia, ſed impetrandi vim a fiducia.

Hanc fiduciam exigit David Pſal 36.
35 num. 5. *Revela Domino viam tuam*, (Hebraicè, *devolve ſuper Dominum*: quaſi pondus videlicet, quod nos utique premit, ſed in illius humeris placide recumbet) *& ſpera in eo, & ipſe faciet.* Imò ibidem numer. 6. quod vertit Vulgatus, *ſubditus eſto Domino, & ora eum*, Hebraicè legitur, *expecta Dominum, & confide ei*: uſque adeò idem ſunt, confidere, & orare Oratio certe præcipuus eſt effectus confidentiæ, ut ibi advertit Genebrardus. Sed illuſtriora habemus in Evangelio teſ-
36 timonia. Marci 11. num 24. *Dico vobis, omnia quæcumque orantes petitis, credite, quia accipietis, & evenient vobis.* Qui paralyticum ad Chriſtum deportabãt, cum præ turba ingredi non poſſent, in tectum aſcenderunt, eoque aperto, paralyticum ante Chriſtum demiſerunt. Subiungunt Evangeliſtæ, permotum fuiſſe Chriſtum tanta illorũ fide, ad miraculũ edendum. Matthæi 9 num. 2. Marci 2 num. 5. Lucæ 5. nu. 20. Hinc verba illa, Chriſto frequentiſsima, quibus ſanatos dimittebat. Marci 5. num. 34. *Fides tua te ſalvam fecit.* Matthæi 9. num. 22. Lucę 8. nu. 48. & cæco dixit, Lucæ 18. nu. 42. *Reſpice: fides tua te ſalvum fecit.*

Eamdem fidem exigebat Chriſtus ab 37
ijs, quos erat ſanaturus. Matthęi 9. n. 28. *Creditis, quia hoc poſſum facere vobis? Dicunt ei: utique Domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: ſecundum fidem veſtram fiat vobis.* Et Patri puellę mortuæ Lucæ 8. num. 50. *Noli timere: crede tantùm, & ſalva erit.*

Quantum itaque fuerit huius fiduciæ 38
vas, tantum in oratione hauriemus ex perenni illo fonte divinæ miſericordiæ. Eleganter enim Cyprianus lib. 2. Epiſtola 2. ad Donatum. (Profluens largiter ſpiritus nullis finibus premitur: manat iugiter, exuberat affluenter: noſtrum tantùm ſitiat pectus, & pateat. Quantum illuc fidei capacis afferimus, tantum inde gratiæ inundantis haurimus.)

Excitare vero debet hanc fiduciam 39
pluſquam paternus Dei erga nos amor. Quid non impetret ab indulgentiſsimo Patre filius? Expendit hoc Caietanus in ea verba Matthęi 6. num 9. *Pater noſter, qui es in cælis.* [Magna dignitas cuiuslibet orantis, habere Patrem in cęlo. Recurrere enim iuberis ad Deum, non ut ſervus ad Dominum, ſed ut filius ad Patrem; filiali affectu, filiali reverentia, filiali fiducia,
imò ſecuritate.] Et in eamdem ſententiã 40
elegantiſsime Chryſologus Sermone 2. põderat illa verba Prodigi, Lucæ 15. n. 18. *Surgam, & ibo ad Patrem meum.* [Qua ſpe? qua fiducia? Illa, qua Pater eſt. Ego perdidi, quod erat filij; ille, quod patris eſt, non amiſit: apud patrem non intercedit extraneus: intus eſt in Patris pectore ipſe, qui intervenit, & exorat, affectus: urgentur Patris viſcera, iterum filium genitura per veniam.] Hactenus Chryſologus.

Itaque hac paterna Dei benevolentia, 41
infinitaque liberalitate, & eximiis Chriſti promeritis inniti debet hęc fiducia: qua ſuffulti, obverſantes cogitationes, noſtraque nobis ſcelera obijcientes, atque adeò fuſas ad Deum preces deijcientes, & exanimãtes, debemus animoſe repellere.

Quod

Quod ſiguate monet Apoſtolus, dum ait, *nihil hæſitans.* Græcè, *meden diacrinomenos.* Regia, *nihil diſceptans.* Caietanus, Gagneius, & Vatablus, *nihil diiudicans.* Variè enim hoc verbum ſolet reddere ipſe Vulgatus. Ad Romanos 14. num. 23. *diſcernere.* Matth. 16. num. 3. *diiudicare.* Actuum 11. num. 2. *diſceptare.* Iudæ numero 9. *diſputare.* Actuum 10. num. 20. *dubitare*: denique ad Romanos 4 nu. 20. *hæſitare diffidētia.* Quo modo vertit Vulgatus idem verbum apud Evangeliſtas, in eādem ſententiam uſurpatum à Chriſto, Matt. 21. n. 12. & Marci 11. n. 23. *Et non hæſitaverit in corde ſuo, ſed crediderit, quia quodcūq; dixerit, fiat, fiet ei.* Germana itaque in hoc loco verbi ſignificatio eſt, varijs rationum momentis, huc illuc leviter impelli, & quaſi alternantibus undis, variè, ac dubitanter fluctuare. Quod appoſitiſsimo exēplo ſtatim illuſtrat Iacobus.

Qui enim hæſitat, ſimilis eſt fluctui maris, qui à vento movetur, & circumfertur.

42 Dum in dubio eſt animus, (inquit Comicus) *paulo momento huc illuc impellitur.* Eſt verò fluctus ſignificantiſsimum ſymbolum levitatis, & inconſtantiæ Eccleſiaſt. 19 num. 24. *Commovit illos, quaſi fluctus maris.* Iudæ num. 12. & 13. non ſolùm vocantur hæretici, *nubes ſine aqua, quæ à ventis circumferūtur*; ſed etiam *fluctus feri maris.* Hinc luculenta illa tranſlatio ad Epheſ. 4. num. 14. *Vt iam non ſimus parvuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ.* Iſaiæ 29. num. 9. *Fluctuate, & vacillate: movemini, & non ab ebrietate.* Quam metaphoram ſæpe uſurpant Latini, Græciq; Scriptores. Exempla congerit Pontanus 8. AEneid. verſu 19. columna 1699.

Magno curarum fluctuat æſtu
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In parteſque rapit varias.

Et lib. 10. columna 2030.

Animo nunc huc, nunc fluctuat illuc.

Numerus 7.

Non ergo æſtimet homo ille, quòd accipiat aliquid à Domino.

VEriſsima eſt illa regula, quam 43
ad exactam Scripturæ intelligentiam cōmendat Maldonatus, Matth. 6. n. 12. Hoc differt inter negātes, & affirmātes promiſsiones: quòd negantes abſolute; affirmantes verò, non niſi cum exceptione, niſi quid aliud impediat, intelliguntur. Vnus, & idem locus Marci 15. nu. 16 illuſtre utriuſque regulæ præbet exemplum. *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, ſalvus erit: qui*
verò non crediderit, condemnabitur. Sic in 44
hoc loco abſolutè pronūtiatur, hominem fluctuantem diffidentia, nihil impetraturum: irrogat enim graviſsimam iniuriam divinæ, ſive omnipotentiæ, ſive miſericordiæ, atque adeò clementiæ fontem meritò ſibi obſtruit. Vnde preclarè Aug. ſerm. 36. de Verbis Domini *Si fides deficit, oratio perit.* Illa verò Apoſtoli affirmatio, quæ habetur nu. 5. *& dabitur ei*, non abſolute, ſed cum exceptione eſt intelligenda, ut ibidem obſervavi.

Numerus 8.

Vir duplex animo incōſtans eſt in omnibus vijs ſuis.

VOx Grȩca unica eſt, *dipſyeos*, 45
id eſt, *bianimus.* Cùm autem *pſyche*, ut & vox Latina *animus*, modò mentem, & conſilium, modò ſignificet cupiditatem: plerique Interpretes bianimum, dubium, & inter diverſas ſententias, voluntateſque fluctuantem, exponunt. Accedit auctoritas Conſtitutionis Apoſtolicæ apud Clementem

mentem Romanũ lib.7.cap.12.[Ne ſis in precatione tua duplici animo, ambigenti, utrùm ſit futurum, an non.] Senſus hic probabilis eſt, & contextui aptè cohærẽs

46 Exiſtimo tamen, virum duplicem animo eſſe hypocritam fictum, & fucatum: illum videlicet, quem appellat Scriptura *duplici corde*. 1. Paralipomenon 12.nu.33. *Venerunt in auxilium, non in corde duplici.* Pſal. 11.n.3. *Labia doloſa in corde, & corde locuti ſunt*, id eſt, duplici corde; altero blãdo, verbis ementito; perverſo altero, in pectore latente. Contrarium omnino poſtulabat Regius vates, Pſalm. 85.num.11. nam verba illa Vulgati, *lætetur cor meum, ut timeat nomen tuum*, vertit Hieronymus ex Hebræo: *unicum fac cor meum.*

47 Hæc expoſitio aptiſsimè connectit hunc verſum cum ſuperiore. Digitum enim intendit Apoſtolus ad fontem, unde fluctus illi diffidentiæ, & inconſtantiæ redundare ſolent. Nihil æquè impedit precandi fiduciam, ac mala conſciẽtia: deijcit videlicet animum inflicto ſurdo illo verbere, Proverb. 28.num.9. *Qui declinat aures ſuas, ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis.*

48 Contrà verò cordis munditia, atque ſimplicitas (idem enim ſunt, ut probat Maldonatus Matthæi 5. nu.8.) animum firmat, & fiduciam excitat. 1. Ioann. 3. numero 21. *Cariſsimi, ſi cor noſtrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deũ, & quidquid petierimus, accipiemus ab eo, quoniam mandata eius cuſtodimus.* Egregia eſt Auguſtini ſententia, præfatione in Pſalmum 31. [Quomodò mala conſcientia tota in deſperatione eſt, ſic bona conſciẽtia tota in ſpe.] Imò ibidem obſervat idem Aug. uſque eò fiduciam gigni ex bona conſcientia, ut Paulus, cùm ait 1. Timoth. 1. num. 5. *Finis præcepti eſt charitas de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta*, pro ſpe conſcientiam poſuerit. [Ille enim ſperat, (inquit Auguſt.) qui bo
49 nam conſcientiam gerit.] Facem præcipuè mihi præfert ad hanc explicationem Eccleſiaſticus, cap. 1. num. 36. *Ne ſis incredibilis timori Domini.* Græcè, *me apithèſes*, id eſt, *non diffidas.* Perinde ac ſi dicat: cùm incideris in aliquod diſcrimen, ne deſpondeas animum: confide potiùs, te per timorem Domini protegendũ. Addunt Græca, ut etiam adverterunt Vatablus, & Ianſenius, *endees on, indigus exiſtens*, id eſt, ſi indiges ſapientia, ſerva timorem Domini, & cõfide, te illam impetraturum. Subiungit deinde: *& ne acceſſeris ad illum duplici corde.* Quod ſtatim copioſiùs explicat, num. 37. *Ne fueris hypocrita in conſpectu hominum.* Et num. 40. *Quoniam acceſsiſti malignè ad Dominum, & cor tuum plenum eſt dolo, & fallacia.* Græcè, *quoniã non acceſsiſti in veritate*: quod ſanè eſt accedere duplici animo.

Idem Auctor cap 2. nu. 13. poſtquàm 50
dixit: *protector eſt omnibus exquirentibus ſe in veritate*, continuò addit: *væ duplici corde.* Editio LXX. *væ cordibus timidis.* Illa nimirùm corda timida ſunt, & diffidentia, quæ ſunt duplicia: quorum pars erit in ſtagno ardenti, Apocal. 21. num. 8. *Timidis autem, & incredulis, & execratis, &c.* Tantùm abeſt, ut exquirant Deum in veritate, eiuſque protectione muniantur. De his ſubdit rurſus Eccleſiaſticus cap. 2. num 15. *Qui non credunt Deo, & ideo non protegentur ab eo.*

Quod autem hîc commemorat Iaco- 51
bus de inconſtantia in omnibus vijs ſuis, ibidem etiam coniungit Eccleſiaſticus cum duplici corde, num 14. *Væ peccatori terram ingredienti duabus vijs.* Atque hæc duplicitas opponitur ſimplicitati. Proverbiorum 28. num. 6. *Melior eſt pauper ambulans in ſimplicitate ſua, quàm dives in pravis itineribus.* Et cap. 8. num. 13. *Viam pravam, & os bilingue deteſtor.* Et cap. 10. numero 9. *Qui ambulat ſimpliciter, ambulat confidenter:* (vide fiduciam ortam ex ſimplicitate) *qui autem depravat vias ſuas, manifeſtus erit.* Et cap. 28. num. 18. *Qui ambulat ſimpliciter, ſalvus erit: qui perverſis graditur vijs, concidet ſemel. El ſe deſpeñarà de una vez: darà tal caida, que nunca ſe levante.*

52 Deniq; Iacobus ſe ipſum illuſtrat, dum ait, cap. 4. nu. 8. *Emundate manus, peccatores; & purificate corda, duplices animo.* Græcè eſt eadem etiam vox *dipſychi*. Atqui ibi vehementer inſectatur, non tam vacillantes, & huc illuc varijs ſententiarum, aut cupiditatum fluctibus iactatos, quàm peccatores in ſordibus defixos; ſpecie quidem pietatem ementientes, corde verò flagitioſam vitam adamãtes. Atque hæc ſatis ſint pro noſtra explicatione: qui prætereà volet eruditum ſimplicitatis elogium, legat Pinedam Iob 1. verſu 1. à numero 51.

Numerus 9.

Glorietur autem frater humilis in exaltatione ſua.

53 Egreditur eò, unde paululũ deflexerat: novamque gaudij materiam proponit; ſcilicet perſecutionem, abiectionemque ipſam, qua deprimuntur, veram eſſe, ſolidamque gloriam. Pro *exaltatione* Græcè legimus *hypſos*: quæ vox, non tam ſignificat actionẽ ipſam extollendi, quàm cacumen, faſtigium, celſitudinem, ſublimitatemque. Conſtat apertè ex ijs locis, in quib⁹ ſubeſt in Scriptura: & propriſsimè effertur à Vulgaro, *excelſum, ſublimitas, altitudo*, ſive *altũ*. Pſal. 7. nu. 8. Pſal. 11. nu. 9. Pſalmo 67. num. 19. Pſalmo 72. num. 8. Eccleſiaſt. 43. num. 1. Lucæ 1. num. 78. cap. 24. num. 49. ad Epheſios 3. num. 18. & cap. 4. num. 8. & Apocalyp. 21. nu. 16.

54 Sed quoquo modo vertas, ad ſententiam parùm refert: quæ ſanè efficitur Apoſtolo valde digna. Neque enim modò exaltabuntur Iuſti, cùm exuti mortali corpore ad beatas illas ſedes evehẽtur: hoc ipſum affligi nunc, ac divexari pro Chriſto, hoc ipſum deijci, ac pedibus inſectantium cõculcari, re vera eſt cumulatiſsimæ gloriæ ſeges: tum vel maximè exaltantur, cùm calcantium veſtigijs ſubſternuntur. Nam, ut eleganter dixit Aug. lib. 1. de Sermone Domini in monte, cap. 6. Calcari non poteſt, niſi inferior: ſed inferior non eſt, qui quamvis corpore multa in terra ſuſtineat, corde tamen fixus in cælo eſt. Nec minùs luculentè Nazianzenus, Oratione 1. 55
contra Iulianum circa mediũ. [Quorum abijci, ac proteri; & quorum thronis inſidere: quorum nuditas, & quorum incorruptibilitatis indumentum; quorum voluptates compreſſæ, atque conſtrictæ, & quorum perpetua, atque inexplicabilis animorum oblectatio.]

Hoc ſentiens aiebat Apoſtolus ad Romanos 5. num. 3. *Sed & gloriamur in tribulationibus.* 2. Corinth. 11. num. 30. *Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ ſunt, gloriabor.* Ad Galatas 6. num. 14. *Mihi autem abſit gloriari, niſi in Cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti.*

Appellat autem fratrem humilem, nõ 56
eum, qui virtute humilitatis prædirus eſt; ſed qui vilis, & abiectæ conditionis. Græcè, *tapinos*. 2. Corinth. 10. num. 1. *In facie quidem humilis ſum inter vos.* Ad Rom. 12. num. 16. *Humilibus conſentientes.* Vertit Varablus. *Humilis conditionis hominibus vos accommodantes.* Gagneius. *Converſationem habentes cum abiectis.* Verùm in eo loco obſervatione digniſsimum eſt, Græcum verbum propriè ſignificare, *ſimul abripi. Synapagomeni.* Tam impenſè enim debemus nos adiungere ex affectu humilitatis hominibus infimæ ſortis, ut illi nos, tãquam magnes ferrum, imperu quodam abripere, & ad ſe trahere videantur. Lege Tolerum ibi notatione 25.

Numerus 10.

Dives autem in humilitate ſua.

Vox originalis *tapinoſis*, La- 57
tinaque, non virtutem humilitatis hic, ſed vilitatem, abiectionemque ſignificat: ut conſtat ex Geneſis 29. num. 32. Deuteronomij 26. num. 7. Iudith 6. num. 14. Pſalm. 9. nu. 14. Pſalm. 23. nu. 18. Pſal. 89. num. 3. Pſalm. 135. nu. 23. Eccleſ. 2 n. 4. & 5. c. 11. nu. 13. c. 20. nu. 11. & 1. Machabæo-

rum 3. nu. 51. Act. 8. nu. 31. ad Philipp. 3. num. 21. & ſæpe aliàs.

Prima ergo explicatio eſt OEcumenij, *glorietur* idem eſſe, ac pudeſiat; Apoſtolumque de induſtria hanc veluti antiphraſim affectaſſe, ne nimis durus videretur.

58 Secunda, quæ parùm differt à ſuperiore, eſt Hieronymi lib. 3. in Threnos, Bedę, Gagneij, Salmeronis, ac ferè communis Expoſitorum: ironicè dictum eſſe *glorietur* pro *erubeſcat*, tropo videlicet non infrequente in Scripturâ, ut Eccleſiaſt. 11. num. 9. *Lætare ergo iuvenis in adoleſcentia tua*: & Threnor. 4. num. 21. *Gaude, & lætare filia Edom: ad te quoque perveniet calix*. Probarem hanc expoſitionem, ſi viderem, quorſum nunc Apoſtolus, nulla oblata occaſione, in divites invehatur. Durum etiam videtur, valdeque coactum, è verſu ſuperiore trahere ipſiſsimum verbum in germana ſignificatione poſitum,

59 ad ironicam exprimendam. Magis itaque propendeo in explicationem Caietani: ex fidelibus divexatis alteros eſſe tenues, obſcuros, & inglorios; divites, & illuſtres alteros: illos quidem gloriari debere, cùm vexantur, quia tunc vel maximè extolluntur; hos verò, cùm fortunis evertuntur, cùm ignominia notantur, cùm ab homunculis abiectiſsimis proterūtur, licèt in ſpeciem quidem de gradu, quem tenebant, contumelioſè deijciantur; debere nihilominùs etiam gloriari in hac ſua depreſsione, & humiliatione: nam & ea non ſolùm eſt occaſio augendæ patientiæ, promerēdęque coronę, ſed re vera ſummus eſt honor, ſolidaque gloria: & bona illa, quę eripiuntur, tanti eſſe non debent, quanti ab hominibus æſtimantur, cùm inſtar floſculi celerrimè marceſcant. Hoc eſt, quod ſtatim adiungit.

Quoniam ſicut flos fœni tranſibit.

60 HOc nimirùm ſæpe proponit ob oculos Scriptura, ad divitias cōtemnendas. Pſalmo 38. num. 7. Pſalm. 48. numero 17. Pſalm. 51. num. 9. Eccleſiaſt. 5. num. 12. & 13. Hieremiæ 17. num. 11. Eccleſiaſt. 10. nu. 10. Sapienter itaque Apoſtolus ait, 1. Timoth. 6. num. 17. *Divitibus huius ſæculi præcipe, non ſublime ſapere, neque ſperare in incerto divitiarum*. Vis, oculis ipſis cernere, quàm incertum, & fragile ſit hoc bonum? quàm momētaneè decidat hic floſculus? Dives ille, cuius uberes fructus ager tulerat; qui de amplificandis horreis cogitabat; qui habere ſe multa bona, repoſita in annos plurimos, effuſe gloriabatur, eadem ipſa nocte, qua iſta temerè volvebat animo, letho miſerabili raptus eſt, Lucæ 12. à num. 15. uſque ad 20.

Numerus 11.

Exortus eſt enim Sol cum ardore, & arefecit fœnum, & flos eius decidit, & decor vultus eius deperijt.

REctè Plinius lib. 21. c. 1. [Flo- 61
res, inquit, Natura in diem gignit magna hominum admonitione, quæ ſpectatiſsimè floreant, celerrimè marceſcere.]

Philo lib. de Providentia. [Humana felicitas adeò brevi extinguitur tempore, ut antequā floreſcat, defloruiſſe videatur.] Sed Poetę primas ferunt in contendenda cum deciduo floſculo momentanea huius vitæ felicitate. Exempla congerunt ex Græcis, Latiniſq; Poetis Tiraquellus Lege 2. Connubiali à nu. 19. Delrius in Senecæ Hippolytū, parte 2. n. 718. pag. 103.
Pontanus, & Cerda ad Eglogam ſecundā 62
Virgilij. Sed ſordent prophana teſtimonia, ubi ſuppetunt divina. Iob 14. num. 2. *Homo natus de muliere, &c. Quaſi flos egreditur, & conteritur*. Iſaiæ 40. nu. 6. & 1. Petri 1. num. 24. *Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius tanquam flos fœni: exaruit fœnum, & flos decidit*. Eccleſiaſtici 14. numero 18. *Omnis caro, ſicut fœnum*. Pſalmo 101. numero 15. *Homo ſicut fœnum*

dies eius:tanquam flos agri,ſic efflorebit. Vide etiam Pſal.36.num.1.Pſal.128.num.6. & Iſaiæ 37.nu.27.

63 Et verò illud eſt altè in corde defigendum, quod obſervat Auguſt.in Pſalm. 53. accuratè enim expendit illud Pſalmi 91. num.8. *Cùm exorti fuerint peccatores, ſicut fœnum.* Vbi momentaneo fœni decidentis exortui opponit Propheta æternam durationem ſupplicij: ſubijcit enim, *ut intereant in ſæculum ſæculi.* [Non quomodò florent(inquit Auguſtin.)ſic pereunt: florent enim ad tempus, pereunt in æternum: florent falſis bonis, pereunt veris tormentis:florent felicitate ſæculi,pereũt in virtute Dei.]

Ita & dives in itineribus ſuis marceſcet.

64 OEcumenius.[Itinera divitis dicit decurſus in proſpero ſucceſſu.]Tunc ſcilicet repentè ſucciduntur, cùm lætiore proventu florere videbantur. Lege Lorinum in ea verba Pſalmi 36. num.35. *Vidi impium ſuperexaltatum, & elevatum, ſicut cedros Libani,& tranſivi, & ecce non erat.* Nec diſplicet, ut fiat alluſio ad itinera difficillima, quæ conquirendæ pecuniæ cauſa, à pecunioſis hominibus ſuſcipiuntur. Horatius epiſt.1.

Impiger extremos currit mercator ad Indos,
Per mare pauperiem fugiens, per ſaxa, per ignes.

Numerus 12.

Beatus vir, qui ſuffert tentationem.

65 QVi non cedit ingruenti calamitati, non ſuccumbit rebus adverſis; neque ſuſtinet modò tribulationem, ſed fortiter etiam vincit. Lege, quæ adnotavi in ea verba numeri ſecundi. *Cùm in tentationes varias incideritis.* Altè retinebant Apoſtoli,quod hauſerant propinante Chriſto, Matth.5.num.10. *Beati, qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam.* 1.Petri 3. nu.14. *Sed & ſi quid patimini propter iuſtitiam, beati.* Et cap.4.num.14. *Si exprobramini in nomine Chriſti, beati eritis.* Et noſter Iacobus,cap.5.num.11. *Ecce beatificamus eos, qui ſuſtinuerunt.* Quòd ſi Seneca dixit lib.de Providentia, c.4. *Miſerum te iudico, quòd nunquam fuiſti miſer: calamitas, virtutis occaſio eſt:* quomodò non iure beati, qui calamitatibus premuntur propter Chriſtum?

Quoniam cùm probatus fuerit.

EXpoſui ſuprà nu.3. quomodò tentatio operetur probationem.

Accipiet coronam vitæ, quam repromiſit Deus diligentibus ſe.

IN hanc coronam difixerũt oculos, qui 66
ſtrenuè in hoc certamine dimicarunt. Matth.5.nu.12. *Gaudete,& exultate, quoniam merces veſtra copioſa eſt in cælis.* 1.Timoth. 4. num. 8. *Bonum certamen certavi,&c. in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ.* 2. Corint. 4. num. 11. *Semper nos, qui vivimus, in mortem tradimur propter Ieſum: ergo mors in nobis operatur.* Id eſt, mortificatio aſsidua, laborum invicta tolerãtia. Sed quid obſecro, operatur? nu.17. *Id enim, quod in præſenti eſt, momentaneum, & leve tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.*

Probatio itaque alit ſpem, ſpes verò 67
excitat alacritatem. Ad Roman. 5. nu.3. [Scientes, quòd tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò ſpem, ſpes autem non confundit.] Et cap.12.num.12. *Spe gaudentes, in tribulatione patientes.* Enim verò tam iucundè præcerpit hæc ſpes futuram illam coronam gloriæ, tam tenaciter defigitur hæc anchora in illo fælicißimo portu, ut ingruentibus procellis, ſecura Inſti

mens non modò non obruatur fluctibus,
verùm etiam cumulata gaudio, perinde
atque in illa beatiſsima patria placidè ac-
quieſcat. Quare Iuſtorum ſpes, nō ſolùm
eſt ſpes gloriæ, ad Romanos 5. num. 2.
Gloriamur in ſpe gloriæ: ſed eſt etiam glo-
ria ſpei, ut loquitur ipſe Paulus ad He-
bræos 3.nu.6. *Si fiduciam, & gloriam ſpei,
uſque ad finem firmam retineamus.*

68 Cur æterna beatitudo corona nomi-
netur, elegāter proſequitur Aug. lib. uni-
co de Agone Christiano, & Ambroſius in
Pſalm. 38. qui ea verba numeri ſexti: *ecce
menſurabiles poſuiſti dies meos*, legit ipſe,
palæſtras, id eſt, *luctas*, *& agones*. Datur
enim hæc corona decertantibus, parta vi-
ctoria: iuxta id 2. Timot. 2. nu. 4. *Qui cer-
tat in agone, non coronatur, niſi legitimè cer-
taverit*. Quò alludit Cyprianus epiſtol. 9.
[Congreſsi eſtis in acie, donec acies ſuc-
cumberet victa: nec ceſsiſtis ſupplicijs,
ſed vobis potiùs ſupplicia ceſſerunt. Finē
dolorum, quem tormenta non dabant,
coronæ dederunt.]

69 Noſter Viegas in cap. 2. Apocalypſis,
comment. 2. ſect. 5. accuratè expēdit, hoc
glorioſum diadema duodecim gēmis eſſe
diſtinctū: quas ille ſigillatim recenſet, ea-
rumque varietatem deducit ex Pſalm. 20.
num. 4. *Poſuiſti in capite eius coronā de la-
pide pretioſo.*

70 Cur verò dicatur beatitudo, *corona vi-
tæ*, hîc, & Apocalypſis 2. nu. 10. *Eſto fidelis
vſque ad mortem, & dabo tibi coronam vi-
tæ*, eādē exiſtimo eſſe cauſam, cur *fons vitæ*
ſæpe in ſacra Scriptura appellatur fons iu-
gis, atq; perennis. Pſal. 35. nu. 10. Prover.
13. nu. 14. c. 14. nu 27. c. 16. n. 22. Eccl. 21.
nu. 16. Vide Riberam Apocaly. 7. verſ. 17.
vitæ fontes: & Toletum Ioan 4. notatio. 9.
Itaque Iacobus hanc coronam perpetuò
virentem, florentemque, opponit deci-
duis corollis, conſertis ex hedera, grami-
ne, vel lauro, quas tanti æſtimabat anti-
quitas: quæ tamen brevi marceſcebant.
Sic Apoſtoli loqui ſolent. 1. Corinth. 9.
71 num. 25. [Omnis, qui in agone conten-
dit, ab omnibus ſe abſtinet; & illi quidem,
ut corruptibilem coronam accipiant; nos
autem incorruptam.] 1. Petri 5. nu. 4. *Per-
cipietis immarceſcibilem gloriæ coronam.*
Græcè, *ex amaranto*: qui flos purpureus
cùm ſit, profuſum ſanguinem aptiſsimè
coronat; & unus inter flores non marceſ-
cit, unde etiam nomen traxit. Vide Pli-
nium lib. 21. cap. 8. & Dioſcorid. lib. 4.
cap. 52. Plura appoſita coacervat idem Pe-
trus epiſtol. 1. cap. 1. num. 4. *In hæredita-
tem incorruptibilem* (Auguſtinus legit, im-
mortalem) *& incontaminatam, & immar-
ceſcibilē* (Græcè, amarantinā) *cōſervatam
in cælis*. Sapienter itaque fecit fortiſsimus 72
ille miles, occaſione cuius librum de Co-
rona militis ſcripſit Tertullianus. Caſtren-
ſem enim lauream, quam victor reporta-
verat, non in capite, ut cæteri, ſed in ma-
nu geſtavit in pompa, quòd Chriſtianum
ſe eſſe diceret; Chriſtianos autem in cælo
coronandos, non ut illi cogitantes apud
ſe non rectè, Sapientiæ 2. num. 8. *Corone-
mus nos roſis.*

Numerus 13.

Nemo cùm tentatur, dicat, quoniam à Deo tentatur.

EO genere tentationis, quod 73
hactenus cōmemoravit A-
poſtolus, non eſt dubium,
quin Deus ſoleat tentare ho-
mines. Geneſis 22. num. 1. *Tentavit Deus
Abraham*. Deuteronomij 13. num. 3. *Ten-
tat vos Dominus Deus veſter, ut palàm fiat,
utrùm diligatis eum, an non.* Atque hoc
impenſè contendebat David Pſalm. 25.
num. 2. *Proba me Domine, & tenta me.* Sa-
pienter verò advertit Auguſtin. ſerm. 72.
de Tempore, qui eſt ſecundus de immo-
latione Iſaac. [Noverit charitas veſtra,
tentationem Dei non id agere, ut ipſe ali-
quid cognoſcat, quod anteà neſciebat;
ſed ut illo tentante, quod eſt occultū, pro-
datur.] Sic Magiſter tentat ſibi exploratū

diſcipuli

diſcipuli ingenium, perplexas obijciendo
quæſtiones, ut argute, & ſcitè reſponden-
do, quantos in litteris proceſſus habeat, aſ
74 rantibus innoteſcat. Egregiè Ambroſius
lib. 1. de Abraham cap. 8. *Aliter Deus
tentat, aliter diabolus: diabolus tentat, ut
ſubruat; Deus tentat, ut coronet.* Auguſtin.
lib. 1. de Conſenſu Evangeliſtarum c. 30.
*Illa tentatio ſeductionis est; hæc, probatio-
nis.* Et lib. 16. de Civitate cap. 32. *Neque
enim omnis eſt culpanda tentatio: quia &
gratulanda eſt, qua fit probatio.* Cōſtat hoc
in illa tentatione Abraham, Iudith 8. n.
22. *Abraham tentatus eſt, & per multas
tribulationes probatus, Dei amicus effectus
eſt.* Imò & ipſe Chriſtus expertus eſt hoc
genus tentationis, ut non ignarus mali,
miſeris ſuccurrere diſceret: ad Hebr. 4.
nu. 15. *Tentatum autem per omnia.*

75 Tranſit itaque ſine dubio Apoſtolus à
tentatione probationis ad tentationem
ſuggeſtionis, & ſeductionis, qua dæmon
fideles oppugnat. Qui propterea inſigni-
ter appellatur *Tentator*, Matthæi 4. nu. 3.
& 1. Theſſalonic. 3. num. 5. *Ne fortè ten-
taverit vos is, qui tentat.* Græcè, *ho pira-
zon*: eadē ſcilicet eſt vox, quæ apud Mat-
thæum. Atque hanc periculoſam tenta-
tionis diabolicæ pugnam, noſtræ infirmi-
tatis memores, à Chriſto edocti detrecta-
mus: petimuſque in oratione Dominica,
non ſolùm ut victoriam reportemus; ſed
etiam, ne in certamen deſcendamus, ne
fortè ſuperemur. Matthæi 6. num. 13. *Et
ne nos inducas in tentationem.* Et cap 26.
num. 41. *Vigilate, & orate, ut non intretis
in tentationem.* Solet verò aliquando ira-
tus Deus, hominem noxijs tentationibus
expugnandum derelinquere: quia ſcilicet
ruinam eius, auxilio uberiore non impe-
dit. Sic dicitur de Ezechia 2. Paralip. 32.
nu. 31. *Dereliquit eum Dn̄s, ut tentaretur.*

76 Quare Iacobi ſentētia eſt. Nemo, cùm
tentationi ſuccumbit, cenſeat, aut dicat,
ſe ad ſuccumbendum à Deo impelli: peri-
culoſiſsimè enim erraret: ut mox ſubiun-
git num. 16. *Nolite errare.* Et Eccleſ. 15.
num. 12. *Non dicas, ille me implanavit.*
Subtrahit quidem ab homine aliquando
Deus, iuſtiſsimis de cauſis, uberius auxi-
lium, quo re vera tentationi reſiſteret: ſed
ſemper relinquit ſufficiens, quo reſiſtere
poſſet, ſi velit: unde per hominem ipſum
ſtat, quominùs reſiſtat: nunquam verò il-
lum Deus ad cedendum tentationi, aut
ſuccumbendum impellit.

Cur verò tranſeat Apoſtolus, quaſi ſu- 77
bitò, ab uno ad alterum tentationis ge-
nus, non diſputant hîc Expoſitores. Subit
animum, Iacobum indicare voluiſſe, in
hoc domeſtico, occultoque certamine,
purpureas quoque, & immarceſcibiles pa
rari coronas, quæ cum illis, quas profuſo
ſanguine Martyres conſequuntur, ſi mi-
nùs plagarum cruciatu, certè ictuum cre-
bra repetitione, & diuturnitate certami-
nis æquentur. Scitè enim Bernardus ſer-
mone 30. in Cantica. [Atque hoc marty- 78
rij genus, cùm ſpiritu facta carnis morti-
ficantur, horrore quidem mitius eſt, ſed
diuturnitate moleſtius.] Propterea idem
Sanctus ait, Sermo. 5. de Quadrageſima.
[Tu ſolummodò ne conſenſeris; & quo-
ties reſtiteris, toties coronaberis.] Hiero-
nymus verò epiſt. 27. in Epitaphio Paulę.
[Nō ſolùm effuſio ſanguinis in martyrio
reputatur; ſed devotę quoque mentis ſer-
vitus immaculata quotidianum martyriū
eſt: illa corona de roſis, ac violis texitur; iſ-
ta; de lilijs.] Ambroſ in Pſal. 118. Octona-
rio 20. verſ. 5. [Tētatus es ſpiritu fornica-
tionis; ſed veritus Chriſti Iudiciū ventu-
rū, temerandā mentis, & corporis caſtita-
tē non putaſti: martyr es Chriſti.] Grego.
Item lib. 3. Dial. c. 26. [Cunctis carnalibus
deſiderijs reſiſtentes, per hoc, quòd ſe
omnipotenti Deo in corde mactaverunt,
etiam pacis tempore martyres fuerunt.] 79

Hinc illuſtratur Pauli locus ad Heb. 11.
n. 37. *Secti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gla-
dij mortui ſunt.* Eraſm⁹, addita ab aliquo pu
tat verba illa, *tētati ſunt*; dilutiora enim ea
eſſe, quā illa, quib⁹ interijciūtur. Sed ea ſūt
de ſacro Textu: & in graviſsimis tētationi-
b⁹, quib⁹ Iuſtorū animi identidem à dia-
bolo impetuntur, acerbitas doloris, quæ

ineſt martyrio, diuturni temporis mora compenſatur.

Deus enim intentator malorum eſt: ipſe autem neminem tentat.

80 GRæcè, *apiraſtos*: quam vocem variè vertunt Vulgati deſertores. Quidā, *tentationi non obnoxius*; alij, *malorum inexpertus*. Caietanus, *malis intentabilis*. Tigurina Editio de more multa addit, affingitque de ſuo: *nam Deus ut à malis tētari non poteſt, ita neque ipſe quemquam tentat*. Conveniunt plerique Interpretes, inter quos recentiſsimi etiam, Paez, & Serarius, vocem accipiendam eſſe ſignificatione paſsiva: quod, ut Græcæ voci demus poſſe convenire, tamen nullatenùs quadrat Latinę, ut *intentator* idem ſit, ac *intentatus*, ſive *intentabilis*: & vox huic gemina *apiratos*, non ſolùm ſignificat eum, cuius periculum factum non eſt; ſed activa quoque ſignificatione eum, qui non fecit periculum, qui experientiam non cepit, ut obſervat Auctor Theſauri Græcæ Linguæ tom. 3. col. 156.

81 Itaque omnium optimè Iacobi mentem aſſequutus eſt Vulgatus, eamque verbum è verbo, hoc eſt, fideliſsimè, ut ſolet, expreſsit: reddit enim cauſam, cur nemo conqueri poſsit, ſe à Deo tentari: *Deus enim intentator malorum eſt*, id eſt, ad mala: ſic enim ſæpe uſurpant ſacri Scriptores genitivum illum *cacon*, non pro perſonis, ſed pro rebus malis. Sapient. 15. num. 6. *Malorum amatores*. Ad Roman. 1. num. 30. *Inventores malorum*. 1. Corin. 10. nu. 6. *Vt non ſimus concupiſcentes malorum*.

82 Inculcat verò Iacobus continenter eamdem ſententiam, diverſis enuntiatam verbis, ipſo etiam ſenſu nonnihil diſcrepantem; perinde ac ſi dicat: longè abeſt à Divina Natura, ad malum poſſe hominem impellere: atque adeò longiùs, re ipſā quemquam pravis ſuggeſtionibus ad peccandum inſtigare. Atque hac repetitione, quæ magnam emphaſim habet, & ſententiam memoria dignam, altiùs in animis defigit, & quaſi repetito ictu, iam tunc monſtroſam, & horribilem Hæreticorum blaſphemiā iugulat, qui ore plus quàm ſacrilego, Deo totius bonitatis fonti, execrabilem Iudæ proditionem impingunt: quos copioſiſsimè refellūt è noſtris Theologis Bellarminus tom. 4. Controverſia 1. lib. 2. cap. 8. Molina in Concordia diſp. 31. Vazquez 1. 2. diſp. 129. c. 1.

83 Noviſsimè Vvitaquerus apud Sacroboſcum P. 2. cap. 8. ridet Vulgatam Editionem, tanquam barbaram, ſolœciſmiſque reſperſam. Obijcit hanc vocem *intētator*, Latinis auribus inauditam, ut & illa Matth. 22. num 30. *Neque nubent, neque nubentur*: & Lucæ 21. num. 38. *Omnis populus manicabat ad eum*.

84 Sed in primis tenenda eſt præclara illa Gregorij ſententia in præfatione ad Leādrum, cap. 5. [Indignum vehemēter exiſtimo, ut verba cæleſtis oraculi reſtringam ſub regulis Donati.] Deinde obſervandum eſt, uſque adeò Interpretem addictum fuiſſe ipſis ſacris Scriptoribus, tā ſolicite, ac fideliter verbum verbo reddidiſſe, ut interdum præ religione, Latina Grammatica reclamante, caſus, & genera retinuerit linguæ originalis. Pſalm. 34. num. 10. *Eripiens inopem de manu fortiorum eius*, id eſt, eo. Sapient. 10. num. 12. *Omnium potentior eſt ſapientia*, id eſt, omnibus. Matth. 20. num. 25. *Principes Gentium dominantur eorum*, pro *eis*: quia comparativa, & verba dominandi, gignendi caſum exigunt apud Græcos. Apocalypſis 11. num. 4. *Duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtantes*, pro *ſtantia*. Et c. 14. num. 1. *Centum quadraginta quatuor millia habentes*, pro *habētia*: quia Græcè *lychniæ*, & *chiliades*, fœminini generis ſunt. Sic quia *pneuma* eſt neutrius generis, Sapiēt. 1. num. 7. *Et hoc, quod continet omnia*, pro *& hic, qui*. Matth. 12. nu. 12. *Quantò magis melior*. 2. Petri 3. num. 1. *Secundam ſcribo epiſtolā, in quibus*, pro *in qua*: quia Gręcè habentur, *en hes*.

85 Sic in præſenti licèt vox *intentator* minùs Latina ſit, Græcam tamen *apiraſtos* adeò bene exprimit, ut unica alia voce meliùs exprimi vix poſsit, vel potiùs planè non poſsit. Hac ſcilicet licentia pervenuſtè ſæpe utitur Tertullianus, vetus, atque elegans Scriptor: apud quem paſsim illa, *inveſtis*, pro *ſine veſtibus*, & *nudus*; *illiberis*, pro *ſine liberis*; *innuxora virginitas*, id eſt, innupta: *dies innubis*, pro claro; *ineloquax*, *inalienus*, *inbonus*, *inclarus*, *inverus*, ubique negante particula *in*. Licuit etiam Gelio dicere lib. 9. cap. 4. *res incredulas*, pro incredibilibus: quid ni liceat Interpreti noſtro dicere, *intentator*? Apage delicatiſsimum aurium faſtidium.

Numerus 14.

Vnuſquiſque verò tentatur à concupiſcentia ſua abſtractus, & illectus.

86 Græcè, *ineſcatus*: Voluptas enim eſt quaſi eſca, & illecebra turpitudinis, qua videlicet homo abſtrahatur à bono, & ad malum pelliciatur.

Ex hoc loco ſumpſit Gregorius homilia 16. in Evangelia, celebrem illam diſtinctionem, quam poſteriores Theologi frequentarũt. Quatuor enim hic perſpicuè, & affirmatè diſtinguit Apoſtolus: concupiſcentiam, id eſt, potentiam ipſam appetendi, ad malum proclivem; tres deinde concupiſcentiæ motus, ſuggeſtionem, delectationem, atque conſenſum.

87 Et quidem ſuggeſtio eſt motus ille involuntarius, & (ut Theologi dicunt) primò primus, qui quaſi trahit, & illicit animam, propoſita illecebra voluptatis; ſed nullum ne indeliberatum quidem voluntatis conſenſum extorquet. Atque hæc concupiſcentia tantùm abeſt à culpa, ut ſit potiùs agonis, victoriæ, atque triumphi ſeges, cùm homo ſtrenuè tentationi reſiſtit. Et quidem in Tridentino Seſsione 5. Decreto de Peccato originali, Canone ultimo, anathemate damnatur, quicumque dixerit, non tolli per baptiſmum in renatis totum id, quod verè habet rationem peccati; cùm tamen concupiſcentia maneat ad agonẽ. Appellatur autem peccatum ab Apoſtolo ad Romanos 7. nu. 17. *Quod habitat in me, peccatum*: quia à peccato eſt, & ad peccatum inclinat. De hac concupiſcentia ſic Aug. lib. 1. de Civitate, cap. 25. [Quòd ſi illa concupiſcentialis inobedientia, quæ adhuc in membris motibundis habitat, præter noſtræ voluntatis legem, quaſi lege ſua movetur; quantò magis eſt abſque culpa in corpore non conſentientis, ſi abſque culpa eſt in corpore dormientis?]

Numerus 15.

Deinde concupiſcentia cùm conceperit, parit peccatum.

Hic eſt alter concupiſcentiæ motus, qui vocatur à Theologis *delectatio*: cùm videlicet ſuggeſtio illa ad aliquẽ imperfectum, & non omnino deliberatũ voluntatis conſenſum trahit, qui perveniat quidem ad culpam venialem, mortalem certè non attingat. Hunc locum verſans Auguſt. tom. 7. lib. 6. contra Iulianum, cap. 5. ait. [Profectò in his verbis partus à pariente diſcernitur: pariẽs enim eſt concupiſcentia; partus, peccatum: ſed concupiſcentia non parit, niſi conceperit; non concipit, niſi illexerit, hoc eſt, ad malum perpetrandum obtinuerit voluntatis aſſenſum.]

Eſſe verò hunc motum culpabilem quidem, ſed imperfectè voluntarium, ex eo apertè conſtat, quia ab Apoſtolo peccatum appellatur: & verò non eſſe peccatum mortale, colligitur ex eo, quòd illud à peccato conſummato, & mortem generãte diſtinguit. Similem metaphorã conceptus, & partus invenies, Iob 15. nu. 35.

Iſaiæ

Digitized by Google

Iſaiæ 33. num.11. cap.59.num.4. & Pſal-
mo 7.num.15.

Peccatum verò, cùm conſummatum fuerit, generat mortem.

89 HIc tertius eſt concupiſcentiæ mo-
tus, partus omnino perfectus, con-
ſenſus plenè deliberatus, etiam ſi opere
non conſummetur: ſtat enim inconcuſſa
Catholica veritas, Chriſti ore pronuntia-
ta Matthęi 5.num.28. *Qui viderit mulie-
rem ad concupiſcendum eam, iam mœchatus
eſt eam in corde ſuo.*
90 Hic conſenſus animam extinguit. Ec-
cleſiaſt.21.num.2. *Quaſi à facie colubri fu-
ge peccata: dentes leonis dentes illius, inter-
ficientes animas hominum*, Sapient.1.n.11.
Os, quod mentitur, occidit animam. Danie-
lis 13.nu.22. *Anguſtiæ ſunt mihi undique: ſi
enim hoc egero, mors mihi eſt.*
Quomodò verò anima immortalis
91 cùm ſit, peccato tamen mori poſsit, ele-
ganter explicat Auguſtin.lib.13. de Ci-
vitate Dei, cap.1. [Mors animæ fit, cùm
eam deſerit Deus; ſicut corporis, cùm id
deſerit anima. Ergo utriuſque rei, id eſt,
totius hominis mors eſt, cum anima à
Deo deſerta deſerit corpus: ita enim ne-
que ex Deo vivit ipſa, neque corpus ex
ipſa.] Conſentaneè Cyrillus Alexandri-
nus Oratione de Exitu animæ. [Mors
propriè, non quæ animam dirimit à cor-
pore, ſed quæ animã à Deo ſeparat. Deus
vita eſt, à quo, qui diſiungitur, perit.]
Quin potius hæc animę mors, abſolutè in
92 arcano ſermone appellatur mors: nã mors
illa corporis, quam tantopere horremus,
umbra duntaxat eſt, & imago huius veræ
mortis; cum illa ne conferenda quidem.
Gregorius lib.4. Moralium cap.17. [In
Scriptura mors carnis dicitur umbra mor
tis: quia ſicut vera mors eſt, qua anima ſe-
paratur à Deo; ita umbra mortis eſt, qua
caro ſeparatur ab anima.] Denique pec-
catum generat formidabilem illam æter-
næ damnationis mortem, de qua Augu-
ſtin lib.6. de Civitate, cap.ultimo. [Si ani-
ma in pœnis vivit æternis, mors illa po-
tiùs æterna dicenda eſt, quàm vita: nulla
quippe maior, & peior eſt mors, quàm ubi
non moritur mors.]

Numerus 16.

Nolite itaque errare, fratres mei dilectiſsimi.

CAvere itaque, ne tam abſur- 93
da, & impia perſuaſio ſubeat
veſtros animos, ut à Deo vos
tentari exiſtimetis. Eccle.15.
num.11. *Non dixeris, per Deum abeſt: quæ
enim odit, ne feceris*: id eſt, ne cauſeris, per
Deum ſtare, quominùs tibi ſapientiam
impertiat: ſi enim non feceris, quæ ille
odit, facilè ab eo ſapientiam impetrabis.
Non dicas, ille me implanavit, &c.

Numerus 17.

Omne datum optimum, & omne donum perfectum deſurſum eſt.

ATque tantùm abeſt, ut Deus 94
quempiam tentet, ad malũ-
que ſoliciret, ut ſupernatura-
lia omnia dona, cæleſtiaque
chariſmata, quibus ad omnem virtutem,
perfectionemque inſtituimur, & inflam-
mamur, ab illo nobis cælitus donentur.
Prudentiſsimè itaque reſpondit Baptiſta,
Ioannis 3.num.27. *Non poteſt homo acci-
pere quidquam, niſi fuerit ei datum de cælo.*
Perinde ac ſi diceret: Chriſtus quidem
ſua, ego tamen illius, id eſt, accepta de cæ-
lo auctoritate baptizo.
Capiunt ſcilicet hinc Sancti utiliſsimũ 95
documentum, quod de Cypriano refert
Auguſtin. lib.1. de Prædeſtinatione San-
ctorum, cap.4. [Pius, atque humilis Do-
ctor ille Cyprianus beatiſsimus dixit, in
nullo eſſe gloriandum, quando noſtrum

nihil

nihil ſit.] Capiebat optimè Auguſtinus ipſe tam ſalutare documẽtum, to 9. c. 15. Soliloquij. [Si quid boni eſt, parvi, vel magni, donum tuum eſt: & noſtrum, non niſi malum eſt. Vnde igitur gloriabitur omnis caro? Numquid de malo? Hæc non eſt gloria, ſed miſeria. Sed numquid gloriabitur de bono? numquid de alieno? Tuum Domine eſt bonum, tua eſt gloria: qui enim de bono tuo gloriam ſibi quærit, & non tibi quærit, ille fur eſt, & latro, & ſimilis eſt diabolo, qui voluit furari gloriam tuam.] Hauſerunt Sancti videlicet ex Apoſtolo, 1. Corinth. 4. num. 7. *Quid habes, quod non accepiſti? Si autem accepiſti, quid gloriaris, quaſi non acceperis.*

Deſcendens à Patre luminum.

96 ÆTernus Pater, qui eſt immenſa lux, *& tenebræ in eo non ſunt ullæ*, 1. Ioannis 1. num. 5. æternum producit ſplendorem: Filius enim *candor eſt lucis æternæ*, Sapientiæ 7. num. 26. lumen de lumine, *ſplendor gloriæ*, ad Hebræos 1. numero 3. *lux mundi*, Ioannis 8. num. 12. *lumen ad revelationem Gentium*, Lucæ 2. num. 32. *lux vera, quæ illuminat omnem hominem*, Ioannis 1. num. 9. Ex Patre, & Filio procedit Spiritus ille Divinus, qui verè eſt *dator munerum, & lumen cordium.*

97 Hoc inacceſsibile Deitatis lumen radios fulgoris quoquoverſus effundit. Creavit Angelos lucis, 2. Corinth. 11. numero 14. Preclarè enim Naziãzenus oratione 2. in Paſcha, non longè à principio. [Lumen unum, & inacceſſum, ſucceſsionique minimè obnoxium, Deus eſt, perpetuo fulgore rutilans, trino ſplendore micans. Secunda autem lumina, primiq; luminis velut radij, copiæ illæ ipſum circumſtantes, atque adminiſtri ſpiritus.] Eadem repetit oratione in ſanctum Baptiſma, prope initium.

98 Hoc ipſum ineffabile lumen accendit in mortalium animis Rationis facem. Pſalmo 4. num. 7. *Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine*: & longè ſplẽdidiorem, Fidei. 2. Petri 1. num. 19. *Cui benefacitis attendentes, quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco.* Denique beatorum mentes gloriæ lumine colluſtrat. Pſalmo 35. nu. 10. *In lumine tuo videbimus lumen.*

99 An non iure optimo Pater luminum vocetur, à quo tam multa lumina coruſcarunt? Iſta etiam lumina, quę cęlis affixa, corporeis oculis affulgent, de lumine eius acceperunt lumen. Dixit enim Deus Geneſis 1. num. 14. *Fiant luminaria in firmamento cæli, ut luceant, & illuminent terram.* Quare ſicut vocatur *pluviæ Pater*, Iob 38. num. 28. ſic etiam meritò dicitur Pater horum luminum.

Apud quem non eſt tranſmutatio.

100 NE quis obijceret: Deus quidem Pater eſt luminum; ſed mutari ita poteſt, ut aliquando luceat, aliquando tentationum tenebras offundat; Solem illum immutabilem ab iſto ſole volubili ſecernit. Dupliciter verò mutatur ſol, & minus nobis lucis impertit. Primò, cùm per receſſum hyemalem à Tropico Cancri in Tropicum Capricorni, nubibus, ac nebulis obſcuratur: & hæc eſt propriè tranſmutatio, quam negat hic Iacobus cadere in Deitatis Solem: vox enim Græca *parallage*, apud Proclum, in ſphæra ſolis reciprocationem ſignificat.

Nec viciſsitudinis obumbratio.

101 SEcundò offunditur Sol converſione illa diurna, qua ex uno in alterum Hemiſphærium contorquetur: tunc ipſa terræ umbra Soli officiens noctem efficit, & viciſsim hanc, viciſsim illam regionem obumbrat. Et hæc propriſsimè eſt *viciſsitudinis obumbratio*. Græcè, *tropes*, id eſt, *converſionis*. At in Patrem luminum nulla vel tenuiſsima umbra poteſt incurrere, nullæ eò accedunt nubes; nullo, ut orbem illuminet, indiget motu; ſtabilis, & quietus ſpargit radios ſuæ lucis. Explicat eleganter Auguſtin. hanc immutabilitatem

Dei lib. 1. Confeſsionum cap. 4. [Miſericordiſsime, & iuſtiſsime; ſecretiſsime, & præſentiſsime; immutabilis, mutans omnia; nunquam novus, nunquam vetus; ſemper agẽs, ſemper quietus: pœnitet te, & non doles; iraſceris, & tranquillus es; opera mutas, nec mutas conſilium; reddis debita, nulli debens; donas debita, nihil perdens.]

Numerus 18.

Voluntariè enim genuit nos verbo veritatis.

102 PRæterea Sol illuminat naturæ neceſsitate: at Pater luminum nõ neceſsitate coactus, ſed amore, & benignitate impulſus. Græcè, *bulethis*, volens, ac lubens, gratuita benevolentia. Tigurina, *deſtinata voluntate*. Apocalyp. 4. n. 11. *Tu creaſti omnia, & propter voluntatem tuam erant*, id eſt, omnia nihil erant, ſed quòd ſunt, quòd conſervantur, liberalitatis tuæ eſt. Pſalm. 109. nu. 3. *Tecum principium in die virtutis tuæ*. Hebraicè, *nedabot, tecum liberalitates*. Idem enim, qui eſt principium rerum omnium, eſt liberaliſsimus, magnificentiſsimuſque.

103 Genuit autem nos verbo veritatis, quod ſanè lumen eſt. Proverbiorum 6. num. 23. *Mandatum lucerna eſt; & lex, lux*. Pſalmo 118. num. 105. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumẽ ſemitis meis*. Sed præcipuè vocatur lux doctrina Evangelica. 1. Petri 2. num. 19. *Qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen ſuum*. Ad Coloſſenſes 1. num. 12. *Qui dignos nos fecit in partem ſortis Sanctorum in lumine*. Pater ergo luminum, verbo veritatis, id eſt, puriſsimo lumine, quos filios gignat, niſi filios lucis? 1. Theſſalonicenſ. 5. num 5. *Omnes vos filij lucis eſtis*. Et filij adeò Patrem moribus exprimẽtes, ut ipſius etiam lucis cognomen mereantur. Ad Epheſios 5. num. 8. *Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino*.

Vt ſimus initium aliquod creaturæ eius.

GRæci omnes legunt, *aparche: ut ſimus primitiæ quædam creaturarum eius*. 104
Sic etiam vertit Hieronymus lib. 1. in Iovinianum. Quia verò primitiæ ſunt primi fructus, præcipuoque honore commendati, ſenſus eſt, ut tanquam filij lucis, tanto Parente digni, principatum obtineamus inter omnes creaturas. OEcumeni[9], *ut ſimus primi, & honoratiſsimi*. Quod valde confirmat ſententiam Sancti Thomæ 1. 2. q. 113. artic. 9. ad 3. aſſerentis, bonum gratiæ eſſe maius, quàm bonum naturæ totius univerſi: id, quod priùs aſſeruerat Auguſt. lib. 2 ad Bonifacium c. 6. [Gratia Dei, non ſolùm omnia ſidera, & omnes cælos, verùm etiam omnes Angelos ſupergreditur.] Tam longè abeſt à tentandis hominibus, qui ſuis donis illos efficit perfectiſsimos.

Et quidem vox ipſa *aparche* interdum 105
reddi ſolet à Vulgato *principium*. Ad Coloſſenſ. 1. num. 18. *Qui eſt principium, primogenitus ex mortuis*. Qui tamen eamdem vocem, & in eamdem ſententiã uſurpatã, 1. Corinthio. 15. nu. 20. ita tranſtulit: *primitiæ dormientium*. Et num 23. *Vnuſquiſque in ſuo ordine, primitiæ Chriſtus*. Sed ad Romanos 16. num. 5. vertit: *qui eſt primitivus*. Quod Ambroſi[9] refert ad dignitatem; Chryſoſtomus, Theodoretus, & Anſelmus ad Fidei primitias: quia ſcilicet primus Fidei nomen dedit: ut 1. Corinth. 16. num. 15. *Quoniam ſunt primitiæ Achaiæ*.

Vtcunque legamus; ſive initium, ſive 106
primitias, ſenſus eòdem recidit. Proverbiorum 1. num. 7. *Timor Domini principium ſapientiæ*. Cùm tamẽ in eo loco apud LXX. ſit, non *phobos*, ſervilis metus; ſed *theoſebia*, id eſt, cultus reverentialis Dei: ſenſus eſt. Timor filialis, primitiæ ſunt ſapientiæ, hoc eſt, præcipua ſapientiæ pars. Iob 28. num. 28. *Ecce timor Domini ipſa eſt ſapientia*. Et apertiùs Eccleſiaſt. 1. numero 10. *Plenitudo ſapientiæ eſt timere*

Deum. Et numer. 22. *Corona ſapientiæ, timor Domini.* Imò cap. 25. num. 13. præfertur ipſi ſapientiæ. *Quàm magnus eſt, qui invenit ſapientiam, & ſcientiam! ſed non eſt ſuper timentem Dñm: timor Dei ſuper omnia ſe ſuperpoſuit.* Atque hæc eſt germana intelligentia illius ſententiæ, toties repetitæ, Eccleſiaſt. 1. num. 16. Pſal. 110. num. 10. *Initium ſapientiæ, timor Domini*, hoc eſt, præcipuum quiddam, & in ſapiẽtia præſtantiſsimum: *la nata, la flor, lo mas apurado de la ſabiduria.*

107 Eadem phraſi dicitur Eccleſ. 11. num. 2. *Brevis in volatilibus eſt apis, & initium dulcoris habet fructus illius*, ideſt, obtinet primas partes in dulcedine, inter omnia dulcia dulciſsimus eſt. Lege Ianſenium in id Eccleſ. 29. num. 28. *Initium vitæ hominis, aqua, & panis*: & cap. 39. num. 31. Congruenter etiam verba illa ex editione LXX. Numer. 26. num. 2. *Accipe principium totius Sinagogæ Filiorum Iſrael*, explicat Auguſt. in Scholijs Sixti V. *Delige robur ætatis in populo*, id eſt, milites fortiſsimos, & exercitatiſsimos. Vide etiam Pined. in ea verba Iob 40. num. 14. *Principium viarum Dei.*

108 Concludo, hoc elogium, quo Iacobus exornat filios lucis, commune illis eſſe cum Filio Naturali. Apocalypſis 3. num. 14. *Qui eſt principium creaturæ Dei*: hîc verò: *ut ſimus initiũ aliquod creaturæ eius.* Fateor, Græca nonnihil inter ſe differre: ſed diſcrepantia penè ex filo pendet: & certè unus locus mirificè alterũ illuſtrat. Probat Ribera in eum locum Apocalypſis num. 41. creaturam Dei, ſeu novam creaturã, in ſacro ſermone ſignificare hominem renovatum per gratiam, & ad Chriſti imaginem expreſſum: Chriſtus ergo eſt principium creaturæ Dei, hoc eſt, non ſolùm longè præſtantiſsimus, & donis gratię penè ad miraculum cumulatiſſimus, ſed fons etiam, & origo totius ſanctitatis. Eſt ille quidem Sol iuſtitiæ eximiè collucens, omniaque illuſtrans; Iuſti, velut ſtellæ; ſed ita perfuſæ huius Solis lumine, ut inter omnia lucida longè excellant; & ſplendore, participato illo quidẽ, ſed mirificè coruſcante, Solẽ ipſum quodammodò referant.

Numerus 19.

Scitis fratres mei dilectiſsimi.

Commendatio eſt doctrinæ traditæ. Exigit ab auditorib⁹, ut eã bene percipiãt: tacitè enim ſimul illud inſinuatur, ut altè in animis defigãt. Sic Mat. 13. num. 51. *Intellexiſtis hæc omnia?* & Ioan. 13. num. 12. *Scitis, quid fecerim vobis?*

Sit autem omnis homo velox ad audiendum.

109 Senſim iam invadit in arcem cauſæ, aggrediturq́; adhortari ad bona opera, ad quæ obeunda primus quaſi grad⁹ eſt, linguam cohibere, & diſciplinæ præcepta libenter audire. Quæ duæ res, ut utiliſsimæ, ita omnium difficillimę ſunt, ſi Gelio credimus lib. 1. cap. 9. Unde Ambroſius lib. 1. Officiorum cap. 2. [Complures vidi, loquendo in peccatum incidiſſe; vix quemquam, tacendo: ideoque tacere noſſe, quàm loqui, difficilius eſt.]

Philo in lib. Quis rerum divinarum hæres, ſtatim in principio, exponens illa verba Deuteron. 27. num. 9. *Attende, & audi Iſrael*: ubi LXX. *Tace, & audi.* [Sũt, inquit, qui audire debent, potiùs, quàm loqui: ad quos dicitur, *tace, & audi*: præceptum equidem pulcherrimum: nã inſcitia res eſt mala, temerariaque, cuius primum remedium eſt auditoris ſilentium; ſecundum, attẽtio ad ea, quę auditu digna ſunt.] Sic Philo.

110 Nihil frequentiùs inculcatũ in Sapientialibus. Proverb. 1. num. 5. *Audiens ſapiens, ſapientior erit.* Eccleſ. 6. num. 34. *Si inclinaveris aurem tuam, excipies doctrinam: & ſi dilexeris audire, ſapiens eris.* &

cap.

Dei lib. 1. Confeſsionum cap. 4. [Miſericordiſsime, & iuſtiſsime; ſecretiſsime, & præſentiſsime; immutabilis, mutans omnia; nunquam novus, nunquam vetus; ſemper agẽs, ſemper quietus: pœnitet te, & non dóles; iraſceris, & tranquillus es; opera mutas, nec mutas conſilium; reddis debita, nulli debens; donas debita, nihil perdens.]

Numerus 18.

Voluntariè enim genuit nos verbo veritatis.

102 PRæterea Sol illuminat naturæ neceſsitate: at Pater luminum nō neceſsitate coactus, ſed amore, & benignitate impulſus. Græcè, *bulethis*, volens, ac lubens, gratuita benevolentia. Tigurina, *deſtinata voluntate.* Apocalyp. 4. n. 11. *Tu creaſti omnia, & propter voluntatem tuam erant,* id eſt, omnia nihil erant, ſed quòd ſunt, quòd conſervantur, liberalitatis tuæ eſt. Pſalm. 109. nu. 3. *Tecum principium in die virtutis tuæ.* Hebraicè, *nedabot, tecum liberalitates.* Idem enim, qui eſt principium rerum omnium, eſt liberaliſsimus, magnificentiſsimuſque.

103 Genuit autem nos verbo veritatis, quod ſanè lumen eſt. Proverbiorum 6. num. 23. *Mandatum lucerna eſt; & lex, lux.* Pſalmo 118. num. 105. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumẽ ſemitis meis.* Sed præcipuè vocatur lux doctrina Evangelica. 1. Petri 2. num. 19. *Qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen ſuum.* Ad Coloſſenſes 1. num. 12. *Qui dignos nos fecit in partem ſortis Sanctorum in lumine.* Pater ergo luminum, verbo veritatis, id eſt, puriſsimo lumine, quos filios gignat, niſi filios lucis? 1. Theſſalonicenſ. 5. num 5. *Omnes vos filij lucis eſtis.* Et filij adeò Patrem moribus exprimẽtes, ut ipſius etiam lucis cognomen mereantur. Ad Epheſios 5. num. 8. *Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.*

Vt ſimus initium aliquod creaturæ eius.

GRæci omnes legunt, *aparche*: *ut ſimus primitiæ quædam creaturarum eius.* Sic etiam vertit Hieronymus lib. 1. in Iovinianum. Quia verò primitiæ ſunt primi fructus, præcipuoque honore commendati, ſenſus eſt, ut tanquam filij lucis, tanto Parente digni, principatum obtineamus inter omnes creaturas. OEcumeni[9], *ut ſimus primi, & honoratiſsimi.* Quod valde confirmat ſententiam Sancti Thomæ 1. 2. q. 113. artic. 9. ad 3. aſſerentis, bonum gratiæ eſſe maius, quàm bonum naturæ totius univerſi: id, quod priùs aſſeruerat Auguſt. lib. 2 ad Bonifacium c. 6. [Gratia Dei, non ſolùm omnia ſidera, & omnes cælos, verùm etiam omnes Angelos ſupergreditur.] Tam longè abeſt à tentandis hominibus, qui ſuis donis illos efficit perfectiſsimos. 104

Et quidem vox ipſa *aparche* interdum reddi ſolet à Vulgato *principium.* Ad Coloſſenſ. 1. num. 18. *Qui eſt principium, primogenitus ex mortuis.* Qui tamen eamdem vocem, & in eamdem ſententiã uſurpatã, 1. Corinthio. 15. nu. 20. ita tranſtulit: *primitiæ dormientium.* Et num. 23. *Vnuſquiſque in ſuo ordine, primitiæ Chriſtus.* Sed ad Romanos 16. num. 5. vertit: *qui eſt primitivus.* Quod Ambroſi[9] refert ad dignitatem; Chryſoſtomus, Theodoretus, & Anſelmus ad Fidei primitias: quia ſcilicet primus Fidei nomen dedit: ut 1. Corinth. 16. num. 15. *Quoniam ſunt primitiæ Achaiæ.* 105

Vtcunque legamus, ſive initium, ſive primitias, ſenſus eòdem recidit. Proverbiorum 1. num. 7. *Timor Domini principium ſapientiæ.* Cùm tamẽ in eo loco apud LXX. ſit, non *phobos*, ſervilis metus; ſed *theoſebia*, id eſt, cultus reverentialis Dei: ſenſus eſt. Timor filialis, primitiæ ſunt ſapientiæ, hoc eſt, præcipua ſapientiæ pars. Iob 28. num. 28. *Ecce timor Domini ipſa eſt ſapientia.* Et apertiùs Eccleſiaſt. 1. numero 20. *Plenitudo ſapientiæ eſt timere* 106

Deum.

Deum. Et numer. 22. *Corona ſapientiæ, timor Domini.* Imò cap. 25. num. 15. præfertur ipſi ſapienriæ. *Quàm magnus eſt, qui invenit ſapientiam, & ſcientiam! ſed non eſt ſuper timentem Dñm: timor Dei ſuper omnia ſe ſuperpoſuit.* Atque hæc eſt germana intelligentia illius ſententiæ, toties reperitæ, Eccleſiaſt. 1. num. 16. Pſal. 110. num. 10. *Initium ſapientiæ, timor Domini,* hoc eſt, præcipuum quiddam, & in ſapiẽtia præſtantiſsimum: *la nata, la flor, lo mas apurado de la ſabiduria.*

107 Eadem phraſi dicitur Eccleſ. 11. num. 2. *Brevis in volatilibus eſt apis, & initium dulcoris habet fructus illius*, ideſt, obtinet primas parres in dulcedine, inrer omnia dulcia dulciſsimus eſt. Lege Ianſenium in id Eccleſ. 29. num. 28. *Initium vitæ hominis, aqua, & panis:* & cap. 39. num. 31. Congruenrer eriam verba illa ex editione LXX. Numer. 26. num. 2. *Accipe principium totius Sinagogæ Filiorum Iſrael*, explicat Auguſt. in Scholijs Sixti V. *Delige robur ætatis in populo*, id eſt, milites fortiſsimos, & exercitatiſsimos. Vide etiam Pined. in ea verba Iob 40. num. 14. *Principium viarum Dei.*

108 Concludo, hoc elogium, quo Iacobus exornat filios lucis, commune illis eſſe cum Filio Narurali. Apocalypſis 3. num. 14. *Qui eſt principium creaturæ Dei*: hîc verò: *ut ſimus initiũ aliquod creaturæ eius.* Fateor, Græca nonnihil inter ſe differre: ſed diſcrepantia penè ex filo pendet: & certè unus locus mirificè alterũ illuſtrar. Probat Ribera in eum locum Apocalypſis num. 41. creaturam Dei, ſeu novam creaturã, in ſacro ſermone ſignificare hominem renovatum per grariam, & ad Chriſti imaginem expreſſum: Chriſtus ergo eſt principium crearuræ Dei, hoc eſt, non ſolùm longè præſtanriſsimus, & donis gratię penè ad miraculum cumulatiſſimus, ſed fons etiam, & origo torius ſanctitatis. Eſt ille quidem Sol iuſtitiæ eximiè collucens, omniaque illuſtrans; Iuſti, velut ſtellæ; ſed ita perfuſæ huius Solis lumine, ut inter omnia lucida longè excellanr; & ſplendore, participato illo quidẽ, ſed mirificè coruſcante, Solẽ ipſum quodammodò referant.

Numerus 19.

Scitis fratres mei dilectiſsimi.

COmmendatio eſt doctrinæ tradiræ. Exigir ab audiroribꝰ, ut eã bene percipiãr: tacitè enim ſimul illud inſinuatur, ut altẽ in animis defigãt. Sic Mar. 13. num. 51. *Intellexiſtis hæc omnia?* & Ioan. 13. num. 12. *Scitis, quid fecerim vobis?*

Sit autem omnis homo velox ad audiendum.

SEnſim iam invadit in arcem cauſæ, 109
aggrediturq́; adhorrari ad bona opera, ad quæ obeunda primus quaſi gradꝰ eſt, linguam cohibere, & diſciplinæ præcepta libenrer audire. Quæ duæ res, ut utiliſsimæ, ira omnium difficillimę ſunr, ſi Gelio credimus lib. 1. cap. 9. Vnde Ambroſius lib. 1. Officiorum cap. 2. [Complures vidi, loquendo in peccatum incidiſſe; vix quemquam, racendo: ideoq́ue tacere noſſe, quàm loqui, difficilius eſt.]

Philo in lib. Quis rerum divinarum hæres, ſtarim in principio, exponens illa verba Deuteron. 27. num. 9. *Attende, & audi Iſrael:* ubi LXX. *Tace, & audi.* [Sũt, inquit, qui audire debent, potiùs, quàm loqui: ad quos dicirur, *tace, & audi*: præceprum equidem pulcherrimum: nã inſcitia res eſt mala, remerariaq́ue, cuius primum remedium eſt auditoris ſilentium; ſecundum, attẽtio ad ea, quę auditu digna ſunt.] Sic Philo.

Nihil frequentiùs inculcatũ in Sapien- 110
rialibus. Proverb. 1. num. 5. *Audiens ſapiens, ſapientior erit.* Eccleſ. 6. num. 34. *Si inclinaveris aurem tuam, excipies doctrinam: & ſi dilexeris audire, ſapiens eris.* &

cap.

cap.32.num.10. *Adoleſcens loquere in tua cauſa vix: ſi bis interrogatus fueris, habeat caput reſponſum tuum.* Græcè, *Kephaleoſon*, id eſt, *recapitula: cifra, y reſuma en breve la reſpueſta.* Vertit Editio Vaticana LXX. cap. 35. *In ſummã collige ſermonem: in paucis multa.* Adiungit ſtatim Eccleſiaſticus. *In multis eſto, quaſi inſcius, & audi tacens ſimul, & quærens.* Proptercà nimirùm aiebat Zeno, ut refert Plutarchus in libro de Auditione, Naturam unicuique noſtrũ duas dediſſe aures, unam linguam: quòd pauciora loqui debeamus, quàm audire.

Tardus autem ad loquendum.

111 HOc videlicet monet celebris illa ſententia, quam refert Bernardus in Speculo Monachorum. *Verba bis ad limam, ſemel ad linguam.* Eccleſiaſt. 4. nu. 34. *Noli citatus eſſe in lingua tua.* Proverb. 13. num. 3. *Qui cuſtodit os ſuum, cuſtodit animam ſuam: qui autem inconſideratus eſt ad loquendum, ſentiet mala.* Hebraicè, *contritio*, vel *fractio erit ei.* LXX. *Terrebit ſe ipſum. El andarà a ſombra de tejados, temiendo, no ſe vengue el que agraviò.* Sapienter enim Philoſophus quidam ait. *Sæpe vox temerè emiſſa per fauces, redit per iugulum.* Quò alluſum à Plinio lib. 14. cap. 22. *Mortifera loquuntur, rediturasque per iugulum voces non continent.* Proverbiorum 29. numero 20. *Vidiſti hominem velocem ad loquendum? ſtultitia magis ſperanda eſt, quàm illius correptio.* Tigurina. *Si videas hominem ſermone ſuo præcipitem; iam de ſtulto meliùs, quàm de illo ſperes.* LXX. *Cognoſce, quia ſpem habet magis inſipiens eo.*

112 Illa etiam, quæ tantopere placet pleriſque Concionatoribus, incitata, & nuſquam inſiſtens in loquendo volubilitas, non dicam, ſanctis Patribus, quorum gravis, ſedata, & ſolida fuit eloquentia, ſed ne ipſis quidem dicendi magiſtris unquam probata fuit. Nolo ex profanis alium, quàm Senecam laudare teſtem, qui Epiſtola 40. carpit Serapionem, qui cùm cõciones haberet ad Populum, provolvebat verba, nuſquam interrupto impetu, non illud laborãs, ut qui audiebant, meliores fierent, ſed ut ipſe promptus in dicendo, neque uſquam hæſitans, aut inſiſtens videretur. Ergo inter alia Seneca.
[Vis iſta dicendi rapida, atque abundans 113
aptior eſt circulanti, quàm agenti rem magnam, ac ſeriam, documentique. Movere vult turbam, & inconſultas aures impetu rapere. Quomodò autem regere poteſt oratio, quæ regi non poteſt? Quis medicus ægros in tranſitu curat? Remedia non proſunt, niſi immorentur. Habeat vires magnas oratio, moderatas tamen: perennis ſit unda, non torrens.] Senecæ conſonat Ambroſius lib. 1. Officiorum cap. 3. legens enim cum textu Græco Eccleſiaſ. 28. num. 29. *Alliga ſermonem tuum*, ſubdit: *Ne luxuriet, ne laſciviat: ſit reſtrictior, & ripis ſuis coerceatur. Citò lutum colligit amnis exundans.*

Proverbiorum 17. num. 27. *Pretioſi ſpiritus vir eruditus.* Pretioſus ſæpe in Scriptura idem eſt, ac ratus: omne ſcilicet rarum, pretioſum eſt. 1. Regum 3. numero 1. *Sermo Domini erat pretioſus in diebus illis*, id eſt, nulla, aut certè rara Deus tunc oracula edebat. Pſalm. 115. num. 5. *Pretioſa in conſpectu Domini mors Sanctorum eius*, id eſt, difficillimè, ac perrarò evenit, ut ſervos ſuos Deus hoſtium immanitate necari permittat. Vt Pſalm. 71. num. 14. *Honorabile nomen eorum coram illo.* Vbi Hieronymus vertit ex Hebræo: *pretioſus ſanguis illorum coram oculis eius*, id eſt, non facilè illorum ſanguinem profundi patietur. 114

Spiritus item in arcanis litteris, idem eſt, ac ſermo: quia videlicet ſermo ſpiritu iſto formatur, quem crebrò reſpirando ducimus. Sic 1. Corint. 14. num. 14. *Spiritus meus orat: mens autem mea ſine fructu eſt.* Et num. 15. *Orabo ſpiritu* (id eſt, lingua, vel ſermone,) *orabo & mente.* Intelligentia ergo huius loci eſt, Vir eruditus parciſſimus eſt in verbis. Contrà verò dicitur de ſtulto, Proverbiorum 25. 115

num. 18. *Sicut urbs patens, & abſque murorum ambitu, ita vir, qui non poteſt in loquendo cohibere ſpiritum ſuum.*

116 Mora itaque, & tarditate penſanda ſunt, excutienda, atque ad Rationis obruſſam examinanda verba. Clave ſcilicet Rationis duntaxat aperiendum eſt os. Sapienter enim Chryſoſtomus in Pſalmum 50. *Os noſtrum perpetuò cuſtodiamus, Rationem ei, tanquam clavem, adhibeates.* Graviter etiam Chilon apud Laertium lib. 1. cap. 4. dicebat, *non committendum, ut lingua præcurreret animum.* Euripides verò apud Strobæum ſermone 34. *Aut dic aliquid ſilentio melius, aut ſile.* Pithagoras ibidem: *Oportet ſilere, aut afferre meliora ſilentio.*

117 Tritum eſt illud Xenocratis apud Valerium Maximum lib. 7. cap. 2. §. 6. *Dixiſſe me aliquando pœnituit; tacuiſſe, nunquam.* Laudat Plutarchus hanc ſententiam in lib. de educandis Liberis: cauſamque prudentiſsimè reddit. *Quod ſilentio retentum eſt, efferetur perfacilè: quod autem ediderit, nullo modo revocari poteſt.* Iuxta illud Horatij in Arte Poetica: *neſcit vox miſſa reverti.* & li. 1. Epiſt. 18. ad Lolliū. *Et ſemel emiſſum volat irrevocabile verbū.* Vbi erudite probat Lambinus, verba ſepe ab Homero alata, ſive pennigera vocari. Eſt inſignis locus Proverbiorum 15. numer. 7. nam illa verba Vulgati: *labia ſapientium diſſeminabunt ſcientiam*, LXX. legunt: *labia ſapientum alligata ſunt intellectu.* In quem locum eleganter Ambroſius in Pſ. 38. (Quando ergo vides, ſapientem tacere, dic: alligavit iſte intellectu labia ſua, prudenter tacet; ſervat theſaurum cordis ſui, & argentum eloquij ſui, ut examinatum, & purgatum, quando oportet, proferat.)

118

Et tardus ad iram.

119 EAmdem cauſam cohibendæ iracundiæ affert Seneca lib. 2. de Ira cap. 22. *Poteſt pœna dilata exigi, non poteſt exa- cta revocari.* Nec minùs idoneam Ambroſius lib. 1. Offic. cap. 6. *Qui citò movetur iniuria, facit ſe dignum videri contumelia, dum vult ea indignus probari.* Stultitiæ videlicet notam incurrit. Eccleſ. 7. num. 10. *Ne ſis velox ad iraſcendum: quia ira in ſinu ſtulti requieſcit.*

Itaque ſic intelligo Apoſtolum: *& tardus ad iram*, ſcilicet effundendam, puniendúmque dolorem iniuſtum, & ulciſcendum eum, qui læſiſſe viſus eſt. Nam iræ ardorem ocyùs, tardiùsve concipere, ſæpe non eſt in noſtra manu. Athenodorus id conſilij dedit Auguſto (auctore Plutarcho) ut iratus nihil diceret, faceretve, quin priùs Græcum alphabetum integrum recitando percurreret. Extat in hâc rem prudentiſsima Theodoſij lex cap. *Cùm apud Theſſalonicam* 11. q. 3. & Lege, *Si vindicari*, Codice de pœnis. Ea lege cavebatur, ut dies abirent triginta priùs, 120
quàm ſententia capitalis executioni man
darètur. Auctor item eſt Plutarchus pro- 121
blemate 28. virgas, ſecuréſque circumli-
gatas loris, ſolitas Romanis Prætoribus
præferri, ut tantiſper dum diſſolverentur
ſecures, tarditate illa, moraque interie-
cta, excandeſcens ita deferveſceret. Prop
tereà Valerius Maximus lib. 4. cap. 1. &
Cicero Tuſculana 4. miris laudib⁹ extol-
lunt celebre illud Archytæ dictum, cùm
meritò excanduiſſet in ſervum: *Sumpſiſſē
à te ſupplicium, niſi tibi iratus eſſem.* Id, quod
Ambroſius meritò celebrat in Impera-
tore Theodoſio, Oratione de obitu illius,
*Tunc propior erat veniæ, cùm fuiſſet com-
motio maior iracundiæ: prærogativa ig-
noſcendi erat, indignatum fuiſſe: & opta-
batur in eo, quod in alijs timebatur, ut iraſ-
ceretur.*

Hanc effundendæ iracundiæ tarditatē ſæpe cōmendat ſacra Scriptura. Prov. 12. n. 16. *Fatuus ſtatim indicat iracundiā ſuam; qui autē diſsimulat iniuriam, callidus eſt.* LXX. *Impatiens eadē die enuntiat iram ſuam.* Videlicet neſcit dare locum iræ, ad Romanos 12. numer. 19. Proverb. 13. num. 17. *Impatiens operabitur ſtultitiā.* 122

LXX. *impatiens agit cum temeritate.* Ira nimirùm *furor brevis eſt: quare qui non moderabitur iræ, infectum volet eſſe, dolor quod ſuaſerit.* Horatius lib. 1. Epiſt. 2.

123 Prover. 29, nu. 11. *Totum ſpiritum ſuum profert ſtultus; ſapiens differt, & reſervat in poſterum.* Quem locum illuſtrāt LXX. *Totam iram ſuam profert inſipiens: ſapiens autem diſpenſat per partes.* Explicat Caſſianus Collat. 16. cap. 27. quid ſit, per partes iram diſpenſare. *Sapiens autem paulatim eam maturitate conſilij, ac moderationis, extenuat, & expellit.* Nec minùs congruè Seneca lib. 2. de Ira cap. 28. [Maximum remedium eſt iræ, mora: deſinet, ſi expectat: nec univerſam illam tentaveris tollere: graves habet impetus primos. Tota vincetur, dum partibus carpitur.] Hæreant verò in animo ad hoc præſtandum luculēti illi verſus Ovidij 3. Triſtium Eleg. 1.

Quò quiſque eſt maior, magis eſt placabilis iræ:
Et faciles motus mens generoſa capit.

Numerus 20.

Ira enim viri iuſtitiam Dei non operatur.

124 Caietanus ſic exponit. Quoniam ira appetitus eſt vindictæ, quæ act⁹ eſt iuſtitię punitivæ: ne quiſquam putaret, licere ſibi, eā exequi, clarè dicit, quòd ira viri, ad differentiam iræ divinæ, non operatur, hoc eſt, non exequitur iuſtitiā Dei: Deus enim non ordinavit iram hominis ad exequēdam divinam iuſtitiam, ſed ad hoc ordinavit Iudices. Subtilis ſanè interpretatio.

Mihi ſimpliciſsimus quiſq; ſenſus maximè probatur: eum paucis complexus eſt Vatablus. *Vir iratus non paret Dei mandatis.* Cohibendam itaque præcipit Iacobus iracundiam, quia magnum irritamētum eſt ad divinam legem violandam. Moveor primò, quia ſic diſertè explicat Gregorius lib. 5. Moralium cap. 30. [Per iram iuſtitia relinquitur, ſicut ſcriptum eſt: ira viri iuſtitiam Dei non operatur: quia dum perturbata mens iudicium ſuę rationis exaſperat, omne, quod furor ſuggerit, rectum putat.]

Moveor ſecundò, quia iuſtitia in arca- 125
no ſermone omne virtutis officium comprehendit. Matthęi 3. num. 15. *Sic enim decet nos implere omnem iuſtitiam.* & cap. 6. num 33. *Quærite ergo primùm regnum Dei, & iuſtitiam eius.* Et operari iuſtitiā, frequentiſsimum eſt in Scriptura. Pſalm. 14. num. 2. Actuum 10. num. 35. ad Hebræ. 11. num. 33. Eccleſ. 14. num. 17. & cap. 10. num. 30. Quibus in locis idem eſt; ac divinam legem ſartam, tectam, & integram conſervare. Vide Riberam ad Hebr. 11. n. 91.

Alicui fortaſſe placebit, ut placuit Serario, explicatio Bedæ: ira præceps in puniendo, nō ſe conformat ad imitationem Dei, *qui cum tranquillitate iudicat,* Sapiēt. 12. num. 18. Mihi certè hæc expoſitio minùs, quàm ſuperior, placet.

Numerus 21.

Propter quod abijcientes omnem immunditiam, & abundātiam malitiæ, in manſuetudine ſuſcipite inſitum verbū, quod poteſt ſalvare animas veſtras.

Tota huius loci difficultas cō- 126
ſiſtit in unico illo inſito verbo. Prima explicatio eſt Græcorum, quos ſequitur Iſidorus Clarius: intelliguntque per *inſitū verbum,* Græcè *logon*, rationem nobis inſitam, lumen naturale omnibus ingenitū, quo bona à malis, meliora à deterioribus internoſcimus; iuxta illud ad Roman. 2. num. 14. *Gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea, quæ legis ſunt, faciunt: eiuſmodi legem non habentes, ipſi ſibi ſunt lex.* Ideſt, habent inſculptum in corde ſuo dictamen rationis naturale, indicans mala,

& bona; illa deteſtanda, hæc amplectenda. Hæc expoſitio, mea quidem ſententia, eſt minimè probabilis: ſubdit enim Apoſtolus, *quod poteſt ſalvare animas veſtras.* Certum autem eſt, non naturale rationis lumen, ſed gratuitum Fidei donum efficacem nobis largiri cognitionem ad ſalutem conſequendam: *ſine Fide enim impoſſibile eſt placere Deo*, ad Hebr. 11. num. 5.

127 Secunda explicatio, in quam Sanctus Thomas, Salmeron, Paez, & Sà magis inclinant, inſitum verbum eſſe Chriſtum: quia humanitas quaſi inſita eſt in Divinum ſuppoſitum ſupra omnem naturam; indeque trahit abundantiſſimos cæleſtium chariſmatum fructus, quos Angelis, & hominibus impertit. Quemadmodùm ſterilis ramus in feracem arborem inſitus, ſuccum nativum ex ea trahit, fructuſque ſuaviſſimos edit. Præclarè enim Bernardus Sermone 3. in vigilia Nativitatis. [Nihil Deo ſublimius, nihil vilius limo: & tamen tanta dignatione Deus deſcendit in limum, tantaque dignitate limus aſcendit ad Deum, ut quidquid in eo Deus fecit, limus feciſſe credatur; quidquid limus pertulit, Deus in illo pertuliſſe dicatur.]

128 Sunt, qui hoc velint enucleatiùs enodare, & Chriſtũ cruci ſuffixum propriè dicunt *inſitum verbum.* Arbor enim Crucis erat ſylveſtre lignum, & ſterile: quia ſcriptum eſt: *maledictus omnis, qui pendet in ligno*, ad Galatas 3. num. 13. Chriſtus autem generoſum fuit virgultum, Iſaiæ 53. nu. 2. *Germẽ Domini in magnificentia, & gloria, & fructus terræ ſublimis*, Iſaiæ 4. num. 2. *Adducam ſervum meum orientem*: Hebraicè, *ſurculum*, Zachariæ 3. num. 8. *Germinare faciam David germen iuſtitiæ*, Hiere. 33. num. 15. Hoc igitur virgultum inſitum fuit in Cruce *con las puas de los clavos*: uberrimoſque fructus attulit mundo. Pia expoſitio, & quæ concionatoribus uſui eſſe poſſit.

129 Tertia, quam exiſtimo veriſsimam, & contextui aptè cohærentem, eſt ferè communis Bedæ, Strabi, Gagneij, Claudij, Catharini, Caietani: qui nihil aliud intelligunt per verbum inſitum, niſi illud ipſum, de quo paulò antè num. 18. *Genuit nos verbo veritatis*: de quo iterũ ſtatim n. 22. *eſtote autem factores verbi.* & nu. 23. *Si quis auditor eſt verbi*: Hoc itaque verbum, doctrina eſt Evangelica, *quæ virtus Dei eſt in ſalutem omni credenti*, ad Roma. 1. nu. 16. *ſemen eſt*, Lucæ 18. num. 12. de quo 1. Petri 1. nu. 23. *Renati non ex ſemine corruptibili, ſed incorruptibili, per verbum Dei vivi.*

Hoc ſemen in noſtris animis inſerit cæleſtis ille agricola, Ioannis 15. nu. 1. Itaque congruè vertit hîc Serarius, *verbum implãtatum*: videlicet per prædicationem. Sed quamvis illud ſpargant Cõcionatores Evãgelij: clamat tamen Apoſtolus 1. Corin. 3. n. 7. *Neque qui plantat, eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incrementum dat, Deus.* 130

Appellatur verò propriſſimè *verbũ inſitum*, ut diſtinguatur à congenito, nempe à lumine Rationis, nobis à natura ingenerato: eſt enim lumen Fidei adventitium omnino, & ſupernaturale; quo illuſtrata intelligentia attingit reconditas illas veritates, quæ omnẽ aciem prætervolant ingenij, & fructus edit æternitate dignos.

Quamquã ſi vim expendamus Latinę, & multò magis Gręcę vocis, non eſt, cur redigamur in has anguſtias, & inſitionem iſtam ad vivũ reſecemus. Quare Vatabli Cõmentarius, qui in verſione nova *inſitũ ſermonem* legit, explicat, *verum, & nativũ*; verbum ſcilicet veritatis non fictum, nõ fucatum. Eamdemq; vocem Græcam Latinus Interpres, Sapien. 12. num. 10. vertit *naturalis*: eo nimirum ſenſu, quia illorum malitia, conſuetudine firmata, ſe ſe in alteram quaſi naturam induerat. 131

Sed ad cęleſtes verbi ſatus recipiendos, repurgandũ eſt priùs ſolum, noxiæ herbæ radicitus evellendę; abjicienda prorſus eſt omnis immunditia, abundãtiaq; malitię; pręparandum deinde ſolũ manſuetudine. Nihil æquè diſponit animum ad Evangelicam doctrinam. Scriptum enim eſt Iſaiæ 61. n. 1. *Ad annunciandum manſuetis miſit me.* Quæ verba Chriſtus explicuit 132

de ſe ipſo, Lucæ 4. num. 18. Sic Pſalmo 24. num. 9. *Docebit mites vias ſuas.*. Eccleſ. 5. num. 13. *Eſto manſuetus ad audiendum verbum, ut intelligas.*

Numerus 22.

Eſtote autem factores verbi, & non auditores tantùm, fallentes vos metipſos.

133 QVis non videat, Iacobũ agere de eodem verbo, ad quod ſuſcipiendum fuerat adhortatus? Sed nunc oſtendit, qua ratione illud ipſum verbum ſalutem afferat. Neque enim poteſt ſalvare animas noſtras fide creditum duntaxat, quod Hęretici iactabant; ſed nimirùm vita ipſa, & moribus expreſſum: quod, niſi planè cæcus, qui in media ipſa luce offendat, & incurrat, non videre poteſt nemo. Luc. 6. num. 46. *Quid autem vocatis me, Domine, Domine; & non facitis, quæ dico?* & num. 49. *Qui audit, & non facit, ſimilis eſt homini ædificanti domum ſuam ſuper terram ſine fundamento,* &c. Ad Roman. 2. num. 13. *Nõ enim auditores legis iuſti ſunt apud Deum, ſed factores legis iuſtificabuntur.*

Numerus 23.

Quia ſi quis auditor eſt verbi, & non factor. hic comparabitur viro conſideranti vultum nativitatis ſuæ in ſpeculo (id eſt, faciem ſuam nativam.)

Numerus 24.

Conſideravit enim ſe, & abijt: & ſtatim oblitus eſt, qualis fuerit.

134 REm illuſtrat eleganti cõparatione, adeòq; perſpicua, ut explanatione non egeat. Tantũ adverto id, quod nemo non advertit: non comparaſſe Apoſtolum auditorem verbi fœminæ ſe in ſpeculo intuenti, quod magis erat ad conſuetudinem; ſed viro: quia fœmina diu, curioſèquę immoratur in contemplanda facie, abluendis maculis, ementitoque colore illinendo: vir autem ſi quando caſu in ſpeculum incurrit, uſque adeò curſim, ſtrictim, & celeriter ſe ipſum aſpicit, vix ut per ſpeciem illam reflexam, quæ minùs etiam efficax eſt, ut obſervant Philoſophi, imaginem ſui in animo imprimat, nedum de pingenda facie, quod virum maximè dedecet, ſit ſolicitus.

Numerus 25.

Qui autem perſpexerit in legem perfectam libertatis.

PRęcè, *paraKypſas*: qui prono corpore, vultu demiſſo, ocu- 135
lis præ intuendi ſtudio defixis, penitus introſpexerit: eſt enim verbum ſignificantiſſimum, ut Salmerõ, Serarius, & Gagneius adnotarunt. Vulgatus ſic illud vertit, Lucæ 24. n. 12. *Procumbens vidit linteamina.* Et Ioannis 20. num. 5. *Cùm ſe inclinaſſet, vidit, &c.* Et nu. 11. *Inclinavit ſe, & proſpexit.* Vbi unicum verbum Græcũ duobus Latinis illuſtravit Interpres.

Colligitur ex hoc loco, veriſſimam 136
eſſe Gregorij ſententiam, qui homilia 17. in Evangelia, dum explicat labrum illud æneum, factum de ſpeculis mulierum, Exodi 38. num. 8. in quo ſe abluebant Sacerdotes ingreſſuri tabernaculum teſtimonij Exodi 30. num. 20. ſic ait: [Specula mulierum ſunt pręcepta Dei, in quibus ſe ſe ſanctæ animæ ſemper aſpiciunt; &, ſi quæ in eis ſunt fœditatis maculæ, deprehẽdunt; cogitationum vitia corrigũt, & quaſi ex reddita imagine ſuos vultus componunt.] Conſentaneè Sanctus Leo,
ſerm. 11. de Quadrageſima: [Artifex mi- 137
ſericordia Dei ſplendidiſſimũ in mãdatis ſuis condidit ſpeculum, in quo homo faciem ſuæ mentis inſpiceret; & quàm conformis imagini Dei, aut quàm diſſimilis eſſet, agnoſceret.] Et Bernard, ſermone 1. de ſeptem Panibus: [Evan-

Digitized by Google

gelium ſpeculum veritatis nemini blanditur, nullum ſeducit: talem in eo ſe quiſque reperiet, qualis fuerit.]

Vocatur autem lex Evangelica, lex libertatis, & amoris; lex verò Moſaica, lex timoris, & ſervitutis. Ad Roman. 8. nu. 15. *Non enim accepiſtis ſpiritum ſervitutis iterum in timore: ſed accepiſtis ſpiritũ adoptionis filiorum.* Ad Galat. 4. num. 31. *Nõ ſumus ancillæ filij* (quæ ſcilicet eſt in ſervitutem generans num. 24.) *ſed liberæ: qua libertate Chriſtus nos liberavit.*

138 Hæc libertas eſt in primis à peccato. Ad Romanos 6. num. 20. *Cùm enim ſervi eſſetis peccati, liberi fuiſtis iuſtitiæ: nunc verò liberati à peccato, ſervi autẽ facti Deo.* Ioannis 8. num. 34. cùm dixiſſet Chriſtus: *omnis, qui facit peccatum, ſervus eſt peccati*; addit num. 36. *Si ergo vos Filius liberaverit, verè liberi eritis.*

Deinde eſt hæc libertas ab intolerandis oneribus illius legis ceremonialis. Vide Actuum 15. num. 10. ad Galatas 2. num. 3. & cap. 4. num. 9. ad Hebræos 7. n. 18. & 19.

139 Poſtremò, à timore ſervili, ut iam lex moralis nobis non dominetur, tanquam ſervis, imminens flagello, & terrorẽ ſemper incutiẽs; ſed imperet, ut liberis, liberaliter obtẽperare volentib': non adimẽdo quidem legi vim obligandi, ſed addendo filijs charitatem, gratiam, voluntatemq; parendi. Auguſtinus egregiè, ut cætera, hoc explicavit Tractatu 91. in Ioannem. [Noli libertate abuti ad liberè peccandũ, ſed utere ad non peccandum: erit enim voluntas tua libera, ſi fuerit pia: eris liber, ſi fueris ſervus; liber peccati, ſervus iuſtitiæ.]

140 Hoc nimirùm eſt, quod ait Apoſtolus ad Roman. 6. num. 14. *Non enim ſub lege eſtis, ſed ſub gratia.* Idem Auguſtinus lib. de Continentia cap. 3. [Non ſumus ſub lege, bonum quidem iubente, non tamen dante: ſed ſumus ſub gratia, quæ id, quod lex iuber, faciens nos amare, poteſt liberis imperare.] 1. Timoth 1. numer. 9. *Lex iuſto non eſt poſita, ſed iniuſtis, & non ſubditis.* Nam, & de ærate illa aurea cecinit Ovidius lib. 1. Metamorphoſ.

quæ vindice nullo,
Sponte ſua, ſine lege fidem, rectumq́ue colebat.

Ad Galatas 5. num. 18. *Quòd ſi ſpiritu ducimini, non eſtis ſub lege.* Auguſtinus lib. de Natura & Gratia cap. 57. [Sub lege utique, quæ timorem incutit, nõ tribuit charitatem.] 2. Corinth. 3. num. 17. *Vbi Spiritus Domini, ibi libertas.* Quã veritatem, miror vel ipſos Philoſophos aſſecutos. Probat Cicero in Paradoxis, [Niſi ſapientem, liberum eſſe neminem. Quid eſt enim libertas? poteſtas vivendi, ut velis. Quis igitur vivit, ut vult, niſi qui recta ſequitur, qui gaudet officio?] Seneca lib. de Vita beata cap. 15. *In regno nati ſumus: Deo parere, libertas eſt.* Hoc ſenſu fidenter dixit Auguſt. tom. 9. tractatu 7. in Epiſtolam Ioannis: [Dilige, & fac, quod vis: ſive taceas, dilectione taceas: ſive clames, dilectione clames. Radix ſit intus dilectionis: non poteſt de iſta radice, niſi bonum exiſtere.] 141

Atque hęc eſt perfectior, & excellentior illa via Charitatis, quam commonſtrat Apoſtolus 1. Corinth. 12. num. 31. Lex enim vetus elementa duntaxat ceremonialia, quaſi prima tradebat rudimenta, ad Galat. 4. numer. 3. *Nihil enim ad perfectum adduxit lex,* ad Hebr. 7. num. 19. At lex Evangelica eſt lex Charitatis: omnis autem perfectio continetur Charitate, quæ eſt *vinculum perfectionis,* ad Coloſſenſ. 3. n. 14. atque adeò lex Charitatis, lex perfectiſsima eſt. Verùm de prærogativis legis Gratiæ egit accuratiſsimè Barradas tom. 1. à cap. 2. lib. primi, uſque ad cap. 16. Vide etiam Toletum in cap. 7. epiſtolæ ad Roman. annotat. 1. & Bellarminum tom. 4. lib. 4. de Iuſtificatione. cap. 5. & 6. 142

(i)

Et permanſerit in ea, non auditor obliviosſus factus, ſed factor operis: hic beatus in facto ſuo erit.

143 QVi non curſim, ſed per otium, ſuos mores efformaverit ad hoc ſpeculum, non ut ille, qui ſtatim abijt, & oblitus eſt, qualis fuerit; hic planè erit terque, quaterque beatus. Apoc. 1. nu. 3. *Beatus, qui legit, & audit verba prophetiæ huius, & ſervat ea.* Lucæ 11. num. 28. *Beati, qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud.* Ioan. 13. num. 17. *Si hæc ſcitis, beati eritis, ſi feceritis ea.*

Numerus 26.

Si quis autem putat, ſe religioſum eſſe, non refrænans linguam ſuam, ſed ſeducens cor ſuum, huius vana eſt religio.

144 NOn probo ſententiam Salmeronis, & Catharini, qui reſtringunt hæc verba ad certum fidelium genus, qui perfectionis ſtudio incenſi, arctiorem conſiliorum viam ſectabantur. Nec video, quorſum talis adhortatio intempeſtivè insereretur, quæ valde abhorreret à propoſito: eſt enim præ oculis habendus huius epiſtolæ ſcopus, quò ſemper collineat Apoſtolus; ſcilicet inanem eſſe Fidem, ſi à bonis operibus deſeratur.

145 Neque quidpiam eſt, quod in has anguſtias nos compellat. Non vox Latina *Religio*, quæ latiſſimè patet, graviterque explicatur à Lactantio lib. 4. de Divina Sapientia, cap. 28. [Hac conditione gignimur, ut generanti nos Deo iuſta, & debita obſequia præbeamus, hunc ſolum noverimus, hunc ſequamur. Hoc vinculo pietatis obſtricti Deo, & religati ſumus: unde ipſa religio nomen accepit; non, ut Cicero interpretatus eſt, à relegendo.]

Minùs cogit nos vox Græca *threſKia*, quæ propriè eſt *cultus*: ad Coloſſenſes 2. num. 18. *Religione Angelorum*, id eſt, cultu Angelis exhibito, ſive cultura, ut vertit Vulgatus eamdem vocem Sapien. 14. num. 27. *Infandorum enim idolorum cultura, omnis mali cauſa eſt*: & num. 18. *Provexit autem ad horum culturam artificis eximia diligentia*. Verbum item *threſKevo* idem eſt, ac *colo*. Sapient. 11. num. 16. *Colebant mutos ſerpentes*. Vnde hunc Iacobi locum vertit Editio Syriaca. *Si quis exiſtimat, ſe ſervire Deo.* 146

Ergo qui priùs monuerat Fideles, numero 19. ut tardi eſſent ad loquendum, modò aſſeverat, illum vanè colere Deum, deque ſua Fide, & religione inaniter gloriari, qui & habenas laxiſſimas daret cordi cogitandi, quidquid colliberet; & linguæ, quidquid in buccam veniret, effutiendi: etiam ſi ſermo, aut cogitatio Divinam maieſtatem violaret.

Intendit præterea digitum ad fontem, 147
unde fluit petulantia linguæ, nempe ad cor ſeductum. *Qui enim aberrare ſinit cor ſuum*, ut vertit hic Tigurina, huius linguæ nunquam rationis frænum inijcietur: *ex abundantia enim cordis os loquitur*, Matthæi 12. num. 34. Quare, ſi verba non expendantur, aberrante corde, ruent cæco impetu ſine fræno. Sapienter enim ſcribit Gelius lib. 1. cap. 15. Garrulorum orationem in ore naſci, non in pectore. Contrà Homerus Vliſſem, virum ſapienti facundia præditum, vocem mittere ait, non ex ore, ſed ex pectore. Quæ Gelij ſententia valde illuſtrat illud Eccleſiaſt. 21. numero 28. *Labia imprudentium ſtulta narrabunt; verba autem prudentium ſtatera ponderabuntur. In ore fatuorum cor illorum, & in corde ſapientium os illorum.* Prudentes 148
nimirùm de corde ſuo proferent eloquia, Iob 7. num. 10. *Bonus homo de bono theſauro cordis ſui profert bonum*, Lucæ 6. nu. 45. Stulti cōtrà impręmeditata effundūt verba. Pſalm. 51. num. 2. *Tota die iniuſtitiam*

cogitavit lingua tua. Rectè Origenes apud Agellium ibi. [Cor ſtatuorum in ſuperficie ſitum eſt, non in profundo: ad labia exilit.] *Vſurpa la lengua ſu officio al coraçō: ella pienſa las palabras, porque el penſarlas, y el dezirlas, todo es uno*. num. 4. *Dilexiſti omnia verba præcipitationis*. At, qui præcipitanter loquitur, inconſultò, ac temerè loquitur. Verba illa Eccleſiaſt. 5. num. 1. *Ne temerè quid loquaris*, optimè LXX. reddiderunt, *ne feſtines in ore tuo*.

149 Vtitur verò Apoſtolus refrænandi verbo, quia, ut ait Auguſtinus ſermone 28. de Verbis Apoſtoli. [Lingua facilitatem habet motus, in udo poſita eſt, facilè labitur in lubrico. Quantò illa citiùs, & faciliùs movetur, tantò tu adverſus illam fixus eſto.] Adducendæ itaque habenæ equuleo indomito, & impotenti. Vide cap. 3. num. 3. *Si autem equis fræna in ora mittimus*.

Numerus 27.

Religio munda, & immaculata apud Deum, & Patrem, hæc eſt: viſitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum.

150 Potiùs opponendum videbatur, germanam religionem eſſe, omni cuſtodia ſervare cor, Proverb. 4. num. 23. linguam à malo coercere, Pſalm. 33. nu. 14. & 1. Petri 3. num. 10. ut conſtaret antitheſis inter utrumque verſum. Sed non id agit Apoſtolus, ut ſigillatim unum, aut alterum opus bonum, ſed ut generatim univerſa commendet. Nunc verò duo ſummatim comprehendit, quibus ſolidus Dei cultus continetur: charitatem ſcilicet in proximos, & vitæ innocentiam. Et quidem opera charitatis non ſolùm hoſtiæ nominantur; ad Hebræ. 13. num. 16. ſed etiam ipſi ſacrificio, quod eſt vel præcipuum religionis opus, expreſsè; anteponuntur Matth. 9. num. 13. & Oſeç 6. numero 6. *Miſericordiam volo, & non ſacrificium*.

Complectitur autem Iacobus univerſa miſericordiæ opera memorato uno, 151
eoque ſubinde in tota Scriptura commendato: nam & ipſe Deus gaudet vocari Pſalm. 67. num. 6. *Pater orphanorum, & iudex viduarum*. Et inter glorioſa facinora, quæ extolluntur Pſalm 145. non dedignatus eſt, illud quoque celebrari, numero 9. *pupillum, & viduam ſuſcipiet*.

Præcipit Scriptura beneficentiam ſignatè erga pupillos, & viduas, tanquam magis humana ope deſtitutos; illataſque proinde illis iniurias, acerbiſsimè criminatur. Indicabo tantùm loca, ne longior ſim. Exod 22. num. 22. Deuteronom. 16. num. 14. cap. 24. num. 17. & nu. 19. c. 26. num 12. cap. 27. num. 19. Iob 24. num 3. & cap. 31. num. 16. Eccleſiaſt. 4. num. 10. Iſaiæ 1. num. 23. Hieremiæ 5. num. 28. & cap. 22. num. 3. Zachariç 7. num. 10. Malachiæ 3. num. 5. Matth. 23. nu. 14. 1. Timoth. 5. num. 3. & num. 16.

Et immaculatum ſe cuſtodire ab hoc ſæculo.

Græcè *apo tu coſmu*, à mundo: ſic 152
enim reddere ſolet Vulgatus eamdem vocem, non ſolùm cùm de mundi mole, ſed etiam cùm de mundanis, ſive hominibus, ſive rebus ſermo eſt. Ioan. 1. num. 10. cap. 12. num. 31. cap. 15. nu. 19. & 1. Corinth. 1. num. 20. & cap. 11. num. 32. & 1. Ioann. 5. num. 19. Imò & in hac epiſtola cap. 4. num. 4. *Amicitia huius mundi*; Græcè, *he philia tu coſmu*. Sed in eodem numero eamdem vocem ſæculum vertit, *amicus eſſe ſæculi huius*. Grçcè, *tu coſmu*: ut & 2. Corinth. 7. num. 10. *Sæculi autem triſtitia mortem operatur*. Sed frequentiùs ſubeſt Græca vox *aeon*. Ad Romanos 12. num. 2. & 1. Corinth. 2. num. 6. ad Galatas 1. num. 4. & 1. Timoth. 6. num. 17. Vtraque coniungitur ad Epheſios 2. numero 2. *In quibus aliquando ambulaſtis ſecundum ſæculum mundi huius*.

Hæc

153 Hæc itaque eſt altera iuſtitiæ pars, qua germana religio continetur: ſe purum, & integrum ab omni labe mundi conſervare. Eſt enim mundus, quaſi cœnoſa colluvies, terrum fœtorem exhalans, & amatores ſuos fœdiſsimis maculis aſpergens. Citat in Commentario huius loci non inelegans diſtichon Sanctus Thomas.

Mundus non mundus, quia mundos polluit: ergo
Qui manet in mundo, quomodò mundus erit?

154 Rectè itaque monet Apoſtolorum Princeps 1. Petri 2. num. 20. *Refugientes coinquinationes mundi.* Et cap. 1. num. 4. *Fugientes eius, quæ in mundo eſt, concupiſcentiæ corruptionem.* 1. Ioannis 2. num. 15. *Nolite diligere mundum.* Et num. 16. *Omne, quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt.* Ad Romanos 12. nu. 2. *Nolite conformari huic ſæculo.*

Refellitur ex hoc loco perabſurdus Hæreticorum error, qui negant, in hac vita quemquam verè Iuſtum eſſe poſſe. Quem errorem refutavi ad illa verba ad Coloſſenſ. 1. num. 22. *Exhibere vos Sanctos, & immaculatos, & irreprehenſibiles coram ipſo*: & refutarunt copioſiſsimè Maldonatus Matth. 9. num. 13. & Luc. 1. num. 73. Bellarmi. tom. 4. lib. 2. de Iuſtificatione, cap. 7. & lib. 1. de Amiſsione gratiæ, cap. 6. Pererius tom. 2. in Geneſim lib. 9. num. 23. Ribera Apocalypſis 14. num. 17.

(?)

CAPVT II.

Numerus 1.

Fratres mei, nolite in perſonarum acceptione habere fidem Domini noſtri Ieſu Chriſti gloriæ.

PErgit Apoſtolus ſuadere, ne ſyncerum Fidei candorem indignis moribus, quaſi maculis, infuſcent. Eſt enim acceptio perſonarum ſeverè prohibita in Scriptura. Levit. 19. num. 15. Deutero. 1. num. 17. & 1. Regum. 16. num. 7. Proverbior. 18. num. 5. cap. 24. num. 23. & cap. 28. num. 21. Malachiæ 2. num. 9. & periculoſa graviſsimè peccandi occaſio, ſi aliquid uni tribuat, quod ex debito iuſtitiæ erat alteri tribuēdum. De quo Theologi cum Sancto Thoma 2. 2. q. 63. 1

Obſecrat itaque Fideles, blandè eos cōpellans nomine fratrum, ne Fidem Chriſti glorioſi cum perſonarum acceptione coniungāt. Sic explico genitivum illum, *gloriæ* Græcè, *tes doxes.* Eſt enim vulgaris Hebraiſmus, quo gignendi caſus appoſiti vicem gerit. Atque, ut ex hoc ipſo nomine peramus exempla: ad Coloſſenſes 1. nu. 11. *Secundum potentiam claritatis eius.* Græcè, *cata to cratos tes doxes*, id eſt, ſecūdum potentiam eius claram, & illuſtrem. Ad Hebræos 9. num. 5. *Cherubim gloriæ*, id eſt, glorioſi: ut ex Chryſoſtomo, & Theophilacto exponit ibi Ribera, nu. 30. Actuum 7. num. 2. *Deus gloriæ*, id eſt, glorioſiſsimus. 2. Corinth. 4. num. 6. *Ad illuminationem ſcientiæ claritatis Dei.* Gagneius. [Vt clarā, & glorioſam Dei cognitionē alijs impertiremus.] Sed huic loco quàm ſimillimum exemplum eſt, ad Epheſios 1. num. 17. *Vt Deus, Domini noſtri Ieſu Chriſti Pater, gloriæ det vobis ſpiritum ſapientiæ.* Vbi etiam genitivus ille *gloriæ*, adiungendus eſt Deo. Exponitq; Vatablus: *Deus gloria, & laude digniſsimus.* 2

Nume-

Numerus 2.

Etenim ſi introierit in conventum veſtrum vir aureum annulum habens in veſte candida.

3 TOta ſententia perſpicua erit, ſi verba quædam dilucidè explicentur. Initio naſcentis Eccleſiæ conventus celebrabãtur ad fundẽdas preces, accipiẽdam Euchariſtiam, verbumq́ue ſalutis audiendum. Extat Apoſtolica Cõſtitutio in Clementis Diaraxi lib 2.cap.59. [Convenite in Eccleſiam ſingulis diebus mane, & veſpere, ad canendos Pſalmos, &c.] Ignatius epiſtola 6. ad Magneſianos. [Omnes ad orandum in idem loci convenite: ſit una communis precatio.] Et epiſtola 11. ad Polycarpum. [Crebriùs celebrentur conventus, Synodiq́ue: nominatim omnes inquire.]

4 Hanc conſuetudinem acceperunt Fideles ab ipſis Apoſtolis. Actuum 2. numero 42. [Erant autem perſeverantes in doctrina Apoſtolorum, & communicatione fractionis panis, & orationibus.] Et num. 46. *Quotidie quoque perdurantes unanimiter in templo.* Cap. 20. num. 7. *Cùm conveniſſemus ad frangendum panem.* 1. Corinth. 11. num. 20. *Convenientibus ergo vobis in unum.* Et cap. 14. num. 23. *Si ergo conveniat univerſa Eccleſia in unum.*

5 Maior eſt diſceptatio de annulo aureo. Nam Baronius Cardinalis tom. 1. anno Chriſti 34. erraſſe exiſtimat omnes, qui putarunt, deſcribi nobiliſsimum virum, qui annulum aureum geſtaret in digito: explicatq́ue de fibula aurea, quæ veſtem fluentem ſtringebat. Affert illud Ioſephi lib. 13. Antiquitatum, cap. 8. *Miſit ei virtutis ergo fibulam auream: quod geſtamen ſolis cognatis Regis concedebatur.*

Fibulam verò vocari annulum, probat ex cap. 28. Exodi num. 28. *Stringatur rationale annulis ſuis.* Hanc ipſam explicationem priùs invenerat Salmeron, ſed timidè, & dubitanter eam propoſuit in Commentario huius epiſtolæ, non tam affirmatè, ut Baronius. Baronium tamen ſequitur noviſsimè Paez.

Ego, qui nõ, niſi graviſsimo rationum momento impulſus, velim à communi 6 intelligentia diſcedere, fateor, me nihil invenire, quod me cogat ad aſſentiẽdum huic explicationi. Nam in primis fuiſſe annulum aureum nobilitatis inſigne, notum eſt ex omni antiquitate: certè annulus aureus apud Romanos, equeſtrem ordinem à plebe diſtinguebat. Lege Pliniũ lib. 33. cap. 1. Tiraquellum in Alexãdrum lib. 2. cap. 19. Sigonium lib. 2. de Iure civium Romanorum cap. 3.

In Scriptura crebra de annulo mentio, præſertim ſignatorio. 3. Regũ 21. numero 8. 7 Eſther 3. num. 10. & cap. 8. nu. 2. Hieremiæ 22. num. 24. Danielis 6. nu. 17. cap. 14. num. 10. & 1. Machabæorum 6. num. 15. Sed eſt inſignis locus Lucæ 15. num 22. *Citò proferte ſtolam primam, & induite illum, & date annulum in manum eius.* Nimirùm tanquam ornamentum debitum cultui nitidiori, inſigneq́ue nobilitatis, latiùs multò patens, quàm aurea illa fibula, quæ ad ſolos cognatos Regis pertinebat. Sed *in manum*, inquit, inſerendũ, videlicet in digitum, ne quis etiam fibulam exponeret.

Neque favet locus Exodi. Nam in eo 8 cap. 28. ſæpius mentio fit de annulis; ſed illi erant verè annuli, id eſt, qui in alios inſerti, ut inſeri ſolent annuli catenarum, rationale ſuſtinerent: ut probat Ribera lib. 3. de Templo, cap. 11. non erãt fibulæ, quæ veſtem laxiorem adſtringerent.

Minùs verò favet vox Græca *dactylios*, quæ à digito originem traxit: (*dactylos* enim digitus eſt) neque hęc vox, aut apud Ioſephum, aut in libris Machabæorum unquam uſurpatur pro fibula. Multò verò minùs ea ſignificatio cadere poteſt in compoſitum nomen, quod hic ſubeſt, *chryſodactylios*: quod non, niſi tribus voci-

vocibus Latinè exprimas, *aureum geſtans annulum.*

9 Habet quidem fibula duo Græca nomina, quorum alterum *porpe* extat apud Ioſephum, & in lib. Machabæorum: ubi ter de hoc ornamento Regio ſermo fit. 1. Machab. 10. num. 89. *Et miſit ei fibulam auream, ſicut conſuetudo eſt dari cognatis Regum.* Et cap. 11. num. 58. *Dedit ei poteſtatem bibendi in auro, & eſſe in purpura, & habere fibulam auream.* Et cap. 14. nu. 44. *Veſtiri purpura, & uti fibula aurea.* Quæ loca miror, pro ſua ſententia non citaſſe Baronium. Aſt fibula veſtem ſtringens, de qua Virgilius lib. 4.

Aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem: ubi Græcè *dactylios* nominetur, reperies

10 nuſquam.

Expeditior ratio erit explicãdi veſtem candidam. Græcè dicitur *lampra*: propriè illuſtris, & ſplendida. Sic reddit Vulgatus eamdem vocem, Apocalypſis 22. num. 1. *Splendidum, tanquam chryſtallum.* Et n. 16. *Stella ſplendida.* Et cap. 19. num. 8. *Byſſino ſplendenti.*

Atque hinc rectè colligit Ianſenius, cap. 141. Concordiæ, veſtem illam albam, qua per opprobrium indutus eſt Chriſtus ab Herode, Lucæ 23. num. 11. quæ Græcè dicitur *eſthes lampra*: (ſunt enim ibi eædem Græcæ voces, quæ hîc apud Iacobum) pretioſum fuiſſe indumentum, eximioque nitore collucens; illuſum tamen eo fuiſſe Chriſtum: perinde ac ſi homo deſpicatiſſimus, per contemptum regijs inſignibus ornaretur: ut paulò pòſt fece-

11 runt milites Matth. 27. num. 28.

Subeſt quoque eadẽ vox Actuum 10. num. 30. *Ecce vir* (Angelus ſcilicet, ut conſtat num. 3.) *ſtetit ante me in veſte candida.* Græcè, *lampra*, id eſt, nitida, & ſplendente: ut explicat ibi eruditè, & congruenter noſtræ expoſitioni Lorinus. Rectè itaque hîc num. 3. Vulgatus expoſuit eaſdem voces, ſcilicet, *eſthetalampran, veſtem præclaram:*

Introierit autem et pauper in ſordido habitu.

Numerus 3.

Et intendatis in eum, qui indutus eſt veſte præclara, & dixeritis ei: tu ſede hîc bene: pauperi autem dicatis: tu ſta illic, aut ſede ſub ſcabello pedum meorum.

TOtus hic locus dilucidus eſt: 12
nihilque occurrit adnotandum. Solùm adverto, verbũ illud *intendatis*, quod hîc videtur derundare, ſignificantiſſimum eſſe; & rem exprimere ab ipſa natura ductam, & quotidiana experiẽtia comprobatam. Fit enim, neſcio quo modo, ut homo cultu elegantiore nitidus, & auro, gemmiſque collucens, ad ſe oculos rapiat, defixoſque teneat. Vix eſt in noſtra manu, aſpectum identidem eò non reflectere, & *oculo irretorto*, ut ille ait, auro fulgentem virum conſpicari.

Græcum verbum *epiblepſete*, propriè 13
eſt, cum affectu quodam benignè, gratanterque reſpicere. Qualem affectum in Orpheo notavit Poeta Latinus 4. Georgicorum.

Reſtitit, Euridicemque ſuam iam luce ſub ipſa
Immemor, heu, victuſque animi reſpexit.

Et in Catilina eloquentiæ Parens, oratione 2. *Retorquet ſæpe oculos ad hanc urbem: quam è ſuis faucibus ereptam eſſe luget.* Sed longè ſublimiùs Deo attribuitur in Scriptura benignus iſte affectus erga Iuſtos, & reſpiciẽdi verbo ſignificanter effertur. Geneſ. 4. n. 4. *Reſpexit Dñs ad Abel, & ad munera eius.* Ecclesſ. 11. num. 13. *Oculus Dei reſpexit illum in bono.* Lucæ 1. num. 48. *Reſpexit humilitatem ancillæ ſuæ.* Græcè, *epeblepſen*: eodem ſcilicet verbo Græco, quod hîc ſubeſt.

14 Vnde & ipſa acceptio perſonarum, quia plùs nimio in perſonam intendit, *reſpiciendi* verbo ſignificantiſsimè exprimitur. 1. Regum 16. num. 7. *Ne reſpicias vultum eius, neque altitudinem ſtaturæ eius.* Matthæi 22. num. 16. *Non enim reſpicis perſonam hominum.* Quò alludit Eccleſ. cap. 35. num. 15. *Non eſt apud illum gloria perſonæ.* Græcè, *doxa*, id eſt, *claritas, maieſtas, ſplendor.* Hæc videlicet, quæ ſolent mortalium oculos allicere, allectoſque detinere, Deus ne intuetur quidem.

Numerus 4.

Nonne iudicatis apud voſmetipſos?

15 NOnne iudicare præſumitis, quod vetat Chriſtus Matthæi 7. num. 1. *Nolite iudicare*: & iure optimo vetat: non enim iuxta intuitum hominis Deus iudicat: *homo enim videt ea, quæ parent, Deus autem intuetur cor*, 1. Regum 16. num. 7. & ſæpe *quod hominibus altum eſt, abominatio eſt ante Deum*, Lucæ 16. num. 15. Perperam itaque facitis; dum veſtra auctoritate iudicium, quod Deo competit, uſurpatis; atque apud voſmetipſos tribunal conſtituitis; & externa duntaxat ſpecie merita hominum metientes, pauperi divitem præfertis. Ioannis 7. num. 24. *Nolite iudicare ſecundum faciem, ſed iuſtum iudicium iudicate.*

Et facti eſtis iudices cogitationum iniquarum?

16 GRæcè, *dialogiſmon*, id eſt, ratiocinationum: propriè enim *dialogiſmos* eſt cogitatio cum diſceptatione. Lucæ 9. num. 46. *Intravit autem cogitatio in eos, quis eorum maior eſſet.* Græcè, *dialogiſmos*, id eſt, diſceptatio, ſive diſputatio: nam ita etiam reddit Vulgatus Græcum verbum, unde hoc nomen originem trahit, Marci 9. num. 33. *inter ſe diſputaverant.* Imò & ipſum nomen ita ſolet efferre Vulgatus, 1. Timoth. 2. nu. 8. *Sine ira, & diſceptatione.* Græcè, *dialogiſmu*. Tamen ad Philippen. 2. num. 8. *hæſitationem* vertit Latinus Interpres. Quod in idem recidit: cùm ſcilicet animus varijs rationum momētis hinc inde inclinatus, hæſitat & fluctuat: quæ fluctuatio ſignificatur ad Roma. 14. nu. 1. *Non in diſceptationibus cogitationum.*

17 Senſus itaque eſt: profectò facti eſtis iudices perverſarum ratiocinationum, perperam, & inique diſceptantes. Cùm enim ſuopte nutu pauperum proborum merita lancem inclinent; & honorem virtuti deferri, ſuo iure poſtulent: perſtringit veſtros oculos auri, gemmarumque fulgor, quo collucent divites; perverſéque concluditis, huic aſſurgendum, quia dives; illum aſpernandum, quia pauper: ducti nimirùm illo axiomate, de vulgi opinione recitato, Eccleſiaſt. 10. num. 19. *Pecuniæ obediunt omnia.* Vbi vertas Hebraica verbum è verbo: *argento humiliabitur omnis.* Id, quod vel ipſi Gentiles reprehendunt: cùm enim in Romanis ſpectaculis honoratior eſſet locus ditioribus, quàm tenuioribus, etiam ſi fortè melioribus, ſeverè id perſtringit Iuvenalis Satyra 3.

Nil habet infelix paupertas durius in ſe,
Quàm quòd ridiculos homines facit. Exeat, inquit,
Si pudor eſt, & de pulvino ſurgat equeſtri.

18 Hoc eſt ſummum illud malum, quod Salomon ſub ſole vidit, Eccleſ. 10. num. 6. *Poſitum ſtultum in dignitate ſublimi*, (videlicet, quia fluxis divitijs circumfluit) *& divites* (veris divitijs ſapientiæ, & probitatis abundantes) *ſedere deorſum.* Concludo luculentis Senecæ verbis epiſtola 76. [Nemo iſtorum, quos divitiæ, honoreſque in altiore faſtigio ponunt, magnus eſt. Quare ergo magnus videtur? Cum baſi illum ſua metitis. Parvus pumilio, licèt in monte conſtiterit. Coloſſus magnitudinē

ſuam

ſuam ſervabit, etiam ſi ſteterit in puteo. Hoc laboramus errore: ſic nobis imponitur: quòd neminem æſtimamus eo, quo eſt, ſed adijcimus illi & ea, quibus adornatus eſt.]

Numerus 5.

Audite fratres mei dilectiſsimi: nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, & hæredes regni, quod repromiſit Deus diligentibus ſe? vos autem exhonoraſtis pauperem.

19 VIdere, quàm abſurdè à perfe-
ctiſsima iudicij regula deflectatis pauperes deſpicatui ducitis, quos ſummus ille arbiter Deus, qui ad rem quamque verè æſtimandam, momentoque ponderandam ſuo, ſapientia pollet infinita, in oculis fert. Pauperes certè elegit Chriſtus Apoſtolos, Evangeliſtas, & Diſcipulos: ut terrenis facultatibus repudiatis, agiles, & expediti ad promulgandum Evangelium quoquò verſus advolarent. Verè enim dixit Chryſologus ſermone 29. [Aurum natura grave plùs habentem deprimit, quàm ferentem: & vehementiùs aggravat corda, quàm corpora: naſcitur in terra profunda; & dum ſuam ſemper repetit naturam, cæleſtes animos ad inferna deponit, alta mentium ſemper in terrena demergit.]
20 Deus item pauperes eximijs honoribus
afficit. Pſalmo 71. num. 13. *Animas pauperum ſalvas faciet: & honorabile nomen eorum corã illo.* Hebraicè, *pretioſum.* LXX. *entimon*; Quod utrumque complectitur: vox enim Græca *time*, & pretium ſignificat, & honorem. Deus etiam populum ſuum peculiarem appellat pauperes, Exodi 22. num. 25. *Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi.* Pſalm. 13. num. 4. *Qui devorant plebem meam.*
21 Nec dedignatur Deus, ſe propinquum
pauperum nominare; Proverbiorum 23. num. 10. *Ne attingas parvulorum terminos: & agrum pupillorum ne introeas: propinquus enim illorum fortis eſt, & ipſe iudicabit contra te cauſam illorum. Tienen no ſolo parientes en la Corte, ſino el padre Alcalde.* Vox enim Hebraica *goel*, quam Vulgatus reddit *propinquus*, idem eſt, ac conſanguineus: ut cõſtat Levitici 25. n. 25. Deut. 19.
num. 6. Ruth 3. num. 9. & num. 12. Sed 22
eamdem vocem, non minùs certum eſt, ſignificare *Redemptorem*. Hieremiæ 50. num. 34. *Redemptor eorum fortis.* Pſal. 18. num. 15. *Domine adiutor meus, & Redemptor meus.* Pſalmo 77. num. 35. *Deus excelſus Redemptor eorum eſt.* Subeſt ubique *Goel*. Imò in illo ipſo loco Proverb. 23. ſic extulerunt hanc vocem LXX. *ho lytrumenos: Redemptor eorum Dominus, validus eſt.* Iraque Redemptor noſter Chriſtus,
qui, ut ait Apoſtolus 2. Corinth. 8. nu. 9. 21
propter nos egenus factus eſt, cùm eſſet dives; pauperum conſanguineus eſt. Quis non magno æſtimet pauperes?
Et quidem Chriſtus de ſe ipſo Luc. 4. 23
num. 18. ſic explicat, iuxta fontẽ Hebraicum, illud Iſaiæ 61. num. 1. *Evangelizare pauperibus miſit me.* Atque hoc numerat inter eximia miracula, à ſe patrata, Matthæi 11. num. 5. *Pauperes evangelizantur.* Vbi Græcum verbum *evangelizontæ* interpretandum eſt ſignificatione paſsiva, ut ad Hebræos 4. num. 2. *Etenim & nobis nuntiatum eſt*; & num. 6. *Quibus prioribus annuntiatum eſt*. Nam, ut expendit Maldonatus in Matthæi caput 11. non erat miraculum, pauperes annuntiare Evangelium: ſolent enim homines abiectiſsi-
mi magnarũ ſæpe rerum eſſe nuntij. At, 24
pauperibus Evangelium prædicari, hoc eſt, regnũ cæleſte promitti, iuxta id Matthæi 3. num. 2. *Appropinquavit enim reg-*
num cælorum: & cap. 9. num. 35. *Prædicans* 1
Evangelium regni; & Lucæ 10. num. 9. *Appropinquavit in vos regnum Dei*: id ſcilicet valdè mirum erat. Quid enim admirabilius, quàm pauperem ſubitò regem fieri? Sed nimirum ipſe Rex Regum, & Dominus dominantium Chriſtus, ſimul

etiam

etiam fuit Rex, & Pauper. Zachariæ 9. num. 9. *Ecce Rex tuus veniet tibi iuſtus, & Salvator: ipſe pauper.* Vnde ſapienter Bernardus Epiſtol. 103. [Volo, te eſſe amicum pauperum, magis autem imitatorem: ille gradus proficientium eſt; hic, perfectorum. Amicitia pauperũ Regũ amicos conſtituit; amor paupertatis, Reges.]

25 Et huc alludit Iacobus, cùm ait, *divites in fide, & hæredes regni.* Perinde ac ſi dicat: cõtemptiſsimi quidẽ, ac deſpicatiſsimi habẽtur pauperes in hoc mũdo; ſed fide cognoſcim⁹, eos eſſe quàm ditiſsimos, qui fide ipſa viva inſigniti, & adoptionẽ filiorum Dei adepti, iure hæreditario cæleſte ſummi Parentis regnum adibunt. Tobias cap. 4. numer. 23. hac ſe conſolatione ſuſtentabat. *Pauperem quidem vitam gerimus, ſed multa bona habebimus, ſi timuerimus Deum.* Matthæi 5. num. 3. *Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum.* Rectè itaque Ambroſius epiſt. 10. *Cùm regnum Dei pauperum ſit, quid eſſe locupletius poteſt?*

Numerus 6.

Nonne divites per potentiam opprimunt vos, & ipſi trahunt vos ad iudicia?

DEbuiſſetis potiùs vel veſtras experti calumnias, rapinaſque bonorũ, inſolentiam divitum deteſtari, nedum illos pauperibus præferre.

26 Tota clamat Scriptura, divites impios ſæviſsimam in pauperes tyrãnidem exercere, eos per vim, per fraudem expilare, rapere per ſummam iniuriam ad iudicia, ſanguinemque oppreſſorum ſitienter exorbere. Eccleſiaſt. 13. num. 23. *Venatio leonis onager in eremo, ſic & paſcua divitum ſunt pauperes.* Amos 4. num. 1. *Calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes.* Vbi ſubeſt Hebraicè verbum *raſas*, quod ſignificat, *conterere, cõminuere.* Perinde ac ſi dicat: pauperes ita conteritis, ut penè in pulverem redigatis: iuxta illud eiuſdem Prophetæ c. 2. n. 7. *Qui conterunt ſuper pulverẽ terræ capita pauperũ.* Iob 20. num. 19 *Quoniam confringens nudavit pauperes.* Oſeæ 5. num. 11. *Calumniam patiens eſt Ephraim, fractus iudicio.* Iſai. 58. num. 6. *Diſſolve colligationes impietatis,* (id eſt, iniquas obligationes, quas per vim ab egẽtibus extorſiſti) *ſolve faſciculos deprimentes* (id eſt, contractus uſurarios, quibus pauperes tenes conſtrictos, & oppreſſos) *dimitte eos, qui confracti ſunt, liberos.*

De divitibus etiam ait Michæas cap. 7. 27
num 4. *Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus.* Vbi Hieronymus. *Paliurus pungens, & retinens; pungens appropinquantem ſibi, & adunco dente comprehendens.* Perpende, quàm crudeliter Achab expoliaverit Naboth vinea ſua, 3. Regum 21. Ardenter item in divites iniurioſos invehitur Ezechiel, cap. 22. num. 27. *Principes eius in medio illius, quaſi lupi rapientes prædam.* & num 29. *Rapiebant violenter egenum, & pauperem affligebant.* Accedit ad miſeriæ cumulum, os etiam obſtrui pauperibus expilatis, ut ne hiſcere quidem audeant. Eccleſ. 13. n. 4. *Dives iniuſtè egit, & fremet: pauper autem læſus tacebit.*

Numerus 7.

Nonne ipſi blaſphemant bonum nomen, quod invocatum eſt ſuper vos?

NOn probo ſententiam eorũ, 28
qui hæc verba de divitibus infidelibus interpretantur. Series ipſa exigit, ut eos intelligat divites, qui conventus in Eccleſiam frequentabant, quibus ipſi, cõtemptis pauperibus, aſſurgebant. *Blaſphemãdi* autem verbum ſic expono, iuxta Hebraiſmum frequẽtiſsimum in Scriptura: non quòd illi divites, qui fidem ſuſceperãt, impias in Chriſtianum nomen voces procaciter iactarent, ſed quòd illud morib⁹ in-

Digitized by Google

digniſsimis pollucrent. Quid enim indignius, quàm eum, qui Chriſto nomen dedit, pauperes fratres per potentiam opprimere, ad ſubſellia trahere, eorum ſanguinem bibere? 1. Corinth. 6. num. 8. *Vos iniuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus.* Tales nimirùm *confitentur, ſe noſſe Deum, factis autem negant,* ad Titum 1. num. 16.

29 His intonat Evangelica tuba, ad Romanos 2. num. 23. *Qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis Deum inhonoras: nomen enim Dei per vos blaſphematur inter Gentes:* ex Iſaiæ 52. num. 5. Gentes videlicet, quę ignorant Deum, dum vidēt, illius cultores prævaricari divinam legē, omnia iuris, ac pudoris repagula effringere, eam animis imbibunt opinionem, ut quales cultores ſint, talem exiſtiment eſſe Deum. Tales igitur factis Deum blaſphemant. Ezechielis 36. num. 20. *Et polluerunt nomen ſanctum meum, cùm diceretur de eis: populus Domini iſte eſt.* & cap. 22. num. 26. *Coinquinabar in medio eorū.* Ierem. 7. num. 30. *Poſuerunt offendicula ſua in domo, in qua invocatum eſt nomen meum, ut polluerent eam.* Vide etiam Ezechielis 20. num. 39. & cap. 39. num. 7.

30 & cap. 43. num. 8. Bonum autem nomē, quod invocatum eſt ſuper nos, explico nomen Chriſtianorum, quo fideles compellantur, Actuum 11. n. 26. *Ita ut cognominarentur primùm Antiochiæ diſcipuli, Chriſtiani.* Aut nomen ipſum Chriſti, unde tam honorificum ducimus cognomen: non enim ſolùm, ut voluit Auguſtinus lib. 20. de Civitat cap. 10. *Omnes Chriſtianos dicimus, propter myſticum chriſma, quo ungimur.* Meliùs omnino Ambroſius in Pſalm. 118. Octonatio 12. [Chriſtianum cùm dico, perfectum dico: in Chriſto enim plenitudo Divinitatis eſt: cuius nomen uſurpas, cuius vocabulum geris, interpretationem vocabuli, perfectionemque cur refugis?]

31 Eſt verò phraſis Hebraica frequentiſſima in ſacra Scriptura, invocari nomen alicuius ſuper aliquem, ideſt, ab eo nomen accipere. Geneſis cap. 48. numero 16. *Et invocetur ſuper eos nomen meum,* hoc eſt, appellentur filij Iſrael. Deuter. 28. numer. 10. *Quòd nomen Domini invocatum ſit ſuper te,* ideſt, quòd dicaris populus Domini. Iſaiæ cap. 4. numer. 1. *Tantummodò invocetur nomen tuum ſuper nos:* hoc eſt, ea lege duntaxat, ut uxores dicamur tuæ. Sic 2. Regum cap. 6. num. 2. Ieremiæ 7. num. 11. & cap. 34 num. 15. Daniel. 9. num. 18.

Numerus 8.

Si tamen legem perficitis regalem, ſecundum ſcripturas: diliges proximum tuum, ſicut te ipſum: bene facitis.

NE videatur debitum honorem divitibus denegare, affirmat, illis impendendum quidem honorem eſſe, ex præſcripto tamen: eum ſcilicet, quem imperat lex regalis, honorem meritis æſtimans. Sic legem Evangelicam vocat, quam cap. 1. numer. 25. legem vocaverat libertatis. Teſtimonia, quibus præſcribitur, honorem Primoribus exhiberi, extant Matthæi 22. num. 21. *Reddite ergo, quæ ſunt Cæſaris, Cæſari.* Ad Romanos cap. 13. num. 7. *Reddite ergo omnibus debita; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem.* 1. Petri 2. num. 13. *Sive Regi, quaſi præcellenti; ſive ducibus, tanquam ab eo miſſis.* num. 17. *Regem honorificate.* 32

Vocatur verò lex Evangelica, lex Regalis. Primò, quia lata eſt à Rege Regum, & Domino dominantium Deo. Ita expreſſè vertit Syriacus: quemadmodùm dicuntur leges Regiæ, quæ ſancitæ ſunt, & promulgatæ à Rege. Deinde, quia verè lex Evangelica reges efficit cultores ſuos. Dixi multa de ſpirituali Iuſtorum regno, in ea verba ad Coloſſ. 1. n. 13. *& tranſtulit* 33

in

in regnum filij dilectionis ſuæ : & notum eſt, Iuſtos in ſacra Scriptura ſubinde appellari Reges. Regalis itẽ eſt, quia eius Sacerdotes Reges ſunt. 1.Petri 2.nu.9. *Vos autem genus electum, regale Sacerdotium.*

34 Vnde notabile eſt illud, quod de Iacobo noſtro prodit Epiphanius hæreſi 29. eum ſcilicet geſtare ſolitum in capite coronam ex aurea lamina confectam, velut huius dignitatis Regiæ, & Sacerdotalis inſigne. Simile etiam diadema geſtaſſe Ioannem Euangeliſtam, Auctor eſt Polycrates apud Euſebium lib.5. Hiſtoriæ cap.23. & Baronius tom.1. anno Chriſti 34.

35 Denique ſpeciatim lex regalis aptè vocatur charitatis lex, quam hîc citat Apoſtolus ex Levitici 19.num 18. & Mar.12. num.39. *Diliges proximũ tuum, ſicut te ipſum.* Eſt enim charitas veluti regia corona virtutum, atque adeò omnium illarum Princeps, & Regina: eſt maximum, & primum mandatum, Matthæi 22.num. 38. imò omnium mandatorum apex, & ſumma: *qui enim diligit proximum, legem impleuit*, ad Romanos 13 num. 8. *Vniuerſa enim lex in hoc verbo inſtauratur*: (id eſt, recapitulatur) *Diliges proximum tuum, ſicut te ipſum. Plenitudo ergo legis eſt dilectio*: ut ibidem docet Paulus num. 10.

Numerus 9.

Si autem perſonas accipitis, peccatum operamini.

36 Habet charitas ordinem ſuũ: qui poſtulat, ut præſtantiores, & digniores, præſertim magiſtratu fungentes, ſi utriſque exhibendus eſt honos, privatis hominibus præferantur. Non itaque iubemur, nullum inter perſonas habere diſcrimen: Regalis enim lex ordinem præſcriptum ipſius naturæ ductu, perficere vult, non evertere.

37 Senſus itaque eſt. Si ex legis præſcripto cumulatiorem illi honorem impenditis, quem re vera præſtantiorem eſſe ducitis; bene facitis. Sin autem merita penditis ex holoſerico duntaxat ornatu; & comptum, ac nitidum, minùs dignum, præſertis ſqualido, & pannoſo digniori; peccatum operamini. In hanc ſententiam explicat hunc locum Auguſtinus tom.2. Epiſtola 29. ad Hieronymum. [Si de quotidianis conſeſsibus loquitur, quis non hîc peccat? Si tamen peccat, niſi cùm apud ſe ipſum intus ita iudicat, ut ei tantò melior, quantò ditior eſſe videatur.]

Redargui à lege, quaſi tranſgreſſores.

Ipſa lex, quæ toties vetat ea reſpicere, 38
cùm deferendus eſt honor, quæ attendenda non ſunt; quæ iubet, reverentiam, & cultum non ex cenſu, ſed ex virtute, dignitateque penſari: ipſa, inquam, lex vos coarguet, legis eſſe violatores. Ioan. 5.nu.45. *Nolite putare, quòd ego accuſaturus ſim vos apud Patrem: eſt, qui accuſat vos, Moyſes.* Ad Romanos 2.num.12. *Quicunque in lege peccaverunt, per legem iudicabuntur.*

Numerus 10.

Quicunque autem totam legem ſervaverit, offendat autem in uno, factus eſt omniũ reus.

Scribit Auguſtinus lib. 2. Re- 39
tractationum, c.45. ſe de huius difficultate loci conſuluiſſe Hieronymum: ſed cùm is cauſatus occupationes ſuas, locum non explicaſſet, Auguſtinus ipſe, eiuſdem Hieronymi rogatu, illum accuratiſsimè expoſuit: cuius expoſitio valde probata fuit eidem Hieronymo.

Atque in primis colligitur ex his verbis, Apoſtolum quaſi gradum facere, agereq; de ea perſonarũ acceptione, quę ad culpã lethalem pertingit. Quare Auguſtinus in illa epiſt. 29. ad Hieronym. de eo

exponit, qni in conferenda Eccleſiaſtica dignitate indignum anteponit. [Quis enim ferat, eligi divitem ad ſedem honoris Eccleſiæ, contempto paupere inſtructiore, atque ſanctiore?] Lege Bellarmin. li. 1. de Amiſsione gratię c. 12. & 13.

40 Ne igitur fideles ab aliquo in fraudem inducti cauſarentur, quid nos tam acerbè criminaris, tanquam legis tranſgreſſores? quid tam ſeverè pronuntias, ipſa nos lege co nvictos, conſtrictoſque teneri? ecquod decalogi præceptum violavim⁹? an pauperi quidpiam ſubripuimus, eò quòd divitē illi pręferremus? Apertè declarat Iacobus, hanc acceptionem perſonarum, quæ charitatē, & iuſtitiam evertit, maximo illo, ac primo dilectionis mādato prohiberi; ac proinde, qui hoc ſe ſcelere obſtrinxerit, perinde ac ſi totam perfringeret legem, Inferorum cruciatibus addicendum. Nam per hoc vel unicum lethale peccatum proſopolepſiæ, etiam ſi nullo alio crimine cumuletur, amittitur, & eliditur charitas, quæ omnibus omnino peccatis adverſatur, cuiuſq; præcepto pręcepta omnia ſummatim cōtinētur, & quaſi unicū duntaxar præceptū reputantur: quare illius violator meritò æternam damnationem incurrit. Sic explicāt Auguſtinus, Beda, OEcumenius, Claudius, Caietanus, & Serarius.

41 Ratio itaque breviter eſt: quia vniverſa lex inſta iratur, ſeu recapitulatur in hoc uno mandato dilectionis, ad Romanos 13. num. 10. qui charitatem violar, totam legem quodammodò violat; efficiturque ita ſimpliciter tranſgreſſor legis, & æternæ mortis reus, ac ſi nullum unquam præceptum ſervaviſſet. Vt qui unam ſolùm corporis partem inermem reliquiſſet, qua lethale ab hoſtib⁹ vulnus acciperet, & ſi reliqua mēbra armis obtecta haberet, perinde interiret, ac ſi omnino inermis in prælium deſcendiſſet: ut pulchrè ait Imperf. homil. 35. in Matth. Conſonat huic loco ſimilis alius Eccleſ. 9 num. 18. *Melior eſt ſapientia, quàm arma bellica: & qui in uno peccaverit, multa bona perdet.* Lege noſtrum Suarez tom. 4. de Pœnitentia diſp. 3. ſect. 8.

Numerus 11.

Qui enim dixit, non mœchaberis, dixit &, non occides. Quòd ſi non mœchaberis, occides autem, factus es trangreſſor legis.

CVm ſit idem legislator, qui 42
univerſa mandata promulgavit; eadem legislatoris auctoritas, quæ una nos ad ſervandas illius leges impellere debet; æquè ſunt obſervanda præcepra omnia, ſi illius amore, ac reverentia ducamur. Qui verò incenſus libidine, aut iracundia, unum præceptum violat, quod ad contemptum legislatoris attinet, totam legem violat: æquè enim cætera præcepta violaret, ſi ad illa violanda ſimili cupiditate raperetur. Vide ſanctum Thomam 1. 2. q. 73. art. 1. ad. 1.

Numerus 12.

Sic loquimini, & ſic facite, ſicut per legem libertatis incipientes iudicari.

GRęcè, *mellōres crineſthæ*, ideſt, 43
iudicandi. Graciſmus eſt, quem ita ſolet vertere Vulgatus. Marci 13. num. 4. *Quando hęc omnia incipient cōſummari?* id eſt, quando conſummabuntur? Regia: *futurum eſt conſummari*? Vatablus: *quando ſunt conſummanda*? Ioan. 4. n. 47. *Incipiebat enim mori.* Regia, *futurus erat mori.* Vatab. *erat enim moriturus.* Nā ſępe ita quoque Gręciſmū illuſtrat Interpres. Marc. 10. n. 32. *Quæ eſſent ei eventura.* Ioan. 7. n. 35. *Iturus eſt, & docturus Gentes.* & c. 14. n. 22. *Quia manifeſtaturus es nobis te ipſum.* Vide Riber. Apocal. 3. n. 58. Atq; hæc de Helleniſmo, nunc de loci ſententia.

Tales, inquit, vos gerite in verbo, & in 44
facto; ſic verba ſingula expendite, ſic opera veſtra univerſa componite, tanquam

per

per exactiſsimam legem libertatis (ideſt, Evangelicam, ut expoſui ſuprà, cap. 1 n. 25.) iudicandi: ne redarguti à tali lege, quaſi eius tranſgreſſores, acerbiſsima ſupplicia perferatis. Hanc emphaſim habet legis Evangelicæ cum antiqua collatio. Ad Hebræos 2. num. 2. *Si enim, qui per Angelos dictus eſt ſermo, factus eſt firmus, & omnis prævaricatio, & inobedientia accepit iuſtam mercedis retributionem: quomodò nos effugiemus, ſi tãtam neglexerimus ſalutem?* & cap. 10. num. 28. *Irritam quis faciens legem Moyſi, ſine ulla miſeratione duobus, vel tribus teſtibus moritur: quantò magis putatis, deteriora mereri ſupplicia, qui Filium Dei conculcaverit?* &c.

45 Nimirùm, *cui multum datum eſt, multum quæretur ab eo*, Lucæ 12. numer. 48. Rectè enim Beda hìc: [Graviùs iudicatur, qui legem Moyſi, quàm qui legem Naturalem contemnit: graviùs item, qui cognitam Evangelij gratiam, quàm qui Moſayeæ legis edicta deſpicit.]

46 Exaggerat etiam eorum culpam, qui iniuria afficiunt pauperes, lex Evangelica: quæ tam benigna eſt in pauperes, totieſque miſericordiam commendat. Matthæi 9. num. 13. *Miſericordiam volo, & non ſacrificium.* Vſque adeò, ut ex ſolis operibus miſericordiæ, perinde quaſi aliorum nulla duceretur ratio, in extremo Iudicio, ſingulorum cauſas diſcutiendas eſſe, prænuntiet. Matthæi 25. à num. 35. uſq; ad 45. Quod egregiè ponderat Sanctus Leo Sermone 5. de Collectis: [Quaſi nec alias virtutes dextri, nec alias offenſiones habeant ſiniſtri: ſed illo magno, ſummoque Iudicio tanti æſtimabitur vel largitatis benignitas, vel tenacitatis impietas, ut pro plenitudine omnium virtutum, & pro ſumma omnium commiſſorum; & per unum bonum iſti introducãtur in regnum, & per unum malum illi mittantur in ignem æternum.]

47 Lex autem ipſa in illo tremendo die feret ſententiam in tranſgreſſores. Ioannis 12. num. 48. *Qui ſpernit me, & non accipit verba mea: habet, qui iudicet eum. Sermo, quem locutus ſum, ille iudicabit eum in noviſsimo die.* Quæ verba ſic graviter explanat Rupertus lib. 10. Commentatiorum in Ioannem: [Ille ſermo arguet, ille convincet eũ. Vbi nam iſte talis iudex ſedebit? quali de ſolio ſuo voces, aut ſententias iudicij ſui dabit? Propè aderit, intus ſedebit; in conſcientia cuiuſque iuſtas ſententias terribiliter perſonabit.]

Numerus 13.

Iudicium enim ſine miſericordia illi, qui non fecit miſericordiam.

SEntentia planè formidanda: 48
cuius rigorem ut temperent, advertunt Expoſitores, explicandam eſſe *ſine miſericordia ſalvante*, hoc eſt, ab æternis flammis eripiente: nam in illo etiam Inferorum atrociſsimo ſupplicio, ubi vel maximè elucet iuſtitia, ſuum etiam locum habet divina miſericordia, dum punit citra condignum: ut probabilior fert opinio Theologorum, in quam etiam propendet Auguſtinus lib. 21. de Civitate cap. 24. luculentèque explicat, dum ait: [Facit, eos non tanta, quanta digni ſunt, pœnarum atrocitate cruciari; non ut eas pœnas vel nunquam ſubeant, vel aliquando finiãt; ſed ut eas mitiores, quàm merita ſunt eorum, levioreſque patiantur.] Citat ad hoc confirmandum verba illa Pſalm. 76. num. 10. *Aut obliviſcetur miſereri Deus? aut continebit in ira ſua miſericordias ſuas?* Auguſtino conſonat Sanctus Thomas 1. part. q. 21. art. 4. ad 1. [In damnatione reproborum apparet miſericordia, non quidem totaliter relaxans, ſed aliqualiter allevians, dum punit citra condignum.]

Ergo, ex altera parte tota teſtatur Scrip 49
tura, nullã eſſe magis cõpendiariam viã ad miſericordiã obtinendã in ſtrictiſsimo Dei Iudicio, quàm eamdem in proximos

exercere miſericordiam Matthæi 5. nu-
mero 7. *Beati miſericordes, quoniam ipſi mi-*
ſericordiam conſequentur. Pſalmo 40. nu-
mero 1. *Beatus, qui intelligit ſuper egenum,*
& pauperem: in die mala liberabit eum Do-
minus. Chryſologus ſermone 14. [In die
mala illi Deus liberator aſsiſtet, qui à ma-
lis pauperē liberarit. Sine cauſa accuſant
peccata, quem pauper excuſat. Beatus,
qui fœnerando pauperi, ipſum ſibi iudi-
50 cem præſtitit debitorem.] Pſalmo 111.
num. 5. *Iucundus homo* (Græcè, *chreſtos*,
benignus, commodus, affabilis: quia vide-
licet, qui benignè commodat egentibus,
perpetua animi lætitia redundabit, ut hic
docet Belarminus,) *qui miſeretur, & com-*
modat: diſponet ſermones ſuos in iudicio.
Græcè, *logus.* Eutymius, *rationes, defenſio-*
neſque ſuas, quibus ſeverum Iudicem ſibi
conciliet, quibus in acerrima illa Iudicij
diſcuſsione ſuas partes egregie tueatur:
iuxta illud Sapientiæ 6. num. 11. *Qui didi-*
cerint iſta, invenient, quid reſpondeant. Præ-
clara ſanè res, habere quid reſpōdeas Deo
iudicanti, cùm *omnis iniquitas oppilabit os*
ſuum, Pſalm. 106 num. 42. cùm ſeveriſsi-
mo Iudici non poterit homo reſpondere
unum pro mille, Iob 9. num 3. Sed tunc,
qui miſeretur pauperis, beatus erit, Prover-
biorum 14. nu. 21. Vnde eleganter idem
Chryſologus ſermone 43. [Qui orat, mi
ſereatur: audiat petentem, qui petens op-
tat audiri: auditum Dei aperit ſibi, qui ſuū
ſupplicanti non claudit auditum.]

51 Ex altera verò parte rectè ibi ſubdit
Chryſologus. [Improbus petitor eſt, qui,
quod alijs negat, ſibi poſtulat.] Eccleſ. 28.
num. 4. *In hominem ſimilem ſibi non habet*
miſericordiam, & de peccatis ſuis depreca-
tur? Matth. 7. num. 2. *In quo enim iudicio*
iudicaveritis, iudicabimini. Sic homo ille
Rex acriter intonuit in ſervum immitem
Matth. 18. num. 33. *Nonne ergo oportuit*
& te miſereri conſervi tui, ſicut
& ego tui miſer-
tus ſum?
(?)

Superexaltat autem miſericordia
iudicium.

LOcus eſt, ſi ullus uſpiā in tota Scrip- 52
tura, cùm ſententiæ granditate,
tum verò audaci, ac felici perſonarum ef-
fictione, longè venuſtiſsimus: cuius ger-
mana intelligentia petenda eſt è lingua
originali: ita enim legitur Græcè, *catacau-*
chatæ eleos criſeos. Exprimit Regia verbū è
verbo. *Contragloriatur miſericordia iudi-*
cium. Vatablus, Eraſmus, & Caietanus:
gloriatur miſericordia adverſus iudicium.
Ita vertit Vulgatus idem verbum, ad Ro-
manos 11. num. 18. *Noli gloriari adverſus*
ramos: & in hac epiſtola cap. 3. num. 14.
Nolite gloriari adverſus veritatem. Eadem
eſt huius verbi notio apud LXX. Satis,
ſuperque erit unicum exemplum ex Hie-
remiæ 50. num. 11. *Quoniam exultatis, &*
magna loquimini, (LXX *catecauchaſte*, id
eſt, *contragloriamini*) *diripientes hæredita-*
tem meam, Itaque hoc verbum ubique vi-
ctorum eſt, glorioſe, & magnifice victis,
ac ſuperatis inſultantium.

Senſus ergo efficitur elegantiſsimus. 53
Miſericordia pauperi exhibita (neque
enim hic ſermo eſt de Divina miſericor-
dia, ſed de humana) contendens cum di-
vino Iudicio, ſuperior, ac victrix evadit,
illiq́ue, tanquam victo, propemodùm in-
ſultat. Itaque è regione iudicij ſine miſe-
ricordia, locat Apoſtolus miſericordiam
victricem iudicij: quò apertè ſignificat,
immiſericordes quidem ſubituros Iudi-
cium ſine miſericordia; miſericordes au-
tem adverſus Iudicium ipſum, tanquam
victores gloriaturos. Conſentaneè Au-
guſtinus tomo 10. in libro 50. Homi-
liarum, in 47. [Patrocinatur eleemo-
ſyna in die Iudicij homini, ut flam-
mas æternas non timeat.] Chryſologus
ſermone 42. [Da ergo panem, da potum,
ſi Deum debitorem, non iudicem vis ha-
bere.] Leo ſermone 6. de Ieiunio decimi
menſis, explicans illud Lucæ 6. num. 38.
Dimittite, & dimittemini. [Quid hac re-

tribu-

tributione clementius, ubi ſententia iudicaturi in poteſtate ponitur iudicandi?] Quid ni ergo glorietur miſericordia adverſus iudicium, cuius ſententiam in ſua habet poteſtate, cuius Iudicem ipſa ſibi conſtituit debitorem?

54 Auguſtinus in illa epiſtola 29. legit, *ſuperexultat*: exponitque in eamdem ſententiam. Statuit in primis id, quod ex ipſa antitheſi conſtabat, ſermonem eſſe de miſericordia, quam exercemus in proximos: addit. *Vt quos vehementer illa ſuperior ſententia terruerat, conſoletur.* Subiungit denique. [Cùm Rex Iuſtus ſederit in throno, quis gloriabitur, caſtum ſe habere cor? aut quis gloriabitur, mundum ſe eſſe à peccato? Quæ igitur ſpes eſt, niſi ſuperexultet miſericordia iudicium?] Exultandi enim verbum, victorum eſt. Iſaiæ 9. numero 3. *Sicut exultant victores capta præda.* Itaque ſuperexultare iudicium, idem prorſus eſt, ac contra iudicium devictum gloriari.

55 Iuxta hunc ſenſum planè germaniſſimum, exponendus eſt Vulgatus, perinde ac ſi dicat. *Exaltat autem ſe miſericordia ſuper iudicium.* Syriacus vertit. *Exaltati eſtis in miſericordia ſuper iudicium.* Neque abhorret hic uſus verbi *exalto*, à Latinæ linguę proprietate, ut probat hîc Serari⁹, & maniſeſtè conſtat ex hac epiſtola cap 3. nu. 5. ubi *magna exaltat*, idem eſt, ac magnificè ſe iactat, inſolenter gloriatur.

56 Alij volunt eodem ſenſu, *ſuperexaltat miſericordia iudicium*, hoc eſt, iudicium præponderatur miſericordia: ſumpta metaphora ex ſtatera. Lanx enim, quæ gravior eſt, dum ipſa ſuo pondere inclinatur, lancem alteram leviorem exaltat: ita miſericordia, quæ apud Deum multum habet ponderis, & momenti, Divinæ clemētiæ lancem adeò inclinat, ac deprimit, ut iudicium in altum extollat, atque adeò prorſus elevet. Auguſtinus retinens lectionem Vulgatā, enarratione in Pſ. 143. [Quid eſt, ſuperexaltat miſericordia iudicium? Superponitur miſericordia iudicio. In quo inventum fuerit opus miſericordiæ, & ſi habuerit aliquid fortè in iudicio, quo puniatur; tanquam unda miſericordiæ, peccati ignis extinguitur.]

Hoc ſæpe pollicetur miſericordibus 57
Scriptura, ut paulò antè vidimus. Hinc Hieronymus fidenter aſſeverat in epiſtola ad Nepotianum. [Non memini, me legiſſe, mala morte mortuum, qui libenter opera charitatis exercuit: habet enim multos interceſſores; & impoſſibile eſt, multorum preces non exaudiri.] Hinc celebris illa ſententia veruſti cuiuſdam Auctoris, apud Auguſtin. tom. 10 ſerm. 44. ad Fratres in eremo: qui poſtquàm recitata Hieronymi verba compilavit, tandem concludit. *Pij, & miſericordes mala morte perire non poſſunt.* Nec minùs fidenter pronuntiat idem Auguſtin. lib. 50. homiliarū in 39. *Ante fores gehennæ ſtat miſericordia, & neminem permittit in carcerem mitti.*

Nimirùm ita communiter indulgere 58
ſolet Deus, ut viros miſericordes non permittat, in peccato lethali ex hac vita decedere; ſed priùs excitet ad donum contritionis, & ad pœnitentiam ritè peragendam. Videantur Theologi cum Sancto Thoma 2. 2. quæſt. 32. artic. 2. Pererius lib. 5. in Danielem, in ea verba capitis 4. num. 24. *Peccata tua eleemoſynis redime*: Serarius in id Tobiæ 4. num. 11. *Eleemoſyna ab omni peccato, & à morte liberat, & non patietur, animam ire in tenebras: fiducia magna erit coram ſummo Deo eleemoſyna*: Maldonatus exponens magnificam illam Chriſti promiſsionem, Lucę 11. num. 41. *Date eleemoſynam, & ecce omnia munda ſunt vobis*: Ianſenius in ea verba Eccleſ. 3. num. 33. *Ignem ardentem extinguit aqua, & eleemoſyna reſiſtit peccatis.* Denique Belarminus tom. 4. lib. 3. de bonis Operibus, cap. 3.

(;)

Numerus 14.

Quid proderit Fratres mei, ſi fidem quis dicat ſe habere, opera autem non habeat? numquid poterit fides ſalvare eum?

59 NOn occultè iã, & quaſi actis cuniculis, ſed palàm, & aperto Marte cum Hæreticis cõfligit Apoſtolus: non tacitè ſe inſinuat, ſed fortiter irrumpit; & affirmatè, diſertèque pronuntiat, Fidem, ſi operibus deficiatur, futilẽ prorſus, & inanem eſſe ad ſalutem obtinendam.

Hunc errorem perabſurdum de ſola Fide iuſtificante, ad Inferos, unde emerſerat, detruſum per Apoſtolum, ſuperiore ſæculo poſt annos mille quingentos rurſus ab ipſis Inferis Hæretici revocarunt: contra quos cùm accuratiſsimè ſcripſerint graviſsimi Doctores, actum omnino agerem, ſi ego item argumenta congererem. Videantur è noſtris Theologis Belarminus lib. 1. de Iuſtificatione à c. 12. uſque ad 25. & lib. 4. à cap. 1. uſque ad 9. Maldonat. Matthæ. 9. num. 2. & cap. 13. numero 47. & Marci 16. numero 15. Toletus in cap. 3. ad Romanos, annotatione 17. Pererius in cap. 15. Geneſis, diſputat. 3. Lorinus in Acta c. 16. verſ. 31. Viegas in cap. 1. Apocalypſis, Commentario 1. ſectione 4. Iuſtinianus ad Romanos 2. verſ. 13. Cornelius denique in 3. Canone Rerum, pag. 16.

(?)

Numerus 15.

Si autem frater, & ſoror nudi ſint, & indigeant victu quotidiano.

Numerus 16.

Dicat autem aliquis ex vobis illis: ite in pace, calefacimini, & ſaturamini: non dederitis autem eis, quæ neceſſaria ſunt corpori, quid proderit?

EGregia ſimilitudine declarat, 60
Fidem operibus deſtitutam prodeſſe nihil. Laudabile quidem eſt, verbo ſolari egentes, quando re non potes. Eccleſiaſt. 4. numero 7. *Congregationi pauperum affabilem te facito.* Sed quemadmodùm nudum illud verbum, quo blandè quidem in ſpeciem, fratris indigentiam miſeraris, dum benignè mones, ut famen depellat, frigenſque corpus adhibita veſte calefaciat; nihil prorſus illum iuverit, ſi fame enecto, & omni veſte expoliato, tu nihil prætereà, aut cibi, aut indumenti conferas: ita etiam nihil te iuvat Fides, dum indicat, quæ facienda ſunt, ſi ad ipſa opera exſequenda non prodit. Simili exemplo ad- 61
hortatur Ioannes epiſtola 1. cap. 3. nu. 17. ad veram, & ſolidam; non fucatam, & apparentem charitatem ſectandam. *Qui habuerit ſubſtantiam huius mundi, & viderit fratrem ſuum neceſsitatem habere, & clauſerit viſcera ſua ab eo: quomodò charitas Dei manet in eo? Filioli mei, non diligamus verbo, neque lingua; ſed opere, & veritate.*

(:?:)

Numerus 17.

Sic & fides, ſi non habeat opera, mortua eſt in ſemetipſa.

62 FIdem operibus deſtitutam ter in hoc capite mortuam appellat Iacobus, num. 17. num. 20. & num. 26. Ergo, ut ſæpius iteratam Apoſtoli locutionem ſemel explicemus, cavendus in primis eſt error Didymi in Commentario huius loci. [Notandum, inquit, quia cùm Fides mortua ſit præter opera, iam neque Fides eſt: nam neq; homo mortuus, homo eſt.] Illa nimirùm ætate nondum ſatis culta Theologia, huiuſmodi errorum ſpinas proferebat. Tenēda itaque Catholica veritas, definita demum in Tridentino Seſſ. 6. Can. 28. Fidem, quæ remanet in peccatore, veram eſſe Fidem.

63 Eſt verò charitas quaſi anima, & vita Fidei: eſt illius forma, (ut loquūtur Theologi cum Sancto Thoma 2. 2. quæſt. 4. artic. 3.) extrinſeca illa quidem, nec intimè velut pars componens Fidem; ſed quę iure dicitur animans, & vivificans Fidem, hoc eſt, tribuens illi virtutem efficaciter operandi, ut ſpiritus tribuit corpori motricem vim, facultatemq́ue ſentiendi. Quò ſpectavit Apoſtolus, cùm dixit ad Gala. 5. num. 6. *Fides, quæ per charitatem operatur.* Græcè, *energumene*. Regia: *eſt efficax*, hoc eſt, vividam energiam, & internam vim, actuoſamq́ue efficaciam operandi, per charitatem accipiens. Con-
64 trà verò ſeverè pronuntiat idem Apoſtolus 1. Corint. 13. num. 2. *Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam; charitatem autem non habuero, nihil ſum.* Et Bernardus Sermone 24. in Cantica. [Mors Fidei eſt ſeparatio charitatis. Credis in Chriſtum? Fac Chriſti opera, ut vivat fides tua. Fidem tuam dilectio animet, probet actio.] Et epiſtola 42. [Mortua fides eſt, quæ nō operatur ex dilectione, quaſi non habens animam ipſam dilectionem, qua vegetetur, & moveatur ad opera.]

Illud etiam ingenioſè obſervat Aug. 65
de Spiritu, & Littera, c. 32. [Charitas, quę eſt vita Fidei, ipſam non præcedit, ſed ſequitur Fidem.] Nimirum fides eſt *humanæ ſalutis initium, & fundamentum*, ut loquitur Tridētinum Seſſ. 6. cap. 8. Vnde idem Auguſtin⁹ lib. de Cognitione veræ vitæ, cap. 37. [Hæc fides ſpe nutritur, ſicut corpus cibo reficitur; dilectione animatur, ſicut corpus anima vivificatur.]

Amiſſa ergo per peccatum gratia, & 66
charitate, fides manet mortua; non quomodò homo dicitur mortuus, qui poſt mortem non eſt; ſed quomodò corpus dicitur mortuum, quod poſt mortem eſt, ſed non vivit: quia non quemadmodùm eſt de eſſentia hominis eſſe viventem, ita etiam eſt de eſſentia Fidei eſſe vivam: cùm poſsit eſſe vera Fides, etiam ſi ſit mortua. Et propterea ſignatè Apoſtolus ait numero 26. *Sicut enim corpus ſine ſpiritu mortuum eſt, ita & fides ſine operibus mortua eſt.* Non dixit, ſicut homo ſine anima; quia talis non eſt verus homo; ſed ſicut corpus ſine ſpiritu: quod quidem, quanvis non ſit vivum, eſt tamen verum corpus.

Fides itaque nudata operibus, & gra- 67
tia, dicitur mortua, per metaphoram: nam & ipſa charitas metaphoricè eſt anima, & vita Fidei. Quemadmodùm Demoſthenes dixit aput Stobęum Sermone 41. *Civitatis animam eſſe legem.* Ita etiam corpus Abrahæ per metaphoram dicitur mortuum, ad Roman. 4. num. 19. & ad Hebræos 11. num. 12. Similiter aqua dicitur viva, quæ continuò fluit, ut in fonte; mortua autē, quæ non movetur, ut in palude, vel ſtagno: cùm tamen utraque verè, propriéque ſit aqua. Huius locutionis exempla congerit ex prophanis Pontanus noſter ad illud Æneid. 2. *Donec me flumine vivo abluero*, columna 960. Sacra pete ex Cardinali Toleto, in illa verba Ioannis 4. num. 10. *Dediſſet tibi aquam vivam*, annotatione 9. Atq; hæc Interpreti

Scripturæ ſatis, ſuperque ſint: qui plura volet, petat ab Schola.

Numerus 18.

Sed dicet quis: Tu fidem habes, & ego opera habeo. Oſtende mihi fidem tuam ſine operibus; & ego oſtendam tibi ex operibus fidem meam.

68 VIdetur mihi Apoſtolus plus multò ſignificare, quàm dicere. Duplex itaq; hic argumentatio: altera perſpicua, ſubobſcura altera. Prior, quæ ſtatim in oculos incurrit, in eo ſita eſt: Heus tu, qui de ſola Fide gloriaris, opera verò contemnis; quo tandem argumento convinces, te iſtam habere fidem; quam inaniter iactas? Nam res eſt prorſus abdita, in animiſque incluſa, neque ſub oculorum aſpectum cadit. Ego verò, qui cum fide opera etiam coniungo, exacta ad obruſſam ipſius fidei, facili negotio ex ipſis operibus, quæ ſub aſpectum cadunt, fidem tibi probabo meam, quæ aciem fugit.

69 Hæc eſt aperta argumenti vis: ſed latet quædam maior occulta, quæ ex duplici capite ducitur. Primum eſt, eam eſſe fidei naturam, ut, niſi quid obſtet, quemadmodùm bona arbor fructus bonos, ſic recta fides bona opera edat. Probat hoc Maldonatus Matthæi 7. numero 16. ad illa verba, *à fructibus eorum cognoſcetis eos: omnis arbor bona fructus bonos facit*: & Matthæi 13. numero 23. ubi affert illud ex cap. 21. numero 43. *Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius.*

70 Hic eſt germaniſsimus ſenſus illius loci 2. Petri 1. numero 10. *Magis ſatagite, ut per bona opera certam veſtram vocationem, & electionem faciatis.* Evidens eſt, Apoſtolum ibi non agere de prædeſtinatione ad gloriam: quia neque Petrus ſciebat, prædeſtinatos eſſe omnes illos, ad quos ſcribebat; neque, ſi divinitus ſciret, intereſſet eorum, ſuam illis prędeſtinationem univerſè revelare. Agit itaque de gratuita electione ad fidem, qua Deus illos inter tot infideles benigniſsimè ſelegit, & ad Evangelij lucem vocavit: hortaturque, ut acceptam fidem, *certam* (Græcè, *bebæan*, id eſt, confirmatam: ut vertit Vulgatus eamdem vocem ad Hebræos 9. numero 17.)
teſtatamque Gentilibus, ſuis bonis ope- 71
tibus efficiant. Rectè Vatablus. *Vt per bona opera alij ſibi perſuadeant, vos eſſe electos ad vitam.* Et Beda. [Quia qui Fidei Sacramentis, quæ perceperunt, bona quoque opera perſeveranter adiungunt, iſti ſuam vocationem certam intuentibus faciunt.] Conſentaneè Proverbiorum 12. numero 17. legunt LXX. *Planam fidem annuntiat iuſtus.* Græcè, *epidicnymenen*, id eſt, oſtenſam, demonſtratam. Symmachus in Scholijs Sixti Quinti. *Qui patefacit Fidem annuntiat iuſtitiam.*

Alterum caput, unde Iacobus argu- 72
mentum ducit; illud eſt: ſummum eſſe periculum, ne, qui bona opera deſerit, deſerat etiam fidem. 1. Timoth. 1. numero 19. *Habens fidem, & bonam conſcientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt.* Et cap. 6. num. 10. *Radix omnium malorum eſt cupiditas: quam quidam appetentes, erraverunt à fide.* Præclarè Gregorius lib. 25. Moralium, cap. 10. [Nonnulli fidem medullitus tenent; ſed vivere fideliter, nullatenus curant: quibus Divino iudicio ſępe cõtingit, ut per hoc, quòd nequiter vivunt, & illud perdant, quod ſalubriter credunt.] Probat hoc eruditè Lorinus Actuum 6. verſu 7. Toletus autem in cap. 2. ad Romanos annotatione 13. citat in hanc ſententiam egregia illa verba Auguſtini, Sermone 16. de Verbis Apoſtoli. [Grati ſimus ex eo, quod habemus, ut addatur, quod non habemus; & non perdamus, quod habemus.]

73 Latet itaque maior in his Iacobi verbis argumenti vis, quod ita inſtauro. Inſolenter iactas, te habere Fidem Audio. Sed ubi,ubi eſt vera Fides, niſi quis malitioſè impediat, fructus generat æternitate dignos. At in te nullos fructus edit: detines videlicet data opera in iniuſtitia veritatem Dei, ad Romanos 1.num.18. Fidei doctrinæ non pares;adverſaris potiùs, atque repugnas. Valde metuo, ne,dum ſcienter omittis opera, per craſſam etiam inſcitiam amiſeris fidem; & qui te fidelem falsò gloriaris, perinde credas, atque dæmones credunt. Et quidem hoc aptiſſimè quadrat in Hæreticos iactantes, ſolam Fidem ſufficere ad ſalutem, cùm ab Eccleſiæ caſtris deficientes, nihil illi minùs habeant,quàm veram Fidem.

Numerus 19.

Tu credis, quoniam unus eſt Deus: bene facis: & dæmones credunt, & contremiſcunt.

74 PErinde eſt, ac ſi ironicè dicat: Egregiam verò referes laudem, ſi eam habes fidem, quam vel ipſi obſtinatiſſimi dæmones inviti, & reluctantes habent. Quid magnum,aut præclarum præſtas, ſi adeò perſpicuam credis, & confiteris veritatem, quæ vel ipſis dæmonibus trementibus etiam in confeſſo eſt?

Quærit Sanctus Thomas 2.2.quæſt.5. artic.2.utrùm in dæmonibus ſit fides: & concludit ex hoc loco, eſſe quidem, ſed coactam, & intelligentiæ acumine, evidentiſsimiſque indicijs, ac vi miraculorū expreſſam. Noſter Salmeron diſput.3. in
75 hanc Epiſtolam, ſecutus Catharinum in Commentario huius loci, non exiſtimat abſurdum, concedere in dæmonibus habitum fidei, qui verè eſt ſupernaturale Dei donum, ut vocat Paulus ad Epheſ.2. num.8. Hæc fuit quondam ſententia Durandi,in 3.diſtinct.23.quæſt.9. artic.2. & Alenſis 3.P.quæſt.64. membro 7. Quam tamen ſententiam, pluſquàm falſam, periculoſam,& errori proximam cenſet Bañez in locum indicatum Sancti Thom.; homo videlicet, interdum plùs nimio ſeveri, rigidique cenſoris perſonam ſuſtinēs. Non ita rigidè hanc opinionem perſtringeret Sanctus Thomas, qui 2 2 q 18. artic. 3. cùm ſibi oppoſuiſſet in argumento 2. fides informis poteſt eſſe in dæmonibus, ergo & ſpes; de ſpe quidem præciſè negat, de fide informi non item: ſed tacitum hoc relinquit. Noſter autem Valentia 2.2 diſp.1.quæſt.5 puncto 2. Durandi opinionem probabilem exiſtimat, neque à doctrina Sanctorum Patrum, atque adeò neque ab ipſa Scriptura alienam.

Enim verò ſi res ad vivum reſecetur, 76
ut Iacobi argumentum omnino convincat Hæreticos, illiſque perſuadeat,fidem ſolam non iuſtificare ſine operibus, exemplo ex fide dæmonum petito, ſupernaturalis etiam in dæmonibus fides eſſe deberet,eiuſdemque rationis cum noſtra: alioqui Apoſtolo meritò obijceret Hæreticus: Quorſum meam fidem cum dæmonum fide comparas? Fides mea donum eſt prorſus divinum, mentibuſque divinitus infuſum: dæmonum verò fides,habitus quidam acquiſitus eſt, longè inferioris ordinis. Tantum inter utrumque intereſt, quantum terrena diſtant à cæleſtibus. Quid ergo mirum, ſi dæmonum fidei nulla, noſtræ verò maxima iuſtificandi vis inſit?

Et quidem Auguſt. premens iſtum Ia- 77
cobi locum tom 7.lib. de Gratia, & libero arbitrio, cap.7. ſic ait. [Ipſa eſt fides, quę fideles Dei ſeparat ab immundis dæmonibus. Nam & ipſi, ſicut dicit Apoſtolus Iacobus,credunt, & contremiſcūt, ſed non bene operantur. Non ergo habent iſtam fidem ex qua Iuſtus vivit, id eſt, quæ per dilectionem operatur.] Vbi apertè vides, hoc diſcrimen dumtaxat aſsignari ab Auguſtino inter Iuſtorum,ac dæmonum fidem:quòd dęmonū quidem

nuda ſit fides, & informis; Iuſtorum autem, & comitata operibus, & formata, atque inſignita charitate. Verùm de his ſubtiliùs diſputant Scholaſtici; ego communem ſententiam ſequor, & Apoſtolici argumenti vim in pervenuſta quadam ironia ſitam eſſe arbitror, ut iam expoſui: ad quam nihil refert, quòd inferioris ordinis ſit dæmonum fides.

78 Illud quidem eſt certum: Fides hominis exiſtentis in lethali, partim convenit cum fide dæmonum, partim ab ea diſſidet: convenit in eo, quòd utraque eſt vera fides ex parte obiecti, utraque infructuoſa: differt, quòd hominum fides libera eſt, captivante nimirùm pia voluntate intelligentiam in obſequium Chriſti: fides verò dæmonum invita, atque extorta ab ipſa rerum evidentia. Quod ſatis inſinuat Iacobus, dum addit: *& contremiſcunt.* Nos enim non credimus contremiſcentes, id eſt, inviti, & coacti; ſed ſponte, ac libenter. Sic dæmones contremiſcentes agnoverunt Chriſtum, cùm aiebant: *veniſti huc ante tempus torquere nos*, Matth. 8. n. 29. Ipſa vetitatis evidentia illã ab invitis confeſſionem extorſit, Luc. 4. num. 41. *Exibant autem dæmonia à multis clamantia, & dicentia, quia tu es Filius Dei.* & Marci 1. num. 24. *Veniſti perdere nos: ſcio, qui ſis, Sanctus Dei.*

79 Ita etiam intuentes eum cum gloria, & poteſtate deſcendentem ad Inferos, & piorum animas è Tartari faucibus eripiẽtem, volentes nolentes coacti ſunt præ tremore genua flectere tantæ maieſtati. Sic explicat eruditè Suarez tom. 2. in 3. P. diſputat. 31. ſect. 3. illud ad Philippenſ. 2. num. 10. *Ut in nomine Ieſu omne genu flectatur, cæleſtium, terreſtrium, & infernorum.*

(:?:)

Numerus 20.

Vis autem ſcire, ô homo inanis, quoniam fides ſine operibus mortua eſt?

GRæcè, *necra, mortua*: nõ *otioſa*, ut priùs vulgò legebatur, ſenſu tamen eodem recidente. Vide, quæ adnotavi numero 17.

Numerus 21.

Abraham Pater noſter nonne ex operibus iuſtificatus eſt, offerens Iſaac filium ſuum ſuper altare?

VRget Apoſtolus Hæreticos, 80
prolato exemplo Abrahæ, qui uſque eò in fide excelluit, ut huius virtutis palmam cæteris Patriarchis pręripuiſſe videatur. Et quidem Paulus, egregius fidei commendator, Abrahę fidem plena manu ad aſtra tollit. Duo maximè inſignes huius heroicę fidei actus memorantur. Alter Geneſ. 17. num. 16. cùm numeroſam illi poſteritatem ex Sara ſuſcipiendam promiſit Deus, *contra ſpem in ſpem credidit*, ad Roman. 4. num. 18. hoc eſt, per fidem indubitanter ſperavit futurum, quod naturę ordine ſpectato iam planè deſperaverat; cum ipſe effœto iam, ac penè mortuo corpore, centeſimum ferè attingeret annum, Sara verò nonagenaria eſſet: *& non infirmatus eſt fide, nec conſideravit corpus ſuum emortuum*, ad Roma. 4. num. 19. Illa enim eius verba, Geneſis 17. num. 17. *Putaſne, centenario naſcetur filius, & Sara nonagenaria pariet?* non hęſitantis ſunt, aut diffidentis; ſed admirantis potiùs, & beneficij magnitudinem ſtupentis.

81 Alter, Geneſis 22. num. 2. cùm iuſſus
eſt à Deo immolare Iſaac. Priùs quidem
acceperat promiſsionem, ſignatè ex illo
ipſo puero multiplicandam ſibi poſteri-
tatem, ſicut ſtellas cæli, & ſicut arenam,
quæ eſt in littore maris, Geneſis 21. nu.
12. ad Hebrę. 11. numer. 18. ad Roma.
9. num 7. *In Iſaac vocabitur tibi ſemen.*
Quid magis repugnans tali promiſsioni,
quàm iuberi ex inopinato, eum è medio
tollere, atque adeò unà cum illo omnem
poſteritatis ſpem repentè præcidere? Et
82 nihilominùs ad Romanos 4. num. 20.
*Non heſitavit diffidentia, ſed confortatus
eſt fide, dans gloriam Deo: pleniſsimè ſciens,
quia quæcunque promiſit, potens eſt & fa-
cere.* Ad Hebræos 11. numer. 19. *Arbi-
trans, quia & à mortuis ſuſcitare potens
eſt Deus.* Secum nimirum perpendens,
etiam ſi Dei iuſſu è medio tolleret unige
nam filium; tamen Dei ipſius beneficio,
ſe eum à mortuis excitatum, ſalvum, ac
redivivum rurſus accepturum.

Hic itaque tantus, tamque excellens
vir in fide, non prætermiſit opera; imò
verò qui intelligentiam ſubdebat fidei,
voluntate, executioneque, quantum qui-
dē in ipſo fuit, præcepto difficillimo im-
molandi filium incunctāter obtempera-
vit.

Numerus 22.

*Vides, quoniam fides cooperabatur
operibus illius? & ex operibus
fides conſummata
eſt?*

83 ANimadvertis itaque fidem il
lius non deſidem, non otio-
ſam; ſed vividam, operantē,
actuoſam: & cùm gloriari
poſſet de tam excellenti fide, in eaque
acquieſcere; magis elaboravit, ut tantæ
fidei, opera ipſa, quaſi perfectio, & cu-
mulus, accederēt. Fides itaque excitabat
opera, ipſa opera fidem perficiebant: *fi-
de enim obedivit*, ad Hebræos 11. num. 8.
Fide obtulit Iſaac, num. 17.

Numerus 23.

*Et ſuppleta eſt Scriptura, dicens: Cre
didit Abraham Deo, & repu-
tatum eſt illi ad iuſti-
tiam.*

S*Vppleta*, Græcè dicitur *eple-
rothe*, ideſt, impleta, opere ip
ſo comprobata: de quo lo-
quendi genere copioſè egit
Maldonatus Math. 2. num. 15.

Locus hic, mea quidem ſententia, eſt 84
in hac Epiſtola longè difficillimus: diffi-
cultas oritur ex triplici capite; quibus ubi
ſatis fuerit factum, germanus loci ſenſus
ſua ſponte conſtabit. Primum difficulta-
tis caput eſt: verba iſta citat Iacobus ex c.
15. Geneſis num. 6. & nihil minùs pro-
bare poſſe videntur, quàm id, ad quod
confirmandum adducuntur. Nititur A-
poſtolus perſuadere, fidem, ſi operibus
careat, prorſus inanem, ac futilem eſſe.
Atqui tantùm abeſt, ut id probetur hoc
teſtimonio, ut oppoſitum potiùs ex illo
convincatur. Cùm enim Deus Geneſ. 15. 85
num. 5. centenario ſeni magnificè pro-
miſiſſet: *ſuſpice cælum, & numera ſtellas
ſi potes: ſic erit ſemen tuum*; fidem habuit
Abraham oraculo divino: & hanc ipſam
fidem extollens Scriptura, ſubiecit: *credi-
dit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad
iuſtitiam.* Ergo iuſtitiam, non operibus,
quæ nulla tunc commemorantur, ſed fi-
de illa eximia duntaxat, ſibi promeruit.
Atq; hanc eſſe germanam intelligētiam
huius loci, auctoritate ſua probat Paulus,
qui ex eo loco concludit, Abraham non
ex operibus, ſed ex fide iuſtificatum, ad
Romanos 4. numer. 2. *Si enim Abraham
ex operibus iuſtificatus eſt, habet glo-
riam, ſed non apud Deum. Quid enim dicit*

Scriptura: Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Et idem conficit argumentum ad Galatas 3. numero 5. & 6.

86 Secundum caput difficultatis eſt, quia Paulus in illo cap. 4. ad Romanos, ut apertè conſtat ex contextu, agit de prima iuſtificatione, qua quis ex impio fit iuſtus. Patet id ex num 5. *Credenti autem in eum, qui iuſtificat impium, reputatur fides eius ad iuſtitiam.* Et adducit Pſalm. 31. *Beati, quorum remiſſæ ſunt iniquitates, &c.* & cap. 3. num. 23. *Omnes enim peccaverunt, & egent gloria Dei, iuſtificati gratis.* Quin & verbum ipſum *iuſtificari*, hoc planè ſonat; & ita videtur accipiendum in hac epiſtola num 21. *Nonne ex operibus iuſtificatus eſt, offerens Iſaac?* Et eòdem recidit modus ille loquendi, *reputatum eſt illi ad iuſtitiam.* Quod quidem teſtimonium de prima iuſtificatione intelligendum eſſe, multis probat Cardinalis Toletus ad Romanos 4. annotatione 5.

87 Aliunde verò ante id temporis Abraham credidiſſe Deo, & fuiſſe virum iuſtitia, & pietate inſignem, nemo, niſi evidenter ſacris litteris repugnans, inficiari poteſt. Etenim niſi credidiſſet Deo, & vir eximiè iuſtus, & pius fuiſſet, quomodò deſerta patria, domoque paterna, longinquas, & ignotas terras magno labore, ac diſcrimine adijſſet, tantum ut Divinis iuſſis obtēperaret? Et verò bis illum iam tunc peregrinatum fuiſſe Dei imperio, ex cap 7. Actuum, num 3. & 4. doctè advertit Ribera in illa verba ad Hebræos 11 nu. 8. *Fide, qui vocatur Abraham, obedivit in locum exire.*

88 Tertium caput difficultatis eſt, quia, ut paulò antè vidimus, hoc elogium confert Scriptura in Abraham, Geneſis 15. num 6. cùm is Divinæ promiſſioni de multiplicanda ſibi poſteritate fidem habuit. Iacobus verò ait, impletam fuiſſe hanc Scripturam, cùm, ſi minùs re, animo certè, & voluntate obtulit filium ſuper altare. Atque hæc ſunt, quæ arduam, atque perplexam reddunt huius loci explicationem.

Prima difficultas ita expedienda eſt. 89
Perſpicuè demonſtravit Iacobus numero 21. & 22. Abrahæ fidē, toties in Scriptura celebratam, non fuiſſe operibus deſtitutam. Promeruit ille quidem incrementum iuſtitiæ, cùm Deo numeroſam ſobolem promittenti fidem habuit: ſed hanc fidei teſtatiſſimæ laudem egregijs etiam operibus nobilitavit. Neque inter Iacobum, & Paulum, ſi utriuſque conſilium, & propoſitum ſpectes, ulla eſt diſcrepantia: nam ſi Paulus pugnaret cum Iacobo, etiam ſecum ipſe, & cum aperta veritate pugnaret. Nimirùm prius dixerat ad Romanos 2. num. 13. *Non enim auditores legis iuſti ſunt apud Deum, ſed factores legis iuſtificabuntur.* Quoniam igi- 90
tur Paulo in ea Epiſtola id negotij fuit, ut doceret, nec Gentes, nec Iudæos per opera moralia, vel per obſervantiam *Moſaicæ* legis, ad veram iuſtitiam pervenire poſſe; ſed unicam ad illam eſſe viam, fidem Chriſti mediatoris: totus incumbit in eius fidei commendationem, demonſtrans, quæcumque ſanctorum virorum facta Deo placuerunt, ea ex fide profluxiſſe. Iacobo autem propoſitum eſt, oſtendere, fidem nudatam charitate, & operibus, prorſus eſſe mortuam; & ſimul demōſtrare, fidem illam Abrahæ, tantopere laudatam, vividam, actuoſam, & bonorū operū fuiſſe fœtaciſſimam. Itaq; uno verbo, Paulus excludit opera ante Fidem, & ſine fide facta: Iacobus opera requirit poſt fidem, & ex ipſa fide profecta. Sic conciliat Auguſtinus tom. 4 lib. de Fide, & Operibus, cap. 14 & lib. 83. Quæſtionum quæſt 76. & tom. 8. præfatione in Pſa 31. Lege Toletū ad Romanos 2 notatio. 13. & cap 4. notat. 5. & Gabrielem Vazquez in 1. 2. diſp. 210. c. 8. nu 70. & 76.

Ad ſecundum caput difficultatis, ſi di- 91
cerem, Abrahamum tunc primò iuſtificatum, cùm promptiſſimè, ac firmiſſimè Deo credidit, non ſine teſte dicerem: id enim diſertè docet Anſelmus in c. 4. ad

Roma-

Romanos, & innuit Auguſt. in illa præfatione in Pſalm. 31. Sed quia id arbitror apertè pugnare cum Scriptura, quę c. 12. c. 13. & 14. Geneſis narrat egregia opera Abrahę, ut quòd iuſſus ſtatim obedierit, quòd aram erexerit, quòd cum Deo ſępe familiariter collocutus fuerit: dico, iuſtificationem illam, quæ refertur c. 15. Geneſis, non fuiſſe primam Abrahæ iuſtificationem, ſed prioris iuſtitiæ accretionem, maioremque in virtute proceſſum.

92 Probat hoc noſter Vazquez in 1. 2. in eadem diſp. 210. cap. 8. num. 64. & 80. & Molina in Concordia diſputatio. 46. argumento 4. §. *Occaſione verò.* Tenenda enim eſt illa regula, quam exemplis illuſtrat Salmeron tom. 1. prolegomeno 15. Regula 50. pag. 370. actiones, quæ Scripturæ verbis, quaſi primę in ſpeciem ſignificantur, non ſemper novas, ac primas eſſe, ſed earum continuationem. Ioannis 2. num. 11. *Manifeſtavit gloriã ſuam, & crediderunt in eum diſcipuli eius.* Iam certè antè crediderant; ſed viſo illo miraculo, dicuntur crediſſe, quia magis, ac magis crediderunt. Vide Maldonatum Ioannis 4. n. 53.

93 Immeritò itaque detorquent Toletus citatus, & Cornelius in cap. 4. ad Romanos num. 19. Hebraiſmum illum, *& reputatum eſt illi ad iuſtitiam*, ad primã iuſtificationem: nihil enim aliud ſignificat, ut eruditè confirmat Pererius tom. 3. in Geneſim c. 15. n. 33. niſi Deum heroicam eam fidem ad perfectæ iuſtitiæ laudem, & meritum imputaſſe Abrahæ. Eodem enim Hebraiſmo legimus de zelo Phinees, Pſalmo 105. num. 31. *& reputatum eſt ei in iuſtitiam.* Imò & de ipſo Abraham, cùm Geneſis 22. num. 2. tentata eſt eius obedientia, legimus 1. Machab. 2. num. 52. *Abraham, nonne in tentatione inventus eſt fidelis, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam?* Quod evidenter clarè explicandum eſſe de incremento iuſtitię.

94 Atque hanc eſſe litteralem huius loci intelligentiam, conſtat ex Tridentino Seſsione 6. cap. 10. ubi verba Iacobi, numeri 24. *Videtis, quoniam ex operibus iuſtificatur homo, & non ex fide tantùm?* explicat Concilium de iuſtitię incremento: ut & illa Eccleſiaſt. 18. num. 22. *Ne vereâris uſque ad mortem iuſtificari:* & Apocalypſis 22. num. 11. *Qui iuſtus eſt, iuſtificetur adhuc.* Vide Iuſtinianũ, doctè confirmantem ex Auguſt. hunc loquendi morem, ad Roman. 2. verſ. 13. num. 2.

Non itaque fuit illa prima iuſtificatio Abrahæ, ſed novus in iuſtificatione profectus. Fateor etiam, Paulum ad Romanos 4. de impij iuſtificatione diſſerere; & nihilominùs affirmo, accommodatiſsimè uſum eſſe exemplo Abrahæ, ad id, quod intendebat, comprobandum. Argumentatur enim à minore ad maius. Nam ſi Abraham iuſtus, non eſt factus iuſtior ex operibus, ſed ex fide, & gratia: multò magis homo impius non poterit fieri iuſtus ex operibus ſine fide. Hanc vim, agnoſcunt in argumento Pauli Pererius tom. 3. in Geneſim cap. 15. numer. 48. & Belarminus lib. 4. de Iuſtificatione cap. 18. 95

Iam tertia difficultas facilè diluetur, ſi advertamus, quod obſervat Maldonatus Matth. 2. num. 15. cùm id, quod per Scripturam dictum erat, quamvis iam factum fuerit, tñ magis, ac magis fit, tunc ea Scriptura impleri dicitur, id eſt, quod ea prænuntiaverat, cumulatiſsimè præſtari. Non vult itaque Iacobus affirmare, tunc primò eam Scripturam eſſe impletam: neque enim ignorare poterat, verba illa multò antè dicta fuiſſe; ſed contendit, ſicut excellẽs illa fides, qua Abraham credidit Deo pollicenti ſibi poſteritatem, reputata eſt illi ad iuſtitiam; ita ex vi eiuſdem Scripturæ, excellentiorem eam fidem, qua iuſſus immolare filium, non hæſitavit diffidentia, cumulatius etiam incrementum iuſtitiæ meruiſſe. 96

Et amicus Dei appellatus eſt.

97 ARiſtoteles, auctor in rebus moralibus optimus, quatenus naturæ lumen progredi potuit, lib. 8. Ethicorum cap. 6. & lib. 2. magnorum Moralium cap. 11. negat, inter Deum, & homines veram poſſe intercedere amicitiam, quòd ea æqualitatẽ requirat inter amicos. Contrarium probat ex Scriptura ſanctus Thomas 2. 2. q. 23. art. 1. nam, ut graviter dixit Hieronymus in cap. 7. Michææ. *Amicitia pares aut accipit, aut facit.* Cùm autem humana imbecillitas infinito diſtet intervallo à divina Maieſtate, ſupplet Deus, quod deeſt naturæ, confertque nobis magnum, ac pretioſum gratiæ donũ, ut in quoddã Divinitatis conſortium evehamur, 2. Petri. 1. n. 4.

98 Quòd ſi amicus eſt alter ego; eſt animæ dimidium: ſi amicitia eſt veluti una anima, duobus corporibus incluſa, ut ex profanis Scriptoribus eruditè probant Sotomayor in cap 8. Canticorum pag. 1273. & Tiraquellus de Pœnis remittendis, cauſa 22. etiam *qui adhæret Dño, unus ſpiritus eſt*, 1. Corinth. 6. num. 17. *Qui manet in charitate; in Deo manet, & Deus in eo*, 1. Ioannis 4. num. 16. Proptereà enim vetus quidam amator aiebat; ad Galat. 2. num 20 *Vivo autem, iam non ego: vivit verò in me Chriſtus.* Quia, ut dicebat Cato Cenſorinus apud Plutarchum in eius vita: *Qui amant, quodammodò in corpore proprio mortuĩ ſunt, vivũt verò in alieno.*

99 Iam quod attinet ad Abraham, in lib. Geneſis, unde Iacobus proximum citavit teſtimonium, non appellatur Dei amicus; ſed Iudith. 8. numer. 22. *Abraham tentatus eſt; & per multas tribulationes probatus, Dei amicus effectus eſt:* Et aliàs etiã hoc honorifico inſignitur cognomento. 2. Paralip. 20. num. 7. *Dediſti eam ſemini Abraham amici tui.* Iſaiæ. 41. num. 8. *Semen Abraham amici mei.* Quòd ſi Chriſtus ait Ioannis 15. numer. 13. *Vos amici mei eſtis, ſi feceritis, quæ ego præcipio vobis;* profectò qui tam dicto audiens fuit Deo præcipienti, iure optimo in divinam amicitiam receptus eſt.

Numerus 24.

Videtis, quoniam ex operibus iuſtificatur homo, & non ex fide tantùm?

EXpoſui iam hæc verba numer. ſuperiore, dum ſecundam expedirem difficultatem.

Numerus 25.

Similiter & Rahab meretrix, nonne ex operibus iuſtificata eſt, ſuſcipiens nuntios, & alia via eijciens?

NOta eſt hiſtoria ex cap. 2. Io- 100
ſue. Quòd autem quidam eam non meretricem, ſed cauponam, aut hoſpitam fuiſſe dicunt; plus nimio mihi videntur, & contra aperta ſacræ Scripturę teſtimonia, illius honori, famæque conſulere. Nam ut demus, Hebraicum nomen *zonà*, aliquãdo etiam ſignificare hoſpitã, quod tamen viri docti non admittunt, & eruditè pernegat Serarius, ſingulaq; loca accuratiſſimè expendit, in cap. 2. Ioſue, quæſt. 3. certè vox Græca *Porne*, qua utuntur L X X. & Paulus ad Hebræos cap. 11. num. 31. & Iacobus hic, nihil aliud, quàm meretricem ſonat, tam multis in locis utriuſque Teſtamenti, ut ea annumerare putidum ſit. Vide eumdem Serarium ubi ſuprà, Maldonatum Matthæ. 1. num. 5. Magallan. in cap. 2. Ioſue, annotatione 2. Pinedam in Salomone lib. 6. c. 11.

num. 6. Riberam ad Hebræos 11. num.
82. Maſsium, Ioſue 2. pag. 39. Gabrielem
Vazquez tom. 2. in 1. 2. diſputat. 210.
cap. 8. num. 66.
101 Sed quæ priùs idolorum ſuperſtitione
implicata, vulgaverat corpus, ſimul atque
veram de Deo concepit fidem, quam ex-
preſsis verbis teſtata eſt, Ioſue 2. numero
11. *Dominus Deus veſter ipſe eſt Deus in cæ-
lo ſurſum, & in terra deorſum*; ſtatim emer-
ſit è turpitudinis cœno, egregijſque ope-
ribus fidem ſuam nobilitavit: nam cum
aperto fortunarum, vitæque diſcrimine,
exploratores populi Dei hoſpitio exce-
pit: adeò ut viro Principi Salmoni, Davi-
dis abavo, ob eximium, ac recentiſsimum
erga totum Iſraeliticum Populum pro-
meritum, in matrimonio collocari me-
reretur. Hanc eius fidem commendat itẽ
Paulus ad Hebræos 11. num. 31. *Fide Ra-
hab meretrix non periit cum incredulis, ex-
cipiens exploratores cum pace.*

Numerus 26.

*Sicut enim corpus ſine ſpiritu mortuũ
eſt, ita & fides ſine operibus
mortua eſt.*

Hic verſus explicatus eſt num. 17.

CAPVT III.

Numerus 1.

*Nolite plures magiſtri fieri, fra-
tres mei.*

GEns Iudæorum ab inſito in-
1 genio, gloriæ popularis avi-
diſsima, & ſuprà, quàm di-
ci poteſt, ambitioſa ſemper
fuit. Hoc vitium ſæpe Chriſtus illis obie-
cit, ardenterq; eorum ſuperbiam obiur-
gavit. Propterea enim facturi eleemoſy-
nam, tuba canebant ante ſe, ut populi ru-
mores aucuparentur. Oraturi Deum, non
cubiculi ſecretum, ſed publicas Synago-
gas, & platearum angulos ſectabantur,
Matth. 6. n. 2. & 5. Propterea dilatabãt
phylacteria, & magnificabant fimbrias,
ut eorum obſervantia legis in omnium
oculos incurreret, Matth. 23. num. 5. Ideò
amabãt primos recubitus in cænis, & pri-
mas cathedras in Synagogis, & ſalutatio-
nes in foro, & vocari ab hominibus Rab-
bi, id eſt, honorifica magiſtri compellatio-
ne decorari. 2
Huic ad ſuperbiam proclivi Iudæorũ
ingenio, nunquam dexteritas ambiendi,
nunquam miræ artes, ac technæ defuerũt.
Verè dixit Ambroſius ſerm. 11. [Hi arte
inſinuant ſe hominibus, domos penetrãt,
ingrediuntur prætoria, aures Iudicum, &
publica inquietant; & eò magis prævalẽt,
quò magis ſunt impudentes.] Ab hoc in-
genio ducta coniectura, ſapientes illi cõ-
ſiliarij ſolerter prædixerunt Aman, Eſ-
ther 6. num. 13. *Si de ſemine Iudæorum eſt
Mardochæus, ante quem cadere cœpiſti, non
poteris ei reſiſtere, ſed cades in conſpectu
eius.* Videlicet ab inſita Iudæorum calli-
ditate facientes coniecturam, ut probat
ibi Serarius quæſtiuncula 19. Nec poſte- 3
rioribus ſæculis eadem Iudæis calliditas
defuit: ſemper enim quà vi, quà aſtu, quà
obſequijs evadunt ſuperiores. Lege eru-
ditiſsimum Bernardum Aldretæ lib. 3. de
Origine linguæ Caſtellanæ cap. 5. ubi
ex Paulo Burgenſi probat, Iudæos in
Hiſpania ſceptrum dominij, ſeu regimi-
nis, verſutis artibus obtinuiſſe: ut meritò
cecinerit Rutilius lib. 1. Itinerarij, cuius
verſus recitant idem Aldrete cap. 6. &
Maluenda lib. 11. de Antichriſto c. 3.

*Atq; utinã nunquã Iudæa ſubacta fuiſſet
Pompeij bellis, imperioq; Titi.
Latiùs exciſæ peſtis contagia ſerpunt:
Victoreſque ſuos natio victa premit.*

Qui ex ea Gente Iudæorum hoc am- 4
bitioſo ingenio ducti, ſuſcepta iam Chriſ-
ti fide, ad magiſterij titulum aſpirabant,
ſolidæ doctrinæ ſæpe inanitatem, inter-
dum etiam errores, & Iudaicas ſuperſ-
titiones aſpergebant. Actuum cap. 15.
numer. 1. *Et quidam deſcendentes de Iu-*

dæa docebant fratres, quia niſi circumci-
damini ſecundum morem Moyſi, non po-
teſtis ſalvari. Ad Titum 1.num.10. *Sunt*
enim multi vaniloqui, & ſeductores, maxi-
mè qui de circumciſione ſunt. 1. Timoth.1.
num.6. *Converſi ſunt in vaniloquium, vo-*
lentes eſſe legis Doctores. Hanc emphaſim
Auguſtinus agnoſcit in Iacobi appoſito,
plures, in prologo Retractationum. [Ma-
giſtros plures fieri exiſtimo, cùm diverſa,
atque inter ſe adverſa ſentiunt: cùm verò
id ipſum dicunt omnes, & verum dicunt,
ab unius veri Magiſtri magiſterio non
recedunt.]

5 Hanc itaque ambitionem Iudæorum,
qui mox, ut baptiſmo tincti erant, docen-
di munus audacter uſurpabant, multaque
falſa veris admiſcebant, reprimit Iaco-
bus: atq; id ipſum præceperat Chriſtus, Mat-
thæ.23.num.8. *Vos autem nolite vocari*
Rabbi. Alioqui enim magiſtrorum, & ſa-
pientium multitudo, ſanitas eſt orbis ter-
rarum, Sapien.6.num.26. Et Apoſtolus
Paulus non obſcurè ſignificat, in optatis
ſibi fuiſſe, multos magiſtros fieri, ad He-
bræos 5. num 12. *Cùm deberetis magiſtri*
eſſe propter tempus.

Scientes, quoniam maius iudicium ſumitis.

6 QVi regendi populi curam ſuſcipit,
onus ſibi imponit, ipſis Angelicis
humeris formidandum: ut
graviter loquitur Tridentinum Seſſ. 6.
Decreto de Reformatione, cap.1. Sanguis
eorum, qui perierint, de Magiſtri mani-
bus ſeveriſsimè requiretur, Ezechiel.33.
num.8. niſi ille vigilanter pericula cir-
cumſpiciens, & tanquam de ſpecula incla-
mans, ritè ſuum officium fecerit. Sapiē.6.
num 6. *Iudicium duriſsimum* (Vatablus, ri-
gidiſsimum) *his, qui præſunt, fiet.* Chryſoſ-
tomus in ea verba ad Hebræos 13. nu.17.
Ipſi enim pervigilant, quaſi rationem pro
animabus veſtris reddituri, ſic ſcribit ho-
milia 34. [Omnium, quos regis, tu ratio-
nem redditurus es. Tanto igni tuū ſubij-
cis caput. Miror, ſi poteſt ſalvari aliquis
Rectorum.] In hoc ſummum periculum 7
oculos intendens idem Chryſoſtomus, ar-
denter intonat homilia 3. in Acta. [Non
temerè dico, ſed ut affectus ſum, ac ſen-
tio: Non arbitror, inter Sacerdotes mul-
tos eſſe, qui ſalvi fiant, ſed multò plures,
qui pereant. Quod alij peccant, Sacerdo-
ti imputatur. Si vel unus tantùm decedat
non initiatus, nonne totam ipſius ſubver-
tit ſalutem? Etenim ſi unius animæ ſalus
tanti eſt, ut ob hanc Filius Dei fieret ho-
mo, tantaque pateretur, perditio cogita,
quantam conciliabit pœnam? Quòd ſi
quis ob hominem in hac vita perditum
morte dignus eſt, quantò magis ille?]

Rectè itaque monet Imperator, Lege, 8
Si quemquam, Codice de Epiſcopis, & Cle-
ricis. [Tantùm ab ambitu debet eſſe ſe-
poſitus, ut quæratur cogendus, rogatus
recedat, invitatus effugiat. Profectò enim
indignus eſt Sacerdotio, niſi fuerit ordi-
natus invitus.]

Propterea tantùm abeſſe debet, ut
quiſquam ſumat ſibi honorem, ſed qui
vocatur à Deo; ut ne ipſe quidem Chriſ-
tus ſe clarificaverit, ut Pontifex fieret, ad
Hebræos 5. nu 4. Imò etiam impoſitas
nobis ab ipſo Deo Magiſterij, ac præla-
tionis partes, vel detrectare, ſi liceat; vel
non ſine formidine agere debemus. Sic
correxit Editio Vaticana locum Eccle.7.
num 4. *Noli quærere à Domino Ducatum.*
Priùs videlicet mendoſè legebatur, *ab*
homine.

Numerus 2.

In multis enim offendimus omnes.

IAcet hæc in hoc argumento 9
vis. Anne parum eſt, homi-
nē ad vitia procliviſsimum,
& paſsim in ea prolabētem,
coram ſeveriſsimo Iudice rationem ſuæ
vitæ reddere; niſi etiam, aſſumpto per ar-
rogantiam alios docendi, ac regendi mu-
nere, vitæ quoque rationē reddat alienæ;

Accedit, quòd, cùm in cæteris lapſus ſit
turpis, in Doctore eſt longè turpiſsimus;
& quò eſt in editiore loco conſtitutus, eò
eſt ruina gravior, & periculoſior; illiuſque
vitia, tanquam maculæ in facie, incurrunt
non modò in oculos, ſed etiam in om-
nium linguas. Hic eſt nexus huius ſenten-
tiæ cum ſuperiore.

Colligit ex iſto loco Concilium Mile-
10 vitanum, cap. 7. & 8 neminem, quantum-
vis iuſtum, etiam ſi adiuvetur uberrimis
auxilijs, quibus perfectiſsimi quique viri à
Deo adiuvari conſueverunt, evitare poſ-
ſe omnia peccata venialia, niſi ex ſingu-
lari privilegio, quale B. Virgini collatum,
tenet Eccleſia. Quæ veritas definita eſt in
Tridentino Seſsione 6. cap. 11. & Cano-
ne 23. & noſtro ævo à doctiſsimis Theo-
logis illuſtrata. Videantur Alfonſus de
Caſtro verbo, *peccatum*, hæreſi 11. Vega
lib. 14. in Tridentinum à cap. 1. uſq; ad 6.
Belarminus lib. 1. de Amiſsione gratiæ à
cap. 3. uſque ad 14. Molina in Concordia
diſput. 16. Vazquez to. 1. in 1. 2. diſp. 142.
& 143. Azor lib. 4. Inſtitutionum mora-
lium, cap 8. Valentia 1. 2. diſp. 6. quæſt. 2.
puncto 2. Zumel, quæſtio. 88. articul. 1.
diſputat. 4.

*Si quis in verbo non offendit, hic per-
fectus eſt vir: poteſt etiam fræno
circumducere totum
corpus.*

11 SApienter Nazianzenus ait in Carmi-
nibus de Silentio pag. 1296.

*Lingua quidem parva eſt, at viribus omnia
vincit:*
*Qui domat hanc, ſophiæ culmina prima
tenet.*

Et in Oratione de Silentio ieiunij Qua-
dragenarij. [Nihil eſt, quod à linguę ſagit-
ta tutum, atque immune ſit: quam quiſ-
quis domuerit, is nimirùm ſapientiæ ar-
cem, & principatum tenet.] Vniverſim
interrogat Sapiens, Eccleſiaſt. 19. num 17.
Quis eſt, qui non deliquerit in lingua ſua?
Solus videlicet, qui culmen iam attigit
perfectionis. Sciteq; dixit Bernardus Ser-
mone de triplici cuſtodia. [Si dixeris: ra-
rus eſt, qui ſermones ſuos in iudicio diſ-
ponere videatur; vel ex hoc diſces, quàm
ſit rata perfectio.] *Beatus vir* (inquit Ec-
cleſiaſt. cap. 14. num 1.) *qui non eſt lapſus
verbo ex ore ſuo.* Notabile fuit Pambonis 12
Abbatis exemplum, quod refertur in Tri-
partita lib. 8. c. 1. Cum enim Magiſtrum
ſpiritualem audiſſet adhortantē illo ver-
ſu Pſalm. 38. num. 1. *Dixi: cuſtodiam vias
meas, ut non delinquam in lingua mea*; ſatis
eſt, inquit: reliqua audiam, cum iſtud ope-
re implevero. In cuius autem verſiculi aſ-
ſidua meditatione, executioneque, cùm
non minùs, quàm quadraginta novem
annos integros conſumpſiſſet, rogatus
longo tandem intervallo, cur ad Magiſ-
trum non rediret, reſpondit, nondum ſe,
quod audierat, perfeciſſe.

Et ſanè ardua res eſt, quæque omnibus 13
numeris perfectum, & abſolutum deſi-
derat virum, linguam prurientem coer-
cere. Interrogatus Ariſtoteles apud Sto-
bæum Sermone. 33. quæ res homini eſſet
difficillima, reſpondit, *ſilere tacenda*. Lō-
giùs progreſſus eſt idem Ariſtotel. apud
Antonium in Meliſſa 1. P. Sermon. 73.
(habentur to 1. Bibliothecæ) Cùm enim
ex eo quæreretur, quiſnam poſſet arca-
num ſibi creditum continere: *qui carbo-
nem*, inquit, *ignitum lingua retinere poteſt.*
Conſentaneè refert Cicero libro 2. de
Orat. Ennium dicere ſolitum, *flammam à
ſapiente faciliùs ore in ardente opprimi,
quàm bona dicta teneat.*

Atque hæc Philoſophorum apoph- 14
thegmata illuſtrant illud Eccleſ. 19. n 12.
*Sagitta infixa femori carnis, ſic verbum in
corde ſtulti*: id eſt, qualis impreſſa fugax
taurus bipenne, vulnus, & telum ferens,
(ut loquitur Seneca in Hercule furente
Act. 3.) acerbiſsimè ſaucius, cælum hor-
rido mugitu complet, donec adactum, ac
penitus infixum venabulum excutiat: ſic

ſtultus, quoad verbum ſibi creditum effutiat, inſtar parturientis, aut hauſto veneno nauſeantis, (quas etiam ſimilitudines uſurpat ibi Spiritus Sanctus) nulla capit intervalla requietis.

15 Ergo tam impotenti belluæ frænum Rationis inijciendum eſt. Eccl. 28. n. 30. *Facito frænos ori tuo rectos: & attende, ne fortè labaris in lingua.* Pſalm. 38. num. 2. *Poſui ori meo cuſtodiam.* Hebraicè, *frænum.* Qui verò membrum adeò petulans, & procax continuerit, cætera facilè continebit: qui victor evaſerit in hoc certamine difficillimo, victoriam item in cæteris longè facilioribus reportabit.

Numerus 3.

Si autem equis fræna in ora mittimus ad conſentiendum nobis, & omne corpus illorum circumferimus.

Numerus 4.

Ecce & naves cùm magnæ ſint, & à ventis validis minentur, circumferuntur à modico gubernaculo, ubi impetus dirigentis voluerit.

Numerus 5.

Ita & lingua modicum quidem membrum eſt.

16 Dilucida eſt ſententia utriuſque comparationis. Videtis, quantulum ferri, in quo vis fræni ſita eſt, impotentiſsimum coerceat equum; & huc illuc, quanvis ferocientem, ac reluctantem, ſeſſoris arbitrio facilè contorqueat. Animadvertitis etiam, quantula ligni pars, qua conſtat gubernaculum, navem vaſtiſsimam, à ventis validiſsimis impulſam, rectà in portum dirigat. Ita lingua perexigua quidem eſt; ſed ſi Rationis fræno illa coerceatur, facile erit, ac proclive; actiones reliquas intra Rationis præſcriptum continere.

Et magna exaltat.

Græcè unicum eſt verbum, *megalauchi.* Vertunt Vatablus, & Serarius: *magnificè ſe iactat.* Regia: *magna gloriatur.* Gagneius: *impotenter ſe gerit*: inſtar ſcilicet equulei indomiti, laſcivientis, & ferocientis exultat; cui proinde Rationis frænum inijciendum ſit. 17

Et verò in arcano ſermone, *magna loqui*, eſt, ventoſè, ac tumidè ſe ſe efferre, arroganter deblatterare, proijcere ampullas, & ſeſquipedalia verba. Pſalm. 34. numero 26. *Qui magna loquuntur ſuper me.* Sic corrigit hūc locum Editio Vaticana: mendoſè enim legebatur, *maligna*, etiam apud vetuſtiſsimos Interpretes, ut probat ibi Lorinus Sic Pſalm. 37. num. 17. *Super me magna locuti ſunt.* 1. Regum 2. num. 3. *Nolite multiplicare loqui ſublimia gloriantes.* Propterea dicitur Danielis 7. num. 8. *Os loquens ingentia*: & num. 20. *Os loquens grandia.* Apocalypſis 13. nu. 5. *Os loquens magna*, hoc eſt, os tumidum, arrogans, & iactabundum.

Eòdem ſpectant illa 1 Regum 2. nu. 1. *Dilatatum eſt os meum ſuper inimicos meos.* Proverbior. 20. num. 19. *Et, qui dilatat labia ſua, ne commiſceearis.* Et Iſaiæ 57. numero 4. *Super quem dilataſtis os, & eiecistis linguam?* Nam & linguam exſertare, geſtus eſt irridentis: ut conſtat ex Gelio lib. 9. cap 13. Irriſio autem tam procax, arrogantium propria eſt, & ſuperborum. Hæc eſt lingua magniloqua eorum, qui dixérunt, *linguam noſtram magnificabimus*, Pſalmo 11. num. 4. *Et dilataverunt ſuper me os ſuum*, Pſalmo 34. num. 21: contrà quàm præſcribitur Abdiæ num. 12. *Non magnificabis os tuum.* 18

Senſus

19 Senſus itaque huius loci eſt: puſilla
quidem eſt lingua; ſed nullatenus contem
nenda: nam fræno cohibita, integrum ho-
minem in officio tenet; at effrænata, & ra-
tionis gubernaculo deſtituta, turgida, &
iactabunda ingentes excitat tumultus, to-
toſque populos, ac regna inter ſe commiſ-
ceet. Congruit mirificè, quod ſequitur.

Ecce quantus ignis quàm magnam
ſylvam incendit.

Numerus 6.

Et lingua ignis eſt.

20 IDeſt, quãtulus ignis. Quem-
admodùm enim parva ſcin-
tilla cõtempta magnum ex-
citavit incendium, & totam
ſæpe ſylvam, aut urbem abſumpſit: ſic
probroſum verbum, quod per imprudeu-
tiam ex ore excidit, delatum per bilinguẽ
in alterius aures, Deus bone, quantas ſæ-
pe tragœdias, quàm latè populãtes diſcor-
diarum flammas excitavit? Eccleſ. 11. nu-
mero 34. *A ſcintilla una augetur ignis, &*
ab uno doloſo augetur ſanguis. Proverb. 26.
num. 20. *Cùm defecerint ligna, extinguc-*
tur ignis: & ſuſurrone ſubtracto, iurgia con-
21 *quieſcent.* Simplicisſimus cùm ſit Scrip-
turæ ſtylus, mirum eſt, quàm exaggetata
dicendi pompa, graſſantis linguæ ſtrages
enuntiat. Eccleſ. 28. num. 15. *Suſurro, &*
bilinguis maledictus: multos enim turbabit
pacem habentes. Lingua tertia multos com-
movit, & diſperſit illos de gente in gentem:
civitates muratas divitum deſtruxit, & do-
mos magnatorum effodit: virtutes populorum
concidit, & gentes fortes diſſolvit.
22 Dicitur verò linguã eſſe ignis: primò,
quia flamma ignis, ipſa ſua figurã pyrami-
dali, linguæ formam refert, atque effin-
git: iuxta id, quod canit Eccleſia: *ignis vi-*
brante lumine, linguæ figuram detulit. Ex-
plicans nimirùm, quod legimus, Act. 2.
nu. 3. *Apparuerunt illis diſpertitæ linguæ,*
tanquam ignis. Vnde & ipſi igni attribui-
tur lingua, Iſaiæ 5. num. 24. *Sicut devorat*
ſtipulam lingua ignis. Imò applicatur igni,
non modò vorandi, ſed etiam lambendi
verbum, quod linguæ eſt maximè pro-
prium: quia ignis non ſecat dentibus eſ-
cam, quam abſumit, ſed lingua flammea
populatur. 3. Regum 18. num. 38. *Cecidit*
autem ignis Domini, & voravit holocauſ-
tum, & ligna, & lapides, pulverem quoque,
& aquam lambens.
Secundò propter incredibilem, & pe- 23
nè inſtantaneam nocendi celeritatem.
Egregiè enim Seneca lib. 3. naturalium
Quæſtionum, cap. 27. *Vrbes conſtituit*
ætas, hora diſſolvit: momento fit cinis, diu
ſylva. Videlicet propter hanc mirabilem
velocitatem dicitur Pſalmo 103. num. 4.
& ad Hebræ. 1. num. 7. *Qui facit Angelos*
ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ig-
nis. At, quæ ſagitta celeriter emiſſa, quis
æneus globus, igneo bombardæ impetu
rapidè contortus, quod fulmen è nubiũ
conflictu violenter expreſſum, incitatiſſi-
mam linguæ plagam ſua celeritate ante-
vertat? Haud immeritò ſermo dicitur *ſcin-*
tilla, Sapientiæ 2. num. 2. quia inſtar ſcin-
tillę ſubitò exardeſcentis, & aridam ma-
teriam inflammantis, momento penè
enuntiatur, & horribiles flammas ex-
citat.
Tertiò lingua dicitur ignis, propter in- 24
ſitam urendi, & cruciandi vim: ſolet enim
in Scriptura vehemens afflictio, acerbiſ-
ſimuſque cruciatus, ignis nominari. Sic
dicitur Hierem. 29. num. 22. Rex Babylo-
nis frixiſſe in igne laſcivos illos ſenes: qui
tamen lapidati ſunt ex præſcripto legis.
Danielis 13. num. 62. Deuterono. 19. nu-
mero 19. Levitici 20. num. 10. & Ioan-
nis 8. num. 4. Vide Pinedam Iob 10. ver-
ſu 15. num. 7. At quàm vehementer urit
probroſum verbum? Exeſt animum, oſſa
ipſa, medullaſque depaſcit. Eccleſiaſt. 28.
num. 21. *Flagelli plaga livorem facit: plaga*
autem linguæ comminuet oſſa. Proverb. 16.
num. 27. *Vir impius fodit malum; & in la-*
bijs eius ignis ardeſcit. Vbi Vatablus. *Et*

verba, quibus lædit, ſintilvelut ignea. Et
25 cap. 26. num. 21. *Sicut carbones ad prunas,*
& ligna ad ignem; ſic homo iracundus ſuſ-
citat rixas. Eccleſ. 10. num. 13. *Apertio*
oris illius, inflammatio eſt. Verba illa Pſal-
mi 72. num. 9. *Et lingua eorum tranſivit in*
terra, hoc eſt, temere, & petulanter vaga-
ta eſt, citra cuiuſquam diſcrimen omnes
probris, contumelijſque proſcindens;
Chaldæus ſic illuſtrat ex verſione Gene-
brardi. *Poſuerunt in Sanctos cœlorum os*
ſuum; & lingua eorum uſsit Sanctos terræ.
Vt iure miretur Chryſoſtomus tom. 1.
homilia de tribus Pueris, ignem fornacis
accenſæ Sanctos non attingere; ignem
verò linguæ maledicæ, viros etiam ſan-
ctiſsimos urere. De quo igne Bernardus
Sermone de Triplici cuſtodia: [Leviter
quidem volat ſermo, ſed graviter vulne-
rat; leviter penetrat animum, ſed gravi-
ter urit.]

26 Quartò denique lingua ignis eſt, propter illatum nocumentum prorſus irreparabile: ut & illa, quæ iam redacta ſunt in cineres, aut igne penitus deformata in carbones abierunt, redintegrari ope nulla poſſunt. Proverbior. 25. num. 8. *Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in iurgio citò, ne poſteà emendare non poſsis, cùm dehoneſtaveris amicum tuum.* Vix unquam fit vera honoris reſtitutio: opinio enim ſemel imbibita ex contumelioſis detractoris verbis, quantumvis ille iuſſu confeſſarij retexat orationem, ex animo eximi
27 nunquam poteſt. Propterea clamabat Regius vates Pſalm. 119. num. 2. *Domine libera animam meam à labijs iniquis, & à lingua doloſa.* Et quemadmodum ſi ægrotus deſperata phtiſi, & grandi macie torridus, medicum ſcientiſsimum conſuleret; atque ille reſponderet: ecquod tibi medicamentum adhibebo, ad lentam iſtam febrim, hærentem iam prorſus in medullis, depellendam? *Aſsi parece, que el miſmo Dios ſe halla como atajado para remediar el daño, que à hecho en la honra una mala lengua. Quid detur tibi, aut quid apponatur tibi ad linguam doloſam?*

Perinde ac ſi dicat Deus: quodnam tibi præſidium, quod remedium afferri poſſit adverſus lethale vulnus, à venenata lingua inflictum? Dei enim eſſe verba, affirmant Auguſtinus, Arnobius, Hilarius, Eutymius, Anſelmus Laudunenſis, & Carthuſianus. Subdit deinde difficul-
tatis cauſam: *ſagittæ potentis acutæ cum* 28
carbonibus deſolatorijs. Senſuſque eſt ex Vatablo, & Agellio: Similis eſt lingua ſagittis acutiſsimis, quas vir robuſtus intorquet, & in ipſa viſcera fortiter adigit; & carbonibus iuniperorum (ſic enim legitur Hebraicè) qui ardentiſsimi ſunt ad exurendum, & quàm diutiſsimè calorem retinentes. Ait enim Hieronymus in lib. de Manſionibus ad Fabiolam, manſione 15. [Ferunt iuniperum ignem multo tempore conſervare, ita ut ſi prunæ eius cinere fuerint opertæ, uſque ad annum perveniant.] Perpende, quàm diuturnus ſit contumeliæ ardor, quem honori lingua procax inurit.

Solet tamen Deus benignè providere, 29
tantumque malum antevertere, ac Iuſtos præſervare, ne linguæ flamma corripiantur. Eccleſ. 28. num. 23. *Beatus, qui tectus eſt à lingua nequam.* Et num. 26. *In flamma ſua non comburet iuſtos.* Pſalm. 30. nu. 21. *Proteges eos in tabernaculo tuo à contradictione linguarum.*

Vniverſitas iniquitatis.

Græcè coſmos, id eſt, *mundus.* Sic red- 30
diderunt Regia, Tigurina, Clarius, & Caiet. *Mundus iniuſtitiæ.* Vatablus, *congeries, & promptuarium.* Gagneius, *multitudo, & cumulus iniquitatis.* Nos Hiſpanè diceremus: *la lengua es un mundo abreviado de pecados.* Quemadmodùm dicunt Latini, malorum Iliadem, aut Oceanum. Hunc ipſum ſenſum Latiniſsimè, & ſignificantiſsimè Vulgatus expreſsit: *univerſitas* enim apud Ciceronem, rerum omnium cumulum, & congeriem, atque adeo ipſum ſignificat mundum.

Qui

31 Qui ſono duntaxat vocis Latinæ du-
cti, Academiam quamdam in lingua cō-
ſtituunt, varijs exedris diſtributam, in qui-
bus diverſa linguæ peccata, & artificium
conflandi fraudes, publicè doceantur; lu-
dere mihi videntur in re ſeria, & intem-
peranter abuti Scripturæ gravitate.

Si Vulgata Editio pateretur, omnino mihi placeret ille ſenſus, quem vox Græca, citra dubium, etiam præfefert: neque diſplicet, ut utrumque ſimul litteralem ſenſum eſſe credamus: alterum enim vox Latina, alterum etiam Græca repræſentat: *coſmos* enim idem eſt, ac cultus, ſive ornatus: unde mundus muliebris, *coſmos* Græcè nominatur in Editione LXX. Iudith 1. num. 15. & cap. 12. nu. 14. Aliàs etiam redditur hæc vox ab Interprete Vulgato, *decor, ornamentum, honor.* Eccleſiaſt. 6. num. 31. *Decor enim vitæ eſt in illa.* Græcè, *coſmos.* & cap. 21. nu. 24. *Ornamentum aureum prudenti, doctrina.* Græcè, *mundus aureus.* Et cap. 26. num. 21. *Mulieris bonæ ſpecies in ornamentum domus eius.* Cap. 32. num. 7. *Gemmula carbunculi in ornamento auri.* Et cap. 50. num. 11. *Vſque dum perfectus eſt honor Domini.* Græcè, *coſmos. Cultus* etiam vertitur 1. Petr. 3. num. 3. Atque hæc de vocis proprietate, nunc breviter de re ipſa.

32 Solet ſæpenumero lingua vel turpiſſi-
mæ iniquitati honeſtatem prætexere, &
fucatum illum quidem, ſpecioſum tamen
colorē illinere. Scilicet iniquitas nititur
induere honeſtam aliquam ſpeciem, qua
turpitudinem ſuam velet: erubeſcit enim
videri nuda: hoc autem velum prætexit,
& obtendit lingua; quæ vel turpiſſima, ac
fœdiſſima vitia, etiā ornare verbis cōſue-
vit. Ideo toties in Scriptura, *cōcinnandi*, id
eſt, comendi, ornandique verbum, linguæ
attribuitur. Pſalm 49. num. 19. *Lingua tua concinnabat dolos.* Iob 6. num. 26. *Ad increpandum tantùm eloquia concinnatis.* Proverbior. 12. num. 19. *Concinnat linguam mendacij.*

(?)

Lingua conſtituitur in membris noſtris, quia maculat totum corpus.

33 DVo ſummatim attigerat Apoſto-
lus: primum, linguam eſſe ignem;
alterum, eſſe congeriem iniquitatis. Vtrū-
que declarat explicatiùs, exorſus ab hoc
poſteriore. Lingua, inquit, inter organa corporis unum eſt, & illud quidem perexiguum: ſed puſillum iſtud membrum, officina quædam eſt, in qua innumeræ conflantur iniquitates, quæ totum hominem, quantus quantus eſt, fœdiſſimis maculis inurunt. Et licèt prior quaſi ſedes, ubi ſordes contrahuntur, cor ſit: de corde enim exeunt univerſa flagitia, quæ coinquinant hominem, Matth. 15 num. 20. atque adeò ipſa etiam verba, priùs, quàm efferantur lingua, in corde concipiuntur; ſed turpitudinis maculas, in corde quaſi inchoatas, lingua ipſa perficit; certè inuſtas iam in animo, & altè impreſſas, fugiētes tamen aciem oculorum, ipſa ſub aſpectum ſubijcit, & longè conſpicuas reddit.

Et inflammat rotam nativitatis noſtræ.

34 ENodatiùs iam explicat primum il-
lud, quod propoſuerat Apoſtolus, ſci-
licet, *lingua ignis eſt.* Et quidem Beda, Strabus, Sanctus Thomas, Hugo, & OEcumenius, Lyra, Catharinus, Claudius, Vatablus, Caietanus, Gagneius, Iſidorus Clarius, Salmeron, Paez, Serarius; uno verbo, omnes, quos viderim Interpretes, rotam nativitatis, periphraſim quamdam eſſe aiunt, qua vitæ mortalis inconſtantia, & volubilitas, venuſtè declaretur; perinde ac ſi dicat Iacobus: lingua ardentiſſimus ignis eſt, qui perpetuò flagrans, omnem vitæ curſum, periodum, & quaſi circulum inflammat. Vox enim Latina *rota*, ut Auctor eſt Iſidorus lib. 20. Originū

cap. 12.

cap. 12. & 15. inde ducta eſt, quòd quaſi ruat. Græca verò *trochos, apo tu trechin*, id eſt, ab incitato curſu, derivatur. Quid verò velocius, quàm hæc vita, quæ rapidiſsima cæli converſione circumacta, aſſiduè volvitur, & quaſi fulmineo quodam rotatu, ab ipſis incunabulis, ne momento quidem temporis inſiſtens, perpetuò contorquetur, & ad interitum præceps ruit?

36 Ineſt etiam in rota ſimilitudo altera cum vita: nam dum identidem circumvolvitur, eędem partes modò attolluntur in altum, modò ad terram ipſam deprimuntur: ſic in hac vita, quæ modò infima ſunt, repentè ſumma fiunt; & è contrario, quæ ſumma, momento efficiuntur infima. Hoc innuit Fortunæ ſimulacrum ſtantis in rota, quaſi omnia ſurſum, deorſumque volventis. Hoc eleganter ſignificavit, Fortunam ipſam ſic loquentem inducens, Boetius lib. 2. de Conſolatione, proſa 1. [Hæc noſtra vis eſt, hunc continuum ludum ludimus: rotam volubili orbe verſamus; infima ſummis, ſumma infimis mutare gaudemus. Aſcende, ſi placet, ſed ea lege, ne uti que cùm ludicri mei ratio poſcet, deſcendere iniuriam putes.]

37 Hanc Fortunæ viciſsitudinem attentè cōtemplabatur prudens ille Rex, qui captus à Seſoſtri, & iuſſus trahere victoris currum, retorquens oculos ad rotas, nuſquam ab illis aſpectum dimovebat; rogatuſque à Seſoſtri, cur ita faceret, quia in hac, inquit, rotarum converſione, rerum humanarum inconſtantiam, & viciſsitudinem, quaſi depictam intueor. Nota eſt hiſtoria ex Nicephoro lib. 18. cap. 29. & Cedreno in Compendio Hiſtoriarum: vide etiam Zonaram tom. 3. Annalium, in Imperio Baſilij Macedonis pag. 39. & noſtrum Biſciolam tom. 1. lib. 1. Horarum ſubceſsivarum cap. 2.

38 Sacri etiam Expoſitores in ea verba Eccleſ. 12. num. 6. *Et confringatur rota ſuper ciſternam*, rotæ nomine vitam intelligunt. Scitum eſt illud Davidis votum, Pſalm. 82. num. 12. *Deus meus pone illos, ut rotam.* Addit Chaldæus explicandi gratia, *quæ volvitur, & movetur, nec conſiſtit in declivi.* Quia nimirùm, ut ait Eccleſiaſ. cap. 33. num. 5. *Præcordia fatui, quaſi rota carri*: hoc eſt, fatuus, quippe inſtabilis, & inconſtans, fluctibus actus furentium appetitionum, inſtar rotæ incitatiſsimæ, in continuo concupiſcentiæ motu verſatur, nuſquamque acquieſcit. Iſaiæ 17. nu. 13. *Rapietur, ſicut pulvis mōtium à facie venti, & ſicut turbo* (Hebraicè, ſicut rota) *coram* 39
tempeſtate. Eleganter hoc exprimitur Sapient. 4. num. 12. *Inconſtantia concupiſcentiæ tranſvertit ſenſum ſine malitia.* Gręcè, *rembaſmos*: propriè, *circumrotatio*, id eſt: perpetua agitatio concupiſcentię, quę ex uno in aliud continuò devolvitur, mentem ſimplicem, ſynceramque pervertit. Atque hæc ſedulò congeſsi, quę faciunt pro hac prima explicatione, cui meruit planè fidem gravis tot Interpretum auctoritas.

Sed fateor, me nunquam potuiſſe in hac expoſitione conquieſcere: non enim video, ubi de lingua pręcipuè res eſt, quid emphaſis habeat elegans illa circuitio, apta ad vitæ huius volubilitatem exprimendam. Haberet illa quidem multum ponderis, ac momenti, ſi de ipſius vitę inconſtantia ſermo eſſet: ſed quid, obſecro, confert, ad exaggerandam linguę petulantiam, huius breviſsimę vitę revolutio?

Dicerē confidentiùs ſententiā meam, ſi aliquem eius Auctorem reperiſſem: 40 nunc autem ea lege dicam, ut nolim pręiudicatam tradere, ſed iudicandam. Arbitror, hìc rotam ſumi metaphoricè pro acerbiſsimo illo, antiquiſsimoque cruciatu, quem *trochon* Gręci, *rotam* Latini nominarunt: cuius ſupplicij mentio fit Proverbior. 20. num. 26. *Et incurvat ſuper eos fornicem.* Vbi in Hebraico textu, & in Editione LXX. legimus, *& immittet illis rotam.* Gręcè, *trochon*: obſervatque ibi Vatablus, genus fuiſſe ſupplicij uſitatum apud Hebręos.

Et verò in eo ſupplicio non ſolùm diſ- 41
tentis, luxatiſque membris homines

atrociſ-

atrociſsimè excarnificabantur, ſed urebantur etiam admotis flammis: ut apertè conſtat ex Ioſepho in lib. de Machabæis: cuius hæc ſunt verba. [Vt erat affixus rotæ, igni in cataſta obijcitur: atque ita tendentibus corpus radijs, & contrahentibus flammis, & coſtis deinde patentibus, laterum vitalia rumpuntur.] Et ex Apuleio lib. 3. de Aſino aureo. [Nec mora: ignis, & rota: tum omne flagrorum genus inferuntur] Ab hoc ſupplicij genere vocitatos affirmat Chriſtianos per irriſionem *ſarmentitios*, Tertullianus in Apologetico cap. 50. [Quia ad ſtipitem, inquit, dimidij axis revincti, ſarmẽtorum ambitu exurimur.] Tractant de hoc ſupplicio Baronius in Martyrologio, die. 13. Aprilis. Pontanus in lib. 6. Aeneidos, columna 1485. Turnebus lib. 7. Adverſariorum c. 16. Omnium verò, ut noviſsimè, ita etiam accuratiſsimè noſter Cerda in lib. 6. Aeneidos, verſu 616. num. 10. Biſciola, Tom. 2. Horarum ſubceſsivarũ lib. 11. cap 9.

42 Rotam itaque nativitatis explico per metaphoram, ſupplicium naturæ noſtræ: nam etiam Plautus metaphoricè uſus eſt & vocabulo, & ſupplicio rotę, in Ciſtellaria Act. 2. ſcena. 1. [Iactor, crucior, agitor, ſtimulor, verſor in amoris rota miſer.] Eodem gignendi caſu uſus eſt Iacobus cap. 1. num. 23. cùm faciem nativam appellavit *vultum nativitatis*. Quod autem ſupplicium atrocius, quis carnifex naturæ noſtræ truculentior excogitari poteſt, quàm impotentes animi perturbationes? Eæ nativæ cùm ſint, id eſt, ab ipſa natura ingenitæ, ubi modum intemperanter excedunt, hominem miſerrimè, & acerbiſsimè torquent: ut meritò *rota nativitatis*, hoc eſt, *nativus cruciatus* nominentur. Suboluit hæc explicatio ſagaciſsimo ingenio Serarij noſtri, dum ait in Commentario huius loci. *Vel rota eſt nativa quælibet perturbatio, qua, tanquam rota, huc illuc rotamur, & agitamur.*

Si patientiſsimus Iob aiebat, cap. 17. numero 11. *Cogitationes meæ diſsipatæ ſunt, torquentes cor meum*: qualiter torquebunt cor impij, quod eſt *quaſi mare fervens*, Iſaiæ 57. num. 20. exeandeſcentes iracundiæ, odia ſanguinaria, diſcordiæ prorſus implacabiles? Eccleſ. 1. num 28. *Iracundia enim animoſitatis illius, ſubverſio illius eſt*. Iob 5. num 2. *Verè ſtultum interficit iracundia*. Præclarè Emiſſenus homil. 9. ad Monachos. [Sicut naſci vipereï fœtus, diſruptis matrum viſceribus, aſſeruntur: ita humana præcordia ipſis primitùs, quas conceperint, paſsionibus dilacerantur.] Iuſtinus Martyr in epiſtola ad Zenam, & Serenum, pagin. 18. refert, quoſdam præ ſtomacho, & rabie ſemetipſos dentibus diſcerpſiſſe, & doloribus eſſe confectos. Valerius Maximus lib. 9. cap. 3. agens de iracundiæ furore, ait. *Nunquã ſine tormento fui violentus: quia dolorem cùm inferre vult, patitur.* Itaque non ſolùm diſcruciat animum circumrotatio illa concupiſcentiæ, Sapientiæ 4. numero 12. ſed longè etiam vehementiùs excarnificat violentiſsima rota exeandeſcentię. Ad eam machinam diſtenditur homo: dum enim toto pectore ad vindictam anhelat, dum regerit convicia, dum hoſtilem ſanguinem ardentiſsimè ſitit, ipſa viſcera miſerè rotata diſrumpuntur. 43 44

Si hanc rotam intelligamus, conſtabit ſanè ſenſus Apoſtolo dign⁹, ſimilis phraſi, qua Hiſpanè diceremus. *Vna mala lengua nos da tormento; es el verdugo, y potro de nueſtra vida*. Verè enim lingua petulãs inflammat hãc rotam nativitatis: aut omnes, aut pleræque effervefcentes ſtomacho diſcordiæ, quibus humana præcordia miſerandum in modum diſſecantur, atq; extabeſcunt, ſcintilla quapiam, excuſſã ex iſto igne, concipiuntur; certè linguæ flabello ventilatæ gliſcunt, & latè populantur. Licuit Auguſt. dicere de lingua laudante, lib. 10. Confeſsionum. c. 37. *Quotidiana fornax noſtra lingua humana.* Quid de petulante, procacique dixiſſet? 45

Vide, quæ adnotavi ad illa verba num. 6. *Lingua ignis eſt.*

46 Atque ut aliquando tandem è rotis, tanquam è cotibus, emergamus: neſcio an rotam, & ignem præſeferant verba illa Pſalm. 139. num. 10. *Caput circuitus eorum: labor labiorum ipſorum operiet eos: cadent ſuper eos carbones.* Labor enim labiorum ipſorum, id eſt, amara, & virulenta verba (Symmachus vertit, *amaritudo, ac venenum*) quæ ſunt præcipuum, ac ſummum circuitus eorum (*nam in circuitu impij ambulant*, Pſalm. 11. num. 9. hoc eſt, volubili perturbationū rota circumagun tur,) ipſa, inquam, quæ iactant, convicia, velut igniti carbones recidunt priùs in ipſorum capita, & cruciatus eorum rotam incendunt.

Inflammata à gehenna.

47 ID eſt, afflata à dæmone Parente diſcordiatum, tanquam organum promptiſſimum illius: ex infernali videlicet igne, ſcintilla exiliens, corripit linguam, quæ mox tartareum excitat incendium. Rectè Chryſoſtomus tom. 5. homil. ad Baptizandos: [Vndique nobis inſidias dæmon præparare conſuevit; ſed faciliùs lingua, & ore peccante: nullum enim æque congruum illi organum in miniſterium eſt interitus atque peccati.] Cur verò Infernus, Gehenna nominetur, tractat eruditè Maldonatus Matth. 5. n. 22.

Numerus 7.

Omnis enim natura beſtiarum, & volucrum, & ſerpentium, & cæterorũ domantur, & domita ſunt à natura humana.

48 Nimis affirmatè pronũtiat Catharinus de mendo huius loci: [Quod in quibuſdam, inquit, Latinis codicibꝰ legitur corruptè *cæterorum*, Interpretem vertiſſe *cetorum*, non debet eſſe cuiquam dubium.] Hauſit hoc Catharinus ex Eraſmo: qui intolerando illo ſuo critico ſupercilio ait. [Interpres ſcripſit *cetorum*, ſed Scriptor oſcitans mutavit in *cæterorum*.] Simili ductũ coniectura Gagneius, Claudius, Salmeron, Caietanus, Regia, Vatablus, & Interpres OEcumenij, vertunt, *marinorum*. Et quidem vox Græca *enalion*, 49
quæ conſtanter legitur in exemplaribus, quę vulgò circumferuntur, & citra dubium belluas marinas ſignificat, horum ſententię ſuffragatur. Favet Syriaca verſio, quę ita reddit: *& ſerpentium, tum maris, tum aridæ.* Favet etiam ſeries Apoſtoli: non enim contentus, generatim, univerſeque dixiſſe, omne genus animantium, quantumvis ferum, & indomitum, hominum tamen induſtria cicurari; enumerat ſpeciatim feras terreſtres, truculentia ipſa formidabiles, verbi cauſa, tigres, leones, urſos; quos beſtiarũ nomine cõprehẽdit: receſet etiã aves rapaces, & carnivoras, liberoque volatu vagantes toto cęlo, & in excelſis rupibus nidos conſtruentes, velut aquilas, ieraces, accipitres, *halcones, ſacres, y neblies*: peſtiferos item ſerpentes, qui non afflatu modò, ſed aſpectu etiam venenato aerem inficiunt, ut baſiliſcum, viperam, & aſpidem. Reſtabat, ut omnibus ſuis numeris expleretur tam diſtincta enumeratio, ſigillatim marinas belluas, ſub immenſis aquarum gurgitibus, in abditis cavernis latitantes, recenſeri, ut Cetos, Delphinas, Crocodillos; neq; generali illo nomine *cæterorum*, tam curioſam, & exactam recenſionem terminari. 50

51 Sed ubi obſtat auctoritas Vulgati, omnis pręcludendus eſt coniecturis locus Editio Vaticana emendatiſsima retinet *cæterorum*: ſic etiam legit Beda ante nongentos annos, &, qui eum proximè conſecuti ſunt, Expoſitores. Quare minimè dubius affirmare audeo, non ſolùm hanc lectionem habendam pro germana, ſed vitiatos eſſe Grǽcos codices, mendoſè legentes *enalion*, noſtrum.

trumque Interpretē nactum fuiſſe emendatiores, in quibus *ton allon* legeretur: neque inſolens eſt, ſpecialem enumerationem generali aliquo nomine concludere.

52 Et verò, ne quis exiſtimet, ſolutionem hanc eſſe factitiam, & ſolùm ad ſubterfugiendam commodè difficultatē pro meo lubito excogitatam; cùm perſpicua ratio, tum verò graviſsima auctoritas eam ſolidiſsimam eſſe, & inconcuſſam, apertè demonſtrant. Eccleſia Catholica decreto ſuo promulgato in Trident. Seſsione 4. certos nos facit, hanc Latinam verſionem Vulgatam, eſſe authenticam, hoc eſt, cum ſuis fontibus, & primis exēplaribus ad amuſsim convenire illorumque ſenſus fideliſsime repræſentare. At, ſi in hoc loco Græca vox non fuiſſet deſcriptorum incuria immutata, eius propriam, atque nativam ſignificationem minimè Vulgatus expreſsiſſet.

53 Deinde in præfatione emendatiſsimæ Editionis Vaticanæ hæc ipſiſsima cauſa redditur, cur nonnulla, quæ cōſultis exemplaribus Hebraicis, atque Grę cis, corrigenda, & immutanda videbantur in Editione Latina, de Induſtria tamē immutata relicta ſunt. *Quis*, inquit, *facilè fieri poſſe credendum eſt, ut Maiores noſtri, qui ex Hebræis, & Græcis Latina fecerunt, copiam meliorum, & emendatiorum librorum habuerint, quàm ij, qui poſt illorum ætatem ad nos pervenerunt, qui fortaſse tam longo tempore identidem deſcribendo minùs puri, atque integri evaſerunt.*

54 Atque hæc de lectione huius loci: minus negotij eſt de ſententia: tota enim vetus teſtatur Hiſtoria, feras etiam immaniſſimas, edomitas, & cicuratas fuiſſe ab hominibus. Hāno fuit primus Leonis domitor, ſed morte illi ſtetit tā mira ſolertia, ut Auctor eſt Plinius lib. 8 cap. 16. quia nihil non perſuaſurus vir tam inſignis artificij videbatur, ſi ad opprimendam patria ingenio abuteretur. Delphinis dorſo inſidens circumcurſabat mare puer quidam, ut refert Gelius lib. 7. cap. 8. univerſa Italia ad tam inauditum ſpectaculum ſtupente. Plinius ſcribit lib. 8. cap. 25. ſolitos crocodillos, inſtar equorū iniecto fræno, quoquoverſus circumduci. Idem lib. 10. cap. 74. prodit, aſpidem ad mēſam cuiuſdam quotidie altam. Sed plena eſt exemplorum vetuſtas: quę congerit eruditiſsimè, ut ſolet, noſter Biſciola, Tom. 2. Horarum ſubceſsivarum lib. 13. cap. 11.

Numerus 8.

Linguam autem nullus hominum domare poteſt.

55 ACutè obſervat Auguſt. tom. 7. lib. de Natura & Gratia, cap. 15. [Non ait: linguam nullus domare poteſt; ſed, nullus hominum: ut cùm domatur, Dei miſericordia, Dei adiutorio, Dei gratia fieri fateamur.] Quod clarè agnoſcebat. & ingenue fatebatur idem Auguſt. lib 10. Confeſſ. cap. 17. [Imperas nobis linguæ continentiam: da, quod iubes; & iube, quod vis. Tu noſti de hac re gemitus cordis mei, & flumina oculorum meorum.]

56 Eſt inſignis locus Proverb. 16 num. 1 *Hominis eſt animam præparare, & Domini gubernare linguam.* Hebraica vertas verbum è verbo: *hominis ſunt diſpoſitiones, ſive præparationes cordis; ſed à Domino reſponſio linguæ.* Perinde, ac ſi dicat Salomon: Poteſt quidem homo Rationis lance accuratiſsimè expendere, quæ verba, tali oblata occaſione, deceat illum effari: at ubi ventum eſt ad rem præſentem, ita cohibere, ac moderari linguâm, ut præfixos ſibi terminos non tranſiliat, ſed verba ipſa quaſi dimenſa præparationi reſpondeant, donum Dei eſt prorſus ſingulare.

57 Hinc erumpebat illa vox Eccleſ. 22. num 33. *Quis dabit ori meo cuſtodiam, & ſuper labia mea ſignaculum certum?* Græcè, *panurgon.* Editio Romana LXX vertit, *aſtutum.* Ianſenius, *prudens.* Vatablus, *ſignaculum ſapientiæ.* Interpres

Chryſoſtomi, hom. 4. ad Baptizatos, *aſtutiæ*. Verè enim opus eſt cæleſtis ſapientiæ luce, & divinitus conceſſa prudentia. Pergit Eccleſiaſticus. *Vt non cadam ab ipſis, & lingua mea perdat me*. Et quaſi interno afflatu pervideret Sapiẽs, quod poſteà ſcripſit Auguſt. tom. 10. ſerm. 4. de Verbis Domini cap. 2 [Si linguam nullus hominum domare poteſt, ad Deum confugiendum eſt, qui domet linguam noſtrã.] orditur Eccleſ. c. 23. n. 1. *Domine Pater, & dominator vitæ meæ, ne derelinquas me in conſilio eorum* (ſcilicet, labiorum) *nec ſinas me cadere in illis*.

58 Conſonat Regius vates Pſalm. 140. n. 3. *Pone Domine cuſtodiam ori meo, & oſtiũ circumſtantiæ labijs meis*. Vertit Græcam vocem Auguſt. *oſtium continentiæ*. Genebrar. & Belarm. *oſtium munitionis*: oſtiũ videlicet munitum, ac forte, quod labia circum tet, id eſt, circumvallet, & undique obſideat: vox enim Græca *perioche*, in arcano ſermone, eſt illa murorum firmitudo, & ambitus, quibus munitiſſimæ urbes circumquaque cinguntur. Vnde quæ à Vulgato Pſalm. 30. num. 22. & Pſ. 107. num. 11 vocatur *civitas munita*, dicitur Grçcè *perioches*, ideſt, *civitas circunſtantiæ*. Quin & ipſa vox *perioche*, fortiſſimam ſignificat arcem. 2. Regum 5. n. 7. & 1. Paralip. 11. num. 5. *Cepit autem Da-*
59 *vid arcem ſiõ*. Vtrobiq; LXX *periochen*. Senſus itaque huius loci eſt: Præfige, ô Deus, ori meo validiſſimos clathros qui impotentem linguam, tanquam belluam indomitam, efferatamque contineant, ut minimè poſſit è cuſtodia erumpere, etiam ſi maximè munitiſsimum oſtium conetur effringere.

Inquietum malum.

GRęcè, *incoercibile malum*: effrænatus videlicet, & impotentius feris immaniſſimis, quæ aliquando tandem induſtria cicurantur. Hæc autem efferata bellua humanitus coerceri nunquam poteſt: Divinitus enim exequendum eſt, quod pręcipit Apoſtolus 1. Petri. 3. nu. 10. ex Pſalmo 33. num. 13. *Coerceat linguam ſuam à malo*.

Plena veneno mortifero.

SApienter ait Bern. Sermon. de triplici cuſtodia. *Numquid non vipera eſt lingua iſta? ferociſſima planè*. Congruenter Regio vati Pſal. 139. n. 4. *Acuerunt linguas ſuas, ſicut ſerpentis*. Sic legit Vulgata editio noviſſimè correcta, conſentaneè Græco textui, in quo habetur *os opheos*. Neq; enim ſerpentes linguam ſuã acuũt, ſed exacutam habent à natura, cùm cæterarum animantium lingua fere ſit obtuſa. Pergit Pſalmographus. *Venenum aſpidum ſub labijs eorum*. Quæ verba prorſus eadẽ habentur Pſ. 13. n. 3. & ad Rom. 3. n. 15. Eſt autẽ aſpidum venenum omnino immedicabile, atque mortiferum, ſive, ut loquitur Moyſes Deuter. 32 n. 33. *inſanabile*. Aſpidis enim morſus, auctore Plinio li. 8. cap. 23. adeò lethaliter inficit hominẽ, ut, niſi confeſtim ictæ partes amputentur, nulla deinde omnino ſit graſſantis veneni medicina. Lege, quæ de inſanabilĩ detractionis veneno adnotavi ad illa verba num. 6. *Lingua ignis eſt*. 60

Huc etiam ſpectat illud Eccleſ. 10. nu. 11. *Si mordeat ſerpens in ſilentio, nihil eo minus habet, qui occultè detrahit*. Quem locum ita legunt LXX. ut vertit Caſſianus, Collatione 2. c. 11. *Si momorderit ſerpens non in ſibilo, non eſt abundantia incantatori*: hoc eſt, ut exponit idem Caſſianus: *ſuccurrere incantator periclitanti, perituro ve non poterit*. Vt linguæ detrahenti aptari commodè poſſit illa Ieremiæ comminatio, c. 8. num. 17. *Ecce ego mittam vobis ſerpẽtes regulos, quibus non eſt incantatio*. 61

Obſervandum verò eſt, quod ait Iſidorus lib. 12. Etymologiarum c. 4. [Nullum animal tanta celeritate linguam mover, ut ſerpens: adeò, ut triplicem linguã habere videatur, cùm una ſit.] Et Plinius lib. 11. cap. 37. *Lingua tenuiſſima ſerpentibus, & triſulca, vibrans atri coloris*. 62

Virgilius 3. Georgicorum verſ. 439. *Linguis micat ore triſulcis.* Dicitur autem triſulcum, ſeu trifidum telum, quod tripliciuſpide ferit; quod in linguam aptiſsime quadrat. Hæc enim vipera venenata, cùm virus evomit detractionis, *tres lethaliter inficit ſtatu uno*; ut ait Bernardus loco citato, dilettéque explicat Laurentius Iuſtinianus lib. de Vita ſolitaria cap. 4. *Abſentis quippe ſamam interimit; audientiſque, ac propriam occidit animam.* Perpende, quàm ſit mortiferum linguæ venenũ.

63 Quòd ſi peſtilentiæ lues venenata itẽ eſt, & inficiens quoslibet veneno prorſus mortifero; ſanè verbum petulans, & contumelioſum, ſæva peſtilẽtia eſt. Sic expreſſe vocatur Pſalm. 90. num. 3. *Ipſe liberavit me de laqueo venantium, & à verbo aſpero.* Hebraicè, *& à lue corrumpente, à peſte celeriter necante.* Vnde qui idiomate ſacro dicuntur *letſim*, ideſt, irriſores, procaces, illuſores; à LXX. *limi*, ideſt, peſtilentes, non ſine afflatu divino nominantur. Pſalm. 1. num. 1. *& in cathedra peſtilentiæ non ſedit.* Hebraicè, *in cathedra illuſorum.* Græcè, *peſtilentium.* Proverb. 19. num. 25. *Peſtilente* (Hebraicè, irriſore) *flagellato, ſtultus ſapientior erit.* & cap. 22. num. 10. *Eijce deriſorem, & exibit cum eo iurgium.* LXX. *eijce peſtilentem.*

Numerus 9.

In ipſa benedicimus Deum, & Patrem: & in ipſa maledicimus homines.

64 OBſervat hîc ſanctus Thomas, per Deum, & Patrem, totam Beatiſsimam Trinitatem denotari: quæ Deus noſter eſt per potentiam creationis; Pater autẽ, per gratiam adoptionis.

Dilucida verò eſt proximorum verſuũ ſententia, ad quam eleganter alluſit Nazianzenus in carminibus de Silentio pag. 1296.

Non aliena etenim lingua, nec mẽte profana,
Vivificum puro labis obibo ſacrum.
Fons idem haud dulces, & amaras proſeret undas;
Purpureæ veſti res aliena lutum.

Totum itaque Iacobi argumentum duc- 65
tum eſt à repugnantibus: reclamitat enim ipſa natura, ex eodẽ fonte vitam, necẽq; profluere; eadem lingua dilaudare Deum in ſe ipſo; in proximo verò, qui eius eſt imago, contumelijs, & maledictis inceſſere. Sic obijcitur impio Pſalm. 49. num. 16. *Quare tu enarras iuſtitias meas?* & mox num. 20. *Sedens adverſus fratrem tuum loquebaris.* Ideo dicitur Proverb. 18. n. 21. *Mors, & vita in manibus linguæ.* & Matt. 12. n. 37. *Ex verbis enim tuis iuſtificaberis, & ex verbis tuis condemnaberis.*

Hoc quaſi per umbram aſſecuti etiam 66
ſunt veteres Philoſophi. Anacharſis enim interrogatus, quid eſſet in homine peſsimum, quid optimum; reſpondit: lingua. Sentiens, idem membrum plurimam afferre utilitatem, ſi recta ratione gubernetur; maximam verò perniciem, ſi ſecùs. Auctor eſt Laertius lib. 1. cap. 9. Amaſis, Ægyptiorum Rex, dono miſit Bianri victimam, quam Dijs immolaverat; ea tamen lege miſit, ut ipſe ſibi remitteret viciſsim, quod in illius victimæ carnibus optimum, & peſsimum illi videretur. Bias tamen prudenter linguam reſectam duntaxat remiſit: videlicet, quia ea ſola & optima, & peſsima ſimul eſſet. Refert Plutarch⁹ lib. de Garrulitate. Vide etiam Rodigin. lib. 7. cap. 26. & Pierium lib. 33. tit. de Lingua.

Qui ad ſimilitudinem Dei facti ſunt.

PRæclarè Amb. lib. de Dignitate hu- 67
manæ cõditionis c. 3. *Quis maior honor homini potuit eſſe, quã ut ad ſimilitudinẽ ſui factoris conderetur?* Et S. Leo. ſer. 1. de Ieiun. 10. menſ. [Si fideliter, atq; ſapiẽter creationis noſtræ intelligam⁹ exordiũ, inveniemus, hominẽ ideo ad imaginẽ Dei

conditum, ut imitator ſui eſſet Auctoris:
& hanc eſſe naturalem noſtri generis dig-
nitatem, ſi in nobis, quaſi in quodam ſpe-
culo, Divinæ benignitatis forma reſplen-
deat.] Denique Bernardus lib. de Anima
cap. 1. [Oportet, id, quod ad imaginem
eſt, cum imagine convenire; & non in
vacuum, nomen imaginis participare.]
68 Quærit Baſilius hom. 10. Examero:
cur, cùm dixiſſet Moyſes, Geneſis 1. nu-
mero 26. *Faciamus hominem ad imaginem,
& ſimilitudinem noſtram*; adiungat conti-
nuò, num. 27. *Creavit Deus hominem ad
imaginem ſuam*: & nihil prorſus de ſimili-
tudine dicat. Reſpondet, huius rei cau-
ſam eſſe, quoniam imago Deitatis, quæ
natura ipſa duntaxat mentis, & volunta-
tis humanæ continetur, ſolum Deum
habuit artificem: ſimilitudo autem, quæ
in gratuitis donis, & in omni probitate,
virtutumque abſolutione conſiſtit, à no-
69 bis quoque, Deo iuvante, perficitur. Hanc
ipſam diſtinctionem inter ſimilitudinem,
& imaginē, video magnis auctoribus pla-
cuiſſe: ij ſunt Auguſtin. lib. Quæſtionum
ſuper Deuteronom. quæſt. 4. & lib. con-
tra Adimantum, cap. 5. Irenæus lib. 5. ad-
verſus hæreſes, cap. 6. Cyprianus, Sermo-
ne de Bono patientiæ: Ambr. lib. de Dig-
nitate conditionis humanæ, cap. 2. Hie-
ronym. in Commentarijs ad cap. 28. Eze-
chielis, Chryſoſtomus homil. 9. in Gene-
ſim, Damaſcenus lib. 2. de Fide orthodo-
xa, cap. 12. Origenes lib. 3. Periarch.
cap. 6. Niſſenus in hom. de Creatione ho-
minis, Eucherius lib. 1. Commentar. in
Geneſim, Rupertus lib. 2. de Trinitate, &
operibus eius, Bernard. Sermo. 1. de An-
nuntiatione, Theodoretus quæſt. 20. in
Geneſ. Et ab his Patribus acceperunt poſ-
teriores Theologi cum Magiſtro in 2. diſ-
tinctione 16. & Sancto Thoma 1. P. q. 93.
artic. 9.
70 Sed ſalva reverentia, quæ tantis Au-
ctoribus debetur maxima, valde dubito,
an hæc obſervatio in ſacris litteris perpe-
tuò ſibi conſtet. Primò nanque Geneſ. 5.
num. 1. legimus. *In die, qua creavit Deus
hominem, ad ſimilitudinem Dei fecit illum.*
Vbi non eſt dubium, quin de creatione
ipſa humanæ naturæ ſermo ſit: & alioqui
perſpicuum eſt, nullum poſſe ibi diſcri-
men inter ſimilitudinem, & imaginem
aſsignari; idemque prorſus eſſe, ac illud
Eccleſiaſt. 17. num. 1. *Deus creavit de ter-
ra hominem, & ſecūdum imaginem ſuam fe-
cit illum.* Quinimò Sapient. 2. num. 23.
utraq; vox, inſtar unius enuntiatur. *Deus
creavit hominem inexterminabilem, & ad
imaginem ſimilitudinis ſuæ fecit illum.* Per-
inde, ac ſi imago, & ſimilitudo prorſus
idem ſint.
Secundò: vocabulum ipſum imaginis 71
non ſemel uſurpat Paulus pro ſimilitudi-
ne, quæ in donis gratuitis, & omni ſan-
ctitate conſiſtit. Tantum abeſt, ut pro ſo-
la ſimilitudine naturæ in Scriptura fre-
quentetur. Ad Coloſſenſes 3. num. 10.
*Et induentes novum eum, qui renovatur in
agnitionem ſecundum imaginem eius, qui
creavit illum.* 1. Corinth. 15. num. 49. *Por-
temus & imaginem cæleſtis.* Et 2. Corin. 3.
num. 18. *Nos verò omnes, revelata facie glo-
riam Domini ſpeculantes, in eamdem imagi-
nem transformamur à claritate in clarita-
tem, tanquam à Domini Spiritu.*
Tertiò: nam emphaſis Iacobi in hoc 72
loco, eſt illa eadem omnino, qua permo-
vemur ad deteſtandum homicidium, Ge-
neſis 9. num. 6. *Quicunque effuderit huma-
num ſanguinem, fundetur ſanguis illius: ad
imaginem quippe Dei factus eſt homo.* Gra-
viſsimam videlicet irrogaret iniuriā Re-
gi, qui eius imaginem, in publico locatā,
deijceret, diſcerperet, pedibuſque con-
culcaret: ergo ſimilitudo in hoc Iacobi
loco, idem omnino eſt, atque imago; &
promiſcuè, atque indiſtinctè, utrumque
nomen in ſacris litteris uſurpatur.
Quartò denique, Geneſis 5. num. 3. 73
dicitur Adam genuiſſe filium Seth *ad
imaginem, & ſimilitudinem ſuam.* Atqui
ibi diſtinctio tradita inter illas voces, mi-
nimè locum habere poteſt.
Hæc ſunt, quæ me tantorum Patrum
pondere, & auctoritate preſſum, invitum

licet,

licèt, vehementer cogunt, de diſcrimine inter has voces aſsignato, etiam, atque etiam dubitare: potiùſque in contrariam opinionem propendere; unum ſcilicet eſſe, atque eumdem in arcano ſermone utriuſque vocis ſignificatum.

Numerus 10.

Ex ipſo ore procedit benedictio, & maledictio: non oportet, fratres mei, hæc ita fieri.

Numerus 11.

Numquid fons de eodem foramine emanat dulcem, & amaram aquam?

Numerus 12.

Numquid poteſt, fratres mei, ficus uvas facere, aut vitis ficus? Sic neque ſalſa dulcem poteſt facere aquam.

74 HAEc ultima nonnihil variant in Græco. *Sic nullus fons ſalſam, & dulcem poteſt edere aquam.* Sed Latinam lectionem eruditè defendit Franciſcus Lucas in ſuis notationibus.

De ſententia nihil eſt negotij: Apoſtolus enim argumentum illud ductum à repugnantibus, prolatis quatuor exemplis reddit illuſtrius. An non monſtroſum eſſet, ſi ficulnea ficus ſimul, & uvas ferret? aut ſi vitis uvas ſimul, ficuſque produceret? An non prodigioſum eſſet, ſi idem fons dulcibus ſimul, & amaris aquis ſcaturiret? aut ſi aqua maris dulcem pariter potum, ſalſumque præberet? Atqui multò eſt monſtroſius, ex eodem ore, quod ad laudandum Deum formatum eſt, probra in proximos iactata, atque adeò adverſus ipſum Deum prodire blaſphemias. Inſtar planè prodigij eſt, ex eodem corde per eamdem linguam, iniuriam, & laudem; pietatem, & impietatem; mortem, & vitam; veritatem denique, mēdaciumque depromere.

Haud abſimiles parabolas uſurpaverat 75
Chriſtus. Matth. 7. num. 16. *Numquid colligunt de ſpinis uvas, aut de tribulis ficus?* Et cap. 12. num 33. ubi de lingua item ſermo eſt. *Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum; aut facite arborem malam, & fructum eius malum.* Et num. 34. *Quomodò poteſtis bona loqui, cùm ſitis mali?* Geminus eſt huic Iacobi loco alter Eccl. 28. num. 14. ubi venuſta quadam ſimilitudine expenditur, quantam vim habeat eadem lingua, ſive ad inſtigandam adulationibus, aut falſis criminationibus gliſcentem iracundiam; ſive ad frigidam illi ſuffundendam, manſuetudine verborum, ſuroriſque turpitudine propoſita. *Si ſufflaveris in ſcintillam, quaſi ignis exardebit: & ſi exſpueris ſuper illam, extinguetur: utraque ex ore proficiſcuntur.*

Numerus 13.

Quis ſapiens, & diſciplinatus inter vos? Oſtendat ex bona converſatione operationem ſuam in manſuetudine ſapientiæ.

GRæcum nomen *epiſtemon*, 76
quod redditur ab Interprete *diſciplinatus*, ſignificantiſſimum eſt. Regia vertit, *peritus*. Vatablus, & Interpres OEcumenij, *ſcientia præditus*. Paez, *bene inſtitutus*. Caietanus, neſcio quàm Latinè, *ſcientificus*. Meliùs Vulgatus Eccl. c. 21 num. 18. *ſcius*. & cap. 47. num. 14. *ſenſatus*. Salmeron, *ſcientia imbutus*. Eius nominis vim duplici vocabulo ſibi putavit Latinus Interpres exhauriendā, Eccl 10 n. 28. *Vir prudēs, & diſciplinatus*. Græcè eſt dūtaxat *epiſtemon*.

77 Repreſſerat Iacobus initio huius capitis inſolentem Iudæorum ambirionem; qua elati, etiam imperiti, ad magiſterij munus aſpirabant: obiecerat illis pericula, quæ incurrebant: propoſuerat difficultatem coercendi linguam; atque per eam occaſionem tantiſper digreſſus, huiuſque indomitæ belluæ feritatem perſecutus; iam tandem inſtruit viros ſapientes, & eruditos; eos videlicet, qui digni erant tantam perſonam ſuſtinere, ut alios docendi munere fungerentur.

78 Ab his in primis requirit, ut doctrinã, quam profitentur, bona converſatione, & operibus oſtendant, hoc eſt, vita ipſa, & moribus effingant: bona enim converſatio, phraſi Apoſtolica, eſt inculpabilis tenor vitæ. 1. Petri 1. num. 15. *Et ipſi in omni converſatione ſancti ſitis.* Cap. 2 num. 12. *Converſationem veſtram inter Gentes habentes bonam.* Cap. 3. num. 1. *Per mulierum converſationem ſine verbo lucrifiant.* 1. Timoth. 4. num. 12. *Exemplum eſto Fidelium in verbo, in converſatione, in charitate.*

79 Signatè verò exigit Iacobus à Magiſtris, ut manſuetudinem diſcant ab illo cœleſti Magiſtro, qui, cùm omnes theſauri ſapientiæ, & ſcientiæ abſconditi in eo eſſent, ad Coloſſenſ. 2. numero 3. mitis fuit, & humilis corde, Matthæ. 11. numero 29. Individuus videlicet ſapientiæ comes ſolet eſſe manſuetudo. Vide, quæ adnotavi cap. 1. num. 21. ad illa verba, *in manſuetudine ſuſcipite inſitum verbum.* Lego tamen apud Ciceronẽ in Oratione pro Roſcio Comœdo. [Quò quiſque ſolertior eſt, & ingenioſior, hoc docet iracundiùs, & laborioſiùs: quod enim ipſe celeriter arripuit, id, cùm tardè percipi videt, diſcruciatur.] Quare vel ad ferendam æquo animo diſcipulorum in percipiendo tarditatem, apprimè neceſſaria eſt ſolerti, & ingenioſo magiſtro manſuetudo.

Numerus 14.

Quòd ſi zelum amarum habetis, & contentiones ſint in cordibus veſtris: nolite gloriari, & mendaces eſſe adverſus veritatem.

ZElus, (qui Latinè dicitur li- 80
vor, ſive æmulatio) obtrectatiõe, & invidentiã affert; cũ quadam indignatione. Vnicus liber Actuum Apoſtolorum, quatuor nobis ſuppeditabit exempla. Cap. 5. n. 17. *Repleti ſunt zelo, & iniecerunt manus in Apoſtolos.* Cap. 7. num. 9. *Æmulantes,* (Græcè, *zeloſantes*, id eſt, zelantes, & invidentes) *Ioſeph vendiderunt in Ægyptum.* Cap. 13. num. 45. *Repleti ſunt zelo, & contradicebant his, quæ à Paulo dicebantur.* Cap. 17. numero 5. *Zelantes autem Iudæi, &c.*

Propter iracundiam ergo, & rancorẽ, 81
quem, amarulentâ commotâ bile, ſecum affert invidentiæ zelus, amarus ipſe nominatur. Hanc invidiæ, & iracundiæ amarulentiam explicuit eleganter Emiſſenus, hom. 8. ad Monachos. [Interdiximus nobis diverſas ſæculi voluptates, varios deliciarum ſapores; in quibus erat aliquid iucunditatis, atque dulcedinis: & nunc abſtinere non poſſumus ab iræ, atque invidiæ venenatis paſſionibus, in quibus nihil eſt, niſi quidquid amaritudinis, & rancoris eſt.] Elegantiùs verò Chryſologus 82
Sermo. 172. [Invidia, ſuorum carnifex ſemper extitit: extendit ſenſus, torquet animos, diſcruciat mentes, corda corrumpit. Quid plura? Hanc qui receperit, ſua ſuſtinet ſine fine ſupplicia, quia in ſe domeſticum ſemper diligit habere tortorem. Quis ibi malorum finis, ubi alterius bonum pœna eſt? ubi cruciatus eſt aliena felicitas?] Propterea acutè dixit Nazianzenus Oratione 27. [Solus ex omnibus affectibus, iniquiſsimus ſimul, & æquiſsi-

mus eſt invidia: iniquiſsimus, quia bonis
omnibus adverſus eſt; æquiſsimus, quia
Dominos ſuos exeſt, & conficit.]

83 Solere verò invidentiam conflare a-
mariſsimam iracundiam, odiumq́ue ca-
pitale contra invidioſum, res eſt adeò
perſpicua, ut probatione non egeat. Pri-
mum fratricidium à mundo condito, Cai-
ni patravit invidia: ut meritò exclamave-
rit Chryſologus Serm. 4. [O zeli tumor:
duos non capit domus ampla germanos.
Fecit invidia, fecit, ut mundi tota duobus
eſſet anguſta fratribus latitudo.] Inviden-
tes fratres Ioſeph, Geneſ. 37. num. 4. *Ode-
rant eum, nec poterant ei quidquam pacificè
loqui.* Sed eſt notabile illud, quod teſtis
oculatus refert Auguſti. lib. 1. Confeſsio-
num, cap. 7. [Vidi ego, & expertus ſum
zelantem parvulum: nondum loqueba-
tur, & intuebatur pallidus amaro aſpectu
collactaneũ ſuum.] Vide etiam in lacten-
te infante ortam ex zelo amaritudinem.

84 Quin & ipſa indignatio, atque iracun-
dia ſæpe in ſacra Scriptura, ſine ullo alio
appoſito, *amaritudinis* vocabulo denota-
tur. Oſeæ 14. num. 1. *Pereat Samaria, quo-
niam ad amaritudinem concitavit Deum
ſuum*: hoc eſt, ad iram provocavit. *A hecho
a Dios de hiel.* Idem enim prorſus eſt, ac
illud Amos 5. num 7. *Qui convertitis in
abſynthium iudicium.* Eſt enim abſynthiũ
amariſsima herba. Quare luculentè expli-
cat Ribera hunc locum, quaſi dicat Pro-
pheta: iniquè iudicatis, & pauperes oppri-
mitis, atque ita Deum ad amaritudinem,
85 & iram provocatis. Cùm Apoſtolus mo-
nuiſſet Hebræos, cap. 12. num. 14. *Pacem
ſequimini cũ omnibus*, ſubiecit: *ne qua radix
amaritudinis ſurſum germinans impediat.*
Perinde ac ſi diceret: cavete, ne qua par-
va odij ſcintilla, niſi celeriter reſtinguatur,
magnum excitet incendium: nam diſcor-
diarum quidem ſurculi recèns nati, facilè
evelluntur; ſi altas radices egerint, vix, aut
ne vix quidem. Alluſit Apoſtolus ad lo-
cum Deuteronom. 29 num. 18. *Et ſit inter
vos radix germinans fel, & amaritudinem*,
id eſt, implacabiles diſcordias excitans.

Conſentaneè Actuum 8. num. 23. legi-
mus, Simonẽ illum Magum, qui poteſta-
tem conferendi Spiritũ Sanctũ Apoſtolis
invidit, fuiſſe in felle amaritudinis; ſi-
ve, ut Græca vertit Lorinus, *in cholera
acerbitatis.* Et ad Epheſios 4. num. 31. co-
pulantur, *omnis amaritudo, & ira, & in-
dignatio.* Itemq́ue Pſalm. 9. num. 7. Pſal-
mo 13. num. 3. & ad Roman. 3. num. 14.
*Quorũ os maledictione, & amaritudine ple-
num eſt.* Sic dicitur 1. Regum 30. num. 6. 86
*Volebat eum populus lapidare, quia amara
erat anima uniuſcuiuſque viri*, id eſt, furens
iracundia, & dolore. Threnor. 3. num. 42.
Ad iracundiam provocavimus. Hebraicè,
marinu, id eſt, *amaricavimus Deum.* Nam
idem verbum vertit Vulgatus Thren. 1.
num. 20. *Amaritudine plena ſum.* Danie-
lis 8. num. 7. *Efferatus eſt in eum.* Hebraicè,
amaricatus eſt. Et cap. 11. num. 11. *Provo-
catus Rex.* Hebraicè, *amaricabitur.* Regia,
bile movebitur. Tigurina, *irritabitur.* Vide,
quàm congruenter Iacobus amarum di-
cat zelum, qui bilioſa ſemper amaritudi-
ne, ac felle madet.

Ex zelo, & amaritudine, quid, niſi con- 87
tentiones oriantur? Contentio enim, ut
advertit Baſil. in Regulis brevioribus reſ-
ponſione 66. eſt, quando quis oſtentatio-
nis, & inanis gloriæ cauſa, alios provo-
cat. Sic obſervo in Scriptura, cum zelo,
cum invidia, cum iracundia, plerunque
iungi contentiones; eaſq́ue magno eſſe
impedimento ad fidem ſuſcipiẽdam. Ad
Roman. 1. num 29. *Plenos invidia, homici-
dio, contentione.* Et cap. 13. num. 13. *Non in
contentione, & æmulatione.* Græcè, *zelo.*
1. Corinth. 3. num. 3. *Cùm ſit inter vos ze-
lus, & contentio, nonne carnales eſtis?* 2. Co-
rinth. 12. num. 20. *Ne fortè contentiones,
æmulationes* (Græcè, *zeli*,) *animoſitates, diſ-
ſenſiones ſint inter vos.* Denique ad Gala-
tas 5. num. 20. inter opera carnis nume-
rantur, *contentiones, æmulationes, iræ, rixæ,
diſſenſiones.*

Magiſtros itaque, qui zelo, & conten- 88
tionibus abducuntur, rectè admonet Ia-
cobus, ne pro tuenda falſa nominis exiſti-

matio-

matione, pro ſui cerebri ſomnijs obſtinatè defendendis, deſerant veritatem: ne glorientur contra illam, quaſi victam, & proſtratā. Græcè enim ſubeſt illud idem verbum, quod Vulgatus vertit cap. 2. numero 13. *Superexaltat*. Nos ibi expoſuimus, *inſultare*; & quaſi parta victoria, adverſus victum gloriari.

Numerus 15.

Non eſt enim iſta ſapientia deſurſum deſcendens.

89 OMnis quidem ſapientia à Domino Deo eſt, Eccleſ. 1. num. 1. ſed ab Auctore pacis, zelus iracundię, & diſſenſionis ſpiritus deſcendere non poteſt. 1. Corinth. 14. num. 33. *Non eſt diſſenſionis Deus, ſed pacis.* Ideoque ſępe Deus in arcano ſermone, *Deus pacis* appellari ſolet. Ad Roman. 15. num. 33. & cap. 16. num. 20. & 2. Corinth. 13. numero 11. ad Philippenſ. 4. numero 9 & 1. Theſſalonicenſ. 3. numero 16. & ad Hebrę. 13. numer. 20. Et pax ipſa viciſsim pax Dei, vel Chriſti, non ſemel in Scriptura nominatur. Ad Philippenſ. 4. numero 7. ad Coloſſenſ. 3. num 15. Meritò itaque Apoſtolus monet 2. Corinth. 13 num. 11. *Pacem habete; & Deus pacis, & dilectionis erit vobiſcum.* Severèque pronuntiat 1. Corinth. 11. num. 16. *Si quis autem videtur contentioſus eſſe: nos talem conſuetudinem non habemus, neque Eccleſia Dei.*

Sed terrena, animalis, diabolica.

90 HI ſunt parentes mundanę iſtius, cōtentioſęque ſapientię: avaritia, libido, ſuperbia: quę tribus illis appoſitis aptè denotantur. Videlicet *omne, quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt, & concupiſcentia oculorum, & ſuperbia vitæ*, 1. Ioānis 2 nu. 16. Hęc eſt hæreſis origo. Idem ſunt etiam huius monſtri partus, atque fœtus. Talis item fuit Ethnicorum ſapientia. Vnde Epiphanius ab his Iacobi verbis luculentum dedit initium Libro, quem accuratè ſcripſit contra Hæreſes. [Græcorum, inquit, Scriptores, Poetæ, & Oratores, ubi fabuloſum aliquod ſcriptū aggrediuntur, Muſam aliquam invocant, non Deum: diabolica enim eſt ipſorum ſapientia, ac terrena, & non ex ſupernis deſcendens.]

91 Terrena itaque eſt Gentilium, Hæreticorumque ſapientia, id eſt, terrenis bonis per avaritiam inhians; terrena ſapiens, ad Philippenſ. 3. num. 19. quæ ſuper terram ſunt, quærens, ad Coloſſenſes 3. num. 2. theſaurizans ſibi in terra, Matth. 6. nu. 19. Terrę denique tota affixa, nunquam oculos in cælum tollit, nil, niſi terreſtre, meditatur, aut amore proſequitur.

92 *Animalis* Græcè dicitur *pſychiKe*. Sunt autem Pſychici, qui genio indulgent, qui omnia voluptate metiuntur, qui in cœno libidinis volutantur. Tertullianus ſic orditur Librum adverſus Pſychicos. [Mirarer Pſychicos iſtos, ſi ſola luxuria tenerentur, qua ſæpius nubunt; ſi non etiam ingluvie ducerentur, qua ieiunia oderunt: monſtrum ſcilicet haberetur libido ſine gula.]

93 De Tertulliani errore non eſt hîc locus diſputandi: notionem duntaxat quærimus vocis: de qua eruditè ibi Pamelius, numero 2. & Baronius, tom. 2. anno Chriſti 201. Eamque ſatis nobis explicat Paulus 1. Corinth 2. numero 14. *Animalis autem homo non percipit ea, quæ ſunt Spiritus Dei: ſtultitia enim eſt illi.* Et Iudas, dum Pſychicos ſuis coloribus depingit, num. 19. *Animales, ſpiritum non habentes*, id eſt, toti, quanti quanti ſunt, mera caro ſunt: &, ut ait Clemens Alexandrinus in Protreptico pagin. 86. [Suilli prorſus homines: ſues enim cœno magis delectātur, quàm aqua munda.]

94 Eſt item hæc ſapientia diabolica. Græcè, *dęmoniaca*: hoc eſt, attendens ſpiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum, 1. Timoth. 4. num. 1. Eſt enim Hæreticorum

cœtus *Synagoga Sathanæ*, Apocalypſis 2.
num. 9. & Marcion appellatur ab Irenæo
lib. 1. cap. 9. *os diaboli*. Eumdem etiam hæ-
reticum Ioannes Evangeliſta *Diaboli pri-
mogenitū* iam anteà vocaverat; ſicut Pau-
lus Elymam, Actuum 13. num. 10. *Filium
diaboli* nominavit. Atque eo vel maximè
Parentem ſuum exprimunt Hæretici, vi-
delicet Dæmoniacæ ſuperbiæ typho in-
95 ſolentiſſimè inflati. Hæc omnia in uno
Luthero, quaſi in tabella depicta, cerne-
re licet, non expreſſa ſolùm, ſed viva, &
ſpirantia. Terrena fuit eius ſapientia: cùm
enim adempta illi fuiſſet poteſtas prædi-
candi Indulgentias, tantumque ea re fe-
ciſſet damnum, quantum anteà quæſtum
illo præconio facere conſueverat; homo
pecuniæ magis cupidus, quàm ſalutis a-
mans, ægerrimè ferens lucellum ſibi, tan-
quam bolum, ſubitò è faucibus ereptum,
anſam eam arripuit extenuandi Romani
Pontificis auctoritatem, & ab Eccleſiæ
caſtris deficiendi.

96 Iam verò quàm animalis, & libidinoſa
fuit Lutheri ſapientia? Pudet me recitare,
(inquit Maldonatus Matthæ. 19. nu. 11.)
quod Lutherum dicere, profiterique non
puduit: non magis poſſe virum ſine fæ-
mina, quàm ſine cibo, aut potu vivere.
Epicurum illum, qui ſola voluptate bea-
titudinem æſtimabat, nihil tam Epicu-
ræum dixiſſe legimus; & porci, ſi loqui
ſcirent, dicere non auderent. Tantùm bel-
lua illa ſpurciſſima Nero, teſte Suetonio
cap. 29 perſuaſiſſimum habuit, neminem
pudicum eſſe poſſe.

97 At quàm fuit diabolica ſapientia Lu-
theri? Affirmavit ipſe non ſemel pro con-
cione, ſe cū diabolo multos modios ediſ-
ſe ſalis: prodidit etiam monumentis, ſe
cum eodem diabolo ſæpius collocutum,
quæſtionemque ſe illi de Catholicæ Fi-
dei capitibus propoſuiſſe; dæmonem verò
illorum falſitatem argumentis pluribus
comprobaſſe. Lege Serarij noſtri duos
eruditiſſimos libros de Lutheri magiſtro
Diabolo, ſignatè verò libro 1. cap. 6.
pag. 106.

Et quidem Lutheri ipſius arrogantia, 98
atque ſuperbia, planè fuit Luciferiana.
Quis non ſtupeat horrenda verborum
portenta, quæ paſſim in Sanctos evomit?
[Nihil curo, inquit, ſi mille Auguſtini,
mille Cypriani contra me ſtent.] Et alibi.
[Origenem iam olim excommunicavi:
Chryſoſtomum nullo loco habeo; nihil
eſt enim niſi loquaculus: Baſilius planè
nihil valet; totus eſt Monachus: ego nec
pili illum facio.] Sed horret animus, tam
diris blaſphemijs cartas inficere. Qui dæ-
moniacam Lutheri ſuperbiam agnoſce-
re avet, legat Maluendam lib. 1. de Anti-
chriſto, cap. 6. & Bellarminum in ea, quæ
præfigitur 4. tom. Oratione habita in
Scholis.

Numerus 16.

*Vbi enim zelus, & contentio: ibi in-
constantia, & omne opus
pravum.*

Qvid Hæreticis inconſtantius? 99
Sectarū, in quas partiti ſunt,
numerus iniri vix poteſt. At-
que adeò ijdem Hæretici in
ſingulos dies à ſemetipſis inconſtantiſſi-
mè deſciſcunt; breviqüe intervallo, non
modò diverſa, verùm etiam inter ſe pug-
nantia leviſſimè docent. Scitè reſpondiſ-
ſe fertur Dux Saxoniæ Federicus, noſſe
ſe, quid tunc crederent Lutherani; quid
anno ſequente credituri eſſent, divinare ſe
non poſſe. Vide Lorinum 2. Petri 3 nu-
mero 16. Abripiuntur Hæretici æſtu zeli,
& contentionis: quid in illis conſtantiæ
reperiatur? Sapienter enim Auguſtin. ex- 100
pendens illud 2. Timoth. 2. num. 14. *Noli
contendere verbis*, Tom. 3. lib 4. de Do-
ctrin. Chriſtiana, cap. 28. ait. [Verbis con-
tendere eſt, non curare, quomodò error
veritate vincatur, ſed quomodò tua dictio
dictioni præferatur alterius.] Itaque qui
ſuperbè, contentioſèque æmulantes, ho-
nori duntaxat velificantur ſuo, undecun-

que

que leviſsima inanis rumuſculi aſpiret aura, ad eam continuò vela pandunt, *circumferunturque omni vento doctrinæ*, ad Epheſios 4. num. 14.

Graphicè hos dipingit Iudas, num. 12. *Nubes ſine aqua, quæ à ventis circumferuntur.* Quò enim minus habent pluviæ, eò ſunt leviores, eò faciliùs huc illuc agitantur; eò magis terram caligine obtenebrant, imbribus nunquam irrigant. 2. Petri 2. num. 17. *Fontes ſine aqua, & nebulæ turbinibus exagitatæ.*

Numerus 17.

Quæ autem deſurſum eſt ſapientia.

101 ID eſt, divinitus donata: omnis nempe vera ſapientia à Domino Deo eſt, Eccleſ. 1. num. 1. *Dominus enim dat ſapientiam*, Proverbior. 2. num. 6. Vnde ipſe meritò conqueritur Baruch 3. num. 12. *Dereliquiſti fontem ſapientiæ.* Rectéque Bernardus Epiſtola 108. obiurgans quemdam, qui ob ſtudia litterarum extrahebat diem ex die renuntiare mundo [Quàm ſalubriùs, inquit, diſceres Ieſum, & hunc crucifixum? Falleris, fili, falleris, ſi te putas invenire poſſe ſapientiam apud mundi magiſtros, quam ſoli Chriſti diſcipuli, id eſt, mundi contemptores, Dei munere aſſequuntur: neque enim hanc lectio docet, ſed unctio; non littera, ſed ſpiritus; non eruditio, ſed exercitatio in mandatis Domini.]

Et verò Iacobus terrenę illi, animali, diabolicæque ſapientiæ, ex zelo, & contentione proſeminatæ, cęleſtem alteram, caſtam, ac divinam, ſociam charitatis, & pacis effectricem opponit. Totaque ſententia perſpicua eſt, ſi verba quædam accuratiùs expendantur.

Primùm quidem pudica eſt.

GRæcè *agne*, id eſt, caſta. Hæc eſt germana huius vocis ſignificatio, 102
ut ex Homero, Platone, Demoſthene, atq; Plutarcho, probat Auctor Theſauri Græcę linguæ. Sic etiam interpretatur Vulgatus eamdem vocem 2. Corinth. 11. nu. 2. *Virginem caſtam exhibere Chriſto.* 1. Timoth 5. num. 22. *Te ipſum caſtum cuſtodi.* Ad Titum 2. num. 5. *Adoleſcentulas caſtas.* 1. Petri 3. num. 2. *Caſtam converſationem.* Verba item illa Proverbior. 20. numero 9. *Quis poteſt dicere, mundum eſt cor meum?* extulerunt LXX *Quis gloriabitur, caſtum ſe habere cor?* Græcè, *agnen.* Eſt itaque hæc ſapientia caſta, id eſt, altrix Angelicæ, & intemeratæ pudicitiæ. Nam vox *agne*, *incontaminata* reddi poteſt, auctore ipſo Vulgato 2. Corint. 7. num. 11. & Diana, quę virgo credita eſt omnino immaculata, *agne* vocatur ab Homero.

Enim verò quàm arctè conſocientur 103
inter ſe caſtimonia, atque ſapientia, oſtendit egregiè Niſſenus lib. de Virginitate, cap. 4. & 5. qui eam vel præcipuam exiſtimat pudicitiæ laudem, quòd plurimùm conducat ad cognitionem rerum divinarum: pudicus enim animus, inſtar nitidiſſimi ſpeculi, longè uberiùs cæleſtis ſapiëtię luce completur, totuſque colluſtratur. Teſtatur hoc, innumeriſque confirmat exemplis, vetus Hiſtoria, de Sybillis, de Ioanne Evangeliſta, de Carpo, & Nazianzeno, alijſque permultis.

Tantùm adverto, uſque eò caſtitatem 104
copulari cum ſapientia, ut in arcano ſermone idem omnino nonnunquam ſit, ſapientem eſſe, & caſtum. 1. Petri 4. numero 7. *Eſtote itaque prudentes*, hoc eſt, verè ſapientes: *ſcientia enim Sanctorum eſt prudentia*, Proverb. 9. num. 10. Syriacus Interpres vertit locum Petri: *eſtote itaque caſti.* Et quidem verbum Græcum *ſophroneſate*, Caietanus, Eraſmus, Vatablus, Clarius, Gagneius, & Salmeron, aptè reddiderunt, *eſtote ſobrij*, ſive *temperantes.*

Sobrietas enim individuus comes ſolet eſſe ſapientiæ, ac pudicitiæ. Sed idem ipſum verbum in eo loco Pauli ad Roman. 12. num. 3. *Sapere ad ſobrietatem*, ſic trāſtulit Hieronymus lib. 1. contra Iovinianum. *Sapere ad pudicitiam*; &, ſi pateretur Latinus ſermo, verbum è verbo exprimere Græcè potuiſſet, *ſapere ad pudicum, & caſtum eſſe.*

Deinde pacifica.

105 GRęcè, *ireniKe*: non contentioſa, ſed ſedata, imò *pacatiſsima*: ſic enim exprimit Vulgatus huius vocis vim ad Hebræos 12. num. 11. nam Matth. 5. num. 9. *Beati pacifici*, ſubeſt alia diverſa, *irenopij: pacem conciliantes.*

Modeſta.

GRæcè, *epijKes*. Vatabl. *æqua, & morigera*. Gagneius, & Eraſmus, *humana, & æquabilis*. Vbique ſibi conſtans eſt Vulgatus in hac voce interpretanda. 1. Timoth. 3. num. 3. ad Titum 3. num. 2. & 1. Petri 2. num. 18. ad Philip. 4. n. 5. *modeſtia veſtra*. Græcè, *to epiiKes*: neutrum ſcilicet ſubſtantive ſumptum. Pacata itaque ſapientia placide, modeſteq; ſe gerit; non perſtrepit clamoribus, Matt. 12. num. 19. ex Iſaiæ 42. num. 2. *Non contendet, neque clamabit.*

Suadibilis.

106 GRęcè, *eupithes*. Eraſmus, & Vatablus, *tractabilis, & morigera*. Gagneius, *cui facilè perſuadetur*. Regia, *bene ſuaſibilis*. Auctor Theſauri Græcę linguę tom. 3. col. 131. *quæ facilè paret, & obſequitur*. Vnico verbo Plautino, *obſequioſa*.

Quòd autem docilitas pars ſit prudentis ſapientiæ, oſtendit Sanctus Thomas 2. 2. quæſt. 49. art. 3. & deprecatio illa Salomonis 3. Reg 3. num. 9. *Dabis ergo ſervo tuo cor docile*. Eòdemque ſpectat Sapientis adhortatio, Eccleſ. 6. num. 35. *Sapientiæ illorum ex corde coniungere*. Quod hic continuò ſubdit Iacobus.

Bonis conſentiens.

HAEc deſiderantur in Græcis exē- 107
plaribus, quæ vulgò circumferuntur: ideòque tanquam aſcititia expungunt de textu Caietanus, Tigurina, Clarius, Regia, Pagninus, & Græcus enarrator OEcumenius. Latini etiam expoſitores nuperi Gagneius, Claudius, Catharinus, in Commentarijs prætermiſerunt: ſed ea legunt, atque enarrant veteres illi, haud paulò iſtis graviores, Beda, Strabus, Anſelmus Laudunenſis, Sanctus Thom. Hugo Cardinalis, Lyranus, & Carthuſianus. Legiſſe etiam videtur Bernardus, qui ea luculenter explicat Sermone 1. de Natali Domini: [Sola, quæ ex Deo eſt ſapientia, ſalutaris eſt, & pacifica; non abūdans in ſuo ſenſu, ſed alieno magis acquieſcens conſilio, vel iudicio.]

Tenendum eſt enim id, quod ſæpe mo 108
nui, noſtrum Interpretem emendatiores codices Græcos habuiſſe: & quàm facilè putant alij, obrepſiſſe in textum, quę quis ad marginē appoſuerat, ut explicaret, eatenùs debere ſapientiam eſſe ſuadibilem, ut bonis tātùm aſſentiretur: tam facilè ego, non opinione ſolùm, ſed ad veritatem prorſus mihi perſuadeo, ſciolum aliquē, & audaculum, illa è Græco textu, quòd ſibi redundare viderentur, eraſiſſe. Conſentire autem idem eſſe, atque aſſenſum prębere, notiſsimum eſt, Luc. 23. num. 51. Actuum 5. num. 37. &. num. 39. ad Roman. 7. n. 16.

Plena miſericordia, & fructibus bonis.

DE omnibus benemereri ſtudet ve- 109
ra ſapientia: labantes fulcit, afflictis indoleſcit, labentes excitat. Iudæ num 22. *Et hos quidem arguite iudicatos*, (Gręcè, *commiſeramini*: correptio enim errantis, vera miſericordia eſt) *illos verò*

ſalvate, de igne rapientes: alijs autem miſeremini in timore.

Non iudicans.

110 GRæcè, *adiacritos*. Regia, & Tigurina, *nihil diiudicans*. Clarius, *ſine diſceptatione*. Vatablus, & Eraſmus, *nihil diſcernens*. Quid his verſionibus obſcurius? quid implicatius? Vt ſimpliciſſimè, ita etiam germaniſſimè reddidit Vulgatus. Cæleſtis enim ſapientiæ maximè proprium eſt, aliena ſive dicta, ſive facta minimè iudicare, neque unquam ea ſuperbè, faſtidioſéve contemnere.

111 Notabilis eſt verſio huius Græcæ vocis *adiacritos*, qua uſus eſt Auguſtin. tomo 7. libro de Gratia, & libero arbitrio, cap. ultim. Accipit enim eam ſignificatione paſſiva; (nec dubium eſt, quin ita commode accipi poſſit:) redditque, *ineſtimabilis*. Elogium ſanè dignum hac cæleſti ſapientia, & in ſacro ſermone ſubinde repetitum. Sapient 7. num. 9. *Nec comparavi illi lapidem pretioſum: quoniam omne aurum in comparatione illius, arena eſt exigua, & tanquam lutum æſtimabitur argentum.* Proverbio 8. num 11. *Melior eſt enim ſapientia cunctis pretioſiſſimis: & omne deſiderabile ei non poteſt comparari.* Cap. 3. num. 14. *Melior eſt acquiſitio eius negotiatione argenti: pretioſior eſt cunctis opibus.* Iob 28. num. 17. *Non adæquabitur ei aurum, &c.* Vide, quàm inæſtimabilis ſit ſapientia.

Sine ſimulatione.

112 GRęcè, *anypocritos*, ideſt, ſyncera, ſine fuco, ſine hypocriſi; non ficta, non ſimulata, nō affectata, pallio duntaxat, & barba tenus, qualis fuit adumbrata illa, ſpecioſaq; ſapientia Philoſophorum; ſed ſolida, & expreſſa. Hāc enim vocem Gręcam ſæpe Apoſtoli uſurparunt, ut veram, germanamque virtutem à falſa, adulterinaque ſecernerent.

Dilectio ſi[...]

In charitate non ficta. 2. Timot. 1. num. 5. *& fide non ficta.* Et epiſt. 2. cap. 1. num. 5. *Eius fidei, quæ eſt in te non ficta.* 1. Petri 1. num. 22. *In fraternitatis amore ſimplici.* Vbique Græcè ſubeſt *anypocritos*.

Numerus 18.

Fructus autem iuſtitia, in pace ſeminatur, facientibus pacem.

COncludit eleganti ſententia, 113
quæ mihi non videtur ita facilis explicatu, ut plerique Interpretes ſibi perſuadent. Sed bene habet: nam ipſorum etiam explicatio adeò eſt obſcura, ut nova rurſus indigeat explicatione.

Vulgare eſt in Scriptura, virtutis opera ſementem appellari Proverb. 11. nu. 18. *Seminanti iuſtitiam merces fidelis.* Pſa. 125. num. 5. *Qui ſeminant in lacrymis, in exultatione metent.* Oſeæ 10. n 12. *Seminate vobis in iuſtitia, & metite in ore miſericordiæ.* 2. Corinth. 9. num. 6. *Qui parcè ſeminat, parcè & metet.* Ad Galatas 6. num. 8. *Quæ enim ſeminaverit homo, hæc & metet.*

Deinde iuſtitia, & pax tam arcto inter 114
ſe fœdere, ac vinculo colligantur, ut divelli vix poſſint: pax enim ubertimus eſt iuſtitiæ fructus. Iſaiæ 32. num. 17. *Et erit opus iuſtitiæ, pax*, id eſt, fructus, ſive merces iuſtitiæ. Pſalm. 71. num. 7. *Orietur in diebus eius iuſtitia, & abundantia pacis.* Pſalm. 84. num. 11. *Iuſtitia, & pax oſculatæ ſunt.* Et ad Roman. 5. num. 1. *Iuſtificati ergo ex fide, pacem habeamus.*

Viciſſim ipſa pax præparat ſolum ad 115
iuſtitię ſatus recipiendos. Poſtquàm enim dixit Iſaias, cap. 32. num. 17. *Et erit opus iuſtitiæ, pax*; continuò ſubiecit: *& cultus iuſtitiæ, ſilentium.* Vatablus, *tranquillitas*. Pagni *requies*. Regia, & Forerius, *requieſcere*. Itaque ſilentium in hoc loco, idem eſt, ac pax. Eſtque elegans antitheſis: iuſtitia germinabit pacem: ipſa verò pax colet, augebitque iuſtitiam. Congruen-

ter

ter cap. 48. num. 18. *Vtinam attendiſſes mãdata mea: facta fuiſſet, ſicut flumen, pax tua; & iuſtitia tua, ſicut gurgites maris.*

116 Iam liquebit Apoſtoli ſententia. Dederat notas ad internoſcendam contentioſam loquacitatem à placida, pacata, modeſtaque ſapientia: dixerat num. 17. eam plenam eſſe fructibus bonis: rectè itaq; cõcludit: qui uberrimos iſtos iuſtitię, ideſt, veræ, germanæque ſapientiæ fruct⁹ percipere cupit, ſemina pacis iaciat: ut enim quiſque ſementem fecerit, ita metet: copioſiſsima verò meſsis, proventuſque iuſtitiæ, ſoli ſementi ſapientiæ pacificæ reſpondet, ſolis pacificis contingit.

CAPVT IIII.

Numerus 1.

Vnde bella, & lites in vobis? nonne hinc? ex concupiſcentijs veſtris, quæ militant in membris veſtris?

1 OStendit Apoſtolus, quàm à
pacifica illa ſapientia, ſuperiore capite vivis coloribus expreſſa, eximijſque laudibus exornata, longè abſint, qui ob ea, quæ ſitienter appetunt, cum proximis in contentiones, dimicationeſque deſcendunt. Vnde enim diſcordiæ implacabiles oriuntur, niſi ex effrænatis cupiditatibus? Qui enim honoribus, divitijs, aut voluptatibus ardenter inhiat, ſi alterum videat, eadem conſectari, atque adeò celeriùs antevertere, opportunitatem fruendi præripere; ſe verò deſeri, ore hiante, atque imminente fruſtrari, Deus immortalis, quàm effervesſcit ſtomacho? quanta adverſus æmulum, rivalemque ſuum flagrat iracundia? Vniverſè quidem pronuntiat Salluſtius in Fragmẽtis Hiſtoria-
2 rum [Fa vetus cauſa bellandi eſt, profunda cupido imperij, & divitiarum.] Lege Serarij Commentarium in cap. 2. Iudith. Eleganter hoc ipſum explicavit Seneca lib. 3. de Ira c. 35. [Iter anguſtum rixas tranſeuntiũ concitat: diffuſa, & latè patens via ne populos quidem collidit. Iſta, quæ appetitis, quia exigua ſunt, nec poſſunt ad alterum, niſi alteri erepta, transferri, eadem affectantibus, pugnam, & iurgia excitant.]

Vnde orta eſt acerrima illa rixa, (ut in- 3
numera alia prætermittamus exempla,) inter paſtores Abraham, & Loth, niſi quia quilibet eorum uberiora paſcua, melioreſque adaquationes ſuis gregibus appetebant? *Nec poterat eos capere terra*, ait Sacer textus, Geneſ. 13. num. 6 Quare coactus eſt Abraham, ſic ſuum affari conſanguineum, num. 8. *Ne, quæſo, ſit iurgium inter me, & te; fratres enim ſumus: recede à me obſecro.* Vbi egregiè ponderat Chryſoſtomus hom. 32. [Vide, quòd facultatum multitudo ſtatim cauſa fuit diſceſſus: diviſionem operatur, concordiam impedit, & cognationis vinculum
dirimit.] Simile eſt, quod expendit Chry- 4
ſologus Ser. 4. in ea verba Luc. 15. num. 28. *Indignatus eſt autem*, (germanus Prodigi natu maior,) *& nolebat introire.* [In ſegete cupiditatis fructum zeli colligit, & livoris: & quem venire ad fratrem, & appropinquare domui, vocat ratio naturæ; hunc livor non patitur introire.] Vbi cernis, ex ſegete concupiſcentię, fructum fraterni odij, indignationiſque proferri.

Lites dicuntur Græcè *machæ*, ideſt, 5
pugnæ, rixę, diſſenſiones. Sanctus Thomas in Commentario refert ad concertationes verborum, in eoque diſtinguit à bellis, quòd lites verbis duntaxat, bella verò etiam manibus geruntur. Quod mihi valde probatur: tum, quia ita loquitur Eccleſia in hymno quotidiano. *Linguam refrænans temperet, ne litis horror inſonet.* Tum verò, quia eſt conſentaneum Scripturæ, quæ 1. Timoth. 6. numer. 4. *pugnas verborum*, Græcè vocat *logomachias*: & 2. Timoth. 2. numer. 14.

Noli contẽdere verbis. Græcè, *logomachin.*
Eccleſ. 6. num. 9. *Rixam, & convicia de-
nudabit.* & cap. 8. num. 19. *Cum iracundo
non facias rixam.* Vtrobiq; ſubeſt *machè.*
Ad Titum 3. n. 9. *Contentiones, & pugnas
legis devita.* Græcè, *machàs.* Ioann. 6. n.
53. *Litigabant ergo Iudæi ad invicẽ dicen-
tes.* & 2. Timoth. 2. num. 24. *Seruum au-
tem Domini non oportet litigare.* Actuum
7. num. 26. *Apparuit illis litigantibus, &
reconciliabat eos in pace.* Pugnam ſcilicet
verbis iniram, verborum itẽ lenitate ſe-
dabat. Vbique ſubeſt verbum ab hoc no-
mine deductum.

Concupiſcentiæ autem Græcè dicun-
6 tur *hedonæ*: quæ vox propriè ſignificat vo
luptates; & ſic ſolet eam exprimere Vul-
gatus. Luc 8. num. 14 ad Titum 3. num.
3. & 2. Petri 2. num. 13. aut, *delectamen-
tum.* Sapientiæ 7. num 2. & cap. 16 nu.
20 Sed hic ſignificantiſsimè vertit, *concu
piſcentias*: ut quamcumque impotentem
libidinem, quę ad potiundum rebus con-
cupitis temere incitatur, denotaret: neq;
inuſitatum eſt apud auctores Græcos, *he-
donén*, pro cupidine ſumi: ut probat ex
Herodoto Auctor Theſauri Græcę lin-
guæ Tom 1. col. 14 6.

7 Dicũtur verò cõcupiſcẽtię militare in
mẽbris noſtris, hoc eſt, in illis caſtra fi-
gere, illis, tanquam ſtrenuis militibus, ad-
verſus ſpiritum decertare, in membris vi-
gere, ac menti repugnare, ad Roman.
7. num 23. *Video autem aliam legem in
membris meis, repugnantem legi mẽtis meæ,
& captivantem me, &c.* Qui modus lo-
quendi frequentiſsimus eſt in Paulo. In
eodem cap num. 5. *Cum enim eſſemus in
carne, paſsiones peccatorum, quæ per legem
erant, operabantur in membris noſtris.* Græ
cè, *energuo.* Vertit Eraſmus, *vigebant,*
hoc eſt, *militabant*, vim, energiam, effica-
ciamque habebant. Lege Salmeron. to.
13. diſp. 11 pag. 56. & Toletum ad
Roman. 6. annot. 6.

(3)

Numerus 2.

Concupiſcitis, & non habetis.

VEl quia eadem caduca bona, 8
quæ ardenter appetitis, ab a-
lijs intercipiuntur, vel quia
ipſa difficillimè parãtur. Pro-
verbior. 23. num. 5. *Ne erigas oculos tuos
ad opes, quas non potes habere; quia facient
ſibi pennas, quaſi aquilæ, & volabunt in cæ-
lum.* Eccleſiaſt. 11. num. 10. *Si enim ſecu-
tus fueris,* (opes) *non aprehendes; & non
effugies,* (paupertatem) *ſi præcucurreris.*
Vide ibi Ianſenium.

*Occiditis, & zelatis; & non poteſtis
adipiſci: litigatis, & belli-
geratis.*

LVculenter exprimit iracundiæ mo- 9
tus inſurgentes in animo ad vindic-
tam fruſtratæ concupiſcentiæ. Ij ſunt, o-
dium ſanguinarium eius, qui rem concu
pitam intervertit: talè enim odium, ſan-
guinem cupiẽs exhaurire, cædes in Scrip
tura nominatur. 1. Ioann. 3. n. 15. *Omnis,
qui odit fratrem ſuum, homicida eſt.* Sic ex-
plicat Rupertus illud Ioann. 8. n. 44. *Vos
ex patre Diabolo eſtis, & deſideria patris
veſtri vultis facere: ille homicida erat ab
initio.* Invidens nimirùm Chriſto, iam
tũc animo eius necem inchoavit; poſteà
verò Iudæorum opera perfecit.

Secundus affectus eſt, tabes inviden- 10
tiæ. *Zelatis.* Diſrũpitur enim animus in-
vidia, ſi alter potiatur eo, quod ipſe con-
cupierat. Iuſtum ſanè vitium, ſe ipſo au-
ctorem acerbiſsimè puniens.

*Invidia Siculi non invenere Tyranni
Tormentum maius.*

ait Horatius lib. 1. Epiſtola 2. Pro-
verb. 14. nu. 30. *Putredo oſsium, invidia.*
Sapient. 6. n. 25. *Cum invidia tabeſcente.*
Proprium videlicet ei⁹ epithetum, etiam
apud Prophanos. *Livor tabificum malis ve-
nenum, intabeſcitque videndo.*

Iob

11 Iob 5. n. 2. *Parvulũ occidit invidia.* He
braicè, *pote.* Cuius vocis vim perpendens
Oleaſter, Gen. 6. ita reddit. *Extendentem
deſiderium.* Pagninus unicam vocem He-
braicam novem Latinis expreſsit: *eum, qui
inclinat cor ſuum ad ea, quæ vidit.* Preſsiùs
Vatablus: *avidum ad rem.* Nam ſi, teſte
Cicerone in quæſtionibus Tuſculanis, in-
videre ductum eſt à nimis intuendo for-
tunam alterius; qui in aliena bona oculos,
animumque defigit; qui, quę videt, ar
dentiſsimè appetit, invidia contabeſcat,
12 neceſſe eſt Prover. 28. nu. 22. *Qui feſti-
nat ditari, & alijs invidet.* Significātiſsi-
mè autē Vulgatus reddidit, *parvulum*: ta-
les enim vel ludicris rebus avidiſsimè in-
hiant, Prover. 1. num. 22. & 1. Corint.
14. num. 20. Illa crepundia puerilia, quæ
vehementer appetunt, ſi vel germano
fraterculo donentur, invidia diſrumpun-
tur Lege, quæ ex Auguſtino, & alijs ad-
notavi cap. 3. num. 14.

Denique ex concupiſcentia ludificata,
verborum pugnæ, & hoſtiles etiam con-
certationes proficiſcuntur. *Litigatis*, in-
quit, *& belligeratis.* Quod iam expoſui in
hoc cap. n. 1.

*Et non habetis, propter quod
non poſtulatis.*

13 GRæciſmum huius loci barbarè ex-
preſsit verbum è verbo Arias Mon
tanus in Regia. *Propter non petere vos.*
Hiſpani ita efferimus: *por no pedir voſo-
tros.* Perinde ac ſi dicat Apoſtolus: Indigni
eſtis, qui habeatis; quia precibus non pro-
meretis Divinam beneficentiam: ſed
ſuperbi illius contemptores, veſtra
duntaxat induſtria omnia vos
aſſecuturos eſſe, teme-
rè confiditis.

(:?:)

Numerus 3.

*Petitis, & non accipitis, eò quòd
malè petatis.*

INiuriam profectò Deo facit, 14
qui ab eo, quod malum eſt,
petit, quaſi mali eum aucto-
rem faciat. Chryſologus Ser-
mone 132. [Qui mala à Deo poſtulat,
Deum mali iudicat, & ſentit auctorem.
Non ergo impia, ſed pia; non terrena, ſed
cæleſtia; non illecebris, ſed virtuti con-
grua, à tali ſemper exoranda ſunt largito-
re.] Rectè enim Cyrillus ait lib. 9. in
Ioannem cap. 43. explanans hunc eum-
dem Iacobi locum. [Quæ ipſe Deus odit,
quoniam turpia ſunt, ea quomodò cæte-
ris largietur? Quomodò dulcedinis fons
amarum aliquid ſcaturire poterit?]

Qualiter itaque petendum ſit à Deo, 15
docuit nos Chriſtus, Ioannis 16. numer.
23. *Amen amen dico vobis, ſi quid petieritis
Patrem in nomine meo, dabit vobis.* Au
guſt. Tractatu 104. in Ioannem [Non
petitur in nomine Salvatoris; quidquid
petitur contra rationem ſalutis.] 1 Ioan-
nis 5. num. 13. *Hæc eſt fiducia, quam habe-
mus ad Deum: quia quodcunque petierimus
ſecundum voluntatem eius, audit nos.* Non 16
prætermittam memorabilem Socratis
ſententiam, quam refert Valerius Maxi-
mus lib. 7. cap. 2. [Nihil ultrà petendum
à Dijs immortalibus arbitrabatur, quàm
ut bona tribuerent: quia ij demum ſci-
rent, quid unicuique eſſet utile: nos au-
tem plerunque id votis expetere, quod
non impetraſſe, melius foret. Divitias ap
petis, quæ multis exitio fuerunt: honores
concupiſcis, qui complures peſſum dede-
runt.] Digni etiam ſunt, qui referantur,
Iuvenalis verſus, Satyra. 10.

*Nil ergo optabũt homines? Si cõſilium vis,
Permittes ipſis expēdere Numinibus, quid
Conveniat nobis, rebuſq; ſit utile noſtris.
Nã pro iucũdis aptiſsima quæq; dabũt Dij.
Charior eſt illis homo, quàm ſibi.*

Vt in concupiſcentijs veſtris inſumatis.

17 GRæcè *hedonæs*, voluptaribus, libidi-
nibus: eadem ſcilicet eſt vox, quæ
ſupra num. 1. cùm aliàs ubicumque ferè
Latinus Interpres vertit *concupiſcentia*,
Grecè ſubſit *epithymia*.

Hoc videlicet eſt ſceleratorum inge-
nium: quò plura in eos Deus bona pro
ſua benignitate congeſſerit, eò magis il-
los, pro depravata ipſorum malitia, in
ſuam, aliorumque perniciem armaverit:
opibus abutuntur ad ſuam libidinem ex-
plendam; potentia, & honoribus, ad alie-
nam libertatem opprimendam; valetudi-
ne, & robore, ad obeunda facinora; ſcien-
tia, copiaque dicendi, ad circumvenien-
dos homines, ad perturbandam Rempu-
blicam, ad omnia denique, tum ſacra, tum
prophana permiſcenda. Recte itaque ait
18 Iſidorus lib. 3. de Summo bono, cap. 7.
*Multos Deus non exaudit ad voluntatem,
ut exaudiat ad ſalutem*. Et Bernard Serm.
contra vitium Ingratitudinis. *Miſericor-
diæ res eſt, hac in parte ſubtrahere Deum
miſericordiam*. Et Auguſtin. epiſtola 34.
ad Paulinum *Bonus Dominus, qui non tri-
buit ſæpe, quod volumus, ut quod mallemus,
attribuit*. Contrà verò expendens Grego.
quà citò Deus illos exaudivit, qui veſcendi
carnibus cupiditate flagrabant, Num. 11.
n. 4. ſic ait li 15. Moralium, c. 12. [Maioris
iracundiæ eſt, cùm hoc tribuitur, quod
malè deſideratur, atque inde repentina
ultio ſequitur: nam quantò citiùs ma-
lum votum impleri permittitur,
tantò celeriùs pu-
nitur.]

Numerus 4.

Adulteri, neſcitis, quia amicitia huius mundi, inimica eſt Dei? Quicumque ergo voluerit amicus eſſe ſaculi huius, inimicus Dei conſtituitur.

FAcilis ſententia, illiſque per- 19
ſimilis Matthæ. 6. num. 24.
*Nemo poteſt duobus Dominis
ſervire*. 1. Ioannis 2. num. 15.
*Si quis diligit mundum, non eſt charitas Pa-
tris in eo*. Ad Romanos 8. num. 7. *Sapien-
tia carnis, inimica eſt Deo*. Iſaiæ 28. nu. 20.
*Coangustatum eſt enim ſtratum, ita ut alter
decidat*. Sapienter enim ait Auguſtin.
tom. 9. lib. de Duodecim abuſionibus,
gradu 7. [Mundi amor, & Dei, pariter in
uno corde cohabitare nō poſſunt: quem-
admodùm iidem oculi cælum pariter, &
terram nequaquam aſpiciunt.] Cùm verò 20
nos mundus odio proſequatur, Ioãnis 15.
num. 8. efficaciſsimum ſanè eſt argumen-
tum Cypriani, lib de Mortalitate prope
finem [Cùm mundus oderit Chriſtianū,
quid amas eum, qui te odit? & non magis
ſequeris Chriſtum, qui te & redemit, &
diligit?]

Tantùm itaque eget explicatione vox
illa, *adulteri*. Maldonatus exponens illum
locum Matth. 12 num. 39. *Generatio ma-
la, & adultera*: & Marci 8. num. 38. *In ge-
neratione iſta adultera, & peccatrice*; pu-
tat, Hebraica phraſi ita vocari filios dege-
neres, qui cùm Deo Patri ſuo ſimiles mo-
ribus eſſe deberent, diſsimillimi tamen
ſunt, quales filij adulterini eſſe ſolent. Cō-
firmat ex Pſalm. 17. num. 46. & Pſal. 143.
num 7. & ex cap. 12. ad Hebræos num. 8.
Ergo adulteri, & non filij eſtis.

Magis probo communem ſententiam, 21
adulteros appellari per metaphoram, qui
blādis fluxarum rerum illecebris deliniti,
ad amplexus mundanæ amicitiæ turpiter

deflec-

deflectunt, ſpreto amore ſapientiæ cæleſtis, quam Iacobus paulò antè laudibus extulit: de qua etiam ſcriptum eſt Sapientiæ 8. num. 2. *Quæſivi ſponſam mihi eam aſſumere, & amator factus ſum formæ illius.*

22 Vel eos certè dici adulteros, (quod ferè in idem recidit,) qui adhærentes mundo, nuntium remittunt Chriſto, vero animarum ſpõſo. Sic enim vocatur Chriſtus Matth. 9. num. 15. & cap. 25. num. 1. Ioannis 3. num. 29. ad Epheſios 5. nu. 25. Apocalypſis 19. num. 7. & 9. In eo autem loco ad Hebræos 12. num. 8. ſubeſt Græca vox longè diverſa, *nothi*, id eſt, ſpurij, adulterini. Lege Pradum in cap. 16. Ezechielis, pag. 194. Ioannem Fernandez, verbo, *adulterium*, num. 7. & Cornelium in id 2. Corint. 11. num. 2. *Deſpondi enim vos uni viro.* Vbi copioſiſsimè explanat animæ deſponſationem cum Chriſto.

Numerus 5.

An putatis, quia inaniter Scriptura dicat: ad invidiam concupiſcit ſpiritus, qui habitat in vobis?

23 Hoc teſtimonium in ſacris libris, qui nunc extant, nuſquam verbis expreſsis reperitur: & eſt creditu difficile, ſine ulla, ut videtur, neceſsitate, Iacobum citaſſe ex alijs Scripturæ libris, qui, ut auctores ſunt Chryſoſtomus homilia 9. in Matth. & Athanaſius in Synopſi, temporum iniuria perierunt. Vero ſimilius eſt, quod affirmat Beda, nullum fixum ex uno, ſed unum ex omnibus Canonicis libris citari teſtimonium: ut in ſimili docuit Hieronymus, exponens illud Matthæ. 2. num. 23. *Quoniam Nazaræus vocabitur.* Paſsim enim teſtãtur ſacræ litteræ, uſque eò flagrare Deum amore hominũ, ut ſi idola Gentium, aut ſæculi voluptates illi præferantur, flagrantiſsimo zelo etiam uſque ad invidiam exardeſcat. Lege, quæ adnotavi Deuterono. 32. numero 21. *Ipſi me provocaverunt in eo, qui non erat Deus.* Hebraicè, *ipſi me zelare fecerunt.*

Minimè itaque dubito, explicandum 24
eſſe hunc locum de Spiritu Divino: non ſolùm, quia Græcè additur articulus τὸ; ſed multò etiam magis, quia proprium eſt Spiritus Sancti, in animis Iuſtorum habitare. Ad Roman. 8. num. 11. *Propter inhabitantem Spiritum eius in vobis.* 1. Corinth. 3. n. 16. *Neſcitis, quia tẽplũ Dei eſtis, & Spiritus Dei habitat in vobis?* Tum denique, quia in hac ſententia aptiſsimè cohæret hic verſus cum ſuperiore. Deus enim (ut de ſuprema illa, & prorſus impaſsibili Deitate humano loquamur more,) inſtar viri ardentiſsimè zelotypi, invidet mundo, blanditijs, & lenocinijs pellicienti animas, fide ſibi, & charitate deſponſatas, & ab ſponſi dulciſsimo complexu ad flagitioſas adulteri corruptelas abſtrahenti.

Certum quidem eſt, non poſſe zelum 25
in Deum cadere, quatenùs affert dolorem peracerbum, conceptum in animo ex eo, quòd alter potiatur re, vehementer concupita. Sed non eſt minùs certum, Deum ex infinito amore zelare animas, id eſt, fortiter eniti ad repellenda impedimenta, quæ poſſunt amoris curſum retardare: ut ex Dionyſio in cap. 4. de Divinis nominibus, probat Sanctus Thomas 1. 2.
quęſt. 28. artic. 4. Propter amorem verò, 26
zelumq́ue ardentiſsimum, dicitur Deus per anthropopathian, tabeſcere invidia, & dolore uri, ſi mundus, tanquam adulter, animas ſibi deſponſas corruptelarum illecebris præripiat. Pſalm. 77. num. 58. *Ad æmulationem eum provocaverunt, &* (quod inde ſequitur) *Sanctum Iſrael exacerbaverunt.* Iſaiæ 63. num. 10. *Et afflixerunt Spiritum Sancti eius.* Oſeæ 14. num. 1. *Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitavit Deum ſuum.* Ad Epheſios 4. numero 30. *Nolite contriſtare Spiritum Sanctum Dei, in quo ſignati eſtis:* hoc eſt, qui

habitat

habitat in vobis, ut hîc loquitur Apo-
ſtolus.
27 Hic itaque Dei zelus, ubi amore, &
beneficentia parùm proficit, ubi ſe præ
mundo contemni videt, uſque eò irrita-
tur, & excandeſcit, ut (ſi ita lòqui, fas eſt,)
in rabiem penè furentem erumpat. Hu-
ius iracundiæ ex zelo plura congeſsi teſ-
timonia in id Nahum 1. num. 2. *Deus æmu-
lator, & ulciſcens.* Atque hanc emphaſim
habet interrogatio illa, *an putatis?* &c. Ni-
mirùm ad incutiendum terrorem illis,
qui implicati mundi amicitia, non veren-
tur, zelotem Deum ad æmulationē pro
vocare, & illius inimicitias incurrere: *qui
enim diligit mundum, inimicus Dei conſ-
tituitur*, ſuprà num. 4. Acutè ſcilicet ob-
ſervat Theodoretus quæſt. 34. in Exodū.
[Deus ſe ipſum appellat zelotem, huma-
no more loquens, ut terreat homines, &
illos ſapere cogat.]

Maiorem autem dat gratiam.

28 ATqui videte, ô adulteri, quò
progrediatur flagrātiſsimus
huius benigni ſponſi amor.
Cùm potuiſſet, ac fortaſſe
etiam debuiſſet, illatam ſibi veſtris adul-
terijs graviſsimam iniuriam, ſupplicijs
atrociſsimis rependere; tantùm abeſt, ut
continuò ſuum honorem violatum, at-
que contemptum ulciſcatur, ut potiùs ve-
lit certare cum mūdo, Rivalemq́ue ſuum
beneficentia, & largitione ſuperare: ut ſi
fortè mundi donis ineſcati, à cælesti ſpon-
ſo receſsiſtis; longè maioribus ab illo pro-
vocati muneribus, rurſus cum eo in gra-
29 tiam redeatis. Hunc arbitror eſſe ſenſum
germaniſsimum huius loci: exemplisq́ue
plena ſunt monimenta Prophetarum.
Oſeæ 2. num. 5. aiebat illa adultera. *Va-
dam poſt amatores meos, qui dant panes mi-
hi.* Sed quid viciſsim ait ſponſus benigniſ-
ſimus? num. 14. *Propter hoc, ecce ego lacta-
bo eam, &c.* Perinde ac ſi dicat: ego pro-
corum viliſsima bona meâ infinitâ bene-
ficentiâ longè ſuperabo. Et cap. 3. num. 1.
*Adhuc vade, & dilige mulierem dilectam
amico, & adulteram*: id eſt, adhuc eblandi-
te illius amorem. Hieremiæ 3. num. 1. *Tu
autem fornicata es cum amatoribus multis:
tamen revertere ad me, dicit Dominus, &
ego ſuſcipiam te.* Sed eſt inſignis locus 30
Iſaiæ 9. num. 7. Doluit nimirum Deus,
populum ſuum à ſuis complexibus abdu-
ci à Gentibus, & Idolis: & ut nimiam
ſuam charitatem demonſtraret, homineſ-
q́ue maioribus beneficijs cumulatos obſ-
tringeret, Vnigenitum Filium ſuum dare
decrevit, num. 6. *Parvulus enim datus eſt
nobis, &c.* Exponitq́ue Propheta tam in-
æſtimabilis beneficij cauſam, num. 7. *Ze-
lus Domini exercituum faciet hoc*, id eſt,
gratia iſta longè uberrima, vel potiùs om-
nium gratiarum fons, ex ardentiſsimo
Divini amoris zelo manavit, quò vehe-
mentiùs homines alliceret tali dono.
Explicat eleganter Chryſologus fla- 31
grantiſsimum amorem cæleſtis ſponſi
Chriſti, pendentis in Cruce, & adulteras
animas benignè ad ſe vocantis, Sermo-
ne 108. [Diſtēdit membra, dilatat viſcera,
pectus porrigit, offert ſinum. Nonne di-
cit: videte in me corpus veſtrum? & ſi,
quod Dei eſt, timetis; quare vel quod ve-
ſtrum eſt, non amatis? Si Dominum fugi-
tis, quare non recurritis ad Parentem? Sed
fortè vos paſsionis meæ, quam feciſtis,
magnitudo confundit. Nolite. Clavi iſti
non mihi infigunt dolorem, ſed veſtram
mihi infigunt altiùs charitatem. Sanguis
meus non mihi deperit, ſed veſtrum pro-
rogatur in pretium.] Nec minùs elegan- 32
ter Bernard. tum Spiritus Sancti, tum
Chriſti charitatem extollit, Epiſtola 107.
[O geminum, ipſumq́; firmiſsimum Dei
erga nos amoris argumentū. Chriſtus mo
ritur, & meretur amari; Spiritus afficit, &
facit amari: ille facit, cur ametur; iſte, ut
ametur: ille ſuam multam dilectionem
nobis commendat; iſte & dat: in illo cer-
nimus, quod amemus; ab iſto ſumimus,
unde amemus: charitatis igitur ab
illo occaſio; ab iſto,
affectio.]

Nume-

Numerus 6.

Propter quod dicit: Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.

33 TOtidem verbis deſumpt⁹ eſt hic locus ex cap. 3. Proverb. num. 34. iuxta Editionem LXX. quam ſæpe ſequuntur Apoſtoli. Hoc etiam teſtimonium citat Petrus Epiſtola 1. cap. 5. num. 5. Vulgatus legit in Proverbijs: *ipſe deludet illuſores, & manſuetis dabit gratiam.*

34 Incuſſerat Apoſtolus terrorem adulteris, qui ad mundanam amicitiam, tanquam ad ſaxum adhęreſcunt, ſuperbéque, & obſtinatè Divinum zelum excandeſcentem illudunt: propoſuerat rurſus eximium Dei amorem, qui mundi lenocinijs deceptos uberioribus donis lactare ſolet: utrumque convincit hoc teſtimonio: ſuperbos enim illuſores Deus ipſe deludet; humiles autem reſipiſcentes gratiæ muneribus cumulabit. Lege Ianſenium in Commentario huius loci.

35 Hæc autem antitheſis elegantiſſima, veriſſimaque ſententia, celebris ſemper fuit apud omne genus Scriptorum. Horatius lib. 1. Ode 34. (Valet ima ſummis mutare; & inſignem attenuat Deus, obſcura promens.) Vbi è Græcis multa congerit Lambinus; ex Seneca verò, & Herodoro. Serarius in caput 1. Iudith, quæſtiuncula 12. Nolo ego multus eſſe in re pervagata. Videantur Legionenſis in id Abdiæ num. 4. *Si inter ſidera poſueris nidum tuum, inde detraham te:* & Pineda Iob 5. num. 12. *Qui diſſipat cogitationes malignorum.* Maldonatus Lucæ 1. nu. 51. & 52. *Diſperſit ſuperbos, &c.* Viegas in cap. 2 Apocalyp. Commentario 1. ſect. 9. Rutil Benzon. libro 3. in Magnificat, cap. 20. Lorinus in 1. Petri cap. 5. num. 5. Paez hic per ſeptem integros diſcurſus. Lege etiam explicationem Forerij in illud Iſaiæ 23. num. 9. *Vt detraheret ſuperbiam omnis gloriæ:* & Ianſen. Proverb. 29. num. 23. *Superbum ſequitur humilitas.*

Numerus 7.

Subditi ergo eſtote Deo.

36 SEmper ſolet eſſe ſubiectio comes humilitatis. Vt ergo uberiora in dies chariſmata recipiatis, quæ humilibus donari conſueverunt; cæleſti ſponſo debitam obedientiam, & amorem exhibete.

Reſiſtite autem diabolo, & fugiet à vobis.

37 FRemet, ſat ſcio, crudeliſſimus animarum hoſtis: nullum non movebit lapidem, ut vos oppugnet. Tantùm ne animis cadite, ne ſuccumbite: ſimul atque vos videat obfirmatos ad reſiſtendum, haſtas abijciet, ſuperat⁹ aufugiet. 1. Pet. 5. num. 8. *Tanquam leo rugiens circuit quærens, quem devoret: cui reſiſtite fortes in fide. En haziendole roſtro con fortaleza, bolverá las eſpaldas.* Perpende miram, & penè incredibilem huius ſæviſſimi leonis imbecillitatem. Iob 5. numero 11. ubi legit 38
Vulgatus, *tigris perijt*; LXX. reddiderunt, *mirmecoleon*. Latinè vertas, *formica leo.* Et plerique Expoſitores fictitium exiſtimant nomen, ex audaciſſimo leone, formicáque contemptiſſima conflatum, ad dæmonis oppugnationem exprimẽdam: formicis enim, hoc eſt, pavidis; & imbellibus, leo terribilis eſt; leonibus autem, id eſt, fortibus, & intrepidis, deſpicatiſſima formica. Vide Gregorium lib. 5. Moralium, cap. 17. & Pinedam in eum locum.

39 Itaque ſi fide obarmatum pectus, eius inſultibus opponas: ſi diſploſam in te Inferorum procellam, hoc unico verbo, *nolo*, fortiter excipias; in hoc ſcuto omnia tela nequiſſimi ignea extingues, ad

Epheſ. 6.num. 16. Bernardus Serm. 5. de Quadrageſima. *Tu ſolummodò ne conſenſeris; & quoties reſtiteris, toties coronaberis.* Caſsianus Collatione 7. cap. 8. [Conſtat ergo, neminem poſſe à diabolo decipi, niſi illum, qui præbere illi maluerit ſuæ vo-
40 luntatis aſſenſum.] Notum eſt illud Auguſtin. Sermone 197. de Tempore: qui dęmonem cum cane comparat, rabido illo quidem; verùm catenis illigato. *Qui latrare poteſt, ſolicitare poteſt; mordere omnino non poteſt, niſi volentem. Volentem*, inquit, id eſt, ad eum ſua ſponte per conſenſum voluntariũ accedentē. Ad Epheſ. 4. num. 27. *Nolite locum dare diabolo.* Vos tantùm *nolite*: ille terga continuò vertet. Hieronym. epiſtol. ad Demetriad. [Infirmus hoſtis eſt, qui non poteſt vincere, niſi volentem.]

Numerus 8.

Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis.

41 ELegantior erit antitheſis huius verſus cum ſuperiore, ſi explicemus de acceſſu ad implorandam Divinam opem in ipſo conflictu cum dæmone: perinde, ac ſi dicat Apoſtolꝰ. Si vos impares agnoſcitis ad ſubeundum certamen cum tali hoſte, ne deſpondeatis animos: non eritis vos, qui cum illo dimicabitis, præſto enim erit invocantibus divinum Numen: *non patietur vos tentari ſupra id, quod poteſtis, ſed faciet etiam cum tentatione proventum*, 1. Corinr. 10. num. 13. Veriſsima enim eſt illa Hieronymi vox, lib. 3. contra Pelagianos. *Noſtra victoria, illius protectione, & clypeo paratur.* Lege Belarmin. lib. 5. de Gratia, & libero arbitrio, c. 7. & Commētarium noſtrum in id Malachiæ 3. n. 7.

Revertimini ad me, & ego revertar ad vos.

Emundate manus, peccatores.

ERuditiſsimè probat Briſſonius lib. 1. 42
de Formulis, pag. 6. ſolemni præfatione, eos, quibus puræ non erant manus, ſacris arceri conſueviſſe. Laudat ſententiam Mimographi. *Puras Deus, non plenas reſpicit manus.* Multa etiam congerit Pineda in ea verba Iob 9. num. 30. *Si lotus fuero, quaſi aquis nivis, & fulſerint velut mundiſsimæ manus meæ.* Ablutione verò, mũditiaque manuum, ſignificari ſolitam morum innocentiam, ex ſacris oſtendit Maldonatus Matth. 27. num. 24. & Lorinus Actuum 18. num. 6. Mihi ſatis eſt ille locus Iob 22. num. 30. *Salvabitur innocēs: ſalvabitur autem in munditia manuum ſuarum.*

Cùm ergo Iacobus hortatus eſſet fide- 43
les, ut ad Deum accederent, eiuſque opem ad ineundum cum ſanguinario hoſte certamen expoſcerent: eos admonet, nulla re magis, quàm manuum, cordiſque munditia, divinum favorem conciliari. 1. Timoth. 2. num. 8. *Volo viros orare in omni loco, levantes puras manus ſine ira.* Contrà verò dicitur Iſaiæ 1. num. 15. *Cùm multiplicaveritis orationem, non exaudiam: manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt.*

Et purificate corda, duplices animo.

EXplicavi hunc locum cap. 1. num. 8.

Numerus 9.

Miſeri eſtote, & lugete, & plorate: riſus veſter in luctum convertatur; & gaudium in mœrorem.

AD emundandas manus, & 44
purificanda corda, unica via, eaque maximè compendiaria, eſt pœnitentia: quæ ex anteactæ vitæ recordatione, gemitu, &

lachrymis concipitur;qua concepta,riſus, & gaudium mundi repudiantur.

Quod Vulgatus vertit, *miſeri eſtote*, Græce unico exprimitur verbo, *talæporeſate.* Lyranus: *ſtatum miſeri aſſumite.* Regia, *affligimini.* Vatablus: *affligite vos.* Auctor Theſauri Grçcæ lingue,in Symphonia novi Teſtamenti: *ſenſu miſeriæ tangimini*:in Theſauro verò tom.3. colu.647. *labores, & ærumnas tolerate.* Senſus itaque Apoſtoli eſt. Ad placandum cæleſte numen,veſtris culpis violatum, corporis afflictiones ſponte ſuſcipite; vel immiſſas à Deo,non modò patienter,verùm etiam gratanter ſuſtinete.

45 Argutè colligit Bernardus Sermo.3. de Nativitate, ex Chriſti exemplo. [Ipſe eſt promiſſus olim per Iſaiam parvulus ſciens reprobare malum, & eligere bonum:malum ergo,voluptas corporis; bonum, afflictio eſt: ſiquidem & hanc eligit,& illam reprobat.] Iam quod ad promerendam peccatorum veniam attinet, aſſeveranter affirmat Nazianzen.orat.18. pag.400.[Neque enim Deus ulla re, perinde atque corporis ærumna,cōciliatur] Et Beata Virgo Maria affirmavit Sanctæ Eliſabethæ, apud Bonaventuram in Vita Chriſti, cap.3. [Pro certo habeas, quòd nulla gratia deſcendit in animam,niſi per orationem,& corporis afflictionem.]

Numerus 10.

Humiliamini in cōſpectu Domini, & exaltabit vos.

46 VEra animi humilitas perpetuò ſolet pœnitentiam comitari. 3.Regum 21.nu 29. *Nonne vidiſti humiliatum Achab coram me?* Humilitati verò debitum præmium, & in Scriptura ſubinde promiſſum, eſt exaltatio. Sapienter enim dixit Auguſtin Tractatu 104 in Ioannem. *Humilitas, claritatis eſt meritum; claritas, humilitatis eſt præmium.* Iob 5. num. 11. *Qui ponit humiles in ſublime.* Et cap.22. num. 29. *Qui enim humiliatus fuerit, erit in gloria.* Proverbior.15.num.33.*Gloriam præcedit humilitas.* Et cap.18.n.12. *Antequàm glorificetur, humiliatur.* Cap.29.numero 23. *Humilem ſpiritu ſuſcipiet gloria.* Eccleſ 11.nu.1. *Sapientia humiliati exaltabit caput illius.* Matth.23. num 12. & Lucæ 14 num.11.& cap.18.num.14. *Qui ſe humiliaverit, exaltabitur.* 1.Petri 5.numero 6.*Humiliamini igitur ſub potenti manu Dei,ut vos exaltet.*

De ipſo etiam Chriſto legimus ad Phi- 47
lippenſ.2.num.8. & 9. *Humiliavit ſemetipſum,&c. Propter quod & Deus exaltavit illum.* Quare rectè Cyprianus ait libro de Zelo.& Livore.[Exaltationis apud nos nō poteſt eſſe contentio: de humilitate ad ſumma creſcimus; didicimus, unde placeamus.] Hanc viam munierat nobis cæleſtis Magiſter, Marci 9.n.34. *Si quis vult primus eſſe, erit* (id eſt, ſit,vel fiat) *omnium noviſſimus.* Eamdem munit Auguſtin. Serm.213.de Tempore. *Eſto parvulus in oculis tuis, ut ſis magnus in oculis Dei.* Et Bernardus Serm.2.de Aſcēſione, *Sola eſt humilitas,quæ exaltat;ſola,quæ ducit ad vitam: hæc eſt via; & non eſt alia præter ipſam.*

Advertit hîc Sanctus Thomas, illis 48
Apoſtoli verbis,*in conſpectu Domini*,fictā, & adumbratam humilitatem excludi. Eccleſ.19 num.23. *Eſt,qui nequiter humiliat ſe,& interiora eius plena ſunt dolo.* Et c.10. num.11. *Eſt propter gloriam minoratio.* Tigurina: *eſt, qui ſe ſubmittat cauſa gloriæ.* Rectè Hieronymus in epiſtola ad Celantiam.[Humilitatem ſequere, non quæ ſimulatur geſtu corporis, aut fracta voce verborum; ſed quæ puro affectu cordis exprimitur: aliud eſt enim, virtutem habere;aliud,virtutis ſimilitudinem.] Lege Caſſianum Collatione 18. cap.11.

Numerus 11.

Nolite detrahere alterutrũ, fratres: qui detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem ſuum, detrahit legi, & iudicat legem.

49 Detractio graviſſimum peccatum eſt: lędit enim famam, quæ (teſte Ariſtotel. 4. Ethicorum cap. 3.) bonorum externorum eſt longè maximũ. Prover. 22. num. 1. *Melius eſt nomen bonum, quàm divitiæ multæ.* Eccleſ. 41. nu. 24. *Curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi, quàm mille theſauri pretioſi, & magni.*

50 Hoc itaque vitium paſſim prohibet Scriptura. Proverbior. 4. n. 24. *Detrahentia labia ſint procul à te.* Sapien 1. num. 11. *A detractione parcite linguæ.* Vulgaris eſt illa ratio avertendi animos ab hoc crimine, quia detractores in omnium odium meritò incurrunt: Dei quidem, ad Roman. 1. num 30. *Detractores, Deo odibiles;* hominum autem, Proverbio. 24. num. 9. *Abominatio hominum, detractor.* Eccleſ. 5. num. 17. *Super furem eſt confuſio, & pœnitentia; & denotatio peſſima* (id eſt, ut exponit Lyranus, oſtenſio confuſibilis cum digito *ſuper bilinguem: ſuſurratori autem odium, & inimicitia, & contumelia.* Sed Iacobus hic tria congerit argumenta ad huius vitij deteſtationem, ducta nimirum à triplici iniuria, quæ infertur ipſi legi, legislatori, & proximo.

51 Quod ad primum argumentum attinet, Gabriel Vazquez tom. 1. in 1. 2. diſp. 152. cap. 4. num. 45. ſecutus Gagneium, & Claudium, exiſtimat, eum, qui detrahit fratri, eumque temerariè iudicat, eo ipſo detrahere legi, legemque illam iudicare, tanquam inutilem, qua detractio, & iudicium temerarium prohibentur. Magis probo explicationem Catharini, Caietani, Serarij, & Salmeronis: non agere hìc Apoſtolum univerſè de quolibet iudicio, aut detractione, ſed de ea ſpeciatim, quæ reprehenditur Eccleſ. 11. num. 36. *Bona enim in mala convertens inſidiatur, & in electis imponet maculam.* Eſt enim hæc multò deteſtabilior, quę ipſa virtutis opera temerè vitio vertit. Baſilius certe in Regulis brevioribus, reſponſione 273. exiſtimat, hoc eſſe peccatum in Spiritum Sanctum, cuius remiſſio eſt longè difficillima, Matth. 12. num. 32.

Moveor primò: nam qui detrahit adultero, vel iudicat quempiam (tametſi ex levibus indicijs) adulterium perpetraſſe; eſto, lethaliter peccet; non video, quî legem iudicet, quæ prohibet iudicare: quemadmodùm neque ille, qui furto ſe obſtringit, iudicat legem vetantem furtum. Potiùs enim detrahens adultero, ſe oſtendit quodammodò zelatorem, ac vindicem legis, licèt ex zelo non ſecundum ſcientiam, cùm carpit, & exagitat adulterium, quod lege ipſa videt prohiberi. At, qui heroicæ virtutis opus, editum ex præcepto legis Evangelicæ, vitio attribuit; qui remiſſum ſæculo nuntium, ſeceſſumque in eremum, aut in aſperam religionem ad victum, & cultum horridiorem, non ſolùm irridet, ſed inſaniam vocat; qui diſtributionem in pauperes totius rei familiaris, ſtolidam profuſionem appellat; qui Chriſti exemplo, & amore condonantem impactum colaphum, ignavum, & effœminatum ducit: is quidem legem Evangelicam, quę talia virtutum opera ſuadet, quodammodò iudicat, & damnat. 52

Moveor deinde: nam in hac explicatione aptè cohæret hic verſus cum ſuperioribus. Hortatus erat Apoſtolus ad pœnitentiam, ad luctum, ad afflictionem carnis, ad humiliationem crucis: verbum autem crucis pereuntibus ſtultitia eſt, 1. Corinth. 1. num. 18. Perſtringuntur ſcilicet oculi mundanorum tantarum ſplendore virtutum: contingitque illis, quod de Chriſti cognatis refert Evangeliſta Marc. 3. num. 21. *Sui exierunt tenere eum, dicebant enim, quoniam in furorẽ verſus eſt.* 53

Si.

Si autem iudicas legem, non es factor legis, ſed iudex.

54 HAEc ipſa repetitio Apoſtoli, inculcatioq́; eiuſdem ſententiæ, probabiliorem efficit noſtram explicationē. Quis enim affirmatè iteret, iudicem eſſe legis prohibentis detractionem, qui illam tantùm violat detrahendo? aut cur, qui furtum admittit, non dicetur iudex legis de non furando, quam ſua tranſgreſſione contemnit? Itaque plus multò ſignificat Apoſtolus, quam legem facto ipſo perſtringi.

Numerus 12.

Vnus eſt legislator, & iudex, qui poteſt perdere, & liberare.

55 HOc eſt ſecundum argumentum, ductum ab iniuria illata legislatori. Quid tibi tam temerè iſtam arrogas auctoritatem? Solus eſt Deus, qui ita legem tulit, ut noſtra non modò iudicet facta, verùm etiam occultiſsima cogitata, quibus eius legem violamus. Ad eum duntaxat ſpectat condemnare, vel abſolvere: tuum autem non eſt iudicare, ſed parcere. Vtrumque etiam coniunxit Iſaias cap. 33. num. 22. quò fortaſſe Iacobus reſpexit. *Dominus enim iudex noſter, Dominus legifer noſter.*

Numerus 13.

Tu autem quis es, qui iudicas proximum?

56 INiuria etiam profectò afficis proximum, in quem tibi ius uſurpas. Auget interrogatio miram energiā: *tu autem quis es?* Perinde acſi dicat: nimium de te præſumis, dum tibi arrogas, quod propriū Dei eſt. Ad Romanos 14. nu. 4. *Tu quis es, qui iudicas alienum ſervum? Domino ſuo ſtat, aut cadit.* 1. Corinth. 4. num. 4. *Qui autem iudicat me, Dominus eſt: itaque nolite ante tempus iudicare, quoad uſque veniat Deus.*

Ecce nunc qui dicitis: hodie, aut craſtino ibimus in illam civitatem, & faciemus ibi quidem annum, & mercabimur, & lucrum faciemus.

Numerus 14.

Qui ignoratis, quid erit in craſtino.

AVrea planè ſententia, altèque defigenda in animo; & attenta potiùs meditatione concoquenda, quàm commentarijs illuſtranda. Eſt enim per ſe dilucida, & non ſolùm ab Scriptura, & Patribus crebrò repetita, ſed à Philoſophis etiam, atque adeò à Poetis identidem uſurpata. Hinc videlicet erumpebant illæ voces, quanvis perperam detortæ ad vitam voluptariam inſtituendam. 57

Omnē crede diem tibi diluxiſſe ſupremū.
Nō eſt, crede mihi, ſapientis dicere, vivā:
Sera nimis vita eſt craſtina: vive hodie.

Et eius generis ſexcenta. Hinc graviter 58
Cicero 2. de Finibus: [Nemini exploratum eſſe poteſt, quomodò ſeſe habiturum ſit corpus, non dico ad annum, ſed ad veſperum.] Et in lib. de Senectute. *Quis eſt tam ſtultus, quanvis ſit adoleſcens, cui ſit exploratū, ſe ad veſperum eſſe victurum?* Præclarè item Seneca epiſt. 61. *Id ago, ut mihi inſtar totius vitæ ſit dies: ſit illum aſpicio, tanquam eſſe vel ultimus poſſit.*

Hinc ſapientiſsimè Gregorius homilia 12. in Evangelia: [Qui pœnitenti veniam ſpopōdit, peccanti diem craſtinum non promiſit: ſemper ergo extremum diem debemus metuere, quem nūquam 59

poſſumus prævidere.]Proverbior. 27. nu-
mero 1. *Ne glorieris in craſtinum, ignorans,*
quid ſuperventura pariat dies. Videlicet
neſcit homo finem ſuum, Eccleſ. 9. num. 12.
nam *& Rex hodie eſt, & cras morietur*,
Eccleſ. 10. num. 11. Hanc vim habet cre-
bra illa adhortatio Chriſti Matthæ. 25.
num. 12. *Vigilate itaque, quia neſcitis diem,*
neque horam. Es largo plaço un dia: ni una
hora de vida tenemos cierta, ni un inſtante
ſeguro. Iob 21. num. 13. *In puncto ad infer-*
na deſcendunt. Et cap. 10. num. 8. *Sic re-*
pentè præcipitas me? Præciditur ſæpe te-
la huius fragilis vitæ in ipſis primis filis,
Iob 7. num 6. & Iſaiæ 38. num 12. *Præci-*
ſa eſt, velut à texente, vita mea: dum adhuc
ordirer, ſuccidit me.

60 Non ſolùm vita noſtra ſimilis eſt navi
ob incredibilem curſus velocitatem. Iob
9 num. 26. *Pertranſierunt, quaſi naves po-*
ma portantes: quæ ſcilicet remis, veliſque
impelluntur, ne poma ipſa putreſcant: &
ob nullum relictum veſtigium, neque ſe-
mitam carinæ illius in fluctibus, Sa-
pient. 5. num. 10. ſed etiam, quia ſæpe
naves, vixdum portum egreſſæ, ſubitò ad
ſcopulos alliſæ franguntur, aut coorta
procella fluctibus abſorbentur. Non præ-
termittam luculenta Tertulliani verba in
lib. de Anima, cap. 52. [Vis eſt & illa na-
vigijs, cùm longe à ſaxis, nullis depugna-
ta turbinibus, nullis quaſſata decumanis,
adulante flatu, labente curſu, lætante co-
mitatu, inteſtino repentè perculſu, cum
tota ſecuritate deſidunt. Non ſecùs nau-
fragia ſunt vitæ, etiam tranquillæ mortis
eventus.]

61 Et cùm tantam huius miſeræ vitæ in-
certitudinem quotidie hauriamus oculis,
manu teneamus; tamen veriſsimum eſt,
quod dixit Hieronymus in epitaphio Ne-
potiani. [Quotidie morimur; quotidie
commutamur, & tamen æternos nos eſſe
credimus: hoc ipſum, quod dicto, quod
ſcribitur, quod relego, quod emendo, de
vita mea tollitur. Quot puncta Nota-
rij, tot meorum damna ſunt
temporum.]

Numerus 15.

Quæ eſt enim vita veſtra? vapor eſt
ad modicum parens, & deinceps
exterminabitur.

GRæca vox *atmis* non ita preſ- 62
ſè ſumenda eſt, ut ſolet apud
Philoſophos Latina *vapor.*
Hic enim ſignificat afflatum
quemvis exilem, halitumque tenuiſsimũ,
etiam ex igne, vel fumo valde extenuato,
iam iamque evaneſcentem: ut conſtat
Actuum 2. num. 19. *Et vaporem fumi.* Ec-
cleſiaſt. 22. num 30. & cap 38. num. 29.
Eadem vox, *radius* vertitur Eccleſiaſt. 43.
num. 4. Nihil itaque fragilius, nihil exte-
nuatius, nihil levius excogitari poteſt.

Mortis igitur incertitudinem probat 63
Apoſtolus ex vitæ fragilitate. Quid enim
mirum, aquæ bullam repentè evaneſcere;
vaporem à vento facilè diſijci; umbram
ſubitò diffugere? Similitudines ſunt in
Scriptura, & Patribus frequentiſsimæ,
eædemque ſignificantiſsimæ ad vitæ hu-
ius inconſtantiam, miſeriam, volubilita-
temque ob oculos ſtatuendam. Pſal. 89.
nu. 9 *Anni noſtri, ſicut aranea*, (Hebraicè,
ſicut loquela) *meditabuntur*, id eſt, æſtima-
buntur. *No parece que paſſan, ſino que ſe*
pienſan: ſon un penſamiento los años de nueſ-
tra vida. Genebrardus: *dicto, cogitatione-*
ve ocyùs conſumuntur. Iob 7. num. 6. legũt
LXX. *Vita mea exilior eſt, quàm loquela.* 64
Iſaiæ 2. num. 22. *Quieſcite ergo ab homine,*
cuius ſpiritus in naribus eius eſt, id eſt, deſi-
nite timere hominem, cuius vita flatu
continetur, reſpiratione exhauritur. *Hom-*
bre que ſe acaba en un ſoplo. Sapient. 2.
num. 2. *Fumus flatus eſt in naribus noſtris.*
Pſalm. 77. num. 39. *Spiritus vadens, & non*
rediens, id eſt, ventus, ipſa ſua agitatione
diſparẽs. Sap. 5. n. 15. *Tanquam ſpuma gra-*
cilis, quæ à procella diſpergitur; & tan-
quam fumus, qui à vento diffuſus eſt. Iob 14.
num. 2. *Fugit, velut umbra.* Denique non
ſolùm eſt univerſa vanitas omnis homo

vivens,

vivens, Pſalm. 38. num. 6. ſed planè nihil, Iob. 7. num. 16. *Nihil enim ſunt dies mei.* Vnde meritò ſapientiſsimus Lipſius incidi iuſsit in ſuo ſepulchto verſus iſtos.

Vis, altiore voce me tecum loqui?
Humana cuncta fumus, umbra, vanitas,
Et ſcenæ imago: &, verbo ut abſolvam,
nihil.

Pro eo, ut dicatis.

HOc eſt, pro eo, quòd dicere debebatis: ut ex conſueta phraſi Scripturæ probat Ribera ad Hebræos cap. 12. num. 7.

Si Domin' voluerit. Et: ſi vixerimus, faciemus hoc, aut illud.

65 ITa ſępe loquitur Paulus. 1. Corinth. 4. num. 19. *Veniam autem ad vos citò, ſi Dominus voluerit.* Et cap. 16. num. 7. *Spero enim, me aliquantulum temporis manere apud vos, ſi Dominus permiſerit.* Ad Philip. 2. num. 24. *Confido autem in Domino, quoniam & ipſe veniam ad vos citò.* Ad Hebr. 6 num. 3. *Hoc faciemus, ſi quidem permiſerit Deus.* Eſt autem valde mirandum, Angelum illum, qui repræſentabat Deum immortalem, mortalis tamen ritu locutum eſſe; videlicet ut ipſos mortales inſtitueret, Geneſ. 18. num. 10. *Revertens veniam ad te tempore iſto, vita comite.* Lege hic apud Serarium repentinum obitum cuiuſdam, qui ſibi certò pollicebatur, poſtridie ſe adamatæ ſponſæ amplexibus fruiturum.

Numerus 16.

Nunc autem exultatis in ſuperbijs veſtris: omnis exultatio talis maligna eſt.

ANſelmus Laudunenſis, Sanctus Thomas, Claudius, Catharinus, Paez, Salmeron, & communiter Interpretes ita exponũt. Vos autẽ avidiſsimè lucris inhiãtes, in veſtris divitijs exultatis, quibus ſolent homines ſuperbire. Itaq; de horũ Interpretum ſententia, divitias vocat Apoſtolus *ſuperbias*; quia divites ſolent eſſe ſuperbi. Eleganter enim Auguſtinus exponens verba illa 1. Timoth. 6. num. 17. *Divitibus huius ſæculi præcipe non ſublime ſapere:* Græcè, *hypſelophronin*, ideſt, ſuperbè, elatè, atque magnificè de ſe ſentire; ſic ait tom. 10. ſerm. 5. de Verbis Domini cap. 9. [Omne pomum, omne granum, omne frumentum, omne lignum habet vermem ſuum. Alius eſt vermis mali, alius fabę, alius tritici: vermis divitiarum ſuperbia eſt: ergo præcipe divitibus non ſuperbè ſapere] 66

Cùm hanc communem improbem explicationem huius loci, meam magis probarem conjecturam, ſi eam apud probatum aliquem expoſitorem invenirem. Suſpicor Iacobum in eadem perſiſtere ſententia, & ad cap. 27. Proverb. alludere: ibi enim legimus num. 1. *Ne glorieris in craſtinum, ignorans, quid ſuperventura pariat dies.* Gloriari autem in craſtinum, eſt, proſperum aliquem ſucceſſum, egregiumve factum, & ex animi ſententia ad exitum perductum, certò ſibi in poſterũ polliceri. Hoc ipſum vocat Iacobus *in ſuperbijs exultare.* Nos Hiſpani ſignificanter exprimimus: *fabricar torres de viento.* Et nemini dubium eſſe poteſt, in hac explicatione magis cohærere contextum; aptiùſque antithesim, particula illa adverſativa *autem* denotatam, conſta- 67

68

re, quàm ſi ſubitò deflectat Apoſtolus ad homines, qui divitijs efferuntur. Admonuerat eos humanæ imbecillitatis: propoſuerat mortis in momenta ſingula impendentis incertitudinem: aptiſsimè itaque ſubiungit: atqui tantùm abeſt, ut memores mortis quotidie imminentis, vos modeſtè, demiſſeque geratis; ut potiùs de rebus ad voluptatem fluentibus, in multos annos inaniter, & ſuperbè glorięmini: contra prudentiſsimum illud Eccleſiaſt. præceptum cap. 6. num. 2. *Non te extollas in cogitatione animæ tuæ, velut taurus, ne fortè elidatur vir-*
69 *tus tua.* An non exultabat in ſuperbijs ille dives, qui aiebat Lucæ 12. num. 19. *Habes multa bona poſita in annos plurimos, requieſce, comede, bibe, epulare?* Sed repentè illi divina vox intonuit: *Stulte, hac nocte animã tuã repetunt à te: quæ autem paraſti, cuius erũt?* Verbum etiam *exultatis*, quo hîc utitur Apoſtolus, Græcè *cauchate*, nõ ſolùm Caietanus, Regia, Tigurina, & Interpres OEcumenij hîc vertunt *gloriamini*; ſed Vulgatus etiam ipſe ad Romanos 2. num. 17. cap. 5. numer. 2. & 1. Corinth. 1. num. 29. ad Galatas 6. num. 14. & ad Epheſ. 2. numer. 9. ut omnino conveniat cum loco Proverbiorum.

Numerus 17.

Scienti igitur bonum facere, & non facienti, peccatum eſt illi.

70 EGregia capitis huius clauſula, & ad inſtitutum Apoſtoli in tota hac Epiſtola apprimè conducens. Scopus eius eſt, ut ſæpe iam adnotavimus, Chriſtianam fidem non verbis duntaxat teſtandam eſſe, ſed multò magis vita etiam, & moribus exprimendam. Nunc calcar admovet acutiſsimum: nimirùm, longè eos peccare graviùs, ac proinde multò etiã atrociùs fore puniendos, qui cognoſcentes perſpicuè bonum, atq; adeò reclamãte ipſa conſciẽtia, & malum acerrimè deteſtante; nihilominùs prudentes, & videntes, ſpreto bono, in illud ipſum cognitum malum ſe ſua ſponte coniecerunt: hoc planè eſſe peccatum ex malitia; eiuſmodique tranſgreſsionem legis cum voluntario contemptu ipſius legiſlatoris eſſe coniunctam. Hi ſunt nimirum *qui veritatem Dei in iniuſtitia detinent*, ad Ro- 71
manos 1. num. 18. *Melius erat illis non cognoſcere viam iuſtitiæ, quàm poſt agnitionem retrorſum converti ab eo, quod illis traditum eſt, ſancto mandato*, 2. Petri 2. num. 21. *Servus enim, qui cognovit voluntatem Domini ſui, & non præparavit, & non fecit ſecundum voluntatem eius, vapulabit multis*, Lucæ 12 n. 47. In hanc ſententiam explicat Chaldæus Paraphraſtes verba illa Eccleſiaſt. 1. num. 18. *Eò quòd in multa ſapientia multa ſit indignatio. Namque vir*, inquit, *qui multiplicat ſapientiam, quando peccat, multiplicat indignationem à Domino.* Congruenter ibi Aquila: *qui addit cognitionem, addit tormentum.*

CAPVT V.

Numerus 1.

Agite nunc divites, plorate ululantes in miſerijs veſtris, quæ advenient vobis.

VLulare etſi luporum proprium eſt, frequentiſsimè ta- 1
men transfertur in Scripturam ad lugubres hominũ eiulatus exprimendos. Iſaiæ 13. num. 6. cap. 65. num. 14. Ieremiæ cap. 47. num. 2. Ezechielis 30. num. 2. Ioelis cap. 1. numer. 5. Michææ 1. numer. 8. Vide Riberam in cap. 5. Oſeę num. 22. Acerbiſsimè ergo inſectatur Apoſtolus divites avaros, prædis, & rapinis avidè inhiantes, genioque intemperanter

indul-

indulgentes: avertit eos à delicijs ad ef-
fuſos plāctus ob æternam calamitatem,
ſibi iam iamque imminentem.
2 Obſervo in arcano ſermone divitibus
iniquis, & voluptarijs, ſeveriſsimè denū-
tiari horribile illud *væ*, quod, ut notavit
Gregorius homil. 9. in Ezechiel. ſæpius
in Scriptura de æterno luctu, quàm de
præſenti ſolet intelligi calamitate. Amos
6. num 1. *Væ qui opulenti eſtis in Sion.* Et
Luc. 6. n. 24. *Væ vobis divitib⁹, quia habetis
conſolationem veſtram.* Vbi ponderanda
eſt particula illa cauſalis *quia*, quæ habet
eamdem vim Luc. 16. num. 25. *Recor-
dare, quia recepiſti bona in vita tua, & La-
zarus ſimiliter mala: nunc autem hic conſo-
latur, tu verò cruciaris.*
Nam ut graviter dixit Hieronymus
3 Epiſt. 34. [Difficile, imò impoſsibile eſt,
ut præſentibus quis, & futuris fruatur bo
nis; & hic ventrem, & ibi mentem ex-
pleat; ut de delicijs tranſeat ad delicias]
Hunc ipſum terrorem divitibus intentat
verbum illud, vel potius fulmen ſummæ
veritatis, Matth. 19. num. 24. *Facilius
eſt, camelū per foramen acus tranſire, quàm
divitem intrare in regnum cælorum.*
4 Iam verò præſentis vitæ miſerias, qui-
bus aſsiduè divites conflictantur, elegan-
ter perſequitur Cyprianus lib. 2. Epiſtola
2. [Hos inter divitias ſuas trepidos cogi-
tationis incertę ſolicitudo diſcruciat: nō
cibus ſecuro, ſomnusve contingit: ſuſpi-
rat ille in convivio, bibat licèt gemma, &
cùm epulis marcidum corpus torus mol
lior alto ſinu condiderit, vigilat in plu-
ma: nec intelligit miſer, ſpecioſa ſibi eſ-
ſe ſupplicia, auro ſe alligatum teneri, &
poſsideri magis, quàm poſsidere divi-
tias] Conſentaneè Ambroſius lib. de Na
5 buthe, cap. 14. [Bene, inquit, viros divi-
tiarum appellavit David (Pſalm. 75. num.
6) non divitias virorum, ut oſtendat, eos
non poſſeſſores divitiarum eſſe, ſed à ſuis
divitijs poſsideri.] Rectè item omnino
Seneca Epiſtola 119. [Sic divitias ha-
bent, quomodò habere dicimur febrim,
cùm illa nos habeat. E contrario dicere
debemus: febris illum tenet: eodem mo-
do dicendum eſt: divitiæ illum tenent,
imò & torquent.] Acute obſervat Gre-
gorius expendens verba illius divitis, Lu-
cæ cap. 12. numer. 17. *Quid faciam, quia
non habeo, quò congregem fructus meos?*
[O anguſtia (inquit Gregorius. lib. 15.
Moralium cap. 11.) ex ſacietate na-
ta! de ubertate agri anguſtiatur animus
avari]
Ex appetentia verò divitiarum, & 6
temporalium bonorum affluentia, fre-
quentiſsimè ſuperbia, libido, crudelitas,
rapina, multaq; alia deteſtanda vitia pro-
ficiſcuntur. Teſtantur id paſsim ſacræ lit-
teræ. Satis erit in re per vagata locos in-
dicare. 1. Regum 25. num. 11. Iob 20
num. 19. Proverb. 18. num 20. Eccleſ.
31. num. 5. & cap. 11 num. 10. Iſaiæ 5.
num 8. Habacuc 2. n. 6. & 1. Timoth.
6. num. 9.

Numerus 2. & 3.

*Divitiæ veſtræ putrefactæ ſunt: & veſ
timenta veſtra à tineis comeſta ſunt:
aurum, & argentum veſtrum
æruginavit.*

THeſaurizaſtis videlicet vo- 7
bis theſauros in terra, *ubi
ærugo, & tinea demolitur*,
Matth. 6 numer. 19. Quod
carpit etiam Seneca lib. 3. de Ira cap 31.
*Avaritia iterum ſub terras refert, quæ ma-
lè egeſſerat.* [Grandis profectò inſania,
(inquit Baſilius homilia 7 in divites ava
ros) primùm, in metallis aurum latitans
omni diligentia in lucem proferre; ac
ex humo recludere; deinde ſemel effoſ-
ſum rurſus in terra occultare. Nam qui-
cunque hoc facis, profectò & cor ſimul
fodere videris: dicitur enim (Matth. 6.
num. 21.) ubi theſaurus tuus, ibi & cor
tuum] Congruenter Ambroſius lib 1.
de Iacob, & vita beata cap. 7. [Multi
defoſſo auro incubant: aurum contin

ſub terra, & cor eorum ſub terra: cave ergo, ne & tu cor tuum terræ vivus inſodias.]

8 Depingit hìc Apoſtolus avarorum ingenium: quò maiores congeſſerunt opes, eò illas appetunt ardentiùs; eò difficiliùs in pauperes diſpenſant: æquiore patiuntur animo, frumentum in horreis aſſervatum vetuſtate putreſcere, veſtes in arca reconditas tinea corrumpi, aureos denique nummos altè defoſſos in terra rubigine exedi, quàm his bonis egentium inopiam ſublevari. Imò verò ſæpe etiam in ſe ipſos crudeles ſunt, ut pecunijs parcant; veri Tantali mento ſummam aquam attingẽtes, ſiti enecti. *Mutato nomine* (inquit Horat. lib. 1. Sermonum, Satyra 1.) *de te*

Fabula narratur: congeſtis undique ſaccis
Indormis inhiãs, & tanquã parcere ſacris
Cogeris, aut pictis tanquam gaudere tabellis.

9 Iuſtum ſanè, ac prudens fuit ſupplicium Caliphi cuiuſdam locupletiſsimi, Babylone regnantis: is enim turrim habebat refertam auro, argento, & varijs lapidibus pretioſis; atque obſidione cinctus, ne theſauros attingeret ſuos, contempſit milites evocare. Verùm expugnata demum urbe, captus, & vinculis conſtrictus, in illam ipſam turrim, omni prorſus ſubducto cibo, incluſus eſt: ea inſuper obiurgatione increpitus: *I nunc, & famem depelle theſauris iſtis, quos tam avidè ſitiſti.* Paulò pòſt fame enectus, inter aurum, & gemmas miſerandum in modum expiravit. Auctores referunt Maluenda lib. 2. de Antichriſto, cap. 17. Lorinus Eccleſiaſt. 2. num 21.

10 Veriſsimũ eſt proverbium illud, quod refert Hieronymus ad Paulinum. *Avaro tam deeſt, quod habet, quàm quod non habet.* Cui conſonat Seneca epiſtola 108. *Deſunt inopiæ multa; avaritiæ, omnia.* Semper enim avarus eget. Horat. lib. 1. epiſt. 2. & lib. 2. Carminum Ode 2.

Creſcit indulgens ſibi dirus hydrops,
Nec ſitim pellit.

Quia nimirùm, ut ait Ovidius 1. Faſtorũ.

Creverunt & opes, & opum furioſa cupido:
Et cùm poſsideant plurima, plura petũt.

Sapienter itaque Seneca lib. 2. de Beneficijs, cap. 27. [Eò maiora cupimus, quò maiora venerunt: multòque concitatior eſt avaritia in magnarum opum congeſtu collocata: ut flammæ infinitò acrior vis eſt, quò ex maiore incendio emicuit.]

Et ærugo eorum in teſtimonium vobis erit.

Senſus eſt: tanquam teſtis incorruptus, 11
veſtram crudelitatẽ in pauperes condemnabit: palàmque oſtendet, vos adeò fuiſſe inhumanos, ut theſauros veſtros malueritis ærugine abſumi, quam pauperibus impendi. Phraſis eſt, & ſententia, digna Scripturę maieſtate. Sapient. 10. num. 7. *Quibus in teſtimonium nequitiæ fumigabunda conſtat deſerta terra.* Et de divite avaro Eccleſ. 31. num. 29. *Nequiſsimo in pane murmurabit civitas, & teſtimonium nequitiæ illius verum eſt.* Et Habacuc 2. num. 11. *Lapis de pariete clamabit; & lignum, quod inter iuncturas ædificiorum eſt, reſpondebit:* ideſt, marmora ipſa pretioſa, & cypreſsina laquearia, alienis impendijs, & pauperum ſanguine exſtructa, vos iniurios, & raptores eſſe clamitabunt. Iſaiæ 30. num. 8. *Erit in die noviſsimo in teſtimonium uſque in æternum.*

Congruenter huic ſententiæ explicat 12
Maldonatus, laudans Hilarium, & Origenem, illud Matth. 10. nu. 14. *Exeuntes foras de domo, vel civitate, excutite pulverem de pedibus veſtris.* Nimirùm ut hac tam inſolita actione Apoſtoli oſtenderent, illum ipſum pulverem, quem ex itinere collegerant, ut illis Evangelium prædicarent, in die Iudicij teſtem incorruptum contra eos futurum, qui ſe recipere noluiſſent. Eamdẽ habet vim Luc. 21. n. 13. *Continget autem vobis in teſtimonium:* hoc eſt, vobis ea res invictum adverſus rebelles teſtimonium erit, quod in die Iudicij vos excuſet, illos autem acriter accuſet.

Et manducabit carnes veſtras, ſicut ignis.

13 T*Errifica verba*, inquit Iſidor' Clari', *ſi iſti audirent, neq; multo auro occluſiſſent aures*. Senſus Apoſtoli eſt: elegiſtis potiùs theſauros veſtros ærugine exedi, quàm illis pauperes alere; illa igitur ipſa ærugo non ſolùm theſauros abſumet, ſed teſtimonium reddens veſtræ crudelitatis, carnes etiam veſtras, tanquam ignis ardẽtiſsimus, devorabit. Arbitror alluſiſſe Iacobum ad cap.6. Michææ num.10. *Adhuc ignis in domo impij theſauri iniquitatis.* Quod perinde eſt, ac ſi dicat Propheta, ut graviter exponit ibi Ribera, nu.32. Adhuc poſt tot increpationes Prophetarum, impij retinent theſauros per rapinā collectos; ſed eis erunt non theſauri, ſed carbones incenſi, acerbiſsimuſque ignis, quo in omnem æternitatem conflagrabunt.

Theſaurizaſtis vobis iram in noviſſimis diebus.

14 VIdete, quales tandem theſauros in extremum illum Iudicij diem vobis cumuletis; videlicet iracundiæ Divinæ, atque adeò ignis æterni. Simili metaphora uſus eſt Paulus ad Romanos 2. numero 5. *Theſaurizas tibi iram in die iræ, & revelationis iuſti iudicij Dei.* Quæ verba ſic explanat Gregor. hom.11. in Ezechielem. [De benignitate Dei iram ſibi in die irę reprobus theſaurizat; quia dum ad pœnitendum tempus accipitur, & ad peccãdum exhibetur, ipſum remedium gratiæ vertitur in augmentum culpæ.] Et Bernard' Sermone de Triplici miſericordia. [Theſaurizas tibi theſauros iræ pro prorogatis theſauris miſericordiæ, quos contemnis.] Alludit verò uterq; Apoſtolus ad cap.32. Deuteronom. num.34. *Nonne hæc condita ſunt apud me, & ſignata in theſauris meis?* & Iob 14. nu.17. *Signaſti, quaſi in ſacculo, delicta mea.*

Numerus 4.

Ecce merces operariorum, qui meſſuerunt regiones veſtras, quæ fraudata eſt à vobis, clamat: & clamor eorum in aures Domini Sabbaoth introivit.

IOb 24. num.6. ubi nos legimus, *agrum non ſuum demetunt; & vineam eius, quem vi oppreſſerint, vindemiant*, vertunt LXX. *Impotentes vineas impiorum ſine mercede, & ſine cibo operati ſunt.* Res ſe- 1
verè prohibita in Scriptura. Levitici 19. num.13. Tobiæ 4. num.15. Eccleſ.7. numero 22. Eſt enim ſcelus longè graviſsimum, ac de numero illorum, quæ in cælum clamare dicuntur, hoc eſt, ſua fœditate celerem Dei vindictam, ſeviſsimumque ſupplicium expoſcere. Ducta nimirùm metaphora ab hominibus, qui æquo animo diſsimulant ſe audire cõtumelias, ne iniuriam illatam cogantur ulciſci: ſed cùm iam probra clamoribus iactantur, cùm petulantiſsimæ contumeliæ aures obtundunt, etiam inviti ad ultionem excandeſcunt. Hinc in recondito ſermone magna peccata vocantur *clamor.* Iſaiæ 5. num.7. & Geneſ.19. num.13. *Delebimus enim locum iſtum, eò quòd increverit clamor eorum coram Domino.*

Quòd ſi de effuſione ſanguinis legi- 16
mus Geneſis 4. num.10. *Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra*: qui clamores exprimuntur Apocalypſis 6. num.10. *Vſque quò Domine non iudicas, & non vindicas ſanguinem noſtrum?* etiam merces pauperum, ſudoreſque fraudati, effuſio quædam ſanguinis eſt. Eccleſiaſt 34. n.27. *Qui effundit ſanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres ſunt.* Alludit verò Iacobus ad caput 24. Deut. n.15. *Eadem die reddes ei pretium laboris ſui ante ſolis occaſum, quia pauper eſt, & ex eo ſuſtētat animã ſuam, ne clamet contra te ad Dñum*

Digitized by Google

17 Quod verò acutè obſervat alicubi doctus quidam è noſtris ſacræ Scripturæ Interpres, non clamare pauperes mercede fraudatos, *quia pauper læſus tacebit*, Eccleſiaſt. 13. num. 4. ſed mercedem ipſam iniquè interceptam, licèt muta ſit, clamores tamē in cælū uſq; contēdere: & ſi pro hac ſecunda parte certiſsimum eſt; pro illa tamen priore vereor, ne nimis ſubtile ſit, & parùm ſolidum: certè non videtur eum verbis Scripturæ congruere, in qua non ſolùm dicitur merces fraudata in cælum clamare, ſed ipſi etiam pauperes, qui mercede fraudantur; tum in eo loco Deu. 24. num. 15. *Ne clamet contra te ad Dominum*: ſcilicet ipſe pauper iniuria affectus; tum vel maximè in illis Iacobi verbis, *& clamor eorum*, (id eſt, mercenariorum. Græcè, *therisanton*, id eſt, metentium) *in aures Domini Sabbaoth introivit.* Quanvis enim pauper oppreſſus hiſcere non audet coram divite, edit tamen liberè contentos clamores ad utrinſque cæleſtem Iudicem Deum.

18 Similis eſt obſervatio Ambroſij, ſed ſanè gravis, & Ambroſio digna lib. 2. de Abel, & Cain, cap. 9. Expendēs enim verba illa Geneſis 4. num. 10. *Vox ſanguinis fratris tui clamat*, ait. [Non frater clamat: hoc innocentia, & gratia germanitatis etiam in ipſa morte ſervat: non accuſat frater; non accuſat vox ipſius, non anima eius; ſed vox ſanguinis accuſat, quem ipſe fudiſti.]

Cur Deus appelletur Dominus Sabbaoth, id eſt, exercituum, copioſiſsimè diſſerui Nahum 2. num. 13. Hic verò emphaſim habet: terret videlicet ſuperbos divites, & inhumanos, intentato illius potentiſsimi ducis nomine, cuius vel unicus miles poteſt innumerabiles copias momento trucidare. 4. Regum 19. num. 35.

(‡)

Numerus 5.

Epulati eſtis ſuper terram, & in luxurijs enutriſtis corda veſtra.

Græcum verbum *tryphao* ſignificātius eſt, quàm Latinū 19
epulari. Regia vertit: *delicati eſtis*. Vulgatus ſic expreſſit eius vim Eccleſ. 14. num. 4. *In bonis illius alius luxuriabitur.* Et quod legimus Iſaiæ 66. nu 11. *ut delicijs affluatus*, LXX. hoc ipſo verbo ſignificanter expreſſerunt. Vox enim *tryphe*, luxum ſignificat, ac delicias. Eccleſ. 11. num 29. *Obitionem facit luxuriæ magnæ.* Et Lucæ 7. num. 25. *Qui in veſte pretioſa ſunt, & delicijs.* Subeſt utrobique Græcè, *tryphe*. Quòd verò in hanc ſententiam *epulandi* verbum uſurpetur à Vulgato, evidenter convincitur ex cap. 19. Sapient num. 11. *Poſtulaverūt eſcas epulationis.* Græcè, *tryphes*, id eſt, cibos delicatos, & exquiſitos.

Hoc nimirùm familiare divitibus eſt 20
vitium: indulgere genio; comeſſationib⁹, & compotationibus abdomen infarcire. Amos 6. nu. 4. *Qui dormitis in lectis eburneis, & laſcivitis in ſtratis veſtris: qui comeditis agnum de grege, &c.* Pſalm. 16. numero 10. *Adipem ſuum concluſerunt*, id eſt, ſe ita molliter curarunt, ut adipe, ac pinguedine diffluerent. *Tienen bien cubierto el riñon.* Sic Lucæ 12. num. 19. dives ille, cuius ager uberrimos proventus extulerat, ita alloquebatur animam ſuam. *Requieſce, comede, bibe, epulare.* Exclamat hîc
Baſilius in homil. ſuper hunc locum. [O 21
verba ſtultiſsima! ô dementiam ſingularem! Nā ſi porcinam habuiſſes animam, quid aliud enuntiare potuiſſes? Ita ne pecuinus es, ita bonorum animæ ignarus, eam ut excepres carnalibus epulis?] Pecuinus planè erat alter ille dives, qui nihil omnino de anima immortali curans, mortale dūtaxat corpus, tanquā muta bellua,

confer-

confertim ingurgitabat, Lucæ 16. nu. 19. *Induebatur purpura, & byſſo, & epulabatur quotidie ſplendidè.*

In die occiſionis.

22 IN Grçcis exemplaribus exprimitur nota ſimilitudinis *hos*, id eſt, *ſicut*: quæ valde hunc locum illuſtrat: omiſit verò Latinus Interpres ex vulgari Hebraiſmo, quo illa ſubinde ſuppleri ſolet. Exempla congerunt, ne ego actum agam, Ribera Oſeæ 7. num 6. & Nahum 3. num. 13. & Zachar. 6. num 6. Maldonat. Marci 9 numero 49. Salmeron Tom. 1. Prolegomeno 14 formula 27. pag. 341.

Occiſio autem, Græcè *ſphage*, idem eſt, atque mactatio, ſive immolatio victimæ. Ad Romanos 8. num. 36. *Sicut oves occiſionis.* Actuum 8 num. 32. *Tanquam ovis ad occiſionem ductus eſt.* Vtrobique ſubeſt idem nomen *ſphage*. Vox item *ſphagiō* victimam ſignificat, Actuum 7. numero 42.

23 Cùm autem pinguiores vituli mactari ſolerent, & alioqui ex præſcripto legis carnes victimæ, quæ obveniebant immolanti, eodem die, aut ad ſummum poſtridie eſſent abſumendæ, ut latè probat Ribera lib. 4. de Sacrificijs, cap. 4 in die occiſionis largè, & ſplendidè convivia celebrabantur. Hinc petendus eſt ſenſus litteralis illius loci Proverbior. 7. nu. 14. *Procaci vultu blanditur dicens: victimas pro ſalute vovi.* Vbi doctè Iſidorus Clarius: hoc dicit, ut iuvenem alliciat, atque invitet ad epulas; quaſi dicat: eſt mihi domi multa caro, nam feci hodie ſacrificia pacificorum; indulgebimus igitur genio. De illo etiam convivio, quod Sapientia extruxit, magnificèque apparavit, legimus Proverbior. 9 num. 2. *Immolavit victimas ſuas, miſcuit vinum, & propoſuit menſam ſuam.* Senſus itaque Iacobi eſt: perinde in veſtris comeſſationibus, & compotationibus laſeiviitis, ac ſi victimas quotidie immolaretis.

24 Fortaſſe etiam prędicit Apoſtolus, eos quaſi divini ſupplicij victimas impunè pingueſcere, atque adeò opiparè ſaginatos in diem occiſionis reſervari: iuxta illud Hieremiæ 12. num 3. *Congrega eos, quaſi gregem ad victimam, & ſanctifica eos in die occiſionis.* Sanctificare enim in eo loco idem eſt, ac mactationi conſecrare: quod elegāter dixit Poeta Latinus 2. AEneidos. *Me deſtinat aræ.* Sub hac metaphora ſæpe impijs atrociſſima ſupplicia Prophetæ minantur. Iſaiæ 34. num. 6. *Gladius Domini repletus eſt ſanguine, incraſſatus eſt adipe: victima enim Domini in Boſra, & interfectio magna in terra Edom.* Hieremiæ 46. num. 10. *Dies autem ille Domini Dei exercituum, dies ultionis, ut ſumat vindictam de inimicis ſuis: devorabit gladius, & ſaturabitur, & inebriabitur ſanguine eorum: victima enim Domini Dei exercituum in terra Aquilonis.* Ezech 21. numero 9. *Gladius, gladius exacutus eſt.* Et cap 39. num 17. *Convenite, properate, concurrite undique ad victimam meam, quam ego immolo vobis, victimam grandem ſuper montes Iſrael: ut comedatis carnem, & bibatis ſanguinem.*

Huc ſpectat, quod prudenter admodū 25
dixit Dionyſi⁹ Siciliæ Tyrannus, ut refert Euſebius lib. 8. de Præparatione Evangelica cap. 5. [Illis animalibus ſimiles ſumus, quibus comedendi, bibendique, non ad aliud, quàm ad perniciem ſuam, copia ſolet offerri.] Ardēter verò intonat Chryſoſtomus homil. 54. ad Populum Antiochenum. [Tempus eſt belli, tempus certaminis; tu verò ſedes in delicijs? Stat ſtridens dentibus adverſarius, tu autem menſis vacas? Chriſtus fame tabeſcit, & tu voracitate temetipſum diſtendis? Numquid mactandi ſumus, quoniam nos ipſos ſaginamus?] Et Clemens Alexandrin. lib. 2. Pędagogi cap 1. circa medium. [Eſt autem valde à ratione alienum, & inutile, & nequaquam humanum, pecudum more pingueſactum morti nutriri.]

Nu-

Numerus 6.

Addixiſtis, & occidiſtis iuſtum, & non reſtitit vobis.

26 GRæcè, *catedicaſate*, id eſt, *condẽnaſtis*: addicere enim in hoc loco, forenſe verbum eſt, vel potiùs iudiciale: ſignificatque, aliquem reum actum capitali ſententia percellere, iuxta illud Ciceronis in Piſonem: *cuius ſanguinem addixeras.*

Communis expoſitio fert, Iuſti nomine intelligi Chriſtum, qui ſæpenumero in Scriptura per antonomaſiam Iuſtus appellatur. Iſaiæ 53. num. 11. Hieremiæ 23. num. 6. Matth. 27. num. 19. & num. 24. Actuum 7. num. 52. Ita ut hæc ſit vehemens quædam exprobratio patrati immaniſsimi Deicidij, non abſimilis illi Actuum 3. num 14. *Vos autem ſanctum, & iuſtum negaſtis, & petiſtis verum homicidam donari vobis; auctorem verò vitæ interfeciſtis.* Ita exponunt Beda, Strabus, Sãctus Thomas, Anſelmus Laudunenſis, Hugo Cardinalis, OEcumenius, Catharinus, Serarius, Gagneius, Iſidorus Clarius, Salmeron, & (ut ait Paez) tota Interpretum Latinorum cohors.

27 Si quæras ex his Doctoribus, quorſum hæc ſpectet tam intempeſtiva, ut videtur, admiſsi horrendi facinoris exprobratio; plerique quæſtionem ne attingunt quidem. Gagneius ita ſolvit. Quòd cùm Iuſtum impiè necaviſſent, & pro ſacrilegio tam horribili lachrymas ubertim fundere, & in ſe ipſos acriter ſævire deberent; illi contrà pœnitentiæ obliti, abdomen refarcirent, luxuriaque diffluerent.

28 Eſt quidem hæc expoſitio vel ſola tot Interpretum auctoritate probabilis. Sed ſeries ipſa exigit, ut adhuc Apoſtolus invehatur in divites raptores, eorumque tyrannidem inſectetur. Eſt verò violentiſsima pauperum oppreſsio, cùm eis per ſummam iniuriam potentiores dicam im-
pingunt; & ſub ſpecie iuris, & æqui, bona
ſua quantulacunque fraudulẽter eripiunt.
At obſtat verbum *occidiſtis*, quod debet
in ſua proprietate ſervari, neque ad metaphoram
ſine cauſa transferri. Per me ſervet,
qui voluerit, & exponat de nece, falſi
criminis obtentu illata iuſto, ut fortunis
evertatur: cuius atrocitatis extat exem- 29
plum perinſigne 3. Regum 21. num. 2. &
13. Sed hæc tam dira bonorum prædatio,
licèt citra ſanguinem pauperis fiat, occi-
ſio etiam in Scriptura iure nominatur.
Eccleſ. 34. num. 25. *Panis egentium vita
pauperum eſt: qui defraudat illum, homo ſan-
guinis eſt: qui aufert in ſudore panem, quaſi
qui occidit proximum ſuum.* Hier. 2. n. 34.
*In alis tuis inventus eſt ſanguis animarum
pauperum.* Vbi de pauperum prædonibus
perinde loquitur Propheta, quaſi de rapa-
ciſsimis avibus, aquila, aut accipitre, quæ
raptu vivũt: ſolent enim huiuſmodi aves
cruore ex diſcerpta præda manante roſ-
trum, ungues, & alas imbuere. LXX. le- 30
gunt: *in manibus tuis.* Verè enim prędato-
rum, ac direptorum manus, perinde ac
occiſorum, *ſanguine plena ſunt*, Iſaiæ 1.
num. 15. Proverbior. 22. nu. 22. *Non facias
violentiam pauperi, quia pauper eſt* (hoc eſt,
quia iniuriam illatam non poteſt repellere,
nec tibi valentiori obſiſtere: ut advertit
hic Iacobus,) *neque conteras egenum in
porta*: (id eſt, neque opprimas eum per iuris
ſpeciem in loco publico, ubi iura populo
redduntur,) *quia iudicabit Dominus
cauſam eius, & configet eos, qui confixerunt
animam eius.* Explicant Ianſenius, & Vatablus.
Spoliatores vitæ pauperum, vita
quoque expoliabit Deus: expilare enim
pauperem ſuis bonis, eſt quodammodò
ipſa vita expoliare. Lege, quæ obſervavi
in ea verba Nahum 3. num. 1.

Vniverſa mendacij dilaceratione plena.

(?)

Numerus 7.

Patientes igitur eſtote fratres uſque ad adventum Domini. Ecce agricola expectat pretioſum fructum terræ, patienter ferens, donec accipiat temporaneum, & ſerotinum.

31 INvectus Apoſtolus in divites raptores, iam nunc opportunè ſatis pauperes oppreſſos excitat ad ſpem, & longanimitatem; argumento ducto à minori, videlicet ab exemplo agricolæ, qui tempeſtivum primò imbrem (ut diſerte habetur in textu Græco,) hoc eſt, temporaneum, & ſerotinum; uberrimam deinde laboris ſui ſegetem longanimiter ſperat. Nimirum

Spes fovet agricolas, & ſulcis ſemina mandat.

Quoniam debet in ſpe, qui arat, arare; & qui triturat, in ſpe fructus percipiendi; 1. Corinth. 9. num. 10.

32 Sub hac agricolæ metaphora eleganter nos excitat ad ſpem, & ad mortificationem, ac perfectionem Chriſtianæ vitæ, Ambroſ. enarratione in Pſalm. 72. qui apud illum inſcribitur de Interpellatione David, circa illa verba numeri primi, *quàm bonus Iſrael Deus, &c.* [Bonus huic ſemper eſt Deus, qui novit, quo tempore metat: & ideo, quaſi bonus agricola, hic arat agrum ſuum quaſi quodam rigidiore abſtinentiæ vomere; hic ſtirpat quadam falce virtutum, amputatrice vitiorum; hic ſtercorat humiliando ſe uſque ad terram, ſciēs, quia Deus de terra ſuſcitat inopem, & de ſtercore erigit pauperem: hic cuſtodit fructus ſuos, ut illic ſecuriùs recōdat.] Nec minùs eleganter Chryſologus Sermone 101. [Credamus, quòd crux noſtri corporis ſit aratrum; fides, ſemen; ſulcus, ſepulchrum; reſolutio, germen; expectatio, tēpus: ut cùm ver Dominici advent' arriſerit, corporum noſtrorum matura tunc viriditas vitalē reſurgat in meſſem, neſcituram iam finem.]

Quanta erit tunc, & quàm beatâ horum ſpiritualium agricolarum lætitia? O fœlices, inquient, labores, qui tam uberes nobis fructus protulerunt. Iſaiæ 9. nu. 3. *Lætabuntur coram te, ſicut qui lætantur in meſſe.* Pſalm. 125. num. 5. *Qui ſeminant in lachrymis, in exultatione metent, &c.* Stat nimirum fixa Apoſtoli ſententia ad Galatas 6. num. 8. *Quæ enim ſeminaverit homo, hæc & metet.* Et 2. Corinth. 9. num. 6. *Qui parcè ſeminat, parcè & metet: & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.* Itaque hæc vita quaſi ſementis quædam eſt; ſemen, opera; meſsis autem, auctore ipſo Chriſto Matthæ. 13. num. 39. *Corſuomatio ſaeculi eſt*; ſegcs verò, prçmium, aut ſupplicium: quoniam teſte Apoſtolo ad Galatas 6. num. 8. *Qui ſeminat in carne ſua, de carne & metet corruptionem: qui autem ſeminat in ſpiritu, de ſpiritu metet vitam æternam. Bonum itaque facientes, non deficiamus,* (ut ibidem hortatur Apoſtolus num. 9.) *tempore enim ſuo metemus non deficientes.* Videlicet *Deus multiplicabit ſemen veſtrum, & augebit incrementa frugum iuſtitiæ veſtræ.* 2. Corinth. 9. num. 10. 33

Numerus 8.

Patientes igitur eſtote & vos, & confirmate corda veſtra: quoniam adventus Domini appropinquavit.

HOrtatur Iacobus ad ſuſtinen- 34
tiam ex brevitate temporis, quo mala præſentia tolerantur. Similiter item ſolatio confirmat Apoſtolus fideles, ad Hebræos 10. num. 36. *Patientia vobis neceſſaria eſt; ut voluntatem Dei facientes, reportetis promiſſionem: adhuc enim modicum aliquantulum:*

Digitized by Google

qui venturus eſt, veniet, & non tardabit.

Et verò patientia in hoc Iacobi loco, non pro virtute tolerantiæ ſolùm, ſed multò magis pro longanimi expectatione ſumitur: id enim (ut advertit Toletus Lucæ 8. notatione 30.) propriè ſignificat *macrothymia*: quæ vox ut plurimùm exponitur ab Interprete, *longanimitas*: ad Romanos 2. num. 4. & 2. Corinth. 6. num. 6. ad Galatas 5. num. 22. ad Coloſſenſes 1. numero 11. & 2. Timoth. 3. numero 10. Et verbum ipſum *macrothymin*, quo hic utitur Iacobus, eſt magno, & ingenti animo rem promiſſam quàm diutiſsimè expectare: ut apertè liquet ad Hebræ. 6. numero 15. *Et ſic longanimiter ferens,* (Græcè, *macrothymeſas*) *adeptus eſt repromiſſionem.*

35 Hîc habet locum difficilis illa quæſtio: cùm adventus Domini nullus alius prænuntietur in novo Teſtamento, ut obſervat Maldonatus Matth. 10. num. 24. niſi ſupremus ille, quo ad Iudicium venturus eſt; cur tam ſæpe ab Apoſtolis ante annos plus mille quingentos aſſerebatur appropinquare iam, vel potiùs inſtare, ac propemodùm adeſſe; cùm in tam multa ſæcula eſſet differendus? Quid opus erat attonitos, atque ſuſpenſos tenere homines expectatione eius rei, quæ ad ipſorum ætatem minimè pertinebat? 2. Petri 3. numero 8. ita ſolvitur hæc quæſtio. *Vnus dies apud Dominum, ſicut mille anni; & mille anni, ſicut dies unus: non tardat Dominus promiſsionem ſuam.* Hauſit hoc A-
36 poſtolus ex Pſalm. 89. num. 4. *Mille anni ante oculos tuos, tanquam dies heſterna, quæ præteryt.* Si ergo Deo mille anni inſtar ſunt diei unius, non quidem ſenſim, ac lentè prælabentis, ſed prorſus iam elapſæ; quomodò non citò fit, quod ante unã talem hebdomadam fit? Longè itaque diverſæ ſunt menſuræ divinorum operum. Nos homunculi centum annos longiſsimum ſæculum computamus; & citò noſtrum & ſerò noſtrum intra has metimur anguſtias: ut graviter tractat noſter Acoſta libro 1. de Temporibus noviſsimis, cap. 5.

37 Cùm hæc veriſsima ſint, illud denique difficultatẽ exhaurit, quod egregiè notavit Auguſt. to. 2. epiſt. 80. ad Heſychium. [In quo quemque invenerit ſuus noviſsimus dies, in hoc eum comprehendet mũdi noviſsimus dies: quoniam qualis in die iſto quiſque moritur, talis in die illo iudicabitur.] Accedit etiã Scripturę phraſis, quæ ſic interdum agit de Iudicio, ut privatum uniuſcuiuſque, & univerſale omnium ſimul comprehendat. Sic explicat Iuſtinianus verba illa Pauli ad Hebręos 9. num. 27. *Statutum eſt hominibus ſemel mori; poſt hoc autem, iudicium.* Nam ſimul atque quiſque obierit, divino ſiſtetur iudicio, ut totius anteactæ vitæ rationem reddat: poſt conſummationem verò mundi extremum omnium iudicium peragetur.

38 Iure itaque Chriſtus inclamat Apocalypſis 3. num. 11. *Ecce venio citò.* & c. 22. num. 7. *Ecce venio velociter.* & num. 10. *Tempus enim propè eſt.* & rurſus num. 12. *Ecce venio citò.* Citò enim adveniet particularis iudicij dies mihi conſtituta, ex qua pendet definitio meæ cauſæ in Iudicio univerſali. Quidquid enim de me in mea morte ſtatuetur, id ipſum palàm cõfirmatum in ſupremo Iudicij die, ratum, ac fixum erit in omni æternitate. Veriſsimum proinde eſt, Iudicij diem propè eſſe, atque adeò iam inſtare, reſpectu ſingulorum. Noſtra verò maximè intererat, eius rei memoriam ſubinde ab Apoſtolo refricari, cuius tanta, & tam pernicioſa pleroſque mortales tenet oblivio. Sapienter enim concludit Auguſtin. in illa epiſtola 80. [Vigilare debet omnis Chriſtianus, ne imparatum inveniat eum Domini adventus: imparatum autem inveniet ille dies, quem imparatum invenerit ſuæ vitæ huius ultimus dies.]

(¿)

Nume-

Numerus 9.

Nolite ingemiſcere fratres in alterutrum, ut non iudicemini.

39 Senſus eſt: ſi videritis alios leVioribus premi calamitatib⁹, qui vobis tamen videntur cõmeruiſſe graviores, nolite prę livore gemitus edere, ne propter impatiẽtiam condemnemini. Cauſa continuò ſubnectitur.

Ecce iudex ante ianuam aſſiſtit.

AC ſi dicat: ecce pro foribus iã adeſt æquiſsimus vivorum, mortuorumque iudex, cui omnino patent etiam abdutiſsimi cordis receſſus; qui omniũ merita accuratiſsima lãce ęſtimabit; cui profectò gravißimam iniuriã facit, quiſquis eius ſapientiſsimis, iuſtiſsimiſque decretis non acquieſcit; ſed æquiſsimã poriùs eius providentiam obtrectando, & æmulando incuſat.

40 Rectiſsimè aiebat Nazianzenus oppreſſus gravi morbo, & acerbiſsimis doloium aculeis confixus; Epiſt. 63. [Gratias ago, ut in lætis rebus, ità etiã in acerbis: quandoquidem illud exploratum habeo, nihil rerum noſtrarum apud ſummam rationẽ expers rationis eſſe.] Graviter etiam ait Ambroſius in Pſalm. 72. [Nemo poteſt Deum bonum fateri, niſi hic, qui non ex ſucceſsibus commodorum ſuorum, ſed ex cæleſtium myſteriorum profundo, & divinę diſpoſitionis altitudine, bonitatẽ eius cognoſcit; quæ non ſpecie præſentiũ, ſed futurorum utilitate penſanda eſt.] Enim verò ante ianuam aſsiſtere, frequẽtiſsima locutio eſt in arcano ſermone, qua denotatur id, quod inſtat, proximè iam adeſt, atque adeò præſentiſsimum eſt. Geneſ. 4. n. 7. *Sin autẽ malè, ſtatim in foribus peccatum tuum aderit.* Matth. 24. numer. 33. *Scitote, quia propè eſt in ianuis.* Marc. cap. 13. num. 29. *Scitote, quòd in proximo ſit in oſtijs.*

Numerus 10.

Exemplum accipite, fratres, exitus mali, laboris, & patientiæ, Prophetas, qui locuti ſunt in nomine Domini.

Senſus eſt: permoveant, obſecro, 41
vos Prophetæ ſancti exemplo ſuo ad laborum ſuſtinentiam; qui in hac vita multa perpeſſi aſpera tolerarunt, & plerique eorum *exitu malo*, id eſt, acerbiſsima morte, immortales ſibi coronas pepererunt. Etenim ſi organa illa Spiritus ſancti; ſi admirabiles illi viri, *quibus dignus non erat mundus, lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladij mortui ſunt,* ad Hebræos 11. num. 37. Adeò ne vos eritis ignavi; ac delicati, ut eam recuſetis ingredi viam, quæ vos rectà ad immortalitatem ducet, & quam tot Prophetarum cernitis maxime illuſtribus impreſſam, notatamq; veſtigijs? Viſi qui- 42
dem ſunt Prophetæ illi ſancti oculis inſipientium mori, Sapient. 3. num. 3. *Et æſtimata eſt afflictio exitus illorum: & quod à nobis eſt iter, exterminium: illi autem ſunt in pace.* Sic correxit hunc locum Editio Vaticana, cùm anteà mendoſè legeretur: & mendo difficilem, caſtigatione ipſa planum fecit. Senſus igitur eſt. Iuſtorũ exitus ex hac vita tribulationibus, & cruciatibus plenus, perinde ab inſipientibus æſtimarunt malus, & calamitoſus, ac ſi ob admiſſum facinus è patria in exilium inviti pellerẽtur: ſed re vera eſt longè ſecùs: nã à moleſtiſsimo exilio in optatiſsimam patriam placidiſsimè revocãtur. Verè enim 43
uſurpare poſſunt illam Apoſtoli vocem 2. Corinth. 6. numer. 9. *Quaſi morientes, & ecce vivimus:* & luculenta illa Cypriani verba in lib. de Mortalitate: [Ad immortalitatem morte tranſ-

Digitized by Google

gredimur: nec poteſt vita æterna ſuccedere, niſi hinc corrigerit emigrare: non eſt exitus iſte, ſed tranſitus.] Obſervādum verò eſt, quod Vulgatus reddit *exterminium*, Græcè dicitur *ſyntremma*, id eſt, confractio, atque contritio: ducta videlicet metaphora à vaſis teſtaceis, quę ubi ſemel caſu minutatim confringuntur, reparari deinde, ac rurſus refici nō poſſunt: iuxta illud. Ieremiæ 19. num. 11. *Sic conteram civitatem iſtam, ſicut conteritur vas figuli, quod nō poteſt ulterà inſtaurari.* Oculis igitur mundanorum, qui præſentia duntaxat bona conſectantur, eaque ſola permagno æſtimant, ęterna verò vix per caliginem intuentur; iuſtorum obitus apparet ſanè miſerrima cōtritio, funeſtiſsimū exitiū, & quaſi prorſus irreparabilis interitus. Sed aberrant cæci quam longiſsime: *ſcimus enim, quoniam ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſolvatur, quòd ædificationem ex Deo habemus, domū non manu factam, æternam in cælis.* 2. Corint. 5. numer. 1.

Numerus 11.

Ecce beatificamus eos, qui ſuſtinuerunt.

44 Hoc eſt, fortunatos, ac fęlices, terque quaterq; beatos meritò prædicamus. Beatificavit ſane Chriſtus vexatos perſecutionibus, Matth 5. num. 10. *Beati, qui perſecutionē patiūtur propter iuſtitiam.* Beatificavit eoſdem Apoſtolus Petrus, Epiſtola 1. cap. 3. num. 14. *Sed & ſi quid patimini propter iuſtitiam, beati.* Et iure quidē eos, ac meritò bearunt. Nam ſi germana, & ſolida beatitudo, quæ in hac mortali vita hominibus obtingere poteſt, vera animi virtute continetur; nihil eſt, quod æquè prodat virtutem perfectam, & omnibus ſuis numeris abſolutam latentem in animo, atque invicta, & conſtans adverſarum rerum tolerantia. Confirmavi hoc varijs Scripturæ teſtimonijs,
dum explicarem ea verba cap. 1. nu. 2. &
3. *Omne gaudium exiſtimate fratres, cùm
in tentationes varias incideritis: ſcientes,
quòd probatio fidei veſtræ patientiam opera-
tur.* Nunc tantùm memorabo notabilem 45
verſionem illorum verborum Chriſti
Matth. 5. num. 10 quam refert Clemens
Alexandrinus lib 4. Stromatum cap. 3.
Nam pollicitatio illa, ac præmium, quod
Chriſtus adiecit: *Quoniam ipſorum eſt regnum cælorum*; ſic recitatur apud Clementem. *Quoniam ipſi erunt perfecti*: (Græcè *telii*, id eſt, in omni virtute conſummati: iuxta id Iacobi 1. numer. 4. *Patientia opus perfectum habet) & habebunt locum, ubi non ampliùs patientur perſecutionem.*

Eos itaque, qui ſuſtinuerunt, iure op- 46
timo, tanquam perfectos viros, & omni virtutum genere cumulatos, miris laudibus in cælum tollimus. Rectè enim ait Cyprianus lib. de Laude Martyrij, ſtatim in principio. [Quantæ enim ſit gloriæ, ponderate, ſævitiam torquentis non horrere: animari hominem dolore, quo credatur extingui: & id ſibi in augmentum virtutis aſſumere, quod cruciatui putat prodeſſe, qui punit.]

Hęc tam egregia, & exaggerata ſuſti- 47
nendi fortitudo, ipſos etiam Gentiles in admirationem rapiebat, & ſuſtinentibus animoſe cruciatus immortalem nominis gloriam comparabat. Quantis Romani celebrant encomijs fortiſsimum illum Mutium Scævolam, ſtuporem Regum, Patriæ columen, terrorem exercitus hoſtilis; qui non pugnando; ſed ardentes prunas iniecta dextra ſuſtinendo, labantem urbem ſuſtentavit, & periculoſiſsima obſidione ſolvit? Hiſtoriam narrat magnifice Livius lib. 2. Celebrat item e noſtris varijs in locis Tertullianus. Seneca verò Epiſt. 66. plena manu in aſtra tollit. [Ego dubitem, inquit, quin magis laudē truncam illam, & retorridam manum Mutij, quàm cuiuslibet fortiſsimi ſalvā? Stetit hoſtium, flammarumque cōtemptor, & manum ſuam in hoſtili foculo

diſtil-

diſtillantem perſpectavit, donec Porſena, cuius pœnæ favebat, gloriæ invidit,
48 & ignem invito eripi iuſsit.] Extat de egregio Mutij facinore luculentiſsimum Martialis Epigramma libro 1. Epigrammate 21.

Dum peteret Regẽ, decepta ſatellite dextra,
Iniecit ſacris ſe peritura focis.
Sed tam ſæva pius miracula non tulit hoſtis,
Et raptum flammis iuſsit abire virum.
Vrere quam potuit contempto Mutius igne,
Hanc ſpectare manum Porſena nõ potuit.
Maior deceptæ fama eſt, & gloria dextræ:
Si non erraſſet, fecerat illa minus.

Vbi apertè vides apud Senecam, & Martialem, plus celebritatis, & laudis adeptum fuiſſe Mutium ſuſtinendo, quàm occidendo: plus ferendo ignem, quàm feriendo Regem fuiſſet conſecutus. Quia nimirum nullibi evidentiùs ſe ſe oſtentat heroica animi fortitudo, quàm deſpiciendo corpus, ſuſtinendoque cruciatum: ut Mutius ipſe, dextram flammis iniijciens, fidenter alloquutus eſt Porſenam apud Livium. *En tibi*, inquit, *ut ſentias, quàm vile ſit corpus iis, qui magnam gloriam petunt.* Quòd ſi magnanimos viros, qui dolores, & cruciatus inani gloriola ducti conſtanter pertulerunt, etiam ipſi Ethnici bearunt; quantò æquiùs nos beatificabimus eos, qui Dei amore ſuſtinuerunt?

Sufferentiam Iob audiſtis, & finem Domini vidiſtis, quoniam miſericors Dominus eſt, & miſerator.

49 NOn probo ſentẽtiam illam, patronos liceẽt habeat multò graviores, quæ explicat *finẽ Dñi*, mortem acerbiſsimã Chriſti. Fateor quidem ingenuè, nullũ calcar ab Apoſtolo admoveri poſſe valentius, ad acuendos Fidelium animos ad tolerantiam, quàm ſi illis proponat ob oculos Chriſti cruciatus peracerbos, mortemque doloribus refertiſsimam. Fateor item, hoc ſubinde ab Apoſtolis factitatũ. 1. Petri 2. num. 21. *Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut ſequamini veſtigia eius.* Et cap. 4. num. 1. *Chriſto igitur paſſo in carne, & vos eadem cogitatione armamini.* Ad Hebræ. 12. num. 1. *Per patientiam curramus ad propoſitum nobis certamen, aſpicientes in auctorem fidei, &*
conſummatorem Ieſum, &c. Hoc efficaciſ- 50
ſimum Chriſti exemplum, inter gladios, & ignes; inter ungues, & pectines; inter denſos plagarum crepitus, ac ſævisſima vulnera, martyres mirandum in modum confirmabat. Quod eleganter perſequitur Bernardus Sermone 61. in Cantica. [Stat Martyr tripudians, & triumphans, toto licẽt lacero corpore: & rimante latera ferro, non modò fortiter, ſed & alacriter ſacrum è carne ſua circumſpicit ebullire cruorem. Vbi ergo tunc anima Martyris? Nẽpe in tuto; nempe in petra; nempe in vulneribus Ieſu. Si in ſuis eſſet viſceribus, ſcrutans ea, ferrum profectò ſentiret.]

Hæc cùm certiſsima ſint; tamen ſi *fi-* 51
nem Domini, Chriſti mortem intelligamus, non video, quî cohæreat ratio, quam ex Dei miſericordia, toties in Scriptura decantata, ſubiungit Apoſtolus. *Quoniam miſericors Dominus eſt, & miſerator.* Enituit quidem, ut cùm maximè, divina miſericordia in morte Chriſti pro nobis obita: ſed in hoc loco non tam uſurpare commemorationem miſericordiæ, quàm tanti exempli efficacitatem ponderare, contextus requirebat.

Accedit, quòd laudata Iobi tolerantia, 52
res ipſa, ſcopuſque Apoſtoli poſtulabat, ut oſtenderet, iure eum ab omnibus beatificari: quippe cùm non modò in æterna beatitudine, verùm etiam in hac vita copioſiſsimè fuerit illius patientia remunerata. Iob 42. num. 12. *Dominus autem benedixit noviſsimis Iob magis, quã principio eius.* Hæc videlicet *noviſsima*, uſque eò fæ-

licia, & divinitus proſperata, dicuntur *finis Domini*: hic fuit fortunatiſsimus exitus tam diræ calamitatis. Sic aptiſsimè annectitur cauſa, quã reddit Apoſtolus: perinde enim eſt, ac ſi dicat. Miſericors enim, & miſerator Dominus, qui Iobi ſuſtinentiam, & invictam tolerantiam, etiam in pręſenti vita omni bonorum genere cumulatiſsimè rependit; vos etiam æquo animo adverſa tolerantes, & vivos, & vita functos ampliſsimis præmijs munerabit. Sic expónunt Claudius, Titelmanus, Gagneius, Caietanus, Salmeron, & Catharinus, Feuardentius, Paez, & Serarius.

Numerus 12.

Ante omnia autem fratres mei, nolite iurare, neque per cælum, neque per terram, neque aliud quodcumque iuramentum Sit autem ſermo veſter. Eſt, eſt: Non, non.

53 DEſumpta eſt hæc ſententia totidem ferè verbis ex Matthęi 5. num. 34. *Ego autem dico vobis, non iurare omnino, neque per cælum, quia thronus Dei eſt; neque per terram, quia ſcabellum eſt pedum eius. Sit autẽ ſermo veſter: eſt, eſt: non, non: quod autem his abundantius eſt, à malo eſt.* Enim verò non vetat Chriſtus neceſſariam interdum iuſiurandi uſurpationem, quæ, ut Catholica docet fides, ſi debitæ conditiones adſint, actus eſt virtutis Religionis, nõ modò licitus, ſed ſæpe etiam meritorius. Deut. 6. num. 13. *Per nomen illius iurabis.* Pſalm. 62. num. 12. *Laudabuntur omnes, qui iurant in eo.*

54 Itaque licere Chriſtianis iurare, cùm oporret, Summorum Pontificum definitio, & perpetuus Eccleſiæ uſus, & Sanctorum exẽpla ſubinde confirmant. Iuravit enim Paulus ad Roma. 1. num. 9. & ad Philip. 1. num. 8 *Teſtis enim mihi eſt Deus, quomodò cupiam omnes vos in viſceribus Ieſu Chriſti.* Et 1. Theſſalonicenſes 2. numer. 5. *Neque enim aliquando fuimus in ſermone adulationis, Deus teſtis eſt.* Et 2. Corinth. 1. numer. 23. *Ego autem teſtem Deum invoco in animam meam.* Iurat Angelus Apocalyp. 10 num. 6. *Iuravit per viventem in ſæcula ſæculorum, &c.* Iurat toties Chriſtus, de ſententia Hieronymi in cap. 16. Ezechielis, & Chryſoſtomi hom. 11. in Epiſtolam ad Hebræos, & Clementis III. cap. *Etſi Chriſtus*, Extra. de Iureiurando, quoties illud *amen amen dico vobis*, uſurpat in Evangelio.
Iurat Denique ipſe Deus per ſemetipſum 55
in Scriptura frequentiſsime: & cùm ea, quæ aſſerit, hoc ipſo, quod aſſeruntur à Deo, nitantur divina veracitate; humanæ tamen imbecillitati ſeſe accõmodans, rurſus iureiurando eamdem ſuam auctoritatem interponit. Graviter enim dixit Philo lib. de Abel, & Cain [Coarguit hac ratione Scriptura infirmitatem noſtram, convictamq́; cõſolatur, oſtendens Deum ſibi ipſi teſtificari.] Sed longe meliùs id ponderat Apoſtolus ad Hebr. 6. num. 16. *Homines*, inquit, *per maiorem ſui iurant: & omnis controverſiæ eorum finis, ad confirmationem, eſt iuramentum. In quo abundantiùs volens Deus oſtendere pollicitationis hæredibus immobilitatem conſilij ſui, interpoſuit iuſiurandum: ut per duas res immobiles, quibus impoſsibile eſt mentiri Deũ, fortiſsimum ſolatium habeamus.*

Non itaque prohibuit Chriſtus, neque 56
hic vetat Iacobus, iurare, cùm opus eſt: ſed ad præcavendam irreverentiæ culpã, prudentiſsimè monent, ne verum quidẽ temerè, & ſine neceſsitate iurate. *Videtur enim* (inquit Sanctus Thomas 2.2.q. 89. art. 2. corpore) *parvam reverẽtiam habere ad Deum, qui eum ex levi cauſa teſtem inducit: quod non præſumeret etiam de aliquo viro honeſto.* Vnde ſapienter concludit idẽ Angelicus Doctor Opuſc. 7. *Iuramentũ eſt ſicut medicina, quæ non ſemper accipitur, ſed in neceßitate.*

Vt non ſub iudicio decidatis.

57 GRæcè legitur etiã in correctis exẽ-
plaribus, *hina me hypo criſin peſete:*
ne ſub iudicium (ideſt, condemnationẽ)
incidatis: illam ſcilicet cõdemnationem,
quæ intentatur Deuter. 5. num. 11. *Non
uſurpabis nomen Domini Dei tui fruſtrà,
quia non erit impunitus, qui ſuper re vana
nomẽ eius aſſumpſerit.* Proſpexit nimirùm
Apoſtolus certiſſimum periculum peie-
randi, quod aſſiduè iurantibus impendet:
quare perinde eſt, ac ſi dicat. Abſtinete
prorſus etiam à licitis iuramentis; ne vi-
delicet paſſim iurando verum, aliquan-
do etiam iuretis falſum, & in lethale pec
catum, atque adeò in grave ſupplicium
58 prolabamini. Hæc eſt nova cauſa abſti-
nendi omnino à iuramento; ne videlicet
ſæpe iurando, aliquando peieremus. Ec-
cleſiaſt. 23. num 9. *Iurationi non aſſueſ-
cat os tuum: multi enim caſus in illa.* Et
num. 12. *Vir multum iurans implebitur ini-
quitate.* Præclarè Auguſt ſerm. 28. de
Verbis Apoſtoli: [Falſa iuratio, exitioſa
eſt; vera iuratio, periculoſa; nulla iuratio,
ſecura.] Idem Sanctus Doctor exponens
verba illa Pſal. 109. *Iuravit Dominus, &c.*
ſic ait. [Ergo Domin⁹ iurat, qui prohibet
hominem à iurando? Sed hominem pro-
hibet à iurando, ne in periurium prolaba-
tur: & ideo Deus iurat, quia non poteſt
eſſe periurus. Homo enim, qui per con-
ſuetudinem iurandi poteſt lingua in per-
iurium prolabi, bene prohibetur iurare:
tantò enim longè erit à periurio, quan-
tò erit longè à iurãdo.] Vnico verbo rem
totã cõplexus eſt Ambr. in Pſ. 118. littera
Nun. Voluit Deus te non iurare, ne periures.

Numerus 13.

Triſtatur aliquis veſtrum? oret.

59 GRæcum verbũ *cacopatheo,*
generalis ſignificationis eſt;
& vexationes corporis, æ-
rumnas animi, honoris in-
iurias, & fortunarum calamitates com-
prehendit: nam ſi verbum exprimas
è verbo, ut expreſſit Auctor Theſauri,
Tom. 5. colum. 1120. Latinè ſonat, *ma-
la patior, malis vexor, & affligor.* Idem
Auctor in Symphonia novi Teſtamenti
ſic extulit: *tolero labores, affligor, perfero
iniurias, æger ſum animo.* Vnde & nomen
cacopathia propriè ſignificat malorũ per-
peſſionem. Atq; huc ferè revocantur no
væ verſiones huius loci, ad obtuſſam Græ-
ci ſermonis exactæ: quas, bene percepta
ſemel verbi proprietate, nihil attinet re-
cenſere. Ter uſurpat hoc idem verbum
Apoſtolus Paulus in 2. epiſt. ad Timoth.
& ubique conſtanter vertitur à Vulgato,
laborare; retenta videlicet generali eius
ſignificatione, cap. 2. num. 3. & 9. & c.
4. num. 5.

Senſus itaque eſt: ſi quis malis affici- 60
tur, calamitatibus premitur, iniurijs ve-
xatur, & (quod inde ferè neceſſariò ſe-
qui ſolet) ægro animo eſt, ac mærore op-
preſſus; ſupplex Deum adeat, eius opem
imploret: quia ærumnis omnibus, quibus
in hac miſera vita aſſiduè conflictamur,
unicum perfugiũ eſt oratio. Ad hoc aſy-
lum Regius vates ſubinde confugiebat.
Pſalm. 119. num. 1. *Ad Dominum, cùm
tribularer, clamavi.* Pſalm. 141. num. 3.
*Effundo in conſpectu eius orationem meam:
& tribulationem meam ante ipſum pronun-
tio.* Sed nobis Chriſti exemplum ſit inſtar
omniũ, qui *factus in agonia prolixiùs ora-
bat,* Luc. 22. n. 43.

Æquo animo eſt? pſallat.

PSallo, quanvis origine Græcum ver- 61
bum ſit, tamen à veteribus Latinis
Romana civitate iam pridem donatum
eſt. Et quidem apud profanos Auctores
multò latiùs patet eius ſignificatio, ut vi-
dere eſt in Theſauro linguæ Græcæ To.
4. col. 694. Verùm ex uſu Eccleſiaſtico
quaſi reſtricta eſt à LXX. & ab Apoſtolis,
ut ſubinde ſignificet, laudes Deo canere,
præſertim in gratiarũ actionẽ; ſive id vo-
ce duntaxat fiat, ſive etiam inſtrumento

muſico. Nihil neceſſe eſt loca recitare,
cùm paſsim obvia ſint. Senſus itaque Ia-
cobi eſt: in rebus afflictis opem petite; in
proſperis verò, hymnis, & canticis Deo
gratias agite. Egregiè S. Thomas in Com
mentario [Oratio, inquit, pertinet ad no-
ſtram neceſsitatem; Pſalmodia, ad Dei
laudem: oratio eſt in petendo, Pſalmodia
62 in gratias agendo.] Conſtat apertè ex
cap. 5 ad Epheſios num. 19. *Cantantes, & pſallentes in cordibus veſtris, Domino gra-
tias agentes ſemper pro omnibus.* Præcipit
Apoſtolus, omnium largitori immortales
gratias agere, iuxta illud eiuſdem 1. ad
Theſſalonic. 5. num. 18. *In omnibus gratias
agite.* Nam ut pulchrè ait Chryſoſtomus
homil. 26. in Matth. [Optima beneficio-
rum cuſtos eſt ipſa beneficiorum memo-
ria, & perpetua gratiarum actio.] Auguſ.
item in Pſalm. 132. laudat antiquum Re-
ligioſorum morem, qui frequenter habe-
bant in ore dulce illud verbum, *Deo gra-
tias*: eoque, cùm obvij ſibi fierent, ſe mu
tuò, ac peramanter ſalutabant. Eamdem
conſuetudinem cùm retuliſſet Auguſtin.
epiſt. 77. tandem concludit. [Quid melius
& animo geramus, & ore promamus, &
calamo exprimamus, quàm Deo gratias?
Hoc nec dici brevius, nec audiri lætius,
nec intelligi grandius, nec agi fructuoſius
poteſt.]

Numerus 14.

Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros Eccleſiæ, & orent ſuper eum, ungentes eum oleo in nomine Domini.

Numerus 15.

Et oratio fidei ſalvabit infirmum, & alleviabit eum Dominus: & ſi in peccatis ſit, remittentur ei.

63 MIrari ſæpe ſoleo audax in expo-
nendis ſacris litteris ingenium
Caietani: ſed in huius loci comē-
tario nequeo ſatis mirari. Nec ſanè ſcio,
quid viro doctiſsimo, & de Catholica Ec-
cleſia optimè merito, venerit in mentem,
ut contra communem eiuſdem Eccleſiæ
ſenſum, ex Apoſtolica traditione per ma-
nus acceptum (ut graviter docet Triden-
tinum Seſſ. 14. cap. 1.) tam aperta verba
ad neſcio quam medicinalem unctionem
detorqueret; & Hæreticis petentibus iu-
gulum Sacramenti extremæ unctionis,
gladium ipſe ſua explicatione, & auctori-
ta porrigeret. At non negat Caietanus eſ- 64
ſe hoc Sacramentum in Eccleſia: tantùm
in hoc Iacobi loco promulgari negat. Vbi
ergo in tota Scriptura hoc Sacramētum,
Sacramentum eſt, ſi hîc non eſt? aut cur
hîc non ſit, ſi alibi eſt? Inſinuatur quidem
apud Marcum cap. 6 num. 13. *Et ungebāt
oleo multos ægros, & ſanabant*: ſed in hoc
Iacobi loco expreſsis, ac diſertis verbis
commendatur. Et verò iam Tridentina
Synodus expreſſe definivit Seſsione 14.
Can. 1. hoc Sacramentum à Chriſto Do-
mino inſtitutum eſſe, & à Beato Iacobo
Apoſtolo promulgatum; & contrà docen
tes anathemate damnavit.

Et certè tam perſpicuè traditur in hoc 65
loco doctrina huius Sacramenti, nihil ut
eſſe poſsit, ac ne excogitari quidem aper-
tius. Primò enim explicatur ritus exter-
nus, materia nimirùm, & forma conſtans;
videlicet unctione olei, & forma depre-
catoria, ſeu oratione Sacerdotis, *indulgeat
tibi Deus, &c.* Quæ hic vocatur ab Apoſ-
tolo *oratio fidei*: tum quia ex fide eſt, cùm
ſit invisibilis gratiæ viſibile ſymbolum, tū
quia ex fidei formula à Chriſto inſtitu-
ta, & à Fidelibus uſitata, certiſque quibuſ-
dam verbis ex fide concepta. Sic Auguſt.
Tract. 8. in Ioannem, formam Sacramen-
talem vocat *verbum fidei*.

Secundò deſignatur miniſter, videlicet 66
Presbyter Eccleſiæ, Sacerdotali nimirùm
ordine initiatus. Temerè hîc nugantur
Hæretici: alius enim vertit, *convocet ma-
ximè ſenes è Republica*: alius, *delectos
è Senatu*: alius, *ſuæ viciniæ ſeniores.*
Putidè prorſus, & ſtolidè. Cùm enim vox
Presbyteri, ut evidens eſt vel mediocriter

Græcis

Græcis litteris tincto, & in ſacris monu-
mentis utcunque verſato, in ſcriptis Apo-
ſtolicis identidem ſignificet vel ætate ſe-
nes, vel ordine ſacro inſignitos; nulla om-
nino ratio eſt, quæ nos hic ad priorem ſig
nificationem cogat; ad poſteriorem verò,
efficaciſsima ſane, atque graviſsima. Ta-
ceo id, quod ſummum habet pondus in
hac re, ſic definitum eſſe ab Eccleſia in
67 Tridentino Seſſ. 14. Can. 4. Illa ratio vel
ſola Hæreticos iugulat: cùm ſacra ſit fun-
ctio, de qua hîc agitur, ut nemo non perſ-
piciet, niſi plane ſit cæcus; an quilibet
unus è populo, modò ſano ſit capite, ad
eam obeundam adhibendus? Ritus omni-
no ſacer ſacros item miniſtros requirit.
Lege eruditum Iuſtiniani Commenta-
tium in ea verba 1. Timoth. 5. num. 17.
Qui bene præſunt Presbyteri; & num. 19.
*Adverſus Presbyterum accuſationem noli
recipere.*

68 Ridiculè verò objiciunt Hæretici, Ia-
cobum præcepiſſe plures vocari Presby-
teros, cùm alioqui ad ungendum infir-
mum ſufficiat duntaxat unus: quaſi non
eodem etiam modo leproſis à ſe munda-
tis præceperit Chriſtus, Lucæ 17. nu. 14.
Ite, oſtendite vos Sacerdotibus: cùm planè
conſtet ex legis præſcripto, Levitici 14.
nu. 2. ſatis omnino fuiſſe, uni duntaxat ſe
ſe oſtendere Sacerdoti. Sic vulgò etiam
loqui ſolemus. qui doceri vult, adeat ma-
giſtros: qui ægrotat, accerſat medicos. Nõ
enim ſemper iſto numero multitudo, ſed
quandoque perſonarum qualitas denota-
tur. Tametſi optandum ſanè eſt, ſi com-
modè fieri poteſt, ut plures Sacerdotes
adſint moribundo, & inungendo.

Tertiò deſignatur etiam ab Apoſtolo
ſubiectum capax huius Sacramenti, nem-
pe fidelis infirmus; qui Græcè dicitur
camnon, hoc eſt, periculoſè, graviterq; la-
borãs. Nam non dicam ægrotos deſpera-
tos, aut animam agentes; ſed vita etiã fun-
ctos, apud Homerum, Ariſt. & Platonem,
camontas vocari probatur in Græcæ lin-
guę Theſauro To. 2. colum. 48.

69 Quartò denique memoratur à Iacobo
effectus huius Sacramenti, tam quoad
animam, quàm quoad corpus. Ad animã
quidem ille ſpectat: *ſi in peccatis ſit, remit-
tentur ei.* Quibus verbis tantum non ex-
primitur perſpicuè, inſinuatur quidem
certe gratiæ iuſtificantis infuſio huius vir-
tute Sacramenti. Neque enim remittitur
unquam mortale peccatum ſine gratię
infuſione: poteſt autem contingere, ęgro-
tum in lethalem culpam antè prolapſum,
vel propter oblivionem, vel propter mor-
bi gravitatem, vel aliam ob cauſam, non
ſtimulari admiſſę culpę conſcientia, atq;
adeò neque illam Sacerdoti confiteri: ſi
tamen generatim eum dolorem de pecca-
tis concipiat, qui ad veniam cum Sacra-
mento impetrandam requiritur, huius
ſacræ unctionis beneficio remiſsionem,
& gratiam conſequetur.

Alios item peculiares effectus opera- 70
tur hæc gratia Sacramentalis in ægrotis.
Mitto, quòd expiat noxas veniales: ſigna-
tè enim *abſtergit peccati reliquias*, ut lo-
quitur Tridentinum Seſſ. 14 cap. 2. hoc
eſt, pœnæ alicuius reatum delet: conſciẽ-
tiæ item terrorem, angorem animi, lan-
guentemq; ad bonum amplectendũ tar-
ditatem depellit. Itaque territam ægroti
conſcientiam animat; anxium, ac diffidẽ-
tem animum mirificè recreat: imbecillũ
ad ineundum extremum illud cum ſan-
guinario hoſte certamẽ corroborat, mag-
namque in eo Divinę miſericordiæ fidu-
ciam excitat.

Quod ad corpus attinet, *oratio*, inquit, 71
fidei ſalvabit infirmum. Syriacus textus
legit, *ſaluti reſtituet*. Gręcè, *ſoſi*. Tigurina
vertit, *ſalvum reddet*. Regia, *ſervabit*. Et
nemini dubium eſſe poteſt, quin hoc ver-
bum apud Evangeliſtas frequentiſsimè
ſignificet, ſanitatem corpori reſtituere.
Matth. 9. num. 21. *Si tetigero tantùm veſ-
timentum eius, ſalva ero.* & num. 22. *Fides
tua te ſalvam fecit*, id eſt, ſanavit. Marc. 6.
num. 56. *Quotquot tangebant eum, ſalvi fie-
bant*: hoc eſt, morbis liberabantur. Vbiq;
ſubeſt idem verbum, & aliàs ſępe in Scrip
tura.

72 Enim verò hic effectus ſanitatis non certò ſemper evenit huius Sacramenti virtute, ſed ea duntaxat adhibita conditione, quam diſertis verbis expreſsit Tridentinum Seſſ. 14. cap. 2. *Sanitatem corporis interdum, ubi ſaluti animæ expedierit, conſequitur.* Debuit videlicet hic effectus ſecundarius primario illi famulari. Magna enim ordinis perturbatio foret, ſi virtute Sacramenti, ad ſalutem animæ præſertim inſtituti, valeret quidem corpus, langueret autem animus, tandemque periret.

Qui plura volet de huius loci explicatione cõtra Caietanum, & Hæreticos, legat Catharinum, & Salmeronem in ſuis Commentarijs: Sixtum Senenſem lib. 6. Bibliothecæ annotatione 339. Maldonatum Marci 6. num. 13. Bellarminum lib. 1. de Extrema unctione, c. 3. Suarez to. 4. in 3. partem diſput. 39. ſect. 1. Baronium tom. 1. anno Chriſti 63. Valentiam lib. de Numero Sacramentorum, cap. 5. & eruditiſsimum Serarium in Opuſculo de Extrema unctione.

Numerus 16.

Confitemini ergo alterutrum peccata veſtra.

73 NOva hic rurſus velitatio cum Caietano. Negat hæc verba intelligi poſſe de Sacramentali confeſsione, quòd præcipiat Apoſtolus *alterutrum*, id eſt, ut Caietanus ſomniavit, omnibus promiſcuè peccata deregere, quæ tamen ſolis duntaxat aperienda ſunt Sacerdotibus. Frivolum prorſus argumentum; & irridendum potiùs, quàm refutandũ: per ſe enim conſtat, *alterutrum* idem eſſe, ac non ſoli Deo, quod Hæretici blaterant; ſed hominibus hominibus, alter alteri, oves Paſtori, laici Sacerdoti; prout cuiuſque ſtatus, conditioque riquirit. De Sacramento Confeſsionis explicarunt hunc locum veteres omnes Interpretes haud paulò Caietano graviores: eos ſequuntur unanimi conſenſu Recentiores. Lege hic eruditum Serarij Commentarium.

Et quidem Caietanum præcipiti ſuo ingenio abductum, in hoc loco hallucinatum fuiſſe, non tam miror, quàm c. 20. Ioãnis, dum exponit ea verba numeri 23. *Quorum remiſeritis peccata, remittuntur eis,* temerè aſſeruiſſe, quanvis ibi inſtituta fuerit à Chriſto confeſsio Sacramentalis, tamen Eccleſiæ arbitrio relictum, an ad aurem, an verò publicè facienda eſſet. Verùm Caietanum ſæpe longè aberrantem per avia, & plùs nimio Eraſmizantem, nõ niſi bene pexũ dimittit Catharinus lib. 5. ſuarum Notarionum, & Sixtus Senenſis lib. 6. Bibliothecæ, annotatione 118. Tridentinũ enim expreſsè decernit Seſſ. 14. Can. 6. [Si quis dixerit, modum ſecretè confitendi ſoli Sacerdoti alienum eſſe ab inſtitutione, & mandato Chriſti, & inventum eſſe humanum, anathema ſit.] 74

Et orate pro invicem, ut ſalvemini.

RES frequentiſsima florentibus illis naſcentis Eccleſiæ temporibus. Actuum 12. num. 5. *Oratio autem fiebat ſine intermiſsione ab Eccleſia ad Deum pro eo.* Ad Romanos 15. num. 30. *Vt adiuvetis me in orationibus veſtris pro me ad Deũ.* 2. Corinth. 1. num. 11. *Adiuvantibus & vobis in oratione pro nobis.* 1. Theſſalon. 5. n. 25. & epiſtol. 2. c. 3. nu. 1. *Fratres orate pro nobis.* Hanc verò Fidelium curam aſsiduè pro Apoſtolo Paulo deprecãdi, ipſe prior cumulatiſsimè illis impendebat; adeò ut ad Roman. 1. nu. 7. arctiſsimo iureiurando illis firmarã, teſtatamq; voluerit. *Teſtis,* inquit, *mihi eſt Deus, quòd ſine intermiſsione memoriam veſtri facio ſemper in orationibus meis.* Vide ad Coloſſ. 1. nu. 3. & 9. & 2. Timoth. 1. n. 3. & ad Philemonem n. 4. Præclarè Ambroſ. lib. 1. de Cain & Abel, c. 9. [Si pro te roges, tu tantùm pro te rogabis: ſi autem pro omnibus roges, omnes pro te rogabunt.] Et Gregor. lib. 5. Regiſtri, epiſt. 119. [Preces etenim noſtræ tantò 75 76

celeriùs

celeriùs in Dominicæ pietatis autem ſublevantur, quantò eas viciſsim pro nobis fuſas charitatis ardor exacuit.]

Multùm enim valet deprecatio iuſti aſsidua.

GRæcè, *energumene*, id eſt, efficax, intenta, vivida. Vide Toletū Lucę 11. notat. 21. & quæ congeſsi de orationis efficacia, dum exponerem 38. cap. Iſaiæ numero 2. & 5.

Numerus 17.

Elias homo erat ſimilis nobis paſsibilis: & oratione oravit, ut non plueret ſuper terram, & non pluit annos tres, & menſes ſex.

Numerus 18.

Et rurſum oravit: & cælum dedit pluviam, & terra dedit fructum ſuum.

77 MIrabilem orationis vim, & efficacitatem noto Eliæ declarat exemplo, ex 1. Regum 17. num. 1. Eccleſ. 48. num. 3. & Lucæ 4. num. 25. In quo duo ſunt annotatione digna.

Primum eſt. Quia propoſito exemplo admirabilis viri, cælum arbitratu ſuo claudentis, & aperientis, poterat ſubire animum, tam ſtupendam vim ad immutandas naturæ leges eſſe prorſus ſupra mortalem conditionem; ad excitandam orandi fiduciam admonet Apoſtolus, Eliam ſimilem nobis fuiſſe paſsibilem. Græcè, *homiopathes*. Vertit Tigurina, *ſimiliter obnoxi' affectionib', & ærumnis*: ne videlicet diffidamus, nos item à Deo impetraturos, quamvis eiſdem premamur perturbationibus. Eidem Græca voce Paulus, & Barnabas allocuti ſunt Lyſtrenſes, aliquid de ipſis maius homine opinantes, Act. 14. num. 14. *Et nos mortales ſumus, ſimiles vobis homines.*

Alterum eſt: notabilem fuiſſe habitum 78
corporis, quo Elias pluviam impetravit, 3. Regum. 18. numero 42. *Elias autem aſcendit in verticem Carmeli, & pronus in terram poſuit faciem inter genua ſua.* Quod ſanè efficaciſsimæ impetrandi fiduciæ, ardentiſsimæque orationis indicium fuit. Solent enim, qui plurimùm gratia valent apud amicos, à quibus nituntur aliquid precibus obtinere, laborioſum quidpiam, difficileque ſubire; à quo ſe non deſtituros, niſi re impetrata, profiteantur: ut vel avertendi laboris conſtanter ſuſcepti gratia, id aliquando amici concedant. Sunt, qui iurent, ſe neque eſuros, neque bibituros: ſunt, qui provolvantur ad pedes, & ſe inde ſurrecturos eſſe negent, antequàm impetrent. Simili fiducia Elias difficillimum omniū, quos ſuſtinere humani corporis membra poſſunt, habitum, ſitumq; induxit; qui indulgentiſsimum Deum ad concedendam pluviam quàm ocyſsimè permovit. Auctorem habeo huius obſervationis Ariam Montanum in ſuo Hieremia, ſive de Actione.

Numerus 19.

Fratres mei, ſi quis ex vobis erraverit à veritate, & converterit quis eum.

Numerus 20.

Scire debet, quoniam qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ ſuæ, ſalvabit animam eius à morte, & operiet multitudinem peccatorum.

EXcellens munus, & omni cogitatione maius. [Divinarum omniū 7
perfectionū diviniſsima eſt perfectio, (teſte Dionyſio cæleſtis Hierarchiæ,

Digitized by Google

chiæ cap.3.) Dei cooperatorem eſſe.] Exponit Carthuſianus: *in reductione animarum ad ſuum creatorem.* Huius muneris excellentiam ritè expendere non poteſt, niſi qui animæ præſtantiam exacta mentis trutina ponderaverit. Hâc autem animæ dignitatem ſolus ille ritè perpendit, qui valorem pretij, id eſt, ſanguinis Chriſti, quo redempta eſt, accuratè conſiderat. 1.Corinth.6. num,20. *Empti enim eſtis pretio magno.* 1.Petri 1.num.18. *Non corruptibilibus auro, vel argento redempti eſtis; ſed pretioſo ſanguine quaſi agni immaculati Chriſti.* Meritò itaque exclamat Bernardus epiſtol.54. *Magna res anima, quæ Chriſti ſanguine redempta eſt.*

80 Si enim aurifex ſcientiſsimus adamantem emeret decies mille aureis; omnes lapillum permagno æſtimaremus. Chriſtus ſanguinem ſuum fudit, ut animam redimeret: quanti illa igitur æſtimanda eſt? Hinc Gregorius exponens iſtum locum lib.19. Moralium cap.16. [Si enim magnæ mercedis eſt, à morte eripere carnem quandoque morituram: quanti meriti erit, à morte animam liberare, in cæleſti patria ſine fine victuram?] Et Chryſoſtomus homi.3. in Epiſtolam primam ad Corinth: [Nihil eſt, quod animæ poſsit æquiparari, ne univerſus quidem mundus. Itaque & ſi immenſas pecunias pauperibus eroges; plus tamen effeceris; ſi unam converteris animam.]

Ergo qui tam egregium opus charitatis exercet, iure cenſendus beatus: cujus nimirùm tecta ſunt peccata, Pſalm.31.numero 1. *Charitas enim operit multitudinem peccatorum,* 1.Petri 4.nu.8. & Proverbior.10.num.12. *Univerſa delicta operit charitas.*

IN EPISTOLAM CANONICAM BEATI IVDÆ APOSTOLI COMMENTARIJ EXEGETICI LITTERALES.

AVCTORE

PATRE AVGVSTINO DE QVIROS

è Societate IESV.

1 QVod de Evãgelica doctrina divinus aiebat Bartholomæus, ut Auctor eſt magnus ille Dionyſius in libro de Myſtica Theologia cap. 1. nẽpe & magnam eſſe Theologiam, & minimam; atq; Evangelium amplum, & magnum, rurſuſque compendiarium: id mihi videor poſſe de hac Epiſtola iure optimo aſſeverare: quæ cùm ſit exiguis circumſcripta terminis, & unica duntaxat pagella comprehenſa; perampla ſimul eſt, & argumenti maieſtate, ſententiarum pondere, myſteriorum multitudine, & granditate, cæciſque difficultatum nodis, vel cum lõgiſsimis alijs libris Canonicis æquanda. Vniverſè id affirmat Hieronymus de his Catholicis epiſtolis, in ea, quam ipſe ſcripſit ad Paulinum. *Iacobus, Petrus, Ioannes, & Iudas, ſeptem epiſtolas ediderunt, tam myſticas, quàm ſuccinctas; & breves pariter, ac longas: breves in verbis, longas in ſententijs: ut rarus ſit, qui non in earum cæcutiat lectione.*

De auctoritate huius Epiſtolæ.

NOn miror Hæreticos, odio pluſquàm Vatiniano proſequutos hãc 2
Epiſtolam, eam omnibus machinis admotis de Canone deijcere conatos fuiſſe. Ponit enim ob oculos eorum ſordes, obſcœnitates, & amẽtiam: ac veluti in tabella quadam non rudi penicillo leviter adumbratos; ſed vivis, ac ſpirantibus coloribus expreſſos, flagitioſos Hæreticorum mores graphicè depingit. Quid ergo mirum, ſi fœdi, ac deformes averſentur turpificati animi horribilem fœditatem, in hoc nitidiſsimo ſpeculo oculis obverſantem, & omni ope detrectent intueri. Ferunt Elephantem horrore ſuæ deformitatis, cùm ſitim depulſurus ad flumen accedit, arenam priùs pedibus excitare, turbare aquam, ne imaginem referat; turbidam deniquè haurire. Lege Pierium

lib. 2. Mirarer itaque, niſi Hæretici huius
Epiſtolæ chryſtallinas, ac limpidiſsimas a-
quas, corũ turpitudinẽ referentes, lutulen
3 tis pedib⁹ turbare molirẽtur. Caietanum
virũ doctũ, & Catholicũ valde miror, qui
cũ recitaſſet hęc Hieronymi verba in lib.
de Viris illuſtribus. [Iudas frater Iacobi
parvam quidem, quæ de ſeptem Canoni-
cis eſt, Epiſtolam reliquit: & quia de libro
Enoch, qui apocryphus eſt, in ea aſſumit
teſtimonium, à pleriſque rejcitur; tamen
auctoritatem vetuſtate iam, & uſu me-
ruit, & inter ſanctas Scripturas computa-
tur.] Colligit deinde Caietanus. [Ex qui-
bus apparet, minoris eſſe auctoritatis hãc
Epiſtolam ijs, quæ ſunt certæ Scripturæ
ſacræ.] Quis hîc non ſtupeat (ait Cathari-
nus, & ex eo Sixtus Senenſis libro 6. Bi-
bliothecæ annotatione 344) inde colligi
ex Hieronymo, hanc Epiſtolam non eſſe
certò Canonicam, ubi ipſe ait, *unam eſſe*
de ſeptem Canonicis? Neque verò quia ad-
dit, à quibuſdam reijci, ideo ipſe Hiero-
nymus reijcit: qui ſtatim contrà adiecit,
& ſi nonnulli dubitaverint, cùm res ad li-
quidùm explorata, ac definita non eſſet;
vetuſtate tamen iam auctoritatem me-
ruiſſe, & inter ſanctas Scripturas compu-
4 tari. Stat itaque inconcuſſa veritas, in om
nibus Concilijs, quæ ſacrorum librorum
indicem texunt, noviſsimèque in Triden-
tino ſtabilita, hanc Epiſtolam de ſacro Ca
none eſſe: id, quod inſcriptio illi pręfixa
tam Græcè, quàm Latinè, luculenter prę-
ſefert, dum Epiſtola Catholica nomina-
tur. Scribit Iſidorus lib. 7. Etymologia-
rum cap. 6. multis hominibus quaſi divi-
nitus fuiſſe indita nomina, quodam veluti
præſagio eventuum futurorum. Quis er-
go dubitet, afflatu, inſtinctuque divino,
hanc Epiſtolam in ipſa fronte inſigni illo
Catholicæ titulo, quaſi nomine divinitus
impoſito, prænotari? Quis non videat, vel
hac ſola inſcriptione diſtrictos Hæretico-
rum mucrones, quibus huius Epiſtolæ in
gulum petitur, non dicam eludi, ſed pror
ſus hebetari? Græca vox *Catholicon* uni
verſitatem importat: & præcepta qua-
dam artium, quæ Catholica vocabantur.
Latinè efferuntur à Quintiliano libro 2.
cap. 13. *Univerſalia, & perpetualia.* Obti-
net enim hæc Epiſtola univerſalis Eccle-
ſiæ iudicio firmam auctoritatem; obti-
nuitque perpetuò, licèt nonnulli imme-
ritò dubitaverint: & quandiu ſtabit mun-
dus, fremant licèt Hæretici, eamdem ob-
tinebit.

Itaque iam inde ab ipſis naſcentis Ec- 5
cleſiæ primordijs teſtimonia citant ex hac
Epiſtola vetuſtiſsimi Patres, ſanctiſsimi-
que Pontifices, Dionyſius libro de Divi-
nis nominibus cap. 4 hinc evincit, dæmo-
nes à Deo creatos fuiſſe bonos, & pro
pria ipſorum voluntate ſe in peccatum
præcipites egiſſe. *Iuxta ſacra eloquia*, in-
quit, *infirmati ſunt ad ſervandum ſuum*
principatum. Tertullianus libro de Habitu
muliebri cap. 3. *Enoch apud Iudam Apoſ-*
tolum teſtimonium poßidet. Alexander III.
Epiſtola 3. *Ecce, ait Iudas Apoſtolus, veniet*
Dominus cum millibus ſuis facere iudicium.
Sed longum nimis eſſet ſingulorum Pa-
trum verba recenſere. Hinc depromunt
teſtimonia Anicetus Papa, & Martyr in
Epiſtola ad Epiſcopos Galliæ. Hyppolitus
item Martyr, doctrina nulli antiquorum
ſecundus, in tractatu de Antichriſto: Cy-
prianus libro ad Novatianum, Clemens
Alexandrinus lib. 3. Pædagogi cap. 8. &
libro 3. Stromatum cap. 1. Origenes lib. 5.
in Epiſtolam ad Romanos: Ambroſius,
vel eo non longè ætate poſterior Proſper
Aquitanicus in libro de Vocatione Gen-
tium cap. 19. Epiphanius hæreſi 26. &
43. Caſsianus Collatione 4. c. 13. Athana-
ſius in Synopſi, & Nazianzenus in ſuis
Carminibus, & Damaſcenus lib. 4. de Fi-
de orthodoxa cap. 18.

Supereſt ut Hæreticorum argumenta, 6
ſint licèt valde futilia, diluamus. Obij: iũt
primò: Iudas tacitè inſinuat, ſe non eſſe ex
numero duodecim Apoſtolorum, ſed
unum ex diſcipulis, & tempore, & aucto-
ritate lõgè Apoſtolis inferiorem: ait enim
numero 17. *Memores eſtote verborum, quæ*
prædicta ſunt ab Apoſtolis Domini noſtri

Ieſu

Ieſu Chriſti: & in ſalutatione epiſtolę ſe non Apoſtolum, ſed Chriſti ſervum appellat.

Reſpondeo: humilitatis fuit B. Iudæ, honorificētiſsimum Apoſtoli titulum ſibi non aſſumere: nam & Paulus, qui per antonomaſiam Apoſtolus dicitur, & ſi ſuam auctoritatem, ubi opus erat, tueatur, & pro re nata ſe Gentium Apoſtolū nominet; ſubinde tamen egregia edit humilitatis documenta, & ſe abortivum vocat, noviſsimum Apoſtolorum, peccatorum maximum, indignum, qui Apoſtoli titulo decoretur. Scripſit verò Iudas poſt alios Apoſtolos, unde & potuit Fideles adhortari ad eorum verba memoria retinenda: Neque propterea ſe ex Apoſtolorum numero excludit, ſicut nec ipſe Apoſtolorum Princeps, dum ait 2. Petri 3. nu. 2. *Vt memores ſitis eorum, quæ prædixi, verborum à ſanctis Prophetis, & Apoſtolorum veſtrorum.* Aut Paulus, ad Hebræos 13. n. 7. *Mementote Præpoſitorum veſtrorum, qui vobis loquuti ſunt verbum Dei.*

7 Obijciunt ſecundò. Citat epiſtolæ huius ſcriptor nu. 14. verba quædā Enoch; & num. 9. altercationem refert Michaelis cum Diabolo: quæ in ſacris litteris nuſquam extant, ſed hauſta ex apocryphis videntur. Reſpondeo: cùm ad ea loca perveniamus, oſtendemus, nihil officere huius epiſtolæ auctoritati, etiam ſi id hęreticis largiremur, verba ex apocrypho libro deſumpta, à B. Iuda recitari: nam & Paulus ad ſtabilienda dogmata fidei non dedignatur, vel ex prophanis Poetis ſententias adducere: ut ex Arato, Actuum 17. n. 28. *Ipſius enim & genus ſumus*: ex Mænādro, 1. Corinth. 15. num. 33. *Corrumpūt mores bonos colloquia prava*: ex Callimacho, aut Epimenide, ad Titum 1. num. 12. *Cretenſes ſemper mendaces.*

Argumentum.

SCribit Epiphanius, B. Iudam impul- 8
ſum fuiſſe ab Spiritu ſancto ad conſ-
cribendam hanc epiſtolam, ad profligan-
dam Nicolaitarum, Gnoſticorumque fa-
miliam, ad coarguendam Simonis ſcho-
lam totam obſcœnam, totam impudicā.
Epiphanij verba ſunt hęreſi. 26. (De his,
arbitror, commotus eſt Spiritus ſanctus in
Apoſtolo Iuda, in Catholica (inquam)
epiſtola ab ipſo ſcripta: oſtendit enim ip-
ſos Spiritus ſanctus per vocē Iudæ, quòd
ad brutorum ſimilitudinem corrumpan-
tur.) Veriſsimum quidem dicit Epipha-
nius: videntur enim hæc hominum por-
tenta prorſus exuiſſe humanam naturam,
& in beſtias ad venerem procliviſsimas
turpiter degeneraſſe. Non ferunt caſtę au
res horrenda libidinum monſtra, & pluſ-
quàm belluina hæreticorum flagitia me-
morari. Ita inſtituti ſum⁹ à natura, ut ve-
tet ingenuus pudor, obſcœnas libidines,
etiam deteſtationis gratia, nominare. Ad
Epheſios 5. num. 3. *Fornicatio, & omnis*
immūditia nec nominetur in vobis, ſicut de-
cet ſanctos. Memoriæ proditum eſt ab Au 9
lo Gelio lib. 19. cap. 9. Antonium quem-
dam Iulianum (Hiſpanus is erat Ludima-
giſter) verſus quoſdam lepidos illos qui-
dem, ſed parùm pudicos in convivio re-
citaturum, faciem priùs præ pudore, ca-
putque totum obnubiſſe; eaque excuſa-
tione uſum eſſe, quòd etiam Socrates ver
ba quædam non admodùm caſta uſurpa-
turus, pallio item caput obvelaſſet. Itaq;
ut & meo, & legentium pudori parcam,
deteſtanda libidinum portenta, quibus ſe
Nicolaitæ veluti ſues cœno volutabant;
unde & aptum ſortiti ſunt nomen, *Borbo-*
ritæ enim, ſive *Borboriani* dicebantur; La-
tinè efferas, *lutulenti*, ſive *cœnoſi*: eorum
(inquam) abominabiles ſymmixias vere-
cundo ſilētio libet involvere. Extant pro-
ditæ litteris apud Clem. Alexand. lib. 7.
Stromatū, Irenęū lib. 1. c. 20. Epiph. in illa
hęreſi 26. Vide Baron. to. 1. ann. Chriſti
35. cap. 19.

10 Illud video magnis Auctoribus placuiſſe, obſcœnos illos Hæreticos, cum quibus Iudas pedem confert, quos evidētiſsimis notis prodit, viviſque coloribus depingit, à Nicolao illo Diacono, uno ex ſeptem ab Apoſtolis electis, Actuum 6. nu. 5. fuiſſe proſeminatos. Vnde prudentiſsimum hauſit Hieronymus documentum, nemini, quantūvis in excelſo dignitatis gradu divinitus conſtituto, ſuis viribus præfidendum; proclive nimirùm eſſe homini in peius labi: ſic enim ait in Epiſtola 1. ad Heliodorum. [Attēdis Petrum, ſed & Iudam conſidera: Stephanum ſuſpicis, ſed & Nicolaum reſpice: quem Dominus in Apocalypſi ſua damnat ſententia, qui tam turpia, & nefanda commentus eſt, ut Nicolaitarum hæreſis ex illa radice naſcatur.] Eumdem produnt auctorem huius turpiſsimæ hæreſis Irenæus lib. 1. cap. 27. Tertullianus in lib. de Præſcriptionibus cap. 45. Dorotheus in Synopſi, Hilarius Canon. 25. in Matth. Iſidorus lib. 8. Etymologiarùm cap. 5. Philaſtrius lib de Hæreſibus, Gelaſius in cap. *Sancta Romana*, diſt. 15. S. Tho. 3. contra Gentes, cap. 124.

11 Epiphanius verò ſcriptam etiam reliquit defectionis cauſam, hæreſi 25. Cùm enim Nicolaus formoſiſsimam uxorem haberet, ordinatus ab Apoſtolis, nuntium remiſit uxori, & ad imitationem eorum, quos Deo addictos videbat, aliquandiu ſe continuit. Mox victus impotenti libidine uxori rurſus adhæſit, increpituſque ab Apoſtolis, indignum videlicet exiſtimantibus, ut ſacris iam officijs, atque ordinibus mancipatus, adhuc carnis teneretur illecebris, erubeſcendam, & planè deteſtandam hæreſim excogitavit, quam his verbis refert ibidem Epiphanius. [Niſi quis ſingulis dieb⁹ Venerem exerceret, non poſſe fieri æternæ vitæ participem] Atq; hęc breviter, & quaſi in trāſcurſu memorata, facem nobis præferent ad huius epiſtolæ intelligentiam.

12 Sed non præteribo ſilentio, Nicolaum illum ab alijs etiam graviſsimis auctoribus hac turpitudinis nota liberari: fuerint licèt Nicolaitæ, falſum ſibi Nicolai nomen prætexentes, omnibus libidinum maculis inſigniter infuſti. Videantur Clemens Alexandrinus lib. 3. Stromatum cap. 3. Theodoretus lib. 3. de Græcorum Fabulis, Euſebius libro 3. Hiſtorię, cap. 23. Baronius tom. 1. ann. Chriſti 68. cap. 9. Ribera Apocalyp. 2. num. 9. & Lorinus Actuum 6. verſu 5.

Numerus 1.

Iudas Ieſu Chriſti ſervus, frater autem Iacobi.

TRes edit Iudas certiſsimas ſui notas. Prima eſt, inditum ſibi nomen Iudæ. Sed, ut obſervant Hieronymus in cap. 10. Matth. & Auguſtinus lib. 2. de Conſenſu Evangeliſtarum, cap. 20. Iudas trinomius fuit: vocatur enim Lebbæus in Græco textu, Matth. 10. num. 3. Lebbæus autem idem eſt, ac *corculum*, ſive *cordatus*: & homines catos, ſolertes, ſapientiaque pręſtantes, ita à Latinis vocari ſolitos, auctor eſt Plinius lib. 7. c. 31. Vide Tiraquellum in Alexādrum lib. 1 cap. 9. Alijs Lebbæus ſonat *leunculum*: qui id ex perveruſta traditione referūt, eos, quibus *Iudas* nomē eſſet, Leones ſimul appellatos; quòd primus ille Iudas Patriarcha dictus ſit etiā Leo, Geneſis 49. num. 9. *Catulus leonis Iuda*: & paulò pòſt, *ſicut leo accubuiſti.* Sed arcana huius variæ nomenclaturæ cauſa ea præcipuè proditur, quia videlicet in nomine *Iehuda* quatuor ſacri nominis tetragrāmati litteræ reperiuntur. Ne igitur temerè à quoquam uſurparentur, ob inſitam reverentiam is, cui Iudas nomen erat, non proprio ipſius nomine, ſed factitio alio vulgò vocabatur. Vide Ianſenium in Concordia cap. 39. Tertium itaq; nomen Iudę eſt Thadæus, bis uſurpatum ab Evangeliſtis, Matthæ. 10. num. 3. Marci 3. nu. 18. cuius ſi vim, & proprietatem ſpectes, à Dei cōfeſsione, & laude ducitur, 13

idemque prorſus ſignificat, ac Iudas, niſi quòd in Thadæo eneffabile Dei nomen nuſquam apparet.

14 Altera B. Iudæ nota eſt, *Ieſu Chriſti ſervus*. Egregiè OEcumenius in Iacobi cap. 1. *Cùm Apoſtoli ſupra omnem mundanam dignitatem gloriarentur, quòd Chriſti ſervi eſſent; id quaſi inſigne ſui, & loquendo, & ſcribendo præferre conſueverunt.* Sic Paulus ad Romanos 1. numer. 1. *Paulus ſervus Ieſu Chriſti*. Petrus 2. Epiſt cap. 1. num. 1. & Iacob cap 1. numero item 1. Scilicet ſervire Deo, regnare eſt: ut ſapienter Agatha reſpondit Tyranno exprobranti, quòd ab ingenita Maiorum nobilitate ad Chriſtianam ſervitutem ac vilitatem deſciviſſet. *Multò*, inquit, *præſtantior eſt Chriſtiana humilitas, & ſervitus, Regum opibus, ac ſuperbia*. Et Philo libro 1. de Monarchia ait. *Servire Deo optabilius eſt, quàm regnare.*

15 Deus ipſe hoc honorificētiſsimo titulo eos cohoneſtat, quos in oculis fert, quos chariſsimos habet. Abrahā, Gen 26. n. 24 Moyſen, Num 12. n. 7. Caleb, Numeror. 14. num 24. Iob, cap. 1. num. 8. David, 2. Reg 7. num. 5. & Pſalm. 88. numer. 21. Et ipſi viciſsim hac eximia dignitate glorificant Deum. Iſai. 49. numer. 3 *Servus meus es tu Iſrael, quia in te gloriabor.*

16 Eſt verò hæc honorifica ſervitus non modò cum ampliſsima Filiorum Dei dignitate, ſed cū glorioſa etiam libertate coniuncta. Auguſtinus Tractatu 41. in illa verba Ioan. 8. num. 36. *Si ergo vos Filius liberaverit, verè liberi eritis. Hæc ſpes noſtra eſt, fratres, ut a libero liberemur; & liberando, ſervos nos faciat: ſervi enim eramus cupiditatis; liberati, ſervi efficimur charitatis.*

17 Tertia denique B. Iudæ nota eſt, *frater Iacobi*. Quæ uſque eò vulgò pervagata fuit, ut *Iudas Iacobi* nominetur à Luca cap. 6. num. 16. & Actuum 1. num. 13. ſuppreſſo nomine *fratris* Id, quod in eam opinionem nonnullos adduxit, Alphæū Iudæ Patrem fuiſſe binonimum, & Iacobum etiam appellatum. Sed hanc opinionem refellit ipſe Iudas in hoc loco, ubi nō de Parente, ſed de Iacobo fratre gloriatur: cuius adeò eximia ſanctitas fuit, ut fraterna neceſsitudine illum attingere, iure optimo Iudas ſummę ſibi glorię duxerit. Frater item Domini dicitur Iudas Matth. 13. num. 55. ut & ipſius germanus Iacobus minor ad Galat. 1. num. 19 erāt enim Chriſti conſanguinei, quos vulgare eſt in Scriptura fratres appellâri, ut probant Toletus Ioan. 2. notat. 18. Baronius in apparatu ad Annales, & Maldonatus Matth. 12. num. 46.

His, qui ſunt in Deo Patre dilectis, & Chriſto Ieſu conſervatis, & vocatis.

Totidem Apoſtolus edit notas eorum, ad quos ſcribit: tribus elogijs fideles blandiſsime compellans, audientiā ſibi facit, ſeque in illorum gratiam prudenter inſinuat. 18

Primò *dilectis*, Græcè *hegiaſmenis, ſanctificatis*. Interpres legiſſe videtur *egapemenis*, modico quidem vocum, nullo tamen ſententię diſcrimine. Vulgare enim fuit in primitiva Eccleſia Fideles, ſanctos, aut ſanctificatos nominari. Ad Roman. 1. num. 7. *Vocatis ſanctis*. 1. Corinth. 1. num. 2. *ſanctificatis in Chriſto Ieſu*. & 2. Corinth. 1. num. 1. *cum omnibus ſanctis*. Sic ad Epheſios 1. numer. 1. & Actuum
20. num. 32. Erat crebrę huius compel- 19
lationis cauſa, quia in primo ipſo aditu Chriſtianiſmi, aqua illa ſalutari tincti, ab omnibus ſordibus eluebantur 1. Corint. 6. num. 11. *Et hæc quidem fuiſtis, ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis*. Idem enim eſt ſanctificari, ac peccatorum maculis elui. 1. Ioan. 3. num. 3. *Omnis, qui habet hanc ſpem in eo, ſanctificat ſe*. Grǣcè, *agnizi*. Eraſmus, & Tigurina, *purificat ſe*. Divus Hieronymus lib. 1. contra Iovinianum, & Tertullianus libro de Monogamia cap. 1. & libro de Pudicitia capite 19. *caſtificat ſe*. Lorinus, *expiat, luſtratque*. Hoc

videlicet iure ſuo exigit profeſsio Chriſ-
tianæ vitæ. 1. Petri 1. num. 15. *Et ipſi in om-
ni converſatione ſancti ſitis, quoniam ſcrip-
tum eſt:* (Levitici 11. num. 44.) *ſancti eritis,
quoniam ego ſanctus ſum.* Deus ergo cùm
ſit ipſiſsima ſanctitas, eos duntaxat diligit,
qui ſancti ſunt: imò diligendo, donaque
cæleſtia conferendo, ſanctos efficit, quos
diligit. Quare ſive ſanctificati, ſive dile-
cti, fideles appellentur, in idem omnino
recidit.

Secundò vocantur fideles *conſervati*
20 *in Chriſto Ieſu*. Circumſtant undiq; trucu-
lenti hoſtes, noſtri ſanguinis exorbendi ſi-
tientiſsimi: modò incautos occultis cuni-
culis, modò aperto Marte violẽter adoriũ-
tur. Quî obſiſtemus infirmiſsimi valentiſ-
ſimis? tyrones, & inexperti, veteranis exer-
citatiſsimis? Imbelles ſumus; dabimus
manus, niſi Chriſti ope fulciamur: cæci ſu-
mus; in laqueos induemur, niſi eiuſdẽ lu-
ce regamur. 1. Pet. 1. n. 5. *Qui in virtute Dei
cuſtodimini per fidem.* Subeſt hîc non ver-
bum *tereo*, aut *phylaſſo*; ſed aliud grãdius,
& ſignificantius, *phrureo*: cuius germana
vis eſt, urbem, aut arcem propugnaculis,
præſidijs, & excubijs undique ſeptam,
munitamque tenere. Quo verbo uſus eſt
Paulus 2. Corinth. 11. num. 32. *Cuſtodie-
bat civitatem Damaſcenorum, ut me com-
prehenderet.* Regia. *Præſidio tenebat.* Pag-
nin. *obſervabat.* Tigurina, *excubias poſue-
rat in urbe.* Præſidia videlicet militum ad
omnes aditus diſpoſuerat, qui excubias
agerent, ſedulòque obſervarent, ne quà
21 Paulus elaberetur, ne ullum pateret effu-
gium. Ita fideles quaſi diſpoſitis præſidijs,
& excubijs circumquaque muniuntur,
& obvallantur, ne ullus hoſtibus aditus
pateat. Oppugnent ſanè arcem mentis
ſpiritualia nequitiæ, aditus ſolerter ex-
plorent; niſi voluntas ipſa ſponte ſua de-
ditionem turpiter faciat, eò ſubire, ac pe-
netrare non poterunt. *In virtute Dei cu-
ſtodiuntur*, hoc eſt, in Chriſto, qui virtus Dei
eſt, 1. Corinth. 1. num. 24. Græcè *dynamis*,
id eſt, vis, robur, ac potentia. Chriſti
enim robore confirmati vel confertiſsi-
mas hoſtium acies, in ſuam perniciem ir-
ruentes, facilè propulſant, atque adeò per-
rumpunt. Et bonus, & fortis Paſtor eſt,
qui ſuis ovibus pollicetur, Ioann. 10. nu-
mero 28. *Non peribunt in æternum, & non
rapiet eas quiſquam de manu mea.* Pereunt 22
quidem ſæpe Chriſti oves; ſed ſi pereunt,
ſua ipſarum voluntate, non Paſtoris im-
becillitate pereunt: nemo illo fortior, ne-
mo potentior eſt, qui poſsit invito oves è
manibus extorquere. Potentiam enim in
arcano ſermone *manu* denotari, vulgò
omnibus notum eſt. Eòdẽ ſpectat id Ioã.
17. num. 11. *Pater ſancte, ſerva eos in no-
mine tuo.* Vbi egregiè probat Maldona-
tus, nomen potentiam, robur, & auxilium
ſignificare; ac proinde ſententiam eſſe:
conſerva eos ſub tua protectione, atque
tutela. Proverb. 18. num. 10. *Turris for-
tiſsima nomen Domini.* Sed illo ipſo Patris
nomine, hoc eſt, potentia Divinitatis, quæ
eadem eſt in Patre, & Filio, ſuos Diſcipu-
los Chriſtus protegebat. Ioann. 17. nu. 12.
*Cùm eſſem cum eis, ego ſervabam eos in no-
mine tuo.*

Tertiò denique dicuntur *vocati*, Græ- 23
cè *cleti*. Eſt autem *cletòs*, ut cuivis vel me-
diocriter Græcis litteris tincto perſpicuũ
eſt, non participium, ut *clethis*, aut *Kecle-
ménos*; ſed nomen quoddam abſolutum:
cuius vim dum expendit Eraſmus in ca-
put 1. ad Romanos, rectè ait, idem fermè
valere, ac ſi Latinè dicatur *vocatitius*, id
eſt, dignitate, ac munere inſigniter voca-
tus: appoſitum ſanè apprimè quadrans
fidelibus. Ad Roman. 1. num. 6. *In quibus
eſtis & vos vocati Ieſu Chriſti.* 1. Corin. 1.
num. 24. *Ipſis autem vocatis, &c.* Vocavit
nimirum eos Deus *de tenebris in admira-
bile lumen ſuum*, 1. Petri 2. num. 9. transtu-
lit eos ex viliſsima, atque miſerrima pec-
cati ſervitute *in regnum Filij dilectionis
ſuæ*, ad Coloſ. 1. n. 13. vocavit eos *in ſuum
regnum, & gloriam*, 1. Theſſalo. 2. nu. 12.
Vocati itaque iure nominantur, qui per 24
ſummam vocantis gratiam vocati ſunt à
morte ad vitam; ex ignominia, ad gloriã,
ex ſervis Sathanæ Iuncrotum formidibus

addictis, in filios Dei cæleſtibus thronis deſtinatos; ex vaſis iræ, & contumeliæ, in vaſa gratiæ, ac miſericordiæ; ex caligine infidelitatis, in lucem Evangelij; ex ſpurciſſimo denique extracti libidinum, & flagitiorum cœno, vocatique ad Angelicam exprimendam puritatem.

Hinc frequentes illæ adhortationes. 1. Corinth. 1. num. 16. *Videte fratres vocationem veſtram.* Ad Epheſ. 4. num. 1. *Vt dignè ambuletis vocatione, qua vocati eſtis.* Ad Philippenſ. 1. num. 27. *Dignè Evangelio Chriſti converſamini.* Hoc quaſi ſtimuloſe ipſum incitabat Apoſtolus, ad Philippenſ. 3. num. 14. *Ad deſtinatum perſequor, ad bravium ſupernæ vocationis.* Ob hoc beneficium gratias agebat 2. ad Timoth. 1. num. 9. *Qui nos liberavit, & vocavit vocatione ſua ſancta.*

Numerus 2.

Miſericordia vobis, & pax, & charitas adimpleatur.

25 GRæcè, *pletynthie*, id eſt, *multiplicetur.* Sic enim vertit idẽ verbum Latinus Interpres 1. Pet. 1. nu. 2. & idem ſubeſt apud LXX. Danielis 6. numer. 25. *Pax vobis multiplicetur.* Suſpicatur itaque Eraſmus, Vulgatum legiſſe *plerothie*: ſed nullum eſt ferè ſententiæ diſcrimen: & alibi ita expreſsit Vulgatus idem verbum, 1. Petri 1. num. 2. *Gratia vobis, & pax adimpleatur.* Exoptat itaque Iudas, hæc cæleſtia chariſmata non modò fidelibus conferri, ſed magna etiam acceſsione, & cumulo augeri, & multiplicari, & omnino tandem perfici. Id, quod in votis etiam habebat Paulus 1. Theſſalonicenſ. 3. num. 12. *Vos autem Dominus multiplicet, & abũdare faciat charitatem veſtram.*

26 Obſervat Auguſtinus in expoſitione quadam inchoata Epiſtolæ ad Romanos, quæ habetur to. 4. in omnib⁹ ferè Epiſtolis Apoſtolicis, in primo ipſo ſalutationis aditu ſacroſanctum Trinitatis myſteriũ, non dicam adumbrari, ſed planè exprimi. Neq; verò id deſideratur in hac Epiſtola: nã hæc tria cæleſtia dona tres divinas perſonas attributione quadam repræſentant: miſericordia videlicet, æternum Patrem; pax, unigenam Filium; charitas denique Spiritum ſanctum.

Attribuitur itaque Patri miſericordia. 27
2. Corinth. 1. num. 3. *Benedictus Deus, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, Pater miſericordiarum.* Nam quemadmodum Pater fons eſt, & origo Trinitatis; ita divina miſericordia perẽnis quidam fons eſt, unde omnes fluunt gratiarum rivi: etia ſumma illa gratia Incarnationis Divini Verbi ex iſto fonte manavit. Luc. 1. nu. 78. *Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitavit nos oriens ex alto.*

Hinc originem trahit remiſsio pecca- 28
torum, ut conſtat ex Pſalmo 102. num. 11. 12. & 13. ubi advertendum eſt, *corroborari miſericordiam*, idem eſſe, atque attolli, & in altum elevari: ut & Pſalm. 116. n. 2. *Quoniam confirmata eſt ſuper nos miſericordia eius.* Docte id utrobique probat Agelius ex Geneſis 7. numer. 20. *Quindecim cubitis altior fuit aqua ſuper montes.* Hebraicè, *gibberu: corroboratæ, aut confirmatæ ſunt aquæ.* At divina miſericordia nõ quindecim cubitis altior eſt ſuper nos; ſed tam immenſa copia effuſa eſt, tanta nos altitudine ſuperat, ut omnes velut in abyſſo profundiſsima demerſerit, omnium ſcelera diluvio quodam clementiæ inundaverit, ac prorſus obruerit; ut quoquò verſus figas obtutus, nihil, niſi divina miſericordia, ut moles aquæ in altum mare invectis, undique videatur. Totum enim
hoc ſpacium, quod à terris in cælum uſ- 29
que interiacet, divina repletum eſt miſericordia. Pſalm. 56. num. 11. *Magnificata eſt uſque ad cælos miſericordia tua.* Et Pſalm. 102. num. 11. *Quoniam ſecundum altitudinem cæli à terra corroboravit miſericordiam ſuam.* Pluſquàm aurea ſunt Auguſtini verba in id Pſalm. 58. n. 18. *Deus meus miſericordia mea. O nomen, ſub quo nemini deſperãdũ eſt! Deus meus, inquit, miſericordia mea. Quid eſt, miſericordia mea?*

Si dicas, ſalus mea; intelligo, quia dat ſalutem: ſi dicas, refugium meum; intelligo, quia confugis ad eum: ſi dicas, fortitudo mea; intelligo, quia dat tibi fortitudinẽ. Miſericordia mea, quid eſt? Totum, quid quid ſum, de miſericordia tua eſt. Si tu mihi dediſti, ut ſim; & alius mihi dedit, ut bonus ſim; melior eſt ille, qui mihi dedit, ut bonus ſim, quàm ille, qui mihi dedit, ut ſim.

30 Dixi, *pacem* attributione quadam Vnigenitum Dei Filium repræſentare: ipſe enim eſt *pax noſtra*, ad Epheſ. 2. num. 14. *Verè Princeps pacis*, Iſai. 9. num. 6. *Vnus mediator Dei, & hominum*, 1. Timoth. 2. numero 5. *Faciens pacem, & reconcilians homines Deo per crucem*, ad Epheſios 2. numero 15. Sapienter admodùm Bernardus expendens illa verba Iſaiæ 42. num. 8. *Gloriam meam alteri non dabo*, ſic ait Sermone 13. in Cantica. *Quid ergo dabis nobis Domine? quid dabis nobis? Pacem, inquit, do vobis, pacem relinquo vobis.* (Ioann. 14. num. 27.) *Sufficit mihi. Gratanter ſuſcipio, quod relinquis; & relinquo, quod retines. Abiuro gloriam prorſus; pacem volo, pacem deſidero, & nihil ampliùs: cui non ſufficit pax, non ſufficis tu: tu es enim pax noſtra.*

31 Et quanvis vulgare eſſet apud Hebræos, pacem ſibi mutuò in ſalutationibus impetrire, quia ex idiomate illius linguæ, omnis copia, & affluentia rerum temporalium, omniſque proſperitas, pacis nomine continebatur: tamen longe ſublimiore ſignificatione uſurpavit Chriſtus hoc vocabulum, cùm præcepit Apoſtolos ſalutantes precari pacem, Matth 10. nu. 12 nimirùm illam pacem, de qua Apoſtolus agit ad Romanos 5. num. 1. *Iuſtificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.* Pacẽ enim habere ad Deum, eſt reconciliari cum Deo, & ad illius gratiam per Chriſti ſanguinem revocari. Vnde ipſe Chriſtus à mortuis excitatus, ubi primùm affatus eſt diſcipulos, pace illos impertivit. Luc. 24. num. 36. Ioann. 20. num 19. Cyrillus libro 12. in Ioannem cap. 54. *Decet largitorem pacis iſta ſalutatio: ipſe namque pax omnium eſt.* Tunc videlicet devictis iam humani generis hoſtibus, paſsionis ſuæ fructum fuiſſe pacem, proprio effuſo ſanguine partam, ea ſalutatione denuntiavit. Obſervat hoc Chryſoſtomus homil 86. in Ioannem. *Hoc verbum primum poſt reſurrectionem dixit, crucis merita colligens, quæ ſunt pax.*

Denique charitas in hac ſalutatione 32
Spiritum Sanctum repræſentat, tanquam excellentiſsimum illius donum. Ad Romanos 5. num. 5. *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum Sanctum, qui datus eſt nobis.* Ipſe prætereà Spiritus Sanctus eſt amor ſpiratus flagrantiſsimus, atque adeò infinitus: eſt dulciſsimus ille nexus, quo Pater, & Filius inter ſe arctiſsimo nodo, id eſt, amore mutuo, atque reciproco devinciuntur. Ita charitas eſt *vinculum perfectionis*, ad Coloſſenſ. 3. numero 14. quia nimirùm in ipſa conſiſtit perfectio per modum vinculi. Duo enim attribuuntur ab Apoſtolo charitati: & quòd ſummam cõtineat Evangelicę perfectionis; eò enim eſt quiſque perfectior, quò ardentiore charitate flagrat: & quòd perficit inſtar vinculi, animam cum Deo arctiſsime copulantis, 1. Ioannis 4. nu. 16. *Deus charitas eſt: & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.*

Ille ipſe amor naturalis, tanto interval- 33
lo charitate inferior, vinculum arctiſsimum eſt, quo amantes acerrimè vinciuntur. Quid dico, vinciuntur? Imò verò unius voluntas adeò mira conſenſione in alterius rapitur voluntatem; unius animus, quaſi ſui oblitus, tam arctè cum altero connectitur; ut eò transfuſus per vim amoris, plùs ſit ubi amat, quàm in eo ipſo corpore, quod informat. Neq; enim, ut ait Bernardus in libro de Pręcepto, & Diſpenſatione, præſentior ſpiritus noſter eſt, ubi animat, quàm ubi amat. Imò cùm in amoris fornace unus animus conflatus è duobus videatur; alterum alterius dimidium eſſe, neceſſe eſt: ut ingenioſè cecinit Poeta Venuſinus libro 1. Ode 3.

Et ſerves animæ dimidium meæ.

Atque adeò in amicitia perfecta unus al-
teri eſt alter ipſe: itaque cùm amici longè
abſunt, uterque ſe ipſum à ſe abeſſe do-
ler, & ſe ipſe præſens requirit abſentem.
Tritum illud eſt vetuſtate proverbium,
34 *Amicus eſt alter ego.* Refert Ariſtoteles
lib. 9. Ethicorum cap. 4. Vnde cùm Da-
rij Regis mater captiva adduceretur ad
Alexandrum Magnum, illo præſente, per
errorem ſupplex venerata eſt Hepheſtio-
nem, longè omnium amicorum Alexan-
dri chariſsimum. Admonita deinde, quis
eſſet Alexander, cùm erubeſcēs errorem
excuſaret, hanc manu allevans ipſe Ale-
xander, *non erraſti*, inquit, *nam & hic Ale-
xander eſt.* Auctor eſt Curtius libro 3.
Hinc illud Ariſtotelis in magnis Morali-
bus lib. 2. cap. 13. *Cùm volumus impenſè
amicum dicere, una mea, & huius anima
eſt, dicere ſolemus.*

35 Huius potentiæ admirabilis, quã exer-
cet vis amoris, veſtigium aliquod extat in
ſacris litteris. *Amantium erat cor unum, &
anima una*, Actuum 4. num. 32. Iacobus
tenerè diligebat Beniamin, Geneſ. 44.
num. 20. *Igitur ſi puer defuerit, cùm anima
illius ex huius anima pendeat*, (ibi nume-
ro 30.) *morietur.* 1. Regum 18. n. 1. *Anima
Ionathæ conglutinata eſt animæ David, &
dilexit eum Ionathas, quaſi animam ſuam.*

Quòd ſi hęc experimur etiam in amo-
re naturali, quid de ſublimiore illo dicen-
dum eſt? de quo ita affirmat Dionyſius
libro de Divinis nominibus, cap. 4. *Eſt au-
tem mentis ſeceſſum, extaſimque faciens di-
vinus amor; amatores ſui iuris eſſe non ſinēs,
ſed in ea, quę amant, penitus transferens.*
Amantis eſt illa vox ad Galatas 2. nu. 20.
*Vivo autem, iam non ego: vivit verò in me
Chriſtus.* Et 1. Corinth. 6. num. 17. *Qui au-
tem adhæret Domino, unus ſpiritus eſt.* Hinc
egregia illa Auguſtini ſententia tom. 9.
tract. 2 in Epiſtolam Ioannis. *Talis eſt
quiſque, qualis eius dilectio eſt. Terram
diligis? terra eris. Deum diligis?
quid dicam? Deus
eris.*

Numerus 3.

*Chariſsimi, omnem ſolicitudinem fa-
ciens ſcribendi vobis de cōmuni veſtra
ſalute, neceſſe habui ſcribere vobis:
deprecans ſupercertari ſemel
traditæ ſanctis
fidei.*

SEnſus eſt. Cùm pro anxia mea 36
ſolicitudine veſtræ ſalutis
procurandæ, vehementi te-
nerer deſiderio ſcribendi vo-
bis, me ſponte iam inclinatum exortę hę-
reſes vehementius impulerunt: ut quò in-
ſita ferebar voluntate, etiam neceſsitate
adducerer; voſque, & charitate, & neceſ-
ſitate ſtimulante, ſedulò cohortarer, ut
pro tuenda ſyncera fide, quam ſemel ab
Apoſtolis ſuſcepiſtis, invicto animi robo-
re adverſus Hæreticos decertetis.

Exordium totius Epiſtolę eſt, omnibus
numeris abſolutum, quo benevolentiam
mirificè conciliat, & attentionem ac do-
cilitatem captat. Benevolos facit audito-
res, dum eos blandè compellat, amanter
deprecatur, chariſsimoſque ſibi eſſe pro-
fitetur; &, quod caput eſt, dum oſtendit, ſe
paſtorali, atque adeò paterna ſolicitudine
tactum, in eorum ſalutem incumbere.
Quia videlicet mirè valet ad devincien-
dos animos eorum, quibus cum agis, &
quaſi præparandum ſolum ad doctrinæ
ſatus excipiendos, ſi illi certò ſibi perſua-
deant, ſalutem ſuam maximè ſibi cordi
eſſe. Attentos prætereà facit, dum ſe ac- 37
turum pollicetur de communi omnium
ſalute, id eſt, de re, quæ illorum maximè
intererat: qua nimirum animorum ſalus
in omnem æternitatem duratura conti-
netur. Hic ſcopus eſt, quò noſtra tendit fi-
des, quò tota collineat Evangelica prædi-
catio. 1. Petri 1. num 9. *Reportantes finem
fidei veſtræ, ſalutem animarum.* Huc ſpecta-
bant Apoſtolorum ſuſcepta certamina:
huc exantlati labores referebantur. 2. ad

Timoth.

Digitized by Google

Timoth.2.num.10. *Omnia ſuſtineo prop-
ter electos, ut & ipſi ſalutem conſequantur.*
Denique facit dociles auditores, dum
breviter, enucleatéque proponit totius
Epiſtolæ ſtatum. Hic cardo, hæc ſumma
eſt: in hanc arcem totus invadit: pro Ca-
tholica Fide retinenda contra omnes im-
poſtores totis viribus dimicandum. Sed
nonnulla accuratiùs explicemus.

38 Ad Paſtorem propriè ſpectat tangi ſo-
licitudine, ſtimulariq; de ovibus. Ad Ro-
manos 12.num.8. *Qui præeſt in ſolicitudi-
ne.* Ad Hebræ.13.num.17. *Ipſi enim per-
vigilant, quaſi rationem pro animabus veſtris
reddituri.* Profectò, qui regendi populi cu
ram ſuſcipit, onus ſibi imponit Angelicis
humeris formidandum: ut graviter lo-
quitur Tridentinum Seſſ.6 Decreto de
Reformatione c.1. Sanguis enim eorum,
qui perierint, de Paſtoris manu ſeveriſsi-
mè requiretur, Ezechiel.33. num.8. niſi
ille vigilanter pericula circumſpiciens, &
tanquam de ſpecula inclamans, ritè peri-
clitantes admoneat: nam ſilentio dunta-
xat Paſtoris, nedum ſcandalo, oves ad in-
teritum præcipites ruent. Extimeſcenda
Prælatis diſtricta illa Innocentij III. ſen-
tentia, quæ habetur diſtinctione 83. cap.
Error. [Error, cui non reſiſtitur, approba-
tur; & veritas, cùm non defenditur, oppri-
mitur: negligere quippe, cùm poſsis de-
turbare perverſos, nihil aliud eſt, quàm
39 fovere] Sapienter monet Chryſoſtomus
homilia 2 in cap.1. Epiſtolæ 2. ad Timo-
theum. [Conſidera, quantum periculi ſit,
per ſingulos ſubditorum diſcuti, rationē-
que pro omnibus reddere. Quantumvis
illi honoris impendas, quantumlibet obſe-
quij deferas, nihil his periculis referre par
poteris: nam & ſi animam ponas, ipſe am-
plius pro te facit, nam animam periculo
æternæ mortis exponit.] Iam verò quem
non percellant illa eiuſdem Chryſoſtomi
verba, homilia 34. in Epiſtolam ad He-
bræos? [Omnium, quos regis, tu rationem
redditurus es: tanto igni tuum ſubijcis
caput. Miror, ſi poteſt ſalvari aliquis Re-
ctorum.] Fulmen mihi terrificum hæc
Chryſoſtomi ſententia videtur, ut valde
obſurduerit, qui tam horrendo tonitru
non expaveſcit.

Iure ergo B. Iudas omnem adhibet ſo- 40
licitudinem (Græcè, *ſpudèn*) ad Paſtoris
munus ritè obeundum. Vox autem
ſpude, non modò accuratiſsimum ſtudiū,
vigilantiſsimamque ſolicitudinem, ſed
feſtinationem etiam affert, & diſcurrendi
celeritatem: ut conſtat Marci 6.num.25.
& Lucæ 1.num 39. Atque hanc celerem
diligentiam prſter ſolicitudinem, & vigi-
lantiam exigunt ſacræ litteræ ab eo, qui
vadem ſe obtulit pro altero. Proverbio.6.
num.3. *Diſcurre, feſtina, ſuſcita amicum
tuum, &c.* Hanc operam egregiè navabat
vigilantiſsimus ille Paſtor, qui de ſe ipſo
ait 2.Corinth.11. num.28. *Inſtantia mea
quotidiana, ſolicitudo omnium Eccleſiarum.*
Sed in hoc loco licèt ſit eadem vox Lati-
na *ſolicitudo*, Græca tamen eſt diverſa, *me- 41
rimna*: quæ, ut obſervant omnes, qui de
Etymologia ſcripſerunt, originem du-
cit *apò tu merizin*, quòd varias in partes
dividat, ac diſtrahat mentem: cuius vim
expreſsit Apoſtolus 1.Corinth.7. nu.33.
Solicitus eſt (Græcè, *merimna*) *quæ ſunt mū-
di, & diviſus eſt.* Luc.10.nu.41. *Martha,
Martha ſolicita es, & turbaris erga pluri-
ma.* & num.40 *ſatagebat.* Græcè, *diſtrahe-
batur.* Diſtrahendus quidem eſt ſolicitus,
& anxius Paſtoris animus, & ad arcenda
pericula à ſingulis ovibus evocandus. Sic
ipſe faciebat Apoſtolus, 2.Corinth.11.nu-
mero 29. *Quis infirmatur, & ego non infir-
mor? quis ſcandalizatur, & ego non uror?*

Sed idem Apoſtolus in Epiſtola ad Co- 42
loſſenſes grandiorem adhuc, & ſignifican-
tiorem vocem uſurpat, cap.2.num 1. *Vo-
lo enim vos ſcire, qualem ſolicitudinem ha-
beam pro vobis.* Græcè, *helicon agona: quan-
tum certamen.* Ita ſolet reddere Vulgatus
eamdem vocem Græcam: ad Philippēſ.1.
numero 30. ad Hebræos 12 nu.1. & 1.ad
Thimot.6.num.12. Sed nihilominus In-
terpres 1.Theſſalonicen.2.num.2, expreſ-
ſit etiam, ut in hoc loco, *in multa ſolicitu-
dine.* At ex proprietate Græcæ vocis, ea

ſolici-

ſolicitudo mente concipienda eſt, quæ extimulat, & cruciat animum decertantis cum ſanguinario hoſte, atque eo conflictu, unde non modò vita, honorque pendeant, quæ hominibus ſolent eſſe antiquiſsima; ſed vera illa animi ſalus, in æternum duratura, exitu prelij contineatur. Perpende, obſecro, quàm ſolicitus erit de victoria, qui tali certamine confligit: & ſcito, talem debere eſſe ſolicitudinem, agonemque Prælatorum. Vim vocis Græcę valde confirmat, quòd vehemens illa afflictio, angorque Chriſti, qui ſudorem illi ſanguineum elicuit, *agonia* nominatur à Luca cap. 22. nu. 43. hoc eſt, mæſtiſsima quædam benigniſsimi paſtoris ſolicitudo; anxietas, & horror, quali ſolent homines corripi inſtante, atque adeò urgente graviſsimo diſcrimine, de cuius exitu vehementer reformidant.

43 Hac itaque ſolicitudine ſtimulatus ſtrenuiſsimus Paſtor Iudas, proſpicienſque prętentiſsima pericula, quæ incautis ovibus iam iamque à lupis rapacibus impendebant, ſeriò fideles adhortatur, impenſeque obſecrat, (utrumque ſignificat *paracalòn*) ut pro tuēda fide fortiter, acriterque decertent. De hoc certamine duntaxat cum hæreticis ſuſcipiendo intelligendus eſt Apoſtolus, non univerſe de agone Chriſtiano. Itaq; quemadmodùm monet Eccleſiaſticus cap 4. num. 3. *Pro iuſtitia agonizare pro anima tua, & uſque ad mortem certa pro iuſtitia;* ita hîc excitat Iudas ad dimicandum fortiter pro fide adverſus eos, qui illam oppugnant. Interpretatio Syriaca, quā noſter Balthaſar Etzelius Latinam fecit, ita habet *Rogans, ut certamen faciatis pro fide.* Hoc ipſum exigit Paulus à Timotheo Epiſtola 1. cap. 6. num. 12. *Certa bonum certamen fidei:* (Vatablus: *oſtende te acerrimum fidei defenſorem) apprehende vitam æternam*, id eſt, enitere totis viribus ad huius certaminis palmam aſſequendam.

44 Subeſt in his locis verbum *agonizomæ*, quod ſignificat, enixè, omnibus nervis, & toto pectore, animique contentione depugnare: ducta metaphora ab ijs, qui in agone contendebant, 1. Corinth. 9. numero 25. Ioannis 18. num. 36. *Miniſtri mei utique decertarent.* Ad Hebræos 12. numero 4. *Nondum enim uſque ad ſanguinem reſtitiſtis, adverſus peccatum repugnantes.* 2. Machabę. 13. nu. 14. *Exhortatus ſuos, ut fortiter dimicarēt, & uſq; ad mortē, &c*
Sed in hoc loco hoc ipſum verbum epi-
taſim etiā habet: *epagonizeſthæ, ſupercer-
tari.* Et verò quia inſolens videtur Lati- 45
nis auribus, *certor* activa uſurpari ſignificatione; nec deſunt, qui noſtro Interpreti diem dicant violatæ Latinitatis, vel ſaltem de mendo huius loci ſuſpicentur, & legant, *ſupercertare*, adverto id, quod pridem obſervavi, in Vulgata Editione Interpretem, ductum eximia religione, & ſtudio exprimendi verbum e verbo phraſes, & idiotiſmos linguæ originalis, dum omni ope elaborat, ut quàm maxime fidus ſit, non modò helleniſmos, vel reclamante Latinitate, venuſtè retinere, ut Lucę 22. nu. 25. *Reges Gentium dominantur eorum.* Matthæ. 22. num. 10. *Impletæ ſunt nuptiæ diſcumbentium.* Ioann. 14 num. 12. *Maiora horum faciet.* Sed interdum etiam non ſine lepore verba cudere Latina ad Græcorū imitationem efficta, ut Pſal. 7. nu. 76. *Scopebam ſpiritum meum.* Quia ad exprimendam Hebraicam, Græcamque vocem, nullum fortè tam idoneum verbum in toto Latio reperietur. Idque efficit Vulgatus exemplo probatiſsimorum auctorum, qui Græca verba leviter inflexa, cùm opus erat, Romana civitate donabant. Horatius in Arte Poetica.

Et nova, fictaque nuper habebunt verba fidem, ſi
Græca fonte cadant, parcè detorta.

Interdum etiam, ut unico verbo Græco 46
unicum item Latinum reddat, illud uſurpat, quod & ſi iure Latinitatis gaudeat, delicatis tamen auribus minùs arrideat. Lucæ 21. num. 38. *Omnis populus manicabat ad eum.* Sic quia Græcum verbum

epago-

lib. 2. Mirarer itaque, niſi Hæretici huius
Epiſtolæ chryſtallinas, ac limpidiſsimas a-
quas, corũ turpitudinẽ referentes, lutulen
3 tis pedib⁹ turbare molirẽtur. Caietanum
virũ doctũ, & Catholicũ valde miror, qui
cũ recitaſſet hęc Hieronymi verba in lib.
de Viris illuſtribus. [Iudas frater Iacobi
parvam quidem, quæ de ſeptem Canoni-
cis eſt, Epiſtolam reliquit: & quia de libro
Enoch, qui apocryphus eſt, in ea aſſumit
teſtimonium, à pleriſque reijcitur; tamen
auctoritatem vetuſtate iam, & uſu me-
ruit, & inter ſanctas Scripturas computa-
tur.] Colligit deinde Caietanus. [Ex qui-
bus apparet, minoris eſſe auctoritatis hãc
Epiſtolam ijs, quæ ſunt certæ Scripturæ
ſacræ.] Quis hic non ſtupeat (ait Cathari-
nus, & ex eo Sixtus Senenſis libro 6. Bi-
bliothecæ annotatione 344) inde colligi
ex Hieronymo, hanc Epiſtolam non eſſe
certò Canonicam, ubi ipſe ait, *unam eſſe
de ſeptem Canonicis*? Neque verò quia ad-
dit, à quibuſdam reij... ideo ipſe Hiero-
nymus reijcit: qui ſtatim contrà adiecit,
& ſi nonnulli dubitaverint, cùm res ad li-
quidùm explorata, ac definita non eſſet;
vetuſtate tamen iam auctoritatem me-
ruiſſe, & inter ſanctas Scripturas compu-
4 tari. Stat itaque inconcuſſa veritas, in om
nibus Concilijs, quæ ſacrorum librorum
indicem texunt, noviſsiméque in Triden-
tino ſtabilita, hanc Epiſtolam de ſacto Ca
none eſſe: id, quod inſcriptio illi pręfixa
tam Græcè, quàm Latinè, luculenter pre-
ſefert, dum Epiſtola Catholica nomina-
tur. Scribit Iſidorus lib. 7. Etymologia-
rum cap. 5. multis hominibus quaſi divi-
nitus fuiſſe indita nomina, quodam veluti
præſagio eventuum futurorum. Quis er-
go dubitet, afflatu, inſtinctuque divino,
hanc Epiſtolam in ipſa fronte inſigni illo
Catholicæ titulo, quaſi nomine divinitus
impoſito, prænotari? Quis non videat, vel
hac ſola inſcriptione diſtrictos Hæretico-
rum mucrones, quibus huius Epiſtolæ iu
gulum petitur, non dicam eludi, ſed pror
ſus hebetari? Græca vox *Catholicon* uni
verſitatem importat: & præcepta quæ-
dam artium, quæ Catholica vocabantur.
Latinè efferuntur à Quintiliano libro 2.
cap. 13. *Vniverſalia, & perpetualia*. Obti-
net enim hæc Epiſtola univerſalis Eccle-
ſiæ iudicio firmam auctoritatem; obti-
nuitque perpetuò, licèt nonnulli imme-
ritò dubitaverint: & quandiu ſtabit mun-
dus, fremant licèt Hæretici, eamdem ob-
tinebit.
Itaque iam inde ab ipſis naſcentis Ec- 5
cleſiæ primordijs teſtimonia citant ex hac
Epiſtola vetuſtiſsimi Patres, ſanctiſsimi-
que Pontifices. Dionyſius libro de Divi-
nis nominibus cap. 4. hinc evincit, dæmo-
nes à Deo creatos fuiſſe bonos, & pro
pria ipſorum voluntate ſe in peccatum
præcipites egiſſe. *Iuxta ſacra eloquia*, in-
quit, *infirmati ſunt ad ſervandum ſuum
principatum*. Tertullianus libro de Habitu
muliebri cap. 3. *Enoch apud Iudam Apoſ-
tolum teſtimonium poßidet*. Alexander III.
Epiſtola 3. *Ecce, ait Iudas Apoſtolus, veniet
Dominus cum millibus ſuis facere iudicium.*
Sed longum nimis eſſet ſingulorum Pá-
trum verba recenſere. Hinc depromunt
teſtimonia Anicetus Papa, & Martyr in
Epiſtola ad Epiſcopos Galliæ. Hyppolitus
item Martyr, doctrina nulli antiquorum
ſecundus, in tractatu de Antichriſto: Cy-
prianus libro ad Novatianum, Clemens
Alexandrinus lib. 3. Pædagogi cap. 8. &
libro 3. Stromatum cap. 1. Origenes lib. 5.
in Epiſtolam ad Romanos: Ambroſius,
vel eo non longè ætate poſterior Proſper
Aquitanicus in libro de Vocatione Gen-
tium cap. 19. Epiphanius hæreſi 26. &
43. Caſsianus Collatione 4. c. 13. Athana-
ſius in Synopſi, & Nazianzenus in ſuis
Carminibus, & Damaſcenus lib. 4. de Fi-
de orthodoxa cap. 18.
Supereſt ut Hæreticorum argumenta, 6
ſint licèt valde futilia, diluamus. Obij: iũt
primò: Iudas tacitè inſinuat, ſe non eſſe ex
numero duodecim Apoſtolorum, ſed
unum ex diſcipulis, & tempore, & aucto-
ritate lõgè Apoſtolis inferiorem: ait enim
numero 17. *Memores eſtote verborum, quæ
prædicta ſunt ab Apoſtolis Domini noſtri*

Ieſu Chriſti: & in ſalutatione epiſtolę ſe non Apoſtolum, ſed Chriſti ſervum appellat.

Reſpondeo: humilitatis fuit B. Iudæ, honorificētiſsimum Apoſtoli titulum ſibi non aſſumere: nam & Paulus, qui per antonomaſiam Apoſtolus dicitur, & ſi ſuam auctoritatem, ubi opus erat, tueatur, & pro re nata ſe Gentium Apoſtolū nominet; ſubinde tamen egregia edit humilitatis documenta, & ſe abortivum vocat, noviſsimum Apoſtolorum, peccatorum maximum, indignum, qui Apoſtoli titulo decoretur. Scripſit verò Iudas poſt alios Apoſtolos, unde & potuit Fideles adhortari ad eorum verba memoria retinenda: Neque propterea ſe ex Apoſtolorum numero excludit, ſicut nec ipſe Apoſtolorum Princeps, dum ait 2. Petri 3. nu. 2. *Vt memores ſitis eorum, quæ prædixi, verborum à ſanctis Prophetis, & Apoſtolorum veſtrorum.* Aut Paulus, ad Hebræos 13. n. 7. *Mementote Præpoſitorum veſtrorum, qui vobis loquuti ſunt verbum Dei.*

7 Obijciunt ſecundò. Citat epiſtolæ huius ſcriptor nu. 14. verba quædā Enoch; & num. 9. altercationem refert Michaelis cum Diabolo: quæ in ſacris litteris nuſquam extant, ſed hauſta ex apocryphis videntur. Reſpondeo: cùm ad ea loca perveniamus, oſtendemus, nihil officere huius epiſtolæ auctoritati, etiam ſi id hęreticis largiremur, verba ex apocrypho libro deſumpta, à B. Iuda recitari: nam & Paulus ad ſtabilienda dogmata fidei non dedignatur, vel ex prophanis Poetis ſententias adducere: ut ex Arato, Actuum 17. n. 28. *Ipſius enim & genus ſumus*: ex Mænādro, 1. Corinth. 15. num. 33. *Corrumpūt mores bonos colloquia prava*: ex Callimacho, aut Epimenide, ad Titum 1. num. 12. *Cretenſes ſemper mendaces.*

Argumentum.

SCribit Epiphanius, B. Iudam impul- 8
ſum fuiſſe ab Spiritu ſancto ad conſcribendam hanc epiſtolam, ad profligandam Nicolaitarum, Gnoſticorumque familiam, ad coarguendam Simonis ſcholam totam obſcœnam, totam impudicā. Epiphanij verba ſunt hęreſi. 26. [De his, arbitror, commotus eſt Spiritus ſanctus in Apoſtolo Iuda, in Catholica (inquam) epiſtola ab ipſo ſcripta: oſtendit enim ipſos Spiritus ſanctus per vocē Iudæ, quòd ad brutorum ſimilitudinem corrumpantur.] Veriſsimum quidem dicit Epiphanius: videntur enim hæc hominum portenta prorſus exuiſſe humanam naturam, & in beſtias ad venerem procliviſsimas turpiter degeneraſſe. Non ferunt caſtę aures horrenda libidinum monſtra, & pluſquàm belluina hæreticorum flagitia memorari. Ita inſtituti ſum' à natura, ut vetet ingenuus pudor, obſcœnas libidines, etiam deteſtationis gratia, nominare. Ad Epheſios 5. num. 3. *Fornicatio, & omnis immūditia nec nominetur in vobis, ſicut decet ſanctos.* Memoriæ proditum eſt ab Au 9
lo Gelio lib. 19. cap. 9. Antonium quemdam Iulianum (Hiſpanus is erat Ludimagiſter) verſus quoſdam lepidos illos quidem, ſed parùm pudicos in convivio recitaturum, faciem priùs præ pudore, caputque totum obnubiſſe; eaque excuſatione uſum eſſe, quòd etiam Socrates verba quædam non admodùm caſta uſurpaturus, pallio item caput obvelaſſet. Itaq; ut & meo, & legentium pudori parcam, deteſtanda libidinum portenta, quibus ſe Nicolaitæ veluti ſues cœno volutabant; unde & aptum ſortiti ſunt nomen, *Borborite* enim, ſive *Borboriani* dicebantur; Latinè efferas, *lutulenti*, ſive *cœnoſi*: eorum (inquam) abominabiles ſymmixias verecundo ſilētio libet involvere. Extant proditæ litteris apud Clem. Alexand. lib. 7. Stromatū, Irenęū lib. 1. c. 20. Epiph. in illa hęreſi 26. Vide Baron. to. 1. ann. Chriſti 35. cap. 19.

10 Illud video magnis Auctoribus placuiſſe, obſcœnos iſtos Hæreticos, cum quibus Iudas pedem confert, quos evidētiſsimis notis prodit, viviſque coloribus depingit, à Nicolao illo Diacono, uno ex ſeptem ab Apoſtolis electis, Actuum 6. nu. 5. fuiſſe proſeminatos. Vnde prudentiſsimum hauſit Hieronymus documentum, nemini, quantūvis in excelſo dignitatis gradu divinitus conſtituto, ſuis viribus præfidendum; proclive nimirùm eſſe homini in peius labi: ſic enim ait in Epiſtola 1. ad Heliodorum. [Attēdis Petrum, ſed & Iudam conſidera: Stephanum ſuſpicis, ſed & Nicolaum reſpice: quem Dominus in Apocalypſi ſua damnat ſententia, qui tam turpia, & nefanda commentus eſt, ut Nicolaitarum hæreſis ex illa radice naſcatur.] Eumdem produnt auctorem huius turpiſsimæ hæreſis Irenæus lib. 1. cap. 27. Tertullianus in lib. de Præſcriptionibus cap. 46. Dorotheus in Synopſi, Hilarius Canon. 25. in Matth. Iſidorus lib. 8. Etymologiarūm cap. 5. Philaſtrius lib de Hæreſibus, Gelaſius in cap. *Sancta Romana*, diſt. 15. S. Tho. 3. contra Gentes, cap. 124.

11 Epiphanius verò ſcriptam etiam reliquit defectionis cauſam, hæreſi 25. Cùm enim Nicolaus formoſiſsimam uxorem haberet, ordinatus ab Apoſtolis, nuntium remiſit uxori, & ad imitationem eorum, quos Deo addictos videbat, aliquandiu ſe continuit. Mox victus impotenti libidine uxori rurſus adhæſit, increpituſque ab Apoſtolis, indignum videlicet exiſtimantibus, ut ſacris iam officijs, atque ordinibus mancipatus, adhuc carnis teneretur illecebris, erubeſcendam, & planè deteſtandam hæreſim excogitavit, quam his verbis refert ibidem Epiphanius. [Niſi quis ſingulis dieb⁹ Venerem exerceret, non poſſe fieri æternæ vitæ participem] Atq; hęc breviter, & quaſi in trāſcurſu memorata, facem nobis præferent ad huius epiſtolæ intelligentiam.

12 Sed non præteribo ſilentio, Nicolaum illum ab alijs etiam graviſsimis auctoribus hac turpitudinis nota liberari: fuerint licèt Nicolaitæ, falſum ſibi Nicolai nomen prætexentes, omnibus libidinum maculis inſigniter inuſti. Videantur Clemens Alexandrinus lib. 3. Stromatum cap. 3. Theodoretus lib. 3. de Græcorum Fabulis. Euſebius libro 3. Hiſtorię, cap. 23. Baronius tom. 1. ann. Chriſti 68. cap. 9. Ribera Apocalyp. 2. num. 9. & Lorinus Actuum 6. verſu 5.

Numerus 1.

Iudas Ieſu Chriſti ſervus, frater autem Iacobi.

TRes edit Iudas certiſsimas ſui notas. Prima eſt, inditum ſibi nomen Iudæ. Sed, ut obſervant Hieronymus in cap. 10. Matth. & Auguſtinus lib. 2. de Conſenſu Evangeliſtarum, cap. 20. Iudas trinomius fuit: vocatur enim Lebbæus in Græco textu, Matth. 10. num. 3. Lebbæus autem idem eſt, ac *corculum*, ſive *cordatus*: & homines catos, ſolertes, ſapientiaque pręſtantes, ita à Latinis vocati ſolitos, auctor eſt Plinius lib. 7. c. 31. Vide Tiraquellum in Alexādrum lib. 1 cap. 9. Alijs Lebbæus ſonat *leunculum*: qui id ex pervetuſta traditione referūt, eos, quibus *Iudas* nomē eſſet, Leones ſimul appellatos; quòd primus ille Iudas Patriarcha dictus ſit etiā Leo, Geneſis 49. num. 9. *Catulus leonis Iuda*: & paulò pòſt, *ſicut leo accubuiſti*. Sed arcana huius variæ nomenclaturæ cauſa ea præcipuè proditur, quia videlicet in nomine *Iehuda* quatuor ſacri nominis tetragrāmati litteræ reperiuntur. Ne igitur temerè à quoquam uſurparentur, ob inſitam reverentiam is, cui Iudas nomen erat, non proprio ipſius nomine, ſed factitio alio vulgò vocabatur. Vide Ianſenium in Concordia cap. 39. Tertium itaq; nomen Iudę eſt Thadæus, bis uſurpatum ab Evangeliſtis, Matthæ. 10. num. 3. Marci 3. nu. 18. cuius ſi vim, & proprietatem ſpectes, à Dei cōfeſsione, & laude ducitur, 13

idem-

ideméque prorſus ſignificar, ac Iudas, niſi quòd in Thadæo eneffabile Dei nomen nuſquam apparet.

14 Altera B. Iudæ nota eſt, *Ieſu Chriſti ſervus.* Egregiè OEcumenius in Iacobi cap. 1. *Cùm Apoſtoli ſupra omnem mundanam dignitatem gloriarentur, quòd Chriſti ſervi eſſent; id quaſi inſigne ſui, & loquendo, & ſcribendo præferre conſueverunt.* Sic Paulus ad Romanos 1. numer. 1. *Paulus ſervus Ieſu Chriſti.* Petrus 2. Epiſt cap. 1. num. 1. & Iacob cap 1. numero item 1. Scilicet ſervire Deo, regnarę eſt: ut ſapienter Agatha reſpondit Tyranno exprobranti, quòd ab ingenita Maiorum nobilitate ad Chriſtianam ſervitutem ac vilitatem deſcivıſſet. *Multò*, inquit, *præſtantior eſt Chriſtiana humilitas, & ſervitus, Regum opibus, ac ſuperbia.* Et Philo libro 1. de Monarchia ait. *Servire Deo optabilius eſt, quàm regnare.*

15 Deus ipſe hoc honorificētiſsimo titulo eos cohoneſtat, quos in oculis fert, quos chariſsimos habet. Abrahā, Gen 26. n. 24 Moyſen, Num 12. n. 7. Caleb. Numeror. 14. num 24. Iob, cap. 1. num. 8. David, 2. Reg 7. num 5. & Pſalm. 88. numer. 21. Et ipſi viciſsim hac eximia dignitate glorificant Deum. Iſai. 49. numer. 3 *Servus meus es tu Iſrael, quia in te gloriabor.*

16 Eſt verò hæc honorifica ſervitus non modò cum ampliſsima Filiorum Dei dignitate, ſed cū glorioſa etiam libertate coniuncta. Auguſtinus Tractatu 41. in illa verba Ioan. 8. num. 36. *Si ergo vos Filius liberaverit, verè liberi eritis. Hæc ſpes noſtra eſt, fratres, ut a libero liberemur; & liberando, ſervos nos faciat: ſervi enim eramus cupiditatis; liberati, ſervi efficimur charitatis.*

17 Tertia denique B. Iudæ nota eſt, *frater Iacobi.* Quæ utique cò vulgò pervagata fuit, ut *Iudas Iacobi* nominetur à Luca cap. 6. num. 16. & Actuum 1. num. 13. ſuppreſſo nomine *fratris* Id, quod in eam opinionem nonnullos adduxit, Alphæū Iudæ Patrem fuiſſe binonimum, & Iacobum etiam appellatum. Sed hanc opinionem refellit ipſe Iudas in hoc loco, ubi nō de Parente, ſed de Iacobo fratre gloriatur: cuius adeò eximia ſanctitas fuit, ut fraterna neceſsitudine illum attingere, iure optimo Iudas ſummę ſibi glorię duxerit. Frater item Domini dicitur Iudas Matth. 13. num. 55. ut & ipſius germanus Iacobus minor ad Galat. 1. num. 19 erāt enim Chriſti conſanguinei, quos vulgare eſt in Scriptura fratres appellāri, ut probant Toletus Ioan. 2. notat. 18. Baronius in apparatu ad Annales, & Maldonatus Matth. 12. num. 46.

His, qui ſunt in Deo Patre dilectis, & Chriſto Ieſu conſervatis, & vocatis.

Totidem Apoſtolus edit notas eorum, ad quos ſcribit: tribus elogijs fideles blandiſsime compellans, audientiā ſibi facit, ſeque in illorum gratiam prudenter inſinuat. 18

Primò *dilectis*, Græcè *hegiaſmenis, ſanctificatis.* Interpres legiſſe videtur *egapemenis*, modico quidem vocum, nullo tamen ſententię diſcrimine. Vulgare enim fuit in primitiva Eccleſia Fideles, ſanctos, aut ſanctificatos nominari Ad Roman. 1. num. 7. *Vocatis ſanctis.* 1. Corinth 1. num. 2. *ſanctificatis in Chriſto Ieſu.* & 2. Corinth 1. num. 1. *cum omnibus ſanctis.* Sic ad Epheſios 1. numer. 1. & Actuum
10. num. 32. Erat crebrę huius compel- 19
lationis cauſa, quia in primo ipſo aditu
Chriſtianiſmi, aqua illa ſalutari tincti, ab
omnibus ſordibus eluebantur 1. Corint.
6. num. 11. *Et hæc quidem fuiſtis, ſed ablu*
ti eſtis, ſed ſanctificati eſtis. Idem enim eſt
ſanctificari, ac peccatorum maculis elui.
1. Ioan. 3. num. 3. *Omnis, qui habet hanc*
ſpem in eo, ſanctificat ſe. Græcè, *agnizi.* Eraſ
mus, & Tigurina, *purificat ſe.* Divus Hie
ronymus lib. 1. contra Iovinianum, &
Tertullianus libro de Monogamia cap.
1. & libro de Pudicitia capite 19. *caſti-*
ficat ſe. Lorinus, *expiat, luſtratque.* Hoc

videlicet iure ſuo exigit profeſsio Chriſ-
tianæ vitæ. 1. Petri 1. num. 15. *Et ipſi in om-*
ni converſatione ſancti ſitis, quoniam ſcrip-
tum eſt: (Levitici 11. num. 44.) *ſancti eritis,*
quoniam ego ſanctus ſum. Deus ergo cùm
ſit ipſiſsima ſanctitas, eos duntaxat diligit,
qui ſancti ſunt: imò diligendo, donaque
cæleſtia conferendo, ſanctos efficit, quos
diligit. Quare ſive ſanctificati, ſive dile-
cti, fideles appellentur, in idem omnino
recidit.
Secundò vocantur fideles *conſervati*
20 *in Chriſto Ieſu.* Circumſtant undiq; trucu-
lenti hoſtes, noſtri ſanguinis exorbendi ſi-
tientiſsimi: modò incautos occultis cuni-
culis, modò aperto Marte violẽter adoriũ-
tur. Quî obſiſtemus infirmiſsimi valentiſ-
ſimis? tyrones, & inexperti, veteranis exer-
citatiſsimis? Imbelles ſumus; dabimus
manus, niſi Chriſti ope fulciamur: cæci ſi-
mus; in laqueos induemur, niſi eiuſdẽ lu-
ce regamur. 1. Pet. 1. n. 5. *Qui in virtute Dei*
cuſtodimini per fidem. Subeſt hîc non ver-
bum *tereo*, aut *phylaſſo*; ſed aliud grãdius,
& significantius, *phrureo*: cuius germana
vis eſt, urbem, aut arcem propugnaculis,
præſidijs, & excubijs undique ſeptam,
munitamque tenere. Quo verbo uſus eſt
Paulus 2. Corinth. 11. num. 32. *Cuſtodie-*
bat civitatem Damaſcenorum, ut me com-
prehenderet. Regia. *Præſidio tenebat.* Pag-
nin. *obſervabat.* Tigurina, *excubias poſue-*
rat in urbe. Præſidia videlicet militum ad
omnes aditus diſpoſuerat, qui excubias
agerent, ſedulòque obſervarent, ne quà
21 Paulus elaberetur, ne ullum pateret effu-
gium. Ita fideles quaſi diſpoſitis præſidijs,
& excubijs circumquaque muniuntur,
& obvallantur, ne ullus hoſtibus aditus
pateat. Oppugnent ſanè arcem mentis
ſpiritualia nequitiæ, aditus ſolerter ex-
plorent; niſi voluntas ipſa ſponte ſua de-
ditionem turpiter faciat, eò ſubire, ac pe-
netrare non poterunt. *In virtute Dei cu-*
ſtodiuntur, hoc eſt, in Chriſto, qui virtꝰ Dei
eſt, 1. Corinth. 1. num. 24. Græcè *dynamis*,
id eſt, vis, robur, ac potentia. Chriſti
enim robore confirmati vel confertiſsi-
mas hoſtium acies, in ſuam perniciem ir-
ruentes, facilè propulſant, atque adeò per-
rumpunt. Et bonus, & fortis Paſtor eſt,
qui ſuis ovibus pollicetur, Ioann. 10. nu-
mero 28. *Non peribunt in æternum, & non*
rapiet eas quiſquam de manu mea. Pereunt 22
quidem ſæpe Chriſti oves; ſed ſi pereunt,
ſua ipſarum voluntate, non Paſtoris im-
becillitate pereunt: nemo illo fortior, ne-
mo potentior eſt, qui poſsit invito oves è
manibus extorquere. Potentiam enim in
arcano ſermone *manu* denotari, vulgò
omnibus notum eſt. Eòdẽ ſpectat id Ioã.
17. num. 11. *Pater ſancte, ſerva eos in no-*
mine tuo. Vbi egregiè probat Maldona-
tus, nomen potentiam, robur, & auxilium
ſignificare; ac proinde ſententiam eſſe:
conſerva eos ſub tua protectione, atque
tutela. Proverb. 18. num. 10. *Turris for-*
tiſsima nomen Domini. Sed illo ipſo Patris
nomine, hoc eſt, potentia Divinitatis, quæ
eadem eſt in Patre, & Filio, ſuos Diſcipu-
los Chriſtus protegebat. Ioann. 17. nu. 12.
Cùm eſſem cum eis, ego ſervabam eos in no-
mine tuo.
Tertiò denique dicuntur *vocati*, Græ- 23
cè *cleti.* Eſt autem *cletòs*, ut cuivis vel me-
diocriter Græcis litteris tincto perſpicuũ
eſt, non participium, ut *clethis*, aut *Kecle-*
ménos; ſed nomen quoddam abſolutum:
cuius vim dum expendit Eraſmus in ca-
put 1. ad Romanos, rectè ait, idem fermè
valere, ac ſi Latinè dicatur *vocatitius*, id
eſt, dignitate, ac munere inſigniter voca-
tus: appoſitum ſanè apprimè quadrans
fidelibus. Ad Roman. 1. num. 6. *In quibus*
eſtis & vos vocati Ieſu Chriſti. 1. Corin. 1.
num. 24. *Ipſis autem vocatis, &c.* Vocavit
nimirum eos Deus *de tenebris in admira-*
bile lumen ſuum, 1. Petri 2. num. 9. tranſtu-
lit eos ex viliſsima, atque miſerrima pec-
cati ſervitute *in regnum Filij dilectionis*
ſuæ, ad Coloſ. 1. n. 13. vocavit eos *in ſuum*
regnum, & gloriam, 1. Theſſalo. 2. nu. 12.
Vocati itaque iure nominantur, qui per 24
ſummam vocantis gratiam vocati ſunt à
morte ad vitam; ex ignominia, ad gloriã;
ex ſervis Sathanæ Inferorum formidabus
addictis,

addictis, in filios Dei cæleſtibus thronis deſtinatos; ex vaſis iræ, & contumeliæ, in vaſa gratiæ, ac miſericordiæ; ex caligine infidelitatis, in lucem Evangelij; ex ſpurciſſimo denique extracti libidinum, & flagitiorum cœno, vocatique ad Angelicam exprimendam puritatem.

Hinc frequentes illæ adhortationes. 1.
24 Corinth. 1. num. 26. *Videte fratres vocationem veſtram.* Ad Epheſ. 4. num. 1. *Vt dignè ambuletis vocatione, qua vocati eſtis.* Ad Philippenſ. 1. num. 27. *Dignè Evangelio Chriſti converſamini.* Hoc quaſi ſtimulo ſe ipſum incitabat Apoſtolus, ad Philippenſ. 3. num. 14. *Ad deſtinatum perſequor, ad bravium ſupernæ vocationis.* Ob hoc beneficium gratias agebat 2. ad Timoth. 1. num. 9. *Qui nos liberavit, & vocavit vocatione ſua ſancta.*

Numerus 2.

Miſericordia vobis, & pax, & charitas adimpleatur.

25 GRæcè, *pletynthie*, ideſt, *multiplicetur.* Sic enim vertit idē verbum Latinus Interpres 1. Pet. 1. nu. 2. & idem ſubeſt apud LXX. Danielis 6. numer. 25. *Pax vobis multiplicetur.* Suſpicatur itaque Eraſmus, Vulgatum legiſſe *plerothie*: ſed nullum eſt ferè ſententiæ diſcrimen: & alibi ita expreſſit Vulgatus idem verbum, 1. Petri 1. num. 2. *Gratia vobis, & pax adimpleatur.* Exoptat itaque Iudas, hæc cæleſtia chariſmata non modò fidelibus conferri, ſed magna etiam acceſsione, & cumulo augeri, & multiplicari, & omnino tandem perfici. Id, quod in votis etiam habebat Paulus 1. Theſſalonicenſ. 3. num. 12. *Vos autem Dominus multiplicet, & abūdare faciat charitatem veſtram.*

26 Obſervat Auguſtinus in expoſitione quadam inchoata Epiſtolæ ad Romanos, quæ habetur to. 4. in omnib⁹ ferè Epiſtolis Apoſtolicis, in primo ipſo ſalutationis aditu ſacroſanctum Trinitatis myſteriū, non dicam adumbrari, ſed planè exprimi. Neq; verò id deſideratur in hac Epiſtola: nā hæc tria cæleſtia dona tres divinas perſonas attributione quadam repræſentant: miſericordia videlicet, æternum Patrem; pax, unigenam Filium; charitas denique Spiritum ſanctum.

Attribuitur itaque Patri miſericordia. 27
2. Corinth. 1. num. 3. *Benedictus Deus, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, Pater miſericordiarum.* Nam quemadmodum Pater fons eſt, & origo Trinitatis; ita divina miſericordia perēnis quidam fons eſt, unde omnes fluunt gratiarum rivi: etiā ſumma illa gratia Incarnationis Divini Verbi ex iſto fonte manavit. Luc. 1. nu. 78. *Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitavit nos oriens ex alto.*

Hinc originem trahit remiſsio pecca- 28
torum, ut conſtat ex Pſalmo 102. num. 11. 12. & 13. ubi advertendum eſt, *corroborari miſericordiam*, idem eſſe, atque attolli, & in altum elevari: ut & Pſalm. 116. n. 2. *Quoniam confirmata eſt ſuper nos miſericordia eius.* Doctè id utrobique probat Agelius ex Geneſis 7. numer. 20. *Quindecim cubitis altior fuit aqua ſuper montes.* Hebraicè, *gibberu*: *corroboratæ, aut confirmatæ ſunt aquæ.* At divina miſericordia nō quindecim cubitis altior eſt ſuper nos, ſed tam immenſa copia effuſa eſt, tanta nos altitudine ſuperat, ut omnes velut in abyſſo profundiſsima demerſerit, omnium ſcelera diluvio quodam clementiæ inundaverit, ac prorſus obruerit; ut quoquò verſus figas obtutus, nihil, niſi divina miſericordia, ut moles aquæ in altum mare invectis, undique videatur. Totum enim
hoc ſpacium, quod à terris in cælum uſ- 29
que interiacet, divina repletum eſt miſericordia. Pſalm. 56. num. 11. *Magnificata eſt uſque ad cælos miſericordia tua.* Et Pſalm. 102. num. 11. *Quoniam ſecundum altitudinem cæli à terra corroboravit miſericordiam ſuam.* Pluſquàm aurea ſunt Auguſtini verba in id Pſalm. 58. n. 18. *Deus meus miſericordia mea. O nomen, ſub quo nemini deſperādū eſt! Deus meus, inquit, miſericordia mea. Quid eſt, miſericordia mea?*

Si dicas, ſalus mea; intelligo, quia dat ſalutem: ſi dicas, refugium meum; intelligo, quia confugis ad eum: ſi dicas, fortitudo mea; intelligo, quia dat tibi fortitudinē. Miſericordia mea, quid eſt? Totum, quid quid ſum, de miſericordia tua eſt. Si tu mihi dediſti, ut ſim; & alius mihi dedit, ut bonus ſim; melior eſt ille, qui mihi dedit, ut bonus ſim, quàm ille, qui mihi dedit, ut ſim.

30 Dixi, *pacem* attributione quadam Vnigenitum Dei Filium repręſentare: ipſe enim eſt *pax noſtra*, ad Epheſ. 2. num. 14. *Verè Princeps pacis*, Iſai. 9. num. 6. *Vnus mediator Dei, & hominum*, 1. Timoth. 2. numero 5. *Faciens pacem, & reconcilians homines Deo per crucem*, ad Epheſios 2. numero 15. Sapienter admodùm Bernardus expendens illa verba Iſaiæ 42. num. 8. *Gloriam meam alteri non dabo*, ſic ait Sermone 13. in Cantica. *Quid ergo dabis nobis Domine? quid dabis nobis? Pacem, inquit, do vobis, pacem relinquo vobis.* (Ioann. 14. num. 27.) *Sufficit mihi. Gratanter ſuſcipio, quod relinquis; & relinquo, quod retines. Abiuro gloriam prorſus; pacem volo, pacem deſidero, & nihil ampliùs: cui non ſufficit pax, non ſufficis tu: tu es enim pax noſtra.*

31 Et quanvis vulgare eſſet apud Hebræos, pacem ſibi mutuò in ſalutationibus impertire, quia ex idiomate illius linguæ, omnis copia, & affluentia rerum temporalium, omniſque proſperitas, pacis nomine continebatur: tamen longe ſublimiore ſignificatione uſurpavit Chriſtus hoc vocabulum, cùm præcepit Apoſtolos ſalutantes precari pacem, Math. 10. nu. 12. nimirùm illam pacem, de qua Apoſtolus agit ad Romanos 5. num. 1. *Iuſtificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.* Pacē enim habere ad Deum, eſt reconciliari cum Deo, & ad illius gratiam per Chriſti ſanguinem revocari. Vnde ipſe Chriſtus à mortuis excitatus, ubi primum affatus eſt diſcipulos, pace illos impertivit. Luc. 24. num. 36. Ioann. 20. num. 14. Cyrillus libro 12. in Ioannem cap. 54. *Decet largitorem pacis iſta ſalutatio: ipſe namque pax omnium eſt.* Tunc videlicet devictis iam humani generis hoſtibus, paſsionis ſuæ fructum fuiſſe pacem, proprio effuſo ſanguine partam, ea ſalutatione denuntiavit. Obſervat hoc Chryſoſtomus homil. 86. in Ioannem. *Hoc verbum primum poſt reſurrectionem dixit, crucis merita colligens, quæ ſunt pax.*

Denique charitas in hac ſalutatione 32
Spiritum Sanctum repręſentat, tanquam excellentiſsimum illius donum. Ad Romanos 5. num. 5. *Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum Sanctum, qui datus eſt nobis.* Ipſe prætereà Spiritus Sanctus eſt amor ſpiratus flagrantiſsimus, atque adeò infinitus: eſt dulciſsimus ille nexus, quo Pater, & Filius inter ſe arctiſsimo nodo, id eſt, amore mutuo, atque reciproco devinciuntur. Ita charitas eſt *vinculum perfectionis*, ad Coloſſenſ. 3. numero 14. quia nimirùm in ipſa conſiſtit perfectio per modum vinculi. Duo enim attribuuntur ab Apoſtolo charitati: & quòd ſummam cōtineat Evangelicę perfectionis; eò enim eſt quiſque perfectior, quò ardentiore charitate flagrat: & quòd perficit inſtar vinculi, animam cum Deo arctiſsime copulantis. 1. Ioannis 4. nu. 16. *Deus charitas eſt: & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.*

Ille ipſe amor naturalis, tanto interval- 33
lo charitate inferior, vinculum arctiſsimum eſt, quo amantes acerrimè vinciuntur. Quid dico, vinciuntur? Imò verò unius voluntas adeò mira conſenſione in alterius rapitur voluntatem; unius animus, quaſi ſui oblitus, tam arctè cum altero connectitur; ut eò transfuſus per vim amoris, plùs ſit ubi amat, quàm in eo ipſo corpore, quod informat. Neq; enim, ut ait Bernardus in libro de Pręcepto, & Diſpenſatione, præſentior ſpiritus noſter eſt, ubi animat, quàm ubi amat. Imò cùm in amoris fornace unus animus conflatus è duobus videatur, alterum alterius dimidium eſſe, neceſſe eſt: ut ingenioſè cecinit Poeta Venuſinus libro 1. Ode 3.

Et ſerves animæ dimidium meæ.

Atque adeò in amicitia perfecta unus alteri eſt alter ipſe: itaque cùm amici longe abſunt, uterque ſe ipſum à ſe abeſſe dolet, & ſe ipſe præſens requirit abſentem. Tritum illud eſt vetuſtate proverbium,
34 *Amicus eſt alter ego.* Refert Ariſtoteles lib. 9. Ethicorum cap. 4. Vnde cùm Darij Regis mater captiva adduceretur ad Alexandrum Magnum, illo præſente, per errorem ſupplex venerata eſt Hephęſtionem, longè omnium amicorum Alexandri chariſsimum. Admonita deinde, quis eſſet Alexander, cùm erubeſcēs errorem excuſaret, hanc manu allevans ipſe Alexander, *non erraſti*, inquit, *nam & hic Alexander eſt.* Auctor eſt Curtius libro 3. Hinc illud Ariſtotelis in magnis Moralibus lib. 2. cap. 13. *Cùm volumus impenſè amicum dicere, una mea, & huius anima eſt, dicere ſolemus.*

35 Huius potentiæ admirabilis, quā exercet vis amoris, veſtigium aliquod extat in ſacris litteris. *Amantium erat cor unum, & anima una*, Actuum 4. num. 32. Iacobus tenerè diligebat Beniamin, Geneſ. 44. num. 20. *Igitur ſi puer defuerit, cùm anima illius ex huius anima pendeat*, (ibi numero 30.) *morietur*. 1. Regum 18. n. 1. *Anima Ionathe conglutinata eſt animæ David, & dilexit eum Ionathas, quaſi animam ſuam.*

Quòd ſi hęc experimur etiam in amore naturali, quid de ſublimiore illo dicendum eſt? de quo ita affirmat Dionyſius libro de Divinis nominibus, cap. 4. *Eſt autem mentis ſeceſſum, extaſimque faciens divinus amor; amatores ſui iuris eſſe non ſinēs, ſed in ea, quæ amant, penitus transferens.* Amantis eſt illa vox ad Galatas 2. nu. 20. *Vivo autem, iam non ego: vivit verò in me Chriſtus.* Et 1. Corinth. 6. num. 17. *Qui autem adhæret Domino, unus ſpiritus eſt.* Hinc egregia illa Auguſtini ſententia tom. 9. tract. 2 in Epiſtolam Ioannis. *Talis eſt quiſque, qualis eius dilectio eſt. Terram diligis? terra eris. Deum diligis? quid dicam? Deus eris.*

Numerus 3.

Chariſsimi, omnem ſolicitudinem faciens ſcribendi vobis de cōmuni veſtra ſalute, neceſſe habui ſcribere vobis: deprecans ſupercertari ſemel traditæ ſanctis fidei.

Enſus eſt. Cùm pro anxia mea 36
ſolicitudine veſtræ ſalutis procurandæ, vehementi tenerer deſiderio ſcribendi vobis, me ſponte iam inclinatum exortę hęreſes vehementius impulerunt: ut quò inſita ferebar voluntate, etiam neceſsitate adducerer; voſque, & charitate, & neceſſitate ſtimulante, ſedulò cohortarer, ut pro tuenda ſyncera fide, quam ſemel ab Apoſtolis ſuſcepiſtis, invicto animi robore adverſus Hæreticos decertetis.

Exordium totius Epiſtolę eſt, omnibus numeris abſolutum, quo benevolentiam mirificè conciliat, & attentionem ac docilitatem captat. Benevolos facit auditores, dum eos blandè compellat, amanter deprecatur, chariſsimoſque ſibi eſſe profitetur; &, quod caput eſt, dum oſtendit, ſe paſtorali, atque adeò paterna ſolicitudine tactum, in eorum ſalutem incumbere. Quia videlicet mirè valet ad devinciendos animos eorum, quibus cum agis, & quaſi præparandum ſolum ad doctrinæ ſatus excipiendos, ſi illi certò ſibi perſuadeant, ſalutem ſuam maximè tibi cordi
eſſe. Attentos prætereà facit, dum ſe ac- 37
turum pollicetur de communi omnium ſalute, id eſt, de re, quæ illorum maximè intererat: qua nimirum animorum ſalus in omnem æternitatem duratura continetur. Hic ſcopus eſt, quò noſtra tendit fides, quò tota collineat Evangelica prædicatio. 1. Petri 1. num 9. *Reportantes finem fidei veſtræ, ſalutem animarum.* Huc ſpectabant Apoſtolorum ſuſcepta certamina: huc exantlati labores referebantur. 2. ad

Digitized by Google

Timoth. 2. num. 10. *Omnia ſuſtineo prop-
ter electos, ut & ipſi ſalutem conſequantur.*
Denique facit dociles auditores, dum
breviter, enucleatèque proponit totius
Epiſtolæ ſtatum. Hic cardo, hæc ſumma
eſt: in hanc arcem totus invadit: pro Ca-
tholica Fide retinenda contra omnes im-
poſtores totis viribus dimicandum. Sed
nonnulla accuratiùs explicemus.

38 Ad Paſtorem propriè ſpectat tangi ſo-
licitudine, ſtimulariq; de ovibus Ad Ro-
manos 12. num. 8. *Qui præeſt in ſolicitu di-
ne.* Ad Hebræ. 13. num. 17. *Ipſi enim per-
vigilant, quaſi rationem pro animabus veſtris
reddituri.* Profectò, qui regendi populi cu-
ram ſuſcipit, onus ſibi imponit Angelicis
humeris formidandum: ut graviter lo-
quitur Tridentinum Seſſ. 6 Decreto de
Reformatione c. 1. Sanguis enim eorum,
qui perierint, de Paſtoris manu ſeveriſsi-
mè requiretur, Ezechiel. 33. num. 8. niſi
ille vigilanter pericula circumſpiciens, &
tanquam de ſpecula inclamans, ritè peri-
clitantes admoneat: nam ſilentio dunta-
xat Paſtoris, nedum ſcandalo, oves ad in-
teritum præcipites ruent. Extimeſcenda
Prælatis diſtricta illa Innocentij III. ſen-
tentia, quæ habetur diſtinctione 83. cap.
Error. [Error, cui non reſiſtitur, approba-
tur; & veritas, cùm non defenditur, oppri-
mitur: negligere quippe, cùm poſsis de-
turbare perverſos, nihil aliud eſt, quàm
39 fovere.] Sapienter monet Chryſoſtomus
homilia 2 in cap. 1. Epiſtolæ 2. ad Timo-
theum. [Conſidera, quantum periculi ſit,
per ſingulos ſubditorum diſcuti, rationẽ-
que pro omnibus reddere. Quantumvis
illi honoris impendas, quantumlibet obſe-
quij deferas, nihil his periculis referre par
poteris: nam & ſi animam ponas, ipſe am-
plius pro te facit, nam animam periculo
æternæ mortis exponit.] Iam verò quem
non percellant illa eiuſdem Chryſoſtomi
verba, homilia 14. in Epiſtolam ad He-
bræos? [Omnium, quos regis, tu rationem
redditurus es: tanto igni tuum ſubijcis
caput. Miror, ſi poteſt ſalvari aliquis Re-
ctorum.] Fulmen mihi terrificum hæc
Chryſoſtomi ſententia videtur, ut valde
obſurduerit, qui tam horrendo tonitru
non expaveſcit.

Iure ergo B. Iudas omnem adhibet ſo- 40
licitudinem (Græcè, *ſpudèn*) ad Paſtoris
munus ritè obeundum. Vox autem
ſpude, non modò accuratiſsimum ſtudiũ,
vigilantiſsimamque ſolicitudinem, ſed
feſtinationem etiam affert, & diſcurrendi
celeritatem: ut conſtat Marci 6. num. 25.
& Lucæ 1. num 39. Atque hanc celerem
diligentiam præter ſolicitudinem, & vigi-
lantiam exigunt ſacræ litteræ ab eo, qui
vadem ſe obtulit pro altero. Proverbio. 6.
num. 3. *Diſcurre, feſtina, ſuſcita amicum
tuum, &c.* Hanc operam egregiè navabat
vigilantiſsimus ille Paſtor, qui de ſe ipſo
ait 2. Corinth. 11. num. 28. *Inſtantia mea
quotidiana, ſolicitudo omnium Eccleſiarum.*
Sed in hoc loco licèt ſit eadem vox Lati-
na *ſolicitudo,* Græca tamen eſt diverſa, *me-* 41
rimna: quæ, ut obſervant omnes, qui de
Etymologia ſcripſerunt, originem du-
cit *apò tu merizin,* quòd varias in partes
dividat, ac diſtrahat mentem: cuius vim
expreſsit Apoſtolus 1. Corinth. 7. nu. 33.
Solicitus eſt (Græcè, *merimna*) *quæ ſunt mũ-
di, & diviſus eſt.* Luc. 10. nu. 41. *Martha,
Martha ſolicita es, & turbaris erga pluri-
ma.* & num. 40 *ſatagebat.* Græcè, *diſtrahe-
batur.* Diſtrahendus quidem eſt ſolicitus,
& anxius Paſtoris animus, & ad arcenda
pericula à ſingulis ovibus evocandus. Sic
ipſe faciebat Apoſtolus, 2. Corinth. 11. nu-
mero 29. *Quis infirmatur, & ego non infir-
mor? quis ſcandalizatur, & ego non uror?*

Sed idem Apoſtolus in Epiſtola ad Co- 42
loſſenſes grandiorem adhuc, & ſignifican-
tiorem vocem uſurpat, cap. 2. num 1. *Vo-
lo enim vos ſcire, qualem ſolicitudinem ha-
beam pro vobis.* Græcè, *helicon agona: quan-
tum certamen.* Ita ſolet reddere Vulgatus
eandem vocem Græcam: ad Philippẽſ. 1.
numero 30 ad Hebræos 12 nu. 1. & 1. ad
Thimot. 6. num. 12. Sed nihilominùs In-
terpres 1. Theſſalonicen. 2. num. 2. expreſ-
ſit etiam, ut in hoc loco, *in multa ſolicitu-
dine.* At ex proprietate Græcæ vocis, ea

ſolici-

ſolicitudo mente concipienda eſt, quæ extimulat, & cruciat animum decertantis cum ſanguinario hoſte, atque eo conflictu, unde non modò vita, honorque pendeant, quæ hominibus ſolent eſſe antiquiſsima; ſed vera illa animi ſalus, in æternum duratura, exitu prelij contineatur. Perpende, obſecro, quàm ſolicitus erit de victoria, qui tali certamine confligit: & ſcito, talem debere eſſe ſolicitudinem, agonemque Prælatorum. Vim vocis Græcę valde confirmat, quòd vehemens illa afflictio, angorque Chriſti, qui ſudorem illi ſanguineum elicuit, *agonia* nominatur à Luca cap. 22. nu. 41. hoc eſt, mæſtiſsima quædam benigniſsimi paſtoris ſolicitudo; anxietas, & horror, quali ſolent homines corripi inſtante, atque adeò urgente graviſsimo diſcrimine, de cuius exitu vehementer reformidant.

43 Hac itaque ſolicitudine ſtimulatus ſtrenuiſsimus Paſtor Iudas, proſpicienſque pręſentiſsima pericula, quæ incautis ovibus tam iamque à lupis rapacibus impendebant, ſerio fideles adhortatur, impenſéque obſecrat, (utrumque ſignificat *paracalòn*) ut pro tuẽda fide fortiter, acriterque decertent. De hoc certamine duntaxat cum hæreticis ſuſcipiendo intelligendus eſt Apoſtolus, non univerſe de agone Chriſtiano. Itaq; quemadmodùm monet Eccleſiaſticus cap. 4. num. 3. *Pro iuſtitia agonizare pro anima tua, & uſque ad mortem certa pro iuſtitia;* ita hîc excitat Iudas ad dimicandum fortiter pro fide adverſus eos, qui illam oppugnant. Interpretatio Syriaca, quã noſter Balthaſar Erzelius Latinam fecit, ita habet *Rogans, ut certamen faciatis pro fide.* Hoc ipſum exigit Paulus à Timotheo Epiſtola 1. cap. 6. num. 12. *Certa bonum certamen fidei:* (Vatablus: *oſtende te acerrimum fidei defenſorem) apprehende vitam æternam*, id eſt, enitere totis viribus ad huius certaminis palmam aſſequendam.

44 Subeſt in his locis verbum *agonizomæ*, quod ſignificat, enixè, omnibus nervis, & toto pectore, animique contentione depugnare: ducta metaphora ab ijs, qui in agone contendebant, 1. Corinth. 9. numero 25. Ioannis 18. num. 36. *Miniſtri mei utique decertarent.* Ad Hebræos 12. numero 4. *Nondum enim uſque ad ſanguinem reſtitiſtis, adverſus peccatum repugnantes.* 2. Machabę. 13. nu. 14. *Exhortatus ſuos, ut fortiter dimicarẽt, & uſq; ad mortẽ, &c.* Sed in hoc loco hoc ipſum verbum epitaſim etiã habet: *epagonizeſthæ, ſupercertari.* Et verò quia inſolens videtur Lati- 45
nis auribus, *certor* activa uſurpari ſignificatione; nec deſunt, qui noſtro Interpreti diem dicant violatæ Latinitatis, vel ſaltem de mendo huius loci ſuſpicentur, & legant, *ſupercertare*, adverto id, quod pridem obſervavi, in Vulgata Editione Interpretem, ductum eximia religione, & ſtudio exprimendi verbum e verbo phraſes, & idiotiſmos linguæ originalis, dum omni ope elaborat, ut quàm maxime fidus ſit, non modò helleniſmos, vel reclamante Latinitate, venuſtè retinere, ut Lucę 22. nu. 25. *Reges Gentium dominantur eorum.* Matthæ. 22. num. 10 *Impletæ ſunt nuptiæ diſcumbentium.* Ioann. 14. num. 12. *Maiora horum faciet.* Sed interdum etiam non ſine lepore verba cudere Latina ad Græcorũ imitationem efficta, ut Pſal. 7. nu. 76. *Scopebam ſpiritum meum.* Quia ad exprimendam Hebraicam, Græcamque vocem, nullum fortè tam idoneum verbum in toto Latio reperietur. Idque efficit Vulgatus exemplo probatiſsimorum auctorum, qui Græca verba leviter inflexa, cùm opus erat, Romana civitate donabant. Horatius in Arte Poetica.

Et nova, fictaque nuper habebunt verba fidem, ſi
Græca fonte cadant, parcè detorta.

46 Interdum etiam, ut unico verbo Græco unicum item Latinum reddat, illud uſurpat, quod etſi iure Latinitatis gaudeat, delicatis tamen auribus minùs arrideat. Lucæ 21. num. 38. *Omnis populus manicabat ad eum.* Sic quia Græcum verbum

epago-

epagonizomæ deponens eſt; ut alio item deponenti illud exprimat Vulgatus, *certandi* verbum uſurpat, paſsiva quidem vòce, ſignificatione tamen activa: quod non ſine exemplo facit priſcorum Latinorum, & alibi etiam frequentat. Eccl.11. nu.9. *De ea re, quæ te non moleſtat, ne certeris.* Sapient.15. num.9. *Concertatur aurificibus.* Denique ipſum verbum *agonizomæ* & Latio donat, & eâdem formâ, qua Græci, illud inflectit Eccleſ.4. numero 3. *Pro iuſtitia agonizare.*

47 Iam me expedio ex iſto verſu, ſi vocem illam *ſemel* expediero. Dicitur Catholica fides ſanctis tradita *ſemel*, id eſt, firmiter, prorſus immutabiliter. Sic contrà dixit Quintilianus libro 1. non ſemel decretum fuiſſe, quod aliquando revocatur. Et Ovid. Epiſt.5.

Nulla reparabilis arte
Læſa pudicitia eſt: deperit illa ſemel.

Atque ex hac ſignificatione interpretanda ſunt nonnulla ſacræ Scripturæ loca. Pſalm.88.num.36. *Semel iuravi in ſancto meo.* Illud *ſemel* firmitudinem, & immutabilitatem divini iuramenti præſefert. Semel duntaxat fuiſſe interpoſitũ à Deo iuſiurandum, ſatis, ſuperque eſt: nihil opus eſt, illud iterare. Pſalm.61.num.11. & Iob 33. num 14. *Semel loquitur Deus.* Sic Proverb.28.nu.18. *Concidet ſemel*, id eſt, ita corruet, ut nunquam ſe poſsit erigere.

Numerus 4.

Subintroierunt enim quidam homines.

48 QVaſi in alieno fundo veſtigiũ fecerunt; in eam poſſeſsionẽ, quæ Catholicorum propria eſt, contra ius, & fas per fraudem irruperunt. Eleganter Tertullianus in libro de Præſcriptionibus cap.37.[Qui eſtis? quando, & unde veniſtis? Quid in meo agitis, non mei? Quo denique Marcion iure ſylvam meam cædis? Qua licentia Valentine fontes meos tranſvertis? Mea eſt poſſeſsio. Olim poſsideo, prior poſsideo, habeo origines firmas ab ipſis auctoribus, quorum fuit res. Ego ſum hæres Apoſtolorum. Sicut caverunt teſtamento ſuo, ſicut fidei commiſerunt, ſicut adiuraverunt, ita teneo.]

Hæretici ergo, quia in alienam poſſeſſionem involarunt, ſenſim, atque latenter irrepſerunt. Hanc vim habet in compoſitione Græca præpoſitio *parà*, & Latina *ſub*. Itaque *ſubintroierunt*, idem eſt, atque clàm, & furtim ſubierunt. Regia, *ſubrepſerunt*, id eſt, vobis aliud agentibus, artificioſè, & callidè ſe ſe inſinuarunt: vafrè ſanctitatem ementientes, doctrinam fallaciſsimè venditantes, incautos, & parùm attentos prætextu pietatis in errorem, & fraudem induxerunt.

Atque hæc eſt prima, certiſsimaque 49
nota, qua Hæretici deſignantur, & à Catholicis internoſcuntur. Immanis, & lupina contegitur ſub ovina pelle rapacitas. Matth.7.num 15. *Attendite à falſis Prophetis, qui veniunt ad vos in veſtimentis ovium, intrinſecùs autem ſunt lupi rapaces.* 2.Corinth.11. num.13. *Operarij ſubdoli, transfigurantes ſe in Apoſtolos Chriſti.* Ad Romanos 16.num.18. *Per dulces ſermones, & benedictiones ſeducunt corda innocentium.* Pſalm.5.num.11. *Linguis ſuis doloſè agebant.* Hieron. *Linguam ſuam lenificant.* Pagninus, & Vatablus, *lingua ſua blandiuntur.* Hebraicè, *iahalicũ.* Propriè vertas, *lingua ſua divident, aut partientur: partim dicent, partim reticebunt.* Proverbiorum 29. num.5. *Homo, qui blandis, fictiſque ſermonibus loquitur amico ſuo, rete expandit greſsibus eius.*

Meritò itaque Hæreticos vocat Pau- 50
lus *ſubintroductos falſos fratres*, ad Galatas 2.num.4. Græcè, *pariſactus*. Et quia nomen eſt, non participium; *irreptitios*, aut *ſubinductitios* propriè vertas; ut vertit Eraſmus. Eodem ſenſu uſurpavit Petrus verbum *pariſago*, unde hoc nomen

dedu-

deducitur, 2. Petri 2. num. 1. *Magiſtri mendaces, qui introducēt ſectas perditionis.* Vbi Gagneius. *Subintroducent, & clàm invehent.* Sic ſubiungit Paulus ad Galatas 2. num. 4. *Qui ſubintroierunt explorare libertatem noſtram.* Solent enim exploratores ab hoſtibus ſubmiſsi, latēter, ac velut aliud agentes, ementitaque ſodalium ſpecie in caſtra penetrare. Sapienter itaque monet Ignatius Antiochenos Epiſtola 9. [Hæc ſcribo vobis, ô Chriſti olivæ tenellæ, ut præmuniam vos, quaſi pater liberos ſuos. Circūſpicite igitur malignos operarios, canes mutos, ſerpentes ſe contrahentes, dracunculos ſquamoſos, aſpides, baſiliſcos, ſcorpiones: hi enim ſunt lupi aſtuti, ſimiæ hominum imitatrices.]

Qui olim præſcripti ſunt in hoc iudicium.

51 SVbobſcura ſententia eſt, cui lucem afferet exacta duarum Græcarum vocum explicatio. *Præſcripti*, Græcè *progegrammeni*, idem eſt, ac antè ſcripti, priùs deſcripti. Ad Galatas 3 num. 1. *Ante quorum oculos Ieſus Chriſtus præſcriptus eſt,* id eſt, priùs deſcriptus, graphicè depictus, atque expreſſus.

Iudicium, Græcè *crima*, idiomate Hebraico in Scriptura frequentiſsimo, ſumitur pro condemnatione, ſive punitione. Hierem. 48. num. 47. *Huc uſque iudicia Moab.* Matth. 23 num. 14. *Propter hoc amplius accipietis iudicium.* Vnde quod Vulgatus extulit Lucæ 24. nu. 20. *Tradiderūt eum in damnationem mortis*; Græcè legitur, *in iudicium mortis.* Et ad Romanos 3. numero 8. *Quorum damnatio iuſta eſt*, Græcè, *quorum iudicium iuſtum eſt.*

52 Senſus itaque huius loci eſt. Non ſubitò, & quaſi ex inſperato, atque improviſo Hæretici in Catholicorum caſtra ſubierunt: nam Deus æterna ſua præſcientia, eos tam impium facinus commiſſuros, & ad ſubſecuturam poſtmodùm horribilem damnationem ſua ſponte miſerabiliter deventuros, & certò cognovit, & diſertè prædixit, & eos, ut facilè ſecerni, & internoſci poſſent, viviscoloribus expreſſit. Cùm Chriſtus eos egregiè depinxiſſet Matth. 7. num. 15. & cap. 23. nu. 24. *Ecce*, inquit, *prædixi vobis.* Quaſi dicat: non vos imparatos opprimentes: ecce iam nunc venturos prænuntiavi, eorumque notas edidi, ut cùm è tenebricoſis latebris repentè prodierint, verſutos hoſtes ſedulò caveatis.

53 Obſervant autem communiter Patres, cùm prævidiſſet Deus Hæreticos diabolicis actos furijs Eccleſiā oppugnaturos, & pleroſq; fideles in fraudem, ac ruinam impulſuros, faciliqne negocio eorum conatibus obviàm ire potuiſſet; permiſiſſe tamen, ut ardentiſsimo huius perſecutionis igne, perinde ac aurum in fornace, electi probarentur: *nam oportet, & hæreſes eſſe, ut qui probati ſunt, manifeſti fiant*, 1. Corinth. 11. num. 19. Illa præterea obſervatio digna profectò eſt Auguſtini ingenio, libro 16. de Civitate cap. 2. *Multa quippe ad fidem Catholicam pertinētia dum Hæreticorum callida inquietudine agitantur, ut adverſus eos defendi poſsint, & conſiderantur diligentiùs, & intelliguntur clariùs, & inſtantiùs prædicantur, & ab adverſario mota quæſtio, diſcendi exiſtit occaſio.*

Impij, Dei noſtri gratiam transferentes in luxuriam.

EDitio Syriaca ſic habet. *Gratiam Dei pervertentes in immunditiam.* Non dubium eſt, quin vox *aſelgia* effuſam in turpitudine venereā intēperantiam, obſcœnamque libidinem ſignificet. Crebrò ſolet Vulgatus eam vocem, *impudicitiam* interpretari. Marci 7. num. 22. ad Romanos 13. num. 13. ad Epheſ. 5. num. 19. & 2. Corinth. 12. num. 21. Interdum etiam eodem ſenſu, *luxuriam*, ad Galat. 5. numero 19. & 2. Petri 2. num. 18. 54

Edit hîc Apoſtolus maximè propriam, & individuam omnium Hæreticorum notam. Hirci iſti petulci mulieroſi in 55

primis ſunt, effuſique in omni libidine. Veriſsimè enim ſcriptum eſt à Hieronymo in cap.9. Oſeæ, vix, aut ne vix quidem Hæreticum reperiri ullum, qui diligat caſtitatem. *Voluptatum amatores ſunt magis, quàm Dei*, 2.Timoth.3.nu.4. Onager eſt inter animantes ſalaciſsimus, ut eruditè probant Perer. tomo 2. in Geneſim libro 11.num.66.& Pineda Iob 6.verſu 5. exponēſque Gregorius verba illa Iob 24. num.5. *Alij quaſi onagri, &c.* lib.16. Moral.cap.22.ſic ait. *Rectè onagris comparantur hæretici, quia in ſuis voluptatibus dimiſſi ſunt à vinculis ſimul fidei, & rationis.* Nimirùm quaſi impotentiſsimi, & effrænatiſsimi onagri, ſine ullo pudoris fræno in obſcœnitatem præcipites feruntur. Iſti ergo Dei gratiam transferebant in luxuriam: quia ex ipſo Evangelio occaſionem captabant ſuæ libidinis defendendæ, ut refert Epiphanius hæreſi 25. & portentoſa planè excogitabant commenta, ut aliquo ſaltem quæſito prætextu obſcœna, & impudica perpetrarent.

56 Sed antequàm cœnoſos iſtos, & lutulentos Borboritas excutio, liceat mihi præfari cum eodem Epiphanio hæreſi 27. [Timeo, ne ſterquilinij occultati canalem revelem, & quibuſdam videar peſtilentis graveolentiæ inductionem operari. Attamen quandoquidem ex veritate dependemus, me ipſum cogam, ut impoſtorum detegam facta.] Sic Epiphanius. Ego verò conſulam pudori meo, ſi eorum horrenda, & abominanda flagitia, priſcorum Patrum verbis ipſiſsimis recitavero. De Simone illo Mago, in cuius familiam, & ſcholam totam impudicam Iudas invehitur, ita ſcribit Tertullianus in libro de Anima cap.34: [Helenem quamdam Tyriam de loco libidinis publicæ eadem pecunia redemit, (qua ſcilicet Spiritus Sancti donum emere tentaverat) dignam ſibi mercedem pro Spiritu Sancto.] Ad verbum ferè hæc deſumpſit Tertullianus ex Irenæo lib 1.cap.10. Epiphanius verò diſertè prodit hæreſi 21. Simonem cum hoc ſcorto libidinoſè volutatum.

Video nocturnos cœtus, infandoſque cōcubitus Lutheranorum noſtræ tempeſtatis, iam olim uſitatos à Carpocratianis. Verba Clementis Alexandrini lib.3. Stromatum ſub initium hæc ſunt. [Hos dicunt ad cœnam convenientes viros ſimul, & mulieres, poſtquàm ſatietate venerem excitante exſatiati fuerint, lumine amoto, &c.] Et libro 4. hæc tradit de ſectatoribus Baſilidis.] Dicunt, non pugnandum adverſus naturales inſurgentes paſsiones, ſed eis eſſe aſſentiendum; ac proinde libidinibus inquinari, licitum, atque conceſſum eſſe.] De Apelle item Hæreſiarcha hæc ſcribit Tertullianus libro de Præſcriptionibus, cap.30. [In alteram fœminam impegit, illam virginem Philumenem, poſteà tamen immane proſtibulum.] Hieronymus denique in Epiſtola ad Teſiphontem contra Pelagium, expendens illa verba 2.Timoth.3. numero 6. *Captivas ducunt mulierculas*, indicem texit Hæreticorum, qui fuerunt fœdis muliercularum amoribus implicati. 57

Sed iam extraho me ab iſto fœtidiſſimo cœno; tantùmque refero, quæ de Luthero ſcribit Maldonatus Matth.19. num.11. *Pudet, inquit, me recitare, quod Lutherum dicere, profiterique non puduit; non magis poſſe virum ſine fœmina, quàm ſine cibo, aut potu vivere.* Epicurum ſanè illum, qui ſola voluptate beatitudinem æſtimabat, nihil tam Epicuræum dixiſſe legimus: bellua illa duntaxat ſpurciſſima Nero, teſte Suetonio cap.29. perſuaſiſsimum habuit (ex ſuo videlicet ingenio cæteros metiens) neminem pudicum eſſe poſſe. 58

Et ſolum dominatorem, & Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum negantes.

59 Prorſus mihi perſuadeo, hęc verba ad Chriſtum duntaxat, & nullatenùs ad Deum Patrem pertinere. Moveor primò, nã etiã ſi textus Græcus præſeferre videatur, de Patre etiam eſſe intelligendum: ſic enim exprimas verbum è verbo: *& ſolum Deum, & dominatorem Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum negantes*: verùm diligentiùs, & intimiùs inſpicienti, liquidò conſtabit, utrumque referri ad Chriſtum, ut Gręcanica Scholia apud OEcumenium interpretantur, & acutè coniecit ex articulo Gręco Bellarmin. lib. 1. de Chriſto cap. 7. unus enim duntaxat articulus utrumque afficit nomen, Deum videlicet, & dominatorem: perſpicuèque convincit, non poſſe duo illa nomina ad diverſas perſonas ſpectare. Et ſimile militat argumentum ad Titum 2. numer. 13. *Et adventum gloriæ magni Dei, & Salvatoris noſtri Ieſu Chriſti*. Falluntur enim, qui illud *magni Dei* referunt ad Patrem: nam repugnat articulus unus utrique nomini adiunctus. Quare Chryſoſtomus, & Hieronymus de ſolo Filio exponunt, quippe qui videbant, alium ſenſum non pati Græcam ſtructuram.

60 Moveor ſecundò, quia, ut hîc obſervat Serarius, in Editione Syriaca perſpicuè, & citra dubiũ ipſe Chriſtus dicitur Deus: ſic enim habet: *& in eo, qui eſt ſolus Dominus Deus, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum negantes.*

Tertiò, quia Nicolaitę, cõtra quos ſcribit Iudas, negabant, Chriſtum eſſe Deũ; tantùm fatebantur, in eo Deum habitaſſe, ut refert Ignatius Epiſtol. 9. & Irenęus lib. 3. cap. 11. & utrumque laudans Baron. tom. 1. anno Chriſti 68. cap. 10. Horum itaque Iudas recitat errorem, ac refellit: & univerſè veriſsimum eſt, quod obſervat Lorinus 2. Petri 2. num. 10. nullam ferè hæreſim extitiſſe ab initio naſcentis Eccleſiæ, quæ Chriſtum non oppugnet. Vnde meritò Hæretici omnes, Antichriſti à Ioanne ſæpe nominantur.

61 Moveor quartò, quia Petrus, qui idem cum Iuda tractat argumentum, cum quo ipſe Iudas pleraque fere deſcripſit, tantum meminit Chriſti, dum eundem recitat errorem, 2. Petri 2. num. 1. *& eum, qui emit eos, Dominum negant.* Vbi Petrus titulum attingit, quo Chriſtum, ut Dominum agnoſcere debuiſſent: quæ enim quiſque emit legitimo pretio, in ſuam redegit ditionem, & dominium. Quare Chriſt⁹ iure redemptionis dominator, ac Dominus noſter eſt. Nec minutè, & anxiè exquirendum eſt diſcrimen inter verbum ſimplex *emo*, Græcè *agoraƷo*, quo utitur Petrus, aut *redimo*, quod frequentius eſt in Scriptura: utrumque enim eòdem recidit, utrumque habitudinem importat ad priorem venditionem, ſervitutemque peccati: & hoc ipſum verbum *agoraƷo* uſurpat Paulus 1. Corinth. 6. nu. 10. *Empti enim eſtis pretio magno.* & cap. 7. num. 23. & Ioannes, Apocalypſ. 14. num. 3. *Empti ſunt de terra.*

62 Quintò denique moveor, quia utrũq; nomen dominatoris, & Domini, aptiſsimè quadrat Chriſto. Obſervat Eraſmus, *deſpoten*, ideſt, herum, privati iuris nomen eſſe; *Kyrion* autem, ideſt, Dominu, honoris, & auctoritatis: & video Romanos Imperatores *Domini* titulũ, ſive quà deſpoticum ius, ſive quà auctoritatem præſefert, tanquam infenſum, & invidioſum detrectaſſe. Tertullianus in Apologetico cap. 34. *Auguſtus Imperij formatôr, ne Dñm quidem dici ſe volebat.* Imò, teſte Suetonio cap. 53. Domini appellationem, ut maledictum, & opprobrium, ſemper exhorruit. Tiberius apud Tacitum libro 2. Annalium, & Sueton. cap. 27. denuntiavit ita appellanti, *ne ſe ampliùs Dominum contumeliæ cauſa nominaret.* Captantes videlicet Romani Imperatores popularem auram, pij magis, comes, & affabiles, quàm potentes,

& imperioſi videri cupiebant. Oroſius tamen, non ſine divino numine factum eſſe ſcribit lib. 6. cap. 22. *Cùm eodem tempore Auguſtus, ad quem verum omnium ſumma conceſſerat, Dominum ſe appellari paſſus nō eſt, imò non auſus, quo verus Dominus totius generis humani inter homines natus eſt.* Veteres quidem, ut ſcribit Seneca Epiſt. 47. *Omnem tum Dominis invidiam, tum ſervis contumeliam detraxerunt, Dominum, Patremfamilias appellantes.* Quod item obſervatum eſt ab Auguſtino lib. 19. de Civitate cap. 16.

63 Quia tamen ſervire Chriſto glorioſius eſt, quàm regnare; & ipſe Chriſtus longè ſublimiore ſupra mortales omnes titulo, planéque divino Dominus eſt; & *deſpotes*, & *Kyrios* iure, ac meritò nominatur. Nam ſi ampla, & honorifica Domini compellatio, auctoritatis, & dignitatis eſt, ea crebrò ſolet ab Apoſtolis, & Evangeliſtis Salvatoris nomini adiungi, dum illud non nudè, & ſimpliciter efferunt, ſed cum hoc honoris quaſi prænomine, *Dominus Ieſus*. Marci 16. numer. 19. Actuum 1. num. 21. ad Philippenſes 2. numer. 9. Imò ſæpe, cùm abſolutè Dominum dicunt, Chriſtum Dominum intelligunt. Quod frequens eſt etiam in vetere Teſtamento. Pſal. 109. numer. 1. *Dixit Dominus Domino meo.* Quod teſtimonium citavit, hoc ipſum agens, ipſe Chriſtus Matth. 22. numer. 43. Eccleſ. 51. numer. 14. *Invocavi Patrem Domini mei.* Michææ 5. numer. 2. *Qui ſit Dominator in Iſrael.* Malach. 3. numer. 1. *Veniet ad templum ſuum Dominator.* Sic Eliſabeth, Luc. 1. n. 43. *Vt veniat mater Domini mei ad me.* & Zacharias 1. 76. *Præibis enim ante faciem Domini.* & Magdalena, Ioannis 20. n. 2 *Tulerunt Dominum.* Denique Apoſtoli n. 25. *Vidimus Dominum.*

64 Et verò uſque cò quadrat hæc compellatio Chriſto, ut prorſus nulli alteri poſſit æquè convenire; atque adeò iure optimo, ut in iſto loco à Iuda, *ſolus Dominus* nuncupetur. Sic enim canit Eccleſia: *tu ſolus Dominus*: & Paulus ait 1. Corinth. 8. num. 6. *Vnus Dominus Ieſus Chriſtus.* Quia videlicet ſolus ille eſt omnium Dominus, Actuum 10. num. 36. *Dominus dominorum eſt*, Apocalypſ. 17. num. 14. *Habet in veſtimento, & in fœmore ſuo ſcriptum: Rex regum, & Dominus dominantium.* cap. 19. num. 16.

Si verò nomē alterū *deſpotes* herile ius 65
in ſervos, ac deſpoticum quoddam dominiū præfert; & proinde ubi ſervi in Scriptura iubentur heris obtemperare, frequētatur hoc nomen. 1. Timoth. 6. num. 1. & 2. ad Titum 2. num. 9. & 1. Petri 2. num. 18. ac Deo etiam propter univerſale dominium in omnes creaturas attribuitur, Luc. 2. num. 19. Actuum 4. numer. 24. Apocalypſ. 6. num. 10. & 2. Timoth. 2. num. 21. Meritò Chriſtus, etiam quatenus homo, *deſpotes* nominatur in hoc loco, & 2. Petri 2. numer. 1. quia re vera habet dominium univerſale directum, & excellens ſupra omnes res creatas, etiam cæleſtes illas Intelligentias; non more humano, ſed divino; hoc tamen diſcrimine, quòd quatenus Deus, habet quidem hoc dominium independens ab alia priore voluntate, tanquam primus, & unus Dominus cum Patre, & Spiritu ſancto, ab intrinſeco, & per propriam naturam; quatenus homo autem, 66
eſt ſecundus Dominus, & quaſi ab extrinſeco, dependenter à volūtate divina, atque adeò à libera, & gratuita unionis hypoſtaticæ collatione. Hoc ſenſu dixit Paulus ad Hebræos 1. num. 2. *Quem conſtituit hæredem univerſorum.* Nam hæres nō eſt primus Dominus hæreditatis, ſed illam accepit ab alio priore Domino: & ipſe Chriſtus Matth. 28. num. 19. *Data eſt mihi* (inquit) *omnis poteſtas in cælo, & in terra.* Pſalmo 2. num. 8. *Dabo tibi Gentes hæreditatem tuam.*

Enim verò univerſale hoc, deſpoti- 67
cumq; Chriſti dominiū, omnia cæleſtia, terreſtria, infernaque complecti, manifeſtè probatur ex Pſ. 8. n. 8. *Omnia ſubiecisti ſub pedibus eius.* Vbi Catholica fide certum eſt, ſermonem eſſe de Chriſto: ea

enim

enim ſub pedibus ſubiecta habere dicimur; quibus arbitratu noſtro utimur, quibus ad nutum imperamus: quod erga creaturas univerſas, mortalium omnium, niſi Chriſto, contigit nemini: ac proinde de ſolo Chriſto Pſalmus eſt interpretandus. Accedit, quòd Apoſtolus Paulus, cæleſti inſtinctu Regium vatem exponens, ſignum illud univerſale *omnia*, nullatenùs reſtringendum eſſe ait, ſed in latiſsima ſua ſignificatione ita accipiẽdũ, ut præter Deũ ipſum ſubijciẽtem omnia, nihil omnino ex tota rerum univerſitate excluſum ab hoc dominio intelligatur. 1. Corinth. 15. num. 26. & ad Hebræos 2. num. 8. Itaque omnes illæ ſupremæ Intelligentiæ ad huius hominis Chriſti provolutę pedes, ex eius nutu pendentes, eius dicto audientes, & promptiſsimè obtemperantes ſunt.

Numerus 5.

Commonere autem vos volo ſcientes ſemel omnia.

68 MOdeſta ſatis, & benevola præfatiuncula prę mittit exhortationem: dum eos, non tanquam omnino rudes, & ignaros, Chriſtianæ doctrinæ elementis informat; ſed tanquam ſcientia rerum omnium excultos, & bene vivendi præceptis abundantes, tantummodò officij ſui admonet. Hanc vim habet Græcum verbum *hypomneſæ*, ſuggerere, in memoriam redigere; & participium illud præteriti temporis *idotas*, id eſt, gnaros, & ſcientia cõplexos: qui iam pridem omnia, quę ad fidem tuendam, formandoſque mores ſpectant, ſemel à magnis Apoſtolis didiciſtis; quibus eadem iterare opus non erit, ſed capita doctrinę in memoriam quàm breviſsimè revocare. Porrò nullius eſt momenti diſcrimen inter Latinos, Græcoſq; codices; & Interpres videtur nactus emẽdatiores, in quibus non *tuto*, id eſt, hoc, ſed *panta*, id eſt, omnia, legeretur.

Quoniam Ieſus populũ de terra Ægypti ſalvans, ſecundò eos, qui non crediderunt, perdidit.

TAnquam ſciẽtibus legem loquitur: & quia ſapienti dictum ſat, ſi vel unico verbo eum admoneas; innuit potiùs, quàm explicat argumentum: tantùm abeſt, ut dilatet, ac premat. Hæc enim ineſt in hac argumentatione vis. Præclara quidem hactenus initia poſuiſtis: etiam, atq; etiam opto, Deus ipſa fortunet, & ad fælicem exitum provehat; ſed non ſatis eſt proſperè inchoaſſe, niſi præclara cœpta ad finem uſque promoveantur. Ille ipſe populus Deo charus, atque ex Ægyptiaca ſervitute tot patratis prodigijs mirabiliter ereptus, quia in fide, & obedientia nõ perſtitit, in vaſta illa ſolitudine conſumptus adeò eſt, ut ex tam infinita multitudine Ioſue duntaxat, & Caleb terram promiſsionis intraverint.

Expreſsit luculentiùs huius argumenti 69
vim Apoſtolus 1. ad Cor. 10. nu. 1. *Omnes mare tranſierunt, &c.* nu. 5. *Sed non in pluribus eorũ beneplacitum eſt Deo: nam proſtrati ſunt in deſerto.* & nu. 11. *Hæc autem omnia in figura contingebant illis, ſcripta ſunt autem ad correptionẽ noſtram.* Et ad Heb. 3. n. 17. *Quibus autem infenſus eſt? Nõne illis, qui peccaverunt,* (n. 18. *qui increduli fuerũt*) *quorum cadavera proſtrata ſunt in deſerto?* Et c. 4 nu. 1. *Timeamus ergo, ne fortè relicta pollicitatione, &c.* Et cap. 3. num. 12. *Videte fratres, ne fortè ſit in aliquo veſtrum cor malum incredulitatis.*

Itaq; fideles ab incredulitate dehorta- 70
tur, ac deterret Iudas, propoſito ante oculos exemplo, & ſupplicio illorum, qui, ut ait Paulus ad Heb. 3. n. 19. *non potuerũt introire propter incredulitatem.* Sixtus Senẽſis li. 6. Bibliothecæ annot. 214 latè nimis uſurpat incredulitatis nomẽ pro inobediẽtia, & pervicacia: nã apud Paulũ 2. Theſ. 2. n. 11. ijdẽ ſũt, qui nõ crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati. Ego quidem, etſi fateor, populũ illum non tantùm incredulum extitiſſe, ſed ſimul etiam Dei

mandata temerè violaſſe; tamen adverto,
ſacros Vates incredulitatē præcipuè illis
exprobraſſe, ac propter eam Deum irrita-
72 tum acerbiùs excanduiſſe. Vnum dunta-
xat, è multis teſtimonium ſeligemus.
Pſalm. 77. num. 19. *Et malè loquuti ſunt de
Deo: dixerūt: Numquid poterit Deus parare
menſam in deſerto?* Non ex indigentia, ſed
ex perfidia contumelioſæ iſtæ blaſphe-
miæ in Deum eruperunt. Numquid po-
terit potens (Hebraicè, *el*) in hac inculta,
& horrenti ſolitudine, ubi nihil ſuppetit
ad victum, mēſam lautam, & pane, carni-
buſque inſtructam apparare? Aquas enim
ex rupe haurire, nihil mirum eſt; quotidie
ſcilicet videmus ingentia flumina è ſaxis
erumpere: Manna quoque inſtar pruinę è
cælo delabente populum alere, non eſt
ab ipſa natura alienum; multa etiam eiuſ-
modi in media aeris regione gigni, & in
terras defluere videmus: panem verò, &
carnes, unde nam in hac ſolitudine edu-
cturus eſt? num. 41. *Et converſi ſunt, &
tentaverunt Deum, & Sanctum Iſrael exa-
cerbaverunt.* Tantum illis perfidiæ, incre-
dulitatiſque ſupererat, ut non ſemel ten-
taſſe contenti, iterum, ac ſæpius obtrecta-
rent Deo, & de illius potentia malignè
detraherent. Pro *exacerbaverunt*, Hebrai-
cè legimus *hitebu*, id eſt, *ſignaverunt, limi-
taverunt*: miſeri, ac perfidi, ex ſuo videli-
cet ingenio potentiam divinam metien-
tes, terminum perexiguum illi ſtaruerūt;
fines circumſcripſerunt, quos egredi non
poſſe putabant. Quæ ſanè quàm graviſsi-
ma iniuria Deum vehementiſsimè offen-
dit, & acerbiſsimè irritavit. Ibi num. 23.
*Ignis accenſus eſt in Iacob, & ira aſcendit
in Iſrael: quia non crediderunt in Deo.*

Quod vero hîc affirmat Iudas, Ie-
73 ſum populum ſuum ex Ægyptiaca ſervi-
tute redemiſſe, Divus Hieronym. libro 1.
adverſus Iovinianum intelligit de Io-
ſue. Nam, ut Tertullianus ait in libro
contra Iudæos cap. 9. populum introdu-
cturus erat Ieſus in terram repromiſsio-
nis, non Moyſes: idcirco vocatus eſt Ie-
ſus ob nominis ſui futurum Sacramen-
tum; quia videlicet Chriſtum repræſen-
tabat. Certum tamen eſt, non ducem Io-
ſue, ſed Ieſum ſervatorem noſtrum in
hoc loco eſſe intelligendum. Primò, nam
in Textu Græco ſubeſt vox *Kyrios*, id eſt,
Dominus; ille ſcilicet ipſe Dominus, de
quo verſu ſuperiore verba fecerat. Se-
cundò, quia in Editione Syriaca expreſſè
vocatur Deus: ait enim, *Deus ſecundum
unum tempus populum ex Ægypto libera-
vit.* Tertiò, concorditer in omnibus edi- 74
tionibus, diſertèque aſſeritur, illum ip-
ſum, qui eduxit ex Ægypto Iſraelitas,
eoſdem rebelles, & incredulos poſtmo-
dùm extinxiſſe: quod in Ioſue minimè
quadrat. Quartò, quia etiam Apoſtolus
Paulus apertè teſtatur, rebelles illos, qui
peſtifero afflati veneno ſerpentum obie-
runt, Chriſtum Dominum tentaviſſe,
1. Corinth. 10. num. 9. *Neque tentemus
Chriſtum, ſicut quidam eorum tentaverunt,
& à ſerpentibus perierunt.* Probat autem
eruditè Lorinus Actuum 3. verſ. 6. Chri-
ſti nomen ab unctione derivatum, qua
ſacratiſsima illa humanitas ſive oleo Di-
vinitatis, ſive unione hypoſtatica, ſive gra-
tia capitis penè infinita, perfuſa, ac delibu-
ta eſt, Verbum hominem factum ſignifi-
care. Quintò denique ex iſto Iudæ teſti-
monio Beda, & Oecumenius convincūt
Chriſti Divinitatem. Si enim Deus ipſe
ait, & ſæpe aliàs, & ſignatè Exodi 20. nu-
mero 2. *Ego ſum Dominus Deus tuus, qui
eduxi te de terra Ægypti;* & Apoſtolus
hîc affirmat, Ieſum populum ex Ægyp-
to liberaſſe; perſpicuè convincitur, Ieſum
verum eſſe Deum. Vide Bellarmin. lib. 1.
de Chriſto cap. 4.

Occurrebat hîc nobilis illa, ac pervetuſ- 75
ta quæſtio, an Divinum Verbum aereo, &
aſpectabili corpore ad tempus indutū ali-
quādo fuerit, ut myſteriū, quod præſtituto,
& opportuno tēpore ſumma cum volup-
tate peracturū erat, iam tū quaſi proludēs
repræſentaret: & an re vera ita ductaverit
illum populum: quod magnis auctoribus
video mirum in modū placuiſſe. Verùm
hanc quæſtionem accuratè enodavi, dum

expone-

exponerem illa verba Deuteron. 32. nu. 12. *Domin⁹ ſolus dux eius fuit.* Summa eſt. Non Divinum Verbum corporatum, ſed Angelum Chriſtum repræſentantē, eiuſque perſonam ſuſtinētem, populi ducem extitiſſe; & univerſè, ac generatim apparitiones factas Patriarchis, eorumdem Angelorum interventu, & miniſterio fuiſſe oculis obiectas. Videantur Vazq. tom. 2. in 1. P. diſp. 185. cap. 1. Barrad. tom. 1. lib. 1. cap. 15. Serarius Ioſue 5. q. 40. Tena in cap. 1. ad Hebræos, difficultate 1. ſect. 1. & difficult. 2. ſect. 2.

Numerus 6.

Angelos verò, qui non ſervaverunt ſuum principatum.

76 IN eadem perſiſtit Apoſtolus cohortatione, quam alio, atque alio urget, & illuſtrat exēplo; ſed eo propoſito duntaxat, id ipſum, quod maximè intendit, colligendum, inferendumque relinquit: videlicet ne ob accepta à Deo inſignia beneficia, aut ſuperbo animi faſtu turgeſcant, aut eorum relangueſcat induſtria: Angelis etiam longè ampliora, ac ſubli miora ornamenta divinitus cōtigiſſe, quę nihilominùs per ſuperbiā, & ingrati animi vitium, perdiderunt.

Græca vox *arche*, & *principium* ſignificat, & *principatum*. Vnde Eraſmus, Caietanus, & Tigurina reddiderunt, *ſuam originem*, ideſt, non ſervaverunt primævam illam, in qua conditi fuerant, naturę, gratiæque excellentiam; decorem illum, quo à Deo inſigniti ſunt, peccati labe, ac turpitudine macularunt. Gagneius explicat. *Dignitatem ſuam non retinuerunt.* Adamus Græcam vocem vertit, *magiſtratum*: (ut vertit etiam Vulgatus Lucæ cap. 12. num. 11.) exponitque *Angelicæ dignitatis honorem, ac præeminentiam.* Omnia eòdem recidunt; & Latinus Interpres ita ſolet uſurpare vocem originalem Lucę cap. 20. numer. 20. *Vt traderent illum principatui, & poteſtati Præſidis.*

77 Valde cōfirmatur ex hoc loco id, quod multis alijs prolatis ſacræ Scripturæ teſtimonijs eruditè probat Caſsianus Collatione 8. cap. 8. ex illis cęleſtibus ſpiritibus, qui in ſuperbiam elati defecerunt, pleroſque è ſummis eorum Principibus extitiſſe, qui proptereà Græcè *archæ*, id eſt, principatus in ſacra Scriptura nominantur. Ad Coloſſenſ. 2. num 15. *Spolians principatus, & poteſtates.* Ad Romanos 8. numer. 38. *Neque Angeli, neque Principatus.* 1. Corinth. 15. num. 24. *Cùm evacuaverit omnem Principatum, & Poteſtatem.* Ad Epheſ. 6. num. 12. *Adverſus Principes, & Poteſtates.*

Eſt huic quàm ſimillimus locus Ioan. 8. numer. 44. *In veritate non ſtetit.* Exponit S. Leo Sermone 10. de Quadrageſima. *Totam naturæ ſuæ gloriam, dum ſuperbit, amiſit.* Ita etiam explicat Auguſtinus lib. 11. de Civitate, cap. 13. veritas enim in hoc loco, idiomate Hebraico, vocatur natura ipſa dæmonis integra, & recta, nōdum ſuperbia corrupta, nondum peccati labe adulterata. Integritas illa, atque perfectio, veritas appellatur: ſicut verum vocamus aurū, quod non eſt adulterinū.

Sed dereliquerunt ſuum domicilium.

78 SIve cælum Empyreum, ut Auctores illi exiſtimant, qui ibi conditos fuiſſe Angelos arbitrantur; ſive Firmamentum, ut multis rationibus contendit Lorin⁹ in illud verbum 2. Petri 2. num. 4. *detractos.* Res enim eſt incerta, cùm ex Scriptura ſolùm conſtet, poſt lapſum in culpam, è cęlo fuiſſe deturbatos. Iſaiæ 14. numer. 12. Ezechiel. 28. n. 16. Luc. 10. n. 18. Apocalypſ. 12 num. 8. Dicuntur autem ſuum dereliquiſſe domiciliū, non quia ipſi ſua ſponte inde receſſerunt, eiecti enim per

viui ſunt, ac præcipites exturbati; ſed quia
prudentes, & volentes, iam tum videntur
deſeruiſſe, cùm lethalem culpam cæleſti
indignam domicilio ſponte perpetrarũt.

In iudicium magni diei, vinculis æternis ſub caligine reſervavit.

79 MAgnus reverà erit Iudicij dies;
ſingularis prorſus, & valde me-
tuendus: in illo enim à mortuis excitati,
quotquot unquam huius lucis uſuram
acceperunt, ſiſtentur tribunali ſupremi
Iudicis; & ſpectante Angelorum, homi-
numque theatro, ſingulorum cauſæ ac-
curatiſsimè diſcutientur: occultiſsima
cordis conſilia prodentur in lucem, refe-
retque unuſquiſque pro meritis æterna
ſive præmia, ſive ſupplicia. Ita ſolet ille
dies vocari in Scriptura. Malachiæ 4. nu-
mero 5. *Antequàm veniat dies Domini
magnus, & horribilis.* Ioelis 2. numero 11.
*Magnus enim dies Domini, & terribilis
valde: & quis ſuſtinebit eum?* Et num. 31.
*Sol convertetur in tenebras, & Luna in
ſanguinem, antequàm veniat dies Domini
magnus.* Sophoniæ 1. num. 14. *Iuxtà eſt
dies Domini magnus.* Hierem. 30. num. 7.
Væ, quia magna dies illa. Apocal. 6. nu. 17.
*Quoniam venit dies magnus iræ ipſorum, &
quis poterit ſtare?* Et cap. 16. num. 14. *Ad
diem magnum omnipotentis Dei.*

80 Sunt, qui velint eodem ſenſu diem Iu-
dicij vocari in Scriptura diem Domini,
vel diem magnum. Ezechielis 30. num. 2.
*Vlulate, væ, væ diei: quia iuxtà eſt dies Do-
mini.* 1. Theſſalonicenſ. 5. n. 2. *Dies Domi-
ni, ſicut fur in nocte, ita veniet.* Et 2. Theſ-
ſalonicenſ. 2. num. 2. *Neque terreamini,
quaſi inſtet dies Domini.* Solet enim idio-
mate Hebraico genitivus iſte *Dei*, aut *Do-
mini*, appoſiti ſubire vicem; & nominis,
cui adiungitur, ſignificatum intendere;
non utcumque, ſed exaggerato quodam
gradu. Caret nimirùm Hebraica lingua
ſuperlativis nominibus, eaque ſupplet hac
notabili loquendi formula. Sic dicuntur
montes Dei, Pſ. 35. nu. 7. id eſt, editiſsimi.
Cedri Dei, Pſ. 79. n. 11. proceriſsimę. *Para-
diſus Dñi*, Geneſ. 13. nu. 10. amæniſsimus,
delicatiſsimus. *Sagittæ Domini*, Iob 6. nu-
mero 4. velociſsimæ, potentiſsimæ. *Sopor
Domini*, 1 Regum 26. nu. 12. altiſsimus,
profundiſsimus. *Civitas Dei*, Ionæ 3. nu-
mero 3. ampliſsima, frequentiſsima. *Vi-
ſiones Dei*, Ezechiel. 1. num 1. admirandę,
ſtupendæ. *Filii Dei*, Geneſ. 6. num. 1. pro-
ceriſsimi, robuſtiſsimi. *Exercitus Dei*,
1. Paralipo. 12. num. 22. numeroſiſsimus.
Vox Domini, Pſalm. 28. num. 3. maxima, &
contentiſsima.

Sed non probo, *diem Domini* idem eſ- 81
ſe, ac diem magnam Primò, nam cum ge-
nitivus *Dei* appoſiti vices gerit, nihil eſt
ſuprà, quod addi poſsit: at videmus aliàs
ſępe appoſita longè minùs ſignificantia,
imò & poſitivum ipſum *magnus*, pręterea
etiam adiungi, quo ſanè decreſceret, ac
relangueret oratio. Vide citata teſtimo-
nia, Malachiæ 4. num. 5. Sophon. 1. nu. 14.
Hierem. 30. num 7. Deinde, quia dies Iu-
dicij non ſolùm vocatur dies Domini, ſed
etiam dies Chriſti, tanquam Iudicis ſu-
premi: ubi nullus erit, qui confugiat ad
Hebraiſmũ. 1. Corin. 5. n. 5. *In die Domini
noſtri Ieſu Chriſti.* Et 2. Corint. 1. nu 14.

Denique, quia ex Scripturæ uſu dies 82
Domini opponitur diei humano. 1. Co-
rint. 4 num. 3. *Mihi autem pro minimo eſt,
ut à vobis iudicer, aut ab humano die.* Sub-
iungit ſtatim num 4. *Qui autem iudicat
me, Dominus eſt. Itaque nolite ante tempus
iudicare, quoadusque veniat Dominus.* Vo-
cat autem diem humanum, iudicium,
quod ab hominibus exercetur. Neque id
abhorret à Latinę linguæ conſuetudine:
nam diem alicui dicere, eſt illum in iudi-
cium trahere: & erant olim apud Roma-
nos ſelecti quidam, ſtatique dies, quibus
licebat ex lege ius dicere. Ovidius lib. 1.
Faſtorum.

*Ille nefaſtus erit, per quem tria verba ſi-
lentur:*
Faſtus erit, per quem lege licebit agi.

Digitized by Google

Cõgruit cum Apoſtolo Hierem. cap. 12. cùm enim præmiſiſſet num. 14. *Laus mea tu es*; continuò ſubdit num. 16. *Diem hominis non deſideravi, tu ſcis.* Hoc eſt, irrideant illi, quantum volent; iudicium de me ſuum ſuſque deque faciam: in te ſolo gloriabor: tua de meis operibus approbatione contentus, hominum iudicia non requiram.

83 Illud ſanè notabile obſervo in ſacro ſermone, quod extremi diei magnitudinem valde repræſentat: videlicet per antonomaſiam, etiam ubi nullus anteceſſit de illo die ſermo, tamen *illum diem* abſolutè, & emphaticè vocari: quia nimirum uſque eò præſens nobis ante oculos ſemper obſervari debet, ut vixdum audito diei nomine, ſtatim dies ille vehementer formidandus mentibus noſtris occurrat. Matth. 7. num. 22. *Multi dicent mihi in illa die.* De qua ſcilicet die nulla omnino mentio facta fuerat. 2. Timoth. 1. numero 12. *Potens eſt depoſitum meum ſervare in illum diem.* Et cap. 4. num. 8. *Quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus iudex.* Cùm utrobique nullam prorſus Apoſtolus de extremi Iudicij die mentionem inieciſſet.

84 Porrò ex iſto Iudę loco manifeſtè convincitur, dęmones in extremo illo die, tanquam reos, ante Chriſti tribunal comparituros, ſubituros acerrimam ſeveriſſimi Iudicij, ac diſcuſſionis aleam; inurendos deinde fœdiſſimis maculis ignominiæ ob admiſſa ſcelera, quæ ad perpetuũ illorum dedecus, luce palam in omnium oculis, atq; auribus patefient: ac demum feriendos extrema damnationis ſententia, & ad æterna inferorum clauſtra contrudendos. Audi Auguſtin. libro 11. de Civitate cap. 33. hoc ipſum deducentem ex altero quàm ſimillimo Petri loco 2. Epiſt. cap 2. num. 4. [Peccaſſe quoſdam Angelos, & in huius mũdi ima detruſos, qui eis velut carcer eſt, uſque ad futuram in die Iudicij ultimam damnationem, Apoſtolus Petrus apertiſſimè oſtendit, dicens, quòd Deus Angelis peccantibus non pepercerit; ſed carceribus caliginis inferni detrudens, tradiderit in iudicio puniendos reſervari.]

Nec minus ſolidè id ipſum probant 85 Chryſoſtomus, Theodoretus, Anſelmus, Ambroſius, & communiter Interpretes, ex illis verbis 1. Corinth. 6. numer. 3. *Neſcitis, quoniam Angelos iudicabimus?* Quem locum expendens Tertullianus, prudentiſſimè nos admonet noſtræ dignitatis: ſeriòque hortatur, ne appetamus eorum munera, quorum iudices futuri ſumus, & propter quæ ipſi in tam horribilem damnationem incurrerunt, libro de Habitu muliebri cap. 2. [Hi ſunt, nempe Angeli, quos iudicaturi ſumus: hi ſunt Angeli, quibus in lavacro renuntiamus. Hæc ſunt utique; per quæ ab homine iudicari meruerunt. Quid ergo faciunt apud iudices ſuos res eorum? Quod eſt commercium damnaturis cum damnandis? Qua conſtantia tribunal illud aſcendimus decreturi adverſus eos, quorum munera appetimus?]

Quod verò hinc vetuſti quidam Pa- 86 tres, ut Sanctus Iuſtinus in Dialogo cum Tryphone, Irenæus libro 5. adverſus hæreſes cap. 32. & Euſebius lib. 4. Hiſtoriæ cap. 17. & plerique alij collegerunt, dæmones adhuc non ſubijſſe cruciatus inferorum, ſed in media aeris regione reſervari; tunc demum cruciandos, cùm in extremo tandem Iudicio damnationis ſententia percellentur; hoc, inquam, cùm à veritate longiſſimè abhorreat, aut benigna interpretatione indiget, aut venia. Theologia videlicet, prout illa ferebat ætas, nondum ſatis culta, ſimiles errorum ſpinas proferebat.

Enim verò per caliginem in iſto Iudæ 87 loco, non eſſe intelligendam mediam regionem aeris, ut plerique non modò Recentiores, ſed etiam Veteres interpretantur, apertè mihi videor intueri. Nam in illo Petri loco, ubi ipſiſſimis ferè verbis eadem ſententia continetur, vocem Græcam *ζοφος*, quam hic Vulgatus *caligine*, ibi *infernũ* vertit. *Rudentibus inferni detra-*

ctos in Tartarum, 2. Petr. 2. num. 4. Inauditum autem eſt in Scriptura, & ſine ullo prorſus affirmaretur exemplo, *infernum*, aut *Tartarum* ſignificare aerem.

Ipſa etiam vox originalis *zophos*, ut Auctores ſunt Lexicographi omnes, & ſignatè linguæ Græcæ ſcientiſsimus docet Eraſmus in cap. 4. 2. Petri, propriè Tartareum ſpecum, ſubterraneum, tenebricoſumque ſignificat: & ubi Latinè à Vulgato exprimitur *caligo*, atra illa ſempiternæ noctis caligo concipienda eſt, quæ infernas illas fornaces horrendum in modum opacat. 2. Petri 2. num. 17. *Quibus caligo tenebrarum reſervatur*. In hac ipſa Epiſtola numero 13. vertitur eadem vox, *procella. Quibus procella tenebrarum ſervata eſt in æternum.* Quia in illo ergaſtulo caliginoſo *nullus ordo, ſed ſempiternus horror inhabitat*, Iob 10. num. 22.

88 Denique in horribilem illum carcerem aptiſsimè quadrat *caliginis* nomen, nō item in aerē, qui ſæpe ſerenus eſt, & luce perfuſus. Vrit quidem damnatos acerrimus ignis in Inferno; ſed ignis ille calidus vehementer eſt, lucidus non eſt: quia non ſolo calore, ſed etiam obſcuritate torquet. Vnde à Chriſto nominatur locus ille, *tenebræ exteriores*. Cuius nomēclaturæ cauſam eleganter explicavit Maldona. Matt. 8. n. 11. Baſilius verò exponens verba illa Pſalm. 28. num. 7. *Vox Domini intercidentis flammam ignis*; multò admirabilius eſſe ait, naturales virtutes ignis ſibi cohærentes, & inter ſe unitas intercidi, ac diſſociari à Deo, quàm mare rubrum in partes dividi. Interſecatur autem divinitus ignis flamma, quia in ardentiſsima fornace Babylōnica lucebat quidem eximiò candore ignis; ſed, ſuſpendente concurſum Deo, pueros in flammas coniectos non urebat: in Inferno autem contrà urit quidem vehementiſsimè damnatos acerrima illa flammarum vis; ſed, Deo item concurſum ſubtrahente, nullum prorſus ſplendorem emittit.

89 Sunt tamen, qui velint, (quibus ego libenter aſſentior,) infernalem ignem ſubobſcurum quiddam, & ſubfuſcum radiare, vix quod ſatis ſit ad tetra, horribiliaq; ſpectacula, ante oculos obverſantia, quaſi per caliginem diſpicienda, ad maiorem terrorem, ac ſupplicium improbis incutiendum. Lege Pinedam in id Iob 20. num. 26. *Devorabit eum ignis, qui non ſuccenditur*: & Mendozam q. 6. ſcholaſtica num. 11.

Vnica adhuc ſupereſt quæſtio brevi- 90
ter enodanda, quænam ſint iſta vincula, quæ dæmones adeò acriter conſtringunt, ut etiam ſi maximè enitantur, ſe loco illo Tartareo nuſquam movere poſsint. Vulgatus 2. Petr. 2. num. 4. hęc vincula vocat *rudentes*, id eſt, craſſos funes, nauticis ſimiles, validiſsimoſque ad vinciendum, ut erant catenæ illæ Vulcaniæ, celebratæ à Poetis; aut funes illi nervicei, quibus Sanſon conſtrictus fuit, Iudicum 16. num. 7. Vox Gręca *ſiræ*, propriè ſignificat *catenas*: & ita vertit Eraſmus, Regia, & Tigurina, Auguſtinus lib. 11. de Civitate c. 33. ita recitat hunc Petri locum: *carceribus caliginis inferni detrudens*. Vatablus vocat *vincula caliginoſa*. Sed prudēter admonet Caietanus, non eſſe mente concipiendas ferreas aliquas, adamantinasve catenas, quibus dæmones acerrimè conſtricti teneantur, & tenebricoſo illi carceri alligentur; ſed poteſtatem divinæ virtutis, illorum motricem vim ſuo imperio coercentem. Quod, ut paulò antè de igne dicebamus, facilè intelligetur, ſi modò concurſus ille Dei, quo ad omnem motionem indigent creaturæ, dæmonibus ſubtrahatur. Quomodò verò ſive ab alio Angelo bono, ſive à ſuo Principe Lucifero dæmones in loco aliquo vinciantur, ac religentur, tractat eruditè Serarius Tobiæ 8. q. 7. 8. & 9. Vide etiam Interpretes Apocalyp. cap. 20. num. 1.

Nu-

Numerus 71

Sicut Sodoma, & Comorrha.

91 NOta iſta ſimilitudinis ad obſcœniſsimos hæreticos, infandæ etiam, ac præpoſtera libidine notatiſsimos, referenda eſt: cui paulò pòſt reſpondent illa verba nu. 8. *Similiter & hi carnem quidem maculant.* Itaque B. Iudas dedita òpera refricat memoriam atrociſsimi huius ſupplicij, ut nõ obſcurè, ſed apertè perſtringat Hæreticos, tam infami libidine commaculatos. Obſervat hoc Lorinus 2. Petr. 2. verſ. 6. Verùm quia ingenitus à natura pudor vel nominare horret hoc exſecrandum ſcelus, etiam deteſtandi, & abominandi cauſa, unde & vulgò *nefandum crimen* appellatur, quæ ad eius horrorem incutiendũ afferri poſſent, verecundo ſilentio libet involvere.

Et finitimæ civitates ſimili modo exfornicatæ.

92 QVinque fuerunt urbes, quę eodem exarſerunt incendio. Sapient. 10. num. 6. *Deſcendente igne in Pentapolim.* Harum urbium nomina produntur Deuteron. 29. nu. 23. & Oſeæ 11. num. 8. ſi ad quatuor in his locis memoratas adiungas etiam *Segor*, eadem turpitudine contaminatam, ſed precibus iuſti Loth à flammis ultricibus ereptam, Geneſis 19. num. 20. & 21. Auctor eſt Hieronymus in Locis Hebraicis, urbem hanc Segor ſua etiam ætate adhuc incolumem extare. Confirmat id multis pòſt ſæculis Borcardus de Locis terræ ſanctæ P. 1 c. 7. num. 38. & Iſaias cap. 15. num. 5. Hieremiaſque cap. 48. num. 34: huius urbis meminerunt. Quare non uſquequaque videtur certum, quod ſcribit Theodoretus quęſt. 69. in Geneſim, & Lyranus in c. 19. Geneſ poſt diſceſſum Loth fuiſſe divinitus vaſtatam, & hiatu terrę habitatores illius penitus abſorptos. Niſi dicamus, tũc quidem fuiſſe ſubverſam, poſteà verò reędificatam. Lege Perer. to. 3. in Geneſim, cap. 19. diſp. 7.

Et abeuntes poſt carnem alteram.

DEmiror ſæpe verecundam honeſta- 93
tem, decentiſsimumque pudorem ſacrarum litterarum. Quàm ſanctè, quàm tectè, quàm honeſtè efferre ſolent ea, quæ vetat ingenua verecundia ſuis nominibus exprimere! Illuſtrat hoc prolatis luculentiſsimis exemplis noſter Pineda in quadã erudita digreſsione ad caput 31. Iob, verſu 10. Itaque modeſtiſsimè hic Apoſtolus & præpoſteram libidinem coercet, & eius fœditatem, abſurditatemq; perſtringit: dum affirmat eo tam diro morbo laborantes, abreptos impotentia libidinis, quaſi œſtro percitos onagros, *abiiſſe*, hoc eſt, procaciter, effrænatè, & impotenter efferri *poſt carnem alteram*, nempe maſculeam. Tigurina vertit, *carnem alienam*: eamdemque verſionem ex Eraſmo recitat Adamus: nec abhorret à proprietate Græcę vocis *heteras*: ut cum Apoſtoli dicũtur loqui alienis, ac varijs linguis, 1. Corinth. 14. num. 21. & Actuum 2. nu. 4. Vi-
rilis itaque caro prorſus aliena eſt: quia 94
Deus Auctor naturæ non fecit eam aptam, & idoneam ad concipiendam prolem, liberoſque procreandos, qui unicus debet ſpectari in commixtione finis. Eſt item altera caro, omninoque diverſa, & quæ nullo modo poſsit in unam, eãdemque coire: quod de viri, & uxoris carne affirmavit Chriſtus, Matth. 19. num. 5. *Adhærebit uxori ſuæ, & erunt duo in carne una. Itaque iam non ſunt duo, ſed una caro.* At in hoc infando flagitio, caro maſcula, & maſcula ſemper duæ ſunt; ſemper hic eſt altera caro. Neſcio, an ad præſentem Iudæ locum alluſerit ſeveriſsima illa Iuſtiniani lex in Codice Theodoſij, ad legem Iuliam de Adulterijs. *Cùm vir nubit, & ea ubi ſcelus eſt id, quod non proficit ſcire: ubi Venus mutatur in alteram formam.* Tantùm non dixit, in alteram carnem.

Facta

Factæ ſunt exemplum.

95 GRæcè, *propoſitæ ſunt exemplo*, ut vertit Tigurina. Tam atrox in eas urbes editum eſt ſupplicium, ut univerſæ poſteritati documento fuerint, ut mortales omnes alieno malo ſapiant. Fœlix enim, quē facit aliena pericula cautum. *Optimum eſt* (inquit Plinius lib. 18. cap. 5.) *alienâ inſania frui.* Proſunt quandoque impij, vel inferorum cruciatibus addicti, ſua non ſibi, ſed alijs duntaxat, pœna: ut duobus memoratis ſupplicijs monet Gregorius lib. 4. Dialogorum cap. 38. Et quidem Gelius lib. 6. cap. 14. ex tribus cauſis puniendi publicè delicta, quæ ex Republica extirpari radicitus maximè intereſt, hanc præcipuè commemorat. *Para que al culpado le ſea caſtigo, y a otros eſcarmiento. Tertia ratio vindictæ eſt, quæ paradigma à Græcis nominatur: cùm punitio propter exemplum eſt neceſſaria, ut cæteri à ſimilibus peccatis metu cognitæ pœnæ deterreantur. Idcirco Veteres quoque noſtri exempla pro maximis, gravìſsimiſque pœnis dicebant.*

96 Hinc illuſtratur non modò præſens Apoſtoli, ſed & alia Scripturæ loca. Nahū 3. num. 6. *Ponam te in exemplum*, id eſt, talē de te ſupplicium ſumam, ut documento omnibus ſis; ut graviſsima perſpecta calamitate tua, in officio cæteri contineātur. 3. Regum 9. num. 8. *Domus hæc erit in exemplum: omnis, qui tranſierit per eam, ſtupebit.* Numerorum 25. num. 4. *Tolle cunctos Principes populi, & ſuſpende eos contra ſolem in patibulis.* LXX. *paradigmatiſon.* Propriè vertas: *oſtenta, & exempla eos, ede exemplum in eis.* Ezechiel. 28. num. 17. *In terram proieci te: ante faciē Regum dedi te, ut cernerent te.* LXX. *ut exemplo eſſes.* Hieremi 8. num. 11. ubi Propheta minitatur Chaldæos, ſive crudelitate, ſive avaritia; quætēdique auri cauſa, ſepulcra Regum, & Sacerdotum recluſuros, effoſſuros, ac diſsipaturos oſſa; tandem concludit. *Non ſepelientur: in ſterquilinium ſuper faciem terræ erunt.* LXX. *erunt in exemplum.* Numerorum 5. num. 21. *Det te Dominus in maledictionem, exemplumque cunctorum in populo ſuo.* Vbi maledictionem, vides adiunctam exemplo; & ſenſus eſt: tale tibi Deus inferat ſupplicium, ut ſimile imprecetur, qui alteri malè cupiat.

Atque ex hac ſignificatione Græcę vocis facilè explicatur ille locus, alioqui perobſcurus, Matth. 1. num. 19. *Cùm eſſet iuſtus, & nollet eam traducere.* Græcè, *paradigmatiſæ*, Vertit Auguſtinus Epiſtola 59. *Exemplare.* Regia, *exemplum facere*, id eſt, cùm nollet publico exemplo punire. 97

Enim verò nullum ferè editum eſt ſupplicium ab orbe condito, quod tam ſępe ad terrorem, & exemplum in Scriptura proponatur. Petrus in primis, à quo tam multa hauſit in hac Epiſtola Iudas; ita refert in illa Epiſtola 2. cap. 2. num. 6. *Et civitates Sodomorum, & Gomorrhæorum in cinerem redigens; everſione damnavit, exēplum eorum, qui impiè acturi ſunt, ponens.* Vide Deuteronom. 29. num. 23. Iſaiæ 13. num. 19. Hierem. 49 num. 18. & cap. 50. num. 40. Amos 4. num 11.

Ignis æterni pœnam ſuſtinentes.

MEritò exclamat in quadam Epiſtola Hieronymus. [O ignis infernalis luxuria! cuiꝰ materia, gula; cuius flāma, ſuperbia; cuius ſcintillæ, prava colloquia; cuius fumus, infamia; cuius cinis, immunditia; cuius finis, gehenna.] De libidine etiam legimus Eccleſiaſtici 9. nu. 9. *Concupiſcentia quaſi ignis exardeſcit:* & Iob 31. num. 12. *Ignis eſt uſque ad perditionem devorans.* Atque hic luxuriæ ignis quaſi piceo quodam erumpente fumo mentis lumen obfundit, & obcęcat. Vnde Gētium Poetæ laſcivum ſuum Cupidinem oculis orbatum effinxerunt, cęcumque ſubinde nominarunt. 98

Multos cæcus amor, &c.

Vulnus alit venis, & cæco carpitur igne.

Quæ cæcitas alia metaphora luculenter exprimitur in arcano ſermone. Oſeæ 4.

num. 11. *Fornicatio* (ubi diſertis verbis Arias Montanus interpretatur, venerem)
99 *& vinum, & ebrietas auferunt cor.* Hoc videlicet denotabat celebre illud Veneris ſimulacrum ex ebore, & auro elaboratum à Phidia, quod, ut auctor eſt Pauſan. in Eliacis, altero pede teſtudinē premebat. Lege Alciatum Emblemate 195. Quanvis enim Plutarchus in præceptis connubialibus affirmet, eo ſymbolo ſignificari, debere mulierem ſe domi continere, raò efferre pedem limine, tardigradamque teſtudinem imitari; ſed quadraret hoc ſymbolum in ſimulacrum honeſtiſsimæ, graviſsimæque matronæ, non in procacem, obſcœnamque Venerem. Eſt ergo petenda ſignificatio ex eo, quod prodidit Ariſtoteles lib. de Vita, & morte: *teſtudinem excempto corde ſpirare adhuc, & moveri.* Quod ſanè inſtar prodigij eſt. Ita nimirū excors, ac libidinoſa Venus, *quaſi columba ſeducta, non habet cor,* & adhuc vivit, Oſeæ 7. num. 11. Denique iſte luxuriæ ignis teterrimum viliſsimæ infamiæ fœtorem exhalat: nullum enim vitium eſt tam pudendum, ac probroſum. Scitè dixit Horatius 1. Carmin. Ode 27.

Venus erubeſcendis adurit ignibus.

Iam ergo mirificè in hoc ſupplicio di-
100 vina ſapientia relucet, quæ culpæ congruenter aptavit pœnam. Nam in primis *percuſsi ſunt cæcitate à minimo uſque ad maximum, ita ut oſtium invenire non poſſent,* Geneſ. 19. nu. 11. Quod non de ſolo oſtio iuſti Loth; ſed de oſtijs etiam domorum ſuarum exponit Ribera, Sophoniæ 1. num. 81. ex Sapientiæ 19. num. 16. *Percuſsi ſunt autem cæcitate: ſicut illi in foribus iuſti, cùm ſubitaneis cooperti eſſent tenebris, unuſquiſque tranſitum oſtij ſui quærebat.* Æquiſsimum quippe fuit, ut qui libidine obcæcati alienas fores volebant perfringere, capti oculis nec ſuas invenirent. Scio, Peterium tom. 3. in Geneſim cap. 19. quæſt. 1. num. 19. à Ribera diſſentire; ſed adſtipulatur illi Delrius num. 8. dum ſe pacificatorem interponit.

101 Deinde ignis fœtidus libidinis fœtidiſsimo igne ſulphureo punitus eſt, Geneſis 19. num. 24. Sapienter Gregorius lib. 14. Moralium cap. 10. *In ipſa qualitate ultionis notavit maculam criminis: ſulphur quippe fœtorem habet, ignis ardorem. Qui itaque ad perverſa deſideria ex carnis fœtore arſerant, dignum fuit, ut ſimul igne, ac ſulphure perirent.*

Denique, quia ad exemplum, & terrorem hoc tam dirum, & atrox ſupplicium ſumebatur, magnopere decuit, ut non veſtigium aliquod duntaxat tantæ cladis leviter impreſſum extaret; ſed incendium ipſum adhuc fumans perpetuò cerneretur. Sapientiæ 10. num. 7. *Quibus in teſtimonium nequitiæ fumigabunda conſtat deſerta terra.* Vnde iure optimò *ignis æternus* hîc ab Apoſtolo vocatur. Iuvat hanc perpetuitatē materia ipſa ſulphuris, quæ & citò concipit ignem, & quàm diutiſsimè retinet. Vnde ſtagnum illud Inferorum, in omnem annorum æternitatem, ſulphure inextinguibili flagrat. Apocalyp. 19. num. 20. *Vivi miſsi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis ſulphure.* & cap. 20. num. 9. *Diabolus miſſus eſt in ſtagnum ignis, & ſulphuris.*

Itaque imber ille igneus cælitus emiſ- 102
ſus, ſive ſulphureus tãtùm, ſive etiā fulmineus fuerit: (nā & fulmina ſulphuris odorem habent, teſte Plinio libro 35. c. 15. & denſiſsimum ſulphur ignitum ſolet Deus cum fulminibus in procellis copulare, Pſalm. 10. num. 7. *Ignis, & ſulphur, & ſpiritus procellarum;* Ezechielis 38. num. 22. *Ignem, & ſulphur pluam ſuper eum.*) Itaque ſulphureus ille imber ſupra omnem naturæ vim repentè factus, ac cælitus demiſſus, tantæ fuit ad nocendum efficacitatis, ut omnem illam regionem non ſolùm quoad extimam cutem prorſus exuſſerit, ſed intimos eius ſinus, ac receſſus penetraverit, & in favillam, cineremque redegerit: & hoc terrificum incendium per tria, & eo amplius, annorum millia uſque adhuc manſit, manſurumque eſt uſque ad finem mundi: ea enim in Scriptura ſolent vocari æterna, quæ eodem exitu cum

hoc

hoc mundo terminantur, ut eruditè probat Pererius tom. 3. in Geneſim, diſp. 4. circa illa verba capitis 13. num. 15. *Omnem terram, quam conſpicis, tibi dabo, & ſemini tuo uſque in ſempiternum.*

103 Itaque à B. Iuda meritò vocatur *pœna ignis æterni*: eſt enim adhuc terra, & horrenda ſoli facies, ac perpetuò fumigabunda. Vidit Abraham Geneſis 19. numero 28. *aſcendentem favillam de terra, quaſi fornacis fumum*: & teſtes oculati, graviſſimique referunt, ſe multis pòſt ſæculis eamdem fumantem conſpexiſſe. Vide Ioſephum 1. Antiquitatum cap. 19. Hegeſippũ de Excidio Hieroſolymitano c. 18. Borcardum de Locis ſanctis 1. P. cap. 7. num. 38. Tertullianus verò ita ſcribit in Apologetico cap. 40. [Olet adhuc incendio terra: & ſi qua illic arborum poma conantur, oculis tenus, cęterùm contacta cineraſcũt.] Sed quia locupletiſsimos huius veritatis teſtes laudavi Deuteron. 32. verſu 32. duos tantùm Ethnicos producam. Audi Solinum cap. 37. [Longo ab Hieroſolymis receſſu triſtis panditur ſinus, quem de cælo tactum teſtatur humus nigra, & in cinerem ſoluta.] Et Strabonem libro 17. [Quòd illa regio ignita eſt, permulta ſigna afferunt: nam & petras exuſtas oſtendunt, & terram cinerulentam, & picis guttas ex petris deſtillantes, & flumina fœtido odore efferventia.]

Numerus 8.

Similiter & hi carnem quidem maculant.

104 GRæci codices non ſimpliciter habent *hi*, ſed addunt *enypniazomeni*, id eſt, *ſomniantes*, ſive *in ſomnijs deluſi*. Quod participium, cùm conſtantiſsimè legatur in omnibus exẽplaribus Græcis, atque in Editione Syriaca; & antiquus auctor Epiphanius hæreſi 26. Græcuſque Interpres OEcumenius illud agnoverint, atque Vulgati ſententiam non modò non impediat, ſed valde etiam illuſtret, accuratiùs exponendum eſt.

Tota hæc vita ſapientiſsimè appellata eſt à Pindaro in Pythijs, *umbræ ſomniũ*: eſt enim, etiam cùm amœniſsimè floret, emẽtita mundi fęlicitas inſtar ſomnij, non quidem rei ſolidæ, & expreſſæ; ſed fictæ, & adumbratę. Regius vates Pſalm. 72. num. 20. ſomnio eam comparat *ſurgentium*: non air, dormientium, quibus umbratiles illæ imagines, ſecundum quietem obiectæ, ſic illudunt, ut veræ eſſe videantur; ſed evigilantium, quibus iam ſpecies illę penitus effluxerunt, atque adeò falſę, & inanes eſſe deprehenduntur. Philo in libro de Ioſeph, pag. 466. docet, caduca omnia eſſe ſomnijs quàm ſimillima, [Quia ſomniorum inſtar veniunt, abeũt; occurrunt, refugiunt: priuſquàm comprehendantur, avolant.] Concorditer 105
Tertullianus libro de Corona militis, cap. 13. affirmat. [Omnia imaginaria in ſęculo, & nihil veri.] Rectè itaque admonet Seneca Epiſtola 110. [Quid miraris? quid ſtupes? pompa eſt: oſtenduntur iſtę res, non poſsidentur; & dum placent, trãſeunt.] Ardentiùs intonat in ſomniantes, & blandis rerum caducarum illecebris conſopitos, eloquentiſsimus Chryſologus Sermone 124. [Quid ſtupemus? Quis eſt iſte, qui nos eludit, ſomnus? Quæ eſt iſta, quæ nos tenet, oblivio lethalis? Quare non cælo mutamus terram? Quare non caducis emimus ęterna? Quare non perituris manentia comparamus?] Inde ſcilicet tantus ſtupor, quia altiſsimo veterno, planeque lethargico ſopore oppreſsi iacemus. Propterea ſępe veluti dormientibus inclamat Apoſtolus ad Romanos 13. numerò 11. *Hora eſt iam nos de ſomno ſurgere*. 1. Theſſalonicenſ. 5. num. 6. *Non dormiamus, ſicut & cæteri, ſed vigilemus.* At 106
quemadmodùm ille, qui profundo laborat lethargo, tantiſper aperit oculos, dum tinniunt aures ad clamorem excitantis; mox obrepente ſomno facilè vincitur: ita & nos vixdũ excitari, rurſus opprimimur,

&

& altè ſtertimus: actum de nobis eſt, niſi Chriſtum, *qui excitator mentium* ab Eccleſia nominatur, fuſis lacrymis imploremus. *Tu lux refulge ſenſibus, mentiſque ſomnum diſcute.*

Hoc arctiſsimo ſopore oppreſsi Hæretici iſti tenebantur. Epiphanius in illa hæreſi 26. *Loquuntur velut per ſomnia verba ſua, & non per ſobrietatem vigilantis rationis.* Sed cùm illi per ſummam licentiam intemperantiſsimè, & effuſiſsimè in omnem libidinem raperentur, tribus de cauſis adiectum arbitror ab Apoſtolo ſignificantiſsimum hoc appoſitum, *ſomniantes.*

107 Primò, ut eos ſignificet, ardore, ac imperiu libidinis de mentis poteſtate deiectos, Rationis gubernacula penitus amiſiſſe; ac veluti extincto per ſomnum omni animi lumine, ſine ullo fræno hauriendis voluptatibus uſque eò inhiare, ut in meras belluas converſi eſſe viderentur. Graviter enim ſcripſit Gellius lib. 19. cap. 2. *In pecudum, ferorumque animalium numero habetur, quiſquis eſt his belluinis voluptatibus prævinctus.* Ibique auctorem laudat Hyppocratem aientem, *voluptatem veneream brevem quamdam eſſe epilepſiam*, id eſt, morbum comitialem, ſive caducum, qui cum vehementi quadam totius corporis convulſione, præcipuas animi partes pervadit, cerebrũ obſidet, Rationemque extinguit. Auguſtinus verò appoſitè ad id, quod agimus, ait libro 14. de Civitate cap. 16. [Obſcœna libido totum hominem non ſolùm extrinſecùs, verùm etiam intrinſecùs ita vendicat, ut penè omnis acies, & quaſi vigilia cogitationis obruatur.] Obruitur videlicet, & opprimitur vigilia cogitationis alto ſopore libidinis. Hanc primam cauſam attigit Eraſmus hîc. [Quia omnis libido veluti per ſomnium peragitur ſopita Ratione.]

108 Altera cauſa non multùm abludit ab hac prima. Neſcio, quomodò ſomniantes incitatiores, impotentiores, & effrænatiores ſunt ad potiundum obſcœnis voluptatibus. Amanter expoſtulat cum Deo Auguſtinus, dum ingenuè ſe imbecilliorem ſomniantem, quàm vigilantem confitetur, lib. 10. Confeſsionum cap. 30. [Adhuc vivunt in memoria mea talium rerum imagines, quas ibi conſuetudo mea fixit; & occurſant mihi vigilanti quidem carentes viribus; in ſomnis autem, non ſolùm uſque ad delectationem, ſed etiam uſque ad conſenſionem, factumque ſimillimum. Et tantùm valet imaginis illuſio in anima mea, & in carne mea, ut dormienti falſa viſa perſuadeant, quod vigilanti vera non poſſunt.] Legitimus Auguſtini filius, ſanctiſsimuſque Archiepiſcopus Thomas Villanovanus acutè ſcripſit huius rei cauſam in ultima ſua concione funebri. [Libera namque imaginatio, & à Rationis moderamine, & fræno ſoluta ſenſualitas, in dormientibus ad ſuas paſsiones fortiùs movetur.]

Atque hinc videlicet ortus eſt notabilis ille loquendi modus, non modò à prophanis ſcriptoribus, ſed à ſacris etiam frequentatus, cùm ad exprimendam effuſam, ingentemque lætitiam, ea dicitur eſſe velut ſomniantium; quibus nimirùm ſopita Ratione, nihil prorſus occurrit, quod obiectam in ſomnis ingentis gaudij ſpeciem vel minima ægritudine contaminet; ac proinde effuſiſsimè exultant, & ſine modo geſtiunt. Refert Livius libro 33. captos prælio hoſtes, qui ſibi dira quæque præſagiebant, præconis voce ſubitò à Romanis in patriam abire iuſſos: ſubditque. *Maius gaudium fuit, quàm quod univerſum homines caperent: vix ſatis credere, ſe quiſque audiſſe: alij alios intueri mirabundi, velut ſomni vanam ſpeciem.* Simile eſt illud Pſalm. 125. numero 1. *In convertendo Dominus captivitatem Sion, facti ſumus, ſicut conſolati.* Hebraicè, *ſicut ſomniantes.* Cùm Petrus catenis vinctus, & proxima luce ad ſupplicium producendus, arcta cuſtodia teneretur, repentè inde extractus ab Angelo, Actuum 12. num. 9. *Exiſtimabat ſe viſum videre.* Iacob item, qui cariſsimum 109

ſibi filium diſcerptum, ac devoratum à fera ſibi perſuaſerat, ubi primùm audivit eum adhuc vivere, & clavum AEgypti tenere; Geneſis 45.num.26. *Iacob, quaſi de gravi ſomno evigilans, tamen non credebat eis.*

110 Tertiò denique dicuntur Hæretici carnem ſuam ſomniantes inquinare, quia ingenioſè advertit OEcumenius, Apoſtolum nimiam rei obſcœnitatem orationis honeſtate mirabiliter contegere, & opus ipſum libidinis incompletè peractum, ſomnoque ſimillimum tantum indicare. Cætera cùm reticeat pudore victus OEcumenius, & ad Epiphanium, & Irenæum lectores relêget, ego quoque verecundum eius ſilentiũ imitabor. Tantùm obſervo, Græcum verbum, quod Apoſtolus uſurpat, *μιαίνω*, id eſt, *polluo*, ſive *maculo*, hanc fœdam immunditiam ſignificanter exprimere. Verti aliàs ſolet ab Interprete, *inquinare*, ad Titum 1.nu.15. ad Hebræos 12. num. 15. aut *contaminare*, Ioannis 18. nu. 28. Polluit enim, & conſpurcat ipſam carnem flagitioſa libido: *omneque peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus eſt; qui autem fornicatur, in corpus ſuum peccat*, 1.Corinth.6. num. 18. Ideò cœnoſi iſti Borboritæ, & *maculæ* vocantur à B. Iuda, numero 12. & *carnalem tunicam maculatam* habere dicuntur, numero 23. & Salomon, qui in eodem hæſit turpitudinis cœno, *dedit maculã in gloria ſua*, Eccleſ.47.num.22.

Dominationem autem ſpernunt.

111 Clemens Alexandrinus lib. 4. Stromatum, & Auguſtinus in illa verba Pſalmi 118. numero 161. *Principes perſecuti ſunt me gratis*, auctores ſunt, eam Gentiles de Chriſtianis imbibiſſe opinionem, per Evangelium politias humanas everti, Principumque obedientiam prætextu Chriſtianæ libertatis funditus repudiari. Hanc commentitiam calũniam, nullo veritatis fundamento nixam, Iuſtinus Martyr Apolog.2.& Tertullianus in ſuo Apologetico, ut alios omittam, apertiſsimis rationibus refutarunt. Monuerãt enim ſæpe Apoſtoli, ſæcularibus Poteſtatibus eſſe parendum. Ad Romanos 13. num. 1. *Omnis anima Poteſtatibus ſublimioribus ſubdita ſit.* Ad Titum 3 num. 1. *Admone illos, Principibus, & Poteſtatibus ſubditos eſſe.* 1.Petri 2. numero 13. *Subiecti igitur eſtote, ſive Regi, &c.*

112 Suadebant hoc Apoſtoli tribus potiſſimùm de cauſis. Prima, ad Rom. 13. numero 1. *Quia non eſt poteſtas, niſi à Deo: itaque qui reſiſtit poteſtati, Dei ordinationi reſiſtit.* 1.Petri 2. num.15. *Quia ſic eſt voluntas Dei.* Audi, quàm fidenter hinc pronuntiet Tertullianus, Imperatorem Gentilem magis Chriſtianorum, quàm ipſorum eſſe Gentilium, in Apologetico capite 31. *Quid ego amplius de pietate Chriſtiana in Imperatorem? quem neceſſe eſt, ſuſpiciamus, ut eum, quem Dominus noſter elegit: ut meritò dixerim, noſter eſt magis Cæſar, ut à noſtro Deo conſtitutus: itaque ut meo, plus ego illi operor in ſalutem.* Audi præterea, quid Chriſtiani Cæſari precarentur, ibidem c.30. *Vitam illis prolixam, imperium ſecurum, domum tutam, exercitus fortes, Senatum fidelem, populum probum, orbem quietum, quæcumque hominis, & Cæſaris vota ſunt.*

113 Secunda cauſa parendi Imperatoribus, ut videlicet oblatrantibus Gentilibus os, atque fauces obturarent, & per doctrinam Evangelicam nõ tolli obediẽtiam Principum, ſed ſtabiliri, & in maius etiam augeri, ſuo ipſi exemplo docerent. 1.Petri 2.numero 15. *Ut obmuteſcere faciatis imprudentium hominum ignorantiam.*

Tertia denique, ne ipſi Chriſtiani prætextu Evangelij ab obedientia erga Maiores retardarentur, & ſenſim (ut eſt prona in peius natura) libertatem ſpiritus in libertatem malitiæ converterent. Attigit hanc etiam cauſam Petrus numero 16. *Quaſi liberi, & non quaſi velamen habentes malitiæ libertatem.*

Atque

114 Atque hæc quidem erat Eccleſię Catholicæ doctrina: contrà verò propria, & inſignis hæreticorum nota, *dominationem ſpernere*, id eſt, Principes, & Magiſtratus pro nihilo ducere: abſtractum videlicet pro concreto, ut 1. Petri 2. num. 17. *fraternitatem diligite*, hoc eſt, *fratres*. Confirmat Irenęus lib. 4. cap. 43. hanc hæreticorum inobedientiam, & pervicaciam, exemplo illo notiſsimo Core, Dathan, & Abiron, qui Moyſi impudentiſsimè reſtiterunt, Numerorum 16. num. 2. & Apoſtolus Petrus digitum intendit ad fontem, unde tam inſolens magiſtratuum contemptus fluere ſolet, 2. Petri 2. num. 10. *Dominationemque cõtemnunt, audaces, ſibi placentes*. Superbia videlicet, & contumacia elati, ſibique præfidentes, nihil non audent præcipiti temeritate, & hominem præ ſe neminem ducunt. *Sibi placentes*, Græcè dicuntur *authadis*. Ad Titum 1. num. 7. *ſuperbi*. Hieronymus vetti libro 1. contra Iovinianum, *procaces*. Eraſmus, Adamus, & Tigurina, *præfracti, ſuique capitis, ac ſenſus*. Caietanus, *contumaces*. Catharinus, *protervi*. Iſidorus Clarius, *impudentes*. Gagneius, *pertinaces*: ut Geneſ. 49. num. 7. *Maledictus furor eorum, quia pertinax*. LXX. *authades*. Aptè cadunt hæc omnia in Græcam vocem; in Hæreticos verò, quàm aptiſsimè.

Maieſtatem autem blaſphemant.

115 Parum eſſet, ſi tumidi iſti, atque procaces Hęretici Magiſtratus nihili pēderent, niſi eò uſque ſe proijceret eorum petulantia, ut exſerta lingua, eoſdem etiā cōtumelioſis maledictis inceſſerent, probriſque proſcinderent. Hoc propriè ſignificat *blaſphemare*, id eſt, conviciari, & exſecrari. Sed, ut advertunt communiter Doctores, blaſphemia importat quamdam derogationem alicuius excellentis bonitatis, præcipuè verò divinę. Quia tamen Principes, & Magiſtratus, Dei in terris perſonam ſuſtinent, eiuſque vices gerunt; qui probra iactat in Principem, iure dicitur blaſphemare, hoc eſt, quaſi Deū ipſum blaſphemijs configere. In Exodo cap. 22. num. 28. ita ſcriptum legitur: *Dijs non detrahes, & Principi populi tui nō maledices*. Vbi poſterior pars prioris expoſitio eſt, ut placet Auguſtino q. 86. in Exodum, & Cyrillo lib. 7. contra Iulianum. Chaldaica eius loci Paraphraſis habet. *Iudices non vilipendes, & Principem populi tui non blaſphemabis*. Nam Iudices in arcano ſermone Deos nominari, vulgatiſsimum eſt. Porrò in hoc loco maieſtatis nomine Principes eſſe intelligendos, eruditè probat Ribera in illa verba ad Hebręos 1. num. 3. *Sedet ad dexteram maieſtatis*: & Tena ibi difficult. 8. num. 18. licèt non eadem Gręca vox utrobiq; ſubſit.

116 Reſtat adhuc expediendus perplexus quidam nodus. Admonui iam ſæpe tam multa Beatum Iudam in hac Epiſtola ab Apoſtolo Petro mutuari, ut interdū non modò ſententiam hauriat, ſed verba etiā ipſiſsima recitet. Et quidem ſi Græca ſpectes apud Petrum, quę pręſentibus ex æquo reſpondent, mirificè inter ſe conſentiunt: ſi attendas Latina, cælum non magis diſtat à terra. Gręca ſic habent 2. Petri 2. num. 10. *Doxas u tremuſi blaſphemuntes*. Et iuxta uſitatum helleniſmum, quo participium infiniti vices gerit, rectiſsimè vertas verbum è verbo: *maieſtates non horrent blaſphemare*. Eraſmus, *gloria præcellentes viros non verentur conviciis inceſſere*. Serarius, *cùm eos, qui gloria ſplendeſcunt, blaſphement, non contremiſcunt*. Gagneius, *maieſtatem*, id eſt, *homines in dignitate conſtitutos, non metuunt blaſphemare*. Omnia eòdem recidunt; & cum pręſenti Iudæ loco examuſsim conveniunt: eamdemque expoſitionem ſequuntur Adamus, Iſidorus Clarius, Catharinus, Salmeron, & Feuardentius.

117 Latinus verò Interpres ſingularem planè verſionem, & prima facie ab hac communi prorſus diſsidentem, nobis repræſentat. Sic videlicet reddidit Græca: *ſectas non metuunt introducere blaſphemātes*. Vbi

in primis, afflatu, ut par eſt credere, Spiritus Sancti, addidit de ſuo perſpicuitatis gratia verbum illud *introducere*, cui nihil in textu Græco reſpondet: in eodem tamen cap. 2. ad eamdem ſententiam enuntiandam uſurpaverat illud Petrus, dum ait numero 1. *Introducent ſectas perditionis*. Deinde ipſiſſimam vocem *doxas*, quam hîc Vulgatus vertit *maieſtatem*, in eo loco Petri interpretatur *ſectas*: cùm utrobique ad ſimilem, vel potiùs unam, eamdemque ſententiam referenda eſſe videretur.

118 Hic Hæretici verſionis noſtræ momi, quaſi victores triumphant; & B. Iudæ magis, qui Petrum interpretatur, quàm Interpreti Latino, credendum eſſe iactant. Vellem, elaboraſſet Catholicus aliquis in hac componenda diſcordia: nam Lorinus, qui ex Recentioribus acutè difficultatem vidit, tuendam eſſe Vulgati auctoritatem affirmavit, & ad Deum largitorem doni interpretationis ſermonum, (1. Corinth. 12. num. 28.) quaſi ad aram, aſylumque confugit.

119 Sed ſciendum eſt, ad perfecti Interpretis, & omnibus numeris abſoluti munus pertinere, etiam originalis vocis fœcunditatem, ac multiplicem, quam includit, intelligentiam, quoad eius fieri poſſit, in alienam transfundere linguam. Itaque cùm comprehenſio aliqua Græca, vel Hebraica duplicem ſenſum habere poteſt, alterum non debet, quatenus Latina lingua fert, in ſua verſione præcidere fidelis Interpres. Ambigua verba, ſi fas eſſet, ambigua relinquenda ſunt. Interdum enim, ut graviter dixit Maldonatus Ioannis 4. num. 46. *Ambiguitas ipſa pars quodammodò Scripturæ eſt*. Solent itaque Vulgatus, & LXX. egregiè hoc Interpretum munere defungi; & ne varia, ac multiplici intelligentia Hebraici textus lectores defraudent, quod unica comprehẽſione aſſequi non poſſunt, iterata, & duplicata oratione continenter enuntiant. Extat perilluſtre exemplum Pſalm. 28. num. 1. *Afferte Domino filij Dei, afferte Domino filios arietum*. Sunt enim duæ interpretationes unius duntaxat orationis Hebraicæ: quia cùm ſint ambigua verba Hebræa, utramque verſionem accipiunt, & unica Latina efferri non poſſunt.

120 Accipe aliud non minùs notabile exẽplum. Vox Hebraica *lebanà*, & lunam ſignificat, & laterẽ; *homà* verò, murum, & ſolem; puncta enim à Maſſoretis appicta nihil moror: quod ad cætera etiam, quæ mox afferemus, exempla ſemel dictum eſto. Videantur Riber. ad Hebræos 11. nu. 62. Genebrard. præfatione in Pſalmos, Mendoza quæſt. 6. poſitiva num. 4. Delrius in Proloquijs Phari, num. 4. 6. 10. & 12. Serar. in Prolegomen. cap. 3. q. 5. Cùm ergo lectio Hebraica Iſai. 24. numero 23. ambigua eſſet, ac duplicem intelligentiam caperet, utramque ſimul diſtinctis orationis membris complexi ſunt LXX. ut habetur in Editione Complutenſi, & in Scholijs Vaticanę: ſic enim totum locum illuſtrarunt. *Et liqueſiet later, & cadet murus: & confundetur Luna, & erubeſcet Sol.* Cùm tamen in Hebræo unica duntaxat oratio ſit, quam illi duabus expreſſerunt.

121 Minùs iam videbitur mirum, alicuius originalis vocis fœcunditatem, multiplicemque intelligentiam, non continenter in uno, eodemque loco, ut in ſuperioribus exemplis viſum eſt, ſed in diverſis locis explicatam, diverſis etiam vocabulis enuntiari, ut multiplex eius ſignificatus exhauriatur. Eadem vox Græca *epiuſios* extat apud Matthæum cap. 6. num. 11. & apud Lucam capite 11. num. 3. ſemel duntaxat à Chriſto Hebraicè in unam, & eamdem prolata ſententiam. Quia tamen Græca ambigua eſt; ut eius fœcũditatem Vulgatus exprimeret, apud Matthæum quidem vertit, *panem noſtrum ſuperſubſtãtialem*; apud Lucam verò, *quotidianum*. Eadem ſubeſt Hebraica vox Michææ 5. numero 2. quæ & *mille* ſignificat, & *Principem*, ſive *ducem*: eamque ſic effert Vulgatus; apud Michæam quidem,

parvulus es in millibus Iuda; apud Matth.
autem capite 2. num. 6. *In principibus Iu-*
122 *da*. Eadem item vox eſt Geneſ. 47. num.
31. quę remotis punctis, ut paulò antè
monui, & *virgam* ſignificat, & *lectū*. Quæ
duplex ſignificatio cùm in unicam vocē
Latinam coire non poſſet, Vulgatus in
eo loco Geneſis ita reddidit: *adoravit Iſ-*
raël Deum converſus ad lectuli caput: idem
autem Vulgatus ſequutus Græcum Inter
pretem Pauli, & LXX. alteram nobis ſig-
nificationem vocis expreſsit, ad Hebræos
11. numero 21. *Adoravit faſtigium virgæ*
eius. Idem ſubeſt Hebraicum participiū
2. Reg 22. num. 4. & Pſalm. 17. num. 4.
ſed quia illud, ſublatis punctis, activum,
& paſsivum eſſe poteſt, utramque ſigni-
ficationem retinuit Vulgatus; & in libro
2. Regum vertit, *laudabilem invocabo Do*
minum; in Pſalmo verò, *laudans invocabo*
Dominum.
Illud autem etiam, atq; etiàm miror,
123 eadem omnino Hebraica verba, breviſsi-
mo duntaxat intericcto quatuor verſicu-
lorum intervallo, repetita, quia ambigua
ſunt, & non ſatis conſtat in Hebraico tex-
tu, utrùm de altero enuntietur; ut vel ip-
ſa ambiguitas quoquomodo exprimere-
tur à Vulgato, ambiguè etiam, hoc eſt,
inverſo verborum ſitu, & ordine, Latinè
enuntiata fuiſſe, Proverbiorum 10. num.
6. *Os autem impiorum operit iniquitas*. &
num. 11. *& os impiorum operit iniquitatē*.
Cùm utrobique eadē prorſus Hebraica
verba habeantur.
Atque hęc tam accurata, & ſolicita
124 Vulgati diligētia expromēdi nobis quid-
quid in originali textu ſubeſt, egregiè cō
firmat eam opinionem, quæ iam pridem
in Scholis obtinuit, eadem Scripturæ ver
ba multiplicem ſæpe continere intelligē-
tiam litteralem. Hinc etiam facilè enoda-
tur præſens difficultas: *doxa* enim, & ma-
ieſtatem, gloriamque ſignificat; & opi-
nionem, aut ſectam: ut cuivis, modò Græ
cas litteras primoribꝰ labris deguſtaverit,
perſpicuum eſt. Vt ergo Vulgatus dupli-
cem intelligentiam latentem in his ver-
bis, & aptè in hæreticos quadrantem, fi-
delisſimè enuntiaret; apud Iudam qui-
dem, *maieſtatem* vertit; apud Petrum ve-
rò, *ſectas*: & ad illuſtriorem expreſsionem
litteralis intelligentię, verbum illud *intro-*
ducere ſupplevit; & ſic utrumque ſenſum
intentum ab Spiritu ſancto, alterum apud
Iudam, apud Petrum alterum, nobis di-
ſertè repræſentavit.

Numerus 9.

Cùm Michael Archāgelus cum dia-
bolo diſputans altercaretur de Moy-
ſi corpore, non eſt auſus iudicium in-
ferre blaſphemiæ: ſed dixit: im-
peret tibi Domi-
nus.

DEvenimus ad huius Epiſtolę 125
locum longè difficillimum.
Difficultas in eo ſita eſt, quia
neque Apoſtolus ſatis expli-
cat, quænam iſta fuerit Michaëlis diſpu-
tatio, altercatioque cum dæmone; & il-
lud ipſum, quod gratia explicationis adie
cit, nempe altercatos fuiſſe de Moyſi cor
pore, obſcuriores tenebras offundit. Ne-
que conſtat, unde hanc hiſtoriam Apoſ-
tolus hauſerit: imò Hieronymus in cap.
3. ad Titum, ingenuè fatetur, ſe nihil cō
perti habere. Origenes verò lib. 3. Pe-
riarchon, Athanaſius in Synopſi, & Cle-
mens Alexandrinus lib. 6. Stromatum, al
latā eam opinantur ex libro quodam apo
crypho, qui *Anabaſis*, ideſt, aſcēſio Moy
ſis vocabatur. Denique nullus alicun-
de ex univerſa Scriptura radius lucis
affulget, ad præſentis loci obſcurita-
tem illuſtrandam. In enucleando ergo
tam difficili, & abſtruſo loco, æquo ani-
mo ferendum eſt, ſi ſolito diutiùs immo-
remur.
Prima explicatio eſt Hugonis Etheriani 126
libro de Regreſſu animarum, capite 9.

(habetur tomo 8. Bibliothecæ pag 364.) Cyrilli Magni relati in Syntagmate de ſtatu morientium (quod non ita pridem Latinè convertit Radetus noſter, Cyrilliq́ue verba recitat hic Serarius) Arethæ, & OEcumenij in Commentario huius loci. Exiſtimant hi Patres, diabolum contendiſſe cum Michaele, quòd ius ſibi eſſe diceret in Moyſen ob patratam AEgyptij cædem, Exodi 2. num. 12. atque adeò Angelis curantibus funus Moyſi dæmonem obſtitiſſe, quòd diceret, homicidæ corpus indignum eſſe tam honorifica ſepultura. Hæc explicatio facilè refellitur: nam Moyſen inculpabiliter feciſſe cædem illã, multò probabilior ſententia fert. Lege Pererium in caput 2. Exodi diſp. 10. eruditè Moyſen ab omni culpa vindicãtem. Deinde ubi primùm Moyſes animam efflavit, lata ſententia, promulgataq́ue divinitus, certus erat dæmon de illius æterna ſalute: nec erat iam, cur litem intenderet de humatione corporis, quia non tam ille de corpore, quàm de anima ſolet in illo agone diſceptare, quam per crebras ſuggeſtiones nititur in conſenſum peccati lethalis extremi, & poſtmodùm in inferorum barathrum detrudere.

127 Eſt ergo ſecunda explicatio, in quam mira conſenſione plerique conſpirant Interpretes, fuiſſe populum illum ad idololatriam procliviſsimum, ac de ſuo duce Moyſe ſemper maius quiddã, quàm pro homine, auguſtiuſq́ue ſenſiſſe; proinde Michaelem, in cuius tutela populus erat, in abdito quodam receſſu Moyſi corpus occultaſſe, ne illi divinus honor à populo haberetur: diabolum verò contrà palàm, & honorificè ſepeliendum contendiſſe, quò Iudęi in idololatrię flagitium prolabentes, illud adorarent. Huius ſententię ſunt Abulenſis in c. 34. Deuteronomij: in Commentarijs verò huius Epiſtolę Strabus, S. Thomas, Lyranus, uterque Cardinalis Hugo, & Caietanus, Gagneius, Martinez, Arias Montanus, Sa, Feuardentius, Adamus, Salmeron, & Serarius, Auctor Hiſtoriæ Scholaſticę, cap. 20. in Deuteronom Bellarminus tom. 1. libro 2. de Sãctorum Reliquijs, ca. 4. Oleaſter Exo. 32. & Deuteronomij 34. Illuſtriſsimus Epiſcopus Giẽnenſis, de Sacrarum Reliquiarum cultu libro 2. cap. 2. numero 4. & libro 3. cap. 3. num. 4. Suarez tom. 2. in 3. P. diſp. 32. ſect. 2. Maluenda libro 9. de Antichriſto cap. 8. Mendoza quæſt. 5. Scholaſtica num. 7. Magallanes Pręfatione in Ioſue, ſect. 6. Torniellus in ſacris Annalibus, anno mundi 2583. pag. 367. Viegas in cap. 12. Apocalyp. Commentario 1. ſect. 17. Tena in cap. 1. Epiſtolæ ad Hebræos, difficultate ultima ſect. 5. Marquez in Gubernatore Chriſtiano libro 1. cap. 32. nec reijcit Gabriel Vazquez *lib. 3.* de Adoratione, cap. 4.

Et eſt quidem hęc explicatio vel ſola 128
tantorum Interpretum auctoritate probabilis; ſed poteſt etiam veterum quorumdam Patrum teſtimonio fulciri. Cùm enim dixiſſet Chryſoſtomus homilia 5. in Matthęum, proptereà Moyſen non introduxiſſe populum in terram promiſsionis, ne illi tantum beneficium ferretur acceptum, ſubdit continuò. *Vt igitur omnis huiuſmodi amputaretur occaſio, ipſum quoque eius eſt occultatum ſepulchrum.* Chryſoſtomi mentem explicatiùs patefecit Theodoretus q. 43. in Deuteron. *Non permiſit, hunc ſummum Prophetam introducere populum in terram promiſsionis, ne illum, tanquam Deum, colerent Iſraelitæ: qui enim anima carentia pro Dijs habuerant, & imaginem vituli Deum appellaverant; multò magis profectò eum, ut Deum, venerati fuiſſent, cuius miniſterio tanta ſunt adepti. Eadem de cauſa ſepulchrum eius latere voluit.* Cõſentaneè Auctor de Mirabilibus Scripturæ, lib. 1. cap. 35. extat inter opera Auguſtini tomo 3. *Ne ſepulchrum eius populus Iſrael, ſi cognoviſſet, ubi eſſet, adoraret.*

Fateor, me nunquam potuiſſe in hac 129
communi explicatione conquieſcere: & quominùs eam probem, adducor fortiſſimis argumentis, quę vellem, ſibi tam graves Expoſitores obieciſſent, expendiſſent, ac refutaſſent. Sed, ut in re perſpicua, &

quaſi

quaſi per manus à Maioribus accepta, qui hæc argumenta vel attingat, invenio neminem.

Principio igitur non eo inficias, fuiſſe Iudæos ingenio ad idololatriam lubrico, atque proclivi. Conſtat id argumento vituli aurei, cùm recentiſsimi ab egreſſu AEgypti, poſt tot, tantaque divinitus edita prodigia, poſt accepta beneficia tam illuſtria, quorum memoria in eorum animis quàm diutiſsimè vigere debuiſſet; nihilominùs vitulum, tanquam Deum, in deſerto coluerunt, Exod. 32. num. 4. Vide 3. Regum 12. num. 28. Quanvis enim Moyſes vitulum ipſum comminutum, & in pulverem redactum illis propinaverat, eo cōſilio, ut advertit Oleaſter Exod. 32. *ut perſuaſum haberent, nihil reliquiarum idoli ſui manſiſſe, quas poſtmodùm ſuperſtitioſè colerent*: tamen relapſi ſæpe ſunt in idem nefarium ſcelus, 4. Regum 10. numero 29.

130 Serpentem etiam illum æneum, quem intuentes à ſerpentibus percuſsi ſanitatē adepti ſunt, donec ab Ezechia minutatim contritus eſt, pro idolo coluerunt. 4. Regum 18. nu. 4. *Confregit ſerpentem æneum, quem fecerat Moyſes, ſiquidem uſque ad illud tempus filij Iſrael adolebant ei incenſum.*

Itaque non inficior, fuiſſe Hebræos ad idololatriā proclivisſimos: verùm, quanvis mōſtroſa huiuſmodi idola pro Numine culta, & adorata ab illis lego; oſſa verò alicuius inſignis Patriarchæ, aut Prophetæ, ſimili cultu affecta, nuſquam in tota Scriptura lego: potiùs videntur horrore quodam univerſè proſecuti mortuorum cadavera, quorum vel leviſsimo affrictu, imò verò etiam ipſius ſepulchri attactu pollui ſe, & contaminari, pro certo habebant, Numerorum 19. num. 16. Vnde ſapiētiſsimè Ioſias demolitus Excelſa, quæ idolis extruxerat Salomon, ut horrorem, ac deteſtationem Excelſorum Iudæis incuteret, ne in poſterum illa frequentarēt, 4. Regum 23. num. 14. *replevit loca eorū oſsibus mortuorum.*

131 Confirmat hoc meum argumentum ratio ab ipſa experientia ducta. Tametſi enim lex Moſaica de non contingendis morticinis, Sanctorum oſſa, & cineres non comprehendebat, ut doctè obſervavit Genebrardus lib 1. Chronographiæ, folio 65. ac propterea veterum Patriarcharum ſepulchra magnificè conſtructa, atque exornata, in ſumma veneratione habita ſemper fuerunt: condebant nimirùm ſanctiſsimos viros, qui vivi populum immortalibus cumulaverant beneficijs, mortuique ſtupenda miracula patrabant: tamen nullum ab illis unquam idololatrandi periculum Iudæis imminuit. Fuit quidem Patriarcha Ioſeph ita mirabilis AEgyptijs, ut pro Numine coluerint, tēplum illi erexerint, ſimulachrumque fabricaverint, eo modio capiti impoſito, quo frumentum fame laborantibus menſus fuerat: dictus propterea Serapis, quia Saræ pronepos fuerat. Auctores ſunt Iuli⁹ Firmicus de Erroribus prophanarum Religionum cap. 14. (habetur tomo 4. Bibliothecæ.) Suidas, verbo, *Serapis*: Auctor Quæſtionum veteris, & novi Teſtamenti, q. 45. apud Auguſtinum tomo 4. & apud eumdem tomo 3. libro 1. de Mirabilibus Scripturæ cap. 15. & Ruffinus lib. 11. Hiſtoriæ, cap. 23. Biſciola tom. 1. lib. 17. cap. 19. Horarum ſubceſsivarum.

132 Ioſephi verò oſſa magnificentiſsimè condita ſunt. Teſtatur hoc Scriptura Geneſis 50. num. 25. *Conditus aromatibus, repoſitus eſt in loculo.* Addunt LXX. *Sepelierunt eum, & poſuerunt in urna, in arca.* Et de eiuſdem Patriarchæ ſanctiſsimis oſsibus legimus Eccleſ. 49. num. 18. *Oſſa ipſius viſitata ſunt, & poſt mortem prophetaverunt.* Sive prophetare hìc ſit, miracula edere: patravit enim eius corpus inſignia miracula, quæ recitat Illuſtriſsimus Giennenſis lib. 2. cap. 1. numero 2. & 3. ſive dicantur illius oſſa prophetare, quia animam agens impenſè efflagitaverat, ut ea aſportarentur ex AEgypto, Geneſis 50. num. 24. *Cùmque adiuraſſet eos, atque dixiſſet: Deus viſitabit vos: aſportate oſſa mea*

vobiſ-

vobiſcum. Quod magno cum honore, ac
celebri pōpa executus eſt Moyſes Exod.
13.nu.19. Itaque cùm moribundus lon-
gè antè prædixiſſet, quod erat eventurum,
exitu ipſo prædictionem comprobante,
ipſa oſſa quaſi declaraverunt, eum verè
fuiſſe Prophetam, atque adeò propheta-
verunt. Atqui erga tantum, & tam bene-
ficum Patriarcham, relatum in Deorum
numerum ab AEgyptijs, & poſt mortem
etiam miraculis, ac prophetia coruſcan-
tem, ne veſtigium quidem idololatriæ uſ-
quam extat.

133 Eodem modo argumentari poſſum
(ut alios omittam) de Eliſæo: de quo Io-
ſephus lib.9. Antiquit.cap.9. *Vir inclytæ
iuſtitiæ, & citra controverſiam Deo lon-
gè cariſsimus: multa enim, & miranda divi-
næ mentis argumenta exhibuit, quorum me-
moria apud Hebræos durat clariſsima: ſe-
pulchro etiam honoratus eſt magnifico, quale
decuit hominem numini Divino acceptiſſi-
mum.* De eodem quoque legimus Eccle-
ſiaſ.48.num.14. *Mortuum prophetavit cor-
pus eius.* Quia videlicet edidit illud poſt
hominum memoriam longè inſigne, in-
auditumque miraculum, ſuſcitando mor-
tuum, caſu duntaxat in ſuam ſepulturam
134 iniectum, 4.Regum 13.num.21. *Qod cùm
tetigiſſet oſſa Eliſæi, revixit homo, & ſtetit
ſuper pedes ſuos.* Prodigium ſanè ſtupen-
dum, opuſque Divinitatis maximè pro-
prium: nullæ enim omnino ſunt in uni-
verſa natura vires, quæ hominem vita
functum valeant rurſus ad vitam revoca-
re. Hoc itaque ſummum Divinitatis indi-
cium homines tā morboſos, & affectos in
hoc ſuperſtitionis genere, vehemēter per-
movere potuiſſet ad honores divinos Eli-
ſæo tribuendos: cùm tamen ne prima
quidem commotio Eliſæum adorandi eo-
rum animos ſubierit: certè ne minima
quidem talis ſceleris ſuſpicio ſcriptis pro-
dita eſt. Quo ergo fundamento nititur
eorum coniectura, qui aſſeverant, Moy-
ſen, ſi ſepulchrum eius proderetur, pro
Numine colendum fuiſſe? quo exemplo
confirmant? qua hiſtoria fidem faciunt?

Enim verò tantùm abeſt, ut extru- 135
cto in omnium oculis Moyſis tumulo,
inde arrepturi eſſent Iudæi occaſio-
nem illum pro Numine adorandi, ut
potiùs fidenter pronuntiem, ſi talis de
Moyſe opinio præconcepta Iudæo-
rum mentes occupaſſet, ad eam ſtirpi-
tus evellendam, nihil efficacius, nihil
potentius excogitari potuiſſet, quàm ip-
ſius oſſa partim abſumpta, partim ad-
huc tabo, ſanieque reſperſa, palàm om-
nibus ſpectanda proponere. Hoc mor-
talitatis ſpectaculum conceptam Divini-
tatis opinionem facilè ex omnium ani-
mis excuteret. Arbitratus eſt Ioſephus,
Moyſen verè non obijſſe, cui adſtipu-
lantur ex noſtris Ambroſius libro 1. de
Cain, & Abel capite 2. Hilarius Can. 20.
in Matthæum, Catharinus in cap. 2.
Geneſis, & Arboreus in ſua Theoſo-
phia capite 11. quos iure, ac meritò re-
fellunt Suarez tomo 2. diſputatio. 32. Bel-
larminus tomo 1. libro 2. de Reliquijs
Sanctorum, capite 4. Mendoza quæſ-
tione 5. Scholaſtica, numero 7. Ma-
luenda libro 9. de Antichriſto capite 8.
& Serarius in Ioſue libro 1. capite 10.
quæſt. 5. Pugnat enim hæc opinio 136
cum apertiſſimis Scripturæ teſtimo-
nijs: ea tamen vide, quemadmodùm
eludat, & ad ſuam ſententiam detor-
queat Ioſephus libro 4. Antiquitatum,
capite 8. in ipſis penè extremis verbis.
[Cùm poſt mutuos complexus Eleaza-
ro, ac Ioſue ultimum vale diceret, in-
ter loquendum repentina nube circum-
datus in vallem quamdam eſt ablatus.
In ſacris autem voluminibus ſcrip-
tum eſt, eum eſſe mortuum, propter
metum, ne ob excellentem eius virtu-
tem ad Divinitatem abijſſe putaretur.]
Ita habet emendatior verſio Ioſephi. Si
ergo illius mors, ſcriptis duntaxat pro-
dita, obſtare poterat opinioni Divinita-
tis: quantò efficacius eſſet ad eam opinio-
nem radicitus extirpandam, Moyſis
oſſa in cineres reſoluta oculis ipſis in-
tueri?

Cre-

137 Cretenſes habiti ſunt, & prædicati mēdaciſsimi ab omnibus Hiſtoricis, atq; Poetis. Apoſtolus quoque refert carmen Epimenidis ad Titum 1.num.12. *Cretenſes ſemper mendaces.* Iniuſta autem illis nota ea eſt, ut eruditè probat Angelus Politianus in Miſcellaneis cap.35. quia Iovis, Deorum Gentilitatis facilè Principis, ſepulchrum Cretenſes oſtendebant, in eoq́ue demortui oſſa aſſervari apud ſe iactabant. Impudens autem mendacium Gentibus videbatur, quodq́ue Iovem ſuum Divinitate protſus exturbaret, eius oſſa, cinereſq́ue oſtendere, quem in cælis regnantem pro Numine colebant. Eſt enim validiſsimum telum, quod ex iſto ſepulchro Iovis arripit Lactantius, & in Gentiles intorquet, libro 1. Divinarum Inſtitutionum cap.11. [Quomodò igitur poteſt Deus alibi eſſe vivus, alibi mortuus? alibi habere templum, alibi ſepulchrum? Sciant ergo Romani; Capitolium ſuum, id eſt, ſummum caput Religionum ſuarum, nihil eſſe aliud, quàm inane monumentum.] Nihil negorij eſt, hæc ipſa ad Moyſen accommodare.

138 Portò quod legimus Deuterono.34. num.6. *Mortuus eſt ibi Moyſes ſervus Domini, iubente Domino, & ſepelivit eum,* ſcilicet *ipſe Dominus*; enm habet ſenſum, quem ſequitur Methodius apud Epiphanium, hæreſi 64. prope finem, & ipſe Epiphanius hæreſi 9. curatum videlicet funus fuiſſe per Angelos. Lege Serarium lib.1.in Ioſue cap.10.q.6.

Quod verò ſubiungitur in Deuteronomio: *Non cognovit homo ſepulchrum eius uſque in præſentem diem*; potiùs ad eximiā, & ſingularem Moyſis excellentiam, & gloriam redundare, egregiè ſcribit Philo libro 3.de Vita Moyſis. [Quòd ſepultus nullo præſente, non mortalibus nimirùm manibus, ſed immortalibus poteſtatibus: quòd non in Maiorum ſepulchro conditus, nempe monumentum præſtantius conſecutus, nulli mortalium perſpectū.] Ambroſius etiam humano quiddam maius, & auguſtius hoc exiſtimavit, lib.2. de Offic.cap.7. [Meritò æſtimatus eſt ſupra homines, ut & vultui eius nō poſſent intendere, & ſepulturam eius non repertam crederent.] Auctor ille de Mirabilibus Scripturæ libro 1.cap.35. hanc etiam attigit cauſam. [Mortis eius, & ſepulchri nemo conſcius erat, quatenùs illam faciem, quæ conſortio ſermonis Domini rutilaverat, mortis mærore repreſſam nemo videret.]

Quare concludo, ſi ullum periculum impenderet Moyſen pro Numine adorandi, pronior inde occaſio enaſci potuiſſet, quòd neq; ſepulchrum ipſius uſpiam cerneretur, nec ullum demortui veſtigiū in terris extaret. Atq; hinc fortaſſe fluxit, quod hæreſi 55. refert Epiphanius. *Qui in Arabia Petrea habitant, Moſem propter divina ſigna Deum putant, adorantq́ue ipſius imaginem.* 139

Si qua ergo diſceptatio, atque contentio fuiſſet inter Michaelem, & diabolum de Moyſi corpore humando, magis propenderem in ſententiam Genebrardi lib.1. Chronograph. fol.75. *Quia diabolus, ne Moyſes divinus homo, prophetico que maior haberetur, eum ſepeliri humano more pro ſuo iure* (qui mortis, corruptioniſq́ue habebat imperium, ad Hebræos 2.num.14.) *cupiebat, ut Iudæis eum redderet contemptiorem, minùſque præſtantem: cùm contrà Archangelus eius corpus, tanquam divinioris hominis, ſubduci vellet ex vivorum oculis, ſepeliriq́ue auguſtiore, nobilioreq́ue modo, quàm mortali.*

Verùm ſi ſcopus, & contextus Apoſtoli penitiùs inſpiciatur, cùm habeat apertum Scripturæ locum, quò alludere, quem ad ſuam ſententiam cōfirmādam, in hiſtorico ſenſu citare poſſit, cùm ipſiſsima verba, quæ illic habentur, hîc uſurpet Iudas; quid opus eſſet aliunde corrogare; & ubi auctoritas Canonica ſuppetebat, ex libris apocryphis haurire? ut dicebant illi Patres, quos initio laudavi: quāquam ea, quę Apoſtoli hauſerunt ex apocryphis, cùm ipſa per ſe erant certiſsima, tum ipſi ſua 140

ſua auctoritate & Canonica illa, & infallibilis certitudinis effecerunt.

141 Scopus igitur Apoſtoli eſt, novo quodam argumento, ex rara modeſtia Michaelis ducto, acriùs inſectari Hæreticorum petulantiam, qui nulli hominum generi parcunt, ſed vel ipſos Principes, & Magiſtratus probris, maledictiſque proſcindunt. Argumentum autem eſt huiuſmodi. Quod non audet præcellentiſsimus Angelus in dæmonem omni execratione digniſsimum, audere non debēr viles homunciones contra perſonas in altiſsimo dignitatis gradu collocatas: ſed Michael Archangelus, Princeps, & anteſignanus militiæ cęleſtis, atque adeò inter Angelicas poteſtates nulli ſecundus, nō eſt auſus maledicto perſtringere, & blaſphemiæ nota inurere diabolū, tametſi re ipſa blaſphemū, & in Dei maieſtatem cōtumelioſum; tātùm modeſtiſsimè dixit: *imperet tibi Dominus*, coerceat te, ac frænum tantæ procacitati inijciat mundi molitor Deus, cui velis nolis, tibi parēdum eſt: ergo iniquiſsimū eſt, infimæ notæ homulos, ſcelerumq́; maculis notatiſsimos, blaſphemare Principes, dignitatis excellentia, ſanctitateq́ue conſpicuos; eos denique petulantiſsimè maledictis inceſſere. Itaque duplex eſt in perſonis comparatio, ut notavit Feuardentius. Prima: ſi Michael Archangelus non eſt auſus, quis homo iure, audeat? Altera: ſi ne diabolus quidē, quāvis æternæ damnationi addictus, & in Deum cōvicia iactans, maledictis eſt proſcindendus; quo iure Magiſtratus, ac Principes proſcindantur?

142 Confirmatur hæc intelligentia huius loci ex altero, non dicam ſimili, ſed penè eodem, ut conſtat ex toto contextu, apud Sanctum Petrum in illa Epiſtola 2. cap. 2. num. 11. *Vbi Angeli fortitudine, & virtute cùm ſint maiores, non portant* (Græcè, *upheruſi*: non ferunt, non proferunt) *adverſum ſe execrabile iudicium.* Græcè, *blaſphemon criſin*, id eſt, non ſuſtinent præ modeſtia impingere vel ipſi dæmoni blaſphemæ procacitatis, & maledicentię notam; non proferunt adverſus eum verba execrationis; non audent ſententiam pronuntiare, qua eum blaſphemię damnent, qua illi tanquam blaſphemo convicientur; verentur illi imprecari ſupplicium blaſphemia dignum. Lege Iſidorum Clarium, Adamum, & Gagneium in eum Petri locum. Subiungit continuò Petrus, ut & hîc Iudas, latiſsimum diſcrimen inter hanc mirificam Angelorum modeſtiam, & procaciſsimam Hæreticorum petulantiam.

143 Cùm ergo hic ſit Apoſtoli ſcopus, hęc ſeries totius contextus; cùm ad confirmandum id ipſum, quod Iudas agebat, extet luculentum teſtimonium apud Zachariam cap. 30. cùm ibi Michael adverſus diabolum acerrimè diſceptet, atque confligat; cùm ipſiſsima verba Michaelis, ex Zachariæ loco deprompta, hîc recitētur; cùm cætera denique conveniant; rem mihi videtur quaſi acu tetigiſſe Venerabilis Beda, qui in Commentario huius Epiſtolę ait, unam, & camdem eſſe altercationem, concertationemq́ue, ibi à Zacharia, hîc ab Apoſtolo telatam.

144 Atque in primis, quod attinet ad perſonas diſceptantes, cùm utrobique diabolus disertè nominetur, de Michaele duntaxat poteſt eſſe dubitatio: ſed & Interpretes Zachariæ conſentiunt, & ratio ipſa perſuadet, Angelum Domini, de quo in illo cap. 3. numero 1 mentio fit, fuiſſe Michaelem. Eſt quidē Michael omnium cęleſtium ſpirituum pręſtantiſsimus, Princeps non ſolùm infimę Hierarchiæ, quod plerique concedunt; ſed omnino ſupremæ, quod eruditè probant Tena in cap. 1. ad Hebræos difficultate ultima, ſectio. 5. Serarius in cap. 5. Ioſue quæſt. 45. ubi etiam Magallanes, ſectione 3. annotatione 4. Fuit prætereà Michael Prępoſitus veteris illius Synagogę, ut & nunc præſidet Eccleſiæ. Perſpicuè id affirmat Sanctus Dionyſius de cæleſti Hierarchia cap. 9. Hieronymus libro 1. Commenta in Dani. cap. 10. & Gregorius libro 17. Moralium cap. 8. Vnde Pererius

libro 12. in Daniel. circa illa verba capitis 10. num. 13. *Ecce Michael unus de Principibus primis*, doctè ait. [Quoniam in confeſſo eſt, Michaelem præfuiſſe populo Hebræorum, totius orbis tunc nobiliſſimo, clariſſimo, Deoque chariſſimo, non eſt dubitandum, fuiſſe eum Principem omnium ſui ordinis.]

145 Si ergo populus ille erat Michaelis tutelę, fideique commiſſus, cùm diabolus non ſolùm dolis, ac technis armatus, ſed, quod erat magis timendum, cauſæ bonitate confiſus, & ſummo Sacerdoti, & populo univerſo dicam impingebat, & acerrima contentione adverſus eos decertabat, in illo cap. 3. Zacharię. Quis alius Angelus diabolo ſe fortiùs opponeret? quis ferventiùs cum illo diſceptaret? quis amantiùs populi defenſionem, patrociniũque ſuſciperet, quàm Michael, cui id ex officio incumbebat? Fuit itaque Michael Archangelus, qui apud Zachariam eum diabolo diſputavit.

146 Addo deinde, ibi veram interveniſſe diſceptationem, altercationemque, ibi rationum momentis ultrò, citròque acerrime pugnatum: hæc enim diſſenſio, hæc argumentorum obiectio, ac ponderatio, hæc refutatio, atque depulſio, ſpiritualis pugna eſt, quæ inter Angelos intercedit: quæ neſcio, quomodò ſolidè excogitari poſſit circa Moyſis cadaver patefaciendum: ſi enim cauſaretur diabolus, oportere tam ſancti viri oſſa honorificè in ſepulchro collocari, & palàm veneranda proponi; ex compoſito, & ab inſito fallendi artificio totum id emanare, liquidò proderetur. Quæ igitur ibi diſputatio? quę momenta rationum utrinque coniecta? At apud Zachariam gravis ſanè, & anceps intereeſſit Michaeli cum diabolo

147 concertatio: obſervat enim ibi Hieronymus, diabolum à dextris Pontificis rei, ſordidatique aſtitiſſe, hoc eſt, potiorem in iudicio obtinuiſſe locum, *quia vera* (inquit) *erat accuſatio*. Itaque cauſam ſuam acriter diabolus agebat: contendebat populum iure ſibi adiudicandum, ſupplicijſque addicendum; interim verò à miſera illa captivitate minimè liberandum, quia divinas leges violaverat, atque perfregerat. Iactabat etiam blaſphemias contra Deum, criminãdo, eum acceptatorem eſſe perſonarum, qui Angelos vel ſemel peccantes continuò ad Inferos detruſiſſet; populo verò illi, quotidie in eadem flagitia relabenti, toties ignoſceret. Atque iſta blaſphemia fuit, quam non ſuſtinuit Michael præ modeſtia dæmoni impingere: *non eſt auſus ei iudicium inferre blaſphemiæ*.

Iam verò verba illa, quibus Michael dęmonem criminantem, conviciantemque repreſsit, eadem omnino, ex Zacharia fideliter deſcripta, recitat Apoſtolus; non appẽdit, ſed numerat. Quanvis enim legamus apud Zachariam *increpet*, & *imperet* apud Iudam; ſed ſciamus, idem utrobique ſubeſſe verbum *epitimao*, ex Editione LXX. quam ferè citare ſolent Apoſtoli. Eſt autem eius verbi germana ſignificatio, ut obſervat Maldonatus Matth. 8. num. 26. & Marci 1. num. 25. cum obiurgatione quadam, & poteſtate, adiunctis minis imperare. Vnde idem prorſus verbum, & in eamdem ſententiam uſurpatum ab Evangeliſtis, quò vim eius omnem exhauriat, trifariam Vulgatus Latinè vertit: Matthæ. 8. num. 26. *Imperavit ventis, & mari*: Marci 4. num. 39. *Comminatus eſt vento, & dixit mari: tace, obmuteſce*: Lucæ 8. num. 24. *Increpavit ventum, & tempeſtatem aquæ*. 148

Minùs autem debet movere quempiam, hęc verba ab Apoſtolo attribui Michaeli, cùm conſtet apud Zachariam, ea affatum fuiſſe Deum, cap. 3. num. 2. *Et dixit Dominus ad Satan*. Vbi Ineffabile nomen *Iehova*, & Deo maximè propriũ, Hebraicè ſubeſt: quia ſcitum eſt in Scriptura, Angelos ſæpe Dei perſonam ſuſtinere, eaque tunc enuntiare, quæ nullatenùs ipſi Angelo, qui loquitur, ſed ſoli Deo, cuius vices gerit, poſſunt convenire: ut multis Scripturę teſtimonijs demonſtravi Deuterono. 32. nu. 12. Michaelem 149

autem

autem in hoc iudicio Dei perſonam egiſſe, liquidò conſtat, quia coram illo iudiciũ ipſum exercebatur, Zachar. 3. numero 1. *Et oſtendit mihi Dominus Ieſum Sacerdotem magnum ſtantem coram Angelo Domini.* Itaque non Dominus ipſe, ſed Michael Domini perſonam repręſentans, Satanam allocutus eſt. Sic vitatur durinſcula illa locutio. *Dixit Dominus ad Satan: increpet Dominus in te.* Quomodò enim ipſe Dominus Domini increpationem exoptaret?

150 Cùm tota hæc explicatio ſine ullis ſalebris placidiſsimè decurrat, tamen aqua in eo nobis hęret, quòd corpus Moyſi non in ſenſu proprio de corpore naturali, ſed in metaphorico de corpore myſtico, hoc eſt, de populo Iſraelitico, interpretemur. Quod videtur inauditum, valdeq; coactum. Sed cùm videamus alioqui totam explicationem leniſsimè fluere, neſcio, cur nobis hærendum ſit in hac ſalebra: ſuppetunt enim multę, iuſtiſsimęque cauſæ, cur Moyſes caput illius populi, cur populus viciſsim Moyſi corpus nominetur, ut diſertè hîc affirmavit Beda.

Principio namque vulgatiſsimum eſt in Scriptura, Principem populi, caput appellari. Oſeæ 1. num. 11. *Ponent ſibimet caput unum.* Amos 6. num. 1. *Optimates capita populorum.* Et ſexcentis alijs locis. Nullus verò unquã extitit Princeps, qui potiore iure, quàm Moyſes, caput ſui populi diceretur. Nam, ut eruditè probat ex Scriptura, & Patribus Bellarminus lib 5. de Romano Pontifice, cap. 9. ſimul in Moyſe concurrebant in ſupremo quodã gradu ea omnia, quorum ſingula Principem illum, & caput ſuę gentis effeciſſent.

151 Fuit enim Summus Pontifex; ex quo, tanquam ex capite, omnis in corpus derivaretur influxus. Liquet id cap. 11. Numerorum. Cùm enim ſolus non poſſet tãtam regere multitudinem, ac Dei iuſſu ſeptuaginta ſeniores elegiſſet; addit ſacer textus nu. 25. abſtuliſſe Dominum de ſpiritu, qui erat in Moyſe, & ſeptuaginta illis ſenioribus dediſſe. Quod rectè exponit Auguſtinus q. 18. in Numer. & Bellarminus lib. 4. de Romano Pontifice cap. 24. ablationem iſtam non ſignificare diminutionem ſpiritus in Moyſe, quia tunc nihil illi profuiſſet habere adiutores, ſi proptereà ipſe debilior factus eſſet: ſed voluit Deus oſtendere, in Moyſe reſidere totam auctoritatem; cæteros autem, ſi quam haberent, totam ab ipſo habere, tanquam à capite derivatam.

152 Fuit prætereà ſummus Legiſlator: nã & ſi lex illa vetus à Deo data erat; tamen, quia populus nõ a Deo, ſed à Moyſe eam acceperat, eius auctor Moyſes dicebatur. Ioan. 1. num. 17. *Lex per Moyſen data eſt.* Et cap. 7. num. 19. *Moyſes dedit vobis legẽ.* Imò verò etiã lex ipſa divina, lex Moyſis appellatur. Lucæ 2. num. 22. cap. 24. numero 44. & Ioann. 7. num. 23. Act. 13. numero 38. & cap. 15. num. 5. & proptereà, quæ in lege ſcripta, atque præcepta ſunt, ea dicitur Moyſes ſcripſiſſe, ac pręcepiſſe. Ioan. 8. n. 5. *In lege Moyſes mandavit nobis.*

153 Fuit etiam ſummus Rex, & Princeps temporalis, qui populũ illum ex AEgyptiaca ſervitute aſſeruit, & hoc titulo redemptionis iure fecit ſuũ. Proptereà enim Nazianzenus in Oratione ad Gregorium Niſſenũ, Principum Principem eum nominat. Fuit deniq; ſummus Iudex, Exod. 18. num. 13. *Sedit Moyſes, ut iudicaret populum.* Cuius in iudicando tanta extitit auctoritas, ut ſcripſerit Auguſtinus, q. 68. in Exod. *Sedebat iudiciaria ſublimitate ſolus, populo univerſo ſtante.*

154 Si ergo Moyſes tam multis titulis Pontificis, Legiſlatoris, Regis, atque Iudicis, erat caput illius populi; ſi populus ipſe nõ ſolùm Dei populus, ſed Moyſis etiam populus ore Divino dicebatur, Exod. 32. n. 7. *Peccavit populus tuus, quẽ eduxiſti de terra AEgypti*; ſi popularis multitudo, quibuſdam cõſtricta, & compacta nexibus, unũ efficit corpus, ad Rom. 12. nu. 4. *Ita multi unũ corpus ſumus.* Et 1. Cor. 10. n. 17. *Unum corpus multi ſumus.* Eleganter enim Tertullianus in Apologetico, c. 39. [Corpus ſumus de conſcientia religionis & diſci-

plinæ

plinæ unitate, & ſpei fœdere.] Vbi Pamellius numero 498. probat, corpꝰ pro cœtu populi uſurpari. Lampridius in Severo. *Corpora conſtituit Vinariorum*, &c. *& omnino omnium artium.* Extant etiam in Iure civili ad hoc probandum textus ſingulares, l. *Non tantùm.* ff. de Excuſationibus tutorum in Infortiato. *Non omnia corpora, vel collegia vacationem tutelarum habent.* Et l. *Quæ ex relationibus*, Cod. de Legibꝰ *Quibuslibet corporibus* (ubi Gloſſa explicat, *cœtus, aut communitates*) *aut Provinciæ, vel civitati donavimus.* Vide etiã l. *Rerum.* ff. de Vſucapionibus.

155 Si ergo corpus abſolutè poſitum, ſæpe idem eſt, atque communitas, quid mirũ videri debet, ſi populꝰ, cuius tot nominibus caput erat Moyſes, corpus Moyſis appelletur? Sic etiam Eccleſia vocatur corpus Chriſti ad Epheſ. 1. num. 23. *Quæ eſt corpus ipſius.* & cap. 4. num. 12. *in ædificationem corporis Chriſti.* cap. 5. num. 30. *Membra ſumus corporis eius.* 1. Corinth. 12. num. 27. *Vos eſtis corpus Chriſti, & membra de membro.* Ad Coloſſenſ. 1. num. 18. *Ipſe eſt caput corporis Eccleſiæ.* num. 24. *Pro corpore eius, quod eſt Eccleſia.*

Numerus 10.

Hi autem, quæcumque quidem ignorant, blaſphemant.

156 EXtat etiam huic gemina ſententia in illa Epiſtola 2. Petri cap. 2. num. 12. *In his, quæ ignorant, blaſphemantes*: hoc eſt, in myſterijs, quæ non attingunt, quę eorum captum ſuperant, aciemque prætervolant, blaſphemias effundentes. Adhuc enim Apoſtolus blaſphemam, atque procacem hæreticorum petulãtiam cum temperatiſsima Michaelis moderatione contendit. Michael ne ſceleſtiſsimum quidem diabolum, Inferorum fornacibus addictum, Deo ipſi convicia̅ntem, adverſus eius populum multa nefariè molientem, auſus eſt maledicto perſtringere: hos autem, parum eſt Magiſtratus, & Principes probris inceſſere: non hîc conſiſtit eorum impudens, atque effręnata procacitas: etiam ipſa ſacroſancta Religionis myſteria, quæ illi, cùm planè ſint belluinis ſenſibus affixi, & in cœno voluptatum hęrentes, atq; adeò prorſus ſtupidi, ne cogitatione quidem informant; omnia tamen ex ſuo captu metientes, quę ſenſibus non aſſequuntur, non modò non credunt, ſed blaſphemijs etiam proſcindunt. Sic myſterium ſanctiſsimæ Trinitatis prorſus non attigerunt, ac proinde blaſphemijs lacerarunt Arius, Eunomius, Macedonius, atque Sabellius. Venerandum Euchariſtiæ Sacramentum, & ignorarunt ſimul, & blaſphemarũt Berengarius, Vviclephus, Zuinglius, Oecolampadius, &c.

Quæcumque autem naturaliter, tanquam muta animalia, norunt, in his corrumpuntur.

CVm omnes ſuas cogitationes ad 157
res viliſsimas, & ſordidiſsimas abiecerint; cùm nihil, niſi craſſum; & pecuinum, ſapiant; cùm pecudum ritu ea duntaxat magno æſtiment, quæ ſenſus titillant; cùm naturaliter omnia voluptate metiantur: Gręcè *phyſicos*, ideſt, cùm ſola natura, & experientia ſenſuum duce, inſtar belluarum rationis expertium, nullo conſilio, nulla ratione, multò verò minùs cæleſti aliqua luce, ſed cæco, ac belluino naturæ impetu ferantur; quid inde conſequetur? Imò verò quid mali non cõſequetur? Remoto pudoris, ac Rationis fræno, perditiſsimè in omnes ſe libidines inſatiabiliter ingurgitant; & nõ ſecùs, ac porci lutulentiſsimi, in cœnoſo illo libidinis fœtore ſe ipſos miſerè provolvunt. Sęd quia ſæpius iam de effuſiſsima Hę-

reticorum luxuria mentionem fecimus, hic etiam verecundo ſilentio pudori conſulamus.

158 Hieronymus, ſive hunc, ſive alterum quàm ſimillimum Petri locũ ex illa Epiſtola 2. cap. 2. numer. 12. ita recitat lib. 1. contra Iovinianum cap. 24. *Iſti, quaſi irrationabilia iumenta, in ventrem, & libidinem proni ſunt.* Nec infrequens eſt in ſacra Scriptura, libidinoſos cum belluis comparare; maximè verò cum equo, qui, ut ſcribit Ariſtoteles lib. 6. de Hiſtoria Animalium cap. 23. ſalaciſsimus, & impotentiſsimus eſt; aut cum mulo, qui apud Veteres, ut auctor eſt Pierius lib. 12. laſcivum, ſpurcumque hominem, tanquam aptiſsimum hieroglyphicum, exprimebat. Hieremiæ 5. num. 7. *In domo meretricis luxuriabantur: equi amatores, & emiſſarij facti ſunt: unuſquiſque ad uxorem proximi ſui hinniebat.* Pſal. 31. num. 9. *Nolite fieri, ſicut equus, & mulus.* Tobiæ 6. num. 17. *Qui coniugium ita ſuſcipiunt, ut Deum à ſe, & à ſua mente excludant, & ſuæ libidini ita vacent, ſicut equus, & mulus.* Vbi obſerva, eo quaſi ad iru patefieri ianuam ad tã effuſam luxuriam, quia homo claudit oculos ad ea intuenda, quæ frenare, & continere poſſent libidinis impetum, Deumque à ſua cogitatione prorſus excludit. Sic impudici illi ſenes Daniel. 13. num. 9. *Everterunt ſenſum ſuum, & declinaverunt oculos ſuos, ut non viderent cælum.*

159 Illud etiam hìc obſervandum eſt, nunquam ſalaciſsimos equos tranſilire eos, quos natura conſtituit, fines; hæreticos autẽ omnia iuris, ac pudoris repagula perfringere; omnes naturę ipſius leges pervertere; in omni ſe luxuriæ, etiam præpoſteræ, cœno volutare. Narrat Ariſtoteles lib. 9. de hiſtoria Animalium, cap. 47. equum cum matre coire nunquam: cùm verò aliquãdo tectis oculis quidam admiſſus eſſet matri; poſteàque detracto velo, matrem agnoviſſet, ſeſe ex alto mõte præcipitem egiſſe. Eamdem hiſtoriam refert Plinius lib. 8. cap. 42. Addit etiam Varro lib. 2. de Re ruſtica, cap. 7. priuſquàm ſe præcipitaret, perorigam, qui coegerat, ut matrem iniret, ab ipſo equo calcibus, ac dentibus laceratum.

Id verò, quia leviſsimum duco, ne attingerem quidem, niſi ab ijs, quibus lin- 160
gua, non pect us ſapit, magni fieri animadverterem. Corrigit Tigurina Vulgatum; & pro *muta*, ſubſtituit *rationis expertia*; alij, *irrationalia*. Id ſcilicet ignorabat Interpres: quaſi verò *logos*, non utrumque ſignificet, ſermonem videlicet, & mentem: unde *alogа*, animãtia dicuntur, quæ & mente, & ſermone carent. Quia ergo utrumque ſignificatum vidit Interpres ea voce comprehendi, ut utrumque nobis enuntiaret, ipſiſsimas voces Græcas hìc *muta animalia*, apud Petrum verò cap. 2. numer. 12. *irrationabilia pecora* vertit. Neq; id abhorret ab elegantiũ Latinorũ uſu: nã apud Ciceronẽ rationis expertes animantes, non ſemel *mutæ* nominantur: quia nimirum, ut ſcribit Ariſtoteles 4. de Hiſtoria Animalium cap. 9. & notum eſt vel pueris, ſermo proprius eſt ratione utẽtis hominis. Hęc enim duo ſunt præclarà munera, nobis divinitus conceſſa, quibus à cæteris ſecernimur animantibus, ratio, & quaſi nuncius quidam rationis, & interpres ſermo. Lege Lorinum in id Sapientię 11. num. 16. *Colebant mutos ſerpentes.* Græcè, *aloga herpetà.*

Numerus 11.

Væ illis, qui in via Cain abierunt.

INtonat hæreticis formidan- 161
dũ illud *væ*, toties illis à Prophetis intentatum: & vulgari denotat Hebraiſmo, eos exprimere hæreſiarcharum mores, quorum ſe diſcipulos profitentur: abire enim, aut ambulare in vijs alicui*, eſt illius veſtigijs inſiſtere, illũ vita, & moribus imitari. De perverſo Rege Achaz legimus 4. Reg. 16. n. 3. *Ambulavit in via Regum Iſrael*, ideſt,

coluit

coluit idola, ſicut illi coluerũt. Cõtrà verò de ſanctiſsimo Rege Ioſaphat, 3. Reg. 22. num. 43. *Ambulavit in omni via Aſa patris ſui*: & de piiſsimo Iofia, 4. Reg. 22. num. 2. *Ambulavit per omnes vias David patris ſui*. De filijs Samuel, 1. Reg. 8. num. 3. *Non ambulaverunt filij illius in vijs eius*. Itaq; Hæretici in via Cain abierunt, hoc eſt, expreſſerunt mores illius imitando, ingreſsi ſunt eãdem viam, quam Cain reliquit notatam, atq; impreſſam errorum veſtigijs.

162 Fuit nimirùm Cain primus hæreſiarcha, in quem aptiùs multò, quàm in Marcionem, quadraret celebre illud Polycarpi dictum: *agnoſco primogenitum Diaboli*. Si enim hęretici *ex patre diabolo* ſunt, Ioannis 8. num. 44. atque adeò filij diaboli, 1. Ioann. 3. num. 10. primus diaboli filius, primogenitus diaboli iure Gentiũ appellabitur. Atque huc reſpexit Polycarpi Magiſter Ioannes, cùm agens de Cain, Epiſtola 1. cap. 3. num. 12. ait, *Non ſicut Cain, qui ex maligno erat*. Græcè, *ec tu poneru*: cum articulo emphatico, *ex illo maligno*, nempe ex diabolo: de quo paulò antè dixerat idem Apoſtolus cap. 2. num. 13. & 14. *Vicistis malignum*. Græcè, *ton poneròn*. & cap. 5. num. 17. *malignus non tangit eum*. Eadem enim voce diabolus deſignatur Matth. 13. num. 19. *Venit malus* (Græcè, *ho poneròs*, ille malig-

163 nus) *& rapit, quod ſeminatum eſt in corde eius*. Quem apertiùs expreſsit Luc. cap. 8. num 12. *Venit Diabolus, & tollit verbum de corde eorum*: & Marcus cap. 4. numer. 15. *Venit Sathanas, & aufert verbũ*. Quare quod obſecramus in oratione Dominica, *ſed libera nos à malo*, Græce *apò tu poneru*, Tertullianus libro de Fuga in perſecutione cap. 2. vertit, *erue nos à maligno*: & ſubdit: *tunc enim eruimur Diaboli manibus, cùm illi non tradimur in tentationem*. Sic interpretantur ea verba Chryſoſtomus, Theophilactus, & Eutymius in Matthæum cap. 6. Cyrillus Hieroſolymitan. Catech. 5. Niſſen. de oratione Dominica, Divus Ambroſius lib. 5. de Sacramentis capite 4. Caſsianus Collatione 9. capite 23. & Petrus Chryſologus ſermone 67.

Quòd autem Cain fuerit primogenitus Diaboli, & primus hæreſiarcha, teſtatur expreſsè Paraphraſis Hieroſolymitana in cap. 4. Geneſ. num 8. circa illa verba, *dixitque Cain ad Abel fratrem ſuũ, egrediamur foras*. [Cùmque egreſsi eſſent ambo in agrum, reſpondit Cain: (ideſt, ſic exorſus eſt loqui) non eſt iudiciũ, nec iudex, nec ſæculum aliud, nec merces bona pro iuſtis, nec pœna pro impijs: nec Dei miſericordia creatus eſt mũdus, &c.] Attende blaſphemum hæreſiarchani: & vide, quàm peſtiferum venenum innocentiſsimo Abeli faucibus afſlare molitetur. Atque ab hoc Hæreſiarcha proſeminatos fuiſſe hæreticos quoſdam, qui Caini, ſive Cainani cognominarentur, auctores ſunt Philaſter de Hęreſibus cap. 38. Irenæus lib. 1 cap. 35. Theodoretus lib. 1. Hæreticarum fabularum, Epiphanius hæreſi 38. 164

Et errore Balaam mercede effuſi ſunt.

VNo verbo complexus eſt Beda ſenſum huius loci. [Errore Balaam effuſi ſunt, qui pro amore terreſtrium commodorum, veritatem, quam ipſi norunt, impugnant.] Eſt autem *effundi*, laxas habenas cupiditati remittere. Lege Delriũ ad illa Geneſ. 49. num. 4. *effuſus es, ſicut aqua*. 165

Sed pro clariore horum verborum expoſitione, ſciendum eſt, Balac Moabitarum Regem, cùm Hebræorum arma formidaret, ad Balaam hariolum, quaſi ad ſacram anchoram, confugiſſe. Erat hic, ut ſcribit Auguſtinus ſermone 103. de Tempore, [Famoſiſsimus in arte Magica, & in carminibus noxijs præpotẽs. Niſi enim experimenta plurima præceſsiſſent, quòd frequẽter maledictis hoſtẽ vertiſſet armatum, non utique præſumpſiſſet Rex, hoc poſſe fieri ſermonibus, quod ferro, & acie

vix poſſet.] Legavit ergo ad eum Rex ſe-
niores, & maiores natu, habentes pre-
tium divinationis in manibus, Numero-
rum 22. num. 7. qui illi ſuo nomine renũ-
tiarent: *Veni, & maledic populo huic, quia*
fortior me eſt. Mercedem itaque iniquitatis
amavit: correptionem verò habuit ſuæ væſa-
niæ ſubiugale mutum animal hominis voce
loquens, 2. Petri 2. num. 15.

166 Igitur cùm omnino perſuaſum habe-
ret, populum illum, non niſi à Deo prop-
ter peccata deſtitutum vinci poſſe, Regi
conſilium dedit, Numerorum 24 nu. 14.
Dabo conſilium, quid populus tuus populo
huic faciat. Et quanvis eo loci non expli-
cet hoc conſilium ſacer textus, alibi ta-
men explicuit, & Ioſephus libro 4. An-
tiquit. cap 6. diſertis verbis expoſuit. [Si
brevem victoriam de illis conſequi quæ-
ritis, hoc conſilio voti compotes efficiam.
Filiarum formoſiſsimas, quę pulchritudi-
ne ſua ſpectantium caſtitatem expugnare
poſsint, quantùm fieri poteſt, cultas, ac
ornatas mittite, ut prope caſtra obverſen-
tur; & ubi cupidine captos viderint, ſe
proripiant: cùmque rogatæ fuerint, ut ma-
neant, non annuant, niſi perſuaſis, ut re-
lictis patrijs legibus, & cultu Dei, Moa-
bitarum Deos venerẽtur: ſic enim Deum
iratum ſibi reddent.] Eadẽ prodit Theo-
doretus quæſt. 45. in Numer. & in eo li-
bro cap. 31. num. 15. ſic ait Scriptura.
Cur fæminas reſervaſtis? Nõne iſtæ ſunt, quæ
deceperunt filios Iſrael ad ſuggeſtionem Ba-
laam, & prævaricari vos fecerunt? Et Apo-
calyp. 2. num. 14. *Habes illic tenentes do-*
ctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere
ſcandalum coram filijs Iſrael, edere, & for-
nicari.

167 Enim verò etiam citra Dei offenſam,
quã incurrentes Hebręi cęleſti robore, ac
præſidio nudati ſunt, pernicioſiſsimum
ſanè fuit Balaami conſilium: nihil enim
ita retundit robur militare, nihil ſic ner-
vos virtutis incidit, ac libido. Caſtra dicta
ſunt, auctore Iſidoro lib. 9. Etymol. c. 3.
quem plerique ſequũtur apud Biſciolam
lib. 4. Horarum ſubceſsivarum cap. 12.
[Caſtra, quaſi caſta: nam nunquam ijs in-
tererat mulier.] Congruenter cecinit il-
le alter.

Caſtra peto, valeatque venus, valeant-
que puellæ.

Lipſius lib. 5. de Militia Romana Dialo-
go 18. recitat hanc Germanorum legem.

Non erit in noſtris nobiſcum fæmina
caſtris:
Qui reus extiterit, ſpolijs nudatus abibit
Turpiter, & naſo mutilabitur illa re-
ſecto.

Tertullianus in exhortatione ad caſti- 168
tatem cap. 12. tanquam omnino certum
ponit, milites caſte vixiſſe. Apud Roma-
nos quidem, ut auctor eſt Dio, lib. 60. &
Cornel. Tacit lib. 14. Hiſtoriarum, mili-
tes etiam uxores habere legibus vetaban-
tur: legis cauſam affert lib. 3. [Ineſſe enim
mulierum comitatui, quæ pacem luxu,
bellum formidine morentur.] Sed eſt in-
ſignis locus apud Valerium Maximum
lib. 2. cap. 7. [Exhauſta erubeſcenda ſenti-
na ſcortorum è caſtris Scipionis, Roma-
nus exercitus, qui paulò antè metu mor-
tis turpi ſe fœderis macula aſperſerat, erec-
ta virtute, acrem illam, & animoſam Nu-
mantiam incendijs exuſtam ſolo æqua-
vit.] Vides Romanos milites enervatos
libidine? Vides rurſus caſtitate confirma-
tos, & erectos?

Et in contradictione Corè perierunt.

RECTè item exponit Beda. [Contradi- 169
ctione Corè, qui vivus ad inferna
deſcendit, intereunt, quicumque appeti-
tu indebiti primatus ſe ſe àb unitate ſan-
ctæ Eccleſiæ ſecernunt.] Nota eſt ex li-
bro Numerorum cap. 16. ſeditio adverſus
Moyſen, & Aaronem concitata, cùm
Corè, qui erat de tribu Levi, ſummum
Sacerdotium affectaret, atque adeò non
ſolùm animo, ſed re ipſa audacter iam
præſumeret: ibi numero 10. *Vt vobis*
etiam Sacerdotium vendicetis: Dathã verò,
& Abiron dominatum in totum popu-
lum occupare per tyrãnidem molirentur:

dirupta namque eſt terra ſub pedibus eorum, numero 32. *& aperiens os ſuum devoravit illos, deſcenderuntque vivi in infernum.*

Simili faſtu omnes hæretici turgent; ſimiles apud inferos luent pœnas. Sapienter enim Irenęus libro 4. cap. 43. [Qui exurgunt contra veritatem, & alteros adhortãtur adverſus Eccleſiã Dei, remanẽt apud inferos voragine terrę abſorpti.] Cyprianus verò Epiſtola 65. ad Rogatianũ: [Qui auſi ſunt ſuperbire, & cervicem ſuã extollere, & Sacerdoti Præpoſito ſe adæquare, hiatu terræ abſorpti, ac devorati pœnas ſtatim ſacrilegæ audaciæ perſolverunt, ut probaretur, Sacerdotes Dei ab eo, qui Sacerdotes fecit, vindicari.]

170 Notabile documentum, quo diſcimus, multò acerbiores, & atrociores pœnas dare, qui in Dei miniſtros iniurioſi, contumaces, ac rebelles extiterunt, quàm qui propriè in Deum ipſum aliquod facinus perpetrarunt. Etenim in Idolatras, qui vitulum aureum adoraverant, gladio animadvertere ſatis habuit Deus, Exod. 32. numer. 28. At in ſeditioſos iſtos ignis ſævus exarſit, vivoſque terra dehiſcens repentè deglutijt, horrẽdo ſpectaculo, æternis flammis comburendos. Obſervat hoc Chryſoſtomus in illud Apoſtoli ad Hebręos 13. numero 17. *Non gementes:* [Gemitus (inquit) Pręlati ob inobedientiam ſubditi, invocat Dominum, qui ſeveriùs ulciſcatur. Papę, quantum periculũ!] Et Chryſoſtomi ſectator Theophilactus ibidem: [Niſi correxeris inobedientiam tuã, ingemiſcet adverſum te ad Deum; quod maiorem pœnę, ac ſupplicij pyram accendit, acriùs vindicẽ, & punitorem Deũ permovens.] Lege Interpretes in ea verba Pſalm. 105. num. 17. *Irritaverunt Moyſen in caſtris.*

171 Editur verò hîc à Beato Iuda maximè propria Hęreticorum nota: omnes primatum affectant, imperiumque in cæteros arripiunt, 3. Ioannis num. 9. Sic Apoſtolus hæreticum quemdam notat, ac deſignat: *is, qui amat primatum gerere.* Vbi ſemel hæc peſtis animum occupavit, vix ullum fidei locũ relinquit. Elegãter Lactantius lib. 7. Divinarum Inſtitutionum cap. 1. [Qui ambitione inflati, aut amore potentiæ inflammati, omne ſtudium ſuũ ad honores acquirendos contulerunt, nec ſi Solem quidem ipſum geſtemus in manibus, fidem commodabunt ei doctrinæ, quæ illos iubet, omni potentia, & honore contempto humiles vivere.] [Diverſis locis (inquit Auguſtinus tom. 9. lib. de Paſtoribus, cap. 8.) ſunt diverſæ hæreſes, ſed una mater ſuperbia omnes genuit.] Itaque rectè ab eodem Sancto definitur hæreticus tom. 6. lib. de Vtilitate credendi cap. 1. [Qui alicuius temporalis commodi, & maximè gloriæ, principatuſque gratia, falſas, ac novas opiniones vel gignit, vel ſequitur.] Hoc Eccleſiaſtica rota teſtatur, & exemplis confirmat hiſtoria. De Valentino hæreſiarcha ſcribit Tertullianus libro adverſus Valentinianos cap. 4. [Speraverat Epiſcopatum Valentinus, quia & ingenio poterat, & eloquio: ſed alium ex martyrij prærogativa, loci potitum indignatus, de Eccleſia authenticæ regulę abrupit.] Sed ne in re perſpicua multus ſim, pete plura exempla è Bellarmino tom. 1. lib. 4. de Notis Eccleſiæ capite 13.

Numerus 12.

Hi ſunt in epulis ſuis maculæ, convivantes ſine timore, ſemetipſos paſcentes.

HÆreticorum ingluviem, ac voracitatem carpit: gurgites iſti, ac heluones, nati abdomini ſuo, non ſolùm in tenebroſis popinis, atque gurguſtijs ventrẽ inferciunt; ſed cùm templa etiam frequẽtant, intrepidè, ſecurè, ac ſine ullo pudore in omne ſe ciborum genus ingurgitãt, maioribuſq; poculis ſe laceſſunt. 172

Gagneius hîc, & ab eo mutuatus Magallanes ad Titum 2. verſ. 1. ita Græca

reddiderunt. *Hi ſunt in convivijs veſtris, tanquam confragoſa in mari ſaxa, & caverноſæ rupes, vobiſcum intrepidè conveſcẽtes.* Ego quidẽ etſi nõ diffiteor, *ſpilades* rupes ſignificare, delitеſcentes ſub aquis pelagi, & naufragij periculũ creantes; hiſq; egregiè hęreticos denotari, ad quos, tanquam ad ſaxum, qui imprudentes adhæreſcunt, fidei naufragium miſerabiliter faciunt; tamen multò meliùs Interpretem vertiſſe, ad veritatẽ mihi perſuadeo. Primò, quia illi ipſi, qui occaſionem ſępe captant ab Interprete deſciſcendi, Eraſmus, Vatablus, Iſidorus Clarius, Tigurina, & Arias Montanus, hìc cum eo mirificè conſentiunt.

173 Deinde, quia nomen alterum affine, ſcilicet *ſpilos*, quod maculam item ſignificat, & ſaxum, huic ex æquo reſpondens apud Petrum, certum eſt ex altero nomine ibidem adiuncto, ſerieque tota contextus, non cavernoſas rupes, ſed labes, ac ſordes ſignificare. 2. Petri 2. numer. 13. *Coinquinationes*, (Græcè, *ſpili*) *& maculæ, delicijs affluentes, in convivijs ſuis luxuriãtes.* Eodemque ſenſu uſurpatur ab Apoſtolo vox *ſpilos*, ad Epheſ. 5. num 27. *Non habentem maculam*: & compoſitum *aſpilos*, hoc eſt, immaculatus, 1. Timoth. 6. numer. 14. & in hac ipſa Epiſtola Iudę num. 23. dicitur *maculata tunica*, Gręcè *eſpilomenon.*

174 Denique in ſpurciſsimos Borboritas omni libidinum cœno inquinatiſsimos, nomen labis, & maculæ aptiſsimè quadrat. Lege, quæ adnotavi ſuprà ad illa verba numer. 4 *Transferentes in luxuriam*: & num. 8. *carnem quidem maculant.* Nũc accipe, quæ de iſtorum convivijs ſcribit Epiphanius hæreſi 25. [Larga, & opipara edulia, carnis eſum, & vini potum apponunt: ex hoc ubi compotarunt, & venas ſatietate impleverunt, ad œſtrum ſe convertunt.] Pudet recitare, quæ deinceps adiungit Epiphanius. An non iſti turpiſſimæ, ac ſordidiſsimę maculæ meritò nominentur?

Eſt autem illud obſervatione digniſsimum, apud Epiphanium commaculatos iſtos Borboritas etiam turpificato ſuo cõvivio, vel potiùs obſcœnæ luxuriæ, plauſibile charitatis, ac dilectionis nomen, quaſi velum quoddam, obtendiſſe. Subeſt enim in Epiphanio Græca vox *agape*, quã hic uſurpat Iudas: & quanvis propriè ſignificet charitatem; Latinus tamen Interpres apud Petrum, *convivium*; hìc verò *epulas*, ſcientiſsimè vertit. Auguſtinus tom. 4 libro de Fide, & operibus cap. 25. legit, *in dilectionibus veſtris.* Regia retinet Gręcam vocem *in Agapis.*

Atque ut convivium convivio, & cha 175
ritatem charitati, hoc eſt, adumbratę, fucatæ, & libidinoſę, ſolidam, caſtam, & temperantem opponamus, adſcribam aurea Tertulliani verba in Apologetico cap. 39. [Cęna noſtra de nomine rationem ſui oſtendit: vocatur enim *agape*, id quod dilectio penes Græcos eſt. Quantiſcumque ſumptibus conſtet, lucrum eſt, pietatis nomine facere ſumptum: ſiquidem inopes quoque refrigerio iſto iuvamus. Nihil vilitatis, nihil immodeſtię admittit: non priùs diſcumbitur, quàm oratio ad Deũ prægustetur: editur, quantum eſurientes capiunt: bibitur, quantum pudicis eſt utile: ita ſaturantur, ut qui meminerint, etiã per noctem adorandum Deum ſibi eſſe: ita fabulantur, ut qui ſciant Dominum audire: æquè oratio convivium dirimit.] Atque hæc eſt illa dominica cœna, cuius meminit Apoſtolus 1. Corinth. 11. num. 18. à Sanctis Patribus *agape* iure optimo vocata: de qua eruditiſsimè noſter Iuſtinianus in Commentario illius loci, & Baronius tom. 1 ann. Chriſti 57. à cap 103. uſque ad 111. Bellarm lib. 5. de Euchariſtia, qui eſt primus de Sacrificio Miſſæ, c. 1. Maldonatus Matth. 26. num. 26. Lorinus Actuum 2. num. 46.

Simile quidpiam extitit apud Roma- 176
nos, minùs in hac parte hæreticis impuros: ſcribit enim Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. [Convivium etiam ſolenne Maiores inſtituerunt, idque Chariſtia appellaverunt, cui præter cognatos, & affines

nemo interponebatur: ut ſi qua inter neceſſarios querela eſſet orta, apud ſacra menſæ, & inter hilaritatem animorum, fautoribus concordiæ adhibitis, tolleretur.]

Nubes ſine aqua, quæ à ventis circumferuntur.

177 TRes itē his pauciſsimis verbis edūtur Hæreticorū notę. Prima eſt, intolerātiſsima ſuperbia, qua inſtar leviſsimarum nubium in altum extolluntur: videlicet non ab Spiritu divino impoſito, ſed à ſe ipſis inſolenter aſſumpto magiſterio. Iob 11. num. 12. *Vir vanus in ſuperbiam erigitur*: quemadmodùm nubes ſine aqua altiùs elevantur. Vanus Hebraicè dicitur *nabub*. Vertit Tigurina, *vir inanis*. Pagninus, *vacuus*. Regia, *concavus*. Ille ſcilicet, qui nihil intùs habet ſoliditatis, ſed turgidus, & inflatus mera vanitate tumet. Subeſt idē verbū, ubi deſcribitur altare, Exod. 27. n. 8. *Nō ſolidum, ſed inane, & cavū interinſecùs facies illud*. Graviterq́; Hieronymus citans ea verba 2. Petri 2. num. 18. *Superba enim vanitatis loquentes*, lib. 1. contra Iovinianum ait. [Deſcripſit ſermo Apoſtolicus Iovinianum loquentem buccis tumentibus, & inflata verba trutinantem.] *Eſt os Hæreticorum loquens ingentia*, Danie. 7. nu. 8. *Os loquens magna, & blaſphemias*, Apoc. 13. n. 5. *Os eorū loquitur ſuperba*, in hac Epiſtola num. 16. Sic Simō dicebat, ſe eſſe aliquem magnum, Act. 8. num. 9. &, ut ibi refert Lorinus ex Hieronymo in cap. 24. Matthæi, arrogantiſſimè aſſerebat. *Ego ſum ſermo Dei, ego Paracletus, ego omnipotens, ego omnia Dei*. Vide ventoſiſsimam, & inaniſsimam nubem.

178 Secundò, cùm vapores cogantur in nubes ad terram irrigandam, præcones divini verbi nubes fœcundiſsimæ ſunt, Iſai 60. n. 8 & verbū ipſum in arcano ſermone pluviæ comparatur Deuteron. 32. numero 2. Eccleſ. 39. num. 8. Iſai. 55. nu. 10. Iob. 29. num. 22. ad Hebræos 6. num. 7. At Hæretici *nubes ſunt ſine aqua*. Quadrat mirificè in eos illud Proverb. 25. nu. 14. *Nubes, & ventus, & pluviæ non ſequentes*. 2. Petri 2. n. 17: *Hi ſunt fontes ſine aqua, & nebulæ turbinibus exagitatæ*.

Tertiò denique inaniſsimæ iſtæ nubes, inconſtantiæ flatibus impulſæ, leviter huc illuc circumferuntur. Quo ſymbolo Hæreticorum mutabilitas ſapientiſſimè denotatur. Subeſt eadem vox *nephele*, id eſt, nubes, apud Petrum: ſed Vulgatus *nebulæ* ibi ſcientiſsimè reddidit, quia nubes iſtæ cùm ſteriles ſint, & inanes, ac nullo pluviæ rore fœcundentur, in obſcuras degenerant nebulas, quæ luci ſolis officiunt, terrę́que caliginem offundunt.

Hic ego vel ipſos Hęreticos teſtes, ac 179
iudices appello: ipſa enim veritas etiam ab invitis confeſsionem extorquebit, quanta fluctuent inconſtantia, quàm turbulentis inter ſe diſsidijs digladientur, quàm ſæpe ijdem non modò diverſa, verùm etiam pugnantia, doceant. Scitè reſpondiſſe fertur Dux Saxoniæ Federicus, noſſe ſe, quid tunc crederent Lutherani; quid anno ſequente crediturι eſſent, divinare non poſſe. Vide Lorinum 2. Petri 3. num 16. Protheos quidem illos, Chamæleontes, Euripos meritò appellaveris; aut ſi quid aliud eſt, quo tantam poſsis exprimere levitatem. Fluctuantes circumferūtur omni vento doctrinæ, ad Epheſ. 4. numero 14. Sapienter ait Tertullianus libro de Pręſcriptionibus cap. 42. [Mētior, ſi non etiam à regulis ſuis variant inter ſe, dum unuſquiſque proinde ſuo arbitrio modulatur, quę accepit, quemadmodùm de ſuo arbitrio ea cōpoſuit ille, qui tradidit.] Vide Irenęum lib. 1. cap. 5. & Hilarium lib. 7. de Trinitate.

Arbores autumnales, infructuoſæ, bis mortuæ, eradicatæ.

COmmunis hęc eſt omnium Hęreti- 180
corum nota. Fucata pietatis ſpecie imperitorum tenent oculos, inaneſque vulgi rumuſculos conſectantur. Sed

ômnis illa oſtentatio virtutis nihil eſt, niſi larva, atque præſtigiæ; re ipſa ſunt homines profligatiſsimi, deſperatiſsimique.

Solent Prophetæ comparare impios amænifsimæ arbori, quæ florum venuſtate, foliorum tegmine, fructuumque ubertate ornata, in ſublime exurgit: ut cùm mox repentè ſucciditur, quàm caduca ſint humana omnia, & quàm citò defloreſcāt, agnoſcatur. Mundus enim arridet, ut ſæviat; extollit, ut deprimat; blanditur, ut fallat. Danie. 4. à numero 8. uſque ad 12. Pſalm. 36. n. 35. Ezechiel. 17. num. 24. Hęretici verò, etiam tunc cùm amæniſsimè florent, flores illi meræ præſtigiæ ſunt: arbores ſunt autumnales, quæ non primo vere, ut frugiferę ſolent; ſed intempęſtivè, extremo ſcilicet autumno, flores emittunt; qui mox decutiuntur ineuntis hyemis aſperitate, ipſæque arbores, tanquam omnino ſteriles, ignibus addicuntur.

181 Vocantur autem *bis mortuæ*, quia primò emoriūtur, cùm nullum iam fructum proferunt; deinde cùm ferro excisæ, aut radicitus evulſæ, in ignem conijciuntur. Matth. 3. num. 10. *Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.* Sic Hæretici ſemel moriuntur, cùm unà cum fide gratiam amittunt: incurrunt verò ſimul ſecundam mortem, id eſt, reatum pœnę ſempiternę, cùm Divina ſententia perculſi flammis illis ultricibus adiudicantur, velut ſarmenta è vite precisa, quæ igni traduntur, & ardent, Ioannis 15. num. 6. Hæc eſt illa mors ſecunda toties intentata in Apocalyp. c. 20. num. 14. *Miſsi ſunt in ſtagnum ignis: hæc eſt mors ſecunda.* & cap. 21. num. 8. *Pars illorum erit in ſtagno ardenti igne, ac ſulphure, quod eſt mors ſecunda.*

182 Sunt denique arbores eradicatæ, quæ nullam prorſus ſpem aliquando revireſcendi relinquūt. *Lignum enim habet ſpem: ſi præciſum fuerit, rurſum vireſcit, & rami eius pullulant*, Iob 14. numero 7. ſecùs verò, ſi fuerit radicitus evulſum. Vt plurimū Hæretici, ſic offendunt, ut penitus cadāt, ad Romanos 11. num. 11. *Cadet ſuperbus, & corruet*, Hier. 50. num. 32. *Qui non crediderit, condemnabitur*, Marci 16. num. 16. *Imò qui non credit, iam iudicatus eſt*, Ioannis 3. num. 18.

Numerus 13.

Fluctus feri maris, deſpumantes ſuas confuſiones.

FEri epitheton non mari, 183
ſed fluctibus adiacet, ut perſpicuè conſtat ex Gręco. Amphibologiam vitavit Tigurina. *Vndæ efferæ maris deſpumantes ſua ipſorū dedecora.* Editio Syriaca. *Fluctus vehementes maris.* Inſignis hîc editur ab Apoſtolo Hęreticorum nota. Non ſecùs ac fluctus horribiles, ſæva ventorum tempeſtate concitati, Hæretici turbulenti ſunt, factioſi, ac ſeditioſi: ubique tragœdias excitant, omnia perturbāt, cælo terram miſcent, terra cælum. Eleganter has humani generis peſtes, Eccleſiæ furias, regnorum faces, vel potiùs ardentes Inferorum tedas, depingit teſtis oculatus Perpinianus Oratione 8.

Verùm decumanì iſti fluctus, qui ter- 184
ram abſorbere, & cęlo ipſi ruinam minitari videntur, brevi intervallo diſpulſi, in graciles ſpumas evaneſcunt. Proverbiorum 10. num. 25. *Quaſi tempeſtas tranſiens non erit impius.* Eccleſ. 40. num. 13. *Sicut tonitruum magnum in pluvia, perſonabunt.* Quàm horribilem ſonitum, quàm ſtupendum fragorem edit tonitruum ingens, è nubibus diſploſum? Aſt ubi repentino illo fulgore perſtrinxit oculos, ſonitus etiā prætervolat momento aures, admiratione obſtupefactas. Sapienter Beda in huius Epiſtolæ Commentario. [Perverſi doctores fluctus feri ſunt in ſemetipſis inquieti, tumidi, tenebroſi, & amari: pacem Eccleſiæ ſemper impugnare non ceſſant; ſed inſtar tumentium undarum, quantò altiùs ſe ſuperbientes attollunt; tantò ampliùs confuſi, quaſi in ſpumas leviſsimas diſſolvuntur.]

185 Similis locus eſt Iſaiæ 57. num. 10. *Impij autem, quaſi mare fervens, quod quieſcere non poteſt, & redundant fluctus eius in conculcationem, & lutum.* Nunquam Hæretici, quaſi mare ſæviſsimis vẽtis agitatum, quieſcere poſſunt; novarum rerum fluctus aſsiduè volvũt, procelloſaſque in Eccleſiam tempeſtates excitant. [Quemadmodùm marini fluctus (inquit Hieronymus in cap. 57. Iſaiæ) revolvuntur ad littora, atque iterum reſorbentur, & in ſe fracti lutum efficiunt, quod pedibus conculcatur; ſic impij æternæ conculcationi ſubiacebunt.]

186 Hoc nimirum eſt, ſuas confuſiones deſpumare. Sicut enim fluctꝰ ad terram alliſi feriunt ſtabilitatem littoris, ibique confracti ſpumas agunt, ac in ſe ipſos revoluti littus quidem lavant, ipſi tamen lutum inter ſpumas, ſordeſque trahunt: ſic ſtat Eccleſia, velut altiſsimis defixa radicibus rupes, cuius ſumma fluctus Hęreticorum ne attingunt quidem, infima ſic verberãt, non ut eam commoveant, aut ſtabile littus quoquomodo labefactent, ſed illud potiùs eluant, ipſique ſpumis, ac ſordibus lutulenti, immundique frangantur. Neque ab hac confuſione abludit, quod obſervat Gloſſa in illa verba 2. Petri 2. numero 17. *Hi ſunt fontes ſine aqua.* [Vbi fons eſt, inquit, ſine aqua, ibi lutũ & erroris, & peccati: nec lavat, ſed coinquinat.]

Sydera errantia.

187 Mali homines, & ſeductores (inquit Apoſtolus 2. Timoth. 3. num. 13.) *proficient in peius, errantes, & in errorem mittentes.*

Exiſtimat Caietanus, nullatenùs intelligendas eſſe hic ſtellas errantes, cæleſtibus infixas orbibus, quas Planetas dicimus, quoniam regulares, & conſtantes ſunt earum motus; ſed impreſsiones, & exhalationes igneas in aere generatas, quas Ariſtot. 1. Meteororũ, *ſtellas diſcurrentes* vocat: quibus aptè ſignificantur Hæretici, ut non ſolùm varius, & inſtabilis, ſed momentaneus etiam illorum ſplendor denotetur.

Et quidem Apocalyp. 8. num. 10. & cap. 9. num. 1. ubi dicuntur ſtellæ de cælo cecidiſſe, id eſt, impreſsiones inflammatæ, quemadmodùm de Phaetonte loquitur Ovid. 2. Metamorph. 188

Volvitur in præceps, longoque per aera tractu
Fertur, ut interdum de cælo ſtella ſereno,
Etſi non cecidit, potuit cecidiſſe videri.

Ibi ſtellarum nomine Hæreſiarchas interpretatur Viegas in cap. 8. Apocalyp. ſect. 11. & Bellarminus in oratione habita in Scholis, tomo ultimo præfixa, elegãter comparat cum decidua ſtella Lutherum. Quid enim aliud eſt, ſtellam de cælo cadere, niſi hominem cæleſti vitæ addictũ, à terra longiſsimo intervallo remotum, ſacri cęlibatus ſplendore, ac puritate micantem, ſubitò ad terrenas delicias delabi, mortali coniugio implicari, in carne, & ſanguine volutari?

Verùm hanc Caietani explicationem refellit textus Græcus, quem ipſe ſolet unicè admirari. Vocantur enim Græcè, *aſteres planetæ.* At nullus, quem ſciam, dixerit, aereas iſtas faculas, ſubitò ardeſcentes, planetas nominari. Et quanvis veriſsimum ſit, quod de ſeptem planetis ſcribit Plinius lib. 2. cap. 6. [Septem ſydera ab inceſſu vocamus errantia, cùm errent nulla minùs illis.] Tamen, quia non eũdem ſemper tramitem tenent, non eumdem ſemper ortum, & occaſum habent, & modò ocyùs, modò tardiùs circumaguntur, aptiſsima ſunt levitatis, ac inconſtantiæ ſymbola. Eccleſ. 27. num. 12. *Homo ſanctus in ſapientia manet, ſicut Sol: nam ſtultꝰ, ſicut luna, mutatur.* Exponit hoc copioſiſsimè Beda. [Sydera errantia, quæ ſunt ſeptem, nunquam in eodem loco, ubi pridie fecerant, ortum, vel occaſum faciunt; ſed modò ad infima Zonæ brumalis deſcendunt, modò ad alta Zonæ ſolſtitialis aſcẽ- 189

dunt;

dunt; modò mediam Zonæ æquinoctialis lineam repetunt. Sic nimirùm, ſic ſunt Hæretici.] Sed de Hæreticorũ inconſtantia ſatis multa ſuper illa verba numeri 12. *Nubes ſine aqua, quæ à ventis circumferuntur.*

Quibus procella tenebrarum ſervata eſt in æternum.

EXpoſui hæc verba ſuprà, dum explicarem illa numeri 6. *Vinculis æternis ſub caligine reſervavit*: contuliq́ue eum illis 2. Petri 2. num. 17. *Quibus caligo tenebrarum reſervatur.*

Numerus 14.

Prophetavit autem & de his ſeptimus ab Adam Enoch, dicens.

190 FVit Enoch ſeptimus ab orbe condito Patriarcha, cuius generationis ſeries contexitur à Moyſe cap. 5. Geneſis. Adam enim genuit Seth, Seth autem Enos, Enos Cainan, hic autem Malaleel, & hic Iared, qui fuit pater Enoch.

De Enoch affirmat Apoſtolus ad Hebræos 11. num. 5. *Quòd teſtimonium habuit, placuiſſe Deo.* Extat hoc teſtimoniũ Geneſis 5. num. 24. *Ambulavitq́ue cum Deo.* Vbi obſervãdum eſt, ambulare cum Deo, ſeu, quod idem eſt, coram Deo, idiomate Hebraico idem prorſus eſſe, ac piè, ſanctéque vivere, atque adeò placere Deo. Nam, ut eiſdem penè verbis ſapientiſsimè prodiderunt Auguſtinus in Soliloq. cap. 14. & Boethius libro 5. de Cõſolatione Philoſophica, proſa 6. [Magna nobis indicta eſt neceſsitas probitatis, qui cuncta facimus ante oculos iudicis cuncta cernentis.]

191 Sed agè, huius notabilis Hebraiſmi luculenta exempla proferamus. Verba illa Geneſis 5. num. 24. *Ambulavitq́ue cum Deo*, ſcientiſsimè tranſtulerunt LXX. *beneplacuit Deo*: & Eccleſiaſticus, cap. 44. num. 16. *Enoch placuit Deo.*

Sic Geneſis 6. nu. 9. *Noe cum Deo ambulavit.* Vbi etiam LXX. reddiderũt. *Noe placuit Deo.* Et cùm ipſe Deus vellet, Abrahamum ad eximiam, & excellentem virtutis ideam informare, hæc illi tradidit præcepta vivendi, Geneſis 17. num. 1. *Ambula coram me, & eſto perfectus.* Vbi etiam LXX. *Complace coram me, & eſto inculpabilis, ſeu irreprehenſibilis.* Quod vertit Vulgatus ſecutus LXX. Pſalm. 114. nu. 9. *Placebo Domino in regione vivorum*, Hebraicè legimus, *ambulabo corã Domino.*

Mirabile ſanè eſt, quod de Enoch refert Irenæus lib. 4. cap. 30. [Enoch ſine circumciſione placens Deo, cùm eſſet homo, Dei legatione ad Angelos fungebatur.] Nam ad quos tandem Angelos, tanquam Dei nuntius, & interpres legaretur? Ad cæleſtes ne illos ſpiritus, qui clara Dei viſione fruebantur, mortalis homo mandata perferret? an ad apoſtatas Angelos, ut mox inſinuat Irenæus? Sed ſciendum eſt, Angelorum nomine Principes viros intelligi, quorum nefarias libidines ſub nomine *filiorum Dei* Moyſes deſcribit Geneſis 6. num. 2. ad quos monendos, & à flagitijs revocandos, nuntius, ac præco amandatus fuerit Enoch. Lege Commentarium Feuardentij in Irenæum. 192

Enim verò cùm iam Enoch ſexageſimum quintum ſupra trecenteſimum annum ageret, *non apparuit, quia tulit eum Dominus*, Geneſ. 5. num. 24. *Translatus videlicet eſt, ne videret mortem*, ad Hebræos 11. num. 5. Et, ut ſcribit Irenæus loco indicato, [Conſervatur vivus uſque nunc, teſtis futurus Iudicij Dei.] Hanc autem Catholicam veritatẽ, quę Enoch docet adhuc eſſe ſuperſtitem, ex verbo Dei expreſſo, & ex perenni, atque orthodoxa Sanctorum Patrum traditione demonſtrant eruditiſsimi viri, Maluenda libro 9. de Antichriſto cap. 1. Feuardentius in Irenæum lib. 4. cap. 30. Ribera ad Hebræos 11. num. 16. Suarez tom. 2. in 3. P. diſp. 55. ſect. 2. 193

ſect. 2. Lorinus Sapientiæ 4. verſu 10. Viegas in cap. 11. Apocalyp. Commentario 5.ſect.4. Tena in cap.11.ad Heb.difficultate 4.ſect.2.

194 Sed ubi nam ille degat, paucis abhinc annis Patrum noſtrorum memoria cœptum eſt in dubium revocari ab Eugubino, nonnulliſque alijs, qui eius opinioni ſubſcripſerūt, exiſtimantes, aquarum eluvione, qua obrutus eſt orbis terrarū, abolitum ſimul, & penitus vaſtatum fuiſſe terreſtrem Paradiſum. Mihi conſtans, atque perpetua Sanctorum ſententia placet, in eum Paradiſum translatum initio fuiſſe, iuxta id Eccleſiaſt.44. numero 16. *Enoch placuit Deo, & translatus eſt in Paradiſum, ut det Gentibus pœnitentiam:* & in eodem Paradiſo etiam num Divinitus conſervari. Totum hoc argumentum tractavit Maluenda in libro de Paradiſo cap.87.tam eruditè, atque copioſè, ut nihil ſuprà: ubi non modò citat Patres, ſed Recentiores etiam omnes Scripturarum Interpretes: quare hoc etiam labore lubens ſuperſedeo.

195 Iam quod ad hāc prophetiam attinet, quam ex Enoch laudat Iudas, quibuſdam pronuntiatis aperiam ſententiam meam. Cenſeo primò, convinci non poſſe ex iſto loco, hanc prophetiam fuiſſe ab Enoch aliquo libro expreſſam,& litterarum monimentis conſignatam; ac non potiùs ſola traditione apud Iudæos cuſtoditam, & veluti per manus à Maioribus ad poſteros traductā. Sic enim recitat Paulus Actuū 20.num.35. verba illa Chriſti, *Beatius eſt magis dare, quàm accipere*, à nullo Evangeliſta ſcriptis prodita, ſed ſola traditione accepta. Et 2.Timoth.3.num.8. edit nomina Magorum, qui Moyſi reſtiterunt, nuſquam aliàs in ſacris litteris memorata. Vide Serarium hîc, Michaelem de Medina lib.6. de recta in Deum Fide, cap.24.& Iuſtinianum diſp.2. de Epiſtolis Apoſtolicis cap.2.num.5.

196 Secundò exiſtimo, vero ſimilius eſſe, ſacra quædam monumenta litteris conſignata Enoch ad poſteros tranſmiſiſſe, unde hoc vaticinium Apoſtolus deprompſerit. Hoc pronuntiatum evincit aſſenſus priſcorum Patrum. Auguſtinus ait lib.15. de Civitate cap.23. [Scripſiſſe nonnulla divina Enoch, illum ſeptimum ab Adamo, negare non poſſumus.] Origenes etiam homi.ultima in Numeros, teſtatur, Enoch ſcripta quędam prophetica poſteris reliquiſſe. Id ipſum probat ex profeſſo acerrimus aſſertor Prophetiarum Enoch, Tertullianus libro de Habitu muliebri, toto cap.3.ubi contendit,ea monumenta aſſervata fuiſſe in arca ab eluvione mūdi, aut poſteà afflatu Spiritus Sancti à Noe memoriter redintegrata. His adſtipulantur Hieronymus in libro de Script. Eccleſiaſticis, & in cap.1. Epiſtolæ ad Titum, Clemens Alexādrinus lib.6. Stromatum, Didymus, & Beda in Commentario huius loci, Athanaſius in Synopſi, & Procop.Gazæus in cap.38.Geneſis.

Exiſtimo tertiò, librū iſtū Canonicum 197
Enoch iniuria temporum intercidiſſe, & iam tunc non extare, cùm Iudas hanc Epiſtolam ſcribebat, ſed Apoſtolo vaticinium hoc, aut traditione Maiorum, aut Spiritus Sancti revelatione innotuiſſe. Si enim eo tempore extaret hic liber, fuiſſet haud dubiè valde nobilis, celebriſq; apud Iudæos, tum propter auctoris antiquitatem, & famam, tum quòd in eo libro res admodùm memorabiles, & admirabiles continerentur. Quare,ut doctè argumentatur Pererius tomo 1. in Geneſim lib.7. quæſt.6. & Torniellus anno Mundi 623. aliquam eius libri mentionem reperiremus apud Philonem, aut Ioſephum, diligentiſſimos, atque curioſiſſimos antiquitatum Iudaicarum Scriptores. Et quidem 198
generatim multos ſacros libros interijſſe, multa veteres ſcripſiſſe Prophetas, quæ non extant, ex Regum hiſtoria manifeſtè convincunt Pineda in Salomone libro 1. cap.1.n.3. Torniellus anno Mundi 2583. numero 12. & Serarius in Prolegom. cap.8. quæſtiuncula 14. Vnde verba illa, quæ ab Evangeliſta Matthæo cap.27. numero 9. citantur ex Hieremia, cùm tamē

apud

apud Hieremiam nuſquam reperiantur, iure affirmant Turrianus lib. 2. pro Epiſtolis Pontificijs cap. 13. & Serari. 2. Machab. quæſtiuncula 20. ſumpta eſſe ex aliquo, qui intereiderit, Hieremiæ libro. Nominatim enim Hieremiam alios, præter eos, quos habemus, ſcripſiſſe libros, expreſſe legimus 2. Machab. 2. num. 1.

199 Cenſeo quartò, Enochi librum à tanto Propheta ſynceré ſcriptum, fabulis poſteà reſperſum, erroribuſque contaminatum, ſive à Iudæis, ſive ab Hæreticis, in vulgus editum fuiſſe, adulterinumque partum pro vero, genuinoque ſuppoſitum. Moveor, quia in libro Enoch, quem Veteres citaverunt, multa fabuloſa continebantur, quæ Prophetam Spiritu Sancto afflatum ſcripſiſſe, nefas eſt exiſtimare. Refert enim Origenes, in eo multa falſa, & ſuperſtitioſa contineri de nominibus, & occultis virtutibus ſtellarum, de Gigantibus ex Angelorum commixtione cum mulieribus procreatis, de calidis lacrymarum fontibus ex Angelorum ocu-
200 lis profluentibus. Quare liber ille Enoch, ut apocryphus, à Patribus reijcitur: diſertèque affirmat Auguſtinus, multa fuiſſe in illo depravata, ſicut videmus etiam Canonibus, & Cõſtitutionibus Apoſtolorum ſimilem calamitatem accidiſſe. Auguſtini verba ſunt libro 15. de Civitate Dei, cap. 23. [Vnde illa, quæ ſub eius nomine proferuntur, & continent iſtas de Gigantibus fabulas, quòd non habuerint homines patres, rectè à prudentibus iudicantur, non ipſius eſſe credenda: ſicut multa ſub nominibus & aliorum Prophetarum, & recentiora ſub nominibus Apoſtolorum, ab Hæreticis proferũtur.] Et lib. 18 cap. 38. [Proferuntur quædam, quæ ipſorum eſſe dicuntur, ab eis, qui pro ſuo ſenſu paſsim, quod volunt, credunt: ſed ea caſtitas Canonis non recepit. Non quòd eorum hominum, qui Deo placuerunt, reprobetur auctoritas; ſed quòd iſta eſſe non credantur ipſorum.]

201 Quintò denique exiſtimo: etiam ſi Beatus Iudas hauſiſſet hoc vaticinium ex apocrypho illo libro, iam vitiato, ac depravato, quòd Apoſtolo certa revelatione conſtaret, vaticinium immune omnino, illibatum, & integrum extare, ut ab Enoch ſcriptis proditum eſt; nullam propterea cæteris commentis malitioſè adſperſis auctoritatem conciliaret, nihilque inde fuiſſe depromptum, ipſius vaticinij ſanctitatem, ac certitudinem imminueret. Hæc ultima propoſitio ex ipſis terminis perſpicua eſt. Neq; enim infallibilis veritatis lux alienis tenebris obſoleſcere, aut infuſcari poteſt. Lege, quæ adnotavi in prolegomenis, ubi egi de huius Epiſtolæ auctoritate.

Numerus 15.

Ecce venit Dominus in ſanctis millibus ſuis facere iudicium contra omnes, & arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impiè egerunt, & de omnibus duris, quæ locuti ſunt contra Deum peccatores impij.

Tota ſententia perſpicua eſt, 202
item ut eſſe debuit popularis concio, primaque ſub initiũ naſcentis orbis commemoratio extremi Iudicij, ut Propheta iam tum in vitia ruentibus frænum timoris inijceret. Itaque diſertis teſtatur verbis, Iudicium univerſale aliquando futurum; deſcribit deinde, qua maieſtate, & frequentia ſtipatus Iudex adveniet: poſtremò, in quæ præſertim ſcelera diligenter inquiret, quæ flagitia ſeriò vindicabit.

Tantùm itaque adverto, teſtatiſsimum 203
eſſe in ſacris litteris, cùm Chriſtus ad iudicandum veniet, non ſolùm adfuturum ſeptum, & vallatum Sanctorum millibus, ſed omnium etiam cæleſtium ſpirituum corona einctum, & ſtipatum, ut comitatus ipſe divinam Iudicis poteſtatem,

aucto-

auctoritatemque ante oculos ponat. Sic enim Regem, alicuius magnæ rei cauſa in publicum procedentem, omnes Regalis curiæ Magnates, omnes miniſtri proſequuntur. Ita legit præſentem locum Cyprianus in libro de lapſis ad Novatianum. [Ecce venit cū multis millibus nuntiorū ſuorum.] Id eſt, Angelorum. Et Danic. 7. ubi iudicantis thronus graphicè depingitur, legimus num. 10. *Millia millium miniſtrabant ei, & decies millies centena millia aſsiſtebant ei.* Expreſſeque Matth. 25. num. 31. *Cùm autem venerit Filius hominis in maieſtate ſua, & omnes Angeli cum eo, tunc ſedebit ſuper ſedem maieſtatis ſuæ.* Zachar. 14. num. 6. *Et veniet Dominus Deus meus, omneſque Sancti cum eo.* Vbi Hieronymus. *Manifeſtè*, inquit, *de ſecundo Salvatoris prædicatur adventu.* Iſaiæ 3. numero 14. *Dominus ad iudicium veniet cum ſenibus populi ſui, & Principibus eius.* Pſal. 49. num. 4. *Advocabit cælum deſurſum, & terram diſcernere populum ſuum: congregate illi Sanctos eius.*

204 Accedit etiam illa ratio, quia Apoſtolis, & Apoſtolicis viris peculiari quadam ratione iudiciaria poteſtas attribuitur, nam in illo die futuri ſunt tanquam ſupremi Iudicis aſſeſſores. Matth. 19. numero 28. *Cùm ſederit Filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim Tribus Iſrael.* 1. Corinth. 6. numero 2. *An neſcitis, quoniā Sancti de hoc mundo iudicabunt?* Et quaſi parum dixiſſet, adiecit num. 3. *Neſcitis, quoniā Angelos iudicabimus?* Lege Suarez to. 2. in 3. Part. diſputat. 57. ſectio. 4. & Hieronymum Plati libro 2. de Bono ſtatus religioſi, capite 17. Imò & Iuſti omnes iudicio quodam approbatiónis impios iudicabunt. Sapientiæ 3. numero 8. *Iudicabunt nationes.* Pſalm. 149. numero 9. *Vt faciant in eis iudicium conſcriptum:* (Id eſt, divinitus conſtitutum, atque decretum, & quaſi monumentis conſignatum, atque adeò nulla unquam oblivione delendum) *gloria hæc eſt omni-*
205 *bus ſanctis eius.* Arguent etiam damnatos, palàmque traducent Sancti iudicio comparationis. Nam ſi *viri Ninivitæ ſurgent in iudicio cum generatione iſta, & condemnabunt eam*, Matthæ. 12. numero 41. quid ſancti viri facient? quantos in illo publico totius orbis theatro peccatoribus rubores eijcient? Aurea ſunt in hanc ſententiam Auguſtini verba in libro Meditat. capite 4. [Tot iudicibus inops aſtabo, quot me præceſſerunt in opere bono: tot arguentibus confundar, quot mihi præbuerunt bene vivendi exempla: tot convincar teſtibus, quot me monuerunt proficuis ſermonibus, ſeque imirandos iuſtis dederunt actionibus.]

Numerus 16.

Hi ſunt murmuratores queruloſi, ſecundum deſideria ſua ambulantes.

HAnc etiam Hæreticorum 206
notam Petrus expreſsit in illa Epiſtola 2. cap. 3. num. 3. *Iuxta proprias concupiſcentias ambulantes.* Eſt verò atrox, formidandaque; & quolibet alio ſupplicio longè ſeverior Dei vindicta in peccatores, ſinere eos abripi, atque efferri turpiſsimis cupiditatibus, atque adeò in fœdiſsima ſcelera præcipites ruere. Hoc enim eſt, ſecundū deſideria ſua, & proprias concupiſcentias ambulare. Pſal. 80. n. 12. *Et nō audivit populus meus vocem meam, & Iſrael non intendit mihi: & dimiſi eos ſecundum deſideria cordis eorum, ibunt in adinventionibus ſuis.* Act. 14. nu. 15. *Dimiſit omnes gētes ingredi vias ſuas:* hoc eſt, ſubtrahēdo efficacem gratiā, permiſit eas belluino ſuò more, & naturę corruptę ritu, ac effręnatarū cupiditatū impetu vivere. Paſsiones enim rabidæ, & indomitæ, ſi ſemel excutiāt Rationis iugum, horrendum dictu eſt, quò ſe proripiāt, ac proijciant, in quàm immania, ac deteſtāda flagitia hominē pręcipitē

agant. Sapient. 4. num. 12. *Inconſtantia*
concupiſcentiæ (Græcè *rembaſmos*, circum
rotatio, vertigo, turbo) *tranſvertit ſenſum*,
in gyrum rotat, infatuat, ac dementat. 1.
Corinth. 7. num. 31. *Præterit enim figura*
huius mundi. Græcè, *paragetæ*. Explicat
Budæus in Commētarijs linguæ Græcæ,
tranſverſos agit.

207 Sed nullibi relucet magis, quàm ſint
crudeles belluæ, & in hominem truculen
tæ, noſtræ ipſorum effrænes cupiditates,
quàm in cap. 1. Epiſtolæ ad Romanos.
Cum enim Philoſophi illi ſciētijs exculti,
Deum agnoviſſent; & non ſicut Deum
decet, honorem illi detuliſſent, quia po-
tiùs gloriam incorruptibilis Dei in viliſsi-
ma, & contemptiſsima animalcula com-
mutaſſent, ac proinde quadrupedes beſ-
tias, mutoſque ſerpentes pro numine co-
luiſſent; eos, quos parū erat, pro tā atroci
iniuria Deo illata, acerbiſsima luere ſup-
plicia, urſis, ac leonibus diſcerpendos, vo
randoſque tradi; aut fulminibus exani-
matos, patefactis terræ clauſtris, infero-
rum faucibus abſorberi; ſeveriore alia
pœna mulctavit Deus, ad Romanos 1.
num. 24. *Propter quod tradidit illos Deus*
in deſideria cordis eorum. & num. 26. *Prop*
tereà tradidit illos Deus in paſsiones igno-
miniæ. Deſideria igitur, cupiditateſque
noſtræ, quibuslibet truculentiſsimis fe-
ris truculentiores, quibuslibet atrociſsi-
mis ſupplicijs atrociores, & nocentiores
nobis ſunt.

208 Qui autem ſuis cupiditatibus efferun-
tur; qui honoribus, divitijs, voluptati-
bus ardenter inhiant, ſi alterum videant
eadem conſectari, celeriùs antevertere,
opportunitatem fruendi præripere; ſe ve-
rò fruſtrari, ac ludificari; in querelas, &
detractiones erumpunt. Pſalm. 58. num.
16. *Famem patientur, ut canes: ſi verò non*
fuerint ſaturati, & murmurabunt. Exem-
pla alia ſatis idonea murmurationis ortæ
ex fraudata concupiſcentia, peti poſſunt
Exod. 16. num. 7. Numer. 14. numer.
2. Matth. 20. num. 11. Actuum. 6,
num. 1.

Et os eorum loquitur ſu-
perba.

GEnuina eſt omnium Hæreticorum 209
nota: ſe ipſos faſtuoſè venditant,
magnificeèque iactant; ſeſquipedalia ver-
ba effutiunt; turgida, ac vehementer in-
flata crepant. Græca vox *hyperonga* ſic ex-
primitur à Regia, *prætumida*. & 2. Petri 2.
num. 18. *Superba enim vanitatis loquentes*.
Vbi Græcè ſubeſt eadem vox. Vertit Hie
ronymus libro 1. in Iovinianum, *loquun-*
tur verba tumentia. Eraſmus, & Tiguri-
na, *vehementer faſtuoſa*. Lotinus, *intole-*
rabilia, ac ſupra modum turgida. Eamdem
vocem uſurparunt LXX. Daniel. 11. nu.
36. ubi Vulgatus habet, *adverſus Deum*
Deorum loquetur magnifica. Editio Vatica
na LXX. *loquetur ingentia*. Græcè, *hype-*
ronga. Id, quod univerſè impijs attribuit 210
Scriptura: qui ut plurimùm arroganter
ſolent, ac ventoſè deblaterare. Pſalm. 16.
num. 10. *Os eorum loquutum eſt ſuperbiam*.
Pſalm. 34. num. 26. *Qui magna loquun-*
tur ſuper me. Ita correxit Editio Latina
caſtigata: mendoſè enim legebatur, *ma-*
ligna. Pſalm. 37. numer. 17. *Super me mag*
na locuti ſunt. Daniel. 7. numer. 8. *Os lo-*
quens ingentia. & num. 20. *Os loquens grā-*
dia. Apocalypſ. 13. num. 5. *Os loquens*
magna. Eòdem etiam ſpectat illud Iacobi
3. num. 5. *Lingua modicum quidem mem-*
brum eſt, & magna exaltat. Græcè, *me-*
galauchei. Eraſmus, & Vatablus, *magnifi-*
cè ſe iactat. Regia, *magna gloriatur*. Gag-
neius, *impotenter ſe gerit*. Senſus enim eſt:
puſilla quidē eſt linga; ſed turgida, & iac-
tabunda, inſolentiſsimè ſe effert, grandia,
ac prętumida faſtuoſè deblaterat, excitat
tumultus, totos ſępe populos, & regna,
inter ſe commiſcet.

Agè verò, non ſuperba modò, atque 211
tumentia, ſed pluſquàm Sathanica verba
Ducum, ac Principum familię Gnoſtico-
rum, in quos invehitur Iudas, audiamus.
Retuli nonnulla Simonis Magi ſuprà nu-

mero

mero 12. ad illa verba, *nubes ſine aqua, quæ*
à ventis circumferuntur: de eodem ita ſcri-
bit Irenæus libro 1. cap. 20. [Docuit ſe-
metipſum eſſe, qui inter Iudæos quidem
quaſi Filius apparuerit; in Samaria autem
quaſi Pater deſcenderit; in reliquis verò
Gentibus quaſi Spiritus Sanctus adventa-
verit: eſſe autem ſe ſublimiſsimam virtu-
tem, hoc eſt, eum, qui ſit ſuper omnia
Pater.] Luciferum illum ſuperborũ om-
niũ caput, tam ſuperba de ſe iactaſſe nuſ-
quam legimus, ut ſe ſupremum numen eſ-
ſe diceret; & modò Deum Patrem, modò
Filium, modò denique Spiritum Sanctũ,
212 ſuperbiſsimè ſe eſſe aſſeveraret. Audi
etiam pluſquàm Thraſonica verba Lu-
theri, qui inter recentiores Gnoſticos fa-
miliam ducit: ea recitat Feuardentius in
Commentario huius loci. [Hîc ſto, hîc
glorior, hîc triumpho. Hîc inſulto Papi-
ſtis, & omnibus dictis hominum, quan-
tumlibet ſanctorum. Nihil curo, ſi mille
Cypriani, mille Auguſtini, mille Eccle-
ſiæ contra me ſtarent. Nolo doctrinam
meam iudicari à quocumque, nec ab Epiſ
copis, neque ab Angelis omnibus.] Ve-
rùm ne portentoſis blaſphemijs cartas in-
ficiam⁹, qui plura noſſe avet de dæmonia-
ca Lutheri ſuperbia, legat Maluendam
lib. 2. de Antichriſto cap. 6.

Mirantes perſonas quæſtus cauſa.

213 DVæ ſimul hîc produntur notæ Hæ-
reticorum: primò enim ſunt accep
tatores perſonarum; deinde pecuniarum
avidiſsimi. Sapienter utrumque vitiũ cõ-
iungit Apoſtolus: quia Hæretici eorum
gratiam blanditijs, & lenocinijs aucupan-
tur, à quibus pecuniam ſe extorquere, &
auri vim corradere poſſe ſperant. Eos aſ-
ſentatores iſti, palponeſque turpiſsimi
magnificis titulis exornant; illos ingenio-
ſos, facundos, ac divinos propemodùm
appellant; ſummum illorum ingenium,
felicisſimamque memoriam demirari ſe
fingunt; ad res eximias, atque heroicas
natos eſſe prædicant. Sic aſſentariunculis
ineſcatos argento ſubtiliter emungunt.
Verè ſunt Hæretici, ut eos vocat Martyr
Ignatius Epiſt. 3. [Alienorum appetito-
res, pecuniarum rapaces, & quaſi vorti-
ces.] Nã, ut ſcribit Irenæus lib. 1. c. 1. [So-
los illos docent, qui grandem mercedem
pro talibus myſterijs præſtare poſſunt.]
Idẽ Irenæus lib. 1. c. 9. refert, quẽadmodũ
Hæreſiarcha quidam Marcus ſe ſe blandi-
tijs in locupletiſsimarum matronarũ gra-
tiam ſenſim inſinuabat, ut aurum ab illis
exprimeret. [Maximè circa mulieres va-
cat; & hoc circa eas, quæ ſunt honeſtæ, &
circumpurpuratæ, & ditiſsimæ, quas ſæpe
adducere tentans, dicit blãdiens eis, &c.]
Poſteà ſubdit, magnam cum hoc artificio
divitiarum copiam collegiſſe.

Quod ad loquendi modũ ſpectat, imi- 214
tat⁹ eſt in hoc loco Iudas LXX. qui, quod
Hebraico dicitur idiomate, acceptare per-
ſonas, ſolẽt Græcè exprimere, *thaumazin*,
id eſt, *mirari*. Deut. 10. nu. 17. *Qui perſonã*
non accipit. LXX. *non miratur*. 2. Paral. 9.
nu. 7. *Non eſt apud Deum iniquitas, nec per-*
ſonarum acceptio. LXX. *neque mirari per-*
ſonam. Proverbiorum 18. numero. 5. *Ac-*
cipere perſonam impy, non eſt bonum. LXX.
mirari perſonam impÿ. Iſaiæ 9. numero 15.
qui locus mirificè quadrat in Hæreticos,
agit enim de Prophetis docentibus men-
dacium, *qui beatificant populum ſeducen-*
tes. Vbi LXX. *qui facies admirantur*. Et
Naaman ille Syrus, militiæ Princeps,
magnus, & honoratus apud Regem,
4. Regum 5. numero 1. vocatur à LXX.
tethaumaſmenos proſopo, id eſt, *cuius*
perſonam omnes mirabantur. Pete, ſi pla-
cet, alia exempla ex Pineda Iob 22. ver-
ſu 8. num. 5.

Hanc item avaritiæ, & adulationis 215
notam inuſſit Hæreticis Apoſtolus Pe-
trus in illa Epiſtola 2. capite 2. nume-
ro 3. *Et in avaritia fictis verbis de vobis*
negotiabuntur. Eamdem illis paulò antè
inuſſerat Iudas, numer. 11. *Errore Balaam*
mercede effuſi ſunt. Sic Phariſæi oratio-
nes longas orantes comedebãt domos vi-

duarum, Matth. cap 23. num. 14. Contrà verò Paulus neque aſſentationem, neque avaritiam ſectatus unquam eſt. 1. Theſſalonicenſ. 2. num. 5. *Neque enim aliquando fuimus in ſermone adulationis, ſicut ſcitis; neque in occaſione avaritiæ, Deus teſtis eſt.* Græcè, *en propháſi.* Quam vocem vertit Eraſmus, Regia, & Tigurina, *prætextum.* Tertullianus lib. 5. contra Marcionem cap. 20. *cauſationem.* Propriéque ſignificat colorem aliquem illitum, velumque quaſi obtentum prætexendæ cupiditati.
216 Explicat Theophilactus: [Neque pecuniæ amore prædicavimus vobis.] Vatablus. *Neque occaſionem divitiarum captavimus.* Gagneius. *Neque prædicando avaritiam ullam prætendimus.* Eandem Græcam vocem ſcientiſsimè reddidit Vulgatus Marci 12. num. 40. *Qui devorant domos viduarum ſub obtentu* (Græcè, *propháſi*) *prolixæ orationis.* Et Lucæ 20. n. 48. *Simulantes* (Græcè, *propháſi*) *longam orationē.* Et verò uſq; eò Paul⁹ ſordes illiberales exhorruit; uſq; eò gloriatur, ſe Evangeliū ſine ſumptu ponere, 1. Corinth. 9. num. 18. Græcè, *adápanon*, id eſt, gratuitū, quodq; nemini ſumptui eſſet; ut vel mori præoptaret potiùs, quàm hanc verè Apoſtolicam gloriam amittere. ibidem num. 15. *Bonum eſt enim mihi magis mori, quàm ut gloriam meam quis evacuet.* Quid autem hæc tam admirabilis rerum humanarum deſpicientia in auditoribus effecit? imò quid non effecit? Audi egregia verba Simonis de Caſsia lib. 9. c. 18. [Audacter dixerim: neque in miraculis Apoſtoli ſæculo ita mirabiles apparuerunt, ſicut in contemptu rerum: neque in efficacia verbi tam homines commoverunt ad novitatem vitæ prædicando, quàm bona externa ſpernendo.]

(?)

Numerus 17. & 18.

Vos autem chariſsimi memores eſtote verborū, quæ prædicta ſunt ab Apoſtolis Domini noſtri Ieſu Chriſti, qui dicebant vobis, quoniam in noviſsimo tempore venient illuſores ſecundum deſideria ſua ambulantes in impietatibus.

LOcus eſt facilis, ac totidem 217
ferè verbis expreſſus ex illa Epiſtola 2. B. Petri cap. 3. num. 2. & 3. & à nobis iam penè totus explicatus, partim in præfatione, dum refellerem hæreticos colligētes ex iſto loco, B. Iudam Apoſtolum nō fuiſſe; partim, dum exponerem ea verba numeri 4. *Qui olim præſcripti ſunt in hoc iudicium:* partim denique, dum explicarem illa num. 6. *Secundum deſideria ſua ambulantes.* Tātùm reſtat ad exactam horum verborum intelligentiam, ut quodnam ſit *noviſsimum tempus*, ſeve, ut Petrus loquitur in illo cap. 3. num. 3. *noviſsimi dies*, breviter aperiamus.

Ego quidem exiſtimo, in iſto loco no- 218
viſsimos dies, aut noviſsimum tempus, illud ipſum tempus ſignificare, in quo Iudas poſt Apoſtolos Petrum, & Paulum, quorum verba citat, ſcribebat: itaque ipſiſsimum tempus ab Apoſtolis prædictum, in quo venturi erant illuſores, adeſſe iam denuntiat. Hanc enim emphaſim habet Apoſtolici vaticinij commemoratio, ut attigi ſuprà num. 4. perinde ac ſi dicat Iudas. Suis hæreticos lineamentis deſignavi, vivis coloribus depinxi: ut eorum contagionem obſcurè ſerpentem omni contentione fugiaris. Neque verò eos adhuc longè abeſſe exiſtimetis: iſti enim ſeductores, illi ipſi ſunt, quos in noviſsimis diebus exorituros Apoſtoli prædixerunt: adventarunt iam, atque adeò præſentes adſunt noviſsimi iſti dies. Itaque hæc exhortatio Iudæ non eſt ab-

ſimi-

ſimilis illi 1. Ioann. 2. num. 18. *Filioli, noviſtima hora eſt: & ſicut audiſtis, quia Antichriſtus venit: & nunc Antichriſti multi facti ſunt; unde ſcimus, quia noviſsima hora eſt.*

219 Noviſsimum itaque tempus in arcano ſermone non eſt extremum, atq; ultimū illud, ſæculi conſummationē antecedens; ſed poſterius, & cōſecutum ad id, de quo tunc agitur. Probant hoc eruditiſsimè Ribera in cap. 4. Michææ numer. 3. Ioannes Fernand. in ſuo Theſauro, verbo, *dies*, à numero 4. uſque ad 8. Lorinus Actuum 2. num. 17. Perer. in lib. de Benedictionibus Patriarch. num. 8. Sotomayor in 2. Timoth. 3. num. 1. Barrad. tom. 1. libro 2. cap. 4. Ego paucis duntaxat, ſed apertiſſimis Scripturæ teſtimonijs confirmabo. Certum enim in primis eſt, tempus advētus Chriſti, quod tot ſæculis præceſsit mūdi conſummationem, noviſsimos dies à ſacris vatibus appellari. Michææ 4. num. 1. & Iſai. 2. num. 1. *Et erit in noviſsimis diebus præparatus mons domus Domini.*

220 Deinde verba illa Ioelis 2. num. 28. quæ citantur à Petro Actuum 2. num. 17. *& erit in noviſtimis diebus, effundam de Spiritu meo ſuper omnem carnem*, ita vertit Vulgatus apud Ioelem: *& erit poſt hæc, effundam Spiritum meum*. Vbi apertè vides, noviſsimos dies idem prorſus eſſe, ac tempus poſt illud vaticinium conſecutum. Ita cùm moribundus Iacob filios convocaret, dixit Geneſis 49. num. 1. *Congregamini, ut annuntiem, quæ ventura ſunt vo-*
221 *bis in diebus noviſsimis.* At pleraque vaticinatus eſt, quæ ad non longè pòſt futura, ſed appropinquantia, atque adeò iam inſtantia filiorum ſuorum tempora attinebāt. Denique illa ipſa Pauli verba, quibus hæreticos adventuros prænuntiavit, 1. Timoth. 4. num. 1. *In noviſsimis temporibus diſcedent quidam à fide*; Græcè ita leguntur: *en hyſteris Kæris*: in poſteriotibus, ſive ſequentibus temporibus, ut vertit Eraſmus. Vbi etiam manifeſtè vides, poſteriora, & mox cōſecutura tempòra, noviſsima ab Interprete vocari.

Numerus 19.

Hi ſunt, qui ſegregant ſemetipſos.

SVbeant commentarij vicem egregia Optati Milevitani verba lib. 1. contra Parmenianum: [Deſerta matre Catholica, impij filij, dum foras excurrunt, & ſe ſeparant à radice matris Eccleſiæ, invidiæ falcibus amputati, errando rebelles abſcedunt.] Eleganter verò docet Cyprianus in lib. de Vnitate Eccleſiæ non longè à principio, Eccleſiam ſignificari per veſtem illam inconſutilem, quæ ſciſſa non fuit, Ioannis 19. num. 24. quocirca quamvis Hæretici ſegregant ſemetipſos, Eccleſię tamen unitas indiviſa, & inconcuſſa perſiſtit. Quod varijs exemplis illuſtrat Cyprianus: [Avelle radium Solis à corpore, diviſionem lucis unitas non capit: ab arbore frange ramum, fructus germinare non poterit: à fonte præcide rivum, præciſus areſcet.] Ipſe tamen fons perēnibus aquis iugiter fluet; arbor item alios ſubinde ramos procreabit, fructuſque ſuaviſsimos edet; Sol denique nihilominùs omnia ſua luce colluſtrabit. Dicuntur tamen Schiſmatici, quantum quidem in ipſis eſt, ſcindere corpus Eccleſiæ. Irenęus lib. 4. cap. 62. [Suam utilitatem potiùs conſiderantes, quàm unitatem Eccleſiæ, propter modicas, & quaslibet cauſas magnum, & glorioſum corpus Chriſti conſcindunt, & dividunt; &, quantum in ipſis eſt, interficiunt.] 222

Sapienter autem hic B. Iudas coniungit ſchiſma cum hæreſi, quia, ut obſervat Hieronymus in cap. 3. Epiſtolæ ad Titum; *Nullum ſchiſma non ſibi aliquam confingit hæreſim, ut rectè ab Eccleſia receſsiſſe videatur.* Extat inſignis locus, hæc omnia mirificè complectens, Habac. 2. numero 4. *Ecce qui incredulus eſt, non erit recta anima eius in ſemetipſo.* Incredulus dicitur Hebraicè *upla*. Quam vocem vertit Pagninus; *vir ſuperbus.* Tigurina. Ec- 223

*ce arrogantis , & faſtuoſi animus non eſt
in ſe ſe rectus.* Vatablus. *Qui elevatur ,
ac ſuperbit , & exaltat ſe contra Domi-
num .* Vbi perſpicuè vides , ſuperbiam,
& elationem animi, eſſe infidelitatis , at-
que hæreſum omnium fontem. Sed quia
ſuperbia ipſa cæcat oculos,& menti tene-
bras offundit , eamdem vocem Hebrai-
cam congruenter alij reddiderunt : *ecce,
qui incredulus eſt, obſcurus , nebuloſus, luci-
fuga, tenebrio.* Vide Lorinum 2. Petri 1.
num. 5. Neque enim dubium eſſe poteſt,
quin radix ipſa *hopel*, locum ſignificet obſ
curum , & caliginoſum , ut reddiderunt
224 eam vocem LXX. 4. Reg. 5. num. 24. &
ab eadem radice legimus Numeror. 14.
nu. 44. *At illi contenebrati aſcenderunt in
verticem montis.* LXX. *At illi vim facien-
tes.* Pagninus, *ſe corroborantes.* Et Deut. 1.
nu. 43. ubi eadem hiſtoria repetitur. *Ad-
verſantes imperio Domini , & tumentes ſu-
perbia aſcendiſtis in montem.* Tumor vide-
licet ſuperbiæ, denſa caligine, & cæcitate
mentem obſcurat: atque ex his mentis te-
nebris inobedientia , pervicaciaque erga
Deum , & infidelitas exiſtit. Expreſſerunt
autem LXX. & illos ſecutus Apoſtolus
Paulus ad Hebræos 10. nu. 38. ſegregatio-
nem iſtam, ſeparationemque ab incredu-
litate profectam. Nam quod legit Vulga-
tus, *qui incredulus eſt* , verterunt LXX.
Qui ſubtraxerit ſe. Vnde concludit Paulus
num. 39. *Nos autem non ſumus ſubtractio-
nis filij* (id eſt , ſegregantes nos metipſos)
in perditionem, ſed fidei. Vbi huic ſubtrac-
tioni , & ſeparationi, ex adverſo opponit
fidem.

Animales, ſpiritum non habentes.

225 POſterior pars prioris explicatio eſt, ut
advertit Adamus. Toti enim, quanti
quanti ſunt, mera caro ſunt: nullam ſpiri-
tus rationem ducunt. ne veſtigium quidē
ullum ſpiritus habent. Animadverto etiā,
apud Apoſtolum Paulum animalem ſem-
per opponi ſpirituali. 1. Cor. 2. n. 14. c. 15.
nu 43. nu. 44. & 46. Apoſtolum veteres
Patres ſecuti poſteà ſunt, Irenæus libro 1.
cap. 1. Clemens Alexandrinus lib. 4. Stro
matum, Tertul. ſæpè , ut obſervat Pamel-
lius in annotationibus ad librum adver-
ſus Pſychicos n. 2. & Baronius to. 2. anno
Chriſti 201. c. 14. Sufficiat properanti lo-
cus ille Tertulliani in lib. de Monogam.
c. 1. [Pſychicis non recipientibus ſpiritum
ea, quę ſunt Spiritus, non placēt. Ita dum,
quæ ſunt ſpiritus, non placēt, ea, quæ ſunt
carnis, placebunt.]
Subeſt etiam in hoc loco eadem vox 226
Græca *Pſychici*. Sunt autem Pſychici, id
eſt, animales, qui genio indulgent, qui car
nis delicias avidiſsimè conſectantur, qui
voluptatem corporis in ſummis bonis nu-
merant, imò verò cætera bona ſola volup
tate æſtimant ; qui denique ſe comeſſa-
tionibus ingurgitant, & in cœno libidinis
turpiſsimè volutātur. Audi Epiphanium
Gnoſticos, id eſt, verè Pſychicos, ſuis colo-
rib' depingentē hæreſi 26. [Corpora ſua
tum muliebria, tum virilia, noctu, ac diu
curant unguentis, balneis, epulationibus,
concubitibuſque , & ebrietatibus vacan-
tes : & deteſtantur ieiunantem, dicentes ,
quòd non oportet ieiunare, &c.] Elegan-
ter, & omnino Tullianè orditur Tertul-
lianus librum adverſus Pſychicos. [*Mira-
rer* Pſychicos iſtos, ſi ſola luxuria tenerem-
tur , qua ſæpius nubunt ; ſi non etiam in-
gluvie ducerentur , qua ieiunia oderunt:
monſtrum ſcilicet haberetur libido ſine
gula.] De Tertulliani errore non eſt hîc
locus diſputandi : notionem duntaxat, &
proprietatem quærimus vocis, quam ille
luculenter expreſsit.
Si tamen velis aptiſsimum Pſychici cu 227
iuſdam ſymbolum , illud ſanè quàm ac-
commodatum eſt, quo Borboritas , id eſt,
cœnoſos, depinxit Petrus, 2. Petr. 2. n. 22.
Sus lota in volutabro luti. Eſt hoc animal
adeò ſtupidum, ac brutum , ut ne micam
quidem prudētis inſtinctus habeat: ſcitè-
que dixerit Cicero libro 5. de Finibus,
*animam illi pro ſale datam eſſe, ne putreſce-
ret.* Fusè id perſequitur Lactantius lib. 4.
de Vera ſapientia, cap. 17. [Eſt, inquit, lu-

tulen-

rulentum hoc animal,& immundum,nec unquam cælum aſpicit, ſed in terram totò & corpore, & ore proiectum, ventri ſemper,& pabulo ſervit: nec ullum alium, dū vivit, præſtare uſum poteſt.] Sus apud Veteres hieroglyphicum fuit hominis impuri, voluptarij, ſtupidi, ſpernentis veritatem, & à Deo penitus averſi. Lege Baronium to.2.ann.137.c.2.& Pier. Valer. lib.11. Sic Horatius lib.1.Epiſt.4. Epicuri ſectam, gregem porcorum meritò vocat: & de libidinoſo ſcribit lib.1. Epiſt.2.[Sub domina meretrice fuiſſet turpis, & excors, vixiſſet canis immundus, vel amica
228 luto ſus.] Qui verò cœnum appetunt, lutoque, ac fœtore delectantur, margaritas pedibus conculcant, Matth.7.nu.6. hoc eſt, cæleſtis doctrinæ, ſapientiæq; theſaurum calcant, atq; pro nihilo ducūt. 1.Cor.2.n.14. *Animalis homo*(Græcè, *Pſychicus*) *nō percipit ea, quæ ſunt Spiritus Dei: ſtultitia enim eſt illi.* Non itaq; mirum, ſi dæmones Chriſtum deprecantur, ut liceat illis in porcos introire, Matth.8.num.31. quia, ut egregiè ibi dixit Theophilactus, [Ubi eſt vita porcina, ibi non manet Chriſtus, ſed diabolus.] Rectèq; utrumq; coniūxit Iacobus agens de ſapientia carnis, qua ſola pollent Hæretici; c.3.num.15. *Non eſt iſta ſapientia deſurſum deſcendens, ſed terrena, animalis*(Græcè, *Pſychica*) *diabolica.*

Numerus 20.

Vos autem chariſſimi, ſuperædificātes vos metipſos ſanctiſſimæ veſtræ fidei.

229 CRebra eſt in ſacro ſermone ab ædificijs ducta,& frequentata translatio: de qua fusè 1.Cor.3.à nu.9. *Dei ædificatio eſtis, &c.* Fundamentum verò huius ſpiritualis ædificij, fides eſt. Nam, ut graviter docet Tridentinum Seſſ.6.c.8. [Fides eſt humanæ ſalutis initium, fundamētum, & radix omnis iuſtificationis: ſine qua impoſſibile eſt, placere Deo, & ad filiorum eius conſortium pervenire.] Congruenter ait Auguſt. Serm.22. de Verbis Apoſtoli. [Domus Dei credendo fundatur, ſperando erigitur, diligendo perficitur.] Et Origenes in c.4. Epiſt. ad Romanos. [Prima ſalutis initia, & ipſa fundamenta, fides eſt; profectus verò, & augmenta ædificij, ſpes eſt; perfectio autem, & culmen totius operis, charitas.]

230 Ipſa autem fides, & tota deinceps ſubſtructa ædificij moles, ſolidiſſimo illi, ac firmiſſimo angulari lapidi Chriſto innixa, & inclinata recumbit. *Fundamētum aliud nemo poteſt ponere præter id, quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus*, 1.Cor.3.nu.11. *In quo omnis ædificatio conſtructa creſcit in templum ſanctum in Domino*, ad Epheſ.2.nu.21. Sunt videlicet ſancti, Spiritus Sancti tēplū auguſtiſſimū, gratiſſimūq; Divinæ maieſtati domiciliū. 2.Cor.6.n.16. *Vos eſtis templū Dei vivi.* Itaq; cū ſemetipſos ſuperædificant ſanctiſſimæ fidei, magnificentiſſimū Deo habitaculū extruūt. Ad Epheſ.2.nu.22. *In quo*(nēpe angulari lapide Chriſto) *& vos coædificamini in habitaculum Dei.* 1.Petr.2.nu.4. *Ad quem accedētes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum, & honorificatum, & ipſi tanquam lapides vivi ſuperædificamini, domus ſpiritualis.*

In Spiritu Sancto orantes.

231 ET orando impetratur Spiritus Sanctus, & ipſe Spiritus Sanctus unicus eſt effector, & magiſter orationis. Conſtat utrumq; in Scriptura. Apoſtoli ad huius cæleſtis agricolæ divinos ſatus accipiēdos, oratione animum, quaſi ſolum, præpararunt. Act.1.num.14. *Hi omnes erant perſeverantes unanimiter in oratione.* Subeſt Græcè ſignificantiſſimum verbum *proſcarterountes*: quod vim quamdam, animiq; contentionem affert, & perdurantem in ea, atq; inſtantem, Deoq; ſingulis penè momentis inhærentem aſsiduitatem. Vix tam multis Latinis exhauritur unius Græci verbi proprietas. Eraſmus ad Rom.13. verſ.6. illud exponit: *incum-*

bentes

bentes, operam dantes, & adnitentes. Vulgatus ad Roman.12.nu.12.& ad Coloſ.4. nu.2. *Orationi inſtantes.* Act.8.nu.13. *adhærentes.* Deniq; Act.2. nu.46. *perdurantes.* Atq; hęc adnitēs, Deoq; iugiter adhęrens oratio, aſsiduè inſtans, perſeverans, ac perdurans, facilè impetrat Spiritum Sanctum. Luc.11.nu.13. *Si ergo vos, cùm ſitis mali, noſtis bona data dare filijs veſtris: quantò magis Pater veſter de cælo dabit Spiritum bonum petentibus ſe?*

232 Alterum verò diſertè affirmat Apoſtolus ad Rom.8. nu.26. *Spiritus adiuvat infirmitatem noſtram; nam quid oremus, ſicut oportet, neſcimus: ſed ipſe Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Itaque pro innata naturæ noſtræ imbecillitate neſcimus prorſus, quid à Deo precibus contendere debeamus; ſæpeq; ea ignorantes petimus, quæ nobis valde nocitura ſunt; ea rurſus orationibus avertere nitimur, quæ nobis ſunt magnopere profutura. Miror Socratem inter cæcas Gentilitatis tenebras hanc veritatem aſſecutum: cuius aurea illa verba recitat Valerius Maxim.lib.7.c.2. [Socrates nihil ultrà petendum à Dijs immortalibus arbitrabatur, quàm ut bona tribuerent: quia ij demum ſcirent, quid unicuiq; eſſet utile: nos autem plerūq; id votis expetere, quod non impetraſſe melius foret. Divitias appetis, quæ multis exitio fuerunt: honores concupiſcis, qui complures peſſum dederunt.]

233 Hinc fluxit nobilis illa Auguſtini ſententia Tract.73. in Ioannem. [Malè uſurus eo, quod vult accipere, Deo potiùs miſerāte non accipit: proinde ſi hoc ab illo petitur, unde homo lædatur exauditus, magis metuendum eſt, ne, quod poſſet non dare propitius, det iratus.]. Conſentaneè Iſidorus lib.3. de Sūmo Bono, c.7. [Multos Deus non exaudit ad voluntatē, ut exaudiat ad ſalutē.] Flagrabat deſiderio populus Iſraeliticus, & cum lacrymis precabatur, Nume.11.n.4. *Quis dabit nobis ad veſcendum carnes?* Pſal.77.nu.29. *Deſiderium eorum attulit eis: non ſunt fraudati à deſiderio ſuo. Sed adhuc carnes erant in dentibus eorum,* Numeror.11.num.33. ubi Hebraicè legitur, *antequàm caro eſſet ſucciſa dētibus, & ecce furor Domini concitatus in populum, percuſsit eum plaga magna nimis.* Quantò maiore beneficio affeciſſet illum populum Dominus, ſi noxios, atq; adeò lethales cibos, quos tam enixè contendebat, denegaſſet?

Vt ergo petamus, ſicut oportet, ipſe 234
Spirit⁹ Sanctus *poſtulat pro nobis:* hoc eſt, ut exponit Auguſtinus Epiſt.121. de Orādo Deum c.15. poſtulare, & gemere nos facit. Vbi hunc Hebraiſmum confirmat Auguſtinus ex illis verbis Deute.13. n.3. quæ ita leguntur in Editione LXX. *Tentat Dominus tuus vos, ut ſciat, an diligatis Deum veſtrū ex toto corde veſtro,* id eſt, ut ſcire faciat. Vbi Vulgatus illuſtravit Hebraiſmum: *ut palàm fiat.* Geneſ.22.nu.12. *Nunc cognovi, quòd times Deum,* id eſt, nunc feci, ut ab omnibus agnoſcatur. Vide Lorinum Act.1.num.18.

Eſt ſanè ingens beneficium, quod pol- 235
licetur Deus Zach.12.nu.10. *Et effundam ſuper domum David, & ſuper habitatores Hieruſalem ſpiritum gratiæ, & precum.* Vt videlicet Eccleſia Deo gratiſsima ſit, & ab Spiritu Sancto edocta orare ſciat, ſicut oportet. Hebraicā vocem *tahanunim* verterunt LXX. Grçcè, *οἰκτιρμοῦ*, id eſt, Spiritum miſericordię, ſeu miſerationis: quia nimirùm oratio ab Spiritu Sancto afflata, & ſumma Dei miſericordia eſt, & Divinæ miſerationis fontes aperit. Suppliciter itaq; deprecemur Divinum Spiritum verbis illis, quibus Apoſtoli Chriſtum deprecati ſunt, Luc.11.nu.1. *Domine doce nos orare.*

(?)

Nu-

Numerus 21.

Vos metipſos in dilectione Dei ſervate, expectantes miſericordiam Dñi noſtri Ieſu Chriſti in vitam æternam.

PErſpicua, & dilucida tota adhortatio eſt ad retinendam, conſervandamque charitatẽ, & ad ſpem obtinendæ beatitudinis, Dei miſericordia, & Chriſti meritis ſubnixam, concipiendam.

Numerus 22. & 23.

Et hos quidem arguite iudicatos: illos verò ſalvate, de igne rapientes: alijs autem miſeremini in timore.

235 QVi Dei charitate flagrant, & ad cęleſtem beatitudinem inflammati cupiditate rapiuntur, ardent etiam zelo tuendi Divinum honorẽ, animaſq; peccatorum laqueis exuendi, atque eaſdem ab ipſis inferorum faucibus revocandi. Excellens ſanè munus, & omni cogitatione maius: nam, auctore magno illo Dionyſio de cæleſti Hierarch. cap. 3. *Divinarum omnium perfectionum diviniſsima eſt perfectio, Dei cooperatorem eſſe.* Explicat Carthuſianus: *in reductione animarum ad ſuũ Creatorem.*

236 Enim verò ille huius altiſsimæ functionis excellentiam ritè expendet, qui admirabilem animæ præſtantiam exacta trutina ponderaverit: ponderabit autem ſolus ille pro dignitate, qui valorem pretij, id eſt, ſanguinis Chriſti, quo redempta eſt anima, accuratè perpẽderit. 1. Cor. 6 n. 20. *Empti enim eſtis pretio magno.* 1. Pet. 1. numero. 18. *Non corruptibilibus auro, vel argento redempti eſtis, ſed pretioſo ſanguine quaſi agni immaculati Chriſti.* Meritò itaque exclamat Bernardus Epiſtol. 54. [Magna res anima, quæ Chriſti ſanguine redẽpta eſt.] Si enim aurifex ſcientiſsimus adamãtem emeret centies mille aureis, omnes, & ſi adamantis valorem ſpectatamq; probitatem ipſi nou agnoſcerent; tamen ex pretio ab aurifice peritiſsimo attributo, lapillũ permagno æſtimarẽt. Chriſtus ſanguinem ſuum fudit, ut animam redimeret; quãti igitur illa æſtimãda eſt? Sapientiſsimè hinc colligit Chryſoſt. ho. 3. in Epiſ. 1. ad Corin. *Nihil eſt, quod animæ poſsit æquiparari, ne univerſus quidẽ mundus. Itaq; etſi immenſas pecunias pauperibus eroges, plus tamen effeceris, ſi unam cõverteris animam.*

Iſti dicuntur ore pleno *Salvatores ani-* 237
marum, qui prædicationis ardore, integerrimæ vitæ exemplo, fuſiſq; ad Deum precibus, animas è dæmonis faucibus extorquent. *Illos*, inquit, *ſalvate, de igne rapientes.* Quo etiam modo loquitur Paulus, 1. Cor. 9. nu. 22. *Omnibus omnia factus ſum, ut omnes facerem ſalvos.* 1. Timo. 4. nu. 16. *Te ipſum ſalvũ facies, & eos, qui te audiunt.* Et Iacobus c. 5. nu. 20. *Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ ſuæ, ſalvabit animam eius à morte.* Sed qualis eſſe debeat horum Salvatorũ vita, graviter docet Nazianzenus oratione 1. Apologetica: [Hęc ſumma eſt, ut virtute tales exiſtant, ut (uno verbo dicam) cæleſtes ſint: ac poſſint purgari primùm, deinde purgare; ſapientia inſtrui, atque ita alios ſapientes reddere; lumen fieri, & alios colluſtrare; accedere ad Deum, & alios adducere; ſanctificari, & ſanctitatem alijs afferre.]

Illud etiam in univerſum exigitur ab 238
ijs, qui ſaluti animarum incumbunt, Proverb. 6. nu. 3. *Diſcurre, feſtina, ſuſcita amicum tuum.* Et cùm diſcipulos legaret Chriſtus ad animas convertẽdas, præcepit eis, Lucæ 10. nu. 4. *Neminem per viam ſalutaveritis.* Vbi per hyperbolen cæleſtis Magiſter ne tantulam quidem moram huic negotio permiſit interponi, quanta ad officioſam ſalutationem neceſſaria eſſet. Similis eſt celerrimæ feſtinationis exaggeratio,

ratio, 4. Regum 4. numero 29. *Si occurrerit tibi homo, non ſalutes eum.*

239 Hanc mihi celeritatem inſinuat verbum illud, *rapientes*: quod non uſurpatur modò ad potentiam, ac vires exprimendas, iuxta illud Matth. 11. numero 12. *Regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud*: & Ioann. 10. numero 28. *Non rapiet eas quiſquam de manu mea*: ſed velocitatem etiam, ac celeritatem quamdam affert. Actuum 8. numero 39. *Spiritus Domini rapuit Philippum, & ampliùs nō vidit eum*: id eſt, celeriter ex eius conſpectu ſubduxit. Apocalyp. 12. numero 5. *Raptus eſt filius eius ad Deum.* 1. Theſſal. 4. nu. 16. *Rapiemur cum illis in nubibus.*

Atque hinc elegantiſsimè uſurpatur hoc verbum à Chryſoſtomo homil. 12. in Epiſtolam ad Romanos: *ante certamē bravium arripere.* Græcè, *harpaſæ.* Vbi Chryſoſtom. alludit ad locum Apoſtoli 1. Corinth. 9. nu. 24. *Ij, qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ſed unus accipit bravium: ſic currite, ut comprehendatis.*
240 Ducta nimirùm trāslatione ex Agoniſtarum conſuetudine, qui ex aliquo eminentiore loco appenſam coronam incitato quàm ocyſsimè curſu manibus corripiebāt: ut eruditè probat Petrus Faber lib. 2. c. 27. Agoniſtici. Quò reſpexit idē Chryſoſtomus hom. 7. in Epiſt. ad Hebr. *Adhuc pendet bravium*: & Chryſologus Ser. 153. de Infantibus pro Chriſto necatis. [Confitentur tacentes; neſcientes pugnant; vincunt inſcij; ignari tollunt palmas; coronas rapiunt ignorantes.] Caſsiodorus denique libro 11. Vatiarū, cap. 35. [Si Olympiaci currus agitator rapit præmia poſt labores] Hanc celeritatē propriè apud Latinos ſignificare verbum *rapio*, obſervat etiam optimus auctor Latinitatis Cicero lib. 3. de Oratore: qui expendens Lucretij verba: *Dum licet, oculis poſtremum lumen radiatum rape*; *non dixit* (inquit Tullius) *cape: haberet enim morā ſperātis diutiùs eſſe ſe victurum.* Sic Horatius libro 3. Ode. 8.

Dona præſentis rape lætus horæ.

Et in Epodo, Ode 13.

Rapiamus amici occaſionem.

Id eſt, celeriter arripiamus, antequàm ſubirò prætervolet, atque è manibus elabatur.

Eamdem celeritatem poſtulat utraque ſimilitudo uſurpata hîc à Beato Iuda. Si reus addictus capitali ſupplicio, iam per vias publicas duceretur ad patibulum; atque per id tēporis coacti in ſuo Prætorio Triumviri capitales de alijs cauſis deliberantes, ſubitò mutata voluntate decernerent illius Rei, adiudicati neci, appellationem admittere; quanta feſtinatione apparitorem legarent, quanta ille convolaret celeritate, ne, ſi in via moras necteret, reus interim capite plecteretur? *Hos* (inquit Iudas) *arguite iudicatos*, id eſt, ſententia capitali damnatos. 241

Non dubito, quin Latinus Interpres legerit Græcè, *diacrinomenus*: ut Gagneius recitat ex Scholijs Veronenſibus. Eſt autem *diacrinin*, diſcriminare, ſegregare, atque diſcernere; ac proinde diiudicare, ſententiaque ferire. Hæretici verò ſeiungentes, ac ſegregantes ſemetipſos à corpore Eccleſiæ, ſuprà numero 19. ſeceſsione facta, proprio ſe iudicio, ac ſententia condemnatunt.* Ioannis 3. numero 18. *Qui autem non credit, iam iudicatus eſt*, id eſt, eo ipſo, quòd non credit, ipſe ſe condemnavit, oſtenditque, digniſsimum ſe eſſe ſupplicio. Ad Titum 3. numero 10. ubi Apoſtolus agit de Hæretico, *Subverſus eſt*, inquit, *cùm ſit proprio iudicio condemnatus.* Græcè unica vox eſt, *autocatacritos*: quam vertit Cyprianus lib. 1. Epiſtola 3. *à ſemetipſo damnatus.* Regia, *ſponte cōdemnatus.* Eamque propriè vim habet, ut ſignificet hominem per ſe damnatum, hoc eſt, re ipſa, & facti evidentia convictum, atque atrocitate criminis condemnatum, etiam ſi nemo iudex de illo pronunciet. Atque hæc ſunt illa peccata, quæ ante diſcuſſam cauſam, latamve ſententiam, per ſe ipſa condemnationem incurrunt. 1. Timoth. 5. num. 24. *Quorumdam hominum peccata manifeſta ſunt, præcedentia ad iudicium.* 242

243 Enim verò iubet Apoſtol⁹, ut Hæretici, qui iam iudicati, ac per ſe damnati ſunt, zelo charitatis à Catholicis arguantur: ut videlicet pœnitentiam agentes, erroremque ſuum deteſtantes, divinam flectant miſericordiam, ſententiam latam contra ſe commutent, antequàm ſanguinarius carnifex dæmon extremum de illis ſupplicium ſumat. Sic præcipit Salomon Proverbiorum 24. numero 11. *Erue eos, qui ducuntur ad mortem: & qui trahuntur ad interitum, liberare ne ceſſes.* Nimirùm Deus ipſe, dum ſupplicium differt, reorum ſalutem ardentiſsimè appetit. Iſai. 30. numero 18. *Expectat Dominus, ut miſerea-*
244 *tur veſtri.* Subeſt ſignificantiſsimum verbum Hebraicum, quod ita effert Latinè Forerius, *inhiat, & anhelat Deus.* Anhelare autẽ acceleràtis eſt, & ſumma cõtentione properàtis. Itaq; Deus cũ expectat, cũ moras ducit, tũc maximè inhiat, & anhelat; cũ ſuſtinet, urget, & inſtat; cùm tacet, clamat, ut ſomno peccati conſopitos excitet. Quid miniſtros eius efficere par eſt? *Hos* (inquit Apoſtolus) *arguite.* Minimè item dubito, quin legerit Vulgatus, *elẽchete.* Eſt autem *elenchin*, corripere, increpare, coarguere, atque convincere; ut errore luce veritatis prodito, ac patefacto, illum exſecrentur; ut perſpectâ fœditate flagitij, illud omni contentione, velis, remiſque defugiant. Sic Herodes adulter corripiebatur (Græcè, *elenchomenos*) ab ardente concionatore Ioanne, Lucæ 3. numero 19. Sic Apoſtolus monet Timotheum Epiſtola 1. cap. 1. numero 20. *Peccantes coram omnibus argue:* & Titum capite 1. numero 13. *Increpa illos durè, ut ſani ſint in fide.* Vtrobique Græcè habetur *elenche.*

245 Sed Græci codices, qui nunc extant, mira cõſenſione legunt, *eleite: hos quidem commiſeramini iudicatos.* Atqui utrumq; affectum concipere debet zelator animatum: ut paulò pòſt diſertè præcipitur à Iuda, *alijs autem miſeremini in timore:* & expreſſè notavit Baſilius in Regulis brevioribus interrogatione 296. [Si etiam adverſus peccantes admirabilem illam, & horrore plenam ſanctorum virorum miſericordiam imitatus ſit.] Vt qui affabre effictam imaginem, ab Hæreticis laceratam intuetur; ſimul tam impium facinus horrore quodam deteſtatur, ſimul etiam illum deformati, conciſique ſimulachri miſereſcit. Quin & ipſe Deus tum vel
maximè diligit, & miſeratur errantes fi- 246
lios, cùm eos paternè corripit, & in viam revocat. Apocalyp. 3. num. 19. *Ego, quos amo, arguo.* Græce, *elencho.* Ad Hebræos 12. numer. 6. *Quem enim diligit Dominus, caſtigat.* Proverbiorum 3. numero 11. *Quem diligit Dominus, corripit.* Pulchrè hoc explicat Auguſtinus chirurgi exemplo, Sermone 15. de Verbis Domini. [Si per charitatem imponitur diſciplina, de corde lenitas non recedat. Quid enim tam pium, quam medicus ferens ferramẽtum? Plorat ſecandus, & ſecatur: plorat urendus, & uritur. Non eſt iſta crudelitas: ſævit in vulnus, ut homo ſanetur; quia ſi vulnus palpetur, homo perditur.] Nec minùs eleganter Chryſoſtomus tomo 1. homilia in id Pſalmi 9. numero 19. *Patientia pauperum non peribit in finem.* [Charitas, inquit, ſervetur, & protervus homo increpetur. Lingua clamet, & cor amet;
quia clamor iſte, etſi clamat, intùs amat.] 247

Iam altera ſimilitudo uſurpata hic à Beato Iuda, vehementiorem poſtulat celeritatem. Mirabilis prorſus eſt velocitas ignis, cùm idoneam materiam corripuit, & nactus pabulum, quo ſe alat, gliſcit in ſingula momenta, omniaque populatur, & abſumit. Si ergo, cùm aliqua domus vetuſta, & ruinoſa ignem ſubitò concépit, homo tibi coniunctiſsimus in proximo cubiculo, quò nondum flamma pervaſit, altè, ſecuréque dormiret, ſummũq; periculum eſſet, ne igne deinde graſſante opinione celeriùs, repentè flammis oppreſſus mortem cum ſomno copularet; quanta illuc advolares celeritate, ut eum à præſentiſsimo incẽdij diſcrimine eriperes? *Illos* (inquit Apoſtolus) *ſalvate, de igne rapientes.* Qua etiam ſimilitudine uſus eſt

Amos

Amos, cap. 4. num. 11. *Facti eſtis, quaſi torris raptus ab incendio.* Qui ſcilicet niſi celeriter extraheretur, totus igne conflagraret.

248 Porrò ignem iſtum exiſtimo eſſe flagitioſam, & obſcœnam Hæreticorum libidinem, qua incautos inceſcabãt, & ad ſuos errores pelliciebant. Latè probavi ſuprà ad illa verba num. 7. *Ignis æterni pœnam ſuſtinĕtes*, luxuriam non in ſacro ſermone modò, ſed apud prophanos etiam Scriptores ignem appellari. Et verò quem ignis iſte voraciſsimus ſemel corripuit, is, niſi Altiſsimi dextera è populantibus flammis celeriter, & opportunè rapiatur, graſſante in dies magis, ac magis hoc incendio, procul dubio totus ardebit. Neque erit ab re, ſi prætereà hunc locum de Inferorum etiam igne interpretemur. Qui enim ſe flagitio capitali obſtrinxit, imbibiam eſt, ut hoc fragili, & corruptibili corpore, tanquam medio pariete exturbato, qui ſolus inter animam, & infernale incendium interiacet, ultricibus illis flammis corripiatur.

Odientes & eam, quæ carnalis eſt, maculatam tunicam.

249 Vetus fuit conſuetudo, inde uſque ab heroicis illis naſcentis Eccleſiæ ducta temporibus, ut de ſacro baptiſmatis fonte ſuſcepti, veſtibus candidis induerentur: ut videlicet ipſæ veſtes albicantes animi candorem præſeferrent: ut loquitur Clemens Alexandrinus lib. 2. Pędag. cap. 10. quod hauſit ex Dionyſio, qui in libro de Eccleſ. Hierar, c. 2. ait. [Illam veſtem baptizari munditię congruam induũt.] Recitat Pamelius in annotationibus ad Tertulliani librum de Baptiſmo, pag. 470. elegantes in hanc ſententiam Pontij Paulini verſus.

Inde parĕs ſacro ducit de fonte Sacerdos
Infantes, niveos corpore, corde, habitu.

Congruenter etiam cecinit Lactantius in carmine Paſchali.

Cãdidus ęgreditur niveis Exercit⁹ undis,
Atq; vetus vitium purgat in amne novo.
Fulgentes animas veſtis quoq; cãdida ſignat,
Et grege de niveo gaudia paſtor habet.

Lorinus verò Actuum 1. verſu 10. refert, baptizato Conſtãtinopoli Theodoſio Iuniore, viſam fuiſſe innumerabilem populi multitudinem candentibus indutam veſtibus, ac ſi toti eſſent copioſa nive perfuſi. Sic & à Neophitis recès baptizatis Dominicam in Albis appellari, communis traditio eſt. Verùm de hoc toto ritu legendus in primis eſt Ambroſius in libro de Initiandis cap. 7.

Recitantur in Pontificali graviſsima verba, quibus conceptis, ad retinendum, conſervandumque candorem, tanquam gratiæ ſymbolum, & innocentiæ teſtem, Sacerdos adhortabatur luſtratos baptiſmo, & aqua illa ſalutari tinctos. [Accipe veſtem candidam, ſanctam, & immaculatam, quã præferas ſine macula ante tribunal Domini noſtri Ieſu Chriſti, ut habeas vitam æternam, & vivas in ſæcula ſæculorum. Amen.] Inſignis etiam eſt in hanc ſententiam exhortatio Auguſtini Sermone 139. de Tempore, qui eſt tertius de Reſurrectione. [Ita ſobriè, caſtè, ac piè vivere ſtudeamus, ut ſtolam baptiſmi ſine aliqua luxuriæ macula integram, illibatamque ſervantes, ad æterni ſponſi thalamum, & ad illud cæleſte, ac nuptiale convivium, charitatic ſplendidi, bonorumque operum margaritis ornati fæliciter veniamus.] Huc videtur reſpexiſſe Ioann. Apocalypſ. 16. num. 15. *Beatus, qui vigilat, & cuſtodit veſtimenta ſua.* & cap. 3. num. 4. *Qui non inquinaverunt veſtimenta ſua, & ambulabunt mecum in albis, quia digni ſunt.* Et infrà num. 18. *Vt locuples fias, & veſtimentis albis induaris.* Lege Maldonarũ ad illa verba Matth. 22. num. 11. *Vidit ibi hominem non veſtitum veſte nuptiali.* 250 251

252 Iam hinc oboritur lux præſenti Iudæ loco. Præcipit enim Apoſtolus fidelibus, non quidem ut Hęreticos odio proſequãtur; ſed ut eorum errores, maculas, ac ſordes, quibus candentem veſtem deturparunt, ex animo deteſtentur. Hoc videlicet

eſt,

eſt, inimicos Dei perfecto odio odiſſe, Pſa. 138. n. 22. ut exponit Gregorius, 3. P. Paſtoral. admonitione 33. *Et quod facti ſunt, diligere; & quod faciunt, increpare.* Scitè Vatablus hic. [Odio habete non ipſos homines, ſed turpes affectus, quos veſtem carnis maculatam vocat.] Et quidem aperte ſignificat Græcus textus, fœdas iſtas labes, quæ albicantem à baptiſmo veſtem tam turpiter commacularunt, ex carnis, libidiniſque illecebris, ac ſordibus profluxiſſe. *Kæ ton apò tès ſarcòs eſpilomenon chitona.* Vertũt Adamus, & Eraſmus: *odientes à carne ſordidatam tunicam.* Regia, & Tigurina: *à carne*, ſive *ex carne maculatã.* Porrò quàm fœdè, & flagitioſè cœnoſi iſti, ac lutulenti Borboritæ ſibi metipſis turpiſsimas luxuriæ maculas inuſſerint, omniſque ſuum corpus obſcœnitate contaminaverint, tractavi iam non ſemel ad illa huius Epiſtolæ verba num. 4. *Transferentes in luxuriam.* & num. 8. *Carnem quidem maculant.* & num. 12. *Hi ſunt in epulis ſuis maculæ.*

Numerus 24. & 25.

Ei autem, qui potens eſt vos conſervare ſine peccato, & cõſtituere ante conſpectum gloriæ ſuæ immaculatos, in exultatione in adventu Domini noſtri Ieſu Chriſti. Soli Deo Salvatori noſtro per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum gloria, & magnificentia, imperium, & poteſtas ante omne ſæculum, & nunc, & in omnia ſæcula ſæculorum. Amen.

Nihil difficultatis eſt in hac eximia huius Epiſtolæ coronide, luculentaque, & omnibus numeris abſoluta doxologia. Simili clauſula concludit Paulus Epiſtolam ad Romanos cap. 16. num. 25. *Ei autem, qui potens eſt vos confirmare,* (id eſt, conſervare ſine peccato, quod ait hic beatus Iudas: ut 1. Corinth. 1. num. 8. *Qui & confirmabit vos uſque in finem ſine crimine*) *ſoli ſapienti Deo per Ieſum Chriſtum, cui honor, & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen.* Et ad Epheſ. 3. num. 20. *Ei autem qui potens eſt omnia facere ſuperabundanter, quàm petimus, aut intelligimus, ſecũdum virtutem, quæ operatur in nobis: ipſi gloria in Eccleſia, & in Chriſto Ieſu, in omnes generationes ſæculi ſæculorum. Amen.*

(?)

F I N I S.

Digitized by Google

L E C T O R I.

CVM hos Indices texeremus, ille citandi modus, & ad inveniendum expeditior, & à mendis tutior viſus eſt nobis, ſi Librorum, qui exponuntur, capita: & ſingulorum capitum numeri marginales citarentur. Ita fecimus; nec ſine exemplo fecimus hominum doctiſſimorum. Cùm autem numerus duntaxat apponitur, proximè antecedentis capitis eſt intelligendus. Tantùm advertat Lector, cùm in ipſis Commentarijs nos referimus ad alterum locum, ubi res illa, de qua agitur, copioſiùs tractata eſt: tunc non marginalem numerum, ſed ipſius capitis citari verſum, vel potiùs numerum: ſic enim eos in toto opere vocamus.

I N D E X
VOCVM HEBRAICARVM, QVARVM VIS, ET PROPRIETAS EXPENDITVR
in his Commentarijs.

א

אחרית Deut. 32. n. 172.
אכל Malach. 1. n. 63.
אמונה Deut. 32. n. 46. & 47.
אמלל Nahum 1. n. 94.
אף Nahum. 1. n. 52.
ארך אפים Nahum. 1. n. 50.

ב

בגד Malach. 2. n. 61.
בור Iſai. 38. à n. 288. uſq. ad 292
בירית Malach. 3. n. 20.
בליעל Nah. 1 à n. 215. uſq. ad 218
בנה Malach. 3. n. 61.
בעל Nahum 1. n. 46.
ברית Malac. 2. n. 28. & Eph. 2. 44
בשך Epheſ. 2. n. 60.

ג

גאה גאון Nahum. 2. n. 17.
גאל Iaco. 2. n. 21.
גדל Nahum. 1. n. 60.
גול Deut. 32. n. 26.
גור Iſai. 38. n. 138.
גורל Deuter. 32. n. 99.
גנן Iſai. 38. n. 76.
גער Malach. 2. n. 20.

ד

דדה Iſai. 38. n. 239.
דור Iſai. 38. n. 152. & 153.
דמי Iſai. 38. à n. 110. uſq. ad 115.

ה

הגה Iſai 38. n. 201.
היכל Malach. 3. n 9.
הכשיל Malach. 2. n. 54.
הצב Nahum 2. n. 61.

ז

זונת Iaco. 2. n. 100.
זקק Malach. 3. n. 22.
זרם Iſai. 38. n. 184.

ח

חדל Iſai. 38. n. 146.
חדל Iſai. 38. à n. 146. uſq. ad 149
חול Deut 32. n. 161. & Nah. 1. 97
חותם Epheſ. 1. n. 52. & 55.
חזק Malach. 3 n. 53. & 54.
חלב Deut. 32. n. 140.
חלד Iſai. 38. n. 148.
חמה Deut. 32. n. 211.
חמל Malach. 3. n. 80. & 81.
חכם Malach. 2. n. 88.
חנם Malach. 1. n. 49.
חפצ Malach. 3. n. 52.
חרם Malach. 4. n. 38. & 39.
חשק Iſai. 38. n. 265. & 266.

ט

טוב Nahum. 1. n. 118.
פחד Malach. 3. n. 21.

י

ידה Iſai. 38. n. 277. & 279.
ידע Nahum 1. n. 126.
יהוה Malach. 3. n. 30.
ישר Deu. 32. n. 50 & Iſai. 38. 41

כ

כבד Malach. 1.n.24.
כון Deuter.32.n.81.
כלה Malach.3.n.31.
כלי Nahum 2.n.71.
כלכל Malach.3.n.13.
כפיר Nahum. 2.n.92.93.94.
כפר Malach. 2.n.34.
כרת Nah 1.n.193. & Mal.2.68.

מ

מוט Nahum 1.n.176. 179.
מושה Nahum. 1.n.176.
מים Deuter. 32.n.59.& 61.
מופת Iſai.38.n.103.
למות Iſai. 38. n. 6.
מן Deuter. 32. n.314.
מישר Malach. 2.n. 38.
מיחר ם Deut. 32. n. 196.
מצא Deut. 32.n. 108.
מוה Iaco.3. n.86.
מרמה Malach. 2.n.33.
משא Nahum.1.à n.3.uſq.ad 9.
משל Nahum.3.n.60.
משפט Deut.32.à n.38.uſque ad 45.
מתראה Malach. 1.n.68.

נ

נבוב Iudæ. n. 177.
נבלדת Epheſ. 2.n.23.
נורא Malach. 1.n.82.83.& 84.
נחם Deut.32.n.275.& 276.
נטר Nahum.1.n.39.
נפח Malach.1.n.70.
נקה Nahum.1.à n.76.uſq.ad 81.
נשא Nahum. 1.n.101.
נשה Deut. 32.n.160.
נשמה Iſai. 38.n.302.& 303.

ס

סגלה Deut. 32.n.101.& Mala.3.79
סוד Epheſ.1.n.42.
סער Iſai.38.n.20.
ספר Nahum. 1.n.17.

ע

עבר Nah.1.n.43 & à.n.167.uſq.171.
עורה Malach.2.n.34.
עולם Deut.32.n.83.& 84.
עמד Malach.3.n.14.
עפל Iudæ.n.223.
נפלה Iudæ. n.223.
ער וענה Malach. 2.n.70.
ערב Iſai. 38.à n.219.uſq ad 226.
טרוה Iſai.38 n.196.197.& 198.
ערף Deut. 32 n.18.
עחה Deut.32.n.287.& Mala.1.44

פ

פוץ Nahum.2.n.2.
פיות Nahum.2.n.121.
פנה Malach 3.n.6.
פקד Iſai. 38. à n. 121.uſq.ad 124.
פרע Deuter. 32 n.317.
פרץ Eph. 6.n.9.

צ

צבא Nahum.2.n.104.
צבי Deut.32.n.133.
צרק Malach.4.n.13.& 14.
צור Deut.32.n.31.35.& Nah.1.111
צרף Malach. 3.n.17.

ק

קבע Malach. 3.n.40.
קדש Malach.2.n.64.
קום Nahum.1.n.105.
קטב Deut. 32.n.204.
קפר Malach.1.n.58.
קנא Deut.32.n.147.
קנה Deut.32.n.69.70.& 72.
קרב Malach 3.n.56.
מקרב Deuter.32.n.156.

ר

ראה Deut.32.n.173.
ראש Deut.32.n.244.& 246.
רחום Coloſſ.3.n.24.
רכב Deut.32.n.130.& 131.
רנן Deut.32.n.319.
רצון Epheſ.1.n. 20.
רצץ Iaco.2.n.26.
רשף Deut.32.n.201.& 202.

ש

שאול Deu.32.n.182.& Iſa.38.n.116 (& 117
שבט Deuter.32.n.103.
שבר Iſai. 38.n. 296.
שוב Nahum.2.n.18.
שוה Iſai 38.n.187.
שחין Iſai.38.n. 70.
שחרת Deut.32.n.58. & Mal.2.n.55
שלם Iſai.38. n.45.
שמד Deut.32.n.219.
שנן Deut.32.n.302.

ת

תורה Iſai. 38.n.280.& 281.
תחתית Deut.32.n.184.
תמים Malach. 1.n.40.
תנין Deut.32.n.208.
תקוה Iſai.38.n.160.

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ,

QVÆ IN HIS COMMENTARIIS explicantur.

LECTORI.

MIRABERIS *fortaſſe, Lector, tam multa in hoc indice citari ſacræ Scripturæ teſtimonia, unico duntaxat, eoq; non magno explicata volumine. Sed cùm in his Commentarijs tantopere brevitatem conſectemur, & ubiq; litteralem ſenſum ſedulò inquiramus, auſim tibi polliceri, pleraq; Scripturæ loca, hoc Indice comprehenſa, ex profeſſo, accurateq; pro noſtro modulo tractari: cætera verò ita obiter produci, ut ex antecedentibus, & conſequentibus, multa illis explicationis lux accedat. Qui periculum facere volet, ita omnino eſſe facilè deprehendet.*

Ex Geneſi.

CAP. 1. n. 26. Et pręſit piſcibus maris, & volatilibus cœli. Epheſ. 1. num. 83.
num. 31. & erant valde bona. Deut. 32. n. 29.
Cap. 2. n. 1. Et omnis ornatus eorũ. Nahum 2. n. 112.
Cap. 3. n. 14. Maledictus es inter omnia animantia. Malach. 2. n. 12. & 14.
n. 22. Ne fortè mittat manum ſuam, & ſumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & vivat in æternum. Iſai. 38. n. 249. & Malac. 1. n. 44.
n. 24. Et flammeum gladium. Deut. 32. n. 303.
Cap. 4. n. 1. Poſſedi hominem per Deum. Deut. 32. n. 69.
n. 4. Reſpexit Dominus ad Abel, & ad munera eius. Malach. 1. n 51. & Iaco. 2. n 13.
n. 7. Sin autem malè, ſtatim in foribus peccatum tuum aderit. Iaco. 5. n. 40.
n. 9. Num cuſtos fratris mei ſum ego? Malach. 1. n. 38.
n. 10. Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Deut. 32. n. 320.
n. 14. à facie tua abſcōdar. Deut. 32. n. 166
n. 14. Omnis igitur, qui invenerit me, occidet me. Iſa. 38. n. 246.
n. 15. Septuplũ punietur. Iſai. 38. n. 247.
n. 26. Iſte cœpit invocare nomen Domini. Deut. 32. n. 25.
Cap. 5. n. 24. Ambulavitque cũ Deo. Iſai. 38. n. 39.
Cap. 6. n. 3. Eruntque dies illius centum viginti annorum. Deut. 32. n. 271. & 272.
n. 4. Iſti ſunt potentes à ſæculo. Deuter. 32. n. 83.
n. 5. Vides, quòd multa malitia hominum eſſet in terra, & tactus dolore cordis intrinſecus. Epheſ. 4. n. 44.
n. 9. Noe vir iuſtus, atque perfectus, cum Deo ambulavit. Iſai. 38. n. 40.
Cap. 7. n. 11. Cataractæ cæli apertæ ſunt. Malach. 3. n 44.
Cap. 13. n. 8. Ne quæſo, ſit iurgium inter me, & te. Iaco. 4. n 3.
n. 10. Sicut Paradiſus Domini. Deut. 32. n. 241.
Cap. 14. n. 21. Da mihi animas; cætera tolle tibi. Iſai. 38. n. 268.
n. 22. Poſſeſſorem cæli, & terræ. Deuter. 32. n. 70.

Cap. 15. n. 5. Suſpice cœlum, & numera ſtellas, ſi potes: & dixit ei, ſic erit ſemẽ tuũ, Nahum, 3. n. 54.
n. 6. Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam, Iaco. 2. à n. 84. uſq. ad 96.
n. 8. Vnde ſcire poſſum, quòd poſſeſſurus ſim eam? Iſai. 38. n. 88.
n. 1. Noli timere Abraham, ego protector tuus ſum, Nahum. 1. n. 122.
Cap. 17. n. 1. Ambula coram me, & eſto perfectus, Iſai. 38. n. 37.
n. 17. Putas ne centenario naſcetur Filius, & Sara nonagenaria pariet? Iaco. 2. n. 80.
Cap. 19. n. 11. Percuſſi ſunt cæcitate à minimo uſq; ad maximum ita ut oſtium invenire non poſſent. Iudæ. n. 100.
n. 13. Eo quòd increverit clamor eorum coram Domino, Iaco. 5 n 15. & 16.
Cap. 21. n. 12. In Iſaac vocabitur tibi ſemẽ, Epheſ. 3. n. 44.
Cap. 22. n. 1. Tentavit Dominus Abraham, Iaco. 1. n. 73.
n. 5. Poſtquam adoraverimus, revertemur ad vos, Malach 1 n 56.
n. 16. Multiplicabo ſemen tuum, Nahum. 1. n. 84.
n. 12. Nunc cognovi, quòd times Deum, Iudæ. n. 234.
Cap 24. n. 35. Dominus benedixit Domino meo valde, magnificatuſq; eſt, Epheſ. 1. n. 5.
n. 40. Dominus, in cuius conſpectu ambulo, Iſa. 38. n. 40.
Cap. 25. n 23 Duæ Gẽtes ſunt in utero tuo. Maior ſerviet minori, Malach. 1. n. 14.
Cap. 28. n. 4. Det tibi Deus Benedictiones Abrahę, Epheſ. 1. n. 9.
Cap. 30 n. 6. Iudicavit mihi Domin⁹. Deut. 32. n. 273.
n. 23. Abſtulit Deus opprobrium meum, Iſa. 38. n. 154.
n. 27. Experimento didici, quòd benedixerit mihi Deus propter te, Ephel 1. n. 5.
Cap. 31. n. 11. Dixitq; Angelus Dei ad me, Ego ſum Deus, &c. Deut 32. n. 126.
n. 51. En tumulus hic, & lapis, quem erexi, inter me, & te, teſtis erit. Deut. 32. n. 13.
Cap. 32. n. 28. Si contra Deum fortis fuiſti, quantò magis contra homines prevalebis? Deut. 32. n. 125.
n. 30. Vidi Deum facie ad faciem, & ſalva facta eſt anima mea, Malach. 3. n. 66.
Cap. 33. n. 11. Suſcipe benedictionem, qui attuli tibi. Epheſ. 1. n. 5.
Cap. 35. n. 2. Abijcite Deos alienos. Deut. 32. n. 116.
Cap. 37. n. 4. Oderant eum, nec poterant ei quicquam pacificè loqui. Iaco. 3. n 83.
n. 35. Deſcendam ad filium meum lugens in Infernum. Deuteronom. 32. n. 182.
Cap. 38. n. 18. Quid tibi vis pro arrabone dari? annulum tuum. Epheſ. 1. n. 65.
Cap. 39. n. 5. Benedixitque Dominus domui AEgyptij propter Ioſeph. Epheſ. 1. n. 5.
n. 9. Quomodò ergo poſſum hoc malũ facere? Deut. 32. n. 66.
Cap. 40. n. 15. Hîc innocens in lacum miſſus ſum, Iſai. 38. n. 289.
Cap. 42. n. 21. Peccavimus in fratrem noſtrum, videntes anguſtiam animæ illius, dum deprecaretur nos. Deut. 3.. n. 173.
n. 38. Deducetis canos meos cum dolore ad Inferos. Iſai. 38. n. 117. & 118.
Cap. 43 n. 9 Ego ſuſcipio puerum, de manu mea require illum. Iſai 38. n. 223.
Cap. 44. n. 30. Igitur ſi puer deſuerit, cùm anima illius ex huius anima pendeat, morietur, Malach. 2. n. 80.
Cap 45. n. 8. Non veſtro conſilio, ſed Dei voluntate huc miſſus ſum. Iſai. 38. num. 235.
n. 26. Quaſi de gravi ſomno evigilans, tamen non credebat eis. Iudæ. n. 109.
Cap 47. n. 31. Adoravit Iſrael Deum converſus ad lectuli caput, Iudæ. n. 122.
Cap. 48. n. 15 Deus in cuius conſpectu ambulaverunt Patres mei. Iſai. 38. num. 40.
n. 16. Et invocetur ſuper eos nomen meũ Iaco. 2. n. 31.
n. 19. Semen illius creſcet in Gentes. Nahum 1. n. 184.
n. 20. In te benedicetur Iſrael. Epheſ. 1. n. 9.
Cap. 49. n. 1. Congregamini, ut annunciẽ, quæ ventura ſunt vobis in diebus noviſſimis. Iudæ. n. 221.
n. 6. In conſilium eorum non veniat anima mea, Iſai 38. n. 268.
n. 8. Iuda, te laudabunt Fratres tui. Iſai 38 n. 277.
n. 11. Lavabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine uvæ pallium ſuum. Deuter. 32. n. 141.
n. 18. Salutare tuum expectabo Domine,

ne. Iſai. 38. n. 128.

n. 20. Aſſer pinguis panis eius. Deut. 32. n. 140.

Cap. 50. n. 24. Cùmque adiuraſſet eos, atq; dixiſſet, Deus viſitabit vos, aſportate oſſa mea vobiſcum. Iudæ. n 132.

Ex Exodo.

CAP. 1. n. 21. AEdificavit eis domos. Nahum. 1. n 185.

Cap. 3. n. 2. Apparuit Moyſi Dominus de flamma ignis. Deut. 32. n. 127.

n. 8. In terram, quæ fluit lacte, & melle. Deut. 32 n. 136. 137.

n 14. Ego ſum, qui ſum, Qui eſt, miſit me ad vos. Malach. 3. n. 30.

n. 15. Hoc nomen mihi eſt in æternum. Iſai. 38. n. 67 & 68.

Cap 4. n. 22. Filius meus primogenitus Iſrael. Deut. 32. n. 54.

Cap. 6. n. 6. Educã vos de ergaſtulo AEgyptiorum Deut. 32. n. 74.

n 8. Et induxerim in terram, ſuper quam levavi manum meam, ut darem eam Abraham. Deut. 32. n. 297.

Cap. 10 n. 23. Nemo vidit Fratrem ſuum, nec movit ſe de loco, in quo erat. Nahum. 1. n. 140. 141.

Cap. 12. n. 12. Tranſibo per terram AEgypti Nahum. 1. n. 169.

Cap. 13. n 17. Circunduxit per viam deſerti. Deut. 32. n. 109.

n. 21. Dominus autem præcedebat eos ad oſtendendam viam. n. 117.

Cap. 15. n. 1. Cantemus Domino: glorioſè enim magnificatus eſt. Deut. 32. n. 2. & Nahum. 2. n. 17.

n. 16 Populus tuus iſte, quem poſſediſti. Deut. 32. n. 77.

n. 17. Plantabis in monte hæreditatis tuæ. Deut. 32. n. 132.

n 26. Ego Dominus ſanator tuus. Iſai. 38. n. 18.

n. 26. Si quod rectum eſt, coram eo, feceris. Iſai. 38. n. 41.

Cap. 17. n. 14. Delebo enim memoriam Amalec ſub cœlo Deut. 32. n. 216.

Cap. 18. n. 19. Audi verba mea, atque conſilia, & erit Deus tecum. Deut. 32. n. 225.

Cap. 19. n. 4. Quomodò portaverim eos ſuper alas aquilarum, & aſſumpſerim mihi. Deut. 32. n. 113.

Cap. 20. n. 2. Ego ſum Dominus Deus tuus. Deut 32. n. 127.

n. 12. Honora Patrem tuum. Malach. 1. n. 24.

n. 12. Honora Patrem tuum, & Matrem tuam, ut ſis longævus ſuper terram. Eph. 6. n. 1.

n. 19. Non loquatur nobis Dominus, ne fortè moriamur. Malach. 3. num. 66. & 67.

Cap. 22. n. 28. Dijs non detrahes, & Principi populi tui non maledices. Iudæ. n. 115.

Cap. 23. n. 20. Ecce ego mittam Angelum meum, qui præcedat te. Deuter. 32. n. 123.

n. 27. Terrorem meum mittam in præcurſum tuum. Deut. 32. n. 213.

Cap. 24. n. 3. Omnia verba Domini, quæ locutus eſt, faciemus. Coloſſenſ. 2. num. 60.

Cap. 28. n. 28. Stringatur Rationale annulis ſuis. Iaco. 2. n. 5. & 8.

n. 30. Pones autẽ in Rationali iudicij doctrinam, & veritatem. Malach. 2. n. 45.

Cap. 32. n. 10. Dimitte me, ut iraſcatur furor meus. Iſai. 38. n. 25.

n. 12. Eſto placabilis ſuper nequitia populi tui: Deut. 32. n. 276.

n. 12. Ne quæſo dicant AEgyptij, callidè eduxit eos. Deut. 32. n. 223.

n. 25. Propter ignominiam Sordis. Deut. 32. n. 63.

Cap. 33. num. 3. Non aſcendam tecum, quia populus duræ cervicis es, ne fortè diſperdam te in via. Nahum. 1. num. 68.

n. 19. Ego oſtendam omne bonum tibi. Nahum. 1. n. 120.

n 20. Non videbit me homo, & vivet. Malach. 3. n. 67.

Cap. 34. num. 6. Miſericors, & clemens, patiens, & multæ miſerationis, qui cuſtodis miſericordiam in millia. Epheſ. 2. n. 14.

num. 7. Nulluſque apud te per ſe innocens eſt, qui reddis iniquitatem Patrum Filijs, ac nepotibus in tertiam, & quartam progeniem. Nahum. 1. num 79.

num. 14. Dominus Zelotes nomen eius: Deus eſt æmulator. Nahum. 1. n. 27.

Ex Levitico.

CAP. 2. n. 13. Non auferes ſal fœderis Dei tui, de ſacrificio tuo. Malach. 2. n. 29.

Cap. 3. n. 16. Omnis adeps Domini erit iure perpetuo. Deut. 32. n. 281.

Cap. 4. n. 2. Si Sacerdos, qui unctus eſt, peccaverit, delinquere faciens populum. Malach. 1. n. 30.

Cap. 5. n. 10. Alterum verò adolebit in holocauſtum, ut fieri ſolet. Deuteron. 32. n. 40.

Cap. 7. n. 25. Si quis adipem, qui offerri debet in incenſum Domini, comederit, peribit de populo ſuo. Deut. 32. n. 281.

Cap. 10. n. 10. Vt habeatis ſcientiam diſcernendi, inter ſanctum, & profanum. Malach 2. n. 43.

Cap. 17. n. 7. Nequaquam ultrà immolabunt hoſtias ſuas Dæmonibus. Deut. 32. n. 153.

Cap. 19. n. 15. Non facies, quod iniquum eſt, nec iniuſtè iudicabis. Malach. 2. n. 34. & n. 58.

Cap. 20. n. 26. Eritis mihi ſancti, quia ſanctus ſum ego. Malach. 2. n. 64.

Cap. 21. n. 5. Non radent caput. Deuter. 32 n. 318.

n. 6. Sancti erunt Deó ſuo, & non polluēt nomen eius. Malach. 1. n. 32.

n. 17. Homo, qui habuerit maculā. Deut: 32. n. 59.

Cap. 22. n. 20. Si maculam habuerit, non offeretis. Deut. 32. n. 59.

Cap. 14. n. 19. Qui irrogaverit maculam cuilibet. Deut. 32. n. 59.

Cap. 26. n. 25. Inducam ſuper vos gladium ultorem. Deut. 31. n. 305.

n. 36. Dabo pavorem in cordibus eorum, in regionibus hoſtium, terrebit eos ſonitus folij volantis. Deut. 32. n. 213.

Ex Numeris.

CAP. 5. n. 21. Det te Dominus in maledictionē, exemplumque. Nahum. 3. n. 23.

Cap. 6. n. 14. Re vera induxiſti nos in terram, quę fluit rivis lactis, & mellis. Deut. 32. n. 136. 137.

Cap. 9. n. 18. Ad imperium Domini proficiſcebantur. Deut. 32. n. 118.

Cap. 11. n. 4. Quis dabit nobis ad veſcendum carnes? Iudæ. n. 233.

n. 12. Numquid ovium, & boum multitudo cædetur, ut poſsit ſufficere ad cibum? Deut. 32. n. 108.

n. 25. Auferēs de ſpiritu, qui erat in Moyſe, & dans Septuaginta viris. Iudę. n. 151.

Cap. 13. n. 28. Re vera fluit lacte, & melle: ut ex his fructibus cognoſci poteſt. Deut. 32. n. 137.

Cap. 14. n. 16. Non poterat introducere populum in terram, pro qua iuraverat. Deut. 32. n. 223.

n. 17. Magnificetur ergo fortitudo Domini: ſicut iuraſti dicens, Dominus patiens, & multæ miſericordiæ, auferens iniquitatem, & ſcelera. Nahum. 1. num. 60. 61.

n. 18. Nullumq; innoxium derelinquens, qui viſitas peccata Patrum in filios. Nahum. 1. n. 79.

n. 20. Dimiſi iuxta verbum tuum, vivo ego, & implebitur gloria Domini univerſa terra. Nahum. 1. n. 63.

Cap. 16. n. 13. Eduxiſti nos de terra, quæ lacte, & melle manabat. Deuteron. 32. n. 136.

n. 32. Dirupta eſt terra ſub pedibus eorum, & aperiens os ſuum devoravit illos. Deſcenderuntq; vivi in infernum. Iudæ. n. 169.

n. 33. Deſcenderuntq; vivi in infernum. Deut. 32. n. 182.

Cap. 18. n. 19. Pactum ſalis eſt ſempiternū coram Domino, tibi, ac Filijs tuis. Malach. 2. n. 28.

Cap. 20. n. 11. Cùm elevaſſet Moyſes manū, percutiens virga bis ſilicem, egreſſæ ſunt aquæ largiſsimæ. Iſai. 38. n. 74.

n. 16. Miſeritque Angelum, qui eduxerit nos de AEgypto. Deut. 31. n. 123.

Cap. 21. n. 14. Scopuli torrentium inclinati ſunt. Nahum. 1. n. 100.

Cap. 23. n. 19. Non eſt Deus, quaſi homo, ut mentiatur. Iſai. 38. n. 125.

n. 24. Et occiſorum ſanguinem bibat. Deut. 32. n. 307.

Cap. 24. n. 14. Dabo conſilium, quid populus tuus populo huic faciat. Iudæ. n. 166.

Cap. 25. n. 11. Quia zelo meo commotus eſt contra eos. Nahum. 1. n. 24.

n. 12. Ecce do ei pacem fœderis mei. Malach. 2. n. 27.

Cap. 31. num. 15. Cur Feminas reſervaſtis? Nonne iſtę ſunt, quæ deceperunt Filios Iſrael ad ſuggeſtionem Balaam, & prævaricari vos fecerunt? Iudæ. n. 166. 167.

Ex Deuteronomio.

CAP. 1.n.31. Portavit te Dominus Deus tuus, ut ſolet homo geſtare parvulum Filium ſuum. Deut.32.n.113.
n.43. adverſantes imperio Domini, & tumentes ſuperbia aſcendiſtis in montem. Iudę n.224.
Cap.3.n.25. videbo terram hanc optimam, & montem iſtum egregium. Deuter.32. n.133.
n.26. Iratus eſt Dominus mihi. Nahum.1. n.168.
Cap.4.n.24. Deus tuus ignis conſumens eſt: Deus æmulator. Deut.32.n.186.
Cap. 5. n. 24. Probavimus hodie, quòd loquente Deo cum homine, vixerit homo. Malach.3. n.66. & 67.
Cap.7.n.6. Te elegit Dominus Deus tuus, ut ſis ei populus peculiaris. Deuter. 32. n 101.
n. 16. Non parcet eis oculus tuus. Deut. 32.n.169.
n. 26. Velut inquinamentum, ac ſordes abominationi habebis. Deuter. 32. n.63.
Cap. 8. n. 5. Quia ſicut erudit filium ſuum homo, ſic Dominus Deus tuus erudivit te. Iſai.38.n.250.
n. 11. Ne poſtquam comederis, & ſatiatus fueris, elevetur cor tuum. Deut.32. n. 144.
n. 15. Ductor tuus fuit in ſolitudine magna, atque terribili. Deuter.32.n.108.
n. 15. In qua erat Serpens flatu adurens. Deut. 32.n.210.
Cap. 10.n.16. Circuncidite igitur præputiũ cordis veſtri. Coloſſ.2.n.44.
n.22. Multiplicavit te Domin' Deus tuus ſicut aſtra cœli. Nahum 3.n.53.
Cap.13.n 3. Tentat vos Dominus Deus veſter, ut palàm fiat, utrùm diligatis eum, an non. Iaco.1.n.73. & Iudæ n.234.
n.8. Neq; parcat ei oculus tuus Deut.32. n.169.
Cap 21.n.8. Propitius eſto populo tuo, quẽ redemiſti. Deut.32.n.78.
n.23. Maledictus à Deo eſt, qui pendet in ligno. Malach. 2.n. 13.
Cap.23.n.23. Facies, ſicut promiſiſti Domino Deo tuo. Malach.1.n.79.
Cap 24. n. 1. Si non invenerit gratiam ante oculos eius propter aliquam fæditatem, ſcribet libellum repudij. Malach. 2. n. 82.
n 15. Eadem die reddes ei pretium laboris ſui ante ſolis occaſum. Iaco 5. n.16. & 17.
Cap.27.n.9. Attẽde, & audi Iſrael. Iaco.1. n 109.
n.26. Maledictus, qui non permanet in ſermonibus legis huius, nec eos opere perficit: & dicet omnis populus, Amen. Coloſſ 2.n 60.
Cap.28 n.23. Sit cœlum, quod ſupra te eſt æneum: & terra, quã calcas, ferrea. Leut. 32.n. 190.
n. 66. Dabit tibi Dominus ibi cor pavidum, & deficientes oculos, & animam conſumptam mœrore: & erit vita tua quaſi pendens ante te. Deuter. 32.n.212. & 223.
Cap.29.n.5. Adduxit vos quadraginta annis per deſertum: non ſunt attrita veſtimenta veſtra, nec calceamenta pedum veſtrorum vetuſtate conſumpta ſunt. Deut 32 n.108.
n.17. Vidiſtis abominationes, & ſordes. Deut.32.n.63.
n.18. Et ſit inter vos radix germinans fel, & amaritudinem. Deut.32.n.247.
n.19. Et abſumat ebria ſitientẽ. Nahum 1.n 38.
n 20. Dominus non ignoſcat ei: ſed tunc quàm maximè furor eius fumet, & zelus. Deut.32.n.152.
n.24. Quare ſic fecit Dominus terrę huic? Nahum.3.n.25.
Cap.30. n.6. Circuncidet Dominus Deus tuus cor tuum, & cor ſeminis tui, ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo. Coloſſ.2.n.44.
Cap.31 n.17. Abſcondam faciem meam ab eo, & erit in devorationem. Deut 32. n. 166.
n.19. Scribite vobis canticum iſtud, & docete filios Iſrael. Deut. 32.n.4.
n.20. Cũmq; comederint, & ſaturati, craſſiq; fuerint, avertentur ad Deos alienos. Deut.32.n.144.
n.21. Reſpondebit ei canticum iſtud pro teſtimonio. Deut.32.n.5.
n.28. Invocabo contra eos cœlum, & terram. Ibidem.n.12.
Cap.33.n.24. Tingat in oleo pedem ſuum. Deut.32.n.138.
n.26. Aſcẽſor cœli auxiliator tuus. Deut. 32.n.131.
num.29. Scutum auxilij tui. Iſai.38.num. 76.
n.29. Negabunt te inimici tui, & tu eo-

rum colla calcabis. Malach. 4.n.19.
Cap. 34. n. 6. Non cognovit homo ſepulcrum eius uſq. in præſentem diem. Iudæ. n. 138.

Ex Ioſue.

CAP. 2. n. 11. Pertimuimus, & elanguit cor noſtrum. Deut. 32. n. 213. Dominus enim Deus veſter ipſe eſt Deus. n. 238.
Cap. 3. n. 15. Cùm ripas alvei ſui tempore meſſis impleverat. Nahum. 1.n.93.
Cap. 4 n. 25. Vt diſcant omnes terrarum populi fortiſsimam Domini manum. Nahū. 1.n.93.
Cap. 5.n. 1. Diſſolutum eſt cor eorū. Deut. 32.n.213. Nahum.2.n.80.
n. 4. Per longiſsimos viæ circuitus. Deut. 32.n.109.
n 6. Terram lacte, & melle manantem. Deut. 32.n.136. 137.
Cap.7.n.5. Pertimuitq; cor populi, & inſtar aquæ liquefactum eſt, Deut. 32.n.213. n.9. Et quid facies magno nomini tuo? n.223.
n. 19. Fili mi, da gloriam Domino Deo Iſrael, & cōfitere, atque indica mihi, quid feceris. Malach. 2.n.7. & 8.
n. 21. Vidi inter ſpolia pallium coccineū valde bonum. Nahum. 2.n.34.
Cap.10. n. 20. Conturbavit eos Dominus à facie Iſrael. Deut.32.n.213.
n. 12. Sol contra Gabaon ne movearis. Iſai.38. n.94.
n. 13. Stetit itaque Sol in medio cœli; & non feſtinavit occūbere ſpacio unius diei. Iſai.38.n.106.
n.14. Non fuit antea, nec poſtea tam longa dies. Iſai.38.n.107.
n. 24. Vocavit omnes viros Iſrael, & ait ad Principes exercitus, qui ſecum erant: ite, & ponite pedes ſuper colla Regum iſtorum. Malach.4.n.18.19.& 20.
Cap.24. n. 19. Fortis æmulator eſt, nec ignoſcet ſceleribus veſtris. Nahum.1.n.27.
n. 27. En lapis iſte erit vobis in teſtimoniū, quòd audierit omnia verba Domini. Deut.32.n.13.

Ex lib. Iudicum.

CAP. 2. n.14. Iratuſque Dominus contra Iſrael tradidit eos in manu diripientium. Deut. 32.n. 235.
Cap.4. n.9. In manu mulieris tradetur Siſara. Deut.32.235.
Cap 5.n. 20. Stellæ manentes in ordine ſuo. Nahum.2.n.113.
n. 24. Benedicta inter mulieres Iahel. Epheſ. 1.n.6.
Cap. 6. n. 17. Da mihi ſignum. Iſai. 38. n. 90.
Cap. 13.n.21. Vltrà eis non apparuit Angelus Domini: ſtatimque intellexit Manue, Angelum Domini eſſe. Deuter.32. n. 126.
n. 22. Morte moriemur, quia vidimus Deum. Malach 3.n.66.
Cap. 16. n. 16. Defecit anima eius, & ad mortem uſque laſſata eſt. Iſai.38.n.6.
Cap. 19. n.22. Filij Belial, id eſt, abſque iugo. Nahum.1.n.216.

Ex lib. 1. Regum.

CAP. 2. n.6. Dominus mortificat, & vivificat; deducit ad Inferos, & reducit. Deut.32.n.202.
n. 12. Filij Heli, Filij Belial. Nahum. 1. n.217.
n. 29. Quare calce abieciſtis victimam meam? Deut. 32.n.142.
n. 31. Præcidam brachium tuum, & brachium domus Patris tui. Malach. 2. n. 20.
n.35. Et ſuſcitabo mihi Sacerdotem fidelem. Malach. 3.n.21.
Cap. 3. n. 1. Sermo Domini erat pretioſus. Iaco. 1.n. 114.
n. 18. Dominus eſt; quod bonum eſt in oculis ſuis, faciat. Iſai.38.n.230.
Cap. 4. n. 7. Timueruntque Philiſtijm dicentes, venit Deus in caſtra. Deut. 32. n. 238.
n.21. Translata eſt gloria de Iſrael. Iſai. 38.n.137.
Cap.6. n.5. Dabitis Deo Iſrael gloriam. Malach.2 n.8.
Cap. 7.n. 6. Hauſeruntque aquam, & effuderunt in conſpectu Domini. Iſai. 38. n. 53.54.55.
Cap. 12. n.21. Nolite declinate poſt vana, quæ non proderunt vobis. Epheſ. 5. n. 11.
n. 23. Abſit autem à me hoc peccatum in Dominum, ut ceſſem orate pro vobis. Coloſſ 1.n. 10.
Cap. 15. n. 2. Recenſui, quæcumque fecit Amalech. Deut. 32. n. 251.
n. 29. Pœnitudine non flectetur. Deut. 32. n. 30.

n.45. Si ceciderit capillus de capite eius. Deut. 32.n.300.
Cap. 17.n. 5. Lorica ſquamata induebatur. Epheſ. 6.0.36.
n. 5. Et ocreas ęreas habebat in cruribus. Eph.6.n. 39.
Cap.18.n.1. Anima Ionathæ cõglutinata eſt Animæ David. Malach. 2.n.80.
n. 10. Invaſit ſpiritus Dei malus Saul. Iſai. 38. n.238.
Cap. 24. n. 11. Cogitavi, ut occiderem te: ſed pepercit tibi oculus meus. Deuteron. 32.n. 169.
Cap.25.n.5. Salutabitis eũ ex nomine meo pacificè. Iſai. 38.n. 261.
n. 22.Si reliquero de omnibus, quæ ad ip ſum pertinent. Deut. 32.n.300.
n.35. Et honoravi faciem tuam. Malach. 1.n.43.
Cap. 26. n. 8. Concluſit Deus inimicum tuum hodie in manus tuas. Deuter. 32. n.237.
o.8. Nunc ergo perfodiam eum lancea in terra ſemel. Nahum.1.u.148.

Ex 2. Regum.

CAP. 7. n. 23. Quem redemiſti tibi ex AEgypto, gentem, & Deum eius. Deut. 32.n.76.
Cap. 8.n. 14. Facta eſt univerſa Idumæa ſer vieos David. Malach. 1.n.14.
Cap.12.n.25.Et vocavit oomen eius, Amabilis Domino. Iſai.38.o.85.
n.31.Populum ſerravit, & circumegit ſuper eos ferrata carpeota, diviſitque cultris. Nahum.1.n.35.
Cap.14.n.14. Nec vult Deus perire animã, ſed retractat cogitans, ne peoitus pereat. Deut.32.0.224.
n.19. Numquid manus Ioab tecum eſt in omnibus iſtis? Malach. 1.n. 6.
Cap. 16.0. 10. Dominus enim præcepit ei, ut malediceret David: & quis eſt,qui audeat dicere, quare ſic fecerit? Iſai. 38. n.233.
Cap.17 n. 23. Videns, quòd non fuiſſet factum conſilium ſuum. Epheſ.4.n.33.
Cap, 22.n.2. Dominus petra mea. Deuter, 32.n.35.
n.3. Scutum meum. Iſai.38.n.76.
n.6. Funes inferni circumdederunt me. Deut. 32.n.183.
Cap. 23. n. 6. Prævaricatores autem quaſi ſpinæ. Nahum.1.n.152.
Cap. 24. n. 15. De mane uſque ad tempus conſtitutum. Deut.32.n.294.
n. 17. Cùm vidiſſet Angelum cædentem populum. Deut.32.n.100.

Ex 3. Regum.

CAP. 4.n.3. A commentarijs. Malach. 3.n 75.
Cap.8.n.48. Et oraverint te contra viam ter ræ ſuæ, & templi, quod ædificavi oomini tuo. Iſai.38.n.23.
n. 51. Quos eduxiſti de terra AEgypti, de medio fornacis ferreæ. Deuter. 32. n.73.
Cap. 9. n. 4. Sicut ambulavit Pater tuus in ſimplicitate cordis. Iſai.38.n.43.
n. 7. Domus hæc erit in exemplum. Nahum.3.0.23.
Cap. 13.n. 2. Altare, Altare, hæc dicit Dominus. Deut.32.0.16.
Cap. 15. n. 12. Purgavitque univerſas ſordes Idolorum, Deut. 32.n.63.
n. 14. Cor Aſa perfectum erat cum Domino. Iſai.38.n.45.
Cap. 17. n. 1. Si erit annis his ros, & pluvia, niſi iuxta oris mei verba. Iſai 38. n. 27.
Cap. 18. n. 46. Et manus Domini facta eſt ſuper Eliam. Malach. 1.n.5.
Cap.19.n.11. Spiritus grandis, & fortis,& ſubvertens montes, Nahum.1.n.83.
Cap.20.n. 1. Ne glorietur accinctus, æquè ut diſcioctus. Nahum.2.n.13.
Cap. 21. n. 13. Adductis duobus viris filijs diaboli. Nahum.1.n.215.
n.25. Venundatus eſt, ut faceret malum, Nahum.3.0.16.
Cap. 22. n. 43. Ambulavit in omni via Aſa Patris ſui. Malach. 2.0.53.

Ex 4. Regum.

CAP. 3.n.5. Facta eſt ſuper eum manus Domini. Malach. 1.n.5.
Cap.4.n. 29. Si occurrerit tibi homo, non ſalutes eum. Iudæ.n.238.
Cap. 9. n. 7. Vlciſcar ſanguinem ſervoruoi meorum. Deut.32.n.320.
n.25.Quòd Dominus onus hoc levaverit ſuper eum. Nahum. 1.n.4.
n.37. Hæccine eſt illa Iezabel? Nahum 2. n. 89.
Cap. 13.n.21. Quod cùm tetigiſſet oſſa Eliſei, revixit homo, & ſtetit ſuper pedes ſuos. Iudæ. n.133.134.
Cap. 14. n. 26. Et quòd conſumpti eſſent,

uſque

uſque ad clauſos carcere, & derelictos. Deut. 32.n.279.
Cap 16.n.3. Filium ſuum conſecravit transferens per ignem, ſecundum Idola Gentium. Deut. 32.n.154.
Cap. 17. n. 16. Adoraverunt univerſam militiam cœli. Nahum 2.n.112.
n. 25. Immiſit in eos Dominus Leones, qui interficiebant eos. Deuter. 32.n.207.
Cap. 18.n. 4. Confregit ſerpentem æneum, quem fecerat Moyſes: ſiquidem uſque ad illud tempus filij Iſrael adolebant ei incéſum. Iudæ. n.130.
Cap 19.n. 17. Verè Domine diſsipaverunt Reges Aſſyriorum gentes, & terras omnium. Nahum.2.n.99.
n. 22. Cui exprobraſti, & quem blaſphemaſti? Nahum. 1.n.157.
Cap. 20. n. 4. Antequàm egrederetur Iſaias mediam partem atrij. Iſai 38.n.59.
n. 5. Deus David Patris tui. Iſai. 38. n. 67.68.
n. 6. Et protegam urbem iſtam propter me, & propter David ſervum meum. Iſai. 38. à n.81. uſque ad 86.
n. 10. Facile eſt, umbram creſcere decem lineis. Iſai. 38.n.95.
n.21. Et iuſsit Iſaias, ut tollerent maſſam de ficis, & cataplaſmarent ſuper vulnus, & ſanaretur. Iſa. 38.n.69.
Cap 22.n.2. Ambulavit per omnes vias David patris ſui. Malach. 2.n.53.
Cap.23.n.14. Replevit loca eorum oſsibus mortuorum. Iudę.n.130.

Ex 1. Paralipomenon.

CAP. 12.n.32. Viri eruditi, qui noverant ſingula tempora ad præcipiẽdum, quid facere deberet Iſrael, Nah. 1.n.208.
n.33. Non in corde duplici, Iſai.38.n.43.

Ex 2. Paralipomenon.

CAP. 6.n.38. Adorabunt te contra viam terræ ſuæ, & domus, quã ædificavi. Iſai. 38.n.23.
Cap. 11.n.15. Conſtituit ſibi Sacerdotes Excelſorũ, & Dæmoniorũ. Deut. 32.n.153.
Cap. 13. n. 5. In pactum ſalis. Malach. 2. n. 28.
Cap. 14.n. 2. Subvertit altaria peregrini cultus. Deut. 32.n 116.
Cap. 20.n.9. Gladi' iudicij. Deu. 32.n.304.
n. 12. Cùm ignoremus, quid agere debeamus, hoc ſolum habemus reſidui, ut oculos noſtros dirigamus ad te. Iſai. 38. n 195. & Iaco. 1.n.28.
n.29. Irruit autem pavor Domini. Deut. 32.n.213.
Cap. 28. n. 19. Humiliaverat enim Dominus Iudam, eò quòd nudaſſet eum auxilio. Deut. 32. n.234.
Cap. 31.n. 5. Plurimas obtulere primitias filij Iſrael frumenti, vini, & olei, mellis quoque. Deut.32.n.137.
Cap. 32. n.31. Vt interrogarent de portento, quod acciderat. Iſai. 38.n.103.
Cap. 33. n.3. Ædificaverunt autem ea cuncto exercitui cœli. Nahum. 2.n.112.
n. 12. Poſtquam coanguſtatus eſt, oravit Dominum. Iſai. 38.n.17.
Cap. 34. n.21. Magnus furor Domini ſtillavit ſuper nos. Nahum. 1.n.115.
Cap. 36.n.17. Non eſt miſertus Adoleſcentis, & virginis, & ſenis. Deut. 32.n. 214.

Ex lib. 1. Eſdræ.

CAP. 9. n. 2. Et commiſcuerunt ſemen ſanctum cum populis terrarum. Malach. 2.n.66.

Ex 2. Eſdræ.

CAP. 5. n.19. Memento mei Deus me' in bonum, ſecundum omnia, quæ feci populo huic. Iſai.38.n.31.
Cap. 9. n. 12. In columna nubis ductor eorũ fuiſti. Deut. 32.n.117.
n. 25. Comederunt, & ſaturati ſunt, & impinguati ſunt, &c. proiecerunt legem tuã poſt terga ſua. Deut. 32.n.144.
n. 27. Dediſti eos in manu hoſtium ſuorũ. Deut. 32.n.235.
Cap. 13.n.10. Et cognovi, quòd partes Levitarũ non fuiſſent datæ: & fugiſſet unuſquiſque in regionem ſuam de Levitis, & Cantoribus. Malach. 3.n.39.

Ex Tobia.

CAP. 2. n. 12. Hanc autem tentationẽ, &c. Iaco. 1.n.15.
Cap. 3.n. 1. Cœpit orare cum lacrymis. Iſai. 38.n.46.
n. 11. Vt ab iſto improperio liberaret eã. Iſai. 38.n 154.
Cap. 5.n. 11. Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris ſedeo? Iaco. 1.n.17.
Cap. 6.n.15. Deponam ſenectutem illorum cum triſtitia ad Inferos. Iſai. 38.n.118.

n. 17. Qui coniugium ità ſuſcipiunt, ut Deũ à ſe, & à ſua mente excludant, & ſuæ libidini ita vacent, ſicut equus, & mulus. Iudæ.n.158.
Cap.7.n.13. Non dubito, quòd Deus preces, & lacrymas meas in cõſpectu ſuo ad miſerit: Iſai. 38.n.46.
Cap. 12. n.12. Quando otabas cum lacrymis. Iſai.38.n.46.
n. 15. Vnus ex ſeptem, qui aſtamus ante Dominum. Deut.32.n.95.
Cap. 13. n. 2. Non eſt, qui effugiat manum tuam. Deut.32.n.292.
n.5. Ipſe caſtigavit nos propter iniquitates noſtras, & ipſe ſalvabit nos propter miſericordiam ſuá. Deut.32.n.294.
Cap.14.n.6. Propè erit interitus Ninive; nõ enim excidit verbũ Dñi. Nahum. 1.n.2.

Ex Iudith.

CAP. 1. n. 12. Quòd defenderet ſe de omnib' regionib' his. Deut.32.n.256.
Cap.5.n. 24. Perquire, ſi eſt aliqua iniquitas eorum, in conſpectu Dei eorum, aſcendamus ad illos. Deut. 32.n.234.
Cap. 7.n.13. Propter hoc vẽdidit nos Deus in manibus eorum. Deut.32.n.235.
Cap.8.n.14. Indulgentiam eius fuſis lacrymis poſtulemus. Iſai. 38.n.46.
n.15. Non enim quaſi homo, ſic Deus cõminabitur. Iſai.38.n.15.
n. 22. Abraham tentatus eſt, & per multas tribulationes probatus, Dei amicus effectus eſt. Iaco.2.n.99.
n.27. Flagella Dñi, quib' quaſi ſervi corripimur, ad emendationẽ, & nõ ad perditionẽ noſtrã evenisse credam'. Iſa.38.n.250
Cap.9.n.2. Qui dediſti illi gladiũ in defenſionẽ alienigenarum. Deut.32.n.256.
n. 16. Humilium, & manſuetorũ ſemper tibi placuit deprecatio. Iſai.38.n.196.

Ex Eſther.

CAP. 6.n.13. Si de ſemine Iudæorũ eſt Mardochęus, ante quẽ cadere cœpiſti, non poteris ei reſiſtere. Iaco.3.n.2.
Cap. 8.n.7. Miſſa eſt ſors in urnam. Nahũ. 3.n.37.
Cap. 13.n. 16. Ne deſpicias partem tuam, quam redemiſti tibi de AEgypto. Deut. 32.n.78.
Cap.14.n.11. Ne tradas Domine ſceptrum tuum his, qui non ſunt. Deut.32. n.181.
Cap. 15. n.9. Et ardentibus oculis furorem pectoris indicaſſet. Nahum.2.n.53.

Ex Iob.

CAP.4.n 4. Genua trementia confortaſti. Nahum. 2. n.83.
n. 6. Vbi eſt fortitudo tua, patientia tua? Nahum 1.n.59.
n. 14. Omnia oſſa mea perterrita ſunt. Iſai. 38.n.190.
Cap.5.n.2. Parvulum occidit Invidia. Iaco. 4.n.11.
n. 3. Ego vidi ſtultum firma radice. Malach.3.n.63.
n.11. Tygris perijt. Iaco.4.n.38.
n. 18. Quia ipſe vulnerat, & medetur: percutit, & manus eius ſanabunt. Deut. 32.n.294.
Cap.6.n.4. Sagittæ Domini in me ſunt; quarum indignatio ebibit ſpiritum meum. Deut.32.n.194.
Cap. 7. n.6. Dies mei velociùs tranſierunt, quàm à texẽte tela ſuccidit ur. Iſai. 38. n.168.
n. 16. Nihil enim ſunt dies mei. Iſai. 38. n. 148.
Cap. 8. n. 14. Sicut tela aranearum fiducia eius. Iſai. 38.n.170.
Cap.9.n.26. Pertranſierunt quaſi naves poma portantes. Iaco.4.n.60.
Cap. 11. n. 12. In ſuperbiam erigitur. Nahum.2.n.77.
n. 12. Vir vanus in ſuperbiam erigitur. Iudæ.n.177.
Cap. 14.n.3. Quaſi flos egreditur, & conteritur. Iaco.1.n.62.
n.6. Conſtituiſti terminos eius, qui præteriri non poterunt. Iſai.38.n.166.
n. 17. Signaſti quaſi in ſacculo delicta mea. Deut.32.n.252.
Cap. 15.n.22. Non credit, quòd reverti poſſit de tenebris ad lucem. Iſai.38.n.187.
n. 33. Lædetur, quaſi vinea in primo flore, botrus eius. Deut.32.n.270.
Cap. 17.n. 3. Pone me iuxta te. Iſai. 38. n. 224.
Cap. 19. n. 29. Vltor iniquitatum gladius eſt. Deut.32.n.304.305.
Cap. 20.n.16. Caput Aſpidum ſuget. Deut. 32.n.244.
n.19. Quoniam confringens nudavit pauperes. Iaco.2.n.26.
n. 27. Revelabunt cœli iniquitatem eius. Deut. 32.n.15.
Cap. 21.n.19. Deus ſervabit filijs illius dolorem Patris. Deut. 32.n.252.

n.7

n 7. Quare ergo impij vivunt, ſublevati ſunt, confortatique divitijs? Malach. 2. n.95.
n. 9. Domus eorum ſecuræ ſunt, & pacatæ, & non eſt virga Dei ſuper illos. Malach. 3.n.65.
Cap. 2 2. n. 26. Tunc ſuper omnipotentem delitijs afflues, & elevabis ad Deum faciẽ tuam. Iſa. 38.n 36.
Cap. 24.n.6. Agrum non ſuum demetunt. Iaco. 5.n.15.
n.15. Oculus adulteri obſervat caliginem, dicens, non me videbit oculus. Epheſ. 5. n. 14.
Cap. 25.n.3. Numquid eſt numerus militũ eius? Nahum.2. n.109.
Cap. 27. n. 9 Aut poterit in Omnipotente delectari. Iſai. 38.n.36.
Cap. 28.n.17. Non adæquabitur ei aurum. Iaco.3.n.111.
n.28. Ecce timor Domini ipſa eſt ſapientia. Coloſſ. 1.n.130.
Cap.29.n.6. Petra fundebat mihi riuos olei. Deut. 32.n.138.
n. 14. Iuſtitia indutus ſum, & veſtivi me, ſicut veſtimento. Epheſ. 6.n.33.
Cap. 31. n.12. Ignis eſt uſque ad perditionẽ devorans. Iudę.n.98.
n. 16. Et oculos viduæ expectare feci. Iſa. 38.n.209.
n. 19. Si deſpexi pereuntem. Deut. 32. n.173.
Cap. 33.n.14. Semel loquitur Deus. Iudæ. n.47.
Cap. 35. n.6. Si peccaveris quid ei nocebis? Deut. 32.n.57.
Cap. 38.n.3. Accinge ſicut vir lũbos tuos. Nahum.2.n.14.
n. 6. Aut quis demiſit lapidem angularẽ eius? Epheſ. 2.n.76.
n.10. Circumdedi illud terminis meis, & poſui vectem, & oſtia, & dixi, uſque huc venies, & non procedes amplius: & hîc cõſringes tumentes fluctus tuos. Nahum. 1.n.89. & 90.
n. 15. Auferetur ab impijs lux ſua, & brachium excelſum confringetur. Malach.2. n.19.
n.17. Nũquid apertæ ſunt tibi portæ mortis, aut oſtia tenebroſa vidiſti? Iſai. 38. n. 120.
n. 23. Quæ præparavi in tempus hoſtis. Nahum. 2.n.114.
n. 36. Quis poſuit in viſceribus hominis ſapientiam? Iſai. 38.n.169.
n.39. Numquid capies leænæ prædam, & animam catulorum eius implebis? Nahum 2.n.100.101.
Cap. 39.n. 20. Gloria narium eius terror. Nahum.1.n.53.
Cap.41. n. 11. De naribus eius procedit fumus, ſicut ollæ ſuccenſæ, atque ferventis. Nahum. 1. n.53.
n. 15. Cor eius indurabitur, tamquam lapis, & ſtringetur quaſi malleatoris incus. Nahum. 2.n.79.
Cap. 42. n. 8. Iob ſervus meus orabit pro vobis: faciem eius ſuſcipiam. Malach.1.n.43
n. 12. Dominus autem benedixit noviſſimis Iob, magis, quàm principio eius. Iac. 5.n.52.

Ex Pſalmis.

PSalm. 1. n. 5. Non reſurgent impij in iudicio. Nahum.1.n.106.
n.6. Novit Dominus viam Iuſtotum. Nahum. 1. n.126.
Pſ. 2. n.10. Et nunc Reges intelligite. Deut. 32.n 287.
Pſ.4.n.1. Deus iuſtitiæ meæ. Malach. 4.n.15
n. 5. Iraſcimini, & nolite peccare. Epheſ. 4.n.34.
n.7. Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine. Iaco.1.n.98.
Pſ. 5.n.7. Virum ſanguinũ & doloſum abominabitur Dominus. Nahum.3.n.5.
n.11. Linguis ſuis doloſè agebant. Iudæ. n. 49.
Pſ. 6.n.3. Conturbata ſunt oſſa mea. Iſai. 38 n. 190.
n.5. In Inferno autẽ quis confitebitur tibi? Iſai. 38.n 286.
n. 9. Exaudivit Dominus vocem fletus mei. Iſai. 38.n.49.
Pſ. 7.n.4. Nequando rapiat, ut leo, animam meam. Iſai. 38.n 191.
n.13. Deus fortis, & patiens. Nah.1.n.60.
n. 13. Arcum ſuum tetendit, & paravit illum. Deut. 32.n.193. Et in eo paravit vaſa mortis. n. 194. Gladium ſuum vibravit. n.302.
n.14. Et in eo paravit vaſa mortis. Nahum.2.n.71.
Pſal.8.n. 2. Elevata eſt magnificentia tua ſuper cœlos. Iſai. 38.n. 280.
n. 8. Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius Epheſ. 1.n.82.
Pſ 9. n. 4. Exacerbavit Dominum peccator: ſecundum multitudinem iræ ſuæ nõ quæret. Nahum. 1.n.42 43. & 44.
n. 10. Adiutor in opportunitatibus, in tribula-

bulatione. Nahum. 1.n.123.
n. 15. Qui exaltas me de portis mortis. Deut. 32.n.291.
n. 17. Deſiderium Pauperum exaudivit Dominus: præparationem cordis eorum audivit auris tua. Iſai. 38.n. 62.
n. 17. Cognoſcetur Dominus iudicia faciens. Deut. 32.n.304.
n.34 Propter quid irritavit impius Deū? Dixit enim in corde ſuo, non requiret. Nahum. 1.n.48.
Pſ. 11. n.3. In corde, & corde locuti ſunt. Iſai.38.n. 43.
Pſ. 12.n. 1. Vſq quò avertis faciem tuam à me? Deut.32.n.167.
Pſ. 13.n.1. Dixit inſipiens in corde ſuo, nō eſt Deus. Nahum. 1.n.48.
Pſ. 14.n.3. Non egit dolum in lingua ſua. Malach. 2.n.33.
Pſ. 15.n.5. Dominus pars hæreditatis meę. Deut.32.n.104.
n. 6. Funes ceciderunt mihi in præclaris. Deut.32.n.99.
n.7. Benedicam Dominū, qui tribuit mihi intellectum. Deuter. 32.n.225.
n. 16. Hæreditas mea præclara eſt mihi. Deut.32.n.99.
Pſ. 16.n.1. Adipem ſuum concluſerunt. Iaco.5.n.20.
n. 4. Multiplicatæ ſunt infirmitates eorū: poſtea acceleraverunt. Deut. 32.n.175.
n.8. Cuſtodi me, ut pupillā oculi. Deut. 32.n.110.
n. 13. Eripe animam meam ab impio: fra meam tuam ab inimicis manus tuæ. Iſai. 38.n.232.
n. 15. Apparebo conſpectui tuo. Iſai.38. n. 142.143.
Pſal. 17. n. 2. Deus meus, adiutor meus. Deut.32.n.34.
n. 5. Torrentes iniquitatis conturbaverunt me. Nahum.1. n. 218.
n. 9. Aſcendit fumus in ira eius. Nahum. 1.n. 32.
n. 9. Carbones ſuccenſi ſunt ab eo. Deut. 32. n.259.
n. 12. Poſuit tenebras latibulum ſuum. Coloſſ. 1.n.114.
n. 15. Miſit ſagittas ſuas, & diſſipavit eos. Deut.32.n.192.
n. 16. Ab inſpiratione ſpiritus iræ tuæ. Iſai.38.n.303.
n. 33. Deus, qui præcinxit me virtute. Nahum.2.n.14.
n. 36. Dediſti mihi protectionem ſalutis tuæ. Epheſ. 6.n.53.
n. 20. Salvum me fecit, quoniam voluit me. Iſai. 38.n 267.
Pſ. 19. n.5. Lætabimur in ſalutari tuo, & in nomine Dei noſtri magnificabimur. Eph. 6. n. 53.
Pſ. 20. n. 11. Fructum eorum de terra perdes, & ſemen eorum à filijs hominum. Nahum. 1.n.186.
n 13. Pones eos dorſum: in reliquijs tuis præparabis vultum eorum. Deuter. 32. n. 196.
Pſ. 21.n.13. Tauri pingues. Deuteron. 32. n. 139.
n. 15. Sicut aqua effuſus ſum. Iſai. 38. n. 53.
n. 15. Factum eſt cor meum, tanquam cera liqueſcens. Nahum. 2. n.81.
n. 18. Ipſi verò conſideraverunt, & inſpexerunt me. Deut. 32. n. 173.
Pſ. 23.n.10 Dominus virtutum ipſe eſt Rex gloriæ. Nahum.2. n.104.
Pſalm. 24.n.8. Dulcis, & rectus Dominus. Deut. 32. n.50.
num. 9. Docebit mites vias ſuas. Iaco. 1. n. 132.
n. 18. Vide humilitatem meam, & laborem meum. Deut.32.n.277.
Pſ. 25.n.1. Iudica me Domine, quoniam ego in innocentia mea ingreſſus ſum. Deuter. 32.n. 273.
n. 2. Proba me Domine, & tenta me. Iaco. 1.n. 73.
n.2. Vre renes meos. Malach. 3.n.65.
n 8. Domine dilexi decorem domus tuæ, & locū habitationis Gloriæ tuæ. Iſai.38. n.137.
n. 12. Pes meus ſtetit in directo. Malach. 2. n.38.
Pſ. 26.n.1. Dominus illuminatio mea; quem timebo? Deut. 32. n. 168.
n. 4. Vt videam voluptatem Domini. Coloſſ. 1.n.73.
n. 7. In petra exaltavit me. Deuter. 32. n. 32.
n. 9. Ne avertas faciem tuam à me. Deut. 32.n.167.
n. 11. Dirige me in ſemitam rectam. Malach. 2.n.38.
n.13. Credo videre bona Domini in terra viventium. Iſai. 38.n.139.140.
Pſ. 27.n.1. Aſſimilabor deſcendentibus in lacum. Iſai. 38.n.292.
Pſ. 28. num.1. Afferte Domino Filij Dei; afferte Domino filios arietum. Iudæ. n.119.
n.7. Vox Domini intercidentis flammam

ignis. Iudæ. n. 88
Pſal. 29. n. 4. Eduxiſti ab Inferno animam meam. Deut. 32. n. 183.
n. 7. Ego dixi in abundantia mea. Iſai. 38 n. 109.
n. 11. Numquid confitebitur tibi pulvis? Iſai. 38. n. 286.
Pſ. 30. n. 9. Nec concluſiſti me in manibus inimici. Deut. 32. n. 237.
n. 16. In manibus tuis ſortes meę. Iſai. 38. n. 164.
n. 17. Illuſtra faciem tuam ſuper ſervum tuum. Deut. 32. n. 168.
num. 2.. Proiectus ſum à facie oculorum tuorum. Iſai. 38. n. 138.
Pſ. 31. n. 1. Et quorum tecta ſunt peccata. Iſai. 38. n. 272.
n. 5. Dixi, confitebor adverſum me iniuſtiam meam Domino: & tu remiſiſti impietatem peccati mei. Iſai. 38. n. 63.
n. 10. Sperantem autem in Domino miſericordia circumdabit. Deuteron. 32. n. 109.
Pſ. 32. n. 4. Omnia opera eius in fide. Deut. 32. n. 47.
n. 6. Et ſpiritu oris eius omnis virtus eorum. Nahum. 2. n. 112.
n. 15. Qui finxit ſigillatim corda eorum. Deut. 32. n. 70.
Pſ. 33. n. 8. Immittet Angelus Domini in circuitu timentium eum. Nahum. 2. n. 106.
n. 11. Divites eguerunt, & eſurierunt. Nahum. 2. n. 94.
n. 14. Et labia tua ne loquantur dolum. Malach. 2. n. 33.
n. 16. Oculi Domini ſuper iuſtos; & aures eius in preces eorum. Iſa. 38. n. 60.
Pſ. 34. n. 21. Dixerunt, Euge, Euge: viderunt oculi noſtri. Malach. 1. n. 21.
n. 21. Et dilataverunt ſuper me os ſuum. Iaco. 3. n. 18.
n. 26. Qui magna loquuntur ſuper me. Iaco. 3. n. 17.
Pſ. 36. n. 3. Paſceris in divitijs eius. Deuter. 32. n 47.
n. 5. Revela Domino viam tuam, & ſpera in eo, & ipſe faciet. Iaco. 1. n. 35.
n. 6. Educet quaſi lumen iuſtitiam tuam, & iudicium tuum, tanquam meridiem. Malach. 4. n. 15.
n. 17. Brachia peccatorum conterentur. Malach. 2. n. 19.
n. 18. Novit Dominus dies immaculatorum. Nahum. 1. n. 126.
n. 35. Vidi impiũ ſuper exaltatum, & elevatũ ſicut cedros Libani. Malac 3. n. 63.
n. 40. Et ſalvavit eos, quia ſperaverunt in eo. Nahum. 1. n. 130.
Pſ. 37. n. 3. Sagittæ tuæ infixæ ſunt mihi, & cõfirmaſti ſuper me manum tuam. Deut. 32. n. 193.
n. 11. Cor meum conturbatum eſt. Nahũ. 2. n. 80.
Pſal. 38. n. 1. Dixi; cuſtodiam vias meas. Iſai. 38. n. 109. Iaco. 3. n. 12.
n. 6. Subſtantia mea tanquam nihilum ante te. Iſa. 38. n. 148.
n. 10. Obmutui, & non aperui os meum, quoniam tu feciſti. Amove à me plagas tuas. Iſai. 38. n. 233. 234.
n. 13. Tabeſcere feciſti, ſicut araneam, animam eius. Epheſ. 4. n. 30. 31.
n. 13. Auribus percipe lacrymas meas. Iſai. 38. n. 49.
Pſalm. 39. n. 3. Statuit ſupra petram pedes meos. Deut. 32. n. 32.
Pſ. 40. n. 4. Vniverſum ſtratum eius verſaſti in infirmitate eius. Iſai. 38. n. 19.
n. 4. Dominus opem ferat illi ſuper lectum doloris eius. Iſai. 38. n. 20.
n. 11. Beatus qui intelligit ſuper egenũ, & pauperem: in die mala liberabit eum Dominus. Iaco. 2. n. 49.
Pſ. 41. n. 2. Et apparebo ante faciem Dei. Iſai. 38. n. 142. 143.
n. 5. Effudi in me animam meam, quoniam tranſibo in locum Tabernaculi admirabilis. Iſai. 38. n. 135. 136.
Pſ. 43. n. 4. Et illuminatio vultus tui. Deut. 32. n. 168.
n. 10. Et non egredieris Deus in virtutibus noſtris. Nahum. 2. n. 105.
n. 15. Vendidiſti populum tuum ſine pretio. Deut. 32. n. 236.
Pſ. 44. n. 3. Diffuſa eſt gratia in labijs tuis. Coloſſ. 3. n. 38.
n. 6. Virga directionis, virga regni tui. Deut. 32. n. 50.
Pſ. 45. n. 1. Adiutor in tribulationibus, quæ invenerunt nos nimis. Nahum. 1. n. 123.
Pſ. 46. n. 1. Omnes gentes plaudite manibus. Nahum. 3. n. 65.
Pſ. 47. n. 11. Iuſtitia plena eſt dextera tua. Deut. 32. n. 51.
Pſ. 49. n. 3. Deus manifeſtè veniet, Deus noſter, & non ſilebit: ignis in conſpectu eius exardeſcet. Malach. 4. n 3.
n. 4. Advocabit cœlum deſurſum. Deut. 32. n. 15.
n. 19. Lingua tua concinnabat dolos. Iaco. 3. n. 33.

n. 21, Arguam te, & ſtatuam contra faciem tuam. Epheſ. 5. n. 17.
n. 23. Sacrificiũ laudis honorificabit me. Malach. 2. n. 8.
Pſal. 50. n. 1. Miſerere mei Deus ſecundum magnam miſericordiam tuam. Epheſ. 2. n. 12.
n. 5. Tibi ſoli peccavi. Deut. 32. n. 57.
n. 9. Lavabis me, & ſuper nivem dealbabor. Iſai. 38. n. 273.
n. 16. Libera me de ſanguinibus. Nahum. 3. n. 2.
Pſ. 51. n. 2. Tota die iniuſtitiam cogitavit lingua tua. Iaco. 1. n. 148.
Pſ. 53. n. 1. Deus in nomine tuo ſalvum me fac: & in virtute tua iudica me. Deuter. 32. n. 273.
n. 9. Super inimicos meos deſpexit oculus meus. Malach. 1. n. 21.
Pſ. 54. n. 10. Non defecit de plateis eius uſura, & dolus. Nahum. 3. n. 7.
n. 27. Non dimidiabunt dies ſuos. Deut. 32. n. 270.
Pſ. 55. n. 6. Domine in cœlo Miſericordia tua: Iuſtitia tua ſicut montes Dei. Epheſ. 2. n 14.
n. 9. Poſuiſti lacrymas meas in conſpectu tuo. Iſai. 38. n. 65. 66.
Pſ. 56. n. 2. Donec tranſeat iniquitas. Nahum. 1. n. 169.
n. 11. Magnificata eſt uſque ad cœlos miſericordia tua. Iudæ. n. 29
Pſ. 57. n. 5. Furor illis, ſecundum ſimilitudinem ſerpentis. Deut. 32. n. 211.
n. 9. Priuſquàm intelligerent ſpinæ veſtræ Rhamnum, ſicut viventes, ſic in ira abſorbet eos. Deut. 32. n. 270.
Pſ. 59. n. 3. Potaſti nos vino compunctionis. Nahum. 2. n. 51.
n. 9. Fortitudo capitis mei. Nahum. 1. n. 122.
Pſ. 60. n. 2. In Petra exaltaſti me. Deut. 32. n. 32.
Pſ. 61. n. 9. Effundite coram illo corda veſtra. Iſai. 38. n. 55.
Pſ. 63. n. 4. Intenderunt arcum, rem amaram. Deut. 32 n. 205.
n 6. Firmaverũt ſibi ſermonem nequam. Malach. 3. n. 53.
Pſal. 64. n. 7. Præparans montes in virtute tua. Deut. 32. n. 81.
Pſal. 66. n. 1. Illuminet vultum ſuum ſuper nos. Deut. 32. n. 168.
Pſ. 67. n. 5. Dñs nomen illi. Iſai. 38. n. 132.
n. 7. Qui educit vinctos in fortitudine. Nahum. 1. n. 181.
n. 12. Dominus dabit verbum Evangelizantibus uirtute multa. Nahum. 2. n. 106.
n. 14. Si dormiatis inter medios cleros, pennæ columbę deargentatæ, & poſteriora dorſi eius in pallore auri. Nahum. 2. n. 87.
n. 24. Vt intingatur pes tuus in ſanguine: lingua canum tuorum ex inimicis ab ipſo. Deut. 32. n. 307.
Pſ. 70. n. 6. De uentre matris meę tu es protector meus. Iſai. 38. n. 200.
n. 15. Quoniam non cognovi litteraturã. Nahum. 3. n. 57.
n. 22. Confitebor tibi in vaſis Pſalmi. Nahum. 2. n. 72.
Pſ. 71. n. 3. Suſcipiant montes pacem populo. Nahum. 1. n. 206.
n. 4. Iudicabit pauperes populi, & ſaluos faciet filios pauperum. Deut. 32. n. 273.
n. 13. Parcet pauperi, & inopi. Malach. 3. n. 81.
n. 14. Honorabile nomen eorum coram illo. Iaco. 1. n. 114. & c. 2. n. 20.
n. 17. Et benedicentur in ipſo omnes Tribus terrę. Epheſ. 1. n. 10.
Pſ. 72. n. 1. Quàm bonus Iſrael Deus, &c. Malach. 2. n. 95.
n. 5. Cum hominibus non flagellabuntur. Malach. 3. n. 65.
n. 11. Et dixerunt, quomodò ſcit Deus? Malach. 3. n. 59.
n. 16. Exiſtimabam, ut cognoſcerem hoc: labor eſt ante me, donec intrem in Sanctuarium Dei. Malach. 3. n. 71. Et intelligam in noviſsimis eorum. n. 72.
num. 17. Intelligam in noviſsimis eorum. Deut. 32. n. 172.
n. 26. Pars mea Deus in æternum. Deut. 32. n. 104.
Pſ. 73. n 2. Memor eſto congregationis tuę, quam poſſediſti ab initio: redemiſti virgã hęreditatis tuę. Deut. 32. n. 78.
n. 9. Signa noſtra non vidimus. Iſai. 38. n. 91.
n. 21. Ne avertatur humilis factus confuſus. Iſai. 38. n. 196.
Pſ. 74. n. 9. Calix in manu Domini vini meri. Deut. 32. n. 309.
Pſ. 75. n. 1. Notus in Iudęa Deus. Malach. 1. n. 55.
n. 12. Vovete, & reddite Domino Deo veſtro. Malach. 1. n. 79.
Pſ. 76. n. 10. Aut continebit in ira ſua miſericordias ſuas? Epheſ. 2 n. 15.
n. 11. Et dixi, nunc cœpi. Iſai. 38. n. 109.
Pſalm. 77. n. 5. Quanta mandavit Patribus

noſtris, nota facere ea Filijs ſuis. Deuter. 32.n.82.

n. 21. Ideo audivit Dominus, & diſtulit. Nahum.1.n.42. 43.

n. 29. Deſiderium eorum attulit eis, non ſunt fraudati à deſiderio ſuo. Iud. n.233.

n.38. Ipſe autem eſt miſericors, & propitius fiet peccatis eorum: & abundavit, ut averteret iram ſuam. Nahum. 1.n.65.

n. 41. & 56. Tentaverunt Deum. Malach. 3.n.69.

n.48. Et poſſeſſionem eorum igni. Deut. 32.n.201.

n. 49. Immiſsiones per Angelos malos. Deut. 32.n.200.

n.54. Induxit eos in montem ſanctificationis ſuę. Deut. 32.n.132.

n. 58. Ad æmulationem eum provocaverunt. Deut,32.n.147.

n. 61. Tradidit in captivitatem virtutẽ eorum, & pulcritudinem eorum in manus inimici. Iſai. 38.n.137.

num.62. Et concluſit in gladio populum ſuum. Deut.32.n.237.

n. 65. Et excitatus eſt tanquam dormiens Dominus: tanquam potens crapulatus à vino. Nahum. 1.n. 36.

n.74. Sorte diviſit eis terram in funiculo diſtributionis. Deut. 32.n.98.

Pſ. 78. n. 5. Accendetur velut ignis zelus tuus? Nahum.1.n.113.

n.6. Quia comederunt Iacob. Nahum,3. n.48.

n.9. Propitius eſto peccatis noſtris propter nomen tuum: ne fortè dicant in Gentibus, ubi eſt Deus eorum? Deuter. 32. n. 222.

n. 11. Vltio ſanguinis ſervorum tuorum, qui effuſus eſt, introeat in conſpectu tuo. Deut. 32.n.320.

Pſ. 79. n. 9. Extendit palmites ſuos uſque ad mare. Nahum.2.n.21.

n. 10. Dux itineris fuiſti in conſpectu eius. Malach. 3.n.6. & 7.

Pſ. 80. n. 10. Non erit in te Deus recens. Deut.32.n.156.

n. 12. Et non audivit Populus meus vocem meam, & Iſrael non intendit mihi, & dimiſi eos ſecundum deſideria cordis eorum. Iudæ.n. 206.207.

num. 17. Cibavit eos ex adipe frumenti. Deut. 32.n.140.

n. 17. De petra melle ſaturavit eos. Deuteron.32.n.134.137.138.

Pſ.81.n.2. Vſquequò iudicatis iniquitatẽ, & facies Peccatorũ ſumitis? Malac. 2.n.58.

n.8. Quoniam tu hæreditabis in omnibus Gentibus. Malach.2.n.78.

Pſ. 82.n.12. Deus meus, pone illos ut rotam. Iaco.3.n.38.

n. 16. Ita perſequeris illos in tempeſtate tua. Nahum. 1.n.83.

Pſ. 83. n.6. Aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit in valle lacrymarum. Iſai. 38.n.57.

Pſ. 84.n.1. Benedixiſti Domine terram tuã. Deut.32.n.321.

n. 3. Operuiſti omnia peccata eorum. Iſai.38. n. 272.

Pſ. 85. n. 11. Lætetur cor meum, ut timeat nomen tuum. Iaco.1.n.46.

n. 13. Eruiſti animam meam ex Inferno inferiori. Deut.32.n.184.

Pſ. 86. n.4. Super omnia tabernacula Iacob. Malach. 2.n.69.

Pſ.87.n.3. Vita mea Inferno appropinquavit. Iſai.38.n.117.

n. 5. Ipſi de manu tua repulſi ſunt. Iſai. 38.n.159.

n. 9. Oculi mei languerunt præ inopia. Iſai.38.n.210.

n. 11. Numquid narrabit aliquis in ſepulcro miſericordiam tuam? Iſai. 38. num. 285.

Pſ. 88. n. 4. Vſque in æternum præparabo ſemen tuum. Deut.32.n.81.

n. 14 Iuſtitia, & iudicium præparatio ſedis tuæ. Deut.32.n.38.

n. 36. Semel iuravi in ſancto meo. Iudæ. n. 47.

n. 36. Semel iuravi in ſancto meo, ſi David mentiar. Deu.32.n.299.300.

n.39. Tu verò repuliſti, & deſpexiſti: diſtuliſti Chriſtum tuum. Nahum. 1. n.42. & 43.

n.47. Exardeſcet ſicut ignis ira tua. Nahum.1.n.113.

n. 49. Eruet animam ſuam de manu Inferi? Deut.32.n.183.

Pſalm. 89. num. 4. Mille anni ante oculos tuos, tanquam dies heſterna, quæ præterijt. Iſai. 38. n. 177. & Iaco. 5.n.35. & 36.

n. 5. Quæ pro nihilo habentur, eorũ anni erunt. Iſai. 38.n.183.184.

n.6. Mane ſicut herba tranſeat, mane floreat, & tranſeat : veſpere decidat, induret, & areſcat. Iſai.38.n.178.

n. 9. Anni noſtri ſicut aranea meditabũtur. Iſai. 38. n. 171. 172.

n. 11. Quis novit poteſtatem iræ tuæ? Nahum. 1.n.104.

n. 13. Quoniam ſupervenit manſuetu-

do, & corripiemur. Iſai. 38. n. 167. & 248.
n. 15. Dexteram tuam ſic notam fac. Nahum. 1. n. 65.
Pſ. 90. n. 3. Ipſe liberabit me de laqueo venantium, & à verbo aſpero. Iaco. 3. n. 63.
Pſ. 92. n. 1. Indutus eſt Dominus fortitudinem, & præcinxit ſe. Nahum. 2. n. 14.
Pſ. 93. n. 1. Deus ultionum Dominus. Deut. 32. n. 318.
n. 18. Si dicebam, motus eſt pes meus. Deut. 32. n. 254.
Pſ. 94. n. 5. Quoniam ipſius eſt mare, & ipſe fecit illud. Malach. 3. n. 32.
n. 9. Sicut in irritatione ſecundum diem tentationis in deſerto, ubi tentaverũt me Patres veſtri. Malach. 3. n. 69.
n. 11. Vt iuravi in ira mea, ſi introibunt in requiem meam. Deuteron. 32. n. 299. & 300.
Pſ. 95. n. 1. Deus ultionum Dominus, Deus ultionum. Nahum. 1. n. 33.
n. 6. Confeſsio, & pulcritudo in conſpectu eius. Iſai. 38. n. 281.
Pſ. 96. n. 2. Iuſtitia, & iudicium correctio ſedis eius. Deuter. 32. n. 38.
num. 3. Ignis ante ipſum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius. Malach. 4. n. 3.
Pſ. 97. n. 8. Flumina plaudent manu. Nahũ. 3. n. 65.
Pſ. 101. n. 4. Oſſa mea ſicut cremiũ aruerunt. Iſai. 38. n. 190.
n. 18. Reſpexit in orationem humilium. Iſai. 38. n. 196. 197. 198.
n. 25. Ne revoces me in dimidio dierum meorum. Iſai. 38. n. 114.
Pſ. 102. n. 3. Qui ſanat omnes infirmitates tuas. Iſai. 38. n. 18.
n. 5. Qui replet in bonis deſiderium tuũ. Iſai. 38. n. 18.
n. 7. Notas fecit vias ſuas Moyſi, Filijs Iſrael voluntates ſuas. Coloſſ. 1. n. 72.
n. 9. Neque in æternum comminabitur. Nahum. 1. n. 40.
n. 11. Quoniam ſecundum altitudinem cœli à terra, corroboravit miſericordiam ſuam. Iudæ. n. 29.
n. 15. Tanquam flos agri, ſic efflorebit. Iaco. 1. n. 62.
n. 19. Dominus in cœlo paravit ſedem ſuã. Deut. 32. n. 81.
n. 21. Benedicite Domino omnes virtutes eius. Nahum. 2. n. 107.
Pſal. 103. n. 1. Confeſsionem, & decorem induiſti. Iſai. 38. n. 281.
n. 2. Amictus lumine, ſicut veſtimento. Coloſſ. 1. n. 114.
n. 8. Terminum poſuiſti, quem non trãſgredientur: neque convertentur operire terram. Nahum. 1. n. 90.
n. 21. Catuli leonum rugientes, vt rapiãt. Iſai 38. n. 191.
n. 32. Qui reſpicit terram, & facit eam tremere. Nahum. 1. n. 101. 102.
Pſ. 104. n. 11 Funiculum hereditatis veſtræ Deut. 32. n. 99.
n. 18. Ferrum pertranſijt animam eius. Nahum. 3. n. 38.
Pſalm. 105. num. 9. Et increpuit mare rubrum, & exiccatum eſt. Nahum. 1. n. 87. & 91.
n. 23. Si non Moyſes electus eius ſtetiſſet in confractione in conſpectu eius. Nahum. 1. n. 105. & Epheſ. 6. n. 9.
n. 37. Immolaverunt filios ſuos, & filias ſuas Dæmonijs. Deuter. 32. n. 154.
Pſ. 106. n. 18. Appropinquaverunt uſque ad portas mortis. Iſai. 38. n. 120.
n. 33. Poſuit flumina in deſertum. Nahum 1. n. 92.
Pſ. 108. n. 24. Genua mea infirmata ſunt à ieiunio. Nahum. 2. n. 85.
n. 29. Operiatur, ſicut diploide confuſione ſua. Malach. 2. n. 87.
Pſ. 109. n. 1. Dixit Dominus Domino meo. Iudæ. n. 63.
n. 2. Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Malach. 4. num. 19.
n. 3. Tecum principium. Coloſſ. 1. n. 108. Iaco. 1. n. 102.
n. 6. Implebit ruinas. Nahum 3 n. 11.
n. 7. De torrente in via bibet. Deuter. 32. n. 308.
Pſ. 110. n. 10. Intellectus bonus omnibus facientibus eum. Coloſſ. 1. n. 85.
Pſ 111. n. 5. Iucundus homo, qui miſeretur, & commodat: diſponit ſermones ſuos in iudicio. Iaco. 2. n. 50.
Pſal. 113. n. 2. Facta eſt Iudæa ſanctificatio eius. Malach. 2. n. 65.
n. 3. Mare vidit, & fugit. Nahum. 1. n. 91.
n. 4. Montes exultaverunt, ut arietes. Nahum. 1. n. 99.
n. 17. Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes, qui deſcendunt in Infernum. Iſai. 38. n. 286.
Pſ. 114. n. 5. Miſericors Dominus, & iuſtus, & Deus noſter miſeretur. Epheſ. 2. n. 15.
n. 9. Placebõ Domino in regione vivorũ. Iſai. 38. n. 40. & 139. 140.

Pſ.115.n 5. Pretioſa in conſpectu Domini mors Sanctorum eius Iaco.1.n.114.
Pſ.116.n 2. Quoniam confirmata eſt ſuper nos miſericordia eius. Iudæ.n.28.
Pſ.117.n 22. Lapidem, quem reprobaverũt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli. Epheſ.2.n.74.
Pſ.118.n.24. Conſilium meum iuſtificationes tuæ. Deut.32.n.225.
n.66. Bonitatem, & Diſciplinam, & ſciẽtiam doce me. Deut.32.n.225.
n.75. AEquitas iudicia tua. Deuter.32.n.38.
num.82. Defecerunt oculi mei. Iſai.38 n 210.
n 104. A mandatis tuis intellexi. Coloſſ.1.n.85.
n.119. Prævaricantes reputavi omnes peccatores terræ. Malach.3.n 18.
n. 122. Suſcipe ſervum tuum in bonum. Iſai.38.n.223.
n.125. Tempus faciendi Domine. Malach.3.n.78.
n 135. Faciem tuam illumina ſuper ſervũ tuum. Deut.32.n.168.
Pſ.119. n. 2. Domine libera animam meam à labijs iniquis, & à lingua doloſa. Quid detur tibi, &c. Sagittæ potentis acutæ cũ carbonibus deſolatorijs. Iaco.3. n.27. & 28.
n.4. Cum carbonibus deſolatorijs. Deut. 32.n.259.
Pſ.121.n.6. Rogate, quæ ad pacem ſunt Hieruſalem. Iſai.38. n.261.
Pſ.122.n.1. Ad te levavi oculos meos. Iſai. 38.n.208.
Pſ.124.n.1. Qui confidunt in Domino, ſicut mons Sion, non commovebitur in ęternũ, qui habitat in Hieruſalem. Montes in circuitu eius. Nahum.1.n 205.
Pſ.125. n. 1. In convertendo Dominus captivitatem Sion, facti ſumus, ſicut conſolati. Iudæ. n 109.
n. 5. Qui ſeminant in lacrymis, in exultatione metent. Iaco.5. n.33.
Pſ. 126. n.5. Beatus vir, qui implevit deſiderium ſuum ex ipſis. Malach. 3.n.49.
Pſ. 134. n.4. Iacob elegit ſibi Dominus: Iſrael in poſſeſsionem ſibi. Epheſ.1 n.66.
n.14. Iudicavit Dominus populum ſuum, & in ſervis ſuis deprecabitur. Deut.32.n. 173.174.175.176.
Pſ. 136. n. 5. Si oblitus fuero tui Hieruſalẽ. Deut.32.n. 300.
n.9. Beatus qui tenebit, & allidet parvulos tuos ad petram. Nahum.3.n.34.35.
Pſ. 138.n.7. Si deſcendero in Infernũ, ades. Deut.32.n.182.
n.13. Quia tu poſſediſti renes meos. Deuteron.32.n.70.
n. 15. Et ſubſtantia mea in inferioribus terræ. Iſai.38. n.168.
n.24. Et vide, ſi via iniquitatis in me eſt. Coloſſ.3.n. 14.
Pſ. 139.n.4. Acuerũt linguas ſuas ſicut Serpentis: venenum Aſpidum ſub labijs eorum. Iaco.3.n.60.
n.10. Caput circuitus eorum, labor labiorum ipſorum operiet eos: cadent ſuper eos carbones. Iaco.3.n.46.
n.11. Cadent ſuper eos carbones. Deuter. 32.n.259.
Pſ. 140.n. 2. Dirigatur oratio mea, ſicut incenſum in conſpectu tuo. Malach.1.n.58
n.3. Pone Domine cuſtodiam ori meo, & oſtium circunſtantiæ labijs meis. Iaco.3. n.58.59.
n.7. Diſsipata ſunt oſſa noſtra ſecus Infernum. Deut.32.n.183.
Pſ.141. n.6. Portio mea in terra viventium. Iſai.38.n.139.140.141.
Pſ. 142.n.7. Non avertas faciem tuam à me, & ſimilis ero deſcendentibus in lacum? Iſai. 38.n.292. & Malach 3.n.32.
Pſ. 143.n 3. Quid eſt homo, quia innotuiſti ei? Nahum.1.n.126.
n. 5. Tange montes, & fumigabunt. Nah. 1.n.101.102.
n.15. Beatum dixerunt populum, cui hæc ſunt. Malach.3.n.50.
Pſ. 144. n. 9. Miſerationes eius ſuper omnia opera eius. Epheſ. 2. n.14.
Pſ. 145. n. 8. Dominus ſolvit compeditos. Nahum.1.n.181.
n.9. Pupillum, & viduam ſuſcipiet. Iaco. 1.n.151.
Pſal. 146.n. 3. Alligat contritiones eorum Iſai.38.n.19.
n. 4. Qui numerat multitudinem ſtellarũ. Nahum.3.n.56.
Pſal. 147. n. 14. Et adipe frumenti ſatiat te. Deut. 32.n. 140.
Pſ. 149. n.9. Vt faciant in eis Iudicium cõſcriptum: gloria hæc eſt omnibus ſanctis eius. Iudę.n.204.205.
Pſ. 150. n. 6. Omnis ſpiritus laudet Dominum. Iſai.38.n.301.302.303.

Ex Proverbijs.

CAP. 1. n. 7. Timor Domini principiũ ſapientiæ. Coloſſ. 1.n.130.

Digitized by Google

n. 26. Ego quoque in interitu veſtro ridebo. Deut.32.n.171.
Cap. 2. n.11. Conſilium cuſtodiet te. Deut. 32.n.225.
Cap. 3. n. 11. Quem enim diligit Dominus, corripit. Iſai.38.n.251.
Cap.4 n 3. Et docebat me. Iſai.38.n.304.
n 5. Poſſide ſapientiam. Deut.32.n.72.
Cap. 5. n. 4. Nouiſſima autem illius amara, quaſi abſynthium. Deuter.32.n. 172.
n 4 Et acuta quaſi gladius biceps. Nahū. 2.n.121.
n. 11. Gemas in nouiſsimis. Deuter.32. n. 172. & n.230.
Cap. 6. n. 1. Si ſpoponderis pro amico tuo, defixiſti apud extraneum manum tuam. Iſai 38.n 226.
n 34. Zelus,& furor viri non parcet in die vindictæ, nec acquieſcet cuiuſquam precibus. Deut 32.n.150.
Cap. 8. n. 20. In vijs iuſtitiæ ambulo,in medio ſemitarum iudicij. Deut.32.n.38.
n.22. Dominus poſſedit me. Deut.32.n. 69.
n.29. Quando circumdabat mari terminū ſuum, & legem ponebat aquis, ne tranſirent fines ſuos. Nahum. 1 n.89.& 90.
Cap. 9.n.7. Qui arguit impium, ſibi maculā generat. Deut. 32.n 62.
Cap. 10 n 13. Virga in dorſo eius,qui indiget corde. Nahum 1.n.174.
n. 24. Deſiderium ſuum iuſtis dabitur. Iſai 38. n. 62.
n. 29. Fortitudo ſimplicis via Domini. Nahum. 1 n.122.
Cap. 11 n.18. Impius facit opus inſtabile: ſeminanti autem iuſtitiam merces fidelis. Coloſſ.1.n.44.45. & Iaco.3.n.113.
Cap 12.n.10. Nouit iuſtus iumentorum ſuorum animas. Nahum.1.n.127.
Cap 13.n.1. Filius ſapiens doctrina Patris. Iſai.38. n.304.
n.3 Qui autem inconſideratus eſt ad loquendum, ſentiet mala.Iaco.1.n.111.
n 10.Qui agunt omnia cum conſilio, reguntur Sapientia. Deut 32.n.225.
Cap. 14.n.17. Impatiens operabitur ſtultitiam. Nahum.1.n 51.& Iaco.1.n.122.
n.21. Qui autem miſeretur pauperis, beatus erit Iaco.2.n.50.
n 29.Qui patiens eſt, multa gubernatur ſapientia: qui autem impatiens eſt, exaltat ſtultitiam ſuam. Nahum.1.n.59.
num.30.Putredo oſsium inuidia. Iaco 4. n.10.
num. 34. Miſeros facit Populos peccatum.Epheſ.2 n.11.
Cap 15. n.7. Labia ſapientium diſſeminabunt ſcientiam. Iaco.1.n.118.
n. 24. Vt declinet de inferno nouiſsimo. Deut.32.n.184.
n.33 Gloriam præcedit humilitas. Iaco. 4.n.46.
Cap.16.n.1. Hominis eſt animam præparare,& Domini gubernare linguam.Iaco.3. n.56.
n.4 Vniuerſa propter ſemetipſum operatus eſt Dominus: impium quoq; ad diem malam.Iſai.38.n 86.
n.11. Pondus, & ſtatera iudicia Domini ſunt; & opera eius omnes lapides ſacculi. Deut.32.n.41.
n.27. In labijs eius ignis ardeſcit.Iaco.3. n.24.
n 32.Melior eſt patiens viro forti, & qui dominatur animo ſuo, expugnatore urbium.Nahum.1.n.58.
num.33.Sortes mittuntur in ſinum: ſed à Domino temperantur. Deut 32.n.39.
Cap.17.n.27. Pretioſi ſpiritus vir eruditus. Iaco.1.n. 114.115.
Cap.18.n.3. Impius cùm in profundum venerit peccatorum, contemnit. Malach.1. n 33.
n.5.Accipere perſonam impij, non eſt bonum, ut declines à veritate iudicij. Malach.2 n.58.
n.10. Turris fortiſsima nomen Domini. Deut.32.n.32.
n.12. Antequam glorificetur, humiliatur.Iaco.4.n.46.
n.15. Cor prudens poſsidebit ſcientiam. Deut.32.n.72.
n.21. Mors, & vita in manibus linguæ. Iaco.3 n.65.66.
Cap.19.n.12. Sicut fremitus leonis, ita & Regis ira. Nahum.2.n.97.& 98.
n.17.Fæneratur Domino, qui miſeretur pauperis: & viciſsitudinem ſuam reddet ei. Epheſ.1.n.57.58.
Cap.20.n.2.Sicut rugitus leonis, ita & terror Regis.Nahum.2.n.97.& 98.
n.10. & 23.Abominatio eſt apud Dominum pondus, & pondus.Iſai.38.n.44.
n.25.Quaſi tempeſtas tranſiens, non erit impius.Iudæ n.184.
n.26 & incuruat ſuper eos fornicē.Iaco 3.n.40.& 41.
Cap 22.n.1.Melius eſt nomen bonum, quā diuitiæ multæ Iaco.4 n 49.
n.10. Eijce deriſorem, & exibit cum eo iurgium.Ioco.3.n.63.

Digitized by Google

n. 22. Non facias violentiam pauperi, quia pauper eſt: neq; conteras egenum in port. Quia iudicabit Dominus cauſam eius, & configet eos, qui confixerunt animam eius. Iaco. 5. n. 30.
n. 26. Noli eſſe cum his, qui defigunt manus ſuas. Iſai. 38. n. 226.
Cap. 23. n. 11. Propinquus enim illorum fortis eſt, & ipſe iudicabit contra te cauſam illorum. Iaco. 2. n. 21.
n. 18. Et præſtolatio tua non auferetur. Iſai 38. n. 160.
n. 29. Cui rixæ? cui ſine cauſa vulnera? Deut. 32. n. 248.
n. 31. Ingreditur blandè. Malach. 2. n. 38.
n. 32. In noviſsimo mordebit, ut coluber. Deut. 32. n. 172. 230.
Cap. 24. n. 9. Abominatio hominum detractor. Iaco. 4. n. 50.
n. 11. Erue eos, qui ducũtur ad mortem, & qui trahuntur ad interitum, liberare ne ceſſes. Iudæ. n. 243.
n. 17. Cùm ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas. Malach. 1 n. 22.
n. 32. Poſui in corde meo. Malach. 2. n. 4 & 5.
Cap. 25. n. 8. Quæ viderunt oculi tui, ne proferas in iurgio citò: ne poſtea emendare non poſsis, cùm dehoneſtaveris amicum tuum. Iaco. 3. n. 26. 27. &. 28.
n. 22. Prunas enim congregabis ſuper caput eius. Deut. 32. n. 258. 259. & 265.
n. 26. Iuſtus cadens coram Impio. Deuter. 32. n. 254. & Nahum 1. n. 177.
Cap. 26. n. 20. Cùm defecerint ligna, extinguetur ignis, & ſuſurrone ſubtracto, iurgia conquieſcunt. Iaco. 3. n. 20.
Cap. 27. n. 1. Ne glorieris iu craſtinum, ignorans, quid ſuperventura pariat dies. Iaco. 4. n. 59. & 67.
n. 4. Ira non habet miſericordiam, neque erumpens furor: & impetum concitati ferre quis poterit? Deut. 32. n. 151.
n. 23. Tuoſq; greges conſidera. Malach. 2. n. 4.
Cap. 28. n. 6. Melior eſt pauper ambulans in ſimplicitate ſua, quàm dives in pravis itineribus. Iaco. 1. n. 51.
n. 9. Qui declinat aures ſuas, ne audiat legem, oratio eius erit execrabilis. Iaco. 1. n. 47.
n. 15. Leo rugiens, & urſus eſuriens, Princeps impius ſuper populum pauperem. Nahum. 2. n. 98. & 95. 97.
n. 18. Qui perverſis graditur vijs, concidet ſemel. Nahum. 1. n. 148.
n. 22. Qui feſtinat ditari, & alijs invidet. Iaco. 4. n. 12.
Cap. 29. n. 5. Homo, qui blandis, fictiſq; ſermonibus loquitur amico ſuo, rete expandit pedibus eius. Iudæ. n. 49.
n. 7. Novit iuſtus cauſam pauperũ. Nah. 1. n. 127.
n. 11. Totum ſpiritum ſuum profert ſtultus: ſapiens differt, & reſervat in poſterum. Iaco. 1. n. 123.
n. 20. Vidiſti hominem velocem ad loquẽdum, ſtultitia magis ſperanda eſt, quàm illius correptio. Iaco. 1. n. 111.
n. 23. Humilem ſpiritu ſuſcipiet gloria. Iaco. 4. n. 46.
Cap. 30. n. 9. Ne fortè ſatiatus illiciar ad negandum, & dicam, Quis eſt Dominus? Deut. 32. n. 143.
n. 11. Generatio, quæ Patri ſuo maledicit. Iſai. 38. n. 153.
n. 31. Gallus ſuccinctus lumbos. Nahum. 2. n. 14.
Cap. 31. n. 3. Ne dederis mulierib' ſubſtantiã tuam, & divitias tuas ad delendos Reges Deut. 32. n. 231.
n. 17. Accinxit fortitudine lumbos ſuos Nahum. 2. n. 14.

Ex Eccleſiaſte.

CAP. 2. n. 24. Et oſtendere animæ ſuæ bona, Nahum. 2. n. 39.
Cap. 5. n. 1. Ne temerè quid loquatis. Iaco 1. n. 148.
Cap. 7. n. 4. Melior eſt ira riſu; quia per triſtitiam vultus corrigitur animus delinquẽtis. Epheſ. 4. n. 55.
n. 7. Sicut ſonitus ſpinarum ardentium ſub olla: ſic riſus ſtulti. Nahum. 1 n. 151.
n. 10. Ne ſis velox ad iraſcendum: quia ira in ſinu ſtulti requieſcet. Iaco. 1. n. 119. & Epheſ. 4. n. 38.
n. 15. in die bona fruere bonis tuis, & malam diem præcave. Epheſ. 6. n. 22.
n. 27. & inveni amariorem morte mulierẽ. Deut. 32. n. 205. & 230.
Cap. 8. n. 2. Ego os Regis obſervo. Malach. 3. n. 64.
n. 17. Et intellexi, quòd omnium operum Dei nullam poſsit homo invenire rationem. Malach. 3. n. 71.
Cap. 9. n. 18. Qui in uno peccaverit, multa bona perdet. Iaco. 2. n. 41.
Cap. 10. n. 6. Poſitum ſtultum in dignitate ſublimi, & divites ſedere deorſum. Iaco. 2. n. 18.

n.1 1.Si mordeat Serpens in ſilentio: nihil eo minus habet, qui occultè detrahit. Iaco.3.n.61.
n.1 9. Pecuniæ obediunt omnia. Iaco.2. n.17 & Coloſſ.3.n.14.
Cap.11 n.7.Dulce lumen, & delectabile eſt oculis videre ſolem.Coloſſ.1.n.96.
n.8. Meminiſſe debet tenebroſi temporis, & dierum multorum, qui cùm venerint, vanitatis arguentur præterita. Iſai. 38.n.176.

Ex Canticis.

CAP.1.num.5.Nolite me conſiderare, quòd fuſca ſim.Deut.32.n.173.
n.8. Equitatui meo in curribus Pharaonis, aſsimilavi te.Nahum.1.n.23.
num.14. Oculi tui columbarum.Iſai.38. n.203.
Cap.2.n.11.Flores apparuerunt in terra noſtra.Nahum.1.n.207.
Cap. 4.n.3. Sicut vitta coccinea labia tua. Iſai.38 n.27.
n.7. Macula non eſt in te. Deuteron.32. n 60.
Cap.5.n.2. Aperi mihi ſoror mea. Malach. 2.n.91.
num.16. Totus deſiderabilis. Malach.3. n.51.
Cap.7.n.9. Sicut vinum optimum dignum dilecto meo ad potandũ Malach. a.n.38.
Cap.8.n.6. Pone me, ut ſignaculum ſuper cor tuum, ut ſignaculum ſuper brachium tuum.Epheſ.1.n.55.
n.6.Dura ſicut infernus,æmulatio. Deut. 32.n.150. Lampades eius lampades ignis.n.186.& 201.& 265.

Ex lib. Sapientiæ.

CAP.1.n.6.Renũ illius teſtis eſt Deus, & cordis illius ſcrutator eſt verus.Malach.3.n 27.
n.9.In cogitationibus enim impij interrogatio erit.Malach.3.n.28.
n.14. Nec inferorum regnum in terra. Iſai.38.n.119.
Cap.4 n.1.O quàm pulcra eſt caſta generatio cum claritate.Malach.2.n.51.
Cap.5.n.1.Tunc ſtabunt iuſti in magna cõſtantia.Nahum 1.n.105.
n. 2. Mirabuntur in ſubitatione inſperatæ ſalutis.Malach.3.n.82.
n.6.Iuſtitiæ lumen non luxit nobis, & ſol intelligentiæ non eſt ortus nobis. Malac. 4 n.9.
n.13. Nos nati continuò deſivimus eſſe. Iſai.38.n.148.
n.15.Et tanquam fumus, qui à vento diſfuſus eſt.Iaco.4.n.64.
n.17. Dextera ſua teget eos, & brachio ſancto ſuo defendet illos.Nahum.1.n.121.
Cap.7.n.26.Candor eſt lucis æternæ,& ſpeculum ſine macula Dei maieſtatis, & imago bonitatis illius.Coloſſ.1.n.117.
Cap.10.n.7. Quibus in teſtimonium nequitiæ fumigabunda conſtat deſerta terra. Deuter. 32.n.13. & n. 242.
n. 20. Victricem manum tuam laudaverunt pariter: quoniam Sapientia aperuit os mutorum, & linguas infantium fecit diſertas. Deut.32.n. 2. & 3.
Cap. 11. n. 11. Illos autem tanquam durus rex,&c. Malach. 3.n.34.
n. 16.Immiſiſti illis multitudinem mutorum animalium ad vindictam. Deut. 32. n.206. 207.
n. 19. Vaporem igneum ſpirantes, aut horrendas ab oculis ſcintillas emittentes. Nahum.2.n.54.
n.24.Miſereris omnium, quia omnia potes.Nahum.1 n.62.
Cap.12.n.4. Filiorum ſuorum necatores. Deut.32.n 154.
n.18. Tu autem dominator virtutis cum tranquillitate iudicas. Deut. 32.n.51.
n.18. Et cum magna reverentia diſponis nos.Epheſ.2.n.16.
n.19.Bonę ſpei feciſti filios tuos. Deuter. 32.n 54.
Cap.13.n.16.Ne fortè cadat, proſpiciens illi. Deut.32.n.178.
Cap. 16.n.13. Tu es enim Domine, qui vitæ, & mortis habes poteſtatem: & deducis ad portas mortis, & reducis. Deuter. 32.n.291.
Cap.17.n.2.Vinculis tenebrarum, & longę noctis compediti.Nahum 1.n.141.
n.10 Cùm ſit timida nequitia, dat teſtimoniũ condemnationis. Malach.3.n.28.
Cap.18.n.21. Properans enim homo ſine querella deprecari pro populis, proferẽs ſervitutis ſuę ſcutum,orationem. Iſai.38. n.25.
Cap.19.n.16.Vnuſquiſq.tranſitum oſtij ſui quærebat.Iudæ.n.100.

Ex Eccleſiaſtico.

CAP.1.n.1. Omnis ſapientia à Domino Deo eſt. Iaco. 1.n.27.
n.2. Arenam maris, & pluuiæ guttas, & dies ſæculi, quis dinumerabit? Nahum. 3. n.56.
n.20. Plenitudo ſapiētię eſt timere Deū. Coloſſ.1.n.130.
n.36. Ne ſis incredibilis timori Domini. Iaco.1.n.49.
n.36. Et ne acceſſeris ad illū duplici corde. Iſai.38.n.44.
Cap.2.n.2. Et ne feſtines in die obductionis. Deut.32.n.278.
n.11. Nullus ſperavit in Domino, & confuſus eſt. Nahum. 1.n.129.
n.14. Væ duplici corde. Iſai.38.n.43. & Iaco.1.n.50.
n.14. Væ peccatori terrā ingredienti duabus vijs. Iaco.1.n.51.
Cap.3.n.7. Qui honorat Patrem ſuum, vita vivet longiore. Epheſ.6.n.2.
n.10. Honora Patrem tuum, ut ſuperveniat tibi benedictio ab eo. Benedictio Patris firmat domos Filiorum. Epheſ.6.n.1. & 2.
Cap.4.n.33. Pro iuſtitia agonizare pro anima tua. Iudæ.n.43.44.
n.34. Noli citatus eſſe in lingua tua. Iaco. 1.n.111.
Cap.5.n.4. Altiſsimus enim eſt patiens redditor. Deut.32.n.254.
num.10. In die obductionis, & vindictæ. Deut.32.n.278.
n.12. divitiæ conſervatę in malum Domini ſui. Iſai.38.n.172.
n.13. Eſto manſuetus ad audiendum verbum, ut intelligas. Iaco.1.n.232.
n.17. Et denotatio peſsima ſuper bilinguem. Iaco.4 n.50.
Cap.6.n.5. Verbum dulce multiplicat amicos, & mitigat inimicos: & lingua eucharis in bono homine abundat. Col.3.n.34.
n.34. Si inclinaveris aurem tuam, excipies doctrinam; & ſi dilexeris audire, ſapiens eris. Iaco. 1.n.110.
n.35. ſapientię illorum ex corde coniungere. Iaco. 3.n.106.
Cap.7.n.4. Noli quærere à Domino ducatum. Iaco.3.n.8.
n.23. Servus ſenſatus ſit tibi dilectus, quaſi anima tua. Coloſſ.4.n.2.
Cap.9.n.9. Concupiſcentia, quaſi ignis exardeſcit. Iudę.n.98.
Cap.10.n.10. Quoniam in vita ſua proiecit intima ſua. Iſai.38.n.172.
n.12. Sic & Rex hodie eſt, & cras morietur. Iſai.38. n.180.
Cap.11.n.2. Brevis in volatilibus eſt apis, & initium dulcoris habet fructus illius. Coloſſ.1. n.131.
n.10. Fili, ne in multis ſint actus tui. Nah. 3.n.57.
n.13. Oculus Dei reſpexit illum in bono. Iaco. 1.n.13.
n.34. A ſcintilla una augetur ignis, & ab uno doloſo augetur ſanguis. Iaco. 3.n.20
n.36. Et in electis imponet maculam. Iaco.4.n.51.& 52.
Cap.12.n.19. Caput ſuum movebit, & plaudet manu. Nahum.3. n.66.
Cap.13.n.4. Dives iniuſtè egit, & fremet: pauper autem læſus tacebit. Iaco.2.n 27.
n.23. Venatio leonis onager in eremo, ſic & paſcua divitum ſunt pauperes. Iaco. 2. n.26.
Cap.14.n.1. Beatus vir, qui non eſt lapſus verbo ex ore ſuo. Iaco.3 n.11.
Cap.15.n.12. Non dicas, ille me implanavit. Iaco.1.n.76.& 93.
Cap.17.n.14. Et pars Dei Iſrael facta eſt manifeſta. Deut.32.n.100.
n.25. A mortuo, quaſi nihil, perit confeſſio. Iſai.38.n.287.
n.18. Eleemoſyna viri quaſi ſignaculum cum ipſo. Epheſ.1.n.58.
Cap.18.n.8. Sicut calculus arenæ, ſic exigui anni in die AEvi. Iſai.38 n.176.
Cap.19. n.12. Sagitta infixa femori carnis, ſic verbum in corde ſtulti Iaco.3.n.14.
n.17. Quis eſt, qui non deliquerit in lingua ſua? Iaco.3 n.11.
n.23. Eſt qui nequiter humiliat ſe, & interiora eius plena ſunt dolo. Iaco.4.n.48.
Cap.20.n.11. Eſt propter gloriam minoratio. Iaco.4.n.48.
n.15. Apertio oris illius inflāmatio eſt, Iaco.3.n.25.
Cap.21.n.2. Quaſi à facie colubri fuge peccata: dentes leonis dentes illius, interficientes animas hominum. Iaco.1.n.90. 91.92.& Iſai.38.n.193.
n.28. Labia imprudentium ſtulta narrabunt, verba autem prudentium ſtatera pōderabuntur. In ore fatuorum cor illorum, & in corde ſapientium os illorum. Iaco.1. n.147.148.
Cap.22.n.33. Quis dabit ori meo cuſtodiā, & ſuper labia mea ſignaculum certum? Iaco.3.n.57.

Cap.23.n.9. Iurationi non aſſueſcat os tuũ: multi enim caſus in illa. Iaco.5.n.58.

n.23. Anima calida quaſi ignis ardens, nõ extinguetur, donec aliquid glutiat. Eph. 4.n.32.

n.26. Tenebræ circundant me, & parietes cooperiunt me. Epheſ.5.n.14.

Cap.24.n.5. Ego ex ore Altiſsimi prodivi primogenita ante omnem creaturam. Coloſ.1.n.119.

Cap.25.n.11. Beatus, qui habitat cum muliere ſenſata. Malach.3.n.49.

n.13. Timor Domini ſupra omnia ſe ſuperpoſuit Coloſſ.1.n.130.

n.32. Manus debiles, & genua diſſoluta. Nahum.2.n.83.

Cap.26.n.1. Mulieris bonæ beatus vir. Malach.3.n.49.

Cap.27.n.6. Vaſa figuli probar fornax, & homines iuſtos tentatio tribulationis. Iaco.1.n.15.& 16.& n.20.21.22.

n.12. Homo ſanctus in ſapientia manet, ſicut ſol: nam ſtultus ſicut luna mutatur. Iudæ n.189.

Cap.28.n.1. Peccata illius ſervans ſervabit. Nahum.1.n.41.

n.1. Qui vindicari vult, à Domino inveniet vindictam. Deut.32.n.267.

n.4. In hominem ſimilem ſibi non habet miſericordiam, & de peccatis ſuis deprecatur? Iaco.2.n.51.

n.14. Si ſufflaveris in ſcintillam, quaſi ignis exardebit: & ſi expueris ſuper illam, extinguetur: utraq. ex ore proficiſcuntur. Iaco.3.n.75.

n.21. Flagelli plaga livorem facit; plaga autem linguæ comminuet oſſa. Iacob.3.n.24.& Iſai.38.n.234.& n.190.

Cap.29.n.20. Gratiam Fideiuſſoris ne obliviſcaris: dedit enim pro te animam ſuam. Iſai.38.n.226.

Cap.30.n.17. Melior eſt mors, quàm vita amara. Iſai.38.n.245.

Cap.31.n.6. Multi dati ſunt in auri caſus, & facta eſt in ſpecie ipſius perditio illorum. Lignum offenſionis eſt aurum ſacrificantium. Coloſſ.3.n.15.

n.29. Nequiſsimo in pane murmurabit civitas, & teſtimonium nequitiæ illius verum eſt. Iaco.5.n.11.

Cap.32.n.7. Gemmula carbunculi in ornamento auri Epheſ.1.n.53.

n.8. Sicut in fabricatione auri ſignum eſt Smaragdi. Epheſ.1.n.53.

n.11. Si bis interrogatus fueris, habeát caput reſponſum tuum. Iaco.1.n.110.

num.24. Fili, ſine conſilio nihil facias: & poſt factum non pœnitebis. Deuter.32.n.225.

Cap.33.n.5. Præcordia fatui quaſi rota carri. Iaco.3.n.38.

Cap.34.n.25. Panis egentium vita pauperũ eſt; qui defraudat illum, homo ſanguinis eſt. Iaco.5.n.28.& 29.

n.27. Qui effundit ſanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres ſunt. Iaco.5.n.16.

Cap.35.n.11. In exultatione ſanctifica decimas tuas, quoniam Dominus retribuẽs eſt, & ſepties tantum reddet tibi. Malac.3.n.45.

n.15. Non eſt apud illum gloria perſonæ. Iaco.2.n.14.

n.18. Nonné lacrymæ viduæ ad maxillã deſcendunt, & exclamatio eius ſuper deducentem eas? à maxilla enim aſcendunt uſq. ad cœlum. Iſai 38.n.50.

n.21. Oratio humiliantis ſe nubes penetrabit. Iſai 38.n.196.

Cap.36.num.7. Excita furorem, & effunde iram. Nahum.1.n.114.

n.15. Miſerere civitati ſanctificationis tuæ. Malach.2.n.65.

Cap.38.n.8. Fili in tua infirmitate ne deſpicias te ipſum; ſed ora Dominum, & ipſe curabit te. Iſai.38.n.17.

n.15. Qui delinquit in conſpectu eius, qui fecit eum, incidet in manus Medici. Iſai.38.n.10.

n.30. facito frenos ori tuo, & attende, ne fortè labaris in lingua. Iaco.3.n.15.

Cap.39.n.8. Ipſe tanquam imbres mittet eloquia ſapientię ſuæ. Deut.32.n.22.

n.33. Sunt ſpiritus, qui ad vindictam creati ſunt, & in furore ſuo confirmaverunt tormenta ſua. Deut.32.n.200.

n.36. Beſtiarum dentes, & Scorpij, & ſerpentes. Deut.32.n.206.207.

Cap.40 n.13. Sicut tonitruum magnum in pluuia perſonabunt. Iudæ.n.184.

Cap.42.n.8. Super mulierem nequam bonũ eſt ſignum Epheſ.1.n.60.

Cap.43.n.32. Glorificantes Dominum, quãtumcunq. potueritis, ſupervalebit enim adhuc. Deut.32.n.28.

Cap.44.num.6. Homines divites in virtute. Epheſ.2.n.13.

n.16. Henoch placuit Deo Iſai.38.n.39.

n.16. Et translatus eſt in Paradiſum, ut det Gentibus pœnitentiam Iudę n.154.

n.17. Et in tempore iracundię factus eſt reconciliatio. Coloſſ.1.n.81.

Cap.45. n.7. Statuit ei teſtamentum æternum, & dedit illi Sacerdotium Gentis. Malach.2.n.27.
n 13.Gemmis pretioſis figuratis in ligatura auri. Epheſ.1.n.53.
n.14.Mortuum prophetavit corpus eius. Iudæ.n 133.134.
n.30.Statuit illi teſtamentum pacis, Principem Sanctorum, & Gentis ſuę, ut ſit illi, & ſemini eius Sacerdotij dignitas in æternum. Malach.2.n.27.
Cap.46.n.5. An non in iracundia eius impeditus eſt Sol, & una dies facta eſt quaſi duo? Iſai.38.n.106.
Cap.47.n.2.Quaſi adeps ſeparatus à carne, ſic David à Filijs Iſrael.Iſai.38.n.82.
n.3.Cum leonibus luſit, quaſi cum agnis. Iſai.38.n.191.
Cap.48.n.10.Qui ſcriptus eſt in iudicijs tēporum lenire iracundiam Domini: conciliare cor Patris ad Filiū, & reſtituere tribus Iacob.Malach.4.n.26.28.30.32.33.
n.26.In diebus ipſius retrò redijt Sol.Iſ. 38.n.102.
n.27. Spiritu magno vidit ultima.Nah.1. n.18.
Cap.49.n.13.Quomodò amplificemus Zorobabel? nam & ipſe quaſi ſignum in dextera manu.Epheſ.1.n.52.
num.18. Oſſa ipſius viſitata ſunt, & poſt mortem prophetaverunt.Iudæ.n 132.
Cap.51. n.4. A rugientibus pręparatis ad eſcam.Iſai.38.n.192.
n.14. Invocavi Patrem Domini mei. Iudæ.n.63.

Ex Iſaia.

CAP. 1.n.2. Audite cœli, & auribus percipe terra. Deut.32.n.16.
n.3. Iſrael autem me non cognovit. Nahum.1.n.127.
n.11. Quò mihi multitudo victimarum veſtrarum? Malach. 1.n.53.
n.13. Ne offeratis ultrà ſacrificium fruſtra. incenſum abominatio eſt mihi. Malach.1.n.48.
num.14. Laboravi ſuſtinens. Malach.2. n.90.
n.18. Si fuerint peccata veſtra, ut coccinum, quaſi nix dealbabuntur. Iſai. 38. n.273.
n.20.Gladius devorabit vos. Deuter.32. n.312.
n.24.Vindicabor de inimicis meis.Deut. 32.n.306.
n.26.Reſtituam iudices tuos, ut fuerunt priùs: & conſiliarios tuos, ſicut antiquitus. Malach.3.n.26.
Cap.2.n.1. Et erit in noviſſimis diebus præparatus mons domus Domini.Iudæ.num 219.220.
n.22.Quieſcite ergo ab homine, cuius ſpiritus in naribus eius eſt. Iſai.38. n.303. & Iaco 4.n.64.
Cap.3.n.12. Dicite iuſto, quoniam bene. Nahum.1 n.120.
Cap.4 n.1. Tantummodò invocetur nomen tuum ſuper nos.Iaco.2.n.31.
n.2. Erit germen Domini in magnificentia, & gloria.Iaco.1.n.128.
Cap.5.n.7. Vinea enim Domini exercituū domus Iſrael eſt. Nahum. 2. n. 21.
Cap.7.n.11. Pete tibi ſignū à Domino Deo tuo.Iſai.38.n.92.95.
n.20. In novacula conducta.Deuter.32 n.307.
Cap.8.n.16.Liga teſtimonium, ſigna legē. Epheſ.1.n.61.
Cap.9.n.2.Populus, qui ſedebat in tenebris, vidit lucem magnam.Coloſſ.1.n 100.
n.6.Factus eſt principatus ſuper humerū eius. Malach.2 n.21.
n.7. Zelus Domini exercituū faciet hoc. Iaco.4.n 30.
Cap.10 n.3.Quomodò ſi elevetur virga contra elevantem ſe.Deut. 32 n.221.
n.5. Væ Aſſur virga furoris mei. Et n 7. Ipſe autem non ſic arbitrabitur. Deuter. 32.n.219.
Cap.12.n.2.Fortitudo mea, & laus mea Dominus: & factus eſt mihi in ſalutem. Iſai. 38.n.134.
Cap.13.n.1. Dominus exercituum præcepit militię belli.Nahum.2.n.115.
n.8. Facies combuſtæ vultus eorum. Nahum.2 n.86.
n.9.Obtenebratus eſt Sol in ortu ſuo.Malach. 4.n. 10.
n.16. Infantes eorum allidentur in oculis eorum.Nahum.3.n.34.& 35.
Cap.14. n.5. Contrivit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium. Deut. 32.n. 219.
n. 12. Quomodò cecidiſti de cœlo Lucifer? Nahum.2.n 89.
n.15. Verumtamen ad Infernum detraheris, in profundum laci.Iſai.38.n.291.
n.27.Manus eius extenta,& quis avertet eam? Malach.3.n.34.
Cap.17.n.10. Fortis adiutorij tui non es recordata.Nahum.2.n.55.

Cap. 19. n. 11. Stulti Principes Taneos, ſapientes conſiliarij Pharaonis, dederunt cõſilium inſipiens. Nahum. 1.n.159.
n. 12. Vbi nunc ſunt ſapientes tui? Deut. 32.n.215.
Cap. 21. n. 1. Onus deſerti maris: viſio dura nunciata eſt mihi. Nahum. 1.n.4.
n. 5. Surgite Principes, arripite clypeũ. Nahum. 2.n.7.
Cap. 22.n.16. Excidiſti tibi hîc ſepulcrum. Nahum. 1.n.198.
n. 22. Et dabo clavem domus David ſuper humerum eius. Malach. 2.n.21.
Cap. 24. n. 20. Auferetur quaſi tabernaculũ unius noctis. Iſai. 38.n.157.
Cap. 25. n. 4. Fortitudo egeno in tribulatione ſua. Nahum. 1.n.122.
Cap. 26. n. 4. In Domino Deo forti. Iſai. 38.n.134.
n.7. Semita iuſti recta eſt: rectus callis iuſti ad ambulandum. Malach. 2.n.39.
n. 19. Vivent mortui tui, interfecti mei reſurgent. Epheſ. 2.n.23.
Cap. 27. n. 9. Ille omnis fructus, ut auferatur peccatum. Epheſ. 1.n.11.
Cap. 28. n. 2. Ecce validus, & fortis Dominus: ſicut impetus grandinis, turbo confringens. Nahum. 1.n.82. & 83.
n. 15. Poſuimus mendacium ſpem noſtrã. Deut. 32.n.178.
n. 16. Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretioſum. Epheſ. 2.n.74.
n. 18. Flagellum inundans cùm tranſierit. Nahum. 1.n.169.
Cap. 29.n.11. Erit vobis viſio omniũ, ſicut verba libri ſignati. Epheſ 1.n.61.
Cap. 30 n.14. Et comminuetur, ſicut conteritur lagena figuli contritione pervalida. Nahum. 2.n.4.
n. 18. Expectat Dominus, ut miſereatur veſtri: & ideò exaltabitur parcens vobis, quia Deus iudicij Dominus. Deut. 32.n. 44. & Malach. 2.n.97.
n. 19. Plorans nequaquam plorabis, miſerans miſerebitur tui: ad vocem clamoris tui ſtatim ut audierit, reſpondebit tibi. Iſai. 38.n.59.60.61.
n. 27. Ardẽs furor eius. Nahum. 1.n.36.
n. 32. Et erit tranſitus virgæ fundatus. Nahum. 1.n.150.
Cap. 32. n. 17. Et erit opus iuſtitiæ pax, & cultus iuſtitię ſilentiũ. Iaco. 3.n.116.
Cap. 33. n. 16. Iſte in excelſis habitabit: munimenta ſaxorum ſublimitas eius. Deut. 32.n.33.
Cap. 34. n 5. Inebriatus eſt in cœlo gladius meus. Deut. 32.n.307.
n. 6. Victima enim Domini in Boſra. Iaco. 5.n.22.
n. 8. Quia dies ultionis Domini. Deut. 32.n.306.
n. 13. Erit cubile Draconum. Malach. 1. n. 12.
Cap. 35. n. 3. Genua debilia roborate. Nahum. 2.n.82.
n. 4. Ecce Deus veſter ultionem adducet. Deut. 32.n.306.
Cap. 36 n. 16. Facite mecum benedictionẽ. Nahum. 1.n 158.
Cap. 37.n.30. Comede hoc anno, quæ ſpõte naſcuntur: & in anno ſecundo pomis veſcere: in anno autem tertio ſeminate, & metite. Iſai. 38. n. 80.
n. 35. Vt ſalvem eam, propter me, & propter David ſervum meum. Iſai. 38. à n. 81. uſque ad 86.
Cap. 39.n.1. Miſit libros, & munera. Nahum. 1.n.17.
Cap. 40.n.3. Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini. Malach. 3.n.6.7.& 8.
n. 9. Super montem excelſum aſcende tu, qui evangelizas Sion. Nahum. 1. n. 206.
n. 23. Iudices terræ velut inane fecit: & quidẽ neque plantatus, neque ſatus, neq; radicatus in terra truncus eorum. Nahũ. 1.n.186.
Cap. 41.n.4. Ego Dominus: primus, & noviſsimus ego ſum. Deut. 32.n. 288.
n. 22. Ponemus cor noſtrum, & ſciemus. Malach. 2.n.5.
Cap. 42. n. 7. Et educeres de concluſione vinctum. Nahum. 1. n. 181.
Cap. 43 .num. 10. Ante me non eſt formatus Deus, & poſt me non erit. Deuteron. 32. n.289.
n.24. Servire me feciſti in peccatis tuis, præbuiſti mihi laborem in iniquitatibus tuis. Malach. 2.n.93.
n. 25. Qui deleo iniquitates tuas propter me. Iſai. 38.n.274.
Cap. 44.num.6. Ego primus, & ego noviſsimus. Et abſq; me non eſt Deus. Deut. 32. n.289.
n.9. Plaſtæ Idoli omnes nihil ſunt. Deut 32.n.283.
n. 22. Delevi, ut nubem, iniquitates tuas. Iſai. 38. n. 276.
Cap. 45.n.6. Formãs lucẽ, & creãs tenebras: faciẽs pacẽ, & creãs malũ. Deut. 32.n.290
Cap. 46.n. 10. Cõſilium meum ſtabit, & omnis voluntas mea fiet. Epheſ. 1.n.42.

n. 12. Audite me, duro corde, qui longè eſtis à iuſtitia: propè feci iuſtitiam meã, non elongabitur. Epheſ.2.n.48.
Cap.47.n.3. Revelabitur ignominia tua. Nahum. 3.n.21.
n.7. Neque recordata es noviſsimi tui. Deut.32.n.172.
Cap. 48.n. 12. Ego primus, & ego noviſsimus. Deut.32.n. 289.
n. 18. Vtinã attẽdiſſes mãdata mea, facta fuiſſet ſicut flumen pax tua. Iac.3.n.115.
Cap.49.n.9. Vt diceres his, qui vincti ſunt, exite. Nahum. 1.n.181.
n. 26. Quaſi muſto, ſanguine ſuo inebriabuntur. Deuter. 32. n. 307.
Cap. 50. n. 1. Ecce in iniquitatibus veſtris venditi eſtis. Deut.32.n.236.
Cap.51.n.10. Numquid non tu ſiccaſti mare? Nahum. 1.n.91.
n. 17. Vſque ad fundum calicis ſoporis bibiſti. Nahum. 2.n.50.51.
Cap.52.n.3. Gratis venundati eſtis: & ſine argento redimemini. Deut.32.n.236.& Epheſ. 1.0.27.
n. 7. Quàm pulcri ſuper mõtes pedes annũciãtis, & prędicãtis pacẽ. Nah.1.n.207
Cap.53.n.5. Ipſe autẽ vulneratus eſt propter iniquitates noſtras. Deut. 32.n.162.
n. 8. Et dabit impios pro ſepultura, & divitem pro morte ſua. Coloſſ.2.n.48.
Cap. 54.n. 11. Ecce ego ſternã per ordinẽ lapides tuos: & fundabo te in Saphiris. Epheſ.2. n. 72.
Cap.55.n.10. Quomodò deſcendit imber. Deut.32.n.21. & 22.
Cap.56.n.5. Nomen melius à filijs. Malac. 2. n.14.
n. 7. Domus mea domus orationis vocabitur. Epheſ.3.n.44.
Cap. 57. n. 16. Non enim in ſempiternum litigabo, neque uſque ad finẽ iraſcar; quia ſpiritus à facie mea egredietur, & flatus ego faciam. Nahum. 1.n.69. 70.
n. 19. Pacem ei, qui longè eſt, & qui propè. Epheſ.2 n.61.
n. 20. Impij autem quaſi mare fervens, quod quieſcere non poteſt, & redundant fluctus eius in cõculcationem, & lutum. Iudæ.n.185.186.
Cap. 58 n. 2. Me etenim de die in diẽ quęrũt, & ſcire vias meas volunt; quaſi gẽs, quæ iuſtitiã fecerit, & iudiciũ Dei ſui nõ dereliquerit. Rogant me iudicia iuſtitiæ, appropinquare Deo voluot. Malach. 3. n. 55. 56.
n. 6. Diſſolve colligationes impietatis, ſolve faſciculos deprimẽtes, dimitte eos, qui confracti ſunt, liberos. Iaco. 2.n.26.
n. 14. Tunc delectaberis ſuper Domino. Iſai. 38. n. 36.
n. 14 Suſtollam te ſuper altitudines terrę. Deut. 32. n.131.
Cap. 59. n. 2. Peccata veſtra abſconderunt faciem eius à vobis. Nahum. 1. n. 66.
n.5. Telas araneę texuerũt. Iſa. 38.n.170
n. 11. Quaſi columbæ meditantes geme. mus. Iſa. 38.n.202.n.204.
n. 17. Indutus eſt iuſtitia, ut lorica. Eph. 6.n. 33.
n.17. Et galea ſalutis in capite eius. Eph. 6. n.50. 51.52.
Cap. 60. n. 1. Surge, illuminare Ieruſalem: quia venit lumen tuum. Coloſſ. 1.n.100.
n. 15. Pro eo, quòd fuiſti derelicta, & odio habita, & oon erat, qui per te tranſiret. Nahum. 1.n.170.
n. 15. Ponam te in ſuperbiam ſeculorum. Nahum. 2.n. 19.
Cap. 61. n.1. Ad annunciandum manſuetis miſit me. Iaco 1. n.132.
Cap. 62.n. 4. Quia complacuit Domino in te. Iſa. 38.n. 267.
n. 6. Qui reminiſcimini Domini, ne taceatis. Malach. 3.n.75.
Cap. 63. num. 1. Quis eſt iſte, qui venit de Edom, tinctis veſtibus de Boſra? Epheſ. 3. n.29. & 30.
n. 2. Quare ergo rubrum eſt indumẽtum tuum, & veſtimenta tua, ſicut calcantiũ in torculari? Deut. 32.n.141.
n. 3. Torcular calcavi ſolus. Deuter. 32. n. 310.
n. 9. In nmni tribulatione eorum non eſt tribulatus, & Angelus faciei eius ſalvavit eos. Deut.32.n.114.
Cap. 64. n. 1. A facie tua montes defluerent. Deut. 32.n. 188.
n. 1. Vtinam dirumperes cœlos, & deſcenderes. Iſai.38.n.126.
n. 4. Oculus non vidit, Deus abſque te, quæ præparaſti expectantibus te. Epheſ. 1.n.73.74.
n. 5. Ecce tu iratus es, & peccavimus. Malach. 3.n 32.
n. 7. Abſcondiſti faciem tuam à nobis, & alliſiſti nos in manu iniquitatis noſtræ. Deut. 32.n.166. & 169.
n. 8. Pater nnſter es tu: nos verò lutum. Deut.32.n.71.
Cap. 65. n. 6. Ecce ſcriptum eſt coram me, non tacebo. Deut. 32 n. 250.
n.15. Et ſervos ſuos vocabit nomine alio:

Digitized by Google

in quo qui benedictus eſt ſuper terram, benedicetur in Deo Amen. Epheſ. 1. n. 10.
n. 24. Eritque antè quàm clament, ego exaudiam. Iſai. 38. n. 62.
Cap. 66. n. 3. Qui immolat bovem, quaſi qui interficiat virum. Malach. 1. n. 5.
n. 21. Et aſſumam ex eis in Sacerdotes, & Levitas. Malach. 3. n. 21.

Ex Ieremia.

CAP. 1. n. 3. Sanctus Iſrael Domino: primitię frugum eius. Malach. 2. n. 64
n. 20. A ſæculo confregiſti iugum. Deut. 32. n. 83.
n. 21. Quomodò ergo converſa es mihi in pravum? Deut. 32. n. 240.
n. 28. Vbi ſunt dij tui, quos feciſti tibi? Deut. 32. n. 283.
n. 34. In alis tuis inventus eſt ſanguis animarum pauperum. Iaco. 5. n. 29.
Cap. 3. n. 2. Tu autem fornicata es cũ amatoribus multis. Deut. 32. n. 175.
n. 4. Ergo ſaltem amodò voca me, Pater meus. Deut. 32. n. 68.
n. 5. Numquid iraſceris in perpetuum? Nahum. 1. n. 40.
Cap. 4. n. 4. Circumcidimini Domino, & auferte præputia cordiũ veſtrorum. Coloſſ. 2. n. 44.
n. 4. Ne fortè egrediatur, ut ignis, indignatio mea. Nahum. 1. n. 113.
n. 20. Repentè vaſtata ſunt tabernacula mea. Malach. 2. n. 69.
n. 28. Cogitavi, & non pœnituit me, nec averſus ſum ab eo. Malach. 3. n. 34.
Cap. 5. n. 7. Saturavi eos, & mæchati ſunt. Deut. 32. n. 145.
n. 7. In domo meretricis luxuriabantur: equi amatores, & emiſſarij facti ſunt. Iudæ. n. 158.
n. 22. Qui poſui arenam terminum mari. Nahum. 1. n. 90.
Cap. 6. n. 11. Furore Domini plenus ſum, laboravi ſuſtinens. Nahum. 1. n. 69. 70.
n. 10. Victimæ veſtræ non placuerunt mihi. Malach. 1. n. 53.
Cap. 7. n. 16. Tu ergo noli orare pro populo hoc, & non obſiſtas mihi. Iſai. 38. n. 25.
n. 30. Poſuerunt offendicula ſua in domo, in qua invocatum eſt nomẽ meum, ut polluerent eam. Iaco. n. 29.
n. 31. AEdificaverunt excelſa Tophet, ut incenderent filios ſuos, & filias ſuas igni. Deut. 32. n. 154.
Cap. 8. n. 7. Populus autem meus non cognovit iudicium Domini. Deut. 32. n. 43.
n. 17. Mittam vobis ſerpentes regulos. Deut. 32. n. 210.
n. 19. Quare ergo me ad iracundiam cõcitaverunt in ſculptilibus ſuis, & in vanitatibus alienis? Deut. 32. n. 177.
Cap. 9. n. 8. Dolũ locuta eſt. Malac. 2. n. 33.
Cap. 10. n. 8. Pariter inſipientes, & ſatui probabuntur: doctrina vanitatis eorum, lignum eſt. Deut. 32. n. 178.
n. 16. Non eſt his ſimilis pars Iacob, qui enim formavit omnia, ipſe eſt: & Iſrael virga hæreditatis eius. Deut. 32. n. 102. & 103.
n. 20. Tabernaculum meum vaſtatũ eſt. Malach. 2. n. 69.
n. 22. Vt ponat civitates Iuda ſolitudinem, & habitaculum Draconum. Malach. 1. n. 12.
n. 24. Corripe me, Domine: verumtamen in iudicio. Deut. 32. n. 43.
Cap. 11. n. 20. Videam ultionem tuã ex eis: tibi enim revelavi cauſam meam. Deut. 32. n. 260.
Cap. 12. n. 1. Iuſtus quidem tu es Domine, ſi diſputem tecum: verumtamen iuſta loquar ad te. Quare via impiorum proſperatur? Malach. 2. n. 95.
n. 2. Bene eſt omnibus, qui prævaricantur, & iniquè agunt: plantaſti eos, & radicem miſerunt. Propè es tu ori eorum, & longè à renibus eorum. Malach. 3. n. 63. 64. 65.
n. 3. Congrega eos, quaſi gregem ad victimam. Malach. 3. n. 72.
n. 3. Et ſanctifica eos. Iaco. 5. n. 24.
Cap. 14. n. 22. Numquid ſunt in ſculptilibus Gentium, qui pluant? Deut. 32. n. 177.
Cap. 15. n. 3. Canes ad lacerandum, & volatilia cœli, & beſtias terræ ad devorandum. Deut. 32. n. 206. 207.
n. 6. Laboravi rogans. Malach. 2. n. 92.
num. 9. Occidit ei Sol, cùm adhuc eſſet dies. Malach. 4. n. 10.
n. 14. Ignis ſuccenſus eſt in furore meo. Nahum. 1. n. 113.
Cap. 16. n. 6. Neque calvitium fiet pro eis. Deut. 32. n. 317.
Cap. 17. n. 16. Diem hominis non deſideravi: tu ſcis. Iudæ. n. 82.
Cap. 18. n. 8. Agã & ego pœnitentiã ſuper malo, quod cogitavi, ut facerem ei. Iſai. 38. n. 13.
n. 10. Pœnitentiam agã ſuper bono, quod locutus ſum, ut facerem ei. Deut. 32. n. 48. & Iſai. 38. n. 89.

Cap. 19. n. 4. Libaverũt Dijs alienis. Deut. 32. n. 116.
n. 5. AEdificaverunt excelſa Baalim ad comburendos filios ſuos igni. Deuter. 32. n. 154.
Cap. 22. n. 19. Sepultura aſini ſepelietur. Nahum. 1. n. 197.
n. 24. Vivo ego, dicit Dominus, quia ſi fuerit Iechonias annulus in manu dextera mea, inde evellam eum. Eph. 1. n. 52.
Cap. 23. n. 15. Potabo eos felle. Deuter 32. n. 245.
n. 23. Putas nè, Deus è vicino ego ſum? Deut. 32. n. 156.
n. 29. Quaſi malleus conterens petram. Deut. 32. n. 16.
Cap. 25. n. 15. Sume calicem vini furoris huius de manu mea, & propinabis de illo cunctis Gentibus. Deut. 32. n. 309.
n. 15. Bibent, & turbabuntur, & inſaniẽt. Nahum. 2. n. 49.
n. 30. Celeuma quaſi calcantium concinetur adverſus omnes habitatores terræ. Deut. 32. n. 311.
n. 39. Propterea ecce ego tollam vos portans. Nahum. 1. n. 5.
Cap. 29. n. 23. Ego ſum Iudex, & teſtis. Malach. 3. n. 27.
Cap. 30. n. 11. Caſtigabo te in iudicio, ut nõ videaris tibi innoxius. Nahum. 1. n. 80. & Deut. 32. n. 43.
Cap. 31. n. 14. Populus meus bonis meis adimplebitur. Nahum. 1. n. 119.
n. 20. Idcirco cõturbata ſunt viſcera mea ſuper eum. Coloſſ. 3. n. 23. 24. 25.
n. 33. Dabo legem meam in viſceribus eorum. Coloſſ. 1. n. 147.
Cap. 33. n. 5. Quos percuſſi in furore meo, & indignatione mea, abſcondens faciem meam à civitate hac. Deuter. 32. n. 167. & 169.
n. 15. Germinare faciam David germen Iuſtitię. Iaco. 1. n. 128.
n. 22. Sicut enumerari non poſſunt ſtellæ cœli, & metiri arena maris, ſic multiplicabo ſemen David. Nahum. 3. num. 55.
Cap. 44. num. 6. Et conflata eſt indignatio mea, & furor meus, & ſuccẽſus eſt. Deut. 32. n. 187.
Cap. 46. n. 10. Devorabit gladius, & ſaturabitur, & inebriabitur ſanguine eorum. Deut. 32. n. 307.
n. 10. Victima enim Domini Dei exercituum in terra Aquilonis. Iaco. 5. n. 22.
Cap. 48. n. 17. Quomodò confracta eſt virga fortis? Deut. 32. n. 220.
n. 26. Malum eius velociter occurret nimis. Deuter. 32. n. 268.
n. 28. Relinquite civitates, & habitate in petra. Deut. 32. n. 31.
n. 33. Nequaquam calcator uvæ ſolitum celeuma cantabit. Deut. 32. n. 311.
n. 37. Omne caput calvitium, & omnis barba raſa, erit in cunctis manibus colligatio. Deut. 32. n. 316.
Cap. 51. n. 7. Calix aureus Babylon in manu Domini inebrians omnem terram. Nahum. 2. n. 49. 50. 51.
n. 14. Super te celeuma cantabitur. Deuteron. 32. n. 311.
n. 19. Non ſicut hæc pars Iacob: quia qui fecit omnia, ipſe eſt: & Iſrael ſceptrum hęreditatis eius. Deut. 32. n. 103.
n. 20. Collidis tu mihi vaſa belli, & ego collidam in te Gentes. Nahum. 2. n. 3. 4.
n. 22. Collidam in te ſenem, & puerum: & collidam in te iuvenem, & virginem. Deut. 32. n. 214.
n. 30. Devoratum eſt robur eorum, & facti ſunt quaſi mulieres. Nahum. 2. n. 56
n. 37. Erit Babylon in tumulos, habitatio Draconum. Malach. 1. n. 12.
n. 56. Quia fortis ultor Dominus reddẽs retribuet. Nahum. 1. n. 32.

Ex Threnis.

CAP. 1. n. 9. Nec recordata eſt finis ſui. Deut. 32. n. 172.
n. 14. Vigilavit iugum iniquitatum mearũ; in manu eius convolutę ſunt. Deuter. 32. n. 250.
n. 15. Torcular calcavit Dominus virgini Filiæ Iuda. Deut. 32. n. 310.
Cap. 2. n. 4. Tetendit arcum ſuum, quaſi inimicus; firmavit dexteram ſuam, quaſi hoſtis. Deut. 32. n. 193.
n. 7. Maledixit ſanctificationi ſuæ. Malac. 2. n. 65.
n. 8. Tetendit funiculum ſuum. Deuter. 32. n. 52.
n. 15. Hæccine eſt urbs perfecti decoris? Nahum. 2. n. 89.
n. 18. Neque taceat pupilla oculi tui. Iſa. 38. n. 49.
n. 19. Effunde, ſicut aquam cor tuum. Iſa. 38. n. 55.
Cap. 3. n. 2 Me minavit. Nahum. 2. n. 62.
n. 13. Miſit in renibus meis filias pha-

retrę ſuę. Deuter. 32.n.195.
n. 24. Pars mea, Dominus: dixit anima mea. Deut.32.n.104.
n.32. Non enim humiliavit ex corde ſuo. Deut.32.n.293.
n.42. Operuiſti in furore, & percuſsiſti nos. Deut. 32.n.169.
Cap. 4. n.8. Denigrata eſt ſuper carbones facies eorum. Nahum.2.n.85.
n. 11. Effudit iram indignationis ſuæ. Nahum. 1. n. 114.
n.16.Facies Sacerdotum non erubuerũt. Malach 1.n.43.
n. 21. Ad te quoque perveniet calix; inebriaberis, atque nudaberis. Nahum. 3. n. 39.
Cap. 5. n. 10. Pellis noſtra quaſi clibanus exuſta eſt à facie tempeſtatum famis. Deut.32. n 198.
n. 21. Converte nos Domine ad te, & cõvertemur. Malach.3.n.37.
n. 21. Innova dies noſtros ſicut à principio. Malach.3.n.26.

Ex Baruch.

CAP. 1.n.3. Hæc verba libri, quæ ſcripſit Baruch. Nahum 1.n.17.
Cap. 2.n.17. Non mortui, qui ſunt in Inferno, &c. Iſa.38.n 286.
n. 18. Et oculi deficientes. Iſai. 38. n. 209. 210.
Cap. 3.n 34. Stellæ dederunt lumen in cuſtodijs ſuis. Nahum.2.n 114.
Cap. 4 n.6.Venundati eſtis Gẽtibus. Deut. 32.n.235.
num. 7. Exacerbaſtis enim eum, qui fecit vos, Deum æternum: immolantes Dæmonijs, & non Deo. Deuteron. 32. n.153.
n. 8. Obliti enim eſtis eum, qui nutrivit vos. Deut. 32.n.158.

Ex Ezechiele.

CAP.5. n 16. Quando miſero ſagittas famis peſsimas in eos, &c. Conteram in vobis baculum panis. Deuteron. 32. n.197.
Cap.6. n.5. Afflictio una, afflictio ecce venit: finis venit, venit finis. Nahum. 1. n.149.
Cap.7.n.4. Non parcet oculus meus ſuper te. Deut.32 n.169.
Cap.9.n.1. Vnuſquiſq. vas interfectionis habet, in manu ſua. Nahum.2.n.71.
n.2. Et atramentarium Scriptoris ad renes eius. Deut.32.n.250.
n.9. Repleta eſt terra ſanguinibus, & civitas repleta eſt averſione; dixerũt enim, dereliquit Dominus terram, & Dominus non videt. Malach.3.n.58.& 59.
Cap.12.n.3. Fac tibi vaſa tranſmigrationis. Nahum.2.n. 73.
Cap.14.n.21. Si quatuor iudicia mea peſsima, gladium, & famem, ac beſtias malas, & peſtilentiam immiſero. Deuteron. 32. n.199.
Cap.16.n.3.Radix tua, & generatio tua de terra Chanaan.Deut.32.n.240.
n.5.tranſiens autem per te, vidi te conculcatam in ſanguine tuo. Deut.32.n 106.
n.7. Multiplicatam quaſi germen agri dedi te. Deut.32.n.79.
n.37. Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, & nudabo ignominiam tuam coram eis. Nahum.3.n.21.
n.38. Iudicabo te iudicijs adulterarum: dabo te in ſanguinẽ furoris, & zeli. Deut. 32.n.152.
n.42.Auferetur zelus meus à te: & quieſcam.Ibidem, & Iſai.38.n.252.
Cap 18.n.6.Et oculos ſuos non levaverit ad Idola.Iſai.38.n.207.
Cap. 20. n. 6. Quæ eſt egregia inter omnes terras. Deut. 32.n.133.
num. 25. Ergo & ego dedi eis præcepta non bona, & iudicia, in quibus non vivent. Epheſ.2.n.57.
Cap.21.n.9.Gladius, gladius exacutus eſt, & limatus.Deut.32.n.303.
n.25. Cuius venit dies in tempore iniquitatis præfinita.Deut.32.n.268.
Cap.22.num.4. Appropinquare feciſti dies tuos.Deut.32.n.269.
n.26.Coinquinabar in medio eorum. Iaco.2.n.29.
num.29.Rapiebant violenter egenum, & pauperem affligebant.Iaco.2.n.27.
Cap.28.n.12. Tu ſignaculum ſimilitudinis, plenus ſapientia, & perfectus decore. Epheſ.1.n.56.
n.17.Ante faciem Regum dedi te, ut cernerent te.Deut.32.n. 173.
n.18. Servire fecit exercitum ſuum ſervitute magna: omne caput decalvatum. Deut.32.n.316.
Cap.35.n.5. Et concluſeris filios Iſrael in manus gladij.Deut.32.n.237.
Cap.36.n.20. Et polluerunt nomen ſanctũ meum, cùm diceretur de eis, Populus Domini eſt iſte. Iaco.2.n.29.

Digitized by Google

n. 21. Et peperci nomini ſancto meo. Malach. 3. n. 81.
Cap. 37. n. 11. Perijt ſpes noſtra, & abſciſſi ſumus. Iſai. 38. n. 160.
Cap. 39. n. 17. Convenite, properate, concurrite undique ad victimam meam, quã ego immolo vobis. Iaco. 5. n. 24.
Cap. 44. n. 20 Caput autem ſuũ non radent. Deut. 32. n. 318.
Cap. 47. n. 13. Quia Ioſeph duplicem funiculum habet. Deut. 32. n. 98.

Ex Daniele.

CAP. 3. n. 36. Pollicens, quòd multiplicares ſemen eorum, ſicut ſtellas cœli, & ſicut arenam, quæ eſt in littore maris. Nahum. 3. n. 55.
n. 88. Eruit nos de Inferno Iſai. 38. n. 117. 118.
Cap. 4. n. 24. Quam obrem Rex, conſilium meum placeat tibi. Deut. 32. n. 23 i.
num. 31. Oculos meos ad cœlum levavi. Iſai. 38. n. 207.
Cap. 5. n. 6. Et genua eius ad ſe invicem collidebantur. Nahum. 2. n. 83.
Cap. 6. n. 10. Feneſtris apertis contra Hieruſalem. Iſa. 38. n. 23.
Cap. 7. n. 9. Iudicium ſedit, & libri aperti ſunt. Deut. 32. n. 251.
n. 10. Fluvius igneus, rapiduſque egrediebatur à facie eius. Deut. 32. n. 187.
Cap 8. n. 9. Contra Orientem, & contra Fortitudinem. Deut. 32. n. 133.
n. 19. Oſtendam tibi, quæ futura ſunt in noviſsimo maledictionis. Deuteron. 32. n. 172.
Cap. 9. n. 11. Stillavit ſuper nos maledictio, & deteſtatio, quę ſcripta eſt in libro Moyſi. Nahum. 1. n. 115.
num. 18. Neque enim in iuſtificationibus noſtris proſternimus preces ante faciem tuam: ſed in miſerationibus tuis multis. Iſai. 38. n. 32.
Cap. 12. n. 1. In tempore illo ſalvabitur populus tuus, omnis, qui invẽtus fuerit ſcriptus in libro. Malach. 4. n. 35. 36.
n. 4. Tu autem Daniel claude ſermones, & ſigna librum uſque ad tempus ſtatutum. Epheſ. 1. n. 61.
n. 7. Cùm elevaſſet dexteram, & ſiniſtrã ſuam in cœlum, & iuraſſet per viventem in æternum. Deut. 32. n. 297.
n. 10. Eligentur, & dealbabuntur, & quaſi ignis probabuntur. Malach. 3. n. 20.
Cap. 14. n. 22. Erat Draco magnus in loco illo, & colebant eum Babylonij. Deuter. 32. n. 209.

Ex Oſee.

CAP. 2. n. 10. Et nunc revelabo ſtultitiam eius in oculis amatorum eius. Nahum. 3. n. 21.
n. 14. Propter hoc, Ecce ego lactabo eã. Iaco. 4. n. 29.
n. 19. Deſponſabo te mihi in iuſtitia, & iudicio. Deut. 32. n. 42.
n. 23. Seminabo eam mihi in terra. Nahum. 1. n. 183.
n. 24. Et dicam non Populo meo, Populus meus es tu. Deut. 32. n. 181.
Cap. 3. n. 5. Pavebunt ad Dominum, & ad bonum eius. Nahum. 1. n. 119.
Cap. 4. n. 2. Sanguis ſanguinem tetigit. Nahum. 3. n. 1.
n. 8. Peccata populi mei comedent. Nahum. 3. n. 48.
n. 11. Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor. Iudę. n. 98.
n. 16. Sicut vacca laſciviens declinavit Iſrael. Deut. 32. n. 145.
Cap. 5. n. 11. Calumniã patiens eſt Ephraim fractus iudicio. Iaco. 2. n. 26.
n. 14. Quaſi catulus leonis domui Iuda. Nahum. 2. n. 93.
Cap. 6. n. 1. Venite, & revertamur ad Dominum, quia ipſe cepit, & ſanabit nos: percutiet, & curabit nos. Deuteron. 32. n. 294.
n. 3. Vivificabit nos poſt duos dies, in die tertia ſuſcitabit nos. Epheſ. 2. n. 24.
Cap. 7. n. 14. Super triticum, & vinum ruminabant: receſſerunt à me. Deuteron. 32. n. 145.
Cap. 8. n. 6. In aranearum telas erit vitulus Samariæ. Iſai 38 n. 170.
Cap 9. n. 1. Noli lætari Iſrael, noli exultare, ſicut populi, quia fornicatus es à Deo tuo, Dilexiſti mercedẽ ſuper omnes areas tritici. Deut. 32. n. 176.
n. 10. Quaſi uvas in deſerto inveni Iſrael. Deut. 32. n. 107.
Cap. 10. n. 1. Vitis frondoſa Iſrael. Nahum. 2. n. 21.
Cap. 11 n 3. Et ego quaſi nutriti' Ephraim, portabam eos in brachijs meis. Deut. 32 n. 115.
n. 8. Quomodò dabo te Ephraim? protegam te Iſrael? Quomodò dabo te, ſicut Adama: ponã te, ut Seboim? cõverſum eſt in me cor meum, pariter conturbata eſt

pœni-

Digitized by Google

pœnitudo mea; non faciam furorem iræ meę. Deut. 32.n.224.
Cap.12.n.8. Dives effectus ſum, inveni idolum mihi; omnes labores mei non invenient mihi iniquitatem. Coloſſ.3.n. 14.
Cap.13.n.5. Ego cognovi te in deſerto. Nahum.1.n.127.
n.6. Adimpleti ſunt, & ſaturati ſunt: & levaverunt cor ſuum, & obliti ſunt mei. Deut.32.n.145.
n.10. Vbi eſt Rex tuus? maximè nunc ſalvet te. Deut.32.n.215.
n.14. De manu mortis liberabo eos. Deut. 32.n 183.
Cap.14. n.1. Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitavit Deum ſuum. Deut.32.n.247.

Ex Ioele.

CAP.1.n.4. Reſiduum locuſtæ comedit Bruchus Nahum 3.n.50.
n 6. Dentes eius, ut dentes leonis. Iſai. 38.n 193.
n. 7. Poſuit vineam meam in deſertum. Nahum.2.n.22.
Cap.2.n.2. Propè eſt dies tenebrarum, & caliginis. Nahum.1.n.139.
n.3. Ante faciem eius ignis vorans. Malach 4.n.3.
n.4. Sicut ſonitus quadrigarum ſuper capita montium exilient. Nah.3.n.8. & 9.
n.5. Omnes vultus redigentur in ollam. Nahum.2.n.86.
n.11. Dominus dedit vocem ſuam ante faciem exercitus ſui. Nahum.2.n.115.
n.13. Præſtabilis ſuper malitia. Deut.32. n.275.276.
n.22. Ficus, & vinea dederunt virtutem ſuam. Deut.32.n.133.
n.28. Et erit poſt hæc, effundam ſpiritũ meum Iudæ.n.220.
n.31. Antequàm veniat dies Domini magnus, & horribilis. Malach.1.n.82.83.84. & Iudæ.n 79.
n.31. Sol convertetur in tenebras, & luna in ſanguinem. Malach.4.n 10.
Cap.3.n 2. Super populum meum miſerũt ſortem. Nahum.3.n.36.
n.18. Stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte. Deuter.32. num.136. 137.138.

Ex Amos.

CAP.2.n.7. Qui conterunt ſuper pulverem terrę capita pauperũ. Iac.2.n.26.
Cap.3.n.2. Tantummodò vos cognovi ex omnibus cognationibus terræ. Deut.32. n.100.
n.8. Leo rugiet, quis non timebit? Iſai. 38.n.192.
Cap.4. n. 1. Calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes. Iaco.2.n.26.
n.11 Facti eſtis, quaſi torris raptus ab incendio. Iudę n. 247.
Cap.5 n.7. Qui convertitis in abſynthium iudicium. Iaco.3.n.84.
n.21. Odi, & proieci feſtivitates veſtras. Malach.1.n.53.
Cap. 6. n. 1. Vę qui opulenti eſtis in Sion. Iacob.5.n. 2.
n.5. Sicut David putaverunt ſe habere vaſa cantici. Nahum.2.n.72.
n.8. Iuravit Dominus exercituum per animam ſuam. Deut.32.n.298.
Cap.8.n.7. Iuravit Dominus in ſuperbiam Iacob. Deut.32.n.295. & 300.
n.9. Occidet Sol in meridie. Nahum.1. n.139.& Malach.4.n.10.
Cap.9.n.3. Mandabo ſerpenti, & mordebit eus. Deut.32 n.211.
n.5. Qui tangit terram, & tabeſcet. Deut. 32.n.198.& Nahum.1.n.102.
n.11. Reædificabo illud, ſicut in diebus antiquis. Malach.3.n.26.

Ex Abdia.

NVM.4. Si exaltatus fueris, ut aquila; & ſi inter ſydera poſueris nidum tuum, inde detraham te. Deut.32.n.31.
N.12. Et non deſpicies in die Fratris tui. Malach.1.n.21.

Ex Iona.

CAP.2.n.5. Abiectus ſum à conſpectu oculorum tuorum. Iſai.38.n.138.
Cap.3.n.3. Ninive erat civitas magna. Nah. 1.n.12.& 13.
n 4. Adhuc quadraginta dies, & Ninive ſubvertetur. Iſai.38.à n.12.uſq.ad 16.
Cap.4.n.9. Benè iraſcor ego uſq.ad mortẽ. Iſai.38.n.7.

Ex Michæa.

CAP.1.num.4. Et conſumentur montes ſubtus eum. Deut.32.n.188. & Nah 1. n.97.98.99.

Cap.2.n.11. Erit ſuper quem ſtillatur, populus iſte. Nahum.1.n.116.

Cap.4.n.12. Et aſpiciat in Sion oculus noſter. Malach.1.n.21.

Cap 6.n.10. Adhuc ignis in domo impij, theſauri iniquitatis. Iaco.5.n.13.

Cap.7.n.4. Qui optimus eſt in eis, quaſi paliurus, & qui rectus, quaſi ſpina de ſepe. Nahum.1.n.153. & Iaco.2.n.27.

n.18. Qui aufers iniquitatem, & tranſis peccatum. Nahum.1.n.171.

n.19. Projiciet in profundum maris omnia peccata noſtra. Iſai.38.n.176.

Ex Habacuc.

CAP.1.n.6. Leviores pardis equi eius, velociores lupis veſpertinis. Nahum. 2.n.44.

n.13. Mundi ſunt oculi tui; ne videas malum: & reſpicere ad iniquitatem non poteris. Nahum.1.n.125.

n.14. Quare reſpicis ſuper iniqua agentes, & taces, devorante impio iuſtiorem ſe? Malach.2.n.95.

n.16. Super hoc lętabitur, & exultabit: propterea immolabit ſagenæ ſuæ, & ſacrificabit reti ſuo. Deut.32.n.221.

Cap.2.n.4. Ecce qui incredulus eſt, non erit recta anima eius in ſemetipſo. Iudæ.num. 223.224.

n.11. Lapis de pariete clamabit. Deuter. 32.n.14.

n.15. Mittens fel ſuum. Deut.32.n.244.

n.16. Bibe tu quoq. & conſopire. Nahum. 2.n.49.

Cap.3.n.2. Cùm iratus fueris, miſericordię recordaberis. Epheſ.2.n.15.

n.5. Et egredietur diabolus ante pedes eius. Deut.32.n.202.

n.6. Aſpexit, & diſſolvit gentes, & contriti ſunt montes ſæculi: incurvati ſunt colles mũdi ab itineribus æternitatis eius. Nahum.1.n.97.

n 10. Viderunt te, & doluerunt montes. Nahum.1.n.98.

n 11. In ſplendore fulgurantis haſtę tuæ. Nahum.3.n.10.

Ex Sophonia.

CAP.1.n.12. Viſitabo ſuper viros defixos in fęcibus ſuis; qui dicunt in cordibus ſuis, non faciet bene Dominus, & nõ faciet malè. Malach.3.n.58.59.

n.14 Iuxta eſt dies Domini magnus. Iudę. n.79.

n 15. Dies iræ, dies illa: dies tenebrarum, caliginis. Nahum.1.n.139.

Cap.2.n.13 Perdet Aſſur, & ponet ſpecioſam in ſolitudinem. Nahum.1.n.10.

Ex Aggæo.

CAP.2.n.12. Interroga Sacerdotes legem. Malach.2.n.43.

n.24. Aſſumam te Zorobabel, & ponam te, quaſi ſignaculum, quia te elegi. Epheſ. 1.n.52.

Ex Zacharia.

CAP.1.num.3. Convertimini ad me, ait Dominus exercituum, & convertar ad vos. Malach.3.n.36.37.&38.

n.14. Zelatus ſum Hieruſalem, & Sion zelo magnó, quia ego iratus ſum parum, ipſi veró adiuverunt in malum. Deut 32. n.220.

Cap.2.n.8. Qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei. Deut.32.n.110.

Cap.3.n.1. Et oſtendit mihi Dominus Ieſum Sacerdotem magnum ſtantem corã Angelo Domini Iudæ.n.149.

n.1. Et Satan ſtabat à dextris eius, ut adverſaretur ei, & dixit Dominus ad Satan: Increpet Dominus in te Satan. Iudę. à n. 143. uſq ad 149.

n.8. Adducam ſervum meum Orientem. Iaco.1.n.128.

Cap.4.n.10. Septem iſti oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt in univerſam terram. Deut.32.n.95.

Cap.7.n.12. Cor ſuum poſuerunt, ut adamãtem. Deut.32.n 16.

Cap.9. n.8. Circundabo domum meam ex his, qui militant mihi, euntes, & revertentes. Nahum.2.n.110.

n.9. Ecce Rex tuus veniet tibi iuſtus, & Salvator: ipſe pauper. Iaco.2.n.24.

n.11. Emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo non eſt aqua. Iſai.38.n.291.

num.12. Vincti ſpei. Iſai.38. num.293 294.

Cap. 10. n·8. Seminabo eos in populis. Nah. 1. n. 183.
Cap. 11. n. 2. Vlula abies, quia cecidit cedrus. Nahum. 2. n. 48.
Cap. 12. n. 10. Et effundam ſuper domum David, & ſuper habitatores Hieruſalem ſpiritum Gratię, & precum. Iudæ. n. 234.

Ex libr. 1. Machabæorum.

CAP. 1. n. 16. Venundati ſunt, ut facerent malum. Nahum. 3. n. 16.
Cap. 2. n. 54. Accepit teſtamentum Sacerdotij æterni. Malach. 2. n. 27.
Cap. 3. n. 60. Sicut fuerit voluntas in cœlo, ſic fiat. Iſai 38. n. 230.
Cap. 4. n. 31. Conclude exercitum iſtum in manu populi tui. Deut. 32. n. 237.
Cap. 5. n. 5. Et anathematizavit eos. Malac. 4 n. 38.
Cap. 6 n. 8. Decidit in lectum, & incidit in languorem præ triſtitia, quia non ſactum eſt ei, ſicut cogitabat. Epheſ. 4. n. 33.
n. 34. Et elephantis oſtenderunt ſanguinem uvę, & mori ad acuendum eos in prę lium. Nahum. 2. n. 36. 37. 38.
n. 39. Et ut reſulſit Sol in clypeos aureos, & æreos, reſplenduerunt montes ab eis. Nahum. 2. n. 27.
Cap. 10. n. 89. Miſit ei fibulam auream, ſicut conſuetudo eſt dari cognatis Regum. Iaco. 2. n·9.

Ex lib. 11. Machabæorum.

CAP. 1. n. 26. Cuſtodi partem tuam, & ſanctifica: congrega diſperſionem noſtram. Iaco. 1. n. 11.
Cap. 6. n. 4. Templum luxuria, & comeſſationibus Gentium erat plenum. Epheſ. 5. n. 32.
n. 12. Non ad interitum, ſed ad correptionem. Iſai. 38. n. 250.
n. 13. Etenim multo tempore non ſinere peccatoribus ex ſententia agere, ſed ſtatim ultiones adhibere, magni beneficij eſt indicium. Nahum. 1. n 45.
n. 23. Dicens, pręmitti ſe velle in infernũ. Iſai. 38. n. 117. 118.
n. 26. Manum Omnipotentis nec vivus, nec defunctus effugiã. Deut. 32. n. 292.
Cap. 7. n. 6. Et conſolabitur in nobis. Deut. 32. n. 275. 276.
n. 6. Quemadmodùm in proteſtatione Cãtici declaravit Moyſes. Deut. 32. n. 12.

Ex novo Teſtamento.

Ex Matthæo.

CAP. 1. n. 19. Cùm eſſet iuſtus, & nollet eam traducere. Coloſſ. 2. num. 68. & 69.
Cap. 3. n. 2. Pœnitentiam agite. Malach. 3. n. 8. & 11.
n. 11. Ipſe vos baptizabit in Spiritu Sancto, & igni. Deut. 32. n. 265.
n·15. Sic enim decet nos implere omnem iuſtitiam. Iaco. 1. n. 125.
n. 17. Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Coloſſ. 1. n. 62. & n. 139. & Epheſ. 1. n. 8.
Cap. 4. n. 7. Non tentabis Dominum Deum tuum. Malach. 3. n. 68.
n. 10. Dominum Deum tuum adorabis. Malach. 2. n. 32.
Cap. 5. n. 3. Beati pauperes Spiritu, quoniã ipſorũ eſt Regnum cœlorum. Iac. 2. n. 25. & 24.
n. 6. Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur. Iaco. 2. n. 49.
n. 10. Beati, qui perſecutionem patiuntur propter iuſtitiam. Iaco. 1. n. 65. & c. 5. n. 44. & 45.
n. 17. Non veni ſoluere, ſed adimplere. Coloſſ. 2. n. 61.
num. 22. Omnis, qui iraſcitur Fratri ſuo, reus erit iudicio Epheſ 4. n. 35.
n. 34. Ego autem dico vobis, non iurare omnino. Iaco. 5. n. 53. & . 54.
n. 48. Eſtote ergo vos perfecti, ſicut & Pater veſter cœleſtis perfectus eſt. Malach. 3. n. 24.
Cap. 6. n. 9. Pater noſter, qui es in cœlis. Iaco. 1. n. 39. & 40.
n 11. Panem noſtrum ſuper ſubſtantialem da nobis hodie. Iudæ. n. 121.
n. 13. Et ne nos inducas in tentationem. Iaco. 1. n. 75.
n. 13. Sed libera nos à malo. Iudæ. n. 163.
n. 21. Vbi enim eſt theſaurus tuus, ibi eſt & cor tuum. Iaco. 5. n. 7.
n. 33. Quærite ergo primùm regnũ Dei, & iuſtitiam eius. Iaco. 1 n. 125.
Cap. 7. n. 22. Multi dicent mihi in illa die. Iudæ n. 83.
n. 23. Quia nunquam novi vos. Nahum. 1. n. 124.
Cap. 8. n. 26. Imperavit ventis, & mari. Nahum. 1. n. 87.

Cap.9.n.2. Remittuntur tibi peccata tua. Iſai.38.n.10.
n.5. Quid eſt facilius dicere, remittuntur tibi peccata tua, an dicere, ſurge, & ambula? Epheſ.1.n.77.
n.13. Miſericordiam volo, & non ſacrificium. Iaco. 1.n.150.
n.28. Secundum fidem veſtram fiat vobis. Iaco.1.n.37.
Cap 10.n.10. Dignus eſt enim operarius cibo ſuo. Malach.3.n.41.
n.14. Excutite pulverem de pedibus veſtris. Deut.32.n.14.
Cap.11.n.5. Pauperes evangelizantur. Iaco.2.n.23.
n.14. Ipſe eſt Elias, qui venturus eſt. Malach.4.n.29.30.
n.27. Nemo novit Filium, niſi Pater. Coloſſ.1. n.117.
Cap.12. n.29. Et vaſa eius diripere. Nahum. 2.n.74.
n.38. Volumus à te ſignum videre. Iſai. 38.n.91.
Cap.13.n.17. Multi Prophetæ, & iuſti cupierunt videre, quæ vos videtis. Coloſſ. 1.n.107.
n.19. Venit malus, & rapit, quod ſeminatum eſt. Iudę.n.163.
Cap.15.n.9. Sine cauſa autem colunt me. Malach.1.n.49. & c.2.n.32.
n.14. Non ſum miſſus, niſi ad oves, quæ perierunt domus Iſrael. Epheſ.1.n.44.
Cap.16.n.18. Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ędificabo Eccleſiam meã. Epheſ. 2.n.71.& 72.
Cap.17.n.11. Elias quidem venturus eſt, & reſtituet omnia. Malac. 4.n.27.32.& 33.
n.19. Si habueritis fidem, ſicut granum ſinapis, dicetis monti huic, tranſi hinc illuc, & tranſibit. Iſai.38.n.93.
Cap.18. num.17. Sit tibi quaſi Ethnicus. Epheſ.2.n.38.
num 27. Miſertus autem Dominus ſervi illius, debitum dimiſit ei. Epheſ.2.n.12.
n.33. Nonné ergo oportuit, & te miſereri cõſervi tui, ſicut & ego tui miſertus ſum? Iaco. 2.n.51.
Cap.19.n.5. Adhærebit uxori ſuæ; & erunt duo in carne una. Itaq; iam nõ ſunt duo, ſed una caro. Iudæ.n.94.
n.6. Quod Deus coniunxit, homo non ſeparet. Malach.2.n.75.
n.7. Quid ergo Moyſes mandavit dare libellum repudij, & dimittere? Malach. 2. n.82.& 83.
n.28. Cùm ſederit Filius hominis in ſede maieſtatis ſuę, ſedebitis, & vos ſuper ſedes duodecim iudicantes duodecim tribus Iſrael. Iudę.n.204.
Cap.21. n.22. Omnia quæcunq. petieritis in oratione credentes, accipietis. Iſai.38. n.24.
Cap.23.n.33. Genimina viperarum. Deut. 32.n 240.
Cap. 24.n.14. Et prędicabitur hoc Evangelium regni in univerſo orbe, & tunc veniet conſummatio. Coloſſ.1.n.51. & 53.
n.29. Virtutes cœlorum commovebuntur. Nahum.2.n.111.
n.29. Sol obſcurabitur. Malach.4.n.10.
n.33. Scitote, quia propè eſt in ianuis. Iaco.5.n.40.
Cap.25.n.31. Cùm autem venerit Filius hominis in maieſtate ſua, & omnes Angeli cum eo, tunc ſedebit ſuper ſedem maieſtatis ſuæ. Iudæ.n.203.
n. 34. Poſsidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi. Epheſ.1.n.14.
Cap.26.n.38. Triſtis eſt anima mea uſq. ad mortem. Iſai.38.n.7.
n.53. Legiones Angelorum. Nahum.2. n.109.
Cap.27.n.9. Quod dictum eſt per Ieremiã Prophetam. Epheſ.5.n.26.
n. 28. Chlamydem coccineã circundederunt ei. Nahum.[illegible].n.33.
Cap.28.n.19. Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo, & in terra. Iudę. n.66.

Ex Marco.

CAP.1.n.2. Sicut ſcriptum eſt in Iſaia Propheta, ecce ego mitto Angelum meum. Malach.3.num.3. Vide Epheſ.5. n.26.
n.15. Quoniam impletum eſt tempus, & appropinquavit regnum Dei. Malach.3. n.11.
Cap.3.num.5. Circumſpiciens eos cum ira. Epheſ.4.n.36.
n.13. Vocavit ad ſe, quos voluit ipſe. Coloſſ.1.n.11.
n.21. Sui exierunt tenere eum: dicebant enim, quoniam in furorem verſus eſt. Iaco. 4.n.53.
Cap.4.n.26. Sic eſt regnum Dei, quemadmodùm ſi homo iaciat ſementem in terram, & ſemen germinet, & increſcat. Coloſſ.1.n.55.
n.39. Comminatus eſt vento. Nahum.1. n.87.88.

Cap.5.n.34.Fides tua te ſalvam ſecit. Iaco. 1.n 36.

Cap.8.n.12.Amen dico vobis, ſi dabitur generationi iſti ſignum. Deut.32.n.300.

Cap.11.n 13. Non enim erat tempus ficorum.Coloſſ.1.n.84.

n.24. Omnia quæcunq; orantes petitis, credite, quia accipietis, &evenient vobis.Iaco.1.n.36.

Cap.12.n.40. Qui deuorant domos viduarũ ſub obtẽtu prolixæ orationis. Iudæ.n.216

Cap.13.n.10. Et in omnes Gentes primùm oportet prædicari Evangelium.Coloſſ.1. n.51.& 53.

n.29. Scitote, quòd in proximo ſit in oſtijs.Iaco.5.n 40.

Cap.14.n.71.Ille autem cœpit anathematizare, & iurare.Malach.4.n 39.

Cap.16.num.2.Valde mane, orto iam Sole. Iſai.38.n.99.

n.20.Prædicaverunt ubiq; Domino cooperante, & ſermonem confirmante ſequẽtibus ſignis. Coloſſ.1.n.180.181.182.

Ex Luca.

CAP.1.n.4. Vt cognoſcas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem. Coloſſ.1.n.58.

n.17. Et ipſe præcedet ante illum in ſpiritu, & virtute Elię, ut convertat corda Patrum in Filios. Malach.4.num.30.32. & 33.

n.28.Ave gratia plena.Coloſſ.1.n.138.

n.32. Filius Altiſsimi vocabitur. Epheſ. 3.n.44.

n.35. Virtus Altiſsimi obumbrabit tibi. Coloſſ.1.n.87.

n.42.Benedicta tu inter mulieres, & benedict⁹ fructus vẽtris tui. Malac.3.n.32.

n.48. Reſpexit humilitatem ancillæ ſuæ. Iaco.2.n.13.

n.73.Iuſiurandum,quod iuravit ad Abraham Patrem noſtrum. Epheſ.1.n.9.

n.73.Daturum ſe nobis, ut ſerviamus illi in ſanctitate, & iuſtitia coram ipſo. Coloſſ.1.n.149.150.

n.78.Viſitavit nos Oriens ex alto.Coloſ. 1.n.130.& c.3.n.24.

Cap.2.n.1. Vt deſcriberetur univerſus orbis. Coloſſ.1.n.54.

n.13.Multitudo militiæ cœleſtis. Nah.2. n.109.

n.14. Et in terra pax hominibus bonę voluntatis. Epheſ.1.n.22.

n.25.Iuſtus,& timoratus.Malac.2.n.32.

n.34.Ecce poſitus eſt hic in ruinam, & in reſurrectionem multorũ. Malach.3.n.15.

n.51. Diſperſit ſuperbos mẽte cordis ſui. Coloſſ.1.n.146.

n.76. Præibis enim ante faciem Domini parare vias eius.Malach 3.n 8.

Cap.3.n.6.Videbit omnis caro ſalutare Dei Iſai.38.n.129.

n.8.Facite ergo fructus dignos Pœnitentiæ.Coloſſ.1.n.83.

Cap.4 n.14. Regreſſus eſt Ieſus in virtute Spiritus.Coloſſ.1.n.88.

n.18. Evangeliaare pauperibus miſit me. Iaco.2.n.23.

n.22. Mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipſius.Coloſſ.3.n.38.

n.41. Exibant autem Dęmonia à multis clamantia, & dicentia, quia tu es Filius Dei.Iaco.2.n.79.

Cap.6.n.24.Væ vobis divitibus, quia habetis conſolationem veſtram.Iaco.5.n.2.

n.30. Omni petenti te tribue. Coloſſ.1. n.37.

Cap.7.n.38. Lacrymis cœpit rigare pedes eius.Iſai.38.n.49.

Cap.8.n.12. Semẽ eſt verbum Dei. Epheſ. 5.n.7.

n.24.Increpavit ventum.Nahum.1.n.87.

n.31.Rogabant illum, ne imperaret illis, ut in Abyſſum irent.Epheſ 2.n 4.

Cap.10.n.4. Neminem per viam ſalutaveritis.Iudæ.n.238.

n.19. Ecce dedi vobis poteſtatem calcandi ſupra ſerpentes, & ſcorpiones, & ſuper omnem virtutem inimici. Malach.4. n.20.

num.22.Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo.Epheſ.1.n.32.

n.23.Beati oculi, qui vident, quę vos videtis.Iſai.38.n.126.

Cap.11.n.8. Prôpter improbitatem tamen eius ſurget.Iſai.38.n 214.

n.13.Si ergo vos cùm ſitis mali, noſtis bona data dare filijs veſtris, quantò magis Pater veſter de cœlo dabit Spiritum bonum petentibus ſe? Iudę.n.231.

n.28. Quinimo Beati, qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud. Epheſ.1. n.16.

Cap.12.n.17. Quid faciam,quia non habeo, quò cõgregem fructus meos? Iaco.5.n.5.

n 19.Requieſce, comede, bibe, epulare. Iaco.5.n.20.& 21.

n.32.Complacuit Patri veſtro dare vobis regnum.Coloſſ.1.n.39. & Epheſ.1.n.20. & 23.

n 33. Date eleemoſynam: facite vobis ſacculos, qui non veteraſcunt, theſaurum non deficientem in cœlis. Coloſſ. 1. n. 43.
n. 49. Ignem veni mittere in terrã. Deut. 32. n. 265.
n. 56. Faciem cœli, & terræ noſtis probate. Coloſſ. t. n. 75.
Cap. 15. n 13. Diſſipavit ſubſtantiam ſuam vivendo luxurioſè. Epheſ. 5. n. 32.
n 18. Surgam, & ibo ad Patrem meum. Iaco. 1 n. 40.
n. 22. Et date annulum in manum eius. Iaco. 2. n 7.
Cap 16. n. 19. Induebatur purpura, & byſſo, & epulabatur quotidie ſplendidè. Iaco. 5. n. 21.
n. 25. Recordare, quia recepiſti bona in vita tua. Malach. 3. n. 72. & Iaco. 5. n. 2. & 3.
Cap. 17. n. 14. Ite, oſtendite vos Sacerdotibus. Iaco 5. n. 67.
Cap. 18. n. 1. Oportet ſemper orare, & non deficere. Iſai. 38. n. 212. 213. 214. & Coloſſ. 1. n. 29. 30.
n. 7. Deus non faciet vindictam Electorum ſuorum clamantiũ ad ſe die, ac nocte? Deut. 32. n. 320.
n. 13. Percutiebat pectus ſuum. Iſai. 38. n. 279.
num 14. Deſcendit hic iuſtificatus ab illo. Malach 2. n. 14.
n. 14. Qui ſe humiliaverit, exaltabitur. Iaco. 4. n. 46.
Cap. 21. n. 28. Levate capita veſtra, quoniam appropinquat Redemptio veſtra. Epheſ 1. n. 68. & 69.
Cap. 22. n. 43. Et factus in agonia. Coloſſ. 2. n. 4.
n. 53. Hæc eſt hora veſtra, & poteſtas tenebrarum. Coloſſ. 1. n. 102.
num. 62. Egreſſus foras flevit amarè. Iſ. 38 n. 48.
Cap. 23. n. 11. Et illuſit indutum veſte alba. Iaco 2. n. 10.
n 48. Percutientes pectora ſua. Iſai. 38. n. 278.
Cap 24. n 49. Et ego mitto promiſſum Patris mei in vos. Epheſ 1. n. 46.
n 49. Vos autem ſedete in civitate, quoad uſq; induamini virtute ex alto. Coloſſ. 1. n. 87. & n. 181. 182.

Ex Ioanne.

CAP. 1. n. 6. Fuit homo miſſus à Deo. Malach. 3. n. 4.
n. 12. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatẽ Filios Dei fieri. Epheſ. 1. n. 17.
n. 14. Verbum caro factum eſt, & habitavit in nobis. Coloſſ 2. n. 39.
n 16. De plenitudine eius nos omnes accepimus. Coloſſ. 1. n. 137. 138.
n. 16. Et Gratiam pro gratia. Coloſſ. 2. n. 40. & Epheſ. 1. n. 26.
Cap 2. n. 9. Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Coloſſ. 2. n. 54
n. 11. Manifeſtavit gloriam ſuam, & crediderũt in eum diſcipuli eius. Iaco. 2. n. 92.
n. 17. Recordati ſunt diſcipuli eius, quia ſcriptum eſt, zelus domus tuæ comedit me. Nahum. 1. n. 24.
n. 18. Quod ſignum oſtendis nobis, quia hęc facis? Iſai 38 n. 91.
Cap. 3 n 16. Sic Deus dilexit mundum, ut Filium ſuum unigenitum daret. Epheſ. 2. n. 17.
n 18. Qui autem non credit, iam iudicatus eſt. Iudę. n. 242.
n. 20. Omnis, qui malè agit, odit lucem: & non venit ad lucem, ut non arguantur opera eius. Epheſ. 5. n. 12. & 13.
n. 27. Non poteſt homo accipere quidquam, niſi fuerit ei datum de cœlo. Iaco. 1. n. 54.
n. 33. Qui accepit eius teſtimonium, ſignavit, quia Deus verax eſt. Epheſ. 1. n. 59.
n. 34. Non enim ad menſuram dat Deus Spiritum. Epheſ. 4. n. 10.
Cap 4. n. 9. Non enim coutuntur Iudæi Samaritanis. Epheſ. 2. n. 43.
n. 14. Fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam ęternam. Epheſ. 1. n. 64.
n. 21. Venit hora, quando neq; in monte hoc, neq; in Ieroſolymis adorabitis Patrem. Malach 1. n 56.
n. 24 Spiritus eſt Deus, & eos, qui adorant eum, in ſpiritu, & veritate oportet adorare. Coloſſ. 1. n. 60.
Cap. 6. num. 27. Hunc enim Pater ſignavit Deus. Epheſ. 1. n. 49.
n. 65. Nemo poteſt venire ad me, niſi fuerit ei datum à Patre meo. Epheſ. 2. n. 32.
Cap. 7. n. 17. Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoſcet de doctrina, utrũ ex Deo ſit. Coloſſ. 1. n. 85.
n. 24. Nolite iudicare ſecundum faciem, ſed rectum iudicium iudicate. Iacob. 2 n. 15. & Malach. 2. n. 58.
n. 39. Nondum enim erat ſpiritus datus, quia Ieſus nondũ erat glorificatus. Ephe 4 n. 11.

Cap.

Cap.8.n.34.Qui facit peccatum, ſervus eſt peccati. Nahum.3.n.18.
n.36. Si ergo vos filius liberaverit, verè liberi eritis.Iaco.1.n.138.139.140.& Iudę.n.16.
n.44. Vos ex Patre diabolo eſtis. Deut. 32.n.240.
n.44.Ille homicida erat ab initio. Iacob. 4.n.9.
n.44.In veritate non ſtetit. Iudę.n.77.
n.46. Quis ex vobis arguet me de peccato? Epheſ.5.n.17.
n.47. Qui ex Deo eſt, verba Dei audit. Malach.2.n.3.
n.56. Exultavit, ut videret diem meum. Nahum.1.n.18.& Iſai.38 n.126.
Cap.9.n.2. Quis peccavit, hic, aut parentes eius, ut cæcus naſceretur? Iſai.38 n.11.
n.24. Da gloriam Deo. Malach.2.n.9.
n.32. A ſęculo non eſt auditum. Deuter. 32.n.83.
n.39. In iudicium ego in hunc mundum veni, ut qui non vident, videant; & qui vident, cæci fiant. Malach.3.n.15.
Cap.10. n.18 Poteſtatem habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam. Coloſſ.2 n.54.
n.28. Non peribunt in æternum, & non rapiet eas quiſquam de manu mea. Iudæ. n.21.22.
Cap.11.n 41. Elevatis ſurſum oculis. Iſa.38. n.208.
Cap.12.n.5. Quare non vænijt trecentis denarijs, & datum eſt egenis? Mala.1.n.61.
n.31. Nunc Princeps huius mundi ejicietur foras. Coloſſ.1.n.101.
n.46. Ego lux in mundum veni, ut omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat. Coloſſ.1.n.101.102.
n.48. Qui ſpernit me, & non accipit verba mea; habet, qui iudicet eum. Sermo, quem locutus ſum, ille iudicabit eum in noviſſimo die. Iaco.2.n.47.
Cap.13.n.3. Sciens, quia omnia dedit ei Pater in manus. Epheſ.1.n.32.
n.18. Qui manducat mecum panem, levavit contra me calcaneum ſuum. Deuter. 32.n.164.
Cap.14.n.6. Ego ſum via, veritas, & vita. Coloſſ.2.n.24.
Cap.16.n.23. Amen amē dico vobis, ſi quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. Iaco.4.n.15.
Cap. 17.n.2. Dediſti ei poteſtatem omnis carnis, ut omne, quod dediſti ei, det eis vitam æternam. Epheſ.1.n.32.
num.11. Pater ſancte, ſerva eos in nomine tuo. Cùm eſſem cum eis, ego ſervabam eos in nomine tuo. Iudę.n.22.
n.17. Sanctifica eos in veritate. Coloſſ.1. n.17.& n.60.
n.21. Vt omnes unum ſint, ſicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipſi in nobis unū ſint. Malach.3.n.24.
n.24. Quia dilexiſti me ante conſtitutionem mundi. Epheſ.1.n.13.
Cap.18.n.11. Calicem, quem dedit mihi Pater, non bibam illum? Iſai.38.n.236.
Cap.19.n 11. Non haberes poteſtatem adverſum me ullā, niſi tibi datum eſſet deſuper. Iſai.38.n.236.247.
Cap.20.num.1. Cùm adhuc tenebræ eſſent. Iſai.38.n.99.
Cap.21.n.19. Significans, qua morte clarificaturus eſſet Deū. Coloſſ.1.n.90.
n.25. Quę ſi ſcribantur per ſingula, nec ipſum arbitror mundū capere poſſe eos, qui ſcribendi ſunt, libros. Coloſſ.1 n.54.

Ex Actis Apoſtolorum.

CAP.1.n 4. Sed expectarent promiſſionem Patris. Epheſ.1.n.46.
n.7. Non eſt veſtrum noſſe tempora, vel momenta, quę Pater poſuit in ſua poteſtate. Epheſ.1.n.33.
n.8. Accipietis virtutem ſupervenientis Spiritus Sancti in vos. Coloſſ.1.n.88.
n.14. Erant perſeverantes unanimiter in oratione. Iſai.38.n.215.& Iudę.n 231.
Cap.2.n.5. Ex omni natione, quę ſub cœlo eſt. Coloſſ.1.n.54. Iaco.1.n.10.
n.17. Et erit in noviſſimis diebus, effundam de Spiritu meo ſuper omnem carnem. Iudę.n.220.
n.20. Antequā veniat dies Domini magnus, & manifeſtus. Malac.1.n.82.& 83.
n.42. Erant autem perſeverantes in doctrina Apoſtolorum. Iaco.2.n.4.
Cap.3.n.14. Vos autem ſanctum, & iuſtum negaſtis, & petiſtis virum homicidam donari vobis. Iaco.5.n.26.
n.26. Miſit eum benedicentem vobis, ut convertat ſe unuſquiſq; à nequitia ſua. Epheſ.1.n.11.
Cap.4.n.31. Loquebantur verbum Dei cū fiducia. Coloſſ.4.n.4.
n.32. Multitudinis autem credentiū erat cor unum, & anima una. Epheſ.4.n.3.
n.33. Virtute magna reddebant Apoſtoli teſtimonium reſurrectionis Ieſu Chriſti. Coloſſ.1.n.181.182.

Cap.5.n.3. & 5. Cur tentavit Satanas cor tuum, mentiri te Spiritui Sancto? Audiẽs autem Ananias hæc verba, cecidit, & expiravit. Nahum.1.n.109.
n.42. Et illi quidem ibant gaudentes. Coloſſ.1.n.91.
Cap.7.n.31. Apparuit illi in deſerto montis Sina Angelus in igne flammę rubi. Deut.32.n.27.
n.51. Dura cervice, & incircuncifis cordibus, & auribus. Coloſſ.2.n.44.
n.57. Accepiſtis legem in diſpoſitione Angelorum.
Cap.8.n.1. Et omnes diſperſi ſunt per regiones Iudææ. Iaco.1.n.11.
n.21. Non eſt tibi pars, neq; ſors in ſermone iſto. Coloſſ.1.n.93.
n.23. In felle enim amaritudinis, & obligatione iniquitatis video te eſſe. Deut.32.n.247. & Iaco.3.n.85.
n.27. Venerat adorare in Ieruſalem. Malach.1.n.56.
Cap.9 n.14. Vas electionis eſt mihi iſte, ut portet nomen meum coram Gentibus. Nahum.2 n.71. & Epheſ.3.n.12.
n.22. Confundebat Iudæos, affirmans, quoniam hic eſt Chriſtus. Coloſſ.2.n.7.
Cap.10.n.14. In veritate comperi, quia non eſt perſonarum acceptor Deus. Coloſſ.1.n.173. & Epheſ.3.n.11.
n.28. Vos ſcitis, quomodò abominatum eſt viro Iudęo coniungi, aut accedere ad alienigenam. Epheſ.2.n.52.
n.30. Ecce vir ſtetit ante me in veſte candida. Iaco.2 n.10. & 11.
n.38. Quomodò unxit eum Deus Spiritu Sancto, & virtute. Coloſſ.1.n.88.
n.45. Et obſtupuerunt ex circunciſione fideles, quia & in nationes gratia Spiritus Sancti effuſa eſt. Coloſſ.1.n.173.
Cap.11.n.2. Diſceptabant adverſus Petrũ, quare introiſti ad viros pręputium habẽtes? Coloſſ.1.n.169.
Cap.13.n.2. Segregate mihi Saulum. Coloſſ.1.n.7.
num.11. Ecce manus Domini ſuper te, & eris cæcus. Malach.1.n.5.
n.33. Reſuſcitans Ieſum, ſicut & in Pſalmo ſecundo ſcriptum eſt; Filius meus es tu, ego hodie genui te. Coloſſ.1.n.133.
num.46. Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei, ſed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitę, ecce cõvertimur ad Gentes. Epheſ.3.n.21.
Cap.14 n.15. Dimiſit omnes Gentes ingredi vias ſuas. Iudę.n.206.
n.26. Retulerunt, quanta feciſſet Deus cum illis, & quia aperuiſſet Gentibus oſtium fidei. Coloſſ.4 n.8.
Cap.15 n.23. Apoſtoli, & ſeniores fratres his, qui ſunt Antiochiæ, ſalutem. Iacob.1.n.13.
Cap.16.n.14. Cuius Dominus aperuit cor, intendere ijs, quę dicebantur à Paulo. Coloſſ.4.n.7.
n.20. Hi omnes conturbant civitatẽ noſtram, cùm ſint Iudęi. Epheſ.2. n.54.
Cap.19.n.19 Multi autem ex eis, qui fuerant curioſa ſectati, contulerunt libros, & combuſſerunt coram omnibus. Epheſ.1.n.2.& 4.
Cap.20.num.28. Quam acquiſivit ſanguine ſuo. Epheſ.1.n.67.
n.31. Per triennium nocte, & die non ceſſavi cũ lacrymis monẽs unumquemq; veſtrum. Coloſſ.1.n.176.
Cap 22.num.14. Deus Patrum noſtrorum preordinauit te, ut cognoſceres voluntatem eius. Coloſſ.1.n.73.
Cap.26.n.18. Vt convertantur à tenebris ad lucem. Coloſſ.1.n.97.
Cap.27.n.22. Amiſsio enim nullius animę erit vobis. Iſai.38.n.84.
Cap 28.n.20. Rogavi vos videre, & alloqui: propter ſpẽ enim Iſrael catena hac circũdatus ſum. Epheſ.3.n.6.& Col.1.n.41.

Ex Epiſtola ad Romanos.

CAP.1.n.9. Teſtis enim mihi eſt Deus, quòd ſine intermiſsione memoriã veſtri facio ſemper in orationibus meis. Coloſſ.1.n.31.
n.7. Vocatis Sanctis. Coloſſ.1.n.17.
n.8. Fides veſtra annunciatur in univerſo mundo. Coloſſ.1.n.54.
n.24. Propter quod tradidit illos Deus in deſideria cordis eorum. Iudę.n.207.
n.29. Plenos invidia, homicidio, contentione. Iaco.3.n.87.
Cap.2.n.5. Theſaurizas tibi iram in die irę, ac revelationis iuſti iudicij Dei. Iacob.5.n.14.
n.13. Non enim auditores legis iuſti ſunt apud Deum, ſed factores legis iuſtificabuntur. Iaco.1.n.133.
n.14. Gentes, quę legem non habent, naturaliter ea, quę legis ſunt faciunt: eiuſmodi legem non habentes, ipſi ſibi ſunt lex. Iaco.1.n.126.

n. 23. Qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis Deum inhonoras: nomen enim Dei per vos blaſphematur inter Gẽtes. Iaco 2. n. 28. 29. 30.

n. 29. Circuncifio cordis in ſpiritu. Coloſſ. 2. n. 44.

Cap. 3. n. 3. Numquid incredulitas eorũ fidẽ Dei evacuavit? Deut. 32. n. 49.

n. 14. Quorum os maledictione, & amaritudine plenum eſt. Iaco. 3. n. 85.

n. 23. Omnes enim peccaverũt, & egent gloria Dei. Nahum. 1. n. 64.

n 29 An Iudæorum Deus tãtùm? nonné & Gentium? imò & Gentium. Coloſſ. 1. n. 173.

Cap. 4. n. 2. Si enim Abraham ex operibus iuſtificatus eſt, habet gloriã, ſed nõ apud Deum. Iaco. 2. n. 85. & 90.

n. 3. Credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Iaco. 2. à n. 84. uſq; ad 96.

n. 18. Qui contra ſpem in ſpem credidit. Iaco. 2 n. 80.

n. 20. Non hæſitavit diffidentia, ſed confortatus eſt fide. Iaco 2. n. 81. 82.

n. 25 Qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram. Coloſſ. 2. n. 52. 53.

Cap. 5. n. 1. Iuſtificati ergo ex fide pacẽ habeamus ad Deum per Dominum noſtrũ Ieſum Chriſtum: per quem & habemus acceſſum per fidem in gratiã iſtã. Epheſ. 2. n 63. 64. & Iudę n. 31.

n. 3. Sed & gloriamur in tribulationibus. Coloſſ. 1. n. 91. 92.

n. 3. Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem. Iaco. 1. n. 3.

n. 5. Charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris, per Spiritum Sanctum, qui datus eſt nobis. Coloſſ. 1. n. 25.

n. 8. Commendat charitatem ſuam Deus in nobis, quoniam cùm adhuc peccatores eſſemus, Chriſtus pro nobis mortuus eſt. Epheſ. 2. n. 18.

n. 15. Si unius delicto multi mortui ſunt, multò magis gratia Dei, & donum in gratia unius hominis Ieſu Chriſti in plures abundavit. Epheſ. 1. n. 26.

Cap. 6. num. 2. Qui enim mortui ſumus peccato, quomodò adhuc vivemus in illo? An ignoratis, quia quicunque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus? conſepulti enim ſumus cum illo per Baptiſmum in mortem. Coloſſ. 2. n. 47.

num. 4. Ita & nos in novitate vitæ ambulemus Coloſſ. 2. num. 49.

n 15. Non enim ſub lege eſtis, ſed ſub gratia. Iaco 1 n. 140.

n. 21 Quem ergo fructum habuiſtis tunc in illis, in quibus nunc erubeſcitis? Epheſ. 5. n. 11.

n. 24. Cùm enim ſervi eſſetis peccati, liberi fuiſtis iuſtitiæ. Iacob. 1. num. 138. 139. 140.

Cap. 7. n. 5. Paſsiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in mẽbris noſtris. Iaco. 4. n 7.

n. 14. ego autem carnalis ſum, venundatus ſub peccato. Nahum. 3. n 17.

n. 23. Video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meę. Iaco. 4. n. 7.

Cap. 8. n 5. Qui enim ſecundum carnẽ ſunt, quę carnis ſunt ſapiunt. Coloſſ. 3. n. 4.

n. 6. Prudentia carnis mors eſt: prudẽtia autẽ Spiritus, vita, & pax. Coloſſ. 1. n. 78.

n. 8. Vos autem in carne non eſtis, ſed in ſpiritu: ſi tamen ſpiritus Dei habitat in vobis Coloſſ 1. n. 154.

n. 15. Accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba Pater. Epheſ. 2. n. 64. 65.

n. 23. Nos ipſi primitias ſpiritùs habẽtes, & ipſi intra nos gemimus. Iſa. 38. n. 205.

n. 23. Adoptionem Filiorum Dei expectantes, redemptionem corporis noſtri. Epheſ. 1. n. 69.

n. 16. Poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Iſai 38 n. 205.

n. 28. Ijs, qui ſecundum propóſitum vocati ſunt Sancti. Epheſ. 1. n. 20. & 23.

n. 29. Vt ſit ipſe Primogenitus in multis fratribus. Coloſſ 1 n. 118.

n. 36. Sicut oves occiſionis. Iaco. 5. n. 22. & 23.

n. 37. In his omnibus ſuperamus propter eum, qui dilexit nos. Coloſſ. 1. n. 89.

Cap. 9. n. 11. Cùm enim nondum nati fuiſſent, &c. Malach 1. n. 13 14. 15.

num. 22. Deus volens oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam, ſuſtinuit in multa patientia vaſa iræ, apta in interitum. Nahum. 1. n 42.

Cap 10. n 18. Et quidem in omnem terram exivit ſonus eorum. Coloſſ. 1 à num. 51. uſq; ad 54.

n 19. Sed dico: Numquid Iſrael non cognovit? Primus Moyſes dicit: ego ad æmulationem vos adducam in non Gentem, in Gentẽ inſipientem in iram vos mittã. Deuter. 32. n. 180.

Cap.11.n.6. Si autem gratia, iam non ex operibus, alioqui gratia iam non eſt gratia. Epheſ.2.n.34.
n.8. Dedit illis Deus ſpiritum compunctionis. Nahum.2.n.51.
n.11. Illorum delicto ſalus eſt Gentium. Epheſ.3.n.21.
n.13 Quandiu quidem ego ſum Gentium Apoſtolus, miniſterium meum honorificabo. Epheſ.3.n.13.
n.22. In te autem bonitatem Dei, ſi permanſeris in bonitate. Coloſſ.1.n.154.
num.26. Et ſic omnis Iſrael ſalvus fieret. Malach.4.n.35.36.
n.31. Concluſit Deus omnia in incredulitate, ut omniũ miſereatur. Epheſ.2.n.11.
Cap.12.n.1. Nolite conformari huic ſeculo. Epheſ.2.n.1.
n.2. Vt probetis, quæ ſit voluntas Dei bona, & beneplacẽs, & perfecta. Col.1.n.74.
n.3. Sapere ad ſobrieratem. Iaco.3.n.104.
n.6. Habentes autem donationes, ſecundum gratiam, quæ data eſt nobis, differẽtes. Epheſ.4.n.7 & 8.
n.8. Qui præeſt, in ſolicitudine. Col.2.n.2.
n.10. Charitate fraternitatis invicem diligentes. Coloſſ.1.n.36.37.
n.12. Orationi inſtantes. Iſai.38.n.215.
n.12. Spe gaudentes. Iſai.38.n.35. & 36.
n.13. Neceſſitatibus Sanctorum communicantes. Coloſſ.1.n.39.
n.16. Humilibus conſentientes. Iacob.1.n.56.
n.19. Non vos defendentes, cariſsimi, ſed date locum iræ. Scriptum eſt enim: mihi vindicta; & ego retribuam, dicit Dominus. Sed ſi eſurierit inimicus tuus, ciba illum: ſi ſitit, potum da illi: hoc enim faciens carbones ignis congeres ſuper caput eius. Fuſè explicatur Deut. 32. à n. 255. uſq; ad 267.
n.21. Noli vinci à malo: ſed vince in bono malum. n.263.
Cap.13.n.1. Omnis anima poteſtaribus ſublimioribus ſubdita ſit: quia non eſt poteſtas, niſi à Deo. Iudę.n.111.112.
n.4. Non enim ſine cauſa gladium portat. Deut.32.n.305.
n.9. Et ſi quod eſt aliud mandatũ, in hoc verbo inſtauratur Epheſ 1.n.33.
n.11. Hora eſt iam nos de ſomno ſurgere. Iudæ.n.105.
n.12. Nox præceſsit, dies autem appropinquavit. Coloſſ.1.n.97.
n.12. Abiiciamus ergo opera tenebrarũ. Epheſ.5.n.6.
n.13. Non in contentione, & æmulatione. Iaco.3.n.87.
num.14. ſed induimini Dominum Ieſum Chriſtum. Coloſſ.3.n.20.& 21.
Cap.14.n.5. Vnuſquiſq; in ſuo ſenſu abundet. Coloſſ.2.n.8.
n.17. Non eſt enim regnum Dei eſca, & potus: ſed iuſtitia, & pax, & gaudium in Spiritu Sancto. Coloſſ.3.n.33.
Cap.15.num.8 Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrũ fuiſſe circunciſionis propter veritatem Dei ad confirmandas promiſsiones Patrum: Gẽtes autem ſuper miſericordia honorare Deum. Epheſ.1.n.44.
n.10. Lætamini Gentes cum plebe eius. Deut.32.n.319.
n.13. Deus autem ſpei repleat vos omni gaudio, & pace. Coloſſ 3.n.33.
n.16. Propter gratiam, quæ data eſt mihi à Deo, ut ſim miniſter Chriſti Ieſu in Gẽtibus. Epheſ.3.n.12.
n.19. Ita ut repleverim Evãgelium Chriſti. Coloſſ.1.n.167.
n.20. Sic autem prædicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus eſt Chriſtus, ne ſuper alienum fundamentum ædificarem. Epheſ.2.n.73.
n.26. Collationem aliquam facere in pauperes Sanctorum. Coloſſ.1.n.38.
n.28. Hoc igitur cùm conſummavero, & aſsignavero eis fructũ hũc. Epheſ.1 n.57.
Cap.16.n.2. Vt eam ſuſcipiatis in Domino dignè Sanctis. Coloſſ.1.n.79.
n.18. Per dulces ſermones, & benedictiones ſeducũt corda innocẽtiũ. Iudæ.n.49.
n.20. Deus autem pacis conterat Saranam ſub pedibus veſtris. Malach.4.n.20.
n.25. Secundum revelationem myſterij, temporibus æternis taciti. Coloſſ.1.à n.168. uſq; ad 172.

Ex 1. ad Corinthios.

CAP.1.n.22. Iudęi ſigna petunt. Iſai.38.n.91.
n.26. Videte fratres vocationem veſtrã. Iudę.n.24.
Cap.2.n.4. Prędicatio mea non in perſuaſibilibus humanę ſapientiæ verbis, ſed in oſtenſione ſpiritus, & virtutis. Coloſſ.1.n.181.182.c.2.n.18.
n.9. Oculus non vidit, nec auris audivit, neq; in cor hominis aſcendit, quę preparavit Deus iis, qui diligunt illum. Nobis autem revelavit Deus per Spiritum ſuũ. Epheſ.1.n.73.74.

num.14. Animalis homo non percipit ea, quæ ſunt Spiritus Dei: ſtultitia enim eſt illi. Iudę.n.228.
Cap.3.num.3. Cùm ſint inter vos zelus, & contentio. Iaco.3.n.86.
n.9. Dei agricultura eſtis, Dei ædificatio eſtis. Coloſſ.2.n.25.26.27.
n.10. Vt ſapiens architectus fundamentum poſui. Epheſ.2.n.73.
n.11. Fundamentum aliud nemo poteſt ponere præter id, quod poſitũ eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus. Epheſ.2.n.71.
n.13. Dies enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur. Malach.4.n.2.
n.16. Neſcitis, quia templum Dei eſtis? Epheſ.2.n.78.
Cap.4.n.3. Mihi autem pro minimo eſt ut à vobis iudicer, aut ab humano die. Iudæ. n.82.
n.5. nolite ante tempus iudicare, quoad uſq; veniat Dominus, qui & illuminabit abſcondita tenebrarum. Malach.4.n.15.
n.7. Quid habes, quod non accepiſti? Si autem accepiſti, quid gloriaris, quaſi non acceperis? Iaco.1.n.95.
n.14. Non ut confundam vos hęc ſcribo, ſed ut filios meos cariſsimos moneo. Coloſſ.1.n.176.
Cap.5.num.3. Ego quidem abſens corpore, præſens autem ſpiritu. Coloſſ.1.n.68.
Cap.6.n.2. An neſcitis, quoniam ſancti de hoc mundo iudicabunt? Iudæ.n.204.
n.3. Neſcitis, quoniam Angelos iudicabimus? Iudę.n.85.
n.8. Vos iniuriam facitis, & fraudatis, & hoc Fratribus? Iaco.2.n.28.
n.11. Et hęc quidem fuiſtis. Coloſſ.1.n.143.144.
n.11. Sed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis. Iudæ.n.19.
n.17. Qui autem adhæret Domino, unus ſpiritus eſt. Malach.2.n.79.
n.19. Mẽbra veſtra templũ ſunt Spiritus Sancti, qui eſt in vobis. Epheſ.2.n.78.
n.20. Empti enim eſtis pretio magno. Coloſſ.1.n.111.
Cap.7.n.39. Cui vult, nubat, tantùm in Domino. Coloſſ.3.n.41.
Cap.8.n.4. Scimus, quia nihil eſt idolum in mundo. Deut.32.n.178.
n.6. Vnus Dominus Ieſus Chriſtus. Iudæ.n.64.
Cap.9.num.2. Signaculũ Apoſtolatus mei vos eſtis. Epheſ.1.n.50.
n.10. Debet in ſpe, qui arat, arare. Iaco.5.n.31.& 32.
num.15. Bonum eſt mihi magis mori, quàm ut gloriam meam quis evacuet. Iudę.n.216.
n.16. Neceſsitas mihi incumbit: væ enim mihi eſt, ſi non evangelizavero. Coloſſ.1.n.12.
n.22. Omnibus omnia factus ſum, ut omnes facerem ſalvos. Iudæ.n.237.
n.24. Ij, qui in ſtadio currunt, omnes quidem currunt, ſed unus accipit braviũ: ſic currite, ut comprehendatis. Iudæ.n.239.240.
n.25. Et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autẽ incorruptam. Iaco.1.n.71.
Cap.10.n.5. Sed non in pluribus eorum beneplacitum eſt Deo: nam proſtrati ſunt in deſerto. Iudæ.n.70.
n.9. Neq; tentemus Chriſtum, ſicut quidam eorum tentaverunt, & à Serpentibus perierunt. Iudę.n.74.
n.20. Quæ immolant gentes, dæmonijs immolant, & non Deo. Deut.32.n.153.
Cap.11.n.19. Nam oportet & Hæreſes eſſe, ut qui probati ſunt, manifeſti fiant. Iudę.n.53.
n.34. Cætera, Cùm venero, diſponam. Coloſſ.2.n.19.
Cap.12.n.11. Hæc autem omnia operatur unus, atq; idem Spiritus, dividens ſingulis prout vult. Epheſ.4.n.7.& 8.
n.12. Nam & corpus non eſt unum membrum, ſed multa. Epheſ.1.n.87.
n.27. Vos autem eſtis corpus Chriſti, & membra de membro. Epheſ.1.n.87.
Cap.13.n.2. Si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam. Iſai.38.n.93.94. & Iaco.1.n.19.
n.4. Charitas patiens eſt. Nahum.1.n.58.
Cap.14.n.14. Spiritus meus orat, mens autẽ mea ſine fructu eſt. Iaco.1.n.115.
n.33. Non eſt diſſenſionis Deus, ſed pacis. Iaco.2.n.89.
Cap.15.n.4. Reſurrexit tertia die, ſecundũ Scripturas. Epheſ.2.n.24.
n.9. Non ſum dignus vocari Apoſtolus, quoniam perſequutus ſum Eccleſiã Dei. Coloſſ.1.n.144.
n.10. Abundantiùs illis omnibus laboravi: non ego autem, ſed gratia Dei mecũ. Coloſſ.1.n.178.180.
n.17. Si Chriſtus non reſurrexit, vana eſt fides veſtra. Coloſſ.2.n.53.
num. 20. Chriſtus reſurrexit à mortuis, primitiæ dormientium. Coloſſ.1.n.132.

n.26.

num 25. Noviſsima inimica deſtruetur mors. Epheſ. 1 n.68.
n.27. Cùm autem dicat, omnia ſubiecta ſunt ei: ſine dubio præter eum, qui ſubiecit ei omnia. Epheſ. 1 .n.84.
n.31. Quotidie morior per veſtram gloriam. Coloſſ. 1 .n.158.
n.32. Ad beſtias pugnavi Epheſi. Epheſ. 1.n.3.
n.47. Primus homo de terra, terrenus; ſecundus homo de cœlo, cœleſtis. Sicut portavimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœleſtis. Coloſſ. 3.n.21.
num 55. Vbi eſt mors victoria tua? Deut. 32.n.216.
Cap 16.n.1. De collectis autem, quæ fiunt in Sanctos Coloſſ. 1.n.38.
n.9. Permanebo autē Epheſi uſq; ad Pentecoſten, oſtium enim mihi apertum eſt magnum, & evidens. Coloſſ. 4.n.8.

Ex II. ad Corinthios.

CAP. 1 .n.3. Benedictus Deus, & Pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, Pater miſericordiarum. Iudæ n.27.& 28.
num.6. Sive autem tribulamur, pro veſtra exhortatione, & ſalute. Coloſſ. 1.n.160.
n.22. Qui & ſignavit nos, & dedit pignus ſpiritus in cordibus noſtris. Epheſ. 1. n.47.& 65.
Cap.2.n.12. Et oſtium mihi apertum eſſet in Domino, non habui requiem. Coloſſ 4.n.8.
Cap.3.n.6. Qui & idoneos nos fecit miniſtros. Coloſſ. 1 .n.93.
Cap.4.n.4. In quibus Deus huius ſęculi excæcavit mentes infideliū, ut nō fulgeat illis illuminatio Evangelij. Epheſ. 2.n.3.
num.6. Deus, qui dixit de tenebris lucem ſplendeſcere, ipſe illuxit in cordibus noſtris ad illuminationem ſcientiæ claritatis Dei, in facie Chriſti Ieſu. Epheſ. 1.n.71.
n.16. Licèt is, qui foris eſt, noſter homo corrumpatur, tamen is, qui intus eſt, renovatur de die in diem. Epheſ. 3. n.48.
n.17. ſupra modum in ſublimitate ęternum gloriæ pondus operatur in nobis. Iaco. 1.n.66.& Epheſ. 1.n.75.
Cap. 5.n. 1. Scimus enim, quoniam ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſolvatur, quòd ędificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cœlis. Iacob. 5.n.43.& 44.
n.17. Si qua ergo in Chriſto nova creatura. Epheſ. 2.n.36.
Cap.6.n.14. Quæ enim ſocietas luci ad tenebras? Epheſ. 5.n.13.
n.16. Vos enim eſtis templum Dei vivi. Epheſ. 2.n.78.
Cap.7, n.2. Neminem circumvenimus. Coloſſ. 3.n.11.
Cap.8. n.9. Propter nos egenus factus eſt, cùm eſſet dives. Iaco. 2.n.22.
Cap.9.n.6. Qui parcè ſeminat, parcè & metet. Iaco. 5.n.33.
Cap.10.n.4. Arma militię noſtræ non carnalia ſunt, ſed potentia Deo. Epheſ. 6.n.7.
n.13. Secundum menſuram regulę, qua menſus eſt nobis Deus. Epheſ. 4.n.8.
Cap 11 .n.5. Exiſtimo, nihil me minùs feciſſe à magnis Apoſtolis. Coloſſ. 1.n.6.
num.6. Etſi imperitus ſermone, ſed non ſcientia. Coloſſ. 2.n.18.
n.13. Sunt operarij ſubdoli, transfigurantes ſe in Apoſtolos Chriſti. Iudæ.n.49.
n.28. Solicitudo omnium Eccleſiarum. Coloſſ. 2.n.2.
n.29. Quis infirmatur, & ego non infirmor? Iudæ.n.41.
n.32. Cuſtodiebat civitatem Damaſcenorum, ut me comprehenderet. Iudæ.n.20.
Cap.12.n.11. Nihil enim minùs fui ab ijs qui fūt ſupra modū Apoſtoli. Coloſ.1.n.6.
n.17. Numquid circumveni vos? Coloſſ. 3.n.11.
Cap.13.n.4. Nam etſi crucifixus eſt ex infirmitate, ſed vivit ex virtute Dei. Coloſſ. 2.n.54.
n. 11. Pacem habete, & Deus pacis, & dilectionis erit vobiſcum. Iaco. 3. n.89.
n. 12. Salutant vos omnes Sancti. Coloſſ. 1.n.17.
n.13. Et communicatio Sancti Spiritus. Coloſſ. 1.n.25.
n.17. Vbi Spiritus Domini, ibi libertas. Iaco. 1.n.141.

Ex Epiſtola ad Galatas.

CAP. 1.n.1. Paulus Apoſtolus non ab hominibus, neq; per hominem, ſed per Ieſum Chriſtum, & Deum Patrem. Coloſſ. 1.n.7.& 8.
n.15. Cùm autem placuit ei, qui me ſegregavit. Coloſſ. 1.n.9. 10. 11.
Cap.2. n.4. Propter ſubintroductos falſos fratres. Iudę.n.50.
n.20. Vivo autem iam non ego; vivit verò in me Chriſtus. Malach.2.n.79.
n.22. Qui dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me. Epheſ. 2.n.20.

Cap. 3. n. 3. Sic ſtulti eſtis, ut cum ſpiritu cœperitis, nunc carne conſummemini? tanta paſsi eſtis ſine cauſa? ſi tamen ſine cauſa. Coloſſ. 1. n. 155.

n. 6. Abraham credidit Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Iaco. 2. à n. 84. uſque ad 96.

n. 14. Vt pollicitationem ſpiritus accipiamus. Epheſ. 1. n. 46.

n. 16. Abrahæ dictæ ſunt promiſsiones, & ſemini eius; non dicit, & ſeminibus, quaſi in multis, ſed quaſi in uno: & ſemini tuo, qui eſt Chriſtus. Epheſ. 1. n. 9. 10. & 11.

n. 19. Lex ordinata per Angelos. Deut. 32. n. 127.

n. 26. Omnes enim filij Dei eſtis. Eph. 1. n. 18.

n. 13. Chriſtus nos redemit de maledicto legis factus pro nobis maledictũ: quia ſcriptum eſt, maledictus omnis, qui pendet in ligno, ut in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Chriſto Ieſu. Coloſſ. 2. n. 66. & Epheſ. 1. n. 11.

n. 27. Quicunque enim in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis. Coloſſ. 2. n. 50.

Cap. 4. n. 1. Quanto tempore hæres parvulus eſt, nihil differt à ſervo. Deuter. 32. n. 56.

n. 4. At ubi venit plenitudo temporis. Epheſ. 1. n. 33.

n. 5. Miſit Deus Filium ſuum factum ex muliere, ut adoptionem Filiorum reciperemus. Epheſ. 1. n. 17.

n. 6. Quoniã autem eſtis filij, miſit Deus ſpiritum ſui Filij in corda veſtra clamantem Abba Pater. Epheſ. 2. n. 64. 65.

n. 24. In ſervitutem generans. Deuter. 32. n. 53. 56.

n. 31. Non ſumus ancillæ filij, ſed liberę, qua libertate Chriſtus nos liberavit. Iaco. 1. à n. 137. uſque ad n. 142.

Cap. 5. n. 3. Teſtificor omni homini circum cidenti ſe, quoniam debitor eſt univerſæ legis faciendæ. Coloſſ. 2. n. 60.

n. 18. Quòd ſi ſpiritu ducimini, non eſtis ſub lege. 1. n. 141.

n. 22. Fructus autem ſpiritus eſt Caritas, gaudium, pax. Coloſſ. 3. n. 32.

Cap. 6. n. 1. Huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis. Epheſ. 4. n. 20.

n. 8. Quæ enim ſeminaverit homo, hæc & metet. Qui ſeminat in carne ſua, de carne & metet corruptionem. Iaco. 5. n. 33.

n. 10. Operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domeſticos Fidei. Coloſſ. 1. n. 39.

n. 11. Videte, qualibus litteris ſcripſi vobis mea manu. Coloſſ. 4. n. 23.

n. 15. In Chriſto enim Ieſu neque circũciſio aliquid valet, neque præputium, ſed nova creatura. Epheſ. 2. n. 36.

Ex Epiſtola ad Epheſios.

CAP. 4. n. 22. Deponere vos veterẽ hominem, & induere novum. Coloſſ. 3. n. 20. & 21.

Cap. 5. n. 5. Aut avarus, quod eſt Idolorũ ſervitus. Coloſſ. 3. à n. 13. uſq. ad 16.

n. 6. Propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ. Coloſſ. 3. n. 17. 18.

n. 22. Mulieres viris ſuis ſubditę ſint, ſicut Domino. Coloſſ. 3. n. 40.

Cap. 6. n. 4. Nolite ad iracundiam provocacare filios. Coloſſ. 3. n. 43.

n. 6. Non ad oculum ſervientes. Coloſſ. 3. n. 44. & 45.

n. 9. Et perſonarũ acceptio non eſt apud eum. Coloſſ. 3. n. 46.

n. 10. Confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius. Coloſſ. 1. n. 88.

n. 18. Orantes omni tempore. Coloſſ. 1. n. 30.

n. 19. Vt detur mihi ſermo in apertione oris mei cum fiducia. Coloſſ. 4. à n. 3. uſque ad 8.

n. 21. Omnia vobis nota faciet Tychicus. Coloſſ. 4. n. 15.

Ex epiſtola ad Philippenſes.

CAP. 1. n. 8. Teſtis enim mihi eſt De°, quomodò cupiam omnes vos in viſceribus Ieſu Chriſti. Coloſſ. 3. n. 26.

n. 12. Magis ad profectum venerunt Evãgelij. Coloſſ. 1. n. 160.

n. 27. Tantùm dignè Evangelio conver ſamini. Coloſſ. 1. n. 79.

Cap. 2. n. 9. Propter quod & Deus exaltavit illum. Iaco, 4. n. 47.

n. 10. Vt in nomine Ieſu omne genu flectatur. Iaco. 2. n. 79.

n. 13. Deus eſt enim, qui operatur in vobis, & velle, & perficere pro bona voluntate. Epheſ. 1. n. 21.

nu. 27. Infirmatus eſt uſque ad mortem, ſed Deus miſertus eſt eius. Iſai. 38. nu. 6.

Cap. 3. n. 2. Videte canes, videte malos operarios, videte conciſionem. Nos enim ſumus circumciſio, qui ſpiritu ſervimus

Deo.Coloſſ.2.n.43.& 44.
n.14.Ad deſtinatum perſequor, ad bravium ſupernæ vocationis.Iudæ.n.24.
n.15.Quicunq; ergo perfecti ſumus, hoc ſentiamus. Coloſſ.1.n.152.
n 19.Qui terrena ſapiunt. Coloſſ.3.n.4.
n.20. Noſtra autem converſatio in cœlis eſt Epheſ.2.n.42.
Cap 4.n.7. Pax Dei, quæ exuperat omnem ſenſum.Coloſſ.3.n.33.
n.8. Quæcunq; amabilia ſunt, hæc cogitate. Coloſſ.3.n.35.
n.13. Omnia poſſum in eo, qui me confortat.Coloſſ.1.n.89.

Ex 1. Ad Theſſalonicenſes.

Cap.2.nu.5. Neq; enim aliquando fuimus in ſermone adulationis, ſicut ſcitis, neq; in occaſione avaritiæ, Deus teſtis eſt.Iudæ.n.215.
n.12. Vt ambularetis dignè Deo. Coloſſ. 1.n.79.
n.17. Nos autem fratres deſolati à vobis ad tempus horæ, aſpectu, non corde. Coloſſ.1.n.68.
Cap.3.nu.5. Ne fortè tentaverit vos is, qui tentat Iaco.1.n.75.
n.12. Vos autem Dominus multiplicet, & abūdare faciat charitatem veſtram. Iudæ.n.25.
Cap 4.n.9.De charitate autem fraternitatis non neceſſe habemus ſcribere vobis. Coloſſ.1.n.36.
Cap 5.n.5. Omnes vos filij lucis eſtis. Coloſſ.1 n.97.
n.6.Non dormiamus, ſicut & cæteri, ſed vigilemus.Iudæ.n.105.106.
nu.8. Induti loricam fidei, & charitatis. Epheſ.6. n.34.
nu.8. Et galeam, ſpem ſalutis. Epheſ.6. n.52.
nu.9. Quoniam non poſuit nos Deus in iram, ſed in acquiſitionem ſalutis per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Epheſ. 6.n.52.
n.14.Corripite inquietos.Coloſſ.2.n 20.
n.17.Sine intermiſsione orate. Coloſſ.1. nu.30.
n.23.Vt integer ſpiritus veſter, & anima, & corpus ſine querela in adventu Domini noſtri Ieſu Chriſti ſervetur. Coloſſ.3. nu.29.

Ex 2. Ad Theſſalonicenſes.

Cap.1.n.7. In revelatione Domini Ieſu de cœlo, cum Angelis virtutis eius, in flamma ignis dantis vindictam. Malac.4. num 2.
Cap.2.nu.2. Neq; terreamini, quaſi inſtet dies Domini. Iudę.n.80.
Cap.3.n.7. Non inquieti fuimus inter vos. Coloſſ.2.n.20.
n.17. Salutatio mea manu Pauli, quod eſt ſignum in omni epiſtola. Coloſſ.4.n.23.

Ex 1. Ad Timotheum.

Cap 1.n 1. Paulus Apoſtolus Chriſti ſecundum imperium Dei. Coloſſ.1.n.12.
n.5. De corde puro, & conſcientia bona. Iſa.38.n.34.
nu. 9. Lex iuſto non eſt poſita. Iaco.1. n.140.
n.12. Potens eſt depoſitum meum ſervare in illum diem.Iudę.n.83.
n.13.Qui priùs blaſphemus fui, & perſecutor. Coloſſ.1 n.145.
nu.17. Immortali, inviſibili. Coloſſ.1. n.114.
n.18. Vt milites bonam militiam. Epheſ. 6.n.6.
n.19 Habens fidem, & bonam conſcientiam, quam quidam repellentes circa fidē naufragaverunt Iaco.2.n 72.
Cap 2.n.4. Qui omnes homines vult ſalvos fieri. Deut.32.n.227.
n.5. Mediator Dei, & hominum, homo Chriſtus Ieſus Malach 3.n.12.
n.6. Qui dedit redemptionem ſemetipſum pro omnibus. Coloſſ.1.n 112.
n.7. In quo poſitus ſum ego prædicator, & Apoſtolus, (veritatem dico, non mentior) Doctor gentium in fide. Epheſ.3. n.13.
n.8. Levantes puras manus. Iaco.4 n.43.
Cap.3.n.16. Manifeſtè magnum eſt pietatis Sacramentum, quod manifeſtatum eſt in carne, iuſtificatum eſt in ſpiritu, apparuit Angelis, prædicatum eſt gentibus, creditum eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria. Epheſ.1.n.30. & 31.
Cap.4.n.1. In noviſsimis temporibus diſcedent quidam à fide. Iudæ.n.221.
n 8. Quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus iudex. Iudę.n 83.
n.16 Te ipſum ſalvum facies, & eos, qui te audiunt. Iudę n.237.

Cap.5.n.20. Peccantes coram omnibus argue. Iudę.n.244.
n.24. Quorundam hominum peccata manifeſta ſunt, pręcedentia ad Iudicium. Iudæ.n.242.
Cap.6.n.10. Radix omnium malorum eſt cupiditas, quam quidam appetentes, erraverunt à fide. Iaco.2.n.72.
n.12. Certa bonum certamen Fidei, apprehende vitam ęternam. Iudæ.n.43.
num.16. Lucem inhabitat inacceſsibilē. Coloſſ.1.n.114.
n.17. Divitibus huius ſęculi præcipe, non ſublime ſapere. Iaco.4.n.66.

Ex 2. ad Timotheum.

CAP.1.n.3. Quòd ſine intermiſsione habeam tui memoriam in orationibus meis. Coloſſ.1.n.30.
n.9. Vocavit nos vocatione ſua ſancta, non ſecundùm opera noſtra, ſed ſecundũ propoſitum ſuum, & gratiam. Epheſ.1.n.20.& 23.& Iudę.24.
Cap.2.n.1. Confortare in gratia, quę eſt in Chriſto Ieſu. Coloſſ.1.n.88.
n.4. Nemo militans Deo implicat ſe negocijs ſæcularibus, ut ei placeat, qui ſe probavit. Epheſ.6.n.6.
n.5. Nam & qui certat in agone, non coronatur, niſi legitimè certaverit. Iaco.1.n.68.
n.9. Sed verbum Dei non eſt alligatum. Coloſſ.4.n.9.
n.10. Ideo omnia ſuſtineo propter electos. Coloſſ.1.n.158.& Iudæ.n.37.
n.13. Ille fidelis permanet. Deuteron.32.n.49.
n.19. Sed firmum fundamentũ Dei ſtat, habens ſignaculum hoc: cognovit Dominus qui ſunt eius. Epheſ.1.n.50.
Cap.4.n.17. Liberatus ſum de ore leonis. Nahum.2.n.96.& Epheſ.1.n.3.

Ex Epiſtola ad Titum.

CAP.1.n.2. Ante tempora ſæcularia. Epheſ.1.n.13.
n.4. Tito dilecto filio. Iſai.38.n.252.
n.10. Sunt enim multi vaniloqui, & ſeductores, maximè qui de circumciſione ſunt. Iaco.3.n.4.
n.12. Cretenſes ſemper mendaces. Iudæ.n.137.
n.13. Increpa illos durè, ut ſani ſint in fide, & non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum. Coloſſ.2.num.86.87.
n.16. Cùm ſint abominati, & incredibiles. Coloſſ.3.n.18.
Cap.2.n.11. Apparuit gratia Dei. Coloſſ.1.n.57.
n.13. Expectantes beatam ſpem. Coloſſ.1.n.40.
n.13. Et adventum gloriæ magni Dei, & ſalvatoris noſtri Ieſu Chriſti. Iudę.n.59.
n.14. Qui dedit ſemetipſum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate. Coloſſ.1.n.112.
n.14. Vt mundaret ſibi populum acceptabilem. Malach.3.n.79.
Cap.3.n.1. Admone illos Principibus, & poteſtatibus ſubditos eſſe. Iudę. num.111.112.113.
n.4. Benignitas, & humanitas apparuit Salvatoris noſtri. Epheſ.2.n.20.
n.10. Subverſus eſt, cùm ſit proprio iudicio condemnatus. Iudæ.n.242.

Ex Epiſtola ad Philemonem.

NVM.4. Semper memoriam tui faciens in orationibus meis. Coloſſ.1.n.30.
N.7. Viſcera Sanctorum requieverunt per te. Coloſſ.1.n.40.
N.16. Iam non ut ſervum, ſed pro ſervo cariſsimum fratrem. Coloſſ.4.n.2.

Ex Epiſtola ad Hebræos.

CAP.1.n.2. Quem conſtituit hęredem univerſorum. Iudę.n.66.
n.3. Purgationem peccatorum faciens. Coloſſ.1.n.35.
n.3. Portans omnia verbo virtutis ſuæ. Coloſſ.1.n.124.
n.7. Et miniſtros ſuos flammam ignis. Iaco.3.n.23.
n.13. Ad quem autem Angelorum dixit aliquando, ſede à dextris meis? Coloſſ.3.n.3.
Cap.2.n.2. Qui per Angelos dictus eſt ſermo. Deut.32.n.127.
n.3. Quomodò nos effugiemus, ſi tantã neglexerimus ſalutē? Iaco.2.n.44.& 45.
n.8. Omnia ſubiecisti ſub pedib' eius: in eo enim, quòd omnia ei ſubiecit, nihil dimiſit non ſubiectum ei. Epheſ.1.n.84.
n.15. Et liberaret eos, qui timore mortis, per totam vitam obnoxij erant ſervituti. Iſai.38.n.225.

Cap.3.n.1.Conſiderate Apoſtolum, & Pontificem confeſsionis noſtræ Ieſum. Coloſſ.1.n.5.
n.12.Videte Fratres, ne fortè ſit in aliquo veſtrum cor malum incredulitatis, Iudæ.n.70.& 71.
Cap 4.n.12. Penetrabilior omni gladio ancipiti.Nahum.2.n.120.
num.16. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius. Epheſ.2.n.63.64.
Cap 5.n 7. In diebus carnis ſuæ. Coloſſ.1.n.148.
Cap.6.num.15. Et ſic longanimiter ferens adeptus eſt repromiſsionem. Iac.5.n.34.
num.18. Vt per duas res immobiles, quibus impoſsibile eſt mentiri Deum, fortiſſimum ſolatium habeamus. Deuteron.32.n.295.
n.18. Qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem, quam ſicut anchoram habemus. Coloſſ.1.n.47.
Cap.7.n.12. Translato enim Sacerdotio, neceſſe eſt, ut legis translatio fiat.Epheſ.2.n.58.
n 18. Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatem eius, & inutilitatem. Epheſ.2.n.57.
Cap.8.n.1.Capitulum autem ſuper ea, quę dicuntur. Epheſ.1.n.34.
Cap.9 n.10. Vnde nec primum quidem ſine ſanguine dedicatum eſt.Epheſ.2.n. 45.
n.15.Novi teſtamenti mediator eſt. Malach.3.n.12.
n.26. Alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi: nunc autem ſemel in conſummatione ſęculorũ. Epheſ.1.n 33.
n.27.Statutum eſt hominibus ſemel mori: poſt hoc autem Iudiciũ. Iaco.5.n.37.
Cap.10.n.1. Vmbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipſam imaginem rerum.Coloſſ.2.n.75.
n 19. Habentes itaq; fiduciam in introitu Sanctorum, in ſanguine Chriſti, accedamus cũ vero corde. Epheſ.2.n.63. 64.
n.28.Irritam quis faciens legem Moyſi. Iaco 2.n.44.45.
n.30.Scimus enim, qui dixit:mihi vindicta, & ego retribuam.Deut.32.n.255. & ſequentibus.
n.30. Et iterum, quia iudicabit Dominus populum ſuum. Deut.32.num.273. 274.
n.39. Nos autem non ſumus ſubtractionis Filij in perditionem, ſed Fidei. Iudę.n.224.
Cap.11.n.1.Eſt autem Fides ſperandarum ſubſtantia rerum.Coloſſ.1.n 46.
num.1. Argumentum non apparentium. Epheſ.5.n.12.
n 5.Teſtimonium habuit, placuiſſe Deo. Iſai.38.n.39.
n.6. Sine fide autem impoſsibile eſt placere Deo. Iaco.1.n.126.
n.7. Metuens aptavit arcam. Malach.2.n.32.
n.12. Tanquam ſydera cœli in multitudinem. Nahum.3.n.55.
n.16.Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum. Iſai.38.n 67.68.
n.22.Adoravit faſtigium virgæ eius. Iudæ.n. 122.
n.34.Convaluerunt de infirmitate. Iſai.38.n.72.
n.37.Secti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladij mortui ſunt Iaco.1.n.79.
Cap.12.n 4. Nondum enim uſq; ad ſanguinem reſtitiſtis, adverſus peccatum repugnantes. Epheſ.6 n.6.
n.5. Quem enim diligit Dominus, caſtigat: flagellat autem omnem filium, quem recipit Iſai.38. n.251.
n.7.Quòd ſi extra diſciplinam eſtis, cuius participes facti ſunt omnes, ergo adulteri, & non filij eſtis.Iſai.38.n.252.
n.12.Remiſſas manus,& ſoluta genua erigite. Nahum 2.n.82.
n.14.Pacem ſequimini cum omnibus. Ne qua radix amaritudinis ſurſum germinãs impediat.Iaco.3.n.85.
Cap.13.n.1. Charitas fraternitatis maneat in vobis.Coloſſ.1.n.36.
n.17. Ipſi enim pervigilant, quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri. Iudę.n.38.39.

Ex 1. Petri.

CAP.1.n.3. Regeneravit nos in ſpem vivam.Coloſſ.1.n.43. & c.2.n.53.
num.5. Qui in virtute Dei cuſtodimini. Epheſ.1.n.62.& Iudę.n.20.21.& 22.
n.6. Vt probatio veſtræ fidei multò pretioſior auro, quod per ignem probatur, inveniatur. Iaco.1.n.20.
n.8. Non corruptibilibus auro, vel argento redempti eſtis, ſed pretioſo ſanguine, &c.Coloſſ.1.n.111.& Iaco.5.n.79.& 80.
n.9. Reportantes finem fidei veſtræ, ſalutem animarum. Iudę.n.37.
num.13. Succincti lumbos mentis veſtrę. Epheſ 6.n.31.

n.15. Et ipſi in omni converſatione ſancti ſitis: quoniam ſcriptum eſt, ſancti eritis, quoniã ego ſanctus ſum. Iudę.n.19.
n.20. Præcogniti quidem ante mundi cõſtitutionem. Epheſ.1.n.13.
n.24. Et omnis gloria eius tanquam flos fœni. Iaco.1.n.62.
n.25. Renati non ex ſemine corruptibili, ſed incorruptibili, per verbum Dei vivi. Iaco.1.n.129.130.
Cap.2.n.4 Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum, & honorificatũ, & ipſi tanquam lapides viui ſuper ædificamini domus ſpiritualis. Epheſ. 2. n. 78.& 79.
num 9. Populus acquiſitionis: Epheſ.1. n.66.67.
n.9. Qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen ſuum. Coloſſ.1.n.97.
n.12. Converſationem veſtram inter Gẽtes habentes bonam. Iaco.3.n.78.
n.12. Vt ex bonis operibus vos conſiderãtes, glorificent Deum. Epheſ.1.n.43.
n.13. Subiecti igitur eſtote, ſiue Regi, &c. Quia ſic eſt voluntas Dei, ut obmuteſcere faciatis imprudentium hominum ignorantiam. Iudę n.111.112.113.
n.22. Nec inventus eſt dolus in ore eius. Malach.2.n.33.
n.23. Tradebat autem iudicanti ſe iniuſtè. Deut.32.n.260.
Cap.3.n.4. Qui eſt in conſpectu Dei locuples. Coloſſ.1.n.151.
n.5. Subiectæ proprijs viris, ſicut Sara obediebat Abrahæ, Dominum eum vocans. Coloſſ.3.n.40.
n.14. Sed et ſi quid patimini propter iuſtitiam, beati. Iaco.1.n.65.
n.18. Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt, ut nos offerret Deo. Epheſ. 2.n.68.
Cap.4.n.1. Chriſto igitur paſſo in carne, & vos eadem cogitatione armamini. Iaco. 5 n.49.& 40.
n.4. In quo admirantur, non concurrenti bus vobis in eamdem luxuriæ confuſionem. Epheſ.5.n.33.
n.7. Eſtote itaq; prudentes. Iac.3.n.104.
n.10. Sicut boni diſpenſatores multiformis gratiæ Dei. Coloſſ.1.n.166.
n.12. Nolire peregrinari in fervore, qui ad tentationem vobis fit, quaſi novi aliquid vobis contingat. Iaco.1.n.21.22.
n.13. Communicantes Chriſti paſſionibus, gaudete. Iaco.1.n.14.
n.14. Si exprobramini in nomine Chriſti, beati eritis. Iaco.1.n.65.
Cap.5.num.4. Percipietis immarceſsibilem gloriæ coronam. Iaco 1.n.71.
n.6. Humiliamini igitur ſub potenti manu Dei, ut vos exaltet Iaco.4.n.46.
n.8. Tanquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret: cui reſiſtite fortes in fide. Iaco.4.n.37.38.39.

Ex 2. Petri.

CAP.1.n.4. Vt per hæc efficiamini diuinæ conſortes naturæ. Epheſ.1.n.16. 17.& 18.
n.10. Magis ſatagite, ut per bona opera certam veſtram vocationem, & electionem faciatis. Iaco.2.n.70.
Cap.2.n.1. Et eum, qui emit eos, Dominum negant. Iudę.n.61.
n.3. Et in avaritia fictis verbis de vobis negociabuntur. Iudę.n.213.& n.215.
n.4. Si enim Deus Angelis peccantibus non pepercit, ſed rudẽtibus inferni detractos in Tartarum tradidit cruciandos, in iudicium reſervari. Iudę.n. 84. 86.87. & 90.
n.6. Et civitates Sodomorum, & Gomorrheorum in cinerem redigens, everſione damnavit, exemplum eorum, qui impiè acturi ſunt, ponens. Iudę.n.97.
n.9. novit Dominus pios de tentatione eripere. Nahum.1.n.123.
n.10. Dominationemq; contemnunt, audaces, ſibi placentes. Iudę.n.114.
n.10. Sectas non metuunt introducere blaſphemantes. Iudę. n.116.117.118. & 124.
n.11. Vbi Angeli fortitudine, & virtute cùm ſint maiores, non portant adverſum ſe execrabile iudicium. Iudę.n.142.
n.12. Hi verò velut irrationabilia pecora. Iudę.num.158.160.
n.12. In his, quæ ignorant, blaſphemantes. Iudę.n.156.
n.13. Coinquinationes, & maculæ, delicijs affluentes, in convivijs ſuis luxuriantes vobiſcum. Iudę. num.172.173.174.
n.17. Hi ſunt fontes ſine aqua, nebulæ turbinibus exagitatæ. Iudę.n.177.178. 179.& n.186.
n.17. Quibus caligo tenebrarum reſervatur. Iudę.n.87.
n.20. Refugientes coinquinationes mundi. Iaco.1.n.154.

num.22. Sus lota in volutabro luti. Iudę. n.227.
Cap.3.n.3. Iuxta proprias concupiſcentias ambulantes. Iudę.n.206.
n.8. Vnus dies apud Dominum ſicut mille anni: & mille anni ſicut dies vnus. Iſa. 38.n.177.& Iaco.5.n.35.& 36.
n.12. Ignis ardore tabeſcent. Terra autē, & quæ in ipſa ſunt opera, exurentur. Malach.4.n.2.
n.14. Satagite immaculati, & inviolati ei inveniri. Coloſſ.1.n.151.
n.15. Sicut & cariſsimus frater noſter Paulus ſecundum datam ſibi ſapientiam ſcripſit vobis. Coloſſ.1.n.177.

Ex 1. Ioannis.

CAP. 1. n.5. Deus lux eſt, & tenebræ in eo non ſunt ullæ: ſi dixerimus, quoniam ſocietatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur. Epheſ. 5.n.6.
Cap.2.n.6. Qui dicit ſe in ipſo manere, debet, ſicut ille ambulavit, & ipſe ambulare. Coloſſ.2.n.22.& 24.
n.15. Si quis diligit mundum, non eſt caritas Patris in eo. Iaco.4.n.19.
n.18. Filioli, noviſsima hora eſt, & ſicut audiſtis, quia Antichriſtus venit: & nūc Antichriſti multi facti ſunt, unde ſcimus, quia noviſsima hora eſt. Iudę.n.118.219.
Cap.3.n.1. Videte, qualem caritatem dedit nobis Pater, ut filij Dei nominemur, & ſimus. Epheſ.1.n.16.
n.2. Nunc filij Dei ſumus, & non dum apparuit, quid erimus. Coloſſ. 3. num. 6.& 7.
n.3. Omnis, qui habet hanc ſpem in eo, ſanctificat ſe. Iudę.n.19.
num.12. Non ſicut Cain, qui ex maligno erat. Iudę.n.162.163.
n.15. Omnis, qui odit fratrem ſuum, homicida eſt. Iaco.4.n.9.
n.18. Non diligamus verbo, neq; lingua; ſed opere, & veritate. Iſai.38.n.41.
n.21. Si cor noſtrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum; & quid quid petierimus, accipiemus ab eo. Iſai 38.n.30.
Cap.4.n.16. Deus caritas eſt: & qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in eo, Iudę.n.32.& 33.
Cap.5.num 4. Hæc eſt victoria, quæ vincit mundum, fides noſtra. Epheſ.6. n.47.
n.13. Hæc eſt fiducia, quam habemus ad Deum, quia quodcunq; petierimus ſecundum voluntatem eius, audit nos. Iaco.4. n.15.

Ex 3. Ioannis.

NVM.4. Maiorem horum non habeo gratiam, quàm ut audiam filios meos in veritate ambulare. Coloſſ.3.n.39. & Iſai.38.n.42.
N.9. Is, qui amat primatum gerere. Iudę. n.171.

Ex Apocalypſi.

CAP.1.n.4. Et à ſeptem ſpiritibus, qui in cōſpectu throni eius ſunt. Deut.32. n.95.
n.5. Qui dilexit nos, & lavit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo. Epheſ.2 n.20.
n.9. Particeps in tribulatione, & regno, & patientia. Coloſſ.1.n.106.
n.18. Et habeo claves mortis, & inferni. Iſai.38.n.120.
Cap.2.n.10. Eſto fidelis uſq; ad mortem, & dabo tibi coronam vitę. Iaco.1.n.70.
n.14. Habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere ſcandalum coram filijs Iſrael, edere, & fornicari. Iudę.n.166.
n.24. Qui non cognoverunt altitudines Sathanę Epheſ.6.n.11.
Cap.3.n 4. Qui non inquinaverunt veſtimēta ſua, & ambulabūt mecum in albis, quia digni ſunt. Iudę.n.250.251.
n.7. Qui habet clavem David; qui aperit, & nemo claudit; claudit, & nemo aperit. Ecce dedi coram te oſtium apertū, quod nemo poteſt claudere. Coloſ.4.n.6.& 7.
n.11. Ecce venio citò. Iaco.5.n.38.
n.14. Qui eſt principium creaturę Dei. Coloſſ.1.n 129.& Iaco.1.n.108.
Cap 4.n.11. Tu creaſti omnia, & propter voluntatem tuam erant. Iaco.1.n.102.
Cap.5.n.5. Radix David. Coloſſ.2.n.:6.
n.6. Septem iſti oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt in univerſam terram. Deuter. 32.n.95.
n.8. Habentes phialas aureas, plenas odoramentorum, quę ſunt orationes Sanctorum. Malach.1.n 58.
n.10. Feciſti nos Deo noſtro regnum, & Sacerdotes, & regnabimus ſuper terrā. Coloſſ.1.n.107.109.
Cap 6.num.10. Vſque quò Domine non iudicas, & non vindicas ſanguinem noſtrū?

Deut.32.num.320.
n 13. Sicut ficus emittit groſſos ſuos, cū à vento magno movetur. Nahum.3.n.43
n.16. Quoniam veniet dies magnus iræ ipſorum, & quis poterit ſtare? Nahum.1. n.108.& Iudę.n.79.
Cap.10.n.5. Levavit manum ſuam ad cœlum, & iuravit per viventem in ſęcula ſęculorum. Deut.32.n.297.
Cap.13.n.8. Et adoraverunt beſtiam omnes, qui inhabitant terram, quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ Agni. Malach.4.n.35.36.
Cap.14 num.5. Sine macula enim ſunt ante thronum Dei. Coloſſ.1.n.150.
n.19. Vindemiavit vineam terrę, & miſit in lacum irę Dei magnę, & calcatus eſt lacus extra civitatem, & exivit ſanguis de lacu uſq; ad frenos equorum. Deut.32. n.310.
Cap.16.n.14. Ad diem magnum omnipotentis Dei. Iudę.n.79.
n.15. Beatus, qui vigilat, & cuſtodit veſtimenta ſua. Iudę.n.250.251.
Cap.19.n.11. Fidelis, & verax. Deut.32. n.46.
n.15. Ipſe calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis. Deut.32.n.309.
n.16. Dominus dominantiū, Iudę.n.64.
n 20. Vivi miſsi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis ſulphure. Iudę.n.101.
Cap.20.n.9. Diabolus miſſus eſt in ſtagnum ignis, & ſulphuris. Iudę n.101.
n.12. & iudicati ſunt mortui ex his, quę ſcripta erant in libris. Deut.32.n.251.
n.14. Miſsi ſunt in ſtagnum ignis: hęc eſt mors ſecunda. Iudę.n.181.
Cap.21.n.8. Pars illorum erit in ſtagno ardenti igne, ac ſulphure, quod eſt mors ſecunda. Iudę.n.181.
n.14. Et murus civitatis habens fundamēta duodecim, & in ipſis duodecim nomina Apoſtolorum Agni. Epheſ.2. n.72. & 73.
Cap.22.n.7. Ecce venio velociter. Iacob.5. n.38.
n.10. Ne ſignaveris verba Prophetiæ huius: tēpus enim propè eſt. Epheſ.1.n.64.

INDEX
LOCORVM
MORALIVM
AD VSVM CONCIONATORUM.

DOCTO ET PIO CONCIONATORI.

EXCELLENS *ſanè munus, pie, ac doctè Concionator, tibi demandatum eſt à Deo. Munus planè divinum, omniq; cogitatione maius, & auguſtius. Omnium enim divinorum diviniſſimum eſt, Dei cooperatorem eſſe in procuranda æterna ſalute animarum; quæ Chriſti ſanguine ſteterunt. Quanti, obſecro, æſtimaretur, potuiſſe nobiliſſimam aliquam creaturam cooperari Creatori in molitione huius Mundi? Atqui Deū ipſum audi, apud Chryſoſtomum, homil.* 55. *ad populum Antiochenum, ita loquentem. [Feci ego cælum, & terram; tibi autem dono, ut terram facias cælū. Accendi ego luminaria; accende & tu clariora illis. Hominem facere non vales: at iuſtum, gratumq; Deo efficere vales. Vide, quàm te diligam; qui maiora tibi faciendi poteſtatem tribuo.] Age igitur, ardens divini honoris zelo, macte virtute, ad egregiam iſtam laudem toto pectore incumbe. Ego verò meam tibi quantulācunque opellam deferre etiam atque etiam optans, hunc Indicem contexui: ſpondeoq;, reperturum te in locis indicatis, non meos conceptus, ſive diſcurſus, ſed aut ſacræ Scripturæ teſtimonia, explicata in ſenſu litterali, aut Sanctorum Patrum graviſsimas ſententias: quibus armis, modò in orationis fornace concoquantur, atq; conflentur, nihil eſt potentius, nihil fortius, nihil ad permovendos animos efficacius.*

Abel.

VIDE verb. Cain.
In omnibus, quæcunq; gerebat, Deum putabat eſſe pręſentem. Iſ. 38. num. 39.
Gravis obſervatio Ambroſij de ſanguine Abel. Iaco. 5. n. 18.

Abraham.

FIdei palmam pręripuit cæteris Patriarchis. Iaco. 2. n. 80.
Contra ſpem in ſpē credidit. Ibidē, & n. 81.
Fidem coniunxit cum operibus. n. 82. 83.
Fuſè explicatur illud elogiū, credidit Abraham Deo, & reputatum eſt illi ad iuſtitiam. Iaco. 2. à n. 84. uſq; ad 96.
Amicus Dei appellatur n. 97. 98. 99.
Spiritualis fuit benedictio promiſſa Abrahę in ſemine eius, id eſt, Chriſto. Epheſ. 1. num. 9. 10. & 11.

Abſti-

Abſtinentia.

VIde verb.gula. verb.libidn.& verb.vinum. Sitis facit aquę potum dulciorē melle.Deut.32.n.134.
Quàm moderata,& ſaocta eſſent olim Chriſtianorum convivia.Iudę.n.175.

Acceſſus.

PER Chriſtum habemus acceſſum ad Patrem.Epheſ.2.n.62.63.64.& 68.
Quidam colligunt ex Vitrubio fuiſſe olim machinam muralem vocatam *Acceſſum.* num.66.
Aiunt, hanc machinam eſſe crucem, qua ex pugnatur cœlum.n.66.
Exploditur hęc noviras.o.67.& 68.

Adam.

COgnovit divinitus myſterium Incarnationis, antequàm in peccatum laberetur.Epheſ.5.n.47.
Cur matrimonium illud, initum inter Adamum, & Evam, vocetur ab Apoſtolo Sacramentum magnum.n 48.
Non habuit dominium deſpoticnm in animantes, quod competit ſoli Chriſto. Epheſ.1.n.83.
Sepultus eſt in monte Calvarię, eiuſdemque eſt illud cranium, quod ad imam crucem ſolet depingi.Epheſ.5.n.21.
Chriſtus affatus eſt de cruce illius cineres. n.20.
Cū Chriſto reſurgente excitatus eſt à mortuis.n.23.& 24.

Adoleſcens.

SVbitò incanuit in patibulo miraculoſè adoleſcens quidam ſuſpenſus. Deuter. 32.num.270.

Adulterium.

VIde verb.Zelus.
Lamentabilis miſeria animę, quę Dei thalamum violat.Deut.32.n.176.
Deteſtanda ingratitudo erga talem ſpóſum. Deut.32.n.106.107.
Adulteri ſunt, qui adhęrentes mundo, nuncium remittunt Chriſto.Iaco.4.n.22.

AEgrotatio.

PEccata ſępe ſunt morborum cauſa. Iſai. 38.num.10.
Plerique iuſti ęgrotant ſine ulla ipſorum culpa.num.11.
AEgrotāti ad divinā opē confugiendū.n.17.
Deus non modò ſanat, ſed & tractat indulgentiſsimè ægrotantes, ciboſq; illis ſuis manibus condit.n.18.
Famuli vicem ſubiens lectum molliter ſubſternit.n.19.
Vlcera molliſsimè curat, & blandiſsimis linteolis alligat. Ibidem.
Denique viribus defectos manu ſua corroborat.n.20.
Etiā per res noxias ſanitatē reſtituit Deus. Iſai.38.num.72.

Affluentia rerum terrenarum.

VIde ver.Providentia Dei, & verb.Divitiæ.
Omnis copia,quę Deus non eſt, egeſtas eſt. Deut.32.n.104.
Quid illi ſufficiet,cui De' nō ſufficit?Ibidē.
Abundantia efficit hominem laſcivientē inſtar equi.Deut.32.n.142.
Affert Dei oblivionem, & contemptum.n. 143.144.145.146.
Inſultat Deus hominibus deiectis ab ea ſpe, quam in terrena proſperitate defixeraot. Deu.32.n.215.216.
Tota humana felicitas ſomnus eſt. Iſai.38. num.185.
Felicitas ſęculi, dum tenetur, amittitur. Iſai.38.num.242.
Nulla tanta proſperitas eſt, quę ſecuritatem ſibi poſsit polliceri.n.260.
Secundę res tenebras menti offundunt. Nahum.1.n.159.160.
Qui affectus eſt ad res temporales, ex earū affluentia ęſtimat beatitudinem.Malach. 3.n.49.& 50.
Inſignis vindicta impietatis eſt, connivere Deū, atq; etiā indulgere peccātib'.n.74.
Proſperitatis inconſtantia, & fortunę viciſſitudo ſignificanter exprimitur Rota. Iaco.3.n.36.& 37.
Affluentia abutūtur impij ad ſuam, aliorūq; perniciem.Iaco 4.n.17.
Impoſsibile eſt, de Hieronymi ſententia, ut pręſentibus quis, & futuris fruatur bonis.Iacob.5.n.3.
Pompa eſt humana felicitas:dum placet,avolat.Iudę.num.105.

Ambulare.

AMbulare cum Deo, ſive coram Deo. Iſai. 38. à n. 37. uſq; ad 40.
Ambulare in veritate. n. 42.
In toto corde, in ſimplicitate cordis: in corde vero, aut perfecto. n. 43.
Ambulare dignè Deo. Coloſſ. 1. n. 47.
Spiritu ambulare. Coloſſ. 2. n. 22.
Ambulare in Chriſto. Ibidem, & num. 23. & 24.

Amicitia.

VEra amicitia intercedere poteſt inter Deum, & hominem. Iaco. 2. num. 97. 98. 99.
Amicus eſt animæ dimidium. Alter ego. Iudę n. 33. & 34.

Amor.

VIde verb. Caritas.
Amor eſt dulcis Tyrannus. Epheſ. 2. n. 19.
Talis eſt quiſq;, qualis eius dilectio. Iudæ. n. 35.
Amor invidus eſt. Deuteron. 32. num. 179. 180.
Igneis ſive facibus, ſive prunis frequenter exprimitur. Deuteron. 32. numer. 264. 265.
Anima plus eſt ubi amat, quàm ubi animat. Malach. 2. n. 76.
Amantis ſpiritum amor quaſi transfundit in amatum. numer. 79. & 80. & Iudæ. num. 33.

Amor Dei.

VIde verb. Zelus Dei.
Incredibilis Dei amor erga animam. Deut. 32. n 106. 107.
Amor, quo Deus complectitur iuſtos, manat ex fonte Divinæ bonitatis. Iſai. 38. n. 85.
Beneficia, quę confert in illos, redundant ex amore. Iſai 38. n. 267.
Nulla verba exprimere poſſunt amorem quo Deus animam complectitur. Iſai. 38. n. 265. 266.
Omnium donorum, omniumq; gratiarum origo eſt divina dilectio. Malach. 1. num. 9.
Propter nimiam caritatem, ut ſervum redimeret, Deus tradidit Filium. Epheſ. 2. num. 17.
Iam donum infinitum adęquat, & exhaurit infinitum amorem. Ibidem.
Illuſtrat hunc amorem, fuiſſe collatum donum immerentibus. n. 18.
Nullum ferrum in cruce tenuiſſet Filium Dei, niſi caritas affuiſſet. n. 19.
Triumphat de Deo amor. Ibidem.
Non lauiſſet nos Deus, niſi dilexiſſet. n. 20.

Angelus.

VIde in indice rerum, & verborum, & verb. Exercitus.
Angeli Sacerdoti ſacrificanti procumbunt. Malach. 2. n. 49.
Chriſtus ſuo ſanguine pacificavit Angelos cum hominibus. Coloſſ. 1. n. 142.
Lumina vocantur à Nazianzeno. Iacob. 1. n. 47.
Cur Angeli nunquam apparuerint ſedentes in cœlo. Epheſ. 2. n. 25.

Apoſtoli.

APoſtolatus eſt prima, & ſuprema dignitas Eccleſiaſticæ Hierarchiæ. Coloſſ. 1. n. 5.
Chriſti pręcurſor Ioannes minor fuit Apoſtolis miniſterio. Ibidem.
Ad quę ſe extendit eorum poteſtas. Ibidē.
Cur gratia vocetur Apoſtolatus. n. 9.
Sunt Apoſtoli Eccleſię fundamenta, ſimul cum Chriſto. Epheſ. 2. n. 71.
Non ſaxa impolita, ſed lapides pretioſi. n. 72. 73.
Angelos pleraq; myſteria ab Apoſtolis didiciſſe, multorū Patrū ſententia eſt. Epheſ. 3. n. 27. 28. 29.
Latuerunt quidem Angelos admiranda illa, quę poſtea in converſione mundi patrata ſunt ab Apoſtolis. n. 33. & 34.

Ariſtoteles.

SVadet non ſpectare voluptates advenientes, ſed abeuntes. Deut 32. n. 229.
Negat inter Deum, & homines veram poſſe intercedere amicitiam. Iaco. 2. n. 97.
Rogatus, quis poſſet ſilere arcanum ſibi creditum, qui carbonem, inquit, ignitum lingua retinere poteſt. Iaco. 3. n. 13.

Arma-

Armatura Spiritualis.

ARmaturæ nomine complectitur Apoſtolus, non arma ſolùm ad tegendum, ſed etiam ad laceſſendum adverſarium. Epheſ. 6. n. 3.

Tota vita Chriſtiana eſt acerrima quędam pugna. n. 4.

Certaminis Iudex, Deus: corona, æternitatis Bravium. n. 4.

Oleo ſacro inungimur, ut cum ſpiritualibus Nequitijs colluctemur. n. 5.

Deus eſt Imperator, qui delectum Exercitus habet, qui milites conſcribit. n. 6.

Arma huius militiæ ſunt potentia Deo. n. 7.

Officina, in qua conflantur, eſt oratio. n. 7.

Ipſa oratio validiſſimum etiam telum eſt. n. 7. 8. 9. & 10.

Adverſarius noſter eſt vaferrimus, & calidiſsimus. n. 11.

Cæci ſumus ad eius aſtus explorandos, niſi Dei luce colluſtremur. n. 11.

Non de capite agitur in hoc prelio, de honore, aut de fortunis; ſed de bonis ſempiternis. n. 16. 17.

Nos carne fragili conſtamus: hoſtes ſunt ſpiritus. n. 8.

Tela vibrant impunè de ſuperiore, & caliginoſo loco: eorum iaculis toti patemus. n. 19.

Multitudine ſunt innumerabiles. n. 20.

Spectaculum Deo dignum: vir iuſtus cum infernis cohortibus confligens; laceſſens aperto Marte, victoriamq; reportans. n. 23. & 24.

Accingat lumbos Chriſtianus miles ſtrenuo robore veritatis. à numer. 25. uſque ad 31.

Obarmet pectus catenata lorica iuſtitiæ, hamis virtutum omnium inter ſe arctiſſimè conſertis. à numer. 32. uſque ad 37.

Muniat pedes militaribus ocreis, ut intrepidè incedat, & ſerpentem calcaneo inſidiantem calcet. à n. 38. uſq; ad 43.

Fide tanquam ſcuto dęmoni oppoſito, coniectas petitiones eludat. numer. 45. 46. 47.

Chriſto Salvatore, tanquam galea, protegat caput: omnemque ſpem reponat in Chriſto potiundę victorię. num. 50. 51. 52. 53.

Deniq; hoſtis iugulum petat gladio ſpiritus, nempe verbo Dei. n. 54. 55. 56.

Decertantes iuſti muniuntur, & obvallantur præſidijs, excubijſque divinis: niſi deditionem ipſi faciant, nullum illis ab hoſtibus periculum eſt. Iudæ. numer. 20. 21. 22.

Aſpis.

FActum Aſpidis memorabile. Deuteron. 32. num. 66.

Avarus. Avaritia.

VIde verb. Divitiæ.

Leones vocantur avari raptores. Nahum. 2. n. 94.

Avaritia honeſto aliquo prętextu turpidinē ſuam velat: erubeſcit enim videri nuda. Malach. 1. n. 60. 61. 62. & 63.

Qui peccant avaritia, ſolent luere egeſtate. Malach. 2. n. 10.

Vehementiùs aurum aggravat corda, quàm corpora. Iaco. 2. n. 19.

Avari divites per vim, aut calumniam opprimunt, & expilant pauperes. num. 26. & 27.

Divitibus iniquis, & voluptarijs denuntiatur horribile væ. Iaco. 5. n. 2.

Avari cor ſimul cum auro defodiunt in terra. Iaco. 5. n. 7.

Veri Tantali mento ſummam aquam attingentes ſiti enecti. n. 8.

Iuſtiſsimum, prudentiſsimumque avari Regis ſupplicium. n. 9.

Avaro tam deeſt, quod habet, quàm quod non habet. n. 10.

Deſunt inopiæ multa; Avaritiæ omnia. Ibidem.

ÆErugo argenti, & auri, tanquam teſtis incorruptus, coarguet avarorum crudelitatem in pauperes n. 11.

Eorum theſauri erunt carbones incenſi, quibus in omnem æternitatem conflagrabunt. n. 13.

Merces pauperum, ſudoreſque fraudati, quædam effuſio ſanguinis eſt. Iacob. 5. n. 16.

Bonorum deprędatio, licèt citra pauperis ſanguinem fiat, occiſio tamen iure nominatur. n. 28. 29. & 30.

Avari ſunt Idolorum cultores. Coloſſen. 3. n. 13.

Aurum, & argentum pręferunt Deo. n. 14. & 16.

Suas omnes ſpes in pecunijs locatas habēt. n.14.& 15.
Humanum ſanguinem libant huic Idolo. n.15.
Avaritia ſolet adulationibus aurum captare.Iudę.n.213.215.

Auguſtinus.

QVeritur de illuſionibus libidinoſis ſibi occurſantibus in ſomnis. Iudę.n.108.
Dat conſiliū memorabile concionatoribus. Deut.32.n.23.
Quid ſcripſerit de proſperitate impiorum. Malach.3.n.62.& 70.
De immutabilitate Dei.Iaco.1.n.101.
Quā humiliter agnoverit dona Dei. Epheſ. 2.n.32.

Baptiſmus.

VOcatur lumen, quia primi luminis cō ſortium tradit. Coloſſ. 1.n.58.
Eſt ſpiritualis circumciſio, per legalem illā adumbrata. Coloſſ.2.n.42.43 44.
Sepultura vocatur, quia denunciat hominē prorſus defunctum vetere vita.n.45.
Similitudinē refert ſepulturę Chriſti.n.46.
Repugnat, mortuos iam peccatis, adhuc vivere in illis.n 47.
Illuſtre huius myſterij vaticinium.n.48.
Sicut baptizatus immerſus in aquam repręſentat Chriſtum conditum in ſepulcro, ita emergens ex aqua eumdem exprimit reſurgentem.n.49.& 50.
Aqua illa ſalutaris tingens corpus, eluit ſcelerum ſordibus animam n.56.
In baptiſmo exuitur homo vetus, & induitur novus.n.50.
Quid ſit, induere Chriſtum.Coloſſ.3.n.20. & 21.
Baptiſmus comparatur utero ſacratiſsimæ Virginis.Epheſ.1.n.18.
De ſacro baptiſmatis fonte ſuſcepti candidis veſtibus induebantur Iudę.n.249.
Candor ille veſtium animi candorem exprimebat. Ibidem.
Graue, ac vehemens incitamentum ad hanc puritatem conſervandam.n.250.

Balaam.

EXitiale conſilium dedit Balac, ut populus in Dei offenſionem incurreret. Iudę.n.165.166.

Baſilius.

QVid invenerit diſcriminis inter imaginem, & ſimilitudinem. Iacob.3. n.68.

Beatitudo.

SOlet à pleriſq; æſtimari ex affluentia rerum terrenarum. Malach.3.n.49.& 50.
Beatitudo iuſtorum in hac vita, laborum tolerantia continetur.Iaco.1.n.65.
Antiquiſsima, & liberaliſsima Dei benedictio, prędeſtinari iam inde ab ęternitate ad cœleſtem beatitudinem. Epheſ.1.n.12. & 13.

Bellum.

VIde verb.Exercitus.
Agitur quodammodò Dei honor in bellis contra ſuum populū ſuſceptis. Deuteron.32.n.221.
Hoſtes partam victoriam ſuis viribus adſcribent, atq; adeò inſultabunt Deo.n.221. & 222.
Propterea Ioſue Deum obſecrabat,ut conſuleret nomini ſuo.n.223.
Solet tamen Deus propter peccata vendere ſuum populum in manus hoſtiles. Deut. 32.à n.233.uſq; ad 237.
Fatentur ipſę nationes, niſi Deo irato, non poſſe adverſus eius populum prævalere. n.238.
Bellum à Deo illatum formidandum. Nahum.1 n.82.
Cauſa bellandi, quę fuerit ex Salluſtio. Iaco 4.n.2.
A caſtris aberat omnis femina.Iudę.n.167.
Nihil ęquè retundit vigorem militarem, ac libido.n.167.168.

Beneficia.

VIde verb. Ingratitudo.
Quaſi catenis conſtringunt etiam ferina corda. Deut.32.n 66.
Sunt funiculi Adam. Ibidem.
Grata commemoratio beneficiorū Dei, nova provocat beneficia. Deut.32.n.78.
Tradenda poſteris eorum memoria.n.82.
Beneficia exprobrare, ſordidi animi eſt. Iaco.1.n.32.

Beſtiæ.

INterdum ſunt carnifices adverſus homi-oes, iuſtitiæ divinæ. Deuteron. 32. num. 206.207.

Blaſphemia.

AVdax, & horrendum ſcelus, ipſi Deo laſsitudinem afferens ex nimia ſuſtinẽdi contentione. Malach. 2.n.90.
Atrox, & horribilis blaſphemia eſt, Deo attribuere, quòd illi placeát peccatores.n.94.
Vſq; eò irritant blaſphemiæ iracundiam divinam, ut clementia vincatur. Malach. 3. n.53.54.
Quomodò Chriſtiani turpiter viventes blaſphement nomen Dei. Iac. 2.o.28.29.30.

Bulla.

ADagium, homo bulla, ductũ ex Scriptura. Iſai. 38.n.182.183.184.

Cæcitas.

PErſtringuntur oculi fulgore prſentiũ: futura non aſpiciunt. Deut. 32.n.228.
Cæcitas peccatoris ſupplicium Dei eſt. Malach. 1.o.33.
Deſperata cęcitas, quę delicta exteriora nõ cernit.n.37.
Cæcutiunt omnino peccatores ad cognoſcẽdas culpas. Malach. 3.n.57.

Cain.

FVit primus Hæreſiarcha, atq; adeò primogenitus diaboli filius. Iudę. num. 162.163.
In quàm monſtroſas hęreſes moliretur pertrahere fratrem ſuum Abel.n.164.
Cur dicitur heretici abire in via Cain.n.161.
Cur ſacrificium eius tantopere Deo diſplicuerit. Malach. 1.n.52.
Compendio mortis optavit evadere cruciatus vitę. Iſai. 38.n.246.
Longior vita data eſt illi in ſupplicium, ut ſeptuplum puniretur.o.247.

Caritas.

VIde verb. Amor.
Caritas ardentiſsima Pauli ſe prodidit orando aſsiduè pro fidelibus. Coloſſ. 1.n. 29.uſq; ad 32.
Et afflictiones ſuas liberaliter illis communicando.n.157.158.
Quantopere floreret caritas fraternitatis in primitiva Eccleſia. Coloſſ. 1. à n.37.uſq; ad 40.
Dilectio in ſpiritu, quę ſit.n.66.67.68.
Quomodò efficiat caritas, ut iuſtus non ſit ſub lege. Iaco. 1.n.139.140.
Quo ſenſu dixerit Auguſtinus, dilige, & fac, quod vis.n.141.
Caritas eſt excellentior illa ad perfectionẽ via, quam cõmonſtrat Apoſtolus.n.142.
Eſt Regia corona virtutum. Iaco. 2.n.35.
Vinculum perfectionis. Coloſſ. 3.n.27.
Velut ſpiritus, & anima hominis interioris. n.28.29.
Affabilitas verborum mirè conciliat proximi caritatem. Coloſſ. 3.n.34.35.& 38.
Lingua amoris ei, qui non amat, barbara eſt. Epheſ. 3.n 5.
Caritas donum eſt multò eminentius, quã ſcientia. Epheſ. 3 n 62.
Ferinum eſſet, eiuſdem corporis membra, eodem ſpiritu animata, inter ſe hoſtiliter diſsidere. Epheſ. 4.n.3.& 4.

Caſtitas.

NObile prodigium edidit Deus ad commendandã Veſtalis caſtimoniam. Iſai. 38.n.26.
Caſtitas eſt virtus Angelica. Malac. 2.n.50.
Imò ipſis Angelis prferendus illibatus pudor.n.52.
Smaragdus pudicitiæ ſymbolum n.51.
Mirabilis eius antipathia cum libidine.n.52.
Vera ſapientia eſt altrix Angelicæ, & intemeratæ pudicitiæ. Iaco. 3.n.102.
Arctiſsimè conſociantur inter ſe caſtimonia, atq; ſapientia.n.103.
In arcano ſermone idem omnino alicubi eſt, ſapientem eſſe, & caſtum.n.104.
Gentiles ut prodigiũ obſtupeſcebant Chriſtianorum caſtitatem. Epheſ. 5.n.33.

Cato.

AVrea Catonis ſententia de labore, & voluptate. Deut. 32.n.230.
Nec minùs egregia de cæcitate humana in rebus proſperis. Nahum. 1.n.160.

Chriſtus Dominus.

VIde verb. Amor Dei.
Vocatur in Scriptura ſalutare Dei. Iſai.

38. à num. 28. uſq; ad 31.
Acerbiſsimis doloribus parturivit nos in Cruce. Deut 32. n. 159. 160. 161.
Incredibili deſiderio flagrarunt Patriarchę ſpectandi ſuis oculis Salvatorē. Iſa. 38. n. 126. uſq; 134.
Chriſtus eſt lumē de lumine, Deus ex Deo. Iſai. 38. n. 131. 132 133.
Defixit manus ſpondens pro noſtris criminibus. Iſai. 38. n. 226.
Gubernat paſtoris ritu. Nahum. 3. n. 60.
Eius adventus humilibus, & credentibus ſalutaris: incredulis, & ſuperbis formidandus. Malach. 3. n. 15.
Quaſi ignis conflans purificavit argentum, ſcoriam abſumpſit. n. 17.
Chriſtus Sol mundi: cuius pręſentia, dies: abſentia, nox. Malach. 4. n. 8.
Vocatur Sol iuſtitiæ, id eſt, benignitatis. n 13.
Vel Sol iuſtitiæ, id eſt, ſalutis, maximè ſalutaris. n. 14.
Vel omnia patefaciens, & in lucem proferens, ut iuſtè iudicentur. n. 15.
Eſt lux diſpellens mundi tenebras. Coloſſ. 1. n. 100.
Ortus ſolis ex alto. n. 103.
Primogenitus omnis creaturę. n. 118. 119.
Chriſtus quatenus homo, eſt caput Eccleſiæ, etiam Triumphantis, atq; adeò Angelorum. n. 125. 126.
Influit in omnia ſua mēbra. n. 127. 128. 129.
Inhabitat in illo omnis omnium gratiarum plenitudo. n. 135. 136. 137. 138.
Chriſtus eſt principium creaturæ Dei. Iaco. 1. n. 108.
Actus in crucem, tanquam germen inſitum, ſuaviſsimos edidit fructus. n. 127. 128.
Amantiſsimis verbis ex cruce alloquitur, & ad ſe allicit peccatores. Iaco. 4. n. 31.
In illa mortali, quę inruentium oculis obijciebatur, Humanitate latebant infiniti theſauri ſapientiæ. Coloſſ. 2. num. 10. 11 & 12.
Chriſtus eſt radix, quę virorem, flores, & fructus impertit iuſtis. Coloſſ. 2. n. 25.
Cur vocetur Radix David. n. 26.
Habitat in Chriſto corporaliter plenitudo Divinitatis, hoc eſt, non typicè, non umbraticè, ſed re vera. n. 35.
Non tantùm per effectum, ut in iuſtis; ſed per veram unionem, qua ex Verbo, & humanitate componitur una ineffabilis ſubſtantia corporea. n. 36. 37. 38. 39.
Chriſto conſepulti ſumus in baptiſmo. à n. 45. uſq; ad 48.
Reſurrexit Chriſtus propter iuſtificationē noſtram. n. 52. 53.
Se ipſum ſuſcitavit à mortuis. n 54.
Obliteravit ſuo ſanguine Chirographum, quo Diabolo eramus obſtricti. Coloſſ. 2. n. 58. 64. 65.
Factus eſt pro nobis maledictum. n. 66.
Diabolum alligatum ad crucem, tanquam ad currum triumphalem, oſtentavit palàm, quaſi in pompa. n. 71.
In ſemetipſo triumphum de hoſtibus egit. n. 72.
Chriſtus fuit corpus; lex vetus eius umbra. n. 76. 77.
Chriſtum induimus, cùm heroicas illius virtutes imitamur. Coloſſ. 3. n. 20. & 21.
Intimis viſceribus cōmovebatur Chriſtus, viſa hominum miſeria. n. 25.
Benedictio, qua à Deo impartimur in Chriſto, eſt copia donorum cœleſtium, quibus iuſtificatio animę, & ęternę vitę pignus continetur. Epheſ. 1. n. 9. 10. & 11.
Quidquid gratiæ, & gloriæ hominibus collatum eſt, id totum in Chriſti gloriam, honoremq; refertur. Epheſ. 1. n. 19.
Omnia, quę ad ſalutem hominum ſpectant, Chriſto fuerunt commiſſa à Patre. n. 32.
Quomodò inſtaurentur, ſeu recapitulentur in Chriſto, quęcumq; ſunt in cœlis, & in terra. Epheſ. 1. n. 35. 36. 37.
Omnia ſubiecit Pater ſub Chriſti pedibus, etiam ſupremos Seraphinos. Epheſ. 1. n. 82. 83. 84.
Habuit Chriſtus per ſe, & directè excellens dominium in omnes res creatas. n. 84. & Iudę. n. 65. 66.
Quatenus caput Eccleſiæ integratur, atq; perficitur ſuis mēbris. Eph. 1. n. 85. 86. 87.
Vſq. eò nos dilexit Chriſtus, ut non recuſaturus fuiſſet, vel pro unico homine, cruciatus, mortemq; ſubire. Epheſ. 2. n. 20.
Spe conreſuſcitati ſumus in Chriſto. n. 22. 23. & 24.
Chriſtus in cœlo non ſedet, ſed ſtat. n. 26.
Eſt lapis Angularis fulciens, connectenſq; Eccleſiam. Epheſ. 2. n. 74. 75. 76.
Quò firmiùs, & arctiùs ſpiritualis ſtructura compacta fuerit huic lapidi Chriſto, eò maiora capiet incrementa. n. 78.
Chriſti caritas humanum omnem, Angelicum vè captum longè ſuperat. Epheſ. 3. n. 60.
Aſcendens ad cœlos ſecum revexit Triumphantis ritu, Patriarchas, quos extraxerat è Limbo. Epheſ. 4. numer. 13. 14. 15.

Tunc

Tunc ſimul accepit, & dedit dona hominibus.n.16.
Solus Chriſtus propriè Dominus eſt, & iure ſic nominatur. Iudę. à n.61.uſq; ad 67.

Chriſtiani.

PRimęvi Chriſtiani cur Fratres dicerentur.Coloſſ.1.n.16.
Sanctitatem mirificè colebant, ideoq; vocati Sancti.n 17.
Quàtopere floreret inter eos caritas fraternitatis.n.36.
Alij aliorum indigentiam benigniſsimè ſub levabant.n.37.38.39.
Chriſtiani turpiter viventes blaſphemãt nomen Domini.Iaco.2.n.28.29.30.
Quantam à nobis ſanctitatem exigat hoc nomen.n.30.
Longè graviùs delinquunt Chriſtiani peccantes poſt acceptam notitiam fidei. Iaco.4.n.70.& 71.
Cur Chriſtiani vocentur Electi. Coloſſ.3.n.23.& Iaco.2.n.70.
Profeſsio Chriſtianę vitę magnã exigit ſanctitatem à ſanctificatis in baptiſmo. Iudæ.n.19.
Meritò Chriſtiani nominantur Vocati. Iudę.n.23.& 24.

Cicada.

APtiſsimum ſymbolum orantis. Iſa.38.n.197.
Stridulum illum ſonitum format pinnulis aſſiduè pręcordia quatientibus.n.197.
Rore paſcitur. n.198.

Cicero.

AVrea Ciceronis ſententia de brevitate vitę, ſi cum ęternitate conferatur. Iſ.38.num.176.

Circumciſio.

BAptiſmus eſt ſpiritualis circumciſio per legalem illam adumbrata. Col.2.n.42.
Circumciſio iam abrogata, ſi rurſus invehatur, nihil aliud eſt, niſi carnis ſectio, ac ſęva conciſio.n.43.
Circumciſio legalis eò ſpectabat, ut cordis pręputium, & vitiorum inanitatem reſecaret.num.44.

Columba.

NIhil tam amicum gemitibus, quàm columba.Iſai.38.n.203.
Gementes comparantur columbis.n.204.
Spiritus Sanctus docet nos gemitibus divinam miſericordiam implorare.n.205.
Nunquam permiſſus eſt dęmon ad fallendos homines columbæ ſpeciem induere. Ibidem.

Communio Sanctorum.

COnfirmatur ex verbis Pauli. Coloſſ.1.num.157.
Opus unius iuſti applicatum alteri, valet ad remiſsionem alicuius pœnę temporalis. Ibidem.
Multùm iuvant iuſtorum preces, afflictatio neſq; , ut efficaciter applicẽtur alijs merita Chriſti.n.159.160.
Reponuntur in theſauro Eccleſiæ ſatisfactiones, quæ ſuperfuerunt Sanctis.n.161.

Concionator.

VIde verb.Zelus Animarum.
Sit prudens diſpenſator multiformis gratiæ Dei.Coloſſ.1.n.166.
Debet ſe accòmmodare ad captum auditorum. Deut.32.n.19.
Crebra oratione haurienda eſt illi cœlitus doctrina, quam infundat auditoribus. Ibi.n.23.
Deum amando, illinc ſumat, unde ad nos prędicando defluat.n.24.
Enos dicitur primus cœpiſſe invocare nomẽ Domini, quia primus prędicando effecit, ut invocaretur.n.25.
Concionatores prę mittit Deus, ne veniens ipſe cogatur de peccatoribus ſupplicium ſumere. Malach.4.n.37.
Permagni intereſt ad recipienda monita ſalutis, ſi ea tibi perſuadeas ab eo tradi, cui tua ſalus cordi ſit. Coloſſ.1.n.28.29. & 31.& Epheſ.3.n.6.
Exhortetur concionator verbis amorem ſpirantibus.Coloſſ.1.n.176.
Incrementũ ſementis factę expectet à Deo. Iaco.1.n.130.
Placet pleriſq; concionatoribus incitata, & nuſquam inſiſtens in loquendo volubilitas.Iaco.1.n.112.
Aptior ea eſt circulanti, quàm agenti rem gravem, ac ſeriam.n.113.

Doctrinam, quam profitetur concionator, vita, & moribus effingat. Iaco.3.n.78.
Apoſtoli concionaturi roborabantur virtute Spiritus Sancti. Coloſſ.1.n.181.182.
Paulus ſermone rudis, at grandis, vehemenſq; ſententijs. Coloſſ.2 n.16.17.18.
Deus eſt, qui per illuſtrationem internam oſtium cordis aperit verbo. Coloſſ.4.n.6. 7.& 8.
Concionatores zelo ferventes meritò vocātur Salvatores animarum. Iudę.n.237.
Quanta debeat eſſe illorum ſanctitas. Ibidē.
Aptiſsimo declaratur exemplo, quanta celeritate debeat concionator peccatoribus periclitantibus inclamare.n.247.248.

Concupiſcentia.

TRes concupiſcentiæ motus: ſuggeſtio, delectatio, atq; cōſenſus.Iac.1.n.86.
Concupiſcentia tantùm abeſt à culpa, ut ſit potiùs agonis, & victorię ſeges.n.87.
Delectatio quid differat à perfecto, deliberatoq; conſenſu.n.88.89.90.

Conſcientia.

PArs ſupplicij eſt, horribilis conceptus pavor impendentis ſupplicij. Deut.32. num.212.213.
Bona conſcientia excitat orandi fiduciam. Iſai.38.n.30.
Ipſa fiducia bonę conſcientię nomine exprimitur.num.33.
Conſcientia peccati, ob oculos poſiti, ſatis eſt ad afferendam mortem. Nahum.1. num.109.
Timida res eſt nequitia, proprio teſte condemnata. Malach.3.n.28.
Pleriq; peccatores uſq; eò occalluerunt, de doluerunt(q;), ut conſcientiam cauteriatam habeant. Epheſ.4.n.28.
Omne malum, aut timore, aut pudore natura perfudit. Epheſ.5.n.14.

Conſilium.

EST aliquid faciendi, non faciendivé excogitata ratio. Epheſ.1.n 41.
Vt quiſq; prudentiſsimus eſt, ita alios libentiſsimè conſulit·Deut 32.n.225.
Nihil agendum ſine conſilio: ſed primarius conſiliarius adhibendus eſt Deus. Ibidē.
Nihil tam adverſum conſilio, quàm voluptas.n.231.
Cōſilium Rex eſt ipſorum Regum. Ibidem
Secundę res tenebras menti offundūt ad capiendum conſilium. Nahum.1. n.159.160.
In Deum deliberatio, aut conſultatio cadere non poteſt. Epheſ.1.n 41.
Conſilium Dei, idem eſt, ac ratum, fixumq; iudicium. Ibidem.
In lingua Sancta eadem vox ſignificat conſilium, & ſecretum num.42.

Conſortia improborum.

IMprobi inter ſe plectuntur velut ſpinæ ad pungendum, & exulcerandum: ſed brevi uno incendio cremabuntur. Nahum.1.num.151.152.153.

Conſuetudo.

DEdiſcit animus ſerò, quod didicit diu. Deut.32.num.239.
Vix mutatur conſuetudo, quę cum lacte imbibitur.num.240.

Contentio.

COntētiones in Sacra Scriptura cum invidia, & iracundia plerunq; iunguntur. Iaco.3.n.87.
Periculum eſt, ne cōtentioſi, pro tuenda exiſtimatione, deſerant veritatem. num.88. & num.100.
Contentio, atq; diſſenſio à Deo pacis eſſe nō poteſt.num.89.
Lites vocantur verborum concertationes. Iaco.4.num.4.& 5.
Si intercedat aliqua contentio, pax Chriſti palmam ferat. Coloſſ.3.n.30.31.

Contumeliæ.

COntumelias illatas à Semei vocat David flagella Dei. Iſai.38.n.233.234.
Quando patimur ab alijs iniurias, debemus eas ſuſcipere, tāquam de manu Dei iuſtè iudicantis num.237.
Contumelioſum verbū vehementiſsimè animum vrit. Iaco.3.n.24.25.& 45.
Vocatur lues celeriter necans.n.63.
Ex modeſtia, qua uſus eſt Michael adverſus diabolum, frenum inijcitur contumelioſis. Iudę.n.141.142.

Cor.

PLacet Deo cor ſimplex, verum, ac perfectum. Iſai.38.n 42.& 43.

Digitized by Google

Deteſtatur duplices corde.n.43.& 44.
Nulla victima Deo gratior corde. Malach. 1.n.52.
Cor defodiunt avari, cum auro.Iaco.5.n.7.

Creaturæ.

CReaturæ inſenſibiles invocantur in teſtes contra peccata.Deut.32.n.12.
Quia diuturnę cùm ſint, ſemper teſtimoniū ferre poſſunt. Ibidem.
Saxis etiam attribuitur per proſopopeiam ſenſus audiendi.n.13.
AErugo argenti, & laquearia pretioſa coarguent ſuo teſtimonio Avarorum rapacitatem.n.14.
Cœli revelabunt iniquitatem impiorū.n.15.
Parent inanimata,& molliuntur verbo Dei: homines verò ſunt cautibus ipſis duriores.n.16.& 17.
Deus, conditis iam creaturis, non vocatur Dominus, quia tales dedignatur habere ſervos.Malach.1.num.27.

Dæmon.

IN Arcano ſermone vocatur prędo ſanguinarius.Deut.32.n.154.
Execrandis ſacrificijs filiorum delectatur. n.155.
Dæmonibus ſolet uti Deus, quaſi carnificibus ad inferendam populis peſtilentiæ luem.Deut.32.n.200.201.202.203.
Dicitur ſpiritus malus per nequiſsimam voluntatem, & ſpiritus Dei per acceptam iuſtiſsimam puniendi poteſtatem.Iſa.38. n.238.
Dæmones vocantur tenebrę. Col.1.n.102.
Eripuit nos Chriſtus de poteſtate tenebrarum.n.101.103.
Dæmon dicitur tentator.Iaco.1.n.75.
An ſit in Dæmonibus vera fides ſupernaturalis. Iaco.2 à n.74.uſq; ad 78.
Dæmon formicis,id eſt, pavidis, leo eſt: leonibus, id eſt, fortibus, formica. Iaco:4. n.38.
Latrare poteſt, mordere non poteſt, niſi volentem.n.39.40.
Cur dicatur Princeps huius mundi. Epheſ. 2.n.2.
Deus huius ſęculi.n.3.
Poteſtas aeris huius. n.4.
Rector tenebrarum.Epheſ.6.n.15.
Vocatur malus, malignus, & nequiſsimus. Epheſ.6.n.48.49.
Subituri ſunt dæmones extremi iudicij aleā. Iudæ.num.84.& 85.
Damnaturis quid cōmercij eſt cum damnādis? num.85.
Qui ſint rudentes, ſive vincula, quibus dæmones conſtringuntur in inferno. Iudæ. num.90.

David.

EXimia eius ſanctitas.Iſai.38.n.82.
Pollicetur Deus, ſe propter illum beneficia collaturum in poſteros.n.81.83.

Decimæ.

DEcimarum ſolutio, etiam quoad quotam, fuit de iure divino in vetere teſtamento.Malach.3.n.41.
In omni lege Sacerdotum ſuſtentatio eſt de iure divino, & naturali.Ibidem.
Deum quaſi iaculo configit, qui ſuos miniſtros decimis defraudat.n.40.
Fruſtratur illis Deus agrorum proventus, qui decimas non ſolvunt.n.42.
Si tu nō dederis Deo decimā partem, Deus tollet à te novem partes.Ibidem.
Pollicetur Deus ubertatem ſolventibus decimas.n.45.
Avertet beſtiolas nocentes ab eorum agris. n.46.48.
Tantis eos bonis cumulabit,ut beati ab omnibus,& habeantur,& prędicentur.num. 49.50.

Demoſthenes.

EGO, inquit, tanti non emo pœnitere. Deut.32.n.231.
Prudenter dixit, civitatis animam eſſe legē. Iaco.2.num.67.

Detractio.

GRaviſsimū peccatum eſt.Iaco.4.n.49.
Detractoris lingua venenata tres lethaliter inficit flatu uno.Iaco.3.n.62.
Aſpirat honori virus aſpidum inſanabile.n. 60.& 61.
Nocumentum illatum per detractionē, vix unquam reparari poteſt.n.26.
Ipſe Deus quodammodò hæret, dum de remedio cogitat.n.27.28.
Irriſores, & detractores vocantur peſtilentes n.63.
Dei, & hominum odium incurrunt. Iacob. 4.n.50.
Qui vellicat, & rodit heroicæ virtutis opera, detrahit legi Evāgelicę.n.51.52.53.

Deus.

Deus.

VIde verb Miſericordia. Facies. Oculi.
Cur Deus vncetur Pater luminum. Iaco. 1. n. 96. 97. 98. 99.
Dei opera perfectiſsima: Hominũ verò manca, & mutila. Deut. 32. n. 29.
Vocatur Petra ob ſtabilitatem. n 30.
Eſt rupes inacceſſa ad tutandos iuſtos. à n. 34. uſq; ad 35.
Dei iudicia non ſolùm æquiſsima ſunt, ſed ipſiſsima trutina. n. 41.
Deus uſq; eò miſericors eſt, ut iudiciũ eius miſericordia iure nominetur. n. 43.
Præſtat fideliſsimè, quę promiſit. n. 46.
Divitiæ Dei ſunt eius fidelitas. n. 47.
Per nos ſtat, quo minùs interdum ſtet ille promiſsis n. 48. 49.
Dei iuſtitia temperatur benignitate. Deut. 32. n. 51.
Supplicia ſumit lance examinata, exactaq; ad perpendiculum. n. 52.
Dei unitas ſtabilitur ex Hebraiſmo frequentato ab Iſaia, ego primus, & ego noviſsimus.. Deut. 32. num. 288. 289.
Deus mira dignatione vocatur Deus David. Iſai. 38. n. 67. 68.
Vadem ſe, ac fideiuſſorem pro iuſtis interponit. Iſai. 38. n. 222. 223. 225.
Cur toties appelletur Dominus Deus exercituum. Vide verb. Exercitus.
Dei nomen ineffabile ductum ab immutabilitate. Malach. 3. n. 30.
Deus immutabilis. Iaco. 1. n. 100. 101.
Cur indita veteribus opinio, eum, qui conſpicatus eſſet Deum, ſtatim moriturum. Malach. 3. n. 66. 67.
Propéſiſsima, & benigniſsima eſt in Deo ad benemerendum de hominibus voluntas. Epheſ. 2. n. 29. 30.

Dilectio inimicorum.

QVatenus liceat gaudere, perſpecta inimici ruina. Malach. 1. n. 22.
Chariſtia erat convivium celebratum à Romanis, ad obliterandas offenſiones. Iudę. num. 176.

Diluvium.

NOeticum diluvium ob peccata maturatum fuit viginti annis. Deuter. 32. num. 271. 272.

Dimidium.

DImidium plus eſſe toto, quo ſenſu dictum ab Heſiodo. Deut. 32. n. 143.
Dimidium annorum, quod ſit in humana vita. Iſai. 38. n. 112. 113.

Divitiæ.

VIde verb. Avaritia.
Divitiarum amiſsio æquo animo toleranda. Iaco. 1. n. 59.
Inſtar floſculi ſunt. n 60. uſq; 64.
Plerunq; ex divitijs homines æſtimamus. Iaco. 2. n. 17. 18.
Vermis divitiarum, ſuperbia. Iaco. 4 n. 66.
Divites aſsiduis curarum ſtimulis exulcerantur. Iaco. 5 n. 4.
Non poſsident divitias, ſed ab illis poſsidentur. n. 5.
Familiare divitibus vitium, genio indulgere. Iaco. 5. n. 19. & 20.

Dolor de peccatis.

VIde verb. Lacrymæ.
Patrem offendiſſe, valde ſtimulat ad hunc dolorem concipiendum. Deut. 32. n. 68.
Amiſiſſe dignitatem ſponſæ, & honorẽ ſponſi turpiſsimo adulterio violaſſe. n. 175.
Recogitare prꝫteritos annos in amaritudine. Iſai. 38. n. 240.

Duplex animo.

QVI inter varias ſententias, voluntateſq; fluctuat Iaco. 1. n. 45.
Vel potiùs homò fictus, & Hypocrita, duplici corde. n. 46. & 52.
Hęc duplicitas cordis omnino dejicit fiduciam impetrandi à Deo. n 47. uſq; ad 50
Inconſtantiam, & diffideutiam parit. n. 51.

Electio divina.

DEus ſua electione dignos facit, quos eligit. Coloſſ. 1. n. 93.
Cur electio vocetur ſors. n. 93. & 94.
Gratuita vocatio ad Fidem dicitur electio. Iaco. 2. n. 70.
Chriſtiani vocantur electi. Coloſſ. 3. n. 23.
Electio ad gratiam non eſt ex prævilis meritis liberi arbitrij. Epheſ. 1. n. 15.
Sed ex ingenua, & gratuita Dei voluntate. num. 20. & 23.

Elcemo-

Eleemoſyna.

Vide verb. Sigillum.
Avaritiam in largiendis eleemoſynis ſolet Deus fame, & ſterilitate punire. Malach. 3. n. 43.
Eleemoſyna vocatur iuſtitia in ſacro ſermone. Malach. 4. n. 13.
Quàm liberaliter erogarent eleemoſynas primævi Chriſtiani. Coloſſ. 1. num. 37. 38. 39. 40.
Eleemoſyna vocatur dilectio. n. 39. 40.
Spes admovet ſtimulos ad exercendam eleemoſynam. n. 41. 43.
Eleemoſynæ comparatio cum ſemẽte. num. 44. 45.
Ex operibus miſericordiæ diſcutiendæ ſunt cauſæ in extremo iudicio. Iacob. 2. num. 46.
Miſericordes tunc miſericordiam conſequẽtur. n. 49.
Habent, quid iudici reſpondeant. n. 50.
Sine cauſa accuſant peccata, quem pauper excuſat. n. 49.
Miſericordia victrix evadit, triumphatq; de iudicio. n. 53.
Iudicium præponderatur miſericordia. numer. 56.
Miſericordes mala morte perire non poſſunt. n. 57. & 58.
Eleemoſynis peccata redimuntur. n. 58.
Induenda ſunt Chriſtiano viſcera miſericordiæ, quę concutiantur viſa pauperum miſeria. Coloſſ. 3. num. 23. 24. 25. 26.

Evangelium.

Vocatur Evangelium Pacis, Regni, gratiæ, & gloriæ. Epheſ. 2. n. 60.
Cur vocetur à Paulo verbum veritatis. Coloſſ. 1. n. 48. 49.
Toto orbe promulgandum Evangelium ante conſummationem mundi. n. 51. 53.
Hyperbolicè de ſuo tempore loquutus eſt Paulus. n. 51. 54.
Evangelium replere, quid ſit. Coloſſ. 1. numer. 167.
Dicitur lex libertatis, quia liberat nos à peccatis. Iaco. 1. n. 137. 138.
Et à ſervitute, & terrore legis. numer. 139. 140. 141.
Cur vocetur lex regalis. Iacob. 2. num. 33. 34. 35.
Lex Evangelica in die iudicij ſententia percellet tranſgreſſores. n. 44. 46. 47.
Cur Evangelizandi verbum in lingua ſancta originem ducat à carne. Epheſ. 2. numer. 60.
Semen eſt doctrina Evãgelica. Epheſ. 5. numer. 7.

Sacroſancta Eucharistia.

AE Grotarunt, & obierunt multi ob indignam ſuſceptionem. Iſai. 38. n. 10.
Menſa Propoſitionis adumbratur. Malach. 1. n. 34.
Offertur Deo ab ortu Solis vſq; ad occaſum. n. 55. 56.
Eſt mundiſsima oblatio, quæ nullis offerentium ſordibus inquinari poteſt. n. 57.
Suaviſsimis ſuffitur odoribus. n. 58.
Summo honore afficit Deum. n. 59.
Eſt ſacrificium unum, & multa. Malach. 3. num. 23.
Longè acceptius illis, quę obtulerunt Patriarchæ. numer. 25.

Eutrapelia.

Inter virtutes numeratur. Epheſ. 5. num. 1.
Conſtituit modum convenientem in honeſtis ludis, & iocis. Ibidem.
Adductus arcus interdum laxandus, ne aſsidua contentione frangatur. n. 2.
Dicteria iocoſa, parcè uſurpata ad honeſtam recreationẽ, omni vacant culpa. Ibidem.
Mediũ virtutis tenet Eutrapelia inter ſcurrilitatem, & ruſticitatem. numer. 3.

Exercitus.

CVR Deus appelletur toties Dominus Sabaot, id eſt, exercituum, ſive virtutum. Nahum. 2. n. 103. & 107.
Ad incutiendum mortalibus terrorem tanti numinis. n. 115.
Primus exercitus Dei eſt Angelorum. numer. 108.
Innumerabilis horum militum multitudo, incredibile robur. n. 108. 109.
Promptiſsimè, ac velociſsimè exequuntur iuſſa ducis. n. 110.
Secundus exercitus eſt Solis, Lunæ, aſtrorum, & impreſsionum ignitarum. n. 112.
Deſcribitur hæc acies inſtructa. n. 113.
Fulmina, venti, nix, & grando nomen dederunt huic militiæ. n. 114.
Tertius exercitus eſt hominum Deo militantium, num. 115.

Facies.

FAciem revereri in iudicãdo, ſeverè prohibitum. Malach. 2.num. 58.

Facies Dei.

FAciem abſcondere Deum, initium eſt omnis calamitatis. Deut. 32. n.166.167.
Cõtrà omnis proſperitas ex benigno Dei vultu, tanquam ex fonte manat. n.168.
Avertit Deus faciem, cùm punit, ne aſpectu flectatur ad miſericordiam. n.169.
Sæpe etiam faciem avertit á peccatis, ne ea cogatur punire. Nahum. 1.n.66.67.68.

Fides.

VIde verb. Abraham.
Fides eſt Dei donum. Epheſ. 2. num. 32.
Probitas vitæ diſponit ad accipiendam doctrinam fidei. Coloſſ. 1.n.85.
Impoſsibile eſt placere Deo ſine fide. Iaco. 1.n.126.
Lumen fidei non eſt ingenitum, ſed infitũ. n.130.
Fides ſine operibus inanis eſt ad ſalutem obtinendam. Iaco. 2.n.59.& 60.
Fides caritate deſtituta vera fides eſt. n.62.
Caritas eſt quaſi anima, & vita fidei. num. 63.
Mors fidei eſt ſeparatio caritatis. n.64.
Amiſſa per peccatum gratia, & caritate, manet mortua fides. n.66.67.
Bonis operib⁹ teſtatior fit Gentilibus. n.70.
Summum eſt periculum, ne, qui bona opera deſerit, deſerat etiam fidem. n.72.
Fides peccatoris quid differat á dæmonum fide. n.78.
Fides reſurrectionis Chriſti compendiaria ſumma eſt, cõplectens Divinitatis, & Humanitatis articulos. Coloſſ. 2. num. 51. 52.& 53.
Per fidem ideo iuſtificari dicimur, quia eſt humanę ſalutis initium. Epheſ. 2. numer. 31.
Fide tanquam ſcuto dæmoni obiecto, omnes illius petitiones eluduntur. Epheſ. 6.numer. 45.46.

Fiducia.

TRibuit orationi vim impetrandi. Iaco. 1.num. 34.
Eam ſæpe à nobis exigit Deus. numer. 35. 36.
Egregia de hoc Cypriani ſententia. numer. 38.
Paterno Dei amore vehementer excitatur. num. 39.& 40.
Stabiliendum cor, ne hæſitet. numer. 41. 44.
Nihil æquè impedit precandi fiduciam, ac mala conſcientia. n.47.
Valde exacerbat Deum diffidentia. Iudę. n.72.

Filius.

VIde verb. Pater.
Solent filij referre parentum mores. Deut. 32.n.239.240.
Exleges vocantur filij diaboli. Nahum. 1. num. 215.
Filij bene morati inſiſtunt viam notatam parentum veſtigijs. Malach. 2.n.53.
Quatenus debeant filij obedire parentibus. Coloſſ. 3.n.42.
Filij contumaciæ dicuntur à Baſilio filij diaboli. Epheſ. 2.n.6.
Cur dicamur omnes natura filij iræ. n.9.
Cain fuit primogenitus diaboli. Iudæ. num. 162. 163. 164.

Filius Dei adoptivus.

VIde verb Iuſti.
Iuſti ſub lege ſcripta, verè erant filij. Deut. 32.n.54.
Merito Chriſti donabatur illis gratia iuſtificans. n.55.
Non tamen habebant ſtatum filiorum. num. 56.
Sub lege timoris, tanquã ſub Pædagogo ſerviebant. Ibidem.
Acerbiſsimum dolorem inurit Deo iniuria à filijs illata. Deuter. 32. numer. 68. 163. & 164.
Spiritu filiorum agi, quid ſit. Coloſſen. 1. num. 26.
Cur vocentur Filij lucis. Coloſſ. 1.n.97.
Voluntariè geniti ſunt à Patre luminum. Iaco. 1.n.102.
Principatum obtinent inter viſibiles creaturas. num. 104.
Vita filiorum Dei latet mortalium oculos. Coloſſ. 3.n.6.& 7.
Hæc adoptio non ſolùm tribuit ius ad paternam hæreditatem, ſed conſortium etiã naturæ divinæ. Epheſ. 1. numer. 16.

Nihil

Nihil hac dignitate ſublimius. Ibidem.
Præferenda Maternitati Beatiſsimę Virginis, ſi inter ſe præcisè compararentur. Ibidem.
Filius naturalis Dei promeruit iuſtis ſuo ſanguine adoptionem filiorum.n.17.
Hęc adoptio perficitur in lavacro regenerationis.n.18.
Aqua Baptiſmi comparatur utero Beatiſsimæ Virginis.Ibidem.
Adoptati ſunt iuſti ex ſpontanea, & gratuita Dei voluntate. Epheſ.1. num.20. & 23.
Maximè relucet in hac adoptione gloria Dei.n.24.
Deo competit Principatus agnationis in latiſsimam Angelorum, hominumque familiam. Epheſ.3.num.45.

Flagella Dei.

CAſtigat iuſtos Deus, non ad interitũ, ſed ad emendationem. Iſai.38.n.250.
Corripit omnem filium. Naturalis etſi fuit ſine peccato, non tamen ſine flagello. num.251.
Adulterious filius eſt, quem Deus non caſtigat. Tunc magis iraſcitur Deus, cùm non iraſcitur.n.252.
Quid de hac doctrina ſcripſerit Seneca. n.253.
Gladius divinæ Iuſtitiæ ſolet eſſe Impius, ad corripiendos paternè iuſtos. Iſai.38. n.232.
Et contumeliæ ab improbis illatę.num.233. 234.
Imò & ipſe dæmon.n.238.
Admirabile exemplum dedit nobis Chriſtus.n.236.237.
Supra modum Deus excandeſcit, cùm caſtigationem differt. Nahum.1. num.42. 43.44.& 45.

Flores.

FLoribus comparatur noſtra vita. Iſaię. 38.num.179.
Quę ſpectatiſsimè florent, celerrimè marceſcunt.Iaco.1.n.61.
Florent peccatores ad tempus, pereunt in æterhum.numer.63.

Fortitudo.

EGregia eſt fortitudo, iræ victoria. Nahum.1. num.56.57.58.
Spiritus Sanctus obarmat fidelium pectora dono fortitudinis adverſus hoſtiles impetus.Coloſſ.1.n.87.
Non ſunt metiendæ vires, quas in Sanctis obſtupeſcimus, ex ipſorum imbecillitate, ſed ex divina, qua fulciuntur, virtute. num.88.
Ea roborati, omnia ſive ſupera, ſive inſera, ad certamen provocant.n.89.
Eorum fortitudo glorioſè illuſtrat divinam omnipotentiam.n.90.
In medijs cruciatibus gaudent, ac triũphāt. n.91.92.
Stimulantur quidem cruciatibus, ſed eos opprimunt fortitudine. Iaco.1.nnm.17. 18.
Laborum tolerantia, tanquam certiſsimus index, prodit latentem animi firmitudinem.n.15.16.
Cur tantopere celebretur Scævolæ fortitudo.Iaco.5.n.47.
Plus ferendo ignem, quàm feriendo Regem fuit conſecutus.n.48.
Chriſti patientis exemplum Martyres robo rabat in ſupplicijs. num.49.& 50.

Gaudium.

VIde verb.Pax.
Ex ſpe redundat ſolidum gaudium. Iſa.38.n.35.& 36.
Effuſum gaudium attulit ſæpe repentinam mortem.Iſai.38.n.174.175.
Chriſti verba ſunt, nunquam lęti ſitis, niſi cùm fratrem veſtrum videritis in charitate. Epheſ.5.num.3.

Genus.

INeſt in nativa origine magna vis ad formandos mores. Deuter.32. num.239. 240.
Generis poſteritatem propagare, beneficij loco ductum. Nahum.1.num.184.

Gladius.

GLadium ultorem exacuit Deus, ut feriat: extergit, ut percellat horrore. Deut.32.n.302.303.
Gladius vagina vacuus, inſigne iudicij eſt. n.304.
Dicitur inebriari ſanguine, cùm magna editur carnificina.n.307.
Et devorare carnes. Deut.32.n.311.

Digitized by Google

Gladius divinę iuſtitię ſolet eſſe impius, ad puniendos paternè iuſtos. Iſaię.38.num. 232.
Gladius ſpiritus, id eſt, verbum Dei.Epheſ. 6.num.54.55.56.

Gloria Dei.

MAniſeſtatio divinę gloriæ fuit finis molitionis mundi. Iſai.38. num.86.
Qui de dono Dei gloriam ſibi quęrit, ſimilis eſt diabolo, qui divinam gloriam furari voluit. Iacob.1.num.95.

Gloria Beatorum.

VIde verb.Beatitudo.
Cur corona nominetur. Iaco.1.n.68.
Eſt corona vitę, id eſt, immarceſcibilis, ac perpetuò virens.n.70.& 71.
Superat humanum captum opulenta illa hæreditas parata filijs.Epheſ.1.num.73. 74.75.

Gratia.

VIde verb.Iuſtificatio, & verb.Sigillũ.
Paulus in ſalutationibus Gratiam prætulit Paci.Coloſſ.1.n.22.
Sed pax ipſa fructus eſt uberrimus gratiæ. n.23.
Gratiæ plenitudo, quàm diſpar in Chriſto, & in alijs.Coloſſ. 1.n.138.
Gratuitum Dei beneplacitum eſt fons perennis omnis gratiæ.n.139.
Bonum Gratiæ excellentius eſt, quàm bonum naturæ totius Vniverſi. Iacob.1. num.104.
Quomodò iuſti dicantur repleti divinitate. Coloſſ.2.n.40.
Infundit illis Deus gratiæ donum, quo verè gratioſi, & interna pulcritudine formoſiſsimi redduntur. Epheſ.1.n.25.
Tam gratus fuit Chriſtus Patri, ut ſua gratia nobis meruerit omnem gratiã. n.26.
Gratia eſt fons aquę ſalientis in vitam æternam.Epheſ.1.n.64.
Magis propriè dicitur arra, quàm pignus. n.63.
Virtute valet tantum, quantum ipſa gloria. n.64.
Quo ſenſu pleriq; Theologi aſſeruerint gratiam creari in anima. Epheſ.1.n.80. & c. 2.n.34.& 35.

Gratitudo.

VIde verb. Ingratitudo, & verb. Beneficia.
Reperitur etiam in feris. Deut.32.n.66.
Aſpidis gratitudo mirabilis. Ibidem.
Gratitudo Ezechiæ.Iſai.38.n.108.
Refricanda memoria præteritorum peccatorum ad concipiendam gratitudinem.Coloſſ.1.n.144 145.Epheſ.2.n.37.& 40.
Gratitudo conſervat accepta beneficia. Iaco.2.n.72.& c.5.n.62.
Nihil melius, aut animo geritur, aut ore promitur, quàm *Deo gratias*. Iaco.5.n.62.
Dum pro acceptis beneficijs nos Deo gratos exhibemus, locum in nobis facimus gratiæ uberiori. Coloſſen.2. numer.29. & 30.

Gula.

DEI oblivionem, & contemptum parit. Deuter.32. num.141.143.144. 145.146.
Monſtrum eſt libido ſine gula. Iacob.3. num.92.
Proprium divitum vitium, genio indulgere, abdomen farcire. Iacob.5. numer.20. & 21.
Impij tanquam victimæ aris deſtinatæ, convivijs ſaginantur.n.24.& 25.
Animalis homo ventri deditus. Iudæ. num. 215.216.

Homo.

CVr dicatur Habitator quietis. Iſai.38. à n.145.uſq; ad 149.
Homo bulla.Iſai.38.n.182.183.184.
Vera amicitia intercedit inter hominem, & Deum.Iaco.2.n.97.98.
Summa dignitas hominis, fuiſſe conditum ad imaginem Dei.Iaco.3.n.67.
Quid invenerit diſcriminis Baſilius inter imaginem, & ſimilitudinem.n.68.
Vnus, atque idem eſt utriuſque vocis ſignificatus. à num.70. uſque ad 74.

Humilitas.

NON abhorret ab humilitate Sanctorum, refricare memoriam bonorum operum, quę geſſerunt, ut ſe excitent ad fiduciam. Iſai.38.à num. 30.uſq; ad 33
Exaudit Deus humilium preces. Iſaiæ.38. num.196.

Hanc humilitatem prę ſe tulit Elias, orando notabili habitu corporis. num. 199. 200.
Humilitas Pauli in attribuenda Deo vocatione ſua ad Apoſtolatum·Coloſſ.1.num. 9.10.& 11.
Peccatorum prǽteritorum recordatio iuvat humilitatem.Coloſſ.1.n.144.145.
Agnoſcunt Sancti in ſe dona divina ſine iactura humilitatis.n.177.& 180.
Ex affectu humilitatis debemus nos adiungere hominibus infimę ſortis. Iacob. 1. n.56.
Humilitatis eſt, agnoſcere omnia bona noſtra fluxiſſe à Deo.n.94 95.
Debitum, & ſubinde promiſſum humilitati pręmium, exaltatio. Iacob.4. num.46. & 47.
Propterea Chriſtus tam altè aſcendit, quia tam imè deſcendit.Epheſ.4.n.17.
Humilitas ficta, ſuperbia eſt.Iaco 4 n.48.
Maiorum ruina in humilitate nos continet. Iudæ.num.10.

Ignominia.

PVblica ignominia ſolet Deus occulta punire peccata.Nahum.3.num.21.

Incarnatio Verbi Divini.

VIde verb. Chriſtus, & verb. Myſterium, & verb. Amor Dei.

Inconſtantia.

FLuctus ſunt ſignificantiſſimum inconſtantiæ ſymbolum.Iaco.1.n.42.
Vide verb. Duplex animo.

Infans.

TEnera infantium ætas vel ipſas feras ad miſerationem commovet. Nah.3.n.31.
Leo, niſi extrema fame enectus, nunquam attingit infantes. Ibidem.
Lupa aluit Romulum:Cyro canis ubera prębuit.num.32.
Delphini mirus amor in puerum.n.33.
Ad ſaxa allidere infantes, extremæ crudelitatis eſt. num.34.35.

Infernus.

INfernus eſt mors ſecunda.Iudæ.n.181.
Damnatorum confuſio gravior illis eſt ipſis flammis.Nahum.1.n.110.
Temporaria ſupplicia vocantur illa, ſi cõferantur cum cruciatibus æternis.n 116.
Quomodò toleranda eſt pœna, quę reprobat, ſi ferri non poteſt ira, quę purgat? num.117.
Ibi etiam relucet miſericordia, cùm puniantur damnati citra condignum. Iacob.2. num.48.
Cur infernus vocetur Abyſſus. Epheſ. 4. num.4.
Ignis inferni urit quidem vehementiſsimè, ſed non lucet. Iudæ.n.88.
Radiat ſubobſcurum quiddam, & ſubfuſcũ, ad horribilia ſpectra per caliginem diſpicienda.n.89.
Quæ ſint catenæ, quibus dæmones conſtricti tenentur in inferno.num.90.

Ingenium.

INgenij curioſitas frenanda. Iſaiæ.38. num.9.

Ingratitudo.

INgratorum genera enumerat Seneca. Deut.32.n.65.
Cur prætermittat eum, qui beneficia iniurijs rependit. Ibidem.
Deteſtanda ingratitudo hominis erga Deũ creatorem. Deut.32.n.158.
Horribilior erga Deum Redemptorẽ, acerbiſsimis doloribus crucis parturientem nos.n.159.160.161.
Iuſtiſsimus Dei dolor ex hominum ingratitudine conceptus. Malach.1.n.10.
Ingratitudo eſt ventus urens, ſiccans ſibi fontem pietatis.Coloſſ.2.n.30.

Invidia.

VIde verb. Zelus.
Secum affert indignationem, & amaritudinem.Iaco.3.n.80.&.81.
Invidentis eſt carnifex aſsiduus, atq; adeò æquiſsimus n 82.
Capitale, & implacabile concipit odium contra invidioſum.num.83.& Deut.32. n.154.
Fecit invidia, ut mundi tota eſſet anguſta duobus Fratribus latitudo Iaco. 3. num.83.
Infantes etiam lactentes ſtimulat.Ibidem.
Invidiæ tabes oſſa depaſcit.Iaco.4. n. 10.
Avidos occidit Invidia.n.11.
Negat Ariſtoteles in Deum cadere poſſe invidiam. Deut.32.n.147.

Quatenus dicatur Deus zelare, & invidere. n. 148. 149. & Iacob. 4. n. 23. & 25.
Invidi ſunt Amantes. Deut. 32. n. 179.
Vbi deſpici ſe vident, alterum beneficijs cu mulaut, ut rivalis invidia tabeſcat. Ibid.

Inviſibilis.

EST appoſitum Deo maximè proprium. Coloſ. 1. n. 114.
Cur dicatur amictus lumine, & abditus tenebris. Ibid.
Seraphinos ſcripſit Dionyſius aſsidere ad valvas Deitatis. n. 115.
Oculos ſuos, faciemque obtegere, aſſeruit Chryſoſtomus. Ibidem.

Ioannes Baptiſta.

ANgelus vocatur. Malach. 3. num. 1. & 2.
Plerique exiſtimarunt, eum eſſe natura Angelum. num. 4.
Refellitur hic error. Ibid.
Tranſgreſſus eſt Angelicam ſanctitatem: & quiſquis Ioanne plus eſt, non tantùm homo, ſed & Deus eſt. n. 5.
Primus poſt Mariam poſitus in ordine Seraphinorum, loco Luciferi. Ibidem.
Pręcurſoris officio fungens paravit Chriſto viam. n. 6. 7. & 8.
Elias fuit ſpiritu, virtute, & miniſterio. Malach. 4. n. 30. 31.

Iracundia.

EST furor brevis. Nahum. 1. n. 35.
Cęcat oculos mentis, & omne animi lumen extinguit. Epheſ. 4. n. 37. 38.
Eadem vox Hebraica furorem ſignificat, & venenum. Deu. 32. n 211.
Ira eſt appetitio doloris vicisſim adverſario inferendi. Nahum. 1. n. 34.
Furor fit lęſa ſępius patientia. n. 35.
Iracundiam cohibere, eximia eſt fortitudo. n. 56. 57. 58.
Iracundia exprimitur igne. n. 112. 113.
Iratorum oculi flammas eiaculantur. Nah. 2. n. 53.
Tardè effundenda iracũdia. Iaco. 1. n. 119.
Egregium Athenodori monitum. n. 120.
Aureum Architæ dictum. n. 121.
Theodoſius tum propinr erat venię, cùm fuiſſet commotio maior iracundię. Ibidem.
Fatui eſt non cohibere iracundiam. n. 122.
Maximum remedium eſt irę, mora. n. 123.
Magnum irritamentum eſt iracundia ad divinam legem violandam. n. 124. 125.
Inſtar viperei fœtus matris viſcera diſrumpit. Iaco. 3. n. 43.
Nonnulli prę iracundia ſemetipſos dentibus diſcerpſerunt. n. 44.
Iracundia vocatur amaritudo. Iaco. 3. n. 84. 85. 86.
Laudanda ſæpe eſt iracundia, quę non prævenit, ſed ſubſequitur rationis iudicium. Epheſ. 4. n. 34.
Ira ex zelo iuſtitiæ deliberatè cõcepta, quaſi cos exacuit fortitudinem. n. 34. & 35.
Ira ex zelo imperata, propriè cadebat in Chriſtum. n. 36.
Deponenda citò eſt irati perſona invitè ſuſcepta ad punienda flagitia. n. 39. & 40.

Ira Dei.

VIde verb. Zelus, & verb. Supplicium.
Ira non cadit in Deum. Nahum. 1. n. 34. Epheſ. 4. n. 36.
Iracundia Dei, quaſi igneus torrens æris liquefacti. Deut. 32. n. 187.
Quaſi vinum merum, ex peccatis in torculari calcatis, expreſſum. Deut. 32 n. 309.
Ira Dei eſt delinquentium pœna. Nahum. 1. n. 34.
Iratus Deus innoxios æquè, ac noxios contrucidat. Nahum. 1. n. 38. 75 & 81.
Tunc maximè iraſcitur, cùm iram in poſterum reſervat. à n. 39 uſq; 45.
Nuſquam maiorem fortitudinem oſtendit Deus, quàm cùm comprimit iracundiam ſuam iuſtè conceptam. Nahum. 1. à n. 60. uſq; ad 70.
Detrectat interdum hoc certamen, ne aliquando clementia ab iracundia vincatur. n. 66. 67.
Dat ſępe manus divina miſericordia iuſtæ iracundiæ. n. 69.
Irati Dei vultum, quis poterit ſuſtinere? Nahum. 1. n. 106. 107. 108.
Cautes, & ſilices iracundiæ divinæ ardore tabeſcunt. n. 112. 113.
Stillæ ſunt ſupplicia temporaria: diluvium huius iræ, cruciatus æterni. num. 115. 116. 117.
Vinum divinæ iracundiæ ſtupore percellit. Nahum. 2. n. 49. 50. 51.
Ira Dei eſt, non intelligere delicta. Malach. 1. n. 33.

Iudicare.

IVdicare ſecundum faciem, eſt externa dumtaxat ſpecie merita hominum metiri. Iaco. 2. n. 15.

Sæpe quod hominibus altum eſt, abominatio eſt ante Deum. Ibidem.

Neminem æſtimamus ex eo, quod eſt. n. 18.

Pauper probus improbo diviti præferendus. n. 17.

Qui iudicat proximum, arrogat ſibi, quod proprium eſt Dei. Iaco. 4. num. 56.

Iudicium extremum.

VOcatur meritò in Scriptura dies magnus, extremi iudicij dies. Iudæ. n. 79

Dicitur item dies Domini. num. 80. Et dies Chriſti. n. 81.

Per Antonomaſiam, cùm dicitur *ille dies*, etiam nulla eius mentione facta, Iudicij dies intelligitur. n. 83.

Opponitur diei Humano. n. 82.

Prænunciatus eſt ab Enoch, initio naſcentis mundi. Iudæ n. 202.

Adveniet Iudex Chriſtus nõ ſolùm vallatus Sanctorum millibus, ſed omnium etiam cœleſtium ſpirituum corona ſtipatus. num. 203.

Apoſtoli, & Apoſtolici viri futuri ſunt ſupremi Iudicis velut Aſſeſſores. n. 204

Sancti omnes Iudicio approbationis, & comparationis damnabunt impios. n. 205.

Deus ſingulorum culpas accuratè deſcribit. Deut. 32 n 250.

Sigillo ſuo obſignat, ac recondit, ut opportuno ſupplicij tempore promatur. n. 252.

Hi libri palàm recitabuntur in Iudicio. n 251.

Hi ſunt theſauri divinę Iuſtitiæ. n. 253.

Nemo irati Iudicis vultum ſuſtinebit. Nah. 1. n. 106. 107.

Quid poterit Maieſtas eius iudicatura, cui' tantùm potuit humilitas iudicanda? n. 108.

Peccati fæditas ob oculos clarè poſita, ſatis eſt ad afferendam mortem. n. 109.

Ipſi Angeli obſtupeſcent Iudicis ſeveritatẽ. Nahum. 2 n. 111.

Non modò erit iudex, ſed etiam teſtis. Malach. 3. n. 27.

Ipſas convincet, ſine ulla ſermonis prolixitate, conſcientias. n. 28.

Acutiſsimo ſenſu eſt; audit in corde cogitantis, quod non audit vel ipſe, qui cogitat. Ibidem.

Teſtis velox eſt, quamvis moras nectere videatur. n. 29.

Tunc apparebit, quid interſit inter iuſtum, & impium. n. 82.

Succenſa erit illa dies, quaſi caminus. Mala. 4. n. 1.

Quàm vehemens erit conflagrationis ignis. n. 1. 2. & 3.

An ſit anteceſſurus Iudicis adventum. n. 4.

Corripiet impios quaſi ſtipulam, ſed non abſumet. n. 6.

Erit extremus ille dies ſplendidiſsimus iuſtis, impijs verò obſcuriſsimus. n. 9.

Hos terrebit, illos hilarabit. n. 10. 11. & 12.

Sol obſcuratus atrociſsimum portendit ſupplicium. Malach. 4. n. 10.

Sunt, qui aſſerant, ſolem tunc extinguendum, quia in fulgentiſsimos Chriſti radios incurret. n. 12.

Chriſtus, ut Sol iuſtitiæ ſplendidiſsimus, abdita omnia patefaciet. n. 15.

Tunc iuſti triumphantes calcabunt colla impiorum. n 19. & 21.

Divinam legem exactiſsimè ſervet, qui cupit illius diei calamitates effugere. n. 22

Per ipſam legem iudicandi ſumus. Iacob. 2. n. 44 45.

Lex ipſa ſententiam proferet in tranſgreſſores. n. 47.

Cur ex ſolis operibus miſericordiæ tunc cauſæ diſcutiantur. n. 46.

Miſericordes tunc miſericordiam conſequẽtur. n. 49.

Habebunt, quid Deo iudicanti reſpondeãt. n. 50.

Iudicium ſine miſericordia fiet illi, qui non ſecit miſericordiam. n. 48. & 51.

Miſericordia contendens cum iudicio, victrix evadit, illiq; penè inſultat. num. 52. 53. & 54.

Sententia iudicaturi in poteſtate ponitur iudicandi. n. 53.

Cur intonarent Apoſtoli, inſtare iam iudicij diem. Iaco. 5. n. 35. 36.

In quo quemque invenerit ſuus noviſsimus dies, in hoc eum Iudiciũ comprehendet. n. 37.

Citò adveniet particularis iudicij dies mihi conſtituta, ex qua pendet deciſio meæ cauſæ in iudicio univerſali. n. 38.

Imparatum inveniet ille dies, quem invenerit imparatũ ſuæ vitæ ultimus dies. Ibidẽ.

Dæmones tunc iudicandi ſunt, & damnationis æternæ ſententia feriendi. Iudæ. n. 84. & 85.

Iuramentum.

CVr ſoleat Deus ea, quę pollicetur, aut minatur, iure iurando confirmare. Deut. 32. n. 295. 296.
Manum in cœlum levare, ritus iurantis eſt. num. 297.
Qua formula utatur Deus in iure iurando. num. 298.
Quam vim habeat particula, Si, poſt verba iurandi. num. 299. 300. 301.
Finis doctrinę arduę, ac perneceſſarię ſtabiliendę, iuſtam facit uſurpationem iuramenti. Coloſ. 1. n. 31.
Iuramentum, ſi debitę conditiones adſint, actus eſt meritorius. Iaco. 5. n. 53.
Iurarunt ſæpe Apoſtoli, imò & ipſe Chriſtus. n. 54.
Si uſurpetur ſine neceſsitate, periculum eſt irreverentiæ. n. 56.
Paſsim iurando verum, aliquando iurabitur falſum. n. 57.
Falſa iuratio exitioſa eſt; vera periculoſa; nulla iuratio ſecura. num. 58.

Iuſti.

VIde verb. Filij, & verb. Flagella.
Confugiunt ad Deum, tanquam ad inaceſſam rupem. Deut. 32. n. 31.
Ab hoſtilibus incurſionibus ibi ſunt tutiſsimi. n. 32.
Nunquam illis deerit cibus, & potus n. 33.
Sunt iuſti ſors, & pars Dei: imò & pretioſiſſima eius monilia. Deut. 32. n. 101.
Deus viciſsim eſt hæreditas, & pars iuſtorum. n. 102.
Quid ergo deeſt, cui ſummum bonum, bonum eſt? n. 104.
Prębet illis neceſſaria ad victum, mirabili providentia. n. 108.
Cuſtodit eos, quaſi pupillam oculi. n. 110.
portat eos in brachijs ſuis. n 112. 113. 115.
Rerum omnium conditor, Deus iuſtorum dici, & hoc quaſi cognomine compellari, gloriatur. Iſai. 38. n. 67. & 68.
Sic Deus honorat eos, ut propter unum iuſtum multi peccatores liberentur. Iſa. 38. n. 81. 82. 83. 84.
Tanti eos æſtimat, ut iuſtorum merita ęquare videatur ſuæ bonitati. n. 85.
Opponit ſe tanquam ſcutum, ut repellat petitiones in iuſtum coniectas. Nahum. 1. n. 121. 122.
Cognoſcere Deum iuſtos, eſt eos proſperare. n. 126. 127.
Eripit iuſtos Deus è pręſentiſsimis periculis. Nahum 2. n. 87.
Iuſtis providentiſsimè conſulit Deus, dum punit impios, Malach. 3. n. 81 & 82.
Verè iuſti ſunt Reges. Coloſſ. 1. à n. 106. uſq; ad 109.
Quid contineatur Regia hac dignitate iuſtorum n 108. 109.
Quomodò dicantur irreprehenſibiles, & immaculati coram Deo. Coloſſ. 1. num. 149. 152.
Non ſolùm ſibi mereri, ſed ſuis bonis operibus alios etiã iuvare poſſunt. n. 157. 158.
Tunc vel maximè exaltantur iuſti, cùm calcantium veſtigijs ſubſternuntur. Iaco. 1. n. 54.
Coronari nolunt in hac vita, num. 72.
Virorem, & fructus trahunt iuſti ex radice, ſcilicet Chriſto. Coloſſ. 2. n. 25. & 26.
Iuſti vitæ ſplendore coruſcantes produnt, atq; convincunt opera tenebrarũ. Epheſ. 5. num. 12. 13. 17. 25. & 27.

Iuſtificatio impij.

RElucet in ea infinita miſericordia Dei, qui fædiſsimam animam mundat, & aſſumit ſibi in ſponſam. Deut. 32. n. 106.
Non fit ex meritis. n. 107.
Summæ Deo voluptati eſt. Ibidem.
Iuſtificationis initium eſt à Deo vocante. Malach. 3. n. 35. 36. 38.
Conglaciant corda, rigente gelu, niſi Sol iuſtitiæ luce, & calore glaciem ſolvat. n. 37.
Liberè tamen homo conſentit inſpirationi Divinæ. n 38.
Damnatus ad mortem peccator, ſubitò ex tenebroſo carcere ad regale ſolium evehitur. Coloſſ. 1 n. 105. 106.
Quid conferat Reſurrectio Chriſti iuſtificationi noſtræ. Coloſſ. 2. n. 52. 53.
Immortales gratias debet agere Deo tali affectus beneficio. Epheſ. 1. n. 7.
Chriſtus cauſa meritoria totius noſtrę iuſtificationis. n. 8.
Iuſtificatio eſt benedictio illa, qua omnes gentes erant in Chriſto benedicendæ. n. 9. 10. & 11.
Sæpe dicitur Deus implere gratia, quos iuſtificat. Epheſ. 1. n. 25. & Coloſſ. 1. n. 138.
Mirabilior eſt Deus in reparando, & glorificando homine, quàm in hac rerum univerſitate condenda. Epheſ. 1. num. 24. & num. 78.
Elucet in iuſtificatione impij tanta divinæ omnipotentiæ vis, ut non ſit inferior illa,

Digitized by Google

qua Chriſtũ à mortuis excitavit. Epheſ. 1, num.76.
Maius miraculum eſt, de ſententia Gregorij, peccatorem convertere, quàm carne mortuum excitare.n.77.
Videlicet præfractè obluctatur ſæpe Peccator Deo vocanti.n.79.
Totum iuſtificationis negocium enucleatè exponitur ab Apoſtolo. Epheſ.2.n.31.
Iuſtificatio peccatoris eſt moralis creatio, quia ex nullo prorſus eius merito, aut opere exordium ſumit. n.33.34.35.

Iuſtitia Dei.

Vide verb. Miſericordia, & verb.Supplicium.
Temperatur ſemper benignitate. Deuter. 32.num.51.52.

Lacrymæ.

Ingens pondus ad imperrandum Orationi accreſcit ex lacrymis. Iſai.38.n.46.
Oratio Deum lenit, lacryma cogit.n.47.
Nihil venuſtius ſpectat Deus oculis lacrymantibus.Ibidem.
Lacrymę ipſę tacitę, atq; adeò efficaciſsimę preces ſunt.n.48.
Contentiores ſunt lacrymarum voces, quã precum.n.49.
Contritionis teſtes, & vulnerum animi tanquam ſanguis.Ibidem.
Cùm defluunt per maxillas, rectà conſcendunt in cœlum.n.50.
Vincunt invincibilem, ligant Omnipotentem.Ibidem.
Laborioſum Baptiſma ſunt ad eluendas peccatorum ſordes.n.51.
Quo ſenſu dixerit Climacus, maior, ac potentior Baptiſmate fons lacrymarum eſt. n.52.
Nuſquam fructuoſè funduntur, niſi ad deflenda peccata.Ibidem.
Cùm effudit populus aquam in Maſphath, lacrymarum effuſionem, conceptis votis obtulit Deo.n.53.54.55.
Extinguunt lacrymę voraces inferorum ignes.n.56.
Incendium illud in gratiarum fluenta cõvertunt.n.57.
Acriùs dæmon contriti cordis lacrymis,quã flamma infernali torquetur.n.58.
Vna vixdum oborta lacryma, paternũ Dei pectus miſericordia mollitur.n.65.
Lacrymæ Pœnitentium vinum ſunt Angelorum.n.66.
Imò & vinum ſuaviſsimum, quo oblectatur ipſe Deus.Ibidem.
Reponit eas Deus in laguncula, & in libro rationum ſuarum accuratè ſcribit. Ibidẽ.

Laudare.

Solet ſæpe ineſſe in laudatione gravis cohortatio.Coloſſ.1.num.56.

Laudes Dei.

Solis laudibus, non re ipſa, datur Deo magnificentia. Deut.32.n.28.
Laude ſua circumamictus eſt Deus. Iſai.38.n.281.
Sancti optabant, & à Deo poſcebant vitam, ut laudes eius lingua celebrarent. à num. 284.uſq; ad 287.
Quoties homo reſpirat, toties Dei meminiſſe, eumq; laudare debet. n.300, 301. 302.

Lex Evangelica.

Vide verb.Evangelium, & verb.Peccatum.

Lex Vetus.

Fuit tanquã pædagogus. Deut.32.n.56.
Imminens flagello terrorẽ intentabat. Iaco.1.n.139.140.
Vim exercebat in decretis, ſive dogmatis. Coloſſ.2.n.59.
Continebat pręcepta legalia de iure divino indiſpenſabilia tredecim ſupra ſexcenta. n.61.
Erat iugum incomportabile.n.63.
Chriſtus venit non illam ſolvere, ſed perficere.n.61.
Abrogavit pręcepta ceremonialia.n.59.
Lex vetus fuit pictura inchoata, non imago expreſſa.Coloſſ.2.n.75.
Fuit umbra corporis Chriſti.n.76.77.
Legalia iam abolita exitialia ſunt.n. 84.85.
Abrogata fuit lex antiqua, eodem ipſo momento, quo Chriſtus in cruce ſanctiſsimã animam efflavit.Epheſ.2.num.58.

Libertas Evangelica.

NON adimit legi vim obligandi, ſed addit filijs gratiam, voluntatemq; patiendi.Iaco.1.n.139.
Ideo iuſti dicuntur non eſſe ſub lege. num. 140.141.
Quid ſit propriè libertas.n.141.

Libido.

SVilli omnino ſunt libidinoſi: cœno magis, quàm aqua munda delectantur. Iaco.3.n.93.
Porco ſtupidior Luther' prę libidine.n.96.
Deſperantes ingurgitant ſe intemperantiſſimè in libidines. Epheſ.4.n.29.
Libido, ſua turpidine fœda, latebras quęrit, tenebras amat. Epheſ.5.n.14.
Pudor ingenitus averſatur vel ipſam cõmemorationem libidinis.n.15.
Hæretici omnes, impudici. Iudæ.num.55. 56.57.58.
Ignis infernalis, luxuria eſt. Iudæ.n.98.
Venus premens teſtitudinem denotat libidinoſos eſſe excordes.n.99.
Supplicium libidinis, cæcitas.n.100.
In meras belluas converſi videntur libidinoſi. n.107.
Voluptas venerea eſt brevis Epilepſia: omnem obruit vigiliam cogitationis. Ibidẽ.
Maculat ipſum corpus.n.110.
Libidinoſi ſimiles equis, & mulis: imò & his impotentiores. Iudę.n.158.159.
Libido retundit ſpiritus militares, & omnes animi nervos incidit n.167.168.
Porcus eſt aptiſsimum ſymbolum libidinoſi. Iudæ.numer.227.

Lingua.

QVando dicatur loqui dolum, quando iniquitatem. Malach.2.n.33 & 34.
Tacere, audireq; duæ res omnium difficillimæ. Iaco.1.n.109.
Tacere noſſe, quàm loqui, difficilius. Ibidẽ
Duas nobis natura dedit aures, unam linguam: quòd pauciora loqui debeamus, quàm audire.n.110.
Verba bis ad limam, ſemel ad linguã.n.111.
Sæpe vox temerè emiſſa per fauces, redit per iugulum. Ibidem.
Vir ſapiens parciſsimus eſt in verbis. num. 114.115.
Lingua nunquam præcurrat mentẽ. n.116.
Aut dic aliquid ſilentio melius, aut ſile Ibidem.
Dixiſſe me aliquãdo pœnituit, tacuiſſe nunquam.n.117.
Neſcit vox miſſa reverti. Ibidem.
Labia ſapientium alligata ſunt intellectu. n.118.
Garrulorum oratio in ore naſcitur, non in pectore. Iaco.1.n.147.148.
Qui omnino domuit linguam, attigit ſapientiæ, & perfectionis culmen. Iaco.3.n.11.
Pambo quadraginta novem annos in ea domanda conſumpſit.n.12.
Quàm ſit difficile, ſilere tacenda.num.13. & 14.
Cur lingua comparetur igni. à numer.22. uſq; ad 26.
Ne fulmen quidem antevertet momentaneã linguæ nocendi celeritatem.n.23.
Probroſum verbum vehementiſsimè animũ urit.n.24.25.& 45.
Nocumentum illatum à lingua per detractionem, prorſus irreparabile. num.26. 27.28.
Lingua eſt Ilias, ſive Occeanus iniquitatũ. num.30.
Turpiſsimis etiam rebus ſolet honeſtatem prętexere.n.33.
Maculat totum corpus. num.34.
Inflammat rotam, id eſt, vitæ noſtræ cruciatum acerbiſsimum. à n.40. uſque ad 45.
Speciali Dei auxilio opus eſt ad frenandam linguam, ideòq; enixè poſtulandum. n. 55.56.57.58.59.
Lingua vipera eſt, & inſanabile virus, quod aſpirat.n.60.61.62.63.
Lingua in homine, & optimum, & peſſimum.numer.65.66.

Lites.

OCcidunt pauperes, qui eos litibus iniquis diripiunt. Iaco.5.n.28. & 29.
Direptores configet ſupremus Iudex. n.30.

Lucifer.

REfellitur opinio Viegæ de peccato Luciferi. Epheſ.2.num.25.26.& 27.

Lumbi.

VIde verb. Armatura.
Miniſtraturi pręcingebant lũbos. Coloſſ.1.n.61.
Lumbi mentis pręcingendi ſunt veritate. Ibidem.

Lux.

DOctrina Evangelica comparatur luci. Coloſſ.1.num 96.97.
Lux vocatur Chriſtus. num. 100.
Cur Deus dicatur Pater luminum. Iacob.1. num.96.97.98.
Ratio eſt lumen naturale omnibus ingenitum. num.126.

Magiſter.

FIliorum Magiſtri ſolebant eſſe parentes. Iſai. 38. num. 304.
Quę ſint Magiſtri, diſcipuliq; partes. Malach. 2. num. 70.
Manſuetudo neceſſaria eſt ingenioſo magiſtro. Iacob. 3. numer. 79.

Maledicere.

DEum nemini maledixiſſe, exiſtimavit Hieronymus. Malach. 2. n. 11.
Oppoſitum convincitur ex ſacra Scriptura. n. 13. & 14.
Deus benedictiones mali Sacerdotis commutat in maledictiones. num. 15.
Maledicere Deum, eſt bonis omnibus evertere. numer. 13.

Manſuetudo.

PRælatis imitanda Dei lenitas. Malach. 1. numer. 38.
Nihil æquè, ac manſuetudo, animum diſponit ad doctrinam Evangelicam recipiendam. Iacob. 1. numer. 132.

Manus.

MOrum innocentia ablutione, munditiaq; manuum ſignificatur. Iacob. 4. num. 42.
Puras Deus, non plenas reſpicit manus. Ibidem.
Manus puræ in oratione levandę. num. 43.

Mere.

COndemnat populum rebellem detrectantem Dei imperium. Nahum. 1. num. 89. & 90.
Ad Dei præceptum, & fragilis arenæ limites ſuam ferociam fręnat. num. 89.

Beatiſsima Maria Deipara.

NVlla pura creatura tantam dedit Deo magnificentiam. Deut. 32. n. 28.
Fuit gratia plena. Coloſſ. 1. n. 138.
Revelavit, nullam gratiam deſcendere in animã, niſi per orationem, & corporis afflictionem. Iaco. 4. n. 45.
Beatior fuit Maria Deum concipiẽdo mente, quàm ventre. Epheſ. 1. n. 16.

Martyrium.

CVM ſpiritu facta carnis mortificãtur, horrore quidem mitius marty riũ eſt, ſed diuturnitate moleſtius. Iaco. 1. n. 78.
Pugna cum tentationibus quotidianum martyrium eſt. Ibidem. & n. 79.
Chriſti patientis exemplum Martyres roborabat. Iacob. 5. num. 49. & 50.

Matrimonium.

EX Paulo habetur eſſe Sacramentum. Epheſ. 5. n. 44. 45.
Violato matrimonio, quanta flagitia concipiantur. Malach. 2. n. 60. & 62.
Violator quàm gravi ſupplicio dignus. n. 67.
Ex inſtitutione matrimonij convincitur, illius iura ſanctè eſſe ſervanda. n. 75.
Vxor eſt quaſi dimidium animæ viri. num. 76. 78.
Recolenda memoria illius tẽporis, quo adoleſcentulam illibatam duxit, eamq; unicè dilexit. n. 79.
Aperta iniuria uxori illata palàm convincet prętextus frivolos eam repudiandi. num. 88. & 89.
Vxores Chriſti perſonam agnoſcant in viris. Coloſſ. 3. n. 40.
Eos tanquam Dominos colant. Ibidem.
Eiſdem obediant, quatenus lex Evangelica permittit. numer. 41.

Memoria.

MInatur Deus, ſe deleturum impiorũ memoriam. Deut. 32. n. 216.
Non tam ſæpe reſpirare oportet, quàm Dei meminiſſe. Iſai. 38. num. 300.

Michael Archangelus.

EST Princeps ſupremæ Hierarchiæ, pręſidetq; Eccleſiæ, ſuæ tutelę demandatę. Iudę. n. 144.
Rarum, & admirabile nobis edidit modeſtiæ exemplum, in concertatione illa cum diabolo de corpore Moyſi. Iudę. n. 141. 142.

Miraculum.

VNde exiſtat in ſanctis admirabilis illa fiducia patrandi miracula. Iſaiæ. 38. n. 92. 93. 94.

Digitized by Google

Miſericordia Dei.

VIde verb. Oratio. Verb. Lacrymæ, & verb. Pœnitentia.

Vſq; eò relucer, ut vel ipſum iudicium miſericordia nominetur. Deut. 32. n. 42. 43.

Anhelat Deus, ut miſereatut. n. 44.

Deus iudicij, ideſt, Deus miſericordiæ. Ibidem.

Excogitat ipſe rationum momenta, quibus ad miſericordiam inclinetur. Deuter. 32. n. 217.

Totis viſceribus commovetur, cùm homines puniri videt. n. 218.

Virgam hoſtium, præter modum caſtigantium, proijcit in ignem Deus. Deut. 32. n. 219. 220.

Modò ex inſita clementia ad miſericordiam inclinat: modò laceſsitus iniurijs ad vindictam exardeſcit. n. 224.

Optat ut peccatores evitẽt ſupplicia. n. 227.

Conſolatur ſe Deus, mitigando ſupplicium, quod intulerat. Deut. 32. n. 275. 276.

Non eſt illi cordi punire; itaq; ſupplicia miſericorditer moderatur. Deut. 32. num. 293. 294.

Minas intentat, ut homines flectat ad pœnitentiam. Iſai. 38. n. 15.

Tunc maximè illuſtratur gloria Dei, cùm peccatoribus ignoſcit. Nah. 1. n. 62. 63.

Ipſa Dei miſericordia, abſolutè gloria vocatur. n. 64.

Avertit faciem à peccatis, ne cogatur punire. n. 66. 67. 68.

Ad laſsitudinem uſq; fatigatur ſuſtinendo, dum blandè ad pœnitentiam invitat. Malach. 2. n. 90. & 92.

Opponit ſe, velut ſcutum, ut tela in peccatores contorta, excipiat, atq; retundat. num 93.

Cùm ſe immutabilem in exequenda ſententia profitetur, viam nobis munit, qua exorare inexorabilem, flectere inflexibilem poſsimus. Malach. 3. n. 35. & 36.

Etiam in damnatorum pœnis relucet miſericordia. Iaco. 2. n. 48.

Certat Deus largitionibus cum mundo, ut abductas ab illo animas maioribus donis ad ſe convertat. Iaco. 4. à n. 28. uſq; ad 31.

In arcano ſermone vocatur *viſceratus*, quia viſceribus eſt ad miſericordiam proniſsimis. Coloſſ. 3. n. 23. 24. 25.

Miſericordia reſpicit miſeriam: nulla autẽ magis miſeranda miſeria, quàm peccatũ. Epheſ. 2. n. 11.

Dives peccatoris debitum ditiſsimam poſtulat Dei miſericordiam. n. 12.

Deus dives eſt in miſericordia. n. 13.

Miſericordia divina, quod ad effectus quidem attinet, longo intervallo ſuperat iuſtitiam. num. 14.

Iuſtitia gemino includitur ſepto miſericordiæ. n. 15.

Cum paterna manſuetudine, & benignitate punit Deus. n. 16.

Miſericordia attribuitur Deo Patri. Iudæ. num. 27.

Quoquò verſus ſigas obtutus, ut moles aquarum in altum mare invecti, nihil videbis, niſi Dei miſericordiam n. 28.

Totum quidquid ſumus, de miſericordia Dei eſt. numer. 29.

Morbus.

¶ Vide verb. AEgrotatio.

Mors.

VIde verb. Vita.

Vocatur amara, imò ipſa amaritudo. Deut. 32. n. 205.

Mortem accelerant peccata. Deut. 32. num. 269. 270.

Mors depingitur in Scriptura, velut Regina, palatium regale habens, portaſq; ac ianitores. Iſai. 38. n. 119. 120.

Commemorantur multæ mortes repentinæ ex ſubito gaudio, mærore, aut pudore. Iſai. 38. n. 173. 174. 175.

Mortis cum naufragio ſimilitudo. n. 175.

Mors lenius ſupplicium eſt, quàm diuturna vita laboribus conflictata. Iſai. 38. num. 245. 246. 247.

Summi beneficij loco numeratur contrahere Deum ſpacia huius ærumnoſę vitæ. n. 248. 249.

Cur mortui dicãtur non confiteri Deo. Iſai. 38. à n. 284. uſq; ad 287.

Quotidie morimur, & tamen æternos nos eſſe credimus. Iaco. 4. n. 61.

Mortis incertitudo apertè cõvincitur ex vitæ fragilitate. n. 62. 63. 64.

Iuſtorum mors mundanis videtur exterminium. Iaco. 5. n. 42.

Morte tranſgrediuntur ad immortalitatem n. 43. 44.

Mors Animæ.

PEccatum mortale occidit animam. Iaco. 1.num.90.
Vera mors,nõ quę animã dirimit à corpore, ſed quę Deum ſeparat ab anima.n.91.
Illa corporis mors, umbra eſt dumtaxat huius veræ mortis.n.92.
Nulla maior, aut peior mors eſt, quàm ubi non moritur mors. numer.92.

Mortificatio.

QVantopere Deus concilietur mortificatione. Iaco.4.num.44.& 45.
Mortificatio eſt ſpiritualis agricultura. Iaco.5.n.32.
Mortuis fidelibus mortificationem adhuc præcipit Paulus. Coloſſ.3.num.8.

Mulier.

MVlieres Hebrææ propenſæ ad Idolatriam. Deut.32.n.165.
Mulier laſciva domi, quaſi ſigillo obſignanda. Epheſ.1.n.60.
Romanis feminis uſus vini ſeveriſsimè erat interdictus. Epheſ.5.n.35.
Vinum bibiſſe Matronæ cuidã capitale fuit. n.35.
AEquè, atq; adulterium plectebatur.n.36.

Mundus.

EST quaſi cœnoſa quædam colluvies. Iaco. 1. num.153.
Fugiendę ſunt eius coinquinationes. n.154.
Mundi amor, & Dei pariter in uno corde eſſe non poſſunt. Iaco.4.n.19.
Quid amas eum, qui te odit? n.20.
Mundus, & ſæculum pro eodem uſurpãtur. Epheſ.2.n.1.
Quid ſit conformari huic ſęculo. Ibidem.

Myſterium.

PRopriè eſt ſacrum ſecretum. Coloſſ.1. num.168.
Myſterium abſconditum à ſęculis, de quo Paulus, nõ fuit incarnatio Verbi Divini. num.169.171.
Sed vocatio Gentium ad Evangelicam gratiam.num.169.170. 171.
Latuit hoc myſteriũ etiã Apoſtolos.n.169.
Prædictum eſt à Moyſe. Deut.32. n.180. & 319.
Admiranda illuſtratione innotuit Simeoni. Coloſſ 1.n.169.
Quando fuerit patefactum hoc myſteriũ num 173.
Innotuit quidem Patriarchis, ſed eos pleræq; circunſtantiæ latuerunt. Epheſ.3.à num.17. uſq; ad 22.
Imò & ipſi cœleſtes Spiritus aliquas circunſtantias ignorarunt.n.26.
Quomodò illis poſtea patefactæ fuerint per Eccleſiam.n 32.33.34.
Exponitur latitudo, longitudo, ſublimitas, & profundum huius myſterij vocationis Gentium.Epheſ.3.à n.53. uſq; ad 59.
Myſterium item vocatur à Paulo incarnatio Verbi Divini. Epheſ.1.n.30.
Excellens eius elogium.n.30.& 31.
Non caderet in ullius, non modò hominis, ſed ne Angeli quidem, ſuſpicionem, hoc myſterium, niſi Deus illud revelaſſet. Epheſ.1.n.73.74.
Donum fuit infinitum, quod infinitam Dei caritatem adæquavit. Epheſ.2.num.17.

Negotiatio.

FErè nunquam eſt immunis à peccatis. Nahum.3.num.57.
Magno impedimento eſt illis, qui vacare cupiũt Deo.Ibidẽ.

Oculi.

INdices certiſsimi ſunt affectuum animi. Iſai.38.num.206.
Oculos levare, idem eſt, ac preces fundere. num.207.
Deficere oculos, eſt diu differri poſtulata. num.209.
Oculos eò ſubinde intẽdimus, unde aliquid ſperamus. Nahum 2.n.8.
Iracundia percitis ſolent ardentes oculi flãmas eiaculari.n.53.
Homo elegantiore cultu nitidus oculos ad ſe rapit. Iacob. 2. numer.12.

Oculi Dei.

VIde verb Facies Dei.
Omnia ſunt illis nuda. Deut.32 n.70.
Avertit Deus oculos, dum punit: ne aſpectu flectatur ad clementiam.n.169.
Ex benigno coniectu oculorum Dei in noſtram miſeriam, redundat eius miſericordia. Deut.32.n.277.
Validiſsimum incitamentum ad componendam vitam, continuus ſupremi iudicis aſpectus.Iſai.38.à n,37.uſq; ad 40.
Benignus Dei affectus erga iuſtos *reſpicien di* verbo exprimitur. Iaco.2.num.1.

Omnipotentia Dei.

MAximè relucet, cùm ex contrarijs cõtraria prorſus eruuntur. Iſai. 38. num 72. 73. 74.
Et frenando mare fragilis arenæ limite. Nahum. 1. n. 89. & 90.
Et præbendo iter ſuo populo per maris alveum. n 91.
Et ſiſtendo Iordanem, cùm rapidiùs ferebatur. n. 93.
Et ſubſternendo præruptos ſcopulos populo tranſeunti. n. 100.
Et diſſolvẽdo terrã attactu leviſſimo. n. 102.
Glorioſè clarificatur ex cruciatibus, & morte, pro Dei honore conſtanter oppetita. Coloſſ. 1. n. 90.
Vehementer irritatur Deus, cùm ex diffidẽtia, eius omnipotentia limitatur. Iudę. n. 72.

Opera bona.

FRuctus ſunt digni pœnitentiæ. Coloſſ. 1. num. 83.
Ficulnea areſacta à Chriſto, ſignificat debere totam vitam bonis operibus abundare. n. 84.
Quemadmodùm arbor bona fructus bonos, ſic fides, niſi quid obſtet, bona opera edit. Iaco. 2. n 69.
Teſtatior fit Gentilibus ex bonis operibus. num. 70.
Bona opera exprimũtur ſemẽte in ſacro ſermone. Iaco. 3. n. 113. & cap. 5. n. 33.

Oratio.

VIde verb. Lacrymæ.
Nihil eſt oratione potentius: omnipotẽtior quodammodò eſt ipſo Omnipotẽte. Iſai. 38 n. 24.
Armis ſuis vincit oratio Deum. n. 25.
Eſt funiculus coccineus, quo nubes, pluviæq; trahuntur. n. 26. & 27.
Et cœleſtium orbium machina, aut inſiſtitur, aut torquetur. n. 28.
Imò & ipſe Deus oratione vincitur, ac trahitur. n. 29.
Oratio iuſti clavis eſt cœli. Ibidem.
Animus benè ſibi conſcius excitat orandi fiduciam n. 30.
Sed omnis obtinendi ſpes in divina benignitate reponenda. n. 32.
Promptiſsimè obedit Deus orationi iuſtorum. Iſai. 38. n. 59. 60. & 61.
Antequam oratio verbis concipiatur, Deus ipſe paret, preceſq; prævertit. n. 62. 63.
Cùm à Deo beneficium petitur, beneficio id ducit. n. 64.
Pullus hirundinis aptiſsima ſimilitudo orantis. Iſai. 38. n. 195.
Cicada item egregium ſymbolũ. n. 97. 98.
Humilium preces exaudiũtur à Deo. n. 196.
Hanc humilitatem præ ſe tulit Elias habitu notabili corporis. n. 199. 200.
Levare oculos, idem eſt, atq; orare. Iſai. 38. n. 207. 208.
Oculos deficere, eſt poſtulata diu differri. num. 209.
Magnum habet pondus ad impetrandũ conſtans in precando aſsiduitas. n. 211. 212. 213. 214 215.
Cur differat De' poſtulata cõcedere. n. 216.
Exercentur hac dilatione fides, ſpes, & caritas. Ibidem.
Deſiderium differtur, ut creſcat: creſcit, ut capiat. n. 217.
Orationis odoribus ſuffitur Euchariſtiæ oblatio. Malach. 1. n. 59.
Quomodò orandum ſit ſemper. Coloſſ. 1. num. 29. 30.
Orare debent pro populo Sacerdotes. n. 29. 30. 31. 32.
Multùm iuvant iuſtorum preces, afflictationeſq;, ut Chriſti merita alijs applicentur quoad efficaciam. Coloſſ. 1. num. 159. & Iaco. 5. num. 76.
Orationis neceſsitas cõvincitur ex humana imbecillitate. Iaco. 1. num. 28.
Impetratio innititur gratiæ, non iuſtitiæ. num. 33.
Oratio habet meritum à gratia, impetrandi vim à fiducia. num. 34.
In ſacro ſermone idem ſunt confidere, & orare. num. 35.
Paternus Dei amor vehementer excitat fiduciam petendi. num. 39. 40.
Hæſitans diffidentia nihil impetrabit. num. 43. 44.
Nihil æquè deijcit fiduciam orãdi, ac duplicitas cordis. num 49. 50 51.
Qui orat, miſereatur. Iaco. 2. num 50.
Iniuriam Deo facit, qui ab eo, quod malũ eſt, petit Iaco. 4. n. 14 & 15.
Tantùm petamus à Deo, ut tribuat, quod nobis expedit. num. 16.
Multos Deus non exaudit ad voluntatem, ut exaudiat ad ſalutem. num. 18.
Omnibus ærumnis huius vitæ unicum perfugium eſt oratio Iaco. 5. num. 60.
Frequens in primitiva Eccleſia conſuetudo orandi pro alijs. num. 75. 76.

Mortalis conditio Sanctorum excitat in no bis fiduciam impetrandi. n.77.
Cumulatiùs Deus præſtare ſolet, quàm aut nos ipſi petere, aut votis concipere valemus. Epheſ.3.n 64.
Multa Deus, quæ negaret propitius, concedit iratus Iudæ.n.233.
Oratio ab Spiritu Sancto afflata, & ſumma Dei miſericordia eſt, & miſericordiæ ipſius fontes aperit. numer.234.

Ordo.

QVàm ſedulò in primitiua Eccleſia ordo, ſeu ſubordinatio ſeruaretur. Coloſſ.2.n.19.
Hoc ſæpe commendat Apoſtolus.n.20.
Iubet caſtigari eos, qui ordinem deſerunt. Ibidem.
Ex ordine perturbato confuſio, atque ſeditio proficiſcuntur. numer.21.

Paſsio Chriſti.

VIde verb. Chriſtus.
Luculentum de Chriſti paſsione vaticinium, editum à Moyſe. Deuteron. 32. numer. 159. 160. 161.

Paſsiones.

EX cupiditatibus effrenatis diſcordiæ implacabiles oriuntur. Iaco.4.n.1.2.& 3.
Paſsiones vigent in membris, mentiq; repugnant. n.7.
Ex fruſtrata concupiſcentia redundat ſanguinarium odium illius, qui rem concupitam interuertit. n.9.
Ex appetentia oritur inuidia. n.10 & 11.
Omnis inordinatus animus ſua ſibi pœna eſt. Epheſ.4.n.30.
Carnifices hominis ſunt ſua deſideria.n.31.
Impotentes appetitiones, dum intercipiuntur, miſerè animum excruciant. n.a 2.
Nonnullos propriæ concupiſcentiæ peremerunt. n.33.
Paſsiones, excuſſo rationis freno, homines in deteſtanda flagitia præcipites agunt. Iudæ.n.206.
Cupiditates ſibi relictæ, quibuslibet truculentiſsimis feris truculentiores, quibuslibet atrociſsimis ſupplicijs atrociores omnino ſunt. n.207.

Pater.

VIde verb. Filius.
Potentiſsimũ eſt Patris nomen ad continendũ in officio Filiũ. Deut.32. n.67.
Ad excitandam fiduciam.n.68.
Ad concipiendum dolorẽ de offenſa. Ibidẽ.
Deus eſt Patrimater.n.67.
Grauiſsimum dolorem inurit Patri iniuria illata à filio. Deut.32.n 164.
Parentes ſolebant eſſe Magiſtri filiorum. Iſ. 38.n.304.
Parentibus nõ poſſumus parem gratiam referre. Malach.1.n.24.
Honorandi non cultu ſolùm, ſed re etiam ipſa. n.25.
Quid non impetret filius ab indulgentiſsimo Patre? Iaco. 1.n.39.
Aurea de hoc Chryſologi ſententia.n.40.
Quatenus filij debeant obedire parentibus. Coloſſ.3.n.42.
Parentes modicè obiurgent filios. n. 43.
Mandatum honorandi parentes, eſt primũ in promiſsione. Epheſ.6.n.1.
Pollicetur Deus diuturnam vitã, boniſq; refertam. n. 2.

Patientia.

DEum habet ultorẽ illatæ iniuriæ. Deu. 32.num. 257.
Non eſt alienum à patientia Sanctorum, expectare à Deo vindictam.n.260.
Amore, & beneficentia vincendus eſt animus inimici.n.262.263.
Non eo fine conferenda illi beneficia, ut grauius ſupplicium incurrat.n.261.
Quid ſit, dare locum iræ.n.258.266.
Nemo temerè aſſumat ulciſcẽdi partes, quę Dei ſunt. n.267.
Mala pœnæ patiẽter toleranda, quia à Deo immiſſa. Iſai.38.à n.228.uſq; ad 238.
Patientia eſt apex fortitudinis. Nahum.1.n. 56.57.58.
Patiens vocatur magnanimus: puſillanimis verò impatiens.n.58.& 59.
Cœleſti fortitudine armata patientia, in medijs cruciatibus gaudet, ac triumphat. Coloſſ.1.n.91.
Iam tunc non tam eſt virtus, quàm fructus Spiritus Sancti.n.92.
Quomodò patientia operetur probationem, & probatio patientiam. Iaco.1 n.23.
Eſt via maximè compendiaria ad perfectionem. numer. 24. & 25.

Patientia Dei.

ALtiſsimus eſt patiens redditor: ſed nõ ſunt longæ induciæ huius mortalis vitæ. Deut.32.n.254. Nahum.1.n.32.
Furor ſit læſa ſæpius eius patientia. Nahum. 1.n.35.36.37.& 38.

Vſq; eò Deus eſt longanimis, ut ſua ſibi patientia detrahat. Nahum.1.n.49.
Vocatur Deus latus naribus.n.50.
Oſtentat fortitudinem in comprimenda ira ſua, iuſtè concepta.Nah.1.à n.60.vſq;ad 70.

Paulus Apoſtolus.

Electus à Deo eſt Apoſtolus gentium. Epheſ.3.à n.9.vſq; ad 13.
Spirat neſçio quid ardentius, & ſublimius, cùm ſcribit ex vinculis. Coloſſ. 1.n.2.
Cur Sauli nomen mutarit in Paulum.n.3.
Cur Apoſtoli titulo aliquas Epiſtolas prænotet, alias non item.n.4.
Plures, quàm ceteri Apoſtoli, orbis regiones Evangelij luce colluſtravit.n.6.
Quoad electionem, etiam nonnullis præferendus.n.7.& 8.
Agnoſcit, ſe Dei gratia vocatum.numer.9. 10.& 11.
Ardens eius in proximos caritas. Coloſſ.1. n.29.vſq; ad 32.& n.157.158.
Fideliſsimus, & prudentiſsimus fuit diſpenſator multiformis gratię Dei.n.165.166.
Replevit Evangelium.n.167.
Monebat verbis amorem ſpirantibus.n.176.
Gentibus, quæ pollebant ſapientia, datus eſt Apoſtolus ſapientiſsimus.n. 177.
Quantos labores pertulerit in promulgatione Evangelij.n.179.180.
Epiſtola eius ad Laodicenſes, quam edidit Sixtus Senenſis, ſpuria eſt, & ſuppoſititia.Coloſſ.4.n.21.
Literis aliena manu exaratis Paulus ſubſcribebat.n.23.
Nunquam depugnavit in Theatro cum beſtijs.Epheſ.1.n.3.
Sunt, qui diem illi dicant violatę latinitatis. Epheſ.3.n.1.
Fuit ſermone quidem rudis, ſed grandis, vehemenſq; ſententijs. Coloſſ.2.n.16.17. 18.& Epheſ.3.n.2.
Honorificentiſsima Pauli dignitas, vinctum eſſe propter Chriſtum. Epheſ.3.nu.3.4. & 5.

Pavor.

Conceptus in præcordijs ſolet eſſe præcurſor divini ſupplicij. Deu.32.n.212. 213.& n.234.

Paupertas.

Vide verb. Avaritia.
Impedit, quominùs probi merito ęſtimentur ſuo.Iaco.2.n.17.18.
Pauperes elegit Deus.n.19.
Eximijs eos honoribus afficit.n.20.
Chriſtus dignatus eſt fieri cõſaguineus pauperum.n.21.& 22.
Venit Evangelizare, & polliceri pauperibus regnum cœleſte.n.23.
Ipſe ſimul fuit Rex, & pauper: amor verò paupertatis efficit Reges.n.24.
Cùm Regnum Dei pauperum ſit, quid eſſe locupletius poteſt? n.25.
Vſq; eò Paulus exhorruit quæſtum in prædicatione Evangelij, ut mori præoptaret potiùs, quàm hanc verè Apoſtolicam gloriam amittere. Iudæ.n.216.
Studio,& amore paupertatis plùs effecerũt Apoſtoli in converſione mundi, quàm miraculis. Ibidem.

Pax.

Pacis nomine bonorum affluentia ſignificatur.Iſa.38.n.161.
Signatè incolumitas, & bona valetudo. numer.162.
Communis ſalutatio apud Hebræos, qua pacem ſibi precabantur.Coloſſ.1.n.19.
Paulus paci prætulit gratiam.n.22.
Pax ipſa uberrimus eſt gratiæ fructus. n.23.
Deus ſæpe vocatur Deus pacis; & pax vicisſim dicitur pax Dei.Iaco.3.n.89.
Iuſtitia, & pax arctiſsimo inter ſe fœdere colligantur.n.114.
Iuſtitia germinat pacem; ipſa verò pax colit, augetq; iuſtitiam.n.115.116.
Effrænatæ appetitiones rerum terrenarum pacem turbant, diſſenſiones creant.Iaco. 4.n.1.2.& 3.
Pax Chriſti palmam ferat in his concertationibus.Coloſſ.3.n.30.31.
Summum gaudium redundat ex pace.num. 32.33.
Pax annũciatur hominibus ſinceris, & bonę voluntatis.Epheſ.1.n.22.
Chriſtus eſt pax noſtra:Princeps pacis.Eph. 2.n.49.
Crucem ſubiturus pacem, quaſi rem cariſsimam teſtamento legavit.n.50.
Fuit paſsionis ſuæ fructus, proprio ſanguine partus. Ibidem, & Iudæ.n.31.
Pacis validiſsima incitamenta, ab Apoſtolo coacervata.Epheſ.4.n.2.3.& 4.
Cui pax non ſufficit, non ſufficiet Deus. Iudæ.n.30.
Quam pacem precarentur Apoſtoli, cùm pacis nomine ſalutabant. n.31.

Peccator.

Peccator. Peccatum.

VIde verb. Vendere. verb. Mors animę. verb. Supplicium, & verb. Sagittę.
Creaturæ inſenſibiles teſtimonium ferent contra peccata. Vide verb. Creaturæ.
Peccatum nihil nocet Deo: corrumpit verò peccatorem. Deut.32.n.57.58.
Zelum penè furentē accendit in Deo. Deut. 32.à.n.147.uſq; ad 152.
Acerbiſsimè provocat illius iracundiam. numer.163.
Optat Deus peccatoribus ſaniorem mentē. Deut.32.n.227.
Propter peccata venditur populus gladio hoſtili.n.234.235.
Peccata vocantur fel, & amaritudo. Deut. 32.n.247.
Peccator vocatur gladius divinæ iuſtitiæ ad caſtigādos paternè iuſtos. Iſa.38.n.232.
Peccati gravitas perpeſa enecare poteſt. Nahum.1.n.109.
Peccata ſignificantur per inundationem ſanguineam. Nahum.3.n.1.& 2.
Ira Dei eſt, non cognoſcere peccata. Malach. 1.n.33.
Peccata iniuſtitiæ nullis ſimulationum involucris tegi poſſunt. Mal.2 n.88.& 89.
Afferunt Deo peccata laſsitūdinem ex nimia ſuſtinendi contentione. Malach. 2. n.90.92.& 93.
Scorię vocantur peccatores. Mal.3 n.18.
Mente, & affectu abhorrent prorſus à Deo. Coloſſ.1.n.146.147.
Qui uno peccato lethali legem violat, efficitur ſimpliciter trāſgreſſor legis, & reus æternæ mortis. Iaco.2.n.40.41.42.
Peccata clamare in cœlum, quid ſit. Iaco.5. n.15.& 16.
Peccati Chirographum delevit Chriſtus ſuo ſanguine. Coloſſ.2.n.58.64.65.
Quo ſenſu dicitur peccata inurere Deo triſtitiam, ac dolorem. Epheſ.4.n.44.45.

Perſeverantia.

COEpiſſe nihil prodeſt, ſi benè cœpta deſerantur. Coloſſ.1.n.153.154.155.
Confirmatur exemplo populi Hebræi, tot patratis prodigijs erepti ex AEgyptiaca ſervitute. Iudę.n.70.
Et Angelorum, qui, cùm pleriq; Principatus eſſent, & inſignibus gratiæ donis cumulati, per ſuperbiam ceciderunt. numer. 76.77.

Perſonarum Acceptio.

VIde verb. Reſpicere:
Cùm in re gravi opponitur caritati, atq; iuſtitiæ, pertingit ad culpam lethalē. Iaco.2.n.39.& 40.
Mirari perſonas ſæpe idem eſt, atq; acceptare. Iudæ, numer.213.214.

Peſtilentia.

PLaga Dei eſt, ob peccatum ſæpe immiſſa. Deut.32.n.199.
Ad eam inferendam ſolet uti Deus dæmonum miniſterio. n.200.201.202.203.
Cur vocetur morſus amariſsimus. num.204. 205.
Pro tribus diebus peſtilentiæ, quos minatus fuerat Deus, vix unicum immiſit. Deuteron.32. numer.294.

Philoſophi.

EThnici Philoſophi larvam dumtaxat ſequebantur, umbramq; virtutis. Deut. 32.n.243.
Similes erant Sodomæ fructibus. n.242.
Hauſerunt pleraq; ex Scriptura, ſed ea fabulis, ac mendacijs referſerunt. Iſai.38. n.159.
Pleriq; Philoſophi claſsicum contra Evangelium cecinerunt. Coloſſ.2.n.31.32.
Quibus axiomatis bellum inferrent Evangelicæ veritati. numer.33. & 34.

Plato.

PLatonis memoranda ſententia. Coloſſ. 1.num.20.

Pœnitentia.

VIde verb. Dolor.
Peccati labes eluitur per pœnitentiā. Iſai.38.n.271.
Proijcit Deus poſt tergum peccata noſtra. num.269.270.
Vſq; eò tegit, ut ne à curioſis quidem oculis diſpici poſsint. n.272.
Ablutis ſordibus, animam nive candidiorem efficit. n 273.
Peccati ſcripturam, exaratam in adamante, penitus obliterat Deus n.274.& 275.
Peccata proijcit in profundum maris. numer.276.

Cur pœnitentes ſoleant pectus verberare. Iſai.38.n.278.
Veram pœnitentiā agere, eſt date Deo gloriam. Malach.2.n.6.
Quia pœnitentia à Deo ſtat, & in peccatorem pronunciat pro divino honore violato. num.7.
Ipſum etiam pœnitentem per abiectionem extollit. Ibidem.
Si aperiatur Deo ianua veræ pœnitentiæ, etſi adeò anguſta, ut foramen acus: aperiet nobis ſuę miſericordiæ valvas, adeò patentes, ut capiant quadrigas. Malach. 2.n.91.
Defatigatur Deus ſuſtinens peccatores, & eos blandè ad pœnitētiam invitans. n.92.
Per pœnitentiam paratur Domino via, & aditus in animas. Malach.3.n.8.
Si peccatores renuant pœnitere, ſtat fixa Dei in eos lata ſententia. Malach.3.numer.33. & 34.
Fructus digni pœnitentiæ ſunt opera bona. Coloſſ.1.n.83.84.
Qui pœnitenti veniam ſpopondit, peccanti diem craſtinum non promiſit. Iaco.4.n. 59.

Prædicore.

¶ Vide verb. Concionator.

Prælatus.

QVI regendi curam ſuſcipit, onus ſibi imponit, Angelicis humeris formidādum. Iaco.3.n.6.
Sanguis eorum, qui perierint eius negligentia, de ipſius manibus ſeveriſsimè requiretur. Ibidem.
De Chryſoſtomi ſentētia, pauciſsimi prælati ſalvantur. n.6.& 7.
Ad tam periculoſum munus cogendi ſunt inviti. n.8.
Etiam à Deo impoſitas prælationis partes, ſi liceat, debent detrectare. n.8.
Cùm in ceteris lapſus ſit turpis, in prælato eſt longè turpiſsimus. n.9.
Ad paſtorem propriè ſpectat, ſtimulari ſolicitudine pro ovibus. Coloſſ.2.n.2.& 3.
Quanta debeat eſſe hæc ſolicitudo. num.4.
Quanta in obiurgando moderatio. Coloſſ. 3.n.43.
Quod ſit propriū prælatorū munus. Epheſ. 4.n.20.& 21.
Vſq; eò deſudare debet prælatorum induſtria, donec ſubditi evadant in viros perfectos. num.23.
Silentio dumtaxat paſtoris, nedum ſcandalo, oves ad interitum præcipites ruent. Iudæ.n.38.
Diſcurrendum, feſtinandumq; Prælato, ut excitet ſubditos. num.40.
Diſtrahendus eſt anxius eius animus, & ad arcenda pericula à ſingulis ovibus evocādus. num.41.
Acriùs ſolet eos Deus punire, qui in prælatum rebelles, & iniurioſi ſunt, quàm, qui ipſius Dei maieſtatē violant. Iudę.n.170.
Gemitus prẹlati, ob inobedientiam ſubditi, Deum ultorem habet. Ibidem.
Prẹlatus tunc vel maximè amat ſubditos, cū paternè corripit. Iudę.num.245.246.

Præſentia Dei.

THaletis ſententia memorabilis, qua omnem virtutis Philoſophiam complexus eſt. Iſai.38.n.38.
Magna nobis eſt indita neceſsitas probitatis, qui cuncta facimus ante oculos ſupremi Iudicis. Ibidem.
Abel in omnibus, quę gerebat, Deum putabat eſſe præſentem. n.39.
Hanc compendiariam perfectionis normam Deus prẹſcripſit Abrahamo. n.37.
Vbi legitur Hebraicè, ambulare cum Deo, ſive coram Deo: LXX. reddiderunt, placere Deo. Iſai.38.à n.37.uſq; ad 40.

Primitiæ.

SIC vocatur Chriſtus: quia ſanctior omnibus fructus, & quia ceteros ſanctificat. Coloſſ.1.n.130.131.
Et quia nemo ante illum reſurrexit ad vitam immortalem. num.132.133.

Promiſsio.

PRomiſsiones Dei ſæpe tacitam conditionem includunt. Iſai.38.n.89.
Promiſsiones Dei, negantes abſolutè: affirmantes verò, non niſi cum exceptione, ni ſi quid aliud impediat, intelligendę ſunt. Iacob.1.numer.43.

Providentia Dei.

SAcrilegum Dionyſij dictū adverſus providentiam. Nahum.1.n.49.
Sancti viri, cū queruntur proſperari impios, honorem præſantur divinæ providentię. Malach.2.n.95.

Cornutum dilemma adverſus providétiam videtur ſibi conflare, qui eam è medio tollunt. n. 96.
Arrogant iſti probitatem ſibi, & diviná providentiam incuſant. Malach. 3. num. 55. 56. 57.
Sublata providentia, collabi Religionem, ſcelera impunè patrari, omnia permiſceri neceſſe eſt. Malach. 3. n. 58. 59.
Iuſti ſuſpiciunt occulta providentiæ divinę iudicia, etiam ſi eventorum cauſas non attingant. n. 60. & 70.
Conſideratio proſperitatis impiorum ſæpe torſit ſanctiſſimos viros. numer. 62. 63. 64. 65.
Acquieſcunt tamen in arcano providentiæ divinę conſilio. n. 70. & 71.
Proſpiciunt exitus vitæ lōgè diſpares. n. 72.
Iuſtos Deus laboribus purgat, impios ad æternum reſervat ſupplicium. n. 73. & 74.
Iuſti conflictati acquieſcunt in divina providentia. Iaco. 5. n. 40.
Primus Hæreſiarcha Cain de medio ſuſtulit providentiam. Iudæ. numer. 164.

Prudentia.

Spiritualis quantú differat à carnali. Coloſſ. 1. n. 78.
Quæ ſit prudentia fidelis diſpenſatoris multiformis gratiæ Dei. Coloſſ. 1. num. 165. 166.
Elucet in exhortationibus. numer. 176.

Pudor.

Quantus ſit peccati pudor. Nahum. 1. numer. 109.
Diodorus dialecticus præ pudore obijt repentinò n. 110.
Pudor, & confuſio damnatis gravior eſt ultricibus flammis. n. 110.
Notabilis pudor cuiuſdam Hiſpani Ludimagiſtri. Epheſ. 5. n. 14.
Sacra Scriptura tectè, & honeſtè efferre ſolet ea, quæ vetat ingenuus pudor ſuis nominibus enunciare. Iudę. num. 93.

Redemptio.

Pretium Redéptionis noſtræ fuit Chriſti ſanguis. Coloſſ. 1. n 111.
Eius vel unica gutta valorem infinitum habuit ad innumerabiles mundos redimendos. n. 111. 112.
Pretium fuit ipſe Chriſtus. n. 112.
Pater peccatori dicit; accipe Vnigenitum meum, & da pro te: ipſe Filius, tolle me, & redime te. n. 113.
Vberrimus fuit fructus Redemptionis vita immaculata iuſtorum. Coloſſ. 1. numer. 149. 152.
Gratis venundati ſumus, & ſine argento redempti. Epheſ. 1. n. 27.
Copioſiſſima fuit Chriſti Redemptio. n. 28.

Reſpicere.

SAEpe exprimitur hoc verbo acceptio perſonarum. Iaco. 2. n. 14.
Ea ſeverè prohibetur. numer. 1. & 37.

Reſurrectio.

EST quaſi altera Nativitas. Coloſſ. 1. num. 133.
Dies Redemptionis vocatur Reſurrectio univerſalis. Epheſ. 1. n. 68. 69.
Deus in Chriſto cōreſuſcitavit nos, & conſedere fecit in cœleſtibus. Epheſ. 2. numer. 22. 23. & 24.
Reſurgemus corpore iuvenili, ac vegeto, quale eſſe ſolet, cùm tertium & trigeſimum annum attingit. Epheſ. 4. n. 22.

Rex.

Vide verb. Iuſti.
Regale ſolium ſtabilitur æquitate. Deut. 32. n. 38.
Regum ipſorum Rex eſt conſilium. Deut. 32. n. 231.
Rex hodie eſt, & cras morietur. Iſaiæ. 38. n. 180.
Reges impij dicuntur virga furoris Domini. Iſai. 38. n. 231.
Dei proprium eſt de throno deijcere, vel ad regale ſolium evehere. Malach. 1. n. 80.
Habebant Reges, qui ſibi in memoriam redigerent res à ſubditis pręclarè geſtas, ut debita compenſarêtur mercede. Malach. 3. n. 75.
Ille verè Rex eſt, qui ſuis cupiditatibus imperat. Coloſſ. 1. n. 109.
Lex Evangelica pręcipit, ut Regibus, & Magiſtratibus pareatur. Iudę. n. 111.
Quia non eſt poteſtas, niſi à Deo. n. 112.
Imperatori Ethnico magis parebant Chriſtiani, quàm Gentiles. Ibidem.
Quid à Deo precarentur imperatori. Ibidē.
Principes Dei perſonam ſuſtinent in terra. n. 115.

Sacerdos.

CVR Sacerdotes dicantur comedere peccata populi. Nahum.3.n 48.
Eorum flagitioſa vita maximè nocet ſcandalo. Malach.1 n.30.
Pauci ſalvantur Sacerdotes.n.31.
Quomodò polluant nomen Dei.n.39.
Optat Deus occludi oſtia templi,ne mali Sacerdotes indignè offerāt ſacrificia. n.48.
Quàm graviter peccarent Sacerdotes, qui viliſſimas hoſtias offerebant Deo. num. 75.76.77.
Deus maledicit populo, cui Sacerdos impius benedicit. Malach.2.n.15.
Indignos Sacerdotes dignitate ſpoliat De'. n.19.20.& 21.
Inurit illis inſignem ignominiā.n.22. & 23.
Pactum cum Sacerdotibus initū cupit Deus inviolabile permanere. n.27.
Sacerdotis partes, quę ſint.n.41.
Sunt cæleſte oraculum in terris, & divinæ voluntatis interpretes. n.42.
Cur iubeantur abſtinere vino,n. 43.
Divinam legem debent habere in promptu. n.42.43.44.
Quantum exigant à Sacerdotibus Vrim, & Tumim in Rationali poſita.n.45.
Angeli vocantur Sacerdotes, quia populo annunciant Dei voluntatem.n.47.& 48.
Et ad ſignificandam ſuæ dignitatis eminentiam. n.49.
Et propter Angelicam caſtimoniam. num. 50. 51. 52.
Sacerdotibus Ethnicis, neq; caprea veſci, neq; hederam tangere licebat. n.50.
Caſtus Sacerdos pręferendus ipſis Angelis. n.52.
Quàm gravi ſupplicio digni Sacerdotes divinum pactum violantes.n.56.
Quæ vitæ puritas requiratur in Sacerdote. n.57.
Sacerdotes ſibi conflat, & purificat Deus. Malach.3.n.21.& 22.
Notabile Sacerdotibus documentum orandi pro populo.Coloſſ.1.n.30.31.
Sacerdotes, Clerici dicuntur, quia de ſorte ſunt Domini, vel quia ipſe Dominus ſors illorum eſt. Coloſſ 1.n.93.
Inſigne olim Sacerdotis, corona ex aurea lamina. Iacob.2. numer.34.

Sagittæ.

VIde verb. Supplicium.
Sagittæ Dei dicuntur ſupplicia improbis divinitus illata. Deuteron.32. num. 191. 192.
Contendit Deus arcum, ut feriat vehementiùs.n.193.
Fulmina iactat à benè curvato arcu nubiū. n 192.
Ipſis ſagittis emiſsis dextera ſua robur addit,num. 193.
Eas veneno tingit, ut inſanabile vulnus infligant.n.194.
Collimat in partes maximè vitales, id eſt, renes, & corda.n.195.
Etiam fugientes figit non averſos, ſed adverſos.n.196.
Sagittæ ipſe cruore inebriantur. n.196. & 307.

Salomon.

EX nimia affluentia prolapſus ad Idolorum cultum. Deuter.32.num.146.

Sanguis.

SAnguis Sanctorū effuſus clamoribus expoſcit à Deo vindictā. Deut.32. n.320.
Merces operariorum avarè fraudata, quaſi effuſio ſanguinis eſt. Iacob.5.num.16.

Sapientia.

VIde verb. Caſtitas.
Comparanda vel impenſa rerum omnium, quæ nobis cordi ſunt. Deuter.32. num.72.
Quid propriè ſit ſapientia. Coloſſ.1.n.77.
Sapientiam aſſequuntur, qui benè vivunt. num.85.
S. Franciſcus aiebat, tantùm quiſq; ſcit, quantùm operatur. Ibidem.
Primitiæ ſapientiæ, timor filialis. Coloſſ.1. num. 130.
Præfertur ipſi ſapientiæ Ibidem.
Sapientia orationibus à Deo impetranda. Iaco.1.n.27.
Qui coercet linguam, tenet ſapientiæ principatum.Iaco.3.n.11.
Sapientiam non docet lectio, ſed unctio.Iaco.3.n.101.
Pacatiſsima eſt vera ſapientia, modeſtèq; ſe gerit,num.105.
Docilitas eſt ſapientis prudentiæ pars.num. 106. 107. 208.
Inæſtimabile omnino bonum eſt ſapientia. num.111.
Falſa hæreticorum ſapientia terrenis bonis per avaritiam inhiat,Iaco.3 n.91.

Digitized by Google

Genio indulget, & in cœno libidinis volutatur.n.92.
Dæmoniacæ ſuperbiæ typho turgeſcit. numer.94.
Cernuntur hæc tria in uno Luthero.n.95. 96.97.98.

Sardanapalus.

Vide verb. Ninive.
Flagitijs infamis: luxui⁹, ac deſidiæ deditus.Nahum.1.n.155.
Epitaphium,quod in ſuo ſepulcro iuſsit incidi.n.202.
Capta Ninive,ſe in pyram cremandum iniecit.Nahum.2.n.68.
Ignaviſsimi animi eſt, mortem ſibi conſciſcere. Nahum.3.numer.44.

Scandalum.

QVàm grave ſit peccatum. Malach.2. num.54.
Si unius animæ ſalus tanti eſt, ut ob hanc Filius Dei fieret homo; perditio quantam incurret pœnam? Iacob.3.num.7.

Scutum.

IVſtorum ſcutum, & ſatelles, Deus. Iſai. 38.n.76.

Seneca.

EGregium eius monitum. Iſai.38. numer.21.
Hauſit pleraq; ex divinis monumentis, ſignatè, quæ ſcripſit de paterna caſtigatione, qua Deus Filios exercet. Iſai.38.numer.253.
Nobilis eius ſententia, quam refert Lactantius.Malach.1.n.51.
Sapienter divitias comparat ſebri. Iacob. 5. num.5.
Quàm conſentaneè Apoſtolo Paulo ſcribat de redimendo tempore.Coloſſ.4.n.13.
Negat, cœlos fuiſſe conditos, moveriq; noſtra cauſa. Epheſ.2.numer.18.

Servi.

DEbent in Hero ſpectare Chriſtum. Coloſſ.3.n.45.
Non ad oculum ſervientes. n.44.45.
Humiles ſervos, ab imperioſis Heris acerbè tractatos, conſolantur Apoſtoli.n.47.
Cur Heri vocentur Patres familias. Coloſſ. 4.num.1.
Quanta benevolentia proſequi debeant ſervos.n.2.
Sunt humiles amici. Ibidem.

Servire Deo.

DIgnitas ſervorum Dei ſupra Regna totius mundi Iaco.1.n.8.
Deo parere, libertas eſt. Iaco.1.n.141. & Iudæ.n.16.
Apoſtoli gloriabantur, ſe Chriſti ſervos eſſe.Iudæ.n.14.
Deus hoc honrificentiſsimo titulo cohoneſtat iuſtos. numer.15.

Sigillum.

PRimus ſigilli uſus in Sacra Scriptura, ad ſecernendas, internoſcendaſq; res proprias ab alienis.Epheſ.1.n.48.
Secundus, cùm impreſſo ſigillo, fides, auctoritaſq; litteris, aut tabulis publicis conciliatur.n.51.
Tertius; ad claudenda, & obſeranda, quæ oportet diligenter aſſervari.n.60.
Iuſti dicuntur obſignari Spiritu Sancto, qua ſi ſigillo.n.47.
Signatus fuit Chriſtus à Patre, & à ceteris infinito intervallo diſcretus.n.49.
Ex ſigillo Spiritus Sancti cognoſcit Dominus, qui ſunt eius.n.50.
Gratia collata iuſtis eſt authenticum Chirographum, Dei ſigillo munitum, quo ex obligatione iuſtitiæ tenetur illis æternā vitam retribuere.n.62.
Eſt item ſignaculum firmum, quo clauſi, ob ſignatiq; ſervantur. Ibidem.
Annuli ſignatorij magno in pretio, & æſtimatione habiti.n.52.
In ipſa annuli gemma ſolebat effigies aliqua affabrè cælari.n.53.54.
Sponſæ præcipit Deus, ut ſui imagine utatur pro ſigillo.n.55.
Eleemoſyna collata pauperi, eſt quaſi Dei ſyngrapha, ipſius ſigillo obſignata. num. 57.& 58.
Annulus dari ſolitus pro arra. Gratia verò Spiritus Sancti, arra, & pignus eſt æternæ beatitudinis. num.63.64.65.

Smaragdus.

OBtigit Leviticæ tribui in Rationali ſummi Sacerdotis. Malach.2.n.51.
Eſt ſymbolum caſtimoniæ. Ibidem.
Admirabilis ei⁹ antipathia cū libidine.n.52.

Socrates.

Socrates.

Memorabilis eius ſententia. Iacob.4. numer.16.
Verba quædam parum pudica uſurpaturus, pallio caput obvelavit. Iudæ.num.9.

Sodoma.

Speciosa arborum poma ſolo attactu cineſcunt. Deut.32.n.241. 242.
Eos, qui ob libidinem præpoſteram de cœlo tacti conflagrarunt, ſalvatos fuiſſe, etſi non refutet, non tamen exiſtimavit Hieronymus.Nahum.1.n.145. 146.
Præpoſtera turpitudo ne nominanda quidē eſt.Iudæ.n.91.
Sodomitæ abeunt poſt carnem alterā. n.93.
Scelus eſt, quod non proficit ſcire.n.94.
Meritò punitum cæcitate.n.100.
Cur ſulphure conflagrarint Sodomitæ. numer.101.102.
Extat adhuc horrenda, ac perpetuò fumigabunda ſoli facies.num.103.

Sol.

IN nocte Nativitatis Chriſti curſum acceleravit.Iſai.38.n.98.
Et in die reſurrectionis.n.99.
Atrociſsima ſupplicia intentat Deus ſolis obſcuratione.Malach.4.n.10.
Sunt, qui aſſerant, ſolem ideò extinguendum in die iudicij, quia in fulgentiſsimos Chriſti radios incurret. numer.12.

Somnus.

SOmno ſimilis humana vita: nos ſomniantibus. Iſai 38.n.184.185.
Peccati ſomnus excutitur vera pœnitentia. Iſai.38.n.240.
Excutiendus tepiditatis ſomnus. Iudæ. n. 105. 106.
Cur dormienti falſa viſa libidinis perſuadeant, quod vigilanti vera non poſſunt. num.108.
Cur ſomniantiū gaudia ſint effuſiora.n.109.

Sortes.

ETſi caſus dominari videtur in ſortibus; occulta Dei diſpenſatione temperātur. Deut.32.n.39.
Sortitò diſtributa terra promiſsionis. n.98.
Sors dicitur hæreditas divina, ad quam vocati ſumus.Coloſſ.1.n.93.
Sors non obtingit humana electione,ſed beneplacito Dei.n.94.& Epheſ.1.n.38.39. 40.

Spes.

FIgenda in Deo, etiam in rebus deſperatiſsimis.Iſai.38.n.24.
Spem excitat bona conſcientia.n.30. & 33.
Ex ſpe redundat gaudium: & uſq; eò copulantur ſpes, atq; lætitia, ut ſpem habere idem ſit in Scriptura, atq; eximiè lætari. n.35.& 36.
Cur Sancti Patriarchæ in Limbo dicantur vincti ſpei. Iſai.38.n.293.294.
Spes allicit Deum ad opem ferendam. Nahum.1.n.129.130.
Spes excitat ad erogandam eleemoſynam. Coloſſ.1.n.41.
Spes mortalium ſunt vigilantium ſomnia. n.44.
Noſtra ſpes repoſita eſt in tuto.n.42.43.
Non erit ſpes,niſi antecedat fides.n.46.
Anchoræ ſpei adunci dentes mordicus apprehenſam tenent divinam veracitatē.n.47.
Iuſtorum ſpes nō ſolùm eſt ſpes gloriæ, ſed eſt etiam gloria ſpei.Iaco.1.n.67.
Ducta ſimilitudine ex agricultura excitamur ad ſpem.Iaco.5.n.31.32.33.
Spe conreſuſcitari ſumus in Chriſto. Epheſ. 2.n.22.23.& 24.
Domus Dei credendo fundatur, ſperando erigitur, diligendo perficitur.num.78.

Spiritus Sanctus.

VIde verb. Sigillum.
Cur gratiam poſtulans Paulus, tantū meminerit Patris, & Filij.Coloſſ.1.n.25.
Spiritus Sanctus vocatur Virtus, id eſt, robur, ac potentia.n.87.88.
Dono fortitudinis obarmat fidelium pectora adverſus impetus hoſtiles.n.87.
Habitat in animis iuſtorum. Iaco.4.n.24.
Flagrantiſsimo ſponſi zelo, etiam uſq; ad invidiam exardeſcit.n.23.24 25.26.
Certat cū ſuo rivali beneficētia,ut abductas reducat animas.n.28.29.30.
Ferreus ille ſit, à quo Spiritus Sanctus amorem non extorqueat.n.32.
Promiſsi, vel promiſsionis nomine Spiritus Sanctus denotatur.Epheſ.1.n.45.
Spiritus ille vivificans totum animat myſticum corpus.Epheſ.4.n.6.
Caritas repræſentat Spiritum Sanctum, Iudæ.n.32.

Oratio feruens, ac perſeuerans Spiritum Sã ctum impetrat. Iudæ.n.231.
Ipſe Spiritus Sanctus unicus eſt effector, & magiſter orationis. numer.232.

Spondere.

DEhortatur ſæpe Spiritus Sãctus ab ſpõſionibus. Iſai.38.n.219.
Deum precatur Ezechias, ut ſe vadem pro illo, ac fideiuſſorem interponat.n.222.
Idem obſecrat David.n.223.
Et Iob.n.224.
Deus verò debitum ipſum appendit.n.225.
Defixis in cruce Sãctiſsimis ſuis manibus.n.226.

Superbia.

Illuſtriſsimum Diuinitatis argumẽtum eſt, ſuperbos deprimere, humiles attollere. Deut.32.n.290.
Deus ſuperbis reſiſtit. Iaco.4.n.33.34.35.
Superbia eſt omnium ferè hæreſum mater. Iudæ.n.171.
Vani hominis eſt, eſſe ſuperbũ. Iudę n.177.
Superborum vitium eſt, arroganter deblaterare. Iaco.3.n.17.& 18.
Superbia plerunq; parit confuſionem. Iudæ.n.184.185.186.
Cæcas tenebras offundit menti. num.224.

Supplicia Dei.

VIde verb. Sagittæ, & verb. Providẽtia. Iracundia Dei, ex zelo concepta, atrociſsima ſupplicia ſumit de anima adulteτa. Deut.32.n.150.151.152.
Avertit Deus oculos, dum punit, ne flectatur miſericordia.n.169.
Irridet peccatores, ſupplicia commerita luẽtes. Deut.32.à n 171.uſq; ad 174.
Quatuor plagas infert Deus peccatoribus, Deut.32.n.189.
Prima eſt ſiccitas terræ, & fames.num.185.190.197.
Secunda plaga eſt, peſtilentiæ lues.n.199.
Ad eam infligendam ſolet Deus abuti dęmone.n.200.201.202.203.
Vocatur morſus amariſsimus.n.205.
Tertia plaga eſt beſtiarum, leonum, urſorũ, &c. n.206.207.
Quarta deniq; hoſtilis exercitus, ingenſq; pavor in præcordijs conceptus.num.212.213.
Non parcetur infantibus, virginibus, aut ſenibus.n.214.
Saniorem mentẽ optat Deus peccatoribus, ut evitent ſupplicia. Deut.32.n.227.
Vendit eos iratus ſuis hoſtibus n.235.
Peccata accelerant tempus præſtitutum ad ſumendũ ſuppliciũ.n.269.270.271 272
Etſi perſonam punientis ſumit Deus, facilè tamen flectitur miſericordia. Deut.32.n.293.294.
Intentat ſupplicia, ut ea homines avertant pœnitentia. Iſai.38 n.15.
Miſericordiæ genus in ſupplicio eſt, citò occidere. Iſai.38.n.245.
Graviſsimum Dei ſupplicium eſt, iram in poſterum peccatoribus reſervare. Nah. 1.à n.39.uſq; ad 45.
Iratus Deus innoxios æquè punit, ac noxios. Nahum 1.n.38.75.& 8.
Temporaria ſupplicia ſtillæ ſunt, collata cũ diluvio cruciatus æterni.n.116.
An puniat Deus bis in id ipſum. Nahum.1.à n.145.uſq; ad 150.
Quæ cauſæ ſint puniẽdi publicè delicta. Nahum.3.n.24.
Inſignis vindicta impietatis eſt, Deum magnam, & diuturnam proſperitatem indulgere peccantibus. Malach.3.n.74.
Impij comparantur aridæ materiæ, faciliq; ad concipiendum ignem divini ſupplicij. Malach 4.n.6.
Saginantur ad ſupplicium, tanquam victimę aris deſtinatæ. Iaco.5.n 24.25.
Nullum atrocius ſupplicium infert Deus, quàm cùm hominem deſerit, & ſuis cupiditatibus tradit. Iudæ. num.206.207.

Supplicium à Magiſtratibus ſumptum.

POteſt pœna dilata exigi, non poteſt exacta revocari. Iaco 1.n.119.
Lege cautum fuit, ut dies abirent triginta, priùs quàm ſententia capitalis executioni mandaretur.n.120.
Cur Romanorum virgæ, ſecureſq; circumligatæ loris.n.121.
Ab irato nunquam ſumendum ſupplicium. Ibidem.
Præcipua ratio ſumendi publicè ſupplicium, eſt exemplum. Iudæ. numer.95.

Templum.

FAciem ad illud convertit Ezechias oraturus. Iſai 38 n 21.22.& 23.
Ardẽti deſiderio flagrabant Patriarchæ adeundi Templum, & in eo Deum adorandi.n.135.136.

Moleſ-

Moleſtiſsimè ferebant privari tanto bono. num. 138.
Templum illud antiquū honorandū à Chriſto ſua præſentia corporali. Malach.3.n. 10.& 11.

Tempus.

TEmporis velocitas magis apparet reſpicientibus. Iſai. 38.num.147.
Tempora cur LXX. verterint, ſortes. Iſai. 38.n.164.
Dum ad pœnitendum tempus accipitur, & ad peccandum exhibetur: ipſum remediū gratiæ vertitur in augmentum culpæ. Iaco. 5.num.14.
Tempus redimendum impendio rerum, quę nobis illud eripiunt. Coloſſ.4. n.11.12. & 13.
Quæ ſit plenitudo temporis, & conſummatio ſæculorum ad myſterium Incarnationis. Epheſ.1.numer.33.

Tenebræ.

CVR dæmones vocentur tenebræ. Coloſſ.1.num.102.
Poteſtas tenebrarum quæ. num.102.103.

Tentatio.

CVR ſæpe idem ſit, ac tribulatio. Iaco. .num.15. & 16.
Alia eſt tentatio probationis, qua Deus tentat iuſtos: alia ſuggeſtionis, qua diabolus. Iaco.1.n.73.74.75.
Diabolus tentat, ut ſubruat: Deus, ut coronet.n.74.
Dæmon inſigniter vocatur Tentator.n.75.
Noſtræ infirmitatis conſcij petimus à Deo, ne in tentationum certamen deſcendamus. Ibidem.
Per hominem ſtat, quo minùs reſiſtat tentationi.n.76.
Reportata victoria, parantur coronæ purpureæ, quæ cū laureis Martyrum, ſi minùs plagarū cruciatu, certè diuturnitate certaminis æquentur.n.77.78.79.
Vnico verbo, *Nolo*, omnis tentatio ſuperatur. Iaco.4 n.39.40.
Noſtra victoria Dei protectione acquiritur. n.41.

Tepiditas.

APpoſitè exprimitur ſomno profundi Letargi. Iudæ.n.106.
ArdēterChryſologus intonat tepidis.n.105.
Chriſtus excitator mentium diſcutit hunc ſomnum. numer.105.

Timor Dei.

TImere Deum, idem eſt in Scriptura, ac illum colere, & adorare. Et viri timorati vocantur Religioſi. Malach 1.n.32.
Corona ſapientiæ timor Domini. Coloſſ 1. n.130.

Tribulatio.

DIcitur Deus ſimul affligi cum iuſto. Deut.32.num.75.
Tribulatio vehemēs vocatur fornax. Deut. 32.num.73.
In medijs anguſtijs non permittit Deus iuſtos anguſtiari.n.114.
Dei proprium eſt tribulare, & rurſus à tribulatione eripere. Deuter.32.num.290. 291. 292.
Res adverſæ ſunt apparitores, qui nos ſupremo iudici ſiſtunt. Iſai.38.n.17.
Adiutor opportunus Deus eſt, cùm maximè premit tribulatio. Nahum.1.num.121. 122. 123.
Adverſæ res ſe domant, & docent, quid opus ſit facto.n.160.
Eripit iuſtos Deus è præſentiſſimis periculis. Nahum.2.n.87.
Tribulatio iuſtis eſt materia redundantis lætitiæ. Iaco.1.n.14.
Vocatur tentatio, quia nihil æquè periclitatur virtutem.n.15.16.
Stimulantur iuſti dulore, ſed eum opprimunt fortitudine.n.17.18.
Tribulatio eſt lapis lydius, quo probatur aurum virtutis.n.20.
Ignis, quo excoquitur.n.21.
Quo vaſa fictilia durantur, & dealbantur. num.22.
Divexari iuſtos, eſt gloria cumulari. Iaco.1. num.54.55.
Gratias debent agere Deo iuſti conflictati. Iaco.5.n.40.
Sancti ferentes multa perpeſſu aſpera, ſuo nos exemplo excitant ad ſuſtinentiam.n. 41.& 42.
Tribulationibus acquiritur perfectio. num. 45.& 46.
Nihil æquè, ac patientis Chriſti exemplū, roborat ad tolerantiam. num.49.& 50.
Pati propter Chriſtum, optabilius videtur Chryſoſtomo, quàm regnare cum Chriſto. Epheſ.3.num.3.& 4.

Google

Vendere.

QVi peccatores dicantur venundati, ut faciant malum. Nahum 3. nu. 16.

Arctiſsima peccati ſervitus. nu. 18.

Dęmonis, & cupiditatum imperio mancipátur. nu. 17.

Pretiũ huius venditionis eſt fœda voluptas, umbraticus honor, exiguũ lucellũ. n. 19.

Syngrapham Diabolo ſubſcribunt. nu. 20.

Hoc chirographũ delevit Chriſtus ſuo ſanguine. Coloſ. 2. nu. 58.

Veniale peccatum.

NEmo, quamvis perfectiſsimus, evitare poteſt omnia venialia, niſi ex ſingulari privilegio. Iaco. 3. nu. 10.

Iuſti, quatenus per humanam fragilitatem licet, peccata venialia ſedulò devitant, & meritò dicuntur immaculati. Epheſ. 5. nu. 41. 42. 43.

Verbum Dei.

COmparatur cum pluvia. Deuter. 32. nu. 19. 21. & 22.

E cęlo expectandum. nu. 22. (nu. 16.

Flectit, atque emollit ipſas petras Deut. 32.

Cur verbum inſitum appelletur. Iaco. 1. numero 129. 130. 131.

Nihil æquè diſponit animum ad cæleſtes verbi ſatus, ac manſuetudo. nu. 132.

Non auditores verbi, ſed factores iuſtificantur. nu. 133. & 134.

Speculum eſt verbum Dei. nu. 136.

Deus per internam illuſtrationẽ aperit cor ad excipiẽdũ verbũ. Coloſ. 4. n. 6. 7. & 8.

Veritas.

PEr antonomaſiam ſignificat Evangeliũ. Coloſ. 1. nu 49.

Opponitur umbris, ceremonijſque Iudaicis. nu. 59. 60. 61.

Fidei veritas inconcuſſa. nu. 58.

Congruentiſsimè veritas copulatur cum luce. Epheſ. 5 nu. 7. & 8.

Via iuſtorum.

DEducit Iuſtos Deus per vias planas. Malach. 2. nu. 38.

Semitas illis ęquat ad libellam. nu. 39.

Portat eos in brachijs ſuis. Deut. 32. n. 112. 113. 115.

Everrit ipſam viam, tollitque lapides, ne fortè impingant. Malach. 3. nu. 6. & 7.

Victima.

SElectiſsimas victimas præcipit Deus immolari ſibi. Malach. 1. nu. 40. & 77.

Agnus immaculatus non eſt unius coloris, ſed omnibus conſtans membris, & nulla inſigni deformitate fœdatus. n. 40. & 41.

Non immolatione, & ſanguine multo colẽdus Deus, ſed mente pura. nu. 51.

Cur munera Cain diſplicuerint Deo. n. 52.

Eximiæ, & egregię cur dicerentur victimę. nu. 75. & 76.

Victimæ nomine denotantur impij ad ſupplicium ſaginati. Iaco. 5. nu. 24. 25.

Victoria.

SOliti ſunt victores eorum, qui victi fuerant, colla calcare. Malach. 4. nu. 18.

Chriſti hoſtes protriti ſunt illius pedibus. nu. 19.

Suis etiam militibus dęmones proſternendos, calcandoſque ſubiecit. nu. 20.

Sancti in die Iudicij, tanquam viliſsimum pulverem, calcabunt impios. nu. 21.

Vinum.

VIde verb. Mulier.

Vocatur ſanguis terræ. Deu. 32. n. 141.

Rubrum erat Palęſtinæ vinum. Ibidem.

Per vinum exprimitur furor. nu. 148.

Gentiles largè vinum potabant in ſuis ſacrificijs. n. 285. 286.

In prælia trudit inermes. Nahum. 1. nu. 37.

Vino ſepulti dicuntur ebrij. Nahũ 3. nu. 63.

Venter vino ęſtuãs deſpumat in libidinem. Epheſ. 5. nu. 30. 34. 36. 37. 38.

Virtus.

VEra virtus, Dei, qui falli non poteſt, iudicio approbatur. Coloſ. 1. nu. 150.

Virtutum heroicarum ſplendor perſtringit oculos mundanorum. Iaco. 4. n. 53.

Qui eas carpunt, & rodunt, legi Evangelicę detrahunt. nu. 52.

Vita.

QVę ſit conſiſtens ætas, ſeu incrementum ſummum. Iſa. 38. nu. 112. 113.

Reſpiciẽti anteactã vitã apparet totã merum nihil. Iſai. 38. nu. 147. 148. 149.

Tabernaculi cum vita ſimilitudinem qui ex poſuerint. nu. 156.

Vitę filum ſubitò ſępe abrumpitur. n. 167.

Telę cum vita ſimilitudo. nu. 168.

Comparatur araneæ ob ſummam fragilitatem. n. 170. 171. 172.

Quàm multi ex gaudio, vel mœrore ſubitò obierint. nu. 173. 174. 175.

Totius vitæ periodus unius diei inſtar eſſe videtur. nu. 176. 177.

Comparata cum ęternitate vix eſt gutta aquæ, aut calculus arenæ. Ibidem.

Etiam per ſe ſpectata vita non attingit diẽ artificialem. nu. 178.

Similis eſt floſculis, qui unico die vigent, ac florent. nu. 179.

Punctum eſt, & umbræ ſomniũ. n.180.181.
Bullę ſimillima. nu.182.184.
Tota vita nihileitates. nu.183.
Somniantibus ſimiles ſumus. nu.184.185.
Satis, ſuperq; flagellorũ eſt, in humanæ vitę miſerijs tolerandis. Iſai.38.n.244.245.
Diuturnitas huius vitæ aſsiduis laboribus conflictatę, acerbius ipſa morte ſuppliciũ eſt. nu.245.246.247.
Beneficium Dei eſt, contrahere vitæ ſpacia. nu.248.249.
Vitę inconſtantia, & fortunę viciſsitudo ſignificanter exprimitur ſymbolo Rotę. Iaco.3.nu.35.36.37.38.
Incertus eſt dies craſtinus. Iaco.4. num.57.
Nemini, quãtũvis adoleſcẽti, exploratũ eſſe poteſt, ſe ad veſperũ uſq; victurũ. nu.58.
Ne horam quidem habemus certam. nu.59.
Vita ſimilis navi. nu.60.
Vapori tenuiſsimo. nu.62.
Cogitationi, aut loquellæ nu 63.
Tota vita eſt ipſiſsima vanitas. nu.64.
Cùm aliquid nos in poſterum facturos pollicemur, præfandum, ſi Dominus voluerit. nu.65.68.69.
Omnia imaginaria in ſæculo, & nihil veri. Iudæ nu. 104.105.

Vltio.

Vide verb. Patientia.
Supremi Iudicis officium eſt, iniurias ulciſci. Deut.32.nu.267.
Vltio Divina vocatur iudiciũ, quia ęquiſsima iuſtitiæ lãce expẽditur. Deu.32.nu.306.
Deus ultionum cur vocetur Deus. Nahum 1.nu.31.32.& 33.
Lento gradu ad vindictam Divina procedit ira. nu. 32.

Voluntas Dei.

Magnum Dei beneficium eſt, impertire cognitionem ſuæ voluntatis. Coloſ.1. à nu.71. uſque ad 75.
Exquirendum ſummo ſtudio, quę ſit voluntas Dei bona, quæ beneplacens, quę perfecta. nu.74.

Voluptas.

Non ſunt ſpectandæ voluptates advenientes, ſed abeuntes. Deu.32.n.229.
Doloris aculeos infixos relinquunt. n.230.
Et feram conſilij mutationem. n.231.
Nihil tam adverſum conſilio, quàm voluptas. Ibidem.
Qui Auctores copioſè tractaverint de mœſtitia orta ex voluptate. nu.232.
Voluptas hebetudinem, & inſipientiam parit. Coloſ.1.nu.20.

Votum.

Rebus in extremum diſcrimen adductis, mortales ad vota confugiunt. Nahũ 1. nu.211.
Inſigne Romuli votum. nu.212.
Vota nuncupata pro recuperanda valetudine. nu.212.
Vota ſemel concepta exactiſsimè reddenda. nu.213.214.
Voti reus lectiſsimas pecudes offerebat Deo. Malach.1.nu.75.
Obverſari debet ob oculos maieſtas eius, cui vota nuncupavimus. nu.79.& 80.

Zelus.

Vide verb. Invidia.
Quid propriè ſit. Nahum 1. nu. 24.& Iaco.3.nu.80.
Quatenus in Deum zelus cadat. Deute.32. nu.147.
Nullus ſpõſus adeò zelotypus eſt, ac Deus. nu.148.149.
Iracundia ex zelo longè vehementiſsima. nu.150.
Superat furorem. num.151.
Zelotes Deus atrociſsima ſupplicia ſumit de anima adultera. n.252.
Vbi deſpici ſe videt, alterum cumulat beneficijs, ut rivali pręinvidia oculi doleant. nu.179.180.
Furor ex zelo eſt, quaſi voraciſsimus ignis. Deut.32.nu.186.187.188.
Deus inſtar zelotypi invidet mundo pellicienti animas ſibi deſponſatas. Iaco.4. nu.23.24.25.26.
Certat cum mundo, rivalemque ſuum largitionibus ſuperat, ut abductas animas ad ſe convertat. nu.28.29.30.31.
Incarnatio Verbi Divini fluxit ex zelo Dei. nu.30.

Zelus Animarum.

Vide verb. Concionator.
Diviniſsimum munus eſt, cooperari Deo. Iaco.5.nu.79.
Pretioſiſsima res eſt anima, quę Chriſti ſanguine ſtetit. Ibidem.
Etſi immenſas pecunias pauperibus eroges, plus tamen effeceris, ſi unam converteris animam. nu.80.
Vbi periculum animarum inſtat, omni feſtinatione accelerandum eſt ad opem ferẽdam. Iudæ nu. 238.& ſequentibus uſque ad 248.
Affectum commiſerationis concipiat zelator animarum. nu.245.246.

FINIS.

INDEX RERVM MEMORABILIVM, VERBORVM, PHRASIVMQVE, AC REGVLARVM

ſacræ Scripturæ, quæ in his Commentarijs continentur.

LECTORI.

CVM omnia ſacræ Scripturæ teſtimonia, quæ afferuntur in illis locis, ad quos Lectorem remittit proximus Index Moralis, iuxta literalem intelligentiam explicentur, quam ſolam in his Commentarijs ſequuti ſumus, ut facilè ex toto eorum decurſu prudens Lector animadvertet; debet etiam ſimul in animum inducere, ea, quæ in ſuperiore Indice citantur, non minùs valere ad ſacram Scripturam iuxta hiſtoricum ſenſum intelligendam, quàm ad formandam vitam, moreſq; inſtituendos. Ac proinde ſi aliquid requirat in hoc Indice, & non inveniat, recurrat ad ſuperiorē; in quem ea de cauſa coniectum eſt, quod hîc deſideratur, quòd Concionatoribus uſui futurum videretur; quorum pios labores pro noſtra tenui parte adiuvare, maximè nobis cordi fuit.

Ab.

POnitur loco *præ*, & deſervit comparationi. Malach. 2. nu. 14.

Abies.

Per abietes ſolent ſignificari Proceres. Nahum 2. num. 48.

Abſcondo.

Abſcondere Deum, aut illuſtrare faciem, quid ſit. Deuter. 32. à num. 166. uſque ad 169.

Accingo.

Accingere lumbos, habitus prçliantis. Nahũ 2. num. 11.

Accincti, id eſt, armati. num. 12. 13.

Accipere.

Sæpe in Scriptura ſacra idem ſignificat, ac dare. Epheſ. 4. num. 16.

Adagium ſacrum.

Nõ clauſus, neq; derelictus. Deu. 32. n. 179.

Addicere.

Interdum ſignificat, reum capitali ſententia ferire. Iaco. 5. num. 26.

Addo, adijcio.

Frequens horum verborum Hebraiſmus. Nahum 1. n. 220.

Adeps.

Significat, quidquid eſt in re qualibet ſelectiſsimum. Deut. 32. nu. 140.

Adipem victimæ comedere, capitale erat Iſraelitis. Deut. 32. nu. 281.

Alioqui adipalia, & medullata in delicijs habita ſunt. n. 284.

Admiratio.
Repentina, atque inſperata calamitas admirationem,& commiſeratione commovet. Nahum 2.nu.89.& cap. 3.nu.25.
Adorare.
Sumitur interdum pro ſacrificare.Malac.1. nu.56.
Ædificare.
Non ſolùm eſt, propagare ſobolem, ſed firmam,& ſtabilem felicitatem conſtituere. Malach.2. nu.61.62.
Ægyptiaca ſervitus.
Vide verb. Populus Hebreus.
Vocatur fornax ferrea. Deut.32.nu.73.
Ergaſtulum.nu. 74.
Deus dicitur affligi cum ſuo populo.nu.75.
Inde redemit eos in brachio extẽto.nu.76.
Æquitas.
Semitę æquitatis quæ ſint in arcano ſermone.Malach.2.nu.38.& 39.
Æſopus.
Apologus de mantica anteriore, & poſteriore.Iſa.38.nu.270.
Agape.
Convivium ſolenne erat, ſanctis pauperibus exhiberi ſolitum.Coloſ.1.nu.40.
Quàm ſanctè,& honeſtè celebraretur.Iudæ nu.175.
Alexander Magnus.
Facetum eius dictum. Iſa.38.nu.65.
Nihil cunctando orbem ſubiecit. Nahum 2. nu.43.
Nobile apophthegma Alexandri. Iudæ numero 34.
Amarantus.
Flos purpureus, nunquam marceſcens. Iaco.1.nu.71.
Ambulare.
Ambulare cum Deo, idem eſt, ac placere Deo.Iſai.38.nu.37.38.
Ambulare in æquitate, id eſt, per vias planas. Malach.2.nu.38.& 39.
Ananias.
Subitò expiravit, poſita ob oculos peccati fœditate.Nahum 1. nu.109.
Anathema.
Quid ſit anathema,& anathematizare,in ſacro ſermone.Malach.4.nu.38.& 39.
Angelus.
Vide verb.Exercitus.
Angelus nomen eſt non Naturæ, ſed officij. Malach.2.nu.47.
Verùm par futurus ſit Angelorum, & ſalvandorum hominum numerus, incertũ. Deut.32.nu.87.
Opinatio Agellij de Angelis principaribus arguta potiùs,quàm ſolida. nu.90.
Deus ſingulis populis ſingulos Angelos pręfecit.nu.94.
Septem præcipuis Angelis rerum inferiorum cura demandata.nu.95.
Angelus ſuſtinuit Dei perſonam in apparitionibus,quæ fiebant Patriarchis. Deut. 32. nu.123.124.
Angelus luctatus eſt cum Iacob. num.125.
Apparuit Moyſi in flamma ignis de medio rubi.nu.127.
Promulgavit legem in monte Sina. Ibidem.
Angeli Sacerdoti ſacrificanti procumbunt. Malach.2.nu.49.
Magni conſilij Angelus vocatur Chriſtus. num.47.
Et Angelus Teſtamenti. Malach.3. nu.12.
Quomodò Chriſtus pacificaverit Angelos. Coloſ.1.nu.140.141.142.
Angelis collata eſt gratia merito Chriſti. num. 140.
Hæretici Chriſto præferebant Angelos.Coloſ.2.nu.79.80.& 81.
Vnde pernotuerint Paulo Angelorum chori,ſive ordines.Epheſ.1.nu.81.
Etiam ſupremi Seraphini ad Chriſti pedes provoluti,omnino ſubiecti illi ſunt.n.84.
An Angeli multa myſteria Gratię didicerint ab Apoſtolis. Epheſ.3. à nu.27. uſque ad 34.
Anima.
Sumitur pro vita, & interdum pro toto homine.Iſai.38.nu.268.
Annulus.
Vide verb.Sigillum.
Annulus aureus fuit Nobilitatis inſigne. Iaco.2.nu.6.
Ornamentum cultus nitidioris.nu.7.
Baronius affirmatè ait, apud Iacobum ſumendum eſſe pro fibulâ.nu.5.
Refellitur eius opinio à nu. 6. uſque ad 9.
Annuli ſignatorij quanto in pretio habiti. Epheſ.1.nu.51.52.
In gẽma ſolebat effigies aliqua affabrè inſculpi.nu.53.54.
Annulus dari ſolitus pro arra.nu.65.
Aoriſtos.
Aoriſti tempus quam vim habeat apud Gręcos.Coloſ.1.nu.33.
Qualiter ſoleat vertere Vulgatus. num.33. 34.35.
Apelles.
Cur inſcriberet tabulis pictis,faciebat. Deu. 32.num.19.

Appa-

Appareo.
Apparere coram Domino, quid ſit. Iſai. 38. nu. 142. 143.
Aquila.
Ardentiſsimè diligit pullos. Deut. 32. numero 111.
Aquilæ comparatur Deus. num. 112. 113.
Aranea.
Et telam ſignificat, & ipſam beſtiolam. Iſa. 38. num. 171.
Aranearum telis res fragiles comparantur. num. 170. 172.
Arca Teſtamenti.
Virtus, & gloria nominatur. Iſa. 38. nu. 137. 138.
Arias Montanus.
In Regia illa recognitione verſionis Pagnini, pleraque perperam novat. Deut. 32. nu. 246. & Malach. 3. num. 9.
Caput abſolutè ponit pro veneno. Ibidem.
Haurit interdum de Rabbinorum fæce. Iſa. 38. num 9.
Falſò exiſtimavit, nō retrogreſſum eſſe Solem, ſed umbram duntaxat horologij. Iſa. 38. nu. 101. 102. 103.
Temerè detorquet Malachię vaticinium ad Gentilicas oblationes. Malach. 1. nu. 54.
Induſtriæ oſtentatione ſententiam per ſe planam aut invertit, aut obſcurat. Malach. 3. nu. 9.
Vna vocula perperam ſuppoſita, duplex telū de Catholicorū manibus extorſit. nu. 10.
Nullibi periculoſiùs errat, quī vertens Pſal. 15. *foveam* pro *corruptione*. Ibidem.
Ariſtomenes.
Cor eius repertum eſt pilis hirſutum. Nahū 2. nu. 78.
Aſtra.
Vide verb. Stellæ.
Crebrò nominantur militia cæli. Nahum 2. num. 112.
Attributio.
Opera Trinitatis externa, cùm individua ſint, modò uni, modò alteri perſonę attribuuntur. Malach. 3. nu. 2. Coloſ. 1. nu. 8. & cap. 2. nu 54.
Audire.
Eſt acquieſcere, & obedire. Malac. 2. nu. 3.
Auditio.
Pronuncio dici ſolet de re famoſa. Nahum 3. nu. 67.
Baculus.
Baculus panis, cur dicatur. Deut. 32. n. 197.
Baſan.
Paſcuis uberrimis abūdabat. Deu. 32. n. 139.
Belial.
Quid propriè ſignificet. Nahum 1. nu. a 15. 216. 217. 218.
Benedicere.
Sępe idem eſt, atque gratias agere. Coloſ. 1. nu. 27. & Epheſ. 1. nu. 6.
Benedicere Deum hominibus, eſt eos locupletare. Epheſ. 1. nu. 5.
Benedictio in arcano ſermone, eſt rērum expetendarum affluentia. Ibidem.
Benedicere interdum eſt, fauſta, ac fælicia precari. nu. 6.
Bombarda.
Deus exſerens potentiam adverſus hoſtes comparatur æneæ bombardæ. Nahum 2. à nu. 82. uſque ad 86.
Bonum.
Quàm fœcunda vox ſit in arcano ſermone. Nahum 1. nu. 118. 120.
Borboritæ.
Sive Borboriani, id eſt, lutulenti, atque cœnoſi. Nomen inditum Hæreticis ob fœdas libidines. Iudæ nu. 9.
Brachium.
Symbolum roboris, auctoritatis, & potentiæ, Malach. 2. nu. 19.
Conterere brachium. Ibidem, & num. 20.
Bruchus.
Quæ beſtiola ſit, & quàm numeroſa. Nahū 3. nu. 50. 51. 58.
Devorantis nomine exprimitur. Malach. 3. num. 48.
Cadaver.
Vocatur ruina in arcano ſermone. Nahū 3. num. 11.
Cæli.
Cæli, & creaturæ inſenſibiles ſunt teſtes adverſus peccatores. Deut. 32. num. 12. & ſequentibus.
Cæſar.
Acerbiſsimè tulit, filium unum eſſe de Coniuratis. Deut. 32. nu. 164.
In tempeſtate inclamavit Navarcho metuenti: Fortuna Cæſaris te comitatur. Iſa. 38. num. 84.
Vicit victoriam, cùm ſe ipſum vicit. Nahū 1. num. 56.
Coniuratorum epiſtolas non lectas ſimul exuſsit. nu. 6.
Caietanus.
Audacter vocat prophanam Iacobi ſalutationem. Iaco. 1. nu. 12.
Sed eamdem ſalutationem Angelus, Apoſtoli, atque adeò ipſe Chriſtus uſurparūt. num. 13.

Temerè negat promulgari à Iacobo Sacramentum extremæ unctionis. Iaco. 5. numero 63. & 64.

Argumento frivolo à communi explicatione recedit. nu. 73.

Quid de auriculari confeſsione ſenſerit. numero 74.

Dæmones præditos eſſe corpore quodam ſubtili comminiſcitur. Epheſ. 2. nu. 5.

Perperam explicat, omnes nos eſſe natura filios iræ. nu. 10.

Futili ratiuncula negat, haberi ex Paulo, Matrimonium eſſe Sacramentum. Epheſ. 5. nu. 44. & 45.

Falſò affirmat, Epiſtolam Iudæ minoris eſſe auctoritatis, quàm cæteras Scripturas Canonicas. Iudæ nu. 3.

Caligæ.

Interdum ſunt ocreæ militares; nonnunquã ſandalia. Epheſ. 6. nu. 40. & 41.

Caput.

Membrum corporis diviniſsimum. Coloſ. 1. nu. 127.

Cur ſumatur pro veneno. Deut. 32. n. 244.

Caput abraſum, habitus viliſsimæ ſervitutis. Deu. 32. nu. 316.

Hebræi capite tondebant in luctu nu. 317.

Hoc erat interdictum Sacerdotibus. n. 318.

Movere caput, interdum admirationis cum commiſeratione coniunctæ; interdum irriſionis ſignum erat. Nahum 3. nu. 26.

Caſtigare.

Corripere in iudicio, id eſt, miſericorditer. Deut. 32. nu. 43.

Caſtra.

Dicta quaſi caſta: nam nunquam ijs intererat fæmina. Iudæ nu. 167. 168.

Cataractæ.

Quæ dicãtur cataractæ cęli. Malac. 3. n. 44.

Catholicus.

Quid propriè ſignificet, & cur quędã Scripturæ Catholicæ nominentur. Iudæ nu. 4.

Celeuma.

Quid ſit cantare celeuma. Deu. 32. nu. 311.

Cherintus.

Angelos præponebat Chriſto, & Iudaicas ſuperſtitiones inculcabat. Coloſ. 1. nu. 1.

Refellũtur eius errores ab Apoſtolo. Coloſ. 1. nu. 120. 121. 134. & cap. 2. nu. 80.

Angelis collata eſt gratia merito Chriſti. numero 140. & cap. 2. nu. 41.

Chirographum.

Quid propriè ſit. Coloſ. 2. nu. 57.

Chirographum decreti, lex ceremonialis. à nu. 59. uſque ad 63.

Cinctuti.

Id eſt, accincti ad pręliandum. Nahum 2. nu. 11.

Claudius.

Quęſitus ad cędẽ, miro fortunę luſu, creatus eſt ſubitò Romanorum Imperator. Coloſ. 1. nu. 105.

Clypeus.

Clypeus ignitus quis dicatur. Nahum 2. num. 23.

Soliti inaurari clypei, ut hoſtium oculos perſtringerent. Ibidem.

Ab hoc ſplendore commendatę ſępe acies. nu. 25.

Solebant appendi è turribus, quas geſtabãt Elephanti. nu. 27. 28.

Coccus.

Coccus, & purpura in rigore diverſa ſunt, ſępe tamen confunduntur. Nahum 2. numero 23.

Paludamenta militaria, ut plurimùm fuere purpurea. nu. 30 & 31.

Chlamys coccinea quæ fuerit apud Evangeliſtas nu. 33.

Et pallium coccineum apud Ioſue. nu. 34.

Frequentiſsimus purpurę uſus apud Babylonios. num. 35.

Rubeus color ſanguinem ciet, atque adeò irritat bilem. nu. 36. 37.

Lacedęmonij ad occultandum vulnerum cruorem puniceis veſtibus utebãtur. numero 40.

Et ut ſanguinem, cruentamq́; pugnam hoſtibus denuntiarent. nu. 41.

Tunica coccinea in altum ſublata, ſignum erat Romanis committendi pręlium. numero 41.

Cognoſco.

Cognoſcere Deum Iuſtos, eſt, non ſolùm approbare eorum facta, ſed etiã fortunare. Nahum 1. à nu. 124 uſque ad 128.

Collectæ.

Eleemoſynę corrogatę ad ſublevãdam Sãctorum indigentiam. Coloſ. 1. nu. 38.

Coloſſus.

Rhodij Coloſsi adeò ſtupenda fuit moles, ut pauci pollicem eius amplecterentur. Coloſ. 1. nu. 75.

Coloſſenſes non fuere Rhodij. Ibidem.

Comedere.

Sæpe idem eſt, atque conſumere, vaſtare. Nahum 3. nu. 48. 49.

Compunctio.

Iterdum idem eſt, ac ſtupor. Nahum 2. numero 51.

Concinno.
Cur hoc verbum in Scriptura adiũgatur linguæ. Iaco. 3. nu. 33.
Concludo.
Concludere populũ in manu hoſtium. Deu. 32. nu. 237.
Confiteor.
Sæpe idem eſt confiteri, atque laudare, ſiue gratias agere. Iſa. 38. nu. 277. 278. 279.
Et confeſsio, laus, & gloria num. 280. 281.
Audito verbo, *confiteor*, pectora tundi ſolita in Eccleſia. Iſa. 38. nu. 278.
Confiteri peccata, eſt dare gloriam Deo. Malach. 2. nu. 6. 7. 8. & 9.
Conſummatio.
Conſummationem facere alicuius loci, eſt illum vaſtare. Nahum 1. nu. 133.
Conſummatio ſeculorum eſt plenitudo temporis, & opportuna maturitas Incarnationis. Epheſ. 1. nu. 33.
Converſatio.
Bona converſatio eſt inculpabilis tenor vitæ. Iaco. 3. nu. 88.
Cor.
Corde, & corde, id eſt, duplici corde, Iſa. 38. nu. 4. & 44.
Cor eſt ſedes fortitudinis. Nahum 2. n. 77.
Animantes, quibus cor parvum, audaciores. Ibidem.
Ariſtomenis cor pilis hirſutum. nu. 78.
Cor nervoſum, beneque compactum, robuſtius eſt. nu. 79.
Diſſolvitur, & liqueſcit præ formidine cor. num. 80.
Ponere ſuper cor, eſt accuratè perpendere, ſeriò, ac diligenter curare. Malach. 2. numero 4. & 5.
Cor ſæpe ſumitur pro mente, ſive intelligẽtia. Epheſ 1. nu. 72.
Cordati dicuntur prudentes; corculum, homo prudentiſsimus. Ibidem.
Corpus.
Tum in Scriptura, tũ apud Auctores profanos, frequenter ſumitur pro cœtu, vel communitate. Iudæ nu. 154. 155.
Crabrones.
An crabrones, & veſpæ, de quibus fit mentio in Scriptura, fuerint dæmones. Deut. 32. nu. 203.
Creare.
Sæpe idem eſt, ac generare. Deut. 32. n. 69.
Item firmare, ſtabilire. Deut. 32. nu. 81.
Creatura Dei.
Quid ſit in ſacro ſermone. Iaco. 1. numero 108.

Cretenſes.
Cur paſsim dicti mendices. Iudæ nu. 13.
Dæmonium.
Vide Indicem Moralem.
Infame nomen in Scriptura: frequenter ſumitur pro Idolo. Deut. 32. nu 151.
In ſacro ſermone vocatur pruna, copioſo igne candens nu. 201. 202.
Appellatur etiam avis. nu. 199.
Ob miram nocendi celeritatem nu. 201.
Nunquam permiſſus eſt dæmon columbæ ſpeciem induere ad fallendos homines. Iſa. 38. nu. 205.
Dare.
Dare gloriam Deo, idem eſt, ac pœnitentiã agere, & peccata cõfiteri. Malac. 2. à numero 6. uſq; ad 9.
Defendo.
Interdum idem eſt, ac ulciſcor; & defenſa, vindicta. Deut. 32. nu. 256.
Delphinus.
Mirus Delphini amor in puerum. Nahũ 3. num. 33.
Democritus.
Excæcavit ſe, defixo obtutu in clypeum à ſole collucentem. Nahum 2. num. 24.
Dextra.
Vter locus fuerit apud Veteres honoratior, dextranè, an ſiniſtra, adhuc ſub iudice lis eſt. Coloſ. 3. nu. 2.
Chriſtus non tenet in cælo præſtantiorem ſedem, quàm Pater. nu. 3.
Diagoras.
Diagoræ mors commiſeratione, & admiratione digna. Iſa. 38. nu. 175.
Dicere.
Idem eſt interdum, ac deliberatè ſtatuere, aut firmam animo perſuaſionem concipere. Iſai. 38. nu. 109.
Dies.
Ezechiæ dies triplò ferè maior cæteris, & Ioſuana etiam productior. Iſa. 38 n. 104. 105. 106 107.
Dies hominis, aut humanus, quid ſit. Iudæ nu. 82.
Dionyſius Tyrannus.
Sacrilegum eius dictum adverſus providentiam. Nahum 1. nu. 49.
Diſcinctus.
Militem tranſfigere diem diſcinctum, multa erat probroſa. Nahum 2. nu. 15.
Diſpenſare.
Quis ſit diſpenſator fidelis, & prudens. Coloſ. 1. nu. 165. 166.

Diſperſio.
Qui eſſent fideles diſperſionis. Iaco.1.numero 1[illegible]& 11.
Divitiæ.
Divitiæ bonitatis, ſapientiæ, gloriæ, &c. phraſis Apoſtolo familiaris. Coloſ.1.numero 174.
Dolor.
Dolor erumpens in queſtus, & lacrymas, mitigatur. Nahum 2.nu.63.
Dominus.
Cur Romani Imperatores detrectarent ſe vocari Dominos Iudæ nu.62.
Dormire.
Aut morte extingui, aut opprimi inertiæ ſomno. Nahum 3. nu.61.62.
Dos agilitatis.
Solidè probatur ex loco Malachiæ, cap.4. num.17.
Dracones.
Draconū adeò prodigioſa magnitudo, ut ſolidos hauriant cervos. Deut.32.nu 208.
Ex terrore iniecto, pro numine culti. numero 209.
Incolunt loca vaſtata, atq; deſerta. Malach. num.12.
Dux.
Quo tempore duces gubernaverint populum Dei. Malach.1.nu.42.
Effundere animam.
Quid ſit in ſacro ſermone. Iſa.38. nu.136.
Effundendi verbum ad copiam, abundantiamque refertur. Nahum 1.nu.114.
Egregius.
Egregiæ, lectæ, & eximiæ cur dicerentur victimæ. Malach.1. nu.75.76.
Elephas.
Veteres turritos elephantes boves lucas appellabant. Nahum 2.nu.27.& 28.
Sanguineus color, ob oculos poſitus, eos acuebat ad prælium nu.36.
Vel potiùs vinum abundè propinatum. numero 38.
Bibituri in flumine, pedibus priùs turbant aquas. Iudæ nu.2.
Elias.
Notabilem habitum corporis ſumpſit ad oraodum. Iſa.38.nu.199.
Precurſor futurus eſt ſecundi advĕtus Chriſti ad Iudicium. Malach.4 à nu.24.uſq; ad 28.
Convertet corda Patrum in filios, & reſtituet omnia. nu.32.& 33.
Plerique tunc Iudæi obvijs ulnis excipient Antichriſtum: itaque non omnes traducet ad veram fidem. n.34.35.36.
Enoch.
Placuit Deo, quia ſemper ambulavit coram Deo Iudæ nu.190.191.
Dei legatione functus eſt ad Angelos. numero 192.
Translatus eſt, ne videret mortem. nu. 193.
Etiam num vivus divinitus in Paradiſo cõſervatur. nu. 194.
Prophetia illius potuit ad poſteros per manus tradita pervenire. nu. 195.
Similius vero eſt, Enoch ſacra quædam monumenta, litteris conſignata, reliquiſſe. nu. 196.
Ea tamen iniuria temporum interciderũt. num. 197.
Ea, quæ Enoch ſincerè ſcripſit, ſive Iudæi, ſive Hæretici, mendacijs, & fabulis reſperſerunt. nu.199.
Prænuntiatum eſt ab Enoch extremum univerſale Iudicium. nu. 202.
Enos.
Cur dicatur primus cœpiſſe invocare nomē Domini. Deut.32.nu 25.
Epheſus.
Metropolis minoris Aſiæ, ſuperbiſsimo Dianæ templo nobilis Epheſ. 1.num.2.
Viguerunt in ea urbe ſtudia ſapientiæ, & ſuperſtitionum Magicarum. Ibidem.
Toto triennio commoratus ibi Paulus. numero 3.
Beata Virgo Maria cum Ioanne Evangeliſta domicilium in eadem urbe collocavit. num. 2.
Epiſtola Pauli ad Epheſios longè obſcuriſſima. nu. 4.
Equus.
Notabile factum equi in deteſtationem inceſtuoſi concubitus. Iudæ nu. 159.
Eſau.
A turpi facinore vocatus Edom. Malach.1. nu.18.
Exponitur, quo ſenſu citet Apoſtolus, Iacob dilexi, Eſau autem odio habui. Malach.1.à nu. 13.uſque ad 17.
Evangelium.
Quid ſignificet evãgelizare. Epheſ.2.n.60.
Evangeliſtæ.
Nunquam memoria lapſi ſunt. Malach.3. num.3.
Cur Marcus attribuat Iſaiæ Malachiæ vaticinium. Ibidem.
Eugubinus.
Temerariè pronuntiat de mendo Editionis LXX. Deut.32.nu. 86.

Aſſe-

Aſſeruit, Deum indutum aereo corpore formaſſe hominem.nu. 122.

Exemplum.

Ponere in exemplum, quid ſit. Nahum 3. numero 23.

Extrema unctio.

Promulgata eſt à B. Iacobo. Iaco. 5. numero 63. 64.

Eiuſque materia, & forma accuratè explicata. nu. 65.

Miniſter eſt Sacerdos. nu. 66. 67.

Subiectum capax, Fidelis periculoſè ægrotans. nu. 68.

Effectus eſt in anima quidem Gratię infuſio. nu. 69.

Expiat noxas veniales, pœnę alicuius reatũ delet, & territam ęgroti conſcientiam animat. nu. 70.

Sanitatem etiam corporis interdum, ubi ſaluti animæ expedierit, tribuit. num. 71. & 72.

Ezechias.

Ezechiæ morbus, & ſanitas. Iſa. 38. nu. 1.

Genuit eum Achaz undecim natus annos. num. 2.

Quoto ętatis anno in morbum inciderit Ezechias. nu. 4. & 78. 79. 80.

De cauſa morbi, quid Rabbini comminiſcãtur. nu. 8. & 9.

Cur faciem converterit ad parietem. nu. 21.

Admirabilis eius fiducia. nu. 24.

Quodnam fuerit eius ulcus. nu. 70.

Quale medicamẽtum appoſitum. n. 71. 72.

Poſtulavit ſignum ſanitatis. nu. 87.

Non tamen hęſitans diffidentia. nu. 88.

Dolebat ſe morte prępreptum, non ſpectaturum ſuis oculis Salvatorem. à num. 126. uſque ad 134.

Neque inviſurum Templum Domini. à numero 135. uſque ad 143.

Et quia ſine liberis decedebat. nu. 150. 151.

Facere.

Tunc fecit Deus ſuum populum, cùm data lege formavit. Deut. 32. num. 80.

Interdum facere, idem eſt, atq; ſtrages edere, punire. Malach. 3. nu. 78.

Facies.

Facies denigratur, ſicut olla, grandi macie torridis, aut formidine perculſis. Nahum 2. nu. 85. 86. 87.

Faciem ſuſcipere, eſt placabilem ſe prębere. Malach. 1. nu. 43.

Fel.

Cur ſumatur pro veneno. Deut. 32. n. 244. 245. 247.

Fibula aurea.

Ornamentum, quod ſolis cognatis Regis concedebatur. Iaco. 2. n 5. & 9.

Fidelitas.

Differt à veracitate. Deut. 32. nu. 46.

Fideliſſimè pręſtat Deus, quæ promiſit. num. 47.

Per nos ſtat, quominùs præſtet. nu. 48. 49.

Fides.

Quid propriè ſit fides miraculorũ. Iſa. 38. nu. 93.

Filius.

Filios non procreare, probro ducebatur in Populo Dei. Iſai. 38. nu. 154.

Apud Romanos honorificum erat, multos habere liberos. nu. 155.

Poſteritatem propagare, magnum Dei beneficium. Nahum 1. nu. 184.

Sine liberis decedere, ſupplicium. nu. 186.

Filius mortis, id eſt, capitali ſententia feriẽdus. Filius Gehennæ, id eſt, addicendus ęternis ſupplicijs. Epheſ. 2. nu. 8.

Fornicari.

Sæpe idem eſt, atque Idola colere. Nahũ 3. nu. 12.

Omnia ferè peccata fornicationis nomine comprehenſa. nu. 13.

Fortitudo.

Terra promiſsionis appellatur fortitudo ob eximiam feracitatem. Deut. 32. nu. 133.

Funiculus.

Tendit Deus funiculum ad inferendam vaſtitatem. Deut. 32. nu. 52.

Funiculi Adam ſunt beneficia. Deuter. 32. nu. 66.

Funiculis dimenſa fuit Terra promiſsionis. nu. 98.

Funiculus ſumitur pro parte, ſive ſorte. numero 99.

Furor.

Sumitur ſępe pro veneno. Deuter. 32. numero. 211.

Generatio.

Idem eſt, ac genus hominum. Deuter. 32. nu. 64.

Item ſoboles, ac poſteritas. Iſai. 38. nu. 152. 153.

Generatio mala, & adultera, quę dicatur. Iaco 4. nu. 20. 21. 22.

Gentes, Gentiles.

Cur Gentes dictæ ſint, non populus. Deut. 32. nu. 181.

Gentiles,

Gentiles,tanquam publici peccatores, execrationi, & horrori fuerunt Iudęis. Epheſ.2.nu.38.
Prępuțium vitio,ac probro illis vertebatur. num.39.
Medium parietem inimicitiæ ſolvit Chriſtus.nu.51.& 59.

Gentium vocatio.

Prædicta eſt à Moyſe. Deut.32.num.180. & num.319.
Vide in Indice Morali, verb.Myſterium.

Genua.

Ineſt genibus præcipua animantis fortitudo: hinc illa adhortatio, genua debilia roborate.Nahum 2.nu.82.
Labant ex formidine genua.nu.83.

Gladius.

Per metaphoram dicitur comedere. Nahum 2.nu.119.
Attribuitur illi os. nu.120.121.
Percutere in ore gladij,ſemper ſignificat ingentem carnificinam nu.122.
Et cùm gladius dicitur devorare, aut inebriari.nu.124.

Græci.

Sic vocantur Gentiles, quamvis neque lingua,neq; genere Græci ſint. Eph.3.n.20.

Græciſmus.

Elegantiſsimè participium uſurpatur pro infinitivo. Coloſſ.1.nu.70.
Deſideratur ſæpe prępoſitio. Epheſ.1. numero 86.

Heretici.

Vide in Indice Morali, verb. Sapientia falſa.
Nihil hæreticis inconſtantius. Iaco.3.n.99. & 100 & Iudæ,nu.178.179.
Hæretici ſunt nebulæ ſine aqua, inconſtantię flatibus huc illuc leviter exagitatæ. Iudę nu 178.179.
Fluctus turbulenti, cęlo terram miſcent, terra cęlum nu.183.
Prudens Ducis Saxonię dictum de Hęreticorum levitate.Iaco.3.nu 99.
Fallaciſsimè venditant eloquentiam, ut ſuis mendacijs vel fucatum colorem illinant. Coloſſ.2.nu.15.
Elephantis ſimiles.Iudæ,nu.2.
Non ferunt caſtę aures, portentoſas, & planè belluinas Hęreticorum libidines memorari nu.8 & 9.
Heretici in eam poſſeſsionem,quę Catholicorum propria eſt, contra ius, & fas irrumpunt.Iudę,n.48.
Immanis, & lupina contegitur in Hęreticis ſub ovina pelle rapacitas.nu.48.49.50.
Editis illorum notis,prævenit nos Chriſtus. nu.52.53.
Vix unquam reperietur Hęreticus caſtus: omnes ſunt effuſiſsimæ libidinis. nu.55.56.57.58.
Nulla ferè extitit hęreſis, quæ Chriſtum non oppugnet.nu.60.
Hęretici ſibi præfidentes, præfracti,& contumaces, Magiſtratus omnes ſpernunt. Iudę,n.114.
Myſteria Fidei, quæ prætervolant ipſorum captum,blaſphemijs inceſſunt. Iudæ, numero 156.
Omnes ferè hæreſes ortum habuerunt ex ſuperbia.nu.171.
Helluones ſunt Hęretici, nati abdomini ſuo. nu.172.
Poſt compotationes, obſcœniſsima quęque patrabant nu.174.
Non Thraſſonica, ſed planè Luciferina eſt Hæreticorum iactantia. Iudæ nu. 177. & 209.& 211.
Mulierculas aſſentatiunculis ineſcatas, argento ſubtiliter emungunt.nu.213.
Hæretici ſolent etiam eſſe Schiſmatici. numero 222.223.

Halleluia.

Quid propriè ſignificet.Iſa.38.nu.132.

Hebraicus Textus.

Puncta ſępe in illo perperam à Rabbinis affixa.Deuter.32.nu.162.Iſa.38.nu.6.& nu.122. Malach.2.nu.16. Iudę nu.120. & 122.
Multi queruntur, Hebraicum Textum Iudæorum malitia depravatum, ut eraderent apertiſsima de Chriſto vaticinia. Malach.1.nu.65.& 66.
Iſti dum ſe Iudęos oppugnare credunt, Catholicam Eccleſiam imprudentes oppugnant.nu.67.

Hebraizantes.

Vide verb.Vulgata Editio.
Diſsident ſępe ſine cauſa à Vulgato, & à LXX Deuter.32.num.182.& nu.313, & 314.
Vbi diſcedunt à Latino Interprete, valde etiam inter ſe diſsident.Iſai.38.nu.121. & nu.239.
Ex pullo hirundinis conſingunt gruem. Iſai.38.nu.194.
Reſigunt verba de Textu, aliaque arbitrātu ſuo ſubrogant. Iſai.38. nu.218.220. & 239.
Vim apertam Vulgati verbis ſæpe afferunt.

Iſai.38.nu.241.
Deſerta Vulgata Editione, interpretantur Hebraicum textum. Malach.1. nu.48. & cap.2.nu.84.
Quanto in periculo verſentur, qui immodicè volunt Hebraizare. Malach.3. nu.9. & 10.

Hedera.

Hederam tangere, Sacerdoti nefas. Malach. 2.nu.50.

Hieronymus.

Prodit, mulierculam ex puero decenni concepiſſe. Iſai.38 nu.3.
Solet inſerere ſuis ſcriptis aliorum fragmẽta, erroribus referta, nec tamen ipſos errores refutare. Nahum 1.nu.146.
Etſi non refellat, non tamen exiſtimavit, Sodomitas fuiſſe ſalvatos. n.145.
Fidenter aſſeverat, neminem in tota Scriptura fuiſſe à Deo maledictum. Malac.2. nu.11.
Refellitur tanti Patris opinio ex ipſa Scriptura.nu.13.& 14.

Honor.

In Scriptura eſt ſubminiſtratio earum rerũ, quæ ad victum, cultumque corporis requiruntur. Coloſ.2.n.92.

Horribilis.

Sumitur pro illuſtri, auguſto, & venerando. Malach.1.nu.82.83.84.

Humiliare.

Quid ſit, humiliare animam. Malach.3.numero 56.

Humilitas.

Voci Latinæ *humilitas*, duæ Græcę reſpondent, valde inter ſe diverſæ. Coloſ.2.numero 81.

Iacobus.

Cognatione attingebat Chriſtũ, oris etiam lineamentis effingebat. Iaco.1.nu.7.
Ideo frater Domini vocatus. Ibidem.
Quanta fuerit in veneratione ob incredibilem opinionem ſanctitatis. nu.9.
In refellendo errore de ſola Fide iuſtificante, cęteris Apoſtolis palmam pręripit. num.2.
Cur eius Epiſtola vocetur Catholica. nu.5.
Cur primum inter cęteras teneat locum. num.6.
Cur reiecta fuerit à Luthero. nu.3.
Probatur inconcuſſa eius auctoritas. nu.4.
Oves ſuas diſperſas pabulo ſalutari recreavit per Epiſtolam. nu.11.
Geſtare ſolitus coronam ex aurea lamina. Iaco.2.nu.34.

Ianua.

Ante ianuam aſsiſtere, quid ſit. Iaco.5.numero 40.

Idolum. Idololatria.

Mora ſpurcitia: ob id vocabulo *ſordes*, addito de ſuo, ſignificãter exprimitur à Vulgato. Deute.32.nu.63.
Idola vocantur Dij alieni. nu.116.
Dij recentes. nu.156.
Dicuntur vanitates, & merum nihil. n.177. 178.
Quid interſit inter ſculptile, & conflatile. Nahum 1.nu.190.
Qui Auctores tractẽt de Idololatrię origine. Deut.32.nu.157.

Idumei.

Vnde ſic vocati. Malach.1.nu.18.
Habitabant in ſciſſuris petrarum. num.11. & 12.
Subiugati ſunt à David. nu.14.

Ignis.

Quid ſit traducere filios per ignem. Deut. 32.nu.154.
Igneæ, ſive faces, ſive prunæ, amorem ſignificanter exprimũt. Deu.32.n.264.265.
Supplicium item igne denotatur. nu.259.
Iracundia cõparatur igni. Nahum 1.n.111. 112.113.
Igneus, id eſt, rapidus. Nahum 2.num.43. & 45.
Igni attribuitur lingua, & actio comedendi. Nahum 3.nu.47.
Dicitur etiam lambere. nu.48.
Nomine devorantis exprimitur. Malach.1. nu.64.
Argentum excoquit, ſcoriam abſumit. Malach.3.nu.17.18.& 19.
Ignis conflagrationis extremæ vehementiſſimus. Malach.4.nu.1.2.& 3.
An ſit anteceſſurus Iudicis adventum. numero 4.
Ignis dicitur lingua quatuor de cauſis. Iaco.3.à nu.22.uſque ad 28.
Ineſt in igne mira nocendi celeritas. numero 23.
Quomodò vires ignis intercidantur, & diſſocientur à Deo. Iudę nu.88.

Imago.

Cur Verbum Divinum ſit imago Patris. Coloſ.1.nu.116.
Eſt item inviſibile, ſicut Prototypon. numero 117.
Imaginis, & ſimilitudinis in arcano ſermone unus, atque idem eſt ſignificatus. Iaco. 3.à nu.70.uſque ad 73.

Digitized by Google

Infernus.

Frequentiùs ſubterranea loca, id eſt, Limbum, Purgatorium, aut Infernum: interdum verò mortem, ſepulturamve ſignificat. Deut. 32. nu. 182. 183.

Cur in vetere Teſtamento Infernus ſępe ſignificet mortem, aut ſepulchrum. Iſai. 38. nu. 117. & 118.

Infernus dicitur non confiteri Deo, quia animę in Limbo, Purgatorioque detentę, non poterant voce Divinas laudes celebrare. Iſa. 38. nu. 284.

Interficio.

Nonnunquam idem eſt, atque diſperdo. Nahum 1. nu. 193. 194.

Ioſephus.

Hallucinatus in hiſtoria Ezechiæ. Iſai. 38. nu. 4. & 5. & nu. 78. 79.

Falſò prodidit, Moyſen non fuiſſe mortuũ. Iudæ nu. 135. 136.

Ioſue.

Vnà cum Moyſe Auctor Cãtici, Audite cęli. Deut. 32. nu. 1.

Vterque illud, audiente populo, recitavit. num. 4.

Admirabili fiducia imperavit Soli. Iſai. 38. num. 94.

Iſidorus Clarius.

Pro ſacro textu ſuam interdum explicationem obtrudit. Iſai. 38. nu. 241.

Iudæi.

Gens fuit ſubdola, atque verſuta. Deut. 32. nu. 64.

Signorum appetentiſsima. Iſai. 38. nu. 91.

Iudæorum errorem, ex arrogantia ortum, refutat Paulus. Malach. 1. nu. 17.

Similem refellit Hieronymus. nu. 51.

An in fine mundi Iudęi omnes convertendi ſint ad veram fidem prædicatione Eliæ. Malach. 4. nu. 34. 35. 36.

Decies centena millia Iudæorum inhabitarunt AEgyptum. Iaco. 1. nu. 10.

Iudęi ab inſito ingenio gloriæ popularis avidiſsimi ſunt. Iaco. 3. nu. 1.

Callidiſsimè obrepunt ad honores nu. 2.

Quà vi, quà aſtu, quà obſequijs, ſceptrum regiminis obtinuerunt in Hiſpania. nu. 3.

In primitiva Eccleſia mox ut Baptiſmo tincti erant, ad magiſterij titulum, ac munus aſpirabant. nu. 4. & 5.

Cur vocati fuerint Sabbatarij. Epheſ. 2. numero 53.

Pulſi urbe Roma, quòd crederetur natio ad tumultuandum proclivis. nu. 54.

Sordidiſsimis miniſterijs vitam ęgrè tolerabant, vulgò dicti fœtentes. nu. 55.

Iudæi ingenio fuerunt ad idololatriam valde lubrico, atque proclivi. Iudæ numero 129. 130.

Nuſquam legimus, eos mortuorum Patriarcharum oſſa pro Numine coluiſſe. à numero 130. uſque ad 134.

Iudicare.

Protegere, liberare: ſępius, punire. Deu. 32. nu. 273. 274.

Iudicium.

Eſt norma præſcribens ea, quæ fieri æquum eſt. Deut. 32. nu. 38. 39. 41.

Interdum ſignificat miſericordiam. nu. 42. 43. 44.

Dei iudicia ſunt ipſiſsima trutina. num. 41.

Iudicia facere, eſt, ſceleratos ſententiæ mucrone ferire. Deut. 32. nu. 304.

Iudicium vocatur ultio Divina, quia libratur æquiſsima iuſtitiæ lance. nu. 306.

Iudicium ſæpe idem eſt, atque damnatio. Iudæ nu. 52.

Iuniperus.

Carbones iuniperorum ſunt ardentiſsimi, diutiſsimique caloris. Iaco. 3. nu. 28.

Iuſtificatio.

Sæpe nomine iuſtificationis intelligitur iuſtitiæ incrementum. Iaco. 2. num. 91. 92. 93. 94.

Iuſtitia.

In ſacro ſermone omne virtutis officiũ cõprehendit. Iaco. 1. nu. 125.

Sæpe ſignificat eleemoſynam. Malach. 4. num. 13.

Reputari ad iuſtitiam, quid ſit. Iaco. 2. numero 93. 94.

Lac, & mel.

Proverbiali locutione exprimitur fertilitas terræ, cùm dicitur manare lacte, & melle. Deut. 32. nu. 136.

Eſt etiam locutio metaphorica, & hyperbolica. nu. 137. 138.

Lacus.

Quàm multa ſignificet in Scriptura. Iſa. 38. à nu. 288.

Lapis.

Lapideis põderibus Veteres utebãtur. Deu. 32. nu. 41.

Lapis idem eſt, ac pondus. Ibidem.

Lebbæus.

Cur ſic vocatus Iudas Thadæus. Iudæ numero 13.

Leo.

Leones in Palęſtina frequentiſsimi. Iſa. 38. num. 191.

Leo

Leo ſolo rugitu exanimat, & proſternit animantes.nu.192.
Ineſt ingẽs robur dẽtibus leoninis. nu.193.
Fortitudo in ſuperandis leonibus. nu.191.
Crebra ſimilitudo à leonibus ducta in Scriptura.n.191.192.193.
Leo quinque vocabulis appellatur in lingua ſancta.Nahum 2.nu.91.
Catuli leonum audaciſsimi.nu.92.93.
Leunculi dicuntur alienorum bonorum direptores.nu.94.
Superbus dominatus rapacitate leonum exprimitur. nu.95.
Rotarũ orbibus circumactis leones perterrentur.Nahum 3.nu.9.
Leo, niſi extrema fame enectus, nunquam attingit infantes.nu.31.
Primus leonis domitor cur occiſus. Iaco.3. nu.54.

Levi.

Tribus Levitica, Primogenitorũ loco Deo conſecrata. Malach.2.nu.25.
Nullam obtinuit ſortem in terra Promiſsionis, atque adeò non numeratur inter cęteras Tribus. Ibidem.
Sacerdotes initiabantur ex familia Aaron; Levitæ, ex alijs familijs.nu.26.
Pactum initum cum Tribu Levi cupit Deus ratum, & inviolabile permanere. nu.27.

Liber.

Cur vocetur liber prophetia Nahum. Nahũ 1.num.16.
Epiſtola ſæpe appellatur liber.nu.17.
Liber monumenti quis eſſet. Malach. 3. nu.75.

Linea.

Grandioribus lineis notabantur horæ. Iſa. 38.nu. 105.

Liptotes.

Id eſt, diminutio: quæ figura ſit. Epheſ. 5. nu.10.& 11

Lorica.

Quid ſit, & unde dicta. Epheſ. 6.nu.32.
Ferreis annulis, ſeu catenulis texebatur. numero 35.
Cur vocetur hamata, vel potiùs ſquamata. nu.36.

Lumbi.

Lumbos accingere, prœliantis habitus. Nahum 2. nu.11.12.

Lutherus.

Cur Iacobi Epiſtolam repudiaverit. Iaco.1. nu.3.
Fuit impotentis avaritiæ, atque libidinis, & dæmoniacæ ſuperbiæ typho turgens. Iaco.4. nu.95.96.97.98.
Thraſſonica eius iactantia. Iudæ nu.212.

Lux.

Per lucem, fauſta, atque fęlicia; per tenebras verò, dira, & calamitoſa denotantur. Nahum 1. nu.139. & Malach.4. numero 10.& 11.
Lucis encomia. Coloſ.1.nu.69.

Macula.

Communiter ſignificat defectum, vitiumve corporis. Deut.32.nu.59.
Corpus venuſtum, dicitur ſine macula. numero 60.
Denotat etiam generatim hæc vox, quidquid in reprehenſionem incurrit. nu.61.
Maculæ vocantur homines ſpurciſsimi. numero 62.

Magnificentia.

Quid propriè ſit, cùm Deo attribuitur. Deut.32.nu.26.& 27.
Dare magnificentiam Deo, eſt eius magnitudinem celebrare.nu.28.
Magnificare, & glorificare Deum, eſt illum laudare. Ibidem.

Magna loqui.

Eſt ventoſè, ac tumidè ſe iactare. Iaco.3. num.17.

Malachias.

Origenes exiſtimavit verum fuiſſe Angelũ. Malach.1.nu.7.
Ob præſtantem formam, moreſque ſuaviſsimos Angelus vocatus eſt. Ibidem.
Et quia ſæpe illi vaticinanti adſpectabilis Angelus apparebat.nu.8.
An fuerit Eſdras. Ibidem.

Manus.

Significat vires. Deut.32.nu.278. & Malach.1.nu.5.
Manũ Dei effugere nemo poteſt. Deut.32. nu. 292.
Manum in cælum levare, ritus iurantis. numero 297.
Manum defigere, ritus ſpondentis. Iſa.38. num.226.
Manu plaudere, geſtus eſt gratulantis, aut inſultantis. Nahum 3.nu.65.66.67.
Cur manus ſumatur pro ſpiritu prophetico. Malach.1. nu.5.
Et pro artificioſa locutione. nu.6.

Meditari.

Non ſignificat cogitare modò, ſed cogitationem ipſam prodere. Iſa.38.nu. 201.
Sæpe idem eſt, ac gemere. nu.202.

Mel.

Vide verb. Lac.

Mellis primitias offerri, non vetabat lex. Deut.32.nu.137.

Menſa propoſitionis.

Vocatur Altare. Malach.1.nu.34.
Qui panes dicerentur polluti. nu.35.
An conficerētur Sacerdotum manibus. numero 36.

Metaſthenes.

Quibuſdam eſt Auctor dubię fidei. Nahū 1. nu.189.

Minare.

Eſt quaſi bacillo gregem, aut ſtimulo boves agitare. Nahum 2 nu.62.

Miracula.

Neque Magæ, neque Antichriſtus, imò ne ipſe quidem dæmon poteſt inſiſtere, aut reflectere Solis curſum. Iſa.38.n.96.97.

Misereri.

In lingua ſancta, miſereri Deum, idem eſt, ac ſe ſolari. Deut.32.nu.275.276.

Mons.

Mons vocatur terra Promiſsionis, quia mōtoſa. Deut.32.nu.132.
Tamdiu montes amænitatem retinēt, quādiu velit illam Deus cōſervare. Nahum 1. nu.94.95.
Tremere, ac liqueſcere dicuntur à facie Domini. nu.97.98.
Re vera inter ſe colliſos veluti arietaſſe, exiſtimavit Genebrardus. n.99.
Quæ omnibus publicè denuntianda erant, ex montibus præconis voce proclamata. Nahum 1.nu.204.206.
Hieruſalem in montibus ſita. nu.205.

Mors.

AEgrotare, iraſci, triſtari, uſq; ad mortem, exponitur. Iſa.38.nu.6.&.7.

Moyſes.

Primum eius Canticum univerſus populus afflatu Spiritus Sancti ſimul decantavit. Deut.32.nu.2.& 3.
Poſtremum non eſt oratio ſoluta, ſed aſtricta numeris. Ibi nu.5.
Eſt poema longè vetuſtiſsimum. nu 6.
Quo genere verſus conſtet. Vide verb. Poeſis.
Continet ſummam totius Legis. nu.10.
Cur à Machabæis proteſtatio Cantici nominetur. nu.12.
Indubitatum eſt obijſſe Moyſen. Iudæ numero 135.136.
Ignoratio ſepulchri redundat in ſummam eius gloriam. nu.138.139.
Fuit caput populi Hebræi, ſummus Sacerdos, ſupremus Legiſlator, Rex etiam, ac Princeps temporalis. à num.150. uſq. ad 153.
Quæ fuerit illa Michaelis cum diabolo diſceptatio de corpore Moyſi, copioſè diſcutitur à nu.125. uſque ad 155.

Myrica.

Humile quidpiam denotat. Iſai.38. numero 196.

Naſus.

Cur ira ſignificetur naſo. Nahum 1.numero 52.53.

Nebula.

Caligine oculis offuſa, hoſtium conſilia prę vertit. Nahum 1.nu.82.& 86.

Nero.

Cur leo vocatus ab Apoſtolo. Nahum 2.numero 95.96.
Perſuaſiſsimum habuit, neminem pudicum eſſe poſſe. Iudæ nu.58.

Nicolaus.

Fuit unus è ſeptem Diaconis electis ab Apoſtolis. Iudæ nu.10.
Cur in turpiſsimam hæreſim prolapſus. numero 11.
Sunt, qui eum liberent hâc nota. numero 12.

Ninive.

Eodem regnante Sardanapalo, pœnitētiam egit, ad prædicationem Ionæ; & rurſus in flagiria prolapſa, vaſtata eſt. Nahum 2. nu.1.&2.
Nomen eius ſonat ſpecioſam. num.10.
Fundata eſt à Nino ante ortum Abrahæ. num.11.
Incredibilis eius magnitudo, civiumq; frequentia. num.12.13.&14.
Fuit caput, & Regia ſedes Monarchiæ Aſſyriorum. num.15.
Inexpugnabilis eius fortitudo, ſuperbaque confidentia. num.103.
Diſiecta tamen à Deo eſt. num.137.142.144.& cap.2, num.58.&59. & num.67.& 68.
Extracta ad triennium eius obſidio. Nahū 2.num.6. & num.59.
Tanta in direptione ſtrages edita eſt, ut fluvius redundante ſanguine, colorem mutarit. Nahum 2.num 61.
Oraculum per manus traditū à Maioribus, tunc Niniven capiendam eſſe, cùm urbi fluvius fieret hoſtis. Nahum 2. numero 68.

Noe.

Accuratè ſubducta ſumma vitæ illius, colligitur, anticipatum fuiſſe diluvium annis

viginti.

viginti. Deut. 32. nu. 271. 272.

Nomen.

Nomen ineffabile unde ductum. Iſa. 38. numero 132. 133.

Contractum IA ſignificat Verbum incarnatum. nu. 133. 134.

Nomen unius invocari ſuper alterum, quid ſit. Iaco. 2. nu. 31.

Noviſſimus.

Noviſſima tempora, aut noviſſimi dies, qui ſint. Iudæ nu. 218. 219. 220. & 221.

Nuditas.

Interdum idem eſt, atque ignominia. Nahũ 3. nu. 21. & 22.

Nunc.

Vim ſæpe habet illationis. Deuter. 32. numero 287.

Obductio.

Quid propriè ſignificet in Scriptura. Deut. 32. nu. 278.

Occiſio.

Sumitur pro immolatione victimæ. Iaco. 5. num. 22.

Cur in die occiſionis lauta convivia celebrarentur. nu. 23.

Oculi.

Cur in ſacro ſermone dicatur parcere. Deu. 32. nu. 169.

Olla.

Ollæ combuſtæ ſimilitudo ad exprimẽdam maciem, & horrorem. Nahum 2. nu. 85. 86. 87.

Omnis.

Aliquando idem eſt, ac ſummus. Iaco. 1. numero 19.

Onus.

Apud Prophetas ſignificat grave, & acerbũ vaticinium. Nahum 1. nu. 4. 5. & 6.

Quid ſit aſſumptio apud LXX. nu. 8. & 9.

Os.

Percutere in ore gladij, denotat ſanguinariam hoſtium ſtragem. Nahum 2. numero 122. 123.

Os, idiomate Hebraico, idem eſt, ac voluntas, deſiderium, nutus. Malach. 3. nu. 64.

Os dilatare, quid ſit. Iaco. 3. nu. 18.

Oſſa.

Ingens malum, quod penetrat ad oſſa. Iſai. 38. num. 190.

Oſtendo.

Sæpe ſignificat re ipſa elargiri. Nahum 2. num. 39.

Oſtium.

Oſtium aperiri Evãgelio, quid ſit. Coloſ. 4. nu. 6. 7. & 8.

Pactum.

Initum à Deo cum Tribu Levitica. Malac. 2. nu. 27.

Pactum ſalis æternum, quid ſit. nu. 28. 29.

Parcæ.

Parcarum nomina, & miniſteria. Iſa. 38. à nu. 161. uſque ad 165.

Ad Parcarum fila, telamq; ſæpius alluditur in ſacro ſermone: n. 159. 160. 166. 167. 168.

Finguntur Parcę ſtamina pulla deducere infelicib'; ſęlicibus verò, candida, aureavé. nu. 162. 163.

Parco.

Parcere aliquando, non tam eſt, ignoſcere, quã providentiſsimè conſulere. Malac. 3. n. 80. & 81.

Pax.

Incolumitas, proſperitas, omniumque rerũ abundantia ſignificatur pacis nomine. Malach. 2. nu. 35.

Quàm variè, & quàm ſignificanter illuſtret hanc vocem Latinus Interpres. num. 36. & 37.

Pecunia.

Culta pro Dea à Veteribus Coloſ. 3. n. 13.

Nullum illi templum extructum à Romanis. Ibidem.

Per.

Præpoſitio *per*, nihil de rogat veræ efficientiæ. Coloſ. 1. nu. 123.

Petra.

Petra, ſive rupes, cur vocetur Deus. Deut. 32. nu. 31.

Phinees.

Contigit illi vita ſupra mortales omnes ſui ſæculi longiſſima. Malach. 2. nu. 27.

Plato.

Explicuit Heſiodi dictum, dimidium plus eſſe toto. Deut. 32. nu. 143.

Pœnitere.

Quo ſenſu dicatur Deus pœnitere, Iſa. 38. nu. 13. & 14.

Poeſis ſacra.

Eſt longè vetuſtior, quàm priſca illa Græca Orphei, Lini, Homeri Deut. 32. nu. 6.

Cognitu eſt difficillima. nu. 7. & 8.

Quidam aiunt eam exametro verſu conſtare. nu. 7.

Pari ſyllabarum numero, & vocibus ſimiliter deſinentibus, ſæpe concluditur. nu. 9.

Qui Auctores ſcripſerint de Poeſi Hebraica. nu. 9.

Populus Hebreus.
Cur Dei ſanctificatio vocaretur. Malach. 2. num. 64. 65.
Numeroſiſsima ſobole auctus. Deuter. 32. num. 79.
Terram illi Deus benigniſsimè providit, eamque ſeptem Gentibus, tanquam colonis ad tempus elocavit. nu. 92. 93.
Vocatur ſors Dei. nu. 100.
Populus peculiaris. num. 101.
Deus ipſe pars, & ſors illius fuit. num. 102. 104.
Quantopere eum dilexerit, ſine ullis meritis. nu. 106. 107.
Providit illi neceſſaria ad victum in deſerto. nu. 108.
Neque veſtimenta, neque calceamenta conſumpta ſunt quadraginta annis. nu. 108.
Ductor illius fuit. nu. 117.
Quaſi curru vectum, triumphatis hoſtibus, introduxit in terram Promiſsionis. numero 131.
Mulieres illius populi propenſiſsimæ ad Idololatriam. Deut. 32. nu. 165.

Poßidere.
Idem eſt, ac generare, interdum creare: frequentiùs tamen emere, aut redimere. Deut. 32. nu. 69. 70. & 72.
Porcus.
Aptiſsimum ſymbolum libidinoſi. Iudæ numero 227.
Anima illi data pro ſale, ne putreſcat. Ibidem.
Portæ mortis.
Id eſt, ſummum, ac præſentiſsimum mortis periculum. Iſai. 38. nu. 116. 119. 120.
Præparare.
Sæpe idé eſt, ac firmare, ſtabilire. Deut. 32. num. 81.
Preputium.
Vitio, ac probro Ethnicis vertebatur à Iudæis. Epheſ. 2. nu. 39.
Presbyter.
Significat hæc vox vel ætate ſenes, vel ordine ſacro inſignitoſ. Iaco. 5. nu. 66.
Cùm de ſacris functionibus ſermo eſt, neceſſariò intelligendi Sacerdotes. nu. 67.

Pretioſus.
Idem eſt, ac rarus: quia omne rarum pretioſum eſt. Iaco. 1. nu. 114.
Primogenitus.
Cur dicatur Chriſtus Primogenitus B. Virginis. Coloſ. 1. nu. 120.

Principium.
Sive initium, ſignificat primum, & præſtantiſsimum. Iaco. 1. à nu. 104. uſq; ad 108.

Prophetia.
Comminatoria, etſi abſolutè denuntietur, tamen conditionem tacitam includit, modò hominem non pœniteat. Iſa. 38. à numero 13. uſque ad 16.
Cur Prophetæ dicerentur Vidētes. Nahũ 1. nu. 18. 19. & 20.
Propoſitum.
Quæ ſit vocatio ſecundum propoſitum. Epheſ. 1. nu. 20 & 23.
Proſcribere.
Bona debitoris proſcribebantur, affixa publicè tabella. Coloſ. 2. nu. 64.
Qui ſe vadem dabat, tabellam refigebat. Ibidem.
Pſallere.
Quid propriè ſit in Scriptura. Iaco. 5. numero 61.
Pupilla oculi.
Symbolum rei unicè dilectæ. Deut. 32. numero 110.
Purpura.
Vide verb. Coccus.
Quadrigæ.
Præcipua bellici roboris pars. Nahum 2. numero 116.
Per quadrigas intelliguntur etiam ſeſſores. nu. 117.
Quadrigis affectata opinio Divinitatis. Nahum 3. nu. 9.
Raab.
Qui eam non meretricem, ſed cauponam fuiſſe dicunt, Scripturæ repugnant. Iaco. 2. num. 100.
Simul atque veram de Deo concepit Fidē, emerſit è turpitudine, & laudabilē vitam egit. nu. 101.
Rabbini.
Humi repunt: explicationes ſuas vix digitũ à terra tollunt. Deut. 32. nu. 88. Nahum 2. nu. 127. Malac. 2. nu. 70.
Hebraico textui ſæpe puncta perperam affixerunt. Vide verb. Hebraicus textus.

Rapio.
Non modò vim, ac robur, ſed celeritatem etiam affert. Iudæ nu. 239. 240.

Recordari.
Aliquando ſignificat, opē implorare. Nahũ 2. nu. 55.

Digitized by Google

Rectus.

Idem eſt, ac placidus, benignus. Deuter. 32. num. 50.

Redimere.

Quid ſit redimere tempus. Coloſ. 4. nu. 11. 12. 13.

Religio.

Non à relegendo, ſed à religando dicta. Iaco. 1. nu. 145.

Renes.

Labaſcunt renes horrore perfuſis. Nahum 2. nu. 84.

Sunt quaſi ſedes correptionis Divinæ. Malach. 3. nu. 65.

Repudium.

Repudiare licebat Hebræis ſuas uxores, ob alias etiam cauſas, præter fornicationem. Malach. 2. nu. 82.

Libellus repudij mulieris honori conſulebat. Ibidem.

Reſpondere.

Interdum idem eſt, atque ſpondere. Iſa. 38. nu. 221.

Rota.

Rotę ſupplicium uſitatum apud Hebræos. Iaco. 3. nu. 40.

Quàm grave illud fuerit. nu. 41.

Sacrificium.

Horrendis ſacrificijs filiorum, ut prædo ſanguinarius delectatur dęmon. Deu. 32. nu. 154.

Sæculum.

Sæpe ſignificat mundi naſcentis exordium. Deut. 32. nu. 83.

Subinde ſumitur pro mundo. Epheſ. 2. numero 1.

Sal.

Symbolum eſt longiſsimæ durationis. Malach. 2. nu. 29.

Statua ſalis uxoris Loth uſque hodie durat. Ibidem.

Salis pactum æternum. nu. 28. & 29.

Salomon.

Vndecimo ætatis anno genuit Roboam, teſte Hieronymo. Iſa. 38. nu. 3.

Salvari.

Aut ſalvum fieri, eſt, evadere, impunè abire. Malach. 3. nu. 66.

Saluto.

Salutare pacificè, aut verbis pacificis, eſt incolumitatem, proſperitatemque precari. Iſa. 38. nu. 261. 262.

Sanctificatio.

Dei ſanctificatio vocatur populus Hebręus. Malac. 2. nu. 64. 65.

Sanguis.

Copioſa cruoris effuſio quibus metaphoris in Scriptura declaretur. Deut. 32. à numero 307. uſque ad 311.

Cur vinum vocetur ſanguis. Deut. 32. numero 141.

Sanguis ſignificat peccata. Nahum 3. numero 1.

Præſertim coniuncta cum violentia, & oppreſsione. nu. 2.

Sapio.

Non ad intelligentiam modò refertur, ſed multò magis ad affectum. Coloſſenſ. 3. nu. 4.

Sarmentitij.

Cur ſic vocati à Gentilibus Chriſtiani. Iaco. 3. nu. 41.

Scriptura ſacra.

Ex ſenſu myſtico, ubi conſtiterit intentum fuiſſe ab Spiritu Sancto, efficax ducitur argumentum ad ſtabilienda dogmata Fidei. Malach. 1. nu. 16.

Solidè probatur, eadem Scripturæ ſacræ verba multiplicē ſæpe continere intelligentiam litteralem. Iudæ à nu. 119. uſq; ad 124.

Nonnullos Canonicos libros iniuria temporum intercidiſſe, ex ipſa Scriptura conſtat. Epheſ. 5. nu 26 & Iudæ nu. 198.

Eadem ſententia, verbis paululùm immutatis, ſæpe explicationis gratia, continenter iteratur in Scriptura. Deut. 32. n. 20. Iaco. 1. nu. 81.

Abſtracta ſumuntur pro concretis. Deu. 32. nu. 45. & nu. 315.

Prophetæ enuntiant futura verbis pręteriti temporis. Deut. 32. nu. 130. Iſai. 38. numero 77. Epheſ. 2. nu. 21.

Hyperbole ſæpe frequentata. Deut. 32. nu. 138. nu. 185. nu. 188. Coloſ. 1. nu. 54.

Gignendi caſus appoſiti vices gerit; quòd ſi ſit numeri multitudinis, ſuperlativi locū obtinet. Deut. 32. nu. 318. & Nahum 3. nu 5. Coloſ 1. nu. 90. & 110.

Continens ſumitur pro contento, per metonymiam. Iſai. 38 nu. 279.

Actio ſæpe ponitur pro obiecto, ſive materia actionis. Nahum 1 nu. 9.

Amplificationis gratia, idem verbum geminatum continenter repetitur. Nahum 1. nu. 73. 74.

Ironica permiſsio frequens in Scriptura. Nahum 2. nu. 7. & 9. Malac. 1. nu. 44. 46.

Præpoſitio *in*, appoſita nomini, gerit vices adverbij. Malach. 3. nu. 23.

Particula *ſicut*, non ſemper declarat æqualitatem, ſed interdum ſolâ proportionem. Malach.3.nu.24.
Coniunctio &, ſæpe eſt cauſalis, redditiva, & adverſativa. Malach.3.nu.32.
Cùm id, quod per Scripturam dictum erat, quanvis iam factum fuerit, tamen magis, ac magis fit; tum ea Scriptura impleri dicitur. Iaco.2.nu.96.
Sæpe omitti ſolet nota ſimilitudinis. Iaco.5. nu.22.
Apoſtoli, & Evangeliſtæ, cùm citant Scripturæ teſtimonia, non ſolent verba numerare, ſed appendere. Epheſ. 4. numero 11.
Aliquando res grandes verbis in ſpeciem humilibus exponuntur. Epheſ.5. nu.10. & 11.
Genitivus *Dei*, appoſiti vicem ſubit; & nominis, cui adiungitur, exaggerato gradu, ſignificatum intendit. Iudæ nu.80.
Hebraica lingua caret ſuperlativis: eaque ſupplet hac notabili loquendi formula. Iudæ nu.80.

Semel.

Semel perire, quid ſit. Nahum 1.num.147. 148. 149.
Semel loqui, aut decernere. Iudæ numero 47.

Semen.

Sumitur pro liberis: & ſeminati populum, eſt augeſcere ſobole numeroſa. Nahum 1. nu.182.183.

Sennacherib.

Cur in templo contrucidatus à filijs. Nahũ 1.nu.165.
Incredibile eſt, inhumatum ibi diu iacuiſſe. nu.195.& 200.

Septuaginta Interpretes.

Pro *fidelitate* verterunt *divitias*. Deute.32. nu.47.
Pro *ultione* ſcientiſsimè reddiderunt *iudicium*. Deut.32.nu.306.
Pro *delectari in Domino*, *fiduciam in eo habere*. Iſa.38.nu.36.
Pro *ambulare cum Deo*, *placere Deo*. Iſa.38. num. 37.& nu 40.
Pro *bono*, aut *recto*, *placitum Deo*. Iſai.38. nu 41.
Pro *iratus eſt*, *diſtulit*. Nahum 1. numero 42.43.
Eorum verſio notabilis, *peccaverunt non ei*, exponitur Deut.32.nu.57.
Item illa: *Conſtituit terminos Gentium, ſecũdum numerum Angelorum Dei*. Deu.32. nu.85.86.94.95.96.
Item illa: *In excelſo dierum*. Iſai.38. numero 115.
Celebris etiam illa: *Nõ puniet Deus bis in id ipſum*. Nahum 1. à numer. 145. uſque ad 150.
Illa item: *Sicut hora ſuper montes*. Nahum 1. nu.207.208.
Et illa de ſacrificio Cain: *Nonnè ſi rectè offeras, non autem rectè dividas, peccaſti?* Malach. 1.nu.52.
Cur vocabulum *horribile*, ipſi reddant, *illuſtre*, ſeu *manifeſtum*. Malach.1.num.82. 83.84.
Chriſtum vocant magni conſilij Angelum. Malach.2.nu 47.
Concordantur LXX. cum Editione Vulgata. Deut.32.num.174.& nu.299.301. Iſa.38 nu.115.
Addunt interdum aliquid de ſuo, afflatu Spiritus Sancti, ad expreſsiorem loci intelligentiam. Deut.32.nu.281. Iſa.38.n.151. Malach. 4. n.18.
Sæpe Apoſtoli, & Evangeliſtæ citant teſtimonia Veteris Teſtamenti ex *Editione* LXX. Deute.32.nu.319. Iſa.38. nu.39. Iaco.4.nu.33.
Cur dicere refugiant, Deum à nobis videri. Iſa.38.nu.142.143.
Parcarum fabulas ſapientiſsimè correxerũt. Iſa.38.nu.164.
Cur *onus* reddiderint *aſſumptionem*. Nahum 1 nu 8 & 9.
Illuſtrant ſua translatione locum difficillimum. Malac.2.nu.88.& 89.

Sepultura.

Inhumatum proijci, dirum, & ominoſum ſemper fuit. Nahum 1.num.196.197. 198.

Serapis.

Fuit Patriarcha Ioſeph, pro numine cultus ab AEgyptijs. Iudæ nu.131.

Serpentes.

Sæpe ad ſupplicium divinitus immiſſi. Deu. 32.nu.210.
Triſulcam linguam velociſsimè movent. Iaco.3.num.62.

Servus.

Quod munus eſſet ſervi à Commentarijs. Malac.3.num.75.

Si.

Quam vim habeat particula *ſi*, poſt verba iurandi. Deut.32.nu.299.300.301.

Signum.

Digitized by Google

Signum.

Signorum appetentiſſimi Iudæi. Iſai. 38. nu. 91.

Plerique Patriarchæ poſtularunt non ex diffidentia. nu. 88. 89. 90.

Simon Magus.

In ſola Fide ſalutem reponebat, eáque commentitia. Iaco. 1. nu. 1.

Sol.

Solem gradum referre, aut ocyùs maturare, æquè difficile. Iſai. 38. numer. 95. 96. 98.

Non modò Sol, ſed omnes etiam cæleſtes orbes retroacti ſunt ad preces Iſaiæ. Iſa. 38. nu. 101. 102. 103.

Sophocles.

Victor renunciatus, præ effuſa lætitia repẽtinò obijt. Iſa. 38. nu. 174.

Sortes.

Sortibus diſtributa terra Promiſsionis. Deut. 32. nu. 98.

Quid ſortiũ vocabulo intellexerint LXX. Iſa. 38. nu. 164.

Sperare.

Interdum idem, ac timere. Iſa 38. nu. 188.

Spes.

Sæpe ſumitur pro re ſperata. Coloſſenſ. 1. num. 41.

Spinæ.

Cur improbi ſpinis comparentur. Nahum 1. nu. 151. 152. 153.

Spiritus.

Cicero uſurpat vocem ſpiritus pro reſpiratione. Iſa. 38. num. 303.

Interdum in arcanis litteris idem eſt, ac ſermo. Iaco. 1. nu. 115.

Stare.

Erectionem corporis, & multò magis firmitudinem animi ſignificat. Nahum 1. numero 105.

Stellæ.

Dicuntur militia cæli. Nahum 2. num. 112. 113.

Aſtrologi falſò gloriantur, ſe omnes ſtellas in numerato habere. Nahum 3. numero 52.

Refellitur hæc perſuaſio. nu. 53. 54. 55.

Dei proprium, ſtellas numerare. nu. 56.

Stellas de cælo cadere, quid ſit. Iudæ numero 188.

Cur Planetæ dicantur ſydera errantia. numero 189.

Stilare.

Dicitur de temporario ſupplicio, etſi graviſſimum ſit. Nahum 1. nu. 115. 116. 117.

Superbia.

Sæpe ſumitur pro magnificentia, & gloria. Nahum 2. nu. 19.

Suſcipere.

Eſt ſpondere, ac fide iubere. Iſai. 38. numero 223.

Suſcipere faciem alicuius, eſt placabilem ei ſe præbere; petita liberaliter elargiri. Malac. 1. nu. 43.

Tabernaculum.

Paſtoritio tentorio ſobolem ſuam comparavit Ezechias. Iſa. 38. nu. 57.

Aliàs ſolet duci ſimilitudo humanæ vitæ à tabernaculo. nu. 156.

Cur populus Dei, & ipſæ urbes tabernacula vocentur. Malach. 2. nu. 69.

Tabeſco.

Tabeſcere apud Vulgatum idem, ac liqueſcere. Nahum 2. nu. 66.

Tempus.

Tempora iam elapſa, & antiqua, nobis meliora videntur. Malach. 3. nu. 26.

Tenebræ.

Significant res adverſas. Nahum 1. numero 139.

Cur tenebræ dicantur vincula. num. 140. 141.

Tentare.

Tentare Deum, eſt, ex præſumptuoſa confidentia velle experimentum capere potentiæ, ſapientiæ, aut bonitatis illius. Malach. 3. nu. 68.

Item, ad iracundiam provocare, & quaſi Divinæ patientię experimentum ſumere. nu. 69.

Tergum.

Proijcere poſt tergum, eſt penitus oblivisci. Iſa. 38. nu. 269.

Terra Promiſsionis.

Funiculis primò dimenſa, in parteſque diviſa: ſortitò deinde diſtributa. Deuter. 32. nu. 98.

Montoſa fuit, & feraciſsima. num. 130. 132. 133.

Lacte, & melle manans. nu. 136.

Melliros fructus producens. nu. 137.

Cur vocetur Terra viventium. Iſai. 38. numero 139.

Cur appelletur fortitudo. Deu. 32. nu. 133.

Tertullianus.

Cur ſcripſerit librum de Corona militis. Iaco. 1. nu. 72.

Auſte-

Auſterioris diſciplinæ, arctioriſq; vitæ cultu ſuperbiens, ab Eccleſia ad Montanum defecit. Coloſ. 2. nu. 91.

Teſtamentum.

Quid propriè ſit in arcano ſermone. Epheſ. 2. nu. 44.
Carpitur hæc vox à Novatoribus. Ibidem.
Significâtiſsimè Vulgatus pactum, aut fœdus vocavit Teſtamentum. nu. 45.
Nullum ferè fœdus ictum eſt, niſi morte, & ſanguine interveniente. nu. 45. & 46.

Teſtudo.

Exempto corde ſpirat adhuc, & movetur. Iudæ nu. 99.
Cur fingatur Venus ptemens teſtudinem. Ibidem.

Thales Mileſius.

Aſſeruit, non ſolùm facta, atque dicta, verùm etiam cogitata Divinis oculis patere. Iſa. 38. nu. 38.

Thus.

Maſculum deſtinatum ſacris ſuffitibus. Malach. 1. nu. 78.

Tondeo.

Cur ad vaſtitatē hoſtilem referatur. Nahū 1. num. 164.

Torcular.

Torcular calcare, quid denotet in Scriptura. Deut. 32. nu. 309. 310.

Traducere.

Quid ſignificet in ſacro ſermone. Coloſ. 2. nu. 68. 69.

Tranſeo.

Tranſire, aut pertranſire, quid ſignificent. Nahum 1. à nu. 166.
Hoſtile quiddam præſeferunt. nu. 219.

Triumphus.

Triumphantes ad oſtentationem debellatos hoſtes deducebant ante currum, revinctis manibus Coloſ. 2. nu. 70.
Cleopatra mortem ſibi conſcivit, ne duceretur in pompa. Ibidem.
Crux fuit triumphalis Chriſti currus. numero 71.
Qui abducti fuerant ex miſera hoſtium ſervitute, gratitudinis ergò, abraſo capite, pileati, triumphantis currum proſequebantur. Epheſ. 4. nu. 15.

Vas.

Idem eſt, atque inſtrumentum. Vaſa mortis, ſagittæ. Vas interfectionis, gladius. Nahū 2. nu. 71.
Vaſa Pſalmi, aut Cantici, organa muſica. numero 72.
Vaſa tranſmigrationis, ſupellex ad iter faciendum. nu. 73.
Vaſa deſiderij, monilia pretioſa. nu. 74.

Vendo.

Quid ſit, Deum vendere populum ſuum hoſtibus. Deut. 32. nu. 235.

Veracitas.

Differt à fidelitate. Deut. 32. nu. 46.

Verbum Divinum.

Aſſumpſiſſe aliquando corpus aereum, multorum Patrum opinio fuit. Deut. 32. numero 119.
Eo indutum luctatum fuiſſe cum Iacob, aſſeruit Concilium Syrmienſe. num. 121.
Ea opinio non eſt digna aſperiore cenſura, nu. 128.
Sed oppoſita eſt multò certior, in omnibus apparitionibus Angelum Dei perſonam ſuſtinuiſſe. à nu. 123. uſque ad 129.

Veſtis.

Quæ ſit veſtis candida, vel alba. Iaco. 2. numero 10. & 11.

Via.

Viæ Dei, quæ dicantur. Deuter. 32. numero 37.
Viam parentum inſiſtunt filij benemorati. Malach. 2. nu. 53.
Viam parare Deo, quid ſit. Malach. 3. nu. 6. 7. & 8.

Victima.

Quæ eſt ſine ullo defectu, vitiovè corporis, dicitur ſine macula. Deut. 32. nu. 59.

Video.

Videre, abſolutè poſitum, gratiſſimum ſpectaculum oculis haurire. Malach. 1. numero 21.
Inſedit Veteribus opinio, eum, qui vidiſſet Deum, ſtatim moriturum. Malach. 3. numero 66.
Videre, ſeu conſiderare, interdum idem, ac ludibrio habere. Deut 32. nu. 173.
Videntes olim dicti Prophetæ. Nahum 1. nu. 18. 19. & 20.

Vinea.

Sæpe ſumitur in Scriptura pro populo Dei. Nahum 2. nu. 21. 22.

Vinum.

Interdictum erat, bibere vinum libaminum. Deut. 32. nu. 282.

Virga.

Virga.

Sumitur pro ſceptro. Deut. 32. nu. 103.

Item pro ſupplicio. Nahum 1. n. 174. 175.

Virgam hoſtium, præter modum caſtigantium, proijcit in ignem Deus. Deut. 32. 218. 219. 220.

Virgilius.

Ingenioſè attribuit Neptuno, quod Evangeliſtæ Chriſto, in ſedanda maris tempeſtate. Nahum 1 nu. 87. 88.

Virtus.

Sæpe idem eſt, atque exercitus. Nahum 2. nu. 104.

Item robur, & fortitudo. Coloſſenſ. 1. numero 86.

Virtus, & Spiritus Sanctus frequentiſsimè copulantur. num. 88.

Virtus ſumitur pro Spirito Sancto. nu. 87.

Et pro efficacia Verbi Divini, poteſtateque patrandi miracula. Coloſſenſ. 1. numero 181. 182.

Vmbra.

Eſt pictura rudis, & inchoata, & ſic opponitur imagini expreſſæ. Coloſſenſ. 2. numero 75.

Eſt item umbra, quæ efficitur oppoſitu corporis opaci. nu. 76.

Vmbra mortis.

Eſt triſtiſsima rerum facies, terrorem incutiens. Coloſ. 1. nu. 104.

Vocari.

In arcano ſermone plus quiddam ſignificat, quàm eſſe. Epheſ. 3. nu. 44.

Vrim, & Tumim.

Quid ſignificarent in Rationali Sacerdotis. Malach. 2. nu. 45.

Vulgata Editio.

Vel puncta ipſa Editionis Vulgatæ religioſè retinenda. Nahum 1. nu. 191. 193.

Apicem mutare, religio eſt. Malach. 1. numero 50.

Scientiſsimè vertit Vulgatus voces Hebraicas. Deut. 32. nu. 18. nu. 61. nu. 317. Iſa. 38. nu. 123. nu. 187.

Quàm cumulatè expleat Vulgatus perfecti, & omnibus numeris abſoluti Interpretis partes, in exprimenda fœcunditate, & multiplici intelligentia textus originalis. Iudæ à nu. 119. uſque ad 124.

Defenditur ab Hebraizantibus. Deute. 32. nu. 58. nu. 182. num. 313. & 314. Iſa. 38. nu. 111. & 112. nu. 218. & 220.

Et à Græciſſantibus. Coloſ. 1. nu. 55 numero 62. Iaco. 1. nu 80. & cap. 3. num 110. Epheſ. 6. nu. 48 & 49. Iudę nu. 160. numero 172. 173.

Mille Hebraizantibus præferendus eſt Latinus Interpres. Iſai. 38. num. 121. 122. 123.

Addit interdum aliquid de ſuo, afflatu videlicet Spiritus Sancti, ad expreſsiorem rei ſignificationem. Vt vocabulum *fordes*, ad Idololatriæ turpitudinem notandam. Deu. 32. nu. 63.

Et *ſerpentes*. Deut. 32. nu. 208.

Et *in me* [illegible] *recepi fidem*. Iſai. 38. numero [illegible]

Et ve[illegible] *[illegible]ducere*, cùm de ſectis ſermo e[illegible] nu. 117. & 124.

Plerumqu[illegible]itur non Grammaticum vocis ſignificatum, ſed germanum intelligētiæ ſenſum. Iſa. 38. nu. 112. nu. 196.

Non numerat Hebraica verba, ſed prudentiſsimè appendit. Iſai. 38. nu. 243.

Quàm variè, & quàm ſignificanter illuſtret Vulgatus voces Hebraicas. Iſa 38. n. 123. 124. Nahum 1. à num. 77. uſq; ad 80. & nu. 118. Malach. 2. nu. 36. & 37.

Nonnunquam, ut quàm maximè fidus ſit in exprimendis helleniſmis, nova cudit ap polite Latina verba, ad Græcorum imitationem efficta. Iudæ nu 45. 46.

Interdum tam ſolicitè, ac fideliter verbum verbo reddit, ut Latina Grammatica reclamante, caſus, & genera retinuerit linguæ originalis. Iaco. 1. nu. 84.

Vnicum vocabulum Grecū duobus, tribuſvè Latinis illuſtrat, quò eius vim exhauriat. Iaco. 1 num. 135. & cap. 3 num. 76. Iuda nu. 148. & 160.

Græciſmum quandoque retinet, quandoq; exponit. Iaco. 2. nu. 43.

Vocem Græcam, explicatu difficilem, planam facit luculenta periphraſi. Coloſ. 2. nu. 90. & cap. 3. nu. 44.

Originalem vocem Græcam alia item Græca præter morem effert. Coloſ. 3. numero 34.

Voce *paternitas*, venuſtam alluſionem Græcam imitando adumbravit. Epheſ. 3. numero. 43.

In reddendo loco Pauli acutè vidit vim articuli Græci. Epheſ. 5. num. 18.

Eadem omnino verba Hebraica, brevisſimo intervallo repetita, ut illorum ambiguitatem exprimeret, inverſo verborum ſitu, & ordine, ſcienter enunciavit. Iudæ num. 123.

In

In extremis verbis Pſalterij longè meliùs vertit, *ſpiritus*, quàm *reſpiratio*. Iſa. 38. num. 301. 302. 303.
Nactus eſt codices emendatiores, quàm qui modò circumferuntur. Iaco. 3. n. 51. 52 53. & num. 108. Epheſ. 4. num. 29. Iudæ nu. 68.
Si in aliquibus locis depravatus eſſet textus Hebraicus malitia Iudæorum, ſequeretur Vulgatum eorum nobis corruptelas obtruſiſſe. Malac. 1. nu. 67.
Participia Græca Aoriſti temporis, quàm variè ſoleat illuſtrare Vulgatus. Coloſ. 1. nu. 33. 34. 35.
Nomen *Agapetos* ſcientiſsimè vertit, *chariſsimus*. Coloſ. 1. nu. 6 . 63.
Cùm Latinum nomen poſitivum non exhauſerit vim Græci, eam exprimit ſuperlativo. Coloſ. 1. nu. 64.
Vocabulo *intentator*, Iacobi mentem optimè expreſsit. Iaco. 1. nu. 81. & 85.

FINIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google